

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter <http://books.google.com> durchsuchen.

1660

Gerhardi
Loces
Theologia

IOANNIS GERHARDI

THEOLOGI QVONDAM IENENSIS

CELEBERRIMI

LOCORVM
THEOLOGICORVM
TOMVS TERTIVS

CONTINENS

EXEGESIN SIVE VBERIOREM EXPLICATIONEM

QVORVNDAM ARTICVLORVM

RELIGIONIS CHRISTIANÆ

IN TOMO PRIMO

CONCISIVS PERTRACTATORVM.

DENVO EDIDIT

VARIISQVE ANNOTATIONIBVS

AVXIT

IO. FRIDERICVS COTTA

THEOLOGVS TVBINGENSIS.

TVBINGÆ

SVNTIVS IO. GEORGH COTTAE

MDCCLXIV.

LECTVRIS

S. D.

IO. FRIDERICVS COTTA

S. THEOL. DOCTOR

ET IN ACADEMIA TVBINGENSI

PROF. PVBL.

Tertius nunc tomus *locorum theologicorum* a IO. GERHARDO, theologo plane incomparabili, superiori seculo primum editorum, in lucem publicam prodit, in quo veritates cælestes de natura Dei eiusdemque attributis, nec non augusto

(2

san-

sanctissimoque trinitatis mysterio, ac denique de persona Christi eiusdemque statibus & officio, quas in tomo *primo* concisius pertractaverat GERHARDVS, uberius explicantur ac confirmantur.

Quam sobrie ac solide in exponendis gravissimis istis sanctionis doctrinae capitibus versatus sit beatæ vir memoriae, non opus esse arbitror, ut heic deprædicemus, cum ipsa horum *locorum* perlectio id quemlibet facile edocere queat. Neque necessarium esse existimo, ut de iis, quæ in nova hac editione præstare annisum sum, copiose heic disseram. Eadem enim est ratio huius tomi, quæ prioris, superiori anno editi; siquidem tomus hicce tertius continuat id, quod in secundo coeptum erat.

Sufficiat vel tribus heic adnotasse, me omnem adhibuisse curam atque diligentiam, ut et huncce tomum operis Gerhardiani, cumque prorsus eximium, rerum sacrarum studiosis redderem quam utilissimum, huncque in finem non tantum vitia quam plurima, quæ in priores editiones irreperant, expunxisse, sed & passim annotationes meas textui subiecisse, in quibus ea, quæ a b. GERHARDO brevius dicta sunt, uberius illustrantur, omissa suppleantur, præstantissimique subinde adlegantur auctores,

ex

PRAEFATIO.

ex quibus lectores ampliorem adcuratioremque earum rerum, quæ heic pertractantur, cognitionem, si velint, haurire quant.

Speciatim loco de sacrosancta *trinitate* subiunxi adpendicem, in qua historia huius doctrinæ, inde ab antiquissimis temporibus deducta, atque ad nostram usque ætatem continuata, breviter quidem, sed, quantum fieri potest, plene adcurateque edisseritur. Intelligitur exinde, veritatis huius in sanctioribus litteris revelatæ non tantum antiquitas, sed & mira prorsus ac perpetua, inter tot callidas infernalis genii machinationes, totque hæreticorum atque aliorum hostium malitiosos insultus, propagatio atque conservatio. Quin & ad controversias, quæ de argumento hocce longe gravissimo hodiernum agitantur, legitime & solide tractandas, historia huius dogmatis adiumenta adfert minime contemnenda. Intervit enim confirmandæ doctrinæ cælesti, notitiamque suppeditat de origine & fati errorum, qui a theologis recte sentientibus iure meritoque proscripti sunt solideque confutati.

Equidem constitutum mihi erat, articulo de CHRISTO, hominum redemptore eiusdemque statibus & officio, pariter subnectere historiam huius dogmatis, quod religionis nostræ sanctissimæ
fun-

fundamentum constituit. Verum, quum temporis brevitās, adpropinquantibus iam nundinis Lipsiensibus, haud permiserit, ut tractatio hæc historica typis exscriberetur, eandem tomo *quarto*, qui iam sub prelo sudat, præmittam insimulque & dissertationem meam *de redemptione ecclesiæ proprio Dei sanguine facta*, cuius in nota ad pag. 579. feci mentionem, nec non fortassis alia, scopo nostro inservientia, adiungam, operam simul daturus, ut reliqua quoque operis huius Gerhardiani volumina, abiecta cunctatione, litteris describantur, si modo supremum in coelis numen vitam viresque mihi largiatur benignissime.

Atque ita vale, *lector benevole*, conatibusque meis qualibuscunque fave.

Scribebam Tubingæ calend. Mai. anno post salutem
humanam in pristinum locum restitutam

MDCCLXIV.

LOCVS SECVNDVS DE NATVRA DEI ET ATTRIBVTIS DIVINIS.

PROOEMIUM.

Connexio.

Ve scriptura sacra in theologia est unicuique principium cognoscendi: Sic Deus bonitate optimus, potentia maximus, est unicuique & summum principium essendi, tum ipsius scripturae sacrae (in qua verbum Dei sive divina revelatio continetur) tum operum divinorum, de quibus in theologia tractatur, respectu. Idem etiam est totius scripturae centrum, theologiae nucleus, scientiae ac desiderii nostri terminus. Convenienti igitur ordine ab articulo de scriptura sacra progredimur ad articulum de natura Dei & attributis divinis.

§. II. Commendat nobis hanc de Deo doctrinam (quam pii veteres peculiariter vocant *θεολογία*) ejusdem 1) *necessitas*, 2) *utilitas*, 3) *difficultas*. 1) Necessariam esse hanc doctrinam, demonstrat 1) *finis creati hominis*. Quemadmodum omnia creata sunt propter hominem, ita homo conditus est ad Deum, creatorem suum, recte agnoscendum & colendum, amandum & celebrandum. Lactantius lib. VI. div. instit. cap. 1. in princ. *Propterea fidei & inspirati a Deo sumus, non ut calum videamus & solem, quod Anaxagoras putavit, sed ut artificem solis & celi Deum pura & integra mente coleremus; insane est, quod homini a se creato Deus legem dedit, ex qua ad agnitionem*

*Doctrina. in
jus
1. necessitas.*

Exeges. pars II.

A

nem

nem & cultum creatoris sui sese jure naturali obstrictum intelligere potuit ac debuit, de quo creationis sine praeclare differit apostolus Act. XVII. 26. 27. & Rom. I. 20. &c. Reliqua animalia omnia cum ratione sint destituta, ideo etiam facultate Deum creatorem suum cognoscendi destituuntur, solus homo ex omnibus animalibus ratione praeditus, quin & ad imaginem divinam conditus est, ut finem creationis intelligeret; creatorem ex operibus cognosceret, ei-que debitum obsequium praearet. 2) *Finis divinae patefactionis.* Deus ex arcana maiestatis suae sede prodiens non solum in mundi creatione, sed etiam ac vel maxime in verbi revelatione ex immensa bonitate hominibus sese patefecit. Exod. XXIX. 43. sine certe nullo alio, quam ut homines ex illa patefactione Deum recte agnoscerent, & veram de Deo doctrinam ab omni errorum fermento puram & illibatam conservarent, atque ad posteros suos propagarent, id quod sancti patriarchae probe intellexerunt, qui in nomine Dei aeterni praedicarunt, Gen. XII. 3. XXI. 33. XXVI. 25. hoc est, proposuerunt familiae suae & reliquis auditoribus, qui se domesticae illi ecclesiae aggregarunt, doctrinam de Deo creatore & conservatore rerum omnium, de lapsu primorum parentum, de remedio lapsus in promisso Messia expectando, de sacrificiis fide in Messiam offerendis, de vero cultu Deo praestando, de extremo iudicio, de vita & morte aeterna. &c. 3) *Cecitas nostrae mentis.* Ante lapsum fulgebat in mente hominis ad Dei imaginem condita clarissima quaedam lux divinae cognitionis, sed per lapsum ac post lapsum horribiles tenebrae in mentem hominis sunt introductae, quibus non potest, nisi ex luce verbi, medela aliqua afferri. Summopere igitur necessarium est, ut ex revelato verbo doctrina de Deo tradatur, & hoc modo per Spiritus S. illuminationem lux salutaris *φωσφόρος* in mente hominis reaccendatur. 4) *Multiplicitas erroris.* Novit *μυριβρεχτος* satanas, doctrinam de Deo & Salvatore nostro Christo Jesu esse arcem & acropolin verae doctrinae, inde tot errores contra eam exclusit, a quibus ut pia mentes prae-moneantur ac prae-muniantur, tradenda & asserenda est articuli huius orthodoxia. 5) *Miserrima condi-*

tio hominis Deum ignorantis. Non est dignus hominis nomine, qui creatorem suum vel non agnoscit, vel non recte agnoscit, prout se in verbo patefecit. Deus est summum hominis bonum, quod quisquis habet & possidet, eoque quod habet, fruitur, beatus est. Ergo qui summum illud bonum non agnoscit, non amat, non possidet, miserrimus est & infelicissimus. Hilarius lib. VIII. de Trinit. pag. 137. *Nescit sane sapere, qui Deum nescit.* Hieronymus in epigraph. Nepot. *Absque notitia sui creatoris omnis homo pecus est.* Augustinus lib. V. confess. c. 4. *Infelix homo, qui scit illa omnia, te autem nescit. Beatus autem, qui te scit, etiamsi illa nesciat. Qui vero te & illa novit, non propter illa beator, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut Deum glorificet & gratias agat, & non evanescat in cogitationibus suis.* Idem Augustinus, vel quicumque alius auctor libr. de speculo cap. 33. in princ. *Ab illo averti, cadere est; in eum converti, resurgere; in illis manere, consistere est; illum nescire, mori est; illum nosse, vivere est; illum spernere, perire est; illi servire, regnare est.*

6. III. II) *Utilitatem doctrinae* de Deo explicant dicta scripturae, quae in cognitione Dei vitam & salutem nostram consistere docent. Moysi petenti, *ostende mihi, Domine, faciem tuam.* Exod. XXXIII. 13. respondet Deus v. 19. *ostendam tibi omne bonum,* ergo in cognitione Dei consistit omne bonum. Sap. XV. 3. *ἐπίστανται ὅτι ὁλόκληρος διακρίσιν, καὶ ἰδὲνας τὸ πρῶτος, αὐτὴν ἀθανασίας.* Jer. IX. 23. *Non gloriatur sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua, nec dives in divitiis suis; v. 24. sed in hoc gloriatur, qui gloriatur scire & nosse me, quia ego sum Dominus.* Joh. XVII. 3. *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti, Jesum Christum.* Vbi tamen notandum, intelligi notitiam non aude *historicam*, sed *practicam*; non *literalem*, sed *spiritualem*; non *depyor* & *otiosam*, sed *efficacem* & *operosam*, quae scilicet veram in Christum fidem complectitur in corde interius, & per studium bonorum operum sese commendat exterius

terius. Bernhardus lib. V. de confid. ad Eugen. *Deus solus est, qui nunquam frustra quaeri potest, ne quidem tunc, cum inveniri non potest.*

§. IV. III) Difficultatem hujus doctrinae ostendit 1) mysterii hujus sublimitas. Cum enim omnia Dei opera sint mirabilia & *μυστηριώδη* mysteriis plena, quanto mirabilior & sublimior erit operum illorum effector ipse Deus? Ut nihil frustra invenitur, ita nec periculosus assidui erratur, nec difficilior aliquid quaeritur, quam ubi quaeritur unitas trinitatis, Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Augustinus lib. I. de Trin. c. 3. in princ. 2) Mentis nostrae infirmitas. Intellectus noster finitus est, Deus infinitus, nulla igitur hic inter intellectum cognoscentem & objectum cognoscendum proportio. Intellectus noster organo corporeo in hujus vitae statu utitur, Deus est, *ἀυτὸς καὶ ἀσώματος*. *Videri non potest, quia visu clauder est; comprehendi non potest, quia tactu purior est, nec aestimari potest, sensu enim major est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus, quantus est, notus.* Minutius Felix in dialogo, quem vocat Octavium. *Quod sol est in sensibilibus, illud Deus est in intelligibilibus,* inquit Nazianzenus orat. 40. in sanct. bapt. jam vero sol claritate sua visum nostrum supergreditur, sic Deus maiestate sua tenuem & infirmum nimirum excedit intellectum. Origenes lib. I. *περὶ δειγμάτων* cap. 1. pag. 668. *Mens nostra cum intra carnis & sanguinis claustra concluditur, & pro tali materiae participationis hebetior atque obscurior redditur, licet pro comparatione naturae corporeae longe praestellens habeatur, tamen cum ad incorporea nititur atque eorum intentionem rimatur, tunc scintillae alicujus lucernae vix obtinet locum. Quid autem in omnibus intellectualibus tam praestans omnibus, quam Deus?*

§. V. Ceterum difficultati huic Remedio diff. consuli potest 1) pia ac fidei oratione, per quam Spiritus sancti illuminantis gratia & salutaris scripturae sacrae intelligentia impetratur. Dicamus ergo cum Mose ad Dominum, *ostende mi-*

hi faciem tuam, Exod. XXXIII. 13. cum Philippo ad Filium, *ostende nobis Patrem,* Joh. XIV. 8. cum tota ecclesia ad Spiritum sanctum: *Per te sciamus de patrem, noscimus atque filium, & itaque utriusque Spiritum credamus omni tempore.* Nemo enim novit filium nisi pater, *& nemo novit patrem nisi filius, & cui voluerit filius revelare,* Matth. XI. 27. *impossibile est Deum discere sine Deo.* Irenaeus lib. IV. adv. haer. cap. 10. pag. 238. *a Deo igitur discendum, quid de Deo intelligendum.* Hilarius lib. V. de Trin. 2) *limitum in scripturis praefixorum cauta observatio.* Exod. XIX. 12. cum divina maiestas in monte Sinai per solennem legis repetitionem peculiari modo sese manifestare vellet, jubet certos per circuitum populo constitui terminos, quos absque praesentissimo interitus periculo transgredi nemo audeat: sic in scriptura S. certi intelligentiae & investigationi nostrae praefixi sunt termini atque limites, quos transilire & *ὕπερ τὰ ἱκανήματα πυνδάν* religio nobis esse debet. Prosper lib. I. de vocat. gent. cap. 7. *Quae Deus occulta esse voluit, non sunt scrutanda, quae autem manifesta fecit, non sunt neganda, ne in illis illucite curiosi, in his damnablem inveniamur ingrati.* 3) *curiositatis ac temeritatis humanae castigationes.* Desiderabat Moyses anxie faciem Dei videre, nec tamen faciem, sed posteriora Dei videre ipsi concedebatur, ad quod dextra Dei protegebatur, & in foramina petrae collocabatur, Exod. XXXIII. 22. ex quo intelligimus, non patentibus januis, sed velat per arctum foramen, & quasi per transennam, & in aenigmate nos Deum in hac vita intueri, idque Deo ipso adjuvante & infirmitatem nostram sublevante, caveamus igitur, ne curiositas nostra quærat non revelata, & temeritas nostra prorumpat ad inaccesum. Elias propheta Domino in monte coram se transiente vultum suum operuit pallio: Reg. XIX. 13. eo ipso professus, mentis nostrae aciem ad summam illam divinae maiestatis lucem intuendam caligare, ac proinde curiosam inquisitionem sancto ignorantiae & reverentiae pallio esse obvelandam. Hilarius lib. X. de Trin. p. 160. *Vt sol ita videndus est, ut possit videri, tantusque excipiendus est lumi-*

ne, quantus admittitur, ne, si plus velimus spectare, minus quoque, qudm possumus, consequamur: ita & ratio caelestis in tantum intelligenda est, in quantum se permittit intelligi. Athanasius tom. II. p. 248. ὅτι τὸ πάντων κατατολμᾶν ἐνσιβεῖς, ὅτι τὸ πάντων καταμιλεῖν ἐν αὐτῇ. *Ut audacter omnia perscrutari pium non est, ita omnem prorsus inquisitionem negligere non est sanctum.* Macarius homil. 12. p. 155. *Si cogitationes animae tuae comprehendere non potuisti, cogitationes Dei atque mentem Dei quomodo potes scrutari?* Cyrillus Hierosolymitanus catech. 6. *In his, quae de Deo dicuntur, hinc maximam esse scientiam, ignorantiam fateri, asserit.*

§. VI. Ex quibus facile intelligitur, quid respondendum sit ad ea, quibus omnem de Deo disputationem prohibitam esse quidam probare conantur. 1) Prov. XXV. 27. *Scrutator majestatis opprimetur a gloria, cum quo congruit illud Siracidis cap. III. 22. Altiora te ne quaesieris, & fortiora te ne scruteris.* Resp. distinguendum inter piam eorum, quae de Deo in scripturis revelata extant, meditationem, & inter thesaurariam non revelatorum perscrutationem; illa praecpta est, haec vero prohibita. Dicamus ergo cum Bernhardo serm. 26. in Cant. *Non vereor, quod scriptura minatur scrutatoribus majestatis, quia simplicem & purum affero oculum, nec meam, sed Dei mei quaero gloriam, a qua proinde non opprimar, sed ad eam admittar, alio-*

quin sua quisque opprimitur, non Dei gloria, dum proclivis in istam ad illam levare cervicem, non finitur nimirum gravem cupiditate, hac excussa secure scrutemur. Scrutari majestatem, non est ex scripturis, quid de Deo & rebus divinis statuendum sit, discere velle, tale enim scrutinium Christus praecipit Joh. V. 39. sed mysteria divina ad rationis calculos revocare, humanae indagacionis trutina eadem examinare & angusti intellectus depempea immensos religionis agros emetiri velle; Nihil hoc loco dicemus de eo, quod in textu hebreo verba proprie sic habent: *Comedere mel multiplicando non bonum, & investigatio gloriae illorum gloriae.* (*) 2) Rom. XI. 34. *Quis cognovit sensum Domini?* Resp. ex 1 Cor II. 10. *nobis revelavit Deus per Spiritum suum, & v. 16. Quis cognovit sensum Domini, quis instruat eum? nos autem sensum Christi habemus.* Distinguendum igitur inter judicia Dei occulta & mysteria in verbo revelata. Deut. XXIX. 29. *Quas absconditis sunt, Domino Deo nostro; & revelata, nobis & filiis nostris usque in seculum, ut faciamus omnia verba legis hujus.* Ceterum doctrina de Deo constat tum ἐνοματολογία, tum πραγματολογία. Ἐνοματολογία 1) ἐτυμολογίαν. 2) ὁμωνυμίαν. 3) συνωνυμίαν explicat. Πραγματολογία duobus absolvitur membris, quorum prius τὸ ὅτι, quod sit Deus: posterius τὸ τί ἐστίν, quid sit, explicat; de singulis ordine disseremus.

CAPVT I.

ΕΤΙΜΟΛΟΓΙΑΝ NOMINVM DIVINORVM (**) PERTRACTAT.

§. VII.

ἐννομαλογία.
1. vocabula
Jehovah.

Jehovah proprium Dei nomen deducitur ab יהוה fuit, existit, quam derivationem ostendit Deus ipse Exod. III. 14. ubi rogatus a

Mose de suo nomine, respondet יהוה יהוה יהוה *Ero qui ero.* LXX. ἐγὼ εἰμὶ ὁ ὢν, *ego sum, qui est.* Et dicebat, sic dices filiis Israhel יהוה יהוה *ero ὁ ὢν, qui est, misit me ad vos.* v. 15. Et dicebat

(*) Vid. de hoc loco, quae tom. II. loc. theol. cap. XXIV. sect. VI. §. 523. p. 418. in vera diximus.

(**) De nominibus divinis vid. tom. I. loc. III. cap. IV. p. 98. seqq. auctoresque ibidem in nota adnotatos.

bat amplius. Deus ad Moſen: Sic dicte filiis Iſraël, Jehovah אלהים, Deus patrum veſtro-
rum, Deus Abraham, Deus Iſaac & Deus Jacob miſit me ad vos, hoc eſt nomen meum in æternum. Ex quo intelligitur, idem eſſe אלהים
עו & יהוה. Ens five Eſſentia, cui addendum
tertium ה, quod eſt contractum ex Jehovah.
Quemadmodum igitur a יהוה per literam hec-

(*) Paucis notamus, eſſe nonnullos ex SOCINI ad-
ſectis, qui vocem יהוה non tam *nomen*, quam *ver-
bum* eſſe, nec ipſam Dei eſſentiam, ejusdemque exi-
ſtentiam independentem, æternam, neceſſariam,
quam potius conſtantiam Dei in ſervandis promiſ-
ſis, Iſraelitarum majoribus olim datis, ſignificare
contendant; ſiquidem ר'ו יהוה nihil aliud ſit, quam
tertia perſona futuri m kal, quem ad modum יהוה
Exod. III. 14. prima ſit perſona, unde & vox
יהוה legi ac pronunciari debeat *Jeh veh*, vel *Fibe-
veh*. Legenda, quæ hanc in rem ſcripſit JO. CREL-
LIUS, de Deo & ejus attributis, cap. XI. p. m. 27.
Cujus veſtigia heic ſecti ſunt ARMINII ſectato-
res, SIMON EPISCOPIVS, inſtitur. theol. libr.
III. cap. II. reſutatus a JO. HENR. MAIO, in
diſſertat. ſacr. in ſelect. ver. reſt. loc. II. cap. I. p. 112.
ſeqq. & PHILIPPVS LIMBORCHIVS, theolog.
chriſtian. libr. II. cap. I. §. VIII. Præcipuum ar-
gumentum; quo viri iſti docti ſuam conprobare
ſententiam annixi ſunt, deſumptum eſt ex Exod. VI. 3.
ubi Deus dicit: Ego ſum Jehovah, qui Abrahamo,
qui Iſaaco, qui Jacobo, ut Deus omnipotens adparui;
at nomine meo Jehovah illis non innotui &c. Exinde
etiam colligunt, ideo Deum ſe adpellaviſſe Jehovah,
ſeu potius Fibeveh, aut Febeveh, i. e. eris, quia
id revera præſtiturus ſit Iſraelitis, quod patribus
ipſorum promiſerat, liberando eos ex Ægypto, at-
que tradendo iis terram promiſſam, in qua patres
ipſorum peregrini olim habitaverant.

Verum hæc omnia ita ſunt comparata, ut opera
haud difficili confutari queant. Nam I) perperam
ſupponunt viri iſti docti, vocem יהוה eſſe primam
perſonam futuri ER'O, cum uſus, & contruendi
cum aliis verbis ratio nos edoceat, vocem illam
omnino nominis habere indolem, atque derivan-
dam eſſe a verbo יהוה, quod eſſe ſignificat. Ut
proinde יהוה eum deſignet, qui eſt & ens, ſcili-
cet a ſe ipſo; ſeu qui ſuam eſſentiam atque exi-
ſtentiam ſibi non debeat. Hinc & LXX. interpre-
tes nomen hocce reddiderunt & εἰς, atque JUSTI-
NVS marty'r exinde deduxit adpellationem τὰ εἶναι
platonice, ſerm. exhortat. ad gēnes. II) Temere
confundit CRELLIVS voces יהוה quæ Exod. III.
habetur, & יהוה, ſiquidem illa a radice יהוה, hæc
verò a verbo יהוה deſcendit, quamvis & vox יהוה,

manthicam, formatur nomen proprium יהוה
ab אלהים eadem ratione deducitur nomen אלהים
ſic a radice אלהים vel אלהים (quia literæ Ehevi
ſunt εἰς αὐτὰ βολος litera, in, mutata) per lite-
ram, nominum priorum formativam dedu-
citur nomen (*). Jehovah ſolius veri Dei pro-
prium. Hieronymus ab Oleario, Luſitanus,
hanc etymologiam ab ipſo Deo monſtratam
A 3 præter.

ſatente CRELLIO, nominis adſuſerit naturam,
cum eadem, quæ nomina ſolent, conſtruat ratione.
Dicitur enim Exod. III. 14. אלהים שליח אלהים,
Ebieh miſit me ad vos. Denique III) & hoc notan-
dum, vocem יהוה, quæ in prima ac genuina ſua
ſignificatione denotat eum, qui eſt a ſe ipſo, reli-
quas ſupremi Numinis perfectiones, quæ ex iſto
conceptu primo fluunt, ſimul includere, prout ſu-
pra §. VIII. obſervavit Gerhardus noſter. Vnde
mirum videri haud debet, quod pro argumentor-
um, de quibus loquuntur ſcriptores ſacri, diver-
ſitate, diverſas quoque exſeius ſeu relationes ad-
mittat. Quod IV) ſpecialim attinet locum ſupra
adlegatum Exod. VI. 3. ubi dicitur, Deum patriar-
chis ante Moſen ſe non manifeſtaſſe nomine Jeho-
vah, dudum recte monuerunt interpretes, id non
intelligendum eſſe de ipſa voce ſignificante, con-
trarium enim patet ex libro Geneſeos; ſed reſpe-
ctu rei ſignificatæ ac ratione certi cujuſdam effe-
ctus, liberationis nimirum gentis Iſraeliticæ ex
Ægypto, ſecundum quem nomen Jehovah patri-
bus ante Moſen fuit incognitum. Loquitur ſcili-
cet Deus Exod. VI. 3. de experimentalis notitia, quod
antea quidem ſaris docuerit, ſe Schaddai ſive omni-
potentem eſſe, ac præſtare poſſe quod promiſit, nondum
autem nomine Jehovah ipſis innotueris, h. e. nondum
præſtiterit, quod promiſerat, quodque ex eo tempore
publice cognituri ſint, Deum eſſe Jehovah, qui verbis
dare eſſe, & promiſſa certo compler; ut verbis ABRA-
HAM CALOVII utamur in ſystem. theol. tom. II.
p. 118. Conf. THEOD. HACKSPANIVM, not.
ad b. l. & MICHAËL WALTHERVM, ſpicileg.
controvers. illaſtr. de nomin. divin. p. 98. ſeqq. Quod
reſtat, hoc unicum paucis adhuc notamus, JO.
TOLANDVM, deſiſſan Anglum, eo proceſſiſſe
impietatis, ut Moſen, divinum virum, in panthei-
ſtarum, ſeu ſpinoziſtarum, quos vocant, nume-
rum reſerat, inque ipſo nomine ſanctiſſimo יהוה
impietatis ſuæ præſidium quaſiſſe, cum nomen
illud neceſſariam ſolummodo exiſtentiam, vel illud
(quidquid ſit) quod per ſe exiſtit, emphatiſe ſigni-
ficet; eodem plane ſenſu, quo & εἰς Græcorum, nun-
dam incorruptibilem, æternam & interminabilem ple-
rumque denotat. Vid. ejus origines judaic. p. 157.
Jure meritoque ſtolidam hanc Tolandi impietatem
caſtiga-

prætermittit, deducens ab *תהו* *contritio*, *perniciēs*, ut sit notatio ab effectu; sed etymologiam illam merito rejicimus. Apoc. I. 4. exponitur hoc nomen tribus vocibus, *ὁ αὖ*, *ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος*, sive *ἰσχύμενος*, quia enim hebræi præterito sæpius utuntur pro præsentī & futuro, ideo *תהו* de omnibus tribus temporibus exponi potest, quamvis juxta grammaticam proprietatem *תהו* *fuit*, *יהוה* *erit* & *תהו* *ens* significet.

6. VIII. Denotat igitur vox Jehovah 1) Dei *αὐτὸς παρ᾽ ἑαυτὸν*, quod *per se subsistat*, nec ab alio, nec in alio subsistentiam habeat, cum reliqua omnia entia sint ab ipso, in ipso, & per ipsum. Hieronymus in cap. 3. Eph. *Ego sum qui sum*, i. e. *ego solus sum*, quia *solus a meipso habeo esse*, *solus sum*, quia *ab alio non sum creatus*. Deus verissime maximeque proprie dicitur *esse*, quia ex seipso habet esse, nec est aliud quam suum esse. 2) *eminentiam super omnes creaturas*. Quolibet nomine determinatur aliquis modus essentiae, sed hoc nomen Jehovah *ὁ αὖ*, *qui est*, nullum modum essendi determinat, sed se habet indeterminate, ut significetur, Deum esse ens supra & ultra omnia creata. 3) *creaturarum a Deo dependentiam*. Quod est ex se & per se tale, causa est eorum, quæ sunt talia per participationem. Deus ideo vocatur Jehovah & *ὁ αὖ*, quia non solum ipse est, sed etiam omnibus entibus est causa essendi, est essentia omnium essentiarum, ipsum pelagus essentiae infinitum & imensum. Bernhardus lib. V. de confid. ad Eugen. *Deus est, quod est, id est, suum ipsum & omnium aliarum rerum esse ipse sibi, ipse omnibus est, ac per hoc quodammodo solus est*. Confer Nazianzenum in illud: *Ego sum, qui sum*. 4) *Dei immutabilitatem*. Quæ mutantur, desinunt esse, quod erant; & incipiunt esse, quod non erant; solus Deus, quia est immutabilis, ideo absolute est ens. Augustinus lib. VIII. de civitat. Dei cap. 11. circa fin. *Qui est, misit me, tanquam in ejus comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea, quæ mutabilia facta sunt, non sunt*. Nulla creatura dicere potest, *sum quod sum*,

quia non est per seipsam, nec in seipsa, sed per aeternæ mutationi obnoxia. Psal. CII. 27. & 28. *Cæli peribunt, tu autem stabis, illi mutabuntur* *תהו תהוה*, *tu autem ipse*, tu idem es, *ὁ αὖ αὐτὸς ἐστὶν*, Hebr. I. 12. 5) *Dei aternitatem*. Id solum est, quod æternum est, in temporalibus præterita transierunt, præsentia avolant, futura nondum adsunt; solus Deus, quia æternus, ideo simpliciter est ens, unde R. Moses Gerundensis in comm. Exod. III. dicit, *quod Jehovah significet talem existentiam, quæ nec præterit, nec præteribit*. Infinitas etiam notatur, cum enim habet esse a se, non potuit ei etiam determinari. 6) *Dei simplicitatem*. Omnia creata sunt composita, si non ex materia & forma, tamen ex actu & potentia, ex esse & essentia; solius autem Dei esse est ejus essentia, ergo ipsi soli convenit nomen ipsius essentiae. Sicut verbum *sum* est irresolubile, omniumque verborum simplicissimum, omnia enim verba in illud resolvi possunt, ipsum vero in nihil, sic omnia ad Deum referuntur, ipse vero ad nihil. Quicquid in Deo est, non est Dei accidens, sed ipsum esse. Ergo est ens simplicissimum. 7) *Dei veritatem*, quia Deus dat esse vale & complementum suis promissis, cujus etymologia ratio proponitur Exod. VI. 3. Esaj. XLIII. 19. 8) *Dei ab idolis differentiam*. Idola sunt *אלילים*, non Dii, sed solus Deus est Jehovah vere existens Deus. Justinus in parænet. ad gentes p. 15. *Ego, inquit, sum existens ille, seipsum scilicet non existentibus opponens, ut qui antehac seducti in errorem fuerant, intelligerent, non existentibus se, sed minime prorsus existentibus Diis animum intendisse*. 9) Druſius in comm. Deut. cap. XXIII. notat, hoc nomen denotare *miserationum proprietatem*, legi autem per vocem *Elohim*, proprietatem *judicii* significantem, ut innuat, Deum in iudicio misericordem esse.

6. IX. De hac Dei appellatione (*) Plato in Ægypto aliquid audiit, unde in Timæo docet, *solum Deum proprie esse, cætera vero, quæ oriuntur*

castigarunt JAC. FAYVS, in defens. relig. nec non Moysi ac gentis judæe. part. II. cap. IV. p. 192. seqq. JO. FRANCISC. BYDDEVS, in histor. ecclesiast. vii. reſpon. rom. I. p. 507. SALOMO DEYLIN-

GIVS, observat. sacr. part. II. p. 1. seqq. aliique. (*) Lectu digna sunt, quæ ex Platone in medium adfert EVERARDVS, libr. XL præpar. evangel. cap. IX. seqq. ubi

existunt, mutantur, & intereunt, verius non esse, quam esse, in Sophista ac Parmenide Deum vocat τὸ ὄν, ac in Theeteto dicit, quod qualibet res creata plus habeat non entis, quam entis, sic homo tantum habet esse hominis, sed non habet esse cœli, angeli, aliarumque creaturarum rerum omnium, solus vero Deus habet esse omnium. In templi Apollinis Delphici foribus inscriptum erat 1) ὡςθεὸς σκαυρόν, quo Dei templum ingredientibus admonebat, ut seipso noscerent. 2) εἰ, τίς, quo ingressuri quasi respondentes solum Deum esse confitebantur. Ludov. Vives in lib. VIII. Augustinus de civ. Dei c. 11. Eugubinus memorat, in templis Ægyptiorum hæc Dei verba fuisse inscripta: *Ego sum omnia, quod fuit, quod est, quod futurum est, sedum meum nemo unquam revelavit.*

§. X. *Elohim* (quod R. a vocis etymologia *Elohim*. statim, non substantiæ) descendit a singulari *Elohah*, quod extat Job. IV. 9. XII. 4. &c. in regimine *Elohe*. 1) Quidam deducunt ab *El* fortis, in plurali *Elim*, & inserta litera *h* ex nomine tetragrammato *Elohim*, quia Deus est omnium fortissimus & potentissimus. 2) alii ab *El* juravit, quia per nomen Dei jurandum, si ipsius gloria id exigat. 3) quidam ab *El* & *El* conjunctum sumtis nomen *Elohah* formatum putant, quia Deus per suam potentiam creaturas conservat, & per hoc sibi quasi juramento eas adstrinxit ad obedientiam & cultum. 4) quidam ab *El* fortitudo, robur. 5) R. Nachaman dictum esse putat quasi *El* id est, *robur eorum*, quæ scilicet creata sunt, eo quod sit virtus virtutum. Sed nulla ex his etymologiis grammaticæ regulæ exacte congruit. Ab *El* derivari non per-

mittit punctatio, quia zere non mutatur in *z*egol, & *h* mappikatum in fine vocis *h* ostendit, quod *h* sit radicalis litera, sunt ergo tantum allusivæ, & rectius dicitur, quod *h* sit nomen primitivum. (*) R. Manahem Recanatenfis ex *El* & *Jah* compositum esse putat, & ridiculam addit observationem, *si tollas (inquit) literas nominis tetragrammati, remanet mutus, nam homo sine Deo tam mutus est, quam piscis.* Rabbini nomen *Elohim* a *Jehova* sic distinguunt, quod *Elohim* significet *qualitatem* sive proprietatem judicii, *Jehovah* vero *proprietatem* misericordiz, idque colligunt ex psal. LVI. 11. *In Elohim laudabo verbum, in Jehovah laudabo verbum*, id est, laudabo Deum sive justo judicio me castiget, sive misericordiam in beneficiis mihi exhibeat. Rectius dicitur, quod *Jehovah* notet essentiam, *Elohim* vero notet attributa, quod *illud* sit absolutum, *hoc* relativum, unde Exod. III. 15. & alibi passim conjunguntur *Jehovah elohs*, dicitur enim Deus *Elohim*, quatenus est creator, gubernator, conservator omnium rerum, judex & vindex universorum, gratiam & auxilium præstans piis, justitiam & vindictam impiis, unde in descriptione creationis Moses Deum vocat *Elohim*, ut intelligamus, eundem esse mundi creatorem, qui est ejus conservator ac rerum omnium gubernator, ac monemur, cuncta in creatione sapienter & juste ab illo esse disposita, & suum cuique convenienter ab hoc judice attributum.

§. XI. Græcum *Θεός* quidam derivant ab hebræo *El* sufficientia, quia Deus ad Abrahamum dicit Genes. XVII. 1. *Ego sum Deus omnipotens mihi*

3. etymologia vocis *Θεός*.

ubi comparationem quandam inter doctrinam Moysi de Deo atque Platonis placita instituit. Add. DIONYS. PETAVIUM, *dogmat. theol. tom. I. lib. I. cap. VI. §. IV. p. 51. seqq.*

(*) Eandem sententiam ex ebrææ gentis doctoribus adoptavit ABEN EZRA. Nec eandem improbandam censuit ex nostris theologis SEBAST. SCHMIDT, in *differtis de antiquissima fide Mosaica circa mysterium trinitatis*, quæ in fasciculo dispersa.

ejus *theolog. philolog.* primum occupat locum, p. 18. Hodie tamen plerique viri in linguis orientalibus egregie versati vocem *El* derivant a radice in lingua arabica superstita *El* quæ *colere*, *servire*, *adorare* significat. Legenda, quæ hanc rem differit EDVARDVS POCCOCKIUS, in *notis miscellan. ad portam Moysi, cap. III. p. 34.* Jungi meretur JO. HENR. HOTTINGERVS, in *bi. storie creationis examine theol. philol. quest. X. p. 19.*

mihi sufficiens, nullius indigus. Alii græcæ vocis græcam originem malunt querere, sed & ipsi sententiis plurimum variant. Quidam enim a *θεῖν*, quod est *currere*, eam formant. Plato in Cratylō p. 314. Videntur primi homines græci *θεός* existimasse solem, lunam, sidera, quæ cum viderent perpetuo cursu ferri, *θεός* nominasse, deinde & cæteris idem nomen tribuisse. Quidam ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι *spectare* eam derivant, ut Basiliius epist. 141. tom. II. p. 111. & Gregorius Nyssenus ad Ablabium p. 94. quia Deus est spectator & præfectus summæ rerum. Utramque etymologiam conjungit Dionysius lib. de div. nomin. cap. 12. Deus appellatur *θεός*, quod cuncta perspicat mirabili providentia & bonitate, & circum omnia currat, cunctaque contineat, & seipso repleat omnia, atque universa transcendat, quæ providentia illius utuntur. Quidam ἀπὸ τοῦ αἶθεν ab *urendo* deducunt, ut Nazianzenus orat. 2. de Filio pag. 262. propterea, quod Deus habitus vitiosos consumat. Tres illas derivationes conjungit Damascenus lib. I. orth. fid. c. 12. ὁνομα θεός λέγεται ἐκ τοῦ θεῖν καὶ περιεπεῖν τὰ σύμπαντα, quod percurrat ac disponat universa Ps. CXXXVIII. 8. Es. LXVI. 1. Sap. VIII. 1. quod omnia ambiat, omnia

in se complectatur, omnibus ad auxiliandum accurrat, καὶ ἐκ τοῦ αἶθεν, ὁ ἐστὶ καίεν, ὁ γὰρ θεός πῦρ καταβάλλοντα πᾶσαν κακίαν ἐστὶ. Deut. IV. 24. Heb. XII. 29. ὁ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα, ἀλάθηνος γὰρ ἐστὶ καὶ πάντων ἐποπτής, &c. Clemens Alexandrinus lib. I. Stromat. in fin. Græcis *θεόν* dictum putat παρὰ τὴν θεῖν a *possessione*, ordine & administratione, omnia enim numero, mensura & pondere disposuit. Sap. XI. 22. Quidam deducunt ab *Eolico* *θεός*, quod respondet verbo *θεός*, quo ethnici suum Jovem appellant. Latineque *Deus* plerique a græco *θεός* *timor*, *metus* &c. derivant, quia Deum pii & impii timent, hi serviliter, illi filialiter; hi propter supplicia, illi propter beneficia & judicia. Ambrosius lib. I. de fid. cap. 1. sic verus Deus dicitur *timor* *Isaaci*, id est, quem timet & colit Isaacus, Genes. XXXI. 53. Alii a *dando* malunt deducere, quia a Deo omne bonum & perfectum donum descendit Jac. I. 17. alii ad hebræum *ἵ* *sufficiens*, recurrunt. Sed rectius dicitur, græcum *θεός* & latinum *Deus* esse voces primitivas, quod ipsum etiam de vocabulo germano *Gott* dicimus.

CAPUT II.

ὍΜΩΝΤΜΙΑΝ VOCIS EXPLICAT.

§. XII.

2. ὁμωονμία
i. vocis Elobim.

Deus in lingua sancta tribus potissimum nominibus appellatur, *Jehovah*, *Elohim* & *Adonai*. Nomen *Jehovah*, ut & *Adonai* cum cametz soli Deo proprium est, ut postea demonstrabitur. *Elohim*, quod est plurale a singulari *Eloah*, accipitur *proprie* vel *improprie*. *Proprie* tribuitur uni vero Deo omnium creatori, idque vel *essentialiter*, vel *personaliter*. *Essentialiter* sumitur, quando de omnibus tribus Deitatis personis accipitur, ut Gen. I. 1. *In principio creavit* *Deus*. Targum ut intelligatur verus Deus, sicut seipsum Moyses explicat cap. II. 4. *In die, quo fecit Jehovah elohim terram & calos*. Quis autem sit ille verus Deus *Jehovah Elohim*, Moyses statim expli-

cat, quando distinctam & dicentis, & *Verbi*, & *Spiritus*, h. e. Patris, Filii & Spiritus S. in proximo capite facit mentionem. *Personaliter* sumi dicunt vel pro duabus personis, ut Gen. I. 2. *Spiritus Elohim*, id est, Patris & Filii Spiritus *ferrebatur super aquas* (quamvis juxta aliorum sententiam nihil impediatur per appositionem accipere hoc modo, Spiritus ille, qui est Elohim; verus cum Patre & Filio Deus, ferrebatur, quæ ratione hoc dictum pertineret ad sequens membrum) vel pro una persona, ut psal. XLV. 8. *propterea unxit te Elohim Elohetha*, ut sit sensus: Te Messiam, qui es verus Deus, unxit Deus Pater oleo lætitiæ, id est, Spiritu sancto. Cæterum quia nomen *Elohim* est plurale non solum ratione terminationis, sed etiam ratione significationis, ac quia quodammodo labefacta

quidamque argumentum, quod pro mysterio Trinitatis ex hac voce deducitur, si alicubi singulariter pro una duntaxat persona accipi conveniat, pie eruditius cogitandum relinquimus, an non possit dici, ideo nomen *Elohim* hoc loco non accipi *personaliter* pro una tantum persona, sed *essentialiter* pro omnibus tribus Deitatis personis, hoc sensu: Te Messiam unxit *Elohim*, id est, verus Deus, qui est Pater, Filius & Spiritus, qui etiam est Deus tuus Joh. XX. 17. *Et* inquam, te secundum humanam Naturam *angelicam* letitiam, quia Christus ut Deus seipsum et hominem unxit. Damascenus lib. III. orth. fid. cap. 3. αὐτός (ὁ Χριστός) ἐαυτὸν ἔχρισεν, *χρίων* μὲν, ὡς Θεός, δὲ ἔχρισεν τὸ σῶμα τῇ *δοξῇ* αὐτῆς, *χρίσμενος* δὲ ὡς ἀνθρώπος ἀπὸ τοῦ ἁγίου γὰρ οὗτο, καὶ αὐτοῦ. *Χρίσις* δὲ ἡ *δοξὴ* τῆς ἀνθρωπότητος. Confirmatur hæc interpretatio ex eo, quod in voce *ἱεροψ* est accentus regius Paser, ex quo colligi potest, distinctionem ibi faciendam.

§. XIII. *Improprie* accipitur nomen *Elohim*, quando tribuitur vel creaturis, vel idolis. Creatoris tribuitur ἀναλογικῶς, idolis μυμητικῶς. Creaturis ὀρθῶς, quidem, sed δευτέρως, idolis tantum φανταστικῶς. Creaturis puta vel incorporeis, spiritibus sc. tam bonis, psal. LXXXVI. 2. non est similis tui *יהוה* inter Deos. Targ. *יהוה* inter *Angelos* excelsos, quam malis 1 Sam. XXVIII. 13. video ascendentes *Elohim*. Targum *מלאכי* angelum Domini. Dicuntur angeli tam boni, quam mali *elohim*, tum ratione fortitudinis ac roboris, tum ratione ministerii, quia Deus ipsorum opera in judiciis suis exercendis & operibus perficiendis utitur; vel corporeis, hominibus scilicet in magistratu, & dignitate constitutis. Exod. XXII. 28. *Deos* (*Elohim*) non vilipendes. Targ. *שופטים* iudices. Dicuntur autem magistratus *elohim*, quia sunt Dei in terris vicarii, non hominis, sed Dei iudicium exercent 2 Paral. XIX. 6. sermo Dei ad illos factus est Joh. X. 35. h. e. ad divinum in terris officium gerendum sunt vocati & constituti. Idolis tribuitur vox *elohim* Exod. XXII. 29. *Immolans* *יהוה* Diis alienis, sive idolis, occiditur. Targum *לעבודת עבודה* idolis *Exeges. pars II.*

sive doloribus gentium *μαρτυρικῶς*. Dicuntur autem idola *Elohim*, quia ab idololatriis divino cultu afficiuntur, & in locum veri Dei evolvuntur, cum tamen revera non sint *Elohim*, sed *יהוה* Lev. XIX. 4. Esaj. X. 10. ab *יהוה* nihil, nihilum, res non existens, inutilis, quia idola nihil sunt, nihil prosunt 1 Cor. VIII. 4. *scimus*, *ὅτι ἑδὲν*, quod nihil idolum in mundo, q. d. *יהוה* non Dii, 2 Par. XIII. 9. quin imo scriptura per contemptum idola vocat *יהוה* stercorea, deos stercorearios 1 Reg. XV. 12. 2 Reg. XVII. 12. Potest etiam esse diminutivum ab *יהוה* Deus, q. d. *deunculi*, *Gatterchen*, contemptum sic appellati. Item *יהוה* non Deus, idola enim non sunt vere dii, vel etiam *יהוה* Deus noctis, nocturnus, lucifugus, quales sunt demones, qui in idolis coluntur, vel ab *יהוה* execratus est, quia idola sunt res execrandæ.

§. XIV. Quod autem de hebreo *elohim* dictum, idem de 2. vocis *θεός*, *Deus*, accipiendum, illud scilicet itidem accipi vel *proprie*, quo modo tribuitur uni vero Deo, idque vel *essentialiter* omnibus tribus personis Joh. IV. 24. vel *personaliter* de Patre Joh. III. 16. de Filio Joh. I. 1. de Spiritu sancto Actor V. 4. vel *improprie*, qua ratione itidem vel creaturis, vel idolis tribuitur, ubi tamen accurate notandum, nec creaturis, nec idolis absolute & simpliciter nomen Dei tribui, sed cum certa limitatione ac restrictione, quæ ostendit non *proprie*, sed *figurate*; nec directe, sed certo duntaxat respectu ibidem expresso illud fieri. Sic Diabolus dicitur *Deus*, non simpliciter, sed *τὸ αἰῶνος τέρας*, quia scilicet mundus illi obsequitur, & hac ratione pro Deo ipsum colit, 2 Cor. IV. 4. (quamvis Irenæus lib. III. adv. hæres. cap. 7. pag. 176. malit in illo dictæ hyperbaton statuere, *Deus excæcavit mentes infidelium hujus seculi*) Venter dicitur *Deus*, sed Epicuræorum, qui ventris causa omnia faciunt Phil. III. 19. Moses dicitur *Deus*, sed Pharaonis & Aaronis, quia scil. divina auctoritate munitus divinum gerebat officium, & super Pharaonem hac ratione Deus constitutus erat Exod. VII. 1. cap. IV. 16. hanc observationem con-

confirmant pii veteres. Irenæus lib. III. cap. 5. pag. 174. *Neque Dominus, neque Spiritus S. neque apostoli eum, qui non esset Deus, desinite & absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus.* cap. 6. p. 176. *Moses homo Dei existens Deus datus est ante Pharaonem, non autem vere dominus adpellatur, nec Deus vocatur a prophetis, sed fidelis Moses famulus & servus Dei dicitur a Spiritu S. quod & erat.* ibid. Cum eos, qui non sunt Dii, scriptura nominat, non in totum ostendit illos Deos, sed cum aliquo additamento & significatione, per quam ostenduntur non esse Dii. Justinus (vel quicumque alius auctor) in qq. & resp. ad orth. q. 142. p. 378. *Et angelis & hominibus δια τὴν τάξιν καὶ τὴν προσηγορίαν, propter commissum sibi munus datum est obtinere Dei & dignationem & adpellationem, quo munere obito desinunt vocari Dii &c. principes dixit Deos, pro eo quod est, dedi vobis honorem, dignationem & adpellationem meam τιμὴν, καὶ τὰξιν, καὶ κλήσιν.* Hilarius lib. VII. de Trin. non dicitur Deus genuisse Moysen Deum, sed eum constituisse Moysen Deum, nec praeclise & absolute vocatur Deus, sed cum hac adiectione, Deus Pharaonis. Non est data Moysi natura, qua Deus esset, sed auctoritas & potestas, qua velut Deus Pharaonem terreret, puniret, & volentem cogeret hebraeos dimittere. Ambrosius lib. V. de fid. c. 5. *Deus secundum scripturas aut verus est Deus, ut Pater, Filius & Spiritus S. aut nuncupativus, ut angeli, iudices; aut falsus, ut daemones & simulachra.* Gregorius hom. 8. in Ezech. *Deus in scriptura S. aliquando essentialiter, aliquando nuncupative dicitur. Licet enim cum Deo communicemus in multis nominibus & operationibus, in essentia tamen nunquam communicamus.* Quin imo ut scriptura verum Deum proprie sic dictum a Diis improprie & falso sic dictis accurate discernat, illum vocat *ὁσεί θεόν* Gal. IV. 8. hos vero λεγομένους

θεοὺς 1 Cor. VIII. 5. cuius observationis usus est contra Photinianos, negantes veram Christi divinitatem ex adpellatione *Dei* ipsi attributa demonstrari posse. Hæc omnia breviter complectitur Basiliius, quando epist. 141. quæ est ad Cæsarianos, docet, Dei nomen tribus fere modis usurpari solere. Dicitur enim 1) *κατ' ἐστίαν*, secundum substantiam de summo & incommutabili bono, quod est ipse Deus. 2) *κατὰ χάριν*, secundum gratiam de iis, quibus divinum aliquod munus incumbit. 3) *κατὰ ψεύδος*, secundum mendacium, vel de eo, cui homo sponte sua se subicit & servit, vel de eo, quem homo instar summi boni habet & veneratur, vel de eo, quem homines ex superstitione pro Deo venerantur.

§. XV. Quæritur hoc loco

1) *An inter vocem Θεός cum articulo & eandem sine articulo positam talis constituenda sit differentia, quod illa soli vero Deo fit propria, hæc vero minime?* Affirmativam

Q. 1. Qualis differentia inter vocem Θεός cum articulo & sine articulo positam.

1) *Ariani olim defendebant, ut constat ex Chrysostomi hom. 3. lib. I. in Joh. II. Quia & eodem ab Epiphanius tom. I. contra Samaritanos col. 22. (*) Si dixerimus Θεός, id est, Deus sine articulo, quemlibet Deum gentium diximus, non Deum verum. Si autem dixerimus ὁ Θεός, palam est ab articulo, verum significamus, qui est & cognoscitur.* 2) Id ipsum presserunt Photiniani, ut evertant argumentum pro asserenda Filii divinitate ex nomine Θεός ipsi attributo deductum. Socinus in tr. de Deo, Christo, & S. S. p. 55. *Locus ille Joh. I. 1. satis indicare potest, Jesum Christum non esse aequè verum Deum ac Patrem ipsius, cum ipse Pater ibi ὁ Θεός nominetur, i. e. ille unus Deus, ipse vero Θεός id est, Deus simpliciter dicatur.* Idem contra Bellarminum & Wiekum pag. 335. *Filium cum articulo tametsi egregie fallantur, Deum aliquando nominari contendunt adversarii.*

(*) Non solum EPIPHANIUS, quem heic adlegavit Gerhardus, sed & CLEMENS Alexandrinus atque ORIGENES, PHILONEM Judæum secuti, hancce olim adoptarunt sententiam, vocem Θεός, cum articulo positam, verum Deum significare, secus autem se rem habere, si absque articulo ponatur. Verum hanc sententiam exemplis

veterum scriptorum græcorum penitus destitui, dudum observarunt viri eruditi. Evolvi hanc in rem meretur BALTHAS. STOLBERGII *differr. de λόγῳ & ὡ* Platonico, quæ ejusdem tractatui de solacismis & barbarismis græce novi fœderis additioni falso tribuitis subjuncta est, cap. III. §. 2. p. 216.

Matth. p. 33. 3. Pater, Christum alicubi in nov. test. absolute vocari Deum, Dei tamen nomine prædicati locum obtinens, Et articulo, qui sententiam integram retineat, carentia. Goslavus p. 1. c. 5. p. 57. *Dicitur Pater Deus cum articulo, dicitur Christus Deus sine articulo, sed in tota S. scriptura non reperitur Christum dictum Deum cum articulo.* Eniedinus in proem. *Drang. Joh. p. 160. Deo hinc sine articulo positus est, quod indicat, non illum summum & solum Deum ea voce hic significari, quem præcedens & sequens indicat ambiguitas.* Schmaltzius in ex. plicat. 1. cap. Johan. Germ. verba hæc: *Deo, ὁ Θεός*, sic convertit: *Die Rede war ein Gott, Sermo erat Deus*, quidam scil. factus, quia scil. *Deo* non habet articulum. Contra vero sic concludimus. Si nomen *Deo* vero Deo attributum quandoque caret articulo, & vicissim, si additum habens articulum, λεγόμενος Θεός quandoque tribuitur, consequens est, hanc Photinianorum hypothese esse falsam. Sed verum prius. Ergo & posterius. Connexio Majoris est satis manifesta, quia pugnant ἀντιπαρὶς nomen *Deo* de vero Deo usurpatum semper habere additum articulum, & nomen illud de vero Deo usurpatum quandoque carere articulo. Item nomen *Deo* additum habens articulum semper tribui vero Deo, & nomen illud additum habens articulum quandoque tribui λεγόμενος Θεός. Prius assumptionis membrum confirmari potest variis exemplis, quæ ubivis in nov. test. sunt obvia *Matth. IV. 4. cap. V. 9. cap. VI. 24. cap. XII. 28.* Vide concordantias biblicas Roberti Stephani. Chrysostomus hom. 3. in Joh. hoc urget, quod in eodem capite Johannis I. bis nomen Dei enunciat de Patre sine articulo v. 6. *fuit homo missus a Deo. vers. 18. Deum nemo vidit unquam.* Posterius itidem negari negat. *Act. VII. 43. suscepistis tabernaculum Moïsch & sedes τῷ Θεῷ ὑμῶν, Dei vestri Remphan: Act. XIV. 11. οἱ Θεοὶ σμίλης φασὶ ἡμῖν ὅτι καὶ οἱ Θεοὶ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium. Galat. IV. 8. ignorantes serviebatis τοῖς πνεύματι καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, Phil. III. 19. quorum ὁ Θεός ventris est.* Similiter etiam in versione LXX. Interpp. Pf. XCV. 3. *terribilis erat πάρας τὸν Θεόν.* Quamvis igitur nomen

Deo sine articulo Christo tribuatur *Joh. I. 1. ac 1 Tim. III. 16.* ex eo tamen non potest infringi argumentum, quod pro adstruenda Christi divinitate ex nomine *Deo* ipsi attributo deducimus. 1) quia alibi passim dicitur ὁ Θεός, cum articulo, *Matth. I. 23. Luc. I. 16. Act. XX. 28. Tit. II. 13. Hebr. I. 8, &c.* 2) quia *Joh. I. 1.* omittitur articulus, non ad Deitatis Filii labefactionem, sed ad prædicati designationem, ut scilicet demonstraretur nomen *Deo* in illa propositione habere rationem prædicati. 3) quia *1 Tim. III. 16.* nomen *Deo* ponitur loco subiecti. Jam vero habent Photiniani regulam, quod, quando nomen *Deus* in subiecto enunciationis absolute ponitur, tunc verum Deum designet. Socinus in resp. ad Bellarminum cap. VI. class. 4. arg. 1. pag. 370. *Cum nomen Dei in novo testamento subiecti locum absolute obtinet, five cum articulo sit, five sine articulo, vel cum obtinet rationem prædicati, si articulum habeat simpliciter, aut sine tali adjuncto, aut constructione, quæ articuli vim infringat, nunquam nisi ipsi soli, ne quidem Christo excepto, tribuitur.* 4) quia Johannes in illo ipso primo capite adpellationem Dei de eo, qui citra controversiam est verus ille Deus, quater usurpavit v. 12. 13 & 18. nec tamen articulum præposuit, ergo articuli omissio non est veræ Deitatis labefactio. Repudiamus igitur confictam illam Photinianorum regulam, eique opponimus aliam. Quicumque absolute & simpliciter absque ulla limitatione & restrictione vocatur Deus, ita, ut nomini Deus talia elogia & epitheta addantur, quæ non nisi vero & æterno Deo competunt, is est verus & æternus Deus, qua ratione Christum vocari Deum, suo loco demonstrabitur.

§. XVI. Quæritur II. *An ex articulo addito nomini Deo, quando propriè de vero Deo usurpatur, intelligi possit, ὁ Θεός illud accipiendum esse?* Quemadmodum Didymus Alexandrinus lib. I. de Spiritu sancto format hanc regulam. Epitheton ἁγίου vel articulus τὸ additus voci πνεύμα indicat, de persona Spiritus sancti eam esse accipiendam, omnis autem de donis intelligendam monet:

Q. 2. *An articulus additus ostendat poni nomen Deo usuratum.*
1. αὐτῷ.

B 2

ita

ita quoque Jacobus Faber Stapulensis existimat, ex additione vel omissione articuli intelligi posse, quando nomen θεός sumatur ὑποστηρικτῶς vel εἰσιωδῶς. Et sane in quibusdam exemplis observatio illa locum habet. Sic Joh. I. 1. ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, hoc est, apud Patrem, nomine Dei personaliter accepto. Joh. XX. 28. dicit Thomas ad Christum, ὁ Θεός μου, interim tamen ut Didymi regula non est perpetua & inmutata veritatis, ut ostendimus tract. de Spiritu S. §. 17. ita quoque illa Stapulensis observatio quandoque locum non habet. Joh. IV. 24. πνεῦμα ὁ Θεός, ubi tamen Dei nomen accipitur essentialiter.

§. XVII. Quæritur III) *An*

Q. 3. An nomen Deus prædicati loco positum nullibi accipiat pro vero Deo.

nomen Deus prædicati loco positum nullibi accipiat proprie pro vero & æterno Deo? Etiam hæc est Photinianorum hypothesi excogitata eodem fine, ut vim argumentorum nostrorum ex appellatione Dei pro Filii divinitate adstruenda deductorum labefactare possint, ut constat ex Sotino in defens. animadv. c. 4. p. 130. *Dei nomen simpliciter prolatum cum subjecti locum obtinet, Deum Patrem significat, quod nihil aliud est, quam solum Patrem esse illum unum verum Deum.* libr. contra Wiekum pag. 383. *Fateor Christum alicubi in nov. test. absolute vocari Deum, Dei tamen nomine prædicati locum obtinente.* Sed opponimus illis 1) propriam ipsorum confessionem. Dictum 1 Joh. V. 20. *his est verus Deus & vita æterna*, de eo, qui est natura æternus Deus, accipiendum esse pugnant.

Catech. Racov. p. 76. *Verba illa non possunt referri ad Christum, cum in graeco addatur ὁ ἀληθινὸς Θεός.* Goslavius cont. Kecker. part. I. cap. 5. p. 42. *verba hæc non ad Filium, cujus proxime facta est mentio, sed ad illum verum remotiori loco nominatum esse referenda.* Atqui nomen Dei ibi ponitur loco prædicati. E. coguntur agnoscere nomen Dei loco prædicati positum verum & æternum Deum quandoque denotare. 2) genuinam & propriam verbi hujus significationem. Neque enim nomen Deus mutat propriam significationem, & aliam acquirit, quando prædicati loco ponitur, quam habuit

loco subjecti positum, sed eandem utrobique significationem retinet. Si terminus aliquis in prædicato positus aliam acciperet significationem, quæ ea est, quam idem habuit in subjecto positus, periclitaretur syllogistica collectio in prima figura. 3) *Scripturae usurpationem* Matth. XXII. 32. *Ego sum Deus Abraham &c.* Act. VII. 32. *Ego sum Deus patrum tuorum.* 1 Cor. VI. 16. *ero Deus illorum.* Hebr. XI. 16. *non erubescit Deus illorum vocari &c.* Vbi non est, quod dicant, nomen Deus in prædicato non poni absolute, sed cum adiectione *Deus Abraham, Deus patrum, Deus illorum*, quia adiectiones illæ non mutant propriam hujus nominis significationem, sed eandem potius explicant & describunt, nec novum aliquod nomen generant, sed illud ipsum ἐπιθετικῶς καὶ παραφραστικῶς determinant. Neque quicquam obtinent hoc suo effugio, quod nomen *Deus* absolute in prædicato positum non accipiat pro vero & æterno Deo, sed tantum cum adiectione quadam limitatum, quia Christus non solum absolute vocatur Deus, sed insuper etiam vox Dei Christo attributa talibus insignitur elogiis & epithetis, quæ non nisi soli vero & æterno Deo conveniunt. Sic vocatur *Deus fortis* Esaj. IX. 6. *magnus Deus* Tit. II. 13. *verus Deus* 1 Joh. V. 20. *Deus super omnia benedictus* Rom. IX. 5. *Deus Thomae* Joh. XX. 28. Perinde ut *Deus Israelis*, qui non est nisi unus verus Deus, vocat se *Deum Abrahamæ* Exod. III. 15.

§. XVIII. Quæritur IV) *An*

Deus habeat proprium aliquod nomen? Negant Philo in lib. de vit. Mosis, Justinus in parænesi ad græcos, & alii. Galatinus libr. II. de arc. cathol. verit. c. 10.

Q. 4. An Deus habeat proprium aliquod nomen?

citatur dictum R. Haccadosch ex Gale razaia. *Deus non habet nomen, cujus nos cognitionem habere possimus, quandoquidem ejus substantia est ejus nomen & contra. Et quemadmodum ejus substantiæ notitiam nullam habere possumus, quoniam ea cognita ei similes efficeremur, ita nominis ejus cognitionem habere nequimus.* Alii contra affirmant, Deum omnino habere proprium aliquod nomen, idque esse nomen

Jeho-

Jehovah. Distinctione tam expediri posse arbitramur. Proprium nomen dicitur, vel quod totum rei nominata naturam & essentiam exprimit, vel quod uni & soli alicui rei convenit, & cum a reliquis distinguit. Priori modo Deus non habet proprium aliquod nomen, sed posteriori. (In Deo est τὸ ἀκατάληπτον καὶ τὸ ἄγνωστον, ἔτι πάντα ἄγνωστα, ἔτι πάντα ἄγνωστα, ait Damascenus libr. I. orthod. fid. c. 2.) Respectu prioris patres vocant Deum *innominabilem* & *ineffabilem*, Dionysius de div. nomin. c. 1. Clemens Alexandrinus libr. IV. Stromat. Cyrillus Hierosolymitan. catech. 16. Respectu posterioris dicunt, Deum a nobis vere nominari posse. Thomas part. I. q. 13. art. 1. *Deum possumus aliquo modo cognoscere, ergo & nominare, quia voces sunt signa conceptuum, & iis indistinctibus verum ipsarum. Sed non possumus Deum perfecta cognitione comprehendere, erga nos nominare.* At inquis, si Deo proprium aliquod nomen competeret, illud foret vel abstractum vel concretum. Sed neutrum Deo tribui potest. Non concretum, quia Deus est simplicissimus; nec abstractum, quia Deus res vere subsistens, iam vero nomina abstracta significant rem non per se subsistentem. Resp. per inversionem. Utraque nomina jure Deo tribuuntur; concreta, quia est res vere subsistens; abstracta, quia est simplicissimus absque ulla materiae compositione.

Q. 5. An nomen Deus sit appellativum, an vero proprium? Photiniani statuunt esse appellativum, ut obtineant, ex nomine Deo Christo in scripturis attributo non posse veram & aeternam ejus Deitatem probari. Sic enim Eusebius ad proem. Joh. p. 160. *Dei vocabulum variis & multis rebus solet tribui, sicut ex veteri & novo testamento apparet. Non ergo sequitur, si quis dicatur Deus, ideo statim pro aeterno cali & terrae creatore esse illum habendum.* Idem in cap. 1. Joh. p. 199. *Dei vocabulum dignitatis potius & officii esse nomen, quam naturae & essentiae, omnibus, qui sacra tractant, notissimum esse debet.* Socius contra Wiekum p. 379. *Sciendum est, nomen Deus sua natura esse nomen appellativum,*

& idcirco pluribus conveniens. Schmalzius de div. Verbi incarnat. natura c. 26. p. 144. *Vox Dei dignitatis nomen est, non essentiae & officii, & quicumque veram divinitatem, id est, verum potestatem divinam habet, is suo modo verus Deus est.* Photinignis assurgit Corn. Musus pontificius tom. I. p. 545. possill. negans, Dei nomen esse Dei proprium. Nos distinguimus inter acceptionem vocis *proprium* & *modificatam*, quando enim nomen Dei aliis praeter unum ac solum verum Deum tribuitur, tum non accipitur *proprie*, sed *modificate*, ut apparet ex restrictionibus additis; quando vero *proprie* accipitur, nulli nisi uni vero & aeterno in scripturis convenit. Bernhardus ferm. super missus est: *Nomen Dei accipitur vel substantive, vel nuncupative.* Verus enim Deus vocatur Deus φύσει Gal. IV. 8. reliqui dicuntur *constituti Dei*, λεγόμενοι θεοί, 1 Cor. VIII. 5. Verus Deus dicitur *solus Deus, praeter quem non sit alius* Deus, Deuter. XXXII. 39. Psal. LXXXVI. 10. Esaj. XXXVII. 16. &c. sed λεγόμενοι θεοί sunt complures 1 Cor. VIII. 5. Verus Deus dicitur *Deus Deorum, Deus magnus super omnes Deos, Deus, cui nullus similis* Psal. L. 1. XCV. 3. XCVI. 4. XCVII. 9. &c. id vero de nullo τῶν λεγομένων θεῶν dici potest. Vnde ipsimet Photiniani consentunt, vocem Deus κατ' ἐξοχὴν & peculiari quadam ratione uni illi summo rerum auctori & conditori Deo aeterno tribui. Socius in tract. de Deo, Christo & Spir. S. p. 3. *Vox Deus duplici potissimum modo in sacris literis accipitur; prior modus est, cum significat illum, qui tum in caelo, tum in terra, ita aliis dominatur ac praest, rerumque autor est & origo, ut neminem habeat principem aut superiorem, nec ab ullo pendeat. Alter modus est, cum significat eum, qui summum aliquod imperium aut vim dñi potestatem ab ipso uno Deo habet, vel aliqua alia ratione divinitatis illius unius Dei est particeps, hinc enim ille unus Deus, i. e. Jehovah Deus Deorum dicitur.* In animadv. defens. p. 74. *Nomen Deus licet sua natura & usu adhuc appellativum, tamen ut proprium frequentissime usurpatur, & de illo omnium Deorum Deo κατ' ἐξοχὴν, non praedicative tantum, ut sit loqua-*

loquamar, sed subjective quoque passim dicitur. contra Wickum c. 6. class. 4. arg. 1. p. 379. nomen Deus per excellentiam uni illi summo rerum autori & conditori singulariter tribui. Goslavius p. 1. c. 5. p. 55. Tribuitur nomen Dei uni illi summo rerum conditori *κατ' ἔξοχην*, tanquam si esset ejus proprium, nimirum quia hujus nominis significatio praecipue illi convenit, & singulari quadam praeter alios ratione. At quicquid alicui *κατ' ἔξοχην*, tanquam ejus proprium convertit, id hactenus & hoc respectu non est appellativum & multis commune, sed induit naturam nominis proprii. Quomodo vero deprehendi possit, ubi nomen Deus accipitur proprie, ubi figurate, de eo notanda est generalis regula: *Vbicunque nomen Dei ponitur, proprie accipiendum, nisi circumstantiae textus contrarium ostendant.* Speciales regulas tradit D. Hunnius in exam. error. Photin. de nomin.

Dei c. 3. p. 345. Nos hoc loco pro nostra sententia sic concludimus: 1) Si Dei nomen non est Deo proprium, Deus absolute non unus esset. Commune enim est, quod multis convenit; proprium, quod uni soli & nomen unius tantum rei proprium esse necesse est. Cum igitur scriptura semper Deum esse unum doceat, consequens est, Dei nomen Deo proprium esse, non commune multis. Saniglecus contra Schmaltziū p. 48. 2) Cum nomen aliquod alicui per se competit, aliis vero propter relationem & respectum ad ipsum, tunc cessandum est proprium illius nomen. Sed nomen Dei per se Deo competit, aliis per respectum ad verum Deum. E. 3) Non potest nomen Dei aeque significare divinam naturam & divinam similitudinem seu participationem, sed naturam divinitatis *primario*, similitudinem vero *secundario* significat. Ergo est Dei proprium nomen.

CAPUT III. DE SYNONYMIA.

§. XX.

3. *συωνυμία.*
Divisiones nominum divino-
rum.

Ad *συωνυμίαν* pertinent divina nomina, quorum explicatione maxima pars doctrinae de Deo continetur, quia theologia nostra in hac vita fere tota est grammatica, unde quicquid de Deo cognoscere possumus, vocatur *Dei nomen*, ac Dionysius Areop. vel quicumque alius auctor libri de divinis nominibus, dicturus aliquid de Deo collegit appellationes, quae Deo in scripturis tribuantur. In genere notandae sunt 1) *variae divisiones* nominum divinatorum. 1) Nomina Dei dicuntur *generaliter* vel *specialiter*. In *generali* & *lata significatione* dicitur Dei nomen, quicquid de Deo praedicatur, quo modo accipitur a veteribus, qui appellatione nominum etiam attributa sive proprietates complectuntur, unde ea distinguunt in *affirmativa*, ut quando Deus dicitur bonus, sapiens, omnipotens, &c. & *negativa*, quando dicitur immensus, incorporeus, invisibilis. In *speciali* & *stricta significatione* dicuntur Dei nomina, quibus seipsum in sacris literis appellat. Quo pertinet etiam illa

divisio: nominum divinatorum alia sunt, quibus subjectum ipsum, nempe Deus, significatur, ut *Jehovah*, *Jah*; alia, quae praedicantur de subjecto, & dicuntur attributa, ut *misericos*, *justus*, ubi tamen duo sunt notanda, *primo*, quod tantum docendi causa subjectum & subjecti attributa in Deo distinguantur, cum in Deo sint realissime & simplicissime unum quid, *deinde*, quod quaedam nomina subjectum ipsum concernentia, quandoque etiam de subjecto praedicantur, ut *Jehovah* *El* *Deus fortis* Exod. XX. 5. 2) Nomina divina quaedam sunt *essentialia*, ad ipsam essentiam significandam instituta, ut *Jehovah*; quaedam vero *personalia* ad pluralitatem personarum indicandam de Deo usurpata, ut *Elohim*: 3) Nomina essentialia sunt vel *propria* vel *figurata*. *Propria*, quae absque tropo de Deo praedicantur, ut *Jehovah*, *El*, *Adonai*. *Figurata*, quae per aliquem tropum de Deo dicuntur. 4) Nomina figurata sunt vel *metonymica*, ut quando Deus dicitur *fortitudo*, *auxilium*, *lux*, *salus nostra*, quia est auctor & conservator fortitudinis, auxilii, lucis ac salutis nostrae. Psal.

XVIII.

XVIII. 1. **XXH.** 10. **XXVH.** 1. *Carmin po-*
lona, laus nostra, spes nostra, quæ est ma-
teria carminis & laudis nostræ, objectum spei
nostræ Jerem. XVII. 14. Exod. XV. 2. Psal.
III. 4. &c. vel *metaphorica*, ut quando vocatur
sol, lucerna, Psal. LXXXIV. 12. Esaj. X. 17.
statum. Psal. III. 4. talium metaphoricarum ap-
pellationum quædam sumuntur *ab homine*, quæ-
dam *ab alijs creaturis*. 5) Nomina persona-
la vel omnes tres personas complectuntur, ut
Ephim, vel singulas expriment, ut Pater, Filius
& Spiritus sanctus.

§. XXI. II. *Observationes*
de divinis nominibus. 1) Va-
rietates divinorum nominum ma-
jestatem divinam exprimit. Cum
enim divina majestas non possit ob summam per-
fectionem plene a nobis cognosci, ideo tot no-
mina divina in scripturis nobis proponuntur, ut
ex illis ad aliquam tantum divinæ majestatis co-
gnitionem perducamus. Vide Augustinum Ju-
stinianum in octaplo psalterii ad psal. CXVIII.
Galatinus lib. II. de arc. cath. verit. cap. XVII.
refert, quod Cabbalistæ ex cap. XIV. Exodi
v. 19. 20. 21. miro quodam modo duo & se-
ptuaginta Dei nomina extraxerint, cumque id
decem modis effecerint, inde prodeunt 720.
Dei nomina, quorum interpretatio licet in he-
bræorum libris non contineatur, illud tamen
non immerito in illis observatur, quod unum-
quodque illorum nominum ex tribus literis con-
ficiatur, ac tribus constet syllabis ad designan-
dam personarum divinarum trinitatem. Irenæus
lib. II. cap. 41. p. 140. ponit nomen Dei Bar-

nath, fortassis a בָּרַךְ. De nomine *Egla*, &
Alahom, vide tract. de nat. Dei §. 25. Deus
vocatur etiam אלה Deut. XXXII. 39. Esa. XLII.
8. 128 Esa. LXV. 16. *Baruch*, *benedictus*
Marc. XIV. 61. Aristoteles lib. de mundo cap. 7.
scribit, Deum vocari *αἰσας*, quasi *αἰεῖ ὄσας*,
quia semper statum obtineat suum. Græci Deum
vocant *Ζῆνα*, quod vitæ omnium sit auctor, &
Δία, quod per ipsum sint omnia. Plato in Cra-
tyl. pag. 313. Laertius in vit. Zenon. p. 451. &c.
Hieronymus in epist. ad Marcell. quæ est 136.
decem Dei nomina commemorat, *El*, *Elohim*,
Elohe, *Sabaoth*, *Eljon*, *Ascher*, *Ehich*,
Adonai, *Jah*, *Jehovah*, *Schaddai*, quorum
expositionem proposuimus in locis tract. de nat.
Dei §. 21. Hoc loco monemus, *Elohim* ab
Elohe minus commode distingui, cum ab eo-
dem singulari numero descendat, videlicet ab
Eloah, ac prius sit absolutum, posterius con-
structum sive in regimine positum, τὸ *Sabaoth*
nunquam absolute Deo tribui, ideoque non esse
nomen per se, sed conjungi nomini *El* vel *Je-
hovah*, (*) nomen *Jah* esse contractum ex no-
mine *Jehovah*. (**) 2) Nomina, quæ proprie
de Deo dicuntur, nec tamen ipsi soli, sed etiam
creaturis quadam ratione tribuuntur, compe-
tunt per prius Deo, per posterius vero creatu-
ris; sed quæ metaphorice de Deo enunciantur,
per prius competunt creaturis, per posterius
vero Deo; priora enim a Deo ad creaturas,
posteriora vero a creaturis ad Deum sunt trans-
lata. Thomas p. 1. q. 13. art. 3. sic distinguit:
Nomina illa propria quantum ad rem significa-
tam per prius dici de Deo, quia hujusmodi per-
fectio-

(*) In margine b. Gerhardus hanc adspersit observa-
tionem: „Falluntur, qui *Zebaoth* esse nomen
„Dei dicunt. Est enim nomen plurale *exercitus*
„significans, & creaturas Dei universas notans.
„Non obstat: 1) quod nomen Dei יהוה quod se-
„pe additur, in statu regiminis non ponatur;
„statu intelligendum enim nomen יהוה quod expref-
„se additur Os. XII. 5. 2) quod vox ipsa hebræa
„in novi testam. extra græco regineatur *εὐσεβεί*
„Rom. IX. 29. Non enim omnes voces, quæ in
„nov. testam. lingua originali ab certam rationem
„servantur, nomina propria sunt, uti de *Hofan-*
„nis, *Hallelia*, *Amen*, *Pascha*, *Sabbatum* &c. con-

„stat. Vicissim etiam nomina quædam propria
„non servantur lingua hebræa, uti de nomine *Je-*
„boab & *Adonai* constat, quod per *Képus* in novo
„testam. redditur.

(**) Licet illorum sententia, qui nomen יהוה *Jah* a nomi-
ne *Jehovah* derivant, nullum mereatur ad sensum,
ab eadem tamen radice descendit, & ejusdem me-
rito significationis cum nomine יהוה esse censetur.
Adhibetur pariter ut nomen Dei proprium, ut
patet ex psalm. LXVIII. 9. nec uspiam de alio in san-
ctioribus litteris adhibetur. Legitur potissimum
in hymnis. Vid. Exod. XV. 2. Esaj. II. 2. XXXV. 9.
XXXVIII. 4. psalm. LXVII. 5. LXXXIX. 9.
LXCIV. 7. &c.

fectiones a Deo in creaturas promanant, sed quantum ad impositionem nominis per prius a nobis imponi creaturis. Sed rectius dicitur, quod & res & nomen in talibus attributis per prius Deo tribuatur, quia utrumque a Deo ad creaturas transfertur. 5) Metaphorica nomina, ab homine desumpta & Deo accommodata, designant tum Dei φιλανθρωπίαν, tum etiam ἰσχυρῶς οἰκονομίαν.

§. XXII. In specie de tribus Dei De nomine *Jehovah*. *Adonai* & *Elohim* quædam tradenda. Nominis *Jehovah* consideranda, 1) *appellatio*. Rabbinii illud vocant 1) *שם בן ארבע תיבות* illud nomen filius quatuor literarum, Græci τετραγράμματος a numero literarum, quibus scribitur; 2) *שם ה' illud nomen κατ' ἐξοχήν*, quia omnibus reliquis nominibus præferendum. *Lyra* in cap. 6. Exodi ex R. Mose: *Quædam nomina dicuntur de Deo per respectum ad creaturas, ut creator, Dominus: alia per modum qualitatum circa essentiam divinam, ut sapiens, bonus, omnipotens: alia per modum quantitatum, ut immensus, incircumscribitus, nomen autem tetragrammatum significat divinam essentiam puram & nudam, ut in se existit.* 3) *שם רבא nomen magnum.* 4) *שם הנכבד nomen gloriosum, יצבר, benedicendum, הגורא, gloriosum, הגורא, magnum, Jer. XLIV. 26.* 5) *שם רמיהו nomen proprium vel adpropriatum.* 6) *שם הפורש nomen expositum vel separatum, dicitur enim vel a פורש exposuit, vel ab הפרש separavit, ut vult Maimonis filius, quia est ab hominum notitia separatum. Buxtorfius in rad. הוה p. 179. Schindlerus in lexicop. 430. quomodo vero variis modis exponatur, dicemus postea.* 7) *שם המור nomen adpropriatum, vel addito ל' adpropriatum ei, quia maxime proprie Deo tribuitur.* 8) *ארכרוד quod in memoriam revocet Dei ἰστίαν.* 9) *ὄνομα τῆ ὁρτοῦ ἔνομα ἰδίου.*

(*) Consuetudinem Judæorum, qui nomen יהוה per litteras, quibus scribitur, efferre, sibi religioni ducunt, post captivitatem demum babilonicam invaluisse, valde probabile est. In libris enim

§. XXIII. II) *Scriptio*. Chaldæi scribunt per tria (') jodim 3. *Scriptio*. subjuncto (') ca-metz. Item quatuor (') punctis ordine collocatis. In Rabbiorum commentariis "in quibusdam libris" quia jod interpretatur principium, ratio autem principii convenit tribus personis divinis comparatione creaturarum, ideo tres divinæ personæ per tria jodim exprimebantur, ac includebantur circulo, tum ad significandam naturæ divinæ in tribus personis unitatem, tum ad denotandum, quod sit unum tantum principium. Virg. in c. 12. Eſa. In græcis quibusdam bibliis olim legebatur scriptum caractere samaritano ejusmodi, qui ad effigiem græcæ literæ π proxime accedit, quod non intelligentes duo π π ibi collocari putabant & *Pipi* legebant, quos ridet Hieronymus in prolog. galeato & epistola 136. Procopius in Eſa-jam in margine scripsit יהוה ubi in contextu græco κύριος, & in hebræo tetragrammaton habetur. In Rasche Theboth, h. e. capitibus dictionum sive abbreviationibus ponitur יה vel solum ה & significat השם. Item hoc modo הקבה quæ sunt initiales harum vocum יהוה ברוך הוא sanctus benedictus ille, quandoque per Soph. Theboth scribunt ultimam literam nominis tetragrammati ה Reuchlinus de arte cabbalist. lib. III. commutant etiam quasdam ejus litteras, nam pro יהוה scribunt יהור item יור quæ omnia originem duxerunt ex eo, quod hoc nomen in vulgari usu proferri aut pronunciari noluerunt.

§. XXIV. III) *Pronunciatio*. Judæi existimant, illud nomen 3. *Pronunciatio*. non posse nec debere pronunciari (*), unde appellant ἀναφώνητος, Theodor. ἀφραστον & ubicunque in sacris literis occurrit, pro eo legunt יהוה Dominus, quando vero præcedit aut sequitur אדני tunc legunt Elohim, ne bis Adonai dicere cogantur. Eusebius lib. I. de præpar. evang. cap. 8. *Moses*

hocce circiter tempore exaratis, nullum hujus nominis deprehendimus vestigium. Patet quoque ex PHILONE judæo lib. III. de vita Moſis p. 670. in sanctuario duntaxat nomen hoc pronunciare olim

Mose, & quique prophetas ineffabilem rem, atque intellectum solum perceptibilem Deum esse docent, in huius rei symbolum scriptum apud eos quatuor literis nomen Dei fertur, quod proferre non possunt. Lib. IX. cap. ult. protest commentum Artapani, quod Pharaon audito nomine Jehovah a Mose ipsi relato, mutus in terram occidit, quodque sacerdotes, literas huius nominis tabulae a Mose inscriptas legere nescientes ac proinde deridentes spasmo correpti interierint. Pilecius in resp. ad Camp. p. 12. Nomen Dei tetragrammatum ante Galatinum legi veterum nemo, nec ipsi Masoristas. Finis etiam, filium mulieris Israelitidis Levit. XXIV. propterea blasphemiae reum factum & lapidibus fuisse obrutum, quod expresserit sive protulerit nomen Jehovah, quod in monte Sinai audierat, יהוה suis literis seu prout scribitur, At superstitioni huic merito opponimus 1) *mandati divini defectum*, prohibemur quidem nomen Dei in vanum sumere יהוה Exod. XX. 7. sed simpliciter illud pronunciare nusquam prohibemur; 2) *revelationis divinae scopum*, ideo enim hoc nomen divinitus est revelatum, ut ab hominibus agnosceretur ac celebraretur, ideo in sacras literas relatum, ut legeretur ac pronunciaretur; 3) *sanctorum exemplum*, qui in suis precibus & colloquiis cum Deo hoc nomen saepius usurparunt, nisi velimus dicere,

alii verbis sanctis patiaris, & prophetas fuisse usos, quam quæ in scriptura annotata extant, quod absurdum; 4) *rationis paritatem*. Si enim licet nomen Dei scribere, cur non liceat etiam pronunciare? Si licet dicere, nomen Dei scribitur quatuor literis, Jod, He, Vau, He, cur non liceat etiam idem efferre? Si licet nomen illud audire, licebit etiam pronunciare; 5) *superstitionis vitiosam originem*, quæ est duplex; prior textus biblici corruptio, quando enim Exod. III. 15. Deus dicit, *hoc est nomen meum יהוה in seculum*, Rabbini substitutis aliis punctis legunt יהוה ad abscondendum, atque ex eo colligunt, non esse hoc nomen pronunciandum. Talmud. in Kidduschin cap. 4. p. 71. posterior inanis persuasio, existimarunt enim vilescere Dei nomen, si pronunciatur, destitui illud punctis propriis, miracula per hanc vocem edici posse, & quæ sunt huius generis alia. Pii majores Judæorum vel ex reverentia divini Numinis & nominis, vel ob rei notatæ, divinæ scilicet essentiae ἀκαταλυσίαν καὶ ἀνεκφώνησιν, vel ob pronunciationis in græca & latina lingua ἀδυναμίαν. (Græci in alphabeto nullam harum quatuor literarum habent, non enim habent jod consonantem sed vocalem, nec in medio, nec in fine habent spiritum, nec habent vau consonantem.) Nomen Jehovah ἀνεκφώνητος vocant, quod a posteris in superstitionem fuit com-

missum fas fuisse. Idem confirmant alii gentis ebrææ magistri, adserentes, prolationem huius nominis primum fuisse advocatam in sanctuarium, atque in benedictionis tantum formula Num VI. inque magno expiationis die a sacerdote usurpatam, post mortem vero Simonis iusti ne in ipso quidem sanctuario nomen hoc amplius fuisse prolatum. Ceterum multi eruditorum in eam ingrediuntur sententiam, puncta vocis יהוה in codice sacro adscripta, non esse nativa & propria, sed aliena. De CRELLIO supra jam observavimus, eundem statuisse veram huius nominis pronunciationem esse יהוה, vel יהוה. Vid. ejus libr. de Deo & universis divinis cap. XL. p. 75. Alii existimant, vocem יהוה rectius pronunciari יהוה vel יהוה, cum similibus sit variorum nominum, ebraicorum prolatio, v. gr. יהוה יהוה יהוה &c. nomenque a scriptoribus exteris Deo Judæorum יהוה, &c. statimque pronunciationem propius accedens. Certe DIONORIUS Siculus lib. I. part. II. Exeg. pars II.

p. 48. ex antiquissimis historiarum monumentis refert, Moſen legum suarum auctorem dixisse τον Ιαω επικλημενον Θεον. Idem ex priscis cœtus christiani doctoribus memorat THEODORETUS, quest. XV. in Exod. ubi ait, *Samaritanos nomen illud tetragramm. efferre per Ιαω (ubi Ι per Δ exprimitur, ut in Ιη Δαβιδ) Judæos vero per Ιαω.* Legenda, quæ post alios viros eruditos hanc rem adnotavit JO. CLERICVS, in comment. in Exod. III. 15. Add. JO. TURNERVM in peculiari exercitatione anglico sermone edita concerning the true pronunciation of the tetragrammaton among the Jews, &c. Lond. MDCLXXXIV. 4. Sunt tamen alii, qui contendunt, nomen hoc legendum esse, prout plerumque scribitur, ac pronunciationem vulgatam Jehovah retinendam esse, quibus præter alios calculum suum adiecit ABRAHAM CALOVIVS in system. bibl. com. II. cap. I. sect. II. quest. IV. p. 155. seqq.

commutatam. Rabbi Saul lib. Sanhedrin c. helec: Qui pronunciat nomen tetragrammatum, non habet partem in futuro seculo. Maimonides dicit, pronunciationem ejus defuisse in Simeone jasso, qui Christum infantulum in ulnis suscepit; 6) *Opinionum Judaicarum de hac re varietatem.* Ipsimet Judzi plurimum variant de non proferendo nomine Jehovah, 1) Quidam hujus rei Deum auctorem faciunt Exod. III. 15. quo etiam referunt illud psal. LXV. 1. *Tibi silentium laus est Deus in Sion*, quasi etiam in divinis laudibus nominis arcani prolationem propheta prohibeat, quidam a magistris hunc morem invecum dicunt. 2) Quidam sponte illud a magistris factum dicunt, ne profana usurpatione nomen violaretur, quidam necessario, quia post Simeonem justum nemo poterat recte pronunciare. 3) Quidam tempora & loca adjiciunt, ut nec semper concessum dicant, vel sacerdoti, sed in interdictionibus, nec ubique, sed in sanctuario. Sanfort, lib. I. de disc. sect. 9. Confer. Benedict. Ariam in libro Joseph. c. 1. & Pererium in c. VI. Exod. p. 168.

§. XXV. IV) *Punctatio.* Judzi existimant, nomen Jehovah desitui propriis punctis, quandoque habere puncta vocis Adonai, quandoque vero vocis Elohim, 1) quia 2 Sam. VII. 20. punctatur hoc notato יְהוָה pro quo habetur 1 Paral. XVII. 14. יְהוָה chatephsegol non competit literæ jod, neque ה in hirec quiescit. 2) quia post tetragrammaton literæ Begadkephat non habent Raphe, quod tamen fieri debebat post ה, utpote literam quiescentem. 3) cum præfixis non dicitur יְהוָה sed יְהוָה Si præfigatur ei una e literis *Bachlam* sive *Vecaleb*, semper scribitur sub illa patach, cum tamen illorum punctum regulare scheva, quia litera fervilis fervili gaudet puncto. Vide Drusium in tetragrammato cap. 7. & seqq. Buxtorfium in rad. חוה. Sed breviter dicimus, nostrorum grammaticorum regulæ non possunt præscribere, quomodo voces biblicæ sint punctandæ, sed contra potius puncta biblica formant regulas grammaticas. Si nomen *Jehovah* non haberet propria puncta, consequens fuerit, vel ab initio statim

non fuisse punctatum, vel progressu temporis puncta fuisse mutata. Neutrum dici potest, non prius, quia Judzi ipsimet statuunt, hanc vocem cum propriis suis punctis in solenni benedictione fuisse a sacerdote pronunciatam; nec posterius, quia mutatione illorum priorum punctorum in vocē *Jehovah* biblia infinitis locis fuissent corrupta. Si vel maxime ה' haberet puncta vocis *Elohim*, quid hoc ad vocem *Jehovah*? Si haberet puncta vocis *Adonai*, sub non deberet esse scheva simplex, sed hatephpatha.

§. XXVI. V) *Origo.* Non homines, sed Deum ipsum hujus nominis auctorem esse, idque hominibus revelasse, extra dubitationis aleam positum esse debet (Weldnerus, conversus Judæus, in locis fidei tr. 1. pag. 154. jubet considerare verba Moysis Exod. III. 13. *לֹא אֵל מִי אֵלֹהִים* dicent mihi, quod nomen ejus quid? Si enim conjungamus literas terminales, habebimus nomen Jehovah a Deo ipso sibi inditum.) Sed queritur, an illud patriarchis notum fuerit ante Moysen? Quidam negant, moti verbis Domini Exod. VI. 3. *Revelatus sum Patribus vestris in Deo Schaddai, sed in nomine Jehovah non sum cognitus eis.* Sed affirmativa præferenda, ut ostensum fuit in tract. de Dei nat. §. 23. ubi etiam veram dicti illius sententiam exposuimus. VI) *Etymologia* & significatio hujus nominis explicata fuit superius. VII) *Expositio.* Judzi exponunt primo per nomen duodecim literarum, &

vocant *שֵׁם הַקְּדוֹשׁ שֶׁל עֶשְׂרִים וְשֵׁשׁ אותיות* in solenni enim illa benedictione, Num. VI. ter positum nomen יהוה efficit literas י 2. & a Sacerdotibus in templo hanc benedictionem recitantibus enunciabatur, Cabbalistæ exponunt *אבן חן ורחוק הקדש* Galatinus lib. II. de arc. cath. verit. cap. 11. Vocatur nomen י 2. literarum, non quod sit unum aliquod nomen י 2. literis constans, sed, quia est complexio multorum nominum tot literas habens ad unum illud tetragrammatum ex-

ponen-

perendum, & accommodatas. *Secundo per nomen*
42. literarum hoc modo lib. III. c. 8.

אֱלֹהִים יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ

Chiskias in cap. III. Exod. bis scriptum אֱלֹהִים
42. continet in numeratione 42. ad indicandum,
quod Deus tradiderit Mosi nomen. 42. literarum
vocula הוּא v. 15. אֱלֹהֵינוּ facit 12. quo do-
cetur, Deum docuisse quoque ipsum nomen
12. literarum, illud nomen 42. literarum di-
cunt fuisse prolatum a sacerdote magno in die
expiationum Levit. XVI. Alii sic exponunt:

אֱלֹהִים יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ

Trinitas in Vnitate & Vnitas in Trinitate. Tertio
per nomen 72. literarum, quod colligunt ex c. XIV.
Exod. ut superius diximus, ac nugantur hoc no-
men 72. dictionum sive nominum insculptum
fuisse becalo, quo Moses mare dirupit & pe-
tram aquas fundentem percussit, mentiuntur
etiam, Christum per hoc nomen expositum mi-
racula sua edidisse. Narrant in templo Salomo-
nis fuisse lapidem raræ virtutis, in quo Salomon
pro sua singulari sapientia nomen Dei insculpse-
rat, quod cuique legere quidem licebat, sed
edificare memoriter aut transcribere prorsus
impossibile, ad valvas enim templi duos leones dua-
bus catenis vinctos profutisse, quorum tam hor-
ribilis fuerit rugitus, ut cum edidicisset, præ-
metu oblivisceretur, & qui transcripisset, me-
diis creparet, sed Jesum, Mariæ filium, neglecta
hac dira imprecatione, despectoque leonum ru-
gine, postquam exscripisset, mirabili prorsus
animi fiducia pertransiisse, ne vero deprehen-
dereatur, foras pelliculam aperuisse, ibique ab-
scondisse, ac ejus virtute tanta postmodum mi-
racula edidisse, quod diabolicum commentum
refellit Lutherus in libro de Schemhamphorash
tom. VIII. Jen.

(XXVII. VIII) Mystica explicatio. In voce
Jehovah Cabbalistæ quærunct 1) mysterium Tri-
nitatis, & quidem multiplici ratione, in radicis
extractione, peculiari scriptione, literarum ex-

plicatione, punctorum adjectione, Syllabarum
numeratione, nominum ex eo formata deriva-
tione & cabbalistica explicatione. Deducitur a
radice יהוה quæ, ut reliquæ perfectæ radices
omnes, est trilitera, notatur etiam tribus punctis
vocalibus, a Chaldaïs scribitur per tria jodim
subjuncto unico cametz, pronuntiatur tribus
syllabis, quæ omnia ad personarum trinitatem
in una Deitatis essentia alludunt. Galatinus lib. II.
de arc. cathol. verit. cap. 10. posteriore ex Rab-
benu Haccados in Gale razcia. Literæ hujus
nominis non sunt nisi tres, י ה ו tres hujus
nominis literæ designant tres hypostasies, nam
prima quidem, scilicet jod, quæ principium in-
terpretatur, eo quod omnium aliarum sit prin-
cipium, cum ab ea unaquæque originem scri-
pturæ habeat, ipsæque a nulla originem su-
mat, rectissime Patrem in divinis insinuat, qui
cum a nullo sit aliaque personæ ab eo ema-
nent, principium sine principio dicitur. Secun-
da vero scilicet ה quæ esse vel vivere signifi-
cat, Filium in divinis aptissima innuit, per
quem omnia, quæ facta sunt, esse ceperunt,
Tertia autem ו, quæ copulativam dictionem ex
denotat, Spiritum sanctum exprimit, qui cum
sit amor Patris & Filii, quo se invicem amant,
recte copula, h. e. nexus utriusque nuncupatur.
Postea addit: Veteres hebraeos ex literis hujus
nominis tria formasse nomina יהוה יהוה יהוה
Vehu. Primum (inquit) nomen ex prima & se-
cunda componitur litera, scilicet ex י & ה hoc
modo יה quod idem est, quod Deum & Patrem
designat, qui totius divinitatis fons est. Secun-
dum vero nomen ex secunda & tertia constat
litera sic יהו quod ipse interpretatur, & Filius
significat, quia ipse profecto est, quem prophæ-
tæ ad salvandum genus humanum prædixe-
runt, & digito quandoque monstrarunt Esaj.
XXXV. & cap. XLII. Ego Deus יהו hoc nomen
meum. Tertium nomen ex tertia & quarta con-
stituitur litera, scilicet ex ו & ה sic יהוה & signi-
ficat idem quod & ipse, & Spiritum s. notat,
quia & ipse post Filium visibiliter mitti debe-
bat &c. Vide ibi plura. Alii sic progrediuntur,
idem significat, quod principium, ideoque de-
signat Patrem, qui est principium, fons & ori-
go deitatis. Litera ה significat Filium, quia ה
Hebraïs

Hebræi idem designant, quod *Eve*, ut placet Renchline lib. III. Cabbal. p. 333. vel *ista*: ut Hieronymus epistola ad Paulam Urbicam tom. IV. foli 90. & proem. comm. in lament. Jer. tom. V. f. 165. & Pagninus lib. I. gram. c. 3. interpretantur, Jesu Christi Dei filii potissimum nota est. Is enim est, de quo propheta vaticinatur per particulam *Eccc*, nos expergefaciunt & persona *ista*, cui omnes propheta testimonium perhibent, apud Hebræos est conjunctio copulativa, & significat *Spiritum S.* qui est sancta copula inter Patrem & Filium. In *h* est itidem mysterium trinitatis, quia Kametz significat collectionem, ac Spiritus s. ministros reddit vocales &c. Eadem repetit Weidnerus, convers. Judæus, in loc. fid. christ. præcipuis tract. II. p. 195. Jansenius in harmon. c. 134. p. 942. *Ipsum nomen Jehova, cum sit derivatum ab $\eta\eta$ quod sonat esse, significat essentiam, prima autem litera, quæ est adjectitia *E* nominis proprii constitutiva, nempe, significat principium, tres vero sequentes literæ radicales η, η & η sonant hic & ille, quibus tribus significantur tres personæ, Pater, Filius & Spiritus s. quia Pater & Filius signantur per duo η , quorum copula, & amor est Spiritus s. significatus per η conjunct. copulatam.* 2) *mysterium incarnationis.* η in dictione *Jehovah* bis ponitur, ut significetur, naturam humanam Filio, qui per secundam literam η notatur, personaliter esse unitam, inque ipsum sanctissimæ Trinitatis consortium, (ut Ambrosius loquitur) *evectam*, unde quidam addunt, literam illam *Abrahæ* & *Saræ* nominibus divinitus fuisse additam, cum promissionem de Messia ex ipsorum semine nascituro acciperent. Antiqui Hebræi ablato postremo η substituerunt *Daleth* η ut significaretur, hunc Jehovah Immanuel sumturum carnem ex Jehudah, ut ex Jehova & Judæ semine unus constaret Immanuel. R. Haccodesch hoc modo philosophatur. Ut litera η conflatur ex η & η conjunctis, ita & Messias constat divina & humana natura. Ut duo η fiunt e duobus η & duobus η ita duæ sunt in Messia natiuitates, sive generationes. Ut duo η in una eademque litera η sunt distincta, & tamen unicam faciunt literam; sic distinctæ in Messia

sunt naturæ, tamen una sit persona. 3) *mysterium æternitatis.* Galatinus d. l. Nomen hoc ex eisdem literis constat, ex quibus tria tempora ejusdem verbi componuntur, quæ sunt præteritum, præsens, & futurum $\eta\eta$ *fuit*, $\eta\eta$ *est*, $\eta\eta$ *erit*, ut personarum divinarum æternitas monstretur, Patrem scilicet Filium & Spiritum s. semper fuisse, esse & fore. Alii hoc modo tria tempora investigant. *Jod* est nota futuri, est enim ex literis characteristicis futuri *Ethan*. *Vau* holem est indicium præsentis η Benoni kal, quod sæpius *Vau* holem indicat, ut η *פוקר*, η est nota ac terminatio præteriti. Georg. Venet. in harm. mundi Cant. 1. tom. VIII. c. 3. in nomine Jehova omnes literæ numeros circulares significant. Est autem numerus circularis, qui per seipsum ductus in seipsum semper recurrit, cujusmodi sunt, quinarium, senarium, denarium. Si enim quinque quinquies ducas, efficies 25. si rursus quinquies repetas viginti quinque, conficies 125. & ita in infinitum numerus quinarium per seipsum ductus semper in seipsum recurrit, quod idem in senario ac denario invenitur. Tres ergo illi numeri & omnes & soli sunt numeri circulares, qui in nomine tetragraminato continentur, significat denarium η quinarium, η senarium, qui significant Deum esse velut sphæram, & progressu sphærico procedere revocando in se omnia, sicut ab ipso processerant. Circuli lineæ a centro exeunt in peripheriam & ab ea in centrum, sic creaturæ a Deo & in Deum. 4) *Designationem quietis.* Literæ *Ehevi* sive *Jehu*, ex quibus nomen Jehova constituitur, a grammaticis dicuntur *literæ spiritus*, quod Deo competit, quia solus spiritum omnia vivificantem suppeditat. Vocantur etiam *quiescentes*, id omnium rectissime divinæ naturæ congruit. Deus cum sit purissimus actus, tamen absque ullo labore & defatigatione omnia operatur pacate, & quiete omnia gubernat, ipse etiam est quies animæ nostræ, quippe quæ non nisi in solo Deo quietem invenit, unde etiam condito jam homine Deus ab operibus suis *quievit* Gen. II. 2. *Revertere anima in requiem, quia Dominus benefecit tibi.* psal. CXVI. 7. 5) *mysterium nominis Jesu.* Apud Galatinum lib. III. c. 20. convenientia nominis Jehova cum nomine

ante traditur. Osiander in harm. Luc. I. putat nomen cum ineffabile, insertione literæ v factum effabile. Vid. Chemnitius in harm. cap. 9. p. 191.

6. XXVIII. Quæritur hoc loco.

Q. An nomen Jehova sit uni ac soli vero Deo proprium, an vero tribuatur etiam rebus creatis?

Posterior affirmant Photiniani, ut argumentum, quod pro adstruenda Christi divinitate ex nomine Jehova, ipsi attributo deductum, labefactent. Ostorodius cont. Trad. part. II. c. 9. p. 91. Si vel maxime ex scriptura probari posset, Christum appellatum fuisse Jehovam, non tamen sequeretur, eum vere esse ipsamque Jehovam, siquidem angeli, multo inferiores Christo, propterea quod Jehovae personam sustinuerint, Jehova vocati sunt. Sociinus contr. Wickum c. 6. p. 396. Si angeli Christo multo inferiores, cum Jehovae personam aliquam in se sustinent, Jehovae nomine adpellari impediuntur, multo magis fieri potest, ut Christus, qui in toto negotio salutis nostrae Jehovae Dei personam sustinet, ipseque personam in ecclesia vicarius est, Jehovae nomine adpellatur, nec tamen ipse sit revera Jehova, sed ejusdem cum ipso essentiae. Eniedinus in c. 16. Gen. p. 25. Jehovae nomen et adpellationem non sibi Deo creatori, verum etiam multis rebus creatis attribuitur, sicut plurima testimonia ostendant. Schmalztius contra Ravenberg. p. 47. allata quidem sunt loca, in quibus nomen Jehovah Deo tribuitur, sed nullum, in quo dicatur, quod nomen illud sit solius Dei proprium. (*) Photiniani pollicem premunt 1) Calvinus, instit. c. 13. §. 9. Zanchius, lib. V.

de trib. Eloh. c. 5. p. 685. Alstedius, in lexico p. 864. concedit nomen Jehovah μετωνυμικῶς tribui creditur. (**) 2) Vorstius, qui in exeg. apologet. c. 2. p. 270. scribit, vocabulum Jehovah etiam creaturis et angelis tribui, & quæstionem hanc vocat mere rabbinicam & grammaticam, non pertinentem ad fidei substantiam. Idem disp. 11. de Deo thes. 19. Nomen Jehovah nonnunquam in sacris literis etiam rebus creatis tribuitur. 3) Bellarminus, qui victas manus præbet lib. I. de Christo c. 5. Posset aliquis respondere, angelum diti Jehovah, non ut angelus, sed ut Deum repræsentans: a quo non longe abit Tostatus, quando in comm. c. 3. Exodi negat, Deum unquam ulli in vet. test. adparuisse, sed angelum loco Dei, quod si verum, utique angelo tribuitur nomen Jehovah. Idem adserit Vatablus pontif. in comm. Deut. XII. 4) Quidam ex Rabbinis idem statuunt (***) Midras Tillim in psal. XX. Ierusalem vocata est nomine Dei, Ezech. ult.

6. XXIX. Nos prius amplectimur, idque demonstramus sequentibus fundamentis, 1) ex ipso Dei adpropriatione. Quodcunque nomen Deus sibi uni ac soli convenire docet, illud est proprium Dei nomen. Sed nomen Jehovah Deus sibi uni ac soli convenire docet. Ergo. Assumptum probatur ex sequentibus scripturæ locis, 1) Exod. III. 13. 14. 15. cum Moses ablegaretur ad Israëlitas, dicit ad Deum sese mittentem: Si Israëlitis dicam, Deus patrum vestrorum misit me ad vos, tum illi quaerent, quod nomen ejus, quid ergo dicam eis? Respondet Deus ad Moysen: אֲנִי אֲנִי אֲנִי אֲנִי אֲנִי ero qui ero.

C 3

Sic

(*) Scripturibus Socinianis, quos heic adlegavit GERARDVS, adjungimus JO. CRELLIVM, de Deo attribut. div. cap. XL. Pertinent huc quoque theologi Remonstrantes, qui in apologia confess. cap. III. p. 31. nihil certius, aut liquidius esse dicunt, quam nomen hoc creaturis in scriptura passim attributum esse. Conferri quoque meretur PHILIPP. LIMBORCHIVS, in theol. christian. libr. II. cap. I. §. IX. p. 50. ubi ostendere conatur, nomen hoc, ut semper usurpatum fuerit ad summum ac verum Deum designandum, tamen aliquando creaturis fuisse attributum, non quidem absolute, sed

ob specialem, quam ad summum Deum habebant, relationem.

(**) Equidem contra quosdam CALVINI adsecclas, qui nomen יהוה per metonymiam adjuncti creaturæ quoque tribui ac convenire statuunt, subinde disputant nostrates theologi. Verum controversiam hanc magis verbalem, quam realem esse, dum recte monuit JO. FRANCISC. TVRRETIIVS, in institut. theol. elenct. part. I. p. 202.

(***) Aliter tamen sentiunt multi ex ebraea gentis doctoribus. Statuunt enim nomen יהוה Deo דְּמוּיָהּ proprium ita esse, ut in ejus societatem nulla creatura veniat.

*Affirm. probatur
I. ex ipso
Dei adpropriatione.*

Sic dices filiis Israel: יהוה Ero, misit me ad vos. Et dixit adhuc Deus ad Moysen: Sic dices ad filios Israel, Jehovah Elohe Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob misit me ad vos. Hoc nomen meum in aeternum & memoriale meum in generationem & generationem. Vbi observa a) Moysen de proprio Dei nomine querere, quo ab idolis aegyptiis & ab omnibus creaturis distinguatur, & ab Israelitis distingui possit. Ergo etiam responsum Dei de tali nomine accipiendum, conjunge Exod. VI. 3. b) nomen Jehovah descendere a radice יהוה proinde esse revera idem nomen Ehejeh & Jehovah, unde etiam in responso Domini conjunguntur; (c) emphatice Deum dicere, quod hoc nomen Jehovah sit ejus nomen in seculum, & memoriale ejus in generationem & generationem. Atqui si nomen hoc alteri communicaretur, memoriale ejus perpetuum esse non posset. d) Davidem hoc responsum Dei totidem verbis repetere psalm. CXXXV. 13. Jehovah nomen tuum subintellige יהוה hoc est, in seculum, & memoria, sive memoriale tuum in generationem & generationem. Ergo non eo duntaxat tempore nomine illo Deus adpellari voluit, sed hoc est nomen ejus perpetuum; ex quibus omnibus sic concludimus: Is, qui Moysen ad Israelitas ablegavit, est verus & aeternus Deus. Is, qui Moysen ad Israelitas ablegavit, nomen Jehovah sibi uni ac soli tribuit. Ergo verus & aeternus Deus nomen Jehovah sibi uni ac soli tribuit, 2) Exod. VI. 3. Num. VI. 22. Iqq. talis praescribitur benedictionis solennis forma: Sic benedicetis filiis Israel, dicendo eis: Benedicat tibi Jehovah &c. In solius veri & aeterni Dei nomine proprio benedicendum. Deut. XXI. 5. accedent. Sacerdotes ad ministrandum Jehovah Elohim, & ad benedicendum in nomine Jehovah. Atqui benedicendum in nomine Jehovah. Ergo Jehovah est nomen veri & aeterni Dei proprium. 3) Esaj. XLII. 8. Ego Jehovah hoc nomen meum, & gloriam meam alteri non dabo; אני יהוה הוא שמי cum quo loco conjungimus Esaj. XLIII. 11. אני אני Ego, ego Jehovah, & praeter me sive extra me non

est servator. Jerem. XVI. 21. Scient quod יהוה nomen meum Jehovah. c. XLIV. 26. Ego, ego juravi in nomine meo magno, dixit Jehovah, si erit ultra nomen vocatum in ore omnis viri Iuda dicentis, יהוה חי יארני יהוה Dominus Deus in omni terra Aegypti. Quodcunque nomen ita competit uni ac vero Deo, ut nemini illud tribuere velit, eodemque ab omnibus idolis & creaturis distinguatur, illud nomen soli vero Deo competit. Tale est nomen Jehovah. Excipiunt Photiniani 1) in genere, aliam esse rationem vet. aliam nov. testam. in quo ut cultus divinus, ita quoque nomen divinum Christo fit datum, licet non sit verus & aeternus Deus. At haec est petitio principii, dicta enim allata sunt generalia, ac diserte dicit Dominus, Jehovah esse nomen suum in seculum, quin imo de ipso nov. testam. dicitur, quod sit futurus unus Jehovah, & nomen ejus unum Zach. XIV. 9. 2) in specie contra dictum Esaj. XLII. 8. nondum constare, illam gloriam, quam Dominus nulli daturus est, esse vocem Jehovah, cum duo hic dicantur, tum quod sit nomen Dei, tum quid Dominus factururus sit, priora tantum attentionem parant sequentibus. Schmaltzius contra D. Schopper. p. 47. Resp. imo vero secundum nomen Dei laus quoque ejus Psal. XLVIII. 14. ut certi simus, cultum & gloriam divinam nos uni ac soli Deo tribuere, oportet dari proprium aliquod Dei nomen, quo ab omnibus creaturis & diis fictitiis distinguatur, tale vero est nomen Jehovah, ut probatum, inde jubemur dare Domino gloriam nominis ejus, 1 Paral. XVI. 29. Psal. XIX. 2. LXVI. 2. XCVI. 7. Malach. II. 2. & dare nomini Jehovah gloriam Psal. CXV. 1. inde nomen & gloria Dei conjunguntur & pro iisdem habentur 1 Paral. XXII. 5. Psal. CII. 16 & 22. Esaj. LIX. 19. Jer. XIII. 11. XXXIII. 9. quicquid de Deo in hac vita cognoscimus, illud nominis adpellatione continetur, ergo ut veri Dei cognitio ratione objecti solum Deum sibi propositum habet, ita quoque nomen veri Dei ipsi uni & soli convenit.

§. XXX. II) *Ex sanctorum locutione. Homines sancti in precibus & colloquiis cum vero Deo, & in sermone de vero Deo*

nomen

nomen Jehova tanquam uni ac soli Deo proprium usurpant. Exod. XV. 3. *Jehova est vir bellator, Jehova nomen ejus.* Psal. LXVIII. 5. *Exaltate equitantes in supremis calis* *וְיָהוָה בְּיָהוּ* *in Jah nomine ejus.* Esaj. XLVIII. 2. *Jehovah Zebaoth nomen ejus* (veri Dei Israelis) cap. LIV. 5. *maritus tuus* *יְהוָה הַמְּיָרֵךְ* *Jehova Zebaoth nomen ejus.* (jam vero creator non est nisi unus verus Deus.) Con-
junge Jer. X. 16. XXXI. 35. XXXII. 18. XXXIII. 2. L. 34. LI. 19. Osee XII. 6. Amos V. 8. IX. 6. in quibus locis omnibus *Jehova* vel cum adjec-
tione *Jehova Zebaoth* dicitur veri Dei nomen. Comprimis vero observandus locus Ps. LXXXIII. 12. *וְיָהוָה הַמְּיָרֵךְ* *quia tu nomine tuo Jehova solus*, ubi nota, pronomen relati-
vum emphatice repeti, & exclusivam additam sub-
jecto a participatione prædicati nominis sci-
licet *Jehova* reliqua omnia, quæ sunt extra &
præter Deum, excludere. Tu es, tu, inquam,
& solus Jehova, tibi, tibi, inquam, soli com-
petit nomen Jehova. Nehem. IX. 6. *Tu ipse*
Jehova solus, tu, tu fecisti caelum. Vocem *וְיָהוָה*
LXX. interpp. & eos secutus Ambrosius lib. III.
de fid. ad Grat. cap. 2. refert ad seqq. quod sci-
licet Deus sit solus altissimus super omnem ter-
ram; quæ sententia, quamvis analogiz fidei
optime conveniat, tamen hebraico textui ma-
gis congruum est, ad præcedentia eam refer-
re, quia in voce Jehova est minister Munach,
qui eam cum sequente exclusiva conjungit, in
ipsa vocula exclusiva est accentus athnach, qui
sententiæ sententia eam distinguit.

§. XXXI. III) Ex oppositione.

Quodcunque nomen in immedia-
ta oppositione sive *אַרְבֻּעֵי* veri
Dei & creaturarum, idolorum
adeoque omnium, quæ sunt extra Deum, Deo
vero tribuitur, illud est nomen veri Dei propri-
um. Ratio est manifesta, quia quod in imme-
diata oppositis de uno affirmate prædicatur, id
alteri denegatur, & per quod unum opposito-
rum a reliquis omnibus distinguitur, illud est
ipsius proprium. Jam vero nomen Jehova in
immediata oppositione veri Dei & omnium, quæ
sunt extra Deum, vero Deo tribuitur. Ergo.
Assertum constat ex historia: Reg. XVIII. ubi
questio inter Eliam prophetam & Baaliticos sa-

cerdotes, inter cultorem veri Dei & idololatrias
informatur hoc modo: *Si Jehova est Elohim, ite post eum; si Bahal, ite post eum* v. 21. At
nisi Jehova esset nomen veri Dei proprium, non
potuisset per illud verus Deus a Baal discerni;
vicissim ut Baal erat proprium nomen illius ido-
li, quod colebant idololatrici illi sacerdotes, sic
Jehova est proprium nomen unius veri & æter-
ni Dei, quem colebat Elias. Præterea, cui no-
men Jehova competit, is solus religiose colen-
dus. Finge etiam aliis competere, quam soli
vero Deo, & questio non erit recte formata a
propheta. Denique qui ad nominis Jehova in-
vocationem respondet, is testatur nomen Jeho-
va sibi unice competere, sed verus & æternus
Deus ad invocationem nominis sui Jehovah respon-
dit per ignem coelitus demissum. Ergo testa-
tus est, nomen Jehova sibi uni ac soli compe-
tere. Major probatur: si enim nomen illud aliis
etiam competeret, non potuisset ex miraculoso
illo ignis delapsu cognosci, illum Jehova esse
verum Elohim ac religiose colendum, quem
Elias invocabat. Similis oppositio extat Mich.
IV. 5. *Omnes populi ambulabunt unusquisque*
in nomine *וְיָהוָה דֵּי* *Dei sui, nos autem ambula-*
bimus in nomine *וְיָהוָה* *Eloheum Dei nostri in*
seculum, ubi nomen Jehovah ita tribuitur uni
vero Deo, ut per illud ab omnibus gentilium
diis discernatur, & religiosus cultus ipsi soli debe-
ri doceatur. Psal. XCV. 3. *וְיָהוָה דֵּי* *Deus ma-*
gnus dominus & rex magnus super omnes deos
Psal. XCVI. 5. *omnes elohe dii gentium elium;*
Jehovah autem celos fecit.

§. XXXII. IV) Ex nominis hujus
etymologia & significatione. Cui
soli competit res nomine aliquo
denotata, illi etiam soli istud no-
men proprie acceptum competit.

4. Ex nominis
hujus significa-
tione.

Sed soli ve-
ro & æterno Deo competit illud, quod per no-
men Jehovah denotatur, ut constare potest ex
illis, quæ dicta sunt superius. Solus Jehovah
est vere ens, essentia independens, immutabi-
lis, æterna, essentiarum omnium essentia &c.
creator & conservator rerum omnium, in pro-
missis verax & immutabilis &c. Ergo. Exci-
pit Socinus in animadvers. 2. ad assert. 17. Pos-
nan. pag. 63. *Cum essentia aliquid, quod jam*
fit

fit, vel significet vel certe perpetuo indicet, quomodo ex verbo erit, quod omnino aliquid futurum significat, essentiae nomen deduci potest? At monuimus superius, omnia tempora in voce Jehovah includi; & futurum *ehieih* more hebraeis usitatissimo etiam per praesens verti potest, sicut LXX. reddiderunt *o aw*, quam versionem adprobat Iohannes in Apoc. I. 4. XI. 17. Falsum igitur est, quod ex forma futuri *ehieih*, Socinus vult inferre, tantum propter impletionem promissionum Iehovam sic adpellari, ut clarius exponit Schmalztius contra Ravenfperg. pag. 17. quia coniungendae sunt rationes adpellationis, quas ipsa scriptura monstrat. Adde, si vel maxime tantum ob promissionum impletionem verus Deus nomen Iehovah sibi tribueret, nihilo tamen minus adhuc esset ac maneret Dei proprium, quia solus Deus promissa sua sese impleturum certo asseverare ac polliceri potest, creaturae omnes, ut ex nihilo sunt factae, ita in nihilum reciderent, nisi Dei virtute sustentarentur, ac perpetuae mutationi sunt obnoxiae, solus Deus est invariabilis, potens in factis, verax in promissis.

5. *Ex nominis
huius propria
ratione.*

§. XXXIII. V) *Ex nominis huius propria natura & ratione.* Nominis proprii, utpote adpellativo oppositi, ea est natura & ratio,

ut uni duntaxat tribuatur. Jam vero Iehova est nomen proprium, 1) quia formatur ex *יהוה* per additionem literae *v* quae est formativa nominum propriorum, ut Isaac, Iacob &c. 2) destituitur numero plurali more aliorum propriorum; 3) non recipit *he haiediah* in principio; 4) non recipit affixa in fine; 5) non ponitur in forma regiminis cum alio substantivo (quamvis enim alicubi videatur subsequi vox per regimen explicanda, ut *Iehovah Zebaoth*, tamen per ellipsin subintelligenda vox *elohe*, sicut exponitur Psal. LXXXIX. 9. Ierem. XV. 16, Ose. XII. 6. Amos III. 13.) Hieronymus dicit, *Zebaoth* esse nomen Dei peculiare, quae omnia probant, nomen Iehovah esse nomen proprium. Alicui ergo proprie & unice convenit, at proprie non competit creaturis, nec idolis, ut ostendit derivatio & significatio. Ergo uni soli vero Deo. Aben. Ezra, ait *Diosus* in tetract,

hoc regerit, quod Esa. LXIII. 11. *יהוה* construatur cum *vay* recordatus est dierum seculi Mose populi sui. Resp. est *יִסְתַּדְרֶהוּ*, recordatus est dierum antiquorum. *Mosis & populi sui*, quale etiam v. 10. *versus est eis inimicum, ipse pugnavit contra eos.* Ac res ipsa testatur, quod non loquatur de populo, qui fuit tempore Mosis, is enim inobediens, sed de populo antiquiore. Nullum vestigium constructionis, vel in *יהוה* vel in toto contextu adparet, quin imo mutandum esset in *si* esset positum in regimine, Buxtorfius lib. II. thes. cap. 3. VI) *Ex perpetua scripturae usurpatione.* Scriptura sacra hoc nomen absolute positum nunquam & nusquam tribuit ulli rei, praeterquam soli Deo, utique ergo est nomen Dei proprium. Quae in contrarium ab adversariis afferuntur, postea videbimus.

6. *Ex perpetua scripturae usurpatione.*

§. XXXIV. VII) *Ex scripturae interpretum testificatione.* 1) *patrum*, Origenes homil. 14. in Numer. pag. 225. *In hebraeorum literis nomen Dei hoc est*

7. *Ex scripturae interpretum testificatione.*

Deus, vel Dominus diverse scribi dicitur, aliter enim scribitur *Deus* quicumque *Deus*, aliter *Deus ipse*; de quo dicitur, *audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est.* *Iste ergo Deus Israel Deus unus & creator omnium certo quodam signo scribitur, quod apud illos tetragrammaton dicitur, si quando ergo sub hoc signo in scripturis Deus, nulla dubitatio, quin de vero Deo & mundi creatore dicatur.* Si quando vero aliis, h. e. communibus literis scribitur, incertum habetur, utrum de vero Deo dicatur. Hilarius lib. I. de Trinit. f. 2. *Incidit in eos libros, quos a Mose & prophetis scriptos esse hebraeorum religio tradebat, in quibus, ipso creatore de se testante, haec ita continebantur, Ego sum qui sum. Et rursus, haec dices filiis Israel, misit me ad vos is, qui est. Admiratus sum plane tam absolutam de Deo significationem, quae naturae divinae incomprehensibilem cognitionem aptissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur. Non enim aliud proprium magis Deo quam esse intelligitur, quia id ipsum quod est, neque desinen-*

sanctus est aliquando, neque capti, & id, quod incorruptae beatitudinis potestate perpetuum est, non potuit aut poterit aliquando non esse, quia divinum omne neque abolitioni neque exordio obnoxium. Hieronymus epist. 142. explicans Psal. XXIV. 10. *Pro eo, quod in versione Aquilae habetur Dominus, hebraice habetur nomen quatuor litterarum, quod proprie Deo convenit.* Idem epist. 136. ad Marcell. *Tah* (quod est contractum ex Iehova) in Deo tantum ponitur. Confer. Lutherus tom. III. len. Germ. p. 469. tom. VII. p. 298. 2) *Rabbinorum.* R. Moses Maimonides, Aegyptius, in More Nevochim part. I. c. 60. citante Galatino lib. II. de arc. cathol. verit. c. 10. priore pag. 76. *Omnia nomina creatoris in libris omnibus inventa ab effectis sunt derivata, praeter unum nomen, quod est Iehova, & est nomen adpropriatum creatori altissimo, & propter hoc vocatur Schemhamphorasch, h. e. ipsum est significans & ostendens creatoris substantiam & quidditatem significatione & ostensione perfecta.* Ibid. *Non est dubium, quin hoc nomen gloriosum est nomen illud, in quo non est participatio inter creatorem & aliquid aliud &c.* Similia occurrunt apud R. Haccadosch in libro Gale Razia revelatore secretorum &c. 8. 3) *Ex ipsorum adversariorum confessione.* Vt pote primo Pontificiorum & Calvinianorum. Sixt. Senens. in biblioth. *Nomen tetragrammatum est soli Deo proprium apud hebraeos.* Keckermannus lib. I. sylem. theol. c. 3. p. 51. *Dicunt quidem adversarii, nomen Iehovae non semper inferre aeternam essentiam Dei, sed etiam creaturis tribui, sed cum locum nullum idoneum afferant, quomodo id probent, id quod dicunt, pro non dicto habendum &c.* Secundo Photinianorum. Socinus contra Wieckium c. 6. class. 4. arg. 2. p. 395. *Respondeo, nec LXX. interpretes, nec Hieronymum eos imitatum reddidisse nomen Iehovae יהוה seu Dominum, quia putarent se hoc pacto nomen illud exprimere, sed quia nec LXX. illis quicquam melius occurrit, quod graecis auribus inauditum non foret, nec Hieronymus hac in parte quicquam innovare voluit, alioqui nomen Iehovae est nomen proprium, יהוה vero seu dominus nomen* Exegef. pars II.

adpellativum & idcirco vel hoc solum valde ineptum ad nomen Iehovae exprimendum.

§. XXXV. Pagninus & Drusius cupiunt probare, etiam idolis tribui. Exod. XXXII. 5. *Cras sollemnitatis Iehovae.* Jud. XVII. 3. *Consecraui illud Domino.* Resp. Spiritus S. respicit ad intentionem illorum hominum, & verba illorum *μυστηρίων* recitat. Putabant autem se vero Deo festum celebrare & aurum illud consecrare. Photiniani, ut evincant, nomen Iehovae non esse Dei proprium nomen, adducunt quaedam scripturae dicta, in quibus illud videtur tribui 1) *personis aliis Dei legatis & vicariis, angelis scilicet & iudicibus.* 2) *rebus aliis, arcae scilicet foederis & locis sacris.* Prius ut probent, 1) generale theorema proponunt ejusmodi. *Nomen Iehovae tribuitur illis, qui sunt Dei legati, quippe qui vicem Dei sustinent.* Socinus contra Wieckium c. 3. p. 59. *Loquendo contra angelum, contra ipsum Iehovam loquebantur, non quod ille angelus esset revera ipse Iehova ille unus Deus Israelis, sed quod ejus esset legatus, ejusque personam sustineret.* Enicdinus in c. 16. Gen. p. 24. *Scimus nuncium & legatum non tantum nomen legantis, verum etiam personam sustinere, adeo ut quae loquatur & patiat, non legatus, sed is, qui eum legavit, loqui & pati dicatur &c.* Sicque angelos saepe vocari Iehova dicit non ratione essentiae, sed officii. Resp. 1) si vel maxime concederetur, in humanis nomen legantis tribui legato, nondum tamen evictum foret, idem obtinere in divinis, ostendimus enim manifestis argumentis, nomen Iehova esse solius Dei proprium. 2) Christus fuit legatus patris coelestis, quod concedunt photiniani, nusquam tamen se vocat *patrem* nomine *υἱος αἰωνίου* accepto, sed seipsum a patre distinguit. 3) Prophetae erant legati Iehovae, nemo tamen eorum se Iehovam vocavit, sed omnes a Iehova sese missos, verbum Iehovae ad se factum esse, Iehovam sibi visum esse, asserunt. Esaj. XLIII. 10. *Vos testes mei, dixit Iehova, v. 11. Ego, ego Iehova, v. 12. Vos testes mei, dixit Iehova & ego Dominus.* Apostoli erant Christi legati Ioh. XX. 21. 2 Cor. V. 20. nullus tamen eorum se adpellavit Christum

flum. Luc. XXIV. 48. Act. I. 22. X. 41. vocantur *Christi testes*, qua adpellatione a Christo & re & nomine distinguuntur. Iohannes baptista erat legatus Messiae sponsi, sed graviter fert nomen Christi & sponsi sibi tribui Ioh. III. 28. 29. 4) Ne quidem in humanis nomen legantis tribuitur legato prædicatione directa, sed duntaxat obliqua. Baro Vngnadius in Turciam legationis causa ab imperatore Rudolpho missus non fuit dictus Rudolphus imperator, sed legatus Rudolphi imperatoris. 5) Alia quaestio est de actionibus, quas legantis nomine legatus perficit, quarum respectu recte dicitur ab imperatore gestum, quod nomine imperatoris legatus gerit, nimirum si expresso ad illud gerendum mandato fuerit instructus: alia de proprio ipsius legantis nomine, quod non tribuitur legato, cum persona legati a persona legantis perpetuo maneat distincta. 6) Quamvis una eademque actio leganti & legato tribuatur, tamen modus attributionis est diversus, leganti enim tribuitur ut causæ principali, & agenti primario, legato ut causæ instrumentali, & agenti secundario, proinde ex communitate actionis non potest inferri unitas, ac communicatio proprii nominis. 7) Invertimus igitur argumentum. Persona legati a persona legantis in ipso legationis officio manet distincta. Ergo nomen personæ leganti proprie competens non communicatur legato.

2. Angelis tribui nomen Iehovah.

6. XXXVI. II) In specie producant quædam scripturæ loca, in quibus 1) angelis, 2) iudicibus, nomen Iehovah tribuatur.

Quod Angelis tribuatur nomen Iehovah, Ostendit contra Tradel. part. II. c. 2. p. 91. probare conatur, 1) ex Exod. III. 2. 3. 4. ubi *Iehovah dicitur adparuisse Moysi in rubo*, quem locum confert cum Act. VII. 30. ubi is, qui Moysi adparuit, vocatur *angelus*. Resp. Sane Augustinus tract. III. in Iohan. *creatum aliquem angelum* Moysi adparuisse statuit, Pererius Photiniani idem concedit disp. 6. in c. III. Exod. p. 89. *Personaliter fuit angelus, repræsentative Deus*. Quidam distinguunt inter eum, qui Moysi in rubo adparuit, & eum, qui cum Moysi ex rubo locutus est; illum concedunt fuisse angelum, hunc vero Iehovam. Sed textus de uno eodemque subiecto utrumque prædicat, ut constet ex *he haie-*

dia in v. 4. מַלְאָכִים. Statuimus ergo cum Iustino apol. 2. pro christ. p. 74. & in dial. cum Tryph. p. 220. ipsum Dei filium in rubo adparuisse, in quam sententiam etiam ipse Augustinus inclinat q. 3. in Exod. & lib. 2. de Trinit. c. 13. *Potest*, inquit, *hic angelus intelligi filius Dei*. Id vero demonstramus 1) ex *adpellatione*. Vocatur *Iehovah*. Ergo non fuit angelus creatus. Photiniani non possunt dicere, nos principium petere, quia nostram hypothesein demonstravimus firmissimis argumentis, & adparet ex v. 14. nomen *Iehovah*, ita tribui huic angelo, ut per illud verus Deus ab Israelitis agnosceretur, & ab idolis distinguatur. Sed non insistimus unice huic fundamento, sed addimus 2) argumentum ex *adparentis descriptione*. Qui enim ex medio rubi cum Moysi loquitur, is se vocat Deum Abraham, Deum Isaac & Deum Iacobi v. 6. jam vero soli vero Deo hæc denominatio convenit; dicit, *se audivisse clamorem Israelitarum* v. 7. jam vero preces audire solius Dei proprium est: Israelitas vocat suum populum, jam vero soli Deo convenit habere populum *proprium*, promittit educationem ex Aegypto & introductionem in terram Canaan v. 8. jam vero hoc beneficium utique Deo tanquam auctori principali tribuitur. Esse autem hoc in loco quaestionem de auctore huius beneficii principali, patet ex oppositione loquentis angeli e rubo & Moysi, ad quem loquebatur, qui futurus erat auctor huius beneficii minus principalis & secundarius: mittit Moysen ad Pharaonem v. 10. pollicetur, sibi in hoc monte post educationem esse exhibendum divinum cultum ex collatione v. 11 & 12. 3) ex *parallelorum locorum collatione*. Deut. XXXIII. 16. *Beneplacitum habitatoris rubi veniat in caput Ioseph*. A quo benedictionem aliquis alteri precatur, is est verus Deus, omnis benedictionis auctor. Atqui ab eo, qui in rubo adparuerat, Moyses precatur benedictionem Iosephi posteris. E. (*At*, inquis, *filiis a patribus petierunt & acceperunt benedictiones*, ergo non statim pro Deo habendus, a quo petitur benedictio. Resp. triplex est benedictio, 1) simplex votum, ut Melchisedeci, Iacobi coram Pharaone; 2) votum conjunctum cum prophetia, Genes. XXVII. & XLIX. 3) benedictio divina. Aliud est benedicere, aliud ab altero benedictionem alicui precari. Pererius urget locum

Gen. I. VIII. 16. & Apoc. I. 4. sed ibi per angelum Christus, per septem spiritus, ipse Spiritus (non angeli intelliguntur.) Instituo etiam talis collationem: Angelus ille, qui promittit eduxit populum Israeliticum ex Aegypto, est angelus ille, qui ipsa promissionem illam complevit, & ex Aegypto per desertum in Canaan populum Israeliticum introduxit. Act. VII. 35. Misit Mosen ἀρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἐν ἑσπέρῃ τῇ ὁφείσας αὐτῷ ἐν τῇ ἐσπέρῃ. Ex. 3. 1. angelum illum dicit cum Mose locutum in monte Sinai. Atqui is fuit angelus increatus, scilicet Dei filius, quia angelus ille sic designatur, quod nomen sit ὁ θεὸς in medio sive in medio ignis, ac praemonentur Israelitae, ne idola existerent, quia non sit parvulus praemonit ipso, quod tamen ab ipsis non praemonit habebat, sed tentaverunt hunc angelum esse Christum ipsum in deserto 1 Cor. 10. 1. Cuiusdam conferunt Act. XXIII. 11. c. XVII. 25.) 4) Ex majestatica adparitione angelus erat in rubo ardente, nec tamen constituitur, quod concinne accommodari potest ad naturam Christi naturam, in qua tota lux divinae maiestatis habitat sine ulla ejusdem abolitione. Divinam naturam sacrae litterae igni assimilant, propterea quod viribus polleat & facile illucque discurrat, ligno autem & herbis hominem ex terra formatum &c. quod Christus naturam suam naturaliter corruptibilem corruptione superiorem reddiderit, quasi quodam enigmate rubo ab igne minime cremato declaravit. 5) Ex patrum & Rabbiorum testificatione. Iulianus d. I. prolixo illud probat & addit, Iulianus omnes nunc quoque docent, carentem esse hominem Deum cum Mose collocutum esse. Hieronymus lib. IV. de Trinit. Qui adparuit in rubo, de rubo loquitur, & visionis locus unus & totus est, neque alius, quam est visus, auditor; quia qui est angelus Dei, cum videtur, est Deus, cum auditur, est Dominus, &c. Iulianus lib. I. de fide cap. 5. Non pater in rubo, non pater in caelo, sed filius Mose locutus est, de quo Stephanus: Hic est, qui fuit in rubo, in vultu. Theodoretus d. 5. in Exod. Rubus in quo adparuit dicit, ne latere

proni ad idololatriam occasionem inde arriperent sculpendae imaginis. 6) Ex adversariorum concessione. Adversarii habent regulam, de qua superius diximus. Quando nomen Θεός ponitur absolute, & praesertim cum articulo ὁ Θεός, tunc est solius veri & aeterni Dei proprium. Jam vero Matth. XXII. 31 & 32. Marc. XII. 26. is, qui cum Mose ex rubo locutus est, vocatur ὁ Θεός nomine posito absolute, cum articulo & loco subjecti. Ergo. Eniedinus in c. III. Exod. v. 6. p. 44. Tum ex Mose, tum ex Stephani narratione verifimiliter aliquis colligere posset, alium esse eum, qui Mose adparuit, & alium, qui locutus est & se Iehovam ac Deum patri adpellavit, ita, ut ignis ille in rubo ardens dicatur angelus, at ille, qui e medio, vel, ut in hebraeo est, ex corde ignis locutus est, vocetur Iehovah & Deus patrum &c. Stante hac Eniedini hypothese probari nequit, angelum hic vocari Iehovam.

§. XXXVII. 2) Alterum argumentum, quo probare cupiunt, nomen Iehovah angelis tribui, depromunt ex Exod. XIX. 11. ubi Iehovah dicitur descendisse sub montem Sinai ad legem Israelitis promulgandam, jam vero Stephanus dicit, angelum id fecisse. Ergo angelis tribuitur nomen Iehovah. Ostorodus l. d. Resp. 1) ex hoc loco recte colligitur, verum Iehovam, Dei scilicet filium, vocari angelum, videlicet increatum, quod in aliis etiam scripturae locis fieri constat Gen. XXXII. 26. Confer. Ose. XII. 5. Gen. XLVIII. 15. Add. Gen. XXVIII. 13. & c. XXXV. 1. Malach. III. 1. nequaquam vero angelum creatum vocari Iehovah, quod in scriptura plane insolens. 2) Is, qui super montem Sinai ad promulgationem legis descendit, & cum Mose locutus est, sic describitur, quod fecerit miracula in Aegypto Exod. XIX. 4. quod elegerit sibi populum Israeliticum in peculium v. 5. quod eduxerit populum ex Aegypto Exod. XX. 2. quod praeter eum non sit alius Deus colendus v. 4. quod puniat iniquitatem parentum in liberis v. 5. quod pactum inierit cum populo Israelitico Deut. V. 3. &c. Atqui haec omnia non nisi uni vero Deo conveniunt, 3) Cum angelo illo increato, Dei scilicet filio, praecul dubia magna multitudo angelorum descendit

scendit, unde νόμος dicitur διαταγὰς δι' ἀγγέλων per Angelos Galat. III. 19. ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων Act. VII. 53. interim ipsa νόμοθεσία & loquela cum Mose unice tribuitur Iehovæ. Tertiū argumenti loco Schmaltzius contra Schöpperum p. 8. adducit Pf. CXV. 16. *Cæli cæli Iehovæ, terram autem dedit filiis hominum, ubi nemo non videt,* (inquit) *Iehovæ nomine ipsos etiam angelos ut famulitium Dei contineri.* Resp. imo vero famulitium Dei ab ipso Domino Deo & re & nomine distinguitur. Cælum est Dei regia & thronus. Esaj. LXVI. 1. in illa regia Dei aula servant ipsi angeli, sed ut non est ipse Iehova, ita quoque Iehovæ nomine non adpellantur.

6. XXXVIII. *Judicibus ac magistratibus nomen Iehovæ tribui, probat Ostorodus ex Deut. XIX. 17. Stabunt ambo homines, quibus lis est, coram Iehova, coram sacerdotibus & iudicibus, qui erunt in diebus illis.* Resp. 1) Iudices & magistratus vocari *elohim* in scripturis usitatum Exod. XXI. 6. cap. XXII. 28. Psal. LXXXII. 1. &c. sed Iehovæ nomen illis tribui, non constat ex aliis locis. 2) Nec ex hoc ipso loco illud demonstrari potest, quia nomen Iehova nequaquam ἐξουσιαστικόν, per subsequentia nomina sacerdotum ac iudicum exponitur, sed ipsius Dei in judiciis præsentia declaratur. Coniunge 2 Paral. XIX. 6. *Domine vobiscum est in iudicio.* Psal. LXXXII. 1. *Deus stat in congregatione fortis, in medio elohim iudicabit.* 3) Coniunguntur igitur auctor iudiciorum principalis & administri eorundem minus principales, ac tum ipsi iudices, tum illi, qui causas in judiciis tractant accusatores, rei ac testes admonentur, ut cogitent, Deum in iudicio esse præsentem, ideoque omnia in ipsius Dei conspectu agi. 4) Quemadmodum ex eo, quod distincte nominantur sacerdotes & iudices, recte colligitur, alios fuisse sacerdotes, alios iudices, personas scilicet politicas, ita quoque ex eo, quod distincte nominatur Iehova & iudices, colligi potest, Iehovam distingui a iudicibus, nec ejus nomen iudicibus tribui. Alii respondent, per יהוה יושב denotari locum iudicii. Cuneus lib. I. de republ. Iudaic. cap. 12.

Concilii magni, quod vocabant synedrium, sedes fuit in ipso sanctuario, ubi de divinis & humanis rebus senatores LXX. cognoscerent &c. unde vocatur אגודת יהוה 2 Paral. XIX. 8. *in templo autem vel in sanctuario esse, est in conspectu Dei esse.*

6. XXXIX. Atque hæc sunt loca illa scripturæ, ex quibus probare conantur, nomen Iehovæ tribui aliis personis, quam uni soli vero Deo. Sequuntur ea, ex quibus evincere laborant, etiam *rebus aliis* tribui, videlicet 1) *arcae*, 2) *aris*, 3) *Hierosolymæ*. *Arcae fœderis nomen Iehovæ tribui demonstrare cupiunt, 1) ex Num. X. 35. Quando proficisceretur arca, dicebat Moses: Surge Iehova, & dispergantur inimici tui. v. 36. quando requiescebat arca, dicebat Moses: Revertere Domine.* Consentit Drusius in Oseam p. 71. Resp. Is vocatur *Iehova*, quem Moses alloquitur, jam vero Moses non arcam, sed ipsum Deum, qui super Cherubim illius arcæ sedebat 1 Sam. IV. 4. 1 Paral. XIII. 6. qui de propitiatorio inter duos Cherubim super arcam testimonii cum ipso loquebatur Exod. XXV. 22. ac memoriam nominis sui ibi posuerat Exod. XX. 24. Deut. XII. 5. hisce verbis alloquitur, quod probamus 1) *ex ipsa prece*. Illum alloquitur Moses, qui est adorationis objectum. Atqui non arca, sed solus verus Deus est adorationis objectum. Ergo non arcam, sed Deum alloquitur. *Minorem* Photiniani concedunt; *major* ex ipso verborum sono probatur, quia continent hæc verba prece. 2) *ex verborum significatione*. Moses alloquitur eum, qui surgit & revertitur. Iam vero arca proprie non surgit nec revertitur. Deo autem utrumque per ἀνσπῶπον ἀδυνα in scripturis sæpius tribuitur Genes. XVIII. 10. Psal. LXXXII. 8. Esaj. II. 19. Ose. V. 14. &c. 3) *ex addita temporis determinatione*. וְכִנְסָהּ in proficiscendo, vel quando proficisceretur arca, dicebat Moses: *Surge יהוה* & in requiescendo, vel quando requiescebat arca, dicebat Moses: *Revertere*. Atqui ineptum foret jamdum proficiscenti arcæ dicere, surge, & quiescenti, revertere. 4) *ex beneficii, quod petitur, expressione*. Illum alloquitur Moses, qui dispergere potest inimicos. Iam vero non arca, sed

Arca fœderis idem tribui: 1. Num. X. 35.

Domini

Deus dissipat inimicos. Psal. LXVIII. 2. *Infurget Deus & dissipentur inimici ejus, & fugiant, qui odio habuerunt eum a facie ejus.* Quodam reddiderunt da quietem propter sequentia verba, decem millia millium **Israël** alii subintelligunt **5)** ex prophetica interpretatione. Psal. CXXXII. 7. *Introibimus in tabernacula Domini, incurvabimus nos ad pedum ejus.* v. 8. *Surge Domine ad adversum tuam, tu es arca fortitudinis tuæ.* Oportet ergo Moses, ut surgente arca surgat etiam **Deus** (qui peculiarem & gratiosam suam præsentiam circa arcam promiserat) ad viam præcedendam, & hostes dissipandos. Surgere enim significat potentiam exercere, ipso facto præsentiam declarare; reverti est, propitium fieri, ad idem patremfamilias in domo suorum cum eorum perire.

§. XL. II) Ex Num. XXXII. 20. *ubi Rubenitis, Gadditis & Gimiraditis tribui Manassæ præcipitur, ut in bellum procedant coram Jehova, h. e. coram arca.* Resp. arce nulli plane sit mentio in illis verbis, de qua etiam non constat, an tempore Josue fuerit in exercitu, tempore belli delata. Accipiendum igitur hoc est de gratiosa Dei præsentia in exercitu **Israëlitæ**, qua contra hostium violentiam illis defendebat: imo ipsemet pro illis pugnabat Deut. XX. 1.

§. XLI. III) Deut. XII. 7. *ubi oblationes jubentur comedi coram Domino sive Jehova, h. e. coram arca.* Resp. quando in loco sacro in tabernaculo scilicet vel templo juxta mandatum Dei **Israëlitæ** comedebant carnes sacrificiorum suorum, tum coram Domino eas dicuntur comedisse, non quod vel arca ipsa in interiore tabernaculi parte vel totum tabernaculum dictum fuerit Jehova, sed quod verus Jehova ibi peculiariter juxta promissionem suam fuerit præsens. Sensus igitur est: comedetis coram Domino, h. e. in tabernaculo, in atrio templi, quod erat solus & domus Dei. Illi tribuitur nomen Jehovæ & in illius conspectu jubentur comedere oblationes, a quo **Israëlitæ** acceperant frugum feracitatem & benedictionem, ut ex illo ipso ver-

siculo patet; jam vero non ab arca, sed a Deo benedictionem acceperant. Ergo.

§. XLII. IV) Jos. XXIV. 1. *Stetit Josua cum primatibus Israël.* 4. Jos. XXIV. 1. *lis congregatus coram Jehova,* hoc est, coram arca foederis. Resp. 1) In textu non habetur nomen Jehova, sed Elohim. 2) Quo tempore Josua illa comitia celebrabat, arca Domini fuit collocata in Silo, ubi tabernaculum erat constructum Jos. XVIII. 1. probandum igitur prius erat, eam fuisse ex illo loco deportatam in Sichem, ubi comitia illa celebrabantur. 3) *Coram Domino congregari*, est in vero Dei timore & velut in Dei conspectu convenire, sicut hæc phrasis alibi usurpatur. Genes. XVII. 1. *ambula coram me,* in conspectu meo. Item congregari divina auctoritate. Genes. XXVII. 7. *Benedicam tibi coram Domino,* hoc est, Dei voluntate & auspiciis. 4) Si vel maxime coram Domino dicerentur convenisse, quia coram arca foederis fuerunt congregati, quo sensu illa phrasis usurpari videtur Jos. XVIII. 8. XIX. 51. (sicut quidam statuunt, ipsos ex urbe Sichem una egressos ad tabernaculum Domini, quod erat in Silo in loco propinquo, ibidemque omnia illa egisse; alii existimant, Sichemis nomine generali intelligi Silo ad tractum Sichemiticum pertinentem, ut colligitur ex versu 26.) nondum tamen evictum foret, ipsammet arcam vocari Jehovam, sed ideo coram arca convenientes coram Domino dicerentur congregari, quia Deus peculiari modo circa arcam foederis erat præsens.

§. XLIII. V) 2 Sam. VI. 2. *Surrexit David, & abiit, & omnis populus, qui erat cum ipso de viris Iuda, ut ascendere facerent arcam Domini, super quam invocatum est nomen Domini exercitum.* Photiniani putant, ipsummet arcæ nomen Jehovæ hoc loco tribui, ideo verba hebræa sic vertunt, ut ascendere facerent arcam Dei, quæ vocata est nomine Jehovæ Zebaoth. Resp. fontes veritatis ita habent.

אֶרֶן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם
שֵׁם יְהוָה עֲבָדָהּ יִשְׂרָאֵל הַמְּדַבְּרִים קִלְיָ:

D 3

1) Qui-

1) Quidam existimant, simpliciter vertendum, *arcam Dei*, *cujus vocatum est nomen nomen Jehova Zebaoth sedens super Cherubim*, ac relativum *cujus* non ad nomen remotius ad *arcam*, sed ad propinquius videlicet *Deum* referendum esse statuunt, idque probant a) *Ex forma regiminis*, dicitur enim non in statu absoluto אֲרֹן sed in constructo אֲרֹן, *arca Domini*, non *arca Dominus*, ergo nec Jehova. b) *Ex הַהִידִּיּה* praefixo nomini Elohim, quod proprie sic reddendum, *arca Domini illius*, *cujus vocatum est nomen*. c) *Ex ordine naturali*, per quem אֲרֹן cum nomine immediate praecedente conjungitur. d) *Ex loco parallelo* 1 Paral. XIII. 6. ut ascendere facerent אֲרֹן הָאֱלֹהִים יְהוָה יוֹשֵׁב הַכְּרֻבִּים אֲשֶׁר נִקְרָא אֵלֶּם *arcam Dei Iehovae insidentis Cherubim*, *cujus vocatum* (sive invocatum) *est nomen*, ubi voces elohim & Jehova per ministrum darga immediate connexae facile ostendunt non arcae, sed vero Deo nomen Jehovae tribui. e) *Ex perpetuo scripturae usu*, quia nullus afferri potest locus, in quo de ulla alia re praeter solum verum Deum dicatur, quod nomen ejus sit Jehova Zebaoth sedens super Cherubim. 2) Quidam statuunt pleonasmum gemini relativi, & על positum existimant pro אֲרֹן *apud, ante, juxta*, hoc sensu, *arcam quam invocatum est nomen, nomen Domini insidentis Cherubim ad eam*, h. e. *ad quam invocatum est nomen Jehovae insidentis Cherubim*. Sic Genes. I. 11. *quo fit semen suum in eo*, h. e. in quo Deut. IV. 19. *quas divisit Iehova eas*. Jerem. I. 2. *quem fuit verbum Domini ad eum*, h. e. ad quem 2 Sam. VI. 22. *quibus locuta es cum eis*, h. e. cum quibus. Buxtorfius lib. II. thes. cap. 8. dicit *hunc pleonasmum cum אֲשֶׁר fere perpetuum esse, quando relativum casu obliquo efferendum*. Eum vero hoc ipso in loco statuendum probant ex affixo singulari in עלִי quod plurali בְּרוּכִים proxime praecedenti sine enallage non potest respondere, & ex modo loquendi in scripturis usitato, quia quando sessio Dei super Cherubim per vocabulum אֲשֶׁר effertur, absque praepositione ponitur 1 Sam. IV. 4. 2 Reg. XIX. 15. 1 Paral. XIII. 6. 3) Quidam subintelligunt praepositionem לָ arcam Domini אֲשֶׁר *quam*, h. e. *ad quam vocatum sive invocatum est nomen Do-*

mini. Ita Pagninus. Cujus ellipseos exempla alibi occurrunt. Respondent igitur, phrasin illam invocare nomen alicujus super alterum, non efficere, ut nomen illud tribuatur alicui in casu recto, sed tantum in obliquo, super arcam vocatur nomen Jehovae. Sic nomen Dei vocatur super filios Israel Deut. XXVIII. 10. Esaj. LXIII. 19. Jerem. XXXIV. 15. super Hierosolymam Dan. IX. 18. super templum 1 Reg. VIII. 43. 2 Paral. XX. 9. non tamen Israelitae vel Hierosolyma vel templum dicuntur Jehova. 4) Quidam pronomen אֲשֶׁר adverbialiter vertendum statuunt, *ubi invocatum est nomen*, *cujus significationis vestigia extant* Jud. XVII. 8. 2 Reg. XII. 5. &c. 5) Cum אֲשֶׁר quandoque usurpetur causaliter pro *quia*, *propterea* quod Psal. XXXI. 8. 1 Reg. XV. 13. ideo posset etiam sic verti, *abierunt, ut ascendere facerent arcam Domini, quia nomen Dei insidentis Cherubim invocatum est super eam*, qua ratione exprimitur causa impulsiva, propter quam David de arca reducenda tantopere fuerit sollicitus. 6) Quidam respondent, nomen *Iehova* tribui arcae non in casu recto, sed obliquo, hoc modo: *Nomen seu gloria Domini* (nomen enim in scripturis saepe pro gloria Domini accipitur) *habitat in Cherubim* super eam scilicet arcam, unde Chaldaeus addit notam genitivi casus אֲרֹן הָאֱלֹהִים *nomen Domini, non vero nomen Dominus*. 7) Lutherus sic vertit: *Dass sie die Lade Gottes herauf holeten, welcher Name heist, der Name des Herrn Zebaoth wohnt darauf über den Cherubim*; quae versio probari posset ex eo, quod אֲשֶׁר primo loco positum habet accentum rebia, qui incisum majus constituit, & pulcrum praebet doctrinam, quod nomen Dei, h. e. Deus ipse sit ibi quaerendus, ubi se in verbo affuturum promisit. Ex quibus explanationibus omnibus secundam praferemus propter idiotismum in hebraea lingua frequentem.

6. XLIV. VI) Psal. XXIV. 8.

Elevate portas & introibit rex

gloriae, Quis est iste rex glo-

riae? Iehova fortis & potens,

quod idem de arca intelligendum esse statuunt.

Resp. ne minimum quidem in psalmo conspici potest

6. Psalm.
XXIV. 8.

per se significat, ex quo de arca fœderis ibi
 ponitur, nec permittunt hoc prædicata, quæ
 in subjecto ibidem dicuntur, utpote quod sit
 de gloriæ, Dominus potens in prælio, ac
 potentem *יהוה* emphatice exprimit, de quo
 regius Psaltes loquatur. v. 10. *Quis est ille
 de gloriæ? Jehova Zebaoth יהוה* ille est
de gloriæ. Jam vero Jehova Zebaoth nomen
 solius Dei esse dicitur Esaj. VI. 3. XLVIII. 2.
 LIV. 5. Jerem. X. 16. &c. Variz autem pro-
 feruntur hujus cohortationis expositiones, quas
 vide in tract. de magistr. cap. sect. 5. membr. 1.
 simplicissime verba Davidica sic accipiuntur,
 non quæcunque ordinis & conditionis
 homines, cum primis vero magistratus admo-
 nentur, ut Christi doctrinam recipiant, por-
 tæ aperiant, & ecclesiæ hospitia concedant,
 unde LXX. reddiderunt ἀραι πύλας οἱ ἀρ-
 χιερεῖς υἱοὶ.

§. XLV. Locis sacris nomen
 Jehovæ tribui sequentibus pro-
 bant dictis, Gen. XXII. 14. *Voca-
 vit Abraham nomen loci illius
 יהוה יהוה Dominus videbit.*
 Psal. CXXII. 15. *Ædificavit Moses altare &
 nomen ejus Jehova Nissi* Jud. VI. 24.
*Quidam ædificavit altare, & vocavit illud Je-
 hova pax* Jerem. XXXIII. 16. *Hierosolyma vo-
 cabitur Jehova justitia nostra.* Ezech. XLVIII. 35.
Et vocabitur Jehova ibi. Resp. In genere,
 in his & similibus locis nomen Jehova non po-
 nitur absolute, sed cum quadam adjectione, non
 enim locus vocatur Jehova, sed Jehova videbit.
 citius non vocatur Jehova, sed Jehova ibi. Jam
 vero hoc duo plurimum differre demonstramus,
 1) ex ipsa adversariorum confessione. Eniedi-
 mus ad locum Matth. I. 23. p. 102. *Animad-
 vertendum est, nomina sæpe non rei ipsius na-
 turam exprimere, sed signa tantum & monu-
 menta esse rerum per illa significatarum.* Ut
 Abraham Genes. XXII. montem, in quo Isaa-
 c sacrificare jussus erat, adpellat Jehova vi-
 debit, neque tamen quisquam montem illum vel
 Jehovah esse vel videre affirmavit. 2) ex ad-
 pellationum istarum resolutione. Quod si enim
 ostendi posset, nomen Jehova locis illis sacris ab-
 solute tribui, consequens fuerit, montem videre,

altare esse vexillum Moïsi, & pacem Gideonis
 Hierosolymam esse justitiam nostram. Qua enim
 ratione nomen Jehovæ de illis prædicari statuitur,
 eadem etiam ratione non videre, esse vexillum, esse
 pacem, esse justitiam, de illis prædicatur. Quidam
 ergo respondent per compositionem nomen Je-
 hova instar reliquorum nominum in novum
 prorsus atque aliud nomen converti, idque pro-
 bant ex similitudine nominum compositione. Ex
 nomine *el* multa fiunt composita Bethel, Israël,
 Ilmael, Daniel; ex nomine *Θεῷ* fit Theophi-
 lus, Theodatus, Dorotheus &c. ex Germanico
Gott, formatur *Gottlieb*, *Gottfried*, &c. ne-
 que enim nomen *el* & *Θεῷ* absolute & sine ad-
 jectione positum illis propterea tribuitur, quibus
 composita ex hoc nomine tribuuntur. Quidam
 existimant nomen *יהוה* poni in regimine, sed id
 pugnat cum natura nominum propriorum, quale
 est Jehova. Ac si vel maxime poneretur in re-
 gimine, subintellecta voce *elohe*, ut *Iehova
 Dominus pacis*, sive per adpositionem duorum
 substantivorum *Iehova pax*, sive per interpo-
 sitionem verbi substantivi *est*, *Iehova est pax*,
 nihilominus tamen nomen Jehova aliqua ratione
 creaturis tribueretur. Quidam respondent, signo
 tribui nomen signati, sicut imago Pauli vocatur
 Paulus. Sed hac ratione itidem nomen Jehova
 creaturis tribui relinqueretur, quamvis improp-
 rie & per quandam *μετωνομίαν*. Quidam di-
 cunt, nomen Jehova ibi non prædicari de locis
 sacris, cum potius sit subjectum, de quo aliud
 prædicetur, toto autem elogio illo, in quo no-
 minis Jehova fit mentio, talia loca ornari. De-
 nique Hasenrefferus in templ. Ezech. pag. 178.
 statuit, in hisce denominationibus esse ellipsin,
 per quam nomen in regimine positum vel pro-
 nomen sit omissum, Psal. XXXVI. 4. *Verba
 oris ejus (verba) vanitatis & doli.* XXXV. 6.
Sit via eorum tenebrarum, h. e. *via tenebra-
 rum.* CXX. 7. *יהוה אני* ego pax, h. e. *יהוה
 vir pacis.* Cujusmodi plura exempla habet Bux-
 torfius lib. II. thesaur. cap. 4 & 8. qua ratione vel
 ex præcedentibus sententia est complenda, vel
 aliud quoddam vocabulum subintelligendum.
 Vocavit Abraham nomen loci illius locus Domi-
 ni, qui providebit, vel locus, in quo Dominus
 providebit. Moses vocavit nomen altaris altare
 Jeho-

Jehovæ vexilli mei, Gideon vocavit altare Jehovæ pacis, nomen civitatis ex ea die civitas Domini, qui ibidem vel Jehovæ præsentis.

§. XLVI. II) *In specie de loco Jer. XXXIII. 16.* dicimus, non urbem Hierosolymam, sed *Messiam* regem vocari *Jehovam justitiam nostram*, id quod ex toto contextu, analogia fidei, & parallelis locis compluribus evinci potest. Promissio habetur facta Israël de gerimine Davidis, ergo non Israël, sed Christi nomen erat exprimendum. Conjunge eventum, Israël nupiam sic vocatur. 1) Quidam ergo verba hebræa *יהוה אשר יקרא לו* sic explicant: *et hoc* (subintellecto *יהוה est nomen*) *quo vocabitur* (activo posito pro passivo) *illi* (hoc est ab illa scilicet Hierosolyma) *Jehova*. 2) Quidam hoc modo: *et istud* (nomen) *quo vocabit eum* (per enalagen generis, ut foemininum masculino remotiori respondeat, sicut Exod. XXIX. 4. Esaj. V. 14. Ezech. XVII. 7. Zach. VIII. 2.) *erit Jehova*. 3) Hafenrefferus in templ. *Et hoc, quod prædicabitur* (per hebraismum, in quo verba tertiz personæ ponuntur impersonaliter, vocabit scilicet unusquisque vel vocabitur, quia *יהוה* significat non tantum *vocavit*, sed & *prædicavit* Jos. VIII. 34. Levit. XXV. 10. Esa. XL. 2. LXI. 1. Nehem. VI. 7.) *illi Jehova justitia nostra*, ut sit sensus, prædicabitur hoc Hierosolymis, Jehova justitia nostra. 4) Piscator in schol. *Et hoc est nomen, quo vocabit quisque illam scilicet Hierosolymam sive nov. test. ecclesiam, Jehova justitia nostra propter connexionem Christi capitis cum hoc corpore mystico*, 1 Cor. XII. 12. 5) In locis tract. de Deo Patre & Filio §. 29. secuti sumus simplicissimam illam explicationem, quam Pagninus, Montanus, Galatinus lib. III. cap. 9. Munsterus Helvicus & alii amplectuntur: *Et iste, qui convocabit eam, est Jehova justitia nostra*. Clamabit ei Hierosolymæ, ut scilicet se aggreget ecclesiæ nov. test. Buxtorffius lib. radic. in *יהוה* pag. 187. adducit insignem locum ex R. Joseph Albo Hispano in libro Ikkarim orat. 2. cap. 28. *Vocat scriptura nomen Messiae Jehova justitia nostra, quia erit mediator Deus, per cujus manum consecuturi sumus justitiam a Deo ipso, Et idcirco*

vocat eum nomine proprio ipsius Dei Jehova. Similia loca ex Rabbis adducit Weidnerus in locis fid. pag. 190. Quod in specie attinet locum Ezech. XLVIII. 35. in eo R. Jonathan promittit *יהוה* ibi legit *יהוה* *nomen ejus*, contra omnium exemplarium fidem & ipsam chaldaicam versionem, Galatinus lib. III. cap. 9. Ac res ipsa ostendit, non describi ibi Hierosolymæ divinitatem, sed dignitatem, ex gratiosa ipsius Domini præsentia dependentem.

§. XLVII. Queritur II) *An nomen Jehova tetragrammaton tantopere celebratum?* Negant quidam ex pontificiis, Genebrardus in epistola ad lectorem, quam præfixit commentariis suis in psalmos. Bellarminus in exercit. grammat. super psalm. XXXIII. quos sequitur Pererius disp. II. in c. 6. Exod. p. 171. ubi sic scribit: *Nomen Jehova ignotum fere omnibus fuit, qui ante centum annos tam inter hebraeos, quam inter christianos floruerunt, ut satis adpareat, novitium esse inventum atque commentum, quin etiam ab ethnico Jovis nomine illud desumptum putant*. Sed hæc opinio profluxit ex falsis hypothesebus, quales sunt 1) puncta esse recens inventum Rabbimorum 2) nomen Jehova habere puncta vocis Adonai. 3) Jovis nomen esse antiquius quam Jehovæ. 4) adprobendam esse Judæorum superstitionem, qui prohibent illud nomen proferre. 5) veram hujus nominis pronuntiationem perisse in captivitate babylonica.

§. XLVIII. II) Nominis *Adonai* notanda 1) *derivatio*. Quidam formatum putant ab *יהוה* *basis*, *firmamentum*, quod Deus sit omnium rerum stabilimentum, Coloss. I. 17. *πάντα ἐν αὐτῷ συνίστησι*, sed rectius deducitur ab *יהוה* *Dominus*, qui est basis & columnen familiz, sicut *באשׁוּרֵי הַבָּיִת* q. *בָּאִשׁוּרֵי הַבָּיִת* Attice pro *λαῶν*: quod ipsum nomen *יהוה* de vero Deo usurpatur Exod. XXIII. 17. Jos. III. 11. 2) *significatio*. Quando scribitur cum *camez* in fine, est sacrum non minus, quam ipsum

De nomine Adonai. Ejus notanda. 1. derivatio.

2. Significatio.

Jehova

Adonai est nomen Dei proprium, (sed quando *Adonai* dicitur hircus, vel ovis, vel asinus, vel profanus, vel hominibus, veliam honoris causa attribuitur, non debet nomen Dei esse) unde etiam pro Jehova Judaei *Adonai* legunt. Galatinus lib. II. cap. 13. quando de Deo usurpatur, semper constituitur cum singulari. R. David citante Sixto Senensi bibl. fan. de lib. V. annot. 100. *Adonai*, quoties scribitur *Adonai* *cameza*, honoris & excellentiae causa Deo tribuitur, quod agnoscit etiam Socinus in explicatione dicti Psal. LXVIII. 18. in scripto contra Wickum. Confer Drusium in comm. 7. Ezech. Först. 17. Atque haec propria & genuina significatio vocis *adonai* perpetuo scripturae usui comprobatur. Genes. XVIII. 27. *Abraham* *adonai* cum *Adonai* quem statuit iudicem universae terrae. v. 25. quemque erat, ut Sodomitae *Adonai* parcere, & quia adpellatur *Jehova* nomine Dei proprio. Genes. XIX. 2. cum duo Angeli ad Lothum venissent, vocat eos *Adonai* *Do-*
minus *mei*, cum vero v. 16. *Jehova*, qui cum *Abrahamo* locutus fuerat, illis se conjungeret, *Adonai* cum *Adonai* v. 18. quod enim is, cum *Adonai* Lothus loquitur, fuerit verus *Jehova*, *Adonai* ex eo, quod subversionem Sodomae *Adonai* tribuit. v. 22. quae vero *Jehovae* tribuitur *Adonai*. Genes. XVIII. 33. *Et* *ivit* *Jehova*, *post-*
quam *cessavit* *loqui* *cum* *Abrahamo*. At quo *Adonai* *Adonai* Sodoman cum Lothum, quia dicit v. 22. *Adonai* *Adonai* *videbo*. Jud. VI. 13. cum angelus *Jehova* *Gideon* in forma viri apparuisset, vocat *Adonai* *Adonai* sed quando postea agnoscit, Deum *Adonai* se revelasse, vocat *Adonai* v. 15.

§ XLIX. Contrarium statuunt Galatinus lib. II. de afram. cath. verit. c. 10. priore, Buxtorffius in lib. radicum. Eniedinus ad c. 22. Matth. p. 108. *Vox* *Adonai* *non* *naturam*, *sed* *dignitatem* *signi-*
ficat, *quo* *vocabula* *homines* *solent* *alios* *homi-*
nes *sibi* *quodam* *naturam* *similes* *appellare*, *pro-*
bat *hoc* 1) Ex Genes. XVIII. 3. cum tres viri ad Abrahamum venissent, Abrahamus ad eos dicit, *Adonai* jam vero Abrahamus nondum novit, verum Jehovam duobus angelis comitatum adesse, sed existimavit peregrinos esse, quibus *Adonai* suam probare voluit, ut colligitur ex Hebr. XIII. 2. *quidam* *ignorantes* *ho-*
Exegef. pars II.

Adonai *comperant* *angelos*. Resp. de hac apparitione. sicut dicitur sententia. 1) Rabbini, teste Lyrano, duas *angelos* comminiscuntur, & verba in principio capitis: *Apparuit* *illi* *Jehova* *de* *Sodomis*, reliqua vero, adeoque tota hanc historiam, de *Angelis* accipiunt. Sed repugnat totus contextus, quia Moyses primo in genere dicit, *Jehovam* *Abraham* *appa-*
risse, postea in specie exponit, qualis fuerit ista apparitio, quidve in ea gestum, dictumve fuerit. Praeterea unus ex his tribus appellatur, voce *Jehova*, qui promittit Abraham ex Sara filium, & Sodomitatum praedicat excidium v. 10 & 20. Quod posterius opponendum etiam illis, qui existimant, omnes tres fuisse angelos creatos, & synibolice representasse tres personas Trinitatis. Cornelius a Lapide in comm. ubi in hanc sententiam citat Augustinum lib. XVI. de civit. Dei cap. 29. lib. II. de Trinit. c. 11. Cyrillum lib. I. contra Julian. 2) Quidam putant, fuisse ipsas tres personas Trinitatis, Abraham in externa quadam specie ad tempus assumpta apparentes, sed 1) vocantur *angeli*, jam vero patrem ullibi in tota scriptura angelum vocari nondum demonstratum, non est missus in tempore, sicut Filius in carnem ad opus redemptionis, & Spiritus S. in visibili specie ad opus sanctificationis. 2) Epistola ad Hebræos hospitalitatem ex eo commendat, quod angelos hospitio quidam exceperint, at si fuissent tres deitatis personae, ex eo majorem hujus virtutis commendationem potuisset petere. 3) In tota historia unus describitur ut *ἐν τριμώτερος*, qui solus *Jehovae* nomine compellatur. 4) Statuimus ergo cum Hilario lib. IV. de Trinit. Nazianzeno, orat. II. de theol. Eusebio lib. V. demonst. evang. cap. 9. Theodoro q. 68. in Genes. & aliis, Filium Dei duobus angelis comitatum ad Abrahamum divertisse. Neque illius rei ignarum fuisse Abrahamum, colligimus ex familiari Dei apparitione. Genes. XVII. 1. *visus* *est* *Dominus* *Abraham*, *dicens*: *Ego* *sum* *El* *Schaddai*, unde etiam sermonem suum sic informat, ut eum unum alloquatur magno illo nomine *Adonai*, & in singulari dicat: *Si* *inveni* *gratiam* *in* *oculis* *tuis*, *ne* *transcas* *a* *servo* *tuo*. Postea deum de reliquis comitibus dicit: *Tolletur* *pa-*
ram

ram aquas, & lavate pedes vestros; existimavit enim, Filium Dei sibi adparentem secum adducere duos pauperes exules, quibus beneficentiam exhibere voluit. 1) Jehova dicitur adparuisse v. 1. at is Abraham ex variis adparitionibus erat notus. 2) de novo ipsi postea revelatum non potest ex textu elici. 3) in tota scriptura *Adonai* cum est solius Dei nomen, nisi sit plurale per pausam mutatum. 4) plurale non esse, ostendit constructio. Ad locum Hebr. XIII. quidam respondent, non de Abrahamo, sed de Lotho cum esse intelligendum, & verbum *לא-סוּר* sic explicant, *latuerunt*, h. e. ab excidio & internecone conservati sunt, ac sub Dei tutela latuerunt, angelis hospitio exceptis; sed nihil quicquam derogat nostrae sententiae, si vel maxime de Abrahamo etiam hic locus accipitur; Filium Dei praesentem esse intellexit, quippe qui jam ante in forma visibili, & saepius adparuerat, sed angelos secum adduxisse forte non cogitavit, quia angelos incorporeos esse novit. At, inquis, cur epistola ad Hebraeos non commendat hospitalitatem ex eo, quod ipsum Dei Filium quidam hospitio exceperint? Resp. si argumentum hoc aliquid obtineret, evinceret, omnes tres fuisse angelos, cujus contrarium ostendimus superius, dicimus ergo, Filium Dei non fuisse proprie ab illis hospitio exceptum, quia angeli quidem comedere visi fuerunt, non autem ipse Dei Filius, nec ignorarunt, unum ex his tribus esse Dei Filium, sed duos reliquos esse angelos, ignorarunt. Cui haec non satisfaciant, dicere poterit, mystica ratione factum, ut Moses cum *Adonai* cum vocaverit, quem Abrahamus adhuc incognitum vocaverit *Adonai* cum pathah, quia in pronunciatione differentia illa animadverti nequit.

§. L. 2) Quod Genes. XIX. 18. Lothus dixisse legitur *אֲנִי*, ad eos, scilicet angelos, *אֲנִי*. Resp. vel constituenda est numeri enallage, quam praecedentium & sequentium connexio offendit, vel referendus est usus pluralis numeri ad significandum mysterium pluralitatis personarum, quod postea explicatur, *Jehova pluit a Iehova* v. 24. vel si omnino ad angelos referendum, dicendum fuerit, non esse cametz nativum, sed ex patah per pausam *illuk* mutatum. 3)

Quod Jud. VI. 22. demum Gideon videtur agnovisse, angelum sibi adparentem fuisse ipsum Jehovah, dicit enim: *Hec domine Deus, quia idcirco vidi angelum Domini facie ad faciem*. Resp. imo vero Gideon hoc intelligere potuit, tum ex promisso de liberatione Israelitarum ex manu Madianitarum, tum ex ipsa missione sibi denunciata, quia utrumque non nisi uni Deo competit. Quod postmodum exhorrescit, inde factum, quod cum dubitatione quadam illa notitia fuerat conjuncta, cum autem ignis ex petra prorumpens sacrificium absumeret, clare vidit & intellexit, quod angelus Jehova erat.

§. LI. 3) *Mystica explicatio.*

Quia Malach. I. 6. in plurali Deus dicitur *אֱלֹהִים* inde quidam statuunt, etiam *אֱלֹהִים* esse numeri pluralis, & mysterio Trinitatis designando intervenire. Galatinus lib. II. cap. 13. *A plurali Adonim fit Adonai, quod divinum est nomen & proprie idem, quod Domini mei significat, idcirco prisci illi patres a Mose edocti Deum dominos in plurali numero nuncupari saucerant, ut ex hoc palam ostenderetur, universale rerum dominium tribus divinis personis esse commune. Nam Dominus est Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus S. Ut autem innueretur, Patrem, Filium & Spiritum S. non tres Dominos esse, sed unum Dominum, decretum fuit, ut nomen ipsum Adonai, etsi plurale sit, non nisi cum verbo singularis numeri, vel cum nomine adjectivo itidem singularis numeri conjungeretur.*

§. LII. III) In nomine Eloh

him mysterium Trinitatis querendum esse, negant Judaei ac Photiniani, Pifecius in resp. ad rat. 2.

Camp. p. 17. *Ante Lombardum trinitatem personarum ex voce elohim concludebat nemo, quibus assurgunt quidam ex Pontificiis, ut Cajetanus, Bellarminus lib. II. de Christo cap. 6. Pererius in Genes. tom. I. p. 15. n. 39. Sixtus Senensis lib. V. bibl. annot. 1. nec non ex Calvinianis, ut Calvinus in cap. I. Genes. Monendi sunt lectores, ut a violentis glossis sibi temperent, Chassanio lib. I. locor. comun. cap. 10. Drusus lib. de nomine Elohim. cent. 2. miscellan. cap. 46*

& 53.

Elohim, *Deus*, *Patris* in comu-
ni. *Deus* *Dei*. Contrarium statuit nostra-
rum *ecclesiarum* *doctores*, moti his argumentis.
1) Ex propriis pluralis numeri significatione.
Vultusque ponitur numerus pluralis in nomi-
ni personarum significantibus, quæ habent sunt
singulare, & quo formantur, ibi in propria &
propria significatione pluralitatem denotat. Sed
ex Elohim de vero Deo usurpata ponitur in
nomine plurali, cum tamen non destituatur sin-
gulari, & quo formatur. Ergo. Cajetanus ne-
que Elohim habere singulare, sed manifeste ex
de singulare Eloah Job. IV. 9. XII. 4. XV. 8.
Psalm. I. 2. Psalm. XVIII. 32. &c. Exceptiones
habent, quod sit nomen terminatione quidem
pluralis, significatione vero singulare, quod
non plures personas, sed plures proprietates in
de designat, quod ex humana consuetudine
non in causa de se in numero plurali lo-
quuntur. Testissimum tr. de Deo §. 27. 2) Ex
constructione hujus vocis constructione. Vox Elo-
him de Deo usurpata non solum construitur
singulare, ut Genes. I. 1. Bara Elo-
him etiam cum verbo & adjectivo plurali
Genes. IX. 13. quando me errare fecerunt
Genes. cap. XXXV. 7. Elohim ad eam revelati
Genes. V. 26. Elohim viventes. Jos.
XXIV. 19. Elohim sancti. Coniunge 2 Sam.
XXV. 19. Jobi XXXV. 10. Psalm. LVIII. 12. Pf.
XXIV. 2. Esa. XLIV. 2. XLV. 5. Jer. X. 10.
Genes. II. 26. ex quo sic concludimus: Nomen
plurale cum verbo vel adjectivo plurali nunquam
significat unam tantum personam, sed plures.
Et nomen Elohim cum verbo & adjectivo plu-
rali de Deo usurpatur. Ergo ut essentiae unitas
in constructione cum verbo singulari, ita perso-
narum pluralitas in constructione cum verbo vel
adjectivo plurali usurpatur. 3) Ex ipsa Spi-
ritus S. explicatione. Quod enim per Elohim
intelligantur plures, & quidem tres personæ
sanctæ, alibi satis clare exponitur. Deus ipse
in explicationem pluralis numeri usurpatur.
Genes. II. 22. Ecce Adam factus quasi unus
de deo. Sic Genes. I. 1. auctor creationis di-
ctus est deus, jam vero causa efficiens creatio-
nis est tota sacrosancta Trinitas, ut constat ex
Genes. I. 1. quod Moysi ignotum fuisse, nulla

ratione est verisimile, quia imò ipse in verbis
subsequentibus exponit, quidnam nomine Elo-
him intellectum velit, quando mentionem facit
Patris dicentis, Verbi, per quod omnia facta
sunt, & *Spiritus sancti*, aquis incubantis; quo
pertinent omnia scripturæ dicta, in quibus pe-
culiariter Filio & Spiritui sancto creationis opus
tribuitur. 4) *Ex plurimorum interpretum ad-*
probatione. Confirmant enim nostram senten-
tiam Justinus in dial. cum Tryph. pag. 222.
Tertullianus adv. Prax. cap. 12. Lombardus I.
sent. dist. 2. lit. F. Lyranus & Burgenlis in cap. 1.
Genes. Galatinus lib. II. de arcan. cathol. verit.
cap. 9. ubi Rabbiorum testimonia adducit, &
inter ceteros dictum R. Hunna: *Nisi hic ser-*
mo se esset scriptus, nemini ita loqui liceret.
5) *Ex quorundam adversariorum confessione.*
Nobis enim in hac questione oppositi sunt
Zanchius lib. I. de nat. Dei cap. 4. pag. 7. cap.
12. pag. 37. lib. II. de tribus Elohim cap. 1.
p. 31. Junius tom. II. defens. 2. de S. Trinit.
p. 70. in Bellarmini controver. lib. II. cap. 6. col.
361. Polanus lib. III. syntagm. cap. 3. col. 1278.
Jacobus Montanus, qui cum Drusio per litteras
de hac questione egit, Pelicanus in cap. I. Ge-
nes. Alstedius in lex. theol. p. 98. latissime, Pi-
scator in anal. cap. I. Genes. Tilenus in notis ad
lib. II. Bellarmini de Christo cap. 6. *Argumen-*
tum pro distinctione personarum ex nomine Elo-
him ductum forte non est solidissimum, non ta-
men prorsus nullum, siquidem illam numerum
enallagen in prima persona frequentari in he-
braismo, negant periti.

§. LIII. Addimus tamen: 1) ex voce Elo-
him non immediate Trinitatem, sed pluralita-
tem personarum in divinis nos probare, quæ
pluralitas alibi ad numerum ternarium redigitur;
2) latere in hac voce mysterium Trinitatis pro
dispensatione temporum ac modo patefactionis
in vet. test. usitatæ, ad quam in nov. test. cla-
rior lux accessit; 3) conjungendam esse ipsius
Spiritus S. explicationem in aliis scripturæ locis
propositam, neque enim primarium, sed secun-
darium duntaxat argumentum ex voce illa peti-
tur; 4) aliud esse contra hæreticos pertinaces,
Trinitatem negantes, pugnare, aliud inter chri-
stianos credentes de hoc mysterio differere. Ar-
gumen-

gumentis aduersæ partis satisfieri potest, si obseruentur sequentes hypotheser; 1) aliam esse rationem vocis *Elohim*, aliam vero vocis *Deus*. *Elohim* est nomen personale, *Deus* essentiale, inde propter personarum pluralitatem recte dicitur tres *Elohim*, sed non possum dicere tres *Deos*, propter simplicissimam essentiae unitatem. 2) Si vel maxime evictum esset, *Elohim* de una tantum deitatis persona dici, & sic singulariter usurpari, (de quo tamen merito adhuc queritur) nondum tamen decederet quicquam genuinae & propriae significationi numeri pluralis. Vt enim *Deus* est nomen essentiale, nihilo tamen minus quandoque usurpatur personaliter: sic *Elohim* est nomen personale, quandoque tamen ponitur essentialiter, tum propter simplicissimam unitatem trium personarum ratione indivisæ essentiae, tum propter mutuam personarum *πρωχάριστιν*, quia Pater est in Filio, & Filius est in Patre, Pater non est *Deus* extra Filium, nec Filius extra Patrem, nec Pater est solitarie *Deus*, sed persona Trinitatis, vel *Deus* in Trinitate, sicque quilibet persona in divinis perpetuum ad reliquas duas personas respectum obtinet. Quando ergo de una persona usurpatur, significat, quod illa una persona sit e numero plurium. 3) Distinguendum inter vocem *Elohim* absolute positam & in constructione cum adjectivo vel verbo plurali. Si vel maxime concederetur, vocem *Elohim* absolute positam uni personæ quandoque per enallagen tribui, tamen quando cum verbo vel adjectivo plurali construitur, semper notat plures personas. 4) Distinguendum inter usum linguae sanctæ, cui puritas & simplicitas est peculiaris, & usum aliarum linguarum. Si vel maxime in aliis linguis numerus pluralis pro singulari ponitur, (ubi tamen nomen personæ manet singulare, mutatis duntaxat verbis ac pronomibus. Nos Ferdinandus mandamus, nec in tertia persona adhibetur pluralis, sed in prima) nihil tamen id ipsum præjudicat usui linguae sanctæ. Theodoretus q. 20. in Genes. Si *Deus* propter autoritatem ac maiestatem de se in plurali numero loqueretur, oportuisset eum ita loqui vel semper, vel ut plurimum præsertim, cum legem daret in Sina. De hominibus dignitatis causa pluralem loco singularis

usurpamus, sed de *Deo* hoc concedi nequit; ejus summa dignitas ut agnoscatur, qualis est. *Deus* semper æque honoratus est, & tamen non semper loquitur de se in plurali numero. R. Aben Ezra in cap. XXXI. Genes. pluralis numerus ad significandam dignitatem tantum in secunda & tertia, non autem in prima persona usurpatur. 5) Quæcunque exempla usurpati numeri pluralis pro singulari afferuntur, ea de creaturis vel idolis loquuntur & explicari possunt, vel per *μερισμὸν* vel per figuram quandam sermonis, syllepsin scilicet, vel enallagen numeri; sed quando vox *Elohim* de *Deo* proprie usurpatur, talis figura locum non habet, ibi enim nec civilis cujusdam reverentiæ causa, nec rhetorica quadam figura pluralis numerus de *Deo* usurpatur, sed propter causam in ipsis scripturis alibi monstratam. 6) Quando *Elohim* distributive usurpatur, non desinit esse plurale, quia distributio est indefinita quædam pluralitas, Exod. XX. 3. *non erit tibi Dii alieni*, h. e. nullus Deorum alienorum. Quando Exod. XXXII. 4 & 8. vitulo in idololatricum cultum erecto, tribuitur, itidem non desinit esse plurale, quia non ipsum vitulum, sed verum Jehovah, qui ex Ægypto eos eduxerat, Israëlitz in illo vitulo colere voluerunt, v. 5. eo nomine adpellarunt.

6. LIV. Nomen *Jehova* & *Adonai* LXX. reddiderunt per *κύριος*, sicut *Elohim* per *θεός*. Queritur autem de nomine *κύριος*, an sit soli aeterno *Deo* proprium? Negat Socinus contra Wickium c. 6. class. 4. arg. 2. p. 395. Nomen *Jehova* (inquit) est nomen proprium, *κύριος* vero seu Dominus appellativum & plurimis vulgo tributum, ideo vel ob hoc solum ineptum ad nomen *Jehovæ* exprimendum. Conati tamen sunt LXX. huic malo hac ratione mederi, ut scilicet nomen *κύριος* fere semper, cum *Jehovæ* loco ponitur, sit sine articulo, quo commodius nomen proprium referre possit. Neque enim solent appellativa nomina in Græca lingua, cum subjecti locum tenent, efferri sine articulo. At Christus cum *κύριος* subjective, ut sit diximus, adpellatur, fere semper articulus præponitur nomini isti. Hæc Socinus, quæ omnia

De nomine
κύριος,
an sit Dei pro-
prium.

et addunt, ut argumentum pro deitate Christi
 et hoc nomen deducunt enervetur. Sed re-
 buddunt, nec facile concedere, quod certo
 eodem respectu & in generaliore significatione
 nomen *κύριος* tribuitur etiam creaturis, interim
 tamen primo ac principaliter, in eminentiori ac
 propria significatione nomen *κύριος* de solo ve-
 ro Deo usurpatur, ac proinde qui ea ratione
 nomen adpellatur, is verus & æternus Deus esse
 facile sequitur. Marc. XII. 29. *κύριος Deus tuus*
κύριος εἷς ἐστίν. Ephes. IV. 5. *εἷς κύριος unus*
Dominus. 1 Cor. VIII. 6. *Εἴτι sunt qui dicun-*
tur δὲ ἐν οὐλῷ & ἐν τῇ γῇ, σὺν ὅτις εἰσι πολλοὶ
ὁ δὲ κύριος ἓς. id quod demonstramus ex eo:
 1) quia IXX. interpretes & eos secuti apostoli
 etiam vet. test. nomen *Jehova* reddiderunt per
κύριος, ut infinitis exemplis probari potest. Jam
 vero nomen *Jehovæ* est Dei proprium, ut osten-
 ditur superius, & Socinus ipse videtur conce-
 dere. Quod Socinus dicit, nomen *κύριος* Deo
 adpellari carere articulo, sed Christo attribu-
 tum habere additum articulum, id si generali-
 ter consideratur, utrumque falsum est. Prius patet
 ex Marc. I. 22. cap. II. 15. cap. XXII. 44.
 Luc. I. 49. Act. XVII. 27. &c. posterius ex
 Marc. VIII. 21. cap. VIII. 2. cap. XXII. 43.
 Luc. I. 2. cap. XIV. 14. &c. 2) quando *κύριος*
 ad hominem compellationis vel particularis ali-
 cuius hominis causa homini tribuitur, ex cir-
 cumstantiis textus facile intelligi potest; vel
 cum additur restrictio, ut secundum quid Do-
 minus appellari intelligatur Matth. XV. 27.
Κύριε, ἐλθέτω ἐκ τῆς πίστεως σου. Act.
 III. 2. vel adjungitur descriptio, quæ osten-
 dit non de summo & absoluto Domino esse ser-
 monem. Coloss. III. 22. *Σκλάβοι, ὡς τῷ κυρίῳ*
ὁ κύριος ὁ λόγος. 1 Cor. VIII. 5. *Σάντ οἱ θεοὶ*
πολλοὶ, ἀλλ' ὁ κύριος ἓς. vel annectitur il-
 li domini erga summum Dominum, qui est
 Dominus dominorum, subjectio. 1 Tim. VI. 15.
 Apoc. XVII. 14. cap. XIX. 16. vel ex ipso con-
 textu intelligitur, non de summo & absoluto
 Domino ibi agi, quando scilicet talia prædicata
 adduntur, quæ non conveniunt summo Do-
 mino, vero & æterno Deo, interim in pro-
 pria principali & eminenti significatione no-

men *κύριος* Dei proprium manet. 3) Nomen
κύριος ita prædicatur de Christo, ut ex ea præ-
 dicandi ratione ipsius divinitas certo colligi pos-
 sit, vocatur enim absolute *κύριος* sine articulo,
 quod Socinus putat esse indicium nominis pro-
 prii, adpellatur *Dominus dominantium* Apoc.
 XVII. 14. cap. XIX. 16. tribuitur ei *potestas*
coeli ac terræ Matth. XXVIII. 18. ac proinde
 est coeli & terræ Dominus, quod solius veri Dei
 proprium Matth. XI. 25. vocatur simul & *Κύ-*
ριος & *Θεός* Joh. XX. 28. dicta vet. test. quæ
 de solo vero Deo agunt, ipsi in nov. test. ac-
 commodantur, & attributa, opera ac cultus vere
 divinus ipsi tribuuntur, frustra igitur argumen-
 tum ex nomine *Κύριος* deductum a photinianiis
 impugnatur, quia regula est firmissima; cui
 modo ac ratione jam exposita nomen *Κύριος*
 tribuitur, is est verus & æternus Deus.

6. LV. De nomine *θεός* quæ-
 ritur: *An sit nomen officii, di-*
gnitatis ac potestatis, an vero
naturæ & essentialis? Prius af-
 firmant photiniani, posterius ne-
 gant, ut evincant, nomen Dei Christo attribu-
 tum nequaquam efficere, ut verus natura Deus
 agnoscat, sed ob divinam duntaxat potestatem
 in tempore ipsi collatam sic dictus censeatur.
 Eniedinus in c. I. Joh. p. 159. 160. *Dei voca-*
bulum dignitatis potius & officii est nomen,
quam naturæ & essentialis, non ergo sequitur,
si quis dicatur Deus, ideo statim pro æterno
coeli & terræ creatore esse illum habendum,
cum ad quoscunque λόγος Dei fiat, dii vican-
tur, teste ipso Christo Joh. X. 35. est ergo
λόγος Deus, sed a Deo factus & constitutus
Deus. Socinus contr. Volan. p. 189. *nomen*
Deus ex iis nominibus censeari debet, quæ gram-
matici ambigua vocant, qualia sunt rex, civis,
poeta, philosophus & alia ejusmodi, hæc enim
substantiæ qualitatem quandam potius, quam
ipsam substantiam declarant. Schmalztius in
 exam. cent. error. err. 3. p. 8. *Vocem Dei*
in latino & græco sermone de illo supremo Na-
mine, quod natura tale est, usurpatum dicimus,
significare non essentiali supremi Nominis, sed
ejus potestatem. de divina Verbi incarnati natu-
ra c. 26. p. 144. Vox Dei dignitatis nomen
est,

est, non essentiae, & quicumque veram potestatem divinam habet, is suo modo verus Deus est. Nos concedimus, nomen *Deus* secundario & improprie aliquando creaturis propter officium divinitus ipsis commissum tribui, quod & *Λεγομένοις Θεοῖς* assignari, quia ratione usurpatum non infert divinam illius, cui tribuitur, naturam, interim negamus, in propria & principali significatione usurpatum esse tantum potestatis & officii, non autem divinae naturae & essentiae significativum, quod probamus: 1) *Ex perpetua scripturae usurpatione.* Vbiunque enim nomen *Deus* in scriptura de supremo Numine praedicatur, ibi perpetuo divinam ejus essentiam, non autem potestatem tantum denotat. Sane quia attributa, & sic etiam potentia Dei sunt realiter idem cum ipsa essentia, significando divinam essentiam consignificat etiam divinam potentiam, interim nec solum, nec principaliter divinam potentiam, sed essentiam & naturam divinam notat. 2) *Ex definitione.* Vbiunque vel in scripturis, vel scripturarum interpretibus definitio Dei traditur, ibi non solum potestatis, sed etiam essentiae divinae, ac naturae fit mentio. Ergo etiam nomen *Deus* non potestatis vel officii, sed naturae nomen est. Exod. III. 14. rogatus *Deus*, ut nomen suum Israelitis explicandum manifestaret, respondet: *Ego sum, qui sum, ero, qui ero.* ubi ab ea essentia infinita seipsum denominat. 3) *Ex oppositione.* Quando idololatria gentilium accusatur, ex illo principio accusatur, quod gentiles religiose coluerint eos, qui *φύσει φύσις* natura non sunt dii Galat. IV. 8. *quod mutaverint gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium* Rom. I. 23. Quo modo accipitur unum oppositorum, eo modo accipitur etiam alterum. Idola ideo negantur esse verus *Deus*, quia divina essentia delituuntur, & quia non sunt dii natura. Ergo *Iehovah* ideo & inde dicitur verus *Deus*, quia natura & essentia talis est. 4) *Ex ipsa nominis ratione.* Nomen *Deus* non est derivativum, sed primum, juxta communem omnium hominum *πρόληψιν*, significans eum, qui non solum summa potestate praeditus, sed etiam essen-

tia & natura ab omnibus creaturis & idolis est distinctus, (nec ex illo derivato nomine constat, officii & potestatis tantum illud esse significativum, quia immo etiam illa nomina, quae ab aliquo accidente sumuntur, quando essentiae applicantur, & priorum naturam induunt, non amplius accedens, sed ipsam substantiam notant. Sic nomen *Iacobi, Israelis, Isaaci &c.* a quodam accidente erant deducta, sed quando hominibus illis fuerant applicata, & priorum nominum indolem ac naturam induerunt, non amplius illud nudum accedens, sed ipsam omnino illorum hominum essentiam notare coeperunt.) Quod si ergo vel maxime nomen *Deus* a quodam effectu divinae naturae esset deductum, tamen Deo in propria significatione applicatum non amplius effectum, sed causam illius effectus, ipsam scilicet divinam naturam & essentiam denotaret. Praeterea cum in Deo potestas sit ipsa divina essentia, utique si nomen *Deus* notat divinam, id est, summam & infinitam potestatem, notabit etiam naturam & essentiam divinam, quia summa & infinita potestas absque divina essentia locum habere nequit. 5) *Ex similitudinis adpellationum collatione.* Sicut vox hominis, ita vox Dei naturam & essentiam Dei significat, nec alia adpellatione in lingua graeca & latina Dei natura significari potest. 6) *Ex multiplici ad absurdum deductione.* Si nomen Dei est nomen solius potestatis, non naturae & essentiae, consequens erit, primo eos verum Deum agnoscere & colere, qui summam potestatem ipsi tribuunt, licet naturam corpoream & essentiam finitam illi tribuant, quod absurdum, quia finita essentia non est, nec esse potest omne bonum & summum bonum, datur enim ea aliquid melius, videlicet infinitum Ens & infinitum bonum. Secundo Deum sola potestate definiendum, quod ipsum absurdum, quia in Deo sunt etiam alia attributa & aliae perfectiones, ut sapientia, bonitas, aeternitas. Tercio nomen Dei cum nomine Domini esse omnibus modis idem, cum tamen scriptura eadem distinguat, & nomen Dei a natura, nomen Domini a dominio & potestate summa Numini tribui ostendat. Quarto nomen Dei esse relativum, nec nisi in relatione ad creaturas, ac pro-

inde

§. LVII. Coronidis loco no-
tentur nomina Dei hebraica apud *Nomina Dei*
Rabbinos usitata. Rabbini Deum *rabbinnica*
vocant 1) שם *nomen xat' i'ho-*
אנ, quod propterea faciunt, ut Elias Levita
in Thesbite scribit, quia prohibitum est com-
memorare, vel unum ex nominibus ejus te-
mere. Nam hoc accurate observant, ne vel
unum ejus nomen in rebus levitisculis usur-
pent. Solent autem addere vel ה *emphaticum*,
יְהוָה *exaltetur*, vel יְהוָה *celebretur*. 2)
שְׁכִינָה, quo significant vim divinam totum mun-
dum permeantem. In libro בְּבִרְתָּא dicunt :
שְׁכִינָה כְּלָל מְכָרָם *Schechina est omnibus in locis*.
Elias Levita in Thesbite scribit, Rabbinos Spir.
S. sic vocare, cujus monitu & ductu prophetae
olim divina oracula fuderunt, & a radice שָׁךְ
quae manere vel habitare significat, ideo deducitur,
quod Spiritus sanctus super prophetas re-
quiescere dicatur. Tradunt, *Schechina* nom.
habitare, nisi cum viro, qui insigni pietate,
innocentia & integritate animi sit praeditus : 3)
מְקוֹם *locus*; Rationem adpellationis tradit Elias :
מְקוֹם הַכֹּהֵן הַזֶּה הוּא מְקוֹם הַכֹּהֵן הַזֶּה, *eo, quod ubi-*
que est locorum, nec tamen locus eam capere
potest. In lexico thalmudico Baal Aruch duae
hujus adpellationis causae recensentur. 1) שְׁמֵי
עוֹלָמָא *quia locus est mundi, non*
vero ipse in mundo tanquam in loco existit. De-
inde שְׁמֵי עוֹלָמָא נִמְצָא הוּא שָׁם, *ipse in*
medio eorum versatur. Philo περί οὐραίων. ὁ
θεὸς καλεῖται τόπος τοῦ περιέχειν μὲν τὰ ὅλα,
περιέχεται δὲ πρὸς μνηστὸς ἀπλῶς. Cabba-
listae propterea Deum sic vocari autumant, eo
quod ex vocabulo מְקוֹם iidem numeri eliciantur,
qui ex tetragrammato *Iehova* deducuntur, hoc
modo

**Nomina Dei
rabbini.**

modo 2 duplex 80. constituit. p 100. 1 6. faciunt 186. Jehovah vocabulum sic cum isto conferunt. 1 decies suntum 100. efficit. 11 quinquies 25. 1 sexies 36. 11 quinquies 25. & sic emergunt 186. 4) שמיים *cali*, quia caeli species, admirabiles astrorum ordines, ipsorumque disparēs conversiones & multiplices cursus maxime Dei gloriam & potentiam ostendunt. Elias Levita in Thesbite ex Mosoretarum sententia hanc adpellationis rationem affert: שמיים מן שמיין *quia cali sunt sedes ejus*. Ponitur interdum absolute, ut nulla vox addatur, quemadmodum in tractatu thalmudico Pirke Aboth cap. I. aphorism. 3. Interdum vocabulum שמיים additur, ut in eodem tractatu cap. IV. Interdum שמיים אבנא *pater noster, qui in calis est*, reperitur. 5) חכמה hoc est, *summa potestas*, Dei eorum ac terram regentis & tuentis

a rad. שם quæ ut R. Kimchi in lib. radica scribit שם שם שם *vehementiam, fortitudinem, robur significat*. 6) שם שם שם de domino vel rege mundi. Vox שם chaldaica est, & ab interpretibus chaldeis, ubi in hebræo שם שם vel שם שם occurrit, usurpatur. In syriaca lingua chirek mutatur in pathah, & dicitur *rabbon*, qui est ἀρχαρχος & merum habet imperium. שם שם sicut a thalmudistis usurpatur, & hunc & futurum mundum significat, prout diversa vocabula ei adiunguntur. Propterea ad Deum accommodatur, quia ille est opifex rerum & totius mundi origo. 7) שם שם *misericors*. Formatione chaldaica ab hebræo שם שם descendit, & ab Interpretibus chaldeis Exod. XXXIV. 6. illius loci usurpatur.

CAPVT. IV.

DE QVÆSTIONE, AN SIT DEVS?

§. I.
1. *Probandum est, esse Deum.* Primo omnium præsupponimus, quod *esse Deum, recte & necessario demonstratur*. Videri alicui poterat, quæstionem illam in ecclesia esse otiosam, cum omnibus notum & concessum sit, esse Deum, nec ulla gens tam barbara sit, quæ Deum esse eundemque colendum esse, neget, licet quomodo colendus sit, ignoret, adeoque omnibus naturaliter inlata sit Dei notitia, ut Damascenus lib. I. orth. fid. cap. 1. ex cap. I. Rom. concludit. Sed nihilominus statuendum *quod sit Deus, sive quod sit Deus, probandum esse*. 1) *ad eorum, qui Deum esse negant, confutationem*. Classes eorum dux sunt (*); quidam enim id negant immediate, idque vel directe, quales fuerunt Diagoras Melius cognomento *atheos*, & Theodorus Cyrenaicus (teste Cicerone lib. III. nat. Deor. circ. fin. Augustino lib. III. contra literas Petilian. cap. 21. & Lactantio lib. I. div. inst. cap. 2.) Irenæus lib. II. cap. 19. addit Anaxagoram, quem ipsum quo-

que *atheos* cognominatum fuisse asserit. Epiphanius in epit. veræ doctrin. pag. 484. Protagoram, quem dixisse ait, nullum omnino Deum esse, de quo tamen Cicero libr. I. de nat. Deor. & Laërtius in ipsius vita aliter scribunt. Jac. Zuingerus in theatro vitæ vol. XVII. lib. VII. pag. 3188. multa talium hominum exempla recenset. Vel oblique, quales fuerunt, qui dubitarunt, ut Protagoras, qui librum quendam exortus est in hanc sententiam, *dii sint nec ne, satis statuere non possum*, quem librum cum Athenis recitasset, in exilium actus est, & scripta ejus publice exusta, teste Laërtio in ipsius vita. Quidam vero mediate & indirecte Deum negant, utpote qui ipsius providentiam negant. Psalm. XIV. 1. LIII. 1. *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*, ubi Augustinus in commentario notat, propterea *in corde* sive in mente id ab aliquibus dici, quia vere non audent tales quoque suam impiam sententiam exprimere. Negari autem ab illis Deum, qui providentiam ejus negant, elegantī similitudine demonstrat Erasmus

(*) Varias atheorum classes indicavimus in *adnotat. ad rom. I. loc. III. p. 159. seqq.*

Enim in symbol. cathol. 2. De 55. Quem
 credimus (inquit) ~~non~~ ^{non} ~~esse~~ ^{esse} ~~naturam~~ ^{naturam}, ~~quam~~ ^{quam} ~~qui~~ ^{qui} ~~crede-~~ ^{crede-}
~~re~~ ^{re} ~~non~~ ^{non} ~~esse~~ ^{esse} ~~sensus~~ ^{sensus} ~~aut~~ ^{aut} ~~mentem~~ ^{mentem} ~~humanam~~ ^{humanam},
~~sed~~ ^{sed} ~~quibus~~ ^{quibus} ~~homo~~ ^{homo} ~~nomen~~ ^{nomen} ~~hominis~~ ^{hominis} ~~amit-~~ ^{amit-}
~~te~~ ^{te} ~~se~~ ^{se} ~~turpius~~ ^{turpius} ~~errat~~ ^{errat}, ~~qui~~ ^{qui} ~~providentiam~~ ^{providentiam}, ~~quam~~ ^{quam}
~~in~~ ⁱⁿ ~~Deum~~ ^{Deum} ~~ipsum~~ ^{ipsum} ~~negat~~ ^{negat}. Moses quidem de hoc
 principali fidei fundamento, videlicet quod sit
 Deus, ex professo nihil tractat, sed simpliciter
 dicit: *Deum creasse cælum & terram*. Scribe-
 bat enim populo Dei, cui non erat multis argu-
 mentis ostendendum, quod sit Deus, propter
 quod iam ante in cognitione Dei multis ra-
 tionibus erat instructus, præsertim ex *nomotheta*.
 At alia ratio est infidelium extra ecclesiam.
 1) *ad fidei nostræ confirmationem*. Thomas
 p. I. q. 2. art. 2. resp. ad 1. scribit, *non esse fi-*
dei argumentum, quod sit Deus, sed præambu-
lum ad articulos. Contrarium docet apostolus
 Hebr. XI. 6. *credere oportet accedentem ad Deum,*
scilicet, quod sit, & quod inquirentibus se re-
mittatur sit, in quem locum Theophyl.
 scribit: *Deum esse, per fidem tenemus*. At
 hæc fides ex verbo Dei haurienda, & ejusdem
 intentione confirmanda. In gravibus & seriis
 turbationibus, inquit Dn. Chemnitius, omnes
 fides vel Epicuri, vel Stoici; confirmandus
 sunt sumus consideratione dictorum, quæ te-
 nentur & esse Deum, & providam rerum hu-
 manarum curam eundem gerere. 3) *ad natu-*
rali aditæ perfectionem. Quamvis enim na-
 turalis notitia sit, esse Deum, tamen naturalis il-
 li notitia est imperfecta, languida, & respectu
 revelatæ lene nulla. Quod imperfecta sit, patet
 hac ratione. Quia de Deo cognoscimus, revo-
 cari possumus ad quatuor capita, *esse, velle, pos-*
se, operari. *Esse Dei*, consistit in eo, quod
 sit *aut in se, trinus in hypostasi*; prius ali-
 quo modo naturaliter cognoscitur, posteriori ve-
 ro modo modo, sed ex mera revelatione inno-
 uat. *Velle Dei* duplex est, *legale & euan-*
gelicum. Illud quodammodo cognoscitur, hoc
 verum est *mysterium ab æternis temporibus taci-*
tum Rom. XVI. 25. dico quodammodo velle le-
 gale, quia distinguenda est obedientia
 legi exteriori ab interiore, illam naturalis noti-
 tia monstrat, hanc vero nequeant. Rom. XII.

7. *Peccatum non cognosci nisi per legem*. Pos-
 se Dei per notitiam naturalem quodammodo co-
 gnosci, patet ex Rom. I. 20. non autem plene &
 perfecte cognosci, colligitur ex evidenti dicto apo-
 stolico Eph. III. 20. *Deus plura potest præstare,*
quam nos intelligimus. Operari Dei duplex
 est. *Internum & hypostaticum*, quod omni-
 naturæ penitus incognitum. Patrem ab æterno
 genuisse Filium, & ab utroque procedere Spi-
 ritum sanctum, mysterium est, angelorum & ho-
 minum; intelligentiam excedens. *Externum*
complectitur, tum mundi & omnium, que
sunt in mundo, creationem, tum generis huma-
ni redemptionem. Ad creationem pertinet etiam
 conservatio & gubernatio rerum creaturarum,
 quæ non nisi probabiliter a gentilibus ex naturæ
 lumine fuit cognita: sed redemptionis opus pe-
 nitus fuit ipsis incognitum. Ad quam classem
 posteriorem pertinent omnia Dei opera in eccle-
 sia, vocatio, justificatio, sanctificatio, glori-
 ficatio, quæ non nisi in lumine gratiæ innotē-
 scunt. Languida esse naturalem Dei notitiam,
 tum ethnicorum exemplo, tum propria expe-
 rientia confirmatur, inde gentilibus ignorantia
 potius, quam vera & salutaris Dei notitia tri-
 buitur. Sap. XIII. 12. *Vani omnes homines na-*
tura, quibus adest Dei ignorantia. Act. XVII.
 23. *ignorantes volitis*. Thess. IV. 5. *vocatur*
ignorantia Dei, & Eph. II. 12. *gentiles sine Deo*
vivere dicuntur, nimirum quia notitia illa est
 insufficientis ad salutem, & respectu revelatæ fere
 nulla. Vido locum de natura Dei §. 17. Cum
 ergo naturalis Dei notitia sit imperfecta & lan-
 guida, utique ex verbo divinitus patefacto con-
 firmanda, perficienda & adimplenda est, ex
 quo patet, quid respondendum sit ad argumen-
 tum initio propositum. Quod naturaliter no-
 tum, nulla indiget probatione. Deum esse na-
 turaliter notum. E. Thomas p. I. q. 2. art. 2.
 paulo aliter respondet, videlicet, *hanc propo-*
sitionem, Deus est, esse quidem per se notam se-
cundum se, cum illius prædicatum EST sit
de intrinseca ratione subjecti, puta Dei, qui
est suum esse: non autem esse per se notam se-
cundum nos, quia nos scimus quidditatem &
rationem subjecti ejus propositionis, atque adeo
nec connexionem ejus cum prædicato, sicut sci-

mus

F

Exeg. pars II.

mus in illa. Quodlibet est aut non est, & aliis ejusmodi communissimis principiis, quae ideo sunt per se nota non solum secundum se, sed etiam secundum nos, quia significant res communissimas, quarum quidditates nemo non perspectas habet, itaque qua parte propositio haec, Deus est, non est per se nota secundum nos, indiget maxime probatione, quae persuadeat convenire Deo, ut sit etiam secundum imperfectam illam notitiam, quam concipimus audito Dei vocabulo. Quam Thomae responsionem latius declarat, & contra reliquos Scholasticos confirmat Gregorius de Valentia disp. I. q. 2. punct. 1.

§. LIX. Esse Deum demon- strari potest tum ex natura, tum ex scriptura, unde notitia Dei juxta Augustinum libr. VIII. de civit. Dei cap. 1. distinguitur in naturalem & revelatam. Weidnerus in locis fidei christi. præcip. tract. III. pag. 439. triplicem statuit Dei cognitionem; 1) Cognitionem rationis, quam investigamus per creaturarum intuitum, de qua R. Mose Ægyptius in tractat. More dicit: Nulla prorsus via est, qua creatorem cognoscimus, nisi in operibus suis. 2) Cognitionem devotionis, quæ fit per verbum, ex ejus prædicatione cognitio fidei oritur. 3) Cognitionem glorificationis, quæ fit in vita æterna: Corinth. XIII. 12. Alii statuunt quadruplicem divinæ cognitionis librum, 1) φύσις, naturæ, ad quem pertinent nomina involuta, menti naturaliter impressæ; 2) ἡρώς, creaturæ, ad quem pertinet intuitus & contemplatio creaturarum; 3) γραφή, scripturæ, ad quem referenda divina in prophetiis & apostolicis scriptis revelatio. 4) ζωὴ, vitæ æternæ, ad quem pertinet clara & intuitiva Dei visio in vita æternæ expectanda. Sed prætermissa cognitione glorificationis & libro vitæ æternæ, qui cognitionis modus in hac vita tantum speratur, non autem plena & actuali possessione obtinetur, reliqui tres optime revocari possunt ad hæc duo capita, ad librum scilicet naturæ & scripturæ. Tertullianus libr. I. contra Marc. pag. 175. Nos desinimus Deum primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum. Natura ex operibus, doctrina ex prædicationi-

bus. Augustinus in psalm. XXXIV. Duo sunt, quæ in cognitionem Dei ducunt, creatura & scriptura. Quæ ex natura de Deo cognosci possunt, & ipso actu cognoscuntur, vocantur τὰ φυσικά, Rom. I. 19. quæ sola revelatione innotescunt, vocantur τὰ πνευματικά. Thom. lib. I. contra gentil. c. 3. Quaedam sunt nota de Deo, quæ communem facultatem humanæ rationis excedunt, & non nisi per revelationem sunt cognoscibilia, utpote Deum esse unum & trinum, Christum esse Deum & hominem: quedam vero sunt demonstrabilia. Ad quæ etiam ratio naturalis quodam modo pertingere potest, ut Deum esse, Deum esse unum, verum, bonum, justum.

§. LX. Liber naturæ docendi causa potest statui duplex, Notitia Dei naturalis est vel innata vel acquisita. internus & externus, unde notitia naturalis dividitur in ἡμετέραν, innatam sive instam, & ἐξωτερικὴν, acquisitam. Illam vocant subjectivam, hanc objectivam. Notitia instam originem habet ex νοεῖς ἡμετέρας, quæ amissæ imaginis divinæ sunt obscura quedam rudera, ac vestigia amissæ illius lucis, quæ in hominis mente ante lapsum fulgebat, quedam scintillulæ, per quas communis & anticipata illa notio, quod sit Deus, omnium hominum mentibus naturaliter est insculpta. Eas ergo referimus ad librum naturæ internæ, ad quem etiam pertinet liber συνείδησεως, internum conscientie testimonium, quod Scholastici vocant συντήρησιν; nam ex principiis nobiscum natis practicus ille syllogismus in corde cujusvis hominis oritur. Qui vitam degit impiam, sentiet Dei vindicis iram & poenam. Ratio pendet ex eo, quia omnibus naturaliter insculptum, Deum esse, Deum esse colendum, Deum esse scelerum vindicem. Subsumit conscientia impij. Ego vitam flagitiosam duxi. Acquisita notitia ex libro naturæ externo, videlicet ex contemplatione operum & effectuum divinorum vi naturalis discursus a mente humana colligitur. Ut enim ex pluribus literis, ita ex pluribus creaturis quasi liber quidam componitur, cum quælibet creatura non sit nisi quedam litera digito Dei scripta, in quo legere, & ex lectione Deum cognoscere possumus. Hofee divinos effectus Schröderus ad duodecim son-

tes revocat, eodemque late explicat, ut apud ipsam videre est part. II. de princ. theol. pag. 179. Cicero libr. II. de nat. deor. quatuor *efficientia* enumerat: 1) ex *præfensione rerum futurarum*: 2) ex *commodis*, quæ percipiuntur *in* temperie, terrarum fecunditate: 3) ex *horribilibus animorum* ob fulmina, pestem, terræ motus, cometas &c. 4) ex *corporibus celestibus*, perpetuo atque æquabili eorum motu, *liberæ* distinctione, utilitate, pulchritudine & ordine. Alii novem constituunt probationum classes: 1) a *naturali ordine*. 2) a *mente humana*. 3) a *distinctione honestorum & turpium*. 4) a *veritate notarum naturalium*. 5) a *terribilibus conscientiarum*. 6) a *politica societate*. 7) a *causarum serie*. 8) a *futurorum significationibus*. 9) a *transfigurabilibus*. (Vbitamen confunduntur ex, quæ ad *infinitam* Dñi notitiam pertinent, cum illis, quæ ad *acquisitam* proprie referenda.)

6. **EXI.** Prodest autem, quasdam demonstrationes in conspectu habere, ut collatio cum novis revocata institui possit. 1) A *moventium ordine*. Sensu percipimus, aliqua in hoc mundo moveri, omne autem, quod movetur, necesse est, ab alio moveri, cum nihil possit esse *simul* esse & potentia secundum idem: sed in *moventibus* ac motis non datur processus in infinitum, quia non esset aliquod primum movens, & per consequens nec aliquid aliud, quia *movens* *secunda* non movent, nisi per hoc, quod sunt a *primo* motu. Necesse igitur est, devenire ad unum *primum* motorem, quem Deum vocamus. Hac demonstratione utitur philosophus lib. VII & VIII. *Φυσικ. ἀρχολ.* 2) Ab *efficientium serie*. Invenimus in his sensibilibus esse ordinem causarum *efficientium*, nec tamen in eis invenitur, nec est possibile, aliquid esse *causam efficientem* sui ipsius; quia sic esset prius seipso, quod est impossibile. Cum ergo in huiusmodi causis non detur processus in infinitum, ex eo, quod *secundæ* causæ non agunt, nisi in virtute *primæ*, necesse est, dare aliquam *primam* causam *efficientem*, quam omnes Deum vocant. Aristoteles II. metaph. text. 6. 3) Ab *entium gradu & connexione*. In rebus creatis invenitur aliquod *magis* bonum ac *minus* bonum, aliquod *magis* ens ac *minus* ens. At hoc

non potest in diversis bonorum & entium generibus locum habere, nisi prout quolibet eorum *magis* vel *minus* adpropinquat alicui *summo* bono ac *summo* enti, oportet ergo esse aliquid *optimum* & *nobilissimum* ens, quod communis consensu Deum vocamus. Anselmus Cantuariensis in monolog. cap. I. Huc pertinet etiam ea demonstratio: Quæcunque sunt, ea aut omnia sunt *possibilia*, aut non. Si *omnia* sunt *possibilia*, sequitur, quod quandoque *ἀπλῶς* nihil fuerit, *possibile* enim est, quod potest esse, & aliquando non fuit; nam si semper fuit, non *possibile*; sed *necessarium* fuit. At multis modis absurdum est, aliquando simpliciter nihil fuisse. Ergo sequitur, non omnia esse *possibilia*, sed ad minimum semper aliquid fuisse, quod fuit *necessarium*. Hoc autem *vel* habet necessitatis causam, *vel* non. Si *habet*, tandem deveniemus ad aliquid, quod est *necessarium per se*, cum progressus in infinitum sit impossibilis. Si *per se* est *necessarium*, causam necessitatis non habet, sed potius est causa necessitatis in aliis, id ipsum autem est *sumum* ens, quod Deum vocamus. Richardus lib. I. de Trin. part. I. cap. VII. 4) Ex *certa propter finem operatione*. Videmus non solum entia ratione prædita, sed etiam ea, quæ cognitione carent, operari propter certum finem; quia semper aut frequentius eodem modo operantur, ac fines suos per debita media consequuntur. Vnde patet, quod non fortuito, ac casu agant, sed ab intentione alicujus intellectus eas dirigentis operationes illæ procedant, quem intellectum vocamus Deum. Aristoteles XII. metaph. t. 52. & ex do Thomas part. I. q. 2. art. 3. 5) Ex *naturali inclinatione*. Nulla inclinatio *naturalis* potest esse frustranea. At *naturaliter* omnes homines inclinantur ad credendum, aliquem esse hujus universi gubernatorem, quem Deum vocant, quod autem omnibus & omni tempore convenit, *naturale* esse videtur. Præterea in repentinis periculis cujusque habitus & inclinatio *naturalis* maxime dignoscitur, at in periculis repentinis omnes homines, ubi se humano auxilio destitutos cognoscunt, *naturali* quodam instinctu ad superiora convertuntur. Ergo *naturaliter* ipsis insitum, quod sit aliquod *sum-*

summum rerum principium, & gubernator universi. Hieronym. Savanarola de verit. fid. libr. I. cap. 6. Apostolus Act. XIV. 17. monstrat hos esse fontes naturalium demonstrationum, ex quibus Deum esse probari possit: 1) a rerum productione: 2) a conservatione: 3) a gubernatione: 4) a beneficiorum in genus humanum collatione: 5) a mentis humanae conditione: 6) a politica consociatione; qua de re paulo post plenius. Lactantius libr. I. div. instit. cap. 2. *Nemo est tam rudis, tam feris moribus, qui oculos suos in cælum tollens, tametsi nesciat, cujus Dei providentia regatur, hoc omne, quod cernitur, non aliquem tamen esse intelligat:* 1) ex ipsa rerum magnitudine: 2) motu: 3) dispositione: 4) constantia: 5) utilitate: 6) plenitudine: 7) temperatione.

§. LXII. IV) Liber scripturae & plura & certiora suppeditat fundamenta, quibus probatur, Deum esse, unde notitia revelata perfectior & firmior redditur. Tertullianus in apolog. cap. 18.

Quo plenius & impressius tam ipsum (Deum), quam dispositiones ejus & voluntates adiremus, instrumentum adiecit literaturae, si quid velit de Deo inquirere, & inquitum invenire, & invento credere, & credito deservire. Possunt autem hæc fundamenta revocari ad sequentia capita. 1) *Ad ipsa divina oracula.* In singulis fere scripturae sacrae paginis de verbis & operibus Dei agitur; ac Deus de seipso luculentissimum edit testimonium, cum & idoneus & sufficiens sit sui ipsius testis. 2) *Divina nomina,* quibus Deus seipsum tum immediate tum mediate per viros sanctos describit; illis enim oportet aliquod summum Ens vere existens respondere. 3) *Divina beneficia,* quæ Deus tum generaliter in totum genus huma-

num, tum specialiter in ecclesiam confert; ubi notandum, Deum omnibus seculis peculiaribus quibusdam beneficiis erga ecclesiam sese patefecisse, iisdemque verbum promissionis confirmasse. Sic in vet. test. populum Israëliticum ex Ægypto eduxit; in nov. test. Filium misit, & per eum redemptionis opus præstitit. 4) *Miracula, θαυματουργίας* & magnifica Dei opera, quibus majestatem & potentiam suam omnibus temporibus patefecit. 5) *Divina vaticinia* & immota eorum certitudo, quia multis seculis per prophetas prædixit, quæ postea contigerunt. Esaj. XLI. 22. &c. 6) *Impiorum supplicia,* quibus iustitiam suam manifestavit, seque vindicem scelerum esse clarissime demonstravit, Psalm. LVIII. 12. quo pertinet diluvium, Sodomitarum excidium, pœnæ Israelitarum in deserto &c. 7) Denique *divinarum patefactionum frequentiam,* adparuit enim patriarchis, iniit cum illis fœdus, misit prophetas, tandem etiam ipsum Filium suum, in cujus baptismo circa Jordanem mirabilis *Θεοφάνεια* contigit.

§. LXIII. Circa hanc naturalem Dei notitiam, 1) quidam peccant in defectu, qui eam plane negant, quod faciunt Neophotiniani: (quorum *πρωτορ ψευδος* & origo erroris videtur ex eo pendere, quod negant primum hominem ad immortalitatem esse conditum, & iustitiam quandam originalem habuisse, cujus divinae imaginis reliquæ sunt notitiæ naturales.) Sic enim Socinus in præl. c. II. p. 3. *Receptior hodie sententia est homini naturaliter ejusque animo insitam esse divinitatis alicujus opinionem, cujus vi cuncta regantur ac gubernentur, quæque humanarum rerum inprimis curam gerat, hominibus consulat atque prospiciat, quam sententiam nos falsam arbitramur.* (*) Similia occurrunt in resp. ad objectiones Cuteni s. p. 86.

Ostendit

(*) Ex verbis FAUSTI SOCINI a Gerardo adductis, id tantum patet, eundem notitiam Dei, quam vocant, *insitam* negasse, quam & negarunt alii, qui in ejus castris militarunt, veluti CRELLIVS, SMALCIVS, FRANZIVS, OSTORODVS; nec non SIMON EPISCOPIVS, libr. I. *insitæ theol.* cap. III. PETR. CHAUVINVS de relig. naturali, part. I. cap. IV. atque ex Anglorum

gente JO. LOCKIVS, in tractatu de intellectu humano, Londini MDCCII. latine excuso, inprimis lib. I. cap. II. III. IV. Constat vero, SOCINVM non tantum notitiam *insitam*, sed *adquisitam* quonque impugnasse. Loco enim supra excisato, nonnullis interjectis, sequentem in modum pergit: *As sunt, qui dicant, id saltem negari non posse, ex sola bujus mundi machina, si quis animum advertat, posse*

Ostendens, Iust. cap. VII. p. 10. *Daß die Menschen von Gott oder von der Gottheit etwas wissen, das haben sie nicht von der Natur, noch aus Betrachtung der Schöpfung, sondern vom Hören sagen, insofern sich Gott von Anfang den Menschen offenbaret hat.* Photinianæ ex parte suffragantur, vel certe fomenta suppeditant 1) Tostatus, qui in cap. V. Exod. late disputat, *an sit per se notum, esse Deum?* Tandem concludit, *posse ex natura colligi, esse aliquod summum, var omnium optimum rerum, ac perfectissimum; sed posse ignorari, an illud sit incorporeum, omnia intelligent, libere agens, infinita potestate praeditum, idque colligit ex eo, quod Pharaeo dicit: Quis est Dominus?* 2) Flacios. part. I. elavis in voce legis col. 563. *Quod aliquo vera principia aut notitiae unius Dei, nusquam gubernationis sunt adhuc in homine, concedi non debet.* col. 566. *hominem de Deo natura non plus scire, quam brutum.* 3) Vossius in exeg. apolog. c. I. *Notitia innata non est actualis nec habitualis, sed tantum potentialis, hoc est ipsa tantum cognoscendi potentia.* 4) Errant etiam illi, qui temere & indistincte pronunciant, *falsum esse ac dici, si gentilibus afferant Deum esse aeternum, omnipotentem.* Et. cum apostolus discrete vocet Dei *veritatem.* Rom. 1. 28.

§. II. V. Hunc Photinianorum errorem antiquum oppugnavimus; recte prius formandus erat error Photinianorum.

posse, quoniam, non solum Deum esse, manifeste cognoscere, verum etiam rebus humanis eum inspicere, plane percipere. Sententia ista similiter vel ex eo falsum convincitur, quod praestantissimi quidam philosophi, qui hanc mundi machinam non adspexerunt modo, ne quærere omnes, aut quomodo modum multi fecerunt, cum sunt contemplati, sed diligentissime in ipsa universa, ejusque singulis partibus rimandis atque expendendis sunt versati, huc pertingere non potuerunt, ac Deum inferiora hac singulari curare suspicantur, vel hominum saltem singulorum eam curam habere intelligerent. Quin etiam ne creatum quidem a Deo mundum fuisse, adsequi potuerunt, immo id plane negarunt. Equidem mirari quis posset, qui huc potuerit; ut SOCINUS, qui se in aliis rigidam rationis laticem praestitit, tamen, ubi de cognoscendo Deo agitur, rationem ita potenter comprimere, ut omnem cognitionem Dei naturaliter penitus negaret. Sed, prout recte observat vir quidam sapiens, fructus hic erat superbi illius

controversae status. Non enim quaestio est: 1) *an ex naturae libro talis Dei notitia haberi possit, quae sit ad salutem sufficiens?* Id quod contra Cinglium, Gualtherum & alios strenue negamus; sed id duntaxat quaeritur: *an aliqua duntaxat inchoata scilicet & rudis Dei notitia ex principiis naturaliter instis & ex creaturarum contemplatione hauriri possit?* 2) Nec quaestio est: *an ad naturalem illam notitiam Dei, quam statuimus, revelatio quaedam generaliter sit dicta, requiratur?* Quia apostolus, quando Rom. 1. 19. de naturali Dei notitia disserit, utitur hac phrasi: *ὁ θεὸς αὐτοῖς ἐκφανέσθω;* sed id duntaxat quaeritur: *an ad omnem omnino Dei notitiam specialis revelatio in verbo & adparationibus divinis requiratur?* Patefactio vel est generalis, facta in mundi creatione & legis in corda scriptione, vel specialis in verbi revelatione. 3) Nec quaestio est, de τῷ τί ἐστι, *an naturaliter homo scire, & quidem perfecte scire possit, quid sit Deus?* ad quod etiam Trinitatis cognitio pertinet; sed de τῷ ὅτι ἐστὶ, *quod sit Deus.* 4) Nec quaestio est de legitimo ac debito divini cultus modo, an homo ex natura discere possit, quomodo ita colendus sit Deus, ut sit ipsi gratum, homini autem salutare ac salutiferum; id enim tantum ex verbo patefacto cognoscitur, sed duntaxat de ipso cultu debito, quod scilicet Deus sit, & quod ab hominibus coli debeat. 5) Nec quaestio est

F 3

de

scepticismi, quem ad omnes fere religionis christianae doctrinas vir ille ad destruendum potius, quam extruendum theologiae aedificium ingeniosus & audax, exemplo perniciosissimo extendere haud dubitavit. Vid. b. WEISMANNI exercit. de erroribus quibusdam & abusibus vero theologiae naturalis presio usque legitimo contrariis §. II. p. 5. seqq. Add. ex scriptoribus systematicis ABRAH. CALOVIVM, in *System. loc. theoloz. tom. II. p. 61. seqq.* Neque tamen sententia SOCINI se omnibus iis, qui ex ejus schola prodierunt, approbavit, prout ex illorum scriptis facili ostendi potest negotio. Propius vero ad hanc sententiam accedunt BOVRIGNONIA, PETRVS POIRETUS alique fanatici, qui in rebus ad religionem spectantibus rationi plurimum detrahunt. Nec mirum hoc videri debet, siquidem homines isti res dignas ab illuminatione immediata, neglecto rationis lumine, quin ipso verbo Dei scripto, derivare solent.

de voluntate Dei speciali, an homo specialem illam Dei voluntatem, in mysterio redemptionis per Christum mediatorem, olim præstandæ, hodie vero præstitæ propositam & in evangelio patefactam ex natura cognoscere possit? Sed tantum de generali voluntate in lege proposita; an scilicet quodammodo naturaliter eam homo cognoscat? 6) Nec questio est, an Deus aliquam sui ideam in animis hominum formaverit, qua sciant, quis sit Deus? Sed de naturali instinctu, quo ipsa natura duce feruntur, ut statuunt esse Deum, eumque esse colendum. 7) Denique & hoc monendum, quando Ostorodus dicit, homines non ex natura, nec ex consideratione creaturarum, sed ex auditu & aliorum relatione unice id habere, quicquid de Deo aut divinitate sciunt, tum terminum illum auditus esse ambiguum. Si enim hoc vult Ostorodus, quod ad omnem Dei notitiam requiratur specialis Dei patefactio per verbum, id omnino negamus; si vero auditus nomine intelligatur doctrina & institutio a maioribus, solam naturam magistræ secutis hausta; tum dicimus eandem non minus, quam principia nobiscum nata & creaturarum considerationem ad notitiam naturalem pertinere. Quamvis vero distincta sint argumenta, quibus tum *insti*, tum *acquisita* notitia Dei naturalis demonstratur; tamen, cum photiniani utramque negent, ideo sufficit nobis contra photinianos probare, quod sit aliqua naturalis Dei notitia, ex quocumque tandem principio ea oriatur, sive ex naturali instinctu, sive ex creaturarum intuitu, sive ex aliorum, qui naturam magistræ unicam secuti sint, *relatu*. Id vero demonstramus: 1) scripturæ dictis: 2) rationibus: 3) adversariorum confessione.

§. LXV. Scripturæ dicta in

Naturalis Dei notitia probatur 1. ex scripturæ dictis; 1. ex Iobo.

tres classes distribuimus. Primam ex Iobo, secundam ex Psalme regio, tertiam ex apostolo Paulo petimus. 1) Job. XII. 7. *Et vere interroga quæso jumenta, & docebunt te, & volatile coelorum, & indicabit tibi. v. 8. loquere terræ, & docebit te, & narrabunt tibi pisces maris. v. 9. Quis non novit secundum hæc omnia, quod manus Domini fecit hoc? v. 10. cujus in manu omnis anima*

viventis & spiritus omnis carnis viri. Duplex potest esse horum verborum cum præcedentibus connexio. a) v. 6. dixerat Iobus, prospere agunt tabernacula prædonum, & secuta sunt provocantibus Deum & ei, qui producit Deum manu sua, id est, prædones & impii in hac vita rebus secundis utuntur, habent pacatas domos, & summa fruuntur tranquillitate, ex quo Epicuræi colligunt, non esse Deum vindicem scelerum, nec esse providentiam divinam, sicut ethnicus poëta canit:

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso, Sollicitor, nullos esse putare deos.

Sed illis Epicuræorum cogitationibus Iobus opponit considerationem creaturarum, ex quibus clare conspici possit, esse Deum omnium creatorem, conservatorem & gubernatorem, ac per *adversativam* & *asseverativam* particulam *veruntamen*, *profecto*, certe, docet, munendum esse animum contra tales Epicuræorum cogitationes & irrisiones contemplatione creaturarum. b) Potest etiam talis dari connexionis ratio cap. XI. 8. Tisophar verbis ampullosis dixerat, *ad coelum usque pertingere Dei sapientiam, esse inferno profundior, terra longior, & mari latior*. Iobus igitur respondet, non est necesse, longius arcessere documenta divinæ sapientie & majestatis, cum inferiora illa, quæ omnium oculis patent, satis superque de ea testentur, sive enim structuram & compagem membrorum in animalibus, sive virtutes herbarum, e terra nascentium consideremus, utique manifesta divinæ sapientie elucere testimonio, unde cap. XXXIX. 1. Deus ipse adducit quædam insignia & admiranda opera in creaturarum conservatione & gubernatione. Figurata igitur loquendi consuetudine jubet sanctus vir jumenta & aves interrogari, terram compellari, quia ex his abunde per diligentem considerationem & meditationem liceat creatoris sapientiam, bonitatem & potentiam cognoscere. Conjunge Sap. XIII. 3. Eccles. XLIII. 1. &c. Ex quibus sic concludimus. Si ex consideratione creaturarum potest perveniri ad cognitionem aliqualem creatoris, utique datur naturalis aliqua Dei notitia. Sed verum prius. Ergo & posterius. Majoris connexio est certa, quæ crea-

causa illa non est alius quam verus Deus, si-
quidem non solum scriptura, sed & natura do-
cet, ens increatum, a quo omnia sunt creata,
esse ipsum Deum. *Minor* disertis verbis a Jobo
affirmatur & confirmari potest generali axiomate,
Quod effectus presupponit & arguit suam
causam; ex effecti enim consideratione non so-
lum innoscitur causa existens, sed etiam quo-
dammodo ejus natura; cum nihil sit in effectu,
quod non prius fuerit in causa vel formaliter
vel virtualiter & eminenter. Si Protogenes ex
temore & subtilitate lineae in tabula ducta Apel-
lem fumum artificem cognovit, referente Pli-
nio lib. XXXV. nat. hist. cap. 10. quanto certius
nos ex pulcherrimis caeli luminibus & motuum
constantia ac varietate creatorem agnoscere pos-
sumus? Si ex horologiorum mirabili fabrica &
certis motibus sapientiam artificum agnoscimus
& miramur, cur non ex caelorum mirando &
stupendo opificio Dei creatoris sapientiam agno-
scamus? Quis nescit, inquit Jobus, quod ma-
nus Dei fecerit haec omnia, quo dicit: vel rudis-
simus quoque agnoscit, haec esse opera manuum
divinarum. Puere foret ac ridiculum; si quis
pictoris tabulam miretur, pictorem autem ejus-
que actum non laudaret.

§. LXVI. Excepit Socinius in praefat. c. II. f. 4.
praecipuos philosophos, puta Aristotelem,
& alios hanc mundi machinam non aspexisse
modo, sed diligentissime investigasse, nec ta-
men pervenire potuisse, ut Deum inferret
vel etiam homines curare suspicarentur, nec
modum a Deo creatum fuisse, assequi potuisse,
qui potius plane negasse. Resp. 1) Imo vero
Aristoteles lib. VII. & VIII. phys. acroas. & XII.
metaph. ad primus motorem & primam cau-

sam agnoscendam ex consideratione moventium
secundorum ab alio motorum & causarum se-
cundarum manifeste ascendit. Si liber de mun-
do est Aristotelis (*), negari nequit, & crea-
tionem & providentiam ipsi fuisse quodammodo
cognitam. 2) Quamvis ex principiis nobis-
cum natis & ex creaturarum contemplatione
non solum Dei essentia, sed etiam ipsius provi-
dentia quodammodo cognosci possit; tamen
cognitio illa divinae providentiae ex naturae libro
petita in animis gentilium fuit labefactata con-
sideratione illius inaequalitatis, quod boni saepe
pessima, mali contra optima frui videntur for-
tuna Job. XXI. 7. & 8. Psal. LXXIII. 12. &c.
3) Distinguendum etiam inter cognitionem crea-
tionis & ipsius creatoris. Quamvis enim ex sola
creaturarum contemplatione non possit ascendi
ad cognitionem creationis, specialiter & proprie
sic dictae, quod Deus certo tempore sex diebus
ex nihilo omnia creaverit. Hebr. XI. 3. *fide in-*
telligimus, aptata esse secula verbo Dei, ut ex
invisibilibus fierent visibilia; tamen ad creato-
ris cognitionem ex inspectione creaturarum per-
veniri potest, quod scilicet sit aliquod summum
& increatum ens, a quo omnia emanarint. 4)
Ex negatione actus secundi non potest progres-
sus fieri ad negationem actus primi sive ipsius
facultatis. Sic caeci, surdi, claudi, &c. actu
secundo non vident, audiunt, ambulant, interim
ex eo inferri nequit, quod ipsa facultas videndi,
audiendi, ambulandi ipsis simpliciter denegan-
da sit; ex accidenti enim, ex vitio scilicet or-
ganorum contingit, ipsos usu sive actu secundo
facultatis, non autem ipsa facultate destitui.
Pari ratione naturalis Dei notitia ratione actus
primi omnibus competit: tum quia omnibus est
instita, tum quia ex creaturarum contemplatione
omnes

(*) ARISTOTELEM librum hunc de mundo hand
cunctis, multis argumentis comprobare annisus
est DANIEL HEINSIUS, in orat. p. 563. Vicif-
simum Aristoteli hunc librum vindicant PETR.
PATIVS, JO. PHILIPP. PFEIFFERVS,
OLAVS WORMIUS, JO. LANGIUS, alique,
quorum sententia testimonio veterum codicumque
manuscriptorum auctoritate est suffulta, prout
docet, JO. ALBERT. FABRICIUS, biblion.
graec. lib. III. cap. VI. §. 13. p. 127. segg. Idem
vir doctiss. loc. cit. p. 176. segg. diversas erudito-
rum de Aristotelis religione sententias recensuit,

suamque hac de re subjunxit *encomion*. Add. ejus-
dem *delectum argumentorum & syllabum scriptor-
um de veritat. relig. christ. cap. VIII. §. 3. p. 307. segg.*
Conferri quoque merentur, quae JO. GEORG.
WALCHIVS, in exerc. historico-philosoph. de
atheismo Aristotelis, parergis acad. inserta, p. 283.
segg. JAC. FRID. REIMANNVS, in histor.
atheismi sect. II. cap. XXVII. p. 43. segg. JAC.
BEUCKERVS, in histor. crit. philosophiae, tom. I.
part. II. lib. II. cap. VII. p. 832. segg. atque b.
MOSHEMIUS, in not. ad Cudworthium pag. 500.
segg. hanc in rem scripserunt.

omnes eam colligere possunt; sed ratione actus *secundi* in quibusdam opprimitur, & ut apostolus loquitur Rom. I. 18: *detinetur in iniustitia, ex accidenti* scilicet; per diaboli extorcationem, per peccati dominium, per malitiosam ignorantiam, &c.

§. LXVII. II) Psal. XIX. 1.

2. ex Psalmis. *Caeli enarrant gloriam Dei, & opus manuum ejus annunciat firmamentum*, ubi Psalter regius conjungit utrumque medium divinae cognitionis, *naturam & scripturam*, patefactionem in creaturis & in prophetis libris; de *priore* agit in prima, de *posteriore* in secunda psalmi parte. Ambrosius libr. II. hexaem. c. 4. *David psal. XIX. docet, mundi opus cum videtur, suum praedicare & laudare autorem*. Theodoretus in comm. illius Psal. *Si quis maximum & pulcherrimum aedificium inspiciens architectum miratur, & navigium videns bonum & optime constructum, artificem considerat, & cum contemplatione imaginis memoria pictoris consurrit, multo magis mundi fabricatio, quae videtur, ad opificem nos videntis deducit.* (Thomas de Aquino & Scholastici adducunt ex Psal. IV. 7. *signatum est super nos tamen vultus tui*, per quod intelligunt lumen naturalis rationis. Atqui per lumen vultus intelligitur Dei favor, qui expetitur per precatorem.) Addimus huic loco frequentem illam in psalmis exhortationem, qua omnes creaturae non solum *rationales*, sed etiam *irracionales* Deum laudare jubentur. Psal. LXIX. 35. *Laudate Deum caeli & terra, maria & omne repens in eis*, CIII. 22. *Benedicite Domino omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus*. CXLVIII. 3. *Laudate Deum sol & luna, laudate eum omnes stellae*. v. 4. *laudate eum caeli caelorum & aquae, quae supra caelos sunt*. CL. v. 6. *Omnis spiritus laudet Dominum*. Quamvis enim irracionales creaturae non laudent Deum *effective*, cum Deum creatorem suum eo modo non agnoscant, quo creaturae rationales, angeli & homines, tamen laudant eum *objective*, quia materiam divinae laudis spectantibus exhibent, ex quo sic inferimus: Quicquid Deum laudat *objective*, & materiam divinae laudis hominibus exhibet, ex ejus intuitu & con-

templatione non solum divina *essentia*, sed etiam Dei *sapientia, bonitas, potentia, majestas*, &c. cognoscitur. Ratio est, quia inde atque ideo creaturae materiam divinae laudis nobis exhibent, quia sapientiam, bonitatem, potentiam, &c. creatoris nobis proponunt. Iam vero creaturae laudant Deum *objective*, id est, exhibent materiam divinae laudis. Ergo. Nazianzenus. orat. in Christi nativ. XXXVIII. p. 588. creaturas nominat *canoros praecones & tacitos laudatores Dei*, cum secundum Theodoretum serm. IV. de provid. Dei in pr. tacentes *veluti conditorem praediciant, omniumque linguas ad celebrationem ejus invitent*. Augustinus in expos. Ps. CXLVIII. in princ. *Sunt, quae spiritum vitae & intellectum ad laudandum Deum non habent, sed quia & ipsa bona sunt, & in ordine suo integre disposita sunt, & ad pulchritudinem universitatis referuntur, quoniam condidit Deus, ipsa quidem per se voce sua & corde suo non laudant Deum, sed cum ab intelligentibus considerantur, per ipsa laudatur Deus, & cum per ipsa laudatur Deus, quodammodo & ipsa laudant Deum.* Et postea. *Omnia (etiam irrationalia) laudant Deum, quia, cum ista videmus, & consideramus creatorem, qui ea fecit, de illis nascitur in nobis laus Dei, & cum ipsorum consideratione laudatur Deus; omnia laudant Deum.*

§. LXVIII. Excipit Socius d. 1) *Impsalmo pro concessio sumi, Deum creasse auctorem, idque ab illis, qui eos aspiciunt, credi, ubi in locis illis quiescebat, ubi David auctor psalmi erat*. Et sensus est, cum quis tales aspectus ac contemplatur, quos Deum creasse novit, De sapientiam atque potentiam inde percipere. Nam nisi Deum pro ipsorum creatore agnoscat, qui poterit ex ipsis Dei, tanquam creatoris, gloriam agnoscere? Resp. 1) Non de solis Israelitis, quibus mysterium creationis ex verbi revelatione notum erat, Psalter loquitur, sed in genere de omnibus hominibus. Additur enim v. 4. *non est sermo, non verba, ubi non auditur vox eorum*. 2) in omnem terram exiit linea eorum & in extremum orbis eloquia eorum. 2) Quamvis creatio, proprie sic dicta & in scripturis patefacta, non fuerit nota gentilibus.

hanc sanctorum naturam, tamen potuerunt per
 hanc creaturam ascendere ad cognitionem
 alicujus & increati Entis, a quo omnia
 accepit originem, potuerunt igitur ex
 creaturam intuitu gloriam Dei agnoscere. 3)
 Cognoscendus hic locus apostolicus longe clarif-
 icatus Rom. I. 20. *invisibilia Dei a creatura
 mundi recte percipiuntur, nobisque conspiciuntur.
 sapientia quoque ejus virtus est divinitas,*
 ut ex creaturam inspectione notitiam divi-
 nitatis haberi posse, disertis verbis adstruitur.
 Quia imo Psaltes hoc ipso in loco illud cla-
 rius docet, addit enim: *Et opus manuum
 firmitas firmamentum;* ubi ipsi firmamento
 tribuit, quod indicet opus manuum
 Dei, quod se a Deo factum esse teste-
 tur, etque potentiam & gloriam manifestet,
 videlicet Psal. VIII. 4. *coeli dicuntur opus digito-
 rum Dei.* Quemadmodum enim artifices in sub-
 tilissimis opificiis digitorum opera accurate ad-
 huc utantur; sic coeli dicuntur opus digitorum
 Dei, quia facti sunt *numera in intelligentia.*
 Psal. CXXXVI. 5. Huc referri potest, quod
 Deut. IV. 19. de sole, luna, & stellis dicitur;
 quae *non diviserit (*) Iehova Deus tuus omni-
 bus populis sub caelo,* ut scilicet illis serviant,
 & utilitatem illis praestent. Sed hebræum *pri*
 significat etiam *blanditus fuit,* sensus igitur,
 quod Deus illis coeli luminaribus invitet atque
 adhortetur gentes ad sui agnitionem ac cele-
 brationem. Auctor libri sapientie c. XIII. 4. con-
 tra idololatrias, qui luminaria coeli putaverunt
 deos; disputans inquit: *Si virtutem & opera-
 tionem illorum caelestium luminarium mirantur,
 intelligunt ab illis, (& ex illorum intuitu) quan-
 to qui constituit ipsa, potentior est, & addit
 v. 5. ex μεγαλότης καὶ καλλοσύνης καὶ πτισμά-
 τω ἀναλόγως ὁ γενισιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται.*
 Docet igitur, ex ipso coeli & corporum caele-
 stium intuitu Deum creatorem agnoscere ab ido-
 latriis potuisse. Vidit hunc argumenti nostri
 verum Socinus; ideo II) excipit, *annunciare*

*opus eo in loco apud Psaltem, nec fortasse
 aspiam alibi, non significare, indicare, esse
 opus, sed quale sit opus, seu celebrare opus.*
 Resp. 1) Imo verò absolute loquitur Psaltes,
*firmamentum annunciat opus manuum divina-
 rum,* non autem qualitatem duntaxat operis.
 2) Ex subordinatis igitur non debent fieri pu-
 gnantia. Firmamentum utrumque annunciat,
*tam quod sit opus Altissimi, quia aut est a se aut
 ab alio, tum quod magnificum & praeclarum
 opus sit creatoris, ut constet ex parallelis scriptu-
 rae locis. Eccles. XLIII. 1. Superbia altitudinis
 firmamentum manditiae species cali in visione
 gloriae. v. 2. Sol in aspectu annuncians in glo-
 rioso vas admirabile opus Altissimi. v. 5, ma-
 gnus Dominus, qui fecit illum &c. 3) Verba
 haec posteriora sunt ἐντυνὰ & ἀντιλογικὰ
 praecedentium, ideo atque inde cali enarrant
 gloriam Dei, quia firmamentum annunciat
 opus manuum ejus. III) Excipit Socinus, Ver-
 bum annunciat ad nomen gloriam superius po-
 situm referri potest; & nomen firmamentum,
 per appositionem explicari hoc pacto: *Et opus
 manuum ejus, nempe firmamentum, annunciat
 gloriam Dei,* ubi provocat ad Zwinglii ver-
 sionem, qui eo modo reddiderit. Resp. 1) Dis-
 sentit haec expositio a priore, eligit ergo Soci-
 nus unam, cui insistere velit. 2) Est pii &
 cordati scripturae interpretis, non querere, quo-
 modo scriptura varie torqueri possit, sed quis
 sit proprius & genuinus sensus. Sine ulla vel
 probabili ratione fingitur hic appositio, & nati-
 vus sensus deseritur. 3) Priora verba per ac-
 centum *athnach,* qui est distinctivus major, ab
 hoc posteriore membro secernuntur. 4) LXX.
 sic reddiderunt: *οἱ ἑσπεροὶ διηγέρτας δόξαν
 Θεοῦ καὶ ποίουν χερσὶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ
 σπουδαῖον.* IV) Excipit, *appellatione omnis
 terrae in sacris literis, praesertim vero in psal-
 mis, Iudaeam terram intelligi solere.* Psal. II. 8.
 XLV. 17. CV. 7. Resp. 1) Si vel maxime in
 aliis scripturae locis *συνεδοχικῶς* per Ἰουδαίαν
 Judaea*

*) Alii locum hunc ex Arabismo ita interpretan-
 tur: quae *quantitate sua deservit & efformavit*
 Deus in usum hominibus. Ex contextu patet,
 indicari heic rationem, cur soli, lunae atque astris
Exeg. pars II.

cultus divinus exhiberi haud debeat, quae haec est,
 quia non decet servire illis, quae Deus ordinavit
 in usum hominum.

Judæa alicubi intelligatur, nondum tamen sequitur, eandem figuram etiam hoc in loco statuendam. 2) Emphatice enim Psaltes ipse exponit, quid per omnem terram hic velit intelligitur; *non est sermo, non verba, ubi non auditur vox eorum.* Ergo omnium linguarum populis hosce divinæ majestatis præcones constituit. Item *בְּקֵצַהּ תְּהִי* in extremum orbis habitabilis eloquium eorum pertingere docet. Ambrosius in comm. psal. XIX. *Quem enarrant per ipsum aspectum? Tacet cælum, sed ipse aspectus vocem tuba clariorem emittit, per oculos, non per aures nos docent. In hunc pariter librum & idiota & sapiens intueri poterunt, quod idem propheta intuens dixit: Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, id est, non est gens neque lingua, quæ hanc vocem intelligere non possit.* Psal. II. 8. non agitur de Davide, illi enim non est confidendum, sed de ipso Christo, cujus possessio sunt termini terræ, non solum judicæ, sed in genere omnis terræ, ut constet ex vaticiniis prophetarum. Psal. XLV. 17, itidem de Christo in sensu literali agitur, cujus regnum non continetur angustiis Judicæ limitibus, sed in totum terrarum orbem protenditur. Psal. CV. 7. confert Socinus cum CXLVII. 20. & quia in priore loco *judicia Dei* dicuntur in terra universa, in posteriore, non omni nationi, sicut Israelitis fecit, Deum patefecisse sua iudicia, ex eo colligit, syneedochice phrasin *universæ terræ* psal. CV. 7. accipi, sed fallitur locorum dissimilium comparatione. Aliud enim est, Dei iudicia esse in universa terra, id est, Deum judicare totum orbem, Genes. XVIII. 25. Actor. XVII. 31. Aliud vero, iudicia, hoc est, verbum Dei, eloquia divina esse nota omni nationi. Aliter nomen iudiciorum accipitur in psal. CV. quam in psal. CXLVII. & illa questio est de *regno potentis*, alia vero de *regno gratiæ*, sive latitudine ecclesiæ in vet. test.

6. LXIX. III) Ex Paulo apostolo. 1) Actor. XIV. 16. *Deus in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas, v. 17. & quidem καὶ τῶς*

non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens, de cælo dant pluvias & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra. Subiectum, de quo apostolus loquitur, sunt gentes extra ecclesiam constituti, ut constet: 1) ex *objecti consideratione.* Loquitur enim apostolus non ad conversos ex Judicæ & gentibus sive christianos, sed ad gentiles Lycaonenfes, Lyfrenfes &c. 2) ex *subiecti determinatione* v. 16. *Deus omnes gentes dimisit ingredi vias suas;* jam vero gentibus in universum omnibus in vet. test. non est facta talis verbi revelatio, qualis Israelitis; 3) ex *subiecti descriptione.* Loquitur apostolus de talibus, qui τὰ μυστήρια vanitatem sectati fuerunt, id est, qui idololatriæ ethnicæ fuere dediti, qui adhuc convertendi erant ad Deum vivum æternum creatorem, quos Deus in præteritis generationibus sivit ingredi vias suas, id est, quos sibi ipsis suoque genio & ingenio reliquit, nec per verbi prædicationem ad ecclesiæ consortium vocavit. *Prædicatum* est, quod Deus non sine testimonio seipsum illis reliquerit. Quamvis non habuerint prædicationem verbi cælestis illius testimonii, non tamen omni testimonio ipsos destitutos fuisse, apostolus asserit. Statim autem subjungit media illius testificationis, quæ complectuntur modum prædicati; in genere dicit, quod Deus illis benefecerit, id est, quod variis animæ, corporis, & fortunæ bonis eos cumulaverit; in specie, quod defensionem per magistratum, propagationem generis per conjugium ipsis concesserit, &c. quod pluvias (*temporaneas & serotinas.* Jer. V. 24.) & tempora fructifera de cælo ipsis dederit, implens cibo & lætitia corda ipsorum, ex quibus beneficiis ipsum benefactorem Deum agnoscere & potuerint & debuerint; quemadmodum ex rivulis ad fontes deducimur, & qui viam querit ad mare, fluvium sibi comitem addit. Sic ergo concludimus: Per quod Deus de seipso gentilibus testatur, illud est medium, ex quo gentiles Deum cognoscere potuerunt & debuerunt. Atqui per beneficia in conservatione, sustentatione & gubernatione hominibus exhibita Deus de seipso testatur. Ergo illa sunt medium, per quod gentiles Deum cognoscere possunt, & per consequens datur *naturalis* aliqua Dei notitia. Huc perti-

Psalmus CIV. in quo Psaltes regius ex creaturarum inspectione & consideratione ad creatoris cognitionem homines affurgere posse demonstrat.

(LXX. 2) Actor. XVII. 23. apud Athenienses videt apostolus aram, in qua scriptum erat: *Ignoto Deo*. Apud Pausaniam in Attic. *Θεῶν ἀγνόντων βασινοὶ* memorantur, quæ invento Epimenide Cretensis sunt erectæ. Cum enim regio illa pestilentia laboraret, consultaque oracula illam responderent, expiari oportere urbem & aram, nec, cui Deo sacrum fieri oporteret, designare, Epimenides, qui tum Athenis erat, iussit hostias per agros, sequique eas sacrificare, & quo loco quæque constitisset, ibi sacrificium eam immolarique Deo ignoto propitio. Inquit ex eo tempore etiam ad ætatem Laërtii Diogenes frequentes visebantur per terram Atticam sacrae aræ sine nomine. (*) vid. Lud. Viv. lib. VII. de civ. Dei cap. 17. (de Deo ignoto mirabilem historiam refert Viterbiensis citante W. libro cent. I. p. 4.) Hac aræ inscriptione pernotus apostolus de vero & vivo Deo Atheniensibus concionari incipit, in qua concione pro adducenda naturali Dei notitia multa suppeditat argumenta. 1) *Quem ignorantes colitis, hunc ego annuncio vobis*, inquit. v. 23. utrumque tribuit Atheniensibus, *ἀγνοσίαν & εὐσεβείαν*; ignorantiam & religiosum cultum. Sciverant quidem esse Deum, eundemque esse colendum, id quod aræ exstructione testatum fecerunt, sed ignorarunt, quis sit ille verus

Deus, id quod aræ inscriptione testati sunt. Sic ergo in templis Atheniensium & reliquorum gentilium fuit iniquitas & veritas. Iniquitas, dum verum Deum non coluerunt; veritas, dum Deum quæsierunt, ut Augustinus loquitur. Ex quo sic concludimus: Si Athenienses solius naturæ ductu & magisterio cognoscere potuerunt, esse Deum, eundemque religiose colendum; utique etiam datur quædam naturalis Dei notitia. Sed prius est verum; Ergo & posterius. Ipsa illa multiplex Atheniensium & reliquorum ethnicorum idololatria, clarissimum exhibet testimonium, quod naturali instinctu cognoverint, esse Deum, quamvis, quis sit verus ille Deus, ignorarent. 2) De vero Deo, quem Atheniensibus apostolus prædicabat, ibidem dicit v. 25. 26. 27. quod ideo *det omnibus vitam & πνοὴν inspirationem & omnia, ac fecerit ex uno sanguine omne genus hominum habitare super universam faciem terræ, definiens statuta tempora & terminos habitationis eorum* *ἑνθεὶν τὸν κύριον*, subintellige *ἑνέα*, ut quærerent Deum, si forte eum contrectarent & invenirent; ubi finem & usum conservationis generis humani & politiarum, periodorum in imperiis, determinationis habitationum & reliquorum divinæ sapientię, bonitatis & potentię operum apostolus constituit eum, ut beneficiorum illorum consideratione excitemur ad Deum quærendum; ex quo sic concludimus: Quod ad veri Dei investigationem nos deducit, illud est medium τῆς θεογνωσίας. Sed opera & beneficia Dei in gubernatione mundi deducunt nos ad ipsius

G 2

(*) Vid. DIOGENEM LAERTIUM lib. I. §. 110. Dubitari tamen posset, an satis commode huc trahi queant ea, quæ loc. cit. de sacrificiis Deo ἀποκρίνται ab Atheniensibus ad depellendam pestem, EPIMENIDIS iussu oblatis, itemque de βασινοὶ ἀγνόντων in urbe passim erectis leguntur. Istæ enim aræ, de quibus DIOGENES LAERTIUS loquitur, erant aræ sine nomine, adeoque nulla inscriptione notatæ, cum contra aræ, cujus Paulus facit mentionem, *Θεῶν ἀγνόντων* fuerit inscripta. Accedit, quod ipsæ sacrificia, juxta LAERTIUM; oblata fuerint *Θεῶν ἀγνόντων*, non *ἀγνόντων*. Vid. JO. ANDR. BOSII. *dissertat. de ara ignoti Dei*, cap. III. §. IV. Reliqui auctores omnes, qui altarium fecerunt mentionem *Θεῶν ἀγνόντων* plurali numero eos exulerunt. Ipse HIERONYMUS inscriptio-

nem illam ita sibi lectam testatur: *Θεῶν Ἀγνόντων* *Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, διὰ τὴν ἀγνοσίαν καὶ ἑνότητα, διὰ τὴν Ἀσίαν & Ἑυρώπην, & Λιβύαν, διὰ τὴν ἰσοπείθειαν & πειθαρχίαν*. Vid. ejus *comment.* ad Tir. I. Similia loca apud PAUSANIAM atque PHILOSTRATUM leguntur, quæ ita interpretantur viri docti, ut dicant, complures olim existisse aras, quibus fuerit inscriptio *Θεῶν Ἀγνόντων*. Solus LUCIANUS in *Philopatore* unitatis numero utitur, meminisse *τὴν Ἀγνοσίαν τὴν ἑνότητα*. Verum, cum dialogus ille non a LUCIANO, sed a scriptore quodam recentiore sit confectus, qui aram istam ipse haud vidit, sed ad testimonium Pauli digitum intendit, facile patet, ad LUCIANUM perperam heic a nonnullis provocari. Vid. EDMUNDI ELLIS, scriptoris Angli, *fortuita sacra* p. 86.

ipſius inveſtigationem. Ergo. 3) Ibidem apoſtolus dicit, *Deum non longe abeſſe ab unoquoque noſtrum, cum in ipſo vivamus, moveamur & ſumus*, unde aliquis gentilium poëtarum (Aratum puta in phænomenis) dixerit, *nos eſſe ipſius Dei genus*. Si gentilium poëtæ ex lumine naturæ agnoſcere potuerunt, nos eſſe Dei genus, & in Deo vivere, moveri ac eſſe, utique datur naturalis quædam Dei notitia. Sed illud. Ergo & hoc.

6. LXXI. Excipit Socinus in prælect. pag. 6. *Quæſere Dominum, nihil aliud eſſe, quam ſanctè vivere, ut ipſe præcipit, eum autem invenire, eſt ſibi propitium experiri*. Pſal. IX. 11. XXIV. 6. CV. 3. Eſaj. LV. 6. *ψηλαφῶν non eſſe palpare, ſed contrectare*. 1 Joh. I. 1. *Pauli igitur hanc eſſe ſententiam, Dei conſilium fuiſſe, ut homines ſanctè ſecundum ipſius voluntatem viverent, atque ita eum ſibi propitium experirentur, propterea ſequitur: Non longe abeſt ab unoquoque noſtrum; per ipſum enim vivimus, movemur & ſumus, quo dicit: Non eſt dubitandum, quin is ſanctè viventibus præſto ſit, cum in omnes homines beneficia ſua conſerat, hoc enim ipſum, quod & vivimus, & movemur, & ſumus, ab eo habemus*. Reſp. 1) Concedimus, in quibuſdā ſcripturæ locis *quæſere Deum, eundemque invenire*, metaphorice accipi de vera ad Deum converſione & peccatoris cum eo reconciliatione. Sed in omnibus illis dictis agitur de hominibus in eccleſia, qui verum Deum ex verbo agnoverunt, interim debitam præceptis ipſius obedientiam non præſtiterunt, ſed ab eo per peccata ſunt averſi; unde per veram & ſeriam converſionem jubentur ad eum reverti, ipſum quærere, ac promittit Deus, ſe velle inveniri ab illis, qui eo modo ipſum quærunt. Longe vero diverſa ratio eſt loci huius apoſtolici, in quo agitur de *gentilibus*, extra eccleſiam conſtitutis, & vera Dei cognitione ex verbo petenda deſtitutis; illi certe prius ad agnitionem Dei, quam reconciliationem cum Deo, ſunt invitandi ac deducendi. 2) *Quæſere* ergo Deum non poteſt hoc loco idem eſſe, quod *ſanctè vivere*, id quod hac ratione oſtendimus. Illud per *τὸ quærere Deum* hic intelligitur, quod potuerunt omnes omnino homines, etiam

gentiles extra eccleſiam conſtituti, ex generalium beneficiorum divinatorum, in conſervatione, ſocietatis humanæ ac politiarum conſtitutione, propagatione hominum &c. toti humano generi communium, conſideratione diſcere. *Atqui modum ſanctè vivendi & grata Deo obſequia præſtandi non potuerunt gentiles ex conſideratione divinatorum beneficiorum generalium diſcere*. Ergo. *Majoris* veritas elucet ex connexionè textus apoſtolici. *Minorem* confirmant dicta apoſtolica. Rom. XIV. 23. *quicquid non eſt ex fide, peccatum eſt*. Hebr. XI. 6. *ſine fide impoſſibile eſt placere Deo*. Itemque excluſiva Chriſti. Joh. XIV. 6. *Nemo venit ad Patrem, niſi per me*; jam vero fides in Chriſtum diſcenda eſt ex *Evangelio*, quod non eſt natura notum, ſed eſt *myſterium æternis temporibus tacitum*. Rom. XVI. 25. 3) Illud per *τὸ quærere Deum* intelligitur, quod quovis tempore homines ex mediis ab apoſtolo propoſitis petere poſſunt. Sed ſanctè vivere, ut Deus præcepit, non poſſunt quovis tempore homines ex illis mediis petere, quia in vet. teſt. nondum fuere omnes gentes per prædicationem verbi ad eccleſiæ confortium ſolenniter vocatæ, ſed neceſſarium fuit, ut Iſraëliticæ eccleſiæ ſeſe adjungerent, qui normam ſanctè vivendi & verum divini cultus modum diſcere voluerunt. Ergo. Regerit Socinus, *in omnibus hominibus naturaliter eſſe aliquod juſti & injuſti diſcrimen, aut certe in omnibus hoc ſitum eſſe, ut cognoscant & fateantur, juſtum injuſto anteponi debere, honeſtum turpi, hoc autem nihil aliud eſſe, quam Dei verbum quoddam interius, cui qui obedit, ipſi Deo obediſ, etiamſi alioquin ipſum Deum non eſſe quidem aut ſciat, aut cogitet, nec dubium eſt illi, qui hac ratione Deo paruerit, ipſum gratum futurum*. Sed hac ratione Socinus ſibi contradicit. Si enim in omnibus hominibus *naturaliter* eſt aliquod juſti & injuſti diſcrimen, utique etiam in omnibus hominibus eſt *naturalis* quædam Dei notitia. Ratio eſt, quia diſcrimen juſti atque injuſti non cognoscitur, niſi ex comparatione ad legem divinam, quæ eſt omnis juſtitiz norma ac regula. Si ergo in hominibus *naturaliter* eſt juſti & injuſti diſcrimen, utique etiam notitia legis divinæ ipſis *naturaliter* ineſt. Jam vero

vapo ubi est notitia legis divinæ, ibi quoque notitia aliqua Dei tanquam legislatoris ex natura re-
latorum & necessaria causæ & effectus con-
nexionē. Qui novit legem divinam, is novit esse
Deum; quia ipse est unicuique legislator: novit,
Deum esse colendum; hic enim finis est legis:
novit, Deum esse justum & vindicem scelerum;
quia ex innato illo iusti & iniusti discrimine con-
scientia colligit, Deum punire legis transgresso-
res: novit, Deum esse bonum & beneficium er-
ga eos, qui legi obedientiam præstant, quod si
ergo notitia legis est homini naturalis, utique
etiam Dei notitia; ἀνύστατον proinde est, quod
Socinus dicit, haic principio nobiscum nato,
quod iustum anteponendum iniusto, obediri pos-
se ab eo, qui ipsum Deum non esse quidem sciat
aut cogitet. Quomodo enim principio isti pra-
dicto & legi naturaliter insitæ obediri posset abs-
que scientia & cogitatione ipsius legislatoris; cum
obedientia necessario includat respectum inferioris
erga legislatorem tanquam superiorem? Nec
ulla ratione iusti & iniusti, honestorum ac turpium
discrimen separari potest ab interno conscientia
testimonio, quod ex illo ipso discrimine natura-
liter insito colligit, esse Deum, eumque esse
iustum & scelerum vindicem. Quod Socinus
addit, illum, qui discrimini illi honestorum ac
turpium naturaliter insito paruerit, Deo gra-
tus esse, id, si de speciali quodam Dei favore
& complacentia, qua Deus homines pios com-
plectitur, intelligit, est falsissimum, quia nisi
persona prius placeat Deo, nunquam placebunt
ipsi hominis opera, ut ex Genes. IV. 4. Au-
gustinus & Lutherus recte colligunt. *Persona
autem non placet Deo, nisi fide in Christum;
in Christo requiescit patris εὐδοκία Matth. III.
17. qui ergo est extra Christum, non potest Deo
placere. *Dilexit ἐξαίρετως nos in dilecto.*
Eph. I. 6. qui ergo non est in hoc dilecto, non
diligitur a Deo. Rom. V. 15. *Christus est uni-
us homo in gratia*, qui est extra Christum,
non est apud Deum in gratia. Quomodo igitur
veri poterit Socinus suum pronunciatum, quod
ad hoc, ut aliquis specialiter Deo gratus sit,
etiam aliam ob causam, quam quia ejus est crea-
tura, non requiratur, ut credat, esse Deum,

cum diserte dicat apostolus Hebr. XI. 6. *acceden-
tem ad Deum oportet credere, quod sit. Et
quod requirentibus ipsum remunerator sit?* Re-
gerit quidem, apostolum loqui de iis, qui sin-
gulari quadam ac non vulgari ratione Deo
grati atque accepti sunt, qualis Enochus fuit.
Sed facilis est responsio, apostolum transferre
hypothesein ad *thesin*, & ex speciali exemplo
colligere regulam generalem, quod, quisquis ve-
ra fide ad Deum accedere, ipsique gratus esse
velit, illum oporteat credere, esse Deum, & eun-
dem esse retributorem; cæca profecto fuerit
obedientia, quæ Deo obediat, interim Deum
esse nesciat. 4) Ὑπὸ λαφάρων utuntur LXX. Jesaj.
LIX. 10. pro *ἔργων* in Piel, quod proprie significat
manibus palpare, sicut cæci solent, quæ signifi-
catio huic loco proprie congruit. Quemadmo-
dum enim cæci ea, quæ proxima ipsis sunt,
non cognoscunt, ideo manibus ea palpare co-
nantur: sic gentiles fuerunt quidem cæci Rom.
II. 19. *sedentes in tenebris & in regione umbræ
mortis.* Esaj. IX. 2. interim tamen potuissent ac-
debuissent Deum, qui non longe abest ab uno-
quoque nostrum, quasi manibus palpare, quo
pertinet illud Hermetis in Pœmandro: *Deus
humana acie penetrari quidem non potest, at-
tamen manibus contrectari.* Itemque illud Jam-
blichii de myst. c. 1. *Ante omnem rationis
usum Deum quodammodo concipimus, non qui-
dem cognitione proprie aliqua, sed quodam
quasi contactu, qui omni cognitione certior sit.*
5) Glossa illa Sociniana verborum apostolico-
rum: *Non est dubitandum, quin Deus sancte
viventibus præsto sit, cum in omnes beneficia
conferat, hoc ipsum enim, quod vivimus & mo-
vemur & sumus, ab ipso habemus*, hæc in-
quam glossa & fidei analogia, quæ immen-
sitatem & infinitatem divinæ essentia docet, &
contextui apostolico, in quo de uno eodemque
subiecto dicitur, quod Deus non longe absit ab
unoquoque nostrum, & quod in ipso vivamus,
moveamur ac sumus, & ipsi literæ, quæ non
solum vitam & motum a Deo nos habere, sed
etiam in Deo nos vivere & moveri asserit, for-
tissime adversatur.

6. LXXII. 3) Accedimus ad locum classicum. Rom. I. 19. *quod notum est Dei, manifestum est in illis.* *revelatur ira Dei super impietatem hominum τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, quia τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐν αὐτοῖς, quod notum est Dei, manifestum est in illis (ethaieis) Deus enim ipsis revelavit. v. 20. quia invisibilia ipsius ἀποκρίσιως κόσμῳ ποιήμασι νοούμενα καθοράται, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas, ut sint inexcusabiles.* Quidam, ut Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, de sola *acquisita* notitia locum accipiunt propter particulam *αἰτιολογικὴν γὰρ* v. 20. quæ ostendit, de eadem notitia agi v. 19. de qua agitur v. seq. Jam vero constat ex ipsis apostoli verbis, v. 20. agi de notitia *acquisita* sive *experimentalis*. Quidam vero priora verba accipiunt de notitia *instita*, 1) propter *universalitatem subiecti*. Loquitur apostolus non de sapientioribus, sed de omnibus gentilibus, ut ostendit articulus *τῶν*, qui non est *διακριτικός*, sed *αἰτιολογικός*, ostendens causam, cur super omnes ira Dei veniat, nimirum quia omnes veritatem detineant. Jam vero notitia illa *acquisita* non omnibus, sed potissimum sapientioribus competit. 2) propter verbum *κατέχων*, quod ostendit, notitias innatas practicas a gentilibus in carcere quodam injustitiæ quasi captivas detineri, dum iis non obtemperant. Jam vero notitiæ illæ practicæ ad *innatam* potius quam *acquisitam* notitiam pertinent. 3) propter *manifestationem* τοῦ γνωστοῦ in gentilibus. Dicitur enim illud γνωστὸν Θεοῦ, quod de Deo cognosci debet, esse *manifestum* & sine operoso discursu innotescere, non inter ipsos, quod de disputationibus & cognitione experimentalis posset intelligi, sed *in ipsis*, id est, in ipsorum cordibus. 4) propter explicationem illius τοῦ γνωστοῦ v. 32. traditam, ubi vocatur *δικαίωμα* regulæ justitiæ divinæ in lege patefacta, vocantur v. 18 & 25. *ἀλήθεια Θεοῦ* veritas Dei, id est, veræ de Deo notitiæ mentibus in creatione inditæ & post lapsum adhuc reliquæ, quod de lege naturæ *innata* proprie accipiendum. 5) propter *denegationem excusationis*. Dicitur τὸ γνωστὸν Θεοῦ ita manifestum

in gentilibus, *ut sint inexcusabiles*. Jam vero excusationem aliquam haberent, si lege naturæ *instita* carerent, cum ex creaturarum intuitu illud discrimen honestorum & turpium non posset directe, per se & manifesto colligi. Quod *acquisitæ* duntaxat notitiæ ratio redditur, ideo fit, quia notitia acquisita ex innata efflorescit, eandemque confirmat. Dn. D. Meisnerus de ll. p. 132. De quacunque sane notitia locus apostolicus accipitur, firmissimum nobis præbet contra photinianos argumentum. Ex *specie* non quidem *totum genus*, interim tamen *aliquid generis* concludere possum. Si in gentilibus τὸ γνωστὸν Θεοῦ manifestum, adeo, ut invisibilia Dei ex creatura mundi ex operibus scilicet intellecta pervidere potuerint, sempiternam scilicet ejus virtutem & divinitatem, adeo, ut sint inexcusabiles, utique datur naturalis aliqua Dei notitia. Sed verum prius. Ergo & posterius. Ambrosius in comm. h. l. p. 14. *Notitia Dei manifesta est ex mundi fabrica. Ut enim Deus, qui natura invisibilis est, etiam visibilibus posset sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate sua manifestaret. &c.* Ibid. *Manifestavit se Deus, dum opus fecit, per quod agnosci potuit.* Theodulus in h. l. *Deus apposuit omnibus creaturam doctrinam majestatis suæ. Item Creatura vocem edens per visum auctorem suum deprædicat.* Augustinus serm. LV. de verb. Dom. *Videmus creatorem per creaturam, factorem per facturam, fabricatorem mundi per mundum.* Addimus etiam illud. Ideo ethnici dicuntur *inexcusabiles*, quod scientes, esse Deum, non glorificaverunt, ut Deum. Atqui multi fama non perceperunt esse Deum. Ergo si nec natura sciverunt, erunt excusabiles.

6. LXXIII. Photiniani variis modis locum torquent. 1) *Subiectum* negant esse gentes evangelii ignaras. Catechesis Racov. p. 23. dicit, *describi eam notitiam, quæ est per evangelium.* Idem statuit Socinus in prælect. cap. 2. p. 5. ubi disputat, *de tali manifestatione apostolum loqui, quæ Christi & apostolorum tempore demum facta per mirabiles ipsorum operationes.* Ostorodius in instit. cap. I. pag. 11. *Invisibile factum est visibile, hoc est, ignotum factum est notum ex operibus, quæ Deus per Christum & apo-*

apostolorum (in promulgatione evangelii) perfecit. Hinc detorsioni repugnat: 1) apostoli scopus, quem ipse explicat. Rom. III. 9, προπριασθέντες argumentis vicimus, ac convicimus, Iudeos & Graecos esse sub peccato. Vult igitur apostolus demonstrare, quod & gentiles & Iudei tanquam peccatores a lege divina accusentur ac damnentur. De gentilibus illud demonstrat cap. I. & usque ad v. 17. c. II. de Iudeis c. II. a v. 17. usque ad finem. Quia vero obverti poterat, gentiles non accepisse a Deo legem, ideoque illos non posse a lege accusari, docet, gentiles habuisse legem cordibus suis inscriptam, & natura ea, quae legis sunt, facere. Rom. II. 14. ac proinde non fuisse destitutos omnino mediis διαγωγίας, sed per creaturam suam potuisse ad agnitionem aliquam Dei pervenire, adeo, ut sint inexcusabiles. Si invisibilia illa demum in nov. test. per miracula Christi & apostolorum sunt revelata, quomodo illa notitia potest inexcusabiles reddere eos, qui? cum cognovissent esse Deum, tamen ejus gloriam mutarunt in similitudinem hominum, volucrum, &c. id est, ethnicos idololatrias? 2) Descriptio subiecti in textu apostolico proposita. Illos enim, in quibus τὸ γνωστὸν Θεὸν manifestum esse dicit, sic describit, quod veritatem Dei detineant in injustitia, &c. v. 18. quod mutaverint gloriam Dei incorruptibilis in similitudinem hominis, volucrum, v. 23. quod horrendis peccatis contra naturam sese contaminarent. v. 26. At haec omnia conveniunt gentilibus, quibus ignota fuit verbi divini revelatio; qui vixerunt in temporibus ignorantiae. Ad. XVII. 30. 3) Oppositio apostolica. c. II. 12. Quicumque sine lege peccarunt, sine lege peribunt, & quicumque in lege peccarunt, per legem iudicabuntur, ubi ostendit, se & de gentilibus, qui cum legem exterius scilicet promulgatam & scriptam non haberent, opus legis cordibus suis inscriptum ostendunt, atque interim horribilibus peccatis cap. I. descriptis se contaminarunt; & de Iudeis, qui legem solenniter traditam & promulgatam acceperunt, hactenus esse locutum, atque utrosque peccati reos egisse. v. 17. in specie aggreditur Iudeos, qui de cultu Dei gloriabantur. Non est, quod regerant, v. 19.

mentionem fieri alicujus patefactionis, quia, quamvis gentiles destituti fuerint speciali illa patefactione, quae fit per verbum, & est ecclesiae propria, tamen habuerunt generalem patefactionem in creaturis propositam exterius, & cordibus eorum inscriptam interius.

§. LXXIV. Medium cognitionis itidem depravant. 1) Phrasin enim ἀπὸ κρίσεως exponunt de tempore, non de medio, 2) ac per τὰ ποιήματα intelligunt opera evangelii & miracula Christi & apostolorum. Socinus prael. p. 5. Sciendum est, verba a creatione mundi debere conjungi cum verbo invisibilia, eundemque esse sensum, qui est Matth. XIII. 35. abscondita a constitutione mundi. Plerique interpretes ex praepositione a fecerunt ex contra graecorum codicum fidem, qui non ἐκ κρίσεως, sed ἀπὸ κρίσεως habent. Idem repetit in animadv. defens. contra Eutropium p. 83. Oskarodus d. I. Obwol solcher zuvor nie, weil die Welt gestanden, gesehen, das ist, offenbahret ist, so sey doch nun das unsichtbare sichtbar, das ist, das unbekannte bekannt worden, nemlich durch die Werke oder Thaten, welche Gott durch Christum und die Apostel gethan hat, nemlich durch die Wunderwerke. Idem habet catech. Racov. d. I. In priore habent sibi consentientem Piscatorem, qui ex Oleviano hanc interpretationem se didicisse asserit, eandemque commendat tanquam textui apostolico & syriacae versioni כְּמִלְכִּי מִן הַבְּרִיָּה אֶת הַבְּרִיָּה מִן הַבְּרִיָּה a fundatione mundi maxime congruam; ἀπὸ inquit, hic tempus notat, non materiam subiectam, cui servit praepositio ἐκ, qua ratione etiam vitatur incommodam tantologiae, quod ex diversa expositione nascitur. Resp. quoad prius. Absolute & simpliciter loquendo non repugnat nostrae sententiae phrasin ἀπὸ κρίσεως exponere de tempore, modo non assuatur peregrina distinctio, & conjungenda divellantur. Illud enim ἀπὸ κρίσεως κόσμος, non pertinet ad praecedens ὁράματα, ut vult Socinus, qui perperam id probare nititur ex Matth. XIII. 35. ubi non est ἀπὸ κρίσεως, sed ἀπὸ παραβολῆς κόσμος, sed ad sequens verbum παραβάται, ut docet inserta particula, γὰρ, & fides probatorum exemplarium teste Aria Montano; interim praefereamus illam explicationem, quae

quæ phrasin ἀπὸ κτίσεως κόσμου non de tempore, sed de medio cognitionis accipit. 1) quia ἀπὸ non significat tantum a, sed etiam ex, ut ex lexicographis & concordantiis notum, ἀπὸ μέρος ex parte, quæ significatio ipsi fere propria, quando de haurienda cognitione usurpatur. Matth. VII. 16 & 20. ἀπὸ τῶν καρπῶν a fructibus cognoscetis eos; cap. XXIV. 32. Marc. XIII. 28. ab arbore fici discite similitudinem, atque hoc sensu etiam LXX. ea particula utuntur. Sap. XIII. 3. ἀπ' αὐτῶν ab illis luminaribus discere debent, quanto potentior sit, qui constituit ipsa. 2) Vox κτίσεως in nov. test. non de ipsa creationis actione, sed de creatis operibus, non de actu, sed de effectu, ipsa scilicet creaturarum substantia fere semper usurpatur. 3) Quando rei ab origine mundi continuatio & deductio notatur, non dicitur ἀπὸ κτίσεως, sed ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως. Marc. X. 6. cap. XIII. 19. 2 Petr. III. 4. ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Matth. XXV. 34. Hebr. IX. 26. Apoc. XIII. 8. XVII. 8. 4) Nec ulla hic metuenda ταυτολογία, quia vox ποιμάτων est ἐξηγητικὴ & clarius exponit, quid per κτίσιν hoc loco sit intelligendum. Quod attinet posterius, concedimus, verbum ποιεῖν esse generale, & de miraculorum operatione quandoque usurpari. Matth. VII. 22. XXI. 15. Marc. VII. 37. &c. sed nomen ποιμάτων de miraculis Christi & apostolorum hoc loco accipiendum negamus. 1) Quia vox ποιμάτων nusquam in nov. test. eo sensu usurpatur, sed de opere creationis. Eph. II. 10. 2) Quia adversarii nullum afferunt interpretationis suæ fundamentum. 3) Jam inde a mundi creatione miracula Christi non fuerunt nota. 4) Nec ethnici idololatrarum, quos hoc loco apostolus describit, illorum fuere gnari.

§. LXXV. III. Objectum cognitionis non minus pessime detorquent. 1) Per τὸ γνωσθὲν τῷ Θεῷ intelligunt, quicquid de Deo scitur, vel etiam sciri potest. Catech. Racov. Ostorodus l. d. ut nimirum obtineant, non de notitia naturali, per quam non omne innotescit, quod de Deo sciri potest & debet, sed de salvifica in evangelio revelata notitia hic agi. Verum apostolus seipsum satis declarat v. 21. γνόντες τὸν Θεόν, scilicet ἐν αὐτῷ, ὡς Θεὸν ἰδοῦσθαι,

ergo de ea tantum notitia loquitur, qua sciri potest, esse Deum, sicut etiam Lutherus reddidit. Nec universaliter, sed indefinite apostolus loquitur, & subjectis speciebus declarat, quid per τὸ γνωσθὲν intelligat, videlicet γινώσκον αἰδίσ Θεῷ δυνάμει καὶ Θεότητι. 2) Per τὴν αἰδίσ δυνάμει Socinus d. l. intelligi putat promissiones Dei, quæ nunquam intercident, cum v. 16. præcedente evangelium dicatur δυνάμει Θεῷ ad salutem omni credenti. Per αἰδίσ Θεότητι id, quod nos Deus perpetuo vult facere, quo sensu Coloss. II. 9. divinitatis vox accipitur. Resp. 1) Distinguenda est patefactio generalis divinæ potentie in opere creationis a patefactione speciali divinæ potentie in opere redemptionis, & in prædicatione evangelii, non enim de posteriore amplius, sed de priorē apostolus loquitur, ut textus dispositio evincit. 2) Col. II. 9. non habetur vocabulum Θεότητι, sed Θεότητι. Eniedinus quidem nugatur, incuria librariorum etiam ibi scriptum fuisse Θεότητι pro Θεότητι, sed nulla id probat conjectura. 3) Nec Θεότητι, nec Θεότητι vocula in durissima illa catachresi pro eo, quod nos Deus perpetuo vult facere, in nov. test. usurpata uspiam occurrit. Sui igitur cerebri somnia adversarii nobis obtrudunt, & scripturæ lucem clarissimam in tenebras convertere satagunt hac sua contorta & violenta interpretatione.

§. LXXVI. 4) Rom. II. 14.

Cum gentes, quæ legem non habent, natura, quæ legis sunt, faciunt; isti quamvis legem non habeant, ipsi sibi lex sunt. v. 15.

4) Rom. II. 14. Gentes natura, quæ legis sunt, facimus.

ut qui offendant opus legis scriptum in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia & cogitationibus inter se accusantibus aut etiam excusantibus. Hic locus proprie & principaliter agit de insita sive innata Dei notitia, quam duplici argumento confirmat. 1) Ex legis divinæ notitia. Qui naturalem habet legis notitiam, is etiam natura intelligit Deum. Connexio hujus propositionis confirmata est superius. Gentes naturalem habent legis notitiam, quia teste apostolo a) φθεσι natura faciunt, quæ sunt legis: b) legem scriptam & exterius promulgatam non habent, nec

tamen

nam omni lege destituuntur: c) sunt sibi ipsis: d) ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Ergo etiam natura intelligunt esse Deum. 2) *Ex interiore conscientia.* (Conscientia testimonium probat tum *innatam* tum *acquisitam* notitiam.) Nostra conscientia probat notitiam *innatam*, morsus conscientiae in aliis pertinent ad *acquisitam* Dei notitiam.) Ethnici ubi revelati cognitione destituti & verbis & factis testati sunt *interioris conscientiae* testimonium, & ut Nazianzenus loquitur, *tribunal in ipso fuisse collocatum*, unde post bona facta *interioris*, post facinorosa tristitiam naturaliter sentiant. Cicero pro Milon. *Magna vis est conscientiae in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserunt, & penam semper mercedulo versari putent, qui peccaverint.* Quia & illi, qui per potentiam poenis ab hominibus metuendis exempti fuerunt, vel quorum peccata omnes homines latuerunt, non tamen a furda conscientiae verberibus & interiore illo flagello liberi esse potuerunt. *Multos fortuna liberat poena, neminem metu*, inquit Seneca. De Nerone refert Dio Cassius in ipsius vita, quod *interfecta matre Agrippina tanto metu notu fuerit conturbatus, ut de lecto repente profiliret, & interdum eum perterriti facerent tibicines auditi, quae in loco ossa Agrippinae erant sepulta, quomobrem alio migrabat, cumque & ibi id ipsum accideret, perterritus alio proficiscebatur, ac fugiens omnia perhorrescebat, si catulus pululum latraret, aut caneret gallina, aut virgultum moveretur.* Plutarchus de Besso commemorat, quod *parricidium ejus, postquam diu occultum fuisset, tandem metus ab hirundinibus injectus patefecit, quippe quarum nido hasta dejecto pullos interfecit eo, quod sceleris commissi ipsum arguere, patremque ab ipso trucidatum esse voriferari ipsi viderentur, unde ad supplicium postea raptus est.*

Ibycus ut periret, vindex fuit altivolans grus.

Caligula fulguribus micantibus linteo caput obvolvebat. Vnde vero hi morsus conscientiae nisi ex innata illa notitia, quod sit Deus, quodque idem sit justus ac vindex scelerum.

Exeget. pars II.

6. LXXVII. Rationes pro confirmanda *notitia acquisita* adductae sunt superius. *Innatam* probant 1) *Universalis & perpetuus omnium populorum consensus.* *Nulla enim gens tam effera ac barbara, quae non cognoscat esse Deum,* inquit Cicero de natur. deor. ac sensus divinitatis *naturaliter* omnibus insitus tam efficax fuit in gentilibus, ut quidvis potius, etiam infra hominis naturam positum Deum esse, quam nullum esse Deum statuerint. 2) *Salutaria morum praecepta & constitutiones* apud gentiles, quae ex lumine naturae profluxerunt. Ex enim manifeste ostendunt, honestorum ac turpium discrimen esse omnibus *naturaliter* impressum ac notitiam de Deo omnibus esse *insitam*. 3) *Timor supremi Numinis* naturaliter ex corde hominum prorumpens. Homines enim feri & barbari, adeoque ab omni doctrina & institutione remoti, inque sylvis degentes cum tonitrua audiunt, timent, & suo timore testantur *insitam* naturaliter cordibus notitiam, quod sit aliquod summum Numen omnibus imperans. Jon. I. 5. exorta in mari tempestate praeter timore clamant nautae, & quilibet invocatur Deum suum. 4) *Naturalis peccati agnitio.* Statim enim, ut quis flagitium aliquod perpetravit, agnoscit se legem superioris esse transgressum, ergo *naturaliter* *insitam* habet illam notitiam, quod sit aliquis supremus νομοθέτης, cui omnes obedientiam debent. 5) *Imaginis divinae rudera in homine sunt conservata.* Genes. IX. 6. Jac. III. 9. ex illis imaginis divinae reliquiis cognosci potest, esse Deum.

6. LXXVIII. Testimonia patrum magno numero adduci possunt. Irenaeus lib. II. adv. haeres. c. 9. *ipsa conditio ostendit eum, qui condidit eam, ipsa factura suggerit eum, qui fecit eam & mundus manifestat eum, qui se disposuit.* Tertullianus libr. I. adversus Marcion. p. 152. scribit, *animae dotem a primordio ipsam Dei conscientiam esse.* Athanasius orat. III. contra Arian. sub finem, *creatricem sapientiam simulachrum sui rebus conditis impressisse* dicit, & istam ipsam, quae ita impressa sit, esse ἀρχὴν τινὰ καὶ ὁμοίαν τοιχείωσιν τῆς ἐπὶ τὸν θεὸν γνώσεως.

H

Basi-

Facilius homin. I. hexaem. post med. Fecit Deus ut bonus, quod utile est; ut sapiens, quod pulcherrimum est; ut potentia praeditus, quod maximum est. Idem serm. de grat. Deo agendis tom. I. p. 360. scribit, *creaturas esse literas quasdam, per quas maximam Dei creatoris circa omnia providentiam ac sapientiam legimus.* Augustinus lib. XXXII. contra Faustum c. 20. *Totus hic mundus vocatur magnus quidam liber naturae rerum.* Idem tract. 106. in Joh. super verba: *Manifestavi nomen tuum &c. Non illud nomen tuum, qua vocaris Deus, sed illud, quo vocaris Pater meus.* Nam quo Deus dicitur, universae creaturae & omnibus gentibus antequam in Christum crederent, non potuit esse ignotum. Haec est enim verae divinitatis, ut creaturae rationali jam ratione utenti non omnino ac penitus possit abscondi: Confer. lib. II. de doctr. christ. c. 40. Minucius Felix: *Quod si ingressus aliquam domum omnia exculta, disposita, ornata vidisses, utique praesse ei crederes dominum, & illis bonis rebus esse multo meliorem.* Ita in hac mundi domo, cum caelum, terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem; crede esse universitatis dominum patientemque ipsis fideribus & totius mundi partibus pulchriorem. Damascenus lib. I. orth. fid. c. 3. probat, *Dei notitiam esse naturaliter mentibus hominum infematam, insitam & ingentam.* Vide etiam Origenem hom. III. in Cant. Arnobium lib. I. contra gentes p. 24. Dicta philosophorum adducit Dr. D. Meisnerus lib. de ll. p. 145.

§. LXXIX. Ex adversariis notandum est testimonium Socini de innato turpium & honestorum discrimine superius abductum, cui addendum illud Schmaltzii contra Frantziū disp. post. VIII. p. 424. *Praeter revelationem divinam, datur etiam cognitio eorum, quae ad Dei voluntatem pertinent ex ipsa natura & rectae rationis luce, quae etiam si non sit par ei, quae per revelationem contingit, non est tamen per se mala, sed igniculus quidam flammae istius ingentis, revelationis scilicet.* Disp. I. p. 12. *Deum ab aeterno esse, etiam si quoad literam nusquam fortasse scriptum extet, ita docet ratio ipsa, ut, nisi aeternus sit Deus, esse nequeat nempe summus.* Cumque adversarii tantum tribuant

mentis humanae aciei, ut absque Spiritus S. illuminatione salvificam Dei notitiam ex libro scripturae haurire possit, cur in librum naturae tam injurii sunt, ut ne tenuem quidem ex eo Dei cognitionem peti posse existiment.

§. LXXX. Antithesis. Socius in epist. p. 70. *Fateor, si Antithesis. hominis natura simpliciter & per se consideretur, id est, nullo cultu, nulla prorsus disciplina adhibita, facile fieri posse, ut recti & pravi a suo ipsius bono & malo distincti aut nullum aut exiguum discrimen homo habeat.* Idem in praefat. quinque affert argumenta, quibus naturalem Dei notitiam evertere conatur. I) Statim ab initio cum homo creatus fuit, Deus se illi patefecit, qui primus homo cum nongentis triginta annis vixerit, posteros suos facile divinitatis opinione imbuere potuit, quin & ipse Deus non primo tantum homini, sed aliis subinde ex eo natis variis rationibus sese patefecit. Resp. Subordinata non sunt sibi invicem opponenda, patefactio divina per revelationem verbi non tollit naturalem Dei notitiam, sed potius eandem perficit & confirmat. Deus ideo sese variis rationibus patefecit, non quod plane nulla esset naturalis Dei notitia, sed quod languida, imperfecta, & ad salutem minime sufficiens. Adde, quod scriptura illis etiam Dei notitiam tribuat, ad quos patefactio per lumen gratiae & verbum vitae non pervenit, sed in ipsorum majoribus est amissa. II) Si divinitatis opinio cunctis esset naturalis, ea non esset ex fide. Atqui ex fide eam esse, docet epistola ad Hebr. XI. 6. *ubi sine fide neminem Deo placere posse dicit, nam accedentem ad Deum oportet credere, quod sit, & quod remunerator sit.* Resp. Quae credenda in verbo proponuntur duorum sunt generum, quaedam sunt mysteria supra omnem humanae rationis captum posita, quae simpliciter *πιστὰ* dicuntur; quaedam vero ita comparata, ut ad ea investiganda ratio quodammodo assurgere possit. Oppositio ergo inter ea, quae natura sunt nota, & quae sunt fide apprehensa, locum habet tantum in priori, non autem in posteriore credendorum genere, siquidem ea & scimus propter rationis demonstrationem,

notum; & credimus propter Spiritus sancti revelationem. Ipsa quidem fides non est scientia de rationis principiis hausta, sed spiritualis illa a Spiritu S. accensa; interim aliquod fidei obiectum ita comparatum esse potest, ut & naturaliter quodammodo sciri possit, & fide, ut in verbo propositum est, adprehendatur. Adde, quod quanta ad Hebræos non de naturali, sed de salvifica Dei notitia in verbo patefacta agat, ut et accessu ad Deum cum complacentia ejusdem conjuncta manifestum. III) Si divinitatis opinio naturalis esset, quomodo idem auctor ita; quod Enochus Deo placuisset, nititur probare, cum Deum esse credidisse. Hoc potest argui istiusmodi opinionem non esse naturalem, ut est, fieri posse, ut quis eam suo ingenio non conceperit. Nam quae uaturatio sua, necessaria etiam omnino sunt. Resp. Constat enim notitia Dei aliqualis, rudis & naturalis, tamen revelata, perfecta & salutaris. Auctor epistolae ad Hebræos non ex naturali, sed salvifica Dei notitia in verbo revelata & cum fide in Deum promissum in Enocho conjuncta probat; Enochum Deo placuisse. IV) Sacrae historiae testantur, aliquos esse, qui Deum esse, non credent, psal. X. 4. XIV. 1. LIII. 2. quos infideliter adpellant, non tamen naturales animae facultates sensumque communem eos destituisse significare volunt, sed vera sapientia eos praesarturere. Vera autem sapientia minime naturalis est, sed ratione aliqua comparatur. Resp. Impii negant Deum non tam veris, quam falsis. Rom. I. 21. Tit. I. 16. sicut etiam quidam in media ecclesia dicuntur eo modo Deum negare, qui tamen ex scriptura

notum habent, esse Deum. Deinde distinguendum inter ignorantiam & malitiosam negationem. Quod impius in corde negat Deum, id non procedit ex simplici ignorantia, sed ex detestanda malitia. Augustinus monet, ideo dici, quod in corde neget impius, esse Deum, quia non ausit verbis id profiteri, quippe cum sit in conscientia convictus, esse Deum. Ergo non taxatur defectus notitiae, sed affectus malitiae. Ipsi conscientiae morsus, quos sentiunt, quando timent, psal. XIV. 5. testantur, illis ipsis impiis notum esse, quod sit Deus. Intellegendum haec de iis, a) qui Deum cum Epicuro iustitia, virtute & providentia spoliant, & otiosum caelo includunt. b) de eis, qui extincto caelestis iudicii metu secure sibi indulgent, omniumque scelerum impunitatem sibi pollicentur. c) Qui suffocata naturae luce seipsos consulto obstupefaciunt. V) Non singuli tantum homines, sed integri populi inveniuntur, qui nullum penitus sensum aut suspensionem divinitatis alicujus habent. Hi sunt in novo occidentali orbe in Brasilia provincia, ut historici tradunt, mihi quoque vir fide dignus sancte affirmavit, qui in ipso loco aliquandiu fuerat. Sed & alibi quoque ejusmodi gentes reperiri, Indiae recens historia testatur. Idem de auctor. script. c. II. p. 46. auctorem hujus narrationis nominat quendam monachum Capucinum. Resp. Imo verò rerum gestarum in novo orbe scriptores Benzo lib. I. de Ind. occid. c. 26. pag. 11. Larius hist. nav. in Brasil. c. 16. p. 223. contrarium testantur, etiam in illis remotissimarum insularum hominibus aliquam divinitatis notitiam sese exercere (*). Benzo lib. II. hist. c. XVIII. lib. III. c. 2. Petrus Martyr in histor. novi orbis, Philipp. H 2 Nicó-

(*) Luculenter hoc ostendit, atque contrarium sentientiam solide confutavit IO. LUDOVICUS FABRICIUS, theologus quondam palatinus, in apologetico pro genere humano contra asseisum calumniam, Heidelbergae primum MDCLXXXII. 4. ac deinde inter ejus opera edito Tiguri MDCXGKIII. 4. p. 19. seqq. Equidem PETER. BELLIVS variis in scriptis, praesertim in continuatione des. pensées sur les mœurs, quae exstat tom. III. oper. ejus, pars. I. p. 308. seqq. & p. 311. seqq. sententiam FABRICII profligatam denuo in scenam produxit, multumque impendit operis, ut probaret, dari multas gentes omni cognitione supremi Numinis destitutas. Eandem sen-

tentiam recentiori aetate amplexus est auctor eruditus de l'histoire de la philosophie payenne, tom. I. p. 8. seqq. Verum refutarunt BELLIVM ex Anglis CVDWORTVS STILLINGFLEETVS, STEPH. NYE alique; ex Gallis IAC. BERNARDVS & MATVRINVS, VEISSERIVS LA CROZE, itemque ex ecclesiae nostrae theologis VALENT. ERNEST. LOESCHERVS atque ANDRÆAS ADAM. HOCHSTETTERVS; ille quidem in praenotionibus theologicis p. 4. seqq. hic vero in peculiari exercitatione de religione naturali, Tubingae edita. Conf. IO. ALB. FABRICII delectum argumens. & syllabum scriptor. de ver. rel. christ. cap. VIII. §. IV & V. p. 309. seqq.

Nicolai lib. I. de regn. Christi cap. I. adducunt quædam vestigia prædicationis apostolicæ apud gentes Americanas adhuc reliqua. Quod si naturales illarum notitiæ in quibusdam se non exerunt *actu externo*, ex eo tamen inferri nequit, quod plane absint, sed quod per *accidens*, sceleribus scilicet, opprimantur & sopitæ jaceant, tenebris malitiosæ & affectatæ ignorantie oppressæ, quo respectu gentes dicuntur *ἀπληγνότες* Eph. IV. 19. eo quod sensum illarum notitiarum exuerint, & ad interiorem conscientie monitionem obscurauerint, quales sunt etiam in visibili ecclesiæ cætu, quibus ignotum esse nequit, esse Deum, eumque religiose colendum. Catech. Racov. pag. 22. adducit dictum apostoli 1 Cor. II. 14. *animalis homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei*. Sed totus contextus manifeste ostendit, sermonem ibi esse de illis, quæ in verbo evangelii revelata sunt, & de salutari ac salifica Dei notitia. Solent etiam hoc urgere, quod gentiles dicantur *Deum ignorasse*. Sap. XIII. 1. Act. XVII. 23. 1 Thess. IV. 5. Sed distinguendum inter notitiam *naturalem* & *spiritualem*, sive *salvificam*, *posterior* denegatur gentilibus, non *prior*. Deinde *naturalis* notitia considerari potest dupliciter, vel *absolute* & in se, vel *comparate* respectu spiritualis. In *priori* consideratione est omnino notitia, sed in *posteriori* consideratione est potius ignorantia. Adimitur igitur Dei cognitio hominibus tum quoad *notitiæ naturalis integritatem*, quia major ejus pars per peccatum ex mentibus deleta, tum quoad *puritatem*, quia notitiæ adhuc reliquæ sunt valde obscuratæ, tum quoad singularem quorundam *hominum pravitatem*. Plura de hac questione vide apud Dn. D. Meisnerum lib. de LL. lib. III. q. 1. Hunnium in exam. error. Photin. de cogn. Dei cap. 2. err. 1.

§. LXXXI. Atque hactenus egimus de illis, qui *in defectu* circa notitiam Dei naturalem errant; *in excessu* circa eandem peccant, qui eam ad salutem consequendam sufficientem esse statuunt, quod faciunt 1) quidam ex *patribus & scholasticis*, qui homines ante promulgatam a Mose legem notitia naturali salvari potuisse & salvatos fuisse asserunt. Ut enim recte monet Augustinus epist. XLIX. *Quadam indole animi delectant ethniorum virtutes, ut non libenter illas damnemus*. Clemens Alex. lib. I. Stromat. *per se aliquando Graecos justificabat philosophia, multae enim sunt viae ad salutem*. Justinus apol. 2 *Qui μετὰ λόγου vixerunt, christiani sunt, etiam si non novisse Deum existimati sunt, quales apud Graecos fuerunt Socrates, Aristides*. Similia occurrunt apud Irenæum, Tertullianum, Epiphanium, Hieronymum, Chrysostomum, &c. Sed Augustinus *pelagiano* (*) certamine excitatus, ea quæ incommode a veteribus dicta fuerant, correxit. Eandem fuisse *scholasticorum* (**) sententiam docet, eamque refutat Acosta lib. V. de procur. Ind. sal. c. 3. Gregorium de Arimino idem statuisse, testatur Brulser in prolog. sent. q. 2. Confer Casauboni exerc. I. contra Baron. 2) Quidam ex Pontificiis. Andradius (***) in defens. conc. Trid. lib. III. p. 292. *Vera fides & vera Dei cognitio ad justitiam & salutem aeternam non ex sacris tantum literis, divinisque oraculis, sed ex rebus etiam iis, quæ sensibus subjiciuntur, haberi potest*. In concilio Tridentino An. 1552. monachus quidam Franciscanus in explic. c. II. Rom. publice concionatus est, *gentiles etiam sine cognitione Christi salvatos fuisse*, qua de re theologi protestantium apud Cæsaris oratores conquesti sunt, Sleidanus lib. XXIII. comm. Theobaldus

(*) Constat, PELAGIUM ejusque sectatores, quos consultavit AUGUSTINUS, statuisse, falsa esse, quæ de naturæ humanæ corruptione, ex primis parentibus ad nos derivata, vulgo dicuntur; æque pueros atque integros hodiernum nasci homines, ac quidem Adamus a Deo fuit conditus; posse itaque homines viribus naturalibus legem integram complere, adeoque per *sola legis naturalis opera salutem consequi æternam*. Vid. GERHARD. JO. VOSSIVM lib. III. histor. pelag. par. III.

(**) Scholastici *semipelagianorum*, quos vocant, placita

sunt secuti, atque de poenitentia, fide & justificatione ita commentati sunt, ut & is, qui solum rationis ductum sequitur, poenitentiam agere, nec non credere, adeoque justificari æternamque salvari queat. Nomina eorum, qui ita sentiunt, recensuerunt CASP. CASALIUS, de *quadripartita justificatione*. lib. X. p. I. cap. X. XI. seqq. & RICHARD. MONTACUTIVS, in *adparatu I. ad origines ecclesiasticas*. p. 43. seqq.

(***) Vid. quæ de ANDRADIO annotavimus in dissertatione nostra de religione in genere ac speciatim naturali p. 46.

taber Tannius in libris Moguntiae excusis id ipsum late probare nititur. Urget potissimum haec duo argumenta: *Sapientia Dei fuit nota gentibus; Christus est sapientia Dei. Ergo notus fuit gentibus.* It. *potentia Dei nota fuit gentibus. Christus est potentia Dei. Ergo. Quia notae sapientiam legalem, imo exiguum duntaxat legalis sapientiae partem cum sapientia evangelica; potentiam creationis & salvationis turpissime confundit.* Lud. Viveim Hispanum affert huius erroris fuisse, testis est Capellus in vinetio Calauboni lib. I. c. 1. vid. com. ejus in lib. I. Augustini de civ. Dei cap. 23. Catharius in 1. Tim. IV. quosdam non fideles salvari posse, et Rodius lib. II. demonom. c. 3. & lib. IV. de republ. Socratem, Phocionem, Aristidem &c. non esse temere dammandos asserit. Idem statim Galeotus Martins, referente Frid. Tilemanno in praefat. discurs. politic. Erasmus in praefat. sup. Tusa. qq. Cic. *Me non admodum adversum habituri sunt ferendis calculis, qui sperant, illum quod superos quistam vitam agere.* Idem in epist. religioso. *Cum talia lego, vix mihi tempero, quin dicam: Sancte Socrates, ora pro nobis. Et postea. At ipse mihi septennumero non tempero, quin bene ominer sanctae animae Maronis & Placii.* Idem statuunt Joh. Baptista Fickens in libro, cui titulus: *Rettung der Concilien* p. 75. edit. Ingolstadt. An. 90. & Hengrius in exposit. evang. dom. septuag. Cornelius Agrippa de vanit. scient. c. 54. testis est, editum fuisse librum sub titulo *de salute Aristotelis*, in cujus calce concludatur, *Aristoteli sic fuisse Christi praecursorem in naturalibus, quomodo Iohannes baptista in grtuitis.* Gregorius de Valent. tom. III. contrav. p. 390. introducit quosdam sui ordinis existimantes, ad *favorem Dei providentiam & benignitatem pertinere, ut si quis aliqua ratione cognoscat legem naturalem, & quas novit facienda, faciat, quoad potest modo humano, is absque alia operatione supernaturali salutem primam & ultimam consequatur, dummodo reliqua invincibiliter ignorat.* Nominat Sotum, Victorium, Vegam &c. Vitus Miletus in discurs. error.

p. 113. disputat, *gentes ante Christum obscuram quandam in ipsa generali Dei providentia & procuracione hominum salutis involutam de Christo habuisse notitiam, quam alii vocant fidem implicitam.* Maldonatus in c. XI. Matth. v. 22. *Gentiles poterant servata lege naturae omnium confessione esse salvi, lex autem naturae satis erat illis ab ipsa natura praedicata.* Pererius disp. XVIII. in c. I. Rom. *Satis erat antiquis hominibus, si qui absque fide Christi manifestata salutem consecuti sunt, habuisse fidem ejus implicitam in fide unius Dei inclusam, credentes videlicet Deum esse humani generis salvatorem secundum ordinem & modos ipsi notos & in mirabili sua providentia occultos.* Bellarminus lib. I. de Christo c. 3. dicit, *philosophos gentiles re ipsa Deum cognovisse & ex ea parte quasi naturaliter christianos fuisse.* 3) Quidam ex Calvinianis. Zwinglius in exposit. fidei ad regem exarata, christian. Numam, Aristidem, Socratem &c. inter beatos calites collocat, (*) & Deum aliquid fidei sua manu in cor Senecae scripisse asserit, ex quo jocus Viti Winshemii ortus: *Cavete vobis, auditores, a caelo Zwinglianorum, ego non libenter in illo caelo viverem, metuerem enim mihi a clava Herculis.* Vide etiam Zwinglii elench. contra Anabapt. tom. I. oper. fol. 35. Idem tom. I. epist. 1. f. 382. *ethnicus, si piam mentem domi foveat, christianus est, etiamsi Christum ignoret.* de provident. tom. I. fol. 358. de Seneca scribit, quod *religiose de rerum creatione & conservatione locutus fuerit, quod divinum animum habuerit.* Zwinglii patrocinium suscepit Gualtherus, ipsius gener, in apologia edita Anno 1545. pag. 52. ubi quibusdam rationibus Zwinglii opinionem suffulcire conatur, quas diligenter refellit Wigandus de Sacramentariis fol. 32. Bullingerus librum Zwinglii praefatione ornavit, vocans *cygnaeam cantionem.* Idemque loc. cit. *Herculi tribuit pia caepta, Numae pium studium circa religionem, & addit: An ergo tam piis & sanctis studiis caeleste Numen defuisse putabimus.* Vnde Bucerus scripta ad ipsam epistolam vehementissime eum rogat, ut a defensione horrendi istius dogmatis

H 3

ab-

(*) Gravior obpropter reprehensus fuit VLRICVS ZWINGLIVS a b. LVTHERO tom. VIII. oper.

Lenens. german. fol. 175. seqq.

abstineat, quæ extat apud D. Pappum in refutat. relationis Bipontinæ pag. 93. Einbdenfes itidem defendunt Zwinglium in comunefactione de libro Hunnii pag. 3. f. 416. (***) Paræus in Iren. pag. 245. cap. 24. & Pelargus in comp. theol. correcto pag. 289. opinionem Zwinglii excusare & in crustare nituntur, sed frivolis admodum argutiis, ut ostensum fuit in disp. VI. de gloria Dei §. 25. Conferantur etiam Sohnius in exeg. Aug. p. 828. Tigurini in resp. ad Lutherum edito Anno 1545. fol. 16. 17. 18. Albertus Hartenbergius in script. ann. 1557. edit. Daniel Tossanus contra Marbachium. Keckermannus in syst. Ethic. pag. 10. non videtur a Zwinglio dissentire. Berolinenses in coll. posteriore contra Hoe, pag. 100. & Pelargus d. l. etiam Lutherum hujus opinionis patronum faciunt, cum tamen gravibus & disertis verbis eam damnet tom VIII. Jen. Germ. fol. 175. & in comm. cap. XLVII. Gen. fol. 633. ubi Zwinglium nominatim ob eam damnat, & ex christianismo in gentilismum prolapsum esse dicit. Quod gentilibus quibusdam salutem tribuit, id diserte explicat de illis, non qui in ethnica incredulitate manserunt, sed qui ad veram veri Dei Israël cognitionem per prædicationem verbi sunt perducti, nec Messiaz ignari extitere, quin etiam ecclesiæ sese aggregarunt, si non corpore & loco, tamen corde & affectu, nominat enim Abimelechum, Jobum, Naamanum, Jethronem, quosdam ex Moabitibus & Ammonitis &c. 4) Photiniani licet notitiam Dei naturalem plane negent, salvis tamen suis hypothefibus aliter statuere non possunt, quam cognitionem Dei ad salutem sufficientem gentiles etiam extra ecclesiam habere potuisse. Socinus in epist. quadam de hac quaestione negat esse differendum.

Franc. Puccius Filidinus, qui ad photinianos tandem accessisse videtur, ut ex scriptis inter ipsum & Socinum commutatis probabiliter colligitur, edidit librum, in quo demonstrare conatur, etiam gentiles sine fide in Christum fuisse salvatos, (***) cui refutationem solidam opposuit Osiander. Georgius Zarnovecius polonus in præfat. scripti cujusdam Anti-Sociniani a Conrado Nubero Dantiscano in latinum conversi & Dantischi Ann. 607. editi demonstrat, ex photinianorum theologia consequi, quemlibet in sua religione, quamcunque tandem amplexus fuerit, salvari posse, siue sit Iudæus, siue Turca, siue Anabaptista, siue Arianus, siue Christianus. Huc pertinet, quod absoluta Dei misericordia debent remitti peccata, quod negant Christi satisfactionem, ac tales fidei articulos proponunt, qui præter & extra verbi revelationem ex naturæ lumine cognosci possunt. Catech. Racov. pag. 25. 26. quaestioni *quænam sunt, quæ ad essentiam Dei pertinent prorsus ad salutem necessaria?* respondet hoc modo: *Sunt ea, quod Deus sit, quod sit tantum unus, quod æternus, quod perfecte iustus, perfecte sapiens, & perfecte potens.* Ostorodus instit. cap. XI. pag. 28. præter hæc nihil aliud scimus cognita necessarium, quantum ad essentiam Dei attinet. Atqui ista omnia ex naturali notitia hauriri possunt, ergo juxta Photinianorum hypothefin gentiles eorum, quæ ad salutem sunt necessaria, cognitionem ex natura petere potuerunt. (*) 5) Denique idem statuit Mahumetes in Alcor. azoara secunda. *Sciendum generaliter, quoniam omnis recte vivens Iudæus siue Christianus seu lege relicta in aliam tendens, omnis scilicet Deum adorans bonique gestor indubitanter divinum amorem assequetur.*

§. LXXXII.

(**) His superiori seculo sese adsociarunt MOSES AMYRALDVS, theologus Salmurienfis, in *traité de la predestination &c.* cap. VII. fol. 81. nec non PETRVS CHAVVINVS, in libro *de natura religionis*, qui Roterodami ann. MDCXCIII. in 8. lucem adspexit publicam. Duumviris hisce Gallis ex Anglorum gente jungendi veniunt RICHARDVS BAXTERVS, GILBERTVS BURNETVS, episcopus Sarisberienfis, itemque GVIL. SCHERLOCKIUS, de quibus nonnulla diximus in dissert. modo excitata *de religione in genere &c.* p. 50. seqq.

(***) Libellus a FRANCISCO PUCGIO editus, in quo sententiam suam propugnandam suscepit, hac insignitus est inscriptione: *adversio catholica de Christi servatoris efficacia in omnibus & singulis hominibus, quatenus homines sunt &c.* Prodiit hocce opusculum Goudæ ann. MDXCII. 8. maximeque partem insertum est FRANC. JUVII operibus theolog. Vid. dissert. nostram modo adlegatam p. 74.

(*) Sociniani haud immerito adjungi possunt 1) Arminiani a JAC. ARMINIO theologo Lugdunenfi ita

LXXXII. Antequam vero contra hanc opinionem argumenta nostra proferamus, notandum, 1) non esse questionem de gentilibus ad ecclesiam Israeliticam congregatis, 2) nec de naturali notitia, qualis fuit in primo homine, sed de gentilibus extra ecclesiam, & de notitia naturalis, qualis est in hominibus post lapsum hominis a verbi revelationem, quam ad salutem insufficientem esse dicimus, idque probamus hoc argumentis: quicumque destituti fuerit a) cognitione veri Dei, qui est Pater, Filius, & Spiritus S. ab) notitia Christi mediatoris; c) notitia, per quam Christi beneficia offeruntur; d) vita in Christum fide; e) operibus vere bonis ac Deo placentibus: illi ex naturali Dei notitia vitam eternam haurire non potuerunt. Atque gentes extra ecclesiam constituti omnibus illis destituti. Ergo. Major probatur: 1) Verus Deus verbo se se sic patefecit, quod sit in essentia unus, in personis trinus, Pater, Filius, & Spiritus S. Qui ergo non agnoscit eum isto modo, non agnoscit verum Deum. Joh. V. 23. Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat. Non tantum dicit, eundem honorem posse tribui Filio, qui Patri tribuitur, nec tantum dicit, eum qui Filium contumelia afficit, etiam Patrem blasphemare, sed affirmat, adeo unum & indivisum esse Patris & Filii honorem, ut, qui non honorat Filium, nec Patrem possit honorare. 1 Joh. II. 23. Qui negat Filium, nec Patrem habet. 1 Joh. V. 11. Vitam aeternam dedit nobis Deus, & haec vita est in Filio ejus. 12. Qui habet Filium, habet vitam, & qui non habet Filium Dei, vitam non habet. Subsumo. Qui non agnoscit Filium, is eum non habet, ergo nec Patrem habet, ergo nec verum Deum; unde etiam ethnici dicuntur fuisse atheos sine Deo. 1 Joh. II. 12. respectu scilicet salutaris ac salvificae notitiae unius veri Dei, dicuntur ignorasse Deum. Gal. IV. 8. vixisse in temporibus igno-

rantiae. Actor. XVII. 30. de Deo non audivisse. Rom. X. 14. 2) Absque notitia Christi mediatoris salutem non posse obtineri, docet salvator Joh. XVII. 3. Haec est vita aeterna, ut agnoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Actor. IV. 12. Non est in alio quoque salus, nec aliud nomen datum hominibus. 3) Salus non obtingit absque Christo & extra Christum. Christi beneficia ad homines non redeunt, nisi per media divinitus instituta & ordinata, per verbum scilicet evangelii & sacramenta ei addita. Ergo absque mediis, per quae Christi beneficia juxta Dei ordinationem offeruntur, non obtingit hominibus salus. Rom. I. 16. Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. 4) Sine fide in Christum nemini obtingere salutem expresse testatur divina oracula folis radiis scripta. Marc. XVI. 16. Qui non crediderit, condemnabitur. Joh. III. 18. Qui non credit, jam judicatur &c. v. 36. Qui incredulus est Filio, non videbit vitam. Joh. XIV. 6. Nemo venit ad Patrem, nisi per me, ex verbo scilicet evangelii agnitum & vera fide adprehensum. Hebr. XI. 6. Sine fide impossibile est, Deo placere. 5) Vera fides exerit se per bona Deoque grata opera. Ephes. II. 10. Galat. V. 6. Jac. II. 14. Ergo ubi non adsunt bona opera Deo grata, ibi nec vera fides, ubi non est vera fides, ibi nec persona Deo placere potest.

LXXXIII. Assumuntur itidem constat. Gentiles 1) cognoverunt quidem Deum esse, eundem esse unum, esse justum, vindicem scelerum, sed eundem esse in personis Trinum naturali notitia cognoscere non potuerunt, quin imo ne quidem naturali illa notitia recte usi sunt, sed gloriam Dei incorruptibilis mutarunt in formam hominis corruptibilis &c. Rom. I. 23. unde Lutherus inquit, Ethnici cognoverunt divinitatem, sed illam non recte diviserunt, attribue-

nonnucupati, cum primis STEPHANVS CIRCILLIVS, in quaestione: differat. diff. II. quae est de necessitate cognitionis Christi; atque PHIL. LIMBORCHIVS in theol. christ. libr. IV. cap. XL. p. 377. & in collat. cum erudito Iudaeo, p. 190. seqq. II) Enthusiastae atque fanatici, statuentes, lumen humanum ac supernaturale, quod cuivis homini sit connatum, sine litera evangelii externa, salu-

tem operari, atque hujus luminis beneficio, philosophos gentilium servatos olim fuisse, atque adhuc dum servari eos, quibus evangelium forinsecus nunquam innotuerit. Hanc sententiam adoptarunt ROB. BARCLAYVS, PETR. POIRETVS cum BOVRIGNONIA sua, atque CVNRAD. DIPPELIVS, de quibus uberius disserimus in dissertatione sapius excitata p. 52.

tribuerunt enim diis falsis. Lactantius lib. IV. instit. cap. 4. p. 198. *Philosophi, qui deos colunt, similes sunt aut filiis abdicatis aut servis fugitivis, quia nec illi patrem quaerunt, nec hi dominum. Et sicut abdicati hereditatem patris non assequuntur & fugitivi impunitatem, ita neque philosophi immortalitatem accipiunt, quae est regni caelestis hereditas, i. e. summum bonum, quod illi maxime quaerunt, neque cultores deorum pœnam sempiternae mortis effugient, quae est animadversio veri domini adversus fugitivos suae maiestatis ac nominis.* 2) Notitia Christi mediatoris plane destituti fuerunt. 3) Evangelii doctrina ipsis fuit ignota, quippe quæ est mysterium aeternis temporibus tacitum, patefactum autem in nov. test. per scripturas prophetarum. Rom. XVI. 15. 26. 4) Caruerunt fide in Christum. Augustinus lib. IV. contra Julian. cap. 3. *An forte vos Pelagiani Fabricii, Reguli, Fabris, Scipionibus, Camillis, caeterisque talibus provisuri estis aliquem locum inter damnationem, regnumque calorum, ubi non sint in miseria, sed in beatitudine sempiterna, qui Deo non placuerunt, cui sine fide placere impossibile est, quam nec in operibus, nec in cordibus habuerunt, non opinor perditionem vestram ad istam impudentiam posse proficere.* 5) Operibus Deo gratis ipsique placentibus destituti fuere. *Quicquid enim non fit ex fide, peccatum est.* Rom. XIV. 23. Atqui opera gentilium non fuere facta ex fide. Augustinus in Psalm. LXVII. *Nulla sunt bona opera, nisi quæ sequuntur præcedente fide.* Multiplex in operibus ethnicorum occurrit defectus tum ratione causæ efficientis, quia fiebant a personis, quæ non erant in gratia, tum ratione causæ materialis, quia erant multis modis imperfecta. Peccata externa ex lege naturæ agnoverunt, sed interiorem ἀταξίαν & immunditiam existimaverunt esse rem naturalem peccati omnis expertem; ipsam etiam legem naturæ non observaverunt factis. Manca & mutila fuit legis cognitio, sed magis mancum & mutilum fuit legi præstitum obsequium, ac uni operi politice bono longe plura mala fuerunt apposita, tum ratione causæ formalis, quia fiebant absque cognitione veri Dei & absque fide in Christum,

quæ operum imperfectionem & immunditiam tegit, eaque Deo grata esse obsequia efficit; tum ratione causæ finalis, quia non ad Dei gloriam ea referebant, sed ad fines alios. Lactantius l. VI. instit. c. 9. p. 334. *Putemus fieri posse, ut aliquis naturali & ingenito bono peras virtutes capiat, qualem fuisse Cimoneum Athenis accepimus, qui & egentibus stipem dedit & pauperes invitavit, & nudos induit, tamen cum illud unum, quod est maximum, deest, agnitio Dei, jam illa bona omnia supervacua sunt & inania, unde ibidem opera gentilium confert trunco sine capite.* Augustinus l. XIX. de civ. Dei c. 25. *Si virtutes non fiunt ad Dei gloriam, potius vitia sunt, quam virtutes.* lib. IV. contra Julian. c. 3. *Minus Fabricius, quam Catilina, punietur, non quia iste bonus, sed quia ille magis malus, & minus impius, quam Catilina, Fabricius, non veras virtutes habendo, sed a veris virtutibus non plus deviando.* Prosper Aquitanicus sent. 106. *Omnis infidelium vita peccatum est, & nihil est bonum sine summo bono. Vbi enim deest agnitio eterne & incommutabilis voluntatis, falsa virtus est & in optimis moribus.* Bernhardus serm. XXII. in cant. cant. *Quid vobis Philosophi cum virtutibus, qui Christum Dei virtutem ignoratis.* Tr. de amore Dei c. VIII. col. 1569. *Convincuntur philosophi, iustitiam non amasse, quia non amaverunt te, a quo fons & origo, & in quem finis & recursus verae iustitiae, & sine quo omnes iustitiae hominum sunt panni menstruati; non enim habebant fidem, quæ per dilectionem operatur, licet affectatum quendam amorem, & opera quaedam haberent honestatis, quæ quia ex fonte verae iustitiae non prodibant, nec in verae iustitiae finem ibant, tanto desperatius errabant, quanto fortius extra viam currebant, via enim Christus, qui dixit: Ego sum via, veritas & vita. Quod secutus Lutherus tom. I. p. 543. *Iustitia hominis, ut eam temporaliter Deus honoret donis optimis huius vitae, tamen coram Deo larva est & hypocrisis impia, & mirum problema est, quod Deus remuneret iustitiam, quam ipse reputet iniquitatem & malitiam.* Merito igitur laudanda ingenua confessio Oecolampadii, qui in exegeim. c. X. Jobi*

Non video, qua fiducia quidam gentes, gentes nec Deus locutus, nec illis Christus receptus est, cum multis peccatis onerati sunt, spera quandam salutis faciant. Quemadmodum in domo Jairo tibicines carinina fuisse quidam canebant, Christus autem solus numerum excitabat Matth. IX. 23. seqq. sic homines humanis multa quidem utiliter monent, & multas in hac vita nobis præstant utilitates, sed ut sint simul nostrarum calamitatum causa, ita etiam theologia viam ad cælum non aperit, & ut æternum vivamus, efficit.

§. LXXXIV. Excipiunt I) ea, quæ de negotiis regenerationis Christi in evangelio oblata sunt, comprehendendi dicuntur, esse accipienda respectu illorum, qui sunt in ecclesia. II) Scripturæ dicta sunt generalia; proinde sunt arbitrio non sunt limitanda. b) Apostoli sine cum prædicatione evangelii ad gentes sunt ablegati, ut converterentur ex tenebris ad lucem & de potestate satanæ ad Deum, ut haberent remissionem peccatorum, & sortem salutis per fidem, quæ est in Christum.

§. LXXXV. c) Consideretur fundamentum salutis necessitatis, quod exponitur Joh. III. 18. Qui non credit in Filium, non videbit vitam, sed ira Dei manet super illum. Omnes homines propter peccatum natura sunt filii iræ Joh. III. 3. mortui in peccatis. v. 5. ac proinde in æternæ & æternæ damnationi obnoxii. Incipitur igitur, ut in gratiam a Deo recipiant, & remissionem peccatorum consequantur. Sed verò extra Christum, qui solus pro peccatis sufficientissimam satisfactionem præstitit, nec gratia Dei nec remissio peccatorum habet locum; ergo ad salutem obtinendam necessaria est cognitio Christi & vera in eum fides. d) Negare Filium, incredulum esse Filio, non habere Filium, commune est tum incredulis in visibili ecclesiæ consortio constitutis, beneficia Christi repudiantibus, tum gentilibus extra ecclesiam viventibus, ut ex phrasium ἰσθὺς αὐτῶν intelligitur. e) Una & eadem omnium salvandorum fides: una ecclesia; una justitia di ratione. Rom. IV. 6. Ephes. IV. 5. Hebr. XIII. 8.

§. LXXXV. II) Distinguendum esse inter cognitionem Christi implicitam & explicitam, Exeges. pars II,

gentiles posteriore, non autem priore, destitutos fuisse, quod ad salutem ipsis sufficiens esse potuerit. Andradius sic ratiocinatur: In ipsa divina providentia, qua gubernantur res creatæ, implicite & abscondite continetur generis humani redemptio per Christum. Philosophi igitur, qui generalem Dei providentiam perspectam habuerunt, simul intellexerunt, Deum nihil prætermisisse, ut homines salute æterna perfruerentur. Summe bonum Deum esse, gentiles sunt professi. At summi boni hæc est natura, nihil prætermittere, quod ad beandos salvandosque homines facere possit, quod dum de Deo persuasum habuerunt, haud incommode etiam aliquam Christi notitiam habuisse censendi sunt. Resp. 1) Omnem omnino Christi & evangelii notitiam gentilibus luce verbi destitutis Spiritus sanctus derogat. Matth. XVI. 17. Rom. XVI. 25. Coloss. I. 26. 1 Cor. II. 7. &c. 2) Implicita & confusa illa notitia non est sufficiens ad salutem, sed requiritur explicita & distincta Christi in evangelio patefacti cognitio, ut probant fundamenta superius annotata. 3) Si implicita illa Christi cognitio in gentilibus fuisset sufficiens ad salutem, occur tantis periculis apostoli mandato Christi obsecuti evangelium inter gentes prædicarunt? cur in Christum jubentur credere sub æternæ damnationis periculo?

§. LXXXVI. Potissimum causæ robur collocant in dicto apostolico. Rom. I. 20. ubi de naturali notitia dicitur, quod gentiles per eam redditi sint inexcusabiles. I) At nisi sufficiens fuisset

ad salutem, non potuisset gentiles reddere inexcusabiles. Quidam recurrunt ad statum primævæ integritatis, quod naturalis Dei notitia in eo fuerit sufficiens ad salutem, cui notitiæ cum in se ac per se per lapsum primorum parentum nihil decesserit, licet in hominibus sit diminuta & contaminata; ideo apostolum eo sensu ac respectu de naturali notitia tam honorifice loqui existimant. Sed contextus manifeste ostendit, apostolum loqui de naturali notitia, non qualis olim fuit, sed qualis jam est in ipsis gentilibus, quod adhuc illos reddat inexcusabiles. Dicimus igitur,

Argumentum contrarium, qui salutem gentilibus extra ecclesiam tribuunt.

tur, ex eo, quod notitia naturalis gentiles inexcusabiles reddat, non debere nec posse colligi, quod *per se fit sufficiens ad salutem*, sed quod *gentiles ea non fuerint recte usi*, sicut ipse apostolus v. seq. declarat, quia cum *cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cognitionibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum*. Deus hoc fine naturalem sui notitiam voluit esse in homine adhuc reliquam, ut ejus manu-ductione ad quærendam ulteriorem Dei revelationem in ecclesia, quæ in illustri loco, semper constituta fuit, excitarentur, imodo eo, quem exposuimus in tract. de Deo. §. XI. Sed tantum abest, ut ad salutarem hunc finem notitia Dei naturali fuerint usi, ut lucem in natura adhuc reliquam peccatorum gravissimorum tenebris penitus suffocare annisi fuerint, veritatem in injustitia detinendo, gloriam ejus in idola commutando, vanitari ratiociniorum indulgendo, & concupiscentiis carnalibus sese totos tradendo, propter quem abusum notitiæ naturalis apostolus recte pronunciat, gentiles per eam reddi *ἀναπολόγητοι*, quamvis ipsa per se ad salutem minime sit sufficiens. Vrgent II), quod τὸ γινώσκον Θεῷ, sit *ethnicis revelatum*, Rom. I. 19. Atqui indefinitam illam locutionem apostolus ipse declaravit, quando ad *sempiternæ virtutis & divinitatis γινώσκον* ibidem eandem restringit. III) Joh. IV. 38. de apostolis Christus dicit: *Ego misi vos metere, quod non laborastis*. Ergo *per ratiocinationes philosophorum gentes fuerunt præparatae ad ministerium apostolorum*. Cinglius; Peucerus. Resp. non philosophi, sed *prophetæ*, ibi per laborantes intelliguntur, ut ipse Calvinus agnoscit. Illi enim promissiones de Christi adventu annunciarunt, atque, ut Christi metaphoræ insistamus, illi agrum dominicum sentibus idololatricis undique repletum expurgarunt, concione legis velut aratro quodam corda hominum profciderunt, & prima semina evangelicarum promissionum in ecclesia sparserunt, sed ea, quæ in herba manserunt, quia Christum longe post venturum obscuris verborum involucris nonnihil delinearunt, maturitatem hujus segetis, id est, oraculorum impletionem & evangelii in gentes propagationem non viderunt, quod apostolis fuit reservatum.

§. LXXXVII. IV) *Duritas atque immanitas tetrior nulla, quam sempiternis cruciatibus manscipare homines propter illius fidei defectum, quam consequi nulla ratione poterant*. Andradus, Puccius. Resp. 1) in primis parentibus omnibus hominibus data fuit imago Dei, ad quam pertinet lux salutaris cognitionis divinæ in mente, qua cum se & posteros primi parentes spontanea culpa privaverint, non est quod Dei injustitiam accusent. Augustinus epist. CV. ad Sixtum. *Nulla ignorantia damnatione immunis est, ac per hoc inexcusabilis est omnis, qui ex ea peccat vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis, sive qui norit, sive qui ignorat, sive qui judicat, sive qui non judicat, quia & ipsa ignorantia in illis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est, in illis autem, qui intelligere non potuerunt, pœna peccati est, ergo in utrisque non est iusta excusatio, sed iusta damnatio*. 2) Imperfectioni naturalis notitiæ consultum Deus voluit per notitiam in verbo revelatam, quam tribus distinctis vicibus omnibus in terra hominibus Deus communicavit, Adamo post lapsum, Noë & ipsius filiis post diluvium, gentibus in universum omnibus tempore apostolorum. Quod si qui gentilium destituuntur revelata illa notitia, sine qua naturalis est ad salutem insufficiens, agnoscant majorum suorum culpam, non accusent Dei misericordiam. 3) Quin imo in media gentilitate Deus non sine testimonio se ipsum reliquit, sed manifestavit se per legem naturæ, per voces creaturæ, per celebritatem ecclesiæ. Quare cum natura magistra ac duce ethnici potuerint agnoscere, quod sit Deus, & quod religiose colendus sit, debuissent ulterius inquirere verum divini cultus modum in ecclesia patefactum, quem ideo Deus in illustri loco constituit, & miraculis plurimis, quorum fama inter gentiles sparsa, nobilitavit, ut velut publico præconio omnes ad ecclesiam & sic ad naturalia illius notitiæ usum invitarentur. V. loc. de elect. §. CXXXV.

§. LXXXVIII. Vfus notitiæ naturalis practicus. Is *dupliciter* considerari potest. Respectu *gentilium* extra ecclesiam, & respectu

Vfus notitiæ naturalis.

de eorum, qui sunt in ecclesia. In gentilibus triplex noticiarum naturalium finis statuitur a Chemnitio part. I. locor. p. 21. 1) *respectu ipsorummet*, ut Deum quaerant, Act. XVII. 27. 2) *respectu proximi*, ut homines regant externam disciplinam, & in tranquillitate cum proximo vivant. Si essent absque naturalibus illis notitiis, & innato honestorum ac turpium discrimine, homines ferarum more sese invicem opprimerent. 3) *respectu Dei*, ut coram eo reddantur ἀπολόγητοι, quia cognoscentes Deum non tamen glorificaverunt Rom. I. 20. Qui tamen finis est *accidentarius*, ut particula ἐκ τοῦ εἶναι exponatur per ὡς εἶναι, ac eventus potius quam proprius & principalis finis naturalium noticiarum denotari statuatur. Quia enim gentiles naturali notitia non sunt recte usi sine eo, propter quem Deus eam in mente humana voluit esse reliquam, inde demum accidit, ut per ipsas naturales notitias reddantur inexcusabiles, quam explicationem tradit apostolus Rom. I. 21. II. 10. Respectu nostri, qui sumus membra ecclesiae, & revelata in verbo notitia gaudemus, verus & salutaris notitiae naturalis usus in eo consistit, ut eam non fusque deque habeamus, sed diligenter excolamus, interim tamen imperfectionem ejusdem ex collatione cum revelata agnoscamus, ac revelatae notitiae eandem subordinari debere statuamus. Quare cum notitia insita contineat librum conscientiae, ac notitia acquisita ex libro naturae discenda sit, utrumque librum sedulo nobis habeamus commendatum. Conscientia est testis dictorum & factorum nostrorum domesticus, & comes noster individuus: O nos miseros, si hunc testem & comitem laedamus. *Est codex, in quo omnia nostra verba & facta stylo veritatis scribuntur, ad quem librum emendandum omnes alii libri sunt inventi.* Bernhardus de inter. domo cap. XXVIII. O nos miseros, si libri illius nos capiat oblivio! *Conscientia pro lucerna utere in omnibus actionibus, inquit Nilus in libro praeceptorum, ea enim, quae*

in vita bonae sunt actiones, quae vero malae, tibi ostendit. O nos miseros, si hanc lucem extinguere nitamur! Magistra verax est conscientia, cui quisquis auscultat, absque scrupuli offendiculo permanet. O nos miseros, si huic magistro aures praebere recusemus! Facies animae est conscientia. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa est facies pulchra, sic in oculis Dei speciosa est conscientia munda. *Bona conscientia est titulus religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, arcum reclinatorium, gaudium angelorum, arce fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus sancti, liber signatus & clausus, & in die iudicii aperiendus.* Bernhardus de inter. domo cap. 22. col. 2210. (*) Vide praed. aphor. sub tit. *conscientia*. Nec solum *internum* conscientiae librum quotidie scrutemur, sed & *externum* naturae librum διδασκαλεῖον illud ψυχῶν λογικῶν καὶ τῆς θείας παιδείας παίδευτήριον, ut Basilii eum vocat hom. XI. hexaem. quotidie evolvamus. Cumque sex dierum spatium omnia opera Deus absolverit, & septimo quieverit, Gen. II. 1. ideo singulis sex septimanarum diebus quodlibet hexaemeri illius θανάτου γῆμα mentis oculo contemplerur, ut septimo quietis die anima nostra in Deo creatore requiescat. Clemens Alexandrinus dicit: *totam rerum universitatem nihil aliud esse, quam grande quoddam volumen, in quo non mortuis, sed vivis literis notitia Dei inscripta; ac folia ejus esse tria, caelum, terram & mare.* Antonius eremita apud Socratem lib. IV. hist. c. 23. & Nicephorus lib. XI. c. 34. τὸ ἐμὸν βιβλίον ἡ φύσις τῶν γεγονότων ἐστὶ καὶ παρίσιν ὅτι βύλοιαι τὰς λόγους ἀναγινώσκειν τὰς τῷ Θεῷ. Bernhardus dicebat, nullos aliquando se magistros habuisse alios, quam in sylvis quercus & fagos. Tot in natura divinarum potentiarum sunt miracula, tot bonitatis indicia, tot sapientiae documenta, quot in ea rerum species, uno quot specierum individua.

(*) Liber iste de interiori domo, seu de conscientia adificanda, quem binis vicibus hic adlegavit Gerhardus, pertinet inter opera Bernhardi dubie at-

que supposititia, ac tertius est inter HVGONIS libros de anima.

QVIS SIT DEVS.

§. LXXXIX.

An Deus possit
definiri.

Duo hoc loco quaeruntur: I) An Deus possit definiri.

II) Quomodo sit definiendus, ei

καὶ πῶς δὲ ὁρίεν τὸν θεόν. Ad priorem quaestionem respondemus *negate*: (*) 1) Ex generis defectu. Quicquid destituitur vero & proprio genere logico, illud definiri nequit, quia genus est essentialis definitionis pars. Deus non habet verum & proprium genus logicum; quia si tale genus obtineret, illud univoce essentialiter & aequaliter de Deo & creaturis praedicaretur, quod fieri nequit, quia Deus utpote creator, & creatura infinito intervallo inter se distant, neque quicquam est, quod aequaliter de utroque praedicari possit. Confer Damascenum lib. I. de orthod. fid. c. 13. Keckermannum lib. I. syst. theol. p. 6. Göclenium part. II. probl. logic. c. 15. p. 51. ubi negant dari posse genus in definitione Dei. Thomas p. I. q. 3. art. 5. sic progreditur: *Est aliquid in genere* 1) *simpli-*
ter & proprie sicut species. 2) *per reductionem sicut principium & privationes.* Sic punctum & unitas reducuntur ad genus quantitatis, neutro modo Deus est in genere, non ut species. 1) Species constituitur ex genere, & differentia, id autem, a quo sumitur differentia, se habet ad illud, unde sumitur genus, sicut actus ad potentiam, cum in Deo non adiungatur potentia alicui. 2) Philosophus III.

metaph. ostendit, quod ens non potest esse genus alicujus, omne enim genus habet differentias, quae sunt extra essentiam generis, nulla autem differentia potest reperiri, quae sit extra ens. 3) quae sunt in uno genere, communicant quidditate, differunt autem secundum esse, in Deo autem non differunt esse, & quod quid est, id est essentia. Nec reductivè Deus est in genere, quia principium, quod reducitur in aliquod genus, non se extendit ultra illud genus, sic punctum non est principium nisi quantitatis continuæ. Deus autem est principium totius esse. Hæc Tomas. Scotus quidem I. sent. dist. 3. quest. 5. disputat, quod ens sit genus univocum Deo & creaturis, & format hanc propositionem: *Dabilis est conceptus, unus communis Deo & creaturis praedicabilis, de eis in quid & primo modo per se.* Deus enim potest a nobis cognosci, non in se, quia talis cognitio est intuitiva & beatifica, nec in conceptu simpliciter proprio sibi, quia nihil sic intelligitur, nisi prius in se cognoscatur, ergo in aliquo conceptu communi sibi & creaturis. Scoto suffragatur Piscator volum. I. thes. theol. disp. 2. th. 3. p. 76. *Vocabulum spiritus*, inquit, statuimus pro genere in definitione Dei, quia de Deo & angelis & animabus hominum οὐνοῦ μὴ πῶς praedicatur. Sed recte monet Biellius I. sent. dist. 2. quest. 8. circa finem: *Univocum accipi late & stricte.* Si sumatur stricte, pro conceptu praedicabili de pluri-

(*) Quaestionem, an Deus possit definiri? ita comparatam esse, ut pro diversa definitionis acceptione, seu potius notionis huius logicæ distincto conceptu, vel affirmari, vel negari queat, dudum observarunt theologi. Quod si enim definitio in sensu rigore & ac. stricto accipiatur, ut logicorum præceptis ad amissum respondeat, negari utique debet, Deum hocce sensu definiri posse. Quod si vero vox definitionis sumatur πλάττειν, sive laritudine quadam, quatenus inuit descriptionem quandam, qua natura alicujus rei explicatur per conceptum communem & proprium, hoc sensu Deo descriptionem, & si ita vocare libeat, definitionem non denegant theologi nostri. Solet ve-

ro id cum primis vitio verti Scotistis & Remistis, quod Deum definitione logica exhiberi posse stant. Exprobrarunt quoque huncce errorem theologi Cartesiani SAMUEL MARESIUS, alique theologi Batavi. Verum objectionibus MARESIJ abunde satisfacit CHRISTOPH. WITTICHIVS, in theologia pacifica, cap. XIV. §. CXCL. p. 16. nec non in theol. pacif. defensa, cap. XIV. §. CCCXI. & CCCXII. p. 473. seqq. Jungi merentur ex nostris ABRAH. CALOVIVS, in system. locor. theol. tom. II. cap. III. sect. II. quest. I. p. 191. seqq. & IO. ADAM. OSIANDER in collegio theol. system. part. I. thes. FLII. pag. 251. seqq. Vt alios taceamus.

pluribus similitudinem perfectam ad invicem habentibus, tunc nullum conceptum esse univocum. *Dei & creaturar.* Si dicas, habet tamen genus analogum. *Resp.* Deus est infinitus, est simplicissimus, nec materię & formę, nec generis & differentię, nec subjecti & accidentium, nec essentię & potentię, nec *essentia* & *esse*, nec suppositi & naturę compositionem admittens. Quicquid vero proprium habet genus, illud est quoddammodo finitum & compositum. Deus simplicissimus & infinitus. Ergo. Si Deus & angeli haberent genus analogicum, esset quędam proportio inter Deum & angelos. Atqui inter finitum & infinitum nulla datur proportio. Vox spiritus, quę tribuitur Deo, ea ratione non tribuitur angelis, quia in Deo non est aliud esse, esse essentiam, esse infinitum &c. Est autem sua infinitas. Ergo non solum excellens, sed plane singulariter de Deo prædicatur. *Dei perfectione.* Deus est summum ens, quod non habet aliquod superius, jam vero quicquid proprie definitur, id per prius definitur. *Quia purissimus actus est, ideo non est materialitas sive potentię passivę admixta.* Jam vero in definitione genus est materia & materię, differentia specifica materię & formę. Differentia non est essentia, quia quod genus, sed secundum essentiam a genere differt. At vero essentielles Dei proprietates essentia non differunt ab ipsa deitate, sed realiter sunt ipsa divina essentia. Ergo *generis* Dei proprietates in ipsa deitate nullam differentiam arguunt. Sicut materia prima non potest proprie & perfecte definiri, quia est mera potentia, & propter minimam entitatem, ita quoque ex adverso Deus non potest definiri, quia est merus actus & propter perfectam entitatem. Damascenus in dial. c. IV. *Dei est essentia* *ὑπερῶς*, ad nullum entis generem determinatus & restrictus, sed omnia entium genera infinitis modis in se complectens. Dei essentiam nec oculis intueri, nec mente complecti, nec lingua eloqui in hac vita possumus, quomodo igitur eandem perfecte definire possemus? Exod. XXXIII. 20. 1 Cor. XIII. 12. Vide quoque Augustini libr. de cogn. verę vit. c. III. libr. VII. de Trin. c. 4. negat, substan-

tia nomen Deo competere, cum non inest in eo aliquid tanquam in subjecto, cumque sit simplicissimus. Essentia nomen ita ipsi competere, ut solus dici oporteat essentia, est enim vere solus, quia incommutabilis est. Damascenus lib. I. de orthod. fide c. 16. *ἀδύνατον φύσιν τελείως γινώσκειν τὴν ὑπερκειμένην φύσιν, εἰ δὲ καὶ τῶν ὀντων αἱ γνώσεις, τὸ ὑπερῶς ὄν πᾶς γινώσκειται.* Scaliger ex 365. sect. 4. In prisca philosophia dicitur Deus *ὑπερῶς*, quod vocabulum ipsum amandat supra omnem substantiam, quia non est substantia, quomodo nostra. Thomas I. sent. dist. 8. q. 4. Deus proprie substantia dici nequit, largo tamen modo substantia dici potest, quae intelligitur super omnem substantiam creatam. 3) Ex sufficienti enumeratione. Si Deus proprie definiri posset, illa foret vel essentialis, vel causalis definitio. Essentialis esse nequit, quia illa constat genere & differentia specifica. Jam vero Deus non habet univocum aliquod genus cum reliquis entibus, nec simplicissima ejus essentia ex genere & differentia est composita. Causalis definitio itidem esse nequit, quia Deus est omnium rerum causa, sed Dei nulla datur causa, est *ἀναιτία*, *ἀναρχος* &c. 4) Ex veterum consensione. Pythagoras Deum definiturus dixit, esse excessum maximorum numerorum supra proximum, quę enigmatica obscuritate significare voluit, frustra quæri, quis sit Deus. Nota est historia Simonidis, qui explicaturus regi Hieroni, quid sit Deus, spatium ad deliberandum accepit biduum, triduum, & cum aliquoties numerum duplicasset, tandem dixit: Quanta magis cogito, tanto minus invenio. Socrates lib. III. c. 5. in historia tripart. lib. VI. c. 31. Nicephorus lib. X. c. 15. de Evagrio referunt, quod temere & inconsiderate de Deo disputare prohibuerit, definire vero divinitatem modis omnibus interdixit. Rerum, inquit, compositarum sunt definitiones. Omnis enim propositio aut genus habet, quod prædicatur, aut speciem, aut differentiam, aut proprium, aut accidens, aut ex his compositam orationem. Sed nihil in sancta trinitate horum, quae dicta sunt, poterit comprehendendi, igitur quod ineffabile est, silentio adoretur. Cyprianus in prolog. lib. de operibus Christi.

Christi cardinalibus p. 288. *Divinitas non est definibilis.* Hilarius lib. de Dei Patris & Filii unit. p. 766. *Nomina, quae Deo tribuuntur, sunt significationes dispositionum & operum divinorum, non tamen ipsum Deum propterea definiunt.* Idem de Trinit. *Certe hoc est Deus, cum dicitur, non potest dici; cum aestimatur, non potest aestimari; cum definitur, ipse sua definitione crescit.* Basilii contra Eunom. p. 111. *Deum nec mente comprehendendi, nec definitione explicari posse, multis probat.* Augustinus lib. II. de Trin. p. 15. *Perfecta scientia est, sic Deum scire, ut, licet non ignorabilem, tamen inenarrabilem scias. Credendus est, intelligendus est, adorandus est, & his officiis eloquendus.* Idem in lib. de cogn. veræ vit. c. VII. *Sicut summus ille spiritus, qui Deus est, a nullo intellectu valet proprie excogitari, ita nulla definitione potest proprie definiri aut determinari.* Damascenus libr. I. orth. fid. c. 4. *Quid secundum substantiam sit Deus, dicere impossibile.* Hisce *ἐπιστάμματος* loco addi potest illud Theopoli lib. I. acad. contempl. cap. 2. ubi ex sententia Platonis sic scribit: *Deus ut omnium notissimus, ita omnium ignotissimus censei debet. Notissimus ex sui natura, ignotissimus nobis. Notissimus, quod sit; ignotissimus, quid sit. Propterea ut ab homine exacte cognosci, ita nomine exacte exprimi, definitioneque explicari minime potest.*

§. XC. Contrarium propugnat Vorstius in tract. de Deo p. 234. *Quod Deus dicitur ens summum, hinc non efficitur sub nullo prorsus genere esse, nec ulla differentia restringi posse ad certam speciem, in eod. tr. p. 198. Deum includi substantiae praedicamentali, includi alicui rerum generi, & sub aliquo genere contineri.* Pro hac opinione tale potest formari argumentum: Si *Deus non potest definiri. Ergo nec cognosci.* Resp. Distinguendum est 1) inter perfectam definitionem, quæ ad ἀκριβειαν præceptorum logicorum exacte congruit, & ex scripturis petitam qualemcunque descriptionem. 2) inter cognitionem & comprehensionem, γῶσιν καὶ κατάληψιν. Illud comprehenditur, quod perfecte cognoscitur; perfecte cognoscitur, quod tantum cognoscitur, quantum est co-

gnoscibile. Deum quidem cognoscimus, sed non comprehendimus, id est, non perfecte cognoscimus; quia est infinitus. Vbi tamen notandum, cognitionem Dei ex verbo petitam dici perfectam, tum ratione finis, quia est ad salutem sufficiens, tum comparate respectu notitiæ naturalis, quæ est admodum obscura & imperfecta. 3) Inter cognitionem Dei in hac & altera vita. Illam vocant cognitionem viatoris, hanc comprehensoris; illam viæ, hanc vitæ & patriæ. Intuitiva definitio est omnium perfectissima, jam verò Deum in futura vita videbimus a facie ad faciem. Ergo perfecte cognoscemus, & perfectam ejus definitionem addisicemus. 4) Definitio ὁνομαστικῆς dari potest, ὁνομαστικῆς vero minime.

§. XCI. II) *Quomodo Deus definiendus.* Varie traduntur *Quomodo Deus definiendus.* Dei definitiones, tum a philosophis, tum a scriptoribus ecclesiasticis, quarum tamen aliz aliis sunt perfectiones, inter quas ut collatio institui possit, quasdam earum huc referemus. Philosophi descriptiones suas partim ex lumine naturæ hauserunt, partim ex peregrinationibus in Ægyptum ad populum Dei susceptis domum secum retulerunt. Hermes Trismegistus, referente Alexandro de Ales p. I. q. 7. membr. 1. Deum sic definit: *Deus est sphaera intellectualis, cujus centrum est ubique, circumferentia vero nusquam.* Alii definitionem illam Empedocli tribuunt, circulus est figura perfectissima, nec initium, nec finem habens, ad infinitatem igitur & immensitatem Dei designandam adhibetur. Sed Scaliger exercit. 363. hanc definitionem improbat: *Pessime, inquit, medium assignat infinito, & circumferentiam qui dat, finitum facit. Tum si erit ubique circumferentia, erit etiam in medio, & idem fiet centrum cum circumferentia.* At symbolica descriptio non potest exigi ad leges definitionis logicæ, nec dicit Trismegistus, Deum esse, cujus medium in centro, circumferentia vero ubique, ut Scaliger recitat, sed Deum esse intellectualem sphæram, cujus centrum ubique, circumferentia vero nusquam, i. e. qui nec loco, nec tempore circumscribitur. Idem Hermes in poemandro cap. II. Deum vo-

cat

in corruptibilem obtinens naturam vel essentiam, operandique, cui nihil prorsus intercedat impedimenti, efficaciam: mundi totius architectus, Lactantius lib. I. de ira Dei. Deus est incorporealis mens, quae per omnem rerum naturam diffusa & incerta vitalem sensum cunctis animantibus tribuit. Gregorius Nazianzenus orat. in pat. Θεὸς Φῶς τὸ ἀπρότατον καὶ ἀπρόσιτον καὶ ἀρρητόν, ἕτε γὰρ κατάληπτον, ἕτε λόγῳ ῥητόν, μὴτε ἀρχαίμενον, μὴτε παντάμενον. Augustinus lib. VII. de civ. Dei c. 9. ante med. Deus est rerum creaturarum effector, lumen cognoscendarum & bonum agendarum, ab illo nobis est & principium naturae, & veritas doctrinae, & felicitas vitae. In qq. vet. ac nov. test. q. I. Deus est spiritus naturae simplex, lux inaccessibilis, invisibilis, inaeftimabilis, infinitus, perfectus, nullius egens, aeternus, immortalis, venerandus, diligendus, metuendus, omnipotens, omnitens, dives, bonus, iustus, severus, misericors, clemens, patiens. de spiritu & anim. c. 63. Deus id solus est, quod est & qui est, estque id, quo nihil majus cogitari potest nec melius, nec jucundius, vita, sapientia, lux, veritas, bonitas, aeternitas, summum bonum sibi ad omnia sufficiens, nullo indigens, quo omnia indigent, ut sint, & ut bene sint. Idem. Est veritas sine fallacia, bonitas sine malitia, felicitas sine miseria, dequant. anim. c. XXXIII. Deus est omnium rerum creator, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, incommutabile principium, incommutabilis sapientia, incommutabilis veritas, incommutabilis aeternitas, incommutabilis virtus, incommutabilis charitas, unus verus Deus atque perfectus, qui nunquam non fuit, nunquam non erit, nunquam aliter fuit, nunquam aliter erit, quo nihil secretius, nihil praesentius, qui difficile invenitur, ubi sit, difficilior ubi non sit, cum quo esse non omnes possunt, & sine quo esse nemo potest. Bernhardus lib. V. de confid. col. 1049. Deus est voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen aeternum, est incommutabilis ratio, summa beatitudo, creans mentem ad se participandum, vivificans ad sentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, iustificans

ad promerendum; accendens ad zelum, facundans ad fructum, promovens ad bonitatem, dirigens ad aequitatem, roborans ad virtutem, formans ad benevolentiam, modificans ad sapientiam, visitans ad consolationem, illuminans ad cognitionem, perpetuans ad immortalitatem, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem, qui amat ut charitas, novit ut veritas, sed & ut aequitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas. In medit. c. 1. Deus in seipso incomprehensibilis, quia principium & finis. Principium sine principio, finis sine fine. In angelis desiderabilis, quia in eum desiderant prospicere. In sanctis est delectabilis, quia in eo assidue felices lactantur. In creaturis admirabilis, quia omnia potenter creat, sapienter gubernat, benigne dispensat. In hominibus amabilis, quia eorum est Deus, & ipsi sunt populus ejus. Damascenus libr. I. orth. fid. cap. 2 & 3. latissimam Dei descriptionem proponit cap. 15. ex Dionysio: ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶν αὐτὰ καὶ ἀρχὴ, τῶν ὄντων ὁσία, τῶν ζώντων ζωὴ, τῶν λογικῶς ὄντων λόγος, τῶν νοερῶς ὄντων νῦς, καὶ τῶν μὲν ἀποσιππῶντων αὐτῶν ἀνάκλησις τε καὶ ἀνάστασις, τῶν δὲ καταφθειρόντων τὸ κατὰ φύσιν ἀνακατισμὸς καὶ ἀναμόρφωσις, τῶν κινεμένων κατὰ τινα ἀνέρογ σάλον, secundum impetum validum, ἰδρυσις ἱερὰ, καὶ τῶν ἐσηκόντων ἀσφάλεια, καὶ τῶν ἐπὶ αὐτὸν ἀναγομένων ὁδὸς, καὶ ἀναστατικὴ χειραγωγία, τῶν ὑπὲρ αὐτῆς πεποιημένων πατήρ. c. 16. Θεὸς ἐστὶν ὑπερσφίος ὁσία, ὑπέρθεος θεότης, ὑπεράρχος ἀρχή. Confer Justinum in dial. cum Tryphon. p. 170. Irenæum lib. II. c. 47. Tertull. lib. I. contra Marcion. p. 148. lib. adv. Judæos p. 120. lib. de Trin. p. 598. in apologet. c. XVI. contra Praxeam p. 405. Hilarium lib. I. de Patris & Filii unit. p. 756. Arnobium lib. I. adv. gentes p. 23. Nazianzenum orat. XXXVIII. quæ est in Christi nativ. p. 587. in lib. carmin. p. 1017. Basilium hom. I. hexæm. p. 25. Ruffinum in expof. symb. Augustinum lib. I. de Trin. c. 2. Cassiodorum in Pl. II. Hymnum Scaligeri lib. de subtil. Hebræi brevem proponunt descriptionem. Deus est Iehovah Elohim, id est, una æterna & simplicissima trium personarum essentia.

§. XCIII. Cæterum ut de his & similibus Dei descriptionibus rectius fieri possit judicium, notandum, quod definitio Dei ex scripturis petita quinque debeat complecti membra: 1) essentialiam: 2) attributa essentialia: 3) tres personas hypostatico caractere invicem distinctas: 4) opera ad extra, in quibus singulæ personæ sese manifestarunt: 5) beneficia Dei tum generalia erga totum genus humanum in creatione & conservatione mundi, tum specialia erga ecclesiam. Deus est essentia spiritalis, simplicissima, infinita, immensæ bonitatis, sapientiæ & potentæ, iusta, verax, nempe Pater, qui ab æterno genuit Filium imaginem suam, & per Filium in Spiritu sancto omnes res condidit & conservat; Filius, qui ab æterno est a Patre genitus & in plenitudine temporis assumpsit humanam naturam, inque eā opus redemptionis præstitit; Et Spiritus sanctus a Patre & Filio ineffabiliter ab æterno procedens, qui visibiliter effusus super apostolos, & adhuc hodie invisibiliter mittitur in corda credentium, & per evangelii prædicationem colligit ecclesiam ex toto genere humano, quam sanctificat ad nominis divini gloriam & credentium salutem æternam.

§. XCIV. Practicam Dei definitionem proponit Joh. 1 epist. IV. 8. *Deus est charitas.* Ex charitate omnia Dei opera procedunt, & Spiritus sanctus a Patre & Filio ab æterno procedens est substantialis amor Patris & Filii. In tempore Deus ex charitate omnia creavit; ex charitate misit Filium ad opus redemptionis præstandum, ex charitate dat Spiritum sanctum, qui similes motus in cordibus credentium accendit; ex charitate in vita æterna a facie ad faciem beatis sese contuendum præstabit. Deus absconditus in prædicamento substantiæ est incomprehensibilis, ineffabilis, excedens cognitionem & scientiam nostram, sed Deus revelatus in prædicamento relationis recte definitur per charitatem, quia omnia in charitate & ex charitate agit. Ut ergo practica Dei definitio a charitate petitur, ita etiam practica ejus cognitio in charitate consistit. Nihil quicquam prodest substantialem illam charitatem non amare. Omnia Dei opera & beneficia generi humano exhibita

eo unice spectant, ut ad amandum Deum nos alliciant. Amor fecit, ut non solum omnia propter hominem Deus crearet, sed ut ipse etiam Deus propter hominem homo fieret. Plus

quam ferrea igitur oportet esse corda, quæ tanti amoris igne non molliuntur, ut Deum creatorem, Deum reparatorem, Deum sanctificatorem diligant &c.

CAPUT VI.

DE DIVINÆ ESSENTIÆ VNITATE.

6. XCV.

*Vnde divina
essentia.*

Ex definitione Dei manifestum est, considerandam esse in Deo 1) *essentiae unitatem*. 2) *attributa divina*, quæ sunt vel *essentialia*, vel *relativa*. 1) Deum esse *unum*, constat tum *ex scripturae dictis*, tum *ex rationum momentis*. Quando Deum dicimus *essentiam spiritualem* ex Exod. III. 14. vel *spiritum* ex Joh. IV. 24. tum *veræ essentiae seu spiritus* non est universale quoddam *νόημα* ab individuis mente abstractum, Deo & angelis ex æquo competens, sed significat *reæ infinitam numero unam revera existentem, simplicissimam*, tribus deitatis personis ex æquo *communem*, quæ nec univoce nec analogice de Deo & angelis aliisque creaturis, sed modo *placite singulari* prædicatur, cum *essentia infinita & finita*, spiritus increatus & spiritus creatus *plius quam toto genere* differant. Ex quo principio *unitas* Dei seu divinæ essentiae deducitur, quam scriptura probat *triplici* argumentorum *esse*: 1) *simplici affirmatione*, quando Deum *unum & solum* esse asserit: 2) *simplici negatione*, quando plures deos esse negat: 3) *exclusivæ enunciatione*, quando præter unum verum Deum esse alium priorem vel posteriorem Deum negat. Vide tract. de nat. Dei in loc. §. 40. *Clavicus* locus extat Deut. VI. 4. *Audi Israël, Dominus Deus tuus est Deus unus*, qui adducitur a Christo Marc. XII. 29. Quæ verba *Judei* non solum quotidie legunt, sed etiam *membranæ puræ inscripta*, intra *caesariem & frontem & sinistrum brachium* alligant, neque quicquam uspiam est ex omni lege mutatum, quod *aquali religione* dignentur, referente P. Eragio in Exod. XIII. Ratio unitatis est, ut dicat *divisionem rei in se & divisionem ipsius ab alia quacunque re*. Rationes pro adstruenda divinæ essentiae *unitate* petuntur 1) *a simplicitate*. 2) *ab infinitate*. 3) *a perfectione*. 4) *a summa bonitate*. 5) *a dominii auctoritate*. Vide Damascenum lib. I. orthod. fidei cap. 5. & locos §. 41.

6. XCVI. II) Deus ut est *summus Ens*, ita quoque maxime *unum*. Tertullianus adv. Heremog. cap. 17. *Vnici Dei status hanc vendicat regulam, non aliter unici, nisi quia solius, non aliter solius, nisi quia nihil cum illo*. B. Lutherus in cap. I. Genes. dicit, Deum esse *unum unitate summa*, atque, ut sic loquamur, *unissima unitate*. Metaphysici disputant, unum aliquod dici vel *per se*, vel *per accidens*. Per accidens Deus non dicitur unum, quia hæc est imperfectissima unitatis species. Per se aliquid unum est vel *perfecte*, vel *imperfecte*. Imperfecte 1) *κατὰ τὸ συνεχές, continuitate*. 2) *κατὰ τὸ ὑποκείμενον, subiecto*. 3) *κατὰ τὸ γένος, genere*. 4) *κατὰ τὸ εἶδος, specie*. 5) *κατὰ τὸν λόγον, ὅς τὸ εἶναι λόγος, definitione*. Hi modi unitatis cum sint imperfecti, itidem Deo non competunt, qui nec subiecto, nec genere, nec specie unus dicitur, sed in modo unitatis perfectissimo, simplicissima scilicet & indivisa essentia. Proinde quando Deus *unus numero & maxime unus* statuitur, consideratur unitas, non, ut est principium numeri & reductive in prædicamento quantitatis, sed prout convertitur cum ente, & est transcendentalis, nihil aliud significans, quam ens indivisum. Deo tribuitur unum: 1) *affirmative*, 2) *exclusive*. Priore modo unum non tantum de Deo, sed de qualibet alia re sub Deo affirmamus, quod sit una sive unum quid, quippe quod in hac significatione non negat vel removet alia similia ejusdem naturæ, generis, vel speciei, sed duntaxat negat divisionem, & sic multipliciter in ipsa re, quæ una dicitur, & ponit distinctionem sive divisionem ab aliis. Hoc modo Deum *unum esse*, est per se notum. *Posteriore modo*

Exeg. pars II.

K

unitas

unitas solius Dei propria est. Sic enim unum excludit consortium aliorum similium. Sicut sol dicitur unus, quia plures soles non dantur. Bernhardus lib. V. de confid. col. 1048. *Est unitas, quae collectiva potest dici, ut, cum multi lapides faciunt acervum unum. Est & unitas constitutiva, cum multa membra unum corpus, vel multae partes unum totum constituunt. Est & conjugativa, qua fit, ut jam non duo sint, sed una caro. Est & nativa, qua anima & caro unus nascitur homo. Est unitas potestativa, qua homo virtutis non instabilis, non dissimilis, sed unus sibi semper nititur inveniri. Est consentanea, cum per caritatem multorum hominum est cor unum. Est & votiva, cum anima votis omnibus adhaerens Deo unus spiritus est. Est & dignativa unitas, quando limus noster à Dei Verbo in unam assumptus est personam. Verum haec omnia quid ad illud summum, atque, ut ita dicam, unice unum, ubi unitatem consubstantialitas facit, huic uni quodvis illorum si affimiles, erit quoquo modo unum: si compares, nullo. Deus ergo, utpote summum Ens, est maxime unus: 1) quia est Ens, quod cum uno convertitur: 2) quia est Ens singulare, quod maxime unum: 3) quia est Ens simplicissimum à multitudine rerum diversarum maxime recedens. Et quia maiorem atque artiore unitatem mens nostra concipere nequit, quam unitatem *essentiae & numeri*, ideo Deum *essentia & numero* unum dicimus. Quid vero respondendum ad illud Basilii epist. CXLI. *non unum Deum numero, sed natura confitemur*, & Ruffini in expof. symb. sect. VI. *Deum esse unum, non numero, sed universitate*? Resp. Unus numero dicitur 1) *absolute*, qui ita unus est, ut solus sit, & præter ipsum non sit alius ejusdem essentiae; 2) *relate*, qui ita unus est, ut præter ipsum sint alii ejusdem essentiae. Vel unitas est 1) *arithmetica*, seu quantitativa; 2) *essentialis*, seu transcendentalis. Unitas numerica in sensu relato & quantitativo Deo denegatur, non in sensu absoluto & transcendentali. Hinc Victorinus lib. III. contra Arianos, *in tribus personis ait esse Deum unum plus quam numero*, quia in his etiam rebus, quæ dicuntur esse unum numero, licet semper reperire aliquam multitudinem, at in essentia divina non licet.*

§. XCVII. *Vfus doctrinae de unitate est vel θεωρητικός, vel Vfus doctrinae de unitate Dei. πρακτικός. Theoreticus confitit in ἐλέγχω adversus omnes, qui negant unitatem Dei vel directe, vel oblique. Directe 1) extra ecclesiam negant Dei unitatem gentiles πᾶθος καὶ δῆμον θεῶν introductentes, ut Damascenus lib. I. orth. fid. cap. 10. loquitur. Rom. I. 23. mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Gal. IV. 8. serviebatis τοῖς μὴ φύσει θεοῖς. De hac gentilium πολυθεία & idololatria præclare differit Augustinus lib. de civ. Dei priorib. lib. III. de civ. Dei c. 12. Deos Romanos numerare quis potest indigenas & alienigenas, caelestes, terrestres, infernos, marinos, fontanos, fluviales, & ut Varro dicit, certos atque incertos in omnibusque generibus deorum, sicut in animabus mares & feminas. lib. IV. de civitate Dei c. 8. Quomodo possint uno loco libri hujus commemorari omnia nomina deorum aut deorum, quæ illi grandibus voluminibus vix comprehendere potuerunt; singulis rebus propria dispartientes officia numinum, ubi postea varia deorum nomina recenset, quæ cap. 16. vocat turbam non deorum, sed daemoniorum; & cap. 23. non numina colendorum, sed crimina colentium. Scævola, teste eodem Augustino, fecit tria genera Deorum: *poëticorum, philosophicorum, principum*. Lucianus dividit in *caelestes, marinos & infernales*. Porphyrius in *caelestes, aethereos, aëreos, aquosos, terrestres, infernales*. Quidam innotent triplicem fuisse ordinem deorum apud gentes. 1) *caelestes* deos comprehendebat, ex quibus duodecim primarii ac selecti dei fuere adpellati, quos Ennius huic disticho includit:*

*Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana,
Venus, Mars;*

*Mercurius, Iovis & Neptun, Vulcanus,
Apollo.*

2) *medioximos* continebat, h. e. heroicos & præstantes viros, quorum animas partim in aëre, partim in terris vivere putabant. 3) *Plutonium*

sonem cum tartareo satellitio. (*) Themistius trecentas philosophorum opiniones de Deo proposuisse scribitur in oratione ad Valentem. Socrates lib. IV. hist. eccl. c. 27. cui infano gentiliū furori merito opponitur illud Epiphani: *χείρων πολυθεότης ἢ ἀθεότης*. II) in ecclesia unitatem Dei labefactarunt a) *Valentinus* in secundo post Christum natum seculo, singulis Dei operibus singulos deos attribuens. (**) Vide Tertullianum lib. adv. Valent. Irenæum lib. I. c. 1 & 5. Epiphanium hæref. 31. Theodoretum lib. I. hæret. fab. c. 10. &c. b) *Marcion*, Cerdonis discipulus, in eodem seculo duos introducens deos, *unum* iustum & severum, peccata punientem, quem vet. test. Deum & auctorem legis vocavit, *alterum* bonum, longanimum & beneficium, quem nov. test. Deum & auctorem Evangelii vocavit. Vid. Irenæus & Augustin. Philastrius paulo aliter ipsius hæresin recitat, quod introduxerit duo principia, unum bonum, alterum malum. Epiphanius, quod tria statuerit principia, unum invisibile, alterum visibile seu opificem, tertium medium inter visibile & invisibile, nempe diabolus. Vid. Tertullianus lib. I. contra Marc. p. 150. Irenæus lib. I. c. 29. Epiphanius hæref. 42. p. 137. Theodoretus lib. I. hæret. fab. c. 28. &c. cent. Magdeb. II. c. 5. c) *Manes*, (a quo *Manichæi*) in tertio seculo, fingens duos deos ingenitos & æternos, si-bique invicem contrarios, unum bonum, omnis boni in natura causam, alterum malum, a quo & culpæ & poenæ mala; vel ut alii referunt, Deum & materiam, Deum adpellavit *lucem*, ma-

teriam vero seu *ὕλην tenebras*. Epiphanius hæret. LXVI. p. 281. Theodoretus lib. I. hæret. fabul. cap. ult. Leo serm. IV. quadrag. Augustinus tom. VI. de hæret. c. 46. (***) d) *Trithæitæ*, tres deos introducentes. Nicephorus lib. XVIII. hist. c. 47. & Suidas col. 410. de Johanne Philopono cognomento Grammatico referunt, quod statuerit, *tres divinas personas esse modo verum Deum, quo tres homines sunt unus homo, ut ergo in tribus hominibus ponimus tres substantias, ita idem in Deo statuit*. (*) Idem de Peratis hæreticis (**) commemorat Theodoretus lib. I. hæret. fabul. c. 17. Eundem errorem Porphyrio tribuit Cyrillus lib. I. cont. Julian. ubi dicit, *eum idem sensisse, quod Arius, esse scilicet in Trinitate tres deos*. Cum enim dicerent Ariani, *Filium esse minorem Patre, & Spiritum sanctum Patre & Filio*, tres etiam necessario substantias diversas in Trinitate asserabant, unde Ariani etiam dicti sunt *Porphyriani*; Constantinus apud Socratem lib. 1. cap. 6. & Theodosius lib. ult. C. de hæret. Augustinus de agone Christi c. XV. itidem meminit quorundam, qui dixerunt, *Deum esse unum essentia eo modo, quo multi homines dicuntur unum ratione essentiae*. Sed tres personæ non solum essentia, sed etiam numero sunt unus verus Deus, non tres dii inter se divisi. Superiori seculo Valentinus Gentilis proth. 20 & 23. statuit tres spiritus æternos, essentiali numero differentes. (***) 2) Oblique unitatem Dei labefactant, qui divinum honorem creaturis deferunt. Vid. Loc. §. 46.

§. XCVIII.

(*) Conf. quæ de variis deorum gentiliū speciebus differimus in notis ad tom. I. locorum theol. p. 162.

(**) Hanc, quam Gerhardus heic exhibet, gentinam VALENTINI, celebri seculi II. hæretici, qui quamplurimos olim nactus est sectatores, fuisse sententiam, adfirmare vix ausim. Quæ enim VALENTINUS de pleromate, summo Deo, atque triginta æonibus eorumque ortu ac nexu philosophatus est, maximam partem tanta laborant obfcuritate, ut a nobis explicari nequeant. Spissis tamen systematis Valentiniani tenebris lucem quandam adferre annis est ISAACUS de BEAUCOURRE, *histoire du Manichéisme*, tom. II. p. 155. seqq. Conferri quoque meretur b. MOSHEMIVS, *in-firuz. hist. ecclesiast. sec. II. part. II. cap. V. §. 6. p. 38. seqq.* & cumprimis in commentariis de rebus christianorum ante Constantinum M. p. 371. seqq.

(***) Vid. de MARCIONE itemque de Manichæis, quæ in not. ad tom. I. loc. theol. p. 163. seqq. diximus.

(*) De IOANNE PHILOPONO aliisque, qui olim tres deos numero diversos crediderunt, rursus conferri velim annotationes nostras ad tom. I. loc. theol. p. 212. seqq. & p. 217.

(**) Horum hæreticorum, qui seculo II. motus in civitate christiana excitarunt, mentionem quoque facit ELEMENS ALEXANDRINUS libr. VII. *stromat. cap. XVII.* traditque, eos ex loco nomen habuisse. Confer ITTIGIVM, de hæresiarum archi-epi apostol. sect. II. cap. XVI. §. 2. p. 269.

(***) VALENTINI GENTILIS, gente itali, errores, historiam & supplicium nobis descriperunt IO. CALVINUS, & BENED. ARETIUS theologus Bernensis, *ille quidem oper. vol. VIII. p. 568. seqq.* hic vero in historia condemnationis VAL. GEN-

*An unitas di-
uina essentiae
rollas persona-
rum trinita-
tem.*

§. XCVIII. Ad hunc theore-
ticum usum etiam pertinet *exdi-
ctis* sive vindicatio abusus. Ex
unitate enim diuinæ essentiae
Photiniani argumentum ducunt
contra personarum *trinitatem*, ut constat ex
eatech. Racov. p. 57. & ex omnium Photiniano-
rum scriptis contra mysterium Trinitatis editis,
in quibus primo semper loco proponitur hoc
argumentum: *Vna est diuina essentia. E. non
sunt in ea tres distinctae personae*, Resp. 1)
Simplicitas christiana respondet, quia utrumque
in verbo proponitur, verum Deum esse unum,
& Deum illum verum & unum esse Patrem, Fi-
lium & Spiritum sanctum h. e. tres personas di-
stinctas, ideo utrumque fide amplectendum, &
rationem in hoc mysterio fidei esse captivan-
dam. 2) Ostendimus etiam suo loco, regulam
fidei acceptandam esse integram, nec partes il-
lius sibi inuicem opponendas esse. Fidei regu-
la docet, Deum esse unum. Eadem fidei regu-
la docet, Patrem esse Deum, Filium esse
Deum, & Spiritum sanctum esse Deum. Hæ ergo
distinctæ partes in fidei regula non sunt sibi
inuicem opponendæ, nec ex perverso rationis
iudicio una alteri est opponenda. 3) Quemad-
modum ergo peccant tritheitæ, qui ex dictis
illis scripturæ, quæ testantur Patrem esse Deum,
Filium esse Deum, Spiritum sanctum esse
Deum, oppugnant diuinæ essentiae *unitatem*: ita
quoque pari ratione Photiniani peccant, quando
ex dictis illis scripturæ, quæ testantur, verum
Deum esse unum, oppugnant personarum in
diuinis Trinitatem. Commune erroris prin-
cipium est, quod de illis, quæ in regula fidei
proponuntur, ex dictamine humanæ rationis ju-
dicant, & quia ratio statuit, ea esse inuicem
opposita & contraria, ideo in uno a sensu ver-
borum literalis discedendum arbitrantur, ut al-
terum stabiliant. Simile erroris exemplum oc-
currit in eo, quod ut olim Manichæi ex dictis,
quæ diuinam in Christo naturam ponunt, humanæ
naturæ veritatem labefactabant, ita Photiniani ex

dictis, quæ humanam in Christo naturam agno-
scendam esse docent, diuinam ejus naturam op-
pugnant, contra quos pulcre Vigilius lib. II.
contra Eutych. p. 34. *Manichæus, dum tan-
tarum virtutum miracula respicit, quæ Dei Fi-
lius operatus est, non vult eum hominem confite-
ri. Photinus, dum in eo naturam nostri cor-
poris attendit, Deum non iudicat, ille, ut se-
minet virtutes, iste, ut infirmitates repleat. Ille
deitatis præconia, iste humanitatis allegat.
Illum majestas tanti nominis ab humanitatis pro-
fessione revocat. Istum humilitas injuriarum,
quas Deo cernit indignas, in hominis tantum
confessione retractat. Illum miracula avocant,
istum passiones retardant. Ille deitate fallitur,
iste humanitate offenditur. Ille dicit, Deus est,
iste dicit, homo est. Grande miraculum, at
expugnatione sui veritas confirmetur, & verum
uterque dicat, dum uterque mentiatur. Audi
ergo Manichæe, quod Deus sit, verum dicis,
quod & homo non sit, falleris. Audi Photi-
ne, vere homo est, ut asseris, licet non sicut
asseris, sed idem & Deus est, quod impie re-
fugis, in tantum Deus, ut Manichæus homi-
nem neget, in tantum homo, ut tu Deum esse
non credas. Idem omnino respondemus, Pho-
tinianæ isti unitatis essentiae & pluralitatis perso-
narum in diuinis oppositioni. 4) Ad omnes
igitur exceptiones Photinianorum, quas in hoc
argumento proferunt, sufficit unica distinctio
inter essentiam creatricem infinitam, & essen-
tiam creatam finitam. De *finita* & creata ef-
sentia verissimum est, quod eadem numero una
non possit simul esse tota in personis pluribus,
sicut etiam verissimum, quod quælibet persona
finita & creata suam habeat peculiarem essen-
tiam; sed de increata, simplicissima, *infinita*
& omnium creatrice essentia diuina verissime di-
citur, quod propter summam simplicitatem &
infinitam absque ulla sui vel multiplicatione vel
divisione possit esse in pluribus distinctis perso-
nis. 5) Quando proinde urgent: Est una non
specie, sed numero diuina essentia, ergo ea
non*

TILIS, Genevæ ann. MDLXVII. 4. edita. Statuit
GENTILIS, solum Patrem in scripturis unum
Deum dici: Filium a se non esse, sed a Patre, cui
ut essentia tori subordinetur; tres esse æternos spi-

ritus, ordine, gradu, proprietatibus atque essen-
tia distinctos. Quæ quidem sententia ad *tritheis-
mum* , quem vocant, proxime accedit. Capite ple-
xus fuit GENTILIS Bernæ d. IX. Sept. MDLVIII.

non potest esse pluribus personis communis, vel si incipit esse pluribus communis, non amplius est una numero; *respondetur*, in rebus creatis multiplicatis personis, ac individuis multiplicantur numero essentia, quia nulla essentia creata est suum esse, nulla etiam essentia creata est infinita; at essentia divina est suum esse, & est infinita, ergo ob summam simplicitatem, perfectionem & infinitatem suam potest esse in pluribus personis. Ambrosius lib. I. de fide cap. 5. *Ecclesia mediam quodammodo viam tenet inter gentiles & Iudaeos. Gentiles multiplicent & dividunt divinam naturam, aliam in Saturno, aliam in Iove naturam constituent. Iudaei contra non modo faciunt unam naturam divinam, sed etiam unam personam. At ecclesia plures personas constituitur, contra Iudaeos, & unicam tantum divinam naturam in his personis contra gentiles.* Pulcre Bernhardus lib. V. de confid. ad Eugen. *Destruimusne, quod dictum est de unitate, cum inducimus trinitatem? non, sed statuimus unitatem. Dicimus Patrem, dicimus Filium, dicimus Spiritum sanctum, non tres deos, sed unum. Quid sibi vult iste, ut ita loquar, sine numero numerus? si tria, quomodo non numerus, si unum, ubi numerus? &c. Dicamus tres, sed non ad praedictum unitatis; dicamus unum, sed non ad confusionem trinitatis. Neque enim nomina vera sunt, nec absque significantia cassae vocis. Sabellianum hoc est. Quaerit quis, quomodo illud, quod catholicum esse dicimus, possit esse? sufficiat ei tenere sic esse. Atque hoc non rationi perspicuum, nec tamen opinioni ambiguum, sed fidei persuasum. Sacramentum hoc magnum est, & quidem venerandum, non sentendum. Quomodo pluralitas in unitate, & haec unitas ipsa in pluralitate. Scrutari hoc temeritas, credere pietas, nosse vita, & vita aeterna est. Et postea: Cum dico unum, omne trinitatis numerus turbatur, qui essentiam non multiplicat, nec variat, nec partitur. Rursum cum dico tria, non contrarguit intuitus Unitatis, quae illa quaecunque tria, seu illos tres, nec in confusionem cogit, nec in singularitatem indigit. Afferunt qualiscunque illustrationis gratia facultates animae, quae sunt inter se di-*

stinctae, & tamen cum anima realiter unum. Sed humana curiositas semper invenit, quid regerat. 6) Si dicant, *hypostasis & persona nihil est aliud, quam natura & substantia singularis, cum ergo una in divinis sit natura. Ergo etiam una erit persona.* Resp. Scholastici per negationem majoris respondent; quia hypostasis naturae & substantiae intellectuali addit incommunicabilem subsistentiam. Quod autem in rebus creatis non multiplicentur hypostases, nisi multiplicentur etiam naturae, ejus (inquiunt) ratio pendet ex eo, quia *hypostasis in humanis est aliquid absolutum, sed in divinis proprietas hypostatica est relatio, ideo multiplicari possunt proprietates hypostaticae & hypostases, non multiplicata natura sive essentia, quae est absolutum quid.* Nullam ergo involvit contradictionem, quando in una atque eadem numero essentia divina plures subsistentiae sive personae statuuntur. Probant illud hac ratiocinatione: *Cum aliqua duo ratione aut definitione a se distinguuntur, nulla involvitur contradictio, si multiplicato uno aliud non multiplicetur. Tunc enim multiplicari & non multiplicari, esse unum, & non esse unum, quae videntur esse contradictoria, non in unam rationem, quod ad contradictionem requiritur, sed in aliam atque aliam cadit. Neque enim contradictoria sunt, quae rei uni secundum diversas rationes tribuuntur, sed solum cum secundum eandem prorsus rationem esse & non esse res illa dicitur. Cum igitur essentia & substantia ratione distinguantur, veluti res & modus; (est enim substantia modus quidam per se existendi, essentia vero est natura ipsa illo modo existens;) inde fit, ut nullam contradictionem implicet, multiplicari substantias, non multiplicata natura, & e converso multiplicari naturas, non multiplicata substantia, quorum alteram in Deo fide agnoscimus, in quo natura una numero tribus diversis subsistentiis subsistit: alterum in Christo; in quo duas naturas, divinam scilicet & humanam una Verbi substantia subsistere pari fide credimus. Haec illi. Vide etiam Smiglecius lib. I. de error. nov. Arian. cap. 18. Floravantium lib. III. cap. 3. Nos facile concedimus in se & per se haec non esse*

esse contradictoria, Deum esse unum in *essentia* & *trinum* in *personis*; vera enim contradictio est falsitatis index, cum duo contradictoria nunquam possint esse simul vera. Interim tamen ratio nostra, si iudicium illi de hoc mysterio committatur, ineras contradictiones sibi somniat; neque enim comprehendere ulla ratione potest, quomodo proprietas hypostatica Patris sit realissime unum cum essentia divina in Patre, & tamen realiter distinguatur a proprietate hypostatica Filii, quæ realissime unum cum essentia divina in Filio. Tutissimum igitur est ex solis scripturis de hoc mysterio sapere ac differere.

§. XCIX. Prætermisiss igitur *Argumenta Photiniano-* ratiocinationibus humanis, quæ
rum. in hoc mysterio, omnem non solum humanam, sed etiam angelicam rationem excedente, audiri non debent, videamus scripturæ dicta, ex quibus probare volunt,

1) *Marc. XIX. 17. Nemo bonus, nisi solus Deus.* ut una in Deo essentia est, ita quoque personam duntaxat esse unam. 1) *Matth. XIX. 17. Marc. X. 18. cum quidam legis peritus ad Christum dixisset: Magister bone, quid boni faciam, ut vitam æternam habeam? Christus ipsi respondet: Cur me vocas bonum, nemo bonus, nisi unus Deus. Vbi notant, Christum loqui de deitate in se considerata, quia loquitur de bonitate, quæ est essentialis deitatis attributum, inde ergo atque ideo se negat bonum, quia non fit Deus, ac sibi opponit unum & solum bonum.* Resp. 1) Photiniani non possunt simpliciter & absolute Filio bonitatem denegare. *Joh. X. 12. ego sum pastor bonus. Sap. VII. 26. speculum est sine macula claritatis Dei & imago bonitatis illius.* Coguntur igitur agnoscere, certa duntaxat ratione & respectu Christum hic loqui. 2) Illum certum respectum non querendum esse in eo, quod ideo Christus se nolit vocari bonum, quia non fit unus verus cum Patre Deus, colligitur ex evidentissimis locis, in quibus Deus dicitur. Quid clarius illo apostolico 1 *Joh. V. 20. Hic est verus Deus & vita æterna*, quod testimonium Athanasius in disp. cum Ario scriptam demonstrationem vocat. 3) Vt ergo in aliis quamplurimis, ita etiam hoc loco Christus se accommodat ad opinionem illius,

qui cum ipso loquebatur. Dupliti enim ratione cum aliis instituiamus sermonem, a) *in sensu absoluto* secundum mentem nostram; b) *in sensu relativo* secundum mentem alienam. Christus hoc in loco non secundum mentem suam, sed *interrogantis* respondet; is enim non alio sensu Christum adpellaverat *bonum*, quam adpellasset quemvis alium magistrum, unde Christus eum redarguit, quod se *bonum* adpellaret, si Deum, qui est *ἀγαθὸν, ἀποράτῳς καὶ ἰσχυρὸς ἀγαθὸν*, non esse crederet. Nazianzenus orat. V. de theol. Basilii lib. IV. contra Eunom. Epiphanius hæres. LXIX. Ambrosius lib. II. de fide cap. 1. Chrysostomus in illum loc. Matth. &c. Vide plura dicta patrum apud Joh. de la Haye in evang. disp. c. 133. ad v. 2.

§. C. II) *Joh. XVII. 3. Hæc est vita æterna, ut agnoscant te solum verum Deum, & quem misisti, Filium ejus, Iesum Christum.* Si solus Pater est verus Deus. Ergo non Filius. Socinus in tract. de Deo, Christo & Spiritu sancto pag. 6. catech. Racov. p. 32. Transylvani ministri lib. II. cap. 5. Resp.

1) Quidam respondent esse *fallaciam compositionis & divisionis*. Particula enim *Solus* non debere referri ad *subiectum*, quasi solus Pater dicatur verus Deus, sed ad *prædicatum*, quod Pater sit solus ille verus Deus, extra quem non est alius. Nam articulus *τὸν* & particula exclusiva *μόνον* non subiecto *σε*, sed prædicato *ἀληθινὸν θεὸν* præfiguntur. (Exclusiva *subiecti* est, quæ excludit omnia alia subiecta a participatione prædicati. Exclusiva *prædicati* est, quæ, signo exclusionis inter subiectum & prædicatum posito, excludit omnia alia prædicata ab eodem subiecto; inde regula: *Exclusiva subiecti non excludit ea, quæ cum subiecto in individuali essentia idem sunt*.) Quod confirmant ex serie textus græci, & ex paraphrasi syriaca, ut *agnoscant te*, qui es Deus veritatis *solus* ἡγίασθαι id est, præter quem nullus est verus Deus. 2) Quidam verba sic construenda esse monent: *ἵνα γινώσκωσί σε μόνον ἀληθινὸν θεὸν, δηλονότι σε καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν χριστόν*, ut agnoscant solum verum Deum, qui *δοξασαίς & falsis*

falsis diis opponitur, nimirum te & eum, quem misisti Jesum Christum, id quod articulo confirmari posse censent. 3) Respondemus ex regula, quam tradunt pii veteres: Particulam exclusivam *solus* non opponi reliquis in divinitate personis, sed creaturis & fictitiis numinibus. Cum sermo est de re, quæ alicui personæ divinæ secundum essentiam convenit, non excludi, sed includi alias personas divinas, quæ sunt ejusdem essentiz divinæ. Augustinus lib. III. contra Max. c. 13. *Particula solus non excludit eas personas, quæ sunt ejusdem cum Patre naturæ, sed res creatas.* Cyrillus lib. X. thesauri cap. 6. *Quod dicitur, ut cognoscant te solum verum Deum, adversus falsos gentilium deos necessario accipiendum est.* Hanc regulam probamus. a) *Ex generali exclusivæ significatione.* Particula *solus* non semper ἀπλῶς & absolute accipitur, ut omnia omnino excludat, etiam ea, quæ sunt personæ vel rei, cui additur, certa ratione conjuncta, sed tantum certa quædam 1 Reg. XII. 20. *Non fuit post domum David, nisi tribus Juda sola.* Vbi tamen non excluditur tribus Benjamin, quæ se tribui Juda conjunxerat. Joh. VIII. 9. *Iesus remanebat solus in templo;* ubi non mulier, sed accusatores excluduntur. Marc. VI. 47. *Christus erat solus in terra;* ubi tantum discipuli remouentur. 1 Cor. IX. 6. *aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem;* ubi particula exclusiva *solus* de Paulo usurpatur, neque tamen Barnabas excluditur, quippe qui in opere evangelicæ prædicationis erat Paulo conjunctus. Quod si ergo propter unitatem in opere per particulam *solus* de Paulo usurpatam Barnabas non excluditur; quanto magis propter unitatem in essendo, per particulam *solus* de Patre usurpatam Filius non excludi intelligendus? Sed propius attendendum, dicimus ergo b) Filium a divinitate hoc loco non excludi, constare posse ex subjunctis ejusdem expressa mentione. *Haec est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti, Filium ejus, Jesum Christum.* In cujus cognitione pari & eadem ratione vita æterna consistere dicitur, quæ in Patris cognitione eadem consistit, is est verus cum Patre Deus. (Quorum est una πνευματικὴ καὶ θεϊκὴ ὕπα-

σις, illorum est una θεϊκὴ φύσις) Sed in Christi cognitione pari & eadem ratione vita æterna consistere dicitur, quæ in Patris cognitione consistit. Ergo Major probatur ex 1 Joh. V. 20. ubi Filii divinitas ex eo probatur, quod in ipso fit vita æterna. v. 11. *vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita est in Filio ejus.* v. 12. *qui habet Filium, habet vitam.* v. 20. *hic est verus Deus & vita æterna.* Minor ex ipsis Christi verbis elucet. c) *ex diversa particulæ exclusivæ usurpatione.* Scriptura de deitate loquitur dupliciter: α) considerata κατ' ἑξῆς, quando scilicet eam soli Deo tribuit, & opponit fictitiorum Deorum multitudini. β) κατ' ἰσῶς, quando scilicet tribus deitatis personis communem asserit. Vbicunque scriptura dicit Deum, esse unum & solum Deum, non esse alium præter ipsum & extra ipsum, ibi deitas consideratur κατ' ἑξῆς, & excluduntur a deitate omnes creaturæ & omnia fictitia numina, atque ea est proprie vis exclusivæ de Deo usurpatæ, Deut. XXXII. 12. 1 Cor. VIII. 6. &c. Quando vero deitas κατ' ἰσῶς sive ad intra consideratur, ibi exclusiva diserte rejicitur. Joh. XVI. 32. *non sum solus, quia Pater mecum est.* c. VIII. 16. *solus non sum, sed ego, &, qui misit me, Pater.* Quia Pater non est ea ratione solus Deus, ut Filius & Spiritus sanctus non sint unus cum ipso Deus, quia etiam Filius est verus Deus 1 Joh. V. 20. & omnia habet, quæcunque Pater. Joh. XVI. 15. Quando ergo *solus* Pater dicitur verus Deus, sensus est, quod extra deitatem Patris non sit querendus alius Deus, atqui Filius & Spiritus sanctus non sunt extra deitatem Patris; sed *Filius est in Patre* Joh. XIV. 10. & *unum cum Patre* Joh. X. 30. nimirum quia deitatem per æternam a Patre generationem communicatam habet. d) *Ex Patris definitione.* Pater hic dicitur *solus* verus Deus. Jam vero Pater in scripturis sic definitur, quod sit prima persona divinitatis, quæ ab æterno genuit Filium imaginem suam, & cum Filio spirat Spiritum sanctum. Tolle divinitatem Filii, & sustulisti definitionem Patris in scripturis traditam, quia Pater æternus non est, qui non habet Filium æternum. Tantum igitur abest, ut per particulam *solus* excludatur Filius, ut in ipsius Patris appellatione

latione potius includatur, ~~en~~quam unius & ejusdem divinitatis cum Patre particeps. Pater est Deus propter deitatem, quam habet in seipso & a seipso. Filius eandem numero deitatem habet a Patre per æternam generationem. Ergo etiam Filius est Deus. Inde disertè Christus pronunciat Joh. V. 23. *Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat*, nimirum, quia Filius est unius & ejusdem cum Patre essentia. e) Ex *paritatis ratione*. Si particula *solus* de Patre prima persona usurpata excluderet Filium a divinitatis communione, utique eadem de Filio usurpata Patrem ab eadem excluderet. Sed absurdum est consequens. Ergo & antecedens. *Exclusivam* autem illam de Filio usurpari probat Basilii lib. IV. contra Eunomium ex Baruch. III. 36. *hic est Deus noster, & non aestimabitur alius ad eum*. v. 37. *hic adinvenit omnem viam disciplinae* v. 38. *posthaec in terris visus est, & cum hominibus conversatus est*. Sed quia liber Baruch est extra canonem, ideo aliud adducimus exemplum, quod urget Cyprianus lib. II. ad Quirinum cap. VI. Esaj. XLIII. 10. *Ego ipse sum, & ante me non est formatus Deus, & post me non erit*. v. 11. *ego sum, ego sum Dominus, & non est absque me salvator*. Hæc verba Christo convenire evidenter colligitur ex c. XLV. 21. *Nunquid non ego Dominus, & non est ultra Deus absque me? Deus iustus & salvans non est præter me*. v. 22. *Convertimini ad me, & salvi eritis omnes fines terrae, quia ego Deus, & non est alius*. v. 23. *In memetipso juravi, egredietur de ore meo verbum justitiae, & non revertetur, quia mihi servabitur omne genus*; quem locum apostolus disertis verbis ad Christum refert Rom. XIV. 11. & res ipsa ostendit, de Christo eum esse intelligendum, qui est *salutare*, Gen. XLIX. 18. Es. LII. 10. *salvator*, Zachar. IX. 9. Luc. II. 11. imo extra quem non est *salus*, Actor. IV. 12. in quo nostra est *justitia*, 2 Cor. V. 21. Epist. Judæ v. 4. τὸν μόνον δεσπότην θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστὸν ἀρνούμενοι v. 25. μόνῳ σοφῷ θεῷ σωτῆρι ἡμῶν δόξα &c. ubi de Christo sermonem esse manifestum est. 1 Cor. II. 2. *Non putavi inter vos me quicquam scire, ei μὴ nisi Iesum Christum*; ubi non excluditur cognitio

Patris & Spiritus sancti; ideo autem solius Christi facit mentionem, quia extra Christum non est ulla ad salutem via. Quenadmodum igitur particula *exclusiva* de Christo usurpata, quod absque eo non sit salvator nec Deus, i. e. quod sit solus salvator & Deus, nequaquam excludit Patrem & Spiritum sanctum, sed opposita est gentilibus diis Esaj. XLV. 19. 16. ita quoque eadem de Patre usurpata non excludit Filium. Matth. XI. 27. *nemo novit Filium, nisi Pater*, i. e. solus Filius, nec tamen excluditur Spiritus sanctus, quippe qui *scrutatur profunditates Dei* 1 Corinth. II. 10. Sic Marc. XIII. 32. *De die illa nemo novit, nec angeli in celo, nec Filius* (scilicet juxta humanam naturam & in statu exinanitionis) *nisi Pater*; ubi non excluditur Filius secundum divinam naturam & in statu exaltationis, ut alibi monstratur, nec Spiritus sanctus unus cum Patre & Filio Deus, 1 Cor. II. 11. *nemo novit, quæ Dei sunt, nisi Spiritus Dei*, Apoc. XIX. 12. *nomen nemo novit, nisi ipse*, nec tamen excluditur Pater, nec Spiritus sanctus. Origenes c. VIII. ad Rom. profert dictum 1 Cor. VIII. 6. ubi Christus dicitur *εἷς, ὁ κύριος, unus Dominus*, nec tamen excluditur Pater, qui & ipse est Dominus omnium 1 Tim. VI. 15. *Pater est solus potens, rex regum & Dominus dominantium*. v. 16. *qui solus habet immortalitatem &c.* Nec tamen excluditur Filius, qui & ipse dicitur *rex regum & dominus dominantium*. Apoc. XVII. 14. XIX. 16. Hisce responsionis nostræ fundamentis lucem aliquam conciliare possunt dicta veterum. Hilarius lib. III. de Trin. p. 27. *Debitus Patri a Filio honor redditus, cum dicitur, te solum verum Deum, non tamen se Filius a Dei veritate secernit, cum adjungit, & quem misisti Iesum Christum. Non habet intervallum confessione credentium, quia in utroque spes vitæ est, nec Deus verus ab eo defecit, qui in conjunctione succedit. Cum ergo dicitur, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, sub hac significatione, id est, mittentis & missi, non Patris & Filii veritas & divinitas sub aliqua aut significationis aut dilationis diversitate discernitur, sed ad gignentis & geniti confessionem fides reli-*
gionis

genis infirmitur. Lib. IX. de Trinit. Non intelligo, quo modo nobis a vero Deo separandus ad fidem sit, qui non sit separabilis ad salutem &c. si unus Deus Pater Christo non adiut, ut unus sit Dominus, ita solus Deus Pater verus Christo non aufert, ut verus Deus sit, cum ad uitae aeternae meritum hoc proficiat, ut, cum credatur solus verus Deus, credatur & Christus. Cum in fide & confessione veri Dei Patris Christus unitus sit, rogo, qua fide verus Deus negatus creatura esse dicitur, quam fides nulla sit in solum verum Deum credidisse sine Christo. Epiphanius haer. XLII. pag. 133. Haec dicta sunt, non, quod non sint Filius & Spiritus sanctus verus Deus, sed ut ad unam unitatem reduceretur mens hominum a multitudine deorum ad unam deitatem. Basilus epist. CXL. tom. 2. pag. 107. Cum Deus in scriptura unus ac solus dicitur, non ad distinctionem Filii aut Spiritus sancti dicitur, sed contra eos, qui cum dii non sint, falso dii nominantur. Cyrillus libr. X. thesauri cap. 6. Non potest excludi Filius, quando solus Pater esse vel facere aliquid dicitur, qui solus extendit caelum. De Patre a propheta scribitur, & ipse Patris vox fertur: Ego solus caelum extendi. Et tamen aperte de Filio quoque dicitur: Verbo Domini caeli firmati sunt. Si ergo, quamvis Pater dicat, se solum caelos fecisse, Filius tamen fuisse invenitur, perspicuum est, quia quando & solus Pater verus Deus adpellatur, una cum eo semper Filius, per quem omnia fecit, per quem loquitur, intelligi necesse est. Athanasius in disp. contra Arium in Conc. Niceno affert hoc exemplum, si quis dicat: Certo cognoscas solum Constantinum imperatorem terrae & maris, ac Constantium ejus filium esse, illi a consorcio imperii filius non separatur, sed potius conjungitur. Basilus libr. VI. contra Eunom. hoc urget: Sicut ex eo, quod Filius dicitur Deus benedictus super omnia, non licet colligere, quod etiam Pater major sit, ita quando Pater dicitur solus verus Deus, id non accipiendum eo sensu, quasi Filius excludatur. Melancthenus orat. V. de theol. Istaec verba, ut cognoscant te solum verum Deum, profertur ad everfionem deorum, qui reipsa, cum

Exegef. pars II.

dii non essent, dii tamen adpellantur. Non enim adjicerentur & illa: Et quem misisti Jesum Christum, siquidem ad discrimen Filii ponerentur haec verba, solum verum, ac non communiter de divinitate proferrentur. Augustinus VI. de Trin. cap. 9. ubi exponit per trā. Patrem unum verum Deum dicimus, & Filium unum verum Deum, & Spiritum sanctum unum verum Deum, & simul Patrem & Filium & Spiritum sanctum, i. e. simul ipsam Trinitatem, non tres veros deos, sed unum Deum totum. Postea subiungit, posse hunc esse verborum ordinem, ut te & quem misisti, Jesum Christum, cognoscant unum verum Deum. f) Ex adversariorum confessione. Quamvis enim adversarii non agnoscant unitatem essentiae in Patre & Filio, tamen quia Filium Patri subordinatum docent, ideo exclusivam de Deo Patre usurpatam Christo non esse oppositam docent. Socinus in miscell. p. 273. Nomen solus & particulae idem significantes, cum de Deo dicuntur, nunquam eos excludunt, qui illi sunt subordinati. Schmaltzius resp. ad I. part. Smiglecius c. II. p. 14. de dicto Matth. IV. 10. sic scribit: Non seipsam excludit Christus, cum haec verba, Deo soli serviet, ex lege citaret. Socinus epist. ad Radec. p. 149. Nomen solus & particulae idem significantes, cum de Deo dicuntur, nunquam eos excludunt, qui illi sunt subordinati.

§. CI. III) 1 Cor. VIII. 6. Nobis unus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum, & unus Dominus Iesus, per quem omnia & nos per illum. Resp. 1) Apostolus Christum expresse vocat *ἀρχηγόν*, quod LXX. ponunt pro nomine tetragrammato *Iehovah*, ergo quando Pater dicitur unus Deus, per id non excluditur Filius; sicut nec Spiritus sanctus excluditur, quando Pater dicitur unus Deus, Christus unus Dominus, cum ipse 1 Cor. XII. 5. 6. & Deus & dominus adpelleretur. Summus & absolutus dominus est etiam verus Deus, Christus est summus & absolutus dominus, quia opponitur omnibus reliquis dominis, i. e. ipse est dominus dominantium, id quod soli vero Deo competit. 2) Vocula *εἷς*

III) 1 Cor.
VIII. 6. Unus
Deus Pater,
ex quo omnia.

L

non

non excludit reliquas diuinitatis personas, sed creaturas & fictitia numina, ut colligitur ex verbis antecedentibus: *Εἴη sint ἀρχαὶ ὅσαι, ἢ in celo, ἢ in terra, sicut sunt dii multi & domini multi, nobis tamen unus Deus.* 3) Particulæ *ὃς & καὶ δι &* nullam inferunt inter Patrem & Filium inaequalitatem, quia de Patre etiam dicitur: Hebr. II. 10: *Decebat eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem confirmare.* 1 Cor. I. 9. quod per ipsum vocati simus ad communionem Filii, Gal. I. 1. quod per ipsum Paulus vocatur apostolus. Non ergo vel actionis, vel operum vel modi in agendo inaequalitas hisce particulis designatur, contrarium enim patet ex Iohan. V. 19. sed ordo & distinctio personarum, ut multis docet Basilii lib. de Sp. S. cap. VIII. Photiniani ipsi dictum apostolicum Rom. XI. 36. *quod ipsa, per ipsum & in ipsum sunt omnia*, de quo vero Deo interpretantur. (Zeno apud Laërtium *Δία πᾶσι, δι & τὰ πάντα*, Iovem vocant *Δία*, quod per ipsum sint omnia.) 4) Si ex eo, quod pater dicitur *unus Deus*, recte colligi posset, Filium non esse Deum, utique pari ratione ex eo, quod Filius dicitur *unus dominus*, recte colligi posset, Patrem non esse dominum.

§. CIL IV) Eph. IV. 6. *Unus Deus & Pater omnium, qui est super omnes & per omnes.* Resp. 1) nomen Patris hic non accipitur *relativus* sive *personaliter* pro prima Trinitatis persona, sed

essentialiter pro omnibus tribus personis. Mal. II. 10. *Nunquid non Pater unus omnium nostrum, nunquid non Deus unus creavit nos?* Matth. XXIII. 9. *unus est Pater vester, qui in caelis est.* 2) Persona prima Trinitatis dicitur *Pater* duplici respectu, a) *ratione operis ad intra*, quia ab aeterno genuit Filium imaginem suam, hoc sensu nomen Patris Filio & Spiritui sancto non tribuitur, b) *ratione operis ad extra*, quia ex paterna bonitate per Filium in Spiritu sancto omnes res condidit & conservat, hoc sensu etiam Filio tribuitur nomen Patris, Esaj. IX. 6. *Pater aeternus, & Spiritus sanctus in*

hymno ecclesiastico dicitur *Pater pauperum*. 3) Tantum abest, ut ex unitate divinae essentiae personarum trinitatem apostolus oppugnet, ut potius distinctas tres personas hoc ipso in loco designet, cum enim dixisset, *unus est Deus & Pater*, quibus verbis essentiae divinae unitatem exprimit, postea subiungit: *ὃς ἐνὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσι ἡμῖν*, quibus verbis distinctas deitatis personas designat, perinde ut Rom. XI. 36. fecerat. *Patri tribuitur, quod sit super omnia, sicut Rom. XI. 36. dicuntur ad ipsam omnia. Filio, quod sit per omnia, quia omnia per ipsum dicuntur facta, Joh. I. 3. Spiritui sancto, quod sit in omnibus, Sap. XII. 1. ἀποθεὶν αὐ τοῦτομα ἐν πᾶσι.*

§. CIII. *Vsum practicum* ostendit Christus in oratione *προαγῶν Joh. XVII. 21.* ubi Patrem his compellat verbis: *Ro- go, ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint.* v. 22. *ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut & nos unum sumus.* v. 23. *Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum.* Quamvis enim ad unitissimam illam unitatem essentialem, quae est inter Patrem & Filium, adspirare non possumus, tamen ad exemplum illius unitatis nobis quoque unitati animorum fluere convenit. Athanasius orat. IV. contra Arian. p. 237. *Quemadmodum Pater & Filius sunt unum essentia, ita nos aliqua similitudine & rudi formula, dum in eum respicimus, efficiuntur unum, una inter nos & mutua concordia animi & spiritus unitate.* Et postea: *Quapropter illud quidem (Verbum unigenitum) natura & ex vero unum est cum suo Patre, nos autem invicem inter nos cognati, & ex uno omnes progeniti, & una omnium hominum natura, unum inter nos affectu & animo efficiuntur, habentes pro archetypo exemplari Filii ac Patris unitatem naturalem.* Cyrillus lib. XI. in Joh. c. 26. *Quis esset modus petitionis, ut unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi unum in nobis sint? Charitatis, pacis & concordiae vinculum petit, quod ad tantam spirituales creden-*

Vsum practicum doctrinae unitatis divinae essentiae.

creantes unumquemque, ut naturalis consubstantialitasque in Patre, Filio ac Spiritu sancto unionis similitudinem imitentur. Ad hanc unitatem τῆς ὁμοιότητος & ὁμοφύλου gravissimis verbis nos hortatur apostolus Ephes. IV. 4. 5. & 6. ubi varias unitatis species recenset; quæ omnes ad spirituales illam in Christo unitatem nos invitare debent. Prima est unitas οἰκίας. Potuisset apostolus ordiri ab illa unitate & consanguinitate naturali, quæ ex uno primo parente omnes originem ducimus, cujus respectu omnes sumus unius familiae membra; de qua Act. XVII. 26. inquit: *Fecit Deus ex uno sanguine omne genus hominum habitare super terram.* Sed quia de spirituali in Christo unitate agere ipsi proposuerunt, ideo, prætermittenda illa naturali consanguinitate, primo loco unitatem corporis collocat. Ea vero ὁμοτης οἰκίας non solum in eo consistit, quod ex duobus populis, Judæis & gentibus, *unum corpus* atque una ecclesia a Christo facta Ephes. II. 14. III. 6. Ita dicuntur οἰκισμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἰσαγγελίας; sed etiam ac præcipue in eo, quod omnes vere credentes sint membra unius corporis mystici, cujus caput est Christus, ut hac ratione non solum inter se, sed etiam cum Christo, tanquam capite, sint unita, sicut, c. IV. 15. additur explicatio. *Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connectitur per omnem juncturam subministrationis secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in edificationem sui in caritate.* Quam arcta igitur inter membra vivi corporis & caput est unio, tam arcta quoque unio est inter Christum & credentes, qui sunt mystici corporis membra. Ephes. I. 23. V. 25. Col. I. 18. &c. Unius autem corporis membra non est æquum invicem dissidere. Secunda est unitas πνεύματος. Illa enim credentium unio inter se & cum Christo, per quam sunt membra unius corporis mystici, cujus caput est Christus, efficitur a Spiritu sancto, qui est οὐνοσποδς & vinculum credentium inter se & cum Christo. 1 Joh. IV. 13. *In hoc agnoscimus, quoniam in eo manemus & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.* Vt enim Spiritus sanctus est vinculum amoris inter Pa-

trē & Filium, ita quoque est vinculum amoris inter Deum & omnes, in quibus velut in templo suo Spiritus sanctus habitat. 1 Cor. VI. 17. *Qui adhaeret Deo, est unus spiritus.* Sicut maritus & conjux propter unitatem conjugalis vinculi sunt una caro, ita Deus & anima fidelis, in qua Spiritus sanctus habitat, sunt unus spiritus. Cyrillus l. d. *Spiritu sancto recepto & inter nos quodammodo & cum Deo unimur.* Nam quamvis unicuique nostrum Patris & suum Christus spiritum distribuit, indivisibilis tamen Spiritus est & distributus singularis spiritus in seipso unit, & omnes, quibus distributio facta est, unum in seipso efficit. Quorum unus est spiritus, eorum etiam unus sit animus. 3) *Vnitatis ἰσότης, spei.* Quamvis in hac vita distinxerint vocationes & munia piorum 1 Cor. VII. 17. tamen una est omnium generalis vocatio ad pietatem & servitium Dei, una etiam spes vocationis in Christo omnibus proposita, vita scilicet æterna, siquidem omnibus in Christum credentibus & in vera fide ac studio pietatis perseverantibus promisit Deus futuræ vitæ præmia. 2 Tim. IV. 8. *non mihi solum, sed omnibus, qui diligunt adventum ejus.* Non convenit, ut dissideant in terris, qui una victuri sunt in cælis. 4) *Vnitatis Κυρίου.* *Vnum omnes habemus Dominum.* Quis vero ille? Salvator noster Jesus Christus, qui peculiari scripturæ novæ test. phrasi dicitur dominus, is unus omnium nostrum dominus, α) *respectu incarnationis,* quia respectu assumptæ carnis nobis omnibus est consubstantialis, Ephes. V. 30. *sumus membra corporis ejus, de carne ejus & de ossibus ejus.* Quemadmodum Christus secundum divinam naturam est consubstantialis Patri, ita secundum humanam naturam est consubstantialis nobis, quo sensu ac respectu naturæ quædam communio & unitas nobis cum Christo intercedit. Quin imo quia naturam humanam a nobis assumptam ὁ Λόγος personaliter sibi univit, ideo propter incarnationis mysterium recte Deo uniti dicimur, non quod omnis & tota humana natura Λόγος personaliter sit unita, sed quia illa singularis & ex Maria assumpta, inque ipsam sanctæ ecclesiæ caro naturalis cognitionis vinculo nostram attingit; β) *respectu redemptionis,* quia

quia non paucos duntaxat homines. absoluto decreto electos, sed totum genus humanum sua passione ac morte redemit, est ergo omnium nostrum dominus, quia omnes in populum sibi peculiarem redemit, quamvis salutaris huius redemptionis fructus tantum credentes attingat. Matth. I. 21. Tit. II. 14. &c. Cum ergo simus unius Domini, non est æquum, ut invicem dissideamus. 5) *Unitas πίστεως*. Ut unum est evangelium, quo ad spem vitæ æternæ omnes vocantur; ita quoque una fides per Spiritum sanctum ex prædicatione evangelii accensa omnes credentes invicem unit & coniungit. Cum ergo mentes fidei unitate sint conjunctæ, voluntates non convenit invicem dissidere. 6) *Unitas µυστηρίων* sive sacramentorum. *Vnum baptisma*, inquit apostolus 1 Cor. XII. 13. *uno spiritu omnes*

in unum corpus baptizati sumus. Per baptismum unum inserimur corpori Christi mystico, & unum accipimus Spiritum sanctum. In sacra etiam cœna, altero novi testamenti sacramento, per participationem corporis & sanguinis Christi communicantes & inter se invicem & cum Christo uniuntur. 1 Cor. X. 17. *unus panis, unum corpus multi sumus, nam omnes de uno pane participamus*. Ex quo principio pii veteres etiam corporum nostrorum resurrectionem concludunt. Qui iisdem participant sacramentis, unitatem ut inter se foveant, convenit. 7) *Unitas τῆ θεῶ*. Ut unum Deum vere pii colunt, ita quoque unitatem animorum consensu & ipso facto ipsos exprimere convenit. *Vnus est omnium Pater*, unius patris in una domo filios dissidere minime convenit.

CAPVT. VII.

DE ATTRIBVTIS DIVINIS IN GENERE.

§. CIV.

Attributa divina sunt unum cum divina essentia.

Egimus hæcenus de unitate divinæ essentiz, consequens est, ut de attributis divinis in posterum agamus, de quibus duo formamus theoremata. 1) *Attributa divina in se ac per se considerata sunt realiter & simplicissime unum cum divina essentia*, ut late ostendimus in. art. de natura Dei §. 47 & seqq. Ratio dependet 1) a simplicitate divinæ essentiz, quæ omnem omnino compositionem essentiz & accidentium excludit. Rabbenu Haccadosch in gale razeiz, referente Weidnero in locis fid. tract. I. pag. 119. *nihil invenitur in Deo, quod non sit ipse Deus*. Augustinus I. VIII. de civitate Dei cap. 6. *Nam aliud est illi, esse, aliud vivere, quasi possit esse non vivens; nec aliud illi est vivere, aliud intelligere, quasi possit vivere non intelligens; nec aliud est illi intelligere, aliud beatum esse, quasi possit intelligere, & non beatus esse: sed quod est illi vivere, intelligere, beatum esse, hoc est illi esse. Quicquid de Deo digne dicitur, non qualitas est, sed essentia*. Leo epist. XCI. 2) ab incommutabilitate divinæ essentiz. Si

attributa per modum qualitatum Deo inessent, Deus constitueretur mutabilis, quia omnis qualitas, omne accidens inest mutabiliter. Alcuinus lib. I. de Trinit. cap. 11. *Æternitas & incommutabilitas negat alicujus accidentis in Deo instabilitatem, quia omne accidens secundum tempus vel esse vel non esse potest vel potuit, vel etiam poterit*. 3) ab æternitate. Omne accidens supervenit subiecto, cum sit præter essentiam subiecti. Iam vero de Deo dici vel cogitari nequit, quod aliquid ipsi superveniat, est enim æternus, & omnia habet a seipso & ab æterno. Augustinus tr. XX. in Joh. *Deo est consubstantialis, quicquid ejus est, & quod est*. Confer Bernhardi serm. LXXX. in Cant. *Porismata* hujus theorematissunt: a) omnia attributa æqualiter Deo inesse; sunt enim ipsa Dei essentia respectu nostri, & respectu operationum dicitur *miseriordia superexaltare judicium* Jac. II. 13. b) inesse Deo incommutabiliter, adeo, ut non intendatur nec remittantur, nec magis & minus respondent. Sic Deus non est hodie justior, sapientior &c. quia est ipsa justitia, sapientia: c) inesse Deo inseparabiliter; ut enim *advocator* est, essentiam rei ab ipsa re separari, ita quoque

que attributa in Deo separari nequeunt, cum sint ipsi Dei essentia. Quod Iustinus in quest. & resp. ad Græcos p. 13 s. *liberas Dei actionis accidentia* nominat, contingenter Deo inhaerentia, illud de prædicatis *accidentalibus*, non de *essentialibus*, seu qualitatibus *inhaerentibus* & proprie sic dictis intelligit. Deus enim libere vult, decernit & operatur; & hæc volitiones, decreta & operationes ab ejus essentia ratione sunt distincta; contingenter autem de ea prædicantur, quia habent relationem ad creaturas contingenter se habentes. 4) ineffic. absque ulla sui contrarietate; quia essentia non contrariatur sibi ipsi. Quamvis ergo justitia & misericordia tum *objectorum*, tum *effectuum* ratione distinguantur, tamen non sunt sibi invicem contraria.

6. GV, II) *Attributa divina docendi causa* & *propter conceptus nostri infirmitatem* variis modis distinguuntur. Scaliger excep. CCCLXV. sect. 6. *Bonitas, sapientia, omnipotentia ita in ipso sunt, ut sint ipsum, ita insunt, ut nihil antecadat, nihil subsequatur, ex se ipso atque intellectu nostra, quæ perquam ambrosialis est, aliis aliis primis animo concipiuntur.* In loca proposuimus has divisiones: 1) quædam attributa prædicantur *de Deo & creaturis simul*, qualia sunt, quibus res, quæ in creaturis accidentia sunt, in Deo autem substantiæ, significantur, ut quando Deus dicitur bonus, sapiens: quædam vero *de solo Deo* prædicantur, qualia sunt, quibus res, quæ soli Deo competunt, explicantur, ut quando Deus dicitur æternus, immensus. 2) Quædam dicuntur de Deo *absolute*, h. e. sine ulla relatione ad creaturas, ut quando Deus dicitur æternus, immensus: quædam vero *relative*, ut quando Deus dicitur creator, rex, judex. 3) Quædam dicuntur *apertè, negative*, ut quando dicitur Deus invisibilis, immortalis, incorporeus; quædam *καταφατικῶς affirmative*, quando dicitur bonus, justus. 4) Quædam attributa de Deo dicuntur *proprie*, ut quod sit bonus, sapiens &c. quædam *improprie & figurate*, quando per *ἀνθρωποπάθειαν* membra & affectus humani illi tribuantur. Metaphorica attributa Deo tribuuntur non *διαλογικῶς*, sed *οἰκονομικῶς*. Theodo-

retus dial. 2. per quandam *ὀψυχαράβασιν*. Dicuntur de ipso *ἀνθρωποπάθειαν*, sed intelligenda sunt *θεοπροπῶς*. 5) Quædam dicuntur de Deo *in abstracto*, ut quando dicitur vita, bonitas, veritas: quædam *in concreto*, ut quando dicitur vivens, bonus, verax. 6) Quædam attributa *in simplici divinitate* considerantur, quæ nec per externas operationes sese exerunt, nec ullum ad creaturas respectum habent, utpote quod Deus sit primo *essentia spiritualis ac invisibilis*, secundo *simplicissima*, tertio *æterna*, ac proinde *immutabilis & immortalis*, quarto *infinita*. Quædam vero operationes suas *exterius* in creaturis exerunt, & ad eas relationem quandam habent, utpote quod Deus sit primo *omnipotens*, secundo, *summe bonus*, tertio *justus*, quarto *sapiens*, quinto *liberrimum agens*, sexto *verax*. Illa dicuntur *ἀσχευώμενα*, hæc vero *κονωμένα*, quorum scilicet ex parte & per similitudinem rationales creature fieri possunt participes. Et utriusque generis attributis conjunctim sumtis exurgit primo Dei *perfectio*, secundo *majestas & gloria*, tertio *beatitudo*. Quid circa singulas hæc attributorum divisiones notandum sit, ibidem late sit expositum. 7) Attributa Dei quædam sunt *interna*, ut infinitas, æternitas, spiritualitas: quædam *externa*, eaque vel *imitabilia*, ut omnipotentia, omniscientia, omnipræsentia, vel *imitabilia*, ut bonitas, justitia. 8) Attributa quædam conveniunt Deo *ab æterno*, ut quod sit infinitus, immensus: quædam *in tempore*, quod sit creator & conservator, quæ omnia *ἡγεῖται & relativa* non aliquam in Deo ipso mutationem in tempore factam arguunt, sed novum opus ab ipso productum, & in creaturis mutationem factam esse denotant. Scholastici dicunt, per *inhaerentiam* nihil prædicatur de Deo temporale, sed vel *per modum causæ*, ut creator, vel *per modum unionis*, ut Verbum caro factum est, & tunc mutatio accidit circa creaturam. 9) Quædam attributa sunt *toti Trinitati communia*, quæ ob id vocantur *essentialia*, de quibus proprie hoc loco agitur, ut quod Deus sit bonus, sapiens, justus, creator: quædam vero sunt *singularum personarum propria*, ut quod Pater dicitur ingenuus, Filius genitus a Patre, Spiritus

Spiritus S. procedens ab utroque. Rabbini attributa vocant *שם קדוש* divinitatis seu *שם קדוש* essentialis *שם* proprietates. Antichi Gilbertus Porretanus, Pictaviensis episcopus, attributa deitatis ab ipsa deitate velut accidentia a subjecto differre docuit (*) teste Bernardo ferim. LXXX. in Cant. eum postea damnavit Eugenius in concilio Rhemenfi.

Q. 1. An attributa eodem modo de Deo & creaturis prædicantur?

§. CVI. Quæritur h. l. I) An attributa *λογισµατα* eodem modo prædicantur de Deo & creaturis? Resp. minime vero, sed de Deo prædicantur *essentialiter* *εξ οὐκ*, adeoque plane singulariter, de creaturis quibusdam duntaxat *accidentaliter*, & per quandam participationem ac similitudinem. Ut enim infinito discrimine invicem distinguuntur bonitas Dei & bonitas hominis, adeo, ut Christus dicat, *neminem esse bonum*, scilicet *εὐνοειδὲς καὶ ἀγαθοειδὲς*, præter solum Deum Matth. XIX. 17. ita quoque modus attributionis ac prædicationis plurimum variat. De Deo prædicatur *in abstracto*, de creaturis tantum *in concreto*. Bonitas Dei non solum essentialiter Deo competit, & est ipsa Dei essentia, sed etiam est causa & regula bonitatis in homine, quia jubetur homo in vita sua exemplar illius bonitatis sibi perpetuo ob oculos proponere & pro virili illud exprimere. Quantum igitur distat umbra a corpore, imperfecta imitatio a perfecta regula, accidens ab essentia, imo finitum ab infinito, tantum quoque distat bonitas hominis a Dei bonitate.

§. CVII. II) An attributa *λογισµατα* sint realia. Resp. Prædicata *relativa* dupliciter sumi possunt. 1) ut significant actualem causalitatem; & sic nullam dicunt in Deo perfectionem, sed extrinsecam tantum relationem, quæ Deo advenit: 2) ut significant potentiam seu virtutem creandi, salvandi &c. & sic dicunt realem perfectionem. Priori modo notant actionem, posteriori agendi principium, illa fit in tempo-

re, hoc est æternum. Ex parte creaturæ ad Deum creatorem est *relatio realis*, quia creaturæ in essendo dependent a Deo, absque cuius voluntate uti non possissent existerē, ita nec ad momentum conservari; sed ex parte creatoris ad creaturam non est *relatio realis*, quia ex opere creationis nulla perfectio nova creatori in tempore accessit; sed ipse idem atque immutabilis in seipso permanens creaturæ perfectionem aliquam, existentiam scilicet contulit. Relativa ergo illa attributa non in Deo, sed in creaturis aliquamputationem inducunt, nec Deo, sed creaturis aliquid accessisse inferunt. Deus est merus & purus actus in seipso, varians operum effecta, ipse in seipso invariabilis permanens.

§. CVIII. III) An attributa *in concreto* de Deo prædicari possint? Negat Scabiger. exord. COCLXV. lectura. Quoniam (inquit) Deo multa attribuantur, ut omnipotens, omnisciens, misericors, pius, iustus, vindex, sanctus, fortis, immortalis, bonus, primum. *Ens*, hæc esse extorsit usus, ut sic loqueremur. Si enim denominatur de eo quippiam prædicaretur, abstractum esset tum aliud ab ipso, tum ipso prius, quod sane impium est, quare neque ens est, sed essentia, neque bonus, sed bonitas. Atqui scriptura sæpissime in concreto de Deo loquitur, quod sit bonus, sapiens, iustus, in quibus locis omnibus improprietatem loquendi vix possumus agnoscere. Repetimus ergo regulam: Quæcunque a creaturis transferuntur ad Deum, repurganda prius sunt ab omnibus imperfectionibus, & tum demum, id quod perfectum est, Deo attribuendum. Sic concretum in humanis denotat subiectum cum accidentali vel substantiali forma vere subsistens; remove compositionem subiecti & accidentis tanquam imperfectionem aliquam, & remanebit ens per se subsistens, id per usum concretorum adpellationum perfectissimo modo Deo tribuitur. Ex eodem principio posset aliquis concludere, nec abstractis nominibus de Deo esse utendum. Abstracta nomina denotant for-

Q. 3. An attributa in concreto de Deo prædicari possint?

(*) Vid. quæ de GILBERTO PORRETANO, episcopo Pictaviensi, diximus in notis ad *cap. I. loc.*

school. p. 187. seqq. ubi & observavimus, esse nonnullos, qui Gilbertum excusare amittantur.

formas nusquam per se subsistentes, sed *ἐκ τῶν οὐκ* mentis a subjectis & individuis distinguendas, abstracta per se non subsistunt, sed ut sunt in suis subjectis. At Deus non est talis quædam forma nusquam separatim subsistens. Quid ergo? separa omnem ab abstractis nominibus imperfectionem, & id, quod perfectissimum est, Deo tribue. Abstractæ formæ sunt simplicissima & perfectissima; sic albedo *τῇ ἐκ τῶν οὐκ* creta a pariete, licet separata nunquam existat, est simplicissima & perfectissima, nihil dissimilis, nihil contrarii admixtum habens. Perfectionis hoc est in abstractis, id ergo Deo tribuendum, qui ideo dicitur non solum bonus, sed etiam bonitas, quia perfectissimo modo & per essentiam bonus est, imo & causa bonitatis est, sicut concreta denominantur ab abstractis. Imperfectionis est, quod abstracta seorsim & per se non existunt, hanc a Deo remove, qui est non solum ens per se subsistens, sed etiam omnibus entibus essentiam præbens.

§. CIX. IV) *An attributa*

divina recte vocentur propria?

Q. 4. *An attributa divina recte dicantur propria?*

Resp. Totinius proprii accipitur dupliciter; 1) *physice*, sic notat accidens quoddam substantiæ

in inhaerens, & realiter a suo subjecto distinctum; 2) *logice*, sique propria dicuntur non tantum, quæ inhaerent substantiæ, & cum sua subjecto recipiuntur, sed etiam ipsa essentia, licet modo subjecti. Sic Philosophus I. Top. definitionem vocat propriam, quia definito uni soli & semper tribuitur, licet inhaerentia excludatur; definitio dicitur propriam non per inhaerentiam, sed per simplicem identitatem. Hoc sensu attributa possunt dici propria.

§. CX. Quæritur V) *An intellectus noster conspiciat attributa divina, distincte ea conspiciendo, quæ realiter sunt unum essentia divina & inter se unum?*

Q. 5. *An intellectus noster conspiciat attributa divina distincte ea conspiciendo?*

Quidam ex scholasticis ita concludunt: Conceptus formalis, quem de aliqua re intellectus format, non potest esse verus, nisi ipsa re correspondeat illi conceptus objectivus. Quod si ergo in Deo non est nisi unus conceptus objectivus, idemque simplicissimus, non sine falsitate

distinctos conceptus formales de Deo formare possumus. Scotista præterea statuunt, attributa divina formaliter distingui inter se & ab essentia. Sed *resp.* Quamvis attributa divina nec ab essentia nec inter se actu ex natura rei distinguantur, tamen distinguuntur *eminenter & virtute*, quia essentia divina per seipsam propter infinitatem, simplicitatem & perfectionem suam ea omnia præstat, quæ essentia creata per multas & distinctas qualitates præstat. Unde fit, ut de eadem divina essentia possimus formare diversos conceptus. Conceptus *objectivus formaliter in Deo est unus, virtute & eminenter multi.* Idem patet ex divinis operationibus; quamvis enim in operibus misericordia iustitia divina non sit realiter a misericordia divina in ipso Deo separata; tamen in operibus misericordiae adæquate non agit Deus secundum suam iustitiam, sed secundum misericordiam, sicut calor & lux idem sunt in sole, & tamen in calefaciendo sol non agit adæquate secundum lucem, sed secundum calorem. Inde nata est regula: *Attributa divina prædicantur de se mutuo & de essentia in sensu identico* (quia ex parte rei nullum hic discrimen actuale) *non autem in sensu formali* (quia nostris conceptibus distinguuntur.)

§. CXI. Quæritur VI) *An ex eo, quod communicationem idiomatum Christo secundum humanam naturam, factam docemus, recte inferatur, nos proprietates essentielles ab ipsa essentia & a se invicem separare? Reos hujus criminis nos agit Po-*

lanus lib. II. syntagm. cap. 7. pag. 141. *Ubiquitarii* (inquit) a Gilberti Porretani errore non longe absunt, dum essentialis deitatis proprietates humanæ Christi naturæ rebus transfusionis communicari contendunt, interim essentiam deitatis communem factam esse asseverare non audent, quia aliud esset proprietates essentialis, aliud essentia deitatis. Item, dum quædam proprietates, nimirum omnipotentiam, omniscientiam & omnipresenciam humanæ Christi naturæ communicatas dicunt, simplicitatem, infinitatem, aternitatem communi-

Q. 6. *An ex communicatione idiomatum Christo homini facta recte inferatur, quod proprietates essentielles ab ipsa essentia separamus?*

munisari negant, quasi vero proprietates Dei essentialis inter se res ipsa differrent & separari possent. Atqui fieri non potest, ut una essentiali proprietate Dei communicata, alicui caeterae non communicentur, nec potest aliqua proprietates Dei essentialis communicari citra communicationem essentialis. Resp. 1) Non docemus idiomatum divinorum in humanam Christi naturam transfusionem, sed communicationem, nisi quis transfusionis voce utatur non pro physica idiomatum e subiecto in subiectum immigratione, sed pro reali collatione, quemadmodum Spiritus sanctus in pios & credentes dicitur effusus Tit. III. 6. & charitas Dei dicitur in cordibus nostris diffusa Rom. V. 5. 2) Non idiomatum tantum, sed ipsius divinae essentialis communicationem humanae naturae in Christo factam contendimus, ne cum Sarniati, qui τὰς δύο φύσεις παντάπασιν ἀποχωρίζουσιν docuit, damnemur. Si enim nulla divinae & humanae naturae in Christo est communio, utique nec duarum naturarum personalis unio, cum unio absque communione sit mera παράστασις, nec locum amplius habebunt propositiones personales: hic homo est Deus, Sanctum, quod ex Maria nascitur, est Dei Filius Luc. I. 35. 3) Si de piis recte dicitur, quod sint θεῖας κοινωνοὶ φύσεως γινόμενοι, 2 Petr. I. 4. quanta erit protervia, negare, humanam Christi naturam in ipsam λόγος ὑπόστασιν assumptam & evectam divinae naturae per tantam unionem & communicationem personalem participem esse factam? 4) Ut absque ulla essentialium proprietatum abolitione humana Christi natura divinorum idiomatum vere particeps est facta, sic absque ulla essentialis suae abolitione divina τὴν λόγος natura assumptae humanitati per unionem est communicata. Ut gloria, ita quoque unio & communicatio carnem non tollit, sed extollit, non interficit, sed perficit. 5) Non quaedam tantum, sed omnia omnino idiomata divina humanae Christi naturae communicata esse dicimus; quid enim tota plenitudo deitatis in assumpto corpore habitans Coloss. II. 9. aliud est, quam divina τὴν λόγος essentialis tota & indivisa cum omnibus suis attributis? Sed distinguimus inter communicationem mediatam &

immediatam. Inmediate ea tantum attributa sunt communicata, quae operationes suas per assumptam naturam exerunt: mediate, quae in ipsa deitatis essentialis & complexu interno considerantur, nec exerunt suas operationes per assumptam naturam. Sic licet carni Christi non sit immediate communicata infinitas &c. tamen mediate eidem communicata est, quia omnipotentia, omniscientia &c. carni communicata est infinita & aeterna omnipotentia. Quidam communicationem mediatam vocant ἐνδεδωκεν, communicationem immediatam κοινωνίαν specialiter sic dictam. 6) Ac si nostris λογισμοῖς hic potius velimus indulgere, quam scripturae vestigia insistere; explicet, nobis Polanus, quomodo ipsa λόγος ὑπόστασις sit carni communicata, & tamen hypostatica proprietas non sit eidem communicata. Prius negare nequit, nisi ipsam unionem negatum eat. Posterius affirmare nequit, nisi etiam humanam Christi naturam ab aeterno a Patre genitam asserere velit. Ut ergo infinita Dei sapientia & potentia potuit invenire modum ac medium, quo per unionem carni communicata fuerit λόγος ὑπόστασις, non communicata, immediate scilicet, hypostatica proprietate, ita quoque modum invenire potuit, quo communicata omnipotentia, omniscientia & aliis attributis ad officii Christi executionem pertinentibus, non communicata fuerit immediate aeternitatem, infinitas &c. 7) Atque eadem idiomatum communicatione, quam Christi carni factam esse constanter docemus, firmiter concludi possit, non duas omnipotentias divinas, duas omniscientias divinas statuisse, ut Calviniani nobis impingunt, ea de re late egimus in disp. IX. de gloria Dei §. 2.

§. CXII. *Vfus praestitatus est*

1) *consolationis.* Quia attributa Dei non sunt aliquod accidens mutabile in Deo, sed ipsa ejus essentialis, ideo amorem & dilectionem ejus, quae pios complectitur, oportet esse quiddam longe ardentius, quam nos cogitatione complecti possumus. Eccles. II. 23. *Quantum est Deus, tanta misericordia ejus.* At ipse infinitus, immensus, invariabilis, aeternus.

Vfus praestitatus doctrinae de attributis divinis.

non. Ergo etiam talis est ipſus miſericordia, *prævaluit ſuper nos in æternum*. Pl. CXVII. 2. ipſa non variatur; nec mutatur, niſi nos mutemur, ſicut ſol manet idem, ſed homines ab ejus luce & calore ſe averſantes beneficiis ſolis ſe ipſos privant. Num. XXIII. 12. *Non eſt Deus, qui homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut pœniteat eum, dixit & non faciat? locutus eſt & non implebit?* quaſi diceret, homines ſunt admodum mutabiles, quod hodie promittunt, cras revocant, quem hodie amore complectuntur, crura cras odio proſequuntur; ſed non ita mutabilis eſt Deus in ſua erga homines dilectione & in ſuis promiſſionibus. Conjunge

Jerem. XXXI. 20. Oſez XI. 9. *Non faciam furorem iræ meæ, Deus ego & non homo.* 2) *Hortatorius*. Mutabilis noſtra bonitas immutabilem Dei bonitatem ſibi proponat imitandam, ut ab illa immutabilitate, noſtræ bonitatis mutabilitas ac inſtabilitas quaſi abſorbeat: *Eſſote perfecti, ſicut pater veſter æleſtis perfectus eſt*, clamat Salvator Matth. V. 48. *Eſſote ſancti, quia & ego ſanctus ſum*, hortatur Deus Levit. XI. 44. At nulla ſanctitatis, bonitatis, ac dilectionis perfectio, niſi immutabilitas ei ſit conjuncta; ad illam igitur in hac vita adſpiremus, ad quam in altera vita ἀλλήλους cyechemur.

CAPUT VIII.

DE ATTRIBUTIS DIVINIS IN SPECIE.

§. CXIII.

Attributa divina prime claſſis.

Recte dixit Scaliger exerc. CCCLXV, ſect. 6. *Bonitas, ſapientia, omnipotentia &c. ita ſunt in Deo, ut ſint ipſum Dei eſſe, ita inſunt, ut nihil antecedit, nihil ſubſequatur* (cujus aſſertionis ratio pendet ex eo, quod attributa divina ſint realiſſime & ſimpliciſſime utrum quid cum ipſa Dei eſſentia) ſed ex capta atque intellectione noſtra, quæ per-

quam umbratilis eſt, aliis alia prius animo concipiuntur. Ut ergo ordine attributa divina explicemus, ſequemur eorum diſiſionem ſexto loco propoſitam, & diſtinctas eorum claſſes conſtituemus. Primæ claſſis attributa ſunt, quod Deus ſit 1) *eſſentia ſpiritualis, incorporea, inviſibilis*: 2) *ſumme ſimplex*: 3) *æterna, immutabilis, immortalis*: 4) *inſinita, ubique præſens*. Sit ergo

SECTIO I.

DE SPIRITUALI ET INCORPOREA DEI ESSENTIA.

§. CXIV.

Deum eſſe ſpirituum, probatur.

Theſis. *Deus eſt eſſentia ſpiritualis & incorporea, ſive ſpiritus ἀσώματος*. Probatur hoc 1) *ſcripturas diſtis tum aſſerſivis* Joh. IV. 24. *Deus eſt ſpiritus*. Quidam addunt 2 Cor. III. 17. *Dominus ſpiritus eſt*, ſed articulus additus vocis ἀσώματος & ſeries contextus oſtendunt, ad Spiritus ſancti divinitatem rectius adplicari; tum *negativis*, quæ Deum incorporeum a creaturis corporeis diſtinguunt, & in claſſem earum referendum negant. Eſaj. XLVI. 5. *Cui me aſſimilabitis & adæquabitis & comparabitis me?* Alloquitur Deus ἀνομιλάτης, qui incorporeum Deum figuris *Exeſſ. pars II.*

corporeis exprimere nitebantur. Rom. I. 23. de idololatriæ dicitur, *quod mutaverint gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis & velucrum & quadrupedum & ſerpentium*. Confer Pſal. CVI. 20. Jerem. II. 11. 2) *Rationibus*, quarum potiores explicat Damascenus lib. I. orth. fid. cap. 4. a) *A Dei ſimplicitate*. Nullum corpus eſt ſimpliciſſimum, & ens ſimpliciſſimum non poteſt eſſe corporeum, quia omne corpus eſt compoſitum, eſt in potentia paſſiva ac dividuum. Deus eſt ens ſimpliciſſimum, non eſt in potentia paſſiva. Ergo non eſt corporeus. b) *A Dei dignitate*. Ens nobiliſſimum non poteſt eſſe corpus. Corpus enim aut eſt vivum, aut non vivum. Vi-

M

vum

vum corpus nobilius est corpore non vivo, siquidem, quod vivit, nobilius ens est non vivente. Corpus autem vivum non vivit, quatenus est corpus, sic enim omne corpus viveret. Illud, per quod vivit, est corpore nobilius. Quare cum Deus sit vivens nobilissimum, non potest esse corpus. Savanorola lib. I. de verit. fid. cap. 7. *Spiritus est nobilior corpore, si ergo Deus esset corpus, non esset in entibus nobilissimum.* c) *Ab essendi primitate.* Ens primum non potest esse corporeum. Si ergo Deus esset corpus, esset ens in potentia, & sic non esset primum ens. Actus simpliciter ex natura est prior potentia, quia nihil potest reduci in actum, nisi per ens actu. Nec etiam Deus est alicujus corporis forma. Id enim, quod per se habet esse, nobilius est eo, quod habet esse in alio. Omnis autem forma corporis existit in alio. Cum ergo Deus sit ens primum ac prima essendi causa, non potest esse alicujus corporis forma. Plures rationes vide in loc. §. 69. 3) *Patrum suffragio.* Justinus de monarch. Dei pag. 81. ex Melchilo adducit hos versiculos:

Χάρις ἔστιν ὧν τῶν Θεῶν, καὶ μὴ δόκει
ἀμείων τῶν αὐτῶν σάρκινον καθίσταται.

Idem in confut. Græcar. qq. q. 2. Deum non solum esse incorporeum, sed & omni incorporeo superiorem. Origenes lib. I. περὶ ἀρχῶν cap. 1. tom. 1. pag. 668. *Non corpus aliquod, aut in corpore putandus est Deus, sed intellectualis natura simplex, nihil omnino in se adjunctionis admittens, uti ne majus aliquid & inferius esse credatur, sed ut sit omni ex parte μὴ ὄν, & ut ita dicam, totus mons ac fons, ex quo initium totius naturae intellectualis vel mentis est.* Idem homil. I. in Genes. pag. 6. *Sentire de Deo, quod sit corporeus & humanæ formæ, manifeste impium est.* Arnobius lib. III. adversus gent. p. 107. *Nostri sententia talis est, naturam omnem divinam, quæ neque esse ceperit aliquando, nec vitalem ad terminum sit aliquando ventura, lineamenti carere corporis, neque ullas formarum effigies possi-*

dere, quibus extrema circumscriptio membrorum solet coagmentata finire. Quicquid enim tale est, mortale esse arbitramur & labile, nec obtinere perpetuam posse credimus ævitatē, quod extremis coercitum finibus necessaria circumcludit extremitas. Hilarius lib. III. de Trinit. fol. 3. *Conclusum palmo calum rursus Deo thronus est & terra, quas pugillo continetur eadem; & scabellum pedum ejus est, ne in throno & scabello secundum habitum confidentis protensio speciei corporeæ possit intelligi, cum id, quod sibi thronus & scabellum est, rursus ipsa illa infinitas potens palmo ac pugillo adprehendente concluderet.* Basiliius homil. X. hexaem. *Rejice de corde indecoras imaginationes, ejice a te cogitationem minime decentem, figuræ expers est Deus, simplex, magnitudinis carens, quantitatis exors, ne imagineris formam circa ipsum.* Nazianzenus orat. II. de theol. pag. 26. *Anne corpus Deum esse statues? quo pacto igitur ejus natura infinita est, nullis descripta terminis, omnis expers figuras, tactus, aspectus? an vero & hæc corporibus conveniunt? O licentiam! Non enim cadere certa talia in corporum naturam possunt. An corpus esse dices, & hæc ei competere negabis? O mentis stuporem crassissimum! Consequetur enim, Dei naturam nulla re nostra potiorē esse. Nam cur ei venerationis religiosæ cultum praeestabimus, si loco certo circumscribi potest? aut quid impedit, quo minus ex elementis esse compositus, inque ea vicissim aliquando redigi, vel prorsus etiam interire credi debeat? Nam ipsa rerum compositio pugnae initium est, pugna dissidii, dissidium interitus. At hic prorsus nequit in Deum principemque naturam illam cadere.* Augustinus lib. VIII. de civit. Dei cap. 5. *Si noster animus corpus non est, quomodo Deus, creator animi, corpus est?* Damascenus lib. II. de orth. fid. cap. 3. *Deus sua essentia, ut longe est supra corpus, ita & super quodvis incorporeum. Omne ad Deum collatum, crassum & materiale congeritur, solus Deus verè immaterialis & incorporeus.*

§. CXV. *Antithesis.* Opponenda hæc sunt: 1) *priscis quibusdam philosophis* (*), de quibus Iustinus in epist. ad Diognetum pag. 385. *Aliqui philosophi ignem esse Deum dixerunt, id, ad quod profecturi sunt ipsi, Deum vocantes; alii aquam, alii aliud ex elementis, quæ a Deo sunt creata.* 2) *Rabbinis*, de quibus idem in dial. cum Tryph. pag. 267. *Magistri vestri autumant, manus & pedes & digitos, & animam velut creato & composito animanti esse parenti rerum cunctarum & ingenito Deo, qui propterea etiam Patrem ipsum adparuisse Abraham & Iacobo docent.* Origenes homil. III. in Gen. tom. 1. pag. 17. *Iudæi Deum quasi hominem intelligendum putaverunt, hoc est, humanis membris habituque distinctum.* Atque ex Rabbinis contrarium statuunt. Galatinus lib. II. de arc. cap. 2. *ex libro formationis adducit locum, quod Deum vocent spiritum summum ac primam inter X. unitates incorporeas.* 3) *Tertulliano*, qui in lib. adv. Prax. pag. 409. contendit, *Deum esse corporeum* (**). Augustinus tamen in lib. de hæres. ad Quod vult d. hæres. LXXXVI. eum sic excusat, quod improprie locutus voce corporis utatur pro substantia, cum in lib. de carne Christi pag. 14. etiam angelis & animabus corpus tribuat. 4) *Audianis* sive *Anthropomorphitis*, circ. ann. 370. (Augustinus de hæres. ad Quod vult d. hæres. LXXXVI. vocat eos *Vadianos*; Theodoretus vero *Audeanos*. Fuerunt Monachi Egyptii in eremo Syriæ, ab *Andæo* Syro sic dicti. Lutherus in Genes. eos quodammodo excusare conatur. Anno 939. in Italia hæresis eorum renovata est, contra quos recentiores Anthropomorphitas mul-

tum sudavit Ratherius Veronensis, teste Sigeberto Gemblacensi in chron.) qui Deo formam & partes humani corporis tribuerunt. Epiphanius hæres. LXX. Tripart. lib. X. cap. 7. Nicephorus lib. XI. cap. 14. lib. XIII. cap. 10. 5) *Conr. Vorstio*, qui in lib. de Deo & attrib. pag. 201. *Deo vere corpus attribui posse disputat, si per corpus vera & solida substantia intelligatur.* pag. 251. *Deus ex sententia Tertulliani suum corpus, hoc est, suam veram & solidam substantiam habet.* At hac ratione & rerum & verborum confusionem introducit. Spiritus & corpus sunt species contradistinctæ; cum ergo Deus sit spiritus, non poterit esse corporeus. Et causæ igitur elenchus & *ἡμῶν λέγειας* est in Vorstii argumentulo. Per solidam substantiam aut intelligitur *veritas essentialis*, aut *proprietas quantitatis dimensionis*. Si *priori* modo, falsum est, quod omnis substantia solida, hoc est, vere existens, sit corpus. Si *posteriori*, falsum est, quod Deus sit solida substantia. Per solidum intelligitur vel *densitas*, vel *perfectio*, *firmitas & immutabilitas*. *Priori* modo negamus, Deum esse solidam substantiam, *posteriori* concedimus. Ibid. pag. 239 & 240. disputat: *Deum habere magnitudinem quandam intelligibilem, ac dici magnum, non solum ratione qualitatis, sed etiam respectu quantitatis, sed divinæ & spiritualis, hoc est, quæ substantiæ divinæ conveniat.* Resp. magnus Deus est non quantitate corporea, sed potentia, virtute, operatione, non *σωματικῶς*: sed *θεικῶς*. Ipsorum quoque hominum sapientia magna dicitur non mole, sed virtute. Vide disp. V. de gloria Dei thes. 12. Valeat proinde commentum Vor-

M 2

stii,

(*) Ex antiquissimis philosophis, qui Deum putaverunt corporeum, sufficiat heic commemorasse ZENONEM, cognomine *Elearem*, quem vero eapropter reprehendit Aristoteles libr. de Zenone, *Xenophane & Gorgia*, cap. IV. p. 844. tom. II. oper. itemque EPICURVM, ejusque sectatores, qui præter corpora & inane nihil esse adseruerunt; nec non HERACLITVM, HIPPOCRATEM aliosque philosophos, qui Deum formam esse dicebant corporei hujus orbis, sive *ὅλην αὐτὴν οὐρανὸν, materiam certa quadam ratione adfectam atque dispositam*, verb. grat. ignem ratione præditum, qui instar animæ totam hancce molem corpoream pervadat.

(**) De TERTULLIANO vide annotationes nostras ad rom. I. loc. theol. p. 166. ubi & de aliis tum antiquioribus, tum recentioribus, qui Deo corpus adscripserunt, copiose disseruimus. Legi quoque merentur, quæ de veteribus doctrinæ celestis corruptoribus, qui Deum ab omni corpore secretum esse negarunt, DIONYS. PETAVIUS, dogmat. theol. rom. I. libr. II. cap. I. p. 86. seqq. edit. recentiff. & JO. BAPTISTA COTELERIVS, ad Clementinor. homil. XVII. tom. I. par. apostol. p. 738. observarunt.

filii, ex cuius hypothefibus Englinfermius in discept. contra Vorst. deducit, quod statuatur Deum quendam corporeum, visibilem, longum, latum & profundum, in certo quodam loco affixum, non omni - sed multipotentem, non omni - sed multifigum, adeoque Deum non Deum. 6) Photinianorum somnio, quod exponit Schmalz in exam. 157. error. err. XVIII. pag. 8. Tam ex sanguine Mariae, quam ex materia a Deo ad Christi corpus gignendum allata Christum genitum esse dicimus, nec enim Filius Dei nominari ab ipsa conceptione posset, nisi aliquid ex parte Dei ad eum constituendum accessisset, sed esset tantum Mariae filius. Atqui illa materia a Deo ad Christi corpus allata, aut est ex ipsa Dei essentia, qua ratione Deus statuitur corporeus, aut extra eam, & sic illius respectu Christus non poterit dici Dei Filius ex Deo genitus.

*Argumenta
contra spiri-
tualem Dei
essentiam.
1. ab hominis
formatione.*

§. CXVI. Argumenta eorum, qui Deo corpus tribuunt, potiora haec sunt: 1) Ab hominis formatione. Genes. I. 27. Creauit Deus hominem ad imaginem suam. At si Deus incorporeus, quomodo ad ejus imaginem homo

corporeus conditus? Hoc argumento Anthropomorphitas fuisse usos, refert Basiliius homil. X. hexaëm. & Necephorus d. l. Resp. quamvis in corpore primi hominis, utpote immortalitatis particeps, suo modo imago Dei recte statuatur, ut ostensum fuit in tract. de imag. Dei §. 104. (contra Polanum, qui part. II. syll. theol. theol. pag. 56. subjectum in τῷ sive sedem, in qua imago Dei locata est, solam animam esse statuit); tamen non corporis nec corporeae figuræ, sed iustitiae, sanctitatis, immortalitatis &c. in anima & corpore relucens respectu homo ad imaginem Dei conditus, ut ex Ephes. IV. 24. Coloss. III. 10. §. 31. & seqq. fuit demonstratum. Origenes homil. I. in Genesim tom. I. p. 6. Non corporis figmentum Dei imaginem continet. Is autem, qui ad imaginem Dei factus est, interior homo noster, est invisibilis & incorporealis & incorruptus atque immortalis. In his enim talibus Dei imago rectius intelligitur. Augustinus lib. VI. de Genes. ad lit. cap. 12. Quod

homo dicitur factus ad imaginem Dei, non secundum corpus, sed secundum intellectum mentis accipiendum est: quanquam & in ipso corpore habeat quandam proprietatem, quae hoc indicet, nimirum quod recta statura factus est. lib. XVII. de civit. Dei cap. 5. Ne secundum corpus credatur homo in carnis huius effigie factus ad imaginem Dei, adduntur & alae, quas utique non habet homo, & dicitur de Deo: sub umbra alarum tuarum protege me, ut intelligent homines de illa ineffabili natura, non propriis, sed translatis rerum vocabulis ista dici. Vide Bernhardi ferm. XXIV. in Cant. col. 464.

§. CXVII. II) A membrorum corporeorum - attributione.

In scripturis saepius tribuuntur Deo membra & organa corporea.

2. a membrorum corporeorum attributione.

Resp. 1) si haec proprie accipienda essent, monstrosa corporis figura ipsi tribuenda foret, tribuuntur enim illi septem oculi Zach. III. 9. alae Psal. XVII. 8. vocatur leo, ursus, &c. 2) Proinde κατ' ἀνθρώπου πάθειαι καὶ συγκατάβασις, utpote συμβολικῶς dicta ea sunt accipienda. Vide loc. §. 71. 72. Justinus in qq. & resp. ad orthod. q. X. p. 311. τὰ ἀλληγορικῶς παρὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Θεοῦ λεχθέντα κατ' ἀναφορὰν ἐλήχθη ἐκ τῶν φύσει εἰς τὸ εὖ φύσει, οἷον αἰς τὸ ὡς φράνθη κύριος ὁ σμὴν ἐνωδίας, ἐπὶ μὲν τῶν ἀνθρώπων ὡς φράνθη κατὰ φύσιν, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ καταχρηστικῶς καὶ εὖ φύσει. Chrysostomus orat. XVIII. tom. 5. fol. 104. μὴ πρόσκει τῇ ἐντελείᾳ τῶν λέξεων, ἀλλὰ λάβε θεοπρεπῆ τὰ νοήματα: ne attende vilitati verborum, sed sensus Deo dignos inde collige. Gregorius M. lib. XXXII. Moral. cap. 4. Deus non solum ab humanis membris similitudinem in se recipit, sed aliquando etiam ab avibus, aliquando ab insensatis rebus dissimiles quasdam similitudines trahit. Augustinus lib. de speculo cap. XII. Humanae tu Deus noster nimis bonus & pius consulens infirmitati, dignaris te nobis insinuare non tua proprietate, sed aliqua saltem similitudine. Vnde & nostrorum qualitatem membrorum habere describeris, volens passionum indigna de te ipso adhaec perferre, ut, quia, sicut es, te usquimur scire

scire in praesenti miseria, per nostram nos ad tua trahas, & nos, dum condescendis nobis, facilius confurgamus tibi. Theophylactus in cap. XXII. Matth. *Deus seipsum comparat animalibus, non, quod talis ipse, sed quod nos tales, ὅταν γὰρ ὡς θηρία ζῶμεν, γίνεσθαι καὶ ἐκεῖνος ἡμῶν πανθὴρ καὶ ἄρτος καὶ λίαν.* Damascenus lib. I. orth. fid. cap. 14. *πάντα τὰ σωματικῶς εἰρημένα ἐπὶ τοῦ κεκρυμμένου ἔχει τινὰ ἵστίαν ἐκ τῶν κατ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκιδάσκουσιν, εἰ μὴ τι περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ τοῦ λόγου ἐπιδημίας εἴρηται,* (quod posterius probe notandum, quia dubium nullum, ad λόγον ἐνανθρώπῃσιν καὶ ἐνσάρκωσιν hic haberi respectum.) Nicephorus libr. XI. hist. cap. 14. *Divini Numinis operibus humanarum partium vocabula tribuit scriptura sacra, quandoquidem eo modo, qui res subtiliores percipere nequeunt, facilius Dei consilium intelligunt.* Suidas *συγκατάβατον* sic describit: *ὅταν μὴ ὡς ὁ θεὸς φαίνεται, ἀλλ' ὡς ὁ δυνάμενος,* (al. βουλόμενος) *ἐντὸν θεωρεῖν ὅλος τε ἐστίν, ὅτως αὐτὸν δείκναι ἐπιμετρῶν τῇ τῶν ὁρῶντων ἀδυναμίᾳ τῆς βίψως τὴν ἐπίδεξιν: cum Deus non, ut est, adparet, sed ut is, qui cum spectare vult, cernere potest, ita sese ostendit, accommodata sui demonstratione ad videntium imbecillitatem.* 3) Ut quaedam *ὑπονωτικῶς* Genes. III. 22. quaedam *μυμητικῶς* Psal. LXXIII. 11. quaedam *μετανομητικῶς* Psal. XVIII. 2. de Deo dicuntur, ita quoque *μεταφορικῶς καὶ οἰκονομικῶς* (ut loquitur Theodoretus dial. 2.) quaedam ipsi tribuntur, quae intelligenda sunt *θεοπροπῶς*. 4) Illorum quaedam *ab homine*, quaedam *ab aliis creaturis* desumuntur. a) *Ab homine* partes hominis, membra corporis, sensus, affectus, actiones, subjecta & adjuncta humana. Pars hominis, ut *anima* Esaj. I. 14. Jerem. V. 9. membra corporis, ut *caput* Dan. VII. 9. 1 Corinth. XI. 3. *oculi* Psal. XXXIV. 16. 2 Reg. XIX. 16. *palpebrae* Psal. XI. 4. *pupilla* Deuter. XXXII. 10. or Matth. IV. 4. *aures* Psal. XXXI. 3. *nasus* 2 Sam. XXII. 9. 16. *nares* Genes. VIII. 21. *facies* Psal. XXXI. 17. *cervix* Jerem. XVIII. 17. *manus* Actor. IV. 28. *dextra* Psal. CXVIII. 15. *brachium* Psal. LXXVII. 16. *digitus* Exod. VIII. 19. *cor* Genes. VI. 6. *viscera*

Esaj. LXIII. 7. *pedes* Psal. CX. 1. *tergum* five *posteriora* Exod. XXXIII. 23. quibus omnibus quid symbolice denotetur, ex analogia cum usu harum partium in humano corpore & ex contextu cujusque loci facile intelligitur. Vid. Flacius in clav. script. Ex sensibus tribuitur ipsi *memoria* Psal. CXV. 12. eique opposita *oblivio* Psal. XIII. 2. *visus* Genes. I. 4. *auditus* Psal. V. 2. *odoratus* Genes. VIII. 21. Ex affectibus *patientia* Genes. VI. 6. *laetitia* Proverb. I. 26. eique oppositus *dolor* Genes. VI. 6. *spes* Esaj. V. 4. *ira* Jerem. IX. 9. *zelus* Esaj. IX. 7. *zelotypia* Numer. XXV. 11. *odium* Esaj. I. 14. quae omnia absque ulla perturbatione, ἀταξία, rationis repugnantia, temporis mora, adeoque omni imperfectione, *θεοπροπῶς* Deo tribui intelligenda sunt, unde regula scholasticorum: *Affectus* in Deo notant *effectus*, quin & moderationes illorum affectuum itidem ἀνθρωποπῶς Deo tribuuntur, ut *patientia* Esaj. V. 4. *longanimitas* Exod. XXXIV. 6. *mansuetudo* Psal. CIII. 10. &c. Ex actionibus humanis tribuitur ipsi *cogitatio*, Jerem. XXIX. 11. *cognitio* Genes. XXII. 12. *faciei absconditio* Psal. XXX. 8. *elevatio faciei* Psal. IV. 7. *locutio*, *risus*, *descensus* &c. Ex subjectis humanis tribuitur ipsi *thronus regius* Psal. IX. 8. *scabellum pedum* Esaj. LXVI. 1. *habitatio* &c. Ex adjunctis vocatur *pastor*, *signifer*, *bellator* &c. b) Ex aliis creaturis petita attributa fere sunt innumera, vocatur enim *sol*, *lux*, *scutum*, *cornu*, *ignis*, *rupes* &c. quae etiam per *μετωνομίαν* quandam explicari possunt.

6. CXVIII. III) A-Dei locutionis. Si Deus non habet vere 3. a Dei locutione. corporea membra, quomodo loquitur angelis & hominibus?

Resp. Augustinus lib. XVI. de civitate Dei cap. 6. circa med. *Veritas incommutabilis aut per se ipsam ineffabiliter loquitur rationalis creaturarum mentibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, sive spiritualibus imaginibus nostro spiritui, sive corporalibus vocibus corporis sensui.* Origenes homil. III. in Genes. tom. I. pag. 17. *Hoc ipsum, quod vel aspirat in corde uniuscujusque sanctorum, vel sonum vocis pervenire ad aures ejus facit, locutus homini Deus dicitur,*

M 3

sicut

sicut & cum nota sibi esse indicat, quae unusquisque vel loquitur vel legit, audisse se dicit &c. Si vox humana aër, istus, hoc est, lingua percussus dicitur, potest & vox Dei dici aër, istus, vel vi vel voluntate divina. Et inde est, quod si quando vox diuinitus datur, non ad omnium aures, sed ad quorum interest, auditus allabatur, ut agnoscas sonitum non linguae pulsus redditum, alioquin fieret communis auditus, sed superni nutus moderamina gubernatum, quamquam prophetis saepe & patriarchis, caeterisque sanctorum etiam sine vocis sono verbum Dei factum esse referatur, in quo illuminata mens per Spiritum Dei formatur in verba. Alcuinus lib. II. de Trinit. cap. 17. Quamvis praeco verba referat iudicis, non scribitur in gestis: praeco dixit vel fecit, sed iudex dixit vel fecit.

§. CXIX. IV) A Dei locatione. Deo tribuitur locus, qui est proprium corporis accidens.

Psal. LXVIII. 17. ac sedes & solium Ps. IX. 8. Resp. ex regula superius proposita. Non proprie, sed figurate, per quamdam οἰκονομίαν talia Deo tribui: locus ipsi tribuitur propter externam aliquam adparationem vel peculiarem actionem, sedes propter maiestatem, auctoritatem, sublimitatem. Cyrillus lib. XII. thesauri cap. 14. Quando de Deo sedere, & sedes aut solium dicitur, nihil aliud intelligitur nisi principatus & regia potestas, quam naturaliter super omnes habet creaturas. Magna enim amentia est, sessionem & sedem, aut omnino fitem aliquem Deo tribuere, sed quae corporaliter nostro more de ipso scribuntur, conuenienter intelligenda sunt. Epiphanius in ancorat. p. 504. τὸ κάθεται μὴ πάλιν ὑπολαμβάνει ἀνθρώπινως, ἀλλ' ἀνεκδιμήτως καὶ ἀκαταλήπτως: sedet, ne accipias humano sensu, sed ineffabili & incomprehensibili.

§. CXX. Queritur I) An spiritualitas & ἀσώμασια recte referantur inter Dei attributa? Resp. ratione nostri conceptus τὸ esse spiritum ipsam Dei essentiam, non attributum aliquod essentiae

exprimere, ac praedicare de Deo in quid, recte asseritur, unde generis locum in definitione Dei obtinet; idem enim est, siue dicas, Deus est essentia spiritualis, incorporea, siue dicas, Deus est spiritus incorporeus. Nec tamen ex eo inferendum, spiritualitatem & ἀσώμασιαν minus recte inter attributa referri; a) Quia etiam reliqua attributa non sunt accidentia essentiae Dei superaddita, sed ipsa Dei essentia. Quamvis igitur docendi causa quaedam attributa dicantur essentiam divinam exprimere, per modum, quidditatis, ut hoc ipsum, de quo agimus, quaedam per modum qualitatis, ut, reliqua; nemo tamen cogitare debet, in Deo dari accidens praedicamentale essentiae superadditum, id enim cum simplicissima ejus natura pugnaret. Quod si ergo spiritualitas ideo non est attributum, quia ipsam essentiam Dei notat, utique nec reliqua attributa distincte ab essentia considerari & in peculiare classes redigi poterunt. b) Quando Deus dicitur spiritus, tum per vocem spiritus essentia divina nequaquam limitatur, restringitur, & in certam entium categoriam includitur, sed juxta scripturae ductum duntaxat quodammodo explicatur. Vt enim Deus est essentia infinita omnes entium classes transcendens, sic quoque est spiritus infinitus, omnes spirituum species, angelos & animas humanas, infinitis modis transcendens, ac proinde nomen spiritus non analogice, multo minus σωματώδως, sed plane singulariter μονοτρόπως de Deo praedicari intelligendum, ac diversissima est vocis hujus significatio, quando Deo tribuitur, ab ea, in qua angelis tribuitur, ut nulla generis analogi communio hic cogitari debeat.

§. CXXI. Queritur. II) An pugnat cum Dei ἀσώμασια, conari Deum depingere? (*) Aventinus lib. VIII. annal. cap. 15. n. 17. refert, quod Joh. XXII. pontif. Rom. illos, qui supremam maiestatem divinam senis, adolescentis, columbae imagine pingebant, laesae religionis accersiverit, eosque anthropomorphitas esse renuntiaverit, quin & quosdam eorum ad ignem con-

Q. 2. An pugnet cum Dei ἀσώμασια, Deum velle depingere?

(*) Conferenda, quae de hocce argumento scripsit GERHARDVS noster loc. theol. rom. III. de lege

Dei cap. IV. sect. IX. §. 67, 68, & 91. cui jungi meretur CHEMNITIVS, in exam. concil. Trident.

condemnatorem; cum quo pontificis iudicio ex papali cathedra prolato, quemodo Jesuitæ conciliare velint ejusmodi picturas in papam frequentissimas, ipsi viderint. Calviniani graviter nos accusant, quod parum memores præcepti divini Deut. IV. 15. & seqq. Deum pingere annitamur, & hac ratione anthropomorphitarum hæresin animis rudiorum instillemus. Sed salva res est. a) Distinguendum inter ipsam Dei essentiam sive *ὁσιον*, & Dei revelationem sive *δρασμα*. Essentia Dei, utpote spiritua-

lis, *ἀσώματος*, infinita, invisibilis &c. depingi nec potest nec debet, sed adparitiones divinx in sacris literis propositz absque ullo omnino peccato depingi possunt. b) Quod si enim animo concipere licet interius tales imagines, quæ ex lectione historica divinarum revelationum in eo formantur, quidni etiam penicillo licebit easdem, exprimere exterius & oculis contuendum offerre illud, quod in animo est depictum? Ut geometra idem describit lineis, quod arithmeticus describit numeris, sic pictor id ipsum peni-

part. IV. loc. II. sect. IV. cap. I. §. 3. Excussa quoque est hæc quaestio a SCHROEDERO in *apodixi theol. de imaginibus*, PAVLO TARNOVIO, in *consiliis Deckerini*, vol. II. f. 114. 115. CASP. ERASM. BRÖCHMANDO, in *synt. theol. rom. II. art. de lege*, cap. VII. quest. I. fol. 21. 22. MEISNERO, in *colleg. adiaphor. disp. III. §. 26. seqq. p. 57. 58.* OSIANDRO in *theol. morali*, p. 273. DANNHAVERO in *colleg. decalog. disp. III. §. VI. seqq. p. 118. seqq.* b. cancell. PFAFFIO in *disseratat. theol. casuali de eo, quod licitum est circa picturam imaginum*, SS. Trinitatis & personarum divinarum, aliisque. Ceterum hi ipsi theologi inter Iconoclastas & Iconodulos, qui olim tot turbas in ecclesia christiana excitarunt, mediasthedunt via, ecclesieque germanicæ & gallicæ, quæ Caroli M. ætate floruit, sequuntur vestigia, nec damnant figuras emblematicas sanctæ Trinitatis, quæ ex sacris literis representantur, licet alias damnant ex arbitrio pictorum fictas. Atque huc quoque tendunt ea, quæ Gerhardus noster supra de hocce argumento disseruit. Quod ad cœtus reformati doctores attinet, constat, eos ad unum fere omnes imagines sacras, maxime deitatis & personarum divinarum, penitus rejicere. Eminent ex iis IO. CALVINVS, in *instis. christ. relig. lib. I. cap. II.* DANIEL CHAMIERVS, in *penstrat. cathol. rom. II. libr. XXI. cap. II.* PETR. MOLINÆVS, in *thes. theol. de imaginibus & idolis*, quæ thesauro disput. theol. *Seductionum*, tom. I. insertæ sunt, part. I. §. XXIV. seqq. p. 267. seqq. MOSES AMYRALDVS, in *thes. theol. de imaginibus*, quæ habentur in *synagm. disp. theol. Salmaricus*, p. 777. seqq. ANDR. RIVETVS, in *exerc. LXXII. in Genes. fol. 275. seqq.* & in *Exod. XX. fol. 1254. seqq. oper. tom. I.* IO. DALLÆVS, *libr. II. de imaginibus*, FRID. SPANHEMVS, in *historia imaginum restituta*, & IAC. BASNAGE in *histoire de l'église*, libr. XX. cap. II. III. fol. 131. seqq. Vt alios taceamus. Eandem cum reformatis sententiam adoptarunt quoque discipuli IO. ARMINII, qui *remonstrantes* in Belgio vocantur. Laudasse ex iis sufficiat EPISCOPIVM, *instis. theol. libr. III. sect. III. cap. I. oper. tom. I. f. 170. & libr. IV. sect. II. cap. X. f. 287. 290.* LIM-

BORCHIVM, in *theolog. christiana*, libr. V. cap. XXXIII. §. V. f. 492. & CATTENBURGIUM, in *spicileg. theol. christ. libr. IV. cap. XXX. §. XI. f. 702. seqq.* In alia omnia hæc abeunt plerique ecclesie romanæ doctores, ex quibus sunt, qui statuunt, non tantum imagines divinitatis iuxta adparitiones ac repræsentationes biblicas factas (quas & admittit catechismus concilii Tridentini, part. III. ad præceptum I. decalogi) sed & alias, quæ alia planè forma præter scripturas sacras sunt effictæ, admittendas esse. Nonnullos ex iis, qui ita sentiunt, adlegavit cardinalis GOTTI, in *theol. schol. dogmat. rom. XVI. fol. 161. seqq.* Conferri meretur ex nostris PETR. ZORNIVS, in *hystor. biblicorum pictorum*, p. 111. seqq. Iam vero & BENEDICTVS XIV. qui nostra ætate sedi romanæ præfuit, quum adhuc cardinalis esset PROSPER de LAMBERTINIS, in vastissimo opere de *canonisatione sanctorum*, libr. IV. part. II. cap. XX. & illas adprobare imagines haud dubitavit, quæ Deum patrem repræsentant in forma senis, & in huius sinu Christum, & inter utrumque Spiritum S. in forma columbæ, licet nulla Trinitatis repræsentatio sub hac figura in sacro codice deprehendatur. Verum, quum IOSEPHVS, episcopus Augustanus, serenissimus Hassiæ Landgravius, longo post tempore ex eo quævisisset, num imagines Spiritus S. sub speciosa juvenis forma essent tolerandæ? sine ambagibus respondit doctissimus iste ecclesie romanæ præsul, tales imagines e medio tollendas esse, quod Spiritus S. in sacris literis nunquam ita adparuisse legatur. Vt proinde priora cogitata per posteriora emendasse videatur pontifex romanus. Quod restat, hoc unicum paucis subiungimus: fuisse quoque inter recentiores præsulis romani sectatores, qui divinitatis imagines rejecerint. Eminent ex iis NATALIS ALEXANDER, Dominicanorum ordini adscriptus & LA COB. le FEVRE, theologus Sorbonicus, ille quidem in *hyst. ecclesiast. ser. VIII. diss. VI. f. 759. 760.* hic vero dans son *exercicien d'Eudoxe & d'Evariste sur l'histoire des Iconoclastes du P. Maimbourg*, p. 154. seqq. Prætermittimus alios a b. cancell. PFAFFIO loc. cit. p. 8. seqq. adlegatos.

penicillo format exterius, quod in mente concipitur interius. 3) Quin imo quando tales divinæ revelationes verbis & sermone efferuntur, mediante aurium sensu εἰκόνες & imagines earum in animo formantur, quidni ergo licitum fuerit figuris ac picturis id ipsum oculis obijbere, quod per verba auribus fuit oblatum? Apostolus Gal. III. 1. ante oculos Galatarum Christum crucifixum *praescriptum*, vel ut Lutherus vertit, *depictum* fuisse asserit, h. e. tam clare & perspicue doctrinam de Christo crucifixo fuisse ipsis propositam, ac si coram ante oculos viderent ipsum crucifigi. Vide tract. de lege Dei §. 67.

§. CXXII. *Usus practicus*. παρασκευαστικός & quidem duplex:

I) *ad Deum summum illum spiritum amandum*. Deus summus ille increatus spiritus nobis hominibus corporeis dedit *spiritum viventem*, vel ut in hebræo est רוּחַ *vitarum* Gen. II. 7. animam puta rationalem, cui spiritus nomen in scripturis tribui infrequens non est Ps. XXXI. 6. CXLVI. 4. Eccl. III. 21. VIII. 8. &c. (quam ideo spiritum vel spiraculum vitarum dici existimant, quia non ad temporalem tantum, sed etiam æternam & spiritualem vitam homo per eam conservari debuit. Sed hebr. רוּחַ est plurale tantum, quia vita plures annos aut gradus complectitur.) Hic spiritus noster creatus fide & amore adhæreat Spiritui increato. Nihil, quod est corporeum & visibile, animæ nostræ desiderium potest satiare & explere, est enim spiritus omnibus rebus corporeis nobilior ac præstantior. Nihil, quod est mortale, corruptibile, transitorium, animæ quietem largiri potest, siquidem hic spiritus noster ad æternitatem creatus est, in æterno igitur, incorporeo & increato spiritu quietem suam unice querat, unde 2 Cor. IV. 18. vere pius apostolus sic describit, quod non contemplantur σκοπῶντες τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα; τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Quæcunque in hexaëmetro mosaico a Deo creata describuntur sunt corporea & transitoria; angelos intra illud hexaëmeri spatium conditos esse facile concedimus,

sed eorum utpote invisibilium creationem. Moyses historiographus prætermittit) solus homo ex omnibus creaturis respectu animæ est spiritualis, incorporeus & æternus, ergo in reliquis creaturis non querat desiderii sui finem & animæ suæ quietem. Condito homine Deus quievit, quia in homine quiescere & habitare voluit, ergo & homo in Deo unice desiderii sui finem & spiritus sui quietem querat. Summus ille spiritus est creator nostri spiritus, ejusque principium & finis, non ergo quiescit spiritus noster, nisi in suo principio. *Unaquæque res secundum id vivat, unde vivit. Unde vivit caro tua? de anima tua, (de spiritu tuo) nam illa separata, caro moritur. Unde vivit anima tua? (spiritus tuus) de Deo tuo. Unaquæque harum secundum vitam suam vivat. Caro sibi non est vita, sed anima carnis est vita. Anima sibi non est vita; sed Deus est animæ vita, debet ergo secundum Deum vivere.* Augustinus serm. XIII. de verb. apost. *Peccisti o Pater spirituum universæ carnis spiritum nostrum ad te, ideo irrequietus est spiritus noster, nisi quiescat in te.* Idem Augustinus conf. cap. 1. Qui infra se ac dignitatem suam aliquid amat, sibi ipsi injuriam facit. Jam vero anima nostra, utpote spiritus ad æternitatem conditus est omnibus creatoris corporeis præstantior, ac solo Deo inferior, ergo non adhæreat amore rebus corporeis ac transitoriis, sed summo spiritui, ad quem proxime accedit. 1 Cor. VI. 17. *Qui adhæret Domino, est unus spiritus.* Quo plures corporei spiritus, h. e. æreæ & tenuissima corpuscula in re creata, eo magis actiosa & operosa est, eoque magis sursum tendit, ut adparet ex natura ignis, halituum, vaporum &c. Ecce igitur nostra anima, noster spiritus, qui est vere spiritus plane spiritualis & incorporeus non est actuosus & operosus per desiderium conjunctionis cum summo & increato spiritu, in quo omnis ejus beatitudo consistit? Ecce non sursum tendit, cœlestia & spiritualia unice cogitando, desiderando, amando?

CXXIII. II) *Ad Deum in spiritu invocandum*. Hunc practicum usum monstrat nobis Christus Joh. IV. 24. *Spiritus est, Deus, & qui adorant eam, in spiritu & veritate oportet*

et adorare. Infert Salvator hoc modo : Qui est spiritus, ille in spiritu & veritate est invocandus. Deus est spiritus. Ergo. Samaritana de loco orationis quaestionem proposuerat v. 20. cui Christus respondet, discrimen locorum in nov. test. esse penitus sublatum; cum enim Deus sit spiritus incorporeus, ideo ad preces audiendas non est certo cuidam loco adstrictus, non habitat in templis manufactis Actor. XVII. 24. *caeli caelorum non capiunt eum* 1 Reg. VIII. 27. quod autem in vet. test. cultum adorationis & oblationem sacrificiorum in templo hierosolymitano fieri voluit, id factum est propter typum Christi, in cujus assumpta carne habitat tota plenitudo deitatis Coloss. II. 9. In spiritu igitur & veritate adorare est a) absque discrimine locorum Deum ubique praesentem invocare, in omni loco puras manus tollere 1 Tim. II. 8. b) vero & serio cordis affectu, non hypocritica externarum ceremoniarum & circumstantiarum observatione, Deum invocare :

c) in vera fide a Spiritu sancto accensa ipsum invocare. Hilarius lib. II. de Trinit. *Et Samaritanorum & Iudaeorum praesumptio aut collis edito, aut exstructae domus concavo Deum, intra quem omnia & extra quem nihil ejus capax est, continebat. Ergo quia Deus invisibilis, incomprehensibilis, immensus est, att Dominus, venisse tempus, ut non in monte vel in templo Deus sit adorandus, quia Deus spiritus est, & spiritus nec circumscribitur nec tenetur, quia per naturae suae virtutem ubique est, neque usquam abest in omnibus omnia exuberans.* Ambrosius lib. III. de Spiritu S. cap. 12. *Spiritus plerumque ponitur pro gratia spirituali, ergo & hic adoratur Deus, non in malitia cordis, sed gratia spirituali, Spiritus S. donum gratiae spiritualis infundit, in quo adoratur Deus, sicut adoratur etiam in veritate. Non enim adorat, nisi qui veritatem divinitatis ejus pio hauriat affectu.*

SECTIO II.

DE DIVINAE ESSENTIAE INVISIBILITATE.

§. CXXIV.

Deum esse invisibilem, probatur.

Thesis: *Deus in se & sua natura est invisibilis.* Consequens *ἀσωμασίας* est *ἀόρασία*.

Quia enim Deus est incorporeus & immateriatus, ideo etiam est invisibilis. Exod. XXXIII. 20. *Non videbit me homo & vivet*, quod accipiendum non in sensu diviso, quasi possit Deus oculis corporeis videri, licet interim homo moriatur, sed in sensu conjuncto, nullus homo vivus me videre potest. 1 Tim. I. 17. *Regi seculorum invisibili sit gloria.* Vide loc. §. 76. Justinus in lib. de monarch. p. 81. ex Philemone citat : *Θεὸν δὲ ποῖον εἶπός μοι νομίσαι, τὸν πάντ' ὄντα καὶ τὸν ἔχ' ὁρώμενον.* Et ex Orpheo p. 82. *ἔδὲ τις αὐτὸν εἰσοράα θνητῶν, αὐτὸς δὲ γὰρ πάντας ὁρᾷται.* It. *αὐτὸν δ' ἔχ' ὁρῶν, περὶ γὰρ νεφθ' ἰσθίκεται, πᾶσι γὰρ θνητοῖς θνῆται κύρσι εἰσὶν ἐν ὅσοις.* Adversus δ' ἰδεῖν Δία τὸν πάντων μεδέοντα. Origenes lib. I. *περὶ ἀρχῶν* cap. 1. tom. 1. p. 669. multis argumentis, *Deum invisibilem esse.* Exeget. pars II.

se, demonstrat. Agnoverunt id ipsum saniores gentiles. Xenophon lib. IV. de dict. & fact. Socrates p. 467, in Græc. p. 342. in Lat. Deum, qui hoc totum gubernat, esse *ἀόρατον*. Distinguendum tamen 1) inter *visionem corporalem & mentalem*; illius, non hujus respectu, Deus invisibilis dicitur. 2) inter statum *hujus & futurae vitæ* 1 Tim. VI. 16. Augustinus epist. CXII.

§. CXXV. Quæritur I. *An cum invisibilitate Dei pugnent adparitiones ejus in vet. test.?* Resp. adparitiones illæ, quæ ἐνανθροπώσεως præludia fuere, non in nuda divinitate, sed in assumpta forma externa hominis, viri, vel alia, factæ sunt. Augustinus lib. X. de civ. Dei cap. 13. *Sicut sonus, quo auditur sententia, in silentio intelligentiæ constituta, non est hoc, quod ipsa: ita & species, qua visus est Deus, in natura invisibili constitutus, non erat, quod ipse. Veruntamen ipse in eadem specie corporali videbatur, sicut illa sententia in ipso sono vocis auditur, nec illi ignorabant, invisibilem Deum*

N

Deum

Deum in specie corporali nequaquam se posse videre. lib. III. contra Maxim. cap. 26. late probat: *Divinitatem non per substantiam suam, in qua invisibilis & immutabilis, sed per creaturam sibi subiectam mortalium oculis adparuisse, cum voluit.* Nulla ergo necessitate cogimur, ut Alcuini opinionem Photinianis faventem amplectamur, qua lib. II. de Trinit. cap. 17. statuit, visiones illas, quas in vet. test. patribus factae leguntur, per angelicas administrationes esse factas, quod ex collatione Exod. III. & Actor. VII. demonstrare frustra conatur. Augustinus lib. II. de Trinit. cap. 17. *Nimis est temerarium dicere, Deum Patrem nunquam patribus aut prophetis per aliquas visibiles formas adparuisse.*

§. CXXVI. Quæritur II) *An beati in vita aeterna clare & intuitive Deum sint visuri?* Armeni putant, eos non immediate Deum visuros, sed fulgorem quendam, ab essentia divina emanantem. Contrarium testantur: 1) *Scripturae dicta* Matth. V. 8. XVIII. 10. 1 Cor. XIII. 12. 1 Joh. III. 2. 2) *Rationes.* Thomas p. I. q. 12. art. 1. affert duas. Beatitudo hominis consistit in clara Dei visione. At potest homo consequi suam beatitudinem, ad quam conditus. Homo naturaliter desiderat Deum videre, visis enim creaturis, optat videre creatorem. Ergo desiderium illud non est frustra. Interim distinguendum inter proportionem quantitatis & habitudinis, quæ est inter intellectum & intelligibile.

§. CXXVII. Quæritur III) *An Dei essentiam oculis corporeis, sed glorificatis, beati sint visuri?* (*) Vorstius p. 237. affirmat (quamvis sibi contradicat p. 199. *Spiritus externis sensibus non est perceptibilis.*) Augustinus libr. XXII. de civ. Dei cap. 29. & in epist. ad Paulinam in dubio relinquit, quo respiciens Schmalztius in exam. 157 errorum err. CXXIX. p. 35. scribit: *In cælo essentiam Dei videri posse, nondum constat inter theologos.* Scholastici plerique, ut & Jesuitæ, præcise negant IV. sent. dist. 49. Thomas I. q. 12. art. 3. *implicat contradictionem, Deum videri oculo corporeo, ergo ne quidem absoluta potentia illud fieri potest.* Valentinus

Disput. I. q. 13. punct. 8. rationibus hisce nixus: 1) Nullus spiritus cadit sub sensum corpora. Deus est spiritus. 2) Infinitum non potest corporeo sensu finita comprehendere. Deus est infinitus. 3) Nulla potentia potest ferri extra suum objectum. Sed objectum visus corporalis est visibile corporeum. 4) Visionis objectum est color; Aristoteles II. de anim. text. 66. *qui est extremitas perspicui in corpore terminato vel qualitas ex lucido & opaco congregatis exsurgens.* At Deo non convenit color, quia non est corporeus. Scholasticorum sententiam etiam amplectitur Martyr cl. I. loc. c. 4. §. 2. ubi disputat, errare eos, qui Dei essentiam beatorum oculis videri existimant. *Etsi* (inquit) *oculi nostri, cum in patria erimus, confirmandi sunt, oculi tamen manebunt, & corporei oculi erunt, quare suorum objectorum genus & latitudinem non excedent.* Ad dicta scripturæ 1 Cor. XIII. 12. *videbimus Deum a facie ad faciem.* 1 Joh. III. 2. *videbimus eum, sicut est,* respondet, *de visione mentali hæc esse accipienda, cum animæ quoque sua sit facies, sicut angeli faciem Dei vident.* Matth. XVIII. 10. *quibus in vita aeterna similes erimus.* Matth. XXII. 13. probari hoc posset hisce rationibus: a) Scriptura loquitur de illa visione, quæ succedit fidei 1 Cor. XIII. 12. at visio, quæ succedit fidei, est intellectualis, b) quæ est ejusdem rationis in angelis & beatis animabus, at hæc est intellectualis, c) quam homines ex hac vita decedentes statim consequuntur. Confer Becanum p. I. theol. cap. 9. q. 6. Nos mediam ingredi mur viam. Deum in vita æterna a beatis conspiciendum esse, in scripturis revelatum, sed quis futurus sit visionis divinæ modus, an mentalis tantum, an & mentalis & corporalis, vix invenietur definitum. Proinde non potest præcise definiri, nec morose urgeri, corporeis oculis Dei essentiam visum iri. 1 Cor. II. 9. *Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit:* sed nec pertinaciter debet negari, per potentiam Dei ita illuminari ac clarificari posse beatorum oculos, ut ipsam Dei essentiam videant, quia ob rationes physicas, ex communi

(*) Vberius hanc questionem pertractavit GERHARDVS, loc. theol. tom. IX. de vita æterna §. 143, 144.

ni & ordinario naturæ cursu petitas, infinita Dei potentia limitari ac coarctari nequitiam debet. Sealiger exerc. CCCLXVIII. sect. 9. Dicta scripturæ valde sunt emphatica: *Videbimus eum, sicut est, hic in speculo & ænigmate, tunc a facie ad faciem eum videbimus. Erit Deus omnia in omnibus* 1 Cor. XV. 28. ac summa illa beatitudo in visione Dei consistens non videtur glorificatis oculis deneganda. Deus non minus distat infinite ab intellectu creato, quam a visu corporeo. Sed potest intellectus creatus elevari ad Deum intuitivè cognoscendum. Ergo potest etiam visus corporeus elevari ad eum videndum. Excipiunt Scholastici in proportionem objecti & potentie plus distare Deum a visu corporeo, quam ab intellectu creato, quia Deus extra totam latitudinem objecti visus est, non est autem extra objectum adæquaturn intellectus creati. Resp. *Deus potest plura præstare, quam nos intelligimus*. Si potest salva infinitate elevari intellectum ad intuitivam sui cognitionem, utique etiam glorificatum oculum, salva invisibilitate sua, potest elevari ad claram sui visionem.

§. CXXVIII. *Vsus practicus.*
Agnoscamus grato corde & ore, *Vsus practicus.* quod invisibilis Deus ex arcana maiestatis suæ sede prodiens non solum in mundi creatione Rom. I. 20. sed etiam, ac vel maxime in Filii missione, Joh. I. 18. & in verbi prædicatione sese nobis revelavit. De patefactione in creatione mundi sic loquitur Ambrosius in comm. Rom. I. *Vt Deus, qui natura invisibilis est, etiam visibilibus posset sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate sua manifestaret.* De patefactione in missione Filii loquitur ipse Salvator Joh. XIV. 9. *Qui vidit me, vidit Patrem.* Irenæus lib. IV. adv. hæres. cap. 4. p. 241. *Agnitio Patris est Filii manifestatio. Invisibile Filii Pater, visibile autem Patris Filius.* Pater se manifestat in Filio, Filius in verbo, quotquot illud vera fide amplectuntur, in lumine Dei vident lumen Psal. XXXVI. 10. & a facie ad faciem aliquando in vita æterna Deum videbunt. Videbunt & amabunt, amabunt, & laudabunt in seculum.

SECTIO III.

DE DIVINÆ ESSENTIÆ SIMPLICITATE.

§. CXXIX.

*Deus est simplicissimus
Eius.*

Thesis. *Essentia divina est simplicissima*, expers omnis compositionis, admixtionis ac divisionis, adeoque omnium accidentium. Probatur hoc: 1) *Ex remotione omnium compositionis specierum.* Modi compositionis sunt septem: *Primo*, ex partibus quantitativis, ut corpus. *Secundo* ex materia & forma, ut compositum essentiale. *Tertio* ex genere & differentia, ut quælibet species. *Quarto* ex subiecto & accidente, ut quælibet substantia creata. *Quinto* ex actu & potentia. *Sexto* ex supposito & natura. *Septimo* ex esse & essentia. At Deus nullo hoc modo compositus. 2) *ex Dei infinitate*, 3) *ex Dei perfectione*, 4) *ex Dei æternitate*. Omne compositum est principiatum, componentia enim non possunt esse post compositum, sed eo priora. Scholastici dicunt: In Deo non posse requiri duo ex-

trema substantialia componentia, quæ tamen se actu distinguuntur ex natura rei. Quæ enim actu ex natura rei inter se distinguuntur, non possunt inter se uniri & coalescere, nisi per actionem alicujus causæ efficientis, quæ semper est prior. 5) *Ex attributorum cum essentia divina identitate*; 6) *Ex Dei immutabilitate*. Augustinus libr. V. de Trinit. 16. Vide loc. §. 80. 81. 82. Justinus in quæst. & resp. ad orthod. q. CXLIV. pag. 379. *Non ad instar creatæ naturæ Deus est, ut id, quod fit, & quod habeat, per compositionem intelligatur, sicut natura creata, verum pro eo atque naturam obtinet, ita etiam intelligendus est, id, quod fit, & quod habeat, obtinere supra compositionem.* Origenes libr. I. περὶ ἀρχῶν. cap. 1. tom. 1. p. 668. *Deum, qui est omnium principium, compositum esse, non est putandum, ne forte priora ipso principia inveniantur, elementa esse; ex quibus compositum est omne, quicquid illud est, quod compositum*

positum dicitur. Ruffinus in expof. fymb. Deum cum audis, substantiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine ulla admixtione, invisibilem, incorpoream, ineffabilem, inaeftimabilem, in qua nihil adiunctum, nihil creatum fit, sine auctore, est enim ille, qui auctor est omnium. Damascenus lib. I. orthod. fidei c. 12. τὸ θεῖον ἀπλὸν καὶ ἀσύνητον.

§. CXXX. Ceterum Deus ea ratione simplex: 1) Vt sit simplex absolute, angeli & animæ dicuntur simplices in sensu comparato, quia non sunt ita composita, ut corpora; sed Deus dicitur simplex in sensu absoluto, quia nullam admittit compositionem. Virtus quanto unitior, tanto fortior, quanto autem unitior, tanto simplicior, quanto igitur fortior seu potentior, tanto simplicior, cum ergo divina essentia sit omnipotens, erit simplicissima. 2) Vt non solum ipse in se & sua essentia sit omnis compositionis expers, (cum in eo realiter non distinguantur, id quod est, & quo est, qui habet & quod habet,) sed etiam ut in alicujus rei compositionem venire nequeat. Quod enim venit in alicujus compositionem, non est primo & per se agens. Non enim manus agit, sed homo per manum. Si ergo Deus esset corporis forma, non esset prima & per se agens causa, & per consequentiam non esset prima causa. Savanorola lib. I. de verit. fidei cap. 7. Venire in compositionem alterius est entis incompleti, quod ex sua natura aptum est cum alio ente incompleto constituere aliquod perfectius utroque componente. At Deus est ens completum & perfectissimum. Vide loc. §. 86.

§. CXXXI. Antithesis. Simpliciter Dei labefactat (*) I) Vorllius tract. de Deo pag. 247. Videtur aliquid in Deo diversitatis inesse, ut aliud sit ipsa Dei substantia vivens, aliud vita seu vis illa, per quam vivit, ibid. p. 209. Non sunt (inquit) axiomata, vulgo quidem recepta, simpliciter & omni modo vera, in Deo non cadere ullam diversitatem aut compositionem. Item

nullum omnino in Deo accidens esse, sed quicquid in ipso est, Deum ipsum esse. Annon enim diversae sunt in Deo personae? annon diversae relationes? an idem est generatio Dei, quod ipse Deus, aut generatio activa idem, quod passiva? aut idem est agere, quod pati? Et si haec omnia Deus ipse sunt, quomodo igitur inter se differunt? (Quo hæc spectent, quilibet facili negotio animadvertit, nimirum ut mysterium Trinitatis tanquam repugnans divinæ essentiae simplicitati convellatur. Sed de hoc objecto paulo post dicitur.) p. 210. scribit, in Deo esse quasi materiam, essentiam scilicet spirituales instar generis, & quasi formam nempe proprietates essentielles instar differentiae. Ibid. Nihil vetat generatim asserere aliud atque aliud in Deo, five etiam in Dei essentia esse, idque per naturae necessitatem ab aeterno. Accedunt varia scripturae testimonia, quibus asseritur, aliud & aliud in Deo esse, videlicet subiectum & accidens, five agens & actionem, verbi gratia cum jurat Deus per animam suam Jerem. LI. 14. Amos VI. 8. cum dicitur spiritus in ipso esse 1 Cor. II. 11. Item: aliud est ipsum vivens subiectum, aliud vita ipsa, sicut alius est, qui habet, aliud, quod habetur. Atqui 1) ex eo, quod mens nostra essentiam & divinæ essentiae attributa distincte concipit & considerat, ἀντιθέτως inferitur, in Deo hæc esse realiter distincta. 2) Differentia realiter differt a genere, cum sit extra generis essentiam. At proprietates Dei essentielles non differunt realiter ab essentia Dei, nec sunt extra essentiam Dei, nec sunt accidentia essentiae, ut in Loc. §. 48. latissime fuit demonstratum. 3) Essentia divina plus quam toto genere differt ab essentia rerum creaturarum, cum illa sit infinita, hæc finita; quando igitur attributa divina de essentia divina prædicantur, non ut differentiae generis latitudinem coarctant, sed ut realiter idem cum divina essentia de eadem prædicantur. 4) Ipsum vivens & vita in Deo non differunt realiter, quia Deus non vivit per aliud essentiae superadditum, sed vitam habet in seipso Joh. V. 26. & est ipsa vita, vivit

(*) De iis, qui simplicitatem Dei labefactant copiose differuimus in adnotat. nostris ad rom. I. loc. rheol. pag. 107. seqq.

vivit a seipso & per seipsum. 5) Vorstius sibi ipsi contradicit: *Quicquid bonitatis & perfectionis est in creaturis, hoc totum dictum esse in Deo per modum simplicis formae.* At simplex illa forma non potest esse composita, alias simplex non esset, nec accidentalis, alioquin Deus non esset substantia. 6) Distinguendum accidens praedicamentale ab accidente praedicabili. In Deum non cadit accidens praedicamentale, sed propter libertatem voluntatis in agendo quædam accidentaliter & contingenter de Deo prædicantur, utpote, quod in hoc momento mundum destruat. Aliud est accidentaliter aliquid Deo inhaerere, aliud accidentaliter de Deo enunciari prædicatione extrinseca. Vide Disp. V. de gloria Dei th. 13. II) *Quidam Calviniani incommotis locutionibus usi.* Zanchius lib. II. de tribus Elohim. c. 7. p. 529. scribit, *tres personas posse vere & religiose vocari Dei partes, nempe essentialia, ideo dici posse, Deum seu divinam essentiam constare iis tribus, tanquam suis partibus essentialibus.* Piscator essentiam tribus deitatis personis communem dicit esse quasi genus, personas quasi species. Nobis placet illud Augustini: *Essentia divina prædicatur de tribus personis, non ut totum de partibus, nec ut genus de speciebus, nec ut species de individuis, sed alio ineffabili & incomprehensibili modo.* Totum enim non est in una sui parte, genus non est in una specie, sed divina essentia & indivisa est in Patre, tota & indivisa in Filio, tota & indivisa in Spiritu sancto. Vid. Disp. de gloria Dei. d. I. Quidam Calviniani docent τὸν λόγον ratione personae non esse extra carnem assumptam, sed tamen quia essentia τῆς λόγου est infinita, proinde hujus respectu τὸν λόγον infinitis locis esse extra carnem. Sohnius, Pezelius. III) *Absoluti decreti architecti.* Qui contrarias voluntates Deo tribuunt, simplicitatem divinæ essentiae labefaciunt. Vbi enim est voluntatum repugnantia, ibi non habet locum simplicitas summa & perfectissima. Atqui architecti absoluti decreti contrarias voluntates Deo tribuunt. Beza part. II. resp. ad Coll. pag. 173. id quod in Deo occultum latet, interdum ab eo, quod patet, dissentire, adeoque voluntatem signi seu patefactam alteri arcanae repugnare. Zan-

chius de natura Dei. cap. II. pag. 697. *Licet homo, cum peccat, faciat, quod vult Deus, voluntate sua arcana, eaque justissima, homo tamen excusari non potest, cum faciat contra illam Dei voluntatem, ex qua novit sibi omnia esse agenda.* Piscator vol. II. loc. 12. pag. 171. inter problemata ponit etiam hoc, *an Deus velit quaedam voluntate revelata, quae non vult arcana?* quod affirmat Keckermannus lib. I. syst. theol. cap. 7. pag. 140. *Volitionem benivolentiae & signi directe opponit.* IV) *Marcellini in Deo extensionem quandam tanquam ceræ finxerunt.* Arnaldistae circa Ann. Christi 1140. in Deo dixerunt aliquid etiam præter Deum esse æternum. Idem error fuit Petri Abelardi, contra quem egit Bernhardus lib. III. c. 6. in ipsius vita. V) *Socinus in defens. animadv.* p. 44. *Cum sacrae literae nusquam, quod sciamus, Dei essentiam simplicissimam esse testentur, & de Deo præter id, quod in sacris literis expressum est, quicquam asserere periculi plenum censei debeat, quam maxime possumus, & ab ista & ab aliis ejusmodi enunciationibus abstinemus, quamvis alioquin & verissimae & certissimae esse videantur.* Et postea. *Et si de Dei essentia, quod simplicissima sit, nihil a nobis affirmatur.*

§. CXXXII. Quæritur I) *An pugnet cum Dei simplicitate uti vocabulis concretivis?* Resp. Deus non solum dicitur ipsa vita, sed etiam vivens, non solum ipsa bonitas & caritas, sed etiam bonus, ergo hæcbit uti concretivis vocabulis, quæ tamen nullam in Deo, ut in creaturis compositionem inferunt, cum vita & bonitas non accidentaliter, sed essentialiter de Deo prædicantur. Thomas p. I. q. 3. art. 4. *De simplicibus loquimur per modum compositorum, a quibus cognitionem accepimus, & ideo de Deo loquentes concretis nominibus utimur, ut significemus ejus subsistentiam, quia apud nos non subsistunt nisi composita, & utimur nominibus abstractivis, ut significemus ipsius simplicitatem.* Quod ergo dicitur deitas vel vita, vel aliud hujusmodi etiam in Deo, referendum est ad diversitatem, quæ est in acceptione intellectus nostri, & non

Et non ad aliquam diuersitatem rei. Sic Christus Joh. V. 26. dicens: *Patrem habere vitam in seipso*, non distinguit vitam Patris ab essentia Patris tanquam *accidens* a suo subiecto; sed nostro se accommodans captui, Deum vitæ indeficientem & inexhaustum fontem constituit. Psal. XXXVI. 10.

§. CXXXIII. Quæritur II) *An cum simplicitate diuinæ essentiae pugnet asserere, quod Deus sit esse omnium entium, vita omnium viventium, &c.* Resp. Bernhardus serm. IV. in Cant. *Sane esse omnium dixerim Deum, non quia illa sunt; quod est ille, sed quia ex ipso Et per ipsum Et in ipso sunt omnia. Esse autem est omnium, quæ facta sunt, ipse factor eorum, sed causale, non materiale.* Deus ergo dicitur essentia omnium rerum creaturarum, non ratione informationis ac compositionis, sed respectu creationis, conservationis, gubernationis ac directionis, quod cum simplicissima ejus essentia minime pugnat. Augustinus lib. IV. de civ. Dei c. 12. refellit opinionem illorum, qui Deum mundi animam *Et mundum corpus Dei esse* putaverunt. *Consequetur (inquit) ut quod calcaverit quisque, partem Dei calcet, Et in omni animante occidendo pars Dei trucidetur.*

§. XXXIV. Quæritur III) *An Trinitas personarum cum simplicitate Dei pugnet?* Ita videtur Photinianis, unde Deum *triformem, tripersonatum Et compositum* a nobis introduci clamitant. Photinianis frigidam suffundit Vossius de Deo p. 208. *Sunt tres saltem, si non plures, diuersæ res in Deo. Et contradictio quædam videtur esse, rem ullam vere existere, quæ non habeat suam quandam propriam essentiam.* Resp. Justinus in qq. & resp. ad orth. q. CXXIX. respondet, *Deum esse trinum non συνθεσι compositione partium, sed συνπαράθεσι coexistentia personarum.* Nos sic progredimur: 1.) Articuli fidei non sunt sibi invicem opponendi. Et *simplicitas diuinæ essentiae & Trinitas personarum* in verbo nobis proponitur, utrumque igitur fidei obedientia acceptandum. 2.) Non statuimus, essentiam diuinam a personis *realiter* distingui, ut per calumniam nobis tribuit Sommerus in refutat. P. Carolini pag. 25.

sed essentiam diuinam & tres personas deitatis esse *realissime ac simplicissime* unum asserimus, nulla ergo hic compositio. 3.) *Proprietates personales* diuinam essentiam non multiplicant nec componuntur, cum una atque eadem essentia diuina sit in Patre, Filio & Spiritu sancto, in Patre *ἀγνῶστος*, in Filio *γεννητός*, in Spiritu sancto, *ἐκπορευτός*. Scholastici sic respondent: Non quæritur, an in Deo sit aliqua distinctio *realis*, quæ efficiat realem multitudinem seu pluralitatem, sed an in Deo sint aliqua componentia *realia*, quæ realem compositionem efficiunt. Personæ diuinæ distinguuntur quidem *realiter*, sed tamen non sunt extrema componentia, quæ concurrant ad alicujus rei compositionem. 4.) Quando igitur Photiniani urgent. *Vbi tres vere Et realiter distinctæ personæ, ibi non est mera Et summa simplicitas.* At in diuina essentia secundum nostram hypothesin sunt tres vere & realiter distinctæ personæ; ibi *maius* limitamus: ubi tres vere & realiter distinctæ personæ, quarum non est una & indivisa essentia, ibi non est mera & summa simplicitas. Jam vero trium diuinarum personarum est una atque indivisa essentia. 5.) Persona Patris non est composita ex essentia & proprietate personali tanquam duobus realiter diuersis; sed essentia & *ἀγνῶστος* sunt realiter unum in Patre. Augustinus l. VII. de Trin. c. 6. *Non aliud est Deo esse, aliud personam esse, sed omnino idem.* Scholastici dicunt: hypostasis non addit ad essentiam aliquem gradum naturæ aut actum, sed solum modum essendi. Vide in loc. §. 85. ac disp. X. de glor. Dei thes. 36.

§. CXXXV. Quæritur IV) *An per distinctionem inter voluntatem antecedentem Et consequentem diuinæ essentiae simplicitas labefactetur?* Affirmat Piscator in not. ad tract. Vossius de Deo ad pag. 62. thes. 27. Contrarium ostendimus disp. 9. de glor. Dei. §. 7. Non constituimus duplicem *realiter* distinctam in Deo voluntatem, quæ una est & indivisa, sed geminum unius & indivisæ voluntatis explicamus respectum. Q. V) *An simplicitas aliquam importet perfectionem?* Cajotanus negat, quia simplicitas non addat aliquam entitatem aut modum

modum positivum, sed tantum negationem compositionis; (sicut unitas negationem multitudinis) monendum tamen, quod hæc negatio fundetur in aliqua perfectione. In unoquoque enim genere id, quod simplicius, est etiam perfectius. Thomas I. contr. gent. cap. 18.

§. CXXXVI. *Usus practicus.*

Usus practicus.

Deus ut essentia, ita quoque voluntate est simplicissimus, nihil hic dissonum, nihil repugnans, nihil sibi contrarium & adversum. Jac. I. 5. *dat omnibus ἀπλῶς*. Candida illa simplicitas etiam nostros ornet mores, ut cum Davide oremus

Psal. XXV. 21. *Integritas & reſtitudo cuſtodient me.*

Simplicibus præſens Deus eſt, offenditur aſtu.

Viri bilingues, qui loquuntur corde & corde, Psal. XII. 3. hoc est, in quibus verba discrepant a sensu cordis, *Deo sunt abominationi*. Prov. XI. 20. Columбина simplicitas, non serpentina calliditas sit nobis commendata. Matth. X. 16. Ephes. VI. 5. 2 Cor. I. 12. ubi vocatur *ἐλαφρυντα Θεῷ*, quam Deus operatur, quæque ipsi grata est.

SECTIO IV.

DE DEI ÆTERNITATE.

§. CXXXVII.

Dei æternitas.

Thesis. *Deus est æternus vera, proprie dicta & infinita æternitate.* Æternitatem definit Boëtius libr. V. de consol. prof. 6. quod sit *interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio*. Scholastici definiunt, quod sit *duratio interminabilis, indivisibilis & independens*. *Interminabilis*, quia excludit terminum a quo & ad quem, *indivisibilis*, quia excludit omnem successionem temporis, *independens*, quia excludit omnem imperfectionem ac mutationem. Intelligendum autem hoc de æternitate, vere proprie & absolute sic dicta. Æternitas enim dupliciter in scripturis dicitur 1) *improprie* pro tempore diuturno, interim tamen finito, & quidem simpliciter a) pro re longæ durationis: b) pro re, cui nullus terminus præfigitur: c) pro tota serie & successionem hujus temporis. Genes. XVII. 13. *erit pactum in carne vestra, in pactum* *עליון* *seculi*, quamdiu scilicet lex duraverit. Exod. XXI. 6. *serviet ei* *עליון* *in seculum*, usque ad jubileum. 2) *Proprie* pro duratione interminabili & infinita, idque iterum dupliciter vel *limitate* pro duratione ex una duntaxat parte interminabili, ratione scilicet finis ac termini *ad quem, a posteriori* ut loquuntur, quo sensu angeli & animæ humanæ dicuntur æternæ,

vel *absolute* pro duratione ex utraque parte interminabili, ratione scilicet principii ac finis, ratione *termini a quo ac termini ad quem, a priori & a posteriori* ex parte *ante & post*, quo sensu solus Deus dicitur æternus, utpote qui nec principium, nec successionem, nec finem habet, qui non *gratia*, ut res creatæ in æternum duraturæ, sed *natura* æternus est, qui merus & perfectus actus est omnis potentie passivæ, omnis successionis, omnis compositionis expers, cujus esse est ens semper stans, quod nunquam progreditur in ens fluens, cujus simplex essentia omnem successionem prioris & posterioris, præteriti & futuri excludit. Augustinus XI. de civ. Dei. cap. 6. *Tempus sine aliqua mobili mutabilitate non est, in æternitate autem nulla mutatio est*. Boëtius: *Nunc fluens facit tempus, nunc stans facit æternitatem*.

§. CXXXVIII. Confirmat hanc

Dei æternitatem I) *Scriptura sacra* variis modis 1) *simplici & plana asseveratione*. Genes. XXI. 33. *Abraham invocavit nomen Dei* *עליון* *æterni*, perpetuo durantis & existentis. Psal. LV. 20. *ישב עדין* *sedens quondam*, id est, habitans ab initio. Lutherus: *der ewiglich bleibet*. Esaj. XL. 28. *יהוה אלמנה עליון* *Deus seculi Dominus*. i. e. æternus

Probat.

nus

nus dominus Esaj, LVII. 15. *Sic dixit excelsus & sublimis.* וַיֵּשֶׁב הַיְשֵׁבִים *habitans perpetuo*, in seculum, habitator æternitatis. Dan. VI. 27. *Deus vivens* וַיֵּשֶׁב הַיְשֵׁבִים *permanens in secula.* Rom. XVI. 26. præceptum αἰώνιος Θεός. 2) *Temporis & successionis negatione.* Job. XXXVI. 26. *numeri annorum ejus non est investigatio.* Esaj. XLIII. 10. *ante me non est formatus Deus & post me non erit.* Psal. XC. 4. 2 Petr. III. 8. *mille anni coram Deo ut dies unus.* 3) *Æternarum proprietatum & operationum attributione.* Misericordia ejus dicitur, manere ab æterno in æternum. Psal. CIII. 17. tribuitur ei consilium æternum. Psal. XXXIII. 11. *regnum æternum.* Exod. XV. 18. *potestas æterna.* Dan. VI. 26. *gloria æterna.* 1 Petr. V. 10. &c. 4) *Metaphorica descriptione*, tribuuntur illi dies & anni, sed a nostris diebus & annis distinctissimi. Dan. VII. 9. 22. vocatur *Antiquus dierum.* Psal. CII. 28. *anni tui non consumuntur.* Job. X. 5. *Nunquid sicut dies hominis diest tui, an anni tui sicut dies viri?* Esaj. XLIII. 13. *Etiam a die* וַיֵּשֶׁב הַיְשֵׁבִים *ego ipse*, id est, ab æterno, antequam esset dies. Vide loc. §. 90.

§. CXXXIX. II) *Ratio manifesta.* Qui est omnium rerum ac temporum creator, ante quem nihil est, apud quem nihil præteritum aut futurum, nihil prius aut posterius, qui est simplicissimus & immutabilis, qui extra omnem temporis successionem & extra omnem motum immobilis permanet, qui in æternum vivit & regnat, is etiam vere & proprie est æternus. Sed hæc omnia Deo competunt. Ergo. Cui conveniunt omnia requisita æternitatis proprie sic dictæ, is etiam vere & proprie est æternus. At Deo conveniunt omnia requisita. Philosophus docet, quod duo sint æternitatis requisita. *Unum*, quod sit συνεχής *continua simul tota*, nullam habens in se successionem & interruptionem; *alterum*, quod sit αἰδιος *carens principio & fine.* At hæc proprie & maxime proprie Deo conveniunt. Vid. Thomas p. I. q. 10. art. 2. & com. in loc. §. 91.

§. CXL. III) *Aecedunt patrum suffragia*

Irenæus lib. II. cap. 64. pag. 164. *Sine initio & fine fine fere & semper idem eodem modo se habens solus est Deus, qui est omnium dominus.* Justinus in qq. & resp. ad Græc. f. 29. οὐδὲν ἑγχερόν ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ *nihil est temporaneum apud Deum.* Et postea. ὁ αὐτὸς μέντοι εἰδὲν ἔχει ἑγχερόν. Hilarius lib. II. de Trinit. pag. 19. *Curse sensu, si quid ei putas ultimum esse, eum semper invenies, quia, cum semper intendas, semper est, quo intendas. Iterum revolve tempora, esse, semper invenies & cum calculi numerus in sermone defecerit, Deo tamen semper esse non defuit. Intelligentiam commove, & totam mente complectere, nihil tenes, quia totum hoc habet reliquum, reliquum autem hoc semper in toto est.* Augustinus lib. IV. de Trin. cap. 21. *Est sine ullo temporali motu super omnem creaturam, sine ullis temporum & locorum intervallis & simul unum atque idem ab æternitate in æternitatem tanquam ipsa æternitas.* in Ps. CI. *Non aliud anni Dei & aliud ipse Deus, sed anni Dei æternitas Dei est. Æternitas ipsa Dei substantia est, quæ nihil habet mutabile, ibi nihil est præteritum, quasi jam non sit, nihil futurum, quasi jam nondum sit, sed non est ibi, nisi est, non est ibi fuit & erit, quia & quod fuit, jam non est & quod erit, nondum est, sed quicquid ibi est, non nisi est.* Damascenus de orth. fid. cap. 8. Deum vocat αἰώνιον, ἀναρχόν, ἀκτιστόν, ἀγέννητον ἀνόλεθρόν τε καὶ ἀθάνατον. Quin & gentilibus de Dei æternitate aliquid innotuit. Rom. I. 20. Thales philosophus interrogatus, *quidnam in tota rerum natura esset vetustissimum?* respondit, *Deus, quia nunquam esse capit.* Laertius idem interrogatus, *quid esset Deus,* resp. ὁ μὲν ἀρχὴν ἔχων, μὴ τε τέλος. Plato in Tim. *Deo nihil præteriti nihil futuri absque blasphemia tribui potest.*

§. CXLI. Opponenda hæc sunt 1) *Manichæis*, qui duo *Antisbes.* principia & coætæna posuerunt, duas scilicet naturas boni & mali. Augustinus de hæres. cap. 46. 2) *Arnaldistis*, qui circa annum Christi 1140. in Deo dixerant, aliquid etiam

etiam *praeter Deum esse aeternum* (*) 3) Ann. 1226. inter alios errores & hic publice damnatus est Lutetiae, quod omnia separata primo principio coaeterna. Cent. Magdeb. XIII. f. 575. ex quo intelligitur, viguisse tunc errorem de aeternitate angelorum. (At solus Deus aeternus Pl. XC. 2. CII. 28.) 4) *Vorstio*, qui multis modis doctrinam de aeternitate Dei labefactat (**). a) Negat, ex illis locis, in quibus Deus ante creaturas fuisse dicitur, aeternitatem Dei demonstrari posse. de attrib. div. pag. 224. Ex Psal. XC. 2. Tu es Deus a seculo, non solide probatur absoluta Dei aeternitas, cum non continuo ab aeterno sit, quicquid ante hunc mundum fuit. Pag. 310. idem repetit. Resp. Scholastici quidem disputant de quadam aeternitate participata, quam sic describunt, quod aeternitas accipitur pro re, quae actu nec principium habet nec finem, ei tamen principium & finis non repugnat, ut si Deus angelum aliquem ab aeterno produxisset, aut aliam creaturam, quae nunquam esset destituta. Sed hanc participatam aeternitatem ignorat Scriptura sacra, quae aeternitatem omnis principii & finis expertem soli Deo tribuit, & inter attributa aeternitatis refert. Ante initium creationis a Mose descriptae nihil nisi mora aeternitas, & nihil nisi esse divinum & increatum nobis describitur, un-

de etiam esse ante creaturas & ante iusta mundi fundamenta æquipollent phrasi esse ab aeterno, ut evidenter colligitur ex Psal. XC. 2. Eph. I. 4. Matth. XXV. 34. Joh. XVII. 5. &c. Ut inter Deum creatorem & creaturas nullum est medium, ita inter aeternitatem & tempus, quod cum creatione mundi coepit, nullum est medium. Vide disp. V. de glor. Dei. §. 14.

§. CXLII. Cum hoc oppositum fuisset Vorstio, respondet in exeg. apolog. c. 13. aeternitatem Dei aliquatenus per accidens hinc (ex Psal. XC. 2) demonstrari posse, non apodictice. Mosis enim scopum fuisse, non demonstrare absolutam Dei aeternitatem, sed antiquissimum & constantem Dei erga suos affectum seu paternam aeternamque Dei erga nos benevolentiam. Et propositionem vocat infirmam, si quis dicat, quicquid ante terram & montes creatos existit, id simpliciter ac necessario aeternum est, cum non sit improbabilis eorum sententia, qui dixerunt, angelos diu conditos ante aeternum mundum. Hieronymus in epist. tit. I. Idem c. 14. p. 66. ex rei alicujus ante mundum creatum existentia aeternitatem ejusdem proprie dictam, id est, illimitatam & absolutam apodictice non posse concludi, cum possit Deus potentissimam aliquam creaturam ante mundum producere. Resp. a)

Non

(*) Arnaldus ab ARNALDO de BRIXIA, discipulo quondam PETR. ABÆLARDI, ecclesiae Brixienfis primum clerico, qui seculo XII. floruit, ita dicti fuerunt. Erat ARNALDVS iste vir quidem eruditus, moribusque severioribus, sed turbulenti ingenii, qui factum, luxum, avaritiam aliaque vitia cleri, maxime cardinalium acerbis perstrinxit. Doctrinam ejus hisce verbis edisserit OTTO Frisingens. de gestis Friderici I. lib. II. cap. XX. Dicebas, nec clericos proprietatem, nec episcopos regalia, nec monachos possessiones habentes, aliqua ratione salvari posse. Cuncta haec principis esse ab ejusque beneficentia in usum tantum laicorum cedere oportere. Praeter haec de sacramento altaris & baptismo parvulorum non sane dicta sensisse. Conferri quoque de eo meretur BERNHARDVS epist. CXCIV. CXCVI. tom. I. p. 167. Nihil tamen apud hujus ævi scriptores deprehendimus, ex quo argui posset, ARNALDVM ejusque sectatores de aeternitate Dei perversè sensisse, ipsique religioni intulisse injuriam. Damnatus tamen fuit ho-

mo infelix in concilio Lateranensi an. MCXXXIX. atque sub Friderico I. an. MCXLV. Adriano IV. pontifice, Romae rogo impositus. Vid. JO. DAV. KOELERI dissertat. de Arnaldo Brixienfi, libertatis christiane & romane strenuo quidem, sed in prospero vindice. Goettingae anno MDCCXLII. editam.

(**) Praeter CUNRADVM VORSTIVM, itemque Photinianos, seu Socinianos, quos infra §. CXLIV. confutat GERHARDVS, alii quoque doctrinam de aeternitate Dei, recentiori cumprimis ævo, labefactarunt, prout ostendimus in adnotat. nostris ad tom. I. loc. rheol. p. 167. Cum primis notari heic meretur PHILIPPVS LIMBORCHIVS, qui in theolog. christ. lib. II. cap. V. variis rationibus comprobare annis est, aeternitatem Dei esse durationem successivam, adeoque momentis haud carere. Sed argumentis ejus abunde satisfacit b. CANZIVS in meditationibus philosoph. cap. VI. §. 419. seqq. pag. 320. seqq.

Non nostris hic indulgendum speculationibus, nec nudis patrum quorundam assertionibus, Angelos ante hexaëmeron Mosaicum conditos esse suspicantibus, nitendum; sed Scriptura unice audienda est, quæ *τὸ esse ante conditum mundum*, antequam essent terra & montes, proponit, ut propriam æternitatis descriptionem & ut attributum Deo unice conveniens. Sic ergo concludimus: Quicquid est descriptio æterni Dei propria, de nulla creatura prædicari potest, alias propria non esset. Sed *esse ante iacta mundi fundamenta* est descriptio æterni Dei propria. Ergo. Quicquid in tempore non cœpit, illud est æternum. Quicquid fuit, antequam essent terra & montes, illud non cœpit in tempore. Ergo quicquid fuit, antequam essent terra & montes, illud est æternum. Major nititur immediata oppositione æterni ac temporarii. β) Quemadmodum scriptura opus creationis Deo unice tribuit tanquam ipsius proprium; Job. IX. 8. Psal. CXXXV. 6. Esaj. XLV. 6. Jerem. X. 11. 12. &c. Sic *esse ante res conditas* tanquam attributum solius æterni proprium nobis proponit. Ut igitur recte colligo: qui creavit cælum & terram, est verus Deus; sic recte etiam infero: qui est ante omnes res conditas, ille est æternus Deus. Ac velut in *priori* non licet cogitare de angelis in ministerium creationis adhibitis, sic nec in *posteriore* licet cogitare de angelis ante conditum mundum existentibus. γ) Invertimus Vorstii argumentum. Si enim in Psal. XC. describitur antiquissimus & constans Dei erga suos affectus, utique etiam *τὸ esse ante montes & terram* est descriptio æternitatis, ratio est, quia misericordia Dei ab æterno in æternum manet. 2 Tim. I. 9. *gratia data est nobis in Christo ante tempora secularia*. δ) Merito autem cum hoc loco Psalmi conferimus Proverb. VIII. 22. & seqq. ubi hæc descriptio æternitatis a Salomone latius explicatur, ac clarissime tanquam *ἰσοδυναμῆντα* ponuntur *esse ab æterno & esse antequam abyssi, fontes aquarum, montes &c. formarentur*. ε) Tempus ante conditum mundum statuere est *ἀντιλαμβάνειν ἐν προορισμῷ* statuere, quia tempus cum mundo cœpit, nec alius terminus a quo seu principium temporis statui potest, si Scripturam sequi veli-

mus, quam ipsum creationis principium, quo pertinet illud Mosaicum Genes. I. 1. *In principio creavit Deus cælum & terram*. ζ) Negato proprio subjecto, negatur adjunctum. Dominicilium angelorum cælum non fuit ante conditum mundum. Ergo nec angeli fuerant ante conditum mundum. η) Omnis creatura utpote finita terminatur suo *ubi*. Ante invidum conditum non fuit certum *ubi*. Ergo nec aliqua creatura & per consequens nec angeli.

6. CXLIIL. b) Negat: *æternitatem Dei esse omnino infinitam & totam simul præsentem, sed dari in ea dicit successionem præsentis, præteriti & futuri*. de attrib. div. pag. 266. Sed contradicit & sibi ipsi & veritati fortissime. Prius probatur ex eo, quod p. 12. æternitatem inter attributa Dei recenset pag. 27. *proprietas Dei esse ipsam Dei essentiam* asserit, ex quo sponte sequitur, æternitatem non esse accidens sed ipsam Dei essentiam, quomodo igitur non erit infinita? Posterius ex eo colligitur. Æternitas Dei nihil aliud est, quam duratio Dei. Duratio Dei nihil aliud quam durans existentia, existentia Dei est ipsa Dei essentia. Ergo æternitas est ipsa Dei essentia. Non potest hoc salva suis hypothesibus Vorstius negare. Vltterius igitur sic colligimus: Essentia Dei est indivisibilis, infinita, tota simul præsens, omnem temporis successionem excludens. Æternitas est ipsa Dei essentia. Ergo æternitas erit indivisibilis, infinita, tota simul præsens, omnem temporis successionem excludens, & per consequens omnibus temporum differentiis tota coëxistit. Excipit Vorstius in apol. exeg. cap. XII. pag. 50. *Saceras literas testari, Deum nunc esse, & olim fuisse, & deinceps perpetuo fore*, Apoc. I. 4. *Deo tribuere annos & dies*, Psal. CII. 22. Dan. VII. 13. *eiusdem operationes distinguere juxta tres temporis differentias*, Esaj. XLIV. 6. *tribuere ei recordationem præteritorum & præmotionem prædictionemque futurorum*, denique *Deum ipsum de seipso in prophetis loquentem discernere præteritum & futurum in suis actionibus*. Ego redemi vos ex Ægypto; ego recorder fœderis mei olim cum patribus initi; ego visitabo aut erigam Jerusalem. Resp. hæc omnia per

περὶ συγκατάβασιν dici. Procopius in cap. 3. Εὐ-
 ἀρώτοις ἔσιν ἀνθρωπίνως ἢ γράφῃ διαλέγε-
 ται. Cum enim intellectus noster sit finitus, ac
 aeternitatem non nisi sub imagine temporis per-
 petua successione partium durantis concipere
 possit; (unde Plato in Timæo tempus vocat
 κίνησις αἰῶνος, & Pindarus τῇ αἰδῷ ἰδῶλον)
 ideo aeternitas Dei vocabulis successionei tem-
 poris denotantibus ἀνθρωπίνως describitur, quæ
 tamen θεοπρεπῶς sunt intelligenda. Thomas
 part. I. q. 10. art. 2. *Verba diversorum tempo-
 rum tribuantur Deo, in quantum ejus aeterni-
 tas omnia tempora includit, non quod ipse va-
 rietur per praesens praeteritum & futurum.*
 Si Vorstius velit dicere, hanc esse petitionem
 principii, opponimus illi dicta Scripturae, in
 quibus membra corpora & affectus humani
 Deo tribuuntur, quæ per ἀνθρωποπάθειαν &
 ὁμοιωσίαν accipienda esse, ipsemet inficari ne-
 quit, cum primis vero illud negare nequit, quod
 Scriptura ipsa exponat, non proprie, sed *meta-
 phorice*, dies & annos Deo tribui, quodque sim-
 plicem immutabilitatem successionis omnis ex-
 pertem ei assignat. Exod. III. 14. Psal. II. 7. Di-
 scrimen praeteriti, praesentis & futuri non est
 proprie in Deo aeterno & infinito creatore, sed
 in rebus creatis & finitis, quarum quædam fue-
 runt, quædam sunt, quædam futurae sunt; Deus
 autem proprie non fuit, nec erit, sed perpetuo
 est, non in *πυρ* fluxu, sed fixo. Quæ vocabula
 tempus denotantia, si de Deo usurpantur, prius
 ab omnibus imperfectionibus sunt liberanda, ac
 illud, quod perfectissimum remanet, Deo tri-
 buendum, *ipse enim idem semper est*, Ps. CII. 28.
apud ipsum nulla transmutatio, Jac. I. 17. Nec
 est, quod Vorstius metuat, *si aeternitas Dei di-
 catur tota coexistere omnibus temporum diffe-
 rentiis, ne & ipsae res creatae statuuntur ae-
 ternae.* Neque enim sensus est, quod omnibus
 partibus & differentiis temporis simul sumtis &
 simul existentibus aeternitas coexistat, sed quod
 coexistat temporis partibus divisim sumtis ac
 sibi invicem succedentibus. Vt ergo distinctio
 temporum in creaturis non tollit aeternitatem
 Dei, sic aeternitas Dei non tollit distinctionem
 temporum in creaturis, nec efficit, ut creatu-
 rz non sint temporum successionem & mutationem

obnoxiae. Vt omnia finita entia suam habent
 dependentiam a Deo infinito, nec tamen ob id
 redduntur infinita; sic partes temporis in crea-
 turis coexistunt aeternitati, nec tamen creaturae
 ob id redduntur aeternae. Vt circa polium im-
 mobilem caelestis machina perpetuo circumgy-
 ratur motu, ita, ut nec poli immobilitas per
 motum machinae caelestis turbetur, nec motus
 machinae per poli immobilitatem sistatur: sic
 aeternitas coexistit partibus temporis sibi invi-
 cem succedentibus, ut nec fixa aeternitatis im-
 mobilitas, per continuam temporum fluen-
 tium successionem turbetur, nec temporum
 successio per fixam aeternitatis immobilitatem
 aboleatur. Bene Augustinus tract. XCIX. Joh.
*Quamvis natura illa immutabilis & ineffabilis
 non recipiat fuit & erit, sed tantum est & e-
 rit tamen per mutabilitatem temporum, in quibus
 versatur nostra mutabilitas, non mendaciter di-
 cimus & fuit & erit & est. Fuit, quia nun-
 quam defuit, erit, quia nunquam deserit, est,
 quia semper est.* Vide locum integrum.

6. CXLIV. 5) Photinianis, qui & ipsi aeterni-
 tatem Dei labefactant: a) Negando cum Vor-
 stio, esse descriptionem aeternitatis proprie & ab-
 solute sic dictæ, quod Deus dicatur *fuisse ante
 mundum conditum*. Eniedenus in cap. VIII. Prov.
*potest esse aliquid ante mundi creationem, quod
 non est aeternum.* Schmalztius contr. Frantz.
 disp. I. pag. 12. *Eum, qui est ante initium
 conditi orbis, ab aeterno esse, Frantzius inde
 probat, quia quando de Patre dicitur, eum fuisse
 se, antequam terra fieret, cum nondum essent
 abyssi, nec fontes, nec colles, per id significatur,
 eum esse ab aeterno. At totum hoc elumbe esse,
 quis non videt? Primum enim plane incertum
 est, aeternitatem Dei ita describi. Possunt qui-
 dem ista de Deo praedicari, qui aeternus est,
 sed non statim ideo praedicantur de eo, quia
 aeternitatis ipsius sunt argumenta. Nam nisi
 aliunde constaret, Deum esse aeternum vel ab ae-
 terno, nunquam istiusmodi loquendi modis id
 evinceretur. Deinde manifesta est consequentis
 fallacia. Non enim ut de eo, qui aeternus, jure
 dici potest, eum fuisse, antequam terra fieret,
 sic vicissim de eo, qui fuit, antequam terra fieret,
 dici*

dici potest, eum fuisse ab aeterno. Nonne enim angeli fuerunt, antequam terra fieret, & mundus crearetur, nec tamen aeterni sunt. Hæc ille, quæ ostendunt, Vorstium & Schmalztium iisdem præceptoribus usos fuisse; disputantur autem sine eo, ut argumentum, quod pro vera Christi deitate ex Prov. VIII. & locis parallelis deducitur, labefactetur. b) *Temporis successionem & differentias in æternitate statuendo.* Goslavius contra Keck. p. II. cap. 8. Sed illi recte contradicunt. Catech. Racov. p. 66. 67. Schmalztius in exam. 157. errorum p. 39. ubi recte negatur, differentias temporis cadere in æternitatem. c) *Negando contra præteritum Dei æternitatem in scripturis doceri,* ex quo consequens fuerit, non esse simpliciter ad salutem necessarium, Deum æternum esse credere; quæ enim ad salutem scitu simpliciter necessaria, ea contra præteritum in sacris literis extare statuunt, ut alibi ostendimus. Schmalztius contra I. disput. Frantz. quæst. 12. *Deum ab aeterno esse, etiam si quoad literam nusquam fortasse scriptum extet, ita docet ratio ipsa, ut nisi aeternus sit, Deus etiam esse nequeat; nempe summus.* Sic ergo lumini rationis in Dei æternitate asserenda major vis tribuitur, quam lumini revelationis, cum tamen rationi nostræ æternitas divinæ essentiae sit incomprehensibilis. Lutherus in comm. cap. I. Genes. pag. 2. b. *Insania est, disputare multa de Deo extra & ante tempus, quia id est vellemus comprehendere nudam divinitatem seu nudam essentiam divinam. Hoc quia impossibile est, ideo involvit se Deus in opera & certas species, sicut hodie se involvit in baptismum, absolutionem, &c. ab his si discedas, tunc abis extra mensuram, locum, tempus & in merissimum nihil, de quo secundum philosophum non potest esse scientia.* Sed bene habet, Schmalztius ipse videtur corrigere voluisse suam assertionem audacissimam, subjungit enim: *Quamquam ibi id, (Deum scilicet esse æternum) expresse dictum esse jure censeretur potest, cum Deus dicitur aeternus.* d) *Negando, æternitatem esse attributum Dei proprium.* Schmalztius contra disp. Frantz de extr. judicio. p. 414. *non negarim, fuisse & esse inter doctiores, qui diversum ab aliis in hac re (de materia Deo ab æterno co-*

existente) sentiant. pag. 415. refert hanc questionem in numerum earum, quæ nec ad salutem, nec ad religionem vere pertinent. Fons erroris est negatio infinitæ potentiae divinæ, quæ requiritur, ut aliquid ex nihilo producat. Vide disp. X. de glor. Dei §. 7. e) *Negando, æternitatem Dei describi verbis illis Esa. XLI. 4. Ego sum primus & novissimus;* ut ex Socino & Osterodo ibidem ostendimus.

§. CXLV. Quæritur I) *An æternitas sit attributum Dei solius proprium?* Affirmatur, quia Scriptura sacra æternitatem unice Deo tribuit, & per eam a creaturis in tempore factis eum distinguit. Quod est vere, absolute & simpliciter æternum, illud est simpliciter immutabile. Sed nulla creatura est simpliciter immutabilis, quia a non esse ad esse processit, & ab esse ad non esse procedere potest. Solus autem Deus utpote simplicissimus & infinitus actus est simpliciter immutabilis. Ergo solus Deus est vere, absolute & simpliciter æternus. Nulla alia res est sua duratio, quia non est suum esse, Deus autem est suum esse uniforme. Ergo etiam sua æternitas. Thomas p. I. q. 10. art. 2. Quod est ab essentia Dei diversum, non potest esse æternum, quia æternitas est ipsa Dei essentia. Sed omnes creaturæ ab essentia Dei sunt diversæ. Ergo nulla creatura est æterna. Ut nihil æternum est creatum, ita nihil creatum est æternum, & proinde implicat contradictionem, statuere aliquam creaturam æternam.

§. CXLVI. Quæritur II) *An æternitas eo modo sit absolutum Dei attributum, quo omnipotentia, sapientia, bonitas?* Quidam negant, hoc persuasi argumento: *Æternitas sine temporis conceptu intelligi nequit, ergo relativè de Deo dicitur, quatenus scilicet significat privationem principii & finis, quæ non nisi respective dicuntur.* Item: cum quæro, an Deus sit æternus, non simpliciter quæro de essentia Dei, sed de duratione essentiae. Similiter cum respondeo, Dei essentiam esse æternam, nec principium nec finem habere, sed esse extra tempus, tunc aliquid de Deo cum certo respectu pronuncio. Thomas p. I. q. 10. art. 1. *In cognitio-*

nem

nam æternitatis oportet nos venire per tempus, sicut ratio temporis consistit in enumeratione prioris & posterioris in motu: ita in adprehensione uniformitatis ejus, quod est omnino extramotum, consistit ratio æternitatis. Atqui formale æternitatis non est privatio principii & finis, sed immutabilitas omnem successionem excludens, ac duratio essentiae divinae nihil aliud est, quam essentia divina semper durans. Unde cum æternitatem ei tribuo, non mensurationem aliquam ei assigno, sed omnem potius temporis mensurationem excludo. Thomas p. I. quæst. 10. art. 2. *Deus non solum est æternus, sed etiam sua æternitas, cum tamen nulla alia res sit: sua duratio, quia non est suum esse. Deus autem est suum esse uniforme, unde sicut est sua essentia, ita est sua æternitas.*

§. CXLVII. Quæritur III) An, ut in essentia, ita quoque in actibus divinis, non est successio secundum prius & posterius? Resp. distinguendum inter actus æternos, quos vocant personales & notionales, quales sunt generatio Filii & spiratio Spiritus sancti, & inter actus externos, sive opera ad extra. (Philosophi distinguunt inter actionem immanentem & emanantem.) In prioribus non datur prius & posterius, neque enim temporis prioritas ac posterioritas datur inter generationem Filii, & spirationem Spiritus sancti, cum utraque sit æterna; sed in posterioribus datur prius & posterius. Sic Deus prius creavit mundum, quam redemit genus humanum, prius vocat, quam justificat, & prius justificat, quam glorificat.

§. CXLVIII. Quæritur IV) Quomodo differat æternitas a tempore & ævo? Thomas part. I. quæst. 10. art. 5. *Secundum quod aliquid recedit a permanendi essentia, ita etiam ab æternitate. Quædam ita recedunt, quod esse eorum est subiectum transmutationis, vel in transmutatione consistit, hæc mensurantur tempore: quædam ita recedunt, quod esse eorum, nec subiectum est transmutationis, nec in transmutatione consistit, tamen habent transmutationem adjunctam, vel in actu vel in potentia, hæc ævo competit. Secundario & per accidens æternitas a tempore & ævo sic distingui-*

tur, quod æternitas careat principio & fine, ævum habeat principium, sed careat fine, tempus habeat principium & finem.

§. CXLIX. *Ufus practicus:*

1) παρακλητικός. Spes nostra *Ufus practicus.* est in Deo æterno, cujus veritas & misericordia manet in æternum. Ps. CXVII. 2. *qui veritatem custodit in seculum*, Ps. CXLVI. 6. *Ergo non confundet.* Rom. V. 5. *Montes se movebunt, & colles nutabunt, sed misericordia divina a nobis non recedet, & fœdus pacis non movebit se*, dixit miserator Dominus. Esa. LIV. 10. Est enim æterna misericordia & fœdus pacis æternum. *Dominus rex est in seculum, & in æternum.* Psal. X. 16. Ergo subditos regni sui in æternum custodiet. Psal. XXXVII. 28. *Verbum Domini manet in æternum*, Esa. XL. 8. Ergo, qui credunt verbo, manent in æternum. *Iste Deus est Deus noster in seculum & ultra, ipse ducet nos super mortem.* Psal. XLVIII. 15. *Desponsavit se nobis in seculum*, Ose. II. 19. Ergo non relinquet sponsam suam. 2) παρακατακλητικός. O anima ad æternitatem condita exue amorem terrenorum & transitoriorum, ac celestia, utpote sempiterna unice desidera! Nihil temporale ac caducum potest quietem animæ conferre ac desiderium illius implere, siquidem a Deo ad æternitatem est condita. Amore igitur adhæreamus æterno Deo, qui est finis desideriorum nostrorum. *Nos hesterni sumus & nescimus, quia umbra dies nostri super terram.* Job. VIII. 9. Ad æternum igitur toto cordis desiderio feramur, ne cum mundo transeunte transeamus. Transit mundus, perit terra, pereunt omnia, quæ sunt in ea, sed deterius perit, qui corde adhæret terrenis & transitoriis. Deus res visibiles ac terrenas in summa varietate, atque inconstantia versari voluit, ut earum fugacitate perspecta ad superna & æterna cor nostrum eveheremus, dicentes cum Davide Psal. CXLII. 6. *Tu Domine portio mea in terra viventium.* Psal. LXXIII. 25. *Quid mihi est in celo? & a te quid volui super terram.* Vers. 26. *Defecit caro mea, & sor meum, rupes cordis mei, & pars mea Deus in seculum.*

SECTIO V.

DE DEI IMMUTABILITATE.

6. CL.

Dei immutabili-
tas.

Thesia. Deus est in se. & sua natura immutabilis. Immutabilitatem Dei probat:

I) *Scriptura*, tum affirmatiue, Exod. III. 14. *Sum qui sum.* Psal. CII. 28. *Tu idem ipse es.* Sap. VII. 27. de sapientia, μένσα ἐν αὐτῇ πάντα καὶ οὐκ ἐκ. tum negatiue. Mal. III. 6. *Ego Deus & non mutor.* Jac. I. 17. *Apud Deum non est commutatio nec vicissitudo lucis & tenebrarum τροπὴς ἀποσχισμάτων.* (Deus sol ille super-cælestis distinguitur a sole corporeo & visibili, qui in occasu suo ad oppositum hæmisphærium se convertens obumbrat hæmisphærium, quod relinquit, sed talis obumbratio in æterna illa & inconvertibili luce non habet locum) Vide loc. §. 94. II) *Ratio*. 1) Actus purus nullam recipit nec recipere potest mutationem, oportet enim id, quod mutatur aliquo modo, esse in potentia, quia motus est actus entis in potentia in quantum huiusmodi. Atqui Deus est actus purus, nec in eo potentia passiva datur. Ergo. 2) *Natura rationalis* quinque modis mutari potest. Primo quoad existentiam, ut si aliquando existat, aliquando non existat. Secundo quoad locum, si ex uno loco in alium moveatur. Tertio quoad accidentia, si mutetur in quantitate vel qualitate. Quarto quoad cognitionem intellectus, ut si nunc putet esse verum, quod ante iudicabat falsum. Quinto quoad propositum voluntatis. Si nunc decernat aliquid facere, quod antea decreuerat non facere. At nullo horum modorum Deus mutatur: non primo, quia est æternus, nec existere incipiens, nec existere unquam desinens; non secundo, quia est ubique præsens, in uno aliquo loco existere de nouo non incipiens; non tertio, quia ob summam essentiz simplicitatem non cadit accedens in Deum; non quarto, quia est omniscius, qui in sua scientia falli nequit; non quinto, quia decreta sua non mutat, eum sapientissimæ omnia decernat. Num. XXIII. 19. *Non est Deus quasi homo, ut mentiat, & filius hominis, ut pœniteat eum, ipse dixit,*

& non faciet, locutus est, & non stabiliet? Job. XXXIII. 14. *Quia in uno loquetur Deus, & in duobus non intuebitur eum.* Lutherus. *Wenn Gott einmal etwas beschleußt, so bedencket er nicht erst hernach.* In margine addit, *sicut homo post factum consulit, pœnitet & cogitat mutare.* Triumphatorem in Israël, inquit Samuel, non pœnitet aliquid, nec ipse quisquam mutat. 1 Sam. XV. 29. Vid. loc. §. 95.

§. CLI. III) Accedunt patrum suffragia. Justinus in dial. cum Tryph. pag. 279. *ὁ τὸν αἰῶνα ἀχώρητος καὶ τῷ κόσμῳ ὅλῳ.* Non mouetur, qui nec loco nec uniuerso mundo comprehendi potest. Idem in qq. & resp. ad orth. quæst. LI. pag. 328. *μένει ὁ Θεὸς ἐν τῇ οὐσίᾳ αἰδιότου τε καὶ διασώτην ἀτρέπτως.* Deus in suo sensu ac iustitia manet immutabiliter. Theophilus Antiochenus orat. I. ad Autolyc. pag. 245. *ἀναλλοίωτος ὁ Θεός.* Proclus in ferm. de fide ad Armenos pag. 18. *μένει ἡ Θεότης ἀλλοιωσεως ἀνείρεα, ὡς περ τὸ τρεπτόν παρρέσσης φύσεως πάθος, τὸ γὰρ αἰδιόν καὶ αἰὲν ὡσαύτως ἐχέσης τὸ ἀτρέπτον ἴδιον.* Manet diuinitas omni mutabilitate superior. Mutatio naturae fluentis est passio, sed perennis illius ac semper eodem modo se habentis naturae incommunicabilitas est propria. Hilarius lib. III. de Trinit. *Non opinor demutabilis est Deus, neque in æternum cadit aut vitium, aut emundatio, aut profectus, aut damnum, sed quod est, semper est, hoc enim Deo est peculiare, quod semper est, habere aliquando in natura non poterit, ut non sit.* Augustinus in procem. lib. IV. de Trinit. *Essentia diuina nihil habet mutabile, nec in æternitate, nec in veritate, nec in voluntate.* lib. IV. de Trinit. cap. 2. *Quod mutatur, non seruat ipsum verum esse, & quod mutari potest, etiam si non mutetur, potest, quod fuerat, non esse, ideoque illud solum, quod non tantum non mutatur, verum etiam quod mutari omnia non potest, verissime dicitur esse. Deus autem solus est incommutabilis.* Ibid. *Alias substantiæ omnes capiunt accidentia, quibus in eis*

is fiat vel magna vel quantalacumque mutatio, Deo autem aliquid huiusmodi accidere non potest. Et ideo sola substantia vel essentia, quas Deus est, incommutabilis est. Coniunge lib. XXII. de civ. Dei cap. 1. lib. IX. cap. 20. lib. XI. cap. 4. Damascenus lib. II. de orth. fide cap. 3. πάν κτιστοὶ καὶ τρεπτοὶ, μόνος δὲ τὸ ἀκτιστὸν ἀτρεπτός. Et postea: πάν τὸ ἀκτιστόν καὶ τελευτᾷ κατὰ φύσιν, μόνος δὲ ὁ θεὸς αἰὶ ὄν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ αἰὶ. Anobis lib. I. adv. gentes. pag. 20. Deus qualitatis expertus ac quantitatis, sine situ, matris, habitu, de quo nihil dici & exprimi potest mortalium significatione verborum. Similia vide apud Athanasium tom. I. de incarn. verbi pag. 410. de deitate Christi, pag. 389. contra Ariam disp. III. pag. 193. epist. ad Serap. p. 365. tom. II. dial. de Trinit. pag. 115. Ambrosium in cap. IV. Genes. libr. III. epist. ad Vercell. eccles. pag. 249. lib. I. de vocat. gentium, cap. 3. lib. II. cap. ult. lib. de parad. cap. XIV. Isidorum Pelusiotam lib. I. epist. 241. Euthymium in Psal. XXXII. Apud Philonem extat libellus, cui titulum fecit, ὅτι ἀτρεπτός τὸ θεῖον, in quo vehementer invehitur in τινὲν τῶν ἡγουσάτων ἀθεότητα (sic enim eos adpellat) in impietatem execrandissimorum quorundam, qui penitentiam proprie dictam a Mose Deo tribui forte imaginarentur. τὴν γὰρ αὖ (ὅσοι) ἀσέβημα μῶζον γένετο τε ὑπολαμβάνειν τὸ ἀτρεπτόν τρεπόμεναι. Ramban (abbreviate sic dicitur, id est, R. Moses Ben Maimon, de quo tritum apud Iudeos proverbium: a Mose Amramide ad Moisen Maimonidem non fuit huic Mosi par.) in libro, cui titulus: doctor perplexorum; multis confirmat, nec motum localem, nec mutationem ullam, nec ullum accidens Deo recte tribui.

§. CLII. Antithesis.

Opponenda hæc sunt: I) *Secundo*, Manichæi discipulo, (*) qui Deum dixit esse mutabilem, quem propterea refellit Augustinus tom. VI. col. 529. II) *Vorsio*, qui immutabilitatem Dei evertit in lib. de

Deo & attributis Dei, pag. 65. — Non quicquid Deus vult ab æterno, in æternum vult. Quædam in tempore reipsa vult, quæ antea sic nominatim atque in specie noluit. pag. 212. Quinta species mutationis (alteratio) eatenus in Deo locum habere potest, quatenus ipse actiones quasdam immanentes exercet juxta liberam voluntatem. Voluntas Dei est principium cuiusdam mutabilitatis in Deo. — Et postea: Non satis circumspecte loquuntur, qui Deum ut essentia, sic etiam voluntate prorsus immutabilem esse affirmant. p. 307. Non satis accurate loqui videntur, qui simpliciter & sine limitatione docent, Deum quicquid unquam voluit, aut vult, aut vult, id ab omni æternitate uno constantique actu in perpetuum voluisse aut velle. p. 451. Moses Deum a proposito perdendi populi revocasse dicitur argumento metuendi mali eventus, quod scilicet hostes Deum essent calumniaturi. Videtur enim Deus hunc eventum, utpote sua natura possibilem suo modo metuisse, & propterea a proposito suo recessisse. Resp. Confundit Vorsius voluntatis divinæ objecta & effecta cum objectorum & effectorum illorum principio. Vid. disp. V. de glor. Dei. §. 14. Idem pag. 270. negat Dei scientiam esse ipsius essentiam, qua de re suo loco. Accusatus de hoc atheismo in apol. exeg. cap. 9. pag. 28. affirmare non dubitat, plures in Deo res diversas esse, nempe decreta diversa. Differentiam inter essentiam & voluntatem Dei demonstrat ex eo, quod essentia Dei sit absolute & simpliciter necessaria, decreta vero voluntatis divinæ libera & contingentia, quin eo progreditur, ut statuatur, decreta Dei esse vera accidentia, quæ in Deo ab æterno non fuerunt, sed in tempore sunt producta, Cui errori opponimus sententiam in scripturis fundatissimam, & a tota ecclesia receptam, quod voluntas Dei nihil aliud sit, quam Deus volens, hoc est, ipsa Dei essentia. Deus enim ab æterno in æternum in se & sua natura immutabilis existens uno ac simplici voluntatis actu abs-

(*) SECUNDVS, a quo *Secundiani* dicti sunt, inter primarios VALENTINI discipulos refertur ab IRENEO, libr. I. cap. V. miserumque zorum systema cum magistro suo adoptavit, ita tamen, ut zones substantias seu personas esse statueret, ac

duo illis principia, lucem ac tenebras præficere. Ex quo pronum est colligere, eum ad Manichæorum, qui subsequenti seculo III. ecclesiam turbatur, disciplinam propius accessisse.

absque ulla mutatione vult & exsequitur ea, quæ ab æterno decrevit. Decretum seu consilium Dei *tripliciter* accipitur: 1) *ἀπολογικῶς* pro principio decernente, & sic decretum Dei nihil aliud est, quam ipse Deus decernens, seu voluntas Dei decretoria. 2) *ἐνεργητικῶς* pro actu decernendi seu sententia decretoria, dum est a Deo *proprie*, & in Deo *metaphorice*, hoc est, per *ἀνθρωποπαθείαν*, quæ non infert compositionem veram & realem subjecti & accidentis. 3) *ἀντικειμένως* sive *objectiue* pro re decreta. Sic decretum non est in Deo *ὑπαρχτικῶς*, hoc est, *subjectiue*, sed *ἀντικειμένως*, id est, *objectiue*; abhinc inferri nequit, quod consilia & decreta Dei sint accidentia, quia omnes creaturæ sunt in Deo *objectiue*, quæ tamen non sunt accidentia. Fons erroris est, quod Vorstius temporum spatia in Deo æterno constituit, & quia in homine libertas arbitrii non habet locum absque essentia & voluntatis mutabilitate, existimat in Deo etiam voluntatis libertatem inferre essentia ac voluntatis mutabilitatem. Atqui sicut essentia divinæ unitati ac simplicitati ex eo nihil decedit, quod in tribus distinctis personis subsistat, quia scilicet est infinita; sic voluntatis divinæ simplicitatem & immutabilitatem minime labefactat, quod versatur circa distincta objecta, quia non multis *realiter* distinctis, sed uno ac simplici voluntatis actu Deus omnia vult & decernit. Sicut una ac simplici scientia Deus cognoscit omnia, non autem multis *realiter* distinctis intellectus sui actibus: sic una ac simplici volitione Deus vult, quæcunque decernit ac facit, non multis *realiter* distinctis voluntatis suæ actibus. Quemadmodum Deus æternus manens, creat & gubernat temporalia, sic Deus immutabilis manens vult & facit mutabilia absque ullo æternitatis & immutabilitatis suæ detrimento. Triâ enim hic spectanda sunt: 1) Voluntas ipsa, seu decretum secundum se sumtum. 2) Objectum voluntatis, id est, res, quæ decernitur. 3) Respectus seu relatio decreti ad rem, quæ decernitur. Voluntas ipsa est, & manet immutabilis, quia nihil aliud est, quam Dei essentia per modum actionis significata. Objectum mutari potest voluntate immutabili permanente. Re-

spectus seu relatio ex parte Dei non mutatur, perinde ut ex opere creationis orta relatio non attulit mutationem aliquam in Deo, sed tantum in creaturis. III) *Photinianis*, qui cum Deum futurorum contingentium a libera hominis voluntate pendentium præscium esse negent, necessario coguntur, statuere Dei scientiam, & sic etiam essentiam esse mutabilem. Item quando electionem Dei mutabilem faciunt. Socinus in lib. evang. sec. Phot. p. 13. *Posse perire eos, quos Deus saluti destinauerat, idque ipsorum culpa & visissim seruari posse, quos Deus perdere decreuerat, idque ob ipsorum penitentiam.* Contrarium ostendimus loc. de elect. §. 215. IV) *Calvinianis* absoluti decreti patroni, 1) qui Deum alio modo in tempore agere statuunt, quam ab æterno decrevit agere, illi voluntatem Dei mutabilem statuunt. Patroni absoluti decreti id faciunt. Ergo. *Majoram* probatam vide disput. V. de glor. Dei §. 15. Vt Deus in tempore non nisi perseveranter credentes iustificat & glorificat, sic ab æterno non nisi perseveranter credituros iustificare & glorificare constituit, hoc est, elegit. Vt in tempore non nisi pertinaciter incredulos & impenitentes damnat, sic ab æterno non nisi pertinaciter incredulos & impenitentes damnare constituit, hoc est, reprobavit. Siingas, Deum *absolute* quosdam elegisse, hoc est, glorificare constituisse, & *absolute* quosdam reprobasse, hoc est, damnare constituisse, cum tamen in tempore non nisi fidei intuitu salvet, & non nisi incredulitatis intuitu damnet, mutabilem constituit divinam voluntatem. 2) Qui contrarias voluntates Deo tribuunt, immutabilitatem divinæ voluntatis labefactant. Sed hoc faciunt patroni absoluti decreti per distinctionem *inter voluntatem signi & beneplaciti, inter voluntatem arcanam & reuelatam.* Ergo.

§. CLIII. Queritur I) *An immutabilitas divinæ voluntatis labefactetur per distinctionem inter voluntatem antecedentem & consequentem, absolutam & conditionatam?* Affirmant Calviniani, Piscator in not. ad coll. Vorst. pag. 26. Contrarium demonstratum fuit disp. IX. de glor. Dei. §. 8. hic

Questiones de Dei æternitate.

Hic repetimus illud Augustini in ench. cap. C. *Voluntas Dei semper impletur, aut de nobis, aut a nobis.* Item illud Tertulliani lib. de res. carn. *Deus de suo optimus, de nostro iustus.* Obijciat quis hic locum Jobi XXX. 21. *mutatus es mihi in crudelem.* Resp. Lyra in h. l. *In Deum neque crudelitas, neque mutabilitas oritur, sed adjunxit mihi, ut ipsa crudelitas atque mutatio non sit in qualitate judicis, sed in mente patientis.*

§. CLIV. II) *An creationis opus Deum fecerit mutabilem?* Negatur. Vide loc. §. 100. Iulianus in qq. & resp. ad orth. quæst. CXIII. pag. 361. sic respondet: *Aliud est, idem ipsum esse, & aliud, alterius esse, idem esse habitum non admittit, alterius autem esse habitum admittit. Cum perfectio Dei in eo sit, quod idem ipsum est, propterea non auget eum id, quod alterius est. Et quemadmodum unitati id nihil confert, quod principium sit numeri; (nam etiam si numeri principium non esset, perfecta tamen esset, & cum principium ejus facta sit, non aucta tamen est) sic Deus quoque ante creationem perfectus erat, & post creationem auctus non est. Non igitur quicquam eorum, quæ per creationem sunt, Deum adauget, tu enim, inquit, idem es, sed habitum ipsum, quem ad creaturam obtinet multifariam. Nimis, inquit, exaltatus es super omnes deos, tanquam pater scilicet & iudex, & pastor, & quæ his sunt similia. Et quemadmodum eo, quod Deus non plures condidit mundos, cum id ipsum etiam præstare posset, imperfecta esse probata non est ejus perfectio, qua super omnes deos exaltatus est, ita neque eo, quod unum condidit mundum, incrementum aliquod cepit. Quod si propterea, quod plures mundos Deus non fecerit, imminutus non est, eo certe, quod unum mundum fecerit, auctus quoque non est. Cyrillus lib. XI. thesauri c. 2. sic respondet: *Sapienter & vere dicitur, nihil accidere substantiæ Dei, quoniam in seipsa perfecta est, sed tamen cogimur nonnunquam quasi accidentia, etiam si non omnino accidentant Deo, hæc dicere & mente accidentium concipere. Quid enim dicimus intelligentes ante mundi hujus productionem Deum creatorem fuisse, sed non actu? Creato au-*
*Exeges. pars II.**

tem mundo actu quoque creatorem esse, id quoque modo quodam sibi accidisse, quamvis nulla mutatione sui, sed productione totius a nihilo ad esse actu creator factus esse videatur, qui æterna incommutabilique tunc creandi voluntate, quando æternaliter voluit, omnia produxit? multa hujusmodi sunt, quæ quasi accidisse, Deo videantur &c. Augustinus lib. XII. de civ. Dei c. 17. *potest ad opus novum non novum, sed sempiternam adhibere consilium.* cap. 21. *Deus creat nova sine novitate aliqua voluntatis.* Scholastici respondent, creationem dupliciter accipi, scilicet *active & passive.* *Active* nihil aliud est, quam ipsa actio divina, & sic est ipsa essentia divina, non quidem simpliciter, sed cum relatione ad creaturam, quæ relatio cum ex parte Dei non sit realis, sed tantum rationis & quidem extra, nullam in Deo infert mutationem. *Passive* accepta est quædam relatio in ipsa creatura ad creatorem, tanquam ad principium sui esse, & quia est actio sine motu, ideo non necesse fuit, eam per aliam creationem produci. In creatione duo consideranda: 1) agendi principium: 2) effectum productum. Agendi principium est ipsa Dei essentia, cui per creationem nulla accessit mutatio, quia non novo voluntatis motu Deus in creatione aliquid voluit, quod prius ab æterno voluit, sed in tempore id fecit, quod ab æterno immutabili sua voluntate decreverat. In effecto producto est mutatio a non esse ad esse, sed hoc Deum ipsum non fecit mutabilem. Idem est iudicium de questione: *An incarnationis opus Deum statuit mutabilem?* Affirmat Socinus in defens. animadv. Poln. pag. 66. *Quis negare poterit, si Deus tunc revera incarnatus est, & homo factus, cum Christus Iesus de Spiritu S. in Mariæ virginis utero conceptus est, exque ea natus, ipsi Deo ejusque substantiæ adventitium aliquid & novum, idque maximi momenti, accidisse?* Atqui mansit eadem Verbi *ὁ λόγος αὐτός*, licet alterius naturæ coeperit esse *ὁ λόγος αὐτός*.

§. CLV. Quæritur III) *An penitentiae vox de Deo usurpata Genes. VI. 6. 1 Sam. XV. 11. mutabilitatem voluntatis inferat?* Negatur, quia non proprie, sed *ἀνθεκρονάβως*, Deus dicitur poenitere. Augustinus lib. XV. de civ. Dei c. 25.

P

Non

Non sicut hominem, ita Deum, cuiusquam facti sui pœnitet, cuius est de omnibus eternis rebus tam fixa sententia, quam certa præscientia, sed cogitatio & recogitatio ejus est mutandarum rerum immutabilis dispositio. lib. XVII. de civit. Dei cap. 7. *Vbi legitur, quod Deum pœniteat, mutatio rerum significatur immutabili præscientia manente divina, quod ut plura alia ex Augustino repetit Beda in comm. 2 Sam. XI. Idem Augustinus lib. XXII. de civ. Dei cap. 1. Cum Deus dicitur mutare voluntatem suam, ut, quibus lenis erat, verbi gratia, reddatur iratus, illi potius, quam ipse mutatur, & eum quodammodo mutatum, in his, quae patiuntur, inveniunt. Pœnitentia sumitur: 1) *μετάνοια* 2) *μεταστροφή*. Priori modo accepta non competit Deo: a) ex definitionis negatione. Pœnitentia proprie dicta est dolor de factis propriis ex errore mentis, vel infirmitate & inconstantia voluntatis, vel ex affectuum mutabilitate editis proveniens. At talis dolor in Deum non cadit. b) *Ex causarum remotione*, quia omnes causae pœnitentiae Deo denegantur. Ex sunt α) *mentis ignorantia*, quia enim mens nostra est finita, ideo non omnium eventuum humanorum est præscientia, & sic saepe ex errore aliquid facit, cuius postea eum pœnitet. β) *Voluntatis inconstantia*. Voluntas hominis est ambulatrix, modo ad hoc, modo ad illud objectum inclinans. γ) *Virium impotentia*. Saepe homines consilia sua etiam optime deliberata ob impotentiam in actum deducere non possunt. Posteriori ergo tantum modo Deo tribuitur, videlicet *μετάνοια*. Duo sunt in pœnitentia: a) *affectus*, internus scilicet dolor ortus ex eo, quod voluntas detestatur suum factum: b) *effectus*, mutatio scilicet facti prioris; prius in Deo non habet locum, sed tantum posterius. Mutat enim facta sua immutabili manente ipsius voluntate. Internus dolor oritur in nobis ex eo, quod in prioribus factis aberravimus, aberravimus vero ex eo, quia intellectus noster omnes eventus futuros nequit prospicere, quia voluntas nostra labilis est & infirma, sed nec error, nec ignorantia, nec infirmitas in Deo locum habet, ergo etiam pœnitentia proprie dicta in ipso non habet locum. Justinus in qq. & resp. ad*

orth. quæst. XXXVI. pag. 323. sic respondet: *Dominus Deus tunc eo, quod existit, tunc eo, quod adiones se decentes agit, immutabilis est. Prospiciens autem mutationi obnoxius, utilitatem eorum, quibus prospicit, consulit; & res ipsas mutat. Proinde, & cum ignoscit, & cum non ignoscit, immutabilitatem retinet, siquidem his, qui delicta sua corrigunt, ita ut non mutetur, ignoscit, his autem, qui in vitiis suis absque emendatione perseverant, ita ut non mutetur, non ignoscit. Itaque illud, pœnitentia ducor, immutabilitatem ejus eo, quod non ignoscit, designat; & illud, aliud statuit Dominus, immutabilitatem ejus eo, quod ignoscit, significat; immutabilis namque est Deus, & semper in eis, quae se decet, faciendis perseverat, mutabilitatemque ad id, quod se non decet, faciendum nunquam admittit. Theodoretus qq. in Genes. Pœnitentia Dei nihil aliud est, quam mutatio dispositionis ejus: Pœnitet me, inquit, quod constituerim Saul regem, pro eo, quod est, statui eum deponere & alium eligere. Sic pœnitet me fecisse hominem, id est, decrevi, perdere genus humanum. Lyra. Pœnitentia, dolor, caeteraeque passionis sunt in Deo non secundum rem, sed secundum modum, & ideo dicitur pœnituisse, quia ad modum pœnitentis se habuit volens dissipare, quod prius fecerat.*

§. CLVI. Quæritur IV) *An ex eo, quod prædictiones divinae non semper eveniant, mutabilitas Deo afferatur?* 2 Reg. XX. 1. Jon. III. 4. Resp. ut promissiones divinae intelliguntur cum conditione perseverantiae, sic comminationes divinae intelligendae sunt cum exceptione pœnitentiae. Prædixerat Jonas, Niniven everfam iri, sed cum conditione, (tacita vel expressa) nisi egerint pœnitentiam. Hanc responsionem monstrat Deus ipse. Jerem. XVIII. 7. *Repente loquor adversus gentem & adversus regnum, ut eradicem & destruiam illud. v. 8. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi, ut facerem ei.* Distinguendae igitur hae prædictiones divinae conditionatae ab absolutis, illae non nisi posita conditione, hae absolute & semper eveniunt.

§. CLVII.

§. CLVII. *Quæritur V. An libertas voluntatis cum Dei immutabilitate pugnet? Atributa divina cum inter se de eadem essentia divina sint simplicissime eadem, illorum possunt inter se pugnare, iam vero immutabilitas & agendi libertas sunt divina attributa. Ergo: Ne quidem in angelis & beatis in bonorum confirmatis immutabilitas voluntatis, bonum semper adpotentis, tollit ejusdem libertatem, quanto minus in Deo, cujus essentia est purissima ac simplicissima. Formale & definitio libertatis non pugnat cum formali & definitione immutabilitatis. Libertas in eo formaliter consistit, quod Deus possit libere agere, ac pro arbitrio suo hoc vel illud decernere. Immutabilitas formaliter in eo consistit, quod, quæ absolute decreta sint, non mutantur voluntatis variatione. Quæritur VI. An in Deum cadant affectus? Scaliger exercit. XVI. distinguit inter affectum passivum & activum. Omnis affectus passivus cum alteratione est conjunctus, quæ a Deo *ἀμετέωτος* simpliciter abest, ac proinde affectus Dei accidens non est. Ira in hominibus est animi quædam perturbatio, quia est affectus passivus, sed ira Dei non est perturbatio, quia est affectus activus. Est enim nihil aliud, quam justa averlatio peccati & voluntas majestatis suæ vindicandæ.*

§. CLVIII. *Vsus prædictus: 1) Vsus prædictus. Consolatorius.* Illum monstrat Apostolus Rom. XI. 29. *ἀμετέωτος ἡ χάρις καὶ ἡ κληρονομία τοῦ Θεοῦ.* Dona, quæ Deus ex gratuita misericordia hominibus promittit ac donat, gratuite ipsius promissiones & gratuita Dei vocatio sunt ejusmodi

ut eorum ipsum nunquam poeniteat. Ergo ex se non mutat benevolunt suam erga pios affectum, modo ipsi in filiali obedientia perseverent. Præbet hoc nobis efficacissimam consolationem, quæ firmiter statuere possumus, cum Deus per Spiritum sanctum veram in Christum fidem in cordibus nostris accenderit, nosque in filios suos receperit, ipsum in posterum nequaquam nos sua gratia destitutum, modo ipsi non defuimus gratiæ ejus. Ex gratia nos elegit, ex gratia nos vocavit, ex gratia justificavit, ergo etiam nos olim ex gratia glorificabit, quia ipsius bonitas & gratia est immutabilis. Peccatorum nostrorum obliviscitur, si poenitentiam seriam agamus, sed gratiæ suæ non potest oblivisci. Jer. XXXI. 3. *Caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te misericordia.* Lutherus. *Ich habe dich je und je geliebet, darum habe ich dich zu mir gezogen aus lauter Güte.* 2) *Exhortatorius.* Mutabilis nostra voluntas immutabili voluntati divinæ adhæreat, ut in bono solidetur & confirmetur. *Deus in uno eodemque statu optimo semper permanet, ut nihil illi accidere boni possit, nihil decedere.* Augustinus lib. de natura boni adv. Manich. c. XXIV, quo sensu Christus cum *solum* vocat bonum. Matth. XIX. 17. Nostra bonitas, voluntas nostra labilis est ac fragilis, requiritur igitur, ut immutabili bonitati ac voluntati per amorem adhæreat. Suspiremus ad immutabilem Deum, ut naturam nostram per peccatum depravatam immutet, ac secundum interiorem hominem quotidie nos renovet, donec ad immutabilis boni statum in vita æterna perveniamus.

SECTIO VI.

DE DEI IMMORTALITATE.

§. CLIX.

Dei immortalitas.

Thesis. *Deus est immortalis & incorruptibilis.* Confirmat hoc: 1) *Scriptura sacra;* tum *negative*, quando mortalitatem & corruptionem a Deo removet, Rom. I. 23. *mutaverunt gloriam incorruptibilis &c.* 1 Tim. I. 17. *Regi seculorum ἀφθάρτου sit honor & gloria.*

Cap. VI. 16. *Rex regum & dominus dominantium solus habet ἀθάνατον;* tum *affirmative*, quando vitam Deo tribuit, Genes. XVI. 14. Deut. V. 26. Jerem. II. 13. &c. Hæc enim vita est æterna, incorruptibilis, & nunquam interitura. Deut. XXXII. 40. *Vivo ego in æternum.* Deus ex se & sua natura vivit, unde vita est Deo essentialis, imo Deus est ipsa vita, sed reliquo-

reliquorum viventium vita est accidentalis & participata. Vide loci §. 101. Deo tribuitur vita 1) *absolute* non ἐξ ἑωυτῶν tantum, sed plane ἐξ αἰτέρως, ipse enim solus proprie vivit, iest ipsa essentialis vita: 2) *comparate* οὐκ ὡς οὐκ ὡς, respectu idolorum, quæ non sunt dū viventes, sed mortua idola, nec vitam, nec figuram vitam, sensum & motum habentia. Psal. CVI. 28. 3) *effectively* ἐνεργητικῶς, quia dat omnibus viventibus vitam. 1 Tim. VI. 13. *in ipsa vivimus, movemur & sumus.* Actor. XVII. 28. *Vitam & misericordiam fecisti meam, & visitatio tua custodivit spiritum meum*, id est, vitam meam, cuius signum est respiratio. Job. X. 12. II) *Ratio*: 1) *ab aeternitate.* Quod ex se & sua natura est æternum, illud ex se & absolute est immortale & incorruptibile. Atqui Deus ex se & sua natura est æternus. Ergo. Sicut aqua viva ideam est, quod perennis & perpetuo scaturiens, sicut poeta canit:

Perpetui fontes, viteque perennis imago.

Sic Deus vivens est æternus & incorruptibilis. 2) *a simplicitate.* Quicquid omnis compositionis expers, illud etiam non admittit resolutionem ac corruptionem. Deus ob summam essentiae simplicitatem est omnis compositionis expers. Ergo. 3) *ab immutabilitate.* Quicquid est simpliciter & omni modo immutabile, illud etiam est incorruptibile. Deus est simpliciter & omni modo immutabilis, semper manens ideam. Ergo. Quin imo quia solus Deus absolute ac simpliciter immutabilis, ideo quoque *solus immortalitatem habere* dicitur. 1 Tim. VI. 16. Elegantissime id demonstrat Augustinus lib. III. contra Maximin. cap. 12. *In omni (inquit) mutabili natura nonnulla mors est ipsa mutatio, quia fuit aliquid in ea non esse, quod antea erat. Proinde & ipsa anima humana, quæ propterea dicitur immortalis, quoniam qualitercunque secundum modum suum nunquam desinit vivere, habet tamen pro ipso modo suo quandam mortem suam, quia si iuste vivebat, & peccat, moritur iustitiae: si peccatrix erat, & iustificatur, moritur peccato. Et creaturarum natura celsissimè mori potuit, quia peccare potuit. Nam & angeli peccaverunt, & daemones facti sunt,*

& qui non peccaverunt, peccare possunt. 4) *a remotione omnium causarum* mortis & corruptionis, tum *externarum*, tum *internarum*. Deus enim cum sit purissimus actus, ipsa vita, per se ipsum vivens, cumque nihil sit Deo potentius, ideo est simpliciter immortalis. 5) *a divinæ essentiae nobilitate & perfectione.* Viventia perfectiora & digniora sunt non viventibus. At Deus est ens perfectissimum & nobilissimum. Ergo est ens vivens, atque ita quidem vivens, ut per se & ex se vivat, sit αὐτόζωος καὶ αὐτὸζωὸς vitam habens ἐν ἑωυτῇ Joh. V. 26, unde solus vere dicere potest: *Vivo ego*, Deut. XXXII. 40. &c. Vide loc. §. 104. 105. 6) *a Dei beatitudine.* Si Deus immortalis non esset, beatus esse non posset, unde vivere quandoque est ideam, quod beatam vitam agere. Ezech. XXXVII. 14. III) *Omnium hominum consensus.* Omnium enim mentibus insculpta est anticipata illa notio, quod Deus sit ens vivens & immortale. Græci Deum vocant ζῆνα a vivendo, quoniam solus vere vivit, & omnia vivificat, ut merito, sicut vocatur ὁ αὐτός, ita adpellari possit ὁ ζῶν.

§. CLX. Queritur I) *An vita Dei ab essentia Dei differat?* Resp. *Quæstiones de Dei immortalitate.* Deus, ut est suum ipsius esse, ita quoque est suum ipsius vivere, proinde essentia & vita ex natura rei actu in Deo non differunt, interim ratione nostri conceptus hæc duo distinguuntur; *aliter* enim Deum concipimus, ut *est*, *aliter*, ut *vivit*. Duo in natura inveniuntur, quibus omnis rerum perfectio continetur, *essentia & vita*: illa est omnium creaturarum existentium; hæc quarundam tantum vi viventium. Psal. CIV. 29. Actor. XVII. 28. hæc duo vocantur *duo naturæ momenta*, quæ in Deo ponenda sunt cum modo supereminentiæ super omnium creaturarum rerum essentiam ac vitam. Psal. CII. 27. 1 Tim. VI. 16. Hinc Deus non solum dicitur esse, ac tribuitur ipsi nomen *Iehovah*, sed etiam vivere ac dicitur ipsa vita, quorum neutrum eo modo creaturis competit. Queritur II) *Quot modis vita Dei manifestetur?* Resp. Vita Dei est actus, quo essentia divina se actuosam esse demonstrat; tribus autem modis, ut Scholastici docent, essentia divina

divina se actusam esse ostendit, *intellectu, voluntate & potentia agendi*, hæc ergo tria ad vitam Dei pertinent, intellectus, voluntas, & agendi potentia. Quæritur III) *An Deus recte dicatur omnium viventium vita?* Resp. non formaliter, sed causaliter; Augustinus lib. VII. de civ. Dei cap. 5. *Anima non est Dei portio, sed conditio, qui non est omnium anima, sed qui fecit omnem animam, quo solo illustrante anima fit beata, si ejus gratiae non sit ingrata.* Quæritur IV) *An Deus ἀπαθής & impassibilis?* Resp. Deus ut solus est simpliciter immutabilis & immortalis, sic etiam solus absolute & simpliciter est impassibilis. Est ens infinitum. Ergo propter hanc infinitatem nihil potest in eum agere, cum omnia præter Deum sint finita, quæ non possunt agere in infinitum. Est ens simplicissimum & merus actus. Ergo propter hanc essentiae simplicitatem non potest ullius recipere actionem. Est ens independens. Ergo propter independentiam nihil eum potest cogere vel mutare. Si dicas: *Deus a piis honoratur, ab impiis ignominia afficitur, ergo recipit actionem & passionem;* distinguendum est inter *passiones reales & intentionales, subjectivas & terminativas, transmutativas ac ἁρτίαις.* Quando Deus ab impiis blasphematur, hoc non est passio *realis*, subjectiva & transmutativa, sicut aqua calefit ab igne, sed *intentionalis*, terminativa ac ἁρτίαις, sicut aqua videtur ab oculo humano.

§. CLXI. *Vsus practicus ex-
Vsu practicus. hortatorius.* Nos miseri homin-

culi propter peccatum morti omnes sumus obnoxii, *omnes morimur & quasi aquae dilabimur in terram, quæ non colliguntur,* 2 Sam. XIV. 14. *Dies nostri sicut umbra prætereunt.* Psal. CXLIV. 4. *decurrunt insar torrentis, qui tantum ex imbribus constat, & paulo post non amplius fluit, insar floris, qui mane floret, vesperi autem decerptus arefcit.* Psal. XC. 6. *Homo natus de muliere brevi vivit tempore, repletur multis miseriis, quasi flos egreditur & conteritur, & fugit velut umbra, & nunquam in eodem statu permanet,* Job. XIV. 1. 2. in quæ verba sic commentatur Bernhardus lib. II. ad Eugen. col. 1024. *Homo natus ad laborem, non ad honorem, homo natus de muliere, & ob hoc cum reatu, brevi vivens tempore, ideoque cum metu, repletus multis miseriis & non propterea cum fletu, & vere multis, quia animæ & corporis simul;* describitur enim in his Jobi verbis vitæ humanæ *brevitas, fragilitas, fugacitas, instabilitas ac multiplex adversitas,* quam quotidie ad animum nobis revocantes cor nostrum a rebus corruptibilibus avertamus, & in Deo immortali ac incorruptibili omnem nostram fiduciam, omnem spem, desiderium omne fixum habeamus. Qui transitoria amat, cum transitoriis interit: qui Deo immortali & incorruptibili per fidem & amorem adhæret, fit unus spiritus cum ipso, & in æternum vivit. Immortalis est anima nostra, & ad immortalitatem condita, non satiatur, non quiescit, nisi in Deo immortali & incorruptibili. Psal. XVII. 15,

SECTIO VII.

DE DEI INFINITATE.

§. CLXII.

Dei infinitas.

Thesis. *Deus vere est infinitus.* Per infinitatem intelligitur talis proprietas, quod Deus nec tempore, nec loco, nec ulla re alia finiri possit, sed sua

natura & essentia, actu, simpliciter, per se & absolute sit infinitus (*). Intelligitur 1) non infinitas corporeæ quantitatis nec extensionis, sed essentiae & perfectionis; 2) non infinitas *privati-*

P 3

(*) Equidem rem infinitam plene concipere haud possumus, aliquid tamen de ea concipimus; & licet vox *infinitum* aliquid neget de Deo, simul tamen summam eidem tribuit perfectionem, signi-

ficatque, Deum nullos essentiae suæ atque perfectionum terminos seu limites habere, sive, ut eandem rem aliis verbis eloquamur, Deum habere omnes absolutas realitates. B. CANZIVS in *onologia*

uatiua, sed negativa. Non-finitum *privatiue* est, quod nondum est assecutum ultimam suam perfectionem, sicut fœtus in utero. Non-finitum *negatiue* est, quod ita caret termino & limitatione, ut finiri & limitari nec debeat nec possit. Item *privatiue* infinitum dicitur id, quod etsi finem actu iam non habet, habere tamen potest, ut quantitas; *negatiue*, quod simpliciter non habet finem. 3) Quamvis etymon infiniti tantum respiciat finem, intelligitur tamen, esse terminum a quo, ut infinitus sit ac dicatur Deus, quia nec principium nec finem habet. 4) Infinitum philosophis est *triplex* secundum *substantiam, quantitatem, continuam* scilicet vel discretam, & secundum *qualitatem*. In rebus creatis non datur actu infinitum nec secundum substantiam, quia omnis creata substantia est composita, nec secundum quantitatem, nec secundum qualitatem, quia quantitas & qualitas infinita in substantia finita esse nequit. Deus solus *infinitus* est, non quidem secundum quantitatem vel qualitatem, sed *substantiam*.

§. CLXIII. Infinitatem illam Dei demonstrat: I) *Scriptura*, & quidem tripliciter: 1) *affirmatiue*, Psal. CXLV. 3. *Magnus Dominus & laudabilis nimis.* Baruch. III. 27. *Μέγας καὶ ἐν ἔχει τελευτὴν, ὑψηλὸς καὶ ἀμέτρητος.* 2) *negatiue* Ps. CXLV. 3. *Magnitudinis eius non est investigatio ad fundum, finis.* 3) *comparatiue.* Job. XI. 7. 8. 9. *Num investigatione Deum inuenies, num ad usque perfectionem Schaddai inuenies? In altis calorū quid operaberis, profundiorē inferno nunquid cognosces? Longior est terra mensura eius, & latitudo prae mari.* Esaj. XL. 12. *Quis mensus est pugillo aquas, & quis cælos palmo mensus est? quis appendit tribus digitis molem terrae? quis libravit in pondere montes & colles in statera?* v. 15. *Ecce gentes coram ipso quasi situla stilla & quasi pulvisculus staterae reputatae sunt,*

ecce insulae quasi pulvis exiguus v. 17. Omnes gentes quasi nihil coram eo, & minus quam nihilum & vacuum aestimatae sunt ab eo. Sap. XI. 23. &c. Dan. IV. 32. *Omnes habitatores terrae tanquam nihil reputati.* (*) Vide loc. §. 109.

§. CLXIV. II) *Ratio*: 1) *ab infiniti natura & conditione.* Infinitum dicitur aliquid ex eo, quod non est finitum. Vnaquæque autem forma in se considerata ad multa communis est, & per hoc dicitur infinita scilicet potentia. Cum vero recipitur in materia, fit forma huius rei determinata, & sic dicitur finiri, scilicet actu. Cum igitur Deus sit merus ac purus actus, & esse ejus non sit in aliquo receptum, sed sit per se subsistens; manifestum est, quod Deus non sit finitus, sed maxime formalis & infinitus. Savanorola I. de verit. fid. cap. 8. (At si Deus formam ab omni materia separatam conservaret, ea adhuc esset finita & limitata, rectius igitur ab ipsa essentiae finitate, quam a receptione in materiam forma finiri dicitur.) 2) *a Dei perfectione.* Quicquid non habet finem ac terminum suæ perfectionis ac virtutis, illud vere & absolute est infinitum. Ut enim illud est finitum in perfectione & virtute, quod habet finem seu terminum suæ perfectionis & virtutis: sic e contrario illud est infinitum, quod in virtute & perfectione non habet finem seu terminum. Jam vero Deus virtutis ac perfectionis suæ non habet terminos, alias non esset absolute perfectus ac summus. Ergo. 3) *ab eorum, propter quas creaturae sunt finitæ, a Deo remotione.* Creaturae inde atque ideo sunt finitæ, quia deest illis aliqua perfectio vel gradus perfectionis in genere entis. Sic elementa sunt finita, quia deest illis gradus perfectionis, qui est in creaturis viventibus, videlicet vita. Plantæ sunt finitæ, quia deest illis gradus perfectionis, qui est in sentientibus, videlicet sensus & motus. Bruta animantia sunt finita, quia deest illis gradus perfectionis, qui

logia cap. XXXIII. infinitum esse illud pronunciat, quo majus in suo genere cogitari non potest. Copiosius de hoc argumento differit vir laudatiss. in meditationibus philosophicis cap. V. §. 408. seqq. p. 307. seqq.

(*) Iungi merentur ex novo testamento loca, in quibus expressis verbis dicitur, in Deo esse ABSOLUTAM perfectionem, fundo, terminoque carentem. Vid. Rom. XI. 33. item 1 Cor. II. 10.

qui est in creaturis intelligentibus, angelis & hominibus, videlicet intelligentia. Angeli & homines sunt finiti, quia deest illis gradus perfectionis, qui est in Deo, qui est ens increatum, independens, omnium rerum causa. Sed Deo nulla deest perfectio vel gradus perfectionis in tota entis latitudine, sed ipse continet actu omnes perfectiones in genere entis possibiles. Vide loc. §. 107. Item essentiae rerum multis modis finiuntur ac terminantur: a) *cognitione*: b) *datione*: c) *loco*: d) *productione effectus*, quando scilicet ita aliquo horum determinatur, ut ultra proferre se non possit: e) *receptione sui esse ab alio*. Cum enim omnis effectus intra causae suae potentiam & efficaciam contineatur, inde fit, ut eo ipso, quod a causa suam esse recipit, virtute & efficacia causae contineatur ac limitetur. At Deus nullo horum modorum finitus est. Non *primo*, quia a finito intellectu ita cognoscitur, ut tamen non comprehendatur, ergo est infinitus ratione cognitionis. Non *secundo*, quia duratione est aeternus, nec principium, nec finem habens; ergo est infinitus ratione durationis. Non *tertio*, quia non circumscribitur, nec definitur loco; ergo est infinitus ratione negatæ in certo loco inclusionis. Non *quarto*, quia nullius effectus productione ita determinatur, ut ultra agere nequeat; ergo est infinitus ratione potentiae. Non *quinto*, quia a nullo recipit suum esse, nec ab ullo inesse vel conservari dependet, sed *ex se* est id, quod est; ergo est infinitus secundum *essentiam*, quæ infinitas est essentialis, & quasi radix priorum infinitatis modorum.

§. CLXV. III) *Patrum suffragia*. Irenaeus lib. I. adv. haer. cap. 12. pag. 58. ὁ πατὴρ πάρα ῥωρεῖ, ἀχώρητον δὲ υπέρχει. Ambrosius in comm. cap. III. Ephes. Sicut in sphaera tanta est longitudo, quanta latitudo, & tanta altitudo, quantum & profundum, ita & in Deo omnia aequalia sunt immensitate infinitatis. Sphaera enim de finito modo clauditur; Deus autem non solum implet omnia,

sed etiam excedit, nec enim clauditur, sed omnia intra se habet, ut solus ineffabilis & infinitus habeatur. Damascenus lib. I. orthod. fidei cap. 4. Deum vocat ἀπειρον, ἀόριστον, ἀχρημάτιστον, ἀπερίγραπτον. Et postea: ἀπειρον τὸ θεῖον, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τὸ το μόνον αὐτὴ κατὰ ληπτον ἢ ἀπειρία καὶ ἡ ἀκατάληψία.

§. CLXVI. Opponenda hæc sunt: I) *Vorsio*, (*) qui infinitatem Dei multis modis labefactat. lib. de Deo & attrib. div. pag. 234. Deus non est actu simpliciter infinitus, neque essendo neque operando, tametsi respectu nostri sic dicitur utrumque. Pag. 235. est quidem Deus purus actus, sed hoc non velat, quin simul in sese sit finitus. Pag. 237. Nihil potest actu infinitum esse in tota natura. Ergo nec Deus. Et substantia Dei videtur ab angelo, ergo non prorsus & simpliciter infinita. Pag. 235. Est quidem infinitus diuturnitate, quia sic ordo & necessitas naturae postulat, sed propterea non est immensae essentiae, quia hac naturae potius adversatur. Pag. 238. Potentia Dei non prorsus infinita est, ergo nec essentia Dei infinita est, ut enim potentia infinita requirit infinitam essentiam, ita finita finitam. Ibid. Sacrae literae Deum quidem magnum, excelsum, elevatum vocant, sed nunquam absolute infinitum, aut simpliciter immensum adpellant. Nam secundum quid & comparative dici posse infinitum non negamus, sicut respectu nostri infinitus est numerus stellarum & arenae maris. De quo atheismo accusatus in apologetica exegefi cap. 16. & tribus sequentibus, variis strophis & distinctionibus se excusare nititur, sed quæ lucem veritatis ferre non possunt & glaucoma duntaxat rudioribus obijciunt, cum nervum sui erroris semper retineat. Pag. 90. Non minus potentiae, quam essentiae divinae, infinitudinem cum aliqua pia cautione semper nobis accipendam esse, scribit. Pag. 91. Omnipotentiam Dei habere aliquatenus suos limites, & non posse quoli-

(*) Præter VORSTIUM, qui Socinianorum secutus est vestigia, fuerunt & alii, qui infinitatem Dei vel directe, vel saltem indirecte labefactarunt.

Diximus de iis in adnotat. nostris ad tom. I. loc. theolog. p. 169.

quolibet modo sub quouis illimitato sensu infinitam adpellari, sed nostri quidem intuitu & speciali objectorum respectu rectissime sic dici, ita, ut non minus potentiae quam essentiae divinae infinitudo aliquam semper piam restrictionem ac limitationem desideret. Pag. 96. Responsurus ad id, quod finitudinem quandam Deo adscripserat, affirmat, non male Deum in se ipso finitum aut sua natura definitum adpellari posse, & essentiam Dei, negat, omnino esse ἀόριστον sive prorsus indefinitam, indistinctam & sic quolibet modo infinitam. Pag. 94. scribit, se Deum vocare finitum non verbaliter seu participialiter, sed tantum nominaliter pro definito, certo, distincto, proprio; (quasi vero de vocabulis & non de re ipsa potius quaestio sit, quasi finitum dici possit nominaliter, quod non est finitum verbaliter) P. 95. concludit, Deum in se ipso ens finitum seu respectu propriae naturae definitum non iniuria vocari posse. P. 97. Rationabilius longeque tutius esse, existimat, Deo essentialem quandam finitudinem simpliciter attribuire, quam paradoxam (quae in ipsius Vorstii cerebro talia) admittere. cap. 19. scribit, Deo veram quandam magnitudinem ac quantitatem in scripturis ex parte assignari. Pag. 99. veram magnitudinem verumque locum & habitationem Deo in sacris adscribi &c. Quo profanz istae disputationes spectent, non ita cuius primo intuitu patet, revera autem eo directae sunt, ut mysterium Trinitatis & incarnationis subruatur. Si enim essentia Dei est finita, non potest tota & indivisa in tribus distinctis personis subsistere. In omni enim finita essentia tot sunt essentiae, quot personae. Si tres in Deo essentiae Pater, Filius & Spiritus sanctus; non erunt ὁμοούσιος. Item si essentia divina τὸ Ἀβύς est finita, utique secundum essentiam non in terra, sed tantum in caelo erit, & per consequens humana natura assumpta non erit Ἀβύς personaliter unita, quippe cum secundum suam essentiam non in caelo sit, sed in terra.

6. CLXVII. Argumenta, quibus essentiae divinae finitatem comprobare nititur, facilem habent explicationem. 1) A probationis efficaciae negatione. Scriptura non asserit, Deum esse

infinitum. Ergo. Sed contrarium modo ostendimus. 2) A Dei visione. Angeli & beati vident Dei essentiam, ergo ea non est infinita. Matth. XVIII. 10. 1 Cor. XIII. 12. 1 Joh. III. 2. Resp. distinguendum inter visionem & comprehensionem. Deus ab angelis & beatis videtur, sed non comprehenditur. Si dicas, inter finitum & infinitum nulla est proportio. Ergo intellectus creatus, utpote finitus, non poterit videre Deum simpliciter & absolute infinitum. Resp. distinguendum inter proportionem quantitatis, quae non datur inter finitum & infinitum, sic quotiescunque repetitur binarius, non tamen exaequat numerum infinitum; & habitudinis, quae est inter potentiam cognoscentem & objectum cognoscibile, talis proportio est inter intellectum finitum & Deum, qui est in numero cognoscendorum ab intellectu. Addendum tamen, quod intellectus finitus Deum beatifice cognoscat, non per vires naturae, sed per illuminationem supernaturalem Spiritus sancti & beneficium gratiae. 3) Ab absurdi consecutione. Si Deus esset infinitus, creaturae etiam essent infinitae. Resp. invertimus argumentum, ut ex superioribus constare potest. Deus ea ratione dicitur infinitus, ut solus sit infinitus, ac proinde eo ipso a censu omnium rerum eximitur, quando infinitus statuitur. Creaturae omnes sunt a Deo, & finitos essentiae ac potentiae suae sortitae sunt terminos. Deus solus ut est a se ipso & per se ipsum, sic ipsius essentia ac potentia est indeterminata & infinita. Quam absurdum est, Deum propterea negare velle increatum & omnipotentem esse, quia creaturae non sunt increatae & omnipotentes, tam quoque absurdum est, Deum, negare, esse infinitum, quia creaturae non sunt actu infinitae. 4) A potentiae divinae limitatione. Potentia Dei non extenditur ad impossibilia, ergo non est infinita. Quodsi potentia Dei infinita non est, ergo nec essentia. Resp. hac de re dicitur inferius, hoc loco breviter dicimus, Deo nihil est impossibile, nisi quod non vult, hoc est, quod voluntati eius est adversum, 5) A Dei definitione. Quicquid definitur, & est hoc aliquid, non est infinitum. Deus definitur & est hoc aliquid. Ergo non est infinitus.

tas. Resp. aliud est definiri per λόγον ὁρίσας, aliud finiri ac circumscribi per limites ὁροῦσας. Deus aliquo modo potest definiri & describi; imperfecta scilicet definitione, non autem finitur ac circumscribitur essentiae terminatione. Deinde Deus *formaliter* est hoc aliquid, sed *eminenter* est omnia, continet enim in se omnes perfectiones possibiles in genere entis.

§. CLXVIII. II) Quibusdam Calvinianis, qui essentialē Dei omnipræsentiam negant, ut in sequenti capite videbimus, qua ratione infinitatem Dei labefaciunt. III) Photinianis, essentiae, potentiae & scientiae divinae infinitatem negantibus. Vid. disput. X. de gloria Dei §. 4. Socinus in defens. animadv. pag. 46. *Tres personas in una essentia indivisa subsistere non posse, adversarii in essentiis finitis sic esse contendunt, sed in essentia Dei, quae infinita est, nequaquam. In qua responsione non uno modo principium petunt, eaque dicunt, quae ex parte manifeste sunt falsa simul atque ridicula.*

§. CLXIX. Queritur 1) *An solus Deus infinitus?* Resp. Deus solus actu & essentia infinitus est, cum solus sit a se ipso, per se ipsum, & ipsum suum esse; reliqua, quae dicuntur infinita, potentia & secundum quid talia dicuntur. Vid. loc. §. 108. Thomas part. I. q. 7. art. 3 & 4. probat, nec secundum magnitudinem, nec secundum multitudinem in rebus dari posse actu infinitum, multo minus ergo secundum essentiam. 2) *An infinitas sit attributum mere negativum?* Resp. Infinitas *formaliter* & quoad quid nominis notat solam negationem finis ac termini, *fundamentaliter* tamen & quoad rem ipsam includit aliquid affirmativum, videlicet summam illam perfectionem, quod Deus sit ens a se ipso & per se ipsum existens, ab alio prorsus independens & proinde essentiae proprietate nequaquam finitum. 3) *An Deus prorsus & omnimode sit infinitus?* Respond. Omnino, est enim omnis limitationis, termini & finis prorsus expers. Est infinitus *inferius*, quia omnia sunt Deo minora & inferiora, adeoque infinito intervallo ab ipso

distant. Est infinitus *superius*, quia a nullo suum esse accepit, neque quicquam superius agnoscit. Est infinitus *ante*, quia non est a causa efficiente, ante eum non est formatum quicquam, Esaj. XLIII. 10. Est infinitus *post*, quia post eum non formabitur quicquam. Est infinitus *extra*, quia nihil extra ipsum est ipso superius. Est infinitus *intra*, quia est suum esse a se & per se subsistens.

§. CLXX. *Vsus practicus est παραμετιζός.* Infinitus est Deus, infinita ejus essentia, infinita ipsius potentia, nos miseri homunciones coram ipso sumus quasi locustae, Esaj. XL. 22. imo minus quam nihilum & vacuum aestimati sumus ab eo. v. 17. humiliemus ergo nos coram Deo, agnoscamus nostram εὐδυνότητα, dicamus cum Abrahamo omnium vere credentium patre Genes. XVIII. 27. *Ausus sum loqui ad Dominum, cum sim cinis & pulvis.* Etiam Seraphin clamantes: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, obvelant facies suas ob infinitam & incomprehensibilem Dei maiestatem, Esa. VI. 3. quid nobis misellis faciendum, qui sumus σκῆμα ὄντας, ἡμερόβιοι, imo momentanei? Tota rerum universitas ac vasta illa coeli terraeque moles ad infinitum Deum comparata est instar puncti ac minor inter infinitam Dei essentiam, & totum coeli terraeque systema est comparatio, quam inter magnum oceanum & exiguum aquae guttulam. Obstupeamus ergo ad infinitatis hujus meditationem, & ex intimo cordis fundo dicamus: O infinitum bonum, *quid est homo, momentaneum illud pluma, quod reputas eum?* Psal. VIII. 5. Eadem infinitas divinae essentiae temeritatem ingenii nostri coercet, ne nostris sensibus ac nostri intellectus decempera eum metiamur. Deus enim est summa longitudo propter aeternitatem, summa altitudo propter maiestatem, summa latitudo propter misericordiam, summa profunditas propter sapientiam incomprehensibilem. Caveamus ergo, ne infiniti Dei potentiam, sapientiam, essentiam finita nostra ratione circumscribamus.

Vsus doctrine de infinitate Dei.

SECTIO VIII.

DE DEI IMMENSITATE.

§. CLXXI.

*Dei immen-
sitas.*

Thesis. *Deus* ut sua natura & essentia, actu, per se, simpliciter & absolute est *infinitus*, ita quoque *immensus*. *Immensitas* quandoque accipitur *late*, quandoque *stricte*. *Late* accepta, omnibus modis idem est, quod *infinitas*, significans, Deum nec loco, nec tempore, nec ulla re alia finiri & mensurari per se, sed esse sua natura & essentia infinitum ac immensum. *Stricte* accepta, differt ab infinitate, velut species a genere. Infinitatis enim dux quasi species statuuntur: *Æternitas* & *immensitas*. *Æternitas* est talis Dei proprietas, per quam nullo tempore finiri, nec principium nec finem existendi habere, sed citra omnem temporis successionem semper totus simul esse significatur. *Immensitas* est talis Dei proprietas, per quam nullo loco mensurari ac circumscribi, sed omnia & singula loca citra essentiae suae multiplicationem, extensionem, inclusionem ac divisionem penetrare ac replere significatur.

§. CLXXII. Hæc *immensitas* & essentialis Dei *omnipraesentia* (*) ita intelligenda est: 1) Quod Deus non tantum virtute & efficacia, nec tantum visione & scientia, sed etiam tota & individua sua essentia sit omnibus rebus praesens, neque enim tantum potentia & scientia, sed etiam essentia est immensus & infinitus.

Enter praesenter, Deus hic & ubique potenter.

Thomas p. I. q. 8. art. 3. *Deus ubique est per essentiam, praesentiam & potentiam.* 2) Quod Deus sit ubique praesens, non *συνεκτῶς*, ut comprehendatur, sed *συνεκτικῶς*, ut comprehen-

dat & contineat omnia, non *περικτῶς* & *περγράπτῶς*, sed *περικτικῶς*. Scholastici dicunt, Deum esse ubique non *localiter* seu *circumscriptive*, quo modo corpus est in loco, quod a loco suo corporeo per partes quantas divisibili capitur ac circumscribitur; nec *definitive*, quo modo formae intelligentes, angeli scilicet & animae, sunt in loco, vel potius in certo πῦ, quia sunt essentiae finitate definitae; sed *repletive*, quod tamen non intelligendum est crasso & corporeo modo, quod Deus ita repleat omnia loca, sicut corpus, quod locum suum eo modo replet, ut impediat, ne in loco, quem occupat, aliud corpus locetur; sed *modo divino*, quod Deus nullo loco conclusus omnia loca propter essentiae suae immensitatem contineat. 3) Quod Deus ubique praesens sit non *per essentiae suae multiplicationem*, est enim ὅλως ὅλον τι, ens simplicissimum, ac proinde ubicunque est, totus est; nec *per essentiae suae divisionem*, quia non est in dimidia mundi parte dimidius, sed ubique totus; nec *per extensionem & rarefactionem*, quia non est corporea quaedam moles, sed infinita essentia, incomprehensibilis virtus & inenarrabilis efficacia; nec *per commixtionem*, quia est essentia simplicissima & indivisibilis, in nullius rei compositionem veniens. 4) Quod Deus ubique praesens sit sua essentia non *subiective*, sicut accidens inhaeret subiecto, quia Deus nec compositus est, nec in compositionem venire potest, & ut aeternitatis notione tempus, sic immensitatis notione locus tanquam subiectum occupans excluditur; sed *effective*, ut principium & causa praesto est rei, quam efficit, Deus enim loco non continetur, sed ipse potius dat loco & rebus, quae sunt in loco, suum esse. Est praesentia α) illocalis: β) impartibilis: γ) ratio-

(*) In margine exempli sui hanc GERHARDVS adjecit notulam:

„Deus est praesens creaturis 1) *sine expansione*, „diffusione aut multiplicatione essentiae, sed sim- „plici essentiae infinitate: 2) *sine inclusione*. Av- „GUSTINVS de div. questionibus, quaest. XX. In

„illo posius omnia, quam ipse alicubi; nec tamen ira „in illo, ut ipse sit locus: 3) *sine emanatione* aut „evagatione a se ipso, ut & sine emissionem cor- „porea alicujus virtutis, quae ab ipso foras ef- „fluat „.

rationi nostræ incomprehensibilis: δ) efficax & operosa: ε) omnia instar minutissimi puncti in se continens. Vide loc. §. 284. & seqq.

*Argumenta,
Dei immen-
sitiæ adstru-
entia.*

§. CLXXIII. Probatur illa diviniæ essentiae immensitas & omnipræsentia Dei essentialis I) ex scriptura, & quidem 1) affirmative, quando ubique præsens esse dicitur. Jos. II. 11. *Iehovah Deus vester est Deus in cælis supra, & in terra infra.* Psal. CXXXIX. 7. *Quo ibo a spiritu tuo, & quo fugiam a facie tua?* v. 8. *Si ascendero caelos, & ibi tu, si stratum facero in inferno, & ecce tu.* v. 9. *Si assumero pennas auroræ, & habitavero in novissimo maris (occidentis) v. 10. etiam ibi manus tua me daret, & tenebit me dextera tua.* (Psaltes regius loca sibi invicem maxime opposita confert, & in iis præsentem Deum statuens, in intermediis etiam ipsum præsentem adesse intelligendum relinquit.) Jer. XXIII. 24. *Num occultabit se quisquam in occultis, & ego non videbo eum, dixit Dominus.* (hæc est præsentia visionis ac scientiæ, juxta quam omnia nuda & aperta sunt Dei oculis. Hebr. IV. 13. ne quis verò existimet, Deum solius scientiæ & visionis respectu omnipræsentem statui, ideo additur) *nonne caelos & terram ego implens, dixit Iehovah.* Amos IX. 2. *Si penetrarint in infernum, inde manus mea tollet eos, & si ascenderint in caelos, inde faciam eos descendere.* v. 3. *Si absconderint se in vertice Carmel, inde scrutabor & tollam eos, si celaverint se a coram oculis meis in pavimento maris, inde mandabo serpenti, & mordebit eos.* Actor. XVII. 28. *in Deo vivimus, movemur & sumus.* 2) Negative, quando loco certo concludi & comprehendi negatur. 1 Reg. VIII. 27. *Num vere Deus habitavit super terram, (ut scilicet contineatur mundo, sicut homo continetur domus suæ habitaculo) ecce caeli & caeli caelorum non continent te* (in hebræo est verbum *לא* in Piel *לכלל* comprehendit) *quanto minus domus hæc, quam aedificavi.* Idem repetitur 2 Paralip. II. 6. VI. 18. Jerem. XXIII. 23. *Nunquid Deus de propinquo ego*

דixit Dominus; & non Deus de longinquo Actor. VII. 48. XVII. 24. *excelsissimus non habitat in templis* *Χειροποιήτοις*, v. 27. *non longe abest ab unoquoque nostrum.* 3) Symbolice Esaj. LXVI. 1. Actor. VII. 49. *Cælum ipsum solium meum est, & terra scabellum pedum meorum, ubi domus, quam aedificetis mihi, & ubi locus quietis meae?*

§. CLXXIV. II) Ex rationibus: 1) Ab essentialiæ diviniæ simplicitate. Quicquid est absolute simplicissimum, illud non habet partem extra partem. Quicquid partem extra partem non habet, ubique totum est. Quicquid ubique totum, illud omnipræsens. Deus ergo cum sit simplicissimus, erit ubique totus. Deus est purus actus, ergo omnino indivisibilis, ergo est in qualibet re & in qualibet cuiusque rei parte totus & indivisus. 2) Ab infinitate. Quicquid essentia sua est infinitum & immensum, illud etiam ubique præsens est, alias loco terminaretur ac finiretur. Deus essentia sua est infinitus. Ergo 3) Ex operandi potestate. Thomas p. I. q. 8. art. 1. Omne agens debet esse conjunctum ei, in quod immediate agit. (Intellige de tali agente, quod operatur immediate, immediatione virtutis & suppositi. Operari immediatione virtutis dicitur illud agens, quod propria nec aliunde emendicata virtute agit; immediatione suppositi, quod sine alia causa inter agens & id, in quod agit, interjecta operatur.) At Deus est causa immediata ipsius intimi esse omnium rerum creaturarum, non tantum dum esse incipiunt, sed etiam quamdiu in esse conservantur. Ergo est omnibus rebus intine præsens. Savanarola lib. I. de verit. fidei cap. 8. *Cum Deus sit prima & universalis omnium causa, & sit actus purus & suum ipsius esse oportet, quod omne aliud esse productum sit proprius ejus effectus, sicut igni est proprius ignis effectus. Et cum Deus sit omnium causa non solum in fieri, sed etiam in esse, ipsum Deum adesse rebus oportet non solum prima inchoatione, sed quamdiu in esse conservantur, & cum esse unicuique rei sit maxime intimum, est enim formale respectu omnium, quæ sunt in re, affirmare oportet, Deum omnibus in rebus valde intimum esse.*

Q 2

§. CLXXV.

§. CLXXV. Accedunt III) *patrum suffragia*.
 Iustinus martyr. lib. de monarch. pag. 82. ad-
 ducit Orphei vericulos: ἔτος γὰρ χαλκείον
 ἐπ' ἑρανὸν ἐσθρίκται χρυσίῳ ἐνὶ θρόνῳ, γαίης
 δ' ἐπὶ ποσσὶ βέβηκε. χεῖρα δὲ δεξιτερὴν ἐπὶ
 τέρατος ὤψαντο, Πάντοθεν ἐκτέτακται. Athe-
 nagoras in orat. pro Christ. ἐπεὶ δὲ ἐφεικέναι
 μὲν οἷς ἐνοῶμεν, οἷς λαλῶμεν καὶ νύκτωρ καὶ
 μεθ' ἡμέραν τὸν Θεὸν αἰδῶμεν, πάντα δὲ φῶς
 αὐτὸν ὄντα καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ὄραν.
 Nos vero omnibus (non modo factis, sed etiam)
 cogitationibus & sermonibus nostris tum noctu,
 tum interdum Deum adesse scimus, eumque &
 totum esse lumen, & quae in cordibus nostris la-
 tent, videre. Cyprianus lib. de vanit. idol. Dei
 templum totus est mundus. Item: Deus totus est
 ubique diffusus. Hilarius lib. I. de Trin. f. 3.
 Nullus sine, neque ullus non in Deo locus est.
 In caelis est, in inferno est, ultra maria est, inest
 interior, excedit exterior. Ita cum habet atque
 habetur, neque in aliquo ipse, neque non in
 omnibus est. fol. 4. Deus totus ipse intra &
 extra se omnia continet, ut neque infinitus ab-
 sit a cunctis, neque cuncta ei, qui infinitus est,
 non insint. In Plat. CXXXVIII. Mirabile est,
 Deum ubique esse, & nusquam abesse, in omni-
 bus esse, & totum esse, extra locos & tempora
 pro infinitate & aeternitate sua semper esse, Hie-
 ronymus in c. 66. Esaj. Quomodo parvo con-
 cludetur loco, qui omnia implet. Chrysostomus
 homil. V. in cap. 2. Coloss. certa fide creden-
 dum esse, docet, quod Deus sit ubique. Idem
 homil. I. de incompr. Dei nat. Deum esse ubi-
 que, totumque esse quaque in parte orbis ter-
 rarum novi, sed quemadmodum sit, nescio. hom.
 III. Ubique Deus esse dicitur, quia nulli parti
 rerum absens est. Dicitur ubique totus, quia
 non parti rerum partem suam praesentem prae-
 bet, & alteri partem alteram partem, aequa-
 lem aequalibus, sed non solum universitati crea-
 turae, verum etiam cuilibet parti ejus totus
 pariter adest. Ambrosius in c. 3. Eph. Sphaera
 definito modo concluditur, Deus autem non so-
 lum implet omnia, sed & excedit, nec enim
 clauditur, sed omnia in se habet, ut solus ines-
 fabilis & infinitus habeatur. Auctor lib. de

cogn. veræ vitæ cap. VII. pag. 403. Deus est
 ipsa aeternitas omnem creaturam instar puncti
 in se continens. Augustinus I. VII. de civ. Dei
 cap. 30. Idem Deus ubique totus nullis inclusus
 locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes
 scissilis, ex nulla parte mutabilis, implens cae-
 lum & terram praesente potentia, non absente
 natura lib. X. de civ. Dei cap. 4. Deus non in
 omnibus quam in singulis major, quoniam nec
 mole distenditur, nec partitione minuitur. In
 manual. c. II. Non ideo te, Domine, implere
 omnia dicimus, ut te contineant, sed ipsa potius
 a te continentur, nec particulatim implet omnia,
 nec ullatenus ita putandum est, ut unaquaeque
 res pro magnitudine portionis suae te capiat,
 id est, maxima magis, minima minus, dum sit
 ipse potius in omnibus, & omnia in te. lib.
 VIII. de Genes. ad lit. cap. 26. p. 251. Deus
 est interior omni re, quia in ipso sunt omnia,
 & exterior omni re, quia ipse est super omnia.
 Plura ex Augustino adducta sunt in locis §. 111.
 Damascenus lib. I. orth. fid. cap. 16. ὁ Θεὸς
 ἀνυλὸς ὢν καὶ ἀπερίγραπτος ἐν τόπῳ καὶ ἐν
 αὐτὸς γὰρ ἑαυτῇ τοπὸς ἐστὶν τὰ πάντα πλη-
 ρῶν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὢν, καὶ αὐτὸς συνέ-
 χων τὰ πάντα, λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ
 εἶναι, καὶ λέγεται τοπὸς Θεὸς ἐνθα ἐκδηλοῦ-
 ῇ ἐνέργεια αὐτῇ γίνεται. cap. 18. πάντα ἀπέ-
 χει Θεὸς ἐν τόπῳ ἀλλὰ φύσει. Alcuinus lib. II.
 de Trinit. cap. 4. Nec ideo Deum omnia im-
 plere dicimus, ut eum contineant, sed ut ipsa
 potius contineantur ab eo. Nec particulatim
 Deus implet omnia, nec ullatenus ita putan-
 dum est in omnibus esse Deum, ut unaquaeque
 res per magnitudinem positionis suae capiat
 eum, maxima majus, minima minus, dum sit
 potius ipse totus in omnibus, siue omnia in ipso,
 cujus omnipotentia omnia concludit. Et postea:
 Immensitas divinae magnitudinis ista est, ut in-
 telligamus eum intra omnia, sed non inclusum,
 & ideo interiorem, ut omnia contineat, ideo
 exteriorem, ut incircumscriptionis magnitudinis
 suae immensitate omnia excludat, per id ergo,
 quod exterior est, ostenditur esse creator, per
 id, quod interior gubernari omnia demonstra-
 tur. lib. ejusd. cap. 7. quendam christianum phi-
 losopho

lopho interroganti, *ubi est Deus?* acutissime respondisse memorat: *Dic prius, o Philosopho, ubi non sit.* Vide plura hujusmodi apud Athanasium orat. contra idola post med. & contra gregales Sabellii p. 94. Gregorium Nazianzenum, orat. XXXIV. quæ est secunda de theol. & c. Macarium, homil. XII. p. 156. Augustinum, lib. I. de civ. Dei cap. 29. Sed & Rabbinii ac saniores philosophi omnipræsentiam divinam statuunt. Citatur dictum R. Mose: *Si possibile esset, ut aliquis homo constitueretur in summo noni cæli, non propinquior aut remotior esset Deo quam ille, qui in centro terras poneretur.* Hermes Trismegistus dicit, *Deum esse sphaeram intellectualem, cujus centrum est ubique, περιέπαια vero nusquam.* (*) Rittershufius in analectis ad Oppiani *ἀλυσιν*. lib. II. vers. 8. p. 222. demonstrat, doctrinam de omnipræsentia Dei etiam cæcos gentilium oculos radioso luminis fulgore præstinguere potuisse. Vide omnino Stephanum Theopolum lib. I. academic. contemplat. cap. 8.

§. CLXXVI. *Antithefis.* Errant hoc loco I) *Manichæi*, qui naturam boni, Deum scilicet cum naturam mali, ipsi coæternam, dicunt fuisse commixtam, ac universo mundo Dei substantiam perhibent esse commixtam & c. Augustinus de hæres. ad Quodvultd. c. 46. h. e. Deum eo modo omnipræsentem esse opinati sunt, ut in compositionem rerum creaturarum venerit, cui errori opponenda est absoluta Dei simplicitas & immutabilitas. Epiphanius contra Dimeritas: *Deus non commiscetur cum ulla re διὰ τὴν αὐτῷ ἀσυνκοινωνίαν καὶ ἀσύμπροσώπων.* II) *Iudæi*, de quibus scribit Hieronymus in c. LXVI. Es. quod putent, *invisibilem & incorporalem & incomprehensibilem Deum templo Hierusalem posse concludi.* III) *Vorstius*, qui modis compluribus immensitatem & essen-

tialem Dei omnipræsentiam labefactat. 1) Essentia immensitatem inter ea, quæ simpliciter *ἀδύνατα* dicuntur, referri, ac proinde nullam perfectionem denotare asserit lib. de Deo & attribut. div. p. 214. *Non caret controversia id, quod hic assumitur pro certo, videlicet essentiam Dei prorsus & simpliciter immensam esse.* p. 232. *Nusquam diserte in scriptura docetur, Deum substantialiter ubique præsentem, adeoque simpliciter infinitum esse.* Nusquam scriptum legimus, *Deum substantiam simpliciter immensam & totam reipsa in omnibus locis præsentem esse*, imo non pauca, quæ contrarium sensum habere videntur, passim occurrunt. p. 234. ac præced. p. 233. postquam scripturæ dicta, quæ a theologis pro adstruenda infinitate & omnipræsentia Dei substantiali afferri solent, examinavit, concludit: *Vnde jam patet, ex scripturis immensitatem aut ubiquitatem essentiaæ divinae solide probari non posse, nisi alia testimonia proferantur, aut ex iis, quæ prolata sunt, aliter quam hactenus factum est, argumenta formentur.* Nec tamen ipse asserit alia testimonia, neque ostendit, quomodo ex allatis aliter formanda sint argumenta, ex quo sponte sequitur, ex Vorstii sententia divinae essentia immensitatem non posse ex scripturis probari. 2) Deum non essentia, sed virtute tantum ac efficacia ubique præsentem esse asserit lib. de attribut. div. pag. 235. *Verum quidem est, Deum omnia in omnibus operari, non tamen sequitur, Deum immediate illic sua substantia adesse, ubicumque operatur, quia per causas medias sive physicas, sive hyperphysicas operari potest, ut rex aliquis per suos ministros.* 3) Deum secundum substantiam non nisi in cælo esse statuit. lib. de attribut. p. 233. *Substantialiter in illo altissimo cælo tanquam in solio aut palatio suo residet, sic tamen, ut virtualiter etiam κατ' ἐνέργειαν suam in ter-*

Q 3

ra

Quo spectant & ista :

*Quos fugis Encelade, quascumque accesseris oras,
Sub Jove semper eris.*

SENECA lib. IV. de benef. cap. VIII. *Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi, nihil ab illo vacas, opus suum ille implet.*

(*) Addi possent & alia testimonia, ex quibus luculenter patet, ethnicos hoc Dei attributum haud ignorasse. ARATUS dicit:

Foris omnia esse plena.

Et VIRGILIUS,

Deum ire per omnes

Terrasque traclusque maris, cælumque profundum.

ra versetur. p. 235. In scripturis affirmari omnino videtur, Deum ratione substantiae suae tantum in caelo esse. p. 237. allegatis aliquot scripturae locis subiungit: *Simpliciter credamus, quod sacrae literae toties inculcant, Deum revera sua essentia (quae ut amplissima & maxima, nostrique respectu immensa, ita summe simul gloriosa est) in caelo altissimo, eodemque capacissimo habitare, in terra vera ubique virtute & sapientia sua sive efficaci operatione & providentia sua nobis adesse.* 4) Negat, essentiam Dei esse totam in qualibet re minima, sed secundum aliquam sui partem in ea esse asserit, ac proinde essentiam Dei facit divisibilem. p. 240. *Mirum videtur esse paradoxum, Deum sic omnis quantitatis expertem esse, ut totus substantialiter sit in re qualibet, etiam minima*, unde etiam de anima rationali p. 241. disputat, eam virtute quidem & operatione per omnes corporis partes diffusam esse, sed essentiam ejus uno aliquo certo loco, puta vel in corde, vel in cerebro contineri. *Si tota anima, inquit, esset in capite, tota in pedibus, esset extra se ipsam, cum caput & pedes a se invicem distent.* Resp. Non hoc sequitur, quod sit extra se ipsam, quia est $\delta\lambda\omega\varsigma \delta\lambda\omega\varsigma$, sed quod sit in partibus, quarum una est extra alteram. Vide Brokerum in antidot. c. VIII. p. 24. 5) *Indignum divina majestate ipsi videtur esse, ut Deus in antro forniciae aut locis sordidis tota sua essentia adesse dicatur.* p. 237. Atqui si Deo non fuit indignum, res minimas & abjectissimas creare, utique nec indignum ipso erit, iisdem adesse, & eas conservare. Si sol visibilis & corporeus radios suos in loca sordida spargit, nec ab illis inquinatur; quomodo metuendum est, ne sol invisibilis, incorporeus & increatus aliquid labis ex essentiali in locis sordidis praesentia contrahat. Vide Augustinum de natura bon. cap. XXIX. Hugonem de S. Viçt. lib. 1. de sacrament. part. III. cap. 17. ubi hoc declarat exemplo animae rationalis, *quae unita corpori leproso & morbo non inficitur ex eo.* Atque ex his atheisimi de negata omnipraesentia Dei essentiali efficaciter convinci potest Vorstius. In confesso ordinum Hollandiae in orat. apolo-

get. p. 18. solenniter juravit, *se essentialem Dei omnipraesentiam nunquam negasse*, sed in eodem momento dixit, *Deum sua essentia non esse in sterquilinio, cloacis, aut locis sordidis praesentem.* At qui sua essentia in sterquilinio, cloacis aut locis sordidis praesens non est, ille sua essentia alicubi praesens non est. Qui essentia sua alicubi praesens non est, ille sua essentia non est ubique praesens. Item si Deus non est essentia sua praesens in locis sordidis, nulli humano corpori essentialiter erit praesens, quid enim aliud est corpus humanum, quam sordidum sterquilinium? Vid. Sibrandus Lubbertus in praefat. comment. ad XCIX. err. Vorst. 6) Hinc locum & localem praesentiam Deo tribuit. tr. de Deo p. 235. p. 239. *Sane de loco & locali praesentia quin Deo vere & recte attribui possit, minime dubitandum videtur.* in apolog. exeg. cap. 19. p. 99. 103. Quae omnia eo spectant, ut mysterium unionis personalis duarum in Christo naturarum negetur. Si enim Deus secundum suam substantiam non est alibi, quam in caelo, ergo Christus, quando in terris in assumpta carne versatus est, non fuit verus & essentialis Deus. Si Deus secundum suam essentiam non est in locis sordidis, non aderit infanti in utero materno, quippe qui inter stercore & urinam in ventre foemineo delitescit. Si nulli infanti, quamdiu in utero materno fovetur, essentialiter adest, ergo nec Christo in utero Mariae. Si essentia Dei tota non est in qualibet re minima, utique etiam non erit in assumpta humanitate tota, cum illa respectu totius universi sit res minima. Videt hoc Vorstius, ideo in apol. exeg. c. 17. p. 87. eo abit, *quod unio duarum naturarum in Christo formaliter non in essentiali duarum naturarum indistantia, sed in arcano quodam & ineffabili deitatis τὸ Λόγῳ in humanitatem influxu, hoc est, singulari quadam istius in hac operatione sive gratiosa hujus ad illam assumptione aut peculiari adpropriatione (cujus modus nobis in hoc seculo incomprehensibilis sit) severa consistat.* p. 88. Non immerito aliquis collegerit, etiam divinam τὸ Λόγῳ ὑπόστασιν per arcanum aliquem influxum assumptae humanitati communicari potuisse, & hanc

hanc perpetuo per illius intimam virtutem adhuc sustentari, etiam si forte localis aliqua inter utramque substantiam conjunctio non intercedat. p. 89. concludit, in dubio aliquatenus relinquitur, qui posse, an Deus sua substantia in Christo homine, dum in terris versaretur, habitaverit. Quem Nestorianum errorem, unionem personalem in nuda gestatione statuentem, & ex adu primo in actum secundum transformantem, jam pridem nervose confutavit b. Lutherus tom. II. Witteb. p. 228. Pii veteres dicunt, unionem factam esse *ἀδιασάρως καὶ ἀχωρίως*, quae de re suo loco plenius disputabitur.

§. CLXXVII. Si quæras, quibus argumentis novis hisce paradoxis fidem facere tentet Versius, nihil audis aliud, quam humanæ rationis somnia, quibus, dicis gratia, quædam scripturæ dicta male accommodantur. 1) *Deus dicitur habitare in cælis* Psal. CXXII. 1. CIII. 19. *quodiam homines oraturi animum, oculos & manus elevant.* Ergo non est essentialiter ubique præsens. Quidam sic distinguunt, quod cælum accipiaturs. α) *pro throno creato.* β) *pro throno increato.* Deus non habitat in throno creato *simpliciter & absolute*, quasi eidem includatur; sed *comparative*. a) *Ratione manifestationis seu πανόρατος*, quia maiestatem suam excellentius in eo exerit. b) *Ratione ενυπατάσεως*, nostræ informationis, quia cælum omnibus creaturis terrenis sublimius. Simplicissime respondetur, plus inferri in consequente, quam antecedens permittit. Deum in cælis esse & habitare, scriptura asserit, sed tantum in cælis habitare nupiam addit, sed potius contrarium testatur, proinde propter essentiam Dei in cælis non neganda est ipsius præsentia in terris, sed distinguendi sunt præsentia gradus ac modi. Deus est in cælo per maiestatem & gloriam, in inferno per iustitiam & vindicem iram, in ecclesia per præsentiam gratiæ, in mundo per præsentiam potentia, in Christo per hypostaticam unionem &c. Deus est ubique ratione essentia; in cælo habitare dicitur ratione amplioris maiestatis & gloriæ. Sic anima est in toto corpore tota, in corde tamen radicaliter, in capite effective, quia excellen-

tiores effectus edit. Athanasius contra gregales Sabellii tom. I. f. 517. Quando Psalter dicit, cæli cælorum Domino Ps. CXV. 16. non pro loco domicilii cælum adsortitur Domino, & hominibus terram, sed excellentiam Dei magnificentiamque oculis subicit. Bernhardus in medit. c. XI. col. 1189. *Deus in se ipso est incomprehensibilis, quia principium & finis est, principium sine principio, finis sine fine. In angelis desiderabilis, quia in eum desiderant prospicere. In sanctis delectabilis, quia in eo asidue felices lætantur. In creaturis admirabilis, quia omnia potenter creat, sapienter gubernat, benigne dispensat. In hominibus amabilis, quia est eorum Deus, & ipsi sunt populus ejus.* Ad cælum igitur oraturi oculos levamus, non quod Deum cælesti regioni inclusum statuamus, sed quia Deum ab omnibus rebus sublunariis, visibilibus, corporeis & creatis essentia distinctum agnoscimus, quia divinam suam maiestatem in cælo peculiariter manifestat, quia in cælo mansionem nobis præparavit, ad quam toto cordis desiderio adspiramus. Qui regis faciem inter loquendum intuetur, non propterea solos oculos aut solum caput alloquitur, sed ipsum regem: sic in oratione oculos ad cælum extollimus, nec tamen Deum cælo inclusum statuimus, cum a propheta didicerimus, *cælum esse Dei solum, sed terram scabellum pedum ejus.* Alcuinus in lib. II. de Trinit. c. 5. *Quemadmodum terra adpellatus est peccator, cum ei dictum est, terra es, & in terram ibis, sic cælum iustus e contrario dici potest, iustus enim dicitur: Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Quapropter si in templo suo habitat Deus, quia sancti templum ejus sunt, recte dicitur, qui es in cælis, id est, in sanctis, & accommodatissima est ista similitudo, ut spiritualiter tantum interesse videatur inter iustos & peccatores, quantum corporaliter inter cælum & terram. Et postea: Ideo dicitur Deus in cælis habitare, quia major cognitio est in cælis illius summa maiestatis & essentia, in angelis vel in sanctis animabus sanctorum, quam in terra habitantibus sanctis propter gravitatem carnalis habitationis.* Vide

Vide loc. § 120. 2) *Deus dicitur ascendere & descendere* Gen. XI. 7. &c. Responſionem vide in loc. §. 118. Deus non diſcedit vel redit mutatione loci, nec ſux eſſentiae, ſed declaratione miſericordiae & iuſtitiae. Origenes Hom. IV. in Gen. tom. 1. p. 22. *Descendere dicitur Deus, quando curam humanae fragilitatis habere dignatur.* Chryſoſtomus homil. XL. in c. 35. Genef. *Descendere & ascendere Deo indignum eſt, ſed maximum eſt ineffabilis miſericordiae ſuae indicium, quod propter noſtram eruditionem talibus verbis uti dignatur.* Auguſtinus epiſt. III. ad Voluſian. *Novit ubique totus eſſe, & nullo contineri loco, novit venire non recedendo, ubi erat: novit abire non deſerendo, quo venerit: miratur hoc mens humana, & quia non capit, fortaiſſe non credit.* lib. XVI. de civitate Dei c. 5. *Non loco movetur Deus, qui ſemper ubique eſt totus, ſed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod praeter uſitatum naturae curſum mirabiliter factum praefentiam quodammodo ejus oſtendat. Ore Domini poteſtas mandandi; brachio potentia; oculis omniſcia ejus providentia notatur. Sedere propter auctoritatem, ſtare propter invictam fortitudinem, descendere propter manifeſtationem praefentiae ſuae dicitur.* Idem in Pfalm. CXXXVI. Lutherus in cap. 11. Genef. *Descendit Deus non re ſeu ſubſtantia, eſt enim ubique, ſed actione, deſinit diſſimulare, deſinit eſſe longanimis, & incipit revelare peccatum, punire & arguere.* 3) *Deus non eſt cum impiis, Num. XIV. 42. Ergo non eſt ubique.* Reſp. negatur eſſe cum impiis non ἀπλῶς, nec ratione eſſentiae, ſed κατὰ τι, reſpectu favoris & gratiae in victoria ab hoſtibus & aliis beneficiis concedendis. Suſtentat & conſervat impios & pios per ſuam omnipotentem eſſentiam, ſed in ſolis piis habitat per ſalvificam gratiam, qui proinde dicuntur ipſius templa.

§. CLXXVIII. Dicta ſcripturae eſſentialium Dei omnipraefentiam probantia peſſime detorqueat Vorſtius. Ad locum 1 Reg. VIII. 27. excipit, *non de Dei ſubſtantia, ſed de virtute & exertione providentiae eum videri accipi debere.* Sed contrarium teſtatur ipſe verborum

ſonus & integer contextus. *Caeli calorum, inquit, non te capiunt, quanto minus domus iſta, quam aedificavi?* Argumentum regis ſapientiſſimi hoc eſt: Quem caeli caelorum non capiunt, non judicandus eſt in domo χεῖρον ἡμῶν ſuper terram eo modo habitare, ut in eadem concludatur. Sed Deum caeli calorum non capiunt. Ergo. Finge de virtute & exertione providentiae Salomoni eſſe ſermonem, & peribit omnis vis connexionis in *maiore* proſitione. Cujus enim providentiae tantum ad omnia ſe extendit absque ulla eſſentiae infinite & immenſitate, eum domo aliqua ceu loco concludi nihil impedit. Sicut regis alicujus terreni potentia & regimen per totum ſe extendit regnum, ipſe tamen aula quadam regia continetur. Ad dictum Jerem. XXIII. 24. excipit, 1) *ex impleſione illa caeli & terrae non poſſe colligi eſſentiae immenſitatem, cum caelum & terra ſint corpora finita.* Reſp. non ſimpliciter dicitur Deus eſſe in caelo & in terra, multo minus dicitur eſſe tantum in caelo & in terra, ſed *emphatice* dicitur caelum & terram implere, maiestate ſcilicet ſuae divinitatis & praefentiae. Ne quis vero exiſtinet, Deum ita implere caelum & terram, ut caeli ac terrae limitibus ejus eſſentia finiatur, ideo addendum eſt ex Job. XI. 8. 9. *quod altior ſit caelo, profundior inferno, longior terra & mari latior, & ex 1 Reg. VIII. 27. quod caeli calorum eum non capiunt.* At caperent utique, ſi caeli terraeque terminis ejus eſſentialis praefentia concluderetur. 2) *Si omnipraefentia divinae eſſentiae ex loco illo prophetico colligeretur, utique etiam ex dicto Epheſ. IV. 10. colligi poſſet omnipraefentia Chriſti ſecundum humanam naturam,* quod ipſi videntur abſurdum. Reſp. collectio haec veriſſima eſt, nec ullam conjunctam habet abſurditatem, niſi in circulo humanae rationis. Ut enim apud prophetam ex eo, quod Deus caelum & terram impleat, colligitur, ipſum non eſſe Deum e longinquo, nec quicquam ab oculis ejus eſſe abſconditum; ſic ex eo, quod Chriſtus ad dextram Patris evectus omnia implet, apud apoſtolum inferitur, quod eccleſiae ſux dei paſtores & doctores, eamque regat, defendat ac tueatur.

Ad

Ad locum A. XVII. 27. excipit, non esse consequens; Deum immediate illis sua substantia adesse, ubicunque operatur, quia per causas physicas siue hyperphysicas, puta angelos, operari potest, ut rex aliquis per suos ministros. Resp. docet apostolus, ex operibus creationis, conservationis & gubernationis Deum posse inveniri, & tantum non manibus palpari; rationem addit eam, quia non longe abest ab unoquoque nostrum, in ipso enim vivimus, movemur & sumus; id est, Deus non discessit ab opificio suo post creationem, sicut architectus discedit ab extructa domo, sed idem, quod primitus condidit, adhuc conservat & gubernat, estque opificio suo perpetuo præsens. Si statuas ab illa gubernatione universi remotam substantialem Dei propinquitatem, non constabit argumento apostolico sua connexio. Quamvis ergo Deus in conservatione & gubernatione universi utatur causis mediis; tamen illa ipsa causæ in essendo & agendo suam a Deo habent dependentiam, absque cuius potenti sustentatione nec essent, nec agerent, sed in nihilum reciderent, Hebr. I. 3. Deus igitur ut immediate illis præsens fuit

in creatione, ita quoque immediate ipsis præsens est in conservatione, cum conservatio nihil aliud sit, quam essendi continuatio. Sic per parentes Deus confert nobis vitam naturalem, per ministros verbi vitam spirituales, & tamen ipsum hominis in utero formatio Job. X. 8. tum ejusdem regeneratio tribuuntur Petr. I. 23. Quid? quod Deus non operatur per aliquod essentia suæ superadditum, sed per suam potentiam, quæ est ipsa ejus essentia. Ergo non operatur in creaturis absens, sed vere & essentialiter præsens.

§. CLXXIX. IV. Calviniani: 1) dum quidam ex ipsis negant, Deum sua essentia creaturis omnibus præsentem esse. Crocius part. II. conv. Prutenicæ p. 497. Per calumniam Calvinianis tribui assentit, quod immensitatem divinitus essentia negent (*). Sed negant eam Beza volum. I. oper. p. 589. volum. III. p. 120. Danæus de elench. hæret. f. 119. in explic. orat. Domin. f. 96. Joh. Pincienus tract. IV. de sacr. lib. II. de coen. Domin. p. 370. & pag. 371. Verba ipsorum adduximus disp. V. de glor. Dei §. 16. Episcopius (**) disp. priv. de Deo th. X. Non credimus absolute scitu necessaria esse, quæ de

Calviniani heic tractantur ex CALVINI sectatoribus FRANCISCO TURRETINO, in institut. theol. elench. pars. I. loc. III. quæst. IX. p. 216. seqq. ubi immensitatem Dei contra Socinianos ac VORSTII copiose adstruit. Idem loc. cit. thes. VIII. p. 18. mentem suæ ecclesiæ de hoc argumento hisce verbis edidit: Orthodoxi Dei immensitatem & omnipræsentiam non tantum ratione virtutis ac operationis, sed præcipue ratione essentia credunt & consensunt: Necdum verò illius nos curiosius inquirendum, nec temere definiendum censent. Hoc namque curio sentendum esse, non equisitate vel multiplicatione essentia divine, quæ est una numero & individua, vel in extensione & diffusionem cujusdam molis corporeæ, cum sit spiritus increatus, vel in conditione physico, qui compertis aquarum corporibus; sed in simplici & nobis incomprehensibili essentie divine inexistere, quæ ita intus adest rebus omnibus, ut & ubique sit in mundo, nec tamen mundo includatur. Eadem ratione sententiam ecclesiæ reformatæ expressit JO. HENR. HEIDEGGERVS, theologus quondam Tigurinus, isque præstantissimus, in corpore theol. christian. ann. I. loco III. §. 45. p. 77. qui & immensitatem atque omnipræsentiam Dei essentialiam loc. cit. §. 46. ex scriptura latenter comprobavit, atque §. 47. detestandam vocat Exeg. pars II.

via impietatem. Socini VORSTII & Ambrosii starum quorundam, ejusmodi christianismo obtrudentium Deum, qui secundum essentiam sit in coelo, operetur autem ubique per causas medias physicas vel hyperphysicas, uti rex in regia desidens per ministros suos operatur. Nec abluunt ab his, quæ de eodem argumento scripserunt JO. BRAVNIUS, in doctrina fœderum, vol. I. part. II. cap. VI. PETRVS van MASTRICHT, in theologia theopetico-practica, lib. II. cap. X. p. 122. seqq. alii, quæ, quæ nominare superfluum.

(**) SIMON EPISCOPIVS, ad quem heic provocat GERHARDVS, erat discipulus IAC. ARMINII, sectæque, quæ Arminiana itemque Remonstrantia, appellari aliis voluit, salcrum præcipuum, ac proinde Calvinianum, quos vocant, accenseri haud potest. Jam vero non tantum hic ipse EPISCOPIVS, sed & alii ARMINII sectatores eandem fere cum VORSTIO adoptarunt sententiam. Vid. apolog. Remonstrant. cap. II. f. 41. seqq. respons. ad specim. calumn. spec. III. IV. f. 86, 90. HENR. STATIONI in epist. die IX. Mart. & XXX. Jun. ann. MDCVII. exarati; STEPH. CYRCILLÆVM, in instit. relig. christ. lib. II. cap. III. IV. & VII. atque in quædam differentia adversus Marcellum, dispus.

immensitatis divinae modis & omnipraesentiae essentiae controvertentur. Slatius in epist. IX. Mart. & XXX. Jun. DCVIII. Video perfectionem rerum mundanarum in hoc esse, ut potentiae suae alterius quam essentia extendantur, quam perfectionem procul dubio a Deo habent, qui istas ad imaginem suam creavit. Atqui ego existimo, Deum perfectiorem fieri, quando dicitur operari posse, videre, audire, ubi sua essentia non est, quam cum dicitur essentiae suae praesentiam requiri ad operandum, videndum aut audiendum. 2) Dum dextram Dei, ad quam Christus in sua exaltatione evectus est, statuunt esse certum in caelis locum. Beza vol. I. oper. p. 601. Bullingius in tract. de verb. coenae. Piscator in sch. 1 Petr. III. 22. Verba ipsorum videantur d. I. ex quo sic inferimus: qui docent, Deum in caelo habitare tanquam certo loco, & dextram Dei notare certum in caelo locum, & Christum sedere ad dextram Dei tanquam in loco, qui est ad dextram Dei, & thronum Dei esse in caelo tanquam in loco, & domicilium Dei esse certum in caelo locum, non possunt recte sentire de Dei immensitate. Calviniani id faciunt. Ergo. Cui errori opponimus descriptionem dextrae divinae in scripturis traditam, quod fit *dextra majestatis* Hebr. I. 3. *thronus μεγαλοσύνης in caelis* Hebr. VIII. 1. *dextra sedis Dei* Hebr. XII. 2. *thronus δόξης* Matth. XXV. 31. *dextra δωδμήως* Matth. XXVI. 64. Luc. XXII. 69. *faciens virtutem* Ps. CXVIII. 26. *omnia potens mutare* Ps. LXXVII. 11. *ubique praesens* Ps. CXXXIX. 10. &c. Ex quibus similibus locis talis definitio dextrae divinae colligitur, quod sit infinita Dei potentia & praesentissima ejus majestas in caelo & terra omnia gubernantis ac moderantis. Pulcre Basilus de SS. ad Amphilocho. fol. 206. *Vox dextrum non significat locum aliquem inferiorem, sed tantum*

disput. I. §. 224. oper. fol. 880. & PHILIPP. LIMBORCHIVM, in theol. christ. libr. II. cap. VI. qui tamen, recensitis variis theologorum de hoc argumento sententiis, propterea hic adprehendit. Observandum vero, non tam de ipsa omnipraesentia Dei, quam potius de modo omnipraesentiae divinae quæstionem hic esse. Statuunt enim Remon-

aequalitatis, eo quod dextrum de Deo non accipitur corporaliter, ad istum enim modum fortassis & sinistrum aliquid in Deo possit esse, 3) Omnipraesentiam Dei definiunt per nudam indistantiam absque operatione. Ph. Caesar disput. II. apolog. thes. 70. Omnipraesentia Dei praecise, ut non tantum ab infinitate, sed etiam ab omnipotentia distinguitur, est, qua omnibus suis creaturis indistanter adest. th. 74. Per praesentiam non denotatur actio, sed connotatur. Idem statuit Steinius Castellanus. At omnes praesentiae divinae gradus includunt operationem, ac distractionem operationis a divina praesentia improbat ipse Museulus L. C. p. 820. & Zanchius lib. II. de nat. Dei c. 6. p. 116. lib. V. de nat. Dei c. 1. p. 531.

§. CLXXX. V) Photinianii, qui iidem negant, Deum essentialiter ubique praesentem esse. Schmalzius contra disp. I. D. Frantz. pag. 4. *Essentia & praesentia Dei in locis omnibus, qualem sibi Frantzius fingit, nulla datur, nec enim frustra in talis Deus esse dicitur. contra disp. III. ejusd. pag. 75. Deus ubique esse dicitur, quatenus omnibus suo favore adest. p. 339. Omnipraesentiam Dei statuimus, & Christi etiam, sed talem, qualem scriptura perhibet, nempe quoad ipsorum virtutem, favorem & auxilium. Piscius resp. ad II. rationem Camp. p. 24. Virtutem Dei infinitam permeare omnia, scripturae testantur, non essentiam, ejus infinitate concessa universa orbis machina, quam cernimus, corpus quoddam divinum esset, sicque juxta Lucanum lib. VIII.*

Iupiter est, quodcumque vides, quocumque moveris.

At si licet sic inferre: Deus est in omnibus rebus praesens. Ergo omnes res sunt Deus, licebit etiam ex Photinianorum hypothese sic inferre:

stantes, Deum ubique esse praesentem, non secundum essentiam, sed secundum virtutem & potentiam; cum contra CALVINI sectatores, Deum non tantum ratione virtutis ac operationis, sed & praecipue ratione essentiae immensum atque omnipraesentem esse, credant & constentur, prout in praecedenti nota observavimus.

terre: Deus in cælo est essentialiter præsens. Ergo cælum est Deus. Sequuntur hac in re antesignanum suum, Socinum, (*) qui in prælect. c. II. p. 6. scribit, *Verba apostoli*, non longe abest ab unoquoque nostrum, *ad solos sancte viventes pertinere*, nosque in Deo vivere, *sic explicat*, quod vitam a Deo habeamus; (sed repugnat scopus & series apostolici contextus. Scopus est, quod apostolus demonstrare cupit, etiam gentiles extra ecclesiam constitutos ex opere creationis Deum quodammodo cognoscere posse, argumenti loco affert illud, quod Deus non longe abest ab unoquoque nostrum. Quod si hæc verba ad solos sancte viventes in ecclesia restringas, perit vis argumenti apostolici. Si in Deo vivere asseritur, nihil esse aliud, quam vitam a Deo habere, confunduntur beneficia Dei omnipræsents v. 26. enumerata cum ipsa omnipræsencia v. 27 & 28. asserta, hoc est, effectus loco causæ ponitur.) Idem adv. Franc. Dav. de invoc. Christi c. 14. *Deus non est nobiscum per divinam suam naturam aut essentialiter, sed per virtutem, favorem & auxilium suum*, alioquin non magis cum piis, quam cum impiis esset, (sed distincti præsentiæ gradus non debent confundi, adest Deus piis & impiis per conservationem, sed piis peculiariter adest per gratiosam inhabitationem). Quo fine italia a Photinianis disputentur, patet ex dictis superius, videlicet ut Trinitatis & incarnationis mysterium evectatur.

§. CLXXXI. Queritur II.) An omnipræsencia sit divina essentia immensa? Respondetur. Omnipræsencia recipitur dupliciter: 1.) radicaliter, prout respectum habet ad ipsum Deum, essentia infinitum & imensum; 2.) relativum, prout respectum habet ad creaturas, quibus ita præsens Deus, ut eas conservet & gubernet. Præsentia Dei nunquam est otiosa, sed ut Deus est efficientissimus actus, ita quoque ipsius præsencia

semper conjunctam habet operationem quandam. Priore modo omnipræsencia est omnino unum cum divinæ essentia immensitate. Deus enim inde atque ideo omnipræsens est, quia est infinitus & imensus, tum essentia, tum potentia respectu. Posteriore modo ab essentia immensitate distinguitur, ac efficacem potius Dei actionem cum illa adessentia conjunctam, quam absolutum Dei attributum notat. Omne attributum Dei essentialiter est a) absolutum, ut ipsa Dei essentia: b) est æternum: c) per illud Deus sibi est id, quod est: d) est immutabile, non habens gradus. Sed omnipræsencia non est tale essentialiter Dei attributum: a) quia non est absolute ipsa Dei essentia, sed potius potentissima actio, qua Deus omnibus creaturis præsens potentissime eas conservat & gubernat. β) Non competit Deo ab æterno, quia respicit creaturas in tempore productas. γ) Per eam Deus non est id, quod est, quia relatio illa, qua Deus dicitur omnipræsens, id est, omnibus rebus præsens, non minus, quam ipsa creatio, in tempore cepit, antequam enim res create producerentur, non potuit Deus dici omnipræsens. δ) Non est eo modo immobilis ac immutabilis, sicut essentia divinæ immensitas, id est, ipsa immensa Dei essentia, sed in tempore cepit, & certos suos gradus obtinet.

§. CLXXXII. Queritur II.) An omnipræsencia sit sola & unica divinæ essentia immensa? Adfirmant Calviniani, ut obtinere possint, Christum secundum humanam naturam nobis esse omnipræsentem, quia humana natura non est infinita vel immensa. Polanus dipl. II. system. asp. 80. pag. 146. *Causa ubique præsentia & ubique sita, atque ubique est essentia immensa & infinita. Quæquid igitur ubique est, idem ubique est, quia est immensa & infinita essentia, nec quicquam ubique est aut dici potest esse, nisi sit imensum.* Hoc (inquit) tenendum est contra ubique sitam naturam, vel essentiam, quæque tantum præsentem esse divina potentia & auxilio, contendit.

(*) Idem SOCINUS in disput. de invocatione Christi contra FRANC. DAVIDIS cap. IV. disertis verbis negat, Deum nobis præsentem esse divina

quitarios, contententes, corpus Christi esse ubique. At nequaquam illud ubique est, quia non est essentiae immensae & infinitae. Idem urgent Jesuitae. Becanus part. I. theol. schol. cap. 6. quaest. 3. Nulla creatura potest esse ubique per ipsam Dei immensitatem, quod est contra ubiquitatis, qui putant, humanitatem Christi esse ubique per immensitatem divinam formaliter ipsi communicatam. Resp. Quicquid naturaliter & essentialiter, id est, per suam naturam & essentialiter est omnipraesens, illud est immensa & infinita essentia. Jam vero Christum ut hominem non dicimus naturaliter & essentialiter, sive per naturam & essentialiter suam, esse omnipraesentem, sed personaliter, hoc est, quatenus ipsius assumpta humana natura in infinitam *Αὐτῶς ὡς αὐτῶν* est eversa, & in exaltatione ad dextram Patris coelestis collocata. Ergo ad omnipraesentiam Christi hominis non requiritur humanae naturae immensitas & infinitas. Si dicas, esse hoc *τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν*, producenda erunt omnia scripturae dicta & rationum momenta, quibus Christum secundum utramque naturam in caelo ac terra praesentem omnia gubernare demonstramus, utpote: 1) a divina promissione. Matth. XVIII. 20. XXVIII. 20. 2) a personali divinae & humanae naturae unione, quae facta est *ἀδιασπάρως καὶ ἀδιασάτως*, nec locorum *διασήμεσι* ac intercedimibus solvi potest. 3) ab inhabitatione totius plenitudinis *τῆς Αὐτῶς* in assumpta carne. Coloss. II. 9. 4) ex ascensione, per quam Christus ut homo *calis excelsior factus* Hebr. VII. 26. & super omnes caelos ascendit Ephes. IV. 10. eamque 5) proxime insecuta ad dextram Patris sessione, quae dextra Dei cum sit ubique praesens, nullo loco conclusa, nulli inclusa, a nullo exclusa, utique etiam Christus ad eam eversus erit omnipraesens. 6) ex invocatione. Prope est Dominus invocantibus eum. Ps. CXLV. 18. Jam vero Christus secundum utramque naturam a nobis est invocandus & glorificandus. 7) ex omnium subiectione Christo facta. 1 Cor. XV. 27. Ephes. I. 22. Hebr. II. 8. utique ergo & omnia loca ipsi subiecta. 8) ex omnium impletione, ascensionem & sessionem ad dextram

Dei insecuta Ephes. IV. 10. 9) ex dominatione. Christus ut Deus & homo dominatur omnibus creaturis, non absens, quia unum est dominium, quo ut Deus & homo dominatur. Jam vero secundum divinam naturam non absens, sed praesens dominatur. 10) ex proportionem. Christus est caput corporis ecclesiae, Eph. I. 22. V. 23. Col. I. 18. Jam vero caput a membris non est per locorum spatia avulsam ac separatam, sed arctissime illis unitum. 11) ab eucharistiae institutione & administratione. In eam enim Christus suum corpus & sanguinem mediante benedicto pane & vino distribuit, & sic suam in terris secundum humanam naturam praesentiam manifesto testimonio comprobatur. 12) ab officii executione. Nomina officii competunt Christo secundum humanam naturam. Adesse ecclesiae, eam regere, dominari in medio inimicorum, est nomen officii, scilicet regii. Ergo 13) a Christi in terris apparitione. Paulus in via ad Damascum vidit Christum, Act. IX. 17. Dominus ipsi adfuit, Act. XXIII. 11. 2 Tim. IV. 17. ex quibus apparitionibus resurrectionem Christi probatur. 1 Cor. XV. 8. 14) a typi praefiguratione. Typo respondere debet antitypus. Jam vero Christus ambulat in medio candelabrorum aureorum, id est, ecclesiarum Apoc. I. 13. ac describuntur ipsius membra, oculi, caput, capilli, pedes, dextra &c. ne quis ad solius divinae naturae praesentiam hoc referat. Hisce fundamentis nostris (quae non sunt divellenda, sed omnia conjungenda, *τὸ posse* enim praesentem radesse omnibus creaturis ex personali unione & totius plenitudinis *τῆς Αὐτῶς* in assumpta carne inhabitatione, *τὸ velle* ex reliquis fundamentis demonstramus) hisce, inquam, fundamentis nostris prius ordine & solide respondeat Polanus, antequam ubiquitarios, quos ita vocat, erroris in hoc doctrinae ecclesiae capite accuset. Quae in contrarium afferuntur, eorum explicatio ad alium pertinet locum, ac facile solvuntur, si consideretur illud, nos nequaquam statuere, Christum ut hominem essentialiter esse omnipraesentem, sed personaliter, hoc est, non per & propter quandam essentiae humanae immensitatem, sed propter purissimam cum

Αὐτῶς

Λόγος unionem & exaltationem ad Dei dextram, quæ nullo locorum complexu continetur. Quem admodum igitur *Λόγος* ex divinitatis suæ immensitate & infinitate est omnipræsens, & omnia non absens, sed præsens, potenter sustentat & gubernat: sic idem *Λόγος* in & cum humana natura, ac per assumptam humanam naturam, in infinita *Λόγος* *ὁσος* *δοει* illocaliter subsistentem, ex beneficio personalis unionis & ad dextram Dei collocationis, omnes creaturas in coelo ac terra potenter regit, non absens, sed præsens; nihil quicquam obstante cœlestis ac terrestris machinæ altitudine, longitudine, latitudine ac profunditate, quippe quæ in comparatione ad *Λόγος* ejusque hypostasim, in qua assumpta caro illocaliter & indistanter subsistit, est instar minutissimi puncti, imo tanquam nihilum, Es. XL. 12. Sap. XI. 23. Proinde ut recte concludo: quicumque est omnipotens & adorari jubetur, ille est verus Deus. Christus est omnipotens, & adorari jubetur. Ergo est verus Deus. Nec tamen quisquam ex eo ulterius debet inferre, Christum; cum secundum assumptam humanam naturam non sit essentialiter ac naturaliter Deus, non esse secundum humanam naturam omnipotentem nec adorandum; testatur enim scriptura, omnipotentiam & adorationis cultum ipsi ac homini etiam propter unionem personalem cum *Λόγος*, & exaltationem competere. Sic recte quidem concluditur: quicumque est omnipotens, ille est verus Deus. Christus est omnipotens. Ergo. Nec tamen recte inferitur, Christum, cum secundum humanam naturam non sit essentialiter ac naturaliter omnipotens: aut infinite essentis, idcirco præfuit ac nullo alio modo esse omnipotentem. Quid quod Polanus ipse præfuit. Et recte statuit, Christum, merito esse infinitæ virtutis & essentis non propter humanitatem, sed propter hypostasim unitam deitati, aut humanitatem Christi esse hypostasim unitam. Atque si infinitæ virtutis Christi merito ex hypostatice illa cum *Λόγος* unionem recte tribuitur; quidni etiam humanæ Christi merito omnipræsentia ex eadem cum *Λόγος* omnipotentem unionem & ad dextram Patris collocationem tribuatur; certe infinitæ virtutis esse

participem longe plus est, quam omnipræsentem esse.

§. CLXXXIII. Quæritur IH) *An recte dicatur Deus in omnibus locis præsens?* Resp. Recte quidem dicitur, quod Deus sit in locis omnibus, quia ad verbum ubique notat omnia loca; si ergo Deus ubi essentis sit immensitatem est ubique præsens, utique etiam est in omnibus locis præsens: sed tamen addendum est, Deum esse in locis omnibus præsentem, non localiter, sed illocaliter præsentem. Deus enim ita est in locis omnibus, ut tamen nullo loco continetur, circumscribitur, concludatur vel desinitur. Hinc utrumque apud pios veteres occurrit: *Deus ubique est, & Deus nusquam est. Ubique est*, quatenus presentissima sua potentia omnia continet: *nusquam est*, quatenus a nullo continetur, nec loco circumscribitur. Deus est intra cuncta, non inclusus; est extra cuncta, non exclusus. Augustinus tom. IV. de div. qq. q. 20. p. 232. *Deus alicubi est. Quod enim alicubi est, continetur loco; quod continetur loco, corpus est. Deus autem non est corpus. Non igitur alicubi est, & tamen quia est, & in loco non est, in illo potius sunt omnia, quam ipse alicubi, nec tamen ita in illo, ut ipse sit locus.* Quæ verba Lombardus lib. I. sent. dist. 37. tit. 2. adductus sic scribit: *Augustinus, voluit præscindere a Dei puritate omnem localem motum & localem circumscriptionem, potius scilicet, omnia esse in illo, quam ipsam esse alicubi, nec tamen ipsam esse locum, qui non est in loco.* Quin imo ob intimam illam Dei in omnibus locis præsentiam Deus non tam est ubique, quam ipsum illud, quod a nobis appellari solet ubique; est in omni loco sine dimensione: in omni tempore sine successione totus in omnibus: totus in singulis: totus in se ipso: est ubique per præsentiam, utpote omnia cognoscens: est ubique per potentiam, utpote omnia conservans: est ubique per essentiam, utpote infinitus, nec res aliæ nihil aliud sunt, quam quædam umbra; cunctis rebus adesset, ad eas non accedens; abest, non recedens, sed res ad eum potius recedere, & ab eo recedere dicuntur. Cum dicatur quodammodo deservens, non minus ipsam tantum potest

tur, sed eorum opera describuntur, apud quos esse vel non esse designatur. Hieronymus epist. ad Marc.

6. CLXXXIV. Queritur IV) *An ex operatione Dei in rebus omnibus recte inferatur ejus omnipraesentia?* Respondemus, *formaliter & directe* ex operatione Dei in rebus omnibus non posse inferri ejus omnipraesentiam, cum operatio Dei in rebus non sit causa & ratio *formalis* existentiae in illis; siquidem remota per intellectum quacunque operatione per solam essentiae immensitatem & infinitatem Deus est omnibus intime praesens. *Materialiter* autem & indirecte ex operatione Dei in rebus omnibus inferri ejus omnipraesentiam, quia potentia, qua Deus in omnibus operatur, est ipsa ejus essentia, ac Deus agit in res creatas, immediatione virtutis & suppositi, id quod non oritur ex quadam imperfectione & limitatione potentiae, sicut Aristoteles VII. physic. text. 10. disputat, agens naturale & corporeum debere esse conjunctum passo, sed ex infinitate & immensitate divinae essentiae, & ex rerum creaturarum imperfectione, quae se habent ad divinam essentiam, ut umbra ad corpus solidum. Addendum tamen & illud, quod immensitas essentiae non sit totalis & unica seu solitaria causa omnipraesentiae divinae apud creaturas, sed praeter eam causa proxima illius operosae omnipraesentiae est libera Dei voluntas. Si enim sola immensitas divinae essentiae esset causa; tum actualis apud creaturas omnipraesentia foret aeterna, licet immensitas essentiae divinae fuit ab aeterno.

6. CLXXXV. Queritur V) *An Deo proprie competat locus?* Affirmat Vorstius libr. de attribut. divin. p. 235. 239. ita tamen, ut locus generatum, abstracte & metaphysice consideretur ac definiatur *non superficies corporis ambientis, sed vaga quaedam regio, seu quodvis inane spatium ejusvis rei vere subsistentis*. Non longe abit ab hac sententia Polanus libr. II. syntagm. c. 12. p. 146. *Loci adpellatione non tantum intelligimus spatium corporale & physicum, sed etiam spirituale & supernaturale &c. non minus supra caelum supremum locus est, quam in*

caelo & sub caelo. Nos, non nisi *improprie ac metaphorice* Deo locum tribui, asserimus, cum Deus, utpote incorporeus ac simplicissimus spiritus, loco non ambiatur, nec circumscribatur. Inane illud spatium rei subsistentis est inane Vorstii figmentum. Aut enim est creatum, aut increatum, aut substantia aut accidens. Si creatum, Deus increatus a creatura continebitur. Si increatum, erit aliquid praeter Deum increatum. Si substantia, erit vel corporea, vel incorporea. Corporea substantia esse nequit, quia ea non est locus, sed res locata. Incorporea itidem esse nequit, quia non mensurari potest ens corporeum. Si accidens,tribuendum erit Deo accidens aliquod ipsi inhaerens, imo ipsum circumscribens & continens. Athanasius tom. I. contra greg. Sabell. p. 514. *Aufer mihi τὸ πρῶτον χάρισμα, cum de Deo, Verbo & Spiritu sancto agitur. ἀρετὴς καὶ ἡντινὲν καὶ ἐννοεῖν τότῃ ποτὲ ἐστὶν ὁ θεός*. Lombardus sent. dist. XXXVII. lit. I. *Cum divina natura veraciter & essentialiter sit in omni loco & in omni tempore, non tamen movetur per loca vel per tempora, nec localis, nec temporalis est.*

6. CLXXXVI. Queritur VI) *An recte dicatur Deus realiter existere extra mundum in spatio imaginario?* Quidam ex Scholasticis negant, usi hoc argumento: *Spatium illud imaginarium extra mundum est nihil. Sed Deus non est in nihilo. Ergo non est extra mundum in spatio imaginario*. Quidam contra affirmant: *Si enim caeli caelorum Deum non capiunt, ergo Deus erit extra caelum; jam vero extra caelum nihil aliud est, quam spatium imaginarium*. Si Deus ita esset in hoc mundo, ut non esset extra illum, consequens foret, ipsum definitive esse in hoc mundo, ita enim in illo erit, ut non sit in alio. Atqui absurdum est, divinam essentiam, utpote immensam & infinitam, definire hujus mundi limitibus ac terminis. Huc afferunt illud Nazianzeni lib. II. de theol. ubi, Deum *nec in mundo tantum, nec extra mundum tantum, sed utrobique constituendum esse*, concludit. Augustinus libr. XI. de civitate Dei cap. 5. philosophis quaerentibus: *quid fecerit Deus ante mundi crea-*

questionem? respondit hanc questionem: *Quid nunc faciat extra calum in spatiis illis imaginariis, ubi plures mundos trare possit? Respondendum est per distinctionem. Præsentia Dei scilicet, vel radicaliter, vel relative ad creaturas. Priori modo Deus est extra mundum, quia essentia ejus est excelsior caelo, ac terra profundior: posteriori modo non est extra mundum, quia extra eum non adsunt res, quibus præsentia esset. Scriptura non proponit nobis spatia imaginaria, sed simpliciter pronunciat, Deum esse excelsiorem caelo, calor calorum non circumscriptum; magnitudinis Dei non est imaginabilem. Deus est in mundo per essentia suam immensitatem & per efficaciam operationem, qua res omnes sustentat & conservat; extra mundum non est per operationem exteriori, quia extra mundum non sunt res vixe existentes divinae conservationis & gubernationis gratia, sed tantum per immensitatem suam essentialem.* Betanus part. I. theol. cap. 6. quæst. 2. num. 3. & ex eo Hackerus tom. I. commentat. tract. 2. quæst. 8. num. 10. *Duo spectari possunt, cum dicimus rem esse alicubi, seu in aliquo loco & spatio. Unum est intrinseca & absoluta præsentia, quam res ibi habet in se. Alterum est habitudo seu relatio ad ipsum spatium, in quo est. Priori modo dici potest, Deum realiter existere in spatio extra hunc mundum, non autem posteriori, quia habet ibi intrinsecam & absolutam præsentiam, quia in se ipso realiter existit, non tamen accipit realem habitudinem aut denominationem a spatio, in quo existit, quia illud spatium non est aliquid reale. breviter, Deus ut ante mundum conditum, sic hodie extra mundum conditum, est in se ipso, ipse sibi & mundus & locus & omnia, ut inquit Tertullianus adv. Praxeam cap. V.*

Dic ubi tunc esset, cum præter eum nihil esset,

Tunc ubi nunc, in se, quoniam sibi sufficit ipse.

Dionysius Carthusianus lib. I. sent. dist. 37. lit. C,

§. CLXXXVII. Queritur VII) *Qua ratione diversi præsentia divinitus modi ac gradus sint distinguendi? Lombardus I. sent. dist. 37. & commentatores haud inconcinnè numerant tres præsentia divinitus gradus. Prima est præsentia generalis, qua Deus omnibus creaturis adest, easque conservat ac gubernat, Jerem. XXIII. 24. Act. XVII. 27. Altera est specialis, qua gratiose in sanctis habitat in hac vita, eosque glorificat in futura vita, unde specialis Dei præsentia in præsentiam gratia & gloria subdistinguitur. Tertia singularis, qua tota & omnis plenitudo divinitatis in assumpta humana natura Christi habitat, Coloss. II. 9. Hos gradus sic effecerunt Scholastici: Deus est ubique ineffabiliter, in sanctis misericorditer, in Christo excellenter. Sed rectius dicitur singulariter, quam excellenter, Deus esse præsens in assumpta humana Christi natura, quia modus ille præsentia hypostaticæ non tantum gradu aut secundum plus & minus, sed toto genere a reliquis præsentia modis differt, perinde ut ipsa unio est *μονοτροπος καὶ ἰσχυροτος*. Qui *διχορυσιας* delectantur, sic possunt progredi: Graduum præsentia Dei cum creaturis sunt duo: Vnus *χωριστος*, separabilis, alter *ἀχωριστος, ἀδιασπαστος, ἀδιάσπαστος*. Posteriori modo assumpta humanæ naturæ *Λόγος* præsens est. *χωριστος* distinguitur in *γενικόν καὶ καθολικόν*, generalem seu realem, & *ιδιαιον*, seu specialem. Priori modo adest Deus creaturis omnibus, eas conservando & gubernando. Posterior distinguitur in *ἀπορριπτικόν*, quo adest Deus beatis angelis & hominibus in vita æterna; ac *μυστικόν*, quo adest ecclesie & plis in hac vita. Hieronymus super 2 Corinth. V. in fin. *Tribus modis inesse Deum tegimus. Secundum infinitatem omni creaturæ, sicut ipse dicit per prophetam: Nonne caelum & terram ego impleo? Secundum sanctificationem & perpetuam habitationem in sanctis juxta illud: Et habitabo in illis. Secundum plenitudinem divinitatis in Christo, dicente apostolo: Quia in ipso habitat omnis plenitudo. Specialis præsentia in sanctis, ut jam ante monuimus, dividitur in gratiosam, quæ est apud sanctos in hac vita, in quo-**

quorum cordibus Deus habitat Johan. XIV. 20. 2 Corinth. VI. 16. Ephes. III. 17. & gloriosam, quæ est apud sanctos in coelo, quibus se perfecte & intuitive cognoscendum præbet, 1 Corinth. XIII. 12. 1 Johan. III. 2. Hi duo præsentia modi non differunt *toto genere*, sed duntaxat *gradu*, quia maiorem divinæ cognitionis lucem & uberiorem divinæ inhabitationis gratiam percipiunt sancti in coelis, quam in terris. Sed & in gratiosa illa Dei apud sanctos in terris præsentia distincti gradus ac modi inveniuntur. 1) Deus in symbolo visibili externo sanctis hominibus in veteri testamento quandoque adparuit, & circa Jordanem in baptismo Christi Pater voce audibili, Spiritus sanctus in specie columbæ visibili se manifestavit, hæc potest dici *præsentia symbolica*. 2) Deus per verbum & sacramenta in hominibus ad conversionem est efficax, ac in baptismo quidem per aquam, in nomine Patris, Filii & Spiritus sancti affusam, operatur regenerationem ac renovationem, in eucharistia mediante benedicto pane & vino corpus & sanguinem Christi communicantibus distribuit ad fidei confirmationem & spiritualem alimoniam, ad vitam æternam, hæc dici potest *præsentia mystica sacramentalis*. 3) In quorum cordibus per verbi auditum & sacramentorum usum Spiritus sanctus fidem accendit, in illis tota sacrosancta Trinitas gloriose habitat, & mansionem apud eos facit, hæc potest dici *præsentia spiritalis*.

6. CLXXXVIII. Queritur VIII) *An gradus divinæ præsentia tantum operationibus distinguantur?* Certum hoc esto, præsentiam Dei ad creaturas non nudam indistantiam absque operatione, nec nudam operationem absque *essentiali* propinquitate, sed utrumque simul complecti, ut ex superioribus constat. Quæstio vero est, an *specialis* illa Dei in sanctis habitatio & propinquitas præter specialem operationem gratiosam etiam ipsius essentia *specialem approximationem* inferat? Quidam negant, hoc argumentò persuasi: qui per essentiam infinitus est, essentialiter ubique præsens, a nulla re creata per essentiam suam *localiter* distans, is cum sanctis *specialiter* præsens esse incipit, non potest

per essentialem quandam propinquitatem ipsis magis appropinquare. Sed Deus per essentiam suam infinitus est, essentialiter ubique præsens, & a nulla re creata per essentiam suam *localiter* distat. Ergo quando sanctis per gratiam *specialiter* præsens esse incipit, non per quandam ipsius essentia propinquitatem, sed tantum *peculiaris* illius operationis respectu ipsis appropinquat. Quidam vero τὸ πρὸς τὸν sacrarum literarum arte tenentes illud affirmant. Sacra enim scriptura sic loquitur, *Deum ipsum ad pios venire, mansionem apud illos facere, illis adpropinquare, in illis habitare*. Quamvis ergo finitus noster intellectus non possit percipere, quomodo infinitus Deus essentia sua, utpote immensa, non distans a sanctis, speciali quadam essentia approximatione ad ipsos veniat, & in illis habitare incipiat: tamen a litera minime discedendum esse rati, fide illud tenendum & complectendum esse existimant. Esse autem non tantum operationis, sed etiam ipsius essentialis propinquitatis ratione discrimen statuendum inter generalem & specialem, sive gratiosam Dei præsentiam, 1) *probant* a) a *Dei natura*. Deus est merus & purus actus, essentia ejus non differt a potentia, quia agit in se ipso & per se ipsum, ergo nova operatio est nova essentia adproximatio; b) ab *exemplis reliquorum præsentia modorum*. Præsentia *Δόξης* in carne non est nuda aliqua operatio, gestatio scilicet carnis vel quicunque alius secundus actus, sed potius specialis quædam ipsius essentia *τῆς Δόξης*, vel ut apostolus loquitur, *totius plenitudinis Deitatis* propinquitas cum intima *πρὸς ἡμᾶς* conjuncta. Columbæ, in qua Spiritus sanctus descendit, idem ipse præsens fuit, non nuda tantum operatione nova, sed singulari quodam modo & ipsius essentia arctiore unionem. Spiritus sanctus mittitur ipse cum suis donis, quem cum excutiant homines per peccata contra conscientiam, non tantum amittitur gratia, sed ipse etiam Spiritus sanctus, hospes ille divinus, relinquit suum templum. In eucharistia ante unionem sacramentalem Christus secundum humanam naturam non distat *localiter* a pane & vino; interim tamen novo quodam modo, sacra-

sacramentali scilicet, eisdem in ipsa consecratione, distributione & sumptione externorum symbolorum unitus, qui modus non nudæ operationis, sed ipsius substantialis propinquitatis respectu sacramentalis vocatur. Christus adest corporis sui mystici membris tanquam caput, non per nudam operationem, sed per specialem ipsius essentiae adproximationem & spirituales agglutinationem. Christus adstitit Paulo pro libera sua voluntate; illud adstare non pertinet ad essentiae immensitatem per se, neque ad necessariam indistantiam, sed ad liberum Christi actum, quo ipse vere & substantialiter adstitit Paulo, ut ipsius rex & dominus, eumque consolatus est. 2) *declarant quibusdam similitudinibus.* Anima est tota in toto corpore & in qualibet parte tota, nihilo tamen minus speciali quadam ratione & archiori ipsius essentiae propinquitate cordi, utpote vitæ fonti, præsens est. Sic Deus essentiae infinitate omnibus creaturis præsens est, interim peculiari quadam ipsius etiam essentiae adproximatione piis se associat, in quibus propterea dicitur habitare & vivere. Hilarius in Psal. CXVIII. *Nihil a Deo vacat, nihil indiget. Ubique est modo animæ incorporalis, quæ in membris omnibus divisa a singulis quibusque partibus non abest, etiam si privata quædam regia in toto corpore sedes est, tamen in medullis, digitis, artubus infunditur.* Radii solares & pellucido corpori, videlicet vitro & opaco præsentem sunt; utrumque enim tangunt. Interim vitro speciali quodam modo non tantum quoad operationem, sed etiam quoad suum esse adpropinquant, quia in illud se penitus insinuant, illudque per eundem rediunt: sic Deus essentia sua omnibus, & sic etiam impiis præsens est, sed corda ipsorum peccatorum temporis obscurata & opplera per illam divinæ essentiae præsentiam non efficiuntur lucida, nec Deus eo modo illis se peculiari essentiae adproximatione infundat. Justinus de rect. confess. *Sicut sol, quomodo sua vi attingat pariter omnia, tamen non ab omnibus similiter cupitur: sic verbum illud quædam essentiam præsens omnibus, non similiter adest cæteris, ut in proprio tempore.* Addunt etiam similitudinem ferri in ignem.

Exeg. par. II.

quidem positi, sed tamen nondum igniti: furculi ad truncum arboris positi, nondum tamen eidem inserti &c. ubi per ferri ignitionem & furculi insertionem specialiter & archior ipsarum substantiarum fit conjunctio & propinquitas. Nobis hic probatur illud Chrysostomi homil. I. de incompr. Dei naturæ: *Deum esse ubique, totumque esse in quavis parte orbis terrarum novum, sed quemadmodum sit, nescio.* Itemque illud ejusdem homil. II. in epist. Hebr. *Quod ubique sit Deus, scimus & dicimus, quomodo autem ubique sit, intellectu non capimus, quæ verba allegans Lombardus I. sent. dist. 37. G. subjungit: In illis verbis, in quibus dicitur Deus ubique esse per essentiam, plus contineri credendum est, quod homo vivens capere non valet.* Lutherus tom. III. Gerin. p. 352. docet, *substantialem Dei omnipræsentiam esse incomprehensibilem.*

§. CLXXXIX. *Vsus practicus.* 1) παρακλητικός. Si Deus ubique præsens nobis gratiose adest, ex vera cordis fiducia cum Davide possumus dicere Psal. XLVI. 2. *Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis.* v. 3. *propterea non timebimus, si terra loca sua moveretur, & montes in cor maris præcipitarentur.* v. 12. *Dominus exercituum nobiscum, insuperabilis munus est nobis Deus Jacob.* Psal. CXVIII. 6. *יהוה יתן דאמינו* Dominus mihi vel mecum, non timebo, quid faciat mihi homo? Quid omnis hostium potentia ad illius potentiam comparata? Si vel maxime omnes homines in caput nostrum conjurassent; tamen, si Deum nobiscum habemus protectorem & adiutorem, ne capillum quidem nobis evellere poterunt. Constituti igitur in summis periculis dicimus: *Dominus nobiscum, qui ut est potentissimus, ita adversus hostes non protegere poterit fortissime.* 2 Paral. XX. 22. *Cum ignoremus, quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.* Circumvallati a mediis hostibus, dicamus: *Dominus nobiscum est, qui poterit invenire ac demonstrare exitum.* 1 Cor. X. 13. *Dominus sustentat me, non timebo myriades populi circumdantis me.* Psal. III. 7. Conjecti in

S - T

squalo-

squalorem & tenebram carceris ob nominis Christi confessionem, dicamus: *Dominus meum est*, qui est *illuminatio & salus mea*. Psal. XXVII. 1. Ambulantes per obscuram mortis vallem, dicamus cum Davide Psalm. XXIII. 4. *Et si ambulauero in valle umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*. Deus est mera lux, mera letitia, mera beatitudo, qui ergo Deum gratiose sibi præsentem habet, is lucem, letitiam & vitam habet. Chrysostomus in homil. anteq. iret in exil. *Nemo vos turbet fratres, orate tantum. Non ego propriae virtuti confido, habeo scripturam domini mei, manum ipsius teneo, illa mihi cautio satis tuta est, illa me securum reddit & intrepidum. Etiam si orbis terrarum commoueat, ego cautionem domini mei teneo. Vultis, ut vobis reuerentiam domini mei cautionem? Ecce* (inquit) *ego vobiscum sum omnibus diebus seculi*. Huc pertinent suavissimæ consolationes, quas ex præsentia Dei petitis Deus ipse piis proponit. Genes. XLVI. 4. *Ego descendam tecum in Ægyptum*. Exod. III. 12. ad Moysen: *Ego ero tecum*. Jos. I. 9. *Confirmare & fortis esto, ne expauescas, quia tecum est Iehovah Deus tuus, quousque ieris*. Esa. XLIII. 1. *Sic ait creator tuus, o Iacob, & formator tuus, o Israël, ne timeas*. v. 2. *cum transferis per aquam, tibi adsum, & per flumina, ne inundent te, cum ambulas per ignem, non accendet te flamma*. 2) Πανδωτικός. Si Deus ubique nobis præsens,

caveamus, ne coram mundissimis & sanctissimis ipsius oculis, qui infinitis modis sole clarescit, *μυριοπλασίως ἢ τὰ φωτινότεροι εἰσιν καὶ ἐπιβλεπόντες πάσαις ὁδῶς ἀνθρώπων καὶ καὶ κἀνοῦντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη*, Eccles. XXIII. 28. peccata, utpote tenebratum opera, committamus. Non tecta, non parietes, non subterranei specus præsentiam ejus excludunt, intimius nobis præsens est, quam hos ipsi sumus, ecurr igitur ipsius præsentiam non reueremur, ejusdemque meditatione a peccato retrahimur? *Ambula* *ἐν* *coram me*, in conspectu meo, inquit Deus ad Abrahamum Genes. XVII. 1. *& esto perfectus*, cogita me tibi ubique præsentem esse, vitam, actiones, adeoque cogitationes tuas omnes intueri, esto igitur perfectus, ab omni hypocrisis alienus &c. *An delitescere potest quisquam in latebris, ut ego non videam ipsum*, inquit Iehovah. Jerem. XXIII. 23. 24. *annoncio celos & terram ego impleo, ac sum Deus & propinquo, non & longinquo*. Sæpius in tenebris ea committuntur, quæ in præsentia honesti alicujus viri facere reformidaremus, at Deus ubique præsens est, quem nec latere quicquam, nec fallere quisquam potest. Qui ergo sit, quod illius præsentia non incutit nobis timorem & cautam sollicitudinem delicta vitandi? *Ipsæ totus oculus est, quia omnia videt: totus auris est, quia omnia audit: totus manus est, quia omnia operatur: totus pes est, quia ubique præsens est*. Augustinus in Psal. CXXXVI.

SECTIO IX.

DE DEI OMNIPOTENTIA.

§. CXI.

Dei omnipotentia.

Expofuimus hætenus octo primæ classis attributa, sequuntur ea, quæ secundam classem complent, utpote 1) divina omnipotentia: 2) bonitas & misericordia: 3) justitia: 4) omnisapientia & omniscientia: 5) agendi libertas: 6) Veracitas, de quibus pari filo ac stylo agemus. Sit ergo thesis: *Deus non tantum potens est, nec tantum multipotens, sed vere omni-*

potens. Confirmat Dei omnipotentiam I) scriptura: 1) affirmative, quando Deum vocat *ἰσχυρὸν fortem*, Job. XXXIV. 20. *ἰσχυρὸν omnipotentem*, vastatorem, qui omnia vastare, & in nihilum redigere potest, sicut ex nihilo omnia fecit. Genes. XVII. 1. XLIX. 25. &c. *ἰσχυρὸν potentem*, Deuter. X. 17. *ἰσχυρὸν fortem roborem*, Job. IX. 4. *ἰσχυρὸν fortem*, Job. XXXVI. 5. *ἰσχυρὸν robustum*, Psal. XXIV. 8. *ἰσχυρὸν fortem*, Pl. LXXXIX. 9. hæc enim potes-

potentia, hoc robur est infinitum, cum sit ipsa Dei essentia; *παντοκράτορα*. 2 Corinth. VI. 18. Apoc. I. 8. 2) *Effective*, quando testatur, Deum posse omnia. Matth. III. 9. *poteſt ex lapidibus ſuſcitare filios Abraham*, Matth. XIX. 26. *apud Deum omnia poſſibilia ſunt*. Marc. XIV. 36. *Pater, omnia tibi poſſibilia ſunt*, Luc. XVIII. 27. *quae apud homines ſunt impoſſibilia, ea apud Deum poſſibilia*. Ephes. III. 20. *potens eſt ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι, ὑπερ᾿επεριweiσθὲν ὧν αἰτεῖσθαι ἡ νοῦμεν κατὰ δύναμιν*. Huc pertinent omnia divinæ potentiae opera & miracula ſupernaturalia. 3) *Negative*, quando negat Deo quicquam eſſe difficile, nedum *ἀδύνατον* Genes. XVIII. 14. *Num a Iehovah יְהוָה num ſeparatum a Dei actione, mirabile, arduum & factu difficile quicquam ipſi erit? Targ. num occultabitur? LXX. ἀδυνατῆς. Jerem. XXXII. 17 & 27. interrogationis illius vis per negati-
viam explicatur. מִי־יָדָע? non mirificabitur a te omne verbum. v. 27. in forma interrogandi id repetitur: Ego Dominus Deus univerſae carnis, nunquid a me mirificabitur omne verbum? Zachar. VIII. 6. Si hoc מִי־יָדָע? mirum ac difficile in oculis populi illius, etiam in meis oculis erit mirum? Sap. XI. 18. ὃ γὰρ ἡπὸρῃ παντοδυναμὸς σὺ χεὶρ non impotens erat omnipotens tua manus. Luc. I. 37. *apud Deum non eſt impoſſibile ullum verbum*. Rom. IX. 19. *voluntati ejus quis reſiſtet?* 4) *Symbolice*, quando fortem dextram, extenſum & robuſtum brachium Deo tribuit. 1 Paral. XXIX. 12. *in manus tuae virtus & fortitudo* מְצֻדָּתְךָ Jerem. XXXII. 17. *Feciſti celos & terram in potentia tua magna & in brachio tuo extenſo*. Eſt enim hæc dextra roboris, brachium potentiae &c. Ephes. I. 19. *ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμειος* Θεοῦ vocatur Sap. XI. 22. τὸ μέγας ἰχθυὲν σοι πάρεσι πάντοτε, καὶ κράτει βραχίονός σε τίς ἀντιſτήται; &c. Vide loc. §. 122. II) Ratio 1) Ab *essentiae infinitate*. Divina potentia eſt ipſa Dei eſſentia, quia attributa ſunt ipſa eſſentia. Atqui eſſentia divina eſt infinita. Ergo etiam potentia Dei eſt infinita. Jam vero infinita potentia nihil aliud eſt, quam omnipo-
tentia. 2) A *divinae eſſentiae ſimplicitate*. Deus*

eſt puriſſimus actus, ergo maxime ei competit principium activum, & potentia infinita; ipſa enim agit per ſe ipſum, non per aliquam potentiam eſſentiae ſuae ſuperadditam, ipſe ita agit, ut nihil repatiatur, quia nihil habet potentiae paſſivæ. 3) A *Dei perfectione*. Quo in creaturis ens unumquodque eſt perfectius, eo majore agendi potentia eſt præditum, unde materia prima, quia pure paſſiva, in infima entium claſſe conſtituitur. Jam Deus eſt ens perfectiſſimum & ſunumum. Ergo perfectiſſima agendi potentia ipſi competit. 4) Ab *omnium rerum creatione & conſervatione*, quæ infinitam Dei potentiam arguit. Vide loc. §. 123.

§. CXCI. III. Accedunt patrum ſuffragia. Irenæus lib. V. cap. 7. p. 322. *Neque igitur natura alicujus eorum, quae facta ſunt, neque infirmitas carnis fortior erit ſuper voluntatem Dei. Non enim Deus (ſubjectus eſt) hiſ, quae facta ſunt, & ſubjecta ſunt Deo, & omnia ſerviunt voluntati ejus*. lib. II. cap. 52. *Deus melior, quam natura, habens apud ſemet ipſum velle &c. quoniam bonus eſt, & poſſe, quoniam potens eſt, & perficere, quoniam dives & perfectus eſt*. Juſtinus in everſ. dogm. Ariſt p. 86. ὁ θεὸς ἀφθαρτον ἔχει τὴν ἐστίαν καὶ ἀνεμπόδιον τὴν ἐνέργειαν talem operandi efficaciam, cui nihil proriuſ intercedat impediienti. p. 87. μὴ νόμῳ φύσει δελεῖται, ἀλλὰ αὐθεντία βουλῆσει ἰργάζεται. Gregorius Nyſſenus de reſurr. Chriſti orat. III. fol. 163. *Omnipotens & eſt & dicitur Deus. At ei, qui omnia poteſt, nihil eſt perplexum, nihil quod explicari aut expedi-
ri poſſit*. Maximus de charitate lib. IV. num. 4. *Absurdum eſt de Deo omnipotente hæſitare, num poſſit aliquid in eſſentiam perdu-
cere, quando illi viſum eſt*. Baſilius homil. I. hexaem. τὸν τῷ παντός τούτου δημιουργὸν ἐχόντα τὸν κόσμον σύμμετρον ἔχειν τὴν ποιητικὴν τὴν δύναμιν, ἀλλ' εἰς τὸ ἀπειροπλάσιον ὑπερβαίνουσαν, univerſi hujus opificem ſuam illam effectricem potentiam non habuiſſe commensuram uni mundo, ſed in infinitum exſequentem. Auguſtinus lib. III. de lib. arbit. cap. 18. *De omnipotentia & juſtitia Dei dubitare dementis eſt*.

est. In enchir. cap. XCVI. *Neque enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia quicquid vult, potest, nec voluntate cuiuspiam creaturae voluntatis omnipotentis impeditur effectus.* Serm. CXIX. de temp. Omnipotens est ad facienda maiora & minora. Omnipotens est ad caelestia & terrestria. Omnipotens est ad facienda immortalia & mortalia. Omnipotens est ad facienda corporalia & spiritalia. Omnipotens est ad facienda invisibilia & visibilia. Postremo omnipotens est ad facienda omnia, quae voluerit. Serm. CXXXIX. de temp. Non dico, da mihi Christianum, da mihi Iudaeum, sed da mihi paganum multorum idolorum cultorem, daemonum servum, qui non dicat, Deum esse omnipotentem. Negare Christum potest, negare Deum omnipotentem non potest. Damascenus lib. I. de orth. fid. cap. 8. Deum vocat ἀπεροδύναμον, δύναμιν ἔδενι μέτρῳ γνωρίζομένην, μόνῳ δὲ τῷ οὐκείῳ βελήματι μετρουμένην, πάντα γὰρ, ὅσα θέλει, δύναται. Philo lib. I. alleg. legis. Sicut ignis proprium est urere, & nivis refrigerare: ita Dei quoque operari, idque multo magis, eo quod ipse aliis etiam rebus omnibus operandi auctor est. Dicta philosophorum gentilium vide apud Stobaeum ferm. CIX. de Ipe, & in loc. §. 124. quibus addendum illud Epicharmi. ἀδύνατον ἔδεν θεῶν. Et illud Homeri odyss. ἰ θεοὶ δὲ τι πάντα δύναται.

§. CXCII. *Antithesis.* Op-
Antithesis. ponenda haec sunt 1) Gentilibus de omnipotentia Dei dubitantibus ac nimis abjecte sentientibus. (*) Galen. lib. XI. de usu part. cap. 14. tom. I. p. 378. Non

satis erat Deo, ad producendos in corpore pilos, eos duntaxat velle, tales esse. Neque enim si lapidem repente vellet facere hominem, efficere id poterit. Atque id est, in quo opinio nostra ac Platonis tum aliorum, qui apud Graecos de rerum natura recte conscripserunt, à Moysi dissidet, satis enim habet is, si Deus materiam exornare velit, ea autem repente est exornata. Omnia enim Deum facere posse arbitrat, etiam si ex cinere equum aut bovem facere velit. Nos autem non ita sentimus, sed confirmamus, quaedam naturam facere non posse, eaque Deum ne adgredi quidem omnino, sed ex iis, quae facere potest, quod melius est, eligere. (**) Plinius lib. II. hist. natur. cap. VII. Deum omnipotentem esse negat ex eo, quia mori & fallere non potest, nec factum infectum reddere &c. quam puerilem argutiam tantae eruditionis virum urgere, merito miratur Ludov. Vives in comm. lib. V. Augustinus de civit. Dei cap. 10. Miror (inquit) Plinium secundum hominem & ingenio & eruditione tantum sit contra omnipotentiam Dei cavillari. Cyrillus Alexandrinus adv. antropomorph. lib. III. cap. 13. quæstionem illam, an Deus sit omnipotens, cum praestare non possit, ut ipse non sit Deus, non possit se ipsum facere peccati capax, non possit facere, ut ipse non sit bonus aut vita aut iustitia &c. vocat πολλὸν τὸ ἄτοπον ἔχουσιν, ac proinde παρὶ τῷ θεῷ vitandam. Iobius monachus eandem argutiola vocat παῖγνιον καὶ σοφιστικὴς ἀδυσχερὰ λέξης Iudicium quoddam & sophisticæ negationis ludibrium, illosque, qui ea utuntur, aut κακουργία aut ἀγνοία nequitia vel inscitia laborare dicit. lib. III. de in-

(*) Non defuerunt tamen inter ipsos gentiles, qui infinitam potentiam inter eas retulerunt perfectiones, quæ a notione supremi Numinis divelli nequeant. Testimonia eorum collegerunt Tobias Pfannervs, in *systemate theologiae gentilis*, cap. II. §. XXVII. p. 99. & Rudolphvs Cudworthvs, in *systemate intellectuâli*, tom. I. cap. IV. §. VIII. p. 214. seqq. ex edit. b. Mosheim. Audiamus ex latinis vatibus Virgilium, qui lib. II. *Aeneid.* ita canit:

*As pater Anchises oculos ad sidera lætus
 Extulit, & caelo palmas cum voce retendis:
 Impiter omnipotenti precibus si flecteris ullis.*

Nec aliter OVIDIVS lib. I. *metamorph.*

*Tum pater OMNIPOTENS misso perfregit
 Olympum*

Fulmine, & excussit subjectum Pelion Ossæ.

Similia leguntur apud HOMERVM *Odyss. lib. IV.* v. 226. alibique passim.

(**) Perversam hanc GALENI de potentia Dei sententiam confutavit ex ebraeæ gentis doctoribus MOSES MAIMONIDES, sub extremum aporismorum ex Galeno collectorum MDLXXIX. §. pag. 520. seqq.

incant. verbis cap. 13. apud Photium in biblioth. p. 305. Ut enim erudite disputat Augustinus de civit. Dei cap. 10. ante med. Potestas Dei non minuitur, cum dicitur mori fas-
que non posse. Sic enim hoc non potest, ut
potius si posset, minoris esset utique potestatis.
Recte quippe omnipotens dicitur, qui tandem
mori fasque non potest. Dicitur enim omni-
potens faciendo, quod vult, non patiando,
quod non vult, quod si ei accideret, nequa-
quam omnipotens esset; unde propterea quae-
dam non potest, quia est omnipotens. lib. XV.
de Trin. c. 13. Magna Dei potentia est; non
posse mentiri, quia non potest illic esse, est
& non est, sed est & est, non & non. lib. de
Spir. & lit. cap. ult. Sicut impossibilitas, ita
& iniquitas non est apud Deum. Contra Aria-
nos cap. XIV. Hoc (mutari) quid non potest,
non deficienter non potest, sed potest, tan-
quam laudabile est, omnipotentem non posse
mutari, quam laudabile, quod omnipotens non

potest mori. Alcuinus de divinis officiis c. XII.
Omnipotens dicitur, eo quod omnia potest.
Et quare dicitur omnipotens, cum omnia non
possit? mentiri non potest, quia immutabilis est.
Sed sciendum, quia quicquid illum decet, pot-
est. Vid. loc. p. 133. II) Bar Iesu, (***) in-
fami illo Mago Elyma dicto Act. XIII. 16. De
eo enim refert Dionysius Areopag. de div. no-
min. cap. VIII. §. VI. p. 375. quod dixerit; *ἐν παντοδυναμὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς, πῶς λέγεται τὴ μὴ δυναδαι πρὸς τὴ κατ' ὑμᾶς θεολογίᾳ. Σὶ omnipotens est Deus; quomodo aliquid non pos-
se a theologo vestro dicitur, λοιδορεῖται, & ad-
dit Dionysius τὸ θεῷ Παύλῳ φησάντι, μὴ
δυναδαι τὸν θεὸν αὐτὸν ἀρνήσασθαι. III) Ve-
teribus haereticis, ut Carpocratianis, (*) qui
negabant Dei omnipotentiam, Messalianis, (**)
qui hominem sub potestate non Dei, sed ange-
lorum malorum collocabant &c. Haereticor-
um filii nesciunt omnipotentem, ait Cyrillus
Hierosolymitanus in catech. IV) Petro Abae-
lardo*

(*) Solenne fuit Ebræis parentum nomen illis im-
ponere. Similiter magus hicce, Act. XIII. 10.
commemoratus, nomen Bariesu a patre habuit.
Frequentissimum enim Iudæorum genti fuit nomen
Iesu, sive Iesue, propter complura non condocent
exempla, in scriptis FLAV. IOSEPHI occurren-
tia. Bar Iesu ergo significat filium Iesu, adpellatione
viro, qui Iudæus erat, convenientissima. Atque
hic ipse Bariesu dictus quoque fuit ELYMAS, quod
quidem nomen ex Arabica lingua est deductum,
quod *magus* est. Monet hoc ipse Lucas, dum
locus ait: *Ελύμας ὁ Μάγος, ἔτι γὰρ μαδερ-
νοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ*: Elymas, id est, magus, nra
enim explicatur nomen ejus. Si BARONIVM au-
diamus, hic ipse ELYMAS, in evangelicam doctri-
nam insaniens, librum edidit adversus Pauli præ-
dicationem ac Christi fidem. Vid. ejus *anual. pol.*
eccl. ad ann. XLVI. n. 12. ubi ad testimonium
DIONYSII hac in re provocat. Verum ex leco
DIONYSII, quem supra exhibet GERHARDVS,
colligi hand potest, librum adversus Paulum ab
Elyma fuisse editum. Hoc tantum refert DIONY-
SIUS, Elymam perstrinxisse Paulum, qui 2 Tim.
II. 13. scripserit, non posse Deum semet ipsum abne-
gere, hocque ipsi argumentum opposuisse: *si omni-
potens est Deus, quomodo aliquid non posse dicitur*.
Vid. SAM. BASNAGIUM, in *anual. pol. eccl.*
nra. L. p. 348.

(*) Carpocratiani, CARPOCRATE, patria Ale-
xandrino, philosophia, præsertim Platonica, de-
dito, ita dicti, seculo post Christum natum se-
cundo civitatem sacram pravis & perniciosæ sen-
tentis perturbaverunt. Pertinet vero CARPOCRATES
inter Gnosticarum factionum duces. Disciplinam
ejus veteres scriptores ecclesiastici nec plene satis,
nec perspicue proposuerunt. Unde fieri nullo mo-
do potest, ut religionis forma, quam suis tradi-
dit, accurate exhiberi queat. Nec ausum adfirma-
re cum Gerardo, CARPOCRATEM omnipoten-
tiam Dei negasse. Nullum hac de re vestigium
apud veteres scriptores deprehendi. Hoc certum,
CARPOCRATEM statuisse, Deum esse supre-
mum, omnique humana cognitione superiore,
ex quo zoesive naturæ immortales atque immu-
tabiles emanaverint, materiam vero esse æternam
omnisque mali originem.

(*) Messaliani, nomen suum nacti sunt a precibus,
idque nomen syriacum Messalianorum proprie signi-
ficat. Græci eos vocant Euchyras, seu precantes.
Statuebant scilicet, in omnium hominum animis
habitare malum aliquem demonem, qui nulla alia
re, quam precibus adfidus, præsertim vero repe-
rito orationis dominicæ usu, expelli queat. Re-
liqua eorum dogmata Manichæorum opinionibus
valde erant adfina. Exhibent ea IO. DAMASCE-
NVS in suo de hæresibus tractatu, quem CO TELE-
RIVS

lardo (***) qui, ut adparet ex epist. CX. Bernhardi, statuit, *Deum non posse simpliciter aliquid facere, praeter illa, quae facit*, hoc est, negavit absolutam Dei potentiam concessa duntaxat ordinaria. Argumentum fuit tale: *Deus solum potest facere, quod ab aeterno praesciuit, & decrevit se aliquando facturum. Sed illa solum, quae aliquando facit, praesciuit & decrevit, se facturum. Ergo*, Resp. ex hypothesi non potest facere, nisi quae praesciuit & decrevit, se facturum, est enim immutabilis, interim absolute & simpliciter etiam illa, quae non decrevit facere, potest facere.

§. CXIII. V) *Vorstio*, qui multis modis divinam potentiam labefactat. 1) *Non activam solum, sed etiam passivam potentiam in Deo statuit, quia nova accidentia realia, videlicet nova decreta, in se recipiat*. Atqui potentia passiva non cadit in merum & purum actum, qualis est Deus; potentia passiva est imperfectior, quae non cadit in Deum ens summum & perfectissimum &c. Potentia passiva est principium mutabilitatis, quae non cadit in immutabilem divinam essentiam. Potentia passiva oritur

ex materia, at Deus est ab omni materia secretus & penitus incorporeus. Potentia passiva statuitur respectu formae vel substantialis vel accidentaliter recipiendae, atqui divina essentia, utpote immutabilis & perfecta, nullam recipit formam. 2) *Negat, potentiam Dei esse infinitam & immensam, cum non extendat se ad impossibilia*. Resp. *adivata* dicuntur duplici modo: primo *secundum quid*, quae respectu nominum sunt talia: secundo *absolute*, quae simpliciter sunt impossibilia. Si de impossibilibus priori modo acceptis Vorstius loquitur, falsum est, divinam potentiam se non extendere ad impossibilia. Clarissimum enim est effatum Christi Matth. XIX. 26. *Apud homines hoc impossibile, sed apud Deum omnia possibilia*. Luc. XVIII. 27. *τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώπων, δυνατὰ ἰσὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ*. Si de impossibilibus posteriori modo acceptis loquitur, falsum est, divinam potentiam propterea non esse infinitam, quia ad talia impossibilia se non extendit. Quamvis enim quoad externum verborum sonum aliqua non-potentia (ut sic loquar) Deo tribuatur, quando non posse menti-

ri

RIVS rom. III. monumentis. edidit, EUTYMIUS ZIGABENVS, in *panoplia sis*, XXVI. in editione graeca Tergobyssensi, nec non in *victoria & triumpho de secta Messalianorum*, inserta IAC. TOLLII *insignibus itinerarii Italici* p. 108. seqq. alique. Neque tamen ullibi deprehendimus, homines istos omnipotentiam Dei in dubium revocasse.

(****) PETRVS ABELARDVS, canonicus primum Parisiensis, postea monachus & abbas Ryensis, philosophiae non minus quam theologiae doctor, saeculo XII. clarus, multorum eorumque gravissimorum errorum a BERNHARDO fuit adculpatus. Nec ullum est dubium, quin ABELARDVS de nonnullis fidei christianae capitibus minus apte ac commode fuerit locutus, licet ne hoc negari queat, BERNHARDVM, subtilitatum philosophicarum prorsus ignarum, nonnullas sententiarum ejus non intellexisse, alias vero data opera pervertisse. Constat vero ex epistola ABELARDI apologetica, universis ecclesiae sanctae filiis inscripta, inter alios errores ipsi objectos, hunc quoque fuisse, quod *limites praescriberet omnipotentiae divinae, adserendo, Deum plura facere non posse, quam fecerit, aut aliquando facturum est*. Ast hunc errorem aequè ac alios sibi malicia vel ignorantia adscriptos, scripsit

ABELARDVS, in apologia modo allegata seu confessione fidei. Vid. NATALEM ALEXANDRVM in *selectis capitibus histor. ecclesiast. saec. XI. & XII. pars. III. p. 15, 16.* qui tamen loc. cit. p. 38, 39. ex ABELARDI libr. III. introductionis ad theologiam comprobare annititur, eundem revera limites praescripsisse omnipotentiae divinae. Verba ABELARDI, ad quae provocat NATALIS ALEXANDER, ita se habent: *Quantum igitur aestimo, cum tu tantum Deus facere possis, quod cum facere convenis, nec cum quidquam facere convenis, quod facere praetermittas: profecto id solum cum posse facere arbitror, quod quandoque facis: licet haec nostra opinio paucos aut nullos habeas affectatores, & plurimum a dictis sanctorum, & aliquantulum a ratione dissimulare videatur &c.* Et sane videtur duntaxat dissentire hac sententia a ratione ac sententia recepta, licet revera non dissentiat. Ecquis enim negaverit, Deum ea tantum facere posse, quae eum facere convenias, ea autem facere haud posse, quae eum facere minime convenias, seu quae Deo sunt indigna? De recentiorum quorundam theologorum sententia, qui statuunt, Deum nihil aliud facere posse, quam quod voluit aut decrevit, diximus nonnulla in adnotes. nostris ad rom. I. loc. theol. p. 170. seqq.

si non posse se ipsum negare asseritur a Tim. II. 13. tamen quoad rem verbis significatam eo ipso potius potentia quædam Deo tribuitur, quod talibus mutationibus & imperfectionibus non sit subjectus, sicut eleganter disputat Augustinus lib. I. de Symb. cap. 1. *Deus omnipotens est. Et cum sit omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest. Quam multa non potest, Et tamen omnipotens est, quia ista non potest, nam si mori posset, non esset omnipotens, si mentiri, si falli, si fallere, si inique agere, non esset omnipotens, quia, si hoc in ea esset, non fuisset dignus, qui omnipotens esset.* Proinde cum verbis illis, quantum talia Deus posse negatur, quæ naturæ eius repugnant, non impotentia, sed potius perfectio & potentia Deo tribuatur, inde scriptura absolute & simpliciter pronunciat, Deum posse omnia & nihil illi esse impossibile. Scholastici sic respondent: Sicut scientia dicitur respectu scibilium, sic potentia dicitur respectu possibilium. Impossibilia ergo non cadunt sub potentiam, ac proinde potentia infinitatem nequaquam limitant aut restringunt, si enim sub potentiam caderent, impossibilia non essent.

§ CXIV. VI) Calvinianis, qui infinitam Dei potentiam itidem restringunt. Lutherus tom. I. Jen. Germ. fol. 463. f. a. scribit, *præcipuam esse basem Calvinianæ doctrinæ, quod censent plerique ejus propugnatores, Deum non posse facere id, quod in verbo suo promittit.* Lambertus Danæus in elench. hæret. p. 167. *Deus non potest omnia.* Abdias Liberinus in Synag. p. 13. *Est plane impossibile, Deum omnia posse.* Valentinus Hellopæus de re sacrament. fol. 598. *Fatemur, Deum omnipotentem esse, ita tamen, ut nec omnia possit facere.* Vide prodromum Darmstadtinorum cap. 3. §. 4. Crocius quidem p. II. conversat. Pruten. p. 494.

calumniam vocat, quod divina omnipotentia a Calvinianis negari dicitur ().* Contra 1) qui negat, Deum sua potentia efficere posse id, quod expresso verbo se facturum asserit, is negat divinam omnipotentiam. Calviniani id faciunt, ut patet ex articulo de coena, de præsentia Christi in ecclesia. 2) Afferunt, Deum non posse facere ea, quæ nostræ rationis judicio contradictionem involvunt. 3) Ad simpliciter impossibilia referunt ea, quæ Deo sunt possibilis. Vide loc. §. 126. disp. V. de glor. Dei §. 17. 18. 19. 4) Negant, Deum aliquid efficere posse, quod sit supra naturam & rationem, sicque ex mensura faciunt mensuratum. Dei enim potentia est mensura, mensurans & causa efficiens naturæ, rationis humanæ, ac omnium rerum creaturarum.

§. CXCV. VII) Photinianis, qui itidem 1) ex naturæ principiis & captu nostræ rationis audacter determinant, quid Deus possit, quidve non possit. Theod. Schimbergius in præfat. refut. Carolii præmissa fol. 12. *Quantum attinet impossibilia mentis, tanta in Deo potestas non est, ut ea faciat reipsa existere.* Schmalztius contra Frantz. disp. I. p. 3. *Quæ naturæ sunt impossibilia, ea nec ipsum Deum facere posse asserit.* Intelligit autem per impossibilia naturæ ea, quæ juxta naturæ leges æstimata fieri non posse nostræ rationi videntur, unde in exam. 157. errorum err. CLV. p. 41. scribit: *Sanguinem posse ita mutari, ut non sit corruptibilis, dicere est rerum naturam inverti, quod nec Deus facit unquam.* Catech. Racov. p. 65. *Scias generationem Filii ex essentia Dei esse prorsus impossibilem;* quia scilicet ratio nostra non intelligit, quomodo Deus ab æterno potuerit filium coeternum sibi gignere. Vide prælect. in meth. theol. part. II. cap. 2. & disp. X. de glor. Dei §. 9. ubi ostendamus hanc hypothesein, quod nostræ rationi committendum sit judi-

(*) Revera CALVINI sectatores omnipotentiam divinam hæc negant, sed hoc duntaxat statuunt, eandem se non extendere ad ea, quæ contradictionem involvant: ipsi quidem in re hoc pronus habent contentiones. Verum circa questionem: quid sit contradictorium? non semper competentes & peri-

ci judices sunt homines, maxime illi in rebus, ubi eorum ignorantia atque imperfectio idearum est notoria, prout recte monet D. WEISMANNES, in institut. theol. dogmaticæ, loc. IV. per. I. num. 41. p. 196.

judicium de iis, quæ sint simpliciter impossibilia ac contradictoria, esse totius Photinianismi & omnium fere errorum principium, sed extreme falsum atque impium. 2) Deum ideo esse omnipotentem dicunt, quia potest omnia, quæ vult. Ostorodus instit. cap. III. p. 27. Catech. Racov. p. 32. Resp. recte quidem dicitur ab Augustino in enchir. cap. XCVI. Neque enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, nisi quia, quicquid vult, potest, nec voluntate cujuscumque creaturæ, voluntatis omnipotentis impeditur effectus. & lib. XXI. de civit. Dei cap. 7. Non ob aliud vocatur omnipotens, nisi quoniam, quicquid vult, potest; sed hoc non est accipiendum exclusive, quasi Deus non possit plura, quam velit, & re ipsa faciat, quia etiam illa potest efficere, quæ certis ex causis non vult, nec facit. Matth. III. 9. potest Deus ex lapidibus filios Abrahamæ suscitare. Vnde ipse Augustinus lib. de natura & gratia cap. VII. Quia Dominus Lazarum suscitavit, sine dubio potuit. Quia vero Iudam non suscitavit, nunquid dicendum est: non potuit? potuit ergo, sed noluit. Nam si voluisset, eadem potestate hoc fecisset. Distinguendum igitur inter signum omnipotentia & rationem formalem omnipotentia. Signum omnipotentia est posse facere absolute, quicquid velit, ratio formalis omnipotentia est, posse facere omnia possibilia. Vide loc. §. 129. 3) Deum Patrem potestate ac dominio suo privant. Eniedinus in explic. loc. p. 279. Adfirmandum clare est, exaudi Patrem non quidem ab omni, sed ab illo dominio, quod 1 Cor. VIII. 6. apostolus Christo Iesu attribuit. Schmaltzius in exam. 157. errorum pag. 55. Deus in sua persona neminem nunc regit, sed omne judicium in Christi persona administrat. In refutatione eorum, quæ exam. 100. error. Smigleccio objecerat p. 55. disputat, Christum hominem, in cælo regnantem, non esse subiectum Patri usque ad diem judicii. Quod Christi caput dicitur Deus 1 Cor. XI. 3. id dici posse scribit respectu ejus, quod dedit ei potestatem, quam nunc habet, rursus respectu ejus, quod Deus Christo est superior, etiam si Christus ei non est sub-

jectus, respectu denique ejus, quod hæc Christi potestas non est talis futura perpetuo. Si dicas, rem creatam subesse creatori & ab eo in esse dependere; respondet, rem creatam, qua creata est, non posse non subiectam esse creatori, sed rem creatam non posse talem ad tempus saltem a Deo fieri, quæ a Deo non dependeat, nihil impedire. Cui insano furori hæc theoremata opponimus: a) Una est potestas Patris & Filii, unum regnum, quod uterque administrat. Ut ergo potestas & regnum Patris est æternum, ita quoque potestas & regnum Filii est æternum & vice versa. b) Christus secundum humanam naturam eandem quidem potestatem cum Patre habet, atque idem cum Patre regnum administrat, interim tamen cum gloria naturæ humanæ veritatem non tollat, ideo est & manet secundum humanam naturam Patre inferior ac minor Joh. XIV. 28. 1 Cor. XI. 3. XV. 28. c) Quod in extremo denum judicio Filius dicitur Patri subjiendus, 1 Cor. XV. 28. illud Gregorius Nazianzenus orat. IV. de theol. & Cyrillus lib. I. thesauri cap. 18. exponunt de Christi corpore mystico, quod est ecclesia, ut sit sensus: tunc cum tradiderit regnum Deo Patri, futurum est, ut Ecclesia plane sit Deo subiecta, sublatis ex felicissimo illo regno omnibus culpis, ratione quarum ecclesia militans non videbatur illi perfecte subiecta. Duplici enim ratione Christus considerandus nobis in textu apostolico proponitur, α) ratione personæ; β) quatenus unum corpus cum fidelibus & electis constituit. Epiphanius hæres. LXIX. statuit, apostolum non loqui de vera aliqua subiectione, sed subiectionis declaratione, dicit enim, tunc esse subjiendum, cum tamen jamdum secundum humanitatem sit subiectus, quia tunc desinet representare personam gubernatoris ac regis.

§. CXCVI. VII) Dominico Soto, qui lib. III. phys. q. 4. dicit, illud non posse a Deo fieri, quod statim atque propositum fuerit, intellectus noster respuit, etiam si non implicet contradictionem, & id solum posse a Deo fieri, quod intellectus noster possit concipere. At hac ratione finitus noster intellectus norma divinæ infini-

infinita potentia statuetur, ac neganda erunt pleraque fidei mysteria, quæ intellectus noster respuit, nisi divinitus illuminetur. Virget Solus dictum Luc. I. 37. Resp. per verbum intelligitur quodcumque Dei promissum, non autem coarctatur potentia Dei ad nostrum conceptum Ephes. III. 20.

§. CXCVII. Quæritur: I) *An potentia Dei recte dicatur infinita?* Resp. Quicquid Vorstius vel alii regerant, potentiam Dei recte dicimus infinitam.

At quomodo essentia Dei infinita, cum non producat infinitum effectum. Resp. Scaliger exerc. CCCLXV. sect. 8. quia finitus effectus non producit finitum, sed infinita potestate. Non ergo sequitur: actio finita est, ideo & potestas, propterea quod æterna essentiae & potentiae continuatio superest ipsi jam factae operis. Infinita ergo dicitur Dei potentia: 1) *respectu intrinsecæ suæ entitatis*, est enim ipsa Dei essentia, quæ infinita; 2) *ratione extrinsecorum objectorum*, quia potest omnia possibile, unde etiam dicitur omnipotentia, q. d. omnium possibilem potentia. At ejusmodi possible sunt innumera, neque enim tot numerari possunt, quin adhuc plura dentur. 3) *ratione effectuum extrinsecorum*, quia illa possunt intendi usque ad extremum passionis punctum, quamdiu in ipsis potentia passiva manet. 4) *ratione actionis*, quia nunquam operatur tam perfecte, quin possit operari perfectius. 5) *ratione durationis*, quia Deus non incipit aliquid posse, quod antea non potest, nec jam aliquid potest, quod postea non possit: sed potentia ejus semper æquali modo se habet, & est interminabilis ac indefectibilis (**). Thomas de pot. q. I. art. 2. *Potentia divina est infinita intrinsece & extrinsece, extensivè ratione objecti, inten-*

sive ratione actionis. At quomodo est infinita, cum excedatur a scientia? Resp. Potentia intrinsece secundum entitatem considerata non exceditur a scientia. Extrinsece ratione objecti considerata exceditur quoad numerum, quia plura cadunt sub scientiam Dei, quam sub potentiam; non exceditur quoad proportionem, quia ut scientia Dei se extendit ad omnia scibilia, sic potentia Dei se extendit ad omnia possibile. Isidorus Pelusiota lib. II. epist. 117. *εἰ ἴστανται πάντα, τὰ πρόπροντα αὐτῷ, καὶ πᾶσα λυταὶ ἀναφιλῆς ἔκτισσι, δύναται μὲν γὰρ πάντα, βούλεται δὲ τὰ ἀδύνατα.* Si quaeritur a nobis, an sint omnia Deo possible, respondeamus, consentanea ei, & ita soluta erit omnis inutilis quaestio. Potest quidem omnia, vult autem optima.

§. CXCVIII. Quæritur II) *An potentia Dei distinguatur a voluntate Dei?* Resp. realiter non distingui, manifestum est ex essentiae divinae simplicitate, quaestio vero est, an ratione distinguatur? Durandus I. sent. 38. q. 1. & alii affirmant, tum quia potentia distinguuntur per actus: jam vero scire, velle, producere sunt actus distincti; tum quia etiam in creatura intellectuali potentia, five vis executiva distincta est ab intellectu & voluntate. Sed rectius statuitur, ne quidem ratione potentiam a voluntate in Deo distingui. 1) Quia scriptura sacra voluntatem Dei nobis proponit, ut causam omnium rerum. Psal. CXV. 3. *Dominus noster in cælo, quaecunque voluit, fecit.* Psal. CXLVIII. 5. *Ipsè dixit & facta sunt, mandavit & creata sunt.* Esaj. XLVI. 10. *Omnis voluntas mea fiet.* Eph. I. 11. *Operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* 2) Imperfectionis est, quod in creatura intellectuali distinguitur potentia executiva a voluntate, sed a Deo

(**) In notula margini adpersa suam hac de rementem hisce verbis expressit GERHARDVS:

„Infinita est potentia Dei 1) *in se*, & *per se* seu *natura sua*, sicut Deus ipse, cujus essentiale idioma est, quod infinitus adpellatur; 2) *respectu objectorum*, quæ non tantum jam *Exeges. pars II.*

„facta varia sunt & innumera, sed etiam infinita adhuc alia ab ipso fieri possent, si sapientia ejus placeret; 3) *ratione modi agendi*, quia nunquam tam intensive & efficaciter agit Deus, ut non intensius & efficacius agere possit „

a Deo removenda omnis imperfectio. Hominis quidem voluntas non ita efficax est, ut eo ipso, quod velit aliquid esse ex se, statim illud esse incipiat, unde præter voluntatem indiget potentia exsequente; sed Dei voluntas, utpote quæ est ipsa infinita Dei essentia, tam operosa & actiosa est, ut eo ipso, quo aliquid vult esse, statim fiat atque adsit, unde præter voluntatem non indiget aliqua potentia. Notandum tamen, a) voluntatem Dei hic accipi *non absolute & intrinsece*, ut est in ipsa Dei essentia, sed *relative & intrinsece*, ut habet rationem principij producentis creaturas. b) Non agi hic de *potentia personali* naturaliter, & ad intra agente, qualis est potentia generandi & spirandi; sed de *potentia extrinsecus libere agente*, quid, quando & quantum Deo operari visum.

§. CXCIX. Queritur: III) *An recte dicatur, Deum non posse contradictoria?* Omnibus hoc in ore & corde est, quod etiam Scholastici probant hac ratiocinatione: *Deus ideo & inde dicitur omnipotens, quia potest omnia possibilia, quaecunque scilicet absolute sunt possibilia non creatæ tantum naturæ, sed suæ ipsius divinæ naturæ respectu. At quæ contradictionem implicant, non sunt ullo modo possibilia, quia contradictio ponit esse & non esse simul. Solum autem non esse non potest a Deo fieri. Quod enim fit, debet ex parte simile esse ei, a quo fit. Quod autem nihil est sive non-ens, id similitudinem cum Deo non habet, sed ei repugnat, idcirco facere non-ens, non est potentia, sed impotentia.* Thomas p. I. q. 24. art. 3. Implicatio contradictionis nihil aliud est, quam repugnantia, sed quod repugnat fieri, hoc impossibile est fieri. Nos concedimus, Deum non facere ea, quæ contradictionem implicant, & quæ sunt simpliciter impossibilia, sed addimus, distinguendum esse inter *impossibilia naturæ & impossibilia natura*. Impossibilia naturæ sunt, quæ usitatum naturæ cursum superant, ut solem stare, ignem non urere &c. Impossibilia natura sunt, quæ rei definitioni & naturæ repugnant, ac implicant in se esse & non esse simul. Priora κατὰ τὴν, posteriora ἀπλῶς

καὶ ἁπλῶς dicunt impossibilia: priora igitur Deum posse dicimus, posteriora non posse. Socinus in def. animadv. p. 53. *Impossibile dupliciter dicitur, respectu & absolute. Impossibile enim id adpellatur, quod fieri ab aliquo seu ab aliquibus non potest, ipsorum videlicet respectu, qui id non possunt facere. Impossibile etiam dicitur id, quod per se nulla ratione fieri aut esse potest.* Negamus vero ex nostræ rationis principiis æstimandum esse, quænam sint vere contradictoria in fidei mysteriis, proinde urgeamus hæc theorematum: 1) *Quæ Deus in scripturis sacris se facere posse asserit, seque facturum promittit, ea non sunt vere contradictoria, si vel maxime rationi nostræ talia videantur.* Ratio est manifesta. Quæ vere absolute & simpliciter sunt contradictoria, ea etiam sunt absolute & simpliciter impossibilia. Atqui, quæ Deus in scripturis sacris se facere posse asserit, seque facturum promittit, ea non sunt impossibilia, alias periclitaretur Dei veritas. Si enim essent absolute impossibilia, quomodo vere Deus promitteret, se illa præstiturum? Ergo etiam non sunt absolute & simpliciter contradictoria. Sic rationi nostræ contradictorium videtur, Christi corpus esse simul & semel in pluribus locis præsens, ac nihilo tamen minus esse verum & naturale corpus; sed quia in institutione eucharistiæ Deus promissit, se corpus Christi mediante benedicto pane nobis præsens exhibiturum, ideo pro absolute & simpliciter contradictorio id non est habendum. Vide loc. §. 127. disp. X. de gloria Dei §. 9. 2) *Quæ potentiae vel scientiæ humanæ respectu contradictionem implicant, ac fieri non possunt, ea non statim divinæ potentiae respectu contradictionem implicare, ac impossibilia esse statuendum.* Ratio prioris est manifesta, quia potentia humana est finita; ergo, quæ humanæ potentie respectu contradictionem implicant, & impossibilia sunt, ut mortuos resuscitare, ea non statim etiam divinæ potentie respectu contradictionem implicant, ac Deo impossibilia sunt, cum ipsius potentia sit infinita. Luc. XVIII. 27. *Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.* Socinus in def. animadv. p. 54. Si apud

apud homines idem significat, quod ut hominibus videtur, tunc apud Deum similiter idem significabit, quod ut Deo videtur, id vero impossibile diceretur. Ergo per impossibilia apud homines intelliguntur ea, quæ ab hominibus fieri non possunt, ea tamen apud Deum sunt possibilia, hoc est, a Deo fieri possunt. Ratio posterioris poti potest ex Ephes. III. 10. Vt nostra potentia, ita quoque nostra scientia est finita; ergo non potest esse mensura infinitæ Dei potentia; fateamur igitur, Deum aliquid posse, quod nos fieri posse, scire & investigare non possumus. 3) *Quas rei naturæ & essentia non repugnant, nec partem aliquam definitionis essentialis tollunt, ea non sunt inter absolute impossibilia & simpliciter contradictoria referenda.* Ratio est, quia illa tantum implicant contradictionem, quæ cum ipsa natura & essentia rei pugnant. Implicare contradictionem est, negare & evertere essentiam, ac proinde in hac materia de potentia Dei circa res ad extra id implicat contradictionem, quod evertit essentiam, vel *potentia divinæ*, vel *objecti*, circa quod potentia versatur, vel *utriusque*. Sic implicat contradictionem, Deum mentiri, quia hoc pugnat cum ipsa natura & essentia Dei veracis. Ergo a contrario sensu, quæ non pugnant cum ipsa rei natura & essentia, nec tollunt partem definitionis essentialis, ea non sunt pro absolute impossibilibus, ac simpliciter contradictoriis habenda. Sic, esse aliquod verum corpus, & non esse loco externo actu circumscriptum, non sunt contradictoria, quia locus nec est de essentia corporis nec accidens ejus necessarium, ut ex Aristotele lib. II. de cæl. c. 4. Zabarella de nat. scient. constit. c. XII. Scaligero exerc. V. demonstrari potest. Ergo negandum non est, Deum facere posse, ut sit aliquod corpus, quod loco externo non circumscriptur. Externo loco circumscribi est corporis adjunctum. Omne adjunctum accedit ad suum subjectum præter ejus essentiam. Negatur igitur locali circumscriptione, non negatur ipsa corporis essentia, sed id, quod præter ejus essentiam accedit, h. e. ejus adjunctum. Sub-

lato autem eo, quod est præter essentiam, non statim tollitur ipsa essentia. Non ergo implicat contradictionem, esse verum corpus, & loco non circumscribi; non enim affirmatur & negatur idem, 4) *Evidenter & apodictice demonstrari nequit, aliquid implicare contradictionem, nisi plena & perfecta cognitio illius rei, cum cujus natura pugnare dicitur, antecedit.* Ratio est, quia illud denuum contradictionem implicat, quod cum natura rei pugnat. Jam vero si vel maxime rerum creatarum (non plenam & perfectam) cognitionem nobis polliceri possumus, divinæ tamen essentia longe adhuc minorem & inferiorem notitiam obtinemus. Ergo non debemus temere affirmare, cum natura rei creatæ vel etiam cum ipsa divina essentia aliquid pugnare, sicque contradictionem implicare & simpliciter impossibile esse. Vltcrius, cum longe perfectior, firmior ac certior sit notitia, quam ex verbo revelato petimus, quam quæ ex naturalibus principiis & rationis nostræ ductu descendit; ergo, quæ in verbo revelato credenda nobis proponuntur, non debent dici implicare contradictionem, quamvis ad normam principiorum naturalium & nostræ rationis exacta talia videantur. Calvinus lib. III. inst. cap. 23. §. 5. *Velitne (Cœlestinus) Dei potentiam sic limitatam esse, ut ne quid plus ad agendum valeat, quam mens sua capiat.* Polanius, in syst. lib. II. cap. 29. p. 187. *Divina potentia non est coarctanda ad angustias nostri intellectus. Multa potest Deus facere, quæ hominis ratio nequit comprehendere, cujusmodi est incarnatio Verbi, & alia fidei mysteria.* Cur ergo (inalum) ex rationis ductu & conceptu tam audacter pronunciant, Deum non posse facere, ut corpus unum sit in pluribus locis? Atque ex his facile adparet, quanta sit protervia, quod Photiniani Calvinianorum vestigiis insistentes dicunt, *contradictionem implicare, ac simpliciter impossibile esse: Deum esse in essentia unum, in personis trinum; Deum ab æterno ex sua essentia generare Filium; divinam & humanam naturam in Christo personæliter uniri &c.*

§. CC. Quæritur: IV) *An probanda sit distinctio inter potentiam Dei absolutam & ordinariam?* (*) Negat Calvinus commun. in cap. XXXII. Esaj. lib. I. instit. cap. 16. sect. 3. II. instit. c. 7. §. 5. *Non ingerimus* (inquit) *commentum absolutæ potentiae*; quod sicut profanum est, ita merito detestabile nobis esse debet. Sed ex manifestis scripturæ dictis Matth. III. 9. XIX. 26. extructa & ad multas quæstiones de potentia Dei solvendas necessaria est hæc distinctio, absoluta enim potentia Deus multa potest facere, quæ tamen potentia sua ordinaria non facit. Vide loc. §. 130. 131. 132. ubi ostendimus, quod ordinaria Dei potentia talis dicatur, vel respectu ordinis in natura instituti, vel respectu reliquorum attributorum divinorum, bonitatis scilicet, iustitiæ, veritatis, misericordiz &c. Armandus de Bellovisu tract. II. cap. 9. *Potentia Dei absoluta dicitur posse suum vel potestatem suam absolute considerata sine respectu habito ad aliquod attributum divinum. Potentia autem ordinata dicitur potentia Dei ordinata ad aliquod attributum vel iustitiam, vel sapientiam, vel clementiam & ejusmodi.* Vnde quidam ex ipsis Calvinianis hanc distinctionem amplectuntur. Polanus lib. II. system. theol. cap. 29. p. 186. *Vna tantum est omnipotentia re ipsa, quia una tantum est divina essentia, sed tamen propter diversos respectus est, vel absoluta vel actualis, utraque tamen activa. Absoluta omnipotentia Dei est, qua quicquid esse potest, hoc etiam facere potest. Dicitur absoluta, quia non est limitata universali lege naturæ, quasi præter & supra illam Deus non posset quicquam facere. Vocatur etiam extraordinaria, quia per illam potest Deus agere præter consuetum ordinem naturæ producen-*

do se sola tam effecta secundorum agentium quam alia, ad quæ res creatæ pertingere non possunt, hæc simpliciter essentialis est, hæc absolute & simpliciter potest omnia, quæ absolute & simpliciter sunt possibilia, hoc est, quæ non impliant contradictionem, & naturæ voluntatiq; Dei non repugnant, etiam si ea nunquam futura sint; hæc potest Deus pauciora quidem, quam intelligit, inter quæ & mala sunt, sed tamen multo plura, quam fecit vel etiam facere vult. Altedius in theol. scholast. sect. I. cap. 23. reg. 5. Distinctio potentiae Dei in absolutam & ordinariam sive actualem fit respectu voluntatis Dei. Nam voluntas Dei utitur (liceat sic loqui) potentia ad nonnulla facienda, cum ea vult: non utitur, quando non vult, licet ea uti posset, si vellet & si illa ateretur, multo plura faceret per illam, quam facit. Hæc illi. In eo tamen a veritatis tramite adhuc quidam Calviniani aberrant, quod indistincte negant, Deum juxta potentiam absolutam & extraordinariam quædam facere; ut enim duplici respectu dicitur potentia Dei ordinaria, ita quoque absoluta. Si ordinaria potentia accipitur respectu ordinis in natura instituti; Deus omnino agit quandoque juxta absolutam & extraordinariam suam potentiam. Si vero ordinaria potentia accipitur respectu reliquorum divinorum attributorum; Deus non agit secundum absolutam potentiam.

§. CCL. Quæritur: V) *An ex Dei omnipotentia in articulis fidei argumentum sit ducendum?* Resp. Hæretici cum dogmata sua ex scriptura probare non possent, ad potentiam Dei absolutam confugerunt, quod de Sabellianis Tertullianus lib. contra Praxeam cap. X. de Machasis Augustinus lib. XXVI. contra Faustum cap. 5.

(*) De hac divisione potentiarum divinarum in absolutam & ordinariam, seu ordinatam, uberius differit GERHARDVS tom. I. loc. III. cap. XVI. §. CXX. p. 134. Recentiores hanc distinctionem ita exponunt, ut dicant, Deum potentiam suam absolutam exercere, quando aliquid immediate agit; potentia vero ordinata uti, quando per causas secundas, quas ipse viribus agendi instruxit, aut per media ad certum finem destinata, rebus existentiam confert. Ex quo facile intelligitur,

hancce distinctionem potius ad usum atque exercitium potentiarum, quam ad potentiam ipsam referendam esse. Quum vero, prout infra sect. XIV. uberius comprobatur, Deus sit sapientissimus, atque omnipotentia sua modo legibus sapientiæ convenientissimo utatur, sequitur porro exinde, Deum nunquam exercere potentiam suam absolutam, si sapientiæ magis videatur consultum, uti potentia ordinata, quam absoluta.

cap. 5. & de Eutychianis Theodoretus dial. III. contra Eutychem memorarunt. Sed in fidei mysteriis primo omnium de Dei voluntate ex verbo revelato cognoscenda solliciti esse debemus; quando jam de voluntate Dei ex verbo revelato constat, tunc adversariis caput illud doctrinae caelestis ex verbo Dei petium & extructum oppugnantibus recte opponitur argumentum a Dei omnipotentia, unde notanter dicit angelus Luc. I. 37. *Deo non esse impossibile omne verbum*, quicquid scilicet se facturum in verbo suo promisit. Si vero de voluntate Dei ex verbo nondum constat, ex sola & nuda Dei omnipotentia in fidei articulis non debet quidvis colligi. Vnde veteres pie dicunt, ut aliquid fieri posse dicatur, ad id sufficere, ut Dei omnipotentia proferatur, ut autem aliquid factu fieri asseratur, necesse esse *ὁμολογεῖν ὅτι τῇ δυνάμει τὴν τῷ Θεῷ βέλων*. Tertullianus lib. adv. Praxeam cap. X. *Plane nihil Deo difficile. Sed si tam abrupte in praesumptionibus nostris hac sententia utamur, quidvis de Deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem, quia omnia potest facere, ideo credendum est, illum fecisse, etiam quod non fecerit. Sed an fecerit? requirendum. Potuit, si voluisset, ita ut salvus sim, Deus promissum hominem ad volandum instruxisset, quod & milvis praestitit, non tamen quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxeam & omnes pariter hereticos extinguisse, non tamen quia potuit, exstinxit. Oportebat enim & milvos esse, & haereticos &c.* Sic Apollinaristae teste Nazianzenoorat. LL. *ὁπὸ τῶν λογισμῶν ἐξερργοῦντο κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ δυνατόν εἶναι τῷ Θεῷ διὰ τῶν ἀποδείξεων* a rationibus confugiabant ad Dei potentiam. Ariani contendebant, Christum non esse Filium Dei per generationem & nativitatem, sed per facturam, convicti erroris ab homotianis eo fugiebant, ut dicerent: *per omnipotentiam Dei hoc Christo praestare potuisse facturam, quod generatio erat data*, sic enim contra illos & de illo differit Augustinus in qq. vet. ac nov. test. q. XCVII. tom. IV. p. 769. *non voluntas verum Filium facit, sed nativitas. At, inquit, potentiae Dei hoc subest, ut si sit faciat vera.*

Respondet Augustinus: *immo potentia Dei haec est, unde & omni laude dignus est, quia verum apud illum verum est, & falsum apud illum falsum est, nam istud mendacis est, ut falsum dicat verum, quod Deo non competit. Nam omnia quidem potest Deus, sed non facit, nisi quod conveniat ejus veritati & justitiae.* Pulcre Humbertus Sylv. Candid. episc. in disputatione adv. Græcos: *Hi, inquit, non inveniunt, quoniam sanctarum scripturarum funiculo scapham assertionis suae pertrahant, ad aliquis stabilitatis littus proluctantes pertrahuntur, in illud omnipotentiae divinae pelagus.* Confer Calauboni exercit. VII. ad annal. Baron. cap. 1. Opponenda hæc sunt Pontificiis, qui transsubstantiationis figmentum probant ex eo, *quod Deus possit accidentia sine subjecto conservare*, quique absurdissimas fabulas & aniles monachorum rugas de miraculis sanctorum in Lombardi hist. annotatis unice tuentur argumentis ab omnipotentia divina petito. Baronius in historia ann. 9. idololatricum *Mariae Lauretanæ* cultum defensus ac fabulam de multivaria cameræ illius translatione asseritur, ad omnipotentiam asyllum unice confugit. *Nec est (inquit) quod quis de re gesta dubitet, qui memoria repetat illic dictum esse ab angelo: Non est impossibile apud Deum omne verbum.* Idem profert Turfelinus lib. I. histor. Lauret. c. III. Calviniani nobis tribuunt, quod eodem utamur paralogismo, sed insigni nos afficiunt injuria. Veram enim realem ac substantialem corporis & sanguinis Christi praesentiam unice ex institutionis divinae verbis demonstramus; sed cum ipsi hoc *ἀδύνατον* & contradictorium esse clamitant, tum deinum argumentum ab infinita Dei potentia ductu n illis opponimus, ac proinde non inter *κατασκευασμένα* sententiae nostrae argumenta id referimus, sed in responsione ad ipsorum argumenta locum illi damus.

§. CCII. Queritur: VI) *An omnipotentia Deo ita sit propria, ut nec assumptae humanae naturae Christi communicetur?* Affirmant Calviniani: contrarium ostendimus ex manifestis scripturae dictis Matth. XXVIII. 18. Ps. VIII. 7

Dan. VII. 14. Johan. XVII. 12. Ephes. I. 20. seqq. Hebr. II. 5. Apoc. V. 12. Vide Harin. de resurr. cap. XII. Vrgit Polanus *quatuor* ratiunculas: 1) *Nulla res creata est Deus*. Resp. *essentialiter*, interim Christus secundum humanam naturam est vere Deus, ac Dei Filius *personaliter*. 2) *Nulla res creata est infinita*. Resp. humana Christi natura in infinitam *Λόγυ* hypostasin est assumpta & ad infinitam Dei dextram euecta. 3) *Nulla res creata capax est infinitae virtutis: quicquid enim recipitur, recipitur per modum recipientis, non per modum recepti*. Resp. Distinguendum inter *capacitatem unionis*, & *quantitativae ac physicae comprehensionis*. Vt humana Christi natura per unionem capax est infinitae *ὑποστάσεως τῷ Λόγῳ*, sic etiam per communicationem capax est infinitae virtutis, non physice, non quantitative, sed hypostatice, mystice, hyperphysice &c. 4) *Nulla est creata substantia, quae in suis actionibus impediri, & sua etiam agendi virtute privari non possit*. Resp. quamdiu durat personalis unio, tamdiu humana Christi natura agendi virtute privari nequit. Non enim seorsim & sola operatur, sed *Λόγος* in ea, cum ea & per eam operationes edit, ac virtus illa agendi non est separata & propria humanae naturae virtus; sed ipsa τῷ *Λόγῳ* omnipotentia per assumptam carnem sese efficaciter exserens. Atqui unio est perpetua & indissolubilis. Ergo.

§. CCIII. Quæritur: VII) *An Dei omnipotentia possit agere non ens?* Scaliger exerc. CCCLXV. sect. 8. scribit: *Supra humanum ingenium esse illam quaestionem, ac tantae subtilitatis, ut humani captus ambitum & fastigium excedere videatur*. Respondet autem ad eam affirmative: *Si providet cognitionis anticipatione ea, quae non sunt, si ista ipsa sibi vendicat non minus, quam ea, quae sunt, in ea quoque agit. In ipsa quoque creatione cum terminus a quo nullus sit, subiectum enim subest nullum, videtur omnipotentia Dei agere in non-ens, quando facit ut sit ens*. Sic ergo procedimus: agit Deus in non-ens *objective* per praescientiam; quia praescit futura contingentia,

quae nondum sunt, agit in non-ens *effective*, tum, *ratione termini a quo*, per creatricem potentiam; ex non ente enim, sive ex nihilo producit ens, tum *ratione termini ad quem*, quia totum hoc universum, exceptis rationalibus creaturis, in nihilum rediget.

§. CCIV. Quæritur VIII) *An Deus possit melius facere quod fecit, quam quomodo fecit?* Distinguendum 1) inter potentiam Dei *absolutam* & *ordinariam*: 2) inter melius facere *essentialiter* & *accidentaliter*. Vide Gregorium de Valent. comment. in Thoma tom. I. disp. 1. q. 25. punct. 3. Scaliger exerc. CCXLIX. sect. 3. sic progreditur: *Deus quidem potest facere semper aliquid melius, sed res ipsa non potest suscipere illam infinitatem. Essentia enim cuiusque rei consistit in indivisibili, nec ex parte Dei agentis; sed ex parte objecti quaerenda est causa, cur res creata non possit semper melior fieri essentialiter. Neque tamen propterea Deo potentia infinita otiose ac frustra tribuitur, quamvis non producat infinitum effectum. Non enim (inquit Scaliger) hic est, ut in rebus nostratibus. Frustra namque hic apud nos est potentia, quae non habet, in quod exerceatur, nam potentiae hic & actus sunt relativa, at Dei potentia ad nihil refertur, sed sua solius est & ipsa sibi & hoc, quod est, & hoc omne, quod sunt omnia. Adde, quod, licet Deus non producat effectum actu infinitum, tamen infinita potestate in producendo effecto finito agit, quia ex nihilo omnia producit.*

§. CCV. Quæritur IX) *An Deus possit facere, ut praeterita contingentia non fuerint?* Respondent Scholastici: potest a Deo fieri, ut praeterita contingentia simpliciter & in sensu *diviso* non fuerint, verbi gratia, ut Cain nunquam vixerit, non tamen in *sensu composito*, hoc est, posito, quod fuerint. Nam praeterita contingentia simpliciter non fuisse, absolute est possibile, cum fuerint contingentia; at posito quod fuerint, ea fuisse & non fuisse, implicat contradictionem, ac proinde fit impossibile, Augustinus lib. XXVI. contra Faustum cap. 5. *Quisquis ita dicit, si omnipotens est Deus, faciat,*

ciat, ut, quae facta sunt, facta non fuerint; non videt se hoc dicere. Si omnipotens est Deus, faciat, ut ea, quae vera sunt, eo ipso, quo vera sunt, falsa sint. Anselmus lib. II. Cur Deus homo c. 12. Cum Deus fecit aliquid, postquam factum est, jam non potest non esse factum, sed semper verum est, factum esse.

§. CCVI. *Usus* hujus doctrinae est 1) παρακλητικός. Cum Deus vere sit omnipotens, ideo ex omnibus periculis & adversis nos eripere, adversus quosvis infensissimos hostes auri, preces nostras exaudire, ad hanc & futuram vitam necessaria conferre, viribus nos instruere, ex ipsa morte eripere, & frustra renitentibus diabolis omnibus, ad vitam introducere poterit. Johan. X. 29. Nemo potest oves de manu Patris caelestis eripere. Rom. VIII. 38. 39. Certus sum, quod neque mors, neque vita &c. nec ulla creatura separare nos possit a charitate Dei. 2 Tim. I. 12. Certus sum, quia potens est depositum meum servare in diem illum. Pulcre Philo: Vbi desinit humanum auxilium, ibi incipit divinum. Fulgentius lib. I. ad Monim. Nulla est in promissis Dei falsitas, quia nulla est in faciendis difficultas aut impossibilitas. Hæc ergo sunt duo solidæ fiduciae, & omnis consolationis fulcra. Dei paterna benevolentia & ejusdem omnipotentia.

§. CCVII. II) Νυθητικός. Cum Deus sit omnipotens; caveamus, ne potentiae ejus limites ac terminos statuamus, quia potius grato corde & ore prædicemus, nos talem habere in caelo Patrem, cujus immensa est finemque potentia nescit. Psal. CL. 2. Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis ejus. Eccles. XLIII. 30. Gloriantes ad quid valebimus? ipse enim omnipotens super omnia opera sua. v. 31. terribilis Dominus & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipseus. v. 32. glorifiantes Dominum, quantumcumque poteritis, superavebit adhuc. & admirabilis magnificentia ejus &c. Humiliemus etiam nos sub potenti manu Domini 1 Petr. V. 6. In ipsum, utpote omnipotentem Patrem, omnem cordis fiduciam colloceamus, filiali timore nos ei subijciamus, & cum apostolo δοξολογίας illam quotidie ingemineamus. Ephes. III. 20. Ei, qui summa cum exsuperantia potest omnia facere super ea, quae petimus aut cogitamus, pro vi illa in nobis agente. v. 21. illi sit gloria in ecclesia per Christum Iesum in omnes aetates seculi seculorum. Et 1 Petr. V. 10. Deus omnis gratiae, qui vocavit nos in aeternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos, integros nos reddet, stabiliet, roborabit, fundabit, v. 11. ipsi sit gloria & robor in secula seculorum.

SECTIO X.

DE DEI BONITATE (*).

§. CCVIII.

De bonitate
Dei.

Thesis. Deus & vere bonus & solus bonus & omnis bonitatis causa. Vere bonus est,

quia est summum bonum, nihil mali admixtum habens. Solus bonus est, teste Christo Matth. XIX. 17. quia essentialiter, immutabiliter, singulari-

(*) Quando de bonitate Dei sermo est, distinguere debet bonitas ejus *essentialis* ac metaphysica a *moralis*, quam vocant. Per bonitatem Dei *essentialem* intelligitur ipsa ejus perfectio, quatenus scilicet in Deo ea omnia, quae enti perfectissimo conveniunt, deprehendere licet, Luc. XVIII. 19. Per bonitatem vero *moralem* denotatur studium seu inclinatio supremi Numinis, creaturis bona quavis conferendi. Quando hæc Dei bonitas, quæ summa est atque infinita, in sanctioribus litteris præ-

dicatur, simul recensentur varii generis beneficia, quibus homines mactavit, sic, ut inde non solum pateat, Deum *absolute*, & in se bonum esse, sed etiam *relative*, & quoad nos, dum ad bona quavis creaturis suis conferenda pronus est. Atque hanc bonitatem, quæ respectum habet ad miseriam in creaturis, adpellare alias solemus *misericordiam* Dei, de qua in subsequenti sectione data opera agit GARNARDVS noster.

gulariter, originaliter, perfecte a se ipso bonus est. Omnis boni causa est, quia ut summum ens reliquis entibus dat esse, ita summi illius participatione bonum est, quicquid in creaturis bonum. Vide loc. §. 136. Probat hoc I) *Scriptura* 1) *affirmative*, quando Deum esse bonum prædicat, & bonitatem ejus commendat. Psal. XXV. 8. *יְהוָה בֹּנֵן וְרֵשֶׁת* bonus & rectus est Dominus. 2) *Negative*, quando negat, in ipso quicquam esse mali. Psal. XCII. 16. *יְהוָה דֹּשֵׁן וְיֵשׁ* Rectus Dominus & non iniquitas in eo. Deut. XXXII. 4. *אֲבֵן* petra, perfectum est opus (עֲבָרָה integrum & absque macula) nam omnes vias ejus iudicium, Deus veritas est & non iniquitas, justus & rectus ipse. 3) *Symbolice*, quando celebrat plurimam divitias bonitatis divinae Rom. II. 4. Sic 1 Joh. I. 5. *lux est, & tenebrae non sunt in eo ullae*. 4) *Effective*, quando omnia Dei opera esse bona prædicat. Genes. I. 31. &c. Vide loc. §. 137. & seqq. II) *Ratio*: 1) a *summa entitate*: 2) a *creaturarum bonitate*: 3) a *perfectiōe*. Bonitas, a qua unumquodque dicitur bonum, nihil aliud est, quam cujusque rei perfectio. Thomas p. I. q. 6. art. 3. tantum ergo quæque res habet bonitatis, quantum perfectio- nis. Vide loc. §. 140. III) Accedunt *patrum dicta*. Dionysius de div. nomin. cap. IV. *Deus omnium bonum, sicut ex quo omnia subsistunt*. Nazianzenus orat. II. de filio τὸ ἀρχὴς ἀγαθὸν μόνον τῷ Θεῷ. Augustinus de natura boni cap. I. *Solus Deus est ipsa bonitas, solus est immutabiliter bonus, solus est omnis boni bonum, solus est bonitatis causa omnibus, quæ sunt bona*. lib. VIII. de Trinit. cap. 3. commemoratis variis bonitatis speciebus in creaturis subjungit: *Tolle hoc & illud, & vide ipsum bonum, si potes, ita Deum videbis non alio bono bonum, sed bonum omnis boni &c.* Nulla essent commutabilia bona, nisi esset incommutabile bonum. Cum itaque audis bonum hoc & bonum illud, quæ possunt alias dici etiam non bona, si potueris sine illis, quæ participatione boni bona sunt, perspicere ipsum bonum, cujus participatione bona sunt, simul enim & ipsum intelligis, tum audis hoc aut illud bonum. Si ergo potueris illis detractis per se ipsum perspicere bo-

num, perspexeris Deum. In comm. Pl. CXXXIV. *Bonus Dominus, sed bonus, non ut sunt bona, quæ fecit, calum & terram & omnia, quæ in eis sunt, bona fecit; ipse proprie bonum, a quo sunt cætera bona, omnia enim ipse fecit, ipse est bonus, quem nemo fecit. Ille bono suo bonus est, non aliunde participato bono, ipse non eguit, a quo fieret bonus, sed eguerunt illo cætera, ut fierent bona.* Damascenus lib. I. orth. fid. cap. I. ἀγαθὸς ὁ ὁ Θεός, παντὸς ἀγαθῆς παρῆκτικός ἐστιν, ὁ φθόνος ἔδδὲ πᾶσι τὴν ὑποκειμένην, μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως τῆς γε ἀναδῆς καὶ μόνος ἀγαθῆς φθόνος lib. ἀποτὶ τῷ τριταρίῳ fol. 510. Deum vocat τὸν ἀόριστος καὶ ἀπεριόριστος ἄγιον καὶ ὑπεράγιον. Pricorum philosophorum dicta, quibus bonitatem Dei extollant, vide in loc. §. 141. Justinus de monarch. Dei p. 82. ex Orpheo adducit dictum, ἔτος δ' ἐξ ἀγαθοῦ κακὸν θνητοῖσι δίδωσι: Hic bonus exundansque bonis generi mala nostro immittit &c. p. 84. ex Euripidis Bellerophonte: ἐὶ θεὸς δὲ δρᾶσι κακὸν, ἢ ἡσὶ θεοῖ.

§. CCIX. *Antithesis*. Bonitatem Dei labefactant I) *Cerdoniani* a Cerdone denominati, qui duo principia sibi adversantia dogmatizarent, Deumque legis ac prophetarum non esse Patrem Christi, nec bonum Deum esse nec justum; Patrem vero Christi bonum. Quidam vero in duobus principiis suis duos deos, ita eos dixisse perhibent; ut unus eorum esset bonus, alter autem malus. Augustinus de hæresib. ad Quodvultd. hæres. XXI. *Marcionitæ*, qui Cerdonis dogmata de duobus principiis sunt secuti, quamvis Epiphanius referat, Cerdonem tria asseruisse principia; bonum, justum, pravum, idem hæres. XXII. III) *Manichæi*, qui duo principia inter se diversa atque adversa, eademque æterna & coæterna, statuerunt, duasque naturas atque substantias boni scilicet & mali, earumque inter se pugnam & commixtionem introduxerunt. Idem hæres. XLVI. IV) *Calviniani*, per varias hypotheses: 1) de absoluto reprobationis decreto absque ullo ad incredulitatem intuitu: 2) de absoluto electionis decreto, per quod

quod bona & benefica Dei, salutem hominum serio expetentis, voluntas ad paucos restringitur: 3) de absoluto lapsus Adamici decreto: 4) de absoluta & fatali omnium rerum & actionum necessitate: 5) de causa peccati ad Deum relata. Vide disp. V. de gloria Dei §. 20. usque ad 29. V) Pontificii per suam hypothesein, quod concupiscentia prava in primo homine ex materiz conditione ortum ducat. Quod enim ex materiz conditione oritur, illud Deo, naturæ auctori, recte tribuitur. Si ergo concupiscentia prava oritur in homine ex materiz conditione, utique erit a Deo, humanæ naturæ auctore, qui malicijs auctor hac ratione statuitur. Vide disp. II. de glor. Dei th. 1 & 2. VI) Photiniani, quando Deum peccati causam statuunt, quicquid tandem prætexant. Catech. Racov. p. 306. *Deum ipsum fuisse, qui in pessimis actionibus Pharaone & Iuda hoc ipso quidem sine uti voluerit.* Schmaltzius contra D. Frantz. p. 426. *Deum per diabolum compellere hominis ad scelera perpetranda.* Vid. omnino locum & p. 430.

§. CCX. Queritur: I) *An Questiones de solus Deus per essentiam bonus? Dei bonitate.*

Aliud est, rei essentiam esse bonam; aliud vero, rem per suam essentiam esse bonam. Cujuslibet rei creatæ essentia est bona, unde de ipso diabolo, omnis mali auctore, Augustinus dicit, *diabolus in quantum est, bonus est: omnis natura in quantum est, bona est.* de nat. boni cap. I. Sed nulla res creata per suam essentiam, hoc est, per se ipsam, & a se ipsa est bona. Si enim per suam essentiam esset bona, tunc esset bona *essentialiter*; si essentialiter esset bona, vi suæ naturæ & essentiz esset bona, nec aliunde participatam haberet bonitatem, nec posset perfici per accidentia, quorum nihil de creatura accidentaliter, mutabiliter, imperfecte & participative bona dici potest, unde recte concludunt Scholastici: *Solum Deum per essentiam esse bonum.* Hackerus tom. I. tract. 2. comm. in Thomæ q. 6. num. 7. sic distinguit: *Aliquid per essentiam esse bonum duplici modo intelligi potest: 1) ita ut bonitas non sit accidens aliquod rei extrinsecus adveniens, sed sit ipsi*

Exeg. pars II.

intrinseca & essentialis: 2) ut res non tantum sit bona bonitate sibi intrinseca & essentiali, sed etiam ut sit talis virtute solius essentiae & sine ullo ordine dependentiæ ab aliqua causa extrinseca. Modos priore creaturæ sunt per essentiam bonæ, non autem posterore.

§. CCXI. Queritur II) *An omnia sint bona bonitate divina?* Resp. Thomas p. I. q. 6. art. 4. res creatas adpellari bonas a bonitate propria *intrinsece & formaliter*, a bonitate Dei, tanquam causa efficiente, *exemplari & finali* totius bonitatis *extrinsece & causaliter*. Hackerus ex eo colligit, *ut aliquid sit, & dicatur bonum, necesse esse, ut habeat bonitatem sibi formaliter convenientem & intimam, quod observandum dicit contra sectarios, qui fingunt, hominem bonum, sanctum & justum bonitate tantum extrinseca, sanctitate & justitia Christi.* Eodem modo progreditur Gregorius de Valent. tom. I. disp. 1. q. 20. punct. 3. *Fieri non potest, ut quis pro aliquo tempore dicatur de novo a Deo diligi, nisi pro eodem tempore incipiat donum habere sibi a Deo communicatum, quia hujus novitatis oportet esse aliquam causam, ea vero in Deo non est, ipse enim immutabilis; ergo in homine, dilectionis illius objecto, ergo justis non sunt, nisi quia per donum aliquod ipsi inherens formaliter sunt justis.* Resp. 1) Agnoscimus etiam in piis intrinsecam quandam bonitatem & justitiam, sed imperfectam; 2) quæ cum judicio Dei opponi nequeat, requiritur omnino perfecta bonitas & justitia ipsius scilicet Christi; 3) quam cum per fidem nobis imputari scriptura asserit, nequaquam cogitandum est, hanc imputationem esse extrinsecam duntaxat & inefficacem relationem; proficitur enim a Deo, qui vocat *τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα* Rom. IV. 17. correspondet imputationi peccatorum nostrorum facta Christo 2 Cor. V. 21. & effectus reales ac positivos secum affert, tranquillitatem scilicet conscientiz, renovationem interiorem & vitam ac salutem æternam. Vide loc. de justif. §. 234.

§. CCXII. Queritur III) *Quomodo creaturarum bonitas sit in Deo?* Resp. 1) *formaliter*, si consideretur ratio communissima boni, quæ

quæ est simplex & absoluta perfectio: 2) *eminentè*, si consideretur bonum creatum in specie; hoc est, ad certam entis speciem restrictum: 3) *efficientè*, quatenus Deus est omnis boni causa, & totam boni latitudinem complectitur: 4) *exemplariter*, quatenus norma ac regula bonitatis in summa illa divina bonitate proponitur: 5) *finaliter*, quatenus Deus, ut summum bonum, creaturas rationales ad sui adpetitum ac desiderium allicit, *Et omnia fecit propter se ipsum*. Proverb. XVI. 4.

§. CCXIII. Quæritur IV) *An Filius per essentiam bonus?* Resp. omnino, quia per essentiam sive *essentialiter* est unus verus cum Patre Deus. Contra Photiniani sic inferunt: Quod per participationem bonum est, non est bonum per essentiam, ut patet in creaturis. At Filius per participationem bonus est, quia Pater per æternam generationem, ut essentiam, ita quoque bonitatem, Filio communicat. Ergo. Ad maiorem respondemus distinguendo inter participationem sive communicationem *ad intra*, quæ est æterna ipsius essentialis bonitatis communicatio facta ineffabili & incomprehensibili modo per generationem alteri secundum naturam & essentiam non diverso, sed eidem; & inter participationem seu communicationem *ad extra*, qua Deus in tempore rivos bonitatis suæ in creaturas, secundum naturam & essentiam a se diversas, per creationem dimanare fecit. Priori communicationis modo Filius habet participatam bonitatem, non autem *posteriore*. Jam vero ex *priorè* modo nequaquam potest inferri, Filium per essentiam non esse bonum. Vt enim in humanis Filius est per essentiam homo, licet humanitatem a Patre communicatam habeat: sic multo magis in divinis Filius est per essentiam bonus, licet bonitatem a Patre per generationem communicatam habeat.

§. CCXIV. Quæritur V) *Quomodo cum bonitate Dei conveniat, quod cum perverso dicitur perverti?* Psal. XVIII. 27. Resp. pervertitur cum perverso, non mutando essentialem suam bonitatem, sed vindicando ac puniendo impiorum perversitatem, eosque sic tractando,

ut pro perverso ab ipsis habeatur. Hieronymus in c. 6. Eccles. *Deus perversus est apud eum, qui sua voluntate fuerit ante perversus, juxta illud, quod scriptum in Levit. XXVI. Si ambulaverint ad me perversi, Et ego ambulabo ad eos perversus in favore meo*. Declarat id exemplo solis, cujus operatio liquefacit ceram, lutum exsiccat. Desumit hoc ex Origenis homil. II. in Cant. ibi latius illa similitudo explicatur: *Sol justitiæ, quos recti cordis invenerit, illuminat, Et cum fulgore circumdat; eos autem, qui oblique incedunt cum eo, necessario etiam ipse non tam oblique respicit, quam despicit, hoc eis præstatur instabilitate sua*. Augustinus in Psal. LXXII. *Perversum se putabit perversus, non quod ullo modo pervertatur Deus*.

CCXV. *Vsus practicus*. I) *Consolatorius*. Bonus est Deus & per essentiam bonus, ergo non obliviscetur suæ bonitatis. Peccatorum nostrorum obliviscitur, sed bonitatis suæ non potest oblivisci, quia est ipsa ejus essentia. Bonus est Deus & fons omnis boni, quicquid ergo a Deo ad nos descendit, non potest non esse bonum. Diligentibus Deum, omnia, etiam ipsa adversa a bono Deo immissa, *cooperantur in bonum* Rom. VIII. 28. Ecce igitur in adversis divinitus immixtis non agnoscimus ex Psal. CXIX. 71. *bonum nobis esse, quod Dominus corripit nos?* Thren. III. 23. *Bonus Dominus expectantibus eum, animæ, quæ quaesiverit eum*. Nahum I. 7. *Bonus est Dominus, fortitudo in die angustiarum, sciens* (cognoscens & paterne curans, quia verba notitiæ connotant affectum) *sperantes in eum*. *Deus est omne bonum*, Exod. XXXIII. 19. *Et summum bonum*, ergo *timentibus Deum non deerit omne bonum*. Psal. XXXIV. 11. *Quaerentes Dominum, non deficient omni bono*. II) *Exhortatorius* 1) *ad hoc summum bonum amandum*. Deus est omne bonum, extra illum igitur frustra quæritur bonum, cui amore inhæreas. Si radium exiguum divinæ bonitatis in creatura amas, si guttulam hujus fontis cupide desideras, quare solem ipsum & fontem perennem bonitatis non ama-

*Vsus practicus
doctrina de
Dei bonitate.*

amabilis? Omne creaturarum bonum est imperfectum, est mutabile, est particulare: Deus est bonum perfectum, immutabile & universale. Neglecto igitur imperfecto, mutabili & particulari bono, ama perfectum, immutabile & universale bonum, in cuius amore nec tædium, nec satietas, nec pœnitentia locum habere possunt. *Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona & sufficit tibi.* Anselmus in prosol. cap. XXV. Invenio & percepto summo illo bono cessat desiderium aliorum bonorum, quia *veniente perfecto cessat imperfectum*; 1 Corinth. XIII. 10. *Quaerendum est*, inquit Augustinus, lib. VIII. de Trinit. cap. 3. *animæ bonum, non cui super-volitet judicando, sed cui inhaereat amando, & quid hoc, nisi Deus &c? si potueris, detrahe illis, quæ participatione boni bona sunt, per se ipsum perspicere bonum, perspexeris Deum, cui si amore inhaeferis, continuo beatificaberis. Pudeat autem, cum alia non amantur, nisi quia bona sunt, eis inhaerendo non amare bonum ipsum, unde bona sunt.* Si singula bona delectabilia sunt & amabilia, quam suave, quam delectabile erit illud bonum, quod continet suavitatem omnium bonorum? *Gustate igitur & videte, quoniam bonus quam sit Dominus, beatus vir, qui sperat in eo* Ps. XXXIV. 9. Cur per creaturas oberramus, ut aliquot guttulas bonitatis colligamus, quibus oblectemur, quibus animæ desiderium satiemus, cum in Deo sit inexhaustum pelagus omnis boni, quod solum animæ nostræ sitim restinguere potest: qui hoc bono fruitur, illi nullum bonum deerit, illius anima *in bono satiabitur* Psal. XVII. 15. ille cum gaudio exclamabit Ps. LXXIII. 1. *Quam bonus Israël Deus, his, qui recto sunt corde.* Breviter ex Augustini lib. I. de morib. eccles. cathol. cap. 1. concludimus: *Bonorum summa Deus nobis est, Deus est nobis summum bonum. Neque infra nobis remanendum, neque ultra querendum, alterum enim periculosum, alterum nullum.* 2) *Ad summum illud bonum laudandum.* Ex amore & desiderio summi boni nascitur ejus prædicatio, quod enim corde amatur, illud ore prædicatur. Dicamus ergo cum omnibus sanctis 1 Paral. V. 13. Eisd. III. 11. Psal. CVI. 1. Con-

fitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus. Psalm. CXXXV. 3. *Laudate Dominum, quia bonus est Dominus, cantate nomini ejus, quia jucundum.* In quæ verba sic commentatur Augustinus: *Cum Deus bonus sit, & bona omnia fecerit, multoque sit melior, qui fecit, quam ista, quæ fecit, non invenies melius, quod de illo dicas, nisi quia bonus est Dominus, si tamen intelligas proprie bonum, a quo sunt caetera bona &c.* Ineffabili dulcedine teneor, cum audio, bonus Dominus, collustratisque omnibus & consideratis, quæ forinsecus sunt, ista non laudo sine illo, illum autem sine istis perfectum, non indigum, incommutabilem, nullius bonum quaerentem, quo augeatur, nullius malum timentem, quo minuatur, invenio. Si ergo quisquid aliud laudamus, ideo laudamus, quia bonum est, nulla tibi major causa & melior & firmiter dari potuit, quare laudes Deum, nisi quia bonus est. In omnibus creaturis posuit Deus bonitatis suæ vestigia, ut omnes ad decantandam Deo laudem nos excitarent. In hac vita ut Deum nondum perfecte agnoscimus, sic nec perfecte amamus. Ut non perfecte amamus, sic nec perfecte laudamus; sed in æterna vita summi hujus boni erit perfecta agnitio, perfecta dilectio, perfecta laudatio. Augustinus lib. XXII. de civit. Dei cap. 30. *Praemium virtutis erit, qui virtutem dedit, eique se ipsum, quo melius & majus nihil possit esse, promittit.* Quid enim aliud est, quod per prophetam Ier. VII. 23. dixit: Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs, nisi ego ero, unde satientur, ego ergo ero, quaecunque ab hominibus honeste desiderantur & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona; sic enim & illud recte intelligitur, quod ait apostolus, ut sit Deus omnia in omnibus: ipse erit finis desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine defatigatione laudabitur. 3) *Ad peccatum vitandum.* Deus est summum bonum, caveamus igitur, illud peccatis offendere. Iniquissimum profecto est, illi, a quo omne ad te descendit bonum, referre malum, cum ipsa lex naturæ doceat, gratiam gratiæ & bo-

& bonum bono compensandum. Damniati in inferno gravissimos ex eo cordis angores sentient, quod bonum illum Deum, a quo omne bonum acceperunt, peccatis suis tam proterve ac perveraciter offenderint. Vt autem consideratio summe bonitatis in Deo ad peccatum quodvis vitandum nos commoveat, sic peculiariter ab invidia nos revocet. A Deo omnia in nos & proximum nostrum descendunt bona; qui proximo invidet, Deo ipsi, donorum largitori, adversatur ac vere est *Στοιμαχος* Matth. XX. 5.

Denique non solum ad malum vitandum, sed etiam ad bonum imitandum, per divinæ bonitatis meditationem excitemur. Bonus Deus est & regula atque exemplar omnis boni, ad illum non nisi bonis actionibus adpropinquamus. Bonum est sui diffusivum & communicativum, si bono Deo similes esse cupimus, nostrum quoque bonum aliis comunicemus: *Fac bonum de bono, unde non es vere bonus, ut vera bona asquiras*, inquit Augustinus serm. V. de verb. Dom.

SECTIO XI.

DE DEI MISERICORDIA.

§. CCXVI.

De Dei misericordia.

Thesis: *Deus ut est summe bonus, ita & summe misericors.* Bonitas & misericordia Dei ex natura rei non differunt, sed ratione nostri conceptus bonitas tanquam causa a misericordia, tanquam effectu, distinguitur. Anselmus pro sol. cap. IX. *Vere in altissimo & secretissimo bonitatis tue latet fons, unde manat fluvius misericordiae tue.* Bonitas est attributum absolutum, misericordia relativum, respectum enim habet ad miseriam in creaturis, quam sublevat. Deus non solum in se bonus est, sed etiam bonitatem suam extra se diffundit & communicat, quæ respectu hujus communicationis dicitur benignitas. Ea est vel generalis vel specialis. Generalis est, quæ ad omnes creaturas se extendit, quas ex gratia & bonitate condidit & adhuc conservat, confert illis necessaria ad finem obtinendum, dirigit eas in suis actionibus &c. Psalm. XXXIII. 5. *בְּרַחֲמֵי בְּנֵינִיטַתֵּ דּוֹמִינִי plena est terra.* Psalm. XXXVI. 7. *הוֹמִינֵם & אֲנִימַלֵּם servabis Domine.* Specialis est, qua creaturas rationales amore sibi adhaerentes, sanctos scilicet angelos & homines pios. Homines considerantur vel *ante lapsum* in statu innocentiae, vel *post lapsum* in statu corruptionis. In *priore* statu paterno favore eos complexus est Deus ut dilectos suos liberos, ac coelestem hereditatem illis promisit, sed sub conditione filialis obedientiae, & in bono perseverantiae. In *posteriore* statu mi-

sericordia Deus erga miserum genus humanum ductus fuit, neque penitus a facie sua illud, utpote plasma suum, projecit; sed ex ineffabili dilectione Filium redemptorem hominibus ab aeterno mittere decrevit, eundem in temporis plenitudine misit, ejusque beneficia in verbo & sacramentis omnibus offert. Quotquot igitur verbum audiunt, & mediante Spiritus sancti operatione veram in Christum fidem ex eo concipiunt, illos speciali amore & favore complectitur; a malis eos liberat, omnis generis bonis cumulat, & tandem vitae aeternae heredes scribit. Augustinus tract. CX. in Johan. *Omnia diligit Deus, quae fecit, & inter ea magis diligit creaturas rationales, & in illis eas amplius, quas sunt membra unigeniti sui, & multo magis ipsum unigenitum suum.* Ab hoc speciali amore quamvis impii & impoenitentes sunt exclusi, tamen foeres gratiae in hac vita ipsis adhuc patent, donec in extremo judicio *janua ipsis claudetur* Matth. XXV. 10. a facie Domini cum omnibus diabolis in foveam infernalem ipsis projectis v. 41. Vt autem benignitas, ita quoque gratia, misericordia, amor Dei in generalem & specialem distinguenda sunt.

§. CCXVII. De misericordia

Dei testantur I) dicta scripturas.

1) In quibus dicitur *miserator & misericors* Exod. XXXIV. 6. ac

Probarur Dei misericordia.

miseri-

miseriordia ejus magna, 2 Sam. XXIV. 14. *aeterna*, 2 Paral. V. 13. *ardens & accensa* dicitur Ose. XL. 8. &c. Jac. V. 11. dicitur *πολύσπλαγχνος καὶ οἰκτιρῶν*. 2) In quibus *gratia* ipsius celebratur Genes. VI. 8. Exod. XXXIII. 19. &c. 3) Ipsius *clementia* 2 Paral. VI. 42. &c. 4) Ipsius *χρηστότης* ac *φιλανθρωπία* Tit. III. 4. 5) Ipsius *amor & caritas* Deuter. XXXIII. 3. 6) Ipsius *patientia & longanimitas*, propter quam dicitur *ὁ κύριος ὁ θεὸς ἡμεῶν longus sive tardus naribus* Exod. XXXIV. 6. (Qui angustis sunt naribus, citius fumos concipiunt ex cordis aestu ascendentes, & cum impetu efflant propter meatuum angustias, at quo latiora sunt narium foramina, eo plus frigidi aëris concipitur ad refrigerandum cor, & tales homines sunt natura placidiores ac mansuetiores, ad quam metaphoram in hac adpellatione respectus habetur.) 7) In quibus vocatur noster *pater*. 8) Denique omnia *Dei opera* de ipsius benignitate & misericordia testantur. Vide loc. §. 137. Docendi causa haec omnia sic distinguuntur ratione *effectuum & obiectorum*, cum ratione *principii agendi* in Deo sint omnia ταὐτὸν τι. *Gratia Dei* est benignissima ejus voluntas, qua gratis favet & benefacit suae creaturae. *Miseriordia Dei* est propensissima ejus voluntas, qua cordi ipsi est miseria hominis, quam benevole sublevat. *Clementia Dei* est paterna ejus voluntas, qua in ira misericordiae suae recordatur, ac parcat homini, etiam si aliter sit meritis. *Φιλανθρωπία* Dei est amica ipsius voluntas, qua praecreaturis reliquis hominem diligit, ipsi favet, & delicias suas in eo habet. *Amor Dei* est benefica voluntas, qua creaturas a se conditas complectitur, in illis se oblectat, & bona illis conlert. *Patientia* est, qua Deus creaturas racionales adversus se peccantes suffert, iram moderatur; poenam differt, conversionem earum expectat, nec iram suam totam effundit &c. II) Quamvis vero de misericordia & gratia Dei generalis ratio ex effectis aliquid colligere possit, tamen *mysterium* illud de speciali misericordia in Christo & propter Christum mediatorem hominibus oblata penitus ignorat; unde vocatur *secretum Domini* Psal. XXV. 14. *suspensa ju-*

stitia Psal. LXV. 5. *mysterium aeternis temporibus tacitum* Rom. XVI. 25. &c.

§. CCXVIII. III) *Patres* suavissime de misericordia Dei θεολογῶσι. Ignatius epist. IV. ad Magnes. *μὴ ἀναιδεῖταις τῆς χρηστότης, ἐὰν μιμήσασθαι ἡμᾶς, κατὰ πράσσομεν, ἕκ ἐτι ἴσμεν, ἐὰν γὰρ ἀνομιὰς παρατηρήσει, πόρῃ, τίς ὑποσώσειται;* Justinus in epist. ad Diognet. p. 386. *Deus benignitate sua nos fidem habere voluit, ipsum existimare altorem, parentem, magistrum, consiliarium, medicum, mentem, lucem, honorem, gloriam, robur, vitam.* Chrysostomus in Psal. XIV. *Deus suum nobis amorem significaturus gallinarum charitatem, patrum curam, matrum misericordiam, sponzorum amorem profert, non quia tantum duntaxat amet, sed quia his exemplis non alia apud nos majoris amoris signa vel argumenta. Quod enim magis nos deamet, docet* Elaj. XLIX. 15. *Et si mater filiorum obliviscatur. &c.* Idem homil. XLVI. oper. imperf. *Quemadmodum in nobis alienum est, benefacere, sic & Deo contra naturam est, malefacere, aut perdere.* lib. de provid. tom. 5. *Nulla clementia humana divinae bonitati conferri potest, quippe quae omnes adfectus naturales superat. Ex postea: Cujus non est finita intelligentia, ejus misericordiam quoque & clementiam sine nullo terminari necesse est.* In orat. de Philogonio: *Quemadmodum parturiens cupit eniti factum, ita & Deus cupit effundere misericordiam.* Ambrosius lib. I. de poenit. c. 2. tom. 1. p. 153. *Deus misericordiae magis indulgens, quam severitatis tenax.* Augustinus de nat. & grat. cap. 32. *Miseriordia Dei praevenit, ut sanemur, subsequitur, ut sanati vegitemus; praevenit, ut vocemur, subsequitur, ut glorificemur; praevenit, ut pie vivamus, subsequitur, ut cum illo semper vivamus, quia sine illo nihil possumus facere.* lib. de spiritu & anima. cap. VI. *Major est Dei misericordia, quam omnium hominum miseria.* Cassiodorus in Psal. XXIII. *Miseriordia subsequitur ad custodiam, sed praecedit ad conferendam gratiam. Nam si solum subsequeretur, nemo donatam perciperet; si tantum praecederet, nullus poterit collatam serva-*

re. Graviore enim sunt insidiae, quas a tergo diabolus parat; Et nisi misericordia subsequatur, facillime fragilitas humana decipitur. Bernhardus serm. V. in die nat. col. 60. *Recte non pater iudiciorum vel ultionum, sed pater misericordiarum dicitur, non modo, quod pater videatur misereri potius, quam indignari, Et quemadmodum pater filiorum, sic misereatur timentium se, sed eo magis, quod miserendi causam Et originemumat ex proprio, iudicandi vel ulciscendi magis ex nostro.* Confer. eundem serm. II. de sept. panib. col. 181. Nicephorus lib. XVII. cap. 3. *Deus vindictae gladium miserationis oleo semper exacuit.* Gerson de remed. pusillan. *Misericordia Dei tanta est, ut si homo haberet omnia peccata mundi super se, Et doleret, quod illis tam bonum dominum Deum suum superbe offendisset, Et firmiter proponeret, in posterum abstinere, Deus talem hominem nunquam damnet secundum verissimam Chrysostomi sententiam: Deus quasi dolet, cum hominem per suam iustitiam damnare debet propter hominis iniustitiam, ex quo homo est imago Dei tam nobiliter creatus, Et tam pretiose redemptus.* Savanarola in Psal. XXXI. *Vt infinitum non potest finire, sic nec termini misericordiae divinae statui.* Turcz in Alkorano Deum *zar' arrovomašiar* vocant *Rachamani* misericordem. *Vovi Misericordi, hoc est, Deo jejuniū.*

§. CCXIX. *Antithesis.* Misericordiam, gratiam & dilectionem Dei labefactant: I) *Stoici*, qui negarunt, Deo misericordiam tribuendam, cum sit aegritudo animi ex alterius miseria concepta, Augustinus lib. IX. de civit. Dei cap. 5. ex eo sic dicta, quod *miserum cor faciat condescendentis alieno malo.* Idem lib. de mor. eccles. cathol. cap. XXVII. *At in Deo nec aegritudo nec miseria locum habere potest.* Resp. definitio hęc humanę duntaxat misericordię competit, non in genere omni misericordię, quę minus recte ex eo sic dicta iudicatur, quod miserum cor faciat, & aegritudinem animi conciliet, cum talis potius miser, quam misericors sit dicendus, sed quod alterius miseriam cordi

sibi esse faciat, eamque sublevare laboret, unde Hebręi eam vocant *רחם* q. d. *uterina misericordia* *σπλάγχνα* *ἐλέος* Luc. I. 78. 2. rad. *רחם* *dilexit, vehementer amavit*, amore complexus est, sicut uterus factum diligit & fovet. Gręci eam vocant *ἔλεος*, quod nullam animi aegritudinem significat.

§. CCXX. II) *Pontificii*, dum statuunt, 1) gratiam Dei iustificantem & glorificantem non esse mere gratuitam, sed illam ex parte nostra requirere meritiū de congruo, hanc vero meritiū de condigno. Contra Rom. XI. 6. 2) Nostras satisfactiones ad gratuitam Dei gratiam & peccatorum remissionem requiri. Contra Rom. III. 24. 3) Indulgentias pecunię interventu posse comparari. Contra quod pecuniis emitur, non contingit nobis gratis ex gratia Esaj. LV. 1. Actor. VIII. 20. 4) Electionem ex pręvisis meritis esse factam, reprobationem ex parte esse absolutam. Contra Ephes. I. 4. 5) Infantes ante baptismum decedentes indistincte omnes damnari. Contra Marc. X. 14. Quibus hypothesibus omnibus ac singulis divinam misericordiam labefactari ostensum fuit in disp. I. de glor. Dei §. 30. usque ad 36. 6) Gratiam Dei, qua nos iustificat & salvat, non esse gratuitum Dei favorem, sed infusam qualitatem. Contra 2 Tim. II. 9. Vide loc. de iustif. §. 18. 7) Misericordiam & gratiam Dei, peccata remittentem, etiam post hanc vitam locum habere, in purgatorio scilicet. Contra Act. X. 43. Misericordia Dei est æterna, sed effectus ille divinę misericordię, remissio peccatorum, tantum in hac vita nobis promissus.

§. CCXXI. III) *Calviniani*, dum statuunt, 1) Deum absoluto decreto quosdam homines, & quidem maximam humani generis partem, ex mero odio absque ullo impenitentię & incredulitatis intuitu reprobasse, quorum nunquam misereri velit. 2) Deum voluisse, hominem esse miserum, hoc est, voluisse, ut Adamus laheretur, & hac ratione se & omnes posteris æternę miserię involveret, ut haberet exercendę misericordię occasionem, atque ut essent, quorum misereri posset. Cui commento opponimus illud Augustini lib. III. confess. cap. 2. *Malevola est benevolentia, si quis miserum aliquem*

quem esse velit, ut ejus misereatur. Et in ex-
 pol. Plal. CXXV. Qui, ut faciat misericor-
 diam, optat esse miseros, crudeliter habet mi-
 sericordiam, quomodo si medicus, ut exerceat
 artem suam, optat esse multos aegrotos, cru-
 delis est medicina. 3) Promissiones universales
 de gratia & misericordia Dei, quæ in evange-
 lio omnibus offeruntur, ad paucos duntaxat per-
 tinere, cum tamen Deus dicatur *diver in mise-
 ricordia* Ephes. II. 4. *atque omnia in increduli-
 tatem conclusisse, ut omnium misereatur* Rom.
 XI. 32. Vide disp. V. de gloria Dei §. 20. IV)
 Photiniani, dum 1) negant misericordiam esse
 proprietatem Dei essentiali. Socinus part. I. de
 Christo cap. 1. Catech. Racov. p. 266. Vide tract.
 de just. §. 48. disp. X. de gloria Dei §. 10. 2)
 Multa esse peccata ad mortem, quæ commit-
 tentes in gratiam non recipiantur, quæ ratione
 misericordiam Dei in promissionibus evangeli-
 cis propositam restringunt. Vide disp. dict.

§. CCXXII. Queritur : I)
*Quæ ratione misericordia, amor,
 patientia &c. Deo tribui pos-
 sit, cum non sit adfectuum muta-
 bilitati obnoxius?* Resp. hæc omnia sunt essen-
 tiales Dei proprietates, si agendi principium
 non effecta spectentur, quæ non passionem, al-
 terationem, mutationem, perturbationem ali-
 quam simplicissimæ Dei essentiae inferunt, sed
 actus bonitatis divinæ explicant. (Gratia Dei
 essentialis dicitur *prima* gratia, quæ nihil aliud
 est, quam paternus Dei favor; beneficia, quæ
 Deus ex gratia in nos confert, dicuntur gratiæ
secundæ, *χαρίσματα*, dona per gratiam.) An-
 selmus in prosol. cap. VIII. *Es misericors, o
 Deus, secundum nos & non secundum te, secun-
 dum sensum nostrum & non secundum tuum, cum
 tu respicis nos miseros, nos sentimus misera-
 tionis effectum, tu non sentis miserie adfectum.*
 Repurganda igitur hæc omnia ab imperfectio-
 nibus, & id, quod remanet purum ac perfectum,
 Deo tribuendum. Si misericordia notat tum
 compassionem cordis ob alterius miseriam con-
 tristati, tum promptissimam voluntatem verbis
 & re ipsa eam sublevandi; tolle compassionis

mutationem & cordis ægritudinem ex ea ortam,
 ac, quod remanet purum & perfectum, videli-
 cet promptam illam voluntatem, miseriam alterius
 sublevandi, Deo relinque. Quamvis proinde mi-
 sericordia, longanimitas, caritas &c. non sint in
 Deo tales adfectus, quales in nobis, tamen vere &
 realiter Deo magis competunt, quam nobis.
 Scholastici dicunt: adfectus illos tribui Deo non,
ut sunt cum transmutatione aliqua, quo respectu
 dicuntur passionem, & pertinent ad adpetitum
 sentientem, sed ut sunt *actus voluntatis*.

§. CCXXIII. Queritur: II) *An Deus amet
 se & omnia extra se?* Resp. Deus cum sit sum-
 mum bonum, ideo amat se ipsum, ut sum-
 mum bonum. In homine amor sui ipsius est vi-
 tiosus & damnabilis, quia homo non est sum-
 mum bonum; sed in Deo debet querere sum-
 mum bonum, eique unice adherere. Deus au-
 tem se ipsum amat, non tamen ut est ipse, sed
 ut est summum bonum, si enim aliud esset ma-
 jus & præstantius bonum, tum illud, non se
 diligeret, sicut theol. germanica hac de re late
 disserit. Pater in divinis diligit Filium, ut sub-
 stantialem suam imaginem Matth. III. 17. XVII.
 5. Joh. III. 35. V. 20. XVII. 24. Filius dili-
 git Patrem, utpote ex cujus corde ante secula
 natus Joh. XIV. 31. Spiritus sanctus est sub-
 stantialis Patris & Filii amor, quia procedit ab
 utroque. Amat autem Deus non solum se, sed
 omnes etiam creaturas existentes. Sap. XI. 25.
*Diligis omnia, quæ sunt, & nihil odisti eo-
 rum, quæ fecisti, neque enim odians aliquid
 constituisti.* v. 26. *Quomodo autem perman-
 set aliquid, nisi tu voluisses? aut non voca-
 tum a te conservaretur?* Thomas p. I. q. 20.
 art. 2. id probat hac ratiocinatione: *Amare est,
 alicui velle bonum. Sed Deus omnibus creatu-
 ris existentibus vult aliquod bonum, actualem
 scilicet existentiam, ideo omnes amat.* Vnde
 porro infert, Deum magis diligere meliora,
 quia vult illis majus bonum, *ex parte actus amo-
 ris divini* Deus omnia diligit æqualiter, sed *ex
 parte objecti* meliora magis diligere dicitur.
 Quia vero hoc bonum, existentiam scilicet,
 creaturis reliquis Deus voluit conferre in ordine
 ad hominem sive propter hominem, cui omnia
 debent

debet inferuire, ideo Scholaſtici diſtinguunt inter *amorem benevolentiae & amorem conuulſcentiae*. Priorem definiunt, quod ſit amor, quo alicui volo bonum propter ipſummet amatum ſine relatione ejus in aliud, & hoc amore dicunt Deum complecti creaturas rationales, angelos & homines; *poſtერიem* definiunt, quod ſit amor, quo aliquid amatur propter aliud dilectum, hoc eſt, quo alicui optatur bonum propter alterum, cui proficere poteſt ad delectationem & utilitatem, & hoc amore dicunt Deum complecti creaturas irracionales. Biel III. diſt. 27. q. 11. Quando autem ex parte creaturarum rationalium reciprocus & mutuus amor accedit, tunc ex amore benevolentiae dicunt fieri *amorem amicitiae*, de quo accipiunt illud Chriſti Joh. XIV. 23. *Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diliget eum.* Diſtinguunt etiam inter amorem *communicationis & complacentiae*. Amorem *communicationis* vocant, quo Deus confert bona naturae, gratiae & gloriae. Amorem *complacentiae*, quo amat ſuum bonum, quod cum creatura communicauit. Poſſunt haec omnia ſano ſenſu tollerari, modo amor ille in creaturis rationalibus non ſtatuatur aliquod meritum dilectionis diuinæ, quæ mere eſt gratuita: certum enim eſt, ſpecialem illum Dei amorem, quo complectitur credentes in Chriſtum & vero amore ſibi adherentes, diſtinctum eſſe a generali illo amore, quo omnes homines complectitur. Vt autem duplicem amorem, ita quoque duplex odium in Deo ſtatuunt, alterum *abominationis*, alterum *inimicitiae*. Odium *abominationis* dicitur, quo quis abominatur malum, jam vero Deus abominatur peccatum, utpote ſuae naturae & bonitati directe oppoſitum. Odium *inimicitiae* dicitur, quo quis agenti malum culpa vult malum poenae ex diſplicitia peccatoris, quatenus eſt peccator; jam vero Deus tali odio proſequitur peccatores, *quatenus tales*, propter ſuam juſtitiam. Sap. XIV. 9. *ἐν ἰσὼ μωνὰ θεῶ καὶ ὁ ἀρεῶν καὶ ἡ ἀρεῶν αὐτῶ.* Dico: *quatenus tales*, quia in ipſis peccatoribus Deus amat naturam a ſe conditam, ſicut artifex ſuum opificium, Auguſtinus lib. I. ad Simpl. q. 2.

Deus non odit Eſau hominem, ſed Eſau peccatorem.

§. CCXXIV. Queritur III) *An miſericordiae diuinæ detrahatur per id, quod ſtatui-mus, legem non poſſe a reuatis perfecte imple-ri?* Adfirmant Pontificii. Sed contrarium oſtendimus in tract. de lege Dei §. 198. & diſp. IV. de glor. Dei §. 3. *An per hypotheſin de neceſſitate baptiſmi?* Adfirmant Calviniani. Contrarium demonſtratum fuit in tract. de bapt. §. 237. & diſp. IX. de glor. Dei §. 10. *An per hypotheſin de neceſſaria ſatiſfactione Chriſti pro peccatis noſtris?* Adfirmant Photiniani. Contrarium oſtendimus in tract. de juſtiſ. §. 49. diſp. X. de glor. Dei §. 38.

§. CCXXV. Queritur: IV) *An amor Dei ſit mere gratuitus?* Adfirmamus; quia eſt indebitus ac gratuitus Dei favor, omnem noſtrum amorem praeveniens. Jam vero gratia non eſt gratia ullo modo, niſi ſit gratuita omni modo, unde diſertis verbis pronunciat apoſtolus 1 Joh. IV. 10. *In hoc eſt caritas, non quod nos dilexerimus Deum, ſed quod ipſe dilexerit nos, v. 19. ipſe prior dilexit nos.* Rom. V. 8. *commendat Deus caritatem ſuam, quod Chriſtus pro nobis mortuus, cum adhuc peccatores eſſemus.* Auguſtinus tract. CII. in Johan. Num ideo nos ille amat, quia nos amamus, an potius quia ille amat, ideo nos amamus? ex epiſtola ſua idem evangeliſta reſpondeat. Nos diligimus, quia ipſe prior dilexit. Hinc ergo factum eſt, ut diligere-mus, quia dilecti ſumus. Proſus donum Dei eſt, diligere Deum, quoniam ipſe, ut diligetur, dedit, qui non dilectus dilexit. Diſplices amati ſumus, ut eſſet in nobis, unde placeremus, non enim amaremus Filium, niſi amaremus & Patrem. Amat nos Pater, quia nos amamus Filium, cum a Patre & Filio acceperimus, ut Patrem & Filium amemus. Diffundit enim caritatem in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, per quem Spiritum & Patrem amamus, & Filium, & quem Spiritum amamus cum Patre & Filio &c. Quæ in contrarium aſſert Bellarminus lib. I. de gratia & lib. arbit. cap. 6. ex Prov. VIII. 17. Joh.

Joh. XIV. 21. XI. 27. ut probet nostram dilectionem facere nos Deo dilectos, ad illa respondemus, non describi in illis *causam meritoriam* divinæ dilectionis; sed illius 1) *signum & indicium*: qui enim Deum diligunt, illi internum habent testimonium, se a Deo diligi, cum enim Deus sit *ipsa caritas* 1 Joh. IV. 8. ideo non potest non diligere se diligentes. 2) *Objectionem*, qui enim Deum diligunt, illi dilectione Dei salutariter fruuntur. 3) *Effectum*, qui Deum diligunt, majora in dies beneficia ex Dei dilectione ad se descendenda percipiunt, & ipso facto experiantur, se a Deo propter Christum diligi. 4) *Grades juxta ordinem divinitus constitutum*. Specialis enim illa dilectio, qua Deus vere in Christum credentes & ex fide se diligentes complectitur, nemini contingit, nisi prius Spiritus sanctus per verbum veram in eo fidem, quæ per caritatem efficax est, accendat.

§. CCXXVI. Quæritur: V) *An amor, gratia & misericordia Dei prorsus sint absoluta?* Affirmant Calviniani, eoque adplicant dictum apostolicum Rom. IX. 18. *Miserere, cujus miserere*, sed respondemus: misericordia Dei est libera, sed non simpliciter absoluta. Distinguentium igitur inter gratiam sive amorem *generalem & specialem*. Generalis dilectio est absoluta, ideo Deus ea ex æquo omnes complectitur; sed specialis Dei dilectio fundatur in Christi merito, ideo Deus ea non nisi vere in Christum credentes, hoc est, meritum Christi fide sibi adplicantes, complectitur, id quod contra Calvinianos & Photinianos alibi latius demonstratur.

§. CCXXVII. *Vsus practicus* 1) *παράκλησις*. Consideratio divinæ misericordiæ opponenda est 1) *peccatorum nostrorum magnitudini*. Misericordia Dei est infinita, ergo præponderat magnitudini peccatorum nostrorum. Chrysostomus homil. II. in Psal. LI. 3. *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Dixisti magnam, edicito quantam. Quanta sit, nescio, quod grandis est, novi. Quantum autem non valeo apprehendere, nescio magnitudinis quantitatem, non comprehenditur verbo. Video namque fructum.* Exeg. pars II.

Et misericordiae grandem; nisi enim in immensum extenderetur, admodum pauci salvarentur &c. Quid est peccatum ad Domini misericordiam? *tela araneæ, vento flante, nusquam comparet.* Mich. VII. 19. comparatur divina misericordia profundo mari, in quod peccata nostra projiciuntur, ut nusquam in conspectum Dei iterum veniant. *Dei Clementia*, inquit idem Chrysostomus homil. III. de pœnit. *hominis malitiam superat. Cogita scintillam, si in mare ceciderit, num poteris stare aut adparere? quantum scintilla ad mare se habet, tantum hominis malitia ad Dei pietatem & clementiam, imo enim non tantum modo, sed longe supra. Nam & pelagus, tametsi magnum sit, mensuram recipit, Dei vero clementia mensuram non habet.* Intuere speculum misericordiæ divinæ Luc. XV. 11. sqq. propositum. a) *Pater occurrit*, hæc est misericordia *præveniens*. b) *Amplexatur*, hæc est misericordia *recipiens*. c) *Osculatur*, hæc est misericordia *uniens*. d) *Proferte vestimenta*, hæc est misericordia *vestiens*, Christi scilicet justitia. e) *Date annulum*, hæc est misericordia *ornans*, charismate Spiritus sancti. f) *Date calceamenta*, hæc est misericordia *muniens*. g) *Adducite vitulum*, hæc est misericordia *pascens* bonis spiritualibus &c. 2) *Miseriarum nostrarum multitudini*. Misericordie nostræ multæ, sed misericordia Dei immensa est & infinita. Psal. CIII. 8. *Misericors & miserator Dominus, longanimis & multus benignitate.* v. 9. *non in æternum litigabit, neque in seculum iram suam adservabit.* Psal. LV. 23. *Non dabit in æternum fluctuationem iusto.* Quando adversitatum fluctibus ac ventis in mari hujus mundi circumagimur, recipiamus nos ad tranquillissimum & pacatissimum divinæ misericordiæ portum, omni tempestate carentem; quando ab hostibus fugamur & terreimur, confugiamus ad sinum divinæ gratiæ, quæ nos fovet & complectitur, *ut mater filios suos* Esaj. LXVI. 13. 3) *Perseverantiae incertitudini*. Roborata & confirmata est super nos Dei misericordia in seculum Psal. CXVII. 2. ergo non destituet nec deferet nos. Gratia & misericordia Dei, qua nos complectitur, est æterna, nihil

lit igitur ab eo nos separare poterit Rom. VIII. 38. 39. *Vt ex gratia mere gratuita nos elegit, vocavit & justificavit: sic ex gratia mere gratuita nos glorificabit, ipse est, qui operatur in nobis velle & perficere secundum bonam voluntatem* Philipp. II. 13. 4) *Mortis amaritudini.* Suavis Dei misericordia ipsam etiam mortem suam poterit reddere, quia enim est aeterna misericordia, ideo non relinquet nos in terrae pulvere, sed revocabit iterum ad vitam, exaudiet in omnibus angustiis, in ipsa etiam morte preces nostras, gemitus nostros, eripiet nos, salvabit nos &c. Jer. XXXI. 3. *caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te.* In hac misericordia & caritate divina quietissime in morte obdormissemus, sicut infans in sinu matris Esaj. XLVI. 3.

§. CCXXVIII. II) Παράκλησις: 1) *ad Deum glorificandum.* Psal. CVI. 1. *Cantate Domino, quoniam in seculum misericordia ejus.* Luc. I. 46. *Magnificat anima mea Dominum.* v. 50. *ejus misericordia a progenie in progeniem.* Sicut nullum est momentum, quo homo non fruatur Dei misericordia, sic nullum debet esse momentum, quo eum non habeat in memoria, & pro benignitate ejus debitas agat gratias. 2) *Ad benignissimum illum patrem amandum.* Caritas est; ergo caritas nostra in eum feratur. Pater est; ergo filiali amore eum complectamur. Deus meus, amor meus, da ut desiderem te, & amem te, a quo tantopere amatus sum, ut non solum tua, verum etiam te ipsum pro me impenderis, qui amore tuo me praevenisti, qui es causa mei amoris! O amor, qui semper ardes, & nunquam exstingueris, o substantialis caritas, accende me igne tuo, amore tuo, dulcedine tua, desiderio tuo, ut totus dulcedine amoris plenus, totus flamma caritatis ardens diligam te &c.

O duri & indurati & obdurati filii Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris! Bernhardus serm. II. pent. col. 163. 3) *Ad misericordiam Dei imitandam.* Luc. VI. 36. *Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est.* Misericordis patris filios non convenit esse duros & imimicordes. Misericordia Dei nostrae debet esse & causa & exemplar; est sincera, seria, gratuita, actiosa; talis etiam debet esse nostra misericordia. 4) *Ad fiduciam in nobis excitandam & confirmandam in cruce:* 2 Sam. XXIV. 14. *Melius est, ut incidam in manus Domini, multas enim misericordiae ejus, quam in manus hominum.* In precibus: Psal. XXV. 6. *Recordare miserationum tuarum Iehova, & benignitatum tuarum, quae sunt a seculo.* Psal. LI. 3. *Miserere mei Deus secundum magnitudinem misericordiae divinae.* Hebr. IV. 16. In conversione: Joel. II. 13. *Revertimini ad Deum vestrum, quia gratus est & misericors.* In tentationibus Job. X. 12. 13. *Vitam & misericordiam fecisti mecum, quamvis haec abscondisti in corde tuo, novi tamen, quod hoc tecum.* Psal. LXXXVII. 8. *Nunquid in secula elongabit se Dominus?* v. 9. *Nunquid desit misericordia ejus?* v. 10. *Nunquid oblitus est misereri?* v. 12. *Recordabor a principio mirabilium tuorum, & meditabor in omnibus operibus tuis.* 5) *Ad dilectionem erga proximum accendendam.* 1 Joh. IV. 11. *Si nos Deus ita dilexit, debemus & nos alii alios diligere.* Deus ex amore se totum nobis donat, & nos ex dilectione debemus nos totos proximo impendere. Quod homini tribueris, Deo tribues, quia homo Dei simulacrum. Lactantius lib. VI. instit. c. 10. Si vero Deum diligimus, etiam eum diligere debemus, quem Deus nobis diligendum proposuit.

SECTIO XII.

DE DEI JUSTITIA.

§. CCXXIX.

Dei justitia.

Thesis. *Deus ut est summe misericors, ita quoque summe justus, imo ipsa justitia.*

1) Justitia hic accipitur prout est in *Deo*, essentialis scilicet Dei proprietas, per quam ipse justus est & omnis justitiae auctor, non autem prout est a *Deo*, qua nos justos facit, quae duplex est, *evangelica*, quae consistit in remissione peccatorum & imputatione justitiae Christi Rom. III. 22. & *legalis*, quae consistit in conformitate cum lege, eaque in hac vita est *inchoata*, in futura vero *perfecta*. 2) Justitia in *Deo* hic non accipitur, ut significat Dei *bonitatem* & clementiam, qua miseris juxta promissionem suam per Christum auxilium praestat Psal. XXXI. 2. LI. 16. Rom. III. 25. Ambrosius in cap. III. Rom. *Justitia Dei dicitur, quae videtur misericordia, quia de promissione habet originem, & cum promissum redditur, justitia Dei dicitur. Justitia enim Dei est, quia redditum est, quod promissum est. Et cum suscipit confugientes ad se, justitia dicitur, quia non suscipere confugientem, iniquitas est.* Hanc quidam vocant *justitiam gratiae* & *justitiam promissionis*, qua Deus ex gratia propter Christi meritis & satisfactionem resipiscenibus juxta suam promissionem peccata condonat, ac fidem datam servando justum se probat, sed ut significat proprietatem, essentialem a misericordia & veracitate distinctam, non quidem ex natura rei, sed ratione nostrae *επινοίας*. 3) Hoc modo accepta distinguitur in *universalem* & *particularem*. *Universalis* Dei justitia est rectitudo voluntatis, qua immutabiliter vult, & approbat omnia, quae in lege sua praecepit, speculum enim illius universalis justitiae proponitur

in lege, omnis justitiae norma. *Particularis* est aeterna, constans & immota voluntas, suum cuique tribuendi. 4) Ea est tum *erga se*, tum *erga creaturas* justus. Erga se justus est, quia tribuit sibi ipsi, atque a creaturis etiam tribui jubet summam illam gloriam, quae ipsi ut summo enti ac finimo bono unice debetur, Esai. XLII. 8. 5) Erga creaturas justus est tum *dispositiva*, quatenus omnes actiones suas, omnia opera sua ad *extra* juxta normam aequitatis & justitiae disponit, estque justissimus totius universi gubernator ac dominus; tum *distributiva*, quatenus unicuique creaturae reddit secundum opus suum. 6) Ea est vel *remunerativa*, qua bonos praemiis afficit, vel *punitiva*, qua malos poenis afficit. Quidam sic progrediuntur; justitia Dei consideratur κατ' ἴσω & κατ' ἕξω. Κατ' ἴσω significat universalem in *Deo* rectitudinem, omni iniquitati oppositam, Psal. XLVIII. 11. κατ' ἕξω est ea, quam Deus erga creaturas exercet, eaque est *quadruplex*: a) *architectonica*, quae est ipsa Dei omnipotentia, quam tanquam mundi architectus in mundi fabrica exseruit Psal. XCVII. 6. b) Νομὴν respectu subjectorum tripliciter consideratur: α) in *Deo*; β) in *decalogo*; γ) in *hominibus* in mundo. Cum in *Deo* consideratur, dicitur justitia *archetypa*, estque duplex: *universalis* & *particularis*. *Universalis* est, quae pertinet ad voluntatem Dei antecedentem, omnesque homines dirigit, ut pie & juste vivant, dicitur alias *dispositiva*, *regulatrix* ac *directrix*. *Particularis* pertinet ad voluntatem Dei consequentem, ac respicit vel pios, & dicitur *remuneratrix*, quia piis praemia confert; vel respicit impios, & dicitur *vindicatrix*, quia impiis poenas infligit. (*) Justitia Dei in decalogo

Y 2

com.

(*) In plerisque sacrae scripturae locis *justitia Dei* ceu *punitiva* nobis describitur. Ita Exod. IX. 27. rex Pharaon tonitribus ac grandine afflictus, ingenue taretur: se peccasse, Iehovam esse justum, se autem populumque suum fuisse improbum. Ita & Deuter.

XXXII. in cantico, quo Moyses peccata gentis Israeliticae, poenasque peccata ista infecuturas, praenunciat, statim sub initium commatis 4. omnes viae Dei dicuntur rectae, ipseque Deus ישר וישר justus rectusque. Ita porro 2 Chron. XII. 6. cum Schischas

comprehensa dicitur *ectypa*, quæ est index voluntatis divinæ tum de Deo colendo, tum de proximo diligendo. Iustitia *nomiga* in hominibus in mundo significat beneficia ex gratia & benignitate Dei profecta. c) *Evangelica*, quæ

in evangelio revelata, estque duplex: *activa* & *passiva*. Activa, qua ipse Deus iustus est, & significat misericordiam, qua ipse miseretur peccatorum, & in gratiam eos recipit Ps. XXXI. 2. Rom. I. 17. Passiva a Christo parata est, qua

Deus

ekus, Egypti rex, plerasque civitates ad regnum Iudæ pertinentes jam occupasset, atque propheta Schemaia indicasset, a Deo hanc poenam esse immissam, israelitæ proceres & rex sese submiserunt, consistentes, *justum esse Iehovam*. Eadem ratione Nûm. IX. 33. Levitæ, postquam varia genera poenarum israelitis immislarum recensuissent, mox subjungunt: *tu iustus es in omnibus, quæ obveniunt nobis: nam veritatem exercuisti, nos autem improbe egimus*. Conferantur quoque loca Psalm. VII. 10, & 12. IX. 5. seqq. XI. 5. seqq. XCVI. 13. CXXXIX. 4. Ier. XI. 20. Dan. IX. 14. itemque ex novo testam. locus Paullinus Rom. II. 5. seqq. Add. 2 Thess. I. 6. Apoc. XVI. 5. Ex quibus locis luculenter patet, Deum a poenis maxime adpellari *justum*, adeoque iustitiam divinam nihil esse aliud, quam necessitatem, poenas peccatorum exigendi, turpiterque errasse FAVSTVM SOCINVM, qui in præf. theol. cap. XVI. adferre haud dubitavit, *istam Dei iustitiam, quam nos adpellare solemus, quæ nonnisi in puniendis peccatis conspicitur, divinas litteras nomine isto nequaquam dignari*. Præcipuas objectiones, quibus Sociniani in catechismo Racoviensi sect. VI. cap. VIII. quæst. XIX. seqq. ipseque SOCINVS loc. citato, itemque sub initium tractatus de Iesu Christo servatore, genuinam hanc vocis biblicæ notionem impugnare conatur, solide confutavit IAC. WILHELMVS FEVERLINVS, theologus Gœttingensis præstantissimus, in *dissertat. theol. de iustitia Dei & iusta ejusdem idea*, Gœtting. MDCCXXXVIII. edita, §. X. XII. p. 23. seqq. qui & loc. cit. p. 27. seqq. recte observat, nullam adesse necessitatem, in iis sacræ scripturæ locis, quibus beneficia hominibus collata ad divinam referuntur iustitiam, recedere a significatione iustitiæ punientis. „Etenim, cum pii nonnisi per & „propter meritum Christi fide adprehensum beneficia a Deo accipiant, & in mysterio redemptionis iustitia Dei puniens æque ac misericordia se se exferat, nunc hæc sola, nunc illa sola, altera „tamen non exclusa, nominari potest „ Idem IO. ANDR. SCHMIDIVS in *breviarij theol. polem. cum Socinianis* p. 44. sequentem in modum exposuit: „Si iustitia in scriptura tribuitur remis- „sio peccatorum, vel intelligitur Dei fidelitas, „vel demonstratio iustitiæ, vel indicatur, quod „iustitia & misericordia in hoc negotio quælibet „agat, quod suum est „ Atque hæc ratione præcipua sacri codicis loca, quæ pro significatione *beni-* „gnitatis vulgo adlegari solent, verb. grat. Psalmi.

LI. 16. 2 Thess. VI. 7. Rom. III. 25, 26. commodè explicari posse, ostendit laudatiff. FEVERLINVS loc. cit. p. 28. qui & §. XV. p. 34. Leibnicianam iustitiæ Dei definitionem, secundum quam *iustitia est bonitas relata speciatim ad creaturas intelligentes cum sapientia conjuncta*, sub examen vocavit, interque alia observavit, Deo, dum punit homines, bonitatem tribul haud posse, bonitatem enim divinam esse illud attributum Dei relativum, quod bona naturalia hominibus confert; in poenis autem bona naturalia vel subtrahi, vel non conferri, vel mala naturalia positiva infligi.

Ceterum de iustitia Dei ejusdemque variis classibus conferri quoque merentur, quæ GERHARDVS nostræ loc. theol. III. cap. XVIII. p. 140. seqq. copiose disseruit. Nos duo duntaxat paucis subiungimus. Primum hoc est: iustitiam *universalem*, quam ARISTOTELES hominibus tribuit libr. V. ethic. cap. III. tanquam complexum omnium virtutum, nonnisi analogice Deo competere. Equidem hominibus in diviniore litteris tribuitur iustitia quadam universalis, quæ in observatione omnium legum consistit; verb. grat. Rom. X. 5. sed probe cavendum, ne in adplicatione hujus iustitiæ ad Deum, in eum delabamur errorem. Deum legi alicui, sive propriæ, sive alienæ subiectum esse atque obnoxium. Accedit & hoc, quod de hac iustitia universali fileat sanctior scriptura, & quæ pro eadem Socini sectatores producant effata, iustitiæ divinæ peccatorum veniam adscribentia, ex. grat. 1 Iob. I. 9. Rom. III. 25, 26. de iustitia puniente exponi possint debeantque, ut modo observavimus. Vid. ADAMVM RECHENBERGIUM, in *dissert. theol. de iustitia Dei utriusque* §. XI. Alterum, quod subiungimus, spectat ad iustitiam Dei *remuneratorem*, secundum quam Deus omne bonum remuneratur piis, habita graduum ac proportionis ratione. Sunt equidem, præter GERHARDVM nostrum, multi theologî, qui præmia piis constituta ad iustitiam Dei referre solent. Verum, cum ad præmia Deus haud sit obstrictus, nec ea a iusto principe illis proponi soleant, qui legibus debitum præstant obsequium, rectius ii faciunt, qui eiusmodi præmia a notione iustitiæ prorsus excludunt, eaque ad liberum Dei amorem benignitatemque plane singularem referunt. Vid. viri celeberr. IO. DAV. MICHAELIS *compend. theol. revelat.* p. 68.

Deus nos justificat. d) *Mixta* est veritas & constantia divinarum promissionum, & hæc tum ad legem pertinet, tum ad evangelium. Justitia Dei legalis elucet ex comminatione: Gen. II. evangelica ex Luc. I. 72. Confer. Loc. §. 49.

§. CCXXX. Justitiam Dei comprobatur Dei 1) *scriptura* 1) *affirmative*, quando Deum vocat *justum*, *vindicem*, *sanctum*, *reum*, ac *justitiam* ejus prædicat Exod. IX. 27. Psal. XI. 7. Jerem. XII. 1. 2) *Negative*, quando *injustitiam* & *iniquitatem*, *πρωτοδικίαν* & munerum acceptionem, adeoque omnes causas, adjuncta & effecta injustitiæ ab ipso remouet Deut. XXXII. 4. Dan. IX. 14. Deut. X. 17. &c. Job. VIII. 3. *Nusquid Deus corrumpit judicium, aut omnipotens subvertit, quod justum est?* 3) *Affective*, quando ipsi tribuit *zelem*, *iram*, *furorem* Exod. XX. 5. XXXII. 10. Num. XI. 10. quæ in Deo non sunt tales passiones, quales in nobis, sed immutabilis justitiæ actus. 4) *Symbolice*, quando ipsum vocat *ignem consumentem* Deut. IV. 24. confert irato leoni, armato militi, Esaj. XXXVIII. 13. 5) *Effective*, quando ipsum unicuique secundum opus suum reddere asserit, 1 Sam. XXVI. 23. Job. XXXIV. 11. atque illius severas comminationes & exempla iræ ac poenarum in impios statuta describit; hæc enim omnia sunt divinæ justitiæ effecta atque iudicia. Vide loc. §. 150. An ex ratione divinæ justitiæ possit cognosci, dispicietur inferius. Dicta saniorum philosophorum adducta sunt in Locis §. 151. quibus addendum illud Philemonis apud Justinum in lib. de mon. Dei pag. 82. *ἵσιν δίκης ὁρθοτάτους, ὅτι τὰ πάντ' ὀρθά.* Itemque illud Euripidis apud eund. p. 83. *εἰ δέ τις πρέσσει κακῶς, κακὸς πικρῶς τὸν χρόνον περιδαινέτω, χρόνος γὰρ ἕως ὅσον ὑπερὸν δώσει δίκην.*

§. CCXXXI. II) *Patres* pulcherrimas de justitia divina sententias habent. Lactantius lib. I. inst. cap. 1. *Deus ut erga pios indulgentissimus pater, sic adversus impios rebusissimus iudex.* Augustinus lib. II. de lib. arbit. c. 1. *Deus non solum est in præstando benignissimus, sed etiam in vindicando justissimus.* lib. II. de civit. Dei c. 23. *Iudicia Dei plene nemo comprehendit, juste nemo reprehendit.* lib. XVIII. ejusd. c. 18. *Iudicia Dei occulta sunt multa, injusta nulla.* In enarr. Psal. XXXII. conc. 1. *Ne putetis, quod misericordia & iudicium a se in Deo possint aliquo separari modo. Videntur enim sibi aliquando contraria, ut qui misericors est, non servet iudicium, & qui iudicii tenax est, obliviscatur misericordiam. Omnipotens est Deus, nec in misericordia amittit iudicium, nec in iudicio misericordiam.* Gerson: *Cum misereri veluerit, nihil Deo clementius, cum justitiam tribuere, nihil eo terribilius &c.*

§. CCXXXII. *Antithesis.* Justitiam Dei labefactant: I) *Coluthiani*, qui, referente Philastrio episcopo, (*) negabant, Deum esse justum. II) *Vorstii*, Photinianis erroribus viam sternens, disp. de Deo p. 399. *Falsum est, quod nullum omnino peccatum per justitiam Dei possit impenitum dimitti.* Parasc. ad Piscatorem pag. 25. *Naturalis justitia in Deo revera non est, siue extra hypothesin decreti nulla uspiam in Deo esse adparet.* tract. de satisf. pag. 36. *Quæritur, an in Deo sit essentialis aliqua justitia, quæ omnino peccata puniri disset, at proinde plenam pro iis satisfactionem, siquidem ab iis liberandi sumus, exigat?* respondeo, nullam esse ejusmodi justitiam. Plura ejusmodi ex Episcopo, Vossio & Slatio, Vostii affeclis, adducit Festus Hommius in specim. controuv. belgic. art. XX. pag. 68. III) *Calviniani* 1) per absolutum reprobationis decretum, 2) per suam

Y 3

(*) Vid. PHILASTRIUM lib. de heres. cap. XXXI. & AUGUSTINUM lib. de heres. ad Quodvult. Deum cap. LXV. qui testantur, COLUTHI præcipuum errorem fuisse, quod Deum malorum non esse factorem adsereret. Recte is quidem inficiabatur, malorum culpa Deum auctorem, at poena ma-

lorum causam esse, perperam negabat. Vixit COLUTHYS seculo IV. eratque ecclesiæ Alexandrinæ presbyter, Ario coævus. Sectam ejus brevi extinctam esse, testatur EPIPHANIUS, heres. LXXIX.

suam de causa peccati doctrinam. Vide disp. V. de gloria Dei §. 30 & 31. IV) *Photiniani*, qui 1) negant, iustitiam esse proprietatem Dei essentialem. 2) Nullam Christi satisfactionem pro peccatis nostris divinæ iustitiæ respectu necessariam fuisse, statuunt. 3) Damnationem impiorum per totalem eorum deletionem, non per æterni supplicii irrogationem, definiunt. Vide tract. de iustif. §. 37. 47. disp. X. de glor. Dei §. 11. V) *Pontificii*, qui, 1) opera nostra imperfecta & inquinata iustitiæ Dei opponi posse, statuunt: 2) satisfactiones proprias exigunt: 3) peccata quædam sua natura venalia esse existimant. Vide disp. I. de glor. Dei §. 36. 37. 38.

§. CCXXXIII. Quæritur: I)

Quæstiones de Dei iustitia. An ratio humana ex nativis suis viribus iustitiam divinam cognoscere possit? Quamvis tum ex naturaliter insito iusti & iniusti discrimine, tum ex

pœnis graviora delicta comitantibus ratio humana quodammodo agnoscat, Deum esse iustum, quod testantur dicta gentilium de Dei iustitia: tamen cognitio illa est imperfecta & languida. *Imperfecta*: 1) quia plenam & integram legis divinæ, quæ est iustitiæ divinæ speculum lucidissimum, notitiam haudquaquam obtinet; 2) quia ignorat mirabile illud temperamentum iustitiæ & misericordiæ divinæ in missione Filii, redemptione generis humani & peccatorum remissione propter Christum nobis in evangelio revelatum. 3) quia de æternis peccatorum pœnis nihil novit. *Languida* est, quia turbatur 1) inæqualitate illa, quod bonis male & malis videt bene esse in hac vita, quam tentationem sanctissimi in ecclesia homines Job. XII. 6. XXI. 7. David. Psal. LXXII. 3. Jeremias. XII. 1. Habac. I. 4. experti, non nisi ex verbo revelato responsionem ad eam peti posse, suo exemplo docuerunt. 2) cognitionibus illis, quare Deus peccata permittat, imo peccata peccatis puniat, cum tamen per suam omnipotentiam efficere possit, ne ullum omnino peccatum committatur, cuius permissionis causas ratio investigare nequit, scriptura vero nobis eas explicat.

§. CCXXXIV. Quæritur: II) An in Deo

sit *iustitia commutativa*? Thomas p. I. q. 21. art. 1. recte negat, quia, quicquid nos Deo dare possumus, id totum ab eo accipimus, unde ipse nullus est debitor Rom. XI. 35. *Quis prior dedit ei, ut retribueretur ei?* Quia vero hæc Thomæ responsio evertit hypothesin Pontificiam de merito condigni, quod scilicet opera nostra ex condigno sint vitæ æternæ meritoria; id eo Gregorius de Valentia in comm. Thom. tom. I. p. 456. eam limitat distinctione: *Ad rationem formalem iustitiæ commutativæ* (inquit) *duo pertinent*: 1) *ut ultro citroque accipiat, & detur æquale secundum æstimationem*; 2) *ut per id vere & proprie exasquantur, is, qui dat, & is, qui accipit.* Ratione posterioris concedit, non esse iustitiam commutativam inter Deum & creaturas, cum quicquid est, aut agit, aut habet creatura, pendeat a Deo in fieri & esse & conservari: ratione prioris proprie & formaliter iustitiam commutativam in Deo respectu hominis iusti esse asserit, quatenus mercede vitæ æternæ ejus merita remunerat. Quia vero huic æqualitati nostrorum operum obviare videt illud apostolicum solis radio scriptum Rom. VIII. 18. *Non sunt tondignæ passionēs nostras ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* & 2 Cor. IV. 17. *quod momentaneum est & leve tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum pondus gloriæ in nobis operatur*; ideo aliud distinctionis malagma adhibet: *Obsequia nostra* (inquit) *considerantur vel secundum valorem, quem ex conditione sua per se habent etiam, ut proficiantur ex habituali dono gratiæ, vel ut procedunt ex gratia*; & ut subsunt divinæ promissioni & legi, quæ ex certa ordinatione Dei debetur ipsis gloria. Priore respectu concedit, non esse æqualitatem dati & accepti inter opera nostra & gloriam æternam; posteriore autem respectu & illam æqualitatem & iustitiæ commutativæ rationem inter illa & gloriam esse, asserit. *Quatenus enim certo nobis parient gloriam, si in gratia moriamur, tanti a nobis possunt æstimari, quanti ipsa gloria, sicut pecunia tanti æstimatur, quanti res ipsæ, etiam si ex sola sua materia tantum forte non valeat, quia lege publica ful-*
citur

ctur. Resp. ne quidem in *posteriore* respectu est æqualitas dati & accepti inter opera piorum & vitam æternam talis, quæ ad justitiam commutativam requiritur. 1) Quia opera bona non sunt nostra, sed ad Dei per Spiritum suum in nobis efficaciter agentis, ergo per ea Deus non redditur noster debitor, sed nos per eadem Deo obstringimur. 2) Non sunt servitia indebita, sed multis nominibus jam ante Deo debita jure creationis, conservationis, dominii, redemptionis, sanctificationis, paternitatis. 3) Non Deo, sed nobis utilitatem adferunt, Job. XXII. 2. XXXV. 7. 4) Non sunt perfecta, modis omnibus divinæ legi conformia, ab omni peccati labe libera. 5) Non respondent exactissimæ normæ divinæ justitiæ, sed Deus ex gratia eadem præmiis temporalibus & æternis remuneratur. *Rigor justitiæ* (inquit Becanus part. II. theol. schol. p. 491.) *requirit talem contrarium, ut inter contrahentes nulla intercedat liberalitas & gratia.* Bel- laminius lib. II. de pœnit. cap. 12. *Meritum ex condigno siue ex justitia opponitur gratiæ.* Atqui in hac operum remuneratione intercedit liberalitas & gratia, unde vita æterna vocatur χάρισμα Rom. VI. 23. 6) Non ea ratione merentur vitam æternam, ut nos ad gratiarum actionem hoc nomine non obstringamur; jam vero quicquid in justitia commutativa ex merito datur, pro eo nulla debetur gratia Luc. XVII. 7. Vide tract. de bonis operibus. §. 102.

§. CCXXXV. Quæritur: III) *An justitia & misericordia Deo æqualiter insint?* Respondemus: justitia Dei consideratur *dupliciter*: 1) πρὸς ἑω, quatenus est interna & essentialis Dei proprietas, qua Deus ab æterno in æternum justus, sanctus & rectus est: 2) πρὸς ἕω, quatenus sese in operibus externis vindictæ ac pœnæ exerit. *Priori* respectu justitia & misericordia Deo æqualiter insunt, quia sunt ipsa Dei essentia. Eccles. II. 23. *ὡς ἡ μεγαλοδυνία αὐτοῦ, ἔτι καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ.* c. V. 7. *Misericordia & ira apud ipsum properabit, & in peccatorum requiescet ira illius.* c. XVI. 12. *Misericordia & ira apud illum.* *Posteriori* respectu distinguendum inter hujus vitæ cursum, ejusque in

extremo judicio terminum. In hac vita est tempus gratiæ & miserationis, ac proinde se magis exerit Dei misericordia, quam justitia. Jac. II. 13. *κατακαυχᾶται superexultat misericordia judicio.* In extremo judicio erit tempus retributionis, ac proinde tunc magis se exerit Dei justitia, quam misericordia. Jac. II. 13. *Judicium sine misericordia erit illi, qui non fecerit misericordiam.* Inde Rainerius de Pisis in summa in verb. *Absolutio*, dicit, quod Deus habeat *duplex forum*: 1) *in præsenti vita est forum misericordiæ, quia misericordia modo audit causas, & justitia exercet ferias.* 2) *In futuro judicio erit forum justitiæ, ibi enim justitia audiet causas, & misericordia exercebit ferias.* Addit autem Rainerius forum tertium, videlicet *in purgatorio*, quod dicit esse *misericordia & justitia temperatum.* Sed tertium illud forum scriptura penitus ignorat; merito igitur a nobis repudiatur, perinde ut illud quoque improbandum, quod Rainerius *exclusive* videtur loqui, ac foro hujus vitæ tantum misericordiam, foris judicii futuri tantum justitiam tribuere, quia in omnibus Dei operibus misericordia & justitia simul elucet. Psal. XXV. 10. *Universæ viæ Domini misericordia & veritas.* Cassiodorus in Psalmo C. explicans illud: *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine. Nec misericordia Dei sine judicio, nec judicium siue misericordia reperitur, utraque enim se mutua societate conjungunt.* Thomas p. I. q. 21. art. 1. idem probat. Scholastici dicunt: *Deus remunerat ultra condignum, & punit infra condignum.* Vide loc. §. 153.

§. CCXXXVI. Quæritur: IV) *An recte dicatur, quod justitia Dei sit penitus ἀνευκός, ac quod Dei voluntas sit perfectissima & summa justitiæ regulā?* Resp. duplex potest esse hujus assertionis sensus: 1) Quod justitia Dei non habeat normam aliquam superiorem, juxta quam conformari debeat, sed sit sibi ipsi lex & norma æquitatis. 2) Quod justitia Dei agat contra normam æquitatis in lege divina nobis propositam. *Priori* sensu concedimus, *posteriore* negamus. Quamvis enim Deus non accipiat legem.

gem a quodam superiore, tamen sibi ipsi lex est, nec agit contra naturalem suam iustitiam, cujus *ἐκτίπωμα* in lege proponitur. Vide loc. de provid. §. 114. Serio proinde damnamus, quod Zwinglius lib. de provid. cap. VI. scribit: *Unum atque idem facinus, puta adulterium aut homicidium, quantum est Dei motoris ac impulsoris opus, crimen non est; quantum autem est hominis, crimen ac scelus est: ille enim lege non tenetur, hic autem lege damnatur. Sicuti taurus omnes vaccas heri sui implens absque adulterio, quia ipsi lex non est posita, cum herus tauri, si praeter unam uxorem plures habeat, id licite facere queat: sic homines mala committendo peccant, quia legi subjacent, Deus implendo non peccat, quia exlex est.*

CCXXXVII. Quæritur: V) *An ad iustitiam & sanctitatem Dei recte referatur castitas?* Resp. Castitas in homine moderatur ac refrenat voluptates corporeas ac concupiscentias pravas, quo sensu ac respectu non tribuitur Deo castitas, sed ea ratione ac respectu: 1) quia est natura purissimus & mundissimus: 2) quia est auctor & amator castitatis, detestatur ac punit omnem immunditiam ac vagas libidines cum castitate pugnantes: 1 Theff. IV. 3. 3) discerni vult hac nota a spiritibus immundis & impuris, qui ad prodigiosas libidines homines impellunt Matth. XII. 43. Luc. XI. 24.

§. CCXXXVIII. Quæritur: VI) *An propter iustitiam Deo recte tribuatur ira?* Scriptura *ἀνθρῶπον παθεῖν* tantum Deo iram tribuit, notatur enim vindictæ divinæ effectus, non autem turbulentus Dei affectus. Augustinus lib. IX. de civit. Dei cap. 5. Lactantius lib. de ira Dei cap. XVII. statuit, iram esse in Deo commotionem. Augustinus in Psal. VI. *Non cadit in Deum iudicem perturbatio, sed quod in ejus ministris fit, quia per leges ejus fit, ira ejus dicitur.* Adrianus furorem & iram exponit τὴν πρὸς κακίαν ἐναντιότητα τῆς τοῦ Θεοῦ βουλῆς. Voluntatis Dei adversus malitiam contrarietatem. Ifag. p. 5. Chrysostomus ad Stelech. sive de compunct. tom. VI. f. 155. iram exponit τὴν ἐντίσταν τῆς τυμωρίας vehementiam

aut gravitatem pœnæ, quoniam παρὰ τὸν νόθον τὸ θεῖον ἀντιληγμένον divinitas ob omni passione immunis. Proprie Deo non competere iram, Scholastici probant hoc modo: Ira dupliciter considerari potest: 1) materialiter, quo respectu definitur sanguinis aut caloris ejus, qui circa cor est, fervor & ebullitio: 2) formaliter, quo respectu definitur appetitus doloris vicissim adversario inferendi. Neutro autem modo Deo proprie tribui potest ira. Non priore, quia corporalis illa motio in incorporea Dei essentia locum non habet. Non posteriore, quia Deus, utpote immutabilis ἀπαθής, dolorem aut tristitiam pati nequit, ac proinde appetitus doloris vicissim inferendi in eo non habet locum.

§. CCXXXIX. Quæritur: VII) *An iustitiam divinam labefactet illa inaequalitas, quod bonis male, ac malis in hac vita bene est?* Vide loc. §. 165. Coniunge Justinum in qq. & resp. q. CXXIV. p. 367. *Sicut pii dicuntur non esse de hoc mundo, sic & gloria & opes eorum non sunt terrenae. Itaque cum viderimus, piis adesse etiam ea, quae impiis adsunt, reputabimus nobiscum ex eo, non esse praesentia bona digna laborum virtutis praemia. Nequaquam pii ab impiis fluxis & corporalibus hisce rebus intersunt; utrisque enim adsunt omnia & laeta & tristia. Alteri autem alteris differunt, imprimis spe futurorum, & quae in pietate vera tolerantur, passionibus: deinde vero etiam auxilio divino, quo saepenumero Deus suos reddidit conspicuos &c. atque in his quidem Dei providentia ostenditur, in illis autem praeparat instruitque Deus pios, ut ad aliam respiciant vitam, in qua per gloriam & ignominiam discernentur, Augustinus lib. I. de civit. Dei cap. 8. Patientia Dei ad poenitentiam invitat malos, sicut flagellum Dei ad patientiam erudit bonos. Itemque misericordia Dei fovendos amplectitur bonos, sicut severitas Dei puniendos corripit malos. Placuit quippe divinae providentiae, praeparare in posterum bona iustis, quibus non fruuntur iniusti, & mala impiis, quibus non excruciantur boni. Ista vero temporalia bona & mala utrisque voluit etiam communia, ut*

nec

nec bona cupidius adpetantur, quae mali quoque habere cernuntur: nec mala turpiter evitentur, quibus & boni plerumque afficiuntur &c. Ostendit tamen Deus saepe etiam in his distribuendis evidentius operationem suam. Nam si nunc omne peccatum manifesta plecteretur poena, nihil ultimo iudicio reservari putaretur. Rursus, si nullum peccatum nunc puniret aperte distinctas, nulla esse providentia divina crederetur. Similiter in rebus secundis, si non eas Deus quibusdam potentibus evidentissima largitate concederet, non ad eum ista pertinere diceremus. Itemque, si omnibus eas potentibus daret, non nisi propter talia praemia servendum ipsi esse, arbitraremur &c. lib. XX. de civit. Dei c. 2. Quamvis nesciamus, quo iudicio Deus ista vel faciat vel fieri sinat, quod non solum in malo sunt boni & in bono mali, apud quem summa virtus est & summa sapientia, summaque iustitia, nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas; salubriter tamen distimus, non magnipendere seu bona seu mala, quae videmus esse bonis malisque communia, & illa bona quaerere; quae bonorum, ac illa mala maxime fugere, quae propria sunt malorum. Breviter, ut de comedia, sic de Dei providentia & operibus non est iudicandum ante ultimum actum, bonis enim tandem bene, malis erit male, si non in hac, tamen in altera vita.

§. CCXL. Quæritur: VIII) An iustitiam di-
vinam labefasset, quod parentum peccata in li-
beris puniuntur? Vide loc. §. 157. Quæritur:
IX) An labefassetur divina iustitia: 1) quan-
do negatur propriarum satisfactionum neces-
sitas: 2) quando negantur operum merita: 3)
quando negantur distinctae aureolae? Vide
disp. IV. de glor. Dei §. 4. 5. 6. Quæritur: X) An
labefassetur 1) per doctrinam de propagatione
peccati originalis: 2) per assertionem, quod
primi & involuntarii pravae concupiscentiae
motus sint peccata: 3) per hypothesein de ad-
vanti virium ad implendam legem. Vide disp. X.
de glor. Dei §. 39. 40. 41.

§. CCXLI. *Ufus practicus.*

I) Consolatorius 1) in violentis hostium persecutionibus. Iustus est Deus, ergo in iusta causa contra injustas hostium oppugnationes ac persecutiones nobis suo auxilio praesto erit. Psal. XXXV. 24. *Iudica me Domine secundum iustitiam suam*, ubi intelligitur iustitia causae, non personae. Psal. XCIV. 14. *Non deseret Iehova populum suum*. v. 15. *sed usque ad iustitiam reversurum est iudicium*. 2) In omni generis afflictionibus. Iustus est Deus, ergo non obliviscetur nostrae pietatis, nostraeque obedientiae, sed tandem praemiis eam afficiet. Nil impune mali malis futurum. Nil immune boni bonis futurum. 2 Thef. I. 6. 7. *Iustum est apud Deum, vicissim reddere iis, qui affligunt vos, afflictionem, vobis vero, qui premimini, relaxationem nobiscum, cum patefiet Dominus Iesus de caelo*. Hebr. VI. 10. *Non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri & laboriosae caritatis &c.* 3) In gravissimis de peccatorum nostrorum & irae divinae magnitudine tentationibus. Iustus est Deus, ergo peccata nostra, quae in Christo puniit, non denuo in nobis puniet, nec satisfactionem, quam Christus pro nobis praestitit, a nobis denuo exiget, inde Rom. III. 26. in peccatorum remissione *Dei iustitiam demonstrari*, apostolus asserit.

*Ufus practicus
doctrinae de
Dei iustitia.*

§. CCXLII. II) Exhortatorius 1) ad Deum glorificandum. Sive iustitiam promissa imple-
tem, sive iustitiam disponentem, sive iustitiam
impios punientem consideremus, ubique nobis
suppetit divinae laudis materia. Psal. VII. 18.
Celebrabo Iehovam secundum iustitiam ejus. Pf.
LI. 16. *Cantabit cum jubilo lingua mea iusti-
tiam tuam*. Apoc. XIX. 1. 2. *Halleluja, salus
& honor & gloria & virtus Domino Deo
nostro esto, quia vera & iusta sunt iudicia ejus*.
2) Ad timorem filialem in cordibus excitandum.
Iustus est Deus, & iuste iudicat, ergo a facie
ejus timeamus. Job. XXXVII. 23. 24. *Deus
magnus est fortitudine & iudicio, magnus ju-
stitia,*

stitia,

justitia, ideo timemus eum viri. Malach. I. 6. Si pater ego sum, (benignus & misericors) ubi honor meus? Et si dominus ego sum; (justus & terribilis) ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum. Tertullianus lib. II. adv. Marc. p. 180. Deus est pater clementia, dominus disciplina. Pater potestate blanda, dominus severa, pater diligendus pie, dominus timendus necessarie. 3) Ad peccati odium in nobis accendendum. Justus est Deus, ac severe irascitur peccatis, ergo sedulo caveamus, ne iram ejus peccatis adversus nos provocemus. Exod. XX. 5. Ego Deus zelotes visitans iniquitatem patrum in filiis &c. Sirac. VII. 17. 18. Ne computes te ipsum in multitudine peccatorum. Memento, quoniam ira non tardabit & Χρὸνός. Quandoeunque igitur a diabolo ad peccatum sollicitamur, cogitemus divinam justitiam, quando in peccatum prolapsi ad desperationem impellimur, cogitemus divinam misericordiam. Bernhardus serm. VI. in Cant. col. 506. Pedes Dei alterum justitiam, alterum misericordiam nominamus &c. Curato, ut neutro frauderis illorum. Si dolore peccati & judicii timore compungeris veritatis judiciiue vestigio labia impressisti: si timorem doloremque divinae intuitu bonitatis & spe consequendas indulgentias temperas,

etiam misericordiae pedem te amplecti moveris, alioquin alterum sine altero osculari non expedit; quia & recordatio solius judicii in barathrum desperationis praecipitat, & misericordiae fallax assentatio pessimam generat securitatem. 4) Ad temeritatem judicii de divinis operibus refrenandam. Justus est Deus, imo ipsa justitia. Ergo omnia juste agit, quamvis ratio justitiae a nobis non semper conspiciatur. Jerem. XII. 1. Justus es Iehova, si velim tecum contendere. Job. XL. 3. dicit Deus ad Jobum: Nunquid irritum facies judicium meum, & condemnabis me, ut justificeris? 5) Ad humilitatem & patientiam in nobis plantandam. Justus est Deus; ergo, quando nos castigat & corripit, agnoscamus justum ipsius judicium, ac ponamus os nostrum in pulverem. 2 Paral. XII. 6. Cum Nehemia propheta Israelitis denunciaret poenam, deprimentes se principes Israelis & rex dixerunt: Justus est Iehova. Nehem. IX. 33. Justus es, Domine, in omnibus, quae obveniunt nobis, nam veritatem exercuisti, quia improbe egimus Psal. CXIX. 137. Justus est Iehova, & rectum unumquodque judiciorum tuorum. Dan. IX. 7. Penes te, Domine, est justitia, nobis autem confusio faciei.

SECTIO XIII.

DE DEI OMNISCIENTIA.

§. CCXLIII.

De Dei omni-
scientia.

Thesis. Deus sua natura est omniscius ac scientia ejus est infinita. Deus cum creaturas intelligendi ac sciendi facultate praeditas condiderit, ideo ipse quoque est ens intelligens Psal. XCIV. 9. Qui plantavit aurem, non audiet? qui finxit oculum, nonne videbit? v. 10. Qui docet hominem omnem scientiam. v. 11. Dominus scit cogitationes hominum. q. d. Psaltes, cum Deus hominem scientem & intelligentem condiderit, ideo ipsum quoque oportet esse scientem & intelligentem. Scientia illa Dei non inest ipsi per modum habitus essentiae superad-

ditū, sed tribuitur ei, ut purissimus actus; Deus enim sua essentia, non autem habitu quodam scientiae, omnia cognoscit. Sed nec in sciendi actu indiget speciebus intelligibilibus, sed se ipso, per se ipsum, in se ipso cognoscit, ac videt omnia. Vnde etiam non *discursive* ratiocinando aliud ex alio colligens, nec *successive* unum post alterum cognoscens, sed una simplici intellectione; nec in tempore & cum motu, sed uno aeterno & immutabili intelligendi actu & uno momento omnia intuetur. Quod ergo praescientia Deo tribuitur, id sit *respectu nostri*; ipsi enim omnia sunt praesentia, quae nobis adhuc futura & respectu rerum, quae in tempore sunt, cum

ab

ab æterno Deo sint nota. Proinde, ut Deus
 1) est infinitus: 2) æternus: 3) simplicissimus:
 4) immutabilis: 5) incomprehensibilis: sic
 Dei omniscentia est 1) infinita: 2) æterna: 3)
 simplicissima: 4) invariabilis, & 5) rationi no-
 stræ incomprehensibilis. Ut Deus est ens perfe-
 ctissimum, ita quoque perfectissime novit omnia,
 non per incertam conjecturam; sed per certam
 & infallibilem scientiam: non confuse & gene-
 raliter; sed distincte & particulariter.

§. CCXLIV. Distinguitur Dei scientia 1) in
generalem & specialem. Generalis Dei scientia
 extendit se ad omnia; novit enim omnes res &
 rerum causas, cognoscit universalis & particu-
 laria, bona & mala, universa & singula. Spe-
 cialis Dei scientia pertinet tantum ad electos;
 novit enim ab æterno, qui finaliter ac perfe-
 ctissime in Christum essent credituri, quos etiam
 ad vitam æternam elegit. Rom. VIII. 29. 1 Petr.
 I. 2. 2) In *theoreticam & practicam*. Theore-
 tica est, qua Deus simpliciter & absolute omnia
 cognoscit. Practica est, qua Deus quædam ea ra-
 tione scit, ut etiam eadem operetur. Vocatur
 alias scientia beneplaciti & adprobationis. Prior
 extendit se ad omnia; posterior tantum ad bona.
 Prior distincta est a voluntate; posterior cum
 voluntate juncta est; prior agit in se ipsa; po-
 sterior agit in alio. Prior non est causa rerum;
 posterior vero est causa rerum. Prioris exem-
 plum proponitur in medico, qui præscit ægrum
 crastino die moriturum; posterior in latrone,
 qui præscit altero die occisum iri eum, cui ipse
 violentas manus infert. Affinis est huic distin-
 ctioni illa altera, qua scientia Dei tripliciter di-
 stinguitur: a) est *nuda Dei notitia*: b) *scien-
 tia adprobationis* Psal. I. 6. Matth. VII. 23. *non
 novi*: c) *cognitio judicialis*, qua impietatem
 punit, vel pietatem remuneratur. 3) In *scien-
 tiam visionis & simplicis intelligentiæ*. Scien-
 tia *visionis* est, qua Deus ea, quæ sunt, & sunt
 vere futura, novit & videt, tanquam præsentia;
 vocatur alias *intuitiva ac definita*, hac Deus

videt & se ipsum, & res omnes existentes; se
 ipsum videt in se ipso, res alias videt primo in
 se ipso, tanquam summa omnium rerum causa
 & universali principio: secundo in proximis cau-
 sis, a quibus proficiuntur: tertio in se ipsis,
 quatenus omnia, quæ Deus hac scientia videt,
 vel fuerunt, vel sunt vel futura sunt. Scientia
simplicis intelligentiæ est, qua Deus ea, quæ
 possunt fieri & esse, sed nunquam fient, nun-
 quam erunt, novit in sua omnipotente essentia;
 non autem ut in principio actuali, & ut in vo-
 lente, quia ea non vult actu fieri & existere, nec
 in secundis eorum causis, quia nullas habent,
 nec in se ipsis, quia nunquam sunt futura. Vo-
 catur alias notitia *abstractiva & indefinita*. 4)
*In notitiam præteritorum & præsentium, ac
 præscientiam futurorum*. Sed hæc distinctio
 non est accipienda *respectu Dei*; is enim pro-
 prie loquendo ut præteritorum non recordatur,
 sic futura non præscit. Ut res temporales scien-
 tia æterna, res finitas scientia infinita, res mu-
 tabiles scientia immutabili, res fluxas & mobiles
 scientia fixa & immobili, res distinctas scientia
 simplicissima; sic res futuras scientia præse-
 nte novit ac complectitur. Nostri autem & ipsarum
 rerum (quæ in se consideratæ sunt præteritæ,
 præsentis, futuræ) respectu præscientia Deo tri-
 buit. 5) In scientiam *naturalem seu necessa-
 riam, liberam & mediam*. Scientia Dei *natura-
 lis est*, qua se ipsum & omnia possibilia novit.
Libera est, qua novit alia omnia entia. *Media est*,
 qua novit, si hoc sit, illud futurum (*). Scien-
 tia Dei necessaria præcedit omnem liberum di-
 vine voluntatis actum. Libera sequitur actum
 voluntatis. Media præcedit illa quidem actum
 voluntatis, sed ex hypothese illius aliquid futu-
 rum videt. Becanus p. I. theol. schol. c. 10.
 quæst. 1. *Naturalis est, qua Deus ab æterno
 ante omne liberum decretum voluntatis cognovit
 res omnes possibiles. Libera, qua post decretum
 suæ voluntatis absolute & determinavit &
 cognovit res omnes futuras. Media, qua ab
 æterno non absolute, sed sub conditione cogno-
 vit.*

L. 2

(*) Conferenda, quæ in notis ad rom. I. loc. theol. p. 148, 149, de hac scientiæ divinæ divisione diximus.

vis, quid homines & angeli facturi essent pro sua libertate, si cum his vel illis circumstantiis in tali vel tali rerum ordine collocarentur.

§. CCXLV. Probat Dei omniscientiam, I) *scriptura*, idque 1) *affirmative καταφατικῶς*. Job. XXVIII. 24. *Ipsa fines mundi intuetur, & omnia, quae sub caelo sunt, respicit.* 1 Sam. II. 3. vocatur *יהוה Deus scientiarum.* 1 Sam. XVI. 7. *Non sicut homo videt* (sic Deus) *nam homo videt ad oculos, id est, quae sunt pra oculis, Deus autem videt ad cor, id est, quae sunt in corde.* 1 Reg. VIII. 39. *Tu solus nosti corda omnium filiorum hominum.* Psal. XCIV. 11. *Domine scit cogitationes hominum.* Ps. CXXXIX. 1. *Domine, investigasti me & cognovisti me.* v. 2. *tu cognovisti sessionem meam & resurrectionem meam, intellexisti cogitationem meam* *רחמיך א* *longe, (ab aeterno scilicet uno simplici intuitu)* v. 3. *semitam meam & accubitus meum ventilaisti, & omnes vias meas intellexisti* *רחמיך א* v. 4. *quia non est sermo in lingua mea, ecce, Domine, tu nosti totum ipsum.* v. 6. *mirabilis scientia a me, excelsa est, & non potero ei (eam attingere)* v. 12. *Etiam tenebrae non occultabunt me, & nox sicut dies lucebit, sicut tenebrositas, sicut lux (tenebrae coram te sicut lux, & lux sicut tenebrae)* Act. XV. 18. *nota sunt a seculo omnia opera ejus* *ἀπ' αἰῶνος* 1 Johan. III. 20. *Deus novit omnia,* 2) *ἀποφατικῶς, negative.* Job. XLII. 2. *non prohibetur* (sive abscondita est) *a te cogitatio.* Ps. CXXXIX. 15. *Non occultum fuit corpus meum a te, quando factus sum in occulto.* Hebr. IV. 13. *Non est ulla creatura ἀφανής, invisibilis & inconspicua coram ipso.* 3) *Συμβολικῶς, metaphorice ac figurate.* Quando enim oculi Deo tribuuntur, ipsius omniscientia significatur, quod omnia coram intueatur, ac si oculis suis omnia contempletur. 2 Paral. XVI. 9. *Oculi Domini perlustrant totam terram.* Psal. XI. 4. *Oculi ejus videbunt, palpebrae ejus probabunt filios hominum.* Eccles. XXIII. 28. *ὀφθαλμοὶ κυρίου τῷ*

ἡλίῳ. μυριοπλασίως ἢ λίγαι φατύντες οἱ ἐσάν, οἱ καταβλέποντες πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων, καὶ κατανοήντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη. Item quando Deus vocatur *lux*, inter cetera etiam ipsius omniscientia denotatur, tunc enim res dicitur clara & lucida, quando cognoscitur 1 Joh. I. 5. *Deus lux est, & tenebrae in eo non sunt ullae.* Luc. XII. 7. *Omnes capilli capitis vestri numerati sunt,* id est, Deus tam certo, distincte & infallibiliter novit vos & omnia vestra, ac si omnia, etiam capillos vestros in numerato habeat. Huc pertinet dictum apostolicum Hebr. IV. 13, *πάντα γυνὰ καὶ τετραχλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, (*)* quod sic exponit Ilidorus Pelusiota libr. I. ep. 94. p. 25. *Haec verba translatione ducta a victimis, quae ad sacrificium adhibentur, a Paulo insigni sapientia praedito viro scripta sunt. Quemadmodum enim illae, cum pelles detrahuntur, omni conspicuo indumento spoliuntur, abditarumque interne partium statum & affectionem indicant, atque ad ossum omnium & membrorum indagationem dissecantur: Sic coram Deo nihil latet. Quidam vertunt *resupinata*, ut metaphora sumpta sit ab iis, quorum facies resupinata oculis exponitur. Vid. loc. §. 159.*

§. CCXLVI. II) *Ratio* 1) *per viam negationis.* Ignorantia est quidam defectus & imperfectio. Jam vero Deus est perfectissimus & sibi sufficiens. Ergo omnis ab eo ignorantia removenda. 2) *Per viam causalitatis.* Deus in toto universo omnia regit, & ad convenientes fines dirigit, etiam ea, quae cognitione & ratione destituuntur. Ergo omnia praescit ac videt. Cum omnia, quae sunt, esse suum a Deo habeant, quomodo scientia Dei non pertingeret ad omnia a se producta, num artificii ignotum erit ejus opus? 3) *Per viam eminentiae.* Deus fecit creaturas intelligentes ac scientes, angelos scilicet & homines, ergo longe perfectiore & eminentiore modo scit & intelligit. Psal. XCIV. 10. Vid. loc. §. 160.

§. CCXLVII.

(*) Vid. de hoc loco notas nostras ad rom. I. loc. rheal. p. 146. seqq.

§. CCXLVII. III) *Patrum dicta*. In historia Prechori. tom. I. orthodoxogr. p. 87. Deus vocatur *παντεπόπτης*. Polycarpus in epist. ad Philipenses tom. I. orth. part. 2. p. 3. *Omnia Deus prospicit, & nihil eum latet, neque cogitatio, neque conscientia, neque aliquod abditum cordis*. Justinus martyr. apolog. I. pro christ. p. 39. *Θεὸν πάντων ἵποπτην δίκαιον ἴδωμεν*. Apol. II. p. 46. *ἀδύνατον Θεὸν λαθεῖν τι, ἢ μόνον πρᾶττόμενον, ἀλλὰ καὶ βεβλήμενον*. in dial. cum Tryph. p. 279. *ὁ Θεὸς ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ ὅπου ποτε μένει ὁρῶν καὶ ὁρῶν αὐτοῦ, ἐκ ὀφθαλμοῦ ὁρᾷ ὅσα ἐστὶν, ἀλλὰ δύναμις ἀλείπτει καὶ πάντα ἐφορᾷ, καὶ πάντα γινώσκει, καὶ ἐδοῖς ἡμῶν λαλῆσαι αὐτὸν*. Tertullianus lib. II. adv. Marcion. *Præscientia Dei tot habet testes, quot facit prophetas*. Origenes lib. I. epist. Rom. *Valde impius est, qui hoc non credit in Deo, ut quod nos in præterito videmus, hoc ille videat in futuris*. Lactantius lib. VI. c. 24. *Scit ille omnia, in cuius conspectu vivimus, nec si universos homines celare possumus, Deum possumus, cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum*. Hilarius in Psal. CXXIX. *Ubique & in omnibus totus omnia audit, totus omnia videt, totus omnia novit*. Augustinus lib. V. de civit. Dei cap. 9. *Confiteri, Deum esse, & negare præscium futurorum, apertissima est insania*. in expos. Ps. VII. *Scrutari renes & corda Deus dicitur videns omnium cogitationes, quæ nomine cordis significatae, & delectationes, quæ nomine renum intelliguntur*. In Psal. XCIII. *Oculum in te non intendet suum, qui fecit tuum? Velis, nolis, videt te, & ab ejus oculis, non est, ubi abscon-*

das te. In Psal. CXXXVI. *Deus totus oculus est, quia omnia videt*. Idem ep. CXI. *Parietibus oculi hominum submoventur, Dei autem divinitas nec visceribus submoveri potest, quo minus totum hominem perspicat & norit*.

§. CCXLVIII. Antithesis. I) *Gentiles extra ecclesiam, cum libertatem humanæ voluntatis cum immutabilitate divinæ præscientiæ conciliare non possent, Dei præscientiam negarunt*. Augustinus lib. V. de civ. Dei c. 9. *Stoicos ita redarguit Cicero in libro de divinat. ut neget, esse scientiam futurorum, eamque omnibus viribus nullam esse contendat vel in Deo, vel in homine, nullamque rerum prædictionem. Ita & Dei præscientiam negat, & omnem prophetiam luce clariorem conatur evertere vanis argumentationibus*. Huc pertinet, quod Averroës negat, *Deum cognoscere singularia*, in XII. metaph. II) In ecclesia, *Agnoëta* (*) Christo omniscentiam derogabant. Fuerunt autem duo genera Agnoëtarum. Quidam Phartolatæ non divinitati, sed animæ Christi ignorantiam novissimæ diei tribuebant, de quibus agit Nicephorus lib. XVIII. hist. eccl. c. 50. Quidam vero ipsi divinitati illam ignorantiam tribuebant, de quibus agit Rabanus lib. II. de inst. cleric. c. ult. Confer Gregorium lib. VIII. epist. 24. 249. III) Multis modis *Vorstius* omniscentiam divinam labefactat. Disp. de Deo p. 311. *Sapientia Dei per se minime requirit, ut Deus omnia & singula, quaecunque nunc in mundo sunt, ab æterno scientia visionis absoluta prænouerit*. Ibid. *Nihil vetat, in Deo generatim loquendo aliquem talem esse discursum, quo*

Z 3

unum

(*) *Agnoëta* ex schola Eurychianorum seculo VI. prodierunt, auctore THEMISTIO, diacono Alexandrino, unde & ei, qui ejus tuebantur sententiam, a magistro Themistiani dicti fuere. Refutaverunt eos ex antiquis cœtus christiani doctoribus EVLOGIUS Alexandrinus, seculo VI. clarus, itemque JOANNES DAMASCENUS lib. III. de fide orthod. cap. XXII. ex recentioribus vero NATALIS ALEXANDER in selest. bist. ecclesiast. sec. VI. capit. diff. VII. Conferri quoque merentur JO. FORBESIVS in instruct. bistor. theolog. lib. III.

cap. XIX. JO. BAPTISTA COTELERIVS ad monumenta eccles. græcæ, tom. III. p. 641. & MICHAEL LE QVIEN ad Damascenum de hæresibus, tom. I. p. 107. Cæterum Agnoëtis præter nonnullos ex Eurychianorum familia, Ariani quoque jure meritoque a nonnullis accensentur. De EVNOMIO enim hæresis Ariani fauore, testatur GREGORIUS Nazianzenus, quod inter alia, ab ignorantia quoque Christo tributa præsidium impugnandæ ðµοσθεῖς ipsius cum Patre sumferit.

unum post aliud, & rursus unum propter aliud aut esse aut fieri velit; imo sana ratio exigit, ut, quia vera procrefis in Deo locum habet, respectu eorum omnium, quae sunt aut fiunt extra ipsam, etiam diuina quaedam, sed diuina & ab omni defectu liberrima locum in ipso inueniat. p. 270. Negat, scientiam Dei esse ipsam ejus essentiam. Actus sciendi (inquit) quo Deus extra se res creatas, puta singulas, speciatim & distincte cognoscit, siue quo res coram intuenso intelligit, ad essentiam Dei minime pertinet, hoc est, non est ipse Deus, sed ejusmodi operatio diuinæ mentis, quae non, nisi mediante liberae voluntatis actione, in Deo locum habere potest. p. 441. Plenius respondere videntur, qui certam quidem in genere universam Dei scientiam esse docent; sed ita tamen, ut plures certitudinis causas in visione praesentium ac praeteritorum, quam in visione futurorum contingentium agnoscant, atque ita horum spem atque expectationem comparative loquendo aliquatenus incertam esse statuunt. p. 451. Deus suo modo aliquando metuit, hoc est, merito suspicatur, & prudenter conjicit, hoc vel illud malum oriturum. p. 266. Absit, ut Deo vel hypocrisim, vel temeritatem atque imprudentiam ejusmodi tribuamus, cujusmodi per infallibilem omnium futurorum praenotionem omnino induci videtur. p. 275. Qui praescientiam Dei universaliter simul & aequaliter, siue prorsus eo modo ad omnia, quaecunque fiunt, tam necessaria, quam contingentia, tam mala, quam bona, sine delectu extendunt, illi arbitrii nostri libertatem, omnemque rerum contingentiam evertunt, imo Deum ipsum peccati auctorem tandem manifeste constituunt. Vide etiam apol. exeg. c. XXIII. stylo plane Photiniano informatum.

§. CCL. IV) Photiniani, dum negant, Deum praescire futura hominum peccata, secuti hac in parte Albanenses, qui circum annum Christi 796. contendebant, Deum non praescire ex se aliquod malum, sed per aduersarium suum videlicet daemonem. Socinus in præl. theol. c. 8. 9. 10 & 11. Nulla ratio, nullum scripturae testimonium proferri potest, ex quo

aperte colligitur, Deum mala ex voluntatibus hominum dependentia sciuisse, antequam fierent. (At hac ratione Deum mutabilem constituit. Si enim Deus in tempore aliquid actu cognoscit, quod ab aeterno non novit, mutatur ab ignorantia ad scientiam, & sic cadit in eum accidens) c. X. p. 38. proponit hanc regulam: si testimonium aliquod scripturae siue de bonis, siue de malis operibus loquatur, fieri potest, ut praedictio sit ex plane verisimilibus tantum, ob idque non certa neque ex praenotione. Similia habet Schmalztius in refut. disp. post. XII. D. Frantz. p. 427. 432. 437. (At verisimilium & contingentium non est certa ac determinata veritas; ergo si Deus ex verisimilibus tantum futura novit, scientia ejus non erit certa & infallibilis, sed fallax. Contra scriptura disertè pronunciat, Es. XLI. 22. Accedant & nuncient vobis *אשר תקריב את* accidentia futura (ita enim usurpatur Gen. XLII. 29. XLIV. 29. Esaj. XXVI. 13.) Priora quae fuerunt (quid ipsa) nunciate, & ponemus cor nostrum, & sciemus novissima eorum, & quae ventura *הבא* facite nos audire. v. 23. annunciate ventura in posterum, & sciemus, quod dii. Ex quo loco sic colligimus. Talis futurorum praescientia Deo tribuenda, per quam a creaturis & fictitiis diis distinguatur. Sed praescientia futurorum ex verisimilibus tantum non distinguit Deum a creaturis & fictitiis diis. Ergo. Item: quæ futurorum praescientia certitudinem divinarum praedictionum tollit, infallibilitatem earum & scripturae sacrae veritatem labefaciat, maiestatem divinam solius veri Dei propriam in accidens diabolo & hominibus commune transformat, ea non est Deo tribuenda. Sed praescientia futurorum ex verisimilibus talis est. Denique quæ futurorum praescientia ipso eventu comprobatur, quod sit certa & infallibilis, ea non est tantum ex verisimilibus. Sed divina praescientia ex eventu comprobatur, quod sit certa & infallibilis. Ergo. Sic praedixit oppressionem Israelitarum in Aegypto Gen. XV. 13. eorum idololatriam Deut. XXXI. 16. Praedixit omnia, quæ in passionibus Christo obtigerunt, quæ omnia & similia ipso eventu sunt comprobata. Cives Cegi-

hæ tradituros Davidem in manus Saulis, erat mere contingens, & tamen præscit Deus, si David in urbe mansisset, Cegilatanos cives Davidem tradituros 1 Sam. XXIII. 12. Vide disp. X. de glor. Dei §. 16.

§. CCLI. Quæritur: I) *An ex eo, quod Deus peccatorum nostrorum oblivisci dicitur, Ezech. XVIII. 22. omniscentia divina labefactetur?* Resp. Minime vero, quia oblitio illa non opponitur nudæ scientiæ, sed cognitioni judiciali, qua Deus ita novit peccata, ut meritis pœnis in ea animadvertat. Obliviscitur Deus peccatorum non *παθητικῶς, affective*, ut nullam amplius eorum scientiam habeat, sed *ἐργατικῶς, effective*, quatenus pœnas peccatorum non immittit. Idem iudicium esto de illis sanctorum querelis, in quibus Deus ipsorum dicitur oblitus, hoc est, non sentiunt divinum auxilium.

§. CCLII. Quæritur: II) *An pugnet cum omniscentia divina, quod Gen. XVIII. 21. dicitur: Descendam, & videbo, an Sodomitæ compleverint iniquitates suas?* Resp. per ἀποπροπατίας figuram hæc accipienda, tunc videre peccata hominum dicitur, quando ipso facto, pœnarum scilicet irrogatione, ostendit, se peccata nec ignorare, nec adprobare. Quod enim non fuerint Sodomitarum scelera Deo ignota, patet ex eo, quod in colloquio cum Abrahamo innuit, ne quidem decem justos in illis urbibus superesse, Gen. XVIII. 32. Pii veteres etiam hoc addunt, Deum ideo dicere, se descensurum, ut videat, an compleverint Sodomitæ iniquitates, ut magistratus ac iudices doceantur, non, nisi re probe cognita & perspecta, de pœnis esse statuendum.

§. CCLIII. Quæritur: III) *Quomodo scientia Dei infinita, cum non cognoscat actu infinita?* Resp. imo vero Deus non solum entia creata finita; sed etiam ipsum ens infinitum, videlicet se ipsum, perfectissime cognoscit, utique ergo objectum infinitum cognoscit. Præterea Deus finita novit non finita, sed infinita, scientia, sicut finita efficit non finita, sed infi-

nita potentia. Vt enim ipsius potentia non finitur nec terminatur finitorum productione; quia non agit secundum totam potentia suæ activitatem, sed factò operi semper superest major potentia: sic ipsius scientia non finitur nec terminatur finitorum cognitione, quia scientia ipsius semper latius se extendit, cum noverit non solum, quæ sunt, sed etiam, quæ non sunt, esse tamen per divinam potentiam possunt, quæ sunt infinita. Vid. loc. de provid. §. 30.

§. CCLIV. Quæritur: IV) *An cum certa & infallibili futurorum contingentium præscientia pugnet usus particulæ dubitativæ forte, forsan?* Jer. XXVI. 3. Matth. XI. 23. Resp. particulæ illæ non respiciunt præscientiæ divinæ infallibilitatem, sed humanæ voluntatis libertatem. Hieronymus in c. II. Ezech. *Loquitur hæc Deus* (si forte vel ipsi audiant) *ambigentis affectu, ut liberum hominis monstraret arbitrium, ne præscientia futurorum immutabile faciat, quod Deus futurum noverit.* Non enim, quia ille futura cognoscit, necesse est, nos facere, quod ille præscivit, sed quod nos propria voluntate sumus facturi, ille novit futurum. Gregorius homil. XVIII. in Ezech. *effectus difficultatum indicari* asserit. Adde quod hebræum *וְיָדָע* & græcum *ἀν*, *ἀν* non tam dubitantis, quam bene sperantis & confirmantis animum exprimant.

§. CCLV. Quæritur: V) *An præscientia Dei tollat arbitrii humani libertatem?* Cajetanus referente Pererio comment. in a. IX. Rom. num. 79. *Si quis rogaret me, ut ostenderem connexionem eorum inter se; equidem responderem, scire me, quod verum verò non est contrarium, sed nescire, quemadmodum ista duo inter se sociantur, sicut nescio mysterium Trinitatis, quod tamen credo, & sicut credo alia fidei mysteria.* Vt tamen quodammodo explicetur, qua ratione certitudo & immutabilitas divinæ præscientiæ non tollat rerum contingentiam & libertatis humanæ voluntatem, distinguendum est inter *necessitatem consequentis* (quam alias vocant *absolutam, præcedentem, simplicem*) quæ oritur ex necessaria causæ cum effectu

effectu ac intrinseca terminorum connexionē: & inter necessitatem consequentiae (quam vocant hypotheticam, sequentem, comitantem conditionalem, ex suppositione) quae oritur ex actu existentiae ab ipsa positione effectus, quia omne, quod est, eo ipso, quod est, necesse est esse. Hac posteriori necessitatis specie respectu divinae praescientiae necessaria sunt, quae ex causis contingenter & libere agentibus fiunt, atque haec necessitas non tollit libertatem, sed potius praesupponit. Quod Augustinus lib. V. de civ. Dei c. 9. sic declarat: *Non est consequens, ut, si Deo certus est causarum omnium ordo, ideo nihil sit in nostrae voluntatis arbitrio, & ipsae quippe nostrae voluntates in causarum ordine sunt, qui certus est Deo, ejusque praescientia continetur, quoniam & humanae voluntates humanorum operum causae sunt, atque ita, qui omnes rerum causas praesciuit, profecto in eis causis etiam nostras voluntates ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse praesciuit. Quomodo ergo ordo causarum, qui praescienti Deo certus est, id efficit, ut nihil sit in nostra voluntate, cum in ipso causarum ordine magnum habeant locum nostrae voluntates?* lib. III. de lib. arbitr. c. 4. *Sicut tu tua memoria non cogis facta esse, quae praeterierunt: sic Deus praescientia sua non cogit facienda, quae futura sunt.* Boëtius utitur hac ratiocinatione: *Non repugnat, aliquid esse futurum contingenter. Ergo non repugnat illud sciri, & per consequens scientia futuri contingentis non tollit ejus contingentiam.* Antecedens probatur, quia esse futurum contingenter duo tantum dicit, nempe futurum esse, & posse non esse. Sed haec duo inter se non pugnant, quia sicut multa possunt fieri, quae non fient, sic multa fient, quae possent non fieri, ergo multa contingenter fient. Quod autem contingenter futurum est, hoc vere futurum est, praesciri ergo potest. Omne enim quod verum est, scibile est. Ergo scientia non tollit contingentiam. Vid. loc. de Provid. §. 35. De reliquis quaestionibus, utpote 1) *An Deus omnia extra se cognoscat distincte?* 2) *An ea cognoscat per ideas?* 3) *An praescientiam habeat non*

entium? 4) *An praescientia Dei sit rerum causa?* 5) *An & quomodo Deus cognoscat maleculpa?* 6) *An praescientia Dei sit invariabilis?* in art. de provid. actum fuit, ac late de illa disputat comment. Thomas p. I. q. 14.

6. CCLVI. *Vsus practicas.* *Vsus practicus doctrinae de Dei omniscientia.*
I) *consolatorius* 1) *In adversis.* Deus est omniscius. Ergo videt nostras afflictiones, nostras angustias, nec videt solum, sed etiam miserationem tangitur, cum sit benignissimus pater noster. Psal. X. 14. *Vides, quoniam tu laborem & afflictionem consideras; tibi derelictus est pauper.* Ex. III. 7. dicit Jehova: *Vide afflictionem populi mei.* 2) *In periculis, Deus pariter* οὐρανός videt insidias ab hostibus ecclesiae & cuiusvis vere pio structas. Ergo non nimium animo angamur in periculis constituti. Psal. CXLII. 4. *Cum defecerit in me spiritus meus, & tu cognovisti semitam meam, in via qua ambulabam, absconderunt mihi laqueum.* 3) *In calumniis.* Deo nota est via justorum Psal. I. 6. Ergo si vel maxime expositi sint variis obprobriationibus & calumniis, erigant se hac consolatione, quod Deo cor ipsorum sit notum.

6. CCLVII. II) *Exhortatorius.* 1) *Ad vitandum peccatum.* Oculi Domini aperti sunt super omnes filios hominum, omnia nuda & aperta sunt oculis ejus, ergo caveamus a peccatis, quae non possunt in loco tam occulto perpetrari, ut effugiant ejus intuitum & conspectum. Thales interrogatus, *an facta hominum Deum laterent? ne cogitata quidem,* respondit, *ut non solum manus, sed etiam mentes puras habere vellemus, cum secatis cogitationibus nostris caeleste numen adesse credimus.* Valerius Maximus lib. VII. c. 2. Eccl. XXIII. 25. *Adulter secum ita cogitat, quis me videt? v. 26. Tenebrae & parietes occultant me, ut nemo videre queat? quem verear? v. 28. Nec cogitat, oculis Domini esse lucidiores sole, & videre omnia quae homines agunt, etiam in occultissimis angulis.* Job. XXXIV. 21. *Oculi Domini sunt super vias hominum & omnes gressus*

gressus eorum videt. v. 22. Non sunt tenebrae, & non est umbra mortis, ut abscondantur ibi, qui operantur iniquitatem. 2) Ad hypocrisim fugiendam. Omniscius Deus penitissimos atque occultissimos cordis recessus intuetur, cavenda igitur hypocrisis, malitiam cordis occultam externa honestatis facie obvelans. Jer. XVII. 9. 10. Pravum est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, & probans renes, qui do unicuique juxta viam suam, juxta fructum adinventionum suarum. 2) Ad iniquitatem Deo confitendam.

Psal. XXXII. 3. Quoniam tacui, inveteraverunt ossa &c. Prov. XXIV. 12. Qui ponderat corda, intelligit. Augustinus lib. X. conf. c. 2. Tibi Domine, cujus oculis nuda est abyssus humanae conscientiae, quid occultum esset in me, etiamsi nollem confiteri tibi? te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem, quod gemitus meus testis est displicere me tibi, tu refulges & places, & amaris & desideraris, ut erubescam de me, & abjiciam me, atque eligam te, & nec tibi, nec mihi placeam, nisi de te.

S E C T I O XIV.

DE DIVINA OMNISAPIENTIA.

§. CCLVIII.

De Dei sapientia.

Thesis. Deus est omniscius, ita quoque sapientissimus, imo ipsa sapientia. (*) 1) Sapientia Dei distinguitur ab omniscientia. Rom. XI. 34. 2) Omnisapientia est attributum essentialiter absolutum, omniscientia relativum. 3) Omnisapientia complectitur scientiam, artem, intelligentiam. 4) Omnisapientia a nobis concipitur per modum habitus, omniscientia per modum actus: ceterum sapientia Dei dupliciter dicitur: a) quae est a Deo: b) quae in Deo. Sapientia a Deo spectatur tum in mundi fabrica sapientissime exstructa: 1 Cor. I. 21. tum in doctrina caelesti divinitus revelata: Deut. IV. 6. cum primis vero in evangelio. 1 Cor. II. 7. Sapientia in Deo accipitur tum personaliter, qua ratione Filius Dei dicitur sapientia: Prov. VIII. 1. Matth. XI. 19. in quo omnes thesauri sapientiae & scientiae reconditi. Col. II. 3. Tum essentialiter, quatenus ut ipsa divina essentia est tribus deitatis personis communis. Quidam illud sic asserunt. Sapientia divina est vel κατ' ἐστίαν,

vel κατ' ἐπιφάνειαν. Illa consideratur vel absolute, vel relate.

§. CCLIX. Hæc essentialis De Dei sapientia.

Dei sapientia 1) non est aliquis habitus essentiae divinae superadditus, sicut sapientia humana, sed est ipsa Dei essentia: quod probatur tum essentiae divinae simplicitas, quæ identificat sibi realiter omnia, quæ sunt in ea, tum sapientiae aeternitas. Act. XV. 18. jam vero nihil est ab æterno, nisi divina essentia. Ratione nostri conceptus sapientia distinguitur ut principium agendi dirigens a voluntate, quæ est principium imperans & potentia, quæ est principium in actum & effectum exterioriorem procedens. 2) Non est successiva vel discurfiva ac ratiocinativa; sed simplicissima & perfectissima uno simplici intellectus actu omnia simul adprehendens. 3) Non est mutabilis, variabilis; oppositum recipiens, incremento & decremento obnoxia, sicut sapientia humana; sed simpliciter & absolute invariabilis ac sui semper similis, imo perpetuo eadem. 4) Non pendet a rebus extra Deum, nec aliunde est

(*) Sapientia Dei duas complectitur perfectiones: tam constituendi optimos actionum suarum fines, quam determinandi media finibus istis efficiendis convenientissima. Patet exinde, sapientiam Dei eam ejus omniscientia arcto vinculo connexam esse. Quum enim Deus sit omniscius, resque omnes ea-
Exeges. pars II.

rumque relationes ad se invicem perfectissime cognoscat, cognitum quoque habet atque perspectum, quænam media cuivis fini obtinendo sint aptissima, iisque commode & dextre utitur; quod potestrem prudentia Dei adpellari solet.

est petita, sed est ipsa Dei essentia principio & fine carens, ab æterno in æternum immota persistens. Ideo etiam non utitur speciebus intelligibilibus, ut sapientia humana, nec differt in ea actus secundus a primo; sed est simplicissimus & individuus actus. 5) Non est finita, sed prorsus infinita ac interminabilis non potentia solum, sed actu. 6) Non est otiosa & ἀργος, sed actiosa & operosa, Deus enim ab æterno sapientissimum fecit decretum de generis humani, quod in peccatum prolapsurum præviderat, redemptione per Filium mediatorem, in tempore sapientissime omnia condidit, regit, conservat, dirigit.

§. CCLX. Sapientiam Dei
Probatur Dei probat I) *scriptura*, idque 1)
sapientia. *adfirmative*, quando Deum sapi-
 cientem, & quidem *solum sapi-*
entem appellat Rom. XVI. 27. 1 Tim. I. 17. pu-
 ta essentialiter, inmutabiliter, a se ipso & per-
 fecte, Esaj. XL. 13. Rom. XI. 34. *magnum*
consilium Jer. XXXII. 19. Job. XII. 13. *cum ipso*
sapientia & fortitudo illi consilium & intelli-
gentia. Dan. II. 20. *sapientia & fortitudo ei.*
 2) *Negative*, quando sapientia ejus investigari
 posse negatur. Job. XI. 7. *num investigatione*
Deum inuenies? Psal. CXLVII. 5. *sapientiae*
ejus non est numerus. Esaj. XL. 28. *Deus se-*
culi Dominus, non est investigatio לְתַבְּנָהּ *in-*
telligentiae ejus Psalm. CXXXIX. 18. Item
 quando alterius consilio indigere negatur. Es. XL.
 13. *Quis instruxit spiritum Domini, & vir*
consilium ejus scire fecit eum v. 14. *cum quo*
consiliatus est, & instruxit eum, & docuit
eum in semita judicium, & erudivit eum scien-
tia, & viam intelligentiarum scire fecit eum.
 Rom. XI. 34. 1 Corinth. II. 16. 3) *symboli-*

ce, quando sapientia divina imperscrutabili ab-
 yssso confertur. Psal. XXXVI. 7. *Judicia Domini*
 רַחֲמֵי אַבְיִסִים *abyssus multa* sive magna, id est,
 sapientia & justitia Dei, quam in gubernatione
 mundi & exercendis adversus impios judiciis
 suis exserit, est imperscrutabilis. Psalm. XCII. 6.
Quam magnificata sunt opera tua, Domine,
valde profundae sunt cogitationes tuae! Rom.
 XI. 33. *O profunditatem divitiarum & sapien-*
tiae & cognitionis Dei, quam incomprehen-
sibilia sunt judicia Dei, & impervestigabiles
viae ejus! 1 Cor. II. 10. *Spiritus omnia scru-*
tatur, etiam profunda Dei. 4) *Effectively*, quan-
 do in operibus ad extra sapientia divina se exse-
 rere dicitur. Psal. CIV. 24. *Quam multiplicata*
sunt opera tua Domine! omnia in sapientia
 בְּחָכְמָה *fecisti.* Psal. CXXXVI. 5. *fecisti caelos*
 בְּתַבְּנִיהָ *in intelligentia.* Prov. III. 19. *Dominus*
 בְּחָכְמָה *in sapientia fundavit terram, stabili-*
 vit caelos בְּתַבְּנִיהָ *in intelligentia.* v. 20. *in-*
scientia ejus בְּרַעְיוֹ *abyssi ruptae sunt.* Prov. VIII.
 30. inquit sapientia: *Cum fundaret Deus ter-*
ram, eram apud eum אִתּוֹ *nutritus, & χηρὸς.*
 Jerem. X. 12. *Deus est, qui fecit terram in po-*
tentia, & stabilivit orbem in sapientia sua,
& in intelligentia sua extendit calos. Cum-
 primis vero in opere redemptionis considerata
 nobis proponitur divina sapientia. 1 Cor. II. 7.
 Ephes. I. 8. &c. II) *Ratio* ab effectis. Elucet
 divina sapientia in dispositione totius universi,
 in ordinatione partium, in conformatione hu-
 mani corporis. Conf. Galenum lib. III. (*)
 de usu partium corporis humani cap. 10. Ab
 ipso est omnis hominum sapientia, utique
 ergo etiam ipse sapiens, imo omnisapiens est
 & ipsa sapientia. Vid. loc. §. 160. III) *Patrum*
dicta

(*) Incomparabile est hocce GALENI opus, lectu-
 que dignissimum. In eo enim magna sollertia ar-
 tificium conditoris divini in corpore nostro singu-
 lisque ejus membris inquirat & explicat, solida-
 que exinde nectit argumenta, Epicuro aliisque so-
 phistis opposita. Compendium operis hujus latine
 edidit SEB. MEYERVS, medicus Friburgensis,
 hoc titulo: *Augustae laudes divinae majestatis, cunctis*
penfanda mortalibus a CXXXIX. miraculis in homi-

ne, & divinis Galeni de usu partium libris XVII. se-
lecta. Friburgi Brisgovia MDCXXVII. 12. Præ-
 clare de eodem argumento commentati sunt ex pa-
 tribus LACTANTIUS, CHRYSOSTOMVS,
 GREGORIUS NYSSENVS, BASILIUS, THEO-
 DORETVS, alique, laudati a FABRICIO in *de-*
lectu argumentorum & syllabo scriptorum de veris.
rel. christian. cap. II. append. II. §. 3. p. 145. seqq.

diffa. Augustinus lib. III. contra Maxim. cap. 13. *Deus propterea solus sapiens dicitur, quia solus secundum substantiam suam sapiens est, non secundum accidentem vel accedentem participationem sapientiae, sicut sapiens est quaecunque rationalis creatura.* lib. LXXXIII. qq. q. 16. *Omnium, quae sunt, causa est Deus. Qui autem omnium rerum causa est, etiam sapientiae suae causa est. Nec unquam Deus sine sapientia sua, igitur sempiternae suae sapientiae causa est sempiterna, nec tempore prior est, quam sua sapientia.* Ambrosius lib. I. de interpellat. cap. 9. *Non tibi licet scire, o homo, alta sapientiae, ideo tibi scriptum: noli altum sapere, sed time. Quid curiose quaeris investigare, quod tibi non expedit scire, nec datur cognoscere? &c. Imperatoris hujus in terris non licet tibi scire consilia, & vis scire divina? non licet tibi curiosus investigare, quae in terra gerantur, & curiosus requiris, quid supra caelum agatur &c. Abyssum scire non potes, abyssum non potes comprehendere, quomodo altitudinem sapientiae comprehendes?*

§. CCLXI. *Antithesis.* Sapientiam Dei labefactat 1) *Vorstinus*, quando in lib. de Deo p. 441. *veram & proprie dictam spem* sive expectationem Deo tribui posse statuit, & addit: *Quod de spe sive expectatione diximus, idem suo modo de operatione seu desiderio Dei statuendum.* p. 451. *Quatenus & quo sensu spes in Deum cadit, eatenus & eodem sensu metus seu timor eidem tribui potest.* (Atqui ne quidem cum humana sapientia ad *ἀνὴν* perducta spes incerta & anxius timor probe conveniunt. Qui sperat, habet aliquem superiorem & potentiorum, qui possit praestare id, quod speratur. At Deus nullum habet superiorem. Qui sperat, ille aliquid futurum sperat. At Deo nihil est futurum, sed omnia praesentia. Timor & tristitia versantur circa malum proprium, timor circa futurum, tristitia circa praesens, sed Deus non habet malum proprium, sive praesens, sive futurum. Quamvis vero Deo displiceat malum nostrum, tamen illud non adprehendit ut proprium, ac propinde nec timor, nec tristitia per illud in eo genera-

tur). II) *Calviniani*, dum humanas ratiocinationes divinae sapientiae praeferrunt, ac rationi in divinis mysteriis iudicium deferunt. Vid. disp. V. de glor. Dei §. 32. 33. III) *Photiniani*, dum in summis fidei mysteriis ratiocinationes humanas contra literam scripturae urgent, ac negant quicquam credendum, quod rationi adverteretur. Vid. disp. X. de glor. Dei §. 12. 13. 14. 15. IV) *Pontificii*, dum 1) scripturam obscuritatis arguunt: 2) ratiocinationes humanas divinis institutis ac doctrinae in verbo traditae praeferrunt. Vid. disp. I. de glor. Dei §. 43. 44. 45.

§. CCLXII. Quæritur: I) *An Quæstiones de Deo proprie competat sapientia? Dei sapientia.* Quidam statuunt, sapientiam, prudentiam, intelligentiam &c. Deo non competere *proprie*, cum non utatur ratiocinatione, discursu ac consultatione; existimant igitur Deo tribui talia *metonymice*, quia alios faciat sapere & intelligere, ac *metaphorice*, quia talia faciat, quæ homo vera sapientia præditus solet præstare. At removendæ omnes imperfectiones a sapientia & prudentia humana, atque id, quod remanet purum & perfectum, vere & proprie Deotribuendum. Decernit & agit omnia ex consilio voluntatis suae. Ephes. I. 11. Quod est omnino sapientissimum, ordinat omnia sapientissime, agit proposito certo fine; ergo si vel principia, vel media, vel fines actionum spectentur, prudentia & sapientia proprie Deo competere intelligitur.

§. CCLXIII. Quæritur: II) *An sapientia divina ulli rei creatae competat?* Negant Calviniani, ut realem idiomatum divinorum communicationem carni Christi factam impugnent. Contra eos sic concludimus. Qui est *πληρὸς σοφίας*, & spiritum sapientiae & scientiae accepit non ad mensuram, & in quo omnes thesauri sapientiae & scientiae sunt reconditi, illi vere & realiter competit omnis sapientia. Christus secundum humanam naturam est *πληρὸς σοφίας* Luc. II. 40. & spiritum sapientiae ac scientiae accepit non ad mensuram Esaj. XI. 2. Joh. III. 34. & in ipso reconditi sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae Col. II. 3. Ergo. Pola-

nus lib. II. syst. cap. 18. excipit. 1) *Quod verum Deum discernit a creaturis & falsis diis, id nequaquam reali transfusione humanae Christi naturae esse communicatum. Iam vero talis est omniscientia & omnisapientia divina. Resp. aliud est physica transfusio e subiecto in subiectum, aliud personalis communicatio.* 2) *A persona ad naturam non esse procedendum. Resp. quicquid personae tribuitur, id secundum alterutram vel utramque naturam illi tribuitur. In tempore participem fieri divinae sapientiae non secundum utramque, nec secundum divinam naturam Christo competit. Ergo secundum humanam.* 3) *Sensum dicti apostolici esse, quod omnis vera & salutaris Christi cognitio non, nisi a solo Christo, petenda sit. Resp. vera haec est explicatio, sed non plena. Apostolus enim coniungit causam huius rei, ideo a solo Christo omnis divina sapientia petenda, quia in ipso tota plenitudo deitatis, & sic etiam divinae sapientiae habitat. Ecce vero omniscientiam & omnisapientiam Christo homini, secundo Adamo, derogant, cum ipsorum assecla Rod. Gualtherus hom. III. in evangelio dominic. Oculi, primum hominem omniscium a Deo creatum statuat? Quæritur: III) An sapientiae divinae adversetur, quod leges forenses a Deo ipso promulgatas in veteri testamento abrogatas statuimus? Adfirmant quidam ex Calvinianis, contrarium ostendimus in tract. de legib. cerem. §. 39. disp. IX. de glor. Dei §. 11.*

Usus practicus doctrinae de Dei sapientia.

§. CCLXIV. *Usus practicus.*

I) *Consolatorius in adversis & periculis.* Deus est sapientissimus, ergo novit viam. ac modum, nos

liberandi, quamvis nobis id videatur *adversum*. II) *Exhortatorius.* 1) *ad temeritatem nostram coercendam.* Deus est ipsa sapientia, ergo de ipsius verbis & operibus reverenter cogitemus, exclamantes cum Davide Psal. CXXXIX. 17. *Quam pretiosae mihi fuerunt cogitationes tuae, Deus, quam invaluerunt summae earum!* & 18. *Si dinumerare eas velim, prae arena multiplicabuntur.* 2) *Ad fiduciam in precibus concipiendam.* Deus est sapientissimus, ergo non praescribamus ei modum, quo in adversis nobis auxiliari debeat, sed, de exauditione certi, modum auxilii ipsius sapientiae permittamus. Judith. VIII. 10. & seqq. 3) *Ad sapientiam a Deo petendam.* Deus est indeficiens fons omnis sapientiae, ab ipso igitur petenda est omnis sapientia. Jac. I. 5. *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter.* Psal. XCIV. 10. *ipse docet hominem omnem scientiam.* 4) *Ad laudem divinae sapientiae, in omnibus Dei operibus relucens, extollendam.* Expeditissima via ad Deum cognoscendum est, pie meditari opera ipsius, quam mirabili & stupenda sapientia omnia in caelo & terra fecerit, quam sapienti consilio opus redemptionis decreverit ac perfecerit, quanta in gubernatione totius universi, cum primis vero ecclesiae eluceat sapientia &c. Haec meditatio in nobis efficit, ut dicamus cum Davide Psal. CXXXIX. 14. *Confitebor tibi, Domine, eo quod terribilibus multis mirificatus sum mirabilibus operibus tuis, & anima mea cognoscit valde, & cum Paulo Rom. XVI. 27. Soli sapienti Deo gloria per Iesum Christum in saecula, Amen.*

SECTIO XV.

DE DIVINA VOLUNTATE ET AGENDI LIBERTATE (*).

§. CCLXV.

Deus est agens liberrimum.

Thesis. *Deus est essentia liberrime agens.* Vt Deo tribuitur intellectus, ita quoque vo-

luntas, quae est libere agendi facultas & principium actionum imperans. Quando autem Deo tribuitur voluntas, non intelligitur facultas quaedam

(*) Conf. de hoc argumento rom. I. loc. III. cap. XX. p. 159. seqq.

dam volendi ab ipsa Dei essentia *realiter* distincta, quæ per actum volendi, quem volitionem vocant, itidem distinctum ab essentia sese exserat; sed voluntas Dei est ipsa Dei essentia vel Deus volens. Ut enim Deus non intelligit per aliquid essentia suæ superadditum, sed per se ipsum, ac per suam essentiam: ita quoque non vult per aliquid essentia suæ superadditum, sed per se ipsum. Nos autem distincte consideramus voluntatem divinam ab ipsius essentia propter intellectus nostri infirmitatem. Cum ergo voluntas Dei sit ipsa Dei essentia, ex eo consequitur, ut Deus 1) est iustissimus & ipsa iustitia: 2) est optimus & ipsa bonitas: 3) est immutabilis: 4) nullam habet causam efficientem, sed est omnium rerum causa: 5) est merus & purus actus: ita quoque divinam voluntatem. 1) esse semper iustam, imo omnis iustitiæ regulam, adeo, ut, quicquid Deus vult, eo ipso, quod vult, sit iustum: 2) esse semper optimam, imo omnis bonitatis regulam, adeo, ut, quicquid Deus vult, eo ipso, quod vult, sit bonum: 3) esse immutabilem & invariabilem; Deus enim ut uno, indiviso ac simplicissimo actu intelligit, ita quoque uno, indiviso ac simplici actu vult, nec mutatur ejus voluntas novis volitionis actibus: 4) nullam habere causam efficientem extra se, sed esse omnium rerum causam: 5) non esse otiosam & inefficacem, sed operosam & actuosam, adeo, ut, quicquid vult, eo ipso, quia vult & quomodo vult, statim fiat. Vide loc. §. 163.

§. CCLXVI. Voluntatem illam

*Probat
agendi libertas
in Deo.*

ac libere agendi facultatem Deo competere probat 1) *scriptura*, idque 1) *affirmative*, quando Deo tribuit voluntatem, Genes.

II. 5. *Dei voluntate huc missus sum.* 2) *Negative*, quando voluntati divinæ resisti posse negat: Rom. IX. 19. quando aliquem superiorem Deo esse negat, a quo cogi possit, ut aliter velit ac velle debeat. Matth. XX. 15. Job. IX. 12. *Quis dicere potest: cur ita facis?* 3) *Effective*, quando Deus omnia libere agere asserit. Ps. CXV. 3. *Dominus noster in cælo est, quæcumque voluit, fecit in cælo, terra, mari &*

omnibus abyssis. 1 Cor. XII. 11. *Distribuit bona sua, prout vult.* Jac. I. 18. *voluntarie nos genuit verbo veritatis.* II) *Ratio*, 1) a *divina sapientia*. Omnis natura intelligens & sapiens est voluntate prædita. At Deus est natura intelligens. 2) A *perfectiōe*. Ens libere agendi facultate præditum perfectius est eo, quod tali facultate destitutum. At Deus est ens summum & perfectissimum. 3) A *divina beatitudine*. Qui vere beatus, hic liber est & actionum suarum dominus, nemini obstrictus. Sed Deus vere beatus. Vide loc. §. 165. III) Adde *patrum dicta*. Augustinus lib. XII. conf. cap. 15. *Voluntas Dei non est extra ejus essentiam, unde non eum modo velle hoc, modo velle illud; sed semel & simul & semper velle omnia, quæ vult, non iterum & iterum; neque nunc ista, nunc illa, nec velle postea, quod nolebat, aut nollet, quod prius volebat, quia talis voluntas mutabilis est, & omne mutabile æternum non est.* Dantescenus lib. II. orth. fid. cap. 22. *χρὴ γινώσκων, ὅτι ἐπὶ Θεῷ βέλουσιν μὲν λέγομεν, προαίρεσιν δὲ κυρίως ἔ λέγομεν. ἔ γὰρ βέλνεται Θεός, ἀγνοίας γὰρ ἐστὶ τὸ βέλνεται.*

§. CCLXVII. Antequam ad antithesin descendamus, examinanda erunt variae divisiones voluntatis divinæ. Una est Dei voluntas, sed variis modis distinguitur, tum propter rerum, quas vult, genera diversa: tum propter diversos modos, quibus videtur velle, ea quæ vult. I) Voluntas Dei a

*Distinctiones
voluntatis di-
vinæ.*

1. *in essentiali
& personali.*

Polano lib. II. syst. cap. 19. dicitur alia *essentialis*, alia *personalis*. *Essentialem* voluntatem dicit esse essentialem ejus proprietatem, per quam vult bonum ut finem, & ad bonum omnia ab omni æternitate a se ipso & independententer uno constantique actu. *Personalem* voluntatem dicit esse quidem numero unam in essentia; sed duobus modis considerari in persona communiter secundum essentiam, singulariter secundum personam & relationem ad *intra*: quo refert dicta scripturæ; in quibus de voluntate Patris sive Christus loquitur. At propter personarum

Trinitatem in divinis non est statuenda triplex voluntas; sed ut trium illarum personarum est una, indivisa & simplicissima essentia, ita quoque una, indivisa & simplicissima voluntas. Vt Nazianzenus dicit: *id quod agit in divinis, esse unam communem tribus essentiam*; sic recte dicimus, id, quod vult, esse unam & communem tribus voluntatem. Damascenus dict. lib. II. ἡ γνώμη συνδιαίρεται ταῖς ὑποστάσεσι, πλὴν τῆς ἀγίας καὶ ἀπλῆς καὶ ἀσυνδέτου καὶ ἀδιαίρετου θεότητος· ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἅπαν διαιρεμένων, διζαμένων, εἰδὲ τὸ θελητὸν διαίρεται, καὶ μὲν ἐπειδὴ μία φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις, ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιάσπτοι εἰσιν, ἐν καὶ τὸ θελητὸν, καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Sententia dividitur cum hypostasibus, ipsisque suppositis, nisi in sancta & simplici & incomposita & indivisibili Deitate. Ibi enim hypostasem non omnino divisarum & differentium, neque voluntas dirimitur, & ibi, quia una natura, una quoque est naturalis voluntas. Quia igitur hypostases inseparabiles sunt, una voluntas & unus motus est trium hypostasem. Dicta, in quibus Christus voluntatem Patris coelestis a sua distinguit, vel de humana ejus voluntate accipienda sunt, vel de objecto voluntatis τῷ θελητικῷ, non autem θελητικῷ vel θέλῃσει.

§. CCLXVIII. II) Voluntas alia signi, alia beneplaciti. Hac distinctione & Scholastici & Calviniani utuntur, sed sensu diverso.

Scholastici voluntatem signi definiunt effectum Dei, quando ipse foras progreditur, nobiscum agens per aliquod involutum, vel per externas res, quas possumus apprehendere, ut sunt verbum & sacramenta ab ipso instituta. Voluntatem beneplaciti vocant essentialem Dei voluntatem seu nudam majestatem divinam, quae est ipse Deus. Lombardus I. sent. dist. 45. Suarez. in comm. super primam Thomae lib. III. de attrib. div. cap. 2. p. 148. Voluntas beneplaciti est internus actus divinae voluntatis, quo aliquid vult; voluntas signi non est internus actus, sed externum signum

divinae voluntatis, quo significat, se aliquid velle. Talia signa numerant quinque: praeceptum, prohibitionem, permissionem, consilium, operationem, unde versiculus:

Praecipit ac prohibet, permittit, consulit, implet.

Hoc Scholasticorum sensu Lutherus tom. VI. Witeb. pag. 98. in corn. cap. 6. Genes. distinctionem illam repetit atque adprobat: Nos (inquit) in nov. test. habemus baptismam, cenam Domini, absolutionem & ministerium verbi: haec sunt, ut Scholastici vocarunt, voluntas signi, in quae intueundum est, cum Dei voluntatem scire volumus: alia est voluntas beneplaciti, substantialis Dei voluntas seu nuda ipsius majestas, quae est Deus, ab hac removendi sunt oculi. Calviniani ea distinctione abutuntur, dum ad unum idemque objectum contrario modo se habere signi ac beneplaciti voluntatem statuunt, unde voluntatem signi voluntati beneplaciti repugnare asserunt. Beza p. II. resp. ad act. Coll. p. 173. Piscator contra Schaffm. th. 76. At hac ratione 1) duas contradictorias voluntates in Deo statuunt, quod simplicissimae ipsius naturae & immutabili veritati repugnat. 2) Scholasticam illam distinctionem in peregrinum sensum detorquent. Scholastici enim dicunt, omnem voluntatem signi esse etiam voluntatem beneplaciti, non quidem semper respectu ejus, quod nos primo aspectu concipimus, sed tamen respectu ejus, quod Deus revera intendit: ipsi vero voluntatem signi & voluntatem beneplaciti sibi invicem opponunt. 3) Voluntatem signi vel nihil vel falsum signantem ac significantem introducunt. Voluntas signi ideo sic dicitur, quia aliquid signat, & est signum voluntatis in Deo. Illud ergo, quod signat, aut consentiet cum voluntate signi, aut non consentiet. Si prius, sequetur, quod Deus vult voluntate signi, illud etiam ipsum velle voluntate beneplaciti. Si posterius, falso significabit, & falsum signum erit. 4) Deo hypocrisin & simulationem tribuunt. 5) A propriis gregalibus discedunt. Remonstrantes in Belgio hanc distinctionem penitus rejiciunt. Danzeus in operib. p. 1293. ibidem eam improbat ac docet, perperam vocari voluntatem

sem beneplaciti, quæ nobis ignota est, cum, quæ in verbo patefacta, sit *Θελουσα ὑποταγεσθαι καὶ ὑπερεσθαι*. Maccovius disp. II. *Voluntas signi non est voluntas Dei, sed effectus ejus potius*. Item: *non potest dici, Deum velle omnibus & singulis salutem voluntate signi, sed ideo reprobis offert, ut reddantur inexcusabiles*. Vide loc. de provid. §. 113. de prædest. §. 130. disp. VI. de glor. Dei §. 3.

§. CCLXIX. III) Voluntas alia
3. in arcanam arcanam, alia revelata. De reve-
& revelatam. lata vid. Joh. VI. 40. Eph. I. 13.
de occulta sive arcana, vid. Psal.

XXXVI. 7. Rom. XI. 33. Calviniani itidem sensu pessimo hac distinctione utantur; opponunt enim sibi invicem *arcanam & revelatam* voluntatem, ac Deum in negotio salutis contrarium illius velle interius, quod in verbo se velle manifestavit exterius, impie asserunt Calvinus lib. I. inst. cap. 17. §. 2. lib. III. cap. 20. §. 43. Beza p. II. resp. ad act. coll. p. 173. &c. Nos facile concedimus, judicia Domini esse abyssum multam, ac cum apostolo dicimus Rom. XI. 33. *τὰ κρίματα Θεοῦ ἵνα ἀνεξετάσθη καὶ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἀνεξιχνίασται*. Sed in illis, quæ negotium salutis concernunt, voluntatem quandam arcanam a revelata in verbo non solum diversam, sed eidem etiam adversam statuendam esse, totis viribus negamus, imo id ipsum impium ac blasphemum esse pronunciamus. Vid. disp. VI. de glor. Dei. §. 1. & seqq.

§. CCLXX. IV) Voluntas alia
4. in absolutam & conditionalem. absoluta, alia conditionalis. Voluntas absoluta est, qua quædam vult simpliciter & absolute circa ullam conditionem, quæ est, aut futura est in creaturis. Conditionalis est, qua Deus quædam vult cum adjuncta conditione. Piscator in not. ad Vorstii de Deo tract. ad pag. 58. not. IV. Hanc distinctionem repudiat Maccovius disp. III. *Conditionata voluntas Dei nulla est, sed necessaria illa est ad dicta scripturas recte explicanda*. De voluntate Dei absoluta dicitur Esaj. XLVI. 10. *Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet*. Rom. IX. 19. *Voluntati ejus quis resistet?* Judith XVI. 16.

Non est, qui tuas resistere possit voluntati. Hæc ergo Dei voluntas semper impletur. Sed de voluntate conditionali dicitur Matth. XXIII. 37. *volo vos congregare & nolulistis*. Luc. VII. 30. Pharisei & legis periti spreverunt consilium Dei adversus seipsos. Actor. VII. 51. *Vos semper resistitis Spiritui sancto*. Polanus lib. II. syst. cap. 19. distinctionem admittit, sed pessime applicat. *Absoluta voluntate*, dicit, *Deum velle servari solos electos ad vitam æternam, conditionali voluntate velle omnes etiam reprobos servari, nempe si faciant omnia, quæ in lege non mandat, aut si in Christum credant*. At Deus non vult absoluta voluntate solos electos servari sensu eo, quo Polanus asserit, quasi scilicet absoluto quodam decreto; absque ullo ad fidei perseverantiam intuitu eos ad salutem elegerit. Nec conditionata tantum voluntate vult omnes servari sensu eo, quo Polanus asserit, quasi scilicet *ἀδυναμία* illius conditionis requisita causam habeat in Deo, non in homine. Quod enim reprobi non credunt in Christum, ejus rei causam Calviniani arcessunt ab absoluto reprobationis decreto, qua a salute & mediis salutis reprobos absoluto odio excluderit. Contra vero pronunciat scriptura Deum velle & serio velle omnes salvari, & ad veritatis agnitionem venire. 1 Tim. II. 4. Vtrumque igitur vult, & conversionem reprobos, & eorum salutem: unde etiam media conversionis & fidei illis offert, per quæ vult esse in cordibus eorum efficax, nisi Spiritui sancto resistent.

§. CCLXXI. V) Voluntas alia
5. in antecedentem & consequentem. antecedens, alia consequens. Calviniani hanc distinctionem rejiciunt, Maccovius disp. IV. 1) Dum vult omnes salvos fieri, aut præscit se hoc non assecuturum, aut non. Si non, ergo non est omniscius. Si ita, ergo non vult. 2) Statuuntur in Deo contrariæ voluntates. 3) Ponit nostræ salutis causas in nobis, sed approbatur & probatur a Chrysostomo hom. I. in epist. ad Ephes. ubi illam vocat, *primam*, hanc *secundam*, Damasceno lib. II. orth. fid. cap. 29. lib. I. contra hæres. Manich. pag. 563. ubi

ubi illud vocat *θέλημα προηγούμενον*, hoc vero *επόμενον*, Anselmo. qui in lib. de volunt. illam vocat *voluntatem misericordiae*, hanc *justitiae*, imo ab Huberto Sturmio in lib. de praedest. pag. 181. & Polano lib. II. syst. cap. 19. *Antecedens voluntas est*, qua Deus, ut benignissimus pater, omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. *Consequens voluntas est*, qua Deus, ut iustissimus iudex, finaliter impenitentes & incredulos vult damnari. Comp. theol. veritat. libr. I. c. 30. *Voluntate prima Deus vult hominem salvum fieri, in quantum homo est; voluntate autem secunda non vult iustum hominem reprobum, in quantum ipse talis est.* Fundamentum igitur habet hęc distinctio in mirabili temperamento justitiae & misericordiae divinae, quod brevibus, sed emphaticis verbis exprimit Tertullianus lib. I. de resur. carnis. *Deus de suo optimus, de nostro iustus.* Maccovius disp. I. pervertit nostram sententiam. *Statuant*, (inquit) *Deum ab aeterno, cum praevidisset genus humanum lapsurum, miserum esse omnium, & decrevisse Christum in mundum mittere, ut, quicumque in eum crederent, non perirent &c. Sed postea tamen praevidisse, aliquos, imo majorem partem hominum, Christum rejecturos, proinde etiam voluntatem hanc immutasse & decrevisse, saltem illis vitam dare, qui in Christum essent credituri, & in fide hac perseveraturi.* Hinc ergo deducunt distinctionem voluntatis divinae in antecedentem & consequentem. At nemo nostrum mutationem voluntatis in Deo statuit, sed consequentem voluntatem antecedenti subordinatam esse dicimus. Declarari potest hęc distinctio variis exemplis. 1) *Patris*, qui ex aequo omnibus liberis favet, & omnes vult haeredes suorum bonorum fieri, sed praefracte contumaces & degeneres ab hereditate excludit. 2) *Magistratus*, qui vult omnes subditos esse salvos & incolumes, sed si qui enormibus sceleribus societatem civilem turbant, illos vult e medio sublato. 3) *Hortulani*, qui omnes furculos curat, & ut adolescant, sedulo laborat, si qui vero exarefcunt, eos excindit. 4) *Medici*, qui omnibus peste infectis offert preciosam medicinam, & eo-

rum expetit sanitatem, si qui vero oblata media aspernantur, illos sua culpa interire patitur. 5) *Figuli*, qui ex omni massa formare cupit vasculum aliquod utile, si quod vero integ. manus ejus corrumpitur, illud projicit. 6) *Ministri verbi*, qui omnium auditorum salutem quaerit, si qui vero in peccatis contumaciter pergunt, illos tantum tradit. 7) *Patrisfamilias*, parantis coenam magnam & serio volentis, ut omnes compareant, ac ipsius bonis perfruantur, sed eorum, qui hanc vocationem respuunt ac venire renuunt, exclusionem decernentis. Vid. loc. de elect. §. 75. & seqq.

§. CCLXXII. VI) Voluntas alia efficax, alia inefficax. Augustinus in enchir. cap. C. *efficacem seu invictam & omnipotentissimam Dei voluntatem* vocat eam, qua statuit, bene agentes remunerare, & peccantes punire, quam semper impleri asserit. *Inefficacem* vocat, qua vult, omnes bene vivere, & neminem peccare. Calviniani hanc distinctionem pessime applicant. Causam enim illius, ut sic loquar, inefficaciae, quod non omnes in Christum credunt, pie vivunt, & salutem consequuntur, quaerunt in absoluto reprobationis decreto, cum in hominum vicio unice sit quaerenda.

§. CCLXXIII. VII) Voluntas Dei alia erga nos, quam vult facere de nobis & aliis creaturis, alia, quam vult fieri a nobis, patet facta in verbo. Augustinus d. l. *Voluntas Dei semper impletur, aut de nobis aut a nobis. De nobis impletur, sed non implemus eam, quando peccamus. A nobis impletur, quando bonum facimus. Sed de homine semper Deus implet voluntatem suam, quia nihil facit homo, de quo Deus non operatur, quod vult. Non enim vult Deus, ut homo peccet, si autem peccaverit, poenitenti vult parcere, ut vivat: in peccatis vero perseverantem vult punire, ut justitiae potentiam contumax non evadat.*

§. CCLXXIV.

§. in legalem & evangelicam.

§. CCLXXIV. VIII) Voluntas Dei revelata alia *legalis*, alia *evangelica*. Legalis est, quæ in lege morali revelatur, cujus summa proponitur in decalogo. Evangelica est, quæ in evangelio revelatur, cujus summa proponitur Joh. III. 16. de qua distinctione alibi plenius agitur.

§. in efficiens & permittens.

§. CCLXXV. IX) Alia voluntas Dei *efficiens*, alia *permittens*. Voluntas *efficiens* est, secundum quam Deus efficit tantum bona, sive per se, sive per alios. Ephes. I. 11. Tertullianus in exhort. ad castit. vocat *voluntatem puram, majorem, potiore*. Voluntas *permittens* est, qua Deus permittit, a creaturis fieri malum, nec impedit illud, cum impedire possit. Tertullianus vocat *voluntatem indulgentiae & minoris*, aliis dicitur *voluntas permissiva*. Improbamus ergo, quod scribit Danæus in ench. Augustini p. 878. in vol. *Illa, quæ reprobis & impii agunt, Deus fieri vult non voluntate tantum permissiva, sed effectiva, nec tantum, ut alii volunt, voluntate sequente, sed & antecedente, ut ipsorum improborum ortum & mundi creationem*. Sed accurate notandum, Deum quidem non coacte, sed libere permittere peccatum; quia scilicet novit ex eo elicere bonum, atque hoc sensu voluntariam permissionem, sive permissivam voluntatem circa peccatum concedi posse; interim tamen peccatum ipsum, quatenus tale, non velle, nec adprobare, nec ad illud impellere, proinde voluntas & permissio ad diversa referuntur objecta, permissio refertur ad ipsum peccatum, voluntas ad finem utilem, quem pro sua sententia ex illo novit elicere. Inde est, quod nostrates dicunt: Peccata non fieri simpliciter *Deo volente* vel *invito*: nemo enim Deum potest cogere, nec quidquam Deo impediante & repugnante potest fieri, nec tamen fieri *Deo simpliciter volente*, quia Deus non vult, nec adprobat peccatum; sed fieri *Deo non volente*, ea vero inter nolens & non volens est differentia, quod illud habet *privationem voluntatis & Exeges. pars II.*

principii activi una cum repugnantia & actione contraria, hoc autem tantum habet *ignomiam illam absque violenta reluctatione*. Vide Lombardum I. sentent. dist. 45. Ne quis igitur hac distinctione ad labefactandam orthodoxiam de causa peccati abutatur, ideo malumus sic loqui: Deus quædam vult, ut bona, quædam permittit, ut mala. Macovius disp. IX. *Distinctio inter voluntatem Dei permissivam & effectivam est bona, nec enim Deus omne, quod vult, efficit, sed quædam fieri permittit, ut peccatum*. Sed male adplicat. Paulo post enim conatur probare, *Deum velle voluntate permissiva non permissionem, sed ipsum peccatum, tribus argumentis: 1) sine quo Dominus non poterat justitiam suam punientem declarare & misericordiam, illud ipsum decrevit & voluit, scilicet voluntate permissiva. At sine peccato non poterat hoc facere. 2) Quaecunque Deus præscit fore, illa voluit & decrevit. At peccatum præscit fore. Ergo peccatum voluit & decrevit. 3) Aut Deus peccatum voluit, aut noluit, aut neque noluit neque voluit. Non potest dici noluisse, quia, illo nolente, nihil fit. Non potest dici, nec noluisse, nec voluisse, quia quæ neque vult, neque non vult, illa non curat, ergo extra providentiam Dei peccatum esset. Ergo voluit. Sed duo prima argumenta falsis nituntur hypothesebus; ad tertium jamdum responsum.*

§. CCLXXVI. X) Deus quædam vult *ex necessitate naturæ*, quædam *libere*. Ex *necessitate naturæ* vult, quæ de se ipso vult, nulla re five extra five intra se permotus, hoc modo vult se ipsum, suam bonitatem & gloriam. *Libere* vult, quæ de creaturis vult secundum beneplacitum voluntatis suæ, quæ poterat & velle & nolle, vult autem ea sine ulla necessitate, præterquam hypotheseos, quæ est propriæ immutabilitatis. Thomas lib. I. contr. gent. cap. 83. *Deus non necessario vult, quicquid vult, posito autem, quod aliquid velit, est necessarium, quia voluntas Dei est immutabilis.*

§. CCLXXVII. *Antithesis. Orthodoxiam hanc labefactat I) Vor-*
Bb *fusus,*

Ansibefis.

fius. 1) quando in apol. exeg. cap. X. pag. 41. aliquid esse in Deo, asserit, quod non sit Deus, cum essentia Dei simpliciter & absolute sit necessaria, decreta vero sunt libera ac contingentia. pag. 42. Nisi verum ac reale discrimen inter essentiam & voluntatem Dei in ipso Deo statuatur, nullam arbitrii libertatem Deo resignui. in lib. de attrib. div. pag. 207. decreta Dei, dicit, esse quaedam accidentia ab ipsius substantia longe diversa. Resp. actus voluntatis, quo Deus aliquid circa creaturas libere decernit, dupliciter consideratur, absolute & relate, ad intra & ad extra, respectu principii & effectus. Priori modo consideratus est ipsa Dei essentia; ut enim scientia Dei est ipsa Dei essentia, cum Deus cognoscat per se ipsum: sic voluntas Dei est ipsa Dei essentia, cum Deus velit per se ipsum. Posteriori modo consideratus voluntatis actus respectu diversorum objectorum distinguitur absque ulla divinæ essentiae mutatione vel multiplicatione. Decreta Dei considerantur a) *objective*, & sic sunt varia & multiplicia, quia objecta sunt varia; b) *active*, & sic non sunt multa & varia, quia voluntas decretoria seu actus decernens substantialis in Deo non est multiplex, sed unicus. Scholastici dicunt, in decreto Dei libero tria esse spectanda. a) *Essentiam Dei per modum actionis vitalis significatam*, quæ est simpliciter necessaria, & necessario terminatur ad increatam Dei bonitatem. b) *Terminationem illius essentiae ad creaturas producendas & gubernandas*, quæ est simpliciter libera. c) *Relationem rationis ex illa terminatione resultantem*, quæ est partim necessaria, partim libera; necessario enim resultat posita terminatione, potest tamen non resultare, si non præcedat terminatio. 2) Negat, Dei decreta esse simpliciter æterna in tract. de Deo pag. 27. *Libera Dei decreta ante mundi creationem sunt producta.* Pag. 207. *haec eadem decreta non sunt simpliciter æterna.* Rationem affert eam: *Omnis causa libera antecedit suum effectum ordine temporis seu durationis.* Nam libera actio voluntatis necessario præsupponit deliberationem in intellectu; qui enim libere decernit aliquid facere, prius deliberat, antequam decernat.

At Deus est causa libera respectu liberorum decretorum. Ergo tempore seu duratione antecedit sua decreta, & per consequens non possunt esse Deo coæterna. Resp. confundit Vorstius intellectionem & voluntatem divinam cum intellectione & voluntate humana. Deus non intelligit *successive*, nec vult *deliberative*; sed uno, simplicissimo & indiviso intellectus & voluntatis actu intelligit, & vult absque ratiocinatione & deliberatione. Proinde non producit in se novas actiones intellectus & voluntatis; ut homines & angeli, quæ sint accidentia ab ipsius essentia distincta, sed actus intellectus & voluntatis est ipsa Dei essentia. Falsum igitur est, quod omnis causa libera antecedit suum effectum ordine temporis seu durationis, si ad causam æternam & infinitam adplicetur, quia æternitas & infinitas omnem temporis ac durationis successionem excludunt: cogitare igitur, quod causa libera æterna effectus immanentes ordine temporis antecedit, est in æternitate temporis successionem statuere, & hac ratione definitionem æternitatis negare. Quid? quod ipse Vorstius p. 66. scribit: *Certum est, decretum Dei de rebus omnibus ad finem suum ordinandis, deque bonis efficiendis, malis autem permittendis, jam inde ab æterno factum esse, idemque in æternum permanere, & hoc sensu nec originem ullam, nec finem unquam invenire.* At si illud decretum potuit simul esse liberum & æternum, quidni idem de reliquis decretis, quatenus considerantur, ut sunt in ipso Deo, dici possit? 3) Dei decreta statuit mutabilia, tract. de Deo pag. 112. *Voluntas Dei est principium cujusdam mutabilitatis in Deo.* Pag. 65. *Deus in tempore quaedam re ipsa vult, quæ antea noluit.* At hoc repugnat immutabilitati essentiae divinæ superius confirmatæ. Cum enim Deus velit per suam essentiam, si in voluntate Dei statuitur mutabilitas, etiam in essentia Dei mutabilitas quædam statuatur. Voluntas seu decretum Dei in se & secundum se consideratum non mutatur, etiamsi objectum sive res, quæ decernitur, mutetur.

§. CCLXXVIII. II) *Calviniani*, qui libertatem agendi sive liberam Dei voluntatem reli-

quis

quis attributis divinis opponunt, id est, propter libertatem agendi Deo talia tribuunt, quæ cum ipsius bonitate, iustitia & sapientia pugnant. Sic dicunt, *Deum impellere ad peccatum, Deum fecisse absolutum reprobationis decretum, &c.* quod si cum Dei iustitia & sanctitate hoc pugnare dicimus, eo confugiunt, *quod Deus sit agens liberrimum, nullis legibus obnoxium.* Atqui Deus eo modo libere agit, ut tamen non egat contra naturalem suam iustitiam & bonitatem.

§. CCLXXIX. Quæritur: I)

Quæstiones de Dei voluntate.

An voluntas divina eodem modo se habeat ad omnia objecta? Objectum divinæ voluntatis est bonum, id vero duplex: increatum, quod est Deus ipse, creatum, quod sunt creaturæ. Circa hoc duplex objectum non eodem modo se habet voluntas divina. Deus enim vult se ipsum ut finem, creaturas autem ut media. Prov. XVI. 4. Se ipsum vult necessario necessitate naturæ, cum sit summum bonum. (necessitatem illam statuunt tum quoad specificationem; cum enim Deus sit summum bonum, non potest se ipsum edisse, ergo necessario se amat; tum quoad exercitium, quia non potest ab hoc actu cessare.) Libere autem vult omnia alia. Proinde voluntas Dei fertur in suum objectum, vel secundum modum naturæ, vel secundum modum libertatis. Secundum modum naturæ tendit in objectum primum omnium & naturæ adæquatum; secundum modum libertatis in reliqua omnia. Vbi tamen distinguunt inter duplicem creaturæ bonitatis considerationem: 1) quoad esse possibile, & sic amatur a Deo necessario amore simplicis complacentiæ: 2) quoad esse actuale, & sic amatur libere voluntate efficaci.

An voluntas divina eodem modo se habeat ad omnia objecta? Objectum divinæ voluntatis est bonum, id vero duplex: increatum, quod est Deus ipse, creatum, quod sunt creaturæ. Circa hoc duplex objectum non eodem modo se habet voluntas divina. Deus enim vult se ipsum ut finem, creaturas autem ut media. Prov. XVI. 4. Se ipsum vult necessario necessitate naturæ, cum sit summum bonum. (necessitatem illam statuunt tum quoad specificationem; cum enim Deus sit summum bonum, non potest se ipsum edisse, ergo necessario se amat; tum quoad exercitium, quia non potest ab hoc actu cessare.) Libere autem vult omnia alia. Proinde voluntas Dei fertur in suum objectum, vel secundum modum naturæ, vel secundum modum libertatis. Secundum modum naturæ tendit in objectum primum omnium & naturæ adæquatum; secundum modum libertatis in reliqua omnia. Vbi tamen distinguunt inter duplicem creaturæ bonitatis considerationem: 1) quoad esse possibile, & sic amatur a Deo necessario amore simplicis complacentiæ: 2) quoad esse actuale, & sic amatur libere voluntate efficaci.

§. CCLXXX. Quæritur: II) *An immutabilitas divinæ voluntatis cum ejusdem libertate pugnet? Ita videtur Vorstio, cum immutabilitas sit quædam necessitas, quæ cum libertate videtur pugnare. Sed fallitur; nam neutra immutabilitatis species, nec quæ a priori, nec quæ a posteriore, pugnat cum libertate voluntatis. Deus se ipsum ut sum-*

munum bonum vult immutabiliter, immutabilitate a priori; bonum in creaturis vult immutabiliter, immutabilitate a posteriore; non enim erat simpliciter necessarium, in creaturis hoc bonum esse, vel creaturas esse, sed ex necessitate hypotheseos, præsupposita scilicet Dei voluntate, bonum illud creaturis decernentis. Hæc immutabilitas non pugnat cum libertate, quia non est quædam necessitas extrinseca & violenta, sed naturalis, intrinseca & summe voluntaria, quæ non est imperfectio quædam sed summa perfectio. Sic angeli post confirmationem in bono & beati in vita æterna immutabiliter volunt bonum, iidem tamen libere volunt bonum. Longe perfectior libertas est, non posse velle malum, quam posse velle bonum & malum. Vide Loc. §. 168.

§. CCLXXXI. Quæritur: III) *An malum sit objectum divinæ voluntatis? Distinguendum inter malum pænæ & malum culpæ. Malum pænæ, id est, pœnam peccati Deus vult ex ordine iustitiæ, sed illud proprie & per se non est malum, cum sit opus divinæ iustitiæ punientis peccata, & sic malo potius oppositum. Amos III. 6. Num erit malum in civitate, quod non fecerit Dominus? Malum culpæ quatenus tale Deus non vult, quia ipsius iustitiæ & bonitati adverfatur. Psal. V. 5. Non Deus vult iniquitatem tuam. (Dionysius de div. nom. cap. IV. Nemo intendens ad malum operatur. Thomas part. I. q. 19. art. 9. Impossibile est, ut aliqua potentia feratur ad id per se & formaliter, quod est oppositum formali sui objecti. Sed malum, ut malum, est oppositum rationi formali objecti cujuscunque potentias appetitivæ, atque adeo etiam divinæ voluntatis. Ergo.) Dico quatenus tale, id est, ut malum culpæ consideratur formaliter, quia considerari etiam potest materialiter seu subjective & consequenter. Materia seu subjectum peccati est bonum, videlicet ipsa natura hominis, respectu peccati originalis, vel actio hominis, respectu peccati actualis: malum enim non est, nisi in bono, hoc subjectum peccati Deus sustentat, ne in nihilum redigatur, non quod*

quod malo delectetur], sed ut creatura rationalis a malo ad bonum convertatur in hac vita, & ut divinæ justitiæ satisfiat in altera vita. Consequens peccati est bonum, quod ex eo Deus elicere novit, ac pœna, qua Deus in pertinaciter impiis illud punit. Hoc bonum Deus vult, nec tamen propterea ipsum peccatum vult, quia inter peccatum, velut medium, & finem istum bonum non est nexus essentialis, nec bonum illud peccato, sed divinæ bonitati unice tribuendum.

§. CCLXXXII. Queritur: IV) *An ob voluntatis divinæ immutabilitatem omnia fiant necessario?* Resp. quædam Deus vult absolute, quædam conditionaliter. Quæ absolute Deus vult, necessario fiunt, quæ vero conditionaliter, non nisi conditione posita. Voluntas ergo Dei non excludit arbitrii libertatem in rebus externis in homine, quia causas inferiores, inter quas est arbitrii libertas, non excludit, sed includit, nec prædeterminat voluntatem humanam physica quadam necessitate ad partem unam; sed libertatem eidem naturaliter insitam relinquit, nec affert ejus motui necessitatem quandam antecedentem & a priori, sed generali concursu ad agendum vires agendi donat & conservat. Thomas p. I. q. 19. art. 7. *Quamvis Deus immutabiliter ex parte sua velit omnia, quæ vult, vult tamen ipsam rerum variabilitatem & mutabilitatem obiectivæ, sicut de rebus variabilibus ac mutabilibus est invariabilis Dei scientia.*

§. CCLXXXIII. Queritur: V) *An Deus velit unum propter aliud, vel an dari possit causa divinæ voluntatis?* Resp. quando dicimus, hominem velle unum propter aliud, potest eo dicendi modo significari aliquid ad hominis imperfectionem spectans, & aliquid, quod ad ejus perfectionem pertinet. Ad imperfectionem spectat, quod eo dicendi modo indicatur, actum unum voluntatis humanæ esse causam alterius humanæ voluntatis actus erga aliud objectum, quod habeat respectum aliquem ad objectum actus prioris, eo quidem modo, quo unus actus intellectus dicitur etiam causa

alterius, sicut assensus præmissarum dicitur causa assensus conclusionum. Ad perfectionem pertinet, quod illo dicendi modo significamus, hominem non temere aut sine intelligentia, sed certa ratione & consilio velle id, quod vult. Gregorius de Valentia disp. I. in Thomæ. q. 19. punct. 5. *Juxta priorem sensum Deus nullo modo vult unum propter aliud, nec potest assignari aliqua causa divinæ voluntatis, quia in æterna & simplicissima voluntate non datur successio nec actuum voluntatis distinctio.* Augustinus lib. I. de Genesi. contra Manich. cap. 2. *Non datur causa voluntatis divinæ, sed ipsa est causa omnium, quæ sunt.* Juxta posteriorem sensum dici potest, Deum velle unum propter aliud, quia scriptura utrumque asserit; tum eum omnia, quæ extra se vult, generatim velle propter se ipsum, tanquam omnium aliorum finem; tum quia unumquodque ex illis vult propter aliud, sicut unumquodque est causa alterius velle. Et si igitur Deus, quæcunque vult, unico actu vult; tamen quia is actus ob infinitam sui perfectionem pluribus actibus distinctis æquivalet, ideo ita sapienter & convenienter unumquodque vult Deus illo eodem uno actu, quatenus unumquodque habet ordinem ad aliud, atque adeo propter aliud, sicut intelligimus hominem alio atque alio actu id præstare. Thomas p. I. q. 19. art. 5. *Actus divinæ volitionis secundum entitatem suam increatam non potest habere veram causam finalem, quia vera causalitas finis in eo consistit, quod sui amore ac desiderio moveat voluntatem ad electionem mediorum.* Unde requiruntur duæ distinctæ actiones ad causalitatem finis, una, qua voluntas amat finem, altera, qua voluntas ex amore finis movetur ad electionem mediorum. At tales distinctæ actiones sive volitiones in Deo non dantur. Nostro tamen intelligendi modo habet rationem volendi per modum causæ finalis, quia propter intellectus infirmitatem concipimus Deum in hac vita per varios conceptus inadæquatos, ideo concipimus illum uno actu velle media, alio finem. Becanus part. I. theol. schol. cap. 11. quest. 2.

§. CCLXXXIV.

Ubi præstatur doctrina de libertate divina voluntatis.

§. CCLXXXIV. *Ubi præstatur doctrina de libertate divina voluntatis.* I) Consolatorius: 1) in adversitatibus & periculis. Deus est agens liberrimum, ergo non alligatus ad causas secundas, quominus possit nobis auxilium ferre.

Non Deus est numen Parcarum carcere clausum.

Auctor naturæ non est adstrictus legibus naturæ. Pl. CXV. 3. *Deus noster est in celo*, id est, non est subiectus legibus naturæ sublunarium, quaecumque voluit, fecit. 2) in tentationibus ob peccati reliquias in carne adhuc hærentes. Omnes vero pii cum apostolo quotidie ingemiscunt: Rom. VII. 24. *Miser ego, quis me liberabit de corpore mortis huius?* ibi vero hanc consolationem debent sibi proponere: Deus est agens liberrimum, ergo quando ad imaginem suam in vita æterna nos perfecte renovabit, in plenam etiam & perfectam libertatem nos vindicabit, habentes ergo primitias spiritus intra nos gemimus, redemptionem corporis nostri expectantes, &c. Rom. VIII. 23. II) Exhortatorius: 1) ad temeritatem coercendam. Deus est agens liberrimum, ergo ipsius opera non revocemus ad nostræ rationis calculos, nec factorum rationem temere ab ipso exigamus. Matth. XX. 15. *An non licet mihi, quod volo, facere in meis vobis?* Jer. XVIII. 6. *Nunquid sicut figulus*

non potero vobis facere, domus Israël, dicit Dominus, esse ut argilla in manu figuli, ita vos estis in manu mea. Esaj. XLV. 9. *Vae litiganti cum fictore suo, an didicimus est lutum fictori suo, quid factururus es?* 2) ad veram & feriam humilitatem accendendam. Deus est agens liberrimum, ergo voluntati ejus in vera & feria humilitate nos subiciamus. Sic fecerunt sancti Dei homines: Eli, 1 Sam. III. 18. *Dominus est, quod bonum est in oculis suis, faciat.* Joab, 2 Sam. XI. 12. *Dominus faciat, quod bonum est in conspectu suo.* David, 2 Sam. XV. 26. *Si dixerit mihi Dominus, non places, præsto sum, faciat, quod bonum est coram se.* Judas Maccabæus, 1 Mac. III. 60. *Sicut voluntas fuerit in celo, sic fiat.* Christus ipse, Matth. XXVI. 42. *non quod ego volo, sed quod tu vis.* quæ verba adducens Cyprianus in tractat. de orat. dominica: *si filius, inquit, obediit, ut faceret patris voluntatem, quanto magis servus obedire debet, ut faciat domini voluntatem?* Simus Deo sicut manus, ut per nos operetur, quicquid vult. 3) Ad servitutem peccati fugiendam. Deus libere & immutabiliter agit bonum. Ergo & nos, si filii ejus audire cupimus, abdicata peccati servitute adhæreamus bono. Rom. VI. 18. *Vera libertas est Deo servire, eumque imitari, misera servitus est, ad malum agendum velle esse liberum.*

SECTIO XVI.

DE DEI VERITATE.

§. CCLXXXV. *Ubi præstatur doctrina de Dei veritate.* Thesis. *Deus in verbis, promissionibus ac minis est verax, imo est ipsa veritas.* Veritatem Dei quidam referunt ad justitiam, quia Deus justitiam suam exhibet, quando promissa fideliter implet, pœnitentibus peccata remittendo, impenitentes pœnis subiciendo; sed rectius peculiare Dei attributum statuitur, cum non solum veritas Dei exferat se per fidelitatem & constantiam in verbis exterius, sed sit etiam es-

sentiale attributum Dei interius, Deus enim est verus 1) in se ipso: 2) extra se erga creaturas. In se ipso verus est a) quatenus est summum ens, & proinde etiam verissimum ens, ipsum esse & proinde ipsa veritas, qua nota distinguitur a falsis & fictis gentilium diis. ß) Quatenus est prima veritas, exemplar omnium rerum verarum, quæ eatenus & eo sensu dicuntur veræ, quatenus cum archetypo in mente divina consentiunt. 7) Quatenus omnes proprietates ejus tam personales, quam essentielles, sunt veræ.

B b 3

verz. Extra se erga creaturas Deus se verum esse ostendit; a) *in operibus*, quatenus res veras, vera entia, producit, vera iudicia exercet, veram liberationem praestat. b) *In verbis*, quatenus absque ulla hypocrisis, simulatione, mendacio veritatem profert & promissa sua fideliter implet. Verus est in promittendo, verus in praedicando, verus in comminando, verus in consolando. Vid. loc. §. 170.

§. CCLXXXVI. Veritatem Dei probat I) *scriptura* 1) *essentialiter*, quando Deum in se ipso verum esse asserit. Jerem. X. 10. Deus Israelis vocatur *Deus verus*, *Deus vivens*. 1 Thess. I. 9. *Conuersi estis ad Deum relictiis idolis, ut seruiretis Deo vero & vivo*. 1 Joh. V. 20. *ut cognoscamus illum, qui verax est*. v. 21. *hic est verus Deus & vita aeterna*. 2) *effectiue*, quando Deum veracem esse asserit: a) *in suis operibus*. Deut. XXXII. 4. *Rapis illius opus perfectum, omnes viae ejus sunt ius*. Psal. XXV. 10. *Vniuersae viae Domini misericordia & veritas*. Apoc. XV. 3. *Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine, Deus omnipotens, iustae & verae sunt viae tuae*. c. XVI. 7. *Etiam Dominus Deus omnipotens vera sunt & iusta iudicia tua*. b) *in suis verbis*, quod probatur tum *affirmatiue* Joh. XVII. 7. *Sermo tuus veritas est*. 2 Sam. VII. 28. *Verba tua erunt veritas, &c.* tum *negative*, Num. XXIII. 19. *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur*. 1 Sam. XV. 29. *Triumphator in Israel non fallit*. Hebr. VI. 18. *Impossibile est Deum mentiri &c.* Vid. Loc. §. 171. II) *Ratio* 1) *per viam eminentiae*: Veritas tum metaphysica tum ethica est quaedam perfectio, ergo non deneganda Deo. 2) *Per viam causalitatis*; Deus est prima veritas, & causa omnis veritatis. Veritas *formalis* est proprie in intellectu, est enim conformitas intellectus ad rem cognitam. Veritas *fundamentalis* est in rebus ipsis, & nihil aliud est, quam quod res ipsae sic se habeant, sicut ab intellectu iudicantur se habere. Veritas *in verbis* est exaequatio orationis cum mente intelligente & re intellecta.

Veritas *in intellectu* creato est exaequatio mentis intelligentis cum re intellecta. Veritas *in rebus* est exaequatio rerum ad amentem diuinam, non enim res sunt causa veritatis in Deo, sed veritas in Deo est causa, norma ac regula veritatis in rebus. 3) *Per viam negationis*: Non vere esse, vel non veracem esse, est quidam defectus, hic ergo a Deo removendus. III) *Patres*: Deus est *veritas sine fallacia*, *bonitas sine malitia*, *felicitas sine miseria*; Fulgentius lib. I. ad Monim. *in promissis Dei nulla falsitas, quia nulla in praestando difficultas*. Prosper. in sent. *Quod Deus omnipotens promittit, perficit ipse. Nec proprium externis viribus implet opus*. Philo dixit: *Singula Dei verba sunt iuramenta*, id quod recte colligitur ex Num. XIV. 23. collato cum Psalm. XCV. 11. ibi enim simpliciter memoratur, quod Deus dixerit: *nullus eorum videbit terram*, hic vero additur, *quod Deus iurauerit in sua ira*.

§. CCLXXXVII. Antithesis. I) *Iacobitae Armeni* circa annum *Amisibesi*. 640. negarunt Dei veritatem, teste Nicephoro lib. XVIII. cap. 53. II) *Calviniani* variis modis eam labefactant: 1) Male distinguendo inter voluntatem absconditam & reuelatam, inter voluntatem signi & beneplaciti; 2) Promissiones evangelii restringendo; 3) Dolum bonum & sanctam simulationem Deo tribuendo; 4) Errores varios cum reuelata in verbo veritate diuina pugnantem defendendo. Vide disp. VI. de glor. Dei §. 1 & seqq. III) *Photiniani*, iidem errores varios propugnando, & evangelistas, Dei veracis amanuenses, in quibusdam memoria lapsos statuendo. Vid. disp. X. de glor. Dei. §. 17. Huc pertinet, quod Socinus in misc. pag. 20. disputat, *patribus veteris testamenti tantum temporales promissiones a Deo factas esse, Deum autem plus praestitisse eis, quam promissit*. Sed hac ratione Deus & mutabilis & mendax statuitur, utpote quem poenituerit praecedentis promissionis ac decreti, ut illud in melius commutare necesse fuerit. IV) *Pontificii* 1) dubitationis dogma propugnando 1 Joh. V. 10. *Qui non credit Deo, jactat il-*
lum

hunc mendacem : 2) varios errores, cum sacris literis divinæ veritatis tabulis pugnantes, amplectendo, & pertinaciter defendendo : 3) discrimen librorum canonicorum & apocryphorum tollendo : 4) antiquas consuetudines verbo divino præferendo. Vide disp. I. de glor. Dei §. 39. 40. 41. 42.

§. CCLXXXVIII. Quæritur :

Quæstiones de Dei veritate. I) *An veritas Dei sit æterna?*

Veritas divina increata, quæ est in Deo, a veritate creata in rebus conditis distinguitur inter cetera etiam per id, quod veritas divina est æterna ac semper eadem sine ulla temporis successione, sed veritas creata non est æterna a priori, potest tamen esse æterna a posteriore. Psalm. CXVIII. 1. *Confirmata est super nos misericordia & veritas in æternum.* Psal. CXLVI. 6. *servat fidem in æternum.* Thomas part. I. quæst. 16. art. 7. *nonne, utroque modo veritatem Dei esse æternam, siue sumatur transcendentaliter, quatenus Deus est objectum intellectus veri, siue sumatur pro conformitate notitiæ divinæ cum rebus ab ipso intellectis.*

§. CCLXXXIX. Quæritur : II) *An veritas Dei sit immutabilis?*

Veritas in Deo est Deus ipse, qui cum sit immutabilis essentia, utique etiam veritas ejus immobilitas statuenda. Rom. III. 3. *infidelitas hominum Dei fidem non reddit inane.* 2 Timoth. II. 13. *Si infideles sumus, ille tamen manet fidelis, se ipsum negare non potest.* Veritas creata, quomodocunque sumatur, mutabilis est. Quamvis enim veritas transcendentaliter rei non habeat contrariam falsitatem transcendentalem, cum omnis res sit vera transcendentaliter, & proinde non possit mutari in falsitatem, tamen ut res ipsa creata, ita quoque veritas rei potest cessare esse, & sic mutatur in non-veritatem. Veritas intellectus mutari potest non tantum in non-veritatem, sed etiam in falsitatem, quando scilicet mutato objecto cessat prior conceptus, qui erat ei conformis, & elicitur ei difformis, vel quando objecto mutato prior conceptus adhuc de illo retinetur. Sic ante Christi adventum verus erat hic

conceptus : Filius Dei de cælo veniet, & carnem assumet; nunc postquam Filius Dei in carne manifestatus est, falsus est in animis Judæorum ille conceptus, quod Messias adhuc venturus sit. Quæritur : III) *An veritatem Dei labefactet, quod Deo tribuitur penitentia?* quodque *everfionem prædixit Ninivitis, quæ non est secuta?* Neg. vide loc. §. 174. 175. Quæritur : IV) *An veritatem Dei labefactet assertio illa, quod Ecclesia possit deficere?* Vide disp. IV. de glor. Dei §. 7. Quæritur : V) *An eandem labefactet statuere, quod verum aliquid sit in theologia, quod in philosophia falsum?* Vid. disp. X. de glor. Dei §. 42.

§. CCXC. *Usus practicus.* *Usus practicus doctrinae de Dei veritate.*

I) *Consolatorius.* Verus est Deus in verbis suis, ergo fideliter implebit promissiones. Pl. LXXXIX. 34. *benignitatem meam non faciam irritam ab eo, neque mentiar contra fidem meam.* Cyprianus serm. IV. de mort. *Deus verax est, cujus sermo credentibus æternus & firmus est.* Si tibi vir gravis & laudabilis aliquid polliceretur, haberes utique pollicenti fidem, nec te falli ac decipi ab eo crederes, quoniam stare in sermonibus atque assibus suis scires, nunc Deus tecum loquitur, & tu mente incredula perfidus fluctuas. Verus est Deus, ergo veritas tandem vincet & prævalebit. II) *Exhortatorius.* 1) *ad firmam fidem verbis Dei adhibendam.* Verax est Deus, ergo immota fide verbo ejus adhareamus. Hebr. X. 23. *Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem ἀναλιν, fidelis enim est, qui repromittit.* Hominum veracitas est mutabilis, Dei autem veritas æterna & immutabilis, quæ nec fallit, nec fallitur, adeoque est absolute authentica. 2) *Ad laudem Dei extolendam.* Psal. LVII. 10. *Celebrabo te in populis, Domine, psallam tibi in nationibus.* v. 11. *magna est usque ad cælos benignitas tua, & ad superiores nubes veritas tua.* Psal. LXXI. 22. *celebraturus sum te instrumento nablii, fidemque tuam, Deus, psallam tibi cythara: &c.* Tunc Deus vere a nobis agnoscitur, colitur & glorificatur, quando ipsum verè justum, verè bonum, vere

vere sapientem, vere omnipotentem, adeoque omnia ejus attributa, omnia verba esse vera agnoscimus & prædicamus. 3) *Ad veritatem sectandam.* Sicut Christus nos hortatur, ut exemplo Patris celestis *simus misericordes*: Luc. VI. 36. sic exemplo veracis Dei veritatem sectemur.

Zachar. VIII. 16. *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Diabolus est mendax & pater mendacii Joh. VIII. 44. quotquot ergo mendacium amant, non sunt filii Patris celestis, sed diaboli, cujus opera faciunt.

SECTIO XVII.

DE DEI PERFECTIOE.

§. CCXCI.

De Dei perfectione.

Eginus hactenus de prima & secunda attributorum classe, succedit tertia, quæ complectitur 1) *Dei perfectionem*, 2) *majestatem*, 3) *beatitatem*. Sit ergo Thesis: *Deus ut est summum ens, ita quoque perfectissimum ens.* Perfectio tribuitur Deo 1) *ἑσώδως*, & quidem a) *καταφατικῶς*, quod sit perfectus in se ipso & per se ipsum, omnes perfectiones in se continens, non quidem formaliter, sed eminenter, non divisim, sed conjunctim, non accidentaliter, sed essentialiter. Job. XXXVII. 16. *Nunquid scies mirabilia* *דבריו דבריו* *perfecti scientiis.* Matth. V. 48. *Esote perfecti, sicut & Pater vester perfectus est?* Vt autem ipse perfectus, ita perfecta est ejus bonitas, perfecta est ejus sapientia, perfecta ejus potentia, quia hæc omnia nihil aliud sunt, quam ipsa ejus essentia. Vt ipse non cœpit esse, sed est ab æterno, ita quoque perfectus est ab æterno in æternum. Vt ipsius essentia est immutabilis, ita quoque perfectio ejus immutabilis. b) *ἀποφατικῶς*, quod nihil illi desit, quod nulla alia re extra se opus habeat, quod nec consilio, nec auxilio, nec sapientia, nec potentia in agendo indigeat, nec in essendo, nec in operando ab alio dependeat. Job. XXII. 2. *Nunquid proderit Deo fortis, num proderit ipsi prudenter agens?* v. 3. *nunquid utilitas ei, quod perficias vias ejus?* Esaj. LX. 13. *Quis instruxit Spiritum Domini, & quis consilium ejus scire facit eum?* Ps. XVI. 2. *bonorum meorum non eges.* Eccles. XV. 12. Act. XVII. 25. &c. 2) *ἐνσυντικῶς*, quod omnia opera ejus perfecta. Deut. XXXII. 4. Jac. I.

17. Rom. XII. 2. quod nihil illis desit, qui Deum habent propitium Gen. XV. 1. Psal. XXIII. 1. XXXIV. 10. LXXIII. 25. 2 Cor. VI. 10.

§. CCXCII. Cæterum cum perfectio Deo tribuatur *ἑσώδως*, ideo competit ei *ἀπλῶς*. Perfecta quædam dicuntur *comparata*, respectu scilicet *sue naturæ*, quam ex Dei voluntate & ordinatione obtinent, & *respectu finis*, propter quem condita sunt, vocatur alias *perfectio in suo genere*. Sic perfectus est equus, quia obtinet perfectionem naturæ suæ debitam & fini convenientem. Deus solus, ut non habet esse finitum & determinatum, sed infinitum, imo est ipsum esse & omne esse, ideo etiam absolute & simpliciter solus est perfectus. Conformis est huic distinctioni illa altera. Nihil alicui deesse, in quo perfectio consistit, potest intelligi dupliciter: *privative & negative*. Priori modo perfectum dicitur, cui nihil deest, quod ei debitum sit sua natura ad integritatem. Posteriori modo perfectum dicitur, cui absolute nihil perfectionis deest, & sic solus Deus est perfectus. Vide loc §. 177. 178.

§. CCXCIII. II) *Rationes*, perfectionem Dei comprobantes ducuntur 1) a *summa entitate*. Quod est summum ens & independens, illud etiam summe perfectum. 2) Ab *infinitate*. Quod est infinitum sua essentia, illi nihil deesse potest. 3) A *simplicitate*. Quo quid simplicius, eo perfectius. 4) A *perfectionis omnis causalitate*. Qui omnium perfectionum, tum naturalium, tum moralium, in regno naturæ, gratiæ & gloriæ est causa, ille simpliciter & absolute est perfectus.

perfectus. **III) Dicta patrum.** Quidam ex veteribus dicit: *Deus est splendor nunquam deficiens, vita indefessa non moriens, fons semper fecundus, seminale vitae seminarium, sapientiae principale principium, initiale bonitatis initium.* Justinus in qq. & resp. ad orthod. fid. quæst. CXIII. pag. 361. *Cum perfectio Dei in eo sit, quod idem ipsum est, propterea non augeat eum ad, quod alterius est. Et quemadmodum unitati id nihil confert ad ejus perfectionem, quod principium sit numeri, nam etiam si numeri principium non esset, perfecta tamen esset, & cum principium ejus facta sit, non aucta tamen est, sic Deus quoque ante creationem perfectus erat, & post creationem auctus non est.* Theophilus Antiochenus lib. II. ad Autolyum. *Ut sol semper plenus conspicitur, nec unquam minuitur; sic Deus perpetuo perfectus existit, plenus potentia, sapientia, immortalitate & reliquis bonis omnibus.* Irenæus lib. IV. c. 28, p. 254. *Initio non quasi indigens Deus hominem plasnavit, sed ut haberet, in quem sua beneficia collocaret, nec nostro ministerio indigenti jussit, ut eum sequeremur, sed ut nobis ipsis attribueret salutem. Sequi enim salvatorem, participare est salutem, & sequi lumen, participare est lumen, qui autem in lumine sunt, non ipsi lumen illuminant, sed illuminantur & illustrantur ab eo, ipsi quidem nihil ei praeferant, beneficium autem percipientes illuminantur a lumine. Sic & servitus erga Deum, Deo quidem nihil praeferat, nec opus est Deo humano obsequio, ipse autem sequentibus & servantibus ei vitam & incorruptelam & gloriam aeternam attribuit, beneficium praestans servantibus sibi, sed non beneficium ipso ab eis percipiente. Est enim dives, perfectus & sine indigentia. Propter hoc autem exquirat ab hominibus servitutem, ut, quia est bonus & misericors, beneficiat eis, qui perseverant in ejus servitute. Quantum enim Deus nullius indiget, in tantum homo indiget Dei communione.* c. 31. p. 258. *Non indigebat Deus dilectione hominis, deerat autem homini gloria Dei, quam nullo modo poterat percipere, nisi per eam obsequentiam, quae est erga Deum.* Augustinus

Exeges. pars II.

lib. X. de civ. Dei c. 5. *Ne ipsa quidem justitia hominis Deum egere credendum, totumque, quod recte colitur Deus, homini prodesse, non Deo, neque enim fonti se quisquam dixerit profuisse, si biberit, aut luci, si viderit.* Damascenus lib. I. orth. fid. c. 5. *Θεὸν vocat non solum τέλειον, sed etiam ὑπερτέλειον καὶ προτέλειον, superperfectum & anteperfectum.*

§. CCXCIV. *Antithesis.* Perfectionem Dei labefactat **I) Servetus**, qui in epist. 6. ad Calv. dicit, *Deum in lapide esse vere & proprie lapidem, & in trunco truncum, & sic in aliis.* At creatura proprie non est illud esse divinum, quod habet in mente divina, sed id, quod ipsa in se continet a Deo distinctum. **II) Vorstius**, quando tract. de Deo p. 441. *veram & proprie dictam spem seu expectationem, item, optationem ac desiderium Deo tribui posse* contendit. At quid speret, desideret atque expectet, cui omnia praesentia, qui essentiae suae perfectione omnia continet? **III) Calviniani**, quando disputant, *necessarium fuisse, ut homo laboretur, ut Deus haberet occasionem exercendae suae misericordiae & justitiae.* Beza in colloq. Momp. p. 428. *Piscator in resp. ad apol. Vorst. p. 83.* At non perficitur Deus operibus ad extra, quæ sunt perfectionis essentialis & interioris quædam documenta ac vestigia. Vid. disp. VI. de glor. Dei §. 8. loc. de pecc. orig. §. 21.

§. CCXCV. Quæritur: **I) Si Deus est perfectus, cur omnia dicitur fecisse propter se ipsum?** *Quæstiones de Dei perfectione.* Prov. XVI. 4. *Resp. non propter sui indigentiam, sed bonitatis suae κοινωσίας & manifestandam suam gloriam.* Scaliger exerc. CCL. sect. 1. *Omne, quod est, propter aliud est, quam propter se, excepto uno solo Deo. Igitur omnia propter illud unum sunt, quod non est propter aliud. Ergo erunt omnia propter Deum, qui Deus non est, propter aliquid aliud praeter se. Cacterum quia dicimus, omnia, quaecunque propter aliud sunt, esse aliquid bonum illi, propter quod sunt, viderentur omnia hæc,*

Cc

haec, quia sunt propter Deum, afferre Deo bonum aliquid. Hoc autem nefas. Quare ambigua significatione sumitur illa propositio: omnia propter hominem, homo autem propter Deum. Quia homo, ut esset, & ut bene esset, opus his habuit. Deus autem non ita, imo Deo opus habet homo, ut sit, & ut bene sit.

§. CCXCVI. Quæritur: II) *Si Deus perfectus, cur ab homine requirit obedientiam?* Resp. non ut ipsius bonitati & perfectioni aliquid accedat, sed ut a nobis ipsius bonitas agnoscat, & per eandem agnitionem cum fide & dilectione conjunctam salus & vita nobis communicetur. Deus essentialiter & immutabiliter suam obtinet gloriam ab æterno in æternum Joh. XVII. 5. si vel maxime a creaturis ea non agnoscat nec celebretur; ergo quod gloriari a nobis, id est, gloriam suam agnosci ac celebrari expetit, non in suum commodum vel augmentum, sed in nostram utilitatem unice expetit.

§. CCXCVII. Quæritur: III) *Si Deus perfectus, cur aliorum opera utitur?* Resp. non ex necessitate, sed ex libertate. Prima causa omnium secundarum causarum defectum facile potest supplere ob summam in essendo & agendo perfectionem. Ergo non ex activitatis imperfectione vel ex quadam indigentia & necessitate utitur causis secundis, sed ut eas honoret non solum ratione existentie, sed etiam ratione efficientie.

§. CCXCVIII. Quæritur: IV) *Quomodo perfectiones creatæ sunt in Deo, cum ab illis non denominentur, cumque eadem non solum sint diversæ, sed etiam quandoque adversæ, utpote esse spiritum & esse corpus?* Scholastici respondent: perfectiones creatas esse in Deo, non formaliter, sed 1) *eminenter*, ut in causa efficiente: 2) *objective*, ut in intelligente. 3) *repræsentative*, ut in idea seu exemplari. Distinguunt etiam inter *duplicem* considerationem perfectionum creaturarum. Quatenus enim perfectiones creatæ considerantur *ut accidentia*, & ut creatæ ac finitæ perfectiones, eatenus non sunt in Deo formaliter: quatenus vero considerantur *ut formæ abstractæ* perfectæ, & ut in communi quodam conceptu, nullam im-

perfectionem includente, eatenus formaliter sunt in Deo, ut intellectus, voluntas, sapientia. Eas vocant *perfectiones simpliciter simplices*. Esse autem omnes creatas perfectiones in Deo, probant ex Psal. XCIV. 9. *Qui plantavit aurem, non audiat, aut qui finxit oculum, non consideret?* Psal. L. 11. *pulchritudo agri mecum est.* in hebr. bestia Esaj. LXVI. 9. *Qui generationem caeteris tribuo, sterilis ero?* Rom. XI. 36. *Ex ipso & in ipso sunt omnia.* Idem probant & ex rationatione. Fieri non potest, ut aliqua perfectio sit in effectu, quæ non aliquo modo præexistat in causa efficiente. Atqui Deus est causa efficiens omnium perfectionum creaturarum.

§. CCXCIX. *Vsus practicus*
 1) *consolatorius.* Perfectus Deus *Vsus doctrinae de Dei perfectione.*
 imperfectionem nostram, cui in hac vita sumus obnoxii, abolebit, nosque ad imaginem suam perfecte renovatos in vita æterna perfectos reddet. 1 Cor. XIII. 10. *Erit tunc omnia in omnibus.* 1 Cor. XV. 28. *Erit perfecta lux intellectui, erit perfecta bonitas nostræ voluntati, erit perfecta iustitia affectui, perfecta lætitia nostro cordi, perfecta sanitas, claritas, immortalitas nostro corpori &c. quicquid amabitur, aderit; nec desiderabitur, quod non aderit.* Augustinus XIII. de Trin. cap. 7. II) *Exhortatorius:* 1) *Ad Deum amandum.* Quicquid in creaturis bonum amatur & desideratur, illud est imperfectum & divisum, nulla enim creatura obtinet perfectum bonum & omne bonum, solus Deus est perfectum bonum, & omne bonum. Ex. XXXIII. 19. *Cur ergo imperfecte bonum, prætermisso bono perfecto, amare velimus? Ama illud summum bonum, quod est perfectum ac sibi sufficiens bonum, & nihil tibi deerit.* 2) *Ad Deum glorificandum.* Perfectus est Deus, & quidem solus perfectus est, ipsi igitur omnis gloria unice debetur. Quo quidque perfectius, eo majori honore & gloria dignum. Deus est perfectissimus & solus summe perfectus. Ergo ipsi summa, imo omnis gloria debetur Psal. XVIII. 3. *Deus fortitudo mea, petra mea, arx mea, liberator meus, rupes mea, protector meus, asyllum meum, cornu salu-*

salutis meae. 3) Ad imperfectionem nostram agnoscendam. Perfecti nobis semper videmur, sed si ad summam Dei perfectionem, quae nostrae perfectionis exemplar ac norma esse debet, respicimus, tunc imperfectionem nostram agnoscimus. Job. IV. 17. *Numquid homo Dei comparatione iustificabitur? v. 18. ecce inter servos ejus non manserunt fideles, & in angelis suis deprehensa est stultitia. v. 19. quanto magis hi, qui habitant domos luteas.* Gregorius in cap. VII. Jobi. *Ipsa iustitia nostra ad examen iustitiae divinae deducta iniustitia est, sordet in discretionis iudicis, quod in aestimatione fulget operantis.* 4) Ad perfectionem Dei imitandam. Matth. V. 48. *Estote perfecti,*

sicut & pater vester, qui in caelis est, perfectus est. Non possumus quidem summam illam divinae bonitatis ac misericordiae perfectionem in vitae hujus infirmitate assequi; interim tamen debemus eam tanquam exemplar & regulam imitari ac sequi. Sicut discipulus non potest ὑπογραμμὸν sibi propositum exacte & ad amissum exprimere, interim perpetuo ad illud in pingendis literis respicit, ac conatur juxta illud scriptiorem suam dirigere: sic perfectio Dei sit vitae atque actionum nostrarum regula, quamvis nostra ad eam conformitas hic sit tantum inchoata, in futura demum vita consummata & perfecta.

SECTIO XVIII.

DE DEI MAJESTATE ET GLORIA.

§. CCC.

De majestate Dei.

Thesis. *Deus ut est perfectissimus, ita altissimus, summa majestate praeditus.* Ut perfectio, ita majestas & gloria Dei essentialis complectitur reliqua attributa, & juxta nostrum concipiendi modum ex illis oritur, quia enim Deus simplicissimus, aeternus, infinitus, omnipotens, omniscipiens, ideo etiam summe perfectus & summa majestate praeditus intelligitur. Quando ergo Deum agnoscimus, qualis est, & qualem se in verbo revelavit, videlicet ens sumum, increatum, simplicissimum, infinitum &c. tunc ipsius majestatem & gloriam agnoscimus, quippe quae nihil aliud est, quam Dei essentia & essentialia ejus proprietates, sic quando Moyses ipsissimam Dei essentiam citra externam aliquam & creatam imaginem videre expetit; gloriam Dei sibi ostendi petit Ex. XXXIII. 1. Iqq. sed Deus ipsi respondet: *non potes videre faciem meam*, id est, essentiam meam nudam citra externum aliquod visibile symbolum; ergo majestas & gloria Dei est facies Dei, id est, ipse Deus & ipsa Dei essentia.

§. CCCI. Majestatem & gloriam Dei scriptura praedicat, 1) ὁσιωδῶς, quando Deum vo-

cat *magnum, altissimum, gloriosum &c.* Actor. VII. 2. *Deus gloriae:* 2) ἐνδοξάζω, quando gloria Dei omnem terram plenam esse asserit Esaj. VI. 3. ac gloriosa & mirabilia Dei opera consideranda nobis proponit: 3) προεργαζώω, quando jubet, ut Deum glorificemus, celebremus, extollamus, magnificemus. Thalassius ad Paulum presbyt. *Ut Deus nobis secundum essentiam est incognitus, sic secundum majestatem est immensus.* Ambrosius lib. II. hexaëim. c. 3. *Deus est venerabilis natura, inaeffabilis magnitudine, incomprehensibilis in operibus. In Deo est longitudo per aeternitatem, altitudo propter majestatem, latitudo propter misericordiam, profunditas propter sapientiam.* Basiliius hom. XV. de fide. *Naturae divinae magnitudini triumphum contra omnem sermonis facultatem concedemus. Nam nec angelorum linguae, qualescunque aut quantaecunque hae sunt, neque item archangelorum cum omni rationali natura congregatae, vel minimam illius divinitatis partem satis congrue prosequi, nedum toti explicandae pares esse valebunt.*

§. CCCII. *Antithesis.* Majestatem Ansirebū. & gloriam Dei labefactant 1) ὁσιωδῶς, quotquot 1) non agnoscunt eum, ut se in verbo revelavit: 2) potentiae, sapientiae, misericor-

sericordix ejus derogant. II) *πραριζαὶς*. 1) qui vitæ impietate occasionem hostibus exhibent, Dei nomen blasphemandi. Es. LII. 5. Rom. II. 24. *Nomen Dei propter vos blasphematur inter gentes*; 2) qui Dei gloriam carnalibus suis cupiditatibus & affectibus prætexit: 3) *qui gloriam hominum magis diligunt, quam Dei gloriam*. Joh. XII. 43. &c.

§. CCCIII. Quæritur. I) *An Quæstiones de gloria Dei sit aliquid a Dei essentia distinctum?* Gloria Dei dupliciter accipitur: 1) *σοφιστικῶς*, ut notet proprietates Dei essentielles, virtutem, maiestatem & sublimitatem Dei: 2) *κερικῶς*, ut notet celebrationem & agnitionem illius maiestatis, quæ *subjective* est in creaturis rationalibus, Deum agnoscentibus ac prædicantibus. *Priori* modo accepta gloria Dei nihil aliud est, quam ipsa Dei essentia: *posteriori* modo accepta distinguitur a Dei essentia, ac dicitur proprie glorificatio, quo sensu etiam accipiendum est, quod Deo in tempore gloria dicitur dari, quod jubemur Dei gloriam extollere, augere, propagare.

§. CCCIV. Quæritur: II) *Angloria vere divina & infinita Christo secundum humanam naturam sit communicata?* Negant Calviniani, abusi ad id probandum dicto Esaj. XLII. 8. *Gloriam meam alteri non dabo*. Vnde distinguunt inter gloriam pure divinam & mediatoriam, quam dicunt divinæ proximam, omnium creaturarum rerum gloria sublimiorem. Polanus lib. II. system. c. 31. Sed contrarium suo loco plenissime demonstrabimus, hic notamus duntaxat evidens dictum Joh. XVII. 5. *Glorifica me Pater apud te ipsum ea gloria, quam habui apud te prius, quam mundus esset*. Hic certe talem gloriam Christus sibi dari petit, quæ non est divina inferior, sed quam secundum divinam naturam apud Patrem ab æterno habuit, quæ si non est vere & pure divina, Christus non erit verus Deus. Regerit Polanus, *intelligi gloriam mediatoriam, quam habuit Christus prius, quam mundus esset, in prædestinatione*. At unde probat hanc suam glossam? Christus absolute pronunciat, se gloriam illam habuisse,

Polanus addit, *quod in prædestinatione habuerit*; Christus dicit, quod gloriam illam habuerit *παρὰ πατρί*, nimirum, quia ab æterno erat *μονογενὴς παρὰ πατρός* Joh. I. 14. Polanus dicit, *quod non apud Patrem, sed in Patre, videlicet in decreto Patris, in prædestinatione habuerit*. In prædestinatione simul sunt *creatio mundi & glorificatio Christi*. At Christus petit illam sibi dari gloriam, quam habuit, *antequam esset mundus*, Si admittimus Polani responsionem, labefactantur omnia fundamenta, quæ pro adstruenda Christi deitate ex ipsius æternitate deducimus. Addo autem evidens argumentum. Quo sensu Christus petit sibi dari gloriam in tempore, eo etiam sensu asserit, se gloriam habuisse apud Patrem, antequam mundus esset. Ratio est, quia utrobique est eadem phrasis, *δόξασθαι με παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ἣ ἔχον παρὰ σοί*. At Christus petit sibi dari gloriam per realem communicationem. Ergo etiam ab æterno habuit illam gloriam per realem communicationem. Communicationis modus variat, quia secundum divinam naturam communicata est a Patre Christo gloria *per æternam generationem*; secundum humanam naturam illi eadem communicata est *per hypostaticam unionem & ad dextram Patris exaltationem*. Regerit Polanus, 1) *Christum petere hanc gloriam paulo ante passionem, eamque accepisse demum post resurrectionem, ergo non posse per eam intelligi proprietates Dei essentielles, quippe quas ætæ ab æterno habuit*. Resp. quæ hæc consequentia? Christus eam petit in tempore secundum humanam naturam sibi dari. Ergo non habuit eam ab æterno secundum divinam naturam? 2) *Multa sequi absurda, videlicet ipsam quoque deitatis essentiam realiter communicatam humanitati Christi*. Item, *non fuisse communicatas proprietates illas essentielles per unionem personalem*. Resp. ad prius, nullum ex eo absurdum sequi, sed potius ex illius negatione personalem duarum naturarum unionem labefactari: ad posterius, distinguendum inter ipsam gloriæ communicationem & communicatæ plenarium usum. 3) *Christum non carni, sed sibi petere illam gloriam*. Resp. Quæcunque personæ

lonæ tribuuntur, aut secundum utramque, aut secundum alterutram tantum, divinam scilicet vel humanam naturam, Christo competunt. Sed datio illa gloriæ in tempore non secundum divinam naturam Christo competit, alias non erit ab æterno ejusdem essentiz cum Patre. 4) *Christum petere illam gloriam tanquam consequens ac præmium obedientiz.* Resp. ratione plenarii usus. Firmissime autem ex eo evincimus, non secundum divinam, sed secundum humanam tantum naturam, gloriam illam Christo in tempore datam, in qua scilicet passionem & mortem sustinuit. *Mediatoriam gloriam Christo datam esse*, Polanus asserit, tum *per gratiam unius personalis*, tum *per exaltationem supra omne nomen*. At Christus fuit mediator ante exaltationem, utique ergo etiam gloriam illam mediatoriam ante eam habuit. Quod si, stante illa hypothese, nihilominus recte dicitur gloriam illam tanquam præmium & consequens obedientiz accepisse, quidam etiam per unionem personalem, stante eadem hypothese, vere infinitam & divinam gloriam accepisse credendus?

*Usus doctrinæ
de majestate
Dei.*

§. CCCV. *Usus practicus*, 1) *consolatorius*; 2) *in contemptu mundi*. Si ab hominibus contemnimur, sufficiat nobis, quod

Deus, qui est summa nostra gloria, nos honoret 1 Sam. II. 30. Huc respiciens apostolus dicit 1 Cor. IV. 3. *michi pro minimo est, ut a vobis iudicer, aut ab humano die. v. 4. qui me iudicat, Dominus est.* 2) *In mortis ignominia.* *Seminatur corpus nostrum in æticipia & surget in*

gloria. 1 Cor. XV. 44. Deus ignominiam illam, cui propter peccatum corpus nostrum putredini & verinibus destinatum est obnoxium, a nobis aufert, gloriose ex sepulcro corpora nostra educit, *conformabit ea corpori Christi glorioso* Phil. III. 21. ac in vita æterna nos *glorificabit* Rom. VIII. 30. II) *Exhortatorius*, 1) *Ad Deum glorificandum.* 1 Par. XVI. 24. Es. VI. 3. Deo omnis debetur gloria, ergo per glorificationem & gratiarum actionem ad eum unice est referenda. Qui sibi gloriam arrogat, id quod Dei proprium est, ad se rapit, & idolatriam committit. 2) *Ad fastum nostrum deprimendum.* Majestas & gloria Dei est incomprehensibilis & ineffabilis. Ergo coram eo sincere & serio nos humiliemus. Genes. XVIII. 27. *Ausus sum ad Deum loqui, cum sim cinis & pulvis*, in quem locum sic commentatur Cyrillus Hierosolymitanus catech. VI. *Cum ad Deum respexerit, tunc inquit ingenuus confitens: Ego sum terra & cinis. Non dixit, terra, & tacuit, ne se ipsum magnum elementum terram adpellare videretur, sed addit, cinerem se esse, ut vilitatem, fragilitatem & imbecillitatem suam offenderet. Estne autem quicquam cinere levius aut exilius? accepit comparisonem cineris ad domum, & domus ad civitatem, & civitatis ad provinciam, & provincie ad romanum imperium, & imperii romani ad universam terram, & omnes terminos rursus terræ totius ad circumdans illud cælum, cujus tanta est comparatio ad cælum, quantum est punctum circuli ad circumferentiam totam. Tanta enim est cæli ad terram comparatio.*

SECTIO XIX. DE DEI BEATITUDE.

§. CCCVI.

Dei beatitudo.

Thesis. *Deus ut est perfectissimus, ita beatissimus, imo ipsa beatitudo.* Beatitudo definitur, quod sit *status vite omni bonorum adgregatione perfectus*. Thomas p. I. q. 26. art. 1. *beatitudo nihil aliud est, quam bonum perfectum intellectuales naturas.* Quando ergo Deus dicitur beatus, intelligitur, 1) quod bonis omnibus adfluat: 2) & quia perfecta affluentia omnia boni locum

non habet, nisi malum bono oppositum penitus removeatur; ideo intelligitur etiam beatitudinis nomine, quod sit ab omnibus malis liber: 3) & quia perfecte beatus non est, nisi qui semper talis; ideo intelligitur beatitudinis nomine Deo attributo, quod sit immutabiliter beatus: 4) & quia immutabiliter beatus nemo est, nisi qui essentialiter talis, cum accidens subjecto in se separabiliter ac mutabiliter; ideo etiam beatitudinis nomine intelligitur, quod essentialiter ac

C c 3

fua

sua natura beatus sit, imo ipsa beatitudo: 5) & quia essentialiter nemo beatus est, nisi qui a se ipso & per se ipsum talis, cum dependens ab alio non possit esse essentialiter beatus; ideo beatitudinis nomine Deo attributo intelligitur, quod a se ipso & per se ipsum beatus sit, non autem participatam ab alio beatitudinem habeat: 6) & quia beatus nemo dici potest, nisi bona, quibus adfluit, intelligat, cognoscat & velit; ideo beatitudinis nomine etiam hoc intelligitur, quod Deus suam perfectionem ac beatitudinem per intellectum plene cognoscat, & per voluntatem summe amet, inque ea quiete & pacate acquiescat, ex qua acquiescentia oritur gaudium, quo Deus se ipso tanquam summo bono ex operibus suis omnibus valde bonis delectatur, supra quam dici nulla potest vel cogitari, unde concludit Thomas, *beatitudinem Dei formaliter consistere in operatione, videlicet intelligentia ipsius, quae est perfectissima operatio*: 7) denique quia beatitudo omnis boni affluentiam complectitur; ideo quando Deus dicitur beatus, etiam hoc intelligitur, quod sit sibi sufficiens, nullum externum bonum adpetens, nullius boni egens.

§. CCCVII. Beatitudinem Deo Probat. trihuit I) scriptura 1) εὐωδῶς, idque 2) καταπατιχῶς. 1 Tim. I.

11. secundum evangelium gloriae τῆ μαχαρίας. Mt. c. VI. 15. μακάριος καὶ ὁ μόνος δυναστεύων. b) ἀποπατιχῶς. Job. XXXV. 6. Si peccaveris, quid ei nocebis? v. 7. si iuste egeris, quid donabis ei? Ps. XVI. 2. bonum meum non ad te, scilicet pervenit, id est, nec indiges, nec juvaris bono meo. Ps. L. 12. Si esuriero, non dicam tibi, quia orbis mihi & plenitudo ejus. c) μεταποριχῶς. 1 Joh. I. 5. Deus lux est, & tenebrae non sunt in eo. Nomine lucis Deo attributo denotatur ipsius simplicitas, immutabilitas, majestas, virtus, sinceritas & omniscientia &c. 2) ἐνργητικῶς. Psal. XVI. 11. adimplebis me laetitia cum vultu tuo. Psal. XXV. 13. Credo me videre bona Domini in terra viventium. Psal. XXXVI. 9. inebriabuntur ab ubertate domus tuae &c. Vide loc. §. 182.

§. CCCVIII. II) Rationes 1) ab etymologia. Hebraei quando aliquem beatum dicere

volunt, tribuunt ei ^ἡ beatitudines; (quod est nomen pluralis numeri, status regiminis tantum, potest verti vel in abstracto, sicut Chaldeus ubique reddidit beatitudo, vel in concreto, beatus, vel etiam adverbialiter, quia a nominibus solent in hac forma adverbia derivari, bene erit) quia ad perfectam beatitudinem non unum vel alterum, sed plura, imo omnia bona requiruntur, ut constet ex definitione. Jam vero solus Deus omnibus bonis adfluit, non per quandam adgregationem, sicut in uno homine multa insunt bona, sed per simplicissimum actum. Graecum μακάριος ac μάχαρ deducunt a σπερτικῶ μορίῳ μα, quod est adverbium jurandi & particula negandi, & nomine καρ, quo mors significatur, quae est malorum maximum. At solus Deus a se & per se est immortalis, a morte, mutatione & omnibus malis penitus liber. Aristoteles VII. ethic. Nicomachus c. XI. μάχαρ dictum censet quasi μάχαρ ἀπὸ τῆ χαίρειν. At gaudium Dei est perfectum, incontaminatum, immutabile, independens. Ergo etiam ipse solus perfecte beatus. 2) A summa entitate. Deus solus est αὐτὸντὸς. αὐτορουνς a se ipso, ergo solus beatus; quae sunt ab alio, ea ut suum esse, ita quoque suam beatitudinem habent ab alio & in alio. 3) A perfecta Dei bonitate. Deus est summum bonum, imo ipsum bonum αὐταγαθόν, ergo etiam summe beatus, imo ipsa beatitudo. 4) Ab activitate. Beatitudo in actu, non in habitu, consistit, unde philosophus per ἐνέργειαν eam definit l. eth. 12. At Deus est merus & purus actus. 5) A beatitudinis communicatione. Quicquid est ac dicitur beatum, divinae beatitudinis communicatione beatum dicitur. Ergo Deus eminenter & effective beatus est, fons omnis beatitudinis. Aristoteles X. eth. ad Nicomach. c. VIII. Deum esse felicissimum ac beatissimum ex naturae lumine agnovit. Vid. Scalliger exerc. CCCVII. sect. 26. in loc. §. 183.

§. CCCIX. III) Patres Gregorius Nyssenus libr. de beatitud. orat. I. Quod vere beatum habendum sit, ipsum divinum Numen est. Augustinus lib. IX. de civit. Dei cap. 2. Cum solo vero Deo, & in eo solo, & de eo solo anima humana, id est, rationalis & intellectualis beata

beata est. lib. X. de civ. Dei. c. 4. *ipse est fons nostrae beatitudinis, ipse omnis adpetitionis est fons.* lib. XII. de civ. Dei c. 1. *Non est creaturae rationalis vel intellectualis bonum, quo beata sit, nisi Deus.* Itaque quamvis non omnis beata possit esse creatura, neque enim hoc munus adipiscuntur, aut cupiunt ferre, ligna, saxa &c. ea tamen, quae potest, non ex se ipsa potest, quia ex nihilo creata est, sed ex illo, a quo creata est, hoc enim adepti beata est, quo amisso misera est. Ille vero, qui non alio, sed se ipso bono beatus est, ideo miser non potest esse, quia se non potest amittere. lib. de nat. boni contra Manich. c. XL. *Secundum catholicam fidem & sanam doctrinam & intelligentibus perspicuam veritatem, nec naturae Dei nocere potest quisquam, nec natura Dei nocere injuste cuiquam, vel nocere impune patitur quemquam.* Gregorius lib. XXXII. moral. c. 5. *Dum Deus se ipso perfruitur, accedentis laudis indigens non est.*

§ CCCX. *Antithesis.* Beatitudinem Dei labefactant, quotquot eum peccati auctorem esse vel directe, vel indirecte statuunt. Vt enim in summe beato nihil mali, ita quoque a summe beato nihil mali.

Quaestiones de Dei beatitudine.

§ CCCXI. Quæritur: I) *An labefactet Dei beatitudinem, quod voluntas ejus non semper ab hominibus impletur?* Resp. quæcunque Deus vult, ea fiunt omnia, & quocunque modo ea vult, eodem etiam fiunt. Ergo nihil fit ipso invito, & per consequens beatitudo ejus non labefactatur ex eo, quod homines non implent ejus voluntatem, quia tales currunt a voluntate jubente ad voluntatem punientem. Vide loc. §. CLXXXIV. II) *An beatitudini Dei aliquid ex eo decedat, quod dicitur ab hominibus dolore affici.* Esaj. LXIII. 10. *ad amaritudinem concitari* Os. IV. 1. *exacerbari.* Psal. XC. 11. &c. ? Resp. hæc non sunt accipienda affective, sed effective. Deus non irascitur conturbationum passiones in se recipiendo, sed peccatores, a quibus offenditur, severe puniendo. Quæcunque enim talia de Deo prædicantur, nequaquam significant immutabilem mutatum, inviolabilem violatum, impassibilem aliquid mali

passum, beatissimum miseria affectum; sed peccati, quo Deus offenditur, atrocitatem unice exaggerant, quod scilicet tanta sit peccati gravitas & atrocitas, ut quantum in se est, per id beatissimus Deus dolore, tristitia & opprobrio afficiatur, ac quod Deus tantopere peccatum detestetur, ac si eo lædatur, ad dolorem & acerbiter concitetur, & honori ejus vis inferatur. III) *Quomodo Deus sit beatorum beatitudo?* Scholastici respondent, Deum esse beatitudinem beatorum *objectivam*, non *formalem*, cum ipsa operatio, qua attingunt summum illud bonum, quod Deus est & beatitudinis objectum, sit aliquid creatum. Scriptura asserit, *Deum fore omnia in omnibus.* 1 Cor. XV. 28. ipse erit beatitudo beatifica electorum *ratione objecti*, & effector actus in objectum tendentis, inque illo acquiescentis.

§ CCCXII. *Vsus practicus*
I) *consolatorius.* Beatus Deus etiam nos beatos in vita æterna efficiet, unde *beati* pronunciantur *mortui, qui in Domino moriuntur*, Apoc. XIV. 13. quia per mortem ad Dominum, id est, ad beatitudinem perveniunt, & vere beati esse incipiunt. II) *Exhortatorius*, ad beatitudinem nostram in Deo quærendam. Solus Deus vere ac perfecte beatus est, in ipso igitur veram beatitudinem quæramus. Nulla creatura omnia bona cumulate obtinet, sed partem duntaxat boni, Deus vero omnis boni affluentia beatus est, *apud ipsum est vena vitae.* Psalm. XXXVI. 10. *וְיִשְׁכַּח וְיִשְׁכַּח* & fons beatitudinis, qui reficit, nec deficit, communio ergo nostra & unio cum Deo est vera beatitudo. Psal. CXLIV. 12. exponitur iudicium mundi de beatitudine, quod ea consistat 1) *in filiorum prosperitate*: 2) *in filiarum formositate*: 3) *in divitiarum ubertate*: 4) *in pacata tranquillitate.* Sed regius vates ei opponit iudicium hominis pii & renati de vera beatitudine, quod ea consistat in agnitione ac perfruitione Dei v. 15. *Beatitudinis populi*, vel beatus populus, *cujus Dominus Deus ejus.* Huic uni vero Deo, soli beato ac bono, Patri scilicet, Filio ac Spiritui sancto, sit benedictio & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum. Amen.

APPENDIX.

Recenſuimus *ſom. I. loc. theol. p. 159.* erroneas varii generis ſententias, partim a veteribus quibusdam, partim vero a recentioribus propugnatas, quibus veritates graviffimæ de Deo eiſdemque attributis ac perfectionibus labefactantur. Hiſce ſupplementi loco nonnulla heic ſubiungemus ad argumentum de notitia Dei naturali ſpectantia.

Obſervavimus ſupra in nota ad *loc. II. cap. IV. §. LXIII. p. 44.* præter SOCINVM, EPISCOPIVM ac CHAVVINVM, cumprimis JO. LOCKIUM, philoſophum Anglum, noticiam de Deo innatam, ſeu inſitam in dubium vocaſſe, in libro notiſſimo de *intellectu humano*. Iam porro notamus, LOCKIUM ex Anglis reſutaſſe IO. EDVARDVM, in libro, *free diſcourſe concerning truth and error, cap. II. p. 26. ſeqq.* itemque IO. LOWDE in *effays, wherein ſome of Mr. Lock's and Mr. Malebranch's opinions are briefly examined*, York MDCXCIX. 8. Iungi merentur ex noſtris theologis IO. FRANCISC. BVDDEVS, in *inſtitut. theol. moral. part. II. cap. I. §. V. p. m. 467.* & in *theſibus de atheiſmo & ſuperſtitione, cap. V. §. I. p. 360: ſeqq.* VALENTINVS ERNEſT. LOE-SCHERVS, in *prænotionibus theol. prænot. VI. p. 115. ſeqq.* MICHAEL FOERTSCHIVS, in *ſelectioribus theol. brevior. part. II. p. 69. ſeqq.* IO. FECHTIVS, in *lectionibus theol. in ſyllogen ſelect. ex univerſa theologia controverſarum, p. 137, 138.* ZACHARIAS GRAPIVS, in *theologia recens controverſa, cap. I. quæſt. I. p. 1. ſeqq.* Vt alios taceamus. LOCKIUM tamen in hocce argumento ſecuti ſunt ex Anglis GVIL. NICHOLSIVS, in libro, cui tit. *conference with a Theiſt, part. II. p. 32.* conſutatus a IO. LOWDIO *loc. cit.* SAMVEL BOLDIVS, in *ſome conſiderations on the principal objections and arguments, which have been publiſh'd againſt M. Lock's eſſay of humane underſtanding*, Lond. MDCXCIX. 8. itemque BECONSALIVS & anonymus, ſub litteris I. S. P. latitans, in *reflexions upon Mr. Locke*. Negarunt quoque notitias innatas THOMAS HOBBSIVS, philoſophus Malmeſburienſis, in *elementis philoſ. de civ. c. XIV. num. 19.* & in *Leviathan. cap. XV. XXVI.* alibique paſſim, RICHARD. CVMBERLANDVS, in *diſquiſit. philoſ. de legibus nature*, Lond. MDLXXXII. 4. SAM. PARKERVS, in *a demonſtration of the divine authority of the Law of Nature and of the chriſtian Religion*, Lond. MDCLXXXI. 4. & in *his account of platonick philoſophy*; atque IO. PEARSONIVS, epiſcopus Ceſtrienſis, in *expoſitione ſymboli apoſtolicæ, art. I. p. m. 30.* Fuerunt vero præter Anglos alii quoque viri eruditi, ſtatuentes, nullas plane ideas mentibus hominum eſſe inſitas, ne Dei quoque; ex quibus heic nominare ſufficiat LAMBERT. VELTHVSIUM, in *tract. de inceſtu p. 179. oper. IO. CLERICVM, in pneum. ſect. I. cap. V. inque bibliorheque choiſe, tom. III. p. 32.* alibique; NICOL. MALEBRANCHIVM de *moralitate §. VII. p. 15.* GERHARDVM DE VRIES, philoſophum Ultraiectionum, qui *diatriben de ideis innatis*, HERM. ALEXANDRO ROELLIO oppoſitam, ineunte hoc

ſeculo edidit, atque I. IAC. ZIMMERMANNVM, theologum Tigurinum, *tom. I. opusculor. p. 179. ſeqq.* qui omnino heic conſulti mererentur.

Quæ ratione RENATVS CARTESIUS, qui ſuperiori ſeculo totam philoſophiam emendare adgreſſus eſt, ex idea Dei nobis innata, exiſtentiam eius comprobare amiſiſſus ſit, ex *principiorum eius philoſoph. part. I. §. XIII. & XVII. ſeqq.* itemque ex *meditat. metaphyſ. III & V.* aliſque ſcriptis ſatis notum eſt. Summatim eius ſententia duplici comprehendi poteſt ratiocinio. Primum ita ſeſe habet: *Omnes homines habens ideam entis inſiniti ac ſummæ perfecti in mente exiſtentiæ, illa vero idea aliunde quam ab eiſmodi ente ortum ducere nequit, ſequitur itaque, ens ſummum & inſiſtente perfectum exiſtere.* Alterum ratiocinium, quod eius mentem ulterius exprimit, ita ſeſe habet: *Quidquid ad rem, cuius idea menti obverſatur, pertinere, clare acque evidenter intelligimus, illud ad rem iſtam revera pertinet.* Iam vero exiſtentiam ad rem inſiſtantem ſummæque perfectam, quam Deum adpellamus, pertinere, clare acque evidenter intelligimus, ergo exiſtentia ad rem inſiſtantem ſummæque perfectam, Deum ſcilicet, cuius idea menti obverſatur, revera pertinet. Obſervavit vero illuſtris LEIBNITIVS, in *act. erudit. MDCLXXXIV. p. 539.* hanc argumentandi rationem non eſſe novam, ſed a THOMA DE AQUINO iam reiectam. Idem vir celeberr. in *epiſtola ad Gerb. Meierum*, theologum Bremenſem exarata, atque *miſcellaneis Leibnitianis a FELLERO editis p. 63.* inſerta, adnotavit, ANSELMVM, archiepiſcopum Cantuarienſem, ſec. XI. clarum, in libro *contra inſipientem*, ſeu contra atheum, argumentum hocce iam protuliſſe in medium, quod deinceps recentiori ætate renovaverit CARTESIUS. Obſervarunt quoque alii, hancce ratiocinandi rationem, a Cartefio adhibitam, non tantum valde abſtractam & metaphyſicam eſſe, ſed & minus ſolidam. Vid. PETR. DAN. HUVETIVM, in *cenſur. philoſ. Cartef. cap. IV. p. 58.* laudatiſſimum LEIBNITIVM, in *act. erudit. loc. cit. p. 593.* SAM. WERENFELSIUM, theologum Baſileenſem plane eximium, in *opuſculis theol. philoſ. & philol. p. 645. ſeqq.* atque ex noſtris IO. MYſÆVM, *introduc. in theol. cap. II. §. 23. p. 61. ſeqq.* atque b. BVDDEVUM *loco ſupra citat.* Aliorum de hoc Cartefii argumento cogitata exhibet PETR. BÆLIVS, in *diſt. hiſt. & criſ. tom. IV. art. Zabarella, not. G. p. m. 530. add. doctiſſ. BRVCKERVM, in hiſtor. philoſ. doctrina de ideis, p. 278. ſeqq.*

Iam vero alia plane via, ea nimirum, quæ inter ſententiam LOCKII atque CARTESII media eſt, incedunt theologi noſtri, quando de innata homini & inſcripta menti Dei notitia ſermonem inſtituunt. Negant quidem, noticiam iſtam inſitam in animis hominum naſcentium eſſe actualem, ſed dicunt, eandem eſſe habituale, aut habitui analogam, quam alii *potentiam proximam* adpellare ſolent, quæ coniuncta eſt cum naturali propenſione, qua intellectus ad adſentiendum huic propoſitioni, Deus eſt, veluti capitur. vid. MYſÆVM, FECHTIVM & BVDDEVUM, *locis ſupra citatis.*

LOCVS III.

LOCUS III. DE SANCTISSIMO

τῆς πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος

MYSTERIO.

§. I.

Sacrosanctum & augustum Trinitatis mysterium ex æternæ & immotæ veritatis in verbo revelatæ tabulis asserturi, ac contra venenatas *Διομάχων* Photinianorum linguas propugnaturi, divinæ gratiæ robur intimis gemitibus desiderantes, ex Alcuini hymno sic precamur p. 70. edit. Constant. Ann. 96. *Adesto lumen verum, Pater omnipotens Deus. Adesto lumen de lumine verbum & Filius Dei, Deus omnipotens. Adesto sancte Spiritus Patris & Filii concordia, Deus omnipotens. Adesto Deus unus omnipotens Pater, Filius & Spiritus S. Hanc fidem in te, per te, de te confitemur. Te unum in substantia, trinum in personis confitemur. Pater, Filius & Spiritus sanctus, & beata Trinitas, Deus, Dominus, paracletus. Caritas, gratia, communicatio. Genitor, genitus, regenerans. Verum lumen, verum la-*

men ex lumine, illuminatio. Invisibilis invisibiliter, visibilis invisibiliter, invisibilis visibiliter. Fons, flumen, irrigatio. A quo, per quem, in quo omnia. Vivens, vita, vita a vivente, vivificator viventium. Verax Pater, veritas Filius, veritatis Spiritus. Una essentia, una virtus, una bonitas. Deus supra quem nihil, extra quem nihil, sine quo nihil. Deus sub quo totum, in quo totum, cum quo totum. Te invocamus, te adoramus, te laudamus. Dote fidem, excita spem, infunde caritatem, Amen. Hisce ad Deum precibus præmissis ad ipsam articuli explicationem progredimur, quam duabus absolvemus partibus. Prior continebit proœmiale de hoc mysterio *προθεωρίαν*. Posterior ipsam articuli hujus proponet *ἐργασίαν*, quæ erit tum *ὁποματολογικὴ*, tum *πραγματολογικὴ*.

CAPUT I.

PROOEMIALEM *προθεωρίαν* COMPLECTENS.

§. II.

*Necessitas
hujus doctri-
ne.*

Proœmiale *προθεωρίαν* sex thesibus absolvemus, quarum singulis *ἐκθεσι*, *ἀντιθεσι* ac *ζητημάτων ἐπίλυσι* subjungemus, tandem vero, omnibus absolutis, generalem *ἐκφώνησιν* πρὸς *πράξιν* subjiciemus. Sit ergo thesis I.) *Mysterium Trinitatis salvandis omnibus fuit ac creditu necessarium est. ἐκθεσις.*

Exegetis

a) Excludimus ab hominibus salvandis non solum Trinitatis *negationem*, sed etiam *ignorationem*. Quædam in verbo revelata ita comparata sunt, ut citra salutis discrimen possint ignorari, quamvis sine ejusdem periculo non possint negari; sed Trinitatis non solum negatio, verum etiam ignoratio est damnabilis.
b) Non requirimus ab omnibus ecclesiæ membris *equalem cognitionis gradum*, cum lux notitiæ

D d

nitia spiritualis ac fides in quibusdam sit illustrior, in quibusdam vero obscurior. 2) Nec perfectam & plenam hujus mysterii κατάληψιν ac intuitivam notitiam a salvandis requirimus, cum ad eam in hac vita perveniri non possimus. Exod. XXXIII. 20. 1 Cor. XIII. 9. quo sensu Cyprianus ferm. I. de bapt. Christi recte pronunciat, quod *sibi soli nota sit Trinitas*. Sed hoc duntaxat asserimus, quod ad fidem catholicam omnibus salvandis necessariam non *confusa & implicita*, sed *distincta & explicita* trium divinitatis personarum cognitio & confessio requiratur.

§. III. Demonstramus hoc 1) ex *tradita in scripturis Dei definitione*. Qui non agnoscit Deum, prout in verbo suo se revelavit, is a vero Deo aberrat; qui definitionem Dei in scripturis traditam ignorat vel negat, is Deum ipsum ignorat vel negat. At quisquis Trinitatis mysterium ignorat, is non agnoscit Deum, prout in verbo suo se revelavit, is definitionem Dei in scripturis traditam ignorat. Ergo a vero Deo aberrat, ac Deum ipsum ignorat. Major est manifestæ veritatis. Qui enim non agnoscit Deum, prout in verbo se revelavit, is in corde suo sibi ipsi idolum aliquod fingit, id quod toties scriptura testatur, quoties idolatrias eos accusat, qui alium divini cultus excogitant modum, præter & extra illum, quem Deus ipse in verbo suo præscripsit. Negari etiam nequit, eum, qui defensionem rei negat, rem ipsam negare, cum definitio sit λόγος ῥήσας. Minoris veritas patebit ex sequentibus.

§. IV. 2) Ex *artissima & indissolubili personarum Trinitatis unione*. Quarum personarum una non est extra aliam, earum una non potest agnosci, coli, invocari, nisi simul agnoscatur, colatur & invocetur etiam altera. Ratio est, quia mensura ac norma cognitionis est rei cujusque cognoscendæ natura. Jam vero personæ Trinitatis sic se habent ad se invicem, ut earum una non sit extra aliam, propter

ὁμοσίαν & mutuan personarum ὁμοσίαν, Joh. XIV. 11. *Ego in Patre & Pater in me*. Ergo etiam earum una non potest agnosci, coli, invocari, nisi simul agnoscatur, colatur & invocetur etiam altera.

§. V. 3) Ex *diserta Salvatoris asseveratione*. Matth. XI. 27. *Nemo novit Filium, nisi Pater, nec Patrem, quis novit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*. Ergo extra Filii revelationem in verbo traditam non potest Pater agnosci. Cum primis vero evidens est locus Joh. V. 23. *Pater per Filium omnia operatur, ut omnes honorent Filium καὶ ὡς, sicut & Patrem honorant*. Qui non honorat Filium, non honorat Patrem, qui misit eum (*). Ex quo promptum est colligere: qui Filium non honorat, is nec Patrem honorat; qui Filium Dei ignorat, is eum non honorat; qui verum Deum illum esse negat, is non honorat eum, καὶ ὡς, sicut Patrem honorat, hoc est, non tribuit illi eundem & æqualem cum Patre honorem. Ergo qui Filium Dei ignorat, is nec Patrem honorat, & consequenter verum Deum non agnoscit, colit, invocat, honorat. Ex quo fundamento Johannes pronunciat 1 epist. II. 23. *Omnis, qui negat Filium, is nec Patrem habet*. 2 epist. v. 9. *Qui non manet in doctrina Christi, Deum non habet*.

§. VI. 4) Ex *gentilium extra ecclesiam descriptione*. Gentiles ex naturæ lumine cognoscere potuerunt, esse Deum, eundemque esse unum, bonum, iustum, scelorum vindicem. Sed quia Trinitatis mysterium in verbo & in solo gratiæ lumine patefactum per naturæ lumen cognoscere non potuerunt, ideo salutarem Dei agnitionem scriptura eis derogat, ac meram ἀγνοίαν respectu ad salvificam notitiam habito illis tribuit. Eph. II. 12. *Eratis quondam ἀσθεῖς sine Deo*. Ratio præmittitur, quia erant ἄπειρα Χριστὸς sine Christi cognitione, ex quo nascitur hæc propositio: qui cognitione Christi Dei Filii ac mediatoris nostri destitutus est, is est sine Deo, hoc est, verum Deum

(*) De illustri hocce oraculo vid. dissertat. nostram anno MDCCCLV. hæc publicè expositam, cui titulus:

titulus: gloria cultus religioſi Christo ſervatori attributa ex Jo. V. 17.

Deum non cognoscit. Conf. Act. XVII. 30. Rom. X. 14. Gal. IV. 8. Ex hoc fundamento infert Joh. 1. ep. V. 11. *Vitam eternam dedit nobis Deus, & hac vita est in Filio ejus.* v. 12. *qui non habet Filium Dei, non habet vitam.* Subsumo: qui ignorat Filium, is non habet Filium. Ergo non habet vitam, & per consequens nec salutarem & salvificam *Θεογνωσίαν*, quippe in qua consistit vita æterna Joh. XVII. 3.

§. VII. 5) Ex *mysterii hujus conditione*. Ignorato vel negato Trinitatis mysterio tota salutis *ἐκνομία* ignoratur vel negatur. Utique ergo fides & confessio Trinitatis est necessaria. *Antecedens* probō. Post lapsum protoplastorum omnes homines nascuntur sub iugo peccati & servitute diaboli, ac natura sunt filii iræ Ephes. II. 3. ab hac Dei ira nemo liberari potest nisi per Christum vera fide apprehensum. Joh. III. 36. *Qui non credit in Filium, super eum manet Dei ira.* Ratio est in aprico, quia nemo potest sufficientem pro peccatis satisfactionem præstare, infinitam Dei iram placare, & ex satanæ regno se ipsum liberare; nisi ergo Christi satisfactionem & obedientiam fide sibi applicet, sub peccati, iræ divinæ & damnationis (quæ tria sese mutuo consequuntur) pondere cogitur manere. At qui ignorat filium, is non credit, nec potest credere in filium. Qui Filii divinitatem negat, non potest satisfactionem pro peccatis apud ipsum quærere, cum ad eam infinita virtus requiratur. Ergo. Conf. Dn. D. Meisnerus in confid. theol. Phot. p. 280.

§. VIII. 6) Ex *piorum veterum testificatione*. Athanasius in symb. *Fides catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate & Tri-*

nitatem in unitate veneremur. Hanc fidem mi-
si quis integram inviolatamque tenuerit, salvus
esse non poterit. Gregorius Nazianzenus sub-
fin. orat. II. de pace: *τριάξ πάσι πῶς πῶς*
Θεοποίητο τοῖς μὲν τῇ ἰλλάμενοι, τοῖς δὲ
κολάσει.

§. IX. *Antithesis.* *Mysterii* *Amibefis.*
hujus cognitionem ad salutem æ-
ternam esse necessariam, 1) *directe* negant
Photiniani, ethnicorum, Turcarum & Judæo-
rum vestigiis insistentes. Socinus in lib. quod
evang. se Photin. adjungere debeant p. 28. ut
ignorationem & negationem, ita quoque con-
fessionem Trinitatis negat esse per se damna-
bilem; unde nostram de Deo unitrino senten-
tiam refert inter eos errores, *qui per se ipsi*
æternam salutem non adimunt, quamvis facile
impediant, quo minus quispiam, quæ ad eam
ducit, cognitam habeat, perque eam gradia-
tur. Idem ep. II. ad Radec. p. 82. *Est qui-*
dem Deus & Christus fundamentum salutis no-
stræ, sed non quatenus eorum essentiam & sub-
stantiam recte novimus, sed quatenus Dei vo-
luntatem per Christum patefactam tenemus.
Schmaltzcius contra Ravensp. p. 60. *Vera in*
Deum & Christum fides sine opinione Trinita-
tis consistere potest. Catech. Racov. p. 25. ad
quæstionem: *Quanam sint, quæ ad essentiam*
Dei pertinent ad salutem prorsus necessaria?
respondet: sunt ea, *quod Deus sit, quod tan-*
tum unus, quod æternus, quod perfecte justus,
perfecte sapiens & perfecte potens. Plura ergo
necessaria esse negat, alias plura addidisset.
Ostorodus in inst. c. III. p. 28. *Præter hæc*
(enumerata sex capita) nihil aliud scimus co-
gnitu necessarium, quantum essentiam Dei at-
tinet ().*

D d 2

§. X.

(*) Neo-photinianis, seu Socinianis adjungi quo-
que possunt ARMINII adfectæ, *Remonstrantes*
vulgo adpellati. Licet enim ii mysterium sa-
crofanctæ trinitatis videantur profiteri, negant
tamen disertis verbis, illius fidem articulis fi-
dei fundamentalibus accensendam esse; adferunt-
que, veritatem hanc gravissimam sine salutis di-
spendio a nobis ignorari posse. Vid. SIMON EPI-

SCOPIUM in inst. theol. libr. IV. sect. II. cap.
XXXIV. seqq. STEPH. CURCELLÆUM rel. christ. in-
stitut. libr. I. cap. X. §. VI. PHILIPP. LIMBORCHIIUM
theolog. christian. libr. V. cap. XVII. §. V. VI. p. 445.
Consultarunt vero hancce Arminianorum sententiam
HULSEMANNUS in disput. de iis, quæ ad salutem
creditu necessaria sunt, subnexa Calvinism. irrecon-
cil. lib. IX p. 417. itemque in breviario cap. II. de
SS. Tri-

§. X. II.) *Indirecte*. 1.) *Pontificii*, dum quidam ex ipsis a) negant, ex scripturis *sacris Trinitatis mysterium sufficienter demonstrari posse*, ut postea videbimus. Atqui si Trinitatis mysterium non potest ex scripturis demonstrari, non erit fundamentalis aliquis fidei articulus ad salutem scitu omnibus necessarius, cum in scriptura omnia, quæ ad fidem & mores necessaria sunt, contineri, alibi plene comprobatum fuerit. b) Quidam ex illis *tribuunt gentilibus salutem*, ut in tract. proxime præcedenti in cap. de naturali Dei notitia fuit ostensum. Atqui si gentiles saniores fuerunt salvati, dogma de Trinitate non erit scitu ac creditu ad salutem necessarium, cum gentiles ad ejus cognitionem ex naturæ lumine adspirare non potuerint. c) Dum *fidem implicitam*, quæ est mera ignorantia, commendant. Thomas XXII. q. 2. art. 7. Biel III. sent. dist. 25. q. un. tria duntaxat numerant, quæ omnes christiani, etiam laici ac simplices, *explicitè & in particulari credere teneantur*, videlicet quod Deus sit, quod remunerator sit, & quod redemptor sit, in reliquis *fidem implicitam* illis sufficere statuunt. Quamvis vero addant, *articulum Trinitatis itidem explicitè esse credendum, cum incarnationis articulus eundem præsupponat*, tamen quod una manu concessere, altera mox eripiunt, quando addunt, *sufficiens esse, si Trinitas credatur confuse seu generaliter, non autem distincte, ut cujuscunque personæ proprietas personalis cognoscatur*. Quid? quod carbonarius ille, cujus fidem commendant, & laicis ad imitandum proponunt, nec distincte nec confuse Trinitatem crediderit, sed simpliciter professus fuerit, se credere, quod credit ecclesia, & ecclesiam credere, quod ipse

credit. Vid. Albert. Bighium lib. hierarch. eccl. c. V. Hosium de autor. script. lib. III. E-spencæum in 2. Tim. III. &c. 2.) Quidam ex Calvinianis, illi scilicet, qui gentilibus sanioribus salutem tribuunt. Zwinglius, & ejus asseclæ, ut suo loco ostendimus.

§. XI. Quæritur: I.) *An etiam in vet. test. mysterium Trinitatis fuerit ad salutem creditu necessarium?* Affirmatur ex adductis rationibus, quæ plane generales sunt, & omnes verò credentes non solum sub nov. sed etiam vet. test. respiciunt. Nec ex nov. duntaxat, sed etiam ex vet. test. fundamenta nostræ de Trinitate confessionis postea adducemus. Interim fatemur, majorem lucem & claritatem hujus doctrinæ esse in nov. test. quam in veteri, ut hic quoque locum habeat illud Lutheri, quo sæpe dicere fuit solitus: *nov. test. sibi videri instar solis, a quo vet. test. instar lunæ suam lucem mutuatur*. Urgeamus hoc loco oraculum Davidicum. Ps. LXXXI. 10. *Non erit tibi Deus alienus sive extraneus*. Græca & vulgata reddiderunt, *Deus recens*, quam explicationem Socinus in defens. anim. p. 301. frustra insectatur, quia Deus alienus est etiam Deus recens, & Deus recens est Deus alienus Jud. V. 8. aperte dii alieni dicuntur *אֱלֹהִים אֲחֵרִים* dii novi seu recentes. At contra hoc præceptum graviter peccant Photiniani, qui Christum in nov. test. *salutem esse Deum* statuunt. Sic enim Socinus d. l. 302. *Novi fœderis oraculis admoniti Christum pro Deo nostro habemus & adoramus, cum tamen interim non modo dicamus, eum, quo tempore psalmus ille compositus fuit, Dei populo non fuisse cognitum, ut Deum, qui tunc coli deberet, sed*

æ

SS. Trinit. §. VII. & in supplem. §. VI. & XII. SCHMERZERUS, in encl. brev. Hulsman. cap. II. abef. VIII. XII. XIII. XVIII. CALOVIVS, in confid. Arminianismi. cap. III. sect. III. qu. 7 & 8. & in system. loc. theol. tom. III. art. 1. cap. II. qu. 7 & 8. p. 148, 149. JO. BENED. CARPZOVIVS, isag. in libr. symbol. p. 75, 76, 90, 91. GUSTAV. GEORG. ZELTNERUS, in brevuario controvers. cum Remonstrantibus, p. 87. seqq. & p. 98. seqq. itemque ex

cœtus reformati theologis Leidenfes, in cens. confess. cap. I. §. 13. cap. III. §. 55. seqq. ABRAH. HERDANUS, in corpore theol. christian. loc. II. p. 203. seqq. GISEBERT. VOËTIUS in pec. dissertat. de necessitate ac utilit. dogmatis de SS. Trinitate, p. 466. 489, 420. & cum primis FRANCISC. TURRETINUS in institut. theol. elenct. part. I. loc. III. quest. XXIV. p. 248. seqq. ut aliq. taceamus.

ut existisse quidem eum revera, affirmare non dubitamus. Damnamus igitur 1) illos, qui referente Dn. Chemnitio part. I. loc. c. 2. de Trin. p. 80. blasphemarunt, in *Nicena & Constantinopolitana synodis primum fabricatam esse Trinitatem, cum prius pie crediderit ecclesia, unum esse Deum*. Horum blasphemiam Photiniani jampridem fecerunt suam unde in patres Nicenos tam acerbe debacchantur. Pilecius cont. Camp. p. 63. scribit, *Omnes Nicenae fidei architectos agrestes & salidae eruditionis expertes fuisse*. Atqui illud est repetita antiquae fidei confessio, ejusdemque adversus novos adversarios assertio, non aliud novorum articulorum fidei in ecclesiam introductio. 2) Anabaptistas *πνευματομάχας*, qui doctrinam de divinitate Spiritus S. non fuisse notam in ecclesia patrum sub vet. test. sed revelatam primum post ascensionem Christi per apostolos, quod ex A& XIX. 2. stabilire conantur. Atqui Spiritus S. est tertia deitatis persona, de cujus vera divinitate non minus, quam de Filii deitate in vet. test. praeclara & illustria extant testimonia.

§. XII. Quæritur: II.) *An Photiniani salvis suis hypothesebus asserere possint, vel ex animo etiam asserant, nostram de divinitate confessionem non esse errorem damnabilem?* Negatur, 1) quia alibi asserunt dogma illud nostrum esse non solum *vehementem errorem*, Socinus quod evangel. p. 28. sed etiam *blasphemum & horrendum dogma*, Theod. Schimbergius in præfat. refut. Carol. præfixa fol. 11. Socinus in animadv. assert. VI. *antichristianum commentum*. Schmaltzcius cont. Frantz. p. 10. Socinus in animadv. assert. I. 2) Quia pontificios negant esse christianos, propterea, quod *personam in Christo non humanam, sed divinam statuunt, quod absurda credant, Deum immortalem esse hominem factum, & mortuum esse, unam numero essentiam in tribus personis existere &c.* Schmaltzcius in refut. nov. monst. Smigleccii. At hæc dogmata nobis cum Pontificiis sunt communia. 3) Idololatria committitur non tantum ratione modi ac medii, quando verus Deus colitur non divine, hoc

est, juxta modum in verbo divinitus præscriptum, sed etiam ac vel maxime *ratione objecti*, quando is, qui non est verus Deus, colitur divine; ex quibus omnibus sic concludimus. Dogma, quod est vehementer erroneum, blasphemum, antichristianum, idololatricum, quodque amplexus definit esse christianus, illud merito pro damnabili errore habetur. Sed juxta Photinianorum hypothesein nostrum de Trinitate dogma tale est. Ergo. Addo & illud: 4) qui negat, Christum esse personam vere humanam, is in Christi salvatoris cognitione turpiter ac damnabiliter errat. Hypothesis de Trinitate negat, Christum esse personam humanam. Ergo. Utraque propositio est Schmalztzii contra Frantz. p. 281.

§. XIII. *Thesis proœmialis II.) De Mystério Trinitatis non tantum in ecclesia *ὑποτίθεται* docendum, sed etiam contra ejusdem impugnatores *ἀντιὑποτίθεται* disputandum.* Prior pars hujus thesios sponte sequitur ex prima hæcenus confirmata. Cum enim fides & confessio Trinitatis ad salutem sit necessaria, & vero nemini post lapsum per naturam inest, siue innascatur; ideo necessarium est, ut hæc doctrina in ecclesia ex verbo Dei proponatur, dextre explicetur, & rudioribus inculcetur, ut ad veram veri Dei cognitionem, ac per eandem ad vitam æternam producantur Joh. XVII. 3. XX. 29. Posterior thesios pars non eo sensu accipienda: 1) quod a quibusvis concionatoribus in omnibus ac singulis concionibus errores Photinianorum perstringendi, argumenta ipsorum recensenda & inculcanda, etiam illis, quibus ne quidem nomen Photinianorum innotuit; 2) vel quod scrupulose ac temere extra limites verbi progressu facto de hoc mysterio differendum; sed quod in scriptis publicis, in scholis christianis ac pro re nata, si ecclesie cujusdam particularis necessitas id exigit, in concionibus etiam contra pestilentissimos Antitrinitariorum errores ipsum fidei fundamentum directe evertentes, differendum sit; id enim requirit: a) *Summa necessitas*. Adversarii veritatis magno conatu hanc doctrinæ christianæ acropolin impugnant; illorum igitur furori ob-

obviam eundum, nec permittendum, ut pro veritate adstruenda inveniamur segniores, quam illi in eadem oppugnanda. Cassianus lib. I. de incarn. *Morbo resurgente nunquam cessare debet medicina, sed quanto major est ægritudo, tanto constantior requiritur curatio.* b) *Mandati divini auctoritas.* Quibus enim docendi munus in ecclesiis ac scholis commissum, illis divinitus mandatum est, non solum docere, sed etiam τὰς ἀντιλέγοντας λέγειν Tit. I. 9. τὰς ἀντιδιατιθεμένους παιδεύειν 2 Tim. II. 25. καὶ τὰς φρεναπάτας ἐπισομίζειν Tit. I. 11; quod alibi exemplo reparatorum templi Hierosolymitani Neh. IV. 17. pastorum, medicorum, agricolarum & hortulanorum latius fuit confirmatum. c) *Multiplex utilitas.* Ecclesiarum doctores hac ratione muneris sui partes implent, seductores redduntur αὐτοκατάκριτοι Tit. III. 11. seducti in viam veritatis revocantur, persistentes in fidei orthodoxia in eadem confirmantur, & adversus errores, corruptæ rationi plausibiles, muniuntur.

§. XIV. *Antithesis.* Quibusdam videtur, cum hoc hominum genere non disputationibus; sed proscriptionibus, carceribus, librorum exustionibus & nudis anathematizationibus agendum esse, cum eorum blasphemiarum in antiquissimis primitivæ ecclesiæ conciliis jam olim sint damnatæ. Marcianus l. Nemo IV. cap. de sum. Trinit. & fid. cathol. *Nemo clericus vel militaris vel alterius cujuslibet conditionis de fide christiana publice turbis condunatis & audientibus tractare conetur in posterum, ex hoc tumultus & perfidiæ occasionem requirens. Nam & injuriam facit judicio reverendissimæ synodi, si quis semel judicata ac recte deposita revolvere & publice disputare contenderit.* Eadem constitutio extat in actis concilii Chalcedonensis act. III. *Resp.* non imus inficias, severitatem illam adversus hæreticorum primipiles (quos Lutherus noster *Duxios* vocat) a christiano magistratu quandoque non solum utiliter adhiberi, sed etiam necessario exercendam, quando scilicet venenum doctrinæ suæ in ecclesiis orthodoxis suæ curæ & fidei com-

missis spargere nituntur; sed media illa sola ad hæreseos extirpationem non videntur sufficientia. Proinde tum ad *seductorum infirmationem*, tum ad *nostram & aliorum in veritate confirmationem* necessarium est, ut fundamenta doctrinæ ex verbo Dei proponantur, & contrariorum argumentorum explicatio subjungatur. Fides enim non est incerta quædam opinio in utramque partem fluctuans, sed ἀμείνωντος certa ac immota scientia, per quam mens pii hominis in veritatis agnitione & confessione ita confirmatur, ut nec capitis periculum pro ea recuset adire. Marciani constitutionem quod attinet, ea temeritati novatorum ac seditiolis conatibus turbatorum est opposita, prohibet enim *de fide contendere*, hoc est, contentiose disputare, *ex disputatione tumultus & perfidiæ occasionem querere*, ut in d. l. discrete additur, unde glossam addit, *quod hoc semper præsumatur, nisi fiat causa addiscendi in scholis vel causa convincendi hereticos*; hic enim finis optimus est, unde ex l. Quoniam XXIII. c. de epif. & cleric. glossa colligit, *quod de fide catholica publice disputare ad reprobendam pravam hereticorum opinionem liceat.* Ergo non simpliciter, sed secundum quid Imperator ejusmodi disputationes prohibet. Optandum quidem foret, eorum, quæ ex manifestis scripturis in conciliis primitivæ ecclesiæ præsertim œcumenicis orthodoxe definita, tantam apud omnes esse auctoritatem, ut nihil quicquam in illis in dubium revocaretur; sed cum hæretica pravitas & ecclesiæ catholicæ consensum & conciliorum etiam antiquissimorum auctoritatem proterve rejiciat, ideo ex scripturis, quas se recipere asserunt, omnino convinci debent.

§. XV. *Thesis III.) Myste- Ex verbo Dei*
rium Trinitatis non ex patrum ri-
vis, nec ex turbidis scholastico-
rum lacunis, sed ex limpidissimis
scripturarum sacrarum fontibus
probari debet, atque etiam potest. Postquam
 in prioribus thesibus τὸ ὅτι confirmatum,
 quod mysterium Trinitatis docendum & cre-
 dendum sit, succedit quæstio de τῷ διότι, ex
 quo

quo principio doctrina hujus mysterii petenda sit, ubi diserte dicimus, ex solo & unico Dei verbo. 1) Non negamus, ecclesie primitivae catholicae unanimem de hoc mysterio consensum, quem confirmant antiquissimi scriptores ecclesiastici, etiam illi, qui ante Nicaenum concilium vixerunt, magnum pondus apud pios & cordatos obtinere, ac obtinere etiam debere, cum quilibet intelligat, quod publica illa & solennis ecclesiae, apostolicis temporibus proximae, perpetua successione ad haec usque tempora conservata confessio, & Anti-Trinitariorum, Samosatensianorum, Arianorum &c. in celebratissimis & antiquissimis totius christiani orbis conciliis damnatio maximum adversus novos damnatarum haeresium interpolatores praedictum afferat. Qua de re praclarus locus extat apud Basilium lib. I. cont. Eunomium: *Quid dicis, (inquit) ne tribuamus plus praegressis? ac revereamur multitudinem eorum, qui nunc sunt christiani, & eorum, qui nati sunt ab eo tempore, quo predicari cepit evangelium? ne repntemus dignitatem eorum, qui omnigenis donis spiritualibus claruerunt? sed clausi in totum animi oculis & omnium sanctorum memoria ex mente ejecta otiosum ac purgatum cor suum quisque inductionibus ac sophismatis tuis supponamus?* interim tamen cum isti *Ἰσχυάριοι* consensum illum usque deque habeant; (Schmalztius cont. Frantz. disp. I. p. 1. *Auctoritas ecclesiae catholicae, ad quam Frantzius provocat, sic comparata est, ut nullus error ex illius testimonio demonstrari non possit*) inprimis vero cum fides nostra non debet ultimo resolvi in ecclesiae auctoritatem, sed in scripturae sacrae immotam firmitatem; ideo primarium ac summum fidei fundamentum non potest in illo ecclesiae consensu statui.

§. XVI. 2) Neque id inficias imus, quod consensus ecclesiae primitivae opponi possit ac debeat insanis illis adversariorum clamoribus, quibus nostram de Trinitate confessionem novitatis accusare, uno, ab Antichristo Romano in ecclesiam introductam esse, asserere non ventur. Catech. Racov. Germ. in praefat. ad trad. Witteberg, p. 2. fac. b. Pari imprudentia

ministri Transylvani lib. II. c. 6. patres, qui ante concilium Nicaenum fuerunt, *Ignatium, Iustinum, Irenaeum, Tertullianum, Cyprianum, &c.* suos putant; reliquos etsi sibi contrarios fateantur, tamen testimonia *Hilarii, Chrysostomi, Ambrosii, Cyrilli, Hieronymi & Augustini* citant contra nos, ut ostendant, patres sibi ipsis contradixisse. Ann. 1568. Albx Julix excusus est libellus de mediatoris Jesu Christi hominis divinitate, in cujus c. VIII. initio ab Origene facto recensentur auctores, qui Photiniano dogmati vel directe, vel oblique, vel in totum, vel ex parte in articulo de Trinitate assenserint. Schmalztius contra Frantz. p. 10. *Propediem exhibetur ista absurdissima simul & falsissima de Dei essentia opinio, ac ea futura est de Trinitatis dogmate existimatio, qualis est hodie inter omnes evangelicos de missa Pontificia, de purgatorio & aliis hujusmodi nugis, unum haec omnia auctorem habent, Antichristum scilicet.* Theod. Schimbergius in praefat. refutat. Carolii praefixa f. 11. *Manifestum est, Trinitatis dogma & divinitatem Filii non esse veros fidei articulos, quia sunt impossibilia mentis, ideo in rei veritate sunt blasphemia dogmata ex imo orto, per filium perditionis virtute satanae ecclesis gentium obtrusa* f. 12. addit, *Trinitatem esse idolum Antichristi.* 2. Thess. II. Sed mendacissimam illam blasphemiam potenter reprimit unanimis antiquissimorum ecclesiae scriptorum in Trinitatis dogmate asserendo consensus, qui ejus est evidentiae, ut nec ipse Socianus ab illis suffragium expectare ausus fuerit. Sic enim perquam profecto titubanter scribit adv. Bellarminum & Wiekum f. 477. *Ex scriptis nostrorum hominum nunquam ostendetur, eos asserere aut existimare, scriptores ante concilium Nicaenum, qui hodie extant, nostrae sententiae fuisse;* (sic cum Photinianis non senserunt, nec Trinitatis dogma damnarunt, utique illud approbarunt), *quamvis persuasi omnes simus, eos non minus, imo vero magis, adversariorum sententiae repugnare, quam nostrae. Nisi nostrae sententiae nomine intelligatur simpliciter id, quod sentimus de uno illo Deo, quod videlicet is nullus alius.*

alius sit præter Jesu Christi Patrem. Hanc enim eandem istorum patrum fuisse sententiam, si non omnium, at certe maxime partis illorum, (vide quam titubet lingua hæretica) omnino nobis persuademus, quamvis alioquin a nobis dissentiant, quatenus Christum seu Dei Filium ante orbem conditum ex ipsius Patris substantia extitisse volunt, & patribus illis sub vet. testam. sæpius apparuisse, imo illum unum Deum ipsius patrem & ipsum mundum & alia omnia deinceps per eum fecisse, & quæcunque eos scire voluerit, hominibus per eum patefecisse. (Patres ante Nicænum concilium non solum Photinianis, sed etiam Arianis contradicunt, id est, non solum testantur, Filium ante suam incarnationem in vet. test. extitisse, ac omnia per ipsum esse condita, sed etiam ab æterno ex Patris essentia ipsum esse genitum, & unum cum Patre Deum esse asserunt, ut in tract. de Deo patre & Filio §. 152. () adductis istorum testimoniis ostendimus, quibus plura ejusmodi ex Ignatii epist. ad Trallian. ad Philipp. ad Smyrn. & ad Heronem (**), Irenæo lib. III. adv. hæres. cap. 6. pag. 176. Justino martyre apol. II. pro christ. pag. 43 & 47. ut & 75. in dial. cum Tryph. p. 207. in ix. c. 7. p. 306. Severo patriarch. Alexandr. lib. de rit. bapt. & synaxeos p. 80. Athenagora in apolog. Clemente Alex. in protrep. ad gent. Cypriano de idol. vanit. Origene hom. VIII. in Exod. adjungi possunt.) Ut autem patrum, qui ante Nicænum concilium vixerunt, suffragium Socinus sibi non audet vindicare, ita multo minus ab iis, qui post concilium illud vixerunt, aliquid se impetraturum confidit, sic enim addit p. 479. *De patribus, qui post fuerunt, non est, quod quidquam dicamus, cum nos contra ipsos quodammodo perpetuo disputemus, quanquam ex ipsis, præcipue vero ex Hilario, multa depromi possunt cum opinione de Christo & personis divinitatis vulgo hodie recepta minime consentanea, (audet per intolerabilem impu-**

*dentiam Hilarii suffragium sibi vindicare, contra tamen XII. libros pro adstruendo Trinitatis dogmate ex professo scripserit; videt Socinus id ipsum sibi fortissime adversari, ideo addit) quæ nullo pacto diluuntur per testimonia, quæ ex ipsis adversarii citant. Nihil enim vetat, quin sibi ipsis contradicant, ut illis fere accidit, qui falsa dogmata tuentur. (at quis patietur sibi persuaderi, quod pii veteres illud ipsum aliis in locis eversum voluerint, quod ex professo integris libris adversus contradicentes confirmare allaborant?) Majori vero audacia dicam an impudentia in defens. animadv. p. 368. scribit. *Ante Constantini Magni tempora & aliquanto nihil aperte constat de trino Deo a christianis passim adorato & invocato; vel potius constat, talem Deum & præcipuis & plerisque christianis tant fuisse incognitum: id enim ex omnium christianorum scriptis, quæ tempora illa antecesserunt (quæ merito adulterina aut supposititia non sint) intelligere licet, in quibus ubique unus ille Deus Pater tantum Domini nostri Jesu Christi esse asseritur. Sed innox pag. 369. huic sutz assertioni diffidens subjungit: Possumus adversario concedere, omnes christianos ab apostolorum temporibus trinum Deum coluisse, nec tamen inde necessario sequetur, id facere, vere Christianorum esse &c. ib. per intolerabilem calumniam addit, plerosque ex veteribus fuisse tritheitas.**

§. XVII. 3) Neque id negamus, quod liq. dictis scripturæ recte explicandis, pie conferendis, & contra Anti-Trinitarios dextre urgendis, patrum laboribus grata mente uti possimus ac debeamus, cum ex præcepto apostolico 1 Thess. V. 20 & 21. *prophetias haudquaquam spernere, sed omnia probare, & quod bonum est, retinere*, piis conveniat. Res ipsa ostendit, multa a Photinianis hodie proferri argumenta, quæ ab Arianis & aliis hæreticis olim prolata, ante aliquot secula ab Epiphanio, Athanasio, Cyrillo, Augustino, & aliis Christi athle-

(*) Vid. som. I. loc. theol. p. 281 & 282. ubi & in nova scriptores recentiores, qui plura ejusmodi patrum antiquissimorum de hoc argumento testimonia collegunt, nominavimus.

(**) Epistolæ ad Heronem, diaconum, Antiochenum, itemque ad Philippenses, non pertinent ad genuina IGNATII monumenta, sed scriptis falsis ac suppositis jure meritoque accensentur.

athletis, hæreticorum verò malleis protrita sunt ac conculcata; æquis igitur negare velit, nos eadem contra hodiernos adversarios arma induere posse, ac eandem victoriæ spem armis illis obtinendam nobis præstare esse? 4) Scholastici etiam quandoque utiles quasdam & nervosas distinctiones suppeditant, quas cum fructu in hac disputatione adhiberi posse non negamus. Interim cuilibet primo statim intuitu obvium, quod multas curiosas & supervacaneas quæstiones fidei simplicitati adjecerint: earum decisionem ex philosophiæ principiis petierint, ac rem ipsam læpius magis impeditam, quam expeditam reliquerint, ut de mutuis illis, quibus se oppugnant, contradictionibus nihil addam. Vid. Erasmus in enchir. mil. christ. annot. 1 Tim. I. Ludov. Vives in Augustinum de civ. Dei lib. II. cap. 13. lib. XIX. c. 12. & alibi passim, Flacius de diss. pag. 103.

§. XVIII. Hoc vero sibi vult thesis nostra, quod ex unico & proprio theologiæ principio, ex Dei scilicet verbo, mysterii hujus confirmatio sit petenda, quod probamus: a) ex *scripturæ perfectione*. Nullum est fidei christianæ dogma ad salutem scitu omnibus necessarium, quod non possit ac debeat ex scriptura sacra sufficienter probari, ut alibi demonstratum. Jam verò dogma de Trinitate tale est. Ergo. b) Ex *mysterii hujus conditione*. Quæcunque vel ex patribus, vel ex scholasticis, vel ex naturali ratione de hoc mysterio disseruntur, ea nondum præbent firmum, stabile ac immotum fidei fundamentum, sed quando Dei vocem in scripturis sonantem addimus, tum demum revelationi divinæ acquiescimus. Quia mira hæc sunt (inquit Chemnitz part. I. locor. pag. 79.) *Et longe supra omnem creaturarum captum posita, quæ de Trinitate personarum in sacrosancta divinitate dicuntur, quærenda sunt testimonia divinæ patetificationis, quæ ita sint firma, certa & perspicua, ut conscientia illis in hoc tanto mysterio tuto acquiescere possit. Difficilime enim mens humana assentitur illis arcanis tam longe extra conspectum, imò contra omne judicium rationis posita, & facile incipit animus vagari specu-*

Exegetis

lationibus, nisi semper in conspectu sint hujusmodi testimonia, quæ mentes nostras intra justos terminos ac limites a Deo prescriptos revocent. c) Ex divina ordinatione. Ut in reliquis fidei articulis, ita quæque in hoc ipso fundamentum salutis concernente ad legem & ad testimonium remittimur Elaj. VIII. 20. Luc. XVI. 29. 2 Petri I. 19. Pater cælestis ablegat nos *ad Christum* Filium suum audiendum; Deut. XVIII. 18; Matth. III. 17. XVII. 5. Christus remittit nos *ad scripturas* Joh. V. 39. ac per apostolum suum testatur, quod sacræ literæ *sufficienter ad salutem nos instruere possint* 2 Timoth. III. 15. Ergo etiam de hoc mysterio ad salutem cognitu necessario sufficienter nos instruere poterit. d) Ex *perpetua ecclesiæ observatione*. Quemadmodum enim in doctrina de vita ac moribus perpetua ecclesiæ spiritualis matris vox est. Joh. II. 5. *Quodcumque dixerit vobis, facite*: ita quoque in doctrina de fide ejusdem perpetua vox est. Quodcumque dixerit vobis, hoc credite. Justinus in cohort. ad Græc. p. 29. *Modis scire omnibus convenit, nullo plane pacto aliter aut aliunde de Deo disci quicquam posse, quam a solis prophetis*. Inde in antiquissimis illis primitivæ ecclesiæ conciliis, contra Trinitatis hostes habitis, non ex proprio arbitrio articulos fidei determinarunt, sicut in Antichristianis conciliis postea factum, sed conclusiones suas ex scripturis deduxerunt. Athanasius in epistol. ad Epiſt. *Quæ in synodo a patribus secundum sacras scripturas exposita est fides, sufficiens est ad destructionem totius impietatis*. Constantinus Imperator ad patres in synodo Nicæna congregatos dixit: *Extant libri evangelici & apostolici & priscorum oracula prophetarum, quæ nos evidenter docent, quid de re divina statuendum sit; itaque ex dictis illis divinitus inspiratis sumamus quæstionum solutionem*. Gelasius Cycizen in act. conc. Nic. cap. V. Tripart. lib. II. cap. 5. Unde Nic. Cusanus lib. II. de concord. cath. verit. c. 6. *In loco congregationis in medio ponebantur sacra evangelia, & secundum testimonia scripturarum decrevit olim synodus*.

Ee

§. XIX.

Antithesis. §. XIX. *Antithesis.* I.) *Pho-*
tiniani nos accusant, quod eccle-
 fix tantum, hoc est, humana auctoritate per-
 moti Trinitatem credamus, cum divina, hoc
 est, scripturæ auctoritate illud dogma destitua-
 tur. Socinus in defens. animadv. contra Eu-
 trop. c. III. p. 51. *De Trinitatis dogmate nul-*
lum prorsus extat divinum testimonium, imo
innumerabilia divina testimonia ei apertissime
refragantur. Ostorodus contra Tradel. part.
 II. c. 1. p. 87. *Ne unicus quidem monstrari po-*
est scriptura locus, ex quo saltem obscure Tri-
mitas deprehendi possit. Sed quid de hac ac-
 cusatione statuendum sit, patebit ex sequenti-
 bus. II.) Ex Pontificiis quidam asserunt, my-
 sterium Trinitatis non posse ex solis scripturis
 sacris demonstrari. Immanuel a Vega in op-
 pugnat. Dei Samosatreniani p. 10. non nisi ad-
 missa traditione stare Trinitatem. Item: Cre-
 dere se tres personas ejusdem naturæ & maje-
 statis, non aliunde, quam unde nobis comper-
 tum, hoc scriptum, quod habemus, evangelium
 Matthæi esse, vel Marci, id est, ut ipse ex-
 ponit, ab ecclesia. Eccius in locis & Pistorius
 in epit. colloq. Emmerting. Trinitatem non
 posse probari e sacris literis, sed esse ecclesie
 traditionem asserunt. Possevinus lib. VIII. bi-
 blioth. p. 418. *Lutherani si quid de Trinitate*
solide evulgarunt, in vitula nostra araverunt,
amirum ex nostris synodis & patribus, quos
prius blasphemæ accusaverant, tanquam ex fi-
dis armamentariis tela omnia petere coacti sunt.
 Guil. Lindanus in panopl. lib. III. c. 5. p. 104.
Sunt quedam dogmatum genera, quæ in scri-
ptura aut non sunt comprehensa, aut si com-
prehensa, ita profecto recondite illic delite-
scunt inclusa imo abstrusa, ut nisi ab homini-
bus acutissimi ingenii acutique judicii excludi
acerui non possint. Posterioris exemplum est,
Spiritum a Filio procedere, Filium Patri
quosiorum esse, extremæ unionis sacramentum
a D. Jacobo esse commemoratum, &c. Pro-
 vocat ad hanc Pontificiorum confessionem O-
 storodus contra Tradel. part. II. cap. 1. p. 86.
Pontificii in publicis scriptis ingenus confessi
sunt, pluralitatem personarum in Deo ex ver-
bo non posse demonstrari. Schmalztius disp. I.
 contra Frantz. p. 1. *Fassi sunt ipsimet Pontifi-*
cii, Hosius Card. & Wiekus Jesuita, Trinita-
tis dogma ex sacris literis solis probari non
posse. Sed huic quorundam Pontificiorum in-
 cogitantæ opponimus aliorum saniorum judi-
 cium. Campianus rat. IX. *Num Trinitas per-*
sonarum in bibliis non fuit, quia vocabula ista
non sunt? Bellarminus, lib. I. de Christo a cap.
 4. usque ad 9. inclusive, Christi divinitatem ex
 sacris literis adstruere laborat. lib. II. cap. 6.
 sex classes argumentorum pro Trinitate perso-
 narum in divinis ex scriptura adducit. lib. II.
 de concil. cap. 12. §. Sic etiam, *Cum Nicænum*
concilium definiuit, Christum esse hominison
Patri, deduxit conclusionem ex scripturis, in
quibus diserte continetur, unum esse Deum, &
Patrem esse Deum, ac Filium esse Deum, ex
quibus sequitur necessario, Patrem & Filium
esse ejusdem substantiæ & divinitatis. Idem
 statuunt Gregorius de Valentia, Becanus, &c.
 §. XX. *Thesis.* IV.) *Myste-*
rium Trinitatis non solum ex nov. Etiam ex V.
sed etiam ex vet. test. confirmari T. Trinitatis
potest ac debet. 1) Non hoc di- *mysterium*
 cimus, quod testimoniorum de *probari posse.*
 Trinitate in vet. ac nov. test. sit
 eadem claritas & evidentia, quia clarior hujus
 mysterii revelatio nov. test. fuit reservata. Paul.
 Weidnerus in loc. fid. præcip. p. 82. *Populus*
Judeorum maxime ad idololatriam pronus erat,
ne igitur in eorum errorem, qui plures deos
colebant, incideret, cautè a divina providentiæ
factum est, ut ipsum Trinitatis divine arca-
num non explicite, sed implicite, illis tradere-
tur. Quia vero per Messiam idololatria peni-
 tus erat explodenda, ac universus orbis ad
 anius Dei cultum reducendus, ideo sacramen-
 tum illud Trinitatis explicite atque aperte re-
 motis involucris revelandum ad dies Messie re-
 servatum fuit, ut videlicet luce oriente umbræ
 evanescerent, quod omnis quoque sabbalista-
 rum schola plane testatur, asserens, ipseus di-
 vine Trinitatis arcana tantummodo usque ad
 Messie tempus recondita latere debuisse, &c.
 2) Nec hoc volumus, quod in dilceptione
 contra

contra pertinaciam adversarium ab obscurioribus vet. test. dictis faciendum sit initium. Sed hoc duntaxat asserimus, quod ex vet. test. pro adstruendo Trinitatis dogmate quædam testimonia afferri possint & debeant, cum Deus semper ab initio sese sic patefecerit, ut ecclesia omnibus temporibus Deum ita agnoverit, invocarit ac celebrarit, quod in una indivisa essentia sint tres distinctæ personæ.

§. XXI. Hanc thesin probamus 1) ex *thesi prima*. Si enim dogma de Trinitate omnibus salvandis scitu ac creditu necessarium est, utique ejus vestigia in sacris literis veteris testamenti extare oportet, alias scripturæ perfectio labefactabitur. 2) Ex *ipsa rei evidentia*. Ostendimus suo loco doctrinam de Trinitate non in novo tantum, sed etiam in vet. test. certa & illustria habere testimonia. 3) Ex *prohibitione divina*. Psal. LXXXI. 10. *Non erit in te Deus alienus* V. vulg. reddidit *Deus recens, nec incurvabis te Deo extraneo*. Atqui si mysterium Trinitatis in vet. test. penitus fuisset ignotum, utique in nov. test. per cultum Filii & Spiritus S. Deus recens introduceretur. Elaj. XLIII. 10. *Ante me non est formatus Deus, & post me non erit*. Atqui si in nov. test. Filius Dei est factus Deus, ut Photiniani volunt, ac divino cultu in nov. test. affici co-

pit, utique post Deum Patrem alius formatus est Deus.

§. XXII. Antithesis. Photiniani id proterve negant. Socinus in defens. animadv. contra Eutropium cap. VII. p. 216. *ipfi adversarii, mysterium istud plurimum in Deo personarum vulgo in Israël populo ante Christi adventum ignotum fuisse, passim confitentur*. Confundit discrimen inter notitiam obscuriore, & omnimodam ἀγνωσίαν; illam populo Israëlítico tribuimus, respectu ad nov. test. revelationem habitæ, hanc ab eo removemus. Johan. Sommerus lib. I. refutat. Petri Carolini cap. 2. *In vet. test. libris Trinitatis doctrinam querendam esse putant, qui in cote argentum inveniri posse non dubitant. Neque enim in universa illa doctrina jota unum reperitur, quod vel suspicionem saltem hujus opinionis apud Judæos ante Christum fuisse ostendat*. Schmalztius in præfat. refutat. doct. Frantz. ad lectorem: *Quis ex vet. testamento homini sensato dogma Trinitatis? quis Filii præternitatem ostendet? Certe Judæi antiqui istis omnibus scripturis fidem adhibebant, & tamen ista portenta prorsus ignorabant? Quid, quod non pauci viri docti, ique insignes theologi, senserunt, dogma Trinitatis & alia in vet. test. nullo modo fuisse revelata, sed reservata ad tempus novi fæderis?* (*)

§. XXIII.

(*) SOCINI adfœclis, qui mysterium Trinitatis fidelibus vet. test. prorsus ignotum fuisse contendunt, ex neo-Arianis suffragatur Christoph. SANDIUS, in libro: *Scriptura sacra S. Trinitatis revelatrix*, quem sub nomine ficto Hermannii CINGALLI editum, refutatus a CALOVIO in disput. cui titulus: *Scriptura sacra vet. testam. sacrosanctæ Trinitatis revelatrix &c.* ann. MDCLXXX. edita. Vid. GRÆTIUM in *theolog. recens controversæ*, part. I. pag. 109. seqq.

Nec Photinianis atque Arianis suppetias ferunt Arminii sectatores, quos Remonstrantes in Belgio vocant. Licet enim mysterium Trinitatis negare non audeant, contendunt tamen, illius revelationem in vet. test. factam haud esse, sed demum in novo testamento. Vid. *Remonstrantium confessionem & apolog.* p. 32 & 91. Simon. EPISCOPIUM, conc. II. de *caussis incredulit. Judæorum*, tom. I. oper. p. 437. itemque in *institus. sect. II. cap. XXXII. p. 332. seqq.*

Ssep. CURCELLAUM lib. II. *institut. rel. christ. cap. XXII. §. 1. seqq.* & ex recentioribus hujus sectæ scriptoribus Jo. CLERICUM in *prolegom. hist. ecclesiast. sect. III. cap. I. p. 99.* qui & in commentariis suis in *vet. testam.* editis loca illa de sacrosanctæ Trinitate in libris vet. test. occurrence plane elidere aliena quadam interpretatione conatur, hocque ipso ostendit, se haud credere, mysterium hoc in veteri testam. fuisse revelatum.

Arminianis seu Remonstrantibus ad latus pontimus Anabaptistas, statuentes, *unicam tantum personam Patris intellectam & agnitam fuisse in vet. testamento nomine unius veri Dei Israël, trinitatis mysterium minime revelatum, sed velatum fuisse patribus. Deum sese sub antiquo fœdere revelasse in genere ut Deum unicum &c.* Vid. Nicol. NICOLAE præcipuorum dogmatum fidei & doctrina confessionem, Hermann. FAUKELIO oppositam, atque Amstelod. MDCXXIV. editam, p. 41. seqq.

§. XXIII. Thesis V.) *Mysterium Trinitatis ex naturali ratione a priori cum primis probari*

Sunt quoque nonnulli ex ecclesiâ Romanâ adfectis, qui *Alphonsum TOSTATUM*, episcopum Abulensem, secuti, adserere haud dubitant, *insipientiam magnam & quasi insaniam esse; ex libris veteris testam. pluralitatem personarum divinarum evincere velle*. Moderatori tamen stilo *Robert. BEL-LARMINUS*, pater purpuratus, suam hac de re mentem expressit, & quidem sequentem in modum: *notandum, Deum in testamento veteri noluisse proponere mysterium trinitatis expresse, quia Judæi incapaces erant, & quia recens exierant de Aegypto, ubi colebantur multi dii, & intraturi erant in terram Canaan, ubi etiam multi habebantur dii; ne videlicet putarent, sibi etiam tres Deos proponi colendos; voluisse tamen Deum adumbrare hoc mysterium, idque multis modis, ut, cum in testamento novo prædicaretur, non videretur omnino novum, vel repugnans testamento veteri*. Vid. ejus *disputat. de controversiâ christiani. fidei, controversiâ II. de Christo, lib. II. cap. VI. p. m. 503.*

Nec prætermittendum heic est, fuisse quoque nonnullos ex coetus reformati doctoribus, cum primis Gallis, qui in ea steterint sententia, sublime trinitatis mysterium in vet. testam. nondum fuisse revelatum. Ex his primo loco nobis commemorandus heic est *Moses AMYRALDUS*, theologus quondam Salmuriensis isque haud incelebris, qui ex studio hypothesium suarum de fœdere naturali, eo usque progressus est, ut adsereret, doctrinam de sacrosancta Trinitate ne in statu quidem integritatis primis nostris parentibus fuisse cognitam. Nullius vero momenti sunt rationes, quibus hocce adfertum stabilire annisus est vir acutus alias atque ingeniosus, verb. grat. cum prætendit: *Ad Adami sanctitatem nihil profuisse hujus mysterii cognitionem; æconomiam trinitatis, quatenus ad opera exteriora spectat, potissimum versari in procuratore salutis generis humani; statum Adami fuisse mere naturalem &c.* Falsa esse hæc omnia, facilius negotio confutanda, nemo non vider. Conferri tamen ad hanc questionem merentur h. cancell. *JÆGERUS*, in *jure Dei fœderali, quest. IX. p. 88. seqq.* *HEIDEGGERUS*, in *corp. doctr. christ. tom. I. p. 113. seqq.* atque cumprimis *Jo. van der WAYEN*, theologus Batavus, in *summ. theol. christian. cap. III. §. 416.* Alter, quem heic nominamus, est *Petrus JURIEU*, theologus primum Sedanensis in Gallia, postea Roterodamensis in Belgio, vir multis scriptis in lucem publicam editis inclutus. Is in libro gallico, cui index: *histoire critique des dogmes & des cultes, cap. III. des reliques AMYRALDI* sententia, aliam a priori illa plane diversam amplectus est. Distin-

guît enim inter ecclesiam *antediluvianam* & *postdiluvianam*. Illam distinctissime mysterium hoc cognovisse ultro concedit, siquidem probabile haud sit, Adamum, quem in statu integritatis perfecte id intellexisse, necesse sit, statim ejusdem plane oblitum fuisse: at barbariem inter homines sensum sensimque invalescentem præstantissimam istam cognitionis theologica partem vel tandem extinxisse, Deoque claram hujus mysterii perceptionem renovare ante ultima hæc tempora non visum esse conveniens. Vid. *GRAPUUS loc. cit. p. 109. seqq.* Tertius, quem huc advocamus, est *Jac. BASNAGIUS*, ecclesiæ primum Roterodamensis, dein Hægensis minister isque doctissimus, qui, in *histoire des Juifs, tom. IV. libr. IV. cap. IV. p. 43. seqq.* eorum sententiæ, qui statuunt, dogma Trinitatis in vet. testamento ininus fuisse cognitum, suum adjecit calculum, atque *CUDWORTHUM*, qui hancce doctrinam ab Ebræis ad alias manasse gentes arbitratur, confutare annititur.

Denique & hoc notandum, in ipso ecclesiâ nostrâ sinu existisse magni nominis theologos, qui licet omnem trinitatis cognitionem fidelibus vet. testam. haud penitus denegaverint, in eam tamen ingressi sint sententiam, cognitionem illam ex peculiari potius revelatione divina, quam ex libris vet. testamenti haustam fuisse, siquidem in his vestigia potius atque indicia gravissimi hujus dogmatis, quam aperta animumque convincentia loca deprehendantur, unde & anti-trinitarii aliunde potius, quam ex vet. test. libris suis refutandi. Ita statuerunt superiori sæculo theologi Helmstädienses ique doctissimi, *Georgius & Frid. Ulricus CALIXTUS*, pater & filius, itemque *DREIERUS*, *LATERMANNUS* aliique, qui *CALIXTORUM* presserunt vestigia, refutati enpropter a viris præstantissimis, *HULSEMANNO*, *CALOVIO*, *DORSCHEO*, *SCHARFIO*, *WELLERO*, *WALTHERO* aliisque. Historiam hujus controversiæ enarravit *Jo. FABRICIUS*, *hist. sua biblioth. part. IV. b. WEISMANNUS*, *hist. eccles. tom. II. p. 1190. seqq.* & celeb. *WALCHIUS*, in *der Einleitung in die Religions-Serviceien der Evangelisch-Lutherischen Kirche, part. IV. cap. IV. §. LV. p. 774. seqq.* itemque in *bibliotheca theologica selecta, tom. II. cap. V. §. XVII. §. XVII. p. 627. seqq.* Diximus & nos nonnulla, quæ ad hocce argumentum spectant, in dissertatione inaugurali Göttingæ *MDCCLXXXVII.* habita, quæ *specimen observat. ad locum Genes. III. 22. exhibet, §. XIV. p. 29. seqq.*

bari nec potest nec debet (*). 1) Distinguen-
dum est inter *confirmationem* alicujus dogma-
tis, & ejusdem jam confirmati & demonstrati
illustrationem. Ratiocinationes ex lumine na-
turæ petitz & ad Trinitatis mysterium adhibi-
tz non confirmationum, sed illustrationum qua-
liumcunque loco sunt censendæ. 2) Schola-
stici distinguunt inter rationes *precedentes* &
sequentes, sive a priori & a posteriori. Tho-
mas p. I. q. 32. art. 1. *Ad aliquam rem duplici-
ter inducitur ratio: primo ad probandam suf-
ficienter aliquam radicem; secundo quæ radici
jam posita ostendit congruere consequentes effe-
ctus.* Hoc posteriori (inquit) modo probatur
Trinitas ex rationibus, posita enim Trinitate,
congruunt hæ rationes. Ludov. Vives lib. II.
de verit. fid. christ. p. 101. *Antequam verita-
tem eam (de Trinitate) Christus retingeret, ne-
que veritatis neque rationum venisset ulli un-
quam hominum in mentem, sed postquam veri-
tatem a cælesti seu potius magistro Deo accepi-
mus, rationes se nobis cæperunt ostendere at-
que aperire.* Sed vix possunt illæ qualescun-
que illustrationes rationum pondus in hoc my-
sterio obtinere, ut postea apparebit.

§. XXIV. Confirmatur prior theos pars
1) ex *mysterii hujus conditione*. Quod do-
gma supra omnem humanæ rationis captum
est positum, ad illud cognoscendum ratio hu-
mana ex suis principiis provehi nequit, alias
enim non esset *supra rationem*. Sed dogma
Trinitatis tale est, ut colligitur ex Matth. XI.
27. XVI. 17. Joh. I. 18. 1 Cor. II. 11. &c.
2) Ex *vie cognoscendi remotione*. Ad cogni-
tionem Dei per creaturas ex naturæ lumine
non aliter dueimur, nisi quatenus Deus est ea-
rum principium & causa. Non est autem ea-
rum principium & causa nisi per divinam suam
virtutem omnibus tribus personis communem;
ideo per creaturas cognitionem consequi non
valemus, nisi eorum, quæ Patri, Filio & Spi-
ritui S. sunt communia, quocirca per creatu-
ras ex lumine naturæ ad cognoscendam per-
sonarum distinctionem non possumus pertinge-
re. Quæstio de Deo uno & trino non est: an

fit Deus, vel quæ attributa Deo competant se-
cundum respectum ad creaturas, ut est illarum
causa? sed quid secundum se sit Deus? ad il-
lud verò non potest homo rationis suæ viribus
assurgere. Basilius lib. I. contra Eunom. *Com-
munis notio, esse Deum, non autem, quid sit,
nobis suggerit.* Unde etiam nullus saniorum
gentilium, etiamsi rationem diligenter exco-
luerit, & librum naturæ diligenter excusserit,
vel ex principiis nobiscum natis per *ἐμφυτον*,
vel ex creaturarum inspectione per *ἐπικτῆτον*
notitiam, Trinitatis mysterium cognoscere po-
tuit. 3) Ex *evidenti a minore ad majus illa-
tione*. Si per lapsum protoplastorum menti
nostræ tanta caligo est inducta, ut ne quidem
ad rerum naturalium ac sublanarium perfectam
cognitionem penetrare possimus; quanto mi-
nus ad summi illius in divinis mysteriis, quod
Deus in essentia unus, in personis trinus sit,
cognitionem naturali mentis lumine & acumine
penetrare poterimus? Sed illud Eccl. VIII. 17.
*Intellexi, quod omnium operum Dei nullam
possit homo invenire rationem eorum, quæ sunt
sub sole, & quanto plus laboraverit ad queren-
dum, tanto minus inveniat.* Sap. IX. 16. *Diffi-
cile æstimamus quæ in terra sunt & quæ in pro-
spectu sunt, invenimus cum labore. Quæ au-
tem in cælis sunt, quis investigabit?* 4) Ex
ratiocinationum, quæ afferuntur, *consideratio-
ne*. Potiores, quæ a veteribus vel recentiori-
bus formantur, hæ sunt: Prima a *Dei perfe-
ctione*, quam urgent Scotus I. sent. 2. Ray-
mundus de Sabunde in theol. nat. cap. XLVI.
& seqq. *Summe perfecto attribuendum est,
quicquid dicit perfectionem. Sed generatio di-
cit perfectionem.* Vid. loc. de trib. Eloh §. 65.
Secunda a *Dei intelligence*. Damascenus lib. I.
orth. fid. cap. 6. *ὁ θεὸς ἐκ ἀλογός ἐστι, λό-
γον δὲ ἔχων, ἐκ ἀνυπόστατον ἔχει, ἐκ ἀρξά-
μενον τῷ εἶναι ἐδὲ παυσόμενον, ἢ γὰρ ἦν,
ὅτε ἦν ὁ θεὸς ἀλογός.* cap. 7. *δεῖ τὸν λόγον
καὶ πνεῦμα ἔχειν, καὶ γὰρ ὁ ἡμεῖς λόγος
ἐκ ἀμοιρῶ ἐστι πνεύματος &c.* Hanc Da-
masцени ratiocinationem quidam recentior so-
riptor sic amplificat: *Deus habet excellentissi-*

Ec 3

mm

(*) Conferenda, quæ de hoc argumento differunt GERHARDUS, tom. I. loc. IV. cap. XII. p. 208. seqq.

num intellectum, ergo & obiectum ejus oportet esse perfectissimum, Deo autem nihil perfectius, idcirco divini intellectus obiectum nullum erit aliud, quam ipse Deus, ideoque Dei intellectus ab eterno in se ipsum reflexus est. Omnis autem intellectus intelligit per imaginem obiecti. Quare & Deus, dum ab eterno semet ipsum perfectissime intellexit, concepit ac peperit in se ipso perfectissimam imaginem sui ipsius, quæ est ipse Filius. Cum vero intellectus divina essentia in se, etiam voluntas inierit, quæ cum sit perfectissima, & sic obiectum requirat perfectissimum, ideo in se ipsum reflectitur, & in ipso Deo tanquam infinito bono acquiescit, & hinc summam voluptatem & amorem produci necesse est. Ergo dum æternus Pater imaginem sui ipsius, Filium videlicet, concipit, ac perfectissima voluntate appetit, necesse est perfectissimum amorem ac voluptatem plenissimam a Patre in Filium & a Filio in Patrem tanquam imagine in archetypum procedere, atque ita per conjunctum intellectum & voluntatem utriusque tertium modum existendi, seu personam in divina essentia poni, quæ vocatur Spiritus sanctus. Tertia ex boni communicatione. Summi & infiniti boni est, se summe & infinite communicare. At Deus est summum bonum. Ergo summe & infinite se communicat. Jam vero in productione non communicavit se Deus infinite & summe, sed particulariter, respectu certorum quorundam bonorum. Quarta ex analogica collatione. Invenitur una natura in una hypostasi, ut in quolibet angelo, plures in pluribus ut in multis angelis, plures in una, ut in homine; ubi duæ naturæ, anima & caro, una spiritualis, altera corporalis, in unam hypostasin humanam conveniunt: igitur verisimile est, esse quoque unam naturam, divinam scilicet in pluribus hypostasibus in Patre, Filio & Spiritu sancto. Quinta ex continua meri ac puri actus operatione. Deus est merus ac purus actus, ergo ab æterno egit, non autem produxit aliquid extra se per creationem. Ergo intra se per generationem Filium, per spirationem Spiritum sanctum, Ludov. Vives lib. II. de ve-

rit. relig. p. 102. Deum scholæ omnes sapientum merum esse actum confirmarunt, potestas enim, in quocunque sit ente, imperfectionem quandam in eo notat, quæ procul abest ab excellentia divina essentia. Quod si merus sit actus, nunquam cessavit, egit ergo quamdiu fuit, in otio enim & cessatione statim potestas locum invenit. Jam inde igitur a tota æternitate, quandoquidem æternus est, egit aliquid. In Deo autem est natura, nempe vis & virtus, est etiam facultas, per quam naturam agit juxta intimam & propriam vim ac potentiam. Est etiam in eodem Deo voluntas libera, per quam agit ubi, & quando vult &c. Sexta a vestigio in creaturis impressione. Effectum refert naturam suæ causæ. Creaturæ sunt Dei conditoris effectum. Ergo referunt creatoris sui naturam. Jam vero in omnibus rebus creatis divinæ Trinitatis effigiem ac imaginem, vel certe vestigium aliquod animadverti posse asserunt, quæ de re postea. Vide pleniorum harum rationum deductionem apud Scotum, Raymundum & Lud. Viven d. I. Moræum de verit. relig. christian. cap. V. Savanarolam lib. III. de ver. fid. c. 3. p. 181, &c.

§. XXV. At hæc rationes 1) non potuerunt ex naturæ lumine ab ethnicis divinæ revelationis in verbo factæ ignaris formari; sed a christianis, quibus Trinitatis mysterium in verbo patefactum est, sunt excogitatæ. 2) Si solæ seorsim ac per se considerentur, sunt infirmæ, quia multas patiuntur *ὑποθέσεις*, quas larga manu Photinianorum scripta suppeditant. 3) Sunt etiam imperfectæ, quia nec omnes simul sumuntur, nec singulæ speciatim acceptæ illud evidenter probant, ad quod demonstrandum adhibentur, videlicet a) Filium a Patre genitum esse personam per se subsistentem, a Patre realiter distinctam: b) eundem esse Patri *ὁμοούσιον* unius indivisæ essentia cum Patre: c) generationem illam Filii ex essentia Patris esse simplicissime æternam: d) productionem illam, quæ a Patre statuitur ab æterno facta, terminari ad Filium & ad Spiritum sanctum, id est, non plures nec pauciores personas esse a Patre productas, quam duas:

e) Fi.

e) Filium a Patre esse productum per generationem, Spiritum S. per spirationem, id est, Filium esse ab æterno a Patre genitum, Spiritum sanctum ab eodem & Filio ab æterno processisse. Hæc mysteria simul sumta, ut in hac doctrina omnino simul sumi debent, omnem humanæ rationis captum excedunt, ac proinde naturali ratione probari non possunt. Sic ergo quatuor argumentis ostendimus, mysterium Trinitatis non posse ex ratione probari, quod confirmat etiam illud Athanasii in epist. ad Serapion. circa med. *Deitas non demonstratione rationum traditur, sed fide & pia cogitatione cum religione.*

§. XXVI. Posterior thesios pars, quod videlicet *mysterium Trinitatis ex naturali ratione non debeat probari*, sequitur ex priore. Si enim probari ex ratione nequit, frustra ad rationes naturales nos recipiendo operam ludimus. Thomas p. I. q. 32. art. 1. id ipsum probat ex incommodi consecutione. *Qui nititur* (inquit) *naturali ratione Trinitatem probare, dupliciter derogat fidei: 1) quia dignitas fidei est, ut sit de rebus invisibilibus, quæ rationem humanam excedunt. 2) Derogat fidei quantum ad utilitatem alios ad eam trahendi; credunt enim infideles, quod hujusmodi rationibus utamur, cum tamen non sint cogentes.*

§. XXVII. *Antithesis.* I.) Scholastici, (de quibus Scotus lib. III. sent. dist. 24. q. 1. prædicat, quod *philosophiam cum theologia maximo cum fructu miscuerint*;) ratiocinationibus ejusmodi ut in aliis, ita quoque in hoc articulo plus æquo indulgent, quin & curiosis, otiosis ac spinosis quæstionibus, de hoc mysterio motis & agitat, fidei christianæ simplicitatem non mediocriter labefecerunt. Raymundus Lullus exsternavit, *sola vi naturali intellectus, se-*

clusa revelatione, hoc mysterium demonstrari posse. Illi favet nonnihil Gerson alphab. XII. lit. H. Henricus quodlib. VIII. q. 24. Richardus de S. Victore lib. I. de Trinit. c. 4. Gregorius de Valentia lib. de unit. & Trin. proleg. cap. II. *Et si ratio veritatem hujus mysterii propter ipsius altitudinem capere nequit; tamen nec ullam in eo falsitatem deprehendere valet, atque adeo argumenta omnia, quæ contra illud fiunt, tanquam infirma & fallacia dissolvi possunt, & quidem evidenter.* II.) Keckermannus rationi in hoc mysterio demonstrando plus tribuit, quam scripturæ. Sic enim orditur Trinitatis demonstrationem lib. I. syst. theol. cap. 3. *Anti-Trinitariis palam faciemus, Trinitatem personarum promanare ex ipsa Dei essentia, & Deum Deum esse non posse, nisi tres habeat distinctos existendi modos sive personas, id ubi ostenderimus, etiam testimonia producemus ex sacris literis.* Sic ergo discursum philosophicum ex proprietatibus naturæ intelligentis petitum præponit divinis Spiritus sancti oraculis (*). Quanto rectius Justinus in *ἐκθ. πρὸς* p. 294. *δεῖ πρὸς τὰς τῆς ἐκκλησίας τροφίμους μὴ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις διευθύνειν τὰ θεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὸ βέλημα τῆς διδασκαλίας τοῦ πνεύματος τῶν λόγων ποιῆσαι τὴν ἐκθεσιν.*

§. XXVIII. Quæritur: I.) *Quid statuendum de vestigiis Trinitatis, quæ in creaturis demonstrantur? Ea, quæ infra nos sunt, scribit Augustinus lib. XI. de civ. Dei cap. 28. nec aliquo modo essent, nec aliqua specie continerentur, nec aliquem ordinem vel appeterent vel tenerent, nisi ab illo facta essent, qui summe est, qui summe sapiens est, qui summe bonus est. Ergo per omnia, quæ fecit mirabili stabilitate, currentes quasi quedam ejus alibi magis alibi minus impressa vestigia colligamus; in nobis autem ipsis ejus imaginem contuentes tanquam minor*

(*) *Baribol.* KECKERMANNUM, theologum Dantiscanum, qui mysterium trinitatis ex natura per humanæ rationis vim demonstrare suscepit, solide confutavit Jo. MUSEUS, theologus quondam jenenfis isque præstantissimus, in peculiari dissertatione, quæ ejus commentationi *de usu principiorum rationis & philosophiæ in controversiis theol.* Jena MDCLXX. secunda vice editæ, adjecta est. Fug.

runt vero præter KECKERMANNUM, qui in scriptis systematicis nostrorum theologorum passim notantur, alii etiam, qui ex sola ratione doctrinam de sacrosancta trinitate demonstrari posse existimaverunt. Nonnullos eorum nominavimus in *not. ad tom. I. loc. theol. p. 108.* quibus & alii addi possent, si opus id esset.

minor ille evangelicus filius ad nosmet ipsos conversi surgamus. Statuit ergo Augustinus in creatura intellectuali ac rationali *imaginem*, in irrationalibus vero creaturis reliquis *vestigium* quoddam Trinitatis conspici, quod discrimen, ejusdemque rationem latius exposuimus in loc. de trib. Eloh. §. 69 & 70. Horum vestigiorum complura a veteribus recensentur, quorum pleraque enumerat Augustinus a lib. IX. de Trinitate usque ad XV. Utamur in illis recensendis quodam ordine. 1) Quædam vestigia sunt *omnibus creaturis communia*, quædam *certis creaturis propria*. Communia hæc sunt. Deus omnia fecit *in numero, pondere & mensura*. Quælibet creatura quandam in se ostendit *unitatem & speciem & ordinem*. Tres solæ sunt *affectiones* entis omnibus rebus communes, *unum, verum, bonum*. In omnibus creaturis est *principium, medium & finis; substantia, virtus & operatio, esse, posse, agere*. Totum universum constat triplici creaturarum genere. Unum est *substantiarum spiritualium*, id est, angelorum; alterum est *substantiarum partim spiritualium, partim corporalium*, ut hominum; tertium est *substantiarum omnino corporalium*, ut brutorum, arborum, &c. 2) Creaturæ sunt vel *rationales* vel *irracionales*. Rationales sunt vel *angeli* vel *homines*. In rationalibus illis creaturis non tantum vestigium, sed etiam imago quædam Trinitatis occurrit. Innumerabilis illa multitudo angelorum in *tres hierarchias* dispelcitur; singulis hierarchiis *tres ordines* assignantur, in qua tripartita distinctione divinæ Trinitatis vestigium aliquod conspici arbitrantur. In singulis vero angelis, intellectualibus illis essentiis, & animabus hominum ratiocinandi facultate præditis, imaginem quandam Trinitatis monstrare satagunt. *Mens meminit sui, intelligit se, diligit se*. Mens est quasi parens, notitia ejus quasi proles, amor de ipsa mente & notitia procedit. Tres sunt humanæ animæ facultates. *Rationalis, sensitiva, vegetativa*. Tres sunt rationalis animæ facultates, *intelli-*

gentia, voluntas & memoria. Et sumus, & nos esse novimus, & nostrum esse ac nosse diligimus. 3) Creaturæ irracionales vel sunt *animate* vel *inanimate*. In animatis creaturis tam sensitiva quam vegetativa tantum anima præditis hæc occurrunt vestigia. Tres sunt sensus interiores, *sensus communis, phantasia & memoria*. Herbæ & flores habent *formam, odorem seu saporem ac vim, vires & effectus*. 4) Inanimatæ vel sunt *cælestes* vel *sublunares*. In earum pluribus Trinitatis monstrant vestigium. Tria in sole considerantur, *quod est, quod lucet, quod calet*, id est, substantia solis, radius & calor. In iride sunt *tres distincti colores* ita conjuncti, ut quo modo committantur vel separentur, discernere nequeas. In igne est *species ignis, splendor, & calor*. Splendor ab igne nascitur, calor ab igne & splendore generatur. *Fons, rivus, flumen* tria sunt ejusdem naturæ, &c. Ex radice arboris exsurgit *truncus*, ex utroque *ramus*. 5) Nec solum in naturalibus, sed etiam in artificialibus ac in disciplinis talia vestigia quæruntur. Tria sunt, quæ in unoquoque artifice quæruntur, ut aliquid efficiat: *natura, doctrina, usus*. Natura ingenio, doctrina scientia, usus fructu dijudicandus. Augustinus XI. de civit. Dei c. 25. affert huc tripartitam philosophiæ divisionem in *physicam, logicam, ethicam*: per physicam denotari dicit Patrem, qui est naturarum omnium autor, per logicam Filium intelligentiæ datorem, per ethicam Spiritum S. amoris, quo bene beateque vivitur, inspiratorem. Lutheri nostri hoc est: Pater in divinis est *grammatica*, Filius *dialectica*, Spiritus S. *rhetorica*. Alii observant, radicem apud Hebræos esse triliteram; nomen Jehovah habere tres literas, scribi per tria, substrato ternarium apud omnes gentes esse sacrum. Quid vero de his vestigiis & comparisonibus statuendum? Resp. idem quod de rationibus ex lumine naturæ petitis. a) Illustrant tantum, non probant. b) Plus in illis dissimilitudinis, quam similitudinis. Vid. loc. §. 72. (*) c) A posteriori petiæ sunt

non

(*) Vid. rom. I. locor. theol. p. 210. Ex recentissimis scriptoribus legi hæc cumprimis merentur b. BAUMGAR-

non a priori; non sunt cognitionis parentes, sed soboles, non adducunt ad cognoscendum, sed adducuntur ad cognitum repræsentandum. Vid. Meisnerus p. I. sobrie philos. sect. 4. cap. 9. q. 2. d) Sobrie ac caute illis utendum. e) Adversario opponi nequeunt; credentem oblectare possunt. Annotabo de his similitudinibus egregium locum ex Hilario lib. I. de Trin. p. 7. Si qua nos de natura Dei & natiuitate tractantes, comparationum exempla asserimus, nemo ea existimet absolute in se rationis perfectionem continere. Comparatio enim terrenorum ad Deum nulla est, sed infirmitas intelligentiæ nostræ cõgît, spirituales quosdam ex inferioribus tanquam superiorum indices querere, ut, rerum familiarium consuetudine admonente, ex sensus nostri conscientia ad insoliti sensus opinionem adduceremur. Omnis igitur comparatio homini potius utilis habeatur, quam Deo apta; quia intelligentium magis significat, quam explicat, neque naturis carnis & spiritus aut invisibilium ac tractabilium coequandis præsumta reputetur protestans & infirmitati se humane intelligentiæ necessariam & ab invidia esse liberum non satisfaciens exemplum.

§. XXIX. Queritur: II.) Quid de allegoriis, quæ ad hoc mysterium adhibentur, iudicandum? Etiam in illis veteris ecclesiæ doctores, præsertim Origenes, & ex recentioribus Berthorius (*) satis quandoque copiose. Animi gratia quasdam enumerabimus. Genes. XV. Deus volens cum Abrahamo fœdus inire, ac promissionem de benedictio femine confirmare, iussit, ut sibisumeret in sacrificium vaccam triennem & sapram & arietem trium annorum, per quod Trinitatis mysterium dicunt præfiguratum. Weidnerus in loc. fid. christ. præcis. tract. I. p. 147. Genes. XVIII. tribus occurrit Abraham & unum adorat. In eo, quod tres

vidit, Trinitatis mysterium intellexit, quod autem quasi unum adoravit, in tribus personis unum Deum cognovit. Augustinus secum. LXX. de temp. Cum tres viri visi sunt, nec quisquam in eis vel forma vel ætate vel potestate major ceteris dictus est. cur non hic accipimus visibiliter insinuatam per creaturam visibilem Trinitatis equalitatem, atque in tribus personis unam eandemque substantiam, &c. Idem lib. II. de Trin. c. 11. Vid. loc. §. 15. Iustinus in dial. cum Tryph. p. 213. Moses beatus & fidelis Dei minister indicat, visum esse ab Abrahamo ad saltum Mamre Deum cum eis, qui secum fuere, duobus angelis ad iudicium Sodomitarum missis ab alio, qui semper in supercoelestibus manet, & a nemine visus, neque cum quopiam per se ipsum collocutus est, quem fabricatorem & patrem cunctarum rerum novimus. Tria contenta in arca, tabule decalogi, virga Aaron frondens, & urna aurea habens mannam, designant tria Deo attributa. Nam in virga potentia ejus; in tabulis, in quibus erat lex magnæ sapientiæ, signatur Dei sapientia; in manæ dulcedine bonitas ejus. Potentia tribuitur Patri, sapientia Filio, bonitas Spiritui sancto. Quod Exod. XXIII. 17. Israëlita ter in anno, in tribus scilicet festis sollemnioribus, coram Deo comparere cogeantur, illud Basilii in cap. I. Esaj. ad Trinitatem accomodat. Fidem, inquit, S. S. Trinitatis Deus exigit; nam, ut ait glossa, in paschate immolatur Filius, in pentecoste datur Spiritus S. in collecta frugum potentia creatoris Patris significatur. Num. XV. Israëlita in angulis palliorum suorum habebant fimbrias, per quas Dei & mandatorum ejus admonerentur, erant illæ quatuor filorum, sed duplicatorum. In superiore quidem sui parte tres nodos habentes, in inferiori vero duos. Per tres nodos superiores Trinitatis personarum, per duos autem infe-

GARTENII evangelische Glaubenslehre a cel. SEM-
LERO edita, tom. I. p. 160. seqq. iteinque Jo. Da-
vid. MICHAËLIS compend. theol. dogmat. cap. III. §.
44. p. 27. seqq. ubi de illustrationibus trinitatis vicio-
sis disserit vir doctissimus.

Exegesis

(*) Scripsit Petr. BERTHORius tropologicarum
mysticarumque enarrationum utriusque testamenti
libr. XXXIV. qui Lugdun. MDXX. prodie-
runt.

inferiores duo insinuantur testamenta. Dan. V. præfiguratur Trinitas Danieli. Tres digiti unius manus scribunt in pariete contra faciem regis Belfazer convivantis, tres illi digiti notant tres personas Trinitatis, de quibus dicitur: *Qui apprehendit molem terre tribus digitis.* Esaj. XL. 12. *hoc est, sustentat mundum virtute trium personarum, quæ sunt unus Deus, una manus in essentia & virtus divina, quæ in mentem inscribit humanam, excitat novos motus, ponderare facit gravitatem peccatorum, &c.* Quid de hisce allegoriis statuendum? Resp. idem, quod de adductis comparationibus; ut enim illæ sunt similitudines petiæ ex libro naturæ, ita & hæ sunt picturæ ex libro scripturæ. 1) Si congruæ sunt & concinnæ, coornant & illustrant, non probant. Lutherus in c. XVIII. Genes. p. 216. *Defendamus doctores nostros contra virulentas linguas, qui occulto sensu vidisse Abrahamum Trinitatem dicunt, siquidem Deus ei apparuit non in paucioribus nec pluribus personis, quam tribus, re-He ergo hoc loco patres usi sunt; aliud tamen est probare, aliud ornare.* 2) Si vero minus aptæ ac decentes, eruditi eas contemnunt, adversarii iderident, infirmi iisdem offenduntur.

§. XXX. Queritur: III.) Quid de testimoniis, quæ ex gentilibus scriptoribus pro adfractu Trinitatis mysterio proferuntur, judicandum? Quædam illorum ex Lud. Vive, Mornzo, Panla, Ficino, Scaligero, Georgio, &c. commemoravimus in loc. §. 73. (*) Plura extant apud Cyrillum lib. VIII. contra Julianum & Steuchum lib. II. de peren. phil.

quibus & hæc conjungi possunt. Snidas de Trismegisto. Mercurius Trismegistus, id est, ter maximus, is fuit sapiens Ægyptius; floruit autem ante Pharaonem. Appellatus est ter maximus, quoniam de Trinitate edidit oraculum dicens, in Trinitate unam esse divinitatem, his verbis: erat lumen intellectuale ante lumen intellectuale, & erat semper mens mentis luminosa. Et nihil aliud erat, quam horum unitas & spiritus omnia continens. Extra hunc non Deus, non angelus, non substantia ulla alia. Omnium enim Dominus Pater & Deus, & omnia sub ipso & in ipso sunt. Nam verbum ejus perfectum existens & facundum & opifex lapsum in secunda natura & aqua secunda prolificam fecit aquam. Trismegisti philosophiam secutus Plato in epistola ad Dionysium, qui eum de natura Dei percunctatus fuerat, sic respondet: *De natura primi loquendum est tecum per æigmata, &c. sic habet res: circa omnium regem omnia sunt, & illius gratia existunt omnia, illeque est causa omnium bonorum, secundum autem circa secundam & tertium circa tertiam.* Plotinus, philosophus Platonicus, scripsit librum *τρίπλητον ἀπὸ τοῦ ὁμοῦ*, *ὑπὸς ἀσπίαν*, cujus libri meminit Augustinus. Damascius, platonicus, scribit, *Ægyptios primo principio ter fuisse acclamare solitos.* Aristoteles I. de cælo & mundo scribit, *pythagoricos in tribus posuisse perfectionem rerum, velut principio, medio & fine, & in deorum sacris numerum hunc usurpari solum colligitur ex illo Maronia:*

Numero Deus impare gaudet.
Reuchlinus in annot. ad q. 1. Athanasii: *Pagani*

(*) Vid. tom. I. loc. theolog. p. 210. seqq. ubi & in nostris textui subjectis præcipuos auctores, qui heic consuli merentur, laudavimus. Jungendi tamen iis sunt Godefr. VOIGTIUS, in exercitat. *historica de sacrosancta unius divinitatis triade ex sententia gentium*; præcipue Græcorum, tum ante, tum post Christum natam; Rostochi. MDGLXXV. 4. Dio. nys. PETAVIUS, in *theol. dogmat. de trinitate*, libr. I. cap. I. II. Nehemias GREW, scriptor Anglus, inque doctissimus, in *cosmolog. sacr. libr. I. cap. I.* Michael MOURGUES, societatis Jesu theologus Tholosanus, in *plan theologique du Pythagorisme*;

tom. I. Amstelod. MDCCXIV. apud CLERICUM in *bibliothèque eboise*; tom. XXVII. part. II. p. 444. seqq. omnesque ii auctores, qui partim de consensu Platonis cum christ. religionē, partim verō de ejusdem dissensu a relig. christ. scripserunt, adlegati a Jo. Albert. FABRICIO, in *biblioth. græc. libr. III. cap. I. p. 19. seqq.* & libr. IV. cap. XXVI. §. 4. p. 152. Add. ejusdem bibliographi *antiquar. cap. VIII. §. X.* & b. cano. PAPPIT *introduc. in histor. theolog. litterar. parti I. p. 305.* itemque cell. WALCHII *philosophisches Lexicon*, voce *Dreyfaltigkeit*, p. 502. seqq.

gani circa unitatem Deitatis laborantes deprehenderunt aliquam pluralitatem existentem supra omnes deos. Fabulantur enim Jovem unum & excellentissimum Deum sine ulla commissione solum ex capite suo Minervam genuisse, quæ certe prævaleat diis omnibus. A Jove & Minerva procreatam postea dicunt Bulem, id est, consilium, quæ duo æqualem habent cum patre potestatem, & ab Hesiodo in theogonia vocantur duo prudentes partus Jovis. Mahumetis in alcorano azoara XXIV. sic loquentem Deum introducit. Non est quisquam a nobis absconditum, qui certum modum atque mensuram ubique servamus, ventis imperantes, & imbres ad rerum vegetationem e cælo demittentes, vitam damus, & mortem inducimus. Nos hominem de terra & luto plasnavimus. (Sic ergo, qui parem non habet inter angelos vel creaturas reliquas, de se ipso in plurali loquitur, quæ vero illa pluralitas?) Azoara XXV. Ipse namque Deus & spiritus suus benedixit hunc librum veracissimum composuerunt. (habes dualitatem personarum in divinis, additur autem etiam verbum) Azoara XI. Jesus Maria filius, Dei nuntius, suusque spiritus & verbum Mariae cælitus missum (en igitur mittentem, spiritum & verbum; sed azoara XII. statim subjungitur contrarium.) Quid ergo de talibus testimoniis statuendum? 1) In quibusdam duntaxat similia habent, non vero eadem cum doctrina christiana. In verbis nobiscum consentiunt, in verborum istorum explicatione ac sensu dissentiunt, unde Augustinus lib. X. de civ. Dei cap. 29. de illis pronunciat, quod qualitercunque & per quædam tenuis imaginationis umbracula, quo nitendum sit, viderint. 2) In quibus eadem docent, illa hauserunt a) partim ex scripturæ sacræ lectione (Justinus martyr in parænesi. ad gentes, Eusebius in lib. de præparat. evang. & Theodoretus in libro de Græcorum affect. Platonem ex Hebræorum libris, multa in suos transfuisse probant. Hinc Numenius philosophus dicebat *τί ἐστὶ πλάτων ἢ μανθάνει ἀπὸ τῶν ἱερῶν;* Et Aristobolus Judæus ad Philometora lib. I. citante Eusebio, *Legem, inquit, nostram in multis Plato secutus est,*

aperte namque in multis diligenter examinasse singula videtur. Mosaica enim volumina ante Alexandrum & ante Persarum imperia traducta fuerant, unde plurima sicut & Pythagoras philosophus accepit. Augustinus lib. VIII. de civ. Dei c. 11. demonstrat, Platonem scripturas hebræas per interpretem didicisse, non ut scribendo transferret, sicut Ptolemæus, sed ut colloquendo, quid continerent, quantum capere potuisset, addisceret. Lud. Vives in comm. August. ibid. Scholiastes in epistol. Greg. Nazianzenus ad Nemesium: Christianis olim ab ethnicis quibusdam objectum est, multa in libris divinitus inspiratis inveniri, quæ a Platone aliisque autoribus accepta, imo surrepta essent. Sed falsum hoc plagii crimen juste in eosdem retorserunt, cum alii multi, tum inprimis Clemens Alexand. qui in libris *σφωμ.* innumera loca scripturæ producit, quæ ethnici scriptores in sua volumina transfulerunt. b) Partim ex conversatione cum Hebræis (Plato in Ægyptum usque perrexit. Augustinus d. l. Conf. loc. §. 74.) c) Partim ex oraculorum ac Sibyllarum revelatione. 3) Gentilium de Trinitate testimonia plus valent ad convincendos ethnicos, quam ad confirmandos christianos vel hæreticos refellendos. Augustinus lib. XIII. cont. Faustum c. 15. Si Sibylla & Orpheus & nescio quis Hermes, vel si qui alii vates vel theologi vel sapientes vel philosophi de Filio Dei aut de Patre Deo vera prædixisse aut dixisse perhibentur, valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam, non tamen ad istorum auctoritatem amplexandam, cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos congeniles populos idola & demonia colenda partim docere ausi sunt, partim prohibere non sunt ausi. 4) Testimoniis illis veritas christianæ fidei per se minime indiget. Augustinus lib. XVIII. de civ. Dei c. 47. Quisquis alienigena, id est, nec ex Israël progenitus, nec ab illo populo in canonem sacrarum literarum receptus legitur, aliquid prophetaffe de Christo, si ad nostram notitiam venit aut venerit, ad cumulum a nobis commemorari potest, non quod necessarius sit, etiam si

etiam si desit, sed quia non incongrue creditur, fuisse Et in aliis gentibus homines, quibus hoc mysterium revelatum est, Et qui hoc etiam predicare impulsus sunt.

§. XXXI. Quaritur: IV.) *Rectene dictum a Thoma Aquinate p. I. q. 32. art. 1. ex naturali ratione defendi posse, non esse impossibile, quod fides christiana de Trinitate predicat?* Resp. apud christianos ex verbo Dei institutos ac Trinitatis mysterium fide amplectentes per naturales rationes illud obtineri potest, sed apud gentiles, Trinitatem ignorantes, & apud hereticos, eam præfracte negantes, obtineri vix poterit; cum enim illi, seposita verbi celestis luce, ex rationis principiis de hoc mysterio judicare præsumant, inde accidit, ut illud absurdum & impossibile pronuncient.

§. XXXII. Thesis V.) *Mysterium Trinitatis ex ratione naturali oppugnari non debet, expugnari non potest.* B. Lutherus in lib. de votis monasticis cap. V. de lumine rationis & naturæ ejusdemque in divinis usu sic disputat. *Natura tametsi lucem Et opera Dei non attingat per se, ita ut in affirmativis, quod ajunt, fallax sit ejus judicium, in negativis tamen est certum. Non enim capit ratio, quid sit Deus, certissime tamen capit, quid non sit Deus. Ita licet non videat, quid rectum Et bonum sit contra Deo, nempe fidem; scit tamen evidenter infidelitatem, homicidia esse mala, qua Et Christus utitur, dum dicit: Omne regnum in se divisum desolabitur; Et Paulus, dum dicit, nec naturam docere, ut mulier velato capite prophetet. Quod ergo huic rationi evidenter adversatur, certum est, id multo magis Deo adversari, quomodo enim celesti veritati non repugnabit, quod terrene veritati repugnat? &c. Ex hoc Lutheri loco quidam evincere conantur, in summis fidei mysteriis rationis naturalis judicium consulendum esse, & quicquid illi deprehenditur adversum, id protinus, ut falsum, esse rejiciendum. Sed committunt fallaciam *παρερ τὸ πρὸς ἀνθρώπους*. Neque enim absolute & simpliciter de omnibus, quæ in*

theologia traduntur, Lutheri dictum accipiendum est; sed de illis duntaxat, quæ lumine naturæ sunt nota, non autem, quæ sunt inter revelationis ac pure, ut vocant, fidei. Id quod apparet 1) ex subjectis a Luthero exemplis, quæ omnia ita comparata sunt, ut sphaeram rationis non supergrediantur. 2) Ex aliis ejusdem locis, in quibus severe ac graviter prohibet, ne ex ratione de summis fidei mysteriis judicemus, atque ea, quæ ratio nostra judicat absurda, falsa & impossibilia, ut talia, repudiemus. In disput. de dicto: *Verbum caro factum est*, tom. I. Lat. Witteb. f. 413. *Sorbona mater errorum pessime definivit, idem esse verum in philosophia Et theologia, impieque damnavit eos, qui contrarium definierunt.* 3) Ex consequentibus absurdis. Quod si enim hoc Lutheri dictum ad mysteria supra omnem rationis captum posita extendere velinus; consequetur, rationi committendum esse judicium de illis, quæ penitus ignorat, rationem esse fidei nostræ magistrā, rationem non esse sub fidei obsequium captivandam, quia imo omnia fidei mysteria, quæ naturæ & rationi ignota sunt, tanquam absurda & impossibilia erunt neganda & repudianda, id quod ex seqq. erit manifestius.

§. XXXIII. Demonstramus igitur theleos utrumque membrum, cum posterius ex priorē dependeat. 1) Ex legibus Et requisitis in vera demonstratione. Vera & efficax demonstratio debet peti non ex *ἀλλοτρίων*, sed ex *τῶν οἰκείων*, ne committatur *μετάβασις εἰς ἄλλα γένεα*, ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῆ αὐτῆς γένεος τὰ ἀπὸ καὶ τὰ μῖστα εἶναι Aristoteles I. analyt. c. 7. cont. 59. Atqui quando in summis fidei articulis omnem humanæ rationis captum transcenduntibus argumenta ἀναγκαστικά ex naturali ratione proferuntur, ea non sunt petita ex *οἰκείων*, nec est in illis terminorum *συγγένεια*. Ergo *τὸ πρὸς παδείας* & leges veræ demonstrationis violantur. Qui a naturæ ad mysteria, a sensu ad fidem, ab oculo ad oraculum argumenta ducunt, ἀπαυδύνατοι committunt. 2) Ex rationis imperfectione. Intellectus noster, tanta laborat imperfectione

& infirmitate, ut in rebus iudicio ejus subiectis sæpius fallatur & aberraret, id quod testatum reddunt querelæ præstantissimorum philosophorum; Aristotelis lib. II. metaph. c. 1. Scilicet exerc. I. sect. 1. exerc. XXXI. sect. 1. exerc. CCCVII. sect. 12. Quanto igitur conjunctum erit cum periculo, res fidei ejus iudicio committere, ita ut veritas articulorum fidei in scripturis patefacta propterea negetur, quia ratio ad eorum notitiam nequit assurgere? 3) *Ex rationis corruptione.* Ratio humana non solum laborat infirmitate, sed etiam *cacitate, tenebris & erroribus* in rebus fidei dijudicandis Rom. I. 21. 1 Cor. I. 19. Eph. IV. 17. nec solum destituitur *δυνάμει*, divina plene & perfecte cognoscendi, sed etiam contrario habitu errores & vitia sectandi est corrupta. 1 Cor. II. 14. *Animalis homo & δέχεται τὰ τῷ πνεύματι τῷ θεῷ, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ καὶ ὁ δυνάμει γινώσκει, ὅτι πνευματικὸς ἀναρροῖται.* Illatio apostoli est talis. *Spiritualia oportet spiritualiter judicari*, id est, ad spiritualia mysteria percipienda & judicanda requiritur intellectus, Spiritus S. luce collustratus, & iudicii normam solum ac unice scripturas sacras, in quibus vox & iudicium Spiritus S. continetur, constituens. Jam vero homo *ψυχικός*, qui nihil in se eximium habet, præter animam rationalem, qui suis indulget *λογισμοῖς*, nondum est Spiritus S. luce collustratus, sed hæret adhuc in connatis intellectui tenebris, nec sequitur normam, juxta quam unice de rebus & mysteriis spiritualibus judicandum. Ergo ad spiritualia judicanda plane est ineptus. Rom. VIII. 6. *Φρόνιμα σαρκός*, (quo nomine intelliguntur non solum appetitus & affectus sensitivi, sed etiam præclarissimæ cogitationes & ratiocinationes in non renatis) non solum non sunt laudabiles, sed etiam ipsa *adversus Deum inimicitia*, in quo est magna *δένωσις*, ut substantivum pro adjectivo positum intelligatur. 4) *Ex contrariorum ac πρὸς αὐτὸν collatione.* Quemadmodum *τὰ contraria* non sunt judicanda ex *αὐτοῦ*, ita *τὰ πρὸς αὐτὸν* non sunt judicanda ex *αὐτοῦ*. Contra iudicium rationis non potest nec debet urgeri iudicium sensuum. Ergo

etiam contra iudicium fidei non debet urgeri iudicium rationis, *πισύωμεν τῇ τείχη τὰ τεχνικά, τῇ φύσει τὰ φυσικά, καὶ τῷ θεῷ τὰ θεῖα.* 5) *Ex philosophicorum axiomatum conditione.* Quando contra Trinitatis mysterium proferuntur ratiocinationes humanæ, tunc axiomata philosophica accipiuntur ut generalia, cum tamen sint specialia, & in sua duntaxat sphaera obtineant veritatem. Sic axiomata illud: *quot sunt personæ, tot essentie*; valet quidem in tota rerum universitate, sed non est extendendum ad ipsam dominum universitatis; valet in essentia finita, sed non est applicandum ad essentiam Dei infinitam; valet in sphaera sublunari, sed non pertrahendum est ad sphaeram supercœlestem. Miseræ autem insipientiæ ac fraudis sophisticæ est, particulare accipere ut universale, determinatum ut indeterminatum. Omnia argumenta, quæ contra mysterium Trinitatis ex ratione formentur, in majore propositione assumunt aliquod axioma, quod valet in rerum creaturarum natura tantum, ac proinde est particulare, idque applicant ad increatam & infinitam Dei essentiam, id est, assumunt illud tanquam absolute & simpliciter utile contra ipsius logicæ leges. Exempli gratia: *Una numero essentia non potest esse in tribus numero distinctis hypostasibus.* Divina natura est una numero essentia. Ergo. *Major* non potest aliter probari, quam ex inductione rerum creaturarum finitarum; at ex eonondum probatur, quod eadem sit ratio increatæ & infinitæ essentie, ergo utilitas axiomatis probari nequit. 6) *Ex inferiorum naturæ ac ratione.* Mysterii Trinitatis ac reliquorum proprie dictorum mysteriorum ea est natura ac ratio, ut captum rationis transcendant, id est, ut ratio citra verbi revelationem ad eorum notitiam non possit perungere, & ut posita verbi revelatione nihilo tamen minus ratio ex suis principiis non possit nec debeat de illis statuere. Eph. III. 3. 1 Cor. II. 7. 1 Tim. VI. 16. &c. Ergo etiam non debet suos *λογισμοὺς* veritati cœlesti in illis mysteriis opponere. 7) *Ex potentiæ & essentie divine collatione.* Quemadmodum ratio non potest nec

debet pronunciare, quid Deus possit, quid non possit, cum *plus praeferre Deum possit, quam nos intelligimus*: Eph. III. 20. ita quoque non potest nec debet pronunciare, quid Deus sit, quid non sit, sed in hisce definiendis lucem verbi unice debet sequi. Finitus est intellectus noster, ergo non debet sibi sumere iudicium, quousque infinita Dei potentia se extendat, & quod in divina essentia personarum sint, vel non sint. 8) Ex apostolica iussione. 2 Cor. X. 5. *captivantes rationem sub fidei obsequium*. Si ratio contra fidei mysteria, in scripturis revelata, ex suis principiis disputans esset audienda; utique non foret opus eandem captivare: cui enim liberum permittitur, ut in suis logismis, pro libitu discurrat, illi non est injiciendum captivationis vinculum. Sed posterior requirit apostolus, cum quo congruit illud Salomonis Prov. III. 5. *fide Domino ex toto corde, & intelligentiae tuae ne innitaris*. 9) Ex multiplici ad absurdum deductione. Si ratio contra Trinitatis mysterium ex suis principiis disputans audienda, consequens erit, a) quod ultima fidei nostrae resolutio fieri debeat non in scripturas sacras, sed in iudicium nostrae rationis, quippe cui de ipsis scripturarum assertionibus iudicium permittitur. b) Rationis iudicio plus tribuetur, quam iudicio Spiritus S. quod in scripturis revelatum ac propositum. c) Diversa disciplinarum genera ac principia pessima quadam *μῆτι* confunduntur. d) Rationi humanae talis ac tanta prerogativa dabitur, ut supra angelorum intellectum eleveatur, quia ipsimet desiderant *παράκλησαι* in evangelii mysteria. 1 Petr. I. 12. e) Omnia fidei mysteria uno ictu atque impetu subruentur, quia par & aequalis est omnium ratio in eo, quod captum humani intellectus transcendat, &c. Vid. D. D. Meisnerus in confid. theol. Photin. p. 311.

§. XXXIV. 10) Ex unanimi patrum testificatione. Multa in hanc sententiam ex patribus adduximus in loc. de interp. script. §. 178. quibus paucula hoc loco addimus. Tatianus contra gentes: *τὰ τῆς ἡμετέρας παιδείας ἐστὶν ἀνωτέρω τῆς κοσμικῆς καταλήψεως*. Justinus in confut. Græcar. quæst. p. 163. & *καὶ τοῖς*

ἡμετέροις ἐνθυμήμασι μετρεῖν τὸ θεῶν τὰ ἔργα, ὑπὲρ τὴν γὰρ καὶ αἰδοῦσιν καὶ λόγον τὸ θεῶν ἔργον. in enchir. p. 304. *ὅταν ἐργὰ ζήτων ἐπαπορήσω τότε τὸ μυστήριον τῶν χριστιανῶν ἀναγράζω τὰ δαύμα, ὅτι ὑπὲρ τὴν ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ κατάληψιν κτιστῆς φύσεως τὰ ἡμέτερα, ὅταν δὲ καὶ σοὶ τὰ τοιαῦτα ζητῶντι ἀπορία τις ἐπέη, πρόσφερε τοῖς ζητεμένοις ἑτοίμην λύσιν τῇ πίστει*. p. 297. Quomodo Trinitas in unitate & in Trinitate unitas neque ex aliis pertinctari ipse velim, neque mihi ipse persuadere possim rerum arcanarum & ineffabilium rationem: ut lingua tuta & carne squalida proferre audeam. Greg. Nazianzenus in orat. in laudem Neronis. *Hoc Pater & Filius & Spiritus S. commune habent, quod minime creati sunt, quodque divinitate funguntur. Hac proprietate inter se distinguuntur, quod Pater ingenuus, Filius genitus, Spiritus S. procedens. Quod si modum querere pergis, quid iis relicturus es, quos solos mutuo se cognoscere, atque a se mutuo cognoscere, scriptura testatur, aut iis etiam nostrum, quibus in altero evo divinitas illustrari contingit. Idem in orat. de fide. Hæc est causa erroris, hæc origo hæreseos Ariana, dum non intelligunt Dei virtutem, neque tanti sacramenti dispositionem cognoscunt, ut Deum humanis conditionibus comparent. Proclus archiep. Constantin. serm. de fide ad Armenios p. 31. Syllogismos rationis, qui fidei articulis ab hæreticis opponuntur, vocat ἀρχικὴς ἀδυνεστίας, & addit *λημὼν ὁρθάλμους ἢ τις ἀκτῖνας καθάρως ἢ δέχεται, καὶ ἀδυνῶσα διάνοια πίστεως ἢ προσέεται ὑψίστου*. Lippus oculus solis radios non recipit, & mens infirma sublimitatem fidei non comprehendit. Hostil. in transfig. Dom. pag. 86. *τί λογισμῶς ἀνθρώπων καὶ δουρείζεις τὰ θεῶν*; Car humanis ratione conditionibus res divinas infamas? Chrysostomus homil. V. in 1 Tim. Nihil commune habet humana ratio cum divinis collata, ideoque blasphemia est, rationibus velle divina discutere. Augustinus XII. de civ. Dei cap. 17. *Hæc argumentationes si ratio refutare non posset, fides irridere deberet*. in enchir. cap. IV. *Hæc sunt defen-**

defendenda rationes, quæ vel a sensibus corporeis inchoata, vel ab intelligentia mentis inventa. Quæ autem nec corporeo sensu experti sumus, nec mente dissequi valuimus, aut valemus, eis sine ulla dubitatione credenda sunt testibus, a quibus ea, quæ divina vocari meruit, scriptura confessæ est. Bernhardus epist. CXC. Quid magis contra rationem, quam ratione rationem conari transcendere? Et quid magis contra fidem, quam credere nolle, quod non possis ratione attingere?

§. XXXV. 11) Ex ipsa adversariorum confessione. Quamvis enim mysterium Trinitatis argumentis ex ratione petitis impugnare non desinant; tamen multis modis huic ipsorum praxi repugnat theoria a) quia docent, solum scripturam sacram esse fidei normam ac regulam. Schmalztius contra Scopper. p. 3. Sola scriptura est fidei norma, Et divina tantum auctoritate standum quoad credenda. Idem in præfat. dont. Frantz. Suis propriis nititur Christi religio principis, nec alieni operis studio adhibere indiget. Piscius in præfat. resp. ad rationes Campiani A. ij. Veritas divinorum non a natura, non a sensu, non a theorematibus physicis, sed a Deo, sed ab oraculis & legibus divinis dependet. Et postea: Ad legum divinarum firmam & solidam auctoritatem, quicquid est controversiarum, in religione christiana expendimus. Atqui si sola scriptura est credendorum regula, si in divinis divina tantum auctoritate standum, cur igitur rationis iudicium in divinis mysteriis sequuntur? b) Negant, Dei iudicia ratione discutienda esse. Socinus in solut. scrupul. resp. ad XI. p. 40. Non sunt Dei imperscrutabilia iudicia humanae rationis modulo metienda. Idem adv. Mennonitis p. 77. Natura humana sua sponte fragilis & imbecillia est in iis exsequendis, quæ bona sunt & Deo accepta, quippe quibus plerumque non appetitus modo, qui in homine vehementissimus est, sed ex parte etiam ratio ipsa repugnat; cuius rei testimonium evidentissimum in ipso Adamo habemus, ejusque conjuge, qui antequam peccassent, & ita antequam labem aliquam ex peccato contraxissent, adeo tamen

fragiles & imbecilles fuerunt, ut secreta aperta Dei monitione ex vetita sibi arbore partim appetitu impulsæ, partim ratione persuasæ comederint, ac gravissime peccaverint. Socinus ad object. Cutteni p. 92. Nos viribus naturalibus parum in divinis rebus tribuimus, scientes, teste apostolo, hominem animale non percipere, quæ sunt spiritus Dei. Joh. Somnerus in refut. P. Carolini p. 50. b. Non sunt Dei actiones ad hominum regulas examinandæ. Atqui si Dei iudicia & actiones non sunt ad regulas rationis examinandæ, quanto minus ipsa Dei essentia rationis modulo erit metienda? c) Rationi iudicium in divinis quandoque derogant. Eniedius in loco script. p. 178. Nemo alienas & philosophicas contemplationes ad simplicem apostolorum sermonem & doctrinam affert. Præfator Eniedius: In re tam ardua non hominis ratiocinationibus, sed inprimis expresso opus est verbo juxta illud ad legem & oraculum, in lege quid scriptum est. Idem in defens. animadv. contra Eutropium p. 49. Ea christiano homini de Deo credenda sunt, licet rationi minus consentanea, quæ ab ipso Deo non quidem patefacta esse putantur, sed revera sunt patefacta. Ostorodus in inslit. cap. XXIX. p. 196. Nimis periculosum foret rem tanti momenti, (quod hæretici capitaliter puniendi) hominis vitam, imo aeternam salutem, concernentem humanæ rationi & iudicio committere. Idem contra Tradel. part. I. cap. 7. p. 53. in ultimo argumento doctor passus est se a ratione seduci, sed debuisse hoc loco physica postponere. Schmalztius de Christi divinit. p. 91. 92. Desinant in hujusmodi rebus in modos inquirere, quibus Deus usus est, & quos, ut ignoremus, eum non sine causa voluisse, statuendum est. Discant acquiescere in testimoniis sacrarum literarum manifestis. Idem contra Frantz. p. 165. Ostendat nobis Frantzius ex sacris literis suas opiniones, & nos ear pro certis recipiemus, etiam si rationem nostram superent. Joh. Lycinius Namisloviensis Polonus in parznosi polonica & latina ad ministros evangel. pro ineunda concordia Anno 1597. edita. Fateor rationem omnibus viribus coercendam,

turn

tum videlicet, cum manifestissimis verbis ali-
quid in scriptura disitur, quod vel supra vel
contra rationem fit. Ibi ratio subsistat oportet, & humiliter distis acquiescat, nec inquirat, quem ad modum id fieri potuerit. Ibid. id declarat exemplo articuli de creatione omnium ex nihilo. Atqui si ea, quæ ex sacris literis demonstrari possunt, credenda sunt, licet ratione comprehendi nequeant, uniusque mysterium Trinitatis, quod ex sacris literis demonstrare parati sumus, non erat argumentis ex ratione petitis oppugnandum. d) Quidam ex ipsis negant naturalem Dei notitiam. Socinus in prælect. cap. II. p. 3. in resp. ad object. Cuteni pag. 86. Ostorodius instit. cap. I. pag. 10. Atqui si ratio non potest ad aliqualem Dei notitiam suis viribus assurgere, eccut iudicium de summis fidei mysteriis illi velimus tribuere? e) Negant, a naturalibus ad supernaturalia, ab humanis ad divina argumentum duci posse. Schmalztius in exars. 157. errorum err. XCI. p. 27. Urget Smiglecius, Christum non posse appellari filium Dei secundum carnem, hoc est, propter conceptionem, quia ad filium constituendum requiratur, ut sit de substantia Patris. Ego id verum esse fateor in cursu quotidiano, cum quis pater alicujus est naturaliter; dico tamen, posse etiam eum alicujus filium appellari, qui ab eo generatur, & patrem vicissim dici alicujus posse eum, qui ad alicujus generationem aliquid adjicit, licet id, quod ad ejus generationem adjicit, non sit de ejus substantia. Hæc omnia nunquam poterunt cum hypothese illa, quam in controversia de Trinitatis mysterio arcte tenent, conciliari.

§. XXXVI. *Antithesis.* Quod olim Tertullianus lib. de resurr. carnis cap. III. p. 315. de omnibus hæreticis dixit: *Aufer illis, quæcumque cum ethnicis sapiunt, ut de scripturis solis quæstiones suas fiant, & stare non possunt:* idem de Photinianis jure meritoque dicimus. Aufer illis, quæ cum ethnicis sapiunt, quæ ex rationis pharetra contra Trinitatis mysterium tela depromunt, ut ex scripturis asser-
tiones suas unice confirment, & stare non pot-

erunt. Quæ enim machinæ, quæ arietes, quæ labefaciendo Trinitatis dogmati adhibent? uno verbo iudicium corruptæ rationis. Socinus in lib. quod evangelici p. 28. Trinitatem impugnaturs in prima acie collocat hoc argumentum, quod dogma illud pugnet cum ratione. Quod attinet (inquit) communem sensum, nemo est tam stolidus, qui non videat, pugnare hæc inter se, illum Deum nostrum, celi terreque creatorem esse unum tantum numero, & tamen tres esse, quorum unusquisque sit ille Deus noster. p. 29. Tam pontifici, quam evangelici, fateri coacti sunt, mysterium, ut ipsi vocant, Trinitatis, hoc est, trium in uno Deo personarum omnem humanam captum excedere. Sed melius dicerent, si, quemadmodum ex ipse quidam fortasse loquuntur, faterentur, non modo supra, sed contra omnem humanum sapientiam illud esse. De auctor. script. p. 54. Nullo modo utrum esse potest, cui ratio præfusa sensusque communis repugnant. Catech. Racov. p. 37. Rationi adversatur Trinitatis dogma. Theodof. Schimbergius in præfat. refutationis P. Carolini a Joh. Sommero adorantæ & Anna. Ingolstadii, ut fert titulus, excusæ 3. Fides nunquam amplectitur impossibilia mentis, unde manifestum est, Trinitatem & divinitatem Filii non esse articulos fidei veros, quia sunt impossibilia mentis, ideo in rei veritate sunt dogmata blasphemia & horrenda. Similia occurrunt apud Schmalztium in refut. Frantz. p. 60. 137. 165. 372. 421. Goslavium in præfat. tract. contra Kecker. Argumenta, quæ proferunt, in prælect. de Photin. examinavimus; theorema ipsis perquam familiare, quod mysteria fidei non sint contra sed supra rationem, quomodo accipiendum & explicandum sit, ostendimus disp. X. de glor. Dei §. 13. 14 & 15. Hoc loco examinabimus distinctionem Socini in defens. animad. adversus Eutropium c. 3. p. 50. qua omnibus argumentis pro nostra thesi adductis satisfacere conatur. Longe aliud est, inquit, quidpiam mente non capere, & capere mente, quidpiam esse non posse, seu aliquid negare, quia id apprehendere nequeas, & idcirco aliquid negare, quia, id esse non posse, depre-

deprehendas. Alterum omnino stultum est, ubi Dei testimonium ea de re non obscurum profertur. Alterum vero tantam vim habet, ut divina ipsa testimonia, quantumvis prima facie aperta, aliter interpretari & permittat & cogat, quam ipsa verba sonent. Resp. 1) Mysteria fidei non solum eo sensu ac respectu sunt *supra rationem*, quod ratio citra revelationem verbi ad eorum notitiam non possit adspirare; sed etiam quod posita verbi revelatione nihilo tamen minus ratio non possit eadem comprehendere; quia 1 Cor. II. 14. non solum τὸ γινῶναι, sed etiam τὸ διχῶσαι spiritualia homini animali denegatur, ac, si ratio de illis velit iudicium ferre, iudicat ea esse *μωρίας*. 2) Id quod ex natura mysteriorum apparet, sunt enim *supra rationem ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ νῦν, ὑπὲρ πάσας κατάληψιν*, proponuntur in lumine gratiae, non in lumine naturae, docentur in schola Spiritus sancti, non in schola sapientum huius seculi, procedunt ex fonte infinitae sapientiae divinae, non ex rivulis scientiae humanae. 3) Proinde ratio non debet de illis iudicium sibi sumere, nec juxta regulam suorum principiorum ea examinare. Quae enim ignorat, de illis nec affirmare nec negare quicquam debet, sed ad superiorem scholam Spiritus sancti, in qua traduntur, eadem amandare. 4) Quod si iudicium sibi de illisumat, & ex suis principiis quicquam de illis pronunciare praesumat, perverso & prae-

stero ordine agit; quae enim *supra rationem*, ex rationis legibus non sunt iudicanda: quae *supra naturam*, ex naturae legibus non sunt aestimanda. 5) Membra igitur socinianae distinctionis non sunt sibi invicem ἀντιδιμενόμεως opposita, sed potius subordinata, ac unum eorum sequitur ex altero, imo includit alterum. Quia mysteria fidei non sunt propterea neganda, quod ratione ea apprehendere, ac mente eadem capere nequeas (ut Socinus concedit); ergo etiam non sunt propterea neganda, quia ea esse non posseprehendas, hoc est, quia ex principiis rationis aestimata videntur impossibilia, quae enim παράδοξα & ἀδύνατα iudicio rationis, ea non sunt statim coram Deo παράδοξα καὶ ἀδύνατα Genes. XVIII. 14. Zach. VIII. 6. Matth. XIX. 26. Luc. I. 38. XVIII. 27. 6) Breviter, si mysteria sunt *supra rationem*, non possunt capi a mente & ratione, ut Socinus concedit. Si non possunt capi a ratione, ratio non debet de illis iudicium sumere: an talia esse possint, nec ne? Sin iudicium sibiumat, ψευδονύμους γνώσεις ἀντιθέσεις format 1 Tim. VI. 20. adeoque ex arena funiculos necit.

§. XXXVII. *Uusus practicus est exhortatorius*, ut pio studio mysterium Trinitatis ex proprio theologiae principio, ex scriptura scilicet sacra, perdiscamus, nec plausibilibus humanae rationis argumentis ab ejus confessione nos dimoveri patiamur.

CAPUT I.

ὀνοματολογίαν EXPONENS.

§. XXXVIII.

Exposuimus hactenus priorem huius tractatus partem, sex theses prooemiales complectentem, succedit pars posterior, quae ipsam huius articuli ἱεράσιαν continet. Constat illa tum ὀνοματολογία tum πραγματολογία. ὀνοματολογία est vel generalis vel specialis. Generalem duabus thesibus complectemur. Specialis appellationes hebraeas, graecas, lati-

Exeges. Pars II.

nas & germanicas, quibus ecclesia in hoc articulo utitur, recenset. Sit ergo partis prioris ὀνοματολογικῆς sectio I. de ὀνοματολογία generali. Thesis I. *De ὀνοματολογία* Litum est in mysterio Trinitatis explicando uti vocabulis, quae generaliter ἀπὸ τοῦ ἐξῆς non extant in scripturis sacris. Thesi huic subjungemus ἑχθρον.

Gg

§. XXXIX.

§. XXXIX. Ecclesie non quidem competit ἀρχιερατικὴ potestas, novos fidei articulos condendi, cum ad vocem Christi sponsi sui in scripturis unice sonantem divino mandato sit adstricta; Deut. IV. 2. XII. 32. Esaj. VIII. 20. Matth. XVII. 5. Joh. X. 27. interim tamen articulos fidei in scripturis propositos aliis etiam verbis, quam quæ in illis extant, explicare potest, quod probamus 1) a *necessitate*. Hæretici, quamvis in sensu ab ecclesie dogmatibus diversa imo contraria doceant, tamen æmulantur scripturæ phrasas, ὁμοία μὲν λαλῶντες, ἀνόμοια δὲ φρονεῖντες, ut Irenæus in præfat. lib. I. de illis loquitur, sunt instar hyænæ, quæ noctu ovium adit stabula, redditisque, quas audit, vocibus pastores evocat, egressos laniat ac devorat. Ipsa igitur necessitas ecclesiam coëgit, ut talibus in mysterio Trinitatis explicando uteretur vocabulis, quæ ex latibulis hæreticæ πλανεύσαν προtraherent, ac inter orthodoxiam ecclesie, & errores hæreticorum manifestum discrimen facerent. Sic cum ecclesia doceret, tres esse, in quorum nomine baptizamus, qui dant in cælo testimonium, &c. Pater scilicet, Filius & Spiritus sanctus, mox Sabellius hoc sic depravavit: quod illi tres non sint reali quodam discrimine distincti, sed unam eandemque personam modo vocari Patrem, modo Filium, modo Spiritum; quo accommodavit illud, quod ecclesia dixit, tria esse nomina, ideo ut a Sabelliana illa depravatione orthodoxia hujus articuli liberaretur, ecclesia illos tres vocare coepit tres distinctas personas. Cum ecclesia doceret, Patrem & Filium esse unum, Joh. X. 30. mox Arius illud sic depravavit, eos esse unum consensu ac voluntate, sicut credentium dicitur cor unum. Act. IV. 32. Ideo ut ab Ariana illa depravatione orthodoxia hujus articuli liberaretur, ecclesia docere coepit, Filium esse Patri ὁμοούσιον, unde Ambrosius lib. III. de fid. cap. 7. dicit: *Patres Nicenos verbum ὁμοούσιος in tractatu fidei posuisse, quod viderint, adversariis id esse formidini, ut velut vaginato ab ipsis gladio ipsorum nefandæ caput hæreseos amputarent.*

§. XL. 2) Ab *utilitate*. Triplex est horum vocabulorum utilitas, adhibita enim sunt partim *uberioris explanationis*, partim *melioris distinctionis*, partim *solidioris ac plenioris refutationis causa*. Quando tres personæ deitatis asseruntur, ac ὁμοούσιæ earundem defenditur, quoad rem scripturis nihil additur, cum id ipsum in eis, si non totidem verbis, tamen aliis idem significantibus tradatur. Interim ex usu illarum appellationum hæc utilitas ad ecclesiam redit, quod breviter & nervose sanam de hoc mysterio doctrinam talibus appellationibus complectitur, quæ non possunt in peregrinum & hæreticum sensum ab adversariis celestis veritatis pertrahi. Huc referantur dicta piorum veterum: Athanasius in disputatione cum Ario coram Probo iudice gentili tom. II. p. 374. *Ecclesiastice semper moris est discipline, si quando hæreticorum nova doctrina exsurgit, contra insolentes questionum mutationes rebus immutabiliter manentibus nominum vocabula immutare, & significantius rerum naturas exprimere, quæ tamen existentium causarum virtutibus congruant, & quæ magis easdem antiquitus fuisse demonstrant, non ortus novitatem mensurent.* Et postea: *Contra insolentes & furtivas hæreticæ intelligentiæ pravitates quedam confessionis nomina non temere presumta, sed ex consequenti ratione collecta fidei auctoritatibus fuerunt inserta: ita tot novorum verborum religioso intellectu extiterunt absolutiones, quot fuerunt quæstæ vel subministratæ perfidiæ occasiones, licet totidem syllabis & literis vocabula non legantur in sacris literis.* Gregorius Nazianzenus orat. in sancta lumina, h. e. in festum Christi: *Non est de nominibus odiosa contentione certandum, quamdiu syllabæ ad eandem sententiam ferent.* Fateamur, loquendi necessitate parta esse hæc vocabula, cum opus est copiosa dispositione adversum insidias hæreticorum. Augustinus lib. V. de Trinit. cap. 9. *Magna prorsus inopia humanum laborat eloquium. Difficilis est tamen tres personæ, non ut illud diceretur, sed ne taceretur omnino. Non enim rei ineffabilis eminentia hoc vocabulo explicari valet.*

valet. lib. VII. de Trinit. cap. 4. *Est improbitas quedam, si quis vocabula improbet, quæ non aliud explicant, quam quod scripturis expostum traditur.* Vide ibid. plura tract. XCVII. in Johan. apostolus à Tim II. non dicit, verborum novitates devita, sed addit profanas, sunt enim & doctrinæ religionis congruentes verborum novitates, sicut ipsum nomen christianorum, quando dici cæperit, scriptum est Actor. XI. &c. Res ipse, quæ in ecclesia novis appellantur nominibus, & ante sua nomina erant, & religionis veritate firmantur, quæ etiam contra improbos defenduntur. Quod si omnis novitas profana esset, nec a Domino diceretur: mandatum novum do vobis, nec testamentum appellaretur novum, nec cantaretur in universa terra canticum novum. Thomas part. I. qu. 29. art. 3. *Ad inveniendum nova nomina antiquam de Deo fidem significantia cõggit necessitas disputandi cum hereticis.*

§. XLI. Antithesis. I.) Ariani, Sabelliani & reliqui Anti-Trinitarii contra orthodoxos hoc urgebant, quod nomina ὁὐτως, ὁμοῦς, ὡς ὁ πατήρ, non extent in sacris literis. Magna invidia (ait Dn. D. Chemnitius tom. I. loc. pag. 86.) pregravabantur orthodoxi patres ab hereticis specioso hoc prætextu, quod scilicet ecclesia de illa inaccessiblei luce divinitatis non aliter deberet sentire, quam ipsa divinitas prodians ex arcana majestatis suæ sede se patefecit, nec aliter deberet loqui, sed linguam Spiritus sancti imitari, adeoque ipsa etiam verba totidem syllabis & literis exprimere. Arius

in disputatione cum Athanasio pag. 373. *Cur apostolica fidei superadjicitur verbum, cujus nec propheta nec apostoli mentionem faciunt?*

§. XLII. II.) Vestigiis istorum majorum insistant. Neo-Photiniani. Nicol. Paruta (*) in thesibus hoc primo loco urget, quod nusquam in scripturis hæc πᾶν ὁν dicatur, esse tres personas ejusdem divine essentie. Parutæ sententiam Socinus in animadv. ad 16. assert. Posnan. num. I. sic explicat: *Quod nomen Trinitatis in sacris literis non extet, hoc tanquam indicium aliquod falsitatis adversariorum sententie dictum aliquando a nostris fuit, non autem quod pro solido argumento ad eos refutandos id dicerent.* Idem in defens. animadv. p. 42. Nomina, quibus adversarii necesse habent uti ad sua dogmata explicanda, nusquam apud sacros scriptores legi, indicium quoddam esse potest falsitatis ipsorum dogmatum. p. 450. *Quod nomina essentie & Trinitatis in sacris literis non extent, non ut solidum aliquod argumentum ad adversarios refellendos, sed ut indicium quoddam falsæ ipsorum sententie a nostris aliquando commemoratum fuit.* Atqui 1) quomodo possunt illud pro indicio falsitatis habere, ex quo argumentum petere non audent? 2) Concedant nobis Patrem, Filium & Spiritum esse Deum, & tamen non nisi unum esse Deum, nec adigemus eos, ut vocibus illis ecclesiasticis utantur. 3) Ipsimet Photiniani quædam vocabula usurpant, quæ in scripturis non extant; docent enim Christum esse factum Deum, ac bis in cælum ascendisse,

G g 2

(*) Nicol. PARUTA, gente Italus, seculo XVI. clarus, erat unus ex iis viris eruditis, qui in agro Veneto, maxime Vicentia, secrete sapius convenisse, atque dogmata illa, quæ a gente Sociniana postea publice fuerunt repudiata, impugnasse dicuntur. Scripsit præter alia theses de Deo trino & uno, a GERHARDO heic adlegatas, quæ vero hodie factæ sunt rariores.

Cæterum non tantum Sociniani, sed & Arminiani, qui alias Remonstrantes vocari solent, veterum hæreticorum heic presserunt vestigia, vocibusque ecclesiasticis, usu dudum receptis, quas non modo necessitas refutandi hæreticos, sed etiam explicandi veritatem cœlestem peperit, penitus abstinendum esse censuerunt. Vid. confess. Remonstrans.

cap. III. sect. 4. itemque apolog. seu exam. cens. conf. cap. III. sect. IV. p. 52. Steph. CURCELLÆUM præf. in oper. Episcop. §. VI. p. 795. seqq. & in quatuor. dissertat. advers. Maresum, diss. I. p. 211. seqq. Phil. LIMBORCHUM libr. II. theol. christian. cap. XVI. §. 3. p. m. 97. seqq. & §. 21. p. m. 103. Sed conferranda sunt, quæ hanc in rem scripserunt theologi Leidenses cens. in confess. Remonstrant. cap. III. sect. IV. p. 55. 56. Isaac JUNIUS exam. apolog. Remonstrans. p. 95. seqq. Abrab. HEIDANUS, corp. theolog. loc. II. p. 178. seqq. atque ex nostris Abrab. CALOVIUS, consider. Armin. cap. III. sect. I §. 13. p. 122. seqq. sect. III. qu. 5. 6. p. 151. & Gustav. Georg. ZELTNERUS, breviar. controvers. cum Remonstrans. contr. V. p. 41. seqq.

se, quorum neutrum in scripturis vel *κατὰ πῦρρον* vel *κατὰ πῶγμα* extat. Socinus in defens. animadv. p. 191. Christum esse factum Deum dici potest, licet id in sacris literis expresse non reperiatur. Confer disp. II. ex dicto 1 Joh. V. §. 1.

§. XLIII. III.) Non potest simpliciter & sine commoda interpretatione addita probari, quod Calvinus lib. I. instit. cap. 13. sect. 5. scribit: *Utinam sepulta essent nomina*, (Trinitatis *ὁμοουσίας* &c.) *constaret modo hæc inter omnes fides, Patrem & Filium & Spiritum sanctum esse unum Deum*. Nimirum de occasione & origine harum appellationum, quæ fuit hæretica perversitas, non autem de ipso appellationum usu illud accipiendum erit.

§. XLIV. Queritur hoc loco: *An vocabula ex communi loquendi consuetudine desumpta & ad hoc mysterium accommodata eandem per omnia significationem in illa applicatione retineant?* Resp. minime vero, sed ecclesia donat illa jure suæ civitatis, & in peculiari significatione illis utitur. Frustra igitur hæretici a proprietatibus finitæ essentia ac personæ finitæ argumenta petunt, quibus sublime illud mysterium de tribus distinctis personis in una indivisa deitatis essentia impugnent. Frustra etiam urgent vulgarem loquendi modum, cum ab eo aliquanto abeant, quando ad qualemcumque hujus mysterii explicationem ab ecclesia adhibentur. Sic confitemur tres deitatis personas, de quibus essentia divina velut quiddam commune prædicetur, sed longe aliter comparata est illa essentia de tribus personis prædictio, quam si de Petro, Paulo & Johanne communis ἀνδραγόνης prædicetur, ut ex seqq. erit manifestum. Athanasius in epist. de synod. Nicæn. decret. *Tametsi eadem distinctio- nes de Deo & hominibus*, (*& aliis creatis rebus*) *in scripturis habeantur, hominum tamen perspicacium est, lectioni attendere, ut rem cum judicio discernant, & pro natura rerum vocabula accipiant sine intellectus confusione, ne, quæ Dei sunt, humano more intelligant; id enim est vinum aqua miscere, & alienum ignem altari inferre*.

§. XLV. Thesis II.) *Non est probanda eorum temeritas, qui novis vocabulis ab ecclesia nondum receptis in hoc mysterio explicando utuntur*. Rationem petimus 1) a præcepto apostoli 1 Tim. VI. 20. *Depositum custodi devitans τὰς βεβήλους κατωφανίας profanas vocum novitates*. (Quidam legunt *κατωφανίας*, ut inter has voces, ita inter res significatas est maxima cognatio, nova per sepe etiam vana Actor. XVII. 21.) 2) Ab incommodo multiplici; quod illam temeritatem sequitur. Datur enim adversariis calumniandi occasio, sparguntur semina dissensionum in ecclesia, singularitatis oritur suspicio &c. Contra vero moderati animi est, cum ecclesia non solum reverenter sentire, sed etiam loqui, ac obsequentium liberorum est, matris vocem non dedignari. Augustinus lib. X. de civitate Dei cap. 23. *Liberis verbis loquantur philosophi, nec in rebus ad intelligendum difficillimis offensionem religiosarum aurium pertimescunt; nobis autem ad certam regulam loqui fas est, ne verborum licentia etiam de rebus, quæ his significantur, impiam gignat opinionem*. Itaque non dicimus duo vel tria principia, cum de Deo loquimur, sicut nec duos vel tres deos nobis licitum est dicere. Confer Basilium lib. II. contra Eunom. non longe ab initio: Hieronymum in epistola ad Damasum de verbo hypost. Damascenum lib. I. cap. 2. qui omnes præceptum de cavenda vocum novitate in divinis quam diligentissime inculcant.

§. XLVI. *Ufus practicus* occurrit geminus, 1) ut ea, quæ a veteribus incommode dicta juxta fidei analogiam explicemus, non autem imitemur. Justinus in dial. cum Tryph. p. 209 & 213. Filium vocat ἄλλον καὶ ἕτερον Θεόν, sed observa, quod introducat loquentem Tryphonem Judæum, qui de hoc summo mysterio non satis accurate loquitur, cujus sermonem ipse Justinus postea sequitur. Tertullianus advers. Prax. *Tres sunt non statu, sed gradu; nec substantia, sed forma; nec potestate, sed specie unius substantia, unius status, unius potestatis, quia unus Deus*. (Bellarminus lib. I. de Christo cap. 10. sic excusat,

cusat, quod per gradum intelligunt ordinem personarum; auctor epistolæ ad lectorem Tertulliano præfixæ: *Statum voces, quod scholastici substantiam, gradum, quod hi notionem, formam, quod hi proprietates, speciem, quod hi habendi modum.*) Hilarius abusive dixit tres substantias, substantias pro personis non pro essentia accipiens, ut Thomas I. sent. dist. 24. art. 1. monet. 2) Ut ab innovandi libidine & nova vocabula confingendi temeritate abstineamus. Sic probari nequit, quod quidam disputare cœpit, *unam esse deitatis essentiam, tres vero existentias*; quod quidam personas Trinitatis differre dicunt, cum differentia propriæ sit eorum, quæ essentialiter differunt; quod tres personæ in una essentia divina dicuntur subsistere, cum contra potius essentia in personis tribus subsistere dicenda sit. Damascenus lib. III. cap. 6. *Essentia per se non subsistit, sed in ipsis hypostasis servatur.* Confer tract. de nat. Dei §. 64. ubi plures incommo- das locutiones recensuimus.

§. XLVII. Expōita ὀνοματολογία generalis, transitum facimus ad specialem, quæ appellationes 1) hebreas, 2) græcas, 3) latinas, 4) germanicas in hujus mysterii explicatione usitatas explicabit. Sit ergo articulus primus de appellationibus hebræis. Hebræi mysterium Trinitatis trinæ repetitione nominis *Jehovah* & יהוה exprimerent solent, ut in ὀνοματολογία apparebit. Divinitatem tribus personis communem vocant יהוה habitationem, vel quia habitavit sive mansit hebr. יהוה gloria Domini super montem Sinai Exod. XXIV. 16. vel quia habitavit super arcam fæderis in medio duorum Cherubin Exod. XXVI. 8. vel quia in cordibus credentium habitat ad eos veniens & mansionem apud illos faciens Job. XIV. 23. Essentiam vocant יהוה (Galatinus lib. II. de arcan. c. 3. scribit יהוה) a radice יהוה fuit, extitit, a qua radice etiam nomen *Jehovah* descendit, quod tribus divinitatis personis ex æquo tribuitur. Galatinus d. I. essentiam etiam vocat יהוה quæ vox

extat Esaj. XXVIII. 29. Mich. VI. 9. a rad. יהוה & per apocopen יהוה fuit, extitit, est. Personam appellant פנים facies a rad. פנה convertit, quo referri potest illud Deut. IV. 37. & eduxit te פנים facie sua in robore magno ex *Egypto.* Targum reddidit פנים verbo suo, quod est proprium nomen Filii, qui est secunda Trinitatis persona. Exod. XXXIII. 14. פנים facies mea ibit, & quietem dabo vobis. Targum פנים divinitas mea, presentia mea ibit. LXX. αὐτὸς ipsemet ego ibo, quia Filius, qui Israëlitas ex *Egypto* per desertum duxit, est verus Deus, unius ejusdemque cum Patre essentiz. Esaj. LXIII. 9. Et angelus פנים faciei ejus servavit eos, cujus emphaticæ appellationis vim suo loco expendimus. Veteres Rabbini tres deitatis personas vocant tres פנים proprietates a rad. פנה mensuravit. Quia enim proprietates discrimen personarum introducunt, ideo per tres פנים mysterium Trinitatis quandoque expriment, quem loquendi modum imitatur confessio Wirtenbergen- sis in cap. de Deo: *In hac una æterna divinitate tres esse confitemur per se subsistentes proprietates sive personas.*

§. XLVIII. II.) Appellationes Vox ὁσίας, græcæ sunt 1) ὁσία, 2) ὁμοούσιος, 3) ὑπόστασις, 4) ὑπαρξις, 5) πρόσωπον. 1) De voce ὁσίας notanda a) ὀνοματολογία. Dicitur ὁσία ab ὦν, quod est Dei nomen proprium. Exod. III. 14. Et dicent mihi, quod est ὦν nomen ejus, quid dicam illis? Et dicebat Deus ad Moysen: יהוה אלהי אברהם יהוה אלהי יצחק יהוה אלהי יעקב LXX. ἐγὼ εἰμὶ ὁ ὦν ego sum, qui est. Sic dices filiis Israël. יהוה ero. LXX. ὁ ὦν misit me ad vos. Et dicebat amplius יהוה κύριος Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob misit me ad vos, hoc est, ὦν nomen meum in æternum. Johannes Apoc. I. 4. & IV. 8. sic expressit, ὁ ὦν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, qui est, qui erat, & qui erit. Confer Cyrillum lib. I. de Trinit. b) Origo. Nomen ὁσίας extat quidem in scripturis, Tob. IV. 18. ἐκλήρονόμοισι τὴν ὁσίαν Luc. XV. 12. δός

δός μοι ἐπιβάλλον μέγεθος τῆς ἐσίας v. 13. δισκορπίσι τὴν ἐσίαν, sed in ea significatione non accipitur in doctrina de Trinitate, unde Epiphanius hæref. LXXIII. pag. 385. recte scribit: *Essentia nomen nudo modo in vet. ac nov. test. non habetur, sensus autem & significatio ubique habetur.* Basiliius epist. XLIII. hæc duo vocabula ἐσία & ὑπόστασις non sunt ex phrasi scripturæ, sed ex communi loquendi consuetudine sumta. Socrates lib. VI. cap. 21. Sane quidam ex veteribus conati fuere, in scripturis hanc vocem quærere. Athanasius allegat ex Jerem. XXIII. 22. *Si stetissent in substantia mea, avertissem eos a studiis eorum pessimis.* Nazianzenus affert ex libro Sap. XVI. 21. *Substantiam tuam & dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas.* Sed illa testimonia plane sunt peregrina. Bellarminus itidem lib. II. de Christo c. 3. significationem illam, qua in scripturis accipitur, ad hunc articulum accommodare conatur, ἐσία (inquit) Luc. XV. significat opes paternas. *Quæ autem sunt Dei opes, nisi ipse divinitas, quæ est summum & infinitum bonum.* Sed cum hoc coactius sit & calumniis adversariorum obnoxium, simplicius statuitur, nomen hoc ἀντολεξει in ea significatione, qua illud in mysterio Trinitatis usurpamus, in sacris literis non haberi. Neque tamen propterea ab Anti-Trinitariis repudiari debet: primo, quia res ipsa in scriptura habetur; quando enim scriptura & nomen *Jehova* & attributa & opera & gloriam divinam Patri, Filio & Spiritui sancto communem facit, utique essentiam divinam tribus hisce communem esse docet. Nomen enim *Jehova* est essentia notificativum, ac formatur a verbo יהוה fuit, extitit, & litera ה quæ est formativa nominum propriorum; attributa & opera testantur de divina essentia, quia attributa essentialia in Deo sunt ipsa Dei essentia, ac opera divina efficiuntur per potentiam divinam, quæ est ipsa Dei essentia, denique gloria divina utpote

quædam relatio fundamenti loco respicit divinam essentiam. *Secundo*, quia concretum huius nominis, videlicet τὸ ἐνς, & ejus radix in scripturis habetur, ut ex cap. III. Exod. & cap. I. Apocal. ostendimus. Socius in animadv. Posn. assert. 17. n. II. *Graviter errant, qui propterea quod Deus vocetur, qui erit, verbum essentia inde deduci affirmant.* Cum enim essentia aliquid, quod jam sit, vel significet, vel certe perpetuo indicet, quomodo ex verbo erit, quod omnino aliquid futurum significat, essentia nomen duci poterit? Resp. hebræum יהוה & in præterito, & in præsentī & in futuro verti poterit, ut ex hebrææ linguæ idiotismo constat, unde etiam LXX. verterunt ὁ ὢν, quam versionem approbat Johannes in Apocal. cap. I. 4. Nec tempora apud Deum succedunt vel labuntur, sed respectu nostri æternitas vocabulis temporis continuationem significantibus exprimitur. *Tertio*, quia synonyma ejusdem in illis habentur, ea vero sunt θεία φύσις 2 Petr. I. 4. Galat. IV. 8. θεότης Coloss. II. 9. Θεότης Rom. I. 20. Sap. XVIII. 9. Quid vero aliud est divina natura, deitas, divinitas, quam divina essentia, τὴν θεὸν ἐσία vel θεία ἐσία; Quidam huc referunt appellationem μορφῆς Phil. II. 6. Christus cum esset ἐν μορφῇ τῆς θεῆς, unde Tilenus in not. ad lib. II. Bellarmini de Christo cap. 3. ἐσία, φύσις, μορφή in Deo idem sunt. Sed ibi μορφή non significat primo ac principaliter ipsam essentiam & naturam divinam in se & absolute secundum εἶναι consideratam, sed quatenus foras suis actionibus progreditur, ac humanis sensibus sese conspiciendam exhibet; opponitur enim ei forma servi, quæ πρῶτως & immediate non significat naturam & efficaciam servi, sed statum servilem ad tempus assumptum, qua de re alibi plenius. c) Significatio ἐσίας. Vox de Deo usurpata significat numero unam & indivisam essentiam tribus deitatis personis communem (*), quæ non est partialiter in tribus

(*) Ita hæc vox in sensu ecclesiastico & orthodoxo adhiberi solet. Alio tamen sensu philosophi, interque eos cumprimis ARISTOTELES, vocem hanc

olim usurparunt. Apud eos enim ἐσία significat substantiam singularem atque individuum. Hinc tum inter orthodoxos, tum inter hæreticos olim fuerunt, qui

bus personis, ita ut pars ejus sit in Patre, pars in Filio, pars in Spiritu sancto, sed tota est in Patre, tota in Filio, tota in Spiritu sancto propter infinitatem & immaterialitatem. Orthodoxus apud Athanasium dial. I. ἡ εἰς τὴν κοινότητα σημαίνει. Idem Athanasius in definitionibus: *Natura, essentia, genus, forma unum sunt.* Damascenus isagog. cap. 1. εἰς καὶ φύσις καὶ μορφή κατὰ τὰς ἁγίας πατέρας ταυτὸν εἰναι. Nicetas lib. III. thelauri cap. 14. *Natura, essentia, genus & forma pro una eademque re in ecclesiasticis dogmatibus capiuntur.* Damascenus in dial. cap. 39. εἰς ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον μὴ διόμενον ἄλλῃ πρὸς οὐσαν. Idem τὸ μὴ ἄλλο, μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ ὄν. Boëtius lib. de duab. naturis latine *essentiam* interpretatur, quo pacto translata est vox ista græca a Servio Flavio, teste Quintiliano lib. III. cap. 7. & lib. VIII. cap. 3.

§. XLIX. *Antithesis.* Ariani in conc. Sirmiensi & Arminienſi non minus voce εἰς quam ὑποστάσις abstinendum judicarunt. Photiniani negant Deum vocari posse εἰσαν essentiam. Transylvani dicunt vocem εἰς a Mercurio Trismegisto, qui in pamiandro multa de Dei εἰς philosophatur, acceptam & ad christiana fidei dogmata perversè traductam. Nicol. Paruta thes. V. *An non longe differt essentia Dei ab existente Deo, cum essentia, si vere & proprie loquamur, non sit ipse Deus, sed ipsius Dei attributum. Essentia enim vox nihil vivum intelligensve significat, non magis, quam natura, vel divinitatis, sed cujusque rei statum & dispositionem. Et quemadmodum non dicimus naturam & divinitatem esse Deum, sic neque essentiam. Recte possumus unam divinam essentiam dicere, sicut unus est Deus existens, sed unum esse Deum essentiam nequaquam; hoc enim esset non solum confundere*

prorsus statum rei cum ipsa re, sed etiam aliud loqui, quam scriptura. Socinus in defens. animadv. Posnan. pag. 42. adductis illis Parutæ verbis subjicit: *Ex his apertissimum est, ab ipso essentia Dei nomen non rejici, ac præterea quid illud sit, quod ipse negat, in scripturis sanctis dici aut contineri, nempe essentiam esse Deum, vel unum esse Deum essentiam, non autem ipsum Dei essentia nomen.* Resp. a) hoc loco non illud potissimum quæritur: an Deus possit vocari sua essentia vel εἰς, sed an nomen εἰς & essentia usurpari in hoc mysterio possit? an vero ut absurdum & a scripturis alienum sit penitus rejiciendum? b) De eo potissimum hic quæritur: an de tribus distinctis deitatis personis una communis essentia divina recte prædicetur? Id si concedunt adversarii, salva res est, sin negant, proferant suæ negationis argumenta. c) Ostendimus in tract. de attributis divinis propter summam simplicitatem de Deo non solum nomina *concreta*, sed etiam *abstracta* prædicari. Sicut ergo Deus non solum est sapiens, sed ipsa sapientiâ, non solum est verax, sed ipsa veritas, non solum bonitas, sed ipsum bonum: ita quoque non solum est ens, sed etiam essentia. d) Magnum igitur, imo infinitum discrimen occurrit in his prædicationibus, quando de tribus individuis humanis prædico humanitatem sive humanam naturam; & quando de tribus deitatis personis prædico divinam naturam sive essentiam. Unde Augustinus lib. VII. de Trinit. recte pronunciat. *Essentia prædicatur de Patre, Filio & Spiritu S. non ut genus de speciebus, nec ut species de individuis, nec ut totum de partibus, sed alio quodam ineffabili & incomprehensibili modo, quod Augustini pronunciatum verissimum esse, ostendit collatio. Essentia hominum est nomen universale, quod per se revera non existit, sed cogitatione tan-*

qui hocce vocabulo pro ὑποστάσις seu persona uterentur. Ad orthodoxos quidem quod attinet, illi sensu minime reprehendendo, plures εἰσας, hoc est, *personas*, in Deo statuerunt. Cum contra hæretici ad reale discrimen personarum in divinitate tollendum, unicam εἰσαν, seu personam ad-

fererent. Fecerunt id SABELLIUS, & qui ejus in doctrina de Trinitate sequuti sunt vestigia. Loca veterum, quæ huc spectant, collegit Dionysius PETAVIUS, societatis Jesu sacerdos, isque doctissimus, tom. II. dogmat. theol. lib. IV. cap. II. p. 124.

tantum colligitur, & intellectu comprehenditur. Essentia vero in divinis non est quiddam imaginarium, ut genus vel species, sed revera existit, quamvis sit communicabilis, quod discrimen annotat Chemnitius p. I. loc. pag. 93. Essentia respectu divinarum personarum α) non est *speties*, quia non eo modo personæ Trinitatis participant essentiam, sicut individua naturam communem, ac nihil extra eam se diffundit, cujus sit veluti pars, ut homo est species animalis, Petrus individuum humanæ speciei. β) Non dicitur de multis individuis numerica essentia differentibus, quo modo tres homines numero differre dicuntur. γ) Non prædicatur in forma plurali de individuis, non enim tres personæ sunt tres dii vel tres essentiae divinæ, sicut Petrus, Paulus, Johannes, sunt tres homines. δ) Nec pluribus nec paucioribus personis competit, quam tribus, cum essentia humana non sit ad determinatum numerum personarum restricta. De uno homine non possum dicere, quod *tota ἀνθρωπότης* sit in eo, sed de una deitatis personæ recte pronunciare possum, quod *tota plenitudo deitatis* sit in ipsa Col. II. 9. Ratio pendet ab essentiae divinæ infinitate, in tribus humanis individuis non est numero una essentia, sed tantum specie una. Sed in tribus deitatis personis est una numero & penitus indivisa essentia. Personæ humanæ distinguuntur substantia, tempore, voluntate, accidentibus animi & corporis, potentia, operatione, statu, dignitate &c. Sic alia est substantia Petri quam Pauli, Petrus docuit ante Paulum, Petrus dissidet a Paulo, Paulus in gentibus, Petrus apud Judæos prædicavit &c. Sed in Trinitate non ita distinguuntur personæ, Filius enim Patri est ὁμοούσιος, ὁμοιώνος, συναΐδιος, una utriusque est essentia & potentia, una voluntas, una operatio, quæ pater agit, ταῦτα ὁμοίως etiam agit Filius Joh. V. 19. De personis humanis dici nequit, quod una sit in alia, sed de se & Patre Christus dicit Joh. XIV. 10. *Ego in Patre, & Pater in me*. De personis humanis dici nequit, quod propter naturam communem, ubi est una persona, ibi sit etiam altera,

quia *localiter* sunt distinctæ. Sed de se & Patre Christus pronunciat Joh. VIII. 29. *Pater non relinquit me solum*. De personis humanis dici nequit, quod propter naturam communem, qui honorat unam, honoret etiam alteram, quin potius una potest honorari, altera interim ignominia affici, sed de se & Patre dicit Christus Joh. V. 23. *Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat*. ε) Impiæ & blasphemæ sunt illæ assertiones Parutz, *quod longe differat essentia Dei a Deo existente* (hoc enim perinde est, ac si quis velit dicere, sapientiam Dei differre a Deo sapiente, bonitatem Dei a Deo bono) *quod essentia vox nihil vivum intelligensve significet, non magis, quam natura vel divinitatis*. (Atqui essentia divina, natura divina ac divinitas nihil aliud *realiter* sunt, quam ipse Deus, quem negare esse ens vivum & intelligens, est Deum ipsum negare) *quod non possimus dicere naturam & divinitatem esse Deum*, (ut enim Deus est sua bonitas, sua sapientia, sic etiam est sua natura, sua divinitas, sua essentia.)

§. L. 2) ὁμοούσιος. De hac *Vox ὁμο-voce* notanda α) ἐτυμολογία. ὁμοούσιος. Ambrosius lib. III. de fide cap. 7. monet, *hoc nomen non esse a scripturis alienum*, cum formetur ab ὁσία eodem fere modo, quo περιέσιος Tit. II. 14. & ἐπίσιος Matth. VI. 11. Luc. XI. 3. Dicitur ab ὁμῶς & ὁσία, quod essentia una & indivisa æqualiter illis personis competat, quæ dicuntur ὁμοούσιοι. Ariani unica duntaxat litera inserta vim & efficaciam hujus vocis intervertere conabantur, dicentes Filium esse Patri non ὁμοούσιον, sed ὁμοιόσιον *similis, non ejusdem essentiae*. b) Origo. Ariani graviter accusabant veteres catholicos ob novi hujus nominis in concilio Nicæno introductionem, eosdemque vocabant *homousianos*. Illis pii veteres dupliciter respondebant. *Primo* quidam ostendere conati sunt, etiam ante concilium Nicænum fuisse illud in usu ecclesiæ. In historia Prochori, qui fuit unus ex septem diaconis Act. VI. 5. Stephani protomartyris confobrinus, (quæ extat in orthodoxographis patrum tom. I. p. 85.) habet

habetur vox *ὁμοούσιος τριᾶδος*, sed illa Prochorij historia est auctoris recentioris, neque enim *Φράσις*, neque narrationis *δεδωρῆς* apostolicæ majestati respondet. Sunt, qui existimant, Prochori narrationem esse librum illum, qui sub nomine *circuitus Johannis* inter apocrypha ab Athanasio in synopsi recensetur. Habet multa fabulosa, utpote Johannem, cum ei sorte obtigisset *Asia*, gravissime id tulisse, ac vehementer ingemuisse, seque ad pedes aliorum Christi apostolorum abiecisse, quod tanto apostolo indignum. Item, postquam *Johannes* ex olla olei ferventis illatus exivisset, a fidelibus, qui illi aderant, templum in ejus honorem fuisse constructum, quod Domitianus persecutor nunquam permisisset. Sub nomine Justinii, qui secundo post Christum natum seculo vixit, extat liber, cui titulus: *ἐκθεσις πίστεως πρὸς τῆς ὁμοουσίας τριᾶδος*. Sed cum Justinii esse eruditi dubitant, quorum sententiam probamus a) ex styli ratione. Stylus in eo libro nitidior est, quam in paræneticis & apologeticis ad Græcos & in agonisticis ad Tryphoneum, teste Sylburgio; b) ex allegationis omissione. Eusebius, Hieronymus, Photius, Honorius meminissent utique hujus libri, cum illis temporibus multum ad certamina de Trinitate Justinii auctoritas conferre potuisset, cumque alias scriptorum, quæ Justinus reliquit, catalogum conscripserint. Leontius Hierosolymitanus, in seculo sexto & Euthymius Zigabenus ejus libri mentionem faciunt, ex quo conjectura oritur, scriptum esse circa annum 400. c) ex

contentorum consideratione. Voces *ἐκθεσις* & *ἐπιστολὴ* in illo libro sæpius distinguuntur & explicantur. At si hic liber est Justinii, mirum alicui haud immerito videatur, Gregorium Nyssenum Basilii Magni fratris sui admonitione hac de re eguisse, ac Basilium de hoc argumento prolixè ad fratrem scribentem nullam ejus libri mentionem fecisse. Vocabulum *μονάδος*, *τριᾶδος*, & alia hujus doctrinæ nondum adeo in ecclesia erant usitata, itaque nuspiam illorum in *γνησίοις* & indubitatis Justinii scriptis fit mentio, cum tamen doctrinam de Deo Patre, Filio, & Spiritu S. aliquoties ex professo tractet. Multo apertius (inquit Chemnitius) *et distinctius differit de mysteriis Trinitatis et incarnationis, quam scriptores ejus seculi facere solent*. In principio *ἐκθ.* a patrum doctrinis se de Deo eruditum dicit, cum Justinus in epist. ad Diogn. se apostolorum discipulum appellat. In fine discrimen inhabitationis *λόγος* in carne & inhabitationis ejusdem in aliis rebus creatis late explicatur, ex quo colligitur, post Nestorii controversiam in ecclesia motam, librum hunc fuisse confectum. d) ex auctororum testificatione. Philippus in epist. ad Camer. Perionius, Sylburgius, Chemnitius de lect. patrum, Bellarminus de script. ecclesiast. &c. de eo dubitant. Athanasius in epist. de sententia Dionysii Alexandrini refert, Dionysium Alexandrinum in apologia ad Dionysium Rom. hoc nomine esse usum (*). Lib. de decretis synodi Nicænæ adducit testimonia utriusque Dionysii, Theognosti

(*) DIONYSIUS, antistes Alexandrinus, qui circa annum CCXLVII. floruit, adusus olim fuit, ac si de sacrosancta Trinitate minus recte sentiret, atque impugnando Sabellium, qui unicam in Trinitate substantiam tribus nominibus insignitam esse somniaret, in contrarium erroris scopulum impingeret, nec tantum personarum distinctionem, sed & essentiarum differentiam statueret. Admonitus vero hac de re a DIONYSIO Romano, epistolam apologeticam hac de re ad eundem scripsit, in qua ea, quæ incautius dicta videri poterant, sensu orthodoxo explicavit, disertisque verbis docuit, Christum esse *ὁμοούσιον τῷ θεῷ* consubstantiali Deo. Le. Exegef. Pars II.

gendus hac de re ATHANASIUS, ab ipso Gerardo supra adlegatus, de decretis synodi Nicænæ, tom. I. oper. p. 421. Colligimus exinde, vocem *ὁμοούσιος* diu ante tempora concilii Nicæni in ecclesia fuisse receptam, inque orthodoxo sensu adhibitam. Constat vero, hanc ipsam vocem non tantum ab orthodoxis, sed & ab hæreticis fuisse usurpata, ut ea errores suos, quibus tum a purioris fidei doctoribus, tum a se invicem dissentiebant, uterque pallarent. Ita Sabelliani, dum Manichæis sese opponebant, filium patri ita *ὁμοούσιον* adfirmabant, ut unam & essentiam & personam cum patre consti-

gnosti & Origenis. In libr. de synod. Arimin. & Seleuc. dicit concilium Nicænum esse usum iis vocibus, quibus majores usi fuerant. *Secundo.* Quidam vero fatentur, hoc nomen a concilii Nicæni patribus primum fuisse usurpatum, sed repudiari non posse, cum res ipsa in scripturis contineatur. Augustinus tract. XCVII. in Johan. *Adversus impietatem Arianorum hereticorum novum nomen patres homousion condiderunt, sed non rem novam tali nomine signaverunt; hoc enim vocatur homousion, quod est, Ego & Pater unum sumus, unus videlicet ejusdemque substantie.* Lib. III. contra Maxim. c. 14. *Verbum illud ὁμοούσιος adversus hereticos Arianos veritatis auctoritate & auctoritatis veritate firmatum esse scribit. Tertio.* Ambrosius lib. III. de fide cap. 7.

trat, ac proinde pater nomine duntaxat, non re, solaque relatione, non quidem interna, sed ad res externas, atque ratione diversarum adparitionum distinguatur. Ita & Paulus Samosatenus ad focum incautus faciendum itidem hac voce usus est, eandemque de carne Christi deificata adhibuit. Stabat enim, carnem Christi ad eam ὑπεροχὴς divinæ majestatem fuisse evectam, ut cum essentia divina fuerit prorsus ὁμοούσιος, observante Stephano le MOYNE in notis ad varia sacra, p. 243. seqq. Factum hinc est, ut patres concilii Antiocheni anno CCLXXIII. congregati vocem ὁμοούσιος reprobarent, eo scilicet sensu, quo Samosatensiani eam adhibebant, cum contra patres Nicæni eandem sano sensu acceptam graves ob causas revocarent, Arianisque opponerent. Quam enim hi omnes loquendi formulas, sive e sanctioribus litteris, sive ex antiquissimorum scriptorum monumentis desumptas frivola interpretatione eluderent, patresque Nicæni, ut supra observavit Gerhardus, ex litteris EUSEBII Nicomediensis cognitum haberent, Arianos ab usu vocis ὁμοούσιος plurimum abhorreere, atque inesse voci huic vim quandam peremptoriam, una veluti ore & corde consenserunt de adhibendo hocce vocabulo, ut hac ratione Arianis omnem elabendi, vel sese occultandi rimam occluderent. Gravior equidem hoc tulerunt Arianæ sectatores, ac manibus pedibusque, ne vocabulum hocce de filio Dei adhiberetur, contenderunt, specioso prætextu utentes, esse illud novum, nec in codice sacro obvium. Verum illis vicissim patres Nicæni regerebant, neque Arianas phrasas, *filium Dei factum esse ex non ensibus*, itaqueque erat, quando non erat, depre-

monet, patres concilii Nicæni occasionem hujus nominis usurpandi accepisse ex verbis Eusebii Nicomediensis, hæretici Ariani, qui in quadam epistola scripserat: *Si verum Dei Filium & increatum dicimus, homousion cum Patre incipimus confiteri. Hæc,* ait Ambrosius, *cum lecta esset in Nicæno concilio epistola, hoc verbum in tractatu fidei posuerunt patres, quod viderunt adversariis esse formidini.*

§. LI. c) Significatio. Quemadmodum Christus divino plane artificio tum essentiae unitatem, tum personalem distinctionem exprimit, quando Joh. X. 30. de se & Patre dicit: *Ego & Pater unum sumus.* Per id, quod ait unum, Arium perculit, per illud, quod ait sumus, Sabellium stravit, cum nec sumus de uno, nec unum diceret de diverso. Augustinus

hendi in scripturis, multo minus ex illis posse demonstrari; contra vocem ὁμοούσιος non quidem exstare iisdem litteris ac syllabis in litteris diviniotibus, esse tamen ita comparatam, ut ex illis nullo deduci queat negotio, insuperque in usu fuisse jam a centum & triginta inde annis apud christianos, adhibitamque tum a DIONYSIO præfule Romano, tum ab hujus cognomine Alexandrinæ ecclesiæ episcopo. Ad quæ momenta cum nil solidi reponere possent Ariani, patres orthodoxi non solum dogmati, sed etiam verbis sententiisque, quibus Ariani utebantur, anathema denunciarunt, filiumque Deo patri vocarunt ὁμοούσιον, h. e. *unius essentie* cum patre, atque symbolum, quod inter decreta synodi principem locum obtinet, & vulgo a concilio locoque Nicænum adpellari solet, unanimi consensu confecerunt. Reperitur hæc a concilio oecumenico promulgata fidei confessio apud ATHANASIUM, EUSEBIUM, EPIPHANIAM, RUFFINUM, THEODORETUM, SOCRATEM. Expositionem ejus dedit Jo. Caspar SUICERUS, theologus & canonicus Tigurinus. Conferri quoque merentur Gerb. Jo. VOSSIUS in *dissert. 3. de symbolis*, Jo. Henr. HEIDEGGERUS in *dissert. de Symbolo Nicæno-Constantinopolitano*, quæ est decima septima tom. II. *dissert. select.* Georg. BULLIUS, in *defensione fidei Nicænæ*, & Michael WALTHERUS in *dissertat. de fidei Nicænæ antiquitate, veritate & necessitate*, quæ *dissertationibus* ejus *theologicis* a Carolo Gottlob HOFMANNO Wittemb. MDCCCLIII. junctim editis, inserta est p. 454. seqq.

sius lib. de quinque hæres. cap. VII. Sic nomen *ὁμοούσιον* utrumque complectitur, quod Filius sit distincta a Patre persona, ac quod sit unius ejusdemque cum Patre essentia. Ambrosius lib. III. de fide cap. 7. *Recte homousion Patri Filium dicimus, quia verbo eo & personarum distinctio & natura unitas significatur.* Id ipsum latius exponit Athanasius in lib. de decret. synodi Ariminensis & Seleucienfis, ubi monet, homousios non dici de illis, quæ quomodocumque habent unam essentiam, sed de illis tantum, quorum unum est ab altero, & ab illo recipit eandem essentiam. Sabellius fatebatur, Patris & Filii esse eandem essentiam, sed negabat, Filium esse a Patre ab æterno genitum, & personaliter ab eo distinctum. Arius fatebatur, Filium esse a Patre, & personaliter ab eo distingui, sed negabat, eandem per generationem a Patre essentiam accepisse, utrique igitur oppositum fuit a concilio Nicæno nomen *ὁμοούσιον*. Epiphanius in Ancorato monet, aliud esse *συνύσιον*, aliud *ὁμοούσιον*; illud significat unitatem sine distinctione, hoc vero significat unitatem cum distinctione unius ab alio. Alii ex veteribus tradunt discrimen esse inter *ὁμοούσιον* & *ὁμοιούσιον*; item, inter *ὁμοούσιον* ac *ἐτερόσιον*, ut per *ὁμοούσιον* non tantum similis, sed æqualis, imo numero eadem, essentia, potentia, æternitas, voluntas, operatio & majestas intelligatur. Vide loc. §. 33.

§. LII. d) *Antithesis.* a) Ariani nomen *ὁμοούσιον* oderant vel maxime, ideo omnes alias voces tolerabant præter istam, quia scilicet hanc non poterant ad suum hæreticum sensum detorquere. Athanasius in lib. de decret. synodi Nicænz. Theodoretus lib. II. hist. cap. 13 & 19. Tripart. lib. V. cap. 21 & 33. tradunt, *Arianos a catholicis petiisse, ut unam saltem vocem omitterent, quæ nec in scriptura, nec in symbolo apostolico habetur, vel saltem unam litteram omitterent, & pro ὁμοούσιον dicerent ὁμοιούσιον, sic pacem cum catholicis se culturos sunt polliciti.* Sed catholici recte hoc recusarunt. Cum vero in concilio Ariminensi simpliciores ab Arianis decepti nomen *ὁμοούσιον*

esse tollendum consentirent, mox Ariani toto orbe decreverunt, catholicos in suas partes transiisse, ac temporis progressu pro *ὁμοούσιον* substituerunt *ἐτερόσιον*. Theodoretus lib. ejusd. cap. 21. Equidem patres concilii Antiocheni, contra Samosatenum ann. 266. habitum, diserte negaverant, idque ante natam Arii hæresin, Filium esse Patri homousion, unde quibusdam etiam orthodoxis & fidem Nicænam amplectentibus hoc vocabulum insolentius ac periculosius fuit visum. Sed Athanasius in lib. de decret. synodi Nicænz. monet, *alio sensu a patribus Nicænis & aliis orthodoxis fuisse receptum, alio sensu a patribus Antiochenis rejectum.* Samosatenus enim Filium Patri dicebat *ὁμοούσιον* tantum juxta speciem, non secundum numerum, sicut Petrus est Paulo *ὁμοούσιον* propter eandem specie humanitatem. Sed synodi Nicænz patres Filium vocant Patri *ὁμοούσιον* secundum ac propter eandem numero essentiam divinam. Inde Hilarius in lib. de synod. circa fin. scribit: *Male homousion Samosatenus confessus est, sed nunquid melius Ariani negaverunt? octoginta episcopi olim respue- rant, sed trecenti decem & octo nuper receperunt.* Illi contra hæreticum improbaverunt, nunquid & isti non adversum hæreticum probaverunt? si & probando & improbando unum utrique statuerunt, quid bene constituta convellimus? β) Pontificii Luthero tribunt, quod scripserit, *animam suam odisse nomen ὁμοούσιον*, unde eo nomine Arianismi eum peragunt reum. Bellarminus præfat. contrav. de Christo §. Sed mittamus. in jud. de lib. concord. mend. 3. Possevinus lib. III. de notis verbi Dei p. 68. Campianus rat. VIII. Gregorius de Valentia in lib. de unit. & Trinit. cap. VII. p. 146. (quorum verba adduximus in loc. de natura Dei §. 23. & disp. IV. de gloria Dei §. 1.) Eandem orbitam terit calvinista Bremensis, Johannes Lampadius, in cens. ubiquit. cap. VI. pag. 45. sic scribens: *Nos non tantum ὁμοούσιον, sed etiam ὁμοιούσιον, quanquam hoc vocabulum Luthero displicet, cum ait: Anima mea odit verbum ὁμοούσιον, Christum confitemur.* Resp.

1) Bellarminus lib. II. de Christo cap. 3. refert, Hh a patres

patres concilii Antiocheni negasse, Filium esse Patri *ὁμοούσιον*, ac nihilominus eos recte sensisse, nec Arianæ hæreseos affines fuisse. 2) Lutherus in lib. de conc. & eccles. tom. VII. Jen. germ. fol. 243. vocem *homousios* in explicatione hujus mysterii non tantum usurpat, sed etiam pro eadem strenue pugnat. 3) In confut. rationum Latomi tom. II. oper. latin. fol. 407. non *absolute & categorice*, sed *secundum quid & certo respectu* dicit: *Quod si anima mea odit nomen homousios.* 4) Diserte ibidem addit non de re, se de ipso vocabulo sese agere, *modo rem teneam*, inquit, *in concilio per scripturas definitam, hæreticus non ero.* 5) Lampadii calumniz merito opponitur Thomæ Mortoni Angli patrocinium, quod Luth. præfat. lib. I. apol. cathol. c. 51. Vid. loc. d. §.

§. LIII. 3) *ὕπόστασις*. Hujus vocabuli itidem notanda a) *ἰτυμολογία*. Vox *ὑπόστασις*. Dicitur *ὑπόστασις* ab *ὑφίστασθαι* *subsistere, firmiter stare*. Neque vero opus est, varias hujus vocabuli significationes recensere, cum ex nullam habeant cognationem cum significatione ea, in qua hoc loco usurpatur, nisi quis huc referre velit, quod Aristoteles lib. de mund. distinguit inter *μυτίωρα ἑμφατικά & ὑποστατικά*. b) *Origo*. In scripturis sacris nomen *ὑπόστασις* haberi, dubium nullum, cum *de firma fiducia & immota animi confidentia* usurpatur 2 Cor. IX. 4. XI. 17. Hebr. III. 14. XI. 1 & c. Id vero in questione est, an in ea significatione usurpatur, quam in Trinitatis mysterio obtinet? Cum autem nullus scripturæ locus afferri possit, qui verisimili quadam ratione illud probet, nisi is, qui extat Heb. I. 3. Filius est *ἡ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τῆ πατρὸς*, in-

de quaestione scopus eo redit, an in loco illo apostolico *ὑπόστασις* in ea significatione usurpatur, in qua nomen *personæ* in explicatione hujus articuli accipitur? Affirmant ex Pontificiis Bellarminus lib. II. de Christo cap. 4. Ribera in cap. I. Hebr. p. 59. Salmeron tom. II. tract. 11. p. 103. (*) ex Calvinianis ipse Calvinus I. institut. cap. 13. sect. 1. Zanchius I. de trib. Elohim cap. 2. Ursinus p. II. catech. q. 25. & alii complures (**). Verba Calvini sic habent: *Pro essentia, accipere hypostasim Hebr. I. 3. non durum modo sed absurdum quoque est, cum enim simplex & individua sit Dei essentia, qui totam in se continet, neque portione aut defluxu sed integra perfectione, improprie imo inepte dicetur ejus character. Ex quibus Calvinii verbis primum hujus sententiæ argumentum ἀνασπαστικὸν peti potest a natura divine essentia deductum; ea enim cum sit simplicissima & penitus indivisa, ideo Filius non videtur dici posse character essentia paternæ. Essentia Filii non est similis essentia Patris, sed prorsus eadem, ergo essentia respectu non potest Filius dici χαρακτήρ, sive expressa essentia Patris. Alterum argumentum ἀνασπαστικὸν peti potest a Patris & Filii ὁμοσίᾳ, in quo & cujus respectu Pater & Filius sunt simplicissime unum, in eo & illius respectu Filius non potest dici character Patris, quia character & imago non potest dici ratione sui ipsius. Atqui in essentia & respectu essentia Pater & Filius sunt simplicissime unum. Ergo. Tertium argumentum desumitur ab absurdo. Si Filius dicitur imago essentia Patris, tum essentia Patris erit exemplar imagini respondens; quia imago non dicitur ad se, sed distinguitur ab exemplari, ut res producta a producente, ac Filii essentia non erit ipsa Patris*

(*) Conferri merentur ex recentioribus cæteris Romani doctoribus DIONYSIUS PETAVIUS, tom. II. dogmat. theol. lib. VI. cap. VI. de trinitate. RICH. SEMONIUS, in hist. crit. du texte du nouveau testament, chap. XXXIII. p. 37. itemque in hist. crit. des commentateurs du nouveau testament, chap. XII. p. 189. & chap. L. p. 754. atque AUGUST. CALMETVS, in comment. ad Ebr. I. 3.

(**) Scriptoribus hæc Reformatis, jungi merentur JO. CASPAR STIGERUS, in thesauro ecclesiast. p. 1394. seqq. & p. 1496. seqq. DAVID. PAREUS, oper. theol. exeger. tom. IV. p. 422. seqq. JO. BRAUNIUS, in comment. in epistolam ad Ebræos, p. 54. seqq.

Patris essentia. At posterius absurdum, quia essentia Patris non est illud exemplar, cui *correlate* respondet Filii imago, sed est potius tertium illud sive fundamentum, in quo exemplar & imago conveniunt. *Κατασκευασμένα* argumenta hæc sunt: 1) a *propria hujus vocis significatione*. *ὑπόστασις* proprie & in nativa sua significatione notat *aliquid subsistens*, ac distinguitur ab *ἐσσία*, quæ naturam pluribus individuis communem designat. Atqui verosimile non est, apostolum hanc nativam vocis significationem confundere voluisse. 2) a *scopi apostolici consideratione*. Apostolus emphatica appellatione Christum vocat *characterem*, hoc est, expressam & perfectam imaginem. Jam vero ipsum nomen imaginis deducit nos ad cogitationem de correlato. Imago enim non est sui ipsius imago, sed alterius. Augustinus lib. VII. de Trinit. cap. 1. *Imago est nomen personale, cum imago non dicatur ad se, sed ad aliud*. Filius ergo dicitur imago Patris, quia, quicquid Pater habet proprium, id in Filio est expressum, qui, cum sit a Patre genitus, ideo character personæ Patris dicitur. 3) ex *Christi filiatione*. Christus secundum deitatem, sive *ὁ λόγος*, illius est imago, cujus est Filius, inde enim, atque ideo est imago Patris, quia ab æterno est a Patre genitus, exprimens perfecte & plene eum, a quo genitus est. Jam vero *ὁ λόγος* est Filius non essentiae, sed personæ Patris, quia persona proprie loquendo generat, non essentia. Ergo etiam personæ, non essentiae, imago dicitur. 4) ex *loci apostolici collatione*. Quo sensu ac modo Filius dicitur *imago Dei invisibilis* Coloss. I. 15. eo sensu ac modo dicitur *Χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως*. Jam vero Filius dicitur imago Dei invisibilis respectu personæ, quia persona Patris est illud correlatum, cui Filius dicitur similis. Ergo. 5) ex *annotata relatione*. Quicquid in divinis *relative* dicitur, & originem seu processionem significat, illud est personale, & dicitur cum relatione ad personam. Imago dicitur relative, quia refertur ad personam, & significat originem a quo, seu processionem ex quo.

Ergo. 6) ex *veterum testificatione*. Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus & Oecumenius in comment. hujus loci, Nyssenus in lib. de different. essentiae & suppositi, Thomas p. I. q. 35. art. 1. ita statuunt, quam sententiam etiam quidam ex nostris sequuntur. D. Hutterus in loc. de Deo, D. Meisnerus p. II. sobr. phil. 417. Gravverus in exam. sophistic. p. 20. &c.

§. LIV. Contra vero D. Chemnitius p. I. loc. p. 88. *Vocabulum ὑπόστασις (inquit) extat quidem Heb. I. 3. sed aliter usurpatur, quam nunc ecclesia eo utitur, quod enim nunc usitate in ecclesia vocamus ἐσσίαν, ibi ὑπόστασις appellatur*. Idem statuit D. Mentzerus tom. III. disp. Gissens. disp. IV. th. 58. pro qua sententia hæc rationes afferri possunt. 1) ex *ipsa vocabuli significatione*. 2 Cor. IX. 4. Hebr. III. 14. XI. 1. verti potest pro *substantia* seu argumento & fulcramento gloriationis ac rerum sperandarum, sed pro *persona* accipi nequit. 2) ex *textus apostoli connexionione*. Quo modo ac sensu Filius dicitur *ἀπαύγασμα τῆς δόξης*, eo modo ac sensu etiam vocatur *Χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως*. Jam vero *δόξα* Patris non notat personam ejus, ut a Patre distinguitur, sed æternam ac divinam ejus majestatem & gloriam. Ergo nec hypostasis notat personam Patris, ut ab essentia distinguitur. 3) ab *imaginis conditione*. Filius est *Χαρακτήρ* Patris in eo, in quo est Patri quam simillimus, vel potius æqualis & cum Patre simplicissime unum, non in eo, in quo a Patre distinguitur. Imago enim & character est similitudinis. Jam vero Filius est Patri similis, vel potius æqualis, imo cum Patre simplicissime unum in essentia, gloria, potentia ac majestate, quam eandem habet cum Patre communem, non in persona, quam habet a Patre vere & realiter distinctam. Inde atque ideo Filius dicitur *imago Patris*, quia ut Pater est verus Deus, æternus, omnipotens, omniscipiens, ita quoque Filius est verus Deus, æternus, &c. atqui deitas, æternitas, omnipotentia pertinent ad essentiam, non ad notionem hypostaticam. 4) a *denominatio- nis ratione*. Filius ideo dicitur *imago Patris*

Hb 3

non

non solum quia Patris consilium de salute nostra nobis praefecit, sed etiam quia ἐν αὐτῷ ὅλον δεκνύσει τὸν γενήσαντα. Basilii in cap. I Joh. totam essentiam Patris in se exprimit, in ipso Patrem videmus &c. Vide loc. de Deo Patre & Filio §. 159. Atqui hæc non pertinent ad personam, juxta quam a Patre distinguitur, sed ad communem ino unam utriusque naturam. 5) ab *usitata in ecclesia appellatione*. Filius dicitur imago Patris essentialis, substantialis, naturalis, non autem imago personalis. Ergo non personæ, sed naturæ respectu sic appellatur. 6) a *vulgata versione*, quæ reddidit, quod Filius sit imago substantiæ Patris, non personæ vel substantiæ, Lutherus *seines Wesens*. 7) ex *syr. versione*, quæ habet vocem מְהוּרָה *essentie*, ut & arabica, quæ habet vocem *splendoris, lucis, jubaris*. 8) Ex *veterum testificatione*. Epiphanius lib. II. tom. 2. hæres. 69. hypostasin in loco illo apostolico exponit *per essentiam*. Basilii epist. XLIII. Cyrillus dial. I. de Trinit. Trip. lib. VI. cap. 21. *hanc vocem non ex scripture phrasi, sed ex communi loquendi consuetudine sumtam asserunt*.

§. LV. Pro decisione quæstionis repetimus 1) distinctionem in loc. de nat. Dei §. 34. traditam inter *personam & personalitatem*. Vox hypostaseos Hebr. I. 3. non significat *personalitatem*, seu personalem proprietatem formaliter acceptam, sed *personam*, hoc est, essentiam Patris caractere hypostatico insignitam, ut sit sensus: *Filius est character hypostaseos Patris*, hoc est, primæ personæ, quæ est Pater (*). Dicitur autem *imago personæ Patris*, non quia personam Patris sibi communicatam habet, sed quia eandem numero essentiam habet, quam Pater. Quidam hanc distinctionem sic efferunt. Personæ vox sumitur vel *materialiter & concrete* pro persona essentiam habente, vel *formaliter & præcise*, ut distinguitur ab essentia, & est idem, quod personali-

tas. Priori sensu Filius dicitur imago personæ Patris, non autem *posteriori*. 2) Distinguendum inter imaginis *correlatum & fundamentum*. Correlatum, propter quod Filius dicitur imago ac character Patris, est persona Patris, ut probant argumenta prioris sententiæ; sed fundamentum, ratione cujus Filius dicitur imago Patris, est essentia Patris, per æternam generationem Filio communicata, ut probant argumenta sententiæ posterioris, inde in syriaca epistola concilii Ephesini ad Nestorium dicitur, *quod Filius propter unam eandemque substantiam imago & character splendor gloriæ Patris existat*. Quemadmodum igitur de voce ὁμοούσιος diximus, eam & essentiæ unitatem & personalem distinctionem simul exprimere; ita quoque vox characteris & imaginis respicit & personam Patris, tanquam suum correlatum, & essentiam Patris, tanquam fundamentum & quasi formale similitudinis. Nazianzenus orat. V. de Filio tom. 1, p. 165. *Filius dicitur imago Patris tanquam ejusdem essentie cum Patre, cum Filius a Patre sit, non Pater a Filio*. Inde scholastici disputant, de ratione imaginis esse non tantum similitudinem, sed etiam originem; non enim ovum dicitur imago alterius ovi, licet sit ibi quedam similitudo, quia non est de illo expressum. Sed nec quælibet similitudo ex altera expressa proprie loquendo est imago, sed duntaxat illa similitudo, quæ vel secundum speciem vel secundum proprium accidens ex altero est expressa. Si enim secundum genus duntaxat similitudo sit expressa, non dicitur proprie imago: verbi gratia vermiculus ex homine oritur, sed imago hominis non dicitur, quia est similitudo duntaxat secundum genus. Similiter, si similitudo expressa sit secundum commune accidens, imago proprie non dicitur: verbi gratia, si album aliquod producat ad similitudinem alterius albi, non potest proprie dici, quod sit ad alterius albi imaginem productum, quia

(*) Lege in eandem sententiam ERASMUS SCHMIDIIUM, in adnot. ad b. I. JO. GEORG. DORSCHHEUM, in theolog. Zacharianæ part. II. p. 246. seqq. & in commentis. in epistolam ad Ebraeos p. 9. seqq. ABRAHAM.

CALOVIIUM, in bibliis nov. test. illustr. tom. II. p. 1124, HENR. BENED. STARCKIUM, in nov. select. in epist. ad Ebraeos.

quia albedo est commune accidens, non solum multorum individuorum, sed etiam multarum specierum. Filius autem recte dicitur imago Patris, quia est ibi expressa similitudo secundum speciem. Quare cum in divinis Filius sit expressa similitudo Patris, non secundum speciem tantum, sed secundum eandem numero essentiam, inde consequitur, Filium esse perfectissimo & maxime proprio modo Patris imaginem. 3) Aliud est loqui de *persona*, aliud de *charactere persone*. Filius non est persona Patris, quia Pater non communicavit Filio personam, nec est eadem Patris & Filii persona, sed est *character persone Patris*, quia exactissime refert personam Patris, inde scilicet atque ideo, quia in sua persona eandem numero essentiam habet, quam Pater, ut Pater vitam habet in se ipso, ita quoque Filius vitam, hoc est, essentiam vivificam habet in se ipso Job. V. 26. adeoque omnia habet, quae Pater habet Joh. XVI. 15. 4) Imago ἀμύσως respectum habet ad *personam*, quia imago, quatenus talis, est vocabulum relativum; ἐμμέσως respectum habet ad *essentiam*. Quia enim Filius in divinis non quovis modo, non accidentaliter, non imperfecte, sed modo perfectissimo est substantialis Patris imago; ideo requiritur, ut unam eandemque cum Patre habeat essentiam. Ad rationem cujuscunque imaginis in genere acceptae sufficit, esse quandam similitudinem inter exemplar & imaginem illi correspondentem, sed ad rationem perfectissimae illius imaginis, quam in Filio respectu Patris scriptura collocat, requiritur identitas essentiae in Patre & Filio, ideo ἐμμέσως & consequenter ad essentiam Patris nomen imaginis respectum habet. Thomas p. I, q. 35. art. 2. *Dupliciter alicujus imago in aliquo reperitur, vel ut in re ejusdem naturae, vel ut in re diverse naturae, sicut imago hominis in ligno, figura regis in denario. Prior est perfecta & essentialis, posterior imperfecta & accidentalis, ad priorem requiritur ομοουσία, ad posteriorem vero minime.*

§. LVI. Bellarminus lib. II. de Christo c. 4. etiam huc accommodat illa scripturae loca, in

quibus de fiducia & gloriatione nomen ὑποστάσεως usurpatur 2 Cor. IX. 4. XI. 16. Hebr. III. 14. XI. 1. *His, inquit, locis explicatur nomen hypostasis, in genere significare fundamentum seu basin, quae alia sustentat, & ipsa per se subsistit, ac fides dicitur hypostasis, quia est fundamentum justitiae, & non solum ipsa per se existit, sed etiam dat rebus speratis subsistentiam; quae enim speramus, in se non sunt, sed per fidem jam quodammodo existere videntur, hinc etiam accommodatur ad suppositum seu personam, quae est fundamentum naturae & omnium, quae ad naturam consequuntur, omnia enim in persona existunt, & ipsa per se existit.* Idem approbat quidam ex nostris in comm. c. I. Hebr. p. 21. *Vox ὑπόστασις, inquit, quando vel substantiis inanimatis vel accidentibus tribuitur, nudam significat subsistentiam, unde etiam Hebr. III. 14. & XI. 1. quandam subsistentiam significat, siquidem & suo ac certo modo fides subsistentia dici potest.* Sed cum ὑπόστασις in adductis locis rectius explicetur per firmam fiduciam & confidentiam, cumque fides non faciat res per se subsistere, nec ipsa per se subsistat; ideo simplicius respondetur, aliter accipi nomen ὑπόστασεως, quando de rebus inanimatis vel accidentibus usurpatur, aliter vero quando de substantia intelligente praedicatur, ut exempla etiam in profanis scriptoribus ostendunt. Majori fortassis verisimilitudine huc referri posset, quod Sap. XVI. 21. dicitur ὑπόστασις σε τὴν ἐν σοὶ ὁμολογίαν, hoc est, tu ipse eam ostendebas; & quod Job. XXII. 20. dicitur: *Si non succisa fuit ὑπόστασις nostra* LXX. ὑπόστασις, sed ibi videtur eodem modo accipi, quo ὁσία Luc. XV. 12. pro facultatibus scilicet, quomodo etiam Jud. VI. 5. usurpatur. Ceterum, ut in ipsa scriptura vestigia extant illius significationis, in qua vox ὑπόστασεως in hoc articulo usurpatur, ita quoque in antiquissimo ac perpetuo ecclesiae usu eadem recepta invenitur. Ut enim praetermittam Dionysium lib. de div. nom. c. I. Justinum in ἐκδ' πίστεως τρεῖς ὑποστάσεις dixisse tres deitatis personas, cum de illorum libris an genuini

nuini sint, non omnino nulla supersit dubitatio. Athanasius in symbol. & in epist. de syn. Niczn. decret. Nazianzenus orat. de Epiph. & omnes Græci patres hoc vocabulo in explicatione hujus mysterii utuntur. Quod ergo Socrates lib. III. cap. 5. Sozomenus lib. V. c. 11. Nicephorus lib. X. c. 13. scribunt, *Hosum Cordubensem in disputatione de Filii deitate primum hujus nominis mentionem fecisse*, id de accurata *εἰσας* & *ὑποστάσις* distinctione accipiendum. Eodem sensu intelligendum, quod Socrates lib. VI. tripart. cap. 21. docet, *vocem ὑποστάσις tempore Athanasii in græca ecclesia primum fuisse receptam.*

§. LVII. c) *Significatio.* *ὑπόστασις* hoc in loco est subsistens individuum, intelligens, incommunicabile, non sustentatum ab alio. Scholastici dicunt, hypostasim significare *primam substantiam*, quam in genere vocamus *suppositum*, & in natura intelligente *personam*, unde inter essentiam & personam duplex discrimen constituunt: α) *a priori*, quod essentia significetur per modum formæ totalis in alio existentis, hypostasis vero significetur per modum totius, quod non in alio, sed in se & per se existit: illa enim subsistere dicimus, quæ non in alio, sed in se existunt, ex quo ulterius colligunt, hypostasim non addere ad essentiam aliquem gradum naturæ aut actum, sed solum essendi modum. β) *a posteriori*, quod essentia sit communicabilis, hypostasis vero incommunicabilis: quod enim est in se, sive quod per se subsistit, non potest esse in alio, cum esse in alio sit non esse in se. Ex quo colligunt, hypostasim superaddere essentiae proprietatem aliquam, hoc est, aliquid seu aliquem modum, ratione cuius fiat incommunicabilis. Sed hæc omnia recte sunt explicanda, ne scilicet *exclusivè* accipiantur, quod hypostasis sit *tantum* modus subsistendi: aliud enim est *ὑπόστασις*, aliud *τρόπος ὑποστάσεως*, sicut aliud est persona, aliud personalis proprietas; *ὑπόστασις* persona est ipsa essentia divina certo caractere hypostatico insignita ac proprio subsistendi modo a reliquis distincta. *Τρόπος ὑποστάσεως* proprietas persone est propria sub-

sistendi ratio, per quam & cuius ratione quælibet persona ab altera distinguitur. Id quidam sic effecerunt, nomen *ὑπόστασις* accipi vel *materialiter & concrete*, vel *formaliter, abstracte & precise*, ut superius etiam ostendimus. Basiliius epist. XBIII. Nyssenus in lib. de differ. essent. & hypost. Damascenus lib. III. orth. fid. cap. 3. ex veteribus docent, *talē esse discrimen inter essentiam & hypostasim, qualis est inter speciem & individuum, sive inter humanam naturam & hominem in individuo*, verbi gratia, Petrum. Theodoretus dial. I. tom. 2. p. 297. ait: *essentiam & personam differre ut commune & proprium, vel ut genus ac speciem ac individuum*; quod latius explicat Damascenus lib. de duabus voluntatibus Christi p. 470. Id vero itidem recte accipiendum, neque ultra mentem ipsorum extendendum; ipsimet enim monent, naturam sive essentiam divinam tribus deitatis personis communem non esse tantum *specie unam*, sicut in Petro, Paulo & Johanne est, *ἑνὰ ἀνθρώπων*, sed esse eam etiam *numero unam*, ac proinde, ut Lutherus in cap. I. Genes. loquitur, *unissime unam*, ita ut tota divina essentia; non pars essentiae sit in Patre, tota in Filio, cuiusque simile non occurrit in tota rerum creaturarum universitate. Damascenus in dialect. cap. LXVI. *ὑπόστασις* est *ἀναρχὸς τρόπος τῆς ἐκείνης αἰδίου ὑπαρξεως*, hoc est, *principio carens modus sempiternæ existentie uniuscujusque in S. Trinitate*. lib. III. cap. 15. cum Suida col. 954. *ὑπόστασις* definiens ait, quod sit *τὸ ἰδικὸν παρὰ τὸ κοινὸν proprium supra commune.*

§. LVIII. d) *Antithesis.* α) *Patres concilii Sardicensis* Anno 347. celebrati, quod Nicæno concilio par statuitur, decreverunt, *hereticorum esse, tres hypostasies asserere, catholicorum autem unam tantum.* Resp. de Sardicensi concilio, an inter œcumenica & orthodoxa concilia numerari debeat? adhuc quaestio est: plerique eo abeunt, quod duo fuerint concilia Sardicensia, unum legitimum fidem Nicænam confirmans, alterum illegitimum, Ariannorum perfidiae subscribens. Quod attinet rejectionem trium hypostaseon in hoc concilio factam,

factam, ea non aliunde colligitur, quam ex epistola synodica a Theodoro lib. II. hist. cap. 8. recitata; sed Baronius ann. 347. n. 38 & 41. atque ex eo Severinus Binius in not. ad conc. Sard. tom. I. p. 447. appendicem epistolæ synodice adjectam, in qua illa trium ὑποστάσεων rejectio extat, virgula censoria notant, cum Ursacius & Valens Sabellianæ hæreseos affines in ea statuantur, quos constat Ariana hæresi infectos fuisse, cumque ex Athanasii epistola ex synodo Alexandrina ad Eusebium & Luciferum constet, in Sardicensi concilio nullam prorsus fidei regulam editam, nec priorem Nicænam vel apice fuisse auctam. Adde, quod ὑποστάσις nomine utantur pro ὁσίᾳ (*), dicunt enim, se confiteri μίαν ὑπόστασιν, ἣν οἱ ἀληθινοὶ ὁσίαν προσαγορεύουσι τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι ἁγίῳ. β) Hieronymus tom. II. in epist. 57. ad Damasum p. 131. edit. Bas. An. 53. *veneni aliquid latere putabat in voce ὑποστάσις*. Epistolam ipsam sic concludit: *Obtestor beatitudinem tuam per crucifixam mundi salutem, per ὁμοούσιον Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sue tacendarum sue dicendarum hypostaseon detur auctoritas*. Et ex ejusd. dial. adv. Luciferianos p. 153. apparet, eam ob novitatem fuisse multis in ecclesia suspectam. Lombardus lib. I. sent. dist. 26. Hieronymi verba accipit *secundum quid*, quasi propter hæreticorum insidias ad Damasum ita scripserit. B. Lutherus in lib. de concil. id, quod de voce ὑποστάσις Hieronymus

scripserat, de voce ὁμοούσιον eum scripserat, autumat, quo nomine grandis mendacii culpam, imo Arianæ hæreseos, crimen Luthero impingunt Bellarminus in præf. lib. de Christo & in jud. de form. concord. mend. III. Gregorius de Valentia lib. I. de unit. & Trinit. cap. 7. p. 146. sed ἀμάχημα μνημονευτικόν non erat tam odiose exagitantium, ac insignis mendacii loco traducendum. Tandem vero ipse etiam Hieronymus voce ὑποστάσις usus est, sic enim scribit in epist. ad Augustinum & Alipium: *Sabellii errorem declinantes tres personas expressas sub proprietate distinguimus. Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, hoc est, personas, vel, ut Græci exprimunt, ὑποστάσεις, hoc est, subsistentias confitemur*. γ) Notabile est, quod Gregorius Nazianzenus in orat. de laud. Athanas. quæst. XXXI. memorat, Græcos, qui tres ὑποστάσεις dicebant, Latinis viros fuisse, tres ὁσίας sive essentias cum Ario dicere, eo quod *tota Græcorum profanorum schola discrimen inter hypostasin & usan ignorat*, ut Hieronymus d. epist. ad Damas. loquitur: contra vero Latinos, qui rejecto nomine *hypostaseos* dicebant tres *personas*, Græcis viros fuisse distinctionem non realem, sed tantum ratione muneris seu officii inter Patrem, Filium & Spiritum S. agnoscere, atque hac ratione Sabellio favere, cum in Latinis scriptoribus personæ nomen ad officium & habitum accommodari consueverit. Cum ergo ob illam λογομαχίαν res

(*) Et sane plures olim fuerunt ex patribus, qui per ὑποστάσιν intellexerunt ὁσίαν seu essentiam, adferentes, Patris, Filii & Spiritus S. unam esse ὑποστάσιν. Ipsemet ATHANASIUS non alium in sensum vocem hanc usurpavit, quam pro ὁσίᾳ seu essentia, in plerisque libris post concilii Nicæni tempora editis. Idem fecerunt EPIPHANIUS & CYRILLUS uterque, Hierosolymitanus atque Alexandrinus, itemque ex latinis patribus HIERONYMUS, cujus epistolam LVII. ad Damasum supra adlegavit GERHARDUS noster. Extat illa tom. IV. oper. ejus part. II. p. 20. edit. MARTIANÆI. Non defuerunt tamen alii, qui per ὑποστάσιν intellexerunt personam statuentes, tres in divinitate esse ὑποστάσεις.

Exeges. Pars II.

Atque ab ambigua hac vocis acceptione haud leves in ecclesia cumprimis Antiochena olim exortæ sunt disceptationes, donec vel tandem ea in coetu christianorum invalesceret vocis significatio, qua personam significat. Ipsi patres, qui concilio Constantinopolitano I. seculo IV. habito, quod inter œcumenicæ secundum est, interfuerunt, discretis verbis professi sunt in epistola synodica, apud THEODORETUM lib. V. hist. ecclesiast. cap. VIII. οὐσίαν μίαν εἶναι τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματὶ, ἐν τρεῖς τελείαις ὑποστάσεσιν, ἡγὰρ τρεῖς τελεῖαις προσώποις; unam esse Patris, Filii & Spiritus sancti essentiam, in tribus perfectis hypostasibus, sive tribus perfectis personis.

res eo adducta esset, ut periculum subesse videretur, ne orbis terrarum fines, hoc est, orientalis & occidentalis ecclesia una cum syllabis a se invicem distraherentur & abrumperentur, Athanasius utramque partem convocavit, & cum videret, eos in rebus idem sentire, suavor & hortator eis extitit, ut propter concordiam in modis etiam loquendi convenirent, unde factum, ut deinceps Græci pro hypostasi usurparent vocabulum *πρόσωπον*, & Latini pro *persona* etiam hypostasin dicerent. δ) *Socrates* lib. III. cap. 5. & *Nicephorus* lib. X. cap. 15. dicunt, vocem *ὑποστάσις* esse *barbaram*, & philosophis pene incognitam; *Nicephorus* etiam *πυγamenta* appellat disputationes de distinctione *ὑσίας* & *ὑποστάσις*. Sed ex sacris, ecclesiasticis & profanis scriptoribus contrarium facili negotio demonstrari potest. ε) *Nicol. Taurellius* in synopsi metaph. p. 101. disputat, *personas Trinitatis non posse dici hypostasies*. ζ) *Anti-Trinitarii* ut *ὁμοούσιον*, ita quoque *ὑποστάσις* nomen repudiant.

§. LIX. 4) *ὑπαρξίς* ἀπὸ τῆ *ὑπαρχῶν* idem in hoc mysterio est, quod *ὑπόστασις*. Sic *Justinus* in *ἐκθ. πίς.* dixit *τρεῖς εἶναι τρόπους ὑπαρξίως*. LXX. quidem hoc vocabulo utuntur, sed non in ea significatione, in qua hoc loco usurpatur, verum pro *ἰσχύϊ, δύμει, & ὡν* pro bonis, facultatibus, divitiarum possessione, quam etiam Latini vocant *substantiam*. *Prov.* XIII. 11. *Jer.* IX. 10. *Dan.* XI. 13. &c. Eodem modo accipitur *Vox πρό-* *ἄκτορ.* II. 45. *Hebr.* X. 34. 5) *σωπὼν.* *πρόσωπον* ἀπὸ τῆ *πρός* & *ὤπα* Græci usurpare cœperunt pro *ὑπόστασις*, cum Latinos *persona* appellatione hypostasin exprimere viderent. *Justinus* in *qq. & resp.* q. XVII. p. 313. *ἐῖς ἐστὶν ὁ Θεὸς τῷ ἡμῶν καὶ ἀδιαίρετος τῆς ὑσίας, τρία δὲ πρόσωπα τῇ διαίρεσι τῶν ὑποστάσεων*. *Athanasius* in orat. quod unus sit *Christus*. *Nazianzenus* orat. in *sanct. lum. &c.* Extat tum apud LXX. interp. tum in nov. test. sed in significatione alia, quam in hoc mysterio usurpatur. *Suidas* in

ditione *ἀγιος* huc accommodat *Pf.* XXVII. 8. *Ἐξquisivi πρόσωπόν σου, τὸ πρόσωπόν σου, Domine requiram, ne avertas a me πρόσωπόν σου*. Ex nostris quidam huc referunt *2 Cor.* I. 14. *ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν ἐνχαρισθῇ*, ubi *προσώπων* nihil aliud significat, quam *ἀνθρώπων* five *προσώπων ἀνθρώπων*. cap. III. 13. *Moses* ponebat *καλυμμα* ἐπὶ τὸ πρόσωπον *ἑαυτοῦ* cap. IV. 6. *Deus* illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientie claritatis ἐν *προσώπῳ* *Ἰησοῦ χριστοῦ*. Sed in duobus posterioribus locis *πρόσωπον* ponitur pro facie, in qua significatione hoc loco non usurpatur. Commodius ergo huc referri posset locus apostolicus *2 Cor.* II. 9. *Si quid donavi propter vos in persona Christi*. (*Isidorus dial.* I. *ὑπόστασις, πρόσωπον καὶ ιδιότητα*, idem significare dicimus. *Nicetas* lib. II. thesaur. cap. 14. addit nomen *χαρακτῆρ* καὶ *ἀτόμ*.) *2 Thess.* I. 9. *impii penas dabunt eternum exitium ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου*, hoc est, sustinebunt exitium, cui adjudicabuntur a *Christo Domino*, qui in propria persona apparebit, ac gloriosam suam potentiam demonstrabit. Sed præstat etiam hanc vocem in hac significatione, qua in mysterio Trinitatis usurpatur, acceptam vocare & *γραφικὴν*, ἀλλὰ *ἐκκλησιαστικὴν*. 6) *τρισὺπόστατος* a tribus hypostasisibus voce formata *Vox τρι-* *σὺπόστα-* *τ*. *Deus* appellatur, apud *Dionysium de div. nom.* cap. II. & *Basilium*, *Nyssenus* appellat *ἐνάδα τριπρόσωπον*, quod *Photiniani* per calumniam exponunt *tripersonatus*. *Socinus* in animadv. in assert. *Posnan.* XVII. num. 1. *Tripersonatum Deum introducunt, licet tripersonati vocem diserte nunquam proferant*. In defenſ. animadv. p. 454. *Cum plane insolens sit, ut quicquam naturaliter tres personas habeat, unam autem unusquisque habere comperiat, merito si Deus tres ipse tamen naturaliter personas habet, tripersonatus sine ulla irrisione dici potest, sic ut Geryon a poetis tricorpor dicitur*. 7) *μονάς*, 8) *τριάς*, est sententia unitatem & personarum Trini-

Trinitatem denotant, inque antiquissimis ecclesiarum scriptoribus occurrunt. Justinus in *1^a* pag. 297. *μονὰς ἐν τριάδι νοήσας, τριάς ἐν μονάδι γινώσκοντας*. Quid quod concretum τριάδος discrete extat 1 Joh. V. 7. *Tres sunt, qui testimonium dant. Et hi tres unum sunt*.

§. LX. III. Appellationes latine. a) *Essentia, substantia, consubstantialis*. b) *Persona, substantia*. c) *Trinitas*. 1) Nomen

græcum *εἰς*, Latini exprimunt per *essentiam*. Hilarius lib. de synodis p. 305. *Essentia est res, quæ est, vel ex quibus est, & quæ in eo, quod maneat, subsistit*. Augustinus in lib. XII. de Trinit. cap. 2. *Sicut ab eo, quod est sapere, vocatur sapientia: sic ab eo, quod est esse, vocatur essentia novo quidem nomine, quo nisi non sunt veteres latini sermonis auctores, sed jam nostris temporibus usitato, ne deesset etiam lingue nostræ, quod Græci appellant εἰς, hoc enim verbum e verbo expressum est, ut diceretur essentia*. Maluerunt autem uti nomine essentiae, quam substantiae, a) ut indicarent, Deum esse *εἰς* *ὑπερσῶν* non inclusam categoriis, inter quas prima est substantia. Damascenus lib. I. cap. 12. *Deus est quoddam pelagus substantiae infinitum*. Vide loc. de nat. Dei §. 32. b) Quia Deus non substat accidentibus, sicut essentiae rerum creaturarum, sed attributa sunt ipsius essentiae. c) Quia nomen substantiae est ambiguum, quandoque enim pro *εἰς*, quandoque vero pro *ὑποστάσι* ponitur. Sic Hilarius in lib. de synod. dicit in Deo esse tres substantias, hoc est, personas, quo sensu etiam quidam accipiunt, quod in latina versione Hebr. I. 3. Filius dicitur *character substantiae Patris*. Augustinus lib. VII. de Trin. cap. 4. *Loquendi causa de ineffabilibus ut fari aliquo modo possemus, quod effari nullo modo possumus, dictum est a nostris Græcis una essentia, tres substantiae, hoc est, una natura, tres hypostases, aliter enim Græci accipiunt substantiam, quam Latini, a Latinis autem una essentia vel substantia tres personae, quia non aliter in sermone nostro, hoc est, latino, essentia quam substantia solet*

intelligi. Contra vero Tertullianus contra Praxean. Hieronymus ad Damas. Augustinus lib. V. de Trinit. cap. 9. &c. *unam in Deo substantiam dicunt, tres vero in eo substantias esse negant*. Cæterum nomen essentiae apud metaphysicos dupliciter accipitur: primo ut significat illud, quod res est, tunc exprimitur per nomen concretum, verbi gratia, Paulus, Petrus, &c. significat enim essentiam Petri, Pauli; secundo ut significat illud, quo res est, & tunc exprimitur per nomen abstractum, ut humanitas. Juxta priorem significationem ens & essentia non differunt ne quidem in creaturis, juxta posteriorem differunt in creaturis, sed non in Deo; Deus enim est sua ipsius essentia, cum sit a se ipso & per se ipsum, quod nulli creaturae competit.

§. LXI. 2) *Persona* respondet græco vocabulo *ὑποστάσις*. Notanda *Nomen persona*. est hujus vocis a) etymologia. Dicitur a *persona*, five magnum sonum emittere & magna voce exclamare, ut est apud Gellium lib. V. cap. 7. sed hæc etymologia non congruit præsentī significationi. Beda super Boët. de Trinit. tom. VIII. col. 1112. personam dici quasi *per se unam*. b) *Origo*. Cum ex instituto Christi baptizemur in nomine Patris, Filii, & Spiritus sancti Matth. XXVIII. 19. inde dixerunt, *esse tria ejusdem essentiae nomina*, ut ex sequentia de Trinitate notum est. Sed cum Sabellius hoc depravaret, ac diceret, esse in divinis unam duntaxat personam, sed *τριάδιν*, inde coeperunt dicere esse non tantum tria nomina, sed etiam *tres nominum proprietates*. Cum Sabellius hoc itidem depravaret, dicendo, esse tres proprietates, sicut est una tantum anima, quæ habet tres potentias, necessitate loquendi coacti dixerunt, *esse tres personas* five *ὑποστάσις*. Nazianzenus in orat. in sanct. lum. De Deo cum dico, uno lumine pariter & tribus illuminamini, tribus quidem secundum proprietates, vel, si alicui ita libuerit appellare, secundum hypostases seu personas. Minime enim de verbis pugnamus, dummodo syllabe ad eundem sensum perducant. Uno autem secundum substantiae five deitatis rationem, dividitur enim

divisibiliter, ut ita dicam, & conjungitur indivisibiliter. Extat autem hæc vox in antiquissimis latinæ ecclesiæ doctoribus. Tertullianus adv. Prax. *De Deo nihil inane potest prodire & carens substantia, ideo sermo Dei est res & persona quædam. Quæcunque ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam, & illi nomen Filii vendico.* Cyprianus serm. de Christi nativ. Hilarius lib. de synod. Hieronymus ad Damasc. Lactantius lib. IV. div. instit. cap. 39. Ambrosius de instit. virg. c. X. Augustinus XI. de civ. Dei cap. 14. &c. Sunt, qui in ipsis scripturis personæ nomen extare asserunt, ut quando de Deo dicitur, *quod non sit acceptor personarum* Act. X. 34. Rom. II. 11. &c. in quibus locis personam significare putant hypostasim humanam. Bellarminus lib. II. de Christo cap. 5. sed in illis etiam locis persona potius qualitate, quam hypostasim, significat. Dicitur enim phrasi hebraica *alicujus faciem seu personam accipere*, qui facit aliquid in gratiam alterius, consideratis externis ejus adjunctis & qualitatibus, quæ in oculos incurrunt vel menti obversantur, eumque nobis commendabilem reddunt, qualia sunt, divitiæ, honor, cognatio, dignitas, potentia, &c. ut interium causæ meritæ non expendantur.

§. LXII. c) *Significatio.* Sicut essentia est esse, ita hypostasios per se subsistere. Sicut *ὁὐσία* est *κονόμος*, ita *ὑποστάσις* *ἰδιότης*. Ad personam tria requiruntur: α) ut *per se subsistat*, nec sit in alio tanquam in subiecto. β) *Ut sit intelligentis naturæ.* γ) *Ut ab alia distinguatur*, neque de alia persona in casu recto prædicetur. Augustinus lib. V. de Trinit. cap. 9. *Revera cum Pater non sit Filius, & Filius non sit Pater, & Spiritus S. ille, qui etiam donum Dei vocatur, nec Pater fit, nec Filius, tres utique sunt. Ideoque pluraliter dictum est: Ego & Pater unum sumus &c. Tamen cum quæritur, quid tres, magna profus inopia humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres personæ, non ut illud diceretur, sed ne taceretur.* Boëtius in lib. de duab. naturis cap. XVII. personam definit, quod sit *rationalis naturæ individua substantia.* Ri-

chardus Victorinus lib. IV. de Trin. cap. 18. addidit vocem *incommunicabilis*. Scholastici ex utroque definiunt, quod sit *substantia intelligens, individua, incommunicabilis*, cui definitioni recentiores addiderunt etiam illud, *quæ non sit pars alterius, & quæ non sustentata ab alio*, propter naturam Christi humanam, quæ est substantia intelligens, individua & incommunicabilis, nec tamen est persona, cum non per se, sed in *λόγῳ* subsistat. Scholastici tamen monent, Boëtii definitionem sic explicari posse, ut non conveniat assumptæ Christi naturæ; dicunt enim, individuum duobus modis accipi: *primo pro eo, quod est in se determinatum & singulare*, ut videlicet singulare ab universalis differt; *secundo pro eo, quod absolute & complete singulare est*, hoc est, quod non solum est hoc singulare determinatum, sed etiam per se ipsum, non autem in alio subsistit, quodque adeo suum quendam terminum habet in toto complexu substantiæ ultimum. Priori modo natura humana assumpta est substantia individua, non autem modo posteriori. Hugo Etherianus lib. I. de process. Spiritus S. contra Græcos cap. 1. *Persona est substantia & proprietatibus ejusdem naturæ rebus numero differens.* It. *Persona est substantia rationalis, quæ per suas proprietates singulares potest intelligi.* Suidas: *Hypostasis est essentia cum characteristicis proprietatibus.* Lombardus lib. I. dist. 25. cap. 11. *Personæ* nomen tribus modis sumitur: 1) *pro essentia*: 2) *pro ὑποστάσει*: 3) *pro proprietate.* Alexander ab Ales p. I. q. 56. memb. 3. profert, hanc definitionem, quam vocat magistralem. *Persona est hypostasis distincta proprietate ad dignitatem pertinente.* Idem p. III. q. 4. memb. 6. Personæ rationem triplicem inportare distinctionem, nempe *singularitatis, incommunicabilitatis & dignitatis*, quæ nempe alia ab alia distinguitur rationalitate individuali, quæ est dignissima proprietas. Cæterum quamvis persona dicatur *substantia individua*, tamen inter personam & individuum philosophis sic appellatum intercedit quædam differentia, quam Durandus lib. II. sent. dist. 3. q. 2. & lib. III. dist. 1.

dist. I. q. I. num. 17. sic explicat: *Omnis persona est suppositum, & omne suppositum est individuum, sed non omne individuum est suppositum, nec omne suppositum est persona, quia quaelibet natura singularis, in quocunque genere sit, potest dici individua, suppositum autem non dicitur nisi natura singularis in praedicamento substantiae, nec quaecunque talis, sed solum completa. Persona dicitur idem illud in natura intellectualem tantum, verbi gratia, in angelis, hominibus & ipso Deo.* Individuum est latissimum, & significat quamlibet naturam substantialem & accidentalem singularem & determinatam; suppositum vero quamvis substantialem naturam completam per se subsistentem; persona vero substantiam completam subsistentem in natura intellectualem. Sed hic denno observandum, magnum, imo infinitum, discriminem esse inter personas humanas & personas divinas. Quaelibet enim persona humana suam propriam habet essentiam incommunicabilem, sed personae Trinitatis habent unam & eandem essentiam communibilem. Unitas essentiae in personis humanis est specifica, unitas essentiae in personis Trinitatis est numerica. Ratio pendet ab essentiae humanae finitate, divinae vero infinitate, ut superius diximus. Quidam personam definiunt, quod sit *intelligentis naturae incommunicabilis substantia*, in qua definitione persona accipitur *formaliter & abstracte*, in Boëtii vero definitione eadem *materialiter & concrete* accipitur, de qua duplici personae acceptione diximus superius. Salmeronius tom. II. tract. 10. hypostasim vocat *substantiam primam*, essentiam vero *substantiam secundam*, sed hoc caute accipiendum, quia essentia non est genus nec species in divinis, in eo tamen est convenientia, quod essentia est tribus personis communis hypostasis cuique propria.

§. LXIII. d) Antithesis. a) *Laurentius Valla* lib. VI. elegant. cap. 34. Boëtium accusat, quod definire ausus fuerit personam per substantiam, cum *significet potius accidens seu qualitatem*, quae cum in Deo locum non ha-

beat, ideo non magis in Deo, quam in bruto animali personam esse dicit. Sed de voce ecclesiastica non est judicandum ex profanis scriptoribus. Adde, quod in probatis latinæ linguae auctoribus persona non solum significat qualitatem, sed etiam substantiam. Cicero lib. de invent. topic. & partit. dicit, alia esse rerum, alia personarum attributa. lib. II. de orat. *Hominum innumerabiles personae.* Philipp. VI. *Non alienum fuit, personas quasdam a vobis recognosci, ut quibus cum bellum gereretis, possitis taciti cogitare.* Valerius Maximus lib. II. cap. 21. quoslibet homines vocat *personas*. Icti tria constituunt juris objecta, *personas, res & actiones.* β) Photiniani personarum Trinitatem in divinis negantes definitionem personae talem proferunt, ex qua mysterium illud se evertere posse sperant. Goslauius contra Keckerm. part. III. c. 1. *Gravissimus ille de Trinitate error cognitione personae vera nullo negotio deprehendi potest, ut mirer vehementer, doctos alioquin viros sibi persuaderi pati, tres personas in unica essentia consistere posse, cum eos minime lateat, quamlibet personam requirere singularem essentiam.* Resp. (si per nomen *singularis essentiae* intelligat separatam & incommunicabilem essentiam, negamus, in divinis personis eam requiri vel locum habere, cum divina essentia sit infinita.) ibid. cap. 2. ex Boëtii definitione *incommunicabile* expungendum esse dicit, *cum in verbo individuum idem contineatur.* (Atqui individuum & incommunicabile non sunt plane reciproca. Individuum dicit rationem tantum singulariter subsistendi, ac respicit primam substantiam; incommunicabile explicat formale individui, ac respicit alias personas ejusdem naturae. In natura aliquid potest esse hæc & proinde prima substantia ac consequenter individuum, quod tamen non est incommunicabile, ut ignis in ferro candente *Jac. Mart. 2. de tribus Eloh. cap. IV. multa individua, individuitate retenta, amittunt incommunicabilitatem seu proprii suppositi rationem cap. 6.*) Ibid. personam definit, quod *sit substantia prima intelligens.* Sed in illa definitione omittitur

formalis ratio personæ, quæ est incommuni-
cabilitas.

§. LXIV. 3) *Trinitas*. Hu-
jus vocis notanda a) *ἐτυμολογία*.
Nomen Tri- Tripitatem dictam volunt quasi
nitatis. trium unitatem, ut emphatice ex-
primat illud apostolicum 1 Joh. V. 7. *Et hi tres*
unum sunt. Thomas p. I. q. 31. art. 1. ex Ili-
doro lib. I. cap. 4. Atqui primo latinum *Tri-*
nitatis respondet græco *τριας*, quæ non inclu-
dit unitatis appellationem. Secundo Athanasius
in symbolo dicit: *Unitatem in Trinitate Et*
Trinitatem in unitate veneremur. At quis ita
loquitur, trium unitatem in unitate venera-
mur? Tertio pii veteres unitatem sive *μονάδα*
in essentia, Trinitatem *τριαδα* in personis
agnoscunt, adeoque Trinitatem ab unitate di-
stinguunt. Quarto, si trinitas esset trium uni-
tas, quaternitas esset quatuor personarum uni-
tas. Quinto gentilis in prothesibus ex eo col-
ligit, *essentiam esse aliquid quartum extra tres*
personas. Dicimus ergo nomen Trinitatis ter-
narium personarum formaliter & præcise, es-
sentia unitatem non nisi consequenter notare,
ideoque illam Thomæ etymologiam esse tan-
tum allusivam & sonum vocis spectare, sicut
dicimus, civitatem esse civium unitatem. b)
Origo. Concretum in scripturis extat, ab-
stractum in antiquissimis ecclesiæ scriptoribus,
Tertulliano, contra Prax. Cypriano, serm. de
orat. domin. Ambrosio &c. c) *Significatio.*
Trinitas ex vi ac prima impositione nominis
quarumlibet rerum ternarum numerum signi-
ficat, sed ecclesiastica loquendi consuetudine
cum absolute ponitur, singularem illum & in-
comprehensibilem divinarum personarum ter-
narium ubi denotat, non significat aliquid
compositum ex tribus, sed tres personas unius
essentia, unde etiam Trinitas sive tres perso-
næ simul sumptæ non differunt ab essentia, alias
loco Trinitatis introduceretur quaternitas. Ma-
gnum proinde discrimen est inter *trinum Et*
triplex. Trinum est, quod in essentia unum,
tres habet subsistendi modos; triplex, quod
e tribus est compositum; trinum Deum dici-
mus, sed triplicem dicere christiana religione

prohibemur. Dicitur autem Deus trinus non
respectu essentia, quæ est numero una, non
respectu idiomatum essentialium, quippe quæ
cum essentia sunt simplicissime *ταυτό* quid,
non respectu generis, vel speciei, quia in Deo
nec genus nec species, sed respectu trium
ὑπάρχουσας τρόπων, qui sunt *ἀγνῶστία* in Pa-
tre, *γέννησις* in Filio, *ἐκπόρευσις* in Spiritu S.
Vide loc. de trib. Elohim §. 1 & 2.

§. LXV. d) *Antithesis.* α) Ut rem ipsam,
ita quoque nomen Trinitatis repudiarent hære-
tici veteres, mysterium *μονάδι* ἐν *τριαδι* καὶ
τριαδι ἐν *μονάδι* negantes, quorum vestigiis
hodie insistant *Photiniani*, Anti-Trinitarii ex
eo merito dicti. Socinus in defensi. animadv.
pag. 311. *Veteres theologi cum Trinitatem no-*
minabant, non ut nunc fere fit, ipsam Dei es-
sentiam in tribus personis consistentem, sed
simpliciter Patrem, Filium Et Spiritum S. in-
telligebant. Et paulo ante: *Potuit Hierony-*
mus sanctæ Trinitatis nomine intelligere, non
quod tres sint in Deo personæ, Pater, Filius
Et Spiritus S. sed quod illi tres in nostræ sa-
lutis mysterio concurrunt. β) Calvinus in epist.
ad Polon. pag. 1972. opulc. edit. Ann. 1566.
Hæc præcatio communiter recepta: sancta Tri-
nitatis, unus Deus, mihi non placet. γ) Lu-
therum eodem nomine graviter accusant Jesui-
tæ. Bellarminus in præfat. contr. de Chri-
sto, & in jud. de form. concord. inend. III.
col. 1539. *Si Lutherus probatur doctrina catho-*
lica de unitate essentia Et Trinitate persona-
rum, cur ex precibus communibus Germanorum
illam precatiunculam sustulit: Sancta Trinitas,
unus Deus, miserere nobis? Gregorius de Va-
lent. lib. I. de unit. & Trinit. cap. 7. pag. 146.
Ut in voce homousios non syllabas, sed rem
significatam Lutheri anima odisse videtur, sic
etiam in voce Trinitatis, quippe quam in ger-
manicis precationibus Ann. 1543. illud expungi
curavit: S. Trinitas, unus Deus, miserere
nobis. Tannerus disp. III. in Thomam cap. 1.
thef. 2. pag. 137. *Lutherus ipsam Trinitatis*
vocem exorsus eam ex litanis germanicis submo-
vit, expuncta illa precandi formula: sancta
Trinitas, unus Deus, miserere nobis, tam
parum

parum utique propitiam habiturus Trinitatem, quam parum illi se supplicem praestitit. Sanderus Jesh. Herbipolensis in themate seculari de secta Protest. deferenda thes. 232. Lutherus, ut Deo debitum honorem detraheret, ex litaniis orthodoxis usitatum precationis formam: sancta Trinitas, unus Deus, miserere nobis, exturbavit, vocem ipsam Trinitas mordere & arrodere solitus &c. Eandem tibiam inflant Patrus in Iren. cap. XXIV. art. 14. p. 147. Sladus in append. disp. I. contra Vorstium pag. 61. Sed ἑκκλησια illud a Luthero depulsius in loc. de tribus Elohim §. 3. disp. IX. de gloria Dei §. 6. Nos libenter cum veteribus hac loquendi formula utimur. Nazianzenus orat. II. de pace. O Trinitas sancta & longanimis suscipe eos. Augustinus epist. LXVII. Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus S. ita Trinitas unus Deus. lib. ult. de Trinit. cap. ult. Deus Trinitas, quaecumque dixi in his libris, de tuo agnoscent & tui, si qua de me, & tu agnosce & tui.

§. LXVI. Atque hæc de appellationibus latinis in hoc articulo usitatis dicta sint. Scholastici præter eas utuntur nomine proprietatis, notionis, relationis, circuminceptionis (quæ respondet Græcorum περιχωρήσεις) proprietates numerant tres, innascibilitatem, Græcis ἀγενεσίαν, quæ est proprietas Patris, quam etiam vocant paternitatem; filiationem γέννησιν, quæ

est proprietas Filii, quam etiam vocant natiuitatem; spirationem, Græcis ἐκπόρευσιν, quæ est proprietas Spiritus sancti, quam etiam vocant processionem. Relationes númerant quatuor: generationem activam & generationem passivam, (termino non physice, sed grammatice sumto) spirationem activam & spirationem passivam. Notiones recensent quinque, innascibilitatem, paternitatem, filiationem, spirationem activam & spirationem passivam. Circuminceptionem vocant intimam & perfectam unius persone in alia habitationem, de qua Augustinus lib. VI. de Trinit. cap. ult. Singula sunt in singulis & omnia in singulis, & omnia in omnibus & unum omnia. Græcum περιχώρησις, quo Damascenus lib. III. cap. 4. & alibi passim utitur, longe significantius est, cujus pulcherrimam descriptionem tradit lib. I. cap. 19. Sed de his ex sequentibus plenius iudicium fieri poterit.

§. LXVII. IV.) In lingua Appellationes germanica 1) essentia vocatur germanica. Substanz oder Wesen. 2) Personæ nomen retinetur, cujus descriptionem germanicam tradit D. Chemnitius part. I. loc. pag. 95. 3) Trinitas vocatur Dreyfaltigkeit, sed cum illud potius significat triplicitatem, ideo recte explicandum, & pro eo potius utendum Dreyeinigkeit.

CAPUT III.

CONTINENS GENERALE ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO.

§. LXVIII.

Probatio huius mysterii. Exposita ὀνοματολογία, tum generali tum speciali, ad πραγματολογίαν porro accedendum fuerit. Ea vero in augusto Trinitatis mysterio ex scripturis sacris demonstrando, & adversariorum argumentis eidem oppositis refellendis occupata erit, ac proinde futura tum διδασκαλῇ seu confirmatoria, tum ἐλεγκτικῇ seu confutatoria. Membra ejus πραγματολογίας

constituemus duo. Prius erit κατασκευαστικόν, in quo Trinitatis mysterium idoneis argumentis confirmabitur. Posterius ἀνασκευαστικόν, in quo Anti-Trinitariorum, cum primis Photinianorum antithesis oppugnabitur, & eorum argumenta dissolventur. Quod ergo attinet membrum prius κατασκευαστικόν, repetendum est hoc loco, quod superius monuimus, sublime Trinitatis mysterium non minus ac reliqua

liqua christianæ religionis dogmata ex unico ac proprio theologiæ principio, ex scriptura scilicet sacra tam vet. quam nov. test. esse demonstrandum. Id vero quo ordine ac methodo fieri debeat, sententiæ eorum, qui id aggressi sunt, videntur variare absque ullo tamen ipsius rei ac veritatis cœlestis præiudicio. 1) Quidam ad duas classes omnia argumenta revocant, videlicet ad expressam personæ alicujus in divinis notationem & ad mysticam ac symbolicam trium hypostaseon in literis ac vocibus ἀποσπαισις. 2) Quidam septem argumentorum classes constituunt: a) a baptismi forma; b) a nomine Dei pluraliter expresso; c) ab actu Dei pluraliter expresso; d) a triplicato Dei nomine; e) a propriissimo nomine, quod est Jehovah; f) a ritu benedicendi in sacerdotio levitico; g) ab exemplis. 3) Quidam octo argumentorum genera numerant, secuti Bonaventuram lib. I. sent. dist. 2. qui personarum pluralitatem in scripturis dicit insinuaria a) significatione Matth. XXVIII. 19. *Baptizate in nomine Patris, Filii & Spiritus S.* b) consignificatione, Genes. I. 1. *In principio creavit Elohim;* c) suppositione, ut cum dicitur: *Deus genuit Filium* Ps. II. 7. Prov. VIII. 22. d) appropriatione Ps. XXXIII. 6; *Verbo Domini celi firmati sunt* Joh. I. 3. *Omnia per ipsum facta sunt;* e) iteratione Esai. VI. 3. *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus;* f) *Verborum ordine.* Ps. LXVII. 7 & 8. *Benedicat nobis Deus, Deus noster, benedicat nobis Deus;* g) connotatione in missionis actu Galat. IV. 4. *misit Deus Filium suum;* h) apparitione. Gen. XVIII. 2. *Ecce tres viri coram eo.* Hisce quidam addunt i) constructionis habitudinem, quando certis particulis numerus personarum ostenditur Rom. XI. 36. *ex ipso, per ipsum, in ipso sunt omnia.*

§. LXIX. 4) Quidam has constituunt argumentorum classes, ut probari dicant Trinitatem a) ab ἀνταρξία deitatis ἀντολεσάτη, quæ sese alteri communicat vel modo generationis vel modo spirationis. (At hanc communicationem non nisi ex posteriori demonstrare possumus ex mysterio scilicet Trinitatis

per scripturam prius confirmato; proinde non suppletur peculiarem argumentorum classem. Si ex communicatione per se & in se considerata argumentum ducere cupimus, semper redit quæsitum, cur non pluribus nec paucioribus modis Pater se communicaverit, quam duobus videlicet per *generationem* Filio; per *spirationem* Spiritui S. ut hac ratione non sint plures nec pauciores personæ, quam tres) b) a *decreti divini de salutē hominum revelatione*, in quo tantum tres personæ inveniuntur. Pater enim per Filium in carnem missum & in ara crucis pro peccatis hominum mortuorum genus humanum sibi reconciliavit, ac credentes in hunc Filium suum in gratiam vult recipere, iustitiam & vitam æternam illis donare, quam voluntatem per Spiritum S. in verbo evangelii revelat. (Hoc argumentum itidem non est distinctum ab illis, quæ petuntur ex scripturis, quia de hac salutis nostræ ἀπονομή extra & præter verbum nihil quicquam constare hominibus potuit, ac si hoc argumentum solum assumatur, personale Spiritus S. subsistentiam vix demonstrabit.) c) a *literarum sacrarum vet. & nov. test. testificatione* tum implicita tum explicita. (Hoc solum est proprium, διακρίνον, sufficiens & efficax argumentum, ut constare potest ex iis, quæ in ὑποθέσει diximus) d) ab *unanimitate ecclesiæ consensu* in symbolis œcumenicis & veterum scriptis continua serie exposito. (Hoc argumentum est secundarium & non nisi virtute tertii concludit, ideo enim & inde hic consensus fundamentum fidei nostræ stabilit, quia per omnia cum scripturis scilicet conformis est.) e) a *proprietatibus divinis*, quæ non possunt ad alium quenquam referri, quam ad tres unius essentiae divinæ personas. (At cum de proprietatibus illis personalibus nihil quicquam nisi ex solis scripturis sacris nobis constet, ideo ad tertiam argumentorum classem illud ipsum referendum est) f) a *paradoxis*, quæ ex negatione huius mysterii consequuntur, quæ sunt negatio ipsius Dei, qui se eo modo revelavit, scripturæ sacræ, quæ Trinitatem manifeste comprobant; angelorum, qui, ἁγίων Deo quoti-

quodlibet accidunt; & ecclesie catholice pri-
mitive & apostolice, que Trinitatem confes-
sa est, contemptis; firmitate consolationis edemo-
tio, & omnium articulo rum, siq; enervatio;
hæreseon, a Christo & apostolis recte, ab ec-
clesia vero manifeste damnatarum, nec pro-
vocatio; scripturæ sacræ violenta detorsio, ex
malitiosa superbia profecta; denique animæ
exitium & internecio. (At hæc paradoxa in-
cum non habent, nisi prius ex scripturis hoc
mysterium demonstretur, ergo sunt potius con-
secraria ad porismata ex demonstrato hoc my-
sterio deducta, quam principalia thesicos ar-
gumenta.) g) a vocabulis Trinitatis, *ἰσότης*,
ἐμμενείας, *ὑποστάσις*, &c. quæ ecclesia lo-
quendi necessitate contra hæreticorum furores
usurpavit. (Hoc argumentum pertinet ad
quartum, nec potest ex vocabulis *ἀρχαίως*
argumentum formari, nisi res ipsa prius ex
scripturis demonstretur.) h) a similibus. (Ea
vero non tam probant, quam quocunque mo-
do rem prius demonstratam ac probatam illu-
strant, ut in *προσωπία* ostendimus) Manet
igitur tertium duntaxat fundamentum, ex sacris
litteris pro adstruendo Trinitatis mysterio peti-
tum, cui etiam hoc loco unice insistemus.

Argumen-
tum genera-
le.

§. LXX. Possunt vero pro de-
monstratione Trinitatis duplicis
generis argumenta ex scripturis
formari. Generale unum, quod
omnia ac singula, quæ de hoc
mysterio in scripturis habentur, *ἑννομεῖν*
comprehendit. Specialia complura, quæ ex
distinctis scripturæ locis illud ipsum distincte
probant. Generale argumentum sic habet: Si
tres sunt, quorum cuilibet nomen *Jehovah* ac
Dei, attributa, opera & gloria vere divina
competit, ut unus eorum non sit alius, nec
tamen plures dii, sed unus verus Deus, conse-
quens est, unam divinam essentiam in tribus
distinctis personis subsistere, vel, quod idem
est, in divinis esse tres personas & unam es-
sentiam. Sed tres sunt, quorum cuilibet no-
men *Jehovah* ac *Dei*, itemque attributa, ope-
ra & gloria vere divina competit, videlicet Pa-
ter, Filius & Spiritus sanctus, quorum unus

Exegef. Pars II.

non est alius, nec tamen plures sunt dii, sed
unus verus Deus. Ergo una divina essentia
in tribus distinctis personis subsistit, vel, quod
idem est, in divinis sunt tres personæ & una
essentia. Majoris conexio patet, quia, quan-
do ecclesia docet, esse tres personas unius &
ejusdem essentiae divinæ, hoc est, quando
Trinitatem confitetur, nihil aliud vult, quam
esse tres, quorum quilibet sit verus Deus, ita
tamen, ut non sint tres dii, sed unus verus Deus.
Item, quemlibet horum trium esse ab alio cer-
to caractere hypostatico distinctum, quod
ipsum si adversarii Anti-Trinitarii concesserint,
dogma Trinitatis ab ipsis concessum erit. Au-
gustinus libr. VII de Trinit. cap. 4. Licuit lo-
quendi & disputandi necessitate tres personas
dicere, non quia scriptura dicit, sed quia scri-
ptura non contradicit. Si autem diceremus tres
deos, contradiceret scriptura, dicens: Audi
Israël, Dominus Deus tuus, Deus unus est.
Cur ergo & tres essentias non licet dicere, quod
similiter scriptura sicut non dicit, ita nec con-
tradicit? aut si propter unitatem Trinitatis
non dicuntur tres essentiae, sed una essentia,
cur non propter eandem unitatem non dicuntur
tres substantiae vel tres personæ, sed una sub-
stantia & una persona? Quam enim illis est
commune nomen essentiae, ita ut singuli quis-
que dicatur essentia, tam est illis commune vel
substantia vel personæ vocabulum. Quod enim
de personis secundum nostram, hoc de substan-
tiis secundum Græcorum consuetudinem ea, quæ
diximus, oportet intelligi. Sic enim dicunt il-
li tres substantias unam essentiam, quemadmo-
dum nos dicimus tres personas unam essentiam
vel substantiam. Quid igitur restat, nisi ut
fateamur, loquendi necessitate parta hæc voca-
bula, cum opus esset copiosa dispositione ad-
versum insidias vel errores hereticorum? postea
subdit: Negari tres essentias, ne intelligere-
tur in summa equalitate ulla diversitas; as-
seri tres personas, sive tres substantias secun-
dum Græcos, propter errorem Sabellii declinan-
dum. cap. 6. Cur ergo non hæc tria simul unam
personam dicimus, sicut unam essentiam & unum
Deum, sed tres dicimus personas, cum tres
deos

Kk

deos aut tres essentias non dicamus, nisi quia volumus vel unum aliquod vocabulum servire huic significationi, qua intelligitur Trinitas, ne omnino taceremus interrogati, quid tres, cum tres esse fateamur? Ex quibus Augustini verbis colligi potest, quare unam essentiam, tres vero personas in divinis statuamus, videlicet non ut novum aliquod dogma per illa verba in ecclesiam introducamus, sed ut veram de Deo sententiam, in scripturis propositam, adversus hæreticorum depravationes explicemus ac muniamus. Quod vero Augustinus dicit, *tres personas in Deo vocari, ne omnino taceamus*, eo sensu accipiendum, quod nullum nomen satis digne & sufficienter explicare possit, quid sint illa tria, dici tamen personas, ut aliquo modo nostram de illis sententiam ex divina revelatione, in verbo tradita, desumptam declaremus.

§. LXXI. Minoris propositionis confirmatio desumenda est ex illis scripturæ dictis, quæ testantur 1) de *Patre*, quod sit verus & æternus Deus ac distincta a Filio & Spiritu S. persona; 2) de *Filio*, quod sit verus & æternus Deus, quippe cum nomen, attributa, opera, cultus & gloria vere divina ipsi tribuatur, ac sit distincta a Patre & Spiritu S. persona; 3) de *Spiritu sancto*, quod sit verus & æternus Deus, quippe cui non minus nomen, attributa, opera, cultus & gloria vere divina tribuitur, ac sit distincta a Patre & Filio persona; 4) de *unitate Dei* sive *divine essentie*, quod licet tres sint, quibus & nomen Dei & natura divina vere competit, tamen non sit nisi unus verus Deus. Hæc quatuor si ordine & distincte confirmata sunt, confirmatum etiam erit dogma Trinitatis, quippe quod nihil aliud uno verbo dicit, quam quod horum trium Patris, Filii & Spiritus sancti sit una indivisa essentia divina, quamvis sint distinctæ personæ, quarum quælibet characterem suo hypostatico ab altera distinguitur.

§. LXXII. Photiniani concedunt 1) verum Deum esse unum. 2) Patrem esse *verum Deum*, & distinctam a Filio *personam*. 3) Filium esse distinctam *personam*. 4) Filium es-

se *verum Deum*. 5) Esse *naturalem Dei Filium*. 6) Spiritum sanctum dici posse *Deum* eo modo, quo alia attributa Deus esse dicuntur. Sed negant, 1) Patrem esse primam deitatis personam, quæ ab æterno Filium genuit sibi *ὁμοούσιον*, sicque negant, ipsum esse æternum Patrem. Schmaltzcius contra Frantz. disp. I. p. 2. *Ubi mentio in sacris literis æterni Patris? æternus est, qui Pater est, at non Pater æternus*. Catech. Racov. p. 65. *Scias generationem ex Dei essentia esse omnibus modis impossibilem*. Socinus in tract. de Deo, Christo & Spiritu S. p. 14. *Fieri non potest, ut Deus ex sua essentia quemquam generet*. Schmaltzcius in exam. 157. errorum, err. XXXVII. p. 13. *Absurdum est, & tantum non blasphemum, Deum ex substantia sua generare*. Contrarium demonstravimus in loc. §. 153. 2) Filium esse æternum Deum, ac unius cum Patre essentiz. Catech. Racov. p. 64. *Christus, etsi verus Deus sit, non tamen est ille ex se unus Deus, qui per se & perfectissima ratione Deus est, cum is Deus tantum sit Pater*. Ostroderus in instit. p. 132. *Fatemur essentiam Christi utpote veri hominis, non aliam nisi humanam esse*. Socinus in defens. animadv. 407. *Christus licet verus sit Deus, non æque tamen est verus Deus, ut ejus Pater*. Contrarium ostendimus in loc. §. 14 & seq. 3) Filium existisse, antequam ex Maria nasceretur. Ostroderus cont. Tradelium part. 2. cap. 6. p. 117. *Christus non fuit ab æterno, nec existit prius, quam ex Maria natus fuit*. Schmaltzcius contr. Frantz. p. 65. *Illum, qui ex Maria natus est, fuisse ante Abrahamum, nunquam est probatum, nec probari potest. Verbum esse carnem factum, nusquam scriptum est*. Socinus in animadv. assert. I. Posn. pag. 31. sic blasphematur: *Quis dubitaverit, quin Christus ante Mariam virginem minime extiterit, cum ex ipsa virgine is sit natus, cumque virgo ejus mater fuerit? an non istud stultissimum illum Homericum Margitem imitari esset, qui ambigebat, inter natu grandior esset, ipse an mater ipsus?* Contrarium assertum fuit in loc. §. 40 & seqq. 4) Spiritum sanctum eo modo esse Deum, ut sit

fit etiam persona divina, a Patre & Filio distincta. Socinus in tract. de Deo, Christo & Spiritu S. pag. 4. *Spiritus S. nusquam dicitur & ad litteram in scriptura Deus appellatur, quia non est persona aliqua divina.* Schmaltzius in exam. 157. errorum p. 36. *Fatemur, Spiritum S. eo modo dici posse Deum, quo alia attributa Deus esse dicuntur, sed negamus, Spiritum S. accurate & proprie loquendo esse Deum, quia quicquid Deus est, persona etiam divina, ut fit, necesse est.* Contrarium ostendimus in loco de Spiritu sancto; veram scilicet ipsius deitatem §. 23. & sequentibus; ejusdem personam §. 99. Stantibus igitur ac probe stabilitis illis hypothesibus, stabit ac confirmatum erit mysterium Trinitatis, unde etiam Socinus in d. tract. de Deo Christo, & Spiritu sancto, argumentum illud pro nostra sententia firmatum refutare parans, ex illis hypothesibus nostram de Trinitate confessionem similiter demonstrari posse agnoscit, si hypotheses illæ firmo atque immoto nituntur veritatis divinæ fundamento.

§. LXXIII. Cum vero illarum hypothesium demonstratio alio loco tradita sit, ideo uberiore hujus argumenti confirmatione hic supersedemus, illud dumtaxat monentes, frustra Ostoredum contra Tradel. part. II. disput. 1. pag. 86. hoc urgere, *quod si dogma Trinitatis veritati consonum foret, necessarium omnino fuisse, quia ratio nullo modo concedit, esse tres personas unius indivise essentiae, ut ad fidem illi faciendam expressis verbis, & quidem non uno in loco, sed pluribus, illud esset scriptum, cum in aliis, quæ ad credendum sunt difficilia, illud fuerit factum, utpote quod Deus creaverit cælum & terram, quod omnium rerum, cum primis vero hominum, curam gerat, quod sit mortuorum resurrectio & vita æterna credentibus in Christum eique obedientibus danda.* Resp. 1) Quæ vel semel in scripturis docentur, æqualis sunt veritatis ac firmitatis cum illis, quæ sæpius in illis repetuntur, eorum enim veritas ac robur non pendet a crebriore repetitione, sed a divina revelatione. Vid. loc. de justif. §. 241. ubi ad simile quoddam

Bellarminianæ sophismæ respondimus, cui mirum videtur, *semel tantum in scripturis dici xavð πρὸν, quod Christus pro nobis factus sit peccatum*, cum tamen fundamentalis fidei articulus imputatio justitiæ Christi a nobis statuatur. 2) Si vel millies in sacris literis esset scriptum, Deum esse unum in essentia, trium in personis, adversarii tamen ex priori everterent posterius; cum enim ratio non possit hæc duo conciliare, ideo statunt a literali verborum sensu in quibusdam scripturæ dictis discedendum esse, quæ unitati in aliis dictis stabilitæ videntur adversari. Socinus d. tractat. de Deo p. 5. *Vel ex eo solo, quod Deus unus esse aperte traditur, merito concludi potest, eum non esse trinum. Opposita enim inter se sunt, esse unum & trinum. Nam distinctio illa unus essentia, trius personis, nec usquam extat in sacris literis, & cum certissima ratione ac veritate manifeste pugnat. Certissimum enim est, non pauciores esse individuas essentias, quam personas, cum persona nihil aliud sit, quam individua essentia intelligens.* Sic ergo Socinus ex eo, quod ratio doceat, *tot esse essentias, quot personas*, infert, dicta scripturæ, quæ pro Trinitate adstruenda afferuntur, aliter explicanda esse, quam literalis verborum sensus requirit. Hanc suam mentem clarius exponit in defens. animadv. p. 50. *Aliud (inquit) est, quippiam mente non capere, & capere mente, illud esse non posse, seu aliquid negare, quia id apprehendere nequeas, & idcirco aliquid negare, quia id esse non posse deprehendas, quod posterius tantam vim habere asserit, ut divina ipsa testimonia quantumvis prima facie aliter interpretari & permittat & cogat, quam ipsa verba sonant.* Quid de putida illa distinctione statuendum sit, superius fuit expositum, hoc loco illud notamus, quod fons & scaturigo totius fidei vel potius ἀπὸ τῆς Photinianæ in ea nobis aperiatur. Quia enim semel sibi persuaferunt, rationis judicium esse exquirendum, quænam in mysteriis fidei sint contradictoria habenda, ideo si vel millies personarum Trinitas in divinis literis αὐτολεξεί inculcetur, tamen quia eam cum essentia divina

divinæ unitate pugnare ratio judicat, in diversum sensum, remoto ex oculis sensu literali, omnia illa scripturæ loca detorquerent. Sic contra generationem Filii Dei ex essentia Patris Socinus disputat ex eo, quod talis generatio sit plane impossibilis p. 126. *Generatio ex Dei natura est ex eorum genere, quæ fieri nequeunt, nisi vel partibilis aliquo modo, ut ipsa Dei essentia, quod impium, vel si tota communicabilis, quod fieri non potest, quin plura uno supposita, ut vocant, inducantur, quorum quilibet sit natura summus ille Deus, id quod manifestam implicat contradictionem.* Unde vero probat Socinus, hoc implicare contradictionem? certe non nisi ex ratione. Ergo propter absurdum in iudicium rationis incurrens discedit a clara scripturæ litera, quæ Filium vocat *μονογενῆ*. 3) Ex eo, quod in sacris literis *κατὰ πατρὸς & αὐτολεξεί* non asseritur essentiz divinæ unitas & personarum Trinitas, Photiniani inferre nequeunt, hoc dogma non esse pro fidei articulo habendum, quia *Christum esse factum Deum, Christum his ascendisse in cælum, Christum esse personam humanam, dari liberum arbitrium, non esse peccatum originis, &c.* sunt ipsis fidei articuli, quos tamen totidem verbis in scriptura extare nondum demonstrarunt, nec demonstrare possunt, quæ de re in prælect. de Phot. plenius egimus. Ostorodus ipse d. l. *Quamvis consequentia non possint simpliciter repudiari, nec ea in parte nimis superstitiosum esse quæquam oporteat, quasi iisdem verbis in scriptura extare debeat, quod credendum proponitur; illud tamen eatenus acceptandum, quatenus consequentia illa in verbo Dei sua principia ac suum fundamentum obtineant, alias libere ut commenta hominum possunt repudiari.* Subsumo: Dogma Trinitatis in verbo Dei sua habet principia, ut argumentum nostrum generale ostendit. Ergo consequentiz, quæ pro hoc dogmate stabiliendo formantur, non possunt repudiari. 4) Ad mysterium Trinitatis demonstrandum pertinent omnia scripturæ dicta, in quibus tum Patri, tum Filio, tum Spiritui sancto Dei nomen, attributa, opera, cul-

tus & gloria divina tribuitur, in quibus *duo* *ora* horum trium confirmatur, in quibus essentiz divinæ unitas asseritur, in quibus personalis, cuiusque personæ proprietas ac character hypostaticus, manifestatur, in quibus realis distinctio unius personæ ab alia stabilitur, quorum dictorum omnium ac singulorum si quis inire velit numerum, videbit. Ostorodum frustra desiderare, quod in pluribus scripturæ locis Trinitatis dogma debeat esse scriptum.

§. LXXIV. Atque hæc dicta sunt de argumento nostro generali; specialia offerri possunt complura, quorum quædam ex vet. quædam ex nov. test. sunt petita. Quamvis vero ratione temporis libri vet. test. sint priores nov. test. libris, tamen in recensendis specialibus nostræ sententiæ argumentis eo ordine utamur, ut primo loco *quatuor principalia argumenta* ex nov. test. afferamus, quibus secundo loco subjungemus duas classes, in quas vet. test. dicta Trinitatis dogmati confirmando inservientia distribui possint, ac tertio demum loco reliqua nov. test. dicta subijciemus. Rationem huius ordinis dāmus hanc, quod, ut pie monet D. Chemnitius, part. I. locor. art. de Deo p. 79. *quia mira hæc sunt & longe supra omnem creaturarum caput posita, quæ de Trinitate personarum in sacrosancta divinitate dicuntur, ideo querenda sunt testimonia divinæ patefactionis, quæ ita sint firma, certa & perspicua, ut conscientia illis in hoc tanto mysterio tuto acquiescere possit, nec tam numeranda quam ponderanda sunt testimonia.* Jam vero constat, maiorem esse lucem nov. quam vet. test. Quid est, inquit Augustinus lib. XVI. de civ. Dei c. 26. *quod dicitur vet. test. nisi occultatio novi, & quid est aliud, quod dicitur novum, nisi veteris revelatio?* Lutherus noster, dicere fuit solitus: *novum testamentum videri sibi instar solis, a quo vetus test. instar lune suam lucem mutuatur.* Quemadmodum igitur Deus, cum novo quodam opere, videlicet liberatione ex Ægyptiaca servitute, populo Israëlítico sese manifestare vellet, dicebat Mosi Exod. VI. 3. *Ego sum Jehovah & apparui Abrahamo, Isaac-*

et Jacobo, in El Schaddai, & nomen meum Jehovah non indicavi illis; quia scilicet promissionibus suis de possessione terræ Canaan nondum dederat reale esse & complementum, ac quia clarior subinde revelatio accessit: ita quippe de mirando incarnationis ac redemptionis opere, quod corporalis ista liberatio præfiguravit, pronunciare possumus, quod verus Jehovah in eo longe clarius & illustrius se patefecerit, Filio, qui est secunda Trinitatis persona, in carnem missus, & Spiritu sancto, in die pentecostes visibiliter effusus. Tanto enim clarius nomen Jehovah & res ipsa nomine illo expressa manifestatur, quanto beneficia divina a singulis deitatis personis humano generi præstita magis sentiuntur. Cum ergo in Filio & Spiritu S. visibili missione, in opere redemptionis per Filium præstito, in evangelii prædicatione, per quam Spiritus S. de Patre &

Filio testatur, longe clarius ac manifestius Deus sese tempore nov. test. patefecerit, idcirco comprobando Trinitatis mysterio ad nov. test. dicta potissimum & præcipue respiciendum. Ut enim in liberatione ex servitute Egyptiaca nomen Jehovah Israëlítico populo sub typis & figura clarius innotuit: sic in spiritali liberatione ex infernalis Pharaonis regno & servitute illud ipsum nomen populo nov. test. clarius ac manifestius est factum, quo respiciens Jeremias cap. XVI. 14. sic vaticinatur; *Propterea ecce dies venient, dicit Dominus & non dicitur ultra: Vivit Dominus יהוה qui eduxit filios de terra Egypti, v. 15. sed vivit Dominus, qui eduxit filios Israël de terra aquilonis & de universis terris, per evangelii scilicet prædicationem & spiritalis regni Messie inchoationem.*

CAPUT IV.

CONTINENS

PRIMUM ARGUMENTUM EX NOVO TEST. PRO AD- STRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

§. LXXV.

Primum argumentum ex nov. test. ductum ex baptismo Christi.

Hic igitur de ratione ordinis præmissis, primum principale argumentum producimur ex *Θεοφaveia* in baptismo Christo collati administratione. Matth. III. 16.

Marc. I. 10. Luc. III. 22. Pater

prima persona Trinitatis de cælo edit hanc vocem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Filius* in Jordane baptizatur. *Spiritus S.* in specie corporali columbæ super Christum descendit. Hic ergo manifestissima Trinitas apparuit. *Pater in voce, Filius in homine, Spiritus S. in columba.* Augustinus tract. VI. in Joh. Cum hac *Θεοφaveia* conjungimus historiam transfigurationis Christi descriptam Matth. XVII. 5. Marc. IX. 7. Luc. IX. 35. in qua itidem audita fuit vox Patris e cælo: *Hic est Filius meus dilectus, hunc audite,*

Filius transfiguratur, ut facies ejus splendeat sicut sol. *Spiritus S.* manifestat se in nube lucida.

§. LXXVI. Antequam vero ex hac *Θεοφaveia* in Christi baptismo facta argumentum formemus, notari jubemus, eam factam esse 1) in solenni Jesu Christi ad officium suum inauguratione, in vet. test. aliquoties prædicta. Deut. XVIII. 18. *Ponam verba mea in ore ejus.* Ps. II. 6. *constitui regem meum super Sion.* Esaj. XLII. 1. *Ecce electus meus, complacuit sibi in eo anima mea, dedi Spiritum meum super eum.* LXI. 1. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me.* 2) Non in occulto aliquo angulo, sed publice in multorum hominum præsentia & conspectu, id quod ostendunt tum *ῥητορῶμενα*, tum *ῥαχθῆν*, tum etiam *ἐποµενα*. Baptista ipso in ministerii sui initio,

initio, cum ad baptizandum mitteretur, acceperat a Deo hoc responsum, quod visurus sit *Spiritum S. super Messiam descendere* Joh. I. 33. eam vero revelationem non sibi soli reservavit nec occultavit, sed auditoribus ad baptismum suum accedentibus communicavit, cum fuerit *vox clamantis*, cumque posset Christum baptizatum eam repetiverit v. 32. Omnibus igitur manifestationem Messie cupidissime expectantibus hæc ipsa *Ἐποφάνεια* facta est. Lucas c. III. 21. diserte annotat, eam esse factam, *cum baptizaretur omnis populus, qui ex Hierosolyma, tota Judæa & regione circa Jordanem ad ipsum exiverat* Matth. III. 5. Ergo quæ hic describuntur, non contigerunt remotis arbitris ac testibus inter solum Christum & Johannem, quasi nullus ex populo quicquam eorum vel viderit vel audierit, sed in publico totius populi conspectu, inde etiam Christus Joh. V. 37. ad hoc testimonium cœlitus sibi datum provocat: *Qui misit me Pater, ipse testimonium de me perhibuit*. Quod vero ibidem additur: *Nec vocem ejus unquam audivistis, neque speciem ejus vidistis*, illud vel accipiendum est de tempore promulgatæ legis Deut. IV. 12. vel de illis ipsis auditoribus, cum quibus loquebatur, ut sit sensus: ideo non curatis testimonium Patris, quod de me perhibuit, quia non interfuistis solenni illi spectaculo circa baptismum meum facto, proinde etiam non audivistis vocem ejus e cœlo sonantem, nec vidistis speciem illam columbæ e cœlo visibiliter descendentem; vel de interiore auditu fidei, ut sit sensus: vocati quidem estis Dei voce, sed vos eam non audivistis, id est, corde non recepistis, nec fidem illi adhibere voluistis. Nequaquam vero sensu eo, quod nullus hominum vocem illam cœlestis Patris præter Johannem & Christum audiverit. 3) Eo tempore, quo Christus anno ætatis XXX. completo ministerium suum prædicandi in his terris erat inchoaturus; ea enim ætate sacerdotes levitici ad publica ministeria olim adhibebantur. Fuit igitur hæc *Ἐποφάνεια* non solum solennis confirmatio ministerii Messie, sed etiam brevis comprehensio illius doctrinæ, quæ

tempore nov. test. in ecclesia erat prædicanda. 4) Cœlum in ea fuisse apertum ac diffusum, non quod fuerit tantum chasma aliquod in ære, sed ipsius cœli mirabilis ac singularis diffusio sive scissura, ita comparata, ut non universum cœlum nec super totam terram, sed illa tantum pars cœli, ubi Christus in ripa Jordanis stabat & orabat, nec super Johannem baptizantem & alios adstantes, sed super solum Christum aperiretur, ut ex circumstantis textus erudite colligit D. Chemnitius in harm. cap. XVII. Hæc ipsa cœli apertio fuit publicæ commonefactio non solum de cœlesti origine hujus personæ & ejus doctrinæ, quod ea, quæ in cœlo & terra, iterum esset copulaturus, ac cœlum credentibus aperturus; sed etiam de solennitate & veritate hujus *Ἐποφάνειας*, quod vox cœlitis delata & publice audita sit ipsius cœlestis Patris vox, & quod columba ex apertâ illa cœli parte desuper descendens sit ipse Dei Spiritus, quo accommodari potest illud 1 Joh. V. 7. *Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum & Spiritus*, id est, tres sunt natûra divini ac cœlestes testes, qui in baptismo Christi visibilibus & externis symbolis sese manifestarunt. Ex illa enim scissura cœli vidit baptista emicantem & per radios e cœlo usque ad Christum in ripa Jordanis orantem, sese porrigentem lucem augustiorem ac diviniorum, quam pro hujus mundi ratione. In illa cœlesti luce Spiritus S. in corporali specie columbæ descendendo sensum se demisit super Christum, & ex illa ipsa luce vox super Christum delata fuit, ut ex collatione hujus historiarum cum transfiguratione Christi monstrat Chemnitius d. l. p. 18.

§. LXXVII. Hisce igitur, quæ mirabilem illam *Ἐποφάνειαν*, cujus similis non extat in tota scriptura, nobis magis commendatam & augustam reddere possunt, prænotatis, ex ea pro adstruendo Trinitatis dogmate tale formamus argumentum: In quot distinctis personis unus ac verus Deus in solenni inauguratione Messie, ejusdemque baptismi sese revelavit, tot personæ, non plures nec pauciores, in deitate sunt agnoscendæ. Sed in tribus distinctis perso-

personis unus ac verus Deus in solenni illa Messiaz inauguratione sese revelavit. Ergo. *Major est manifesta*, quia finis illius revelationis fuit non tantum confirmatio ministerii Christi, sed etiam illustrior patefactio Trinitatis, quæ nov. test. peculiariter erat reservata, neque cuiquam esse potest dubium, quin Deum eo modo agnoscere, invocare & colere debeamus, quo sese nobis patefecit, & patefactionem illam in verbo suo annotari voluit. Ad *Minoris* confirmationem hæc duo pertinent: 1) Eum, qui se in illa Messiaz inauguratione revelavit, fuisse & esse unum illum ac verum Deum; 2) Unum illum ac verum Deum in tribus distinctis personis sese revelasse.

§. LXXVIII. *Prius* confirmamus 1) ex *circumstantiarum consideratione*. Cælum miraculose diffinditur ac scinditur, qualis cælorum apertio etiam in aliis divinæ majestatis apparitionibus facta legitur, quia cælum est arcana sedes gloriæ Dei. Ezech. I. 1. Actor, VII. 35. Apoc. IV. 1 & 3. XI. 19. Ex illa cæli fissura emicat lux quædam augustior ac divinior, quæ erat symbolum ac monitorium, revelare se eum, qui *habitat in luce* cælesti ac *inaccessibili* 1. Timoth. VI. 16. qualis lux circumfulgebat angelum, primum nativitatis dominicæ præconem, quæ vocatur *δόξα* *αυγής* Luc. I. 9. ac Paulum in via Damasci Act. IX. 3. XXII. 6. XXVI. 13. (sicut olim Exod. XVI. 10. *gloria Domini conspicietur in nube*, hoc est, insolita quædam lux & splendor, majestatem Dei præsentis nuncians, in columna nubis conspicietur.) Ex illa luce audiebatur vox Patris cælestis, quam fuisse veri Dei vocem, nemini dubium; in eadem luce descendeat Spiritus S. in corporali specie columbæ super Christum; quod ipsum veram ejus divinitatem arguit, quia in eadem luce cælesti, ex qua vox Patris sonat, descendit. Filius in ripa Jordanis stans proclamatur dilectus Dei Filius, in quo ipsi sit complacitum, quod si verus & naturalis est Dei filius, utique ejusdem est cum Patre naturæ ac essentiæ, *neque enim fas est, Filium Patris de genere suspicari, sed æqualis necesse est fateri altitudinis, & ejusdem dignitatis, potestatis*

& essentiæ. Bernhardus serm. I. de adv. col. 1. *Vitiosa & monstrosa esset Dei generatio, si ex ejus utero diversa prodisset natura*. Augustinus lib. III. contra Maxim. cap. 18. Nec caret emphasi bina articuli repetitio. Hic est *ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητός*, ille filius, ille dilectus, a reliquorum filiorum sorte singulariter exemptus. Dicit Pater, sibi in hoc *Filio esse complacitum*, id est, omnem suam complacentiam in hoc Filio acquiescere, residere, & quasi depositam esse, ita, ut propter ipsum etiam credentes habeat dilectos Eph. I. 5. & de ecclesia etiam dicatur: *vocaberis beneplacitum meum in ea* Esaj. LXII. 4. quæ phrasis totum redemptionis mysterium complectitur, quod hic filius genus humanum, propter peccatum Deo inimicum, sit reconciliaturus 2 Cor. V. 19. Col. I. 19. Ephes. I. 5. ad quam reconciliationem & redemptionem divina natura requirebatur, ut alibi ostenditur.

§. LXXIX. 2) Ex *aliorum scripturæ locorum collatione*. Patrem, cujus vox e cælo auditur, esse verum Deum, nullus in ecclesia christiana dubitat. Ac confirmatur id ex eo, quia is, qui Johannem misit ad baptizandum, eidem dixit, *super quem videris Spiritum descendentem, hic est, qui baptizat in Spiritu* Joh. I. 33. idem etiam dixit, *hic est Filius meus dilectus*, & Spiritum sanctum super eum demisit. Jam vero is, qui Johannem misit ad baptizandum, est verus Deus. Joh. I. 6. Utinur etiam hac collatione. Qui in baptismo Christi dixit: *Hic est Filius meus dilectus*, idem etiam in transfiguratione Christi hanc vocem repetivit. Matth. XVII. 5. Jam vero is, qui in transfiguratione Christi dixit: *Hic est Filius meus dilectus*, fuit & est verus Deus, 2 Petr. I. 16. *scimus ἐπὶ ὁρατῆς illius (Christi) magnitudinis*. v. 17. *accipiens enim a Deo Patre honorem & gloriam, voce ad ipsum delata*. Ergo. *Filius*, ad quem vox illa Patris: *tu es filius meus*, facta est, & super quem Spiritus sanctus descendit, esse verum Deum, probamus hoc modo: a) Ad quem Pater cælestis hoc loco dicit: *Tu es filius meus dilectus*, is idem est, qui Ps. II. 7. dicit,

dicit: *narratio decretum, quod Dominus dixit ad me: Filius meus es tu.* Atqui is, qui Ps. II. 7. sic loquitur, est verus Deus. Ergo etiam is, ad quem Pater celestis hoc loco dicit: *Tu es Filius meus dilectus,* est verus Deus. *Assumptum* probatur, quia est talis Dei filius, α) qui *hodie*, id est, ab æterno est a Patre genitus v. 7. Quæ contra hanc interpretationem ex literalis verborum sensu profluentem afferunt, alibi explicantur. Hoc loco arguimus argumentum ex Hebr. I. 5 & 6. Cujus generationis respectu Filius angelorum productionem, hominis creatione anteriorem, longissimo intervallo excedit, est primogenitus Dei filius, cui ab angelis adoratio debetur, de ea non potest cogitari vel dici, quod sit generatio quædam temporanea, vel destinatio ac vocatio ad officium, vel quicquam ulli creaturæ competens. Jam vero generationis illius respectu, quæ Psal. II. 7. Filio tribuitur, ipse productionem angelorum longissimo intervallo excedit, &c. Ergo. β) In quem fiducia cordis collocanda v. 12, ex quo sic concludimus: In quo fiduciam cordis collocare debemus, is est verus & æternus Deus. Ps. CXVIII. 8. Jerem. XVII. 7. Atqui in Filio debemus fiduciam cordis collocare. Ergo est verus & æternus Deus. γ) Cui gentes dantur in hereditatem & termini terræ in possessionem v. 8. unde sic inferimus: Is, cui competit universale totius terræ & omnium gentium imperium, est verus Deus 1 Timoth. I. 17. VI. 15. Filio tale imperium competit. δ) Ad quem Pater celestis hoc loco dicit: *Tu es Filius meus dilectus,* est is, de quo Esaj. XLII. 1. dicitur: *Ecce dilectus meus, in quo complacui.* Jam vero is, de quo Es. XLII. 1. Pater celestis sic loquitur, est verus Deus, quod probatur hoc modo: Is, qui *datus est in lucem gentium*, est verus Deus, quia ut prima lucis corporalis creatio est opus vere ac mere divinum, sic spiritualis illa gentium illuminatio est itidem opus divinum 2 Cor. IV. 6. Atqui is, de quo dicitur: *ecce dilectus meus, datus est in lucem gentium* Esaj. XLII. 6. Ergo. Ulterius, qui datus est in salutem gentium, is est salus sive

salutare Dei sive a Deo constitutum & datum usque ad extremum terræ Esaj. XLIX. & jam vero extra Deum non est talis salvator Esaj. XLIII. 11. XLV. 21. Osee LXVI. *Salvabo eos in Domino Deo suo.* ε) Is, qui hoc loco vocatur *ἀγαπῶτός υἱός*, alibi appellatur *μονογενής* Joh. I. 14. ac *ἰδιού Θεὸς υἱός* Rom. VIII. 3. Jam vero qui est *μονογενής καὶ ἰδιού Θεὸς υἱός* is Patri suo æqualis est Joh. V. 18. & per consequens verus Deus. Huc pertinet observatio illa, quod Hebr. XI. 17. Isaacus appellatur *μονογενής*, qui Gen. XXII. 2. vocatur *ἀγαπῶτός*, fuit autem Isaacus Christi typus, quæ de re alibi plenius. δ) Is, super quem Spiritus S. hoc loco in specie columbæ descendit, & super ipsum manet, dicitur *unctus oleo lætitiæ præ consortibus suis* Ps. XLV. 8. *Spiritus sanctum accepisse non ad mensuram.* Joh. III. 34. ita, ut *ex ejus plenitudine omnes possimus accipere gratiam pro gratia* Joh. I. 16. Jam vero cui modo illo plane singulari & *ἰδιού* sine mensura Spiritus sanctus datur, ut aliis etiam eum dare possit, is est verus Deus.

§. LXXX. *Spiritus sanctum esse verum Deum*, colligitur ex eo, quod in mirabili illa *Θεοπαρία* Patri & Filio conjungitur, ac sicut Pater in voce audibili sese manifestat, Filius in assumpta carne sese conspiciendum exhibet, sic Spiritus S. in specie columbæ descendit, & quidem in illa ipsa luce, ex qua vox Patris celestis audiebatur. Conferenda etiam sunt reliqua scripturæ dicta. Esaj. LXI. 1. *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, ad annuntiandum mansuetis, misit me,* id Christus ipse apud Lucam cap. IV. 18. sic explicat: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me;* ubi id, quod propheta de Jekovah dixerat, ad Spiritum S. accommodatur, ac ne ulli dubium sit, Spiritui sancto illud opus missionis vere competere, confero locum ex Luc. IV. 1. *Iesus plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane, & agebatur a Spiritu in deserto.* Ille igitur Spiritus, qui super Christum circa Jordanem in specie columbæ descenderat, Christum in desertum egit, & ad officii partes exsequendas misit,

quasi, quam potestatem Spiritus S. in Christum, qua homo est, nequaquam obtineret, nisi verus Jehovah esset; fatentur enim adversarii, Christo homine nihil quicquam præstantius esse in cælo & terra præter solum verum Deum. Confero etiam locum Esaj. XLVIII. 16. *Nunc Jehovah mittit me & Spiritus ejus*, quæ esse verba Messæ, intelligitur ex contextu illius loci, statim enim additur v. 17. *hec dicit Dominus Deus, redemptor tuus, sanctus Israël*, ac Christus Joh. XVIII. 20. sibi accommodat, quod apud Esajam v. 16. dicitur; *in abscondito non sum locutus*, unde sic concludimus: Qui Christum ad officium suum misit, is est verus Deus; Spiritus S. misit Christum ad officium suum. Ergo. Sic ergo confirmatum dedimus prius membrum, quod videlicet is, qui in hac Messæ inauguratione sese revelavit, sit verus Deus.

§. LXXXI. *Posterius*, quod unus ille æ verus Deus in tribus distinctis personis sese revelaverit, probamus hoc modo: 1) Tria sunt *distincta nomina*. Is enim, cujus vox e cælo auditur, vocatur *Pater*, 2 Petr. I. 17. Qui in ripa Jordanis stat, vocatur *Filius*, Matth. III. 17. Marc. I. 11. Luc. III. 22. Qui in specie corporali columbæ descendit, vocatur *Spiritus*, το πνεῦμα, Marc. I. 10. *Spiritus Dei*, Matth. III. 16. *Spiritus sanctus*, Luc. III. 22. 2) Tria sunt *externa symbola*, in quibus hi tres sese manifestant. *Pater in voce audibili*, *Filius in assumpta carne*, *Spiritus S. in corporali specie columbæ*. Ambrosius serm. XXI. *Adest Deus Pater, cum baptizatur Dominus, adest Spiritus S. Et quia Deus videri non potest, Spiritus in columba, Pater descendit in voce, quodque solum ad adstruendam fidem hominibus necessarium erat, exhibet salvatorem. Fides enim nostra nisi auditu non constat & visu, ideo se Spiritus in columba oculis subdit, Pater in voce se auribus subministrat. Nam nisi propter nostram fidem ista fieri oportuisset, potuit Pater & Spiritus S. tanquam invisibilis Deus ad Verbum filium invisibili prolapsione descendere. Igitur propter nostram fidem aperto cælo Spiritus ad Christum, Pater ad Fi-*
Exegef. Pars II,

*lium, vox descendit ad Verbum, Verbum enim Christus est, at bene Pater vox & Filius Verbum dicitur, quia Verbum non nisi de voce procedit. Augustinus lib. II. de Trinit. cap. 10. Patris persona ostenditur in illa voce: Hic est Filius meus, &c. non quia fieri potuit vox sine opere Filii & Spiritus sancti; (Trinitas quippe inseparabiliter operata) sed quia ea vox facta est, quæ solius personam Patris ostenderet, sicut humanam illam formam ex virgine Maria Trinitas operata est, sed solius Filii persona est. Visibilem namque solius Filii naturam invisibilis Trinitas operata est. Spiritus sanctus non assumpsit visibilem illam speciem columbæ in personæ suæ unitatem, sicut Filius assumpsit carnem; interim tamen in illa patefactione voluit etiam ipse in peculiari specie ad tempus assumpta se conspiciendum exhibere, ut distinctio personarum illustrius ostenderetur. 3) Trium *distinctæ actiones* describuntur. Alius est, qui de cælo clamat: *hic est Filius meus*, quæ verba non possunt eo sensu ad Filium referri, quasi ipsius etiam hæc vox fuerit, alias esset sui ipsius filius, nec ad Spiritum sanctum alias esset Spiritus S. filius. Alius est, qui in ripa Jordanis post susceptum baptismum orat. Alius, qui in specie columbæ descendit, & super Christum manet. Is, cujus vox de cælo sonat, auditur, non videtur, is, qui in specie columbæ descendit, videtur, sed non auditur. Is, qui in Jordane baptizatus in ripa consistit, videtur in assumpta carne, auditur in orationis voce. 4) Trium distinctarum personarum *beneficia* describuntur. Pater Filium suum dilectum in hunc mundum misit, per quem locutus est cum genere humano, ac per eundem mundum sibi reconciliavit. Filius humanam naturam in personæ unitatem assumpsit, suscepit nostri causa baptismum, ut impleret omnem justitiam. Spiritus sanctus sæper Christum visibiliter descendit, eumque invisibiliter *unxit*, ut *annunciaret captivis indulgentiam, clausis apertionem*, Esaj. LXI. 1. hoc est, Spiritus sanctus per ministerium evangelii a Christo in propria persona inchoatum, & apostolis commendatum, distribuit*

buit beneficia Christi passione ac merito parta. Ad hæc distincta trium divinitatis personarum beneficia, in admiranda illa Θεοφανεῖα nobis proposita, in invocatione respicere debemus, & contra omnes adversariorum argutias fidei simplicitate in hac revelatione acquiescere, sicut pii veteres dicunt: *Si non credis Trinitatem, comitare Johannem ad Jordanem, & videbis.*

§. LXXXII. Excipiunt Photiniani I.) *Non probari ex hoc loco, tres illos esse unius indivise essentiae personas.* Goslavius contr. Kerkerm. p. 42. part. I. cap. 4. *Resp.* imo vero si de Patre, Filio & Spiritu S. qui in hac Θεοφανεῖα sese manifestant, vere affirmare, ac firmiter demonstrare possumus, quod quilibet eorum sit verus Deus, & vero ex aliis scripturæ locis, adeoque ex ipsa adversariorum concessione, non est, nisi unus verus Deus, ex eo iminote colligitur, harum trium personarum esse unam divinam essentiam. Coniungimus autem pro ὁμοσιᾷ earum demonstranda etiam reliqua scripturæ dicta suo loco enumerata. Vid. loc. de trib. Eloh. §. 21. Patrem esse verum Deum & distinctam a Filio personam, concedunt Photiniani, Filium esse distinctam a Patre personam, concedunt, verum & æternum Deum esse, negant, Spiritum sanctum esse virtutem Dei, concedunt, sed esse personam a Patre & Filio distinctam, negant. Quod si ergo demonstratum fuerit, Filium esse verum & æternum Deum, Spiritum S. esse personam divinam, probata erit horum trium ὁμοσιᾷ. Utrumque tum ex collatione hujus loci cum aliis scripturæ dictis, ad quæ in hac ipsa Θεοφανεῖα remittimur, tum ex ipsa circumstantiarum consideratione demonstravimus superius. II.) *Non posse ex hoc loco probari, Spiritum S. esse personam.* Goslavius d. l. *non apparet hinc, Spiritum S. esse personam.* (At nudæ virtuti non competit, corporalem speciem assumere, in ea apparere & descendere; quis enim unquam legit, audivit, vidit, Dei misericordiam, sapientiam, &c. in externa quadam forma assumta comparentem? sed est virtutis per se subsistentis, id est, certæ personæ.) Schmalztius tribus rationibus contrarium

evincere conatur. Prima est a simplici negatione ducta. *Quod Spiritus sanctus sub peculiari columbæ specie super Christum apparuerit, nec textus docet, nec rei veritas fert.* Contra Frantz. p. 35. At quid manifestius verbis illis evangelistarum: *Vidit Johannes Spiritum Dei descendantem tanquam columbam, & venientem super ipsum* (Christum) Matth. III. 16. Marc. I. 10. *Descendit Spiritus S. corporali specie quasi columba in ipsum.* Luc. III. 22. Secunda a phrasi evangelistæ. *Spiritus sanctus, qui ita descendit, ut maneret super Christum* Joh. I. 33. *quomodo persona esse potest, cum de persona, quales sunt Deus & Christus, nusquam legatur, quod maneant vel sint super aliquem, quemadmodum de rebus, nempe de ira Dei, de pace & misericordia, id. legimus.* Contra Schopp. de Trin. pag. 34. *Resp.* non de Christo solum Joh. XIV. 10. dicitur, *Pater in me manens, ipse facit opera,* sed etiam de piis dicit Christus Joh. VI. 56. *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in illo.* Joh. XIV. 16. *Spiritus S. manebit, μεθ' ὑμῶν.* v. 17. *παραμένω.* v. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, καὶ μὴ μόνον παρὰ αὐτῶν προνοούμεν.* c. XV. 4. *manete in me, & ego in vobis.* Quemadmodum igitur phrasis illa de Patre usurpata, quod *maneant in Filio*, quod *sint in Filio* Joh. XIV. 10. notat arctissimam illam περιχώρησιν, qua propter essentiae unitatem *Pater est in Filio, & Filius in Patre*, Joh. X. 30. sic phrasis illa de Spiritu sancto usurpata, quod *manserit super Filium*, itidem notat peculiarem illum inhabitationis modum, quo Spiritus sanctus in Christo mansit, seu, ut propheta loquitur, *requievit* Esaj. XI. 2. quo modo non habitat in reliquis sanctis, unde etiam de nullo illorum dicitur, quod Spiritus S. super eum ita maneant, ut in eo requiescat, & ex ejus plenitudine alii accipiant. Tertia a comparationis particula. *Verba: sicut columbam, non sunt referenda ad rei essentiam, ut scilicet ita res animata sit Spiritus sanctus, quemadmodum est columba, sed ad externam speciem & modum, idque non ipsius*

ipſus rei, ſed deſcenſus illius. contra Frantz. d. l. Quia ſcriptura dixit, tanquam columba, apparet, vocem, tanquam vel ſcat, tum ad verbum deſcendentem referendam eſſe, tum etiam columbini deſcenſus, non autem columbini corporis ſimilitudinem declarare. Idem iisdem verbis docet Socinus in explic. loc. de Spiritu ſancto p. 103. Reſp. manifeſta ſunt verba evangelizæ Luc. III. 22. *Deſcendit Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ*. Fuit ergo verus & realis deſcenſus, qui Spiritui ſancto tribuitur non *abſolute & ſimpliciter*, reſpectu invilibilis ac divinz ſuz eſſentiz, ſed *relate*, reſpectu ſcilicet corporalis illius ſpeciei ad tempus aſſumtæ. Adverbium *ὡς* non ad verbum deſcendentem, ſed ad columbam diſerte refertur, ut ipſa textus inſpectio oſtenderit. Illud *ὡς* non tam ad verbum *καταβῆναι*, quam ad nomen *πνεῦμα* pertinet, ut ſit ſenſus: corporalem illam ſpeciem, in qua Spiritus ſanctus apparuit, fuiſſe columbam. Socinus d. l. urget vocem *ὡς* p. 109. Reſp. *ὡς* ſignificat formam externam, cui ipſa rei eſſentia eſt ſubſtrata. Sic columba illa proprietatibus ſuis individuantiſ ſuit inſtructa. An columbæ ſpecies, in qua Spiritus ſanctus fuerit, verum animal de novo ſine aliarum columbarum miniſterio creatum, quod poſt officium illud ſtatim deſierit? An vero tantummodo fuerit ſimilitudo ſive ſimulachrum columbæ, cujus uſus tantum fuerit, ut præſentiam Spiritus ſignaret? hoc loco operoſe quætere, non eſt neceſſe, ſed ſufficit nobis contra adverſarios, quod in peculiari & diſtincta ſpecie, tanquam diſtincta a Patre & Filio perſona, Spiritus ſanctus ſeſe manifeſtaverit. Remotis igitur Schmalztzii *φωτισμοίς*, pro Spiritu ſancti perſonalitate ſic concludimus: Qui de cælo vocem edit, perſona eſt, qui in Jordanis ripa ſtat, perſona eſt, ſatentibus adverſariis. At quibus argumentis ex hac hiſtoria propria eorum perſonalitas demonſtratur, iisdem etiam Spiritus S. perſonalitas demonſtrari poteſt. Si non poteſt ex eo, quod Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ viſibiliter deſcendit, inferri, Spiritum ſanctum eſſe perſonam, utique etiam

ex eo, quod Pater edit vocem audibilem e cælo, & Filius in aſſumta carne conſpicitur, non poterit inferri, quod Pater ſit diſtincta perſona a Filio, & Filius a Patre. Regerit Goſlavius contra Keckerum p. 80. *Non omne, quod apparet, eſt ſubſiſtens, ſiquidem etiam accidentia apparent.* Reſp. illa ipſa accidentia, quæ primo immediate & per ſe in ſenſus incurrunt, teſtantur de ſubſtantia, quæ mediantribus illis accidentibus ſenſibus ſeſe offert. Cum enim accidentia per ſe non ſubſiſtant, ſed in ſuo ſubjecto, ideo etiam de eo teſtantur. Sic ergo *ὡς* illud *ὡς* quod Johannes vidit, non fuit merum ac nudum accidens, ſed res aliqua vere ſubſiſtens.

§. LXXXIII. III.) Si vel maxime Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ apparuiſſet, num hinc efficeretur, ait Schmalztzius contra Frantz. d. l. Spiritum ſanctum eſſe æternum & immenſum, adeoque conſervatorem cæli & terræ? nonne enim aliquid in forma columbæ apparere poteſt, quod tamen æternum non ſit? nonne vero neceſſarium etiam eſt, illud non eſſe immenſum, quod in ſpecie columbæ apparet? nonne denique tantum non blaſphemum eſt, illud eſſe creatorem & conſervatorem cæli & terræ, quod in forma columbæ apparet? Reſp. nos non ita nude & crude colligimus: Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ apparuit, ergo eſt æternus & immenſus, adeoque conſervator cæli & terræ. Sed primario ac principaliter ex hac *θεοφανείᾳ* concludimus, in deitate eſſe tres realiter diſtinctas perſonas, cum in hac patefactione Deus ſeſe ſic manifeſtaverit, ac Spiritum ſanctum eſſe diſtinctam a Patre & Filio perſonam, cum in ſpecie columbæ ſeſe diſtincte manifeſtet, ſicut Pater in audibili voce, & Filius in aſſumta carne. Quod rem ipſam attingit, Photiniani concedunt, Spiritum ſanctum eſſe virtutem & potentiam Dei; atqui negare nequeunt, illam potentiam eſſe æternam, ac per eandem Deum cælum & terram condidiſſe, negare igitur non debent, Spiritum S. eſſe æternum, & cæli ac terræ ut conditorem, ita & conſervatorem. Quod Schmalztzius ex hac *θεοφανείᾳ* concludere ſatagit, Spiritum S. non eſſe

esse immensum, in eo peccat manifesto paralogismo consequentis. Illud enim duntaxat sequitur, corporalem illam speciem columbæ non fuisse immensam, nec esse cæli & terræ conditricem, sed ex eo perquam *επαδεδούτω* inferitur, ipsum Spiritum S. qui in illa specie columbæ apparuit, non esse immensum, cum Pl. CXXXIX. 7. Sap. I. 7. diserte id adstruatur, ac Spiritum S. non esse creatorem cæli & terræ, cum Gen. I. 3. Job. XXVI. 13. Pl. XXXIII. 6. illud opus creationis ei diserte tribuatur.

§. LXXXIV. IV.) *Contrarium potius ex hoc loco colligitur, quam quod sint tres personæ unius divine essentie. Si enim Philippi regula certa est, distinguere realiter omnia, quæ separari a se invicem possunt, sequitur, Patrem, Filium & Spiritum S. realiter distinguere, separantur enim a se invicem. Nam non descendit Pater de cælo, nec in Jordano baptizatur, nec Spiritus S. compellat Filium, aut lavatur aque baptismo, quæ vero realiter distinguuntur, ejusdem essentie singularis esse nequeunt.* Gossavius d. I. Resp. distinguendum inter externa symbola tanquam *signum*, & personas Trinitatis tanquam *signatum*. Externa illa symbola, vox Patris, assumpta natura Filii, species co-

lumbæ, in quæ Spiritus S. se manifestat, non solum realiter, sed etiam essentialiter distinguuntur ac separantur; sed personæ Trinitatis, quæ in hisce externis symbolis se manifestant, *realiter* quidem, non tamen *essentialiter*, sed *personaliter* tantum distinguuntur, ut colligitur ex omnibus scripturæ dictis, quæ essentie divinæ unitatem probant. Proinde ut alias comparatio non est extendenda ultra illud tertium, propter quod instituitur: ita hæc symbolica Trinitatis manifestatio per tria symbola externa non est ulterius extendenda, quam ut verum ac reale personarum discrimen manifestet, nequaquam vero, ut unitati divinæ essentie opponatur. Regula illa, *quod ea, quæ separari a se invicem possunt, realiter distinguuntur*, non est convertibilis; non enim ea, quæ realiter distinguuntur, statim a se invicem naturali virtute separari possunt, ut patet exemplo propriorum, quæ a philosophis dicuntur *secunda nature momenta*: ac si vel maxime de reali distinctione pro essentiali accepta esset verissima; tamen non posset nec deberet adferri ad Trinitatis mysterium, in quo personas tres realiter quidem, non tamen essentialiter, sed personaliter distinguere, ex verbo Dei possumus.

CAPUT V.

CONTINENS SECUNDUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO, EX NOV. TEST. DEDUCTUM.

§. LXXXV.

Secundum argumentum ex N. T. datum ex institutione nostri baptismi.

Alterum principale argumentum petimus ex baptismi nostri institutione Matth. XXVIII. 19. *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Antequam vero ex hoc loco argumentum nostrum formemus, tria circa illum notanda. 1) Collatio baptismi Christi cum institutione nostri baptismi. Ambrosius serm. XXI. inquit: *Non mirum, si in Domini lavacro mysterium non de-*

fuit Trinitatis, cum nostrum lavacrum Trinitatis compleat sacramentum. Neque enim poterat Dominus non primum circa se exhibere, quod erat postea humano generi præcepturus. Quemadmodum enim in baptismo Christi tres personæ deitatis distincte se manifestant, sic noster baptismus in earundem trium personarum nomine administrari iubetur, quia Christus nostrum omnium personam suslinens baptizatus in baptismo, quem nobiscum communem suscepit, demonstrare voluit, quæ beneficia a Deo

a Deo in nostro baptismo sint expectanda. 2) Indivulsa connexio baptismi & invocationis. Basiliius epist. LXXVIII. *θεὸς ἡμᾶς βαπτίζωντας ὡς παραλάβομεν, πισύειν δὲ, ὡς βαπτίζομεθα, δοξάζειν δὲ, ὡς πεπιστώκαμεν πατέρα, καὶ υἱόν, καὶ ἄγιον πνεῦμα.* Ut baptizamus, ita adoramus; ut adoramus, ita credimus, videlicet in unum verum Deum Patrem, Filium & Spiritum S. Quia igitur Christus baptismum in nomine Patris, Filii & Spiritus S. administrari iussit, eo ipso Patrem, Filium & Spiritum S. unum verum Deum a nobis invocari præcepit. 3) Institutionis huius tempus. Cum Christus jamjam in cælum ascensurus esset, peracto in terris, ad quod a Patre missus erat, officio, solennem illam administrandi baptismi formam discipulis præscripsit. Quamvis enim non proponatur in his verbis prima baptismi institutio, cum Johannes baptista ante triennium novam illam sacramenti baptismici ceremoniam inchoaverit, Luc. III. 3. Joh. I. 32. ac apostoli ex mandato Christi jam ante baptismum administraverint Joh. IV. 2. exponitur tamen in eis solennis baptismi forma in perpetuo ecclesie usu observanda, ac mandatum de baptizandis omnibus omnino gentibus additur, ac apostoli ex eo, quod hactenus in Judæa tantum baptismus administratus fuerat, colligerent, eum esse certi tantum temporis ac loci ceremoniam. Continet igitur solennis illa baptismi institutio veluti testamentariam Christi dispositionem, quam gravi consilio apostolis ante suum ex hoc mundo abitum commendavit. Ab ejus igitur tenore vel minima ex parte discedere, religio nobis esse debet. 4) Observandum etiam illud, quia in nov. test. per in-

carnationem Filii mysterium Trinitatis clarius patefactum, ut superius monuimus, ideo in solenni illa promulgatione baptismi, qui est sacramentum initiationis in nov. test. distinctam trium personarum mentionem a Christo fieri.

§. LXXXVI. Hisce præmissis ex hoc loco itidem, ut in priore, duo illa membra demonstramus: 1) Patris, Filii & Spiritus S. veram deitatem; 2) personalem horum trium distinctionem; quo utroque membro stabilito & confirmato, nostra de Trinitate confessio stabilita erit, quippe quæ nihil aliud continet, quam Patrem, Filium & Spiritum S. esse unum verum Deum, nec tamen unam in divinitate personam, sed tres agnoscendas esse. Prius membrum sic demonstramus. In cujus nomen baptizamus, ille est verus & æternus Deus. Atqui baptizamus in nomen Patris, Filii & Spiritus S. Ergo Pater, Filius & Spiritus S. sunt unus verus Deus. Minor est in textu. Major probatur ex evolutione illius phrasæ, quid sit baptizari in alicujus nomen, vel in alicujus nomine ἐν τῷ ὀνόματι vel ἐν τῷ ὀνόματι. Act. II. 38. X. 48. (*) Ea etiam complectitur: 1) mandatum & institutionem baptismi divinam. Ego te baptizo in nomine Patris, Filii & Spiritus S. hoc est, non administro ceremoniam aliquam ex humana auctoritate institutam, sed sanctum ab ipso Deo institutum sacramentum, nec ago privato arbitrio, sed Dei loco, Dei mandato & in persona ipsius Dei. Vid. loc. de bapt. §. 80. harmon. de resurrect. p. 461. Ex eo sic colligimus: Qui baptismum instituit, ille est verus Deus; Pater, Filius ac Spiritus S. instituerunt baptismum. Ergo Pater, Filius

Li 3

ac

(*) Phrasæ in scripturis sanctioribus usurpatæ, baptizari ἐν ὀνόματι & ἐν ὀνόματι, non sane confundenda, siquidem utraque propriam suam habet significationem. Scilicet baptizari in nomine alicujus Act. X. 48. significat alicujus jussu & mandato atque auctoritate sacramentum baptismatis accipere, & per id religioni christianæ mitari; conf. Joan. V. 43. quin & efficacia alterius operari. Vid. Act. III. 2. & IV. 10. At baptizari ἐν ὀνόματι in nomen patris, filii & spiritus sancti, est ad id baptizari, ut nominemur, h. e. profitemur, deprecemur pu-

blicæque voce celebremus nomen patris filii & spiritus sancti, tanquam veri Dei, patroni atque adfectoris nostri, qui infinitis nos obstrinxit beneficiis, non corporalibus duntaxat, sed vel maxime etiam spiritalibus, adeoque cultu nostro longe dignissimus est. Hanc genuinam vocatæ ἐν esse significationem, quando cum verbo βαπτίζω constituitur, adductis variis sacre scripturæ locis luculenter ostendit CAMPEGIUS VITRINGA lib. III observ. sacr. cap. XXII p. 290. seqq.

ac Spiritus S. sunt unus verus Deus. *Majorem* confirmatur hoc modo: Sacramenta institui-
re est solius veri Dei proprium, quia ejus est;
media gratiæ institui, cuius est gratiam da-
re; jam vero solus Deus dat justificationis gra-
tiam, ergo ipse solus est, media gratiæ, seu
sacramenta, institui. Vide pluribus id com-
probatum in loc. de sacram. §. 26. Baptismus
est sacramentum proprie dictum, quia habet
omnia requisita proprie dicti sacramenti: adest
elementum externum, adest verbum mandati,
adest promissio gratiæ evangelio propriæ, nec
que quicquam nominari potest, quod ad sacra-
mentum proprie dictum requiratur, quod non
adsit in baptismo, ut alibi plenius docetur.
Ergo baptismum institui, est solius Dei pro-
prium. *Minoris* veritas, quod videlicet Pa-
ter, Filius ac Spiritus S. baptismum institue-
rint, patet ex textu. In cuius nomine bap-
tismus administratur, ab eo etiam baptismus est
institutus ac mandatus. Sed in nomine Patris,
Filii & Spiritus S. baptismus administratur. Er-
go. *Majorem* comprobata dedimus in loc.
de bapt. & harmon. reurr. d. I. Confer. Ex. V.
23. Deut. XVIII. 20. Matth. XVIII. 20. 2 Cor.
II. 10. &c. Possunt etiam huc referri dicta
scripturæ, in quibus phrasim *ἐν τῷ ὀνόματι* si-
gnificat *in potestate & virtute*. Matth. VII. 22.
Act. III. 6. IV. 7. &c. quia enim Pater, Filius
& Spiritus S. sacramentum baptismum institue-
runt, ideo etiam per illud efficaciter ad salu-
tem baptizati operantur, & hac ratione in no-
mine, id est, virtute ac potestate divina Patris,
Filii & Spiritus S. baptismus confertur. 2) *In-
vocationem Dei super baptizatum*. *Ego te
baptizo in nomine Patris, Filii & Spiritus S.*
hoc est, invoco super hanc baptismi aquam
nomen Patris ac Filii & Spiritus S. ut in hac
actione a se mandata juxta institutionem ac pro-
missionem suam adsit, teque in gratiam reci-
piat, qui sensus hujus phraseos colligitur ex
1 Sam. XVII. 45. 2 Sam. VI. 18. 1 Reg. XVIII.
24. &c. Ex eo sic colligimus: Qui invocatur,
ut baptizatum in gratiam recipiat, ac spiritua-
lia beneficia, inter quæ est vitæ æternæ hære-
ditas, eidem conferat, is est verus Deus, quia

religiosa invocatio est cultus soli Deo debitus;
quod probatur ex eo, quia religiosam adora-
tionem Deus sibi soli ita tribuit, ut omnibus
aliis extra se simpliciter eam derogat Deut. VI.
13. (cum quo confer. Matth. IV. 10. Luc. IV.
8. ubi additur exclusivè). Exod. XXIII. 24. Ps.
LXV. XCVII. 7. Elaj. XLII. 8. XLVII. 11.
Apoc. XIX. 10. XXII. 9. Confer loc. de Deo
Patre & Filio §. 127. Jam subsumo: Pater,
Filius & Spiritus S. invocantur, ut baptizatum
in gratiam recipiant, ac spiritualia beneficia,
inter quæ est vitæ æternæ hæreditas, eidem
conferant, ut ostensum. Ergo. 3) *Testifica-
tionem de fœdere gratiæ*, quod Deus inquit cum
baptizato. *Ego te baptizo in nomine Patris,
Filii ac Spiritus sancti*, hoc est, ego sollemniter
testificor & confirmo, quod hæc aqua, super
quam nomen Dei juxta ipsius institutionem est
invocatum, non sit nuda & simplex aqua, sed
salutare sacramentum, cum sit aqua verbo Dei
comprehensa & sanctificata, ac proinde etiam
testificor, quod per affusionem hujus aquæ, in
nomine sacrosanctæ Trinitatis factam, Pater
recipiat te in gratiam, & acceptet te in Filium:
quod Filius suo sanguine a peccatis te abluat;
veste justitiæ induat, ac in Matrem & cohære-
dem acceptet: quod Spiritus sanctus te regene-
ret ac renovet ad vitam æternam, ac velit te
in posterum esse suum templum ac habitacu-
lum, qui sensus hujus phraseos colligitur ex
Marc. IX. 39. & ex aliis scripturæ locis. Con-
feratur dictum apostoli 1 Corinth. VI. 11. *Ab-
luti estis, sanctificati estis, justificati estis in
nomine Domini nostri Jesu Christi & in Spiritu
Dei nostri*. Ex quo constat primo, in no-
mine Christi baptizatum esse idem, quod in
virtute & merito Christi a peccatis ablui. *Se-
cundo* Christum & Spiritum sanctum non minus
esse auctorem nostræ ablutionis, sanctificationis
& justificationis, quam Patrem. *Tertio* eum,
qui per baptismum nos abluit, esse etiam jus-
tificationis causam principalem. Quare cum Fi-
lio & Spiritui S. tribuatur prius, posterius eis
denegari nequit. Justificatio autem est opus
solius veri Dei, ut constat, ex quibus omnibus
sic inferimus: Qui baptizatum in gratiam re-
cipit,

cipit, fœdus gratiæ cum ipso init, a peccatis abluit, & hæredem vitæ æternæ scribit, ille est verus Deus. Ratio est, quia hæc omnia simul sumpta competunt non instrumentali, sed principali ac primariæ salutis nostræ causæ, quæ est solus Deus Esaj. XLIII. 11. XLV. 21. Osee I. 7. &c. Vid. loc. de Deo Patre & Filio §. 113. Quemadmodum circumcisio in vet. test. erat fœdus inter verum Deum & hominem circumcissum Genes. XVII. 7. ita baptisimus, qui in nov. testam. successit in locum circumcisionis, Col. II. 11. est fœdus gratiæ inter verum Deum & hominem baptizatum, unde a D. Petro pulcherrima appellatione vocatur. *ὁ υἱοθεῖος ἀγαπῆς ἐν πορνείᾳ* 1 epist. III. 21. cujus appellationis rationem sic declarat D. Chemnitius in harm. cap. XVII. pag. 16. *Quando in vet. test. in casu aliquo qd Domini interrogabant, ut veri redderentur, quomodo Deus in tali casu affectus esset erga ipsos, Græci semper usurpant verbum ὑποτάσσας ἐν κυρίῳ & διὰ κυρίου. Baptisimus igitur est, interrogatio, qua inter Deum & peccatorem, qui baptizatur, agitur de bona conscientia erga Deum propter Christum, id est, quomodo Deus erga baptizatum affectus sit, quid conscientia baptizati de gratia Dei sibi promittere debeat.* Jam subsumo: Pater, Filius & Spiritus sanctus baptizatum in gratiam recipiunt, fœdus gratiæ cum ipso ineunt, &c. Ergo Pater, Filius & Spiritus S. sunt unus verus Deus. Tertullianus lib. de bapt. c. VI. *Fides obsignata in Patre & Filio & Spiritu sancto ablutionem delictorum impetrat. Nam si in tribus testibus stabit omne verbum, quanto magis, dum habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei & sponsores salutis, sufficit ad fiduciam spei nostræ & numerus divinorum nominum.* Socinus in explicat. locor. script. pag. 82. *in nomine Christi predicari penitentiam & remissionem peccatorum, est Christo ipso id præstante & perficiente.* (Ergo etiam in nomine Christi baptizari est Christo ipso & præstante & perficiente baptizari, & per baptismum cœlestium bonorum participem fieri.) 4) *Obligationem baptizati ad eum, in cuius nomen baptizatur, ex ver-*

bo recte agnoscendum; invocandum & colendum, qui sensus phraseos colligitur ex Gal. III. 27. Unde sic colligimus: Cui baptizatus ad honorem & cultum divinum exhibendum obligatur, is est verus Deus, quia Deus *gloriam suam divinam non vult dare alteri*, Esaj. XLII. 8. XLIII. 10. XLVI. 9. &c. Certe, cui divinus honor defertur, illi etiam divina natura tribuitur, quia divinus honor non nisi ratione naturæ divinæ debetur. Ut enim Deus non nisi ratione suæ naturæ divinæ Deus est, ita non nisi ratione divinæ naturæ divino honore colitur. Deum colere est divinam in eo naturam agnoscere, venerari & colere. Jam subsumo: Deo Patri, Filio & Spiritui sancto baptizatus ad honorem & cultum divinum exhibendum obstringitur, ut constet ex prioribus. Ergo Pater, Filius & Spiritus sanctus est unus verus Deus.

§. LXXXVII. Accurate autem nota: 1) Christum præcipere, ut baptizetur non in nominibus, sed in nomine Patris & Filii & Spiritus S. ut unum Dei nomen, id est, una deitatis essentia hisce tribus competere demonstratur, id quod trium istarum personarum *ὁμοουσίαν* probat. Ambrosius lib. I. de Spiritu S. cap. 4. *Quis unitatem separare audeat nominis, cum operationis videat unitatem? Sed quid ego unitatem nominis argumentis adstruo, cum divinæ vocis evidens testimonium sit, unum nomen esse Patris, & Filii & Spiritus sancti? Scriptum est enim: Ite, baptizate gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti; in nomine dixit, non in nominibus. Non ergo aliud nomen Patris, aliud nomen Filii, aliud nomen Spiritus sancti; quia unus, non plura nomina, quia non duo dii, non tres dii.* Theophilus Antiochenus in cogn. Matth. XXVIII. *Unum nomen, una deitas.* Quæ omnia eo sensu accipiendæ, ut nomen *essentialiter* intelligatur, si vero *personaliter* sumitur, tunc tria nomina, id est, tres personæ dicuntur, ut est in confessione ecclesiæ. *Pater, Filius, sanctus Spiritus tria sunt nomina omnia eadem substantia* 2) Non baptizari nos in nomine Patris per Filium, sed in nomine Patris, Filii & Spi-

Et Spiritus sancti. Ariani olim baptizabant in nomine Patris per Filium in Spiritu sancto, teste Sozomeno lib. histor. cap. 26. Nicephoro lib. XVI. cap. 35. ut inæqualitatem horum trium hac baptismi forma profiterentur. Utique ergo in conscientia sua convicti erant, formam baptismi a Christo institutam *ὁμοσίαν* & æqualitatem harum trium personarum comprobare. 3) Patri Filium & Spiritum S. ita conjungi, ut non minus in ipsorum, quam Patris, nomine baptismus administraretur; ergo una virtus, una majestas, una & æqualis auctoritas illis tribuitur. Nisi enim una horum trium esset virtus, majestas una, & æqualis auctoritas, utique in baptismi sacramento administratione non conjungerentur æqualiter Patri. Isidorus Pelusiota, lib. I. epist. 109. *Cum Deus & Salvator noster Spiritum sanctum divinam Trinitatem complere tradiderit, atque in sancti baptismi invocatione una cum Patre & Filio, tanquam a peccatis liberans numeretur, &c. quid eum quiddam factitium, aut creatum aut servilis nature, ac non herilis & effectricis ac regie essentie cognatum & consubstantialem Spiritum S. esse doces? Nam si servus est, cum Domino minime numeretur. Si creatus est, cum creatore minime conjungatur.* Idem per omnia de Filio dicimus. Quod si enim inæquali ratione cum Patre Filius & Spiritus S. conjungerentur, procul dubio conjungerentur ut instrumenta cum causa sua principali, ut colligitur ex aliis scripturæ dictis, quæ Photiniani urgent, in quibus vel personæ, vel res humanæ in operationibus & actionibus sive nostris erga Deum, sive Dei erga nos, cum ipso Deo conjunguntur. Exod. XIV. 31. *crediderunt Jehove & Moysi* Jud. VII. 18. *Gladus Gideonis & Dei.* 1 Sam. XII. 18. *Timuerunt Samuelem & Dominum, &c.* Jam vero de conjunctione Filii & Spiritus S. cum Patre tale quid cogitari vel asseri æquit, quia quicquid sit de Filio, cujus *ὁμοσίαν* cum Patre alibi ostendimus, certe de Spiritu S. Photiniani salvis suis hypothecibus statuere nequeunt, quod cum Patre conjungatur tanquam instrumentum, cum statuunt, ipsam esse virtutem & potentiam Dei: jam ve-

ro Deus per suam potentiam non agit tanquam per instrumentum. 4) Christum, cum solennem illam baptismi institutionem promulgare vellet, præmisisse Matth. XXVIII. 18. *mihi data est omnis potestas in celo & in terra,* quo ipso ostendit, baptismum administrari in nomine suo, non tanquam servi & ministri, sed tanquam Domini, adeoque unius cum Patre & Spiritu S. Dei; nisi enim verus Deus esset, divinæ illius & infinitæ potestatis, quæ per *πᾶσαν ἔξουσίαν* in celo ac terra denotatur, secundum humanam naturam vere & realiter particeps fieri non potuisset, ut suo loco docetur. 5) Quando Act. II. 38. VIII. 16. X. 48. commemoratur, quod apostoli baptizaverint *in nomine Christi*, id nequaquam eo sensu accipiendum, ut quidam ex pontificiis volunt, quod apostoli ipsam essentialem verborum formam ad tempus mutaverint, ut nomen Christi illustrius & augustinus redderent. Ecciùs in enchir. locorum, Hardingus art. II. de comunione sub una specie sect. 9. Neque enim ullo modo verisimile est, eos, qui a Christo in ipsa baptismi promulgatione audiverant, *docete eos servare, quæ ego præcepi vobis*, a verbis institutionis a Christo magistro præscriptis temere discessisse; sed de causa efficiente & finali, non autem de forma verborum usurpata id accipiendum, ut in loc. de bapt. §. 91. pluribus ostendimus. Colligimus exinde, quod verbis *in nomine Christi*, Pater & Spiritus S. includantur, quia scilicet sunt unius & indivisæ essentie, ac sine ulla inæqualitate ad baptismum concurrunt.

§. LXXXVIII. Atque hæc de *priore* argumenti nostri membro, videlicet de vera Patris, Filii & Spiritus sancti deitate, adeoque horum trium *ὁμοσίαν* & æqualitate dicta sunt. Restat, ut ad *posterius* membrum accedamus, ac personalem horum trium Patris scilicet, Filii & Spiritus S. distinctionem demonstremus. Eam vero confirmant 1) *tria distincta nomina.* Neque enim in Patris tantum, sed etiam in Filii & Spiritus sancti nomine baptismus administrari jubetur. Basiliius epist. LXIV. *Ex eo, quod dictum est: Euntes baptizate in nomi-*

nomine Patris, &c. non est putandum, unum duntaxat nomen esse traditum (unam personam nominatam, quia vox nominis personaliter a Basilio accipitur). Quomodo enim, qui Paulum & Sylvanum & Timotheum nominat, tria quidem nomina dicit, cum tria dicat, conjunctione illa complexus, unicuique nomini proprium subesse significatam, docet, quapropter & rerum in se significationem habent nomina, rei vero discretam & absolutam habere essentiam, nemo eorum, qui vel sensu praediti sunt, ambigit. Patris enim & Filii & Spiritus S. natura quidem eadem est & divinitas una, nomina vero discreta determinatas nobis & absolutas intelligentias offerunt. 2) Articulus δεξιτερῶς, ter repetitus & cuilibet nomini additus. Baptizate in nomine τῷ Πατρὶ, τῷ υἱῷ, τῷ ἁγίῳ πνεύματι, illius Patris, cuius vocem coelitus delatam in baptismo & transfiguratione mea audivistis, a quo me exivisse, & in mundum esse missum, toties professus sum; illius Filii, quem in assumpta carne hactenus vidistis, cuius gloriam tanquam unigeniti a Patre vidistis; illius Spiritus sancti, quem in specie columbae ac in lucida nube super me descendere vidistis, & cuius promissionem a me accepistis, &c. Et laudè fatetur ipse Socinus, repetitionem illam articuli non carere singulari emphasi in lib. de baptisimi aqua cap. II. p. 28. Non simpliciter, inquit, & indefinite verba prolata sunt, verum cum relatione manifesta addito singulis articulo, cuius tanta vis est, ut certos quosdam designet, ad quam articuli vim exprimendam, adjungendum esset in versione latina singulis pronomen hoc passio. Baptizantes eos in vel ad nomen illius Patris, illius Filii & illius Spiritus sancti. 3) Conjunctio copulativa καὶ bis repetita, per quam Filius & Spiritus sanctus in forma baptismi Patri aequaliter conjunguntur. Baptizate eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. At nisi Pater, Filius & Spiritus S. essent tres distinctae personae, quorsum illa copulativa infereretur? 4) Si conjungantur alia scripturae dicta, apparebit, quamlibet personam peculiariter beneficia in baptismo & per baptismum distribuere, quo

Exeges. Pars II.

respiciens Christus, expressam & distinctam trium personarum mentionem in baptismi administratione fieri praecepit. De Patre dicitur Tit. III. 5. juxta misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis & renovationis. 1 Petri III. 21. Baptismus est conscientiae bonae interrogatio erga Deum. De Filio dicitur Eph. V. 25. Christus dilexit ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, v. 26. ut mundaret eam lavacro aquae in verbo. Per baptismum Christum induimus Gal. III. 27. baptizamur in ipsius mortem, Rom. VI. 4. & morti ejus complantamur, v. 5. De Spiritu sancto dicitur: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit regnum Dei, Joh. III. 5. Baptismus est lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus S. Tit. III. 5. Vide loc. de bapt. §. 101. & seqq. Atqui illa ipsa distincta beneficiorum enumeratio, quae a singulis Trinitatis personis ad nos descendunt, argumentum est, in ipso deitatis complexu personis hisce reale aliquod discrimen intercedere, quod per exteriorum istorum beneficiorum distinctam enumerationem denotatur.

§. LXXXIX. Videamus vero exceptiones adversariorum. I.) Quidam per insignem impudentiam dicunt, locum hunc esse suppositum, ab Athanasianis textui insertum. Franc. Davidis & Georg. Blandrata in refut. scripti Georgii Majoris lit. N. fol. 4. Resp. 1) omnes haeretici omnia scripturae dicta hoc subterfugio eludere, eorundemque vim elidere possent. 2) Sine ulla probatione, imo sine ulla probabili conjectura illud asseritur, merito igitur tanquam fictum & falsum rejicitur. 3) Series contextus illam baptismi formam discrete exprimi requirit. 4) Antiquissimi ecclesiae doctores haec verba tanquam genuina & canonica allegant. Ignatius in epist. ad Philadelph. Dominus, mittens apostolos ad docendum omnes gentes, praecepit eis, ut baptizarent in nomine Patris & Filii & Spiritus S. non in unum tri-nominem, neque in tres increatos, sed in tres ejusdem honoris. Tertullianus adv. Praxeam cap. II. & omnes, qui de Trinitate tractarunt. 5) Nullus Arianorum hac exceptione usus

Mm

legi.

legitur; cum tamen summis viribus Filii deitatem, & consequenter Trinitatis dogma impugnant. 6) Recentiores Photinianos hujus audacis commenti pudet.

§. XC. II.) *Apostolus testatur, in Mosen quoque Israëlitas fuisse baptizatos, 1 Cor. X. 2. neque tamen ex eo colligi potest, Mosen fuisse verum Deum. Ergo nec ex eo, quod in Christi & Spiritus S. nomen baptizamur, idem colligi poterit.* Socinus in animadv. ad assert. VI. Pofnan. p. 44. Catech. Racov. p. 44. & reliqui omnes. *Resp.* baptisimi nomen in loco allegato non accipitur proprie pro sacramento illo initiationis ad conferendam peccatorum remissionem & æternam salutem divinitus instituto, quod in solius Dei nomine conferri posse ac debere, superius ostendimus, unde etiam apostolus tanto conatu negat, Corinthios in suum nomen baptizatos esse 1 Cor. I. 13. Sed *metaphorice ac typice* pro deductione per mare rubrum, qui transitus maris fuit baptisimi nostri typus. Dicuntur autem Israëlitas in Mosen baptizati, vel quia Mosis ministerio per mare rubrum deducti, vel quia per illud beneficium divinum obligati fuerunt, ut Mosis, Dei ministro, fidem adhiberent. Vid. disp. X. de glor. Dei §. 4.

§. XCI. III.) *Baptizari in nomine Spiritus S. nihil aliud est, quam Spiritu S. donari, quia Act. II. 38. dicitur: Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, & accipietis virtutem Spiritus S. Ergo ex eo, quod in nomen Filii & Spiritus S. baptizamur, non potest harum personarum cum Patre óμωσία inferri.* Franc. Davidis in colloquio Transylv. act. diei V. *Resp.* vera est hæc explicatio sed insufficiens, ut ex dictis constat. Non negamus, illos, qui in vera fide baptismum suscipiunt, per Spiritum S. regenerari ac renovari, Spiritu S. donari; sed ex eo non debet inferri, in nomen Spiritus S. baptizari nihil aliud esse, quam Spiritu sancto donari, alias consequens foret, in nomen Patris & Filii baptizari nihil aliud esse, quam Patre & Filio, vel certe beneficiis a Patre & Filio profectis, donari, cum ta-

men hæc phrasis longe plura complectatur, uti visum fuit.

§. XCII. IV.) *Locum Matthæi quidem asserere, quod homines in nomen Patris, Filii & Spiritus S. baptizari debeant; sed Patrem, Filium & Spiritum S. singulos divinas personas esse, id nec verba testari, neque ulla ratione vel consequentia demonstrari posse, cum Filius sit persona divina, sed longe diversa ratione, quam Pater; Spiritus S. vero non sit persona.* Schmaltzcius in refut. thes. D. Frantz. p. 5. sensum verborum dicit esse eum, quod illi, qui Christi discipuli fieri volunt, erudiendi sint in doctrina de Deo Patre & Jesu Christo & Spiritu S. que ad salutem omnino necessaria est, etiam si nec Filius ille Deus unus sit, qui Pater est, nec Spiritus S. sit persona. p. 36. *Resp.* 1) & veram Filii deitatem & Spiritus S. personalitatem luculenter, uti spero, ex verbis Christi ostendimus. 2) Eqs. qui baptizantur, in doctrina de Deo erudiendos esse, non negamus, sed in huius institutionis baptisticæ verbis nihil plus contineri, hoc vero est, quod probari cupimus. 3) Non de baptismo doctrina sed aque. Christi verba accipienda esse, alibi demonstratur. Certe vox baptisimi grammatice non significat doctrinam, ac, quæ pro stabilienda huius vocis pro doctrina significatione afferuntur, includunt aque baptismum; synecdochice igitur accipienda sunt, ipsum vero baptismi nomen absolute positum, nisi evidentia textus aliud statuere cogat, semper accipitur de baptismo aque, quæ est propria & nativa ejus significatio. Tantum vero abest, ut quicquam in verbis Christi occurrat, quod a proprietate literæ nos discedere, & de doctrinæ baptismo eadem accipere cogat, ut potius contrarium ex illis colligatur. Doctrinæ enim Christus jam antea fecerat mentionem, ideoque non nisi per insignem ταυτολογίαν verbum baptizandi ad doctrinam referri potest. Vid. loc. de bapt. §. 115. 4) Quo modo in Patris nomen baptizari jubemur, eo etiam modo in Filii nomen jubemur baptizari, ut ostendit copulativa καί. Atqui baptizamur in nomen Patris ut veri Dei, Ergo etiam eo

eo modo in nomen Filii baptizatur. 5) Quo modo in verbis illis Filius a Patre distinguitur; eo etiam modo Spiritus S. a Patre distinguitur; ut ostendit textus series. Atqui Filius a Patre distinguitur ut persona. Ergo etiam Spiritus S. a Patre ut persona distinguitur. Vid. disp. X. de gloria Dei. §. 5.

§. XCH. V.) *Non est novum, ut res cum personis in rebus baptismo similibus conjungantur, & idem illis tribuatur, quod personis, his quidem proprie, illis vero improprie.* Schmalztius d. l. p. 36. ubi affert hæc exempla. Act. XX. 32. Eph. VI. 10. Phil. III. 10. *Sæpe ipsi homines mortales in operationibus & actionibus, sive nostris erga Deum, sive Dei erga nos, cum Deo conjunguntur.* Socinus in animadv. ad assert. VI. Posit. p. 44. *Resp.* patet ex præcedentibus. 1) Quando res vel personæ mortales cum Deo conjunguntur, tunc ex antecedentibus & consequentibus elucet, illas res creatas, non æqualiter, sed tanquam instrumentales causas cum Deo conjungi; at in forma baptismi Filium & Spiritum S. æqualiter cum Patre conjungi, ostendimus. 2) In exemplis allatis talia proferuntur, quæ Deo & creaturæ, non quidem æqualiter, tamen diversa ratione, simul competere possunt, sed baptismum in alicujus nomen vel nomine administrari, ita comparatum est, ut nulli omnino creaturæ, sed soli Deo competere possit. 1 Cor. I. 13.

§. XCIV. Cum primis vero Socinus in defens. animadvers. contra Eutropium Ann. 618. edita, in detorsione hujus loci valde occupatus est; videamus ergo, quid afferat. p. 322. sic disputare incipit. 1.) *Ex Christi invocatione una cum Patre in baptismo non potest colligi, utriusque invocationem esse parem, nam Pater invocari potest, ut prima regenerationis causa, Christus vero ut secunda, quia ille est is, ex quo omnia, hic vero is, per quem omnia.* *Resp.* 1) Ut unus Deus, una divina essentia, ita quoque una invocatio religiosa. Qui Christum divino honore colendum & invocandum docent, & interim verum natura Deum esse negant, revera plures deos introducunt, ut alibi plenius monstrabitur. 2) Ubicumque re-

ligiosa Dei adoratio opponitur adorationi sculptilium & idololatriæ; ibi talis adoratio intelligitur, quæ non nisi soli æterno & natura vero Deo competit. At talis adoratio Christo tribuitur Psal. XCVII. 7. Hebr. I. 5. 3) Apostolus a Patre & Christo æqualiter *gratiam & pacem* ecclesiis precatur. 4) Baptismus *in nomine Patris & Filii* æqualiter confertur. 5) Ut Spiritus S. in baptismo super baptizatum invocatur, ita quoque Filius. Atqui de Spiritu S. dici nequit, quod inferiori quadam adoratione invocetur, est enim ex Photinianorum hypothese ipsa Dei virtus & potentia. 6) Filius debet ab omnibus honorari, καθώς sicut Pater honoratur, Joh. V. 23. Ergo non inferiore aliqua adoratione. Confer. loc. de Deo Patre §. 142.

§. XCV. II.) *Spiritus S. invocatio, nisi is persona esse ostendatur, ab ipso Deo Patre distincta, par esse potest ipsius Dei Patris invocationi, & tamen hoc nihil juvabit adversarium, quippe qui probandum sibi sumserit, tres esse personas in una divina essentia.* p. ead. *Resp.* 1) Si Spiritus sancti invocatio par esse potest ipsius Dei Patris invocationi, utique etiam invocatio Filii par est, vel potius eadem invocationi Patris, quia per particulam καὶ æqualiter ut Pater & Spiritus S. ita quoque Pater & Filius conjunguntur. 2) Quot personæ in baptismi administratione invocantur, tot etiam personæ sunt in divina essentia, quia adoratio nemini competit, nisi qui per naturam est verus Deus. Atqui tres personæ in baptismi administratione invocantur. Ergo. 3) Si Spiritus S. una cum Patre & Filio adoratur, utique est distincta a Patre & Filio persona. Quorsum enim distincta ejus fieret mentio, nisi esset persona a Patre distincta? Quis unquam in sacris literis legit, distincte invocari Dei sapientiam, Dei bonitatem, Dei justitiam? Quod si ergo Spiritus S. non est distincta persona, sed tantum Dei virtus, utique non posset in invocatione distincta illius fieri mentio. Vidit adversarius invictum hujus argumenti robur, unde subjungit: *Quamvis exemplum fortasse nullum ejus rei inveniat, tamen non videmus*

cur quispiam Deum, unaque ejus virtutem ac potentiam invocare non possit. p. 322. At omnino necessarium erat, hujus rei exemplum afferri, quia invocatio nostra normam verbi ac divinæ revelationis debet sequi. 4) Agnoscit hoc adversarius, ideo sollicitè quærit exempla, sed quæ affert, omnia sunt aliena. Psalter dicit, *se in umbra alarum Dei speraturum, aliis vero in locis se in Dei misericordia sperasse* afferit Psal. LVII. 2. XXXVI. 8. XIII. 6. LI. 10. *quid vero prohibet, quo minus id invocetur, in quo speratur?* Atqui diversitas est in exemplis. Sperare in Dei misericordiam recte dicimur, etiamsi misericordia non sit distincta a Deo persona; at invocare Dei potentiam non possumus, nisi potentia sit distincta persona, cum invocatio objecti loco habeat personam. 5) Pergit Socinus, *nomen Dei passim dicitur invocatum, atqui illud denotat divinam virtutem.* Resp. nomen Dei est ipse Deus, Ps. XLVIII. 11. 2 Paral. XIV. 11. unde ipse Socinus p. 325. addit: *Hebræi alicujus rei nomen pro re ipsa usitatissime dicunt.* Invocare ergo Dei nomen est ipsum Deum invocare. Monstret verò adversarius, quoniam invocasse Dei nomen, ut aliquid a Deo distinctum. Non est, quod quis regerat, *humanam Christi naturam invocari, quæ tamen non sit persona.* Negamus enim, eam distincte compelli in invocatione, ac cum Patre, Filio & Spiritu S. coadorari, sed una eademque invocatione Christum Deum & hominem invocari dicimus.

§. XCVI. III.) *Ex eo, quod Spiritus sanctus una cum Patre in baptismo invocatur, fortassis ostenditur, Spiritum S. aliquid a Patre distinctum esse, sed personam aliquam nullo modo.* p. 324. Resp. non ex sola invocatione, sed etiam ex aliis personæ attributis argumentum petimus, sic enim concludimus: Quisquis ita a Patre distinguitur, ut in invocatione distincte compellatur, ut in ipsius nomine æque, ac in Patris nomine, baptismus administratur, ut in peculiari symbolo externo sese manifestet, ut alius a Patre & Filio dicatur, ille non quovis modo, sed ut persona, a Patre distinguitur. Atqui Spiritui S. membra hæcenus

enumerata competunt, sed attributo alicui divino, misericordiz, potentiz, sapientiz, &c. non competunt.

§. XCVII. IV.) Sentit adversarius argumenti robur, ideo tandem impudenter negat, Spiritum S. in baptismo invocari. *Falsum est, inquit, ex Christi verbis colligi posse, Filium & Spiritum S. in baptismo invocari.* p. 324. At contrarium superius ostendimus. Quomodo igitur negativam suam Socinus probat, & quid nostro argumento, ex institutione baptismi ducto, respondet? *Vox nomen* (inquit) *hoc loco non significat aliquam potestatem & virtutem Patris, sed in Patris nomen est idem atque in Patrem baptizari, quod probat 1) ex frequentissima in sacris literis ejusmodi locutione: 2) baptizari in nomen Filii est baptizari in Christum* Rom. VI. 3. Gal. III. 27. 3) *Si vox nomen potestatem declararet, dictum esset in nomine, qua locutione fatemur interdum virtutem significari.* Resp. 1) Concedimus, in nomen Patris, Filii & Spiritus S. baptizari, esse idem, quod in Patrem, Filium & Spiritum S. baptizari, id est, ad Patrem, Filium & Spiritum S. pro vero Deo agnoscendum, colendum, invocandum, &c. per baptismum obligari; sed negamus, illud tantum his verbis exprimi, cum longe plura hæc phrasim complectatur, ut superius vidimus. 2) Baptizari in alicujus nomen, vel in aliquem, ita comparatum est, ut divinam potentiam, majestatem & auctoritatem illius exprimat, in cujus nomen, vel in quem baptismus confertur, unde nulli creaturæ in scriptura id tribuitur, neque enim convenit, baptismum administrari in ejus nomen, qui est causa salutis administra, non primaria & principalis, unde apostolus tanto conatu negat, in nomen suum Corinthios esse baptizatos 1 Cor. I. 13. 3) Utrumque affert scriptura, nos baptizari in nomen Christi, & baptizari in nomine Christi, ut apparet ex Act. II. 38. X. 48. Quod si ergo in nomine Filii & Spiritus S. baptizari, significat in potestate & virtute Filii baptizari, agnoscat, invocationem Filii & Spiritus S. ex baptismi formula recte deduci.

§. XCVIII.

§. XCVIII. Regerit adversarius 1) *quid hoc ad locum nostrum, ubi alia est locutio, & ubi de Spiritu S. quoque agitur, quem in baptismo invocari aliunde nullo pacto apparet?* p. 325. Resp. Filium illum, in cujus nomine baptismus confertur, esse Christum, adversarius negare nequit, utique ergo loca illa, in quibus dicitur baptismus conferri in nomine Christi, tanquam parallela conferri possunt cum illis, in quibus dicimur baptizari in nomine Filii. Quod negat, *aliunde constare, Spiritum S. in baptismo invocari, proinde etiam ex hoc loco illud concludendum non esse*, ad id respondemus verbis ipsius Socini p. 326. *Quid vetat, quo minus, etiam si alibi id factum non inveniatur, hic tamen factum fuerit? certe si adversarii Entropii ratio vera esset, nihil singulare usquam in sacris literis inveniretur, id est, cujus prorsus simile quippiam alibi dictum non esset, & tamen multa ejusmodi inveniuntur.* Hæc Socinus, argutiae suae ipsemet respondens. Addimus autem, non solum ex formula baptismi, sed etiam aliunde Spiritus S. invocationem probari posse. Is enim, qui propheta dixit: *Vade, obtura aures populi, caelesti doxologia*, ab angelis honoratur Es. VI. 3. 5. 6. At Spiritum S. ea dixisse, testis est apostolus Act. XXVIII. 25. Ergo Spiritus S. caelesti doxologia ab angelis adoratur. Sic 1 Cor. VI. 19. *Corpus vestrum est templum Spiritus S. qui in vobis est.* v. 20. *glorificate ergo Deum in corpore vestro.* 2 Cor. XIII. 13. *Gratia Domini nostri Jesu Christi, caritas Dei, & communicatio Spiritus S. sit cum vobis omnibus.* Apoc. I. 4. *Gratia vobis & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est, & a septem spiritibus, qui sunt in conspectu throni ejus, ubi per septem spiritus μετανομιᾶς intelligitur Spiritus S. septiformis munere.* Huc etiam referri potest benedictio sacerdotalis Num. VI. 24. 25. 26. 2) *Nec tamen (pergit Socinus) hoc idcirco dicimus, quod locutionem istam in nomine ipsam per se in baptismo accipiendi invocationem declarare concedamus, quandoquidem hic quoque vulgatissimum illum hebraicum agnoscere possumus, ut baptizari in no-*

mine Christi idem significet, quod baptizari in Christo, vel si vox nomen hic aliquid expressius significat, id denominationem a Christo eique sui ipsius subjectionem declarat, quam is profiteatur, qui baptismum accipit. Resp. Christum in baptismo invocari posse, adeoque etiam invocandum esse, adversarius non negat, ecur igitur agnoscere recusat, *quod in Christi nomine baptizari*, invocationem Christi completi? Repetimus & urgeamus nostrum argumentum. Is, in cujus nomen baptizamur, sacramentum baptismi instituit & administrari præcepit, idem per baptismum ad salutem baptizati tanquam causa primaria & principalis efficaciter agit, idem etiam cum baptizato fœdus gratiae init, & ad eum pro vero Deo agnoscendum, invocandum & colendum baptizatus sollemniter obligatur. Atqui in nomen non solum Patris, sed etiam Filii & Spiritus S. baptizamur. Ergo. Adde, quod illa ipsa subjectio ac denominatio a Christo, quam phrasi illa significari Socinus concedit, Christum esse verum Deum, & cultum invocationis ipsi deberi, manifeste arguit, id quod ex 1 Cor. I. 12. 13. colligi potest, ibi enim a Paulo, Cepha, Apollo, &c. fideles denominari, apostolus prohibet, sed a Christo christianos denominari potuisse ac denominatos fuisse, constat ex Act. XI. 26. neque id improbavit apostolus, ut colligitur ex Act. XXVI. 28. 29. quæ denominatio fidei magistrum & auctorem salutis principale arguit. 3) *Locutio illa in nomine, cum Deo accommodatur, sæpe nihil aliud significat, quam si Deus ipse simpliciter nominaretur.* Atqui cum Deo simpliciter nominato creaturas conjungi, idque in rebus maximis & alioquin Dei propriis, constat ex Ex. XIV. 31. 2 Paral. XX. 20. 1 Sam. XII. 18. Jud. VII. 18. Responso patet ex dictis.

§. XCIX. V.) *Filium cum Patre in regeneratione conjungi*, concedit, sed ex conjunctione ista parem utriusque operationem in regenerando colligi posse, negat, cum alia etiam persone Deo in operibus divinis conjungantur, quarum non est eadem cum Deo operatio, p. 328. *cumque in Christo, id est, per Christum reg-*

merari dicamus, p. 329. id quod sic explicat, *Patrem esse regenerationis causam primam & summam, Christum vero secundam & mediam*, p. 331. quin & *Christum esse non solum causam secundam, sed in hoc regenerationis opere & in aliis omnibus, ad ecclesiam spectantibus, ipsius Dei tanquam vicarium*, p. 332. Resp. quo modo & quo gradu Filius in opere regenerationis atque aliis operibus inere ac vere divinis Patri conjungatur, non ex nostræ rationis prædicamentis, sed ex divinæ veritatis tabulis definiendum est. Ex vero ostendunt, Christum nequaquam ut *causam secundam* & inferiorem cum Patre conjungi, sed ut *causam principem & summam* æquali, imo eadem, virtute divina agentem, neque ut vicarium Patri subordinari, sed ut ejusdem cum Patre essentia ac potentia participem eidem æqualiter conjungi. Probatum hoc 1) *in genere*. Joh. V. 19. *Quæcunque Pater facit, ταῦτα καὶ υἱός*, Filius facit. v. 23. *ut omnes honorent Filium, καθὼς, sicut Patrem honorant*. Judæi ex eo, quod Christus dixerat: *Pater meus operatur usque huc, & ego operor*, inferebant, Christum se *æqualem Deo* profiteri; hanc collectionem Christus non refellit, sed æqualitatem illam probat ex operum ταυτότητι & agendi ὁμοιότητι, ex qua etiam divini honoris & cultus æqualitas oriatur. Gregorius Nazianzenus orat. IV. de theol. *Non ideo dicit υἱός, quod sit operum similitudo, sed quod utriusque par sit facultas parque majestas*. Joh. X. 28. *Nemo rapiet oves meas de manu mea*. v. 29. *nemo potest eas rapere de manu Patris*. v. 30. *ego & Pater unum sumus*. Eadem ergo manus, potentia & virtus eadem est Patris & Filii, ac per consequens etiam eadem essentia. Joh. XIV. 13. *Quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio*. Gloria igitur Patris in Filio relucet, quæ non potest esse inferior aliqua gloria & majestas. 2) *In specie*. Creatio est opus divinum, illud tribuitur Filio, non ut *causæ instrumentali* & medix, ut Photiniani ex particula *διὰ & per ἀπαύδωντος* colligunt, sed ut *causæ principi*, quia non solum *per Filium*

omnia dicuntur condita, (qua phrasi ordo & distinctio personarum, non autem inæqualitas in agendo significatur) sed etiam in casu recto de eo dicitur, quod *omnia creaveris*. Hebr. I. 10. Apocal. IV. 11. Confer locum de Patre & Filio §. 83. Idem de rerum omnium conservatione, miraculorum operatione, humani generis redemptione, ecclesiæ collectione, Spiritus S. missione, angelorum ablegatione, peccatorum remissione, ecclesiæ defensione, mortuorum resurrectione, extremi iudicii executione & salvatione, dicto loco fuit demonstratum, quod videlicet hæc in operibus illis divinis æquali potestate & virtute Pater & Filius operentur. De regeneratione hoc loco sic concludimus: Quo modo Christus salvat, eo etiam modo regenerat. Atqui non salvat ut *causa instrumentalis*, media & inferior, sed ut *causa principalis* & summa. Ergo. Assumptum probatur: Christus est ἀρχηγός τῆς ζωῆς Act. III. 15. est ἀρχηγός καὶ τελειωτὴς τῆς πίστεως εἰς σωτηρίαν. Hebr. XII. 2. est αἰτίος σωτηρίας αἰωνίου τοῖς ὑπακούουσιν. Hebr. V. 9. ita, ut det credentibus in se vitam æternam ea auctoritate ac potestate, qua Pater Joh. X. 28 & 30. æ sit unicum salutis nostræ fundamentum 1 Cor. III. 11. Atqui hæc non possunt de causa salutis instrumentali tantum ac intermedia prædicari. Utor etiam hoc argumento: Christus salvat ut Jehova & verus Deus Esaj. XXXV. 4. Osee I. 7. ubi nota emphasin in priore dicto prophetico: *Eccet Deus vester venit*, וְיָהוָה יָבֹא *ipse venit*, & *salvos vos faciet*. Ergo non ut causa instrumentalis. Christus est talis salvator, ut non sit in alio quoquam salus, Act. IV. 12. aut ergo æternus Deus erit, aut in Deo æterno salus non erit. Christus salvat, non ut minister, fatente Socino in lib. contra Bellarminum & Wiekum p. 462. alias non differret a prophetis & apostolis, ergo ut causa princeps & summa.

S. C. VI.) Israelitae in Deum & Moſen credidiſſe dicuntur Ex. XIX. 9. XIV. 31. Qui vero conjungitur cum Deo in credendo in illum, tanto magis cum eodem conjungi poteſt in baptizando in illum, quanto fides preſtat baptifmo,

mo, & interiorum cultum magis præ se fert. p. 334. Resp. 1) Urgemus dictum apostolicum. 1 Cor. I. 13. in nullius nomen baptizari possumus, qui est *ψαλὸς ἀνθρώπων* & causa duntaxat salutis intermedia. 2) Id quod ostendit etiam res ipsa, quia sacramenta instituire, per eadem efficaciter salutem operari, fœdus gratiæ cum aliquo inire, &c. non nisi vero Deo comperit. Atqui hæc omnia tribuuntur ei, in cuius nomen baptisimus confertur. 3) Alia est fides historica, quæ notitiam & assensum complectitur, alia vero fides salvifica, quæ fiduciam cordis includit: *Israhelites crediderunt Moysi fide historica*, non autem *fide cordis salvifica*, ea enim solum Deum objecti loco habet, quippe a quo solo vita æterna sperari potest. Jerem. XVII. 5. *Maledictus, qui confidit in homine*. Augustinus tract. XXIX. in Johan. *Credimus Paulo, sed non credimus in Paulum, credimus Petro, sed non credimus in Petrum &c. Consequens est, ut si in Deum creditis, & in me credatis, quod sane consequens non esset, si Christus Deus non esset*. Idem repetit in enarr. Psal. LXXVII. serm. 61. de verbis domin. serm. CLXXXI. de temp. & ex eo Lombardus III. sent. dist. 23. lit. D. 4) Quamvis vero in hebræo textu præfixum *U* usurpetur, ex eo tamen inferri nequit, Israhelitas fiduciam oporis eo modo divisisse ac dividere debuisse, ut partem ejus in Deum, partem in Moysen collocarent, cum in solum Deum omnis fiducia salutis collocanda, sed exponendum est per *h* sicut etiam LXX. reddiderunt: *ἐπίστανται τῷ θεῷ καὶ μωϋσῇ*, quam versionem comprobat Christus Joh. V. 46. Hieronymus eodem modo vertit: *Crediderunt Domina & Moysi servari*. Habent Hebræi suos idiotismos, quos interpret sic reddere debet, ut sensui nihil decedat. Videatur Pererius tom. III. in Genes. p. 736. ubi ex Ribera multis probat, *credere Deo & credere in Deum*, ex consuetudine linguæ hebrææ non differre, nihilominus tamen in re ipsa & usu loquendi ecclesiastico esse discrimen.

§. CI. VII.) *Etiamsi Spiritus S. & persona a Patre distincta esset & invocaretur, non id-*

circo concludi posset, eandem numero ipsius & Patris essentiam esse propter easdem causas, ex quibus concluditur, Filium, licet personam a Patre distinctam, & cui invocatio conveniat, non tamen ejusdem cum Patre essentia esse. p. 370. Resp. 1) petit adversarius principium, dum asserit, religiosam invocationem alicui deferri posse, qui non sit verus natura Deus. Contrarium suo loco demonstratum fuit. 2) Spiritum S. adversarii dicunt esse virtutem & potentiam Dei. At num virtuti divinæ inferiori aliquam adorationem tribui debere dicent? 3) Si Spiritus S. est distincta persona, & invocatur, ex eo firmissime probatur Patris & Spiritus sancti *ὁμοσιᾶ*, quia cultus invocationis utrique debitus arguit *ισοτιμίαν*, illa *ισοτιμία* arguit potentia ac maiestatis æqualitatem, æqualitas potentia ac maiestatis *ὁμοσιᾶν* arguit. Idem de Filio esto iudicium. 4) Causæ illæ, propter quas Photiniani Filium negant esse ejusdem cum Patre essentia, licet religiose cum Patre invocetur, sunt fictæ & nullæ; opponunt enim tanquam contraria essentia divinæ unitatem & personarum Trinitatem, cum in fidei regula utrumque credendum proponatur.

§. CII. Atque hæc sunt, quæ Socinus in defensione animadversionum (quem librum Moscorovius in præfat. ita commendat, ut in eo Socinum dicat se ipsum quodammodo superasse, sicut in aliis scriptis alios) contra classicum illum locum asserit. Eniedius in explic. locor. vet. & nov. test. in cap. XXVIII. Matth. contendit, *sensum formulæ baptistice non esse alium, quam quod ex baptizandis olim nihil amplius fuerit requisitum, nisi ut prosterentur, Christum esse promissum Messiam, idque constare potissimum ex tribus confessionibus, ex confessione scilicet seu testificatione Patris, qui de celo clamavit: Hic est Filius meus dilectus; deinde ex testimonio Filii, qui se verum Messiam ac Dei Filium dixit, cujus testimonium verax est. Denique ex testimonio Spiritus S. super apostolos in nomine Filii effusi. Quod autem docere ac baptizare in nomine Patris; Filii ac Spiritus S. hoc loco fit docere & baptizare*

ex testimonio seu propter testimonium seu super testimonium Patris, Filii ac Spiritus S. de homine Jesu & Messia exaltato ad dextram Dei, probare nititur ex 1 Joh. V. 7. Tres sunt, qui testimonium Et, Resp. 1) Eniedinus dictum de tribus in cœlo testibus habet pro suppositio, ut suo loco ostendimus, quomodo igitur ex eo explicationem formulæ baptisticæ petere potest? 2) In dicto Johannis præcipue agitur de fidei mōstræ confirmatione, sed in loco Matthæi de baptismi institutione ac novi sacramenti administratione. 3) Si vel maxime concedamus, ex trium testium confirmatione constare, quod Christus sit promissus Messias, non tamen evictum est, in formula baptistica nihil aliud contineri, quam trium testium de Christo, quod sit verus Messias, confirmatio-

nem. 4) Principium petit Eniedinus, dum ad baptismum doctrinæ verba institutionis baptisticæ accommodat, & baptismum pro ceremonia ἀδιαφόρῃ καὶ προσκαίρῃ habendam esse præsupponit. 5) Tres illi testes, Christum esse promissum Messiam, confirmarunt, non solum transitoris illis actibus, quos Eniedinus enumerat, sed adhuc perpetuo illud ipsum confirmant, sacramenti baptistici in nomine Christi administratione, perpetuo in ecclesia durante; ea vero non tantum probat, Christum esse verum Messiam, sed etiam verum & æternum cum Patre & Spiritu S. Deum. 6) Tres illi testes dicuntur *esse in cælo*, hoc est, sunt testes natura & essentia divini, ut in disp. poster. de hoc dicto ostendimus.

CAPUT VI.

CONTINENS TERTIUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX NOV. TEST. DUCTUM.

§. CIII.

Tertium argumentum ex N. Test. ductum pro Trinitatis mysterio. Joh. XIV. 16. 17. Alium paracletum dabit.

Tertium principale fundamentum desumimus ex Joh. XIV. 16. 17. *Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis, Spiritum veritatis.* Hoc testimonio ad Spiritus S. personalitatem & Filii deitatem demonstrandam potissimum utimur, quo utroque legitime probato, Trinitatem in divinis probatam esse, Photiniani concedunt. Spiritus S. personalitas ex illo dicto manifeste concluditur, neque enim solum a Patre & Filio distinguitur, sed etiam *alius paracletus* dicitur. Sic ergo concludimus: Qui a Patre & Filio eo modo distinguitur, ut alius paracletus dicatur, is aut essentia aut personæ respectu ab illis distinguitur. Spiritus S. a Patre & Filio eo modo distinguitur, ut *alius paracletus* dicatur. Ergo aut *essentia* aut *personæ* respectu ab illis distinguitur. Prius dici

nequit, quia hac ratione Spiritus sanctus esset alius Deus, quod absit, cum unum Deum esse, scriptura evidenter testetur, alium vero Deum præter Patrem & extra Patrem esse non get. Manet igitur *posterius*, quod personæ ratione a Patre & Filio distinguatur, ex quo consequitur, essentiam divinam esse unam, in ea vero dari tres distinctas personas. Conferri autem possunt cum hoc loco parallela dicta: Joh. XIV. 26. *Paracletus Spiritus sanctus, quem mittit Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia.* Ubi 1) Spiritus sanctus a Patre & Filio distinguitur: 2) neutrum τὸ πρῶτον redditur postea per masculinum ἐκεῖνος, quæ ἰσχυρῶς generum de personalibus actionibus usurpata personam semper arguit. Confer Genes. III. 15. Matth. XXVIII. 19. Galat. III. 16. Ephes. I. 14. Coloss. II. 19. &c. 3) Tribuitur Spiritui sancto actio personæ propria, quod apostolos sit omnia docturus, & in memoriam ipsius

ipsis revocaturus ea, quæ Christus dixit. Joh. XV. 26. *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, in eum ille testificabitur de me.* ubi non solum expressa a Patre & Filio distinctio, generis mutatio, & personalis actionis in testificatione consistentis diserta mentio occurrit; sed etiam personalis proprietas, per quam Spiritus S. πρὸς ἑωα a Patre & Filio distinguitur, videlicet æterna ἐκπρόρευσις exprimitur. Spiritui sancto ea tribuuntur, quæ Patri negantur; nam dicitur Spiritus S. post Christi ascensionem *venturus*, id de Patre dici nequit; dicitur *mittendus a Patre*, dicitur *procedere a Patre*, ergo est a Patre distinctus, non essentia ratione, ut constat. Ergo personæ. Sic ergo probatum est prius, Spiritus S. scilicet personalitas; *pasterius*, videlicet Filii deitas ex hoc loco sic concluditur: Qui non est verus Deus, non potest mittere Spiritum S., Christus mittit Spiritum S., Ergo.

§. CIV. Excipit Socinus in animadv. ad assert. VI. p. 44. I.) *Ex tribus hisce testimoniis nihil aliud colligi, quam Spiritum S. a Patre per Christum ipsius Christi discipulis missum & datum fuisse, quid vero hoc ad Trinitatem personarum in Deo probandam?* Resp. patet ex dictis. II.) *Ex eo potius manifestum est, solum Patrem esse illum unum Deum, cum solus Pater commemoretur, a quo missio & datio ista tanquam a prima causa profisciscatur, quis vero audivit unquam, unum illum Deum vel mitti vel dari, aut esse, qui per eum aliquid mittat, vel det? certe hæc cuilibet homini cordato summa ineptia vel potius blasphemia videri debent.* Resp. si hæc sunt blasphemiae, ecurr Socinus nos pro fratribus adhuc agnoscit? Rem ipsam quod attinet, scriptura diserte dicit, Filium esse verum Deum, eundem tamen missum esse in carnem: Spiritum S. esse verum Deum, eundem tamen mitti in corda credentium, de quo mysterio non judicandum est ex humana ratione, sed ex divina revelatione. Ex missione Spiritus recte colligitur tum personalis Spiritus S. a Patre & Filio distinctio, tum vera & æterna Filii deitas. Cui enim tribuitur mis-

Exeges. Pars II.

sio Spiritus sancti, illi tribuitur virtus & efficacia Dei Patris; quia juxta Photinianos Spiritus S. est virtus & efficacia Dei. Cui vero tribuitur virtus & efficacia Dei Patris, illi etiam essentia Patris tribuitur, quia virtus & potentia Dei est ipsa Dei essentia. Cui essentia Dei tribuitur, ille est verus, naturalis & essentialis Deus. Si dicant, *Spiritum S. dici spiritum Christi* Galat. IV. 6. Rom. VIII. 9. *ratione missionis*, dicimus recte id quidem asseri, sed argumentum nostrum ex eo non labefactari. Si enim Christus non est verus cum Patre Deus, essentia unitate eidem æqualis, non habet ius mittendi Spiritum sanctum, quia minor non habet jus ac potestatem mittendi maiorem. Accurate autem observa, quod Filius non solum dicat: *Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis*, sed etiam se missurum Spiritum S., polliceatur Joh. XV. 26. *Ego mittam vobis a Patre Spiritum S.* cap. XVI. 7. *Si abiero, ego mittam vobis Spiritum S., quodque spiritus Christi dicatur fuisse in prophetis* 1 Petr. I. 11.

§. CV. Ex quo facile judicari potest, quid de III.) Socini objectione dicendum, quam d. l. p. 64. proponit. *Mitti (inquit) a Filio Spiritum S., sic intelligendum est, ut a Patre acceptum mittat, mittit Filius Spiritum S., sed a Patre, a quo tanquam a fonte videlicet procedit, & est Filius quasi rivus, qui a fonte acceptam irrigandis agris aquam suppetit atque transmittat. Et ne quis putet, hoc semper ita fuisse, aut ex ipsius Filii natura pendere, audiat ipsum Filium* Joh. XIV. 16. & Petrum Act. II. 33. At committit Socinus fallaciam plurium questionum. De Christo secundum humanam naturam recte hæc dicuntur, sed, quatenus idem est verus & unus cum Patre Deus, ab æterno ab eo non minus, quam a Patre, Spiritus S. procedit, & æqualiter ab eo & Patre Spiritus S. mittitur propter essentia unitatem. (Ex eodem fundamento responderi potest ad sophisma, quod habet Schmalztius contra Schopperum de Trinit.: *Christus rogat Patrem, & mittit Spiritum S. a Patre. Ergo non est persona æque divina, ut Pater. Pater enim ne-*

Nu

minem

minem rogat, nec ab alio, sed a se ipso, mittit Spiritum S. Resp. 1) intercessio non arguit personæ inæqualitatem, cum æqualis apud æqualem intercedere possit. 2) Pater dicitur mittere Spiritum S. in nomine Filii Joh. XIV. 26. in nomine autem alicujus mittere, est ab aliquo etiam mittere. 3) Christus *insufflando* dedit Spiritum S. apostolis Joh. XX. 22. ergo ab ipso etiam mittitur; Spiritus S. missio autem in tempore est argumentum processione sine tempore. 4) Considera emphasin dicti Joh. XVI. 13. *Spiritus S. nihil loquetur a se ipso, sed de meo accipiet; omnia, quæ Pater habet, mea sunt.*)

§. CVI. IV.) In defens. animadv. c. XIII. p. 319. porro excipit Socinus: *Ex eo, quod a Patre Spiritus S. dicitur procedere, posse quidem fortassis colligi, esse ejusdem cum Deo Patre naturæ seu essentia, non autem esse certam personam divinae essentia, cum justitia Dei sit ejusdem cum Deo essentia, nec tamen sit certa quedam persona essentia.* Resp. *ἐκπρόσωπον* illa utrumque denotat, essentia scilicet unitatem & personalem distinctionem. Quia enim ab æterno a Patre Spiritus S. procedit, ideo est ejusdem cum Patre essentia, quia a Patre procedere dicitur, ideo a Patre distinctum esse oportet, ut suo loco plenius docebitur. Conjugimus autem cum hac *ἐκπρόσωπον* æterna, quæ est *ἀνεξαρτήτως* & *ἀνυπόστατος*, visibilem Spiritus S. in specie columbæ manifestationem in illustri illa *ὑποστάσει*, circa Christi baptismum facta.

§. CVII. V.) *Ex eo, quod Christus Spiritum S. vocat alium paracletum, non posse colligi eum esse veram personam.* Similitudo enim in eo tantum consistit, quod, sicut Christus discipulos suos præsens consolabatur, sic ipso absente consolaturus illos erat Spiritus S. Itaque vox: paracletum non est distinguenda in verbis Christi a voce: alium; sed conjunctim omnino sunt legende, ita ut intelligatur, non quidem datum iri a Patre quendam alium, de quo statim per appositionem dicatur, quod sit paracletus seu consolator, sed datum a Patre iri paracletum seu consolatorem alium. Simili ratione posset magister artis cujuscumque ab egenis disci-

pulis discedens dicere: *Ego quidem a vobis abiero, sed habebitis tamen alium magistrum, egestatem vestram, ut enim est apud postam: Magister artis venter; nec tamen egestas est persona ulla, licet magister iste abiens sit persona.* Ibid. p. 321. Hæc Socini explicatio iisdem verbis proponitur a Schmalztio in refut. thesium D. Graweri de Spiritu S. p. 16. Resp. 1) per vocem *alius* non aliam personam, sed aliud quid locutione figurata denotari, sine ullo scripturæ exemplo asseritur. 2) In summis fidei articulis non discedendum a literali & proprio verborum sensu, alias nihil certi in illis relinquetur. Jam vero constat, nomen *alius* esse personæ proprium, sicut nomen *aliud* naturæ & essentia. 3) In allato exemplo de paupertate, egenorum magistra, poëticam prosopopœiam quilibet facile intelligit, sed in verbis Christi nullum ejusdem extat vestigium. Christus enim non poëticis figuris ludere, sed de rebus maxime necessariis perspicuo & proprio sermonis genere apostolos instruere voluit. 4) Vocem *alius* non figurate pro re quadam accipi, sed proprie, ut personam notet, colligitur ex toto contextu; Christus enim alium illum paracletum in eodem divino opere secum & cum Patre tanquam personam cum duabus personis conjungit, quia distinguit illum a Patre & se ipso, vocat *paracletum* & *Spiritum veritatis*, tribuit illi, quod doceat, & in memoriam revocet omnia, in parallelis locis proprietatem personalem peculiarem & distinctam illi tribuit, ac per generis heterosin personalitatem ejusdem demonstrat. 5) Spiritus S. dicitur *alius paracletus* non solum Filii, sed etiam Patris respectu, ut ostendit verborum series: *Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis.* Jam vero Spiritus S. non est naturæ & essentia ratione aliud a Patre, quod Photiniani agnoscere coguntur, cum eum virtutem & potentiam Patris esse dicant. Ergo non essentialiter, sed personaliter alius paracletus dicitur. 6) Christus Spiritum sanctum & apostolos in testificatione conjungit Joh. XV. 26 & 27. Jam vero constat, apostolos de Christo testificantes esse personas. 7) *ἐκεῖν* in toto illo capite personaliter accipitur,

pitur, hoc est, certam personam denotat, 3) Coniungimus fundamenta reliqua, quæ Spiritus S. personalitatem probant, ac evidenter ostendimus, Spiritui S. tribui omnia illa, quæ solis rebus per se subsistentibus, quæ sub ratione personæ concipiuntur, conveniunt, tribuitur enim illi peculiaris subsistentia, cum scriptura de Patre, Filio & Spiritu S. loquens tria *ὁμοούσια* notet, ac singulis adscribat ea, quæ personæ per se subsistenti conveniunt; tribuitur ipsi personalis proprietatis genuina notio Actor. *XV. 28. Visum est Spiritui S. & nobis*, quemadmodum de Patre dicitur Matth. XI. 26. *Etiā Pater, quia placuit tibi*; tribuitur ei *voluntas* & ex voluntate sequens operatio 1 Cor. XII. 11. tribuitur *intelligentia* 1 Cor. II. 10. *potentia* Esaj. XI. 2. dicitur ab impiis irritari Esaj. LXIII. 10. *& Christo accipere omnia* Joh. XVI. 14. *non*

loqui a semet ipso, sed audita loqui & annunciare Joh. XVI. 13. quæ omnia non possunt intelligi de virtute quadam Dei, quæ non sit distincta a Patre & Filio persona. 9) Schmaltzius contra Schopp. dicit: *ea, quæ Spiritui S. tribuuntur, personæ propria, per figuras sacris litteris usitatissimas, metonymiam & prosopopœiam excusari posse*. At nulla species metonymiæ hic habet locum, prosopopœiæ nullum apparet vestigium. Cum primis vero semper respiciamus ad *Θεοπάρεαν* in baptismo Christi, in quâ Spiritus S. sub peculiari & distincta specie, videlicet in forma columbæ, apparuit, & ad institutionem nostri baptismi, in qua cum Patre & Filio tanquam persona cum duabus personis coniungitur; perquam enim absurda foret interpretatio, baptizari nos in nomine Patris & Filii Messie & virtutis divinæ.

CAPUT VII.

CONTINENS QUARTUM ARGUMENTUM EX NOV. TEST. PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

§. CVIII.

Quartum principale argumentum N. T. ex Joh. V. 7.

Quartum principale fundamentum ducimus ex 1 Joh. V. 7. Tres sunt, qui testimonium dant in cælo, Pater, Verbum & Spiritus S. & hi tres unum sunt. Ex

quo dicto (demonstrata & asserta prius canonice ejusdem auctoritate) demonstravimus 1) Trinitatis nomen: 2) personarum in divinis pluralitatem: 3) personarum Trinitatem: 4) Spiritus sancti personalitatem: 5) cuiusque personæ proprietatem: 6) ordinem inter personas

Deitatis: 7) trium illarum personarum *ὁμοούσιαν* & æqualitatem sive consubstantialitatem: 8) confessionis de Trinitate necessitatem. Videantur disputationes nostræ publicæ de & ex hoc dicto institutæ, quæ habentur part. II. disp. theol. Socinus animadversionum suarum defensionem in hoc ipso loco finit, morte enim præreptus, vel aliis negotiis impeditus, absolvere eam non potuit, proinde necessarium non est, ut plura de hoc loco dicamus.

CAPUT VIII.

CONTINENS PRIMUM ARGUMENTUM EX VET. TEST. PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

§. CIX.

Primum argumentum ex V.

Hiscæ igitur quatuor principalibus confessionis nostræ de

Trinitate fundamentis, ex nov. test. præmissis, subjungamus fundamenta

T. ex articulo creationis

menta ejusdem ex *vet. testamento*. Antequam vero distinctas illas classes, ad quas *vet. test.* dicta referri possunt, enumeremus, de quatuor principalibus fundamentis, ex *vet. test.* petitis, paulo latius differemus. Primum desumptum est ex articulo *creationis*. Moses scripturam sacram ab opere creationis exorditur, neque cuiquam potest esse dubium, hujus articuli doctrinam divinitus traditam in publicis ecclesiæ Israëliticæ conventibus perpetuo fuisse repetitam, præsertim cum sabbatum ipsum debuerit esse perpetuum memoriale creationis. *Exod. XX. 9. 10. Sex diebus operaberis, septimo celebrabis sabbatum, sex enim diebus fecit Deus cælum & terram, sed requievit die septimo.* Quod si ergo ex creationis articulo, prout in *vet. test.* describitur, mysterium Trinitatis demonstrari potest, eo ipso confirmatum erit, doctrinam de Trinitate non fuisse populo Israëlitico penitus ignotam, sed in ecclesiasticis conventibus traditam, ac perpetuo repetitam. Conferimus igitur nos ad propriam hujus articuli sedem, ad caput primum scilicet *Geneseos*, cum quo jungemus parallela *vet. test.* dicta, quæ ejusdem sunt ἑρμηνεία, ex quibus omnibus tale producimus argumentum:

§. CX. Quot personis divinis opus creationis tribuitur, tot personæ in una deitatis essentia agnoscendæ sunt. Sed tribus distinctis personis opus creationis tribuitur. Ergo. Major probatur ex dictis, quæ testantur, opus creationis esse solius veri Dei proprium. *Job. IX. 8. Extendit cælus לִכְרִי solus.* *Psal. CXXXIV. 3. Jehova fecit cælum & terram.* *Esaj. XI. IV. 24. Ego Jehova faciens omnia, extendens cælos לִכְרִי solus ego.* *XLV. 6. Ego Dominus & non est amplius. y. 7. formans lucem & creans tenebras.* *Jerem. X. 11. Dii, qui cælum & terram non fecerunt, pereant de terra.* *Act. IV. 24. Tu es Deus ille, qui fecisti cælum & terram, mare & omnia, quæ in eis sunt.* *Hebr. III. 4. Qui omnia creavit, Deus est.* *Irenæus lib. II. cap. 55. p. 156. Solus hic Deus invenitur, qui omnia fecit, solus omnipotens, & solus Pater*

condens, & faciens omnia. Augustinus I. XI. de civit. Dei cap. 2. *Cunctam naturam, quæ non est, quod ipse, non fecit nisi ipse.* Ostendit etiam hoc ipsum manifesta ratio, quia ad creationem, quæ est entis ex nihilo productio, requiritur potentia & virtus infinita *El. XL. 26. XLII. 5.* Hilarius lib. II. de Trinit. *Infinitum est, per quod fit omne, quod factum est.* Jam vero solus Deus est ens infinitum, ipsius igitur propria erit creatio.

§. CXI. Minor probatur: I.) in genere, quod non uni, sed pluribus personis creatio tribuatur. 1) Ex phrasi Mosaica. Moses in primo primi capitis versiculo de creatione sic loquitur: *In principio בְּרֵאשִׁית אֱלֹהִים* ubi cum nomine pluralis numeri conjungit verbum singulare, ut per hoc essentia unitatem, per illud personarum pluralitatem significet. Quamvis enim quidam ex christianis etiam interpretibus Abulensis, Cajetanus & alii, quos sequuntur Calvinus in cap. I. *Genes.* (ubi vocat violentam glossam) Bellarminus II. de Christo cap. 6. Vasquez p. I. d. 108. cap. 2. hanc loquendi formulam omni mysterio carere statuunt, eamque ad solum hebraicæ linguae idiotismum referant, ab illorum tamen opinione divortium facimus, perimoti his argumentis: (1) Ex propria pluralis numeri significatione: 2) Ex peculiari hujus vocis constructione, quia non solum cum verbo singulari, sed etiam cum verbo & adjectivo plurali construitur. *Genes. XX. 13. XXXV. 7. Deut. V. 26. Jos. XXIV. 19. 2 Sam. VII. 23. Psal. LVIII. 12.* 3) Ex ipsa Spiritus sancti explanatione. 4) Ex plurimorum interpretum approbatione. Vid. tract. de natura Dei §. 27. Hoc loco utimur tali argumento. De eodem, qui creasse dicitur cælum & terram, Moses postea pronunciat, quod creaverit hominem *Genes. I. 26. 27.* est enim unus omnium rerum creator. Atqui in eo, qui creavit hominem, est quædam pluralitas, ut constet ex verbo *faciamus*, & pronomine *nostram*, uti etiam ex plurali *Genes. III. 22. Ecce Adam factus quasi unus ex vobis.* (*) Ergo in eo, qui creavit cælum &

(*) Conf. quæ de oraculo hocce biblico adnotavimus in not. ad loc. III. §. VII. tom. I. p. 187. seqq.

& terram, est quædam pluralitas, quam per phrasin *Bara Elohim* denotari non inimica credimus.

§. CXII. Regerunt Photiniani. I.) *Esse idiotismum linguæ sanctæ.* Socius in def. animadv. p. 132. *nomina potestatem & dominationem significantia solent apud Hebræos ad exaggerationem quandam plurali numero efferri, quamvis de una tantum persona dicantur, quod probat ex nomine Adon Genes. XXIV. 9. & 50. Exod. XXI. 4. & 32. 1 Reg. XXII. 17. & ex nomine Baal Exod. XXI. 29. XXII. 10 & 11. Esa. I. 3.* Buxtorffius in thes. gramm. pag. 9. *esse enallagen numeri pluralis pro singulari*, quod probare conatur similibus exemplis Genes. XXIV. 9. de Abrahamo dicitur אֲדֹנָי Domini mei. XLII. 30. de Josepho: *Locutus est vir אֲדֹנָי Domini terræ duræ* 1 Reg. XVI. 24. *ædificavit nominis Semer אֲדֹנָי Domino-rum montis.* Resp. non in nominibus solum, sed etiam pronomini-bus ac verbis, de Deo usurpatis, pluralis numerus adhibetur; probandum igitur in hisce omnibus, a פְּתָו absque urgente causa discedendum. Nos contra urgemus, 1) quod ille ipse idiotismus ad Deum accommodatus ex mente illius linguæ auctoris pluralitatem personarum denotet. Cum enim *Elohim* habeat suum singulare *eloah* Job. IV. 9. XII. 4. XV. 3. XXXVI. 2. &c. Ecce in lingua illa omnium simplicissima ac purissima plurale de Deo usurparetur, nisi in ipso esset quædam pluralitas? 2) Cum juxta usitatam regulam nomini plurali addendum fuisset etiam verbum plurale, nullo modo verisimile est, Mo-sen contra illam usitam syntaxin in secundo statim scripti sui verbo nomini plurali addere voluisse verbum singulare, nisi diverso respectu & unitas & pluralitas in Deo esset. Si, ut una essentia, ita quoque una tantum in Deitate persona, vocabulo illo pluralis numerus populo Israelitico, utpote φειδωλῶν occasio idololatriæ fuisset data. Eam vero Spiritus S. singulari provideatia removit, dum nomini pluralis numeri verbum singulare conjunxit. 3) Nomen *Elohim* non tantum *terminatione* sive *formatione*; sed etiam *significatione* plurale esse, patet ex eo, quod habeat unum singulare, jam vero nomen, quod & ter-

minatione & significatione plurale est, in propria significatione non potest accipi pro singulari. 4) Frustra urgentur textus, in quibus *Baalim* & *Adonim* de personis singularibus usurpantur 1 Reg. XXII. 17. Genes. XXXIX. 20. XLII. 30. Quidam enim eorum κατὰ μέρισμον vel κατὰ διαίρεσιν explicandi; quidam vero ejusdem sunt generis ac conditionis, ut non de unica tantum persona, sed de toto ejus dominio, ad quod consilarii & ministri pertinent, accipiantur. 5) Ac si vel maxime *Elohim* in significatione translata de angelis & judicibus usurpatam pluralitatis significationem deponeret, illud tamen nativæ & propriæ hujus vocis significationi nihil derogaret.

§. CXIII. II.) *Usurpari de Deo causa honoris, sicut magnates in plurali de se loqui solent.* R. D. Kimchi in michol p. 9. R. Salomon in Jos. XXIV. 19. Bechai in Genes. I. 26. Resp. 1) Si numero plurali magnificentiæ divinæ significatio consisteret, sancti Dei homines semper usurpassent de Deo plurale. At quandoque utuntur singulari *Eloah*. 2) Theodoretus q. XX. in Gen. utitur hoc argumento: *Si Deus propter auctoritatem ac majestatem de se loqueretur in plurali, oportuisset eum ita loqui vel semper, vel ut plurimum, præsertim cum legem daret in Sina.* 3) Si ejusmodi efficacia in significando Dei honore numero plurali tribuenda, cur non etiam voce אֱלֹהִים, *essentiam* significante in plurali numero scriptura utitur? 4) De hominibus dignitatis causa pluralem numerum loco singularis quandoque usurpari concedimus, sed quid hoc ad Deum, cujus summa dignitas in eo consistit, ut agnoscat, qualis ipse est; principes significant se consiliorum ac procerum suorum adminiculis aliquid decernere, sed de Deo illud dici nequit. 5) Si vel maxime in aliis linguis numerus pluralis pro singulari ponitur, nihil tamen hoc ipsum præjudicat linguæ sanctæ. 6) Quando in reliquis linguis pluralis pro singulari usurpatur, nomen personæ manet singulare, pronomini-bus ac verbis tantummodo mutatis. Nos *Ferdinandus mandamus*, hic vero nomen personæ est plurale, & additum habet verbum singulare. Afferri igitur oportebat

bat tale exemplum, in quo nomen plurale cum verbo plurali iungatur, ac nihilominus unicam personam notet. 7) R. Aben Ezra omnia exempla, quæ afferuntur, explicat in comm. Genes. I. 26. (exempla illa vocat עֲרֵי שֶׁקֶר *testes falsos*) Sic quod Genes. XXIX. 27. Laban dicit: *Et dabitur tibi etiam hæc*, ex Hebræo sic explicat, *dabitur tibi etiam hæc*, est enim *Niphal* passivum. Possset id ipsum etiam de parentibus & cognatis conjunctim accipi. Num. XXII. 6. inquit Balac, *percutiemus eum*. Aben Ezra dicit, sensum esse; *forte potero percutere ipsum*, ut sit infinitivus *Piel*, non futurum *Hiphil* ac *Nun* sit radicale, aut saltem Balakum includere suum exercitum. Job. V. 27. Eliphaz, & XVIII. 2. Bildad de se in plurali loquitur, sed includit reliquos Jobi amicos; 2. Sam. XVI. 20. Absolon de se & consiliariis ac copiis militaribus loquitur: Cant. I. 4. Ecclesia de se & puellis suis, hoc est, omnibus fidelibus pluralem numerum usurpat; sponsa enim regia non est sola, sed habet comitatum. Dan. II. 36. *Interpretationem dicemus regi*, de se & sociis loquitur. Quomodo enim Daniel autoritatis causa de se in plurali loqueretur coram rege, qui erat regis captivus, & ipse rex esset super omnes reges? Alii respondent, Daniele in plurali loqui, ut Deo interpretationem somnii tribuat. Idem esto iudicium de exemplis, quæ Schmaltzius contra Schopp. p. 6 & 9 assert. 1 Reg. XII. 9. 2 Par. X. 9. Rex se & consiliarios 1 Reg. XXII. 3. Rex se & proceres, quorum consilio & opera decreta fieri, & executioni dari solent, complectitur. Johan. III. 11. Christus se & Patrem simul testari dicit. Quidam referunt ad Johannem baptistam & reliquos apostolos. Marc. IV. 30. de se & auditoribus in plurali loquitur Rom. I. 5. Paulus se & reliquos apostolos intelligit.

§. CXIV. III.) *Elohim de una persona divinitatis pluraliter accipi*. Psal. XLV. 8. Hoc argumento utuntur Patres & alii, Trinitatis dogma amplectentes, sed argumentum hoc ex usu pluralis numeri petiti repudiant. *Resp.* 1) Proprie significationi ex eo nihil decedit. Ut enim nomen *Deus* est essentialiter, nihilo tamen minus

quandoque usurpatur personaliter, sic *Elohim* est nomen personale, quandoque tamen ponitur *essentialiter*. 2) Quod ipsum arguit tum simplicissimam unitatem trium personarum ratione indivisæ essentia, tum mutuam personarum *πρωτοχρονίαν*, quia *Pater est in Filio, Filius in Patre*, Pater non est Deus extra Filium, nec Filius extra Patrem, Pater non est solitarius Deus, sed persona Trinitatis vel Deus in Trinitate, sicque quælibet persona in divinis perpetuum ad reliquas duas personas respectum obtinet. 3) Quando igitur de una persona usurpatur, significatur, quod una illa persona sit ex numero plurium, sive quod persona illa non sit solitarie Deus, sed una cum reliquis duabus personis.

§. CXV. Quæ ab Eniedino afferuntur exceptiones levioris sunt momenti. 1) *Num plurale significat tria?* *Resp.* ex numero plurali non immediate, sed mediate probamus Trinitatem, quia pluralitas illa in aliis scripturæ dictis ad ternarium refertur. 2) *Hebræi nullam hic subesse rati sunt mysterium*. Idem urget Bellarminus d. I. *Resp.* Galatinus lib. II. de arc. cathol. verit. c. IX. adducit dictum R. Hunna: *Nisi hic sermo fuisset scriptus, non licuisset dicere: Bara Elohim, lib. ejusd. cap. IV. In Thalmud illud Jos. XXII. 22. Iehova El Elohim Iehova El Elohim sic exponitur. Dixerunt primo Deus, Deus, Deus, quia per hos tres creatus est mundus. Et deinde dixerunt: Deus, Deus, Deus, quia per hos tres quoque data est lux. Sed numquid potuisset unus eorum se solo separatimque (creare mundum)? nequaquam! sed duo alii uniti cum eo necessario creaverunt.* Weidnerus in locis fid. tract. I. p. 94. Hæc iisdem fere verbis ponuntur in comment. R. Mosi Hadasan cap. I. Gen. *In principio creavit &c.* Burgenfis notat, antiquiores etiam Rabbinos vidisse, quod nomine *Elohim* notetur pluralitas, cum exposuerint: *Deus & domus iudicii*. In Midras Tillim Psal. L. *Quamobrem memoratur nomen Dei sancti & benedicti tribus vicibus? ut doceretis, quod his tribus nominibus Deus sanctus & benedictus mundum creavit, juxta tres סְדֵרֹת, quibus mundus creatus est, quæ sunt sapientia, scientia*

scientia & prudentia. 3) *Elohim est significatio-
ne singulari, quia quem Moses vocat Elo-
him, cum alii propheta & scriptores sacri vo-
cant El in singulari.* Job. IX. 2. Psal. X. 25. *ac
additur ei vox exclusiva: solus, quo pluralitas
vocis ad singulare restringitur,* 2 Reg. XIX. 15.
Pl. LVIII. 10. *Resp.* illud fit propter mysterium
unius indivisæ essentiae in tribus Elohim. Ex-
clusiva non excludit personas Trinitatis reliquas,
sed idola & creaturas, quæ non sunt ejusdem
cum Elohim essentiae. 4) *Interpretes non ver-
bant pluraliter. Creavit Dii.* *Resp.* est dispar
ratio vocis *Elohim* & *Dei*, illud enim sua natura
personale est, hoc essentialē. Reliquæ linguæ
non habent verbum, quod vim vocis exprimat.
Præcavere insuper voluerunt opinionem de es-
sentiae divinæ inmultiplicitate. 5) *Creatio tri-
buitur soli Patri.* *Resp.* non tamen excludun-
tur Filius & Spiritus S., ut mox apparebit. 6) *Cabbalistice illi interpretationi, quæ ברא
exponit per רור אב בן רור hoc, quod ב
exponi possit per רור ברא per ראשית per ראש
tu es princeps sceleratorum.* *Resp.* aliud
est allusio & mystica explicatio, aliud solida ac
firma probatio.

§. CXVI. II.) Alterum argumentum, quo probatur, creationis opus non uni, sed pluribus personis tribui, petimus 2) ex loquela divina. v. 27. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram* (*). Ubi introducuntur plures colloquentes, ibi pluralitas personarum significatur. Sed in creatione hominis introducuntur plures colloquentes. Dixit enim Elohim. **וַיֵּשֶׁבֶר** *faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, ubi 1) ponitur Elohim, nomen plurale: 2) **וַיֵּשֶׁבֶר** verbum plurale: 3) pronomen plurale ad similitudinem nostram: 4) verbum **בָּרָא** tribus distinctis vocibus repetitur ad *triplada* exprimendam. v. 27. *Creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum, masculum & feminam creavit eos*. Ili plures, cum quibus collocutio instituitur, in communionem divini

operis, creationis scilicet, per verbum *faciamus*, & per pronomen *nostram* adfciuntur. Ad eorundem etiam imaginem homo creandus dicitur. Refero huc antiquissimorum ecclesie Doctorum unanimum consensum. Irenaeus in praefat. lib. IV. p. 232. *Homo per manus Dei plasmatus est, hoc est, per Filium & Spiritum S. quibus etiam dixit, faciamus hominem.* lib. ejusd. cap. XVII. pag. 243. *Filius, qui & verbum Dei ab initio praestruerat, non indigente Patre angelis, uti faceret conditionem, & formaret hominem, propter quem & conditio fiebat, neque rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum negotiorum, quae secundum hominem erant, sed habente copiosum & inenarrabile ministerium. Ministrat enim ei (καταχρηστικῶς prodest) ad omnia sua progenies & figuratio sua, hoc est, Filius & Spiritus sanctus, verbum & sapientia, quibus serviunt & subiecti sunt omnes angeli.* cap. XXXVII. 66. *Adest Patri semper verbum & sapientia, Filius & Spiritus S., per quos & in quibus omnia libere & sponte fecit, & ad quos loquitur dicens: Faciamus hominem ad imaginem nostram.* Justinus in dial. cum Tryph. p. 222. *Ne depravantes, quae diximus, verba illa afferatis, quae Rabbinii vestri allegant, vel quod ad se ipsum locutus sit Deus: faciamus, sicut & nos facturi quippiam persepe ad nos ipsos dicimus, faciamus; vel quod ad elementa, hoc est, terram & alia similiter, unde intelligimus hominem constitutum esse, Deus dixerit: faciamus: verba rursus alia a Mose prolata referam, ex quibus citra ambiguitatem certo ad aliquem, qui & numero alius & rationalis sit, ipsum locutum esse, cognoscere possumus. Sunt autem haec verba: & dixit Deus: Ecce Adam factus, quasi unus ex nobis.* Synodus Sirmiensis apud Socratem lib. II. cap. XXV. tripart. lib. V. cap. VII. *ἢ τις τὸ ποίῳ μὲν ἀνθρώπον, μὴ τὸν πατέρα πρὸς τὸν υἱὸν λέγοι, ἀλλὰ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν τὸν θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω.* Hilarius lib. V. de Trinit. p. 50. *Deus, qui loquitur, ad Deum loquitur, ad Patris & Filii imaginem ho-*

(*) Vid. de hoc oraculo JO. ANDR. DANZII
differt. de divina inter coaequales, de primo homine
condendo deliberatione, Jenæ habitau ann. MDCCXL.

& CASP. LOESCHERI *consilium Dei circa ho-*
minis creacionem, Witteb. **MDCXCVII.**

mo conditur. *Nomen non discrepat, natura non differt. Una enim est imaginis, ad quam homo creatus est, species & inter hæc veritas, ubi deperit, manente inter utrumque & facti communione & communis imaginis veritate.* Basiliius homil. IX. hexaëim. *Faciamus, dixit, & non dixit: fecerunt, ut ne multitudinis deorum arripias occasionem. Nunc vero faciamus, inquit, ut cognoscas Patrem, Filium & Spiritum sanctum. Fecit Deus hominem, ut unias Deitatem, unias autem non personas, sed potentiam.* Augustinus lib. XVI. de civit. Dei. cap. VI. *Ilud: faciamus hominem, quia sequitur: ad imaginem nostram, nefas est credere, ad imaginem angelorum hominem factum, aut eandem esse imaginem angelorum & Dei, & ideo recte illis intelligitur pluralitas Trinitatis, quæ tamen Trinitas, quia unus est Deus. etiam cum dixisset: faciamus, & fecit, inquit, Deus hominem ad imaginem De, non dixit, fecerunt dii, aut ad imaginem deorum.* Ejusdem de fide ad Petrum & Theodoretum q. XIX. in Genes. locum adduximus in art. de tribus Elohim. §. VII. Alcuinus lib. I. de Trinit. cap. III. *Cum singulari numero dixit: imaginem, ostendit, una naturam esse, ad cujus imaginem homo fieret, cum vero dicit pluraliter: nostram, ostendit, Dominum, ad cujus imaginem homo fiebat, non esse unam personam. Si enim illa una essentia Patris & Filii, & Spiritus sancti una esset persona, non diceretur: ad imaginem nostram, sed ad imaginem meam, nec dixisset: faciamus, sed faciam. Si vero in illis tribus personis tres intelligendæ vel credendæ essent substantiæ, non diceretur ad imaginem nostram, sed ad imagines nostras.* Talmudistæ in Rabba Bereschith super h. l. scribunt: *In hora, qua Deus dicebat Mosi: faciamus hominem, dixisse Moysen coram illo: dominator mundi! cur tribuis hæreticis occasionem errandi? ac Deum illi respondisse: scribe, & qui vult errare, erret.*

§. CXVII. Excipiunt Judæi ac Photiniani: I.) *Deum allocutum esse potentias in homine.* Ramban in More Nebuchim. *Resp. ex eo, consequens foret, 1) idem archetypum esse, in Deo & potentiis hominis, ac hominem ad imagi-*

nem suarum potentiarum, hoc est, sui ipsius esse conditum. Contra vero Moses pronunciat, hominem ad Dei imaginem esse conditum. 2) *Deum habere socium in creatione extra se ac præter se, quia una cum ipso ἐν ἐργασίᾳ in hoc opere concurrerit, adeoque hominem ad sui ipsius creationem effective concurrisse.* 3) *Potentias illas ante hominis formationem seorsum extitisse, alias enim Deus non potuisset eas alloqui. Contra vero Moses pronunciat, animam hominis inspirando fuisse creatam & creando inspiratam; Genes. II. 7.* 4) *Locum alterum Genes. III. 22. eodem modo esse exponendum. Ecce Adam factus est, quasi unus ex nobis, hoc est, ex animarum potentiis. Probe vero observetur, Rabbiunum illum vi veritatis adactum agnovisse, pluralitatis significationem in hac phrasi latere.*

§. CXVIII. II.) *Deum more magnatum de se in plurali loqui, adeoque esse usitatam loquendi formulam. Socinus in explicat. aliquot loc. script. p. 69. In omni fortasse lingua obtinuit, ut cum aliquis se ipsum quantumvis solum ad aliquid faciendum hortatur, vel se facturum decernit, si id ita efferat, ut per subjunctivum modum græce aut latine enunciari debeat, numero plurali utatur, ut apud Livium lib. 39. Annibal venenum hausurus, inquit, liberemus diuturna cura populum Romanum. Resp. 1) Ex phrasi aliarum linguarum non est iudicium ferendum de hebræa. 2) Pluralis numerus aliorum vel ministerium, vel suffragium, vel præscitum arguit. Nemo enim solus suum deliberans plurali utitur, sed alios alloquens. 3) Ex scripturis afferenda erant hujus regulæ exempla, non ex profanis auctoribus. 4) Non deliberatio solum, sed etiam executio hujus operis per pluralem numerum describitur. 5) Reperantur ea, quæ superius huic argumento responsa. Plurima extant in sacris literis colloquia, sermones, mandata Dei ac regum, quæ in singulari numero concipiuntur omnia.*

§. CXIX. III.) *Deum angelos allocutum esse.* *Resp. 1) De eo intelligendum est verbum: faciamus, qui est hominis creator, quia ex opere creationis vera divinitas demonstratur, cum*

lit

fit solius Dei proprium, Esa. XLII. 5. XLV. 18. XLVIII. 13. &c. Atqui angeli non fuerunt Dei socii in hominis creatione. Ambrosius lib. VI. hexaem. cap. VII. *Non sibi utique, quia non dicit faciam; sed faciamus; non angelis, quia ministri sunt. Servi enim cum Domino & opera nostra cum autore non possunt operationis habere consortium; sed dicit Filio, etiamsi Iudæi nolint, etiamsi Ariani repugnent &c.* 2) De eo intelligendum est plurale faciamus, qui illud consilium in effectum deduxit. At solus Deus, non angeli in effectum illud deduxerunt. Damascenus lib. II. de orth. fid. cap. III. de angelis dicit: *ἄγγελοι ὄντες ἐκ τοῦ δημιουργοῦ*. Augustinus lib. XII. de civit. Dei cap. 24. *Non est fas, ullius nature, quamlibet minime mortalisque creatorem nisi Deum credere ac dicere.* 3) De eo intelligendum plurale faciamus, ad cuius imaginem homo conditus. Atqui non ad angelorum, sed ad Dei imaginem homo conditus est. Ergo.

§. CXX. IV.) *Deum allocutum esse quatuor elementa, quibus primo creatis postea ad opera sex dierum perficienda usus est.* Resp. contra hanc opinionem militat eadem argumenta. Neque enim ad elementorum imaginem conditum, nec elementa active in creatione concurrerunt, nec potest alloquium illud elementis convenire. V.) *Deum interdum alloqui creaturas irracionales* Esa. I. 2. Resp. illud fit ad animos hominum ingratorum magis percellendos atque ad attentionem excitandos. (Lutherus in comm.: *Utitur propheta hac figura, ut attentos faciat auditores, quasi dicat: Nemo audit, omnes sunt impii, & negligunt verbum Dei. Audiant igitur cælum & terram. Cur hoc? quia Dominus loquitur, cuius verbum meretur, ut audiat.*) Quid vero hoc ad historicam creationis descriptionem, quæ verbis propriis & perspicuis constat? Num enim etiam ad brutorum imaginem hominem dicemus conditum? Num bruta etiam in communionem huius operis tanquam causa efficiens creationis includuntur? Non vocat Deus in communionem operis cælum ac terram, sed simpliciter dicit: *Audi-*

te cæli & terra, filios enutrivisti. VI.) *Deum cum angelis communicare consilium.* Resp. ex Esa. XL. 12. & Rom. XI. 34. *Quis consiliarius Dei fuit?* Unde ergo probant, talem cum angelis consultationem institutam? Adducunt 1 Reg. XXII. & Job. I. sed illa exempla sunt aliena. 1) Utrobique diserta fit angelorum mentio, hic vero minime. 2) Angeli ibi assistunt tanquam ministri & apparitores, non tanquam divini operis socii. 3) Cum illis Deus consultat, ad quorum imaginem homo conditus. At de angelis id intelligi nequit. 4) Moyses nequaquam dicit, Deum allocutum esse angelos præsentis, sed *Elohim* inter se collocutos.

§. CXXI. III. Tertium sententiæ nostræ fundamentum petimus ex *forma loquendi prophetica*. Ut enim Moyses in plurali dicit, *Elohim creasse cælum & terram*, *Elohim* ante hominis creationem quasi *consultasse*; ita prophetæ *ἀποτολμῶσι* (ut verbo apostolico Rom. X. 20. utar) hoc est, sumta a Mose audacia ipsimet etiam in plurali numero de Deo, uno cæli ac terræ creatore, loquuntur. Job. XXXV. 10. *Et non dixit, Ubi est יְהוָה אֱלֹהֵינוּ Deus, factores mei, dans cantica*, ubi nomini plurali *עוֹשֵׂי פַעֲלֵינוּ* adduntur duo singularia *יְהוָה* & *יְהוָה*, ut & personarum pluralitas & essentiae divinae unitas significetur. Quidam intelligunt de variorum beneficiorum collatione. *Ubi est Deus, qui fecit me?* hoc est, ornavit, & tantis beneficiis est prosecutus, sicut 1 Sam. XII. 6. *Dominus, qui fecit Moysen & Aaronem*, hoc est, magnos & celebres illos reddidit. Sed rectius accipitur in specie de creationis beneficio, quia additur: *dans cantica in nocte*, hoc est, qui noctu me custodiens & servans canendarum laudum suarum materiam suppeditat, ut sic beneficium creationis & conservationis conjungatur. Mercerus in comm., *honoris causa de Deo pluralem numerum usurpari*, existimat. Sed ad illud superius respondimus. Psal. CXLIX. 2. *Letetur Israel יְהוָה in factoribus suis, exultent filii Sion יְהוָה in rege eorum.* Esa. XLII. 5. *Iehova creans calos & extendentes eos.* Esa. XLIV. 2. *Sic dixit Iehova יְהוָה factores tui;* (plurale hoc esse indicat sègola ante affixum. *Quam-*

Exeges. Pars II.

O o

vis

vis enim juxta regulam grammaticam affixa omnia pluralia habeant ante se literam י tanquam pluralis indicem, excipiuntur tamen quædam specialia, quæ י amittunt, רגלך *pedes tui* Jerem. XXXVIII. 22.) statim vero additur singulare ויצרך *formator tuus* (illud singulare esse constat ex *sheva* ante affixum) cap. LIV. 5. בְּצִלְיָהּ עֲשִׂיהָ *mariti tui factores tui Iehovah, Sebaoth nomen ejus & redemptor tuus sanctus Israel אלהי* Deus omnis terra, ubi singularis ac pluralis numeri permutatio duplex. (Lyranus addit locum Eccles. II. 12. *Quid est homo, qui venturus est post regem, quod jam fecerunt cum*; sed hoc rectius de Salomone, quam de Deo creatore, accipitur, ut patet ex contextu. Sensus enim est, quod successor nihil novorum operum facere aut invenire possit, sed si quæ faciet, facturus sit, quæ ab antecessore jamdum facta.) Equis vero sibi persuaderi patietur, illam singularis ac pluralis numeri conjunctionem in creatoris denominatione omni plane mysterio carere?

§. CXXII. 1. *In specie* ex illis dictis, quæ creationis opus Patri, Filio & Spiritui sancto tribuunt, sicque pluralitatem illam ad trium personarum numerum determinant. Dictorum istorum duas constituemus classes: Prior complectitur ea, quæ vel *trium* vel *duarum personarum* expressam mentionem in creationis descriptione faciunt. Posterior continet ea, quæ distinctam unius personæ vel *Filii*, vel *Spiritus sancti*, mentionem injiciunt; de *Patre* enim, persona prima, an illi creationis opus competat, nunquam dubitatum fuit. Ad classem priorum hæc referantur: 1.) In propria hujus articuli sede: Gen. I. de Deo creatore Moyses non tantum loquitur in numero plurali, sed etiam pluralitatem illam ad tres personas Deitatis applicat. Ut enim prætermittamus illud, quod Origenes & Rupertus in comm. illius loci, Augustinus in lib. de Genes. ad lit. imperf., & alii prima statim verba Genesios בְּרֵאשִׁית ad Filium referant, ut *in principio*, hoc est, in Filio sive per Filium Pater omnia dicatur creasse, sicut, Johan. I. 3. Hebr. I. 2. *per Filiam*, & Coloss. I. 15. *in Filio* omnia dicuntur condita, quo

accommodant illud, quod secunda persona fit Filius Dei primogenitus, qui dici solet רִאשִׁית *principium roboris* Gen. XLIX. 3. Deuter. XXI. 17. quodque Filius Dei expresse adpelletur ἀρχὴ Coloss. I. 18. ἀρχὴ τῆς κτίσεως τῆ θεοῦ Apocal. III. 14. *principium creature* non materiale, sed effectivum, quodque ἐν κεφαλῇ τῆ βιβλίας *in ipso capite & initio libri*, adeoque in ipsa voce רִאשִׁית de se scriptum esse Filius testatur Psal. XL. 8, Hebr. X. 7. Ut, inquam, illud prætermittamus, cum Johannes cap. I. 1. nomen ἀρχῆς de rerum conditarum exordio ac principio explicet, illud manifestum est, quod Moyses asserat, Deum dicendo omnia creasse, & Spiritum Elohim aquis incubuisse, eisdemque fuisse. Prius exprimit personam *Filii*, posterius personam *Spiritus sancti*. Quamvis enim vox אֵלֹהִים dixit, toties in illo capite repetita *Dei jussum, mandatum*, ut Scholastici loquuntur, atque *voluntatem Dei* in opus extensam denotet, ac proinde ad verbum Dei προφορικὸν non injuria referatur, quod frustra urget Socinus, sic disserens: *verbi nomen presenti & effective Dei voluntati tribuitur, significatione ab hominibus translata. Quia enim solent homines potentia atque autoritate præditi, cum aliquid fieri volunt, verbo aliquo id declarare, propterea Deus tanquam loquens introducit, cum aliquid vult fieri, hoc est, existere*, in defens. animadv. p. 104. Nos hæc non omnino improbamus, sed concedimus, verbum: dixit, ad Dei jussum referri posse; (cum 1) Moyses hic historicum agat, ac res gestas simplicissime describat. 2) Nec tantum *in genere* referat, Deum dixisse, sed etiam *in specie* addat, quænam Deus verba prolocutus fuerit, *ut fiat lux, fiat firmamentum &c.* 3) Cum eadem sit ratio τῆ dicere in primis diebus, quæ in ultimo, sive sexto, ubi Deus iterum dicens introducit vers. 26. *faciamus hominem ad imaginem nostram*, id quod de Dei consilio & verbo προφορικῶ intelligendum esse constat. 4) Denique cum scriptura verbum *dicendi* aliis in locis sic explicet, Psal. XXXIII. 9. *ipse dixit, & fuit, ipse præcepit, & stetit*,) Confer 2 Corinth. IV. 6. eodem tamen dicendi verbo simul exprimitur

verbum ὑποστατικὸν & substantiale Dei, scilicet Filius. Probare igitur non possumus, quod Tossanus in not. marg. addit, *dicere hoc eo nihil aliud esse, quam efficacem Dei voluntatem & mandatum*; imo vero una eum verbo mandati denotatur *Verbum substantiale*, id quod constat 1) ex infallibili interpretatione Johannis cap. I. 1. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, & erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt*; ex quo loco sic concludimus: *Verbum*, per quod omnia facta sunt, in principio erat πρὸς τὸν Θεόν. Atqui hoc est proprium personæ subsistentis; ergo Verbum sed, per quod omnia facta sunt, est persona per se subsistens. 2) Ex Salomonis testificatione, qui sapientiæ Dei eadem tribuit, quæ Moysi Dei verbo, Proverb. VIII. 22 & seqq. de eo argumento dicentis paulo post uberius. 3) Ex rei ipsius consideratione, quia in illo præcipiendi & mandandi verbo erat virtus Altissimi & Verbum Patris hypostaticum, cum Pater non operetur absque Filio Johan. V. 17. 4) Ex novæ explicatione, quam late expositam dedimus in articulo de Deo Patre & Filio §. LXXXII. & in articulo de creatione §. X. 5) Ex chaldaicæ paraphraseos consensione; in ea enim usitatissimum est, Filium Dei proinsum Messiam appellari *Memrah*, adpellatione ex verbo מְרַח de ducta.

§. CXXIII. Hæc omnia si probe observentur, facile responderi potest ad ea, quæ Socius in defens. animadv. pag. 106. & seqq. contra hanc nostram interpretationem affert. Primo excipit, *Vatablum τὸ dicere exponere pro jubere, præcipere, velle, discernere &c.* Potuisset addere Flacium & Bezan, qui in annotationibus suis eodem modo exponunt. Quid vero nostræ sententiæ illud præjudicat? 2) *Illud Dei jussum simile est illi, quo Christus usus est, cum ventis & mari imperavit, dicens: obmutescite* Matth. VIII. 26. Marc. IV. 39. Luc. VIII. 24. *ubi nihil revera est, quod jussa intelligat, eaque suscipiat & exsequatur, sed per prosopopæiam omnia dicuntur, & præsentem formatamque voluntatem ob oculos ponunt.* Resp. Christus di-

cit Johan. XIV. 10. *Pater in me manens, ille facit opera*; quando ergo Christus vento & mari imperat, dicens: *obmutescite*, non abest ab eo Pater, sed in ipso & per ipsum talia dicendo sive præcipiendo efficit, quemadmodum in prima creatione in Filio & per Filium ventos & mare creavit. Cum opera Dei ad extra, ut vocant, sint omnibus tribus personis eomunioria, ideo Pater non alloquitur creaturas διὰ τῷ Λόγῳ, nec agit quicquam in creaturis sine eo, ac vice versa Λόγος non alloquitur creaturas sine Patre, nec agit quicquam in creaturis sine eo. Invertimus igitur argumentum: Qui cum imperio & divina prorsus auctoritate creaturis potest præcipere, is easdem ab initio condidit. Filius hoc potest, Ergo. 3) *Non potest fieri, ut in verbis illis: Dixit Deus, fiat vel sit lux, verbum: dixit subsistens aliquod per se verbum, ex quo ipso Deo ab æterno & necessario manans declararet, per quod scilicet lux creata fuerit: Nam si id declararet, sine dubio verbum istud vel ipsum dicere esset, vel id, quod dicitur. Id, quod dicitur, nullo pacto esse potest, nisi velimus, æternum Dei verbum esse voces illas: fiat lux, fiat firmamentum. Ipsum dicere similiter esse nequit, alioquin verbum Dei æternum modo esset, modo non esset, quo nihil potest excogitari absurdus. Patet enim ex ipsa Moysi narratione, Deum non semper dixisse, sed & dicere capisse, & dicere desisse, pag. 107. Resp. est insufficiens enumeratio. Omittitur enim principalis significatio, qua verbum accipitur pro λόγῳ ὑποστατικῷ, qui erat in illo dicendi & præcipiendi verbo προφορικῷ atque externo. In creaturis intelligentibus verbum externum non est absque interno, λόγος ἔσω prærequirit λόγον ἔξω, verbum προφορικὸν præsupponit verbum ἐνδιάθετον; equis igitur creatori sapientissimo verbum externum & προφορικὸν absque interno & æterno tribuet? Quamvis ergo in tempore Deus dixerit: *fiat lux*, & dicendo omnia creaverit; tamen ab æterno verbum internum & hypostaticum essentiae unitate sibi conjunctum habuit, quod in externo dicendi verbo, in tempore prolato, inerat. 4) *Non sufficit, verisimile fecisse, aut etiam plane probasse, Dei esse**

esse verbum quoddam æternum, itemque spiritum, nisi simul probetur. Verbum istud istumque spiritum esse personas, ac Dominum nostrum Iesum Christum esse illud verbum. Resp. id vero clarissime docet Johannes cap. I., ut suo loco plenius ostenditur; de Spiritu sancto ibidem v. 2. dicitur: *Spiritus Domini incubabat aquis.* Cajetanus accipit de Dei angelo movente se super aquas, hoc est, torquente primum mobile, cuius motu aqua & inferiora vivificarentur. Rabbini de vento; Goslavus itidem de vento intelligit; Franc. Vallesius de igne elementari in philosoph. sacra p. 28. (Lutherus tom. IV. in Genes. p. 4. de vento exponit, sed postea mutavit sententiam.) Photiniani ut & Calvinus de virtute Dei intelligunt, nostri de Spiritu sancto, tertia Deitatis persona.

§. CXXIV. Hanc postremam expositionem confirmamus: 1) Ex appellatione. Dicitur Spiritus Elohim Patris & Filii, quia a Patre & Filio procedit, quo referantur dicta scripturæ reliqua, quæ Spiritum sanctum vocant Spiritum Patris Matth. X. 20. Spiritum Filii Galat. IV. 6. Spiritum Dei Matth. III. 16. &c. 2) Ex attributione. Spiritus Domini פרוחם ferebatur super aquas, רוח movit, agitavit se, Deuter. XXXII. 11. Syris est, ovis incubuit, consovit more avium, complexus est amore, misericordia. Basilii in hexaëin. homil. II. in princ. ex Syro quodam se accepisse tradit, vocem hic positam significare idem, quod fovere vitali calore instar galline επωχῆσε καὶ ζωνικὴν τινα δύναμιν ενεισεῖς τοῖς υποβαλπομένοις, superferebatur vi quadam effectoria & fabricatoria, ut istud, cui superfertur, efficiatur, sicut superfertur voluntas artificis ligno, vel cuique rei alii subiectæ ad operandum, ait Augullinus lib. de Genes. ad lit. cap. IV. Superferri dicitur Spiritus Domini aquis non pervagatione, sed potestate, non localiter, sed potentialiter, non per spatia locorum, sicut terre sol superfertur, sed per potentiam sublimitatis, inquit Eucherius in h. l. 3) Ex descriptione. Spiritus, quando pro vento ponitur, violentum quid significat, additum nomen Domini rei magnitudinem declarat, ut montes Dei, sedri Dei 1 Sam. XIV.

16. Psal XXXVI. 7. LXV. 20. LXXX. 11. Jerem. II. 31. Jon. III. 3. Sic ergo significaretur ventus violentissimus, qui cum impetu feratur, non potuisset *superincubare*. Wolffg. Capito in cap. I. Genes. 4) Ex participii usurpatione. Moses de hoc Spiritu loquitur per participium Benoni פרוחם agitans vel incubans, sive agitator seu incubator super faciem aquæ, id quod personam Spiritus S. innuit. 5) Ex temporis consideratione. Ventus primo illo die nondum erat, ergo de vento intelligi nequit. Lutherus in not. Ventus est æris agitatio, at ær ante secundum diem non extitit, sed nec ventus ullum ante segregationem totius molis usum habuisset. 6) Ex aliorum scripturæ locorum collatione, in quibus Spiritui sancto opus creationis tribuitur, de quibus postea. 7) Ex operis divini attributione. Moses loquitur de creatione & sustentatione molis primogeniæ. Ea vero non convenit virtuti creatæ, sed soli Deo. 8) Ex chaldaica paraphraseos testificatione. Targum Hierosolymitanum רוח רחמים Spiritus misericordiarum sive gratiæ stabat super facies aquarum. 9) Ex interpretum consensione. Paulus Burgenis notat, antiquiores Rabbinos diserte de Spiritu sancto hunc locum exposuisse. Christianorum interpretum ea est consentiens interpretatio. Origenes I. πρὸς δεχ. Sap. V. Basilii homil. II. hexaëin. p. 35. Cyrillus Alexandrinus lib. I. contra Julian. Augustinus XIII. 13. Conf. cap. IV. lib. VIII. de civit. Dei cap. XI. Ambrosius lib. I. hexaëin. cap. VIII. Glossa ordinaria ex Hieronymo: merachephath est incubabat seu consovebat in similitudinem volucris ova calore animantis, ex quo intelligitur non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrantur, sed de Spiritu sancto, qui & ipse vivificator omnium a principio est. Si autem vivificator, consequenter & conditor, quodsi conditor, & Deus. Pererius in cap. I. Genes. n. 60. Libet explodere novam & mirabilem Cajetani expositionem, qui per Spiritum intelligit angelos metaphorice. Eundem Cajetanus reprehendit Sixtus Senentis lib. V. annot. 7. fol. 414. contra sanctorum sensum, contra Pontificum decreta & contra ecclesiæ auctoritatem sentientem.

§. CXXV.

§. CXXV. Excipit Goslavus contra Keckerm. p. 82. 1) *Contrarium potius ex hoc loco colligi. Quod enim est alicujus, non est illud ipsum, cuius est propria locutione. At Spiritus sanctus dicitur Spiritus Dei & Spiritus Domini. Ergo non est Deus.* Resp. a) Spiritus Elohim potest etiam per adpositionem accipi, ut sit *Spiritus Dominus*, quia ὁ κύριος τὸ πνεῦμα ἐστὶν 2 Cor. III. 17. b) Nomen Dei accipitur quandoque *essentialiter*, quandoque *personaliter*. Spiritus S. est Spiritus Dei, scilicet Patris & Filii, quia est ἐκ τῷ Θεῷ 1 Cor. II. 12. a Patre & Filio ab aeterno procedens, & in tempore ab illis missus, est etiam Spiritus Deus, quia essentiae unitate Patri & Filio consubstantialis. Est idem argumentum, ac si quis velit dicere. Christus vocatur Filius hominis. Ergo non est homo. Notetur hic regula theologica: genitivus in sacris interdum diversam notat substantiam, ubi res sunt finitae, interdum aliam significat personam, cum subjectum est infinitum. Prioris exemplum est, quando dicitur ventus Domini; posterioris, quando dicitur Spiritus Domini. c) Quod est alicujus, scilicet ut pars ejus, illud non est ipsum. Sed Spiritus S. non est pars quaedam Dei vel essentiae divinae, cum ea sit numero una, infinita, simplicissima & indivisibilis, tota in Patre, tota in Filio, tota in Spiritu sancto.

§. CXXVI. 2) *Non continuo de Spiritu sancto agitur, quia Spiritus Elohim dicitur, neque enim omnis Spiritus est statim Spiritus sanctus.* Resp. repetantur sententiae nostrae fundamenta, & instituat sufficiens enumeratio reliquarum interpretationum textui minus congruentium. Ventum non posse intelligi, jam ante demonstratum fuit. Cajetanus intelligit *de angelo motore*. Atqui incertum est, an angeli jam tum fuerint ante lucem conditi, ac moles illa primogenia a Deo ipso sustentata tali motore non indigebat. Vallesius accipit *de elemento ignis*, ut ille non tam conservator, quam destructor

naturae censendus, sed necdum ignis elementaris erat conditus. Quidam de aëre exponunt. At ille ante קִיץ, secunda die conditum, nondum extitit. 3) Socin. in defens. animadv. pag. 110. *fuit virtus & potentia Dei, non persona subsistens.* Resp. tribuitur ei distincta actio, vocatur notanter *Spiritus oris Domini* Psal. XXXIII. 6. ac Deus in creatione universi non indignuit virtute aliqua instrumentali.

§. CXXVII. Atque haec de argumento ex cap. I. Genes. dicta sint, ad quod coronidis loco referri potest illa observatio veterum, quam recenset B. Lutherus in enarr. cap. I. Gen. *Sancti patres* (inquit) *praesertim Augustinus* lib. XI. de civit. Dei cap. XXIV. *observant, quod Moses his tribus verbis utatur. Deus dixit, fecit, vidit, quasi hoc modo tres divinitatis personas voluerit ostendere. Verbo: dicit, significatur Pater, ille generat Filium, Verbum ab aeterno, & in tempore constituit per illud Verbum hunc mundum. Filii personae accommodant verbum: fecit; Filius enim in se habet exemplar non solum majestatis divinae, sed etiam est exemplar rerum omnium, ideo dat esse rebus, & sicut a Patre res dicuntur, ita per Filium & Verbum illud Patris res omnes subsistunt. Adjungitur autem illis tertia persona Spiritus S., qui res creatas videt, & probat.*

§. CXXVIII. II.) Psal. XXXIII. 6. *Verbo Domini caeli firmati sunt, & Spiritu oris omnis exercitus eorum.* (*) In hoc dicto trium personarum diserta fit mentio, ac omnibus & singulis opus creationis tribuitur. Calvinus in comin. & in instit. lib. I. cap. XIII. fol. 15. repudiat hoc argumentum, cujus vestigiis insistens Socinus in defens. animadv. pag. 103. sic differit: *Verbum illud Dei, quo caeli facti sunt, nihil aliud esse, quam Dei voluntatem formatam, non aliquid in ipso Deo subsistens* pag. 110. *Spiritus oris idem significare, quod verbum, aut si aliud significat, Dei virtutem ac potentiam*

O o 3

(*) Vid. de hoc oraculo CHR. SONTAGII *triadologiam vet. testam. catholicam*, Altorff. MDCCXVIII. JO. FECHTII *diff. de SS. Tri-*

nitaris Mysterio, Durl. MDCLXIX. & PRUF. FERUM, in dubiis vexat. p. 516.

tiam, non autem quiddam per se subsistens. (*) Resp. 1) per *verbum* intelligi Filium Dei, ostendunt argumenta superius adducta, & probat evidenter Johannes, λόγος appellationem Filio tribuens. Quod Socinus addit, *Filium dici λόγον, quia voluntatem Dei nobis patefecit, sicut per hominis verbum, hoc est, sermonem ejus voluntas cognoscitur.* pag. 104. id vere quidem dicitur, sed insufficienter; Filius enim Dei erat λόγος in prima omnium rerum creatione, imo ab æterno. Vis veritatis addegit Socinum, ut scriberet p. 105. *non negaverimus, Iohannem, cum Christum sermonem seu τὸν λόγον appellavit, ad id etiam respicere potuisse, quod Dei verbo cælos factos fuisse scriptum est Psal. XXX. 6.* Atqui si Christus inde atque ideo etiam λόγος dicitur, quia per ipsum cæli sunt facti, utique non tantum ratione manifestationis divinæ voluntatis sic appellatur, sed etiam quia per hunc λόγον omnia sunt creata. (Regerit quidem Socinus pag. 106. *dici λόγον, non quia cæli ac terra ista per Christum sint facta, sed quia novi illi cæli, novaque terra, quos olim per Esaiam se conditurum Deus prædixerat, per ipsum sint conditi, eodemque nomine libenter eum appellare potuisse Iohannem, per quem novus mundus factus est, quo id appellatum est, per quod vetus mundus factus legitur.* At quilibet videt, hanc glossam esse violentam. Nam nec Psalter nec Johannes de nova illa creatione adhuc in vita æterna expectanda, sed de prima omnium rerum creatione jamdum facta loquuntur. 2) Spiritus a verbo distinguitur, ideo verisimile non est, unam eandemque personam utroque nomine intelligi. 3) Notanter dicitur *Spiritus oris Domini*, quia scilicet ex intimo ore divinæ essentiae a Patre & Filio ab æterno spiratur. 4) Coferenda sunt reliqua scripturæ dicta, quæ Filio & Spiritui sancto opus creationis distincte tribuunt. 5) Si Spiritu Dei exercitum cælorum factum esse, hunc sensum habet, potentia & virtute Dei

omnia esse facta; utique etiam, verbo Dei cælos esse factos, eundem sensum habebit, cum, ἰσοδυναμῶσας esse has adpellationes, Socinus statuit. At posterius dilerte negat, sic enim scribit pag. 110. *Eutropius, & qui cum eo sentiunt, turpi figuræ dictionis fallacia decepti sunt, cum verba illa: Verbo Domini cæli facti sunt, perinde acceperunt, quasi vox: verbo, eodem sensu posita fuerit, quo verbi gratia vox potentia fuisset, si dictum foret, potentia Domini cæli facti sunt, ut scilicet mediam quandam causam efficientem significet, non autem in efficiendo quandam rationem seu modum, ut sine dubio significat, nempe Deum decrevisse tantum, ut cæli fierent, & statim factos esse, non quidem videlicet ipso decreto, ut media efficiente causa, sed vi ac potentia ipsius Domini, quæ media causa efficiens fuit.* 6) Ipsimet Rabbini antiquiores mysterium Trinitatis hic agnoscunt, referente Galatino lib. II. de arc. cap. IV. In expositione R. Moysis Hadarsan in librum Geneseos super illud XLII. cap. *Ioseph ipse potens super terram*, ita legitur R. Eleazar dixisse: *Non est creatus mundus, nisi verbo Dei sancti & benedicti, sicut dictum est Psal. XXXIII. Verbo Domini cæli facti sunt, ubi & R. Simeon dicit, spiravit Deus Spiritum oris sui, & creatus est mundus, sicut dictum est Psal. XXXIII. & Spiritu oris ejus, omnis exercitus eorum, in quibus hi tres, Deus, Verbum ejus & Spiritus distincte in mundi productione concurrisse ponuntur.*

§. CXXIX. Ad posteriorem classem pertinent dicta, quæ 1) de Filio 2) de Spiritu sancto distincte agunt, ac creationis opus utrique tribuunt. De Filio hæc habentur: I.) Proverb. VIII. 22. *Sapientia Dei tribuitur* 1) æternitas; 2) opus creationis; 3) filiatio; 4) personalis subsistentia; 5) a Patre distinctio. יהוה קנני *Dominus possedit, vel acquisivit me* (קנני inter cætera significat generatione acquirere Genes.

Filio Dei tribuitur opus creationis.

(*) Observavit GERHARDVS in notula margini adscripta, ac postea editioni Hamburgensi inserta, CAJETANVM etiam Psalm. XXXIII. 6. negare, huncce locum de Spiritu S. intelligendum

esse, sed AMBROSIVM CATHARINVM, Complæ episcopum, eum perstrinxisse. V. SIXTVS Senens. *Libr. V. biblib. amos. 108.*

hebr. IV. 2. Zachar. XIII. 5. ubi LXX. vertunt *ἐν ἡμέραις μου* Chaldaeus Proverb. VIII. 22. reddidit *בְּרֵאשִׁית* LXX. *ἐκτίσσει condidit*, ex quo Arius Christum vocavit *κτίσμα*, sed Chaldaeis *בְּרֵאשִׁית* etiam de generatione dicitur Job. III. 1. ac apud Græcos pro *ἐκτίσσει* legendum *ἐκτίσσει*, Aquila *ἐκτίσαστο*, quo modo alii reddiderant) *בְּרֵאשִׁית דְּרַבְרָא* *principium viae suae*. Aben Ezra: *principium intentionis suae*, quod late patet, ut hæc sapientia ipsis decretis Dei æterna sit coeterna. Mercerus de omni æternitate exponit. Nos sic progredimur: *Via Dei* est opus Dei, ac in specie de creationis opere usurpatur Deut. XXXII. 4. Job XL. 14. Ela. LV. 8. Rom. XI. 33. Sapientia igitur seu Filius Dei dicitur *principium viae Domini*, hoc est, creatio, *non materiale*, quo sensu usurpatur Job. XL. 14. sed *effectivum*, ut ex sequentibus intelligitur, quo sensu etiam in nov. test. Filius dicitur Coloss. I. 15. *πρωτότοκος πάσης κτίσεως* Apoc. III. 14. *ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τῷ Θεῷ*, a quo omnis creatura habet principium. Quod si cum precedentibus conjungere velis, erit ellipsis præpositionis *ב*, *Dominus possidet me in principio viae suae*, hoc est, cum omnia in principio temporis condere inciperet, sicque verba illa Salomonis exactissime consentient cum verbis Johannis cap. I. 1. *In principio erat ὁ Λόγος*, & ὁ Λόγος erat apud Deum, omnia per ipsum facta sunt. *בְּרֵאשִׁית עוֹלָם* *ante opera sua ex tunc*. In hebr. deficit præfixum *ב* *in antea* *operum suorum*, hoc est, antequam operaretur, sive crearet mundum, ut ex sequentibus intelligitur; *ex tunc*, hoc est, jam tunc sive ante ultimum tempus eram. Aquila *ἐκτίσαστο με ἀρχὴ τῆς κατασκευῆς αὐτῶν* Theodotus *πρὸ τῆς ἰσχυρίας αὐτῶν ἀπὸ τότε* Psal. XCIII. 2. *ἐν* exponitur: *בְּרֵאשִׁית* *ab eterno* (sicut etiam hoc loco statim subjungitur) v. 23. *בְּרֵאשִׁית מִקִּדְמֵי הָעוֹלָם* *a seculo* sive ante seculum, hoc est, ab æterno principatum habui, ad verba *injuncta*, *perfusa fui*, scilicet in regem & gubernatorem, quia reges oleo ungi solebant, *a capite*, hoc est, a principio, sive ante principium mundi seu rerum creaturarum, ante primordia terræ (ad verbum: *ab antea* *terris*, hoc est, an-

tequam creata esset terra, ut in sequentibus exponitur) v. 24. *בְּרֵאשִׁית תְּהוֹמוֹת* *in non voragine*, subtelige *תְּהוֹמוֹת* cum nondum essent abyssi, adhuc non erant abyssi, *חַיָּל גֵּנִית* *genita, nata eram*, rad. *חַיָּל* *peperit, genuit* Psal. LI. 7. *cum nondum fontes graves seu pleni & abundantes aquis*. v. 25. 26. 27. 28 & 29. per insignem *ἐπιμνην* & miram verborum copiam sapientia illa ante mundi creationem sese extitisse docet, ac v. 30. addit, *וְנָחִיָּה אֶצְלוֹ אֲנִי* *eram apud eum artifex*. LXX. *ἀρμόζουσα* Aquila *τὴν ἐκτίσασαν* Symmachus & Theodotion *ἐκτινύμενη* Targ. *בְּרֵאשִׁית מִיָּדָיו* *fidelis*. Mercerus exponit *alumnus* passive, quo modo usurpatur plurale Thren. IV. 5. R. Salomon *educata cum eo* apud illum. Vulgata *artifex*, tanquam opifex cuncta componens. R. Levi active *nutrix*, nutricius, omnia alens, dirigens & gubernans. Aben Ezra accepit substantivum *בְּרֵאשִׁית* hoc est *בְּרֵאשִׁית* *in nutritionem* Esai. II. 20. Rad. *בָּטָח* *stabilis, firmus, fuit*, inde *בָּטָח* *opifex* in arte sua excellens Jerem. XLVI. 25. pro artifice usurpatur, & *בָּטָח* *nutritivus, altor*. Nota igitur, hoc loco exprimi personalem distinctionem, perinde ut Johan. I. 1. *ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν* *eram deliciae* *quotidie ludens coram eo omni tempore*. v. 31. *ludebam in orbe terræ ejus*, & *delectationes meæ cum filiis hominum*. (Sicut pueri ludentes sunt deliciae parentum, sic sapientia sive Dei Filius est deliciae Patris cœlestis, ludit etiam in orbe terrarum mirandis operibus & effectibus, ac deliciae ejus cum filiis hominum, unde etiam in temporis plenitudine humanam naturam assumpsit. Conf. cum hoc cap. VIII. Prov. etiam reliqua scripturæ dicta, in quibus sapientiæ divinæ creatio tribuitur. Prov. III. 19. *Dominus בְּחָכְמָה* *in sapientia fundavit terram, stabilivit cælum in intelligentia*. v. 20. *Per sapientiam ejus divisæ sunt abyssi, & nubes rore stillantes factæ*. Psal. CIV. 24. *Omnia in sapientia fecisti*. Jerem. X. 12. *Deus est, qui stabilivit orbem in sapientia sua, & in prudentia sua extendit cælum*. c. LI. 15. *firmavit orbem in sapientia sua, & in prudentia sua extendit cælum*. Sap. IX. 2. *τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας τὸν ἀνθρώπον* Hanc sapientiam esse *ὑποστάτην*, secundam Deitatis personam, Filium Patris

Patris unigenitum, constat non solum ex nov. test. Matth. XI. 19. Luc. VII. 35. XI. 49. 1 Cor. I. 24. Coloss. II. 3. sed etiam ex Prov. VIII. ubi ut distincta a Patre persona ante mundi creationem, hoc est, ab æterno ab ipso genita nobis proponitur, & ex Psal. II. 7. Prov. XXX. 4. ubi hæc sapientia Dei Filius adpellatur.

6. CXXX. Excipit Socinus in animadv. ad assert. II. p. 33. & in defens. animadvers. cap. VII. pag. 204. 1) *Sapientiam, de qua loquitur Salomon, nunquam appellari sapientiam Dei, sed sapientiam simpliciter, Christum vero Dei sapientiam vocari.* Resp. inane subterfugium. Non creatæ alicui, sed increatæ & divinæ sapientie prædicata illa conveniunt, quæ a Salomone ei attribuuntur; sapientia a Deo genita est omnino Dei sapientia. At Salomon loquitur de sapientia a Deo genita. Ergo. Ipsa etiam vis relativi, *Deus stabilivit orbem in sua sapientia*, manifeste ostendit, non de alia, quam de Dei sapientia, totum hoc intelligi posse. 2) *Per eandem sapientiam & reges regnare, & principes iustitiam decernere.* v. 15. dixerat: *Ergo non loquitur de aliqua sapientia Dei propria.* Resp. Invertimus argumentum: Causa non est deterior suo effecto. Sed reges ac principes, ut personæ subsistentes, per hanc sapientiam regnant. Ergo & ipsa est per se subsistens persona. Notandum vero, quod per sapientiam illam reges dicantur regnare non *formaliter*, sed *efficienter*; ergo non intelligitur sapientia illa, quæ est qualitas sive habitus in animis regum, sed increata illa sapientia, quæ qualitate illam efficit, quæ regna distribuit & ordinat. Idem omnino dicit Salomon, quod Daniel c. II. 20. *Dei est sapientia & fortitudo.* vers. 21. *ipse remouet reges, & stare facit reges, dans sapientiam sapientibus, & scientiam intelligenti disciplinam,* quod apostolus Rom. XIII. 1. *Non est potestas, nisi a Deo.* Eccles. I. 1. *Omnis sapientia a Domino, & cum illo est in seculum.* Nec mysterio caret, quod increata & hypostatica illa Dei sapientia imperiorum constitutionem & conservationem sibi tribuit, quia propter Filium mediatorem, qui est illa sapientia, non tantum spiritualia & æterna, sed etiam temporalia ac

corporalia beneficia generi humano sunt reddita, inter quæ eminet magistratus constitutio & conservatio. 3) *Qui non videt, Salomonem per prosopopæiam de sapientia in genere & in abstracto loqui, quæ nullo modo Christus esse potest, is permulta, quæ in eo cap. & seq. scripta sunt, parum attente legit.* Resp. imo vero aduersarii intelligendo faciunt, ut nihil intelligant. Salomon & creationis opus & æternitatem & personalitatem & ex Deo nativitatem sapientie illi tribuit, ut ostendimus; quæ omnia simul sumta nemini, nisi æterno æterni Patris Filio convenire possunt. a) *Sapientia adscribit sibi consilium, robur & prudentiam* vers. 14. at hæc sunt proprietates *εὐσάσει λογικῇ* convenientes. b) *וְיָנִי חַיָּה* ait v. 14. *mihi existentia.* c) dicitur *amantes redamare.* v. 17. d) dicitur *concepta, genita, nata* v. 24. at hoc hypostaseos proprium Psal. LI. 7. Job. XLV. &c. e) dicit v. 27. *וָאֲנִי עָמַלְתִּי* Ego eram ibi. f) dicit *se ludere coram Deo in orbe terrarum, deliciae ejus cum filiis hominum* v. 30. Quis non agnoscit, hæc esse attributa rei per se subsistentis sive personæ? *Prosopopæiam* quandam hic agnoscendam esse, nondum fuit a Socino probatum. Quod verborum Salomonis hunc dicit esse scopum ac sensum, *Dominum omnia sapienter fecisse*, id vere quidem dicitur, sed insufficienter; non enim in opere creationis primum hæc sapientia dicitur operata fuisse, sed etiam ante creationis opus extitisse, utique apud Deum, quia ante creationem nihil quicquam fuit, nisi Deus, *τῆς θεότητος καὶ κτίσεως ἔδεν μέσον ἂν ἔμ,* ait Iulianus in *ἐκθ. πρὸς* p. 304 4.) *Cum sapientia illa, de qua Salomon loquitur, in Deo sit, deque illius natura & essentia, sequetur, Deum præter suam ipsius personam aliam quoque habere personam, quod non modo absurdum est, sed plane impossibile est, manifestam enim implicat contradictionem.* Nam persona, quam quis habet, omnino sui ipsius, qui eam habet, persona est. *At si eam præter suam ipsius personam habet, jam sua ipsius persona non est.* Resp. nomen Dei accipitur vel *personaliter* vel *essentialiter*. Si *personaliter* nomen Dei accipitur, negamus, Deum, hoc est, unam personam Trinitatis habere

bere aliam personam præter suam ipsius personam. Si essentialiter accipitur, utique deitas seu divina essentia habet plures personas, hoc est, pluribus personis, nimirum tribus, est communis, vel, quod idem est, in una divina essentia sunt plures personæ, id quod nullam implicat contradictionem, nisi in iudicio corruptæ rationis, cui de mysteriis illis potestas æternæ rationis omnium competit. Regebat hæreticus, qualibet audacter negare posse, quod Dei nomine una ex divinitatis personis, nempe Pater intelligatur, cum in eo triplex petitio principii occurrat, videlicet, & quod plures sint divinitatis personæ, & quod Dei simplici atque absoluto nomine una tantum illarum intelligi possit, & deique, quod hic certa quadam ex illis, hoc est, Pater omnino intelligi debeat. in defens. an. pag. 205. sed hanc negandi audaciam non tali igne Deus aliquando coercerebit. Dei nomine personaliter accepto, inde atque ideo divinitatis persona intelligi potest ac debet, quia in qualibet persona est perfecta deitas, cum sit infinita & simplicissima, neque enim tres personæ sunt tres deitatis partes, neque deitas in personas partibiliter est divisa, sed tota est in singulis, tota in omnibus. 5) Si Salomon de vera persona loqueretur, necesse esset, ipsam personam jam tum populo universo fuisse cognitam, quod falsum. in defens. an. adv. p. 116. Resp. eadem persona, quæ in chaldaica biblicorum versione dicitur maimerah, & in hebræo codice Dei Filius, Angelus faciei, Messias promissus &c.; dicitur hoc loco Dei sapientia. Jam vero notum fuit populo Israelitico, maimerah, Dei Filium, angelum faciei, Messiam promissum, esse distinctam a Deo Patre personam. 6) Salomon non sapientiam tantum, sed etiam cum ipsa sæpius prudentiam sive intelligentiam, vel etiam separatim prudentiam & intelligentiam tanquam personas quasdam nominat. Ibid. Resp. imo vero ubi de hypostatice illa Dei sapientia rerum omnium creatrice loquitur, tantum sapientie nomine utitur, ac si vel maxime intelligentie nomine uteretur, sicut in illis scripturæ dictis חכמה & חכונה in descriptione creationis conjunguntur, potest illud de

Exeges. Pars II.

hypostatica Dei sapientia, quæ est Filius, hoc de
essentiali, quæ Patri, Filio & Spiritui sancto
communis est, sine ulla absurditate intelligi.
7) *Salomon loquitur de sapientia in plurali*
חכמה Prov. IX. 1. *ac per antithesin mulie-*
rem quandam stultam inducit, id est, fatuitatem
& stultitiam per profopopæiam loquentem facit.
p. 218. Resp. fateamur, Salomonei quædam de
sapientia humana, quæ est effectum & donum
divinæ, increatæ & hypostaticæ illius sapien-
tiæ, de qua in cap. VIII. tractat, proferre,
sed ex eo inferri nequit, eum de hypostatica sa-
pientia dicto loco non agere; ecquid enim
prohibet, quo minus a causa ad effectum &
ab effecto ad causam in tractatione quis progrediatur? Ex quibus etiam patet, quid responden-
dum sit ad ea, quæ ex cap. I. & XXIV. Eccle-
siastici Socinus affert. Esse quandam sapien-
tiam creatam, de qua Siracides ibi agit, non
inviti fateamur, interius negandum non est, in-
creatam quandam sapientiam dari, nisi Deum
æterna sapientia spoliare velimus.

6. CXXX. II.) Ut Deus *in sapientia* sive per sapientiam, ita etiam per *virtutem & potentiam suam* omnia condidisse dicitur. Job. XXVI. 12. *In potentia sua divisit mare, in intelligentia sua fregit fortitudinem ejus.* Jerem. X. 12. *Deus fecit terram in potentia sua.* XXXII. 17. *Domine Iehova, ecce tu fecisti cælum & terram potentia tua magna & brachio tuo extenso.* LI. 15. *Faciens terram in fortitudine sua*, id vero de hypostatica Dei virtute, quæ est Filius, intelligi posse ac debere, patet non solum ex nov. testam. Luc. I. 35. 1 Cor. I. 24. sed etiam ex vet. quia Messias Dei Filius, Dei sapientia & virtus, dicitur *brachium Iehovæ* Esa. LII. 10. LIII. 1. LXIII. 5. &c. III.) Deum omnia condidisse *per verbum*, non solum in nov. test. asseritur Joh. I. 3. Hebr. I. 3. sed etiam in vet. test. Sap. IX. 1. *Domine, qui omnia creasti* *דַּוָּא לֹגֶזֶס שֶׁ* Jam vero ille *לֹגֶזֶס* est Dei Filius. IV.) Esa. XLIV. 24. *Ego Dominus faciens omnia* *לְבַדִּי* *solus, formans terram* *אִתִּי* *a cum me*, per eum, qui est apud me, hoc est, per Filium, per sapientiam, quæ est *אִתִּי* Prov. VIII. 30. per eum, qui est *עִמִּיתִי* *וְיָרֵךְ* *vir mihi proximus*

Pp

Zach

Zach. XIII. 7. Targum Jonathan hunc locum sic *מִן־אֶפְרַיִם* Ego Dominus, creator omnium, extendi calos verbo meo, vel per verbum meum, fundavi terram in virtute vel fortitudine mea. Quodsi vet. ac nov. test. collationem hic subjungere velimus, manifestissimum erit, Filio creationis opustribuendum esse. Confer Ex. III. 2. c. XX. 11. cum 1 Cor. X. 9. Psal. CII. 26. cum Hebr. I. 11. Esa. XLV. 23. cum Rom. XIV. 11. Psal. XCVII. 7. Hebr. I. 6. cum Apoc. XIV. 7. Esa. XLVIII. 12 & 13. cum Apoc. I. 11.

Spiritus sanctus opus creationis tribuit.

ejus pulchritudo cæli, vel Spiritus ejus ornavit cælos. Quidam accipiunt de vento serenitatem cæli inducente, sed circumstantiæ textus ostendunt, de Spiritu sancto creatore sermonem esse; præcedit enim v. 12. in potentia sua divisit mare, in intelligentia sua fregit fortitudinem ejus, sequitur v. 13. creavit manus ejus serpentem. Mercerus in h. l. Malo ipsum Spiritum Dei alium accipere, quo omnia Deus facit. Quemadmodum enim David Psal. XXXIII. 6. dicit, Spiritu oris Domini factum esse omnem calorum exercitum; sic hoc loco dicit Jobus, Spiritum Domini ornavisse vel decorasse cælos, non contentus fuit simpliciter eos condidisse; sed & insuper miro ac vario ornatu stellarum & siderum eosdem decoravit. R. Levi & alii שמרו accipiunt ut nomen formæ מורה

sermo, Spiritu ejus caeli sunt pulchritudo, hoc est, ea pulchritudine & elegantia ornati, ut absolutior aut major desiderari nequeat. II.) Job. XXXIII. 4. רוח ד' Spiritus Dei fecit me, ונשפתי שרי & spiraculum omnipotentis vivificavit me. Tribuitur Spiritui Dei tum creatio, tum conservatio, dicit enim Elihu, se a Deo factum, a Deo etiam conservari, sicut Actor. XVII. 28. pronunciat apostolus: in ipso vivimus, movemur & sumus; mirum ergo non debere videri, si & ipse Spiritu intelligentiae praeditus sit. III.) Psal. CIV. 30. Emitte Spiritum tuum & creabuntur, innovas faciem terre. (Cajetanus negat, hunc locum de Spiritu S. agere, quem propterea perscringit Ambrosius Ca-

tharinnus, episcopus Compianus, teste Sixto Sen-
nensi lib. V. annot. 196.) Quemadmodum in
prima creatione Spiritus sanctus aquas fovendo
illisque incubando fuit efficax; ita in rerum crea-
tarum conservatione idem cum Patre & Filio
efficaciter agit. Renovat Spiritus faciem terræ,
renovatione non solum annua, qua verno tem-
pore cuncta revirescere ac frondescere incipiunt,
postquam per hiemem fuerant emortua; sed
etiam quotidiana, qua propter conservationem
specierum alia quotidie individua nascuntur,
quæ in locum eorum, quæ morti & interitui
subiecta, iterum succedunt. Renovat faciem
terræ non solum *externe & corporaliter* modo
jam exposito, sed etiam *interne & spiritaliter*,
quia corda hominum illuminat, regenerat, re-
novat, & ex tenebris errorum & ignorantie in
lucem salutaris *σωτηρίας* collocat. Neque
quemquam turbet, quod Spiritus sanctus dicatur
mitti, quasi cum *ὁμοσίᾳ* & æqualitate ejusdem
cum Patre illud pugnet, quia missio, ut non
tollit naturam, sic nec *ὁμοσίαν*. Radius sola-
ris in terram mittitur, ut interim a sole non se-
paretur, sic Spiritus S. ad renovandam terræ fa-
ciem mittitur, nec tamen a mittente propter
ea separatur. IV.) Esa. XL. 12. *Quis mensus est*
pugillo aquas? &c. v. 13. *Quis instruxit Spi-*
ritum Domini? quo creationis opus fuit absolu-
tum, de eo enim ibi loquitur. V.) Esa. LVII.
16. רוח מלפני יעטר Spiritus, qui est a facie
mea, induet, & animas ego feci. עטר significat
involatus, opertus fuit, ac metaphorice affli-
ctionibus & miseriis opertus fuit, deliquium
animi passus fuit, in qua posteriore signifi-
catione accipitur Psal. LXI. 3. Psal. CII. 1. Pisca-
tor igitur sic reddidit: *Non perpetuo contendam,*
nam Spiritus eorum a conspectu meo in deli-
quium incideret, & anime, quas ego feci, ut
sit ellipsis אשר, qua ratione de Spiritu huma-
no creato acciperetur. Vatablus: *Spiritus homi-*
nis a me creatus induit (scilicet corpus) *hoc est,*
missus fuit in corpus, ego circumdedit corpore
Spiritum, quasi dicat, ego creavi homines,
scio, quod caro sunt &c. Sed rectius accipitur
de Spiritu divino, ut sit consolatio suavissima ten-
tationibus piorum de iræ divinæ magnitudine

opposita, ac evangelica promissio de Spiritus sancti donatione. Non irascar in perpetuum, sed *Spiritus a facie mea operiet, & flatus sue spiracula* hebr. *רוחני* ego faciam, hoc est, mittam Spiritum sanctum, qui apostolos obumbrabit, & alios in me credentes adflabit, atque hac ratione afflictas & astu tentationum deficientes conscientias recreabit, sicut etesæ tempore æstivo hominem recreant. LXX reddiderunt *ἐκπύεται* Vulgatus, *egredietur*. Lutherus: *Es soll von meinem Angesicht ein Geist wehen*. De Spiritu sancto accipiunt Irenæus lib. V. cap. 12. Tertullianus de animadv. cap. XI. Hieronymus in comin. &c. VI.) Sap. XII. 1. *διεπνεύσα φιλόψυχς*, *Spiritus tuus incorruptibilis est in omnibus*. Quemadmodum Deus verbo & Spiritu suo omnia regit & conservat; est ergo incorruptibilis Dei Spiritus in omnibus non *formaliter*, sed *efficienter* tanquam auctor, conservator & sustentator.

9. CXXXII. Excipit Socinus in refut. Bellarmini & Wieckii p. 494. *Spiritui sancto nusquam diserte in Scripturis tribui, quod quicquam creet, sed Dei Spiritu vel per Dei Spiritum res creatas dici, tanquam per instrumentum*. Job. XXXIII. 4. dicit, *non haberi: Spiritus Domini creavit me, sed fecit me, nec ubicunque fit mentio Spiritus Dei, ibi statim Spiritum sanctum intelligendum esse*. Resp. 1) quod *Spiritu oris Domini omnis exercitus cælorum conditus* dicitur Psal. XXXIII. 6. & quod *in Spiritu suo Deus cælos ornasse* asseritur Job. XXVI. 13. id non potest de alio, quam æterno & increato Dei Spiritu, nec de alio, quam creationis opere, accipi, ut ipse Socinus in defens. animadv. p. 110. agnoscit, unde de virtute & potentia Dei exponit. 2) Quod autem hic Spiritus sit distincta a Patre persona, illud constat ex aliis scripturæ locis, imo in his ipsis *Spiritus Domini & spiraculum omnipotentis* dicitur; utique ergo a Domino & ab omni-

potente, a Patre & Filio distinguitur. Dicitur *a Patre mitti, & a facie ejus egredi*, utique ergo est persona a mittente distincta. 3) Quod Deus Spiritu sancto non ut instrumento in creatione usus fuerit, apparet ex eo, quod non solum in casu obliquo *in Spiritu*, sive per *Spiritum* omnia dicuntur condita, sed quod etiam in casu recto Spiritus dicitur omnia fecisse Job. XXXIII. 4. ubi Jobum non nisi de sui ipsius formatione & creatione mediata loqui, apparet ex contextu. 4) Ipsimet Photiniani dicunt, *Spiritum esse Dei virtutem & potentiam*. Jam vero instrumentum non est virtus & potentia agentis ipsi essentialis, sed aliquid a principali agente distinctum. Si quis dicat, *animam per suas facultates velat per instrumenta agere*; illi prius demonstrandum erit, facultates instrumentali-ter, ut aliquid ab anima realiter distinctum, agere, & si vel maxime in rebus creatis id eo modo se haberet, ut vires agendi substantiis superadditæ per modum instrumenti agent, tamen ad Deum, ens increatum, hoc non posset adplicari, quippe in quo virtus agendi non est aliquid essentialitè superadditum, sed ipsa essentialitas. 5) Particula *per & in*, de personis Trinitatis usurpata, non notat instrumentum, cum etiam de Patre usurpetur 1 Cor. I. 9. 2 Cor. I. 1. Rom. VI. 4. Hebr. II. 10. Photiniani non agnoscunt, Rom. XI. 36. particulas *ἐξ, διὰ, καὶ ἐκ*, ad ordinem & discrimen personarum divinitatis pertinere, coguntur igitur hæc omnia de Deo intelligere. 6) Verbum *וַיַּעַשׂ* de creatione aliquoties usurpatur. Prætermis- sis reliquis locis adducimus testimonium ex propria hujus articuli sede. Genes. I. 32. *Vidit Deus omnia, quæ fecerat*. hebr. *וַיַּעַשׂ* & ecce erant bona valde. cap. II. 2. *Perfecit Deus die septimo opus suum, quod fecerat*. hebr. *וַיַּעַשׂ* & requievit ab omni opere suo, quod fecerat. hebr. *וַיַּעַשׂ*.

CAPUT IX.

CONTINENS SECUNDUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO
TRINITATIS MYSTERIO EX VET. TEST.
DEDUCTUM.

§. CXXXIII.

*Secundum
argumen-
tum V. T.
ex beneficio
liberationis
e servitute
Ægypti.*

Alterum principale sententiæ nostræ fundamentum petitur est ex beneficio liberationis e servitute ægyptiaca, & deductionis per desertum in terram Canaan, Israëlitis præstito. Nemini potest esse dubium, apud Israëlitas perpetuam hujus beneficii viguisse vel certe vigere debuisse memoriam; 1) cum in solenni promulgatione legis Deus ad illud ipsum Israëlitas revocet. Exod. XX. 1. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis. Id ipsum repetitur Deut. V. 6. Quoties igitur in conventibus solennibus populus Israëliticus doctrinam legis ex decalogo repetiit, quod singulis sabbatis factum, toties etiam corde & ore professi sunt, se illum pro vero Deo agnoscere, colere & invocare, qui ex Ægypto eos eduxerat, & lata lege ad obedientiam & cultum obligaverat. 2) Cum sabbatum inter reliquos fines etiam propterea fuerit institutum, ut esset memoriale hujus beneficii. Deut. V. 14. Die septima sabbatum erit Iehovæ. v. 15. Et memineris, quod servus fueris in terra Ægypti, & eduxerit te Iehova Deus tuus ex ea in manu fortis & brachio extenso, idcirco præcepit tibi Deus, ut servares diem sabbati. Quoties ergo sabbatum celebrarunt, memoriam hujus beneficii septimanatim renovarunt, atque eum, a quo sibi illud præstitum noverant, ut verum Deum invocarent & coluerunt. 3) Cum non solum a Mose, sed etiam a prophetis in exhortationibus ac redargutionibus ad dignam hujus beneficii considerationem Israëlitis sæpius revocentur Levit. XI. 45. XIX. 36. XXII. 33. XXV. 42. &c. Jos. XXIV. 6. Jud. II. 1. 1 Sam. X. 18. 2 Sam. VII. 6. Jerem. VII. 22. XXXIV. 13. &c. Quoties igitur a Mose & prophetis ad memoriam hujus

beneficii revocati sunt, toties illum pro vero Deo agnoscendum & colendum esse intellexerunt, a quo majoribus suis illud præstitum noverant, ex quo facile adparet, perpetuam hujus beneficii apud Israëlitas memoriam viguisse.

§. CXXXIV. Sic ergo concludimus: Qui per Moysen Israëlitas ex Ægypto eduxit, Pharaonem & exercitum ejus, ipsos infectos, in mari suffocavit, qui manna cœlitus depluto in deserto eos cibavit, qui ab ingrato populo, beneficii hujus immemore, tentatus est, qui iræ & gratiæ suæ manifesta indicia in populo illo edidit, ac tandem in promissam terram Israëlitas introduxit, is est verus ille Deus, quem Israëlitas agnoverunt, invocarunt, coluerunt, agnoscere, invocare, colere certe debuerunt. Sed plures deitatis personæ, videlicet Pater, Filius & Spiritus S. per Moysen Israëlitas ex Ægypto eduxerunt &c. Ergo plures personæ, videlicet Pater, Filius & Spiritus S. sunt verus ille Deus, quem Israëlitas agnoverunt & coluerunt. Major patet 1) Ex beneficii hujus promissione. Genes. XV. 13. 14. verus ille Jehova, qui cum Abraham fœdus iniit, cui Abraham sacrificia obtulit, dicit: Semen tuum erit peregrinum in terra, veruntamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo, & post hæc egredientur cum magna substantia. v. 18. semini tuo dabo terram hanc Canaan, scilicet a fluvio Ægypti usque ad Euphratem. c. XLVI. 3. verus Deus, cum Iacobo patriarcha collocutus, inquit: Ego sum Deus patris tui, ego adducam te, hoc est, posteritatem tuam ex Ægypto revertentem. Ex III. 8. Deus verus, qui se vocat Deum Abrahami, Isaaci & Iacobi, ad Moysen dicit: Descendi, ut liberem populum meum de manibus Ægyptiorum, & educam de terra illa in terram bonam. Huc pertinent omnes promissiones divinx, patriarchis Israëlitarum factæ, de multiplicatione seminis

nis & de possessione terræ Canaan; illæ enim includunt beneficium illud liberationis ex Ægypto: 2) Ex *promissionis illius completionem*. Tota enim historia liberationis ex Ægypto testatur, fuisse illud beneficium vere ac mere divinum, cum vera illa ac divina miracula in Ægypto facta, deductio Israëlitarum per mare rubrum miraculose divisum, & suffocatio Pharaonis cum exercitu ipsius in mari, donatio manna, cibi e cælo depluti, &c. nemini, nisi uni ac soli vero Deo, tribui possint, qui in quibusdam Modis ministerio externo usus est, ita tamen, ut ipsi, inquam causæ principali efficaciter agenti, ea omnia in solidum competant ac tribuantur. 3)

De prophetica Dei descriptione. Quoties in vet. test. verus Deus se ipsum ab externo opere describere, & a fictitiis gentium idolis discernere voluit, a beneficio liberationis ex Ægypto descriptionem illam petivit. Sic in promulgatione legis dicit: *Ego Dominus, qui eduxi te de terra Ægypti, non habebis deos alienos coram me*, hoc est, me solum, qui beneficium illud liberationis ex Ægypto tibi præstiti, pro vero Deo agnoscere, invocare & colere debes; proinde etiam, cum Aaron significare vellet vitulum conflatilem in honorem solius veri Dei erigi ac coli, dixit ad populum Exod. XXXII. 4. *Hi sunt Dii tui, Israël, qui eduxerunt te de terra Ægypti*, ac Israëlitz in precibus suis ad verum Deum effusis memoriam hujus beneficii in animum sibi reuocarunt, ut constat ex Jerem. XXXII. 21. 4) Ex *manifesta exclusionem*. Deut. XXXII. 12. *Iehova solus duxit eum, nec fuit cum eo fortis alienigena*. v. 3. *Dominus Deus ipse præcedet vos in deserto*. Sed in re manifesta pluribus non est opus.

§. CXXXV. *Affumptum* probatur: 1) in *genere*, quod plures personæ sint in una illa divina essentia, sive unus ille verus Deus, qui Israëlitas ex Ægypto eduxit. 2) In *specie*, quod plures illæ in una divina essentia personæ sive unus ille verus Deus sint Pater, Filius & Spiritus S. Ad priorem dictorum scripturæ classē hæc pertinent: Deut. V. 26. *Quid est omnis caro, ut audiat vocem* אלהים, *qui de medio ignis locutus*. Is qui in promulgatione legis ex me-

dio ignis locutus est, eduxit Israëlitas ex Ægypto Exod. XX. 1. Atqui is, qui in promulgatione legis ex medio ignis locutus est, ipse est *Elohim* plures personæ. Ergo qui Israëlitas ex Ægypto eduxit, est plures personæ. 2 Sam. VII. 23. *Et quis sicut populus tuus, sicut Israël gens una in terra, propter quam iuerunt Elohim ad redimendum sibi populum*. Nomini plurali coniungitur verbum plurale, ut personarum pluralitas evidentius exprimitur, sed 1. Paral. XVII. 21. ubi idem locus repetitur, nomini plurali *Elohim* additur verbum singulare, ut essentia divinx unitas denotetur.

§. CXXXVI. Ad *posteriorem classē* pertinent dicta ea, in quibus Patri, Filio & Spiritui sancto beneficium illud liberationis tribuitur. *De Patre* dubitatio esse nequit, ac dicta illa omnia, quæ Filio beneficium illud tribuunt, etiam Patris mentionem faciunt, ut ex sequentibus patebit. *De Filio*, quod Israëlitas ex Ægypto per Moysen deduxerit, ac per desertum ad promissam terram eos introduxerit, constare potest ex his locis: 1.) Genes. XXVIII. 12. 12. Filius Dei Jacobo patriarchæ in somno adparet, innixus scalæ super terram stanti, ac cacumine suo cælum tangenti, dicens: *Terram, in qua dormis, tibi dabo*, hoc est, tuæ posteritati. v. 15. *Ero custos tuus, quotunque perrexeris, ducam te in terram hanc, nec dimittam te, nisi complevero universa*. Hunc vero ipsum, qui cum Jacobo locutus est, & possessionem terræ Canaan eidem, hoc est, femini ejus promisit, fuisse Filium Dei, colligitur non solum ex novo testam. Joh. I. 51. ubi Christus hunc typum ad se diserte accommodat; sed etiam ex voto Jacobi encharistico Genes. XLVIII. 15. ubi filiis Josephi hisce verbis benedicit: *Deus, in cuius conspectu ambulaverunt patres mei, Abraham & Isaac, Deus, qui pascit me ab adolescentia mea usque in presentem diem*. v. 16. *Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat istis pueris*, ubi non intelligit angelum creatum, ab eo enim non potuit nec debuit per preces benedictio impetrari, sed Filium Dei, angelum illum increatum, qui in visione ipsi dixerat: *Ego ero custos*

stos tuos, quocunque perrexeris, semini tuo dabo illam terram. (De Angelo illo, cujus Jacobus ibi ineminit, observa; 1) quod nomini ejus η hajediah præfigatur, ut non vulgaris aliquis, sed toto genere reliquis superior intelligatur. 2) Quod Jacobus eadem ab hoc angelo petat, quæ a Deo, ac in opere benedictionis individuo nexu cum Jehovah eum conjungat. 3) Quod honorem invocationis soli Deo debitum illi tribuat. *אשר* ad h. l. *Angelus, qui redemit me, est angelus ille, quem mihi solebat Deus mittere in angustiis meis secundum sententiam, qua dictum est* (Genes. XXXV. 11.) *Et dixit ad me Angelus Domini in somno: Iacob, Ego sum Deus Bethel,*) Id ipsum clarius patebit ex sequentibus.

§. CXXXVII. II.) Exod. III. 2. Angelus Domini adparet Mosi de flamma ignis in rubo dicens v. 7. *Vidi afflictionem populi mei in Ægypto. v. 8. descendi, ut liberem eum.* Hunc angelum, qui Mosi in rubo adparuit, non fuisse aliquem ex angelis creatis; sed angelorum omnium Dominum, ipsum scilicet Filium Dei, ostendimus superius 1) *Ex appellatione*, vocatur enim *Iehova* nomine Dei proprio, nisi enim hoc nomen esset Dei proprium, non potuisset per illud verus Deus ab idolis & fictitiis gentilium diis distingui. At debebat omnino per illud nomen a falsis diis ac creaturis omnibus distingui v. 14. 2) *Ex adparentis descriptione*, vocat se *Deum Abrahami, Isaaci & Iacobi*. v. 6. dicit, *se audivisse clamorem populi* v. 7. vocat Israëlitas *suum populum*, mittit Mosén ad Pharaonem v. 10, pollicetur, sibi post educationem ex Ægypto exhibendum cultum divinum v. 11. quæ omnia non nisi uni vero Deo conveniunt. 3) *Ex locorum parallelorum collatione*. Deut. XXXIII. 16. ab illo angelo, qui in rubo adparuit, Moses benedictionem Josephi posteris precatur, imitatus patriarcham Jacobum, qui filiis Josephi benedictionem ab angelo eodem preceperat fuerat. Gen. XLVIII. 16. 4) *Ex majestatica adparatione*. Adparet in rubo ardente, qui tamen ab igne non consumitur, quod fuit typus incarnationis, quod tota lux divinæ majestatis in humana natura suo tem-

pore assumenda sine ulla ejusdem abolitione sit habitatura. 5) *Ex patrum & Rabbiorum testimonificatione*. 6) *Ex adversariorum concessione*. Qui cum Mose ex rubo locutus est, vocatur δ *ἄγγελος* cum articulo Matth. XXII. 31. Marc. XII. 26. jam vero docent adversarii, quando *nomen Dei absolute, & præsertim cum articulo ponitur, tunc esse solius veri & æterni Dei proprium*. Ex quibus omnibus manifeste constar, eum, qui cum Mose ex rubo loquitur, non esse angelum creatum, sed angelorum creatorem, verum scilicet Deum. Quod autem is, qui cum Mose loquitur, sit distincta a Patre persona, patet ex eo, quia vocatur *angelus Dei*, missus scilicet ab ipso, utique ergo est alia persona, quam Pater, a quo missus fuit; id ipsum clarius patebit ex sequentibus.

§. CXXXVIII. III.) Exod. XI. 1. *Dominus dixit ad Mosén. v. 2. dic populo, ut postulet vir ab amico suo vasa argentea & aurea. v. 3. dabit autem Dominus gratiam populo suo coram Ægyptiis.* Ibi Dominus de Domino, Jehovah de Jehovah loquitur, ex quo sic colligimus: Jehovah, qui locutus est cum Mose, est distincta persona ab eo, qui dedit gratiam Israëlitis populo. Atqui Jehovah, qui cum Mose locutus est, idem eduxit Israëlitas ex Ægypto. Ergo Jehovah, qui eduxit Israëlitas ex Ægypto, est distincta persona ab eo, qui dedit gratiam populo Israëlitis, & per consequens plures personæ in hoc liberationis beneficio agnoscendæ. IV) Ex. XVI. 7. ait Moses ad populum: *Mane videbitis gloriam Domini, quia audivit murmurationes vestras contra Dominum. v. 8. non contra nos est murmur vestrum, sed contra Dominum. v. 10. & ecce gloria Domini adparuit in nube, ibi de novo Dominus de Domino loquitur, & Dominus dicitur audivisse murmur populi contra Dominum; quis vero fuerit ille Dominus, exponitur 1 Cor. X. 9. 10.*

§. CXXXIX. Sed pergamus in historica beneficii illius descriptione. V) Exod. XXIII. 20. dicit Dominus: *Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te & custodiat te in via, & introducat in locum, quem preparavi. v. 21. observa eum, & audi vocem ejus, ne rebellaveris ipsi.*

ipſi, quia non relinquet te impunitum, cum peccaveris, & nomen meum בְּקִרְבּוֹ in medio ejus. Ibi angelus, Iſraëlitici populi ductor per deſertum, proponitur, ut diſtincta perſona a Patre liberationis illius auctore. Cajetanus intelligit per angelum Moſen ipſum. Juſtinus contra Tryph. f. 58. Eufebius Lib.IV. demonſt. evang. c.XXVIII. Rabanus in comm.intelligunt Ioſuam. Cornelius a Lapide in comm. Angelum creatum. Sed Athanaſius in lib. de communi deitatis eſſentia paulo ante fin. Heſychius lib. VII. in Levit. cap. XXVI. f. 653. ipſum Dei Filium. Beſſillime. Quod enim angelus ille non fuerit creatus aliquis angelus, ſed ipſe Dei Filius, patet 1) Ex adpellatione. Vocatur enim מַלְאָכִי Exod. XIII. 21. Iehovah precedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, ut lumen praeberet eis, & dux eſſet itineris. Hoc loco dicitur nomen Dei proprium eſſe in medio ejus, id eſt, eſſe ejus proprium & intimum. Flacius in clavi col. 746. tria hac phraſi dicit denotari: a) Angeli illius veram deitatem, nomen meum, id eſt, eſſentia mea erit in eo, quia nomen eſt res ipſa. b) Perſonalem proprietatem, quia nomen continet imaginem, & quaſi picturam rei. Nomen meum in eo, id eſt, eſt ſubſtantialis imago ac character. c) Incarnationis myſterium, ero, qui ero, aſſumam carnem, praſtabo liberationem ſpiritualem. Non eſt dubium, quin complures angeli caſtrametati fuerint circa populum Iſraëliticum ex Aegypto per deſertum in terram promiſſam euntem. Si enim Jacobo patriarchae Mahanaïm caſtra Dei, id eſt, angeli in forma caſtrorum adparuerunt; Genes. XXXII. 1. 2. quanto magis populo Iſraëlitico angelos Dei velut cuſtodes praſtito fuiſſe veriſimile eſt? Sed de creatis illis angelis hoc loco non loquitur Deus, ſed peculiaris cujuſdam angeli ductoris ac ducis mentionem facit, in cujus medio ſit ipſum Dei nomen, qui ipſe quoque ſit Iehovah, quale quid de nullo creato angelo dicitur. Hebr. I. 4 & 5. Auguſtinus lib. XVI. contra Fauſtum cap. XIX. Scrutetur hunc locum non ſolum Manichaeus, ſed etiam Iudeus, utrum de aliquo angelo dixerit Deus, no-

men meum eſt in illo, niſi de hoc ductore populi? Eſt ergo is, de quo Deut. I. 33. dicitur, Iehovah precedebat vos per ignem in nocte. Pſal. LXXVIII. 14. CV. 39. Sicut de hoc angelo ductore dicitur, nomen meum eſt in medio illius: ſic de Filio Dei dicitur Apoc. XIX. 16. habet ſuper veſtimentum & ſuper femur ſuum nomen ſcriptum: Rex regum & Dominus dominantium. (Cabbaliſtae quaerunt, quis ſit iſte מַלְאָכִי & reſpondent per elementorum tranſpoſitionem, eſſo מַלְאָכִי ita vero adpellatur Chriſtus Dan. XII. 1. Apoc. XII. 7.) 2) Ex operis divini attributione. Angelus ille, qui Iſraëlitas per deſertum in terram promiſſam deduxit, eſt idem ille angelus, qui ex Aegypto eos eduxit, ut conſtat. Jam vero angelus, qui Iſraëlitas ex Aegypto eduxit, non eſt creatus aliquis angelus, ſed Dei Filius, angelorum omnium dominus, quod manifeſtum ex Exod. XIV. 19. Tollens ſe angelus Domini, qui precedebat caſtra Iſraël, abiit poſt eos, & cum eo pariter columna nubis, in qua adparebat & ſtetit poſt eos. v. 20. Stetit inter caſtra Aegyptiorum & caſtra Iſraël, & erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem. v. 24. & ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Aegyptiorum in columna nubis & ignis, perterritus exercitum eorum. v. 25. removit rotas currum &c. Quod autem angelus ille, qui ex columna nubis ſuper Aegyptios reſpexit, & exercitum eorum perterritus, fuerit ipſe Iehovah verus Deus, patet ex Exod. XV. 1. Cantemus Domino, glorioſe enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem dejecit in mare verſ. 2. וְיָדָע יִשְׂרָאֵל iſte eſt Deus meus, & faciam ei tabernaculum. De eadem columna dicitur Num. XIV. 14. Audierunt, quod tu Domine ſis in populo iſto, & nubes tua ſtet ſuper eos, & in columna nubis praecedas eos per diem, & in columna ignis per noctem. v. 15. quod occideris tantam multitudinem. Ergo ipſe Dominus in nube, quae propterea dicitur nubes Domini, Iſraëlitas praecedit, eos protegendo, hoſtes vero eorum delendo. Utinur igitur hōc argumento; Conſervare eccleſiam, deducere populum ſuum in terram promiſſam, eſt proprium Dei beneficium. Deut. XXXI. 3. Iehovah Deus tuus ipſe an-

te te præcedet, ipse Cananeos coram te extinguet. Atqui angelo isti tribuitur conservatio ecclesiæ & deductio per terram promissam. Ergo. Idem angelus remittit peccata populo ad preces Moysi v. 20. Id quod solus veri Dei proprium, Exod. XXXIII. 9. Deut. XXXI. 15. Psal. XCIX. 7. *ipse Dominus in columna nubis descendisse, & ex columna cum Mose locutus dicitur.* Ergo non fuit aliquis creatus angelus, id quod sole clarius ex Num. XII. 5. *Descendit Dominus in columna nubis, & stetit in introitu tabernaculi.* v. 6. & dixit ad Aaronem & Mirjam: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione adparebo ei.* v. 7. *at non talis servus meus Moses.* v. 8. *ore ad os loquor ei adpectu, & non per anigmata & figuras Dominum videt,* utique ergo is, qui in nube adparuit, fuit ipse verus Jehovah. Confer etiam Exod. XVI. 9. *accedite וְהָיָה לְפָנַי in conspectum* sive coram facie Domini, ubi intelligitur illa columna, quæ erat præsentis divinæ symbolum. Ergo qui in columna deduxit Israëlitas, fuit verus Jehovah. Considerari potest etiam illud, quod tribuatur huic angelo potestas iudiciaria animadvertendi in legis divinæ transgressores, jam vero omne iudicium Filio datum. Joh. V. 22. Tribuitur huic angelo communis actio cum vero Deo in defendendis gentilibus Cananeis. Ergo est verus cum Patre Deus. 3) Ex symbolica apparitione. Columna illa nubis & ignis, in qua Filius Dei adparuit, non solum in præsentis beneficium populo præstitit, viam in deserto monstrando, ab æstu & injuria cœli eos protegendo, Psal. CV. 39. nocturnas tenebras discutiendo, & munitiois instar a subitaneis hostium irruptionibus Israëlitas defendendo, Psal. CXXI. 5. *Dominus custodit te, Dominus est umbra tua ad manum dextram tuam.* v. 6. *per diem sol non uret te, neque luna per noctem.* v. 7. *Dominus custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam.* v. 8. *Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum ex hoc nunc, & usque in seculum.* Confer Sap. X. 17. XVIII. 3. XIX. 7. sed etiam typum futuræ incarnationis populo exhibuit. Ignis enim fuit symbolum divinæ, nubes vero humanæ Naturæ, Filio Dei

aliquando personaliter uniendæ, unde angelus voce ex hac visione petita ad Mariam dicit Luc. I. 35. *Virtus Altissimi in te incipit, quia scilicet in ejus utero lux incorporea corpus sumit, ambra autem non aliter exprimitur, nisi per lumen & corpus.* Gregorius lib. XXXIII. moral. c. 3. ac poëta dulcissime canit:

*Sic lux in tenebris Christus, sic frigus in æstu,
Verus in igne Deus, tegmine nubis homo.*

4) Ex cultus divini exhibitione. Angelo illi, qui Israëlitas ex Ægypto per desertum in terram promissam deduxit, cultum divinum populus exhibere debuit, ergo non fuit creatus aliquis angelus, quia cultus divinus non nisi soli vero Deo debetur. Antecedens patet, quia populus obtulit ei sacrificia Exod. III. 12. ac diligenter cavere jubetur, *ne contra eum peccet rebellando.* cap. XXIII. 21. jam vero soli Deo peccatur Psal. LI. 6. Ut enim solus Deus est summum bonum, & omnis rectitudinis norma; ita quoque primo & proprie non nisi in Deum peccatur, in creaturas improprie & per accidens. Hic est idem ille angelus, de quo Matth. XVII. 5. *hunc audite, & Deut. XVIII. 19. Qui voci ejus non obedierit, ego ultor ero,* unde Deus hortatur Israëlitas ad obsequium huic angelo præstandum, significans, illum parem ab eis obedientiam secum flagitare. Hæc omnia si accurate observentur, manifestum erit, angelum illum, qui Israëlitas per desertum in terram promissam deduxit, non fuisse angelum creatum, sed ipsum Jehovah, Dei scilicet Filium.

CXL. Id ipsum colligitur etiam ex aliis apud Moysen locis. VI.) Exod. XXXII. 34. *dicit Dominus ad Moysen: Vade, & duc populum istum, quo locutus sum tibi. Angelus autem meus præcedet te. Ego autem in die ultionis visitabo hoc peccatum eorum.* Sicut de angelo populi duce cap. XXIII. 21. dictum fuerat, *non relinquet te impunitum, cum peccaveris;* ita hoc loco Jehovah dicit, *ego in die ultionis visitabo hoc peccatum eorum.* VII.) Exod. XXXIII. 2. iterum ait Dominus ad Moysen: *Ascende tu & populus tuus in terram, quam me juravi daturum patribus disens: Semini tuo dabo eam, & mittam*

ante

ante faciem tuam angelum, ut ejiciam Canaanem. (Sensus est: Ego quidem promisi Exod. XXIII. quod velim angelo meo vos comitari, & deducere in terram Canaan; sed quia populus fœdus meum violavit, ideo non sum amplius ei obstrictus, vade cum populo, quo & qua via volueris.) v. 3. non enim ascendam tecum, quia populus dure cervicis est, semel ascendam in medio tui, & delebo te. v. 12. ait Moses ad Dominum: Precipis, ut educa- rum populum istum, & non indicas mihi, quem misurus es mecum. v. 14. Dixit Dominus, facies mea precedet te, & deducam te. v. 15. ait Moses, si non ibit facies tua, ne educa nos de hoc isto. v. 16. in quo enim scire poterimus, ego & populus tuus, invenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaveris nobiscum. v. 17. & dixit Dominus: verbum, quod locutus es, faciam, invenisti enim gratiam coram me. v. 18. Et ait Moses, ostende mihi gloriam tuam. v. 19. cui Dominus respondit: Ego transire faciam omne bonum meum ante faciem tuam, & predicabo in nomine Domini coram te. v. 20. rursum- que ait: non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo, & vivet. v. 23. postero- ra mea videbis, faciem autem meam non videre poteris. Cap. XXXIV. 5. sequitur promissionis complementum. Et descendit Dominus per nubem, & stetit cum eo (Moses,) ibi predica- vit de nomine Domini. v. 6. & transiit Jeho- vah ante eum, & predicavit Jehovah, Jehovah, fortis, misericors &c. v. 8. festinusque Moses curvatus est pronus in terram, & adorans ait: v. 9. Si inveni gratiam in conspectu tuo, Domi- ne! obsecro, ut gradiaris nobiscum; populus enim dure cervicis est, ut auferas iniquitates nostras. In hoc loco angelus, qui Israelitâs deduxit, vocatur 1) Jehovah, quia Jehova predicat de Jehovah: 2) facies Domini, quia est substantialis Dei Patris imago: 3) omne bo- num Dei, quia Pater omnem suam bonitatem, divinam scilicet suam essentiam & majestatem, per æternam generationem ei communicavit, ac per eundem cœlestia beneficia nobis confert. 4) Idem introducitur tanquam mediator recon- cilians Deum & homines, ne Deus, qui est

Exeges. Pars II.

ignis consumens, propter peccata statim eos per- dat ac deleat. At hæc omnia non conveniunt alicui creato angelo. 5) Idem Dei Filius in forma humana sese conspiciendum Mosis exhi- bet, ut intelligitur ex illis verbis: faciem meam, id est, nudam divinitatem & majestatem meam, videre non poteris; posteriora autem sive ter- gum meum videbis, quia in plenitudine tempo- ris humanam naturam personaliter assumpturus erat, perinde uti etiam Exod. XXIV. 10. in for- ma humana Mosis ac septuaginta senioribus Israe- lis sese conspiciendum exhibuerat, quia vide- runt eum Israelis sub pedibus ejus quasi opus lapidis saphirini, & quasi cælum, cum sere- num est.

§. CXLII. Denique VIII.) conferimus etiam Num. XIV. 21. Vivo ego, dicit Dominus, replebit gloria Domini universam terram. Hanc gloriam vidit postea Esaias cap. VI. 3. plena est omnis terra gloria ejus; de quo Joh. XII. 41. dicitur, quod viderit gloriam Christi Dei Filii. Atque hæc omnia manifeste pro- bant, Filium Dei Israelitas ex Ægypto per de- sertum deduxisse. Deut. IV. 37. eduxit te facie sua in robore magno ex Ægypto. Targum red- didit, מִצְרַיִם in verbo suo, quia facies illa Dei est ipsius Filius, Exod. XXXIII. 14. Ex nov. test. præter locum 1 Cor. X. 9. huc referri potest dictum Judæ in v. 15. collato cum v. 4. &c.

§. CXLII. De Spiritu Sancto, adeoque de singulis tribus personis, exstat manifestum testimonium Esa. LXIII. 7. Miserationes Domi- ni memorare faciam, laudes Domini super omni- bus. quæ reddidit nobis Dominus, & multitu- dinem boni domui Israel, quod reddidit eis se- cundum misericordiam suam, & secundum mul- titudinem miserationum suarum. v. 8. Et dixit: Vere populus meus ipse, & factus est eis in salvatorem. v. 9. Angelus facie ejus פָּנָיו plur. cum aff. salvavit eos propter dilectionem suam & propter indulgentiam suam, וְיֵהוָה ipse redemit eos, & tulit & portavit eos cun- ctis seculi diebus. v. 10. Et ipsi rebelles fuerunt, & irasci fecerunt קִרְיוֹתָם Spiritum sanctitatis, vel Spiritum sanctum ejus, & fa- ctus

Q q

Hus est eis in inimicum, ipse pugnabit contra eos. v. 11. *Et recordatus est dierum antiquorum.* Hic manifeste enumerantur tres distinctæ personæ, a quibus singulis beneficium illud liberationis ex Ægypto ac deductionis per desertum tribuitur, ac Filius Dei secunda persona notanter dicitur *angelus faciei ejus*: 1) *ratione personæ.* (אֱלֹהִים significat etiam personam.) Est enim *χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, εἰκὼν τοῦ θεοῦ ἀοράτου*, Col. I. 15. Hebr. I. 3. De sapientia dicitur Sap. VII. 26. *ἐστὶ ἀπ᾿ αὐγασμα φωτὸς ἀδίδου, καὶ ἰσοπρεπὸν ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ.* Sicut Filius, parentis faciem exacte referens, filius paternæ faciei dici posset: sic Angelus ille increatus, Dei Filius, paternam faciem, id est, ipsam Patris essentiam per æternam generationem a Patre sibi communicatam, in sua subsistentia possidet; in eo tamen est discrimen maximum, quod similitudo faciei, seu formæ paternæ, quam Filius in humanis obtinet, sit accidentalis & caduca; sed similitudo faciei paternæ, quam Filius in divinis obtinet, est essentialis, substantialis, ac proinde invariabilis, quia ab essentiz unitate dependet. Ut ergo Moses angelum illum vocat *faciem Dei*; sic Esaias eum vocat *angelum faciei Domini*, eodem omnino sensu a Sam. XVII. 1. *facies tua ibit in prælium*, id est, tu ipse ibis, ut Targum reddidit. Sic ergo *angelus faciei* dicitur, qui est unus verus cum Patre Deus. Sicut de Spiritu Sancto Esa LVII. 16. dicitur, *quod sit a facie Dei*, quia per æternam spirationem a Patre procedit; sic Filius dicitur *Angelus faciei*, quia per æternam generationem a Patre, ut lumen de lumine, nascitur. 2) *Ratione officii*, quia est mediator ille, per quem Pater nobiscum loquitur, & faciem suam invisibilem nobis manifestat. Unde Dominus a facie ad faciem cum Mose dicitur locutus Exod. XXXIII. 11. ac Jacob patriarcha dicit, *se vidisse Dominum a facie ad faciem* Genes. XXXII. 30. quia uterque Filium Dei in forma humana vidit. Qui videt me, videt Patrem, ait Joh. XIV. 9. inde Targum Esa. LXIII. 9. *Angelum faciei* reddidit מַלְאָכִי, missus ab eo, quia Filius est persona illa, per quam in vet. test. Deus ad patriarchas locutus, & faciem suam, id est, se

ipsum & consilium, five voluntatem suam illis manifestavit. Quemadmodum hominem cognoscimus per faciem; ita Patrem cognoscimus per Christum. Ac ne quis dubitet, etiam *Spiritum Sanctum* in deductione populi per desertum adfuisse, conferimus locum Nehem. IX. 19. *Tu Domine in miserationibus multis non dereliquisti patres nostros in deserto, columna nubis non recessit ab eis ad illucendum &c.* v. 20. *Et Spiritum tuum bonum dedisti ad intelligere faciendum eos.* Observari potest etiam illud, quod de beneficio deductionis per desertum usurpatur verbum *הָרָר* Deuter. XXXII. 11. quod de opere Spiritus sancti in prima creatione a Mose usurpatur Genes. I. 3. ac nusquam alibi in tota scriptura de Deo usurpatur.

§. CXLIII. Excipit Schmalztius contra D. Frantzius disp. 1. p. 13. 1.) *Fit mentio trium. Ergo tres sunt personæ, quæ connexio, quæ consequentia? Fit mentio trium. Ergo sunt tres personæ in una Dei essentia.* p. 14. *Non negamus, mentionem fieri Iehovæ, Angeli faciei Iehovæ, Et Spiritus S. Iehovæ, sed negamus,* a.) *Angelum faciei Iehovæ esse Filium Dei.* b.) *Negamus, etiamsi angelus is esset Dei Filius, eum esse talem personam divinam, qualis est Pater.* c.) *Negamus, Spiritum sanctum esse personam.* d.) *Negamus, hos tres esse unam Dei essentiam, quorum omnium nihil ex adducto loco probatur.* Resp. ino vero ex iis, quæ hactenus dicta sunt, hæc quatuor membra optime colligi possunt. Trium horum personalitæ colligitur ex eo: 1) quod tria distincta ponuntur nomina: *Iehovah, Angelus faciei ejus, Spiritus sanctus ejus.* 2) Quod unicuique horum trium actiones personæ intelligentis, volentis ac subsistentis tribuuntur. *Iehovah* dicitur contulisse in populum Israël beneficia; *Angelus faciei* dicitur populum propter amorem suum redemisse: *Spiritus Sanctus* dicitur Israëlitis conversus in inimicum. 3) Quod distincta opera unicuique horum trium tribuuntur. *Iehovæ* misratio erga populum assignatur; *Angelo faciei* populi salvatio & redemptio, *Spiritui sancto* exacerbatio & pugna contra populum. 4) Quod per pronomen relativum *Angelus & Spi-*

Spiritus ad Patrem referuntur; Angelus enim dicitur *Angelus faciei ejus*, & Spiritus dicitur *Spiritus Sanctus ejus*; utique ergo sunt a Patre distincti, at non *essentialiter*, quia una est divinitas essentia; nec *accidentaliter*, quia in Deum non cadit accidens. Ergo *personaliter*. Ergo ut distinctæ personæ, & quia Pater est persona, ideo etiam Filius & Spiritus sanctus sunt personæ. Trium horum vera divinitas ex ipsis manifestis probatur, quia prædicata sive attributa illa, quæ hic Angelo faciei & Spiritui sancto tribuuntur, nemini nisi uni vero Deo competunt. Nam in tota historia Mosaisca is, qui ut causa princeps Israëlitis per desertum deduxit, & ab Israëlitis tentatus plagas eisdem intulit, ut verus Deus Israëlitis describitur. Prius patet ex dictis. *Posterius* ex Num. XIV. 11. & seq. XXXII. 10. Deut. I. 34. Psal. LXXVIII. 13. & 21. &c.

§. CXLIV. II.) *De angelo faciei sermo est, hoc est, de uno ex angelis ejus, qui solent in oculis illius stare, expectantes quid jubeat.* Hanc interpretationem probat ex Vatablo, Calvino & Occolampadio. p. 14. *Resp.* 1) cui angelo tribuuntur opera mere ac vere divina, solus Dei propria, ille non est Angelus aliquis creatus, sed ἀγγελος. Atqui angelo illi faciei, de quo Esaias loquitur, tribuuntur opera mere & vere divina, videlicet salvare, redimere, portare populum. Ergo. 2) De illo angelo loquitur Esaias, de quo Moses testatur, quod in columna nubis & ignis præcesserit Israëlitis, quod nomen Dei in medio illius, quod Ægyptios in mare præcipitaverit &c. Atqui ea non conveniunt angelo alicui creato. 3) Ex beneficiis & operibus, quæ huic angelo tribuuntur. Filius Dei peculiariter denominatur משיח & מלך salvator & liberator, ac Hebr. I. 3. apostolus de ipso pronunciat, quod *portet omnia verbo virtutis sue*. 4) Angelus ille, de quo propheta loquitur, Spiritui sancto in ordine præponitur. At si de angelo creato esset sermo, ille non posset Spiritui sancto in ordine præponi, quia ipsimet Photiniani dicunt, Spiritum sanctum esse virtutem Dei, quæ certe dignior est creatis angelis. 5) Nullus adferri

potest scripturæ locus, in quo creati angeli dicantur angeli faciei, qui salvent, redimant & portent populum.

§. CXLV. III.) *Mirum est, eos, qui credunt, Christum esse eundem Deum, qui Pater est, per angelum faciei Dei ipsum intelligere, cum hoc procul dubio aliquid longe minus denotet. Et ex eo, quod quis angelus faciei Dei nominatur, apertissime concludi possit, eum nullo modo esse eundem Deum, cujus faciei angelus est, nisi forte quis sui ipsius angelus esse possit.* *Resp.* Plus inferitur in consequente, quam antecedens perimit: hoc enim tantum sequitur, angelum illum faciei esse aliam personam, quia mittens & missus sunt distinctæ personæ. Nequaquam vero inferri potest, esse alium Deum, quia Patris mittentis & Filii a Patre missi est una atque eadem divina essentia, quam ὁμοσίαν non tollit Filii a Patre missio, quia distinguendum inter missionem inferioris a superiori, & missionem æqualis ab æquali; illam docendi causa vocare possumus *autoritativam & potestativam*, hanc vero *voluntariam & æconomisam* sive *dispensativam*. Prior pugnat cum essentia unitate & honoris æqualitate, nequaquam vero posterior. Nec possunt Photiniani hoc negare, cum & ipsi videri velint Patris & Filii æqualitatem ratione honoris & dignitatis asserere, atque interim negare nequeant, Filium a Patre in mundum esse missum; inde Socinus contra Bellarminum & Wiekium p. 253. & catech. Racoviens. p. 122. sic inferunt: *Filius est æqualis Patri. Ergo non idem, nec unus cum ipso Deus.* Sed ludos faciunt in ambiguitate vocis Deus, quæ interdum sumitur θεοῦ ὡς, interdum vero ὁμοῦ ὡς, quando Filius dicitur Deo æqualis, Joh. V. 18. nomen Dei accipitur θεοῦ ὡς, ac Patrem denotat, quo sensu recte dicitur: Filius est Patri æqualis. Ergo non est Pater, vel non est eadem persona; minus recte autem inferitur: Ergo non est unus cum Patre Deus. IV.) *Ex eo, quod Spiritus sanctus Dei vel Iehova Spiritus adpellatur, necessario concludi potest, eum non esse eundem Deum, cujus Spiritus est.* *Resp.* idem sophisma cum priore. Et qua fronte negare possunt

cum Patre Deum, cum Spiritum sanctum adpellent Dei virtutem, ac negent, ipsum esse creaturam? V.) *Probari nequit, per vocem Jehovah Deum Patrem significari. Nam etiamsi Jehovah Deus ille, non alius sit ex mente veritatis & nostra, quam Pater; tamen ex mente Trinitariorum Jehovah plerumque est alius, quam Deus Pater, id est, Deus ille trinus & unus. Quod si ita est, quomodo is, qui est istius trinus & unius Dei angelus vel Spiritus, potest esse Deus ille idem unus & trinus?* Resp. turpis io-

Photiniani, Spiritum sanctum non esse eundem phisicatio in voce *Jehovah*, quæ idem quandoque *essentialiter*, quandoque *personaliter* accipitur. Pater est Jehovah, Filius est Jehovah, Spiritus sanctus est Jehovah, nec tamen plures sunt Jehovah, sed unus est Jehovah, quia essentia divina tribus hisce personis communis non est quartum aliquid realiter ab his tribus personis distinctum, sed unus ille verus Jehovah est Pater, Filius & Spiritus sanctus, ac hæ tres personæ sunt unus verus Deus.

CAPUT X.

CONTINENS TERTIUM ARGUMENTUM PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX VETERI TESTAMENTO DEDUCTUM.

§. CXLVI.

Tertium argumentum ex V. Test. ductum ex promissione de Messia.

Tertium principale sententiæ nostræ fundamentum deducimus ex promissione de Messia. Duo fuerunt primaria doctrinæ cœlestis in veteri testamento capita. Primum decalogus sive doctrina de lege moralis, cuius appendices sunt leges ceremoniales ac forenses. Alterum *εὐαγγέλιον*, promissio de Messia, quam Moyses & omnes prophetæ una cum lege proposuerunt ac inculcaverunt. Esa. VIII. 16. *ad legem & ad testimonium.* Ad hæc duo primaria capita commodè revocari possunt, quæcunque in vet. testam. tradantur, perinde ut in nov. etiam test. ad legem & evangelium, id est, præconium de Messia exhibitò omnia referuntur. Ex lege hauerunt morbi spiritualis cognitionem, ex promissione de Messia morbi remedium. Ex lege didicerunt, quid Deus ab ipsis requirat; ex promissione, quæ beneficia Deus ipsis sit donaturus. Nemini igitur dubium, quin in publicis conventibus ecclesiasticis Israëlita una cum doctrina legis etiam promissionem de Messia repetiverint. Atqui illa Trinitatis mysterium includit. Ergo quoties promissionem de Mes-

sia repetiverunt, eadem opera doctrinam de Trinitatis mysterio publica confessione repetiverunt. Assumptum erit manifestum, si consideremus, quænam fuerint præcipua doctrinæ de Messia persona & officio capita.

§. CXLVII. Etenim ex vaticiniis Moysis, Psaltis regii & prophetarum manifeste colligitur: 1.) quod Messiam non tantum *verum hominem* in temporis plenitudine fore, sed etiam in personæ unitate *verum Deum* esse, pii vet. test. crediderint, cum ipsi tribuantur 1) *nomena vere divina*, soli Deo propria. Vocatur non solum *Adonai* Psal. CX. 1. *Elohim* Psal. XLV. 7. Esa. XXXV. 4. *El* Esa. IX. 6. sed etiam *Jehovah*. Jer. XXIII. 5. XXXIII. 14. Ose. I. 7. *Jehovah Zebaoth*. Esa. XLIV. 6. Zach. XII. 5. &c. 2) *Attributa vere divina*, tum essentialia, ut æternitas, Prov. VIII. 22. Mich. V. 1. omnipotentia, Esa. IX. 6. *Deus fortis*. cap. XL 3. *Ecce Deus vester venit cum virtute*. Omniscentia, unde ipsa Dei *sapientia* dicitur Prov. VIII. 22. &c. tum personale, videlicet genitum esse a Patre ab æterno, Psal. II. 7. Mich. V. 1. quo respectu Dei Filius vocatur Psalm. II. 7. Proverb. XXX. 4. Esa. IX. 6. 3) *Opera vere divina*, ut creatio, quam Dei Filio, promissio Messia, tribui, ostendimus

mus superius; miraculorum divinorum operatio Esa. XXXV. 5. sq. generis humani redemptio, Esa. LXIII. 3. capitis serpentini contritio Genes. III. 15. salvatio Esa. XXXV. 4. cap. XLV. 17. unde vocatur *Dei salutare* Gen. XLIX. 18. Psalm. XCVIII. 3. Esa. LII. 10. LXII. 11. iustificatio Esa. LIII. 11. ecclesiae adversus hostes conservatio Psalm. II. 9. CX. 1. mortuorum resurrectio Job. XIX. 25. iudicii extremi executio Gen. XVIII. 25. Esa. XLV. 23. (confer Rom. XIV. 11.) 4) *Cultus & gloria vere divinae*; iubentur omnes populi & tribus terrae illi servire Psalm. II. 11. LXXII. 11. Dan. VII. 14. ipsi confidere Psalm. II. 12. Esa. XXVIII. 16. ipsum timere Psalm. II. 11. in eum sperare Esa. XI. 10. XIV. 32. ipsum adorare & invocare Psalm. XXII. 28. XLV. 12. LXXII. 11. XCII. 7. (confer Hebr. I. 6.) Esai. XLV. 23. (confer Roman. XIV. 11.) quae omnia veram Messiae divinitatem evidenter probant.

6. CXLVIII. II.) Quod Messiam in temporis plenitudine hominem nasciturum quidem crediderint, interim simul certo statuerint, ipsum *jam tum in veteri testamento esse personam subsistentem*. Hoc sequitur ex priore. Si enim non tantum verus homo est, sed etiam verus Deus, utique ante suam incarnationem, imo ante mundi creationem ab aeterno exsistit. In specie id ipsum probatur a temporibus nov. test. ordine retrogrado usque ad primam mundi originem, imo ad ultimam usque aeternitatem ascendendo. Nam Filius Dei promissus Messias fuit, temporibus 1) *prophetarum*. Esaias vidit ejus gloriam Esa. VI. 1. utique praesentis & existentis. Joh. XII. 41. videt enim gloriam sedentis in solio. Audivit eum ad se loquentem. Esa. VIII. 18. (confer Hebr. II. 13.) c. XLVIII. 16. confer Joh. XVIII. 20.) Jeremias XXXIV. 12. *Fuit verbum Jehovah ad Jeremiam a Jehova*. Daniel petit a Domino, se exaudiri *propter Dominum*, Dan. IX. 17. utique ergo jam tum mediator ille, propter quem exaudimur, exsistit. Zacharias Filium Dei ut angelum secum loquentem introducit; quod enim non creatus aliquis, sed increatus angelus, ipse scilicet Dei Filius intelligendus

veniat, patet ex eo, quod divinum nomen *Jehovah* cap. II. 13. 14. 15. IV. 8. 9. VI. 15. divina opera, videlicet *angelis dominari* cap. III. 4. 5. *prophetas mittere* cap. I. 14. 17. *auferre propria vi iniquitatem* cap. III. 4. &c. divinus cultus cap. IV. 4. 5. 13. VI. 4. quin & opera mediatoris propria, videlicet intercedere pro ecclesia, cap. I. 12. ipsi tribuuntur; adde, quod vaticinium illud cap. XII. 10. *adspicient ad me, quem transfixerunt*, non possit, nisi ad Filium Dei, in assumpta natura aliquando crucifigendum, referri. Confer Joh. XIX. 37. Apoc. I. 7. Malachias itidem eum introducit secum loquentem. c. III. 1. *Ecce ego mittam angelum meum, qui preparabit viam ante faciem meam*. Confer Matth. XI. 10. Marc. I. 2. Luc. I. 76. VII. 27. Joh. I. 23. &c. 2) *Josue ac Judicum*. Jos. V. 13. adparet *vir stans coram Josua*, quem fuisse non creaturam aliquam, sed ipsum creatorem ac Dominum, Dei scilicet Filium (contra Bellarminum de beatitudine sanctorum cap. XIII.) adparet tum ex *adpellatione*, vocatur enim *Jehovah* cap. VI. 2. & *princeps exercitus Jehove*, id est, angelorum, hominum & omnium creaturarum cap. V. 14. tum ex *operis divini attributione*, vocat se *principem exercitus Domini*, quia Israelitas ex Aegypto per desertum duxerat, & contra hostes ipsorum pugnabat; promittit etiam, se Hierichuntem in manus Josue traditurum cap. VI. 2. Tum ex *cultus divini susceptione*, patitur sibi deferri cultum adorationis, soli Deo debitum cap. V. 14. Matth. IV. 10. Tum ex *symbolica adparatione*, conspicitur in forma humana suo tempore assumenda; terram, in qua adparebat, vocat sanctam, quia per hanc adparationem erat sanctificata, ac divinitus in hunc usum destinata, ut locum praeberet ipsius nativitati & muneri docendi. Parentibus Simsonis adparuit angelus, id est, ipse Dei Filius, quia vocatur *Jehovah* Jud. XIII. 23. nomen suum dicit esse *mirabile* v. 18. Esa. IX. 6. ac Manoah se moriturum metuit, quia Deum viderit v. 22. Exod. XXXIII. 20. 3) *Mosis*, quia est Angelus ille Domini, qui Mosis in rubo adparuit, Exod. III. 2. qui Israelitas ex Aegypto per desertum duxit, in columna

nubis & ignis eos præcedens Exod. XIII. 21. qui Ægyptios in mare præcipitavit Exod. XIV. 19. qui legem promulgavit Exod. XIX. &c. ut ostendimus superius. 4) *Tobi*. Sic enim loquitur cap. XIX. 25. *Solo quod* **Ἰσὺς** *redemptor meus vivit*. Is redemptor est Filius Dei, qui carnis assumptione propinquus ac frater noster factus est, ac jure propinquitatis & fraternitatis nos redemit, unde hoc nomine adpellatur Genes. XLVIII. 16. Exod. III. 8. XXIII. 20. Esa. LXIII. 9. &c. idem etiam opus resurrectionis perficiet Johan. V. 28. VI. 39. 5) *Patriarcharum*. Abraham adparet duobus angelis comitatus Genes. XVIII. uni enim ex illis tribus nomen Jehovah v. 13. 14. 17. ac opera vere divina v. 10. 12. 25. attribuuntur, unde salvator noster Joh. VIII. 56. pronunciat, *Abraham vidit diem meum*, & v. 58. *Antequam Abraham erat, ego sum*. Jacobum alloquitur Genes. XXXI. 11. ac se vocat Deum illum, cui Jacobus votum voverat v. 13. & revocat eum in regionem patrum suorum v. eod. Jam vero Jacobus non creató alicui angelo, sed ipsi Jehovah votum fecerat Genes. XXVIII. 13. ac Deus se revocaturum ex Mesopotamia eum pollicetur v. 15. Idem Dei Filius cum ipso luctatur, Gen. XXXII. 24. ab eodem Iacobus Iosephi filiis benedictionem precatur, Genes. XLVIII. 16. quod non competit creato alicui angelo. Confer Boehmii tract. de ætern. Filii divinit. cap. XXXVI. pag. 264. Huc referri possunt omnes adparitiones, in quibus Jehovah tempore veteris testamenti in forma viri & hominis conspectus fuit; is enim fuit Dei Filius **ὁ λόγος**, persona illa, per quam Deus ab initio cum patribus locutus, testis & interpret divinx voluntatis, cujus *delicia*, esse cum filiis hominum Proverb. VIII. 30. ideo etiam incarnationis suæ præludia in visibilibus illis figuris dilectis suis exhibere voluit.

§. CXLIX. III.) Quod Messiam Dei Filium esse *distinctam* a Patre *personam* crediderint; id enim patet 1) ex ipsa adpellatione angeli. Inde enim atque ideo dicitur angelus, quia a Patre mittitur ad homines tanquam mediator & **λόγος**, ac in plenitudine temporis in

carnein erat mittendus. Iam vero alia persona est mittens, alia vero persona est missa, neque angelus est sui ipsius legatus. Et ex nomine *Filii*. Psalm. II. 7. Prov. XXX. 4. Filius non est sui ipsius, sed Patris Filius, ac distincta a Patre persona. 2) *Ex personalis proprietatis descriptione*, dicitur enim Filius ab æterno a Patre genitus Psalm. II. 7. primogenitus, Psalm. LXXXIX. 28. **ἀπ' ἀρχῆς ὡς ὁ πατήρ**, ἐκ τῶν ἀρχαίων **ὡς ὁ πατήρ** &c. Sap. VII. 26. Sapientia dicit, se fuisse apud Deum Prov. VIII. 24. 3) *Ex nominis Jehovah repetitione*, Gen. XIX. 24. *pluit Jehovah a Jehovah*. Exod. XXXIV. 5. *Jehovah prædicat de Jehovah*. Ose. I. 7. *Jehovah salvat in Jehovah &c.* at si uni duntaxat personæ nomen Jehovah competeret, repetitio illa nominis Jehovah locum habere non posset. 4) *Ex operis adpropriatione*. De solo Dei Filio, promisso Messia, prædictum fuit, ipsum ex virgine nasciturum, & humanam naturam in plenitudine temporis assumpturum. Ergo de ipso in nov. testam. manifestum fuit, quod sit distincta a Patre persona.

§. CL. IV.) Quod Messias mittatur non solum a Patre, sed etiam a Spiritu sancto. Esa. XLVIII. 16. *Adonai Jehovah misit me & Spiritus ejus* (confer Joh. XVIII. 20. ubi verba proxime præcedentia, *ego in occulto locutus sum nihil*, Christus sibi accommodat) quod Spiritus Domini requieturus sit super ipsum, Spiritus scilicet sapientiæ & intelligentiæ, Spiritus consilii & fortitudinis, Spiritus scientiæ & timoris Domini. Esa. XI. 2. *Ecce hic servus meus, dedi ei Spiritum meum*. Esa. XLII. 1. *Spiritus Domini Dei super me, quapropter unxit me Dominus, ad evangelizandum mansuetis misit me &c.* Esa. LXI. 1. Confer Luc. IV. 18. quod Spiritu sancto præ consortibus sive ultra consortes suos ungendus sit Psalm. XLV. 8. Confer Hebr. I. 9. Quo pertinent dicta, in quibus promissus ille salvator & redemptor humani generis dicitur **יְהוָה** Psalm. II. 2. CXXXII. 10. Dan. IX. 26. Inde enim atque ideo sic adpellatur, quia Spiritu sancto secundum humanam naturam, in plenitudine temporis assumendam, erat ungendus &c. ex quibus omnibus sic

concludimus; Qui agnoscunt, Messiam esse 1) sive personam. Ergo etiam pluralitatem, ac notanter Trinitatem personarum in una indivisa deitatis essentia agnoscere potuerunt & agnoverunt. De *majori* nulla potest esse dubitatio, nisi quis Trinitatem ex illis fabricare velit, sed ab hoc errore liberarunt eos manifestissima dicta de divinæ essentiae unitate. Si quis excipiat, *illos non potuisse Spiritus sancti personalitatem ex illis di-ctis colligere*, illum remittimus ad ea, quæ in præcedentibus duobus argumentis allata.

CAPUT XI.

CONTINENS QUARTUM ARGUMENTVM EX VETERI TESTAMENTO PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO DEDUCTUM.

§. CLI.

*Quartum
Argumen-
tum V. Text
benedictione
ecclesiastica.*

Quartum principale fundamen-
tum pro adstruendo Trinita-
tis mysterio ex vet. testam. peti-
tum, deducimus ex benedictione eccle-
siastica. Num. VI. 22. *Locutus est
Dominus ad Moysen, dicens: v. 23. Loquere ad
Aaron & filios ejus, dicendo: Sic benedicetis
filiis Israël, dicendo eis: Benedicat tibi Domi-
nus, & custodiat te. v. 25. Lucere faciat Do-
minus faciem suam super te, & misereatur tui.
v. 26. Elevet Dominus faciem suam super te, &
ponat tibi pacem. v. 27. Et ponent nomen meum
super filios Israël, & ego benedicam eis.* Hanc
benedictionis formulam ab Israëlitis maximi
pretii ac ponderis fuisse habitam, ac haberi
etiam debuisse, ostendimus in peculiari dispu-
tatione de hac *εὐλογία* habita, 1) ex *auctoris
principalis denominatione*: 2) ex *causæ instru-
mental conditione*: 3) ex *addita promissione*:
4) ex *solemni benedictionis recitatione*: 5) ex

quotidiana hujus benedictionis frequentatione.
Mysterium Trinitatis ex hac *εὐλογία* demon-
stravimus, probando ex eadem 1) persona-
rum Trinitatem, 2) essentiae divinæ unitatem.
Trinitatem personarum in ea exprimi ostendi-
mus, a) ex trina nominis Jehovah repetitione:
b) ex distinctorum beneficiorum enumeratione:
c) ex ejusdem ad fidei analogiam adpli-
catione: d) ex aliorum scripturæ locorum
collatione: e) ex christianorum interpretum te-
stificatione: f) ex ritus, quem in pronunti-
anda ista benedictione observare consueverunt,
peculiari ratione. Unitatem divinæ essentiae osten-
dit a) *nomen singulare Jehovah*: b) *pronomen
sive affixum singulare*: c) *verbum singulare.*
Quæ omnia late comprobavimus, ac illis, quæ
in contrarium ab adversariis afferuntur, re-
spondimus in disputatione, quæ habetur part II.
disput. theol. ad quam benevolam lectorem
remittimus.

CAPUT XII.

RELIQUA ARGUMENTA, QUAE PRO ADSTRUENDO TRINITATIS MYSTERIO EX VETERI TESTAMENTO PRODUCI POSSUNT, COMPLECTENS.

§. CLII.

*Distinctae
classes dicto-
rum V. T. in
quibus Tri-
nitatis my-
sterium pro-
ponitur.*

Atque hæc sunt quatuor illa principalia fundamenta, quæ ex veteri testamento pro adserendo Trinitatis mysterio adducimus. Ut autem tota hæc tractatio sit perfectior, omnia & singula, quæ pro Trinitate ex vet. testam. afferuntur dicta, juxta B. Lutheri & D. Chemnitii observationem in duas distribuemus classes. Prior pluralitatem, posterior Trinitatem personarum in Deo probat. Prioris classis dicta mediate & indirecte, posterioris vero directe & immediate Trinitatem probant. Ad priorem classem pertinent hæc dicta: I.) in quibus scriptura de Deo loquitur in numero plurali. Ejusmodi vero dicta in tres classes subdividi possunt: 1) in quibusdam nomini plurali conjungitur verbum singulare, ubi illud personarum pluralitatem, hoc vero essentiae unitatem exprimit. Genes. I. 1. In principio **אלהים** II. 5. **למה חסר יחור אלהים** non fecit pluvie Dominus Deus. XVII. 3. **ויברך** Elohim, locutus est Deus cum Abrahamo. XXXV. 11. **ויאמר** Elohim, & paulo ante v. 9. **ויברך** visus est Deus Iacobo. Deut. V. 26. **Quæ est omnis caro, quæ audit vocem אלהים קרבר** loquentis e medio ignis. 1. Paral. XVI. 21. **Quis sicut populus tuus Israel gens una interra, ad quam הלה האלהים perrexerit Deus?** 2) In quibusdam. nomini plurali additur verbum plurale ad pluralitatem illam personarum expressius denotandam Gen. XX. 13. **Et fuit, quando אלהים אתי הוהו errare me fecerunt Elohim de domo patris mei.** XXXV. 7. **Vocavit locum בית אלהים** quia ibi נברא **אלהים** revelati sunt ipsi Elohim. (Calvinus in comment. & cum secutus Socinus in defens. animadv. pag. 132. utrumque locum de

angelis accipit. At Deus Abrahamo peregrinationis illius fuerat auctor Genes. XII. 1. ac ipse Deus Jacobo conspectus erat in via, cui etiam Jacobus altare ædificat, non angelis, Genes. XXXV. 1. **Dixit Deus ad Iacob: surge & ascende in Bethel, facque ibi altare Deo, qui adparuit tibi, dum fugeres a facie Esau.** Eniedinus non veretur dicere, *Abrahamum inter profanas gentes peregrinantem, in hoc loquendi modo se gentibus accommodasse, ut earum favorem captaret* 2 Sam. VII. 23. **Quis sicut populus tuus, sicut Israel gens una in terra, propter quam הלה האלהים iverunt Elohim.** 3) In quibusdam participium plurale loco nominis substantivi usurpatum vel adjectivum plurale Deo tribuitur. Deut. V. 26. **Quid est omnis caro, ut audiat vocem אלהים** Elohim viventium. Jos. XXIV. 19. **Non poteritis servire Iehovah, quia אלהים הוהו Elohim sancti ipse, El Deus æmulator.** Job. XXXV. 10. **Non dixit, ubi אלהים עשי Deus factores tui dans cantica Psalm.** LVIII. 12. **Vtique אלהים שפטים Elohim iudices in terra.** Ps. CXLIX. 2. **Letetur Israel בעשי in factoribus suis, exultent filii Sion in rege eorum.** (Esa. XXVI. 4. **Confidite ביהוה ערי-ער** in Domino fortibus. Locum hunc adducit Epiphanius contra Anom. sed ערי potest etiam esse adverbium in statu regiminis positum, sicut Pagninus & Arias reddiderunt usque in seculum.) Esa. XLIV. 2. **Sic dixit Iehovah עשה factores tui** עשה formator tuus. LIV. 5. **בעלה עשיה mariti tui factores tui, Iehovah Zebaoth nomen ejus.** Jer. X. 10. **יהוה אלהים אמת Dominus Deus veritas ipse.** אלהים חיים Elohim viventes & rex seculi sive æternus. XXII. 36. **Pervertistis verba Elohim chaim Iehovah Zebaoth אלהינו Domini nostri.**

§. CLIII.

§. CLIV. Quæ contra hæc dicta ab adversariis proferuntur, exposita sunt superius. II) In quibus Deus *de se ipso* loquitur *in plurali numero*, Gen. I. 26. **וַיֹּאמֶר יְהוָה** *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* (Patrum dicta, quibus ad pluralitatem personarum hanc loquendi formam referendam esse, demonstrant, & exceptiones adversariorum, quibus evidentiam hujus dicti labefactare nituntur, superius exposuimus.) Quidam ex nostris, secutus Pererium in Genes. libro IV. pag. 155. addit locum Genes. II. 18. *faciamus homini adjutorium*, sed in hebr. est singulare. **וַיֹּאמֶר יְהוָה** *faciam.* cap. III. 22. *Ecce Adam factus quasi unus ex nobis.* (Calvinus in comment. : *Christiani doctrinam de tribus personis hoc loco eliciunt, sed vix firmiter est hujusmodi argumentum, quoniam hic Adam sub dictione nobis comprehenditur.* (Sed nota 1) pluralis numeri usurpationem: 2) partitivam locutionem, factus est quasi unus **וְאֶחָד מֵאֵלֹהִים** *ex nobis*: 3) ad præcedentia relationem: Jehovah Elohim, Deus, qui est unus in essentia & trinus in personis dixit, *Ecce homo factus est quasi unus ex nobis.* Quos vero allocutus est? utique eos, quos allocutus fuerat cap. I. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Ubi plurium personarum de opere mere divino consultatio & pluralis verbi ac pronominis usurpatio ostendunt de pluribus, & quidem divinis, personis hoc esse accipiendum, respicit Deus ad fallax promissum serpentis vers. 5. *Eritis sicut Elohim*, quod liquet ex verbis additis: *sciendo bonum & malum.* In toto illo tertio capite Jehovah solus cum primis parentibus agit, angelorum nulla fit mentio, nisi sub finem capitis, ac illud *nobis* non includit Adamum, cum sit terminus oppositus. 4) Ipsi Calvinus confessio- nem. Agnoscit enim in reliquis locis, in quibus Deus de se in plurali numero loquitur, mysterium Trinitatis indicari, at hujus loci est eadem omnino ratio cum illis reliquis. 5) Reliquorum Calvinianorum testificationem. Piscator in comment. observ. XXXIII. vocat hoc *evidentissimum testimonium pluralitatis personarum in essentia Dei, videlicet sanctæ Trinitatis.*

Exeg. Pars II.

6) Absurditatis consecutionem. Neque enim sine absurditate partitivum illud *unus ex nobis* ad Adamum ipsum, vel ad angelos referri potest. 7) Targum Hierosolymitani expositio- nem: *Et dixit verbum Domini Dei: Ecce Adam quasi unus ex nobis.* (Vide Justinum in dial. cum Tryphon.) Genes. XI. 7. *Venite, descendamus & confundamus linguam ipsorum.* (Philo in lib. **περί συγχύσεως διαλέκτου** Deum ad angelos non **σωτηρίας**, sed punitores, locutum esse existimant. Iterum **יהוה** Eniedinus. *Potuit Deus per angelum unum vel plures hanc confusio- nem linguarum efficere, sicut everfionem Sodomorum.* Atqui v. 5. Deus ipse dicitur descendisse, v. 8. linguas confudisse. Deuter. XXXII. 8. **וַיִּבְרָא יְהוָה** *excelsus separavit filios hominum.* Recte Theodoretus in comment. **πληθυντικῶς τὴν διάλεκτον χηναίσει τῶν τῆς τριάδος προσώπων ἐμφαίνων τὸν ἀριθμὸν** Calvinus vi veritatis coactus fatetur, *non inepte hinc probari, subesse in una Dei essentia plures personas.* Observa enim a) pluralis numeri usurpationem: **וְיָבֹרְכֶם** b) mutuam exhortationem **וְהָאֵלֹהִים** *agite*, quæ vocula de architectis turris babylonicæ compluribus ibidem v. 4. usurpatur. *Agite, edificemus nobis civitatem.* c) Divini operis expressio- nem: *descendamus & confundamus linguam.* At confusio illa linguarum est opus mere divinum. v. 9. *Jehovah confudit labia eorum.* Ergo Deus non alloquitur angelos, sed personas dei- tatis.) Esa. VI. 8. *Audiui vocem Domini dicen- tis: Quem mittam, & quis ibit nobis?* (Missio. prophetarum ubique soli vero Deo tribuitur. Ergo non alloquitur Deus angelos, sed perso- nas Trinitatis. Objicit Eniedinus, *hic de eo- dem & unico singulari permixtum, nunc singu- larem, nunc pluralem numerum usurpari. Quem mittam, & quis ibit nobis?* Respondet Lyranus, *solum Spiritum sanctum hic loqui, primo quidem secum: quem mittam, deinde vero totam Trinitatem alloqui*, quia Spiritui sancto peculiariter tribuitur missio prophetarum & apostolorum Actor. XIII. 2. qui etiam *locutus dicitur per prophetas* 2 Sam. XXIII. 2. A ctor. I. 16. 2 Petr. I. 21. atque efficax est per ministerium verbi a prophetis, apostolis & aliis ecclesiæ do-

Rr

clori-

Floribus prædicati. Gen. VI. 3. Joh. XVI. 8. 1 Cor. II. 4. 2 Cor. III. 3. &c. Simplicius respondetur, pluralem & singularem numerum nequaquam permisceri, neque idem per omnia significare, sed illum personarum Trinitatem, hunc vero essentiae divinae unitatem exprimere, sicut in verbis Christi Ioh. X. 30. *Ego & Pater unum sumus*, per *τὸ unum* essentiae unitas, per *τὸ sumus* personalis distinctio exprimitur.) Quidam addunt locum propheticum Esa. XLI. 22. *Accedant, & nuncient nobis futura accidentia, priora, quæ fuerunt, nunciate*. Sed rectius ad prophetam nomine ecclesiae nuntiantem illa verba referuntur; additur enim: *& possemus cor nostrum, & sciemus novissimum eorum, annunciate ventura in posterum, & sciemus, quod Dñi vos*. Reuchlinus in notis ad quæst. I. Athanasii addit locum Mal. I. 6. ubi Deus in plurali de se loquitur: *Si יְהוָה דְּמִינִי Domini ego, ubi meus timor?*

§. CLV. III.) In quibus *Jehovah de Jehovah, Dominus de Domino* loquitur, ubi, pluralitatem personarum significari, colligitur ex eo, quod simplicissima essentiae unitas in aliis scripturae dictis confirmata ad essentiae pluralitatem ejusmodi loquendi formam referre non permittat. Genes. IX. 16. dicit Deus ad Noachum: *Erit arcus in nube, & videbo illum ad recordandum fœderis perpetui inter Deum & omnem animam viventem*. Genes. XIX 24. *Pluit Dominus a Domino ignem & sulphur super Sodomam*. Vatablus in comment. putat, hac phrasi tanquam hebraismo significari, quod ipse Dominus e caelis hoc incendium excitarit. Idem statuit Calvinus in comment. Quod veteres, inquit, Christi divinitatem hoc testimonio probare conati sunt, minime firmum est, ac sine causa meo iudicio tumultuantur, qui acrius Iudeos exagitant, quia non admittunt tale probationis genus; cum Moyses consilium, leætorum oculos ad spectandam Dei manum erigere & acueret. Hanc Calvinus explicationem adducit ac probat Ostorodius in disput. german. Tradelio opposita part. II. cap. V. Sed urgemus 1) perspicuam Jehovah Filii a Jehovah Patre distinctionem. Jehovah pluit a Jehovah. Ergo alia persona

est, quæ pluit, videlicet Filius, alia vicissim persona est, a qua pluit, videlicet Pater, ne enim alius Deus introducatur, obstat essentiae divinae unitas alibi comprobata. 2) Emphaticam præpositionis adjectionem. *Pluit Dominus a Jehovah*, ubi *אֶת* non est articulus accusativum casum notans, sed præpositio significans cum, quæ, præpositioni *אֶת* addita, significationem intendit. Ad verba igitur emphatice sonat: *Pluit Dominus de cum Jehovah*, ut significetur, quod Dominus pluerit & a Jehovah & cum Jehovah. Psalm. CXVIII. 23. *a cum Domino fuit istud*. 3) Aliorum scripturae locorum collationem. Ioh. V. 19. *Non potest Filius a se quicquam facere, nisi quod viderit Patrem facientem*. De eo ergo Moyses asserit, quod pluerit a Jehovah, qui testatur, se non posse quicquam facere a se v. 17. *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*. v. 22. *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio*. Iam vero hic describitur judiciaria Dei Patris actio contra Sodomitas. Ergo ab ea Filius non est excludendus. Amos. IV. 11. *Subverti in vos secundum subversionem Elohim Sodomam & Gomorram*. Atqui Elohim notat personas plures Ierem. L. 40. *Iuxta subversionem Elohim Sodom & Gomorra &c*. Coniungimus etiam illa scripturae dicta, in quibus Jehovah loquitur ad Jehovah, Jehovah mittit Jehovah, ubi non potest una persona intelligi. Ut ergo Jehovah loquens distinguitur a Jehovah, ad quem sermo dirigitur, & Jehovah mittens a Jehovah, qui mittitur, sic Jehovah pluens personaliter distinguitur a Jehovah, a quo pluit. 4) Chaldaicam versionem. Targ. Hierosol. *Verbum Jehovah erat demittens super populum Sodoma & Gomorra pluvias benignas, si forte agerent penitentiam ab operibus suis malis. Et cum viderent illi pluvias benignas, dixerunt: Haud dubie nostra mala opera nondum revelata sunt coram Jehovah. Reversum est igitur verbum Jehovah, & demisit super illos sulphur & ignem a facie Jehovah de caelis*. Targum Jonathan: *Verbum Jehovah demisit pluvias benignas super Sodomam & Gomorram, propterea ut agerent penitentiam, & non egerunt penitentiam, quia dixerunt: Non reve-*

revelata sunt coram Jehovah opera mala. Demissa igitur sunt super illos sulphur & ignis a verbo Jehovah de caelis. Iam vero mittere sulphur & ignem, reverti ad Deum &c. sunt actiones personarum competentes. R. Eleazar (citante Galatino lib. II. capit. 6. in Bereschith Rabba super Gen. XIX. Et Deus pluit &c. In omni loco, ubi in scriptura ponitur tetragrammatum, semper intelligitur ipse & domus iudicii ejus. Probat autem Galatinus, per domum iudicii Trinitatem intelligi, quia tres ad minimum sententiam aliquam ferebant. 5) Interpretum christianorum consensionem. Irenaeus libr. III. cap. V. p. 175. In everfione Sodomitarum scriptura ait: Et pluit Dominus super Sodomam ignem & sulphur a Domino de caelo. Filium hic significat, qui & Abrahae conlocutus sit, & a Patre acceperit potestatem ad judicandum Sodomitas propter peccata eorum. Iustinus in dial. cum Tryph. p. 215. colligit ex hoc loco, quod praeter eum, qui intelligentia comprehenditur, universorum parentem alius quidam proprie dicatur Dominus. Concilium Syrmienense can. XVI. referente Socrate lib. II. hist. cap. XXX. ὁ τις τὸ ἑβραεὶς κύριος παρὰ κυρίου μὴ ἐστὶ τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱὸς ἐκλαμβάνει, ἀλλ' αὐτὸν παρ' ἐαυτοῦ λέγοι βεβρεχέναι, ἀνάθεμα ἔστω. ἑβραεὶς γὰρ κύριος υἱὸς παρὰ κυρίου τὸ πατὴρ. Similia occurrunt apud Ignatium epist. ad Antioch. Hilarium libr. IV. de Trinit., Epiphanium adv. hær., Cyrillum lib. I. contra Julian., Augustinum libr. I. quæst. in Gen. q. 59. &c.

§. CLVI. Regerunt Photiniani: I.) Hebraos sepe numero loco relativi uti antecedente, 1 Reg. VIII. 1. Convocavit Salomon seniores Israelis ad regem Salomon, id est, ad se ipsum. X. 13. Rex Salomo dedit Seba omnem voluntatem juxta manum regis Salomo. XII. 21. Roboam congregavit universam domum Juda, ut reducerent regnum ad Roboam. Ex nov. test. addunt: 1 Cor. I. 7. & 8. 1 Thess. I. 9. 2 Thess. III. 9. 2 Tim. I. 18. Idem observari, cum de Deo habetur sermo, probare conantur ex Genes. I. 27. V. 1. Creavit Deus hominem ad imaginem Dei. 1 Sam. III. 21. Revelatus fuerat Jehovah

Samueli in Silo juxta verbum Jehovah. c. XV. 22. Numquid vult Jehovah holocausta & victimas, & non potius, ut obediatur voci Jehovah? 1 Reg. VIII. 11. 2. Paral. VII. 2. Non poterant sacerdotes ingredi templum Jehovah, eo quod impleisset majestas Jehovah templum Jehovah. Eneidinus in explic. loc. Schmaltzcius contra Schopp. de Trin. p. 9. Respond. Inane hoc subterfugium non potest accommodari reliquis scripturarum dictis, in quibus Jehovah loquitur ad Jehovah; item Jehovah mittitur a Jehovah, ubi distinctas personas exprimi, quilibet intelligit. Est. XLVIII. 16. Jehovah inquit: Misi me Jehovah & Spiritus ejus. Paraphrasis erit talis: Ego misi me & Spiritus meus. Zach. II. 8. ipse misi me, id est, ego misi me. Ipsa litera nostram diserte confirmat sententiam, alius enim est, qui pluit, alius, a quo pluit; quo pertinent reliqua fundamenta pro nostra sententia adducta. II.) Excipitur: everfio Sodomorum ubique in sacris literis Deo Patri, non Filio tribuitur. Ierem. L. 40. Amos IV. 11. 2 Petr. II. 6. Respond. ut Pater non est extra Filium, nec sine Filio, ita quoque non operatur extra Filium vel sine Filio, sed per Filium, quippe qui est unius cum ipso essentiae ac potentiae. Id quod agit, est una communis tribus deitas. Inquit Nazianzenus orat. V. de theolog. de divinis operibus, quæ vocantur ad extra. Adde, quod in dictis propheticis habeatur vox: Elohim plures personas exprimens. III.) Excipitur Vox Deus est ἐκτατικὴ, intensiorem ac magnitudinem significans. Sit pavor Jehovah, sopor Jehovah 2 Paral. XX. 29. Genes. XXXV. 5. 1 Sam. XVI. 13. pro magno & vehementi accipiuntur. Num. XI. 1. Ignis Jehovah pro magno & vehementi. v. 31. Ventus a Jehovah, id est, magnus & vehemens. Ita quoque hoc loco Jehovah est epitheton sulphuris & ignis. Respond. 1) pugnat hæc exceptio cum prima, vehementior enim Dei effectus non est ipse verus Deus. 2) Speciem aliquam haberet hæc exceptio, si ignis & sulphur dicerentur ignis Dei, sulphur Dei, sicut alibi dicuntur cedri Dei, montes Dei. Atqui Moses longe aliter dicit: Pluit Jehovah a Jehovah ignem & sulphur, ubi non ad no-

Kr

men

men, sed ad verbum *pluit* appellatio Jehovah refertur. 3) 2 Paral. XX. 29. Genes. XXXV. 5. non habetur vox Jehovah, sed *Elohim*, quod etiam creaturis quandoque tribuitur, hactenus igitur est disparitas. 4) Vox *Elohim* in illis locis non sumitur *adjective*, ut intendat significationem, sed *substantive*, ut exprimat causam efficientem, ipsum scilicet Deum, a quo terror ille immissus, & a quo ignis ille descendit. Confer Gen. XXXV. 5. Exod. XXIII. 27. Deut. XI. 25. 5) 1 Sam. XVI. 13. non vehemens aliquis ventus, sed Spiritus Dominus dicitur mansisse super Davidem, id quod de Spiritu sancto intelligendum esse, constat ex aliis scripturæ dictis. 6) Vehementia & singularitas illius ignis denotatur per pericopen additam e caelo, ut cœlestem & peculiarem pluviam eam fuisse intelligamus. 7) Juxta hanc hypothesein nomen Jehovah in una eademque periodo diversissimam obtineret significationem. IV.) Excipitur: Priore loco *Iehovah* vocatur angelus ille, quem Deus miserat ad perdendam Sodomam, qui *Iehovæ* personam sustinebat, qui ab ipso vero Deo, cujus erat legatus, ignem & sulphur deduxit. Respond. 1) hæc exceptio iidem pugnat cum prima, angelus enim creatus non est ipse verus Deus. 2) Nomen *Iehovæ* est solius veri Dei proprium, ut sup. loco demonstravimus. 3) Laborat hæc exceptio eadem absurditate, qua tertia, videlicet nomen *Jehovah* in una eademque periodo diversissimam obtineret significationem. 4) Socinus in defens. animadv. pag. 304. agnoscit ipsum Jehovah, non angelos sulphure & igne cœlitus depluto Sodomam evertisse. *Angeli* (inquit) ideo dicunt se missos fuisse a *Iehovah* ad perdendum locum illum, non quia ipsimet revera illum perdituri essent, id enim *Iehovah* ipse fecit misso e caelo sulphure & igne, sed quia *Iehovah* ipsorum ministerio & uteretur, & usus esset ad locum inde Loto cum suis educto ad perditionem præparandum &c. 5) De duobus angelis Sodomam missis Moses nunquam in singulari, sed semper in plurali loquitur. Gen. XIX. 1. & seqq. ac Lothus a v. 19. usque ad 23. non amplius eum duobus angelis, Filii Dei comitibus, sed immediate cum ipso Dei Filio, qui

colloquio cum angelis supervenerat, agit, ut omnes circumstantiæ ostendunt. Invocat enim eum, impetrat, ut oppido Zoar parcatur &c. Is ergo est Jehovah, ille, qui a Jehovah pluit.

§. CLVII. Exod. XI. 3. Dominus de Domino, *Iehovah de Iehovah* dicit, quod sit daturus gratiam populo in oculis Ægyptiorum, ad mutuo danda vasa aurea. XVI. 7. Mane videbitis gloriam *Jehovæ*, audivit enim murmurationes vestras contra *Jehovam*. XXIII. 20. *Jehovah* dicit, se missurum angelum, in cujus medio sit nomen ejus, unde vocatur facies *Jehovæ*, XXIV. 1. Dominus dicit ad Moysen: ascende ad Dominum. Exod. XXX. 16. Dominus jubet, susceptam pesuniam dari in memoriale coram Domino. c. XXXIII. 19. dicit Dominus ad Moysen: Faciam transire omne bonum meum coram te, & vocabo in nomine *Jehovah* coram te. XXXIV. 5. Descendit *Jehovah* in nube, & stetit ibi cum Moysen, & vocavit in nomine *Jehovah*. v. 6. & transiit *Iehovah* ante eum, & clamavit: Dominus, Dominus Deus misericors &c. Num. XIV. 21. Vivo ego, dicit Dominus, replebit gloria Domini universam terram. (Confer Esa. VI. 3. Joh. XII. 41.) 2 Sam. V. 23. Dixit Dominus ad Davidem: Venias ad hostes ex adverso mororum, v. 24. cumque audieris sonitum incessus in cacuminibus mororum, tunc movebis te, tunc enim egredietur *Jehovah* ante te. 2 Sam. VII. 12. annunciat tibi *Jehovah*, quod domum faciet tibi *Jehovah*. Psalm. XLV. 8. Vixit te Deus, Deus tuus, oleo latitiæ (confer Hebr. I. 9.) Psalm. CX. 1. Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis (confer Matth. XXII. 44. Marc. XII. 36. &c. Targum Onkelos: Dixit Dominus verbo suo. Midras 'Thillim in Psalm. XVII. Futurum est, ut Deus sanctus & benedictus sedere faciat regem Messiam ad dextram suam, sicut dictum est: Dixit Dominus Domino meo.) Esa. XLIV. 6. Sic dixit Dominus Rex Israël & redemptor ejus Dominus exercituum. Esa. LX. 19. Dominus erit tibi in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Ierem. XXIII. 5. XXXIII. 15. Ecce dies veniunt, dicit *Iehovah*, & suscitabo Davidi germen justum, & hoc est nomen ejus, quo vocabunt eum *Jehovah* justitia nostra. Daniel.

niel. IX. 17. *Exaudi Deus noster orationem servi tui propter Dominum.* Os. I. 7. *Sic dicit Dominus: Miserebor domui Iuda, & salvabo eos in Domino Deo suo.* Zach. II. 8. & seqq. *Sic dicit Iehovah exercituum, post gloriam mittit me ad gentes, quæ spoliaverunt vos, qui enim tangit vos, tangit pupillam oculi mei. Quia, eni ego levo manum meam super vos, eruntque spolia servis suis, & scietis, quod Iehovah exercituum miserit me.* *Lauda & letare filia Sion, quia ecce veniam, & habitabo in medio tui, ait Iehovah. Et congregabuntur gentes multe ad Iehovam in die illa, eruntque mihi in populum, & habitabo in medio tui, tuncque cognosces, quod Iehovah exercituum miserit me ad te.* Zachar. III. 2. *Dixitque Iehovah ad Satan: Increpet Iehovah te Satan, increpet Iehovah te, qui degit Ierusalem.*

§. CLVIII. IV.) In quibus mentio fit Filii Dei. Eum enim necesse est, esse verum Deum, alias non erit proprius & naturalis Dei Filius. Psalm. II. 7. *Narrabo decretum, quod Iehovah dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* (Hunc psalmum non de Davide, sed de Christo in sensu literali loqui, ostendit 1) scopus & argumentum psalmi, tractatur in eo doctrina de persona Messiae & officio ipsius prophetico ac regio, de fortuna hujus regni in hoc mundo. 2) Totus contextus & singula membra. a) Non enim contra Davidem, sed contra Christum Davidis filium & ipsius evangelium fremuerunt gentes, id est, totus mundus contra illud conspiravit. b) Solus Christus in scripturis sacris sic describitur, quod constitutus sit rex Sion's Zach. IX. 9. *quod emisit sceptrum regni sui*, id est, prædicationem evangelii ex Sion. Ps. CX. 2. *quod sit salutare datum ex Sion* Psal. XIV. 7. de Christo prædictum exstat: Esa. LIX. 20. *Veniet ad Sion redemptor.* LII. 7. *quam decori sunt super montes pedes evangelizantis &c. dicentis ad Sion: regnavit rex tuus.* Confer Psal. LXXIV. 2. LXXVI. 3. Joël. III. 7. Mich. IV. 7. &c. c) Solus Christus est naturalis & proprius Dei Filius hodie, id est, ab æterno a Patre genitus. d) Soli Christi promissa est totius orbis hæreditas & domi-

nii proprietas, Ps. VIII. 7. LXXII. 5. Esa. XLIX. 6. David vero nunquam accepit gentes hæreditatem suam, licet finitimos populorum bello subegerit, sibi que subjecerit, longe vero minus regnum ipsius totius terræ terminis inclusum fuit, quæ tamen regni amplitudo illi, de quo psalmus agit, diserte promittitur. e) Nec Davidi, nec ulli hominum competit imperium vitæ & mortis, ut possit salvare & perdere, sed soli Christo. Act. X. 42. XVII. 31. Rom. XIV. 10. f) Minime omnium Davidi accommodari potest, quod in fine psalmi dicitur: *Beati omnes, qui confidunt in eo*, Jerem. XVII. 5. 3) Apostolorum in nov. test. consensus, qui diserte & perspicue ad Christum hunc psalmum accommodant. Act. IV. 25. XIII. 33. Hebr. I. 5. cap. V. 5. Apoc. II. 26. 27. XIX. 15. 4) Judæorum veterum suffragia. Si enim præcis Judæis persuasum fuisset, hunc psalmum de Davide loqui, utique Paulo & reliquis apostolis, ad Christum eum accommodantibus, illud objecissent. Lyranus ex R. Salom. *Magistri nostri exposuerunt hunc psalmum de rege Messia, per quem intelligitur Christus in lege & prophetis promissus.* Confer Midras Thillim super hunc psalmum & aliorum Rabbiorum testimonia. tom. IV. disput. Giesenf. disp. V. pag. 117. 131. & 247. in locis de tribus Elohim §. IX.) Psal. LXXII. 17. *Ante solem filiatum est nomen ejus*; ita enim verbum יְהוָה exponit Burgenfis, attestatur, veteres Hebræos tradidisse *Innon esse unum ex nominibus Messie*, & hunc psalmum inter vaticinia de Messia numerasse. Vid. tom. IV. disput. Giesenf. 5. pag. 118. Psal. LXXXIX. 27. *ipse vocabit me, Pater meus es tu, Deus meus & fortitudo salutis meæ.* v. 28. *ego primogenitum dabo eum, altissimum regibus terræ.* (Quem locum de Messia intelligendum esse, ipsimet Rabbini agnoscunt. Sic enim scribit R. Nathan super Exod. XIII. *Sanctifica michi omne primogenitum. Quemadmodum feci Jacobum primogenitum, ita ego faciam regem Messiam primogenitum, sicut dictum est in psalmo: Ego primogenitum dabo eum altissimum regibus terræ.*) Prov. XXX. 4. *Quis ascendit in calum & descendit? quis ligavit aquas in vestimento? quis*

stabilivit omnes terminos terra, quod nomen ejus, & quod nomen Filii ejus? num nosti? Mercerus accipit de potentia hoc sensu: *Quis hominum poterit talia prestare, quæ commemorata sunt? numquid poteris quenquam nominare & nominatim designare suo aut Filii nomine?* Sed scopus atque integer contextus ostendunt, non de *potentia*, sed de *scientia* sermonem esse. Expresse enim additur: *אֵיךְ יָדָעְנוּ* *num nosti?* Sensus ergo est, num nosti illius vel filii ejus nomen, qui in natura talia operatur? postea v. 5. additur: *Omnis sermo Dei purgatus, ne addas verbis ejus &c.* ut innuatur ex solo revelato verbo nomen Dei & Filii ipsius, id est, veram de Deo Patre & ipsius Filio notitiam esse unice petendam. Adde, quod non possint illa *ἰσχυρήματα* de hominis potentia intelligi, cum in hisce actionibus, quæ recensentur, peragendis hominis facultas sit plane nulla, quodque in scriptura sacra parentes non denominantur a filiis, sed vice versa filii a parentibus.

6. CLIX. Judæi referunt ad Mosen. Atqui 1) nec Mosis, nec filii ejus nomen fuit ignotum, Mose enim nati fuere in terra Midianitica filii duo, quorum nomina disertis verbis exprimuntur, quod dicti fuerint *Gerson & Eliezer* Exod. II. 22. XVIII. 3. 2) *Omnis creatura est nominabilis*, ut Damascenus ex veteribus recte disputat; sed divina essentia ut est *ἀκατάληπτος*, ita quoque *ἀνώνυμος*. Ergo nec de Mose, nec de ullo hominum loquitur Agur; sed de solo Deo & Filio Dei. 3) Mose non possunt tribui enumerata naturæ miracula, neque competit illi *τὸ ascendere in cælum ac descendere*. 4) Exclamatio quæstionibus præmissa ostendit, Agurem altius quid spectare. Sic enim orditur sermonem: *Ego non didici sapientiam, nec scientiam sanctorum novi*, id est, etsi in naturalibus multa didici, tamen in divinis mysteriis ex me ipso & nativis rationis meæ viribus extra & præter revelatum verbum non didici sapientiam sanctorum, quodnam scilicet sit nomen Dei & Filii ejus, unde Lyranus in hunc locum sic commentatur: *Philosophus non potest hoc dicere, quia non habet notitiam de divinis, nisi ex creaturis, quas in infinitum ex-*

cellit divina essentia, & per sapientiam humanam nunquam potuit cognosci in divinis distinctione Patris & Filii, quæ tamen per divinam cognoscitur sapientiam. Rectissime igitur ac simplicissime de Filio Dei verba Aguris sapientis accipiuntur, cujus probatur a) *veradivinitas*, quia quæ Filio Dei hic tribuuntur, illa sunt opera mere ac vere divina, ad articulum creationis pertinentia, ut constet ex parallelis scripturæ locis. Jobi XXXVIII. 5. & seqq. Esa. XL. 12. Jerem. V. 22. & alibi passim, ac cujus nomen est *ἀνεκφώνητος*, ille est verus Deus. b) *Personalis distinctio a Patre*, quia per Filii appellationem a Patre distinguitur, nec quæstio instituitur, an Deus Filium habeat, sed quod habeat, præsupponitur. c) *ὁμοσία cum Patre*, quia tam Filii Dei, quam ipsius Dei nomen esse ineffabile & inenarrabile asseritur, utique ergo essentia unitas Patri & Filio intercedit. Confer parallela loca Genes. XXXII. 29. Jud. XIII. 19. ubi Filius Dei dicit: *Cur quaeris nomen meum, quod est mirabile?* ad hanc *ὁμοσίαν* & æqualitatem Filii cum Patre demonstrandam etiam illud pertinet, quod Patris & Filii nomen ac notitia arctissime conjungitur, quia enim Pater est in Filio & Filius in Patre, quia Pater & Filius unum sunt, ideo etiam *nemo novit Filium, nisi Pater, & nemo novit Patrem, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Matth. XI. 27. Luc. X. 22. Joh. I. 18. cap. VI. 46. &c. unde ipsi Rabbini vetustiores hunc locum de Filio Dei acceperunt. R. Mose Hadarsan in cap. XLIV. Genes. super dictum: *Et diximus Domino meo: Est nobis Pater senex, & infans senectutum, ubi sic dicitur: scriptum est: Quis ascendit in cælos & descendit? Quis colligit Spiritum in palmis suis? quis ligavit aquas in panno? quis constituit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus, & quod nomen est Filii ejus, si nosti? Quis ascendit in cælos & descendit? Deus sanctus & benedictus ascendit in cælum, atque descendit, sicut dicitur Job. 28. ligans aquas in nubibus suis, hic docet dicere scriptura. Pater senex est nomen ejus, & infans senectutum est nomen Filii sui.* Haec tenus traditio, in qua idcirco Deus Pater vocatur *senex*,

ner, quia nec principium habet; nec finem habebit unquam, Filius vero ideo dicitur *infans sanctus*, quia ab æterno ex ipso genitus est.)

§. CLX. Huc referenda illa scripturæ dicta, 1) in quibus de æterna Filii ex Patris essentia generatione agitur, ratione enim illius generationis Dei Filius dicitur. 2) In quibus Jehovah talem angelum mittere dicitur, cui vel nomen Jehovah, vel opera mere divina, vel cultus divinus attribuitur, tunc enim angeli nomine intelligitur, non creatus aliquis angelus, quippe cui prædicata illa nec singula, nec universa competunt, sed increatus Dei Filius, quia de re superius dictum.

§. CLXI. Ad posteriorem classē testimoniorum pertinent hæc Scripturæ dicta: I.) in quibus distinctæ tres personæ divinitatis enumerantur. Genes. I. 1. *In principio creavit Deus cælum & terram dicendo*, id est, per verbum, v. 2. *Et Spiritus Domini incubabat aquis.* (explicationem hujus testimonii proposuimus superius) Exod. XXXI. 1. *loquitur Jehovah cum Moise*, ac v. 2. dicit, quod Bezalelem Spiritu Dei (Filii sui) impleverit. 2 Sam. XXIII. 2. *Spiritus Domini locutus est per me, & sermo ejus factus per linguam meam.* (Vide luculentam hujus loci expositionem in scripto Lutheri de novissimis verbis Davidis. tom. VIII. Jenens. German.) Psalm. XXXIII. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* (explicationem vide superius) Psalm. XLV. 8. *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ pre consortibus* (hic mentio fit ejus, qui ungit, id est, Dei Patris, ejus, qui ungitur, id est, Dei Filii, & ejus, quo ungitur, id est, Dei Spiritus sancti. Weldnerus in loc. fidei christian. paulo aliter accommodat. Quia, inquit, ex parte Dei ungentis duplicatur, seu bis proferitur hoc nomen Deus, cum dicit: unxit te Deus, Deus tuus, denotare voluit personam Patris & personam Spiritus sancti, quo Spiritu unctus fuit Filius.) Psalm. CV. 4. *Querite Dominum, & virtutem ejus, & faciem ejus semper.* (Per faciem Dei intelligitur Dei Filius, ut superius docuimus ex Exod. XXXIII. 14. per

virtutem Dei Spiritus sanctus, ut colligitur ex Matth. XII. 28. Luc. XI. 20. invicem collatis) Psalm. CXLIII. 10. in chald. paraph. *Verbum tuum constitui redemptorem. Domine, doce me facere voluntatem tuam, & Spiritus tuus bonus deducat me in viam rectam.* Esa. XLII. 1. dicit Pater cœlestis de Filio suo, qui in temporis plenitudine venturus erat ad ministrandum: *Ecce servus meus & electus meus, in quo complacuit anima, dedi Spiritum meum super eum.* Confer Matth. III. 17. cap. XVII. 5. Luc. IV. 18. ubi explicatio proponitur. Esa. XLVIII. 16. dicit Messias Dei Filius: *Appropinquate ad me, audite hoc, non ab initio in abscondito locutus sum, a tempore, quo res evenit, ibi ego & nunc Adonai Jehovah misi me & Spiritus ejus.* v. 17. *Sic dixit Dominus redemptor tuus, sanctus Israel.* In quem locum sic commentatur Hieronymus: *Quando fiebant omnia a Patre, ipse (Filius) erat cum eo, cui adgaudebat, qui etiam nunc dicit: Ego, qui semper eram cum Patre, & in Patre, & sine Patre nunquam eram, etiam nunc loquor, & juxta fragilitatem carnis assumpta dico, quod Dominus Deus miserit me & Spiritus ejus, brevique versiculo Trinitatis nobis ostenditur sacramentum.*

§. CLXII. Socinus in defens. animadv. pag. 311. excipit. 1) *Hieronymi auctoritatem non posse contra se afferri, cum fuerit juratus photiniana sententiæ hostis, & scripture locos violenter atque impudenter ad Trinitatis probationem detorserit.* Respond. non tam Hieronymi auctoritatem, quam textus prophetici evidētiā & explicationem in novo testamento traditam Joh. XVIII. 20. adversariis opponimus. Nec solus Hieronymus, sed totus purioris antiquitatis doctorum, imo prophetarum & apostolorum chorus est juratus Photinianorum hostis, ergone illorum auctoritatem sibi opponi non patientur? 2) *Potuit Hieronymus eo in loco sacramenti Trinitatis nomine intelligere, non quod tres sint in Deo personæ, Pater, Filius & Spiritus sanctus, sed quod isti tres in nostræ salutis mysterio concurrant.* Respond. quid per Trinitatis sacramentum Hieronymus intellexerit, non est opus dubiis conjecturis, cum in aliis

aliis locis sententiam suam clarissime exposuerit, unde ipsius adversarius Hieronymum accusat, quod *violenter & impudenter scriptura dicta ad Trinitatis mysterium probandum detorserit.* 3) *Verba illa*, sic dixit Iehovah redemptor tuus, *&c. pertinere non ad antecedentia, sed ad sequentia.* Respond. imo vero etiam ad antecedentia referri possunt ac debent, ut manifestum ex Joh. XVIII. 20. ubi Christus redeuntor noster unicus dicit: *Ego in abscondito locutus sum nihil.* 4) *Alium esse, qui hic loquitur, & alium Iehovam sive Deum.* Namque is sine dubio loquitur, qui mittitur, & quem admodum antea dixerat, a Iehova se fuisse missum, & ita se Iehovam non esse, aperte professus fuerat: sic deinde de Iehova sive Deo tanquam de alio a se verba facit, quippe de quo in tertia persona loquitur, & cujus ut tertiae personae verba recitat, quibus sua ipsius legatio continebatur. Respond. egregia vero probatio! Qui mittit, est Iehovah, ergo qui mittitur, non est Iehovah. De Iehovah tanquam de alia sive distincta persona Messias hic loquitur. Ergo Messias non est Iehovah. Imo vero & mittens & missus est Iehovah, ut evidentia textus clarissime ostendit. Messias loquitur de Iehovah non essentiae, sed personae respectu a se distincto. Frustra regerit Socinus, *principium in hac responsione peti*, cum enim scriptura Iehovam missum a Iehovah mittente distinguat, & tamen unum esse Iehovam, diserte adstruat, utique cogit nos, ut prius ad personalem distinctionem, posterius ad unitatem essentialem referamus.

6. CLXIII. Sed progredimur ad reliqua scripturae dicta huius classis propria. *Esa. LXI. 1. dicit Messias Dei Filius: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me Iehovah, &c.* (Confer Luc. IV. 1. Joh. III. 34. ubi explicatio traditur. Quem misit Deus, hic loquitur Dei verbum, quia Deus non dat Spiritum ad mensuram) Esa. LXIII. 7. *Miserationum Iehovae memorabor v. 8. dixit autem: vere populus meus sunt. v. 9. Angelus faciei salvavit eos. v. 10. ipsi autem exacerbaverunt Spiritum sanctum eius.* (Explicationem vide superius) Hag.

II. 5. *Ecce ego vobiscum sum, dixit Iehova exercituum v. 6. Verbum, quod pepigi vobiscum, cum egredere mini de terra Aegypti, & Spiritus meus erit in medio vestri.* Deus Pater praesentiam sui ipsius cum Christo mediatore & cum Spiritu sancto ecclesiae suae promittit. Tremellius & Junius sic reddunt: *Dictum Iehovae exercituum. Cum verbo, quo pepigeram vobiscum, id est, in quo, per quem & propter quem vos acceptos habueram & in fadus receperam, unde etiam Angelus faderis adpellatur.* Mal. III. 1. *& Spiritu meo stante in vobis, ne timeatis.* Particula enim *DN* saepe accipitur loco praepositionis cum.

6. CLXIV. II.) In quibus nomen Iehovae & Dei tribus distinctis vicibus iteratur, ibi enim pro modo revelationis vet. test. congruo tres personae deitatis insinuantur. Dicta illa enumeravimus in disp. de *ἐκλογία* Num. VI. III.) In quibus nomen sanctus ab angelis & electis in hymnis ter repetitur. Esa. VI. 3. Apoc. IV. 8. qua de re in disp. publica Liseriana late fuit actum. IV.) In quibus Dominus de Domino, Deus de Deo loquitur, duabus enim personis simul nominatis includitur persona Spiritus sancti loquentis in scriptura 2 Sam. XXIII. 2. 2 Petr. I. 21. 2 Timoth. III. 16. V.) Quidam ex veteribus huc referunt apparitionem divinam Abraham in tribus viris factam, Genes. XVIII. Quia enim Iehovah dicitur, adparuisse Abrahamo, & postmodum subiungitur, Abrahamum vidisse tres viros, ac unum ex illis compellasse & adorasse, ex eo colligunt, Deum in tribus distinctis personis Abraham adparuisse. Sozomenus libro II. histor. cap. III. refert, in memoriam huius apparitionis juxta quercetum Mamre factae quotannis ibi convenire solitos Iudeos, gentiles & Christianos, ibidemque quemque suo ritu sacra peregrisse. Sed ex illa apparitione non potest aliquod solidum argumentum depromi: 1) quia nondum convenit inter veteres, quinam fuerint illi tres viri, qui Abraham adparuerunt. Hebraei duas hic comminiscuntur *φανερώσεις*, ideoque verba in principio capitis posita: *Et adparuit illi Iehovah, de Θεοφανεσία*, reliqua vero de *ἀγγελολογία* exponunt. Atqui nesci-

nefaria illa connexorum divulsio non est ipsis concedenda; quorsum enim Moses in principio summam totius historię exponens diceret, Deum Abrahamę apparuisse, nisi postmodum in specie modum illius ipsius apparitionis exponeret? Refragatur huic divulsioni particula connexiva. *Visus est ei Dominus in quercubus Mamre* N° 11. *Et ipse sedens in ostio tabernaculi*, q. d. Visio illa sic comparata erat, ut Deus in forma humana ipsi adpareret. Adde, quod idem, qui Abrahamo filium ex Sara promittit, & excidium Sodomę pronunciat, ipso sacratissimo nomine Jehova, quo ab initio capitis honoratus fuerat, appellatur. Quidam ergo ex veteribus statuunt, tres personas deitatis in tribus distinctis virorum formis Abrahamę apparuisse, quas cum unum Deum esse patriarcha nosset, singulari numero tres illos compellaverit. Sed quia Genes. XIX. 1. duo ex illis vocantur angeli, qui v. 13. dicunt: *Iehova misit nos ad perdendum locum istum*, ex eo Burgenſis colligit, non posse per illos duos Patrem & Spiritum S. intelligi, cum Pater nupſiam dicatur angelus sive missus, adde, quod unus ex illis tantum dicatur Jehova. Si fuissent hi tres viri tres deitatis personę, epistola ad Hebręos *φιλοξενίας* ex eo magis commendasset cap. 13. Terciam igitur expositionem afferunt Augustinus lib. XVI. de civ. Dei. cap. XXIX. lib. II. de Trinit. cap. XI. Cyrillus lib. I. contra Julian. Nyssenus lib. de Trinit. & alii, quos Cornelius a Lapide sequitur, qui existimant, omnes tres fuisse angelos in forma humana apparentes, qui symbolice Trinitatem significaverint. Atqui unus ex illis discrete vocatur *Iehova*, quę appellatio nupſiam tribuitur angelis creatis. Ergo is non fuit angelus aliquis superior, ut vult Cornelius a Lapide, non Gabriel archangelus, ut Burgenſi placet, non Michael, ut Rabbini foveant, sed ipse Dei Filius. Convenientissima proinde est sententia Hilarii lib. IV. de Trinit. Theodoretı quęst. LXVIII. in Gen. Nazianz. orat. II. de theol. Constant. apud. Eusebiu lib. III. de vita Const. cap. L. & ipsius Eusebii lib. V. demonst. evang. cap. IX. &c. tres illos viros fuisse Dei Filium, duobus angelis comitatum. Pot.

Exeget. pars II.

est igitur ad Trinitatis mysterium accommodari, quod Filius Dei non pluribus nec paucioribus angelis, quam duobus, comitatus, & sic in tribus viris Abrahamę adparet, sed apodicticum aliquod argumentum ex eo vix poterit depromi. 2) Quia Abrahamus ideo numero singulari tres illos viros quandoque compellat, quia, docente Chrysostomo, unus ex illis, utpote Dei filius, erat reliquis *επιμνηστικῶς* gloriosior ac illustrior, unde ex ipsa visibilis formę inajestate aliisque indiciis patriarcha colligebat, unum illum, quem sigillatim compellabat, esse inter eos primarium, quom reliqui duo viri cogerent. Idem in legationibus contingere notum est. 3) Quia unus tantum ex illis vocatur *Jehovah*, ut tota contextus series ostendit. Atqui si tres personę Trinitatis Abrahamo adparuisſent, cuilibet illorum trium virorum nomen *Jehovah* attribueretur. Socius in anim. ad assert. III. 39. addit. *Etiamsi verum esset, unumquemque ex illis angelis sapius vocari Iehovam, nihil ad rem faceret; id enim idcirco fieri potuisset, quod quilibet eorum a Iehova missus esset. Missum enim mittentis nomine in divinis litteris adpellari.* Sed hæc est petitio principii, ostendimus enim suo loco, creatum angelum nupſiam vocari nomine Dei proprio.

6. CLXV. Atque hæc sunt duę *dictę N. T.* classes, in quas veteris testamenti dicta, quę pro adstruendo Trinitatis mysterio proferuntur, distribui possunt. Novitestiamenti dicta in quatuor classes distingui possunt. 1) Quędam in genere pluralitatem personarum in divinis probant, quę scilicet in plurali de Deo loquuntur. Joh. III. 11. *Quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur, & testimonium nostrum nemo accipit.* Quidam referunt ad prophetas, apostolos & Johannem baptistam. Quidam in genere de omnibus fidelibus testibus exponunt. Quidam Christum de se solo in plurali locutum autumant. Quidam ut proverbialem locutionem accipiunt. Sed Cyrillus commodissime ad mysterium Trinitatis refert, quia solus Christus, non autem baptista, vel ullus alius evangelicę prędicationis minister vidit cęlestia, Job. I. 18. III. 13. solus Christus, quę

Ss

quæ ipse scit, quæ ipse vidit, loquitur, prophetæ & Apostoli ea, quæ ex revelatione audiverunt, locuti sunt, unde ipsorum prædicatione vocatur *auditus*. Esa. LIII. 1. Nec satis convenienter Christus, super quem requiescit Spiritus Dei Esa. XI. 2. LXI. 1. reliquis vulgaribus testibus annumeraretur; rectius igitur de testibus natura & essentia divinis accipitur, juxta explicationem traditam Job. V. 37. & 1 Joh. V. 7. Ad hanc classem pertinent etiam hæc dicta. Joh. X. 30. *Ego & Pater unum sumus*. Joh. XIV. 23. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* 2)

Quædam describunt divinas *ὑποφάσεις* in baptismo & transfiguratione Christi. Matth. III. & XVII. Marc. I. & IX. Luc. III. & IX. in quibus singulæ deitatis personæ externis symbolis *ὁρατοῖς* vel *ἀκυστοῖς* sese distincte manifestarunt.

3) Quædam disertam & expressam trium deitatis personarum mentionem faciunt Matth. XXVIII. 19. Luc. I. 35. Joh. XIV. 16. 17. XV. 26. Act. X. 38. Rom. I. 2. 3. 4. VIII. 11. 2 Cor. XIII. 13. Gal. IV. 6. Eph. II. 18. Tit. III. 4. 5. 6. 1 Joh. V. 7. Apoc. I. 4. & V. 4) Quædam per *μὲν καὶ διὰ ταῦτα* *ἵνα* *καὶ* *εἰς* mysterium Trinitatis insinuant, Rom. XI. 35. 36. Vid. Loc. §. 16. 17 & 19.

CAPUT XIII.

RESPENSIONEM AD PHOTINIANORUM ARGUMENTA EXHIBENS.

§. CLXVI.

Exposuimus hætenus membrum prius *πραγματολογίας*, quod fuit *κατασκευαστικόν*, succedit membrum *ποsterius*, quod erit *ἀνασκευαστικόν*, negantibus Trinitatis mysterium oppositum. Photiniani hoc mysterium non solum pertinaciter negant, sed etiam acriter impugnant, ac impudenter blasphemant. Argumenta ipsorum ad duas referri possunt classes. 1) Quædam petita sunt ex scriptura dictis pessime detortis. 2) Quædam ex principiis philosophicis pessime adplicatis. Dicta scripturæ, quæ contra Trinitatem personarum urgent, hæc sunt, in quibus Pater Domini nostri Jesu Christi *solus ac unus verus Deus* dicitur Joh. XVII. 3. Eph. IV. 6. 1 Cor. VIII. 6. &c. Sed ostendimus in tractatione proxime præcedente, particulas illas exclusivas, *unus, solus, &c.* non opponi reliquis deitatis personis, verum creaturis & fictitiis numinibus, quæ sunt extra deitatis essentiam. Quid in genere ad philosophica principia, huic mysterio pessime adplicata, respondendum sit, ostendimus superius in προδωστικῇ thesi VI. Specialem argumentorum photinianarum explicationem proposuimus in loc. de tribus Elohim §. 83. Hoc igitur loco tres duntaxat argutias in specie examinabimus.

1. Argumenta petita ex dictis scripturæ.

§. CLXVII. 1.) *Ab essentiæ divinæ unitate. Una numero essentia non potest esse pluribus personis communis. Persona enim est intelligens individua substantia. Ergo ubi tres personæ, ibi tres essentia.* Resp. 1) Galatinus libr. II. de arcanis cath. verit. cap. II. profert hanc instantiam: *Si una numero essentia divina sine sui multiplicatione potest esse in pluribus locis, utique eadem sine sui multiplicatione potest esse pluribus personis communis. Deum (inquit) ubique esse, scriptura evidenter asserit, & Iudei fatentur. Id autem secundum diversas partes verificari nequit, quia cum Deus Spiritus sit, ac summe simplex, omni prorsus partium diversitate atque compositione caret. Neque etiam successive in diversis locis esse dicendus, quia tunc secundum locum mutabilis esset, quod Deo nequaquam convenit, quoniam cum æternus sit, & immensus atque summe simplex, neque secundum tempus, neque secundum locum, neque secundum formam mutari potest. Ea propter fateri eos (Iudeos) oportet, Deum, etsi unus sit, totum cum suæ unitatis veritate simul & semel in diversis locis esse.* Quocirca

2. Ex principiis philosophicis.

eos

cos

cos

τοῖς quoque concedere necesse est, ipsam divinitatem, etsi una tantum numero existat, totam simul in pluribus esse posse personis. Quod si illud primum concedunt, cur secundum negant, cum non magis unum, quam alterum, concedendum sit? Sed longe alia ratione Deus est in pluribus locis, quam una divina essentia in pluribus personis. Deus in pluribus, vel, ut rectius dicamus, in omnibus locis præsens est libere ac voluntarie, sed divina essentia non est nec esse potest extra tres personas. Deus & creaturæ, quibus Deus præsens est, realiter invicem distinguuntur, sed divina essentia & tres personæ deitatis non distinguuntur realiter, alias foret quaternitas. 2) Unam numero essentiam non posse esse in pluribus personis, verum est de essentia finita, creata, materiæ corporeæ immersa. Id vero ad divinam essentiam, quæ est infinita, immensa, increata, simplicissima ac prorsus immaterialis, applicari nequit, ea enim propter infinitatem ad simplicitatem absque ulla divisione, compositione, multiplicatione, &c. in pluribus personis esse potest. 3) Fides christiana simplicissime respondet. Deus a nobis sic agnoscendus, colendus & invocandus est, ut se in verbo patefecit, & contra hanc patefactionem in verbo factam non sunt audiendæ rationis humanæ argutix. Jam vero Deus sic se in verbo patefecit, quod sit unus in essentia, & trinus in personis. Ergo etiam sic a nobis agnoscendus & colendus, nec audiendæ sunt contra hanc patefactionem humanæ rationis argutix. 4) Justinus qualicunque similitudine probare nititur, ὁμοῦς ὑπαρξίως non variare ipsam essentiam. Sic enim scribit in qq. & resp. q. CXXXIX. p. 377: *Quemadmodum in Adamo, Eva & Setho una est essentia ratio, anima scilicet rationalis & corpus mortale, modi vero existentie variant; nam Adam e terra factus est, Eva ex costa, Seth ex genituali semine, & in diversis existentie modis manet eadem & una essentia ratio, in quam distinctio & mutatio non cadit: sic & in Deo, eo quod eadem sit personarum essentia, unus Deus creditur, Pater, Filius & Spiritus sanctus. ἓς ἐστὶν ὁ θεὸς τῇ συνυπαρξίᾳ τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων τῶν*

διαφορέσων ἀλλήλων ἐ τῇ ὑπόστασι, ἀλλὰ τοῖς τῆς ὑπαρξίως τρόποις, ἡ διαφορὰ δὲ τῶν τῆς ὑπαρξίως τρόπων ἐ διακεῖται τὸ ἐν τῇ ὑπόστασι. Interim notandum, quod unitas essentia humanæ in Adamo, Eva & Setho, sit duntaxat specifica; sed unitas essentia divinæ in Patre, Filio & Spiritu S. est numerica, ideo similitudo illa non adæquat nec explicat mysterii magnitudinem.

§. CLXVIII. II.) Ab essentia divina simplicitate. *Simplicitas divina essentia excludit omnem compositionem. Atqui ubi persona & essentia, ibi datur compositio.* Socinus in defens. anim. p. 45. *Si ex eo, quod Dei essentia simplicissima sit, necessario ejusdem essentia compositio omnis excluditur, sequitur omnino, plures personas in Dei essentia esse non posse inter se distinctas, nisi Dei essentiam tanquam speciem seu communem quandam pluribus individuis naturam accipiamus.* Resp. 1) in divinis essentia & persona non faciunt compositionem, quia essentia a personis non distinguitur realiter, ut Sommerus in refut. Carolini p. 25. nos sentire calumniatur, sed tres personæ divinæ realiter nihil aliud sunt, quam ipsa divina essentia tribus personis communis, & divina essentia realiter nihil aliud est, quam tres personæ divinæ, alias pro Trinitate introduceretur quaternitas. 2) Quamvis vero personæ inter se realiter distinguantur, illud tamen divinæ essentia simplicitati fraudi esse nequit, quia ut Thomas part. I. quæst. 39. art. 1. disputat. *Sicut relationes in rebus creatis accidentaliter insunt, ita in Deo sunt ipsa essentia divina, ex quo sequitur, quod in Deo non sit aliud essentia, quam persona secundum rem. & tamen quod personæ realiter ab invicem distinguantur. Persona enim significat relationem, prout est subsistens in natura divina. Relatio autem ad essentiam comparata non differt re, sed ratione tantum; comparata autem ad oppositam relationem habet virtute oppositionis realem, distinctionem. & sic remanet una essentia & tres personæ.* Quidam respondent, relationes prædicamentales facere compositionem, non autem transcendentales. Jam vero in Deum non ca-

dit relatio prædicamentalis, sed transcendentalis. 3) Fides Christiana simplicissime respondet. Scriptura utrumque docet, essentiam divinam esse simplicissimam omnis compositionis expertam, eandem etiam esse tribus personis realiter inter se distinctis communem, utrumque igitur eredendum, ratione sub fidei obsequium captivata; quamvis comprehendere non possimus, quomodo essentiae divinæ simplicitas cum personarum Trinitate consistat. Vid. disp. X. de gloria Dei §. 36. loc. de nat. Dei. §. 85.

§. CLXIX. III.) A patris cælestis majestate. *Confessio Trinitatis labefactat gloriam unius veri Dei, qui est solus Pater Domini nostri Iesu Christi.* Resp. 1) gloria Dei in eo consistit, ut eo modo a nobis agnoscatur & colatur, quo se in verbo patefecit. Jam vero Deus in verbo sic se patefecit, quod sit in essentia unus, in personis trinus. 2) Invertimus igitur argumentum. *Omnes honorificare debent Filium, nαδωc sicut honorant Patrem. Qui non honorat Filium, is nec Patrem honorat, qui misit illum* Joh. V. 23. Ergo per negationem Trini-

tatis gloria veri Dei labefactatur. Athanasius. *Non recipit Pater honorem erga se cum Filii sui contumelia.* Augustinus serm. LI. de verb. Dom. *Cum de Filii contumelia honoras Patrem, & Filium offendis & Patrem.* Prudentius:

Nonne Patrem violas, dum Natum scire recusas?

Nec vocitare Patrem potis es, quem germina fraudas.

Vid. disp. X. de glor. Dei. §. 33. Ad reliquas Photinianorum argutias ex rationis humanæ iudicio instar funiculi ex arena nexus respondemus verbis Augustini lib. XII. de civ. Dei. c. XVII. *Has argumentationes (contra mysteria fidei in scripturis patefacta formatas) si ratio refutare non possit, fides irridere deberet, ac Chrysostomi homil. V. in epist. ad Timoth. Nihil commune habet humana ratio collata divinis, ideoque blasphemia est rationibus velle divina discutere,* in quo & cum quo pronunciato tractatum de Trinitatis mysterio finimus.

A P P E N D I X

E X H I B E N S

HISTORIAM DOGMATIS DE SS. TRINITATE.

§. I.

Is, quæ de veritate gravissima SS. Trinitatis copiose solideque hactenus disseruit b. GERHARDVS noster, nonnulla jam subiungemus ad historiam hujus dogmatis spectantia. Differemus nimirum de origine, propagatione ac fati hujus doctrinæ, atque ostendimus, eandem, inter varios dissentientium insultus, admirabili prorsus ratione, & conservatam & propagatam, quin & subinde majori luce persulam inasculaque propugnata fuisse. Quam vero latissimus heic sese nobis adaperiat ferum dicendarum campus, fierique haud pos-

sit, ut, quidquid hanc in rem scribi potest solidiatque luculenti, nostra hac tractatione exauriamus, ea duntaxat, quæ momentum quoddam secum vehunt, heic delibabimus, omnemque dabimus operam, ut, quæ copiosius dici possent, brevi equidem sed perspicua dictione heic efferamus.

§. II. Ab ipso Adamo, primo generis humani parente, ut dicendi faciamus initium, res ipsa postulat. Equidem perpauca sunt ea, quæ de statu hominis integri tradunt sanctiores litteræ, ita tamen comparata, ut exinde pronum sit colligere, Adamum præter existentiam nuntius supre-

supreini, ejusdem quoque trinitatem cognitam perspectamque habuisse. (*) Ecquis enim sibi persuadeat, hominem primum ad imaginem divinam conditum, ignorasse sublimem hanc præstantissimamque veritatem, quam ipsius posteros ignorare noluit benignissimum numen? Spectabat sane hæc Dei trinunius cognitio ad perfectionem hominis integri insignique sapientia præditi. Par erat, hominem, creaturam istam nobilissimam, quæ magnam cum ipso Deo habebat convenientiam, non tantum creatorem, sed & *creatores & factores suos*, *Eccles. XII. 1. Esai. LIV. 5. Job. XXXV. 10. cognoscere*, inque iis letari, *Psal. CXLIX. 2*. Quin ipse finis, quem Deus in creatione hominis intendit, exposcebat, ut homo creatorem suum, omnisque boni ac salutis auctorem; cognosceret coleretque ut talem, qualem se in ipso creationis opere demonstravit, nimirum ut *trinum*. Insecuto deinceps tristissimo primorum parentum lapsu, ac lata in eos supremi numinis sententia, mox iisdem sese revelavit Deus ut *redemptorem*, qui, regno infernalis genii destructo, mortales e summa, in qua jacebant, miseria sit liberaturus, prout ex promulgatione τοῦ πρώτου εὐαγγελίου *Gen. III. 15*. luculenter patet.

§. III. Quum vero gravissima hæc veritas de generis humani *redemptore*, in protevangelio mor-

talibus primum manifestata, sæpiusque postmodum confirmata, ad fundamentum religionis revelatæ spectet, cumque doctrina de trinitate personarum ætæo vinculo sit connexa, credere omnino par est, fideles veteris testamenti, adventum Messiae anhelantes, non omni sacrosanctæ trinitatis notitia fuisse destitutos. Atque hoc ipsum varæ quoque sacræ scripturæ oracula (**), formulæque loquendi, in veteris testamenti libris passim obvia, haud obscure produunt. Confirmant id uberius paraphrases chaldaicæ, post captivitatem Babylonicam concinæ, in quibus frequens τὸ ὄνομα ἡ. e. *verbi domini* mentio occurrit, & quidem talis, ut facile pateat, interpretibus istis antiquissimis non de verbo *externo mandati*, sed de *verbo substantiali & personali*, ipso nimirum Christo, sermonem fuisse (**). Nec prætermittendi hæc sunt libri, qui vocari solent, apocryphi, longe ante Christum natum exarati, in quibus itidem ο λόγος, immo & subinde Spiritus S. describuntur. Vid. inprimis *Ecclesiast. IX. 1, 4. Sapient. VII. 22. seqq.* Denique huc pertinent vetustiores judæorum libri, cum primis *Sohar* (****) aliique, qui reliquias veteris theologiæ judaicæ, infimulque haud obscura trinitatis testimonia continent, quæ passim collegerunt viri eruditi. (*)

S s 3

§. IV.

(*) Conferenda, quæ hanc in rem scripserunt *FECHTIVS lect. theol. in syllogen disput. XIV. p. 27. seqq.* *JÆGERVS, in jure Dei federali, p. 88. seqq.* itemque *WITSIVS, theologus reformatus, in symbol. apostol. exerc. VI. §. XIV. seqq. p. 71. seqq.* ubi contra *AMIRALDVM* secus sentientem disputat.

(**) Loca sacræ scripturæ huc spectantia exhibet *GERHARDVS, tom. I. loc. IV. cap. III. p. 190. seqq.* & in *exc. loci III. de sanctiss. trinit. mysterio, cap. VIII. -- XII. tom. III. p. 283. seqq.* Jungi tamen merentur *JO. ANDR. QVNSTEDIVS* in disput. *fides catholica de mysterio trinitatis* &c. itemque in alia disput. *de mysterio SS. trinitatis, omnibus temporibus ad salutem creditu necessario, & ob id in veteri quoque testamento sufficienter clare propofito*; nec non *JO. MEYERVS, theologus Harderovicensis, in dissertat. theol. de mysterio SS. Trinitatis, ex solius vet. test. libris* &c.

Rabbinorum, præsertim Cabbalistarum monumentis illustrato. Ut alios taceamus.

(***) Conferenda, quæ uberius hanc in rem differuit *PETR. ALLIXVS, theologus Anglus isque præstantissimus, in libro, cui titulus: judicium ecclesiæ veteris judaicæ contra unitarios, cap. XII.*

(****) Vid. de hoc libro *WOLFIVM* in *biblioth. ebr. pars. I. p. 1194. seqq. pars. III. p. 1143. seqq.* Add. si placet, quæ nos hanc in rem scripsimus, in dissertat. *de origine Masora punitionumque veter. test. ebraicorum* p. 44.

(*) Testimonia ista præter *ALLIXIVM & MEYERVM*, quos jam laudavimus, collegerunt *PETR. GALATINVS, lib. de arcanis cathol. veritatis*; *JOSEPH. VOISINVS, in notis ad RAYMONDI MARTINI pugionem fidei* p. 495. seqq. & qui primo nominandus erat loco, *EDSARDVS*, vir de litteris ebraicis immortaliter meritus, in peculiari scripto. Id tamen merito delendum, fuisse nonnullos, qui non optima fide

§.IV. Licet vero, prout ex dictis patet, sacratissimum trinitatis mysterium in antiquissima ecclesia judaica minime fuerit ignotum, negari tamen haud potest, ejusdem cognitionem apud gentem judaicam successu temporis sensim sensimque ita fuisse obliteratam, ut vel tandem penitus in ea desierit. Factum id videtur seculis præsertim posterioribus vet. testamenti, quibus hæreses ubertim in ecclesia judaica propulularunt, ipsaque doctrina de venturo Messia, clarissimis verbis in scripturis sanctioribus elata, variis iisque gravissimis conspurcata fuit erroribus. Certe enim præcipuum religionis revelatæ dogma de Messia generis humani redemptore cum doctrina de sacro-sancta trinitate arcte cohereret, fierique aliter haud potuit, quam ut, negata a Judæis veritate fundamentali, Messiam non tantum verum hominem, sed & verum Deum esse debere, omnis simul trinitas ab iis repudiaretur.

§.V. Ostendimus hætenus, quænam judæorum de gravissimo hoc religionis revelatæ capite olim fuerit sententia. Jam & de gentilibus pauca subjungemus. Sunt, qui in Ægyptiorum, Persarum, itemque Pythagoræorum theologia

haud obscura trinitatis in divinis vestigia sibi deprehendisse visi sunt. Cumprimis vero ex Platoniorum scriptis nonnulla adlegari solent loca, quæ trinitatis mysterium satis luculenter insinuant, viris quibusdam doctis visa sunt (*). Verum philosophorum istorum sententias, si curatius expendantur, multis parasangis distare a sententia, quam præeunte scriptura sacra fovent christiani, alii abunde cumprobarunt (**). Certe, quicquid trinitatis in Ægyptiorum theologia deprehenditur, longe aliud quid est, quam quod eo nomine designatur in sacris veteris novique testamenti libris. *Non nego*, inquit HERMANNVS WITSIVS (***) in Ægyptiorum theologumani trinitatis alienius mentionem fieri, sed ea mente, quæ confirmat id, quod supra jecimus, non aliud ab ipsis numen fuisse agnatum, quam mundum cum suis partibus. Perperam quoque Persarum trinitas cura trinitate christiana confunditur (*). Persæ enim *mitrham*, i. e. solem, quem coluerunt, *τρίπλάσιον* nominarunt, eidemque ut & lux triplitem dederunt vultum, cujus rei variz ab eruditis adduci alias solent conjecturæ (**), quæ recensendis heic non immorabimur. Nec in Pytha-

fide in colligendis ac recensendis veterum Judæorum testimoniis versati fuerint; ex quibus cumprimis nominandus heic venit P. GALATINVS, modo a nobis excitatus. Is enim ejusmodi subinde loca pro adstruenda SS. trinitatis doctrina ex libro *Sobar* adlegavit, quæ in nulla ejus editione hodie leguntur. Atque hunc auctorem, non inspectis fontibus ipsis, PHIL. MORNÆVS de ver. rel. christ. cap. VI. alique incaute sunt secuti.

(*) Fuit hæc sententia CLEMENTIS Alexandrini, CYRILLI, EUSEBII, aliorumque veterum scriptorum, quorum loca magno studio collegit CASABONVS de credulitate & incredulitate p. 122. Horum vestigia legerunt ex recentioribus AUGUSTINVS STEVCHVS, PHIL. MORNÆVS, ANDR. DACERIVS, MATHIAS PANSAS, FRANCISC. PATRICIVS, TOB. PFANNERVS, PETR. DAN. HVERTIVS, RADVLPHVS CVDWORTHVS, SAMUEL SCHEVRERVS, theologus Bernensis, alique, adlegati a FABRICIO in bibloth. grac. vol. II. p. 39 seqq. & C. M. PFAPPIO, in introd. in hist. theol. litt. par. I. p. 305 seqq.

(**) Sufficiat ex iis heic adlegasse JO. BENED. CAREZOVIVM atque JAC. THOMASIVM, in dissertationibus de trinitate platonica. Taceamus COLBERGIVM, PETAVIVM, BALTVM, BVDDEVM, MOSHEMIVM, BRVCKERVM, aliosque, idem sentientes, excitatos a FABRICIO loc. cit. p. 40 seqq. Hoc tantum vel tribus heic notamus, ipsum GERHARDVM nostrum in hæc classe esse referendum. Vid. rom. I. loc. IV. de SS. trinitate, cap. XIII. §. 74. p. 211.

(***) Exstant hæc verba in WITSII Ægyptiac. libr. II. cap. V. Lectu quoque digna sunt, quæ de trinitate Ægyptiorum scripserunt viri celeberrimi, b. MOSHEMIVS & BRVCKERVS, ille quidem in notis ad CVDWORTHVM p. 413 seqq. hic vero in bist. crit. philosop. libr. II. cap. VII. §. XVI. p. 292 seqq.

(*) Persarum trinitatem infeliciter adplicari ad christianorum trinitatem, uberius comprobavit JACOB. THOMASIVS, in dissertat. de Persarum Platoniorumque trinitate §. XXIII seqq. p. 67 seqq.

(**) Vid. laudatiff. MOSHEMIVM loc. cit. p. 324.

Pythagoræorum triade (***) doctrinæ de trinitate in divinis rudimenta recondita fuisse, censendum est, siquidem ipsa *triados* pythagorææ natura, quæ rerum omnium initium, medium & finem comprehendere veteribus dicitur, huic adfectu repugnat. Denique, quod ad *PLATONEM* attinet, non negamus quidem, nonnulla in ejus scriptis occurrere, quæ christianorum dogmati de trinitate velificare videantur. Verum licet *PLATO* trium principiorum passim fecerit mentionem, longe tamen alia ratione, quam nonnulli persuadere nobis volunt, suam de iis mentem exposuit. Neque enim de trinitate personarum in indivisa essentia unitate, sed potius de principiis rerum genitarum fuit sollicitus, tamque obscuro dicendi genere usus est, ut vix certi quid exinde colligi queat. Nec genuina hujus philosophi sententia ex *PLOTINO* aliisque, qui eum sectatores secuti sunt, dijudicanda, quod multi olim fecerunt, sed potius, quid ipse dixerit, probe expendendum est (****).

§. VI. Licet vero, prout ex dictis liquet, philosophorum gentilium de hocce argumento sententia longissime distet ab illa trinitatis doctrina, quam scriptores sacri tradiderunt, non tamen existimamus, audiendos esse eos, qui ne minimum quidem trinitatis gentilibus cognitæ vestigium exstare, contendunt. Certe contrarium vel ex iis, quæ in præcedenti paragrapho disseruimus, facili colligi potest negotio. Nec desunt alia hujus rei testimonia. In *oraculis* enim

magicis, seu *chaldaicis*, quæ exstant, cujuscunque demum sint fidei atque auctoritatis, haud obscura trinitatis alicujus deprehenduntur vestigia. Samothracæ quoque aliique populi, antiquissimis jam temporibus, trinos venerati deos leguntur, quibus negabant inter numina sanctius aliquid atque augustius esse. Veteres Germanos tres olim coluisse deos, pluribus ne quidem de fama notis, testis luculentus est *JULIUS CÆSAR* (*). Constat quoque de Romanis, eos tribus cumprimis numinibus in capitolio olim sacra fecisse. Horum verò numinum altera erat *Minerva*, ex *Jovis* cerebro nata, divinæ & substantialis sapientiæ imago. Quibus omnibus tandem & hoc addi meretur, quod pythagoræi, quorum supra jam fecimus mentionem, numerum ternarium non tantum sacrosanctum censuerint, sed & naturæ quoddam mysterium in eo latitare judicaverint. Hæc omnia, si in unum colligantur, dubitare nos non sinunt, doctrinam trinitatis in divinis, quam Deus primum revelaverat Ebræis, ab his ad Ægyptios, aliasque gentes, vel per traditionem quandam oralem, vel per continuatum cum gentibus commercium, vel alia fortassis ratione, fuisse propagatam, sed successu temporis ita adulteratam ac depravatam, ut cum christianorum doctrina comparari haud possit.

§. VII. A Judæis & ethnicis tandem ad christianos progredimur, ostensuri paucis, quænam eorum inde a primordiis christianismi de argumento hocce

(***) Constat *PYTHAGORÆ* discipulos in tradenda philosophia symbolis ac numerorum doctrina usos esse, hacque ratione magistri sui placita haud parum obscurasse. Vnde & dubium maximeque incertum est, quid symbolis istis numericis docere voluerint; uti jam observavimus in commentatione nostra de *philosophia exoterica atque esoterica*, sive de *vetustissima doctrina externa & interna*, Tubing. MDCCXXXIII. edita p. 65. in nota. Conferri vero omnino heic meretur *BRVCKERVS*, sæpius jam nobis laudatus, loc. cit. p. 1052.

(****) Hinc jure meritoque monent viri doctissimi, probe distinguendum esse inter germanam *PLATONIS*, & adulterinam juniorum platonico-

rum de tribus in Deo personis sententiam. Nec illud prætermittendum heic est, duplicem platonico- scriptorum classem posse constitui, quarum altera scriptores genuinos, in quibus *PLOTINVS* principem tenet locum; altera vero scriptores spurios atque supposititios completitur. Atque ad hanc posteriorem classem procul dubio pertinent *libri Sibyllarum*, *HERMETIS Trismegisti*, aliorumque, ex quibus si effata quædam in medium proferantur, ea ad rem nihil plane faciunt, siquidem scripta ista ab ejusmodi auctoribus, qui jam aliqua religionis christianæ cognitione erant imbuti, confecta fuerunt.

(*) Vid. *J. CÆSAREM de bell. gallico libr. VI.*

hocce gravissimo fuerit sententia. Ut vero in tradenda historia dogmatis hujus divinitus revelati, errorisque eidem oppositi, certum ordinem servemus, per quatuor diversas temporis epochas heic procedemus. *Prima* earum exhibet historiam hujus doctrinæ inde ab eo tempore, quo Jesus Christus, unigenitus Dei filius, humanam induit naturam, usque ad excessum sanctissimorum ejus legatorum, qui incidit in seculum iniens secundum. *Alter*a sistit fata hujus dogmatis post mortem apostolorum usque ad tempora concilii Nicæni, seculo quarto celebrati, quo Arianorum hæresis fuit proscripta. *Tertia* incipit a concilio Nicæno I. & Constantinopolitano I. & vadit usque ad tempora emendatæ per Lutherum religionis, seu ab Ario usque ad Socinum, ejusdemque sectatores. *Quarta* denique & ultima ab origine Socinianismi ad nostram usque ætatem decurrit.

§. VIII. Quemadmodum nato Christo, incomparabili generis humani redemptore, caligo omnis, quæ orbi diu incubuerat, profligata, atque id, quod de Deo sentire par est, ex toto mortalibus perspicue explicatum fuit; ita & veritas illa gravissima, cujus possessione tum ethnici, tum judæi exciderant, veritas nimirum de Deo trino, partim a Christo, partim vero ab ipsius apostolis denuo in lucem fuit protracta, clarissimeque manifestata hominibus. Equidem quod ad Christum, unigenitum Dei filium attinet, is, dum inter mortales versatus est, carne nostra vestitus, servi formam adsumsit, gloriamque divinam, qua præditus erat apud patrem, antequam mundus esset conditus, tantisper occultavit. Nihilominus lucidissimos gloriæ istius radios tum in doctrina, tum vita, ac denique morte sua subinde sparxit, seque filium Dei esse, & ore docuit, & opere ipso comprobavit luculenter. Quin totam sanctissimæ trinitatis doctrinam passim inculcavit suis sectatoribus,

dumque munus adnunciandi evangelium in universo terrarum orbe iis traderet, disertis simul verbis præcepit, ut baptizarent omnes gentes *in nomine patris, filii & Spiritus S. Matth. XXVIII. 19.* ostendens hac ipsa ratione, omnes tres divinitatis personas eodem prorsus loco heic habendas esse. Unde & ad easdem semper respererunt legati servatoris, non tantum in administratione baptismi, sed & in sermonibus suis epistolisque, idque sedulo egerunt, ut magna illud, quod adnunciabant, redemptionis opus toti sacro-sanctæ trinitati, patri nimirum molienti, filio exsequenti & merenti, ac Spiritui sancto adplicanti, tribuendum demonstrarent, veramque atque æternam salutem non ex homine salvando, sed potius ex Deo salvante unice derivandam esse, inculcarent mortalibus.

§. IX. Negari tamen haud potest, existisse jam apostolorum ævo, qui, utut Christi disciplinæ se addictos profiterentur, scripturæ tamen ductum deferentes a veritate cœlesti turpiter heic aberraverint. In eorum, qui hoc fecerunt, classem cumprimis referendus nobis est CERINTHVS, gente judæus, qui, derelicto judaismo, ad Christi quidem sacra transiit, sed pristinam religionem itemque philosophiam cum disciplina Christi conjungendo, in varios eodemque gravissimos prolapsus est errores. Perverse cumprimis sensit docuitque Cerinthus de Christo, ejusque negavit divinitatem (*). Licet enim adseruerit, Christum descendisse in Jesum, per Christum tamen non ipsum Deum, sed naturam quandam spiritualem intellexit, putavitque, naturam hancce per aliquod duntaxat tempus cum Jesu fuisse conjunctam. Unde & JOANNES evangelium suum CERINTHO ejusque erroneis opinionibus opposuisse dicitur (**), qui & in epistola sua prima Christi divinitatem invicte comprobavit. Cerintho ejusdemque sectatoribus haud immerito adjungimus

EBIO.

(*) Testimonia veterum de Cerintho ejusdemque erroribus adduxit GERHARDVS noster tom. I. loc. IV. §. 185. p. 290. seqq.

(**) Vid. quæ hanc in rem diximus partim in observas. sacrar. ad oraculum Paulinum A. 7. XX. 28. parte altera absoluta, p. 8. not. (7) partim vero in not. ad GERHARDI tom. II. loc. theol. p. 192, 193.

EBIONEM atque *Ebionitas*, sive *Ebionæos*, undecunque ii nomen suum acceperint (**). Hos enim, cum Cerinthianis, quamvis non sine aliqua diverſitate, divinam Chriſti naturam negaſſe, eundemque pro nudo homine habuiſſe, magno conſenſu veteres tradiderunt (***). Nec improbabilis nobis videtur eorum ſententia, qui ſunt, **EBIONEM**, ſectæ huius auctorem, non tantum divinitatem Chriſti, ſed & omnem prorsus trinitatem repudiaſſe. Valde enim judaiſmo addictus dicitur; in judæorum vero, qui iſto tempore vixerunt, doctrina quidquam fuiſſe, quod trinitati perſonarum in divinis fateat, nemo temere aſſinaverit. Atque hiſce hæreticis, qui *Ebionitas* vocari ſolent, æque ac *Cerinthianis*, directe oppoſita ſunt verba ſcriptoris ſacri *1 Ioan. II. 22, 23. Quis eſt mendax, niſi qui Jeſum negat eſſe Chriſtum? Is anti-chriſtus eſt, qui patrem negat & filium. Quisquis filium negat, ne patrem quidem habet.* Ita Cerinthiani atque Ebionitæ (illi quidem Chriſtum ſeparantes a Jeſu; hi vero plane nihil niſi filium Mariæ admittentes) & filium Dei, & per eundem, uti heic argumentatur divus apoſtolus, patrem quoque negarunt; unde & ab hæc pseudo-prophetis ſedulo cavendum eſſe, idem vir divinus ſerio monet. *1 epiſt. IV. 1.*

(**) *Ebionitas* nomen ſuum habuiſſe ab **EBIONE**, homine quodam judæo, ſectæ huius auctore, tradunt multi veterum, veluti **TERTULLIANVS**, **HIERONYMVS**, **EPIPHANIVS**, **PHILASTRIVS** aliique, quos recentiores magno agmine ſequuntur. Non deſunt tamen, qui negant, unquam exiſtiſſe Ebionem quendam, a quo dicti ſint Ebionitæ. Ita, poſt **FAVST. SOCI- NVM**, **CHRISTOPH. OſTORODVM**, & quosdam alios, ſentiunt **JAC. RHENFERTIVS**, **JO. CLERICVS**, **CAMP. VITRINGA**, **RICH. SIMONIVS**, **ARNOLDVS**, **LANGIVS**, alii, contententes, nomen Ebionitarum ortum eſſe a voce ebraica **עֲבֹנִים** quæ pauperem ſignificet, ut proinde homines iſti vel ob inopiam rerum ad vitam hancce neceſſariam, vel ob mentis paupertatem per contemptum *Ebionum*, i. e. *pauperes* fuerint vocati. Licet vero rationes, quas pro hac ſententia in medium protulerunt viri præſtantiſſimi, haud penitus ſunt contemnendæ, illorum tamen ſententia, qui

Exegef. pars II.

6. X. Pergimus ad alteram hiſtoriæ huius periodum, quæ ſata doctrinæ cœleſtis de ſacroſanctæ trinitate, inde ab exceſſu apoſtolorum uſque ad concilium Nicænum ſeculo quarto celebratum, complectitur. Sunt equidem nonnulli, qui doctrinam patrum iſtius ævi in erroris ſuſpicionem adducere haud dubitant, aliisque perſuadere annuntiantur, priſcos cœtus chriſtiani doctores **PLATONIS** placita heic ſecutos eſſe, eandemque adopraſſe ſententiam, quæ poſtea ab Ario nomen ſortita eſt (*). Verum dudum ſolide confutarunt hocce commentum, omnesque nebulas, quæ veritati offunduntur, diſſiparunt viri eruditi, ſpecialim **GEORGIVS BVLIVS** (**), episcopus quondam Menevenſis in Anglia, atque **SAMUEL GARDINERIVS** (***), ut alios, qui idem fecerunt, in rerum præſentia taceamus. Nos nonnullas duntaxat obſervationes, dijudicandæ huic controverſiæ inſervientes, heic adſpergemus. Notamus itaque I) patres, quos vocant, apoſtolicos, **CLEMENTEM** romanum, **BARNABAM**, **IGNATIVUM** atque **POLYCARPUM**, quorum monumenta hodie exſtant, ſententiæ, quam poſtea Ariani amplexi ſunt, minime faviſſe, quin potius **ὁμοῦς** filii cum patre, adeoque utriusque, qua ipſam eſſentiam, æqualitatem agnoviſſe (****). Equidem, quod II) notamus,

originem ſectæ huius Ebioni cuidam adſcribunt, longe majorem præ ſe fert probabilitatem. Plura, qui hanc in rem legere voluerit, adeat **MOSHEMII diſſertat. de hocce argumento**, quæ exſtat in *diſſertationum ad hiſtor. eccleſiaſt. pertinentium volumine*, p. 547. ſeqq.

(****) Veterum teſtimonia huc ſpectantia exhibet **GERHARDVS** loc. citato §. 186. p. 294. ſeqq.

(*) Ita quidem viſum eſt **CHRISTOPH. SANDIO**, **DANIELI ZWICKERO** itemque auctori libri notiſſimi: *le Platonisme dévoilé*, qui **SOVERAINIO**, Piſtabionenſi quondam inter reformatos miniſtro, adſcribitur.

(**) In *deſenſione fidei Nicænæ* &c.

(***). Edidit iſ **ὁμοῦς**, ſeu *catbolica circa ſacroſanctam trinitatem fidei delineationem*, **SANDIO** oppoſitam, quæ Londini **MDCLXXVIII.** lucem adpexit publicam.

(****) Teſtimonia patrum apoſtolicorum, quæ huc ſpectant, collegit laudatiſſimus **BVLIVS**, loc. cit.

T t

tamus, in epistolis, quæ IGNATII nomen præ se ferunt, loca nonnulla, quæ Arianorum favent hæresi, deprehenduntur. Verum, cum loca ista non essent in epistolis brevioribus, quæ a plerisque pro germanis habentur, sed in longioribus, quæ ab homine quodam Ariano sunt interpolatae (*), facile patet, nullius prorsus auctoritatis esse testimonia ex istis epistolis desumpta, in quibus Neo-Ariani præcipuum causæ suæ præsidium quærunt. Addimus III) & hoc, dici haud posse, patres istos apostolicos, quos supra nominavimus, dogma de trinitatis mysterio ex philosophia platonica accepisse; siquidem nullo, ne levissimo quidem argumento comprobari potest, illos placitis hujus philosophiæ imbutos fuisse; & licet IV) negari nequeat, ex reliquis, qui patres apostolicos exceperunt, cœtus christiani doctoribus, nonnullos non semper satis caute atque accurate, sed subinde ita locutos esse, ut ad Platonis (**), adeoque & Arii opinionem propius accedere videantur; nihilo tamen minus V) ex formulis loquendi, e Platonis schola defunctis, quibus subinde patres usi sunt, nondum colligi potest, eos platoniorum sententiam in toto suo nexu spectatam suo adprobasse calculo. Certe enim ea passim ratione in mentem suam de trinitatis mysterio expresserunt, ut perspicue significaverint, se ab Arii erroribus quam longissime abesse. Ita JUSTINVS martyr, quem primum nonnulli fuisse putant, qui platonica dogmata veritatibus divinis admiscue-

rit, *virtutem istam, quam sermo propheticus Deum vocat, de patre genitam esse, pronuntiat* (***). Idem alio in loco expressis verbis testatur, christianos *Deum patrem, & qui ab eo venit, filium & spiritum propheticum adorare* (****).

§. XI. Jam vero, quod VI) notamus, in libris reliquorum quoque scriptorum ecclesiasticorum, qui hac ætate floruerunt, complura simulque luculenta de trinitate, speciatim de divinitate Jesu Christi, deprehendimus testimonia. Audiamus hanc in rem ATHENAGORAM, strenuum sacrorum christianorum contra paganos defensorem, qui atheismi adculpationem, Christi ad seclis olim factam, sequentem in modum refellit: *quis non miretur, nos dicentes Deum patrem & filium Deum & spiritum sanctum, ac demonstrantes eorum & in unitate potentiam, & in ordine distributionem, atheos vocari* (*). Alibi vero hisce utitur verbis: *Nequaquam nos sumus athei, qui universitatis hujus opificem, simulque ejus VERBUM, ut verum Deum, veneramus* (**). Idem, quis sit filius Dei? pagani philosophis explicaturus, *filius Dei, inquit, est verbum patris, in idea & operatione. Ab ipso enim & per ipsum creata sunt omnia: quum unum sint pater & filius &c.* (***). Athenagoræ socium damus CLEMENTEM ALEXANDRINUM, qui Christum disertis verbis vocat *verbum divinum, manifestissime verum Deum,*

cir. Diximus & nos nonnulla, quæ huc pertinent, tum in *historia doctrinæ de cultu adorationis Christo servatori debito* §. V. p. 19. seqq. tum vero in *notis ad rom. I. loc. theolog. p. 282.* Exhibet quoque nonnulla patrum loca GERHARDVS noster *rom. I. loc. IV. part. II. cap. IV. §. CLII. p. 281. seqq.*

(*) Equidem GVIL. WHISTONVS orbi erudito persuadere voluit, breviores Ignatii epistolæ spurias esse, longiores autem illas, sive interpolatas, verum & germanum Ignatii fœtum esse. Descripsit eum in finem amplam satis dissertationem *u. on the epistles of Ignatius*, quæ Londini ann. MDCCX. in 8. prodiit. Verum argumenta, quibus usus est WHISTONVS, confutavit JO. CLERICVS, in peculiari *dissertat.*

de epistolis Ignatii, quæ exstat in JO. BAPTIST. COTELERII *patrib. apostol. tom. II. part. II. p. 501.* Cæterum jam ante Whistonum alii quoque, veluti JO. MORINVS & RICHARD. SIMONIVS, epistolas illas longiores Ignatii pro genuinis agnovere.

(**) Vid. quæ diximus in *notis ad rom. I. loc. theol. p. 283.*

(***) Vid. IUSTINI martyris *dialog. cum Tryphone judæo p. m. 358.*

(****) Vid. ejusdem *apologiam II. pro christianis.*

(*) Vid. ATHENAGORAM, in *apolog. p. 87. edit. RECHENBERGII.*

(**) Vid. eundem loco *excitato.*

(***) Vid. eundem loc. *cir. p. 79. 80.*

Deum, qui est universorum domino exaequatur, quoniam erat ejus filius, & verbum erat in Deo (*). Adjungimus duumviris hisce ex scriptoribus latinis TERTULLIANVM, qui ad convitium paganorum, christianis cultum hominis, crucis supplicio interemti, objectantium, respondet, se ideo Jesum Christum venerari, quoniam eundem non merum hominem, sed verum *Dei filium*, cum patre unius ejusdemque essentiae essent edocti (**). Praetermittimus alia ejusmodi effata, quae in libris TATIANI, THEOPHILI Antiocheni, qui vocabulum trinitatis primum usurpasse dicitur, ARNOBII, LACTANTII, EVSEBII, aliorumque occurrunt, cum alii in istis enarrandis atque dijudicandis studium suum operamque collocaverint (***).

§. XII. Id potius VII) paucis notamus, in concilio Nicæno tot praesentes ecclesiarum antistites (*) in gravissimo hoc religionis christianae dogmate consentire haud potuisse, nisi illud antea jam communi christianorum consensu ubique receptum fuisset atque adprobatum. Et sane ex christianorum orientalium confessione, quam EVSEBIUS Caesariensis in hac ipsa synodo recitavit, SOCRATES VERO, ATHANASIVS, THEODOKETVS, alique litteris mandarunt, luculenter patet, dogma trinitatis, jam ante habitam istam synodum, in ecclesiis orientalibus agnitum fuisse,

(*) Vid. CLEMENTEM Alexandrinum, in *incohortatione ad gentes* p. 84. edit. Oxoniens. Plura ex hoc scriptore testimonia adduximus in differtat. supra adlegata de cultu religioso, *Christo servatori debito*, p. 6. 7. seqq.

(**) Vid. TERTULLIANI *apologeticum adversus gentes*, senatui romano, vel, ut alii existimant, provinciarum praesidibus oblarum, atque paganis oppositum, cap. XXI.

(***) Fecerunt id, praeter BVELVM & GARDINERIVM, quos supra laudavimus, ABRAHAM CALOVIVS scriptor. *Anti-Socin. tom. I. part. II. p. 487. seqq.* FRID. SPANHEMIVS *bist. eccles. sec. II. & III. tom. I. oper. p. 607. seqq. & p. 707.* Ut alios taceamus.

(*) EVSEBIUS Caesariensis, qui non minimas in hoc concilio partes gessit, supra CCL. ecclesiarum antistites praesentes fuisse dicit, eosque

liquidem confessio ista praestantissima hujus veritatis exhibet testimonia. Tanta quoque hae doctrina ævo isto, quo hæc synodus fuit celebrata, valuit auctoritate, ut non tantum ii, qui trinitatem profitebantur, in ordinem christianorum recte sentientium fuerint adscripti, sed & per edicta imperatorum haud licuerit, veritatem hanc in dubium revocare. Quibus omnibus vel tandem VIII) hanc subjungimus observationem, LUCIANVM, professione Epicureum, qui circa annum Christi CLXXVI. clauit, ingenique sui salibus christianos in dialogis suis perfricuit, inter alia eorum dogma de trinitate false risisse (**), hac ipsa vero ratione nos edocuisse, ætatis illius christianos trinitatem in divinis revera statuisse.

§. XIII. Licet vero, prout haecenus ostendimus, sacratissimum trinitatis mysterium, in diviniore litteris clare satis revelatum, firmiter crediderint veteres christiani, satanae tamen, gloriae Dei triunius invidi, malitia atque astutia factum, ut veritas hæc fundamentalis religionis christianae a quibusdam hæreticis subinde fuerit impugnata variisque conspurcata erroribus. Nonnulli enim admiserunt quidem trinitatem, sed reale personarum in divinis discrimen tollere non dubitarunt. Fecerunt id cumprimis *Valentiniani, Montanistae, PRAXEAS, BERYL-*

LVS

ex omnibus Europæ, Asiæ, Africæque provinciis congregatos; ATHANASIVS vero plus minus CCC. recenset; SOZOMENVS circiter CCCXX.

(**) Vid. LUCIANI *dialogum*, qui *philopatriæ* inscribitur, tom. II. oper. p. 770. & 774. edit. GRÆVII. Sunt nonnulli, qui dialogum hunc Luciano antiquiorem esse contendunt, quo ipso auctoritati hujus testimonii nil quidquam detrahitur. Quod si vero dialogus hic referendus esset ad tempora Juliani apostatae, quæ sententia est JO. MATTH. GESNERI, professoris quondam Göttingensis doctissimi, in *comment. de ætate & auctore dialogi Luciani qui philopatriæ inscribitur*, ex hocce dialogo comprobari haud posset, ante concilium Nicænum doctrinam de trinitate in christianorum cœtibus obtinuisse. Alium locum, qui huc spectat, ex Luciano adduximus in diff. sæpius excitata de cultu adorationis *Christo servatori debito* §. VI. p. 24.

LVS, Bostrensis in Arabia episcopus, **NOETVS** atque **SABELLIVS**, Noëti discipulus (*). Atque ab hoc ipso **SABELLIO** error eorum, qui non nisi tria nomina, virtutes, qualitates, potentias in Deo admittant, *Sabellianismi* nomen sortitus est, quem ex veteribus debellarunt **DIONYSIVS** Alexandrinus, **ATHANASIVS**, **BASILIVS** M. atque **EVSEBIVS**. Fuerunt vero ex altera parte alii, qui trinitatem in divinis penitus negarunt, Christumque pro nudo habuerunt homine, naturæ lege ex Iosepho & Maria procreato, reliquis tamen hominibus præstantiore. Ita senserunt *Carpocratiani*, a **CARPOCRATE**, patria Alexandrino, philosophiæ, præsertim Platoniciæ, dedito, qui seculo II. erroribus suis civitatem christianam turbavit, ita dicti. **Carpocratem** eodem seculo infecutus est **THEODOTVS**, arte quidem ocriarius, sed litterarum non ignarus, qui Christi divinitatem eum in finem negavit, ut suam Christi abnegationem in persecutione tum fervente factam, graviterque ei exprobratam, aliqua saltem ratione excusaret. Dixit enim: *se non Deum, sed hominem negasse* (**). Eundem errorem, quem **Theodotus** adoptaverat, propugnandum quoque suscepit **ARTEMONIVS** (***), qui eodem seculo secundo ad finem vergente pravas suas doctrinas in ecclesia disseminavit, Christumque nudum hominem, prophetis virtute, non natura, præstantiorem docuit. Ambo autem, tum **THEODOTVS**, tum **ARTEMONIVS**,

ob impiam suam, quam tuebantur doctrinam, ab ecclesia resecti sunt; ille quidem a synodo romana, sub **THELESPHORO**, ecclesiæ romanæ præfule anno Chr. **CXLVI**. celebrata; hic vero a synodo, quam **Victor I.** pontifex rom. ann. Chr. **CXCVIII**. Romæ collegit. **Artemonii** tamen errorem seculo III. revocavit **PAVLVS SAMOSATENVS** (****), episcopus Antiochenus, cuius sectatores non solum *Samosateniani*, sed & *Pauliani* ac *Paulianistæ* dicti sunt. Verum hæresin hanc Samosatenianam innox ex ecclesia proscripserunt patres Antiocheni in variis conciliis hanc in rem institutis, Paulumque Samosatenum munere suo privarunt. Neque tamen hac ipsa ratione penitus extirpata fuit hæc hæresis, sed denuo progeminavit in subsequentibus temporibus, aliamque duntaxat faciem induit. Seculo enim IV. surrexerunt *Ariani*, ab **ARIO**, ecclesiæ Alexandrinæ presbytero ita adpellati, qui non ex sacræ scripturæ fonte, sed ex impuris philosophiæ platoniciæ lacunis sua hauserunt, statuentes, Christum creatum esse a patre, ante mundum conditum, non vero genitum, adeoque Deo patri non esse coæternum ac coessentialem, sed antefecularem duntaxat & factitium, licet rebus creatis omnibus excellentior sit multumque præstantior (*). Huic vero hæresi latius serpenti fortiter resisterunt orthodoxi, inque concilio *Nicaeno*, quod inter œcumenica primum tenet locum, atque anno **CCCXXV**. auspi-

(*) Conferenda, quæ de hisce hæreticis disseruit **GERHARDVS** noster rom. I. loc. IV. cap. XIV. §. **LXXVI** seqq. p. 213 seqq. Diximus & nos nonnulla, quæ ad historiam *Sabellianismi* cumprimis spectant, in notis p. 214. 215.

(**) De **THEODOTO** legendi ex veteribus **EPIPHANIVS** *hæres. LIV*. p. 462. **THEODORETVS** *libr. II. hæres. fabul. cap. V*. p. 220. **AVGVSTINVS** de *hæresibus* cap. **XXXIII**. p. 94. **PHILASTRIVS** de *hæres. cap. L*. p. 104.

(***) De **ARTEMONIO** diximus nonnulla in notis ad rom. I. loc. *theol.* p. 217.

(****) Conferenda, quæ de **PAULO SAMOSATENO** diximus in notis ad rom. I. loc. *theol.* p. 216.

(*) *Arianismi* historiam dedit **CASPAR SAGITTARIVS**, in *introduc. in hist. ecclesiast. sect.*

XI. p. 845. qui & scriptores tum antiquiores, tum recentiores ad historiam & oppugnationem Arianam spectantes recensuit. Ex ecclesiæ romanæ doctoribus consulendus cumprimis heic est **DIONYS. PETAVIVS**, ex Anglis **GEORG. BULLVS**, sæpe jam nobis laudatus, & **NATHANAEL LARDNERVS**; ex neo-Arianis **CHRISTOPH. SANDIVS**. Jungi tamen merentur ex pontificiis **LYDOV. MATMBVRGIVS**, Jesuita Gallus, qui historiam Arianismi gallico sermone conscriptam Parisiis edidit **MDCLXXIII**. sapius postea recusam, **NATALIS ALEXANDER**, in *select. capitibus hist. eccles. loc. IV*. & ex recentissimis scriptoribus **CAYETANVS MARIA TRAVASA**, cuius existat: *historia critica della vita di Arrio, primo eresiarcha del IV. secolo*, Venetiis **MDCCXLVI**. 8.

auspiciis Constantini M. fuit celebratum, Arian errorem, instituta ejus inquisitione, damnarunt. Stabilita tunc temporis fuit veritas cœlestis, quod filius patri sit *ὁμοούσιος* (**), oppositumque hæresi Arianæ symbolum fidei, quod, cum ipsi synodo Nicænæ suam debeat originem, *Nicænum* fuit appellatum. In hacce fidei formula, a patribus Nicænis sancita, Christus adpellatur *filius Dei unigenitus & ex patre natus ante omnia secula: Deus de Deo, lumen de lumine, Deus verus de Deo vero: genitus, non factus: consubstantialis patri, per quem omnia facta sunt.* Atque hac ratione fides recte sentientium de trinitate non tantum denuo adserta fuit atque stabilita, sed & clarius exposita atque illustrata.

§. XIV. Progredimur jam ad tertiam hujus historiæ periodum, quæ a temporibus concilii Nicæni incipit, definitque in seculo post Christum natum decimo sexto, quo ecclesia orbisque litteratus novam quasi faciem induit. Notamus heic ante omnia, post concilium Nicænum Arian sectatores in tres fere sectas & factiones fuisse divisos: quarum una, *Anomatorum*; altera, *Semiarianorum*; tertia *medii quasi generis erat.* Equidem in eo omnes consentiebant, *filium Deo patri non esse ὁμοούσιον*; verum in eo maxime differebant, quod alii *filium plane dissimilem Deo patri*, alii autem *aliquo saltem modo similem esse*, statuerent. *Anomati* inde dicebantur, quod filium Deo patri *ἀνόμιον dissimilem*, vel diversæ prorsus essentiae dicerent. Horum post *ARIUM* principes fuerunt *AETIVS*, ecclesiæ Alexandrinæ diaconus, atque *EVNOMIVS*, subtilis vir ingenii & Aetii discipulus, a quibus

Aëtiani & Eunomiani; itemque pure *Ariani* cognominati. Neque tamen adeo magnus eorum erat numerus, sed in dies magis magisque decrescebat. Ab his diversi erant, qui in historia adpellari solent *semi Ariani*. Statuebant enim filium Deo patri esse *ὁμοούσιον, essentia similem*, licet orthodoxis concedere nollent, filium patri esse *ὁμοούσιον, ejusdem essentiae*. Neque eo audaciæ progrediebantur, ut cum Ario dicerent, fuisse tempus, quando filius non erat; sed tamen ex substantia patris eundem productum esse, disertis verbis haud adfirmabant. Duces hujus factionis erant *GEORGIVS* Laodicens, & *BASILIVS* Ancyranus. Denique *medii generis secta erat* eorum, qui filium Deo patri, non quidem essentia; sed vel voluntate, aut ad eum modum, quo effigiem suo prototypo similem dicebant. Ducem illi habuerunt *ACACIVM*, a quo *Acaciani* fuerunt nuncupati. Prævaluit vero factio Semi-Arianorum post concilium Nicænum, tum numero, tum potentia, & continuatæ fuerunt controversiæ Arianæ usque ad seculum VIII. quo ineunte hæresis Ariana vel tandem extincta expiravit.

§. XV. Non defuerunt tamen inde a temporibus concilii Nicæni, qui veritatem cœlestem de sacrosancta trinitate contra Arianorum insultus mascule propugnare, eandemque sanctam rectamque conservare, suarum duxerunt esse partium. Principem inter eos, qui hoc fecerunt, locum obtinet *ATHANASIVS*, præsul Alexandrinus, seculo IV. clarus, qui variis contra Arianos scriptis decertavit (*), hanc ipsam vero ob rationem acerbissima Arianorum

(**) Hæc vox *ὁμοούσιος* magnas olim in civitate christiana turbas excitavit. Usurparunt eandem ante tempora concilii Nicæni non orthodoxi duntaxat, sed & hæretici. Reprobarunt eandem patres Antiocheni in synodo ann. CCXLXIII. celebrata, sed eo sensu, quo Samosatreniani eandem adhibebant. Revocarunt vero eandem patres Nicæni, eandemque sano sensu acceptam Arianis opposuerunt. Vid. quæ supra hanc in rem diximus in nota ad pag. 241 seqq.

(*) Huc referimus ejusdem expositionem fidei, Arianis præcipue oppositam; itemque apologiam con-

tra Arianos; cumprimis vero disputationes, seu orationes V. contra Arianos. Περὶ τῆς πίστεως contra Arianos vocat *PHOTIVS*, easque tropæum adversus omnes; possimum vero Arianam, hæreses esse dicit codex CXL. Pertinet huc quoque ejusdem liber de trinitate, inter spūria hæctenus recensitus; sed quem *ATHANASIO* vindicarunt monachi Benedictini in Gallia. Nec præmittendæ variæ ejusdem epistolæ, verb. grat. illa ad Serapionem Thmuis in Ægypto episcopum, adversus eos, qui dicunt, filium creaturam esse; nec non epistola ad Nicænos decretis, item-

norum odia expertus, varioque calamitatum genere graviter afflictus fuit. Splendidam operum ejus editionem edidit BERNHARD. MONTFAVCONVS, monachus Benedictinus, isque doctissimus. Athanasio ad latus ponimus HILARIUM, Pictaviensem episcopum, *libris XII. de trinitate* aliisque scriptis celebrem, itemque PHOEBADIVM, episcopum Gallum, cujus contra Arianos librum ediderunt BEZA, PITHOEVS, BARTHIUS, in bibliothecam patrum translatus. Exstant quoque FABII MARRII VICTORINI, Afri, rhetoris Romani, *de sanctissima trinitate adversus Arianos libri IV.* bibliothecæ patrum pariter inserti; porro GREGORII Nazianzeni *oratio ad Arianos, & de se ipso*, itemque AMBROSII, Mediolanensis episcopi, liber *de fide, seu consubstantialitate cum patre*, nec non HIERONYMI *epistola II. ad Damasum adversus Arianorum hypotheses*, aliaque *epistola adversus Arianos*. Scripsit etiam FAVSTINVS, schismatis Luciferiani presbyter, *de trinitate, seu contra Arianos* librum, in septem capita divisum, quem JAC. SIMONDS cum aliis opusculis edidit. Hisce adjungimus vel tandem AVGVSTINVM, præfulem Hipponensem celeberrimum, qui libris XV. *de trinitate* contra Arianos pugnavit, nec non JO. CHRYSOSTOMVM, qui *de incomprehensibili Dei natura* sex homilias scripsit, Arianis oppositas (**). Atque hæc de scriptoribus seculi quarti, qui contra Arianos dimicaverunt, sufficiant.

§. XVI. Ad seculi quinti scriptores ecclesiasticos ubi jam progredimur, primo quidem loco se nobis offert VIGILIVS, gente Afer, Tap-

que alia epistola *de sententia Dionysii Alexandrini*, quæ ipsum a calumniis Arianorum vindicavit; ac vel tandem *epistola ad episcopos Egypti & Libya*.

(**) Præter eos, quos supra nominavimus, alii etiam in confutandis Arianorum erroribus operam suam collocarunt, causamque veritatis divinx, speciatim contra EVNOMIVM, strenue egerunt, veluti BASILIUS magnus, episcopus Cæsariensis in Cappadocia, atque GREGORIUS Nyssenus, Basilii M. frater, isque ætate minor,

sensis, sive *Tapstanus* in provincia Byzacena episcopus, qui vero, faventibus in catholicos Vandalis, Arianorum hæresi addictis, patriam deseruisse atque Constantinopolin profectus videtur. Et in hujus quidem operibus a FRANCISCO CHIFFLETIO editis varia deprehenduntur scripta Arianis opposita. Verb. grat. *altercatio sub nomine Athanasii adversus Arium*, sive dialogi II. in synodo Nicæna inter Athanasium & Arium habiti, Probo judice. Porro: *Dialogi sive altercationes III.* ab Athanasio contra Arium aliosque coram Probo judice habitæ; licet hocce opus idem cum priori illo; quod jam indicavimus, censendum sit, hoc duntaxat discrimine distinctum, quod VIGILIVS prius illud in Africa scripserit, postea vero, ab Africa egressus, illud recognoverit, atque integro libro tertio, Probi judicis sententiam complexo, adauxerit. Cumprimis vero huc pertinent *de trinitate, sive de unita trinitate Deitatis contra Mariuvadum Arianum libri XII.* inter opera Athanasii a nonnullis perperam relati; itemque *liber de unitate trinitatis ad Optatum*, sive dialogus inter Augustinum & Felicianum Arianum, a Vigilio confectus; nec non *de trinitate adversus Varivadum*, seu litterarum metathesi *Mariuvadum*, sectæ Arianae diaconum, *libri III.* sub Idacii Clari nomine a Vigilio olim evulgati, & sub ejusdem nomine typis sæpius impressi. Ut alia hujus generis scripta (*) taceamus. Eodem cum Vigilio tempore floruit quoque CEREALIS, gente Afer, antistes Castulensis, cujus libellus *concertationis de fide* contra Maximianum, Ammonitarum episcopum, hæresi Arianae addictum, *tom. VIII. biblioth. patrum* insertus legitur (**). Adjungimus

Illius enim habemus: *antirrheticum adversus impium Eunomium libris quinque*; hujus autem *orationes, sive libros XIII. contra Eunomium*.

(*) Omnia scripta VIGILII Tapfensis, Arianis præcipue opposita, diligenter collegit, notisque ac dissertationibus illustrata luci publicæ exposuit PETRVS FRANCISC. CHIFFLETIVS.

(**) Exstat quoque hoc *Cerealis* opusculum in *heresiologia* Basileensi.

plenus hisce duumviris AVITVM, natione Gal-
lum, archiepiscopum Viennensem, eodem se-
culo clarum, qui inter alia ingenii sui monumen-
ta *collationem suam aliorumque coram rege Gun-*
dobaldo adversus Arianos (***), nobis reliquit.
Adscripta fuit hæc collatio AVITO eam ob ra-
tionem, quoniam ejus præcipuæ in hac collatio-
ne disputandi partes fuerunt.

§. XVII. Scriptoribus hætenus enumeratis ex
seculo VI. adjungimus FVLGENTIVM, gen-
te Afrum, *Ruspensem* episcopum, qui contra
Arianos in Africa variis libris fortiter pugnavit,
sed dura atque aspera dictione, qualis Afrorum
esse solet. Scripsit is peculiarem *librum adver-*
sus Arianos, in quo decem eorum objectioni-
bus, mira barbarie atque obscuritate deformi-
bus, totidem opponit responsiones. Exstat quo-
que ejusdem contra *Fastidiosi Ariani sermonem*
ad Victoris liber; cui præmittitur Fastidiosi
sermo & Victoris epistola ad Fulgentium, qua
confutationem Fastidiosi enixe sibi expetiit. Ta-
cemus *librum pro fide catholica adversus Pin-*
tiam Ariantum, a CHIFFLETIO primum edi-
tum, qui non ab ipso Fulgentio, sed alio au-
dore, eoque incerto, profectus est. Nec tamen
prætermittendum heic est auctoris incerti qui-
dem, sed valde antiqui, *breviarium fidei adver-*
sus Arianos hæreticos, in quo trium divina-
rum personarum æqualitas plurimis scripturæ
sacrae locis & argumentis liquido comprobatur.
Primus hocce antiquitatis monumentum minime
contemnendum evulgavit JAC. SIRMONDVS (*),
Jesuita Gallus. Atque hi fuerunt præcipui ex
scriptoribus antiquis, qui gravissimos Arianor-
um errores profligarunt.

§. XVIII. Arianis, cum quibus olim diu con-
flictandum fuit purioris fidei doctoribus, succe-
serunt seculo IV. alii hæretici, qui in gravissimo

hoc dogmate de sacro - sancta trinitate varios
propugnarunt errores. In huncce censum non-
nulli referunt MARCELLVM *Ancyranum*,
qui quidem pro veritate cœlesti contra Arianos
magno studio dimicavit, sed in alium incidisse
dicitur errorem, illum nimirum, quo verum
discrimen inter patrem & filium penitus tollitur.
Ajunt enim, eundem statuisse, filium esse λόγον
προφορικόν nec diversam a patre personam.
Verum nonnulli ex recentioribus causam Mar-
celli in se defendendam susceperunt, rationibus-
que minime contemnendis commonstrarunt, il-
lum e numero hæreticorum eximendum esse,
prout alibi jam observavimus (**). Majori jure
hæreticis hujus ævi accensentur PHOTINVS,
Sirmiensis in Illyrico episcopus (***), qui anno
CCCXLIII. sententias suas de Deo, æque a
catholicorum, atque Arianorum dogmate discre-
pantes, in medium protulit, atque MACEDO-
NIVS, patriarcha Constantinopolitanus (****),
ex semi-Ariano factus pnevmatomachus. PHO-
TINVS quidem Christum pro mero homine ha-
buit, sed extraordinario, ex Spiritu S. & Maria
virgine nato; de Spiritu vero sancto docuit,
eundem virtutem duntaxat esse a Deo prolatam,
non vero personam. Atque ad hunc postero-
rem errorem propius quoque accessit MAC-
EDONIVS, statuitque, Spiritum S. non esse deum,
sed vim quandam creatam, famulumque ac mi-
nistrum Christi.

§. XIX. Complures vero fuerunt ex ætatis hu-
jus doctoribus recte sentientibus, qui erronea
istorum hæreticorum dogmata, longe lateque
disseminata confutarunt, veritatisque divinæ cau-
sam defendendam in se susceperunt. Contra
PHOTINVM quidem ejusdemque sectatores
mox in aciem prodierunt DIODORVS Tarsen-
sis, AVDENTIUS, gente hispanus, auctor
quæ-

(***) Inserta est hæc AVITI collatio LVC. DACHE-
RII spicilegio vet. aliquot scriptor. tom. III. p. 304.
edit. nov.

(*) in opusculis dogmaticis veterum quinque scripto-
rum, quæ Parisiis MDCXXX. prodierunt, ope-
ribusque ejus junctim editis postea inserta sunt.

(**) Vid. quæ ad tom. I. loc. theol. p. 217. hanc in rem
diximus. Conferri vero omnino meretur cele-

berr. WALCHIVS, in *histor. ecclesiast. nov. æst.*
variis observationibus illustrata, p. 1514 seqq.

(***) Diximus de PHOTINO nonnulla in notis ad
tom. I. loc. theol. p. 216 seqq.

(****) De MACEDONIO nonnulla adnotavit ipse
GERHARDVS tom. I. p. 334 seqq. Conferendæ
quoque sunt notæ, quas adspersimus loc. cit. p. 217.
& p. 334 seqq.

quaestionum veteris & novi testamenti. Quin non tantum a catholicis, sed & Arianis rejectus damnatusque fuit Photinus, idque in diversis synodis, Antiochena, anno CCCXLIV. Mediolanensi, anno CCCXLVI, Sirmienti anno CCCLI. Quod vero ad MACEDONIVM attinet, concilium Constantinopoli, a Theodosio M. anno GCCLXXXI. congregatum, cui secundus inter concilia oecumenica locus assignari solet, auctoritate sua sectam ejus adhuc valde teneram mature dissipavit. Ut de singulis doctoribus, qui impietatem Macedonianorum acriter impugnaverunt, in rerum praesentia nihil memoremus (*).

§. XX. Licet vero errores isti, supra recensiti, quibus trinitatis dogma penitus evertitur, ex ecclesia fuerint proscripti, alii tamen subsequenti ætate in eorum locum successerunt, non minus perniciosi. Huc jure meritoque referimus eorum sententiam, qui non tantum tres in divinitate personas, sed triplicem plane essentiam, adeoque tres deos, numero diversos, & a se invicem separatos statuebant; quæ quidem sententia *tritheismi* nomine vulgo insigniri solet. Sunt equidem nonnulli, qui originem hujus erroris ex antiquissimis temporibus derivare volunt, ipsosque patres concilii Nicæni eodem infectos fuisse contendunt (**). Ita enim eorum doctrinam interpretantur, ac si unitatem essentiae divinæ non *numero*, sed *specie* talem admitterint. At magnam hac ratione injuriam fieri patribus istis antiquissimis, facile intelliget, qui

illorum hanc in rem effata curatius consideraverit. Neutiquam enim *specificam* duntaxat essentiae divinæ unitatem, adeoque tres deos statuebant, sed tribus personis divinitatem ita attribuebant, ut & unum numero deum, disertis verbis profiterentur (***). Rectius ii faciunt, qui *tritheismi* errore ex seculo VI. repetunt, quo certamina orthodoxorum cum *Monophysitis* fervebant. Ex horum enim schola prodierunt *Tritheistae*, auctore JOANNE quodam ASCVSNAOE, philosopho Syro, *Monophysitarum* partibus addicto(****). Is enim in Deo tres numero substantias, prorsus inter se æquales, nec ullo quasi communi essentiae vinculo inter se connexas statuebat, quod ipsum adversariis hujus philosophi ad *tritheismum* viam sternere visum est. Nemo tamen inter sententiarum hujus fautores majorem nactus est celebritatem JOANNES PHILOPONO, a summa in litterarum studiis assiduitate ita dicto. Erat is genere Alexandrinus: arte grammaticus, in Platonis æque ac Aristotelis philosophia versatissimus. Claruit exeunte sexto, atque ineunte septimo seculo, variique generis dogmata a fidei veritate absorta propalavit. Quum philosophiae Aristotelicæ principiis imbutus statueret, idem esse *hypostasim* ac *naturam*, primo quidem, rejecto concilio Chalcedonensi, unicam tantum in Christo naturam admisit, hoc præcipue usus argumento: *Si duae sunt in Christo naturae, duae quoque in illo deberent esse hypostases*(*). Cum vero eidem objicerent catholici, id plane non

(*) Eos, qui hoc fecerunt, adlegavimus in *not.* ad *tom. I. loc. theol. p. 334.*

(**) Patres Nicænos *tritheismi* insinularunt nonnulli ex recentioribus, speciatim DIONYSIVS PETAVIVS, Iesuita Gallus, STEPHANVS CVCCELLÆVS, RADVLPHVS CVDWORTHVS, scriptor Anglus, supra jam laudatus, JO. CLERICVS, ELIAS SAVRINVS, pastor olim Vltrajectinus, PETRVS FAYDIT, aliique. Vid. C. M. PFAFFIVM, in *hist. theol. litterar. part. I. p. 311.* Cæterum mirum oppido videtur, eos *tritheistis* adnumerari, qui ab aliis, maxime Arii sectatoribus, semper Sabellianismi sunt insinulati, quem *tritheismo* e diametro oppositum esse, nemini facile potest esse ignotum.

(***) Uberius hoc ostenderunt, patresque Nicænos

a *tritheismo* vindicaverunt SAM. MARESIVS, theologus Groninganus, GVIL. CAVEVS, PETR. JVRÆVS aliique. Vid. laudatiss. PFAFFIVM *loc. citato, p. 311, 312.*

(****) Vid. GREGORIUM ABVLPHARAIUM in JOS. SIMONIS ASSEMANNI *biblioth. orient. Varic. tom. I. p. 328. seqq.*

(*) Ea, quæ supra diximus, discrete confirmat LEONTIVS Byzantinus, seculi VI. scriptor, Philopono coætanus, *libr. de sectis, art. VI. in biblioth. maxima patrum tom. IX. p. 668.* Cæterum ipse PHILOPONS errorum suum in *libro adversus ea, quæ de sacro-sancta trinitate docuit Ioannes scholasticus* (patriarcha Constantinopolitanus) propugnare annis est, qui vero non amplius existat.

non consequi, cum non idem sit *natura & hypostasis*, alias enim in divinitate quoque tres futuras naturas, cum tamen una duntaxat in illis sit natura & *φύσις*, tres autem hypostases. PHILOPONVS, ut objectione ista semet extricaret, respondit, omnino legitimam esse, quam nexuerit, consequentiam, atque tres in divinitate esse naturas sive substantias, sed per omnia similes & æquales, quem ad modum & tres sint hypostases. Atque eo ipso *tritheismus* professus est PHILOPONVS, quamvis tres deos, sive deitates esse, constanter semper negaverit, hanc adlegans rationem, quod tres illi eandem habeant *ομοῖον καὶ ἀπαράλλακτον θεότητα, coessentialē atque inalterabilem divinitatem*. Patet ex his, virum istum sibimet ipsi contradixisse, & voces *naturae* ac *divinitatis* pro diversis summis.

§. XXI. PHILOPONVM, qui *tritheitarum* huius ævi princeps habetur, adortus est PETERVS DAMIANVS, ecclesiae Alexandrinae praesul, qui in contrarium huic errori, *Sabelianismum* nimirum, incidisse dicitur (*). Hinc orti sunt *Damianistae*, a DAMIANO, quem ducem sequebantur, ita dicti. Ipsa quoque *tritheitarum* secta in binas iterum familias fuit distracta, quarum altera *Philoponistarum*, altera *Cononitarum* nomen sortita est. Prior illa Jo. PHILOPONVM Alexandrinum, posterior vero CONONEM; episcopum Tarsensem (**), auctorem habuit. Licet vero diversae istae factiones in doctrina de resurrectione corporum

diversas adoptaverint sententias, in dogmate tamen de tribus in divinitate personis prorsus consentiebant (***).

§. XXII. Atque hinc MUHAMMEDI, insigni Arabum impostori, qui seculo VII. novam condidit religionem, nata videtur occasio, Christi sectatoribus *tritheismus* exprobrandi, unitatemque supremi Numinis tantopere inculcandi; quem proinde inter celebriores antitrinitarios, cum tota sua, qua patet per orbem maxime orientalem, familia haud immerito referimus. Nostram vero de essentia divina æternoque æterni Dei filio theologiam adeo non intellexit turpissimus ille impostor, ut omnis pneumatologiae plane ignarus, inepto hocce ratiocinio contra christianos usus sit, Deum non posse habere filium, eo quod non habeat uxorem (*). Multi vero fuerunt scriptores tum inter graecos, tum inter latinōs, qui Muhammedanorum impia deliria profanaque dogmata confutarunt. Ex seculo octavi doctoribus id cumprimis fecerunt Jo. DAMASCENSUS (**) ejusdemque discipulus THEODORVS ABVCARA (***), Carorum in Mesopotamia episcopus, itemque BARTHOLOMÆVS, monachus Edeffenus, eodem hocce seculo octavo clarus (*), atque complures alii, tum antiquiores, tum recentiores, quorum indicem dedit Jo. ALB. FABRICIUS (**).

§. XXIII. Seculo undecimo ad occasum vergente nova eaque subtilior de trinitatis dogmate in ecclesia occidentali exorta est controversia. Occasionem eidem suppeditavit ROSCELINVS, Con-

(*) Vid. ASSEMANNUM loc. cit. tom. II. p. 78. seqq.

(**) Vid. PHOTII biblioth. cod. XXIV. atque ASSEMANNUM loc. cit. tom. II. p. 329. seqq.

(***) Cononitarum de trinitate sententiam, quae sane ad PHILOPONI doctrinam proxime accedit, describit NICEPHORVS libr. XVIII. hist. cap. XLIX.

(*) Vid. Alcoranum sur. VI. 169. V. Notanda quoque heic est formula Muhammedanis olim in litteris usitata, quae ita se habet: *Gloria sit Deo, qui neque habet coniugem, neque uxorem, neque filios*. Vid. DE MARIIGNY in hist. Arabum sub Caliphis, part. I. p. 321. Conf. si placet, exercitatio nostra de religione Muhammedica, Tubingae MDCCCLXI. luci publicae exposita. De ipsa Muhammede nonnulla dixit GERHARDVS, tom. I. loc. IV. part. II. cap. VII. §. CLXXXVII. p. 295. quae vero correctione quadam opus habent, prout observavimus in not. ad b. l.

(**) JO. DAMASCENI διδασκαλία, sive *disceptatio christiani & Saraceni* exstat tom. I. operum ejus p. 466. seqq. ex editione MICHAELIS LEQVIEN.

(***) THEOD. ABVCARA varias reliquit disputationes, quae graece ac latine exstant, editae a JACOB. GRETSERO.

(*) Is contra Muhammedanos pugnavit in *eleucho & confutatione Hagareni*, quem variis suis sacris inseruit STEPH. LE MOYNE p. 302. seqq.

(**) Vid. ejus *Syllabum scriptor. de verit. rel. Christ.* cap. L. p. 735. seqq.

U = (a)

Com.

Compendiæ in Gallia canonicus, vir in dialecticorum præceptis egregie versatus, sectæque nominalium doctor haud incelebris. Is enim, dum dogmati Sabelliano fortius sese vellet opponere, in alterum, ut fieri subinde solet, extremum prolapsus, de trinitate docuit, patrem, filium & Spiritum S. non mera esse vocabula & nomina, sed tres RES, vel *realitates*, inter se distinctas, licet una eademque gaudeant voluntate ac potentia. Rationem suæ sententiæ hanc reddere solebat, quod alias, nisi patrem, & filium & Spiritum sanctum tres RES separatas esse statuamus, dici omnino posset ac deberet, non tantum filium, sed & patrem & Spiritum S. humanam induisse naturam, adeoque Sabellianismum admittendum, cuius tamen propugnatores, hunc ipsum ob errorem, *patropassiani*, & *υιοπατορις* adpellati dudumque damnati fuerint. Opponebant equidem ROSCELINI adversarii, per hanc sententiam tres deos induci; verum non sine insigni temeritate respondebat ROSCELINVS: si usus linguæ permitteret, omnino dici posse, tres esse deos. Atque hæc ipsa doctrina tanquam hæretica in concilio Sueffionensi, anno *MXCII*. habito, damnata atque ex ecclesia penitus proscripta fuit (*). Ipsemet quoque ROSCELINVS revocavit hunc errorem, quem tamen postea denuo adoptavit, ut alibi jam observavimus (**). Inter istos, qui contra eundem calanum olim strinxerunt, ANSELMVS, Cantuariensis episcopus, principem tenet locum (***). Verum dum is contra ROSCELINVM contenderet, in trinitate esse quidem tres relationes, sed unicam dun-

taxat substantiam; hæc ipsa ratione ad Sabellianismum propius accessisse, nonnullis visus est.

§. XXIV. Præter ANSELMVM Cantuariensem, cuius modo fecimus mentionem, PETRVS quoque ABELARDVS, natione Gallus, vir acri ingenio magnaue eruditionis copia instructus, seculo duodecimo clarus, contra ROSCELINVM, quo olim præceptore usus erat, acriter disputavit. Ipsemet enim alicubi profitetur (*), se peculiare opusculum *de fide sacrosanctæ trinitatis* contra detestabilem hæresin Roscelini conscripisse, atque GVILIELMVM, parisiensem episcopum, ut conveniendi ac disputandi cum ROSCELINO locum tempusque constitueret, precatum esse. Verum hic ipse ABELARDVS, fortiter oppugnando errorem ROSCELINI, in aliorum errorum incidit suspicionem, atque BERNHARDVM, abbatem Claravallensem, acerrimum expertus est adversarium. Adversatus quippe ab eo fuit „cum de trinitate loqueretur, sapere *Arium*, cum de gratia *Pelagium*; cum de persona Christi, sapere *Nestorium* „ Speciatim objectum ei fuit, quod dixerit, *tres personas gradibus potentiae differre, & eandem esse essentiam patris, filii & Spiritus sancti, sicuti eadem oratio sit, propositio, adsumtio, & conclusio* (**). Vnde & mox hæreseos Sabellianæ reus fuit habitus. Quin & alii errores eidem non tantum fuerunt imputati a BERNHARDO; sed & objecti a duobus conciliis, Sueffionensi *MCXXXVI*. & Senonensi *MCXL*. celebratis, ubi & hæreseos nota ipsi iniusta est. Verum a turpi hæreseos nota se liberare annis est ABELARDVS in scriptis

(*) Acta hujus synodi exhibet HARDVINVS concil. rom. VI. part. II. p. 1697.

(**) Vid. nostras annotationes ad GERHARDI rom. I. loc. theol. p. 217. ubi & auctores heic consulendos adlegavimus. Jungi iisdem merentur JO. LAVNOIVS de varia Aristotelis fortuna in academia Parisiensi, atque b. BVDDEVVS, cuius peculiaris habetur observatio rom. I. observ. select. num. XV. Excusatur quidem ROSCELINVS a GODOFR. ARNOLDO in der Kirchen- und Kæzer-Historie, part. I. libr. XI. cap. V. §. V. ubi hæresin Roscelino objectam ex odio clerico-

rum derivare annititur. Sed nullo idoneo adferunt hocce comprobari potest argumento.

(***) Existat ANSELMI Cantuariensis liber de fide trinitatis, & de incarnatione Verbi contra blasphemias Roscelini, sive Roscelini, qui inter opera ejus, a GABRIELE GERBERONIO edita, atque iterum Parisiis MDCCXXI. typis exscripta, existat p. 41. seqq.

(*) Vid. epistolam ABELARDI ad GVILIELMVM parisiensem exaratam.

(**) Vid. BERNHARDI Claravallensis epistolam ad Innocentium II. P. R. de erroribus quibusdam Petri Abalardi.

ptis falsis, quæ hodiernum supersunt, præcipue in *apologia*, seu *fidei confessione*, qua mentein suam clarius expressit. Quin & partes ejus defendendas suscepit ejusdem discipulus, PETRVS BERENGARIUS, Pictaviensis (**); nec recentiori ævo defuerunt, qui eundem si non ab omnibus, saltim a quibusdam erroribus, qui ipsi fuerunt objecti, immunem fuisse judicarunt (***).

§. XXV. Missis ROSCELINI aduersariis, de quibus hætenus pro instituti nostri ratione nonnulla diximus, de hæreseos *Rosceliniana* fautoribus subjungemus pauca. Eminet vero inter istos GILBERTVS PORRETANVS, gente Aquitanus, domo Pictaviensis, tandemque urbis patris Pictavorum episcopus, philosophus & theologus magni olim nominis, qui circa medium seculi duodecimi floruit. Quem ad modum is ex ingenii subtilis magnitudine multa dicere consueverat a communi hominum opinione plane aliena, ita & in sermone quodam, quem in conventu clericorum suæ dioceseos habuit, de gravissimo trinitatis dogmate ea ratione disseruit, ut a veritate divina quam longissime recessisse aliis visus fuerit. Statuisse enim dicitur, quod, cum pater & filius & spiritus sanctus unum esse dicuntur, non nisi una divinitate esse intelligantur, nec converti possit, ut unus Deus, vel una substantia, vel unum aliquid, pater & filius, & spiritus S. esse dicatur. Porro, quod

tres personæ tribus unitatibus sint tria, & distinctæ proprietatibus tribus, quæ non sint ipsæ personæ, sed sint tres æternæ, & ab invicem a divina substantia in numero differentes (*). Quibus quidem adsertionibus ipsum tritheismum, in ROSCELINO damnatum, manifeste professus esse videbatur (**). Unde GILBERTVS a duobus archidiaconis suis, tanquam erronea fovens principia, interposita adpellatione, Romam delatus est. Distulit vero EVGENIVS III. ecclesiæ romanæ tum temporis antistes, examen hujus controversiæ, usque dum ipse in Gallias advenisset, ubi propter litteratorum virorum copiam opportunius posset institui. Insequente deinceps præfulus romani adventu in Gallia, celebrata fuit synodus Parisiensis anno MCXLVII. in qua, præsidente hoc ipso pontifice, GILBERTVS hæreseos adscultus, cauta dictorum suorum interpretatione, censuram evasit. Tandem plenior causæ discussio ad frequentius concilium Rhemis proxime celebrandum remissa est, quod habitum fuit anno MCXLVIII. (***). In hocce concilio Rhemenfi hæc ipsa causæ denuo disceptata, conditumque symbolum fidei, novis GILBERTI erroribus oppositum, atque ejusdem liber ab ecclesiæ romanæ præfule tantisper fuit prohibitus, donec eundem ecclesiæ romanæ correxisset. Ipse tamen GILBERTVS intactus mansit, factaque

equi-

(**) Scripsit is *apologeticum*, de quo legi meretur PETR. BÆLIVS, in *dict. hist. & crit. rom. I.* voce *Berengarius*, p. m. 526. seqq.

(***) Vid. quæ hanc in rem adnotavimus in *dissertatione historico-theolog. de redemptione ecclesiæ proprio Dei sanguine facta*, §. XVI. p. 40. not. (3).

(*) Leguntur hæc adsertiones in actis concilii Rhemenfis apud HARDVINVM in *collect. concil. rom. VI. pars. II. p. 1299*. Cæterum non sine ratione tum adsertionum obscuritatem, tum verborum profanam novitatem in GILBERTO redarguit olim JOSSELINVS, episcopus Suesionensis. Hoc quoque ipsi vitio datum est, quod in profa de sancta trinitate tres personas tria singularia vocavisset. Cæterum recte observant viri quidam docti, hos aliosque hujus generis errores ex philosophiæ Aristotelico-scholasticæ abusu ortos esse, quod etiam ex ipsis, quæ philosophis istis impurantur, dogmatibus cogno-

scere licet. Legi illa possunt apud NATALEM ALEXANDRVM in *selectis capitibus hist. ecclesiast. sec. XI. & XII. cap. IV. art. IX.*

(**) Fuerunt quidem nostro hoc ævo viri quidam docti, qui existimant, sententiam GILBERTI ad hæresin Sabellianam quodam modo accedere. Verum, qui adsertiones ejus, quas supra in medium protulimus, curatius pensitaverit, facile deprehendet, GILBERTVM ad tritheismum potius deflexisse. Consultavit vero Gilbertum BERNHARDVS libr. V. de *consideratione cap. VII. rom. II. oper. p. 457*. itemque in *canonica sermone LXXX. rom. IV. p. 155*.

(***) Acta hujus concilii exhibent HARDVINVS, loc. cit. p. 1297. seqq. EDMUND. MARTENE, rom. IV. *thes. anecdot. p. 142*. BERNH. MONTFAUCONIVS, in *diar. ital. p. 370*. & JO. DOMINICVS MANSI, in *supplm. concil. rom. II. p. 461*.

ejuratione errorum suorum, cum archi-diaconis, qui ipsum adculpaverant, in gratiam rediit, & ut refert OTTO Frisingensis, cum ordinis dignitate plenissimoque honore ad sedem suam episcopalem reversus est (*).

§. XXVI. Generatim notandum, inde ab eo tempore, quo philosophia Aristotelica in theologorum scholis doceri cœpit, id quod factum circa medium seculi undecimi, statim quoque conjunctionis hujus cum theologia abusum sese manifestasse. Luculenter hoc comprobant exempla modo adducta JO. ROSCELINI, PETR. ABELARDI & GILBERTI PORRETANI, qui multa subtiliter de Deo disputando, vel in *tritheismo*, quem vocant, vel in *fabellianismo* incaute prolapsi sunt. Licet vero alii hosce scopulos sollicite evitaverint, ejusmodi tamen, uti circa alia, ita circa hoc quoque de trinitate dogma, more suo quæstiones moverunt, quæ plus habent subtilitatis, quam utilitatis. Nec temperare sibi potuerunt, quo minus speculationibus suis metaphysicis interdum ultra, quam par erat, indulgerent. Quin, derelicta fidei simplicitate, terminis philosophiæ dialecticæ gravissimas religionis christianæ veritates non tam illustrarunt, quam potius mirum in modum obscurarunt. Quemadmodum vero hac ipsa ratione haud leviter peccarunt tenebricosi isti scholæ doctores; ita ex altera parte in eo omnino lau-

darî merentur, quod sedulo dederunt operam, ut dogma de sacrosancta trinitate, quod ad ipsam ejus substantiam attinet, saluum integrumque ad nos transmitterent (**).

§. XXVII. Antequam ad alia digrediamur, dicendum aliquid nobis est de JOACHIMO, Cisterciensis primum ordinis monacho, ac denique Florentis cornobii a se fundati primo abbate, qui neunte seculo decimo tertio claruit. Incidit is in censuram superiorum suorum, partim quod injuria taxaverit PETR. LOMBARDUM, magistrum sententiarum, in gravissimo argumento de trinitatis mysterio, partim vero quod ipse adfinia *Arianis* docuisset. Dicitur enim statuisse, essentiam filii a patre genitam ab essentia patris numero diversam esse, observante DIONYSIO PETAVIO (*). Aliis ejus sententia a *tritheismo* propius abesse visa est (**). Quænam vero genuina ejus de trinitate in divinis fuerit sententia, alibi (***) exposuimus, simulque observavimus, ejus doctrinam ab INNOCENTIO III. pontifice romano in concilio Lateranensi IV. A. MCCXV. celebrato (*) damnatam fuisse. Hoc unicuique paucis adjicimus, fuisse tum inter veteres, tum inter recentiores, qui JOACHIMUM a vero ac reali errore absolvere haud dubitaverint (**), ejusdemque hæresin posuerint in formulis loquendi incautis atque obscuris, quas fortassis ipse JOACHIMVS haud

(*) Vid. OTTO Frisingensis *de gestis Friderici imper. cap. LI. seqq.* apud URSTIUM *tom. I.* Conferri quoque heic merentur, præter NATALEM ALEXANDRUM, quem jam adlegavimus, JO. LAVNOIVS *de varia Aristotelis fortuna, cap. III. & observ. select. Halens. tom. I. observ. XV. p. 193. seqq.* itemque celeb. BRUCKERVS, in *historia crit. philosoph. tom. III. p. 768. seqq.* qui p. 770. observat, Gilbertum recessisse quidem a recepta doctrinæ formula & loquendi modo, licet ab ipsa doctrina sana discessum haud fecerit.

(**) Longe quidem aliter de doctoribus scholasticis censuit PETRVS FAYDIT, abbas Gallus, qui in libro: *alteration du dogme theologique par la philosophie d'Aristote, ou fausses idées des scholastiques sur la manière de religion*, Parisiis anno MDCXCVI. edito, non solum insignem abusum terminorum metaphysicorum in hocce my-

sterio graviter reprehendit, sed & ostendere conatus est, antiquos scholæ doctores, derelicta patrum vet. ecclesiæ sententia, ad *fabellianismum* propius accessisse. Verum alii jam observarunt, virum istum alias doctissimum, dum *fabellianismum* evitare voluit, ad alterum extremum, seu *tritheismum*, deflexisse. Qua de re infra plura dicemus.

(*) Vid. PETAVII *dogmas. theolog. tom. II. libr. VI. cap. XII. §. IV. seqq. p. 358.*

(**) Conf. *observ. select. tom. I. observ. XV. §. XIX. p. 206.*

(***) Vid. *notas nostras ad tom. I. loc. theol. p. 217. seqq.* ubi & auctores, qui de Joachimo scripserunt, adlegavimus.

(*) Acta ejus exhibet HARDVINVS *concil. tom. VII.*

(**) Scripsit NATALIS ALEXANDER peculiarem dissertationem, *qua orthodoxia Joachimi abbatis ab hæreseos infamia vindicatur.* Inserta illa est ejus-

haud intellexerit. Atque sic ad quartam ultimamque historię hujus periodum, quę fata doctrinę cœlestis de trinitatis mysterio a tempore reformationis usque ad hæc nostra tempora complectitur, alacri pede jam properamus.

§. XXVIII. Cum tandem seculo post Christum natum decimo sexto nova ecclesię atque litterarum lux esset exorta, non defuerunt equidem, qui veritati cœlesti de trinitatis mysterio denuo bellum indicerent; ast fortiter se iis opposuerunt tum ecclesię romanę socii, tum ii, qui repurgatę a b. LUTHERO ecclesię placita sunt secuti, omnemque dederunt operam, ut gravissimam hancce veritatem, ab apostolis ad nos transmissam atque propagatam, puram atque illibatam conservarent. Sufficiat ex iis heic nominasse vel solum b. LUTHERVM, qui de hocce argumento perspicue prorsusque egregie mentem suam edisseruit in disputatione theolog. anno *MDXLIV.* typis exscripta, eandemque anno sequenti repetiit (*). Quin in ipsa Augustana confessione, omnium theologorum protestantium suffragiis confirmata, atque anno *MDXXX.* imperatori Carolo V. in comitiis Augustanis exhibita, & quidem statim articulo *primo*, decretum synodi Nicęnę de unitate essentię divinę & tribus personis luculenter comprobatum fuit atque confirmatum. Quod vero ad errores divinę huic veritati oppositos, illorumque auctores, speciatim *Samosatēnianos*, tum veteres, tum recentiores, attinet, eosdem *loco citato* disertis verbis damnarunt pii nostri confessores. Unde oppido miramur, esse in ecclesia romana viros alias præstantissimos, qui *Socinianismum*, hocce seculo natum, tanquam furculum religionis protestantium traducere haud vereantur (**).

§. XXIX. Rectius *Antitrinitarismi* hocce seculo enati originem ex Italia communiter re-

petunt viri eruditi, quibus hæc in re viam prævit ANDREAS WISSOWATIVS, FAUSTI SOCINI ex filia nepos, ejusdemque sectę ad dictissimus. Is enim in narratione compendiosa *adpendici* ad CHRISTOPH. SANDII *nucleum hist. ecclesiast.* subjuncta, postquam suam, quam veram esse contendit, Socinianorum doctrinam, a Christo apostolisque traditam, in patu vero per philosophiam scholasticam depravatam adseruisset, largitur quidem, primos nostros reformatores veritatis auroram ex tenebris pontificiis reduxisse, plenam vero meridiem SOCINO & ejus consortibus deberi gloriatur, atque Socinianismi natales hęcce verbis describit *loc. cit. p. m. 87.* *Circiter annum a Christo nato MDXLVI. in Italiae ditione Veneta apud Vicentiam, de religionis negotia colloquia atque collegia sunt inchoata a sociis fere XL. qui receptam de Deo triuno opinionem in dubium revocarunt. E quibus cum duo, Iulius Trevisanus & Franc. de Ruogo, capti, Venetiis essent suffocati, caeteri ob discrimen, Italia excedentes, partim sub Turtarum se imperium, ubi cujusvis religionis libertas permittitur, contulerunt, Thessalonicam & Damascum profecti, partim in Helvetiam. Horum præcipuus fuit Laelius Socinus, Senensis, qui juris humani studium familię suę hæreditarium adgressus, dum id e juris divini fontibus hauriendum ratus, sacros libros evolveret, vulgo recepta ecclesię dogmata, præsertim illud de SS. trinitate, ab eis discrepare animadvertit, atque sententiam de filio Dei, Iesu Christo, qui non ante Mariam, matrem suam, existit, quasi sub cineribus delitescentem resuscitavit &c.* Hactenus WISSOWATIVS. Equidem dubitare cœperunt recentiori hac ætate viri quidam eruditi de veritate hujus relationis, præsertim quoad eam partem, qua dicitur, in Venetis illis

U u 3

ac

ejusdem *sel. capitibus hist. eccles. secul. XIII. & XIV. part. II. p. m. 325. seqq.* Add. LVD. ELL. DV PIN in *nouvelle biblioth. des auteurs ecclesiast. rom. X. p. 59.*

(*) Vid. *rom. I. oper. LUTHERI Jenens. latin. fol. 571. b. 572. a. fol. 573. a.*

(**) Fecit id JAC. BENIGNVS BOSSVETVS, episcopus quondam Meldensis, in *hist. des variations des eglises protestantes, rom. II. p. 415, 416.* Jungi eidem potest cardinalis DE NOAILLES, in *lettre pastorale aux nouveaux Reunis*, quę anno *MDCXCIX.* prodiit, p. 14, 19, 33, 34. edit. Amstelod.

ac Vicentinis collegiis eam religionis typum, qui SOGINI dicitur, efforinatum esse. Huncenim longe recentioris esse originis, & in subsequentibus demum temporibus magis magisque expositum. Verum, si vel maxime concedamus, quasdam circumstantias in relatione ista minus accurate enarrari, atque systema doctrinæ Socinianæ diu postea ad eam perductam esse formam, quam tandem obtinuit; hoc ipsum tamen non impedit, quo minus credamus, dogma principale *anti-trinitariorum*, in generalibus argumentis Ipectatum, inter ova tum temporis in Italia exclusa omnino referendum esse.

§. XXX. Primum inter hosce anti-trinitarios locum sibi vindicat MICHAEL SERVETVS, medicus Hispanus, patria Tarraconensis, qui ab anno MDXXXI. editis pluribus libris, alibi jam a nobis recensitis (*), doctrinam sanctioribus scripturis acceptam de sacrosancta Trinitate audacissime invasit. Inter istos libros ultimus, idemque multo amplissimus is fuit, quem *restitutionem christianismi* inscripsit, anno MDLIII. evulgatus. Nihil tamen, quod eruditi hominis ingenio dignum sit, in scriptis *Servetianis* deprehendi, dudum observarunt viri eruditi. Tam obscura quoque atque intricata dictione in scriptis suis usus est SERVETVS, ut oppido difficile sit, genuinam ejus de Trinitate sententiam cognoscere. Nonnulli quidem eundem *Photinianis* seu *Socinianis* adnumerare solent; aliis vero ejus doctrina propius ad *Sabellianismum*, quo personarum in divinis distinctio evertitur, accedere visa est. An per verba *articuli I. Augustanae confessionis*, ubi pii nostri confessores *Samofatenianos neotericos* damnant, sectatores dogmatum Serveti denotentur, nonnulli quidem

dubitant, eam præcipue ob rationem, quoniam SERVETVS anno demum MDXXXI. suos *de trinitatis erroribus* libros evulgavit. Suspiciantur proinde, JO. CAMPANVM (**) cum suis adfclis heic potius intelligendum esse, quæ errores suos de trinitate Vitembergæ ann. MDXXX. & XXXI. divulgasse constet. Verum, quum CAMPANVS ea ratione trinitatis mysterium impugnaverit, quæ plane diversa est ab eo modo, quem Samofateniani olim adhibuerunt (***), nulla probabilis causa est credendi, quod verba confessionis nostræ de *Samofatenianis neotericis* CAMPANVM respiciant. Rectius proinde ii faciunt, qui verba ista de SERVETO ejusque adfclis intelligenda esse censent, cum nihil obstat, quo minus errores Servetianorum jam tum temporis per famam innotuerint. Reliqua, quæ ad SERVETI fata pertinent, heic prætermittimus, atque hoc unicum vel tribus notamus, eundem non tantum propter immanes errores, sed & blasphemias horrendas, Genævæ, ubi veteres in hæreticos leges a FRIDERICO II. imperatore sancitæ adhuc vigeant, die XXVII. Oct. anni MDLIII. judicium sententia vivum combustum fuisse.

§. XXXI. Nullum germanum discipulum SERVETVM reliquisse, viri docti observarunt. Qui enim eundem subsecuti sunt anti-trinitarii, longe aliter, quam ille, de trinitatis dogmate senserunt. Ita VALENTINVS GENTILIS, Campano-Italus, non Serveti, uti perperam nonnulli arbitrantur, sed Arianorum potius sententiam amplexus est, patremque in divinis filio ac Spiritu sancto majorem statuit (*). Equidem Genævæ errorem hunc revocavit, territus procul

(*) Vid. nosas nostras ad tom. I. loc. rheolog. p. 218. seqq. ubi & alia ad SERVETI historiam spectantia adnotavimus.

(**) Scripsit JO. GEORG SCHELHORNIVS, vir doctissimus, peculiarem dissertationem lectu dignissimam de JO. CAMPANO *anti-trinitario*, quæ tom. XI. *amænic. litterar.* p. 1. seqq. existat.

(***) Vid. laudatiss. SCHELHORNIVM loc. cit. & cel. WALCHIVM, lib. I. *miscell. sacr. exerc.*

§. XII. p. 134. seqq. ejusdemque *introduc.* in lib. *Symbol.* p. 262. seqq.

(*) Dogmata hujus viri enarrantur in libro, cui index: *impietas Valentini Gentilis detecta*. Prodiit hocce scriptum ann. MDLXI. 8. De ipso GENTILI evolvi merentur PETR. BÆLIVS in *ditionaire bist. & critique* voca *Gentilis* tom. II. p. 543. seqq. edit. Amstelod. noviss. JAC. SPONIVS, in *histoire de Geneve*, lib. III. tom. II. p. 80. seqq. S. F. LAYTERBACHIVS in libro

cul dubio Serveti supplicio ; verum , cum ex Polonia in Helvetiam reversus , contra fidem jurisjurandi dati , pristinum errorem denuo propugnaret , Bernæ die IX. Sept. *MDLVIII*. ultimum capitis supplicium subiit (**). Ita & MATTHÆVS GRIBALDVS , jureconsultus Patavinus , pariter in Arianismum , seu potius tritheismum prolapsus est , dum naturam divinam in tres æternos , non numero duntaxat , sed gradu quoque distinctos Spiritus divisit. Unde & par ipsi a Bernensibus paratum erat supplicium , quod vero morte prævenit (***). Ut alios hujus generis homines in rerum præsentia taceamus.

§. XXXII. Ab iis , quos modo commemoravimus , sacrosanctæ trinitatis hostibus discescit LÆLIVS SOCINVS (*), Senensis , vir non tantum natalium splendore , sed & eruditione clarissimus. Is enim , repudiatis tum *Sabellianorum* , tum *Arianorum* sententiis , *photinianismum* , ex ecclesia dudum proscriptum , primus ex orco revocavit , atque unicam tantum in divinitate personam admisit. Peragravit Helvetiam , ubi supplicio Serveti interfuit , iteque Galliam , Britanniam , Belgium , Germaniam , Poloniam , multisque per eas regiones suas de uno Deo patre notiones instillavit. Mortuus est Tiguri anno *MDLXII*. qui erat ætatis *XXXVII*. manuscripta sua relinquens nepoti ex fratre FAVSTO SOCINO , patria Florentino , a quo secta illa *Socinianismi* nomen nata est. Erat is excellenti vir ingenio , plurimaque scripsit , cum exegetica , tum polemica , quæ in *bibliotheca fratrum polonorum* principem occupant locum (**). Post varia itinera tandem anno *MDLXXIX*. in Poloniam venit , ibique commorandi sedem

fixit. Obiit in pago Luclavicis dicto , prope Cracoviam anno *MDCIV*. ætatis *LXV*. habuitque ex Germanis discipulos VALENTINVM SMALCIVM , Gothanum , unum e præcipuis *catecheseos Racovianæ* scriptoribus , iteque Jo. CRELLIVM , patria Francum , CHRISTOPH. OSTORODVM , Goslarensem , atque Jo. VOLKELIVM , Grinmensem Misnicum (***). Prætermittimus reliqua ad historiam Socinianismi spectantia , de quibus alibi diximus (****).

§. XXXIII. Cæterum , quem ad modum Helvetia *antitrinitariorum* , ex Italia profugorum , olim fuit latibulum ; ita deinceps Polonia ipsorum patria facta est , plurimis eo se conferentibus , qui stabile fortunarum suarum domicilium Racoviæ per aliquod tempus nacti sunt. Ex Polonia ad vicinos Transylvanos anno *MDLXIII*. dogmata sua propagarunt Sociniani , GEORGII BLANDRATÆ (*) cumprimis opera , qui Jo. SIGISMUNDI , Transylvaniæ tum principis , archiater atque consiliarius fuit. Quin & in alias regiones , deficiente seculo XVI. legatos suos miserunt , qui placita sua aliis instillarent , novosque cœtus construerent. Verum non theologorum duntaxat , sed & magistratuum vigilantia obstitit , ne malum hoc latius serperet , aliæque provinciæ sectæ hujus erroribus contaminarentur. In ipsa quoque Polonia fortuna prospera , quæ conatus Socinianorum per longum tempus secundare consueverat , inde ab anno *MDCXXX*. sensum sensimque diminui atque deficere cœpit , donec vel tandem in comitiis regni Varsoviensibus an. *MDCLVIII*. decreto publice lato omnes SOCINI sectatores , per universum Poloniæ regnum dispersi , intra certum temporis spatium , patria excedere jussi sunt , statuta in immorigeros capitis poena. Renova-

bro germanice edito , qui inscribitur : *Pohuischer Arianischer Socinismus* ap. II. num. VI. p. 76. seqq. alii que.

(**) Vid. RENED. ARETII , theologi quondam Bernensis , *historiam condemnationis Valent. Gentilis* ann. *MDLXVII*. 4. editam.

(***) Vid. CHRIST. SANDII *biblioth. anti-trinit.* p. 17. & celeberr. HALLERVM , in *museo Tigurino* , tom. II. p. 114. seqq.

(*) Vid. de LÆLIO *adnotationes* nostras ad GERHARDI *rom. I. loc. theol.* p. 219.

(**) Præcipuos FAVST. SOCINI adversarios indicavimus *loc. cit.*

(***) De his aliisque anti-trinitariis differuimus in *notis ad rom. I. p. 220. seqq.*

(****) *Loc. cit.*

(*) De GEORG. BLANDRATA nonnulla adnotavimus *loc. cit.* p. 219.

novatum fuit atrox hocce edictum an. **MDCLXI**. ultimumque Socinianis in Polonia degentibus exitium attulit. Nec ulli in Europa genti persuaderi hactenus potuit, ut sacris suis libere apud se operari Socini adsecelas fineret, si solam fortassis Transylvaniam (**) excipias, ubi Sociniani, five, ut adpellari amant, *Unitarii* in hunc usque diem scholis templisque publicis utuntur, seque utcunque sustinent.

§. XXXIV. Latitant tamen haud pauci cum Ariani, tum Sabelliani, tum Sociniani, per alias quoque christiani nominis oras dispersi, qui & subinde errores suos scriptis in lucem publicam editis propugnare non dubitarunt. In Gallia quidem PETRVS FAYDITVS, presbyter & abbas, nimio rerum novarum studio odioque

erga terminorum metaphysicorum abusum concitatus, *tritheitarum* errorem propugnavit (*), cum contra SOUVERAINVS, minister quondam Reformatus in Gallia, in libro notissimo: *le platonisme dévoilé &c.* (**) antitrinitariorum factioni se se adsociaverit. In Belgio SAMUEL CRELLIVS, Jo. CRELLII, magni Socinianorum promachi nepos, trinitatis mysterium variis scriptis impugnavit (***), quamvis is non *Socinianum*, sed *Artemonium* potius vocandum se voluerit, quippe in negatione quidem veræ atque æternæ deitatis Christi, at non satisfactionis ejus, iis consentientem. In eodem Belgio CHRISTOPH. SANDIVS, vir alias haud indoctus (*), Arianismum professus est, cum contra PETR. POIRETVS (**), vir acrioris ingenii, inque philosophia

(**) Sociniani in Transylvania degentes JO. SIGISMUNDVM principem sibi faventissimum experti sunt, varia privilegia ipsis impertientem, quæ a LEOPOLDO I. imperatore ann. **MDCXCI**. confirmata ipsis fuerunt.

(*) In libro, supra jam adlegato: *alteration du dogme theologique par la philosophie d'Aristote, ou fausses idées des scolastiques sur la matière de la religion*. Prodiit hicce liber Parisiis ann. **MDXCVI**. moxque confutatus fuit a P. HYGONE, in *refutation du système de Mr. Faydit sur la trinité*, Luxemb. **MDCCXCIX**. eumque FAYDITVS pro se scripsisset *apologie du système des saints pères sur la trinité &c.* **MDCC**. mox responstonei eidem opposuit HVGON. Legenda, quæ de hac controverfia adnotavit LVD. ELL. DV PIN, in *nouvelle bibliothèque des auteurs ecclésiast.* tom. **XXIX**. p. 308.

(**) Confutarunt huncce librum BALTVS, Jesuita Gallus, in *defense des saints pères accusez de Platonisme*, Paris **MDCCXI**. 4. ex nostris vero MAYERSVS, NEVMANNVS atque SIBERSVS.

(***) Fata SAM. CRELLII ejusdemque libros. in lucem publicam editos recensuit b. cancellarius MOSHEMVS, in *dissertatione de rapso Christi in cælum*, quæ in *synagoga* differtat. ad *sanct. discipl. pertinentium* exhibet, §. VII. VIII. Cumprimis huc spectat initium evangelii Ioannis apostoli, ex *auaritia ecclesiastica restitutum &c.* quem librum sub ficto *Artemonii* nomine edidit CRELLIVS anno **MDCCXXVI**. 2. voll. 8. Refutarunt vero eundem PETR. WESSELINGIVS, Jo. PHIL. BARATERIVS, alique.

(*) Notus satis est SANDII *nucleus historia ecclesiastica*, cujus secunda editio Amstel. **MDCLXXVI**. 4. prodiit. Eo autem sine huicce librum composuit San-

dus, ut *Arianos*, tanquam homines de rebus fidei, ac speciatim de trinitate recte sentientes sistat, eorumque factionem, tanquam veram ecclesiam lectoribus commendet.

(**) Observavimus jam in not. ad rom. I. loc. theolog. p. 208. PETR. POIRETVM iis accensendum esse, qui trinitatem personarum in divinis ex ratione demonstrare annisi sunt. Cumprimis in anima humana notas atque imagines naturales, a Deo eidem impressas, deprehendi existimavit POIRETVS, trinitatem in divinis representantes. Vid. ejus *cogitationes rationales de Deo, anima, & malo*, libr. III. cap. VIII. p. 317. seqq. Verum, si paullo accuratius expendantur, quæ hanc in rem differit vir ingeniosus, facile patebit, ea ita comparata esse, ut virtutes duntaxat, aut modos, vel facultates, non autem personas in divina essentia statuat. Adhibet equidem ipsemet POIRETVS vocabulum *persona*, atque illud in ea, quam ipse illi tribuendam esse censet, notione, admitti posse largitur; sed ita tamen, ut simul statuat, posse etiam dici, in Deo esse tres *relationes, habitus, respectus, qualitates, potencias, facultates &c.* Quæ quidem ita sunt comparata, ut ad errorem istum, quem olim in SABELLIO damnavit purior christianorum cætus, propius accedant. Idem pronunciantum de sententia HERMANNI DEVSINGII, theologi Batavi, adferentis, quem ad modum anima hominis ad imaginem Dei trini condita, tribus distinctis, iis tamen finiti, facultatibus constat, nimirum *intellectu, judicio, & voluntate*, quæ unam constituent animam; ita essentiam quoque divinam tribus ejusmodi subsistentiis, iisque infinitis, *intellectu* nimirum, cui propria sit conscientia & præscientia; *judicio*, cui propria sit sapientia & veritas,

phia cumprimis Cartesiana egregie verlatuſ, itemque JO. CLERICVS (**), non ſine ratione in Sabellianiſini ſuſpicionem venerint, PAVLVVS MATY vero, paſtor primum Bedforden-

ſis, dein catecheta Hagæ Comitum, Sabellianiſinum cum Arianiſmo conjungere, novamque doctrinæ de ſacroſancta trinitate expoſitionem adinvenire ſit annuſus (*). Conſtat quoque, JAC.

veritas; itemque *voluntate*, cui competat potentia & charitas, contineri, quæ quidem tres ſubſiſtentiaſ unam Dei eſſentiam conſtituant, ea quidem ratione, ut Deus, ſpectatus ut *intelligens*, ſit pater, ut *judicans*, filius, ut *volens*, Spiritus ſanctus. Legenda, quæ uberius hanc in rem diſſerit laud. DEVSINGIVS in *revelatione myſterii ſacroſanctæ triados*, quæ ſubjuncta eſt ejusdem *demonſtrationibus allegoriæ hiſtoricæ*, ſeu *hiſtoricæ allegoriæ veteris & novi teſtamenti*, Franequeræ an. MDCCI. editis. Plura de hoc libro exhibent doctiſſimi aliorum eruditiorum auctores ad ann. MDCCII. p. 395. ZACH. GRAPVVS, in *theol. recens controverſa cap. II. quæſt. XIV.* p. 133. atque cel. WALCHIVS in *diſſertatione de Samaritanæ neotericiſ §. XVI.* p. 140. *miſcell. ſacror.* Sunt vero, præter POIRETVM & DEVSINGIVM complures alii, qui eadem ſere ratione trinitatis dogma explicant, quive *modaliſtarum* nomine veniunt, quod pro tribus perſonis tres tantum modos in divinitate ſtatuunt.

(**) JO. CLERICVS in *epiſtoliſ theologicis*, quas ſub ficto nomine LIBERII DE S. AMORE editit, ſuam hac de re mentem ſequentem in modum explicat: *Mens una humana, quia variarum eodem tempore cogitationum capax non eſt, uni tantum corpori uniri, & unicam tantum cogitationum ſeriem eodem tempore habere poſeſt. Ideo uno tantum nomine deſignare, mens Petri, mens Ioannis &c. eam poſſumus. Una eademque mens non poſeſt eſſe eodem tempore mens Petri & Ioannis. Sed cum Deus de variis uno eodemque tempore, propter infinitatem cogitare poſſit, in Deo poſeſt concipi pater, ſive natura divina, certo quodam modo cogitans, filius & ſpiritus ſanctus, ſeu eadem natura, duobus aliis modis cogitationes eſſormans. Sic recte concipi poſeſt unicus Deus, hoc eſt, unica natura divina, ſed variis cogitandi modi, atque ita facile ſcripturæ loca conciliabuntur. Haſtenus CLERICVS loc. cit. epiſt. II. p. 18. qui quidem CLAUDIVM heic loquentem introducit, in ſubſequentibus tamen eandem calculo ſuo adprobat ſententiam. Ita enim epiſt. III. p. 103. hac de re diſſerit: *Verum, res in Deo, qui infinitus eſt, aliter ſe habet; quamvis unicus ſit numero, varias cogitationum ſeries ſimul eſſormare poſeſt, variæque proinde in eo poſſunt eſſe perſonæ; Deus, certo modo cogitans, pater dicitur; alio, filius, alio, ſpiritus ſanctus: atque ita recte tres eſſe perſonas in unica eſſentia dicuntur. Patet ex hiſ, divinas perſonas, ex mente CLERICI, niſil Exegeſ. pars II.**

aliud eſſe, quam diverſos cogitandi modos, quæ ſententia poſita, realis, quæ inter perſonas intercedit, diſtinctio prorſus tollitur. Nec quiſquam ſibi perſuadebit, quod modus cogitandi ſit perſona, ſive, ut Clericus vocem *perſonæ* definit, ejusmodi ens intelligens, quod neque ſit pars, neque adjunctum alterius rei. Aliud quippe eſt id, quod cogitat: aliud ipſa cogitatio, ejusque modus, qui & in una perſona varius ac diverſus eſſe poſeſt; prout recte monet laudatiſſ. WALCHIVS loc. cit. p. 138.

(*) Novam iſtam dogmatis de ſacroſancta trinitate explicationem propoſuit PAVLVVS MATY in exiguæ molis libello, hoc indice inſignito: *lettre d'un theologien à un autre theologien ſur le myſtère de la trinité*, qui anno MDCCXXXIX. lucem adſpexit publicam. In hoc libello auctor Sabellianiſmum cum Arianiſmo conjungens, Dei naturam infinitam ab æterno cum duobus entibus finitis, naturis angelicis, filio & ſpiritu ſancto dicendis, ſe junxiſſe ſtatuit. Equidem, qui ſacrorum munere in eccleſia Wallonia Hagienſi tum temporisungebatur, ARMANDVS DE LA CHAPELLE, itemque BONVOVSTIVS Ultrajectinæ eccleſiæ paſtor, BOVLLIERIVS Amſtelodamenſis, & CHAUFFEPTE Delphenſis, litteris ſuis eundem ad meliorem mentem revocare anniſi ſunt. Verum optato hæc res ſucceſſu caruit, tantumque abuſit, ut MATYVS errorem abjiceret, ut potius uberio-rem doctrinæ ſuæ explicationem luci publicæ exponeret, hac inſcriptione inſignitam: *doctrine de la trinité éclaircie démontrée par l'écriture & défendue contre les objections de Mr. de la Chapelle & de quelques autres theologiens par Paul Maty. Imprimé pour l'auteur. MDCCXXX. 8.* Prætermittimus ſcripta, quæ auctori novi hujus ſystematis fuerunt oppoſita, ex quibus eminet b. cancelli MOSHEMII *modèſta inquiſitio in novam dogmatis de SS. trinitate explicationem &c.* Helmſtadii ann. MDCCXXXV. edita, in cujus capite I. plenior hujus controverſiæ hiſtoria traditur. Hoc unicum vel tribus notamus, MATYVM, qui ſcriptis in viam reduci haud potuit, a ſynodis Campenſi & Hagienſi ſacrorum communionem tandem fuiſſe excluſum, ac deinceps in Angliam, ut illi ſe eccleſiæ jungere tentet, tranſiſſe, ſed paulo poſt lauta, quæ ipſi obtigit, hæreditate in patriam revocatum, inde ab illo tempore, Muſis privatis operam dedidiſſe.

U u (b)

JAC. ARMINII discipulos, qui in Belgio alias *remonstrantes* adpellantur, etsi in Socinianorum partes haud penitus descendant, tamen nec systema, quod purioris doctrinæ doctores adoptarunt, suo adprobare calculo, sed personarum in divinis inæqualitatem statuere, ita, ut pater quidem summum habeat deitatis fastigium, ceteræ vero personæ, licet omnibus creaturis excellentiores, patri subordinentur eoque sint inferiores (**). Quem vero errorem passim refutarunt theologi. Fuisse etiam nonnullos ex recentiorum *Anabaptistarum* familia, qui GALEN ABRAHAMSZ vestigia secuti, ab Arianorum placitis se non alienos esse, haud obscure significaverint, alibi jam observavimus (***).

6. XXXV. Jam vero, si ex Belgio in Angliam transfretemus, moxprehendimus, antitrinitariorum sententiam haud paucos recentiori hoc ævo ibidem invenisse fautores atque propugnatores, cum quibus subinde dimicandum fuit theologis recte sentientibus. Præcipuum inter eos locum occupat JO. BIDELLVS (*), vir haud indoctus, qui jam ante me-

dium superioris seculi variis scriptis receptam christianorum doctrinam acriter impugnavit. Secutus hac in re est vestigia veterum Arianorum, statuitque inter alia, Spiritum sanctum principem esse ministrum Dei & Christi, atque in trinitatem, veluti tertiam personam, receptum. Exstant hodiernum ejus *rationes duodecim e sacra scriptura, quibus sententia de divinitate Spiritus sancti vulgo recepta, refutatur* (**). Verum non impune hoc tulit BIDESELLVS, sed, repetitis subinde vicibus in carceres, nonnunquam satis diuturnos, conjectus est, rem magnæ Britannicæ publicam tum temporis administrante OLIVERO CROMWELLIO. Tandem quoque, CAROLO II. in patrum solium evecto, anno MDCLXII. in vinculis fere animam efflavit. BIDESELLI docendi formam in plerisque retinuerunt antitrinitarii in Anglia, qui regnante GVILIELMO Arausionensi, scriptis quam plurimis (***), haud mediocres in ecclesia Anglicana turbas excitarunt. Nec desuerunt tamen nostra præcipue ætate, qui SOCINI doctrinam libris hanc in rem editis propugnarent, ex quibus

(**) Hanc sententiam, quæ jam veterum Arianorum fuit, ex ARMINII discipulis propugnandam susceperunt SIMON EPISCOPIVS *libr. IV. institut. rel. christ. sect. II. cap. XXXII.* atque STEPH. CVRCCELLÆVS *libr. II. institut. cap. XIX. §. IX. seqq.* itemque in *quaternione* disserat. *contra Maresum, diss. I.* Nec dissentit PHILIPP. LIMBORCHIVS, qui in *theolog. christian. libr. II. cap. XVII. §. XXV. seqq.* patrem ratione dignitatis ac potestatis filio superiore esse contendit.

(***) In *sacrarum observationum ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. parte altera absoluta* p. 11, 12. ubi & observavimus, alios, immo plerosque Anabaptistarum seu Mennonitarum, sedere veluti inter se inito, perniciofa, quæ GALENVS ABRAHAMSZ proposuit, dogmata rejecisse. Conf. BENTHEMIYM in *dem Holländischen Kirchen- und Schulen-Staat, part. I. cap. XIX. p. 842.*

(*) Vitam ejus copiose descripsit ANTON. WOODIVS, in *arbenis Oxoniensibus* vol. II. p. 197. *seqq.* Exstat quoque *a short account of the life of John Bidle*, in collectione prima variorum tractatum Socinianorum anglie scriptorum recusum.

(**) Liber hicce anglie scriptus anno MDCLXII.

primum prodit, eodem vero anno, die VI. Septemb. tanquam blasphemus, per manum carnicis Vulcano traditus est, observante WOODIO, *loc. cit. p. 198.* Refutavit huncce librum JO. CLOPPENBURGIVS, theologus Batavus, in *vindictis pro deitate Spiritus sancti, adversus pneumatomachum Io. Bidellum* Anglum, Franequez MDCLII. 4. Edidit quoque NICOL. ARNOELDVVS *atheismum Socinianum* Io. Bidelli, Franeek. MDLIX. 4. Exstant vero & alii libri a BIDEELLO editi, quibus errores suos propugnavit; verb. grat. *a confession of faith touching the holy Trinity.* Lond. MDCXLVIII. 8. itemque: *the testimonies of Irehaus, Iustyn martyr, Tertullian, Novatianus &c. concerning the one God, and the persons of Trinity,* 8.

(***) Scripta ista junctim fuerunt edita, hoc indice insignita: *the faith of one God, who is only the Father &c.* Constat hocce opus quinque voluminibus in 4. quorum primum Londini MDCXCI. typis fuit exscriptum. Diximus nonnulla de hoc opere in *sacrar. observat. ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. parte altera absoluta*, p. 13. in not. (25) Copiosius vero de hisce scriptis disseruit b. PFAFFIVS in *introduc. in bist. theol. litterar. tom. II. p. 328. seqq.*

bus THOMAM EMLYNVM (*) atque TH. CHUBBIVM (**), qui vero ex Socinianismo in deismum tandem delapsus est, heic nominasse sufficiat.

§. XXXVI. Exstiterunt quoque haud pauci in Anglia, quibus veterum Arianorum placita magis se se adprobarent. Principem inter eos locum haud immerito adsignamus GVILIELMO WHISTONO, qui Arianismum, quem vocant crassiorē, tanto fervore defendendum suscepit, ut provinciam, disciplinas mathematicas in Cantabrigiensi academia tradendi, deserere maluerit ann. MDCCX. quam doctrinam Arianam relinquere. Varia vero perversi ingenii monumenta consignavit Whistonus, quæ Arianismum redolent (*). Cumprimis huc spectat ejusdem liber anglico sermone editus, qui inscribitur: *primitivus christianismus redivivus*, Londini MDCCXI. 8. quatuor constans voluminibus, cui anno MDCCXII. quintum accessit. Insurrexerunt vero contra Whistonum, ejusdemque copias profligarunt doctissimi in Anglia viri, PETR. ALLIXIVS, JO. ERNEST. GRABIVS, ERASMVVS WARRENVVS, JO. EDVARDI, EMANVEL SMALBROCKIVS, ROBERTVS TVRNERVS alique, quibus ex Germanis JO. FRID. WUCHERERVS cumprimis addi meretur (**). Jam vero præter Whistonum alii quoque in Anglia viri alias

haud indocti multam impiamque industriam ad id adhibuerunt, ut prava Arii dogmata restituerent. Sufficiat ex iis heic nominasse JO. JACKSONVM, qui causam Whistoni defendendam suscepit, GILBERT. CLERKIVM, DANIEL. WHITBY, qui deserta, quam antea amplexus ac professus fuerat, veritate, ad Arii se contulit familiam, ISAACVM WATTS atque ROBERT. CLAYTONVM, Clogherensem in Hibernia episcopum. In Arianismum saltem molliorem, quem vocant, incautus incidit, & personarum in divinis inæqualitatem adstruxit SAMVEL CLARKIVS, vir magnæ eruditionis, qui reginæ Annæ quondam a sacris fuit præfectusque templo S. Jacobi Westmonasteriensi; sed priore dignitate, ob Arianismum, quem scriptis exornandum susceperat (***), privatus, Londini ann. MDCCXXIX. diem obiit supremum. Eandem sententiam seculo superiori viri alias præstantissimi JO. LOCKIVS, RADVLPHVS CVDWORTHVS & GEORG. BVLLVS haud obscure tradiderunt. Quin & summum in Anglia philosophum ISAACVM NEWTONVM doctrinæ CLARKII suum præbuisse adfensum, alii observarunt.

§. XXXVII. Nec defuisse in Anglia, qui proderent, se Sabellianis favere, aut saltem in suspicionem pravæ istorum doctrinæ venirent, variis comprobari potest exemplis. Huc cumprimis

(*) De scriptis EMLYNI, ad Socinianorum errores defendendos disseminandosque compositis, vid. cel. WALCHII *biblioth. theol. selectam*, tom. I. p. 916. seqq. Junctim vero edita sunt omnia ista scripta Londini MDCCXVI. tribus voluminibus.

(**) Huc pertinet ejusdem liber, cui titulus: *the true Gospel of Jesus Christ &c.* in quo vestigia Socinianismi passim deprehenduntur. Prodit Londini MDCCXXXVIII. 8. Edidit quoque CHUBBIVS *the true Gospel of Jesus Christ vindicated*, ibidem MDCCXXXIX. 8.

(*) Indicem eorum dedit JO. GEORG. WALCHIVS, quem sæpe jam laudavimus, in *biblioth. theol. select.* tom. I. p. 957.

(**) Scripta horum adversariorum Whistoni more suo diligenter recensuit WALCHIVS, loco citato, p. 958. seqq.

(***) Huc spectat inprimis liber CLARKII, hac insignitus inscriptione: *the scripture doctrine of the trinity*, Londini MDCCXII. 8. editus; atque ibidem ann. MDCCXIX. cum nonnullis accessionibus recusus. De vita CLARKII vid. *la. bibliortheque Britanique* tom. III. p. 414. seqq. de ejus vero adversariis WALCHIVM, loc. cit. p. 955. seqq. Juncti autem omnino meretur celeberrimi hujus theologi filius, qui academiam Göttingensem hodie plurimum ornat, CHRISTIAN. GVIL. FRANC. WALCHIVS, vir in omni eruditionis genere, ac cumprimis in historia ecclesiastica tum antiquiori, tum recentiori versatissimus, qui in *compend. hist. ecclesiast. recentissimæ* p. 215. seqq. non tantum syllabum scriptorum Clarkii, sed & p. 217. seqq. sententiarum de trinitate, quas amplexus est CLARKIVS, brevem summam exhibet.

primis pertinet auctor *latitudinarii orthodoxi* (*), qui trinitatem personarum in divinis per tria explicat attributa, bonitatem, sapientiam, potentiam, ita, ut, ex ipsius mente, *tertia in Deo persona sit potentia, secunda sapientia*. Aliam sublime trinitatis dogma explicandi rationem iniiit STEPHANVS NYE (**). Deum enim mentem esse, putat, quæ ab æterno se ipsum intellexerit atque amaverit, intellectum esse filium, amorem autem Spiritum sanctum. Adjungimus hisce duumviris NEHEM. GREW, qui trinitatem per ideas illas & imagines substantiales, quas Deus de se cogitando producit, explicare annisus est (***), itemque JO. CLENDONIVM, qui anno MDCCIX. libellum *de persona* edidit, ubi Sabellianismum pariter defendit (****).

§. XXXVIII. Denique & de eo antitrinitariorum genere, cui *tritheatarum* nomen datum est, pauca dicemus. Constat, valde exiguum cumprimis in Anglia eorum esse numerum. Recentiori tamen ætate tritheismi adcusatus ibidem est GVIL. SHERLOCKIVS, postquam a *vindication of the doctrine of the holy and everblest trinity* Londini MDCXC. 4. luci publicæ exposuerat. Statuit enim in hocce libro, esse in trinitate *tres infinitas mentes & tres distinctos spiritus*, qui tamen mutua atque universa conscientia ac cogitationum communione sint unus idemque Deus. Calamum contra eum strinxerunt non tantum theologi Angli recte sentientes, sed

& nonnulli ex antitrinitariis (*). Defendit tamen ejus sententiam JOSEPHVS BINGHAMVS, vir alias doctissimus. Ut alios in rerum præsentia taceamus.

§. XXXIX. Superest, ut de Germania nostra nonnulla subjungamus. Constat ex historiæ monumentis, virus doctrinæ socinianæ satis cito ex Polonia in Germaniam transfusum esse. Imbutus cumprimis hocce veneno fuit ERNESTVS SONERVS, medicinæ ac philosophiæ naturalis in academia Altdorffina quondam professor (**). Vicissim vero Germania nostra complures jam olim e sinu suo produxit, qui, in Poloniam translati, Socinianorum causam scriptis propugnarunt, veluti CRELLIVM, OSTRODVM, SMALCIVM, WOLZOGENVM aliosque. Produxit vero & nostro hoc ævo nonnullos, qui ad antitrinitariorum castra transierunt, variisque scriptis contra veritatem cœlestem dimicarunt. Ex quibus nominandi heic veniunt JO. CRELLIVS, cujus supra jam fecimus mentionem, CVNR. DIPPELIVS, homo fanaticus, qui Arianismum professus est (***), JO. CHRISTIANVS SEIZIVS, qui primum *Separatistarum*, quos vocant, postea vero Socinianorum partibus accessit, & CHRISTIAN. FENDIVS, homo itidem fanaticus, qui pariter Socini familiæ se adsociavit (****). Atque sic tractationi huic historicæ, quæ sub manibus excrevit, finem vel tandem imponimus.

(*) Prodiit hicce libellus Londini MDCXCVII. 8. Refutavit vero eundem ex nostris JUSTVS CHRISTOPH. BÖHMER, in *disp. theol. de mysterio trinitatis*, Helmstadii MDCCX. edita.

(**) In *the doctrine of the holy trinity*; Londini MDCCI. 8.

(***) Vid. ejus *cosmologiam sacram*, anglice editam Londini MDCCI. fol. De quo opere evolvi merentur *acta erud.* MDCCCI. p. 193, 241. Add. CLERICVM in *biblioth. choisie tom. I. p. 238.*

(****) Vide *nouvelles de la republique des Lettres* MDCCX. Mars p. 455.

(*) Historiam hujus controversiæ in Anglia agitatæ dedit b. PFAFFIVS, in *introd. in histor. theolog. litterar. pars. I. p. 313. seqq.*

(**) Consuli heic meretur b. ZELTNERI *historia crypto-socinismi Altorffini*, quæ Lipsiæ MDCCXXIX. prodiit.

(***) Vid. ejus *Glaubens-Bekantniß art. 2.* Refutavit vero Dippelii Arianismum ÆPINVS in *mateol. fanatic. p. 147. seqq.*

(****) Conferenda, quæ de FENDIO diximus in *facrar. observat. ad oraculum Paulinum, parte altera absoluta, p. 12. not. (23)*

LOCUS IV.

DE

PERSONA ET OFFICIO CHRISTI.

PROOEMIUM.

*Doctrina de Christo
1. dignitas.*

Thesis proœmialis. *Articulus de persona & officio Christi commendat nobis doctrinae hujus dignitas, utilitas & necessitas.* 1) Dignitas elucet: 1) ex origine seu causa efficiente. Doctrina de Christo non est nobis natura nota, sed divinitus in verbo patefacta, Matth. XVI. 17. *Caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cœlis est.* Rom. XVI. 25. *Præconium de Christo est mysterium æternis temporibus tacitum &c.* 2) Ex effectu. Tractat hic articulus de Christo, qui est totius scripturæ prophetiæ & apostolicæ centrum, ecclesiæ fundamentum, thesaurus spei nostræ, fons salutis & gratiæ, a quo denominamur christiani, a quo descendunt omnia ad salutem æternam nobis necessaria. Johannes initium scriptionis suæ facit a Christo. *In principio erat verbum,* Joh. I. 1. & cum eodem finit Apoc. XXII. 21. *Gratia Domini nostri Iesu Christi sit vobiscum.* Univerſa scriptura nihil aliud est, quam perpetuum de Christo testimonium. Ps. XL. 8. *In volumine libri scriptum est de me,* quod repetitur Hebr. X. 7. Luc. XXIV. 44. *Neceſſe est, impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moſis & prophetis & psalmis de me.* Joh. V. 39. *Scrutamini scripturas, illæ enim sunt, quæ testificantur de me.* Apoc. XIX. 10. *Testimonium Iesu est spiritus prophetiæ,* id est, ad Jesum tanquam *τέλος σκοπιμότητος*, & ultimum scopum omnes prophetiæ feruntur. Inde Hieronymus epist. ad Algas. q. XI. Christum vocat *omnium scripturarum caput.* Augustinus lib. XVI. *Exegis. pars II.*

contra Faust. cap. 22. inquit, *omnem scripturæ intentionem non nisi ad intelligendam Christi gratiam respicere.* Idem in Ps. LXXI. *Omnia quæ scripta sunt, ad Christum referuntur.* Tract. IX. in Joh. *Non sapit vetus scriptura, nisi Christus in ea intelligatur;* ex quo fundamento, quidam recentior Theologus monet: *Biblia ita legenda esse, ac si sanguine Christi per totum essent scripta.* 3) Ex effectu. Cognitio hujus doctrinæ eximios & salutare fructus in utilitate paulo post enumerandos offert, 4) Ex adjuncto. Doctrina de Christo non utilis solum, sed & necessaria est, ut paulo post demonstrabitur. Jam vero quo quidque non solum utilitate fructuosius, sed etiam necessitate salubrius, eo pretiosius ac dignitate præstantius merito censetur.

6. II. *Utilitas colligitur ex effectibus & fructibus,* quos salutaris Christi cognitio & fides per Spiritus sancti operationem ex ea orta nobis affert, qui sunt 1) *peccatorum remissio.* Luc. I. 77. *ἡ ὁσιος τῆς σωτηρίας* salvatoris Christi confert peccatorum remissionem. 2) *Iustitia.* Esaj. LIII. 11. *In scientia sui justificabit servus meus multos.* Sap. XV. 3. *te scire est perfecta iustitia.* 3) *Vera sapientia.* Jer. IX. 23. *non gloriatur sapiens in sapientia sua.* 4) *Vita æterna.* Joh. XVII. 3. *haec est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti, Iesum Christum.* Eph. III. 19. *Christum diligere, est omni cognitione præstantius.* Col. II. 3. *in Christo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi,* in quem locum sic commentatur Ambrosius: *Omnis scientia totius creaturæ supernæ*

X x

peruæ & terrenæ in eo ut sit oportet, qui omnium eorum caput est sive angelorum, sive solis, sive stellarum, sive caeterarum rerum, omnis scientiæ peritia in auctore illorum est, ut, qui hunc cognoscit, nihil ultra requirat, neque sapientiam neque virtutem, quia agnovit eum, in quo perfecta virtus ac perfecta sapientia.

§. III. *Necessitas doctrinæ hu-*
3. *Necessitas.* jus cognoscendæ apparet 1) ex divino mandato. Deut. XVIII. 18.

ponam verba mea in ore ejus, qui non audivit, ab eo requiram. Matth. XVII. 5. hunc audite. Qui veram Christi cognitionem ex verbo revelato percipit, is salutariter Christum audit. 2) Ex piorum exemplo. Maria ab ore docentis Christum pendens hoc ornatur encomio, quod bonam partem elegerit, quæ non auferetur ab ea, Martæ vero forori exprobratur, quod neglecto unico hoc necessario de *πρότερον* frustra fuerit sollicita. Luc. X. 42. Paulus de se ipso memorat, quod apud Corinthios sic sese gesserit, ut indicaverit, nihil se scire aliud præter Christum crucifixum 1 Cor. II. 2. ac reliqua omnia existimaverit detrimentum propter eminentem scientiam Iesu Christi. Phil. III. 8. Prudentius de christianis in primitiva ecclesia canit:

Omnia de Christo per Christum cuncta lo-
quantur.

Hic scilicet est thesaurus in agro absconditus, hæc pretiosa illa gemma, quam posthabitis totius mundi thesauris unice sectari debemus. Matth. XIII. 44. Hic lapis anguli pretiositatis Es. XXVIII. 16. quo nihil pretiosius in corde Patris cœlestis, nihil pretiosius in ecclesia, nihil pretiosius esse debet in corde nostro. 3) Ex opposito ignorantiae malo. Sicut in cognitione Christi consistit vita æterna, sic vice versa nescit vitam & salutem suam, qui Christum ignorat. Qui non habet Filium, is nec vitam habet, 1 Joh. V. 12. qui Filium non honorat, is nec patrem honorat, Joh. V. 23. At qui Christum ex verbo non cognoscit, is nec Filium habere nec honorare potest. Ergo nec vitam habere, nec Patrem recte honorare potest. Nescit plane, nescit vitam suam, qui Christum, ut verum Deum, ita

& verum hominem, ignorat, ait Hilarius lib. IX. de Trin. p. 160. Aliorum dogmatum scitu utilium ac necessariorum ἀγνοία turpis est ac detestabilis, sed Christi ignoratio est insuper damnable. 4) Ex adversantium hæresium cumulo. Quemadmodum in munita regionis alicujus arce ac metropoli oppugnanda vires hostium potissimum occupantur: sic diabolus omnes calliditatis & potentiae suæ vires in mysterio de Christo, quod doctrinæ cœlestis metropolin esse novit, oppugnando jam inde a primo nov. test. initio, imo a mundi usque exordio experiri voluit, modo enim divinam, modo humanam Christi naturam evertere, modo unionem personalem dissolvere, modo officium ejus labefactare conatus est, ac viis dissimilibus ad eandem perpetuo contendit metam, videlicet ut sinceritatem ac puritatem hujus doctrinæ corrumpere, ac consequenter hunc salutis thesaurum hominibus eriperet.

§. IV. *Antithesis.* *Antithesis.* Necessitatem doctrinæ de Christo 1) directe negant, qui sanioribus gentilibus salutem tribuunt, quod ex Pontificiis & Calvinianis quosdam facere, atque ex Photinianæ doctrinæ hypothesebus consequens esse, suo loco demonstravimus. 2) Oblique eam labefactant Calviniani, dum controversias, quæ de unionem personali & eam consequente idiomatum communicatione veræ ecclesiæ cum ipsis intercedunt, extenuant, in fundamento nos consentire asserunt, ac fraternitatem spiritualem simulato animo nobis offerunt, cum in doctrina de Christo, qui est unicum ecclesiæ & salutis fundamentum, 1 Cor. III. 11. Eph. II. 20. *ὅς διὰ πασῶν* invicem diffideamus, ut ex sequentibus apparebit.

§. V. *Usus practicus est exhortatorius.* *Usus practicus.* ut doctrinam de Christo singulari studio ac diligentia discamus, & contra quasvis ejusdem corruptelas animos nostros præmuniamus. Ut Christus est *α & ω principium & finis*, Apoc. I. 8. ita quoque in meditationibus ac studiis nostris sit principium & finis. Quicquid cogitaveris, quicquid dixeris, quicquid scripseris, nisi Jesus sit in eo, non sapit, Bernhardus serm. XV. in cant. col. 532. Ari-

das

gratiam, vitam ac salutem æternam. Dan. IX. 24. 2) Christum esse salvatorem non tantum ratione *meriti*, quia perfecta sua obedientia & plenissima satisfactione salutem nobis peperit, sed etiam ratione *efficaciae*, quia beneficia illa cœlestia ad salutem nostram pertinentia per verbum & Spiritum sanctum nobis applicat. Unde vocatur non solum יְשׁוּעַ *salvator*, sed etiam יְשׁוּעַ, σωτηρία & σωτήριον *salus* sive *salutare* Gen. XLIX. 18. Luc. II. 30. ut significetur, Christum non tantum semel nobis acquisivisse salutem sua passione & merito, sed esse salutis fontem, ex quo *aquas salutis jugiter haurire* possumus. Esaj. XII. 3. Joh. I. 16. 3) Christum esse salvatorem non *typicum* ac *corporalem*, quales fuere Josua, Othoniel & alii salvatores veter. test. sed *verum, proprium ac spirituale*, cui non solum ἐξοχικῶς, sed etiam μονοτρεπῶς hoc nomen competit, est enim talis salvator, qui solus nos salvat, Actor. IV. 12. qui salvat ab omni malo, quia salvat a peccato, quod est omnis mali initium Matth. I. 21. qui salvat & merito & efficacia 1 Joh. II. 2. qui perfectissime salvat, in hac vita *inchoative*, in futura *consummative*. Josua, salvatoris nostri typus, (dictus fuit primo *Hosea*, sed Moses id nomen mutavit in *Iehoschua* præfixa litera ' a) ut certiore ipsi Josuæ & populo per ipsum salutem & victoriam de Cananæis promitteret, quam hac exploratione inchoabat, Numer. XIII. 18. *Hosee* enim formatur ex imperativo, & significat *salva*, *Iehoschua* vero ex futuro *salvabit*. b) Ut innueret, multa ei bona largiturum Deum, cui primam literam nominis sui tetragrammati addidisset. c) Quia Moses spiritu prophetico providebat, Josuam typum gesturum Jesu Christi, tum nomine, tum re ipsa, deductione scilicet populi in terram Canaan. Quemadmodum enim Deus Abrahamo & Saræ addidit literam ה ex nomine tetragrammato, ut significaret, se ex illis nasciturum hominem: sic nomini Josuæ addidit literam ה, ut sic *Iehoschua* con-

tineat omnes literas nominis tetragrammati, ac significetur, *Iesum*, cuius typus erat Josua, ac sive Jehovah, id est, verum Deum) 4) Distinguendum esse inter salvatorem *mediatum*; talis est etiam Pater & Spiritus sanctus; hi enim per Filium salvant Os. I. 7. *Salvabo eos in Domino Deo ipsorum*; ac *immediatum*, talis est Filius, ubi iterum distinguendum inter *salvandi efficaciam* sive *salutis adplicationem*, quæ est communis tribus Trinitatis personis, & *salvandi modum* sive *salutis acquisitionem* per incarnationem scilicet passionem ac mortem, qui est Filii proprius. 5) Christum esse salvatorem *omnium hominum* ratione meriti & acquisitionis, quia omnibus omnino sua passione ac morte salutem promeruit; esse autem duntaxat *credentium* salvatorem ratione fructus & adplicationis, quia illi soli per fidem salutis participes redduntur.

§. VII. *Antithesis.* I) Judæi falsificum nomen Jesu non legunt nec pronunciant, propterea quod Ex. XXIII. 13. *prohibitum, ne recorderetur nominis alienorum deorum*; quod si forte casu illud pronunciaverint, se ipsos mulctant, colaphum sibi impingendo & per horribilem blasphemiam dicunt *ישׁ* per apocopen subintelligentes *יְהוָה שְׁמוֹ* *deleatur nomen ejus*. Fagius in cap. XXXIII. Exod. Loco *Ieshu* quod in numeris efficit 316. legunt *וְרִיק* & *vanitas*, quod totidem dat numeros. Antonius Margarita lib. de fide Judæorum. Sed hæc blasphemia feruissimis pœnis a christianis magistratibus esset coercenda. In alcorano azoar. XXIX. scribitur *עַם אֱבֹן מַרְיָם* *Isai filius Mariae*, per ignominiam literis transpositis. II) Irenæus lib. II. adv. hæres. cap. 41. p. 140. aliam profert nominis Jesu etymologiam, cujus ratio latet in abdito & occulto. *Iesu*, inquit, *nomen secundum propriam Hebræorum linguam, literarum est duarum & dimidia, sicut periti eorum dicunt, significans Dominum eum, qui continet cælum & terram, (**) quia Iesus secundum antiquam hebrai.*

(**) Ut significet *dominum celi & terræ*, oportet illud more veterum per tres litteras scribere, *יְיָ* & per Notaricon, i. e. ex singulis litteris integras

ditiones, sic colligere, ut *Iod*, quæ prima est littera τε τετραγραμμάτε ἰωδ, quod dominum sive κύριον reddunt LXX. *dominum* nobis exprimat;

hebraicam linguam *caelum* est, terra autem iterum *sura* uffer dicitur. Verbum igitur, quod *caelum* & terra habet, ipse est Iesus. Et postea. Iesus iterum secundum hebraicam linguam duas & dimidiam habet literas. Sed ignorantia linguæ hebrææ, quæ Irenæo cum plerisque ex veteribus communis fuit, in eam opinionem ipsum abduxit. 1) Nomen יְשׁוּעַ non est duarum literarum & dimidiæ, sed quatuor literarum. 2) Qui a יְשׁ vel יֵשׁ, potius quam a יֵשׁ deducunt; angelo, id est, ipsi Deo, cujus jussu locutus est angelus, contradicunt. 3) Videtur Irenæus omiſſa ſignificatione & origine propria cabbalam aliquam judaicam ſequi. Quid enim nomini Jeſu commune cum יְשׁוּעַ, & quis indagare poteſt, quæ voces ſint ſura & uffer.

mat; deinde ו prima ſit littera vocis יְשׁוּעַ, quæ *caelum* ſignificat, poſtremo י ſit initium vocis יְשׁוּעַ quod eſt, & terra: adeo tres litteræ illius nominis *Jod*, *Schin*, *Vau* ſimul per Notaricon reductæ, indicent *Dominum cæli & terræ*; prout obſervarunt Iſ: ERNESTVS GRABIVS, & RENATVS MÆSSVETVS, in notis ad hunc IRENÆI locum. Viam vero iis hac in re prævit IO. DRVSIVS, libr. I. miſcell. cap. XLIV. Conf. CLERICVM, in bibliotheqe choiſie, tom. XXV. p. 336.

(*) ANDRÆ OSIANDRI, cancellarii quondam Tubingenſis, de etymologia nominis Ieſu ſententia elata exiſtat in eiſdem *harmonia evangel.* l. VI. Iſi enim oſtendere conatur, vocem Ιηſους derivandam eſſe a nomine ebraico יהוה, niſi unius litteræ ו additione auctam. Huius vero litteræ ו adſumptione, ſanctiſſimum atque ineffabile Dei nomen יהוה factum eſſe effabile. Eandem ſententiam amplexi ſunt IAC. MARTINI, in *lexic. etymolog.* IO. IAC. HOFMANNVS, in *lexico univerſali* voce Ieſus, IOHN MAYER, ſcriptor Anglus, in *his commentarij upon the new Teſtament*, in *Matth.* cap. I. v. 21. aliique. Neque tamen laudatiſſ. OSIANDER alii que explicare potuerunt, quam ratione τὸ ו fuerit interpoſitum. SEBAST. CASTALIO primus fuit, qui ingenioſam interpoſitionis ו, quam OSIANDER non potuit, reddidit rationem. Qua de re verba ipſius heic adponemus. Cum diu multumque (inquit) conſiderarem, neque cur hæc littera ו interpoſita foret, viderem, quippe cum non ſit ſeruilis, ſi e. eiſus literarum generis, quæ ſolent in deſuſtis aliunde verbis ad primitivum adhiberi: cepi cogitare, verbum hoc compoſitum eſſe oportere, tandem-

quarum nulla apud Hebræos extant veſtigia? Conſului Judæum, is virum diſcendi cupidiffimum decepit, dicit enim ſicut periti eorum dicunt. III) Quidam nomen יְשׁוּעַ deducunt a nomine tetragrammato Iehovah. Jacob. Faber Stapulenſis: In nomine Iheſu aſpiratio poſtponenda eſt, quia in nomine tetragrammato jod præcedit he, non autem he jod. Hagoſtratus apud Galatinum: Principes litteræ tetragrammati ſunt jod, he, vau, quæ his noſtris correfpondere videntur IHV, hæc vero ſimul junctæ hoc benedictum nomen efficiunt. Titulus autem ſupponitur, ut crux, per quam ſalvati ſumus, deſignetur. Oſiander diſputat, nomen Iehovah ante ineffabile inſertione litteræ ו factum eſſe effabile (*). Exiſtimat, Lucam propterea dicere, nomen

que Dei beneficio comperiſſe videor. Quemadmodum enim Ieſus, & Deus eſt & homo, ita nomen eiſus ex Dei & hominis nomine eſt conſtat. Id autem didici ex Exod. XV. 3. ubi dicitur יהוה איש מלחמה, i. e. Iehova vir belli. Ubi vir bellicoſus dicitur, quoniam de Chriſto ſermo eſt: qui vir futurus erat. Eſt igitur IESUS nomen compoſitum ex יהוה איש, interpoſita littera ו ex nomine איש, reliquis autem duabus reiectis, quippe quæ ſrvoiles ſint, & addi, adimique ſæpe ſoleant, ut ſit יהוה Ieſus idem quod Iehova vir, ut intelligamus IESUM non eſſe Iehovam ſolum (nam hoc de eiſus patre dicitur) ſed Iehovam hominem, i. e. corporatum Iovam hominemque factum, &c. Sic CASTALIO ſuper *Matth.* I. 21. ut exiſtat in elegantiffima eiſus novi teſtam. verſione, p. 3. edit. Francofurt. quæ ann. MDCXCVII. fol. prodiit. Refutarunt vero ſingularem hanc ſententiam AVGVST. PFEIFFERVS, in peculiari diſſertat. de nomine Ieſu, quæ eiſus dubiis vexaris p. 1153. ſubiuncta eſt, *ibid.* XI. p. 1157. ſeqq. CHRISTIAN. CHEMNITIVS, ſupra iam laudatus, in diſſert. de eodem argumento, quæ in *theſauro diſput.* tom. II. fol. 63. fuit recuſa, MARTIN. GEIERVS in *den Liebes-Sprüchen* p. 63. DAVID. HENR. KOEPKENIVS, in *diſſert. philolog.* de nomine Ieſu, Helmſtadti ann. MDCCI. luci publicæ expoſita cap. I. §. XIV. aliique, quos nominare ſuperſedemus. Cæterum lectu quoque digna ſunt, quæ de hoc argumento diſſerit b. BEN- GELIVS in *gnomon. nov. teſtam.* p. 18. obſervans in aliis, יְשׁוּעַ idem eſſe quod יהוה Neb. VIII. 17. utrumque LXX. inter. reddidiſſe Ιηſους; atque ætenuſ recte ſtatuiſſe viros doctos, in nomine Ieſu ineſſe tetragrammaton. Addit vir doctiſſimus, X x 3 non

nomen illud antea scilicet ineffabile ab angelo *vocatum*, id est, pronunciatum fuisse in nomine *Iesus*, & scribendum esse יהושע. Atqui 1) angelus non a *Iehovah* sed a יהוה deducit. 2) Nomen *Iehovah* scribitur per יהוה sed nomen *Iesu* per יהוה quæ literarum diversitas etymologiæ diversitatem arguit, Galatinus libr. III. cap. 29. 3) Nomen *Iesu*, interprete angelo, directe & immediate non est nomen personæ, sed officii, notans actionem salvandi, sed nomen *Iehovah* ipsam Dei essentiam notat a rad. יהוה vel יהוה quia Dei maxime proprium est esse. 4) Nomen *Iehovah* secundum divinam naturam Christo competit, sed nomen *Iesu* utramque naturam complectitur. Galatinus d. lib. IV. Quidam volunt, nomen *Ieschua* affinitatem quandam habere cum voce חיה quæ *existentiam* & *subsistentiam* significat, quia Christus in duabus naturis, divina & humana, unam constituit subsistentiam, hypostasin ac personam indissolubilem. Sed hæc qualiscunque allusio non est vera *etymologia*, sed ea, quam tradit angelus. V) Quidam nomen Græcum *Ιησους* ab *Ιάω sano*, vel a syro נון *sano* deducunt; ut *Ιησους* sit idem quod *ιατρος*. Eusebius hzref. XXIX. *Iesus*, ait, *hebraica lingua curator adpellatur aut medicus & salvator*. Idem facit Basilii in ascet. Cyrillus catech. X. sed ostendit angelus apud Mattheum, ex יהוה originem querendam esse.

§. VIII. Queritur hoc loco 1) *An nomen Iesu recte scribatur per aspirationem Ihesus?* Solenne hoc est Jesuitis, unde etiam per abbreviationem in frontispiciis librorum ponere solent IHS cum superimpōita cruce. Buntingius parum referre putat, sive cum, sive sine aspiratione scribatur. Atqui 1) nec in hebræa, nec in græca lingua habetur litera sive aspiratio h. proinde etiam in latina vocis formatione addi non debebat. 2) Quamvis יהושע videri possit esse contractum ex יהוה scheva mutato in .. propter literas ה & , per crasin elisas (quia formatur ex hiphil יהוה & quia filius ille Josedec, qui apud

Haggæum & Zachariam יהושע vocatur, alibi יהושע dicitur Esdr. II. 2. Nehem. VII. 7. 20 יהושע filius Nun adpellatur יהושע Num. XIII. 17.) constat tamen ex syriaca nov testam. versione, nomen salvatoris non scribi per יהושע sed יהושע

ac si vel maxime in hebræo est ה tamen latinum ex græco *Ιησους* formatum non deberet habere aspirationem יהושע, per scheva immediatè a radice יהושע formatum, sicut a אהרן אהרן, a אהרן אהרן, vela futuro יהושע *salvabit*. 3) Pagninus in expositione nominum hebræorum monet, *Iesu* scribendum esse per יהושע non autem per יהושע quia in titulo crucis, qui Romæ in templo sanctæ crucis asservatur, sic scriptum reperitur. Quamvis vero hoc argumentum exigui apud nos ponderis sit, Jesuitis tamen recte opponitur.

§. X. Queritur: II) *Quomodo ex hebræo יהושע formetur græcum Ιησους & latinum Iesus?* LXX. interpp. nomen יהושע & יהושע vertunt per *Ιησους*, quos secutus est angelus, quando salvatori nostro illud nomen tribuit, ut figuræ vet. testam. in ipso impleri ostenderet, interim ne mutatio scriptionis ac pronunciationis veræ huius nominis significationi quippiam detraheret, diserte explicationem addit, quod a rad. יהושע in hiphil deducatur, & *salvatore* notet. Queritur autem, quomodo ex יהושע formetur nomen *Ιησους*, ex quo Latini acceperunt nomen *Iesu*? Quidam hanc scriptionem & pronunciationem plane repudiandam censent, cum originem ducat ex corruptela Judæorum, qui, ut salvandi honorem Christo detrahant, literam radicalem ו ex ipsius nomine eliserunt, & loco יהושע scribunt יהושע, ut virulentam illam blasphemiam, de qua superius, occultent. Sed ante natam illam blasphemiam Judaicam LXX. scripserunt *Ιησους*, in quo itidem ו est elisum. Quidam ergo respondent, quod juxta Baal Aruch in lexico thal-mudico Syris in more positum sit, elidere literas ה & ו præsertim in fine dictionis, quia ob difficultatem litera ו non pronunciar!, sed absorberi

non alia re *Iehoschnab* differre a pristino *Hofschab* Num. XIII. 16. nisi quod mentio nominis divini

inserta est, ex oratione rogante, *salvo*, faciens adfirmantem, *Iehovah salvo*.

forberi solet, unde pro ישׁו legunt ישׁ ex quo est nomen יְהוֹשֻׁעַ , cui additum fuit ס , quia Græci nominibus peregrinis illud in fine solent addere. Sed quia præstat ex Hebræo, quam ex Syro originem querere, alii progrediuntur hoc modo, nomen יְהוֹשֻׁעַ Græcis est trisyllabum, eo quod jota apud illos sit vocalis, quæ Hebræis & Latinis est consonans, deinde punctum zere sub Jod in Jeschua vertunt in h , olim enim h sonabat ut c , ac tertio gutturalem y vertunt in s lenioris pronunciationis causa. Sic ex *Meschia* fecerunt *Messias*.

§ X. Queritur: III) *An nomen salvatoris etiam in vet. test. Messiae fuerit attributum?* Quidam volunt, non solum Judæis & prophetis, sed etiam gentilibus nomen Jesu fuisse cognitum, cum *Sibyllæ* multa de Messia & ejus nomine Jesu prædixerint. Notum est carmen Sibyllæ Erythrææ, cujus acrostichis hanc reddidit sententiam: $\text{יְהוֹשֻׁעַ \chi\rho\rho\iota\varsigma \theta\rho\varsigma \upsilon\iota\delta\varsigma \sigma\omega\tau\eta\rho}$. Vide Constantinum Magnum in orat. ad cœtum sanctorum, quæ extat apud Eusebium post vitam Constantini, Augustinum lib. XVIII. de civit. Dei cap. 23. &c. Quidam contra statuunt, ab angelo in nov. test. illud primum fuisse revelatum, quo accommodant dictum propheticum Esaj. LXII. 2. *Vocabitur sibi nomen novum, quod os Domini declarabit.* Sed proprie ac principaliter de ecclesia nov. test. ibi agitur. Quidam mediam amplectuntur sententiam, fuisse scilicet hoc Messiae nomen piis non quidem gentilibus, interim tamen piis vet. test. manifestatum: 1) in typis, quia Josua, filius Nun, dux populi Israëliti, ac filius Josedec sacerdos, qui typum Christi gesserunt, hoc nomine fuere adpellati, ut postea adparebit. 2) In promissionibus ac vaticiniis. Genes. XLIX. 18. *Expecto Domine יְהוֹשֻׁעַ salutem tuam*, id est, salutare illud tuum, quod parabis ante faciem omnium populorum, ut Simeon Luc. II. 30 & 31. exponit. Ps. XIV. 7. *Quis dabit ex Sion יְהוֹשֻׁעַ salutem Israël?* Ps. LXVII. 3. *Ut sciamus in terra viam tuam in omnibus gentibus יְהוֹשֻׁעַ salutare tuum.* Ps. LXVIII. 21. *Deus noster Deus salvos faciendi*, in quem locum sic commentatur Augustinus lib. XVII. de civ. Dei cap. 18. *Deus salvos faciendi Deus est Iesus,*

quod interpretatur salvator, sive salutaris. Nam ratio nominis hujus hæc reddita est; quando, priusquam ex virgine nasceretur, dictum est: Vocabis nomen ejus Jesu, quia salvum faciet populum a peccatis eorum, in quorum peccatorum remissionem, quoniam sanguis ejus effusus est, non utique oportuit eum de hac vita exitus alios habere, quam mortis. Ideo cum dictum esset: Deus noster Deus salvos faciendi, continuo subjunctum est, $\text{Et Domini exitus mortis}$, ut ostenderetur moriendo salvos esse facturum. Ps. XCVIII. 3. *Dominus annunciat salutem suam, omnes fines terræ vident salutem Dei* (hoc repetitur Esaj. LII. 10, ad Christum refertur Luc. III. 6.) Esaj. XLV. 8. *aperiat se terra $\text{Et fructificent יְהוֹשֻׁעַ salus $\text{Et justitia}$$* Es. XLIX. 6. *dedit te in lucem gentium, ut sis יְהוֹשֻׁעַ salus mea usque ad extremam terræ.* Esaj. LXII. 11. *Dicite filiae Sion: ecce venit salutaris: Confer Matth. XXI. 1. Apoc. XXII. 1. Oseæ I. 7. salvos eos faciam in Domino Deo suo. Habac. III. 18. laetabor in Deo יְהוֹשֻׁעַ salutaris meo.* Distinguimus 1) inter rem nomine expressam & nomen ipsum formaliter acceptum. Res nomine Jesu denotata fuit piis vet. test. nota, id est, Messiam revera salvatorem fore, crediderunt, & salutem ab eo sperarunt, sed formaliter ac peculiariter nomine יְהוֹשֻׁעַ ipsum adpellandum esse, non adeo exacte noverunt. Sic Messiam crediderunt vocatum iri, id est, in rei veritate fore, Immanuel Esaj. VII. 14. *mirabilem, consiliarium, $\text{Et c. IX. 6. Iehovam justitiam nostram}$* Jerem. XXIII. 6. Sed proprium Messiae nomen ex eo intelligere non potuerunt. 2) Inter nomen propriam & adpellativum. יְהוֹשֻׁעַ habens sub zere & sub y patach est nomen proprium, sed יְהוֹשֻׁעַ sub h habens scheva & sub y cametz est adpellativum generis fœminini, significans salutem & liberationem. Illud non fuit piis vet. testam. eo modo notum, quo posterius. Ex apocryphis libris addunt testimonium Esdræ lib. 4. cap. 3. *revelabitur Filius meus יְהוֹשֻׁעַ Iesus cum iis, qui cum eo laetabuntur.* Item, *moriatur filius meus Iesus, $\text{Et convertetur ad me seculum.$* Sirac. XLIII. 23. *Plantavit illum Do-*

minas

minus Iesus. Sed apocryphis illud ipsum auctoritatem detrahit, quod tam clare & perspicue nomen Jesu expriment, quale quid in prophetis non occurrit. Adde, quod apud Siracidem errore librarii pro *ῥῆσας* scriptum fuerit *ἰησας*. In Græco enim est *καὶ ἐφύρασαν εἰς αὐτὴν* vel *ἐν αὐτῇ ῥῆσας*. Novum ergo est nomen Jesu a) ratione *peculiaris impositionis*, quia ab angelo fuit nostro Salvatori impositum, & e cœlesti curia in terras delatum. b) Ratione *clarioris patefactionis*, quia vis hujus nominis plenius ac penitus in nov. test. innotuit. c) Ratione *significationis*, quia talis salvator, qualis Christus est, nondum fuerat in vet. test. neque alius in nov. test. erit.

§. XI. Quæritur IV) *Quare Messias* Zach. IX. 9. *dicatur non יְשׁוּעָה in significatione activa sed יְשׁוּעָה in significatione passiva, salvatus.* Resp. Targum exponit *active יְשׁוּעָה & liberator, sive redemptor.* Schindlerus in lex. eodem modo explicat, ac confert cum voce *יְשׁוּעָה* Deut. XXII. 27. *& non liberator ei*, qua ratione, erit formativa nominis ex literis hezmannthicis. Sed cum tales formationes nominum vix occurrant, ideo simplicius accipitur, quod sit paul niphāl, ac eodemmodum præbet significationem. Christus non solum est *salvator*, sed etiam ipse est *salvatus*, id est, quia passione & morte sua nos redimere voluit, & in profundum miseriæ nostræ descendit, ideo ipsum prius salvari oportuit, ut salvatus ipse etiam nos salvare posset. Es. LXIII. 5. *Circumspexi, & non erat auxiliator, fui in anxietate, & non fuit, qui adjuvaret,* (scilicet inter homines) *& salvavit me brachium meum* (robore divinitatis meæ), *& indignatio sive zelus meus ipse auxiliatus est mihi.* Quidam putant ipsum nomen *יְשׁוּעָה* habere formam participii passivi, & significare non salvatorem, sed salvatum. Atqui non est paul Cal, sed Thoar, ut Josua, vel ex futuro *יְשׁוּעָה* vel ex nomine *יְשׁוּעָה* *salus* formatum.

§. XII. *Vsus practicus est consolatorius*, quem suavissimis verbis exponunt pii veteres. Cum enim hoc nomen non humano arbitrio, sed divino mandato Messiae fuerit impositum, cum sit

nomen ejus proprium ac peculiare, cum omnium beneficiorum a Christo ad nos descendentium thesaurum complectatur, ideo omnis veræ ac solidæ consolationis fundamentum in hoc nomine nobis proponitur. Galatinus lib. III. cap. 20. *Reliqua Messiae nomina ab ipso saluationis sumuntur effectu, & vel tantum principium, vel tantum medium, vel tantum finem saluationis significent, hoc vero nomen Iesu totum salutis nostræ processum, principium scilicet, medium & finem sufficienter continet & exprimit, quare reliqua omnia includit.* Nomen Iesus est monile ex variis gemmis & margaritis contextum, quod cœlestis sponsus sponsæ suæ donat, in quo effigiem suam ad vivum ipsemet expressit. Nomen Iesus est *mel in ore, in aure melos, in vobis jubilus, lucet prædicatum, pascit cogitatum, lenit invocatum.* Bernhardus serm. XV. in cant. fol. 532. Nomen Iesus est cordis nostri paradisus, in quo intuemur florem caritatis, rosam humanitatis, violam humilitatis, lilium puritatis, hyssopum emundationis, myrrham incorruptibilitatis, palmam victoriæ, oleam misericordiæ, vitæ lætitiæ, balsamum sanationis. In hoc animæ nostræ paradiso vides arborem vitæ, virgam Aarónis, furculum ex radice Jessæ, germen Davidis, vitem vivam, fasciculum myrrhæ, florem campi & lilium convallium, fontem salutis & vitæ, quicquid enim in hisce figuris proponitur, illud omne in nomine Jesu *ἐπιτομικῶς* continetur. Hilarius in enarr. Psalm. LI. *Hoc nomen adorant angeli, tremunt daemones, & homines ad salutem assumunt.* Epiphanius hæres. XXIX. p. 53. *Nomen Iesu significat curatorem & medicum.* Bernhardus serm. II. super Missus est col. 27. *Vtinam & me peccatorem Dominus Iesus dignetur annumerare populo suo, ut salvum me facias a peccatis meis. Vere enim beatus populus, cujus iste Iesus Dominus Deus Iesus, &c.* Idem serm. II. de circum. col. 64. *A natura propria habet, ut sit salvator, innatum est ei hoc nomen, non inditum ab humana vel angelica creatura.* serm. XV. in cant. col. 532. *Nomen Iesu est cibus, lux & medicina. Hoc tibi elatuarium habes, o anima mea, reconditum in vasculo hujus vocabuli, quod est Iesus salutarum*

ferum certe, quodque nulli unquam pesti tuae invenitur inefficax. serm. de coena Domini col. 1710. *Iesus dulcis in voce, dulcis in facie, dulcis in nomine.* Dulce enim nomen & suave Iesus consecratum ab aeterno, annuntiatum ab angelo, prophetatum Salomonis oraculo, qui ait: Oleum effusum nomen tuum, &c. Anshelmus demis. hominis p. 89. ex Augustino lib. de contrit. cord. *Iesu, propter nomen tuum dulce fac mihi secundum nomen tuum, obliviscere superbum te provocantem, respice pie miserum te invocantem, Iesu nomen tuum dulce, nomen deletibile, nomen confortans peccatorem & nomen beatæ spei. Quid enim est Iesus nisi salvator? ergo propter te ipsum Iesu esto mihi Iesus, esto mihi salvator benignus. Noli Domine, noli sic attendere malum meum, ut obliviscaris bonum tuum. O bone Domine Iesu, etsi ego admisi, unde me damnare possis, tu non admisisti, unde me salves.* Psal. XXXV. 3. *Dic animæ meæ* מִשְׁלָּם *salus tua ego.* Si indiges peccatorum remissione, hoc nomen ipsi propterea datum, quia *salvum faciet populum a peccatis* Matth. I. 21. Si defensione, hoc nomen est turris fortissima Proverb. XVIII. 10. Si iustitia, eadem datur in hoc nomine Jerem. XXIII. 6. Si Spiritu S. idem datur per hoc nomen. Joh. XIV. 26. Si salute, in eo est salus, Act. IV. 12.

§. XIII. Thesis II. *Christus significat unctum a* χρίω, *quia salvator noster oleo lætitiæ, plenitudine scilicet Spiritus sancti unctus est.* Ἐκ θεοῦ hæc esto: Vt nomen Iesus ratione primæ originis hebræum est, ita cognomen Christus est græcum. Quod ergo salvator noster hebræa & græca adpellatione insignitur, per illud insinuat, quod & Iudæorum & gentium, id est, omnium omnino hominum salvator sit. Nomen Christi

respondet adpellationi Messiae, ductæ a rad. מָשַׁח *unxit.* Joh. I. 41. dicit Andreas: *Invenimus Messiam, quod est interpretatum* ὁ χριστός. Joh. IV. 25. *Messias dicitur Christus.* (Μεσσίας fit ex Chald. מָשַׁח mutato ש in ס & מ in terminationem græcam as.) Tribuitur autem adpellatio Messiae Dei Filio promisso Salvatori. 1 Sam. II. 10. *cornu Messiae.* Psal. II. 2. *adfiterunt adversus Dominum & Christum ejus.* Pf. CXXXII. 10 & 17. Dan. IX. 25. *usque ad Messiam ducentis.* 26. *excindetur Messias, (*)* & in multis chaldaicæ paraphraseos locis, Genes. XLIX. 10. *donec veniat Messias.* Esaj. LIII. 1. *Ecce intelliget servus meus Messias.* Mich. V. 1. *Ex te coram me egredietur Messias, &c.* Augustinus lib. II. contra literas Petiliani cap. 104. *Christus a chrismate adpellatur, id est, ab unctione. Hunc Hebræi dicunt Messiam, quod verbum punice lingue consonum est, sicut alia Hebræa permulta & pens omnia.* tract. VII. in Joh. *Messias hebraice, latine unctus, græce Christus est. Ille singulariter unctus, præcipue unctus, unde omnes christiani unguuntur.*

§. XIV. Ratio adpellationis est 1) *typica*, quia typi Christi fuerunt sacerdotes, reges & prophetæ vet. test. qui uncti fuere oleo sancto, quod vocabatur שמן המשחה & constabat quatuor aromatibus *myrrha, cinamomo, calamo & cassia.* Quod sacerdotes uncti fuerint, constat ex historia Exod. XXVI. Quod reges, ex historia Saulis, Davidis, Salomonis, Jehu, &c. (Hebræi notant, patris uncti successores non fuisse unctos. Ad exemplum Salomonis respondent, id factum fuisse ob seditionem fratris Adonizæ. Sed hoc incertum est). Quod prophetæ fuerint uncti, patet ex historia Elisæi 1 Reg. XIX. 17. (**)

(*) Locis supra a GERHARDO excitatis add. Psal. XX. 7. LXXXIV. 7. ex quibus locis junctim sumtis luculenter patet, vocem מָשַׁח esse commune illud nomen, quo olim prophetæ futurum mundi redemptorem designarunt; quam quidem vocem LXX. interpretes reddiderunt per χριστός. Unde mirum videri haud debet, quod Judæi, quoties de redemptore sunt locuti, vocem hanc præcipue

Exeges. pars II.

adhibuerint. Atque ex hac consuetudine Andreas quoque vocem hancce usurpavit Job. I. 42. Præfixus est loc. cit. voci χριστός articulus, quod singularem habet emphasin. Licet enim vox מָשַׁח apud Judæos quemcunque unctum denotet, simpliciter tamen posita promissum Davidis filium, mundi redemptorem designat.

Y y

(**) Justinus in dial. cum Tryph. p. 244. *Reges omnes & uncti huic accepto tulerunt, quod & reges & uncti vocitati sunt.* Lactantius lib. IV. inst. div. cap. 7 p. 202. *Christus non proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis & regni, sic enim Iudaei reges suos adpellabant. Erat Iudaeis ante praeceptum, ut sacrum conficerent unguentum, quo perungi possent ii, qui vocantur ad sacerdotium & regnum, & sicut nunc Romanis indumentum purpurae insigne est regiae dignitatis assumptae, sic illis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat, ob hanc rationem nos eum Christum nominamus, id est, unctum, qui hebraice Messias dicitur.* 2) *Propria*, quia Christus oleo laetitiae, id est, Spiritu sancto unctus fuit prae consortibus suis Psal. XLV. 8. Es. LXI. 1. Dan. IX. 24. Luc. IV. 8. Actor. IV. 27. X. 38. Hebr. I. 9. (Quidam duplicem unctionis rationem in Christo statuunt: *unam*, qua λόγος ipse humanam naturam assumendo eandem proprii sui spiritus plenitudine unxit Col. II. 9. de qua accipiunt vaticinium Dan. IX. 24. *alteram*, qua Deus Pater Christum ut hominem unxit oleo laetitiae prae consortibus suis, de qua accipiunt dicta Psal. XLV. 8. Esaj. LXI. 1. Sed est una atque eadem unctio, qua Pater Christum secundum humanam naturam unxit Spiritu S. & qua Christus carnem suam oleo deitatis & proprii spiritus plenitudine unxit, sicut una eademque est communicatio, qua Pater dicitur Filium secundum humanam naturam collocasse ad dextram suam, & qua Filius assumptam carnem ad dextram Dei evexit. Quamvis enim non Pater, non Spiritus S. sed solus λόγος carnem in personae unitatem assumeret, sicque terminus assumptionis non sit Patris vel Spiritus S. sed λόγος persona, tamen trium personarum est una eademque actio.) Ex quo adparet evidens discrimen inter unctionem regum, sacerdotum & prophetarum vet. test. & inter unctionem Chri-

sti: a) *ratione causae efficientis.* Illi ungebantur mediate per prophetas & sacerdotes alios, hic vero immediate a Deo ipso. b) *Ratione materiae.* Illi ungebantur oleo externo, hic vero interno & invisibili, quod est Spiritus S. c) *Ratione finis.* Illi ungebantur ad regnum terrenum & mundanum, hic ad caeleste & aeternum. d) *Ratione effectus.* Unctio Christi nobis etiam utilitatem confert, quia ab illo tanquam capite spiritus unctio in nos utpote ipsius membra descendit, & ex eius plenitudine etiam nos accipimus Joh. I. 16. id quod de regibus & sacerdotibus vet. test. dici nequit. Athanasius orat. II. contr. Arian. p. 171. *Non quemadmodum Aaron aut David aut reliqui omnes, ita quoque & ipse oleo unctus est, sed aliter super omnes consortes, quod oleum Spiritum S. esse, per prophetam exposuit.* Spiritus Domini super me, eo quod unxit me.

§. XV. Antithesis 1) Justinus Martyr. apol. II. pro christ. p. 42. nomen Christi a χριστός deducere videtur. *Christiani* (inquit) *esse deservimus. Atqui χριστός, id est, commodum & bonum odisse, injustum est.* Recte autem monet Sylburgius, esse etymologiam duntaxat aliusquam, quia Justinus alludit ad vulgatam eo tempore consuetudinem, quia Christus ignorata nominis ratione vocabatur *Chrestus*. Lactantius d. I. *Exponenda est huius nominis ratio propter ignorantiam eorum, qui cum immutata litera Christum solent dicere.* 2) Eodem modo accipiendum, quod idem Justinus cap. I. pro christ. p. 35. scribit χριστός dici κατά τὸ κρείσσειν καὶ κοσμήσειν τὰ πάντα δι' αὐτοῦ τὸν Θεόν, eo quod *per illum Deus omnia conformaverit atque ornaverit*; ibidemque addit, hoc nomen complecti ἄγνωστον σημασίαν significationem minime notam. Sed cum adpellationis ratio sit manifesta, & in sacris literis exposita, ideo frustra alia ex longinquo quaeritur. Augu-

(**) Dubium adhuc videri posset, an i Reg. XIX. 17. *vel id. unctio proprie sic dicta sit intelligenda? Nam ungere stilo ebræorum significat quoque eligere, constituere, sicut Jotham de arboribus dicit: aliquando evertens arbores, πωπλ ut ungerens, i. e.*

crearent sibi regem Jud. IX. 8. Nec Elias Elifazum unxisse legitur in historia sacra, sed sibi successorem designasse, eidemque pallium suum injecisse. Vid. i Reg. XIX. 19.

Augustinus lib. XVII. de civ. Dei cap. 16. *Quis tam rudis est in hac religione, vel tam surdus adversus ejus famam longe lateque diffusam, ut Christum a chrismate, hoc est, ab unctione appellatum esse noverit?* Confer eundem lib. I. de conf. evang. cap. 3. lib. I. retract. cap. 12. & cap. 26. Cyrillum lib. I. de incarn. unig. cap. 1. &c.

§. XVI. Quæritur hoc loco: *An etiam Filius Dei in vet. test. ante incarnationem recte vocari potuerit Christus?* Quidam negant, 1) quia in plenitudine temporis, post factam scilicet incarnationem, hæc unctio ipsi obtigit Dan. IX. 24. *Septuaginta hebdomades definitae sunt, et ungatur unctus sanctorum.* 2) Quia hoc nomen utramque naturam, ungentem scilicet deitatem & unctam humanitatem, complectitur. Irenæus libr. III. cap. 20. p. 209. *In Christi nomine subauditur, qui unxit, & ipse, qui unctus est, & ipsa unctio, in qua unctus est. Et unxit quidem Pater, unctus vero est Filius in Spiritu sancto, qui est unctio.* Athanasius orat. V. contra Arianos p. 321. *Χριστός τὸ συναμφοτέρον νοείται.* Damascenus lib. III. orthod. fid. cap. 3. *τὸ Χριστός ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν ἔμμοιότητως μὲν, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν, αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἔχρισεν, χρίων μὲν ὡς Θεός, ὃς ἔχρισεν τὸ σῶμα τῇ θείᾳ αὐτῷ, χριόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς γὰρ ἔστι τῆτο, κακείνο, χρίσις δὲ ἡ θείας τῆς ἀνθρωπότητος.* Athanasius de salut. adv. Christi p. 494. *Non hoc nomen Christus absque carne intelligatur.* Confer Origenem lib. IV. περὶ ἀρχῶν. Hilarium libr. XI. de Trinit. Ambrosium in cap. 1. Hebr. Augustinum in Psal. XLIV. & tract. VII. in Joh. Eustachium apud Theod. dial. I. Damascenum lib. III. cap. 4. & lib. IV. cap. 6. &c. Quare cum in veteri test. humana Christi natura nondum extiterit, utique etiam unctio nondum locum habuit, & per consequens nec Christus dici potuit. Sed enim quamvis humana natura, juxta quam Christus in temporis plenitudine unctus est, in vet. test. nondum extiterit, nihilo tamen minus Salvator noster etiam vet. test. tempore & vere fuit, ac dici etiam potuit Christus, unde etiam ante in-

carnationem hoc nomen Filio Dei tribuitur, 1 Cor. X. 9. Ephes. I. 4. Hebr. XIII. 8. 1) propter personæ ταυτότητα. Non enim alius est Dei Filius in vet. alius vero Christus in nov. test. sed una eademque persona, quæ per assumptionem humanitatis in nov. test. facta est σύνθετος, interium personæ identitas mansit. Joh. VIII. 38. 2) Propter decretum Dei jam inde ab æterno factum de salvatoris unctione. Ut ergo agnus dicitur *occisus ab origine mundi* Apoc. XIII. 8. ratione scilicet æterni decreti 1 Petr. I. 20. ita quoque salvator noster est, ac dici potest Christus ratione decreti divini. 3) Propter vaticinium de unctione Messie in vet. test. edita. Dan. IX. 24. 4) Propter figuras ac typos hujus unctionis in regibus, prophetis ac sacerdotibus vet. test. antegressos. 5) Propter efficaciam hujus unctionis, quia non solum in nov. sed etiam in vet. test. propter Christum plenitudine Spiritus sancti unctum donatio Spiritus sancti credentibus contingit. 6) Propter connotatum sive terminum. Unctus est Christus in nov. test. ut sit noster rex & sacerdos. Atqui jamdum in vet. test. secundum divinam naturam fuit mediator, rex & sacerdos ecclesiæ. Ut ergo *ἡ βασιλευς* significat regem vel sacerdotem constituere, quia unctio sacri unguenti potestatem regiam ac dignitatem sacerdotalem conferbat: sic Christus etiam in vet. test. fuit unctus, id est, jamdum constitutus rex ecclesiæ suæ. Quidam ergo utuntur hac distinctione. Nomen Christus accipitur dupliciter a) prout est nomen officii regii & sacerdotalis, quod est utrique naturæ commune. b) Ut est nomen officii cum connotatione temporalis investituræ & inaugurationis factæ per Spiritus S. unctionem, qua ratione suppositum quidem notat, sed tamen secundum humanam naturam.

§. XVII. *Usus practicus:* 1) *consolatorius.* Salvator noster est Christus plenitudine Spiritus S. unctus, ut sit rex & sacerdos noster, unde vocatur ipsum oleum Esaj. X. 27, *disturbabitur jugum propter oleum, quia cum unxit Jehovah Spiritu suo, ut interpretatur Jonathan Chaldeus, Ex ipsius ergo plenitudine accipere possumus*

Y y 2

Joh.

Joh. I. 16. Divinitus constitutus est rex noster
 Psal. II. 6. Ergo subditos regni sui contra
 omnes hostes proteget ac defendet. Unctus
 est in sacerdotem, ergo in dextra Patris pro
 nobis intercedet. Justinus in qq. & resp.
 quæst. CXXXV. p. 374. *Christi vocabulum
 omnes in se reliquas adpellationes complectitur,
 quamvis non semper omnibus utamur. Quod
 si enim Iesus Nazareus est promissus Messias,
 utique ab ipso ad nos omnia illa beneficia, quæ
 per Messiam nobis conferenda in vet. test. fuere
 prædicta, descendunt.* 2) *Exhortatorius.* A
 Messia dicimur משיחא *Messiani* uncti 1 Paral.
 XVII. 22. Psal. CV. 15. a Christo denomi-
 mur *Christiani* Actor. XI. 26. quia & nos un-
 ctionem ab eo accepimus 1 Joh. II. 27. 2 Cor.

I. 21. Justinus in dial. cum Tryph. pag. 276.
*Quemadmodum ab uno illo Iacobo, qui &
 Israël cognominatus est, genus vestrum omne
 Iacob & Israël vocatum est: ita & nos ab eo,
 qui in Deum nos genuit, Christo filii Dei veri
 & dicimur & sumus, etgo & unctos & con-
 secratos Domino nos geramus, nihil quicquam
 immundi tangentes, nec operibus mortuis pec-
 catorum communicantes. Sumus a Christo
 uncti in reges ac sacerdotes spirituales Apoc. I. 6.
 sumus regale sacerdotium 1 Petr. II. 9. ergo ut
 reges fortiter pugnemus adversus satanam, mun-
 dum & carnem; ut sacerdotes offeramus Deo
 hostias spirituales acceptas per Christum. Rom.
 XII. 1. 1 Petr. II. 5. &c.*

CAPUT II.

DE HOMONYMIA.

6. XVIII.

2. *שמעון*.

Thesis I. *Nomen Iesu cum
 cognatis adpellationibus tri-
 buitur in vet. test. etiam aliis hominibus, sed in
 significatione longe dispari, quam est ea, qua
 salvatori nostro assignatur. Cognatas adpella-
 tiones voco, quæ ab eadem radice שמע descendunt.
 Tales vero sunt Iosua, Hoseas, Ieschua,
 Esaias. Nomen Josuæ hebr. יְהוֹשֻׁעַ & per con-
 tractionem יְשׁוּעַ tribuitur 1) filio Nun, Moïse
 servo & successori, populi Israëliti duci. Is
 primo dictus fuit יְהוֹשֻׁעַ Hoseas ab imperativo
 יְשׁוּעַ quod nomen fuit quasi votum & preca-
 tio, ut Deus salvet, sed cum Deus promississet,
 quod per hunc ipsum filium Nun præstaretur es-
 set Israëlitis temporalem & typicam salutem,
 Moïse nomen ejus mutavit in יְהוֹשֻׁעַ Numer.
 XIII. 17. vel a præterito יְשׁוּעַ vel a futuro יְשׁוּעַ
 mutato in 2) Bethsemitæ, in cujus agro
 steterunt vaccæ adducentes plaustrum, in quo
 erat arca Domini 1 Sam. VI. 14. vocatur is
 יְהוֹשֻׁעַ 3) Principi civitatis Hierosolymæ tem-
 poribus Josiæ regis, 2 Reg. XXIII. 8. qui itidem
 vocatur יְהוֹשֻׁעַ 4) Summo sacerdoti filio Jese-*

dec, qui post reditum ex captivitate babylonica
 sacerdotio functus est, Hag. II. 5. Zach. III. 1.
Ostendit mihi יְהוֹשֻׁעַ sacerdotem magnum. Ho-
 seas dictus fuit: 1) *Servus Moïse*, antequam
 nomen ejus a Moïse mutaretur in Josuam. 2)
Unus ex prophetis, filius Beer. Hof. I. 1. Je-
 schua יְשׁוּעַ vocatur unus ex janitoribus, qui fue-
 runt in ministerio Core Levitæ 2 Paral. XXXI.
 15. unus ex sacerdotibus leviticis, qui cum Ze-
 rubabel venerunt Hierosolymam, Nehem. VII. 7.
 & 43. VIII. 7. itemque unus ex filiis Pachath
 Nehem. VII. 11. Idem contractum יְשׁוּעַ tribui-
 tur sacerdoti filio Josedec Eldr. II. 2. III. 2.
 Nehem. VII. 7. Esaias יְשׁוּעַ est unus ex pro-
 phetis, filius Amoz prophetæ, qui fuit frater
 Amaziæ regis a Manasse interfectus, Esaj. I. 1.
 sic dictus est ob יְשׁוּעַ, salutes & consolatio-
 nes, de quibus concionatus est. Quidam ad-
 dunt nomen יְשׁוּעַ vel יְשׁוּעַ Gen. XLVI. 17. Num.
 XXVI. 44. sed in eo non habetur y radicalis.
 Græcum Ἰωσὺς tribuitur in versione LXX. in-
 terpp. 1) *Josuæ* successori Moïse Sirac. XLVI. 1.
 Actor. VII. 45. Hebr. IV. 8. 2) *Josuæ sacer-*
doti

doti magno filio Iosedec Sir. XLIX. 14. 3) Auctori libri ecclesiastici, qui fuit filius Sirach, nepos autem Iesu sibi ὁμωνύμους. In proœm. illius scripti. 4) In nov. test. cuidam doctōri christiano, qui cognomento Iusti fuit adpellatus Col. IV. 11. quique ex circumcisione, id est, ex iudaismo hoc nomen retinuerat.

§. XIX. Quamvis vero nomen *ישוע* & *Ἰησους* etiam aliis tribuatur, tamen non eodem modo ac sensu tribuitur illis, quo Christo. 1) Christo tribuitur non tantum ἀρχικῶς καὶ ἱερατικός, sed plane μονοτρόπως, ipse enim est unicus humani generis salvator, in quo solo vera salus nobis proposita. Matth. I. 21. Act. IV. 12. X. 43. Reliqui ob corporalem quandam salutem, quam populo præsiterunt, vel in memoriam salutis a maioribus ipsorum præsistæ vel etiam boni ominis duntaxat ac speratæ salutis causa nomen illud sortiti fuerunt. 2) Qui in vet. test. salvatores dicti, illi omnes fuerunt tantum typi unici illius salvatoris in nov. test. mittendi. Ut enim Josua, Moïsi minister & successor, populum Israëliticum in terram promissam introduxit, quod Moïses præstare non poterat, sic Christus in vitam æternam, per regionem Canaan præfiguratam, nos introducit, quod lex præstare non poterat. Joh. I. 17. Sicut arca Domini substitit in agro Josuæ Bethsemitæ, sic Christus est vera illa salutis arca, unicum propitiatorium, Rom. III. 25. cujus typus fuit arca fœderis in tabernaculo. Sicut Josua filius Iosedec reparationi templi post captivitatem babilonicam præfuit, sic Christus est spiritalis templi in nov. test. reparator & architectus. Zach. VI. 12. Sicut Iesus Sirach fuit doctor sapientissimus ac celeberrimus sui temporis, sic Christus cœlesti sua sapientia & doctrina mundum illuminavit. Bernhardus homil. III. super Missus est col. 27. *Duos Iesus lego in typo hujus (Jesu Nazareni) præcessisse, ambos populis præfuisse, quorum unus populum suum de Babylone eduxit, alter suum in terras promissionis introduxit.* Et illi quidem illos, quibus præcerant, ab hostibus defendebant, sed nunquid salvabant a peccatis eorum? is autem noster Iesus & a pe-

catis salvat populum suum, & introducit in terram viventium. 3) Galatinus &, qui ipsum sequuntur, Pagninus, Jansenius in cap. VII. harm. diversitatem derivationis quærunt. ישוע inquit, est nomen simplex derivatum a rad. יעו salvavit, sed יהושע est compositum ex יהו & יעו quod salutem & felicitatem significat. Item ישוע idem significat, quod salvator sive salvatio ipsa, יהושע vero redditur Deus salvabit ex Jehovah & יעו. Atqui a) LXX. Josephus & Philo lib. de carit. hebræum Jeschua sive Josua vertunt Ἰησους. b) Agæus cap. I. 1. 12. 14. & II. 3. 5. Zacharias III. 1. Jesum pontificem filium Iosedec, Christi typum, nominant Jeschua, sive Jesum, qui ab Esdra lib. I. cap. III. 2. 8. 9. & IV. 3. vocatur Jehoschua sive Josua. c) Utriusque nominis in hebræo eadem literæ & eadem radix יעו. Ergo ad nominis & etymologiæ diversitatem non satis tuto recurritur.

§. XX. Quæritur hoc loco: *An Iesuitæ recte faciant a Iesu salvatore sese denominando?* Pontificii non modo Franciscum vocant *Iesum typicum* propter vulnera quinque, quæ ab angelo ipsi fingunt impressa, ut salvatoris nostri typum perfecte exprimere posset, unde in libr. conformitat. in prosa f. 194. ipsum hæc compellant verbis: *Tu pro nobis semper pia, prode Christo stigmata, Francisce Iesu typice: Dux normaue Minorum, &c.* sed etiam integrum ordinem novorum monachorum a salvatore Iesu vocant *societatem Iesuitarum*. Nec solum nomen, sed etiam rem, nominis denotatam, aliis tribuunt, tum *oblique*, merita operum propugnando; tot enim salvatores constituent, quot sanctis operum merita tribuunt, tum *directe*. Fingunt, Franciscum quinque illis vulnerum stigmatis servare a morte æterna vivos, qui a tempore illius usque ad finem mundi vixerunt, cui blasphemix cum Petrus Paulus Vergerius refutationem opponeret, Paulus III. illud Vergerii scriptum damnavit Ann. 1559. Sed & ante Iesuitas quidam monachi a Iesu sese denominari voluerunt. Platina commemorat circa annum 1326. ortos fuisse in Lusitania,

qui se voluerunt nominari *militēs Iesu*. Circa annum 1366. *Iesuatorum* ordo Senis originem cepit, de quibus Sabellicus memorat, quod primo dicti fuerint *apostolici*, postea vero *Iesuati* ab eo, quod Iesu regis summi nomen frequens fuerit in ore illorum (*) An. Domini 1410. quidam Bononiensis instituit *ordinem servatoris*. Illorum vestigiis insistere voluerunt nostri temporis *Iesuitae*, (**) quorum ordo circa An. Christi 1555. a Paulo IV. fuit confirmatus, qui divinum hoc nomen propterea sibi arrogarunt, quod doctrinam & vitam Iesu Christi omnium perfectissime sequerentur. In præf. epist. Indic. vocant se *athletas novos*, qui jam *fatiscenti laceraeque fidei christianae & ecclesiae laboranti succurrerunt*. Bened. Arias Montanus in præfat. bibl. Antverp. An. 1584. *sibi soli sapere, soli bene vivere, Iesumque propius insequi & comitari videntur, atque id palam professi jactitant*. Sed hoc nomen est 1) *novum*. Perpetuo alias ipsis in ore est antiquitas catholica, sed hoc nomen nec antiquum est nec catholicum. Perpetuo nos accusant novitatis, sed ipsi potius hujus criminis se obstringunt reos novi nominis vendicatione. Doctrinæ & religioni veteri quomodo nova adpellatio congruit? 2) Est *schismaticum*. Omnes Christi discipuli jam inde a temporibus apostolicæ prædicationis in nov. test. uno *christianorum* nomine adpellantur, ut unius mystici corporis membra sub uno capite Christo sese esse ipsa nominis unitate admoncantur, quisquis aliam denominationem adsciscit, vinculum unitatis dissolvit. 1 Cor. I. 12. Ignatius epist. VI. ad Magnes. *Simus digni cognomento hoc christiano, quod accepimus, qui enim alio nomine adpellatur præter hoc, hic non est Dei. Qui se christianum negat, negatis simul Christi convincitur*. c. Non solum, 11. q. 3. ex Augustino. 3) *Supercilio-*

sum. Ecce enim peculiari & proprio nomine a reliquis christianis seungi volunt? Num ipsi soli sunt Iesu cultores ac discipuli? Num solis ipsis a Iesu promissa ac parata salus? Num in salute hominibus conferenda ipsi soli sunt Iesu socii? Cur, quod omnibus vere piis commune, per quoddam sacrilegium sibi soli vendicant? Thuanus lib. XXXV. p. 735. *Ab eo tempore, quo Guilielmus Pratenfis, episcopus Claraemontanus, scholam Claraemontanam Lutetiae illis attribuit, Claraemontanae scholae sodales suppresso Iesuitarum superbo & ambitioso, ut multis videbatur, nomine, aliquandiu nominati fuerunt*. 4) *Rei notata non convenit*. Tantum enim a Iesu salvatore novelli hi Jesuitæ distant, quantum summum cælum ab infima terra. Si enim doctrinam, sive vitam, sive fortunam Christi in his terris respicias, ubique apparebit maxima non solum diversitas sed & contrarietas. Christi doctrinam oppugnant, Pontificis autem Romani decreta & traditiones humanas defendunt; Christi humilitatem, mansuetudinem, patientiam, simplicitatem, &c. non imitantur, &c. Vide assertionem contra Iesuitas cap. 7. & seqq. tom. I. doctrinæ Jesuit. p. 17. 1. edit. Rupell. An. 89. & epigramma Anti-Jesuiticum, quod incipit: *Presbyteri, a socio geritis qui nomina Iesu, Dispeream, si vos Iesus amare potest*. 5) *Ab ipsis senioribus pontificiis improbatum*. In conventu Posiapeno totius gallicanæ ecclesiæ nomine Anno 1561. die 15. Dec. ipsis interdictum, ut ab adpellatione Iesu & Jesuitarum atque etiam societatis Iesu prorsus abstinerent. 6) *A Iesuitis temeraria ambitione electum*. Ribadeneira libri II. de vit. Ignat. cap. 12. & Maffei lib. II. de ead. cap. 5. a Christo ipso societati suæ hoc nomen impositum tradunt, quando Ignatio Romam profecto Anno 1537. *Deus adparens Iesu filio suo Ignatii socios commendavit, quos etiam*

(*) Dicuntur CLXV. vicibus quotidie recitare orationem dominicam atque salutationem virginis Mariz. Auctor huius superstitionis fuit IO. COLVMBINVS, nobilis Senensis. Confirmavit hoc institutum URBANUS V. P. R. Desiit vero tandem in *Iesuitarum* ordinem, sed plane diversum, sive habitum externum, sive ipsum institutum respiciamus. *Iesuati* enim victum manuario

opere sibi compararunt, nec se immiscuerunt neque vel secularibus, vel ecclesiasticis, quod in *Iesuitis* secus se habet, ut constat.

(**) Auctor en novi huius sodaliti, quod *IESU* nomen sibi adscivit, ac vulgo *Iesuitarum* societas adpellatur, fuisse IGNATIUM LOYOLAM, equitem Hispanum, negio est, qui ignoret.

etiam Christus pro sociis receperit, ad Ignatium dicens: *Ego vobis Romae propitius ero.* Montaignes de la verité defend. cap. 66. a Pontifice nomen illud huic societati impositum fuisse prætendit. Sed utriusque asserti falsitas adparet ex eo, quod hunc titulum ante confirmationem in supplicibus suis literis ad Paulum III. pro confirmatione impetranda datis usurparunt, sic enim loquuntur: *Qui in societate nostra, quam Iesu nomine insigniri cupimus, sub crucis vexillo militare vult.*

§. XXI. Excipit Gretserus in apolog. contra Steinium. Si fideles a Christo recte dominantur christiani, se quoque & ordinis sui socios non minus recte nominari Iesuitas a nomine Iesu. Resp. est ratio longe dispar. 1) Christiani vocamur in scripturis Act. XI. 26. nuspian vero Iesuitæ. 2) Christiani a Christo vocamur, quia unctionis spiritualis participes reddimur, sed Iesuitæ dici non possumus, quia in promerenda vel conferenda salute Christus nullos admittit socios. Panormitanus: *Christiani nomen recte assumptum, nam & unctionem Christus nobis communicavit: At Iesuani recte dici non potuimus, quoniam servator unus ipse.* Si excipiant, non active se vocari Iesuitas, sed passive, respondeamus, hoc sensu omnes vere pios se vocare posse Iesuitas, id est, salutis per Christum participes factos, cur ergo, quod omnibus proprium, sibi solis vendicant? 3) Aliam diversitatis rationem ostendit Ludolphus Carthusiensis, qui ducentis ante Iesuitarum exortum annis vixit. Sic enim scribit part. I. de vit. Christ. c. 10. *Christus est nomen gratiae, Iesus est nomen gloriae, honoris & sanctitatis.* Sicut enim in hac vita per gratiam baptismi a Christo dicimur christiani, sic in caelesti gloria in Domino Iesu dicemur Iesuitæ, id est, a salvatore salvati. Sancti, qui in caelis sunt & fruuntur aeterna gloria, veri sunt Iesuitæ triumphantes & sancti servi Dei, qui vero adhuc in terris degunt & militant pugnantesque, in multis periculis militiae suae nomen retinere & gerere debent, quod est verum christianorum nomen. Si vero ita se gerunt,

ut sancti, qui in aeterna gloria sedent super throno salutis, nomen Iesuitarum tum obtinere possunt. Quia vero haberi volunt in numero militantium & pugnantium sub Christi vexillo, Christi quoque nomine contenti sunt. Cum quo congruit illud Pelbarti de Themiswar in pomorio sermonum parte æstiv. de circumc. serm. IV. *Iesus est nomen divinum & aeternae salutis, Christus autem dicitur unctus & sic est nomen militiae christianae.* Hoc nomen christianus, quo norunt se tanquam pugiles unctos, in pugna contra mundum, carnem & diabolum, unde in praesenti competit nobis nomen Christi propter militiam salvificam, sed in futuro, cum erimus in salute, competit nobis nomen Iesu, id est, salutis. (Floruit hic auctor an. 1437.)

4) Vere pii ac fideles dicuntur christiani a Christo, quia in Christo salutem suam unice quaerunt, doctrinae & voci Christi unice adhærent, per fidem sunt membra Christi, & a Christo spiritualis unctionis participes redduntur, sed Iesuitæ sub nomine Iesu doctrinam & vera ipsius membra oppugnant, ideo illis convenit, quod Irenæus de sui temporis hæreticis scribit lib. I. c. 3. *Christi quidem Iesu nomen tanquam irritamentum praeferunt, Antichristi autem impietatem varie introducunt mortificant multos, per nomen bonum sententiam suam male disperdentes, & per dulcedinem & decorem nominis amarum & malignum principis apostasiae serpentis venenum porrigentes,* quod Athanasius orat. II. contra Arianos & lib. III. ad Theoph. de Arianis, *Iesuitismum simulant, & contra Iesum pugnant, nomen Iesu habent, & ore diaboli loquuntur,* quod Serapion episcopus de quibusdam hæreticis; pro pellibus ovium Christum induti dicunt se quidem, quod non sunt, quod autem sunt, dici nolunt, sed suam improbitatem amictu nominis tegant, qui commune quidem nomen habent, student vero, ut nomen Christi funditus deleant, qui contra Iesum militant, & Iesum invocant.

§. XXII. Thesis II. Nomen Christi itidem tribuitur etiam aliis hominibus in vet. test. sed sensu longe dispari, quam nostro salvatori. Græcum

cum *Χριστός* respondet hebræo *מָשִׁיחַ* quod in genere tribuitur sacerdotibus & regibus. Lev. IV. 3. Si sacerdos *מִשְׁחָה* qui unctus est, peccaverit, quo sensu quidam accipiunt Pl. CV. 15. nolite tangere *מִשְׁחָה* Christos meos, id est, patres, qui fuerunt magni instar regum oleo unctorum; in specie 1) Sauli 1 Sam. XII. 3. XXIV. 7. est unctus Domini 2 Sam. I. 21. clypeus Saulis non est unctus oleo, id est, ita cecidit, ac si non fuisset in regem unctus. 2) Davidi, qui fuit Christi typus 2 Sam. XIX. 21. XXII. 51. 3) Cyro, Persarum regi, quem scriptura vocat Cores Esaj. XLV. 1. Quæ vero differentia sit in-

ter unctionem regum ac sacerdotum vet. test. ac unctionem Christi in nov. test. & per consequens inter Christos illos typicos & Christum nostrum verum, expositum fuit superius. Hic notamus illud, quod Christi nomen duplici ratione salvatori nostro tribuitur: a) *absolute*, quatenus Christus consideratur ut persona in se duabus naturis constans: b) *relate*, quatenus Christus consideratur ut caput ecclesiæ, cum qua unum corpus mysticum constituit. Priorem significationem vocant *propriam*, posteriorem *synecdochicam*. 1 Cor. XII. 12. Sicut corpus unum est & membra habet multa, ita & Christus cap. XV. 28. ipse Filius subiectus erit Patri.

CAPUT III.

DE SYNONYMIA.

§. XXIII.
3. *συνωνυμία.*

Thesis. *Varia Christo in scripturis tribuuntur nomina tam propter naturarum in ipso dualitatem, tum propter beneficiorum, quæ ab ipso ad nos descendunt, multiplicationem, tum propter muneris, quo fungitur, ac gloriæ, ad quam euectus est, maiestatem.* Sequitur *ἐκθεσις*. Christus est scripturæ scopus ac centrum, salutis & spei nostræ fundamentum, Patris cœlestis cor & gaudium, inde etiam variis encomiis & nominibus in scriptura honoratur. Quemadmodum vero Dionysius in lib. de div. nom. asserit, summam eorum omnium, quæ de Deo scienda ac credenda, in adpellationibus, quæ ipsi in sacris literis tribuuntur, contineri, ita quoque id ipsum de nominibus Christo attributis vere adfirmare possumus, quod videlicet summam eorum omnium, quæ de Christi persona & officio dicuntur, *ἐπιτομικῶς* proponant. Justinus Martyr. in dial. cum Tryph. p. 221. Filius Dei vocatur in scripturis virtus rationalis & gloria Domini, aliquando sapientia, quandoque angelus, interdum Deus, aliquando Dominus & Verbum, fuit quando archiducem se ipsum dixit in hominis forma Iosue adparens p. 251. Et sapientia & dies & oriens & gladius, & lapis & virga & Iacob &

Israël alio atque alio modo in prophetarum libris cognominatus est. p. 278. Et magni consilii angelus, & vir per Ezechielem. & tanquam filius hominis a Daniele, & puellus ab Esaja, & Christus & Deus adorandus a Davide, & David & Christus & lapis a multis, & sapientia per Salomonem, & Ioseph & Iudas & stella per Moysen, & oriens per Zachariam, & passio subditus & Iacob & Israël rursus per Esajam, & item virga & flos & lapis summus angularis & Filius Dei vocatus est. Ennodius in natali Epiphaniæ de Christo suavissimos hosce canit versiculos:

*Fons, via, dextra, lapis, vitulus, leo,
lucifer, agnus:*

*Ianua, spes, virtus, Verbum, sapientia,
vates:*

*Ostia, virgultum, pastor, mons, rete, co-
lumba:*

*Flamma, gigas, aquila, sponsus, patien-
tia, nervus:*

*Filius, excelsus, dominus, Deus, omnia
Christus,*

§. XXIV. Cæterum nomina illa Christi varie a variis distribuuntur. 1) Quædam sunt nomina *naturæ*, ut Imanuel, quædam vero *impositionis*, ut Jesus & cognomen Christus.

2) Qui-

2) Quidam tituli honoris, quidam amoris, quidam officii & laboris. 3) Bernhardus serm. XV. in Cant. col. 530. *Multa sponsi vocabula sparsa per omnem divinam paginam legis, sed in duo ea vobis universa complector. Nullum, ut arbitror, reperietis, quod non aut pietatis gratiam, aut potentiam exprimat.* 4) Primariæ & potissimæ divisiones hæ sunt, quod quædam adpellationes ratione *personæ*, quædam ratione *officii* Christo tribuuntur. Quæ respectu personæ ipsi tribuuntur, illæ vel ratione *divinæ* vel ratione *humanae* naturæ, vel ratione *utriusque* ipsi competunt. Quæ officii ratione ipsi tribuuntur, illæ vel respectu *regii*, vel *sacerdotalis*, vel *prophetici* officii ipsi tribuuntur, ubi tamen notandum, plerasque adpellationes simul ad *personam* & *officium* habere respectum, cuius ratio dependet a fine incarnationis, ideo enim ὁ Λόγος, Dei filius, assumpsit humanam naturam; ut officio mediatoris, redemptoris, ac salvatoris, ad quod tum divinæ tum humanæ naturæ proprietates requirebantur, fungi posset, & vicissim, quia Christus est salvator ac redemptor noster, ex eo intelligitur, quod in personæ unitate sit Deus & homo; interim libenter fatemur, quasdam adpellationes directe ac per prius ad personam, indirecte autem ac per posterius ad officium; & vicissim quasdam directe ac per prius ad officium, indirecte & per posterius ad personam Christi spectare, quosensu etiam allata divisio est accipienda. 5) Quædam adpellationes sunt *proprie*, quædam vero *figuratæ* ac *metaphoricæ*, ubi notandum, quod tantummodo propter *modum significandi*, qui per prius competit creaturis, dicantur figuratæ & improprie, non autem propter rem *significatam*, quæ in Deo Christo longe perfectior & per prius ipsi competit.

§. XXV. *Proprie adpellationes*, quæ Christo respectu *divinæ naturæ* tribuuntur, potiores hæ sunt, quod vocatur, Deus, verus Deus, magnus Deus, Jehovah, Dominus, Dei filius, proprius, unigenitus & unicus Dei filius. *Figuratæ adpellationes*, quæ respectu *eiusdem divinæ naturæ* Christo tribuuntur, potiores hæ sunt, quod vocatur Λόγος, Verbum Patris, ima-

Exeg. pars II.

go, χαρακτήρ καὶ ἀνάρυσμα, &c. *Proprie adpellationes*, quæ respectu *humanae naturæ* Christo tribuuntur, potiores hæ sunt, quod vocatur homo, filius hominis, vir, puer, filius Abraham, filius David, filius Judæ, Siloh, primogenitus Mariæ. *Figuratæ adpellationes, quæ eiusdem naturæ* respectu ipsi tribuuntur, hæ sunt, quod vocatur semen mulieris, semen Abraham, semen Isaac, semen Jacobi, semen Davidis, fructus laborum Davidis, virga & surculus ex radice Jesse, Zemaeh sive germen, &c. Ad hanc classem etiam pertinent adpellationes, quæ respectu *utriusque naturæ*, divinæ & humanæ, quatenus ea non solum ex essentialibus suis principiis, sed etiam in unione personali & exaltatione ad Dei dextram consideratur, in scriptura Christo tribuuntur, utpote quod vocatur Iminamuel, dominus omnium, heres omnium, rex regum ac dominus dominantium, &c. Respectu *salutaris officii in genere* adpellatur his nominibus tum *propriis*, Jesus, Christus sive Messias, salvator, salus, mediator, redemptor, expectatio gentium, &c. tum *figuratis*, sponsus, caput, lapis angularis, fundamentum, petra, leo, padis e caelo, sol, lux, stella matutina, vitis, liber vitæ, arbor vitæ, &c. Respectu *officii sacerdotalis* in specie vocatur noster sacerdos, summus sacerdos, intercessor, hostia, agnus, agnus paschalis. Respectu *officii prophetici*, propheta, magnus propheta, pastor, ἀρχιεπίσκοπος, magister, Rabbi, doctor, apostolus, minister circumcisionis, &c. Respectu *officii regii*, rex, princeps, princeps pacis, dominator, dux, iudex, &c.

§. XXVI. Neque vero sufficit, nudos titulos ac classes sive cellulas harum adpellationum tenere, sed etiam vim & rationem earum oportet annotare. De nomine 1) *Iesu* & 2) *Christi* in superioribus fuit actum, hoc loco illud notamus, quod utrumque nomen directe & *πρὸς τὸν* ad officium, *θεωρεῖται* & consequenter ad personam sive divinam & humanam naturam respectum habeat; nisi enim Christus in unitate personæ esset Deus & homo, non posset esse noster salvator, ut colligitur ex enumeratione causarum, propter quas mediatorem nostrum oportuit esse Deum & hominem; nisi esset Θεός,

Ζ ζ

Θεός,

Σπῆρας, non potuisset plenitudine Spiritus S. juxta humanam naturam ungi; ac quod Christus non solum dicitur *salvator*, sed etiam emphatice *σωτήριον καὶ σωτηρία salus*, quia scilicet est fons salutis nostrae unicus, extra & praeter quem non est salus. Genes. XLIX. 18. Esaj. LXII. 11. Joh. IV. 22. Act. XXVIII. 28. 3) *μεσίτης mediator* vocatur 1 Tim. II. 5. Hebr. VIII. 6. IX. 15. XII. 24. *ratione personae & officii*, est enim media, id est, secunda persona inter Patrem & Spiritum S. est mediator inter Deum & homines divinitus ab aeterno constitutus, ac in temporis plenitudine assumpsit humanam naturam, in qua perfectam obedientiam & satisfactionem pro peccatis mundi praestitit, & hac ratione genus humanum Deo Patri reconciliavit, & vi ac merito suae obedientiae & satisfactionis apud Patrem pro nobis intercedit, inde etiam tanquam verus mediator semper in medio invenitur. Nascitur *in media nocte*, ut quidam statuunt ex Sap. XVIII. 14. patitur *in medio mundi*, id est, in Hierusalem, in mediotulio terrae sita Psal. LXXIV. 12. *in medio latronum crucifigitur*, *in medio inter caelum & terram*, in aëre scilicet pendens, moritur, *in medio discipulorum* post resurrectionem stetit Joh. XX. 19. ubicunque duo vel tres congregati, in eorum *medio* se futurum promittit Matth. XVIII. 20. *ambulat in medio candelabrorum aureorum*, id est, ecclesiarum Apoc. I. 13. ut veluti cor in medio Spiritum & virtutem distribuat in omnes mystici corporis sui partes. 4) *Immanuel* vocatur Es. VII. 14. quod est, si interpreteris, *nobiscum Deus* Matth. I. 23. *πρόσωπος* *ratione personae*, quia est in personae unitate Deus & homo, *Deus in carne manifestatus* 1 Tim. III. 16. qui caro factus habitavit in nobis Joh. I. 14. unde Deus dicitur fuisse *cum ipso* Actor. X. 38. (Hanc interpretationem tradit ipse Matthaeus, postquam enim descripserat annunciationem angeli factam Mariae, quod ex ea nasci debeat promissus mundi salvator, subjicit v. 22. *hoc totum factum est, ut impleretur, quod dictum per prophetam; nisi enim esset Emmanuel Deus & homo, non posset esse Jesus.*) Quin imo nisi haec adpellatio ad personalem duarum naturarum unionem re-

feratur, sed duntaxat de praesentia Dei gratiosa & auxilio accipiat, nihil peculiare ac proprium Christo tribueret, quod non foret ipsi cum reliquis piis commune Psal. XCI. 15. Es. XLIII. 2. &c. Galatinus lib. III. cap. 18. *Naturae nomen est Emmanuel. Constat enim, naturam ipsam, quae dat rei formam, nomen quoque rei dare, sicut dat homini & humanitatem & nomen, quod est homo. Non enim homo nominetur aliquis, nisi propter hominis naturam, cujus est particeps: ita quoque Messias noster Emmanuel, quod est, si interpreteris, nobiscum Deus, hoc est, Deus & homo & a Spiritu S. & a matre dictus est, & talis etiam a christianis omnibus & creditur & vocatur, cum duabus participet naturis divina & humana.* *διωρίσας* *ratione officii*, quia nobiscum est tum per *intercessionem* apud Patrem coelestem, tum per *defensionem* contra omnes hostes, tum per *sustentationem* & consolationem in omnibus adversis. Hebraei frustra nobis obijciunt, *Jesus Nazarenus non esse promissum Messiam, cum non fuerit a matre vel ab aliis vocatus Immanuel*, constat enim, Hebraeis vocari saepius significare idem, quod esse. Tertullianus contr. Jud. cap. 9. Justinus in quaest. CXXXV. Lactantius l. IV. c. 12. Nequaquam igitur propheta hoc vult, quod iisdem syllabis in circumcisione appellandus sit Messias, sed quod revera talis sit futurus, ut hoc nomen de eo praedicari possit. Sic Messias dicitur vocandus *nostra justitia, mirabilis, consiliarius, princeps pacis, &c.* quae omnia non possunt eo sensu accipi, quod haec omnia futura sint nomina impositionis, sed naturae & rei. Chrysostomus in c. I. Matth. *Mos scripturae est, eventus rerum ponere loco nominum.* 5) *ῥαντὴ redemptor* Job XIX. 25. Es. LIX. 20. 1 Cor. I. 30. a) *potestate*; quia est verus Deus, ad redimendum genus humanum sufficientibus viribus instructus: Ps. XLIX. 8. Es. XXXV. 5. b) *affectu*, quia est verus homo, propinquitate carnis nobis conjunctus: c) *effectu*, quia interposito sanguinis sui pretio nos redemit a potestate satanae ac mortis, a peccatis, ab ira Dei, ab aeterna damnatione; redimit nos quotidie ex variis tentationibus & adversis, finaliter

ter nōs redimet ex hoc seculo perverso, & in regnum suum transferet, &c. 6) *אֲדִמִּירָבִילִּים* admirabilis Jud. XIII. 18. Esaj. IX. 6. a) propter mirabilem duarum naturarum unionem: b) propter mirabilem conceptionem & ex virgine natiuitatem: c) propter mirabilem redemptionem: d) propter mirabilem regni sui administrationem. Eodem modo caulæ reliquarum adpellationum propriarum colligantur & observentur.

§. XXVII. *Figuratæ* adpellationes multa breviter complectuntur. Sic Christus vocatur 1) noster *sponsus*. Matth. IX. 15. XXV. 1. Marc. II. 19. Luc. V. 34. Joh. III. 29. &c. a) propter spirituales desponsationem: Os. II. 19. 1 Cor. VI. 17. b) propter dilectionem: Ephes. V. 25. c) propter acquisitionem. Samson ac David fuso hostium sanguine sponfas sibi compararunt; Christus proprium in ara crucis effudit sanguinem, ut ecclesiam sibi in sponsam acquireret: Act. XX. 28. d) propter arrhæ, quæ est Spiritus S. donationem: 2 Cor. I. 22. e) propter defensionem, nutritionem, denominationem, honoris participationem. f) propter arctissimam unionem. g) propter promissam nuptiarum cælestium instructionem. Apoc. XIX. 7. Vid. loc. de eccles. §. 18. de conjug. §. 423. Vocatur 2) *caput nostrum* Eph. I. 22. IV. 15. V. 23. Col. I. 18. &c. a) ratione conditionis, videlicet præstantiæ, dignitatis & eminentiæ; est enim caput nobilissimum ac eminentissimum inter reliqua membra. b) ratione cognationis. Caput est ejusdem naturæ cum corpore, sic Christus secundum humanam naturam est nobis *ὁμοούσιος*. c) ratione directionis ac gubernationis. Caput dirigit membra reliqua, sic Christus omnia in ecclesia gubernat. d) ratione conjunctionis ac *συναφείας*, a capite, & quidem a cerebro, procedunt nervi coagmentantes totum corporis systema, sic corpus mysticum est *συναρμοσμένον καὶ συμβιβασζόμενον* per Christum Eph. IV. 16. e) ratione communicationis. Caput communicat sensum & motum reliquo corpori, sic Christus Spiritum S. ecclesiæ. f) ratione defensionis. Caput prospicit defensionem reliquorum membrorum. Vocatur 3) *Lapis angularis ἀπο-*

γωνιαῖος Psal. CXVIII. 22. Esaj. XXVIII. 16. Matth. XXI. 42. Marc. XII. 10. Luc. XX. 17. Act. IV. 11. 1 Petr. II. 7. a) propter ædificii spiritualis sustentationem: b) propter Iudæorum ac gentium in unam ecclesiam conjunctionem: Ephes. II. 20 & 21. c) propter impiorum offensionem, piorum vero erectionem: Luc. II. 34. Propter easdem ferme rationes vocatur *lapis, petra, fundamentum*. Esaj. VIII. 14. Matth. XVI. 18. 1 Cor. III. 11. &c. ubi coniungendæ sunt figuræ vet. testam. de petra, ex qua Moysi baculo percussa profluxit aqua, 1 Cor. X. 4. de lapide, in quo sunt septem oculi Zach. III. 9. hoc est, charismatum Spiritus S. perfectio, de foraminibus petræ, id est, vulneribus Christi, in quibus columbæ, id est, fideles animæ sese abscondunt. Cant. II. 14. &c. Adpellatur 4) *Leo de tribu Iuda*, Apoc. V. 5. a) propter divinum robur ac virtutem: b) propter principatum & eminentiam. Leo est rex omnium animalium. c) propter vigilantiam. Leo dormit oculis apertis: d) propter efficaciam. Eripuit nos ex ore leonis infernalis. Sic ergo leo apponitur leoni, cælestis infernali: e) propter custodiam, defendit nos potenter, sicut leo suos catulos: f) propter naturam timoris expertem. Cum primis vero in resurrectione ut fortem leonem sese demonstravit. In passione agnus, in resurrectione leo. Apoc. V. 6. α) quia tunc divinitatis suæ potentiam præcipue ostendit: Rom. I. 4. β) leo voce sua terrorem animantibus incutit, quæ vi attonita atque icta deficiant: sic Christus, ex mortuis resuscitatus, per apostolorum prædicationem gentes ad se pertraxit: γ) catuli leonis ut primum nati tribus diebus ac noctibus dormiunt, patris autem rugitu excitantur, hoc Origenes homil. XVII. in c. 49. Genes. ad Christum resurgentem adplicat, qui & nobis resurrectionem ad vitam promeruit: δ) tunc præcipua generositas leoni advenit, cum colla armosque vestiunt jubæ, inquit Plinius lib. VIII. natur. hist. cap. 16. Sic Christi majestas præcipue per resurrectionem splenduit, quando immortalitatis vestibus est indutus. ε) tunc voce sua omnes hostes terruit, fugavit, ut leo animalia, tunc perripuit claustra mortis &c. Adpellatur 5) *Agnus*

a) propter *immolationem ac hostiam*, stat tanquam occisus Apoc. V. 6. b) propter *mansuetudinem ac patientiam*: Esaj. LIII. 7. c) propter *beneficentiam*, Christi enim meritis tanquam vellere induimur. Dicitur *agnus Dei* Joh. I. 29. tum ad *differentiam*: quia non est agnus leviticus aut typicus, quales erant in vet. test. sed Dei agnus; tum propter *excellentiam*: est enim a Deo præordinatus, est in protevangeliis promissus, est in sacrificiis *et agno* paschali adumbratus, est in temporis plenitudine ad sacrificium missus. 1 Petr. I. 15. 19. 20. Hilarius lib. de Patris & filii unitate p. 765. *Agnus adpellatur, ut ejus innocentia et passio demonstretur*. Vocatur 6) *Sol* Mal. IV. 2. Luc. I. 78. a) ratione *eminentiæ*. Sol est dux reliquorum siderum, est oculus mundi, constituitur in medio planetarum, &c. b) ratione proprietatis & efficaciae. Sicut sol materialis habet triplicem proprietatem: sic etiam sol spiritualis a) *in radio illuminationem*, confert enim lumen fidei & gratiæ: β) *in medio situationem*. Sol infra & supra se habet tres planetas, sic Christus est Dei & hominum mediator: γ) *in imo calefactionem*, sic Christus amore divino corda accendit. Weidnerus de loc. fid. præcip. p. 238. Sol utpote fons luminis communicat lucem suam lunæ & reliquis sideribus, illuminat totum terrarum orbem, vivificum calorem sublunaribus impertit, terram fertilem reddit, ægrotis levamentum exhibet, quæ omnia ad Christum mystice adplicari possunt. c) Ratione *ἀφθονίας*. Sol absque omni invidia sublunaribus æqualiter communicat suam lucem, totum hemisphærium cursu quotidiano absolvit, sic Christus per evangelii prædicationem omnibus lucem gratiæ ἀφθόνως καὶ ἀπροσωπολήπτως offert. d) ratione *φιλανθρωπίας*. Ad solem sese convertit heliotropium; sic corda nostra se convertere debent ad Christum. Nihil jucundius captivis, quam intueri solem, neque quicquam nobis in spiritali nostra captivitate dulcius esse debet, quam oculos fidei dirigere ad Christum. Vocatur 7) *Lux* Es. XLII. 6. XLIX. 6. LX. 1. (conf. Act. XIII. 47. Apoc. XXI. 23.) Luc. II. 32. Joh. I. 4. III. 19. VIII. 12. &c. a) *ὡς ὁδὸς & essentialiter* propter divinam natu-

ram 1 Joh. I. 5. Irenæus lib. II. adv. hæres. c. 16. *Deus totus est oculus, totus lumen*. b) *ὡς ἀνθρώπος & personaliter*, est enim ἀνθρώπος τῆς δόξης Hebr. I. 3. Sicut radius nascitur a sole ἀπαθώς, & est soli coævus, sic Filius natus est ex Patris cœlestis corde. c) *ἐν εὐαγγελίῳ & efficaciter*, protulit lucem evangelii ex sinu æterni Patris, *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Joh. I. 9. discutit peccatorum tenebras, dirigit gressus nostros, lætitiā contritis cordibus præstat &c. Dicitur 8) *Stella*, & quidem *matutina*, Num. XXIV. 17. Apoc. XXII. 16. a) propter *suam ex virgine nativitatē*. Gregorius lib. XIX. moral. cap. 30. *Christus natus ex virgine velut lucifer inter tenebras noctis apparuit, quia fugata obscuritate peccati æternum nobis mane nuntiavit*. b) propter *resurrectionis claritatem*. Vivus adparens post mortem matutina nobis stella factus est, quia dum in semet ipso exemplum nobis resurrectionis exhibuit, quæ lux sequatur, indicavit: c) propter *lucis dignitatem*. Stellæ fulgore suo noctis tenebras discutiunt, sic Christus hujus vitæ & peccatorum nostrorum tenebras: d) propter *promissam felicitatem*. Christus vitam & lucem æternam credentibus ac piis pollicetur, sicut lucifer seu stella matutina cito adfuturum solem denunciat, efficit, ut instar stellarum in firmamento luceamus in cœlesti regno. Vocatur 9) *Vitis* Joh. XV. 1. a) propter *naturæ consanguinitatem*. Vitis est ejusdem naturæ cum palmitibus, sic Christus verus homo & frater noster est. b) propter *beneficiorum ubertatem*. Palmites ex vite vitam & succum accipiunt, sic a Christo omnia spiritalia charismata unice ad nos descendunt: c) propter *externi splendōris vilitatem*. Vitis non commendat se proceritate, ut cedri, nec robore, ut quercus, sed fertilitate & fructus bonitate; sic Christi regnum in hoc mundo destituitur splendore externo: d) propter *fructuum utilitatem*, qui sunt gratiæ divini candor, charismatum splendor, sanguinis Christi robur: e) propter *palmitum diversitatem*. Quidam palmites sunt *pampinari*, quidam *fructuarii*, ut Columella distinguit: sic quidam christiani verbis luxuriant, ab omni bono opere

opere vacui. Vocatur 10) *Panis vitae, arbor vitae, lignum vitae, liber vitae* Joh. VI. 35. Apoc. II. 7. XVII. 8. XX. 12 & 15. XXII. 14. & 19. a) propter *praefigurationem*. Quia arbor vitae in paradiso & manna in deserto fuerunt typi Christi; b) propter *praedestinationem*. In hoc libro vitae scripti sumus per aeternam electionem; c) propter *vitae spiritualis communicationem*: hoc pane caelesti alimur ad vitam, huic arbori vera fide inserti participamus vitam. Eodem modo etiam reliquae adpellationes, quae Christo tribuuntur, pie expendendae, & juxta fidei analogiam explicandae sunt. Illustris pictura Christi extat Apoc. I. 13. & seqq. (*ποδήρης vestitus talaris* est symbolum sacerdotii, *cinctura* symbolum alacritatis in administrando sacerdotio. *Zona aurea* regalem dignitatem, *capilli albi* symbolum aeternitatis, sanctitatis & sapientiae, *oculi tanquam ignis* symbolum omniscientiae, *pedes similes χαλκολιβάων* in camino, symbolum irae adversus hostes, *vox aquarum multarum* significat multitudinem populi ad ipsum convertendam, *romphaea δισκομος* significat gladium verbi, quo pios convertit, impios interficit, &c.

§. XXVIII. Thesis II) Ad *συνωνυμίαν* referri etiam possunt typi, quibus in vet. testam. Christus cum suis beneficiis fuit praefiguratus, quorum numerari possunt longe plurimi. Duo sunt thesori hujus membra: 1) quod ad *συνωνυμίαν* pertineant etiam typi Christi, id patet ex eo, quia ex illis typis Christus denominatur, sic quia Adam primus humani generis parens in quibusdam fuit typus Christi, inde Christus vocatur *ὁ ἕκτος Ἀδάμ*, 1 Cor. XV. 47. quia rex David in quibusdam fuit typus Christi, ideo Christus adpellatur David Psalm. CXXXII. 10. Ezech. XXXIV. 23. XXXVII. 24. &c. (a quia peculiariter Davidi promissus: b) quia ex semine ejus natus: c) quia David ejus typus); quin & typi illi nihil aliud sunt, quam figuratae ac parabolicæ descriptiones id ipsum latius explicantes, quod adpellationes figuratae brevius complectuntur. 2) Quod complures typi Christi extent in vet. test. illud patet ex eo, quia teste Augustino lib. XXII. contra Faustum cap. 47.

antiquorum non solum lingua, sed etiam vita fuit prophetica; ac vet. test. historiarum non tantum praestant usum in sensu literali, sed etiam mystico; sunt enim quasi quaedam fasciae, quibus Christus involutus. Digna igitur pie erudito est diligentia, tales typos Christi ex vet. test. colligere, membra adplicationis juxta fidei analogiam prudenter instituere, cumprimis vero illos typos, qui in nov. test. ab apostolis, vel ipso etiam Christo ad salvatorem nostrum adplicantur, observare. Praebimus exemplo, & in uno atque altero typo Christum contemplandum proponemus.

§. XXIX. 1) *Adamus* & Christus tum *τυπικῶς* & modo consentaneo invicem conferuntur, tum *ἀντιθετικῶς* & modo dissentaneo sibi invicem opponuntur Rom. V. 12. 1 Corinth. XV. 21. & seqq. (Collatio instituitur inter Christum & Adamum ante lapsum, oppositio inter Christum & Adamum post lapsum.) Collationis membra potiora haec sunt: 1) Adam est pater omnium hominum, a quo omnes vitam naturalem accipiunt: Act. XVII. 26. Christus est *aeternus pater*, Esaj. IX. 6. a quo & per quem regeneramur ad vitam aeternam. 1 Cor. XV. 45. 2) Nomen Adam significat *rubrum*, quia ex rubicunda terra formatus: Genes. II. 7. Christus est is, qui *venit de Edom tinctis vestibus de Bosra*; Esaj. LXIII. 1. rubescit vestem humanæ naturæ sanguine suo in passione. 3) Adam formatus est ex terra adhuc virgine, id est, nondum ab hominibus culta: Gen. II. 5. Christus ex Maria matre virgine natus: Luc. I. 35. est *lapis sine manu viri abscissus* Dan. II. 45. 4) Adam ad imaginem Dei erat conditus Gen. I. 26. Christus est substantialis imago Dei Patris, ab aeterno ex Patris substantia genitus Col. I. 15. Hebr. I. 3. Ambrosius lib. IV. in Lucam. *Ex terra virgine Adam, Christus ex virgine, ille ad imaginem Dei factus, hic imago Dei est.* 5) Adamus originem suam habet ex coelo & terra, quia corpus ejus e terra formatum, anima autem divinitus ipsi inspirata: Gen. II. 7. Christus secundum divinam naturam est dominus de coelo, corde natus ex parentis, 1 Cor. XV. 47. secundum humanam naturam in terris ex virgine

natus est. 6) Adamus constitutus erat omnium creaturarum Dominus Genes. I. 28. Christo omnia *in manus sunt tradita* Joh. III. 35. *ac pedibus ejus subiecta*. Psalm. VIII. 7. 7) Adam constitutus est paradisi custos ac colonus: Genes. II. 15. Christus mystici paradisi, quæ est ecclesia, dominus est & custos. Psalm. XII. 8. 8) In Adamq. fulgebat lux cælestis sapientiæ, quia singulis animalibus convenientia imponebat nomina: Genes. II. 20. in Christo *reconditi sunt omnes sapientiæ thesauri* Col. II. 3. ipse confert nobis *nomen novum*, ut filii Dei vocemur. Apoc. II. 17. 9) Adamus erat ante lapsum purus & innocens, ab omni labe peccati immunis, utpote ad Dei imaginem, id est, in perfecta sanctitate & veritate conditus: Eph. IV. 24. Christus est ἀνίστατος, ἀνατος, *in ore ejus non fuit inventus dolus* Esaj. LHI. 9. Hebr. VII. 26. 10) Ex Adam obdormiscentis latere eximitur costa, ex qua ædificatur ipsi conjux. Genes. II. 21. sic ex Christi in cruce mortui lateris profluxerunt sanguis, & aqua, duo ecclesiæ nov. test. sacramenta, per quæ ædificatur ecclesia, Christi sponsa Joh. XIX. 34. Oppositionis membra ex adductis locis apostolicis facili negotio colligi possunt.

§. XXX. II) *Habelem* fuisse typum Christi, colligitur ex Hebr. XII. 24. 1) Habel fuit pastor ovium: Genes. IV. 2. sic Christus est ecclesiæ & fidelium *verus pastor*. Ioh. X. 12. 2) Habel erat justus & innocens: Matth. XXIII. 35. Ioh. III. 15. Christus justus & sanctus. 3) Habel a fratre interficitur: sic Christus a Iudæis suis fratribus secundum carnem. 4) Sanguis Abelis ad Deum clamat Genes. IV. 10. *Christi sanguis loquitur meliora*, ille enim postulat ultionem, hic vero cum Deo reconciliationem. Hebr. XII. 24. Sic ipsum Abelis sacrificium præfigurabat Christum, quod ut agnus in ara crucis sit immolatus Apoc. XIII. 8. unde *fide Abel meliorem hostiam obtulisse dicitur*. Hebr. XI. 4.

§. XXXI. III) *Noahum* fuisse typum Christi, colligitur ex Genes. V. 29. Matth. XXIV. 37. 1) Noah significat *consolatorem*: Genes. V. 29. in Christo omnis animæ nostræ requies & consolatio Matth. XI. 28. 2) Noah *vir justus ac*

perfectus cum Deo ambulavit: Genes. VI. 9. Christus longe purior ac perfectior. Ioh. VIII. 46. 3) Noah *invenit gratiam coram Domino*: Genes. VI. 8. Christus *unicus homo in gratia* Rom. V. 15. in quo *& nos diligimur*, Eph. I. 6. 4) Noah ædificabat arcam, in qua homines a diluvio servabantur: Genes. VI. 14. Christus sibi colligit ecclesiam, in qua a diluvio iræ divinæ servamur. 5) Noë sacrificio Deus placatur Genes. VIII. 21. Christus se ipsum *obtulit victimam in odorem suavitatis Deo* Ephes. V. 2. 6) Noah post diluvium fuit quasi alter parens generis humani: Christus est pater venturi seculi. 7) Cum Noaho init Deus fœdus gratiæ Genes. IX. 9. Christus est *angelus novi & æterni fœderis*, Mal. III. 1. 8) Circa vespæram columba affert Noaho folium olivæ, ex quo intelligit, aquas diluvii cessasse: Genes. VIII. 11. circa mundi vespæram Spiritus sanctus in baptismo super Christum in specie columbæ descendit, cum in baptismi diluvio omnia peccata nostra suffocasset. Matth. III. 16. &c. 9) Iris est signum fœderis inter Deum & Noahum initi: Genes. IX. 13. hæc iris Christum præfiguratur Psalm. LXXXIX. 38. Apoc. IV. 3. 10) Iridem respicere debent Noah & ipsius posterii, ac recordari fœderis cum Deo iacti, quin & Deus ipse promittit, quod iridem respicere velit: Genes. IX. 13. & seqq. Christus est mediator, quem homines vera fide intueri debent, ac Deus intuitu meriti Christi homines in gratiam & fœdus suum recipit. 11) Noah prius ædificavit vineam: Genes. IX. 20. Christus plantat ecclesiam. 12) Noah ebrius ac denudatus a Chamo irridetur Genes. IX. 22. hoc elegantissime Augustinus accommodat ad Christum libr. XVI. de civ. Dei cap. 2. Ebrius ex amore denudatus fuit in cruce & a filiis degeneribus Iudæis illusus.

§. XXXII. Eadem ratione non solum historiæ patriarcharum *Sethi* Genes. IV. 25. *Enos* Gen. V. 26. *Henoch* Gen. V. 24. *Melchisedeci* Heb. VII. 1. & seq. *Abrahæ*, Joh. VIII. 56. *Isaaci* Hebr. XI. 19. *Iacobi* Num. XXIV. 17. *Iosephi*, &c. prophetarum: *Mosis* Deut. XVIII. 15. *Ionæ* Matth. XII. 39. regum, *Davidis*, *Salomonis*, &c. sed etiam figuræ *arboris vitæ*, *fluminis para-*

paradisifici, *pellium ovillarum* primos parentes vestientium, *arcae Noahi*, *scalae Iacobaeae*, *rubi ardentis*, *mannae caelitus deplutae*, *exaltati serpentis*, *virgae Aaronicae*, &c. explicari, & ad Christum accommodari possunt. Vide Magnalia Herbergeri, typos Bacmeisteri, Christum absconditum Lud. Carbonis, &c. (*). Ubi tamen notandum, quod in allegoriis tractandis singularis requiratur circumscriptio, ne quid contra fidei analogiam proferatur, ac infirmis scandalum, adversariis deridendi materia exhibeatur, quod in iisdem debemus esse par-

ci, *ἰδωματα* sint, non autem *ἰδωματα*, quod maximam allegoriis conciliet gratiam, si fontes ejus in ipsis scripturis monstrantur, qua de re in loco de interpret. script. §. 137. & in method. studii theol. plenius fuit actum.

§. XXXIII. *Usus practicus est consolatorius.* Quot Christo in scripturis tribuuntur nomina, totidem extant divina & infallibilia de ipsius beneficiis testimonia. Cant. I. 3. *Unguentum effusum est nomen ejus*, quia suavissimum praebet odorem, quo anima nostra reficitur & exhilaratur, &c.

CAPUT IV.

DE DUABUS CHRISTI NATURIS IN GENERE. (**)

§. XXXIV.

Exposuimus hactenus *ὁριζολογίαν*, succedit *πραγματολογία*, in qua 1) de persona: 2) de officio Christi agitur. Sit ergo

Thesis: *Persona Christi constat duabus naturis, divina & humana.* Consideratio divinae naturae a veteribus adpellatur *θεολογία*, humanae verb vocatur *ὀικονομία*. Est in Christo *natura*

(*) Præter VALERIVM HERBERGERVM, LV-CAM BACMEISTERVM, theologum Rostochensem, atque LVDOV. CARBONEM, quorum scripta supra adlegavit Gerhardus, consuli quoque heic cumprimis merentur scriptores receptiores, qui in extolenda theologia typica studium suum operamque collocarunt. Longum eorum catalogum exhibuit CHRISTOPH. MATTH. PFÄFFVS, in *commentat. academ. de recta theologia typica conformatione*, Tub. MDCCXXIII. edita, p. 4. seqq. Sufficiat ex iis heic laudasse HERM. WITSIVM, in *miscellaneis sacris*, ANTON. HVL-SIVM, in *nucleo prophetiae ver. testam. cuius pars prima de vaticiniis, altera de typis agit*; NICOL. GVRTLERVM, in *instr. theol. cap. XVIII.* itemque in *systemate theologiae propheticae*, nec non in *apborismis, theologiam prophetica illustrantibus*, & in *vocum typico-prophetiarum brevi explicatione*; & vel maxime THOM. TAYLORVM, cuius *Christus revelatur, id est, verus testamentum expositum, sive tractatus de typis ac figuris, cum umbris servatoris nostri Iesu Christi*, ex anglicano in latinum conversus sermonem, tum alias, tum & Franequæ anno MDCCXIII. 8. excusus est. Quibus ex nostris iungi merentur IO. LVNDIVS in *den iudischen Heiligsbümern*, IO. HENR. MAIVS, in *œconomiis suis & theologia prophetica*, IOACH. LANGIVS, in *mysterio Christi ac christianismi in factis typicis*, atque IO. IACOB. RAMBACHIVS, in libro germanico: *Christus in Mose*; aliique, quos nominare superledemus. Cæterum, cum tota theologia typica eo sit comparata, ut quærat

atque inveniat IESVM CHRISTVM, sub umbris variisque imaginibus in ver. testam. repræsentatum, facile patet, summam huius studii præstantiam esse atque utilitatem. Id duntaxat sedulo cavendum, ne in cumulandis typis modum excedamus, ingenioque luxurianti frenâ heic laxemus; id quod IO. COCCÆIO, doctissimo ecclesiae reformatæ theologo, eiusdemque discipulis, vitio alias verti solet. Licet negari nequeat, minus peccare eos, qui Christum se videre arbitrantur, ubi fortasse sese non ostentat, quam qui eum videre renunt, ubi se clare satis offert; prout ex vero iudicavit HENR. WITSIVS, supra iam nobis laudatus, in *œcon. fuder. Dei, libr. IV. cap. VI. §. VIII. p. 639.* Conferenda, quæ de natura indoleque theologiae typicae differuimus in *dissertat. de constitutione theologiae* §. XXVII. seqq. p. 42. seqq.

(**) De hoc argumento præter alios conferri merentur MARTIN. CHEMNITIVS, in libello prorsus egregio *de duabus naturis in Christo*, qui primum seorsum, postea vero coniunctim cum eiusdem loci theologicis in lucem editus est; THEODORVS THYMMIVS, theologus quondam Tubingensis, in *disput. inaug. de Christo Θεανθρωπος*; itemque PETRVS HABERKORNIVS, theologus Gießenensis, qui scripsit *christologiam; seu tractatum de persona Christi*. Existat quoque BALTHAS. MEISNERI, theologi quondam Vitembergensis, *christologia sacra*, Vitemb. MDCLXXIII. typis exscripta.

turarum dualitas, quia non homo tantum est, nec Deus tantum; *Et personae unitas*, quia unus est Christus, qui constat ex duabus & in duabus naturis, & hae duae naturae personaliter unitae sunt unus Christus. Est in ipso *ἄλλο καὶ ἄλλο*, quia aliud est essentia sive natura divina, aliud essentia sive natura humana, non autem *ἄλλος καὶ ἄλλος*, quia non alius Deus, alius homo, sed unus est *Θεάνθρωπος* Deus & homo, ac proinde persona una. Probatur haec dualitas ac diversitas naturarum in Christo: 1) ex adpellatione: Vocatur *Immanuel* Deus nobiscum Es. VII. 14. Matth. I. 23. non tantum ratione officii, sed etiam ac cumprimis ratione personae; quia est Deus & homo in personae unitate, ut superius demonstravimus. Huc pertinet adpellatio ecclesiastica, quod vocatur *Θεάνθρωπος*, item omnia nomina officii, quippe quae utramque naturam praesupponunt, & secundum utramque naturam ipsi competunt, ut inferius demonstrabitur. Talia sunt, quod vocatur *Iesus Christus, salvator, redemptor, mediator, rex, sacerdos, dominus*: &c. Quidam huc referunt adpellationes *ἡγίων* & *ἡγία* Prov. XXX. 1. *Ithiel* enim significat *eum quo est Deus fortis*. Uchal a rad. *יחל* potuit, potens fuit propter divinam potestatem. 2) Ex *typorum praefiguratione*. Melchisedecus fuit *ἄπατωρ καὶ ἀμήτωρ καὶ ἀγενεαλόγητος*, &c. Gen. XIV. 18. Psal. CX. 4. Hebr. VII. 3. ut praefiguraret Christum sine patre secundum humanitatem, sine matre secundum divinitatem. In rubo ardente Ex. III. ignis lignum non consumit, &c. 3) Ex *utriusque naturae descriptione*. Exstant manifesta & perspicua scripturae testimonia de divina & humana in Christo natura, ut ex sequentibus patebit. Ergo utraque natura in ipso agnoscenda, nec propter confessionem deitatis vera ipsius humanitas, nec propter confessionem humanitatis vera ipsius deitas neganda. Ioh. I. 14. *Verbum caro factum est*, Ioh. IV. 2. *Qui Spiritus constitetur, Christum in carne venisse, ex Deo est*. I Tim. III. 16. *Deus manifestatus est in carne*. Rom. I. 3. 4. *Filius Dei factus ex semine Davidis secundum carnem, declaratus Dei filius potenter se-*

cundum Spiritum sanctificationis per resurrectionem ex mortuis. Rom IX. 5. *Christus est ex patribus Iudaeorum secundum carnem, qui est super omnes Deus laudandus in secula*, &c.

4) Ex *propriorum enumeratione*. Cui propria essentialia divinae & humanae naturae conveniunt, in eo naturarum dualitas agnoscenda; quia propria essentialia divinae naturae realiter ideam sunt cum ipsa divina natura, propria essentialia humanae naturae sunt *παρεπόμενα τῇ φύσει* & *secunda naturae momenta*. Iam vero Christo competunt propria essentialia divinae & humanae naturae. Ergo. Nec per unionem differentia naturarum est sublata. Damascenus lib. III. cap. 17. *ἔτι ἡ σὰρξ Θεοφείσα τῆς δικταίας ἐπάτη φύσεως ἢ τῶν αὐτῆς φυσικῶν ιδιοτήτων, μεινίχασι γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἵστασιν αἱ τε φύσεις ἀσύμμετροι καὶ αἱ τῶν ιδιοτήτων ἀλλόγητοι*. Huc referri potest illud, *αἰνυγματοῶδες* de Christo *εἰμὶ ὅτι, ἐκ ἧν, ὅπερ εἰμι, τὰ δ' αὖ δύο εἰμι*. Item *εἰμὶ ὅς ἦν, ἐκ ἧν δὲ, ὅς εἰμι, ἐγὼ δὲ κατ' ἀμφω ἀμφοτέρων λέγομαι, ἀμφοτέρων πέλομαι*.

Sum, quod eram, nec eram, quod sum, nunc dicor utrumque,

Ignoras nisi me stirpe ab utraque tenei,

§. XXXV. Addimus 5) *constantem* & *perpetuam* totius ecclesiae confessionem. Quemadmodum Galatinus lib. II. de arcan. cath. verit. cap. 2. proponit hanc regulam. *Ubi cunque in sacris vet. test. literis unius Dei essentia insinuat, semper fere ibidem* & *trium personarum pluralitas innuitur*, & *essentia in quocunque loco personarum Trinitas exprimitur, semper pene eodem quoque in loco* & *divinae substantiae unitas explicatur*, ne aut propter singularis (unius) Dei unitatem personarum Trinitas a divina natura excludatur, aut propter personarum Trinitatem plures dii esse credantur, sed sic in altero tres ipsae divinae hypostases absque confusione ab invicem distinctae credantur, ut in altero ipsius Dei unitas omnino salvetur. Ita de Christo similem formare possumus regulam: Ubi cunque in sacris vet. test. literis de Messia agitur, semper fere ibidem & naturarum dualitas & personae unitas explicatur,

ne

ne aut propter personæ unitatem naturarum dualitas negetur, aut propter naturarum dualitatem plures personæ in Christo statuuntur. In protevangelio Genes. III. 15. promissus Messias vocatur *semen mulieris*, quia verus homo ex virgine erat nasciturus, & tribuitur ipsi *contritio serpentini capitis*, quia ut verus Deus divina sua potentia regnum satanæ erat destructurus, & amissa per lapsum bona reparaturus, unde etiam Genes. IV. 2. nomen *Iehovæ* filio suo *Eva* assignat, quem Messiam fore falso sibi persuaserat. Genes. XII. 3. XVIII. 18. XXVI. 4. XXVIII. 14. Messias dicitur nasciturus ex *semine Abrahami, Isaaci & Iacobi*, ac benedictionem, id est, bona spiritualia & cœlestia per lapsum amissa reducturus; prius veram ipsius humanitatem, posterius veram deitatem arguit. In promissione Messiae Davidi repetita 2 Samuel. VII. 19. 1 Paral. XVIII. 17. utriusque naturæ fit mentio. *Aspexisti me in forma hominis, qui es Deus in excelsis*. In psalmis ac prophetis utriusque naturæ descriptio semper conjungitur. Esaj. IX. 6. *Puer natus est nobis, & filius datus est nobis*. Ierem. XXIII. 5. *Messias est germen Davidis & Iehovah, &c.* Eadem fuit confessio piorum de Christo in ecclesia apostolica, ut constat ex omnibus nov. testam. dictis, quæ de Christi persona & officio tractant. Idem de Christo primitiva ecclesia apostolica vicina confessæ est, ut constat ex symbolis apostolico, Niceno & Athanasiano.

§. XXXVI. Huc referenda sunt egregia patrum dicta. Hilarius lib. IX. de Trinit. p. 160. *Ejusdem periculi res est, in Christo vel divinitatem vel carnem nostri corporis negare, alterum enim sine altero nihil spei tribuit ad salutem. Nescit plane, nescit vitam suam, qui Christum, ut verum Deum, ita & verum hominem ignorat.* lib. X de Trinit. p. 205. *Christus Deus ac homo est, habens in se & totum verumque, quod homo est, & totum verumque, quod Deus est.* in Ps. XLVI. *Quis est iste Christus, qui ex Iudæis est secundum carnem, qui est Deus benedictus in secula? Deus ante carnem, Deus in carne, Deus cum carne.* Synod. Chalced. apud Zonaram tom. III. p. 139. & Exeges. pars II.

Evagrius lib. II. c. 4. p. 810. *Confitemur, Iesum Christum, Dominum nostrum, perfectum esse in divinitate, & perfectum in humanitate, vere Deum & vere hominem, qui anima ratione prædita & corpore constat, ejusdem naturæ cum Patre & ejusdem naturæ nobiscum, & per omnia nobis similem factum.* Augustinus lib. XI. de civ. Dei c. 2. *Sola est adversus omnes errores via manitissima, ut idem ipse sit Deus & homo; quo itur, Deus, qua itur, homo.* lib. XVIII. de civ. Dei c. 46. *Homo manifestus ex homine virgine, Deus occultus ex Deo Patre.* in enchiridio c. XXXV. *Iesus Dei filius est Deus & homo; Deus ante omnia secula, homo in nostro seculo; Deus, quia Dei verbum; homo, quia in unitatem personæ verbo recessit caro & anima rationalis.* Leo epist. ad Flavian. *Quid verus Deus est, idem verus est homo. Et nullum est in hac unitate mendacium, dum invicem sunt & humilitas hominis & altitudo deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate, &c. sicut verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit: sic caro naturam nostri generis non reliquit. Unus enim idemque est vere Dei Filius, & vere hominis filius. Deus per id, quod in principio erat verbum, homo per id, quod factus est ex muliere factus sub lege. Nativitas carnis manifestatio est humanæ naturæ, partus virginis divinæ est virtutis indicium. Infantia parvuli ostenditur humilitate cunarum, magnitudo altissimi declaratur vocibus angelorum.* Vigilus lib. III. contr. Eutych. *Omnis prorsus inutilis & impia est confessio, quæ Dominum Iesum Christum aut Deum tantummodo, & non hominem, aut hominem solum, & non Deum veneratur.* Alcuinus lib. III. de Trinit. c. 15. *In uno Christo duas distinguamus substantias: unam, quæ initium habuit ex virginali utero; alteram, quæ sine initio coeterna est Deo Patri. Unam, quæ ætate proficiebat & sapientia; alteram, quæ est æterna Dei virtus & sapientia. Unam, quæ dormiebat in navi, & excitata est ab apostolis; alteram, quæ imperavit ventis & fluctibus. Unam, quæ plorat amicum mortuum, alteram, quæ voce sola*

A a a

vocat

vocat eum de sepulchro, & resuscitat ad vitam. Unam, qua tristatur usque ad mortem; alteram, qua liberat sanctos a tristitia, & dat eis gaudium vitae perpetuae. Unam, qua videntibus apostolis ascendit ad cælum, & sedet ad dextram Patris, alteram, qua de sinu Patris nunquam abcessit, sed semper cum Patre & in Patre fuit, & esse non desinit. (ubi tamen cavendum, ne ex naturarum distinctione inferatur earundem distractio, sive separatio in unione vel operatione, neve evertatur communicatio divinorum idiomatum carni facta, ut infra plenius monebitur.)

§. XXXVII. *Antithefs.* Naturarum dualitatem in Christo negant, quotquot vel divinam vel humanam ipsius naturam negant. Ut enim totum essentiale constat ex suis partibus essentialibus, totum integrale ex partibus suis integrantibus, quarum una negata totum evertitur: sic Christi persona constat ex duabus naturis, divina & humana, quarum alterutra negata, & naturarum dualitas & personæ unitas labefactatur. Cum primis vero Photiniani, rationis suæ iudicium secuti, dogma de duabus naturis absurdum ac *παράδοξον* pronunciant. Schmalztius in exam. 157. errorum err. VI. p. 5. *Tanta est fabula ista duarum in Christo naturarum unio, ut vix alia illi sit par. Praeterquam enim, quod nulla istarum duarum naturarum in Christo in universo sacro codice mentio sit, quid quaeso cum sana ratione commune habet? altera enim natura, nempe divina, fingitur esse persona, altera vero, nempe humana, persona nec est, nec esse potest, sed nescio, quid in ista persona inhaerens nec tamen accidens &c.* Pifecius in not. ad adpend. Vilkovianas p. 29. *Qui natura Deus est, homo non est. Qui homo natura, Deus non est. Valida haec naturarum oppositio, quam romana theologia conatur dissolvere, naturas uti rem finitam & infinitam inter se dissidentem uniendo, sed nullo argumentorum praeterquam romanae theologiae fundamento.* Sed quod jam olim Vigilius libro II. contra Eutych. p. 34 parenti ipsorum, Photino, expositione humanæ naturæ negationem divinæ in Christo naturæ *ἀσυλλογίστως* inferenti, oppo-

fuit, idem etiam nostris Photinianis *κατὰ λόγον* & *κατὰ ὄψιν* opponimus. Manichæus, dum tantarum virtutum miracula respicit, quæ Dei filius operatus est, non vult eum hominem confiteri. Photinus, dum in eo naturam nostri corporis attendit, Deum non iudicat, ille, ut seminet virtutes, iste, ut infirmitates repleat. Ille deitatis præconia, iste humanitatis allegat. Illum maiestastanti nominis ab humanitatis professione revocat, illum humilitas injuriarum, quas Deo cernit indignas, in hominis tantum confessione retractat. Illum miracula avocant, istum passiones retardant. Ille deitate fallitur; iste humanitate offenditur. Ille dicit, Deus est, iste dicit, homo est. Grande miraculum, ut expugnatione sui veritas confirmetur, & verum uterque dicat, dum uterque mentiatur. Audi ergo, Manichæe, quod Deus sit, verum dicis, quod & homo non sit, falleris. Audi Photine, vere homo est, ut asseris, licet non sicut asseris, sed idem & Deus est, quod impie refugis, in tantum Deus, ut Manichæus hominem neget, in tantum homo, ut Deum esse non credas, &c. Nos breviter respondemus, articuli fidei non debent sibi invicem opponi, sed unius ejusdemque fidei obedientia captivato rationis iudicio humiliter credi. (Argumentum Photinianorum: Christus homo est; ergo non Deus, petatum ex schola Judæorum: Joh. X. 33. *lapidamus te propter blasphemiam, quia tu, cum homo sis, facias te ipsum Deum.*)

§. XXXVIII. Quæritur: I) Quid natura & essentia in hoc mysterio proprie notent? Essentiam rei vocant, qua unumquodque est id, quod est, quodque definitione rei explicatur. Alii vocant id, quo res in certo genere entis formaliter constituitur, quæ definitio essentiae humanæ quidem convenit, divinæ vero tribui nequit, quippe quæ non constituitur in certo genere entis, sed est *ἄρτα ὑπερέστος*, non inclusa prædicamentorum classibus, sed omnia entium genera transcendens. Natura vel est idem, quod essentia, vel si quid superaddit essentiae, est essentia proprietatibus suis naturalibus vestita. Natura est essentia rem constituens, & ab aliis distinguens

stinguens, principium intrinsecum actionum. Natura Christi divina est essentia divina, qua Christus Patri & Spiritui sancto coessentialis est. Natura Christi humana est essentia seu substantia humana, anima rationali & corpore organico constans, qua Christus nobis hominibus consubstantialis est. Differt essentia sive natura a persona & subsistentia, quæ Græcis hypostasis dicitur, cujus discriminis confusio in hoc articulo est scopulus, in quem omnes hæretici olim impigere, personam sive hypostasin a natura distinguere nescientes. Nazianzenus orat. II. de Filio, Theodoretus dial. II. Damascenus libr. III. cap. 3 & 11. sed de hoc discrimine in cap. de unionem personali differendum erit. Num vero essentia etiam ab existentia differt? res stat in acceptione terminorum. Si *existentiæ* nomine nihil aliud intelligatur, quam essentia extra suas causas actu existens, nullum est reale discrimen inter essentiam & existentiam. Si vero existentia sumatur pro subsistentia, hoc est, pro existentia per se, qua res non est in alio tanquam existentia suæ termino, sed ipsa per se completam existentiam habet, tum tale est discrimen inter essentiam & existentiam, quale inter essentiam & subsistentiam sive hypostasin.

§. XXXIX. Queritur: II) *An due in Christo naturae proprie loquendo sint contrariae?* Gregorius Nazianzenus, Theodoretus & alii ex veteribus quandoque adpellant contrarias, Damascenus lib. III. c. 3. πῶς μία φύσις τῶν ἑναντίων διαφορῶν ἐσιωδᾷ δὲ τὴν γένεσιν; ex quo Photiniani nectunt suum argumentum: *Impossibile est, duas essentias sibi invicem contrarias in unam personam conjungi. Sed divinae & humanae naturae in Christo sunt contrariae. Ergo.* Catech. Racov. p. 55. Socinus in defens. animadv. p. 63. Verum proprie loquendo divina & humana naturæ non sunt contrariæ; quia substantiis, teste philosopho, nihil est contrarium, sed tantum differentes. Quod autem duæ essentia secundum se & secundum proprietates suas realiter differentes in unum suppositum conjungi possint, docet exemplum hominis animæ immortalis & corpore mortali constantis. Vide locum de Deo Patre & Filio §. 147. Rege-

rit Socinus dicto loco: *Fieri fortasse posset, ut ex Deo & homine, licet substantiis contrarias qualitates seu proprietates naturales habentibus, Christus constitutus fuisset; sed quod idem Christus & Deus sit & homo, id vero inter impossibilia omnino numerandum est, multo magis, quam quod idem homo est, & anima sit & corpus, nam multo magis etiam Dei natura cum hominis natura, quam animæ cum corporis pugnat.* Respond. Sufficit nobis, divina potentia ex anima & corpore tanquam duabus substantiis oppositas qualitates habentibus hominem constitui potuisse, ex eo enim inferimus, eadem divina potentia duas naturas, divinam & humanam, personaliter uniri potuisse. Quod ex anima & corpore tertium quid constituitur, ex accidenti est, quia partes hæ sunt imperfectæ, & neutra earum constituit per se personam; in Christo ex duabus naturis ideo non constituitur aliquod tertium, quod nec Deus sit, nec homo, quia λόγος ante incarnationem fuit perfecta persona. Distinguendum igitur inter *rem* & *rei modum*. Negatio modi non tollit rem ipsam. Licet anima & corpus non uniantur eo modo, quo divina & humana natura in Christo uniuntur, tamen vere uniuntur, quod sufficit, adversarii enim suo argumento non unionis modum, sed unionem ipsam impugnant.

§. XL. Queritur: III) *Quid statuendum de similitudinibus, quibus duarum naturarum in Christo unionem pii veteres declarant?* Earum complures occurrunt, inter quas eminent ex, quæ a corpore animato & ferro ignito desumuntur. Lutherus utitur similitudine violæ, in qua purpureus color significet humanam naturam crucifixam, aureus vero divinam. Sed de his similitudinibus idem statuendum, quod de illis, quæ ad Trinitatis mysterium explicandum adhibentur, suo loco pronuntiavimus ἀποόδια μὴ εἶναι κατὰ πάντα, similia sunt non eadem. Non necesse est, paradigmata omni modo & absque defectu similia esse rebus ipsis, sed aliquid habere simile, aliquid vero dissimile. Damascenus lib. III. cap. 26. Idem iudicium esto de typis, qui ex vet. testam. huc accommodantur. In arca foederis erat lignum cedri & aurum. Hilar-

rias in enarr. Psal. CXXXI. *arca fœderis erat species corporis, quod Dominus assumpsit.* Hippolytus ap. Theodoretum dial. I. *arca erat typus Christi servatoris.* In rubro est ignis symbolum naturæ divinæ lucidissimæ ac penetrantissimæ, qui lignum ex terra ortum humanæ naturæ symbolum accendit, non tamen consumit, quia in humana natura Christi habitat omnis lux divinæ majestatis sine ulla ejusdem consumptione vel abolitione. *Αὐτό* carnem assumpsit, non absumsit, gloria carni communicata eandem extollit, non tollit; perficit, non interficit.

§. XLI. *Usus consolatorius.* Quia Christus verus Deus & verus homo, ideo etiam verus & perfectus salvator, mediator ac redemptor noster. Anselmus lib. II. Cur Deus homo cap. 18. *Ad hoc valuit in Christo diversitas naturarum & unitas personæ, ut, quod opus erat fieri ad hominum restaurationem, si humana non posset natura, faceret divina, & si divinæ minime conveniret, exhiberet humana, & non alius atque alius, sed ipse esset, qui utrumque perfecte existens per humanam solveret, quod illa debebat, & per divinam posset, quod expediebat &c. Debitum tantum erat, ut illud, cum non deberet solvere nisi homo, non posset nisi Deus, ita, ut idem esset homo, qui Deus, unde necesse erat, ut Deus assumeret hominem in unitatem personæ, quatenus, qui in natura solvere debebat & non poterat, in persona esset, qui posset. c. 7. Satisfactionem facere non poterat, nisi Deus, non debebat, nisi homo. Si homo tantum, non faciet, quia non poterit. Si Deus tantum, faciet, quia non debet &c. factus ergo homo Deus, ut, & qui poterat, deberet, & qui debebat, posset.* Repetendæ sunt hoc loco causæ, propter quas mediatorem nostrum Deum & hominem esse oportuit. Deus esse debuit, ob magnitudinem mali abolendi, & magnitudinem boni adducendi; puta 1) ob *ἀντὶς* sufficientiam ac perfectionem. Nisi Deus fuisset, ipsius obedientia ac passio non potuisset esse sufficiens *ἀντὶς* pro totius mundi peccatis. 2) Ob *ἰρας* divinæ portationem. Nuda creatura non potuisset immensum pondus peccatorum & iræ divinæ totius humani generis

peccatis debite portare. 3) Ob *malorum* remotionem. Nudo homini non fuisset possibilis peccati abolitio, capitis serpentis infernalis contritio, regni diaboli destructio, mortis absorptio. 4) Ob *bonorum* reparationem. Nudus homo & finita creatura non potuisset perfectam justitiam adducere, Spiritum sanctum distribuere, vitam æternam credentibus conferre. 5) Ob *decreti* divini patefactionem. Nuda creatura non potuisset scire decretum Dei de salute nostra, quod tamen per mediatorem debuit manifestari. Joh. I. 18. *Deum nemo vidit unquam &c.* 6) Ob *ecclesiæ* defensionem. Nuda creatura non posset ecclesiam adversus diabolum & omnes inferorum portas defendere, sed ad hoc requiritur divina & infinita potentia. 7) Ob *partorum* donorum conservationem. Mediator noster dona nobis parta melius conservare debuit, quam primus humani generis parens Adamus, qui non solum pro se, sed & pro omnibus posteris dona divinitus sibi concredita amittit, sed Christus ea fideliter conservat omnibus credentibus. 8) Ob *precum* exauditionem. Ad mediatoris officium requiritur, ut ecclesiæ suæ præsens ubique adsit, invocantes se audiat, ac preces eorum velut intercessor ac mediator ad Deum deferat, utique ergo verum Deum ipsam esse oportuit. Vide plura de his causis apud Irenæum lib. III. cap. 9 & 20. lib. V. fol. 293. Lactantium lib. IV. cap. 23. 24 & 25. Augustinum lib. IX. de civit. Dei cap. 15. Fulgentium lib. de incarn. & grat. cap. 8. &c. Vicissim etiam verus homo esse debuit 1) ob *divinæ* justitiæ constitutionem. Homo peccaverat, per hominem igitur satisfactio præstanda erat, at quid justitiæ divinæ immotæ prorsus ac invariabili decederet? 2) Ob *naturæ* humanæ restitutionem. Per peccatum totum genus humanum, adeoque tota natura humana, misere erat corrupta, ita, ut omnes homines essent servi peccati & mortis æternæ rei. Voluit igitur Filius Dei in humana natura assumpta mortem superare, & miseram naturam humanam ad cœlestem gloriam iterum evehere. 3) Ob *nostram* cum Deo reconciliationem. Per peccatum Adæ omnes eramus a Deo divisi. Esaj. LIX. 2. Christus igitur

igitur humanam naturam sibi personaliter univit, ut in ea ac per eam reduceret nos ad communionem cum Deo. 4) Ob *fidei nostrae confirmationem*. Voluit Dei Filius in & cum humana natura ac per humanam naturam opus redemptionis perficere, ut certi redderemur, beneficia illa Christi morte ac passione parta ad nos vere pertinere, nosque illorum bonorum participes fore. 5) Ob *naturae nostrae cognationem*. Voluit Christus omnia sua bona & partorum thesaurorum plenitudinem in humanam naturam assumptam quasi deponere, juxta quam est frater & cognatus noster, ut per eam ad nos deriventur, & a divina natura per humanam ad nos deveniant. 6) Ob *sustinendam tentationem*. Filius Dei ideo assumpsit naturam humanam, ut possit tentari tanquam alius homo verus & tentatorum affectus ipsemet experiri Hebr. II. 17. IV. 15. 7) Ad *confirmandam exauditionis promissionem*. Voluit Dei Filius per carnis assum-

ptionem fieri noster frater, ut in omnibus periculis & adversis ad ipsum, tanquam fratrem & cognatum nostrum, fide confugientes certi simus, nos ab eo respici & exaudiri &c. 8) Ob *requisitam in lege redemptoris conditionem*. Cautum erat divina lege, ut Goël sive redemptor esset jure consanguinitatis redimendo proxime conjunctus, & interposito certo pretio redemptionem praestaret Levit. XXV. Christus igitur humanæ naturæ assumptione voluit fieri cognatus noster, ut jure nos liberare, ac sanguine suo in peculium nos sibi emere posset. 9) Ob *nostram adoptionem*. Per peccatum eramus facti mancipia diaboli, ideo Filius Dei fieri voluit hominis filius, ut per ipsum nos homines redderemur Dei filii. 10) Ob *nostrae resurrectionis certificationem*. Voluit Dei filius in assumpta natura humana mortem non modo sustinere, sed & vincere, ut certi redderemur, etiam nostra corpora mortalia e terra suscitanda.

CAPUT V.

DE DIVINA CHRISTI NATURA. (*)

§. XLII.

*Vera Christi
deitas probatur.*

Thesis. In Christo est vera & perfecta divina natura, ac proinde etiam Christus est verus, naturalis & aeternus Deus.

ἰσχυρίσιν. Non tantum dona divina, sed etiam veram & perfectam divinam naturam in Christo esse dicimus, nec simpliciter dicimus, ipsum esse & vocari Deum, sed esse *verum, naturalem & aeternum Deum*, ut a Photinianorum & omnium *Θεομάχων* blasphemii confessionem nostram eo clarius separemus. Photiniani more omnium haereticorum *ἁμοια μὲν λαλοῦσιν, ἀνόμοια δὲ φρονέουσιν*, dum se quoque veram Christi deitatem credere & confiteri asserunt. Ostorodus & Voidovius in apologia belgica edita Racov. anno 1600. p. 22. Undenam est illa theologorum vestrorum audacia, qua vobis il-

lustrissimi ordines imponere student ac persuadere, nos deitatem Filii Dei abnegare? nos vero per Dei gratiam non veram, sed falsam tantum & fictam filii Dei deitatem negamus. Socinus contra Bellarminum & Wiekum p. 51. *Aperte falsissimum est, nos palam affirmare, Christum non esse verum Deum, imo contrarium publice profiteri, & in nostris tam latina quam polonica lingua non paucis editis scriptis Christum verum Deum esse asserimus.* p. 374. *Nemo nostrum negat, Christum esse verum Deum, hoc est, non nomine tantum, sed re ipsa Deum.* In defens. animadv. pag. 131. audacissime scribit, *se cum suis veram Christi divinitatem, nos commentitiam propugnare.* Catech. Racov. pag. 48. *Evidentissime ostendi potest, Dominum Iesam pro puro homine reputari nullo modo posse.* p. 64. *Non*

A a a 3

nego

(*) Conferenda, quæ de hocce argumento disseruit GERHARDVS, tom. I. loc. IV. par. II. cap. IV. p. 226. seqq. Reliquos scriptores eosque præci-

puos, qui veritatem gravissimam de divinitate Christi solide demonstrarunt, excitavimus in not. ad tom. I. loc. theolog. p. 277. seqq.

nego, Christum esse verum Deum. Theoph. Nicolaides in defens. Socini adv. Miedzibozium p. 23. *Credunt ex toto corde cum D. Thoma, Iesum illum crucifixum esse suum Dominum & Deum, agnoscunt cum D. Paulo, Christum ex patribus secundum carnem oriundum esse Deum super omnes benedictum.* Schmaltzcius in exam. 157. errorum p. 4. Christum vocat naturalem Dei Filium.

§. XLIII. Sed hæc omnes sunt meræ verborum præstigiæ fallendis simplicioribus & incautis hominum mentibus destinatæ, quibus breviter hoc opponimus: 1) Cui non competit definitio, ei nec definitum. Sed Christo ex hypothese Photinianorum non competit definitio veræ deitatis sive naturæ divinæ, quæ est, quod sit essentia spiritualis, simplicissima, æterna, increata, &c. Ergo nec definitio. 2) Aliud est, aliquem vocari vere Deum, aliud vero, ipsum esse verum, naturalem & æternum Deum. Prius concedunt Christo Photiniani, posterius ei derogant. Magistratus vere vocatur Deus, non enim falsum est illud Spiritus sancti encomium: *Ego dixi: vos dñi estis*, interim non est verus naturalis & æternus Deus. 3) Dona divina nondum efficiunt, ut aliquis sit verus, naturalis & æternus Deus, sed ad id requiritur etiam vera & perfecta natura divina, quam Christo Photiniani nefarie derogant. 4) Ipsimet Photiniani has suas fraudes nobis aperiunt. Catech. Racov. p. 64. *Christus, etsi verus Deus sit, non est tamen ille ex se unus Deus, qui per se & perfectissima ratione Deus est, cum is Deus sit tantum Pater*, hoc est, *Θεὸς ἀλῆθινός* sed non *ὁ ἀλῆθινός*; *Θεὸς ille verus Deus, qui natura Deus est, ἀλῆθινοὶ Θεοὶ* secundum illos sunt plurimi, videlicet quotquot sunt *παντοὶ Θεοὶ*; at *ὁ ἀλῆθινός Θεός* illis est tantum Christi Pater. Socinus contra Wiekum p. 51. *Si alicubi fortasse ab aliquo ex nostris aliter scriptum fuit, ibi sane, quemadmodum loci circumstantiæ facile declarabunt, nomen veri Dei perfectissima ratione significabit.* Ostorodus in institut. p. 132. *Cum quis purus & solum homo perhibetur, duobus modis id intelligi potest, & ratione es-*

sentia & ratione qualitatum. Si ratione essentia intelligatur, tum fatemur, essentiam Christi, utpote veri hominis, non aliam nisi humanam esse. Sin vero ratione qualitatum, & qualis ille homo sit, consideretur, dicimus Christum non nudum, purum & solum hominem esse, sed aliquid amplius. Idem in instit. cap. VI. t. 7. *Arbitramur, quod essentia Filii Dei nihil aliud, quam hominis essentia fuerit, id est, verus homo, nec ullam aliam in ipso naturam vel essentiam scimus.* cap. X. t. 1. *Christus in scriptura vocatur Deus, non quod natura Deus ille excelsus sit, sed quia a Deo divinam potentiam & gloriam accepit, juxta illud Phil. II. donavit ei nomen &c.* 5) Schmaltzcius Christum vocat naturalem Dei Filium, non quod agnoscat ipsum ab æterno ex Patris essentia genitum & natura Deum esse, sed quia secundum humanam naturam modo divino, ex Spiritu scilicet sancto, est conceptus. 6) Sic ergo Photiniani Christum vocant verum Deum ratione nominis tantum, nos ratione ipsius etiam rei, divinæ scilicet essentia; illi ratione donorum divinorum in tempore datorum, nos ratione naturæ divinæ; illi vocant Deum in tempore factum, nos æternum. 7) Opponimus igitur Photinianis illud propheticum Jer. X. 11. *Dii, qui non fecerunt cælum & terram, pereant de terra.* At Photiniani concedunt, Christum esse Deum, & tamen negant, eum esse creatorem cœli & terræ. Ergo statuunt, Christum esse exterminandum.

§. XLIV. Classes argumentorum, ex quibus vera Christi deitas probatur, diversimode distribuuntur. Hilarius lib. VII. de Trinit. divinitatem Christi quinque modis probari posse statuit: 1) *nomine*, quia simpliciter & præcise vocatur Deus: 2) *nativitate & generatione*, quia vocatur Dei Filius: 3) *natura*, quia dixit: *Ego & Pater unum sumus*, non unus, quod personam demonstrat, sed unum, quod substantiam notat, hæc vero est prorsus una & eadem Patris & Filii, alioqui non esset unus tantum Deus: 4) *potestate*, quia dixit: *Data est mihi omnis potestas*: 5) *professione*, quia ipse Christus profitebatur, se habere Deum Patrem, eique se

con-

confubstantialem & æqualem esse. Quidam ad duas classes omnia revocant, quarum prior continet *expressa sacrarum literarum testimonia*. Posterior *alia argumenta ex scripturis petita*, utpote 1) a *causa generante*, quia est proprius & naturalis Dei Filius: 2) a *forma*, quia est in forma Dei: 3) ex *effectis Dei propriis*, quia creavit cælum & terram, providentia sua gubernat omnia, scrutatur corda & renes, remittit peccata, donat Spiritum sanctum & vitam æternam &c. 4) ex *attributis*, quia est æternus, omnipotens, ubique præsens, omniscius, in quem credendum, in cujus nomen baptizamur, qui ab omnibus est invocandus, cujus propria est ecclesia &c. Nos progredimur hoc modo: deitas Filii probatur 1) ex *nomine*, 2) ex *re ipsa*, & quidem a) *a priori*, ex *attributis* scilicet tum *essentialibus*, tum *personalibus*. b) *a posteriori*, ex *divinis* scilicet *operibus*, & ex *cultu divino*; hinc versiculi:

Dictum, cultus, opus, confessio, munera,
quinque hæc

Divinam Christi naturam mox tibi monstrant.

Hanc methodum probandi monstrat ipse Christus Joh. V. cum enim Judæi ex eo recte colligerent, quod Deum proprium suum Patrem vocando, se Deo æqualem ac verum & æternum Deum esse doceret, falso autem concluderent, ipsum hac assertionem blasphemiam committere; ideo Christus veram suam deitatem contra ipsorum calumnias demonstrat, 1) *apud operibus divinis*, quod eadem effecta & quidem eodem modo cum Patre producat, ut sic in operibus sit *τὸ αὐτόν* ac in modo agendi *ὁμοίον*, ac proinde quod sit ejusdem naturæ & æqualis potentia cum Patre v. 19. 2) *A cultu divino*, quod omnes *debent honorare Filium, sicut honorant Patrem* v. 23. ubi autem identitas honoris & cultus, ibi etiam æqualitas gloriæ & majestatis. 3) *Ab attributis & proprietatibus divinis*, quod *Pater dedit Filio vitam habere in se ipso, sicut vitam habet in se ipso &c.* v. 26.

§. XLV. Prima igitur classis argumentorum pro asserenda Christi vera divinitate petitur ex

nominibus divinis. (Nomina illa divina, ex quibus Christi deitas probatur, sunt triplicia: 1) *naturalia*, ut Deus & Jehova: 2) *personalia*, ut Filius Dei, unigenitus, proprius, primogenitus: 3) *officialia*, ut Jesus, salvator.) Ad hanc classem pertinent I) *expressa scripturæ dicta*, in quibus Christus vocatur ὁ Θεός cum articulo Joh. I. 1. Actor. XX. 28. 1 Tim. III. 16. *Deus magnus*, Tit. II. 13. *verus Deus*, 1 Joh. V. 20. *Deus super omnia* vel *super omnes benedictus* Rom. IX. 5. *altissimus* Luc. I. 76. καὶ ὁ κύριος, quo nomine LXX. nomen Jehovah solius Dei proprium expresse runt. Joh. XX. 28. *Dominus meus*. Judæ v. 4. *μόνος δεσπότης καὶ κύριος*, Actor. X. 36. *κύριος πάντων*, 1 Corinth. XV. 47. *κύριος ἐξ ἑρᾶς*, 1 Cor. II. 8. *κύριος τῆς δόξης* (confer Actor. VII. 2.) Matth. XXVIII. 18. *κύριος ἑρᾶς καὶ γῆς*, cui omnis potestas in cælo ac terra data. Apoc. XIX. 16. *Rex regum & dominus dominantium*. II) *Collatio locorum vet. & nov. testam. in quibus ea, quæ in vet. test. de vero Jehova dicta sunt, in novo ad Filium Dei adplicantur*. Vide Irenæum lib. III. adv. hæres. cap. 6. p. 175. et loc. de Deo Patre & æterno ejus Filio §. 16. & seqq. Sic qui Israëliticum populum liberavit ex Ægypto, est verus Jehovah Exod. XX. 2. Deuter. XXXII. 12. *Jehovah solus duxit eum, nec fuit cum eo fortis alienigena*. Sed Christus populum Israëliticum ex Ægypto eduxit Jud. v. 5. *Volo vos istorum commonefacere, ut qui semel hoc sciatis, Dominum*, (in vulg. vers. Iesu nomen additur) *cum populum ex Ægypto liberasset, rursum eos, qui non credebant, perdidisse, quem Dominum* v. 4. affirmat esse *Iesum Christum*. Ergo. Qui cum Mose in monte Sinai in promulgatione legis est locutus, est verus Deus Exod. XX. 1. insignitur enim titulis soli vero Deo competentibus. At ille, qui cum Mose tunc locutus est, fuit Filius Dei Actor. VII. 36 & 37. Ergo. Qui ab Israëlitis in deserto est tentatus, est verus Deus & Jehova excelsus Exod. XVII. 2 & 7. Num. XI. 1. XIV. 3. XXI. 5. Deut. VI. 16. Psalm. LXXVIII. 18. CVI. 14. Hebr. III. 8. Locuti sunt contra Moysen, sed *tentatio* ubique objecti loco habet Deum. At

Chri-

Christus est is, qui in deserto ab Israëlitis tentatus 1 Cor. X. 9. Ergo. Hilarius lib. V. de Trin. sub finem adducit locum ex Baruch. III. 38. *Venit Deus in mundum, ut versaretur nobiscum, hic est Deus noster, & non aestimabitur alius ad eum, posthac in terris visus est, & cum hominibus conversatus.* III) *Oracula vet.* *est.* quæ cum de vero & æterno Deo agant, in Chaldaica paraphrasi ad Messiam accommodantur. Esaj. XLI. 14. *Ne timeas vermis Iacob homines Israël,* vel qui estis ex Israël, *ego auxiliatus sum tibi, ait Dominus & redemptor tuus sanctus Israël.* Id Chaldaeus sic exponit: *Verbum meum in auxilio vestro dixit Deus.* Esaj. XLV. 17. *Israël salvatus erit ביהוה saluatione seculorum.* Targum Jonathæ sic reddit: *Israël salvatus erit in verbo vel per verbum Dei saluatione sempiterna.* Olex I. 7. *Domus Iuda miserebor, & salvabo eos in Iehovah Deo suo.* Chaldaeus sic vertit: *super domum Iuda miserebor, & salvabo eos in verbo Domini Dei eorum.* Olex IX. 17. *abjiciet eos Deus meus, quia non paruerunt ei.* Jonathas in Targum sic exponit: *Abjiciet eos Deus meus, quia non receperunt verbum ejus.* Hæc & similia chaldaicæ paraphraseos loca merito opponuntur Judæis, quippe apud quos illa non minus authentica est, quam ipse textus hebræus, & conjungi possunt dicta veterum Hebræorum, in quibus Messiae nomen Jehova tribuunt. In Thalmud in Midras Echa cap. I. de Messiae nomine varia proferuntur, tandem additur: *Dixit magister Abba: Deus erit nomen ejus.* Idem habetur in Thalmud, in libro nuncupato Bava Bathrah. in cap. quod incipit: *Qui vidit navem,* quod scilicet Messias vocandus sit nomine Dei tetragrammato. Et quærantibus ibi in Bava Michia Judæorum plerisque, quo nomine Messias adpellandus esset, respondet R. Abba, vir apud Hebræos doctissimus, יהוה nomine tetragrammato Messias est adpellandus, ut habetur, ait iste Rabbi Jerem. XXIII. *Et hoc est nomen, quo vocabunt eum, Dominus justus noster.* Buxtorffius in rad. מה pag. 187. adducit locum ex

Rabbi Joseph Albo Hispano in libro Ikkailim orat. II. cap. 28. *Vocat scriptura nomen Messiae Iehova justitia nostra, quia erit mediator Deus, per cujus manum consecuturi sumus justitiam ab ipso Deo, & idcirco vocat eum propria nomine ipsius Dei Iehova.* Confer Galatinum, Weidnerum in loc. fid. præcip. tract. II. pag. 190. Helvicum disp. contra Judæos.

§. XLVI. Cæterum ut argumentum ex *divinis nominibus* ductum contra Photinianorum insultus persistat immotum, notandum: 1) nomen *Iehovah* esse solius veri Dei proprium, nec ulli unquam creaturæ uspiam tribui, ut suo loco evidentibus argumentis confirmavimus, & contraria Photinianorum arguimenta dissolvimus. (*) Quare cum tetragrammatum illud Filio Dei tribuatur, ex eo inmote colligimus, ipsum esse verum, æternum & increatum Deum. 2) Christum vocari Deum, in numero singulari, absolute & simpliciter. Dii *θεογόμενοι*, sive ratione tituli, sive ratione exercitii, sive utroque respectu sic adpellentur, cum quadam appendice ac restrictione sic vocantur. Sed talis limitatio de Christo nuspiam usurpatur. Irenæus libr. III. adv. hæc. c. 6. p. 175. *Cum eos, qui non sunt dii, scriptura nominat, non in totum ostendit illos deos, sed cum aliquo additamento & significatione, per quam ostendantur non esse dii.* p. 176. *Moses homo Dei existens, Deus datus est ante Pharaonem, non autem vere Dominus adpellatur, nec Deus vocatur a prophetis, sed fidelis Moses famulus & servus Dei dicitur a Spiritu, quod & erat.* Hilarius lib. VII. de Trinitat. *Moses non absolute dicitur Deus, sed datus Pharaoni pro Deo, dum timetur, dum oratur, dum punit, dum medetur.* Chaldaeus exponit: *Ego posui te magistrum Pharaonis.* R. Abraham, *destinavi te nuntium ad Pharaonem.* Idem judicium de reliquis, qui non proprie & absolute, sed figurate ob quandam *ὁμοιότητα* & limitate certo respectu in ipso textu expresso dii vocantur. Justinus in qq. & resp. ad orthod. quæst. CXLII. pag. 378. *Angeli & judices*

(*) Vid. supra loc. II. cap. III. §. XXVIII -- XLVI. p. 21. seqq.

iudices dicuntur dii δια τὴν τάξιν καὶ τιμὴν καὶ προσηγορίαν καὶ κλήσιν. Sed Christus longe alia ac sublimiori ratione vocatur Deus, videlicet non nuncupative tantum & limitate, sed essentialiter & absolute. Irenæus lib. III. cap. 5. p. 174. *Neque Dominus, neque Spiritus sanctus, neque apostoli, eum, qui non esset Deus, definite & absolute Deum aliquando nominassent, nisi esset verus Deus, neque Dominum aliquem adpellassent ex sua persona, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem & Filium ejus, qui dominium accepit a Patre suo omnis conditionis.* 3) Christum cum προσδιορισμῷ sive additamento quodam vocari Deum, sed illud additamentum non esse limitativum vel restrictivum, sed potius ἐξηγητικόν, ipsius essentiae divinæ expressivum, quia in illo additamento vocis Dei talia epitheta & elogia ponuntur, quæ non nisi soli vero & æterno Deo conveniunt. Sic Christus vocatur *Deus magnus, Deus verus, Deus benedictus super omnes.* (Gregorius homil. VIII. in Ezechiel. *Qui nuncupative dicitur Deus, is est inter omnia, qui vero essentialiter dicitur Deus, is est super omnia. Ut ergo ostenderet, Christum materialiter esse Deum, non hunc Deum tantummodo, sed Deum super omnia esse memoravit.*) *Deus fortis* Esaj. IX. 6. *nobiscum Deus* Esaj. VII. 14. *μόνος δεσπότης καὶ κύριος* Jud. v. 4. 4) Christum eo modo adpellari Deum, ut ipsi in subjecto enunciationis absolute tanquam Deo aliquid tribuatur. Actor. XX. 28. *Deus suo sanguine redemit ecclesiam* (*) 1 Timoth. III. 16. *Deus manifestatus est in carne.* (Posset addi locus 1 Joh. III. 16. *In hoc cognovimus charitatem Dei, quia ille animam suam pro nobis posuit.* Sed ibi in Græco non habetur nomen Θεῷ.) Jam vero Socinus proponit hanc regulam contra Belarminum & Wiekum cap. VI. class. 4. arg. 1. p. 370. *Nomen Deus sua natura est nomen absolutum, & idcirco pluribus conveniens, per excellentiam tamen uni illi summo rerum condi-*

tori & auctori singulariter attribuitur, ita, ut in nov. testam. cum subjecti locum absolute obtinet, sive cum articulo sit, sive sine articulo, vel cum obtinet rationem prædicati, si articulum habeat simpliciter, aut sine tali adjuncto, aut constructione, quæ articuli vim infringat, nunquam nisi ipsi soli, ne quidem Christo ipso excepto, tributum inveniatur. In defenl. animadv. cap. IV. p. 130. *Dei nomen simpliciter prolatum, cum subjecti locum obtinet, Deum Patrem significat, quod nihil aliud est, quam solum Patrem esse unum illum verum Deum.* 5) Christum vocari Deum cum articulo præpositivo τὸν Θεόν Matth. I. 23. Luc. I. 16. Actor. XX. 28. Tit. II. 13. Hebr. I. 8. Jam vero habent Photiniani regulam, quod vox Θεός cum articulo posita solum verum & æternum Deum notet. Socinus in tract. de Deo, Christo & Spiritu sancto p. 55. *Locus Ioh. I. satis indicare potest, Iesum Christum non esse æque verum Deum ac Patrem ipsius, cum ipsius Pater ibi ὁ Θεός nominetur, hoc est, ille unus Deus, ipse vero Θεός, id est, Deus simpliciter dicatur.* Plura ejusmodi ex Photinianis de nomine ὁ Θεός cum articulo adduximus superius. Sic ergo Christum proprie vocari Deum, patet ex modo loquendi tum absoluto, tum comparativo, tum hypothetico. 6) Christum eo modo vocari Deum, ut nomen Θεός non solum æque, sed etiam æqualiter de ipso, ac de Patre cœlesti, prædicetur. Col. II. 2. *εἰς ἐπίγνωσιν τῆ μυστηρίου τῆ Θεῆ καὶ πατρὸς καὶ τῆ Χριστοῦ.* 1 Thess. III. 11. *αὐτὸς ὁ Θεός καὶ πατὴρ ἡμῶν καὶ Ἰησοῦς Χριστός.* Quod si ergo Pater est verus natura Deus, ut agnoscunt Photiniani, utique etiam Christus erit verus natura Deus. Si Christus est duntaxat nuncupativus ac improprie dictus Deus, utique etiam Pater talis erit. Unum idemque vocabulum in una eademque propositione non potest habere duplicem significationem. Quod si ergo nomen Dei Patri attributum proprie accipitur, ac notat eum, qui est verus natura & æternus

(*) Quomodo ex oraculo hocce apostolico deitas Christi comprobari queat, uberius a nobis fuit ostensum in *sacrarum observationum ad oracula Exeges. pars II.*

Paulinum Actor. XX. 28. parte altera absoluta, §. III. pag. 6. seqq.

æternus Deus, utique etiam eodem modo accipitur, quando Christo tribuitur, quia in una eademque propositione & Patri & Christo tribuitur. Si Photiniani urgeant loca scripturæ, in quibus *nomen Dei Patri primo tribuitur, & postea demum Christi nomen subjungitur*, urgeri possunt dicta modo allata, quibus etiam coniungatur locus 1 Thess. I. 5. *ὑμπεροδεν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν*. 7) Christum eo modo vocari Deum, ut falsis fictitiis ac *λεγομένοις θεοῖς* directe opponatur. Galat. IV. 8. *tunc quidem ignorantes Deum*, serviebatis τοῖς μὴ φύσει ἑσσι θεοῖς. v. 9. *nunc autem cognovistis Deum*. Jam vero Galatæ ad Christum per evangelii prædicationem conversi Christo serviebant, Christum invocabant. Ergo Christus est φύσει θεός, non δίδει, natura, non gratia, nec inter λεγομένους θεούς, qui natura non sunt dii, referendus, sed vere & essentialiter est Deus. Sic etiam 1 Thess. I. 9. Thessalonicenses dicuntur *ab idolis conversi ad Deum*. ζῶντα καὶ ἀληθινόν, ut illi servirent. Sed illi conversi erant ad Christum, cui serviebant. Ergo Christus est ζῶν καὶ ἀληθινός ὁ θεός Matth. XVI. 16. 1 Joh. V. 20. Si Christus duntaxat ob maiestatem & potestatem divinam, in tempore ipsi communicatam, vocaretur Deus, tunc non esset φύσει θεός, esset Deus factus. Jam vero scriptura eum nobis proponit, ut verum natura Deum, neque uspiam vocat factum sive formatum Deum. Act. II. 36. *Dominus & Christus dicitur factus* propter dominium & unctionem Spiritus, secundum humanam naturam ipsi collatam, ut exponitur Actor. X. 38. sed Deus nuspiam dicitur factus. Si Christus natura non esset Deus, sequeretur, idololatrias esse, qui eum invocant; ex hoc enim fundamento Galatas in gentilismo adhuc hærentes idololatriæ accusat, quod servierint illis, qui φύσει non erant dii. 8) Christum etiam in medio exinanitionis statu vocari Deum Matth. I. 23. XXI. 12 & 13. 1 Timoth. III. 16. &c. Atqui si ob exaltationem & glorificationem duntaxat, in qua divina potestas & gloria ipsi collata est, Deus vocaretur, non potuisset ipsi tam augustum nomen in statu exinanitionis tribui. 9) Christum vocari *Deum Israël*, qua adpellatione

neminem, nisi solum verum & æternum Deum insigniri, Photiniani concedunt. Luc. I. 16. ex Mal. IV. 5. inquit angelus de Johanne baptista: *Multos filiorum convertet ad Dominum Deum ipsorum*. v. 17. *& ipse præcedet ante eum in Spiritu & virtute Eliae &c.* Is, ante quem præcessit Johannes baptista, est verus Deus Israël, ut ex connexione verficulorum adductorum adparet. At Johannes baptista præcessit ante Christum. Confer Esaj. XXXV. 4. *Deus vester ipse veniet*. Osee I. 7. *Salvabo eos in Domino Deo ipsorum*. Mal. III. 1. *veniet ad templum suum dominator*. Jam vero is, cujus proprium erat templum, erat verus Israël Deus. Confer etiam Luc. I. 17. *Præcedet ante ipsum, ut convertat corda patrum ad filios, parare Domino plebem perfectam*, & v. 76. *Tu puer, propheta Altissimi vocaberis, præcibus enim ante faciem Domini, parare vias ejus*. Is, cui Johannes viam paravit, habet populum proprium, & proinde est verus Deus Israël. At Johannes viam paravit Christo, Actor. XIII. 24. Ergo. Denique confer Luc. I. 68. *Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitavit episcopéψατο, & fecit redemptionem plebi suæ*. & v. 78. *Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus nos visitavit, episcopéψατο, oriens ex alto*, hoc est, *Christus sol iustitiae* Mal. IV. 2. Zachar. III. 9. VI. 12. Is, qui nos visitavit, & redemptionem præstitit, est verus Dominus Deus Israël. Sed Christus nos visitavit. Ergo. 10) Davidem Psalm. CX. 1. & Thomam Joh. XX. 28. Christum vocare emphatice *suum Dominum ac Deum*, quam emphasin urget Christus Matth. XXII. 44. Quemadmodum enim non nisi solus verus & æternus Deus intelligitur, quando David inquit Psalm. III. 8. *Salvum me fac Deus meus*. Psalm. V. 3. *Tu es rex meus & Deus meus*. Psalm. XXII. 11. *De ventre matris meæ tu es Deus meus &c.* & quando Paulus dicit *ὁ θεός καὶ πατὴρ ἡμῶν* 2 Thess. I. 1. & ὁ θεός *μυ* Phil. IV. 19. ita quoque non nisi verus natura Deus intelligitur, quando David ac Thomas Christum Deum & Dominum suum vocant. Relativum enim *meus* est vox fidei, & specialem cordis fiduciam notat, qua huic Domino ac Deo tanquam immortæ salutis petræ innitantur.

(Soci-

(Socinus contra Bellarm. p. 380. statuit : *Adjungendum* meus efficere , ut articulus *vim suam amittat*. At vocula *meus* potius confirmat & *vim* articuli & nostram argumentationem, nisi velimus aeternum Deum intelligendum esse per eum , qui dicit Exod. XX. 2. *Ego sum Dominus Deus tuus*. Psalm. L. 7. *Deus tuus ego sum*. Quemadmodum ergo ex eo, quod Abraham dicitur *vidisse diem Christi*, Christus recte infert, se fuisse ante Abrahamum Joh. VIII. 58. sic ex eo, quod David Messiam vocat Dominum suum, recte inferri potest, Messiam ante tempora Davidis extitisse, unde etiam *radix David* adpelatur Apoc. V. 5. Quod si enim jamdum tempore Davidis Messias fuit Dominus Davidis, utique etiam jamdum revera extitit, & quidem verus Deus, in quem solum omnis cordis fiducia collocanda. Jam vero Christus promissus in vet. & exhibitus in nov. testam. Messias, jamdum Davidis tempore fuit dominus Davidis. Ergo.) Circa *majorem* norandum, quod David fuerit rex populi Israëliti, ac neminem superiorem aut dominum agnoverit, præter solum Deum, utique ergo, quando Messiam agnoscit dominum, verum Deum ipsum esse profitetur, ac si de quodam rege, multis demum seculis ex ipsius posteritate initium existentiae suae habituro, David loqueretur, habuissent Pharisei, quod regerent; contingere enim facile potest, ut aliquis ex posteris ad sublimiorem dignitatem & augustius regnum, quam parens habuit, evehat. (Eniedinus insigni ac diabolica impudentia argumentum Christi oppositum Phariseis Matth. XXII. 41. refellere audent productis exemplis filiorum, *qui facti sunt parentum Domini*, ut Josephi &c. hoc vero est Christo in os contradicere : interim nota, Christum hic longe sublimius dominium cum sessione ad dextram Dei conjunctum Messiae tribuere.) 11) Christum eo modo vocari Deum, ut non solum divina potestas & gloria, sed etiam divina essentia ipsi tribuatur. Galat. I. 1. *Paulus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum*, utique ergo Christus non est *ψιλλός άνθρωπος*, alias periret oppositio. Hebr., VII. 3. Christus est *ἀπατὼρ καὶ ἀμήτωρ*, sine patre se-

cundum humanitatem, sine matre secundum deitatem. Respectu humanæ naturæ Christus non est *ἀμήτωρ*, utique ergo est in ipso *ὑποστατικόν τι*, cujus respectu vere dici possit *ἀμήτωρ*. Irenæus libr. IV. cap. 59. p. 291. format argumentum ex Matth. XII. 41. *Quomodo plus quam Salomon, aut plus quam Iona habet, & Dominus erat David, qui ejusdem cum ipso fuit substantiæ?* 12) Christum Joh. X. 35. argumentari non a comparatis paribus, sed imparibus. Ipsimet enim Photiniani concedere coguntur, Christum non esse, nec vocari Deum in eo ordine ac sensu eo, quo magistratus dicuntur dii, quia magistratus ante Dei ordinationem non sunt dii, sed tunc in suo officio dii esse incipiunt, *quando ad eos fit sermo Dei*. hoc est, quando divina vocatione officium magistratus ipsis committitur; at Christus est natus Dei Filius, imo ante conceptionem ex virgine ab angelo sic vocatur. Chrysostomus in eum locum notat, *Christum satisfecisse prius Iudaeorum offensioni allatis hisce verbis : Si prophetae a Deo missi vocantur dii, cur scandalizamenti, quod me nominaverim Deum? Deinde offensione sublata demonstrare, se non tantum nomine esse Deum, sicut erant prophetae, sed operibus & re ipsa, ideoque addere : si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere*. Quidam respondent, ab inclusione unius non debere procedi ad exclusionem alterius. Non ergo consequens esse, quia Christus est Deus ratione officii, utpote sanctificatus & missus a Deo ad redimendum genus humanum, ideo non est Deus ratione naturæ, cum officium redemptionis veram deitatem præsupponat, siquidem per nudam creaturam non potuit genus humanum liberari. Sed prior explicatio textui magis congruit, & strophas adverbiorum fortius elidit. Confer locum de Deo Patre & æterno ejus Filio §. 25. ubi & reliqua Photinianorum objecta contra argumentum ex divinis nominibus ductum refutavimus.

§. XLVII. Altera classis argumentorum desumitur ex *attributis essentialibus*, soli vero Deo propriis, quæ cum sint realiter

2. Ex attributis divinis essentialibus.

B b b 2

unum

unum cum ipsa divina essentia, ideo ex illis vera Christi deitas recte insertur. Tribuitur autem Christo I) *æternitas*, quia ab æterno est a Patre genitus Psal. II. 7. Mich. V. 1. fuit ante mundum conditum Proverb. VIII. 22. *In principio jamdum erat* Joh. I. 1. I Joh. I. 1. *Habuit gloriam apud Patrem, antequam mundus fuit conditus*, Joh. XVII. 5. Vocatur *Pater æternus* Esaj. IX. 6. tribuitur ei *Spiritus æternus*, hoc est, deitas æterna Hebr. IX. 14. dicitur *vita æterna* I Joh. V. 20. est *πρωτότοκος* (non *πρωτόγενitos*) *πάσης κτίσεως* Col. I. 15 *nec initium nec finem dierum habet* Hebr. VII. 3. *est heri, hodie & in secula* Hebr. XIII. 8. *est α & ω primus & novissimus* Apoc. I. 7. II. 8. ac propter æternitatem designandam tribuuntur illi *capilli candidi tanquam lana* Apoc. I. 14. confer Dan. VII. 9. ubi de Patre antiquo dierum dicitur: *Et capilli capitis ejus quasi lana munda*, unde Rupertus in cap. 1. Apocal. pulcherrime sic commentatur. *Hujus atque illius capilli capitis aequè candidi sunt, & uterque per candorem capitis senex ostenditur nulla distantia, quia nec anno, nec mense, nec die, nec hora, nec puncto temporis filius iste junior est illo tam sene Patre suo &c.* II) *Immutabilitas* tam in natura, quam in decretis, promissionibus, dictis & factis. Hebr. I. 11 & 12. ex Psal. CII. 28. *Tu idem ipse es.* Hebr. XIII. 8. *Christus idem in secula.* III) *Immortalitas*, quia in ipso est vita Joh. I. 4. non *accidentaliter*, quo modo in nobis est vita, sed *essentialiter*, quia ut *Pater vitam habet in se ipso, sic dedit ei vitam habere in semet ipso.* Syr. *ܡܝܬܝܢܐ* *in essentia sua* Joh. V. 26. unde vocatur *dux vitae* Actor. III. 15. imo ipsa *vita* Joh. XIV. 6. I Joh. V. 20. *verbum vitae* I Joh. I. 2. IV) *Infinitas & omnipraesentia*, quia est *in sinu Patris.* Joh. I. 18. *Pater ipsum ἐξ αὐτοῦ ἐμῆκε* vel ablegavit Galat. IV. 4. & *in mundum misit* Joh. X. 36. XVII. 8. *ipse ex caelo descendit* Joh. VI. 38. *a Patre exivit* Joh. VIII. 42. XVI. 28. ergo extitit ante suam ex Maria nativatem, unde incarnatio ejus vocatur *manifestatio in carne* I Timoth. III. 16. *πρόσληψις* *assumptio* *suminis Abrahæ* Hebr. II. 16. *adventus in carne* I Joh. IV. 2. *introitus in mundum*

Hebr. X. 5. qua ratione a *priori*, videlicet a tempore incarnationem antegresso, ejus infinitas demonstratur. Eadem etiam probari potest a *posteriori*, videlicet a tempore incarnationem secuto, quia *congregatis in suo nomine promittit suam praesentiam*, Matth. XVIII. 20. *usque ad finem mundi se nobiscum fore promittit* Matth. XXVIII. 20. *ambulat in medio candelabrorum* Apoc. I. 13. cum in terris versaretur, in caelo erat Joh. III. 13. &c. V) *Omnipotentia*, quia vocatur *Dominus omnipotens* Apoc. I. 8. XI. 17. *Dei virtus* Luc. I. 35. I Cor. I. 24. *Deus fortis* Esaj. IX. 6. tribuitur illi *efficax vis, qua possit sibi subicere omnia* Phil. III. 21. *Omnia ipsi a Patre dicuntur tradita* Matth. XI. 27. *omnia pedibus ejus subiecta* Psal. VIII. 7. *omnia in manus ejus tradita* Joh. III. 35. VI) *Omniscientia ac omniscientia*, quia vocatur ipsa *sapientia* Prov. VIII. 20. Matth. XI. 19. Luc. XI. 49. I Cor. I. 24. *novit omnia* Joh. XVI. 30. XXI. 17. *novit, quid sit in homine* Joh. II. 25. *probat corda & renes* Apoc. II. 23. *in ipso omnes thesauri sapientiae ac scientiae reconditi* Col. II. 3. (Dan. VIII. 13. dicitur *פְּלִמְנִי* quia arcana & occulta Patris omnia apud se habet tanquam numerata & perfectissime cognita.) VII) *Summa agendi libertas* Joh. V. 21. *vivificat, quos vult*, Joh. X. 18. *potestatem habeo ponendi animam meam* *ἀπ' ἑμαυτοῦ*, unde *αὐτοκρατορικῶς* dicit ad leprosum Matth. VIII. 3. *Volo, mundus esto*, perinde ut de Deo vero dicitur Psalm. CXV. 3. *quaecunque voluit, fecit in caelo & in terra.* VIII) *Divina majestas & gloria.* Confer Exod. XVI. 7. cum I Cor. X. 9. Esaj. VI. 3. cum Joh. XII. 41. vocatur *Deus benedictus super omnia* Rom. IX. 5. *Dominus gloriae* I Cor. II. 8. *Rex regum & Dominus dominantium* Apoc. XVII. 14. XIX. 16. IX) Ac ne reliqua attributa omnia enumerare necessarium sit, tribuitur illi *aequalitas* cum Patre Joh. V. 18. Phil. II. 6. propter quam dicitur *habere omnia, quae Pater habet* Joh. XVI. 15. XVII. 10. imo *esse unum cum Patre* Johan. X. 30. I Joh. V. 7. *ac tota plenitudo Deitatis in ipso habitare dicitur* Coloss. II. 9.

§. XLVIII. Circa hanc argumentorum classem *in genere* observa, prudenter quidem distinguenda esse dicta, quæ de communicatione divinæ essentia per æternam generationem juxta divinam naturam Christo facta loquuntur ab iis, quæ de donis vere divinis & infinitis juxta humanam naturam personaliter ipsi communicatis loquuntur; interim tamen ex posteriori dictorum genere non minus, quam ex priori veram Christi divinitatem *ἐπομένως* & consequenter probari posse. Nisi enim humana natura τῷ Λόγῳ esset personaliter unita, hoc est, nisi Christus in personæ unitate esset verus Deus & verus homo, non potuisset humana natura illius dignitatis per idiomatum communicationem participes reddi. Confer disput. IX. de gloria Dei thes. 13. *In specie* 1) circa æternitatem nota, 1) quod ipsimet adversarii Photiniani agnoscant, ex æternitate divinitatem Filii innote demonstrari. Ostorodus in instit. germ. cap. 8. *Si demonstrari posset, Christum fuisse ab æterno, simpliciter ex eo concludi posset, quod habeat divinam naturam, hoc est, quod sit unus ille verus Deus.* 2) Quod contra Photinianos merito urgeantur dicta illa, in quibus Christus dicitur fuisse ante Mariam virginem, ante Johannem baptistam, ante Abrahamum, &c. Quamvis enim non possit ita nude & crude inferri: Christus fuit ante Johannem baptistam & Abrahamum, ergo extitit ab æterno; tamen contra Photinianos, qui initium existendi Christum in sua ex Maria virgine nativitate sortitum fuisse asserunt, ac inter generationem ab æterno & conceptionem ex Maria virgine nihil intermedium agnoscunt, recte ita concludi potest: Christus extitit ante suam ex matre nativitatem. Ergo est ab æterno a Patre genitus & æternus Deus. 3) Quamvis Vorstius tract. de Deo p. 224. neget, esse *ἰσοδυναμούντα*, fuisse ante conditum mundum, & extitisse ab æterno, tamen tota scriptura evidenter ei adversatur, quæ hac æternitatis descriptione perpetuo utitur Psal. XC. 3. Prov. VIII. 24. Joh. XVII. 5. &c. confer Ephes. I. 4. 2 Tim. I. 9. Priusquam mundus extitit, nihil fuit, nisi Deus æternus, quia inter Deum creatorem & mundum seu creatu-

ras in tempore conditas nullum est intermedium. Confer dicta superius in art. de natura & attributis divinis, cap. de æternitate. 4) Quamvis vox ἀρχῆς principium temporis significet, tamen ex phrasi Johanna: *In principio erat Verbum* Joh. I. 1. recte infertur Filii æternitas. Non enim dicit Johannes, in principio factum fuisse Λόγον, sicut Moses dicit, *Deum in principio fecisse cælum & terram* Genes. I. 1. sed in principio illo dicit jamtum extitisse Λόγον, eo ipso igitur indicat, Λόγον non esse una cum reliquis creaturis conditum, ac temporis initium fuisse sortitum, sed æternam habere existentiam. Augustinus epist. LXVI. *Non sicut in principio Deus fecit cælum & terram, ita in principio fecit Verbum, sed in principio erat Verbum.* Quidam ex veteribus nomine principii intelligunt quodvis principium extra Deum, quod ante creationem a Mose descriptam cogitari ponere potest, quodcunque enim assumas principium, semper respondet Johannes, in principio illo jamdum erat, non incipiebat Λόγος. Hilarius libr. II. de Trinit. p. 17. *Quid est istud? in principio erat? transeuntur tempora, transcenduntur secula, tolluntur ætates. Pone aliquid, quod voles, tua principium opinione, non tenes tempore, erat enim.* Quidam principii nomine formaliter & directe ipsam æternitatem intelligunt, quæ est principium sine principio, unde phrasis ἐν ἀρχῇ vel ἀπ' ἀρχῆς quandoque notat æternitatem 2 Thess. II. 13. 1 Joh. II. 13. &c. Basilii lib. II. contra Eunom. *Non est possibile, principio quid antiquius cogitare, non enim esset principium, si quid ante se haberet superius.* Sed ostendit collatio, Johannem phrasin suam ex Mose desumpsisse, ideo primam explicationem textui magis congruam existimamus, quamvis posteriores etiam fidei analogiæ rectissime congruant. 5) Ex æternitate Patris, quatenus talis, æternitas Filii recte infertur, τὰ γὰρ πρὸς τὴν αἰῶνα τῇ φύσει. Aristoteles in categ. cap. VII. hinc Damascenus lib. I. orth. fid. cap. 8. *ὃ γὰρ ἦν πότε ὁ πατήρ, ὅτε ἐκ ἦν ὁ υἱός, ἀλλ' αἰῶνα. Πατήρ αἰῶνα υἱός ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Πατήρ γὰρ ἐκ τῶν υἱῶν ἐκ ἀν κλητεῖν, εἰ δὲ ἦν μὴ ἔχων υἱόν, ἐκ ἦν Πατήρ.* Si Pater

in tempore cœpisset Filium gignere, nec æternus esset Pater, nec immutabilis Deus. Hilarius lib. XII. de Trinit. *Aut non semper Pater, si non semper Filius, aut si semper Pater, semper & Filius, quia quantum temporis Filio, ne semper Filius fuerit, abnegabitur, tantam Patri deest, ne semper Pater sit.* Isidorus Pelusiota lib. I. epist. 241. p. 56. *Si Deus semper sui similis est, nec quicquam unquam ipsi accedit, Pater semper sit necesse est. Quod si semper Pater est, sequitur, ut Filium quoque semper habuerit, ex quo conficitur, eum eandem cum Patre æternitatem habere.*

§. XLIX. II) Circa *immutabilitatem* nota, Apostolum dictum Psal. CII. 28. non *partialiter*, ratione posteriorum duntaxat verborum de mundi abolitione, sed *totaliter*; nec *occasionaliter* duntaxat, sed *directe* ad Christum accommodare, quia constat ex scopo psalmi, eum de Christo agere, & addit apostolus particulam copulativam καὶ v. 10. quæ priora æque ac posteriora Christo competere ostendit, quodque v. 8. probandum sibi sumserat apostolus, videlicet Christum esse verum Deum, id inter reliqua probat ex eo, quia est immutabilis, & quia cœlum ac terram condidit, quo utroque argumento vera deitas efficacissime probatur. Addo & hoc, si Christus cœlos aliquando mutabit, & mundum abolebit, utique etiam ab initio cœlos & mundum condidit, ratio est, quia David utrumque nemini, nisi Deo æterno & ἀναλλοιώτῳ, competere evidenter docet. Sed illud. Ergo & hoc. III) Circa *immortalitatem* nota, 1) quod quando *solus Pater* dicitur *habere immortalitatem* 1 Tim. VI. 16. per particulam *solus* non excludatur Filius, qui eandem cum Patre habet deitatem, sed creaturæ & fictitia numina; confertur enim Deus Pater cum regibus terrenis, qui omnes mortales sunt, non cum reliquis divinitatis personis, ut recte adnotat Chrysostomus. 2) Quodque Filius non secundum deitatem, sed in assumpta humana natura fuerit mortuus, nec ex necessitate, sed ex libera voluntate. Denique 3) quod Filius dicatur *vitam habere in se ipso* Joh. V. 26. cum de crea-

turis dicatur, *quod in Deo sint & vivant* Act. XVII & XXVIII. IV) Circa *infinitem* nota, omnipræsentiam non esse quidem ipsam infinitatem & immensitatem essentialem, ut in tract. de attrib. div. sect. VIII. multis ostendimus, interim dicta, quæ de omnipræsentia loquuntur, ad infinitatis & immensitatis demonstrationem recte accommodari, quia Christus, ut Deus, essentialiter suæ immensitate omnipræsens est, ut homo omnipræsens est, non quia humana natura essentialiter est infinita, nec quia per unionem facta est infinita & immensa, sed quia in infinitam Λόγος ὑπόστασιν per unionem personalem est evecta, & ad illocalem Dei dextram per exaltationem collocata.

§. L. V) Circa *omniscientiam* nota, 1) distinguenda esse dona scientiæ habitualia, quorum respectu Christus *sapientia crevisse* dicitur Luc. II. 52. ab infinita & omnis incrementi ac decrementi experte sapientia, qua jam inde a primo conceptionis momento plenus fuit Luc. II. 40. 2) Quod Christus se *a Patre audivisse* dicit, *quæ loquitur*, Joh. VIII. 26. id vel ad humanam ejus naturam referendum, ut sit dictum more humano, quod nihil novi in ministerio proferat, sed illud ipsum, quod pater cœlestis ipsi prædicandum demandaverat, vel cum Cyrillo, Chrysostomo & Augustino respondendum, quod Christus a Patre audiat *non discendo*, quod *ignorabat*, sed *eandem cum Patre naturam per æternam generationem accipiendo*, perinde ut de Spiritu sancto dicitur Joh. XVI. 13. *non loquetur a semet ipso, sed quæ audierit, loquitur*, in quem locum sic commentatur Augustinus tractat. XCIX. in Johan. *Non loquetur a semet ipso, quia non est a semet ipso. Ab illo audiet, a quo procedit. Audiri illi scire est, scire vero esse.* 3) Quod solus Christus dicatur nosse Patrem Matth. XI. 27. aut ergo in vet. testam. nullus cognovit Deum, aut cognitionem Dei ab hoc Λόγῳ acceperunt, & per consequens hic Λόγος fuit ὑπόστασις, antequam fieret caro. VI) Circa *agendi libertatem* nota, quod a se agere diverso respectu tribuatur & denegetur Christo; illud Joh. X. 18. *depono animam ἀπ' ἑμαυτῆ*; hoc, Joh. V. 19. *Non potest Filius*

Filius a se quicquam facere. A se agere dicitur is, qui potestate agit, quæ ipsi ita propria est & naturalis, ut eam non ab alio acceperit, hoc sensu negat Christûs, se agere a se ipso, quia potestatem suam per æternam generationem a Patre accepit. A se etiam is dicitur agere, qui propria & naturali potestate quidem agit, interim tamen eam ab alio accepit, hoc modo a se sive per se agere dicitur Filius. Quando ergo Filius negat, se quicquam a semet ipso facere posse, respectum habet tum ad *ὁμοσίαν* ac *ταυτότητα* essentiae in Patre & Filio, tum ad suam a Patre generationem & ordinem personalem, tum ad honoris *ἰσότητα* & æqualitatem. Thomas p. I. quæst. 42. artic. 6. ad 1. *Naturæ divinæ hæc unitas est, ut ita per se agat Filius, ut non agat a se.* A proprietatibus personalibus distinctis non potest essentiae diversitas concludi. Christus potentiam agendi non habet a se ipso, sed a Patre per æternam generationem, interim tamen eadem facit, quæ Pater, quia eandem numero essentiam per generationem a Patre accepit.

§. LI. VII). Circa *æqualitatem* nota, 1) quamvis æqualitas proprie & accurate loquendo non sit essentiale Dei attributum, cum non sit aliquid absolutum, nec in abstracto de Deo prædicetur; tamen ad hanc argumentorum classem reducitur ratione sui fundamenti. Æqualitas enim est relatio inter duo vel plura æqualia. Hujus relationis, scilicet æqualitatis in Patre & Filio, fundamentum est unitas potentiae, sapientiae & ipsius divinæ essentiae, inde enim atque ideo Filius Patri est æqualis, quia est ipsi *ὁυατ-διος καὶ ὁμοσιος*, habens omnia, quæ Pater habet. 2) Cum essentia divina sit infinita, simplicissima, *ἀμείωτος* &c. ideo Filius Dei aut ex toto, aut nullo modo Patri æqualis est dicendus; ex parte vero æqualis, ex parte autem inæqualis dici nequit. Si enim in minimo est inæqualis, nullo modo est æqualis, quia essentia divina est indivisibilis, & quia attributa non sunt in Deo accidentia, sed ipsa essentia. 3) Quando Christus dicitur Deo æqualis, tum nomen Dei accipitur *ὑποστατικῶς* pro persona Patris. Fru-

stra igitur inferunt Photiniani: *Qui est Deo æqualis, non est ipse Deus. Christus est Deo æqualis. Ergo non est ipse Deus.* Socinus contra Bellarminum c. V. class. 3. arg. 3. p. 253. Hoc enim tantum sequitur, ergo non est Pater, interim tamen est unus verus cum Patre Deus, alias Patri suo æqualis non esset. Photiniani contra locum Joh. V. 18. regerunt, *evangelistam referre opinionem Iudæorum.* Resp. ipse Socinus contra Bellarminum & Wiekum cap. V. class. 3. argum. 3. p. 259. agnoscit: *evangelistam idem cum Iudæis censuisse, quod Christus se Deo æqualem his verbis fecerit, idque ex sono verborum elucere, ait.* Addimus ex Chrysostomo, Cyrillo & Augustino h. l. Si falsæ fuisset opinio Iudæorum, certe Christus aut evangelista admonuissent, ne in tanta re erraremus, Joh. II. 21. & XXI. 23. tantum autem abest, ut Christus corrigat, ut potius confirmet. De dicto Joh. X. 30. *Ego & Pater unum sumus*, vide disput. II. ex loco 1 Joh. V. *Tres sunt &c.* §. 22.

§. LII. Tertia classis argumentorum petitur ex *proprietate Filii personali*, quæ, respectu ad Patrem, primam deitatis personam, habito, est *generatio*, ut vocant, *passiva*, quod scilicet est ab æterno a Patre genitus; respectu ad Spiritum sanctum, tertiam deitatis personam, habito, est *spiratio*, ut vocant, *activa*, quod scilicet una cum Patre ab æterno spirat Spiritum sanctum, ubi sic concludimus: Qui est ab æterno a Patre genitus, & una cum Patre ab æterno spirat Spiritum sanctum, is est verus Deus. Ratio prioris est, quia *non est fas, Dei Filium degenerem suspicari, sed æqualis necesse est fateri altitudinis & ejusdem prorsus dignitatis.* Justinus in *ἐκθ. πρὸς* p. 294. *ὁρῶμεν ἐν τῇ κοινῇ συνθεῖα τῆς αὐτῆς ὑσίας ὑπαρχοῦσα τοῖς γεννώσι τὰ γινώμενα.* Nam & filios principum principes, & filios regum reges esse, quis nesciat? Bernhardus serm. I. de adv. col. 1. *Vitiosa & monstrosa esset Dei generatio, si ex ejus utero prodisset diversa natura.* Augustinus lib. III. contra Maxim. cap. 18. Ratio posterioris est, quia Spiritus sanctus est Dei virtus, ut Photi-

3. Ex proprietate Filii personali.

Photiniani concedunt, est persona divina, ut suo loco demonstratur. Quod si ergo a Filio procedit verus Deus, utique etiam Filium oportet esse verum Deum. Atqui Filius est ab æterno a Patre genitus, & a Filio procedit Spiritus sanctus. Ergo.

§. LIII. *Posterius* assumti membrum late demonstratum fuit tract. de Spir. sanct. §. 73. Vocatur *Spiritus Christi* Rom. VIII. 9. *Spiritus Filii* Galat. IV. 6. *Spiritus Elohim* Patris & Filii Gen. I. 2. *Spiritus labiorum* & *oris Christi* Esaj. XI. 4. 1 Thess. II. 8. qui sua a Christo accipit, per æternam scilicet profectionem, Joh. XVI. 14. quem Christus mittit & spirando sive *insufflando* communicat Joh. XV. 26. XX. 22. Prius constat ex eo, 1) quia ipsum ab æterno esse genitum, expressis verbis scriptura testatur, Psalm. II. 7. Hebr. I. 5. *hodie genui te*. Psalm. LXXII. 17. *ante solem filiatum est nomen ejus*. Prov. VIII. 24. *nondum erant abyssi, & genita sum*. Mich. V. 1. *egressus ejus a diebus æternitatis*. 2) Quia dicitur *Dei Filius* Psalm. II. 7. Prov. XXX. 4. in nov. test. passim *unigenitus a Patre* Joh. I. 14. III. 16. *proprius* Joh. V. 18. Rom. VIII. 32. *primogenitus* Hebr. I. 6. *πρωτότοκον* *omnis creaturae* Coloss. I. 15. Vide loc. §. 155. 3) Quia vocatur *ὁ Λόγος* Joh. I. 1 & 14. 1 Joh. I. 1 & 3. cap. V. 7. Apoc. XIX. 13. (quidam addunt Luc. I. 2. Hebr. IV. 12. XI. 3.) *דבר* *Verbum* Gen. I. 2. Psalm. XXXIII. 6. (quidam addunt 1 Sam. III. 21. *locutus est Jehovah Samueli in Silo, in verbo Jehovah, ut Chaldaeus vertit, hoc est, per legatum & oratorem Patris.*) 2 Sam. VII. 21. *propter verbum tuum praeestas res maximas, quod* 1 Paral. XVII. 19. sic redditur, *propter servum tuum, hoc est, Messiam legatum tuum* Esaj. LIII. 11. *praeestas rem maximam* 2 Sam. XXIII. 2. Dan. VIII. 13. *מַדְבֵּר* *loquens* dicitur, quia est interpretes paternæ voluntatis. Huc referri possunt omnia loca vet. test. in quibus chaldaica paraphrasis Filium Dei vocat *Maimerah* Genes. XXIV. 3. XLVIII. 21. Esaj. VIII. 5. XXVI. 4. Ose. I. 7. &c. quæ Selneccerus peculiari libro exposuit an. 1576. edito. Est autem *Λόγος* non *προφορικὸς* seu *ῥητὸς* pro-

latus, enuntiatio, nec λόγος ἐνδιάθετος internus sive *inditus*, qui angelis & menti humanæ convenit, non Deo, nec *λόγος ἐμφυτος innatus*, qualis est intellectus nostri apud se & per se, sed *εἰσιώδης, ὑφ' ἑσδὸς καὶ ὑποστατικὸς essentialis, substantialis & subsistens*, quia *Λόγος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν* Joh. I. 1. Confer Athanasii orat. V. contra Arian. & in tractat. de definitionibus tom. II. p. 59. Dicitur *λόγος non tantum officii*, sed etiam *personae* respectu, non tantum *κατ' ἔξω*, sed etiam *κατ' ἔσω*, quia *ἐκ τῆς νῦν προῆλθε* per æternam a Patre generationem. 4) Quia dicitur *substantialis imago Patris* Sap. III. 26. 2 Cor. IV. 4. Coloss. I. 15. *χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*. 5) *ἀπαύγασμα τῆς δόξης* Hebr. I. 3. *Qui enim videt Filium, is videt etiam Patrem* Joh. XIV. 9. Utrumque respicit ad æternam a Patre generationem. Imago enim notat relationem producti ac producentem, & fundatur in divina essentia non absolute, sed quatenus Filius per æternam a Patre generationem eam accipit; ac ut Splendor solis a sole nascitur, simul cum sole emergit, & lucem solis ad amissum exprimit: sic Filius a Patre genitus est ipsi *συναιδιός ἢ ὁμοῦσιος*. Confer loc. §. 153. & seqq.

§. LIV. Circa hanc argumentorum classem observa, 1) Christum vocari Dei Filium *absolute, perpetuo & simpliciter*. Ergo non est Filius Dei adoptivus, qui enim per gratiam adoptionis duntaxat sunt filii, non perpetuo nec absolute sic vocantur, quod argumentum urget Athanasius orat. III. contra Arian. Christum ita vocari Dei Filium, ut præferatur filiis adoptivis, & ab illis longissimo intervallo distingatur Matth. XVI. 16. *Tu es Christus ὁ υἱὸς Dei vivi*, ubi additur articulus *δεικτικὸς*, quo ab Elia, Jeremia, Baptista, & aliis adoptivis filiis discernitur, quod argumentum urget Hilarius lib. VI. de Trinit. Theophylactus in cap. XVI. Matth. Sic Galat. IV. 4 & 5. *misi Deus Filium suum in mundum, ut adoptionem filiorum reciperemus*; ubi Christus tanquam Filius Dei naturalis ab adoptivis longissime discernitur. Christum vocari Dei Filium *propter operationem naturæ*

parae, ut loquitur Ambrosius libr. IV. de fid. cap. 4. hoc est, propter æternam a Patre generationem, Plal. II. 7. *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; unde etiam vocatur *μονογενής unigenitus*. Atqui adoptivi filii sunt plures; cum ergo hic sit unigenitus, & quidem *ὁ μονογενής* cum articulo, utique est filius non adoptione, sed natura. Christum vocari talem filium, qui sit *in sinu Patris*, hoc est, ejusdem cum Patre essentiae ac naturae, ut exponit Augustinus tract. III. in Joh. Cyrillus lib. I. in Joh. cap. XXII. Nec dicitur aliquando fuisse, sed adhuc *esse in sinu Patris*, quia cum in terra versaretur ratione divinæ naturæ, non discesserat a Patre. Denique Christum vocari non modo filium *unicum & unigenitum & proprium*, sed etiam *Patri æqualem* Joh. V. 18. Philipp. II. 6. At non posset esse æqualis Patri, si adoptione tantum filius esset, non natura. (Quomodo filius Dei naturalis & proprius ab adoptivis filiis distinguatur, egregie differit Alexander episcopus Alexandrin. apud Socratem lib. I. hist. eccl. c. 6.) Concidit ergo subterfugium Photinianorum, quo Christum dicunt *esse filium adoptivum*, quod olim etiam faciebant Ariani, ut constat ex epist. Arian apud Eusebium: Socinus in lib. de script. auctor. cap. 6. §. jam quod attinet. *Hominem Christum divinam adoptionem adeptum esse asserit*. Schmaltzcius in exam. 157. error. p. 8. *Dicimus, Christum etiam adoptivam filium adpellari posse, quia scilicet non semper talis Dei filius fuerit, qualis fuit, cum in terris munus suum obiret, & qualis nunc est, quando in cælis regnat, sed talis singulari Dei gratia effectus est*. Idem Schmaltzcius in exam. 157. error. p. 27. negat, *credentes proprie esse adoptivos Dei filios, quia adoptivus proprie significat eum, qui cum antea non esset alicujus filius postea adoptatur, adoptatus autem tantum pro filio habetur, & ut filius tractatur, cum revera non sit filius, a quo adoptatur, nec filius ejus proprie adpellari possit, quorum neutrum credentibus competere dicit, quæ sunt ex Deo nati, & participes divinæ naturæ futuri*. 2) Quadruplicem duntaxat filiationem in scripturis describi: Una est per Exeges. pars II.

essentiae communicationem, altera *per unionem*, tertia *per creationem*, quarta *per adoptionem*. Filiatio *per essentiae communicationem* duplex est, aut enim est per totius essentiae & numero ejusdem essentiae communicationem, aut per communicationem partis essentiae ac specie duntaxat ejusdem essentiae. Illa tantum habet locum in essentia infinita; ideoque locum habet tantum in generatione Filii Dei. Pater enim totam suam essentiam & numero eandem essentiam *λόγῳ* communicat per æternam generationem, & eandem totam sibi reservat. Hæc locum habet in essentia finita, ideoque ea generatur homo; non enim totam essentiam, sed partem essentiae, nec eandem numero, sed specie, essentiam in humanis Pater Filio communicat. Filiatio *per unionem* competit Christo secundum humanam naturam. Filiatio *per creationem* itidem duplex est: a) per creationem *immediatam* competit angelis, qui ob id dicuntur filii Dei Joh. I. 6. XXXVIII. 7. & ut quidam volunt, Adamo ante lapsum: Luc. III. 38. b) per creationem *mediatam* omnibus creaturis Malach. II. 10. *nunquid non Pater unus omnium?* Job. XXXVIII. 28. *Quis est Pater pluviae?* Filiatio *per adoptionem* competit credentibus in Christum Joh. I. 9. Eph. I. 5. Gal. IV. 5. præter hos filiationis modos frustra quaesiveris alios. Concidunt igitur varii illi ac diversi modi, propter quos Christum Dei filium dici nugantur Photiniani. Vorstius Photinianizans triplicem in Christo filiationem statuit: a) pertinet ad Christi *ortum*: b) ad *sanctificationem* seu *unctionem*: c) ad *resurrectionem*. Socinus contra Bellarminum p. 208. profert a) *dilectionis excellentiam*: b) *hereditatem omnium Christo datam*: c) *denominationem filiorum Dei a Christo*: d) *Christi prærogativam*: e) *nativitatem ex Maria virgine*: f) *resurrectionem & exaltationem*. Sed hæc omnia dicuntur *ἀπὸ γὰρ*. 3) Distinguendum esse inter ipsam *λόγῳ filiationem* & *filiationis declarationem* seu *manifestationem*. Filiatio ipsa unice in æterna a Patre generatione consistit, ut adparet ex eo, quod vocatur Dei filius, quia est *ὁ μονογενής παρὰ Πατρός*. Ut enim genitus a Patre proprie dicitur is, qui ex

Ccc

sub.

substantia Patris sui genitus est; sic *unigenitus a Patre* dicitur, qui unicus est a Patre genitus, & præterea nullus alius. Declaratio vero sive manifestatio filiationis est varia & multiplex; arguit enim divinitatem, & consequenter æternam Filii ex Patre generationem, ipsius conceptionem ex Spiritu S. resurrectionem ex mortuis & gloriosam exaltationem. Corruit ergo Photinianorum sophisma, quod Christus dicatur *Dei Filius propter conceptionem ex Spiritu S. & resurrectionem ex mortuis*. 4) Psal. II. 7. proprie dictam & æternam generationem describi. Agitur enim de tali generatione, quæ antegressa est mundi creationem, ut colligitur ex Prov. VIII. 24. quæ angelorum creationem longissimo intervallo excedit, nec cum ea quicquam commune habet, ut colligitur ex Hebr. I. 5. per quam producitur Filius Dei essentialis & æternus, ut colligitur ex versu ultimo psalmi, qui in eum docet esse sperandum, quæ est æterni & immutabilis Dei actio interna, ac proinde etiam æterna, ut constet ex definitione generationis proprie acceptæ, quod sit viventis ex substantia gignentis productio. Concedit ergo delirium Photinianorum, quo statuunt, Psal. II. 7. temporalem generationem describi. 5) Act. XIII. 33. causam & formale filiationis nequaquam statui in resurrectione ex mortuis, sed vel ob declarationem ac manifestationem ad resurrectionem. Christi accommodari dictum psaltis: Rom. I. 4. vel, quod textui convenientius, missionem Filii Dei in carnem, ejusque veram divinitatem allegatione illius dicti ab apostolo demonstrari, quam sententiam probamus a) ex *scopi consideratione*, qui duplex, ut constat ex v. 23. 26. & 30. videlicet quod Jesus Nazarenus sit Dei Filius, promissus Messias divinitus in nov. test. exhibitus; quod eundem a Judæis interfectum Pater cælestis suscitaverit. Cum ergo probationis loco tria vet. test. vaticinia apostolus adducat, primum ex Ps. II. 7. petitum ad probandam priorem scopi hujus partem, duo posteriora ex Esa. LV. 3. & Ps. XVI. 10. ad posteriorem scopi partem demonstrandam referuntur. b) Ex *connexione* v. 32 & 33. *Annunciamus vobis* (inquit apostolus) *eam, quæ ad patres nostros facta est, promissionem,*

ut quoniam eam Deus adimplevit filiis suis suscitans nobis Iesum, sicut & in psalmo secundo scriptum. Quæ vero sit illa promissio, patet ex v. 23. *Deus ex semine David secundum promissionem ipsius excitavit,* vel *suscitavit, Israël salvatorem Iesum.* c) Ex *oppositione*. v. 34 additur particula adversativa *ὅτι δὲ ἀνίσταται αὐτὸν*, utique ergo in v. 33 nondum de resurrectione ex mortuis apostolus egerat; quorsum enim in unius ejusdemque reprobatione particulam adversativam adhiberet? d) Ex *phraseos significatione*. *ἀνίσταται* v. 32. usurpatur pro remotione, ergo *ἀνίσταται* v. 33. sensu contrario usurpatur pro missione vel suscitatione. Item resurrectio ex mortuis v. 34. non simpliciter vocatur *ἀνάστασις*, sed determinate additur *ἐκ νεκρῶν*. e) Ex *aliorum locorum collatione* tum *quoad rem*, quia hoc doctrinæ christianæ caput primum, quod Christus sit Dei Filius ac promissus Messias divinitus exhibitus, in omnibus concionibus suis præcipue urgent apostoli, Act. II. 22. III. 13. IX. 20. tum *quoad phrasin*, quia in aliis etiam scripturæ locis participium *ἀνίσταται* absolute positum significat *suscitavit, misit, constituit*. Act. III. 21. *Prophetam ἀνίσταται, v. 26. vobis primum Deus suscitans filium suum misit eum.* c. VII. 37. *Prophetam suscitabit vobis Deus.* Rom. XV. 12. *ὁ ἀνίσταται, surgens regere gentes.* f) Ex *verborum collocatione*. Apostolus nequaquam dicit, quod Deus Christum suscitaverit, scilicet ex mortuis, sed *quod suscitaverit, exhibuerit, miserit* *Ἰησοῦν*, hoc est, Filium suum in carnem, ut esset Jesus five salvator, promissus ille Messias, perinde ut in v. 23. dixerat, *Deus ex semine David excitavit Israël salvatorem Iesum.* g) Ex *rationum collectione*. Quod Christus ante resurrectionem habuit, id non accepit per resurrectionem. Sed Christus ante resurrectionem fuit Dei Filius. Ergo. Quod non facit, ut Christus sit Dei Filius, id non potest intelligi voce generationis. Sed resuscitatio ex mortuis non facit, ut Christus sit Dei Filius. Ergo. Si gignere est idem, quod resuscitare, sequitur, quod Filius Dei se ipsum genuerit, quia se ipsum ex mortuis suscitavit. Concidit ergo hypothe-

sis

Photinianorum, qua statuunt, *Filius dici a Patre genitum propter suam ex mortuis resurrectionem*. Ostorodus in inst. germ. c. VII. p. 34. qua in parte quosdam ex Calvinianis habet sibi consentientes. Tilenus in not. ad Bellarminum lib. I. de Christo c. 5. *Quia negare non possumus, interpretationem illam multis veterum & recentiorum videri coactam, largiri possumus adversariis de resurrectione apud accipi*. 6) Luc. I. 35. *ideo, quod ex te nascetur, sanctum, Filius Dei vocabitur*, totius generationis angelicæ præcedentis *συντίκασμα* ex omnibus antecedentibus collectum & illatum proponi hoc sensu: Quia filius ille, quem concipies & paries, erit Iesus, promissus ille Messias, cui Pater cœlestis dabit sedem David, ideo etiam vocabitur & erit Dei Filius. Constat enim ex omnibus vet. test. oraculis, quæ de Messia loquuntur, talem prædici Messiam, qui sit in personæ unitate Deus & homo. Quod si ad proxime præcedentia referre velimus, respectus habetur ad divinæ & humanæ naturæ unionem, quæ non minus ad operationem Spiritus sancti in Christi conceptione pertinet, quam *δυσωπρία & σωμωσις ἀγίας*, hoc est, quod Spiritus S. dederit Mariæ vim & facultatem concipiendi sine virili semine, & quod massam illam vel guttas sanguinis, ex quibus Filius Dei corporis habitaculum exstruxit, a peccati labe mundaverit. Gregorius lib. XVIII. moral. c. 12. Beda in Luc. I. *Virtus Altissimi est Verbum Dei, quod carnem induit, ac ideo filius Mariæ filius Altissimi dicitur*. In sumum ergo abiit Photinianorum insultus, quod angelus præcipium & immediatam filiationis causam in conceptione Christi ex Spiritu sancto statuatur. Franc. David, in coll. Transylv. act. diei. 9. lit. F. Soginus contra Bellarminum & Wiekium p. 217. *Christus est naturalis Dei filius, quia ex Mariæ virgine est natus Dei filius*, Schmaltzcius in exam. 157. errorum err. VIII. p. 6. *Christus est Dei filius non tantum propter similitudinem cum Deo talem & tantam, qualis & quanta nulli unquam creaturæ contigit, sed etiam propter modum, quo existit, qui est miraculosa ejus conceptio*. Pilecius in notis ad append. Vilkovian. p. 20. *Christus, quia de Spiritu S.*

conceptus, sola videlicet divina virtute operante, vere & proprie dicitur Dei Filius, addo naturalis Dei filius. Consentit Vorstius, & quidam ex Calvinianis. Atqui si Christus propter conceptionem ex Spiritu sancto esset naturalis Dei filius, consequens foret, a) Spiritum sanctum esse naturalem Christi Patrem propter mutuam relationem; b) humanam Christi naturam esse ipsam deitatem, quia genitum producit ex substantia gignentis, & est ejusdem cum gignente naturæ, quæ omnia sunt absurda. c) Certe propter illam conceptionem ex Spiritu sancto Christus nondum dici potest naturalis & unigenitus Dei filius, non enim Deus ex sua substantia genuit eum in utero virginis, sed ex sola substantia virginis. 7) Distinguendum est inter *generationis materiam ac modum*. Christus secundum humanam naturam habet generationem diversam a nostra, non materiæ, sed duntaxat modi respectu; ergo ipsius generatio non est tota specie diversa a nostra, & per consequens, quod dicitur *unigenitus*, non potest accipi ratione humanitatis, quod a Spiritu sancto conceptus, quam causam proferunt Photiniani, sed ratione divinitatis, juxta quam ab æterno est a Patre genitus. 8) Causam & formale filiationis, sive propter quod Christus dicitur Dei filius, in scripturis referri ad generationem Ps. II. 7. Joh. I. 14. &c. ac nomen filii Dei ita tribui Christo, ut nec angelis nec hominibus eo modo tribui possit Hebr. I. 5. Frustra igitur proprio arbitrio excogitantur aliæ causæ, propter quas Christus dicatur Dei filius, ac inaniter filiationis causa in dilectione, in hæreditatis dominatione, in aliorum filiorum Dei a Christo denominatione, in resurrectione, in exaltatione &c. quaeritur; hæc enim omnia, in gradu licet inferiori, piis & fidelibus cum Christo sunt communia, & ante illa Christum a Patre cœlesti dicitur *filium dilectum* Matth. III. 17. ergo illorum respectu Christus non dicitur nec dici potest *μονογενὴς παρὰ Πατρός καὶ ἰδιος υἱός*.

§. LV. Quarta argumentorum

classis petitur ex operibus soli Deo propriis, quæ cum Christo in scripturis tribuantur, utique ex

4. Ex operibus divinis.

Ccc 2

illis

illis vera Christi deitas efficaciter probatur. Dicitur, quæ ad hanc classem pertinent, in duo membra distribui possunt. I) Quædam loquuntur de operibus divinis *in genere*. Joh. V. 17. *Pater meus usque huc operatur, & ego operor.* v. 19. *Quaecumque Pater facit, ταῦτα καὶ ὁμοίως facit Filius.* v. 20. *Pater omnia demonstrat Filio, quæ facit.* v. 21. *sicut Pater suscitavit mortuos & vivificavit, sic & Filius, quos vult, vivificat.* Joh. XIV. 13. *quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.* II) Quædam de certis operibus *in specie* loquuntur. Tribuitur enim Filio 1) *Creatio*, Genes. I. 2. Psalm. XXXIII. 6. CII. 26. cum quo conjunge Hebr. I. 10. Prov. VIII. 30. Joh. I. 1 & 3. Coloss. I. 16. Apoc. II. 14. &c. Confer loc. §. 83. 2) *Conservatio rerum omnium* ac gubernatio, Joh. V. 17. 1 Cor. VIII. 6. Col. I. 16. Hebr. I. 3. Confer loc. §. 87! (potest etiam huc referri dictum Joh. I. 4. *in ipso vita erat*. Tribuitur enim Filio Dei vita a) *ὡσιωδῶς essentialiter*, quia est *αὐτοζών*, ut eandem essentiam, ita quoque eandem vitam cum Patre habens. b) *ὕπoσtασις personaliter*, quia per æternam generationem a Patre accepit vitam, quam *habet in se ipso* Joh. V. 26. c) *ἐνεργητικῶς*, quia omnibus viventibus confert & conservat vitam naturalem, credentibus etiam communicat vitam spirituales &c.) 3) *Divinorum miraculorum operatio*, ut tota historia evangelica testatur. Confer loc. §. 89. inter quæ omnia cum primis eminet, quod se ipsum divina virtute ex mortuis suscitaverit Joh. II. 19. X. 18. 4) *Redemptio humani generis* Luc. I. 68. Matth. XX. 28. &c. 5) *Missio Spiritus S.* Luc. XXIV. 49. Joh. XIV. 16. &c. 6) *Missio angelorum* Matth. XIII. 41. Apoc. I. 1. 7) *Futurorum ex infinita scientia prædictio*, ut probat historia evangelica. 8) *Opera gratiæ in ecclesia*, ad quæ pertinent, *electio ad salutem, vocatio, collectio ecclesiæ, constitutio ministerii, institutio sacramentorum, illuminatio, regeneratio, justificatio, peccatorum remissio, renovatio, miranda ecclesiæ defensio, in cruce consolatio, precum exauditio, ad vitam æternam resuscitatio, salva-*

tio & glorificatio, quæ omnia Christo in scripturis tribuuntur. Confer loc. §. 202. & seqq.

§. LVI. Circa hanc argumentorum classem *in genere* nota, 1) Christo tribui tum operum *ταυτότητα*, tum agendi *ὁμοιότητα*, tum honoris *ισότητα*, Joh. V. 19. nullam igitur de potentie inæqualitate vel agendi diversitate cogitationem hic suscipi debere. Nazianzenus orat. IV. de theol. *Non ideo dicit ὁμοίως similiter, quod operum sit similitudo, sed quod utriusque par sit facultas, parque majestas.* 2) Quod Christus dicit, se nihil *facere, nisi quod viderit Patrem facientem* Joh. V. 19. & quod *Pater illi demonstret omnia, quæ facit*, v. 20. illud non significat aliquam vel infirmitatem vel operationis inæqualitatem, sed summam potius & conjunctissimam in operatione unitatem. Filius enim videt Patrem facientem, & Pater demonstrat Filio opera, non externa quadam visione ac demonstratione, sed interiori potentie agendi communione, quia scilicet Pater omnia opera cum Filio habet communia, & per æternam generationem, ut essentiam suam, ita potestatem agendi Filio communicat. Nazianzeno d. I. & Ambrosio lib. IV. de fid. cap. 3. dicitur *Filius videre Patrem facientem, seu discere a Patre faciente, quia scientia Filii a Patre est, non per doctrinam, sed generationem; nam idem est Deo scire, & esse, proinde idem est Filius, accipere sapientiam, & accipere essentiam.* (Actor. IX. 16. *Ostendam illi, quanta oporteat eum pati pro nomine meo.* Exod. XXXIII. *ostendam tibi omnia bona.* Psal. LIX. *Ostendisti populo tuo dura.*) Damascenus libr. I. orthod. fid. cap. 9. καὶ ἀπερ φάμεν, διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου φωτός φαίνειν τὸ αὐτὸ, καὶ οὐ τιθέμεθα, ὅργανον ὑπεργικόν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς. δύναμιν δὲ μᾶλλον φυσικὴν. οὕτω λέγομεν, τὸν πατέρα πάντα, ὅσα ποιεῖ, διὰ τοῦ μορφωτοῦς αὐτοῦ υἱοῦ ποιεῖν, οὐχ' ὡς δι' ὄργανου λειτουργικοῦ, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ ἑνωσάτου δύναμιν. Unde etiam negat, se quicquam *facere posse a se ipso* a se ipso, quia scilicet non est a se ipso, sed operatur ea potentia, quam

a Pa-

a Patre per æternam generationem accepit. 3) Patrem operari cum Filio & per Filium, non tanquam ipsius instrumentum, sed ut personam divinam sibi consubstantiali, ut unigenitum Filium ac essentiali suam virtutem, personaliter a se distinctam. 4) Ea, quæ de Deo prædicantur, opera in duplici esse differentia: quædam sunt *αὐτοπροσωπα καὶ ἀνόργανα*, in quibus ipse solus immediate operatur, tale opus est creatio mundi; quædam vero sunt *ἄλλοπρόσωπα καὶ ὀργανικά*, ad quæ creaturarum ministerium adhibet. Jam vero Christo non solum tribuantur opera *ἄλλοπρόσωπα καὶ ὀργανικά*, sed etiam *αὐτοπροσωπα καὶ ἀνόργανα*, quin & *ὑπερκτικά*, quæ significant existentiam, ut quod sit *primus & novissimus*, quod sit *ipsa vita & veritas*, quod sit *lux vera &c.* 5) Longe alia ratione opera Dei *ὀργανικά* tribui Christo & creaturis. Christo tribuantur ut *causæ efficienti principali*, alias enim non ageret *ταῦτα καὶ ὁμοίως*, creaturis vero ut *causæ instrumentali*.

6. LVII. In specie I) circa creationem nota, 1) quod opus creationis tanquam solius Dei proprium ubique in Scripturis describatur. Job. IX. 8. Esaj. XLIV. 24. *extendit cælos solus*. Jerem. X. 12. Act. IV. 24. Hebr. III. 4. &c. Concidit ergo illud Vorstii Photinianizantis de Deo p. 225. *ex eo, quod creatio alicui tribuitur, æternitatem & divinitatem ejus non posse colligi.* 2) Quod non solum *per Filium* dicantur omnia facta, sed etiam in casu recto tribuantur illi creatio Psal. CII. 26. Hebr. I. 10. *Tu Domine fundasti terram*. Prov. VIII. 30. *Quando ponebat fundamenta terræ, eram artifex cum eo*. Confer Esaj. XLV. 23. cum Rom. XIV. 11. Urgemus dictum generale Joh. V. 19. *Quaecumque facit Pater, ταῦτα καὶ ὁμοίως facit Filius*. In fumum igitur abijt Photinianorum exceptio, quod particula *per* notet causam non *primam*, sed *instrumentalem*, quam exceptionem mutuati sunt a veteribus Arianis, ut constat ex Athanasii ferm. III. contra Arian. quibus pulcre jam olim respondit Chrysostomus hom. II. in cap. 1. Hebr. *Non, ut hæreticus*

inaniter suspicatur, tanquam aliquod instrumentum Patris existit Filius, neque per eum dicitur fecisse, tanquam ipse facere non posset; sed sicut dicitur Pater judicare per Filium, quia juditem genuit, sic etiam dicitur operari per Filium, quia eum constat opificem genuisse. Cyrillus lib. VI. thesaur. cap. 3. hoc urget, quod in creatione hominis dicit: *faciamus hominem*, quod non est *imperantis inferiori*, alias dixisset *facito*, sed *invitantis parem*. 3) Quod creationis opus Christo attributum ita describatur, ut non possit, nisi de primæva cæli ac terræ creatione, accipi. a) Vocatur enim creatio in sensu absoluto & illimitato sine appendice Eph. III. 9. Coloss. I. 15 & 16. Apoc. III. 14. sed quando de secunda creatione sive redemptione ac renovatione accipitur, tum appendicis loco vox *καινοῦ* vel similis quædam additur 2 Cor. V. 17. Galat. VI. 15. Coloss. II. 10. Ephes. IV. 24. &c. b) Adduntur particule universales *τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα*, Joh. I. 3. Coloss. I. 16 & 17. Ephes. III. 9. Hebr. I. 3. ubi articulus in quibusdam dictis additus singularem habet emphasin, ut colligitur ex 2 Maccab. VII. 28. Rom. XI. 36. Quando autem de secunda creatione agitur, tum particule illæ universales non adduntur, quia opus creationis est simpliciter universale, opus vero redemptionis ac regenerationis non item, alias sequeretur, etiam diabolos esse redemptos, ac impios homines regenitos. c) Per *διαμυσμὸν* effectum creationis distribuitur in creaturas *visibiles & invisibiles*, qui sunt angeli. Col. I. 16. At hæc distributio in secunda creatione non habet locum, quia angeli non sunt per Christum redempti. d) Additur expresse exclusiva Joh. I. 3. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est*, id quod de nova creatione accipi nequit. Nam ex hypothese Photinianorum in vet. test. nondum extitit Christus, & tamen multi in eo renovati. e) *ἔξηγῆσως* loco additur, quæ omnia per Christum facta dicantur, v. 10. *mundus per ipsum factus est*. Jam vero mundus nuppiam pro solis piis accipitur. f) Operi creationis conjungitur totius systematis mundi conservatio ac gubernatio, quæ nihil aliud est, quam quædam

dam quasi continuatio creationis Coloss. I. 16. Hebr. I. 3. quod ipsum evidens est indicium, etiam primævam creationem Christo attribui. Concidit ergo Photinianorum opinio, quod in illis dictis de *nova creatione* sit sermo. Socinus contra Bellarminum pag. 339. & in defensi. animadv. p. 74. Catech. Racov. p. 87. & 139. Eniedinus p. 161. Schmalzius in exam. 157. error. p. 12. 4) Quod Christus dicatur *principium omnis creaturæ* Apoc. III. 14. non *materiale*, quasi ipse quoque sit in ordine creaturarum, sed *effectivum*, quia omnis creatura ab ipso essendi principium accepit, sicut architectus dicitur principium domus. Unde etiam, cum Apostolus eum vocasset primogenitum omnis creaturæ, Col. I. 15. statim addit rationem, *quia per ipsum condita sunt omnia visibilia & invisibilia*, ergo ipse non est creatura, sed creator; addit etiam, *& ipse est ante omnia*: at si Christus esset prima creatura & in tempore facta, debuisset apostolus dicere: *& ipse factus est ante omnia*, quod merito urget Basilius libr. IV. cont. Eunom. p. 349. Concidit ergo objectio Schmalzii in exam. 157. error. p. 12. *Cum Christus sit primogenitus omnis creaturæ, sequitur, eum esse creaturam.*

§. LVIII. II) Circa *conservationem* nota, quod Christus Hebr. I. 3. dicatur *omnia portare*, hoc est, fovere, sustentare, conservare: hanc enim vim hujus verbi esse, patet ex Deut. I. 31. *Portavit te Dominus Deus tuus in deserto &c.* Deut. XXXII. 11. *ut aquila portat pullos suos super alas.* Esaj. XLVI. 3. *portamini a me in utero*, & quidem portat non quædam, sed τὰ πάντα verbo *potentiae suæ*, id est, potentissimo suo verbo ac nutu. Theophylactus observat, metaphoram suam esse ab iis, qui digito aliquid movent, & alio transferunt, ut significaverit apostolus, tale tantumque pondus creaturarum adeo citra negotium a Christo portari, ut nihil bajulare videatur, quippe qui solo verbo omnia sustineat. Unde etiam verbo potest *imperare vento & mari* Matth. VIII. 26. quod est infinitæ potentæ opus, qua Christus ut propria & intrinseca, non autem ut aliena &

instrumentali operatur, quia *quæcumque Pater facit, eadem ipse facit* ὁμοίως Joh. V. 19. Concidit ergo Socini effugium cont. Bellarminum & Wiekium c. VIII. p. 460. quod *ὅπερ habent significationem potius movendi ac moderandi, quam portandi*, quod de rebus intelligentiæ præditis, quatenus per Christum reformatæ sunt, sermo sit, quod Christus potentiam illam non habeat ex se.

§. LIX. III) Circa *miracula* nota, quod Christus 1) miracula facit liberrimo arbitrio, quando & ubi voluerit. Matth. VIII. 2. *si vis, potes me mundare.* Joh. V. 21. *Filius, quos vult, vivificat.* Jam vero hoc est solius veri Dei proprium, quod possit *facere omnia, quæcumque vult in celo & in terra.* Ps. CXV. 3. CXXXV. 6. Qui non per se & propria sibi que intrinseca virtute, sed aliena a superiore ex gratia sibi concessa facit miracula, de eo dici nequit, quod miraculose sanet, ἰατρὸς θεῶν, sed si velit is, a quo eam potestatem ex gratia habet, quia non tam ex accipientis, quam dantis voluntate facultas agendi pendet. 2) Quod Christus faciat talia, quæ nullus hominum fecit, vel facere potest, quia concipi a Spiritu S. nasci ex virgine, propria virtute resurgere, ipsi soli competit. Joh. IX. 32. *a seculo non est auditum, aperire oculos caeci nati.* Utimur etiam hac collatione: *Christus facit omnia, quæ Pater facit* Joh. V. 19 & 20. Atqui Pater quædam facit, quæ nullus hominum fecit nec facere potest, ut adparet ex creatione mundi, ex missione Spiritus sancti. 3) Quod Christus non modo *eadem* faciat, quæ Pater, sed etiam ὁμοίως *eodem modo*, una & æquali potentia, qua Pater agit. Credentes in quibusdam operibus faciunt τὰῦτα, quia & μετὰ οὐκ Joh. XIV. 12. sed non ὁμοίως *eo modo*, quo Pater & Filius operantur, unde etiam Joh. V. 17. *operandi modum*, quo Filius agit, cum modo operandi, quo Pater agit, unice conjungit, & a modo, quo reliqui operantur, penitus sejungit. 4) Quod Christus in miraculis agat potestate & virtute propria, inde miracula facit imperando, dicit mari, *quiesce*; dicit oblesso, *surde & mute spiritus, ego præcipio*

pro tibi, exi ab illo. Matth. IX. 28. ad cecos dicit: *An creditis, quod ego id facere possim?* non dicit, quod possem illud a Patre meo celestis vobis impetrare. Actor. III. 12. *Quid miramini quasi nostra virtute aut pietate hunc fecerimus ambulare?* v. 16. *in fide nominis Christi hunc firmavit ejus nomen.* Actor. X. 38. *Unxit Deus Iesum Spiritu sancto & virtute, qui pertransiit benefaciendo & sanando.* Jam vero unctio illa Spiritus Christo secundum divinam naturam non obtingit ex gratia, sed potius ipsa eam habet potestatem dandi Spiritum sanctum. Ergo etiam potestas operandi miracula ipsa divina naturam ei competit per naturam, per æternam scilicet a Patre generationem. Quod ergo Photiniani urgent, *Christum potentiam faciendi miracula aliunde accepisse*, ad illud per distinctionem respondendum. Aliunde accipere virtutem & potestatem operandi, duplici modo accipitur: *vel* ut sit idem, quod aliena uti virtute, quam accipiens in se ipso & nature suæ intrinsicam non habet, & sic aliunde aliquid accipitur ex gratia donantis; hoc sensu apostoli fecerunt miracula potestate aliunde accepta, hoc est, aliena: *vel* ut significet propria & intrinseca virtute uti, quam non donando, sed nascendo ab alio, quis acceperit; hoc sensu Christus fecit miracula virtute a Patre per æternam generationem accepta, ut tamen eam in se ipso habeat. Quod si ex posteriore hujus phrasios sensu Photiniani inferre velint, Christum non agere in miraculis virtute propria & intrinseca, nec esse verum Deum; pari ratione inferre poterò, in humanis filium non agere virtute propria & intrinseca, nec esse verum hominem, quia non habet naturam humanam a se ipso, sed a Patre. Ex quo etiam adparet, magnum esse discrimen inter hæc duo, quod apostoli agant miracula virtute a Deo accepta, & quod Christus agat miracula virtute a Patre accepta. Apostoli virtutem illam accipiunt ex gratia, a principio essentialiter a se distincto, & antequam eam acciperent, non habuerunt, nec in semet ipsis eam habuerunt. Sed Filius Dei virtutem illam accipit per æternam generationem, & proinde ex *nativitate*, accipit eam a Patre, cum quo

est essentialiter unum, ac proinde non a principio essentiae suæ extrinseco, nec dari potest tempus, quo eam non habuerit, quin & habet eam in semet ipso Joh. V. 26. *Pater est in Filio, & Filius in Patre.* Joh. XIV. 11. *Pater in Filio manens ipse facit opera.* v. 12. *Pater & Filius unum sunt* Joh. X. 30. Utique ergo illa virtus non est Christo extrinsecus adventitia & aliena, sed intrinseca, naturalis & propria. Manet proinde firmum ac fixum, quod Christus in miraculis agat potestate & virtute sibi naturali & propria, jam vero illud soli Deo unice competit. Psalm. LXXVII. 11. *mutatio hæc dextra excelsi.* Psalm. CXVIII. 16. *Dextra Domini facit virtutem.* 5) Quod Christus miracula faciat in sui gloriam, quod itidem soli Deo competit Esaj. XLII. 8. XLVIII. 11. *gloriam meam alteri non dabo.* Sic Joh. II. 11. in miraculo aquæ in vinum conversæ *manifestat suam gloriam.* Marc. VII. 37. patitur se honorari *δοξολογία* Deo propria, *Omnia bene fecit.* Joh. V. 23. *Quæ Pater facit, Filius οὐτως facit, ut omnes honorificent Filium, καὶ ὡς Patrem.* Actor. III. 13. post miraculum claudi in nomine Christi sanati dicit Petrus: *Deus Patrum nostrorum glorificavit Filium suum*, hoc est, gloria ipsius Christi, non nostra, per hoc miraculum est manifestata. Act. XIV. 13. prohibet apostolus propter miraculum sibi offerri sacrificium, sed Christus spirituale sacrificium laudis & invocationis sibi deferri permittit. 6) Quod Christus non solum ipse miracula ediderit, sed etiam potestatem edendi miracula aliis contulerit, qui in ejus nomine miracula fecisse leguntur, Matth. X. 1. Marc. III. 15. Luc. IX. 1. X. 17. Act. III. 6. IX. 34. &c. Atqui aliis potestatem miracula faciendi conferre solius Dei est. 7) Quod Christus miraculis divinis confirmaverit illud, quod in doctrina sua proposuit, scilicet se esse unigenitum Dei Filium & Patri æqualem. Ex quibus omnibus exceptiones Photinianorum facili negotio solvi possunt. Christus habet potestatem miracula edendi *κατὰ φύσιν*, sancti Dei homines *κατὰ χάριν*. Christus facit miracula *αὐτοκρατορικῶς καὶ παντοκρατορικῶς*, omnipotenter ac principaliter, sancti Dei homines *διακονικῶς ministerialiter*; Chri-

Christus agit *potestate propria & infinita*, apostoli *aliena & finita*.

§. LX. IV) Circa *redemptionem* nota, 1) quod ad eam requisita fuerit satisfactio, divinæ justitiæ infinitæ præstanda, & plenaria pro totius mundi peccatis expiatio, quia infinita Dei justitia peccatis hominum erat offensa, cui finito aliquo *ἀντὶ* per creaturam finitam præstito satisfieri non poterat. Ambrosius lib. I. de gent. vocat. cap. 3. *Quod in natura periiit, non restituitur nisi ab auctore naturæ*. Confer deliberationem Patris cum Filio in hominis creatione Gen. I. 26. & eorundem decretum ac consilium de hominum redemptione Psal. II. 7. CX. 1. 2) Quod Christus dicatur *purgationem peccatorum nostrorum fecisse* *δι' αὐτοῦ per se ipsum* Hebr. I. 3. id quod solius Dei proprium esse patet ex Esaj. XLIII. 25. *Ego, ego sum, qui deleo &c.* Unde etiam notanter dicitur, *quod Deus suo sanguine redemerit ecclesiam*, Act. XX. 28. *& quod sanguis, emundans nos a peccatis, sit ipsius filii Dei sanguis* 1 Joh. I. 7. Inde enim atque ideo per se ipsum, hoc est, virtute sua propria & per proprium suum sanguinem purgationem peccatorum Christus facere potuit, quia in personæ unitate est verus Deus, cui personaliter proprius erat ille sanguis in ara crucis effusus.

§. LXI. V) Circa *ecclesiæ collectionem* nota 1) quod Paulus Hebr. III. 3. probet, Christum esse Mose præstantiorem, ex eo, quia *πλείονα τιμὴν ἔχει τῷ ὅτι οὗτος ὁ κατασκευάσας αὐτόν. Qui domum aedificat, ipsa domo est præstantior*. Solus igitur Christus est summus ecclesiæ architectus, qui domum suam ædificat, hoc est, ecclesiam ex genere humano vocat, colligit, super se ipsum construit ac salvat. Paulus 1 Cor. III. 10. & ministri ecclesiæ dicuntur quidem architecti, sed non nisi *ὀργανικῶς*, qui per verbi prædicationem se ipsos & alios super Christum, unicum angularem lapidem, ædificant Eph. II. 20. 1 Petr. II. 4. 2) Quod missio Johannis baptistæ, præcursoris Christi, æquali ratione & Patri cœlesti Matth. XI. 10. Marc. I. 2. & ipsi Christo Mal. III. 1. adscribatur. Ergo

non alia nec inferiori quadam ratione mittuntur ministri a Christo & Patre cœlesti, unde non solum Pater cœlestis, sed etiam Christus ipse mittere eos dicitur, ut *paterfamilias* Matth. X. 25. ut *sponsus ecclesiæ &c.* 2 Corinth. XI. 2.

§. LXII. VI) Circa *salvationem* nota, quod Christus nos salvet, ut Deus, Esaj. XXXV. 4. Osaj. I. 7. ut unicum salutis fundamentum, 1 Cor. III. 11. ut *ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς*, Act. III. 15. ut is, extra quem & sine quo non est in ullo alio salus, Act. IV. 12. ut *ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς πίστεως* Hebr. XII. 2. per se ipsum, Hebr. I. 3. ut omnibus angelis & hominibus longe excellentior, Hebr. I. 5. *non ut minister*, fatente Socino contra Bellarm. & Wick. p. 462. sed ut dominus Act. III. 36. Impium ergo est Photinianorum effugium, *quod Christus nos servet ut minister & instrumentum Dei*. Socinus p. I. de Christo servat. c. 6. *quod non ut prima, sed ut secunda causa salutem nostram efficiat*. Schmalzius in exam. 157. error. err. LXXIX. pag. 24.

§. LXIII. Quintam argumentorum classem petimus ex divino *Ex divino cultu & honorē soli Deo proprio*, qui Christo in scripturis tribui jubetur, quod probamus I) *in genere*: Joh. V. 23. *omnes debent honorare Filium; sicut honorant Patrem*. Socinus in misc. pag. 268. *Audis, Deum velle, ut Christus honoratur, sicut ipse honoratur, ex quo aperte intelligitur, Christum eo honoris genere a nobis afficiendum esse, quo ipse Deus afficitur*. II) *in specie*, quia jubemur 1) *in Christum credere*, eique confidere Joh. XIV. 1. 2) *in ipsum sperare* Esaj. XI. 10. 3) *ipsum religiose adorare* Esaj. XLV. 23. confer Rom. XIV. 11. 4) *in nomen ejus baptizamus* Matth. XXVIII. 19. 5) *per ipsum juramus* Rom. IX. 1. 6) *ipsum æquali ratione cum Patre glorificamus* Rom. IX. 5. Apoc. V. 13. Confer. loc. §. 115. & seqq.

§. LXIV. Circa hanc classem in *genere* nota, 1) quod non possit Christus divino honore affici, nisi divina natura ei tribuatur. (Qui Christi

sum honore vere divino afficiendum esse concedunt, interim ipsum natura verum Deum esse negant, revera plures Deos esse, eosque colendos esse, statuunt, ut Franc. Dav. cont. Socinum late probat.) Ut enim Deus non nisi ratione divinæ suæ naturæ Deus est, ita quoque non nisi divinæ naturæ ratione divino honore colitur; ac Deum colere nihil aliud est, quam divinam naturam in eo agnoscere, proinde cui non competit divina natura, illi non competit honor vere divinus; inde Basilus libr. IV. contra Eunom, recte hoc urget, quod Galatæ idolatriæ propterea accusantur, quod antequam ad Christum conversionem servierint illis, qui *φύσει* non sunt dii. Qui ergo *φύσει*, natura & essentia non est Deus, ille non est divino honore colendus, nec divino cultu illi serviendum.

a) Quod non tam de divini cultus *assu*, quam de divini cultus *fundamento ac debito* argumentum concludat; neque enim is statim verus Deus est, qui divino honore afficitur, cum idolatræ creaturas & fictitia numina divino honore afficiant; sed is verus natura Deus est, cui vere ob divinam naturam divinus honor competit, & qui ab ipso Deo in verbo divino honore affici jubetur.

3) Quod non solum illi, qui est *contra Deum* ac Dei adversarius, sed etiam illi, qui est *extra Deum*, hoc est, qui non est natura verus Deus, divinam suam gloriam sese dare velle neget Altissimus Esaj. XLII. 8. In hebræo enim est *יְהוָה* quod quemvis alium notat; fallit igitur Socinianorum exceptio, quod *excludatur tantum is, qui Deo contrarius, non autem, qui subordinatus*. Theoph. Nicol. cont. Borcov. pag. 80. Schmidius cont. Smiglecius.

4) Quod Deus loquatur in futuro, *gloriam meam alteri non dabo*, & de temporibus nov. test. vaticinetur, quando se gloriam suam alteri daturum negat. Confer Es. XLII. 8. XLIII. 10. 11. XLVI. 9. XLVIII. 11. Concidit ergo Photinianorum somnium, quod de vet. test. temporibus duntaxat sermo sit. Socinus in resp. ad defens. Franc. David. cap. 71. p. 144. Ostorodus cont. Trädel. p. 154. Theoph. Nicol. cont. Borc. p. 80.

5) Quod Christo tribuatur eadem gloria, idem honor, idem cultus, qui Patre.

Exages. pars II.

tri tribuitur. Concidit ergo Photinianorum blasphemia, quod Christo duntaxat *similis* gloria tribuatur. Similis illa gloria, quæ datur ei, qui non est natura Deus & infinitum bonum, divinæ gloriæ magis erit dissimilis, utpote infinite ab ea distans, ratione scilicet objecti ac fundamenti, quam similis. Divinæ gloriæ fundamentum, uti diximus, est divina essentia & maiestas. Jam vero Deo, quoad essentiam & maiestatem, nullus ex diis factis & fictis est similis psalm. LXXXVI. 8. LXXXIX. 7. Ergo etiam nulla gloria, quantacunque tandem sit, divinæ gloriæ similis esse poterit. Concidit ergo illud, quod Socinus in miscell. p. 267. disputat, *Christum honorari ut Dei præfatum*, & p. 269. *ut Deo subordinatum*.

§. LXV. Circa *adorationem* specie nota in 1). Quod assumpta humana natura adoretur non seorsim & solitarie, nec ex principiis & affectionibus suis essentialibus, sed quatenus *ἐν αὐτῷ τῷ Ἀδύῳ* subsistit; ex ejus igitur *προσκυνοῦντες* nihil decedit axiomati: Quicumque religiose adoratur, est verus & æternus Deus. 2) Quod Christus non solum adorari, sed etiam invocari jubeatur, quia jubemur in ipsum collocare cordis fiduciam, & quidem eodem modo, quo in Patrem credimus, Joh. XIV. 1. quæ est invocationis *fundamentum*: jubemur ipsius opem & benignitatem implorare, quæ est invocationis *forma*; sequimur in Christo religiose invocando *exempla* Stephani, Actor. VII. 59. Ananiz, Actor. IX. 13. apostoli, 2 Cor. XII. 8. &c. Concidit ergo distinctio Socini contra Franc. David. cap. 24. p. 226. *Non est idem adorare, quod invocare. Invocat is, qui in necessitate constitutus confidenter alienam opem & benignitatem implorat; adorat vero, qui corpus & animam reverenter alicui inclinat, & coram eo venerabundus procumbit, etiam si nihil ab eo petat*. p. 21. *de invocatione Christi nullum extat mandatum, adorandum vero Christum esse, non inficiamur*. (Blandrata ipse repudiat hoc discrimen, cum adoratio necessario requirat invocationem, citante Socino in resp. ad Franc. David. pag. 142.) cui errotri hunc brevem aphorismum opponimus. Quando de religiosa adoratione agitur, tum ejus est *idem objectum, eadem forma, fidem fundamentum*.

D d d

adeo-

adeoque omnes causae eadem, quæ sunt invocationis, Joh. IV. 23. Actor. VIII. 27. Apoc. XIV. 7. &c. 3) Quod talis adoratio Christo tribuatur, quæ adorationi sculptilium opponitur, psalm. XCVII. 7. Hebr. I. 6. quæque ab ipsis angelis Christo deferitur, Hebr. I. 6. Ea vero non est nec esse potest alia, quam adoratio religiosa, soli Deo debita. 4) Quod apostoli gratiam & pacem aequaliter a Patre & Christo ecclesiis precentur 2 Joh. v. 3. quodque in *δοξολογίαις* apostolicis Christus cum Patre æquali honoris gradu conjungatur, ut in disp. ex bened. eccles. demonstratum. 5) Quod invocari per mediatorem duplicem possit habere sensum. Vel enim intelligitur invocatio, quæ fit per mediatorem, tanquam per distinctam personam, & hac ratione concedimus, Filium non invocari per mediatorem tanquam per distinctam a se personam; sed negamus, ex eo vel veram Filii divinitatem, vel religiosam ejus invocationem labefactari, quia fundamentum religiosæ invocationis consistit in natura divina, quæ cum Filio vere & realiter competat, utique etiam religiosa invocatio ei debetur. Vel intelligitur invocatio, quæ respectum habet ad satisfactionem & meritum, per quod genus humanum Deo est reconciliatum, & hac ratione falsum esse dicimus, quod Filius non invocetur per mediatorem, quia in invocatione Filii respectus habetur ad satisfactionem & meritum, quod ipse in propria persona præstiterit, & genus humanum sibi ipsi reconciliavit. 2 Cor. V. 19. Divina iustitia, cui per Christi mortem satisfactio præstita, est toti Trinitati communis. Ergo Christus in assumpta natura etiam sibi ipsi per se ipsum satisfecit. Frivolum igitur est argumentum Blandratæ in colloq. Transl. anno 1568. *Christus non invocatur per mediatorem. Ergo non est verus Deus.* (Quidam distinguunt inter invocationem absolutam & relatam. Absolutam vocant, quæ dirigitur ad totam Trinitatem absolute, & hæc omnino competit tam Filio & Spiritui sancto, quam Patri, qua ratione omnes tres personæ invocantur per mediatorem. Relatam vocant, quæ dirigitur ad certam aliquam Deitatis personam, & sic invocari per mediatorem ordi-

quodam competit primo Patri, qui est velut principium consilii & ordinis in placando genere humano, postea etiam competit Filio, consilium illud exsequenti, & denique Spiritui sancto, quatenus est eadem Patris & Filii & Spiritus S. voluntas de genere humano redimendo. Sed prior responsio est simplicior, ut divina essentia, ita religiosa invocatio nullos habet gradus.)

§. LXVI. *Antithesis.* Qui divinam Christi naturam impugnant, a quibusdam distinguuntur in hæreticos veteres & recentiores, sed cum recentiores hæreses a veteribus motas ex ore suscitent, cunque temporis ratio discrimen proprium & essentiale inter hæreses neutiquam faciat, ideo præferenda illa divisio, qua *χριστοθεομάχοι*, divinitatem Christi directe negantes, in tres distribuuntur classes. I) Quidam sunt *ἀνυπόστατοι*, statuentes, Christum ante suam ex Maria nativitatem prorsus non extitisse. Tales fuere Cerinthus & Ebion, de quibus vid. loc. de Deo Patre & ejus Filio §. 185 & 186. Paulus Samosatenus & Photinus, de quibus vid. loc. de trib. Elohim. §. 80 & 81. Artemon docuit, *Christum ex virgine tantum natum, & hominem esse, non etiam ex Deo, quia non sit Deus.* Eusebius lib. V. cap. 27. quorum vestigiis nostro tempore insunt Mahumetani & Photiniani. Mahumet statuit, *Christum esse magnum prophetam & legislatorem, cui Deus animam suam inspiravit, sed tamen non esse vere Dei Filium.* II) Quidam sunt *ἡμιθεοί*, agnoscetes in Christo sublimiorem quandam naturam, quam humanam, negant tamen, ipsum esse Patri *ὁμοούσιον* & consubstantialem. Tales fuere Carpocratiani, Basilidiani, Ariani. Vid. loc. de Deo Patre & Filio §. 181. Arius tria potissimum de Filio Dei docebat: 1) ipsum Patri non esse *ὁμοούσιον* sive coeternum. Id habetur in epistola Arii ad Eusebium, quam recitat Epiphanius hæres. LXIX. Theodoretus lib. I. cap. 3. 2) ipsum esse creaturam & Patre minorem: 3) non esse Dei Filium naturalem, sed adoptivum, ac proinde non esse Patri *ὁμοούσιον*. Vide epist. Arii ad Alexandrum ibid. Symbolum fidei ipsius apud Epiphanium, hypotheses doctrinæ Ariani in histor.

hiser. Magleb. cent. IV. cap. 5. Et quia asseclæ Arij *δοξολογίας* ecclesiasticam ad hunc modum immutabant: *Gloria Patri per Filium in Spiritu sancto*, teste Epiphanio, hæref. LXXVI. Concilium Nicænum hanc perversionem sustulit, & *reverti* iussit formam huius hymni a tempore *apostolorum* ad fideles propagatam, ut Basilius lib. de Spirit. sanct. cap. VII & XXVII. asserit: *Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto*. Et quia *Arianis* perpetuo in ore erat, *ἦν, ὅτε ἔκ ἦν, erat tempus, quando Filius non erat*, placuit concilio pro eternitate Filii & Spiritus sancti asserenda *addi in δοξολογίας* verba, quæ sequuntur: *Sicut erat in principio & nunc semper*. Confer synodum Valsensem paulo post Nicænam celebratam. III) Quidam sunt *ἀνόμοιοι*, qui Christum dicebant *ejusdem cum Patre substantiæ, non æquem æqualis cum eo potentia*. Tales erant *Aëtiani* & ipsius discipulus Eunomius. Vide loc. de Deo Patre & Filio §. 189. Post obitum Arij ipsius secta in duas hæreses fuit divisa. Alii enim dixerunt, Christum esse Patri *ὁμοούσιον*, alii hoc negarunt. *Priores* iterum fuerunt duarum classium. Quidam existimabant, ipsum esse Patri *ὁμοούσιον κατὰ φύσιν καὶ ἑστίαν*, qui propterea dicti sunt *Semi-Ariani*. Quidam vero asseriebant, eum esse *ὁμοούσιον κατὰ δόξαν*, qui dicti sunt *ἑτερόδοτοι*. *Posteriores* tam essentia, quam voluntate Filium Patri inæqualem esse statuerunt, qui dicti sunt *Aëtiani & Eunomiani*. Quomodo Calviniani per varias hypothèses sinceritatem doctrinæ de vera Filii Deitate oblique labefactent, ostendimus disput. III. de fund. conf. §. 61. & disput. VII. de glor. Dei §. 3. & seqq. Quomodo ad Photinianorum argumenta, quibus veram Christi Deitatem impugnant, respondendum sit, ostendimus in loc. de Deo Patre & Filio §. 146. & seqq. & in tract. de natura & attributis Dei cap. 7.

§. LXVII. Hoc loco moventur quædam quæstiones: I) *de divina Filii natura*. 1) *An Filius sit ἀνθρώπος*? Terminus est ambiguus: aut enim opponitur essentia divinx communicationi, & sic negamus, Christum esse ἀνθρώπον, quia essentiam per æternam a Patre ge-

nerationem accepit; aut opponitur essentia divinx inæqualitati, & sic concedimus, Christum esse ἀνθρώπον. Gregorius de Valentia libr. I. de Trin. cap. 22. *Filius ut est persona, est ex alio, ut simplicissimum Ens, non est ex alio*. Christus vere & se ipso Deus est, non autem a se ipso Deus est. Vid. disp. IX. de glor. Dei §. 15. loc. de Deo Patre & Filio §. 179.

LXVIII. 2) *An Filius recte possit dici instrumentum Patris*? Inter Arij hypothèses etiam hæc numeratur, quod *Pater sibi Filium ut instrumentum fecerit, ut per eum omnia conderet*. Sane etiam pii veteres ante controversiam ab Ario motam sic locuti sunt, ut adparet ex Irenæi libr. III. cap. 8. libr. IV. cap. 13. Tertulliano adv. Prax. cap. XII. Eusebio libr. I. hist. eccles. cap. 1. quorum vestigiis insisit Lutherus in cap. I. Genes. pag. 3. *Hic, inquit, primum ponit Moses medium & instrumentum, quo Deus Pater in operando usus est, nempe Verbum*; ad quem locum Transylvanos provocare refert Bellarminus libr. I. de Christo cap. 9. eumque nobis objicit Paræus in Irenæi cap. XXIV. art. 14. p. 146. ut & Tannerus in anat. Aug. confess. demonstr. 2. §. 24. Goc. part. 2. convers. Pruten. p. 541. objicit nobis Heerbrandum, qui Filium vocaverit instrumentum creationis. Sed reponimus ei, quod Aretius in comm. Rom. XI. sic vocet. Responderi quidem potest ac debet pro defensione piorum veterum ac Lutheri, quod longe alio sensu Ariani, quam orthodoxi, Christum appellaverint Patris instrumentum. Illi intellexerunt *instrumentum separatum*, quo sensu in communi sermone malleus, ensis & similia externa & separata actionis media dicuntur instrumenta. Hi vero intelligunt *instrumentum conjunctum & essentialiter unitum*, sermone modificato, quomodo manus dicuntur instrumentum hominis. Sic Christus Spiritum sanctum vocat *Dei digitum*, qui tamen non definit esse virtus Dei essentialis & causa agendi principalis. Quod hoc sensu Lutherus Christum vocaverit instrumentum, satis aperte declarat, dicit enim: *Verbum illud*

Quæstiones
1. de divina
Christi natura.

non esse materiale, nec creatum, sed unius essentialae cum Patre, id quod ex collatione Gen. I. cum cap. I. Joh. ostendit, ac tom. III. Jen. Germ. f. 352. inquit: *Deus nihil creat, nisi per Verbum suum, hoc vere est Dei potentia. Nec enim potentia Dei securis, serra, aut lima est, qua operetur, sed Deus ipse*. Interim propter fraudes & corruptelas Photinianorum satius est, ab hac phrasi abstinere. a) Verus cum Patre Deus non agit instrumentaliter. b) Christus ab angelis tanquam Dominus a ministris distinguitur Hebr. I. 14. c) Christus Esaj. XLVIII. 11. dicit, *propter me hoc faciam*; at qui operatur propter se, non est instrumentum. d) Christus est *principium & finis*, α & ω , omnipotens, Apoc. I. 11. e) Virtus creandi est infinita, nec potest esse in instrumento, sed solum in summo & infinito artifice. Concilium Syrmiense Filium vocat *ministrum*, id Hilarius lib. de synod. sic explicat, *quod ministraverit non ut famulus Domino, sed ut Filius Patri*, inter quos licet non sit inaequalitas naturae vel dignitatis, tamen in Patre est auctoritas principii, quae non est in Filio.

§. LXIX. Quæritur 3) *An divinitas Christi nota etiam fuerit gentilibus?* Bellarminus adfirmat, quin lib. I. de Christo cap. 11. eam probat ex Sybillis, & addit, *Sybillas multa clarius prædixisse, quam ullos prophetarum*. Sed mysterium illud judicamus soli ecclesiae in verbo prophetico & apostolico patefactum. Quid de Sybillinis oraculis, a Lactantio, Augustino & aliis tanto numero allatis, statuendum sit, exponit Casaubonus contra Baronium.

§. LXX. Quæritur 4) *An Pater possit dici causa Filii?* Græci patres termino ἀρχὴς καὶ αἰτίας in hoc mysterio promiscue utuntur, ut adparet ex Nānascenti lib. I. orth. fid. c. 9 & 11. ὁ υἱὸς ἐκ ἀναρχος, τῆς ἰσῆς, ἐκ ἀαιτίας, ἐκ τῆς Πατρὸς γὰρ. Sed latini ecclesiae doctores nomen causae repudiant, principii vero nomine solo utuntur, dicentes, *Patrem esse principium sine principio, Filium esse principium de principio*; unde Scholastici I. sent. dist. 12. q. 2.

communi suffragio pronunciant, *quod Pater non sit causa Filii, sed principium; quod Filius non sit causa Spiritus sancti, sed principium*: latius enim patet vox principii, quam causae; ad quam se habet, ut genus ad speciem; omnis enim causa est principium, sed non omne principium est causa.

§. LXXI. Quæritur II) *De generatione Filii Dei, & quidem* 1) *An propterea Filius sit Pater posterior, quia est a Patre genitus?* Ariani, teste Athanasio, orat. II. contra Arian. sic soliti fuere cum mulierculis philosophari: *Dic mihi, habuistine Filium, antequam pareres? nullo modo. Ergo tu major es natu, quam Filius tuus, quis dubitat? At isti (orthodoxi) dicunt, Patrem habuisse Filium, antequam gigneret, nec esse maiorem aetate Filio, quem genuit*. Eodem sophismate delectantur Photiniani. Sed breviter respondemus: *genitus non est posterior gignente, quando generatio est aeterna*. Justinus in qq. & resp. quæst. XVI. p. 313. *Nobis existentia est, quae generationem praecedit, generatione existentiam subsequente. Deus autem una cum eo, quod sit, genuit, quocirca apud Deum non est postexistentia geniti, μεθ' ὑπαρχῆς γεννῆματ' ὅ, quin neque praexistentia gignentis προὑπαρχῆς γεννῆσας*. Athanasius Arianorum sophismati hanc opponit ἀντιπόρνησιν. *Potestne domum aedificare sine materia, ergone nec Deus potuit mundum condere sine materia? o perditī aëbalones! mulierculas confertis cum Deo. Deus mundum condidit, sed ut Deus, non ut humanus architectus, & Filium genuit, non ut mulierculae, sed ut Deus, hoc est, longe diverso modo, quam istae*. Et postea: *Petendum ab illis est, ut, quemadmodum interrogaverunt mulierem de ratione temporis, sic solem interrogent de ipsius jubare, & fontem de ipsius aqua, ut addiscant, quod, tametsi ista genita prolesque sint, una tamen cum illis coexistant, unde originem naturamque traxere*. Thomas p. I. q. 42. art. 2. progreditur hoc modo: *Ut productum posterius sit producente, triplici ratione accidit: a) vel quia producentis libere producit, quando scilicet vult: b) vel*

2. De aeterna
ejus a Patre
generatione.

b) *vel quia produciens, licet naturaliter agat, non tamen habet totam suam perfectionem ad agendam statim ac est, sed paulatim acquirit, & tunc demum agit:* c) *vel quia producit actione successiva, unde fit, ut productum sit duratione posterius producente.* At in productione Filii nihil horum reperitur. Confer Damascenum lib. I. orth. fid. cap. 8. & loc. de æterno Patre & Filio §. 51.

6. LXXII. Quæritur 2) *An Pater genuerit Filium voluntate, an necessitate?* Est & hæc una ex quæstionculis Arianis, quibus orthodoxos exercuerunt. Augustinus lib. XV. de civit. Dei cap. 20. refert, Catholicum hæretico respondisse: *Si Pater est Deus, aut volens est Deus, aut nolens. Si volens, voluntate igitur libera est Deus, non natura, ac proinde potuit non esse Deus. Si nolens, est igitur miser, quia invitatus est, quod est.* Proprie & formaliter loquendo, Pater nec voluntate, nec necessitate genuit, sed natura. Deus volens genuit Filium, quia non coactus, non tamen propterea genuit, quia voluit; si enim genuisset, quia voluit, potuisset etiam non gignere, sicque Filius potuisset non esse, & per consequens non esset Patri æqualis; qui enim potuit non esse, non est æqualis ei, qui necessario semper est. Non ergo in necessitate gignendi quædam violentia, neque in voluntate quædam arbitrii libertas ac mutabilitas cogitetur, sed utraque pro natura, quæ & necessitas & voluntas in Deo est, accipiat. Damascenus lib. I. orthod. fid. cap. 8. γέννησις ἐστὶ ἐργὸν φύσεως, ἁριστὶς vero ἐστὶ ἐργὸν διάνοιας. Deus Pater non coactus, nec tamen consilio liberæ voluntatis generationem præcedentis, sed necessitate naturæ, ab omni tamen coactione penitus remota, generatione perfectissima, simplicissima & æterna Filium genuit. Thomas d. l. *Pater non generat Filium voluntate, sed natura, quæ ab æterno perfecta est.* De spirituali regeneratione & adoptione nostra usurpatur vocabulum βεληθῆς Jac. I. 18. sed de æterna Filii Dei generatione absolute ac simpliciter dicitur Ps. II. 7. *Ego hodie genui te.*

6. LXXIII. Quæritur 3) *An generatio Filii Dei sit propria, an vero metaphorica?* respond. maxime propria. a) *Quia est vere & proprie Filius Dei.* Ergo etiam generatio ipsius est maxime propria. b) *Quia est generatio perfecta, plene & perfecte continens, quicquid perfectionis est in generatione proprie dicta.* Vid. loc. de Deo Patre & Filio §. 169. Annotabo hac de re locum egregium ex Granatensi in festo Trinit. conc. 2. *Quod nomen Filii magis proprie, quam vulgaribus parentum filiis, Dei Filio tribuatur, ex triplici differentia inter hominum filios & Dei Filium colligitur. Prima differentia est, quod hominum filii idea nominis huius veritatem retinent, quia eorum substantia ex paterna substantia delibata est, non enim totam patris substantiam, sed ejus particulam ab illis trahunt. At Pater æternus, non quidem partem substantiæ, cum divinitatis natura indivisa sit, sed totam substantiam suam transfundit in Filium. Secunda differentia est, quod cum commune filiorum sit, non modo parentum speciem, sed etiam oris figuram, mores & ingenium referre, non raro tamen eos a parentibus degenerare, & longe dissimiles nasci videmus. At in hac altissima generatione Patri Filius in omnibus similis & æqualis est, eadem enim utriusque gloria, eadem majestas, eadem æternitas, eadem voluntas &c. Tertia differentia est, quod pater carnalis nequaquam filium quatenus homo & rationalis creatura est, sed quatenus animal, generat. Si homo cum se ipsum mente comprehendit & intelligit, sui que ipsius imaginem in mente format, imago hæc per se subsisteret & viveret, vere hominis Filius diceretur, utpote quæ rationis vi & actione, quæ hominis propria est, genita fuisset, quod tamen in filiorum generatione non fit, qui non intellectu, sed corporea vegetantis animæ operatione, quæ infima animæ nostræ portio est, generatur; at cum in summo Deo nulla dissimilium partium compositio sit, Filius, qui ex eo nascitur, vere Deus ex Deo, lumen de lumine, spirituali actione, id est, spirituali sui ipsius contemplatione, quæ maxime propria Dei est, procedit*

cedit & generatur. (Sed hæc tertia differentia cum quadam cautela legenda.) c) Quia, docente Damasceno, lib. I. de orth. fid. cap. 9. nomen paternitatis, filialitatis & processionis non ex nobis ad beatam illam divinitatem est translatum, sed contra inde ad nos tractatum. Probatur hoc tum ex eo, quia generatio Dei est æterna, omnem in humanis generationem antecedens; tum ex dicto apostoli Eph. III. 15. *ex Patre celesti omnis paternitas in celo & in terra nominatur.* Deus vere generat, sed non humano modo, quemadmodum vere vivit, imo solus proprie vivit, sed non vivit humano modo, spirando & respirando, sed intelligendo & essendo. Ut ergo intelligendo vivit, ita intelligendo generat. Thomas p. I. q. 33. art. 2. *Generatio per prius dicitur de Deo, quam de creaturis, quia generatio accipit speciem a termino, qui est forma generati, & quanto hic fuerit propinquior formae generantis, tanto verior & perfectior est generatio; sicut generatio univoca est perfectior æquivoca, nam de ratione generantis est, quod generet sibi simile secundum formam, unde hoc ipsum, quod in generatione divina est eadem forma generantis & geniti, in rebus autem creatis non est eadem numero, sed specie tantum, ostendit, quod generatio per prius fit in divinis.* Quod Thomas addit, *generationem per prius dici de Deo, quam de creaturis, quoad rem significatam, licet non quoad significandi modum, non probamus, quia modus significandi respondet modo essendi.* d) Arianorum & Photinianorum opinioni favet, tropicam & modificatam generationem in Filio statuere.

§. LXXIV. Quæritur 4) *An generatio Filii possit etiam vocari creatio?* Pii veteres, cum ad locum Proverb. VIII. 22. Dominus *ἐκτίσέ με*, in quo arcem causæ Ariani statuebant, aliter respondere non possent ob linguæ sanctæ ignorantiam, in eam devenere opinionem, quod generatio Filii Dei certo respectu possit vocari creatio. Athanasius orat. III. contra Arian. in princip. disputat, *generationem interdum vocari creationem, & creationem generationem,*

sicut servis tribuimus aliquando nomen filiorum, & filiis nomen servorum. 1. Reg. I. 19. Salomao vocatur *servus Davidis.* Job. XXXVIII, 28. *Stillas roris quis genuit?* Hilarius in libr. de synodis non longe a princ. *Filium in scripturis interdum dici genitum, interdum creatum, ut utroque vocabulo melius explicetur processio ejus a Patre, quæ uno vocabulo vix posset exprimi.* Nam processio illa dicitur generatio, quæ est communicatio naturæ, quia per eam Pater communicat Filio eandem essentiam, quam ipse habet: rursus quia in illa processione nulla supponitur materia, quam nostras generationes supponunt, inde est, quod vocetur creatio. Hanc Hilarii sententiam commendat Bellarminus libr. I. de Christo cap. 18. sed imprudenter, Nam 2) scriptura nulpiam generationem Filii vocat creationem. b) Si generatio Filii est & dici potest creatio, utique etiam Filius ut Deus dici poterit creatura, id quod totis viribus contenderunt Ariani. c) Essentiale ac perpetuum discrimen est inter creationem & generationem proprie dictam. Generatio est ex substantia gignentis proferri, quod gignitur simile secundum substantiam. Sed creatio & factio est extrinsecus, & non ex substantia creantis & facientis fieri, quod creatur & efficitur & dissimile prorsus secundum substantiam. Damascenus libr. I. orth. fid. c. 8. *γέννησις μὲν ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ἐσίας τῇ γεννῶντι προάγειν τὸ γεννώμενον ὅμοιον κατ' ἐσίαν.* (ubi τὸ ὅμοιον in laxiori significatione accipitur, ut etiam convenientiam in esse substantiali notet) *κτίσις δὲ καὶ ποίησις τὸ ἐξ ὧθεν, καὶ ἐκ τῆς ἐσίας τῇ κτιζόντι καὶ ποιόντι γίνεσθαι, τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς κατ' ἐσίαν.* unde infert cap. 9. Filium esse *ἀγέννητον*, sed non *ἀγέννητον*. Rationem exponit Athanasius dial. I. de Trinit. pag. 152. *τὸ μὲν γεννῶν ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως γεννώμενον, τὸ δὲ γινῶν τὸ ἐκ τῆς ἐξουσίας τῇ γενεσιουργῇ.* d) Quod generatio in humanis præsupponit materiam, quæ in divina generatione non habet locum, illud non probat, eam non esse proprie dictam generationem: distinguendum enim inter generationem physicam, quæ fit in tempore, & hyperphysicam, five

sive æternam. Illa est mutatio essentialis, & materiam prærequirit; hæc vero omnem mutationem, omnem successionem, omnem materiam excludit, & in sola essentia communicatione consistit.

§. LXXV. Queritur 5) *An Pater ex sua essentia generet Filium?* Photiniani huic phrasi extreme sunt infensi. Schultzeius in exam. 157. error. err. XXII. pag. 9. *Ex impossibilibus unum est, Deum ex sua substantia generare.* p. 13. err. XXXVII. *Absurdum est, & tantum non blasphemum, Deum ex sua substantia generare.* Omnium enim Theologorum iudicio substantia Dei perfectissimo modo una est, nempe numero. Numero autem esse unam substantiam, & generare aliquid ex se, contradictionem involvere tam certum est, quam quod certissimum. Consentit Vorstius de Deo p. 24 & 154. *Natura Dei cum aliis prorsus non potest communicari, nec tota, nec ex parte. Non tota, quia indivisibilis, nec ex parte, quia in partes discerni nequit.* Consentiant Junius contra Gratian. Sohn, in exeg. p. 87. Keckermannus in syst. p. 63. Tilenus in notis ad Bellarminum de Christo cap. 9. *Commodior est locutio, cum dicimus, Patrem genuisse vel produxisse Filium in substantia vel essentia, quam ex substantia, ne duas quis essentias imaginetur &c.* Sed urgemus definitionem generationis proprie dictæ. *Gignere est, ex sua substantia aliquid producere simile secundum essentiam.* Inde in symb. Athanasiano *Christus est Deus ex tñs vñas, tñs Πατρός, ante secula genitus.* Observa autem a) Quod Pater ex sua substantia dicatur genuisse Filium, non quadam essentia vel alienatione vel divisione, neque enim se ipsum essentia privavit, nec partem essentia Filio dedit; sed totius essentia communicatione, quia totam & perfectam suam essentiam per generationem Filio communicavit, eandemque totam sibi retinuit, quia est infinita. b) Quod phrasim hæc opponatur creationi ex nihilo & formationi ex præjacente materia diversi generis a producente. Athanasius oper. tom. I. in epist. de decretis synodi Nicænæ contra hæresin

Arii pag. 420. adducit locum ex Theognosto, quem vocat virum *Σαυμάσιον* in secundo hypotyposon. *Non forinsecus aut ex rebus extraneis Filii substantia constat, neque ex non entibus producit, sed ex Patris substantia ita progenitus est, ut a luce radius &c.* Hilarius lib. III. de Trinit. pag. 23. *Ingenitus ante omne tempus ex se Filium genuit, non ex aliqua subiacente materia, quia per Filium omnia; non ex nihilo, quia ex se Filium; non ut Patrem, quia nihil in Deo demutabile aut vacuum est.* c) Quod Pater non dicatur Filium ex sua essentia genuisse tanquam ex materia, sed tanquam ex principio producente, ut per hanc phrasin potius excludatur omnis materia, unde quidam malunt sic loqui: *Pater in essentia unitate genuit Filium*, ne duæ essentia introduci videantur, sed utraque phrasim commodè adhiberi potest.

§. LXXVI. Quer. 6) *An Filius cogitatione a Patre genitus sit?* Flacius part. I. clav. col. 1249. hanc phrasim improbat in Philippo & Osiandro. (Philippus in refut. Serveti: *Æternus Pater est veluti mens, hic sese intuens & perfecte cognoscens cogitatione illa: gignit suam imaginem; nos formamus imagines evanescentes, sed ipse gignit imaginem non evanescentem, sed ὡς αὐτὸν καὶ ὅμοιον.*) Quidam hisce eam impugnant argumentis: a) est ἀγράφος. b) Si intuitu Patris Filius genitus est, concedendum erit etiam, Spiritum S. habere Filium, aut negandum, Spiritum sanctum intueri Filium. c) Irenæus veteribus hæreticis hoc commentum tribuit. Sed tota antiquitas utitur hac comparisone. Ut conceptus mentis a mente gignitur, & in mente manet, unde manat: sic Filius a Patre genitus est, & in Patre semper manet. Ut absque passione cogitatio procedit a mente, sic Filii generatio est ἀπαθή. Distinguendum igitur inter qualemunque mysterii hujus illustrationem, quam pii veteres in hac phrasi sibi propositam habuerunt, insistentes vestigiis scripturæ, quæ Filium vocat λόγος, etiam ante creationem jam inde ab ultima æternitate, & perfectam ac plenam modi generationis determinationem, quam hac phrasi exprimi posse, nemo dixerit.

Hila-

Hilarius lib. III. de Trinit. p. 29. *Ut inenarrabilis est Pater in eo, quod ingenuus est, ita enarrari Filius in eo, quod unigenitus est, non potest, quia ingenui est imago, qui genitus est.* Athanasius serm. III. cont. Arian. *Indecorum est quaerere, quomodo ex Deo Verbum sit, aut quomodo sit Dei splendor, aut quomodo gignat Deus, & quis sit modus generationis Dei. Insanierit enim, qui talia auderet, quoniam rem ineffabilem & propriam divinae naturae, & duntaxat ipsi ac Filio suo cognitam, verbis interpretari conatur.*

§. LXXVII. *Usus practicus.* est consolatorius. Christus est verus Deus, ergo 1) conveniens mediator propter suam ad Deum & homines *οικείωσιν*. Irenaeus lib. III. cap. 20. 2) Ergo perfectus redemptor propter infinitam obedientiae & satisfactionis efficaciam, ex personae infinitate descendente.

3) Ergo sufficientissimus defensor propter divinam suam virtutem. 4) Ergo efficacissimus intercessor propter suam cum Patre *ὁμοουσίαν*. Joh. XI. 42. *semper me audis.* 5) Ergo plenissimus salvator propter salutem & vitam essentialiter ipsi competentem. Irenaeus lib. IV. adv. hær. c. 59. p. 291. *Quomodo possunt salvari Ebionitae, nisi Deus est, qui salutem illorum super terram operatus est?* In illo vita, ab illo vita, ex ipsius plenitudine omnes accipere possimas, sicut ex fonte aquae hauriuntur, ut tamen perpetuo aquis exuberet. In cujus manibus securius ac firmius salus nostra reposita est, quam quae cælum ac terram condiderunt Esaj. XLV. 12. in quibus ab æterno descripti sumus Es. XLIX. 16. ex quibus nemo vel nos, vel salutem nostram rapere potest Joh. X. 29. &c.

CAPUT VI.

DE HUMANA CHRISTI NATURA.

§. LXXVIII.

Christi humana natura probatur.

Thesis: *In Christo est vera, integra & perfecta natura humana, ac proinde etiam Christus est verus, perfectus & naturalis homo.* Sequitur *ἐκθεσις*. Per naturae humanae veritatem intelligitur, quod ὁ Λόγος non *φάντασμα* vel nudam externam speciem humanae naturae assumeret, sed in rei veritate homo factus fuerit. Per naturae humanae integritatem intelligitur, quod omnes essentielles humanae naturae partes, non solum corpus, sed etiam animam rationalem in personae unitatem assumeret, quod caro ipsius fuerit *ἐμψυχος σὰρξ animata caro*. Nec fuisse duntaxat, sed adhuc dicitur *esse* homo, quia quod semel assumpsit, nunquam deposuit, nec deponet unquam. Dicitur *verus, perfectus, & naturalis homo* ratione essentialium & naturalium partium, quamvis *ratione originis*, videlicet conceptionis a Spiritu S. & *ratione substantiae*, videlicet *προσλήψεως εἰς τὸν λόγον*, caro ipsius a nostra carne differat.

§. LXXIX. Una Christi humanitas demon-

stratur. I) ab *adpellationibus* tum propriis, ut quod vocatur *homo* 1. Timoth. II. 5. Luc. XXIII. 47. &c. *filius hominis* Dan. VII. 13. Matth. VIII. 20. XVI. 13. &c. Apoc. I. 13. *caro* Joh. I. 14. *vir* Zachar. VI. 12. Act. XVII. 31. *puer* Es. IX. 6. Act. IV. 27. *filius Abrahae, filius David* Matth. I. 1. *filius Iudae, Schiloh* Genes. XLIX. 10. *filius Mariae* Esaj. VII. 14. *primogenitus Mariae* Luc. II. 7. &c. tum *figuratis*, ut quod vocatur *semen mulieris* Genes. III. 15. *semen Abrahae* Genes. XXII. 18. Hebr. II. 16. *semen Isaaci* Genes. XXVI. 4. *semen Iacobi* Genes. XXVIII. 14. *leo de tribu Iuda* Apoc. V. 5. *semen Davidis* 2 Sam. VII. 12. *fructus lumborum Davidis* Act. II. 30. *fructus ventris David* Ps. LXXXIX. 37. CXXXII. 11. *virga & surculus ex radice Iesse* Esaj. XI. 1. *Zemach* sive *germen* Zach. VI. 12. *germen Davidis* Jerem. XXIII. 5. XXXIII. 15. &c. II) A partibus hominis essentialibus, quae sunt anima rationalis & corpus. De rationali anima extant dicta manifesta Matth. XX. 28. *ut daret ani-*

am

manus suas in luto. Matth. XXVI. 38. *tristis est anima mea.* Luc. XXIII. 46. *in manus tuas commendo Spiritum.* Joh. X. 18. *nemo a me accipit animam &c.* Inde tribuitur ipsi *scientia, intelligentia, sapientia, voluntas*, quæ sunt animæ rationalis propria. Esaj. VII. 15. Luc. II. 40. Joh. V. 21. &c. De corpore Christi testantur hæc dicta Matth. XXVI. 26. *accipite, hoc est corpus meum.* Marc. XIV. 8. *prævenit ungere corpus meum.* Joh. II. 21. *loquebatur de templo corporis sui.* Col. I. 22. *in corpore carnis ejus &c.* de carne Luc. XXIV. 39. Joh. VI. 51. Rom. I. 3. &c. de ossibus Luc. XXIV. 39. Joh. XIX. 33. de sanguine Matth. XXVI. 28. Joh. VI. 54. XIX. 34. Act. XX. 28. &c. *manuum, pedum, oculorum, capitis, faciei, aurium, oris, pectoris, lateris &c.* mentio fit in historia evangelica & Apocal. I. 15. 16. &c. III) A propriis hominis affectionibus, tum quæ toti composito conveniunt, tum quæ singulis ejus partibus, animæ & corpori, competunt. Testatur enim historia evangelica, quod vere fuerit conceptus & natus, quod sitiverit, esuriverit, delassatus fuerit, de loco in locum ambulaverit, ætate & sapientia profecerit, lachrymatus fuerit, contristatus, exultaverit in spiritu &c. Proprietates humanæ naturæ alix dicuntur κατ' αὐτόν, quæ competunt τῷ παντί καὶ αἰεὶ; alix πρὸς ἕτερον, quæ non nisi comparate & in respectu ad aliud propria vocantur, cujusmodi sunt *edere, bibere, dormire, esurire, pati &c.* Hæc enim etsi in se propria humanitatis non sunt, prout tamen illis ipsis naturæ divina & humana contradistinguuntur, & divinitati ex se & per se attribui non possunt, idiomata, κατ' ἄλλο adpellantur. IV) A propriis hominis operationibus & effectis, quia non solum in statu exinanitionis intelligit, vult, loquitur, prædicat, edit, bibit &c. Act. X. 38. & seq. c. XIII. sed etiam in statu glorificationis intelligit, vult, cum beatis angelis & hominibus in cælesti gloria conversatur &c. Conspiciebantur in eo 1) *operationes vitæ naturalis*, quæ est τὰ φυσικὰ & facultatis nutritivæ propria, esuriebat, sitiebat, comedeat, bibebat: 2) *operationes vitæ animalis*, quæ sunt vel ἐν τῷ ἰσχυρικῷ, in facultate sensitiva, videbat, audio-

bat, tangebatur, vel ἐν κινητικῷ, locomotiva, ingrediebatur, stabat, jacebat, vel ἐν θυμητικῷ & ἐπιθυμητικῷ, facultate irascibili & concupiscibili, gaudebat, tristitia afficiebatur, irascebatur, dolebat, flebat: 3) *operationes vitæ naturalis*, τὰ διανοητικὰ, intelligebat, rationabatur, loquebatur.

§. LXXX. Circa primam argumentorum classem observa: 1) Quod Christus dicatur *filius hominis*: 1) propter prophetica denominationem Dan. VII. 13. Ut ex Daniele sumpta fuit usitata tunc appellatio Messiae, ita ex eodem propheta vulgari consuetudine Messias dictus fuit *filius hominis*, ille scilicet, quem Daniel in visione prophetica describit. 2) Ad *veram humanitatis demonstrationem*. Ut enim filius Dei unigenitus ideo dicitur, quia est verus Deus ab æterno a Patre genitus, sic etiam dicitur *filius hominis*, & quidem primogenitus, quia est ex Maria virgine in temporis plenitudine verus homo natus. 3) Ad *consanguinitatis erga nos probationem*. Potuisset esse verus homo, licet non fuerit *filius hominis* ex homine natus, sicut Adamus fuit verus homo, cum tamen ex terra fuerit formatus, sed voluit homo ex homine nasci, & *filius hominis* fieri, ut luculentum extaret veræ humanitatis & nostræ cum ipso consanguinitatis testimonium. 4) Propter *exinanitionem* ac humiliationem. Viri excellentes & auctoritate insignes vocantur מְלָכִים *filiis viri*, sed plebei & obscuri homines vocantur בְּנֵי אָדָם *filiis hominum*, deducit igitur nos hæc nomenclatura ad summam humiliationem Christi, propter quam in forma servi constitutus se vocat hominis filium. 5) Propter *officii administrationem*. Ezechiel propheta licet esset in oculis populi Israëliti abjectus & contentus, tamen propter officium propheticum ac ministerium divinitus sibi commissum semper vocatur *filius hominis*. Sic Christus in diebus carnis adpellat se *filius hominis*, quia ad homines propter homines ob evangelii prædicationem & generis humani redemptionem divinitus erat missus. 6) Ob *demonstrandam suam dilectionem; delicias ejus esse cum filiis hominum*. Prov. VIII. 31. Ideo hoc nomine toties sibi

Ecc

attri-

Exeges. pars II.

attributo revocat nos ad considerationem summae *φιλανθρωπίας*, ex qua voluit fieri filius hominis. Quidam addunt *nativitatis ex virgine infirmationem*, quod ideo se vocet filium hominis, unius scilicet in singulari, quia in terris non habeat patrem, sed duntaxat matrem. Sed filii hominis dicuntur etiam illi, qui ordinario naturæ cursu ex parentibus sunt geniti.

§. LXXXI. II) Quod adpellatio *carnis* Joh. I. 14. fit synecdochica, significans integram & perfectam naturam humanam, carnem scilicet animatam, quo sensu in aliis etiam scripturæ locis accipitur, Genes. VI. 12. Esaj. XL. 6. Joel. II. 28. Matth. XXIV. 22. Luc. III. 6. Actor. II. 17. Rom. III. 20. 1 Cor. I. 29. &c. Quod enim hoc sensu accipienda sit, colligitur ex locis parallelis, quæ de incarnatione Filii Dei agunt. (1) ab hominis adpellatione, quæ animam & corpus complectitur: 2) a salutis nostræ ratione, quæ requirebat, ut Christus non solum carnem, sed etiam animam assumeret: 3) ab expressa animæ rationalis mentione, (ut infra plenius ostendetur.) Ideo vero voluit evangelista *carnis* vocabulo in describendo hoc mysterio uti, 1) ut ostenderet, *Λόγον* non assumisse personam, sed naturam humanam, quia humana natura, quam Filius Dei in personæ suæ unitatem assumpsit, non fuit prius persona per se subsistens, sed *ἄμα σὰρξ, ἄμα Λόγος σὰρξ, ἄμα ἡμψυχος σὰρξ*. 2) Ut doceret, *Λόγον* non phantasma aliquod seu spirituales substantiam, sed verum corpus humanum, carne & ossibus constans, adeoque veram humanæ naturæ substantiam assumisse, nam Luc. XXIV. 39. *Spiritus & caro* sibi invicem opponuntur. 3) Ut considerandam nobis proponeret immensam Filii Dei caritatem, quod cum potuerit immediata operatione de novo sibi creare naturam humanam longe felicioris ac præstantioris, quam fuit in Adamo ante lapsum, in aluerit ex homine & ab homine naturam humanam, quæ propter fragilitatem, miseras & infirmitates vocatur caro, absque peccato tamen, assumere. Es. XL. 6. Ps. LXXVIII. 39. 4) Ut considerandam nobis proponeret archissimam naturæ cognitionem & con-

sanguinitatem, qua Filius Dei nobis conjungi voluit; ea enim in scriptura sic describi solet: *os meum & caro mea est*. Genes. II. 23. XXIX. 14. Jud. IX. 2. 2 Sam. V. 1. Ephes. V. 31. &c. Notandum tertio, quod nomina, quibus vera Christi humanitas probatur, quædam sint *abstracta*, quædam *concreta*. Illa naturam, hæc personam ab humana natura denominatam exprimunt. *Abstracta* sunt, quod vocatur *caro, semen mulieris*. *Concreta*, quod vocatur *homo, filius hominis, filius Mariæ*.

§. LXXXII. Circa *tertiam* argumentorum classem observa: I) quod distinguendum sit inter *πάθη* sive affectiones *essentiales & accidentales*. Illæ dicuntur, quæ per se & essentialiter homini competunt, hæc vero, quæ per accidens ipsi conveniunt. Illas Christus adhuc in statu gloriæ & in æternum retinet, has vero *θνῆκες, δυνεΐας* & infirmitates ad tempus assumpsit, ut pro salute humani generis pati ac mori posset, sed eas in statu gloriæ una cum forma servili deposuit. Augustinus lib. XIV. de civ. Dei. c. 9. *Neque enim, in quo verum erat hominis corpus & verus hominis animus, falsus erat humanus affectus*. Ille hos motus certæ dispensationis gratia ita, cum voluit, suscepit animo humano, ut, cum voluit, factus est homo. Nos illas affectiones habemus ex humanæ conditionis infirmitate, non autem ita Dominus Iesus, *cujus & infirmitas fuit ex potestate*. II) Quod ab accidentalibus affectionibus & infirmitatibus removendum sit peccatum, cuius ne minima quidem labe in ipso locum habuit. Esaj. LIII. 9. Hebr. V. 2. VII. 26. 1 Petr. II. 22. Vocatur *sanctum* Luc. I. 35. *sanctum sanctorum* Dan. IX. 24. Quod pro nobis *peccatum factus* dicitur 1 Cor. V. 21. id accipiendum non ratione *inhaesionis*, quia additur *non novit peccatum*, sed tum respectu *imputationis*, quod Pater *ipsam conjecerit iniquitates omnium nostrum*: Esaj. LIII. 6. tum respectu *satisfactionis*, quia pœnas peccatorum nostrorum in se recipiendo perfectam pro peccatis nostris satisfactionem Deo præstitit. Esaj. LIII. 5. III) Quod humanas infirmitates & defectus (apud Euagrium lib.

lib. IV. c. 39. videntur φυσικά καὶ ἀδιάβλητα παθῆναι naturales & irreprehensibiles passionēs) absque tamen peccato Christus suscipere voluerit præcipue ob tres causas. Primo, ut satisfaceret pro peccato Adami & omnium posterorum ejus peccatis. Hujusmodi enim defectus, mors, fames, sitis sunt poenæ peccati, jam vero qui peccati poenam in se suscepit, pro peccatis nostris satisfecit. *Secundo*, ut veritatem assumptæ naturæ humanæ in animis nostris fortius stabiliret, quia natura humana non aliter erat nota hominibus, nisi prout defectibus illis subiacebat. *Tertio*, ut exemplum patientiæ & tolerantæ in sustinendis illis passionibus nobis exhiberet. Suscepit ergo eas ad nostrum meritum, ad veræ humanitatis documentum, & propter nostrum exemplum. Addi potest *quarto*, ut per suos affectus puros & sanctos peccatrices nostros affectus expiaret. *Quinto*, ut nobis magis assimilaretur, ac majorem fiduciam in ipsum collocarem Hebr. IV. 15. Miserationis affectu, non conditionis necessitate eas assumpsit. Potuisset enim esse absque illis verus homo, sicut Adam ante lapsum verus homo fuit. Non fuit conditionis, sed dignationis. Bernhardus serm. I. de resurr. *Particeps factus est infirmitatis nostræ, non iniquitatis, ut per infirmitatem communem solveret iniquitatem nostram.* Augustinus epist. CXLII. IV) Quod distinguendum sit inter naturæ humanæ defectus. Quidam enim sunt communes toti speciei, qui in omnibus hominibus post lapsum communiter inveniuntur, atque eo sensu dicuntur naturales, ut mors, sitis, fames: illos Christus suscepit, absque tamen peccato, quia pronitatem ad malum & difficultatem ad bonum ex peccato primi hominis ortam & omnibus hominibus communem non suscepit. Quidam vero sunt proprii certis duntaxat individuis, personales propterea dicti, qui non consequuntur totam naturam humanam propter peccatum primi hominis, sed oriuntur ex causis quibusdam particularibus, ut lepra, epilepsia, cæcitas; qui vel ex defectu virtutis πλᾶσικῆς, vel ex defectu hominis ex inordinatione virtutis &c. oriuntur, eos Christus non suscepit. Thomas part. III. quest. 14. art. 4.

§. LXXXIII. Ad hunc locum referenda suavissima patrum dicta de veritate & integritate naturæ humanæ in Christo. Irenæus lib. V. cap. 13. p. 334. *Si quis secundum hoc alteram dicit Domini carnem a nostra carne, quoniam illa quidem non peccavit, nos autem peccatores, recte dicit: Si autem alteram substantiam carnis Domino affingit, jam non constabit illi reconciliationis sermo.* Vid. eund. lib. III. cap. 32. p. 221. Augustinus lib. X. de civ. Dei cap. 27. *Propterea totum hominem sine peccato suscepit, ut totum, quo constabat homo, a peccatorum peste sanaret.* Damascenus lib. III. orth. fid. cap. 6. ὅλον ὅλον ἀνέλαβε με, καὶ ὅλον ὅλον ἠνώθη, ἵνα ὅλον τὴν σωτηρίαν χάρισται. Fulgentius lib. I. ad Trasimund. pag. 251. *Sicut totum hominem diabolus decipiendo percussit, ita Deus totum suscipiendo salvavit.* Leo epist. XI. *Non potest quisquam eo capite gloriari, in quo asserit naturam suam non haberi.*

§. LXXXIV. *Antithesis.* Quidam veram Christi humanitatem labefactant directe, quidam oblique. *Directe* I) φαρμακοὶ καὶ δόκται, qui docuerunt, *Filium Dei non assumpsisse veram humanam naturam, sed phantasma & speciem quandam duntaxat corporis externam.* Tales pseudodoctores statim post apostolorum tempora extiterunt, quorum error a Marcionitis ac Manichæis postea fuit renovatus. De Saturnino scribit Irenæus lib. I. cap. 22. p. 77. *quod salvatorem ignotum demonstraverit & incorporalem, & sine figura, putative autem visum hominem.* De Basilide scribit Epiphanius lib. I. tom. 2. hæres. 24. pag. 58. *quod docuerit, Christum esse phantasmam in eo, quod adparuit, non autem esse hominem, neque carnem suscepisse.* Ignatius aliquot in locis disputat contra eos, qui fingeant, *Christum assumpsisse φάντασμα sive spectrum humanæ naturæ, ac dici hominem non ὄντως, sed κατὰ δόκησιν.* De Leucippo & Mileso Epiphanius hæres. LXXX. commemorat, *quod omnia juxta imaginem & adparentiam fieri, nihilque secundum veritatem, sed in adparentia statuerint.* De Cerdonianis memorat Augustinus libr. de hæres.

cap. XXI. quod Christum ipsum nec natum ex femina, neque carnem habuisse, neque vere mortuum, vel quicquam passum, sed simulasse passionem docuerit. De Marcione Pontico refert Philastrius libr. de hæres. cap. XLV. quod Cerdonis doctoris sui mendacium firmans docuerit, Christum putative adparuisse, id est, quasi per umbram, & passum fuisse umbraliter, non tamen in vera carne. De Manichæis Augustinus lib. de hæres. cap. XLVI. scribit, quod docuerint, Christum non fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus præbuisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem mentiretur.

§. LXXXV. Argumenta ipsorum præcipua fuere isthæc. I) Ab angelorum adparitione, qui in corporibus humanis adparuere, nec tamen veri homines fuere. Resp. aliud est filii Dei in carne manifestatio, quæ definitur per *πρόσληψιν καὶ ἐσάρκωσιν*, aliud vero angelorum in forma humana adparitio, quæ definitur per *φανέρωσιν*. Angeli figuras humanas nequaquam personaliter sibi univere, sicut ὁ Λόγος assumptam naturam humanam, sed ratione ministerii ad tempus duntaxat corpus adhibuerunt, cuius fuere formæ non informantes, sed assistentes. Luc. XXIV. 39. *Spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.* Docet igitur, se non esse spectrum vel spiritum, sed vere habere carnem & ossa. De nullo angelorum dictum est, quod factus sit caro, quod assumerit semen Abraham &c. sicut de filio Dei dicitur. Tertullianus lib. de carn. Christi p. 18. *Qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes scilicet carneam, comparent, velim, & causas tam Christi, quam angelorum, ob quas in carnem venerunt. Nullus unquam angelus ideo descendit, ut crucifigetur, ut mortem experiretur, ut a morte suscitaretur. Si nunquam fuit ejusmodi causa angelorum torporandorum, habet causam, cur non nascendo acceperint carnem, non venerant mori, ideo nec nasci. At vero Christus mori missus, nasci quoque necessario habuit, ut mori posset, non enim mori solet, nisi qui nascitur.* Si di-

ligenter attendas, inuenies τὴν λόγῳ ἐσάρκωσιν καὶ τῶν ἀγγέλων φανέρωσιν, omnium causarum, efficientis, materiæ, formæ ac finis ratione differre. Eodem fere modo responderi potest ad argumentum ductum ab adparitione Spiritus sancti in specie columbæ. Quicquid enim sit de illa columba, sive fuerit duntaxat species ac simulacrum columbæ, quod statuunt Chrysostomus hom. XI. in Matt. Augustinus lib. II. de Trin. c. 5. Ambrosius lib. I. de sacram. c. 5. sive fuerit vera & corporalis columba, quod statuit Tertullianus de carn. Christi c. III. Auctor libr. de agone Christi, (qui inter opera Augustini habetur) c. XXII. Thomas p. III. q. 39. art. 7. ad 1. ac nos verius arbitramur; illud tamen certum est, unionem illam, qua Spiritus sanct. columbæ speciem sibi adpropriavit, esse maxime distinctam ab unionem divinæ & humanæ naturæ in Christo: 1) ratione formæ, quia Spiritus S. ad tempus duntaxat in illa visibili specie adparuit, sed Filius Dei perpetuo & indissolubili fœdere assumptam naturam sibi copulavit, unde illa unio vocari potest symbolica, hæc vero dicitur personalis; illa est temporalis, hæc vero perpetua & indissolubilis: 2) ratione finis. Auctor libri de agone Christi d. I. *Non veniebat Spiritus S. ad liberandas columbas, sicut Filius Dei carnem induit, ut carne carnem liberaret.*

§. LXXXVI. II) Ab assertione apostolica Rom. VIII. 3. *misit Deus Filium in similitudine carnis peccati*; Phil. II. 7. *ἐν ἡμῶσι inventus est ut homo.* Resp. 1) non dicit apostolus simpliciter, quod miserit Deus Filium suum in similitudine carnis, sed quod miserit eum in similitudine carnis peccati, id est, peccato obnoxio. Sensus igitur est, quod caro Christi similis quidem fuerit carni peccatrici, non tamen peccatrix fuerit. Vox enim ὁμοιώματος non ad carnem, sed ad determinationem adjectam τῆς ἀμαρτίας pertinet, nec excludit naturæ humanæ veritatem, sed peccati fœditatem. unde in fine versiculi pro ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ponitur ἐν σαρκί. Tertullianus lib. de carne Christi. *Non quod similitudinem carnis acceperit, quasi imaginem corporis & non veritatis, sed simili-*
indi-

tudinem peccatricis carnis vult intelligi, quod ipsa non peccatrix caro vera Christi ejus fuit par, cujus erat peccatum. Lib. V. contra Marcion. *Similitudo ad peccati titulum pertinet, non ad substantiae mendacium.* Ambrosius libr. I. de poenit. c. 3. tom. 1. p. 153. *Non similitudine carnis ait, quia Christus veritatem suscepit carnis humanae, non similitudinem, neque in similitudine peccati ait, quia peccatum non fecit, sed peccatum pro nobis factus est, sed venit in similitudinem carnis peccati, id est, suscepit similitudinem carnis peccatricis.* In comm. VIII. Rom. p. 80. *Propterea similem dixit, quia de eadem substantia carnis non eandem habuit nativitatem, quia peccato subiectum non fuit corpus Domini.* 2) In posteriore dicto vox *ἡμῶς* significat externam conversationem in affectibus, gestibus & totius vitae actionibus, in qua Christus similis esse voluit aliis hominibus, unde dicitur *in similitudinem hominum factus*, id est, juxta phrasin hebraicam, similis hominibus factus, unde 1 Petr. I. 15. vox *ἡμῶν* exponitur per *ἀναστροφὴν*, cum potuisset in assumpta natura statim a nativitate ostendere divinam suam maiestatem, sicut re ipsa in transfiguratione ostendit. At illud *ἡμῶς* non opponitur veritati sive substantiae carnis, sed subiectae glorificationi. Phil. III. 21. *corpus nostrum μετασχηματίζοιτο*, neque tamen substantia ejusdem abolebitur. Nequaquam igitur per *ἡμῶς* vel *ἡμῶς* veritatem carnis apostolus evertit; sed infirmitates, quibus Christus sponte se subiecit, & affectiones, quas in statu exinanitionis non minus, ac reliqui, sustinere voluit, emphatice exprimit, id quod patet primo ex *scopo*. Apostolo enim non fuit propositum docere, qualis fuerit humana natura Christi ratione essentiae, sed qualem se Christus in externa conversatione, durante exinanitionis statu, gesserit. Secundo ex *connexione*. Hortatur apostolus Philippenses ad humilitatem exemplo Christi. At si Christus non fuisset verus homo, nec vera

humilitate Patri obediens fuisset, utique etiam apostolus ad fictam & simulatam quandam humilitatem nos hortaretur. Tercio ex *propria harum vocum significatione*. *ἡμῶς* enim pro qualitatibus congruentia, non autem immediate pro ipsa natura sumitur Rom. I. 23. VI. 5. idem iudicium de voce *ὁμοιωμάτων* 1 Cor. XV. 29. Quarto ex *adjuncta voce μορφῆς*, quae nusquam immediate pro ipsa essentia seu forma substantiali, sed tantum pro specie externa seu forma accidentali sumitur.

§. LXXXVII. II) *Ἐτερείοι*, qui opinati sunt, Christum non habuisse, vel adhuc habere carnem nobis consubstantialem, sed aliam. Illorum duae possunt constitui classes. Quidam enim docuerunt, Christum nullo unquam tempore, ac ne quidem a primo incarnationis momento habuisse carnem nobis consubstantialem. Quidam vero somniarunt, Christum primo quidem habuisse carnem nobis consubstantialem, sed postea in unione vel glorificatione eam fuisse mutatam in divinam naturam. Ad priorem classem pertinent 1) *Valentiniani*, (*) de quibus Irenaeus lib. I. adv. haer. c. 1. p. 22. scribit, quod statuerint, *Χριστὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, per Mariam transisse, κατὰπερ ὕδωρ διὰ σωλήνος ὁδεύει, sicut aqua transit per canalem*, quibus Irenaeus lib. III. c. 32. p. 220. hoc opponit argumentum: *Si non accepit ab homine substantiam carnis, neque homo factus est, neque filius hominis, Et si hoc factus non est, quod nos eramus, non magnum faciebat, quod passus est &c.* 2) *Apellitae*, quorum princeps Appelles docuit, Christum non quidem carnem duxisse de caelo, sed ex elementis mundi accepisse, quae mundo reddidit, cum sine carne resurgens in caelum ascendit. Augustinus de haer. cap. XXIII. (Irenaeus lib. III. cap. 32. & Epiphanius haer. LVI. de Appelle memorant, quod dixerit, *Filium Dei non assumfisse carnem ex virgine Maria, sed ex quatuor elementis corpus* Eec 3 *sibi*

(*) Immo non tantum *Valentiniani*, sed & *Cerdoniani*, *Marcionistae*, alique haeretici veteres, doctae vulgo dicti, itaque *Manichaei* ad hanc classem per-

tinent. Vid. si placet, *observationes nostras sacras ad oraculum Paulinum, parte altera absoluta p. 24.*

Abi aggregasse.) 3) *Eutyches* docuit, *corpus Domini non esse nobis consubstantiale, neque ex substantia Mariae virginis conceptum, sed caelitus allatum.* Theodoretus in epitom. αἰρεθ. κακομυθ. ἔτος καὶ τὸ σῶμα τῷ ἡγνήθῃ τὴν πρόσληψιν, εἰδὲν γὰρ ἔφη τὸν Θεὸν λόγον ἀνθρώπινον ἐκ τῆς παρθένου λαβεῖν, ἀλλ' αὐτὸν ἀτρέπτως τραπέντα καὶ σάρκα γινώσκον. Theodoretus dial. I. c. 22. *Quidam hanc impietatem erubescunt, ut dicant, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τῷ λόγῳ Θεότητος, ἀλλὰ συναϊδίον αὐτῷ διὰ παντὸς γεγενῆσθαι. Non esse corpus recentius ipsa Verbi divinitate, sed coeternum ipsi semper fuisse.*

§. LXXXVIII. Nostro seculo I) *Anabaptistae* amplectuntur opinionem *Valentinianorum* de carne Christi caelitus delata, & per uterum Mariae instar aquae per canalem transeunte. In colloq. Embdano dixerunt: *Iesus Christus non est ex carne & sanguine, seu ex substantia Mariae, sed de Spiritu S.* Menno in fundam. suis scribit, *Christum Iesum a summo ad imum, intus & exterius, visibiliter & invisibiliter Dei primogenitum & unigenitum esse Filium, incomprehensibile & aeternum Verbum, per quod omnia creata sunt.* Idem in colloq. Wilmari. dixit: *Verbum caro factum est, perinde ut aqua factum est vinum, & Lothi conjunx versa est in statuam salis.* Est & hoc Mennonis: *Pater praeparavit corpus filio suo non ex impuro humano sanguine, sed suo ipsius incorruptibili semine, quo per Spiritum S. Maria fuit impraegnata.* Vid. Wigandum in anabapt. Urbanum

(*) Licet SCHWENCKFELDIUS carnem, ut vocat, creaturalem haud tribuat Christo, non tamen videtur substantiam carnis Christi intellexisse (hanc enim ex substantia Mariae adsumtam esse a filio Dei disertis verbis pronunciat) sed potius statum servatoris nostri singularem, secundum quem maiestatem divinam inde a primo conceptionis momento communicatam habuerit, qua deinceps in statu exaltationis plene usus fuerit. Alio proinde sensu SCHWENCKFELDIUS nomen *creatura* accepit, quam nostri solent theologi. Vid. eiusdem *epist. LVII. libr. II. part. II. p. 698. seqq.* Conf. DAN. SCHNEIDERUM in *der unparteyischen Prüfung des Caspar Schwenckfelds* anno MDCCVIII & ex eo GUSTAV. GEORG. ZELTNERUM, in *brevia-*

Regium contra anabapt. &c. *Servetus* unus ex Anabaptistis lib. II. de Trinit. docet, *Christi carnem esse divinam ac caelestem, & ex Patris essentia genitam.* Melchior Hoffmannus, Anabaptista, docuit: *Verbum non fuisse carnem ex virgine, sed ex se ipso, Mariae carnem pronuntiavit esse maledictam.* II) *Suenckfeldius* itidem carnem Christi diversae statuit esse substantiae, quam nostram. In confess. sua magna part. I. *Caro Christi non habet creaturale initium, (*) sed supernaturale & novum ex semine sui Patris, hoc est, ex Spiritu sancto.* part. III. *Christi humana natura non est similis humanae naturae turcarum.* III) *Thammerus* negavit, *carnem Christi esse naturalem, sed divinam, spirituales & creatam initio a Deo in paradiso in sua integritate & perfectione.* Rationes ejus recenset & refellit Aretus pag. I. locor. theol. loc. IX. fol. 119. IV) Anabaptistas & Suenckfeldistas sequuntur nostri temporis *Mathisae.* V) Affines illis quodammodo sunt *Photiniani.* Schmaltz in exan. 157. error. err. XVIII. p. 8. *Tam ex sanguine Mariae, quam ex materia a Deo ad corpus Christi gignendum allata Christum genitum esse dicimus. Et hoc verissimum esse, testantur sacrae literae, quando obumbrationis Spiritus S. super Mariam mentionem faciunt, & quando Christum Filium Dei ob istam obumbrationem nominant. Nec enim Filius Dei nominari ab ipsa conceptione posset, nisi aliquid ex parte Dei ad eum constituendum accessisset, sed tantum Mariae filius esset ob conceptionem & nativitatem, quod longe esset absurdissimum, quamvis id asserere cogantur*

*via controvers. cum entusiastis & fanaticis, controv. XIV. p. 361. itemque observat. nostras sacras modo adlegatas, p. 23. ubi & annotavimus, PAULUM FELGENHAUERUM, notissimum illum fanaticum, rectius in eorum classem, qui carnem Christi caelo delatam statuunt, referri posse. De singulari PETR. POIRETI sententia, statuente, incarnationem Christi iam in Paradiso factam esse, vid. eius *econom. divin. libr. II. cap. XI. §. XV. & libr. III. c. XVI.* Constat quoque, IO. GUIL. PETERSENIUM Christo aeternam humanitatem adscripsisse in peculiari tractatu anno MDCCXI edito, cui titulus: *das Geheimniß des Erstgebohrnen aller Creaturen.* Ut alios taceamus.*

guntur omnes trinitarii. Vorstius photiniani-
zens blasphemio ore eruat: *Spiritum sanctum
in Christo homine formando seminis viri, in
ipsius viri vicem supplevisse, neque quicquam
in hac generatione Christi praeter actionem &
semen viri defuisse.* Hunc immanem errorem
excogitarunt, ut vim argumenti nostri: *Chri-
stus est proprius, unigenitus & naturalis Dei
Filius, ergo verus Deus;* quocunque modo ef-
fugerent. Opponimus autem eis hoc argumen-
tum: materia illa ad corpus Christi gignendum
a Deo allata, aut fuit ex ipsa Dei essentia, qua
ratione Deus statuetur corporeus, & per conse-
quens non erit essentia spiritualis, simplicissima,
infinita; aut ab ea distincta, & sic illius respectu
Christus nondum erit Dei Filius ex Deo genitus.
VI) *Flaciani* itidem Christum nobis *ἐτερεσιον*
introducunt. Si enim peccatum est ipsa homi-
nis substantia, ergo filius Dei non assumpsit natu-
ram nostrae *ὁμοσιον*, quia non assumpsit pec-
catum. Respondent: *Naturam Christi huma-
nam esse ejusdem speciei cum illa natura, quam
Adamus habuit ante lapsum.* Atqui principium
petitur in eo, quod alia natura in Adamo statuitur,
fuisse ante lapsum & post lapsum. Flacius
in orth. confess. pag. 186. & in solid. refut. cap.
III. *Humanitas Christi non est prorsus ejus-
dem speciei cum nostra carne in theologia.* Ire-
næus in scripto german. quod articulum I. in
form. conc. examinat. lit. Y. *Christum naturam
assumpsisse, quae excepto peccato sit ejusdem ge-
neris, speciei & substantiae cum nostra, verum
est physice, sed non theologicè & secundum
scripturam χειροτέρας loquendo.* lit. aa. 3. *Chri-
stus secundum humanitatem nobis potius ὁμοσί-
ος, quam homούσιος.*

§. LXXXIX. Ad posteriorem classē perti-
net *Eutyches* sibi minime constans, de quo
Evagrius lib. II. c. 4. *Εὐτυχὴς ἱρῆκει, ὁμο-
λογῶν; ἐκ δύο φύσεων γεγενῆσθαι τὸν κύριον
ἡμῶν πρὸ τῆς ἐνώσεως, μετὰ δὲ τὴν ἐνωσιν
μὴν φύσιν ὁμολογῶν.* Confer *Theodoretum*
dia. II. *Damascenum* lib. III. orth. fid. cap. 3.
Stenckfeldius lib. de div. majest. humanitatis
Christi docet, *Christi humanitatem post ascen-*

*sonem non esse creationalem, sed supercrea-
turalem.* Niceph. lib. XIV. c. 47.

§. XC. Contra errores *ἐτερεσιῶν* observa:
1) quod Christus non solum dicatur natus in
Maria virgine Matth. I. 20. sed etiam ex *Ma-
ria* v. 16. ex muliere Gal. IV. 4. ex semine *Da-
vidis* Rom. I. 3. unde vocatur *fructus ventris
ejus* Psalm. CXXXII. 11. *fructus lumborum ejus*
Aetor. II. 30. &c. quod merito urget *Tertullia-
nus* lib. de carne Christi. 2) Quod descrip-
tiones divinæ naturæ non sint opponendæ veritati
humanæ naturæ. Ergo ex eo, quod Christus di-
citur descendisse de celo Joh. III. 13. *secundus
homo de celo*; Joh. VI. 62. non probatur, quod
corpus siderium ac cœleste in utero virginis
intulerit, sed quod ὁ Ἄγνος carnem assumeret.
3) Quod utrumque sine contradictione asserat
scriptura, *Christum esse natum ex semine Da-
vidis, & Christum non esse conceptum & na-
tum ex semine virili.* Prior locutio describit
originem & familiam Christi secundum carnem.
Posterior negat causam efficientem & modum
communem conceptionis humanæ. 4) Quod
peccatum non pertineat ad ipsam hominis natu-
ram, sed sit vitiosum ejus accidens, ac venenum
carni nostræ intime adhærens. Quamvis igitur
Filius Dei carnem nostram assumeret absque
peccato, non tamen desinit propterea nobis esse
ὁμοσίος. 5) Quod in conceptione Christi duo
sint consideranda: causa efficiens & materia.
Respectu causae efficientis est discrimen inter
conceptionem Christi & nostram, quia Spiritus S.
guttulas illas sanguinis, ex quibus corpus Christi
formatum est, ab omni labe peccati mundavit,
& venenum peccati ex illis absterfit, cum nos ex
imundo concipiamur semine. Psalm. LI. 7.
Job. XIV. 4. Respectu materiae est convenien-
tia, quia Filius Dei ex sanguine & substantia *Ma-
riae* nobis ὁμοσίῳ veram carnem assumpsit. Di-
stinguendum igitur inter *id, quod fit aliud*, sic
humana Christi natura non facta est aliud essen-
tialiter a nostra natura diversum, licet sine com-
mixtione maris & saminæ fuerit concepta,
omnis peccati expers, & divinitati personaliter
unita; ac inter *id, quod fit alio modo se habens,*
quod

quod de humana Christi natura dici potest. Leo serm. II. de nativ. col. 38. *Origo dissimilis, sed natura consimilis. Si veritatem quaeris humanae naturae, cognosce materiam, si rationem scrutaris originis, virtutem confitere divinam.*

6) Quod *actus personalis*, quem humana natura ex purissima & arctissima ad λόγον unionem sortita est, non tollat *actum naturalem*, quem ex essentialibus principiis ac partibus suis obtinet, ac proinde per summam illam unionis gloriam non definit esse vera humana natura. 7) Quod gloria in exaltatione Christo data naturam non interficiat, sed perficiat, nec tollat, sed extollat.

§. XCI. III) *Ψυχοι*, qui in Christo verum quidem corpus agnoscebant, sed animam negabant. Illorum itidem duae fuere classes. 1) Quidam finxerunt λόγον *assumpsisse carnem πάντι ψυχον*, omni anima etiam sensitiva ac vegetativa destitutam, ut Ariani (*) apud Socratem lib. II. cap. 45. qui id statuerunt hoc fine, ut τὰ πάθη, quae in scripturis Christo tribuuntur, possent referre ad τὸν λόγον, ac proinde negare, Christum esse verum Deum. 2) Quidam disputarunt, λόγον *assumpsisse corpus vivens*, hoc est, anima vegetativa & sensitiva praeditum, sed anima rationali destitutum, divinitatem autem loco animae fuisse, ut Apollinaris & ipsius asseclae. Eusebius lib. XI. histor. c. 20. Epiphanius haeres. LXXVII. (**) Contra *ψυχων* errores observa: a) quod *carnis* vocula Joh. I. 14. accipiat *συνεχόμεως*, ut superius ostendimus. b) Quod Christo tribuuntur facultates animae rationalis, *intellectus* scilicet & *voluntas* a Patris voluntate distincta Luc. II. 52. XXIII. 46. Matth. XXVI. 39. Joh. V. 30. VI. 38. c) Quod ad essentielles & constitutivas partes hominis pertineat non solum corpus, sed

& anima rationalis. Quare cum Christus sit verus homo Joh. VIII. 40. 1 Cor. XV. 47. 1 Tim. II. 5. utique etiam constabit anima vere humana, id est, rationali. d) Quod ratio salutis nostrae requirebat, ut λόγος non solum carnem, sed etiam animam assumeret, τὸ ἀπρόσληπτον sit ἀθεράπευτον, Nazianzenus epist. II. ad Cleodonium. Jam vero Filius Dei voluit integram & totam nostram naturam sanare, ac anima praecipue erat per peccatum corrupta, utique ergo integram assumpsit naturam. Ad *ἀψύχως* referri possunt *Monotheletae*, qui unam tantum voluntatem Christo tribuerunt.

§. XCII. Oblique humanam Christi naturam labefactant 1) *ἀπαθείς*, qui putarunt, *humanam in Christo naturam propter personalem cum λόγῳ unionem non fuisse ullis passionibus obnoxiam, sed sicut telum transit per aquam sine vulneris sensu, sic Christum non sensisse verum dolorem in suis passionibus*. Hilarius lib. X. de Trin. de quo tamen Bonaventura lib. III. dist. 16. q. 1. art. 1. resp. ad 1. scribit, *quod sententiam illam περὶ ἀπαθείας retractaverit*. Justin. Imp. apud Evagrium lib. IV. hist. eccl. c. 38. itidem negat, *Christum vere sensisse tristitiam, dolores & angores in passione*. Similia dicta ex veteribus adduximus in harin. de pass. p. 56. Sed observa, 1) particulam asseverandi Εἰ. LIII. 4. *ἴσθι vere, certe* languores tulit: 2) emphaticam descriptionem evangelistarum, quae non minus quam gravissimae Christi querelae, fudor sanguineus & consolatio angelica docent, nihil hic simulati esse: 3) consequens absurdum. Si Christus non vere, sed simulate dolores illos sensit, etiam nostra redemptio non erit vera, sed simulata. Conf. insignem locum Ambrosii lib. X. in Lucam c. XXII. tom. V. p. 154. *Confidenter tristitiam*

(*) Arianorum vestigia recentiori aeo secutus est GUIL. WHISTONUS, scriptor Anglicus, inter alia paradoxa & hoc statuens, quod Christus caruerit anima, & λόγος eius loco fuerit. Vid. eius *confessionem* anglico sermone editam, & conf. *observas* nostras *sacras ad Act. XX. 28.* sapientiam excitatas, p. 24.

(**) Posset addi *tertius* classis eorum, qui animam rationalem Christo quidem concedebant, sed *voluntate* destitutam. Fuit haec sententia *Monotheletarum* itemque *Monergesarum*, qui unam tantum in Christo voluntatem & unam operationem, scilicet *θεωδωρίαν*, five *deivilem* adseruerunt. Diximus nonnulla de iis in *observ. sacris*, modo ad legatis p. 24, 25.

fititiam nomino, quia crucem praedico, neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem &c. Ad ἀπαθείς ἀφαιροδοκίταις pertinent, qui negarunt, Christum infirmitates naturae humanae suscepisse. Nicephorus libr. XVII. cap. 29. Damascenus libr. III. cap. 28. (Bellarminus libr. IV. de Christo c. 8. negat, Christum sensisse dolores inferni, eoque nomine in Melanchthonem & Brentium graviter invehitur, quod asseruerint, iram Dei fuisse super ipsum effusam, & ingentem in eo fuisse mœstitiam, quae de re suo loco plura.) II) Pontificii per dogma transubstantiationis. Vid. disp. II. de gloria Dei. §. 9. III) Calviniani per hypothesein de putrefactione sanguinis in ara crucis effusi. Vide disp. VII. de gloria Dei §. 8. IV) Photiniani: 1) quia negant, Christum in caelo habere carnem & sanguinem. Ostorodus in inst. german. cap. XXXVIII. p. 390. Schmaltzcius de div. Christi p. 90. contra Frantz. p. 407. in exam. 157. err. p. 11 & 21. 2) Quia statuunt, ad essentiam hominis requiri, ut sit persona humana, ex quo sequitur, Christum non esse verum hominem, cum assumpta natura humana non sit persona ἰδιούσας, sed ἰν αὐτῷ τῷ λόγῳ subsistat. Schmaltzcius in exam. 157. error. p. 5. *Hominem cum adpellari, qui idem non sit persona humana, nec ratio, nec sacrae literae permittunt.* p. 36. *Monstrum id hominis dicendum, quod persona humana non sit.* In omnibus hominum individuis ab ipso orbis initio hoc verum esse adparuit, in solo Christi individuo veritas illa fefellerit? Ergo Christus saltem non erit homo, ut alii homines fuerunt, sunt & futuri erunt? cur igitur toties homo, filius hominis & vir adpellatur? Similia habet catech. Rarov. p. 55.

§. XCIII. Observa autem I) de conceptione a Spiritu sancto, quam Photiniani Christo tribuunt, eodem modo inferri posse: *In omnibus hominum individuis ab ipso orbis initio hoc verum esse adparuit, quod virgo absque maritali congressu parere nequeat.* II) Veritatem & integritatem humanæ naturæ dependere ex partibus essentialibus & constitutivis, anima scilicet & corpore unitis, quæ cum in Christo sint

Exegef. pars II.

integræ ac perfectæ, nihil decedit veritati humanitatis, etiamsi non sit ἀνδρὺς ἀνθρώπου. Dantur enim multa singularia, quæ non habent peculiarem & propriam subsistentiam, sic pars inexistit toti, brachium corpori, &c. sed tamen non per se & per propriam subsistentiam, verum alienam, scilicet totius. Non *subsistentia*, sed *existentia completam* naturæ perfectionem largitur, subsistentia est quidem complementum aliquod, verum externum, ratione actualis existentiae, quia non ingreditur ejus εἶναι. Proinde perfecta potest esse natura, sive subsistentia tanquam ἰδιούσας ex illa fluat, sive extrinsecus illi superaddatur. III) Distinguendum esse inter res personam constituentes *non impeditas*, ubi scilicet sunt duæ res personam constituentes non impeditæ, ibi sunt duæ personæ; & *impeditas*, ubi non statim duæ oriuntur personæ. In Christo sunt duæ res personam constituentes, sed altera, nempe humana natura, per πρόσληψιν εἰς λόγον impedita fuit, quo minus peculiarem personam constitueret. IV) Christo secundum humanam naturam propriam personalitatem humanam deesse non propter defectum alicujus rei, quæ ad perfectionem humanæ naturæ pertinet, sed potius propter additionem præstantioris personalitatis, seu personalis subsistentiæ τῷ λόγῳ. Pulcre Thomas p. III. q. 4. art. 2. ad 2. *Naturæ assumptæ non deest propria personalitas propter defectum, sed propter additionem alicujus, quod est supra humanam naturam, quod est unio ad divinam personam.* q. 2. art. 5. ad 2. *Nec propter hoc sequitur, quod sit minoris efficaciae unio animæ & corporis in Christo, quam in nobis, quia ipsa conjunctio ad nobilius non adimit virtutem aut dignitatem, sed auget.* Confer locum de Deo Patre & Filio. p. 150.

§. XCIV. Quæritur hoc loco: I) *An Christus secundum humanam naturam nobis sit ὁμοούσιος?*

Disertis verbis id in symbolo Athanasii asseritur, & ex confessione totius ecclesiæ, cum primis ex veritate humanæ naturæ in Christo & ex loco apostolico Eph. V. 30. *sumus de carne ejus & de ossibus ejus*

Quæstiones de humana Christi natura.

ojus, id ipsum est manifestissimum. Quid ergo fiet dictis veterum, qui negant, in humanis filium posse dici Patri *ὁμοόσιον*, sed soli Dei Filio augustum illud nomen competere? Distinguendum inter diversas hujus vocis acceptiones. *ὁμοούσια* quandoque notat unitatem essentiae tantum juxta *speciem*, hoc sensu in humanis filius Patri est *ὁμοούσιος*, ac proinde etiam Christus hoc sensu secundum humanam naturam nobis *ὁμοούσιος* dicitur, contra vero patres Antiocheni negaverunt, hoc sensu Filium in divinis esse Patri *ὁμοόσιον*, ut constat ex Athanasii lib. de decret. Synod. Nicæn. Quandoque vero notat *ὁμοούσια* unitatem essentiae secundum *numerus*. Hoc sensu in humanis Filius non est Patri *ὁμοούσιος*, sed tantum *ὁμοιούσιος*, ac proinde etiam Christus hoc sensu secundum humanam naturam nobis non est *ὁμοούσιος*, contra vero patres Nicæni statuerunt, hoc sensu Filium esse Patri secundum divinam naturam *ὁμοόσιον*.

§. XCV. Quæritur II) *An Filius Dei ἐν εἰ-
δει ἢ ἐν ἀτόμῳ humanam naturam assumerit,
Et an natura Christi humana sit individuum?* Individuum dupliciter accipitur: 1) *pro uno, quod est indivisum in se*: 2) *pro eo, quod per se Et in se subsistit*. Priori sensu natura humana Christi est individuum, non posteriori. Disputat hac de re eleganter Damascenus lib. III. orthod. fid. cap. 11. ubi dicit, trifariam considerari naturam humanam 1) *ψιλῇ θεωρίᾳ*, ubi ab omnibus individuis separata & per se sola spectatur: 2) *ἐν εἶδει*. 3) *ἐν ἀτόμῳ*, & concludit, non primo, nec secundo, sed tertio sensu humanam naturam a Filio Dei esse assumptam. Ubi tamen notandum, τὸ ἀτόμον humanæ naturæ bifariam considerari posse: primo quatenus habet propriam & peculiarem *ὑπαρξιν*, eo modo humana natura est in reliquis hominibus; secundo quatenus subsistentiam suam habet in alio, quo modo posteriore natura humana ἐν ἀτόμῳ a Filio Dei in suam ipsius hypostasim est assumpta. Suscepit Dei Filius naturam humanam non in propria personalitate, sed in singularitate consideratam, quæ fuit secundum essentiam & partes suas essentielles completa, massa quedam singularis & a natura aliorum hominum in

individuo non specie consideratorum distincta, ad subsistentiam recipiendam apta, quæque propriam personam constituisset, nisi in aliam *ὑπόστασιν* fuisset assumpta. Thomas p. III. q. 4. art. 3. *Hoc nomen homo significat humanam naturam, prout nata est in supposito esse*. Confer locum de persona Christi §. 87.

§. XCVI. Quæritur III) *An recte dicatur, quod Filius Dei assumerit hominem?* Bellarminus lib. III. de Christo cap. 1. hoc nomine Nestorianismi accusat Brentium. *Notabis*, inquit, *in verbis Brentii Nestorianas illas phrasas: Filius Dei est in filio Mariae, item Filius Dei assumpsit filium hominis*. Atqui 1) apud veteres hæc phrasis sæpius occurrit, sic enim loquuntur Cyprianus serm. de idolor. vanitate, Irenæus apud Theodoretum, Origenes homil. XXIII. in Matth. Hilarius lib. IX. de Trinitat. Athanasius apud Vigilium Martyrem in exposit. fidei, Ambrosius libr. IV. de fide cap. 5. Augustinus libr. I. de Trinitat. cap. 7. Auctor libri de agone Christi cap. XI. & alii complures. 2) Utitur eadem Thomas Aquinas (quem pontifex romanus in numerum sanctorum retulit) in caten. aurea super evang. & p. III. quæst. 4. art. 3. *quando patres dicunt, Filium Dei assumpsisse hominem, tunc nomen homo significat humanam naturam, prout nata est in supposito esse*. 3) Ludov. Vives in comun. libr. IX. de civitat. Dei cap. 17. graviter invehitur in eos, qui ob usum hujus phraseos Nestorianismi alios accusant. *Augustinus* (inquit) *Et Hieronymus Et cæteri latini scriptores nostræ religionis dicunt, quod Deus assumerit hominem. Graeci ἀνθρωπον in Christo dicunt, id est; hominem, nec fere norunt aliud loquendi genus, cum de assumpto a Filio Dei homine loquuntur. Recentiores theologi, ut ipsi soli de cælo cecidisse videantur, scrutata tota Christi Et divinitate Et humanitate, invenerunt non hominem assumpsisse illum, sed humanitatem, Et hoc dicunt esse adversus hæreticos tutissimum, ceu vero parum tuti futuri essemus Augustini Et Hieronymi auctoritate muniti. At illi, inquiunt, humanitatem sensere, cum hominem dixere? Loquantur* *erge*

ergo isti, ut illi, & sic sentiant, sed isti linguarum peritiores & totius rationis loquendi rudem illam vetustatem & insciam latini graecique sermonis emendant & expoliunt, &c. 4) Bellarminus ipse sub finem c. 7. ejusdem libri phrasin illam in Augustino excusat. Augustinus (inquit) in enchir. cap. XXXVI. de prædest. sanct. cap. XV. & alibi non raro dicit, *Dei Filium assumpsisse hominem*, ubi nomine hominis intelligit humanitatem. 5) Eodem modo cum phrasin illam expoluerit Brentius, non erat propter eam Nestorianismi dica ei scribenda. Interim libenter fateamur cum Thoma p. III. quaest. 4. art. 3. & Bonaventura libr. III. sent. dist. 5. quaest. 4. locutionem illam esse quodammodo impropriad, ac pie exponendam, non autem temere imitandam, vel latius extendendam esse. Sensus enim est, Verbum assumpsisse humanam naturam, ut per illam esset homo: aliud enim est loqui de assumptione, quantum ad fieri, aliud, quantum ad terminum vel assumptum.

§. XCVII. Quæritur IV) *An humana Christi natura recte dicatur λόγος instrumentum?* Frequentissimum hoc est in patribus, qui respiciunt ad opera mediatoris & ἀποτελέσματα officii, quæ Christus in carne, cum carne & per carnem operatur; sed necessario addendum, quod caro sit ὄργανον λόγου non separatam, sed personaliter ei unitam ac inseparabiliter conjunctam, nec ἀργον & otiosum, sed σύνεργον & actuosum, ut suo loco patebit plenius. Serio igitur improbamus, quod Bellarminus Nestorianizans libr. III. de Christo cap. 10. §. 12. humanitatem Christi confert cum instrumento separato & passivo. *Etiamsi*, inquit, *omnia omnino Deitas per humanitatem ageret, & attributa omnia in actione consisterent, adhuc non posset dici humanitas omnipotens, omnisapiens; neque enim epitheta causae principalis conveniunt instrumento, alioqui cum quis doctus*

& sapienter scriberet, calamus doctus & sapiens diceretur.

§. XCVIII. Quæritur V) *An Christus secundum humanam naturam sit creatura?* Ariani contendebant, λόγος secundum se, etiam non assumpta humana natura, esse creaturam factam ex nihilo, Patri nequaquam ὁμοούσιον, ideo veteres propter Arianorum insidias rejecerunt hanc propositionem: *Christus est creatura*. Sed propter Suencfeldium, qui negavit, Christum quoad humanam naturam esse creaturam (*), in conventu Schinacaldico an. 1537. hæc phrasin de Christo secundum humanam naturam fuit usurpata. *Improbamus* (inquiunt) *Suencfeldii delirium, & dicimus, humanam naturam in Christo & manere & esse creaturam, ut Iohannes inquit: Verbum caro factum est.*

§. XCIX. Quæritur: VI) *An propter humanam naturam Christus recte dicatur conservus noster, etiam in statu gloriæ?* Ita videtur Danzo & aliis quibusdam Calvinianis. Sed opponimus illis hunc immotum syllogismum: Qui deposuit formam servi, & factus est omnium dominus, ille non potest dici noster conservus: Christus deposuit formam servi, & factus est omnium dominus Phil. II. 9. Matth. XXVIII. 19. Act. II. 36. ita, ut homines sint ipsius ministri 1 Cor. IV. 2.

§. C. *Usus practicus est consolatorius.* Christus est verus homo: ergo 1) verus noster mediator 1 Tim. II. 4. 2) frater noster: 3) consanguineus noster, caro de carne nostra, os ex ossibus nostris: 4) noster ἡγίας ac redemptor, proprietates redeuntoris perfecte obtinens, quia propinquitate carnis nos attingit, & interposito pretio nos liberat: 5) caput nostrum, cuius membra sumus in corpore ipsius mystico: 6) auxiliator noster, nobis sincere συμπάχων Hebr. IV. 15. &c.

(*) Genuinam SCHWENCKFELDII de carne Christi creaturali, ut vocat, sententiam supra ediderimus in not. ad §. LXXXVIII. p. 406. ubi & observavimus, SCHWENCKFELDIIUM vocabulum *creatura* in sensu minus proprio accepisse. Patet hoc tum ex aliis

eius scriptis, tum præcipue ex eiusdem libello vom *Fleisch Christi*, qui ann. MDLXXXIV. lucem adspexit publicam. Tota proinde hæc controversia cum SCHWENCKFELDIO agitata in meram abit logomachiam.

CAPUT VII.

DE UNIONE PERSONALI.

§. CI.

*Unio duarum
naturarum
personalis.*

De unione personali esto thesis I) *Duae naturae, divina & humana, in Christo personaliter sunt unitae, unde unio ipsa dicitur ὑποστατικὴ ac personalis.* In unione duo consideranda: 1) *actus*, 2) *status*. Actus unionis proprie vocatur unio, ἑσάρκωσις, πρόσληψις τῆς ἀνθρώπινης εἰς τὴν θεϊότητα, ut Athanasius in symbolo definit, estque actio, qua Filius Dei humanam naturam, propria personalitate destitutam, in personae suae unitatem suscepit. Status unionis proprie & specificè vocatur unio ἑνωσις ὑποστατικὴ, estque arctissima duarum naturarum distinctarum in una persona sibi invicem praesentissimarum περιχώρησις, impermixta & inconfusa immeatio, propter quam una natura non est extra aliam, nec salva personae unitate esse potest. Discrimen inter unionis statum & actum tale statuitur, quod actus transeat, status vero permaneat; quodque actus sit personae simplicis, id est, τῷ λόγῳ, qui ante incarnationem fuit simplex persona, in naturam scilicet humanam: status vero sit inter duas naturas, divinam & humanam, in ὑποστάσει συνθέντῳ; quod actus consistat in humanitatis assumptione, in primo incarnationis momento facta; status vero in ipsa arctissima naturarum cohaesione perpetuo durante. Unde etiam quaedam dicta loquuntur de hoc mysterio *inchoative* Joh. X. 36. quaedam *inchoative & terminative* Luc. I. 35.

*Causa efficiens
unionis.*

§. CII. Thesis II) *Causa efficiens incarnationis diverso respectu est & tota sacrosancta*

Trinitas; & solus Filius sive secunda Trinitatis persona. Causa προκαταρκτικὴ est extrema nostra miseria; causa προσηγμένη ineffabilis ejusdem misericordia. Nemescius de opif. c. XLII. p. 106 *Θεότατον καὶ δι' ὑπερβολὴν φιλανθρώπιαν ἀπιστότατον ἔργον τῆς προνοίας ἢ δι'*

ἡμᾶς ἰσωμάτωσις τῷ Θεῷ. Circa causam efficientem nota, quod incarnationis opus dupliciter consideretur: 1) *inchoative*, ratione principii & effectiois: 2) *terminative* ratione formalis relationis & terminationis. *Priori* respectu tribuitur toti Trinitati, *posteriori* vero soli Filio, sive secundae Trinitatis personae. Augustinus in enchir. ad Laurent. cap. XXXVIII. *Illam creaturam, quam virgo concepit & peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinentem, tota Trinitas fecit, neque enim separabilia sunt opera Trinitatis.* Idem libr. II. de Trinitat. cap. 10. *Visibilem solius Filii naturam invisibilis Trinitas operata est.* De Patre dicitur, quod *miserit Filium in mundum*: Joh. X. 36. *quod excitaverit Davidi germen justum*: Jerem. XXIII. 5. *quod miserit Filium suum γενομενον natum ex muliere*: Galat. IV. 4. *quod miserit Filium in similitudine carnis peccati*: Rom. VIII. 3. *quod corpus aptaverit Filio, vel corpore eum induerit*, ut Syrus explicat: Hebr. X. 5. *De Spiritu sancto* dicitur Luc. I. 35. *Spiritus sanctus superveniet tibi.* Ubi τὸ ἐπιπνεῖσθαι notat actionem extraordinariam & operationem coelestem, non secundum ordinarium & communem naturae cursum, sed peculiari plane ratione factam. Interim nec Pater, nec Spiritus sanctus, sed solus Filius massam illam humanae naturae, in utero virginis conceptam & formatam, in personae unitatem assumpsit, de quo haec loquuntur dicta Luc. I. 35. *Virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Joh. I. 14. *Verbum caro factum est & habitavit in nobis.* VI. 38. 41. 42. *Ego de caelo descendi.* VIII. 42. XVI. 28. *Exiivi a Patre, & veni in mundum,* Coloss. II. 9. *Tota plenitudo Deitatis habitat in ipso corporaliter.* 1 Tim. III. 16. *Deus manifestatus est in carne.* Hebr. II. 14. *Quia pueri communicarunt carni & sanguini, & ipse similiter iisdem participavit.* v. 16. *non angelos, sed semen Abrahae assumpsit.* Hebr. X. 5. *Ingre- diens in mundum dicit, corpus aptasti mihi.* 1 Joh. III. 2.

III. 8. *Filius Dei adparuit, ἐφανερώθη, 1 Joh. IV. 2. Iesus Christus in carne venit.* Ex quibus colligitur, quid respondendum sit ad questionem sequentem.

§. CIII. Quæritur hoc loco. I)

Quæstiones de causa efficiente incarnationis.

Quomodo incarnationis opus tribuatur Patri & Spiritui sancto, ut tamen solus Filius dicatur incarnatus? Distinguen- dum hic

1) inter massæ illius, ex qua Christi corpus formatum, *sanctificationem*, per quam ex ea omnis peccati labes exterfa, ac 2) *formationem corporis* Christi ex sanctificata illa massa virtute divina factam, quæ utraque actio communis est toti Trinitati, & 3) inter corporis illius in *ὑπόστασιν τῷ λόγῳ assumptionem*, quæ Filio Dei est propria. Unde incarnationis opus commune dicitur toti Trinitati, quoad *actum*; Filio autem proprium, quoad *carnis assumptionem terminum*, qui est *λόγῳ ὑπόστασις*; dicitur *opus ad extra & essentialia*, five toti Trinitati commune, quoad *effectionem* seu productionem: *opus ad intra & personale*, five Filio proprium, *quoad terminationem* sive relationem. Actus assumptionis procedit ex divina virtute tribus personis communi, terminus assumptionis est *ὑπόστασις* Filio propria. Concilium Toletanum sext. artic. 1. *Cum tota cooperata sit Trinitas formationem suscepti hominis, quoniam inseparabilia sunt opera Trinitatis, solus tamen Filius suscepit humanitatem in singularitate personæ.* Quidam sic distinguunt. Opera Trinitatis sunt triplicia: a) *ad intra*: b) *ad extra*: c) *mixta*, quæ *πρὸς ἑαυτὴν* ratione termini, *πρὸς ἑξῆς* ratione principii. Illa personalia, ista essentialia, hæc & personalia & essentialia. Mixtum opus est incarnatio, quæ trium personarum est *efficienter & inchoative*, solius autem Filii *formaliter & terminative*. Ex scripturæ dictis, quæ de incarnationis opere loquuntur, discrimen illud manifeste colligitur. *Pater misit Filium in mundum. Spiritus sanctus* superveniens guttas illas sanguinis sanctificavit, & a peccato mundavit, ex quibus corpus Christi formatum, ut, quod ex Maria natum fuerit, sit sanctum, ac divina virtute in

beata virgine hoc operatus est, ut præter naturæ ordinem sine virili semine fœtum conciperet. *Filius* descendit de cœlo, obumbravit virginem, venit in carnem, factus caro, eidem participando, in ea se manifestando, eam in personæ unitatem assumendo, &c. Damascenus libr. I. orth. fid. cap. 13. *ἐν σαρκώσει τοῦ λόγου ὅτι ὁ πατὴρ ὅτι τὸ πνεῦμα κατ' οὐδένει λόγον κοιωνήκεν, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν θαυματουργίαν.* libr. III. cap. 11. in fin. *ὁ πατὴρ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδένει λόγον τῇ σαρκὶ τοῦ λόγου κοιωνήκεν, εἰ μὴ κατὰ τὰς θεοσημίας καὶ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν.* Pii veteres hoc quibusdam similitudinibus declarant. Augustinus serm. III. de temp. *Aliud est anima, aliud ratio, & tamen in anima est ratio, & una est anima. Sed aliud anima agit, aliud ratio, anima vivit, ratio sapit. Et ad animam pertinet vita, ad rationem pertinet sapientia. Et cum unum sint, anima sola suscipit vitam, ratio sola suscipit sapientiam, & tamen nec anima sine ratione, nec ratio sine anima. Sic & Pater & Filius, licet unum sint, & unus Deus sit, ad Christum solum pertinet caro, sicut ad solam rationem pertinet sapientia, licet non recedit ab anima. In sole calor & splendor in uno radio sunt, sed calor exhecat, splendor illuminat, aliud suscipit calor, aliud splendor. Et licet calor & splendor ab invicem non queant separari, suscipit splendor illuminationem, non fervorem, suscipit calor fervorem, non illuminationem, aliud finit, aliud singulares agunt, & tamen ab invicem non separantur: sic & Filius suscepit carnem, & non deferuit Patrem, nec se divisi a Patre. Suscepit, inquam, Filius carnem in proprietate, sed tamen & Pater & Spiritus sanctus non defuit majestate. In divinitate æqualitas, in carne sola Filii proprietate, non autem ab eo Patris aut Spiritus sancti recessit aliquando divinitas. Cum ergo una sit Deitas, una divinitas, implevit quidem carnem Christi & Pater & Spiritus sanctus, sed majestate, non susceptione. In cithara tria sunt: ars, manus & chorda; & tamen unus sonus auditur: ars distat, manus tangit.*

Eff 2

tangit.

tangit, resonat chorda. Tria pariter operantur, sed sola chorda personat, quod audiatur, nec ars nec manus sonum reddunt, sed ea cum chorda pariter operantur: sic nec Pater, nec Spiritus sanctus susceperunt carnem, Et tamen cum Filio pariter operantur. Sonum sola chorda executit, carnem solus Christus accepit, operatio in tribus constat. Sed quomodo ad solam chordam pertinet soni redditio, sic pertinet ad Christum solum carnis humanae susceptio. Anselmus de incarnat. cap. IV. utitur similitudine fontis, rivi, Et lacus, solo rivo per fistulam decurrente. Weidnerus in loc. fid. christ. præcip. tract. II. p. 184. *Sicut in igne, qui est substantia, semper inest claritas cum calore, neque enim substantiam ignis absque claritate Et calore, nec sine ignis substantia claritatem simul invenies cum calore. Venit autem ad nos aliquando calor sine claritate. Si enim de metallis aliquid acceperis, Et illud sic calefeceris, ut inde aliud corpus calefacere possis, Et eidem te adhibueris, calorem quidem senties, claritatem autem non videbis, sed aliquando tamen claritas etiam sine calore est. Nam accensa candela claritatem quidem videmus a longe, sed non sentimus calorem. Et sicut quandoque claritas absque calore, Et calor provenit absque claritate, non tamen separantur ab igne. Ita Et Filius absque Patre Et Spiritu sancto carnem suscepit, nec tamen per hoc ab eis recessit, aut substantiam divinam, quae una Et indivisibilis est, separavit.* Lutherus ex Scholasticis utitur similitudine trium puellarum, quae uni ex sese vestem induunt, aut coronam imponunt. Potest etiam institui collatio inter Θεοφανείας. Columbam, in qua Spiritus sanctus adparuit, formarunt Pater & Filius, & tamen fuit peculiare symbolum Spiritus sancti. Confer Lombardum lib. III. sent. dist. 2. lit. C. Thomas p. III. q. 3. art. 4.

§. CIV. Quæritur II) *Quare Filius, non Pater nec Spiritus sanctus, carnem assumpsit?* Respond. 1) Ob *recreationem* sive secundam creationem. Per Filium in principio omnia condita Joh. I. 3. Conveniens igitur erat, ut, cujus erat η κτίσις καὶ πλάσις, ejusdem etiam esset η ἀνάκτισις καὶ ἀνάπλασις. Justinus in expol.

fid. ac quod in opere Dei corruptum, per ipsum reformaretur. Athanasius ad Epictet. *Missus est Filius, ut ejus esset ἀνάκτισις, cujus fuerat κτίσις*, inde vocatur in Christo nova creatura Galat. VI. 15. Augustinus in qq. ex utroque test. quæst. CXIII. *Ad injuriam ejus pertineret, si opus per eum factum per alium reformaretur.* 2) Ob *imaginis divinae restitutionem*. Conditi eramus ad Dei imaginem Genes. I. 27. *per Filium*, qui est substantialis Dei imago; Coloss. I. 15. Hebr. I. 3. sed hanc imaginem per lapsum homo amiserat Ephes. IV. 24. Conveniens igitur erat, ut imago divina in nobis instauraretur per eum, qui est substantialis imago Patris. 3) Propter *nostram adoptionem*. Eramus *natura filii iræ*. Ephes. II. 3. Conveniens igitur erat, ut ex filiis iræ redderemur filii gratiæ, & υιοθεσίαν consequeremur per eum, qui est naturalis & unigenitus Dei filius Joh. I. 12. Galat. IV. 5. 4) Propter *reconciliationem*. Reconciliandi eramus Deo, a quo per peccatum genus humanum erat separatum; id ergo fieri oportuit per eum, qui est dilectus Filius. 5) Ob *vitæ reparationem*. Per lapsum amiseramus vitam spiritualem & cœlestem ἀπηνόητοι καὶ ἀπειροκατανοήτοι τῆς ζωῆς τῆς Θεῆς, Ephes. IV. 18. ac mortis æternæ eramus omnes obnoxii. Conveniens igitur erat, vitam nobis reparari per eum, qui est *Verbum vitæ*, 1 Joh. I. 1. in quo primi hominis vita erat Joh. I. 4. 6) Ob *θεογνωσίας communicationem*. Per lapsum homines assimilati erant *jumentis insipientibus*; Psalm. XXXII. 9. XLIX. 13. amiserant enim lucem salutaris divinæ cognitionis. Conveniens igitur erat, per Filium, qui est Λόγος & sapientia Patris, cognitionem Dei nobis vicissim donari Johan. I. 18. Matth. XI. 27. &c. 7) Ob *Filii conditionem*. Secunda Trinitatis persona est & vocatur unigenitus Dei Filius; conveniens igitur erat, ut is, qui secundum divinam naturam erat Filius Patris, secundum humanam naturam fieret filius hominis, ut hac ratione Deus & homo in personæ unitate esset unus Filius, nec filii nomen tribueretur alteri, qui non est ab æterno Patris Filius. Augustinus de eccles. dogmat. cap. II. *Non Pater carnem assumpsit nec Spiritus sanctus, sed Filius tantum,*

tantum, ut qui erat in divinitate Dei Filius, ipse fieret in humanitate hominis Filius, ne Filii nomen ad alterum transfret, qui non esset eternanativitate Filius. 8) Ob mediationem. Filius est persona inter Patrem & Spiritum S. media, illi igitur partes mediatoris inter Deum & hominem convenientissime fuerunt assignatæ.

6. CV. Queritur III) Quare incarnationis opus per ἐπισκιάσµον sive obumbrationem ab angelo describatur? Quod Luc. I. 35. angelus ad Mariam dicit: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*, dupliciter a piis veteribus exponitur. 1) Quidam *Virtutis* nomen accipiunt *essentialiter* pro potentia ac deitate tribus personis communi, ut sic describatur ἀρετῇ illa θαυματουργία, qua omnes ac singulæ personæ deitatis in hoc admirando opere egerunt. Ad hanc significationem accommodari possunt dicta scripturæ, in quibus σκιάζεν & ἐπισκιάζεν Deo attributa peculiarem præsentis modum, operationem ac protectionem divinam denotant. Deuter. XXXIII. 12. Deus σκιάζει ἐπ' αὐτῶν Psalm. XCI. 4. ἐν τοῖς μεσσητέροις αὐτῆς ἐπισκιάσεται. Ps. CXXXIX. 8. ἐπισκιάσας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου. Syrus reddidit per verbum obtexit, protexit. Sicut ergo Deus ad Moysen dicit, operiam te vola mea, sive manu mea, donec transcam, Exod. XXXIII. 22. hoc est, protegam te gratiosa mea præsentia, ne majestas divinitatis te absumat: sic Virtus Altissimi obumbravit virginem, ne a maiestate divinitatis peculiari ratione in utero ejus præsentis consumeretur. 2) Quidam *virtutis* nomen accipiunt *personaliter*. Illi iterum in duplici sunt differentia. Quidam enim referunt ad *Spiritum sanctum*, ut sit ἐξ ἁγνότητος præcedentium. Spiritus sanctus superveniet tibi & Virtus Altissimi, id est, Spiritus sanctus, qui est Virtus ex Altissimo, hoc est, Deo Patre procedens, tibi obumbrabit. Ad hanc explicationem accommodari potest illud, quod Luc. XXIV. 49. Spiritus sanctus vocatur δύναμις, ἢ ἔψυχς, quod enim Actor. I. 8. dicitur: accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti, id dicto loco sic exponitur: induemini virtute ex alto. Item quod in transfiguratione Christi nu-

bes lucida ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς Matth. XVII. 5. Marc. IX. 7. Luc. IX. 34. quæ nubes lucida fuit symbolum Spiritus sancti, qui in transfiguratione adparuit in nube lucida, sicut in baptismo adparuerat in specie columbæ. Quidam referunt ad *Filiū*, secundam Trinitatis personam, quæ in personæ suæ unitatem carnem suscepit. Rufinus in expos. symb. Vide cooperantem simplicem Trinitatem. Spiritus sanctus venire dicitur, & Virtus Altissimi obumbrare. Qui est autem Virtus Altissimi, nisi ipse Christus, qui est Dei virtus & potentia? cuius hæc est virtus? Altissimi. Adest ergo Altissimi, adest Virtus Altissimi, adest Spiritus sanctus. Damascenus lib. III. cap. 2. μετὰ τὴν συγκατάθεσιν ἐπισκιάσεν ἐπ' αὐτὴν ἡ τῆς Θεῆς ὑψίστης ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ὁ υἱὸς τῆς Θεῆς ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος. οἶονεὶ Θεὸς σπόρεται, καὶ συνέτηξεν ἐαυτῇ ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ κατὰ ποταμῶν αὐτῆς αἱμάτων σάρκα ἐψυχωμένην. Post consensum sanctæ virginis obumbravit ei Dei altissimi in sua subsistens hypostasi sapientia & virtus, filius Dei Patri consubstantialis, velut divinum semen, & construxit sibi ipsi ex castis & purissimis sanguinibus carnem animatam, &c. Sicut umbra corporis opaci protegit a solis ardore, ita virtus Dei obumbravit virginem, dum concepit, ne ardor concupiscentiæ, qui modo naturali in foeminis tempore conceptionis solet excitari, eam tangeret. Ambrosius de iis, qui mysteriis initiantur, c. III. Augustinus lib. L. homil. hom. 44. Veteres huc accommodant dictum hebraicum: Deus ab austro veniet, & Sanctus de monte Pharan seu monte umbrato. Quamvis verò hæc interpretationes nec cum fidei analogia, nec secum ipsis pugnent, ut ex questione I. intelligi potest, tamen textui convenientior videtur illa, per quam Virtus Altissimi de Filio accipitur, quia statim sequitur: ideo, quod ex te nascetur Sanctum, Filius Dei vocabitur; id est, quia substantialis Dei virtus per mirabilem obumbrationem carnem in te & ex te assumet, ideo etiam illud, quod ex te nascetur, vocabitur & erit Dei Filius. Ad hanc significationem accommodari potest, quod Filius Dei etiam in aliis scripturæ locis dicitur Dei virtus 1. Cor. I. 24. Deus for-

tis Esaj. IX. 6. ac quod typus personalis inhabitationis τοῦ λόγου in assumpta carne, id est, peculiaris Dei præsentia in tabernaculo fœderis sic describatur: Exod. XL. 34, 35. *operuit nubes tabernaculum, & non potuit Moses ingredi tabernaculum, ὅτι ἐπέσκιαζεν ἐπ' αὐτὴν νεφέλη.* De columna nubis in deserto Num. IX. 22. τῆς νεφέλης σκιάζουσας ἐπ' αὐτοῖς. Quo referantur omnes adparitiones vet. testam. in quibus Deus in nube adparuisse dicitur; illæ enim fuerunt symbola ἑσαρκώσεως τοῦ λόγου in plenitudine temporis subsecuturæ. Deducit igitur nos ἐπισκιάσεως vocula a) ad *mirabilem divinæ & humanæ naturæ in Christo unionem.* Umbra non aliter exprimitur, nisi per lumen & corpus, ideo Virtus Altissimi dicitur obumbrasse virginem, quia in ejus utero lux incorporea corpus sumsit. Gregorius libr. XXXIII. moral. cap. 3. *nube carnis tegitur, non ut sol divinæ lucis obscuraretur, sed ut temperetur.* Augustinus tractat. XXXIV. in Johan. b) Ad *divinæ majestatis & gloriæ in Christo adparitionem.* Sicut in vet. testamento, quando Deus peculiari modo voluit majestatem suam revelare, ut homines mortales eam ferre possent, umbraculo quodam nubis eam obumbravit: sic in hoc summo & ἐξαιρετώ modo præsentiæ & inhabitationis τοῦ λόγου in assumpta carne facta est obumbratio, ut posset fieri illa, omnem, etiam angelorum, captum excedens, divinæ majestatis & humanæ naturæ in unam personam unio. Chemnitius in harm. cap. IV. pag. 122. c) Ad *peculiarem totius Trinitatis in hoc mysterio operationem.* Spiritus sanctus supervenit, & Virtus Altissimi obumbravit virginem, id est, tota sacrosancta Trinitas peculiari ratione fuit operata in fœtus illius formatione, conservatione & ab omni peccati labe defensione. Theophylactus dicit, *esse metaphoram ductam ab aviculis incubantibus, ut sit sensus, virtus Altissimi reddet te fecundam.* d) Ad *incarnationis fructificationem.* Deus est ignis consumens, sed Filius Dei incarnatus præstat nobis umbraculum, ne ab igne iræ divinæ propter peccata absumamur. Primi parentes post admissum peccatum sub arboribus se abscondunt, sed non possunt occultari; qui vero ab ira Dei

abscondi cupit, confugiat sub hoc umbraculum. Filius Dei Israëlitas in deserto præcessit in *columna nubis & ignis*, Exod. XIII. 21. in die umbraculum, in nocte lucem ipsis exhibens, quo ipso incarnationis utilitas nobis præfiguratur. e) Ad *seriam a temeraria persequutione dehortationem.* Quomodo facta sit τοῦ λόγου ἑσαρκώσις, nec perfecte scire possumus, nec temere persequari debemus, sed meminimus, nubem esse quasi interpositam & obductam, quam non debeamus perumpere. Sicut Cherubin obumbrabant arcam fœderis 2 Paral. V. 8. ne quis *ἵδῃ sive divinitatem*, super propitiatorium habitantem, curiosius intueri desideraret; & Seraphin *tegebant faciem suam*: Esaj. VI. 2. sic virtus Altissimi umbraculum interposuit, ne iam modum ἑσαρκώσεως curiosius inquiramus. Chrysostomus homil. VII. in cap. 1 Joh. *Quomodo Deus factus sit homo, noli disquirere, factum est, ut ipse novit.*

6. CVI. Quæritur IV) *Quare conceptio Christi peculiariter tribuatur Spiritui sancto?* 1) Resp. Ad sanctam conceptionem requireretur, ut venenum peccati ex guttulis illis sanguinis, ex quibus corpus Christi formandum erat, extergeretur, hoc est, a peccato mundaretur ac sanctificaretur, ut sic, quod *nascetur, esset sanctum*, Luc. I. 35. & *a peccatoribus separatum* Hebr. VII. 26. Jam vero Spiritui sancto peculiariter tribuitur sanctificatio, unde etiam vocatur *Spiritus sanctificationis* Rom. III. 4. 2) opus incarnationis est opus singularis bonitatis & dilectionis divinæ, jam vero Spiritui sancto peculiariter tribuitur caritas, unde vocatur *Spiritus dilectionis* 2 Tim. I. 7. Sicut Patri potentia, Filio sapientia tribuitur. Alcuinus libr. III. de Trinitate cap. 3. *An ideo dicitur de Spiritu sancto, quia fecit eum de virgine nasci, quia hoc opus mirabile totum domo Dei est factum, & donum proprie Spiritus sanctus dicitur?* 3) In incarnatione divina & humana natura personaliter fuere unitæ, hæc unio ideo peculiariter assignatur Spiritui sancto, quia ipse est *indissolubile vinculum amoris inter Patrem & Filium*. Bernhardus serm. III. in fest. Pentecost. col. 164. *ineffabilis Patris & Filii*

Fili communio. Augustinus lib. V. de Trinitate cap. xi. 14) Quia digito Dei lex erat scripta, congruebat, ut Dei digito, qui est Spiritus sanctus, Matth. XII. 27. Luc. XI. 20. is, qui legem pro nobis impleturus erat, in utero virginis formaretur. 5) Sicut in prima creatione Spiritus sanctus incubabat aquis, easque fovebat & fecundabat: Genes. I. 2. sic in secunda creatione Spiritus S. virginem ad concipiendum Salvatorem fecundam reddidit.

¶ CVII. Queritur V) An ob peculiarem illam in conceptione Christi operationem Spiritus sanctus recte dicatur Pater Christi? Minime vero, quia nulla ex illis actionibus, quæ Spiritui sancto in hoc opere tribuuntur, Patris proprietatem & adpellationem ipsi confert. Pii veteres revocant illam actionem ad tria capita. Primum est ἀμεσος ἐνέργεια, quod dederit virgini facultatem sine virili semine præter naturæ ordinem concipiendi foetum. Alterum est θαλάμιος ἀγίασμος, quod massam illam, ex qua corpus Filii Dei formatum, sanctificaverit, id est, a peccato mundaverit. Tertium est ἀρρογος ἐνώσις, quod divinam & humanam naturam in unam personam univerit. Spiritus sanctus fuit causa conceptionis non σαρκωτικής, sed a) δημιουργική: b) ἀγίαστική: c) τελειωτική. De hac triplici Spiritus sancti, adeoque totius Trinitatis, operatione sic loquuntur pii veteres. Justinus apol. II. pro christ. pag. 52. θλάμεις θεῷ ἐπελθῶσα τῇ παρθένῳ ἐπενώσασθαι αὐτὴν, καὶ κοφοῦσθαι παρθένον ἔσαν σπερμίνες. Et postea. τοῦ πνεύματος ἐλθόν ἐπὶ τὴν παρθένον καὶ ἐπισκιάσαν ἐδία συνέστασιν, per concubitus, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως ἐγκύμωσιν κατέστησε. In ἐκθ. π. 15. p. 299. Verbum virginis intermedia ad æconomiam expediendam utens, & uterum ejus, ut divinam quoddam semen, ingrediens sibi ipsi templum formaret hominem integrum, particula aliqua ex illius natura accepta & fingendo templo in substantiam ejus redacta: hoc ipso indutus juxta summam unionem Filius Dei utraque natura processit, ex illo enim Filius & Deus & homo. Hilarius lib. II. de Trinit. p. 20. Spi-

ritus S. desuper venit, virginis interiora sanctificavit, & in illis spirans, quia, ubi vult, spirat Spiritus, naturam se humanæ carnis immiscuit, & id, quod alienum a se erat, vi suæ potestate præsumpsit, atque ut ne quid per imbecillitatem humani corporis diffideret, virtus Altissimi virginem obumbravit, infirmitatem ejus velut per umbram circumfusam confirmando, ut ad semientiam incunantis Spiritus efficaciam substantiam corporalem divinde virtutis inumbratio temperaret. (Hinc corpus Christi vocatur σπῆν ἢ χειροποίητος τῆς, τέτης, ἢ ταύτης χειροποιήτος πίστεως Hebr. IX. 11.) Proclus episc. Constantinop. hom. in nativ. Dom. pag. 55. Virgo Maria est λογικός τῷ δευτέρῳ Ἀδὰμ παρὰ δεισος, τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐνώσεως τῶν φύσεων, ἢ πάνυ γε τῷ σωτηρίῳ συναλλάγματος, ἢ πασάς, thalamus, ἐν ᾧ ὁ λόγος ἐνυμφεύσατο τὴν σάρκα, pag. 56. Hæc Maria est admirandæ illius æconomiae tela, ὁ φορητὸς τῆς οἰκονομίας ἕδος, in qua ineffabili quodam modo admirabilis illius unionis tunica est confecta, cujus quidem textor, ἱεργός, extitit Spiritus sanctus, netrix, ἱερός, virtus ex alto obumbrans, ἱερόν, lana vetusta Adami pollis, κρόκος trama impolluta virginis caro, κερκίς, radius textorius immensa gestantis gratia, τεχνίτης, artifex, Verbum per auditum illapsum. Damascenus libr. III. orth. fid. cap. 2. μετὰ τῆς συγκατάθεσιν τῆς ἀγίας παρθένης πνεύμα ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν, καθῶρον αὐτὴν καὶ δύναμιν δακτικὴν τῆς τῷ λόγῳ δεδωμένης παρέχον αἶμα δὲ γεννητικόν. Sed ob nullam ex his operationibus Spiritus S. dici potest pater Christi, quia caro Christi non est ex essentia Spiritus sancti genita, sed ex substantia Mariæ virginis: ἐκ τοῦ πνεύματος non notat materiam, sed causam efficientem & operationem. Cum dicimus de Mariæ, est de materiales cum dicimus de Spiritu sancto, est de potentiale. Justinus in ἐκθ. ἢ διὰ συνέστασιν, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως. Athanasius disput. contra Arium. p. 31. Inventa est in utero habens de Spiritu sancto, non quod Salvatoris nostri Pater dicitur Spiritus sanctus, ut duo credantur Patres, sed quod cum Patre & Filio idem Spiritus S. cooperarius & unius potestatis est. Ambrosius

libr. II. de Spiritu S. cap. 5. *Quod ex aliqua, aut ex substantia, aut ex ejus potestate est. Ex substantia, sicut Filius, qui ait: ex ore Altissimi prodii. Ex potestate, sicut illud: unus Deus, ex quo omnia. Quomodo ergo in utero, habuit Maria, si quasi ex substantia Spiritus S. ergo Spiritus in carnem & ossa conversus est? Non utique! Si quasi ex operatione & potestate ejus virgo concepit, quis neget Spiritum creatorem?* Augustinus de inquisit. Trinit. cap. C. *Non utique sic de illo, (Spiritus sancto) sicut de illa (Maria matre) natus est Filius Dei. De illa siquidem sancta virgine natus est Filius Dei, sicut de matre, non de illo, sicut de Patre, ne duo patres dicerentur in sancta Trinitate.* In enchir. cap. XXXVII. *Non concedendum, ut, quod ex aliqua re nascitur, continuo ejusdem filius nuncupetur, alias illi, qui ex aqua & Spiritu nascuntur, aquae filii discendi erunt.* Damascenus d. l. *Ex Spiritu sancto conceptus est Christus ὁ σπερματικός, ἀλλὰ ἡμισυγενής, de matre natus est Christus materialiter, de Spiritu sancto conceptus est effective.* Faustus episc. de rat. fidei cap. IV. *Christus non de substantia Spiritus sancti, sed de potentia, nec de generatione, sed de jussione & benedictione conceptus est.* Confer B. Lutherum in cap. XXXVIII. Genes.

§. CVIII. Antithesis. I) Ebionitae, Anisibesi. Cerinthiani, Carpocratiani & similia monstra docuerunt, Christum ex congressu maritali natum esse. Irenaeus libro III. cap. 24. *Ebionaei ex Ioseph Christum generatum dicunt.* Epiphanius haeref. XXX. *ἐκ παρατριβῆς καὶ σπέρματος ἀνδρός, τῆς τοῦ Ἰωσήφ τὸν Χριστὸν γεγενῆσθαι ἔλεγε.* De Cerintho Irenaeus libr. I. cap. 25. docuit, Iesum non ex virgine natum, impossibile enim hoc ei visum est, fuisse autem eum Ioseph & Mariae filium similiter, ut reliqui homines. Tertullianus de praescript. cap. XLVIII. *Cerintus Christum ex semine Iosephi natum proponit, hominem illum tantum sine divinitate contendens.* Epiphanius haeref. XXVIII. p. 53. *ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ σπέρματος Ἰωσήφ τὸν Χριστὸν γεγενῆσθαι.* De Carpocrate Irenaeus libr. I. cap. 24. p. 79. *Carpocrates docuit, Iesum e Ioseph*

natum & qui similis reliquis hominibus fuerit, &c. II) Photiniani & Versius ex materia a Deo allata Christum genitum dicunt, ut vidimus superius.

§. CIX. Thesis III) *Materiae quasi vicem in unione obtinent* ^{Materiae unionis personalit.} *duae naturae divina τοῦ λόγου & humana. Dico materiae vicem* ^{obtinere} *obtinere, proprie enim & accurate loquendo* ^{duae naturae in Christo non possunt dici materiae.} *1) Quia divina natura τοῦ λόγου, utpote essentia spiritalis, infinita, omnipotens, est merus ac purus actus. 2) Quia divina natura τοῦ λόγου ἐν τῇ ἐνσαρκίᾳ est potius agens, humana natura patiens, significatione scilicet grammatica, non physica; illa enim assumit, haec vero assumitur. 3) Quia ex partibus materialibus constituitur tertium quoddam realiter ab illis distinctum, quod non habet locum in unione hypostatica. Ut enim pii veteres loquuntur de duabus naturis, illae sunt ἐξ ὧν, ἐν αἷς, καὶ ἄπὲρ ἐς, ex quibus Christus constat in unionis actu, in quibus subsistit in unionis statu, & quae personaliter unitae, sunt unus Christus & homo. Christus non est ἐξ ἐτέρων ἑτερον, sed ipsae naturae duae, personaliter unitae, sunt unus Christus. Proinde quod duae in Christo naturae dicuntur *unionis materiae*, illud accipiendum a) ἀναλογικῶς, quia in aliis unionum speciebus τὰ ἡνῶμενα dicuntur materia: b) *ἡγετιμῶς*, quia, respectu ad ipsam unionis formam habendo, duae naturae sunt illius, tanquam formalis, quoddam materiale. Scholastici vocant *duo unibilia*, quorum unum, divina scilicet natura, est assumens; alterum, humana scilicet natura, est assumptura. Quidam ex nostris vocant τὰ ἄκρα five *extrema*. Ut enim subjectum & praedicatum (Philosopho τὰ ἄκρα dicta) in predicatione per copulam conjunguntur: sic divina & humana natura in Christo per hypostaseon unitatem arctissime uniuntur. Utriusque naturae veritatem superius demonstravimus, hoc loco de illis agendum, quatenus in ipsa unione spectantur.*

§. CX. Antithesis. I) *Patri-passiani docuerunt, totam Trinitatem incarnatam, & Patrem quo-*

quoque esse passum. II) Origenes libr. I. de princ. cap. 7. & Nemesius libr. II. philosoph. cap. 6. Animam Christi ante unionem cum corpore extitisse, statuunt, quæ fuit etiam Prisdilianistarum & Iohannis, episcopi Hierosolymitani, opinio, Hieronymo in epist. ad Pamm. referente. III) Quidam ex Calvinianis disputant, personam Filii, non naturam divinam, si proprie loqui velimus, esse incarnatam, cum persona sit Filii propria, sed natura divina sit ipsi communis cum Patre & Spiritu sancto. Beza in part. I. resp. ad coll. Mompelg. p. 153. Damascenus in exam. contra Chemitium cap. IV. p. 81. Zanchius libr. II. de incarnat. Filii quæst. 1. p. 106. Sohnius p. II. exeg. Augustanæ confess. p. 192. IV) Calvinianis hac in parte se adiungit Bellarminus libr. III. de Christo cap. 8. & tertio. Unio facta est per communicationem ejus, quod est proprium Filii, non ejus, quod est commune aliis personis. Quo sine ita disputent, facile adparet, videlicet ut communicationem idiomatum carni factam majori specie oppugnare possint. Sed observa: 1) Scripturam in descriptione unionis personalis non tantum personæ, sed etiam naturæ divinæ mentionem facere. Col. II. 9. In Christo habitat tota plenitudo Deitatis corporaliter. Si tota Deitatis plenitudo habitat in carne, utique etiam Deitas τὸ λόγος, seu natura divina Filii erit carni unita. Quod enim in carne habitat & quidem σωματικῶς, illud est ei unitum. Tota plenitudo Deitatis non est nuda subsistentia absque Deitate τὸ λόγος. 1 Tim. III. 16. Deus manifestatus est in carne. Jam vero Deus non est tantum nomen personæ, sed etiam naturæ. 2) Deitas τὸ λόγος & persona τὸ λόγος non differunt realiter, alias λόγος erit quoddam compositum ex duobus realiter distinctis, ac pro Trinitate introduceretur quaternitas. 3) In qualibet Trinitatis persona est tota ac perfecta Deitas propter essentiae divinæ infinitatem ac simplicitatem, nequaquam igitur secunda Trinitatis persona δίχα τῆς Θεότητος incarnari potuit. 4) Si divina natura τὸ λόγος non est unita naturæ humanæ, λόγος, quatenus ἰσάρκος, non erit verus Deus, num enim Deus potest esse si-

ne Deitate? Si divina natura τὸ λόγος non est unita naturæ humanæ, falsæ erunt illæ propositiones personales. Deus est homo, & homo est Deus. 5) Pii veteres disertam divinæ naturæ mentionem faciunt. Dionysius, Athanasius & Cyrillus, ἡ Θεότης ὁληκῶς ἡμῖν ἐν μίᾳ τῶν ἑαυτῆς ὑποστάσεων ἐκονῶνται. Athanasius in symb. incarnationem definit προσλήψει τῆς ἀνθρώπου φύσεως εἰς Θεότητα. Augustinus libr. de fide ad Petrum cap. II. Naturam divinam dicit esse conceptam & natam, quod Thomas p. III. quæst. 35. artic. 1. sic explicat: Propter identitatem, quæ in divinis est inter naturam & hypostasin, quandoque natura ponitur pro persona vel hypostasi, & secundum hæc dicit Augustinus, naturam divinam esse conceptam & natam, quia scilicet persona Filii est concepta & nata secundum humanam naturam. Damascenus lib. III. orthod. fid. cap. 6. ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τὸ Θεῖον λόγος φάμεν, πᾶσαν καὶ τέλειαν τὴν φύσιν τῆς Θεότητος ἐν μίᾳ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐνανθῆναι πᾶσιν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ ὃ μέρος μέρος. Ibid. φύσιν τὸ λόγος λέγοντες αὐτὸν τὸν λόγον σημαίνομεν ὃ δὲ λόγος καὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας κέκτηται καὶ τὸ ἰδιαζον τῆς ὑποστάσεως. Lutherus in disput. ann. 44. contra Scholast. monet: hypostasin seu personam in divinis non esse rem aliquam extra vel praeter essentiam divinam existentem, cui postea essentia cum proprietatibus essentialibus communicata sit, nec essentiam divinam extra vel praeter personas divinitatis existere, nec in persona Trinitatis essentiam & hypostasin realiter seu subjective differre, licet ratione respectuum differat. 6) Augustana confess. art. III. dicit, duas naturas, divinam & humanam, in personae unitate inseparabiliter conjunctas. At Calviniani volunt videri Augustanæ confess. socii. 7) Distinguendum igitur inter naturam divinam absolute sive communiter dictam, ut est in Patre, Filio & Spiritu sancto; eo modo non dicitur unita naturæ humanæ, cum incarnatio soli Filio tribuatur terminative: & inter Deitatem relate seu determinate cum certo ὑπάρξεως πρόσωπο acceptam, ac in persona solius Filii consideratam; eo modo Deitas, τὸ λόγος scilicet

scilicet, unita naturæ humanæ dicitur. Hanc distinctionem amplectitur ipse. Polanus tom. II. libr. 6. syntagm. cap. 813. Urfinus p. II. explicat. catech. p. 274. & p. 184. ubi dicit: *Essentia divina in solius Filii persona est incarnata*. Ex eadem facile respondetur ad argumenta contraria. *Quod est proprium Filii, non quod Trinitati commune, est incarnatum*. Item. Si divina natura est humanæ unita, etiam Pater erit incarnatus. Ut enim Pater dicatur incarnatus, non sufficit, ut eadem divina natura, quæ est in Patre, sit incarnata in Filio; sed requiritur insuper, ut divina illa natura in Patre, & sic persona Patris sit incarnata. Confer Lombardum III. sent. dist. 5. litera F. loc. de pers. Christi §. 20 & 21. 8) Quidam ex nostris addunt, hypostasim Filii Dei ἀμέσως seu immediate, divinam autem naturam ἐμμέσως seu mediate, mediante scilicet λόγῳ ὑποστάσει, esse incarnatam. (Sohnius tom. II. exeg. art. 3. p. 104. itidem distinguit unionem hypostaticam inter immediatam & mediatam; illam vocat unionem personæ, hanc naturæ λόγῳ cum humana natura.) Sed cum hypostasis λόγῳ ac divina natura λόγῳ non realiter, sed formaliter duntaxat, differant, ideo hæc phrasis commode explicanda.

§. CXI. Quæritur hoc loco *Quæstiones de unionis materia.* I) *An necessarium fuerit, λόγον incarnari?* Respond. Polanus part. III. thes. theol. p. 59. Zanchius libr. de incarnat. p. 92. Pareus in epist. Rom. Frider. Bröckerus in antidot. error. Vorstius cap. XXI. p. 68. col. b. Sibrandus Lubbertus in catal. error. p. 278. putant, potuisse Deum aliam rationem invenire, qua reconciliaremur ipsi, quam per mortem Filii, unde ex Lombardo & Thoma missionem Filii vocant hypotheticam. Sed quid hac de re statuendum sit, certis expeditum dari poterit distinctionibus. 1) Distinguendum inter necessitatem absolutam & hypotheticam. Illa est, cujus contradictoria est simpliciter impossibilis: hæc, quæ respectu certi alicujus finis necessitatem medii obtinet. 2) Distinguendum inter incarnationem Dei & Filii Dei. Deum fieri hominem, necessarium erat

non absolute, sed hypothetice, si scilicet genus humanum ex servitute peccati redimendum, iræ divinæ satisfaciendum, & bona per lapsum amissa reparanda, ut probant rationes, propter quas Mediatorem nostrum Deum & hominem esse debuisse, ostendimus superius. Filium Dei, sive secundam Deitatis personam, fieri hominem, nec absolute nec hypothetice fuit necessarium; sed sapientiæ divinæ conveniens, ut probant rationes, propter quas non Patrem, nec Spiritum sanctum, sed Filium incarnari conveniens fuisse, diximus superius. Ex hoc fundamento facile explicari possunt dicta veterum, quorum quædam incarnationem Filii Dei necessariam fuisse asserunt, quædam vero negant. Cyrillus libr. V. thesauri cap. 7. statuit, *Christi incarnationem & passionem unicum potuisse esse medium ac remedium nostræ liberationis*. Augustinus libr. III. de Trinit. cap. 10. *Non alium quidem modum possibilem Deo defuisse, sed sanandæ nostræ miseriæ convenientiorem alium non fuisse, nec esse potuisse*. Leo serm. II. de nativ. col. 39. *Una misericordia Dei, cum ad reparandum genus humanum ineffabiliter ei multa suppetere, hanc potissimum consulendi viam elegit, qua ad destruendum opus diaboli non virtute uteretur potentia, sed ratione justitiæ*. Similia habet Bernhardus epist. C. col. 922. Auctor libri de agone Christi. c. XI. Thomas III. quæst. 1. art. 2. Lombardus II. sent. dist. 44. §. 3. &c.

§. CXII. Quæritur II) *An natura humana Christi recte dicatur ἀνθρώπος?* ἀνθρώπων duplicem habet significationem: Absolute & simpliciter illud dicitur ἀνθρώπων, quod nec sua nec aliena ὑποστάσει subsistit, quod nec essentiam nec subsistentiam habet nec in se, nec in alio, sed est nihil negativum. Eo sensu natura humana Christi non potest dici ἀνθρώπων. Relate. & secundum quid ἀνθρώπος dicitur, quod non quidem sua, sed aliena, ὑποστάσει subsistit, quod essentiam quidem habet, non tamen propriam personalitatem & subsistentiam; sed in alio subsistit, hoc sensu caro Christi dicitur ἀνθρώπος, quia scilicet est ἑνωσάτος, in ipso λόγῳ subsistens. Quod ergo quidam ter-

minum

ἐκ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, statuant ἀνθρώπου σάρκα
carnis, quæ intercesserit inter substantiam,
quæ massa illa, ex qua Christi corpus forma-
tum, subsistit ut pars virginis non propria & ipsa
virginis substantia, & inter substantiam, qua
natura humana ex massa sanctificata, per Spi-
ritus sancti operationem formata, in primo in-
carnationis momento subsistere coeperit ipsa τῇ
λόγῳ substantia sibi communicata, illud non
est accipiendum eo sensu, quasi caro Christi ul-
lo unquam tempore prorsus ἀνθρώπου σαρξ fuerit;
sed quod nostra ὑποστάσις talis carnis ἀνθρώπου σαρξ
ante ejus in substantiam τῇ λόγῳ receptionem
non temporis, sed naturæ ordine prævia statui-
tur. Caro illa & anima non erant prius unita
in unam personam, sed tempore simul fuere
carnis ex massa a Spiritu sancto segregata & san-
ctificata formatio, carnis illius formatæ anima-
tio, carnis formatæ & animatæ in substantiam
λόγου assumptio, carnis formatæ, animatæ &
subsistentis in utero virginis conceptio. Ἡ
σὰρξ, ἅμα λόγῳ σὰρξ, ἅμα ἡμψυχος λογικὴ
σὰρξ; ait Damascenus lib. III. cap. 2. Idem lib.
ejusd. cap. 12. ὁμῶς γινώσκειν τὰ τρία, τὴν πρόσ-
ληψιν, τὴν ὑπαρξιν, τὴν θέωσιν. σαρκὸς ὑπὸ τῇ
λόγῳ. Quidam hunc ordinem statuunt, quod fue-
rint quatuor quasi actus in incarnatione a) carnis
conceptio: b) conceptæ assumptio: c) assumptæ
unio: d) unitæ in lucem editio. Sed illi con-
ceptionis nomen accipiunt strictè, videlicet pro
sanctificatione illius massæ seminalis & sangui-
nis, ex qua Filius Dei carnem animatam sibi
construxit, ac pro ipsius naturæ humanæ in ute-
ro virginis formatione; cum reliqui, concep-
tionem ultimo loco numerantes, totum concep-
tionis actum, id est, omnia ea, quæ in concep-
tione fuere facta, hoc nomine complectantur.

6. CXIII. Quæritur III) An Spiritus san-
ctus in instanti omnia membra corporis Christi
formaverit, an vero successivè? Prius affirmant
Basilii in orat. de hum. Christi generat. Leo Ma-
gnus serm. VIII. de natali Fulgentius lib. de fide
ad Petrum cap. VIII. Damascenus lib. III. de
orth. fid. cap. 2. Filius Dei construxit sibi
ipsi carnem animatam per Spiritum sanctum,

& ταῖς κατὰ μικρὸν προδήκταις ἀσπρτίζόμε-
νε τῇ χήματι, ἀλλ' ὅφ' ἐν τελειωθέντι,
non paulatim per additamenta expleta figura,
sed uno contextu absoluta. Commentator Da-
masceni hoc probat ex dictis propheticiis. Fe-
mina circumdabit virum. Ecce vir oriens no-
men ejus. Alii urgent, quod alias totus λόγος
non fuisset statim toti carni unitus. Basilii
urget, quod angelus non dicat τὸ κληθῆναι, sed
τὸ γινώσκειν, ex quo colligitur, & κατὰ τὴν κοι-
νὴν φύσιν τῆς σαρκὸς ἡ σύστασις ἐγένετο τῇ κυ-
ρίῳ, ἐκ τούτου γὰρ τέλειον ἦν τῇ σαρκὶ τὸ κυρο-
μένον & ταῖς κατὰ μικρὸν διαπλάσσει μορ-
φῇ. pag. 232. Sed meminerimus umbra-
culum esse huic conceptioni superinductum,
ne scrupulosius ejus modum scrutemur, nec
temere eundem definiamus. 1) Scriptura di-
cit, quod debuit per omnia fratribus ὁμοιω-
θῆναι Hebr. II. 17. 2) Sicut pueri com-
municant carni & sanguini, sic & ipse παρὰ
πλησίως participavit eisdem v. 14. Con-
stat autem, reliquos infantes successive in utero
formari. 3) Ut post nativitatem ac editionem
in lucem profecit ἡλικία absque ulla personalis
unionis mutatione vel incremento: Luc. II. 52.
sic in utero quoque incrementum capere potuit.
4) D. Chemnitius proponit hanc regulam in
harm. evang. cap. VIII. pag. 173. Lucam in
descriptione nativitatis Christi fuisse usum vul-
garibus ac usitatis vocabulis, ut ostenderet,
non quaerenda esse præter scripturæ testimo-
nia extraordinaria miracula in nativitate Chri-
sti, sed quas naturali ratione post conceptum
factum in utero materno sequi, quæ in partu
fieri & partum comitari solent, cogitanda esse
de hac nativitate. Idem de conceptione dici
potest. Si quid miraculi hic statuere velinus;
distinguendum inter membrorum effigiationem
& effigiatorum accretionem: illam fuisse momen-
taneam; hanc vero successivam, in quam sen-
tentiam tandem abijt Damasceni commentator.
In ipso quidem, inquit, materno utero molis
& quantitatis corporis atque membrorum Do-
mini nostri fuit per dierum intervalla incremen-
tum, sicut & post nativitatem, ut primum mi-
nora essent, deinde per nutrimenti accessionem
fuerunt.

Ggg 3;

fierent paulatim majora, ipsa tamen membrorum secundum figuram & distinctionem formatio fuit in ipso primo conceptus sacri momento omnino completa virtute Spiritus sancti hujus operis effetrice. Vide Scholasticorum varias opiniones de instantanea Christi conceptione apud Ferdinandum Vellofillum, episcopum Lucensem, in advertentiis theologiae scholasticae super tom. IX. August. quaestio 2. p. 487 & seqq. edit. Venet. an. 1601.

§. CXIV. Quæritur IV) Quodnam fuerit momentum conceptionis, in quo humana Christi natura in utero virginis formata? Meminerimus & hic *Φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν*. Apud veteres tres occurrunt de momento conceptionis sententiae. 1) Quidam sub ipsam salutationem, ab angelo factam, Mariam concepisse putant. Illi urgent verbum *καταρτιωμένη*, quod adplicent ad Christum, omnis gratiae fontem, in Maris utero jam conceptum. 2) Quidam censent, b. virginem simul & auribus accepisse vocem angeli dicentis: *concupies*, & in utero concepisse. Illi urgent particulam *ἰδὲ*, quo tempus instans significetur. Nicephorus lib. I. cap. 8. *Simul cum ea ipsa Gabrielis voce intransibiliter aeternum & antefeculare Verbum Dei descendit, & conditionem naturamque nostram subiit.* 3) Quidam statuunt, eam concepisse, postquam assensum suum nuncio angeli plene subjecerat, dicens: *Ecce ancilla Domini*. Existimant igitur, virginem quidem ea hora concepisse, qua ab angelo ipsi dictum: *concupies*; sed non eodem momento, verum post absolutos omnes angeli sermones, & post illa Maris verba: *Fiat mihi, sicut dixisti*. Damascenus libr. III. cap. 2. *μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀγίας παρθένου πνεῦμα ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν*, &c. quæ sententia reliquis videtur præferenda. a) Quia verbum *συλλήψη* ponitur in futuro. b) Quia Maria de conceptionis modo erat plenius instruenda. c) Verba post hanc vocem *συλλήψη* ab angelo prolata: *καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν*, dicuntur a Luca fuisse pronunciata ante conceptionem. Luc. II. 21. d) Ut in spiritali conceptione & nativitate requiritur fiducialis assensus: ita quoque in corporali conceptione idem dubio procul factum

Confer Augustinum lib. I. de peccat. merit. & remiss. cap. 29. Rupertum de operibus Spiritus S. cap. IX. Theophylactum in cap. I. Luc. Casaubonum exercit. I. ad Baronium cap. 27. Barradius in harm. &c.

§. CXV. Thesis IV) *Formale unionis consistit in eo, quod Formale unionis ὑπόστασις τῆς λόγις sit facta carnis ὑπόστασις, unde ipsa unio vocatur ὑποστατική*. Modus unionis hujus est mirabiliter singularis, ac singulariter mirabilis, omnium non modo hominum, sed etiam angelorum captum transcendens, unde *ὁμολογουμένως μέγα μυστήριον* vocatur. *πρόσληψις* est ὑπὲρ κατάληψιν. Græci vocant *οἰκονομίαν ἑσσαρκον ἐπιφανίαν* ex 2 Tim. I. 10. & 1 Tim. III. 16. *Ἐποφάνειαν*. Damascenus lib. III. cap. 17. vocat *ἑνωσιν ἀκραίφνης ἀτῆς*, &c. Ut autem ad aliqualem ejus cognitionem pervenire possimus, 1) dicta scripturæ, quæ de formali unionis loquuntur, expendemus; 2) modos unionis huic ipsi, de qua agimus, minus congruos *κατ' ἄρσιν* removebimus; 3) verum unionis modum *κατὰ θεῶν* explicabimus; 4) porifinata quædam ex eo colligemus. 1) *Dicta scripturæ*, quæ de unione duarum in Christo naturarum loquuntur, potiora hæc sunt: Joh. I. 14. *ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο*. Col. II. 9. *In Christo κατοικεῖ, habitabat, tota plenitudo Deitatis corporaliter*. 1 Tim. III. 16. *Deus manifestatus est in carne*. Hebr. II. 14. *Quia pueri communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter μετέχευε participavit* iisdem v. 16. *non angelos, sed semen Abrahamæ ἐπιλαμβάνεται, assumpti*. Hæc omnia cum sint parallela, ideo in explicatione unionis perpetuo conjungenda. Verbum caro factum a Johanne dicitur; sed ne quis cogitaret, Verbum ita carnem esse factum, sicut aqua factum est vinum, Joh. II. 9. ideo Paulus dicit, quod Deus, id est, Dei Filius in carne sit manifestatus, & quod carni & sanguini *κοινωνήσῃ*. Jam vero *κοινωνία* est ad minimum inter duo distincta, alias esset *μεταβολὴ καὶ σύμφυσις*. Deus dicitur in carne manifestatus apud apostolum; sed ne quis cogitaret, esse talem *φανέρωσιν*, qualis fuit in vet. test. quando vel Deus ipse, vel angeli in figuris externis

tenent apparuerunt, ideo Johannes dicit, quod *ὁ λόγος* fit caro factus, id est, quod carnem in suam hypostasin ita assumerit, ut nunquam eam in posterum deponat. Filius Dei dicitur *assumpsisse semen Abrahae*; sed ne quis cogitaret, esse talem assumptionem, qualis fuit ea, quando angeli figuras corporeas ad tempus assumerunt, ideo dicitur, quod perinde, ut pueri communicant carni & sanguini, ita quoque iisdem participaverit. Jam vero constat, pueros eo modo communicare carni & sanguini, ut caro & sanguis sive natura humana nascendo ipsis a parentibus communicetur. Describitur unio ab apostolo per *καρτίων λόγος* in assumpta carne; sed ne quis cogitaret, Filium Dei eo modo habitare in assumpta carne, quo modo habitat Deus per gratiam in cordibus fidelium, ideo notanter addit, quod *πάντα πλάσματος τῆς θεότητος* in assumpta carne habitat, & quidem *σωματικῶς*, corporaliter, ut habitaculum denotetur, vel *personāliter*, ut unionis modus exprimitur, utraque enim significatio τοῦ σώματος hic locum habere potest.

§. CXVI. II) *Modi unionis* varii sunt ac diversi, qui a personalis unionis modo removen- di. Ut enim pii veteres dicunt, melius sciri ac dici posse, quid non sit Deus, quam quid sit: ita quoque de divina & supernaturali illa duarum naturarum in Christo unione vere pronunciaré possumus, quod facilius dici possit, quis non sit ejus modus, quam quis sit. Gregorius Nyssenus de opif. mundi tribus modis res uniri dicit: 1) *alteratione*, ut elementa: 2) *mixtione*, ut aqua & vinum: 3) *adpositione*, ut asser asseri. Sed nullus horum modorum Christo competit. Athanasius in tractat. de definit. cap. *περὶ ἑνότητος* tom. II. p. 56. quinque unionis species numerat. Alia est *συγχυτική*, commixtione, qualis est aquae & vini: alia *διακριτική*, divisa, qualis est hominis ad hominem: alia *χρυσική*, habitualis, qualis auri ad aurum: alia *δοτική*, positiva, ubi plura inter se componuntur, a quibus omnibus distinguenda *ὑπαστάσις*, sancta illa in Christo naturarum in unam hypostasin unio. Bernhardus lib. V. de consid. ad Eugenium col. 148. octo recenset

unionis modos. *Est unitas collectiva, cum multi lapides faciunt unum acervum; est & unitas constitutiva, cum multa membra unum corpus, vel multae partes unum, quodcumque totum, constituunt; est & conjugativa, qua fit, ut duo jam non duo sint, sed una caro. Est & nativa, qua anima & caro unus nascitur homo. Est unitas potestiva, qua homo virtutis non instabilis non dissimilis, sed unus sibi semper nititur inveniri. Est consentanea, cum per caritatem multorum hominum est unum cor & anima una. Est & votiva, cum anima votis omnibus adhaerens Deo, unus spiritus est cum eo. Cum vero nulla ex his speciebus ad unionem hypostaticam accommodari possit, tandem subjicit: Est & unitas dignativa, qua limus noster a Dei Verbo in unam assumptus est personam. Idem in parv. serm. serm. XLIV. tom. I. pag. 215. Est unitas naturalis, unitas carnalis, unitas virtualis, unitas moralis, unitas spiritalis, unitas socialis, unitas principalis, unitas personalis. Unitas naturalis est inter corpus & animam: carnalis inter virum & uxorem: virtualis, quae hominem sibi conjungit, ut non per diversa effluat, sed cum propheta unum a Domino petat: moralis, quae nos conjungit proximo: spiritalis, quae nos conjungit Deo: socialis inter angelos, quibus omnibus idem velle ac nolle: principalis, quae & substantialis in Trinitate: personalis in Christo. Quidam sic distinguunt: Unio est vel physica, vel hyperphysica seu theologico-physica 1) mixtionis, quae fit vel *κατὰ διαφθοράν* vel *κατὰ μεταβολήν*, vel *κατὰ σύγχυσιν*: 2) attingentiae, quae est rerum, personarum, voluntatum: 3) coacervationis *κατὰ σῶρον*: 4) compositionis *κατὰ συνδύασιν*. Hyperphysica est. 1) essentialis *κατ' ἐστίαν* in Trinitate: 2) mystica *κατὰ χάριν* fidelium cum Christo & inter se: 3) conjugalit: 4) sacramentalis: 5) hypostatica duarum in Christo naturarum. Alexander Alenf. p. III. q. 2. membr. 3. distinguit inter unum per unitatem & unum per unionem. Unum per unionem dicit fieri dupliciter, aut enim fit *servata natura utriusque* aut *mutata*. Si primum, id fit dupliciter*

citer, aut enim *fit tertium*, ut in composito substantiali, aut *fit unum* de altero, ut in infertione ramulculi. Si natura mutata, hoc fit dupliciter, vel *in utroque*, utpote quando neutrum est prædominans, ut in unione aquæ & mellis, vel *in altera*, ut dum alterum est prædominans, si modicum aquæ misceatur multo vino. Hi modi omnes sunt unum simpliciter & per se. Per accidens unum, seu secundum quid est unum per adpositionem alterius ad alterum, quorum unum trahit ab altero vel *proprieta-tem tantum*, ut potum communicat manui odorem, vel *denominationem tantum*, ut habitus, quo denominatur aliquis tunicatus, vel *neutrum*, ut lapis adpositus lapidi, vel *utrumque, proprietatem & denominationem*, ut accidens subiecto. Postea addit, quod *unio duarum naturarum in Christo assimilatur unioni per modum insertipnis*.

6. CXVII. Nos progrediemur hoc modo.

I) Unio duarum naturarum in Christo non est nuda *παράσαςις*, qualis inter duos asseres sibi conjunctos, vel inter duas personas sibi assistentes. 1) Quia *παράσαςις* vix meretur inter unionis species numerari. 2) Quia ex *παράσαςις* nulla oritur communicatio. 3) Nullum in ea occurrit mysterium. II) non est *οὐσιώδης* sive *essentialis*. Duplex statui potest essentialis unionis modus. 1) *Hyperphysicus* in personis Trinitatis, quæ una numero divina essentia participant. Ubi tamen notandum, *unitatem* potius, quam *unionem* in personis Trinitatis statuendam, cum unio proprie sit eorum, quæ aliquando non fuerunt unum, & quæ saltem cogitatione sunt separabilia. Talis unio non est duarum illa in Christo naturarum unio, quia in Trinitate *τρεῖς ὑποστάσεις*, in Christo vero una hypostasis; in Deitate *μία οὐσία*, sed in Christo duæ naturæ sive essentiae. 2) *Physicus* sive *naturalis*, quando ex pluribus fit una essentia, v. gr. ex materia & forma unum compositum, ex corpore & anima unus homo. Hæc species unionis quodammodo accedit ad eam, de qua agitur, unde in symbolo Athanasii paradigmatis loco ad ejus qualemcunque declinationem adhibetur; interim tamen non est

undiquaque similis, in quo minus eadem. Proprie enim & accurate loquendo, unio duarum naturarum in Christo nec *naturalis* nec *essentialis* statui potest. Non *naturalis*: a) Quæ naturaliter uniuntur, eorum plura dantur exempla in natura. At hæc unio est *μονότροπον* ac singularis, cujus nullum datur exemplum in tota rerum universitate. b) Quæ naturaliter uniuntur, eo modo se habent, ut neutrum eorum sit perfectum absque altero. Sed Christus est perfectus homo, perfectus Deus ac *λόγος*, ante incarnationem fuit perfecta persona. c) Quæ naturaliter uniuntur, ita se habent, ut ex illis quoddam tertium constituatur. At de Christo hoc dici nequit, is non est *ἐξ ἑτέρων ὁσίων*, ex diversis diversum quid. d) Quæ naturaliter uniuntur, sunt invicem separabilia. Sed duæ naturæ in Christo inseparabiliter sunt unitæ. Nec *essentialis*: a) Unio essentialis unam constituit essentiam, at duæ naturæ in Christo nec in simplicem nec in compositam essentiam coaluerunt, cum nec humana natura in divinam, nec divina in humanam sit conversa, nec tertia quædam species e duobus diversis composita. Leo epist. XI. *Nec Verbum in carnem, nec caro in Verbum est conversa, sed utrumque in uno manet, & unus in utroque non diversitate divisus, non permixtione confusus, non alter ex Patre, alter ex matre, sed idem, aliter tamen ex Patre, aliter ex matre.* b) Ubi *ἄλλο καὶ ἄλλο*, ibi non est unio essentialis. Sed in Christo est *ἄλλο καὶ ἄλλο*. Ergo. c) Unio definitur ac denominatur a termino *ἐνοποιῶν*, in quo unita conveniunt. At terminus *ἐνοποιῶν* duarum naturarum in Christo non est essentia. d) In compositis essentialibus nullum principium constituens præexistit personæ. At divina natura τοῦ λόγου ante incarnationem existit persona. e) Quæ essentialiter uniuntur, extra unionem non sunt omnimode perfecta, & ex illis constituitur aliquod tertium. Neutrum de duabus in Christo naturis dici potest. f) Si unio esset essentialis, etiam communicatio idiomatum ex unione orta foret essentialis, sicque humana natura essentialiter esset omnipotens. Cyrilus & Bernardus vocant *essentialiam & naturalem*

ratione & non respectu *modi*, sed respectu *termini*, & quidem non respectu *termini ad quem*, sed *a quo*, ut exponit Damascenus l. III. c. 3. *καὶ οὐ φάμεν τὴν ἑνωσιν, τῆς ἐξ ἑκαστοῦ καὶ ἑ κατὰ φαντασίαν ἐπιώδῃ δὲ ἔχ' ὡς τῶν δύο φύσεων ἀποταλίσσασθαι μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλ' ἰνῶθεισθαι ἀλλήλαις κατ' ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον*, &c. 2) Essentiale & naturale non opponunt personali, sed accidentali, ut fit idem, quod reale.

§. CXVIII. II) Non *κατὰ συμβεβηκός* five *accidentalis*, (ut velle videtur Scotus III. sent. dist. 1. quæst. 1.) 1) Quia unio accidentalis est inter substantiam & accidens, vel inter substantiam & substantiam, sed accidentaliter unita, ut non constituent unum quoddam per se. At neutra in Christo natura est accidens, nec accidentaliter invicem sunt unitæ, unio accidentalis non potest facere *ὑπόστασιν σύνθετον*. 2) Terminus *ἑνωσιδὸς* unionis in Christo non est accidens, sed hypostasis. 3) Si unio esset accidentalis, Deus per accidens erit homo, & homo per accidens erit Deus: deinde etiam communicatio idiomatum foret accidentalis. 4) Si caro esset *λόγῳ* adjunctum, utique de *λόγῳ* in casu obliquo, non casu recto foret prædicanda, imò contingenter & accidentaliter. Sicque *λόγος* non esset dicendus homo, sed humanus. 5) Nulla species unionis accidentalis competit unioni duarum naturarum in Christo. Ergo nec accidentalis dici potest. Connexio patet, quia cui genus competit, illi etiam aliqua species generis competere debet. *Antecedens* probatur ex enumeratione specierum. Unio accidentalis est vel *absoluta* vel *respectiva*, cum omne accidens sit absolutum vel relatum. Unio hypostatica non est accidentalis *respectiva κατὰ χεῖρ*, quia hæc sententia in Nestorio a Patribus Ephesinis jam dudum damnata teste Cyrillo anathema. III) Nec est *absoluta*, foret enim talis secundum *quantitatem*, eamque vel *continuum* per agglutinationem, ut cum duo arbores clavo, catena, vilco, conjunguntur; vel *discretam*, per aggregationem, adpositionem, coacervationem. At nulla ex his speciebus unioni hypostaticæ competit, nisi naturam divinam in prædicamentum quantitatis detrudere velimus, vel secundum *qualitatem*, per *ὁμόνοϊαν*, unitatem consensu; at hac ratione non foret unus Christus, sed personæ duæ.

§. CXIX. IV) Non est unio proprie *integralis*. 1) Modus enim illius unionis est tantum inter partes quantitativas. At *λόγος* neque quantus est, neque partem extra partem habet, ergo non potest cum homine constituere unum integrum. 2) Pars integralis una non prædicatur de altera affirmative. Manus enim non est pes. At homo de Deo, & Deus de homine in persona Christi prædicatur. Huc referri possunt ea, quæ de modo unionis Damascenus lib. III. orth. fid. cap. 3. ex græcis patribus affert. Unio, inquit, non est facta: a) *κατὰ θυμὸν conspersionem* vel *massam*, velut cum ex farina & aqua tertium quid formatur, scilicet panis: b) *κατὰ στήχυσιν confusionem*, cum ex diversis aromatum speciebus fit unus pulvis: c) *κατὰ σύγκρασιν καὶ ἀνάκρασιν comixtionem*, cum ex aqua & melle simul fit mulsum, juxta quos tres unionis vel potius *μίξεως* modos Eutyches & ipsius asseclæ naturas in Christo fingeant comixtas. Nec facta est d) *κατὰ χεῖρ* per *affectum* & amicitiam, qua duorum fit cor unum. e) Nec *κατ' ἀξίαν* secundum *dignitatem*, quod ille homo acceperit a Verbo hanc dignitatem, ut sit cum eo Servator. f) Nec *κατὰ ταυτονομίαν, ἀρμονίαν, ὁμόνοϊαν*, secundum *consensionem*, quod voluntas hujus hominis semper fuerit conformis voluntati Dei. g) Nec *καθ' ὁμοιμίαν*, quod hunc hominem ita exaltarit Deus Verbum, ut totum suum honorem ei communicarit: h) Nec *καθ' ὁμωνυμίαν*, quod Deus suum nomen illi communicaverit. i) Nec *κατ' εὐδοκίαν*, quod *λόγος* in assumpto homine sibi placeat, ac efficiat, ut iste homo sibi complaceat in Verbo, quibus sex modis Nestorius unionem in Christo factam esse fingeat. In V. Synodo aet. ult. can. 4. *Si quis dicit secundum gratiam vel secundum operationem vel secundum dignitatem vel secundum honoris aequalitatem aut relationem aut affectum, aut virtutem, & non secundum compositionem, aut*

Hhh

secun-

secundum substantiam Verbi unionem ad carnem factam esse dicit, anathema sit. Patres Synodi Chalcedonensis apud Zonaram tom. III. in vita Martiani p. 139. & apud Evagrium libr. II. cap. 4. p. 810. ac Nicephorium libr. XV. cap. 6. contra Eutychem & Nestorium statuunt, unionem duarum naturarum in Christo factam esse 1) *ἀσύνχυντως inconfuse* sine confusione, quia ex duabus illis naturis non est tertia quædam natura sive essentia per *σύνχυσιν* facta: 2) *ἀτρέπτως inconvertibiliter*, quia nec divina natura in humanam, nec humana in divinam est mutata: 3) *ἀδιαίρετως indivise*, quia post factam incarnationem nec λόγος a carne, nec caro a λόγῳ dividi potest: 4) *ἀχωρίως inseparabiliter*, quia duæ naturæ semel unitæ nunquam separantur. Alii ex veteribus addunt, quod unio etiam facta fuerit *ἀναλλοιώτως, ἀδιαλύτως, ἀδιασπάρως, ἀμεταβλήτως, καὶ ἀδιασάτως*. Confer Damascenum libr. III. cap. 2. Potest etiam personalis inhabitatio τῆς λόγου in assumpta carne per modum remotionis conferri cum *praesentia universali*, qua Deus adest omnibus creaturis; cum *praesentia gratiae*, qua habitat in sanctis; cum *praesentia gloriae*, qua se in cælo beatis angelis & electis manifestat. His enim modis omnibus arctior est is, quo tota plenitudo Deitatis habitat in assumpta carne non *τυπικῶς*, ut olim in templo Hierosolymitano, nec *ἐπισημικῶς* duntaxat, ut in creaturis, nec *χαρίσιως* duntaxat, ut in sanctis, nec *δοξασικῶς*, ut in beatis & angelis, sed *σωματικῶς* ac *ὑποστατικῶς*. Collatio etiam potest institui inter adparitionem Spiritus sancti in *σωματικῶ* ἵδρι columbæ, quæ est unio *symbolica* & *separabilis*, & inter manifestationem Filii Dei in carne, quæ est unio *hypostatica* & *inseparabilis*.

§. CXX. III) Remotis ergo omnibus unionis modis ac speciebus, dicimus, duarum in Christo naturarum *unionem* factam esse κατ' ὑπόστασιν, quia terminus *ὑποποιός* est τῆς λόγου ὑπόστασις, quæ cum ante incarnationem esset divinae duntaxat naturæ hypostasis, post incarnationem facta est etiam carnis hypostasis. Damascenus libr. III. cap. 3. *ἐν δυὶ φύσει τελείως*

ἰχέσας μίαν ὑπόστασιν ὁμολογῶμεν τῷ υἱῷ τῷ Θεῷ καὶ σαρκακωμένῃ τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγοντες τῆς Θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτῆς. & cap. 11. τὸ σῶμα γενῆσθαι τὸν λόγον est αὐτὴν τὴν τῆς λόγου ὑπόστασιν ἀτρέπτως γενῆσθαι τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν, unde ipsa unio vocatur *hypostatica* ac *personalis*. In omni disparatarum rerum unionem datur quidam quasi *συνδεσμὸς* ac *vinculum*, quod eas conjungit, & per quod fiunt unum. Tale *ὑποποιόν* naturas disparatas in Christo uniens est ὑπόστασις, inde vocatur unio hypostatica. Quod vero Damascenus libro III. cap. 3. negat, esse *ἑνωσιν προσωπικὴν*, id commode explicandum ex auctoris scopo & intentione: disputat enim contra Nestorium, qui personalem unionem in Christo statuebat, non ratione *termini ad quem*, sed ratione *termini a quo*, quæ scilicet facta sit non in persona Filii Dei ex duabus naturis, sed ex duabus personis per consensum, per amorem, per *ταυτοβυλίαν*, &c. Unde ipse Damascenus se ipsum declarans remotis alienis speciebus unionis subjungit, unionem naturarum in Christo factam esse κατὰ σύνθεσιν ἡγούσαν κατ' ὑπόστασιν. Est unio *naturarum*, sed non *naturalis*, est unio *personalis*, sed non *personarum*. Apud pios veteres vocatur unio κατ' οἰκονομίαν, vel etiam simpliciter οἰκονομία. Ignatius & Justinus in expositione fidei. *σάρκωσις καὶ ἑνωσις*, quorum prius τὴν πρόσληψιν τῆς σαρκὸς, posterius τὴν συνάρθειαν τῶν διεσώτων notat. p. 294. adunionem Verbi ad ejus phasma vocat. p. 299. *ἀκραν ἑνωσιν*. Nyssenus *προσηγυσμὸν* Athanasius, *συνκατάβασιν, ἐν σαρκὶ φανέρωσιν, ἐν σώματι παρουσίαν, μετεσώματώσιν, σύζευξιν*. Nazianzenus, *σύνθεσιν*. Damascenus *συνφύσιν καὶ ἀρμονίαν φύσεων*. Communiter *ἐνανθρωπήσιν, ἐσάρκωσιν* &c. *συνάρθειαν μὴ μίξις*, ait Proclus homil. in nat. Doim. p. 74. *ἵνα μὴ μεμιγθῇ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ*. Quod Irenæus libr. III. cap. 21. eam vocat *σύμμειξιν* Nazianzenus epist. 1. ad Cledon. *κράσιν καὶ σύγκρασιν* Nyssenus *ἐγκράσιν καὶ ἐπιμίξιν* Lutherus in cap. XIV. Joh. tom. VII. Jenens. germ. fol. 91. *beide Naturen sind in der Person vermenget*: id

id commode explicandum, ne ad Eutychianam confusionem adplicetur. Athanasius in synbolo definit per *πρόσληψιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐκ θεότητος*. Epiphanius per *σύνωσιν*. Damascenus declarat per *περιχώρησιν*. Tertullianus & Ambrosius vocant *incarnationem*, *corporationem*, *confubulationem*, *copulationem*: Cyprianus serm. de bapt. Christi unitatem, illapsum sermonis in virginem; conventum sempiternae divinitatis & temporalis humanitatis: Origenes confederationem: Augustinus susceptionem servilis formae: It. *transitum Dei in hominem*, & *hominis in Deum*: Hilarius lib. II. de Trinit. societatem admixtionis: Hieronymus in c. 61. Esa. Cyrillus de rect. fid. dispensationem &c. Augustinus libr. X. de civitat. Dei cap. 29. *Filius Dei induit hominem*. cap. 31. *suscepit hominem*. lib. XI. de civit. Dei. cap. 2. *Filius Dei homine assumpto non tamen Deo consumpto fundavit fidem* &c. Leo serm. III. de nativ. p. 42. *creatori creatura conferitur*, Damascenus orat. I. de imag. ex Synod. Chalcedon. fol. 702. *ὥσπερ ὁ λόγος σὰρξ ἀτρέπτως γέγονε, μείνας ὅπερ ἦν, ἔτω καὶ ἡ σὰρξ λόγος γέγονε, ἐκ ἀπολέσασα τῆς δ' ὅπερ ἐστὶ ταυτιζομένη δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν λόγον καὶ ὑπόστασιν*, idem effecta quoad personam.

§. CXXI. IV) *Porismata* formale illud unionis uberius ac manifestius exprimentia haec sunt: 1) Quia *ἐν τῇ ἰσοαρκώσει ὑπόστασις τῆς λόγου* facta est carnis *ὑπόστασις*, ideo post incarnationem est *ὑπόστασις σύνδιττος*. Damascenus libro III. cap. 3. ex Nazianzeno, Athanasio &c. *συνάπτουσαι αἱ φύσεις αὐτῆς τῇ ὑπόστασει, μίαν ὑπόστασιν σύνδιτον ἔχουσαι* capite 4. *γινώσκουμεν μίαν τὴν ὑπόστασιν ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων σύνδιτον*. Item *ἐκ τῶν φύσεων συντεθεῖσαι ὑπόστασιν*. Dicitur autem hypostasis *σύνδιττος*, non quod in se ac per se alterationem quandam & simplicitatis suae excidentiam passa, fuerit composita, sed quia post incarnationem est duarum naturarum hypostasis, cum antea solius divinae naturae hypostasis fuerit. Persona *τῆς λόγου* ante incarnationem *ἀνυπόστατος* fuit, at simplex *ὑπόστασις*, in natura tantum divina subsistens; per incarnationem facta est *ὑπόστασις σύνδιττος*, con-

stans simul divina & humana natura, atque ita ad integritatem personae Christi jam incarnati non modo divina, sed etiam assumpta ejus humana natura pertinet. Recte Thomas p. III. quaest. 2. lat. 4. *Compositio personae ex naturalibus non dicitur ratione partium, sed potius ratione numeri, sicut omne illud, in quo duo conveniunt, potest dici ex illis compositum, & persona sic dicitur composita, in quantum unum duobus subsistit*. *Σύνδιτον* ergo intellige non *compositione subjectiva*, non *essentiali*, non *attributiva*, sed *personali*, qua eadem hypostasis, quae prius fuit tantum Verbi hypostasis, ejusdemque perpetuo manet hypostasis naturaliter & essentialiter, *ἐν τῇ ἰσοαρκώσει* facta est carnis *ὑπόστασις* communicative & personaliter. Ac quia Filii Dei hypostasis post factam incarnationem est *σύνδιττος*, ideo ad personam Filii Dei utraque natura pertinet, nec una sine altera vel extra alteram subsistit. 2) Quia hypostasis *λόγου* facta est carnis hypostasis, ideo carni hypostasis *λόγου* est communicata. *Λόγος ὑπόστασιν* illam habet in se propriam, caro per unionem eam habet communicatam. (hypostasis *τῆς λόγου* utriusque naturae est hypostasis divinae *πρώτως καὶ φυσικῶς*, humanae *δευτέρως καὶ ὑποστατικῶς*). Neque enim per naturam & essentiam, sive essentialiter, ex principiis naturae & essentiae constitutivis carni competit *λόγος ὑπόστασις*, requirebatur igitur, ut eidem communicaretur. Sic enim procedimus: Caro Christi aut est prorsus *ἀνυπόστατος*, aut *λόγος ὑπόστασει* subsistit, propriam enim subsistentiam non habet. Atqui falsum est, eam esse prorsus *ἀνυπόστατον*, ergo subsistit *τῆς λόγου ὑπόστασει*, quam oportet ei esse communicatam. 3) Quia hypostasis *λόγου* facta est carnis *ὑπόστασις*, ideo caro Christi est *ἠνυπόστατος*. Neque enim est *ἀνυπόστατος καὶ ἰδιούστατος*, propriam habens subsistentiam, neque *ἀνυπόστατος*, prorsus nullam habens subsistentiam, utique ergo est *ἠνυπόστατος ἐν αὐτῇ τῇ λόγου* subsistens. Dicitur autem *ἠνυπόστατος*, non qualicunque sustentatione & gestatione in *λόγῳ*, nec nuda ad *λόγον* praesentia, sed *ὑποστάσιως τῆς λόγου* communicatione

H h h 2

plenif.

plenissima, cum tota plenitudo Deitatis in ipsa dicatur habitare Col. II. 9. *ἐνυπόστατος* est, non *accidentaliter*, ut accidens in subiecto, nec *partialiter*, ut pars in toto, sed *personaliter* ac singulariter, ut natura in persona. (*ἐνυπόστατον* philosophis a) significat *universale*, nempe quod secundum se non subsistit, sed in personis sive hypostasibus subsistentiam habet. Sic species seu natura hominum non habet propriam hypostasim, sed est aliquid in hypostasi Petri, Pauli, Johannis. b). Significat *partem*, & potissimum *essentialem*. Sic corpus humanum non est hypostasis, nec anima est hypostasis, sed utraque sunt *ἐνυπόστατα*. Significatio, in qua hoc loco usurpatur, magis accedit ad posteriorem, quam priorem.) Augustinus de fid. ad Petrum capite XVII. *Verbum caro factum unam habet divinitatis carnisque suae personam*. Damascenus libro III. capite 2. *Λόγος σαρκὶ ἐνυψωμένη καὶ ἐν αὐτῷ τὸ εἶναι λαχόντι ἐνωθεὶς κατὰ ὑπόστασιν*. capite 7. *ὡς τε αὐτὴν χρεῖμα ἴσα τῇ σαρκὶ ὑπόστασιν τὴν τῷ Θεῷ λόγῳ ὑπόστασιν*. capite 9. *ἡ αὐτὴ τῷ λόγῳ ὑπόστασις ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ὑπόστασις χρηματίσασα, ἕτε ἄνυπόστατον αὐτῶν μίαν εἶναι συγχωρεῖ, ἕτε μὲν ἑτεροπόστατες ἀλλήλων εἶναι παραχωρεῖ &c.* Et polleat: *ἐκ ιδιοσυστάως ὑπέστη ἡ τῷ Θεῷ λόγῳ σὰρξ, ἡ δὲ ἑτέρα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τῷ Θεῷ λόγῳ ὑπόστασιν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑπόστασα ἐνυπόστατον μᾶλλον*. cap. 11. *αὐτὴ ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ λόγου ἐγένετο τῇ σαρκὶ ὑπόστασις*. 4) Quia λόγου ὑπόστασις facta est etiam carnis ὑπόστασις, ideo post factam incarnationem est intima naturarum unitarum *περιχώρησις* sive *immanatio*. (Quidam ipsum formale in hac *περιχώρησι* statuunt; sic enim distinguunt: unus dupliciter consideratur, *radicaliter* & *formaliter*. Radix seu fundamentum unionis est subsistentia seu personatio; formale vero seu formalitas est immanentia seu permeatio. Sed *περιχώρησις* illa rectius statuitur consequens, quam formale unionis.) Quomodo enim absque tali *περιχώρησι* una illarum naturarum esset ὑπόστασις? quomodo absque ea tota

plenitudo deitatis in carne assumpta habitaret? Quin imo ut propter essentiae unitatem inter personas Trinitatis est *περιχώρησις essentialis*: ita propter personarum unitatem inter duas naturas, in Christo unitas, est *περιχώρησις personalis*. Damascenus libro III. cap. 4. vocat τὴν τῶν φύσεων εἰς ἀλλήλα περιχώρησιν. Interpres reddidit *mutuam in invicem immanentiam ac inesseptionem*. cap. 5. *εἰ ἐν ἀλλήλαις περιχωρεῖσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀλλήλας τροπὴν τε καὶ μεταβολὴν, ἐπ' προσέονται*. cap. 7. addit: *ἴστέον, ὡς εἰ καὶ περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλαις τὰς τοῦ κυρίου φύσεις φαμέν, ἀλλ' οἶδαμεν, ὡς ἐκ τῆς Θεῆας φύσεως περιχώρησις*. Interpres reddidit: *immanatio provenit: αὐτὴ μὲν καὶ διὰ πάντων δίδει, καθὼς βέλεται, καὶ περιχωρεῖ δι' αὐτῆς ἑδέν*. Immanentia igitur juxta Damascenum utrique naturae communis est, sed immanatio divinae naturae propria. Galatinus lib. III. de arcan. c. 2. reddidit *circumcessionem*. Quidam definiunt; quod sit ὅλως πρὸς ὅλα παντελὴς ἑνωσις ἀμύγης, *immanatio arctissima, sed impermixta*, quia immanentia illa requirit praesentiam arctissimam & intimam, unde profluit. 5) Quia λόγου ὑπόστασις facta est carnis hypostasis, ideo naturae hae duae sunt sibi invicem praesentissimo praesentes. Neque enim pars parti, sed totus λόγος toti carni, & tota caro toti λόγῳ est unita; ideo propter ὑποστάσιως ταυτότητα καὶ τῶν φύσεων εἰς ἀλλήλα περιχώρησιν λόγος ita praesens est carni, & caro ita praesens est τῷ λόγῳ, ut nec λόγος sit extra carnem, nec caro extra λόγον, sed ubicunque est λόγος, ibi etiam praesentissimam sibi habet carnem, quippe quam in personarum unitatem assumpsit: & ubicunque est caro, ibi praesentissimum sibi habet τὸν λόγον, quippe in cuius hypostasim est assumpta. Quemadmodum λόγος non est extra suam deitatem, cuius est hypostasis: sic etiam non est extra suam carnem, essentia quidem finitam, in τῷ λόγῳ tamen personaliter subsistentem. Ut enim τῷ λόγῳ propria est sua deitas per *aeternam a Patre generationem*; sic eidem τῷ λόγῳ propria facta est caro per *unionem personalem*. Quemadmodum ergo *περιχώρησις* essentialis in personis Trinitatis ac una tribus personis communis

munis deitas facit, ut una persona non sit extra alteram, sed Pater sit in Filio, Filius in Patre, & Spiritus sanctus in utroque: sic περιχώρησις personalis & una duabus naturis communis ὑπόστασις facit, ut una natura in Christo non sit extra alteram, sed ut totus λόγος sit in sua carne, & tota caro sit in λόγῳ. Ac quemadmodum labefactatur essentiae unitas, si dicas, Filium esse extra Patrem, & Patrem extra Filium, quocumque modo ac respectu illud voles interpretari: sic labefactabitur unitas personae, si dicere velis, λόγον esse extra carnem, & carnem extra λόγον, quocumque modo ac respectu illud interpretari volueris. Haec ergo περιχώρησις requirit praesentiam non modo generalem, gratiosam, gloriosam, quae assumptae carni cum aliis creaturis est communis, sed singularem, intimam & arctissimam, ut una natura non possit esse extra alteram sibi unitam, alias foret non περιχώρησις, sed παραχώρησις, quia περιχώρησις requirit praesentiam non partialem, sed totalem, ut totus λόγος toti carni, tota caro toti λόγῳ sit praesens; non temporariam & solubilem, sed perpetuam & indissolubilem. Iustinus in ἐκθ. πρὸς. p. 305. *In proprio templo inseparabiliter ἀχώριστον Verbum esse affirmantes, ac veluti plenitudinem deitatis inhabitare ibi fatentes, omnibus quoque id ipsum adesse dicimus, sed consimiliter.* 6) Quia λόγος ὑπόστασις facta est carnis ὑπόστασις, ideo unum in Christo ὑφιστάμενον, persona una. Duae quidem in Christo sunt & manent naturae, sed una est persona, quia duae illae naturae ad unum ὑφιστάμενον constituendum uniuntur per ὑπόστασιν utrique communis unitatem, unde unus Dominus 1 Cor. VIII. 6. Eph. IV. 6. unus homo 1 Tim. II. 5. unus vir 2 Cor. XI. 2. unus Christus 2 Cor. V. 14. vocatur. Pulcre Leontius Hierosolymitanus in disputat. adversus eos, qui unam naturam compositam dicebant Dominum nostrum Jesum Christum fol. 24. ex Iustini exposit. rect. fid. p. 302. *Unus sol, naturae autem duae, altera quidem lucis, altera vero corporis solaris: ita etiam hic unus quidem Filius, Dominus Christus, unigenitus; at duae naturae, altera quidem supra nos, af-*

tera vero nostra ἢ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς, ἢ δὲ ἡμετέρεα. Athanasius dial. V. de sanct. Trinitat. *Χριστὸς ἐν πρόσωπον συνδέτῃν ἐκ θεῶ καὶ ἀνθρώπου.* Nazianzenus ad Cledon. pag. 312. *ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ, ἐξ ὧν σωτὴρ, ἐκ ἄλλος, καὶ ἄλλος, μὴ γίνοντο.* Vincent. Lyrinus lib. IV. advers. prof. vocum novit: *In Deo una substantia, sed tres personae, in Christo duae substantiae, sed una persona. In Trinitate alius atque alius, non aliud atque aliud, in Salvatore aliud atque aliud, non alius atque alius. Alia est substantia divinitatis, alia humanitatis, sed tamen deitas & humanitas non alter & alter, sed unus idemque Christus, unus idemque Dei Filius, sicut in homine aliud caro, aliud anima, sed anima & caro unus idemque homo.* In Chalced. Synodo exclamarunt patres, quorum numerus fuit 630. *Anathema dividenti & confundenti: dividenti scilicet personam, & confundenti naturas, quia naturae sunt inconfuse unitae, ut inseparabiliter distinguantur.* Galatinus lib. III. de arcan. cap. 2. *Est unio inconfusa propter naturarum dualitatem, & distinctio indivulsa propter personae unitatem. Sicut tres divinae hypostases sunt unus Deus, sic tria haec: divinitas, anima & corpus, constituunt unum Christum.* Galatinus d. l. 7) Quia λόγος ὑπόστασις facta est carnis ὑπόστασις, ideo caro per unionem modum subsistendi illocalem est sortita. Natura humana subsistit ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ aut localiter aut illocaliter. Non prius, quia alias unio foret localis. Ergo posterius, & per consequens accepit hinc illocalem, supernaturalem & sublimissimum in ipso πρὸς λόγον praesentiae modum, qui est personalis. Unde nulli ubi & nusquam est ὁ λόγος, ubi non praesentissimam sibi habeat suam carnem, quippe personaliter sibi unitam. Quamvis ergo ἑστάρχωσις in solo Mariz matris virginis utero sit facta extra uterum matris, ac corpus Christi tempore conceptionis & gestationis juxta situm naturalem & propinquitatem localem non fuerit; tamen, cum terminus assumptionis & unionis non sit locus aliquis, sed ipsa ὑπόστασις τῷ λόγῳ, quia est illocalis, & altissimo omnia locorum διασήμελα transcendit: ideo in hac unione & per hanc

hanc unionem caro Christi modum subsistendi illocalem est sortita. Neque enim humana natura, quatenus unita, in loco habet suam ὑπαρξιν, sed in λόγῳ, neque respectu hujus vel illius loci λόγῳ carnem sibi habet praesentem, sed in ipsa sua ὑπόστασις, inquam, est evecta, alias unio foret localis & mutabilis. Sortita est ἵνα suum hypostaticum ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, ergo etiam peculiarem subsistendi modum ac personalem actum. Et quia λόγῳ ὑπόστασις eo modo facta est carnis ὑπόστασις, ut non defierit esse, quod erat, videlicet humana natura, inde jam oritur distinctio inter *actum naturalem & personalem*. Quaedam enim de Christo homine praedicantur secundum actum naturalem, quae scilicet ex principiis naturae humanae constitutivis oriuntur, & quae cum omnibus hominibus habet communia; quaedam secundum actum personalem, quae scilicet ratione unionis personalis ipsi competunt, illa naturaliter secundum essentialiam, haec personaliter secundum existentiam ipsi competunt. Falsum enim est, quod nonnulli disputant, *personaliter non posse dici, nisi de persona*. At subsistere in λόγῳ praedicatur de assumpta carne non *essentialiter*, non *accidentaliter*, ergo personaliter.

3) Quia λόγῳ ὑπόστασις est facta carnis ὑπόστασις, ideo λόγῳ cum propria sua carne est secunda Trinitatis persona. Cum enim assumpta natura non seorsum subsistat, nec peculiarem constituat personam, sed in unitatem personae τοῦ Λόγου sit evecta, qui in utraque natura, divina & humana subsistens est secunda Trinitatis persona; ideo piissime creditur, & rectissime dicitur, assumptam naturam personaliter ad Trinitatem pertinere: quia personaliter pertinet ad λόγον, qui est secunda persona Trinitatis, ac ut personaliter non est extra λόγον hypostasin, ita quoque personaliter non est extra Trinitatem. Ambrosius de resurrect. *Non est despicienda carnis humanae natura, quae in sanctae Trinitatis consortium per Dominum Christum ingredi meruit, puta personaliter*. Augustinus de bono persever. cap. 24. *Qui suscepit, & quod suscepit, est una in Trinitate persona*. Confer D. Chemnitium de duabus natur. cap.

XXVII. Sane Beza volum. II. fol. 275. disputat, *naturam assumptam manere in unione extra Trinitatem*, ac nostris ecclesiis Suenckfeldianismum objicit. Sed resp. non essentialiter, sed personaliter facta est Trinitati interna. Qui carnem assumptam secludit a consortio Trinitatis, eandem secludit a consortio Verbi.

§. CXXII. *Antithesis*. Duo cavenda hic sunt errorum praecipua. Eutychniana naturarum confusio, & Nestoriana personae divisio. Ad prius declinarunt Timotheani, qui docebant, *unionem factam esse conversione deitatis in humanitatem*, & quotquot Eutychem secuti sunt. Ad posterius declinavit Samosatenus, qui docuit, *Verbum divinum habitasse in homine, sicut in quovis alio propheta*, & quotquot Nestorium sunt secuti. Vide libr. Schröderi de Eutychnismo & Nestorianismo; disputationes D. Rungii de Eutychnismo & Nestorianismo &c. Sed praetermissis veterum erroribus, nostri temporis ἐπεροδιδασκαλίας circa hoc doctrinae caput enumerabimus. 1) *Pontificii* circa unionis formale a veritatis tramite abeunt, 1) dum communicationem ὑπόστασις exclusive accipiunt, ut opponatur communicationi naturarum & idiomatum. Bellarminus libr. III. de Christo cap. 8. (§. his igitur) *Unio hypostatica consistit in communicatione substantiae Verbi, non in communicatione attributorum deitatis*. Et postea §. 3. *Unio facta est per communicationem ejus, quod est proprium Filii, non ejus, quod est commune aliis personis; sed sola substantia est Filii propria, attributa autem omnia essentialia communia sunt omnibus tribus personis*. Ergo unio hypostatica facta est per communicationem solius substantiae. Similia occurrunt apud Buszum contra Gerlachium, cap. IV. thes. 35. ubi vocat *unionem substantialem*, non quod ex duabus naturis una fiat substantia, sed quia haec unio nihil aliud quam substantiam tribuat humanitati unitae. Contra 2) in Christo dicitur habitare tota plenitudo deitatis, Col. II. 9. ac dicuntur in ipso reconditi omnes thesauri

thesauri sapientiae & scientiae. v. 3. Ergo non solius subsistentiae seclusa natura & attributis divinis communicatio facta. b) Proprius & immediatus effectus non debet opponi suae causae. Atqui communicatio idiomaticum ad communicationem hypostaseos habet se, ut proprius & immediatus effectus ad suam causam, ut postea ostendemus. c) Hypostasis λόγος non est aliquid realiter diversum a natura divina τοῦ λόγου & essentialibus ejusdem proprietatibus. d) Si λόγος ὑπόστασις est carni communicata & non attributum divinum; consequens est, hypostasin λόγος & ejus attributa esse opposita, quia opposita non sunt in uno. e) Argumento Bellarmini satisfieri potest per distinctionem superius traditam inter naturam divinam consideratam absolute sive communiter, & relata sive determinate cum τὸ πρῶτον ὑπάρχειν. 2) Dum unionem per nudam sustentationem definiunt. Bellarminus libr. III. de incarn. cap. 8. sub finem, ac libr. ejusdem cap. 17. in fine scribit: *Licet alicubi sit Verbum, ubi non sit humanitas; tamen etiam ibi Verbum est homo, quia Verbum ibi existens sustentat humanitatem, uti suam & propriam, licet alibi existentem.* Pro formali ergo unionis proponunt naturae humanae in Filio Dei sustentationem. Quem Thomisticum errorem jam olim refellit Lutherus tom. II. Witebergen. fol. 228. in majore confess. & in libr. de conciliis. 3) Dum talibus similitudinibus unionis personalis mysterium declarant, quae illud penitus evacuant. Salmeron tom. XVI. disput. 2. in 1 Johan. p. 155. unionem hypostaticam septem modis concipi posse docet: a) *est ut attractum in attrahente, quemadmodum ferrum in magnete intermedio ejus spiritus*; b) *ut subicitur in subiecto, quemadmodum sensitivum in intellectivo, ac ut trigonum in tetragono*; c) *ut maxima polygonia in circulo, quia maxime rapitur ad alteram speciem, nec per se*; d) *ut unitum in uniente*; e) *ut duae arbores in circulo insertae*; f) *ut fluvius in mari, ad quod ducitur, & quod ipsum capit*; g) *ut vox in verbo & vox in charta, physica in Aristotele, artifex in imagine, & ut filius patris Galli, matris Hispanae.* Bellarminus libr.

III. de Christo cap. 8. scripserat, *carnem existere in Verbo, ut brachium in corpore*: sed in posterioribus editionibus expunxit. Ibidem confert has propositiones: *Deus est mortuus, & philosophus est mortuus*; & comparat hoc mysterium arbori, cui inseritur ramus alterius speciei. Quamvis vero recte moneat, utramque similitudinem deficere, tamen cum in ἀναλόγει posterioris similitudinis scribat: *quod, sicut arbor post infitionem sustentat ramum illum, qui alioqui per se existeret*: ita prorsus Verbum divinum instar magnae arboris susceperit ramusculum humanae naturae mirabiliter sibi insertum; praesertim cum proprium & immediatum unionis effectum, communicationem scilicet idiomaticum praefracte neget, ideo Nestorianae ἀνασάδουε dicam illi propter has similitudines merito scribimus. Utraque enim similitudo multis modis deficit. Prior propterea, a) quia philosophia & mors sunt duo accidentia, quorum neutrum ad subsistentias hominis pertinet. b) In subiecto propositionis: philosophus est mortuus, non ponitur nomen suppositi. c) Nec philosophia unitur personaliter cum natura, quae moritur. Posterior propterea, a) quia ramus arbori insertus non est perfecta arbor, sed tantum pars arboris. b) Ramus, antequam insereretur, habebat propriam subsistentiam, quorum neutrum de natura assumpta dici potest. c) Ramus fit unum cum arbore, cui inseritur, per σύμφυσιν & agglutinationem naturalem, non per ἑνωσιν ὑποστατικὴν d) Non explicat haec similitudo actum personale naturae humanae, sed duntaxat effectus aliquos unionis. Hujus loci est, quod Bellarminus libr. ejusd. c. 4. propositionem illam: *Verbum caro factum est*, explicat per illas propositiones: *Aaron a Deo factus est pontifex, David factus est rex.* Cap. 15. λόγος assumentem naturam humanam confert cum rege, qui induit purpuram. Cap. 17. unionem duarum in Christo naturarum confert cum globi solaris & ipsius orbis unionem. Quae omnia si probe observentur, facile adparebit, verissime a b. Luthero nostro esse pronunciatum libr. de concil. tom. VII. Jenens. p. 251. in papatu multos esse Nestorianos. Vide disput. II. de

de gloria Dei §. 11. Longe vero rectius & modestius scribit Alensis part. III. quæst. 2. membr. 3. *Cujusmodi sit hæc communicatio, qua natura humana communicatur Verbo, non est hominis definire*; ac Biel I. sent. dist. 30. quæst. 4. *Unio naturae humanae ad Verbum non solum ineffabilis est, sed etiam pro statu isto intellectui incomprehensibilis.*

§. CXXIII. II) Calviniani 1)

2. Calvinianorum.

unionem per adjunctionem definiunt. Danæus in exam. cont. Chemnit. p. 84. *In illa unione natura tantum ad personam jam existentem & per se plene subsistentem fuit adjuncta.* Polanus in logicis, & Goclenius in problem. log. quæst. XL. *Caro est λόγου adjunctum.* Martinus in exam. spic. contra D. Mentz. p. 49. asserit, *esse unionem accidentalem.* (Contra urgeantur fundamenta superius proposita.) Proferunt autem pro adstruenda hac opinione ejusmodi argumentum: *Quicquid supervenit enti in actu existenti, est ejus accidens. Caro supervenit λόγῳ, enti in actu existenti. Ergo est ejus accidens.* Prætermittis aliis responsionis membris hic ad *Majorem* respondemus per instantiam. Anima divinitus homini inspirata supervenit enti in actu existenti, Genes. II. 7. nec tamen ejus accidens vel adjunctum dici potest. Limitanda igitur *Major.* Quicquid eo modo supervenit enti in actu existenti, ut non constituat cum eo unum hyphistamenon, est ejus accidens. 2) Definiunt per nudam sustentationem & gestationem carnis in λόγῳ ὑπόστασις Beza in coll. Mompelg. p. 245. *Nos dicimus, quod humanitas a λόγῳ tantum sustentationem accipiat.* Martyr. in dial. fol. 10. pseudoflereoma litera hhh 1. *In Christo sic unitae sunt duae naturae, ut sint unum hyphistamenon, hoc est, ut gestetur humana natura a λόγῳ, sic, ut sint inseparabiles naturae in tota aeternitate, & ut humana natura redigeretur in nihilum, nisi sic sustentaretur &c.* (Contra a) gestatio & sustentatio est opus tantum ad extra. Sed unio ratione termini est opus ad intra. b) Gestatio est actus duntaxat secundus,

at personalis unionis formale definiendum per actum primum. c) Gestatio est communis assumptæ carni cum reliquis creaturis. Act. XVII. 28. Hebr. I. 3. Non ergo exprimit mysterium hujus sublimitatem. d) Per nudam gestationem non efficeretur ὑπόστασις συνδυασμός. e) Gestatio est actio communis toti Trinitati; unio autem hypostatica facta est in sola persona Filii Dei, in qua ipsius humana natura subsistit, non in persona Patris, aut Spiritus sancti. Confer loc. de pers. Christi §. 34. disput. VII. de gloria Dei.) 3) Christum dicunt esse totum integrale, σύνολον ex duabus naturis, tanquam partibus integrantibus constitutum, sicut pedes & homo unum integrale constituunt. Keckermannus in system logic. p. 197. 198. (Contra a) nullum totum σύνολον est in parte sua integrali; homo enim non est in pedibus; sed λόγῳ dicitur in carne manifestatus. Ergo λόγῳ & homo non constituunt totum integrale. b) Nullus pes, nullus ventriculus potest dici factus homine. At filius Dei factus est homo, & homo factus est Dei Filius. Ergo homo assumptus & λόγῳ non constituunt totum integrale. c) totus homo non est totaliter in pedibus. At totus λόγος est in tota carne assumpta, & tota caro est in toto λόγῳ. Damascenus libr. III. cap. 6. ὅλο ὅλος ἀνέλαβε με, καὶ ὅλον ὅλος ἠνώθη.) 4) Duas naturas statuunt unum οὐσιώδες, sive *essentiale.* Keckermannus ibid. (Contra urgeantur fundamenta superius proposita, quibus demonstravimus, unionem illam non esse οὐσιώδη, sive *essentialem.*) 5) Negant, unionem esse factam ad constituendum unum ὑφιστάμενον. Danæus contra Chemnit. p. 83. Contrarium demonstravimus disputat. cit. §. 11. 6) Negant hypostaseos communicationem. Gravius contra Hunn. de persona Christi p. 49. Alstedius in theolog. polem. pag. 155. *Hypostasis λόγου accurate loquendo non est communicata carni, hoc est, effusa in ipsam, sed hæc per διαιώσαν, hoc est, per adproprietationem in illa subsistit, sicut surculus in arbore subsistit.* Wendelinus libr. I. christ. theolog. cap. 16. p. 259. *Quia assumptio humanae naturae ad ὑπόστασιν τοῦ λόγου consistere potest absque communicatione*

ne hypostaseos; sufficit sustentatio humanae naturae hypostatica seu personalis, per quam ὑπόστασις τοῦ λόγου vere fit homo. p. 260. 261. Utuntur verò contra hypostaseos communicationem tali argumento: *Subsistentia non differt realiter ab essentia. Si ergo infinita λόγου substantia carni communicata, utique etiam ratione essentiae erit infinita.* Respond. valet hoc de substantia personali propria, non de substantia personali ab alio communicata. Substantia personalis, qua caro in λόγῳ subsistit, non est ipsi propria, sed duntaxat communicata, ideoque realiter differt ab essentia carnis. Vide disp. cit. §. 13. Damascenus lib. III. de orth. fid. cap. 2. αὐτὸς ὁ λόγος γενόμενος τῇ σαρκὶ ὑπόστασις. Quod per se & naturaliter habet propriam hypostasin, illud est persona. Quod communicatam ab alio habet hypostasin, id quidem non persona, sed tamen ὑποστάσιον & personatum est. Cæterum ipse Polanus lib. VI. syntagm. cap. 16. ὑποστάσεως communicationem aliquot argumentis probat, & objectiones hæreticorum solvit. 7) Negant, humanam naturam assumptam εἰς Θεότητα, ac personam, non naturam τοῦ λόγου dicunt incarnatam. Contrarium ostendimus superius. 8) Afferunt, totum λόγον ita esse in carne, ut sit etiam totus extra carnem. Circa quam assertionem in duas abeunt classes. Quidam & naturam & hypostasin λόγου ita dicunt esse in carne, ut tamen sit etiam extra carnem. Zanchius II. de nat. Dei cap. 6. pag. 157. *Divina natura tota est in humana, & tota etiam extra humanam naturam.* Herbornensis in spicil. p. 78. *Tota hypostasis λόγου est alibi, ubi caro non existit.* Franc. Junius defens. I. cathol. doctrinæ de Trinit. contra Samosat. fol. 20. *Est ὑπόστασις Filii in corpore sibi adunato, nimirum tota totaliter ut Spiritus: est etiam extra corpus sibi adunatum, nimirum totaliter æque, atque in corpore, ut infinitus est; alioquin proprietatem spirituales tolleretur infinitas, quod nemo hominum, nedum philosophus, si sapit, sentit.* Quidam concedunt, hypostasin λόγου non esse extra suam carnem, interim naturam divinam τῷ λόγῳ dicunt esse extra suam

Exeges. pars II.

carnem propter infinitatem. Sohnius in exeg. August. Confess. tom. II. pag. 207. ὁ λόγος non est extra humanam naturam, neque humana natura est extra λόγον, quia una hypostasis est τῷ λόγῳ assumentis, & humanae naturae assumptae; sed divina natura τῷ λόγῳ propter infinitatem est extra suam carnem. Si de utriusque, hoc est, λόγου assumentis & naturae assumptae, essentia & natura quaeritur, tum λόγος idem & totus est intra & extra corpus suum. Nam divina essentia Filii est simplicissima & infinita. Wendelinus lib. I. christ. theol. cap. 16. p. 258. *Divina Christi natura intra assumptam carnem non ita est, ut simul extra eam non sit.* Wetzelius disput. IX. thes. 12. ad quæstionem: *an post factam unionem λόγος sit extra suam carnem?* respondet: *ut duplex est praesentia, una humanitatis ad λόγον & τῷ λόγῳ ad carnem, altera Christi ad creaturas, ita etiam duplex extra. Non est extra carnem praesentia prima, est vero extra carnem altera, & haec non tollit unionem.* Recte quidem statuit, in mutua naturarum unionem & πειχωρήσει personali rejiciendum esse Nestorianum illud extra; sed de praesentia Christi Διακρίσει apud creaturas minus recte sentit. Si enim unioni personali per se illud τὸ extra repugnat, non potest id mutari ullo ad creaturas respectu, quia nulla creatura potest unionem personalem divellere, nec potest ulla creatura λόγῳ esse propior vel vicinior sua carne. Opponimus autem Nestoriano illi extra a) *definitionem unionis hypostaticae* ab apostolo traditam, quod tota plenitudo Deitatis habitet in assumpta carne. At si λόγος totus ita est in carne, ut etiam totus sit extra carnem, non amplius dici poterit, quod tota plenitudo Deitatis habitet in carne. b) *Denominationem λόγου extra carnem.* Quod est extra carnem, ἀσαρκον est, non ἑσαρκον. Ergo ὁ λόγος, quatenus post factam incarnationem fingitur esse extra carnem, non erit ἑσαρκος, sed ἀσαρκος, non erit persona σύνθετος, sed simplex. Ergo nec homo. c) *Comparisonem cum animato corpore.* Sicut durante unionem corporis & animæ in homine anima non est extra suum corpus,

Iii

nec

nec corpus extra suam animam; sed *σῶμά ἐστιν ἡμψυχον, καὶ ψυχὴ ἐστὶν ἐν σῶματι*: sic durante unione divinæ & humanæ naturæ in Christo λόγος non est extra carnem, nec caro extra λόγον. Cyrillus epist. X. *Verbum caro factum, non sicut in sanctis habitat, sed talem sibi efficit inhabitationem, qualem & hominis anima cum proprio creditur habere corpore.* d) *Absurdi consecutionem.* Si λόγος esset extra carnem, totus esset extra carnem, quia est ἀμείριστος. At si totus esset extra carnem, solveretur unio, quia *πᾶν πλήρωμα τῆς Θεότητος ἐνοικεῖ*. Si ὑπόστασις λόγου non est extra carnem propter unionem personalem, natura autem divina τῷ λόγῳ est extra carnem propter infinitatem; sequetur, inter personam Filii Dei & humanitatem esse unionem personalem, inter naturam autem divinam τῷ λόγῳ, & humanam, nullam esse unionem. Si λόγος aliquibus in locis est extra suam carnem, habebimus duplicem λόγον, ἄνσαρκον καὶ ὀσαρκον, incarnatum & extra carnem. Si propter essentiae divinæ infinitatem λόγῳ natura dicenda est extra carnem, idem de persona affirmandum erit, cum & ipsa infinita sit. Velsi hypostasis λόγου, non obstante ejus infinitate, recte negatur esse extra carnem; consequens erit, etiam divinam naturam τῷ λόγῳ non esse extra carnem, vel eam esse finitam, erit dicendum. Keckermannus system. theol. p. 81. huic argumento responsionem quaerens, eo absurditatis prolabitur, ut neget, *personam esse infinitam.* e) *Paritatis rationem.* Ut post factam incarnationem λόγος non est extra suam Deitatem, ita etiam non est extra assumptam humanitatem. Ratio est, quia non unius tantum naturæ, sed utriusque est hypostasis, ac Deitas & humanitas personaliter unitæ in ea subsistunt *ἀδιασπάρως καὶ ἀδιασπάρως*. Confer loc. de persona Christi §. 43. & seqq. Disputat. VII. de gloria Dei §. 14. 9) Talibus similitudinibus unionem declarant, quæ mysterium ejus penitus evaquant, utpote *de planeta affixo suo orbi, de gemma inclusa annulo, de clavo affixo rotæ, de Antuerpia adjacente mari, de linea tangente circulum in uno puncto, de capite & pedibus unitis, de arboris trunco & radice, de ca-*

tamo scriptorio & scriptore; quales similitudines complures ex Calvinianis collegit Frider. Petri in suo Nestorianismo p. 166. Contra: Quæcunque unio non est totius cum toto, ea inepta est ad unionem personalem adumbrandam, quippe qua totus λόγος totam humanitatem assumptam sibi univit. At in adductis exemplis non est unio totius cum toto, sed totius cum parte, ac proinde unio partialis & accidentalis, non personalis κατ' ὑπόστασιν. Confer loc. de persona Christi §. 53. disputat. cit. §. 18. Musculus in comm. Col. II. utitur similitudine de dzmonio & dzmoniaco. *Consimili sensu* (inquit) *adverbio hoc corporaliter utimur, cum dicimus: diabolus est corporaliter in hoc homine, significare volentes, esse eum, de quo sic loquimur, prorsus diabolicum, cum tamen diabolus specie sit incorporeus. Sic Apostolus de Christo praedicat, habitare in eo plenitudinem Deitatis corporaliter, hoc est, esse eum non hominem tantum, sed ipsissimum Deum, omnem deitatis plenitudinem in se habentem.* Sed hæc similitudo parum distat a blasphemia, quamvis nobis ignotum non sit, Athanasium tom. II. p. 363. unionem duarum naturarum in Christo conferre cum unione serpentis & dzmonis Gen. III. 1. 10) Negant, ex unione naturarum & idioma-tum communicationem sequi, ut adparebit inferius, tollunt ergo proprium unionis consequens. Nestorius unitatem personæ a se tolli, constanter negavit, ut patet ex tom. II. conc. pag. 664. Augustinus epist. XCV & XCVI. Sed a patribus Ephesinis nihilominus fuit damnatus, quia negavit communicationem naturarum & proprietatum. Respexerunt ergo patres, non tam verba Nestorii, quam id, quod necessaria consequentia ex ejus dogmate colligitur. 11) Negant, humanam Christi naturam in ipsa ὑπόστασι τῷ λόγῳ supra & extra omnem locum esse evectam, ac statuunt, eam nullum prorsus aliump per unionem & in ipsa λόγῳ ὑποσάσσει existentiam modum habere præter localem & naturalem, quem quæ homo aliis in sua personalitate obtinet. Sadeel in volum. oper. theolog. p. 148. statuit, *humanam naturam non subsistere in autō λόγῳ, quia subsistat tantum in loco*

loco localiter. Idem repetit Penzelius contra Hunn. p. 279. Refutationem oppositam vide cit. disput. §. 15. 16 & 17. 12) Quidam ex ipsis negant, *Christum esse Filium Dei secundum humanitatem personaliter sive per unionem personalem.* Piscator in notis ad collat. Vorst. p. 191. Paræus in Iren. cap. XXVIII. art. 11. Vide cit. disp. §. 22.

§. CXXIV. III) *Vorstius* inter 3) *Vorstii.* Calvinianos & Photinianos est *ἰσαμφοτερίζων*, ideo etiam loco intermedio eum collocabimus. Is in exeg. apologer. cap. XVII. p. 88. putat, *nullum esse errorem, si quis divinam τὴν λόγου ὑπόστασιν per arcanum aliquem influxum assumptæ humanitati communicatam esse existimet.* Contra 1) talis influxus est actus duntaxat secundus. 2) Nullam introducit naturarum & idiomatum communicationem. 3) Nec facit personam *συνθετός*. 4) Nec propter eum Deus potest dici homo factus, vel homo factus Deus, quia Deus etiam sanctis per arcanum influxum se communicat, qui tamen non sunt Deus.

§. CXXV. IV) *Photiniani* unionem duarum in Christo naturarum blasphemæ irrident, unde horribili audacia dicta scripturæ, quæ de unionis mysterio loquuntur, in alienum sensum detorquent. 1) Dicti evangelici Joh. I. 14. *Verbum caro factum est*; talem proferunt detorsionem: *Verbum illud erat caro, hoc est,*

is, per quem Deus voluntatem suam nobis patefecit, qui propterea Verbum dicitur, fuit homo omnibus miseriis ac doloribus obnoxius, quia carnis nomine fragilitas humana exprimitur Genes. VI. 3. 1 Petr. I. 24. Socinus contra Bellarminum & Wiekium cap. V. p. 328. Franc. Davides in Colloq. Transilv. act. diei IX. literæ g. Catech. Racov. p. 107. Schmalztius contra disp. III. Frantz, p. 64. Respond. 1) Non negamus, verbum *ἐγένετο* posse quandoque *verbi per fuit & existit*, ut tamen præsupponat

fieri Joh. I. 6. Luc. XXIV. 19. Sed ex eo non potest inferri, etiam hoc loco eo sensu esse accipiendum, quia in aliis scripturæ locis significat fieri Joh. I. 3. II. 9. &c. 2) Probare igitur debebant adversarii, etiam hoc loco sic *debere* reddi, quod facere non possunt; nos autem contrarium ex aliis scripturæ locis huic ipsi parallelis demonstramus. Sic Gal. IV. 4. Filius Dei dicitur *γενόμενος ἐκ γυναίκος, factus*, sive natus, *ex muliere*: non principium essendi ab ea & in ea simpliciter accipiendq, quia secundum divinam naturam ante Mariam ab æterno existit, sed humanam naturam in ea assumendo, quæ cum in ipsam *λόγος ὑπόστασις* sit assumpta, ideo Filius Dei vere ex Maria natus dicitur. Rom. I. 3. Filius Dei est *γενόμενος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα*. 3) Non negamus, *carnem* in sacris literis quandoque significare fragilitatem & infirmitatem, sed semper eo sensu accipiendam negamus, quandoque enim significat naturam humanam *συνεκδοχικῶς*, ut superius ostendimus. 4) Concedimus, etiam hoc loco consequenter & *ἐπομένως* fragilitatem humanam includi, quod scilicet Dei Filius non solum naturam humanam, sed etiam infirmitates nostras, absque tamen peccato, suscepit; (quamvis Photiniani incommode huic referant locum Gen. VI. 3. cum ibi non *de fragilitate*, sed *perverfitate humana* agatur) sed negamus, *ἀμέσως & πρώτως*, nedum unice ac solitarie de illa fragilitate Johannem hoc loco agere. 5) Addit enim Evangelista, quod *λόγος* ita sit factus caro, *ut habitaverit inter homines, qui viderint ejus gloriam*, non vulgarem, sed *tanquam unigeniti a Patre*, qua voce æternus Dei Filius notatur. Manifestavit autem gloriam suam ante profundam illam humiliationem usque ad mortem crucis Phil. II. 9. 6) In subjecto hujus propositionis repetendæ sunt præcedentes partes descriptionis. Ille *λόγος*, qui *erat in principio apud Deum*, qui est verus cum Patre Deus, *per quem omnia facta sunt*, in temporis plenitudine *σὰρξ ἐγένετο*, hoc est, verus homo, anima & corpore constans. 7) Quam esse veram, propriam & genuinam hujus loci interpretationem, patet ex

parallelis scripturæ locis, unionis mysterium describentibus, 1 Tim. III. 16. Hebr. II. 14 & 16. 8) Postquam Evangelista dixerat, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, non amplius in toto evangelio Salvatorem nostrum vocat λόγον, sed vel Jesum, vel Christum, vel filium hominis, ut intelligatur, quod λόγος adpellatione ipsum exprimere voluerit, quatenus etiam ante incarnationem fuit Verbum, & non solum ea ratione, quod voluntatem Patris cœlestis nobis in tempore manifestavit, sed quia ab æterno est a Deo genitus. Vide loc. de Deo Patre & Filio §. 30.

§. CXXVI. II) Dicti apostolici Col. II. 9. *In Christo habitat tota plenitudo deitatis.* tota plenitudo Deitatis σωματικῶς, hanc proferunt interpretationem, quod in doctrina Christi voluntas Dei plene & integre nobis sit manifestata. Schmalztius contra Frantz. p. 67. Catech. Racov. p. 154. Ostorodus in disput. contra Tradelium part. II. cap. 11. p. 195. urgent connexionem textus, quia in antecedentibus agitur de doctrina Christi, quibus hoc dictum αἰτιολογικῶς subjungitur. Conferunt Ephes. IV. 20. Hebr. XIII. 8 & 9. Respond. 1) Connexio textus per nostram interpretationem non labefactatur. Inde enim atque ideo Filius Dei consilium & voluntatem Patris de nostra salute nobis plene manifestavit, quia est in sinu Patris Joh. I. 18. quia est verus Dei Filius, qui solus novit Patrem, Matth. XI. 27. qui est verus Deus, in quo juxta naturam humanam tota plenitudo Deitatis habitat. 2) Omnis plenitudo Deitatis non est voluntas Dei revelata, quia hic ex parte cognoscimus; 1 Cor. XIII. 9. sed significat perfectissimam Dei essentiam. Videt Eniedinus, perquam durum esse, Θεότητος plenitudinem de voluntatis divinæ patefactione accipere, ideo sine ullo argumento fingit, incuria librariarum scriptum fuisse Θεότητος pro Θεότητος. 3) Doctrinis & traditionibus hominum opponitur non modo Christi doctrina, quam Christi nomine accipere itidem coactum est; sed ipse Christus, quippe qui est caput nostrum, fons omnis salutaris sapientię ad vitam æternam necessarię, ex quo omnes notitię di-

vinę rivuli in ecclesiam derivantur. 4) Notanter addit apostolus, quod in Christo habitat plenitudo Deitatis σωματικῶς, ut vel habitaculum vel modus inhabitationis exprimitur. Vide loc. de Deo Patre & Filio §. 75.

§. CXXVII. III) Dicto 1 Tim. III. 16. *Deus manifestatus est in carne*, hunc induunt sensum: Pater in Christo sese manifestavit, quatenus Christus apostolis, qui fuerunt caro, se manifestavit. Ostorodus contra Tradel. part. II. cap. 8. p. 109. Catech. Racov. p. 112. Schmalztius contra Frantz. disputat. III. de perf. Christi p. 65. probant ex eo, quod in translatione vulgata non habeatur nomen Deus. Eniedinus in interp. loc. p. 367. Resp. 1) Græci codices, quos Photiniani nobiscum agnoscunt, esse authenticos, constanter legunt ὁ Θεός. 2) Subjectum propositionis hujus Johannes notanter exponit de Filio Dei 1 epist. III. 8. *In hoc ἐφανερώθη Dei Filius.* 3) φανέρωσις ἐν σαρκὶ non potest exponi ratione objecti de manifestatione facta hominibus mortalibus & variis calamitatibus obnoxiiis, quia hac ratione Deus jam ante etiam in vet. test. se hominibus patefecerat, Hebr. I. 1. *Nec τῇ σαρκὶ*, sed ἐν σαρκὶ φανέρωσις facta. 4) Phrasis: *esse in carne, venire in carne, manifestari in carne*, nusquam in scripturis tribuitur Deo Patri, sed Filio, qui carnem in personę suę unitatem assumpsit, de quo in aliis scripturæ locis prædicatur, quod sit caro factus: Joh. I. 14. quod sit carnis & sanguinis particeps factus: Hebr. II. 14. quod venerit in carne: 1 Joh. IV. 2. quod missus sit in similitudine carnis peccati: Rom. VIII. 3. quod passus sit in carne: 1 Petr. IV. 1. quod caro factus manifestaverit suam gloriam: Joh. I. 14. II. 11. &c. 5) De tali manifestatione loquitur apostolus, quæ est ὁμολογµένως μέγα µυστήριον. Atqui eo modo, quem Photiniani proferunt, Deus jam ante suam voluntatem per Prophetas patefecerat. 6) De eodem, qui in carne manifestatus est, dicit apostolus, quod sit justificatus in Spiritu, id quod Rom. I. 4. sic exponit, demonstratus est Christus Dei Filius in virtute juxta Spiritum sancti-

sanctificationis ex resurrectione mortuorum.
 7) De eodem, qui in carne manifestatus est, dicitur, quod ἀφ' ὧν τοῖς ἀγγέλοις, ubi non agitur de adparitione sive manifestatione ἀκυστικῇ, sed ὁρατικῇ seu ὁπτικῇ, qua Dei Filius, in carne manifestatus, ab angelis & hominibus conspectus est. Photiniani pro Deo substituunt voluntatem Dei, & exponunt hoc modo: *quod voluntas Dei de hominum salute primo innotuerit angelis.* 8) De eodem dicit, quod *fit praedicatus gentibus, & creditus in mundo*, quod de Christo accipiendum esse, patet ex 1 Cor. I. 23. 9) De eodem dicit quod ἀνελήφθῃ ἐν δόξῃ, qua phrasi actus dominicæ ascensionis in scripturis describi solet. Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 51. Actor. I. 11. (propria verbi significatio est sursum recipi. Vide harm. de resurr. cap. ultim.) Quam gloriosam fuisse, colligitur ex subsecuta ad dextram Dei sessione. 10) Quæ omnia permoverunt Francisc. Davidis, ut hunc locum de Christo intelligendum esse fateretur in disp. Albana act. III. diei, unde aliam adhibet *σρεβλότητα*, quod *Christus, qui est Deus manifestatus in carne, fit receptus in gloriam.* Sed hanc *σρεβλότητα* elidit ipse textus, neque enim apostolus dicit: *Christus est Deus manifestatus in carne*, sed nomen Dei ponit loco subiecti.

§. CXXVIII. IV) Dicti Hebr. II. 16. *Non angelos, sed semen Abrahamæ assumit;* (*) hanc proferunt paraphrasin: *Christus non angelos, sed semen Abrahamæ spirituale, hoc est, accedentes in gratiam, recipit.* Gal. III. 29. rationem expositionis proferunt eam, quia non dicitur, quod *Filius Dei assumeret, sed assumat semen Abrahamæ.* Franc. Davidis in Coll. Transilv. Catech. Racov. p. 107. Schmaltzius contra Frantz. disp. III. p. 66. Respond. 1) Urgemus vim verbi ἐπιλαμβάνειν, quod nude & absolute sine ulla determinatione positum non significat in gratiam recipere, sed simpliciter accipere, susci-

pere, assumere. Luc. I. 19. de receptione in gratiam ponitur verbum ἀντιλαμβάνειν. 2) Urgemus seriem contextus. Postquam v. 14. dixerat apostolus: *Filius Dei esse participem factum carnis & sanguinis;* v. 16. declarat, ex cuius posteritate vel ex quo genere carnem acceperit, videlicet ex femine Abrahamæ. 3) Tribus emphaticis vocabulis mysterium incarnationis exprimitur; dicitur enim Filius Dei *κοινωνεῖν σαρκὸς καὶ αἵματος*, ubi *κοινωνεῖν* non accipitur *transitive*, inter multos communem facere, sed *intransitive*, seu *correlative*, quasi in consortium & societatem accipere, sicut pueri carni & sanguini communicant. (Socinus in defens. animadv. p. 19. existimat, *agi potius de perpeffionibus, afflictionibus & morte violenta, cui fideles Christi sunt exposti, quam simpliciter de humana natura*, cum præcedat, *decebat enim eum per passiones consummari.* Sed v. 14. non respicit ad v. 10. remotiorem, sed ad v. 9. propinquiorem: *Qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno sunt omnes*, nec *κοινωνίαν* passionum, sed naturæ humanæ in Christo & credentibus apostolus declarat. Adde, quod *communicare carni & sanguini* nusquam pro passionibus, afflictionibus & morte in scriptura accipitur.) Dicitur *μετέχευ σαρκὸς καὶ αἵματος*, *particeps fieri carnis & sanguinis*, non *effective*, sicut credentes fiunt participes Christi Hebr. III. 14. & Spiritus sancti, Hebr. VI. 4. sed *substantialiter*, sicut pueri, ad quorum substantiam pertinet caro & sanguis. Dicitur *ἐπιλαμβάνειν* semen Abrahamæ, quod significat *firmissime adprehendere, retinere, non dimittere, non deponere*, quia, quod λόγος semel assumsit, nunquam deponit. 4) Hæc omnia simul sumta tale argumentum suppeditant: Quis eo modo dicitur semen Abrahamæ assumere, ut per illam assumptionem fiat particeps carnis & sanguinis, sicut pueri communicant carni & sanguini, ut fiat frater seminis, hoc est, filiorum Abrahamæ, & fratribus suis per omnia, excepto solum peccato, similis, is ita dicitur semen

Iii 3

men

(*) Vid. commentationem nostram theologicam de Filio Dei, non angelos, sed semen Abrahamæ adsumens ex Ebr. II. 16. Tubingæ MDCCLV. editam.

men Abrahæ assumere, ut per illam assumptionem fiat verus homo. De Filio Dei apostolus prius prædicat. Ergo. 5) Conferimus loca parallela, Genes. XXII. 18. *in semine Abrahæ*, hoc est, in Messia, ex Abrahæ semine nascituro, *benedicentur omnes gentes* Rom. I. 3. *Filius Dei γενόμενος factus est*, sive natus, *ex semine Davidis secundum carnem*, proinde etiam ex semine Abrahæ, quia est *filius Abrahæ & filius Davidis* Matth. I. 1. Rom. IX. 5. *Christus est ex patribus*, & sic etiam ex Abrahamo, *secundum carnem*. Hebr. VII. 14. *Manifestum est, quod ex Iuda*, Abrahami pronepote, & sic etiam ex Abrahamo, *q̄rtus est Dominus*. 6) Juxta Photinianorum interpretationem etiam de Patre dici posset, quod particeps factus sit carnis & sanguinis, quod hominibus similis fuerit factus absque peccato, quod frater seminis Abrahæ factus, cum & ipse semen Abrahæ in gratiam receperit. 7) Quod verbum præsentis temporis ἐπιλαμβάνεται ponitur, nostræ non adversatur interpretationi; eccui enim ignotum, temporis enallagen in scripturis esse frequentem? Potest etiam talis dari paraphrasis. Nuspiam angelos assumpsit, scilicet in scriptura, hoc est: scriptura nuspiam testatur, filium Dei assumpturum fuisse vel assumpsisse naturam angelicam. Sic Melchisedecus dicitur ἀγενεαλόγητος, ἀπαύτως καὶ ἀμύτητος, Hebr. VII. 3. quia scilicet parentum & generis ipsius nulla sit in scripturis mentio.

6. CXXIX. V) Dicti 1 Joh.

1 Joh. IV. 2.
Iesus Christus
venit in carne.

IV. 2. *Iesus Christus venit in carne*, talem dant paraphrasin: *Christus absque mundano splendore administravit suum in terris officium, & ejus infirmitas in cruce est conspicua*. Catech. Rarov. p. 115. Socinus in defens. animadv. p. 16. Respond. 1) Christus venit in carne, quia λόγος caro factus, Deus in carne manifestatus est. 2) Phrasis, *venire in carne*, nunquam & nuspiam de nudo homine usurpatur, qui nascendo carnem accipit, & carnem accipiendo nascitur, quique ante suam nativitatem non habet realem subsistentiam. Cum ergo de Filio Dei incarnato phrasis illa

peculiariter accipiatur, ostendit, eum fuisse ante suam incarnationem personam vere subsistentem. 3) De differentia phrasium: *venire in carnem, & venire in carne*, in prælect. de Photinianismo fuit actum. 4) In carne venire est quidem idem; quod cum carne venire; interius præsupponit t̄d venire in carnem, ut parallela scripturæ loca ostendunt. 5) Apostolus notam Antichristi constituit t̄d negare, Christum venisse in carne. At quis hæreticorum unquam negavit, Christum absque splendore humano, & in summa infirmitate officium suum administrasse? Hoc vero est, quod complures negarunt, quodque Photiniani illorum affectu adhuc negant, Jesum Christum esse verum & æternum Dei Filium, qui, humana natura in personæ suæ unitatem assumpta, in carne venerit. 6) Urget Socinus phrasies apostolicas: *ambulare in carne, vivere in carne, permanere in carne*, quæ etiam aliis hominibus tribuuntur 2 Cor. X. 3. Gal. II. 20. Phil. I. 24. Sed confusio est distinctarum phrasium. Aliud enim omnino est venire in carne, aliud ambulare, vivere, permanere in carne. Illud nulli hominum competit, nisi soli Christo, qui carnem assumpsit, hoc est, qui prius fuit persona vere & realiter subsistens, antequam homo nasceretur; hoc commune est hominibus, qui in sua nativitate demum subsistere incipiunt.

6. CXXX. Queritur hoc loco

1) *Quid ὑπόστασις in hoc mysterio proprie significet, & quomodo ab ὁσίων distinguatur?* Res-

Quæstiones
de unione for-
mali.

spond. Hypostaseos nomen tripliciter accipitur: 1) *generalissime* pro ὑπόστασις, qua ratione idem significat, quod existentia. Hoc sensu quidam ex veteribus duas ὑποστάσεις, hoc est, *duas naturas* in Christo agnoscunt: 2) *strictius* ac specialius pro *supposito* sive ὑπόθεσις ἰδιοῦς αὐτοῦ, quo sensu significat individuum per se subsistens distinctum ab aliis individuis, sive ejusdem, sive etiam diversæ speciei, ac tribuitur tam inanimatis, quam animatis, tam brutis, quam rationalibus: 3) *specialissime* ac strictissime, ut significet substantiam individuum, intelligentem, incommuni-

cabi-

cabilem alteri ὑποὑσσει, non dependentem ab alio, neque existentem in toto tanquam partem, sed per se subsistentem, ut totum perfectum & in suo genere absolutum. Damascenus in dial. cap. XLII. ὑποὑσσει nomen duo significat: ὡς τὸ μὴ τὴν ἀπλῶς ὑπαρξιν, secundum quem significatum idem est substantia & hypostasis, unde quidam sanctorum patrum naturas dicebant hypostases, quandoque vero per se ipsam & proprie consistentem essentiam; ὡς τὸ δὲ τὴν καθ' αὐτὸ καὶ ἰδιοὑζαντων ὑπαρξιν, juxta quod significatum ostendit individuum numero differens. Nestorii discipuli, ut errorem magistri palliarent, dixerunt: in Christo esse quidem unam personam, sed tamen duo supposita sive ὑποὑσεις, ut notat ex Lombardo III. sent. dist. 6. Thomas p. III. quæst. 2. artic. 3. & 6. in conclus. Idem fecit ipse Nestorius, ut colligitur ex verbis Justiniani in edicto fidei, quod extat tom. II. concil. p. 497. col. 1. ubi ait, *recte condemnatum ab Ephesino concilio Nestorium, quod unam personam, non tamen unam substantiam in Christo affirmaverit.* Sed ex allata distinctione manifestum, quid hac de re sit statuendum. Cæterum differentia τῆς ὑποὑσεως proprie dicta ab εἰσῆ accurate est notanda, quia teste Damasceno lib. III. orthod. fid. cap. 3. τὴν εἰσὴν τὸ ποιεῖν τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, τὸ ταυτὸ λέγειν τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν. Athanasius tom. II. in tract. de defin. p. 53. hanc proponit differentiam: *Natura & essentia dicitur καθολικῇ, eo quod multas comprehendit personas vel individua; ὑπόστασις autem μερικῇ, partialis, quæ partem habet aliquam essentiae.* (Hoc respectu humanæ naturæ cum aliis individuis collatæ dici potest, minime vero respectu divinæ naturæ; juxta enim enim non partem aliquam essentiae, sed totam, infinitam & perfectam essentiam divinam Christus obtinet.) Maxentius dial. I. cont. Nestor. *Persona rem unam naturæ individuum significat. Natura vero communem cognoscitur declarare materiam, & qua plurimæ personæ possent subsistere, quapropter omnis quidam persona simul naturam continet, non autem omnis natura personam aequè complectitur.*

Cyrillus Alex. in exposit. fidei: ἡ εἰσῆ ἦτοι ἡ φύσις τὸ κοινὸν χαρακτηρίζει, ἡ δὲ ὑπόστασις ἦτοι τὸ πρωτόγονον τὸ ἴδιον ἐκαστὴ σημαίνει. Damascenus lib. III. orth. fid. cap. 1. τῶν πλείων καὶ διαφόρων ὑποὑσεων μίαν φύσιν φαμέν. cap. 6. κοινὸν ἡ εἰσῆ ὡς εἶδος, μερικὸν δὲ ἡ ὑπόστασις, μερικὸν δὲ, ἐχ' ὅτε μερικῇ τῆς φύσεως ἔχει, μερικῇ δὲ ἐκ ἔχει, ἀλλὰ μερικὸν τῷ ἀριθμῷ ὡς άτομον. ἀριθμῷ γὰρ καὶ ἡ φύσις διαφέρειν λέγεται αἰ ὑποστάσεις. cap. 11. Θεοῦ τὴν φύσιν δηλοῦν, τὸ δὲ πατὴρ τὴν ὑπόστασιν, ὡς πατὴρ καὶ ἀνθρώπου τὴν φύσιν, πᾶτερ δὲ τὴν ὑπόστασιν. Subsistere est per se existere, ergo subsistentia est per se existentia, cui opponitur, esse in alio existentiam ejus complemente ac terminante. Subsistentia igitur competit illi naturæ substantiali, quæ non est in alio, ut existentia suæ termino; sed ipsa per se completam habet existentiam, unde in rationalibus *hypophisamenon* & persona, in reliquis *suppositum* dicitur. Quia vero natura humana propriam subsistentiam non habet, sed ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ subsistit, ideo non est per se hypophisamenon ac persona, sed tantum *veluti pars quaedam ejus personæ*, in qua existit.

§. CXXXI. Quæritur II) *An Christus secundum quod homo sit suppositum?* Respond. Bonaventura III. sentent. dist. 10. quæst. 3. art. 2. *Suppositum duplex est, in quo & de quo.* Si intelligatur suppositum *de quo*, prædicatur alterum, & quod subjicitur superiori, vera est propositio. Christus ut homo est suppositum. Si intelligatur suppositum *in quo*, totum esse rei stabilitur & fundatur, falsa est propositio.

§. CXXXII. Quæritur III) *An persona Christi & duæ naturæ Christi differant?* Resp. realiter minime, quia non unius compositæ naturæ Christum esse dogmatizamus, neque ex aliis aliud, ἐξ ἑτέρων ἑτέρον, quemadmodum ex anima & corpore homo est, aut ex quatuor elementis corpus, sed ex aliis illa ἐξ ἑτέρων τὰ ἀόρα. Nam ex Deitate & humanitate Deum perfectum & hominem perfectum eundem & esse, & dici, & ex duabus & in duabus naturis, confite-

mur,

mur, ut loquitur Damascenus lib. III. cap. 3. Interim notandum, quod *personae* vox quandoque significet τὸ ὑπάρχον *substantia*, vel naturas, quæ subsistunt, quandoque ὑπαρξιν, ipsam *substantiam* vel personalitatem, per quam naturæ subsistunt, quandoque utrumque, & substantiam & naturas subsistentes; hoc est, totum ὑφισταμένον, totum Christum in duabus naturis una substantia subsistentem. Primo modo persona nec *realiter* nec *formaliter* differt a naturis, secundo vero & tertio *formaliter* tantum, non *realiter*. Quando ad constitutionem ὑφισταμένου in Christo incarnato duas naturas concurrere dicimus, tunc vocabulum ὑφισταμένου pro ipsa substantia accipitur. Si enim accipitur pro re, quæ subsistit, Christus & ὑφισταμένον unum sunt. Confer Dn. D. Bald. disp. IV. in artic. visitat. §. 137. Similia fere occurrunt apud D. Rungerum disp. II. de Calvin. thes. 16. ὑπόστασις notat vel præcise ipsam substantiam seu personalitatem, quæ ἰδίως & formaliter vocatur ὑπόστασις, ut cum dico, *duae naturae sunt unitae in una persona*; vel substantiam una cum rebus subsistentibus, quam significationem exprimit vox ὑφισταμένου, ut cum dico, *duae naturae nihil aliud sunt, quam persona*.

§. CXXXIII. Queritur IV) Quo sensu adpelletur unio personalis? Non quod persona sit unita personæ, sicut statuebat Nestorius, nec quod divina & humana in Christo naturæ eo modo unam constituent personam, quo anima & corpus unum hominem. Nam nec corpus nec anima ante unionem per se extitit, & personam aliquam constituit, sicut ὁ λόγος ab omni æternitate per se extitit, & personam constituit, antequam carnem assumeret; sed quia duæ illæ naturæ ita sunt unitæ, ut utriusque naturæ sit una eademque ὑπόστασις, & sic Christus sit una tantum persona.

§. CXXXIV. Queritur V) An unio recte designiatur per copulationem vel conjunctionem? Distinguendum inter sensum vocis *Nestorianum* & *orthodoxum*. Si enim copulatio vel conjunctio sensu Nestoriano usurpatur pro nuda πα-

ρασάσει absque ulla communicatione, unio minus recte per copulationem definitur, sicut Cyrillus in epist. synod. ad Nestor. dicit: *Conjunctionis* (ut & copulationis) *nomen tanquam non idoneum ad significandum unitatis arcana evitamus*. Quæ enim copulata sunt, inter eā non datur mutua communicatio, ut patet exemplo asserum conglutinatorum, iidem leviter tantum coherent, & facile rursus dissolvi possunt, ac inter eos non datur intima περιχώρησις. Sed inter duas naturas in Christo unitas datur mutua communicatio, indissolubilis unio ac intima περιχώρησις. Unde etiam scriptura non per copulationem & conjunctionem, sed per τὸ γίνεσθαι, κοινωνεῖν, φανεῖσθαι, μετέχειν, ἐπιλαμβάνεσθαι καὶ κατοικεῖν, hoc mysterium describit. Quod autem Confessio Augustana art. III. & eam secuti orthodoxi theologi conjunctionis nomine unionem describunt, id fit sensu orthodoxo, ut nomine conjunctionis arctissima & indissolubilis unio cum mutua περιχώρησει & communicatione conjuncta intelligatur, unde diserte in August. Conf. additur, quod *duae naturae, divina & humana, in unitate personae inseparabiliter sint conjunctæ*.

§. CXXXV. Queritur VI) An inter assumptionem carnis in ὑπόστασιν τῆς λόγις & unionem carnis cum λόγις natura divina aliquod discrimen intercedat? Resp. Damascenus lib. III. cap. 11. ἄλλο ἔστιν ἔνωσις, (scilicet generaliter accepta) καὶ ἕτερον σάρκωσις ἢ γὰρ ἔνωσις μόνην δηλοῖ τὴν συνάφειαν, πρὸς τι δὲ γέγονεν ἢ συνάφεια, ἢ ἐκ τῆς, ἢ δὲ σάρκωσις (ταυτὸν δ' ἐστὶν εἰπεῖν καὶ ἰνανθρώπησις) τὴν πρὸς σάρκα ἢ τοὶ πρὸς ἄνθρωπον συνάφειαν δηλοῖ, καθάπερ καὶ ἡ πύρωσις τῆς σιδήρου τὴν πρὸς τὸ πῦρ ἔνωσιν. Et postea: ὅτι ἡ θεότης ἀνθρώπου γέγονεν, ἢ ἰσαρκώθη, ἢ ἰνανθρώπησιν, ἑδαμῶς ἀκηκόαμεν. ὅτι δὲ ἡ θεότης ἠνώθη τῇ ἀνθρωπότητι ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων μεμαθήκαμεν. Vox unionis generalior est, & referri potest ad quarumvis rerum conjunctionem; sed vocabulum incarnationis exprimit carnem sive naturam humanam, quam Filius Dei personaliter sibi univit.

univit. Quamvis vero inter assumptionem carnis in ὑπόστασιν τῆ λόγῃ, & unionem carnis cum natura divina τῆ λόγῃ reale aliquod discrimen non intercedat; quia ὁ λόγος assumendo carnem eandem sibi univit, & uniendo sibi personaliter carnem eandem assumpsit: tamen formale quoddam discrimen hic animadvertitur: 1) Personam λόγῃ assumpsisse naturam, recte dicitur, sed personam τῆ λόγῃ unitam naturæ humanæ minus commode, cum non sit unio personæ & naturæ, sed duarum naturarum unio. 2) Unio est reciproca; quia divina natura τῆ λόγῃ unita est humanæ naturæ, & natura humana unita est divinæ, sed assumptio non est reciproca; λόγον enim dicimus assumptam, carnem autem assumptam, non autem carnem assumptam, & λόγον assumptum.

§. CXXXVI. Quæritur VII) *An ὁ λόγος simul & semel animam & corpus assumpsit, an vero animam immediate, corpus mediate?* Posterius affirmant Origenes libr. II. περὶ ἀρχῶν cap. 6. Nazianzenus serm. de pasch. p. 254. & serm. I. de Filio p. 282. quos secutus Damascenus lib. III. cap. 6. scribit: ἦνται σαρκὶ διὰ μέσων τῷ ὁ λόγος τῷ θεῷ, μεσιτεύοντος θεῷ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι ἡγεμονικὸν μὲν γὰρ ψυχῆς τε καὶ σαρκὸς ὁ νῦς, νῦς δὲ τῆς ψυχῆς τὸ καθαρῶτατον, ἀλλὰ καὶ τῷ θεῷ. Damascenum sequatur Scholastici: Lombardus lib. III. sent. dist. 1. lit. B. *Tantæ subtilitatis atque simplicitatis est divina essentia, ut corpori, de limo terræ formato, uniri non congruerit, nisi mediante essentia seu anima rationali.* Idem statuunt Thomas p. III. quæst. 6. art. 2. Bonaventura III. sent. dist. 2. Ex recentioribus Zanchius lib. II. de incarn. cap. 3. quæst. 7. Martinus de persona Christi contra ubiuit. p. 579. idem affirmat. Sed de hoc medio congruentiæ, ut vocant, merito dubitatur. 1) Ob scripturæ silentium. Venerari hoc mysterium & mirari, non autem extra scripturæ limites rimari debemus, jam vero de tali medio in scripturâ nihil revelatum. 2) Ob piorum veterum modestiam, qui incarnationem τῷ λόγῃ ac ipsam unionem simul & semel factam

Exeg. pars II.

docuerunt, modum autem ac medium sese ignorare testati sunt. Justinus in expos. fid. Ambrosius de incarnat. dominicæ sacram. cap. VII. Cyrillus de vera fide ad Theodos. &c. 3) *Ob consequens absurdum.* Anima enim statueretur ex parte assumens, ac λόγῳ propior & præsentior, quam corpus, adeoque æctior foret unio inter animam & λόγον, quam inter λόγον & corpus. Affinis huic quæstioni est illa Scholasticorum: *An unio personalis, qua natura humana unitur Verbo, requirat aliquem habitum, seu perfectionem, naturæ assumptæ infusam, per quam natura assumpta specialem habitudinem ad Verbum obtineat, per quam dicatur uniri Verbo?* Affirmat Biel I. sent. dist. 30. quæst. 4. sed rectius negat Gregorius Arimin. I. sent. dist. 28. quæst. 2. in sol. 17. *Ad unionem (inquit) nec requiritur, nec prodest aliqua entitas alia a Verbo & humanitate; sed, sicut anima rationalis & caro sine tali media entitate est unus homo: ita Deus & homo absque ulla entitate ligante est unus Christus, quod qualiter sit, puto omni viatori naturaliter fore incomprehensibile.*

§. CXXXVII. Quæritur VIII) *An formale unionis consistat in communicatione idiomatum?* Sententiam illam tribuit nobis Bellarminus lib. III. de Christo cap. 8. Sed fallitur & fallit: nos enim communicationem idiomatum proprie & accurate loquendo non *formale*, sed *consequens & effectum* esse statuimus. Quod quidam ex nostris in ipsa unionis definitione communicationis idiomatum mentionem faciunt, id fit propterea, quia scriptura sacra summum hoc unionis personalis mysterium per communicationem idiomatum a posteriori describit, cum a priori & scientificè in hujus vitæ infirmitate eam cognoscere non possumus. Justinus in expos. fidei p. 299. *Nec me quisquam de unionis modo percunctetur, non enim me pudebit fateri ignorantiam. Quin contra potius gloriabor quoque, me arcanis minime vulgandis fidem habere, & mysterium esse doctoremque eorum sacrorum, ad quorum perceptionem ratio & mens propter debilitatem suam languet.* Chrysostomus in cap. 1. Joh. homil. VII. *Scio, quod Verbum caro factum*

Kkk

factum, at quomodo factum sit, nescio. Miraris, quia ego nescio? omnis creatura ignorat. Describimus ergo hanc unionem per communicationem, 1) quia res aliqua, cuius differentia specifica nos latet, sæpe describitur per effecta. 2) Ipsa scriptura nobis præit Joh. I. 14. III. 35. Col. I. 19. II. 9. 3) Idem facit orthodoxa antiquitas, cujus hæc regula: *Ipsa communio unit duas naturas in unam personam.*

§. CXXXVIII. Quæritur IX) *An assumptio Naturæ humanæ possit comparari induitioni vestis?* Respond. pii veteres hac comparatione sæpius utuntur, unde λόγον dicunt induisse corpus nostrum, ac corpus esse περιβολήν Deitatis. Cyprianus serm. de nativ. Cyrillus libr. XI. in Joh. cap. 14. Athanasius serm. contra Arianos &c. Augustinus epist. LVI. col. 262. *Verbum Dei homine indutum.* Ex Sedulio canit ecclesia: *Beatus auctor sæculi servile corpus induit.* Quinimo ipsa scriptura ad illam similitudinem nos deducere videtur. Gen. XLIX. 11. *Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum,* hoc est, carnem suam, quam Deitas induit, quasi vestimentum perfundet pretiosissimo suo sanguine, qui est vinum præstantissimum reficiendis Christianis, ut Chytræus in illum locum commentatur. Quidam huc accommodant, quod Apocal. I. 13. Christus Johanni apparet *vestitus potere*, sed talaris illa vestis proprie notat sacerdotium Christi. Collocationis gratia huc referri posset, quod Christus corpus suum vocat τὸν ναόν, Joh. II. 19. quod apostoli illud vocant σκηνήν, Joh. I. 14. Hebr. IX. 11. κατασκήνωμα, X. 20. Nequaquam igitur simpliciter potest hæc comparatio vel loquendi ratio improbari; interim notandum, per eandem non describi unionis modum, quasi scilicet inter λόγον assummentem & carnem assumptam sit accidentaliter ejusmodi unio, qualis est inter regem purpura indutum & vestitum ejus purpureum, quo sensu similitudinem illam applicat Bellarminus libr. III. de Christo cap. 15. *Apposita* (inquit) *est similitudo de purpura regis. Cum enim rex induit purpuram, & sedet in solio suo, evehit purpuram ad illud solium,*

non sic, ut purpura dicatur sedere aut regnare, sed ut dicatur vestis sedentis aut regnantis &c. quo etiam sensu b. Lutherus tom. I. Witeberg. p. 415. *nihil magis hæreticum dici posse censet, quam naturam humanam proprie esse vestem divinitatis;* quia vestis & corpus non constituunt unam personam, sicut Deus & homo in Christo sunt una persona. Inter vestem & corpus est unio duntaxat accidentaliter & separabilis, quia vestis non trahitur ad esse suppositi; sed inter λόγον & carnem est unio personalis & inseparabilis, & quæ alia differentiarum capita longe plurima hic notari possunt, sed comparatio vestimenti adhibetur, 1) ad demonstrandam propriam λόγου personalitatem. Quemadmodum homo est perfecta & integra persona, antequam vestem induat; sic ὁ λόγος fuit integra & perfecta persona, antequam carnem assumeret. 2) Ad λόγου immutabilitatem demonstrandam. Quemadmodum vestes corpori aptantur, non contra, ac vestes mutantur, ipso corpore permanente immutabili: sic λόγος assumpsit carnem, non caro λόγον; caro assumpta fuit in se patibilis ac mortalis, λόγῳ immutabili permanente. 3) Ad λόγου invisibilitatem in visibili carne significandam. Quemadmodum corpus vestibus tectum immediate non conspicitur, sed mediate per vestes: sic invisibilis divinitas & majestas τοῦ λόγου sub assumpta carne tanquam tegumento quodam tecta latuit; sed quemadmodum ex vestibus quandoque homo cognoscitur; sic in visibili illa natura assumpta & per carnem illam Deus invisibilis nobis fuit visibilis factus. Rectius ergo Bellarminus hanc similitudinem applicat & explicat ejusdem libr. cap. 7. *Humanitas* (inquit) *vocatur indumentum Verbi, non quia Verbum non sit vere & substantialiter homo, sed propter similitudinem, quæ est inter vestes & humanitatem. Nam ut per vestes homines cognoscuntur, sic per humanitatem Deus agnitus est, quemadmodum, cum vestes induimus, aptantur vestes ad figuram corporis, & proinde vestes mutantur, non homo: sic etiam cum Verbum caro factum est, humanitas mutata est. Verbo immutabili permanente.*

§. CXXXIX.

§. CXXXIX. Quæritur X) Quid statuen-
dam de reliquis similitudinibus, quas pii vete-
res ad hoc mysterium adplicant? Triplices po-
tissimum ejusmodi dantur similitudines: 1) a
corpore animato: 2) a ferro ignito: 3) a lu-
ce primogenia & corpore solari, quarum ex-
plicationes & applicationes tradit Dn. Chemni-
tius in aureo libro de duabus naturis in Christo,
cap. VI. De omnibus vero similitudinibus in
genere notandum illud Justini in ἐκθ' π'ς. p.
300. ἀρμόδιον τὸ παράδειγμα, (ab unione
animæ cum corpore desumptum) εἰ καὶ μὴ κατὰ
πάντα, κατὰ τὴν γῆν. Vnde non solum simi-
litudinem, sed etiam dissimilitudinem in hoc
exemplo demonstrat. Similitudinem ac diffi-
militudinem unionis inter animam & cor-
pus ac hypostaticæ illius unionis inter di-
vinam & humanam naturam explicat As-
lacus dissert. theolog. III. §. 22. (Beza p. I.
resp. ad coll. p. 128. duas unionis hypostaticæ
constituit species. Vnam in quovis homine, al-
teram in Christo Deo & homine, ac utrique
unam communem proponit definitionem. Hy-
postatica unio est conjunctio, per quam duæ
naturæ distinctæ in sese una cum proprietatibus,
quibus a cæteris naturis discernuntur, perma-
nentes ad unius cuiuspiam actu subsistentis per-
sonæ constitutionem concurrunt. Atqui unio
hypostatica duarum naturarum in Christo dif-
fert ab unione essentiali animæ & corporis in
homine. Ergo.)

§. CXL. Thesis V) *Finis in-*
carnationis proximus & imme-
diatus est humani generis redem-
ptio; summus & mediatas, glo-
riæ divinæ manifestatio. De priori fine lo-
quuntur hæc scripturæ dicta. Gen. III. 15.
Semen mulieris conteret caput serpentis; hoc
est, Filius Dei ex matre virgine nascetur verus
homo, ut potestatem ac regnum diaboli de-
struere, ac lapsum genus humanum redimere
possit. Matth. XX. 28. *Filius hominis non ve-*
nit, ut pateretur sibi ministrari, sed ut ipse
ministraret, & daret animam suam λύτρον ὡς
τι πολλῶν. Luc. XIX. 10. *Venit filius homi-*
nis quaerere, quod perierat. 1 Timoth. II. 5.

Vnus Mediator Dei & hominum, qui dedit
se ipsum pretium redemptionis pro omnibus.
Hebr. II. 14. *Quoniam pueri communicaverunt*
carni & sanguini, sic ipse similiter participa-
vit iisdem, ut per mortem destrueret eum, qui
habebat mortis imperium, hoc est, Diabolum.
1 Joh. III. 8. *In hoc apparuit Filius Dei, ut*
destrueret opera diaboli. Pertinent autem ad ge-
neris humani redemptionem non tantum bona
privativa, quod Christus nos liberaverit a pec-
cato, ab ira Dei, a morte & inferno; sed
etiam bona positiva, quod adduxerit nobis
perfectam iustitiam, Dei gratiam, donationem
Spiritus S. & vitam æternam. Pulcre Dama-
scenus lib. III. cap. 7. *nativitatem Christi ex vir-*
gine dicit esse factam δι' ἡμᾶς, καὶ ἡμᾶς καὶ
ὕπὲρ ἡμᾶς δι' ἡμᾶς, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν
σωτηρίαν καὶ ἡμᾶς, ὅτι γέγονεν ἀνθρώπου
ἐκ γυναικὸς καὶ χρόνῳ κινήσεως ὑπὲρ ἡμᾶς,
ὅτι ἐκ ἐκ σποράς, ἀλλ' ἐξ ἀγίας πνεύματος
καὶ τῆς ἀγίας παρθένης ὑπὲρ νόμον κινήσεως.
De posteriori fine testantur angeli, Christo in
mundum nato canentes Luc. II. 14. *Gloria in*
altissimis Deo. Quomodo autem gloria Dei in
opere incarnationis patefacta, suavissimis ver-
bis demonstrant pii veteres, Gregorius Nyssen-
nus orat. de nativ. p. 75. & ex eo Damascenus
lib. III. cap. 1. *Demonstratur (inquit) in hoc*
opere simul & bonitas & sapientia & iustitia
& potentia Dei. Bonitas quidem, quoniam
non despexit proprii plasmatis facturaeque pro-
priae infirmitatem, sed miseratus ipsam ca-
dentem, ei manum porrexit. Iustitia, quia ho-
mine victo, non alio quam homine fecit vinci ty-
rannum, neque violentia a morte diripuit ho-
minem; sed quem olim per peccatum in servi-
tutem redegerat mors, hunc bonus & iustus
rursus effecit victorem, & simile simili repara-
vit, quod opus erat. Sapientia, quia rei ad-
modum dubiae ac difficilis invenit solutionem
quam decentissimam, Filius Dei perfectus,
Deus existens perfectus homo fit, & hoc im-
pletur opus, quod omnium novorum maxime
novum est, quod solum novum sub sole, per
quod infinita Dei apparuit virtus; quid enim
majus, quam Deum hominem fieri?

K k k 2

§. CXLI.

§. CXLI. *Antithefs.* Circa finem incarnationis aberrant I) *Photiniani*, qui *διὰ πᾶν* negant, Filium Dei eo fine hominem factum, ut pro peccatis humani generis satisfactionem præstaret, nosque redimeret. II) *Pontificii*, dum 1) negant, Christum esse Mediatorem secundum utramque naturam, qua ratione oblique incarnationis finem labefactant. 2) Nosstras satisfactiones adhuc exigunt. 3) Socios ac *συνεργούς* Christo in mediatoris officio adiungunt. 4) Christum eo fine incarnatum statuunt, ut & sibi aliquid promereretur. III) *Calviniani*, 1) quando beneficia incarnationis ad paucos homines absoluto Dei decreto electos restringunt, ac Filium Dei eo fine incarnatum esse negant, ut pro omnium hominum peccatis satisfaceret. 2) Dum quidam ex ipsis cum pontificiis docent, Christum incarnatum esse, ut sibi aliquid promereretur. De quibus omnibus suo loco.

§. CXLII. Quæritur hoc loco I) *An Filius Dei incarnatus fuisset, si vel maxime homo non peccasset.* Affirmant 1) quidam ex veteribus. Rupertus Turciensis libro III. de Trinit. cap. 20. *Si maxime Adam non peccasset, venturus tamen Christus fuisset, sed in carne impassibili & immortal.* 2) Quidam ex Scholasticis. Richardus de media villa & Biel III. sent. dist. 1. quæst. un. dub. 3. statuunt, *probabiliter defendi posse, quod, peccato etiam non incidente, Christus nihilominus fuisset venturus, ex vi alterius cuiusdam decreti, quo Deus tam id præordinasset ob alias causas.* Eadem est sententia Scoti III. sentent. dist. 7. quæst. 3. ac dist. 19. quæst. un. Alensis part. III. quæst. 2. memb. 13. Albertus Magnus III. sent. dist. 20. art. 4. Hugonis de Prato serm. I. lit. H. ubi disputant, *Christum fuisse venturum in carne impassibili.* 3) *Osander* in disp. ann. 1550. 24. octobr. proposita. 4) Quidam ex *Calvinianis*. Zanchius in hexaëm. part. III. lib. 3. cap. 2. Guilielmus Bucanus in instit. theol. art. 10. p. 61. Andreas Willetus libr. I. de statu hominis p. 29. Conr. Mylius in meletem. catechet. p. 70. 5) Quidam ex *Pontificiis*. Tanne-

rus in Thom. p. III. disp. 1. pro affirmante quæstionis parte allegat Viguerium, Albertum, Paggiuin & Fonsecam. Idem statuit Didacus Stella in comment. Luc. XV. Ambrosius Catharinus in lib. de eximia prædestinatione Christi. 6) *Photiniani*. Socinus in prælect. theol. ann. 609. Racov. excus. cap. 10. p. 37. in disputat. contra Puccium. p. 277. *Quia certum est, Deum ante mundum conditum de mittere Christo decrevisse, ne quis ex eo hominum peccata prævisa fuisset colligat, sciendum est, Christum quidem postquam homines peccaverant, ad ipsorum peccata delenda venisse; sed venturum tamen fuisse, etiam si homines non peccassent. Venturus enim erat ad immortalitatem nobis dandam, qua ab ipso creationis initio homo caruit, quæ immortalitas cum peccatorum metu aut ipsis peccatis confidere nullo modo potest, propterea merito dicitur, Filius Dei apparuisse, ut solveret opera diaboli, hoc est, peccatorum metum ipsaque peccata tolleretur.* Schmaltzius disput. IV. contra Frantz. de iustif. p. 124. *Scire debebat, Messiam prædestinatum fuisse ante mundi constitutionem, & etiam si nemo hominum unquam peccasset, tamen mittendum fuisse, non ut damnum utique illatum sarciret, sed ut hominem, quem Deus e terra mortalem creare constituerat, ad perfectionem, quam Deus in suo consilio tendebat, hoc est, ad immortalitatem perduceret. Præterea necesse non est, omnium Dei actionum rationem dari posse.* Argumentis utuntur potissimum hisce: a) a decreti divini immutabilitate. Deus ab æterno decreverat Filii sui missionem. At Dei decreta sunt immutabilia. Ergo potuisset hoc decretum impleri, si vel maxime homo non fuisset lapsus. b) Ab incarnationis utilitate. Sine quo homini perfecta beatitudo non potuisset contingere, illud non fuisset denegatum, cum ad perfectam beatitudinem fuerit conditus. Atqui sine incarnatione homo in statu integritatis non potuisset ad perfectam beatitudinem aspirare, ut patet ex illis, quæ ad perfectionem beatitudinis requiruntur, quæ sunt confirmatio in bono, humanæ naturæ exaltatio, naturæ humanæ a λογῶ assumptæ visio, quo-

quorum nullum sine incarnatione locum habere potuisset. c) *A consequente absurditate.* Si Filius Dei non fuisset incarnatus, gloria Dei, hoc est, ipsius bonitas, sapientia, iustitia & potentia non fuisset tam clare manifestata, idoneitas naturæ humanæ ad unionem hypostatice cum divina non fuisset in actum traducta, sicque in natura aliquid frustraneum fuisset, denique matrimonium non significasset duarum in Christo naturarum unionem.

§. CXLIII. Negantem quæstionis partem amplectuntur 1) plerique omnes ex veteribus. Athanasius serm. III. contra Arian. *Cum Filius Dei efficitur homo, tum causa substituitur, cur oporteat eum carnem gestare, necessitas quippe indigentiaque hominum anterior est, quam illius nativitas, qua sublata carnem non induisset. In hoc enim apparuit Filius Dei, ut opera diaboli destrueret.* Gregorius Nazianzenus orat. IV. de theol. *Quæ humanitatis a Deo susceptæ causa extitit, profecto ut nobis salus pararetur, quid enim aliud causæ offerri posset?* Augustinus serm. IX. de verb. dom. *Nulla fuit causa veniendi Christo Domino, nisi ut peccatores salvos faceret, tolle morbos, tolle vulnera, & nulla est causa medicinae.* Serm. VIII. de verb. apost. *Si homo non periisset, Filius hominis non venisset, perierat homo per liberam voluntatem, venit Deus homo per gratiam liberatricem.* Similia occurrunt apud Origenem hom. XXIV. in Numer. Hilarium lib. II. de Trinit. Basilium de nativ. Christ. Athanasium orat. V. contra Arian. & in lib. de incarnat. Gregorium Nazianzenum in orat. de Christi nativ. & in II. orat. de pasch. Gregorium Nyssenum in orat. catech. cap. XV. Chrysostomum in cap. I. Joh. homil. X. Cyrillum Alexandrinum libr. de incarn. unig. cap. I. Ambrosium de dom. incarn. sacram. cap. VI. Gregorium Magnum libr. III. moral. cap. 11. libr. IV. registri c. 3. & in bened. cerei paschal. Leonem serm. III. pentec. Damascenum libr. III. de orthod. fid. cap. 18. &c. 2) Quidam ex Scholasticis. Thomas p. III. quæst. 1. art. 3. Bonaventura III. sent. dist. 1.

art. 2. q. 1. Thomas de Argent. III. sent. dist. 1. quæst. 1. art. 4. Capreolus III. sent. dist. 1. q. un. conclus. 1. 3) Multi ex Pontificiis, quamvis dubitanter. Gregorius de Valent. tom. IV. commun. theolog. in Thom. disput. 1. q. 1. puncto 7. p. 74. *rem hanc non satis compertam esse dicit, convenientius tamen, probabilius & sapientius statui, Christum non fuisse venturum.* Bellarminus libr. V. de Christo cap. 10. *Filius Dei fortasse non assumpsit carnem, si Adamus non peccasset.* Maldonatus in cap. 18. Matth. vers. 31. *Magnum argumentum ad eorum refellendam opinionem, qui, etiam si homines non peccasset, Christum venturum fuisse docere solent.* Becanus in corollariis, disputationi de vocatione ministrorum, Viennæ anno 1616. institutæ, subjectis, omittit particulam dubitativam forte, simpliciter statuens, *Adamo per peccatum non lapso, Christum non fuisse incarnatum.* 4) Omnes ex nostris.

§. CXLIV. Argumenta ducuntur 1) ex scripturæ dictis, quæ 2) finem incarnationis & adventus ubique statuunt redemptionem humani generis ac restitutionem illius, quod erat amissum: Matth. XVIII. 11. XX. 28. destructionem operum ac regni diaboli: Gen. III. 15. 1 Joh. III. 8. debellationem mortis & satanæ: Hebr. II. 16 & 17. illuminationem eorum, qui sedebant in tenebris: Esaj. IX. 2. Luc. I. 78. satisfactionem pro peccatis: Joh. I. 29. reconciliationem cum Deo: 2 Cor. V. 19. liberationem a condemnatione legis: Gal. IV. 5. peccatorum salvationem 1 Tim. I. 15. &c. Luc. XIX. 10. *Venit Filius hominis servare, quod perierat.* Joh. X. 11. *Ego veni, ut vitam haberent.* Atqui si Adamus non fuisset lapsus, nihil horum necessarium fuisset. Augustinus lib. I. de peccat. merit. & remiss. cap. 26. *Ex scripturis sufficienter adparet, Dominum nostrum Iesum Christum non aliam ob causam in carne venisse, ac forma servi accepta factum obedientem usque ad mortem crucis, nisi ut hæc dispensatione misericordissimæ gratiæ omnes, quibus tanquam membris in corpore suo constitutis caput est, ad capeßendum regnum coelorum vivificaret, salvos faceret.* Thomas d. I. Quæst. K k k. 3.

ex sola Dei voluntate pendent, & superant omne debitum creaturae, ea non possunt intelligi vel cognosci, nisi ex scriptura, per quam divina voluntas nobis innotescit, unde cum in scriptura ubique incarnationis ratio ob peccatum primi hominis assignetur, convenientius dicitur eam fuisse in remedium peccati. b) Adamum ut fontem peccati & mortis, ac Christum ut fontem iustitiae & vitae sibi invicem opponunt. Rom. V. 12. 1 Cor. XV. 45. 47. c) Typis, parabolis ac similitudinibus id ipsum adumbrant. Nisi fuisset diluvium, non fuisset arca aedificata. Gen. VI. Nisi Israelitae ob peccatum a serpentibus igneis fuissent icti, serpens aeneus non fuisset suspensus. Num. XXI. Nisi tempestas in mari oborta, Jonas non fuisset e navi projectus. Jon. I. Nisi servi regis rejecti fuissent, Filius non fuisset missus. Matth. XXI. Nisi ovis & drachma periissent, lucerna non fuisset ad quaerendum accensa, nec pastor ad quaerendam ovem errantem abiisset. Luc. XV. 2) *Ex rationibus.* Ex hac hypothese peccati foeditas, irae divinae atrocitas, immensa Dei bonitas magis elucescunt &c. Contrariis argumentis satisfieri potest, observatis huiusce regulis: a) decretum de missione Filii praesupponit *πρόγνωσιν* lapsus adamici, neque est simpliciter absolutum, sed ad conditionem lapsus determinatum. b) Finis principalis ac primarius incarnationis est humani generis redemptio, secundarius naturae humanae exaltatio. c) Sicut angelis, ita hominibus nullo opus fuit mediatore *Θεανδρώπου* ad confirmationem in bono, si in concreata integritate persistere voluissent. d) Perfectio beatitudinis & gloriae ex visione humanitatis Christi resultans major est, quam perfectio beatitudinis & gloriae ex visione divinae essentiae resultans non *intensius* & *essentialiter*, sed *extensius* & *accidentaliter*. e) Manifestatio divinae gloriae per incarnationem non fuit necessaria simpliciter, sed ex hypothese. f) Sicut natura humana, si non cecidisset, non fuisset reparata, quamvis esset reparabilis; sic eadem, homine in statu integritatis persistente, divinitati *τῷ λόγῳ* non fuisset unita, quamvis esset unibilis. Philosophi docent, non omnem

potentiam, quae ad actum non perducitur, statim esse frustraneam. g) Si vel maxime rationi magis allubesceret pars quaestionis affirmans, tamen in mysteriis scripturae auctoritati potius, quam rationis probabilitati insistendum. Prior opinio (inquit Bonaventura) magis imitatur iudicium rationis, sed posterior magis consonat scripturae. & sanctorum auctoritatibus & pietati fidei, nobis autem nihil dicendum praeter ea, quae ex sacris eloquiis clarent.

§. CXLV. Quaeritur II) Quare incarnationis opus tamdiu dilatum, nec statim post protoplastrorum lapsum secutum? Sicut Filius incarnatus est, quia voluit, ita etiam incarnatus est, quando voluit. Mortis causas pii veteres afferunt hasce, ut homines miseriam suam agnoscentes adventum Messiae ardentius desiderarent: ut beneficium diu expectatum eo carius haberent, ac in fide promissionis diligentius sese exercerent. Leo serm. III. de nativ. ut constantiorem in nobis gigneret fidem. Conf. Gregorium Nyssenum orat. de Christi nativ.

§. CXLVI. *Vsus practicus* est I) *consolatorius*. Unio personalis duarum in Christo naturalium est praeclarus ille salutis nostrae fons ac margarita pretiosissima atque efficacissimum alexipharmacum contra venenum peccati & mortis divinitus nobis praeparatae. Fructus enim incarnationis principalis est 1) *naturae nostrae sanatio*. Quemadmodum uniones in conchis marinis ex rore caelesti geniti cor confortant, & venenum ab eo depellunt; sic Christus, ex Spiritu sancti conceptione in utero Mariae natus, peccati venenum tollit, & animam nostram salutariter roborat. Bernhardus pulcherrime: *Ex Deo & homine factum est cataplasma, quod sanaret omnes infirmitates nostras, Spiritu sancto tanquam pistillo hasce species suaviter in utero Mariae commiscente* (conjugente.) Lethalia animae nostrae vulnera non poterant alia medicina sanari. Primi parentes seducti erant per serpentem: Gen. III. 2. is non fuit duntaxat naturalis serpens, sed latuit in eo serpens infernalis, qui lethale venenum peccati ipsis instillavit, quod ab ipsis in omnes posteros, in totum genus humanum fuit propagatum.

Huius

Hujus veneni expulsio & corruptæ nostræ naturæ sanatio non vulgarem aliquam desideravit naturam, sed talem, quæ ex divina & humana natura in Christo nobis pararetur. Diabolus per extremam suam malitiam hominis naturam infecerat; Deus ergo immensam suam bonitatem in sanatione nostra ostendere voluit. Diabolus omnem suam calliditatem ad hominem seducendum impenderat; Deus ergo summam sapientiam in medicina lapsus nostri paranda adhibuit. Per venenum peccati non modo temporalis, sed etiam æterna mors in nos introducta est; non ergo per terrenam, sed cœlestem & vivificam medicinam auxilium nobis præstari potuit. Venenum fuit infernale; ideo alexipharmacum oportuit esse cœleste. Infernalis basiliscus veneno suo totam naturam humanam in primis parentibus infecerat; ideo Dei Filius totam ac perfectam humanam naturam assumpsit, ut totum hominem ab hoc veneno liberaret. Qui a serpente lethaliter vulneratus, non potest sibi ipsi medicinam parare; sic ab infernali serpente isti non potuimus nobis ipsis medelam afferre, Deus autem in utero Mariæ pretiosissimam medicinam adversus illos ictus nobis paravit, per Spiritus sancti operationem divinam & humanam naturam in Christo personaliter uniendo, ut sit noster medicus ac nostra medicina, sanans animæ nostræ vulnera, mitigans dolores, recuperans sanitatem. Quemadmodum rationalis medicus varias species componit, quando morbi sunt complicati; sic cum morbi animæ nostræ fuerint plures & diversi, ex divina & humana natura parata est nobis medicina. Quemadmodum in periculosissimis morbis pretiosæ adhibentur medicinæ ex Bezoar, auro, gemmis, unicornu &c. sic nihil pretiosius vel efficacius in cœlo vel terra fuit inventum, per quod animæ nostræ vulnera sanari possent, quam Dei Filius, ex virgine purus homo natus. Proclus Constant. archiepisc. in homil. in nativ. Domin. p. 61. *O venter, in quo communis libertatis syngrapha confecta est. O utere, in quo arma adversus mortem fabrefacta sunt. O arum, ex quo naturæ colonus sive semine exortus est. O templum, in quo Deus sacerdos fuit na-*

turam non demutans, sed Verbum caro factum est. 2) *Nostri cum Deo reconciliatio & unio.* Per lapsum primorum parentum natura nostra erat a Deo *sejuncta ac separata*: Es. LIX. 2. *Eramus natura filii iræ*, Eph. II. 3. ac morti æternæ obnoxii. Quemadmodum enim, anima a corpore separata, corpus fit putridum & abominabile cadaver; sic anima a vita spiritali, quæ in Deo est, separata, est misera, abominabilis & mortua coram Deo. Cum vero Deus ex immensa misericordia ignominiam & miseriam nostram a nobis vellet avertere, nos sibi iterum conjungere, & in possessionem deperditorum bonorum restituere, hoc modo & medio usus est, ut Filium suum cum natura nostra personaliter conjungeret, ut per illum, naturæ humanæ consanguinitate ac propinquitate nos attingentem, Deo vicissim conjungeremur. Irenæus lib. III. cap. 11. p. 181. *Filius Dei factus est filius hominis ad hoc, ut & homo fieret Dei filius* lib. IV. cap. 37. p. 267. *Verbum Dei Domini nostri Jesu Christi in novissimis temporibus, homo in hominibus factus est, ut finem coniungeret principio, hoc est, hominem Deo.* lib. V. cap. 1. *Filius Dei propter immensam suam dilectionem factus est, quod nos sumus, ut nos perficeret esse, quod est ipse, factus est particeps naturæ nostræ, ut nos redderemur consortes naturæ divinæ.* cap. 14. *Verbum Dei factum est homo, se ipsum homini & hominem sibi ipsi assimilans, ut per eam, quæ est ad Filium, similitudinem pretiosus homo fiat Patri.* Augustinus lib. IX. de civit. Dei cap. 15. *Beatus & beatificus Deus factus particeps humanitatis nostræ, compendium præbuit participandæ divinitatis suæ.* lib. I. de civit. Dei cap. 15. *Unicus natura Dei Filius propter nos misericordia factus est filius hominis, ut nos, natura filii hominis, filii Dei per illum gratia fieremus.* In incarnatione ergo Filii Dei impletus est typus scalæ Jacobæ Gen. XXVIII. Joh. I. 52. Cum enim Christus secundum divinitatem Patri, secundum humanitatem nobis sit *ὁμοῖος*, ideo summa cum infimis, cœlum cum terra, homo cum Deo in ipso unitur, & per hanc arcanam atque intimam unionem ipsi ad nos e cœ-

lo descendit carnem assumendo, ut nos ad ipsum in coelum ascendere possemus, fide ipsi adhærendo.

§. CXLVII. II) *Exhortatorius.* 1) Ad *bonitatem Dei agnoscendam.* Quæ potuit esse major dilectio, quam quod Deus Filium suum nobis dedit? Joh. III. 16. *quomodo non cum ipso daret nobis omnia?* Rom. VIII. 32. Quæ abundantior potuit esse bonitas ac intimior *Φιλαγωγία*, quam quod summa majestas & sublimitas pulveri ac limo nostro unitur? Quæ major gratia, quam quod ditissimus propter nos fit pauper, altissimus fit humilis, sanctissimus peccata nostra suscipit? 2) Ad *fiduciam in Christum collocandam.* In beata illa divinæ & humanæ naturæ in Christo unionem omnia humano

generi iterum sunt restituta, id tantum requiritur, ut vera fide ipsi uniamur, ut fide ipsi adhæreamus, & fiamus *unus cum ipso Spiritus*: 1 Cor. VI. 17. sicut ipse propter nos factus est caro. 3) Ad *humilitatem & dilectionem ejus imitandam.* Quodnam majus humilitatis exemplum, quam quod Altissimus descendit, & nostrum limum in personæ suæ unitatem assumit? Eo ipso confundit omnem superbiam nostram. Augustinus serm. XXXIX. de verbo Dom. *Dignare, humilis esse propter Deum, quia Deus dignatus est, humilis esse propter te. Erubescere terra & cinis, Deus se humiliat, & tu te exaltas &c.* Bernhardus homil. II. super missus est &c. col. 17.

CAPUT VIII.

DE COMMUNICATIONE NATURARUM.

§. CXLVIII.

Naturarum communicatio.

Thesis. *Ex unionem personali Oritur naturarum communicatio, propter quam concretum unius naturæ de concreto alterius naturæ prædicatur.* ἡ θεοσις. Communicationem ex unionem personali ortam diximus esse duplicem, videlicet tum *naturarum*, tum eorum, quæ naturas consequuntur, *idiomatum* scilicet *naturalium*, & *operationum*. De prioribus hoc loco agimus, de posterioribus in sequentibus. Quidam addunt communicationem *hypostaseos*, qua λόγος assumendo naturam humanam propriam suam personam illi communicavit, ut in ea & per eam subsisteret. Nos hanc hypostaseos communicationem minime negamus, interim ad formale potius, quam ad consequens unionis eam pertinere statuimus. Cum enim Verbum carnem factum esse sit λόγος ὑπόστασις factam esse carnis ὑπόστασις, & vero ὑπόστασις Verbi non defuerit esse λόγος propria, nec λόγος suam ὑπόστασις in carnem essentialiter transfuderit; relinquitur, quod λόγος ὑπόστασις facta sit carnis ὑπόστασις per communicationem, ac proinde ipsum formale unionis in illa ὑποτάσεως communicatione consistere, non immerito censetur. Communicatio naturarum in persona Christi est arctissima & intima

divinæ naturæ τοῦ λόγου & assumptæ humanæ κοινωνία ac συνῴασις, per quam ὁ λόγος assumens naturam humanam, personaliter assumptam, sibi quæ unitam intimam & profundissimam περιχώρησις permeat, perficit, inhabitat sibi quæ appropriat, ut ex utraque sibi invicem communicante fiat unum incommunicabile, una scilicet persona; ac tales resultent prædicationes, per quas concretum unius naturæ de concreto alterius naturæ vere & realiter dicatur.

§. CXLIX. Hanc naturarum in Christo communicationem demonstramus I) ex *dictis scripturæ*. Col. II. 9. *In Christo habitat tota plenitudo Deitatis σωματικῶς.* In quo tota plenitudo Deitatis habitat, inter illud & inter divinam naturam datur communicatio. In carne Christi sive in natura humana assumpta habitat tota plenitudo Deitatis. Ergo inter naturam humanam assumptam & inter naturam divinam τοῦ λόγου datur communicatio. Major patet, 1) id quod alteri sic inhabitat, ut sit ejusdem ἰντελέχεια, cum illo quoque habitaculum quandam communicationem obtinet. 2) Habitatio Dei in sanctis tum in hac tum in futura vita non est sine κοινωνία, ergo multo magis inhabitatio τοῦ λόγου in carne assumpta non erit sine

com-

communicatione. 3) Tota plenitudo deitatis cum sit parissimus ac merissimus actus, non potest in altero sine vera & reali communicatione habitare. 4) In quo deitatis plenitudo habitat, illud deitatem per κατοίκησιν personalem quasi possidet. *Assumptum* probatur: 1) ex voce σωματικῶς, quæ exprimit habitaculum illud, in quo tota plenitudo deitatis habitat, quod est τὸ σῶμα, sive assumpta natura humana, quæ Joh. II. 21. vocatur templum. Hieronymus in comm. *Omnis plenitudo divinæ naturæ in corpore ejus inhabitat.* Eodem modo explicant Athanasius orat. IV. contra Arianos: Cyrillus lib. IV. in Johan. cap. 23. lib. II. ad Reginas. Leo serm. X. de incarnat. de Epiph. hom. VII. Augustinus epist. LIII. *in corpore seu in templo.* Cyrillus lib. XII. in Ioh. cap. 15. *corpus Christi verè est templum, in ipso enim voluit habitare corporaliter tota plenitudo deitatis.* Damascenus lib. III. c. 6. σωματικῶς, τὸ ἐστὶν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. 2) Nisi plenitudo deitatis in Christo eo modo inhabitare dicatur, ut in ipsius carne habitet, tollitur discrimen inter inhabitans & habitaculum, ac diceretur divinitas κατοικεῖν in se ipsa. 3) In Deo omnia sunt essentialia seu in ipsa essentia, ergo illius respectu inhabitans ab habitaculo distingui nequit. 4) Quicquid de Christo prædicatur, vel secundum divinam tantum, vel secundum humanam tantum, vel secundum utramque naturam de ipso prædicatur. Sed in ipso habitare totam plenitudinem deitatis, non de divina tantum natura accipi potest; in ea enim nihil habitat, sed essentia divina identificat sibi omnia, quæ sunt in ea: nec de utraque, ergo de humana natura accipiendum, sensu scilicet eo, quod divinæ naturæ habitaculum proprium sit humana naturæ assumpta. 5) Scopus apostoli est, conferre Christum, qua hominem, cum aliis sanctis, quod longe alio modo, quam in reliquis sanctis, plenitudo deitatis habitet, videlicet *personaliter.* 6) Fructum illius inhabitationis apostolus constituit eum, quod Christus secundum humanam naturam sit ecclesiæ caput. Utique ergo habitaculum constituit humana Christi natura. Perstat ergo conclusio, quod inter

Exeges. pars II.

naturam divinam τῷ λόγῳ, & inter naturam humanam assumptam detur communicatio. Hebr. II. 14. *Sicut pueri κοινώθημεν, communicant carni & sanguini, sic ipse similiter participavit iisdem.* Describitur quidem in his verbis unio personalis, interim optima ratione ex illis colligi potest, unionem illam non esse factam absque κοινωνίᾳ. Quemadmodum enim inter carnem & sanguinem, id est, inter corpus & inter animam in homine est quædam κοινωνία, ita quoque inter divinam & humanam naturam in Christo. Chrysostomus, Theophylactus ac Cyrillus addunt dictum Iohan. I. 14. *Verbum caro factum est, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, & habitavit in nobis;* putant enim, posterius membrum esse additum ad præcavendam naturarum confusionein, ac insinuandam earum distinctionem. Sic enim illud interpretantur, quod λόγος in assumpta carne personaliter habitat, sicut anima in proprio corpore, tanquam tabernaculo suo, dicitur habitare 2 Cor. V. 6. Sed simplicius est, de conversatione tempore exinanitionis inter homines hoc accipere, & *oeconomicam* τῆς σκηνῆς significationem, qua accipitur pro tabernaculis, in quibus patriarchæ & Israëlitarum habitabant, ut & *polemicam* ac castrensem, qua accipitur pro tentoriis, in quibus milites hostibus oppositi degunt, huc accommodare.

§. CL. II) Ex *rationibus*: 1) a *pari.* Si ὑπόστασις τῷ λόγῳ vere & realiter communicata est assumptæ carni, utique etiam inter divinam naturam τῷ λόγῳ, & humanam assumptam est vera & realis communicatio. Ratio connexionis est, quia ὑπόστασις τοῦ λόγῳ & natura divina τῷ λόγῳ non differunt realiter. Sed ὑπόστασις τοῦ λόγου carni esse communicatam, jam ante ostendimus. Ergo. Si propria τοῦ λόγου communicata sunt assumptæ carni, utique etiam naturæ divinæ communicatio illi facta, cum hæc nihil aliud sit, quam idiomata sunt divina. Sed verum est *prius*, ut suo loco demonstrabitur. Potestne σαρκογενεσία τῷ λόγῳ realiter tribui, ut tamen nulla inter essentiam τοῦ λόγου & σάρκα intercedat vera communio? aut habitabitne tota deitatis plenitudo in Christi humanitate absque omni omni-

LII

no

no communionē? 2) A *minori*. Si ex unione spirituali credentium cum Christo & piorum cum Deo oritur quædam *κοινωνία*, multo magis ex unione personali divinæ & humanæ naturæ in Christo, quæ priore longe arctior & intimior est, *κοινωνία* orietur. Sed verum prius, 2 Pet. I. 4. Act. II. 42. pii dicuntur *θείας κοινωνοὶ φύσεως*. 3) A *consequente*. Prædicandi modus sequitur modum essendi, & dici de aliquo, requirit inesse. Si in persona Christi Deus vere & realiter est, ac dicitur homo, & homo vere ac realiter est, ac dicitur Deus, utique inter divinam & humanam naturam in Christo est *κοινωνία*. Nihil enim vere & realiter potest ab altero denominari, quod non cum ipso quandam communicationem obtineat. Quemadmodum ergo Filius Dei dicitur Filius hominis, quia *ὑπέσασιν* suam realiter cum assumpta humanitate communicavit, & filius hominis dicitur Filius Dei, quia assumpta natura humana facta est realiter particeps hypostaseos Filii Dei: sic Deus vere & realiter est homo, quia realiter communicavit suam naturam cum assumpta humanitate, & homo vere & realiter est Deus, quia humana natura realiter particeps facta est naturæ divinæ. 4) Ex *absurdo*. Si non est realis naturarum communicatio, Filius Dei non erit vere & realiter homo, attributa humanitatis non poterunt tribui Filio Dei, opera λόγου propria non poterunt de assumpta humanitate vere & realiter prædicari &c. falsum erit, quod per mortem Filii simus Deo reconciliati, quod sanguis Christi nos mundet a peccato. 5) Ex *natura unitorum*. Quæcunque unita ita comparata sunt, ut eorum unum sit velut *ἐντελέχεια*, alterum vero velut *δύναμις*, ea non ununtur sine quædam communicatione. At naturæ duæ in Christo unitæ sic se habent, ut una earum, divina scilicet, sit velut *ἐντελέχεια*, humana vero velut *δύναμις*. Ergo. 6) Ex *παραχώρησι* mutua. Quæcunque ita sunt unita, ut inter ea intercedat *παραχώρησις*, qua profundissime & intime sibi inmanent, inter ea est quædam *κοινωνία*. Sed inter naturam divinam τῷ λόγῳ & humanam assumptam est mutua *παραχώρησις*, ut ostendimus superius. Ergo.

§. CL. III) Ex *similibus*. Sicut anima & corpus per unionem mutuam quandam fortuitur *κοινωνία*, ob quam anima dicitur *ἐν σώματι*, & corpus dicitur *ἐν ψυχῇ*, quia anima ut *ἐντελέχεια* corpus ut *δύναμις* perficit, inhabitat, ac cum eo naturam suam ita communicat, ut cum corpore constituat unum compositum & suppositum, quod est homo: sic divina & humana natura in Christo per unionem personalem tali participant *κοινωνία*, ut natura divina τῷ λόγῳ habitet in humana, eandem perficiat, eam sibi appropriet, & cum ea constituat unam personam, quæ est & dicitur Christus. Sicut ferrum & ignis eo modo uniuntur, ut *κοινωνία* quædam ipsis intercedat, propter quam ferrum dicitur ignitum: sic propter divinæ & humanæ naturæ in Christo unionem homo dicitur Deus, & Deus homo. Confer Sigwartum contra iren. Paræip. 542. IV) Ex *dictis patrum*. Irenæus libr. IV. cap. 34. *Per unionem facta est communio Dei & hominis*. Athanasius ad Epictet. unionem vocat *κοινωνίαν* Verbi ad carnem. Basilii in homil. de nat. Christi: *Quemadmodum Filius Dei particeps factus est carnis & sanguinis, ita humana Domini caro particeps facta est deitatis*. Concilium Ephesinum can. V. *Si quis audeat, dicere hominem Christum deiferum, & non potius Deum veraciter dixerit, tanquam Filium per naturam, secundum quod Verbum caro factum est, & communicavit similiter, ut nos carni & sanguini, anathema sit.*

CLII. *Antithesis*. I) De *Sacramentis*. *Antithesis* memora-
tuo Suidas f. 737.
quod docuerit τὰς δύο φύσεις διηρημένως ἔχου-
σας, καὶ ἀκοινωνήτους πρὸς αὐτὰς εἶναι πα-
τάσασιν ἐν χριστῷ, ὡς ἄλλῃ ὄντος αὐτοῦ τοῦ
χριστοῦ καὶ ἄλλου τοῦ ἐν αὐτῷ κατοικοῦντος
θεοῦ λόγου, duas naturas in Christo esse di-
visas ac separatas a sese, quarum neutra al-
teri quicquam communicet, tanquam aliud quid-
dam sit Christus, & aliud in eo habitans Dei
verbum. II) Jesuitæ communicationem natu-
rarum itidem negant. Buzæus disp. de pers.
Christi thes. XIV. *Non solum Catholicis, sed
etiam Calviniani quidam diserte docent, nec re,*
nec

aut nomine in persona Christi aut communicatione esse; aut communicari potuisse naturas, earumque proprietates. Bellarminus libr. III. de Christo cap. 9. §. secundo. *Communicatio idiomatica ex unione hypostatica secuta non est realis respectu ipsarum naturarum, ut volunt Batherani; neque est plane verbalis, ut volunt Beza & Martyr; sed est realis respectu hypostaseos utriusque naturae, non autem respectu ipsarum naturarum.* Atqui si est realis communicatio respectu hypostaseos, utique etiam respectu ipsarum naturarum, quia utriusque naturae una est hypostasis, ac divina natura non differt realiter a sua *ὑποστάσει*. Non autem sequitur, ut Bellarminus infert: *Divinitas non est facta passibilis. Ergo non est realis communicatio respectu naturarum;* quia ad realem communicationem naturarum sufficit, concretum unius naturae de concreto alterius naturae vere & realiter praedicari, quamvis in abstracto naturae de se invicem non praedicentur. III) Calviniani naturarum communicationem evertunt. Beza in colloq. Mompelg. p. 203. *Communicationem, id est, unionem naturarum admitimus, in qua manent singulae naturae per se etiam in unione suis proprietatibus distinctae, citra ullam aliam communicationem.* Admonitio Neostad. p. 70. *Praedicatio humanorum de Deo & divinorum de homine, quantum ad naturas, tantum est verbalis.* Chamierus pariffrat. cath. toin. II. lib. 4. c. 2. p. 56. *Communicationem respectu naturarum plane verbalem esse, veritati consentienter dici, asserit.* Medulla catech. an. 606. Marpurgi edita q. 45. Herbernius in spic. p. 25. reprehendunt, si quis dicat, *τὸν λόγον incarnatum realiter habere carnem & sanguinem.* Danæus in exam. lib. Chemnit. pag. 290. *Communicatio τοῦ λόγου & humanae naturae est appellationis tantum seu honoris verbalis communicatio propter indissolubilem illum unitarum naturarum nexum.* Pareus quidem in irenico hoc telum a se & sociis suis repellere conatur pag. 264. *Docemus, inquit, Christum hominem esse Deum non verbaliter, sed realiter, imo realissime, quia duarum naturarum unio, divinae & humanae, in persona Christi*

si non est verbalis, sed realis, imo realissima, adde, si volunt, substantialissima. Sed praeterquam quod incommode loquitur, dum unionem vocat *substantialem*, imo *substantialissimam*, quae est *personalis*, meris verborum praestigiis ludit, & incautioribus imponere conatur. Statim enim mentem suam plenius explicando subjungit: *Realiter & substantialiter Christus homo est Deus, deitate sua, & Christus Deus est homo, humanitate sua.* Quid volunt amplius? an ut Christum hominem dicamus esse Deum humanitate sua, & Christum Deum esse hominem etiam humanitate sua? anathema Eutycheti. At si homo non est Deus humanitate sua (*personaliter*), quomodo realis naturarum communicatio stabit? quomodo Filius Dei suam hypostasim realiter carni communicasse dicendus erit? quomodo Maria erit *θεοτόκος*? quomodo Christo homini datum erit nomen, quod est supra omne nomen? Et quid multis? Nunquam poterunt *ὁρθόδοξοι* de vera & reali naturarum in Christo communicatione tueri, qui 1) hypostaseos communicationem negant, ac de unionem personali non recte sentiunt: 2) personales propositiones peregrinis expositionibus pervertunt: 3) idiomatum communicationem negant, id quod Calvinianos facere, partim ex dictis constat, partim ex dicendis plenius adparebit.

§. CLIII. Quæritur hoc loco: *An propter realem communicationem naturarum dici debeat vel possit: natura divina est humana, & humana est divina?* Ita sibi persuaserunt Jesuitæ & Calviniani, quia propterea, quod divinitas de humanitate, & humanitas de divinitate in abstracto praedicari nequeat, realem naturarum communicationem negant, sed perquam *ἀπαιδεύτως*. Nam 1) aliud est essentialis mutatio ac conversio, aliud vero realis communicatio. Si divinitas in humanitatem essentialiter mutata ac conversa esset, vel humanitas a deitate absorpta, tunc demum recte & vere diceretur: divinitas est humanitas, & humanitas est deitas; sed quia non naturarum conversionem, non essentiae mutationem, non alterutrius naturae

abolitionem, sed realem naturarum communicationem, ex personali unionem resultantem, statuimus, ideo Deum esse hominem, & hominem esse Deum dicimus. 2) Quicquid cum alterutro καὶ ἑνωσιν communicatur, non in abstracto, sed in concreto ac παρ᾽ ὅτι de illo prædicatur. Regius lib. I. disp. logic. de prædicat. p. 260. Quare cum communicatio illa naturarum, quam in Christo statuimus, facta sit καὶ ἑνωσιν, per & propter unionem personalem, ideo non dicimus in abstracto, divinitas est humanitas; sed in concreto, Deus est homo. 3) Quemadmodum ob communicationem hypostaseos dico, quod natura Christi humana sit ἐνυπόστατος, ὑποστάς ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, & ut pii veteres loquuntur, λογιθεῖσα, θεωθεῖσα; ut scholastici, personata: non autem, quod sit ipsa hypostasis τῆς λόγου: ita ob communicationem naturarum non dico, quod humana natura sit divina, & quod divina sit humana; sed quod Deus sit homo, & homo sit Deus. 4) Sicut ob unionem ferri & ignis κατὰ συνδύασιν non dico, ferrum est ignis, sed ferrum est ignitum; propter unionem animæ & corporis non dico, anima est corpus, & corpus est anima, sed corpus est animatum ἐμψυχον, & anima est ἐνσώματος: sic propter unionem personalem λόγου & carnis non dico, humanitas est deitas, & deitas est humanitas, sed homo est Deus, non ἐσώδως scilicet, sed ὑποστατικῶς, humana natura est deificata, uncta deitate, corpus est deificatum, deitate plenum.

ἑνός, caro est θεωθεῖσα, deificata &c. hæc enim loquendi formulæ omnes apud pios veteres occurrunt.

§. CLIV. *Usus practicus est consolatorius.* Ipsum redemptionis humanæ mysterium & salutis nostræ fundamentum veræ & reali naturarum in Christo communicationi innititur. Quia enim inter λόγον assumptum, & naturam humanam assumptam est vera & realis communicatio, ideo semen mulieris potuit conterere caput serpentis: Gen. III. 15. ideo filius hominis carnem suam dare potuit pro mundi vita: Ioh. VI. 51. ideo sanguinem suum effundere potuit in remissionem peccatorum: Matth. XXVI. 28. ideo sanguis Christi nos mundare potest a peccatis: Ioh. I. 7. Contra vero, si non est realis naturarum communicatio, non potuit semen mulieris conterere caput serpentis, non potuit caro Christi dari pro mundi vita, nec sanguis ejus in remissionem peccatorum effundi, nec potest sanguis Christi nos mundare a peccatis; quia sanguis humanæ naturæ, quæ nec essentialiter Deus est, nec realiter cum Deo communione habet, non potest effundi in remissionem peccatorum; caro humanæ naturæ, quæ nec essentialiter Deus est, nec realem cum divina natura communione habet, non potest dari pro mundi vita, destituitur enim infinita illa virtute & efficacia, quæ ad satisfactionem divinæ justitiæ præstandam requiritur.

CAPUT IX.

DE PROPOSITIONIBUS PERSONALIBUS.

§. CLV.

Propositiones personales.

Thesis: Ex unionem & communicationem naturarum resultant propositiones personales, quæ sunt ejusmodi prædicationes, in quibus concretum unius naturæ prædicatur de concreto alterius naturæ, ut: Deus est homo, & homo est Deus. Ad personales propositiones videri alicui possent referendæ etiam illæ, in quibus tota persona ab alterutra vel ab utraque

natura describitur, quarum tres constitui possunt classes. I) In quibusdam concretum divinæ naturæ prædicatur de persona. Ut *Christus est Deus, Christus est Filius Dei. Hic est verus Deus; tu es Dei Filius.* II) In quibusdam concretum humanæ naturæ prædicatur de persona. Ut *Christus est homo, Christus est Filius hominis. Hic est verus homo, tu es verus homo.* III) In quibusdam concretum utriusque naturæ prædicatur de persona, ut *Christus*

Christus est Θεάνθρωπος. Hic est Immanuel, tu es Deus Et homo. Quæ tripartita distinctio respectu prædicati statuitur, subjectum enim atrobique idem est, videlicet persona, quæ exprimitur, vel per nomen personæ, ut *Christus*, vel per pronomen *δευτηριον*, ut *tu es Filius Dei*, vel per pronomen relativum, ut *hic est verus Deus*. Quamvis vero certa ratione hæc propositiones ad personales referri possint, quia duæ illæ naturæ non subsistunt in Christo separatæ, sed sunt arctissime unitæ, & quando de Christo prædicatur, quod sit Deus, subintelligendum, quod sit Deus in carne manifestatus, quod sit Filius Dei ex Maria virgine secundum humanam naturam homo natus; quando de ipso prædicatur, quod sit homo, subintelligendum, quod sit homo in Deum assumptus, quod sit talis filius hominis, qui etiam in personæ unitate est Filius Dei, unde in tertia classe ab utraque natura conjunctim sive *ἑνωμένως* accepta Christus describitur; tamen a propositionibus personalibus proprie & exquisitè sic dictis commode discerni possunt. 1) Quia hæc propositiones non tam personæ unitatem, quam naturarum in Christo dualitatem, præcise & formaliter exprimunt; inde enim atque ideo Christus est & dicitur homo, quia in ipso est natura humana; inde atque ideo est & dicitur Deus, quia in ipso est natura divina; inde atque ideo est & dicitur *Θεάνθρωπος*, quia in ipso est non solum humana, sed etiam divina natura. 2) Quia hæc propositiones potius oppositæ sunt negantibus vel divinam in Christo naturam, ut Arianis, Photinianis, Judæis; vel humanam in ipso naturam, ut Marcionitis, Valentinianis, Manichæis, quam unionis personalis mysterium evacuantibus. 3) Quia has propositiones omnes & singulas, Christus est homo, Christus est Deus, Christus est Deus & homo, Nestorius, personalis unionis hostis, concessit, sed proprie & exquisitè dictas personales propositiones, *Deus est homo, Et homo est Deus*, impugnavit. Relinquitur igitur, propositiones personales exquisitè & strictè sic dictas, atque ex unionem personali immediate fluentes, esse duntaxat eas, in quibus concretum unius naturæ præ-

dicatur de concreto alterius naturæ, vel quod idem est, in quibus una natura prædicatur de altera in concreto.

§. CLVI. De hisce propositionibus personalibus observa: 1) quod earum origo & fundamentum solum atque unice consistat in unionem personali & communicatione naturarum, a qua unice & immediate profluunt, ex qua etiam unice æstimandæ & explicandæ sunt. Quia enim humana & divina in Christo naturæ sunt personaliter unitæ, quia duabus illis naturis personaliter unitis intima *παραχώρησις* intercedit, ut divina natura *τὸ λόγος* non subsistat extra assumptam humanam, nec assumpta humanæ naturæ subsistat extra divinam, inde atque ideo Deus est homo, & homo est Deus. Quia *λόγος ὑπόστασις* non tantum divinæ suæ naturæ, sed etiam humanæ est *ὑπόστασις*, ideo Deus est ac dicitur homo. Quia humana natura assumpta ipsa *τὸ λόγος ὑπόστασις* subsistit, ideo homo est, ac dicitur Deus. 2) Quod non ex *termino a quo*, sed ex *termino ad quem*, hæc prædicationes explicandæ sint, quia non tam *unionis* actum, quam *unionis* statum explicant. Quando enim utimur prædicationibus, unionis actum exprimentibus, subjecti loco ponitur *nomen personæ simplicis*, ut Filius Dei factus est homo; sensus enim est, quod Filius Dei, ab æternitate *ἄσπερος*, suscepit carnem in personæ unitatem, atque ita factus sit *ἰσπερος*. Sed in personalibus propositionibus, de quibus hic loquimur, subjecti loco ponitur *nomen personæ συνθετός*, ut Filius Dei est filius hominis; sensus enim est, quod Filius Dei *ἰσπερος* sit filius hominis. 3) Quia personalis unio non tollit naturarum distinctionem, sed naturæ duæ in Christo personaliter unitæ, divinitas scilicet & humanitas, manent essentialiter distinctæ, ideo non dicimus in abstracto deitas est humanitas, vel humanitas est deitas. (Scholastici.) Quæ in uno supposito uniuntur, de se invicem prædicantur, si concrete accipiantur. Unio facta est non ad unam naturam, sic enim altera esset abolita, vel foret confusio aut commixtio, sed in unam personam compositam. Quemadmodum enim in articulo Trinitatis ob-

discrimen personarum non dico: Pater est Filius, Filius est Pater; ita in articulo de Christo ob discrimen naturarum non dico, deitas est humanitas, & humanitas est deitas. 4) Si ergo loco subjecti ponitur abstractum, tunc in prædicato non potest poni abstractum absolute, sed cum quadam variatione, ut ὁ λόγος (puta ἄσαρκος) factus est caro, natura divina τῷ λόγῳ assumptis humanam naturam. Humanitas est assumpta in Deum, humana natura assumpta est ἐν ὑπόστασι τῷ λόγῳ, sicut in articulo de Trinitate non dico, Pater est Filius, sed Pater est in Filio, & Filius in Patre. 5) Dicuntur *propositiones personales*, quia ex unione personali originem ducunt, personalis unionis mysterium exprimunt, & earum vis, natura, veritas & connexio ex unione personali iudicandæ sunt. Dicuntur *inutilitæ*, quia non congruunt ad aliquem modum prædicandi usitatum, in prædicabilibus porphyrianis traditum; non enim est prædicatio generis de specie, nec speciei de individuo, nec differentię, proprii vel accidentis de individuo, vel specie vel genere: Cisterciensis I. sentent. dist. 5. quæst. 2. art. 1. *Regulæ Aristotelis in divinis non tenent.* 6) Exempla harum propositionum in scripturis hæc occurrunt. Jerem. XXIII. 5. *Germen Davidis, est Iehova, iustitia nostra.* Matth. XVI. 13 & 16. *Filius hominis est Filius Dei.* c. I. 21 & 23. *Filius Mariæ est & vocatur Immanuel.* Marc. XV. 39. *Vere hic homo Filius Dei erat.* Luc. I. 35. *Sanctum, quod ex Maria nascitur, Filius Dei vocatur.* II. 11. *Filius Mariæ est Dominus.* 1 Cor. XV. 47. *Secundus homo est Dominus de calo.* 7) Ex quo fundamento etiam recte dicitur, quod Christus homo, seu secundum humanam naturam, sit Filius Dei, scilicet *personaliter*, non *essentialiter*. Si enim homo vere & realiter est Deus, si Filius hominis vere & realiter est Dei Filius, utique etiam Christus homo, seu secundum humanitatem, est Dei Filius, nimirum ὑποστατικῶς. Theophylactus in cap. I. Luc. fol. 212. Gr. καλεῖται υἱὸς ὑψίστου ὁ φαινόμενος ἄνθρωπος. ἐπεὶ γὰρ μία ἦν ὑπόστασις τῷ ὅτι, revoca υἱὸς ὑψίστου ἢ ὁ ἄνθρωπος ὁ υἱὸς τῆς πα-

τρὸς. Aleuinus lib. III. de Trinitate cap. 9. *Non ita Christus verbum Dei habuit in se, sicut alii sancti, sed ipse est Verbum Dei. Aliud est enim verbum in carne, & aliud est Verbum caro factum. Alius est Deus in homine, & aliud est Deus homo, ideo Dei Filius non solum secundum veram divinitatem, quam habet de natura Dei Patris, sed etiam secundum carnem, quam veram naturaliter habet de corpore beatæ genitricis. Deus verus & creditur & prædicatur ab omnibus catholicis, quoniam æterna divinitas Filii cum plena humanitate suâ, & eadem plena humanitas Filii cum æterna divinitate sua, una est in sancta Trinitate persona, & hæc non adoptivâ, sed propria & perfectâ.* Bernhardus homil. I. de laud. virg. *Quod nascetur ex te, Filius Dei vocabitur, id est, non solum, qui e finis Patris in uterum tuum veniens obumbrabit tibi, sed etiam id, quod de tua substantia sociabit sibi, ex hoc jam vocabitur Filius Dei, quemadmodum is, qui a Patre est ante secula genitus, tuus quoque a modo reputabitur filius, unde etiam Maria dicitur Θεοτόκος, quia peperit secundum carnem, carnem factum Dei Verbum, ut explicat concilium Ephesin. can. I. Firmissime tene, inquit Fulgentius lib. de fide ad Petrum cap. XVIII. & nullatenus dubites, non carnem Christi sine divinitate conceptam in utero virginis, priusquam susceperetur a Verbo, sed ipsum Verbum Deum suæ carnis acceptione conceptum, ipsamque carnem Verbi incarnatione conceptam.*

§. CLVII. *Antithesis.* I) *Ne Anisibesis.* florius personales propositiones repudiavit, unde proverbii loco dicere fuit solitus: *Noli gloriari Iudæe, non Deum, sed hominem crucifixisti.* Evagrius lib. I. hist. cap. 2. II) *Felix Orgelitanus* sive Orgelli episcopus, teste Almonio monacho, scriptis quibusdam editis Christum respectu humanæ naturæ adoptivum duntaxat *Dei Filium* esse asseruit, sed in concilio propterea instituto erroris convictus, eundem Romæ damnavit. Vide synodum Francfortensem anno 794. habitam cap. V. & to-

munum

mura singularem auctorum insignium, a Stevartio editum. III) Scholastici sic ἀναλύουσι personales illas praedicationes. Filius hominis est Filius Dei, & Filius Dei est filius hominis, id est, Filius Dei, qui sustentat humanam naturam, est Deus. Atqui 1) non agitur hic de essentiali naturarum distinctione, sed de personali earum unione. 2) Filius Dei, sustentans humanam naturam, est Deus essentialiter per æternam a Patre generationem, qua de re non quaritur in propositione personali. Filius Marix est Filius Dei personaliter, id est, per & propter unionem personalem, quia hæc natura humana subsistit ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, qua de re unice ac proprie agitur in personali propositione. 3) Filius Dei est filius hominis, non per nudam humanæ naturæ sustentationem, sed per plenissimam τῆς ὑποστάσεως communicationem, per intimam naturarum communicationem, per arctissimam περιχώρησιν & immeationem. Quidam ex scholasticis disputant, propositiones personales esse identicas, ut sit sensus: Deus est ille, qui est homo, & ille, qui est homo, est Filius Dei. Quidam illorum volunt accidentales. Ut enim per accidens prædicatur de homine, quod sit canis, ita quoque per accidens prædicari de Filio Dei, quod sit homo. At accidens non prædicatur de suo subiecto directe. Jam vero filius Marix directe prædicatur de Filio Dei. Si natura humana esse λόγῳ accidens, λόγος dumtaxat dicendus esset humanus, non autem homo. Plura contra hanc hypothesein adducta sunt superius. Rectius igitur Bonaventura statuit, non posse hanc prædicationem reduci ad alios modos prædicandi consuetos & usitatos vel per se, vel per accidens; non enim esse prædicationem per essentialitatem, nec per inhaerentiam, nec per causam, nec per se, nec per accidens, sed esse modum prædicandi singularem propter hypostaticam unionem ad unum hyphistameon. Eadem est sententia Occami & Aquilani III. sent. dist. 7. quæst. 11. artic. 2. qui hanc rationem addunt: Sicut modus essendi in Christo est mirabiliter singularis & singulariter mirabilis, ita etiam modus prædicandi in Christo est inusitatus, mirabiliter singularis & singu-

lariter mirabilis, nam modus prædicandi sequitur modum essendi. IV) Pontificii personales propositiones non recte explicant. Bellarminus lib. III. de Christo cap. 4. propositionem illam, Verbum caro factum est, confert cum his propositionibus: Aaron a Deo factus est pontifex, David factus est rex. Atqui fieri pontificem vel regem, est merum accidens, & quidem separabile ac mutabile, nec cum Aaron sacerdotium, vel cum Davide regnum, unum constituit ὑπόστασιν. cap. 15. Λόγον assumptum naturam humanam confert cum rege purpuram induente. Sensus igitur propositionis: Filius Dei est Filius hominis; erit idem cum hac propositione: Rex est purpuratus. Sed purpuræ non communicatur regis ὑπόστασις, nec cum rege unam constituit personam. Gregorius de Valent. tom. IV. comm. in Thom. disput. 1. quæst. 2. p. 365. hanc propositionem, Deus est homo, quodam modo identicam esse dicit. In defens. disput. contra fund. ubiquit. p. 42. negat, Christum secundum humanitatem esse Deum.

§. CLVIII. Calviniani in ἀναλύσει harum propositionum misere fluctuant. 1) Quidam dicunt esse prædicationes verbales. Danxus contra Chemn. c. XII. p. 295. Hæc sententiæ: Deus realiter est homo, & homo est Deus, ita sunt explicandæ & intelligendæ, ut de persona quidem ipsa, seu de toto unito, realiter dicantur, de toto tamen uniti aut singulis illius personæ naturis verbaliter tantum & per ἐναλλαγήν ὀνομάτων, aut ἀντίδοσιν, aut κοινωνίαν ἰδιωμάτων enuncientur etiam per verba concreta & personam denotantia. Omnibus enim his vocabulis patres hanc verbalem prædicationem seu appellationis communicationem vocant. Ergo hæc propositio: Hic Deus est homo; personæ quidem ipsius ratione realis est, ipsius autem naturæ divinæ ratione non potest esse realis prædictio, quia Christi deitas non est humanitas. Idem repetit in operibus p. 1419. admonit. Neostad. de libro concord. p. 68. Homo iste partim re ipsa, partim nominatenus est Deus. p. 70. Prædictio humanorum de Deo & divinorum de homine, quantum

tum ad naturas, tantum est verbalis. Confer Bezam præf. p. I. resp. ad acta coll. p. 19. & orth. consens. p. 297. edit. Tigur. anno 1585. Contra. a) Si propositiones illæ personales non sunt reales, sed verbales tantum, ita quoque unio, quæ est harum prædicationum fundamentum, non erit realis, sed verbalis. b) Quo modo Verbum caro factum est, eo etiam modo Deus dicitur homo. Sed Verbum caro factum est, vere & realiter, per assumptionem scilicet carnis in suam hypostasin. Ergo Deus est, & dicitur homo vere & realiter. Christus Deus per veram & realem naturarum *κοινωνίαν* est homo, & Christus homo per eandem vere ac realiter est Deus. c) Si verbalis est prædicatio: *Deus est homo*; utique etiam verbalis erit ea: *Deus est passus*; verbalis igitur erit etiam redemptio per passionem ipsius Filii Dei præstita. Frivolum est, quod regerit Paræus in iren. p. 264. *Si de prædicationibus loquamur, ineptam esse cavillationem, cum nullæ sint prædicationes, nisi verbales, quia non rebus, sed verbis constant, neque enim de rebus ipsis, sed verbis rerum symbolis loquimur & philosophamur.* Si vero de ipso mysterio unionis naturarum, quod prædicationibus verbalibus enunciat, intelligamus, falsam esse accusationem, cum ipsimet doceant, *Christum hominem esse Deum, non verbaliter, sed realiter, imo realissime.* Respond. a) mutatur quæstionis status; non enim quæritur, an sint verbales prædicationes, sed an tantum verbales sint, & non reales. Danæus d. l. *non est realis hujusmodi prædicatio, sed verbalis tantum seu dialectica.* b) Quia propositiones illas tantum verbales esse statuunt, ex eo immote colligimus, quod Deum verbaliter tantum hominem esse statuunt, etiam si verbis id negent. c) Terminos propositionis hujus: *Deus est homo*, non relinquunt in propria & nativa significatione, sed loco hominis substituant Deum, & loco Dei substituant hominem, unde *identicas* vocant, ut postea apparebit. d) Verbis quidem docent, Christum Deum esse hominem realiter, sed quia formale unionis personalis multis modis labefactant, inde propositiones personales etiam pervertunt.

§. CLIX. 2) Quidam vocant prædicationes *proprias & regulares.* orthod. consens. p. 18. & 122. Grynæus disp. de sermone incarnato an. 87. habit. th. XIV. Resp. Si de *propriété verborum grammatica* quæstio sit, concedimus, esse proprias, quia tam prædicatum, quam subjectum, retinent propriam & nativam verborum significationem. Si vero de *propriété dispositionis logicæ* quæstio sit, (quam ab eis intelligi patet ex eo, quod addunt, esse prædicationes regulares) negamus, eas esse proprias, quia non sunt essentielles, nec accidentales, nec congruunt ad aliquem modum ex quoque prædicabilibus. *Materiale* propositionum istarum est & manet proprium, quia nulla vox in alienam significationem mutatur, sed *formale*, id est, ipsa connexio subjecti & prædicati non est propria, quia non congruit ad aliquem modum prædicandi regularem & proprium.

§. CLX. 3) Quidam dicunt esse *propositiones essentielles & univocas.* Crellius in isag. log. libr. II. part. comm. capite 3. sect. 2. Reckermannus in system. theolog. pag. 319. Piscator ad Hoffman. pagina 22. & 28. ubi dicit, *hanc propositionem: Deus est homo, fieri secundum prædicationem speciei de individuo.* Contrà. a) Unio non est essentialis, ergo nec prædicatio erit essentialis. b) Si est prædicatio essentialis, tum homo erit de Dei essentia, quia in prædicationibus essentialibus prædicatum est de essentia subjecti, homo non prædicatur de Deo, ut species, aut ut genus, aut ut differentia essentialis. Ergo hæc propositio non est essentialis. c) Quicquid de attributo in prædicationibus essentialibus dici potest, idem etiam de subjecto affirmari potest. Atqui de attributo, videlicet de homine, dici potest, quod essentialiter sit corpus, cum de Deo, videlicet subjecto, dici nequeat, quod essentialiter sit corpus. d) Propositiones, in quibus species de individuo prædicatur, non possunt converti, ut ex prædicato fiat subjectum. Non enim possum dicere: *Homo est Petrus*, sicut dicere possum: *Petrus est homo.* At propositiones personales possunt converti. *Æque enim dicere possum, homo est Deus, quam Deus est homo.* Rege-
rit

rit Piscator, in hac praedicatione: Deus est homo, subjectam Deus idem esse, quod Christus; & Christus idem esse, quod humana Christi natura. Unde tandem hæc emergit propositio: Humana Christi natura est homo. Atqui a) hæc propositio non amplius est personalis, quia natura humana Christi est homo non personaliter, sed essentialiter. b) Nestorius τὰν ὑποφῶν hanc analysin amplectitur: Deus est homo, id est, humana Christi natura est homo, divina Christi natura est Deus. Beza part. I. resp. pag. 94. & pag. 131. Nestorius unum Christum fatebatur, & Deum & hominem. c) Si humana Christi natura & homo differunt ut individuum & species, consequens erit, humanam Christi naturam esse hypostasim, ac proinde etiam in Christo esse duas hypostasies. d) Hæc analysi in uno eodemque verbo in subiecto: Deus, tres constituit typos: primo quidem synecdochen ad indicandum, quod vox Deus non sumatur pro tota Trinitate, sed tantum pro secunda persona Trinitatis; deinde synecdochen partis pro toto, cum enim ponatur duntaxat una pars personæ οὐβήτε, intelligitur totus Christus, utraque natura constans; denique contrariam synecdochen totius pro parte, quod posito toto Christo intelligatur duntaxat humana ipsius natura; tot circuitionibus, tot tropis, tot detorsionibus opus est, ut ex phrasi scripturæ & ex propositione personali: Deus est homo, eliciatur tandem illa: humana Christi natura est homo.

§. CLXI. 4) Quidam dicunt, esse propositiones accidentales, quod facere coguntur omnes, qui carnem dicunt esse λόγῳ adjunctum live accidens. Contra a) unio non est accidentalis. Ergo nec prædictio. b) In prædicatione accidentali nunquam ponitur loco prædicati illud, quod ad τὸ εἶναι ὑποστατικὸν subiecti pertinet. Sed in propositionibus personalibus loco prædicati ponitur, quod ad τὸ εἶναι ὑποστατικὸν subiecti pertinet, ut constet. Ergo. c) Unio est mystica, μονότροπος singularis, inusitata, ergo etiam talis erit prædictio. Excipiunt. Prædicatum, quod est extra subiecti essentiam, accidentaliter de eo prædicatur.

Exeg. pars II.

Atqui natura humana est extra essentiam τῷ λόγῳ. Ergo accidentaliter de eo prædicatur. Respond. a) si vel maxime in omnibus rebus naturalibus locum haberet illa regula, tamen non posset ad mysterium unionis personalis, & ex eo resultantes personales prædicationes accommodari. Quia in rebus naturalibus modus ineffendi, qui est principium prædicandi, est duntaxat duplex: vel enim inest aliquid tanquam essentialiter constitutus, vel ut accidentale consequens; unde duplex prædicationis modus essentialis & accidentalis oritur. Atqui in unione personali neuter modus ineffendi habet locum; humana enim Christi natura nec essentialiter, nec accidentaliter, λόγῳ inest. Ergo ex modo ineffendi non possum prædicationis modum vel essentialem, vel accidentalem, in hoc mysterio petere. b) Quamvis natura Christi assumpta sit extra essentiam deitatis, id est; non sit essentialiter ipsa deitas, nec in deitatis essentiam mutata: tamen quatenus est λόγῳ unita, (quo respectu in propositionibus personalibus consideratur) eatenus non est extra λόγῳ ὑπόστασιν ac deitatem, sed intimo & arctissimo nexu eadem unita, inmuta enim προχωρηστικῶς excludit τὸ ἕω. c) In prædicationibus non tam attendenda natura extremorum, subiecti scilicet ac prædicati, seorsum ac separatim, an prædicatum sit intra vel extra subiecti essentiam, quam mutua subiecti & prædicati cohesio ac copulatio, quæ si essentialis est, gignit propositionem essentialem, si accidentalis, accidentalem; jam vero inter divinam & humanam Christi naturam non est cohesio accidentalis, sed unio personalis. Ergo etiam propositiones illæ: Deus est homo, homo est Deus, non sunt accidentales, sed personales. d) Si hæc propositio: Deus est homo, propterea accidentalis esset dicenda, quod prædicatum sit extra essentiam subiecti, non possem reciprocè dicere: homo est Deus; quia vocabulum homo, quod in priore propositione erat adjunctum, staret loco subiecti, ac vocabulum Deus, quod in propositione priore erat subiectum, staret loco adjuncti, & sic subiectum inesset adjuncto. Ergo non ex modo ineffendi logice accepto, sed ex modo unionis natura

M m m

&

& explicatio propositionum harum deducenda.

§. CLXII. 5) Quidam dicunt, esse praedicationes identicas. Conf. orth. f. 118. & 123. In propositione: *Isle homo est Filius Dei per subjectum, homo non illud, quod Christus homo, sed quod in Christo homo est, hoc est, hypostasis & persona intelligitur. Hoc autem est ipse Dei Filius, assumptam & subsistentem in se habens humanitatem, qua homo est. Liqueat igitur hinc, propter ejusdem hypostasis in subjecto & praedicato identitatem, hominem Christum esse Filium Dei praedicatione vere identica, qua videlicet idem de se ipso, id est, Filius Dei de sua hypostasi ab altera & assumpta natura proprie & essentialiter praedicatur.* Grynaeus disput. d. & Paræus libr. III. contrav. euchar. cap. 8. p. 126. itidem vocant identicam propositionem. Inde tales proponunt ἀναλόγεις: *Filius Dei est homo, id est, is, qui est Filius Dei, est etiam homo; persona, quae est homo, est etiam Deus, Filius Dei, sustentans humanam naturam est, Deus.* Beza in coll. Momp. p. 173. pro Eutychiano dogmate habet, quando dicitur, *quod homo iste Mariae filius re ipsa per unionem hypostaticam sit Deus, non in se, sed in λόγῳ, cui est hypostatice unitus*; p. 294. sic resolvit: *Si dicimus, illum hominem esse Deum, intelligimus sub vocabulo hominis deitatem vel Filium Dei hoc modo: Filius Dei, qui unitus est humanitati, & deitas ipsius est Deus; deitas enim humanitati non est communicata.* Martinus sic progreditur: *Hic homo est Deus. Homo est nomen personae ab altera natura, humana scilicet, denominata, quomodo autem est Deus? an secundum humanitatem, seu quatenus homo? minime, sed quatenus Deus. Ergo Filius Mariae est Deus secundum deitatem, Filius Dei est homo secundum humanitatem.* Contra. a) In propositionibus personalibus non id queritur, an Filius Dei sit Filius Dei, an Deus sit Deus, sed an homo, ex Maria virgine natus, sit in personae unitate vere Dei Filius; hoc est, non agitur de alterutrius vel utriusque naturae veritate, sed de utriusque personali unionem. b) Nestorius talem analyfin prompte

amplectetur: *Deus est homo, id est: is, qui est Filius Dei, est etiam homo; Christus, qui est homo, est etiam Deus.* Quo jure igitur Nestorius accusatus & damnatus fuit, quod unionis personalis mysterium evacuaverit? c) Ex propositione simplici: *hic homo est Deus*, efficitur axioma copulatum, haec persona est vere Deus & vere homo. Posterior propositio describit duas distinctas in Christo naturas, de quo proprie hic non queritur; prior vero unionem illarum naturarum personalem exprimit, de quo proprie hoc loco quaestio est. d) Non queritur in propositionibus personalibus, quid sint naturae singulae, & an maneant distinctae, sed quomodo in mutua unionem, communicatione ac περιχώρησις sese habeant? Esse Deum secundum deitatem, *naturaliter* seu *essentialiter* Christo Deo competit, quia ab aeterno ex Patris essentia genitus est: esse hominem secundum humanitatem, itidem *essentialiter* Christo homini competit, quia in temporis plenitudine ex Maria virgine verus homo natus est. At quando filius hominis dicitur Filius Dei, tunc non praedicatur Filius Dei de filio hominis *essentialiter*, quia filius hominis est Filius Dei *non essentialiter, sed personaliter*, id est, per & propter unionem personalem. Confer. disp. VII. de gloria Dei §. 21. e) Quam ἀναλόγεις veritatem agnovit ipse Beza sibi contrarius pag. 2. resp. ad colloq. Mompelg. *Propter unitatem personae hic homo non quidem quia homo, sed suae naturae (& essentiae) respectu, sed propter suam in Filio Dei subsistentiam est vere ille Dei Filius.* f) Accuratissime ergo notandum, & corruptellis adversariorum perpetuo opponendum, in propositionibus personalibus non agi de λόγῳ ἀσάρκῳ, sed ἐνσάρκῳ, qui in personae suae unitatem carnem assumpsit; nec agi de natura humana, ratione suae essentiae considerata, sed de humana natura, quatenus est in λόγῳ ὑπόστασις assumpta, & ipsius τῆς λόγῳ ὑπόστασις subsistit. g) Si haec propositiones statuuntur identicae, evacuatur unionis mysterium, quod in illis propositionibus & per illas describitur. Si enim subjectum & praedicatum supponunt pro eodem, tum homo ex Maria assumtus

factus non erit Deus *actu primo* personali, sed tantum *actu secundo*, ratione scilicet sustentationis, qua a Deo sustentatur; nec ullum inter has propositiones: *homo est Deus*, & *Deus est homo*, erit discrimen, nisi quod limitatio, qua persona Filii dicitur habere humanitatem, modo *voci subiecti*, modo vocabulo *praedicati* additur, quod urget Sigwartus contra Paræi iren. p. 550.

§. CLXIII. 6) Huic analysi, qua propositiones personales statuuntur identicæ, affines sunt illi, qui eas κατ' ἄλλο, vel juxta ἀλλοίωσιν, quam *sanctam* adpellat Zuinglius, tom. II. oper. fol. 453. explicandas censent. Paræus in irenici pag. 264. Num volunt, ut Christum hominem dicamus esse Deum etiam humanitate sua, & Christum Deum esse hominem etiam deitate sua? anathema Eutycheti. Idem in method. controuv. ubiquitar. in præfat. pag. 8. per τῶν ἀντιδόσεων explicandas censet, quod videlicet unius naturæ denominatio alteri naturæ in concreto tribuatur. Hungari in sua panharmonia dicunt, esse eam figuratam per communicationem idiomatum. Ergo juxta Paræum propositionum personalium: *Deus est homo*, & *homo est Deus*; hic erit sensus: *Christus homo est Deus sua deitate*, *Christus Deus est homo sua humanitate*. Atqui a) hac ratione denuo præsupponitur, in his propositionibus non agi de personali duarum naturarum unionem, sed de utriusque in Christo naturæ veritate ac distinctione; ergo non erunt proprie & accurate loquendo *personales*. b) In verbis proximè præcedentibus Paræus asserit, quod *Christus homo realiter & substantialiter sit Deus sua deitate*, & *Christus Deus sit realiter & substantialiter homo sua humanitate*, quod ambigue dicitur. Si enim limitatio ista: *deitate sua*, referatur ad subiectum *homo*, quod homo assumptus substantialiter sua deitate sit Deus, patrocinatur Eutycheti, cui tamen anathema sit, quia homo non potest esse Deus substantialiter five essentialiter, nisi naturæ confundantur. Sin vero referatur ad prædicatum *Deus*, quod scilicet hic homo sit Deus sua deitate, reedit prior ἀνάγνωσις; quod scilicet sit propositio identica, *Deus est homo*; id est, Deus hominem susten-

tans est Deus. c) Christus homo est Deus sua deitate essentialiter, Christus Deus est homo sua humanitate essentialiter, sed de eo hoc loco non queritur, sed an homo sit Deus, & Deus sit homo personaliter. d) Si homo sua humanitate, seu secundum humanam naturam, non est Deus personaliter, consequens fuerit, Filium Dei non communicasse vere & realiter humanæ naturæ assumptæ suam ὑπόστασιν; Sanctum, quod ex Maria natum, non esse Filium Altissimi; secundum hominem non esse vere dominum de cælo; Mariam non esse Θεοτόκον &c.

§. CLXIV. 7) Quidam statuunt, esse propositiones figuratas ac tropicas. Contra a) Si prædicationes sunt figuratæ ac tropicæ, unio ipsa erit figurata ac tropica, & consequenter etiam redemptio per Christum Θεάνθρωπον præstita erit tropica. Vide gravissimam Lutheri refutationem in confess. majore de cœna. tom. III. germ. Jenens. fol. 478. b) Figuratæ propositiones non sunt convertibiles: At personales propositiones convertuntur. c) In figuratis propositionibus mutata est verborum proprietas. At in propositionibus personalibus subiectum & prædicatum retinent propriam verborum significationem. Homo significat naturam humanam, anima rationali & corpore constantem, a λόγῳ assumptam. Deus significat Filium Dei seu naturam divinam τῇ λόγῳ integram ac perfectam, in cujus ὑπόστασιν natura humana est assumpta. d) Tropus foret vel in subiecto, vel prædicato, vel in copula, vel tota prædicatione. Sed nullibi. Non in subiecto, nec in prædicato, quia retinent propriam significationem. In copula & tota prædicatione nequit tropus residere. Excipiunt, *verba manere propria*, sed res fieri tropicas & improprias. Atqui improprietas consistit tantum in verbis, non in rebus, quippe quæ manent immutabiles, nec possunt τρεπιδας, quia essentia rerum in alias nequeunt converti.

§. CLXV. 8) Quidam volunt, esse propositiones synecdochicas, quia nomen *Deus* pro secunda Trinitatis persona ponitur, *homo* nomen speciei ponitur pro individuo. Resp. nulla

hic occurrat synecdoche. Nomen Dei ponitur pro Filio Dei, pro ipso *λόγῳ*, qui nec pars, nec species est deitatis, sed verus, integer ac perfectus Deus, cum in Christo *tota plenitudo deitatis inhabitet*. Col. II. 9. Per hominem etiam non intelligitur homo, ut est species, sed intelligitur hic homo Mariæ filius, quamvis particula *δευτικὴν* non semper addatur. Thomas part. III. quæst. 4. artic. 3. *Hoc nomen homo significat humanam naturam, prout nata est in supposito esse*. Homo in subjecto non significat nudam humanitatem, sed humanitatem subsistentem in persona τῷ λόγῳ, quæ persona, quia vere Deus, ideo sine omni tropo & citra ullam synecdochen in prædicato de eo dicitur, quod sit Deus. Confer loc. de pers. Christi §. 66.

§. CLXVI. 9) Quidam contendunt, esse *propositiones causales*, & non constare ex disparatis, sed ex causa & effectu. Atqui a) negari nequit, naturam divinam & humanam esse disparata. b) Causales propositiones non sunt convertibiles, quia causa non fit effectus illius, cuius est causa, & vice versa. c) Filius Dei inde atque ideo est homo, quia in personæ suæ unitatem humanam naturam assumpsit, quam humanitatem cum ipse ὁ λόγος una cum Patre & Spiritu sancto formaverit, hæcenus & hoc respectu ejus causa dici potest, sed humana natura nullo respectu dici potest causa divinæ naturæ. d) In propositionibus personalibus non tam respicitur ad naturæ humanæ formationem, quæ toti Trinitati communis est, quam ad ejusdem terminationem, id est, in ipsam τῷ λόγῳ ἐπόσασιν assumptionem, quæ Filio Dei est propria.

§. CLXVII. 10) Cum de unionem & communicationem naturarum, ac vero personalium propositionum sensu minus recte statuant, inde negant, Christum esse Filium Dei secundum humanitatem personaliter, sive per & propter unionem personalem. Piscator in not. ad amic. col. lat. Vorstii pag. 191. Paræus in iren. c. XXVIII. art. 11. &c. Atqui opponimus illis a) scripturæ dicta. Luc. I. 35. *quod ex te nascetur, Filius Dei vocabitur*. Christus secundum huma-

nitatem est ex Maria natus. Ergo secundum humanitatem est Dei Filius, scilicet *personaliter*, Matth. XVI. 16. *Filius hominis est Filius DEI viventis*. Atqui filius hominis non est, nec esse potest absque sua humanitate. Ergo Filius hominis secundum suam humanitatem est Dei Filius, scilicet *personaliter*. b) *Consensum piæ antiquitatis*, quæ in Nestorio, Felice Origeniano & Elipando ut errorem damnavit, quod Christus secundum humanam naturam non sit Dei Filius. Dicta quædam ex veteribus superioribus sunt adducta. c) *Confessionem adversariorum*. Ex ipsis Calvinianis complures agnoscunt ac fatentur, *Christum secundum utramque naturam esse verum & proprium Dei Filium, juxta divinam naturam essentialiter, juxta humanam personaliter*. Calvinus libr. II. institut. cap. 14. sect. 4. Zanchius part. I. libr. 5. de tribus Elohim cap. 1. pag. 263. Polanus in partit. theolog. pag. 37. Chassanio lib. II. locor. com. cap. 1. sect. 3. Quamvis in eo quidam eorum a veritatis tramite aberrant, quod causam, cur Christus secundum humanitatem sit Deus, allegent etiam conceptionem ex Spiritu sancto, cum ejus causa sola atque unica sit unio personalis. d) *Rationes*. Si humana Christi natura vere ac realiter particeps facta est ὑποστάσιως τῷ λόγῳ, utique etiam Christus secundum humanam naturam vere erit Dei Filius, scilicet ὑποστατικῶς. Si est vera & realis communicatio inter divinam & humanam naturam, utique etiam Christus secundum humanam naturam vere erit Deus, quia hypostasis Filii & natura ejus divina non differunt *realiter*. Si Christus homo vere est Deus, utique etiam Christus secundum humanitatem vere est Deus, quia homo non est absque humanitate. Si Christus secundum humanam naturam est dominus legis, utique etiam secundum humanam naturam erit Dei Filius, quia esse dominum legis, & esse Dei Filium, in persona Christi indivulso nexu coherent. Ubi tamen nota, τὸ secundum non exprimere causam, quasi scilicet ipsa humana natura sit causa, propter quam Christus sit & dicatur Dei Filius; nec modum, quasi Christus ut homo, sive secundum humanam naturam, sit Deus.

Deus essentialiter; sed prædicationis *subiectum*, quod Christus, ut homo, sit Deus, id est, quod non solum deitate sua sit Deus essentialiter, sed quod etiam humanitate sua sit Deus personaliter, quia scilicet humanitas est in λόγῳ assumpta, & cum divina natura personaliter unita.

§. CLXVIII. Quæritur hoc loco: 1) Quomodo concretum & abstractum in propositionibus personalibus accipiuntur? ὡς ὁ λόγος ὁ ὁυλλαντος ac tralatitium est, in propositionibus personalibus concretum naturæ de concreto naturæ prædicari, vel, quod idem est, naturam de natura prædicari in concreto, non autem in abstracto; explicandum igitur est, quid concreti, quid abstracti nomine hoc loco intelligatur. Prætermisiss autem philosophicis concreti & abstracti significationibus, eas, quæ huius loci propriæ sunt, considerabimus. (Philosophi habent quintuplex abstractum: 1) grammaticum. 2) metaphysicum. 3) mathematicum. 4) physicum. 5) logicum, quod est accidentale vel substantiale, quod posterius vel synonymum, vel paronymum.) Scholastici abstractum supponunt pro natura, ut deitas, humanitas; concretum pro persona, ut Deus, homo. Quidam duplex statuunt abstractum, ut & duplex concretum, videlicet materiale & formale. Abstractum materiale vocant, quod simpliciter ipsam naturam voce abstracti enunciatam designat, ut deitas, humanitas. Abstractum formale vocant, quod denotat modum considerandi formas vel naturæ naturalem. Concretum materiale ipsis est, quod designat simpliciter vel naturam per vocem concreti enunciatam, ut Deus, homo; vel totum suppositum denominatum nunc a natura alterutra, siue divina, ut Deus, siue humana, ut homo; nunc ab utraque, ut Iesus Christus. Concretum formale ipsis est, quod designat tum naturas, tum personam, non in se, sed in unione & respectu unionis consideratam. Estque duplex, vel concretum naturæ, ut Deus, homo; vel personæ, ejusque tum simplicis, ut Verbum caro factum est, tum συνθετος denominatæ, vel ab alterutra natura, ut Deus est

passus, vel ab utraque simul, ut Christus est æternus. Nobis hoc loco ad personalium propositionum genuinam explicationem sufficit distinguere inter concreta personæ & naturarum, & inter abstracta personæ & naturarum. Concreta personæ sunt, quæ notant ambas Christi naturas, una hypostasi subsistentes, ut Christus, Immanuel, mediator. Concreta naturarum sunt, quæ notant ipsas naturas cum connotatione hypostaseos. Cumque duæ sint in Christo naturæ, divina & humana, ideo etiam concreta naturarum sunt duorum generum, quædam sunt concreta divinæ naturæ, ut Deus, Filius Dei; quædam vero sunt concreta humanæ naturæ, ut homo, filius hominis. Abstracta personæ sunt, quæ non exprimunt utramque naturam, ex quibus persona constat, ut homo. (quod est concretum naturæ, sed abstractum personæ, quia non denotat formaliter utramque naturam.) Abstracta naturarum, quæ naturas sine connotatione hypostaseos significant, ac pro numero duarum in Christo naturarum itidem sunt duplicia: abstracta divinæ naturæ, ut deitas, divinitas, naturā divina; & abstracta humanæ naturæ, ut humanitas, natura humana. Abstractum naturæ significat non naturam simpliciter, sed φυσικῶς καὶ καθ' ἑαυτὴν, id est, naturaliter & per se secundum principia & attributa naturalia consideratam. Concretum naturæ significat naturam respectu unionis, & propter ipsam consideratam. Confer Meisnerum part. I. sobrie philosoph. sect. 4. cap. 3. quæst. unic. Ex hoc fundamento facile intelligitur, cur dicatur, quod natura de natura non prædicetur, nec prædicari debeat in abstracto, quia sine connotatione suppositi siue hypostaseos duæ naturæ non possunt de se invicem prædicari, cum non constituent unum essentialē; sed in concreto, quia quando humanitas consideratur cum connotatione hypostaseos τῷ λόγῳ, cujus vere & realiter est participes facta, tum una cum λόγῳ ac divina λόγῳ natura constituit unum personale, ac proinde hoc respectu homo de Deo, ac Deus de homine recte prædicatur. (quo respiciens b. Lutherus discrimen inter concretum & abstractum divinitus intro-

introduktum esse scribit in comm. c. 4. III. Esa.). Proinde in propositionibus personalibus non prædicatur persona de persona, introduceretur enim personæ διττότης, vel propositiones personales statuendæ essent identicæ; sed prædicatur concretum naturæ de concreto alterius naturæ, vel, quod idem est, natura una prædicatur de altera in concreto, id est, per vocem hominis intelligitur natura humana, sed cum hypostasi, in qua subsistit; per vocem Dei intelligitur natura divina, sed itidem cum hypostasi, quam assumentæ naturæ communicavit, & quia ὑπόστασις, utrique naturæ communis, arctissime easdem unit, ideo etiam in concreto, id est, ratione & respectu illius ὑποστάσεως de se invicem prædicantur. Genuinus enim sensus illarum propositionum: *Deus est homo, & homo est Deus*; hic est, quod utriusque naturæ, divinæ & humanæ, in Christo sit una communis hypostasis, qua arctissime & indissolubiliter uniuntur; quod Deus sive Filius Dei in suam hypostasim assumeret naturam humanam, & quod homo, sive humana natura in ipsam Filii Dei hypostasim sit evecta.

§. CLXIX. Quæritur II) *An in prædicationibus personalibus subjecti loco ponatur totum hyphistamenon seu tota persona?* Affirmat Crellius libr. II. isag. cap. 3. *In istis*, inquit, *quæ sunt de Christo, Filio Dei, enunciationibus, sive Deus, sive homo subjiciatur, semper τὸ λόγος ὑπόστασις supponitur, & de ea prædicatum enunciat, sed homo ratione carnis assumptæ, Deus respectu Verbi assumptis.* Itaque nihil disparatum hic, nihil inusitatum. Atqui 1) confundit Crellius propositiones, in quibus subjecti loco ponitur concretum personæ, ac tota persona describitur ab una vel utraque natura, ut quando dico: Christus est homo, Christus est Deus, Christus est Θεάνθρωπος; cum propositionibus personalibus propriæ & exquisitæ sic dictis, de quibus hoc loco agimus. 2) In illis enim subjecti loco non ponitur concretum personæ, sed concretum naturæ, hoc est, natura humana cum connotatione hypostaseos, in qua subsistit, vel natura divina itidem cum connotatione hypostaseos, quam carni communicavit. 3) Si

in omnibus propositionibus personalibus, concretum naturæ loco subjecti positum accipiendum esset pro concreto personæ, tunc etiam id fieri judicandum in propositione illa, *Verbum caro factum est.* Atqui id locum habere nequit, emergeret enim hæc ἐξήγησις, Verbum cum carne est caro factum. 4) Si in propositionibus personalibus alterutra natura de persona prædicaretur, tunc iisdem non duarum naturarum unio, sed potius utriusque naturæ veritas exprimeretur. *Deus est homo, homo est Deus*, id est, juxta Crellium, hæc persona est Deus & homo. Atque inde atque ideo vocantur personales, quia unionis personalis mysterium exprimunt, quod scilicet Deus sit homo personaliter, & homo sit Deus personaliter. 5) Si in hac propositione: *Deus est homo*, vocabulum *Deus* accipitur pro concreto personæ, hoc est, pro toto ὑφισταμένῳ, ambas naturas complectente, tum eadem erit ratio in propositionibus ad primum genus communicationis pertinentibus, ac proinde, quando dicitur: *Deus est mortuus*, sensus erit, quod de tota persona prædicetur passio & mors, id vero adversarii non concedunt, sed concretum unius duntaxat naturæ, videlicet humanæ, intelligi volunt. 6) Si subjectum in propositionibus personalibus est totum ὑφισταμένον, tum alterutra natura, veluti quædam pars de tota persona, veluti de quodam toto enunciaretur. Atqui pars de toto non prædicatur in casu recto, sed in obliquo. Deus autem in casu recto dicitur homo, & homo in casu recto dicitur Deus.

§. CLXX. Quæritur III) *An in propositionibus personalibus disparata de se invicem prædicentur?* Affirmat Lutherus in disput. de dicto, *Verbum caro factum est*, tom. I. Jen. lat. p. 567. th. 3. *Magis disparata est hæc propositio*, inquit, *Deus est homo, quam illa, homo est asinus*, quod desumit ex Biel. libr. III. senten. dist. 7. *Apud philosophum Deus & homo termini sunt disparati; quia illam, Deus est homo, diceret impossibilem, sicut illam, homo est asinus.* Hæc Lutheri sententia probatur 1) ex definitione disparatorum. Damascenus lib. de dial. c. XXXVII. & XLVIII. ἐτεροειδὴς definit, quod

quod διαφύρασι τῷ λόγῳ τῆς ὑσίας. Jam vero deitas & humanitas differunt τῷ λόγῳ ὑσίας five definitione. Ergo sunt oppositæ five disparatæ species. 2) Ex collatione similitum exemplorum. Ferrum & ignis manent disparata etiam in ferro ignito, corpus & anima manent disparata etiam in homine, sic duæ naturæ sunt & manent disparatæ in unione. 3) Ex distinctione proprietatum. Quorum proprietates sunt disparatæ & oppositæ, illa ipsa quoque sunt disparatæ & opposita. Sed duarum naturarum proprietates sunt disparatæ & oppositæ, deitas enim est infinita, humanitas finita, deitas est invisibilis, humanitas visibilis. 4) Ex consecutione absurdorum. Nisi in propositionibus personalibus disparata de se invicem prædicarentur, forent prædicationes identicæ, ac totum unionis mysterium evacuaretur. Contrarium statuunt quidam ex Pontificiis; Bellarminus lib. III. de euchar. cap. 19. ubi *disparatum de disparato affirmate prædicari posse* negat, ac quidam ex Calvinianis; Goclenus libr. I. contr. logic. cap. 15. quæst. 2. part. 1. miscell. pag. 71. quorum argumentis facile potest satisfieri, observatis hisce hypothesibus. 1) Duæ in Christo naturæ sunt *disparatæ*, sed non sunt vel subsistunt *separatæ*. 2) Distinguendum inter *quod* & *quatenus*, five inter prædicationis *materiale* & *formale*. Duæ naturæ in Christo manent distinctæ in unione, ergo etiam manent disparatæ in prædicatione, sed quatenus de se invicem in concreto prædicantur, eatenus non sunt disparatæ, sed archissime per terminum *ἰνὸν τοῦν ὑπὸς ἀσώως* connexæ, unde etiam non in abstracto, sed in concreto de se invicem prædicantur. 3) Ut identitas *ὑπὸς ἀσώως* non tollit naturarum differentiam, ita quoque non impedit, quo minus naturæ, de se invicem in concreto prædicatæ, disparatæ statuuntur. 4) Distinguendum inter *judicium intellectus*, ex principis naturalibus sine verbi lumine judicantis, qui propositionem hanc: *Deus est homo*, cum sit disparatorum affirmative de se invicem enunciatorum, tam impossibilem judicat, quam istam: *homo est asinus*; & inter *judicium intellectus*, verbi & Spiritus sancti lumine collustra-

ti, qui propositionem hanc ratione unionis personalis æstimatam veram judicat. 5) Si disparata definiantur, quæ plane sunt disseparata, & nullo communi reali conveniunt, negamus, eo sensu duas Christi naturas esse disparatas, quia sunt unum in persona, quæ ut quoddam *ἑνωτικὸν* intervenit. Itemque si disparata in rationalibus dicantur duo vel plura personaliter distincta, negamus itidem, hoc sensu duas Christi naturas esse disparatas, quia non distinguuntur *personaliter*, sed *naturaliter*.

§. CLXXI. Quæritur IV) *An propositiones personales sint paronymicæ ac denominativæ?* Schegkii in libr. de una persona, & in resp. ad libellum anonymi affirmat, quem alii sequuntur. Distinguendum inter *qualemcunque reductionem*, & inter *plenariam convenientiam*; reduci possunt quodammodo propositiones personales ad *paronymicæ*. 1) Quod in vulgari- bus & naturalibus exemplis est *suppositum*, id in hoc mysterio est *persona*. Ut enim ibi duo accidentia in communi subiecto uniuntur, quæ quidem in abstracto de se invicem prædicari non possunt, in concreto vero, quatenus subiecti unitatem includunt, possunt: sic duæ in Christo naturæ in una communi hypostasi uniuntur, quæ in abstracto de se invicem prædicari non possunt, in concreto autem possunt. Ut non recte dico: theologia est philosophia, sed hic theologus est philosophus; ita non recte dico: divinitas est humanitas, sed Deus est homo. 2) Nomina *abstracti* & *concreti* propria sunt denominativorum, abstractum est denominans, concretum denominativum, quia ergo termini proprii denominativorum in hoc mysterio conceduntur, ideo propositiones, hoc mysterium explicantes, ad modum prædicandi denominativum reduci possunt. 3) Vulgata regula de prædicationibus denominativis, quod quicquid cum altero *κατὰ συνδυασιν* unitur & communicatur, *παρωνύμως* de eo prædicetur, ad hoc mysterium adplicatur. 4) Modus prædicandi denominativus generalis est & formalis, fundatus in prima entium consideratione, quæ considerantur, vel ut sunt, vel ut insunt quocun- que

que tandem modo. Quamvis ergo modus prædicandi materialis, naturalis ac specialis in propositionibus personalibus non detur, tamen generalis & formalis, denominativus scilicet in illis animadverti potest. 5) Denominativus modus non tantum est accidentium, sed dantur ejus exempla, in quibus denominativum & prædicatum est substantia, ut corpus est animatum. Distinguendum enim inter *accidens prædicabile & prædicamentale*; hoc notat quidpiam inhærens, illud omne, quod de subjecto prædicatur, sive ei adhaereat, sive inhæreat, sive alio modo insit. Plenaria tamen convenientia inter prædicationes paronymicas & propositiones personales statui nequit. a) Quia duæ naturæ in Christo unitæ non sunt duo accidentia in communi subjecto unita, sicut philosophia & theologia in mente humana, sed sunt duæ naturæ una hypostasi unitæ. b) Corpus & anima, quæ de se invicem *παρώνυμος* prædicantur, non sunt duæ substantiæ completæ, nec naturaliter diversæ species sunt, sed ad unum essentielle constituendum ordinata sunt. c) Propositiones personales constant vocabulis, non adjectivis, sicut corpus dicitur animatum, sed substantivis, ipsam unionem duarum naturarum in una persona exprimentibus. Homo non dicitur tantum divinus sive deificatus, sed Deus; Deus non tantum dicitur humanus *ἡθρωπώσας*, sed etiam homo. d) Prorsus inusitata est & in tota rerum universitate nullum habens exemplum duarum naturarum perfectarum ad unum *ὑφίσταμενον* unio, ergo modus prædicandi ex unione resultans recte dicitur inusitatus. e) In reliquis omnibus denominativis prædicandi modis cohesio subjecti ac prædicati est accidentalis, sed in personalibus propositionibus Deus de homine, & homo de Deo non prædicatur accidentaliter, sed personaliter. f) Cum *Θεὸς ἐν σαρκὶ φανερωτὶς* sive *ἐνώσις ἀπὸ φύσεων ὑποστατικῇ* sit *ὁμολογούμενος μέγα μυστήριον* 1 Tim. III. 16. ideo præstat, propositiones illam exprimentes vocare ac statuere *inabilitas*, quam ad logicos prædicandi modos refert.

§. CLXXII. Quæritur V) *An Christus secundum humanam naturam sit Filius Dei naturalis?* Quidam Eutychianismi hanc phrasin accusant. Sed a theologis orthodoxis sano sensu fuit usurpata. Nota igitur: 1) distinguendum inter *rem & modum rei*. Si terminus ille *naturalis* ad rem duntaxat referatur, sensus est, quod Christus secundum humanam naturam sit verus & proprius Dei Filius; sin vero ad modum rei referatur, sensus est, quod Christus secundum humanam naturam *naturaliter* sit Dei Filius. Priorem significationem concedimus, posteriorem negamus, quia Christus secundum humanam naturam est Dei Filius non naturaliter nec essentialiter, sed personaliter. 2) Distinguendum inter *suppositum & causam*. Christus secundum humanam naturam est Filius Dei naturalis, id est, Christus homo, sive Christus secundum humanam naturam est idem suppositum, eadem persona, ac proinde etiam idem filius naturalis & proprius, qui est Christus Deus, neque enim duo sunt in Christo filii, sed unus est filius. Sed si ad causam hæc determinatio referatur, hoc est, si causa, propter quam Christus secundum humanam naturam dicatur Dei Filius, statuatur natura, sive naturalis & æterna a Patre generatio, tum hic sensus a nobis repudiatur. Causa enim, propter quam & cuius respectu Christus secundum humanam naturam dicatur Dei Filius, non est natura, sive æterna a Patre generatio, sed unio hypostatica, quia scilicet assumpta humana natura facta est particeps illius hypostaseos, juxta quam Christus ut verus Deus est ab æterno a Patre genitus, & proinde naturalis ac unigenitus ejus Filius. 3) Si inter filium *naturalem & adoptivum* immediata statuitur oppositio, recte dicitur, Christum secundum humanam naturam esse Filium Dei naturalem, non enim est adoptivus filius, quæ opinio in Felice Orgelitano & Elipando, atque ante illos in Nestorio jam olim fuit damnata. 4) Naturale ponitur pro *essentiali*, pro eo, quod est *quarto modo proprium*, pro eo, quod *nobiscum natum*, vel quod *nobis ab ipsa natiuitate inest*, quia natura significat essentielle rei, essentia partem, essentielle propriam

tem

tem & nativitatem. Dicitur ergo Christus secundum utramque naturam Filius Dei naturalis, sed non eodem modo. Cum secundum divinam naturam naturalis Dei Filius dicitur, naturale significat idem, quod essentialis, & perinde est, ac si dicas, Christum esse Filium Dei essentialis, id est, ejusdem cum Patre naturæ & essentiae. Cum vero secundum humanam naturam dicitur Filius Dei naturalis, naturale ponitur pro eo, quod ab ipsa nativitate inest, & est, perinde ac si dicas: Christus secundum humanam naturam est Filius Dei natus, vel ab ipsa nativitate, non enim post nativitatem fuit in Dei Filium adoptatus, sicut nos, qui *natura sumus filii irae* Eph. II. 3. & postea *υιοθεσίαν* accipimus Joh. I. 14. sed ipse natus est Dei Filius, non factus. Lubertus in comment. ad 99. error. Vorst. pag. 48.

§. CLXXIII. *Usus practicus*
Usus practicus. est *υπερτικος*, ut in propositionum personalium *αναλύσει* ver-

bi cœlestis faciem prælucentem, non rationis tenebras sequamur, nec ad usitatas Logicæ regulas examinemus propositiones, exprimentes summum illud *μυστήριον*, quod est *ὑπὲρ νόον, ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ πᾶσαν κατάληψιν*, non hominum tantum, sed etiam angelorum. *Utramque naturam, divinam scilicet & humanam, in unam convenisse personam, nisi fides credat, humana ratio non explicat*, ait Leo serm. de nativ. *Ineffabiliter & ultra, quam possit mens humana intelligere, Verbum humanitati conjunctum est.* Cyrillus lib. IV. in Johan. cap. XV. Incarnationis opus Damascenus vocat τὸ πάντων καινῶν καινότατον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον, omnium novorum maxime novum, quod solum sub sole novum. lib. III. orth. fid. cap. 1. Ecquis igitur patienter audiat, propositiones personales, ex mysterio unionis unice explicandas, tot troporum gyris circumagi, & ad usitatos prædicandi modos, omnis mysterii expertes, per logicam ferulam revocari?

CAPUT X.

DE COMMUNICATIONE IDIOMATUM IN GENERE.

§. CLXXIV.
Communicatio idiomatum. **T**hesis. I) *Ex unionis & communicationis naturarum oritur communicatio idiomatum, quæ in genere sic describi potest, quod sit participatio propriorum divinæ & humanæ naturæ in Christo διανθρώπων, ab alterutra vel utraque natura simul denominato, ex hypostatica unionis profluens.* *ἑκδοσις*. Termini duo hoc loco explicandi: 1) communicationis: 2) idiomatum. Communicatio dicitur a communi. Commune τὸ κοινὸν est unum quiddam, seu res una, quam plura participant. Ergo communicatio erit unius, quod pluribus commune est, in plura illa, quæ id commune habent, distributio. Communicatio generaliter accepta est vel *verbalis* tantum, vel *realis*. Illa fit: a) vel per *tropum*, ut cum Herodes dicitur vulpes: b) vel κατ' ἀξίαν, ob *honorem*, ut cum uxor a marito denominatur: c) vel per *fictionem*, ut quando pontifex dicitur ecclesiæ caput. *Realis* *Exeg. pars II.*

est vel *φυσική*, vel *ὑπερφυσική*. Illa est: a) inter *substantiam & substantiam*, ut in ferro ignito: b) inter *substantiam & accidens*, ut in aqua calida: c) inter *accidens & accidens*, ut in cano philosopho. *ὑπερφυσική* quintuplex est: a) *ἐσιώδης*, *essentialis* inter personas Trinitatis: b) *πνευματική*, *spiritualis*, inter Deum & fidem animam. 1 Cor. VI. 17. c) *μυστική*, *sacramentalis*, inter panem & corpus Christi, vinum ac sanguinem Christi: d) *συμβολική*, inter Spiritum sanctum & columbæ speciem, inter Deum & figuras assumptas, in quibus patribus adparuit: e) *ὑποστατική*, *personalis*, in Christo ex duabus naturis, divina & humana, constante. Ea est vel *naturarum*, vel *eorum*, quæ naturas consequuntur, *idiomatum* scilicet naturalium ac *operationum*. De communicatione naturarum in præcedentibus actum, de communicatione eorum, quæ naturas consequuntur, dicendum porro restat. Communicatio idiomatum est naturæ ad personam, vel naturæ ad naturam. Communicatio naturæ alterutris

utrius scilicet ad personam est, qua proprietas uni naturæ conveniens tribuitur personæ in concreto. Hæc constituit *primum genus communicationis idiomatum*, vulgo sic adpellatum. Communicatio naturæ divinæ scilicet ad naturam humanam est; qua divina natura τῷ λόγῳ propriam suam gloriam & excellentiam communicat, manens ipsa passionum carnis expers. Hæc constituit *secundum genus*. Communicatio operationum est utriusque naturæ in persona τῷ λόγῳ operatio, qua utraque natura in Christo operatur cum communicatione alterius, quod cuiusque proprium est. Hæc *tertium genus* constituit.

§. CLXXV. 2) Communicatio fit vel κατὰ μέθεξιν, vel κατὰ συνδύασιν. Communicatio κατὰ μέθεξιν est participatio essentialis, qua unum in alterius essentiam ac definitionem transiit, vel unum alterius definitione atque essentia participat, quam essentia participationem propriorum quoque communicatio consequitur. Sic homo, ut species, animalis ut generis essentiam ac definitionem participat, unde cum essentia animalis facultatem quoque sentiendi obtinet. Communicatio κατὰ συνδύασιν, quæ fit secundum consociationem duarum diversarum naturarum, per quam alterum unitorum cum altero ita connectitur, ut, essentia distincta manente, nihilominus alterum alterius proprietatem, vim & efficaciam, per & propter communionem factam, sine omni confusione vere accipiat & induat. Exemplum est in ferro ignito & corpore animato. Communicatio idiomatum, quam hoc loco statuimus, a) non est verbalis tantum: b) nec est φυσικὴ μετέλθεσις, proprietatum unius subjecti in alterum effusio: c) nec est communicatio κατὰ μέθεξιν: d) nec est talis quædam essentialis participatio, qua ex confusione essentialium & proprietatum essentialium oriatur aliquod tertium, ut in melicrato: (Humana natura non est essentialiter unum cum divina, nec per essentiam facta est, id quod est assumens ὁ λόγος.) e) nec talis quædam causatio, qua causa aliqua alteri subjecto effectum aliquem tribuit, sicut Deus bonitatem suam creaturæ, & præceptor artem discipulo communi-

care dicitur; sed est communicatio vera & realis, hypostatica & supernaturalis illi, quæ κατὰ συνδύασιν vocatur proxime accedens. Brevis, ut unio non est essentialis, nec verbalis tantum, nec per σύγχυσιν vel ἀλλοίωσιν, vel μίξιν, vel παράστασιν, nec est προσωπικὴ, vel sacramentalis; ita quoque communicatio talis non est.

§. CLXXVI. De termino *communicationis* hactenus. *Idiomata* dicuntur cuiusque naturæ attributa & proprietates, quibus in personæ unitate duæ naturæ invicem distinguuntur. Sic divinæ naturæ propria sunt: esse ab æterno, esse infinitam, esse immensam, esse invisibilem, esse omnipotentem. Propria humanæ naturæ sunt: nasci in tempore, pati, mori, &c. de quibus ἰδιώμασιν observat, a) aliam esse rationem idiomatum *divinorum*, aliam *humanorum*. Divinæ naturæ idiomata sunt ipsa τῷ λόγῳ essentia, & ab ea realiter non distinguuntur. Humanæ naturæ idiomata sunt παρεπόμενα τῇ φύσει, non *constitutiva*, sed *consecutiva* essentia. b) De idiomatibus & affectionibus humanis superius monuimus, quasdam *toti composito*, quasdam vero *singulis partibus* convenire. Item quasdam esse *essenciales*, quasdam vero *accidentales*. c) Quando tria genera communicationis idiomatum vulgariter statuuntur, nomen ἰδιωμάτων γενικῶς accipitur, ut non solum idiomata proprie sic dicta, sed etiam operationes complectatur, quia idiomata per ἐνέργειας καὶ ἀποτελέσματα sese exerunt.

§. CLXXVII. Probatur thesis I) ex ipsa *unionem*. Quicquid in assumptione humanæ naturæ venit sub unionem, illud etiam venit sub communicationem. Jam vero idiomata veniunt sub unionem, quia nulla natura destituitur suis proprietatibus, cum natura, carens proprietatibus, careat etiam existentia, ac naturæ duæ in Christo unitæ sunt non nudæ sive exutæ suis proprietatibus, sed integræ sine defectu, nullam priorum excidentiam passæ. Ergo etiam idiomata veniunt sub communicationem. Sublato consequente, necessario negatur immediatum antecedens. Jam vero communicatio idiomatum est necessarium consequens unionis, tanquam immediate antecedentis. Ergo negata communi-

catione

catione idiomatum, negatur ipsa unio, unde patres concilii Ephesini contra Nestorium sic concluderunt: Qui negat, carnem Christi esse vivificam, solvit unionem. II) *Ab unionis conditione.* Infimus duntaxat unionis gradus *per agglatinationem, aggregationem, appositionem, coactionem* ac nudam *παράστασιν* communicationis est expers. Jam vero unio duarum in Christo naturarum est longe arctissima & perfectissima. Ergo de ea cogitari vel dici nequit, quod nullam communicationem unitorum pariat. III) *Ex absurdi consecutione.* (Quidam simpliciter sic concludunt: *Quae realiter sunt unum, eorum uno communicato, communicatur etiam alterum. Iam vero ὑπόστασις τῆ λόγου ἔσ' attributa essentialia τῆ λόγου non differunt realiter. Ergo communicata ὑπόστασις, communicantur etiam essentialia attributa.* Sed quia major in divinis mysteriis patitur quasdam instantias, ideo rectius utimur *ἀναγωγῇ πρὸς ἄτοπον*, & quidem tali:) Si propriorum communicatio prorsus negatur, duae erunt in Christo personae, quod Nestorianum. *Connexio* probatur, quia natura humana assumpta aut est prorsus *ἀνυπόστατος*, aut habet *ὑπόστασιν*. Prius dici nequit, quia ens reale substantiale ac subsistens non potest esse *ἀνυπόστατον*. Si *posterius*, natura humana assumpta aut habebit propriam *ὑπόστασιν*, aut communicatam, id est, aut est *ἀνθυπόστατος καὶ ἰδιοὑπόστατος*, aut est *ἐνυπόστατος αὐτῷ τῷ λόγῳ ὑπόστασα*. Prius dici nequit, alias enim forent duae in Christo *ὑπόστασεις*. Manet ergo *posterius*, quod scilicet natura humana communicatam habeat *τῆ λόγου ὑπόστασιν*. Atqui, si *ὑπόστασις τῆ λόγου* carni communicata est, utique datur propriorum communicatio, quia hypostasis est caracteristicum quiddam, quo quaelibet persona in divinis a reliquis personis *πρὸς τὸ ἔσω* distinguitur, & est cujusque personae maxime propria. IV) *Ex speciali enumeratione.* Dantur distinctae classes dictorum scripturae, in quibus de communicatione idiomatum, ex unione hypostatica orta, agitur, ut in sequentibus adparebit. Ergo etiam datur idiomatum communicatio, eademque non unius, sed diversorum generum.

§. CLXXVIII. Antithesis. I) *Antithesis. Samosatensis & Nestorius* ut naturarum, ita quoque idiomatum communicationem penitus negarunt, errarunt igitur *ἐν ἁλλήλοις. Eutyches* ut naturarum, ita quoque idiomatum confusionem essentiali introduxit, erravit igitur *ἐν ὑπερβολῇ*. II) *Iesuitae* realem idiomatum communicationem penitus expolunt. Gregorius de Valent. in defens. disputat. contra fund. ubiquitatis p. 51. *per idiomata nuda nomina vel locutiones intelligendas esse asserit.* Bellarminus libr. III. de Christo cap. 8. *communicationem substantiae & communicationem attributorum deitatis* sibi invicem opponit, ac priorem unioni concedit, posteriore vero derogat. Cap. 10. negat, *idiomata unius naturae alteri ex vi hypostaticae unionis realiter communicari.* Confer theses Jesuiticas Ingolstadianas Witebergæ 1571. a Sacramentariis recusant. III) *Calviniani* 1) realem idiomatum communicationem adpellant *figmentum scholasticum*, imò *commentum Eutychianum*. Beza volum. I. operum theolog. p. 615. & in resp. ad act. colloq. p. 93. ubi sic loquitur: *Communicationem ullam, quae fit quoddam unionis effectum & aliud, quam vel ipsa unio & habitualis, quam vocant, gratia, ponere, merus & intolerabilis est Eutychianismus.* ibid. in antithes. Nos docemus, *ex hypostatica unionis definitione neque deitatem, neque deitatis proprietates, de humanitate ullo modo, ne quidem in unione, dici posse.* Idem tamen part. I. quaest. & resp. p. 17. abstractivas locutiones concedens, sibi quodammodo contradicit. Si vis, inquit, *illud etiam concedam, Christi humanitatem esse praesentem, sed κατ' ἄλλο, id est, non in se, seu sui essentia, sed quatenus cohaeret hypostatica unione cum τῷ λόγῳ, qui est ubique, nedum in aeterna re ipsa praesens esse Christi corpus.* Eodem fere modo Zanchius libr. II. de incarnat. p. 579. Si intelligant *Lutherani, humanam naturam ita personaliter ditatam esse propriis divinae naturae idiomatibus, sicut etiam personaliter in ea habitat tota plenitudo deitatis, ego certe non contradixero, & ita omnes docti & pii concedunt, humanam Christi naturam* per-

personaliter esse omnipotentem, & ubique praesentem. Alstedius contro. VIII. p. 546. vers. 2. *Christus homo dicitur rex omnipotens non aliter, ac uxor Electoris dicitur Electrix, tamen re ipsa non fit Electrix, nec Imperatorem eligat.* Sed quæ in hisce concessionibus lateant strophæ, detegatur inferius in secundo genere communicationis. 2) Idiomaticum communicationem tantum verbalem quandam praedicationem esse, statuunt. Beza volum. I. oper. theol. p. 638. *realem* vocat, sed in coll. Mompelg. a se edito p. 157. mentem suam sic explicat: *Verbalem vocamus idiomatum communicationem, quatenus est figurata loquendi phrasis, & simul tamen realem ac verissimam, cum de persona tota, quatenus una est, dicitur adversus Nestorium. Sin autem de naturis dicatur, ut a nostris adversariis accipitur, nec verbalem, nec realem, sed blasphemam & detestandam censemus, quia merus est Eutychianismus.* Confer, quæ in anth. cap. VIII. de naturarum communicatione dicta.

§. CLXXIX. Quæritur hoc loco 1) *An communicatio idiomatum sit forma, an vero consequens unionis hypostaticæ?* Posterius affirmamus. Prius nobis affingunt Pontificii. Bellarminus III. de Christo. cap. 8. Gregorius de Valent. tom. IV. disput. I. q. 2. p. 126. *Ubiquistæ tradunt, humanam naturam Verbo divino hypostatice unitam esse hoc ipso, quod omnis plenitudo, & divinitatis Verbi est illi realiter communicata & in eam transfusa, &c.* Pontificiis hac in re suffragantur Calviniani, breviar. ubiquit. art. 9. p. 64. propterea quod Jac. Andreæ apolog. p. 37. communicationem idiomatum statuatur *specificam differentiam unionis hypostaticæ.* Sed notandum, 1) quod disputet contra eos, qui unionem definiunt per *solum hypostasos communicationem*, exclusa prorsus idiomatum communicatione. 2) Quod differentia specifica ac formæ rei interna sæpius describatur per effecta a posteriori. Interim proprie & accurate loquendo unionem naturarum & communicationem idiomatum differunt ut *antecedens & consequens*, ordine scilicet

naturæ non temporis, ut *causa & effectus* ut prius & posterius. Confer, quæ superius dicta capite VII. thes. 4. quæst. 8.

§. CLXXX. Quæritur II) *An communicatio idiomatum recte definiatur per praedicationem?* Faciunt hoc Jesuitæ & Calviniani, quibus hæc opponimus fundamenta: 1) Quorum uno posito non statim ponitur alterum, ea differunt realiter, ac totum unum non potest essentialiter per alterum definiri. Jam vero posita communicatione non statim ponitur prædicatio, quia communicatio facta est in primo statim incarnationis momento, & durabit in omnem æternitatem, etiam si nullus esset, qui actu eam in prædicatione enunciaret. 2) Quæ differunt ut prius & posterius, illa non sunt prorsus unum. Communicatio & prædicatio differunt ut prius & posterius, quia prædicatio ante se requirit communicationem, juxta regulam logicam: *dici requirit inesse.* 3) Notio prima non est notio secunda, nec potest hæc esse genus in definitione illius. At prædicatio est vocabulum *secundæ*, communicatio autem *primæ* intentionis. Ergo. 4) Quæ subjectis differunt, realiter differunt. Communicatio & prædicatio subjectis differunt. *Communicationis subjectum* est ὁ λόγος ἑνωστικός, sive dux Christi naturæ personaliter unitæ. *Praedicationis subjectum* est noster λόγος ἐνδιάθετος vel προφορικός. Contra urgent, quod b. Lutherus, Philippus & Chemnitius communicationem idiomatum appellent *phrasin* ac *praedicationem.* Resp. hoc non accipiendum est *exclusive*, quasi tantum sit verbalis quædam prædicatio, sed *notificative*, quod sit talis loquendi modus, cui res ipsa respondeat; intelligunt enim talem phrasin ac prædicationem, cui res ipsa sublit, prout Lutherus mentem suam clarissime explicat in comm. Esai. LIII. & Joh. XIV. Sic ergo procedimus: Communicatio consideratur vel *realiter* tantum, vel *realiter & nominaliter simul*, prout in prædicatione effertur. In priori consideratione non est prædicatio, sed in posteriore, verum non *verbalis* tantum, sed & *realis*, cui scilicet in ipso Christo res ipsa vere respondet. Inde enim atque ideo huma-

humanæ naturæ propria prædicantur de persona, quia in ipso Christo propria naturarum facta sunt communia personæ. Sed Jesuitæ & Calviniani fundamentum rei, ipsam scilicet communicationem, tollunt, & nudas duntaxat loquendi formulas relinquunt.

§. CLXXXI. *Usus practicus.*

Usus practicus. Sicut ex unionem personali duarum in Christo naturarum oritur communicatio idiomatum personalis, ita ex unionem spirituali Christi & ecclesiæ, Dei ac fidelis animæ oritur communicatio quædam spiritualis, tum in *regno gratiæ* in hac vita, tum in *regno gloriæ* in futura vita, unde Petrus 2 Epist. l. 4. dicit, nos *Θεὸς φύσις καὶ ὁμιλῶντες* esse factos, quæ communicatio quomodo sese habeat? in sequentibus speciatim explicabitur, hic τὸ *Θρι* generatim consideramus. *Qui Deo adhaeret, est unus cum eo spiritus*, ait apostolus 1 Cor. VI. 17. *Qui agglutinatur Domino, per fidem scilicet & dilectionem, est unus cum eo spiritus non essentiali conversione, sed spirituali unionem, est cum Deo unitus per Spiritum, videlicet Spiritum sanctum, quia Spiritu Dei regitur, & ad omne bonum impellitur.* Sicut propter unionem duarum in Christo naturarum statuuntur *nuptiæ personales*: Matth. XXII. 2. sic propter unionem Christi & ecclesiæ, Dei ac fidelis animæ statuuntur *nuptiæ spirituales*, Apoc. XIX. 7. Quemadmodum de vera & archa naturarum in Christo unionem iudicium fit ex idiomatum communicatione, ita quoque ex communione intelligi potest, an quis veram & spiritualem cum Deo unionem obtineat. 1 Joh. I. 7. *Si in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, κοινωνίαν habemus ad invicem.* c. II. 5. *Qui servat verbum ejus, vere in hoc caritas Dei perfecta est, in hoc scimus, quoniam in ipso sumus.* v. 6. *qui dicit, se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare,* c. IV. 13. *in hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.*

§. CLXXXII. Thesis II) *Communicationis idiomatum vulgo tria statuuntur genera.*

Tria genera communicationis idiomatum.

In primo propria naturarum prædicantur de Christo, divina quidem propter deitatem, humana propter humanitatem. In secundo divina majestas, gloria & potentia prædicatur de Christo secundum humanam naturam per & propter unionem hypostaticam. In tertio nomina & opera officii prædicantur de Christo secundum utramque naturam. Fundamentum hujus distributionis dependet: 1) ex *ipsius unionis conditione*. Quia enim post factam duarum naturarum in Christo unionem naturæ non singulæ seorsim & solæ subsistunt ac agunt, quæ cujusque propria sunt, sed persona subsistit in duabus illis naturis, & agit omnia juxta cujusque proprietatem, inde oritur *primum genus communicationis idiomatum*. Quia naturæ divinæ, quæ est *ἀνταρχὴς, ἀμετάβλητος* ac perfectissima, per unionem nihil accessit, humana vero præter & ultra essentielles suas proprietates ex hypostatica unionem divinas *ἐξουχας* sortita est, inde oritur *secundum genus communicationis idiomatum*. Denique, quia in operibus officii altera natura non otiose quiescit, aut sua tantum privatim agit, aliud agente aut patiente altera, sed utraque natura agit cum communicatione alterius, inde oritur *tertium genus communicationis idiomatum*. 2) Ex *diversorum scripturæ dictorum consideratione*. Quot sunt classes, ad quas dicta scripturæ, quæ de communicatione idiomatum tractant, commode revocari possunt, totidem etiam communicationis idiomatum genera, sive gradus statui debent. Jam vero tres occurrunt classes, ad quas ejusmodi dicta scripturæ revocari possunt. Ergo. *Assumptum* patebit ex sequentibus. Huc referenda dicta patrum, quæ de quolibet genere communicationis apud ipsos occurrunt, quibus a novitatis accusatione nostrarum ecclesiarum confessio liberatur. Damascenus lib. III. de orth. fid. cap. 3. & lib. IV. cap. 19. itidem tria communicationis genera statuit. *Primum* vocat *ἐκ τοῦ ἑλάττωτος*, cum id, quod est inferius & a natura deitatis *ἀλλότριον*, toti per-

sonæ tribuuntur. *Alterum* *ἐν τῷ κρείττονος*, cum excellentiora & diviniora de humana Christi natura prædicantur, quod libr. III. cap. 7. sic exponit: *τῶν ὁκειῶν ἀνχημάτων ἡ θεότης τῷ σώματι μεταδίδωσιν, αὐτὴ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν διαμίνει ἀμέτοχος. Tertium* *ἐξ ἀμφοῖν*, ubi utraque simul respicitur natura, dum vel divina vel humana operatur Christus, in utraque forma cum alterius communicatione. Vel ὁ λόγος ea, quæ carnis sunt, sibi attribuit, vel μεταδίδωσι, tradit ac communicat carni τὰ ἴδια propter περιχώρησιν, vel divina vel humana Christus operatur in utraque forma cum alterius communicatione.

§. CLXXXIII. Antithesis. Calviniani de tribus communicationis idiomatum generibus *ὁμοία μὲν λαλῶσιν, ἀνόμοια δὲ φρονέουσι*, quod hæreticorum proprium esse, Irenæus dicebat in præfat. libro I. adv. hæres. Danæus part. I. isagog. christ. cap. 47. *triplicem agnoscit communicationis speciem, unam idιωμάτων, cum quæ sunt unius tantum naturæ propria ac essentialia, tamen alteri naturæ in concreto seu vocabulo, significante totam personam Christi, tribuuntur: alteram ἐνεργημάτων καὶ ἀποτελεσμάτων, quæ fatetur naturis esse communia, sed operationibus actionibusque distinctis &, ut loquitur, alteri communicatis: tertium nominat ὑψώσιν, cum natura a λόγῳ assumpta præter idiomata naturalia & essentialia habere dicitur omnes & singulas, quantas maximas ulla creatura habere potest, gratias & doles sibi inhaerentes & habituales.* Biltseuius in catech. pag. 21. tres loquendi modos proponit, primum per *gratiam unionis*, alterum per *gratiam capitis*, tertium per *gratiam habituales*, qua creatæ proprietates Christo secundum corpus & animam attribuantur. Sed quomodo singula communicationis idiomatum genera corruptelis suis pervertant, ex sequentibus manifestum erit.

§. CLXXXIV. Quæritur hoc loco I) *An rectius quatuor, quam tria communicationis genera sint statuenda?* Ita quidam existimant,

quorum hæc est sententia, quod prædicationes, in quibus propria humanæ naturæ tribuuntur Filio Dei, distinguendæ sint a prædicationibus, in quibus alterutrius naturæ idiomata de tota Christi persona enunciantur, ut hac ratione quatuor communicationis genera, seu modi prædicationum, statuuntur. Sic ergo propositio illa: *Christus est passus*, pertineret ad aliam classem, quam altera: *Deus est passus*. Sententia illa probari potest sequentibus fundamentis: 1) Distinguuntur hæc communicationum genera *adpellatione*. Prius, in quo propria alterutrius naturæ prædicantur de persona, vocatur *ἀντίδοσις*, posterius, in quo propria naturæ humanæ prædicantur de Filio Dei, vocatur *ὁικείωσις καὶ ἰδιοποίησις*. 2) Distinguuntur *definitione*, ut ex dictis patet. 3) *Subiecto*. In propositionibus *primi* generis subiecti loco ponitur concretum utriusque naturæ, id est, nomen personæ *συνθετὴ* ab utraque natura, divina & humana, denominatæ. In propositionibus *secundi* generis concretum naturæ divinæ, quæ ipsa tamen vere unitam sibi habet personam naturam humanam. Sane, quando passio & mors tribuitur Filio Dei, tum intelligitur Deus incarnatus, cum Deus in sua natura divina, quæ est ἀπαθὴς & immutabilis, pati morique non possit; ex eo tamen inferri nequit, esse prorsus ejusdem generis prædicationes, quando Christum dico passum, & quando Deum dico passum. Quamvis enim realiter (πραγματικῶς) idem sint Christus & Deus incarnatus; (in schola Nestorianorum hæc propositiones: *Christus est passus*, & *Deus est passus*, sunt oppositæ, sed in schola orthodoxorum realiter non differunt) tamen per nomen Christi formaliter (νοηματικῶς) intelligitur concretum personæ, per nomen Dei concretum naturæ divinæ, inter quæ duo quandam statui posse differentiam, patet ex hoc argumento: Ille Deus, qui assumpsit humanam naturam, ipse est passus, ut patet ex dicto apostolico: Act. XX. 28. *Deus proprio suo sanguine acquisivit ecclesiam.* Cujus plena ἀνάλυσις hæc est: Deus sanguinem in personæ suæ unitatem assumpsit, ejusque effusione ecclesiam acquisivit. Jam subsumo. Filius

lius Dei ab æterno ex substantia Patris genitus est ille Deus, qui humanam naturam assumpsit. Ergo Filius Dei ab æterno a Patre genitus, ipse est passus, in assumpta scilicet carne. Quod si in huius syllogismi assumptione loco subiecti ponere velis nomen Christi, quod est concretum personæ, non rite procedes, quia enim nomen Christi notat personam compositam, naturam divinam ungentem & humanam unctam constantem, ideo proprie & accurate loquendo dici nequit, Christus assumpsit naturam humanam. 4) Si hæc communicationis genera & hæc propositiones distinguantur, Nestorius & Nestorianizantes hæretici ex latibulis possunt eo melius in lucem protrahi. Propositionem enim illam: *Christus est passus*, Nestorius & ipsius affectu concedunt, sed alteram: *Deus est passus*, præfracte negant, ut constat ex illo Nestorii symbolo: *Noli gloriari, Iudæe! non enim Deum, sed hominem crucifixisti.* 5) Ipsum incarnationis & redemptionis mysterium pie consideratum, distincta quatuor communicationum genera agnoscenda esse, ostendit. Filius Dei ab omni æternitate constitutus mediator in temporis plenitudine naturam humanam ex Maria virgine assumpsit, ac proinde etiam carnem in hypostaseos suæ unitatem assumendo proprietates humanæ naturæ sibi adpropriavit, ex quo nascitur unum communicationis genus, videlicet *ὁμιώσεως*. Idei Dei Filius humanam naturam in personæ suæ unitatem assumendo eandem in proprium divinæ maiestatis & celsitudinis thronum evexit, ex quo nascitur alterum communicationis genus, videlicet *ὑπερέφωσις*. Per hanc Filii Dei incarnationem & carnis in ipsam λόγῳ ὑπόστασιν assumptionem constitutus est Christus una persona, duabus constans naturis, de qua divina & humana prædicantur ob personæ ταυτότητα, ex qua nascitur tertium communicationis genus, videlicet *ἀντίδοσις*. Denique totus Christus secundum utramque naturam opus redemptionis, propter quod carnem assumerat, perfecit, ex quo nascitur quartum communicationis genus, videlicet *κοινωνήσις*. De ordine, non est, quod simus admodum solliciti, quodnam scilicet ex his primo, quod-

que secundo loco ponatur, modo de re ipsa constet. 6) (Quidam *διχοτομία* delectati utuntur etiam hac illatione: Communicatio idiomatum aut est humanitatis aut divinitatis. Idiomatica humanitatis communicantur vel personæ vel λόγῳ. Communicatio idiomatum humanitatis personæ adpropriata est, quando proprietates naturæ humanæ de Christo in concreto enunciantur, ut *Christus est passus*. Communicatio idiomatum divinitatis, τῷ λόγῳ facta est, cum humanæ naturæ propria Filio Dei, λόγῳ seu divinitati Christi, in concreto tribuantur: *Deus est passus*. Idiomatica divinitatis communicantur vel personæ vel homini. Communicatio idiomatum divinitatis personæ facta est, quando propria divina de Christo in concreto enunciantur, ut *Christus omnipotens*. Communicatio idiomatum divinitatis homini adpropriata est vera ac realis μεταδίδοσις, qua λόγος carni in personalitatem assumptæ divinæ celsitudinis maiestatem communicat, ut *Christus homo est omnipotens*. Sed hanc enumerationem probare non possumus. a) Quia juxta eam quinque communicationis genera essent statuenda, addendum enim enumeratis quatuor communicationum generibus illud, quod vocatur *communicatio operationum*, qua nomina officii prædicantur de Christo secundum utramque naturam, & sic nascerentur in universum quinque communicationis genera. b) Propositiones, in quibus divinæ vel humanæ naturæ propria de persona prædicantur, commodè ad unum genus referri possunt, quia, ut persona constet ex duabus & in duabus naturis, ita quoque utriusque naturæ propria de eadem recte prædicantur. c) Non eo modo de Christi divinitate prædicantur humana, quo modo de Christi humanitate prædicantur divina. Quia enim divina natura celsissima est & immutabilis, ideo ipsa in se nec in sublimiorem statum evehi, nec in humiliorem deduci potuit; humana vero natura, quia infirma est & mutabilis, ideo etiam perfici, & supra propriæ naturæ conditionem potuit exaltari, ut recte scribit Hasenrefferus in loc. de perf. Christi p. 338.) Prætermisso igitur hoc sexto argumento, prioribus quinque argumentis, pro-

qua-

quaternario generum communicationis numero stabiliendo, adductis non omnino nullum robur inesse concedimus, interim ne ab usitata docendi ratione in libro symbolico, formula scilicet concordiae, praescripta discedamus, retinebimus tria communicationis genera, ita tamen, ut in primo genere distincte de illis praedicationibus agamus, in quibus humanae naturae propria Filio Dei tribuuntur, quae ad primum genus tanquam peculiaris ejus species commode revocari possunt.

§. CLXXXV. Quaeritur II) *An μετὰ διδοῖς illa, qua λόγος propriam suam gloriam & majestatem assumptae carni communicat, rectius secundo vel tertio loco inter genera communi-*

cationis ponatur? Formula concordiae ponit loco tertio, quia hoc genus, ut maxime controversum, copiosius erat pertractandum & explicandum, sed si naturae ordinem respicere velimus, secundo loco ponendum erit, quia natura humana in operibus officii non solum secundum essentiales suas proprietates, sed etiam juxta gloriam divinam per hypostaticam unionem sibi communicatam agit, ut suo loco plenius docebitur. Unde quidam ex nostris libri symbolici auctoritatem secuti tertio loco, quidam vero naturae ordini & docendi perspicuitati insistentes secundo loco illud ponunt, quae diversitas, cum non concernat rem ipsam, neminem turbare debet.

CAPUT XI.

DE PRIMO GENERE COMMUNICATIONIS IDIOMATUM IN SPECIE.

§. CLXXXVI.

Primum genus communicationis idiomatum.

Thesis I.) *Primum genus communicationis idiomatum est, quo utriusque naturae propria praedicantur de Christi persona.*

Circa hoc genus notanda: I.) ejus fundamentum, quod form. concord. in declarat. art. de persona Christi p. 770. his exponit verbis: *Cum in Christo sint duae distinctae naturae, quae essentialis & proprietatibus suis neque mutantur, neque confunduntur, utriusque vero naturae unum tantum sit persona, ea, quae unius tantum naturae propria sunt, alteri naturae non seorsim quasi separatae, sed toti personae, quae simul Deus est & homo, attribuantur, sive Deus, sive homo nominetur.* Fundamentum igitur hujus communicationis est unitas personae: Cum enim post factam incarnationem una Christi persona in duabus & ex duabus naturis, quarum utraque suis proprietatibus quasi vestita est, subsistat, inde utriusque naturae tam divinae quam humanae propria de una Christi persona συνδέτῳ praedicantur. II.) *Adpellationes.* Vocatur hoc genus ἀντιδόσις, τρόπος ἀντιδόσεως. Nazianzenus vocat ἐπίζητιν ὀνομάτων, conjun-

ctionem nominum, eo, quod sicut naturae, ita & enunciationes uniantur ad unam personam. Cyrillus ἰδιοποίησιν καὶ ἰδιοποίησιν, cum unius naturae proprium tota sibi vendicat persona. Theodoretus dial. II. ἐναλλαγὴν καὶ κοινωσίαν τῶν ὀνομάτων. Vigilius communicationem, quae naturarum propria communia sunt personae. Damascenus libr. III. cap. 4. οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως ἐκατέρας φύσεως ἀντιδιδόντος τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν. Iste modus est alternationis alternataeque attributionis utriusque naturae, alterutri propria vicissim reddentis, propter hypostaseos identitatem & ipsarum invicem immixtionem ac inseparationem. III.) *Subiectum.* In hujus generis praedicationibus subiecti loco semper ponitur pronomen personae, sive a natura divina sive ab humana sive ἐξ ὑψηλῶν sive ἐκ ταπεινῶν fiat denominatio, sive ab utraque denominatur. Cum enim Christus non sit homo tantum, nec Deus tantum, sed Deus & homo θεάνθρωπος, ideo de una Christi persona & divina & humana praedicantur, neque interest, ex qua Christus substantia nominetur, cum inseparabiliter manente

nente unitate personae idem fit & totus hominis filius propter carnem, & totus Dei Filius propter unam cum Patre deitatem, ut loquitur Leo epist. XLI. Ab hac sententia minime in diversum abeunt, qui subjecti loco quandoque poni dicunt concretum naturae, quia nomen personae & concretum naturae realiter non differunt. Quando enim in hoc primo genere ponitur concretum naturae, tum non intelligitur natura in abstracto, sed tota persona, quae post factam incarnationem non amplius est simplex, in una tantum natura subsistens, sed συνθετος, composita, quia hic non de Deo ἀόρατος, sed de ὁρατος sermo est, nec agitur de nudo homine, sed de hoc homine, qui in personae unitate simul est Deus & homo. IV.) Species & exempla. Ad hoc primum genus communicationis idiomatum tales propositiones pertinent: 1.) cum idioma divinum praedicatur de Christo Θεω-δωρον, ut Matth. XXVIII. 20. Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus. 1 Cor. VIII. 6. Unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. 2 Cor. XIII. 5. Iesus Christus in vobis est. Col. III. 11. Omnia & in omnibus Christus. Hebr. XIII. 8. Iesus Christus heri & hodie, id est, ab aeterno. 2.) Cum idioma humanum praedicatur de Christo Θεω-δωρον, ut Luc. II. 11. Christus natus est ex Maria virgine. 2 Tim. II. 8. Christus resurrexit a mortuis, Christus est ex semine Davidis. Rom. VII. 34. Christus passus est & resuscitatus, &c. 2 Cor. XIII. 4. Christus crucifixus est ex infirmitate. 3.) Cum idioma divinum praedicatur de Christo Deo, sive de persona a divinitate denominata. Joh. V. 19. Quae Pater facit, &c. 4.) Cum idioma humanum praedicatur de Christo homine, sive de persona ab humanitate denominata. Matth. XX. 19. filius hominis crucifigitur. 5.) Cum idioma divinum praedicatur de Christo homine. Joh. VI. 62 cum videritis filium hominis ascendentem &c. 6.) Cum idioma humanum praedicatur de Christo Deo. 1 Cor. II. 8. Dominus gloriae est crucifixus. Et sane, quod sit communicatio idioma- tum, quando idioma divinum praedicatur de Christo homine, sive de persona ab humanitate

Exeges. pars II.

denominata, & quando idioma humanum prædicatur de Christo Deo, sive persona a deitate denominata, quilibet facile videt; sed dubium esse poterat, quare statuatur idiomatum communicatio, quando divina de Deo, & humana de homine prædicantur. Sciendum vero, intelligi nomine Dei non Filium Dei *ἄσπρον*, sed *ἑσπρον*, ac nomine hominis non nudum hominem, sed hunc hominem, qui in personæ unitate est simul verus Deus; proinde non minus est communicatio idiomatum, si dico, *Filius hominis patitur*, quam si dico, *Filius Dei patitur*. V) *Reciprocatio*. Cum unio naturarum sit reciproca, ideo etiam propositiones in hoc primo genere communicationis idiomatum sunt reciprocae, id est, de Christo *Θεω* æque prædicantur divina ac humana; de Christo Deo æque prædicantur humana, ac de Christo homine divina. Quam enim propria est Christo sua deitas *essentialiter* per æternam a Patre generationem; tam eidem quoque propria est assumpta caro a momento conceptionis *personaliter* per & propter unionem personalem. Unde de uno eodemque Christo, de una eademque persona, & divina propter deitatem, & humana propter humanitatem, prædicantur. Quemadmodum propositiones personales sunt reciprocae: *Deus est homo, homo est Deus*; ita quoque propositiones in hoc primo genere communicationis idiomatum sunt reciprocae. Cum enim de Deo vere prædicetur homo, ideo de eodem etiam vere prædicantur attributa humana; cum de hoc homine vere prædicetur Deus, ideo de eodem etiam vere prædicantur divina attributa. VI) *Particulæ distinctivæ*. Quemadmodum duæ naturæ personaliter unitæ nihilominus manent essentis suis distinctæ; ita quoque in hoc primo communicationis idiomatum genere propria utriusque naturæ prædicantur de persona. Interim adhibentur particulae distinctivæ, quæ ostendunt, juxta quam naturam unumquodque de persona prædicetur. Utriusque naturæ idiomata tribuuntur personæ Christi, non tamen illa fiunt utriusque naturæ propria, sed cujus sunt propria, ejus etiam propria manent; personæ autem tribuuntur, quia

utriusque naturæ est una communis hypostasis. *In hoc prædicationum genere*, ait formula concord. cit. loc. *non sequitur, quod ea, quæ toti personæ tribuuntur, simul utriusque naturæ sint proprietates, sed distincte declarandum est, secundum quam naturam aliquid toti personæ tribuatur.* Ad hunc modum loquitur Paulus, cum de Christo dicit, *Filium Dei esse genitum ex semine Davidis κατὰ σάρκα secundum carnem.* Rom. I. 3. Et Petrus de Christo dicit, quod sit *mortificatus carne.* 1. Petr. III. 18. *Et passus carne.* 1. Petr. IV. 1. Confer Act. II. 30. *Christus est ex lumbis Davidis secundum carnem.* Rom. IX. 5. *Christus est ex patribus secundum carnem.* 2. Cor. XIII. 4. *Christus crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* De hisce distinctivis particulis notandum primo: quod ratione propriæ & genuinæ suæ significationis non sint χωρισταὶ καὶ διακρισταὶ, quasi per eas naturæ separantur ac dividantur, ut humana tantum ad humanitatem, & divina tantum ad divinitatem restringantur; sed sunt tum διορισταὶ, quia ostendunt, secundum quam naturam talia de persona prædicentur, tum διακρισταὶ naturalium ac naturalium proprietatum, tum ἐνδεικτικὰ τῆ κατ' αὐτὸ αἰτίας, monstrantes causam primam & per se, quare humana Deo & divina homini tribuantur. *Secundo*, quod ratione æquipollentiæ perinde sit, sive dicam, Christum passum esse κατὰ σάρκα Rom. I. 3. IX. 5. sive ἐν σαρκί Eph. I. 14. 2. Cor. XIII. 4. habetut ἐξ Hebr. X. 20. occurrit particula διὰ per velum, id est, per carnem suam. Act. XX. 28. Hebr. IX. 12. *per proprium sanguinem.* Quandoque ponitur casus rectus. 1. Petr. III. 18. *mortificatus τῇ σαρκί* 1. Petr. IV. 1. *Christo passo σαρκί.* *Tertio*, quod ratione usus & Nestorianæ uniū personæ divulsioni, & Eutychianæ duarum naturarum confusione opponantur. Quia enim de uno & eodem Christo divina & humana prædicantur, ideo contra Nestorium asseritur *personæ unitas*; quia per particulas distinctivas ostenditur, secundum quam naturam utraque de Christo prædicentur, ideo contra Eutychen asseritur *naturarum dualitas*; quod-

que non semper actu & expresse addantur, sed ex aliis scripturæ locis sint repetendæ.

§. CLXXXVII. VII) *Diffa patrum.* Eorum quædam sunt adducta in artic. de persona Christi §. 74. quibus addenda sunt sequentia. Justinus in expol. fidei p. 299. *Cum de uno Filio voces inter se diversas audieris, convenienter ea, quæ dicuntur, inter se collata naturis distribue, si quid magnum atque divinum, naturæ divinæ adscribe, si parvum & humanum, humanæ imputa.* Hoc namque pacto tum vocum dissonantiam evitabis, qualibet, & νέκυα, quod sibi insitum est, natura recipiente, tum unum Filium & ante secula & recens editum de sacrarum literarum sententia profiteberis. Et paulo ante: *Cum Filius & Deus esset & homo, transgressionem lapsusque Adæ revocavit atque abolevit, ac quatenus homo, cum sine crimine innocenter vitam egit, tum voluntariam subiit mortem, per conversationem quidem summam & exactam lapsus evacuans, per mortem autem indebitam debitum exstinguens; quatenus vero Deus, & quod solutum erat, restituit, & mortem ipsam prorsus solvit.* Unus ergo est Filius, qui & solutus est, & id, quod solutum fuerat, restituit, qua namque homo, solutus est, qua vero Deus, restituit. Irenæus libr. III. cap. 21. p. 212. *Quoniam præclaram præter omnes habuit in se eam, quæ est ex altissimo Patre, genituram, præclara autem functus est & ea, quæ est ex virgine, generatione, utraque scripturæ divinæ de eo testificantur.* Et quoniam homo fuit indecorus & passibilis, & super pullum asinas ascendens, aceto & felle potatur, & spernebatur in populo, & usque ad mortem descendit; & quoniam Dominus sanctus & mirabilis consiliarius & decorus speciei & Deus fortis super nubes veniens univerforum iudex, omnia de eo scripturæ prophetabant. Sicut enim homo erat, ut tentaretur; ita & Verbum erat, ut glorificaretur. Vincentius Lirinensis lib. IV. adv. prof. vocum novit. *Personæ unitatem hanc vim habere prædicat ecclesia, ut propter eam miro ineffabilique mysterio & divina homini & Deo adscribat humana.* Nam propter

propter eam & hominem de caelo descendisse non abnegat, & Deum secundum hominem credit in terra crucifixum. Nazianzenus orat. de Filio: ἐν δὲ κεφαλαιῷ, τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσταγε τῇ θεότητι, καὶ τῇ κρείττονι φύσει πατρὶ καὶ σώματος, τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνδέτῳ καὶ διασπένδοντι καὶ σαρκωθέντι. Summatim, quae sublimiora sunt, transfer ad deitatem vel naturam passionibus & corpore meliorem; humiliora vero composito & propter te exinanito & incarnato tribue. Gelasius contra Nestor. Quicquid deitatis est, habet homo & filius hominis; & quicquid humanitatis est, habet Dominus majestatis. Vigilius lib. V. contra Eutych. Impium est homini, ea, quae sunt propria carnis, per exceptionem proprietatis alienare a Verbo, & quae sunt propria Verbi, eadem exceptionis lege alienare a carne, cum sit eis utrumque in Christo commune, & Christus sit utrumque. Damascenus libro III. orthodox. fid. cap. 3. οἰκεῖται τὰ ἀνθρώπινα ὁ λόγος, αὐτὲς γὰρ ἐστὶ τῆς ἀγίας αὐτῆς σαρκὸς ὄντα, καὶ μεταδίδωσι τῇ σαρκὶ τῶν ἰδίων κατὰ τὸν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον, διὰ τὴν εἰς ἀλλήλα τῶν μερῶν περιχώρησιν, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνώσιν, &c. cap. 4. ἐπὶ τῆς ὑποστάσεως (λέγοντες) καὶ ἐκ τῆ συναυφοτέρου, καὶ ἐξ ἐνὸς τῶν μερῶν ταύτην ὀνομάσωμεν, αὐφοτέρων τῶν φύσεων τὰ ἰδιώματα αὐτῇ ἐπιτίθεμεν. καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐστὶ τὸ συναυφοτέρον, καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος λέγεται, καὶ κτιστὸς καὶ ἀκτιστος, καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς, καὶ, ὅταν ἐξ ἐνὸς τῶν μερῶν υἱὸς θεοῦ καὶ θεὸς ὀνομάζεται, δεχεται, τὰ τῆς συναυφεσικυίας consulentatz φύσεως ἰδιώματα, ἥτοι τῆς σαρκὸς, θεὸς παθητὸς ὀνομαζόμενος καὶ κύριος τῆς δόξης ἐσαυρωμένος, καὶ καθ' ὁ θεός, ἀλλὰ καθ' ὁ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. καὶ ὅταν ἄνθρωπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ὀνομάζεται, δεχεται τὰ τῆς θείας ἐσίας ἰδιώματα καὶ αὐχήματα. παιδίον προαιώνιον καὶ ἄνθρωπος ἀναρχος καὶ καθ' ὁ παιδίον καὶ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθ' ὁ θεὸς ὢν προαιώνιος, γέγονεν ἐπ' ἐσχάτων παιδίον. καὶ ἕτος ἐστὶν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως ἐκατέρας φύσεως ἀντιδόσεως τῇ ἐτέρῃ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἀλλήλα αὐτῶν

περιχώρησιν. Bernhardus serm. III. in vigil. nat. Doin. Voluit quoque infirmiora nostra abundantiori gloria sublimare, & contraxit se majestas, ut, quod melius habeat, videlicet se ipsum, limo nostro conjungeret, & in persona una sibi invicem uniretur Deus & limus, majestas & infirmitas, tanta sublimitas & vilis tanta. Nihil enim Deo sublimius, nihil limo vilius, & tamen tanta dignatione Deus descendit in limum, tantaque dignitate limus ascendit in Deum, ut quicquid in eo Deus fecit, limus fecisse credatur; quicquid limus pertulit, Deus in illo pertulisse dicatur tam ineffabili, quam incomprehensibili sacramento. Theodoretus dial. II. pag. 32. edit. Rom. περὶ μὲν τῶν φύσεων διαλεγόμενες ἀπομένειν ἐκότερα προσήκει τὰ πρόσφορα, καὶ εἶδεναι, τίνα μὲν θεότητος, τίνα δὲ ἀνθρωπότητος ἴδια. ὅταν δὲ γὰρ τὰς περὶ τῆς προσώπου ποιούμεθας λόγους, κοινὰ χρὴ ποιεῖν τὰ τῶν φύσεων ἴδια, καὶ ταῦτα κακίαι τῷ σωτῆρι προσαρμόττειν Χριστῷ, καὶ τὸν αὐτὸν καλεῖν καὶ θεὸν ἄνθρωπον, υἱὸν θεοῦ καὶ υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ υἱὸν Δαβὶδ καὶ κύριον Δαβὶδ, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ καὶ ποιητὴν Ἀβραάμ, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἰσάτως. Cum de naturis loquimur, suum cuique tribuamus, & sciamus, quaedam esse divinitatis, quaedam humanitatis propria. Cum autem de persona verba facimus, communicanda sunt naturarum propria, & haec atque illa Salvatori Christo tribuenda sunt, & idem adpellandus est Deus & homo & Filius Dei & Filius hominis, & Filius Davidis & Dominus Davidis & semen Abrahae & conditor Abrahæ. Dial. III. Unio facit nomina seu attributa naturarum communia. Confer Chemnitium de duab. nat. cap. 14. p. 180.

§.CLXXXVIII. Antithesis. Formula Concord. in declarat. artic. Antithesis. de persona Christi p. 770. jure ac merito conqueritur, quod & occulti & aperti Sacramentarii sub hac regula, quando dicitur, quod toti personae tribuatur, quod uni naturae proprium est, perniciosum suum errorem occultent, dum totam quidem personam nominant, interim tamen unam, eamque, ut

fit dicamus, nudam tantum naturam intelligunt, alteram autem penitus excludunt, quasi nuda vel sola humana natura pro nobis sit passa. Hanc accusationem iustissimam esse, patet ex sequentibus adversariorum hypothesebus.

1) Communicationem idiomatum statuunt esse tantum verbalem prædicationem. Danæus in exam. p. 291. *Est honoris verbalis communicatio.* Neostad. in admon. p. 250. *Deus passus mortuus est realiter, quatenus homo est, sed nominatenus, quatenus Deus est.* p. 70. *Prædicatio humanorum de Deo & divinorum de homine, quantum ad naturas, tantum est verbalis.* Belgici ministri in epist. ad auctor. Formul. Conc. p. 22. *Communicatio idiomatum est forma sermonis, in qua proprietas, unius naturæ congruens, tribuitur personæ in concreto.* In disput. Ingolst. recusa Witebergæ anno 1604. thes. XXIX. *In naturis ne grammatica quidem, aut verbalis potest fieri ἰδιωματικὴ κοινωνία, &c.* Contra. Qualis unio, talis communicatio. Jam vero unio est realis. Ergo etiam communicatio. Qualis communicatio naturarum, talis etiam est communicatio idiomatum. Jam vero communicatio naturarum est realis, ut superius ostendimus. Ergo etiam communicatio idiomatum est realis. Opponimus igitur adversariis Solonium in exeg. p. 306. sic scribentem: *Talis est prædicatio, qualis est ipse rei veritas, hoc est, sic vera est prædicatio, sicut res vera est, quæ enuntiatur, nam a rebus nascitur oratio, nec potest aliquid vere de aliquo affirmari, si res ipsa aliter habeat, quam voce significatur.* Confer, quæ dicta sunt in cap. VIII. de communicatione naturarum, & in cap. X. de communicatione idiomatum in genere. 2) Propositiones hujus primi generis exponunt per ejusmodi ἀλλοίωσιν, qua per nomen personæ subiecti loco positum intelligatur tantum illa natura, cujus proprium in prædicato exprimitur. Conf. orth. p. 18. & 122. admonit. Neost. p. 70. & 250. secuti Cinglium, suum patriarcham. Contra. Si in hisce propositionibus nomen personæ exponitur per abstractum naturæ, tollitur personalis unio, sequitur Nestoriana divulsio, negatur omnis ve-

ra & realis κοινωνία, adeoque totum redemptionis & salutis nostræ mysterium evacuatur, ut ex sequentibus patebit clarius. Neque est, quod regerant, *Damascenum etiam hoc primum communicationis genus vocare ἀλλοίωσιν, alternationem, quia ἀλλοίωσις Damasceni & ἀλλοίωσις Cinglii toto cælo invicem differunt.* Damascenus per ἀλλοίωσιν nihil aliud intelligit, quam ἀντίδοσιν, qua de una eademque persona & divina & humana realiter prædicantur, κατ' ἄλλο tamen καὶ ἄλλο, quia particulae distinctivæ ostendunt, secundum quam naturam unumquodque de persona prædicetur. Sed Cinglii ἀλλοίωσις pro nomine personæ substituit nomen naturæ, ac talem in hisce propositionibus fingit tropum, quo aliud dicatur, aliud vero intelligatur. Juxta Damascenum Deus vere & realiter est passus, sed κατ' ἄλλο, id est, secundum assumptam humanitatem. Juxta Cinglium Deus non est vere & realiter passus, sed humana tantum natura deitati unita est passa, qua de re paulo post uberius dicetur.

§. CLXXXIX. Quæritur hoc loco. 1) *An ad primum genus communicationis referri debeant primæ generis illæ prædicationes, in quibus de Christo prædicatur exinanitio, eique opposita exaltatio, & majestas divina secundum carnem eidem communicata?* Ita quidam statuunt, quorum hæc est hypothesis, quod per propria humanitatis de Christo prædicata intelligenda sint non tantum essentielles humanæ naturæ proprietates, sed in genere omnia, quæ de assumpto homine, sive per naturæ, sive per majestatis aut dispensationis conditionem, dicuntur. Ex quo inferunt, quod, quemadmodum de Filio Dei propterea, quod de ipso homo prædicatur, non tantum ea enunciantur, quæ hominis propria sunt, ut: *Filius Dei natus, passus & mortuus est;* verum etiam illa, quæ homini per majestatis communicationem competunt, unde Filio Dei, quod vita illi, quod judicii potestas, quod sessio ad dextram Dei concessa sit, tribuitur: ita similem ad modum, quia de Christo quoque homo prædicatur, non tantum hominis propria, sed homini quoque

Quæstiones de primo genere communicationis.

quoque communicata majestas & majestati opposita exinanitio de eodem Christo prædicentur. Huic sententiæ alii adversantur existimantes, rectius ad secundum genus communicationis idiomatum ejusmodi prædicationes referri, cum nomen personæ subiecti loco positum explicandum sit de natura humana, juxta quam exinanitio & exaltatio Christo competit. Sed ratio illa adducta minime omnium obstat, quo minus ad primum genus referantur, quia, quavis in humana natura tantum exinanitio & exaltatio locum habeat, tamen propter personæ unitatem de toto Christo recte prædicatur. Ac sane cogit nos res ipsa, ut ejusmodi propositiones ad primum genus referamus, nam in secundo divina tantum *ἀνχήματα* de assumpta carne prædicantur; nequaquam vero exinanitio, quæ pertinet ad *ταπεινά*, non *ὕψηλά*. Distinguendum igitur inter exaltationem, & *ἀνχήματα* in exaltatione collata, quando exaltatio eique opposita exinanitio de Christo prædicatur, nascitur ex eo prædicatio primi generis, sed quando *ἀνχήματα* in exaltatione collata, quæ sunt veluti materia exaltationis, de Christo secundum humanam naturam prædicantur, nascitur ex eo prædicatio secundi generis.

§. CXC. Quæritur II) *Unde agnoscitur possit, quæ secundum divinam, quæ secundum humanam naturam de Christo in hoc genere prædicentur?* Resp. proprietates alterutrius naturæ de persona prædicantur, aut *ἀπλῶς* aut *προσδιοριστικῶς* ac *determinate*, qui *προσδιορισμὸς* effertur vel casu ablativo vel per præpositiones *διακριτικῶς* ἐν, ἐξ, διὰ, κατὰ, &c. Si *προσδιορισμὸς* expresse addatur, facile adparebit, secundum quam naturam talia de Christo prædicentur. Si vero omittatur, tunc ex circumstantiis textus & fidei analogia inquirendum, secundum quam naturam prædicatum Christo tribuatur. Quæ ipsam *λόγῳ* essentiam notant, vel tempus incarnationem antegressum respiciunt, vel talem proprietatem continent, quæ humanæ naturæ essentiam evertit, ea secundum divinæ naturæ proprietatem accipienda sunt. Sin quando Christus dicit Joh. X. 30. *Ego & Pater unum sumus*, id ipsam *λόγῳ* essen-

tiam ejusque cum Patre *ὁμοουσίαν* exprimit, ergo secundum divinitatem dictum est accipiendum. Quando Joh. VIII. 58. Christus dicit: *Antequam Abraham erat, ego sum*, de tempore incarnationem antegresso sermo est, ergo secundum divinitatem accipiendum. Quando Christus dicitur infinitus & imensus, ponitur in prædicato talis proprietas, quæ naturæ humanæ, utpote finitæ, essentiam everteret, ergo secundum divinitatem illud intelligendum. Contra vero, quæ passionem, mutationem, alternationem, vel etiam exinanitionem & exaltationem in tempore factam exprimunt, ea secundum humanam naturam Christo tribui intelligendum, quia divinitas est *ἀναλλοιώτος* καὶ *ἀμετάβλητος*. Sic, quando Christus dicitur passus, exinatus, factus Dominus, &c. id non potest intelligi secundum divinitatem, sed secundum humanitatem.

§. CXCI. Quæritur III) *An particulae distinctivæ ad subiectum, an vero ad prædicatum referendæ?* Resp. scriptura eas refert ad prædicatum. Christus passus est *σὰρξ* 1. Petr. IV. 1. mortificatus *σὰρξ* 1. Petr. III. 18. quod ipsum in reliquis exemplis omnibus observari potest. Calviniani, ut suam *ἀλλοίωσιν* statuminare possint, ad subiectum eas referre malunt, sed nondum propterea obtinent, quod quærunt, aliud enim est dicere: Christus secundum carnem est passus; aliud vero: sola Christi caro est passa, ut paulo post demonstrabitur.

§. CXCI. *Ufus practicus.* *Ufus practicus.* Quemadmodum propter unionem personalem duarum in Christo naturarum divina & humana de Christo prædicantur, ita quoque per unionem spiritualein, Deus & fidelis anima, Christus & ecclesia sunt unum mysticum, ἐν πνεύμα. 1. Cor. VI. 17. de quo & divina & humana prædicantur. Augustinus in præfat. Psal. XL. *Commendamus sapiens, nec nos piget iterare, quod vobis utile est retinere, Dominum nostrum Iesum Christum plerumque loqui ex se, id est, ex persona sua, quod est caput nostrum, plerumque ex persona corporis sui, quod sumus nos & ecclesia ejus, sed ita quasi ex unius hominis ore sonarent verba, ut*

intelligamus, caput & corpus in unitate integritatis consistere, nec separari ab invicem tanquam conjugium illud, de quo dictum est: erunt duo in carne una. Si ergo agnoscimus duos in carne una, agnoscamus duos in voce una. Per hanc mysticam *avridoriv* Christus in se transfert peccata nostra, & donat nobis per fidem, suam justitiam. 2 Cor. V. 21. *factus est pro nobis peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* Neque hæc est nuda & verbalis prædicatio, sed efficacissima, ac, ut sic loquar, realissima imputatio. Christus in se suscipit peccata nostra, Esa. LIII. 12. Joh. I. 29. 1 Pet. II. 24. ob quam susceptionem eadem sibi ipsi tribuit Psal. LXIX. 6. *Deus, tu scis insipientiam meam, & delicta mea a te non sunt abscondita.* Quæ peccatorum nostrorum suscepcio tam vera, realis & efficax est, ut pœnas nostrorum peccatorum Christus sustinere cogatur. Esa. LIII. 5. *vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus propter scelera nostra.* Galat. III. 13. *factus est pro nobis maledictum.* Vicissim Christus donat suam justitiam credentibus, ac Pater celestis eam imputat credentibus, Rom. IV. 5. ob quam dicuntur *justitia*, id est, perfecte justi in Christo 2 Cor. V. 21. Quæ imputatio itidem est vera, realis & efficacissima, ut a pœnis peccatorum absolvamur, & hæredes vitæ celestis scribamur. Lutherus in comin. Gal. II. *Quemadmodum attinet ad justificationem, oportet Christum & me esse conjunctissimos, ut ipse in me vivat, & ego in illo.* Quia vero in me vivit, ideo quicquid est in me gratiæ, justitiæ, vitæ, pacis, salutis, est ipseus Christi. Et tamen illud ipsum meum est per conglutinationem & inhaesionem, quæ est per fidem, per quam efficitur Christus, & ego quasi unum corpus in Spiritu. Quia ergo vivit in me Christus, necesse est, cum eo simul adesse gratiam, justitiam, vitam, ac salutem æternam. Item. Per fidem sic conglutinaris Christo, ut ex te & ipso fiat una quasi persona, quæ non possit segregari, sed perpetuo adhaerescat ei, ut cum fiducia dicere possis: Ego sum Christus, id est, Christi justitia, victoria, vita est mea,

& vicissim Christus dicat: Ego sum ille peccator, id est, ejus peccata, mors &c. sunt mea. Sic ergo in nobis sumus peccatores, in Christo justii; in nobis infirmi, in Christo fortes, in nobis egeni, in Christo divites. 2 Cor. VI. 9 & 10. *tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.*

§. CXCI. Thesis II) *Ad primum genus communicationis pertinent etiam illæ prædicationes, in quibus humanæ naturæ proprietates de Filio Dei prædicantur.* Quidam peculiare genus communicationis in illis statuunt, sed possunt haud incommode ad primum genus tanquam ejusdem quædam species referri, ut ex sequentibus manifestum erit. Notandum igitur circa hoc genus. 1) *Ejus fundamentum.* Quia Filius Dei in plenitudine temporis humanam naturam in hypostaseos suæ unitatem assumpsit, ideo etiam omnia istius humanæ naturæ idiomata vere & realiter sibi appropriat, & quidem tam vere ac realiter, ac si in propria sua deitate eadem haberet, hypostasis enim post factam incarnationem utrique naturæ, divinæ & humanæ, communis est atque eadem. 2) *Adpellationes.* Vocatur hoc genus *ὀικείωσις, ἰδιωτισία καὶ ἰδιοποιήσις*, quia ὁ λόγος propria assumpsit carnis sibi appropriat. Cyrillus in defens. anathem. 12. ad Evod. vocat *dispensativam appropriationem.* 3) *Subiectum.* In his propositionibus subiecti loco ponitur concretum divinæ naturæ, ὁ λόγος, Filius Dei incarnatus. 4) *Exempla.* Zach. XII. 10. *aspiciens ad me, inquit Iehova, quem confixerunt.* Joh. III. 16. *Deus unigenitum suum Filium tradidit.* Act. III. 15. *auctorem vitæ interfecistis.* XX. 28. *Deus proprio suo sanguine acquisivit ecclesiam.* Rom. V. 10. *reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus,* VIII. 32. *proprius Dei Filius pro nobis in mortem traditus.* 1 Cor. II. 8. *Dominum gloriæ crucifixerunt.* Gal. II. 20. *Filius Dei dilexit me, & tradidit semet ipsum pro me (in mortem)* Hebr. V. 8. *Christus existens Filius Dei in iis, quæ passus est, didicit obedientiam.* 1 Thess. II. 15. *Judei occiderunt Dominum Jesum.* Apoc. XI. 8.

Domi-

Dominus noster crucifixus est. Possunt etiam huc referri dicta, in quibus Christus dicitur se ipsum tradidisse pro nobis. Eph. V. 2 & 25. Hebr. IX. 26. &c. 5) *Particulae distinctivas* itidem hic quandoque adhibentur. Rom. I. 3. *Filius Dei natus est ex semine Davidis secundum carnem.* 6) *Dicta patrum.* Quaedam eorum enumerata sunt in articulo de persona Christi §. 76. quibus sequentia adjungantur. Irenaeus lib. V. cap. 16. pag. 339. *Ipsium Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum.* Patres concilii Ephesini anathemat. XII. *Si quis non confitetur, Dei Verbum passum carne, crucifixum carne, mortem gustasse carne, factum primo-genitum, ex mortuis secundum quod vita est & vivificans sicut Deus, anathema sit.* in epistola ad Nestorium tom. I. conc. pag. 537. *Confitemur, quod idem ipse, qui ex Deo Patre natus est, Filius unigenitus Deus, licet juxta naturam suam expers passionis extiterit, pro nobis tamen secundum scripturas perpassus sit, & erat in crucifixo corpore propriae carnis impassibiliter ad se referens passiones.* Epiphanius haeref. XXXVII. pag. 433. *ὡς ἐκ ῥαντισμῶν αἱματος τυγχάνει βαφὴ ἐν ἱματίῳ, τὸ μὲν σῶμα ἐκ ἐβαίψε τὴν φορέντος, ἡ δὲ βαφὴ τῶν ἱματίων ἐκ εἰς τὸ ἱμάτιον λελόγισται, ἀλλ' εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸν φορέντα, ἔτω καὶ τὸ πάθος, &c.* Sicut si in sanguinis resperusione tinctura est in vestimento, corpus gestantis non inficitur, sed tinctura vestimenti, ad hominem tamen gestantem, non ad vestem refertur, sic etiam passio. Idem contra Dimeritas. τὸ δὲ πάθος θεότητι ἐκ ἐνέσκηψεν, in deitatem passio non incidit, ἀλλὰ ἐν τῇ ἀνθρωπότητι ἐγένετο, ἐκ ἐλογισμένη δὲ τῇ ἀνθρωπότητι μόνη, ἀλλ' ἐλογισμένη καὶ εἰς θεότητα, τῆς θεότητος μὴ παχέσης. Athanasius in epist. ad Epictetum circ. med. *Clavos aliquo modo Verbum ipsum sustinuit, eo quod videns illos in corpore suo affixos, incorporealis ille cum prohibere posset, non prohibuit, sed sibi vendicavit tanquam sua ipsius, quae propria erant corporis. Et postea. Quod humanum patiebatur corpus, haec eadem Verbum, quod corpori conjunctum erat, ad se referebat, ut nos liceret deitatis Verbi participes*

fieri. Atqui illud ipsum perquam mirum fuit, eundem fuisse & patientem & non patientem. Patientem quidem, quatenus ipse proprium corpus, in quo erat, patiebatur; non patientem vero, quatenus ex natura Deus impassibilis erat, ipseque incorporeus in corpore patibili existebat; corpusque vicissim Filium Dei impassibilem retinebat, assumptum corporeas infirmitates. Leo epist. X. ad Flavian. *Filium Dei dicimus passum & mortuum, non in naturae divinae proprietate, sed in assumpta humanae naturae infirmitate.* Damascenus lib. III. cap. 25. duplicem esse monet διαικείωσιν, una est φυσικὴ καὶ εἰσιώδης, altera προσωπικὴ καὶ χετικὴ. Φυσικὴ, inquit, καὶ εἰσιώδης ea est, καὶ ἥν διὰ φιλανθρωπίαν ὁ κύριος τὴν τε φύσιν ἡμῶν καὶ τὰ φυσικὰ πάντα ἀνέλαβε, φύσει καὶ ἀληθεῖα γεγόμενος ἄνθρωπος, καὶ τῶν φυσικῶν ἐν πείρᾳ γενόμενος. προσωπικὴ δὲ καὶ χετικὴ, ὅτε τις τὸ ἑτέρον ὑποδέχεται πρόσσωπον διὰ χεσιν δικτον, φημι, ἢ ἀγάσων, καὶ ἀντ' αὐτῆς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ποιῶται λόγους, μηδὲν αὐτῷ προσήκοντας. c. 26. αὐτὸς τῷ θεῷ λόγος πάντα ὑπέμεινε σὰρξ τῆς θείας καὶ μόνης ἀπαθούς αὐτῆς φύσεως, ἀπαθὴς μὲν ἔσης. τὰ γὰρ ἐνὸς χεῖρ' εἶν' ἐκ θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος συντεθειμένον ἐν θεότητι τε καὶ ἀνθρωπότητι ὄντος πάχοντος τὸ μὲν παθητὸν, ὡς περικὸς πάχειν ἔπαχεν, καὶ συνεπαχε δὲ τὸ ἀπαθές. Idem declarat exemplis tum dissimilibus, tum similibus. *Anima, inquit, passibilis existens, intiso corpore, ipsa non incisa condolet, & compatitur patienti corpori. An divinitas impassibilis existens non compatiebatur corpori? Et id sciendum, quod dicimus, Deum carne passum, divinitatem autem carne passam, aut Deum per carnem passum non dicimus. Deum sarkὶ παθόντα φημὲν, θεότητα δὲ σarkὶ παθέσαν, ἢ θεὸν διὰ σarkὸς παθόντα εἰδαμένους.* Nam quemadmodum sole arborem superillucente, si securis incidat arborem, incisus & impassibilis perseverat sol; multo magis impassibilis Verbi divinitas secundum hypostasin carni copulata, carne patiente, impassibilis perseverabit. Et quemadmodum si quis ignito ferro supersundat aquam, quod quidem natum est, pati ab aqua, (ignis dico) ex-

singui-

stinguitur, incolumis vero manet ferrum; non natum enim est, ab aqua corrumpi; multo magis carne passa, sola impassibilis divinitas passionem non admittit, inseparabilis ab ipsa permanens. Tandem monet, hæc exempla non esse παντελῶς καὶ ἀνελδυπῶς similia, & addit memorabilem sententiam: ἐπὶ τῶν θείων αὐθέντων, ἐν πᾶσιν ὁμοίον εὑρεῖν παράδειγμα, ἐπὶ τε τῆς θεολογίας ἐπὶ τε τῆς οἰκονομίας.

§. CXCIV. *Antithesis.* I)

Antithesis. De *Valentinianis* refert *Irenæus* lib. I cap. 1. p. 24. quod docuerint, *Salvatorem, qui in Christum descenderit in baptismo in forma columbae, ὑπαδὴ διαμυμνήνας*, ac propterea spiritum Christi, qui in ipso impositus erat, cum duceretur ad *Pilatum*, sublatum fuisse, passum autem esse Christum ψυχικόν. Confer *Eusebium* libr. III. hist. cap. 27 & 28, libr. VII. cap. 23. II) De *Basilide* idem commemorat libr. I. cap. 23. p. 78. quod docuerit, *Iesum non esse passum, sed Simonem quendam Cyrenæum angariatum portasse crucem ejus pro eo, & hunc secundum ignorantiam & errorem crucifixum transfiguratum ab eo, uti putaretur esse Iesus, ipsum autem Iesum Simonis accepisse formam & stantem irrisisse eos.* III) *Nestorius* Deo passionem penitus detrahebat, soli vero humanitati tribuebat, unde propositionem illam: *Christus est passus*, concedebat, sed alteram: *Deus est passus*, negabat, ac frequenter in ore habebat illud πολυθρύλλητον: *Noli gloriari Iudæe, non enim Deum, sed hominem crucifixisti.* tom. I. concil. Colon. p. 534. Hist. tripart. lib. XII. cap. 4. *Augustinus* de hæres. cap. XCI. Principium erroris in eo residet, quod personæ unitatem divellendo, aliam personam putabat esse Christum, aliam vero Deum seu Dei Filium, cum sit una persona, quæ adpellatur Christus ab utraque simul natura, Deus autem sive Filius Dei a natura divina, homo a natura humana. *Lutherus* contra *Nestorium* urget hunc syllogismum expositivum: *Hæc persona patitur. Hæc persona est Deus. Ergo Deus patitur.* Theodoretus etiam in dialogis iniquior est huic pro-

positioni: λόγος seu *Deus* carne pro nobis passus, & hoc inodo statuit loquendum: *Christus* carne passus est. IV) *Mahumetani* in *Alcorano* non Christum, *Mariæ Filium*, multo minus *Dei Filium*, sed alium quendam Christo similem crucifixum esse blasphemant. *Swiggerus* lib. II. alcor. cap. 10. V) *Ariani* veteres & recentiores itidem negant hanc propositionem: *Deus est passus*, quin imo ex passione concludere laborant, Christum non esse verum Deum, cum Deo indignum sit pati, mori, crucifigi, &c. quorum vestigiis insunt *Photiniani*. VI) *Iesuitæ* non recte explicant hanc propositionem: *Deus est passus*. *Bellarminus* lib. III. de Christo cap. 8. eam confert cum illa: *philosophus est mortuus*, quia non recte explicant propositionem personalem: *Deus est homo*, ac negant realem idiomatum communicationem.

§. CXCIV. VII) *Calviniani* propositionem illam: *Deus est passus*, ita resolvunt, ut ultima tandem analysis eo redeat, *humana tantum natura est passa*. (*Steinius* in vindic. conc. iren. f. 45. negat, *Calvinianos* a passionis & mortis κοινωνία excludere λόγω ὑπόστασιν. Sed tamen diu illud verum manebit, quamdiu defendunt hoc suum axioma: *Propria non possunt alteri subiecto, tametsi unito realiter communicari*, ac contra ipsos propria eorum verba testantur.) Unde *Cinglius* propositionem illam explicat per ἀλλοίωσιν, consens. orth. p. 18 & 122. & adimon. Neostad. pag. 250. *Deus passus est ac mortuus realiter, quatenus homo; sed nominatennus, quatenus est Deus.* *Danzus* contra *Chemnitium* pag. 321. *Passio Christi non nisi dialectica prædicatione Deo attribuitur absque ulla reali communicatione.* p. 240. *Christus homo mortuus est pro nobis, id est, natura tantum illa Christi humana, quæ non per se in separata hypostasi, sed in ipsa una Christi persona consideratur, mortua est.* In colloq. *Mompelgard.* p. 213. *Hanc enunciationem, qua Deus dicitur passus, sic interpretamur, Deus, id est, caro deitati unita, est passa, resp. I. ad act. coll. Mompelg. p. 19. 87. 107. 123. prædicationes istas, quibus Dominus gloriæ dicitur crucifixus*

πῶς. Et ceteras ejus generis, si sensu proprio accipiuntur, non reales, sed verbales tantum esse. Martinus in spic. pag. 164. *Affligi, mori, crucifigi tantum est naturae humanae, λόγος tantum est, esse aequalem Deo* (ubi nota oppositionem naturae humanae & personae τῷ λόγῳ) p. 184. *Humana natura tantum mortua est, tota vero persona per mortem abolevit eum, qui habet mortis imperium.* p. 161. *humanitas in carne passa.* Apol. Anhalt. p. 246. *sola humana natura in Christo est passa.* Piscator in resp. ad elench. Busch. p. 153. Fr. Junius in theol. theol. disput. 27. §. 20. *loquendi modum hunc adpellat maxime improprium.* Ursinus in explic. catech. pag. 293. 295. Calvinus eo progreditur, ut scribat lib. II. instit. cap. 17. sect. 1. *Equidem fateor, si quis simpliciter Et per se Christum opponere vellet judicio Dei, non fore merito locum, quia non reperietur in homine dignitas, quae possit Deum promereri.* Tilenus in notis ad lib. Bellarmini de Christo p. 13. sic ἀναλύει *Christus, in quo est deitas, conjunctionem habens humanitatem, patitur.* Herbornius in rudim. lib. I. p. 100. *Humana natura Christi tantum mortua est, non deitas, non tota persona.* Huic Nestorianae divulsioni opposimus: 1) *dictorum scripturae claritatem.* Scriptura nusquam dicit: sola caro est passa, sed, *Deus passus est carne.* Princeps vitae est interfessus. Dominus gloriae crucifixus, Filius Dei est in mortem traditus, &c. 2) *Personae unitatem.* In Christo non sunt duae personae, sed una duntaxat persona, quae & Deus est & homo. Quaecunque igitur de Christo praedicantur, de persona sunt accipienda, alias si humana tantum de homine, divina tantum de Deo praedicarentur, duae personae introducerentur. Christus in medio passionis actu se Filium Dei esse publice professus est, ne quis dubitaret, ipsum Dei Filium esse passum. Matth. XXVI. 64. XXVII. 54. Marc. XIV. 62. Luc. XXII. 70. Omnia opera, omnes passionem non tribuuntur naturis, sed personae. Quod si ergo opera divelluntur, etiam persona separabitur. 3) *Adappropriationis veritatem.* Quam vere & realiter Filius Dei per unionem sibi appropriavit car-

Exeg. pars II.

nem, tam vere ac realiter etiam sibi adpropriat carnis proprietates. Quam vere & realiter Deus est homo, tam vere de Deo praedicatur, quicquid est humanum. Cujus vere proprium est subiectum, ejus quoque vere propria sunt subiecti illius παθή. Jam vero sanguis effusus est *Filii Dei proprius.* Actor. XX. 28. Ergo effusio quoque est illi vere propria, proprietate scilicet non naturali & essentiali, sed personali. Cum enim ὁ λόγος & naturam humanam & omnia ejus idiomatica sibi adpropriaverit, assumendo eam in personae unitatem, ideo passio & mors, quamvis per naturae conditionem divinitati non competant; tamen propter intimam & ineffabilem naturarum communionem & priorum carnis adpropriationem non minus ad Filium Dei pertinet, ac si ea in ipsa natura divina sustinuisset, sicut vere & proprie dicitur: homo vulneratus, etiam si corpus ejus solum sit vulneratum. Athanasius dial. IV. de Trinit. tom. 2. p. 208. ὡς περ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἰδιοποιῦται, ἔτω καὶ τὰ παθὴ τῇ συναμφοτέρῃ ὁικειῖται. Cyrillus lib. II. ad Regin. λόγος propria sibi fecit omnia, quae sunt propria corporis, Et quae animae. De incarnat. unig. cap. XXVI. *Passio ὁικονομίας erat sua quidem, dicente Verbo, quae sunt propria carnis propter inenarrabilem unionem, manente vero extra passionem, quantum ad ipsius naturam pertinet.* Vigilii lib. II. contra Eutychen. *Quamvis Deus non sit passus in proprietate naturae (divinae), tamen passus est in unione personae, id est, in natura humana, quam in personae unitatem assumit.* 4) *Philosophici canonis auctoritatem.* Aristoteles primo de anim. cap. III. *Compositae substantiae insunt omnes actiones Et passionem, sed propter naturas, ex quibus est composita.* Thomas II. quaest. 58. articulo 2. *Actiones sunt suppositorum Et totorum, non autem proprie loquendo partium Et formarum seu potentiarum.* Non enim proprie dicitur, quod manus percutiat, sed homo per manum; neque proprie dicitur, quod calor calefaciat, sed ignis per calorem. Scaliger exerc. CCCVII. sect. 36. *homo vere Et proprie intelligit, licet hoc animae tantum proprium sit, Et anima quoque so-*

P p p

le,

1a, non corpore, intelligat. Quæ expendens Keckermannus lib. I. logic. p. 1. cap. 20. pag. 180. rectius scribit: *Subiectum passionis, quod, est totus Christus, subiectum autem, quo, sancta ejus caro, secundum illud apostoli: Deus passus est carne.* 5) *ἀλτρεῖς pretium ac dignitatem.* Si passio Christi est tantum humanæ naturæ passio, non poterit esse infiniti pretii ac valoris. Si obedientia activa & passiva a Christo prælitata soli naturæ humanæ, excluso τῷ λόγῳ, tribuitur, non poterit esse satisfactoria pro totius mundi peccatis. Psalm. XLIX. 8. *Fratrem redimendo non redimet quisquam, nec dabit Deo pretium redemptionis ejus.* Cyrillus lib. I. ad Regin. *Si Immanuel communis homo fuisset, quomodo utilis fuisset hominis mors? Salvavit autem mors Christi, quia moriens natura Deus est, & proprium ejus corpus, quod oblatum fuit.* libro II. *Si intelligatur Deus incarnatus, parva est erga ipsum omnis creatura, & sufficit ad redemptionem mundi unus carnis mors; propria enim erat Verbi.* Sic ergo contra adversarios concludimus. Passio solius carnis, quantumvis iustissimæ, pro se non satisfacit, pro aliis minus, pro toto mundo minime. Passio Christi est solius carnis passio. Ergo passio Christi non satisfacit pro toto mundo, quod absurdum. Propositio est verissima, quam etiam totidem verbis proponit Francisc. Junius in defens. I. cathol. doct. de Trinitat. contra Samosatē. sect. 29. Assumptio extat in orth. conf. p. 12. 122. apud Sadeel libr. de verit. humanæ nat. p. 88. 109. Danzus contra Chemnit. p. 304. &c. Patrus in *endlicher Ueberweisung*. p. 177. Perstat ergo conclusio, totum redemptionis mysterium evacuans. 6) *Exemplorum paritatem.* Si vere & absque tropo dico: *Deus est homo*, utique etiam vere & absque tropo dico: *Deus passus*. Si vere & absque tropo scriptura asserit, Filium Dei esse natum ex Maria virgine, Luc. II. 16. Galat. IV. 4. utique etiam vere & absque tropo accipiendum, quod *Dominum gloriæ crucifixum*, ac *Deum esse passum* asserit. Si vere & absque tropo dico, hominem vulnerari, quando proprium ipsius corpus vulneratum; utique etiam vere & absque tropo dico, Deum effundere sanguinem, quando pro-

prium sanguinem effundit. 7) *Tropi absurditatem.* Tum demum in propositione est tropus, quando subiectum vel prædicatum nativam suam significationem exuit, & aliam tropicam induit. Jam vero in hac propositione: *Deus est passus*, verba ipsa ut proprie exprimuntur & sonant, ita quoque proprie sunt accipienda. Alia prædicatio est, quando dico, patiente corpore Christi mystico ipsum Christum pati; alia vero, quando dico, patiente Christo corpore proprio ac personali, pati τὸν λόγον. *Prins* enunciatur est *ἡσυχὸν* dumtaxat ac metaphoricum, quia verum est *κατὰ μεταφοράν, ἡσυχὴν καὶ ἀναφοράν*, hoc modo, quod passio, quam corpus mysticum sustinet, ad ipsum Christum, corporis hujus mystici caput, redundet, sicut etiam contumelia legato illata in ipsum legantem redundat. 2 Sam. X. 6. Sed in *posteriore* non est nuda tantum *ἡσυχίς*, nec metaphora quædam in eo locum habet, sed modo proprius inusitato & incomprehensibili vere, tamen & realiter passio assumptæ carnis de ipso Dei Filio prædicatur. Si sola humanitas est passa, consequens est, personam pro nobis non esse passam, quia sola humanitas non est persona. Si persona pro nobis non est passa, neque Filius Dei pro nobis passus est, Filius Dei enim est persona. Consequens scripturæ repugnat. Act. XX. 28. Rom. VIII. 32. 1 Joh. I. 7. Si esset articulus fidei christianæ, quod non proprie & realiter per veram *ἰδιονομίαν* ipse Dei Filius, sed sola caro ipsi personaliter unita sit passa, tum hic articulus uspiam ad literam esset expressus. Si in voce Dei & Christi esset synecdoche totius pro parte, emergerent propositiones ineptæ & tautologæ: Deus, id est, sanguis suo sanguine acquisivit ecclesiam. Deus seu Christus, id est, caro Christi passa est carne, &c. Neque vero potest hoc mysterium commodius ac dilucidius exprimi, quam factum est a b. Luthero in confess. majori de cœna, tom. II. Witeberg. fol. 188. quem locum etiam adducit Form. concord. in declar. articul. de persona Christi p. 770. *Hoc* (inquit) *Cinglius vocat allatophn, cum aliquid de divinitate Christi dicitur, quod tamen humanitatis proprium est & contra. Ver-*
bi

in gratia, ubi in scriptura dicitur: Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam; ibi negatur Cinglius, quod vocabulum: Christus, hoc loco pro humana natura sumatur. Cave, cave inquam, tibi ab ista Noeosi, est enim larva quaedam diaboli, quae tandem talem Christum fingit, secundum cujus rationes ego certe nolim esse Christianus. Hoc enim illa vult, quod Christus nihil amplius sit aut efficiat sua passione & vita, quam alius quispiam sanctus. Si enim persuaderi mihi poterat, ut credam, solam naturam humanam pro me passam esse, profecto Christus mihi, non magni pretii salvator erit, sed ipse tandem salvatore eget. In summis verbis explicari non potest, quid diabolus per hanc allæosin molitur. Et postea. Si forte venefica illa domina ratio, cujus neptis est ipsa allæosis, reclamare voluerit, dicens: divinitas neque pati, neque mori potest, tu respondebis: verum id quidem est; nihilominus tamen, quia divinitas & humanitas in Christo unam personam constituent, scriptura propter hypostaticam illam unionem etiam divinitati omnia illa tribuit, quae humanitati accidunt, & vicissim humanitati, quae divinitatis sunt. Et sane revera ita se res habet. Hoc enim fateri te necesse est. Haec persona (monstrato Christo) patitur, moritur. Haec autem persona est verus Deus. Recte igitur dicitur: Filius Dei patitur. Et si enim una ipse pars, (ut sic loquar) deitas videlicet, non patitur; tamen ea persona, quae Deus est, patitur, in altera sua parte, nimirum humanitate. Revera enim Filius Dei pro nobis crucifixus est, hoc est, persona, quae Deus est. Ipsa enim, ipsa inquam, persona crucifixus est secundum humanitatem, &c. Idem in lib. de concil. & eccles. tom. VII. Witeb. fol. 530. & tom. VII. Jen. p. 264. b Si in una lance adpendantur peccata nostra & ira Dei peccatis nostris debita, ac in altera lance ponatur tantum humanae naturae mors aut homo tantum pro nobis passus, tunc altera lance ad infernum usque nos deprimit. Quod si vero in adversa lance ponatur Dei passio, Dei mors, Dei sanguis, seu Deus pro nobis passus &

mortuus, tunc gravior & ponderosior fiet lance ista, quam omnia peccata nostra & universa Dei ira, &c. Dicta patrum vide apud Chennitium lib. de duab. natur. cap. XVI. p. 104. cap. 17. p. 112.

§. CXCVI. Quæritur hoc loco 1) An subjectum in hisce propositionibus notet personam simplicem, an vero σύνθετον? Affirmamus posterius. 1) Ille Deus passus dicitur, qui habet carnem, ille Deus ecclesiam redemisse dicitur, qui habet sanguinem, quia dicitur carne passus, & proprio sanguine ecclesiam redemisse. Jam vero Deus, seu ὁ λόγος, seu Filius Dei ὁ υἱός, qui est persona simplex, non habet carnem nec sanguinem, nec essentialiter nec personaliter; sed Deus seu ὁ λόγος ἡσυχῆς, qui est persona σύνθετος. Ergo non ὁ υἱός, sed ὁ σαρκοῦς λόγος dicitur passus. 2) Sicut natura divina τὸ λόγος est ἀπλόη, ita quoque simplex ὁ λόγος τὸ λόγος, quæ divinæ tantum naturæ est hypostasis, itidem est ἀπλόη. Ergo quando λόγος dicitur passus, intelligitur λόγος ἡσυχῆς ac persona σύνθετος. 3) Propositio illa: Deus est passus, explicatur per illam: Christus est passus. In schola quidem Nestorianorum sunt oppositæ, sed in schola orthodoxorum sunt quoad rem ipsam æquipollentes. Jam vero nomen Christi est nomen personæ σύνθετης.

§. CXCVII. Quæritur II) Qua ratione Filio Dei tribuatur passio? Respondemus: non κατὰ φύσιν καὶ ἀδιαιρέτως, quasi in ipsa natura divina mutationem ac passionem quandam sustinuerit; sed 1) ὑποστατικῶς, quatenus caro assumpta, quæ dolores & cruciatus sustinuit, in ipsam λόγος ὑπόστασιν evecta unam cum eo constituit personam Athanasius dial. 4. de Trinit. tom. 2. p. 204. ἐν φιλοῦς ἀνδρῶν ἡσυχῆς, ἀλλὰ διὰ τὸ ὅτι τὸ θεῶν υἱὸς, βελήθεισας σαρκὸς ὑποστάσιν ἐν τῇ ἡμῶν, ἦσαν ἐν τῇ σῶμα ἐμψυχον λογικόν, τὸ διὰ τὴν σαρκὸς ὑποστάσιν μετ' ἡμεῶν πᾶσι. Non nudus homo crucifixus est, sed Dei Filius, qui vere Deus est, cum vellet crucifigi pro nobis, sibi univit corpus animatum & rationis particeps, quod posset crucifigi voluntarie patiēdo. Et postea.

P p p 2

Passus

Passus est ἔ λέγει, ὁ φέρων τὸν ὄλεθρον, ἀλλ' ἡμεῖς διανοίμεν non natura deitatis, sed unionis dispensatione, unito nimirum sibi corpore, quod pati posset. Orat. IV. contra Arian. pag. 274. *Verbum infirmitates carnis ἡμεῖς αὐτοὶ ut suas, erat enim caro ipse.* pag. 275. *Uthoc proprium ejus corpus, ita & corporis passiones ipse passiones adpellantur, atqui non pertingant ad ipsum divinitatem.* Epiphanius lib. III. tom. 2. contra Dimocritas hæres. LXXVII. pag. 333. *Patientē carne non divisa seu separata erat divinitas & humanitas, sed ὅτι, una erat divinitas & humanitas, cum in cruce passus est Christus carne.* Vigilii lib. II. contra Eutych. *Passio proprie pertinet ad carnem secundum naturam, ad Verbum autem secundum personam, quia & verbi & carnis una est persona, &c.* Nequaquam igitur in passione defuit personalis unio deitatis impassibilis & carnis patientis, sed immota permansit, nec hypostasis λόγος in carnis assumptæ passione defuit esse carnis hypostasis, sed Christo in carne patiente ipsum Dei Filium διὰ τῆς τῆς ὑποστάσεως ταυτότητος pati necesse est, quia non alius est Filius, qui passus, & alius, qui non est passus, sed unus idemque Dei Filius τῇ αὐτῇ φύσει ἀπαθὴς καὶ ἀναισθητός ἐστιν, τῇ δὲ σαρκὶ παθὸν. 2) ἰδιοποιεῖσθαι adpropriative, quia Filius Dei adpropriando sibi carnem per unionem etiam adpropriavit sibi carnis passiones per communicationem. Quod si enim Christus sibi ipsi adpropriat passiones, quas corpus ejus mysticum & spirituale sustinet, quanto ineffabiliter magis passiones, quas in corpore suo proprio ac personali sustinuit, ὁ λόγος sibi adpropriat. Cyrillus lib. de incarnat. unig. cap. XII. *Quantum ad convitiatorum petulantiam pertinet, divinitate sua passus esset, si pati posset, impassibilis autem est & manet, ut Deus.* Athanasius dial. IV. de Trin. tom. 2. p. 208. τῆς ἀνδραποδείας καὶ αὐτοῦ. ταῦτα αὐτοῦ ἐλαλῆσεν, duxit suas esse afflictiones. Epiphanius cit. loc. *Passio non relata est ad humanam naturam solam, ut ne impleretur in salutis dispensatione illud dictum: Maledictus omnis, qui spem habet in homine; sed reputata est etiam ad deitatem, cum deitas non sit passa, qua in deitate reputatur sanctæ*

Dei ecclesiæ passionis salutis. 3) λογισαί, ἡμεῖς αὐτοὶ, obiective ac relative. Blasphemiis, opprobriis & convitiis, quæ in ipsum Filium Dei conjecta sunt, ejus æterna divinitas præcipue fuit petita. Joh. X. 33. Matth. XXVI. 63 & 64. XXVII. 40. 43. Ignominia Christo patienti illata in ipsum τὸν λόγον redundavit non minus, ac si in ipsa deitate illam passionem sustinuisset, quia hypostasis Verbi tota facta est carnis hypostasis, ac proinde semper manet utriusque naturæ hypostasis indivisibiliter & inseparabiliter. Nequaquam tantum λογισαί passio Christi ad λόγον pertinet, sed etiam ὑποστατικῶς, interim λόγος non est simpliciter excludenda. 4) βελητικῶς, Christus non passus est coactē, sed voluntariis; ergo ὁ λόγος per divinam συνουσίαν in passionem consensit. Psal. XL. 9. *Ecce venio.* Esaj. LIII. 7. *oblatus est, quia voluit* Act. II. 23. *Christus definito consilio & præscientia Dei traditus.* Act. IV. 28. *convenerunt Herodes & Pilatus facere, quæ manus tua & consilium tuum decreverunt fieri.* Ab hoc consilio sacrosanctæ Trinitatis ὁ λόγος non fuit exclusus. Epiphanius cit. loc. Εὐαγγελιστὸς τῆς θεότητος τῇ ἀνδραποδείᾳ καὶ συνουσίᾳ εἰς τὰ ὄλεθρα. Idem, cum Filius Dei vellet pro salute hominum pati, postquam divinitas, quæ in se impassibilis est, pati non poterat, assumpsit nostrum passibile corpus, ut in illo συνουσίᾳ pati, & nostras passiones ἐκλήβετο, ad se referret, ὡς σαρκὶ συνῆς θεότητος, divinitate coexistente in carne. 5) συγκατανοῖς, permissive. Divinitas potuisset a carne repellere uno nutu omnes passiones, sed propter salutem generis humani permittit, eam modicam indignis tractari, quam permissionem Christus vocat derelictionem Psal. XXII. 1. Matth. XXVII. 46. Irenæus libr. III. adv. hæres. cap. 21. & ex eo Theodoretus dial. III. ὡς περὶ τῆς ἡμετέρας, ἡμεῖς παραδόντες, ἔτα καὶ λόγος, ὡς δοξάζει θεοποιεῖσθαι καὶ τὸν λόγον ἐν τῇ συγκατάσει καὶ συνουσίᾳ, καὶ ἀποδυνάμει, quæ verba adducens Philippus Melancthon in loc. subjungit: *Hic Irenæus usus est singulari consilio hac insigni descriptione, quiescente Verbo, id est, tunc non exerente suam potentiam in repellenda passione & morte.* Cyrillus libro VI. dial. *Divina natura*

tata conquieuit ad passionem carnis, at secundam eam Filius Dei pati, crucifigi & mori posset. Leo serm. XVI. de pass. Non impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit. Damascenus libr. III. cap. 16. παραχαράσσας τῆς θείας φύσεως. 6) ἰσχυρικῶς, effectiue, & quidem dupliciter; primo, ratione humanæ naturæ patientis eam sustentando, corroborando & conservando, ut præter externas corporis passiones immensum onus peccatorum nostrorum & iræ divinæ illis debitæ sustinere posset. Esaj. LXIII. 5. Salvavit mihi brachium meum. Irenæus loc. cit. ἰσχυρὰ ὄντος μὲν τοῦ λόγου, συγγνωμῆναι δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῷ πνέματι καὶ ὑπομένειν καὶ χρεῖσταιναι καὶ ἀνισταῖναι καὶ ἀναλαμβάνειν, præsentē & cooperante Verbo cum illo homine, ut posset vincere, sustinere, nobis prodesse, resurgere & in celum ascendere. Gregorius Nyssenus: Humanitas in omnibus fuit θεολογικὴ. Deinde ratione ipsius passionis divina sua & infinita virtute reddens eadem coram Deo pretiosas ac pro totius mundi peccatis satisfactorias, &c. Cyprianus in expof. symb. Divina Filius Dei virtus velut hominis quidam erat habitus humanæ carnis obiectus, ut a serpente Leviathan devoratus per illam passionis ac mortis infirmitatem caperet, & superaret fortem illum armatum. Damascenus libr. III. cap. 15. παχὺσιν σαρκὶ συνημμένη ἢ ἡ θεότης, ἀπαθὴς διαμένουσα, καὶ τὰ πάθη ἐντελέσσασα τὰ σωτήρια καὶ ζωοποιὰ. Patienti carni conjuncta erat divinitas impassibilis manens, & passiones reddens salutes.

§. CXCIII. Queritur III) An usurpandas sint in hoc genere prædicationes abstractivæ: deitas est passa, divinitas est mortua? Quidam eas usurpari posse arbitrantur, ita tamen, ut addatur: deitas passa est carne. Wirtenbergenses in exam. cap. VI. p. 510. ex quo adparet, divinam Filii naturam revera pati. Jac. Andri in disp. respond. Puchenio theol. 248. 299. 301. Brentius contra Bulling. f. 11. Schneccerus in Widerlegung der Ansagen p. 292. repudiat phrasin Theodoretī: In quantum Deus, non fuit obnoxius passioni. Quidam etiam sic loquuntur: Christus quoad utramque naturam

est passus, licet non in divina natura, vel secundum eam. Sed præstat ab hisce propositionibus abstractivis abstinere, quod probamus: 1) ex scripturæ silentio. Scriptura nusquam dicit: deitas est passa; sed Deus est passus, Filius Dei est in mortem traditus, atque addit particulas distinctivas, quibus ostendit, quod passio non tribuatur Christo secundum divinitatem, sed secundum humanitatem. 1 Petr. III. 18. IV. 1. &c. 2) Ex deitatis natura. Deitas est ἀπαθής, ἀτρέπτος καὶ ἀναλλοίωτος. Ergo non potest illi passio tribui. Deitas est toti Trinitati, sive omnibus tribus personis Deitatis communis, quodsi ergo deitas in sese diceretur passa, tota Trinitas passa esset, ac Sabellianorum & Patripassianorum error in ecclesiam revocaretur. Obvertunt, se non simpliciter sic loqui: deitas est passa, sed, deitas Filii passa est carne vel in carne. Respond. ne sic quidem loquitur scriptura, sed, Christum passum carne, Deum passum carne. Unde etiam pii veteres scripturæ phrasin imitati propositionem illam: deitas passa est carne, repudiarunt. Damascenus libr. III. cap. 18. φθὼν τῷ λόγῳ παθεῖσαν σαρκὶ ἐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν, χρεῖσόν δὲ παθόντα σαρκὶ ἐδιδάχθημεν. cap. 26. οἶστέον, ὅτι θεὸν μὲν σαρκὶ παθόντα φάμεν, θεότητα δὲ σαρκὶ παθεῖσαν, ἢ θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα, ἑδαμῶς. 3) Ex periculo. Metuendum, ne propter usum harum propositionum Theopaschitarum error, qui docuerunt, divinitatem in Christo doluisse & passam esse, cum caro ejus figeretur in cruce, nostris ecclesiis affricetur. Augustinus de hæres. cap. LXXIII. Nicephorus libr. XV. cap. 28. &c. (Antesignanum eorum fuisse Dioscorum, episcopum Alexandrinum sub Martino & Valentiniano, Imperatoribus, & Petrus Gnaphzus sub Zenone.) Referunt Cedrenus & Zonaras, Theopaschitarum errorem eleganti commento fuisse refutatum. Cum enim Alamundurus, Saracenorum princeps, baptizatus esset, Severus monachus misit duos episcopos, qui cum labe Eutychiana inficerent, quos ille refutans dixit: Hoc ipso die se literas accepisse, Michaëlem archangelum esse mortuum. Quod nuncium cum ipsi falsum esse

adfirmarent, cum in angelos mors non cadat, subiecit ille: *Quomodo ergo vos affirmatis, divinitatem esse mortuam, eo quod in carne sua in novam naturam transferit, cum ne quidem angeli moriantur?* Itaque Severi legati cum dedecore discesserunt. 4) Ex unionis conditione. Per unionem non sublatum est discrimen naturarum, sed hypostasis λόγος facta est carnis hypostasis ad unam personam συνδυαζομένην constitutendam, potest igitur aliquid de tota persona prædicari secundum humanam naturam, & tamen minime consequens est, idem quoque tribuendum divinitati. Actiones & passiones sunt personæ, non naturæ, recte igitur dico: Deus passus est carne; sed non possum dicere: divinitas τὸ λόγος est in carne passa, unde in concil. Chalcedon. act. XV. tom. 1. concil. p. 285. recte definitum, *naturas duas, divinam & humanam, in Christo esse unitas ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαφύκτως καὶ ἀχωρίτως, ὑδαμῶς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἑνωσιν, σωζομένης δὲ μακρόν, τῆς ιδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης.* 5) Ex disparitate primi & secundi generis. Divina natura proprias suas glorificationes carni communicat, sed manet ipsa passionum carnis experta: ait Damascenus libro III. capite 7. Ratio pendet ex summa ejusdem perfectione & immutabilitate. In secundo igitur genere dicere possum: caro est vivifica, sed in primo non possum dicere: deitas est passa. 6) Ex veterum auctoritate. Qui passionem unigeniti deitati ipsius adscribere, atque ita divinitatem ejus passibilem asserere audent, hos sacrosancta & æcumenica synodus Chalcedonenfis de concilio sacerdotum repellit. tom. I. conc. Colon. ed. p. 284. Huic conforme est, quod habetur in professione fidei catholicæ, quam Damasus misit ad Paulinum libr. IX. histor. tripart. cap. 16. Si quis dicit, in passione crucis dolorem sustinuisse Dei Filium divinitate, & non carne & anima rationali, quam assumpsit in forma servi, ut dixit sacra scriptura, anathema sit. Athanasius tom. II. de incarnat. Verbi p. 37. Qui deitatem Filii dicit passibilem, hunc condemnat sancta

ecclesia. Cyrillus in apolog. contra Theodoretum. Aliud est, dicere Deum seu Filium Dei pati in carne, & aliud, simpliciter dicere, pati divinitatis naturam. Imo, quia idem Filius Dei simul Deus est & homo, impassibilis quidem est secundum divinitatis naturam, passibilis secundum humanitatem. Neque absurdum est, si in natura, quæ pati potest, dicatur passus, passionem nesciente impassibili. Epiphanius lib. III. tom. II. p. 333. *Mirabiliter confitemur, Dominum passum in veritate, & passionis exortem in veritate, deitate non passa propter immutabilitatem & alienitatem a passione & coessentialitatem cum Patre. Carne vero passus est, non divisa deitate a præsentia in carne in ipsa passione, &c.* Damascenus libr. III. cap. 6. *ἐπὶ δυνάμει ἐν πνεύματι, ἢ φύσιν τὸ λόγος ἐπαθῆναι, ἐν γὰρ ἐπαθῆναι ἢ παθῆναι ἐν αὐτῷ.* Eadem sententia repetitur a Luthero in Confess. majori de cœna tom. III. Jen. p. 542. Recte dicitur: Filius Dei patitur. Et si enim una ipse pars, (ut sic loquar) divinitas scilicet non patitur, tamen ea persona, quæ Deus est, patitur, in altera sua parte, nimirum in humanitate. Form. concord. in declar. art. de person. Christi. p. 766. *Propter hypostaticam unionem, quæ sine vera communicatione naturarum nec cogitari, nec subsistere potest, non nude & sola humana natura, cujus proprium est, pati & mori, pro totius mundi peccatis est passa. Sed ipse Filius Dei vere, secundum tamen humanam naturam assumptam, passus est ac mortuus, etsi divina natura neque pati, neque mori potest.* Similia occurrunt in apolog. form. concord. p. 57. apud D. Rungium in refut. catech. ubiq. p. 84. & Gerlachium in assert. p. 322.

§. CXCIX. Contrariæ sententiæ patroni urgent hæc argumenta. 1) Si recte possum dicere: deitas Filii est incarnata, utique etiam recte possum dicere: deitas Filii est passa. Respondemus: est dispar ratio. Nam τὸ incarnari non est humanæ dumtaxat naturæ proprietas, sed unionem duarum naturarum exprimit, quia, ut symbolum Nicenum ἐνσάρκωσιν explicat, *Filius Dei de cælo descendit, & homo factus*

factus est. Ergo in τῇ ἰσάρκῳσιν simul exprimitur natura divina τῷ λόγῳ, quæ in carnem se demisit; eamque in personæ suæ unitatem assumit, & natura humana assumpta, quæ in ipsam λόγῳ hypostasin est eversa. At pati carnis assumpta est proprietas. Divina natura est incarnata. Ergo etiam assumpta, quia humana assumpta. Damascenus lib. III. de orth. fid. cap. 6. distinguit inter propositiones, quæ actum incarnationis & illas, quæ statum incarnati describunt. 2) λόγος ἔστι θεὸς λόγῳ non differunt realiter. Quod si ergo possum dicere: λόγος est passus, utique etiam dicere possum: deitas λόγῳ est passa. Respondemus: a) Scriptura dicit, Dominum gloriæ esse crucifixum, sed deitatem crucifixam esse, nupiam dicit. b) Deitas Christi & persona Christus non paria semper admittunt prædicata. ὁ λόγος persona secunda dicitur factus caro, sed deitas λόγῳ non dicitur facta caro. Deitas Filii est deitas Patris & Spiritus sancti; sed persona Filii non est persona Patris & Spiritus sancti. λόγος & ὑπόστασις λόγῳ sunt ταὐτό τι. Ergo si homo est λόγος, homo erit etiam ὑπόστασις. c) Quando dicitur, quod, unus Christus sint duæ naturæ, & duæ naturæ unus Christus, non est sensus, quod quæcumque de Christo prædicantur, de duabus naturis prædicentur, ex quo multa sequerentur absurda; (Totus Christus est utraque sua natura. Ergo quælibet natura est utraque sua natura. Non sequitur.) Sed quod Christus non sit tertium quid præter ambas suas naturas. Unde Damascenus libr. III. cap. 3. & 11. ostendit, inter λόγῳ ὑπόστασιν & deitatem aliquod discrimen statuit. d) De λόγῳ ἀσάρκῳ concedimus, quod inter deitatem τῷ λόγῳ & ejus hypostasin non sit reale aliquod discrimen. Sed in his propositionibus subiecti loco ponitur λόγος ἰσάρκῳς, qui & divinam & humanam naturam in personæ suæ unitate inseparabiliter conjunctas exprimit. Quamvis ergo respectu personæ simplicis, sive λόγῳ ἀσάρκῳ, inter hypostasin τῷ λόγῳ & deitatem τῷ λόγῳ non sit reale discrimen; ex eo tamen inferri nequit, quod idem obtineat inter λόγον ἑνταρχον & ejus deitatem: quia post factam incarnationem

ὑπόστασις τῷ λόγῳ ἰσάρκῳ non solum divinæ, sed etiam naturæ assumptæ est hypostasis, ac proinde non statim, quod de λόγῳ ἰσάρκῳ, sive hypostasi, prædicatur, etiam divinitatē recte tribuitur. 3) Ἀποστόλοι διέκριναν ἰψὺν λόγον vitæ, qui fuit ἀπ' ἀρχῆς, oculis suis vidisse, & manibus contrectasse. 1 Joh. I. 1. Ergo etiam vere dicere possumus, ipsam λόγον vitæ, qui fuit ab initio, esse passum, ac proinde etiam deitatem τῷ λόγῳ esse passam. Respondemus: non est alia persona λόγος ἀσάρκῳς, qui fuit ab initio, & λόγος ἰσάρκῳς, quem apostoli viderunt, ideo recte potuit dicere Johannes, quod apostoli illum ipsum λόγον vitæ, qui fuit ab initio, viderunt. Quo sensu etiam facile concedimus, ipsum illum λόγον, qui fuit ab initio, esse passum; sed quemadmodum apostoli viderunt & contrectarunt λόγον non in sua deitate, juxta quam fuit ab initio, sive ab æterno, sed in assumta carne, statim enim additur v. 2. καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, videlicet ἐν σαρκί, 1 Tim. III. 16. ita quoque addendum est, λόγον esse passum non in sua deitate, sed in assumta carne, proinde & deitatem non esse passam, sed Deum in carne. 4) Pro mundi vitæ pati non est proprietas carnis, sed totius personæ secundum utramque naturam. Ergo etiam deitati passio tribui debet. Respondemus: distinctæ sunt propositiones: Christus est passus, & Christus passus est pro mundi vitæ. In priore proprietas humanæ naturæ prædicatur de persona in concreto, ideoque pertinet ad primum genus communicationis. In posteriore commune ἀποτέλεσμα prædicatur de Christo secundum utramque naturam & in utraque natura agente, ideoque pertinet ad tertium genus communicationis. Pati & mori in se ac per se consideratum humanæ naturæ proprietas est, sed pro peccatis humani generis pati, & pro totius mundi vitæ mori, non est solius humanæ naturæ proprietas; verum ob infinitam pondus, pretium ac virtutem ad totam personam spectat, ac proinde est ἀποτέλεσμα Christi mediatoris ac redemptoris, quod secundum utramque naturam ipsi tribuitur. In ἀποτέλεσμασιν involvuntur etiam proprietates, quæ per

per particulas distinctivas suis naturis vendicantur. Jam vero passio & mors, ut sic, sunt propria ipsius carnis. Sed passio & mors vivificatrix & redemptrix, ut talis, est ἀποτίλασμα. 5) Deitas est passa *communicative*, vel *approbative*. Respondemus: a) Ergo etiam dici poterit, quod humanitas sit infinita: b) quod deitas sit exaltata *communicative*. 6) Pii veteres dicunt: *Vita in ligno moritur, deitas clavus est confixa*. Augustinus in medit. capite VI. *Deitas, quae meam carnem induit, crucis patibulum ascendit, & in carne assumpta triste tulit supplicium*. Respondemus: hæc & similia explicanda sunt juxta fidei analogiam. *Vita in ligno moritur*, id est, princeps vitæ est interfectus. *Deitas est crucifixa*, id est, Deus crucifixus est carne; illud enim volunt notanter exprimere, quod non nudus homo sit passus & crucifixus, quodque passio non debeat ad solam humanitatem referri; sed quod personæ, quæ vere Deus est & vere homo, tribuenda sit, interim tamen non in divinitate, sed in carne passionem sustinuit.

§. CC. *Usus practicus.* Quemadmodum ex unionem personali resultat talis communicatio, qua ὁ λόγος carnis assumptæ propria & passionem sibi οἰκειῶται: ita quoque ex unionem spirituali Christi & fidelium talis oritur communicatio, qua Christus ea, quæ in fideles bona vel mala conferuntur, sibi per quandam οἰκειῶσιν attribuit, quæ tamen οἰκειῶσις a priori distinguenda. Hæc enim est χεῖρ καὶ δυνάμις, illa vero οὐσική καὶ θειώδης, ut loquitur Damascenus, lib. III. cap. 25. Hæc est figurata, illa propria; illa personalis, hæc spiritualis. Zach. II. 8. *Qui vos tangit, pupillam oculi mei tangit*. Matth. X. 40. *Qui vos recipit, me recipit*. c. XXV. 40 & 45. *Quicquid uni eorum de his fratribus minimis fecistis vel denegastis, mihi fecistis vel denegastis*. Act. IX. 4. *Saul, Saul, quid me persequeris?* Possunt quidem hæc non incommode sic accipi, quod injuria legato illata redundet in ipsum dominum, quare cum apostoli & ministri ecclesiæ legatione Christi nomine fungantur; 1 Cor. V.

20. ideo quicquid boni vel mali ipsis infertur, in ipsum Deum redundat. 1 Sam. VIII. 7. *Mon te rejecerunt, sed me*. Sed fidei analogia & textus circumstantiæ ostendunt, respectum etiam haberi ad unionem, illam mysticam, quæ ecclesiæ cum Christo, & cuique fidei animæ cum Deo intercedit. Quia enim *Pater & Filius mansionem faciunt in cordibus piorum*: Joh. XIV. 23. quia *Christus per fidem habitat in cordibus credentium*; Eph. III. 17. quia fideles sunt Christi membra & corpus aliquod mysticum, cujus caput est Christus; 1 Cor. XII. 12. Col. I. 18. ideo, quæ piis bona conferuntur, vel mala inferuntur, ea Christus sibi ipsi adpropriet, unde notanter dicit apostolus Col. I. 24. *ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τῆς κεφαλῆς ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ ἐκκλησία*. & 2 Cor. IV. 10. *mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferimus, &c.* Augustinus serm. XL. de temp. *Paulus, cum esset adhuc Saulus, audivit: Saul, Saul, quid me persequeris? quoniam corpus capiti adjungitur. Et cum jam Christi prædicator pateretur ab aliis, quæ persecutor ipse fecerat, ut suppleam, inquit, quæ desunt pressurarum in carne mea, ad pressuram Christi ostendens pertinere, id quod patiebatur; quod non potest intelligi secundum caput, quod jam in celo nihil tale patitur, sed secundum corpus, id est, ecclesiam*. Ideam in præfat. Psalm. CXLII. *Qui dignatus est mori pro nobis, nos membra sua fecit. Aliquando itaque ex persona membrorum suorum loquitur, aliquando ex persona sua, tanquam capitis nostri. Apostolus dicit, ut suppleam, quæ desunt pressuram Christi in carne mea. Ut suppleam, inquit, quæ desunt pressurarum, non mearum, sed Christi, in carne, non jam Christi, sed mea. Patitur, inquit, adhuc Christus pressurarum, non in carne sua, in qua ascendit in celum, sed in carne mea, quæ adhuc laborat in terra. Christus, inquit, patitur pressuram in carne mea. Vivo enim jam non ego, vivit in me Christus. Nisi enim Christus etiam in membris suis, id est, fidelibus suis pressuram ipse pateretur, Saulus in terra Chri-*

Christum in cala fidem non persequeretur &c. Haec exhibent: 1) *exhortationem* gravissimam ad beneficentiam. Quicquid boni fidelibus Christi membris praestatur, ipsi Christo exhibetur; qui pauperem cibatur, Christum ipsum cibatur. 2) *Exhortationem*, ne quis injurias proximo, & persecutiones ecclesiae inferat. Qui pios tangit, pupillam oculi Christi tangit, nequaquam igitur illud impune feret. 3) *Consolationem* in adversis. Ecquod majus esse possit in calamitatibus solatium, quam quod Christus ipse nobiscum crucem reparet suam, quod ipse Christi si signata & mortificationem in corpore nostro circumferamus, ut etiam vita Christi in nobis manifestetur? 2. Cor. IV. 10. Gal. VI. 17.

CAPUT XII.

DE SECUNDO GENERE COMMUNICATIONIS IDIOMATUM.

§. CCI.

Secundum genus communicationis idiomatum

Thesis generalis. Secundum genus communicationis idiomatum est, quo divina natura Filii propriam suam gloriam & excellentiam humanae naturae communicat, manens ipsa passionum tarnis experta. Circa hoc genus notanda: I) *Fundamentum*. Quia natura assumpta in unione ac per unionem particeps facta est hypostaseos τῆς λόγου, ideo etiam divinorum idiomatum vere & realiter particeps est facta. Quia Filius Dei hoc fide in personae unitatem assumpsit humanam naturam, ut in ea ac per eam opus redemptionis ac salutis nostrae perficeret, & officium suum propheticum, sacerdotale & regium administraret, ideo ταῖς θεῖαις ἐνεργείαις ἐπλήθυνε τὴν σάρκα, ut esset salutare & idoneum divinorum ἀποτελεσμάτων organum, ἐκ αἵματος καὶ ψυχῶν, sed ἐνεργητικόν, non separatum, sed unitum. II) *Adpelationes*. Vocatur hoc genus in scripturis ὑπερφύωσις, ὑψώσις, δόξα, δόξαις, εἰσοδος εἰς δόξαν, σεφάνωσις, μεγαλοσύνη ἐν ὑψηλοῖς &c. A patribus graecis θεώσις, ἀποθεώσις, μετάληψις θείας ἀξίας. Justinus. μετάδοσις καὶ μετοχή θείας ἐξουσίας. Basilus. μεγάλη προδίκη, βελτίωσις, θεοποίησις, θεολόγωσις, πλήρωσις. Athanasius. δυνάμωσις, συνδυνάμωσις. Epiphanius. μεταποίησις. Nyssenus. εἰς τὸ ἴδιον τῆς θεότητος ὕψος δια τῆς ἐνώσεως ἀναγωγή. Idem. δύναμις καὶ δόξα ἐπίκτητος. Eustachius. ἐνθεος δύναμις. Eusebius. μετοχή τῆς θείας ἐλλάμψεως, πλετος τῶν θεῶν ἐνεργειῶν ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὕψιστον Exeges. pars II.

λόγον ἐνώσεως καὶ σήμφυτας τῇ σαρκὶ προσγινόμενος, μετάδοσις τῶν θεῶν αὐχημάτων. Damascenus. A patribus latinis communicatio majestatis, transformatio assumptae naturae in divinam gloriam & operationem, profectione naturae humanae &c. III) *Subiectum*. In subiecto propositionum ad hoc genus communicationis pertinentium ponitur non tantum nomen personae, sed interdum etiam nomen naturae humanae sive carnis; quod tamen non notat humanam naturam separatam vel seorsim subsistentem, quia post factam incarnationem nec ὁ λόγος est extra carnem, nec caro extra λόγον; sed quatenus est τῷ λόγῳ unita, & in ipsa τῇ λόγῳ ὑποάδει subsistit, hoc est, notat naturam humanam non nudi hominis, sed hujus hominis, qui est personaliter Filio Dei unitus, & quidem quatenus est unitus. Proinde non considerantur hic in natura assumpta attributa essentialia, quae ex essentialibus principiis ipsi competunt, sed attributa divina, quae ex unione & per unionem ipsi sunt collata. IV) *Species & exempla*. 1) *ratione praedicati*. In quibusdam praedicationibus divina majestas & gloria in tempore data praedicatur de Christo homine in genere, in quibusdam vero divina omnipotentia, omniscientia, vis vivificandi in specie exprimitur, ut ex sequentibus adparebit. 2) *Ratione subiecti*. In quibusdam praedicationibus subiecti loco ponitur concretum personae, ut Christo data est omnis potestas in caelo & in terra: Matth. XXVIII. 18. in quibusdam subiecti loco ponitur concretum naturae humanae, ut Filius hominis est dominus sabbathi. Marc. II. 28.

An etiam abstractum naturæ humanæ quandoque subjecti locum occupet, de eo videbimus in quaestionibus. V) *Reciprocatio*. In hoc communicationis genere reciprocatio non habet locum, ut in primo. Ratio hæc est, quia divina natura natura est simpliciter *ἀναλλοίωτος* καὶ *ἀμετάβλητος*, ideo per unionem nec perfici, nec minui, nec evehi, nec deprimi potuit; Mal. III. 6. humana autem natura, quia humilis est & *ἐνδής*, ideo per unionem potuit exaltari, evehi ac perfici. Nec est, quod regeras, *unionem esse reciprocam, proinde etiam communicationem*. Quamvis autem unio respectu sui ipsius considerata sit æqualis & reciproca; tamen ratione unitarum naturarum considerata exhibet nobis hanc differentiam, quod in unionem *ὁ λόγος* sit assumens, caro autem sit assumpta: *ὁ λόγος* assumpsit carnem, caro autem non assumpsit *λόγον*, sed est assumpta a *λόγω*, jam vero *assumpti provectio est*, non *assumentis*, ut dicunt pii veteres. VI) *Particulæ προσδιοεστικαί*. Quandoque in hoc genere adhibentur particulæ *κατὰ, ὅτι*, de quibus accuratissime notandum, quod earum usus alius sit in primo, alius in secundo genere communicationis. In primo genere particulæ illæ sunt notæ proprietatis, cui scilicet naturæ competant illæ proprietates, quæ in prædicato exprimuntur, verbi gratia, quando dico: Christus passus est *κατὰ σάρκα*, tunc sensus est, quando passio sit proprietas humanæ naturæ, quæ prædicetur de persona in concreto propter unionem personalem. Sed in secundo genere explicant *tum objectum*, quia ostendunt, secundum quam naturam talia Christo in tempore data sint, & prædicatum propositionis ad humanam Christi naturam in ipsa unione consideratam referendum esse admonent; *tum causam* & originem, quia ostendunt, unde caro illam suam eminentiam & dignitatem obtineat, videlicet ex unionem. Verbi gratia, quando dico: Christo data est omnis potestas in celo & in terra *κατὰ σάρκα*, Christo data est potestas iudicii, ὅτι, quia est filius hominis; tunc ex primo objectum dationis, quod scilicet de Christo, quatenus homo est, hoc est, de carne Christi accipiendum sit, quod omnis po-

testas, ac proinde etiam potestas iudicii in tempore data. Quando dico: caro Christi est vivifica & omnipotens *κατ' ἄλλο*, sensus est, quod sit vivifica non ex naturæ suæ proprietate, sed secundum unionem, ex qua & per quam hanc dignitatem accepit, vel, quod idem est, significatur, unionem esse causam, cur Christi caro vivificandi vi prædita sit, quæ ex essentialibus principiis minime ipsi competat. Improbatur hanc distinctionem Pelargus in antith. ap. 10. contra Bald. thes. LXXXIX. *Distinctio* (inquit) *particulæ κατ' ἄλλο in primo & tertio genere antiquitati orthodoxæ prorsus incognita nova est, nempe quod in primo genere proprietatem, in tertio originem & causam notet. Veteres semper illa subjectum vel naturam denotarunt, juxta quam aliquid de Christo dicitur*. Sed ex dictis veterum adparebit, fundamenta hujus distinctionis in ipsa antiquitate extare. Confer art. de persona Christi §. 134.

§. CCII. Cæterum cum de hoc secundo communicationis genere gravissimæ in ecclesia agitentur controversiæ, ideo ut ejus confirmatio sit illustrior, progredimur hoc modo, ut dicamus, quod in hoc genere consideranda sint duo: 1) *Ipsa communicatio*; 2) *Communicatorum usurpatio, κοινωνία καὶ τῶν κοινωνητῶν χρήσις*. In ipsa communicatione spectanda a) *essentialia*: b) *circumstantialia τὰ ἐσιώδη καὶ τὰ πρὸς ἑαυτὰ*. Essentialia sunt α) *termini*: β) *materia communicationis*. Termini duo sunt: *Terminus a quo*, videlicet is, qui communicat, & *terminus ad quem*, videlicet is, cui communicatur. *Materia communicationis* est illud ipsum, quod communicatur. *Circumstantialia* communicationis sunt *modus ac tempus*, de quibus omnibus in specie hic agendum.

§. CCIII. Sit ergo thesis specialis: 1) *Is, qui communicat, est ὁ λόγος seu deitas τῷ λόγῳ ἐκθεσις*. Ut enim in unionem *ὁ λόγος* assumit, natura humana assumitur, ita quoque *ὁ λόγος* seu deitas τῷ λόγῳ communicat, naturæ autem humanæ communicatur. Ut Filius ipse dicitur *consedisse ad Dei*

1. Is, qui communicat, est ὁ λόγος.

Dei dextram, Marc. XVI. 19. Hebr. I. 3, VIII. 1. *professus in caelum subiecit sibi angelis & potestatibus & virtutibus*; 1. Petr. III. 22. itaque ipse carnem assumptam in propriam extulit celsitudinem. Cyrillus lib. VIII. thesauri cap. 1. *Altissimus Filius semper est ut Deus, exaltatur ut homo; nullius rei indiget, ut Deus, & tamen multa, ut homo, accipit. Naturae humanae proprium est, a Deo accipere; ut homo igitur per gratiam a deitate accipit, quae ut Deus naturaliter habet. Quare a se ipso, ut a Deo, ipsemet accipit, ut homo. Nam si omnia Pater per Filium facit, necesse est credere, quod ipse sibi exaltationem dedit, & gratiam Patris, deificato assumpto templo. Gratia igitur ipsi, ut homini, accidit, & exaltari dicitur propter carnem.* libro VI. dial. de Trin. p. 127. *Secundum naturam sanctus est, ut Deus; sanctificatus autem nobiscum, ut homo, proprio Spiritu suam ipse templum inungens.* Athanasius de naturae humanae susc. p. 471. *Evidens est, omnia Patrem per eum facere, atque ita fieri, ut ipse a Patre per se ipsum excitetur, ipse per se ipsum sanctificetur, ipse per se ipsum extollatur, ipse sibi vitam largiatur.* p. 465. *Cum dicit: vitam dedit Filio Pater; carni vitam datum esse intelligere oportet, Pater per Filium corporis Filii excitationem perfecit.* Gregorius Nyssenus contra Eunom. *Ipsa dextra Dei unitum sibi hominem εἰς τὸ ἰδίον ὕψος ἀνιγάγειν.* Damascenus lib. III. orth. fid. c. 7. *καὶ αὐτὴ μὲν (θεῖα φύσις) τῶν οὐρανίων αὐχημάτων τῇ σαρκὶ μεταδίδωσι, μένουσα αὐτὴ ἀπαθὴς καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἀμέτοχος,* ipsa quidem divina natura proprias glorificationes carni tradit, manens ipsa passionum carnis experta. Confer art. de pers. Christi §. 86.

§. CCIV. *Antithesis.* Qui *Antithesis.* communicationem divinorum idiomatum carni Christi factam esse negant, urgent, quod *Pater dicatur Filium exaltasse, ipseque omnem potestatem dedisse.* Dan. VII. 13. *Filius hominis in nubibus caeli usque ad Antiquum dierum pervenit.* v. 14. *& dedit ei potestatem & honorem & regnum.*

Matth. XI. 27. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Joh. III. 35. *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manus ejus.* Joh. V. 27. *Pater dedit potestatem faciendi iudicium Filio.* Eph. I. 20. *Deus suscitavit Christum a mortuis, & constituit ad dextram suam in caelestibus.* Phil. II. 9. *Propter quod exaltavit illum Deus, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen.* Hebr. II. 6. *Quid est homo, quod memor es ejus.* v. 7. *gloria & honore coronasti eum.* Ex his & similibus locis concludunt hoc modo: *Si Pater exaltavit Filium, eique omnem potestatem dedit, ubique erit relatio inter Patrem, ut dantem, & inter Filium, ut accipientem, non autem inter deitatem τὴν λόγος, ut dantem, & inter humanitatem assumptam, ut accipientem.* Respond. 1) dicta illa scripturae thesin nostram, tantum abest, ut evertant, ut eandem potius validissime confirment. Cum enim Filius secundum deitatem sit Patri ὁμοούσιος, ideo quaecunque Pater facit, ταῦτα καὶ ὁμοίως facit Filius. Joh. V. 19. Est namque trium divinitatis personarum ut una essentia, ita quoque una potentia, una agendi δύναμις. Si Pater ageret διχὰ τὴν οὐσίαν sine Filio, non amplius esset una Patris & Filii actio, & per consequens nec una essentia. Quare in omnibus scripturae dictis, in quibus Pater dicitur Filium exaltasse, & omnem potestatem ei dedisse, confirmatur nostra thesis, quod Filius se ipsum secundum carnem, hoc est, assumptam humanitatem exaltaverit, cum solo opere ad intra sive generatione, utpote proprietate characteristica, excepta, quicquid agit Pater, illud etiam agat Filius. 2) Unde utrumque scriptura asserit, quod *Pater collocaverit Filium ad dextram suam*, Eph. I. 20. *& quod Filius confederit ad dextram Patris, quod Pater unxerit Filium Spiritu & virtute*, Psalm. XLV. 8. Esai. LXI. 1. Act. X. 38. & quod ὁ λόγος humanam naturam assumendo eandem proprii sui Spiritus plenitudine unxerit. Dan. IX. 24. *Pater dat Filium*, Joh. III. 16. *mittit*, Gal. IV. 4. *tradit in mortem*; Rom. VIII. 32. & *Filius tradit se ipsum*, Gal. II. 20. *Pater suscitavit Filium, & Filius propria virtute resurgit.* Pater ponit inimicos sub pedibus Christi, Psalm. CX. 1.

Et Christus ipsa subicit sibi hostes suos. 1 Cor. XV. 22. 3) Quamvis vero una sit exaltatio, una unctio, ac proinde una Patris & Filii actio, qua assumpta Christi caro divinorum idiomatum particeps est facta; tamen ut terminus assumptionis non est Pater vel Spiritus sanctus, sed solus $\delta \lambda \gamma \omega \varsigma$: ita quoque Pater exaltavit Christi carnem non in sua propria, sed in Filii persona. Solus enim $\delta \lambda \gamma \omega \varsigma$ humanam naturam in personae suae unitatem assumendo eandem proprii sui Spiritus plenitudine unxit, ut propriam suam carnem. 4) Inde quidam distinguunt inter $\delta \delta \omega \sigma \eta \kappa \alpha \iota \kappa \omicron \iota \nu \alpha \iota \varsigma$, inter *dationem & communicationem* stricte acceptam. A Patre & Spiritu sancto dicuntur divina illa $\alpha \upsilon \chi \eta \mu \alpha \tau \alpha$ Christo secundum humanam naturam *dari*, sed non *communicari*, si stricte & in rigore loqui velimus; quia communicatio, de qua hic loquimur, est & vocatur personalis. Proinde si $\alpha \nu \epsilon \lambda \theta \omega \varsigma$, velimus loqui, praesupponit unionem personalem; iam vero unio personalis non est inter Patrem & carnem Christi, vel Spiritum sanctum & carnem Christi, sed inter $\lambda \acute{\omicron} \gamma \omega \nu$ & assumptam ipsius carnem. Quia ergo solus Filius est assumptae carni personaliter unitus, non Pater, non Spiritus sanctus, ideo etiam solus Filius divinas suas proprietates caractere hypostatico insignitas assumptae humanitati personaliter communicavit, non excluso interim a datione Patre & Spiritu sancto, sicut etiam ab incarnationis opere non excluduntur, ut ostendimus superius. 5) Cogitandum vero de causis, propter quas scriptura sacra illam $\mu \epsilon \tau \acute{\alpha} \delta \omicron \sigma \iota \nu \kappa \alpha \iota \epsilon \pi \epsilon \rho \upsilon \psi \omega \sigma \iota \nu$ ad Patrem ut plurimum referat. a) Deus Pater ut est fons deitatis, in ipso est $\pi \eta \gamma \epsilon \iota \alpha \varsigma \theta \epsilon \acute{\omicron} \tau \eta \varsigma$, ita quoque est fons nostrae redemptionis ac salutis. Unde toties Christus a Patre se in hunc mundum profertur esse missum, seque venisse, ut faceret non suam, sed Patris voluntatem. Joh. VI. 38. VIII. 42. &c. b) Sicut Pater $\lambda \acute{\omicron} \gamma \omega \alpha \varsigma \alpha \rho \alpha \chi \omega$ per aeternam generationem suam essentiam & omnia essentialia attributa communicavit, ita quoque $\lambda \acute{\omicron} \gamma \omega \epsilon \nu \sigma \alpha \rho \chi \omega$ in respectu ad unionem hypostaticam $\lambda \acute{\omicron} \gamma \omega$ & carnis omnia in manus dare dicitur. c) Ut ipsa missio Filii & officii ejus confirmatio divina

voce coelitus facta ac miracula Deo Patri assignari solent, ac tota obedientia in diebus carnis a Christo praestita Deo Patri dicitur praestita; ita quoque ad Patrem, tanquam ad fontem, referuntur divina illa $\alpha \upsilon \chi \eta \mu \alpha \tau \alpha$, quibus ut homo per unionem hypostaticam & exaltationem ad Dei dextram fuit ditatus. d) Quomodo Pater dicitur Filium in mortem pro nobis tradidisse, ita quoque ex clausura & carcere eum dicitur eduxisse, & divina gloria & honore decoratum ad dextram suam in coelestibus collocasse, ut sufficientissimum ac plenissimum $\lambda \acute{\omicron} \gamma \omega \nu$ sibi esse praestitum, ipso facto & eventu demonstraret. Breviter dicendo: est in illis dictis relatio inter Patrem dantem & Filium accipientem, scilicet in tempore & per gratiam unionis & exaltationis, ex quo colligitur, hanc relationem inter Patrem & Filium intelligendam esse non respectu divinae naturae Filii, juxta quam eandem cum Patre habet essentiam ab aeterno; sed respectu assumptae humanae naturae, juxta quam in tempore dona illa accepit. Confer art. de persona Christi §. 85 & 87. Ex hoc fundamento facile respondetur ad sophisma Bellarmini libro III. de Christo cap. 8. *Si Pater aut Spiritus sanctus naturae humanae Christi, sua idiomata communicat, sequitur inde unio inter Patrem & carnem &c.* Respond. a) pari ratione concludere possem: Tota Trinitas formavit corporis habitaculum, quod $\lambda \acute{\omicron} \gamma \omega \varsigma$ in personae suae unitatem assumpsit. Ergo tota Trinitas est incarnata. b) Tota natura divina dicitur carni unita in una sui ipsius $\upsilon \pi \omicron \sigma \tau \alpha \sigma \iota \omega \nu$. Ergo unita est humana Christi natura Spiritui sancto, sed tamen illi non est personaliter unita. c) Invertimus: si ipsa $\upsilon \pi \omicron \sigma \tau \alpha \sigma \iota \varsigma \tau \tilde{\epsilon} \lambda \acute{\omicron} \gamma \omega$ carni communicata, quae tamen $\tau \tilde{\epsilon} \lambda \acute{\omicron} \gamma \omega$ maxime est propria, quomodo non potuerint communicari attributa divina toti Trinitati communia?

§. CCV. Thesis. II) *Is, cui communicatio facta, est Christus secundum humanam naturam, vel, quod idem, assumpta natura humana Christi.* In descriptione subiecti harum praedicationum jam ante monuimus, perinde esse, sive dica-

2. Is, cui facta communicatio, est Christus secundum humanam naturam.

dicatur Christo secundum humanam naturam illam communicationem esse factam, sive humanæ Christi naturæ eam obtigisse. Personæ Christi facta est illa communicatio; sed cum in persona illa sint duæ distinctæ naturæ, ideo porro explicandum, juxta quam naturam illa communicatio dicatur ipsi facta, ubi diserte respondemus, secundum humanam. Hanc thesin in art. de pers. Christ. §. 89 & seqq. demonstravimus 1) ex diserta carnis expressione. Joh. VI. 51. 54. 55. *Caro Christi est vivifica. Exci- piunt adversarii, Danzus contra Chemnit. p. 285. 305. Herbornenses & reliqui Calviniani: Nuppiam carnem Christi vocari vivificam, sed quod detur pro mundi vita, & quod manducans hanc carnem habeat vitam æternam.* Respond. subordinata non sunt opposita, sed sese mutuo potius ponunt. Manducans Christi carnem inde atque ideo habet vitam, quia caro Christi data est pro mundi vita. Caro Christi inde atque ideo dari potuit pro mundi vita, quia est λόγος, Verbi, omnia vivificare volentis propria caro, ut concilium Ephesinum contra Nestorium cap. XI. recte pronunciavit. Cyrillus in defens. hujus anath. contra Theod. *Quia Verbi propria facta est caro, ideo est vivificatrix.* Adplicatio requirit acquisitionem: acquisitio requirit, sive præsupponit communicationem, communicatio unionem; inde Christus sic concludit Joh. VI. 51. *Ego sum panis vivus, ὁ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, qui de celo descendit.* Ergo, si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum, & panis, quem ego dabo, caro mea est, ἡ σὰρξ μου ἣν ἐγὼ δίδωμι, quam ego dabo pro mundi vita. Et postea v. 54. *Qui manducat carnem meam, habet vitam.* v. 55. *Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, scilicet vivificus,* inde atque ideo, quia est mea caro & meus sanguis. 2) Ex particulari determinativæ adjunctione Joh. V. 27. *Pater dedit Filio ἐξουσίαν faciendi judicium, ὅτι, quia est Filius hominis,* ut notetur objectum, quod scilicet Christo, ut est filius hominis, sive secundum humanam naturam, illa potestas sit data. Particula ergo: ὅτι, proprie loquendo hic non est ἐπιτολογικὴ, quia humana natura non

est causa illius dationis, alias omnes homines haberent hanc potestatem, cum posita causa & non impedita effectus sequatur; sed est διοικητικὴ καὶ δεικτικὴ, ostendens naturam, cujus respectu illa datio Christo in tempore obtigerit, quasi sit καθὼς vel κατόρι, quod patet etiam ex v. seq. Inde enim atque ideo Christus voce sua humana mortuos ex sepulchro poterit excitare, quia ipsi ut homini potestas judicium faciendi, ac proinde etiam mortuos, excitandi data. *Et si* (scribit Pelargus in comm. ad h. l.) *quidam veterum, ut Tertullianus contra Prax. cap. XVI. Ambrosius lib. II. de fid. cap. 4. Chrysostomus homil. XXXVIII. in Iohan. ad generationem referunt æternam, qua Pater Filio largitus est omnia, expresse tamen evangelista determinat, datam esse ipsi hanc potestatem, ὅτι vidēs ἀνθρώπου, quia filius hominis est, hoc est, διὰ & κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.* Cyrillus libr. II. in Joh. cap. 144. *Christus causam subjecit, quare vitam & potestatem judicii sibi a Patre datam dixerit, quia filius hominis est, ut intelligamus, omnia sibi data esse ut homini. Unigenitus vero Filius non vitæ particeps, sed vita naturaliter est.* cap. 140. *In quantum quidem Verbum Dei & Deus est, habet hanc potestatem naturaliter, in quantum autem homo factus est, accepisse se hanc potestatem aperte profitetur.* Tossanus Calvinum sic exponit: *quia filius hominis est, hoc est, quia humiliavit se ipsum in assamta servi forma, & fuit obediens Patri usque ad mortem.* Philip. II. 8. Hanc interpretationem non repudiamus, sed tamen addimus, secundum eandem naturam Christo datam potestatem exercendi judicii, secundum quam est humiliatus, quia illa datio ἐξουσίας κειραίνης pertinet ad exaltationem, quæ exinanitionem & humiliationem est secuta. Jam vero secundum humanam naturam Christus est humiliatus. Ergo secundum eandem accepit illam potestatem, & per consequens objectum dationis commotatur. Quidam ex Calvinianis sic exponunt: *quia filius hominis est, hoc est, quia visibili forma venit ad judicium.* Atqui quod esse filium hominis, in quo scripturæ loco significat visibilem ad judicium reditum? Nec

visibi-

visibilis adventus est causa hujus dationis, sed unio hypostatica & exaltatio ad Dei dextram. Sic ergo corrigimus hanc interpretationem. Quia Christus in visibili forma ad iudicium rediturus voce sua mortuos excitabit, & ad tribunal suum iudicarium vocabit; ideo etiam ipsi, *ut homini*, potestas iudicium faciendi data intelligitur, ut hac ratione non causa, sed consequens hujus dationis reditus ad iudicium exercendum statuatur, &c. 3) *Ex circumstantiarum notatione*, quibus digitus ad humanam naturam intenditur. Apoc. I. 13. V. 5. 6 & 12. Psalm. VIII. 7. Joh. III. 35. Eph. I. 22. Excipiunt, *personae duntaxat unitatem ejusmodi descriptionibus exprimi, quod is, cui talia tribuuntur, sit etiam verus homo & hominis filius*. Respond. imo vero non tantum personae unitas, sed etiam illud objectum, illa natura exprimitur, juxta quam talis communicatio Christo facta. Quae enim haec praesentiae descriptio? Filius hominis ambulans in medio candelabrorum aureorum vestitus est podere, caput & capilli ejus sunt candidi instar nivis, hoc est, Christus tantum ut Deus ecclesiae suae praesens est, sed natura humana, juxta quam ipsi competunt caput, capilli, pedes, &c. in remotissimo a nobis loco versatur? Quae haec foret analysis? Agnus stans tanquam occisus dignus est accipere virtutem, hoc est, Christus secundum humanam naturam occisus, secundum divinam naturam talia accepit. Christo omnia in manus data, hoc est, ipsius divinitati, juxta quam non competit ipsi habere manus ac pedes, omnia ei sunt data? 4) *Ab exinanitionis & exaltationis connexionem*. Exaltatio describitur ut immediatum consequens exinanitionis. Ergo etiam secundum eam naturam competit Christo exaltatio, juxta quam fuit exinanitus, hoc est, juxta naturam humanam, Psalm. VIII. 6 & 7. CX. 7. Luc. XXIV. 26. Rom. XIV. 9. Eph. I. 20. Phil. II. 9. Hebr. II. 9. 5) *A praestantioris nominis collatione*. Secundum quam naturam Christus angelis praestantior factus *πρεῖναι γαρύμωρος*, & praestantius nomen sortitus, secundum eandem etiam est exaltatus, & divinam gloriam accepit. Jam vero secundum huma-

nam naturam prius ipsi competit Hebr. I. 4. Phil. II. 9. 6) *Ex temporis determinatione*. Quae in tempore Christo data dicuntur, non possunt illi data intelligi secundum deitatem, juxta quam omnia habet ab aeterno. Jam vero in tempore illa dicuntur Christo data, Dan. VII. 13. IX. 24. Joh. XVII. 1. 7) *A deitatis conditione*. Divina natura est immutabilis, perfectissima, *ἀνταρχής*. Ergo per unionem in tempore factam & per exaltationem, dies carnis secutam, ipsi addi nihil potuit. 8) *Ex finis consideratione*. Quae Christo in tempore data sunt, sine eo data sunt, ut Christus officium mediatoris exsequatur. Jam vero Christus secundum deitatem per essentiam ab aeterno obtinet divinam potentiam & *ἐνέργειαν*, ad officii mediatorii opera requisitam. Ergo non fuit opus, ut secundum divinam naturam quicquam ei in tempore daretur.

§. CCVI. Hisce argumentis dicto loco latius expositis conjungenda sunt sequentia: 1) *a divinitatis inhabitatione* in assumpta Christi carne. In qua natura habitat tota plenitudo deitatis, illi etiam divina gloria ac majestas vere & realiter est communicata. Ratio est, quia tota plenitudo deitatis non est, nec esse potest absque divina gloria & majestate, ac inhabitatio totius hujus plenitudinis non est, nec esse potest absque communicatione, ut ostendimus in cap. VIII. de communicatione naturarum. Jam vero in assumpta natura humana tota plenitudo deitatis habitat, ut ibidem ostendimus ex vocabulis: *κατοικεῖν & σωματικῶς*. Quodsi enim vocem *σωματικῶς* exponamus *corporaliter*, non poterit per eam describi modus inhabitationis, quippe qui non est corporeus, sed notatur subjectum, ut sic loquar, hoc est, natura illa, quae est inhabitantis plenitudinis deitatis templum & habitaculum. Idem colligitur ex Col. I. 19. *Complacuit Patri in ipso habitare, κατοικῆσαι, omnem plenitudinem*, quae inhabitatio ibidem refertur ad *ἐνδοξίαν*. Jam vero quod Christus ab aeterno est plenus & perfectus Deus, id non pertinet ad *ἐνδοξίαν*, sed ad *φύσιν* & naturam; ergo agitur de inhabitatione plenitudinis in assumpta natura, juxta quam etiam

etiam caput ecclesiae constitutus est, postquam per sanguinem suum omnia pacificaverat v. 18. & 20. II) Ex *Spiritus sancti unctione*. Juxta quam naturam Christus in tempore unctus est Spiritu sancto, juxta eandem etiam accepit virtutem divinam & infinitam, quæ per miracula divina se exseruit Act. X. 38. Jam vero juxta humanam naturam Christus in tempore unctus est Spiritu sancto. Ergo. *Assumptum* probatur tum ex *proprietas personali deitatis*, quia secundum divinam naturam Spiritus sanctus ab omni æternitate a Christo Dei Filio non minus, quam a Patre, procedit, ac secundum divinam naturam est ungens; tum ab *unctionis tempore*, quia Dan. IX. 24. expresse determinatur tempus, quando ungendus sit Sanctus sanctorum. Confer Esai. LXI. 1. Joh. III. 31. 35. Act. X. 38. Idem magno consensu docent patres veteres. Irenæus libro III. cap. 10. pag. 180. *Secundum id, quod Verbum Dei homo erat ex radice Iessæ & filius Abrahæ, secundum hoc requiescebat Spiritus Dei super eum, & ungebatur ad evangelizandum humilibus.* Cyrillus in c. XI. Esai. *Licet interdum Christus dicatur Spiritum accipere, cum sit tamen ipse choragus & subministrator Spiritus sancti, & non ex mensura det, sed ex propria plenitudine illud dignis impertiat; hoc pro mensura & modulo emanationis intelligatur accipere.* Chrysostomus homin. de sanct. & ador. Spir. *Nullus sit impius, ut credat, quod divinitas accipiat Spiritum sanctum; habuit igitur caro Spiritum sanctum non partem donariorum sicut nos, cum uni sapientia sacrata datur, sed omnia habuit dona.* Oecumenius in cap. I. Hebr. *Vixit te Deus tuus, τὸ ὅτι διὰ τὴν σάρκα. Vixit enim humanitas Spiritui sancto, unctio vero est quasi tota ungentis presentia.* Damascenus lib. IV. orth. fid. capite 1. *Unctus est caro deitate, unctio enim ipsa ad humanitatem spectat.* III) Ex *collocatione ad Dei dextram*. Secundum quam naturam Christus ad Dei dextram collocatus, secundum eam etiam divinam majestatem accepit, ut postea demonstrabitur. Jam vero secundum humanam naturam est ad dextram Dei collocatus, quod probatur primo

ex *natura deitatis*, secundum divinitatem est ipsa Dei dextra & virtus. Luc. I. 35. 1. Cor. I. 24. Secundo ex *tempore collocationis*. Christus in tempore collocatus est ad dextram Dei, Marc. XVI. 19. *Postquam locutus est, assumptus est in celum, & consedit a dextris Dei.* Matth. XXVI. 64. *a modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei,* (in quo dicto quatuor observanda sunt: a) denominatur Christus a natura humana: b) assignatur temporis ratio: c) connectitur sessio ad dextram Dei cum adventu in nubibus cæli: d) Filius secundum deitatem est ipsa dextra Dei. Ergo non potest dici secundum deitatem sedere ad dextram Dei.) Tertio ex *modo concludendi Apostolico*. Paulus 1. Cor. XV. 8. probat Christi resurrectionem ex sessione ad dextram Dei, inde sic inferimus: cujus naturæ est id, quod demonstratur, ejusdem naturæ etiam argumentum esse oportet; alias non esset ductum ἐξ ὁμοίων, sed ἐξ ἀλλοτρίων, nec esset rei demonstratæ & mediæ demonstrativæ apta connexio. Jam vero resurrectio est naturæ humanæ, & ex ea demonstratur sessio ad dextram Patris. Ergo. Quarto ex *descriptione illius collocationis*. Paulus Eph. I. 19. asserit, *Deum omne suum robur exseruisse τὴν ἐνέργειαν τῆς κατὰ τὴν ἐξουσίαν in Christo resuscitando, & ad dextram suam in excessis collocando.* At hoc non potest intelligi de Christo secundum deitatem. IV) Ex *gratiæ adjunctione*. Paulus Phil. II. 9. utitur verbo ἐξαρίωτο, *Deus ex gratiâ donavit Christo nomen.* Jam vero Christus secundum deitatem nihil habet ex gratiâ, alioquin non esset natura Deus. V) Ex *dominii collatione*. Act. II. 36. Christus dicitur in tempore factus dominus. Jam vero hoc secundum divinam naturam de eo dictum accipi nequit, quippe secundum quam natus est dominus ab æterno, per generationem scilicet a Patre.

§. CCVII. *Diffa Patrum* magno numero citantur in apologia form. concord. & in lib. Chemnitii de duabus naturis: cap. XXV. p. 370. quædam eorum adducta sunt in art. de pers. Christi §. 98. quibus adjungenda sunt sequentia. Regula communi antiquitatis suffragio comprobata

data proponitur a Theodoro dial. II. ὅσα λέγει ἢ γραφῇ, ὅτι ἔλαβεν ὁ υἱὸς καὶ ἰδοῦσάδην, διὰ τὴν ἀνθρώπινα αὐτοῦ λέγει, καὶ διὰ τὴν θεότητα. Athanasius orat. IV. contra Arian. p. 279. dicit, *se potestatem accepisse, ut hominem, quam semper habet ut Deus; dicit, glorifica me, qui alios glorificat, ut ostenderet, carnem se habere rerum istarum indigam, ac proinde carne suae humanitatis glorificationem accipiente ita loquitur, quasi ipse eam accepisset.* Eusebius emiss. homil. post dom. pass. Nos Christum secundum humanitatem omni virtute & gratia plenum esse confitemur. Basilii libr. II. contra Eunom. tom. II. p. 322. in cap. II. Act. Non de essentia ipsa Verbi Dei, quod in principio erat apud Deum, sed de eo, qui se ipsum exinanivit in forma servi, & factus est conformis corpori humilitatis nostrae, & crucifixus est ex imbecillitate, palam verba facit. libro IV. contra Eunom. Data est mihi omnis potestas. Glorifica me ea gloria &c. ea intelligere oportet de incarnatione & non de deitate. Hieronymus in comm. cap. II. Phil. humiliationem & exaltationem ad humanam Christi naturam referendam esse docet. Cyrillus lib. IV. thesauri cap. 2. fol. 36. Quia vita secundum naturam Filius est, accipere vitam a Patre dicitur, non in quantum verbum aut imago Patris, sic enim ipse quoque naturaliter vita est, sed in quantum homo factus. Epist. I. ad success. Si quis illud Christi corpus divinum dicat, sicut & hominis humanum, a decentissima ratione non deviat, quia corpus est Dei & ineffabili gloria illustratum. Chrysostomus homil. IV. in epist. Hebræor. col. 1687. Basilii: Omnia subiecisti sub pedibus ejus, hoc proprie aptatur ad Christum secundum carnem. Augustinus tom. VI. contra serm. Arian. c. 12. Illud: sede a dextris meis, in carne completum est efficaciter, & suo tempore in carne sedet ad dextram Patris. libro II. contra Maximin. c. 5. In qua forma crucifixus est, ipsa exaltata est, ipsi donatum est nomen, quod est super omne nomen, ut, cum ipsa forma servi nominatur, Filius unigenitus Dei intelligatur. tract. CXI. in Johan. Illa forma servi levata est, quam sum-

fit ex virgine, & ad dextram Patris collocata. Theophylactus in cap. XXVIII. Matth. p. 906. Basilii: Quia humana natura prius condemnata; nunc unita Dei Verbo personaliter in caelo sedet, & ab angelis adoratur, merito dicit, data est mihi omnis potestas in caelo, etenim humana natura prius serviebat; nunc in Christo imperat omnibus. In cap. VII. Hebr. super verba, Excelsor caelis factus: τὸ δὲ γινόμενος δὴλον πάλιν, ὅτι πρὸ τῆ κατὰ σάρκα, ὡς γὰρ θεὸς λόγος ἦν ἀπὸ τῶν ἑρῶν ὑψηλότερος. Theodoretus dial. II. Corpus est divina gloria glorificatum, & a caelestibus adoratur potestatibus. Primasius in cap. II. Hebr. In hoc, quod homo est, accepit haereditatem mundi, honore coronatus est in confessione aeternae maiestatis. Sicut Verbo omnia creata sunt, ita ille homo, assumptus a Verbo, cum Verbo possidet omnia. Leo serm. III. de pass. in persona Christi: Vobis praestatur haec ascensio & super omnes caelos, ad Patris dextram collocanda vestra in me humilitas elevatur. epist. XLI. Quicquid in tempore Christus accipit, secundum hominem accipit, cui, quae non habuit, conferuntur, quae in forma servi accepit, eadem in forma Dei etiam ipse donavit. Vigilii libr. IV. contra Eutych. Quae natura est, cui dixit: sede ad dextram meam, esto meae particeps sedis, illa nimirum natura; quae audiverat: terra es, & in terram ibis. Dacius Clarus advers. Varimund. in hæres. col. p. 258. Si opposuerint Ariani tibi illud in Actis: Dominum & Christum fecit Deus, responde, non secundum deitatis naturam dicitur factus filius dominus, sed secundum assumpti hominis formam. Confer Damascenum per totum lib. de orth. fid.

§. CCVIII. *Antithesis.* Veritatis adversarii in diversas hic *Antithesis.* abeunt partes: I) Quidam concedunt ea, quae Christo in tempore dicuntur data, secundum humanam naturam donata dici. Beza part. I. resp. ad act. coll. pag. 237. 144. 145. 146. 148. 161. 164. 170. Danæus in exam. Chemnit. pag. 361. Genev. Sed negant, illa esse dona vere divina & infinita, contra

contra quos thesi sequente disputabitur. II) Quidam agnoscunt, *dona vere divina & infinita Christo data, sed negant, eadem ipsi, ut homini, sive secundum humanam naturam esse data*; disputant enim *personae mediatoris esse data, ibique esse subsistendum*. Trelcatius in loc. pag. 58. & 59. contra quos in artic. de persona Christi §. 100. & in harm. de resurrect. cap. 12. pag. 438. produximus hanc regulam: Quicquid de persona Christi prædicatur, illud vel secundum divinam tantum, vel secundum humanam tantum, vel secundum utramque naturam ipsi tribuitur. Sadeel opponit contrarium theorema in lib. de veritat. hum. nat. *Quaedam de Christo dici, quae secundum ejus personam tantum intelligenda, hoc est, quae privatim & proprie non pertinent ad alteram ex naturis*. Sed negamus, hoc theorema idoneo aliquo exemplo confirmari posse. Sadeel producit sequentia: Primum ex Matth. XVII. 5. *Hic est Filius meus dilectus*. Respond. est hæc propositio personalis, ideoque ad unionis hypostaticæ descriptionem pertinet, non autem de datis in tempore agit. Secundum ex phrasi: *Filius Dei de cælo descendit*. Respond. in ea describitur incarnatio & inclinatio illa, ut loquuntur veteres, qua divina majestas Filii in ipsa ἐνσαρκώσῃ ad carnis nostræ infirmitatem sese dimisit, unde in symbolo Niceno statim additur explicatio: *& homo factus est*. Tertium ex propositionibus, in quibus Christus dicitur rex & sacerdos noster. Respond. illæ pertinent ad tertium genus communicationis, sunt enim nomina officii, quod competit Christo secundum utramque naturam. Alii addunt hoc sophisma: *Quicquid Christo in tempore datum, secundum humanam naturam ipsi datum. Unio data ipsi in tempore. Ergo secundum humanam naturam. Conclusio est absurda. Ergo aliqua ex præmissis. Non minor, ergo major*. Respond. unio proprie & accurate loquendo non dicitur Christo data, sed divinæ & humanæ naturæ unio in tempore dicitur facta. Unio non pertinet ad communicationem idiomatum, sed est communicationis illius fundamentum, inde enim atque ideo ca-

Exeg. pars II

ro divinas ἐξοχὰς accepit, quia λόγῳ personaliter est unita, & ad Dei dextram collocata. Huic Sadeelis & Trelcatii opinioni affinis est Bellarmini exceptio, qua lib. III. de Christo cap. XV. disputat, *sessionem ad dextram Dei datam esse humanitati, non ipsi in se, sed in supposito. Non enim factum est, ut humanitas in se ipsa sedeat ad dextram Dei, sed ut sit humanitas illius personae, quae sedet ad dextram Dei*. cap. 16. *Data est gloria Dei Patri humanitati Christi, non in ipsa, sed in supposito*. Respond. Bellarminus ex subordinatis facit pugnantia. Sic enim concludimus: Cui communicata est divina hypostasis, illi etiam sessio ad dextram Dei obtigit, & dona vere divina sunt communicata. Sed assumptæ Christi carni communicata est hypostasis divina. Ergo. Vitiosa proinde est illa oppositio: *Data hæc sunt carni quatenus in hypostasi τῇ λόγῳ subsistit: Ergo non sunt data ipsi carni*. Vide disp. II. de gloria Dei §. 14. III) Quidam donata in tempore referunt ad Christum *secundum deitatem κατὰ τὴν propter antegressam exinanitionem & secutam gloriæ manifestationem*. Beza p. I. resp. ad coll. pag. 96. 97. *Deitas sese quodammodo exinanivit*. p. 145. *Nemo negat, hanc verbi omnipotentiam quandantenus sub velo carnis ad tempus dilituisse, & quodammodo, quod ad manifestationem attingit, videri posse ipsi τῷ λόγῳ ratione suae deitatis fuisse restitutam, cum in hac quoque carne Christus peractis ipsius infirmitatis diebus supra omne nomen eveheretur*. Sohnius in exeg. p. 120. *Christus actu habuit gloriam aequalem cum Deo Patri, sed ad tempus ea quasi se abdicavit*. Contra quos disputavimus art. de persona Christi p. 101. Hoc loco sic concludimus: Secundum quam naturam Christus exinanitus, secundum eandem etiam est exaltatus. Atqui non secundum divinam, sed secundum humanam duntaxat naturam est exinanitus, ut docet definitio exinanitionis tradita ab apostolo Philip. II. 9. quod sit Christi *ὑποτάξας* in forma servili humilis obedientia usque ad mortem crucis. Si obvertant, *per glorificationem & exaltationem deitati attributam*

R r r

. se non

se non intelligere majestatis & gloriæ restitutionem, sed duntaxat manifestationem ac patefactionem. Tossamus in notis Joan. XVII. *Da, ut, cum post obtentam victoriam contra diabolum, mortem & peccatum ad te in calum assumptus fuero, totus mundus cognoscat, quod ego sim filius tuus unigenitus una tecum verus Deus.* Tilenus part. II. disput. 7. §. 2. *Divina natura exaltata est παρὰ τὴν, patefactione majestatis, quæ in statu exinanitionis se quodammodo occultaverat.* Respondemus, nos libenter fateri, quod exaltatio in quibusdam scripturæ dictis Deo attributa significet majestatis divinæ agnitionem, prædicationem, glorificationem ac nominis divini celebrationem; sed quod exaltatio & glorificatio, quæ Christo in tempore obtigit, nihil aliud, quam æternam duntaxat manifestationem, quæ respectu nostri tantum fiat, denotet, illud vero est, quod negamus, sequentibus permoti argumentis: 1) Christus Joan. XVII. 5. petit, se glorificari *παρὰ πατρὶς, apud Patrem*, jam verò gloria deitatis Christo competens nunquam fuit Patri abscondita. Ergo glorificatio, quam petit Christus, non potest exponi de manifestatione duntaxat gloriæ deitatis coram hominibus hæcenus absconditæ. Confer Joan. XII. 28. & 30. 2) Exaltatio & glorificatio Christi sic describitur Hebr. I. 4. quod per eam *in se ipso Christus sit factus κρείττων, melior ac præstantior*; Ergo non significat nudam manifestationem. 3) Christus in medio exinanitionis statu asserit, & vere quidem asserit, *omnia sibi a Patre tradita.* Vid. Matth. XI. 27. Ioan. XVII. 2. confer Joan. III. 35. ubi manifestatio nulla veritatis specie urgeri potest, quia gloria divina Christo data sub velo carnis adhuc delitescbat. 4) Plenissima divinæ gloriæ Christo datæ manifestatio demum sequetur in die novissimo. Hebr. II. 8. *Nunc nondum videmus ei omnia subiecta.* Unde dies adventus vocatur ἀποκάλυψις τῆς δόξης αὐτοῦ, 1. Petr. IV. 13. Ergo glorificatio, quæ jamdum Christo obtigit, non potest de nuda manifestatione accipi. 5) Eph. I. 19. dicit apostolus, quod Deus *ἐνέργειαν τῆς κράτους τῆς ἰχθύος exseruerit in Christo resuscitando, & ad*

dextram suam in excelsis collocando. At si exaltatio tantum respectu hominum accipienda, tunc Deus robur illud in hominibus potius quam in Christo exercuisse dicendus foret, excitando scilicet illam gloriæ Christi agnitionem. 6) Explicatio de manifestatione gloriæ coram hominibus, non potest ad omnia scripturæ dicta, quæ de datis in tempore loquuntur, applicari, ut patebit ex thesi sequente. Ergo laborat vitio particularitatis. 7) Patres omnes, quæ contra Arianos & Photinianos disputarunt, ea, quæ in tempore Christo data, ad humanam ipsius naturam referunt, nequaquam vero de quadam deitatis manifestatione gloriæ illam exponunt. 8) Illa ipsa manifestatio gloriæ non nisi ad assumptam naturam humanam referri, & illius respectu intelligi potest: alias etiam Pater & Spiritus sanctus eodem modo essent glorificati in Christi glorificatione, quo Christus dicitur in sua exaltatione glorificatus. Sicut Patris & Filii una deitas, essentia una; ita quoque una operandi potentia, ideoque Filii deitas etiam in media exinanitione non minus se exserit in gubernatione cæli & terræ, quam deitas Patris: Joan. V. 17. in carne autem se non exserit, hoc est, per carnem radios suos plena luce in statu exinanitionis non semper sparsit. Quod si propterea Christum secundum deitatem velimus dicere exinanitum, consequens fuerit, Deum toties exinaniri, quoties præsentiam majestatis in aliqua creatura evidenter non exserit. 9) Christus ita exaltatus & glorificatus est, ut in illa exaltatione sit *factus dominus* Act. II. 36. & *ex gratia acceperit nomen, quod est super omne nomen*, Philip. II. 9. *ac subiecta sint omnia sub pedibus ejus*: Eph. I. 22. quæ non possunt de nuda tantum manifestatione accipi. 10) Si ex hominum agnitione & prædicatione glorificatio Christi duntaxat æstimanda, non posset dici in resurrectione & ascensione exaltatus; quia resurrectio & ascensio tunc temporis paucis in Judæa fuit nota; tunc ergo demum dici deberet exaltatus, quando progressu temporis per prædicationem evangelii in omnes gentes a populis quam plurimis pro Dei Filio, ac cæli terræque Domino fuit

fuit agnitus. 11) Denique ut Christus non tantum respectu humanæ agnitionis, sed respectu sui, conceptus, natus, passus, mortuus, resuscitatus & in cœlum elevatus: ita quoque non hominum duntaxat, sed sui ipsius respectu ad dextram maiestatis in cœlestibus collocatus dicitur. IV) Quidam secundum utramque naturam ea Christo data esse statuunt, & Christum secundum utramque naturam exaltatum esse asserunt, aliter tamen respectu humanitatis; aliter respectu deitatis. Anhalt. In apolog. opposita electoralib. p. 463. in defens. arg. XXXVIII. In aliis locis scriptura loquitur de exaltatione totius personæ juxta utramque naturam ad perpetuum regnum & sacerdotium, per quam utriusque naturæ proprietas non tollitur, velut data est mihi omnis potestas, Deus constituit eum super omnia. Polanus in synagoga. lib. VI. cap. 22. p. 415. Christus est exaltatus non tantum secundum humanam, sed etiam secundum divinam naturam. Haec thesis est orthodoxa, catholica ac pia. Contra hos disputavimus in art. de perf. Christi §. 102. Hoc loco explicabimus argumentum, quod pro illa hypothese de exaltatione utriusque naturæ afferre solent: Sedere ad dextram Dei, est regnare. Christus secundum utramque naturam regnat. Ergo secundum utramque naturam sedet ad dextram Dei. Respond. ambiguitas est in voce regnandi. Regnat Christus ut Deus per naturalem sive essentialem suam omnipotentiam, quam per æternam generationem a Patre accepit. Regnat Christus ut homo ab exaltationis tempore non per essentialem humanitatis suæ omnipotentiam, sed per sessionem ad dextram Dei, unde sessio ad dextram Dei non simpliciter & absolute significat regnum, sed etiam connotat causam, unde illud sit profectum, ut monet Nazianzenus lib. IV. de theol. Christus ut Deus proprie & accurate loquendo non sedet ad dextram Dei, sed est ipsa Dei dextra, sed ut homo in tempore ad dextram Dei erectus vi illius sessionis omnia in cœlo ac terra gubernat.

§. CCIX. Thesis. III) *Id, quod communicatur, sive materia communicationis, est divina maiestas, gloria ac potentia, & proinde dona vere infinita & divina.*

Id, quod communicatur, est divina maiestas & gloria.

Non negamus, præter essentielles humanæ naturæ, proprietates etiam, dona quaedam habitualia subjective Christo homini inherere, quæ, etsi sunt excellentissima, & omnium hominum ac angelorum dona longo intervallo excedunt tamen sunt & manent finita; sed addimus præter hæc dona habitualia & finita etiam dona vere infinita & immensa per unionem personalem & exaltationem ad dextram Patris esse Christo homini communicata, ac proinde τὸ πρᾶγμα κοινωνητὸν esse ipsam divinam maiestatem & gloriam τῷ λόγῳ, quod ut fiat manifestius, primo in genere, secundo in specie de illis κοινωνητοῖς agemus.

§. CCX. I) In genere divinam maiestatem & gloriam, adeoque dona vere infinita Christo secundum humanam naturam data esse, probamus sequentibus fundamentis: I) Ab ὑποστάσεως communicatione. Si λόγος se ipsum totum ac suam personam & naturam carni assumptæ communicavit; utique non tantum finita quædam dona, sed vere infinita αὐχίματα carni sunt communicata, quia λόγος natura & persona non est aliquod finitum, sed vere infinitum & immensum. Sed verum prius, ut suo loco probavimus. Ergo & posterius. Si obvertas, communicationem ὑποστάσεως pertinere ad personalem unionem, non autem ad idiomatum communicationem; Respondemus, nos hoc libenter concedere, interim tamen ex ὑποστάσεως communicatione recte probatur, non finita duntaxat dona habitualiter carni inherentia esse Christo ut homini communicata, sed maiestatem & idiomata vere divina, cum τῷ λόγῳ ὑπόστασις complexu suo idiomata vere divina & immensa continet, sicut ipsa quoque divina est & immensa. II) A Spiritus sancti unctione. Qui plenitudine Spiritus sancti unctus est, ac Spiritum sanctum non ad mensuram, sive sine mensura accepit, illi data sunt dona vere divina & infinita. Ratio est, quia

R r r 2

dar

dari sine mensura, necessario infert, donum illud, quod datur, esse immensum; contra vero ἀντιφατικῶς sibi invicem opponuntur, dona Christo data esse finita, & tamen Spiritum sanctum ipsi datum sine mensura. Jam vero Christus unctus est plenitudine Spiritus sancti, ac Spiritum sanctum accepit sine mensura. Quod probamus 1) ex Psalm. XLV. 8: Hebr. I. 9. *unxit te Deus tuus oleo laetitiae* מִשְׁכַּחֲמֵי שִׂמְחָה *praefecit tuis confortibus*, supra confortes tuos παρατρεῖς μετόχους σου. Ubi unctio Spiritus non tantum gradibus, sed etiam specie distinguitur ab unctioe, quae membris Christi propter ipsum contingit, ut clarius patebit ex sequentibus. 2) Ex Johan. III. 34. *Non dat Deus Spiritum ad mensuram.* (Socinus dubitat, an hic locus ad Christum referri debeat in tract. de Deo, Christo & Spiritu sancto p. 16. cum nulla fiat in his verbis Christi mentio. Existimat igitur, commodius ad totum exangelii praedicationis ministerium referri. Sed ex toto contextu manifestum est, non nisi de Christo hic sermonem esse. Confer v. 30. 31. 32. 33. & 35. Idem ostendit res ipsa, quia Christi membris datur Spiritus sanctus opulente quidem, Tit. III. 6. interim tamen ad mensuram, Rom. XII. 3. 1 Cor. XII. 7. unde *primitias Spiritus accipere dicuntur* Rom. VIII. 23.) Quod si ergo non ad mensuram accepit Christus Spiritum sanctum, utique dona, quae accepit, sunt immensa. In paraphrasi syriaca habetur vox מְבִלָּה *in mensura, modio*, a rad. בָּלָה, quod significat *mensurare, metiri*. Sensus igitur est, quod Christo non sit datus Spiritus sanctus ad mensuram, quae possit exhauriri, *sed cum omni redundantia*, ut loquitur Tertullianus lib. de Trinit. *Spiritus sanctus (inquit) habitat in solo Christo plenus & totus, nec in aliqua mensura aut portione mutilatus, sed cum tota sua redundantia cumulate admissus, ut ex illo deliberationem quandam gratiarum ceteri consequi possint, totius sancti Spiritus in Christo fonte remanente, ut illo donorum atque operum venae ducerentur Spiritu sancto in Christo affluenter habitante.* Alcuinus lib. II. de Trinit. c. 11. *Hominibus ad mensuram dat, unico autem Fi-*

lio ad mensuram non dedit, quia omnis plenitudo divinitatis in ipso habitat. Ipse enim est, qui dat sanctis, ipse est, qui accepit, & quia potens est ad mensuram dare, ideo non debuit ad mensuram accipere. Inanis igitur ἀδολοχία, imo ἀντιφασίς est, quando Martinus in incis. p. 23. exponit *de bonis Spiritus sancti sine mensura, non tamen immenso donatis*, cui contradicunt Polanus in syn- tagm. pag. 160. Piscator in comm. ad h. l. obser- vat. 1. qui fatentur, *immensa Spiritus sancti dona intelligi.* Tossanus in not. marg. non ad mensuram sicut credentibus, sed perfecte, abundanter. Si obvertere velint, dici Spiritum sanctum Christo datum ex ex matre, quia fons, ex quo Spiritus datio procedit, est immensus & infinitus; resp. non tantum terminum a quo, sed etiam terminum ad quem a Joanne exprimi, quod Christo Spiritus sanctus sine mensura datus sit, ut connexio ostendit, statim enim subjungitur v. 35. *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manus ejus.* 3) Ex Joan. I. 16, *de plenitudine ejus omnes accepimus.* Cum plenitudo illa Spiritus in Christo habitans, requiescens, Esai. XI. 2. & manens Joan. I. 32. in membra corporis mystici diinanet, ut illa in odore unguentorum ejus currant, Cant. I. 3. ideo necesse erat omnem Spiritus sancti redundantiam in illo capite residere. Quod finitum est & mensuratum, illud diminuitur, si illi quippiam detrahas. 4) Ex Act. X. 38. *unctus Spiritu & virtute sanavit oppressos a diabolo.* Unctio Spiritus conjuncta fuit cum divina & infinita virtute, quae per miracula sese exseruit. Ut enim humana Christi natura ad miraculorum operationem, daemoniorum ejectionem & officii regii administrationem esset idonea, ideo requirebatur, ut non finita Spiritus sancti potentia ungeretur, sed immensa & infinita. 5) Ex deductione ad absurdum. Si humana Christi natura per unionem personalem cum λόγῳ pervenit tantum ad finitorum Spiritus sancti donorum communionem, consequens est, illam τῷ λόγῳ itidem ad certum gradum & quasi partem vel mensuram unitam esse, ut sic inter unionem τῇ λόγῳ cum propria carne & ipsius inhabita-

habitationem in sanctis sit quædam proportio, quod Nestorianum.

§. CCXI. III) Ex totius plenitudinis deitatis inhabitatione. Tota plenitudo deitatis comprehenditur non tantum finita quædam, sed vere divina & infinita *αὐχίματα*. Jam vero *tota plenitudo deitatis habitat in Christo* secundum humanam naturam Col. II. 9. Ergo etiam dona vere divina & infinita ipsi secundum humanam naturam competunt, inhabitationem enim illam non esse absque communicatione, ostendimus superius cap. 8. IV) Ex gloriæ Christo datæ descriptione. Talis gloria Christo in tempore data, 1) quam habuit ab æterno apud Patrem, Joh. XVII. 5. 2) quæ est ipsi in deitate cum Patre essentialiter communis, Matth. XVI. 27. 24. XXIV. 30. XXV. 31. 2 Petr. I. 17. Apoc. V. 13. 3) quæ se exferit per divina miracula, Joh. II. 11. 4) quæ est gloria tanquam unigeniti a Patre Joh. I. 14. Ubi particula *ὥς* est *βεβαιώσως* & *ἀναμνηστικῶς διαρροῦς*, confirmationis & indubitæ definitionis, ut monet Chrysostomus homil. XI. in Joh., respondens 2 hebræo, quod vocatur 2 veritatis. Atqui talis gloria non est finita, sed infinita, divina & immensa. Confer art. de persona Christi §. 106 & 107.

§. CCXII. V) Ex collocatione ad dextram Dei. Juxta quam naturam Christus ad dextram Dei evehctus, juxta eam accepit dona vere divina & immensa, ac particeps factus est divinæ majestatis, gloriæ ac potentiz. Ratio connexionis patet ex omnibus scripturæ locis, quæ dextram Dei per divinam potentiam, sessionem ad dextram Dei per regnum ac dominium describunt, de quibus suo loco. Jam vero Christus secundum humanam naturam evehctus est ad Dei dextram. Ergo. (Bellarminus lib. III. de Christo cap. 45. *Per dextram Dei a multis intelligitur beatitudo æterna, non autem majestas aut potentia divina.* Eph. II. *confedere nos fecit in cælestibus in Christo.* Respond. aliud est confessus in cælestibus, omnibus beatis communis, aliud vero sessio ad dextram Dei soli Christo propria Hebr. I. 5. Adde, quod Bellarminus hoc ipsum postea repudiat §. nec

etiam. *Non est sensus, inquit Eph. II. omnes nos esse sessuros ad dextram Dei in propriis personis, sed in Christo, quia tota scriptura soli Christo tribuit sedere ad dextram Dei.*)

VI) Ex illatione a minori ad majus. Si nos erimus *κοινωνοὶ τῆς θείας φύσεως* in altera vita, quando Deus erit *omnia in omnibus*. 1 Cor. XV. 28. quinimo etiam inchoative in hac vita, multo magis carni Christi communicata est divina majestas & idiomata vere divina. Sed verum prius 2 Petr. I. 4. 1 Joh. I. 6. *Connexio* probatur, quia Deus nobis tantum adest *παράστατικός* & *πνευματικός*, λόγος vero assumptam carnem sibi univit *ὑποστατικῶς*.

§. CCXIII. II) In specie τὰ κοινωνητὰ in triplici a quibusdam statuuntur differentia: 1) Quædam sunt *ιδιώματα τῆς λόγης* proprie & specificè sic dicta, ut *παντοκρατορία*, *παντοψία*, & *παντοπραξία* omnipotentia, omniscientia & omnipraesentia. 2) Quædam sunt divina *ἐνεργήματα*, Christo homini communicata, utpote a) *verbi ejusdem efficacia*, b) *miraculorum operatio*, c) *opus redemptionis*, d) *justificatio & sanctificatio*, e) *collectio*, gubernatio & protectio ecclesiae, f) *missio Spiritus sancti*, g) *potestas faciendi judicium*, h) *vivificatio*. 3) In tertia classe locum habet *ἀξιώματα διαλατρείας*, cultus adorationis. Quidam divinae gloriæ & potentiae nomine πάντα τὰ κοινωνητὰ complectuntur, ac παντοδύναμην Christo secundum humanam naturam communicatam dispeſcunt in tres quasi surculos: a) *in δύναμιν ζωοποιητικὴν*, b) *δύναμιν θαυματουργικὴν*, c) *δύναμιν δικαστικὴν*. Sed quia in hisce distributionibus non omnino nihil desiderari potest, ideo hac vice sic progredimur. Quemadmodum argumenta, ex quibus vera Christi deitas probatur, in quatuor classes dispeſcuntur, quarum prima continet divina nomina, secunda complectitur divina attributa, tertia opera divina, & quarta cultum divinum: ita quoque hæc omnia certo modo, videlicet non *συνωδῶς*, sed *ὑποστατικῶς* de Christo homine prædicari possunt, quia assumpta natura humana in ipsam τῆς λόγης ὑπόστασιν evehctam unam cum eo constituit personam. 1) Quod Christo

Christo secundum humanam naturam datum sit nomen vere divinum, patet ex sequentibus scripturæ dictis: 1) Luc. I. 35. *Sanctum, quod ex Maria virgine nascetur, filius Dei vocabitur.* Secundum quam naturam Christus ex Maria virgine in tempore natus, secundum eandem etiam Dei Filius vocari debuit. Jam vero secundum humanam naturam Christus ex Maria virgine natus est. Ergo. Bernhardus homil. I. de laud. virg. *Non solum, qui est in sinu Patris, in uterum tuum veniens, obumbrabit tibi, sed etiam id, quod de tua substantia sociabit sibi, ex hoc jam vocabitur Dei Filius &c.* Confer, quæ dicta sunt superius cap. 7 & 9. 2) Act. II. 36. *Deus hunc Iesum fecit Christum & dominum.* Hoc de humana Christi natura accipiendum esse, paulo superius probavimus ex eo, quod Christus in tempore dicitur factus dominus, in sua scilicet ascensione & collocatione ad dextram Dei, ut patet ex v. 34. Jam vero secundum divinam naturam non est factus in tempore dominus, sed ab æterno natus est dominus per suam a Patre generationem. Athanasius orat. IV. contra Arian. p. 540. *Verbum semper erat dominus, humanitatem ergo fecit & Christum.* Basiliius libro I. contra Eunom. *Non de ipsa essentia τὸ λόγος loquitur, sed demonstrativa voce humanitatem designat, atque ipsi principatum & dominium a Patre commissum dicit.* Scholiastes notat τὸ ἐποίησεν ἔντι τὸ κατέταξε καὶ κατέσθην ἀλλ' ἐχὶ τὸ ἐποίησιν hic usurpari. Neque vero dominium Christo datum est inferius aliquod dominium a divino distinctum & certis vel objectis vel limitibus determinatum, sed vere divinum & infinitum, ut inferius demonstrabitur. Ergo etiam nomen domini ipsi datum est, vere divinum nomen, ac proinde secundum utramque naturam est ille dominus, per quem omnia & nos per ipsum 1 Cor. VIII. 6. 3) Philip. II. 9. *Deus super exaltavit illum, & dedit illi nomen, (ἡραρίσατο) quod est supra omne nomen.* Quodnam vero est illud nomen? respondet D. Chemnitius de duabus naturis p. 173. *veteres hoc nomen ita interpretari, a) quod homo ille seu Filius Mariæ vocetur, Deus & Filius altissimi.*

Epiphanius hæres. LXIX. p. 347. *ut homo cum Deo verbo, vocaretur Filius Dei: b) ratione redemptionis, mediatoris, regis & pontificis, quia nomina officii competunt Christo secundum utramque naturam: c) nomen interpretatur datam assumptæ naturæ gloriæ, majestatem & potestatem, quod omnes creaturæ ipsum pro domino agnoscere, seque ei submittere cogantur, quia statim additur, v. 10. ut in nomine Iesu flectat se omne genu.* Confer, quæ superius dicta, in cap. 9. in antithes. membr. ult.

6. CCXIV. II) Quod Christo secundum humanam naturam data sint idiomata vere divina, patet ex eo: 1) quia data ipsi dicitur omnipotentia. Matth. XXVIII.

*Data est Christo homini
1. Omnipotentia.*

18. *Data est mihi omnis potestas in celo & terra,* quam esse potestatem non finitam & circumscriptam, nec nudam ἐξουσίαν δύναμει constitutam, sed infinitam & vere divinam, late confirmavimus in harm. de resurrect. cap. XII. p. 431. Hic notamus illud, quod ἐξουσία ista Luc. XXII. 69. adpelletur δύναμις, Deū, jam vero constat, δύναμιν & ἐξουσίαν in Deo minime distingui, ergo etiam ἐξουσία Christo in tempore data a δύναμει non distinguitur. Idem patet a) ex sequentibus scripturæ dictis: Dan. VII. 13. *Filius hominis ad antiquum dierum pervenit. v. 14. & dedit ei potestatem, honorem & regnum, & omnes populi, tribus & lingue ipsi serviant, potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus, quod non corrumpetur.* Hanc esse descriptionem divinæ potentie, patet ex illis scripturæ dictis, in quibus potestas Dei Patris hoc inodo describitur, Dan. IV. 31. VI. 26. &c. Joh. XVII. 2. *dedisti ei ἐξουσίαν πάσης σαρκός omnis carnis,* vel in omnem carnem, quam esse descriptionem vere divinæ & infinitæ potestatis, patet ex Num. XVI. 22. XXVII. 16. Jerem. XXXII. 27. &c. Apoc. V. 12. *Agnus, qui occisus est, dignus est accipere δύναμιν, & divitias & sapientiam & fortitudinem & honorem & gloriam & benedictionem.* Ubi observa, sedenti in throno & agno, hoc est, Deo Patri

tri

tri & Christo secundum humanam naturam eandem potestatem tribui v. 13. b) Ex descriptione illius potentiae Christo datae. Psalm. VIII. 7. 1 Cor. XV. 27. Hebr. II. 8. *Omnia subiecta sunt pedibus ejus.* Matth. XI. 27. *Omnia ipsi tradita sunt a Patre.* Joh. III. 35. *Pater dedit omnia in manus ejus.* Eph. I. 20. *Constituit eum ad dextram in coelestibus* v. 21. *supra omnem potestatem, principatum & virtutem & dominationem & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro.* v. 22. *& omnia subiecit sub pedibus ejus.* Hebr. II. 8. *in eo quod subiecit illi omnia, nihil dimisit ei non subiectum.* c) Ex effectis illius potentiae. Luc. IV. 36. *ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει imperat spiritibus &c.* Luc. IX. 1. *dat apostolis δυνάμειν & ἐξουσίαν super omnia daemonia &c.* Per hanc potentiam suam Christus aliquando omnes homines vocabit ad iudicium, ac sententiam potentissime exsequetur. Act. X. 38. *Deus unxit Iesum Spiritu sancto & virtute, qui pertransit benefaciendo & sanando omnes a diabolo oppressos.* Jam vero virtus, quæ in miraculorum operatione & demoniorum ejectione in Christo se exseruit, est virtus vere divina & infinita. Phil. III. 21. *Christus per efficaciam roboris potest sibi subicere omnia,* utique ergo omnipotentia vere divina ipsi data. d) Ex sessione ad Dei dextram. Dextra Dei complectitur vere divinam & infinitam virtutem, unde etiam vocatur *dextra virtutis* Matth. XXVI. 64. Marc. XIV. 62. Luc. XXII. 69. Jam vero Christus secundum humanam naturam ad Dei dextram est evectus. Ergo. Dicta veterum enumerat Dn. Chemnit. libr. de duab. natur. cap. XXV. Quædam eorum adducta sunt in art. de persona Christi §. 105. quibus hæc addenda. Cyrillus dial. VI. *Cum carne unigenitus dominatur omnibus.* lib. II. in Joh. cap. 140. *In quantum Deus, hanc potestatem naturaliter habet, in quantum autem homo factus est, accepisse se hanc potestatem aperte professus est.* Basilii in Psalm. II. *Cum natura ut Deus sit omnium dominus, ut homo tamen horum dominum a Patre accipit.* Theophylactus in cap. III. Johan. *Omnia dedit in manus Filii juxta hu-*

manitatem. Sedulius in cap. I. Ephes. *Omnia subiecit sub pedibus ejus, hoc est, sub dominatione humanitatis ejus.* Nicephorus lib. XVIII. hist. cap. 36. *Christus a discipulis in monte Galilæae conspicitur, & ibi a Patre summam potestatem cæli & terræ juxta humanam naturam sibi traditam esse confirmat.* Conjunge suffragia adversariorum fulgore & vi veritatis ab ipsis extorta, 1) ex Pontificiis. Thomas in Joh. 3. *Dedit omnia in manus ejus secundum humanitatem, dominatur enim omnium eorum, quæ in cælo sunt & terra.* Lyra in cap. II. Luc. *Christus, non solum in quantum Deus, sed etiam in quantum homo, regnabit in æternum, non solum super homines, sed etiam super angelos.* Matth. Bredenbachius in comin. super Matth. p. 270. edit. Col. 1560. *Hæc potestas data est Christo tanquam homini, quia ut Deus ab æterno eam habuit.* Bellarminus libro III. de Christo capite 16. *Christi humanitati concessa est potentia in omnes creaturas.* 2) Ex Calvinianis. Zanchius libr. II. de incarnat. quæst. 12. p. 400. refellit distinctionem inter δυνάμειν καὶ ἐξουσίαν. libr. II. de natur. Dei cap. 6. p. 117. *Humanam in Christo naturam infinitæ virtutis esse dicimus, qua virtute infinita factum est, ut sint expiata mundi peccata. Quomodo vero infinitæ virtutis est? non per se & suapte natura, sed ex accidenti & per aliud, hoc est, propter deitatem, cui hypostatice est unita.* Vorstius in resp. ad II. part. discept. Slad. p. 70. *Licet Matth. XXVIII. 18. πάντα ἐξουσία non sit idem prorsus, quod πάντα δύναμις, hanc tamen sub illa hic necessario contineri, cum illa alioqui otiosa sit & frustranea, nisi per istam actu se exserere possit.*

§. CCXV. 2) Quia ipsi data est omniscientia. Luc. II. 40. 2. *Omniscientia cum Christus cresceret sapientia* (habituali) erat πληρῆμενος σοφίας plenus sapientia divina & infinita personaliter in ipso habitante, quæ per plenitudinem sapientie notatur. Col. II. 3. *In Christo omnes thesauri sapientie & scientie reconditi sunt.* Socinus in defens. anm. p. 222. sapientie ac scien-

scientiæ nomine intelligitur id, quod sapere ac scire possumus ac debemus &c. (Piscator in comm. ex connexionione hujus versiculi cum præcedentibus colligit, sensum esse, *quod vera & perfecta sapientia sit in cognitione Christi, hoc est, ut Christum juxta personam & officium recte agnoscamus.* Et sane eodem modo textum apostolicum exposuit Lutherus tom. VI. Jenens. f. 200. tom. III. Witeb. fol. 237. fac. a. Sed hæc interpretatio non debet opponi illi, qua hic locus accipitur de sapientia divina in ipso Christo personaliter habitante, & sub velo carnis abscondita. Hilarius lib. IX. de Trinitat. *In sunt thesauri sapientiae, sed si professione extarent, non essent absconditi. Nam inde atque ideo in cognitione Christi est perfecta sapientia, quia in Christo reconditi sunt omnes thesauri sapientiae; inde vero atque ideo in Christo reconditi sunt omnes sapientiae & scientiae thesauri, quia tota plenitudo deitatis in ipso habitat corporaliter v. 9.)* Col. I. 19. *In Christo complacuit omnem plenitudinem habitare non solum potentiae, sed & sapientiae ac scientiae, inde etiam novit omnia.* Joh. XXI. 17. *sciebat, quid esset in homine.* Joh. II. 25. *quia requiescit super eum spiritus scientiae, sapientiae & intellectus.* Esai. XI. 2. *non ad mensuram sed sine mensura ipsi datus* Joh. III. 34. ergo etiam sapientia ac scientia infinita ipsi data. Idem probatur a) *ex potestate judiciaria* Christo data, quippe ad quam requiritur manifestatio, ac proinde etiam introspectio occultorum cordis 1 Cor. IV. 5. b) *Ex cultu adorationis*, is enim præsupponit, Christum etiam ut hominem occultos cordis nostri gemitus intueri & intelligere. c) *Ex comparatione.* Petrus Act. V. 3. introspicit cor Ananiz. Elizeus per revelationem Spiritus videt, quid servus Gehazi absens agat. 2 Reg. V. 26. Quod si hoc efficere potuit præsentia gratiosa, donum prophetiæ & revelatio spiritus in sanctis Dei hominibus; quantam sapientiæ ac scientiæ lucem ex personali omniscii λόγῳ præsentia statuendam putabimus? Sancti in vita æternæ Deum a facie ad faciem videntes, non amplius ex parte in ænigmate, sed plena & perfecta visione eum cognoscunt; 1 Cor. XIII. 16.

ecquis ergo vellet animæ Christi, cui ipsa divina sapientia personaliter unita est, omniscientiam denegare? Dicta patrum vide in art. de Christo §. 109. adde suffragium Lyrani in cap. 3. Joh. *Christus in divina natura habet eandem scientiam cum Patre, in humana natura omnia cognoscit, quæ Deus cognoscit notitia visionis.* Et Dionysii Carthusiani Apoc. I. fol. 194. *Omnium rerum cognitio universorumque secretorum revelatio facta est animæ Christi in primo incarnationis instanti.*

§. CCXVI. 3) Quia ipsi data 3. *Vis vivificandi.* est vis ζωοποιεῖν vivificandi, quæ est attributum vere divinum & infinitum. Joh. V. 26. *Sicut Pater habet vitam in se ipso, sic dedit Filio vitam habere in se ipso.* (Quidam ex veteribus accipiunt de divina Christi natura, juxta quam per æternam generationem Filius a Patre divinam essentiam & vitam accepit. Alcuinus lib. I. de Trinit. cap. 15. *Dedit Filio vitam habere in semet ipso, hoc est, genuit Filium, vitam in semet ipso habentem &c.* quæ interpretatio probari potest ex syriaca paraphrasi, quæ reddidit *ܐܡܪܝܬܐ in sua essentia.* Interim negari non debet, posse etiam hunc locum exponi de datione per unionem personalem temporali, quæ secundum humanam naturam Christo obtigit, quo modo Athanasius & Cyrillus hunc locum exponunt. Illi enim data est vita ac vis vivificandi, cujus voce ac prædicatione homines in peccatis spiritualiter mortui vivificantur, v. 25. & cujus voce corporaliter mortui e sepulchris aliquando excitantur. v. 28. Jam vero Christi hominis voce & prædicatione homines in peccatis mortui vivificantur, quia vox humana arguit naturam humanam. Ergo. Præterea sicut Pater dedit filio potestatem judicii, ita quoque dedit ei vitam & potestatem vivificandi v. 26 & 27. Jam vero dedit filio potestatem faciendi judicium secundum carnem, ut patet ex προσδιορισμῶν v. 27. *ὅτι, quia filius hominis est.* Ergo. Joh. VI. 55. *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus vivificus:* scilicet quia caro datur pro mundi vita, & qui ex hoc pane manducaverit,

ducaverit, vivet in æternum. Idem probatur
 a) ex oppositione apostolica 1 Cor. XV. 21. 22.
*per hominem mori & per hominem resurrectio
 mortuorum; sicut in Adam omnes moriuntur,
 ita in Christo omnes vivificantur.* v. 45. *fa-*
ctus est primus homo in animam viventem; no-
vissimus in spiritum vivificantem. Non com-
 mutata est assumpta Christi caro in spiritum, sed
 filius hominis per unionem personalem factus
 est in spiritum, ita, ut non tantum ipse ratione
 corporis per resurrectionem factus sit spiri-
 tualis, hoc est, spiritualibus proprietatibus orna-
 tus, & a terrenis *δυχαέλαις* liberatus; sed
 omnia vivificans & corpora nostra vivificatu-
 rus. Primus Adam præditus fuit anima viven-
 te; secundus Adam unctus fuit spiritu vivifikan-
 te. Ac sicut corpus Adæ propter unionem cum
 spiritu vivente seu anima factum est formaliter
 vivens: sic homo assumptus propter purissimam
 ad λόγον unionem factus est in spiritum vivifi-
 cantem, hoc est, homo assumptus factus est
 Deus propter unionem cum spiritu vivificante
 unctus, adeoque potestate vivificandi instructus.
 Lyranus h. l. *Plenitudo vivificantis spiritus
 non solum fuit in Christo ad sufficientiam, sed
 etiam per redundantiam ad alios.* b) Ex affe-
 ctis. Voce sua excitat mortuos, manu tangit
 loculum, ut humanam naturam assumptam vir-
 tute vivificandi ditatam esse ostendat. Dicta
 patrum vide in art. de perf. Christi §. 111. qui-
 bus hæc addenda: Athanasius de nat. hum.
 fusc. *Spiritus vivificans est caro Domini, quo-*
niam ex spiritu vivificante concepta est. Cyril-
 lus lib. de incarn. cap. VII. *Communes facit
 tanquam cum sua carne divinæ suæ majestatis
 operationes, ut possit etiam vivificare mortuos,
 servare infirmos.* lib. de rect. fid. ad Regin.
Corpus Christi vocat vivificum. Theophylactus
 in cap. VII. Luc. *Christus non tantum verbo mi-*
racula operatur, (resuscitationis ex mortuis)
sed & loculum tangit, ut discamus, quod cor-
pus ejus vivificum sit. Quoniam enim caro ejus
facta est propria Verbi vivificantis omnia, pro-
pterea vivifica est & ipsa, tollit mortem &
corruptionem.

Exeg. pars II.

6. CCXVII. 4) Quia ipsi da-
 ta est potestas judicium faciendi, 4. *Potestas fa-*
 quæ est attributum vere divinum, *ciendi judi-*
 & infinitum. Joh. V. 26. *Pater*
dedit Filio vitam habere in se ipso. v. 27. &
dedit ei potestatem etiam judicium faciendi, quia
Filius hominis est. Hanc potestatem faciendi
 judicium a) esse attributum vere divinum, pa-
 tet ex eo, quia complectitur tum *omniscientiam*,
 tum *omnipotentiam*. Omniscientia elucet ex
 omnium etiam occultissimorum manifestatione
 1 Cor. IV. 5. *φανέρωσι τὰ κρυπτά τῆ σκό-*
της; καὶ φανερῶσι τὰς βελάς τῶν καρδιῶν;
 quo respectu dies judicii vocatur *φανέρωσις*.
 Omnipotentia elucet ex mortuorum resuscitati-
 one judicii prævia, omnium hominum ad judi-
 ciarium tribunal citatione & congregatione, sen-
 tentiæ decisivæ promulgatione & efficaci ejus-
 dem executione, ad quorum operum vere di-
 vinorum consortium ut humanam Christi na-
 turam assumendam esse intelligamus, ideo in
 gloria, virtute & potestate, quæ soli vero Deo
 competit, Christum ad judicium rediturum,
 scriptura asserit. b) Eandem Christo etiam se-
 cundum humanam naturam competere, patet
 a) ex adpellatione. Jdex hic vocatur *Filius*
hominis Dan. VII. 13. Matth. XVI. 27. XIX. 28.
 XXIV. 30. XXVI. 64. Jam vero Filius homi-
 nis ab humana natura denominatur, absque qua
 & sine qua Filii hominis adpellatio neutiquam
 ipsi competit. Vocatur *Christus*, Act. X. 42.
 Rom. II. 16. XIV. 10. 2 Cor. V. 10. Jam ve-
 ro nomen Christi & ungentem deitatem & un-
 ctam humanitatem complectitur, ut superius
 ostendimus. Vocatur *vir*, Act. XVII. 31. jam
 vero nomen viri proprie secundum humanita-
 tem ipsi competit. Vocatur *Dominus*, 1 Thess.
 IV. 16. 2 Thess. I. 7. Jud. v. 14. jam vero non
 solum ab æterno natus est a Patre Dominus juxta
 divinitatem, sed etiam in tempore *factus est*
Dominus juxta humanitatem Act. II. 36. β) Ex
 judicis hujus descriptione. Dicitur hic *judex*
venturus in nubibus cæli: Dan. VII. 13. Matth.
 XXIV. 30. XXVI. 64. *sessurus super sedem*
gloriæ: Matth. XXV. 31. *conspiciendus ab*
omnibus: Zach. XII. 10. Matth. XXIV. 30.

S s s

Apoc.

Apoc. I. 7. compellaturus electos & damnatos: Matth. XXV. 34. &c. dicitur *definitus seu constitutus iudex*: Act. X. 43. XVII. 31. dicitur *de caelo descensurus*: 1 Theff. IV. 16. omnes dicuntur *ante ejus tribunal statuendi* Rom. XIV. 10. 2 Cor. V. 10. quæ omnia ostendunt, Christo secundum humanam naturam potestatem judicii faciendi competere. γ) *Ex temporis determinatione.* Potestas hæc *κρίναι* dicitur Christo in tempore data, Dan. VII. 13. Luc. XXII. 69. Joh. V. 22 & 27. Jam vero, quæ in tempore Christo data, ea secundum humanam naturam ipsi data. δ) *Ex particulae διοικητικῆς κ' διοικητικῆς adjunctione.* Joh. V. 27. dedit ei potestatem faciendi judicium, ὅτι, quia *filius hominis est*, cujus dicti *προσδιορισμὸς* emphasin expendimus, superius. ε) *Ex antegressa exinanitione.* Administratio judicii pertinet ad statum exaltationis. Jam vero exaltatio exinanitioni opposita competit Christo secundum humanam naturam Philip. II. 9. Ergo etiam administratio judicii. ζ) *Ex ascensionis & reditus ad judicium collatione.* Christus ita redibit ad judicium, sicut ascendit in cælum: Act. I. 11. jam vero ascendit visibiliter secundum humanam naturam. Ergo juxta eandem visibiliter judicium administrabit. η) *Ex muneris hujus conditione.* Judicium facere pertinet ad officium Christi regium. Jam vero quæ ad officium Christi regium pertinent, secundum utramque naturam ipsi competunt. Idem docent pii veteres: Cyprianus serm. de ascens. *Humilitas carnis nostræ throno judiciario honorata est.* Cyrillus lib. II. in Joh. cap. 144. *Christus causam subiecit, quare potestatem judicii a Patre sibi traditam dixerit, addens: quia Filius hominis, ut intelligamus, omnia sibi data esse ut homini.* Augustinus Psalm. LXXIV. *Quia ut filius hominis accipit potestatem judicandi, ideo ait in evangelio: dedit ei potestatem judicii faciendi, quia filius hominis est, secundum quod Filius Dei nunquam accepit potestatem judicandi, quia nunquam caruit potestate judicandi.* Ex Pontificiis id ipsum agnoscit Thomas in comment. theol. tract. II. cap. 57. *Quia potestas judiciaria ad Christi exaltationem per-*

tinet, sicut & resurrectionis gloria, ideo Christus in judicio adparebit non in humilitate, quæ pertinebat ad meritum, sed in forma gloriosa, ad præmium pertinente. Ex Calvinianis Tilenus part. III. disput. 67. th. 5. *Auctoritas illa ac potestas judiciaria, quæ est in Deo per naturam, in Christo qua homo, est per gratiam (unionis & exaltationis) theff. 6. Nec judicabit Christus, ut iudex delegatus, sed omnino, ut principalis, quia Θεαυδρατος.* Plura in hanc sententiam adduximus in tract. de extr. jud. §. 20.

§. CCXVIII. III) Quod Christus etiam secundum humanam naturam opera vere divina efficiat, patet ex eo: 1) quia secundum humanam naturam vere præfens omnia in cælo ac terra potentissime gubernat, quod præfens ac potens Christi dominium *omnipræsentia* vocatur. Observandum enim, *omnipræsentiam*, quæ Christo secundum humanam naturam tribuitur, in duplici significatione ab orthodoxis quibusdam theologis accipi. *Primo*, ut notet præsentiam carnis ad λόγον ac λόγος ad carnem per *ἀδιασπασίαν*, si ve indistantiam ex-unionem & *παραχώρησιν* personali immediate profluentem. Quia enim caro Christi in primo statim incarnationis momento in ipsam λόγος ὑπόστασιν est eversa, ejus deinceps personaliter unita, ideo post factam incarnationem nec ὁ λόγος est extra carnem, nec caro extra λόγον. Ac proinde ὁ λόγος nunquam & nusquam est a carne separatus, nec caro a λόγῳ divulsa, sed ubi ponis λόγον, ibi etiam te oportet carnem ponere, ne introducat Nestoriana personæ ex utraque natura subsistentis divulsio, ut b. Lutherus loquitur in lib. *quod verba adhuc firmiter stent: Hoc est corpus meum.* Caro subsistit in λόγῳ illocaliter & indistanter, inde locorum *διασμήματα* carnis ad λόγον præsentiam impedire vel intervertere non possunt; sed sicut ὁ λόγος ex deitatis suæ infinitate & imminensitate est omnipræfens: ita assumpta caro in infinita λόγος ὑπόστασι *illiter* subsistens ex unione personali est omnipræfens, hoc est, præsentissima τῷ λόγῳ, & ab eodem

Christo homini
competis
1. Omnipræ-
sentia.

eodem nullo unquam tempore vel loco disseparata, cum omnes creaturæ ac tota cœli terræque machina in comparatione ad λόγον ejusque ὑπόστασιν, in qua assumpta caro subsistit, sit instar minutissimi puncti, uno tanquam nihilum. Isa. XL. 12. 15. 17. Dan. IV. 32. Sap. XI. 23. Hanc præsentiam per ἀδιασσίαν, ex πειχωρήσει personali immediate profluentem, quidam nōlunt vocare omnipræsentiam, cum tamen rem ipsam minime negant. Ideo in *secunda* tantum significatione omnipræsentia vocem accipiunt, quæ notat *præsentissimum ac potentissimum dominium*, quo Christus, ad dextram Dei erectus omnia in cœlo ac terra plena majestatis suæ exertione conservat & gubernat. Et sane negari nequit, præsentiam Christi *Θεανθρωπίνην* ad omnes creaturas distinguendam esse a præsentia hypostatica carnis ad λόγον ac λόγον ad carnem, hæc est, naturarum invicem unitatum præsentia. Nam a) præsentia hypostatica naturarum ad se invicem, præcise & formaliter considerata, nullum infert respectum ad creaturas, cum remotis omnibus creaturis, remoto cœli terræque systemate, nihilominus præsentia λόγου ad carnem & carnis ad λόγον post factam unionem indissolubilis maneat, quippe quæ pro substantialibus sive essentialibus habeat personam. τὴν λόγον & naturam humanam sine ullo loci vel temporis respectu. Sed omnipræsentia Christi in posteriore significatione accepta necessario ad creaturas refertur, cum sit attributum relativum; quid enim est omnipræsentia, quam ad omnes creaturas præsentia? ideo illa vocari potest *intima*, hæc vero *extima*. b) Illa, cœpit a primo incarnationis momento, & perpetuo ac immutabiliter manet eadem; hæc vero ratione plenarii usus in exaltatione demum est secuta. Quamvis enim in medio exinanitionis statu Christus hujus majestatis sibi communicatæ plenam lucem exserere potuerit, & τὴν ipsa quosdam ejusdem radios exseruerit; tamen plenarius ejus usus, ac plena domini usurpatio in exaltatione demum est secuta. c) Illa unice, immediate, adæquate & simpliciter dependet ab hypostatica unionē & personalī *πειχωρήσει*; hæc vero, certo respectu etiam ab exaltatione, quoad plenarium sci-

licet usum divinæ majestatis, jam ante, per & propter unionem personalem cum λόγον carni communicatæ. Unio hypostatica in se & per se considerata est sufficiens & adæquatum principium omnipræsentia in posteriore significatione pro plenatio domini collati usu acceptæ; sed quia exinanitionis status intercessit, per quam Christus sponte se ipsum exinanivit, & servi formam accepit, ideo in exaltatione demum omnipræsentia fuit secuta. d) Illa excludit omnem loci respectum, cum unio facta sit ἀδιασσίως, cumque λόγον ὑπόστασις, in qua caro per unionem est assumpta, nec locus sit, nec locorum διαήμασι subjecta; hæc vero *relationem* quamdam ad loca habet, quid enim est omnipræsentia aliud, quam in omnibus locis præsentia? quamvis non sit localis. Aliud enim est, esse *in loco* præsentem, aliud *localiter* præsentem, prius objectum, posterius modum præsentia exprimit. e) Illa potest esse sine hac, ut ostendit status exinanitionis, in quo Christus non semper & ubique in carne & per carnem divinam suam majestatem per unionem hypostaticam sibi communicatam exseruit; hæc vero sine illa nunquam & nusquam est, vel esse potest. Neque enim Christus in carne & per carnem omnibus creaturis præsens dominari posset, nisi caro in λόγον ὑπόστασιν erecta divinæ majestatis & gloriæ particeps fuisset facta, ex quo etiam intelligitur, quo sensu ac respectu omnipræsentia ex unionē hypostatica deducatur. Quamvis vero hæc omnia ita se habeant, tamen ad sanum sensum reduci potest ac debet sententia illorum, qui omnipræsentia nomine in duplici significatione utuntur, ac per eam intelligunt non tantum plenarium domini in cœlo ac terra usum; sed etiam *præsentissimam* illam carnis ad λόγον in medio exinanitionis statu præsentiam, quæ ὁ λόγον omnibus creaturis præsens non fuit a carne sua separatus, sed eam sibi habuit præsentissimam, imo magis præsentem, quam ullam aliam in cœlo ac terra creaturam, quippe quæ personaliter ipsi fuit unita, quod de nulla alia creatura in cœlo ac terra affirmari vel cogitari potest. Agnoscunt enim ipsimet, vel certe agnoscere coguntur, totalem & plenum majestatis

statis divinæ per unionem carni communicatæ usum in exaltatione demum fuisse subsecutum, ac proinde talem omnî præsentiam, hoc est, plenarium dominii usum in exinanitione nondum habuisse locum.

§. CCXIX. Cæterum probamus Christi hominis omnipræsentiam, hoc est præsens ac potens in cælo & terra dominium, 1) *ex unione personali*. Quamvis enim post exaltationem demum Christus in carne & per carnem omnia in cælo ac terra ratione plenarii usus gubernare cœperit; tamen in medio exinanitionis statu maiestatem omnipræsentis personaliter communicatam habuit, ac nisi sponte propter nostram salutem sese exinanivisset, potuisset in primo statim incarnationis momento plenarium universalis dominii usum in carne & per carnem exserere, in cuius rei testimonium radios quosdam illius maiestatis quandoque exseruit: quod ipsum evidenter probat, unionem personalem a fundamentis omnipræsentis minime omnium secludendam esse, cum ejusdem sit primum & præcipuum fundamentum. Quod si omnipræsentis vocula in priore significatione usurpetur pro ἀδιασώστῃ carnis & λόγῃ, ex περιχωρήσει personali orta, tum unio non tantum primum & præcipuum, sed etiam unicum, immedietum & adæquatum est ejusdem fundamentum. Nam postquam unio naturarum facta, in posterum ea nec solvi nec dividi unquam potest, proinde ὁ λόγος nunquam & nusquam abest a sua carne, nec caro a λόγῳ, sed ubicunque est ὁ λόγος, ibi est non ἄσαρκος, sed ἑνσαρκος, habitans in sua carne personaliter sibi unita, & ubicunque est λόγῃ ὑπόστασις, ibi etiam est humana natura in ὑπόστασιν illam evecta, cum ea non tantum divinæ, sed etiam assumptæ humanæ naturæ sit ὑπόστασις. Assumpta caro est proprium τῷ λόγῳ templum, extra quod nunquam & nusquam post factam unionem est vel esse potest ὁ λόγος, alias solveretur unio, ac λόγος magis præsens esset aliis creaturis, quam assumptæ carni. Λόγος se ipsum totum cum omni plenitudine ac totam suam hypostasin carni communicavit. Ergo cogitari nequit quod pars quædam ὑποστάσις sit creaturis præsens

extra carnem, pars vero carni præsens; sed ubicunque est λόγῃ ὑπόστασις, ibi adest ut utriusque naturæ ὑπόστασις, ac proinde etiam ibi non possum unam naturam ponere extra alteram. 2) *Ex promissione*. Matth. XVIII. 20. *Vbi duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum*. XXVIII. 20. *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*. Johan. XIV. 23. *Si quis diligit me &c. Ego & Pater ad eum veniemus, & mansorem apud eum faciemus*. v. 18. *non relinquam vos orphanos, veniam ad vos*. Hic loquitur Christus Θεάνθρωπος, promittit ergo præsentiam suam gratiolam, non tantum secundum divinam, sed etiam secundum humanam naturam. Pronomen *Ego* est totius personæ nomen. Ergo etiam totius personæ secundum utramque naturam præsentiam infert. Excipiunt, *de sola deitate hanc promissionem intelligendam*. Piscator in schol. Matth. II. p. 185. *Illud, quod toti tribuitur, non statim competere singulis partibus, cum aliud sit ὅλος, aliud vero ὅλον*, docente Damasceno lib. III. de orthod. fid. c. 7. *Vt ergo non sequitur: totus homo intelligit; ergo & venter: ita quoque inferri nequit: totus Christus est omnipræsens. Ergo etiam natura ipsius humana*. Keckermannus lib. I. system. log. cap. 20. 22. lib. III. system. theol. cap. 2. p. 318. Resp. Discipuli eo nomine vel maxime contristabantur, quod Christum secundum humanam naturam abiturum audirent: Johan. XVI. 7. hisce ergo cogitationibus de omnimoda ipsius juxta naturam humanam absentis opposita est hæc promissio, quæ nititur verbis proxime præcedentibus de potestate in cælo ac terra Christo data. Jam vero illa potestas secundum humanam naturam ipsi data. Ergo hæc promissio etiam humanam Christi naturam complectitur. Idem probari potest ex loco Matth. XVIII. 20. a) Ponitur nomen totius personæ: *Ego*. b) Additur, fiet illis a Patre meo, juxta quam naturam Christus est Dei Filius, juxta eandem est in medio precantium, ut ostendit particula γὰρ. Jam vero juxta utramque naturam est Dei Filius. c) Nomen Christi notat non solum naturam divinam, sed totius

tius Christi, Dei & hominis, mediatoris & salvatoris nostri mandatum & fiduciam. Juxta quam naturam Christus est noster mediator, & nos precari jussit, & exaudiuionem promisit, & a nobis fidecialiter apprehenditur, juxta eandem nobis precantibus præsens adest. Jam vero juxta utramque naturam est noster mediator &c. Hoc ipsum probat arctissima naturarum unio. Tota *Θεανθρώπου* persona non potest dici præsens, ubi abest humanitas, quæ post factam incarnationem est illius personæ quasi quædam pars. Quoties ergo de Christo incarnato præsentia prædicatur, prædicata illa competunt ipsi secundum utramque naturam, licet non eodem modo, nec ex eodem principio. Ubicumque non est humana Christi natura, ibi etiam Christus non est homo, nisi quis dicere velit, Christum alicubi absque humana natura esse hominem. Notanda igitur hæc distinctio. Quando de passionibus, operationibus & affectionibus totius quæstio est, ibi non semper a toto ad singulas partes valet illatio, quia totum agit ac patitur quædam secundum alterutram, quædam secundum utramque partem. Sic totus homo intelligit, sed respectu unius partis, videlicet animæ, totus vulneratur, sed respectu unius partis, videlicet corporis. Quando vero de præsentia totius est quæstio, tunc a toto ad omnes partes recte proceditur, quia *partes, ut tales, semper sunt & manent cum toto unitæ, quæ unio realem unitorum præsentiā infert.* Sic quia anima & corpus sunt essentialiter in homine unita, ideo durante illa unione, ubicumque est totus homo, ibi etiam est non solum anima, sed etiam corpus. Pari ratione, quia divina & humana natura in Christo sunt personaliter unitæ, ideo durante illa unione ubicumque est totus Christus, ibi etiam est non solum divina, sed etiam humana natura, quippe cum sint quasi partes totius personæ, quæ ex utraque & in utraque natura subsistit. Quod si ergo juxta unam duntaxat naturam Christus nobis esset præsens, non haberemus totum & integrum Christum nobis præsentem. Si juxta divinam tantum naturam nobis præsens esset, tunc juxta eam naturam, juxta quam est ignis

consumens, nobis adesset, sed juxta eam naturam, ratione cujus est frater noster, longissime a nobis abesset. Quæ igitur consolatio ex illa promissione hauriri posset? Atqui inquirunt: Johan. VIII. 55. *Pronomen ego de divina tantum natura accipitur.* Resp. esse rationem dispensarem. Ibi enim sermo est de λόγῳ ἀσάρκῳ nondum incarnato, sive persona simplice, hic vero agitur de λόγῳ ἐνσάρκῳ incarnato, ac de persona composita, de ὑποστάσει συνθετῇ, quæ utramque naturam complectitur: ibi sermo est de æterna λόγῳ etiam ante incarnationem existentia, hic vero de λόγῳ ἐνσάρκῳ apud pios præsentia. Confer harm. de resurr. cap. XII. pag. 474.

§. CCXX. 3) Ex *ascensione*. Christus ita in cælos ascendit, ut *cælis factus sit excelsior*, Hebr. VII. 26. *ut ascenderit super omnes cælos*. Eph. IV. 10. Ergo ipsius ascensio ab Enochi & Eliaz in cælos assumptione longissime distat. De Enocho & Elia recte inferre possum. Ascenderunt in cælos. Ergo in terris non amplius sunt præsentes; (nisi per extraordinariam & miraculosam Dei actionem, ut in transfiguratione Christi Elias adfuit,) sed de Christo non licet sic inferre, quia terminus ascensionis non est locus aliquis circumscriptus, sed ipsa infinita Dei dextra. Unde addimus 4) argumentum ex *sessione ad dextram Dei*. Secundum quam naturam Christus consedit ad dextram Dei, secundum eandem præsens in cælo & terra omnia gubernat. Jam vero Christus secundum humanam naturam consedit ad Dei dextram. Ergo. *Minor* superius in thesi secunda fuit confirmata ex Psalm. CX. 1. Marc. XVI. 19. Eph. I. 20. Hebr. I. 13. X. 12. Apoc. III. 21. *Majoris* confirmatio peti potest ab *explicatione* tum *termini simplicis*, dextræ scilicet divinæ, tum *phræseos compositæ*, sessionis scilicet ad dextram Dei, in scripturis tradita, unde nascitur duplex syllogismus *majoris* propositionis confirmationi inserviens. *Prior* sic habet: Qualis est Dei dextra, taliter quoque sessio ad dextram Dei intelligenda. Jam vero dextra Dei non est locus aliquis corporeus, circumscriptus, limitatus, definitus, sed est infinita

finita Dei potestas ac præsentissima ejus majestas in cælo & terra, est præsentissimum ac potentissimum illud dominium, quod Deus omnia conservat & gubernat. Sic enim describitur in sacris literis Dei dextra, quod *magnificata sit fortitudine, & confringat inimicos*: Exod. XV. 6. quod *pios fulciat*, Psal. XVIII. 36. *salvet sive liberet*; XLIV. 4. CVIII. 7. ac *sustinet*: LXIII. 9. quod *omnia mutare possit*: LXXVII. 11. quod *faciat virtutem*: CXVIII. 16. quod *in cælo, in inferno, in novissimo maris præsens adsit*: CXXXIX. 7. 8. 9. quod *palmis metiatur calos*. Esa. XLVIII. 19. Ex quibus & similibus scripturæ locis talis colligitur dextræ divinæ descriptio, quod sit infinita Dei potentia, ubique in cælo ac terra præsentissime & potentissime omnia gubernans, moderans & administrans. Unde etiam vocatur *dextra divitiarum virtutis*, Matth. XXVI. 64. Luc. XXII. 69. & *dextra majestatis*: Hebr. I. 3. *thronus μεγαλωσύνης*: VIII. 1. *dextra sedis Dei*: XII. 2. *thronus δόξης* Matth. XXV. 31. Ergo etiam sessio ad dextram Dei sic explicanda & intelligenda, ut per eam divinæ potestatis, majestatis ac domini in cælo & terra participatio intelligatur. *Posterior* sic habet: Quo modo ac sensu ipsa scriptura sessionem ad dextram Dei explicat, eo modo ac sensu quoque omnium rectissime ac simplicissime accipitur. Jam vero ipsa scriptura sessionem ad dextram Dei explicat de præsentissimo ac potentissimo cæli terræque dominio. Ergo. *Minor* probatur ex collatione locorum: Ps. CX. 1. *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, hunc locum allegans apostolus 1 Cor. XV. 25. sic infert: *Oportet illum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis*. v. 27. *Omnia enim subjecit sub pedibus ejus*. Quod Davidi est sedere ad Dei dextram, id apostolo est regnare, & omnia sibi subiecta habere. Sic Marc. XVI. 19. *Dominus Iesus assumptus est in cælum, & sedet a dextris Dei*; cum hoc loco conferimus dictum apostolicum: Eph. IV. 10. *Christus ascendit super omnes calos, ut imple-ret omnia*: Ergo sedere a dextris Dei, & omnia

implere, præsentia scilicet majestatis, sunt *δυναμειντα*. Et quia illa potentia ac præsentia majestatis peculiariter sese exerit per opera gratiæ in ecclesiæ collectione, conservatione, protectione &c. Ideo apud Marcum sequitur v. 20. *Apostoli prædicaverunt ubique Domino cooperante*, apud Paulum sequitur v. 11. *ipse dedit quosdam prophetas, quosdam apostolos, alios evangelistas*, ac præcedit v. 8. *dedit dona hominibus*. Ac Petrus Act. II. 38. effusionem Spiritus S. miraculosam fructum & consequens hujus sessionis ad Dei dextram statuit: *Dextra Dei exaltatus & promissione Spiritus S. accepta a Patre effudit hoc, quod videtis*. Cum primis notanda est emphatica descriptio sessionis ad dextram Dei tradita a Paulo Eph. I. 20. 21. & 22. ac Petro 1. epist. III. 22. Verba Pauli sic habent: *Deus robur virtutis sue exeruit in Christo, suscitans eum ex mortuis, & constituens eum ad dextram suam in celestibus, supra omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, & omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput super omnia ipsi ecclesiæ*. Ubi nota verbis illis posterioribus: *dedit ipsum caput super omnia ipsi ecclesiæ*, non limitari vel restringi illam præsentiam ac potentiam ad ecclesiam, sed illis describi effectum & fructum illius domini super omnia Christo collati. Ut enim Deus totum mundum conservat propter ecclesiam: ita quoque Christo secundum humanam naturam divina illa potentia ac majestas communicata, ut sit rex & protector ecclesiæ. Verba Petri sic habent: *Christus est in dextra Dei profectus in cælum, subiectis sibi angelis & potestatibus & virtutibus*. Denique notandum & illud, quod Christus, quando veniet in nubibus cæli ad judicium, nihilominus *sessurus sit super sedem majestatis suæ & a dextris virtutis Dei* Matth. XXIV. 30. XXV. 31. XXVI. 64. Ergo dextra Dei non est aliquis finitus ac circumscriptus in cælo locus, alias Christus in nubibus ad judicium veniens non amplius ad Dei dextram sederet. Item quod Christum judicem conspecturi sint omnes homines coram tribu-nali

nali ejus sistendi. Zach. XII. 10. Matth. XXIV. 30. Apoc. I. 7. Atqui si Christus cum corpore suo glorificato, λόγῳ personaliter unito, & ad dextram Dei evecto ad determinatum, aliquem in cælo locum ita adstrictus esset, ut non nisi in unico illo loco adesse & conspici posset, quomodo omnes homines multitudine innumerabiles in uno illo loco simul ac semel ipsum intueri possent? Si sedes majestatis, in qua Christus ad judicium veniens sedebit, tot milliarium διαστήμασι a terris esset remota, quomodo omnes homines uno eodemque intuitu ipsum videre possent?

§. CCXXI. Excipiant contra hoc argumentum ex sessione ad Dei dextram pro omnipræsentia asserenda formatum: a) *quod Christus dicatur sedere ad Dei dextram in excelsis* Hebr. I. 3. & *in cælis* Eph. I. 20. *Ergo dextra Dei significat certum in cælo locum.* Piscator in schol. 1 Petr. III. 22. Resp. de ipso Deo nulli loco incluso, a nullo loco excluso dicitur, *quod in altis habitet, quod sit in cælis, quod e cælo respiciat super filios hominum*; neque tamen quisquam inde colligit vel colligere potest, quod tantum in certo aliquo cæli loco dominetur. Altitudinem enim illam Dei & dextræ Dei Spiritus S. non loci sublimitate, sed gloriæ & majestatis cælestis inenarrabili celsitudine definit. Athanasius, Cyrillus, Augustinus, Philippus & ipse Calvinus *in cælis & in excelsis* exponunt de cælesti sublimitate & gloria, ut probat etiam proœmium orationis dominicæ: *Pater noster, qui es in cælis.* Dicitur autem Christus sedere ad dextram Dei *in cælis*, quia regnum ipsius cæleste est ac divinum, non autem terrenum, ac cælesti, non autem terreno modo administratur. Sedere dicitur ad dextram Dei *in cælo*, sed non in cælo solo, qui veniens in nubibus nihilominus ad dextram Dei sedebit, nec ut in certo & circumscripto quodam loco, quia dextra Dei localis non est, nec loco circumscribitur, verum in cælo, id est, in cælesti, divina & excelsa gloria, super omnem principatum & potestatem. Eph. I. 21. ὑπεράνω πάντων ὑπα-
vῶν Eph. IV. 10. ut sit ipsis cælis excelsior. Hebr. VII. 26. Chrysostomus in cap. I. Ephes.

Ad dextram majestatis in excelsis, non loco ipsum includit, sed omnibus ostendit eminentiorem, quoniam ad ipsum usque pervenit thronum paternæ claritatis. Oecumenius in c. I. Hebr. τύπος τῆς καθίδου τοῦ ὁμοτίμου σημαίης. b) *Quod dicatur sursum ad dextram Dei sedere.* Col. III. 1. Resp. non loci, sed majestatis altitudo ac gloriæ sublimitas designatur, id quod patet ex oppositione. *Quae sursum sunt, quaerite*, id est, cælestia, spiritalia, divina; *non quae super terram*, id est, carnalia, terrena, mundana. *Mortificate ergo membra vestra, quae sunt super terram.* c) *Quod Stephanus uno tantum in loco videat Christum stantem a dextris Dei.* Act. VII. 55. Resp. non sequitur, Christus uno in loco videtur sive conspicitur stans a dextris Dei. Ergo uno tantum in loco sedet ad dextram Dei. Agitur enim hic de peculiari quadam revelatione & visione, Stephano manifestata, quæ majestatem Christi ubique potentissime & præsentissime regnantis non labefactat nec limitat, sed potius confirmat. Quod si enim juxta adversariorum hypothesin corpus Christi est tantum in cælo, & cælum est proxime supra firmamentum, quomodo potuit Christus stans a dextris Dei a Stephano videri, cum corpus Christi quantitatem incomparabiliter minorem obtineat quam minutissimæ stellæ? Visibiliter ergo Christus stans a dextris Dei in uno loco apparet, interim invisibiliter ubique ad dextram Dei sedet. Apparet autem stans, id est, paratus ad ferendum auxilium & hostes puniendos. Ambrosius libr. X. epist. 82. *Stabat Iesus quasi advocatus, stabat quasi sollicitus, ut Stephanum athletam suum certantem juvaret. Stabat quasi paratus, ut coronaret suum martyrem.* Idem serm. LX. *Pro potestate regis sedere dicitur, pro bonitate intercessoris stare suggeritur. Iudex est Christus, cum residet, advocatus est, cum assurgit. Iudex plane Iudæis, advocatus Christianis.* Gregorius in homil. ascens. *Sedere est judicantis, stare vero pugnantis & adjuvantis.* Stephanus ergo in labore certaminis potius stantem vidit, quem adiutorem habuit, sed tunc post ascensionem Marcus eum sedere describit, quia post ascensionis gloriam

gloriam iudex in fine videbitur; (quamvis *stare* phrasi hebræa aliquando simpliciter pro *existere* usurpetur. 2. Sam. XXIV. 16. 1. Paral. XXI. 15. d) *Quod justorum animæ dicantur esse in manu Dei, nec tamen sint omnipræsentes*. Sap. III. 1. Bellarminus libr. III. de Christo cap. 15. Resp. aliud, esse in Dei manu, aliud, sedere ad dextram Dei. Manus ac dextra Dei significat primo divinam maiestatem & omnipotentiam, præsens ac potens in cælo & terra dominium; hoc sensu usurpatur, quando Christus ad dextram Dei sedere dicitur, id enim apostolus per τὸ regnare & omnia implere exponit. *Secundo* vindictam ac iudicium divinum Exod. III. 19. 1. Sam. V. 6. *Tertio* gloriosam Dei protectionem, tutelam, defensionem, felicissimum ac beatissimum statum Deut. XXXIII. 3. Joan. X. 29. Hoc sensu justorum animæ dicuntur esse in manu Dei, in illa scilicet manu, de qua Psal. XVI. 11. *delectationes tuæ in dextra tua usque in æternum*: de qua XXXI. 6. Luc. XXIII. 46. *in manus tuas commendo spiritum meum*. Argumenta superius adducta, præsertim collatio locorum scripturæ ostendit, quando Christus ad dextram Dei sedere dicitur, in illa phrasi plus contineri. Quam quando animæ piorum esse in manu Dei asseruntur. e) *Quod piis promissa sit sessio in throno Christi* Apoc. III. 21. *qui tamen non sint omnipræsentes*. Resp. manifestum statuitur ibi discrimen inter *thronum Patris*, ad quem Pater cœlestis Christum evexit, & inter *thronum Christi*, ad quem Christus sanctos evehit. In throno Dei Patris nullus angelorum, multo minus sanctorum sedet, Hebr. I. 13. sed in throno Christi sedent sancti. Thronus Patris est infinita ipsius maiestas, potestas ac gloria; thronus Christi, quem cum sanctis communicat, est peculiaris quidam honor in iudicio & æterna in cælo beatitudo. Ille infinitus est & ubique, hic vero finitus & in paradiso. Ille unicus, horum vero plures Matth. XIX. 28. Apoc. IV. 4. XX. 4. Ille æternus & increatus, hi videntur parati Matth. XXV. 34. ac positi Dan. VII. 9.

§. CCXXII. 5) *Ex omnium impletione. Ascendit Christus super omnes cælos, ut omnia*

impleret, Eph. IV. 10. omnipræsente scilicet maiestate & omnipotente dominio; hunc enim esse phrasis illius sensum, patet ex Jer. XXIII. 23. Sap. I. 7. Excipiunt a) *ad divinam Christi naturam hanc omnium impletionem esse referendam*. Druſius VII. præterit. p. 281. *Christus ascendit supra omnes cælos, ut impleret omnia seu verus Deus, qui propterea ὁπῶν appellatur, id est, locus, quod omnia impleat, nec ullus locus sit, qui ab eo non impleatur*. Resp. acceptamus, quod conceditur; τὸ implere omnia de omnipotentia esse explicandum, sed negamus, ad divinam tantum Christi naturam hoc prædicatum esse referendum, quia ascensio & omnium adimpletio immediate coheret, ut ostendit contextus. Ergo secundum quam naturam Christo competit ascensio, secundum eandem etiam omnium adimpletio ipsi tribuenda. Quæ enim hæc foret connexio: *Christus secundum humanam naturam ascendit in cælum, ut secundum divinam naturam omnia impleret*? Quin potius cum finis & consequens ascensionis sit omnium adimpletio; ideo omnino secundum illam naturam adimpletio omnium Christo tribuenda, secundum quam ipsa ascensio ut antecedens & finitum, sive actus ad hunc finem ordinatus competit. Adde, quod Christus etiam ante ascensionem deitate sua jam ante omnia impleverat, qua igitur veritatis specie dici potest, Christum ideo ascendisse, ut sua divinitate omnia inciperet implere. Quanto rectius Theophylactus in com. h. l. *Ob hanc causam hæc omnia efficit, ut omnia impleat dominatione operationeque sua, idque in carne, quandoquidem divinitate jam ante cuncta compleverat*. Oecumenius ibid. *Nuda divinitate olim omnia implebat, incarnatus autem descendit et ascendit, ut μετὰ σαρξὸς omnia impleret*. b) *De impletione vaticiniorum hunc locum esse intelligendum*. Bellarminus lib. III. de Christo cap. 16. ex Hieronymo Bernhardo & Sedulio. Resp. Πληρωσις τῶν πάντων est ipsissima definitio omnipræsentiæ divinæ a Spiritu S. tradita. Jer. XXIII. 23. Sap. I. 7. Quando vero de scripturarum complemento sermo est, tunc perpetuo diserta scripturæ vel dicti proph-

prophetiei mentio adjicitur. Matth. I. 22. II. 17 & 23. IV. 14. &c. Hic vero nulla fit scripturæ mentio, quin potius ex contextu apparet, apostolum rationem reddere, cur Christus debuerit supra omnes cœlos ascendere, nimirum ut impleret omnia, quo ipso ascensionem Christi ab Eliæ ascensione longissime distinguit. Quod si enim Christus tantum in cœlos ascendisset ut Elias, non potuisset omnia maiestate & dominatione sua implere; quia vero non tantum in cœlos, sed *supra omnes cœlos* ascendit, *ipsis cœlis excelsior factus*, & ad infinitam Dei dextram in sua ascensione ac per suam ascensionem collocatus, ideo omnia implere potuit. Adde, quod per ascensionem nondum omnia vaticinia impleta, quia restant adhuc implenda, quæ de reditu ipsius ad iudicium a prophetis sunt edita. Denique si vel maxime concedamus, apostolum loqui de scripturarum impletionem, nondum tamen inferri potest, dictum apostolicum de omnipræsentia non posse nec debere accipi. Invertimus enim argumentum. Quia prophetæ de præsentia & dominio Christi ut hominis etiam sunt vaticinati Psal. VIII. 7. Dan. VII. 14. &c. ideo hæc quoque vaticinia compleri oportuit.

c) *Explicandum esse hunc locum de impletionem per collationem donorum Spiritus sancti.* Piscator in schol. *Apostolus hoc vult dicere, Christum ascendisse in cælum, ut inde misso Spiritu S. impletet illis donis omnia ecclesiæ membra*, ut patet ex v. seqq. Piscatorem, uti in aliis, ita quoque hoc in loco sequitur Tossanus in notis margin. urgens v. 8. Hilarius & Ambrosius, *ut ecclesiam sponsam suam cælestibus Spiritus S. donis ornaret.* Resp. Scriptura quando verbo implendi de donorum collatione utitur, semper expressam donorum mentionem addit. Col. I. 9. Phil. I. 11. Hic vero apostolus in genere dicit, *ut impletet omnia*, non autem ut impletet ecclesiam vel omnia ecclesiæ membra. Concedimus, impletionem omnium ecclesiæ membrorum, factam per collationem donorum Spiritus S. esse consequens & effectum impletionis omnium, id est, divinæ maiestatis, Christo homini collatæ, ut adparet ex v. 8. 10. 11 & 12. & ex Act. II. 33. Eph. I. 23. Sed

Exegef. pars II.

negamus, illam omnium impletionem esse limitandam & restringendam ad impletionem omnium ecclesiæ membrorum, cum ex generali speciale inferatur, non autem per speciale generale limitetur. Adde, quod sit opus vere divinum & infinitæ virtutis, donis ad salutem necessariis omnia ecclesiæ membra ornare, & hac ratione omnia implere. Quod si ergo vere & ex animo credunt, Christo homini hoc opus competere, agnoscant, hoc opus vere divinum & infinitæ virtutis ipsi ut homini tribui.

d) *Ipsūmet apostolum Ephes. I. 23. hanc impletionem omnium ad ecclesiam restringere.* Resp. ecclesia vocatur *Christi πλήρωμα, complementum*, sive plenitudo, non quod impletio illa omnium, de qua Eph. IV. 10. ad ecclesiam tantum restringenda sit; sed quia Christus est ecclesiæ caput, quod esset mancum & mutilum, nisi ecclesiam, tanquam corpus suum mysticum, sibi haberet arctissime conjunctum, sicut corpus naturale non est plenum & integrum, nisi una cum capite etiam alia membra adsint. Quamvis enim Christus in se ac per se perfectus sit, nec nostri ulla ratione indigeat, tamen quia ex immensa dilectione voluit esse caput ecclesiæ, ideo hoc respectu ad complementum & plenitudinem ipsius ecclesiæ pertinet. Quod additur *τὸ πάντα ἐν πᾶσι πληρωμένον*, duplici modo accipi potest. Primo quidem *passive*, quo modo Chrysostomus interpretatur, ut sit sensus, Christum impleri in omnibus, id est, singulos fideles utpote membra ecclesiæ pertinere ad Christi complementum, cum ecclesia sit corpus Christi capitis ex fidelibus tanquam membris compactum. Secundo *active*, ut in *διαθήσει* media positum intelligatur, quæ significatio textui videtur convenientior, quia additur *πάντα πληρωμένον*. Cum enim dixisset apostolus, ecclesiam esse Christi *πλήρωμα*, ne quis existinet, Christum per se hoc supplemento indigere; ideo addit: *Christum omnia in omnibus implere*, id est, esse per divinam suam maiestatem & operationem omnibus rebus præsentissimum, omnia in omnibus efficere, & tanquam caput corpori conjunctum omnia in ecclesia operari.

e) *Possit intelligi de impletionem locorum,*

corum, sed per effectus suos. Voluit enim Christus omnia replere gloria sua, & in omnibus operari mirabilia. Bellarminus d. l. Resp. ab illis effectis substantialis praesentia non est excludenda, quia divina potestas Christo secundum humanam naturam communicata non absens, sed praesens dominatur & operatur. f) *Possesse intelligi de repletionem locorum successiva, accipiendo per loca, genera locorum.* Christus fuerat in terra, ambulaverat super mare, fuerat in aëre, in cruce, fuerat sub terra in inferno. Debeuit ergo ascendere in caelum, ut omnia loca praesentia sua illustraret & impleret. Resp. per successivum & localem progressum non possunt dici omnia impleri, sed hoc ipsum requirit simultaneam in omnibus locis praesentiam. Cur discedere velimus ab interpretatione scripturae Jer. XXIII. 24. g) *Hic locus docet, Christum non replevisse omnia praesentia suae carnis.* Nam descendere, & postea ascendere, repugnat repletioni, debuisset potius se diffundere, quam descendere & ascendere, si omnia simul replere volebat. Bellarminus d. l. Resp. removeantur humanae rationis cogitata. Deus ad sui praesentiam nec expansione, nec diffusionem indiget.

6. CCXXIII. 6) *Ex omnium subjectione.* Omnia Christo secundum humanitatem sunt subiecta. Psal. VIII. 7. 1 Cor. XV. 27. Eph. I. 22. Hebr. II. 8. *omnia subiecit pedibus ejus*; quam universalitatem Paulus in epist. ad Corinth. & Hebr. dictis locis sic explicat: quod nihil quicquam ab illa universalitate sit exceptum, praeter eum, qui subiecit Christo omnia. In eo, inquit, quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Item. Cum dicat, omnia subiecta sunt ei, sine dubio praeter eum, qui subiecit ei omnia. Quod si ergo omnia omnino Christo sunt subiecta, ergo etiam omnia loca & omnia locorum διαστήματα, ut nulla ratione impedire ipsum possint, quo minus promissionem suam implere, nobisque praesens adesse queat. Christo subiectum est, quicquid nominari potest non solum in hoc, sed etiam in futuro seculo. Eph. I. 21. inter illa ὅσα ἐξ οὐρανόθεν sunt etiam διαστήματα locorum. Aristoteles lib.

II de caelo c. 4. Locum competere corporibus asserit solum propter συντην δυσχερίαν, propter mortalem imbecillitatem. At si Christo ad dextram Patris exaltato omnia sunt subiecta, utique non amplius mortali illi infirmitati ipse subiectus est, ut non possit esse, nisi in uno loco praesens, ac loco corporeo circumscribatur. 7) *Ex dominatione.* Christus secundum humanam naturam factus est Dominus, Act. II. 36. & ad dextram Patris exaltatus regnat ac dominatur in medio inimicorum suorum, Pl. CX. 2. 1 Cor. XV. 25. *dominatur a mari usque ad mare.* Psal. LXXII. 8. Zach. IX. 10. Ergo etiam praesens est in caelo ac terra. Excipiunt, *ad dominium non statim requiri praesentiam.* Bellarminus lib. III. de Christo cap. 16. *Christi humanitas praestit omnibus creaturis, & jus habet in omnes, ex quo non sequitur, quod sit ubique.* Cur enim non possit jus habere in rem absentem? Nonne apud homines id ordinis cernimus, ut rex in universum suum regnum jus habeat, & tamen non occupet praesentia sua, nisi exiguum angulum domus vel cubiculi unius? Resp. dominium illud non est terrenum vel mundanum, sed caeleste ac divinum, ideo de eo non est cogitandum vel pronunciandum juxta morem hujus seculi ac regum terrenorum. Humanæ imbecillitatis est, quod reges terreni non possunt omnibus suis regnis ac provinciis praesentes adesse, sed per vicarios suos regunt. Contra vero divinae majestatis ac potestatis est, quod Deus vere & essentialiter praesens omnia gubernat & administrat. Hæc majestas & potestas cum Christo secundum humanam naturam data sit, ideo substantialis praesentia ab ejus dominio minime excludenda. Sic ergo concludimus: Unum est dominium, quo Christus ut Deus & homo dominatur, non vero multiplex ac diversum. Ergo ut secundum divinitatem non absens, sed praesens dominatur, ita quoque secundum humanitatem praesens omnia administrat.

6. CCXXIV. 8) *Ex capitis conditione.* Christus est ecclesiae caput non solum secundum divinam, sed etiam secundum humanam naturam, ut ostendit capitis & membrorum ὁμογένεια; Eph. V. 24 & 30. & probatur ex eo, quia

quia per collocationem ad Dei dextram & omnium subjectionem Christus *datus* sive constitutus est *caput super omnia ipsi ecclesiae*, id est in salutem ecclesiae, Eph. I. 22. Col. I. 18. quam collocationem ad Dei dextram & omnium subjectionem Christo secundum humanam naturam competere ostendimus superius. Jam vero non convenit, caput a membris per locorum *διασύνματα* seungi ac separari. *Professo*, inquit Chemnitius lib. de duab. natur. cap. XXX. p. 507. *caput ecclesiae non est a suis membris avulsam vel separatam, sed istis conjunctissimum. Est autem Christus caput nostrum non tantum secundum divinam naturam, sed etiam secundum eam naturam, secundum quam nobis membris suis cognatus & consubstantialis est. Illud enim ad rationem capitis pertinere etiam, Scholastici recte docent.* Excipiunt a) *Christus per fidem habitat in cordibus nostris.* Eph. III. 17. Respond. fides non opponitur praesentiae humanitatis Christi, sed apertae Dei visioni. 2 Cor. V. 7. b) *Christum corpore suo in caelo existentem spiritu suo fideles tanquam membra corporis sui sibi conjungere.* Resp. Spiritum illum Christus fidelibus largitur non absens, sed praesens, alias monstruosum inde nasceretur corpus, cujus caput esset longissimo intervallo a membris separatam. Sicut ergo a capite Aaronis balsamum descendebat in ipsius membra, non separata & sejuncta, sed capiti arctissime & praesentissime conjuncta: sic Spiritus sanctus oleum a Christo, tanquam capite, in fideles tanquam membra corporis mystici descendit, non separata a capite, sed eidem arctissime & praesentissime unita. Absit igitur, ut humanam Christi naturam, juxta quam donationem Spiritus sancti fidelibus promeruit, ab illa distributione Spiritus seungere velimus.

6. CCXXV. 9) *Ex regii officii administratione.* Nomina officii competunt Christo secundum utramque naturam juxta canonem concilii Chalcedonenis. Adesse ecclesiae, eandem regere ac defendere, dominari in medio inimicorum &c. sunt nomina & opera officii, regii scilicet. Ergo secundum utramque naturam Christo competunt. Excipiant, *addi in isto canone, quod*

quaelibet natura agat, quod suum est. Jam vero humanae naturae non esse proprium, ubique ecclesiae adesse. Resp. differte adjicitur, quaelibet naturam agere, quod suum est, *κατὰ τῆς ἑαυτῆς κοινωρίας*, cum *communicatione alterius*. Quare cum τὸ ubique adesse non sit naturae humanae proprium, & tamen ad officii regii administrationem requiratur; ideo ὁ λόγος per hypostaticam unionem & gloriosam ad dextram Dei exaltationem hoc *ἀρχιμα καὶ ἀξίωμα* eidem communicat, qua de re in tertio communicationis idiomatum genere uberius agitur. 10) *Ex invocatione.* Secundum quam naturam Christus a nobis invocandus est, secundum eandem etiam nobis praesens est, quia obiectum religiosae invocationis ejusdem praesentiam requirit. Deut. IV. 7. Psalm. XCI. 15. CXLV. 18. Es. LV. 6. &c. Jam vero Christus secundum utramque naturam est a nobis religiose invocandus, ut postea demonstrabitur. Ergo. 11) *Ex Christi adparitione.* Paulus in via ad Damascum videt Iesum Act. IX. 27. sequenti nocte assistens ei Dominus, ait: *Constans esto*: Act. XXIII. 11. *Dominus mihi adstitit, & corroboravit me.* 2 Tim. IV. 17. Ex quibus adparitionibus apostolus probat Christi resurrectionem, 1 Cor. XV. 8. id quod fieri nulla ratione potuisset, nisi etiam Christus secundum humanam naturam Paulo in terris fuisset visus. Stephanus videt Iesum stantem a dextris Dei, Act. VII. 55. Johannes videt Christum *ambulantem in medio candelabrorum aureorum*, id est, ecclesiarum, Apoc. I. 13. cui typo omnino respondere oportet antitypum. Excipit Zanchius libr. II. de nat. Dei c. 6. p. 138. *Christum sua deitate, qua ubique est, corpus novum sibi formasse, atque sub illo in terris adparuisse, suo naturali corpore interim in caelo relicto.* Sed hac ratione periclitabitur naturae humanae veritas, introducetur corporum *διπλότης* sive dualitas, & labefactabitur argumentum resurrectionis ex hisce adparitionibus deductum. Unde ipsemet Zanchius ab aliis admonitus hanc opinionem postea corripuit.

6. CCXXVI. 12) *Ex sacrae cenae institutione.* Secundum eam naturam Christus in terris est praesens, cujus praesentiae testimonium in

sacra cœna datur. Atqui in sacra cœna datur testimonium præsentiæ non secundum divinam tantum, sed etiam secundum humanam naturam, quia mediante benedicto pane distribuit nobis suum corpus, & mediante benedicto vino distribuit nobis suum sanguinem. Unde Johannes inter *testes in terra testificantes* refert non solum *spiritum & aquam*, sed etiam *sanguinem*, puta Christi, qui in sacra cœna communicantibus exhibetur, & testimonium gratiæ credentibus offert. 1 Joh. V. 8. Ergo Christus etiam secundum humanam naturam in terris est vere præsens. Excipit Bellarminus libr. III. de Christo cap. 13. *Ubiquitatem pugnare cum sacramento eucharistiæ, pro quo stabiliendo fuerit excogitata. Nam si caro Christi est ubique, certe non egemus Eucharistiæ, cum domi habeamus in pane, & vino & aliis omnibus cibis corpus Christi.* Resp. confunditur præsencia sacramentalis cum præsencia majestatica. Corpus & sanguis Christi est in sacra cœna per sacramentalem præsentiā, quæ propriæ & accurate loquendo non dependet a præsencia majestatica sive omnipræsencia, sed a Christi institutione & voluntate. Interim recte dicimus, sacram cœnam esse evidens testimonium, quod Christus secundum humanam etiam naturam in terris præsens adsit, ac proinde falsum esse, quod Calviniani toties repetunt, *corpus Christi tantum in cœlo esse usque ad diem judicii extremi.*

§. CCXXVII. Atque hæc sunt immota illa fundamenta, ex quibus omnipræsens dominium in cœlo ac terra Christo homini asserimus. *Potestas & voluntas* sunt duo actionum principia & necessaria & sufficientia. Voluntas Christi, quod velit nobis in terris esse præsens, patet ex *promissionibus*, Matth. XVIII. 20. XXVIII. 20. Potestas sive facultas dependet tum ex *personali unione*, quæ est *ἀδιάσπαιτος καὶ ἀδιάσπαιτος*, tum ex *idiomatum communicatione*; quia enim ὁ λόγος se totum assumptæ carni communicavit, ideo etiam divinam illam majestatem & gloriam, qua possit esse omnipræsens, tum ex *collocatione ad infinitam & omnipotentem Dei dextram*. Qui omnipræsentiā carnis ad creaturas non cedit, ejusdem carnis intimam, *ἀδιάσπαιτον* &

indissolubilem præsentiā ad λόγον seu cum λόγῳ sincere nunquam credet. Illa enim respicit entia creata, quæ omnia sunt finita; hæc λόγον, qui est absolute infinitus. Ad hanc facultatem & voluntatem Christi accedit *ecclesiæ necessitas*; necessarium enim est, ut juxta eam naturam Christus nobis præsens adsit, juxta quam est frater noster, quia cum nōda divinitate, quæ est ignis consumens, agere non possumus; & *officii Christi dignitas*, quia præsente esse ecclesiæ competit Christo ut regi, imo etiam ut prophætæ & sacerdoti.

§. CCXXVIII. *Disa patrum* de omnipræsencia adduximus in tractat. de persona Christi §. 122. quibus hæc sunt addenda. Hieronymus adv. Vigilant. *Tunc apostolis vincula injicies, ut usque ad diem judicii teneantur custodia, nec sint cum domino suo? de quibus dictum est, sequuntur Agnum, quocunque vadit. Si Agnus ubique est, ergo & hi, qui cum Agno sunt, ubique esse credendi sunt.* (In eo quidem a tramite veritatis aberrat Hieronymus, quod omnipræsentiā sanctis defunctis tribuit ex loco apocalypico perperam exposito, ut ostendimus in tract. de morte §. 341. in eo tamen recte sentit, quod *Agno*, id est, Christo secundum humanam naturam omnipræsentiā tribuit) Ambrosius in cap. X. Luc. lib. VII. cap. 47. *Licet ubique sis, & stans in medio nostrum non cernaris a nobis, erit tamen tempus, quando universa carne aspiciet revertentem.* in cap IV. Hebr. *Num quia in multis locis offertur, multi Christi sunt? nequaquam, sed unus ubique est Christus, & hic plenus existens & illic plenus.* Chrysostomus hom. de Joh. bapt. *Ultra cœlos est Christus, ultra terram est, ubicunque voluerit, est; ubicunque est, totus est; ubicunque est, & ubicunque fueris tu ipse, qui illum quaeris, in ipso es, quem quaeris.* Theophylactus in cap. XIX. Joh. *Itaque sanctum Christi corpus indivisibile, & dividitur & communicatur in quatuor orbis partes, distributus enim singulis & uniuscujusque animam sanctificans cum corpore per carnem suam & integer & indivisus in omnibus est ubique existens.* Conjunge hæc patrum hypotheses: a) carnem Christi in cœna pluribus in

in locis eodem tempore in his terris administrata vere praesentem statuunt. b) Λόγος extra carnem assumptam esse negant. Athanasius orat. II. & IV. contra Arian. Cyrillus lib. II. ad Regin. c) Naturas in Christo ἀδιασάτως, insegregabiliter, indistanter unitas esse asserunt. Concilium Chalced. Damascenus III. de orth. fid. cap. 3. d) Hypostasim τῷ λόγῳ carni communicatam esse docent. e) Infinitae majestatis & gloriae communicationem carni factam esse agnoscunt. f) Exaltationem carnis ad infinitam Dei dextram propugnant. g) Universalem Christi hominis in toto mundo dominationem agnoscunt.

§. CCXXIX. Ex adversariis videntur id ipsum quodammodo agnoscere, fulgore veritatis convicti, 1) Pontificii, tum veteres, ut Hugo de S. Victore libr. II. de sacram. part. 8. cap. 12. *Corpus Christi habet hanc dignitatem ex natura unionis cum divinitate, ut simul sit in multis locis.* Bielius IV. sent. dist. 11. *Non solum in diversis locis potest esse corpus Christi definitive & sacramentaliter, sed etiam & ipsum & aliud corpus quodlibet esse potest per divinam potentiam in pluribus locis circumscriptive.* Adde, quod plurimi ex Scholasticis statuunt, quodlibet corpus naturale per divinam potentiam in pluribus locis simul praesens esse posse, ut postea videbimus. Tum recentiores. Jac. Faber Stapulensis: *Ubique sane Christus est, incarnatus est. Incarnatus autem sine corpore non est, & magna est fides cognoscens, Christum corporaliter esse, ubi sacramentaliter est. Sed major fides est, cognoscere eum absolute ubique corporaliter esse; nam hoc est sine modo cognoscere, illud cum modo: fides autem absque modo major est, quam quae modum habet.* In epist. 1 Cor. XII. *Corpus Christi est, ubicunque λόγος est, nam Verbum caro factum est, quia Verbum nusquam sine carne est, nec caro sine Verbo.* Paulus Kemerius in propositionibus scribit, *facilimum esse, multis & firmis rationibus probare, Christum esse ubique suo corpore.* Eas deducit ex assumptione Christi in gloriam Dei, ex indivisibili unitate personae & ex omnipotentiae communicatione. Idem statuunt Joannes Ertilius & Caspar Francus, qui in scripto, quo causas suae

defectionis exponit, ad probandam invocationem sanctorum adducit dictum Hieronymi: *Si agnus ubique est &c.* Barradius in harm. evang. in comm. Matth. XXVIII. 20. *Quemadmodum in caelo Christi humanitas cum divinitate conjuncta colitur & adoratur in caelo a beatis angelis & hominibus; ita eandem humanitatem cum divinitate conjunctam voluit in terris esse, & ab hominibus, qui in terra degunt, in terra coli atque adorari.* 2) Calviniani. Beza part. I. quæst. p. 21. edit. Gen. ann. 73. (in operib. f. 659.) *Si vis, illud etiam concedam, Christi quoque humanitatem adesse praesentem, sed κατ' ἄλλο, id est, non in sese sive sui essentia, sed quatenus cohaeret hypostatica unione cum τῷ λόγῳ, qui est ubique.* (Subsumo: Hypostasis λόγῳ ubique praesens carni realiter per unionem personalem est communicata. Ergo etiam caro Christi vi unionis hypostaticæ λόγῳ est ubique praesentissima.) Bucerus in cap. XII. Joan. *Fimbriae Domini vel tapetes replent templum majestate, siquidem ejus etiam hominis omnia in Ecclesia ejus plena sunt, virtusque regni ejus pervenit ad omnes.* Zanchius in praefat. libr. de relig. in epist. ad lectoꝝ. *Dixi, carnem Christi dici posse sine ulla contradictione & omnipotentem & non omnipotentem, ubique praesentem, & non ubique praesentem, diversis nimirum respectibus; sua enim propria ὁσία non esse, esse autem ὑπὸς ἄσιν, qua illi cum natura divina communis est.* lib. II. de incarnat. f. 201. *Ego certe non contradixero, & ita omnes docti ac pii concedunt, humanam Christi naturam personaliter esse omnipotentem, ubique praesentem.* Et paulo post: *Non incongrue dicitur caro personaliter omnipotens & ubique praesens, quia licet talis non sit realiter in se ipsa, est tamen talis in persona.* Tigurini in sua apologia pag. 108. *Dicimus itaque, Christum, id est, illam personam, quae verus Deus & verus homo simul est, omnibus rebus adesse, caelumque & terram regere, idque secundum utramque naturam. Filius enim Dei, post assumptam humanam naturam, ubicunque est & agit, ut Christus, hoc est, ut persona, quae simul Deus est & homo, adest & agit.* (Id ipsum tamen postea sic depravant.

ut quod una manu dederunt, altera iterum eripiant. *Secundum divinam naturam quidem essentia, secundum humanam consensu & efficacia adesse eum statuimus. Nam agit haec omnia ὁ λόγος sciente & consentiente humana seu assumpta natura, ut ita actio sit totius personae.*) Sohnius tom. II. operum pag. 398. Si humanitas non est, ubicunque est divinitas, videlicet personaliter seu personali subsistentia, hoc est, si non est una ubique duarum naturarum persona, aut si non ubique duae hae naturae unitae sunt, duas personas fieri necesse est. p. 399. Si personaliter intelligunt, ita ut humana natura dicatur ubique praesens, quatenus in persona Filii Dei subsistit, & suum esse personale habet salvis proprietatibus naturalibus, sententia talis dici potest, & a nostris hominibus quandoque datur. (Quamvis vero postea per insignem *σπεῖλότης* hanc ita detorqueat, ut humanam Christi naturam praesentem in terris esse neget, tamen ex concessis firmiter concludimus: humana natura in persona Filii Dei vere subsistit. Ergo etiam vere praesens est.) Martinus in incis. contra D. Mentzer. pag. 33. Si adesse vellet Christus corpore, quis eum posse negaret? (Subsumimus. Christus vult nobiscum esse praesens suo corpore, ut patet ex institutione coenae. Ergo potest.) Denique quia adversarii ad consensum Philippi Melancthonis & Tilemanni Heshusii provocant, notanda sunt hanc ipsorum dicta. Philippus in epist. ad Mart. Görl. *Ego mori malim, quam hoc affirmare, quod illi affirmant, corpus Christi non posse esse, nisi in uno loco, ideo constanter eos argue.* Idem in epist. ad Oecolampad. *In promissionibus de praesentia Christi nihil opus est divellere humanitatem a deitate.* Pappus defens. III. contra Sturm. pag. 105. *Vidi aliquando, & descripsi e psalterio cujusdam M. Ioannis Galeni Wittenbergenfis, qui hic Argentorati studiorum gratia fuit anno 1563. sequentia verba: D. Philippus Melancthon propria manu scripsit haec verba de sacramento corporis & sanguinis Christi in Dominica Palmarum anno 1560. in libellum D. Majoris: Verum corpus & verus sanguis exhibetur in pane & in poculo. Quaestio jam*

*oritur, quomodo Christus possit esse corporaliter in sacramento, cum ideo corpus non possit esse in diversis locis? Respondeo, Christus dixit, se affuturum. Ergo vere adest in sacramento & corporaliter, nec quaerenda est alia ratio. Verbum ita sonat. Ergo necesse est ita fieri. Quod vero ad corpus attinet, Christus quando vult, potest esse, ubicunque vult. Quare aliam est sui corporis & nostri ratio. De ubiquitate non est disputandum in hac controversia, nec Scholastici dicunt de hac ubiquitate, sed recitant simplicem sententiam de corporali praesentia Christi. Deitas neque corpus neque sanguinem habet, & est conjuncta humanitati Christi, & est ubique humanitas Christi conjunctissima divinitati, & sunt Deitas & humanitas in Christo inseparabiles, ergo Christi corpus & sanguis in Sacramento ejusque actione sunt ubique, juxta verbum: Hoc est corpus meum: Hic est sanguis meus. Et: Ero vobiscum usque ad consummationem saeculi. Heshusius in comm. 1. epist. ad Cor. *Sexta praerogativa carnis Christi est, quod est caput totius ecclesiae passim per totum terrarum orbem dispersae, quae omnibus aetatibus ministerio verbi colligitur, quod fovet, sustentat, custodit, regit, conservat & tuetur singula membra, & omnia in omnibus adimplet & efficit. Haec quoque gloria & proprietas nulli creaturae competit. Nullus apostolus aut propheta tali modo ecclesiae & singulis membris adesse potest, nullus item angelus singulis piis opem ferre, omnia pericula depellere, in omni necessitate succurrere potest. Christi autem humanitas, quia unita est λόγῳ unionem personali, & quia constituta est caput totius ecclesiae, omnibus membris sui corporis adest, singulos pios fovet suo Spiritu &c. praesentes etiam habet in sua manu omnes creaturas, juxta promissionem Matth. XVIII. & XXVIII. Et si autem hae promissiones in concreto sunt enunciatæ; tamen fingendum non est, quod tantum divinitatis suae praesentiam promiserit, sed personae atque etiam carnis suae, licet eam exterioribus sensibus non comprehendamus. Ne de carnis suae praesentia dubitemus, sacrosanctam cenam instituit &c. Paulus Eph. 1. dicit: Omnia**

Omnia subiecit sub pedibus ejus. Ergo omnes creaturae etiam humanae Christi naturae resuscitatae a mortuis sunt praesentes & subiectae &c. Eph. IV. adfirmat apostolus, hunc Christum, qui supra omnes caelos ascendit, omnia implere, non tantum de ejus operatione, vel efficacia loquitur, sed & de ipsius praesentia, ideoque inquit: Ascendit super omnes caelos, ut omnia adimpleret. Quomodo autem hoc fieri possit, ut humana Christi natura, quae finita est, omnia impleat, nostris ingeniis comprehendere non possumus; sicut nec de divinitate capere aut intelligere possumus, quomodo ea impleat omnia. Nulla enim moles, nulla extensio imaginanda, quia vero Spiritus S. per apostolos haec mysteria in ecclesia patefecit, omnino illi assentiri debemus.

§ CCXXX. II) Quia Christus

2. θαυματεργία. per carnem, in carne & cum carne divina miracula operatur. θαυματεργία est opus vere divinum, uti constat. Jam vero assumpta caro est ὄργανον, non ἀργον & otiosum, vel mere passivum, sed σύνεργον, efficax & activum, non separatum, sed unitum, per quod Christus miracula est operatus. Ergo assumptae Christi carni opus vere divinum competit. Minor probatur 1) ex miraculorum principio. Principium agendi, a quo miracula procedunt, est vis θαυματεργική, δύναμις & ἐξουσία vere divina. Jam vero vis illa θαυματεργική, δύναμις & ἐξουσία vere divina Christo secundum humanam naturam est communicata. Act. X. 38. Deus unxit Iesum Spiritu S. & virtute, qui pertransiit benefaciendo & sanando omnes a diabolo oppressos, quoniam Deus erat cum illo. Inde sic inferimus: Secundum quam naturam Christus unctus est Spiritu S. secundum eandem etiam donatus est virtute θαυματεργική, ut ostendit connexio. Jam vero secundum humanam naturam Christus unctus est Spiritu sancto. Ergo. Secundum quam naturam Christo data est omnis potestas in caelo & in terra, secundum eam etiam efficax est in miraculorum operatione. Jam vero secundum humanam naturam data est ipsi omnis potestas in caelo & in terra,

Matth. XXVIII. 18. Ergo. Secundum quam naturam Deus erat cum Christo, secundum eandem miracula fecit & sanavit omnes a diabolo oppressos, ut connexio ostendit. Jam vero secundum humanam naturam Deus erat cum Christo. Ergo. Inde est, quod κατ' ἐξουσίαν, ἐν ἐξουσίᾳ & δυνάμει imperat spiritibus immundis. Marc. I. 27. Luc. IV. 36. in illa scilicet ἐξουσίᾳ, quam sibi secundum carnem esse datam proficitur; quae δυνάμει ab ipso egreditur sanans omnes, Marc. V. 30. Luc. VI. 19. illa scilicet δυνάμει, quae ipsi ut agno massato data Apoc. V. 12. Agit enim Christi humanitas in miraculis, non modo per virtutem, quae illi naturaliter & essentialiter est propria, sed etiam per potentiam vere divinam, ab unita deitate sibi communicatam, vel ut apostolus loquitur, agit Christi humanitas juxta unctionem Spiritus & virtutis. 2) Ex agentis conditione & statu. Christi vox, inortuos ad vitam revocans, non est tantum humana, sed etiam divina vox; Christi manus, leprosos tangens, non est tantum humana, sed etiam divina manus; qui enim ore loquitur, ac qui manu tangit, non tantum homo, sed & Deus est in personae unitate. Vox illa: Lazare veni foras, Joan. XI. 43. non est tantum humana vox, aërem verberans & aures adstantium feriens, sicut vox reliquorum hominum, sed est omnipotens ipsius Filii Dei vox, Lazarum defunctum in vitam revocans; Joan. V. 28. Manus Christi, tangens, leprosum, Matth. VIII. 3. non est tantum humana manus, tangens leprosum eo modo, quo aliorum etiam hominum manus eum tangere potuisset, sed est omnipotens ipsius Filii Dei manus, leprosum tangendo sanans. Quod si ergo manus hominis viventis opera animatae substantiae propria efficere potest, quia est hominis animati propria, quidni manus Christi opera vere divina, miracula scilicet, efficere possit, quia est ipsius Filii Dei omnipotentis propria manus? 3) Ex universali dominio. Secundum quam naturam Christus factus est omnium dominus, omnia ipsi subiecta, constitutus super omnem principatum & dominationem &c. secundum eandem etiam miracula facere potest. Sed Christus secundum humanam naturam factus

*Etia est omnium dominus: Act. II. 36. omnia ipsi sunt subiecta: Ps. VIII. 7. constitutus est super omnem principatum & dominatum Eph. I. 20. Ergo. Major est manifestæ veritatis, quia si Christus est omnium dominus; ergo etiam in miraculis præter & contra communem rerum seriem agere, naturam efficaciter mutare & omnia pro arbitrio suo disponere potest. 4) Ex adhibito in miraculis naturæ humanæ ministerio. Christus miracula faciens corporeo usus est ministerio & tactu, voce enim excitavit mortuos; manus tactu sanavit leprosos, luti illitu oculos cæcorum aperuit, &c. ut humanam suam naturam *δυνάμεις σαυματουργικῆς* participem esse ostenderet. Si enim humanam naturam a miraculorum operatione voluisset exclusam ac segregatam, divino tantum nutu illa fecisset, nec humanæ naturæ ministerium adhibuisset. Athanasius orat. V. contra Arian. *Verbum manum suam extendens sanavit febricitantem, vocem humanam edens suscitavit Lazarum, manibus suis in cruce protensis prostravit aëris principem.* orat. de blasphem. in Spiritum. *Spuebat quidem ut homo; sputamentum tamen illud divinum erat, siquidem per illam salivam oculos caeci sanavit.* dial. V. de Trinit. pag. 184. *λόγον unitum homini edere prodigia non separatim a natura assumpta, sed placuisse ei per ipsam in ipsa, cum ipsa potentiam suam divinam exserere.* De incarnat. Verbi p. 50. *carne Christi esse organum, quo divinitas in miraculis usa.* Cyrillus de incarn. unigenit. cap. VII. *λόγος communes facit cum sua carne divinæ majestatis operationes, ut tactu mortuos vivificet, leprosos sanet, cæcos illuminet, & reliqua miracula edat.* Augustinus in enarr. Ps. LVI. *Christus per carnem operatus est miracula.* Damascenus lib. III. c. 15. *Divinitas operabatur *θεοσημίας*; sed non sine carne.* lib. ejusd. cap. 17. *Non secundum propriam *ἐνσώρευαν*, sed propter unitum sibi verbum caro Domini divina operatur, verbo per eam propriam suam *ἐνσώρευαν* ostendente ac manifestante.* Theophylactus in cap. V. Luc. *Interim & hoc indicabo, quod sancta ejus caro divinam habeat virtutem, & purificet & vivificet, utpote quæ sit Dei caro.* in cap. VII. Luc. Non*

verbo tantum miracula operatur, sed & loculum tangit, ut discamus, quod corpus ejus est vitæ corpus. Conferatur Leo epist. X. ad Flavian. Thomas part. III. q. 43. art. 2. *Anima Christi consideratur dupliciter; primo secundum propriam virtutem sive naturalem sive gratuitam: (habitualmente & subjective ipsi inhærentem) secundo ut est instrumentum Verbi Dei sibi personaliter uniti, sic enim habuit instrumentalem virtutem ad immutationes miraculosas faciendas.* Gersonius in serm. de quat. domib. Dominica XIX. post Pent. *Humanitatem propter ipsum ad Verbum hypostaticam unionem tanquam causam secundam in omnibus Christi miraculis communicasse.* Paræus in Iren. pag. 268. *Si igitur Christus homo est Deus, utique non aliena, ut Petrus, sed propria sua virtute miracula fecit. Docemus vero, hanc virtutem propriam fuisse deitatis formaliter, humanitatis personaliter propter unitatem hypostaseos.*

§. CCXXXI. III) Quia opus redemptionis in carne & per carnem 3. Opus redemptionis. perfecit. Opus redemptionis est opus vere divinum; Ps. XLIX. 8. Es. LIX. 16. &c. jam vero ab opere redemptionis humana Christi natura non est exclusa, sed in ea, per eam & cum ea Christus divinum illud opus perfecit, quod probant sequentia dicta. Zach. IX. 11. *Tu in sanguine testamenti tui emisisti vinctos de lacu, &c.* Matth. XX. 28. *Filius hominis venit, ut daret animam suam *λύτρον* pro multis.* XXVI. 28. *Hoc est sanguis novi test. qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Luc. XXII. 19. *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur.* Joan. I. 29. *Ece, agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* VI. 51. *Panis, quem ego dabo, caro mea est, quam dabo pro mundi vita.* 1 Petr. II. 24. *Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.* In his ac similibus scripturæ dictis corporis Christi oblationi & sanguinis effusioni, in ara crucis factæ, redemptionis *λύτρον* tribuitur, utique ergo in assumpta natura & per assumptam naturam opus illud vere divinum est peractum.

§. CCXXXII.

† *Constitutio
ministerii &
collectio eccle-
siae.*

§. CCXXXII. IV) Quia *constitutio ministerii & collectio ecclesiae* Christo etiam ut homini tribuitur. Constitutio ministerii & collectio ecclesiae est opus vere divinum. Ps. LXVIII. 12. CXLVII. 15. Ef. VI. 8. XLI. 27. Of. XII. 11. &c. Jam vero hoc opus tribuitur Christo etiam ut homini. Matth. XXVIII. 18. *data est mihi omnis potestas in caelo & in terra.* v. 19. *Euntes ergo docete omnes gentes,* & v. 29. *& ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi;* Ubi observa particulam illativam &: Mihi data est omnis potestas, ergo euntes docete, & additam promissionem: Ecce ego vobiscum sum; ex quo sic concludimus. Secundum quam naturam Christo data est omnis potestas in caelo & in terra, ac secundum quam naturam praesens nobis adest usque ad seculi consummationem, secundum eandem etiam constituit & conservat ministerium, ac colligit sibi ex genere humano ecclesiam perpetuam. Jam vero secundum humanam naturam data est Christo omnis potestas, &c. Ergo. Confer. harm. de resurr. cap. XII. p. 448. Marc. XVI. 19. *Dominus Iesus postquam haec locutus est apostolis, assumptus est in caelum, & sedet ad Dei dextram:* v. 20. *illi autem profecti praedicaverunt ubique Domino cooperante, &c.* Describitur in his verbis complementum promissionis apud Matthaeum propositae: *Ecce ego vobiscum sum.* Sensus est: quia Christus post suam ascensionem confedit ad dextram Dei ubique praesentem & potenter dominantem, ideo etiam apostolis evangelium praedicantibus ubique adesse & cooperari potuit vi ac virtute illius sessionis ad infinitam Dei dextram. Eph. IV. 10. *ascendit Christus super omnes caelos, ut impleret omnia.* v. 11. *& dedit alios prophetas, alios apostolos, alios evangelistas, alios doctores,* v. 12. *ut sancti praepararentur ad opus ministerii.* Fructus proinde ascensionis dominicae est institutio & conservatio ministerii. Ergo ut secundum humanam naturam ascendit in caelum, ita quoque secundum humanam naturam instituit & conservat ministerium. Huc referenda sunt vaticinia vet. test. Ps. XXII. 23.

Exeges. pars II

Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiae laudabo te; id est, ex passione & morte liberatus instituiam & conservabo ministerium verbi, per quod beneficia passione & morte parata in ecclesia distribuuntur. Esaj. LIII. 10. *Cum posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaeum, & voluntas Domini in manu ejus dirigetur.*

§. CCXXXIII. V) Quia *missio & effusio Spiritus S.* Christo etiam ut homini competit. Effusio ac missio Spiritus S. est opus vere divinum, ut constat. Jam vero Christus etiam secundum humanam naturam effundit Spiritum S. super apostolos, & mittit eum in corda credentium. Quod probatur 1) *ex personali unione.* Humana Christi natura per unionem personalem *uncta est oleo laetitiae,* sive Spiritu sancto, *ultra consortes,* Ps. XLV. 8. *accepit Spiritum sanctum sine mensura,* Joh. III. 34. ac Christus secundum humanam naturam est *plenus Spiritu sancto,* Luc. IV. 1. *Ex hac ergo plenitudine omnes accepimus.* Joh. I. 16. 2) *Ex capitis adpellatione.* Sicut unctio a capite Aaronis in ipsius membra descendebat, sic a Christo capite vigor Spiritus in omnia corporis mystici membra dimanat. Jam vero Christus est ecclesiae caput etiam secundum humanam naturam. Ergo etiam secundum humanam naturam donat credentibus Spiritum sanctum. 3) *Ex Christi pretatione.* Joh. XIV. 16. *Ego rogabo Patrem, & alium paracletum dabit.* Qui rogat, ut Pater det Spiritum S. rogando docet, quod hanc *δύναμιν & ἐξουσίαν* mittendi Spiritum sanctum per se non obineat, sed a Patre eandem accipiat. Jam vero hoc de Christo secundum divinam naturam intelligi nequit, quia Christus ut Deus hanc *δύναμιν & ἐξουσίαν* obinet natura, per aeternam scilicet a Patre generationem. Ergo Christus, qua homo, Deum Patrem rogat, & potestatem mittendi Spiritum S. impetrat. 4) *Ex insufflatione.* Christus per flatum corporeum distribuit apostolis Spiritum sanctum, Joh. XX. 22. ut ostenderet, sibi etiam ut homini datam esse potestatem conferendi Spiritum

§. Missio & effusio Spiritus sancti.

U u u

tum sanctum. 5) *Ab exaltatione.* Missio Spiritus S. est salutaris finis & effectus exaltationis Christi ac sessionis ad dextram Dei. Joh. XVI. 7. *Si abiero, mittam vobis paracletum.* Act. II. 33. *Dextra Dei exaltatus & promissione Spiritus sancti accepta a Patre effudit hoc, quod videtis.* Jam vero Christus secundum humanam naturam exaltatus & ad dextram Dei collocatus est. Ergo. 6) *Ex officii Christi administratione.* Missio Spiritus S. pertinet ad officium Christi propheticum & ad regium, quia ipse ad dextram Dei evehctus Spiritum sanctum ecclesiae doctorem constituit, ac per eum in cordibus hominum ad conversionem & salutem efficax est, confirmat eos adversus omnes satanae & mundi insultus. Jam vero administratio officii prophetici & regii competit Christo secundum utramque naturam.

§. CCXXXIV. VI) Quia *mundatio a peccatis* Christo etiam ut homini tribuitur. Remissio peccatorum & mundatio a peccatis est opus vere divinum. Esaj. XLIII. 25. Marc. II. 7. Luc. V. 21. Jam vero hoc opus tribuitur Christo etiam ut homini, Matth. IX. 6. Marc. II. 10. Luc. V. 24. *Filius hominis habet in terra potestatem remittendi peccata.* Ubi nota emphasin in phrasi *ἐν τῇ γῆ.* Quod si ergo filius hominis habet in terra potestatem remittendi peccata, utique qua homo non abest a potestate clavium, quae in peccatis remittendis super terram exercetur, & quia salutaris manducatio corporis & bibitio sanguinis ipsius credentibus cedere debet in peccatorum remissionem; ideo corpus suum non in caelo, sed in terra cum pane & vino manducantibus ac bibentibus exhibet in confirmationem promissionis de remissione peccatorum. Luc. XXIV. 47. jubet *praedicare in nomine suo remissionem peccatorum.* Jam vero Christi nomen complectitur non solum divinam, sed etiam humanam naturam. 1 Joh. I. 7. *Sanguis Iesu Christi filii Dei mundat nos ab omnibus peccatis.* Utique ergo Christi sanguis obtinet vim mundandi ac purgandi nos a peccatis. Hebr. IX. 13. *Si sanguis hircorum & taurorum & cinis vitalae adspersus*

inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; v. 14. quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum aeternam obtulit se ipsum Deo, sanctificabit conscientiam nostram ab operibus mortuis.

§. CCXXXV. VII) Quia *resuscitatio mortuorum* Christo ut homini competit, quam constat esse opus mere divinum. Joh. V. 28. *Qui in monumentis sunt, audient vocem Filii hominis, & qui audierint, procedent.* VIII) Quia *administratio iudicii* Christo ut homini tribuitur, quae itidem est divinum aliquod opus. Joh. V. 27. *Dedit ei potestatem faciendi iudicium, quia Filius hominis est.* Confer, quae de virtute vivificandi & potestate faciendi iudicium in secundo membro dicta sunt. Quatenus enim resuscitatio mortuorum & iudicii administratio consideratur ratione *principii*, virtutis scilicet efficaciter agentis, eatenus ad secundam datorum classem pertinet; quatenus vero ratione *effecti atque operis* spectatur, eatenus ad hanc tertiam datorum classem referri potest. IX) De- *nique, quia piorum salvatio & glorificatio* Christo etiam ut homini competit. Matth. I. 21. *Vocabis nomen ejus Iesum, quia salvum faciet populum suum.* Jam vero Christus non solum ratione divinae, sed etiam ratione humanae naturae est noster Iesus, Act. IV. 12. *Non est aliud nomen sub caelo datum, &c.* At hoc nomen complectitur non solum divinam, sed etiam humanam naturam.

§. CCXXXVI. IV) Osten- *dinus haec, divina nomina, attributa atque opera* Christo homini competere; restat, ut demonstrems, *divinum religiosae adorationis cultum* etiam secundum humanam naturam ipsi deberi. Ubi nota, Christum nec secundum divinam, nec secundum humanam tantum, sed secundum utramque naturam adorandum a nobis

7. *Resuscitatio mortuorum.*

8. *Administratio iudicii.*

9. *Piorum glorificatio.*

4. *Cultus religiosae adorationis.*

bis statui, ac humanam illam naturam sive assumptam carnem esse ac dici *προσκυνητήν* 1) non per se. & ex se, ratione essentialium proprietatum, quia enim per se non subsistit, ideo etiam per se adoranda non est. 2) Neque ex *accidente*, sicut rege honorato per accidens etiam purpura honoratur, quia enim in *λόγῳ* non subsistit ut accidens, sed pars personæ, ideo etiam non est ex accidente adoranda. 3) Neque propter *habitualement excellētiā, subjectivē ei inhaerentem*, qua angelis & hominibus est superior, quo sensu & respectu *ὑπερδουλείαν* illi tribuunt Pontificii. 4) Neque propterea, quod sit in *divinam naturam substantialiter mutata* vel a divina natura absorpta, quæ fuit Eutycheris & Suencfeldii hæresis. 5) Neque eo sensu, quod *peculiarem & distinctam a λόγῳ constituat personam*, quam opinionem in Nestorio damnavit concilium Ephesinum anathem. VIII. Si quis *audet dicere, assumptum hominem coadorari cum Deo: Verbo oportere & conglorificari & connuncupari Deum, tanquam alterum cum altero, nam consyllaba superadjecta hoc cogit intelligi, ac non potius una adoratione veneratur Emanuele, eique glorificationem dependit, juxta quod Verbum caro sa-*

ctum est, anathema sit. Sed ideo una eademque adoratione Christus Deus & homo adoratur, quia utriusque naturæ est una & indivisa *ὑπόστασις*.

§. CCXXXVII. Hanc sententiam nostram probamus. 1) ex *manifestis scripturæ dictis*. Pf. LXXII. 11. *adorabunt eum omnes Reges, omnes gentes servient illi.* (Hunc psalmum non de Salomone typicō, sed de Salomonis antitypo, Christo scilicet, qui *Salomone longe præstantior*, Matth. XII. 42. accipiendum esse, totus contextus & nov. test. allegatio manifestum faciunt. Is secundum eam etiam naturam dicitur adorandus, cujus respectu dicitur *descendere sicut pluvia in vellus, & sicut guttæ irrigant terram*. v. 6. Id est, cujus ratione de cælo descendet, & ex virgine Maria veram carnem assumet, & cujus respectu *a mari usque ad mare dicitur dominari*. v. 7. Ea vero etiam secundum humanam naturam ipsi competunt. Ergo quoque adoratio.) Pf. XCVII. 7. *Adorent eum omnes angeli.* (quæ verba ad Christum *Θεόν-Θρωπον* ut primogenitum a Patre cælesti in orbem terræ introductum adcommodat auctor epistolæ ad Hebr. cap. I. 6. (*) Theophylactus in c. I. Hebr.

(*) Non tantum adcommodat auctor epistolæ ad Ebræos loc. cit. effatum Davidicum ps. XCVII. 7. ad Christum, sed citavit illud, tanquam proxime atque immediate ad Christum respiciens. Hunc enim longe eminentiorem esse angelis, exinde comprobatur sanctissimus Christi legatus, quia angeli eum adorare debent, secundum expressum Dei patris mandatum ante multa secula in hoc ipso psalmo angelis datum. Nec dici potest, scriptorem divinum adlegasse hocce oraculum tantum ex sensu doctorum gentis ebraicæ, qui locum hunc de Messia acceperint, ut scilicet ex concessis argumentum heic neceretur. Sed adlegavit illud ex sensu innato, quem ex infallibili Spiritus S. inspiratione didicerat. Et sane, si omnes hujus psalmi Davidici circumstantias probe expendamus, facile patebit, totum psalmum, ex quo verba loc. cit. exstantia desumpta sunt, de Christo agere. Novum enim Jehovah regnum in hocce psalmo describitur, in quo confundendi sint idolorum cultores, & convertendi, abjectis idolis; quod de nullo alio, quam de Messia regno, potest intelligi. Describitur porro

ejusmodi regnum Jehovah, quod Tzioni & filiabus Jehudæ ingens adferat gaudium, quale omnino est regnum Messie. Vid. Zach. IX. 9. Matth. XXI. 5. Quin ejusmodi describitur regnum, in quo *lux & justitia*, tanquam peculiaris bona locum sint habitura. Constat vero, hæc bona propria & palmaria esse regis Messie. Vid. Esaj. XLII. 6. XLIX. 6. LX. 2. Atque hæc procul dubio causa est, cur ipsi judæorum magistri de *temporibus Messie* heic agi, unanimi quasi ore fateantur. De nullo itaque alio subjecto, quam de Messia, in hocce psalmo sermonem esse, dubitare haud licet; prout observavimus in dissertatione nostra, Tub. MDCLVII. excusa, cui index: *gloria Christi primogeniti in orbem introducti, ipsi angelis adoranda*, p. 7. seqq. Copiosius vero hoc comprobant CALOVIVS in *biblii illustr.* ad b. L. JOS. PLACÆVS *par. II. disp. IX. §. XIX. seqq.* & cumprimis JO. WESSELIVS, theologus Lugduno-Batavus, in *dissertat. acad. ad selecta quædam loca vet. & nov. test. diff. XVII. p. 542. seqq.* alique. Cæterum de nulla alia introductione Christi in orbem in adle-

I. Hebr. *Pater introducit Filium in mundum non aliter, quam in carne.*) Ps. CXVIII. 26. *Ho-
fianna o Domine, da prosperos successus, bene-
dictus, qui venit in nomine Domini.* (Hac
gratulatione, benedictione & invocatione popu-
lus Hierosolymitanus Christum, Davidis filium,
excipit, Matth. XXI. 9. Marc. XI. 9. Luc XIX.
38. quod contra Phariseos ratum ac gratum
Christus habet ac defendit. Ergo Christo etiam
ut Filio Davidis invocatio ac benedictio compe-
rit) Esaj. XI. 1. *Egredietur virga de radice
Iessae, & virgultum de radice ejus ascendet.*
v. 2. *& requiescet super eum Spiritus Domi-
ni, &c.* v. 10. *ipsum gentes deprecabuntur.*
(Ergo Christo etiam, quatenus est virga de ra-
dice Jesse orta, adeoque verus homo, adoratio-
nis cultus debetur. Paulus Rom. XV. 12. vati-
cinium illud propheticum his allegat verbis:
*Erit radix Iesse, scilicet celebris, & omnes
gentes sperabunt.* Ergo in Christum, quatenus
ut homo ex radice Jesse exsurgit, gentes spera-
bunt, eumque invocabunt.) Esaj. XLV. 23. *In
me ipso juraui, egredietur de ore meo verbum ju-
stitiae, quia mihi curvabitur omne genu, & ju-
rabit omnis lingua &c.* (hunc locum Paulus
Rom. XIV. 11. refert ad Christum, futurum
mundi judicem in die novissimo. Jam vero
Christus non tantum secundum divinam, sed etiam
secundum humanam naturam, judicium illud ad-
ministrabit. Ergo. Addimus etiam ex textu
tale argumentum. Secundum quam naturam
Christus est nostra justitia, secundum eandem
quoque omne genu ipsi curvandum, ut osten-
dit immediata connexio: *Mihi curvabitur omne
genu, & jurabit omnis lingua: In Domino
mea justitia.* Jam vero Christus non secundum
divinam tantum, sed etiam secundum huma-

nam naturam, est nostra justitia. Jer. XXIII. 5.
XXXIII. 15. 1 Cor. I. 30. Ergo.) Dan. VII.
13. *Adspiciebam in visione nobis, & ecce cum
nubibus caeli quasi filius hominis veniebat, &
usque ad antiquum dierum pervenit, &
in conspectu ejus adpropinquare fecerunt eum.*
v. 14. *& dedit ei potestatem & honorem & re-
gnum, & omnes populi, tribus & linguae ipsi
servient.* (Secundum quam naturam Messias
est filius hominis, venit cum nubibus caeli, ac-
cepit in tempore a Patre caelesti potestatem &
regnum, secundum eandem etiam religiose ipsi
serviendum. Atqui secundum humanam natu-
ram est filius hominis, &c. Ergo) Joel II. 32.
Qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.
(hoc ad Christum Θεὸς ὁ ὢν adplicat Paulus
Rom. X. 13.) Joh. V. 22. 23. *Pater omne ju-
dicium dedit Filio, ut omnes honorent Filium,
& αὐτὸς, sicut honorant Patrem.* v. 27. *& pote-
statem dedit ei etiam faciendi judicium, quia
filius hominis est.* (Secundum quam naturam
Pater dedit Christo omne judicium, id est, to-
tam totius mundi, & imprimis regni gratiae,
gubernationem, ac potestatem faciendi judicium,
secundum eandem quoque est religiose ad-
orandus, & aequali honoris cultu cum Patre af-
ficiendus. Ratio connexionis pendet ex particu-
la ἵνα, quae exprimit finem, propter quem Pa-
ter omne judicium dedit Filio, & ex particula
& αὐτὸς, quae aequalitatem honoris arguit. Jam
vero Pater dedit Filio omne judicium & potesta-
tem faciendi judicium secundum humanam na-
turam, ut patet ex προσδιορισμῷ v. 27. ὅτι,
quia filius hominis est, & ex particula καὶ in eo-
dem versu, quae humanam Christi naturam cum
divina indivulso nexu conjungit. Ergo.) (**)
Phil. II. 9. *Propter quod & Deus in summam
sublimitatem ipsum exulit, & donavit illi no-*
men,

adlegato oraculo Paulino sermonem esse, quam
de ea, quae per incarnationem Christi facta est,
supra ex THEOPHILO recte adnotavit GER-
HARDVS noster. Uberius hancce expositio-
nem comprobavimus in continuatione dissertatio-
nis modo excitatae de gloria Christi primogeniti,
§. VI. IX. p. 12. seqq. Et sane vel ex solo LV.
c. capite secundo luculenter demonstrari potest,

nato mundi redemptore id revera evenisse, quod
de Christo primogenito pronuntiavit scriptor-
facer, nimirum adorasse eundem omnes angelos
Dei.

(**) Huic ratiocinio, quod GERHARDVS ex ora-
culo servatoris Joan. V. 23. deduxit, aliud ad-
jungimus, eidem oraculo divino superstructum.
Scilicet gloria-cultus religiosi etc. etc. adscribitur
Christo

men, quod est super omne nomen: v. 10. ut in nomine Iesu flectatur omne genu caelestium, terrestrium & inferorum, v. 11. & omnis lingua confiteatur, quia Dominus est Iesus Christus in gloriam Patris. (Secundum quam naturam Christus est exinanitus & exaltatus, ac nomen ex gratia accepit, quod est super omne nomen, secundum eandem etiam omne genu illi flectendum, id est, religiose ab omnibus creaturis est adorandus. Sed secundum humanam naturam est exinanitus & exaltatus, &c. Ergo.) Apoc. V. 12. Angeli & viginti quatuor seniores, id est, tota triumphans ecclesia dicit: *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem & divitias & sapientiam & robur & honorem & gloriam & benedictionem.* v. 13. *Et omnem creaturam, quae in caelo est & in terra, & sub terra, & quae in mari, & omnia, quae sunt in eis, audiavi dicentes: Sedenti in throno & Agno, benedictio & honor & gloria & robur in secula seculorum,* v. 14. *& adorarunt viventem in secula.* (Secundum quam naturam Christus est agnus occisus & in thronum Patris collocatus, secundum eandem etiam ab ecclesia triumphante adoratur. Jam vero secundum humanam naturam est agnus occisus, &c. Ergo.)

§. CCXXXVIII. II) Ex rationibus. 1) A personali unione. Quae natura unam cum Dei Filio constituit personam, illi religiosae adorationis cultus debetur. Assumpta natura Christi humana unam cum Filio Dei constituit personam. Ergo. Utraque praemissarum deducitur ex cap. I. Hebr. ubi de Christo dicitur v. 4. *Tanto praestantior factus est angelis,* (utriusque secundum humanam naturam) *quanto excellentius nomen est sortitus.* (καλὴν ὀνόμαυνεν itidem secundum humanam naturam) v. 5. *Cui enim angelorum*

dixit: Filius meus es tu, &c. v. 6. 'Rursum autem tum introducit primogenitum in orbem terrarum, dicit: Et adorent eum omnes angeli. Ex quibus evidenter sequitur, Christum propter personae maiestatem ab angelis adorandum, non secundum divinam tantum, sed etiam secundum humanam naturam. Qui vero honor Christo ab angelis exhibetur, ille multo magis ab hominibus illi exhibendus. Sed honor religiosae adorationis Christo secundum humanam naturam ab angelis exhibetur, Hebr. I. 6. Secundum eam enim naturam ab angelis adoratur, juxta quam praestantius nomen est sortitus. Ergo. (Λόγος cum sua carne est secunda Trinitatis persona. Ergo etiam λόγος cum sua carne est adorandus.) Hypostasis λόγος post factam incarnationem non est divina tantum, sed etiam humanae naturae hypostasis, ac persona Filii Dei incarnati non subsistit in una tantum & ex una natura, sed in duabus & ex duabus naturis; qui ergo unam tantum naturam, praeterita & exclusa altera, colit & adorat, is non colit & adorat integram personam, sed unionem solvit. 2) A maiestatis & gloriae divinae communicatione. Secundum quam naturam Christo communicata est divina maiestas ac gloria, omnis potestas in caelo ac terra, omnis scientia, omnipraesentia, &c. secundum eandem etiam est religiose colendus & invocandus. Ratio connexionis patet ex Dan. VII. 14. *Antiquus dierum Filio hominis dedit potestatem & regnum, ut omnes tribus & linguae ipsi serviant;* & ex eo, quod fundamentum religiosae invocationis est omnipotentia, omniscientia & omnipraesentia ejus, qui est religiose invocandus. Ursinus in comm. Es. II. f. 81. *Adoratio tribuit inspectionem cordium, praesentiam in omnibus locis & infinitam potentiam juvandi omnes invocantes.* Junius de invoc. sancti.

Christo servatori, ut persona. Jam vero persona Christi est utraque ipsius natura, non divina duntaxat, sed & humana. Unde sequens nectimus argumentum: *Quidquid personae alicui debetur, id omni illi debetur, quod ad eandem principaliter pertinet.* Ast gloria cultus religiosi, quem summo Deo exhibemus, debetur personae filii Dei; ergo & Christo homini proprius est, qui ad filii Dei naturam personam principaliter refertur. Consequenter

renda sunt, quae hanc in rem differuimus in peculiari dissertatione, Tubing. MDCCCLV. typis exscripta, hacque insignita inscriptione: *gloria cultus religiosi Christo servatori adserta ex Joan. V. 23. ubi & §. X. & XI. p. 27. seqq. eorum,* qui a recta veritatis via heic plurimum aberraverunt, exceptiones in medium producimus acque confutavimus.

sanct. fol. 1703. oper. *Quicumque adorandus est pio animi affectu, in eo tria sunt oportet, scire, velle, posse.* Jam vero Christo secundum humanam naturam communicata est divina majestas ac gloria, omnis potestas in cœlo & terra, &c. Ergo. 3) *Ab officii administratione.* Secundum quam naturam Christus est noster mediator, redemptor, salvator, noster Jesus, judex vivorum & mortuorum, rex & dominus, secundum eandem etiam est religiose a nobis invocandus. Ratio est, quia secundum quam naturam beneficia spiritualia & cœlestia nobis confert, secundum eandem etiam est a nobis invocandus, & spiritualia beneficia ab ipso petenda. Et secundum quam naturam Christus beneficia spiritualia & cœlestia nobis acquisivit ac promeruit, secundum eandem etiam religiose a nobis invocandus, & distributio cœlestium beneficiorum ab ipso petenda. Jam vero Christus secundum humanam naturam est noster mediator, redemptor, salvator, &c. Ergo. 4) *Ab exaltatione.* Secundum quam naturam Christus est exaltatus & ad dextram Dei collocatus, secundum eandem etiam est religiose invocandus. Ratio *connexionis* pendet ex dicto apostolico: Phil. II. 9. *superexaltavit eum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu flectatur omne genu, & ex δολογία ecclesiæ triumphantis: Apoc. V. 12. Agnus, qui occisus est, dignus est accipere virtutem & benedictionem.* Jam vero Christus secundum humanam naturam est exaltatus. Ergo. 5) *A baptismi institutione & collatione.* In cujus nomen baptizamus, ille etiam est religiose invocandus. (Ratio petitur ex Act. XXII. 16. *Exsurge & baptizare, & ablue peccata tua*

invocato nomine Domini, ex genuina hujus phraseos εἰς ὄνομα interpretatione tradita in tr. de bapt. §. 80. & ex elegantulo illo Basilii in epist. LXXVIII. Sicut baptizamus, ita adoramus; sicut adoramus, ita credimus.) Jam vero baptizamus in nomen Christi etiam secundum humanam naturam, quia nomen Filii complectitur non solum divinitatem, sed etiam assumptam humanitatem, cum non duplex, sed unus sit Filius, quia baptizari dicimur *in Christi mortem*: Rom. VI. 4. quia Christo potestas cœli & terræ, & qua baptismum instituit, Matth. XXVIII. 18. secundum humanam naturam data: quia baptismi virtus ex merito Christi *Ἐκ τῆς χάριτος* pendet: quia baptizari dicimur *in nomine Christi* Act. II. 38. & *Iesu* Act. XIX. 5. quod utramque naturam complectitur, &c. Ergo etiam Christus secundum humanam naturam est a nobis religiose invocandus. 6) *Ex fidei & invocationis connexionione.* In quem credimus & speramus, eum etiam religiose invocamus. Rom. X. 10. Jam vero credimus & speramus in Christum *Ἐκ τῆς χάριτος*, non ut Deum tantum, sed etiam ut hominem. Psal. II. 12. *Beati omnes, qui confidunt in eo.* Esaj. XXVIII. 16. *Qui credit, non festinet,* quod Paulus Rom. X. 11. ad Christum *Ἐκ τῆς χάριτος* adcommodat. *Omnis, qui credit in eum, non confundetur.* Joh. XIV. 1. *Creditis in Deum, etiam in me credite.* Ergo.

§. CCXXXIX. III) *Ab exemplis.* Christum ut Deum & hominem etiam in statu exinanitionis adorarunt *magi*: (*) Matth. II. 11. *discipuli in navi*: VIII. 25. *Petrus*: XIV. 30. *Cananæa*: XV. 22. Marc. VII. 25. *pater lunatici*: Matth.

(*) Sunt, qui negant, magos Christum infantem cultu religioso, solique Deo convenienti, fuisse prosequutos, hac præcipue innixi ratione, quod vox *μαγιστῶν*, vi suæ originis, nihil aliud significet, quam *humillimum scilicet alicui prostruere*, & de ea *cultus civilis ac politici* specie olim fuerit usurpata, qua gentes, orientem solem spectantes, homines in magna dignitate constitutos, veluti reges ac principes, olim coluerint. De cultu itaque more civili more gentium orientis Chri-

sto infanti exhibendo intelligenda esse verba, quæ leguntur apud Matthæum cap. II. vers. 2. & 11. nonnulli contendunt, speciatim RICHARDVS SIMONIVS atque JO. CLERICVS; ille quidem in *versione gallica novi test. & notis ad b. l.* itemque in *bibliothèque critique*, tom. II. cap. VIII. & IX. p. 131. seqq. hic vero itidem in nova, quam adornavit, *versione gallica novi test.* nec non in *bibliothèque choisie*, tom. II. p. 281. Duumviris hæc adjungimus SAM. BASNAGIUM

Matth. XVII. 15. Marc. IX. 24. *cæci* : Matth. XX. 30. Marc. X. 47. Joh. IX. 38. *leprosi* : Luc. XVII. 13. *latro in cruce*. XXIII. 42. In statu exaltationis post resurrectionem *discipuli* : Matth. XXVIII. 17. Luc. XXIV. 52. *Thomas*, Joh. XX. 28. Post adscensionem in cælos *Stephanus* Act. VII. 59. *Paulus* in exordiis suarum epistolarum *gratiam, pacem & misericordiam*, non tantum a Deo Patre, sed etiam a Christo ecclesiis precatur. Calvinus in conc. evang. & in comm. super Joh. pleraque exempla hactenus adducta, utpote magorum, centurionis, cæci, Joh. IX. Thomæ, &c. de civili duntaxat honore accipit; sed textus circumstantiæ, petitionis qualitas & fidei commendatio adoratoribus ejusmodi a Christo tributa testantur, religiosam adorationem in illis exemplis describi, id quod multi ex ipsis Calvini asseculis agnoscunt.

GIVM, qui in *annal. politico - ecclesiast. rom. I. p. 135.* dubium esse censet, num notitia magorum eousque pervenerit, ut compertum haberent, infantulum, quem vagientem intuebantur, orbis conditorem esse, unum cum Patre Deum, cum hoc ipsum vel ipsos apostolos latuerit ante Domini sui resurrectionem. Regem ergo cœlestem (ita pergit BASNAGIVS) divina imbuendum scientia, clarum sanctitate, miraculis, potentia futurum magi agnoverunt, æqualem tamen Deo esse, adhuc ignorasse videntur &c. Nec alienus ab hac sententia est CHRISTOPH. AVG. HEVMANNVS, vir doctissimus, in *der Erklärung des neuen Testaments, pars. I. p. 12.* Divinum tamen solum Deo debitum, Christo cultum a magis exhibitum esse, complures veterum testantur. Evolvì heic cumprimis merentur GREGORII Nysseni BASILIIque in Christi nativitate hominibus JUVENCVS quoque, seculo IV. clarus, venerationem hancce religiosam fuisse existimavit. De magis enim *libr. I.* hinc utitur verbis:

Regique, Deoque, hominique

Dona ferunt.

Præmittimus alia testimonia veterum, quibus & recentiores theologi hac in re suffragantur. Sufficiat ex ingenti eorum numero heic laudasse JO. FRANC. BVDDEVUM, in *prolusionem* quadam *academica*, quæ in meditationibus sacris, *Synagmatis* dissertat. *theologicar.* subjectis existat, p. 56. & in *institut. theol. dogmat.* p. 375, & p. 1081. JAC. BERNARDVM, in *nouvelles de la republi-*

q. CCXL. IV) *Patrum dicta* adduximus in tract. de perf. Christi §. 115. quibus hæc addenda. Cyprianus serm. de asc. Christi f. 47 5. *Cœlestis angelorum exercitus festivis affectibus veneratur hominem supra se sublimatum, quem gloria & honore coronaverat Pater, & ad dextram suam collocavit, hoc dato ei privilegio singulari, ut in nomine ejus omne genus flecteretur.* Athanasius in epist. ad Adelphium contra Arian. p. 133. *Incarnatum Dei Verbum adoramus. Nam etsi caro ipsa per se pars sit rerum creaturarum, attamen Dei corpus effecta est, neque istiusmodi corpus seorsim discriminatum a Verbo adoratione prosequimur, neque Verbum adoraturi, Verbum a carne longe seponimus.* Cyrillus de rect. fid. ad Regin. col. 286. & in defens. anathem. VIII. *Si quis dicat, inadornabilem Domini nostri carnem ut hominis, & non adorandam ut Domini & Dei carnem, hunc ana-*

que des lettres, ad ann. MDCCIII. rom. II. p. 55. JO. HENR. HEIDEGGERVM, in *commensario in Matth.* p. 12. JO. REINHARD. RYSIVM, in *harmonia evangelist. rom. I. p. 244.* & p. 254. MART. CASP. WOLFBURGIVM, in *observat. sacr.* p. 506. JO. GEORG. WALCHIVM, in *bist. eccl. f. nov. test.* p. 143. itemque GEORG. HENR. GOEZIVM, in dissertat. variis de *objecto fidei magorum, de fide eorum, & amore itemque actu fidei*, quæ Lubecæ lucem adspexerunt publicam. Urgent viri isti præstantissimi, verbum *ἀποκρινῶν* non tantum de cultu civili, sed & religioso Græcis subinde adhiberi consuevisse, ipsamque rem docere, cultum mere civilem heic intelligi non posse, siquidem nullum civilis adorationis objectum magis ex oriente venientibus fuerit oblatum, sed infans in cunis, qui nihil eorum, quæ agebantur, aut cognoverit, aut intellexerit. Addunt, causas adventus eorum non humanas, sed divinas & cœlestes fuisse, prorsusque improbabile esse, Deum, qui res minoris momenti iis revelaverit, princeps causæ momentum iis haud revelasse. Et sane dubitari vix potest, magos illos aliquid veræ agnitionis de *Messia* habuisse, cumque ad scripturam in propheta *Michæa* deducti essent, personam & officium hujus regis inde didicisse recte agnoscere, atque hac agnitione & fide, quam ex *Michæa* didicerunt, puerum adorasse, quæ verba sunt CHEMNITII in *harmon. ad b. l. rom. I. p. m. 112. conf. b. BENGELIUM*, in *gnom. p. 21.*

anathematizat sancta & catholica ecclesia. Ambrosius lib. III. de Spiritu sancto cap. 12. f. 149. *Videamus, ne terram illam dicat adorandam propheta, quam Dominus Iesus in carnis assumptionem suscepit. Itaque per scabellum terra intelligitur, per terram autem caro Christi, quam hodie quoque in mysteriis adoramus, & quam apostoli in Domino Iesu adorarunt. Neque enim divisus est Christus. Ibid. Certe angeli adorant non tantum divinitatem Christi, sed & scabellum pedum ejus.* Leo serm. VIII. quadrages. *Noli cogitare, quasi in Christo aut sola sit humanitas, aut sola divinitas, sed utrumque fideliter credite, fideliter adorete.* Theodoretus in c. I. Hebr. *Christus semper ab angelis accepit cultum & adorationem, erat enim semper Deus; jam vero ipsum etiam adorant ut hominem.* Id. *Corpus dominicum divina glorificatum gloria a cælestibus potestatibus adoratur.* Theophylactus in cap. XXVIII. Matth. f. 51. *Quia humana natura prius condemnata, nunc unita Dei verba personaliter in cælo sedet, & ab angelis adoratur, merito dicit, data est mihi omnis potestas.* Oecumenius in cap. I. Hebr. f. 804. in Gr. *μετὰ σαρκὸς προσκυνήσαςαν οἱ ἄγγελοι τὸν υἱὸν, καὶ προσκυνήσαςαν αὐτῷ τῷ μετὰ σαρκὸς.* Philip. II. f. 66. *εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν ἐν καὶ ἐκ εἰς θεότητα ταῦτα θεὸς ἐννοεῖν, quod scilicet Christo tale nomen datum.* Beda Phil. II. f. 856. *Donavit ei nomen, quod est super omne nomen, Christo secundum hominem, Christo secundum carnem mortuo, resurgenti, ascendenti donavit nomen, quod est super omne nomen* &c. Damascenus lib. III. cap. 8. *εἰς ἔστιν ὁ Χριστὸς θεὸς τέλειος καὶ ἀνθρώπος τέλειος, ὃν προσκυνῶμεν σὺν πατρὶ καὶ πνεύματι μιᾷ προσκυνήσει μετὰ τῆς ἀχράντης σαρκὸς αὐτῆς ἐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μιᾷ τῇ λόγῳ ὑπόστασις, ἥτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν, καὶ τῇ κτίσει λατρεύοντες, καὶ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκα προσκυνῶμεν, ἀλλ' ὡς ἠνωμένην θεότητι, καὶ ὡς εἰς ἐν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τῇ θεῷ λόγῳ τῶν δύο αὐτῇ ἀναγομένων φύσεων.* Ib. *δεδοικα τῷ ἀνθρώπῳ ἀψαδαι διὰ τὸ τῷ ξύλῳ*

συνημέρον πῦρ, προσκυνῶ τῇ Χριστῷ τὸ συναμφοτέρων διὰ τὴν τῇ σαρκὶ ἢ ὠμένην θεότητα. Unus est Christus & Deus perfectus & homo perfectus, quem adoramus cum Patre & Spiritu & una adoratione cum immaculata ejus carne. Neque inadorabilem esse carnem dicimus, nam adoratur in una verbi hypostasi, quæ & ipsi hypostasis est facta. Neque ut creaturam colimus, nam non ut nudam carnem adoramus, sed continuam divinitati & ut in unam personam & in unam hypostasim Dei Verbi duæ sunt revocatae naturæ. Ibid. *Timeo quidem carbonem propter ignem ligno copulatum, adora Christi τῇ Χριστῷ συναμφοτέρων propter carni conjunctam cōunitamque divinitatem.* Confer eundem lib. IV. cap. 3.

§. CCXLI. V) Ex adversariis veritati suffragium ferre quidam videntur, quamvis postea id ipsum in peregrinum detorqueant sensum. 1) Ex Pontificiis Bulzus in disp. contra Gerlach. th. LXXVIII. scribit: *Caro ratione Verbi, cui personaliter unita est, est una adoratione cum divinitate adoranda.* (Sed postea id ipsum sic declarat vel potius pervertit, sensum esse, non quod caro, quatenus λόγῳ personaliter unita est, sit religiosæ adorationis objectum, sed quod sit caro ejus, qui est adorationis objectum; declarat enim id ipsum similitudine a purpura regis sumpta, quæ honorato rege ipsa quoque honoratur, non quod sit honoris objectum, sed quod sit purpura ejus, qui honoratur.) 2) Ex Calvinianis Beza ad quartam Brentiani libri partem. de adorat. Christi fol. 619. *Profitemur, nos plane assentiri iis, quæ ex Augustino citat. In Christo Domino humanitatem non solam aut nudam, sed divinitati suæ unitam unum Dei Filium, Deum verum & hominem verum, qui adorare contemserit, æternam mortis pœnam patietur.* Et paulo post. *Sit sane illa caro Dei, non Deus, ac proinde adoretur non nuda seu per se considerata, sed ut ejus caro, qui cum Deus sit, non adorari totus sine extremo exitio non potest.* p. I. resp. ad act. coll. p. 162. *Ad ipsam quoque carnem, id est, humanitatem Christi, adorationem & invoc-*
tionem

tionem dirigi, non tamen simpliciter ad $\alpha\tau\tau\iota$, id est, non quatenus simpliciter & in se est creatura, esset enim haec mera idololatria, sed quatenus est Filii Dei humanitas. (Quomodo hæc, quæ videntur recte dicta, aliis in locis pervertat, in antithesi apparebit) P. Martyr class. IV. loc. com. cap. 10. §. 49. Carnem Christi adorandam esse propter conjunctionem, quam habet cum natura divina, minime inficiamur. In orat. de morte Christi f. 202. Num adoratio hæc humanitati datur, an divinitati? Toti Christo, non distinguuntur naturæ, neque cum adoramus regem, jubemus, ut deponat purpuram, quamvis ratio adorationis sumatur a divinitate. In defens. de euch. contra Gardiner. f. 365. Quid ergo ajunt? carnem Christi in mysteriis adorari, hoc nos fieri oportere non negamus. Zanchius lib. II. de trib. Eloh. c. 1. p. 28. Flectetur etiam omne genu homini Christo, verum non simpliciter, sed quia $\upsilon\pi\omicron\varsigma\alpha\tau\tau\iota\omega\varsigma$ unita est illa humana natura cum divina. Id. in cap. 2. epist. Philipp. f. 128. Nomen Iesu nomen est unius personæ, quæ duabus constat naturis, divina & humana. Si ergo ad nomen Iesu debet omne genu se flectere, sequitur, totam personam hanc esse adorandam, idroque & carnem cum deitate, idque una adoratione, ut definivit concilium Ephesinum, & apostolus hic expresse asserit. Personæ enim toti debetur adoratio, nec dividenda est adoratio, quia nec dividi potest persona, sed sicut una & eadem est persona: sit una & eadem adoratione adoranda est. Verum est, deitatem per se adorari, humanam autem Christi carnem non nisi in persona & propter deitatem; sed cum ad totam personam apostolus doceat adorationem esse dirigendam, non est, cur ab adoratione deitatis separetur caro. Id. de Filii Dei incarnat. lib. II. f. 199. Cum Athanasio, cum synodo Ephesina, Cyrillo & aliis patribus sentimus, adorandam esse carnem Dei, id est, Christi, quia pars est personæ, quatenus assumpta est in unitatem personæ. Franc. Junius in thesibus de persona Patris & Filii f. 1631. Probat sexto divinitatem $\lambda\omicron\gamma\epsilon$ gloria & majestas, religioso cultu a nobis colenda; (de naturali & Exeget. pars II.

essentiali loquor, quæ personæ est secundum divinitatem per se, sed secundum humanitatem per unionis gratiam.) In disp. de oratione p. 170. Referenda est oratio religiosa ad Filium, tanquam mediatorem & unicum intercessorem nostrum apud Patrem, idque non qua homo, aut homo tantum, sed qua Deus & homo est, unitate personæ duabus naturis inseparabiliter unitis. Ursinus de sacramentis cap. V. f. 435. In omni loco, in quo corporaliter Christum præsentem scimus, in eo adorationis honorem ipsi debemus, & libere cum Augustino in psalm. XCVIII. asserimus, quod nemo carnem Christi manducet, nisi prius adoraverit, & non solum non peccemus adorando, sed etiam peccemus non adorando. Sohnius tom. II. oper. in expl. Pf. LXV. p. 231. Christi carnem adorandam esse, quidam orthodoxi patres, ut Cyrillus contra Nestorium, dixerunt, non ratione essentiali, sed ratione hypostaseos seu substantiæ, & quia non alicujus per se hominis, sed Filii Dei caro est per unionem hypostaticam. (Qui opera Sohnii edidit, ei hæc placere non potuerunt, ideo in margine adnotavit: Scriptura nusquam adfirmat, carnem Christi adorandam esse, sed hominem Christum.) Hospinianus de orig. & progressu Form. concord. f. 293. b. Extra controversiam est apud orthodoxos, totum Christum Deum & hominem una invocatione adorari debere, & humanitatem nec posse nec debere in adoratione a divinitate separari, propterea quod Dei humanitas & cum Verbo unita sit, quæ proprie adoratur in humanitate tanquam in templo suo, unde Cyrillus tam vocat adorabilem naturam. Nam propter unionem totus Christus, adeoque cum Verbo etiam caro adoratur. f. 295. Nemo negat, totum Christum Deum & hominem adorari debere, & humanam etiam naturam hujus adorationis participem esse. Causa vero hujus honoris vel adorationis hujus est sola unio carnis cum Verbo adorabilis, quæ proprie adoratur. (At non unio ipsa adoratur, verum naturæ unitæ.) Bucanus in loco XXVIII. f. 267. Humana in Christo natura in sese considerata adorari non potest, cum sit creatura, sed tantum quatenus personæ

nae Filii Dei inseparabiliter unita est. Adoratur enim una hypostasis una adoratio cum carne ejus ab omni creatura, ait Damascenus, f. 371. Christus duplici nomine invocandus, primum ut Deus, auctor omnium bonorum; secundo ut mediator & intercessor.

§. CCXLII. *Antithesis.* Realem divinorum idiomatum communicationem carni Christi factam negant tum Pontificii, tum Calviniani, vulpecularum Simsonianarum instar caudis invicem hic devincti, licet in aliis doctrinae capitibus invicem diffideant. I) *Pontificii.* Tempore exhibitæ Augustanæ confessionis, cum nondum nati essent Jesuitæ, Pontificii in nostra de persona & officio Christi doctrina nihil desiderabant. Sic enim loquuntur Carolus V. Imperator, & principes romano-catholici in resp. ad art. III. *In tertio articulo nihil est, quod offendat, cum tota confessio cum symbelo apostolorum & cum certa fidei regula conveniat.* Protest. in art. Schmalc. ann. 37. *De his articulis (de Deo uno & trino & de Filii incarnatione) nulla est inter nos & adversarios (papistas) controversia, cum illos utrinque confiteamur.* Neque verum tum temporis ignota fuit Lutheri doctrina de reali idiomatum communicatione & majestate Christi hominis, quippe quam in publicis scriptis contra Carolstadium & Zwinglium exposuit, ac cujus summa in illo ipso articulo III. repetita exstat. *Confitentur enim ecclesiæ nostræ in eo, quod Christus ascenderit ad caelos, ut sedeat ad dextram Patris, & perpetuo regnet, & dominetur omnibus creaturis.* Ubi observatum denominationem illius naturæ, juxta quam Christum ad dextram Dei evectum confitemur, quia ut secundum humanam naturam in cælum ascendit, ita quoque secundum eandem ad dextram Dei sedet; tum *explicationem sessionis ad dextram Dei*, quod sit collatio dominii in omnes creaturas. Verum progressu temporis Jesuitæ, secuti exemplum Calvinianorum, realem illam divinorum idiomatum communicationem impugnare coeperunt, sicque re ipsa testatum fecerunt, Lutherum in libr. de conc. & eccles. re-
descripisse, inter papistas, realem tum natu-

raram tum idiomatum communicationem in Christo negantes, plurimos latere Nestorianos. Bellarminus lib. III. de Christo cap. 1. *Lutherani duo docent, ex quibus sequitur, eos esse vel Nestorianos, vel Eutychianos, vel monstrum ex utraque haeresi compositum: dicunt enim, Christi carnem habere attributa divinitatis. Si volunt, ista attributa conjungi essentialiter humanitati, sunt Eutychiani; si accidentaliter, sunt Nestoriani.* (At Bellarminus ipse cap. 8. seq. agnoscit, dari tertium, videlicet communicari illa attributa personaliter. Confer disput. II. de glor. Dei §. 12.) In thesibus Jesuitarum Ingolstadt. Witeberg. a crypto-Calvinianis cum commendatione rectoris anno 64. excusis thes. XXXIV. *Idiomata divina neque voce, neque re ipsa naturæ humanæ possunt adscribi.* Eadem inculcant Busæus contra Gerlachium, Gregorius de Valentia contra Heerbrandum, &c.

§. CCXLIII. II) *Calviniani.* Apol. admon. Neostad. p. 14. *Tertium genus praedicationis (quod hoc loco statuimus secundum, quo divina idiomata de assumpta natura prædicantur) novum & antehac inauditum nihil aliud est, quam monstrum partim ex Eutychetis delirio, partim ex Nestorii blasphemia, Monophysitarum & Monothetarum somniis conflatum, fenestram ad Arianismum & alios errores aperiens.* Idem repetunt theologi saxonici crypto Calviniani in Synodo Dresdensi anno 71. quorum verba adduximus tract. de pers. Christi §. 124. Beza in coll. Monip. p. 262. *Nulla potest esse communicatio omnipotentiae & propriorum ejus in natura humana, nisi in divinitatem mutetur.* p. 265. *Fatemur nos quoque, summa dona deitatis, quæ in creaturam cadere possunt, & quorum capax est natura humana, in humanitatem Christi collata esse; sed hæc dona non sunt proprietates deitatis, quæ incommunicabiles sunt, sed habitualia dona creata, quæ natura humana in se habet, quibus omnes creaturas superat.* part I. resp. ad colloq. p. 93. *Eiquet, nihil vere dici de humanitate posse, nisi quod vel ipsa est essentialiter, vel quod accidentaliter & subjective ipsi*

infit. (Ex hac hypothesi promte infertur unionis personalis solutio, quia ὑπόστασις τῆς λόγου nec essentialiter, nec accidentaliter carni competit.) Danæus in exam. contra Chemnitium p. 294. *Nulum essentialia idioma λόγου est ulli rei creatae realiter κοινωνικόν, id est, communicabile & participabile, nisi essentiam quoque ipsam divinam esse re ipsa communicabilem & participabilem a carne assumpta blasphemie dixerimus.* Bucanus loc. II. p. 16. inter hæreticos numerat *Ubiquitarios, qui humanitati Christi tribuant propria essentialia divinitatis, parum memores dicti: Tollens proprietates, tollit naturam, &c.* Confer disp. VII. de glor. Dei §. 26 & 27. ubi plura in hanc sententiam ex Calvinianis adduximus.

§. CCXLIV. *In specie negant Christo homini communicatam esse 1) omnipotentiam, tum Pontificii.* Bellarminus lib. III. de Christo cap. 16. *Potentia collata Christi humanitati in omnes creaturas non est absolute omnipotentia, nam solum verbis illis: omnia subieciisti sub pedibus ejus; Pater omnia dedit ei in manus, &c. significatur, omnibus creaturis Christi humanitatem praeesse, & jus habere in omnes.* Gregorius de Valentia in destruct. Labyrinth. pag. 56. *Christo communicata est saltem potentia, non omnipotentia.* Tum Calviniani, coll. Mompelg. p. 279. *Omnis potestas, de qua loquitur Christus Matth. XXVIII. non est intelligenda de omnipotentia Dei, sed tantum de dominio Christi, quod ei secundum humanitatem post exaltationem ad dextram Dei datum est. Nam omnis hæc potestas diversa prorsus est ab ea, quae est in Deo essentialis, & absolute consideratur.* Tilenus in notis ad lib. I. Bellarmini de Christo c. 8. *Non de omnipotentia, sed de ἐξουσία, sive facultate loquitur Christus, neque Christus, quia homo, omnipotentiae capax statui potest, quin proprietates naturarum confundantur, & quod soli divinae competit, in humanam transfundatur, quae Eutychianorum veterum & novorum est amentia.* Similia occurrunt apud Danæum contra Chemnitium p. 363. Piscatorem volum. II. disp. p. 11. Tossanum in notis bibl. gerin. Matth. XXVIII. 19.

quorum verba adduximus disp. VII. de glor. Dei §. 30. 2) *Omniscientiam.* Coll. Momp. p. 310. Admon. Neostad. pag. 23. Bucani loc. XXXVIII. q. 7. verba adduximus d. disp. §. 25. Nahum in conc. evang. 1. post epiph. urget argumentum, quod *Christus dicatur crevisse sapientia.* 3) *Vim vivificandi.* Coll. Momp. p. 338. *Vis vivificandi ita est deitatis propria, ut neque carni Christi, neque ulli creaturae communicari possit, nisi in divinitatem convertatur.* Danæus contra Chemnitium p. 118. *Ad opera divina vivificationis, sanationis, &c. non plus contulit caro Christi, quam ad edita ab apostolis miracula caro apostolorum, aut virga Moysi ad edenda miracula Moysi profuit.* Confer p. 285. 305. Martinus contr. Mentz. 4) *Potestatem faciendi judicium.* Bellarminus lib. III. de Christo cap. 16. *dictum Christi Joh. V. Pater dedit ei potestatem faciendi judicium, quia filius hominis est, potest intelligi eo sensu, ut agatur de potestate judicandi, non quomodo-cunque, sed exterius & sensibilibus.* Adm. Neostad. p. 23. Bucani loc. XXXVIII. q. 5. verba adduximus d. disp. §. 34. 5) *Omnipraesens dominium.* Ex Pontificiis Bellarminus lib. III. de Christo cap. 11. *Ubiquitas repugnat expressis scripturis, quae dicunt, Christum hominem ratione humanitatis alicubi non fuisse, cap. 12. Pugnat ubiquitas cum articulis symboli de Christi conceptione, nativitate, morte, sepultura, descensu ad inferos, resurrectione, adscensione & descensu ad judicium. cap. 13. Pugnat ubiquitas cum sacramento eucharistiae.* Idem docent Jesuitæ reliqui & omnes Calviniani. Beza in colloq. Mompelg. pag. 33. Petrus Martyr in dial. contra Brent. f. 6. contra Steph. Gardinerum object. II. Palatinus Kednadon dial. de pers. union. pag. 96. *Nulla vi ne quidem divina fieri posse statuunt, ut Christi corpus sit in pluribus locis simul ac semel praesens.* Conf. d. disp. §. 37. 6) *Potestatem διαμαρτυρεῖν.* Adm. Neost. p. 23. Danæus contra Chemnitium p. 157. Verba adducta sunt d. disp. §. 35. 7) *Potestatem mundandi a peccatis.* Bellarminus III. de Christo cap. 16. *Christus, ut homo, remittebat peccata ut instrumentum divini-*

tatis, quod non requirit infinitam virtutem. Danzŭs contra Chemnitium p. 371. Ipse sanguis Christi non condonat nobis peccata. 8) Potestatem resuscitandi mortuos. Coll. Momp. p. 277. Resuscitatio mortuorum est opus solius divinitatis, quod humanitati tribui nequit.

6. CCXLV. Denique religiosae adorationis cultum Christo homini derogant. 1) Pontificii. Tannerus in II. 2. Thom. disp. 14. §. 27. Ex fide constat, Christum hominem, cum simul & Deus sit, eadem adoratione, qua Deus adoratur, adeoque perfectissima latría adorandum esse. De Christo ut homine, adeoque humanitate ipsa difficultas est. Et negare videntur aliqui, Aenſis, Biel, Paladanus, Cordula apud Vasquez, lib. I. num. 26. eam posse perfectá latría adoratione coli, qua Verbum incarnatum colitur. Alii ut Vasquez lib. IV. citans Bonaventuram Waldens. Catharinum, Sanctesum, Clichtoveum, hac sola adorari decenter censent. Sed in medio videtur consistere veritas. Etenim certum est, Christum, ut hominem, si vocula & non reduplicative, sed specificative accipiat, adeoque humanitatem Christi simul cum verbo eadem adoratione latría recte simul coli & adorari, quod quidam de fide censent, sed diversa ratione. Quia Verbum est adorationis seu latría objectum per se, absolutum & primum, intrinsece continens rationem adorandi; at vero humanitas tantum est objectum adorationis materiale & quidem secundarium tantum & quasi respectivum, hoc est, quod propter excellentiam non propriam sibi, sed quasi alienam, ita colitur. (Hæc videri poterant sana & orthodoxa, sed notandum, quod humanitatem adorationis objectum tantum per accidens statuunt; dicunt enim carnem adorari cum λόγῳ eo modo, quo purpura honorato rege per accidens honoratur.) Unde subicit Tannerus §. 28. Quocirca Durandus etiam dixit III. sent. dist. 9. Christum per se adorari latría, humanitatem ejus per accidens. Quem modum loquendi licet ut singularem & vitandum non nemo reprehendat Suarez tom. I. disput. 53. sect. 2. quod eo significetur, humanitatem Ver-

bo tantum per accidens junctam, volens potius dicendum adorari per se non primo, sed secundo; quidam tamen, Vasquez scilicet, lib. I. v. 76. ut probum defendit. Sed melius & securius alii dixerunt, Thomas, Bonaventura, Richard. III. dist. 9. ita ex consequenti adorari, nec male quidam, ita coli per aliud. Exemplum habemus in corpore, quod cum persona qualibet recte simul colitur, etiam si excellentia, propter quam colitur, sit in anima, non in corpore. (Hoc exemplum propius ad rem accedit, quam illud alterum, quo communiter utuntur de regis purpura per accidens una cum rege honorata. Interim tamen notandum, unionem animæ & corporis esse essentialem & separabilem, quia in morte anima a corpore separatur, unionem vero λόγῳ & carnis personalem & inseparabilem, adeoque arctiorem, proinde nec hoc exemplum esse omnibus modis simile.) Pergit Tannerus n. 29. Interim fatendum quoque, ex communi Christum præcise ut hominem, adeoque etiam humanitatem ipsius secundum se nude spectatam recte nihilominus subinde coli posse (passim enim ita coli nec deest, nec expedit) inferiori aliquo cultu, quem communiter hyperdulia vocant, in quo ratio colendi sit dignitas ejus & excellentia creata, nempe vel ipsa gratia unionis, quo casu a quibusdam hic cultus etiam vocatur latría quaedam imperfecta & secundum quid, ac probabiliter ab ipsa virtute religionis procedit, vel gratia habitualis & sanctitas creata animæ ejus inhaerens, quo casu proprie etiam hyperdulia vocatur, ac juxta veriore habitum non differt a dulia cæteris sanctis delata. §. 30. Ratio hujus sententiæ est: Quia Christus etiam, ut sic spectatus, egregiam quandam & insignem habet excellentiam, adeoque dignus est aliquo cultu, non autem perfecta latría, ut quæ nulli rei tribui potest, nisi propria & immediata ratio colendi sit excellentia increata, quæ hic non est. (Christi humanitas ut post factam unionem non subsistit seorsum & separatim, sed in λόγῳ, a quo est assumpta, ita quoque non potest nec debet seorsum & separatim vel religiola latría, vel hyperdulia coli. Unde concilium Ephesin. anath. VIII. & conc.

conc. V. Constant. collat. VIII. can. IX. Nestorianam hæresin esse statuunt, *carnem cum Verbo coadorare & conglorificare*, quia ex eo personæ solutio sequitur. Regerit quidem Tannerus, *hasce conciliorum definitiones oppositas esse duntaxat Nestorianis, non autem illis, qui cum unam Christi adorationem ex parte personæ tanquam termini completi & totalis agnoscant, adorationem Christi solum duplicant secundum duplicem adorandi rationem, vel in ordine ad duos terminos incompletos, aut unum completum & alterum incompletum*. Sed hæc continent manifestam petitionem principii. De eo ipso enim quaeritur, an Christi adorationem quocunque modo ac respectu duplicare liceat. Concilia & patres illud negant, quia ex duplici adoratione personæ *διττότης* infertur. Unde ipse Tannerus fatetur, *nec decere nec expedire, ut humanitas Christi secundum se spectata passim ita colatur*, nimirum quia cum præsentissimo Nestorianæ divulsionis periculo hoc ipsum vidit esse conjunctum.)

§. CCXLVI. II) *Calviniani*. Danzus contra Chemnitium p. 417. Beza vol. II. oper. apol. III. ad Selnecc. pag. 462. Herb. incif. 86. Spindlerus p. 171. Pelargus in comp. correct. p. 372. Verba adducta vid. d. disp. §. 38. Paræus in meth. contr. ubiq. p. 30. *Una adoratione Christum adoramus non respectu & gradu, sed numero*. in Iren. p. 144. *Ut fide, sic adoratione naturas in Christo secundum scripturas discernimus*. Matth. Martinus in notis ad method. p. 445. *Qui sic carnem Christi ut deitatem in unione adorabit, etiam faciet deitatem, a qua blasphemia ipsa caro Christi quam maxime abhorret*. Ubi nota contra speciosos quorundam Calvinianorum prætextus, quod sublata reali omnipotentiae, omniscientiae & omnipresentis dominii communicatione carni Christi facta, non possit religiosæ adorationis cultus Christo homini deferri, cum illa hujus sit fundamentum,

§. CCXLVII. Argumenta adversariorum generalia ducuntur I) *a diserta communicationis negatione*. Deus expresse testatur, se gloriam suam alteri non daturum, Esaj. XLII. 8,

XLVIII. 11. Ergo Christo secundum humanam naturam non sunt data dona divina & infinita. Resp. non dat gloriam suam alteri extra se & suam divinam naturam existenti. Vide plenam hujus resp. explicationem disput. IX. de glor. Dei §. 1.

§. CCXLVIII. II) *A divinorum idiomatum multiplicatione*. Si divina omnipotentia, omniscientia, potestas vivificandi, &c. humanæ Christi naturæ dicuntur communicatæ, duæ omnipotentiae, duæ omniscientiae, duæ virtutes vivificandi statuuntur. Bellarminus lib. III. de Christo cap. 10. *Ex communicatione idiomatum sequitur, duo esse in mundo omnipotentia, immensa & infinita, nimirum deitatem & humanitatem Christi*. Resp. ex physica transfusione & subjectiva inhæssione, non ex personali communicatione ejusmodi multiplicatio inferri potest. Vide d. disp. §. 2.

§. CCXLIX. III) *A fundamentorum deitatis subversione*. Qui assumptæ Christi carni divina & infinita dona realiter communicata statuit, fundamenta, quibus deitas Christi contra Photinianos & Arianos probatur, subvertit. Resp. per inversionem. Doctrina de reali idiomatum communicatione veram & æternam Christi divinitatem potius præsupponit, & palmarium Arianorum argumentum contra deitatem Christi directum solide refellit, ut ostendit disput. II. de fund. consol. §. 139. & d. disput. §. 13.

§. CCL. IV) *A verae humanitatis everfione*. Per hypothesein de idiomatum divinorum communicatione carni facta vera Christi humanitas convellitur. Respond. Aliud est physica & essentialis divinorum idiomatum in naturam humanam transfusio & essentialium humanæ naturæ proprietatum abolitio; aliud vero personalis divinorum idiomatum communicatio. Illam repudiamus, hanc amplectimur. Vid. disput. IV. de fund. consol. §. 34. & seqq. disput. IX. de gloria Dei §. 19.

§. CCLI. V) *Ab immensitatis introductione*. Si humanitas Christi est realiter omnipotens, omnipræsens, &c. erit etiam infinita & immensa. Resp. Ut humana natura salva essentiae

fentiz suæ finitate potuit in infinitam λόγῳ ὑπόστασιν evchi, & infinitæ hypostaseos particeps reddi; sic per unionem personalem & exaltationem ad Dei dextram salva eadem essentiz suæ finitate idiomatum divinorum particeps fieri potuit. Vide d. disp. IX. §. 17.

§. CCLII. VI) Ab unionis personalis labefactione. Si attributa divinitatis carni tribuuntur essentialiter, introducitur Eutychianismus; si accidentaliter, Nestorianismus, utrobique personalis unio labefactatur. Resp. nec essentialiter, nec accidentaliter assumptæ carni ea communicata dicimus. Vide d. disp. IX. §. 18. It. disput. II. de glor. Dei, §. 12. Ubi ex ipso Bellarmino ostendimus, tertium necessario dandum, quod ipsum ex articulo de Trinitate probari potest. τὸ γινεῖν de Patre, τὸ nasci de Filio, τὸ procedere de Spiritu S. nec essentialiter, nec accidentaliter prædicatur, non illud, quia esset omnibus personis commune, non hoc, quia in Deum non cadit accidens. Ergo personaliter.

§. CCLIII. VII) A finiti conditione. Finitum non est capax infiniti. Caro est finita, idiomata divina infinita. Ergo caro assumpta illorum capax esse nequit. Resp. triplex est capacitas: 1) Unionis, qua unum cum altero quoquo modo unitur, & ei conjungitur, vel conjungi potest. 2) Cognitionis, qua potentia cognoscens aliud cognoscit, & cognoscendo recipit. Eaque est vel adæquata, qua omne, quod ad essentiam rei pertinet, adæquate intelligendo comprehenditur; vel inadaequata seu imperfecta, qua quocunque modo aliquid cognoscitur. 3) Comprehensionis physicae seu quantitativa, qua quantum a quanto comprehenditur, ut dolium a vino. Finitum non est capax infiniti, quod actu tale, capacitate physicae comprehensionis seu quantitativa nec capacitate cognitionis adæquatæ. Interim finitum est capax infiniti capacitate inadæquatæ cognitionis, quia intellectus humanus & angelicus & finitus Deum infinitum cognoscit, & capacitate unionis. a) Quia Deus infinitus omnibus creaturis finitis præsens est per potentiam, fidelibus per gratiam, quæ præsentia sine quadam unionis & participatione locum habere nequit. b) Quia assumpta caro finita infinitæ hypostaseos

τῆ λόγῳ per unionem personalem particeps est facta, quod mysterium Irenæus his verbis describit. lib. III. c. 18. p. 203. *Filius Dei factus est hominis Filius, &c. portante homine & sapiente & complectente Filium Dei.* lib. IV. cap. 75. p. 310. *Coinfantiatum est homini Verbum Dei, & sic capax effectus, quemadmodum homo illum capere potuit.* c) Quia tota plenitudo deitatis, quæ certe non est finitum quid, sed infinitum, in Christo corporaliter, sive in Christi corpore finito, dicitur habitare, quæ inhabitatio capacitatem quandam unionis propriam includit. Vid. tract. de persona Christi §. 128.

§. CCLIV. VIII) A negata propriorum communicatione. Propria non possunt communicari. Sed idiomata divina sunt λόγῳ maxime propria. Ergo. Bellarminus lib. III. de Christo cap. 50. *Si communicantur, ergo non sunt amplius proprietates, sed communitates.* Resp. Si ἀποτόμως absolute ac simpliciter negatur propriorum communicatio, neganda erit ipsa unio. Sic enim concludimus: Negata hypostaseos communicatione, neganda est personalis unio, quia formale unionis consistit in hypostaseos communicatione, ut superius ostendimus. Jam vero absolute & simpliciter omni propriorum communicatione negata, neganda est hypostaseos communicatio. Ratio est, quia hypostasis τῆ λόγῳ Filio Dei est maxime propria, atque adeo quidem propria, ut nihil magis proprium illi dici possit, quia per eam in simplicissima divinæ essentiz unitate a Patre & Spir. S. distinguitur. Ergo negata absolute & simpliciter omni propriorum communicatione, neganda est personalis unio. Quin imo dari quandam propriorum communicationem testantur exempla corporis animati & ferri igniti, quia corpus vitam, sensum & motum ab anima, ferrum ignitum vim lucendi & urendi ab igne participat. Scaliger exerc. XII. sect. 3. de qua communicatione κατὰ συνδυασιν Aristoteles II. de part. animal. cap. 2. sic loquitur: ὁ μὲν γὰρ πότι τυγχάνει διὰ τὸ ὑποκείμενον ἔχειν, συνδυαζόμενον δὲ θερμὸν. Ad eam philosophi tria dicunt requiri: primo, ut subjectum proprii, cui tanquam πρῶτον δικτὶον inhaeret, cum alio, cui

cui communicatur, aliquo unionis modo unitur. *Secundo* ut alterum unitorum agere, alterum pati sive recipere aptum natum sit. *Tertio*, ut communicatio illa fiat *συνδυάσει*, quæ omnia *κατ' ἀναλογίαν* ad personalem communicationem applicari possunt. Considerantur propria vel *ἐνυπαρκτικῶς καὶ πρῶτως secundum inhaesionem propriam*, & sic uni solum insunt subjecto, vel *συνδυαστικῶς καὶ δευτέρως secundum usurpationem & denominationem communem*, & sic alteri communicantur. Vid. Havenreuterum in theorem. Regium in prob. log. de accid. D. Cramerum in org. de prædic. D. Schrøderum in lib. de comm. propr. D. Mentzerum contra Martinum pag. 290. 366. 552.

§. CCLV. IX) A *negata idiomatum divino-rum inhaesione*. Dici de aliquo requirit inesse. At divina idiomata non insunt carni Christi subjective. Ergo. *Resp.* terminus *inessendi* in axioma illo philosophico accipiendus est non striete & specialiter pro *subjectiva inhaesione*, aliis enim veritatem suam tueri non posset, sed late & generaliter pro quacunque *attributione*. Quod si enim τὸ inesse accipere velimus striete, pro subjectiva duntaxat inhaesione, multis involveremur difficultatibus. Actio dicitur de agente, interim actio transiens non inest agenti subjective. De ente dicitur, quod sit verum, bonum. Omnipotentia, omnisapientia dicitur de Deo, nec tamen inest illi subjective. Creatio prædicatur de Deo, nec tamen subjective ei inhaeret. Philosophus IV. phys. cap. 3. *ὅτι inessendi modos* recenset. *Primus est*, quo pars est in toto: 2) quo totum est in partibus: 3) species in genere: 4) genus in speciebus: 5) accidens in subjecto: 6) principiata in principiis: 7) subordinata in suo fine: 8) locatum in loco. Interpretes addunt, 9) quo forma est in materia, & 10) res in tempore. Sed nullus istorum modorum in regula illa intelligitur, cum multa dicuntur de aliis, quibus tamen nullo e dictis modo insunt. Generalissimus ergo intelligendus est inessendi modus, qui nihil aliud notat, quam rei veritatem, quando scilicet intellectus componit, prout res ipsa requirit. *Dici de aliquo requirit inesse*, id est, veritas prædicationis fun-

damentum habet in re ipsa, nec potest vere alicui aliquid in prædicatione attribui, nisi res per prædicatum expressa subjecto vere competat, adeoque rerum unionem in componendo mens sequi debet. Quibus probe observatis facile adparet, quod *minor* in argumento sit limitanda. Divina idiomata non insunt carni per *subjectivam inhaesionem*, interim tamen insunt, id est, vere illi competunt per *personalem communicationem*: distinguendum enim inter *subjectum prædicationis & inhaesionis*. Subjectum inhaesionis est etiam subjectum prædicationis, sed non vice versa subjectum prædicationis statum est subjectum inhaesionis.

§. CCLVI. X) A *sufficiente enumeratione*. Si divina idiomata essent carni communicata, aut omnia, aut quædam essent communicata. Non omnia, quia humana natura non est infinita, æterna, immensa. Nec quædam, quia idiomata divina realiter sunt *τὸ αὐτὸ τι*, nec possunt invicem realiter separari. Ergo nulla sunt communicata. Sadeel in vol. oper. theolog. f. 154. b. *Si realiter communicantur proprietates. Ergo omnes, quia deitatis proprietates sunt realiter indivisibiles & inseparabiles*. Græbius in refut. libr. D. Hynn. de perf. Christi p. 115. in not. ad q. 88. *Essentia divina ita, ut deitatis plenitudo, seu idiomata a Dei essentia separari non possunt. Quare optima consequentia est, si humanitas Christi realiter est omnipotens, eadem est æterna, vel non est æterna. Ergo etiam realiter non est omnipotens*. Idem reperit liber Badensis p. 110. *Resp.* 1) conclusio hujus argumenti repugnat disertis scripturæ dictis, quæ de datis in tempore loquuntur. Ergo in ecclesia non est audienda. Quinimo est conclusio hæretica, Samosaténiana scilicet, Samosatenus enim docuit *τὰς δύο φύσεις παντάπασιν ἀκονωνήτως εἶναι*. Ergo audiri non debet. 2) Structura hujus argumenti unice nititur hoc fundamento, *quod eorum, quæ sunt realiter unum, communicato uno necessario etiam communicetur alterum*. At hæc propositio in divinis mysteriis multas patitur *ἐνστάσεις*. Hypostasis & essentia in Deo Patre sunt realiter unum, interim Pater per æternam genera-

rationem Filius communicavit suam essentiam, non autem hypostasim. Hypostasis, essentia & attributa λόγος, aeternitas scilicet, infinitas sunt realiter unum, & tamen λόγος ὑπόστασιν suam infinitam & aeternam communicando assumptæ carni, eandem non reddidit infinitam & aeternam. Hypostasis & personalis proprietas in λόγος sunt realiter unum, & tamen propter λόγος ὑπόστασιν, carni communicatam, caro non potest nec debet dici ab æterno a Patre genita, quæ personalis est λόγος proprietas. Confer orat. appendicis loco tract. de pers. Christi tom. I. loc. subjectam. 3) In ipsa natura occurrunt exempla, quæ universalitatem hujus pronuntiationis infringere possunt. Anima est ὁλως ὅλον & ἀδιαίρετόν τι, nec a suis potentiis realiter differt, interim tamen corpori communicat vim sentiendi, movendi, non autem spiritualitatem, immortalitatem, &c. Ignis ferro communicat vim urendi & lucendi, non autem levitatem. 4) Distinguiamus ergo inter communicationem *immediatam* & *mediatam*. Tota plenitudo deitatis habitat in assumpta carne, Col. II. 9. quæ inhabitatio non potest esse absque communicatione. Jam vero tota plenitudo deitatis ambitu suo complectitur omnia divina idiomata. Proinde ut tota plenitudo deitatis τὸ λόγος est carni communicata: ita quoque omnia idiomata τὸ λόγος eidem communicata sunt dicenda, si non immediate, tamen mediate. Sic infinitas, aeternitas, immensitas τὸ λόγος non est immediate carni communicata, quia per inhabitationem totius plenitudinis τὸ λόγος & per unionem personalem λόγος infiniti & immensi caro non est facta infinita, immensa & æterna. Alias Deus ageret, quæ veritati naturæ suæ repugnant; communicaret enim aliquid ei, quod nondum est; cum humana Christi natura non fuerit ab æterno, sed coeperit in tempore, in primo scilicet incarnationis momento; ac veritas humanæ naturæ everteretur, quia infinitas, immensitas, aeternitas, spiritualitas, finitati & corporeitati (ut sic loquar) humanæ naturæ contradictorie opponuntur. Interim tamen mediate etiam hæc idiomata carni assumptæ sunt communicata, quia hypostasis τὸ λόγος carni communicata est infi-

nita & æterna; omnipotentia carni communicata est infinita & æterna, &c. 5) *Immediata communicatio parit immediatam prædicationem, mediata communicatio mediatam*, non autem immediatam, id est, quia aeternitas, infinitas & immensitas non immediate sed mediate carni communicata sunt; ideo non possum immediate de carne Christi eadem prædicare, ut dicam: caro Christi est æterna, immensa & infinita; sed duntaxat mediate, ut dicam: caro Christi hypostasim infinitam est sortita; humana Christi natura æterna & immensæ omnipotentis participes est facta. 6) Fundamentum hujus distinctionis consistit in distinctione divinorum attributorum, quam tradit Athanasius in serm. de sanctiss. Deipara, & amplectuntur Zanchius, Sohnius atque alii ex Calvinianis, inter proprietates *primi & secundi generis*, sive inter attributa Dei *ἀνεργητὰ καὶ ἐνεργητικὰ*. *Primi generis* attributa sunt, quæ in essentia ac natura divina ita versantur & considerantur, ut per operationes exterius sese non exerant. *Secundi generis* attributa sunt, quibus natura divina ceu actibus substantialibus & energeticis constat, quæque per operationes se exerunt erga creaturas. Quamvis enim attributa καὶ αὐτὸ intra ipsum divinitatis complexum considerata nihil aliud sint quam simplicissima Dei essentia, qua ratione nec ab essentia Dei, nec a se invicem distinguuntur: tamen si πρὸς ἕξω & ratione ἐνεργίας considerentur, invicem a se distinguuntur, alia enim opera tribuuntur divinæ omnipotentis, alia iustitiæ, alia misericordis. 7) Quæcunque ergo proprietates divinæ naturæ ita sunt carni communicatæ, ut eas non tantum per unionem personalem in ipsa τὸ λόγος ὑπόστασιν possideat, sed etiam ὁ λόγος per operationem eas in carne exerat, illæ etiam ita sunt communicatæ, ut de carne assumptæ immediate prædicentur. Verbi gratia omnipotentia τὸ λόγος ita est assumptæ carni communicata, ut eam natura assumpta non tantum in persona τὸ λόγος possideat, sed etiam ut ὁ λόγος omnipotentis opera per carnem exerat in omnipresente cœli ac terræ dominio, in miraculorum operatione, in mortuorum resurrectione, &c. Er-

go etiam omnipotentia immediate de assumpta natura prædicatur, ut possim dicere: Christus secundum humanam naturam est omnipotens. Quæcumque vero proprietates ita sunt communicatæ, ut caro eas in persona τὸ λόγος possideat, non autem per operationem exferat, illæ non prædicantur immediate de assumpta natura. Verbi gratia infinitas τὸ λόγος non exferit se per assumptam carnem, ergo etiam infinitatem non possum immediate de assumpta carne prædicare. Causa, quod assumpta caro omnes divinæ naturæ proprietates in persona τὸ λόγος sibi communicatas habeat, & tamen non omnes & singulæ de assumpta carne immediate prædicantur, non est, quod κατ' ἑω consideratæ realiter invicem distinguantur, vel a se invicem separentur; sed quod κατ' ἑω consideratæ in operatione sese non omnes exferant. Regerit Bellarminus l. III. de Christo cap. 10. *Etiam si omnia deitas per humanitatem ageret, & attributa omnia in actione consisterent, adhuc non posset dici humanitas omnipotens, &c. nec enim epitheta causæ principalis conveniunt instrumento; alioquin cum quis doctè & sapienter scriberet, calamus doctus & sapiens diceretur.* Resp. distinguendo inter instrumentum separatum & ἄεργον, ac inter instrumentum unitum & σύνεργον. Calamus est instrumentum scribentis separatum, caro vero est instrumentum λόγος personaliter ei unitum. 8) Scriptura nos deducit ad finem incarnationis, & ex eo de idiomatum divinorum communicatione judicandum esse docet. Filius Dei ideo assumpsit humanam naturam, ut in ea & cum ea officium mediationis, redemptionis ac salvationis exsequeretur. Illa igitur idiomata divina assumptæ carni communicavit, quorum usus erat in officio mediationis, redemptionis ac salvationis, qualia sunt, omnipotentia, omniscientia, virtus vivificandi, omnipræsentis cæli ac terræ dominium, potestas faciendi iudicium, vis mundandi a peccatis, &c. Hæc enim omnia ad officii prophetici, sacerdotalis & regii administrationem requirebantur, sed æternitas, infinitas & immensitas in operibus officii exsequendis sese non exferunt, ac horum attributorum usus per se ac seorsim non spectatur in administratione illius

Exeg. pars II.

officii; dico, per se & seorsim, quia nihilominus verum manet, potentiam illam, quæ in operibus officii agit, esse infinitam, immensam & æternam, sicque mediate, non autem immediate, de carne prædicatur.

6. CCLVII. XI) Ab unionis reciprocatione. Ut unio est reciproca, ita quoque ex unione orta communicatio. Iam vero reciproca idiomatum communicatio locum tantum habet in concreto sive in persona, non autem in naturis. Ut ergo deitas non potest dici mortalis, ita nec natura humana omnipotens. Respond. Reciprocatio illa in primo, non autem in secundo communicationis genere (de quo hic agimus) locum habet. Quamvis enim unio naturarum sit æqualis & reciproca; tamen conditio naturarum unitarum non est æqualis. λόγος est persona assumens, humana natura assumitur. λόγος ἐπόσασιν suam carni communicat, sed caro in illam ὑπόσασιν assumitur & evehitur. Deitas λόγος carni unita est purissimus actus, est perfectissima & immutabilis, est instar ἐντελεχίας, ideo per unionem ei in se nihil accedere potuit; sed humana natura potuit perfici, & divinis ἐξοχαῖς ditari, est enim instar δυνάμεως. Unde scriptura nusquam dicit deitatem Christi mortuam, sicut carnem Christi dicit vivificam. Damascenus lib. III. orth. fid. cap. 7. *Sciendum, quod, etsi invicem immeare naturas dicimus, tamen scimus, ὡς ἐκ θείας φύσεως ἡ περιχώρησις γέγονεν, quod ex divina natura immeatio provenit, nam omnia pertransit, quemadmodum vult, & permeat omnia per ipsam autem nihil.* Quod autem in περιχώρησις naturarum personali, illud etiam in communicatione idiomatum personali locum habet. Confer tract. de persona Christi §. 131.

§. CCLVIII. XII) Ab unionis ratione. Ut propter unionem non possum dicere: humana natura est Deus, ita propter communicationem non possum dicere: humana natura est omnipotens. Respond. Prædicata illa: esse Deum, & esse omnipotentem, respectu humanæ naturæ absolute & simpliciter loquendo non per omnia eodem se habent modo. Nam Christus huma-

nam

nam

nam suam naturam non vocat Deum, sed interim vocat eam vivificam, Joh. VI. 51. ac proinde etiam omnipotentem, quia virtus vivificandi & omnipotentia in Deo sunt unum. Prædicatio illa: *humana natura est Deus*, est synonymica, quia Deus & deitas in articulo de Trinitate non differunt. Altera illa: *humana Christi natura est omnipotens*, vel *Christus secundum humanam naturam est omnipotens*, est prædicatio paronymica; utique ergo hæc prædicata non pariter & eodem modo ad humanam naturam sese habent. Quicquid cum altero καὶ ἑνωσιν communicatur, non συνωνύμως, sed παρωνύμως de eo prædicatur, unde non dico: *humana Christi natura est Deus vel deitas*; sed est Deo unita, deificata, λόγῳ ἑνυπόστατος, &c. Sicut non dico: *ferrum hoc lucet & urit*. Ergo est ignis, sed ergo est ignitum. Corpus hoc vivit & sentit. Ergo est anima, sed est animatum. Quicquid enim de altero prædicatur παρωνύμως καὶ ἑνωσιν, de eodem etiam prædicari debet subjectum illius prædicati non ὁμωνύμως, sed παρωνύμως. Sane Lutherus in post. domest. in festo annunc sic loquitur: *Caro & sanguis noster est Deus*; verum ibi prædicatum accipit non συνωνύμως pro deitate, sed παρωνύμως pro deificato, in Deum assumpto, Deo personaliter unito, quo sensu etiam post factam incarnationem *Verbum dicimus esse carnem*, & *carnem dicimus esse Verbum*, videlicet non per conversionem, non per mutationem, nec per adoptionem, sed per hypostaticam unionem. Sic pii veteres dicunt, *humanam Christi naturam esse deificatam*, Athanasius orat. IV. contra Arian. *Deitate unitam*, Nazianzenus orat. V. in pasch. Damascenus libr. III. cap. 3. *humanitatem divinam*. Augustinus libr. de ovib. *corpus Christi deificatum*. Athanasius epist. ad Epiſt. *corpus deitate plenum*. Athanasius ibid. Epiphanius contra Dimerit. libr. III. tom. 2. *corpus ἑνθεον*. Id. libr. I. tom. 1. de adv. Christi *corpus divinum*. Cyrillus ad success. epist. I. Theodoretus dial. II. *assumptum templum deificatum*. Cyrillus lib. VIII. in Joh. cap. I. *caro dicitur deificata*. Nazianzenus in Theoph. Θεωσις, Damascenus lib. III. cap. 17. &c. quæ

omnia accipiendâ sunt tum de unionē personali carnis ad λόγον, tum de idiomatum divinorum communicatione carni facta. Confer tract. de pers. Christi §. 132.

§. CCLIX. XIII) *A negata personalium idiomatum communicatione*. Si personales proprietates non communicantur, ergo nec essentielles, cum in λόγῳ realiter non differant. Respond. 1) Sicut Pater per æternam generationem Filio communicare potuit essentiam & essentielles proprietates, ut interim ὑποστάσεως ratione ab eo manserit distinctus: ita quoque essentielles suas proprietates ὁ λόγος carni assumpsit communicare potuit, ut interim personalem proprietatem non communicaverit. 2) Esse ab æterno a Patre genitum, quæ est personalis λόγῳ proprietates, non potuit, salva naturæ finitate & nativitate secundum carnem in tempore, assumpsit humanitati communicari. Jam vero eorum communicatio facta, quæ naturam humanam non destruunt aut evertunt. 3) Opera Dei ad extra sunt liberrimæ voluntatis & οἰκονομίας. Ergo potuit ὁ λόγος assumpsit naturæ communicare, quid, quantum & quomodo voluit. 4) Scripturam in communicatione personalium proprietatum non habemus præviam, ut in communicatione divinæ omnipotentis, omniscientis, &c. ut ergo simplicissimum, ita quoque tutissimum, scripturam ducem ac lucem unice sequi. 5) Nullus intellectus finitus comprehendere potest, quomodo ὑπόστασις λόγῳ carni communicata fuerit, (quam communicationem personalis unio omnino requirit) atque interim communicata hypostasi non communicetur personalis λόγῳ proprietates, quæ tamen realiter ab hypostasi non differt; inde firmiter colligimus, rationem in his mysteriis sub fidei obsequium esse captivandam. 6) Illa attributa sunt assumptæ carni communicata, quorum usus erat in operibus officii. Sed ea non requirebatur proprietates personalis τῷ λόγῳ, verum essentialis, omnipotentia scilicet, omniscientia, vis vivificandi, potestas iudicii faciendi.

§. CCLX. Argumenta specialia contra omnipræsentiam. 1) Ex dictis scripturæ. Omnipræsentia, ait Bellarminus lib. III. de Christo

Argumenta
contra omni-
præsentiam

Christo cap. 11. *repugnat* 1) *illis scripturae dictis, quae testantur, Christum hominem ratione humanitatis alicubi non fuisse, & proinde non semper ubique fuisse* Joh. VI. *Cum vidisset turba, quia Iesus non esset ibi.* Joh. XI. *Gaudeo, quod ibi non fuerim.* Matth. XXVIII. *Non est hic, sed surrexit.* Resp. a negatione praesentiae naturalis & localis ad negationem praesentiae personalis non potest legitime procedi, cum a negatione speciei ad negationem generis, ab eo, quod *κατὰ τὸ* negatur, ad absolutam negationem non liceat argumentum ducere. Ut enim ex naturae humanae essentiali proprietate, finitate scilicet, non est neganda ejusdem humanitatis in infinita *τὸ λόγος ὑποστάσει* subsistentia & ejusdem ad dextram Patris infinitam collocatio: ita ex praesentia naturali & locali non tollitur personalis, quia humanitas Christi quatenus est in *λόγῳ* & in Dei dextra, eatenus non est in loco, cum nec *λόγος* nec Dei dextra sit localis. Sic ergo progredimur. Ubi plures dantur praesentiae modi, ibi negato uno praesentiae modo vel gradu non statim negantur omnes reliqui. Sic praesentiae divinae statuuntur quatuor modi sive gradus, praesentia potentiae, gratiae, gloriae & hypostaseos, quibus aliqui addunt praesentiam *ὁμοουσιᾶς*, qua Filius est in Patre, & *typicam*, *symbolicam*, *sacramentalem* praesentiam, quae ad gratiosam reduci potest. Ergo a negatione praesentiae gratiosae non licet progredi ad absolutam omnis praesentiae negationem. 1 Reg. XIX. 11. dicitur, *Deus non erat in vento, in terrae motu, in igne*, nec tamen absolute negatur Dei praesentia, illa scilicet, quae vocatur praesentia potentiae. Pari ratione, quia duo dantur praesentiae modi in Christo, *personalis* scilicet & *majestaticus*, ex unione personali & sessione ad dextram Dei promanans, ac *naturalis*, ex essentialibus humanae naturae proprietatibus profluens; ideo a negatione unius praesentiae modi ad absolutam omnis praesentiae negationem non licet progredi. Luc. XXIV. 44. dicit Christus ad discipulos: *Haec locutus sum vobis, cum essem vobiscum.* Atqui tamen erat illis praesentissimus: quomodo ergo dicit, *cum essem vobiscum*? nisi secundum alium praesentiae mo-

dum, quam cum antea apud ipsos erat. Nimirum alius praesentiae modus carnis Christi est, quando consideratur *in se & physicae*; alius, quando consideratur ut *corpus glorificatum*; alius quando consideratur in *unionis*, alius quando consideratur in *sessione ad Dei dextram*; ac proinde quando humana natura negatur alicubi praesens localiter & naturaliter, non est ex eo statim inferendum, quod absolute negetur ejus praesentia. Illum enim *προσδιορισμὸν* de praesentia naturali & locali suppeditant ipsae circumstantiae. *Cur quaeritis vivum apud mortuos?* inquit angelus, *surrexit, non est hic.* *Pauperes*, inquit Christus, *semper habetis vobiscum, & cum vultis, potestis illis benefacere; me autem non semper habebitis*, illo scilicet modo, ut in propria persona indigentiam meam sublevare, mihi que benefacere possitis. Quae *ἐνστάσιως* loco Bellarminus profert, praesupponunt illud, quod absolute Christi praesentia in allatis dictis negetur.

§. CCLXI. 2) *Illis dictis, quae testantur, Deum esse ubique, ut hoc modo illum discernant ab omnibus creaturis.* Jer. XXIII. *Caelum & terram impleo.* Psal. CXXXIX. *Quo ibo a Spiritu tuo?* Sap. I. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum*, ex quo probant patres, Spiritum S. esse verum Deum. Resp. Deus est omnipraesens *essentialiter*, assumpta Christi natura est omnipraesens *personaliter*. Major propositio, in argumento, quod pro deitate Filii & Spiritus S. adstruenda a patribus affertur: *Qui est omnipotens & omnipraesens est Deus.* *Filius est omnipotens & omnipraesens.* Ergo Deus, sic limitanda est: Qui est omnipotens & omnipraesens *per se & essentialiter*, qua ratione omnipotentia & omnipraesentia de humana Christi natura non potest praedicari. Illa enim non est omnipotens vel omnipraesens *per essentiam*, sed *per unionis gratiam*, quatenus in *λόγῳ* illocaliter subsistit, & ad infinitam Dei dextram est evecta. Regerit Bellarminus: *nihilominus labefactari argumentum, quod pro Spiritu sancti deitate ex omnipraesentia affertur.* *Dicent enim Ariani, Spiritum sanctum esse quidem ubique, sed per accidens, & ideo non esse* verum

verum Deum, sed creaturam. Resp. integrum argumentum sic habet. *Quicquid est omnipræsens vel est Deus per naturam, vel λόγῳ personaliter unitum. Iam vero Spiritus sanctus est omnipræsens. Ergo est vel Deus per naturam vel Deo personaliter unitus.* Posteriori dici nequit, manet ergo prius. Vel hoc modo. Quicquid est essentialiter omnipræsens, est verus natura Deus. Spiritus sanctus est essentialiter omnipræsens. Ergo.

6. CCLXII. 3) *Illis dictis, quibus patres probant, duas esse in Christo naturas. Praecipuus est locus Joh. III. Nemo ascendit in cælum.* Resp. probationi huic nihil quicquam decessit per hypothesin de omnipræsentia Christi hominis. Nam esse omnipræsentem, manet proprietas essentialis deitatis, sicut esse in loco, procedere de loco in locum, manet proprietas humanitatis. Ergo ut ex proprietate illa essentiali deitatis recte probatur Christi deitas, ita ex proprietate humanitatis recte probatur vera Christi humanitas. Frivolum est, quod Belarminus addit, *corpus Christi non posse in eodem loco visibiliter & invisibiliter simul præsens statui, quin hac ratione bis in eodem loco statuatur*, quia modus diversus non diversificat rem ipsam. Caro Christi quatenus localiter & visibiliter in uno loco fuit creaturis præsens, eatenus non fuit λόγῳ præsens, sed personaliter & invisibiliter, quia λόγος nec localis est nec visibilis.

6. CCLXIII. II) *Ex fidei articulis.* Omnipræsentia pugnat 1) cum *conceptione Christi.* Nam fides habet, in solius Mariæ utero fuisse carnem Christi. At secundum Ubiquistas mox a conceptione fuit illa caro in uteris omnium mulierum. 2) Cum *nativitate Christi.* Fides docet, Christi corpus post nonum mensem prodixisse ex utero in lucem, & sic vere esse natum. At secundum Ubiquistas ante nonum mensem, imo primo die conceptionis fuit extra uterum, & post decimum mensem adhuc erat in utero, imo inde nunquam exiit. 3) Cum *morte Christi.* Fides requirit, ut in morte Christi corpus &

anima separata fuerint, & corpus quidem in sepulchro jacuerit, anima ad infernum descendit. At secundum Ubiquistas in sepulchro etiam erat anima cum corpore, & in inferno erat caro cum anima. 4) Cum *sepultura & descensu ad inferos.* 5) Cum *resurrectione.* 6) Cum *ascensione in cælum.* 7) Cum *reditu ad iudicium.* Respond. agitur hoc loco proprie de omnipræsente Christi hominis in cælo ac terra dominio, quod ex *collocatione ad dextram Dei* deducimus; igitur argumenta ex *conceptione, nativitate, morte, &c.* sunt a questione aliena. Nos in illis fidei articulis τὸ πᾶν simplicissime tuemur, ac teneamus, nec carnem Christi in uteris aliarum mulierum, sed in solo Mariæ virginis utero conceptam & gestatam dicimus, nec ascensionem convertimus in disparitionem vel evanescentiam, sed literalem verborum sensum exacte sequimur. Interim cum fidei articuli mutuo sese non evertant, ideo hæc non sunt opponenda *illo locali præsentiae modo*, quem ex subsistentia in λόγῳ caro accepit, nec *majestatico dominio*, quod ex sessione ad dextram Dei humanæ naturæ est collatum. Terminus enim ascensionis ultimus non est circumscriptus aliquis in cælo locus, sed ipsa Dei dextra, quam corporeo & circumscripto quodam loco definiri, ex scripturis probari minime potest.

6. CCLXIV. III) *Ex sacramento eucharistiae.* Omnipræsentia pugnat cum sacramento eucharistiæ, pro quo stabiliendo est excogitata. Nam si caro Christi est ubique, certe non egemus eucharistia, & frustra imus ad templum, frustra recitamus verba cœnæ, frustra pariamur ad illam cœnam, cum domi habeamus in pane & vino & aliis omnibus cibis corpus Christi. Resp. confunditur modus præsentiae *personalis & majesticus* cum præsentia *sacramentali*. Præsentia sacramentalis unice dependet ex institutione & ordinatione Christi, quod autem sessio ad dextram Dei pro fundamento illius præsentiae adducitur, id propterea fit, quia Calviniani blasphemie negant, Christum, quod promissit, præstare posse. *Voluntatem* igitur Christi ex verbis institutionis unice probamus, *facultatem*

cultatem ex communicata Christo per unionem & sessionem ad Dei dextram infinita maiestate ac potestate.

§. CCLXV. IV) Ex testimoniis patrum. Respond. illa probant, Christum secundum humanam naturam non esse eo modo præsentem, quo Deus, *essentialiter* scilicet, ac omnipræsentiam, nunquam fieri proprietatem humanæ naturæ essentialem. Interim non negant, Christum hominem esse omnipræsentem personaliter, ac secundum utramque naturam regum suum officium administrare. Hisce Bellarmini argumentis addunt alii ex Jesuitis & Calvinianis 1) *varia absurda*. Caro Christi non potest esse in pluribus locis simul præsens, nisi vel multiplicetur, vel expandatur, vel extendatur. Respond. præsentia illa hypostatica & maiestatica, quam Christo homini tribuimus, est divina, non humana, ex essentialibus naturæ humanæ principiiis orta. Jam vero de divina omnipræsentia dici vel cogitari nequit, quod Deus per essentialis suæ multiplicationem vel expansionem vel extensionem præsens sit, qua de re late tractat Athanasius in orat. contra gregales Sabellii post medium. 2) *Scripturae dicta*, quæ de Christi ad Patrem abitu loquuntur. Respond. Sicut Christus a Patre missus in hunc mundum venit non loci mutatione, sed carnis assumptione & visibili in ea adparitione; ita quoque ad Patrem abiit, & mundum reliquit, non loci mutatione, sed formæ servilis depositione & maiestatis sibi communicatæ plenissima usurpatione.

Contra cultum
adorationis.

§. CCLXVI. Argumentum speciale contra cultum adorationis ex dicto apostolico: Gal. IV.

8. Cum ignoraretis Deum, serviebatis iis, qui non sunt natura dii. Jam vero humana Christi natura non est Deus φύσει. Ergo. Respond. 1) propositio apostolica loquitur de adorationis objecto *personali*, (ut sic loquar) *non reali*, id est, sensus dicti est, nullam personam esse adorandam, quæ non sit natura Deus. Ex eo vero inferri nequit, quod natura Christi humana non sit verum & reale adorationis objectum; etsi enim non sit distincta a λόγῳ persona, tamen

est pars, ut sic loquar, illius personæ, quæ est natura Deus, nec adoratur, quatenus est natura humana, sed quatenus ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ personaliter subsistit, ut hac ratione adoratio non dirigatur ad aliam personam, quam quæ est natura Deus. 2) Loquitur apostolus de idolis gentium, quæ per ἀποθέωσιν consecrata proponebantur ut objectum religiosi cultus. Ergo hoc dictum opponi nequit religiosæ adorationi Christi hominis. Quinimo idolis illis gentium apostolus directe opponit Christum, ad quem Galatæ ab idolis erant conversi. Gal. III. 26. 27. IV. 6. 7 & 8. Confer Eph. II. 12. 13. 3) Si latius illud dictum extendatur & generaliter accipiatur necessario, uti diximus; distinguendum inter adorationis objectum *personale & reale*, unde hæc duo resultant theoremata. Prius est *concretivum*, hoc est, loquitur de persona in concreto. Quisquis adorandus est, illum oportet esse natura Deum, neque enim persona adorari potest, quæ non sit natura Deus, sed persona κατ' ἑστίαν divina est immediatum adorationis objectum. Posterius est *abstractivum*, id est, loquitur de natura in abstracto. Quicquid adoratur, illud vel natura Deus est, vel illi, qui natura Deus est, personaliter unitum. Duplex enim est adorationis principium. Θεὸς καὶ φύσις & ὑποστατικὴ ἕνωσις, natura divina & unio hypostatica cum natura divina, ut argumenta nostræ sententiæ confirmant. 4) Proinde quod apostolus profert *in concreto*, nullum esse adorandum, qui non sit natura Deus, illud non est commutandum *in abstractum*, nihil esse adorandum, quod non sit natura Deus.

§. CCLXVII. Thesis specia-

lis IV) Modus communicationis, qua Christo secundum humanam naturam dona vere divina

4. Modus communicationis est personalis.

& infinita sunt communicata, est & vocatur personalis. Qualis unio, talis etiam communicatio ex unione orta. Jam vero unio 1) non est verbalis tantum, ergo nec communicatio. Quod si communicatio illa, de qua hoc loco agimus, esset verbalis tantum, ac modus duntaxat loquendi, nullam βαλτιώσιν realem assum-

tæ naturæ attulisset. Contrarium asserit apostolus Hebr. I. 4. neque quicquam in re ipsa, id est, in Christi persona huic prædicationi responderet, ideoque prædicationis illa veritatem tueri non posset. Verba enim sunt rerum *συνβολα*, ac ut res se habet in esse, ita quoque in prædicari. Tolle rei veritatem, & sustulisti etiam veritatem prædicationis. 2) Unio non est *essentialis*. Ergo nec communicatio. Quod unius naturæ in Christo proprium, illud nunquam fit alterius naturæ proprium, sed *ιδιότης* est & manet *ἀκίνητος*; divina idiomata nec per *ἐκπτώσιν* nec per *ἐκροήν* in carnem assumptam tanquam in aliud subjectum derivantur ac transfunduntur, sed manent *τῇ λόγῃ* propria, unde etiam communicatio non est nec dici potest *essentialis*. Quando in divinis Pater per æternam generationem Filio divinam essentiam & omnia essentialia divinitatis idiomata communicat, hæc est *essentialis communicatio*, ex qua Patris & Filii *ὁμοουσία* dependet; sed quando *ὁ λόγος* assumptæ naturæ suæ idiomata communicat, illa non est *essentialis* communicatio, quia *λόγος* & assumptæ humanitatis non est una essentia, nec una natura. 3) Unio non est *accidentalis*. Ergo nec communicatio. Si divina illa idiomata per accidens humanæ naturæ competerent, tum naturæ humanæ subjective inessent atque inhaerent. Id vero dici nequit, cum divina idiomata non sint accidentia, nec subjective alteri inhaerere possint. 4) Unio non est *physica & naturalis*. Ergo nec communicatio. Si naturalis esset communicatio, idiomata illa divina *φυσικῶς* ac naturaliter assumptæ naturæ competerent, quod absit. 5) Unio est *personalis*. Ergo etiam communicatio. Ut enim assumpta natura in ipsam *λόγῃ ὑπόστασιν* per unionem personalem est evecta, ita quoque in *κοινωνίαν ἰδιωμάτων* in illa ipsa evectione est assumpta. Divina Filii natura intra intimum *ὑποστάσεως* suæ complexum divina idiomata retinet, assumendo autem naturam humanam in suam hypostasin, eandem quoque in *κοινωνίαν ἰδιωμάτων* suæ illius hypostaseos assumit, ac proinde humana natura divinam majestatem habet non a se originaliter, sed a *λόγῳ*, nec per se essentialiter, nec in se sub-

jective, sed in *λόγῳ*, vere quidem & realiter, sed tamen hypostatice ac personaliter. Qua de re sic loquuntur pii veteres: Athanasius ad Epictet. *Communicatio facta est ex τῆς τῆς λόγῃ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κοινωνίας καὶ ἐνώσεως*. Gregorius Nyssenus *διὰ τῆς ἐνώσεως*. Cyrillus de rect. fid. *Caro Christi vivificat non secundum propriam naturam, sed secundum unionem cum vivente ac vivificante*. Verbo, id est, *καθ' ἑαυτὴν ex naturalibus essentiae suae principiis*, sed *κατ' ἄλλο*, propter arctissimam ad *λόγον* unionem. Declarant etiam hunc communicationis modum similitudinibus *corporis animati*: (Justinus, Athanasius, Cyrillus, Augustinus) *ferri igniti*; (Basilii homil. in s. nativ. Augustinus de incarnat. Verbi, Origenes II. de princ. cap. 6. Athanasius, Cyrillus, Damascenus I. III. orth. fid. c. 15 & 17.) & *lucis primogeniae*. (Justinus de exp. fid. Athanasius dial. V. de Trin. Oecumenius, Col. 2.) Ut enim lux primogenia se totam communicavit corpori solari; ut ignis se totum insinuat & communicat ferro ignito; ut anima per informationem & animationem suas proprietates & operationes corpori communicat: ita divina natura *ᾧ λόγῳ* omnem suam gloriam & potentiam communicat assumptæ carni sine conversione, confusione, abolitione & exæquatione. Neque enim lux fit corpus solare, neque ignis fit ferrum, nec anima fit corpus, sed solare corpus fit lucidum, ferrum fit ignitum, corpus fit animatum.

6. CCLXVIII. Antithesis. *Iesuitæ & Calviniani* 1) *communicationem illam* statuunt *mere verbalem*, ut superius in cap. X. de comm. idiom. in genere ostendimus. Tilenus quidem in notis ad lib. III. Bellarmini de Christo cap. 9. imitatus Bellarmini loquelam, *communicationem illam a diverso respectu & verbalem & realem esse asserit*. *Verbalis est*, inquit, *non quod sit ficta, aut nihil nisi verba det, sed quod pertineat ad rectam verborum sive phrasum expositionem, cum quaeritur de duabus Christi naturis opposite, ne unius naturae proprietates cum altera natura communicari existimentur. Realis vocatur,*

atur, cum de naturis non opposite, sed com-
posite in persona agitur, id est, cum utriusque
naturae proprietates cum ipsa persona commu-
nicantur. Sed meros verborum fumos vendit.
Quod si enim quæras, an assumpta Christi natu-
ra vere & realiter sit omnipotens? respondet,
in persona est omnipotens, hoc est, est natura
illius personae, quae est omnipotens, ipsa au-
tem non est omnipotentiae particeps. Perinde
ut Bellarminus nugatur libr. III. de Christo cap.
15. data est humanitati sessio ad dextram Dei
non in se, sed in supposito. Non enim factum est,
ut humanitas in se ipsa sedeat ad dextram Dei,
sed ut sit humanitas illius personae, quae sedet
ad dextram Dei, quod declarat hac similitudi-
ne. Cum rex induit purpuram & sedet in so-
lio suo, evehit purpuram ad illud solium, non
fit, ut purpura dicatur sedere aut regnare, sed
ut dicatur vestis sedentis aut regnantis, & ut
dicatur rex purpuratus sedere aut regnare. ca-
pite 16. Data est gloria Dei Patris humanita-
ti Christi non in se, sed in supposito. Cui so-
phisticationi opponimus hanc distinctionem: Ses-
sionem ad Dei dextram datam esse humanitati
Christi non in se, sed in supposito, ambigue
dicitur. Vel enim intelligitur hoc modo, quod
data sit non seorsim ac separatim, nec secun-
dum essentielles proprietates, sed quatenus in
persona τῆ λόγῃ consistit considerata: vel in-
telligitur eo modo, quod ad ipsam humanita-
tem plane non pertineat illa sessio, sed tantum
ad hypostasim sive suppositum. Priori sensu as-
sertionem concedimus; posteriori negamus.
Quia enim per unionem ὑπόστασις λόγῃ est as-
sumptæ carni vere & realiter communicata, &
ad ipsam Dei dextram assumpta caro postmodum
evehct, ideo etiam vere & realiter divina dona,
majestas & gloria eidem carni est communicata.
Vitiosissima ergo est hæc oppositio: Sessio ad
dextram Dei & gloria divina data est humanita-
ti, quatenus in ὑπόστασις τῆ λόγῃ subsistit. Er-
go non est data ipsi humanitati. Contrarium
potius inferendum. Ergo data est ipsi humani-
tati, quæ in ὑπόστασις τῆ λόγῃ subsistit. Conf.
disp. II. de glor. Dei §. 14.

§. CCLXIX. II). Per calumniam nobis tri-
buunt, quod per hanc nostram de donis infi-
nitis Christo homini communicatis doctrinam in-
troducamus Eutychianam naturarum confusio-
nem, earundem exaequationem, humanæ na-
turæ abolitionem, quod statuamus duplicem
omnipotentiam, duplicem omniscientiam, adeo-
que duplicem divinitatem, &c. Sed hæc ac si-
miles calumniarum nebulæ sole veritatis, id est,
diserta & perspicua sententiæ nostræ expositione
statim dissolvuntur. Bucanus in locis p. 15.
Eutychetis hæresin sic describit, quod docuerit,
naturam Christi humanam post unionem dona-
tam esse proprietatibus divinitatis, nimirum ut
specie quadam propter doctrinam de communi-
catione divinorum idiomatum Eutychianismi
nos reos agere possit. Sed ex historia ecclesia-
stica & scriptis piorum veterum Eutychetis hære-
sis longe aliter describenda. Evagrius libro II.
cap. 4. Eutyches statuit, in Christo factum esse
ἐξ ἑτέρων ἑτερόν τι. Theodoretus in epit. hæret.
fabul. ἔτος καὶ τὸ σῶμα τὸς ἡνέθη τὴν πρόσλη-
ψιν. ἔδεν γὰρ ἔφη τὸν θεὸν λόγον ἀνθρώπινον
ἐκ τῆς παρθένου λαβεῖν, ἀλλ' αὐτὸν ἀτρέπτως
τραπέντα καὶ σὰρκα γενόμενον. Damascenus libr.
III. orthod. fid. cap. 3. ἐκ δύο φύσεων τελείων
θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης φάμεν γεγεννηθῆναι τὴν
ἐνωσιν, ἐκ αὐτῶν ἢ συγχυτῶν ἢ σύγκρασιν ἢ
ἀνάκρασιν, ὡς ὁ θεὸς ἡλίας, a Deo repulsus, ἔφη
Διόσκορος, Εὐτυχῆς τε καὶ Σευήρος καὶ ἡ τέ-
των ἐκ τῆς συμμορίας, scelerata eorum cohors.
Conf. tract. de perī Christi §. 137. disp. D. Run-
geri de Eutychianismo.

§. CCLXX. Thesis V) Τὸ πρῶτον
communicationis est ipsum momen-
tum incarnationis. Distinguen-
dum inter κοινωνίαν ipsam & κοι-
νωνιῶν χρῆσιν, inter commu-
nicationem & plenariam communicatorem usur-
pationem. Communicatio divinorum attribu-
torum facta est in primo incarnationis momen-
to. 1) Quia communicatio est immediatum ef-
fectum & consequens unionis hypostaticæ. 2)
Nulla potest assumptæ naturæ major obtingere
majestas & gloria, quam assumptæ unitatem
per-

personæ τὸ λόγος & fieri proprium templum, in quo tota plenitudo deitatis habiter. 3) Ipsa scriptura hoc tempus determinat. Esaj. XI. 1. *egredietur virga de radice Iessae, super quam requiescet Spiritus*, cum omni scilicet plenitudine sua, quia Spiritus non ad mensuram illi datus. Joh. III. 34. Propter hanc Spiritus sancti unctionem dicitur *Christus* in primo incarnationis momento, ac illud, quod ex Maria natum, vocatur *sanctum* ob Spiritus sancti communicationem. Luc. I. 35. Unde ὁ λόγος caro factus dicitur *plenus gratia & veritate*, Joh. I. 14. & quando *Christus profecit sapientia & aetate & gratia apud Deum & homines*; Luc. II. 52. erat πληρῆμενος σοφίας, v. 40. non eo duntaxat sensu, quo Stephanus dicitur *plenus fide & virtute*. Act. VI. 8. propter gratiosam Spiritus sancti inhabitationem, sed modo longe sublimiori propter personalem τὸ λόγος cum tota deitatis plenitudine inhabitationem. Joh. I. 14. Col. II. 9. quo respectu etiam *omnes thesauri sapientiae & scientiae in ipso dicuntur reconditi*. Col. II. 3.

4) Communicatorum usurpatio praesupponit si-
ve praerequitur communicationem. Jam vero Christus ante suam exaltationem in medio exinanitionis statu radios divinae majestatis sibi communicatae exseruit in occultarum cogitationum inspectione, divinorum miraculorum operatione, in eucharistiae institutione, &c. Unde post baptismum in Jordane susceptum *plenus Spiritu sancto a Jordane regressus dicitur*, Luc. IV. 1. quippe qui in baptismo non solum super ipsum *descenderat*, Luc. III. 22. sed etiam perpetuo *manserat*. Joh. I. 3. Plenaria communicatorum usurpatio secuta demum est in gloriosa Christi exaltatione, quia Christus in diebus carnis gloriosam & divinam majestatem per unitatem personalem sibi secundum carnem communicatam non semper exseruit; sed radios duntaxat quosdam ejusdem emisit, unde jam nascitur distinctio inter *statum exinanitionis & exaltationis*, de qua inferius dicitur plenius.

Antithesis.

5. CCLXXI. *Antithesis.* Ex hac distinctione inter communicationem & plenariam communicationem usurpationem multa pos-

sunt solvi argumenta, quae ab adversariis contra communicationem divinorum idiomatum, carni Christi factam, excogitantur, qualia sunt. *Christus profecit aetate & sapientia. Ergo non fuit omniscius. Christus progressus est de loco in locum. Ergo non fuit omnipraesens. Christus in cruce mortuus est. Ergo caro ejus non fuit vivifica.* Resp. distinguendum esse inter statum exinanitionis & exaltationis, itemque divinorum idiomatum *personalem communicationem & plenariam eorundem usurpationem.* Christus in medio exinanitionis statu omnia a Patre sibi tradita asserit, carnem suam vivificam vocat, in medio precantium se fore promittit, & tamen propter nos dicitur factus egenus, verè in cruce mortuus est, & judicii diem se ignorare professus est. Plenaria omnipotentiae, omniscientiae, omnipraesentis dominii usurpatio, cum infirmitatibus, quas Christus propter nos & nostram salutem suscepit, & cum morte, quam propter nos sustinuit, non consistit, sed personalis horum divinorum idiomatum communicatio optima ratione cum exinanitione consistit. Quod si enim plenitudo deitatis in carne habitans non obstitit, quo minus Christus servilem formam assumeret, & in carne mortem sustineret, utique nec communicatio omnipotentiae, virtutis vivificandi, &c. obstitit.

6. CCLXXII. Quæritur hoc loco 1) *Quomodo hoc secundum genus communicationis differat a primo?* Respond. quatuor potissimum modis: 1) *ratione subjecti.*

In propositionibus *primi* generis subjecti loco semper ponitur *vox concretiva*, sive nomen personae. Sed in hoc *secundo* genere saepe ponitur *vox abstractiva*, sive nomen naturae humanae, quae tamen non notat naturam humanam separatim & seorsim subsistentem, sed quatenus ea in *λόγος* subsistit & unum cum eo hypostamenon constituit. 2) *Ratione praedicati.* In *primi* genere & divina de Christo homine & humana de Christo Deo, ac vicissim divina de Christo Deo, humana de Christo homine praedicantur, ac de essentialibus proprietatibus cuique naturae vindicandis & asserendis agitur. Sed in hoc *secundo* genere divina

αὐχίματα

ἄνθρωπα de Christo secundum humanam naturam prædicantur, ac de *ὑπερβώτες* humanæ naturæ unice agitur, prædicatum ergo semper ac tantum est idioma divinum. 3) Ratione *reciprocationis*. In *primo* genere locum habet reciprocatio. Ut enim divina de Christo homine, ita *ἑαλλὰ* humana de Christo Deo prædicantur. Sed in hoc *secundo* genere reciprocatio non habet locum. Neque enim ut caro dicitur vivifica, ita deitas dicitur mortalis vel mortua. Ratio diversitatis est, quia ὁ λόγος assumpsit carnem, non autem caro assumpsit λόγον, jam vero assumptis, non assumpti est dare, & vicissim *assumpti est provectio*, non *assumentis*. Divina Christi natura est perfectissima, nullius indiga, nulli mutationi obnoxia, quia apud Deum non est *παράλλαξις*, Jac. I. 17. sed humana Christi natura indiga est, ut accipere, perfici & exaltari possit. 4) Ratione *phræseos κατ' ἄλλο*. In *primo* genere phræsis κατ' ἄλλο est *distinctiva*. Ut *Dominus gloriæ est crucifixus*, nimirum κατ' ἄλλο, id est, secundum propriam suam humanitatem sive κατὰ σάρκα. In *secundo* genere est *causalis*. Caro est vivifica, omnipotens κατ' ἄλλο, id est, non ex naturæ suæ proprietate, sed per ac propter unionem personalem. 5) *Praedicationis modo*. Divinum idioma in hoc *secundo* genere prædicatur & consideratur, ut est communicatum carni, sed in *primo* genere prædicatur & consideratur, ut est proprietas deitatis. Confer, quæ in princ. hujus capituli XII. dicta sunt superius.

§. CCLXXIII. Quæritur : II) *Rebène in hoc communicationis genere subjecti loco ponantur locutiones abstractivæ, sive nomina naturæ humanæ?* Calviniani id ægerrime ferunt, sed notandum, quod terminus *abstracti* sit ambiguus. (Abstractum philosophis est quidditas rei, τὸ κατ' αὐτὸ ἢ ὅτι, ipsum τὸ εἶναι, τὸ τι εἶναι, quando res in se, per se, ex sua natura, secundum naturales suas proprietates & secundum propriam suam definitionem consideratur, quo sensu negamus, humanam Christi naturam in abstracto esse omnipotentem.) Quandoque enim *abstracti* nomine intelligitur natura

Exegeſ. pars II.

Christi humana, quatenus *ex se & per se*, id est, *formaliter* consideratur; quandoque vero intelligitur hoc nomine natura Christi humana, non *ex se & per se*, sed *secundum unionis gratiam* considerata, quatenus scilicet in λόγῳ subsistit, ex qua & propter quam unionem *μεγάλη προδοχή* ipsi facta. Caro Christi, dum eam cum intimo alterius naturæ & communicatæ hypostaseos complexu cogito, *concretum* non est, sed si conferatur cum tota persona duabus naturis constante, est *concretum*. Ex hac distinctione solvi potest illud *ἐναντιοφανές*, quod inter nostros de usu locutionum abstractivarum occurrit. Heshusius negabat, humanam Christi naturam in abstracto adorandam, id est, extra unionem a λόγῳ separatam, quia natura Christi humana *ex se & per se* non habet, ut adoretur. Wigandus contra statuebat, humanam Christi naturam in abstracto esse adorandam, id est, eam esse religiosæ adorationis, quatenus in ipso λόγῳ subsistit, & unam cum eo personam constituit. Eadem distinctio opponenda est sophisticationibus Pelargi apostatæ, qui in antithes. apologet. cont. D. Balduinum thes. 83. sic scribit : *Concreti nomine personam, abstracti nomine naturam Lutherum & Philippum & sinceriores omnes Lutheranos accepisse, certissimum est, novæ hodie subdistinctiones de abstracto distracto, concreto non concreto sophisticum aut utopisticum professæ aliquid subolent*; ac th. 85. adducit locum ex Selneccero in exam. ordin. p. I. pag. 387. in quo improbat locutiones abstractivas. *Humana natura est omnipotens & ubique*. Potuisset addere dictum Lutheri in cap. LIII. Esaj. *Credendum est in concreto, & de abstracto prorsus tacendum*. Sed quilibet videt, Selneccerum *abstracti* nomine in priore uti significatione, ut *abstractum* idem sit, quod divulsus ac distractum. In posteriore enim significatione *abstracti* nomen loco subjecti ponere congruum est 1) *Scripturæ*, quæ carnem Christi vocat vivificam, sanguinem Christi a peccatis nos mundare asserit, & corpus Christi in mortem pro nobis traditum esse docet. 2) *Patribus orthodoxis*, qui a locutionibus abstractivis in hoc

Z z z com-

communicationis genere minime abhorruerunt, ut ex illorum dictis superius citatis adparet. 3) *Rationi*. Quodsi enim carni Christi vere & realiter divina idiomatica sunt communicata, utique etiam de carne Christi eadem optimo jure prædicari possunt. Quidam *concretum* & *abstractum* hoc modo describunt. Concretum est, quando vel tota persona, vel duae naturae personaliter unitae, vel altera natura, quatenus non in se separatim aut seorsim, sed in ipsa persona Filii Dei & respectu unionis personalis consideratur. Abstractum est, quando naturae in se, per se & ex se, suisque naturalibus & essentialibus proprietatibus citra mutuum unionis complexum considerantur. Quod si juxta has descriptiones de usu concreti & abstracti judicare velimus, ἀποτόμως negandum erit, abstractivas locutiones in hoc genere debere usurpari, quia de carne Christi in se & extra unionem considerata divina idiomatica prædicari non possunt, alias ὁσιωδῶς ei competere, cum tamen non nisi ὑποστατικῶς competant. ὁσιωδῶς de natura Christi humana prædicari dicuntur illa, quæ per essentiam ei competunt, & quæ cum aliis habet communia, ut constare corpore & anima, esse finitam, habere partem extra partem, &c. ὑποστατικῶς de ea prædicantur, quæ dicuntur de ea non propter suam naturam, sed per & propter unionem personalem, ut subsistere in λόγῳ, participem esse divinæ omnipotentiae, collocatam esse ad Dei dextram, quæ de nullo alio homine prædicari possunt. Notandum etiam illud, quod duplex sit abstractio mentalis. Una *praecisionis*, qua rem considero sine aliis, quæ cum re conjuncta sunt, ita tamen, ut contrarium non assumam: altera *positiva*, qua non solum abstracto conjuncta, sed simul pono contraria. Quando dicimus, carnem Christi considerari *abstractive* in priorie significatione, tum intelligenda est abstractio non *positiva*, sed *nudae praecisionis*, per quam caro semper in λόγῳ existens & nunquam a λόγῳ abstracta in sua natura & essentialibus suis proprietatibus consideratur. Quod si enim carnem Christi abstractione mentis *positiva* a λόγῳ abstraheremus, eamque ut propria

subsistentia extra λόγῳ subsistentem consideraremus, in Nestorii castes incideremus. Gelsnerus disp. XI. in L. conc. D. 11. *Aliud est abstractum, τὸ κατ' ἀφαίρεσιν, & aliud avulsum τὸ κεχωρισμένον. Nam abstractio fit τῇ νοήσει mente, ubi res manet integra: avulsio autem fit in re & τῷ νοητῷ πράγματι, qua res destruitur & in partes distribuitur, aliud porro est abstrahere & distinguere.*

§. CCLXXIV. Quæritur: III) An communicatio divinatorum idiomatum carni facta per vocabulam effusionis describi possit? Brentius in lib. de majestate Christi eodem sæpius utitur, quo nomine Eutychianismi reus a Calvinianis peragitur. Sed notandum, quod non intelligat *physicam* quandam *transfusionem*, qua propria e subiecto in aliud subiectum transeunt, sicut aqua ex uno vase in aliud effunditur. Talem namque effusionem disertis verbis aliquoties negat; nec modum communicationis hac phrasi voluerit exprimere; sed per idiotismum Hebræis proprium *effusionis* nomine intelligit reale & plenariam majestatis communicationem ac inhabitationem non particulæ cujusdam, sed totius plenitudinis deitatis in assumpta carne; & respicit effusionis voce. 1) ad *donantis gratiam*. Pater cælestis ἐχαρίσατο ex gratia illud nomen, quod est supra omne nomen, Christo donavit. Hæc gratia *effusionis* nomine insinuat, quo enim major donantis gratia & liberalitas, eo copiosius sua erogat dona. 2) Ad *donorum copiam*. Quod largiter & opulente confertur, illud in scripturis *effundi* dicitur. Esaj. XLIV. 3. Ezech. XXXVI. 25. Joel. II. 28. Zach. XII. 10. Act. II. 17. Tit. III. 6. &c. Quia ergo Spiritus sanctus non ad mensuram, sed cum tota sua plenitudine Christo homini datus, ideo meritissime in eum dicitur effusus. 3) Ad *donationis efficaciam*. Ex illa enim plenitudine Spiritus super Christum effusi & in ipso habitantis etiam nos accipimus. Joh. I. 16. *Oleum effusum nomen tuum, in odore unguentorum tuorum curremus.* Cant. I. 3.

§. CCLXXV. Quæritur: IV) An sit essentialis cujusque corporis proprietates; esse circumscriptum loco? Calviniani adfirmant, & ex hoc prin-

principio omnipræsens Christi hominis dominium vel maxime impugnant. Sed notandum, τὸ *circumscribi* referri 1) ad *corporis essentiam*: 2) ad *locum externum*. Prior vocatur circumscriptionis *interna*, posterior *externa*. Prior est perpetua & inseparabilis corporis proprietas, ac nihil aliud, quam essentiae finitatem notat, quæ est necessarium accidens omnis entis præter solum Deum, quod enim propriis essentiae terminis non circumscribitur, est infinitum, jam vero nullum corpus est infinitum. In *posteriore* distinguendus est *actus primus* a *secundo*, vel *potentia* ab *actu* proprie sic dicto. Actum *primum* circumscriptionis omni corpori essentialem, inseparabilem ac perpetuum esse concedimus: Omne enim corpus loco circumscribi potest propter essentiae suæ corporeæ finitatem; sed actum *secundum* circumscriptionis omni corpori essentialem ac inseparabilem esse negamus, quia a fortiori agente impediri potest, salvo manente actu primo. Probamus hoc: 1) a *Dei potentia*. Quod per divinam potentiam a corpore, salva ejusdem essentia separari potest, non est essentialis, perpetua & inseparabilis corporis proprietas. Atqui *circumscribi* loco externo per divinam potentiam a corpore, salva ejusdem essentia, separari potest, ut in proxima questione demonstrabimus. Ergo. 2) Ab *exemplorum evidentia*. Si *circumscribi* loco externo esset perpetua & inseparabilis cujusque corporis proprietas, tum nullum daretur corpus, quod non esset loco externo actu circumscriptum. Sed consequens est falsum. Nam a) cælum extimum & summum, juxta Aristotelis hypotheseis, non est in loco. Sic enim differit philosophus libro I. de cælo capite 9. Δῆλον, ὅτι ἡδὲ τόπος, ἡδὲ κενόν, ἡδὲ χρόνος ἔστιν ἔξω τῷ ἔρᾳ. Διόπερ ἔτ' ἐν τόπῳ τακεῖ πέφυκεν ἔτι χρόνος αὐτὰ ποιεῖ γηράσκειν. &c. Scaliger exerc. V. sect. 1. *Primum cælum in loco non esse, pro confesso accipiunt omnes, quod tamen corpus aliorum corporum regula est.* b) Corpus die primo creatum verum fuit corpus, nec tamen fuit loco externo corporeo circumscriptum, quia præter illud non fuit creatum. c) Corpora glorificata essentiae

ratione erunt vera corpora, nec tamen necessario circumscribentur loco externo, quod in tractat. de vita æterna late confirmatum dedimus ex spiritualitate, ex agilitate & subtilitate, ex conformitate cum angelis, ex corporis Christi proprietate, ex loci conditione, ex loci definitione, ex cæli constitutione, ex causarum locationis remotione, &c. d) Corpus Christi, quatenus in λόγῳ subsistit, eatenus loco non circumscribitur, quia λόγος nec in loco nec localiter subsistit. 3) Ex *firma consequentia*. Si locus esset omnibus omnino corporibus necessarius, ita, ut sine illo non possent existere, foret necessarius vel a *priori* vel a *posteriori*. Sed neutrum veritati congruum. Non illud, quia non ingreditur λόγον τῆς ὁσίας, quod tamen necessario fieri oportebat. Scaliger exerc. CCCVII. sect. 17. Non hoc, quia nullum corpus sine eo posset existere, cujus contrarium exempla alata testantur. 4) A *philosophorum ὁμολογία*. Aristoteles IV. phys. cap. 1 & 5. *locum convenire*, ait, *corpori duntaxat αἰδοῦντῳ καὶ κινητῳ*. II. de cælo cap. 4. disputat, *locum competere corporibus solummodo* ob συντην δυχερείαν, ob mortalem imbecillitatem. libr. II. metaphys. cap. 4. *Locum convenire duntaxat corpori φθαρτῳ*. Scaliger exercitat. V. sect. 6. *Fateor, locum non esse de essentia corporis, neque est corpori necessarium, quatenus corpus est.* (Quod ibidem addit, *corpus non posse esse sine loco*, id accipiendum juxta hypothesein sect. 3. propositam; quod locus non sit exterioris corporis ambiens superficies, sed id, quod intra eam superficiem continetur, videlicet cavum intra corpus.) Zabarella de nat. scient. constit. cap. XII. *Locus est externa περίστασις, ἔσ' corporum naturalium peregrinum accidens.*

§. CCLXXVI. Queritur V) *An per divinam potentiam fieri possit, ut corpus unum sit in pluribus locis?* Scaliger exerc. V. sect. 6. negat, sed modestè addit: *De naturali corpore sermo est, non de supercælesti synaxi, potest enim in pluribus illud esse.* Calviniani absolute & simpliciter negant (*) de ipso etiam Christi corpore, quibus merito opponimus disputatio-

Z z z 2

tio-

seclis, qui *existentiam unius ejusdemque corpora*

(*) Non defuerunt tamen ex ipsis CALVINI ad-

tiones scholasticorum, quod per divinam potentiam quodvis naturale corpus in pluribus locis esse possit. Johan. Duns Scotus in comm. ad IV. libr. Lombard. dist. X. q. 2. *Utrum idem corpus potest localiter esse simul in diversis locis? Hic tenetur a multis conclusio negativa. Sed diversi diversimode probant.* Post recitata aliquot doctorum & sua argumenta addit: *Contra istam opinionem, negantem scilicet, hoc sufficit in genere, quod quodlibet tenendum est esse Deo possibile, quod nec est ex terminis manifestum impossibile, nec ex eo impossibilitas vel contradictio evidenter concluditur.* Et post refutata argumenta prius allata, concludit: *Dico ergo ad quaestionem, quod est maxima mihi certissima, quod Deo est possibile omne, quod non includit evidenter contradictionem, & ad quod non sequitur necessario contradictio. Hoc est hujusmodi. Ergo est possibile Deo, ut patebit solvendo rationes. Dico ergo, quod Deo simpliciter est possibile, idem corpus simul facere in diversis locis localiter, hoc patet ex intellectu terminorum, quod cum quodlibet concedam secundum maximam mihi notam esse possibile, quod non includit contradictionem evidenter, nec aliquo auctore asseritur includere; & istud sit hujusmodi, quia rationes, quae inducuntur ad probandum, contradictionem non videntur concludere, ut patebit respondendo, concedo simpliciter possibile Deo, idem corpus localiter simul esse in diversis locis.* Franc. Maronis lib. IV. sent. dist. 11. q. 3. *Utrum Deus potest facere, quod idem corpus sit ubique? Dico quod sic, quia, quandocunque est aliquid determinatum ad unum, si sit indeterminatum ad plura ejusdem rationis, eadem ratione ad*

quaecunque se extendit. Cum igitur unum corpus non determinet sibi unum locum numero; sequitur, quod omnia poterit occupare divina virtute. Sed hoc difficile est, si potest esse in locis infinitis. Dico quod sic. Sed contra, quia esset infinitum. Dico, quod non sequitur, tum quia hoc fit divina virtute, tum quia ratio localis est ratio extrinseca. Biel. IV. sent. dist. 11. *Non solum in diversis locis potest esse corpus Christi definitive & sacramentaliter; sed etiam ipsum & aliud corpus quodlibet esse potest per divinam potentiam in pluribus locis circumscriptive.* Hanc sententiam confirmamus sequentibus fundamentis. 1) *Deus potest plura praestare, quam nos intelligimus, ab ipso praestari posse.* Eph. III 20. Ergo quamvis nos non intelligamus, quomodo fieri possit, ut corpus unum sit simul in pluribus locis, Deus tamen id praestare potest. Quaestiones illae, quid & quantum Deus possit? caute sunt tractandae, ne in infinitam Dei potentiam simus injurii. 2) *Corpus unum esse in uno loco, pendet a Dei voluntate & ordine illo, quem naturae praescripsit.* Jam vero Deus in agendo naturali rerum ordini non est adstrictus, sed est & manet naturae dominus. Hugo lib. II. de sacram. part. 2. cap. 12. *Quomodo corpus unum eodem tempore in pluribus locis esse potest? hic est, & ibi est, & totum ubique est. Noli mirari, qui locum fecit, corpus fecit & locum in corpore & corpus in loco, & qui, ut unum corpus in uno loco esset, fecit, sicut voluit, fecit; & si voluisset, aliter facere potuisset.* 3) *Nullam involvit contradictionem, unum corpus esse in pluribus locis (**)* quia locus non ingreditur corporis definitionem, sed uno loco circumscribi est

in plurimis locis non contradictoriam esse, confiderenter asseruerunt. Fecit id cumprimis GISEBERTVS VOETIVS, magni nominis theologus, in problem. de Deo, part. II. §. 9. alibi-que passim; quam parentis sententiam postea propugnarunt ejusdem filii, PAVLVS & DANIEL VOETIVS; ille quidem in theolog. natur. reform. p. 221. seqq. hic vero in disp. metaphys. quae exstat sub finem primae philos. reform. PAVLI VOETII p. 639. seqq. Opposuit se ve-

ro huic sententiae praeter alios SAMUEL MARESIUS, theologus quondam Groninganus, tum in fasciculo myrrhae p. 204. tum in aliis scriptis.

(**) Praeter VOETIVM, ecclesiae reformatae theologum, quem in praecedenti nota excitavimus, LEIBNITIVS quoque, philosophus acutissimus, eandem adoptavit sententiam, existimavitque, dici cum ratione haud posse, realem corporis Christi in pluribus locis praesentiam con-

est externum corporis accidens. Omne autem accidens præter essentiam accedit ad suum subiectum. Negata igitur locali & externa circumscriptione, non negatur corporis essentia; sed

id, quod præter essentiam ejus accedit, sublatum autem eo, quod est præter essentiam, non statim tollitur ipsa essentia. 4) Deus quando voluit, per miraculosam & extraordinariam actionem

L z z 3

contradictionem involvere, quoniam a nemine hucusque explicatum sit, in quo *essentia corporis* consistat. Vid. *lettres de M. de Leibniz & de M. Pellisson, additions p. 9. seqq. & discours de la conformité de la foi avec la raison §. 18. seqq. p. 24. seqq.* Nodum tamen, quo argumentum hocce implicatur, hac ratione haudquaquam solvi, non sine ratione monuit C. M. PFAFFIVS, in dissert. *de contradictoriis*, quæ *primitiis Tubingens.* inserta est, *part. II. p. 260. seqq.* Acuta est b. CANZII nostri meditatio, qui ait, naturam corporis, ex mente philosophorum consistere in vi motrice, seu in vi operationes edendi, adeoque ibi & eousque præsens esse, ubi & quousque operetur & operari possit. Proinde cum non implicet, corpori communicari posse vim ubique operandi, seu *omnioperationem*; etiam non implicare, carnem Christi, seu corpus ubique præsens esse. Vid. ejus *usum philos. Leibniz. & Wolff. in theol. tom. I. cap. VII. §. XVI. p. 331.* Conferri possunt, quæ huic sententiæ objecit doctissimus WITTENBACHIVS, in *sentamine theol. dogmat. tom. III. p. 1078.* Facile tamen solvi possunt, quæ contra omnipræsentiam carnis Christi urgeri alias solent difficultates, si observemus, duplicem humanitatis Christi esse præsentiam, aliam scilicet *naturalem & physicam*, quam humana ejus natura haberet, si vel maxime divinitati unita haud esset; aliam vero *divinam*, quæ vi *unionis personalis* carni Christi est communicata. Et secundam hanc humanam Christi naturam omnipræsentem esse, statuunt ecclesiæ nostræ theologi, ajuntque, fieri id posse sine *expansione*, *extensione*, *diffusione*, quam perperam heic nobis impingunt dissentientes. Vid. RYD. HOSPINIANVM in *concord. discorde cap. XXI. p. 212.* & conf. ex nostris LEONH. HUTTERVM in *concord. concorde cap. XXI. p. 648.* Subjungemus heic, uberioris explanationis loco, ea, quæ hanc in rem differuit b. cancell. PFAFFIVS, in *institut. theol. dogmat. part. II. cap. IV. §. 4. p. 350.* ubi ita inquit: „Omnipræsentia divina carni Christi communicata fuit NB. non per *μετέθεσιν*, non ut „carni inhzreat, sed *κατὰ συνδυασιν*. Scilicet „cum etiam natura Christi humana ad dextram „Dei sedeat, utique etiam ubique est, quia „dextra Dei est ubique & cælum terramque „implet; *psalm. CXXXIX. 7. seqq.* Nolim „vero heic distinguas inter præsentiam *intri-*

„*nam* & *extrinsecam*, quarum illa inter λόγος & „carnem, hæc inter λόγος & creaturas versatur. „Etenim λόγος extra carnem nunquam, ne relati- „ve quidem ad creaturas, esse potest, cum unio „alias solveretur. Neque etiam heic admittent- „da omnipræsentia *respectiva*, quæ potius est „*multipræsentia*, & donum habituale, ut Christus „juxta naturam humanam possit esse, ubi velit, „juxta mentem veterum quorundam theolo- „gorum, maxime Helmstadiensium; sed *absol- „uta* statuenda venit, qua posita, caro Chri- „sti vi *unionis personalis* non ubique esse non „potest. -- Porro & id observandum est, omni- „præsentiam, qua natura humana omnipræ- „sens est, eandem illam esse, qua divina na- „tura floret, unde de omnipræsentia *physica*, „*locali*, *expansiva*, *diffusiva*, *circumscriptiva*, „nemo orthodoxorum heic somniat, cum hu- „manitas nec *essentialiter*, nec *naturaliter*, sed „tantum *personaliter* ubique sit, utpote natu- „ræ suæ finitate circumscripta. Jam & omni- „præsentia carnis Christi non ex proprietate „*corporis glorificati* desumenda est, cum non „sit donum habituale; sed ipsa *divina omni- „præsentia*, uti jam diximus. Humana quip- „pe natura & corpus Christi, glorificatum li- „cet, *actu natura* ubique non est, sed deter- „minate in *πᾶσι* cœlesti, etiam in *πᾶσι* aliquo cir- „cumscriptive esse κατ' *ὁικονομίαν* possit. -- „Denique dicimus, omnipræsentiam naturæ „Christi humanæ non tantum in statu *exalta- „tionis*, sed etiam in statu *exinanitionis* com- „petere, licet illa visibilis oculis manifesta „nec fuerit, nec hodie sit, id quod neque de „omnipræsentia divina dici potest. -- Ita Chri- „stus homo jam in primo conceptionis momen- „to etiam extra uterum matris, non *actu natu- „ræ*, quod absurdum foret somnare, sed *actu „personæ* fuit; at in utero Mariæ *actu natura* „& *circumscriptive localiterque* existit, prout „fane extra illum nullibi fuit. Ceterum mi- „rum videri haud debet, omnipræsentiam divi- „nam, carni Christi communicatam, nobis esse in- „comprehensibilem; cum hæc ipsa omnipræsen- „tia, prout in ipso Deo deprehenditur, sit res „mysterii plena, neque ratione quadam intelli- „bili explicari a nobis queat, quomodo Deus, ens „illud simplicissimum, ubique substantialiter præ- „sens esse possit.

fictionem potuit proprietates *ἑσθητικὰς* segregare a rebus & creaturis, ut a *ferro*. 2 Reg. VI. 6. ab *aqua*: Exod. XIV. 21. Jos. III. 16. ab *igne*: Dan. III. 25. a *sole* Jos. X. 13. non destructis, sed manentibus illarum essentiis. Ergo etiam potest τὸ *circumscribi* uno loco a corpore semovere non destructa corporis essentia. 5) Non esse adeo absurdum, ens unum in multis *ubi* consistere, probant exempla in natura. Sonus, qui unus est, in singulis tamen audientium auribus sine sui divisione & sine aurium coarctatione totus est. Mens nostra diversissimarum & remotissimarum rerum species sive *εἰδωλα* concipere potest, easque animo secum circumferre. Augustinus de spiritu & anima cap. II. Unum corpus in multis oculis & speculis sui imaginem exhibet. Angeli sunt toti in hoc & toti in illo *ubi* sine sui multiplicatione, non enim partes habent, secundum quas in *ubi* existant, ubi ergo sunt, toti sunt. Anima tota est in capite & tota in pedibus.

§. CCLXXVII. Quæritur VI) *Resténe dictum a Lombardo III. sent. dist. 22. B. Christus non ubicunque erat, homo erat, nec modo ubicunque est, homo est, quia ubicunque est secundum deitatem, nec ubicunque homo, quia non ubicunque homini unitus, sed ubicunque est secundum hominem, ibi homo est?* Cupide hoc amplectuntur Jesuitæ & Calviniani, sed respondemus, falsum esse hoc Lombardicum principium. Nam 1) unio λόγῳ & carnis nec in loco tanquam termino, sed in ipsa ὑπόστασι divina τῷ λόγῳ facta est, ad quam nulla locorum pertingunt διαστήματα, cum λόγος nec locus sit, nec loco circumscribatur, proinde caro in illocalem λόγῳ ὑπόστασιν assumpta illocalem subsistendi modum est sortita. 2) Christus ubi est post factam incarnationem & gloriosam ad Patris dextram exaltationem, ibi homo est, & ibi secum habet assumptam naturam humanam, utpote cum qua ὁ λόγος personaliter unitus, quæ unio perpetua est & indissolubilis. 3) Proinde ut Filius Dei post factam incarnationem semper, ita quoque ubique homo est, & manet sine ulla temporum vel locorum exceptione. Ubi cunque enim non est humana Christi

natura ibi etiam Christus non est homo, nisi quis dicere velit, Christum absque natura humana esse hominem. 4) Sic ergo concludimus: Qui semper & ubique humanitati personaliter unitus est, is semper & ubique homo est. Sed λόγος humanitati semper & ubique unitus est, quia alias unio loco & tempori esset subiecta, ac proinde localis & temporaria, quod absurdum. Ergo λόγος semper & ubique homo est. 5) Sicut durante animæ & corporis unione in homine ubicunque est totus homo, ibi etiam anima & corpus adsunt: ita durante personali divinæ & humanæ naturæ unione, ubi est totus Christus, ibi adest ut *ἰσάνθρωπος*, ac proinde secundum utramque naturam.

§. CCLXXVIII. Quæritur: VII) *An Christi ad celos ascensio evertat ipsius secundum humanam naturam in terris præsentiam?* Affirmant Calviniani, sed notandum, ex ascensione Christi eandem potius stabiliri. Nam ascensio Christi considerata est non tantum ratione *termini a quo*, & motus localis, quod Christus a monte oliveti in sublime evectus, & a discipulis elevatus fuerit, sed etiam ratione *termini ad quem*, qui non est circumscriptus aliquis locus, sed ipsa infinita & immensa Dei dextra. Quidam id sic efferunt: ascensio Christi consideratur vel *abstracte & distincte*, ut sit solus ille ascensionis motus, quo Christi corpus conspicua forma subinde altius atque altius a conspectu discipulorum sursum versus est elevatum, quæ ratione ascensio & exaltatio ad Dei dextram distincte describuntur. Marc. XVI. 19. Act. I. 9. Vel *concrete & conjuncte*, ut sit solus ille ascensio completatur & involvat exaltationem ad Patris dextram. Psalm. LXVIII. 19. Act. II. 33. Eph. IV. 10. 1 Petr. III. 22. &c. Quæ exaltatio cum secundum *humanam naturam* Christo obtigerit, ideo ab ascensione non potest argumentum duci ad inferendam omnimodam humanæ naturæ absentiam, sed contra potius ad infinitam ejus maiestatem & effectus divinæ virtutis asserendos, exemplo scripturæ in locis proxime allegatis.

§. CCLXXIX. Quæritur: VIII) *An reditus Christi ad iudicium opponatur ipsius apud nos præsentiae?* Calviniani & Jesuitæ affirmant. Con-

Contrarium ostendimus in tractat. de extremo judicio §. 24 & 34. Quæritur: IX) *An Pontificii de omniscientia Christi hominis eadem nobiscum doceant?* De eo non potest rectius fieri iudicium, quam si utriusque partis sententia proponitur. Docemus in nostris ecclesiis, animam Christi in primo statim incarnationis momento, ut aliis divinis *ἐξοχαῖς*, ita quoque omniscientia τῇ λόγῳ propria personaliter esse ditaram per & propter realem, arctissimam & indissolubilem cum λόγῳ omniscio unionem & κοινωνίαν. Sed ut aliis donis vere ac realiter sibi communicatis in statu exinanitionis non semper est usus, ita quoque omniscientiam personaliter sibi ut homini communicatam non semper actu secundo exseruit, ac proinde anima Christi juxta naturalem & habitualement scientiam vere profecit, λόγῳ omniscio ἐνέργειαν suam, quæ est actu omnia scire & cognoscere, per assumptam humanitatem non semper exserente, sed in statu exaltationis plena demum omniscientiæ usurpatio (*) fuit insecuta. Quam sententiam probamus 1) ex Marc. VI. 6. *mirabatur propter incredulitatem ipsorum.* Ubi locum habet admiratio, ibi actualis omniscientia statui nequit,

quia admiratio ex rei inopinata & improvisa objecto oritur. Sed Christus homo in diebus carnis admiratus est Nazarethanorum incredulitatem. Si excipere velis κατὰ δόκησιν & opinionem hominum Christum fuisse miratum, urgemus τὸ ρητὸν, a quo absque urgente necessitate in fidei articulis discedere non est integrum, alias nulla manebit fidei certitudo. Quod si enim κατὰ δόκησιν tantum & hominum opinione Christus fuit admiratus, Manichæus poterit dicere, Filium Dei κατὰ δόκησιν fuisse incarnatum, κατὰ δόκησιν ambulasse de loco in locum, cibum assumpsisse. &c. Hæretici, *Docetæ* ex eo dicti, statuere potuerunt, Christum κατὰ δόκησιν fuisse contristatum ac passum; Calviniani poterunt *Σίσιν* suam φυλάττειν, Christum pro reprobis κατὰ δόκησιν duntaxat mortuum. 2) Marc. XIII. 32. *De die illa & hora nemo novit; ne angeli quidem, qui in cælo sunt, nec ipse Filius; sed solus Pater.* Utique ergo Christus in statu exinanitionis vere quædam ignoravit. Varias hujus loci explicationes enumeratas vide apud Bellarminum lib. IV. de Christi anim. cap. 5 & in tractat. de extremo judicio §. 76. (**) Hoc loco emphasin textus urgemus, eamque duplici

(*) Paucis notamus, quod omniscientiam non posse distinguere inter possessionem & usurpationem, cum omniscientia nonnisi purus actus sit, cujus operatio ferri nonnunquam potest, prout recte observavit PFAFFIUS loc. cit. p. 349. Quando itaque Christus aliquid dicitur ignorare, veluti diem judicii extremi, id tantum de actu naturæ humanæ, per locutionem plane inusitatam debet intelligi, non vero de actu personæ. Certe enim Christus actu personæ, adeoque secundum omniscientiam, vi unionis personalis communicatam, scivit diem judicii extremi, licet secundum actum naturæ humanæ, atque adeo secundum scientiam finitam & habitualement eundem vere ignoraverit.

(**) Qui varias hujus loci valde difficilis expositiones legere voluerit, adeat præter BELLARMINUM, quem supra excitavit Gerhardus, SVICERI thesaur. ecclesiast. tom. II. p. 163. seqq. & p. 268. PETAVII dogmat. theol. tom. VI. p. 34. MARCKII exercit. scripturar. num. VII. WOLFFII curas philol. & crit. ad Marc. XIII. 32 tom. I. p. 517. seqq. & vel maxime HEVMANNI Erklärung des neuen Testaments, parr. I. p. 668.

Jungi tamen merentur b. BAUMGARTENII vindicia dictorum, quibus Christus superioritatem Patris adfirmare videtur, p. 3. Fuerunt quoque nonnulli, qui verba αὐτὸς ὁ υἱός, quibus negatur, scientiam temporis ultimi judicii competere filio, ab Arianis inserta existimarent. Ita senserunt ex antiquis cœtus christiani doctores AMBROSIVS atque AVGVSTINVS, quorum vestigia secuti sunt ex recentioribus HVTTERVS, THVMIVS, aliique, a quorum sententia haud alienus esse videtur HEVMANNVS loc. cit. p. 671. seqq. Verum γνησιότητων horum verborum dudum comprobantur ALEXANDER MORVS, in causa Dei p. 110. JO. MILLIVS, in prolegom. in nov. test. §. 826. atque ex nostratibus HACKSPANIVS, in nov. ad b. l. p. 237. quorum sententiæ & nos subscribimus. Notandum vero, Christum dici ignorare diem judicii, non ut filium Dei, aut λόγον, sed ut filium hominis, in quantum scilicet homo est, qualis ab interrogantibus conspiciebatur. Certe enim Christus, spectatus ut filius hominis, actu naturæ, seu actu sibi proprio, non fuit omniscius, neque

duplici argumento explicamus. *Primo*: quæ diei novissimi scientia angelis & hominibus denegatur; eadem etiam Filio hominis denegatur. Ratio est, quia utitur Christus comparatione imparium, ut oratio ipsa magis magisque assurgat. *De die illa & hora*, inquit, *neque homines sciunt*, qui tamen multarum rerum notitiam sibi acquirere possunt; *nec angeli in cælis*, qui, quod faciem Patris semper intuerentur, maxime scire videbantur, imo *nec Filius* novit. Jam vero angeli & homines ignorant diem illum non aliis tantum, sed etiam sibi ipsis, id est, non eo tantum modo ignorant, ut aliis dicere nollint, sed actu & ὄντως. Ergo & Filius eodem modo ignorat. Si autem Filius sciret, sed non sciret tantum ad revelandum aliis, id non esset majus, nec oratio assurgeret in comparatione. *Secundo*: quæ diei novissimi scientia Patri tribuitur in membro posteriore, ea Filio, angelis & hominibus denegatur in membro prior, ut ostendit oppositio. Jam vero etiam Pater, cum eum non revelarit. Ergo Filius non aliis tantum, sed sibi etiam illum ignoravit. 3) non scivit diem illum ad revelandum aliis, Luc. II. 40. *Puer crescebat & confortabatur Spiritu πληρούμενος, sapientia. v. 52. Proficiebat sapientia & ætate.* Ubi nota, primo ὄντως affirmari, quod Christus sapientia profecerit, Jam vero profectus sapientiæ cum actuali omniscientia non consistit. *Secundo*, eandem phrasin de puero Samuele usurpari, 1 Sam. II. 21 & 26. at negari nequit, illum vere profecisse. *Tertio*, conjungi hæc duo, quod *Christus profecerit ætate & sapientia.* Jam vero ὄντως & vere profecit ἡλικίᾳ sive statura corporis & membrorum quantitate. Ergo etiam ὄντως & vere profecit sapientia. *Quarto*, dici de ipso, quod profecerit sapientia non solum *apud homines*, sed etiam *apud Deum.* Bellarminus d. l. hunc προσδιορισμὸν ad gratiam

duntaxat refert, cum reliqua membra (*sapientia & ætas*) sint absoluta, nec possit quis apud alios dici proficere sapientia vel ætate. Sed modus loquendi idem de Samuele d. l. usurpatus contrarium ostendit. Quidam exponunt *apud Deum & homines*, id est, in his, quæ *Dei sunt & hominum*, sive ad laudem Dei & utilitatem hominum. Alii exponunt excellentiori & divino modo. Simplicissima expositio peti potest ex phrasi 2 Cor. VIII. 21. ut apud Deum crescere sit non *fisse & simulate*, sed *Deo ipso teste iudice & approbatore vere & sincere in his proficere*; apud homines crescere, sit hominum iudicio, quibus profectus ille innotescit, crescere. Sic Christus Luc. XXIV. 19. dicitur *vir propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo*, cujus phariseis explicationem vide in har. de resur. Ex his facile judicari potest, quid statuendum de exceptione Thomæ p. III. q. 12. art. 2. Lombardi III. sent. dist. 19. lit. B. & E. Bellarm. IV. de Christo cap. 5. quod Christi humanitas non profecerit *in se*, sed *tantum in effectu, ratione demonstrationis*, quodque profecerit eo modo, quo doctor ecclesiæ & scholæ dicitur proficere, discipulis per ipsius sapientiam proficientibus. Quidam addunt, quod κατὰ δόξαν tantum & hominum opinione profecerit. Sed argumenta in medium adducta contrarium ostendunt, ac si scilicet statuere, Christum κατὰ δόξαν tantum sapientia profecisse, utique etiam Manichæo licebit dicere, quod statura κατὰ δόξαν tantum profecerit. Quando Lucas in eod. cap. v. 48. Josephum vocat *patrem Christi*, statim addit explicationem c. III. 23. Christus erat filius Josephi, ὃς ἐνομιζέτο, quod si noluisse hoc nos intelligere, quod Christus vere profecerit, eandem explicationem huic versiculo v. 40. c. II. addidisset. 4) Phil. II. 7. *Christus cum esset in forma Dei, se ipsum exinaniavit*,

neque adeo novit diem iudicii extremi; prout iam nota præcedenti jam observavimus. Nec est, quod forte objicias, in oraculo isto Marc. XIII. 32. gradationem quandam adhiberi, quæ, stante expositione nostra, locum habere nequeat, siquidem Christus per statum exinanitionis ange-

lis minor factus sit, Ebr. II. 7. 9. licet enim Christus homo angelis minor fuerit in statu exinanitionis, respectu formæ servilis, respectu tamen *donorum habitualium* angelis revera præstantior fuit, Ebr. I. 6. seqq.

vit, formam servi accipiens in similitudine hominum constitutus, & figura repertus ut homo. Quemadmodum Christus in diebus carnis suae omnipotentiam ac maiestatem divinam assumptae naturae humanae per unionem personalem vere & realiter communicatam non semper nec pleno usu exseruit; ita quoque omniscientiam non semper per naturam humanam exseruit, pugnat enim cum statu exinanitionis plenum omniscientiae usum ipso actu exercere. 5) Hebr. II. 17. *Debuit per omnia fratribus similis reddi, absque tamen peccato* Hebr. IV. 5. Naturale est animae humanae, in scientia proficere. Jam vero Christus in omnibus naturalibus, non tamen in peccato, neque in personalibus ægritudinibus nobis similis factus. Ergo. Adde, quod Christus non solum veram, integram & perfectam naturam humanam & essentielles humanae naturae proprietates, sed etiam infirmitates & defectus nostris suscepit, ut superius ostendimus, non quidem *conditionis necessitate*, sed *miserationis voluntate*, Augustinus lib. XIV. de civ. Dei cap. 9. nec defectus omnes, sed illos, quos assumi redemptionis operi erat condecens, nec defectus *culpa*, sed *pœnae*. Jam vero proficere in sapientia itidem pertinet ad illos defectus. Ergo. *Patrum dicta* enumeravimus tract. de extr. jud. d. I.

§. CCLXXX. Atque hæc est nostra *de omniscientia Christi hominis* sententia. Pontificii animae Christi a primo inde incarnationis momento *actualem omniscientiam* adscribunt, ita, ut omnia, quae Deus scit, sciverit, nihilque eorum illum unquam latuerit, Thomas, Lombardus, Bellarminus d. I. Osorius tom. I. conc. pag. 256. ac eorum sententiam, qui statuunt, *humanam Christi naturam in statu exinanitionis non quovis tempore omnia sciuisse*, accusant hæreseos. Bellarminus lib. IV. de anim. Christi cap. 1. Pistorius Spiritu IV. cap. 13 & 14. azoa. 2. Animae Christi modo *triplicem*, modo *quaduplicem*, modo *quintuplicem* adscribunt scientiam: 1) *Increatam*, qua nullo unquam tempore caruerit. 2) *Creatam*, qua videt in Verbo omnia, quæ Deus videt scientia visionis. Hanc alii vocant *beatam*, quam sic describunt, *Exeg. pars II.*

ut animam Christi recepto Verbi lumine simpliciter omnia scire dicant, quæ Deus scit, atque inde illi omnium sine exceptione scientiam attribuant. Quidam tamen addunt, divinam τὴν λόγῳ scientiam excedere animæ Christi scientiam, tum quoad *sciendi modum*, tum quoad *numerum scitorum*. Unde hanc creatam sive beatam animæ Christi scientiam faciunt communem cum beatis animabus, servata dumtaxat graduum differentia. 3) *Infusam*, quam angelicæ similem dicunt, eamque infusione omnium specierum intelligibilem, adeoque omnium rerum ac naturarum etiam immaterialium notitia, animæ Christi a primo conceptionis momento impressa, definiunt. 4) *Acquisitam* scientiam vocant, qua intellectus agens species intelligibiles a phantasmatibus abstrahit, quod cum simul fieri non possit, sed successive, ideo existimant, Christum non nisi in perfecta ætate exiis, quæ sensibus percepit propter rationis vim eximiam arguendo & ratiocinando in omnium, quæ hoc intellectu cognosci possunt, notitiam pervenisse. 5) *Experimentalem*; quidam cum *acquisita* conjungunt, & pro eadem habent, quidam vero ab ea distinguunt. *Resp.* a) horum omnium probationem requirimus ex scripturis: b) quinimo dicimus, hæc non posse conciliari cum dictis scripturae modo expositis. c) Si per *increatam* omniscientiam hoc intelligunt, quod Christo homini una cum aliis divinis idiomatici communicata sit omniscientia, cujus tamen plenum usum non in diebus carnis, siue in statu exinanitionis, sed in exaltatione demum exseruerit, habent nos sibi ὁμοψήφως. d) Si vero omniscientiam *increatam* ac beatam *subjective* animæ Christi inherere statuunt, & animam Christi subjectum inherentionis illius scientiæ, qua omnia sciat, quod Deus scit, constituunt, quod omnino facere videntur, cum idiomatum communicationem personalem impugnent; tum duas in Christo statuunt omniscientias, divinam scilicet τὴν λόγῳ propriam, & beatam subjective animæ Christi inherentem. e) Ex quo sequitur, ipsos vere esse Agnoëtas, Themistianos & Nestorianos, quia dum omniscientiam aliquam beatam subjective inherentem fingunt, prioris com-

communicationem reficiunt, & sic re ipsa negant, humanitatem Verbo secundum subsistentiam unitam omnia scire, sive quod idem est, negant, humanitati Christi per unionem personalem omniscientiae idioma esse communicatum. f) *Infusam* aliquam scientiam non minus quam alia Spiritus sancti dona habitualia & finita in Christi anima locum habere concedimus, sed negamus in statu exinanitionis eam tam perfectam fuisse, ut in ea proficere non potuerit. g) In statu exaltationis deum post resurrectionem, ut Christus habet corpus glorificatum, ita quoque animam glorificatam, angelicis donis perfectissime ditatam. h) *Acquisita & experimentalis* scientia per incretam, beatam & infusam tolluntur. Quod si enim Christi anima omnia absolute & perfecte novit scientia beatificae visionis, quomodo per species intelligibiles quaedam cognoscere cepit? Si in mente Christi fuit omnium specierum intelligibilium & immaterialium substantiarum, omniumque singularium, praeteritorum, praesentium & futurorum notitia, quis acquisitae & experimentalis scientiae erit usus ac locus? Si omnes species intelligibiles Christi animae in primo conceptionis momento fuere infusae, quomodo quaedam ignoravit? i) Neque est quod ad scientiae manifestationem & ostensionem confugiant, ecquis enim dixerit, Adamum scientiae lumine plenissime collustratum in sapientia profecisse, cum adductis ad se animalibus nomina imponeret? Sapientissimum se esse ostendit, sed in sapientia nullum accepit incrementum. De haeresi Agnoëtarum, quam nobis affricare conantur Pontificii, actum fuit tract. de extr. judic. §. 31.

§. CCLXXXI. *Usus practicus.* *Usus practicus*, *usus* est: 1) *consolatorius*. Christus secundum eam naturam, iuxta quam est frater noster, accepit omnem potestatem in caelo & terra, est nobis praesentissimus, est calamitatum nostrarum conscius, &c. quomodo ergo nos averfari poterit, quomodo

destituatur virtute nos juvandi? 2) *Didascalus*. Ut ex personali duarum naturarum in Christo unionem *μεταρροια* personalis, ita ex spiritali Dei & fidelis animae, Christi & ecclesiae unionem spiritalis *μεταρροια* oritur, per quam & propter quam opera divina fidei & homini christiano respectu fidei tribuuntur. Marc. IX. 23. *Omnia sunt possibilia credenti*. Ex quo loco b. Lutherus in cap. III. Gal. recte infert, *quod fides sit res omnipotens, ac virtus ejus inaeffabilis & infinita*. Fides nostra est *victricia*, quae vincit mundum, 1 Joh. V. 4. eadem vincit infernalem draconem, Apoc. XII. 11. justificat, regenerat, salvat credentem, Marc. XVI. 16. quae esse opera vere divina, nemo negare potest. Huc pertinent omnia miracula, quae ex fide & per fidem perficiuntur. Marc. XVI. 17. *Signa eos, qui crediderint, haec consequentur, in nomine meo ejicient demonia &c.* Matth. XVII. 20. *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic: transi hinc, & transibit.* Joh. XIV. 12. *Qui credit in me, opera quae ego facio, & ipse faciet, & majora his faciet.* Hebr. XI. 33. *Per fidem pii devicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt promissiones, obtinuerunt ora leonum.* v. 34. *extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convalescerunt infirmitatibus &c.* Item divinae virtutis opera, quae ecclesiae ministri in officii sui partibus perficiunt, utpote quod *demoliantur omnem celsitudinem, quae extollitur adversus omnem Dei cognitionem*: 2 Cor. X. 5. quod *homines regenerant & salvant*. 1 Cor. IV. 15. Gal. IV. 19. 1 Tim. IV. &c. Neque tamen virtus, qua talia perficiuntur, homini vel *essentialiter* vel *subjective* vel *formaliter* inest, sed gratia Dei est, quae talia perficit, virtus Christi est, quae in his operatur. Interim Deus illa operatur, non separatus a piis, sed in ipsis, cum ipsis ac per ipsos propter spiritualem illam unionem, quae piis per fidem cum Christo intercedit, quae omnia facili negotio latius deduci possunt. Confer D. Philip. Nicolai lib. I. de omnipraf. cap. 4.

CAPUT XIII.

DE TERTIO COMMUNICATIONIS IDIOMATUM
GENERE.

§. CCLXXXII.

De tertio com-
municationis
idiomatum ge-
nere.

Thesis. *Tertium genus communicationis idiomatum est, quo in operibus officii utraque natura agit, quod sibi proprium est cum communicatione alterius.* Circa hoc genus itidem notanda: I) *Fundamentum.* Filius Dei inde atque ideo assumpsit naturam humanam, ut in ea, cum ea & per eam opus redemptionis & partes officii mediatorii perageret 1 Joh. III. 8. &c. Proinde in operibus officii non agit ut Deus tantum, nec ut homo tantum, sed ut Θεάνθρωπος, Deus & homo, ac, quod idem est, naturæ in Christo duæ in operibus officii non agunt divise, sed unite. Ex personæ unitate profluit unitas ἀποτελέσματος. II) *Adpellationes.* Vocatur hoc genus a Cyrillo epist. XXIX. κοινωποιᾶ ac κοινωποιήσις, quia persona secundum utramque naturam agit, & communia utrique facit officii opera, κοινωνία ἐνεργειῶν, communicatio operationum, communicatio priorum utriusque naturæ ad personam. Item a Damasceno libr. III. c. 19. περίφρασις, quando utriusque naturæ operationes in una locutione comprehendimus. III) *Subiectum.* In subiecto propositionum ad hoc tertium genus pertinentium semper ponitur nomen personæ in utraque & ex utraque natura constantis, vel, quod idem est, nomen utriusque naturæ in una persona subsistentis, cum persona non sit tertium aliquod ab utraque natura distinctum, sed duæ naturæ personaliter unitæ sunt, unus Christus ἐξ ὧν ἐν αἷς καὶ αἵματι, ut pii veteres loquuntur. In hoc igitur genere idem est: sive dicas, personam Christi ἐνεργεῖν κατ' ἀμφοτέρας φύσεις, agere seu operari secundum utramque naturam, vel personam Christi ἐνεργεῖν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς Πατρὸς κοινωνίας, operari in utraque forma, seu natura cum communicatione alterius, vel utramque naturam in Christo operari cum communione alterius, quod cuiusque proprium est. IV) *Species & exempla.* Pertinent

ad hoc genus omnes illæ propositiones, in quibus nomina & opera officii de Christo prædicantur. 1 Cor. XV. 3. *Christus mortuus est pro peccatis nostris.* Gal. I. 4. *Christus dedit se ipsum pro peccatis nostris.* Eph. V. 2. *Christus dilexit nos, & dedit se ipsum pro nobis hostiam & oblationem Deo.* Quare cum triplex sit Christi officium, propheticum, sacerdotale & regium, ideo etiam tres classes propositionum, ad hoc genus pertinentium, constitui possunt.

§. CCLXXXIII.

V) *Reciprocatio.* In hoc propositionum genere diverso respectu reciprocatio habet, & non habet locum. Locum habet in ἀποτελέσματι, sive effecto communi, quod ex utriusque naturæ actione provenit, quod veteres adpellant Θεανδρικὴν ἐνεργειαν. Damascenus libr. III. cap. 19. *Non divisas dicimus actiones neque divise agentes naturas, sed ἑνωμένως, unite, unamquamque cum alterius communicatione agentem id ipsum, quod proprium habuit.* Neque enim humana ἀνθρώπινος humane operabatur, quandoquidem non nudus erat homo; neque divina Θεϊκὴ tantum secundum Deum solum, nam non erat nudus Deus, sed Deus simul existens & homo. Animadvertendum igitur est, quod de domino nostro Iesu Christo, quandoque ut de duabus naturis sermonem agitamus, quandoque vero ut de una persona, & hoc & illud in unam referimus intelligentiam. Nam duæ naturæ unus est Christus, & unus Christus duæ naturæ. Idem igitur est dicere: agit Christus secundum utramque sui ipsius naturam, & agit utraque in Christo natura cum communicatione alterius. Cap. 15. id declaraverat exemplo incisæ combustionis. *In ignito gladio, inquit, quemadmodum naturæ salvantur ignis & ferri, sic & duæ actiones, & perfectiones eorum.* Habet enim ferrum incidendi virtutem, & ignis urendi, & inciso actionis ferri perfectio, ab solutioque operis, combustio vero ignis. Et

Δ α α α α

salvatur

salvatur horum differentia in combusta incisione & in incisa combustionem, tametsi nec combustio sine incisione fiat, nec incisio sine combustionem, & neque propter dupliciter naturalem actionis duos ignitos gladios dicimus, neque propter singularitatem igniti gladii confusorem substantialis eorum differentiae inducimus. Sic & in Christo, divinitatis ejus, divina & omnipotens actio: humanitatis autem ejus, quae secundum nos. Absolutio autem humanitatis, quod tenuit puellam manu, & erexit. Divinitatis vivificatio. Non habet locum reciprocatio in agendi principio formalis seu veritate, ac ἐνεργείᾳ. Quia enim humana natura ex se & essentialibus suis proprietatibus non est instructa divina ejusmodi virtute, quae in operibus officii peragendis requiritur, ideo divina natura eam personaliter humanae naturae communicat, ut in secundo genere communicationis demonstravimus, ac proinde humana natura in officii operibus non tantum agit juxta naturales suas vires & proprietates, sed etiam juxta divinam virtutem personaliter sibi communicatam, qualis communicatio proprietatum & passionum carnis ad divinam naturam locum non habet, qua de re sic scribit Damascenus lib. III. c. 15. *Divina signa operabatur divinitas, sed non sine carne, & caro humana, sed non sine deitate. Patienti enim carni conjuncta erat deitas impassibilis manens, & passiones perficiens salutes, & operanti Dei Verbi divinitati conjuncta erat sancta anima intelligens & viciens, quae perficiebantur. Igitur proprias glorificationes divinitas carni communicat, at ipsa manet passionum carnis immunis. Non enim quemadmodum per carnem divinitas Verbi operabatur, hunc etiam in modum per divinitatem ejus caro patiebatur. Nam caro divinitatis organum erat, unitum scilicet, non separatum & externum. Cap. 17. id evidentius declarat: Caro Domini τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλήττει διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀχραινεσάτην ἑνωσιν, divinis actionibus dilata est propter purissimam ad verbum unionem, id est, hypostasin nequaquam naturalium proprietatum excidentiam passa. Non enim secundum propriam ἐνεργείαν, sed propter unitum*

sibi verbum divina operatur, Verbo per eam propriam manifestante actionem, τῇ λόγου δι' αὐτῆς τὴν οὐσίαν ἐνδείκνυμένη ἐνεργείαν. Nam & urit ignitum ferrum non naturali ratione usitavam possidens actionem τὴν καυστικὴν ἐνεργείαν, sed ex unione ignis ad ferrum illud possidet. Ipsa igitur mortalis erat propter se ipsam, & vivificans propter unionem ad Verbum secundum hypostasin &c. Quae opponenda sunt illis, qui disputant, humanam Christi naturam in operibus officii & redemptionis agere tantum, quae sunt humana, sicut divina agit, quae sunt divina. Committunt illi fallaciam compositionis & divisionis, dum insufficientem definitionem hujus generis proponunt. Verissimum quidem est, in operibus officii utramque Christi naturam agere, quod cuique proprium est, sed eo non absolvitur integra definitio; verum addendum etiam illud, quod canon concilii Chalcedonenensis addit: cum communicatione alterius, quae communicatio quomodo comparata sit, jam ante in praecedentibus fuit expositum. Ac si quis diligenter attendat, in verbis illis: μετὰ Πατρὸς κοινωνίας, differentia specifica hujus generis continetur; nisi enim haec περικοπή addatur, nulla in hoc genere esset idiomatum κοινωνία. Quare in hoc genere tria accurate sunt notanda, ut κοινωνία in eo sit illustrior. Primo, quod utriusque naturae operationes in uno apotelesmate & ad unum apotelesma concurrant. Secundo, quod una natura in officio mediationis ac redemptionis aliquid agente, altera non sit otiosa, & nihil agat, multo minus sit separata, sed agenti alteri personaliter unita maneat. Sic patiente humanitate, non est otiosa divinitas, sed adest personaliter naturae patienti, eamque corroborat & sustentat, ut possit immensum illud onus peccatorum totius mundi & irae divinae peccatis illis debita sustinere, & efficit passiones illas salutes ac coram toto mundo pretiosas. Tertio, quod humana natura in operibus officii agat non tantum, quae sibi propria sunt per essentialia suas proprietates, sed etiam, quae vere divina, per communicatam sibi maiestatem & virtutem. Quaedam enim officii opera talia sunt, ut ea non possit natura

natura divina præstare sine assumpta humanitate, ut dare corpus suum pro mundi vita, effundere sanguinem in remissionem peccatorum, dare animam suam ἀντίλυτρον pro multis; quædam vero, etsi posset ex sola sua deitate perficere, tamen ex divina εὐδοκίᾳ & libera ac bona voluntate ad illa præstanda adhibet assumptam humanam naturam tanquam organon personaliter & inseparabiliter sibi unitum, ubi humana natura agit non ex naturalibus suis proprietatibus & viribus, sed ex communicata sibi per unionem hypostaticam divina potestate.

§. CCLXXXIV. VI) *Particularæ distinctiones.* In descriptione officii quandoque simul involvitur proprietas aliqua humanæ naturæ, quæ diligenter evolvenda est, ne confusio naturarum sequatur. Sic pati & mori est humanæ naturæ proprietas, sed pati pro totius humani generis peccatis, mori pro mundi vita est opus officii & commune aliquod ἀποτέλεσμα, in quo utriusque naturæ proprietas concurrit. Esaj. LIII. 3. *Livore ejus sanati sumus.* Act. XX. 28. *Deus suo sanguine redemit ecclesiam.* Rom. V. 9. *Iustificati in sanguine ejus, salvi erimus ab ira per ipsum.* Hebr. II. 14 *Christus per mortem destruxit eum, qui habebat mortis imperium.* 1 Petr. I. 19. *Redempti estis pretioso sanguine agni immaculati &c.* Sanare, iustificare, redimere ecclesiam, destruere regnum diaboli, &c. sunt opera officii, quæ secundum utramque naturam de Christo prædicantur, interim tamen non dicimus, Christum esse passum & mortuum secundum utramque naturam, sed Christum esse passum carne, Christum esse mortuum secundum carnem, ut in primo genere communicationis ostendimus.

§. CCLXXXV. Cæterum cum opera officii ita de Christo secundum utramque naturam prædicentur, ut naturarum discrimen salvum atque integrum maneat, notandum est ex Damasceno libro III. de orth. fid. cap. 15. discrimen inter ἐνέργειαν καὶ ἀποτέλεσμα. Duas, inquit, ἐνεργείας, dicimus in Christo, habuit enim, ut Deus & Patri ὁμοούσιος, similiter & aequaliter τὴν θεϊκὴν ἐνέργειαν, & ut homo factus ac nobis ὁμοούσιος, humanæ naturæ ἐνέργειαν. Sciendum

vero, quod aliud sit ἐνέργεια, & aliud ἐνεργητικὸν; & aliud ἐνεργημα, & aliud ὁ ἐνεργῶν. ἐνέργεια actio quidem est ἡ δρασιμὴ καὶ ἐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις, efficax & substantialis naturæ motus. ἐνεργητικὸν activum est ἡ φύσις, natura ipsa, ex qua prodit ἐνέργεια. ἐνεργημα actus est τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα, actionis absolutio & res ipsa gesta. ἐνεργῶν agens ὁ κεχρημένος τῇ ἐνέργειᾳ ἦτοι ἡ ὑπόστασις, quod actitur actione, id est, hypostasis. Dicitur etiam ἡ ἐνέργεια καὶ ἐνεργημα καὶ τὸ ἐνεργημα ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα κτίσις. ἔτω γὰρ φάμεν πᾶσα ἡ κτίσις τὰ κτίσματα δηλῶτας. Sciendum, quod ἐνέργεια sit κίνησις, καὶ μᾶλλον ἐνεργεῖται ἢ ἐνεργεῖ, εἰ δὲ ἐνεργεῖται ἐστίν, ἐνεργηθῆσεται δηλονότι, καὶ ἐκ ἐνεργήσεως καὶ ὁμῶς τῷ ἐνεργηθῆναι πάυσεται, siquidem actio est, agetur scilicet, non ager & simul atque acta fuerit, quiescet. Quæ omnia ibidem illustrat exemplo corporis animati & ferri igniti, eaque ad Christum hoc modo applicat. In Christo Domino nostro, inquit, δύναμις θαυμάτων fuit ἐνέργεια divinitatis, ἡ δὲ χειρουργία καὶ τὸ θελήσας καὶ τὸ εἶπεν, θελω καὶ θαλάσθῃ, humanitatis ipsius erat ἐνέργεια. ἀποτέλεσμα humanitatis erat panum fractio, & quod audierit leprosus, volo; divinitatis vero panum multiplicatio & leprosi mundatio; per utrasque enim & animæ & corporis actiones unam & eandem congenream & æqualem demonstrat sui ipsius actionem. Ut enim agnoscimus naturas unitas τὴν ἐν ἀλλήλαις ἔχουσας περιχώρησιν, & earum differentiam non negamus, sed & numeramus & easdem inseparabiles ἀδιαίρετως agnoscimus; ita quoque voluntatem & ἐνεργειῶν actionum καὶ τὸ συναφὲς γινώσκουμεν, καὶ τὸ διάφορον ἡγνώσκουμεν, conjunctionem & differentiam agnoscimus, & numeramus, & divisionem haudquaquam introducimus. Et postea. Unus est & hoc & illud existens τῷ το καὶ εἶναι ὧν καὶ ἔτως καὶ εἰνῶς ἦτοι θεϊκῶς καὶ ἀνθρωπίνως θελῶν καὶ ἐνεργῶν, divinitus & humanitus volens & agens. Duas igitur ἐνεργείας in Christo adstruere necessarium propter duplicem naturam διὰ τὸ διττὸν τῆς φύσεως. Nam quorum natura diversa, illorum diversa actio

αἴτιο, & vice versa, ὧν γὰρ ἡ φύσις παρηλαγμένη, τῶν διάφορος ἡ ἐνέργεια, καὶ ὧν ἡ ἐνέργεια παρηλαγμένη, τῶν ἡ φύσις διάφορος. Et e diverso, quorum natura est eadem, eorum etiam ἐνέργεια est eadem, & quorum ἐνέργεια est una, eorum quoque natura est una secundum divinorum interpretes patres. Cum hisce ex Damasceno adductis consonat regula scholasticorum: *Agere est suppositi personae seu hypostaseos, sed forma seu natura est agendi causa.* Scaliger exerc. CCLI. *Ἀκτῖνες sunt singularium, ut sunt singularia.* Philosophi distinguunt inter *subjectum quod & subjectum quo.* Subjectum quod est ipsum suppositum, sive compositum, quod operatur, subjectum quo est agendi virtus, qua operatur. Sic in hoc nostro argumento subjectum quod est Christus, persona illa, quae est Deus & homo, subjectum quo est natura humana vel divina, secundum quam Christus dicitur operari, agere, vel etiam pati, ubi tamen nomine naturae intelliguntur etiam *ιδιώματα* naturae. ἐνέργεια est ipsa operatio, seu motio vel actio, quae proficiscitur ex natura sive proprietate naturali, quia natura hic consideratur, quatenus in ea est facultas seu vis operandi. ἐνέργεια est effectum ἐνεργείας, quare refertur ad hanc vel illam naturam. ἀποτέλεσμα est effectum commune ex utriusque naturae operatione proveniens, quod Damascenus d. l. vocat ἐνέργειαν Θεανδρικήν. Declarari haec possunt exemplo hominis. Homo est ἐνεργῶν, videlicet totum illud suppositum sive compositum. In uno illo homine est corpus & anima, quae sunt essentiales ejus partes, utriusque alia est natura, alia proprietas, ergo etiam alia ἐνέργεια. Quaedam igitur tribuuntur toti Christo secundum alterutram partem, videlicet vel ratione animae vel corporis, quaedam vero secundum utramque partem, in quibus scilicet & animae & corporis natura, proprietas, efficacia & actio concurrunt, ut quando dico: homo loquitur, scribit, videt &c.

§. CCLXXXVI. *Dicta patrum adducta sunt in loc. de perf. Christi §. 80. quibus sequentia adjungi possunt. Athanasius orat. V. contra Arianos. Verbum manum suam extendens sanavit*

febricitantem, vocem humanam edens suscitavit Lazarum, manibus suis, in cruce rotentis, prostravit aëris principem. Cyrillus epist. X. & XXIX. docet, evangelicas voces, quae uni personae Christi tribuuntur, alias competere divinitati ejus, alias humanitati ejus; alias vero voces dicit esse mediis ordinis, ac quodammodo communicativas, quae simul ad utramque & humanitatem & divinitatem respiciant. De rect. fid. ad Theod. *Anima unionem sortita ad Verbum descendit in infernum, divina autem virtute dixit compeditis: Egredimini.* Nazianzenus orat. IV. de theolog. *Quaedam quae de Christo praedicantur, non sunt unius tantum naturae propria, sed utrique communia.* Leo serm. I. de pass. *Nec Verbum ibi disjunctum est ab homine, nec homo dissociatus a Verbo. Non est fastidita humilitas, quia nec imminuta majestas, nihilque nocuit naturae inviolabili, quod oportebat inferri possibili, totumque illud sacramentum & humanitas consummavit & deitas.* Epist. LXXXI. *In tantam unitatem ab ipso concepta virginis deitas & humanitas connexa sunt, ut nec sine homine divina, nec sine Deo agerentur humana.* Damascenus libr. III. cap. 3. *ἐκ τῆς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ οὐ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργῶν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς πατρὸς κοινωνίας.* Cap. 14. *Θεὸς καὶ ἐνεργεῖ ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς πατρὸς κοινωνίας.* C. 19. allegat dictum Dionysii. *Ex hominibus ultra homines & supra homines vere homo factus est, ut posthac nec secundum Deum divina operetur, nec secundum hominem humana, sed Deo homine seu viro facto novam quandam Dei virilem actionem Θεανδρικήν nobis administravit.* Comment. Damasceni ad lib. III. c. 15. *Humana Christi actio habet divinam virtutem coëfficientem, divina ejus actio habet humanam operationem more conjuncti organi cooperatricem, atque ita divina actio non est expers humanae, neque humana divinae.*

§. CCLXXXVII. Antithesis. I) *Antithesis.*

Monotheletae unam & eandem in duabus Christi naturis statuebant voluntatem, sicque discrimen inter Θελητικὸν, θέλημα, θέλημα καὶ τὸ θελητὸν, adeoque inter ἐνέ-

ἐνέργειαν καὶ ἀποτέλεσμα confundebant, contra quos habitum fuit concilium VI. universale sub Constantino V. Pogonato A. C. 681. in quo damnatus fuit *Sergius*, episcopus Constantinop. hæreseos hujus auctor, qui ex lacunis *Monophysitarum* post factam unionem unam in Christo naturam statuentium eandem hausit. Labes hujus erroris ad ipsam sedem romanam, quam ab omni errore immunem fingunt, penetravit. Sic enim scribit Honorius papa in epist. ad Sergium. *Intuentes satis provide circumspiciteque fraternitatem vestram scripisse laudamus, unam Domini nostri Iesu Christi voluntatem fate-mur, &c.* ibid. dicit, *non esse quaerendum de una vel duabus energiis Christi, esse illa gram-matica & philosophica, satis esse, si credamus & confiteamur, Dominum Iesum Christum unum operatorem divinae & humanae naturae, & eum in duabus naturis operatum divinitus & humanitus.* Addit etiam hoc argumentum. *Si dicantur operationes duae; videri hoc posse Nestorianum, fin una, Eutychianum.* Sed hæc Honorii epistola in dicto concilio universali VI. fuit prælecta & publice damnata ac concremari iussa, act. XIII. In pontificali de Leone II. dicitur, quod *suscepit VI. synodum, in qua condemnati sunt Sergius & Honorius, qui unam, in Christo voluntatem & operationem statuerunt.* Concilium romanum ab Adriano II. habitum diserte fatetur, *Honorium propter hæreseos accusationem esse damnatum.* Synodus VII. act. ult. Honorio & cæteris Monotheletis dicit anathema. Synodus VIII. act. 7. probat epistolam concilii romani sub Adriano II. in qua papa cum concilio asserit, *Honorium post mortem damnatum esse a VI. synodo, quia de hæresi fuerat accusatus.* Egredere hoc ferunt romanæ sedis patroni, Baronius, Bellarminus, Gretserus, &c. ideo in varias sese torquent formas; modo asserunt, *acta synodi esse corrupta*, modo pugnant, *in epistola Honorii nihil erroneum contineri*, quibus præter cætera merito hoc opponitur, quod Melchior Canus lib. VI. locor. c. ult. sine circuitione fateatur, *Honorium fuisse Monotheletam.* Opponimus autem huic errori 1) *difforum scripturae perspicuitatem*, Matth.

XXVI. 39. *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis* Joh. VI. 38. *Descendi de caelo, non ut faciam meam voluntatem, sed ejus, qui me misit, &c.* 2) *Humanæ naturæ veritatem atque integritatem.* Filius Dei assumpsit integram & perfectam humanam naturam. Ergo etiam veram animam, intelligendi & volendi facultate præditam. 3) *Naturalem dualitatem.* Quorum eadem *ἐνέργεια*, eorum etiam eadem natura, & quorum natura diversa, eorum etiam operatio est diversa, distincta autem operatio promanat ex distincta voluntate. Dicta piorum veterum adducuntur a Damasceno libr. III. de orth. fid. c. 14. & seqq. ubi etiam Monothelitarum argumentis respondet. Confer centurias Magd. VII. c. 5. p. 129. c. 7. p. 224. cap. 9. p. 414.

§. CCLXXXVIII. II) Calviniani 1) disputant, *humanam Christi naturam in operibus officii humana tantum agere ex naturalibus suis proprietatibus*, sicque evertunt illum canonem concilii Chalced. *quod utraque natura agat cum communicatione alterius, quod cujusque proprium.* (Contra in secundo genere demonstratum fuit, quod Christi caro *τὰς θείας ἐν-εργείας ἐπλάσθη*, propter purissimam ad verbum unionem, ut loquitur Damascenus libr. III. c. 17. Quia enim officia & beneficia Christi mediatoris, redemptoris ac salvatoris talia sunt, in quorum multis seu plerisque humana in Christo natura solis naturalibus viribus seu essentialibus proprietatibus non potest divinæ cooperari; ideo præter & ultra naturales proprietates dona vere divina & infinita humanæ naturæ ex hypostatica unionem & sessione ad Dei dextram tradita sunt, quæ in operibus officii efficaciter sese exserunt, unde Athanasius, Cyrillus & Damascenus carnem Christi vocant *organon*, puta non separatum aut divisum, sed unitum, nec *ἀργον* & otiosum, sed activum & efficax, in quo, cum quo, & per quod officia mediatoris Christus exsequitur. Athanasius lib. IV. contr. Arian. p. 259. *Natura humana facta fuit deitatis organum, ut suam ἐνέργειαν per illud exerceret.* Cyrillus lib. IV. in Joh. cap. XIV. *Humanam naturam vocat deitatis cooperatricem in eden-*

videndis miraculis.) 2) *Carnem Christi ad miracula concurrisse dicunt, ut nudum tantum ἔργον instrumentum, quod, quid deitas λόγος efficeret, auribus vel oculis hominum demonstraret.* Danzus in epist. ad frat. Tubing. p. 1513. *oper. carnem Christi non plus contulisse ad miracula facienda, quam fimbria vestis ad sanandam haemorrhousam.* Sadeel de verit. hum. nat. p. 141. *ad efficienda opera vivificationis, sanationis &c. non plus contulisse carnem Christi, quam ad edita ab apostolis miracula caro apostolorum contulit, aut virga Moysis ad edenda miracula Moysi profuit.* Danzus in exam. Chemnit. libr. cap. IV. pag. 118 & 156. Adm. Neostad. pag. 270. (Contra a) maxima in his exemplis est diversitas. Neque enim caro apostolorum, multo minus virga Moysis in ipsam τὴν λόγος ὑπόστασιν est assumpta, vel ad dextram Dei erecta, ut Christi caro. Neque uspiam dicit scriptura baculum Moysis virtute θαυματουργίας præditum, quemadmodum Christus Spiritu & potentia ad miracula facienda unctus dicitur. Act. X. 38 b) Consequens foret, naturam humanam esse externum duntaxat λόγος accidens, instrumentum ἔργον & otiosum, carnem Christi esse solo nomine vivificam &c. c) Quid vero fiet emphaticis illis scripturæ oraculis, Marc. V. 30. *Iesus in semet ipso cognoscebat virtutem, quae de se exierat.* Luc. VI. 19. *δύναμις ab illo exibat, & sanabat omnes.* Confer, quæ de hac θαυματουργία ex scriptura & patribus adducta sunt in cap. XII) 3) Carnem Christi ab operibus officii regii & adplicatione beneficiorum morte Christi partorum prorsus excludunt. Danzus in exam. p. 285. *negat, carnem Christi esse vivificam.* p. 371. *ipse sanguis Christi non condonat nobis peccata.* Herborenenses in spic. p. 120. *negant, per carnem nobis adplicari salutem &c.*

§. CCLXXXIX. Quæritur hoc

*Quæstiones de
tertio commu-
nicationis
idiomatum ge-
nere.*

loco. I) *An in hoc genere propositionum sit communicatio idiomatum?* Quidam negant, argumento usi eo, quod plurimum differant ἀποτέλεσμα seu nomen officii & proprietas. Resp. 1)

Ubi definitio locum habet, ibi definitum negari nequit. Sed in hoc genere definitio communicationis idiomatum locum habet. Concilium Chalcedonense illud sic definit, *quod utraque natura agat, quod sibi proprium* (ubi habes τὸ ἴδιον) *cum communicatione alterius* (ubi habes κοινωνίαν.) Quod si jungas ἴδιον καὶ κοινωνίαν, habebis idiomatum κοινωνίαν. Cyrillus epist. X. & XXIX. *quasdam evangelicas voces, quæ uni personæ Christi tribuuntur, esse quodammodo communicativas, κοινοποιεῖσθαι, quæ simul ad utramque naturam, divinam & humanam, respiciant, & de persona vera esse secundum utramque naturam intelligantur.* 2) Si est vera ἰδιωματικὴ κοινωνία, quando unius naturæ proprietas prædicatur de persona, omnino etiam erit κοινωνία ἰδιωματικὴ, quando utriusque naturæ proprietas simul tribuitur personæ, & de ea prædicatur. Prius est in confesso ex primo genere communicationis. Ergo & posterius negari nequit. Ratio connexionis in *maiore* est petenda ex fine incarnationis, qui est executio officii redemptionis & salvationis. 3) Sanguis Christi emundat nos ab omnibus peccatis aut citra aut per communicationem idiomatum. Prius dici nequit, quia naturali virtute sanguis non potest a peccatis mundare. Relinquitur ergo posterius. Nimirum natura Christi humana in operibus officii non agit tantum virtute naturali, sed etiam divina, ex unionem hypostatica sibi communicata. 4) Nec potest eo modo concludi: *Nomina officii competunt Christo secundum utramque naturam, & ἀποτέλεσμα ab ἐνέργειᾳ distinctum prædicatur de Christo secundum utramque naturam.* Ergo in illis prædicationibus non est κοινωνία ἰδιωματικὴ. Contradicit enim expresse canon Chalcedonensis, affirmans, utramque naturam agere, *quod sibi proprium est cum communicatione alterius.* 5) Distinguenda igitur acceptio vocis proprii theologica a philosophica. Philosophis proprium id est, quod est essentia posterius adjunctum suo subjecto soli & semper competens, unde ἐπιστώδης & secundum naturæ momentum dicitur; distinguunt etiam proprium seu actum primum ab operatione seu actu secundo. Theo-

Theologi verò per terminum proprii generaliter intelligunt omne id, quod uni soli rei semper convenit, sive sit essentia, sive adjunctum, sive effectum, sive alio quocunque nomine veniat. Sic κοινωνίαν divinorum αὐχημάτων referunt ad κοινωνίαν ιδιωμάτων, cum tamen divina αὐχήματα non sint πρὸ λόγου adjuncta ab eo velut accidentia distincta, sed unum ταὐτὸ cum λόγῳ.

§. CCXC. Queritur: II) Quomodo hoc genus differat a praecedentibus? A primo differt eo modo, quod illud vendicat proprietates suae quasque naturae, hoc vero conjungat seu connectat utrasque in officio Christi. A secundo differt tum ratione *subjecti*, quia in illo ponitur subjecti loco nomen naturae humanae, in hoc vero nomen personae vel utriusque naturae; tum praedicati, quia in illo divina αὐχήματα, in hoc vero opera officii praedicantur.

§. CCXCI. Queritur III) Num intentatam Nestorianae divisionis accusationem sufficienter depellat Paræus, quando in Iren. pag. 267. scribit: Quomodo doceremus, Christum hominem non propria virtute miracula edidisse, quem propria deitate Deum esse credimus? Resp. 1) Paræus & sibi & fidei suae fociis contradicit. Illud, quia hoc loco Christum hominem propria virtute miracula edidisse asserit, cum tamen alibi praeter externam actionem voluntatis, vocis, imperii &c. nihil ei relinquat. Hoc, quia negat, carnem Christi plus contulisse ad miracula, quam virga Moysi ad miracula efficienda contulit. 2) Aliud queritur, aliud respondet. Queritur de Christo homine, id est, de Christi humanitate, prout λόγῳ personaliter est unita, ipse respondet de Christo Deo, quem propria deitate Deum esse, recte quidem asserit, sed ἀπροσδιόντως, si ad propositam quaestionem id referatur. 3) Vocabulo hominis per Cinglianam ἀλλοίωσιν, intelligit tantum λόγον. Illud enim vocabulo hominis in priore membro intelligit, quod in Christo non aliena, sed propria virtute miracula operatur, & propria deitate Deus est, ut adparet ex membro posteriore. Jam vero Christus non qua homo, sed qua Deus, propria virtute miracula facit, & propria dei-

Exegef. pars II

tate Deus est; qua homo vero non propria, sed λόγῳ sibi personaliter communicata virtute miracula operatur. Ergo Paræus hic non intelligit Christum qua hominem, sed per Zuinglianam ἀλλοσίαν qua Deum. 4) Et quomodo Christum hominem, sive secundum humanam naturam, virtute divina miracula operatum fuisse asserere possit, cum p. 265 & 268. expresse scribat, ἐνέργειαν miracula edendi non esse humanitatis Christi a λόγῳ realiter communicatam?

§. CCXCII. Usus practicus.

Ut ex unione personali κοινωνία Usus practicus. personalis, ita ex unione spirituali inter Deum & fidelem animam, Christum & ecclesiam, spiritualis quaedam κοινωνία oritur, quae consistit in productione communis alicujus ἀποτελέσματος, ad quod Deus & fidelis homo concurrunt. Christus rex & sacerdos ecclesiae credentes facit coram Deo reges & sacerdotes, Apoc. I. 6. ut regnent super terram. V. 10. Sint genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, praedicans virtutem ejus, qui vocavit ipsos a tenebris in lucem admirabilem, 1 Petr. II. 9. Sint sacerdotium sanctum, & offerant spirituales hostias acceptabiles Deo per Christum; v. 5. Ut exhibeant corpora sua hostiam viventem, sanctam, Deo placentem: Rom. XII. 1. Ut per Christum offerant hostiam laudis semper Deo, id est, fructum laborum consistentium nomini ejus. Hebr. XIII. 15. In his ac similibus ἀποτελέσμασι non Deus solum agit, nec credentes solum agunt, sed credentes sunt Dei σύνεργοι 1 Cor. III. 9. Ita enim aguntur a Spiritu Dei, Rom VIII. 14 ut ipsi quoque agant. Joh. XV. 5. Ego sum vitis, vos palmites; qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere. Augustinus lib. de corrept. & grat. cap. II. Intelligant si filii Dei sunt, Spiritu Dei se agi, ut, quod agendum est, agant, & cum egerint, illi, a quo aguntur, gratias agant. Quemadmodum eo fine duarum naturarum unio in Christo facta est, ut Filius Dei in assumpta natura humana & per assumptam naturam humanam opera mediatoris exsequeretur; sic unio spiritualis inter Deum & fidelem

Bb b b

fidelem animam ideo coalescit, ut fiant opera illa Deo grata & ecclesiae salutaria. Quod si ergo scire velis, an spiritualis unio inter Christum & animam tuam locum habeat, an *Christus per fidem in corde tuo habitat*? Eph. III. 17. an *Christus in te sit*? 2 Cor. XIII. 5. an *in te vivat*? Gal. II. 20. illud respice, an opera spiritualis regis & sacerdotis a te perficiantur, an carni tuae domineris, an inmundum, id est, *concupiscen-*

*tiam carnis, concupiscentiam oculorum & superbi-
am vitae*, per fidem vincas, an Deo offeras fructum laborum tuorum, an corpus tuum exhibeas hostiam viventem? &c. Nisi enim haec opera sequantur exterius, frustra gloriaris de interiore Christi inhabitatione; Christus enim, ubi vivit & habitat in alicujus corde, non est otiosus, sed efficax per charitatem & alia pietatis exercitia &c.

CAPUT XIV.

DE STATU EXINANITIONIS ET EXALTATIONIS.

6. CCXCIII.

De statu exinanitionis.

Thesis. 1) Exinanitio, desinente apostolo Philip. II. 7 & 8. est Iesu Christi *θεω-
δρόπως* in forma servili humilis obedientia sive subiectio ad mortem usque crucis. Diximus superius, distinguendum esse inter *communicationem* & *communicatorum usurpationem*. Communicatio divinorum idiomatum facta est in primo incarnationis momento, sed plenam eorum usurpationem distulit Christus in suam ad coelos ascensionem & ad dextram Dei collocationem, inde promanat distinctio inter statum exinanitionis & exaltationis. Exinanitio Christi accipitur in sensu 1) *ecclesiastico*: 2) *biblico*. Ecclesiastice, id est, secundum stylum ecclesiae doctorum sumitur pro elementi inclinatione, qua *ὁ λόγος* se inclinavit ad miserendum nostri, & ad succurrendum nobis, ac de caelo descendens humanam naturam assumere est dignatus. Haec exinanitio improprie & in sensu ecclesiastico sic dicta vocatur *humiliatio incarnationis*. Item, *ἡστεινή*, qua Filius Dei se humiliasse dicitur *in inclinatione miserationis*. Joh. I. 14. III. 13. 1 Tim. III. 16. Hebr. II. 16. Explicandum hoc *θεωπρεπώς* de *ἐπιδόσει*, ex incorporali maiestate ad vilitatem corporis. Justinus in *ἐκθ. πρ.* p. 299. *ἐκ τῆς σωματικῆς κατὰ βασις, ἀλλὰ θείας ἐνεργείας βέλους*. Athanasius contra gregal. Sabell. tom. I. p. 516. *Cum majestas & magnificentia in Deo supercaeleste quiddam nominatur, id, quod huic contrarium est, humile terreniter, γήινως, dicatur, & in ter-*

ris versari, facillime comperis, descensum Verbi inclinationem esse ex incorporali maiestate ad vilitatem corporis: ἡ κατὰ βασις ἐνρίσκειται τῷ λόγῳ ἢ ἐκ τῆς ἀσωμάτου μεγαλοπρεπείας εἰς τὸ τῷ σώματι ἐντελὲς ἐπίδοσις &c. Leo ferm. VII. de nativ. *Verbum Dei, Deus, Dei Filius ita se ad susceptionem humilitatis nostrae sine diminutione suae maiestatis inclinavit, ut manens, quod erat, assumensque, quod non erat, veram servi formam ei formae, in qua Deo Patri aequalis est, uniret, & tanto facere utramque naturam confereret, ut nec inferiorem consueret glorificatio, non superiorem minueret assumptio*. Damascenus lib. III. orth. fid. c. 1. circ. *ἡ εὐδοκία τῷ Θεῷ καὶ πατρὶς ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τῷ Θεῷ καὶ Θεὸς &c.* *ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων κλίνας ἑαυτὸς κατέ-
έρχεται, ταῖς, τὸ ἀταπεινώτατον αὐ-
τῷ ἕψος ἀταπεινώτως ταπεινώσας συγκα-
τάβαιν ἄφραστον τε καὶ ἀκατάληπτον, (τῷ
το γὰρ διηλοῖ ἡ κατὰ βασις) καὶ Θεὸς ὢν τῷ
λόγῳ ἀνθρώπος τέλειος γίνεταί.* Bona voluntate Patris unigenitus Dei Filius & Verbum Dei & Deus &c. in forma Dei existens inclinavit caelos, & descendit, hoc est, inhumiliabilem ejus altitudinem inhumiliate humiliavit, & descendit descensu ineffabili & incomprehensibili, hoc enim ostendit descensio, & perfectus Deus existens homo perfectus sit. Sed de hac exinanitione improprie & ecclesiastice sic dicta hoc loco non agitur.

§. CCXCIV. In sensu biblico sive secundum stylum apostoli Phil. II. exinanitio proprie accipitur

pitur pro ipsa Jesu Christi sive λόγῳ incarnati κενώσει, quæ exinanitio cum Philip. II. tanquam in propria sede describatur, ideo loci illius analysin instituemus. *Scopus apostoli* est, Philipenses & omnes fideles exhortari ad humilitatem v. 3. exemplo Christi, v. 5. qui *cum in forma Dei esset*, v. 7. *se ipsum humiliavit*; v. 8. *propter quod Deus ipsum exaltavit*. v. 9. Quem affectum ac sensum in omnibus fidelibus requirit apostolus, quos Christi magistri sui vestigiis æquum est insilire, ut ipsi quoque, postquam se sub *potenti manu Dei humiliaverint*, suo tempore exaltenur, 1 Petr. V. 6. *Subjectam propositionis* apostolicæ est *Christus Iesus*, v. 5. quo nomine multi ex Calvinianis & Pontificiis intelligunt λόγον ἄσαρκον, ut hac ratione incarnationis Filii hoc loco descripta intelligatur, & per servilis formæ acceptionem insinuetur, ut patet ex Beza p. I. resp. ad acta colloq. pag. 138. Bellarmino libr. I. de Christi anim. cap. 6. cui sententiæ opponimus 1) *scopum apostolicum*. Scopus apostoli est, quod velit Philipenses hortari ad humilitatem intuitu in Christi exemplum facto. Ergo præsentis, non futuri temporis exemplum illis exhibet. Proponit eis imitandum Christi exemplum tanquam vitæ regulam. Ergo considerat facta Christi, quæ in oculos incurrunt, in quorum numero non est incarnatio. In eo apostolus jubet Philipenses imitari Christum, in quo similes ipsi nondum erant, sed similes fieri poterant & debebant. Atqui erant illi jam ante veri homines, sed inflati ac superbi; Christum igitur eos imitari, & humilitati studere jubet, incarnatione vero nemo Filio Dei similis fieri potest. 2) *Subjecti periphrasin*. Illum, qui se exinanivit, vocat apostolus *Iesum Christum*. Utraque adpellatio post incarnationem ei competit. Iesus enim & salvator noster est secundum utramque naturam, Matth. I. 21. & unctio, cujus ratione Christus vocatur, secundum humanam naturam ipsi obigit. Dan. IX. 24. Filius Dei seu ὁ λόγος proprie dicitur incarnari, sed Iesus Christus Θεάνθρωπος proprie non dicitur incarnari, utpote jam homo existens. 3) *Considerationem prædicati*. De Christo Jesu dicitur, quod fuerit

in forma Dei, v. 6. Constat vero, λόγον ἄσαρκον non tam fuisse in forma Dei, quam esse ipsam Dei formam Hebr. I. 3. Christo hic adscribitur quædam κένωσις v. 7. At κένωσις proprie dicta ad λόγον ἄσαρκον & simplicem deitatem, utpote immutabilem & invariabilem, accominari nequit. Christo hic adscribitur *humiliatio*. v. 8. At humiliatio proprie sic dicta simplici deitati adscribi nequit, infert enim quandam mutabilitatem naturæ humiliatæ. Christo hic tribuitur, quod *χῆματι inventus fuerit ut homo* & *patri obediens factus usque ad mortem*, v. eod. At in λόγον ἄσαρκον nec χῆμα nec mors competunt. Christo hic tribuitur talis exinanitio & humiliatio, quæ per exaltationem postmodum est sublata. v. 9. At incarnatio, id est, humana natura non est sublata per exaltationem. Secundum quam naturam Christo competit exaltatio, secundum eandem etiam exinanitio, ut ostendit apostolica oppositio. v. 8 & 9. Jam vero in simplicem λόγῳ deitatem non cadit exaltatio; ergo nec exinanitio, & per consequens apostolus hic non agit de λόγῳ ἄσαρκῳ ejusdemque incarnatione. 4) Patrum interpretationem, de qua postea. 5) Suffragium adversariorum. Piscator in schol. recte statuit, *hunc locum proprie & exquisitè loquendo non esse exponendum de incarnatione Filii Dei, sed de incarnati humiliatione*. Atque hæcenus de subjecto.

§. CCXCV. In prædicato tria de Christo explicantur: 1) *qualis esse potuerit*; 2) *qualis esse voluerit*; 3) *qualem Pater cælestis ipsum fecerit*. Ad primum membrum pertinet hoc prædicatum, quod Christus dicitur *fuisse in forma Dei*, ἐν μορφῇ Θεοῦ. Hanc phrasin Jesuitæ & Calviniani communiter sic exponunt: *esse naturam Deum*. Sed notandum, quod forma Dei, etsi subiecto & re ipsa non sit multiplex, sed una, geminam tamen fortiaur rationem & considerationem. Nam vel in *se ipsa* ὡς ἐν κτήσει ac ratione εἰσίας, quatenus habetur, considerari potest; vel respectu *creaturarum* ὡς ἐν χρήσει, ratione ἐξουσίας, quatenus foras suis operationibus progreditur, ac sensibus humanis exterius sese conspiciendam exhibet. Hoc loco negamus,

mus, *πρότως καὶ κυρίως* significari hac phrasi ipsam essentiam & naturam divinam in se & absolute secundum τὸ εἶναι consideratam; sed dicimus, intelligi per eam *statum divinum*, seu conditionem divinam, nempe gloriam & maiestatem divinam, quod sequentibus confirmatum damus argumentis. 1) Forma & id, quod est in forma, sunt distincta, cum idem non possit dici esse in se ipso. Jam vero Filius Dei secundum deitatem est ipsa Dei forma, imago & character deitatis, Col. I. 15. Hebr. I. 3. Ergo secundum deitatem non potest dici esse in forma Dei. Esse igitur in forma Dei absolute & simpliciter non est esse natura Deum, sed gerere se tanquam Deum, declarare se ut Deum, exercere divinam maiestatem, divina opera perficiendo. Calvinus in comm. super h. l. nostræ expositioni favet. Danæus contra Chemnitium q. 1355. *μορφὴν* distinguit ab *οὐσίᾳ*, approbante Zanchio. 2) Si phrasis hæc: *esse in forma Dei*, idem prorsus significaret, quod esse natura Deum; consequens erit, etiam de Patre & Spiritu sancto dici posse, quod sint in forma Dei, quod hactenus in ecclesia non fuit usitatum. 3) Quo modo in textu apostolico accipitur *forma servi*, eo modo etiam debet accipi *forma Dei*, ut ostendit oppositio. Jam vero forma servi non potest accipi de natura & essentia humana, tum quia Christus non est natura servus, tum quia formam servi Christus in exaltatione deposuit, humanam vero naturam non deposuit. Hoc argumentum presse urget b. Lutherus in post. eccles. 4) Ejusmodi hic intelligitur forma Dei, quæ ab hominibus poterat conspici, & de qua Joh. I. 14. dicitur: *Vidimus gloriam ejus*. Adparet hoc ex scopo, quia Paulus exemplo Christi ad humilitatem nos hortatur, a quo non potest exemplum imitationis peti in rebus ignotis & inconspicuis. Jam vero natura & essentia divina in se non potest oculis humanis conspici; Joh. I. 18. 1 Tim. VI. 16. sed in operibus duntaxat conspicitur, in quibus per potentiam & maiestatem suam sese exferit. 5) Apostolus loquitur de forma Dei, quatenus Christo competit *ὑπαρκτικῶς* non *κτιστῶς*, dicit enim *ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων*.

At hoc sensu non potest nisi ad humanam Christi naturam referri, quæ in *ὑπαρξιν* sive *ὑπόστασιν λόγου* est assumpta. 6) Ex textus coherentia adparet, apostolum tribus hisce vocibus *μορφῇ*, *ὁμοίωμα* & *χῆμα*, rem unam eandemque significare; jam vero *χῆμα* & *ὁμοίωμα* non ad essentiam, sed æternum statum humanæ naturæ pertinent. Ergo etiam vox *μορφῆς* non notat divinam naturam & essentiam, sed statum & conditionem divinam. 7) Significatio ista *μορφῆς*, quæ pro forma substantiali seu natura & essentia rei accipitur, solis philosophis nota est & usitata. Piscator in anal. *Per formam Dei non puto, apostolum intelligere ipsam naturam divinam, sicut Aristoteles in philosophia sua vocabulo μορφῆς intelligit naturam ac essentiam rei. Neque enim probabile est, apostolum hac voce in ea significatione uti, quæ solis philosophis nota erat, populo vero ignota. Deinde adparet ex coherencia sententiae, apostolum tribus vocibus μορφῇ, ὁμοίωμα, χῆμα, rem unam eandemque significare.* 8) Patres & theologi recentiores eodem modo exponunt. Ambrosius in comm. Phil. p. 367. *formam explicat per virtutem, potestatem, operationem divinam, quæ Christum demonstravit esse Deum. In forma Dei, inquit, erat, quia, cum homo videretur, opera Dei faciebat, ut in rebus gestis adpareret, Deum esse, qui tantum homo esse putabatur. Opera enim formam significabant, ut, quia opera ejus non utique hominis opera sunt, hic, qui in opere vel forma Dei erat, Deus intelligeretur. Forma enim Dei quid est, nisi exemplum, quo Deus adparet, dum mortuus excitat, surdis reddit auditum, leprosos mundat?* Lutherus tom. I. Witeberg. lat. p. 69. in conc. de dupl. just. *Forma Dei hic non dicitur substantia Dei, quia hac Christus nunquam se exinanivit, sicut nec forma servi dici potest substantia humana, sed forma Dei est sapientia, virtus, justitia, bonitas, deinde libertas.* Similia occurrunt tom. I. Jen. lat. fol. 179. in post. major. tom. I. epistol. ep. 94. &c. Erasmus in annot. Phil. II. itidem accipit phrasin illam, *in forma Dei esse*, de natura Christi humanâ, locupletata divinis dotibus & operationibus ab ipso λόγῳ.

λόγῳ. Selnecerus in lib. de noviss. verb. David. statuit, respectum haberi ad 1 Paral. XVII. 17. *adspexisti me in forma hominis, qui es Deus in supernis.* Chemnitius de duabus nat. p. 352. *Adpellatur μορφή, quando natura seu essentia aliqua ita consideratur, sicut idiomatis attributis & conditionibus vel divinis vel humanis praedita, & quasi vestita atque ornata est.* Sensus igitur est, quod Christus jam inde a primo incarnationis momento divinam gloriam, maiestatem & virtutem, sibi secundum humanam naturam communicatam, plena usurpatione exserere, tanquam Deum se gerere potuerit, &c. Quo referri etiam potest illud, quod b. Lutherus monet, tres esse modos essendi in forma seu sumendi formam & habitum externum. *Alias enim consideratur essentia seu natura sine forma, gestu & operatione externa, alias essentia & forma seu gestus externus simul, alias externa forma & operatio rei sine naturae & essentiae, quae talem edit formam, veritate.* Tertius modus alienus est a Christo, cadit autem in diabolum & ejus ministros. Primus in statu exinanitionis, secundus in statu exaltationis Christo competit.

§. CCXCVI. Ad secundum membrum pertinet I) quod ἀπνικῶς vel potius ἀορίστως de Christo dicitur ἐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι Ἰσα θεῷ. Quidam statuunt, τὸ ἠγαῖναι ἀρπαγμὸν simpliciter positum esse pro ἀρπάξεν, rapere, instar rapinae usurpare, pro lubitu & temere abuti, sicut Hebr. X. 29. κοινὸν ἠγιστάμενος ponitur pro κοινῶσας vel κοινῶσάμενος, ut sit sensus, non usus vel abusus est ea re pro arbitrio, non usurpavit sibi eam, sed potius ejus usu abstinuit sese exinaniendo. Isidorus Pelusiot. lib. I. epist. 139. rapinae vocem fati jejune & impertinenter sic explicat: *Cum essent gentiles, (Philippenses) supremum Deum suo patri eas partes, quae ad gignendum destinatae sunt, praecidisse didicerant, illud videlicet metuentem, ne alii filii existerent, regnique socii & consortes ac divinitatis arreptiones & dissidia de ea ac bella orirentur, addubitabant, an Dei Filius reliquis cæli sedibus, nec ullam atque imperii commutationem veritus ad nos veniens carnem*

susceperisset. Huic igitur eorum ignorantiae vel potius amentiae divinus vir atque arcanarum rerum doctor medicinam afferens, his verbis utitur: Non rapinam &c. hoc est, deitatem acregnum haudquaquam per vim arripuit, verum ante secula innatum habuit. Neque item, ut sibi eriperetur, sublimuit, verum, cum & cælestium & terrestrium & infernorum dominus esset, nec supra reliquit & ad nos accessit, imo etiam ad inferos usque profectus est, ut per omnia grassatus, undique omnia in salutem asfereret. Quidam sic exponunt: Non duxit rapinam esse se aequalem Deo, hoc est, non ostentavit gloriam suam divinam, sicut victores spolia hostibus detracta ostentare solent in triumphis, sed gloriam illam occultavit. Simplicissima explicatio colligitur ex singularum vocum accurato examine; ἠγαῖναι apostolo est certo & indubitato statuere: Philipp. II. 3 & 25. III. 7 & 8. ἀρπαγμὸς est idem, quod τὸ ἀρπαγμα, rapina seu raptus, cui opponitur τὸ ἰδίον, proprium, quo sensu ἀρπαγμὸς est, quod quis sibi injuste rapit & vendicat, cum id vere ac proprie illi non competat, quod rapere dicitur, sicut vice versa nemo dicitur furari vel rapere, quod ipsius est proprium. Per particulam negandi ἐχ tollitur ἀρπαγμὸς, contra vero ponitur ἰδίον, quod non est ἀρπαγμὸς, referaturque hæc vocula negans non ad verbum ἠγάσαστο, sed jungenda est ἀρπαγμῷ, ut sit propositio affirmans, non simpliciter negans. Si enim pure negantem velimus statuere, apostoli oratio non esset plena, quia nihil certi adfirmaret, quo scilicet loco, tempore exinanitionis Christus habuisset illud τὸ εἶναι Ἰσα θεῷ, ac dubius esset sensus, rapuissetne sibi Christus divinos honores, an vero non? Necesse itaque fuerit, ut statuamus, esse enunciationem adfirmantem, sed indefinitam ἐκ μεταθέσεως negantem, ut sit sensus, Christum, etsi in statu exinanitionis fuerit novissimus virorum, non tamen dubitasse, sed certo sibi persuasum habuisse, a se hoc minime esse alienum nec raptum, sed a natura sua sibi hoc esse proprium, ut sit Deo ἴσος, ἰσότητος, καὶ ὁμοθεοῦς, ac proinde ratione personæ æquo & pari jure cum Patre & Spiritu

Spiritu sancto sibi competere unam eandemque divinitatis naturam. Sic ergo, ut ex Luthero notat Selneccerus lib. de noviss. verb. David. tria hac phrasi exprimuntur: 1) *Natura*. Christus secundum divinam naturam nihil rapuit; sed *ἐστία* ac *φύσει* omnia habet. 2) *Collatio cum hoste* sive *ἀντιπάλεω*. Diabolus per rapinam voluit assumere *ἰσα θεῶν*, idem fecerunt primi parentes, sed Christus modo egit contrario. 3) *Potentia*. Christus potuisset jam inde a primo incarnationis momento majestatem sibi secundum carnem communicatam exferere &c. Adjectivum plurale *ἰσα* generaliter in neutro genere *συνθετικῶς* positum existimant sive pro adverbio *ἰσως*, sive pro nomine generis masculini *ἰσων* seu *ἐν ἰσῶ*. Sed magis emphaticum est, si statuatur τὸ *εἶναι ἰσα* simpliciter positum esse pro nomine *ἰσότητος*, quia articulus neutrius generis totam infinitivam orationem in nomen transformat, *ἰσων εἶναι* est *ἰσότημον*, *ὁμότιμον*, parem & æqualem esse, *εἶναι ἰσα θεῶν* est per omnia & in omnibus Deo parem & æqualem esse. Sensus igitur, Christum jam inde a primo incarnationis momento etiam in medio exinanitionis statu, non tantum secundum humanam naturam divinis donis & *αὐχήμασι* personaliter fuisse ditatum, ut gloriam & majestatem divinam exferere potuerit, quo pertinet, quod dicitur *ὑπάρχειν ἐν μορφῇ θεῶν*; sed etiam secundum divinam naturam naturaliter & essentialiter fuisse verum Deum, quo pertinet, quod dicitur *ἐχ' ἡγήσατο ἀρπαγμὸν τὸ εἶναι ἰσα θεῶν*. Augustinus epist. LXVI. *Christo in forma Dei æqualem esse Deo, non rapina fuit, sed natura, quoniam id nascendo sumpsit, non superbiendo praesumpsit*. Neque quemquam turbet, quod prius prædicatum respectu *humanae*, posterius respectu *divinae naturae* Christo tribui, atque eum, qui sese secundum humanam naturam exinanivit, secundum divinam naturam Deo æqualem dici statuamus. Quia propter *ὑποστάσιως* unitatem utraque de una eademque persona prædicantur, & quæ carni sive humanae naturæ accidunt, non carni seorsum, sed illi, qui Deo per naturam æqualis est, quique hanc carnem personaliter sibi adpropriavit, eve-

niunt, τῷ λόγῳ scilicet, qui naturaliter & essentialiter est verus Deus, Patri per omnia æqualis, ex quo nascitur hæc propositio apostolica: illum, qui est Deo æqualis, ipsum scilicet Dei Filium, sese exinanivisse, videlicet juxta naturam assumptam.

§. CCXCVII. II) Quod *θετικῶς* dicitur, *ἐαυτὸν ἐκένωσε*. Vulgata *semet ipsum exinanivit*, vel potius *inanivit*. In græco enim est non *ἐκένωσε* ab *ἐκκενῶν*, sed *ἐκένωσε* a *κένῶν*, quam & simplici & composito verbo tum apud Græcos tum apud Latinos idem significetur. *Κένος* significat *inane*, *vacuum*, *ἐκένωσε* igitur est *inanivit*, *vacuavit*. Expositio hujus vocabuli petenda ab illis exemplis, quæ loquuntur non de physica aliqua effusione & omnimoda rei amissione, quo modo evacuari solet poculum, quando vinum ex eo effunditur; sed de virtutis & efficacis retractione, quæ, prout se non exserit, dicitur *κηνῆ*. Esaj. LV. 11. 1 Cor. I. 17. 2 Cor. VI. 1. 1 Thess. II. 1. Sic ergo exinanitio Christi non est indigentia aliqua naturalis, vel effusio & evacuatio donorum per unionem personalem sibi communicatorum; sed voluntaria & spontanea humiliatio (sicut ipse apostolus postea exponit) non semper in assumpta carne & per assumptam carnem exferentis & usurpantis divinitatis majestatem, quæ alioqui *σωματικῶς* sive *personaliter* in ea habitabat. Dicitur proinde gloria divina sese quasi evacuasse, ac eam quodammodo videri deposuisse, quatenus eam non perpetuo manifestavit, & plena luce exseruit. Neque tamen apostolus de *simulatione* loquitur, sed de *vera* & *reali* exinanitione, unde *ἐξηγήσατο* loco subjungitur, quod Christus se ea ratione exinaniverit, quatenus *servi formam suscepit, in similitudine hominum factus, & habitu ut homo inventus se ipsum humiliavit, factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis*, quæ non fuisse ficta vel simulata, sed omnia in veritate rei gesta, & particula asseverandi prophetica *ἰσ'* Esaj. LIII. 4. & historia evangelica & redemptionis nostræ veritas & Marcionismi publica damnatio liquido testantur.

§. CCXCVIII. III) Quod *μορφὴν δέλαε servi formam accepisse* dicitur. Quidam simpliciter accipiunt de incarnatione, quæ Hebr. II. 16. simili fere phrasi per τὸ ἐπιλαμβάνειν σπέρματος Ἀβραάμ describitur. Sed hoc loco per servilis formæ acceptionem non primario ac principaliter humanam naturam, verum serviles naturæ illius conditiones & infirmitates intelligi, ac proinde non in prædicamento substantiæ, sed qualitatis formam servi considerari, sequentibus demonstramus argumentis: 1) ex *oppositione*. Forma Dei & forma servi hic sibi invicem opponuntur. At in *forma Dei esse* principaliter hic significat gloriam & maiestatem Deo convenientem exserere. Ergo servilem formam assumere significat infirmitates servo convenientes sponte assumere. 2) Ex *depositione*. Humanam naturam, quam semel assumpsit, ὁ λόγος nunquam deponit, sed formam servi in statu exaltationis deposuit, quando scilicet *datum est illi nomen; quod est super omne nomen* Phil. II. 10. quando *factus est Dominus*. Act. II. 36. Ecquis enim diceret, eum in statu exaltationis adhuc habere formam servi, & esse nostrum conservum, cum ad *dextram Dei supra omnem principatum, potestatem & virtutem & dominationem & omne, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, fuerit erectus?* Eph. I. 21. Si exinanitio præcise & immediate est humanæ naturæ assumptio, vi oppositionis exaltatio erit ejusdem depositio. 3) Ex *distinctione*. Forma servi sic explicanda est, ut ex ea distinctio inter statum exinanitionis & exaltationis peti possit. Jam vero distinctio illa non potest primo ac proxime vel a divina vel ab humana natura peti; ut enim Christus in statu exinanitionis vere fuit non tantum homo, sed etiam Deus: sic in statu exaltationis est non tantum Deus, sed etiam homo. 4) Ex *subjecti consideratione*. Subjectum propositionis apostolicæ est Jesus Christus Θεάνθρωπος. At de Christo Θεάνθρωπον non potest dici, quod fuerit incarnatus, sed ὁ λόγος dicitur *caro factus*: Filius Dei dicitur *semen Abrahæ assumere*. 5) Ex *textus connexionione*. Qua ratione exinanitio Christo tribuitur, ea etiam ratione servilis for-

mæ assumptio. Jam vero exinanitio non tribuitur Christo respectu deitatis. Ergo etiam acceptio servilis formæ non potest eo sensu exponi, quod deitas τὸ λόγος assumeret humanam naturam. Christus dicitur *se ipsum exinanivisse* ante assumptionem servilis formæ. Si ergo per formam servilem venit ipsa natura humana, ergo λόγος in se ipso seu deitate sua sese evacuavit, quod ἀτοπον. 6) Ex *annexa explanatione*. Quid per assumptionem servilis formæ proprie accipiendum sit, apostolus ipse exponit subjungens, *quod Christus fuerit inventus in similitudine hominum, quod se ipsum humiliaverit, factus Patri obediens usque ad mortem*. At hæc non possunt absolute & simpliciter de incarnatione accipi. 7) Ex *interpretum testificatione*. Ambrosius in comm. h. l. *Non mihi, sicut quibusdam, videtur se formam servi accepisse, dum homo natus est*. Et paulo ante: *Servi formam accepisse dicitur, dum quasi peccator humiliatur. Servi autem ex peccato fiunt, sicut Cham, filius Noë, qui primus merito nomen servi accepit*. Cyprianus, vel Rufinus, serm. de resurrectione. *Agunt in celestibus hæc paschalia gaudia angelici spiritus, & resurgentis Domini gloriam admirantur. Lætantur & delectantur in eo, quod forma servi reversa sit in formam Dei, & exinanitio humilitatis ad depositæ altitudinis redierit maiestatem*. Eodem modo formam servi exponit glossa Genevensium Esaj. LII. 14. *Piscator in anal. p. 173. Notandum, apostolum in eadem sententia accipere has voces μορφή, ὁμοίωμα, ἡμῶς, p. 171. per formam servi intelligi conditionem servilem, humilem & abjectam*. Addo Bezam in annot. major. fol. 391. Martinius in spic. p. 164. *Quod dicitur de forma servi, non simpliciter intelligo humanam naturam, sed vilem ejus conditionem, quæ fuit ad tempus*. Conf. & Zanchius in hoc loco & lib. II. de natura Dei cap. 6. p. 175. Quod autem patres per formam servi ipsam humanitatem quandoque videntur intelligere, id accipiendum est *προμένως* & per consequentiam, quia forma servi non potest esse absque humanitate, quippe quam ante se requirit, unde ex hoc loco recte demonstrarunt Christi humanitatem,

tem, quia fieri nequit, ut non sit verus homo, qui servi formam assumpsit, ac a positione *πρόσ* seu propriæ affectionis ad positionem ipsius subjecti, cujus est illa affectio propria, firmiter possumus progredi. Nimirum ut ex eo, quod Christus dicitur *fuisse in forma Dei*, recte colligitur vera ipsius deitas, quia Christus non potuisset in carne & per carnem divinam maiestatem exserere, nisi eam habuisset personaliter sibi communicatam, personaliter vero communicatam habere non potuisset, nisi natura esset verus Deus: ita ex eo, quod Christus dicitur *servi formam assumpsisse*, recte colligitur vera ipsius humanitas, quia infirmitates humanæ præsupponunt veritatem essentiae humanæ.

§. CCXCIX. IV) Quod *factus fuerit in similitudine hominum*. Vel ex hac *ἐξήγησι* manifestum est, per assumptionem servilis formæ non esse principaliter & directe humanæ naturæ assumptionem intelligendam, quia per incarnationem Filius Dei non tantum factus est *in similitudine hominum*, sive *ὁμοιος* duntaxat hominibus, quod asserere Marcioniticum foret, sed iisdem *ὁμοίαιος*. Quod enim *ὁμοίωμα* non ad naturæ nostræ substantiam, sed ad infirmitates & conversationis humilitatem, qua Christus reliquis hominibus similis fuit, referatur, patet 1) ex *propria huius vocis acceptione*, qua semper pro qualitate congruentia, non autem immediate pro natura & essentia sumitur. Rom. I. 23. gentiles dicuntur *gloriam Dei incorruptibilis mutasse in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*, quod non potest de substantia humana accipi. VI. 5. dicimur facti *ὁμοιοῦντες τῷ ὁμοιώματι mortis Christi*. VIII. 3. *misit filium in similitudine carnis peccati*. Ubi vox *ὁμοιώματος* non ad carnem simpliciter, sed ad determinationem ab apostolo adjectam *peccato obnoxiae* pertinet, quam emphasin pulchre expendit Ambrosius lib. I. de poenit. cap. 3. tom. I. p. 153. cujus verba adduximus in cap. 6. 2) Ex *vocum aequipollentium collatione*. Apostolus tanquam *ἰσοδυναμῶντα* conjungit *μορφήν*, *ὁμοίωμα*, *ἡῆμα*. At *μορφήν* nunquam accipi pro ipsa essentia seu forma substantiali, sed tantum pro specie externa

seu forma accidentali, patet ex omnium locorum inductione. Per *ὁμοίωμα* igitur intelligitur conformitas vitæ in operationibus naturalibus ac infirmitatibus cum aliis hominibus. Hoc fuit illud *ὁμοίωμα ἀνθρώπων* eo fere sensu sic dictum, quo *imaginem terreni* dicimur *gerere*, 1 Cor. XV. 49. Neque enim apostolus *ὁμοίωμα* illud opponit veritati humanæ in Christo naturæ, nec propositum est ei dicere, qualis fuerit natura Christi humana ratione suæ essentiae, sed qualem sese Christus tempore exinanitionis inter homines & in conversatione vitæ gesserit, videlicet quod fuerit *ὁμοιοπαθής*, quod similes affectiones, quales ceteri homines sustinent, in corpore & anima fuerit perpeffus. Ut Hebr. II. 17. dicitur, quod debuit per omnia fratribus *ὁμοιωθῆναι*: IV. 15. *πεπειραμένος κατὰ πάντα κατ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας*, ita quoque hoc loco *ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων* *γενόμενος* est *ὁμοιος ἀνθρώποις γενόμενος*. Camerarius in not. ad h. l. *πλεονάζουσα ἡ φράσις τῇ ἑβραϊῇ διαλέκτῳ* pro eo, quod *ὁμοιος τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις γενόμενος*.

§. CCC. V) Quod *ἡῆμα* *inventus fuerit ut homo*, *ἡῆμα* significat actiones in convictu & conversatione cum hominibus, *ἡῆμα*, speciem & habitudinem, qua sese homo ad alios, quibuscum versatur, componit & conformat. Nam *συζηματίζεσθαι* 1 Petr. I. 14. *per ἀναστροφὴν conversationem* explicatur. Rom. XII. 2. 1 Petr. I. 15. Sic 1 Cor. VII. 31. *ἡῆμα huius mundi* dicitur *praeterire*, hoc est, conversatio huius seculi, vita in hoc mundo, actiones huius vitæ atque una totus mundus aliquando praeteribit. Sensus igitur est, quod Christus in habitu conversationis (Lutherus *an Geberden*) inventus fuerit ut alius homo, quod non segregaverit se a communi hominum consortio, quod *venerit non ut Iohannes, nec bibens vinum, nec manducans vulgares cibos*; Matth. III. 4. Luc. VII. 33. *sed manducans ac bibens*, hoc est, cum aliis in communi convictu cibum capiens, in conviviiis praesens, quin & cum peccatoribus vescens. Iacobus ad Portum cap. XXII. p. 207. scribit: *quod habitus ille humanus, quo Christus inventus dicitur, primo atque per se non ipsam*

ipsam humanam naturam & essentiam, ejus perfectio in forma interiori consistit, sed vstae perpeffionem atque mortis Christi schema significet, secundo vero & consequenter humanam naturam designet.

§. CCCI. VI) Quod humiliaverit se ipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, id est, quod toto vitæ & conversationis tempore, a prima inde conceptione usque ad gloriosam resurrectionem & ascensionem, humilem obedientiam præstiterit Patri cœlesti; τὸ μὲν γὰρ enim non tam temporis quantitatem, quam obedientiæ intensiorem notat, quod non recu- faverit ex vera & sincera erga Deum obedientia propter salutem humani generis varias passiones ac tandem ignominiosissimam & acerbissimam mortis genus, crucifixionem scilicet, sustinere.

§. CCCII. Ad tertium membrum pertinent hæc prædicata: 1) quod *Deus Christum ὑπερ- ὕψωσε, in summam extulit sublimitatem*: 2) quod *dederit ei nomen, quod est super omne nomen*, de quibus in seq. thesi III. plenius age- tur. Ex hisce, quæ de exinanitione Christi dicta sunt, duo colligimus porismata. Prius est, quod exinanitio Christo, non secundum divi- nam, nec secundum utramque, sed secundum humanam naturam sit tribuenda. Probamus hoc 1) ex *definitione*. Exinanitio definitur ab apostolo, quod sit Jesu Christi in forma servili humilis obedientia sive subiectio usque ad mor- tem crucis, unde sic colligimus: Secundum quam naturam Christus est exinanitus, secun- dum eandem fuit mutabilis, fuit servus, fuit in cruce mortuus. Jam vero non secundum divi- nam, sed secundum humanam naturam fuit mutabilis, servus, & in cruce mortuus. Ergo etiam secundum eandem exinanitus. 2) Ex *op- positione*. Secundum quam naturam Christus est exinanitus, secundum eandem etiam exalta- tus, ut ostendit particula διὸ καὶ v. 9. Jam ve- ro Christus secundum humanam naturam est exaltatus, ut ex definitione exaltationis in- fra patebit. 3) Ex *divinae naturae condi- tione*. Natura divina est ἀμεταβλητος im- mutabilis & invariabilis, juxta eam cum Pa- tre & Spiritu sancto semper operatur. Joh. V. 12. Exegef. pars II.

17. Ergo juxta eam non potest νέωσις qua- dam Christo tribui.

§. CCCIII. Posterius est. Exinanitio, quam apostolus Christo secundum humanam naturam tribuit, non est omnimoda carentia vel absen- tia divinæ potentiae, nec absoluta privatio, abla- tio, despoliatio, exutio, abjectio, depositio, remotio, defectus, nuditas ac vacuitas plenu- dinis deitatis ac communicatae carni majestatis; sed retractio usus & intermissio, qua Christus homo in forma servili constitutus & infirmitate tectus divinam potentiam, gloriam & majesta- tem vere & realiter sibi communicatam non semper exservit, sed retraxit & retinuit, donec tempus exaltationis sequeretur. Probamus hoc

1) ex *unionis definitione*. Apostolus Col. II. 9. unionem definit *per inhabitationem totius pleni- tudinis deitatis* in assumpto corpore sive humana natura. Ut ergo in statu exinanitionis non de- fuit unio, ita quoque non defuit illa plenitudinis deitatis in assumpta carne habitatio. 2) Ex *apo- stolica explicatione*. Apostolus νέωσις illam describit per assumptionem servilis formæ, hu- miliationem & obedientiam usque ad mortem crucis. Atqui hæc non inferunt omnimodam communicatæ majestatis divinæ absentiam & ab- jectionem. 3) Ex *miraculorum operatione*. Christus in medio exinanitionis statu divina mi- racula in carne, & per carnem operatus est, in quibus *manifestavit gloriam suam*: Joh. II. 11. transfiguratus est coram discipulis: Matth. XVII. 3. instituit sacram eucharistiam, in qua median- te benedicto pane suum corpus, & mediante be- nedicto vino suum sanguinem discipulis distri- buit &c. Qui fuere particulares quidam, ut ita loquar, radii divinæ potentiae majestatis ac glo- riæ, sibi secundum carnem communicatæ, cujus plenarius usus tandem in exaltatione fuit secu- tus. Interim ex illis immote colligitur, Chri- stum etiam in medio exinanitionis statu non fuisse illa potentia & gloria destitutum, sed spon- te ac libere ab ejus usu plenario abstinuisse. 4) Ex *piorum veterum testificatione*. Hilarius libr. XII. de Trin. p. 253. *Non defecit ex se, qui se evacuavit in se, cum virtutis potestas in eva- cuandi se potestate permaneat, & in formam servi*

servi transisse non sit naturam Dei perdidisse. Nazianzenus tract. de fid. p. 834. (in al. exempl. tom. II. fol. 134.) *Ut sol cum nube tegitur, claritas ejus comprimitur, non cecatur, & lumen illud, quod toto orbe diffusum claro splendore cuncta perfundit, parvo admodum obstaculo nubis includitur, non aufertur: sic & homo ille, quem Dominus Iesus, salvator noster, hoc est, Deus Deique Filius, Deum in illo non interceptit, sed abscondit.* Quam sententiam totidem verbis repetit Ambrosius lib. de fid. contra Arianos cap. VIII. p. 175. Idem Ambrosius in comm. Phil. II. *Exinanivit se, hoc est, potestatem suam ab opere retraxit, ut humiliatus otiosa virtute infirmari videretur.* Ibid. *In forma Dei erat, quia cum homo videretur, opera Dei faciebat, ut in rebus gestis adpareret Deus esse, qui homo videbatur (communis) retinens autem virtutem suam, ne adpareret in eo, ut homo visus est.* Augustinus de fide ad Petrum cap. II. *Christus non amisit plenitudinem illam in exinanitione, alioqui quod de ea nobis daret, utique non haberet.* Beda in cap. II. Philipp. ex Augustino: *Semet ipsum exinanivit, non formam Dei amittens, sed formam servi suscipiens.* Theodoretus dial. III. ex Chrysostomo. *Aliquando enim divinitas Verbi assumptam naturam humanam ἐφένεν καὶ γυμνὴν ἀφένει τῆς οὐσίας ἐπερείας, nudam & quasi destitutam operatione divina reliquit tempore exinanitionis, ut ostensione infirmitatis ipsam naturam humanitatis comprobaret, aliquando vero infirmitatem ostensione divinitatis occultavit, quoniam non nudus homo erat.* Leo Magnus definit exinanitionem, quod sit formae servilis obumbrata divinae majestatis immensitate susceptio. Fulgentius libr. de incarnat. & grat. cap. II. *Exinanitio unigeniti Dei acceptio fuit formae servilis, non amissio vel diminutio deitatis.* Quidam declarant hoc typo Davidis regis in exilium ab Absolone pulsi, quo tempore nihilominus rex fuit, 2 Sam. XV. ac dicto apostolico Gal. IV. 1. Confer apologiam form. concord. cap. IV.

§. CCCIV. Thesis II) *Ad statum exinanitionis pertinet conceptio in utero, nativitas,*

incrementum aetatis & sapientiae, obedientia in forma servili usque ad mortem crucis, quam secuta est sepultura. Status exinanitionis incipit in primo incarnationis momento, & durat usque ad tempus sepulturae inclusive, quod totum vitae Christi in his terris curriculum apostolus Hebr. V. 7. vocat *dies carnis*, quibus per hebraismum significatur illud tempus, quo Christus inter homines passibiles fuit versatus, 2 Cor. V. 16. quo fuit infirmitatibus carnis, absque tamen omni peccato, obnoxius. Augustinus lib. XI. contra Faustum cap. 7. *Carnem hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam Dominus etiam post resurrectionem suam carnem adpellat; Luc. XXIV. sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi, quae post resurrectionem non erit in nobis, sicut jam in Christo non est.* Hosce dies carnis, hoc est, actus ad statum exinanitionis pertinentes, Thaddaeus unus ex LXX. discipulis a Thoma apostolo Edessam missus, in concione, quam de Christo coram Agbaro rege habuit, inter cetera hisce describit verbis apud Eusebium libro I. histor. eccles. cap. 14. *Notebo de adventu Iesu, deque apostolatu ejus &c. & quam diminutus ac tenuis, quamque in externo hominis conspectu humilis fuerit, & quomodo se ipsum humiliaverit, mortuusque sit, ac divinitatem suam diminuerit ἐμείκρυνεν αὐτὸν τὴν θεότητα,* (quod non potest de ipsius deitatis, utpote immutabilis, diminutione in se ipsa, sed de retractione & quasi diminutione ejusdem in externa manifestatione intelligi) *& quanta a Iudaeis perpeffus fuerit.* Neque cuiquam mirum vel dubium videatur, quod ad exinanitionis statum referamus non solum *passionem, crucifixionem, mortem ac sepulturam Christi*, sed etiam ipsius *conceptionem ac nativitatem*, quia distinguendum inter *incarnationem & incarnationis modum*. Potuisset Dei Filius immediata creatione humanam naturam formare, eandemque in personae unitatem assumendo homo fieri, si vel maxime non fuisset in utero matris conceptus, quae fuit, ut sic loquar, *nativitas interna*, in utero matris per novem menses gestatus, & ex utero in lucem editus, quae fuit *nativitas externa*. Con-

stat

stat enim, Adamum verum fuisse hominem, qui tamen nec in utero nec ex utero natus; sed propter nos & nostram salutem non solum homo fieri, sed etiam ex nostra carne humanam naturam assumere, & infirmitatibus, quæ in conceptione ac nativitate infantulis accidere consueverunt, sponte se ipsum subicere voluit, ut immundam nostram conceptionem & nativitatem sanctificaret, ac ipsis infantibus utero adhuc conclusis salutem impetraret.

§. CCCV. Hac de re antiquissimi ecclesiæ scriptores pulcherrime sic disserunt. Justinus in dial. cum Tryph. p. 204. *γεννηθῆναι σαρκὸς ποινῆς ὑπέμεινεν*, p. 222. *διὰ τῆς παρθενῆς ἄρθρωτος γεννηθῆναι ὑπέμεινεν* (qua ipsa voce in passionis descriptione utitur apol. II. pro christ. p. 75. *Christus propter salutem ipsi credentium ἡ ἐξ γεννηθῆναι ἡ παρθενῆς ὑπέμεινεν*.) Irenæus lib. cap. 39. p. 137. *Christus omnem aetatem sanctificavit per eam, quæ erat ad ipsam similitudinem. Omnes enim venit per semet ipsum salvare, omnes inquam, qui per eum renascuntur in Deum infantes, & parvulos & pueros & juvenes & seniores, ideo per omnem venit aetatem & infantibus infans factus sanctificans infantes, in parvulis parvulus sanctificans hanc ipsam habentes aetatem, simul & exemplum illis pietatis, affectus & iustitiæ & subjectionis. Juvenibus juvenis exemplum juvenibus fiens & sanctificans Domino, sic & senior in senioribus, ut sit perfectus magister in omnibus non solum secundum expositionem veritatis, sed secundum aetatem sanctificans simul & seniores.* lib. III. cap. 4 p. 172. *Christus Dei Filius eam, quæ est ex virgine, generationem sustinuit, ipse per se hominem adunans Deo.* lib. III. cap. 20. p. 211. *Per omnem venit aetatem omnibus restituens eam, quæ est ad Deum communionem.* libr. ejusd. c. 31. p. 220. *Quare non iterum sumfit limum Deus; (& ex eo formavit humanam Christi naturam, sicut in Adamo erat factum) sed ex Maria operatus est plasmationem fieri, ut non alia plasmatio fieret, neque alia esset plasmatio, quæ salvaretur, sed eadem ipsa recapitularetur servatum similitudine. Hi-*

larius lib. II. de Trin. p. 20. *Dei imago invisibilis pudorem humani exordii non recusavit, & per conceptionem, partum, vagitum & cunas omnes nostræ naturæ contumelias transcurrit; humilitas ejus nostra est nobilitas, contumelia ejus noster honor.*

§. CCCVI. Thesis. III) *Exaltatio est Jesu Christi post obedientiam ad mortem usque crucis præstitam in summam sublimitatem evectio & nominis, quod est supra omne nomen, in quo omnium genua flectenda sunt, donatio Phil. II. 9. 10. Vel ut in aliis scripturæ dictis describitur, est solennis inthronisatio & inauguratio Christi ex mortuis resuscitati ad plenam ac perfectam cælestis imperii usurpationem & gubernationem cæli ac terræ, inprimis ecclesiæ. Quemadmodum de exinanitione diximus, quod accipiat in sensu tum ecclesiastico, tum biblico: ita vi oppositionis de exaltatione idem omnino statuendum. Exaltatio in sensu ecclesiastico accepta est humanæ naturæ in ipsam λόγῳ ὑπόστασιν evectio, quæ vocari potest exaltatio incarnationis. Sicut erat quædam humiliatio, quando Filius Dei ex arcana majestatis suæ sede prodians in carnem nostram sese demisit: sic exaltatio vocari potest, quod assumpta natura humana in ipsam λόγῳ hypostasin per unionem personalem est evecta, quodque in unionem ac per unionem divinorum idiomatum, divinæ majestatis & gloriæ vere ac realiter particeps est facta. Unde in medio exinanitionis statu, antequam plenariam dominii in cælo ac terra usurpationem acciperet, vocatur rex & dominus Luc. II. 11. Matth. XXI. 5. Joh. XVIII. 37. Exaltatio in sensu biblico accepta respicit propriè dictam exinanitionem, Philip. II. 5. descriptam, quæ vocari potest exaltatio glorificationis, exaltatio ad Dei dextram. Describitur ab apostolo I. d. in his verbis v. 9. *Propter quod & Deus illum superexaltavit, & ex gratia dedit illi nomen super omne nomen, v. 10. ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium & terrestrium & inferorum, v. 11. & omnis lingua confiteatur, quod Dominus sit Christus Jesus in gloriam Dei Patris.**

C c c c 2

§. CCCVII.

§. CCCVII. *Subiectum* ut in exinanitione, ita in exaltatione est *Christus Iesus*, ut ostendit relativum *αὐτὸν*. Plena igitur propositio apostolica sic habet: Christus Iesus, qui se ipsum exinanivit forma servi accepta, & se ipsum humiliavit factus obediens usque ad mortem crucis, est a Patre cœlesti exaltatus. Recte proinde dicimus, *Θεὸν ὁρώπων* personam compositam totam Christi personam esse ut exinanitam atque exaltatam, actiones enim & passionem sunt totius compositi. Sed si porro queratur, cum in Christo duæ sint naturæ, divina & humana, secundum quam naturam Christo tribuatur exaltatio? respondendum est: secundum humanam naturam, ut paulo post confirmatum dabimus. Atque in eo exaltatio in sensu biblico & proprie accepta ab exaltatione in sensu ecclesiastico accepta distinguitur. Illa enim tribuitur personæ *συνθέτω*, sed secundum humanam naturam, perinde ut exinanitio proprie dicta itidem personæ compositæ sive Christo *Θεὸν ὁρώπων* secundum humanitatem tribuitur; hæc vero humanæ naturæ tribuitur, sicut exinanitio improprie in sensu ecclesiastico accepta divinæ naturæ ac *λόγῳ* simplici tribuitur.

§. CCCVIII. Ad *praedicatum* pertinet 1) *ὑπερέψωσις* superexaltatio, in summam sublimitatem erectio, supra modum exaltatio, quam emphasin præpositio *ὑπὲρ* verbo simplici addita exprimit. Chemnitius in harm. cap. XXVIII. p. 151. monet, quod Christi exaltatio tribus modis in scripturis accipiat, 1) pro *passione & crucifixione*, Joh. VIII. 28. *cum exaltaveritis filium hominis de terra, cognoscetis, quod ego sim*. Joh. XII. 32. *Cum exaltatus fuero de terra, omnia traham ad me ipsum*. 2) Quod *tantumquam victor peccati & mortis ad dextram Dei est exaltatus*. Act. II. 33. Hebr. IX. 24. 3) Quod *meritum Christi per ministerium evangelii tantumquam erecto vexillo omnibus proponatur*. Esaj. XI. 12. Hoc loco in secunda significatione accipitur, ut patet ex contextu, quia opponitur *κυνώσει καὶ ταπεινώσει*, exinanitioni ac humiliationi. Hæc exaltatio verbis perquam emphaticis describitur Esaj. LII. 13. *Ecce prudenter ager servus meus* יָדָהּ יְהוָה יִשְׁמַח יְהוָה *exaltabitur,*

elevabitur & sublimis erit valde, quod postremum per τὸ ὑπὲρ apostolus videtur exprimere voluisse. Hanc *ὑπερέψωσις* ita describit apostolus, ut 1) addat particulam *διὸ καὶ*, quæ non describit *causam meritoriam exaltationis*, sed duntaxat *ordinem & consequens præmium exinanitionis*, ut infra demonstrabitur. 2) Deo tribuat illam superexaltationem; ubi nomen Dei vel accipiendum *ἐσιωδῶς*, prout totam Trinitatem & omnes tres deitatis personas exprimit, vel *ὑποστατικῶς*, ut ad primam personam, Patrem scilicet, referatur, utraque enim explicatio fidei analoga, ut constat ex aliis scripturæ locis: Ps. II. 6. *constituisti regem tuum*. XLII. 11. *Tu Domine fac me resuscitari*. CX. 7. *Ipse exaltabit caput*. Joh. XVII. 5. *glorifica me Pater apud te ipsum*, Act. II. 36. *Deus fecit hunc Christum & Dominum*. V. 31. *Hunc principem & salvatorem Deus exaltavit dextra sua &c.* Confer, quæ in secundo genere communicationis thesi speciali I. sunt allata.

§. CCCIX. II) Quod *Pater ipsi dederit nomen super omne nomen &c.* Pii veteres hoc nomen sic interpretantur: 1) quod homo ille seu filius Mariæ vocatur Deus & Filius Altissimi. Epiphanius hæres. LXIX. p. 341. *Ut homo cum Deo Verbo vocaretur Filius Dei*: 2) quod humanæ naturæ divina majestas, gloria ac potentia sit communicata, quia nomen apud Hebræos significat rem ipsam, & vocari ipsis est esse: Confer Eph. I. 20. Hebr. I. 4. 3) quod Christus etiam secundum humanam naturam sit noster mediator, redemptor, sacerdos ac rex suo Spiritu nos regens, sua potentia defendens, sua gratia liberans ac salvans, unde in nomine Iesu (quod utramque naturam complectitur) dicuntur *flecti debere genua cœlestium & terrestrium & inferorum*, ac omnis lingua debet confiteri, quod *Dominus sit Iesus Christus*. Per γονύκαμψιν hic intelligitur subjectio, quia etiam *ὑπεραγίας & καταχθονίας* genua tribuuntur. Origenes lib. IX. comm. ad Rom. XIV. *Genua flectere & omnem linguam confiteri Deo, non est carnaliter accipiendum, ut putemus etiam cœlestia, quæ dicit, genua flectere, carnalibus membris hæc facere, verbi causa, ut putetur*

retur sol vel luna, vel stella, vel etiam angeli, vel quaecunque sunt, quae caelestia notantur, corporalibus inflexa genibus adorare, aut etiam lingua carnali & tali membro, quali nos loquimur, putentur confiteri Deo, de quibus dicitur, quod sint spiritus & ignis. Et quae genua in spiritibus esse creduntur? aut quae linguae in ignis specie requiruntur? sed genu flectere, subiecta esse cuncta & cultui Dei obedire declarat, quae expositio confirmatur ex Ephes. I. 20. Thomas lect. III. in cap. 2. Philipp. Omnis creatura rationalis sive angeli, sive homines, sive daemones subjiuntur Christo. Est autem duplex subiectio, una voluntaria, altera involuntaria. Angeli sancti & beati subjiuntur Christo voluntarie, sed daemones & damnati non sic, verum involuntarie. Denique quod additur εἰς δόξαν τοῦ πατρὸς, eo pertinet 1) quod, qui Filium honorat, is etiam Patrem honoret: Joh. V. 23. 2) quod in Christi exaltatione summa Dei erga nos gratia conspiciatur: 3) quod gloria Dei sit finis ultimus tum exaltationis Christi, tum nostrae glorificationis, quam Christo exaltato deferimus. In aliis scripturae locis haec Christi ὑπερψωσις sic describitur, quod Pater ipsum ex mortuis resuscitatum collocaverit ad suam dextram in caelestibus. Psal. CX. 1. Act. II. 33. Eph. I. 21. Supra omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, v. 22. & omnia subjecerit pedibus ipsius, & ipsum dederit caput super omnia ipsi ecclesiae. Quod dederit ei potestatem & honorem & regnum, ut omnes populi tribus & linguae ipsi serviant. Dan. VII. 14. quod fecerit ipsum Dominum. Act. II. 36. quod in thronum maiestatis suae ipsum collocaverit. Hebr. VIII. 1. &c.

§. CCCX. Ex hisce, quae de exaltatione Christi diximus, duo colligimus porismata. Prius est, quod exaltatio proprie dicta Philipp. II. 9. descripta non competat Christo secundum divinam, vel secundum utramque, sed secundum humanam naturam, quod iisdem probamus argumentis, quibus exinanitionem Christo secundum humanam naturam competere superius demon-

stravimus, 1) ex definitione. Exaltatio definitur ab apostolo, quod sit Jesu Christi post humilem obedientiam ad mortem usque crucis Patri praestitam in summam sublimitatem evectio & nominis, quod est supra omne nomen, donatio. At haec definitio non potest Christo secundum divinitatem tribui, quia secundum divinitatem non accepit quicquam in tempore. 2) Ex opposizione. Secundum quam naturam Christo competit exinanitio, secundum eandem etiam exaltatio, ut ostendit oppositio. Jam vero secundum humanam naturam Christo tribuitur exinanitio, ut vidimus. Cumprimis hic urgemus particulam διὸ καί. Quia Christus sese humiliavit: ideo Deus ipsum exaltavit. At quae haec foret connexio: Christus secundum humanitatem sese humiliavit factus Patri obediens usque ad mortem crucis, ideo Deus secundum divinitatem ipsum exaltavit. 3) Ex divinae naturae conditione. Juxta divinam naturam Christus est altissimus, neque quicquam in tempore ex gratia accipit, sed per aeternam a Patre generationem natura habet omnia. Jam vero haec exaltatio in tempore ex gratia unionis Christo obtigit, ut ostendit vox ἐξαίρεται. Ergo secundum divinitatem Christo tribui nequit. Hieronymus in cap. II. Philipp. Quia se assumptus homo humiliare dignatus est, divinitas, quae humiliari non potest, eum, qui humiliatus fuerat, exaltavit, sed & illi donatum est nomen, quia antea non habuit. Didymus Alexand. libro III. de Spiritu sancto: Deo Verbo existenti Filio Dei omnis creatura tanquam regi omnipotenti subdita est. Et quoniam hic Deus λόγος hominem assumpsit, eumque suscitans post mortem super omnes principatus, potestates & virtutes, & dominationes constituit, huic (assumpto homini) omnes angeli Dei jussu eum adorare subiecti sunt, scientes, eum uniri cum Dei Verbo, cum in dextra divinitatis sit, & in nomine ejus non solum terrena & inferna, sed etiam caelestia genu flectant. & omnis lingua ad gloriam Dei Patris Iesum esse Dominum, confiteatur. Huc referri possunt omnia argumenta, quibus in secundo genere communicationis thesi speciali II. demonstravimus, Christo homini sive secundum humanam natu-

ram data esse dona vere divina & infinita, Confer append. lib. concord. p. 831. apolog. ejusdem p. 36. Chemnitium de duabus naturis cap. XXV.

§. CCCXI. *Posterius est*: Exaltatio, quam describit apostolus, non præsupponit omnimodam carentiam & absentiam divinæ majestatis, potestatis & gloriæ, quippe quæ per unionem personalem jam ante Christo erat communicata, sed infert plenarium duntaxat illius majestatis & dominii usum, ac solennem, uti diximus, inthronisationem Christi ad plenam & perfectam dominii, secundum humanam naturam ipsi dati, usurpationem. Confirmatio hujus porismatis petenda ex illis, quæ de exinanitione & exaltatione Christi dicta fuere hæcenus, & in quaestionibus paulo post dicentur,

§. CCCXII. Thesis IV) *Ad statum exaltationis pertinent descensus ad inferos, resurrectio ex mortuis, ascensio ad celos & sessio ad Dei dextram.* De hisce actibus ad statum exaltationis pertinentibus, tum in disputatione de resurrectione Christi, tum in harmonia evangelica latissime fuit actum,

§. CCCXIII. Antithesis. 1) *Antisibesis.* Iesuitæ doctrinam de exinanitione & exaltatione Christi multis modis pervertunt: 1) exinanitionem & formæ servilis assumptionem absolute & immediate de opere incarnationis exponunt. Cornelius a Lapide in comm. Phil. II, Salmeron ibid. 2) *Sessionem ad Dei dextram*, in qua Christi exaltatio præcipue consistit, *datam esse dicunt humanitati non in se, sed in supposito, neque enim factum esse, ut humanitas in se sedeat ad dextram Dei, sed ut sit humanitas illius personæ, quæ sedet ad dextram Dei.* Bellarminus libro III. de Christo cap. 15. 3) Exaltationem & sessionem ad Dei dextram exponunt *definita quadam potentia & dominio absentis*, sicut rex Hispaniæ per vicarios suos in novis insulis dominetur, ac ne quid desit impietati, disputat Bellarminus d. l. *sedere a dextris apud antiquos minus honorificum fuisse, quam sedere a sinistris.* 4) De actibus ad statum exinanitionis & exaltationis perti-

nentibus multos fovent errores, ut suo loco ostenditur.

§. CCCXIV, II) *Calviniani* 1) *Christum secundum utramque naturam exinanitum & exaltatum esse statuunt.* Beza p. I, resp. ad colloq. p. 96, Sohnius in exeg. p. 246. Anbald. in apol. gerin. contra elector. pag. 417. Jacobus ad Portum defens. fid. p. 209, cui erroneæ hypothese opponenda sunt argumenta ex textu apostolico Philip. II, superius proposita. Polanus in syntagm. libro VI. capite 22. pag. 2681. utitur hoc argumento: *Ut Christus exinanivit se quoad deitatem, non exuendo se ea, sed occultando eam in assumpta servi formâ: ita rursus quoad eandem exaltatus est potenter, & plene ipsam patefaciendo in carne glorificata.* Respond. a) nec exinanitio nec exaltatio in textu apostolico eo modo definiuntur. b) Si exinanitio definienda est occultatione deitatis & divinæ potentie, exaltatio vero ejusdem patefactione; tum exinanitionis status sæpe fuit quodammodo status exaltationis, & vice versa, Nam Christus in statu exinanitionis *manifestavit quandoque gloriam suam* Joh. II. 11. c) *Nondum videmus Christo omnia subiecta esse*; Hebr. II. 8. ergo nondum Christus esset exaltatus. d) Juxta hanc definitionem etiam Patri tribui posset exinanitio & exaltatio, quando scilicet auxilium suum prius differt, postea vero potentiam adversus hostes exerit. Confer D. Mentzerum in disp. contra Martinium.

§. CCCXV, 2) Exaltationem definiunt per donorum finitorum duntaxat communicationem. Sohnius tom. I. oper. disp. 7. th 55. *Exaltatio seu glorificatio Christi secundum humanam naturam nihil aliud est, quam qualitarum finitarum seu donorum in natura humana tanquam in subiecto per deitatem personaliter inhabitantem effectio & velut creatio, ac genere seu specie non differt a glorificatione beatorum angelorum & hominum, sed quantitate, hoc est, multitudine & magnitudine.* Contrarium probari potest ex Eph. I. 20. Philip. II. 9. Hebr. I. 13. 3) Exinanitionem & formæ servilis assumptionem de incarnatione simpliciter accipiunt. 4) De actibus ad statum exinanitionis & exaltationis

tionis pertinentibus multos foveant errores, ut suo loco demonstrabitur. Confer disp. VIII. de gloria Dei §. 14. & seqq.

§. CCCXVI. Quæritur h. l. 1) *Quæstiones de statu exinanitionis & exaltationis.* An exinanitio recte describatur per κένωσις, exaltatio per φάνεισις. Respond. 1) si per κένωσις

sive occultationem simulatio intelligatur, negamus, exinanitionem per eam describendam. Quia fuit vera & realis exinanitio, quæ complexa fuit tum ἄρσιν, hoc est, remotionem usus non cuiuslibet, sed plenarii communicatæ divinæ majestatis & virtutis, quam apostolus vocat κένωσις, tum θεσις, hoc est, assumptionem servilis formæ & extremam humiliationem, quam κένωσις apostolus conjungit. Sicut e contrario exaltatio complectitur, tum ἄρσιν, videlicet depositionem servilis formæ ac infirmitatum humanarum, quas Christus sponte assumerat; tum θεσις, videlicet plenariam usurpationem & administrationem dominii in toto universo, quæ omnia non simulate vel κατὰ φάντασμα, sed vere Christo tribuuntur. 2) κένωσις illa referri potest tum ad majestatis communicationem, tum ad communicatæ majestatis usurpationem. Respectu priori recte ita vocari potest, quia majestas divina in assumpta carne fuit abscondita, non autem ab ea penitus separata; ac omnes thesauri sapientiæ & scientiæ dicuntur in ipso absconditi. Col. II. 3. Posteriori vero respectu non fuit tantum κένωσις, sed vera ac realis κένωσις, ut ostendit assumptio formæ servilis, quam in exaltatione Christus postmodum deposuit.

§ CCCXVII. Quæritur II) Quo sensu accipiendum, quod Christus in statu exinanitionis actu primo dicitur omnipotens, dominus cæli ac terræ &c. Resp. actus primus quandoque significat nudam potentiam, cui opponitur actus, ut quando dico: puer est grammaticus actu primo, quia progressu temporis potest fieri grammaticus; quandoque vero significat habitum, qui se externo opere non exserit, cui opponitur actus secundus sive operatio, ut quando dico: Priscianus etiam in somno est grammaticus actu primo, licet hanc scientiam

grammatices non exserat actu secundo. Quando Christum in statu exinanitionis dicimus omnipotentem ac dominum cæli ac terræ actu primo, tum usus hujus termini magis accedit ad posteriorem, quam priorem significationem. Quamvis enim omnipotentia habitualiter & subjective non competat assumptæ carni, tamen vere ac realiter per unionem personalem ipsi competit. Proinde quod Christus homo dicitur omnipotens in statu exinanitionis actu primo, non est eo sensu accipiendum, quod progressu demum temporis Christo danda fuerit omnipotentia, sed quod tota plenitudo deitatis, ac proinde etiam omnipotentia personaliter habitaverit in assumpta carne, quamvis ὁ λόγος hanc omnipotentiam, carni communicatam, non semper plena luce exseruerit, sed radios duntaxat quosdam in miraculis aliquando emisit.

§. CCCXVIII. Quæritur III) An Christus in statu exinanitionis vere quaedam ignoraverit? Adfirmat Lutherus in Post. eccles. in epist. fest. nativ. Quamvis, inquit, humanitas Christi domicilium sit & organum divinitatis, illaque personaliter cum omni sua plenitudine in carne, tanquam in proprio suo templo habitet; tamen in statu exinanitionis non quovis tempore omnia cogitavit, intellexit, scivit, eo quod divinitas suam ἐνέργειαν non semper per illam exseruerit. Hanc Lutheri sententiam confirmavimus superius cap. XII. quæst. 9. ex Marc. VI. 6. XIII. 32. Luc. II. 40. Phil. II. 7. Hebr. II. 17.

§. CCCXIX. Usus practicus
1) consolatorius ad expendendam Usus practicus.
Christi εἰλασθεωπρίαν ac benignitatem. Hunc usum monstrat apostolus 2 Cor. VIII. 9. Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos pauper est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis. Dives erat Christus propter veram & realem divinorum idionatum carni factam communicationem, quia tota plenitudo deitatis habitat in ipso corporaliter: Col. II. 9. dives erat ob nominis, quod est supra omne nomen, donationem Hebr. I. 4. dives erat ob communicatam potentiam ad cæli terræque gubernationem: Matth. XXVIII. 18. dives erat ob infinitæ ac divinæ scientiæ

scientiæ participationem, quia *omnes thesauri sapientiæ & scientiæ erant in ipso reconditi*: Col. II. 3. dives erat propter omnium subjectionem. Matth. XI. 27. Joh. III. 35. Hisce divitiis jam inde a primo incarnationis momento ditatus erat Christus, ut ostendit tum personalis unio, tum miraculorum operatio, tum particularis quædam hujus majestatis & potestatis demonstratio. Sed pauper factus est exinanitione, humiliatione, forinæ servilis assumptione; inde pauper nascitur in stabulo, in pauperculæ matris quiescit gremio, in paupere reclinatur tugurio, a magis donatur auro honorario, præsentatur Domino cum pari turturum, quod pauperum erat, pauper educatur in parentum domicilio, pro paupelli fabri habetur filio, paupertatem sentit in jejunio, proprio indiget habitaculo, in cruce exiit vestimento, ac in sepulchro tandem ponitur alieno, quæ omnia ad Christi paupertatem & exinanitionem pertinent. Sed hac paupertate fecit nos divites. Sicut morte suam vitam nobis promeruit; ita paupertate sua cœlestes divitias nobis restituit, unde paupertas ejus ut lætitiæ materia nobis proponitur Zach. IX. 9. Christi paupertas nostrum patrimonium, in vita peculium, in morte viaticum, quia hac

paupertate cœlestes divitias nobis acquisivit. 2) *Informatorius* ad imitandam Christi humilitatem. Hunc usum monstrat apostolus Philip. II. 5. *ταῦτο ποιεῖτω ἐν ὑμῖν, ἵς ἴσιν ἐστὶν ἡ ὑμῶν ἀσέβεια, ὅτι ἦν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. &c.* Proponit nobis a) *exemplum Christi ἀξιοποιήσαντος. Erubescat superbire humana infirmitas, cum ita se humiliaverit divina majestas.* Augustinus serm. XXXIX. de verb. dom. *Dignare humilis esse propter Deum, quia Deus dignatus est humilis esse propter te.* Christus se exinanivit, ut pene videretur nihil, sine quo factum est nihil, & tu in immensum gloriaris, & existimas te esse aliquid, cum sis nihil. Quam absurdum ac præposterum est humiliari summam sublimitatem, & extollere se velle summam vilitatem? b) *Consequens humilitatis præmium.* Christus humiliavit se, ideo Deus ipsum exaltavit: pari ratione non pervenies ad celsitudinem, nisi per humilitatis viam, *ἀρῖς ἐστὶν ὁδὸς ὑψώσεως ἢ ταπεινώσεως.* Bernhardus serm. II. ascens. Christus cum per naturam divinitatis non haberet, quo cresceret, per descensum quomodo cresceret, invenit: pari ratione non nisi per humilia tibi patebit aditus ad sublimia.

CAPUT XV.

ET ULTIMUM.

DE CHRISTI OFFICIO.

§. CCCXX.

De Christi officio.

Thesis I) *Officium Christi consistit in opere mediationis inter Deum & homines, quod est finis incarnationis* 1 Tim. II. 5. Egimus hactenus de persona Christi, restat, ut de salutari ejusdem officio agamus, quia unio divinæ & humanæ naturæ in Christo ideo facta est, ut mediatoris ac redemptoris officio Filius Dei in assumpta natura fungi posset. 1 Joh. III. 8. *In hoc adparuit Filius Dei, ut dissolveret opera diaboli.* Matth. XX. 28. *Filius hominis non venit, ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret, & daret animam suam λύτρον pro mul-*

tis. Joh. VI. 38. *Descendi e cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Symbolum Nicenum: *Propter nos homines & propter nostram salutem descendit de cælo, & homo factus est &c.* August. confess. art. III. *Verbum sive Filius Dei assumpsit humanam naturam, ut reconciliaret nobis Patrem, & hostia esset pro peccatis, non tantum pro culpa originis, sed etiam pro omnibus actualibus peccatis.*

§. CCCXXI. Thesis II) *Officium Christi vulgo triplex statuitur: propheticum, sacerdotale & regium, quod tamen revo-*

Triplex Christi est officium.

cari

cari potest ad duo membra, ita, ut duplex Christi statuatur officium, *sacerdotale & regium*. Sacerdotis enim est non solum sacrificare, orare, intercedere & benedicere, sed etiam docere, quod ad propheticum officium referunt. Sufficiencia hujus distributionis probatur, 1) ex *discretorum scripturae coordinatione*. Quot sunt classes, in quas referri possunt adpellationes, quæ ratione officii Christo tribuuntur, & dicta scripturae, quæ de Christi officio loquuntur, tot etiam partes officii Christi recte statuuntur. Jam vero tres sunt classes, in quas referri possunt adpellationes, quæ ratione officii Christo tribuuntur &c. Ergo. a) Respectu *prophetici officii* Christus vocatur *pastor* Ezech. XXXIV. 23. XXXVII. 24. & cum *προσδιορισμῶ* *pastor unus omnium*. ibid. *pastor ille bonus* Joh. X. 12. *pastor magnus ovium* Hebr. XIII. 20. ἀρχιποίμην. 1 Petr. V. 4. *propheta*, Deut. XVIII. 15. *propheta magnus*, Luc. VII. 19. XXIV. 19. *apostolus confessionis nostrae*, Hebr. III. 1. *evangelista*, Esaj. XLI. 27. *Rabbi*, Marc. IX. 5. Joh. I. 38. III. 2. *doctor, magister*, Matth. XXIII. 10. *praeceptor*: Luc. XVII. 13. *praeceptor gentium*, Esaj. LV. 4. *Legifer noster*, Esaj. XXXIII. 22. *consiliarius* Esaj. IX. 6. *minister circumcisionis*. Rom. XV. 8. &c. *Auctor & consummator fidei* Hebr. XII. 2. 2) Respectu *sacerdotalis officii* vocatur noster *sacerdos*, Psal. CX. 4. *sacerdos magnus super domum Dei*, Hebr. X. 21. *noster pontifex* Hebr. III. 1. *pontifex fidelis ad propitianda delicta* II. 17. *pontifex magnus* V. 10. *pontifex futurorum bonorum* IX. 11. λειτουργὸς *sanctorum & veri tabernaculi, quod Deus praeparavit*, VIII. 2. *noster Advocatus* 1 Joh. II. 1. λύτρον καὶ ἀντίλυτρον 1 Tim. II. 6. *agnus Dei* Joh. I. 19. *agnus, qui occisus est ab origine mundi*, Apoc. XIII. 8. *pascha nostrum* 1 Cor. V. 7. *propitiatorium* Rom. III. 25. *nostra pax* Eph. II. 14. &c. 3) Respectu *officii regii* vocatur noster *rex* Esaj. XXXIII. 22. Zach. IX. 9. *David, rex super populum suum* Ezech. XXXVII. 24. *princeps eorum in perpetuum* v. 25. *rex David*, Ose. III. 5. *dux* Dan. IX. 25. *dux gentium* Esaj. LV. 4. *princeps pacis* Es. IX. 6. *dominator Israelis* Mich. V. 1. *judex noster*

Exeg. pars II.

Esaj. XXXIII. 22. *dominator, quem quaerimus*, Malach. III. 1. *dux, qui regat populum Israël*, Matth. II. 6. *rex super domum Jacob in aeternum*, Luc. I. 33. *dux & auctor vitae* Act. III. 15. *dux & auctor salutis*, Hebr. II. 10. *rex justitiae, rex pacis* VII. 2. &c. Ubi notandum, adpellationes quasdam esse *generales*, quæ respectu omnium officii partium Christo tribuuntur, ut quod vocatur noster *Iesus & salvator*, Matth. I. 21. *salutare*, Luc. II. 30. *salus*, Esaj. XLIX. 6. *mediator*, 1 Tim. II. 5. *redemptor*, Job. XIX. 25. *desideratus gentibus*, Hag. II. 8. *sponsus* Joh. III. 29. *caput corporis sui*, Col. I. 18. *fundamentum*, 1 Cor. III. 11. *lapis angularis*, Psal. CXVIII. 22. *leo de tribu Juda* Apoc. V. 5. &c. quarum & similium, adpellationum rationes exposuimus superius in cap. III. 2) Ex *status nostri conditione*. Propter ignorantiam mentis per peccatum introductam, egebamus doctore seu propheta Joh. I. 18. *Deum nemo vidit unquam, filius, qui est in sinu Patris, enarravit nobis*. Propter peccata & peccatorum poenas indigebamus sacerdote, reconciliante nos Deo, satisfaciente pro nobis & intercedente coram tribunali. Esaj. LIX. 2. *Peccata vestra dividerunt inter Deum & vos*; sed per Christum facta reconciliatio 2 Cor. V. 19. Propter infirmitatem voluntatis egebamus rege nos ducente ac defendente. Psal. CXIX. 176. *Ecce, ego sicut ovis, quae periit, require servum tuum, Domine*. 3) Ex *beneficiorum Christi enumeratione*. Christus peccatorum nostrorum reatum apud Deum expiat, maculas iniquitatum nostrarum tegit, ac benedictionem a Deo nobis impetrat, quod est proprium *sacerdotis*. Christus consilium Dei de redemptione ac salute nostra nobis promulgat, quod est *prophetae*. Christus beneficium redemptionis & salutis, pretioso suo sanguine partum, efficaciter nobis applicat, regit nos sceptro verbi & Spiritus sancti, coërcet hostes nostros, ac post novissimum judicium nos glorificat, quod est *regis*. Hæc omnia ex speciali cujusque officii Christi consideratione erunt clariora.

6. CCCXXII. Officium Christi *propheticum* est, quo arcanum Dei consilium de redemptione

Dd dd

&c

& salute nostra nobis revelat. Partes ejus duæ sunt : 1) *Functio docendi*. 2) *Doctrinae efficacia*. Functio docendi est, qua Christus ecclesiam suam informat in illis, quæ ad salutem scitu & creditu sunt necessaria. Estque vel *immediata* vel *mediata*. *Immediata est*, qua Christus ipse in propria persona tempore ministerii sui, per triennium & sequestre in his terris obiti, auditores informavit, legem divinam a corruptelis Pharisaicis repurgavit, evangelium prædicavit, apostolos in scholam suam adscitos ad ministerium præparavit, ac omnibus officii partibus, quæ in fidei doctore requiruntur, studio indefesso defunctus est, ut evangelica historia testatur. *Mediata est* institutio & conservatio ministerii in apostolis, & apostolorum successoribus usque ad diem novissimum. Christus enim non solum in propria persona prædicavit, sed etiam, cum exacto ministerii sui curriculo in gloriam suam intrare vellet, docendi ministerium prius apostolis commendavit : Joh. XX. 21. in totum terrarum orbem cum mandato de evangelii prædicatione eos ablegavit : Matth. XXVIII. 19. Marc. XVI. 15. & adhuc hodie exaltatus ad Dei dextram *dat ecclesiae suae doctores & pastores* Eph. IV. 11. *ad consummationem sanctorum in opus ministerii in aedificationem corporis sui mystici*. v. 12. Efficacia doctrinae est divina illa vis, qua Christus per Spiritum sanctum efficaciter movet corda hominum ad doctrinam fidei amplectendam. Psal. LXVIII. 35. *Dabit voci suae virtutem*. Joh. VI. 45. *Omnis, qui audit a Patre & didicit, venit ad me*. Ad hoc igitur officium Christi pertinet consilii divini de redemptione generis humani in evangelio promulgatio, ministerii ecclesiastici institutio & conservatio, sacramentorum ordinatio, Spiritus sancti donatio, & efficax cordium humanorum per illum immutatio, illuminatio, regeneratio, renovatio, sanctificatio &c.

§. CCCXXIII. Officium Christi *a. Sacerdotale*. *si sacerdotale est*, quo sese medium inter Deum & homines peccatores ponens, Deo totum genus humanum reconciliavit, legi divinae perfecte satisfaciendo, poenas peccatorum in se recipiendo, & apud

Deum intercedendo. Duæ ergo sunt hujus officii partes : 1) *Satisfactio*, qua Christus *λύτρον ἁγρόπορον* pro totius mundi peccatis Patri suo præstitit, ac justitiam & vitam æternam generi humano acquisivit. In hac satisfactione occurrit obedientia tam *activa*, quam *passiva*. Activa in perfecta legis impletionem consistit. Passiva in sufficientissima persolutione, pro peccatis humani generis Deo præstita. Ubi tamen notandum, quod activa & passiva obedientia in satisfactione Christi sint arctissime connexæ, quia passio ejus fuit activa, & actio fuit passiva. 2) *Intercessio* est, qua Christus vi meriti & satisfactionis a se præstitæ apud Patrem cœlestem intercedit, & quidem tum *generatim* pro omnibus hominibus, adeoque etiam pro hostibus suis & crucifixoribus ; Esaj. LIII. 12. Luc. XXIII. 33. tum *speciatim* pro solis fidelibus, Joh. XVII. 9. Rom. VIII. 34. 1 Joh. II. 1. quæ duæ intercessionis species non sunt sibi invicem opponendæ.

§. CCCXXIV. Officium Christi *3. Regium*. *si regium est*, quo Christus *Ἰσχυροῦς* omnia in cœlo ac terra gubernat, ac imprimis ecclesiam suam adversus hostes tuetur. Regnum illud Christi consideratur vel in *hac* vel in *futura vita*. In hac vita dicitur regnum *potentiae* vel *gratiae*. Regnum *potentiae* est generale dominium super omnia, videlicet gubernatio cœli & terræ, Psal. VIII. 7. Dan. VII. 14. Matth. XXVIII. 18. Eph. I. 21. subjectio omnium creaturarum ; 1 Cor. XV. 27. Eph. I. 20. Hebr. II. 8. dominium in medio inimicorum, quos reprimat, coercet & punit Ps. II. 9. CX. 2. 1 Cor. XV. 25. &c. *Gratiae* regnum est specialis operatio gratiæ in ecclesia, videlicet missio, illuminatio &c. conservatio apostolorum, evangelistarum, doctorum & pastorum in ecclesia, Matth. XXVIII. 19. Marc. XVI. 15. Luc. XXIV. 47. Act. I. 8. Eph. IV. 11 collectio ecclesiae per prædicationem evangelii & dispensationem sacramentorum, ibid. regeneratio, renovatio, illuminatio, sanctificatio credentium per verbum & sacramenta, Joh. III. 5. XVII. 17. Eph. V. 26. Tit. III. 5. &c. applicatio sui meriti, protectio & conservatio piorum, Matth. XXVIII. 20. effusio variorum dono-

donorum, Eph. IV. 8. &c. In altera vita dicitur regnum gloriæ, quod conspicietur in resurrectione mortuorum & universali iudicio, ejusque executione, in damnatione reprobos, & glorificatione electorum, Matth. XXV. 46. Joh. V. 29. quando Christus tradat regnum suo Patri, 1 Cor. XV. 24. ut sit Deus omnia in omnibus v. 28.

6. CCCXXV. Thesis III)

*Administrat
Christus offi-
cium secundum
utramque na-
turam.*

*Hoc suum officium administrat
Christus secundum utramque na-
turam.* Probamus hoc 1) ex dif-
ferta utriusque naturæ denomi-
natione. De humana natura du-

bitari nequit, quin per eam & in ea Christus officium mediationis exsequatur, propter prot-evangelium de semine mulieris, contrituro caput serpentis, Gen. III. 15. ac evidentissimum dictum apostolicum 1 Tim. II. 5. *Unus est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.* De divina natura hæc loquuntur dicta: Esaj. XXXV. 4. *Deus ipse veniet, & salvabit vos.* Ose. I 7. *Salvabo eos in Domino Deo suo.* Act. XX. 28. *Deus proprio suo sanguine ecclesiam redemit* (*) Rom V. 10. *reconciliati sumus Deo per mortem Filii ipsius.* Hebr. I 3. *Filius Dei purificationem peccatorum nostrorum fecit per se ipsum.* IX. 14. *Christus per Spiritum æternum obtulit se ipsum Deo.* 1 Joh. I. 7. *Sanguis Iesu Christi, Filii Dei, emundat nos ab omni peccato.* Ex quibus sic concludimus: quodcumque opus tribuitur Deo, ac Filio Dei, ab eo divina Filii natura excludi nequit. Opus mediationis ac redemptionis tribuitur ipsi Deo ac Filio Dei. E. 2) *Ex Filii Dei incarnatione.* Filius Dei eo fine humanam naturam in tempore assumpsit, ac mirabilis illa divinæ & humanæ naturæ unio facta est, ut secundum utramque naturam officium suum exsequeretur. 1 Joh. III. 8. *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolveret opera diaboli.* Ex quo sic inferimus: sublata divinæ naturæ *ἐνέργεια*, ex ἀποτέλεισµασι officii mediatorii tollitur in-

carnationis finis. At consequens illud est absurdum. 3) *Ex mediatoris conditione.* Mediatorem nostrum oportuit esse Deum & hominem, ut superius multis demonstravimus. Ergo etiam divina & humana natura ad mediationis officium concurrunt. *Consequentia* probatur: quod si enim Christum mediatorem ut talem oportuit esse *θεῶν ὁµοῦρον*, ergo ad mediationis officium utraque natura concurrat. Anselmus lib. II. cur Deus homo? cap. 18. *Ad hoc in Christo valuit diversitas naturarum & unitas personæ, ut, quod opus erat fieri ad hominum restaurationem, si humana non posset natura, faceret divina, & si divinæ minime conveniret, exhiberet humanā: & non alius atque alius, sed idem ipse esset, qui utrumque perfecte existens, per humanam solveret, quod illa debebat, & per divinam posset, quod expediebat.* 4) *Ex necessaria divinæ naturæ in officio mediatorio operatione.* Reatus ex peccatis totius humani generis ortus erat infinitus, urpote in infinitum Dei iustitiā impingens. Læsum erat infinitum bonum, requirebatur ergo infinitum pretium. Jam vero actiones & passionēs humanæ naturæ sunt finitæ ac certi temporis, exinanitionis scilicet periodo terminatæ. Ut ergo redemptionis pretium esset analogum nostro debito & infinito reatui, necessarium erat, ut ad illius per-solutionem non finitæ tantum, videlicet humanæ, sed etiam infinitæ, divinæ scilicet naturæ actio sive mediatio concurreret, ac passio & mors Christi aliunde, videlicet a divinæ naturæ efficacissima operatione, infiniti pretii valorem acquireret, adeoque bonum infinitum malo infinito opponi posset. Reconciliare Deum toti humano generi iratum, infinitæ iustitiæ æquivalentem satisfactionem præstare, peccatum, quod est malum infinitum, abolere, perfectam iustitiā adducere, superare diabolus, mortem & infernum, perfectissimam legi obedientiam pro aliis præstare, peccatorum remissionem aliis promereri, introspicere arcanum Dei de redemptione

D d d d 2

ne

(*) Occasione hujus oraculi Paulinæ peculiarem olim conscripsimus dissertationem, cui index: *d. redemptionis: eccl. sic, proprio Dei sanguine facta, in qua non tantum essatum hocce Paulinum exposui-*

mus, sed & argumentum gravissimum de satisfactione Christi pertractavimus. Unde eandem loco huic de Christo subjungemus.

ne & salutē hominū consiliū, amissa bona cœlestia recuperare, ecclesiam sibi ex genere humano colligere, & contra omnes hostiū spiritualiū & corporaliū impetus tueri, sunt ejusmodi opera, quæ divinam & infinitam *ἐνεργειαν* requirunt, ut constat. Jam vero hæc opera omnia ac singula in officio mediatoris requiruntur. Ergo. 5) *Ex absurdi consecutione.* Si divina Christi natura ab officio mediationis excluditur, consequens est, non fuisse necessariam divinæ & humanæ naturæ in mediatore unionem, obedientiam Christi tam activam, quam passivam, non esse infiniti pretii ac meriti, cum finita natura, qua talis, non possit per se & ex se causa esse infiniti effectus, (***) ac proinde nos esse adhuc sub dominio peccati, mortis ac diaboli, opus redemptionis non esse consummatum & perfectum, redemptionem esse opus mere humanum, in vet. test. ecclesiam non habuisse mediatorem. 6) *A piorum veterum testificatione.* Decretum concilii Chalcedonensis, dicta Irenæi lib. III. adv. hæres. cap. 20. Augustini lib. IX. de civit. Dei cap. 15. homil. de ovib. cap. XII. Anselmus lib. II. Cur Deus homo cap. 18. Damascenus, lib. III. orth. fid. cap. 15. recitavimus in tract. de pers. Christi §. 165. & seqq. quibus addenda sunt sequentia. Irenæus libr. III. cap. 20. p. 211. *Si homo non vicisset inimicum hominis, non juste victus esset inimicus. Rursus autem nisi Deus donasset salutem, non firmiter haberemus eam, & nisi homo conjunctus fuisset Deo nostro, non potuisset participare fieri incorruptibilitatis.* Cyrillus de rect. fid. ad Reg. asserit, *Christum esse pontificem nostrum in assumpta natura humana, ea autem, quæ fecit aut passus est, ideo efficacia esse, quod sint propter unionem non hominis, sed Dei opera.* Athanasius ad Maxim. philos. *Ipsū Verbum suū corpus obtulit pro nobis, ne in hominem spe aut fiducia moveremur, sed in ipso Deo Verbo fiduciam nostram constitutam haberemus.* Ambrosius in cap. VII. Rom. *Quamvis ad tempus mortuus esset in carne, tamen in æternum divinitate & humanitate mediator inter Deum*

& homines semper vivens est, ad interpellandum pro nobis. Augustinus lib. X. confess. cap. 42. *Mediator, inter Deum & homines oportebat, ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus, ne in utroque similis hominibus longe esset a Deo, & in utroque similis Deo longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset.* In enchir. ad Laurent. cap. CVIII. *Nam neque per ipsum liberaremur unum mediatorem Dei & hominum, hominem Iesum Christum, nisi esset & Deus.* Theodoretus dial. II. *Intercessoris nomen hic & divinitatem & humanitatem significat.* Vigilius lib. V. contra Eutych. *Talis victima requirebatur, quæ ita media esset inter Deum & hominem, ut morti succumberet, per illud, quod hominis habebat, & mortem revinceret per id, quod in se divinitatis tenebat.* 7) *Ex adversariorum confessione.* Thomas part. IH. q. 48. art. 6. *Dicendum, quod duplex est efficiens, principale & instrumentale. Efficiens quidem principale humanæ salutis est Deus. Quia vero humanitas Christi est divinitatis instrumentum, ideo ex consequenti omnes actiones & passionēs Christi instrumentaliter operantur in virtute divinitatis ad salutem humanam, & secundum hoc passio Christi efficienter causat salutem humanam.* Dionysius Carthusianus in comm. 1 Tim. II. *Est mediator Dei & hominum proprie loquendo, nec ut Deus, nec ut homo, sed ut Deus homo, seu ut Deus incarnatus. Sic quippe competit ei & satisfacere seu reconciliare, & idoneitas vel efficacia reconciliandi, quorum primum competit ei ratione assumptæ naturæ, secundum vero ratione deitatis unitæ, ex qua opera & pænæ Christi hominis infinitam quodammodo dignitatem & efficaciam sortiuntur.* Claudius Elpencæus in comm. 1 Tim. II. tract. de Christo mediat. cap. II & V. *Mirati sumus, aliquos tueri, Christum secundum humanam naturam tantum esse dicique mediatorem, & secus sentientes aperte Arianismi & id genus hæresium infirmulari &c. Quidam urgent locum apostolicum, 1 Tim. II. sed quaero ego vicissim, cur patres*

(***) Copiose hoc ostendimus in differatione modo excitata.

patres hunc locum enarrantes, ex eodem loco & vocabulo, Christum esse Deum, eliciunt & urgent? Si apostolus hic Christum mediatorem esse tantum, quatenus hominem, intellexerit, atque vocabulum tantum, quod introducit, apostolus non adposuit, quod, qui addunt, timeant plagas huic malo denunciatas. Apocal. XXII. Nec modo non adposuit, verum etiam contrarium adjecit, Christus Iesus, inquit, quorum illud nomen est non meri hominis, sed a Deo uncti. & in unionem personae assumti Hebr. I. Act. IV. Psalm. XLIV. posterius etiam nomen est Dei hominis, ut angelus docet Matth. &c. Et postea: Habemus ex Graecis & Latinis magno consensu de utriusque naturae ad mediatoris nomen concursu necessario velut gravissimum, & unanime senatusconsultum, inter quos sic Chrysostomus: (ut citatur a Vigilio lib. V. contra Eutychen) ut qui se interponens, ut litem discordiamque dissolvat, hunc quidem dextra, illum sinistra tenens, utrosque in amicitiam reducit: sic Christus inter nos & Deum se medium ingessit, utramque naturam sociavit unionem naturarum divinitatis & humanitatis, merito mediator & intercessor dictus, ut inquit Theodoretus (in dial.) & Leo, hujus nominis primus, idemque magnus pontifex (de incarnat.) Qua ratione, inquit, mediatoris veritatem impleat, nisi in forma Dei aequalis Patri, in forma servi particeps esset & nostri? Ex Cyrillo (epist. 85.) Nec propter carnis dispensationem mediator vocatur, ut alii graeci patres de ratione mediationis utramque naturam esse sentiunt, idque ex Bernhardo (serm. de circumc.) videre est, de ratione mediationis salvificae esse utramque Christi naturam, quia oportebat mediatorem non modo satis pati, verum etiam satisfacere, quod purus homo nequit, & altio Christi dicitur *ὑπερβαλὼν* Dei virilis, seu, ut ita dicam, humana, ut deducit eximius theologus Damascenus lib. III. de orth. fid. cap. 19. &c. Quod si Augustinus videtur negare, Christum mediatorem esse quoad divinam naturam, conciliandus sibi erat, non nobis obiectandus, nimirum quia negat, Christum mediatorem fuisse, nisi vel ut hominem jam fa-

ctum, vel olim promissum agnoscimus, quia eadem erat veterum fides de Christo venturo & nostra inventum. Idem Augustinus negat, Christum mediatorem esse ut Deum, hoc quoque cognoscimus. Sed intelligit, ut Deum patrum, nullo respectu habito ad hominem factum vel faciendum, sed in sua immortalis & impatibili natura consideratum. Haec expositio violenta non est, sed ex mente Augustini, ut patet. Mediatorem, inquit, lib. IX. de civit. Dei cap. 15. habere oportet & humanitatem transeuntem & beatitatem permanentem. Ad argumentum, quod Christus, si statuatur secundum divinam etiam naturam mediator, Patre inferior statuendus sit, latissime ex patribus respondet, & tandem subjicit: Scholastici meritum, satisfactionem, mediationem, redemptionem naturae quidem humanae adscribunt, sed quatenus talem, hoc est, quatenus est tantae dignitatis, efficientiae, sufficientiae, & ut ita dicam, supersufficientiae, quam naturae divinae, seu personali cum eadem unioni tribuant. Mereri, mediare, satisfacere, naturae assumtae est, inquit Cajetanus. Ut autem ea tantae in satisfaciendo efficacitae sint, ex divinitate habent. Et Gabriel Biel observat ex illo: Per Christum Dominum nostrum: Per, inquit, praepositio mediatorem significat, Christus Dominus, utramque naturam. Idem habet glossa Anselmi; Summa omnium est, sicut profalute nostra orare Deus nisi homo factus, ita exorare homo nisi Deus simul existens, non poterat. Lachrymas, preces, reliquasque mediationis executiones non simpliciter contemplamur, sed ut redemtrices, expiatrices, propitiatrices, expiatrices, exiatrices, satisfactrices, & ut tales non magis ab homine tantum, quam a Deo tantum, sed ab homine Deo profectas. Salmcron. tom. VII. tractat. 25. Eguimus ad redemptionem deitate simul & humanitate quasi humeris. Et si enim Esaj. IX. dicitur in singulari: Factus est principatus super humerum ejus, quia sola humanitas crucem sustulit, per humerum tamen interpretari possumus deitatem, quae tanquam humerus quidam, supposito tamen panno, sive veste humanitatis, onera pec-

D d d d a

catorum

catorum nostrorum portavit. Maldonatus in comm. Joh. X. 18. non improbat, si quis statuat, quod Christus & tanquam homo, & tanquam Deus, vitam suam posuerit. Ozorius tom. IV. conc. domin. 3. advent. in Joh. I. Medium utroque extremo participare debet. Ecce extrema Deus & homo, omnino extrema ista sicut cælum & terra, ecce medium participans ista extrema Christus Dominus, qui Deus & homo est. Pineda in comm. Jobi VII. 33. Non est, qui valeat manum ponere in ambobus. His verbis, ait Tertullianus libr. de patient. circa fin. Iobus mediatorem desiderat inter se & Deum, & prophetare videtur de Christo mediatore. Et sane hic mediator ponit manum in ambobus. Nam hic quidem dextra Patris est, per quam Pater jurat, seque magnificat, tum etiam nobis dextram dedit, cum nobis naturam humanam copulavit mediator verissimus non solum officio & munere, sed etiam substantia & natura. Suarez in Thomam tom. I. q. 1. art. 2. disp. 4. sect. 5. §. sed hic. Hic modus loquendi, qui negat, Christum & sibi & toti Trinitati pro nobis satisfecisse, omnino mihi displicet, est enim aperte contra scripturas 2 Cor. V. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Ubi sicut Deus dicitur esse in Christo ratione divinæ naturæ, ita ratione ejusdem naturæ dicitur reconciliasse mundum sibi. Ibid. Christus vocatur mediator Dei, quatenus Deus, ut late tractat Cyrillus. Gregorius de Valentia lib. I. de Unit. & Trin. cap. 22. Christus obiit munus mediatoris apud se ipsum ut Deus, qui una cum Patre & Spiritu S. erat peccatori insensu, ac tantum abest, ut Christus, qua Deus & homo est, non potuerit esse mediator noster apud Deum, ut contra potius sequatur, nisi Deus & homo esset perfectus, esse mediator non potuerit, ut pulcre patres omnes demonstrant. Idem libr. de Christo redeunt. part. II. cap. 4. distinctione utendum est. Nam si quaestio est, per quid proprie munus mediatoris obierit, dicendum est, tantum mediatorem ut hominem. Si per quid fuerit, siue a quo valorem acceperit ejus muneris functionis, orthodoxa est patrum sententia, conjunctim,

ut Deum & hominem. Non passus est pro nobis secundum divinitatem, tamen secundum utramque naturam operatus est reconciliationem Deo. Bellarminus libr. II. de justis. cap. 5. Deus non acceptat in veram satisfactionem pro peccato, nisi justitiam infinitam, quoniam peccatum offensa est infinita, sed ut aliqua justitia sit infinita, id est, infiniti pretii & valoris, non est necesse, ut sit justitia Dei essentialis, sed satis est, ut sit justitia personæ infinitæ, qualis est Christus Deus & homo. Itaque obedientia, passio & mors Filii Dei, quamvis in se & essentialiter fuerit creata & finita, tamen ratione personæ obedientis, patientis, morientis infinita fuit, & ex vero justitiæ rigore propitiatio fuit pro totius mundi peccatis.

§. CCCXXVI. Antithesis. I)

Judæi de officio Messiae gravissimos foveant errores: 1) in officio prophetico negant, Messiam quicquam aliud præter legem Moisaicam promulgaturum, & nihil novi prorsus allaturum, quantum ad doctrinam neque alia sacramenta instituturum somniant. 2) In regio officio prorsus cæci sunt. Somniant, Messiam fore regem terrenum, qui aliorum monarcharum more in terris regnaturus, omnes gentes debellaturus, & Judæos in terram Canaan redukturus sit, ibique omnium rerum affluentia & abundantia beaturus &c. 3) Sacerdotale Christi officium penitus tollunt, cum propriis operibus justitiam & vitam æternam mereri, ac propriis satisfactionibus Deo se reconciliari posse, persuasum habeant. Contra quos errores latissime disputat, & ex propriis auctoribus Judæos refellit D. Helvicus tom. IV. disput. Giffens. disp. 6 & 7. siue elencho Judæorum 3. & 4. II) Stancarus Christum secundum humanam naturam tantum mediatorem esse docuit, sicut Andreas Osiander secundum divinam tantum naturam mediationis opus ei tribuit. Confer tract. de pers. Christi §. 168. & seqq. III) Pontificii 1) Stancari errorem sequuntur, Christo item secundum humanam tantum naturam mediationis officium tribuentes. Lorinus in comm. 1. epist. Joh. p. 30. scribit, illum posse Christum

Antithesis.

stum catholice depretari, ut pro ipso oret, qui norit distinguere inter divinitatem & humanitatem, juxta quam noster advocatus est & pro nobis orat. Buzæ in disp. de perf. Christi th. 79. *Christus secundum humanitatem tantum Deo obediuit, sacrificavit, obtulit, satisfecit, oravit, impetravit & meruit nobis justitiam.* Belarminus libr. V. de Christo. c. 5. §. 4. *Ne aliquo modo, hoc est, nullo modo secundum divinam naturam Christum mediatorem dici posse.* Confer Melchior. Canum in loc. theol. Suarez tom. V. comm. in part. 3. Thom. disp. 46. sect. 2. Gregorius de Valent. lib. II. de Christo part. 2. cap. 4. Argumenta ipsorum ad veritatis trutinam expendimus in tractat. de perf. Christi §. 179. & seqq. 2) Circa singulas officii mediatorii partes gravissimos fovent errores. In genere a) plures mediatores & salvatores introducunt. b) Gentiles sine Christi cognitione salvatos fuisse asserunt. In specie a) contra officium *propheticum*, α) magisterium fidei Romano Pontifici tribuunt. β) Christum fuisse novum legislatorem asserunt. γ) Nova sacramenta Christo & apostolis ignota introducunt. δ) Baptismi integritati quædam a Christo minime instituta addunt. ε) Eucharistiæ institutionem a Christo factam mutant. b) Contra officium Christi *sacerdotale*, α) Obedientiam & satisfactionem Christi, pro nobis præstitam, adeoque sanctissimum ipsius meritum multis modis convellunt, utpote negando, Christi satisfactionem simpliciter ad redemptionem & salutem fuisse necessariam, divinæ naturæ *ἐνέργειαν* a satisfactione & merito Christi excludendo, rationem ac pretium satisfactionis a Christo præstitæ in nuda acceptatione statuendo, Christum iram Dei & dolores infernales in passione sensisse inficiando, Christum pro peccatis & peccatorum pœnis perfecte satisfecisse negando, merito Christi nostra merita addendo, Christum sua obedientia & satisfactione talem justitiam, quæ per fidem nobis imputetur, promeruisse pertinaciter negando, Christum sua obedientia & passione corporis gloriam & exaltationem sibi promeruisse asserendo, Christi passionem esse solam & totalem meritoriam justificationis & sa-

lutis nostræ causam negando, meritum Christi pecuniis vendendo. *Satisfactio per sufficientiam* (a Christo præstita) *non meretur nomen satisfactionis, nec redemptio, nec reconciliatio per sufficientiam merentur hæc nomina.* Tapperus in art. de satisfact. p. 241. *Christus est causa salutis universalis, sed nec totalis, nec integra.* Miletus in discuss. primam promissionem Genes. III. 15. referunt ad Mariam &c. β) Sacrificium Christi in ara crucis oblatum per missaticum sacrificium convellunt. γ) Ad sanctorum merita & intercessionem homines ablegant. δ) Purgatorium, quendam ignem, peccatorum reliquias post hanc vitam abludentem, introducunt. c) Contra officium *regium* α) naturam Christi humanam ab omnipræsente in cœlo ac terra dominio excludunt. β) Pontificem Christi vicarium statuunt. γ) Honorem, dignitatem, opera & nomina Christo regi propria ad Romanum pontificem transferunt. δ) Regnum temporale sub prætextu vicariatus Christi ad pontificem transferunt. De hisce pontificiorum erroribus latissime egimus disp. II. & III. de gloria Dei.

§. CCCXXVII. IV) *Calviniani* 1) contra *propheticum* Christi officium propugnant, a) absolutum reprobationis decretum: b) docent, baptismum non esse efficax organum ac medium regenerationis & renovationis: c) *ἀπρωσίαν* corporis & sanguinis Christi a cœna. 2) Contra *sacerdotale* Christi officium a) passionem Christi per *ἀλλοίωσιν* periculofam ad solam naturam humanam referunt: b) in nuda Patris acceptatione rationem meriti statuunt: c) Christi meritum & satisfactionem pro omnibus hominibus præstitam esse negant: d) activam Christi obedientiam ex ordine causæ meritorie excludunt: e) sibi aliquid promeruisse asserunt: f) gentilibus absque fide in Christum salutem tribuunt. 3) Contra *regium* Christi officium pugnat, quod humanam ejus naturam ab omnipræsente & omnipotente in cœlo ac terra dominio excludunt. Confer disp. VIII. de gloria Dei.

§. CCCXXVIII. V) *Photiniani* 1) contra *propheticum* Christi officium statuunt, Christum no-

va quædam præcepta legi divinæ addidisse. 2) Contra sacerdotale Christi officium pugnat, quod negant, Christum sua morte pro peccatis nostris satisfecisse, aut ad promerendam nobis salutem esse mortuum: negant, Christum nos Deo reconciliasse: negant, Christum pro nobis in ara crucis se Deo in sacrificium obtulisse: negant, Christum fuisse sacerdotem, antequam ingressus esset cælum: negant, per Christi sacrificium quicquam aliud intelligendum, quam liberationem ex nostris necessitatibus: negant, Christum pro nobis proprie intercedere, cum per intercessionem ipsius nihil aliud intelligendum sit, quam quod potentiam suam, per quam agit, a Patre habeat. 3) Contra *ragium* Christi officium pugnat, quod a) negant, Christum post suam in cælos ascensionem in terra præsentem dominari, ac potentiam Christo datam limitant & restringunt: b) statuunt, regni Christi fore finem. Confer disp. X. de gloria Dei §. 31.

§. CCCXXIX. Quæritur hoc lo-

co: *An Christus etiam sibi ali-*
Christus etiam quid promeruerit? Adfirmant I)
sibi aliquid Pontificii, Thomas III. p. 3. q. 19.
promeruerit. art. 3. q. 49. art. 6. Lombardus III.

sent. dist. 18. Bellarminus lib. V. de Christo cap. 9. *Christum corporis gloriam & nominis exaltationem sibi promeruisse disputant.* Salmeron Hebr. I. disput. 8. §. dubium, *Christum meruisse sibi sua passione adorationem patriæ.* II) Quidam Calviniani. Zanchius libr. II. epist. ad D. Stuckium p. 212. Zanchius in scriptis suis sæpe hoc repetit, *Christum sua obedientia sibi promeruisse vitam æternam.* Sic tom. VIII. de rel. Christ. cap. 12. aphor. 15. p. 502. *Credimus, Christum sua perfecta obedientia non solum sibi, sed etiam nobis vitam æternam promeruisse.* Piscator in Luc. II. obs. 19. item in cap. II. Phil. v. 9. p. 173. Vossius in Anti-Bellarmino p. 55. 56. Ravenspergerus in pentade V. censuræ & iudicii de illustrioribus theologorum questionibus q. 2. ubi pro sua sententia citat Bullingerum in Apocal. ferm. XXVII. & addit: *Duo sunt, quæ Christum sibi meruisse statuimus, videlicet vita æterna ac summa illa & singularis gloria, qua pro Filio Dei ab omnibus crea-*

turis rationalibus agnoscitur, ac proinde ut verus Deus adoratur; quarum illam sibi meruit observatione legis, juxta illud: Qui fecerit ea homo, vivet in eis, Levit. XVIII. 5. hanc vero per multas ac varias passiones atque imprimis per mortem crucis. Philip. II. 9. Huic assertioni opponimus 1) personæ Christi dignitatem. Christus in ipsa unione secundum assumptam naturam humanam nomen multo præstantius angelis sortitus est, cum assumpta illa natura humana in ipsam *λόγῳ ὑπόστασις* sit evecta, qua gloria & dignitate non potest major cogitari. Hebr. I. 5. Ergo ratione sui nullo indiguit merito. 2) *Communicationis veritatem.* Christo secundum humanam naturam in primo incarnationis momento dona vere divina & infinita vere ac realiter sunt communicata, ut ostendimus superius. Potuisset igitur Christus in prima statim conceptione maiestatem & gloriam sibi communicatam plena luce exserere, nisi redemptionis ac salutis nostræ ratio requisivisset, ut sese prius exinaniret, ac formam servi assumeret. In exaltatione, quæ est exinanitionis consequens, non est Christo data nova quædam potestas, quam per unionem personalem non acceperit, sed collata est plena potestatis illius executio & regni administratio. 3) *Meriti Christi qualitatem.* Quicquid Christus in officio suo promeruit, id nobis, non sibi, promeruit. Ef. XLV. 24. Zachar. IX. 9. Joh. XVII. 19. 1 Tim. I. 15. *Nobis enim natus, nobis datus est.* Esaj. IX. 6. *Nobis factus est iustitia, sapientia, sanctificatio & redemptio* 1 Cor. I. 30. 4) *Consequentem absurditatem.* Si Christus per passionem adorationem patriæ sibi promeruit, consequens fuerit, Christum in diebus carnis non potuisse nec debuisse honorari adoratione patriæ. Consequens est absurdum, quia argumenta, quibus superius demonstravimus, Christo homini adorationem patriæ competere, probant, etiam in statu exinanitionis ipsum fuisse patriæ adorandum, & exempla piorum ostendunt, Christo in diebus carnis patriæ cultum fuisse sæpius delatum, quem etiam minime recusavit. 5) *Adversariæ opinionis varietatem.* Adversarii in hoc dogmate sibi non constant: a) *Ex Pontificiis* Salmeron statuit,

statuit, *Christum sibi sua passione meruisse adorationem latræ.* Sed reliqui disputant, *Christo homini non latræ, sed hyperduliam competere*, quam etiam in statu exinanitionis Christo delatam fuisse asserunt. Catechismus Tridentinus in explic. art. IV. symb. commoda & bona passionis Christi enumerans *solius meriti pro nobis, nullius autem pro Christo meminit.* Bellarminus lib. V. de Christo cap. 9. ex Augustino libr. de prædestin. sanctor. cap. XV. recte negat, *Christum meruisse sibi unionem hypostaticam*, eamque refert inter illa, quæ quis mereri non potest. Sed Maximil. Sandæus, Jesuita Herbipol. in castig. de prodig. liberal. pag. 261. disputat, *Deum potuisse conferre humanitati gratiam unionis hypostaticæ non absolute, sed tanquam sub conditione atque cum quadam dependentia a futuris operibus, & sic ut in præmium eorum.* b) Ex Calvinianis ipse Calvinus libr. II. instit. cap. 17. §. 6. in Pontificiis ex professo hunc errorem refellit. Franc. Junius scribit: *Nidem christianam nihil laborare, sive dogma illud probetur, sive improbetur.*

§. CCCXXX. Pro adfirmante quæstionis parte urgetur potissimum locus apostolicus Philip. II. 9. *διὸ καὶ ὑπερῴψωσε.* Resp. 1) exinanitio non statuitur causa meritoria exaltationis, sed exaltatio describitur, ut consequens præmium exinanitionis. Particulæ enim *διὸ καὶ διὰ τῆτο* non semper ac ubique notant causam rei meritoriam, sed interdum etiam finalem; sæpius autem consequentiam & ratiocinationem, qua unum aliquid ex altero concluditur, Confer Gen. II. 24. Matth. XIX. 5. Marc. VII. 29. Rom. II. 1. 2 Cor. IV. 13. VI. 17. Eph. IV. 8 & 25. &c. quod tam evidens est, ut nec ab ipsis Pontificiis negari possit, Hebr. I. 9. *dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, διὰ τῆτο propterea unxit te Deus.* τὸ διὰ τῆτο est ejusdem significationis cum τῶ διὸ, jam vero illud *διὰ τῆτο* Thomas in annot. Hebr. I. lect. 4. Ribera in comm. h. l. Melchior Canus in locis theologicis libr. XII. cap. 13. §. tertio demum. Suarez in Thomam tom. I. disp. 10. sect. 4. non de causa meritoria, sed finali, accipiendum esse docent. 2) Conferimus igitur cum loco apostoli

Exeget. pars II

lico parallela dicta: Luc. XXIV. 26. *Nonne hæc oportebat Christum pati, & intrare in gloriam suam.* In vulgata versione additur, *ita intrare in gloriam.* Ergo hic ordo fuit divinitus constitutus, ut Christus per passionem & post passionem in gloriam intraret. Hebr. II. 9. *Eum, qui modico quam angeli minoratus est, videmus Iesum, διὰ τὸ πάθημα* (quidam verba sic ordinant, ut Christus dicatur factus angelis minor διὰ τὸ πάθημα) *per passionem mortis gloria & honore coronatum.* v. 10. *decebat enim eum, propter quem omnia & per quem omnia &c. auctorem salutis διὰ παθημάτων per passiones consummare.* i Petr. I. 11. *Spiritus pronuntiavit τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας.* 3) Græcum διὸ componitur ex articulo δ. & præpositione διὰ, reddendum igitur, proinde, quocirca, ut ordo & consequentia passionis ac gloriæ, non autem effectus meriti innuatur. 4) *χαρίσιν* significat *gratis donare vel largiri.* Jam vero ubi gratia seu donum gratuitum, ibi exsulat meritum secundum debitum. 5) *Scopus apostoli* non est, ut fiduciam meriti inculcet, sed ut humilitatis studium commendet, ut a Deo gratuita humilitatis præmia expectemus.

§. CCCXXXI. *Usus præsticus. Usus practicus.* I) *Consolatorius.* Chri-

stus est noster doctor, in veritatis igitur semita nos deducet. Est noster sacerdos, apud Patrem igitur pro nobis intercedet. Est noster rex, ergo adversus omnes hostes nos defendet. Joh. XIV. 6. Chrysostomus tom. I. col. 971. *Gratias tibi, Domine, agimus, quia tria ista præstitisti nobis; nosse, quæ ignorabamus, veritatem, quia falsitatem tenebamus; viam, quam nesciebamus, per quam ambularem; vitam, quia morti inhaeseramus, & mors nobis propinata erat ab illo homine, cui dictum est: Morte morieris. Mortuis vitam donavit, mendacibus veritatem præstitit, errantibus viam ostendit.* Hilarius libr. VII. de Trinit. pag. 129. *Non nos in erratica atque invia deducit ille, qui via est; neque illud per falsa, quia veritas est; nec in mortis relinquit errore, qui vita est.* Au-

Ee ee

gusti.

gustinus lib. I. de doctr. christ. cap. 34. *Christus est, per quem venit, ad quem pervenitur, in quo permanetur.* lib. IX. de civ. Dei cap. 15. *Idem in inferioribus via, qui in superioribus vita.* Tract. XXII. in Joh. col. 195. *Ambulare vis? ego sum via. Falli non vis? ego sum veritas. Mori non vis? ego sum vita.* Hoc dicit salvator tuus. *Non est, quo eas, nisi ad me; non est, qua eas, nisi per me.* De verb. dom. serm. LIV. *Qua vis ire? ego sum via. Quo vis ire? ego sum veritas. Ubi vis permanere? ego sum vita.* Bernhardus serm. II. de ascens. in fine: *Sequamur te, per te, ad te, quia tu es via, veritas & vita. Via in exemplo, veritas in promisso, vita in praemio.* Gloss. interlin. *Via sine errore quaerentibus, veritas sine falsitate invenientibus, vita sine morte permanentibus.* Gerson in praefat. lib. de vita spirit. *Est vita animans, via*

movens, veritas stabiliens. Hugo Pratenfis. serm. I. de spin. Coron. *Est via ducens, veritas lucens, vita indeficiens.* II) *Exhortatorius.* Christus rex & sacerdos noster fecit nos coram Deo Patre reges & sacerdotes. Imperemus igitur carni, dominemur peccato, resistamus diabolo, ut reges; offeramus corpora nostra victimam spiritualement Deo, ut sacerdotes. Christiani a Christo dicimur, æquum igitur est, ut Christo capiti nos conformemus, in ipsius clientelam nos resignemus, ab ipso nos regi patiamur, salutem nostram unice ipsi commendemus. Clamat ad nos: *Ego sum via*, ergo exemplum ejus imitemur. *Ego sum veritas*, ergo verbis ejus fidem habeamus. *Ego sum vita*, ergo in morte animas nostras ipsi commendemus; ipsi sit laus, honor & gloria in sempiterna secula.

Amen.

CONSPECTUS LOCORUM

CAPITUM ET CONTENTORUM IN TOMO HOC III. OCCURRENTIUM.

LOCUS SECUNDUS

DE NATURA DEI ET ATTRIBUTIS DIVINIS

PROOEMIUM.

Post connexionem Articuli hujus cum præcedente
§. I. traditam, agitur de doctrinæ hujus necessi-
tate, utilitate, difficultate, hujusque remediis. §. II—
VI.

CAP. I.

De Etymologia Nominum Divinorum.

De Etymologia nominis *Jehovah*. §. VII—IX.

- * In observationibus §. VII. adjectis *Socini ad-
clarum* de hoc vocabulo sententia distincte expo-
nitur, & quatuor argumentis solide confutatur.
Notatur etiam *Tolandii*, occasione vocabuli *Jehovah*, in *Mosen* commissa, quasi pantheista
fuisse, stolidam impietatem.

De voce *Elohim*. §. x.

- * In nota huic §. adjecta *recensio* hujus vocis a
radice in lingua *arabica* superstite derivatio re-
censetur.

De voce *ἑὸς* §. XI.

CAP. II.

De Homonymia Nominum *Elohim* & *ἑὸς*.

Vocis *Elohim* significatus proprius §. XII, & improprius
duplex §. XIII. docetur.

Eadem ratione de nomine *ἑὸς* differitur §. XIV.

Respondetur ad quaestiones:

1. Qualis differentia inter vocem *ἑὸς* cum arti-
culo & sine illo positam intercedat? §. xv.
2. An ex articulo nomini *ἑὸς* addito intelligi pos-

sit, ὑποσταντικὸς illud accipiendum esse? §. XVI.

3. An nomen *DEVS* prædicati loco positum nul-
libi accipiat *proprie* pro vero & æterno *DEO*?
§. XVII.

4. An *DEVS* habeat proprium aliquod nomen?
§. XVIII.

5. An nomen *DEVS* sit appellativum, an pro-
prium? §. XIX.

CAP. III.

De Synonymia.

Divisiones nominum divinorum. §. XX.

Observationes de divinis nominibus. §. XXI.

- * In notis observatio *Gerhardi* de voce *Zebaoth* ex-
hibetur: docetur quoque significatio nominis *Jah*,
quod perperam a nomine *Jehovah* derivatur.

I. De nomine *Jehovah*, ejusque adpellatione, scriptio-
ne, pronuntiatione, punctatione, origine, mystica ex-
plicatione. §. XXII—XXVII.

- * In observationibus §. XXIV. adjectis, *Judeorum*

circa nomen *Jehovah* superstitio quo tempore in-
valescere coeperit, docetur: variæ etiam de vera
hujus vocis pronuntiatione sententiæ exhibentur.

Quaestionem, an nomen *Jehovah* sit uni vero *DEO* pro-
prium, §. XXVIII. adfirmandam esse probatur §. XXIX—
XXXIV.

Antithesis proponitur & confutatur §. XXXV—XLVI.

Tangitur etiam quaestio, an nomen *Jehovah* sit *sestra-*
grammaticum. §. XLVII.

CAP. III.

- II. De nomine *Adonai*, ejusque derivatione, significatione, mystica explicatione. §. XLVIII—LI.
 III. De nomine *Elohim*. §. LII. LIII.
 IV. De nomine *κύριος*, an sit DEI proprium? §. LIV.

- V. De nomine *θεός*, utrum officii sit nomen, an naturæ? §. LV. LVI.
 Adduntur nomina DEI rabbinica. §. LVII.

CAP. IV.

De Existentia DEI.

- Probationis, esse DEVM, necessitas & utilitas docetur §. LVIII.
 Probationis species duæ, altera ex natura, altera ex Scriptura, generaliter præmittuntur: simulque aliorum de diversitate cognitionis DEI sententiæ recensentur. §. LIX.
 De notitia DEI naturali, quæ est vel innata vel acquisita. §. LX. LXI.

- De certioribus ex Scriptura defumtis *θεογνωσίας* fundamentis. §. LXII.
Naturalis DEI notitia contra dissentientes & in defectu, & in excessu, peccantes propugnatur, & varia huc pertinentia Scripturæ loca adversus pseudermenias vindicantur. §. LXIII—LXXXV. ubi simul de salute gentilium extra ecclesiam agitur, §. LXXXVI LXXXVII.
Vsus notitiæ naturalis practicus. §. LXXXVIII.

CAPUT V.

De Essentia DEI.

- An DEVS possit definiiri? §. LXXXIX. XC.

- Quomodo sit definiendus? §. XCI—XCIV

CAP. VI.

De divinæ essentiæ Vnitate.

- Vnitas essentiæ divinæ explicatur & comprobatur. §. XCV—XCVII.
 Vnitatem hanc essentiæ divinæ non tollere personarum trinitatem, contra Photinianos comprobatur, eorum-

- que argumenta cum philosophica tum scripturaria diluuntur, Scripturæque dicta, quæ huc illi trahunt, vindicantur, §. XCVIII—CII.
Vsus practicus hujus doctrinæ. §. CIII.

CAP. VII.

De Attributis divinis in genere.

- Attributa divina* in se sunt realiter & simplicissime unum cum divina essentia. §. CIV.
Distinguuntur illa variis modis ob conceptus nostri infirmitatem, §. CV.
 Ad quæstiones varias respondetur:
 1. An attributa divina *κοινωνητικά* eodem modo prædicentur de DEO & creaturis? §. CVI.
 2. An attributa *ῥετικά* sint realia? §. CVII.

3. An illa in concreto de DEO prædicari possint? §. CVIII.
 4. An recte vocentur *propria*? §. CIX.
 5. An distincta possint concipi? §. CX.
 6. An ex eo, quod communicationem idiomaticam Christo secundum humanam naturam factam docemus, recte inferatur, nos proprietates essentialis ab ipsa essentia & a se invicem separare? §. CXI.
Vsus practicus hujus doctrinæ. §. CXII.

CAP. VIII.

De Attributis divinis in specie.

- Attributa divina primæ classis* quænam? §. CXIII.

SECTIO I.

De spirituali & Incorporea DEI Essentia.

- DEVM esse Spiritum, probatur tum Scripturæ dictis, tum rationibus, tum Patrum suffragio. §. CXIV. *Auxiliis* proponitur, & argumenta adversariorum potiora confutantur. §. CXV—CXIX.
 * In Observationibus adjectis primarii ex antiquissimis Philosophis, qui DEVM putaverunt incorporeum, nominantur: & auctores præcipui huc

- pertinentes adlegantur.
 Respondetur ad duas quæstiones:
 1. An spiritualitas recte referatur inter DEI attributa? §. CXX.
 2. An pugnet cum DEI ἀσώματος, DEVM designare conari? §. CXXI.
 * In Observatione huic posteriori quæstioni sub-
 juncta

SECT. I.

juncta recensentur complures, qui de hocce argumento scripserunt, theologi; adlegantur quoque scriptores *Reformati & Remonstrantes*, qui omnes imagines sacras penitus rejiciunt; deni-

que ostenditur, in alia omnia heic abire plerosque *ecclesie romane* doctores, licet & in hac ipsa ecclesia sint, qui divinitatis imagines rejiciant.

Vfus practicus duplex ostenditur. §. CXXII. CXXIII.

SECT. II.

De Invisibilitate Essentie Divine.

DEVM esse invisibilem, probatur. §. CXXIV.

Respondetur ad quaestiones:

1. An cum invisibilitate DEI pugnent adparitiones ejus in V. T.? §. CXXV.

2. An beati in vita aeterna clare & intrusive DEVM sint visuri? §. CXXVI.

3. An DEI essentiam oculis corporeis, sed glorificatis, beati sint visuri? §. CXXVII.

Vfus practicus. §. CXXVIII.

SECT. III.

De divine Essentie simplicitate.

DEVM esse Ens simplicissimum, probatur sex argumentis, & ulterius declaratur. §. CXXIX. CXXX.

Antithesis aliter sentientium proponitur. §. CXXXI.

Respondetur ad quaestiones:

1. An pugnet cum DEI simplicitate, uti vocabulis concretivis? §. CXXXII.

2. An cum ea pugnet, adserere, quod DEVS fuisse omnium ensium, visa omnium viventium? §. CXXXIII.

3. An trinitas personarum cum ea pugnet? §. CXXXIV.

4. An per distinctionem inter voluntatem antecedentem & consequentem divinæ essentiae simplicitas labefactetur? §. CXXXV.

Vfus practicus. §. CXXXVI.

SECT. IV.

De DEI Aeternitate.

DEI aeternitas declaratur §. CXXXVII, probatur ex Scriptura, Ratione, & Patrum suffragiis §. CXXXVIII—CXL, vindicatur contra objectiones adversariorum §. CXLII—CXLIV.

- In Observationibus ad §. CXLII. de Arnaldistis describitur, recentioresque aeternitatis DEI oppugnatores adlegantur.

Solvuntur quaestiones:

1. An aeternitas sit attributum DEI solius proprium? §. CXLV.

2. An illa eodem modo sit absolutum DEI attributum, quo omnipotentia, sapientia, bonitas? §. CXLVI.

3. An, ut in essentia, sic quoque in actibus divinis, non sit successio secundum prius & posterius? §. CXLVII.

4. Quomodo differat aeternitas a tempore & aetate? §. CXLVIII.

Vfus practicus. §. CXLIX.

SECT. V.

De DEI Immutabilitate.

DEI immutabilitas probatur ex Scriptura, Ratione, Patribus. §. CL. CLI.

Antithesis proponitur §. CLII.

Solvuntur quaestiones:

1. An immutabilitas divinæ voluntatis labefactetur per distinctionem inter voluntatem antecedentem & consequentem, absolutam & conditionatam? §. CLIII.

2. An creationis opus DEVM fecerit mutabilem? §. CLIV.

3. An poenitentia vox de DEO usurpata mutabilitatem voluntatis inferat? §. CLV.

4. An ex eo, quod praedictiones divinæ non semper eveniant, mutabilitas DEO adseratur? §. CLVI.

5. An libertas voluntatis pugnet cum DEI immutabilitate? §. CLVII.

Vfus practicus duplex. §. CLVIII.

SECT. VI.

De DEI Immortalitate.

DEI immortalitas & incorruptibilitas confirmatur ex Scriptura, Ratione, omnium hominum Consensu. §. CLIX.

Respondetur ad quaestiones:

1. An visa DEI ab essentia Ejus differat?

SECT. VI.

1. Quot modis vita DEI manifestetur? §. CLX.

3. An DEVS recte dicatur omnium viventium vita? §. CLX.

4. An DEVS ἀπαθής & impassibilis? §. CLX.

Vfus practicus exhortatorius. §. CLXI.

SECT. VII.

DE DEI Infinitate.

Infinitas DEI declaratur §. CLXII. (ubi in observatione notio hæc distinctius exponitur,), demonstratur ex Scriptura, Ratione, Patribus, §. CLXIII—CLXV. Contraria Vorstii sententia recensetur & cum argumentis suis confutatur §. CLXVI, CLXVII. Proponitur quoque Pborinianorum aliorumque antithesis §. CLXVIII.*

Quæstiones solvuntur tres:

1. An solus DEVS infinitus?

2. An infinitas sit attributum mere negativum? §. CLXIX.

3. An DEVS omnimode sit infinitus?

Vfus practicus hujus doctrinæ. §. CLXX.

SECT. VIII.

De DEI Immenfitate.

DEI immensus qualis sit, docetur §. CLXXI. CLXXII. Probatur illa ex Scriptura, Rationibus, Patribus. §. CLXXIII—CLXXV.

Antithesis proponitur & refutatur. §. CLXXVI—CLXXX.

* In observatione Reformatorum itemque Remonstrantium hac de re mens exponitur.

Solvuntur quæstiones:

1. An omnipræsentia sit omnino idem cum divinæ essentiae immenfitate? §. CLXXXI.

2. An causa omnipræsentia sit sola & unica divinæ essentiae immenfitas. §. CLXXXII.

3. An recte dicatur DEVS in omnibus locis præsens? §. CLXXXIII.

4. An ex operatione DEI in rebus omnibus recte inferatur Ejus omnipræsentia. §. CLXXXIV.

5. An DEO proprie competat locus? §. CLXXXV.

6. An recte dicatur DEVS realiter existere extra mundum in spatio imaginario? §. CLXXXVI.

7. Qua ratione diversi præsentia divinæ modi ac gradus sint distinguendi? §. CLXXXVII.

8. An gradus divinæ præsentia tantam operationibus distinguantur? §. CLXXXVIII.

Vfus practicus. §. CLXXXIX.

SECT. IX.

De DEI Omnipotentia.

Post exposita octo classis primæ attributa, sequuntur nunc, quæ secundarum attributorum divinarum classem complent. DEI Omnipotentia confirmatur dictis Scripturæ, rationis principiis, & suffragio patrum §. CXC. CXCI. & adversus dissentientes vindicatur §. CXCI—CXCVI.

* In observationibus ostenditur, inter ipsos gentiles fuisse, qui infinitam potentiam supremo Numini tribui oportere censuerint; ita & de Bar Jesu, qui idem Elymas, hoc est, magus, dicitur; de Carpocrate, qui ex Gnosticarum factionum ducibus erat; de Messalianis, quos Græci Euchytas vocarunt; nec non de Abalarde, abbate Ryensi, Seculo XII claro, multa commemorantur: denique etiam, quo sensu Reformati omnipotentiam DEI negent, distincte exponitur.

Solvuntur quæstiones:

1. An potentia DEI recte dicatur infinita? §. CXCVII.

2. An potentia DEI distinguatur a voluntate DEI? §. CXCVIII.

3. An recte dicatur, DEVM non posse contradicere? §. CXCIX.

4. An probanda sit distinctio inter potentiam DEI absolutam & ordinariam? §. CC.

* Observatio huic §. subjuncta recentiorum hæc de re mentem exponit.

5. An ex DEI omnipotentia in articulis fidei argumentum sit ducendum? §. CCI.

6. An omnipotentia DEO ita sit propria, ut nec adsumta humane naturæ Christi communicetur? §. CCI.

7. An DEI omnipotentia possit agere non ens? §. CCI.

8. An DEVS possit melius facere, quod fecit, quam quomodo fecit? CCIV.

9. An DEVS possit facere, ut præterita contingentia non fuerint? §. CCV.

Vfus hujus doctrinæ duplex. §. CCVI.

SECT.

SECT. X.

DE DEI Bonitate.

* In Observatione huic Inscriptioni adjecta, distingui debere bonitatem DEI *essentialem* a *moralis*, docetur; & de hac posteriore, *relative* tali, quæ alias *miseriordia* adpelletur, sermonem in subsequente Sectione XI^{ma} esse, præmonetur.

DEVM & *vere*, & *solum*, bonum esse, omnisque bonitatis causam, probatur ex tribus consuetis fontibus, Scriptura, Ratione, Patribus, §. CCVIII. *Antithesis* proponitur §. CCIX.

Solvuntur quæstiones:

1. An *solus* DEVS per *essentiam* bonus? §. CCX.
 2. An omnia sint bona *bonitate divina*? §. CCXI.
 3. Quomodo *creaturarum* bonitas sit in DEO? §. CCXII.
 4. An *Filius* sit per *essentiam* bonus? §. CCXIII.
 5. Quomodo cum *bonitate* DEI *conveniat*, quod cum *perverso* dicitur *perversi*? §. CCXIV.
- Vfus practicus duplex. §. CCXV.

SECT. XI.

De DEI Misericordia.

DEI Misericordia declaratur, ex Scripturæ dictis, Ratione, ac Patribus *probat*, & contra adversarios *vindicatur*. §. CCXVI—CCXXI.

Solvuntur quæstiones:

1. Qua *ratione* misericordia, amor, patientia &c. *tribui* DEO possint, cum non sit affectuum *mutabilitati* obnoxii? §. CCXXII.
2. An DEVS amet se & omnia extra se? §. CCXXIII.

3. An misericordiz *divinæ* *destratur* per id, quod statimur, legem non posse a renatis *perfecte* impleri? §. CCXXIV.

4. An amor DEI sit *mere gratuitus*? §. CCXXV.

5. An amor, gratia, & misericordia DEI *prorsus* sint *absoluta*? §. CCXXVI.

Vfus practicus duplex. §. CCXXVII. CCXXVIII.

SECT. XII.

De DEI Justitia.

Justitia DEI varii significatus recensentur §. CCXXIX.

* In Observatione copiose docetur, *justitiam* DEI in sacris litteris *plerumque* cen *punitivam* describi; Notatur *error* Faulti Socini, tandemque monetur, *justitiam universalem*, sensu Aristotelico intellectam, DEO nonnisi *analogice* competere; *remuneratorem* vero *justitiam*, qua DEVS omne bonum piis remuneretur, minus accurate DEO tribui, rectiusque ejusmodi præmia ad liberum DEI amorem referri.

Justitia DEI *probat* ex Scripturæ & Patribus, & *Antithesis* proponitur, §. CCXXX—CCXXXII.

* In Obs. de *Collusio*, qui Sec. IV. vixit, nonnulla commemorantur.

Solvuntur quæstiones:

1. An *ratio* humana ex *nativis* suis *viribus* *justitiam* divinam *cognoscere* possit? §. CCXXXIII.

2. An in DEO sit *justitia commutativa*? §. CCXXXIV.

3. An *justitia* & *miseriordia* DEO *aqualiter* insint? §. CCXXXV.

4. An recte dicatur, quod *justitia* DEI sit *penitus ἀνομοῦς*, quodque DEI *voluntas* sit *perfectissima* & *summa* *justitiæ regula*? §. CCXXXVI.

5. An ad *justitiam* & *sancitatem* DEI recte referatur *castitas*? §. CCXXXVII.

6. An propter *justitiam* DEO recte *tribuat* *ira*? §. CCXXXVIII.

7. An *justitiam* divinam *labefact* illa *inequalitas*, quod *bonis male*, ac *malis* in hac vita *bene* est? §. CCXXXIX.

8. An *justitiam* DEI *labefact*, quod *parentum* peccata in *liberis* puniuntur? §. CCXL.

Vfus practicus duplex. §. CCXLI. CCLXII.

SECT. XIII.

De DEI Omniscientia.

DEI *omniscientia unde* & *qualis* sit? §. CCLXIII. *Divisiones* omniscientiz quinque adferuntur. §. CCLXIV. *Probat* illa ex Scriptura, Ratione, Patribus. §. CCLXV—CCLXVII.

Antithesis occurrit §. CCLXVIII. CCL.

* In Obs. De *Agnoscentium* origine ejusdemque *refusarioribus*, & antiquioribus, & recentioribus

differitur, moneturque, recte eis *adferri* a quibusdam *Arianis*.

Respondetur ad quæstiones:

1. An ex eo, quod DEVS peccatorum nostrorum *oblivisci* dicitur, *omniscientia* divina *labefact*? §. CCLI.

2. An

SECT. XIII.

2. An pugnet cum omniscientia divina, quod dicitur: *descendam & videbo*, an Sodomitæ complerint iniquitates suas? Gen. XVIII, 21. §. CCLII.
3. Quomodo scientia DEI dici queat *infinita*, cum non cognoscat actu infinita? §. CCLIII.
4. An cum certa & infallibili futurorum contingen-

tium præscientia pugnet usus particulæ dubitativæ: *forte, forsan?* §. CCLIV.

5. An præscientia DEI tollat arbitrii humani *libertatem?* §. CCLV.

Vfus practicus duplex. §. CCLVI. CCLVII.

SECT. XIV.

De divina omniscientia.

Sapientia DEI quomodo distinguitur ab omniscientia, ostenditur. §. CCLVIII.

- * Observatio addita notionem sapientia divinæ distinctam exhibet.

Sapientia DEI adfectiones docentur. §. CCLIX.

Probatur ex Scriptura, Ratione, & Patribus. §. CCLX.

- * In Obs. Galeni de usu partium corporis humani Libri XVII. commendantur, compendium hu-

jus operis Mayerianum adlegatur, & multi ex patribus, qui de eodem commentati sunt argumento, nominantur.

Antithesis proponitur. §. CCLXI.

Petractantur quaestiones:

1. An DEO *proprie* competat sapientia? §. CCLXII.
2. An Sapientia divina *ulli rei creatæ* competat? §. CCLXIII.

Vfus practicus duplex. §. CCLXIV.

SECT. XV.

De Divina Voluntate & agendi Libertate.

DEVS est agens *liberrimum*: adjunguntur adfectiones voluntatis divinæ. §. CCLXV.

Voluntas & libere agendi facultas divina probatur ex Scriptura, Ratione, Patribus. §. CCLXVI.

Voluntas divina distinguitur in *essentialem & personalem*; voluntatem *signi & beneplaciti*; arcanam & *revelatam*; *absolutam & conditionalem*; *antecedentem & consequentem*; *efficacem & inefficacem*; voluntatem DEI *erga nos*, & quam vult fieri *a nobis*; *legalem & evangelicam*; *efficientem & permittentem*; *ex necessitate naturæ*, & *libere talem*. §. CCLXVII—CCLXXVI.

Antithesis exhibetur. §. CCLXXVII. CCLXXVIII.

Responderetur ad quaestiones:

1. An voluntas divina *eodem modo* se habeat ad omnia objecta? §. CCLXXXIX.
2. An *immutabilitas* divinæ voluntatis cum ejusdem *libertate* pugnet? CCLXXX.
3. An malum sit objectum divinæ voluntatis? §. CCLXXXI.
4. An ob voluntatis divinæ immutabilitatem omnia fiant *necessario*? §. CCLXXXII.
5. An DEVS velit unum *propter* aliud, vel an dari possit *caussa* divinæ voluntatis? §. CCLXXXIII.

Vfus practicus duplex. CCLXXXIV.

SECT. XVI.

De DEI veritate.

Veritas DEI declaratur & probatur ex sæpe jam nominatis tribus fontibus. §. CCLXXXV. CCLXXXVI.

Antithesis proponitur. §. CCLXXXVII.

Quaestiones solvuntur:

1. An veritas DEI sit *aeterna*? §. CCLXXXVIII.

2. An veritas DEI sit *immutabilis*? §. CCLXXXIX. ubi tres aliæ quaestiones adlegantur, quarum vero solutio ex loc. cit. peti debet.

Vfus practicus duplex. §. CCXC.

SECT. XVII.

De DEI Perfectione.

Absoluta *secunda* attributorum divinarum classe, coronidem jam imponit classis illorum *seria*, quæ tria complectitur DEI attributa.

Perfektio competit DEO & ουσκδως, idque *dupliciter*, καταρατιως & αποφατιως, & ενεργητικως, §. CCXCI.

DEVS solus est perfectus *absolute & simpliciter*, nec privative tantum, sed *negative* talis. §. CCXCII.

Perfektio DEI probatur quatuor rationibus & dictis *Patrum*. §. CCXCIII.

Antithesis exhibetur. §. CCXCIV.

Responderetur ad quaestiones:

1. Si DEVS est perfectus, cur omnia dicitur fecisse *propter se ipsum*? §. CCXCV.
2. Si

2. Si Deus perfectus, cur ab homine *requiritur* obedientiam? §. CCXCVI.
3. Si Deus perfectus, cur *aliorum opera* utitur? §. CCXCVII.
4. Quomodo *perfectio* creatae sit in Deo, cum

ab illis non denominatur, eademque non solum sint diversae, sed etiam quandoque adversae? §. CCXCVIII.

Usus practicus duplex. §. CCXCIX.

S E C T. XVIII.

De Dei Majestate & Gloria.

Majestas Dei *exponitur*, & ex scriptura atque Patribus *probat*ur. §. CCC. CCCI.

Antithesis traditur. §. CCCII.

Quaestiones pertractantur:

1. an gloria Dei sit *aliquid* a Dei *essentia* distinctum? §. CCCIII.
2. an gloria vere divina & infinita Christo secundum humanam naturam sit communicata? §. CCCIV.

Usus practicus duplex. §. CCCV.

S E C T. XIX.

De Dei Beatitudine.

Dei beatitudo *explicatur* ac *probat*ur ex Scriptura, rationibus aliunde desumptis, & Patribus. §. CCCVI. CCCIX.

Antithesis paucis indicatur. §. CCCX.

Respondetur ad quaestiones:

1. an labefacet Dei beatitudinem, quod *voluntas* Ejus non semper ab hominibus impletur? §. CCCXI.
2. an beatitudini Dei aliquid ex eo decedat, quod dicitur ab hominibus dolore affici, ad amaritudinem concitari, exacerbari, &c. ibid.

Usus practicus duplex. §. CCCXII.

* In Adpendice Controversia de noticia de Deo *innata* Lockium inter & multos, qui nominantur, illius adversarios agitata, historice pertractatur; recensentur etiam alii, qui *notitiam innatas negant*, Hobbesius, Cumberlandus, Parkerus, alique. Differitur porro de *Car. Jessi* existentiam Dei ex idea Ejus nobis innata demonstrandi ratione; tandem *modernorum* hac de re sententia exponitur.

L O C U S III.

DE SANCTISSIMO TRINITATIS MYSTERIO.

Præmittit Auctor *preces* ex Alcuini hymno, & *duobus* se hunc articulum *partibus* absoluturum esse, indicat. §. I.

C A P. I.

Proæmialis Prothœoria de SS. Trinitate.

Thef. I. Mysterium Trinitatis *salvandis omnibus sciens* ac *creditum* necessarium est. Thesis hæc *explicatur* §. II. & *demonstratur* sex argumentis §. III. - VIII. subjungitur *Antithesis*. §. IX. X.

* In Obs. §. IX. subjuncta, *Remonstrantes* adversariis hujus dogmatis adjunguntur, *Scriptores*que, qui illos confutarunt, adlegantur.

Pertractantur quaestiones:

1. an etiam in *Vet. Test.* mysterium Trinitatis fuerit ad salutem creditum necessarium? §. XI.
2. an *Phosiniani* *salvis* suis *hypothesebus* adserere possint, vel ex animo etiam adserant, *nostram* de divinitate *confessionem* non esse errorem *damnablem*? §. XII.

Thef. II. De Mysterio Trinitatis non tantum in ecclesia *deservit docendum*, sed etiam contra ejusdem impugnatores *avertendum disputandum*. Thesis hæc *declaratur*, & triplici ratione *probat*ur. Additur *Antithesis*. §. XIII. XIV.

Thef. III. Mysterium Trinitatis ex *scriptura sacra* probari & *debet* & *potest*. Thesis hæc justis suis includitur *limitibus*, & quatuor *probat*ur argumentis idoneis. §. XV. - XVIII. Additur *Antithesis*. §. XIX. *Exceps. pars II.*

Thef. IV. *Esiam ex Vet. Test.* mysterium Trinitatis *confirmari* potest ac debet. Thesis hæc *limitatur*, *probat*ur, & ab adversariis *vindicatur*. §. XX. - XXII.

* In Observatione ad §. XXII. iis, qui mysterium Trinitatis fidelibus *Vet. Test.* profus ignotum fuisse contendunt, accensendi esse docentur a) ex Neo-Arianis Christoph. Sandius, b) *Remonstrantes*, c) *Anabaptista*, d) ex ecclesiae *Romanæ* adseclis nonnulli, *Testat*ur secuti, e) ex *Reformatis*, Gallis imprimis, Amyraldus, Jurieu, Basnagius, f) ex *Nostri* uterque Calixtus, Dreierus, Lasermanus, & alii. Adlegantur quoque *scriptores*, qui hanc enarrarunt controversiam.

Thef. V. Mysterium Trinitatis ex *naturali ratione*, a priori cumprimis, *probari* nec potest nec debet. Thesis hæc *illustratur*, & *confirmatur*, addita *antithesi*. §. XXIII. - XXVII.

Subjunguntur quaestiones:

1. quid statuendum sit de *relegiis* Trinitatis, quæ in *creaturis* commonstrantur? §. XXVIII.

FFf6

a. quid

2. quid de *allegoriis*, quæ ad hoc mysterium adhibentur, judicandum? §. xxix.
3. quid de testimoniis, quæ ex *gentilibus* scriptoribus pro adstruendo Trinitatis mysterio proferruntur, judicandum? §. xxx.
4. rectene dictum ab Aquinate, ex *naturali ratione* defendi posse, non esse impossibile, quod fides christiana de Trinitate prædicat? §. xxxi.

Thef. VI. Mysterium Trinitatis ex *ratione naturali* oppugnari non debet, expugnari non potest. Dictum aliquod b. Lutheri vindicatur ab obtræctionibus. §. xxxii.

Thefis ipsa demonstratur argumentis undecim. §. xxxiii-xxxv.

Ausibesis proponitur & refutatur. §. xxxvi.

Usus practicus exhortatorius subjungitur. §. xxxvii.

C A P. II.

De Vocibus Ecclesiasticis in doctrina de SS. Trinitate usitatis.

Onomatologia generalis, duabus absolvitur thesibus: Thef. I. *Licetum est*, in mysterio Trinitatis explicando *uti vocabulis*, quæ *avtolæxi* non exstant in Scripturis sacris. §. xxxviii.

Thefis hæc duabus probatur rationibus, una a *necessitate*, altera ab *utilitate*, desumptis. §. xxxix. XL. Ausibesis exhibetur §. xli. xliii.

* In Observatione §. xlii. subjuncta, de Nicol. Paruta, homine Sociniano, quædam commemorantur, ostenditurque, præter Socinianos, Remonstrantes quoque usum vocum ecclesiasticarum rejicere.

Subjungitur *questio*: an vocabula ex communi loquendi consuetudine desumpta & ad hoc mysterium adcommodata *eandem per omnia significationem* in illa adplicatione *retineant*? §. xlv.

Thef. II. Non est probanda eorum temeritas, qui *novis* vocabulis ab ecclesia nondum receptis in hoc mysterio explicando utuntur. §. xlv. ubi & probatio hujus thesios traditur.

Usus practicus. §. xlvi.

Onomatologia specialis explicat adpellationes *hebræas*, *græcas*, *latinas*, *germanicas* in hujus mysterii explicatione obvias. Habetur ergo explicatio adpellationum *hebræarum*. §. xlvii.

Adpellationes *græcæ*: ubi vocum *οὐσία*, *ὑποούσιον*, *σάκχαρις*, *ἕνεστις*, *πρόσωπον*, etymologia, origo & significatio docentur, adjuncta singulis *ausibesis*. §. xlviii-lix.

* In Observationibus his §§is subjunctis multa de his vocibus distinctius docentur. Auctoresque huc pertinentes adlegantur, variorum etiam *hereticorum* veterum errores clarius exponuntur.

Adpellationes *latinae*: *essentia*, *persona*, *trinitas*; quarum vocum itidem *etymologia*, *origo*, & *significatio* docentur, addita ubique *ausibesis*. §. lx-lxv. allegantur quoque complura alia, quibus *Scholastici* uti solebant, nomina. §. lxvi.

Adpellationes *germanicae*: *Wesen*, *Person*, *Dreyeinigkeit*. §. lxvii.

C A P. III.

Argumentum Generale pro SS. Trinitatis Mysterio.

Post indicatum tractationis ordinem, quatuor commemorantur modi, quibus mysterium hoc probari a diversis soleat. §. lxviii. lxxi.

Generale pro mysterio hoc argumentum proponitur, & utraque præmissarum demonstratur. §. lxx. lxxi.

Photinianorum sententia & affirmativa & negativa adfertur. §. lxxii.

Ad Ostorodi objectionem: quadruplici modo respondetur. §. lxxiii.

Ordo tractationis in tradendis argumentis specialibus significatur. §. lxxiv.

C A P. IV.

Primum Argumentum Principale ex Novo Test. deductum pro adstruendo SS. Trinitatis Mysterio

Petitur ex *ἡρώδης* in baptismo Christi facta, quæ uberius describitur, §. lxxv. lxxvi.

Argumentum ipsum formatur. §. lxxvii. & utraque

præmissarum demonstratur, ib. & §. lxxviii-lxxxi.

Ad quatuor Photinianorum exceptiones responderetur. §. lxxxii-lxxxiv.

C A P. V.

Secundum Argumentum Principale ex Novo Test. pro SS. Trinitatis Mysterio deductum

Desumitur ex baptisimi nostri institutione, ubi iterum quatuor momenta præmittuntur. §. lxxxv.

Nervus probationis ostenditur & demonstratur. §. lxxxvi-lxxxviii.

* Observatio §. lxxxvi. subjuncta distinctas

exhibet notiones locutionum: baptizari: ὁδωμν. & ἡς ὁδωμν.

Exceptiones adversariorum quinque, & speciatim Socini septem peculiare objectiones una cum Eniedini oppositione contra locum Matth. XXVIII. dissolvuntur. §. lxxxix-cii.

C A P. VI.

Argumentum tertium, pro SS. Trinitatis mysterio ex N. T. ductum
Ex Ioh. XIV, 16. 17. formatur. §. CIII. Quinque Socini exceptiones solvuntur. §. CIV.-CVII.

C A P. VII.

Quantum Argumentum, ex N. T. pro SS. Trinitatis mysterio
Desumitur ex 1 Ioh. V, 7. ubi nervi probationis paucis tanguntur. §. CVIII.

C A P. VIII.

Primum Argumentum ex Vet. Test. pro Trinitatis mysterio.

Generaliter indicatur, ex articulo creationis hoc argumentum repeti. §. CIX.
Argumentum ipsum producitur, & quoad utramque

præmissam probatur, §. CX.-CXXXII. ubi semper adversariorum objectiones & exceptiones proponuntur & dissolvuntur.

C A P. IX.

Secundum Argumentum pro Trinit. mysterio ex Vet. Test.

Petitur ex beneficio liberationis e servitute Egyptiaca. Præmissis observationibus generalibus, §. CXXXIII. argumentum ipsum proponitur, demonstratur, &

adversus objectiones, Schmalzii imprimis, vindicatur, §. CXXXIV.-CXLV.

C A P. X.

Tertium Argumentum pro Trinitatis mysterio ex V. T.

Deducitur ex promissione de Messia. Argumentum hoc proponitur & declaratur. §. CXLVI.-CL.

C A P. XI.

Quantum Argumentum pro Trinitatis mysterio ex V. T.

Ex benedictione ecclesiastica deducitur. §. CLI.

C A P. XII.

Varia Argumenta pro Trinitatis mysterio ex V. T.

Duas Auctor constituit classes dictorum V. T. in quibus Trinitatis dogma proponitur: quarum prior pluralisacem, posterior trinitatem personarum in Deo probat.

Ad priorem classem referuntur dicta,

1. in quibus *Scriptura* de Deo loquitur in *numero plurali*, id quod *triplici* ratione fieri ostenditur. §. CLII.
2. in quibus *Deus de se Ipso* loquitur in *plurali numero*. §. CLIV.
3. in quibus *Iehovah de Iehovah* loquitur: ubi exceptiones Photinianorum diluuntur. §. CLV.-CLVII.
4. in quibus mentio fit *Filii Dei*, ubi Judæorum, ad Mosen talia dicta referentium, absurda opinio confutatur. §. CLVIII.-CLX.

Ad posteriorem classem pertinent dicta,

1. in quibus *distinctæ tres personæ* divinitatis enumerantur. §. CLXI. Socini exceptiones dissolvuntur, §. CLXII. plura dicta scripturæ huc spectantia adferuntur §. CLXIII.
2. in quibus nomen *Jehovæ & Dei tribus distinctis vicibus* iteratur. §. CLXIV.
3. in quibus nomen *sanctus* ab angelis *ter* repetitur. *ibid.*
4. in quibus *Deus de Deo* loquitur. *ibid.*
5. adparitio illa, Abrahamo *in tribus viris* facta, num recte a quibusdam huc trahatur? *ibid.*

Adduntur his dicta Novi Testamenti, quorum quatuor classes constituuntur. §. CLXV.

C A P. XIII.

Responsiones ad Photinianorum Argumenta.

Argumenta Photinianorum contra Trinitatis mysterium ad duas referuntur classes, quarum prior illa complectitur, quæ ex scripturæ dictis desumuntur, quorum aliqua adlegantur; posterior vero, quæ ex perversa principiorum philosophicorum applicatione deducuntur. §. CLXVI.

Tres speciales illorum argutiz heic examinantur: argumenta scilicet, quæ ducunt illi ab essentia divinitatis unitate, simplicitate, & Patris celestis maiestate. §. CLXVII.-CLXIX.

SUBIUNCTA EST HUIC LOCO

AD P E N D I X

Historiam dogmatis de SS. Trinitate exhibens.

Indicantur ante omnia hujus appendicis *consensu* & *scopus*. §. I.

Initium tractationis capitur inde ab *Adamo*, *insegro* adhuc, cui *cognitio Trinitatis* tribuitur, cum *rationibus* hujus adserti. §. II.

Eidcles Veteris Testamenti non omni Trinitatis noticia caruisse, *probat*ur ex scripturæ oraculis, ex *paraphrasibus* chaldaicis, ex libris V. T. apocryphis, nec non ex *vetustioribus* Judæorum libris, cum primis libro *Sohar*. §. III.

Cognitio tamen hæc in gente judaica tandem *defuit*: cuius rei & *tempus* & *ratio* docetur. §. IV.

Quid de *gensilium*, *Aegyptiorum* inprimis, *Perfarum*, & *Pythagoræorum*, præcipue vero *Platonis*, circa hoc Trinitatis dogma, noticia statuendum sit, distincte exponitur §. V. VI.

Transitur ad *Christianos*, ubi *quatuor* constituuntur epochæ, in quibus singulis dogma hoc singularia expertum est fata. §. VII.

Prima epocha complectitur *seculum primum*, in quo veritas hæc de Deo Trinitum tum a *Christo* ipso, tum ab *Ejus Apostolis*, clarissime manifestata est hominibus, nihilo tamen minus & *Cerintho* ejusque *sectatoribus*, & *Ebione* cum *adseclis*, a veritate cœlesti admodum heic aberrantibus. §. VIII. IX.

*Alter*a periodus exhibet fata hujus dogmatis inde ab ineunte *seculo secundo* usque ad *concilium Nicænum* seculo quarto celebratum; ubi *octo* observationibus controversia illa illustratur, num *Patres istius ævi* in hoc dogmate *erroneas* foverint sententias, *Platonisque* heic placita secuti, sententiam ab *Ario* postea nomen sortitam amplexi fuerint? Nominantur deinceps *precipui*, qui hac temporis periodo veritatem hanc fundamentalem impugnarunt, *heretici*. §. X - XIII.

Tertia periodus a *Concilio Nicæno* usque ad *seculum decimum sextum* vadens pertractatur. §. XIV - XXVII. ubi

1. *tres* sectæ, in quas *Arii* sectatores post *concilium Nicænum* divisi fuerunt, nominantur & describuntur. §. XIV.
2. recensentur dogmatis hujus cœlestis contra *Arianos* *propugnatores antiquissimi*, *Seculo quarto*, *quinto*, & *sexto*, clari. §. XV - XVII.
3. Alii præter *Arianos* hæretici *Seculi IVti* commemorantur, *Phoebius* nimirum & *Macedonius*: *Marcellus* contra e classe hæreticorum eximendus censetur. §. XVIII.
4. *Defensores* Trinitatis contra horum insultus indicantur. §. XIX.
5. *Tritheismi* error quando natus sit & a quibus ortum traxerit, docetur. §. XX.
6. *Tritheitarum* *dæ* factiones, *Philoponiste* & *Cononiste*, & *Damianistarum* origo commemorantur. §. XXI.

7. *Antitrinitariis* acconsentur *Muhammedes*, qui *seculo VII.* suam condidit religionem, adleganturque scriptores, inprimis *seculo octavo* clari, qui *Muhammedanorum* deliria confutarunt. §. XXII.

8. *Roscelini*, qui ad finem vergente *seculo undecimo* vixit, error recensetur, cum ejus refutatoribus, *Anselmo*, *Abalaro*, quorum uterque vero *Sabellianismi* deinceps reus habitus est. §. XXIII. XXIV.

9. *Rosceliniane* hæreseos fautor præcipuus erat *Gilbertus Porretanus*, cujus *sententia* erronea, *adversario* coram *Eugenio III.* Pontifice Romano tum in *synodo Parisiensi* anno 1147. habita, tum in *concilio Rhemensi* 1148. celebrato, facta, & quæ eam consecuta sunt, dilucide exponuntur. §. XXV.

10. *Causa* horum errorum, & *tritheismi* & *sabellianismi*, in perversa *Philosophia Aristotelica* cum *rheologia* conjunctione ponitur. §. XXVI.

11. *Ioachimi*, *Florentis cœnobii abbatis*, *doctrina* de trinitate & *fata* docentur. §. XXVII.

Quarta periodus fata hujus dogmatis a *Reformationis* inde tempore ad *nostrum* usque ævum complectitur. Heic

1. inter *defensores purioris* de Trinitate doctrinæ laudantur inprimis *Lutherus* & *pii nostri confessores*, qui decretum concilii Nicæni de tribus in una essentia divina personis in ipsa *Augustana Confessione* confirmarunt: quare perperam *Socinianismi* originem religioni *protestantium* tribuunt quidam *romane ecclesiæ doctores*. §. XXVIII.

2. rectius ex *Italia* *Antitrinitarismi* origo reperitur: cujus rei luculentum exhibet testimonium *Wiflowatius*, *Socini* sectæ addictissimus, cujus hæc de re verba adducuntur, & quoad partem erronea esse censentur. §. XXIX.

3. *Michaelis Serveti* audax doctrinæ de SS. Trinitate oppugnatio notatur, doceturque, eum, non vero *Campanum*, in articulo I. *August. Confess.* denotari. §. XXX.

4. *Valensii Gentilis* & *Marthæ Gribaldi* errores & fata enarrantur. §. XXXI.

5. *Lalii Socini*, ejusque ex fratre nepotis *Faufti Socini*, novi & a prioribus plane diversi errores, fata, & *sectatores* præcipui, recensentur. §. XXXII.

6. *Socinianorum* in *Polonia* fata & *prospera* & *adversa* commemorantur; *Transylvaniæ* unica fere eorum hodie sedes est. §. XXXIII.

7. *Ubi*que tamen locorum latitant & *Ariani* & *Sabelliani* & *Sociniani*. Exempli loco nominantur ex *Gallia* *Petrus Fayditius* & *Souverainius*; ex *Belgio*, *Samuel Crellius*, *Christoph. Sandius*, *Petrus Poiretus*, *Joh. Clericus*, *Paulus Mary*: quibus adduntur *Arminii discipuli*, in *Belgio remonstrantes* appellati, cum quibusdam ex *receptioribus Anabapti-*

baptistis; ex Anglia Joh. Bidellus, cujus & sententia & fata docentur, Thomas Emlynus, & Chubbii. Adduntur his, qui veterum Ariano-
rum placita restituere conati sunt, Whistonus, cujus adversarii præcipui nominantur, Clerkius, Whistly, Il. Weiss, & Robert. Clayton. Mol-
lioris Arianismi fautores in Anglia clari adferun-
tur Sam. Clarkius, Lockius, Cudworthus, Bullus,
nec non Isaac Neuseus. Porro Sabellianismi rei
in Anglia facti sunt Auctor Latitudinarii Oriso-
daxi, Steph. Nye, cujus nova Trinitatis dogma

explicandi ratio adfertur, Neh. Green, & Joh.
Celendonius. Tritheitarum vero in numerum re-
fertur ex Anglis Guil. Sberlockius, quem Bing-
hamus defendit; tandem & ex Germania Soci-
niana doctrinæ fautores adlegantur Ern. Sone-
rus, &, qui ex Germania in Poloniam se con-
tulerunt, Crellius, Ostorodus, Smalcus, Wolzo-
genius: Antitrinitarios etiam Germania nostra
rulit, veluti jam dictum Crellium, Dippelium, Joh.
Christian. Seizium, atque Christian. Fendium.
§ XXXIV - XXXIX.

LOCVS IV.

DE PERSONA ET OFFICIO CHRISTI

Proæmium.

Doctrinæ de Christo dignitas, utilis, & necessitas, antisthesi §. IV.
commonstrantur & probantur §. I - III. addita Ufus practicus exhortatorius §. V.

C A P. I.

De Etymologia.

Etymologia & significatio nominis *Iesu*, cum antisthesi.
§. VI. VII.

* In observatt. hisce §§is adjectis idem argu-
mentum uberius pertractatur.

Solvuntur quæstiones:

1. An nomen *Iesu* recte scribatur per aspirationem
Ihesus? §. VIII.
2. Quomodo ex hebræo *ישו* formetur grecum
Ιησους & latinum *Iesus*? §. IX.
3. An nomen Salvatoris etiam in Vet. Test. Mes-
siz fuerit tributum? §. X.
4. Quare Messias Zach. IX. 9. dicatur, non *ישו*?

in significatione activa, sed *ישו* in significatio-
ne passiva, salvatus? §. XI.

Ufus practicus consolatorius. §. XII.

Nominis *Christi* etymologia, & ratio adpellationis, cum
antisthesi. §. XIII - XV.

* In Observatt. adjectis de usu vocis *כריסטוס*, &
quid verbum *כריסטוס* I Reg. XIX. 17. denotet,
differitur.

Pertractatur quæstio: an etiam Filius Dei in Vet.
Test. ante incarnationem recte vocari potuerit *Chri-
stus*? §. XVI.

Ufus practicus duplex. §. XVII.

C A P. II.

De Homonymia.

Thesis I. Nomen *Iesu* cum cognatis adpellationibus
tribuitur in Ver. Test. etiam aliis hominibus.
§. XVIII. non tamen eodem modo ac sensu, quo
Christo. §. XIX.
Quæritur: an *Iesuite* recte faciant a *Iesu* salva-
tore sese denominando? §. XX.

Exceptiones ad negationem hujus quæstionis sol-
vuntur. §. XXI.

Thesis II. Nomen *Christi* itidem tribuitur aliis quo-
que hominibus in Vet. Test. sed sensu longe
dispari, quam nostro Salvatore. §. XXII.

C A P. III.

De Synonymia.

Varia in scripturis Christo tribuntur nomina, ob
varias rationes. §. XXIII.

Varie horum nominum classes constituuntur. §. XXIV.
XXV.

Vis & ratio harum adpellationum ostenditur. §. XXVI.
XXVII.

Referri huc possunt typi, quibus in Vet. Test. Chri-
stus fuit præfiguratus §. XXVIII.

Horum typorum exempla nonnulla adferuntur & ex-
plicantur, §. XXIX - XXXII.

* In observatione Scriptores recentiores, qui theolo-
giam typicam excoluere, nominantur, & de ve-
ra ejus indole & cautelis differitur.

Ufus practicus consolatorius. §. XXXIII.

C A P. IV.

De duabus Christi Naturis in genere.

* In Observatione huic Capiti præmissa, Aucto-
res primarii, qui hoc argumentum tractant,
nominantur.

Persona Christi constat duabus naturis, divina & hu-
mana. Thesis hæc quinque præbatur argumentis,
quibus adduntur patrum dicta §. XXXIV - XXXVI.

F f f f 3

Anti-

Antithesis proponitur §. xxxvii.

Pertractantur quaestiones :

1. quid *natura* & *essentia* in hoc mysterio proprie notent? §. xxxviii.
2. an duæ in Christo naturæ proprie loquendo sint *contrariae*? §. xxxix.

3. quid statuendum de *similitudinibus*, quibus duarum naturarum in Christo unionem pii vetores declarant? §. xl.

Ufus consolatorius. §. xli.

C A P. V.

De divina Christi natura,

Christus est *verus*, *naturalis*, & *aeternus Deus*. *Phonionorum* fallacia, qua thesin hanc concedere videri volunt, deregitur & confutatur. §. xlii. xliii. *Varie* a variis usurpatæ *classes* argumentorum pro hac thesi recententur, & Auctoris methodus indicatur, §. xliv.

Probatur ergo vera Christi divinitas

1. ex *nominibus* divinis §. xlv. xlv.
2. ex *attributis* divinis *essentialibus*. §. xlvii. - li.
3. ex *proprietas* Filii *personali*. §. lii. - liv.
4. ex *operibus* divinis. §. lv. - lxii.
5. ex *cultu* & *honore* divino. §. lxiii. - lxv.

Antithesis triplicis generis proponitur, §. lxvi.

Pertractantur quaestiones :

I. de divina Filii natura,

1. an Filius sit *ἀνθρώπος*? §. lxvii.

2. an Filius recte possit dici *instrumentum* Patris? §. lxviii.

3. an divinitas Christi nota etiam fuerit *gentilibus*? §. lxix.

4. an Pater possit dici *caussa* Filii? §. lxx.

II. de generatione Filii Dei,

1. an Filius propterea sit Patre *posterior*, quia est a Patre *genitus*? §. lxxi.

2. an Pater genuerit Filium *voluntate*, an *necessitate*? §. lxxii.

3. an generatio Filii Dei sit *propria*, an vero *metaphorica*? §. lxxiii.

4. an generatio Filii possit etiam vocari *creatio*? §. lxxiv.

5. an Pater ex sua *essentia* generet Filium? §. lxxv.

6. an Filius *cogitatione* a Patre *genitus* sit? §. lxxvi.

Ufus practicus consolatorius. §. lxxvii.

C A P. VI.

De humana Christi natura,

Christus est *verus*, *perfectus*, & *naturalis homo*. Thesis hæc *explicatur*, & *demonstratur* quatuor argumentis §. lxxviii. - lxxxi.

Antithesis multiplex exponitur & confutatur. §. lxxxiv. - xciii.

- * In Observationibus his & his adpersis *Sebenckfeldii* mens de carne Christi distinctius exponitur; *Whistonus*, Christum anima caruisse statuens, notatur; & *Monrobesiarum* de anima Christi voluntate destituta deliria commemorantur.

Moventur quaestiones:

1. an Christus secundum humanam naturam nobis sit *ἀνθρώπος*? §. xciv.

2. an Filius Dei *in idem* & *in argumens* humanam naturam adsumserit, & an natura Christi humana sit *individuum*? §. xcvi.

3. an recte dicatur, quod Filius Dei adsumserit *hominem*? §. xcvi.

4. an humana Christi natura recte dicatur *λόγος instrumentum*? §. xcvi.

5. an Christus secundum humanam naturam sit *creatura*? §. xcvi.

6. an propter humanam naturam Christus recte dicatur *conservus* noster, etiam in statu gloriae? §. xcix.

Ufus practicus. §. c.

C A P. VII.

De Unione personali,

Thef. I. *Dua natura*, divina & humana, in Christo *personaliter* sunt *unite*. §. ci.

Thef. II. *Causa efficiens* incarnationis diverso respectu est & tota SS. Trinitas, & solus Filius. §. cii.

Hic occurrunt quaestiones :

1. quomodo incarnationis opus tribuatur *Patri* & *Spiritui sancto*, ut tamen *solus* Filius dicatur incarnatus? §. ciii.

2. quare *Filius*, non Pater, nec Spiritus sanctus, carnem adsumserit? §. civ.

3. quare incarnationis opus per *ἐκκένωσιν* sive *obumbrationem* ab angelo describatur? §. cv.

4. quare conceptio Christi peculiariter tribuatur *Spiritui sancto*? §. cvi.

5. an ob peculiarem illam in conceptione Christi operationem Spiritus sanctus recte dicatur *pater* Christi? §. cvii.

Antithesis proponitur §. cviii.

Thef. III. *Materie* quasi vicem in unionem personalem obtrinent duæ naturæ, divina τοῦ Λόγου, & humana. §. cix.

Antithesis exhibetur. §. cx.

Moventur quaestiones:

1. an *necessarium* fuerit, *Λόγον* incarnari? §. cx.

2. an

2. an natura humana Christi recte dicatur *ἀνθρώπινη*? §. CXII.

3. an Spiritus sanctus in *instanti* omnia membra corporis Christi formaverit, an vero *successive*? §. CXIII.

4. quodnam fuerit *momentum* conceptionis, in quo humana Christi natura in utero virginis formata est? §. CXIV.

Thef. IV. *Formale* unionis consistit in eo, quod *ἐνέσταις* τοῦ Λόγου sit facta carnis *ἐνέσταις*. In tractatione hujus thesios, post *dicta scripturae* de unionem hac agentia, & varios *uniendi* modos recensitos, docetur, & qualis hæc unio non fuerit, & qualis illa sit. §. CXV - CXXI. *Antithesis* proponitur Pontificiorum, Calvinianorum, Vorstii, & Pbesinianorum, contra quos *quinque dicta* scripturae vindicantur. §. CXXII - CXXIX.

Proponuntur quaestiones:

1. quid *ἐνέσταις* in hoc mysterio proprie *significet*, & quomodo ab *ἐνείη* distinguatur? §. CXXX.

2. an Christus secundum quod homo sit *suppositum*? §. CXXXI.

3. an *persona* Christi, & *duæ* Ejus *naturæ* differant? §. CXXXII.

4. quo sensu adpelleretur unio *personalis*? §. CXXXIII.

5. an unio recte definiatur per *copulationem* vel *conjunctionem*? §. CXXXIV.

6. an inter *adsumptionem* carnis in *ἐνέσταις* τοῦ Λόγου, & *unionem* carnis cum Λόγου natura divina, aliquod discrimen intercedat? §. CXXXV.

7. an ὁ Λόγος *simul* & *semel* animam & corpus adsumserit, an vero animam *immediate*, corpus *mediate*? §. CXXXVI.

8. an *formale* unionis consistat in *communicatione* idiomatum? §. CXXXVII.

9. an adsumptio naturæ humanæ possit comparari *inductioni vestis*? §. CXXXVIII.

10. quid statuendum de reliquis *similitudinibus*, quas pii veteres ad hoc mysterium adplicant? §. CXXXIX.

Thef. V. *Finis* incarnationis *proximus* & *immediatus* est, humani generis redemptio; *summus* & *mediatus*, gloriæ divinæ manifestatio. §. CXL.

Antithesis triplex. §. CXLII.

Pertractantur quaestiones:

1. an Filius Dei *incarnatus* fuisset, si vel maxime homo non peccasset? §. CXLII - CXLIV.

2. quare incarnationis opus *tandiu dilatum*, necessitatem post protoplastorum lapsum secutum? §. CXLV.

Usus practicus duplex. §. CXLVI. CXLVII.

C A P. VIII.

De communicatione naturarum.

Ex unionem personali oritur *naturarum* communicatio, propter quam *concretum* unius naturæ de *concreto* alterius naturæ prædicatur. *Thefis* hæc *explicatur*, & *demonstratur* ex dictis scripturae, rationibus, similibus, & dictis patrum. §. CXLVIII - CLI.

Antithesis proponitur. §. CLII.

Quæstio proponitur: an propter *realem* communicationem naturarum dici debeat vel possit: *natura divina est humana, & humana est divina*? §. CLIII.

Usus practicus. §. CLIV.

C A P. IX.

De propositionibus personalibus.

Propositionum personalium *explicatio*, origo & fundamentum, indoles, & ratio adpellationis, traduntur. §. CLV. CLVI.

Antithesis quadruplex proponitur §. CLVII., inprimis *Calvinianorum* in *ἀνάλυσι* harum propositionum misera & multiplex *fluctuatio* prolixè expōnitur §. CLVIII - CLXVII.

Solvantur quaestiones:

1. quomodo *concretum* & *abstractum* in propositionibus personalibus accipiantur? §. CLXVIII.

2. an in prædicationibus personalibus *subjecti* loco ponatur totum *ὑπόκειµενον* seu tota persona? §. CLXIX.

3. an in propositionibus personalibus *disparata* de se invicem prædicentur? §. CLXX.

4. an

4. an propositiones personales sint *paronymice* ac *denominative*? §. CLXXI.
 5. an Christus secundum humanam naturam sit Fi-

lius Dei *naturalis*? §. CLXXII.
Ufus practicus. §. CLXXIII.

C A P. X.

De Communicatione Idiomatum in genere.

I. *Communicatio idiomatum* describitur, & uterque terminus explicatur. §. CLXXIV - CLXXVI.

Thesis ipsa probatur. §. CLXXVII.

Antisthefis traditur. §. CLXXVIII.

Occurrunt quæstiones duæ:

1. an communicatio idiomatum sit *forma*, an vero *consequens* unionis hypostaticæ? §. CLXXIX.
2. an communicatio idiomatum recte definiatur per *predicationem*? §. CLXXX.

Ufus practicus. §. CLXXXI.

II. Communicationis idiomatum *tria* vulgo statuuntur genera, quæ explicantur, adjuncto eorum *fundamento.* §. CLXXXII.

Antisthefis exhibetur. §. CLXXXIII.

Moventur quæstiones:

1. an rectius *quatuor*, quam *tria*, communicationis genera sint statuenda? §. CLXXXIV.
2. an *paradidosus* illa, qua *Logos* propriam suam gloriam carni communicat, rectius *secundo*, an *tertio* loco inter genera communicationis ponatur? §. CLXXXV.

C A P. XI.

De primo genere communicationis idiomatum in specis.

I. *Primum* hoc communicationis idiomatum genus proponitur, explicatur & probatur. §. CLXXXVI - CLXXXVII.

Antisthefis adfertur. §. CLXXXVIII.

Quæstiones solvantur;

1. an ad primum hoc genus referri debeant illæ prædicationes, in quibus de *Christo* prædicatur *exinanitio*, eiquæ opposita *exaltatio* & *majestas* divina, secundum carnem Ei communicata? §. CLXXXIX.
2. unde agnosci possit, quæ secundum *divinam*, quæ secundum *humanam* naturam de Christo in hoc genere prædicentur. §. CXC.
3. an particulæ distinctivæ ad *subjectum*, an ad *predicatum* referendæ? CXCI.

Ufus practicus §. CXCI.

II. Ad primum hoc genus pertinent etiam prædicationes, in quibus *humana* naturæ proprietates de *Filio Dei* prædicantur. §. CXCI.

Antisthefis. §. CXCI - CXCV.

Respondetur ad quæstiones:

1. an Subjectum in hisce propositionibus notet personam *simplicem*, an vero *compositam*? CXCVI.
2. qua ratione *Filio Dei* trihuatur *passio*? §. CXCVII.
3. an usurpandæ sint in hoc genere prædicationes *abstractivæ*: deitas est *passi*; divinitas est *mortua*? §. CXCVIII. CXCI.

Ufus practicus. §. CC.

C A P. XII.

De secundo genere communicationis idiomatum.

Secundum hoc genus proponitur & illustratur. §. CCI.

Ordo tractationis docetur. §. CCII.

Thes. I. Is, qui communicat, est *Logos* seu *deitas* seu *Logos*. §. CCIII.

Antisthefis. §. CCIV.

Thes. II. Is, cui communicatio facta, est Christus secundum *humanam* naturam. *Thesis hæc probatur.* §. CCV - CCVII.

Antisthefis triplex. §. CCVIII.

Thes. III. Id, quod communicatur, est *divina majestas*, gloria, ac potentia. *Thesis hæc explicatur.* §. CCIX.

*Et probatur a) in genere sex argumentis, b) in specie quatuor argumentis, 1) a nomine vere divino, 2) ab idiomatibus vere divinis, quo referuntur omnipotentia, omniscientia, vis vivificandi, & potestas faciendi iudicium; 3) ab operibus vere divinis, quae Christus etiam ut homo efficit vi omnipotentia, Christo homini competentis, quae probatur ex unionis personali, ex promissione, ex sessione ad dextram Dei, ubi exceptionibus quibusdam occurrunt, ex omnium impletione, ex omnium subiectione, ex dominatione, ex capitis conditione, ex regii officii administratione, ex invocatione, ex Christi apparitione, ex sacrae cene institutione, quibus argumentis adduntur voluntas & potestas Christi, ecclesiae necessitas, officii Christi dignitas, dicta patrum, imo ipsorum adversariorum testimonia: praeter omnipotentiam ad opera divina Christo homini communicata referuntur *Δουρατογυμ*, opus redemptionis, constitutio ministerii ecclesiaeque collectio, *πλυσ* & effusio Spiritus sancti, mundatio a peccatis, resuscitatio mortuorum, administratio iudicii, & piorum glorificatio; 4) tandem a divino religiosa adorationis cultu, qui Christo etiam ut homini debetur, id quod probatur ex scriptura, rationibus, exemplis, & Patrum dictis, imo ex ipsorum adversariorum, adparenti saltem, suffragio. §. CCIX-CCXLI.*

* In Observationibus ad §. CCXXXVII. docetur, citationem Pauli Hebr. I, 6. ex Ps. XCVII, 7. non esse meram adcommodationem, sed veri nominis adlegatum, totumque istum psalmum de Christo agere probatur; deinde ex Joh. V, 23. novum nequitur argumentum pro cultu religioso Christo homini debito.

** In Observatione §vo CCXXXIX. adiecta copiose differitur de adoratione magorum Christo infanti praestita, utrum illa cultus religiosus, an civilis fuerit?

Antithesis Pontificiorum & Calvinianorum cum argumentis eorum prolixè proponitur & refutatur. §. CCXLII-CCXLVI.

Thef. IV. *Modus* communicationis donorum infinitorum humanæ Christi naturæ factæ est personalis. §. CCLXVII.

Antithesis. §. CCLXVIII, CCLXIX.

Thef. V. *Tempus* communicationis est ipsum momentum incarnationis. §. CCLXX.

Antithesis. §. CCLXXI.

Solvuntur quaestiones;

1. quomodo hoc secundum genus communicationis differat a primo? §. CCLXXII.

2. rectene in hoc communicationis genere subiecti loco ponantur locutiones abstractivæ, sive nomina naturæ humanæ? §. CCLXXIII.

3. an communicatio attributorum divinarum carni facta per vocabulum effusionis describi possit? §. CCLXXIV.

4. an sit essentialis cujusque corporis proprietas, esse circumscriptum loco? §. CCLXXV.

5. an per divinam potentiam fieri possit, ut corpus sit in pluribus locis? §. CCLXXVI.

* In Observationibus heic additis ostenditur, non omnes Reformatos adferere, existentiam unius ejusdemque corporis in pluribus locis esse contradictoriam; *Leibnizii* etiam hac de re sententia, ut & *Canzii*, recensetur, addita ad facilitatem difficultatum heic moveri solitarum solutionem distinctione inter praesentiam humanitatis Christi naturalem & divinam vi unionis personalis ei communicatam.

6. *Lombardi* de ubiquitate Christi hominis sententia rectene se habeat? §. CCLXXVII.

7. an Christi ad caelos adfensio evertat Ipsius secundum humanam naturam in terris praesentiam? §. CCLXXVIII.

8. an reditus Christi ad iudicium opponatur Ipsius apud nos praesentia? §. CCLXXIX.

9. an *Ponsificii* de omniscientia Christi hominis eadem nobiscum doceant? ib. & §. CCLXXX.

* In Observationibus §vo CCXXXIX. adiectis nonnullæ cautela in argumento de omniscientia Christi observandæ adducuntur in medium, atque locus perdifficilis Marc. XIII. 32. exponitur.

Usus practicus duplex §. CCLXXXI.

C A P. XIII.

De tertio communicationis idiomatum genere.

Tertium hoc genus exponitur & probatur §. CCLXXXII-CCLXXXVI.

Antithesis traditur. §. CCLXXXVII. CCLXXXVIII.

Moventur quaestiones:

1. an in hoc genere propositionum sit communicatio idiomatum? §. CCLXXXIX.

2. quomodo hoc genus differat a praecedentibus? §. CCXC.

Exegesis. pars II.

3. unum *Paræi* dictum: „quomodo doceremus, Christum hominem non propria virtute miracula edidisse, quem propria Deitate Deum esse credimus,“ accusacionem *Nestoriana* divulsionis satis depellat? §. CCXCI.

Usus practicus. §. CCXCII.

G g g g

C A P.

De Statu Exinanitionis & Exaltationis.

Exinanitionis definitio, sensus *ecclesiasticus* & *biblicus*, ex dicto classico Phil. II. cujus *scopus*, *subjectum*, & *prædicatum* prolixè exponuntur, erutus, ut & *actus* varii, una cum *Patrum* testimoniis, exhibentur §. CCXCIII - CCCV. Simili ratione *Exaltationis definitio*, acceptio *ecclesiastica* & *biblica*, ex eodem loco Phil. II. cujus *subjectum* & *prædicatum* distinctè exponuntur, cum *duobus* exinde deductis *porismatibus*, desumpta, ut & *actus* varii traduntur. §. CCCVI - CCCXII.

Antithesis & *Jesuitarum* & *Calvinianorum* confutatur. §. CCCXIII - CCCXV.

Moventur quæstiones :

1. an exinanitio rectè describatur per *κένωσις*, exaltatio per *ὑψώσις*? §. CCCXVI.
2. quo sensu Christus in statu exinanitionis *actus* primo dicatur omnipotens, dominus cœli ac terræ &c. §. CCCXVII.
3. an Christus in statu exinanitionis *vere* quædam ignoraverit? §. CCCXVIII.

Usus practicus duplex? §. CCCXIX.

CAP. XV.

De Christi Officio.

Officium Christi in genere dicitur esse *opus mediationis* Deum inter & homines. §. CCCXX.

Triplex, vel potius *duplex*, istud esse, probatur tribus argumentis. §. CCCXXI.

Describuntur hæc officia : *propheticum*, *sacerdotale*, *regium*. §. CCCXXII - CCCXXIV.

Hoc suo officio Christum, secundum *utramque* natu-

ram defungi, septem confirmatur argumentis. §. CCCXXV.

Antithesis Judæorum, Stancarum, Pontificiorum, Calvinianorum, Photinianorumque, proponitur, §. CCCXXVI - CCCXXVIII.

Petractatur quæstio : an Christus *sibi* aliquid *promeruerit*? §. CCCXXIX. CCCXXX.

Usus practicus duplex. §. CCCXXXI.

IOANNIS GERHARDI

THEOLOGI QVONDAM IENENSIS

CELEBERRIMI

LOCORVM
THEOLOGICORVM
TOMVS QVARTVS

DISSERTATIONES

LOCVM DE CHRISTO

EX

HISTORIA CVM PRIMIS ECCLESIASTICA

ILLVSTRANTES

PRAEMISIT

ET

PRAECIPVA DOCTRINAE SANCTIORIS CAPITA
A B. GERHARDO

IN HOCCE TOMO

PERTRACTATA

VARIIS OBSERVATIONIBVS

ILLVSTRAVIT ET AVXIT

IO. FRIDERICVS COTTA

THEOLOGVS TVBINGENSIS.

TVBINGAE

SVMTIBVS IO. GEORGII COTTAE MDCCLXV.

IO. FRIDERICI COTTAE .

S. THEOL. DOCTORIS

ET

IN ACADEMIA TVBINGENSI PROF. PVBL.

P R A E F A T I O.

Memini, quid in præfatione *tomi tertii* locorum theologicorum a b. GERHARDO olim editorum, nunc vero denuo a me recensitorum, promiserim, videlicet, velle me *tomo* sequenti *quarto* præmittere historiam dogmatis de CHRISTO, hominum redemptore, ejusdemque statibus atque officio mediatorio.

Im igitur, divina adjuvante gratia, fidem libero, tibi, *leſor benevole*, omnia illa, quæ promiseram, immo & alia ad articulum

X 2

de

de CHRISTO spectantia, quatuor comprehensa dissertationibus, hocce volumine in usum tuum exhibeo.

Prima dissertatio continet ea, quæ ipsam servatoris nostri *personam* respiciunt. Deduxi historiam huius doctrinæ inde ab eo tempore, quo per lapsum genus humanum universum, in summam quæ cogitari potest miseriam coniectum, atque promissio redemptoris, certo tempore venturi, primis nostris parentibus a benignissimo numine facta est. Ostendi, promissionem istam solatii plenam, successu temporis novis subinde promissionibus fuisse confirmatam clariusque expositam, nec tantum patriarchas, sed & omnes alios fideles veteris testamenti agnovisse futurum huncce redemptorem, eundemque vera fide amplexos esse. Adnotavi etiam, quo circiter tempore doctrina de venturo Messia, in gente Israëlita propagata, variis erroribus mirum in modum postea fuerit deformata, additis insimul causis, cur Judæi, adventante JESU NAZARENO eundem promissum Messiam regemque Israëlitis esse, præfracte negaverint. Missis deinceps Judæorum de Messia erroribus, ad tractationem historicam de christianorum *Messia*, sive *Christo*, transii, atque ex criteriis, quæ in veteris testamenti libris exhibentur, in certum ordinem redactis, luculenter comprobavi, JESUM NAZARENVM esse *verum Messiam*, sive Christum, per tot secula mortalibus promissum. Equidem videri fortassis posset, argumentum hoc non tam ad historiam dogmatis, quam potius ad theologiam dogmatico polemicam spectare, adeoque a scopo nostro plane alienum esse. Verum, quum b. GERHARDVS noster neque in loco *de Christo* concilius pertractato, neque in ejusdem *exegeſi*, veritatem hanc gravissimam, quæ totius religionis, nec non salutis nostræ fundamentum constituit, pertractaverit, omnino necessarium esse duxi, ut hicce defectus, data hac occasione, a me suppleretur; quo facto, ea deinceps

PRAEFATIO.

ceps subiunxi, quæ ad historiam doctrinæ de persona Christi propius spectant, ac speciatim ostendi, veritates primarias de duabus in Christo naturis, divina & humana, itemque de intima ista atque indissolubili duarum naturarum unione, nec non confectariis inde fluentibus, a variis varia ratione, tum antiquiori, tum recentiori ævo, obscuratas, variisque erroribus subinde corruptas fuisse, licet haud defuerint, qui dogmatibus istis perversis sese opponerent, eademque strenue profligarent. Observavi tamen, non omnes istos errores, qui in *hæresium* classem vulgo referuntur, unius eiusdemque fuisse momenti, sed nonnullos fuisse graviores, alios leviores, alios denique ita comparatos, ut dissensus magis in vocabulis, quam in re ipsa constiterit.

Sequitur *altera* dissertatio, quæ controversiarum de duplici Christi statu, *exinanitionis* scilicet atque *exaltations*, itemque de *officio* eius *mediatorio*, in christianorum scholis, recentiori maxime ævo agitarum, historiam complectitur. Secutus heic sum ordinem a b. GERHARDO nostro in locis suis theologicis observatum, nec quidquam eorum, quæ hanc in rem sunt disputata, facile prætermisi, licet ea, quæ de officio Christi mediatorio, speciatim prophetico, sacerdotali ac regio erant dicenda, ob quæstionum heic occurrentium copiam atque instituti mei rationem, in breviorum dictionis nervum constringere necessum habuerim.

Quod si quis omnia ea, quæ in binis hisce exercitationibus historico-theologicis in medium attuli, rite pensitaverit, facile profecto perspiciet, partim ingenii humani, quod in mysteria divina inconsulto pruritu involare audet, curiositate, partim hæreticorum erroribus ac hallucinationibus, partim denique inanibus aliorum altercationibus factum esse, ut veritates gravissimæ de incompara-

bili nostro redemptore, eiusque statibus atque officio, multis inutilibus subtilitatibus, multis conceptibus abstrusis atque obscuris, quin & multis subinde logomachiis fuerint involutæ, nec sine ratione optasse viros graves ac pios, ut in simplicitate fidei, remotis litigiis inanibus atque otiosis, substitissent doctores christiani; quod si fecissent, multum sane difficultatis, multæ controversiæ in doctrina de Christo sponte evanuisent.

Sed pergo iam ad *tertiam* dissertationem, quæ agit *de redemptione ecclesiæ sanguine JESU CHRISTI facta*, nec historica, sed potius dogmatica est. Non ingratum, uti sperare licet, erit lectoribus, quod libellum huncce academicum olim iam editum, nunc vero a me revisum atque accessionibus quibusdam adauctum, heic recudi curaverim. Arduum enim est argumentum in eodem pertractatum, atque adcuratori investigatione longe dignissimum. Sæpius quoque miratus fui, theologos nostros, qui alias in scriptis suis systematicis doctrinam de redemptionis tum *necessitate*, tum *veritate*, luculenter ac copiose satis pertractarunt, tam parce tamen de ejusdem *perfectione*, atque infinito valore sanguinis Jesu Christi, pro peccatis nostris effusi, disseruisse. Ipsemet GERHARDUS noster, qui alias nihil fere, quod alicujus sit momenti, intactum reliquit, hancce tamen veritatem in loco *de Christo* plane prætermisit, in loco vero *de electione ac reprobatione cap. VIII. §. CLX.* leviter duntaxat tetigit. Unde merito laudandus est JO. FRID. STEINIVS, theologus Bado-Durlacensis præstantissimus, quod, post editam nostram hanc dissertationem, in qua non tantum *veritas* sed & *perfectio* redemptionis a Christo præstitæ copiose adstruitur, eximium tractatum *de satisfactione Christi* *) luci exposuit

*) Index libri est: *Demonstratio, qua satisfactionis Iesu Christi necessitatem, veritatem & certitudinem infinitumque pretium argumentis theologicis, & ubi opus erat, etiam philosophicis adstruit*, Tubingæ MDCCCLV. 4.

PRAEFATIO.

fuit publicæ , inque eo præcipuum hocce momentum data opera excussit.

Quum vero hæc dissertatio, uti jam dixi, tantum dogmatica sit, subjunxi eidem *quartam* exercitationem, quæ historiam doctrinæ de redemptione nostra, ac speciatim, de infinito valore meriti Christi, a nemine, quantum novi, ante me enarratam, lectoribus exhibet. Jam ante duo, & quod excurrit, lustra hæc dissertatio luci publicæ fuit exposita inque cathedra theologica Tubingensi publice defensa; nunc vero recusa reliquisque dissertationibus, quarum modo feci mentionem, adnexa conspicitur, utpote scopo, quem mihi præfixi, prorsus adcommodata.

Jam & de *locis* Gerhardianis, qui hocce volumine comprehenduntur, pauca dicam.

Pertractantur in istis *locis* præcipua doctrinæ sanctioris capita de *creatione & angelis*; de *providentia*; de *electione & reprobatione*; de *image Dei in homine*, ac vel tandem de *peccato originali*.

Sobrie ac solide in horum argumentorum evolutione, more suo, versatum esse virum beatæ memoriæ, vix opus esse arbitror, ut heic commemoretur, cum ipsa hujus voluminis perlectio id quemvis facile edocere queat.

Subjeci textui Gerhardiano passim *annotationes* meas nonnunquam breviores, nonnunquam vero longiores, quas æquis lectoribus dijudicandas relinquo.

Quod

IO. FRID. COTTAE PRAEFATIO.

Quod ad historiam dogmatum modo recensitorum attinet, eandem, si benignissimum numen vitam viresque concesserit, dissertationibus quibusdam comprehendam, volumini *quinto* horum locorum suo tempore præmittendis.

Hæc paucis præfari volui, lector amantissime, te divinæ clementiæ, me tuo favori etiam atque etiam commendans.

Dab. Tübingæ Dominica Misericordias Domini
A. MDCCLXV.

JO. FRIDERICI COTTAE

S. THEOL. D. ET P. P.

DISSERTATIONES THEOLOGICAE

L O C U M

DE

P E R S O N A

ET

O F F I C I O C H R I S T I

A

b. JO. GERHARDO

IN TOMO TERTIO

L O C O R U M T H E O L O G I C O R U M

PERTRACTATUM

EX HISTORIA CUMPRIMIS ECCLESIASTICA

ILLUSTRANTES.

Part IV.

A

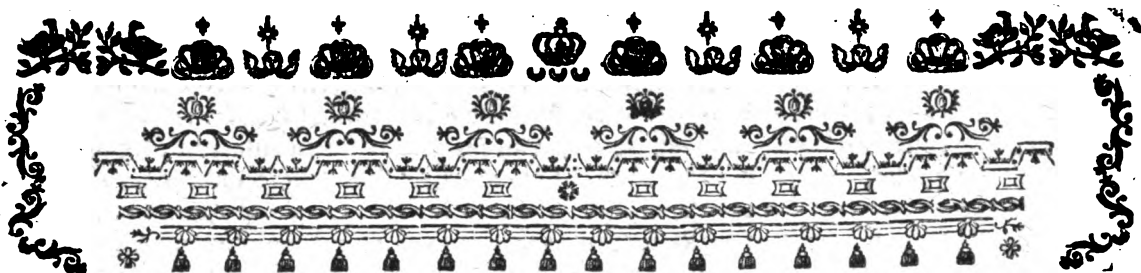
THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1911

CHICAGO, ILL.

1911

DISSERTATIO PRIMA

HISTORIAM DOCTRINAE

DE

CHRISTO HOMINVM REDEMTORE

SVCCINCTE EXPONENS.

§. I.

Historiam doctrinae de CHRISTO, incomparabili generis humani redemptore, brevi penicillo delineaturi, ante omnia paucis notamus, promissionem hujus redemptoris, certo tempore venturi, statim post lapsum primis nostris parentibus a supremo numine factam esse, *Genes. III. 14, 15.* hancque veritatem, divinitus revelatam, praeceptum religionis Adamiticae caput olim constituisse. Unde & Eva impositi filio primogenito nominis rationem redditura, suam simul professam est fidem, כָּנִיזִי אֲדָם אֱלֹהִים *possedi virum dominum*, h. e. ego vera fide possideo jam alium virum, qui simul erit dominus verusque Deus, *Genes. IV. 1.*

(1) Quin & suam erga venturum Messiam fidem patriarchae variis declararunt documentis, sacrificiis cumprimis, *Genes. IV. 3, 4.* iisdemque maxime piacularibus atque expiatoriis, quae ipsemet Deus ad confirmandum, immo & luculentius declarandum *πεπρωταγγελον* instituit (2). Nimis longum atque ab instituti nostri ratione alienum foret, si, eundo per integram veteris testamenti historiam, omnia specimina fidei in Messiam, a patriarchis edita, haec commemorare vellemus. Sufficiat, vel tribus haec adnotasse, spem fidemque verorum Dei cultorum novis subinde promissionibus Noacho, novo generis humani post diluvium parenti, itemque Abrahamo, Isaac & Jacobo factis, plurimum fuisse firmatam, novumque accepisse robur, praesertim cum vaticinia posteriora prioribus majorem subinde lucem adfunderent.

A 2

§. II.

(1) Vid. SEBAST. SCHMIDIVM, in *diffusar. de fide matris Eva*, quae secunda fasciculi est, & in *collegio biblico priore*, p. 152.

(2) Fuerunt scilicet sacrificia illa typi sacrificii propitiatorii, a Christo pro hominum peccatis oblata.

§. II. Nec difficile foret ostendere, nihil natu dignum accidisse servatori nostro, carne humana induto, nihil magnum ab ipso dictum factumve esse, quod non ita futurum, prædixerunt veteris testamenti prophetæ. Prophetæ, inquam, qui de *conferenda in nos gratia vaticinati sunt, scrutantes, quodnam & quale tempus indicaret Christi spiritus, quo erant præditi, præfigurans & Christi supplicia, & deinde sequentur gloriam; 1 Petr. I. 10, 11. & qui uno ore omnes testimonium perhibent Jesu, cum esse, per cujus nomen peccatorum veniam consequantur, quicumque in eum credant. Act. X. 43. Unde & gentium apostolus, qui alias protestabatur, se nihil subterfugisse, quominus annuntiaret omne Dei consilium, Act. XX. 27. simul protestatur, se quidquam dicere extra ea, quæ tum ceteri vates, tum Moses futura ante denunciarunt, Act. XXVI. 22. Et sane divinæ tum bonitatis, tum sapientie quam maxime erat conveniens, futurum mundi redemptorem, cum omnibus suis notis, tam vivis depingere coloribus, ut a quovis, eundem debita mentis attentione intuentes, hand difficulter agnoscerent, atque a quibusvis aliis dignosci posset.*

§. III. Et agnoverunt sane huncce Messiam, futurum generis humani redemptorem, qui nos a peccato esset liberaturus, non patriarchæ duntaxat, de quibus supra (§. I.) diximus, sed & omnes alii veteris testamenti fideles, eundemque vera fide amplexi sunt. Nec hæc religio patriarcharum, prophetarum aliorumque sanctorum hominum, in libris vet. testamenti descripta, si ipsum fundamentum spectemus, a fide fidelium novi testamenti erat diversa. Nam non tantum eadem dogmata in veteris novique testamenti libris traduntur, sed & eadem in Messiam fide salvatos esse iudeos tempore vet. testam. quæ salvantur christiani in

novo fœdere, disertis verbis testatur sanctissimus Christi legatus, Act. XV. 11. Hoc unicum utriusque gentis fidem discernit, quod olim iudei in Christum adhuc futurum, variisque signis & simulacris adumbratum crediderint, cum contra ii, qui tempore novi testamenti Christi fidem profitentur, in Christum jam exhibitum credant, nec magno illo rituum adparatu amplius opus habeant, quo olim præfiguratus ac veluti pictura quadam illustratus fuit servator optimus.

§. IV. Licet autem vera de Messia hominum redemptore doctrina in gente Israëlita diu conservata fuerit ac propagata, successu tamen temporis, variis iisque gravissimis erroribus & corruptelis mirum in modum fuit deformata. Factum hoc cum primis est post solutam captivitatem Babylonicam, speciatim eo tempore, quo *Hasmoneæ*, seu *Maccabæi*, rem publicam iudeorum, perpetuis fere motibus conquassatam, administrarunt, nullique amplius in gente iudæica existerunt vates. Hac quippe ætate multorum animos erronea invasit opinio, Messiam nomine non regem spiritualem, sed mundanum eundemque potentissimum denotari, qui omnibus populis bellum sit illaturus, cunctosque iudeorum hostes ferreo scepro comminaturus, gentem vero iudæicam, Deo dilectam, felicitate temporali beaturus. Occasionem gravissimo huic errori dedisse videtur religio sectaria, h. e. cultus divinus fundatus in opinionibus a variis iudeorum sectis (1), quæ tum temporis exortæ sunt, effictis. Inter illas vero opiniones *primaria* sive *πρώτη* *ψευδος* erat *opinio propriæ iustitiæ*, fundata in falsa persuasionem, hominem legem divinam perfecte in hac vita implere, salutemque sempiternam per opera legis consequi posse (2). Nec poterant aliter sentire, qui externum virtutis studium cum adcurata legum cærimoniarum & tra-

(1) Harum sectarum tres præcipuæ fuerunt, *Pharisæorum* nimirum, *Sadducæorum* & *Essæorum*; de quibus ex ebraicæ gentis doctoribus copiose disseruit FLAVIUS JOSEPHVS, cui ex christianorum coetu JOHANNES DRUSIUS, FRID. SPANHEMIVS aliique iungi merentur.

(2) Bona opera, ex iudeorum sententia, mereri mercedem vitæ æternæ, ex R. JOSEPH. ALBO libro *Ikkarim* copiose probat ANTONIVS HVLIVS, in *theologia iudæica* p. 9 seqq.

traditionum humanarum observantia, ad perfectam obedientiam legi divinæ præstandam omnino sufficere arbitrabantur, nec pravos animi affectus pro peccatis reputabant, multo minus profunditatem corruptionis humanæ cognitam perspectamque habebant. Quum itaque Judæi istius rei in prava hac versarentur opinione, se legem divinam perfecte servare, hacque ratione in gratiam cum Deo redire, æternamque consequi salutem posse, non amplius cogitabant de ejusmodi redemptore, qui eos a peccato liberaret, sed talem potius sibi effingebant Messiam, qui regnum aliquod terrestre sit erecturus, gentemque judaicam e manu inimicorum suorum liberaturus. Nec hanc Messiae motionem oraculis prophetarum minus consentaneam censuerunt Judæi, siquidem in iis regnum Messiae ejusque fata prospera phrasibus ad externum in Israël regnum alludentibus subinde describitur (1); quas quidem descriptiones ebraeæ gentis doctores, qui tum temporis floruerunt, secundum litteram explicandas esse censuerunt.

§. V. Atque hanc ipsam de persona *Messiae* sive *Christi redemptoris* sententiam retinuerunt quoque sequentium temporum Judæi, cumque adpropinquante adventus Christi tempore, Romanorum dominationem, quam omnium maxime averfabantur, sibi imminuentem viderent, spera animo conceperunt, Messiam, quem anxie expectabant, gentem judaicam e Romanorum potestate esse liberaturum. Hanc vero spem cum in irritum redactam cernerent Judæi eo tempore, quo Jesus Nazarenus, generis humani redemptor, inter mortales versatus est, plerique, offensi forma ejus vili nihilque regium ostendente, eundem promissum Messiam regemque Israël esse, præfracte negarunt. Non defuerunt equidem inter eos, quibus ignotum haud erat, Jesum haberi pro filio Davidis, qui

ius in Judæorum regnum sibi arrogare posset. Unde & eundem, conspecto insigni miraculo prodigiosæ cujusdam cibrationis, ex quodam amoris impetu regem creare constituerant, uti scriptor sacer memoriz prodidit *Joan. VI. 15*. Verum hi ipsi, qui ita in partes Christi propendebant, nonnisi carnales de regno Messiae conceptus sibi efformabant, regiumque honorem optimo servatori nostro eam cum cumprimis ob rationem deferre volebant, quod ingentem hominum multitudinem epulo gratuito exceperat. Ventris proinde negotium præcipue heic agebatur, cujus studio unice tenentur, quicunque rebus terrenis inhiant, nulloque spiritualium ac cælestium bonorum desiderio tenentur.

§. VI. Nec ab hocce Judæorum præjudicio immunes olim erant ipsius servatoris nostri discipuli, siquidem & hi temporale aliquod Messiae, sive Christi, regnum animo concipiebant. Hinc subinde quæstionem movisse leguntur: quis in futuro Messiae regno major aliis futurus sit? *Matth. XVIII. 1*. amboque filii Zebedæi, Jacobus nimirum atque Joannes, una cum matre, adgressi dicuntur Jesum, eundemque rogasse, ut sedeant in inminente Christi regno, alter ad ejusdem dextram, alter vero ad sinistram (2), atque hac ratione emineant præ reliquis servatoris discipulis, *Matth. XX. 21. Marc. X. 37*. Quin tam alte eorundem mentibus infixum erat suave hocce somnium, ut discipuli, ipso resurrectionis Christi die Emauentem proficiscentes, interrogati a servatore e mortuis redivo, quinam sint illi sermones, quos inter se conferant, ambulantes idque tristes? responderint, se loqui de Jesu Nazareno, viro vate re verbisque potenti, sed a summis sacerdotibus primoribusque Judæorum indignissime habito inque mortem tradito; se autem sperasse, *ὅτι αὐτός ο μελλών λυτρωθῆναι τὸν Ἰσραὴλ*, quod esset is, qui redempturus esset

A 3

Israël.

(1) Ejusmodi vaticinia, in quibus regnum Messiae ut maxime gloriosum, ipse vero Messias ut victor omnium populorum & ubique regnans describitur, exstant *Esaj. II. 4. XI. 6, 7, 8, 11, 12. LXI. 5, 6. LXII. 1. seqq. LXVI. 10, 20. Jer. III. 18. XXXI. 1. seqq. Ezech. XXXVII. 16. seqq. Hof. II. 18. Joel. III. 23. seqq. Amos. IX. 13. Zach. XIV. 3.*

(2) Hocce discipulorum Christi desiderium egregie illustrat CAMPESIUS VITRINGA, *observ. sacr. lib. II. cap. IV. §. 9. seqq. p. 290*. Caterum conferri quoque heic meretur ELIÆ VEIELII disput. de erroribus apostolorum.

Israëlem, h. e. qui gentem suam denuo in libertatem, quam pridem amiserant, sit adferturus, *Luc. XXIV. 19, 20, 21.* Extimarunt nimirum, mortem Christi cruentam pugnare cum redemptione, aliam somniantes *λυτρωσιν*, quam *spiritualem*, terrestrem nimirum atque temporalem.

§. VII. Nec præjudicium hocce carnale, quo post ascensionem Christi in cælum atque insecutam effusionem Spiritus sancti, penitus tandem liberati sunt sanctissimi servatoris legati, hodie abjecerunt Judæi, sed potius omnes majorum suorum opiniones atque decreta in hunc usque diem mordicus defendunt. Quem ad modum itaque, ad exemplum majorum suorum, Jesum Nazarenum, in quem christiani credimus, repudiant (1), negantque, Messiam jam advenisse; ita statuunt quoque, promissum Messiam fore regem terrenum eundemque potentissimum, qui, devictis & subjectis omnibus gentibus, Judæos, ipsis quoque mortuis suscitatis (2), ex toto terrarum orbe sit collecturus; eosdemque reducturus in terram Canaan, quam reductionem *tertiam* adpellant, siquidem *prima* a Josua, *altera* vero per Esdram facta fuisse legitur. Addunt & hoc, tempore Messie instaurandam quoque esse Hierosolimam, tertiumque templum, secundum delineationem in prophetia Ezechielis factam, exstruendum, quin & cultum Mosaicum, secundum omnes suas partes, restituendum; Judæos vero omnibus populis tum temporis imperaturos esse.

(1) Ratio præcipua, cur Judæi Jesum Christum, quem colimus atque adoramus, verum Messiam esse, hodiernum negant ac pernegant, exinde petenda est, quia persona benedicti hujus servatoris nostri non respondet notioni, quam Judæi sibi de Messia effinxerunt. Vid. quæ supra §. V. diximus.

(2) Ita docet R. MACHIR in libro, cui index: *מִכְתָּב רִבְרִי*, h. e. *pulvis aromatarum*, ex *Cantic. III. 6.* & quidem *tractatu I.* ubi futuram istam Judæorum resurrectionem novum adpellat signum, quod Deus sub adventum Messie sit editurus. Exstat hic tractatus latine conversus in ANTON. HVLSII *theologia Judaica part. I.* Legi vero merentur, quæ de eo adnotavit WOLFIVS in *biblioth. chr. vol. I. p. 761.*

§. VIII. Antequam ad alia digrediamur; hoc unicum adhuc subjungimus, nonnullos ex recentioribus Judæorum magistris duplicem fingere Messiam, *filium Josephi* alterum, virtute quidem strenuum, sed vilem & pauperem, qui durissima atque acerbissima quævis, tandemque mortem violentam pati debeat; alterum vero *Davidis filium*, non tantum fortem ac bellicosum, sed etiam felicem ac gloriosum, qui Israël rex verusque Messias sit futurus, prioremque Messiam, *filium* nimirum *Josephi*, rursus ex mortuis sit excitaturus (3). Quidquid ergo de tristibus Messie fati a prophetis, maxime *Esai. LIII. 2, 3.* fuit prædictum, id omne de *filio Josephi* intelligi debere contendunt, cum contra ea vet. testam. loca, quæ Messiam ut victorem omnium gentium describunt, alterum Messiam, *filium* nimirum *Davidis*, respiciant. Notandum tamen, hanc non esse communem omnium, sed duntaxat quorundam Judæorum sententiam. Sunt enim nonnulli ex hujus gentis doctoribus, qui de adventu Messie data opera agunt, nec tamen prioris Messie, *filii* scilicet *Josephi*, ullam faciunt mentionem. Sunt & alii, qui disertis verbis fatentur, ea, quæ de *filio Josephi* dicuntur, figmentis fabulisque accensenda esse (4).

§. IX. Sed dimittamus vel tandem Judæorum Messiam, quem adhucdum frustra expectant Judæi, atque ad tractationem historicam de christianorum *Messia*, sive *Christo*, hominum *redemptore*, qui primarius hujus scriptio-

vero

(3) Vid. HVLSIVM *loc. cit. p. 36, 37, 38.* Cumprimis vero evolvi heic meretur JVST. MART. GLÆSENERVS in *commemoratione de gemino Judæorum Messia*, Hildesh. MDCCXXXVIII. 4. edita. Conf. *novorum actor. erudir. supplement. tom. VI. p. 274.*

(4) Fecit id R. MENASSE ben ISRAEL, scriptor Hispanus superiori seculo clarus, in libr. *de resurrectione mortuorum, cap. V.* Quin ipse MOSES MAIMONIDES, qui inter judaica gentis doctores principem tenet locum, in *פִּירוּשׁ הַמִּשְׁנָה* h. e. *comment. in corpus Mishnicum, art. XII.* expressis verbis docet, Israëlitis non nisi ex familia Davidica & progenie Salomonis regem expectandum esse.

vero doctrinæ christianorum de hocce argumento huc redit: JESVM NAZARENVM, qui ex Maria virgine, sub Augusto imperatore, Bethlehemi natus est; qui dein sub Tiberio circumiit in Judæa, doctorisque munus ita administravit, ut veritatem doctrinæ suæ miraculis quam plurimis præstantissimisque confirmaret; qui porro sanctissimam inter mortales vitam egit, optimumque omnis virtutis exemplum ad imitandum nobis proposuit; qui denique, post gravissimos cruciatus, poenamque capitalem a Pilato, Procuratore Romano, in eum latam, in crucem actus inque illa vere mortuus, posteaque sepultus est, tertia vero die, ruptis omnibus vinculis, quæ eum in sepulcro confictum tenebant, vivus prodiit, seque aliis conspicendum præbuit, tandemque ascendit in cælum, relictis discipulis, quos Spiritu suo deinceps beavit, donisque instruxit egregiis planeque extraordinariis, quibus ii apti redditi sunt, doctrinam magistri sui plane incomparabilis, nullis auxiliis humanis munitam, ad ultimos usque mundi fines propagandi; hunc, inquam, JESVM NAZARENVM esse verum Messiam, sive Christum & redemptorem, per tot secula promissum hominibus, & sue tempore præstitum.

§. X. Hancce christianorum sententiam longe verissimam nullisque dubiis obnoxiam esse, invito argumentandi genere exinde evincitur, quod omnes Messie characteres, qui in Mosis atque prophetarum scriptis exhibentur, ne unico quidem excepto, Jesu Nazareno prorsus conveniunt. Triplicis vero generis sunt isti characteres, nonnulli enim ipsius personam itemque circumstantias adventus ejus respiciunt, alii ad munus ejus pertinent, alii denique spectant ad duplicem ejus statum, exinanitionis nimirum atque exaltationis. Singulos hosce

characteres ex veteris testamenti libris jam colligemus, eosque plane in Jesum Nazarenum quadrare breviter ostendemus.

§. XI. Faciamus agendum tractationis nostræ initium a criteriis, quæ pertinent ad ipsam personam Messie in vet. test. promissi. Debebat is, secundum oracula prophetarum 1) supremus & essentialis Deus (*), insimulque verus homo esse. At vero se ipsum verum ac supremum Deum esse, Jesus Nazarenus non tantum discretis verbis declaravit, frementibus Judæis, Joan. X. 33. sed & miraculis, quæ consuetum naturæ ordinem superant, divinæque potentie propria sunt, luculenter demonstravit. Quod vero insimul verus homo fuerit, exinde facile patet, quoniam omnia, quæ hominibus, prout homines sunt, conveniunt, cum iis communia habuit. Debebat Messias 2) nasci ex illibata virgine, quæ virum passa non erat; Esai. VII. 14. Atqui ex Maria, virgine casta, modo plane extraordinario conceptus fuit Jesus Nazarenus, Matth. I. 18. seqq. Luc. I. 34. Debebat Messias 3) ex tribu Judæ & ex familia Davidis ortum suum ducere, 2 Sam. VII. 12. seqq. Esai. XI. 1, 2. Jer. XXIII. 5. Jesum vero Nazarenum ex hac prosapia oriundum esse, tam quoad patrem, quam quoad matrem, scriptores sacri ex publicis genealogiis demonstrarunt; unde etiam apostolus Paulus ad hancce circumstantiam, tanquam rem omnibus notam provocat Ebr. VII. 14. Debebat 4) Messias venire sublato de Judæ tribu sceptro, Genes. XLIX. 10. paullo ante gentis Judaicæ, urbis, templi, sacrificiorumque excidium ultimamque desolationem, elapsis scilicet sexaginta novem hebdomadis, inde ab edicto de reedificanda urbe & populo ex captivitate reducendo computandis, Dan. IX. 24. seqq. Hagg. II. 7-10.

Jam

(*) Præter alia loca bene multa cumprimis huc spectat oraculum propheticum Jer. XXIII. 6. coll. loco parall. Jer. XXXIII. 16. ubi Messias promissus appellatur *Jehovab justitia nostra*. Fuerunt equidem seculo superiori nonnulli quoque ex nostratibus theologis, qui negarunt, divinitatem Messie e locis vet. test. clare comprobari posse. Sed luculenta testimonia, quibus evinci potest, Messiam verum debuisse esse Deum, in medium attulerunt STEPHANVS

LEMOYNE in *dissertat. theol. ad loc. Jer. XXIII. 6. de Jehovab justitia nostra*, cap. III. p. 73. seqq. PETRVS ALLIXIVS in *sensensia veteris ecclesie judaicæ contra Unitarios*, cap. XVII. p. 211. seqq. JACOB. WELLERVS, in dem *Wegzeiger der Gottes Jesu Christi*, p. 60. seqq. & J. ERNEST. SCHUBERTVS in tract. germanico, *de sacrosancta trinitate*, cap. XIV. §. 205.

Jam vero hoc ipso tempore a prophetis præd-
finito lucem hanc vidit Jesus Nazarenus. De-
bebat 5) Messias nasci Bethlehemi, secundum
oraculum prophetarum, *Mich. V. 1.* Hoc
ipsum vero in Jesu Nazareno impletum esse,
scriptores sacri *Matth. II. 5, 6, 8, 16.* & *Luc. II. 4, 6.* testantur. (1) Addimus denique 6)
& hoc, debuisse aliquem præcedere Messiam
in spiritu & virtute Elie, Malach. III. 1. IV. 5, 6. Esai. XL. 3. Constat vero, Jesum
Nazarenum antecessisse *Joannem baptistam, Matth. III. 3. Marc. I. 3.* qui Elie in dotibus,
officio vitæque ratione fuit simillimus, magnam-
que apud ipsos Judæos sibi conciliavit dignita-
tem, *Joan. I. 19. seqq. (2).*

§. XII. Consideratis iis, quæ ad personam
Messiæ atque adventus ejus circumstantias pro-
pius spectant, ad ea jam progredimur, quæ
ad *mūsus* ejus pertinent, ostensuri simul, mu-
neris Messiæ characteres pariter in Jesum Na-
zarenum, Mariæ filium, egregie quadrare.
Primo nimirum Messias debuit esse *propheta*
isque egregius ac plane insignis, viam salutis
monstraturus mortalibus, *Deuter. XVIII. 15, 18. Esai. XLII. 1. LXI. 1.* Talis vero erat Jesus
Nazarenus. Ipsi enim Judæis dicitur *προφη-
της μεγας, Luc. VII. 16.*, itemque *ο προφητης
ο ερχομενος του ποταμου Joan. VI. 14.* nec non
doctor a Deo missus Joan. III. 2. qui divinam
vitæ viam vere doceat *Matth. XXII. 16.* Messi-
as porro debuit esse *sacerdos, psalm. CX. 4.*
(3) qui loco omnium sacrificiorum esset substi-
tuendus, *psalm. XL. 7, 8.* ac pati oporteret pro
nobis, *Esai. LIII. 10.* quin ipsam animam su-
am piaculo exponere, *Es. LIII. 10.* Talis

vero *sacerdos* erat Jesus Nazarenus, qui se ipsam
liberationis pretium dedit pro nobis, *1 Tim. II. 6. Tit. II. 14.* neque adeo per hircorum &
vitulorum sanguinem, sed per suum ipsius san-
guinem ingressus est semel in sanctuarium, ita
ut æternam redemptionem invenerit, *Ebr. IX. 12.*
Messias denique *rex* debuit esse, secundum cla-
rissimam vet. testam. oracula, *psalm. II. 6. XLV. 6, 7, 8. LXXII. 1, 2. LXXXIX. 28. seqq. Esai. XI. 1, 4, 10. Mich. V. 2.* & quidem rex
non mundanus, sed *spiritualis*. Ejusmodi e-
nim regem describit Jeremias vates *cap. XXXIII. 6.* qui *ius & justitiam in terra constituet*; imo
qui ipse *hominum justitia erit*; hoc, inquit, *no-
men ejus, quo adpellabitur: dominus, justitia
nostra.* Ejusmodi quoque regem describunt
reliqui prophetae, qui non haberet exercitus,
aut arma, aut bella gereret, *Esai. IX. 5. Hof. I. 7.* sed, qui esset princeps pacis, *Esai. IX. 6.*
humilis, equitans in asino Zach. IX. 9. bene-
dictionemque ac salutem omnibus adferret gen-
tibus, *Genes. XII. 3. XXII. 18. psalm. LXXII. 17. Esai. XLIX. 6. Hof. II. 23. Hagg. II. 3.*
Talem vero *regem* fuisse Jesum Nazarenum,
longa probatione non indiget. Certe ipse an-
gelus, nativitatem ejus adnuncians, eum adpel-
lavit regem, *Luc. I. 31, 33.* talemque eum agno-
verunt magi, ad adorandum servatorem recens
natum divinitus evocati *Matth. II. 2.* itemque
Nathanaël, verus ille Israëlita, *Joan. I. 49.* in-
que ipsa passione, summoque adeo exinanitionis
gradu, servator se regem esse, disertis verbis
testatus est, &, ne fallas atque erroneas de ejus
regno notiones sibi efformarent Judæi, addidit,
regnum suum non esse de hoc mundo, *Marc.*

XIV.

(1) Equidem ex iis criteriis, quæ *locum*, itemque
tempus, nec non *prosapiam* Messiæ respiciunt, non
statim inferri potest, Jesum Nazarenum esse verum
Messiam. Hoc tamen extra dubitationis aleam posi-
tum est, quod Jesus Nazarenus non posset haberi
pro vero Messia, nisi loco & tempore prædicto, &
ex Davidis scennine natus esset.

(2) Præclara quoque de Joanne baptista testimonia le-
guntur apud FLAV. JOSEPHVM *libr. XPVII. antiquit. jud. cap. VII.* & apud JOSEPHVM GO-
RIONIDEM *hisor. libr. V. cap. XLVI.* quæ qui-
dem testimonia veritatem historię evangelicę non

tantum confirmant, sed & Joannem magni a Judæis
fuisse habitum comprobant. Vid. J. P. HOOBNER-
CKII tractatum *contra Judæos, libr. III. cap. I. p. 217.*

(3) De Messia hunc psalmum agere, tam certum olim
fuit inter Judæos atque indubitatum, ut, quum pu-
blice eos adloqueretur servator, pro concessio adsu-
mere potuerit, Messiæ prædicationem illidem conti-
neri, *ut nemo ei potuerit respondere, nec cum ab illo
die quisquam deinceps interrogare ausus sit, teste
Matthæo cap. XXII. 46.*

XIV. 61. Joan. XVIII. 36. Est quippe regnum Christi *spirituale ac cæleste*, non ab hominibus, sed a patre ipsi legatum *Luc. XXII. 29.* non sanguine subditorum, sed sanguine ipsius servatoris fundatum, nec ulla violentia, aut tyrannide, sed summa potius lenitate administratum, in quo pax & iustitia regnant, veraque animarum salus possidenda (1).

§. XIII. Superest, ut de duplici Messie statu, *exinanitionis* scilicet atque *exaltationis*, nonnulla subjungamus. Quod ad ejus *exinanitionem* attinet, multa in veteri testamento occurrunt oracula, quæ ad eandem respiciunt. Dabimus ex iis pauca duntaxat, ostensuri simul, ea in Jesu Nazareno complementum suum nacta esse. Pauperem ac humilem futurum esse Messiam, propheta Zacharias prædixit *cap. IX. 9.* Talem fuisse Jesum Nazarenum, tota testatur historia evangelica. Afina vehendum Messiam Hierosolymam ingressurum esse, idem vates præaunciavit *Zach. IX. 9.* Hoc ipsum vero contigisse circa Jesum Nazarenum, ex *Matth. XXI. 7. Joan. XII. 15.* abunde constat. Messiam triginta nummis argenteis esse vendendum, ludibrioque & contemptui habendum, quin faciem ejus sputo conspurcandam, ejusque dorsum verberandum esse, *Zach. XI. 12, 13. psalm. XXII. 7, 8, 19. & Esai. L. 6.* nec non *LIII. 3.* fuit prædictum; id vero obtigisse Jesu Nazareno, nemo est, qui ignoret. Manus quoque pedesque Messie, scilicet in cruce pendentis, perforandos, eundemque fontibus adnumerandum, atque in ardente siti aceto & felle potandum esse, disertis verbis dicitur *psalm. XXII. 17. Zach. XII. 10.* itemque *Esai. LIII. 12. & psalm. LXIX. 22.* Talia vero fuisse fata Jesu Nazareni, sacri novi testamenti scriptores dubitare nos non sinunt, qui & testantur, Jesum Christum esse *passum & mortuum*, immo & *sepul-*

tum secundum scripturas 1 Cor. XV. 3, 4. Tacemus alia Jesu Nazareni fata, eaque plane singularia, a viris divinis præsignificata, veluti discipulorum de magistri salute desperantium consternationem & fugam, *Zach. XIII. 7.* coll. *Matth. XXVI. 31.* trajectum vulnere latus, *Zach. XII. 10.* coll. *Joan. XIX. 37.* spolia vestium sorte distributa, *psalm. XXII. 19.* coll. *Matth. XXVII. 57.* sepulcrum divitis Messie concedendum, *Esai. LIII. 9.* coll. *Matth. XXVII. 57.* Et quæ sunt reliqua hujus generis plura. Certe minutissimæ passionum mortisque Christi circumstantiæ, in veteris testamenti oraculis recensitæ, in Jesu Nazareno fuerunt impletæ; prout post PETR. GALATINVM, RAYMUNDVM MARTINI, MARTINVM CHRIST. HELVICVM aliosque, luculenter ostendit PETR. DAN. HÆTIVS, episcopus quondam Abrincensis Gallus, in *demonstratione evangelica* (2).

§. XIV. Eadem ratione & ea, quæ ad statum *exaltationis* Christi spectant, in Jesu Nazareno impleta fuisse, opera haud difficili ostendi potest. Debebat Messias, brevi interposita mora, ut putredini locus non esset, *psalm. XVI. 9, 10.* e mortuis resurgere, & quidem *tertio die, secundum scripturas 1 Cor. XV. 4.* Jesum vero Nazarenum e mortuis resurrexisse, conspectum a plus quam quingentis fratribus, *1 Cor. XV. 6.* testimoniis fide dignissimis comprobari potest. Debebat porro Messias in cælos ascendere, *psalm. LXVIII. 19.* ac sedere ad dextram Dei, *psalm. CX. 1.* Utrumque vero obtigisse Jesu Nazareno, testantur scriptores sacri. Vid. *Act. I. 9. Eph. IV. 8, 9, 10.* itemque *Act. VIII. 34. Coloss. III. 1. Ebr. I. 3. Phil. II. 10, 11.* Debebat denique Messias, post suam exaltationem, dona Spiritus S. e cælis demittere, *psalm. LXVIII. 19. Joel. III. 1, 2.* Jesum vero in cælos sublatum illa effudisse dona,

ex

(1) Quomodo regnum Christi a regnis mundanis longissimo intervallo distinguatur, copiose ostendit GERHARDVS, *tom. III. harmonia quatuor evangelistarum, cap. CXC. p. 1872. seqq.*

(2) Jungi HÆTIO meretur GODOFR. OLEARIUS, theologus quondam Lipsiensis, isque præstantis-

simus, in libro eximio, quem inscripsit: *Jesus der wahre Messias.* Insanam CELSI impudentiam, qui prophetarum prædictiones innumeris aptius, quam Jesu convenire, ausus est dicere, confutavit ORIGENES *libr. I. & II. contra Celsum.*

ex *Actor. II. 33.* abunde constat. Atque sic re-
gera in Jesu Nazareno adimpletum est *testimo-*
nium Christi, id est, *Messie*, *spiritusque ora-*
culi, *Apo. XIX. 10. 1 Petr. I. 10, 11, 12.* Ut
proinde nulla adsit dubitandi causa, quin ve-
rus Messias, in vet. testam. promissus, sit Je-
sus, Mariz filius.

§. XV. Eadem veritas, quam modo adstru-
imus, aliis quoque argumentis, iisque firmissi-
mis, abunde potest comprobari. Confirmat sane
eandem irrefragabile ipsius Dei testimonium,
qui tum in baptismo servatoris nostri, tum in
præclaro illo transfigurationis die, hæc voces
e cælo emisit: *hic est filius meus dilectus, in quo*
adquievi, ipsum audite. *Matth. III. 17. XVII. 5.*
Marc. I. 11. IX. 7. Luc. III. 22. IX. 15. 2 Petr.
I. 16—18. quo ipso simul ignuit, Christum sum-
mum illum prophetam ac Messiam esse, de quo
Moses fuerat locutus, *cujus ori Deus verba sua*
singulari modo erat inditurus, & cujus docu-
mentis, quicumque auscultare nollit, penas
daturus erat gravissimas. Confirmat quoque
hancce veritatem suffragium Joannis baptiste,
viri sancti ipsique JOSEPHO laudati, qui non se-
metipsum, sed Jesum honorifico Christi titulo
ornavit, *Joan. I. 15, 21—27. 30—33. III.*
25—36. Confirmat porro eandem testimo-
nium ipsius Jesu, *Joan. IV. 25, 26. X. 24, 25.*
Matth. XXVI. 63. miraculis præstantissimis,
veluti sigillo quodam obsignatum. *Joan. V. 36.*
X. 25. Confirmat denique eandem discipulo-
rum servatoris nostri professio, auctoritatis di-
vinæ signis, iisque manifestissimis, pariter com-
probata.

§. XVI. Comprobavimus hætenus, Jesum
Nazarenum esse verum *Messiam*, seu *Christum*.
Non opus esse arbitramur, ut rationem hujus
denominationis copiosius heic edisseramus. Ne-
mo enim est, qui ignoret, vocem græcam *Χρι-*
στος æque ac ebræam *משיח* *undum* significare,
atque redemptorem nostrum prorsus incompara-
bilem intuitu triplicis officii, quo functus est, *pro-*
phetici scilicet, *sacerdotalis* ac *regii*, honorifico

hocce nomine fuisse adpellatum. Id potius insti-
tuti nostri postulat ratio, ut fata doctrinæ de *per-*
sona Christi servatoris nostri prius edisseramus,
antequam ad tractationem historicam de triplici
istò Christi officio progrediamur.

§. XVII. Ea, quæ de persona servatoris
nostri, præeunte scriptura sacra, docent puri-
oris fidei doctores, huc præcipue redeunt: (I)
Christum verum Deum insimulque verum ho-
minem esse, eo quod filius Dei, patri *ὁμοῦσιος*,
humanam naturam in utero beatæ virginis Ma-
riz adsumsit, eandemque per generationem ex
hac virgine, modo plane supernaturali factam,
arctissimo vinculo sibi conjunxit. (II) intimam
istam atque indissolubilem utriusque naturæ, di-
vinæ & humanæ, conjunctionem ita factam esse,
ut divina natura humanam, propria subsistentia
destitutam, intra suam hypostasim adsumeret,
adeoque una tantum persona *ἑνὸς ὁπατος*, unus-
que Christus; seu *μεσότης* inter Deum homi-
nesque, duabus constans naturis, inde resul-
taverit, *1 Tim. II. 5.* Atque hic ipse status
duarum naturarum in una persona *unionis per-*
sonalis voce in scholis theologorum exprimi ali-
as solet. De hac vero *unione personali*, secun-
dum quam natura Christi humana subsistit hypo-
stasi *τῷ λόγῳ*, observant theologo recte sentientes,
(III) eandem factam esse citra ullam naturarum
aut commixtionem confusionemque, aut alte-
rius in alteram conversionem, aut mutationem
absorptionemque; (IV) ex eadem tamen fluxif-
se *naturarum* communicationem, seu intimam
ac plane ineffabilem illarum communionem,
per quam divina natura hominis, seu filii ho-
minis, humana autem Dei esse censetur. Ad
designandam hancce naturarum communionem
vocem *πρωχρησιστως* subinde adhibere solent
theologi (1), quæ *penetrationem* seu *immediatio-*
nem denotat, eo quod natura divina humanam
ita veluti permeet penetretque, ut nihil sit in
natura humana, quod non de divinitate parti-
cipet; Vid. *Coloss. II. 9.* Illud quoque (V)
notant theologo, ex hac ipsa unionem, eaque ar-

Christi

(1) Inter veteres hac voce usus est IO. DAMASCE NVS, *de fide orthodoxa libr. III. cap. VII. p. 215.*

diffima, derivandam quoque esse communicationem *idiomatium* (1), qua, propter unionem duarum in Christo naturarum hypostaticam, non tantum utriusque naturæ idiomata *personæ*, quæ simul Deus & homo est, verum etiam *naturæ* alterutrius propria alteri, nempe λογος humana, & adsumto homini divina, vere fuerunt communicata. Addunt denique (VI) ex ista personæ & naturarum communicatione fluxisse etiam communicationem *operationum* (2), secundum quam in iis, quæ spectant ad munus Christi mediatorium, utraque natura, tum divina, tum humana, id quod sibi proprium est, confert, agitque cum communicatione alterius. Ita quippe comparata sunt opera officii mediatorii, quo Christus functus est, ut nec sola humana, nec sola divina natura illa præstare potuerit. Poterat quidam humana natura pati, mori sanguinemque effundere. Verum caruissent passionibus ac mors Christi cruenta effectu salutari, nisi natura divina pretium infiniti valoris passionibus istis mortique, quam servator pro nobis sustinuit, addidisset. Hinc *Actor. XX. 28*, dicitur, *Deum proprio sanguine adquisivisse ecclesiam*.

§. XVIII. Hasce veritates, quas paucis heic indicavimus, variis erroribus dogmatibusque perversis subinde corruerunt plurimumque obsecurarunt, qui a recto aberrarunt tramite. Nonnulli enim Jesum verum Deum esse negarunt; alii contra eum verum esse hominem inficiati sunt, eidemque vel corpus duntaxat phantasticum

atque imaginarium, vel corpus e cœlesti materia delibatum, vel corpus vere quidem humanum, sed integra eaque nobilissima naturæ humanæ parte, anima scilicet, mutilatum, tribuerunt. Existerunt quoque, qui vinculum istud, quo natura Christi divina cum humanæ in unam personam coaluit, sive *unionem personalem*, quam vocant, solvere haud dubitarunt, unde porro sequebatur, naturæ unius propria alteri adscribi haud oportere. Nec denique defuerunt, qui in alterum extremum prolapsi, unicam tantum in Christo naturam, absorpta extinctaque altera, agnoscendam esse contenderunt, idque suum dogma ita proposuerunt, ut conversionem ac confusionem duarum naturarum in Christo adstruere visi sint. De singulis hisce erroribus, veritati divinitus revelatæ e diametro contrariis, sigillatim jam agemus.

§. XIX. Primo itaque loco il nobis commemorandi heic veniunt, qui Christum verum esse Deum, atque adeo verbum divinum incarnatum negarunt. In eorum, qui hoc fecerunt, numerum referimus *Cerinthianos* atque *Ebionitas*, qui apostolorum jam ævo civitatem sacram turbarunt, itemque ex seculo secundo *Carpocratianos* (3), *Helceseos*, sive, ut alii eos adpellant, *Elcesaitas* (4), utrumque *THYODOTVM*, tum *coriarium*, tum *trapezitani*, prioris illius discipulum, qui Christum *hominem tantummodo dixit ex Spiritu sancto, a virgine Maria conceptum pariter & natum* (verba sunt TERTULLIANI) eundemque Melchisedeco in-

B 2

fe-

(1) Paucis notamus, per *idioma* illud omne heic intelligi, quod alterutri naturæ per se competit, nec tamen primum ejus conceptum ingreditur. Latine dicitur *proprium*.

(2) *Operationes* istæ Græcis dicuntur *αποτελεσματα*, h. e. *opera perfecta, absoluta, consummata*, eo quod ex concursu utriusque in Christo naturæ promanant. Neque enim altera natura sine altera, ea, quæ ad officium Christi mediatorium spectant, peragere potest. Alii, pseudo-DIONYSIVM atque IO. DAMASCENVM secuti, id, quod *αποτελεσμα* alias vocamus, *εργον* *θεωδωρικον* *operationem* *Deivirilem* adpellare solent.

(3) Diximus de hisce hæreticis in *animadversionibus* no-

stris ad GERHARDI *rom. II. loc. theolog. p. 192, 193. & ad rom. III. p. 328. seqq.* itemque in *observat. sacrarum ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. parte altera absoluta* §. IV. p. 7. *seqq.*

(4) *Elcesaitarum* sectam construxisse dicitur EΛΧΑΙ, qui, secundum EPIPHANIVM *heres. XIX. num. I.* tempore Trajani imperatoris vixit. EVSEBIVS vero *libr. VI. hist. ecclesiast. cap. XXXVIII* hosce hæreticos ad Origenis tempus refert. Erant isti quasi medii inter christianos & Judæos, neque proprie alterutrius adscribendi. Venerabantur librum quendam ab EΛΧΑΙ, iecte hujus conditore conscriptum, quem tanquam propheticum venerabantur. Quo quidem in libro Christum magnum regem

feriorem statuit, unde & ejus sectatores *Melchisedeciani* (1) dicti sunt, & vel maxime ARTEMONIVM, qui Christum nudum hominem, naturæ lege ex Josepho & Maria procreatum, reliquis tamen hominibus virtute præstantiorem fuisse nugatus est, cujus errorem PAVLVS SAMOSATENVS, antistes Antiochenus, seculo tertio refuscitavit; prout alibi jam observavimus (2). Successerunt seculo quarto *Ariani*, qui divinitatem filii naturæ æque ac persona diversam a patris divinitate finxerunt, in varias sectas rursus divisi (3), itemque *Photiniani*, qui Christum pro mero homine, sed extraordinario habuerunt, ex Spiritu S. & Maria virgine nato (4). Arianorum hæresin JO. VALENTINVS GENTILIS, gente Italus, MATTHEVS GRIBAL-

DVS, jureconsultus Patavinus, GREGORIUS PAVLVS, natione Polonus, aliique seculo decimo sexto recoxerunt (5); quibus ex recentioribus nonnulli ex *Anabaptistarum* familia (6), itemque CHRISTOPH. SANDIVS (7), GVIL. WHISTONVS (8), aliique se adsociarunt. Quod vero ad *Photinianos* attinet, eorum errores, dudum a puriori christianorum cœtu damnatos, denud in scenam producere ausi sunt SOCINI sectatores, iique tum antiquiores, tum recentiores, quos alibi jam recensuimus (9).

§. XX. Quem ad modum vero, ut modo vidimus, doctrina de divinitate optimi servatoris nostri inde ab apostolorum ævo usque ad hanc nostram ætatem a variis varia impugnata fuit ratione; ita & contra veritatem humanæ Christi-

gem prædicabat, sed creaturarum in ordinem referendam. Evolvi de iis merentur DIONYS. PETAVIVS, *dogmat. theol. tom. V. cap. II. §. VII. p. 4.* & JO. CUNRADVS SCHWARZIVS, in *commentariis de Elcesaitis & eorum erroribus*, quæ ejusdem motu mentis ingeniorum, tom. III. p. 200, inserta est.

(1) Vid. TERTULLIANVM de *hæres. cap. LV. EPIPHANIVM, hæres. LV. & THEODORETVM, libr. II. contra hæres. cap. VI.*

(2) Vid. *adpendicem*, quam GERHARDI loc. *theol. tom. III. loc. III. de crimine*, subjungimus, §. XIII. p. 352.

(3) Vid. loc. cit. §. XIV-XVII. p. 333. seqq. ubi & de iis, qui contra Arianos scriptis decertarunt, differuimus. Cum primis vero legi heic merentur, quæ de controversiis Arianis commentatus est C. W. F. WALCHIVS, theologus Gœttingensis doctissimus, in *der vollständigen Historie der Ketzereyen, part. II. p. 385. seqq.*

(4) Vid. loc. cit. §. XVIII. & XIX. p. 335. seqq. itemque notas ad tom. I. loc. theol. p. 216. seqq.

(5) Vid. *adpend.* modo adlegatam, loc. III. de Trinit. adjunctam, §. XXXI.

(6) Constat, jam antiquiores *Anabaptistas*, qui seculo XVI. turbas in civitate sacra excitarunt, præter alios errores, Arianorum quoque hæresin recoxisse, in formula concordia art. ult. notatam atque proferiptam. Idem quoque fecerunt recentiores quidam hujus sectæ propugnatores, ii cum primis, qui GALENI ABRAHAMSZ vestigia sequuntur, dissentientibus tamen aliis, qui perniciofa ABRAHAMIS dogmata serio detestantur. Vid. quæ in *observ. sacris ad Art. XX. 28. partem alteram absolutam* §. IV. p. 121 hanc in rem dicimus.

(7) CHRISTOPH. SANDIVS Arianorum causam in variis scriptis propugnandam ornandamque in se suscepit. Fecit id cum primis in *nucleo suo historie ecclesiasticae*, in quo ostendere annisus est, universum fere orbem christianum semper fuisse Arianum, ipsosque veteris ecclesiæ doctores, qui ante concilium Nicænum floruerunt, sententiæ Arianorum suam adfuisse calculum. Idem quoque SANDIVS, sub nomine ficto HERMANNI CINGALLI, libellum edidit hac insignitum inscriptione: *scriptura criminis revelatrix*, Goudæ ann. MDCLXXVIII. quem ex nostris ABRAH. CALOVIVS confutavit. Nec prætermittendæ heic sunt *interpretationes SANDII paradoxa quatuor evangeliorum*, quibus adfixa est dissertatio de verbo, una cum *adpendice*. Cosmopolis, ut titulus fert, editæ anno MDCLXIX. s.

(8) Constat, WHISTONVM, ad revocandum postliminio Arianismum puriorique christianorum cœtui obrudendum, omnes ingenii vires contulisse. Diximus de eo nonnulla in *adpendice*, quam novæ GERHARDI loc. *theol.* editioni tom. III. loc. III. subjungimus, §. XXXVI. p. 343. Conferri vero merentur b. PFAFFIVS, in *introduc. in histor. theol. litterar. part. II. p. 274.* & JO. GEORG. WALCHIVS, in *der historischen und theologischen Einleitung in die Streitigkeiten außer der evangelisch-lutherischen Kirche, part. I. p. 158. seqq.* & part. IV. p. 155. seqq. itemque in *biblioth. theol. select. tom. I. p. 957.*

(9) De SOCINI sectatoribus differuimus in *notis ad GERHARDI loc. theol. tom. I. p. 219. seqq.* & in *adpendice modo excusata*, §. XXXII. & XXXIII. p. 340. seqq.

Christi naturæ varii generis hostes diversis temporibus insurrexere. Quum vero ii, qui hoc fecerunt, non unius ejusdemque sint generis, eosdem in certas classes heic dispescemus. In primam classem referendi sunt ii, qui olim statuerunt, Christum non verum corpus, sed falsam tantum hominumque oculis illadentem corporis humani habuisse speciem, adeoque in *doxoni* tantum, seu in *phantasmate* hominibus olim adparuisse; unde *Docete*, itemque *Phantastodocete*, sive *Phantasiaste* dicti sunt (1). Plurimi eorum ex schola SIMONIS magi (2),

MENANDRI, SATVRNINI, BASILIDIS, MARCIONIS aliorumque perversæ doctrinæ magistrorum prodierunt, videturque hicce error apostolorum jam ætate invaluisse inter christianos (3), licet ii, qui eidem subscripserunt, non statim adpellati fuerint *Docete*, id quod seculo demum secundo (4) factum fuisse constat. Cumprimis vero tertio post Christum natum seculo errorem hunc propugnandum susceperunt, eundemque longe lateque in christiano orbe disseminarunt *Manichei* (5), quam sectam condidit MANES, gente Persa, ex magorum familia satus, eorum-

B 3

que

(1) Vid. THEODORETVM *libr. V. de haeref. cap. XII.* Cæterum de Docetis ex recentioribus copiose disseruerunt DIONYS. PETAVIVS *dogm. theol. tom. V. libr. I. cap. IV. p. 8. seqq.* HENR. DODWELLVS, *dissert. IV. in Irenæum p. 366.* THOM. ITTIGIVS, in *dissertat. de haeresiarchis ævi apostol. sect. II. cap. X. p. 124.* itemque L. BVDDEVVS *de eccles. apost. cap. V. §. 7.* JO. GEORG. WALCHIVS in *hist. eccles. nov. test. p. 515. seqq.* ejusdemque filius C. W. F. WALCHIVS, theologus Gœttingensis supra laudatus, in *der Historie der Kæzereyen, part. I. p. 234. seqq.* aliique Adde, si placet, *observationes nostras ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. parte altera absoluta §. VIII. p. 21. & dissertat. alteram historico-theolog. de redemptione ecclesiae proprio Dei sanguine facta §. XII. p. 27. seqq.*

(2) Fuit SIMON magus, ut omnium hæreticorum, ita speciatim τῶν Δοκτωρῶν antesignans. Scribit IRENÆVS *libr. I. cap. XX* turpissimum illum impostorem de se ita prædicasse, Deum se esse, qui specietenus adparens tres in se ipso personas expresse. Refert quoque AVGVSTINVS, Simonem dixisse, *se in monte Sina legem Moysi in patris persona dedisse Judæis; tempore Tiberii in filii persona putative adparuisse; postea se in linguis igneis Spiritum sanctum super apostolos venisse. Christum autem nec venisse, nec a Judæis quidquam persulisse.* Nec ablimilis his sunt, quæ CYRILLVS Hierosolymitanus *catech. VI.* prodidit; dixisse nimirum huncce impostorem, *se apud Judæos non in carne, sed specie sola, tanquam Jesum Christum adparuisse.* Vid. PETAVIVM *loco excitato.*

(3) Huncce errorem jam apostolorum ætate suos habuisse defensores, ex eo colligere licet, quoniam Joannes apostolus contra eos, qui veram Christi carnem negabant, passim in epistolis suis graviter invehitur. Huc spectant verba in 1. *epist. IV. 3.* exstantia, ubi ita inquit vir divinus: *quisquis spiritus Jesum Christum corporatum venisse non confiterur, is a Deo non est; nec non quæ in 2. epist. v. 7. leguntur, atque ita*

habent: *multi impostores in mundum introiverunt, qui Jesum Christum corporatum venisse non confitentur. Hic ille impostor & anti-Christus est.* Atque hocce impostores solide confutat hic ipse servatoris nostri legatus, quando statim in principio epistolæ suæ prioris, disertis verbis testatur, se non tantum vidisse & audivisse Christum, ut verum hominem, sed & eundem manibus suis tetigisse. Nec tantum ex sacræ scripturæ testimoniis patet, jam ævo apostolico fuisse nonnullos, qui de humana Christi natura minus recte sentirent, sed confirmat quoque hoc ipsam IGNATIVS martyr, qui incunte seculo secundo floruit, in *epistola*, ad *Smyrnaeos* exarata, ubi inter alia scribit, fuisse nonnullos, qui Christum non vere, sed sola specie natum passumque defenderint.

(4) SERAPION, antistes Antiochenus, seculo secundo clarus, apud EVSEBIUM *libr. VI. hist. eccles. cap. XII.* atque CLEMENS Alexandrinus, qui eodem seculo floruit, fuerunt primi, qui *Docetarum* nomen usurparunt. Unde hoc ipsum nomen seculo demum secundo ortum fuisse, collegerunt viri docti, licet errorem ipsum longe antiquiorem esse, haud diffiteantur. Confutarunt eundem ex patribus IRENÆVS, TERTULLIANVS aliique, quibus & ecclesia catholica, seu orthodoxa universa suffragata est.

(5) De Manichæis testatur AVGVSTINVS *de haeref. cap. XLVI.* eos statuisse, Christum non fuisse verum hominem, sed *simulatam speciem carnis ludificandis hominis sensibus præbuisse.* Copiosius sententiam Manichæorum de nativitate servatoris edisseruit celeberrimus quondam apud Berolinenses theologus, ISAACVS DE BEAUSOBRE, in *histoire critique des dogmes de Manichée, tom. II. libr. VIII. cap. I. & II. p. 516. seqq.* ubi & in causas inquisivit, cur Manichæi humanam naturam Christo denegaverint, neque adeo veram ejus adpaserint incarnationem. Non defuerunt vero inter ecclesiæ christianæ doctores recte sentientes, qui operas suas ad extirpandos hos alios-

que disciplinis omnibus probe imbutus, qui philosophiam atque theologiam inagorum vitam cum doctrina præceptisque Christi conjungere adlaboravit. Inter præcipua famosi hujus hæresiarchæ dogmata, fuit illud de duplici principio independente, altero *boni* omnis, altero *omnis mali* auctore, quod inulti veterum hæreticorum jam ante MANETEM adoptarunt acriterque propugnarunt. Atque ex hoc ipso dogmate pernicioso fluxit quoque error *Phantasiastrarum*, qui peculiarem sectam a reliquis distinctam haud constituerunt, prout ex supra dictis intelligitur. Scilicet, quum duplicis principii adsertores, inter quos Manichæi emiauerunt, omnem materiam vitiosam & cum malo conjunctam, Christum vero boni Dei filium adferrent, eidem non veram, sed imaginariam duntaxat humanam naturam adscribendam esse censuerunt. Cæterum *Manicheorum* errores sæculo quarto recoxisse videntur *Priscillianiste*, a PRISCILLIANO, viro nobili in Hispania ac deserto, postea episcopo Abileni, ita dicti, qui Christum vere natum, humanaque carne vestitum negarunt, ab IDACIO, episcopo Emeritensi in Lusitania, confutati. (1).

§. XXI. Alteram classem eorum, qui a veritate divina heic deviarunt, constituunt ii, qui quidem Christum verum habuisse corpus, admittebant, sed materia & carne illud constituisse, *formatum ex matris ipsius substantia*, abmuebant, *cæleste* aliquod, supernaturale atque

æthereum corpus eum habuisse, somniantes. Fuit hæc sententia VALENTINI, qui seculo secundo res christianas plurimum perturbavit, magnamque famam sibi conciliavit. Statuit enim, *Christum ex cælo corpus suum detulisse, ac per Mariam virginem, velut aquam per canalem transisse: nec ex ejus utero quidquam sumxisse*, uti ex ipso VALENTINO refert EPIPHANIVS (2). Eandem sententiam amplexi quoque sunt SECUNDVS (3), primus ac præcipuus VALENTINI discipulus, a quo *Secundiani* dicti sunt, multique alii, qui VALENTINI disciplina usi sunt. Licet enim ab eo in nonnullis discesserint, novasque subinde sectas condiderint, errorem tamen de corpore Christi e cælis delato retinuerunt. Fecisse id *Bardeisanistas*, qui a BARDESANE SYRO, VALENTINI discipulo ita dicti sunt, plus quam probabile est. MARINVS enim, eorum partibus addictus, ex *absurditate*, quam vocat, *conjunctionis carnis nostræ cum purissima Christi natura demonstrare conatur*, *Christum nihil materialis sue nature ex carne virginis traxisse, verum cæleste sibi adsamxisse corpus, quod per Mariam virginem, ut aqua per tubum, fuerit dilapsum, ita ut nihil ex ea traheret: quam ob rem*, inquit, *a Maria, non autem ex Maria natum cum esse fatemur* (4). Ex quibus posterioribus verbis haud obscure colligi potest, articulum symboli apostolici de *Christo ex Maria* virgine nato hæreticis hisce, quos modo memoravimus, fuisse oppositum. Certe

non

aliosque Manichæorum errores conferrent, nec voce duntaxat, sed etiam scriptis adversus istos pugnarent. Sufficiat ex iis heic commemorasse AVGUSTINVM, qui varias nobis reliquit lucubrationes, Manichæis oppositas, ac *rom. VIII. oper.* ejus, a monachis Benedictinis editorum, insertas; itemque CYRILLVM Hierosolymitanum, JO. DAMASCENVM, GREGORIUM Nyssenum, PHOTIVM atque SERAPIONEM, Thmuitanum episcopum. De reliquis ejusmodi scriptoribus, qui Manichæis se opposuerunt, evolvi meretur JO. ALBERT. FABRICIVS, *biblioth. græc. libr. V. cap. I. vol. V. p. 289.* ubi istos diligenter recensuit.

(1) Scripsit IDACIVS, dictus Clarius, teste ISIDORO Hispanensi, librum sub *apologetici specie*, in quo *deestanda Priscilliani dogmata & maleficiorum ejus artes libidinumque ejus probra demonstrat*, qui au-

tem intercidit. Ipse vero PRISCILLIANVS, sectæ hujus conditor, Hispania cum sectatoribus ejectus, capitis supplicio Treviris adfectus est. Sententiam ejus de corpore Christi phantastico edidit LEO M. P. R. *epistola XCIII.*

(2) Vid. EPIPHANIVM, *haeref. XXXI. §. VII.* Idem de Valentino hæresiarcha refert TERTULLIANVS de *praescript. cap. XLIX. & libr. contra Valens. cap. XV.*

(3) Meminit hujus SECUNDI IRENÆVS, atque EPIPHANIVS disertis verbis scribit, eundem de *Christo eadem cum Valentino, a quo virus ac pestem expresserat, in sua dogmase posuisse; haeref. XXXII. §. I.*

(4) Exstant hæc verba apud ORIGENEM *dialogo contra Marcionitas sect. IV. p. 121.*

non aliam ob rationem verba ex *Maris*, ex *Maria*, symbolo adjecta fuisse videntur, quam ut hæretica eorum removeretur interpretatio, qui adserebant, Christum fuisse natum *dia Mariæ per Mariam*, eamque instrumentum duntaxat fuisse, quo usus sit Christus, ad corpus suum cœleste hominibus exhibendum, transmittendo illud per eam tanquam per canalem quandam, ita, ut corpus suum *ex ipso carne*, sive substantia haud traxerit, ut alii infantes carnem suam ex matris substantia derivare solent (1).

§. XXII. Præter hæreticos, quos in præcedenti paragrapho commemoravimus, notandi quoque heic veniunt *Apelliani*, sive *Apellitæ*, a magistro suo *APELLE*, Marcionis discipulo, ita nuncupati, qui novum idque antea inauditum de corpore Christi commentum seculo secundo excogitarunt, sibi exornandum sumferunt. Stabant enim, Christum habuisse quidem corpus materiale, verum illud non ex *Mariæ virginis substantia* fuisse desumptum, sed ex *quatuor elementis* ab ipso *met filio Dei* confectum. Ita vero scriptor quidam pervetustus sententiam *APELLIS* exprimit: *Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion; neque in substantia veri corporis, ut evangelium docet; sed eo, quod e superioribus partibus descenderet, ipso descensu fideream sibi carnem & æream contexuisse: hunc in resurrectione singulis quibusque elementis, quæ in descensu suo mutuata fuissent, in adscensu reddidisse, & sic, dispersis quibusque corporis sui partibus, in cælo spiritum tantum reddidisse* (2). Paullo tamen aliter *Apellianorum* mentem exponit *TERTVLLIANVS*, secundum quem de *fideribus*, inquirunt,

& de substantiis superioris mundi CHRISTVM mutuatum esse carnem (3). Non opus esse arbitramur, ut inquiramus, uter ex scriptoribus hisce antiquissimis mentem horum hæreticorum adcuratius exposuerit. Sufficit, quod ex utroque luculenter pateat, *Apellianos* negasse, quod ex matre sua virgine carnem naturamque humanam desumeret generis humani redemptor. Ad eandem sententiam propius accedere visus est *EVTYCHES*, presbyter & archimandrita quondam Constantinopolitanus, seculo V. clarus, inque concilio Chalcedonenſi damnatus. Is enim adseruisse dicitur, *dominum nostrum Jesum Christum consubstantialem nobis non esse secundum carnem; sed de cælo corpus habuisse* (4). Sunt vero nonnulli, qui *EVTYCHEN*, si non defendendum, saltem excusandum esse existimant, quos alibi nominavimus. (5).

§. XXIII. Exorta per *LUTHERI* reformationem nova evangelii luce, exsisterunt haud pauci, qui veterum hæreticorum, quos modo recensuimus, errorem de cœlesti servatoris nostri corpore postliminio revocarunt, carnemque Christi nostræ consubstantialem esse, inficiati sunt. Surrexerunt enim *Anabaptistæ*, pacem ecclesiæ plurimum turbantes, itemque *DANIELIS HOFFMANNI* sectatores, statuentes, *Christum carnem & sanguinem suum non ex Mariæ virgine adsumpsisse, sed e cælo attulisse* (6). Nec ab hoc errore penitus absolvi posse videtur *MENNO SIMONIS* (7), præcipuus sectæ *Anabaptistarum* restaurator, licet plerique, qui hodie familiæ ab ipso ortæ se addictos profitentur, eundem penitus abjecerint (8). *CASPARI* quidem *SCHWENCKFELDIO*, ex nobili in Silesia genere

(1) Vid. *historiam symboli apostolici, cum observationibus ecclesiasticis & criticis*, cap. III. §. XLII. p. 122.

(2) Ita sententiam *APELLIS* edisserit auctor *appendicis ad Tertullianum de præscript. hæretic.* cap. LI. p. 254.

(3) Vid. *TERTVLLIANVM de carne Christi*, cap. VI. p. 362. Adde *EPIPHANIVM hæres. XLIV. AVGVSTINVM de hæres. cap. XXIII. PHILASTRIUM de hæres. cap. XLVII.* nec non reliquos scriptores veteres hæreliologicos.

(4) Ita mentem *EVTYCHIS* exposuit *LIBERATVS*, in *breviario*, quod superiori seculo edidit *JO. GARNERIVS*, Jesuita Gallus.

(5) Vid. *sacrarum observat. ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. partem alteram absolutam* p. 22. not. (10). Add. b. *RVDDEI institut. theolog. dogmat.* p. 1156. seqq.

(6) Ob hos aliosque errores notantur *Anabaptistæ* & piis nostris confessoribus in *solida declarat.* p. 212.

(7) Vid. *eius opera theolog.* p. 600. ubi, inter alia, hæc leguntur verba: *si Christus secundum naturam humanam ex carne Mariæ esset, ut eruditi dicunt, non fuisset verus Dei filius.*

(8) Vid. quæ hanc in rem diximus in *sacrar. observat. ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. parte altera absoluta* p. 23.

nereprognato, itidem tribui alias solet, quod a veritate divina heic plurimum ~~divi~~averit negaveritque, *Christum secundum humanam naturam fuisse creaturam*. Ast SCHWENCKFELDIVM vocabulum *creature* alio plane sensu accepisse, quam quidem nostri soleant, totamque hanc litem vel tandem in logomachiam abire, alibi observavimus (1). Aliter se res habet cum PAVLO FELGENHAVERO, homine fanatico, qui in libellis suis disertis verbis negavit, Christum hominem in creaturarum classem referendum, contenditque, eundem hominem mere *cælestem* esse. Fanaticis modo recensitis adjungimus *Quakeros*, qui primas in Anglia turbas fecerunt, deinde vero in fœderato Belgio, alibi-que suos disseminarunt errores. Licet enim veritatem humanæ Christi naturæ penitus negare non audeant, dubitare tamen se profitentur, an nostram adsumserit naturam (2). Denique com-

memorandus quoque heic nobis est EDWARDVS FOWLERVS, episcopus Glocestriensis in Anglia, qui in peculiari libello (3) comprobare annisus est, humanam Christi animam in cœlo, ad minimum a mundi initio conditam, tempore incarnationis cœlitus in terram descendisse, inque utero virginis Mariæ corpus humanum adsumsisse; quam quidem sententiam vir doctus verbis servatoris optimi, *Ioan. XVI. 28.* exstantibus, superfluxit, multisque aliis sacræ scripturæ oraculis confirmare annisus est, refutatus ea propter a GVIL. SCHERLOCKIO (4), theologo Anglo eoque doctissimo, JO. MARCKIO (5), theologo quondam Lugduno-Batavo, nec non ZACHARIA GRAPIO (6), haud incelebri academiz Rostochienfis quondam theologo.

§. XXIV. Nec defuerunt, qui sententiam de corpore Christi cœlesti, cujus modo fecimus mentionem, cum altera illa, quæ in theologo-

(1) Vid. *observationes sacras* modo adlegatas.

(2) Vid. ROBERT. BARCLAIVM in *theologiae vere christianæ apolog. thes. XL. §. 1.*

(3) Index hujus libelli, anglico sermone Londini MDCCVI. editi, ita habet: *a discourse of the descent of the Man Christ Jesus, &c. h. e. dissertatio de descensu hominis Jesu Christi ex cœlis, uti & de regressu ejus in cœlum &c.* Recensionem hujus dissertationis exhibent *acta eruditior. tom. IV. supplem. sect. I. p. 17. seqq.* Neque tamen existimandum est, sententiam, quam FOWLERVS in hocce scripto propugnandam suscepit, plane novam esse. Vt enim philosophos pythagoricos atque platonicos taceamus, multi sane ex ebrææ gentis magistris statuerunt, omnium hominum animas præxstitisse, antequam corporibus immitterentur, nec ipsam Messias animam heic eximendam esse. Hosce duces secutus quoque est ORIGENES, celeberrimus quondam ecclesiæ christianæ doctor seculo III. clarus, qui itidem præexistentiam animarum, ac speciatim animæ Christi docuit, quod non solum Hieronymus, Augustinus, Epiphanius, alique testantur, sed etiam ex ipsius Origenis scriptis luculenter patet. Origeni ex recentioribus multi adjungi possent, qui huic dogmati colorando varia adhibuerunt pigmenta. Sufficiat ex iis heic nominasse HENR. MORVM, theologum ac philosophum quondam Cantabrigiensem, JOSEPHVM GLANVILL, CHRISTOPH. SANDIVM neo-Arianum, atque anonymum quendam in dissertatione singulari *de existentia animarum* anno MDCLXXII. edita, quem confutavit BALTHA-

SAR BEBELIVS, in *exercitatione adversus præexistentiam animarum*, cap. III. p. 126. seqq. Idem argumentum excussit BERTHOLDVS BOTSACCVS, in dissertat. *de origine animæ Christi*, Hafniæ anno MDCCIV. luci publicæ exposita. Plura, quæ ad historiam hujus controversiæ spectant, dederunt IO. FECHTIVS & ZACHAR. GRAPIVS, theologi quondam Rostochienfes, ille quidem in dissertat. *de massa Christi præservata* p. 15. seqq. hic vero in *christologia recens. controversia quæst. I. p. 3. seqq.*

(4) Vid. SCHERLOCKII libellum Londini MDCCVI. anglico sermone editum hacque insignitum inscriptione: *the scripture proofs of our saviour's divinity explained and vindicated &c. cap. VII.* Respondit vero Scherlockio FOWLERVS, causamque suam peroravit in libello, cui titulus: *reflexions upon the late examination of the descent of the Man Christ Jesus from heaven together with his ascension tho the heaven again.* London. MDCCVL. Defendit quoque ejus sententiam ROBERTVS FLAMINIVS, verbi divini præco, primum apud Belgas, postea apud Londinenses, in *christologia libr. III. cap. V.* quem vero confutavit MARCKIVS.

(5) Edidit JO. MARCKIVS Lugduni Batav. anno MDCCX. peculiarem *dissertationem academicam contra præexistentiam animæ Christi in cœlis ante corporis ejus ortum in terris ex Maria virgine, adferentem nuper ab Eduardo, Claudio-Cestricensi in Anglia episcopo.*

(6) Vid. GRAPII *christologiam* modo excitatam.

logorum recte sententiarum scholis recepta est, conjungere voluerunt, duplicemque Christo humanam naturam, seu duplicem carnem tribuendam esse censuerunt, coelestem nimirum, seu divinam, quam ante secula, vel, ut alii volunt, in paradiso adsumserit, & deinceps illam, quam ex Maria virgine, per conceptionem plane miraculosam acceperit. Hocce signum, quod nonnulli veterum fanaticorum (1) ac speciatim WEIGELIANI (2), adoptarunt, recentiori hocce ævo denuo propugnarunt PÉTR. POIRETUS (3), philosophus mysti-

cus variis scriptis inclutus, IO. GUILIELMVS PÉTERSENVS (4), sacrorum quondam antistes Lüneburgensis, qui quadam ingenii luxuria in varios prolapsus est errores, magnosque in puriori christianorum cœtu motus excitavit, itemque CHRISTIANVS DEMOCRITVS, seu, qui sub hocce nomine latuit, IO. CONRAD. DIPPELIUS (5), Hassus, homo perversi ingenii, qui nihil egit studiosius, quam ut sanctissima religionis dogmata acerbo ac maledico stilo impugnaret. Ex iis, qui contra triumviros istos calumniam strinxerunt, laudari cum primis merentur b. IO. WOLF-

(1) Complures ex fanaticis duplex Christo corpus, coeleste alterum, alterum vero terrestre adscripsisse, licet suam hac de re mentem, diversa subinde ratione exposuerint, ostendit DAN. COLBERGIVS, in dem platonisch-hermetischen Christenthum part. II. cap. V.

(2) De VALENTINO WEIGELIO, qui pariter geminum Christo corpus adscripsit, divinum scilicet & visibile, negavitque, Christum talem adsumpsisse carnem, qualis est reliquorum hominum, evolvi inquit IO GERHARDVS in anzi-Weigelio, tom. II. diffus. acad. p. 299. seqq. Conferenda, quæ ipsè WEIGELIVS in der Haus-postill, pars. I. p. 214. hanc in rem scripsit.

(3) POIRETUS suam de hocce argumento sententiam exposuit in *œconomia divinæ* libr. II. cap. VI. Equidem ipsemet vir acutus dubia, quæ menti sponte se heic offerunt, facile perspexit. Unde & ad ea respondere suarum duxit esse partium. Haud abs re fore arbitramur, si ipsum hac de re alibi differentem audiamus. Hic vero, inquit, rationis vis non parum deficiet, adeoque illa a difficultatibus movendis minime abstinere. Primo enim cassabitur, quando quidem Christus juxta ea, quæ nos tradimus, jam tum habuit corpus gloriosum ex Adamo adsumptum, quod staturam hominis perfecti jam attigerat, fieri non poterat, ut illud ad angustias gremii virginis redigeretur, quin destrueretur atque deficeret. Deinde dicit, quoniam Christus ex substantia sanctæ virginis corpus sibi adsumere debuit, corpus ejusdem gloriosum ibidem adesse non potuit; nam, cum vere corpus esses, non potuit eodem in loco adesse, in quo erat maseria alia, quippe nulla datur corporum penetratio. Verum ex iis, quæ superiori libro vidimus, satis aperte, ni fallor, constare debet, humanam rationem in operibus Dei nihil perspicere, & naturam corporum penitus ignorare, licet vel maxime audacter arroganterque de eadem garrere presumat. Sufficit ad difficultates, a ratione adlatas,

diffundas, reponere, Deum, ubi voluit, facillime corpus suum reducere potuisse ad eandem formam, eandemque staturæ parvitatem, quam tum habuit, cum ex Adamo prodiret, ita tamen, ut ipsum corpus adeo non destrueretur, nec unib' ejusdem cum anima dissolveretur; quandoquidem utraque in embryonis forma subsistere novimus, cujus uniusque corpus intra angustias gremii mulieris contineri potest &c. Adlegat hanc in rem oraculum Paulinum, Phil. II. 8. ubi apostolus pronunciat, Christum se ipsum evacuasse. Vid. ejusdem *œconom. divinæ*, modo excitatam, libr. IV. cap. II. §. XI. Mira sane hæc somnia sunt, vix digna seria refutatione.

(4) Sententia PÉTERSENI copiose exponitur in ejusdem libello, germanico sermone edito, cui titulus: *Geheimniß des Erstgebornen aller Creaturen*, qui Francof. anno MDCCXI. 8. in lucem publicam prodiret. Tam obscure vero & confuse de natura humana Christi coelesti, quæ sit media inter Dei hominisque essentiam, ibidem disseruit auctor, ut semet ipsum haud intellexisse videatur. Summam hujus libelli exhibet JO. GEORGIUS WALCHIVS, in der Einleitung in die Religionsfreistritzen der evangelisch-lutherischen Kirche, part. II. cap. V. §. XXIV. p. 660. seqq.

(5) Idem, quod de PÉTERSENIO modo diximus, de DIPPELIO quoque pronunciandum, illum scilicet de corpore Christi coelesti nullam perspicuam ac distinctam notionem habuisse. Ejus hanc in rem cogitata exhibentur in libello, germanico idiomate exarato, qui inscribitur: *entdecktes falsches Maas der Prüfung an Herrn D. Neussens, Superintendentens zu Wernigeroda, sogenannter Prüfung der Lehr und des Geistes Democriti &c.* p. 129. seqq. Conf. ejusdem *Wegweiser zum verlohrenen Licht und Rechts*, part. I. cap. IV. p. 720. ubi corpus Christi ex Maria adsumptum vocat den Vorhang seines Fleisches in der außern Natur, Conf. WALCHIVM loc. cit. p. 747.

WOLFGANGVS IÆGERVS (1), academix Turingensis cancellarius, BRANDANVS HENR. GEBHARDI (2), theologus Gryphiswaldinus, & FRANC. ALBERT. ÆPINVS (3), theologiæ quondam in academia Rostochiensis professor.

§. XXV. Pergimus ad tertiam classem hominum humanæ Christi naturæ, eorum nimirum, qui solum corpus a filio Dei adsumtum esse dixerunt, ita, ut animæ instar esset divina ipsa verbi substantia. Privarunt proinde isti hæretici Christum hominem integra eaque nobilissima parte, anima scilicet humana, unde & Ἀνθρωπος alias vocati sunt. Atque tales olim fuisse Arianos, si non omnes, saltem plerumque, testimonia veterum scriptorum ecclesiasticorum dubitare nos non sinunt. Certe ipsum ARIVM, a quo hæc secta nomen suum accepit, hujus opinionis labe infectum fuisse, disertis verbis testatur ATHANASIUS. Arius, inquit, carnem solam ad occultandam divinitatem constitetur, ac pro nostro interiori homine, h. e. anima verbum in carne ait extitisse, passionisque sensum, & resurrectionem ab inferis divinitati audet adscribere (4). Et alio in loco (5): Frustra itaque, ait, Ariani sibi somnia fingunt, adserentes, servatorem solam adsumpsisse carnem, ita, ut passionis sensum impie transferant ad impatibilem deitatem. Idem de Arianis memorix prodiderunt EPIPHANIVS, uterque GREGORIUS, tum Nyssenus, tum Nazianzenus, CYRILLIVS, item Alexandrinus, THEODORETUS Cyri episcopus, alique (6), quorum testimonia hæc

non cumulabimus. Facile quoque conciliari potest hic error cum toto hærescos Arianæ systemate. Ariani enim, uti constat, filium Dei Deum quidem esse fatebantur, sed alterius, quam sit pater, substantiæ, eoque minorem. Habebant eundem revera pro spiritu quodam, excellentissimo quidem, sed qui tamen a supremo Deo sit creatus. Adferebant porro, huncce spiritum passum esse in carne, & ut hoc melius persuaderent aliis, addiderunt & hoc, spiritum istum, seu divinitatem illam verbi veluti secundariam, corpori Christi humano animæ vicem præstitisse. Erat proinde perversa hæc de incarnatione filii Dei sententia veluti adpendicula atque consectarium erroris eorum primarii, quo veram atque æternam deitatem filio Dei, hominum redemptori, denegabant. Ad huncce errorem Arianorum principalem maximeque periculosum, qui latius patebat, exstirpandum quum omnium olim intenti essent animi, factum hinc est, ut perversa eorum de incarnatione sententia, tum a patribus Nicænis neglecta fuerit atque prætermissa, tum a plerisque, qui eandem confutabant singuli, vel prorsus dissimulata, vel levius duntaxat perstricta. Nec illud hæc prætermittendum, errorem istum de corpore Christi absque anima humana a filio Dei adsumto, non ab omnibus ARII sectatoribus fuisse adoptatum. Fuerunt enim ex iis, qui eundem, sive serio, sive ad fucum orthodoxis faciendum, repudiarent. Factum id cumprimis est in concilio Ariminensi, Constantio imperatore, anno

CCCLIX.

(1) Vid. b. IÆGERI *examen theolog. novæ Poiræti, controvers. VIII. p. 96. seqq.*

(2) Edidit GEBHARDI *δογματικὴν τοῦ νέου δόγματις περὶ τῆς οὐρανόθεν σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ*, Gryphiswald. MDCCXL. 4. Jungi eidem mercur LVD OV. MELCHIOR FISCHLINVS in *mysterio primogeniti omnis creaturæ*, Ulm. MDCCV. 4.

(3) Vid. ÆPINVM in *matæolog. fanaticæ*, part. III. cap. II. thes. II. p. 142. seqq.

(4) Vid. ATHANASIUM de *salutari adventu Christi adversus Apollinarium*, tom. I. oper. p. 44. 635.

(5) Vid. eundem in libro de *incarnatione Christi*.

(6) Mirum proinde haud immerito videri posset, AUGUSTINVM, qui in libro de *heresibus ad Quod. vii*

Deum, vulgatam Arianorum de Trinitate sententiam exposuit, huncce tamen errorem minus notum fuisse, adserere. Ita enim *loc cit.* scribit: *In eo autem, quod Christum sine anima solam carnem suscepisse arbitrantur, (Ariani) minus nosi sunt. Nec adversus eos ab aliquo juveni de hac re aliquando fuisse certum. Sed hoc verum esse & Epiphanius non tacuit, & ego ex eorum quibusdam scriptis & colloquutionibus certissime comperi* Non videtur itaque AUGUSTINVS legisse ATHANASII, aliorumque veterum scriptorum, quos supra excutivimus, commentarios, in quibus hicce Arianorum error fuit proscriptus.

CCCLIX. celebrato, in quo Ariani id omni egerunt studio, ut persuaderent orthodoxis, se ab erroribus in Ario damnatis maxime alienos esse. Eorum tamen errorem, qui animam rationalem atque humanam Christo prorsus denegant, ejusque loco λογος fuisse adferunt, recentiori ætate denuo propugnandum suscepit GUIL. WHISTONVS (1), acerrimus Arianismi defensor, alibi a nobis notatus (2).

§. XXVI. Ordo nos jam deducit ad quartam classem hæreticorum, qui in dogmate de humana Christi natura a recto veritatis tramite aberrarunt. Hanc adsignamus iis, qui non totam funditus animam, sed illius duntaxat partem, & quidem eam, qua rationis compotes sumus, sive mentem, Christo defuisse censuerunt. Propugnarunt olim hancce sententiam Apollinariste, ab APOLLINARI juniore, episcopo Laodicensi, ita nuncupati, qui seculo quarto civitatem sacram turbaverunt. Erat quidem APOLLINARIS, sectæ hujus conditor, vir præstantissimo præditus ingenio, quin & de re sacra præclare promeritus, qui pro veritate cœlesti tum contra gentiles, speciatim Porphyrium, tum contra hæreticos, cum primis

gentem Arianam, fortiter pugnavit (3). Verum immoderato philosophiæ Platonice studio nimioque disputandi fervore abreptus, naturam humanam, a servatore adsumptam, integram perfectamque fuisse negavit. Sub initium quidem disputationis, cum orthodoxis institutæ, eousque progressus est, ut Christum hominem præcipua sui parte, anima scilicet, truncatum statueret (4), cujus vicem verbum ipsum caro factum suppleverit. Postea vero crebris interrogationibus seriisque admonitionibus eo adductus est, ut, mutata vellefatione, aliter profiteretur, statueretque, corpus Christi anima quidem sentiente fuisse præditum, sed mente rationali vacuum, siquidem ad hoc ipsa divinitas plene suffecerit (5). Neque enim concipere poterat vir iste speculationibus philosophicis nimium intentus (6), quo modo duæ naturæ rationis compotes ac plane perfectæ in unicam hypostasim coire possint; prout veterum testimoniis luculenter comprobavit PAULVS ERNESTVS JABLONSKI, vir doctissimus (7). Atque huic APOLLINARIS ejusdemque sectatorum sententiæ opposita est ea, quam orthodoxi ecclesiæ orientalis doctores profitebantur, doctrina, *Deum verbum*

C 2

homi-

(1) Vid. WHISTONI confessionem anglico sermone editam.

(2) Vid. historiam doctrinæ de SS. Trinitate, quam appendicis loco subjungimus GERHARDI loc. theol. tom. III § XXXVI. p. 343.

(3) Luculentum hujus Apollinaris elogium legimus apud EPIPHANIVM, hæres. LXXVII. §. 24.

(4) Testantur id SOCRATES, AUGUSTINVS, ATHANASIUS, EPIPHANIVS, alii, quorum loca recitavit PETAVIUS dogmas. theolog. tom. V. libr. I. cap. VI. §. V. p. 24.

(5) Non opus esse arbitramur, ut hanc Apollinaristarum sententiam, adductis veterum testimonis, copiose heic comprobemus; siquidem veteres in universum omnes hunc APOLLINARIS errorem, quem supra notavimus, ut primarium adnotare solent. Clarissima quoque hanc in rem sunt verba ipsius Apollinaris, quæ exhibet PAULVS ERNESTVS JABLONSKI, in exercitatione de Nestorianismo, p. 37. in notis. Add. p. 29. & 30. ejusdemque differat. historico-theol. de origine & fundamento Nestorianismi, p. 27. Unicum hoc adjungimus, in eo dam-

taxet consensisse Apollinaristas cum Arianis, si non omnibus, saltem quibusdam, quod solum corpus mente destitutum, a τὸ λογὸν adsumptum esse profiterentur, in doctrina autem de ipso τὸ λογὸν eos a sententia Arianorum prorsus fuisse alienos. Fatebantur enim Apollinariste, τὸν λογὸν patri esse ομοῖον, quod ARII sectatores, uti constat, inficiabantur. Addunt nonnulli & hoc discrimen, quod Ariani, Christum corpus anima plane destitutum adsumpsisse, statuerint, cum contra Apollinaristas humanam Christi naturam mente quidem rationali, ac non anima sensitiva, quam vocant, orbatam docuerint, prout ex supra dictis patet.

(6) APOLLINAREM in philosophia versatissimum fuisse, in quæ tractanda theologia non e scripturis, sed ex humanis inventis argumenta petiisse, testatur BASILIUS epist. LXXIV. tom. III. oper. p. m. 125. Observat quoque NEMESIUS de natura hominis cap. I. discrimen illud, quod inter animam & mentem constituit Apollinaris, ex Platonis schola eum hausisse.

(7) Vid. JABLONSKI dissertationem supra laudatam

hominem perfectum atque integrum adsumpsisse sibi univisse, quam in symbolis eorum sollicitè inculcatam fuisse deprehendimus; ut de aliis eorum scriptis huc spectantibus in rerum præsentia nihil memoremus.

§. XXVII. Antequam Apollinaristas dimittamus, sequentia adhuc paucis notamus: I) sectatores Apollinaris mysterium unionis duarum naturarum in Christo adpellasse *σάρκωσιν* & *ὑποσάρκωσιν* sive incarnationem, quoniam, ex illorum mente, Deus solam carnem, seu corpus mente rationali vacuum, animavit; cum contra doctores christiani recte sentientes uti maluerint voce *ὑποσάρκωσιν* sive inhumanationis, uti FACUNDVS Hermianensis loquitur, ut hac ratione subinnuerent, filium Dei totam naturam humanam, spiritum non minus, quam corpus, adsumpsisse (1). II) Apollinaristas, ad stabiliendam suam sententiam, quavis data occasione objecisse orthodoxis: *divinitas mentis loco sufficiebat* (2); *duo perfecta non poterat continere Christus*; *peccatricem & damnatam animam qui Christus induere potuit* (3)? *Si Christus totum hominem induit, vos estis anthropolatra*, hoc est, hominicole; ad quam posteriorem objectionem adposite respondit GREGORIUS Nazianzenus: *si quidem sum anthropolatra, tu, optime vir, es sarcolatra*, h. e. carnicola. Atque hoc ipsum nomen sarcolatrarum generatim Apollinaristas postea fuit indi-

tum (4), eo quod solam carnem Christo adfingerent. Vocati quoque sunt *dierite* (5) a nonnullis veterum scriptorum, eo quod humanam in Christo naturam dividerent, perfectamque ejus incarnationem negarent. Nec III) prætermittendum heic est, eorum errorem, qui Christum solum corpus sine anima, aut saltem sine mente, adsumpsisse adferebant, non semel synodorum auctoritate fuisse profligatum. Factum id primum, siue Apollinaris mentione, in concilio Alexandrino quinto, an. CCCLXII. celebrato, in quo inter alia dogmata & illud de vera plenae humana natura, quam Christus sibi junxerit, fuit stabilitum, rejecto secus sentientium errore. Postea Damascus, ecclesiae Romanae præsul, de hoc ipso errore, per orientis ecclesias grassante, certior redditus, eundem in concilio Romano VI. anno CCCLXXVIII. habito, cum XCIII. episcopis ibidem congregatis, denuo damnavit, atque ab ecclesia catholica alienum esse declaravit. Idem quoque fecerunt orientales in concilio Antiocheno IX. eodem anno, nimirum CCCLXXVIII. celebrato (6), cui CXL. orientis episcopi interfuerunt. Secutum deinceps est concilium Constantinopolitanum IV. quod secundum oecumenicum censetur, atque anno CCCLXXXI. Theodosii magni litteris fuit congregatum, in quo tum aliorum hæreticorum, tum speciatim Apollinaristarum errores

rem de origine & fundamento Nestorianismi §. X. p. 11. seqq. Adducunt quidem alii alias varique generis causas, quibus inductus APOLLINARIS errorem istum fuerit amplexus, quæ vero longius sunt petita, neque adeo calculum merentur. Vid. de iis JAC. BASNAGIVM, in epistola de hæresi Apollinaris, quam epistola Chrysostomi ad Casarium, a se edita, subjunxit, p. 41. 42.

(1) Constat, THEODORVM, THEODORETVM, aliosque orientalium integra reliquisse volumina *περί ὑποσάρκωσιν*, quorum vero fragmenta tantum ad nostram pervenerant ætatem. Scripsit quoque ATHANASIUS orationem, cui titulus: *λόγος περί της ὑποσάρκωσιν* & *ὅτι ὁ θεὸς λόγος*, quæ existat tom. I. operum ejus.

(2) Supervacaneum scilicet putarunt Apollinaristas, humanam Christo mentem tribuere, quem totum

divinitas, quæ mens longe est potior, occuparet. Idem fore, ac si soli lucernam velis adjungere.

(3) Existimant nimirum Apollinaristas, ubicunque mens humana statueretur, ibi το ἀμαρτητὸν h. e. peccandi potestatem inesse oportere. Christum vero fuisse impecabilem, adeoque humanam ejus naturam propria caruisse mente, hujusque vicem supplevisse divinitatem verbi.

(4) De sarcolatrarum nomine, quo Apollinaristas olim veniebant, vid. GREGORIUM Nazianzenum, epist. ad Cledonium, tom. I. oper. p. 740. nec non EPIPHANIVM, hæresi LXXVII. p. m. 991. seqq.

(5) Observat hoc EPIPHANIVS loco excitato.

(6) ANTON. PAGIVS concilium hocce Antiochenum refert ad annum CCCLXXX. Vid. ejus *criticam historico - chronolog. in annales Baronii*, tom. I. p. 147.

tores fuerunt damnati. Quin & in plerisque aliis synodis, in quibus de mysterio incarnationis Christi actum fuit, Apollinarem aliquam decretorum partem notatum, ejusdemque damnationem repetitam fuisse deprehendimus. Nec, quod IV) notamus, defuerunt patres, qui Apollinaristarum hæresin in scriptis suis impugnarent. Fecerunt id ATHANASIVS (1), GREGORIUS Nazianzenus (2), JO. CHRYSOSTOMVS (3), imprimis vero GREGORIUS Nyssenus (4); ne quid nunc de DIODORO Tarlensio, CYRILLO Alexandrino, LEONTIO Byzantino, aliisque veterum scriptorum, quibus & nonnulli ex recentioribus adjungi possent (5), dicamus, qui in confutanda hac hæresi studium suum operamque collocarunt. Addimus tandem V) & hoc, ipsum Apollinarem aliquando de incarnatione Christi satis orthodoxe locutum esse, adeo, ut ejus testimoniis contra ipsius sectatores subinde usus sit THEODORETVS (6).

§. XXVIII. Superest quinta classis hæreticorum, eorum scilicet, qui animam rationalem Christo quidem concedebant, sed voluntate destitutam. Ita sentiebant olim *Monothelæ*, nomine hoc ideo insigniti, quod in JESU CHRISTO unam esse, post naturarum conjunctionem, voluntatem & voluntatis operationem

statuebant. Surgebat nova hæc secta HERACLIO imperatore anno DCXXX. magnasque in ecclesia turbas seculo septimo excitabat, unde & hoc ipsum seculum *Monotheliticum* alias appellari solet (7). Auctores præcipue fautores hujus hæreseos erant SERGIUS, patriarcha Constantinopolitanus, gente Syrus, & ex parentibus *Monophysitarum* sectæ addictis prognatus, itemque CYRVS, primum Phasidis in provincia Laziorum, dein vero Alexandrinus antistes, THEODORVS, urbis Pharan, in Arabia petra prope Ægypti confinium, episcopus; nec non Sergii in sede Constantinopolitana successores, PYRRHVS, PAVLVS & PETERVS. Horum partibus se adsociabat ipse imperator HERACLIVS, spe fretus certissima, sententiam Monothelitarum instrumentum fore pacis & concordie inter Monophysitas atque orthodoxos, qui acerbius inter se dimicabant, ineundæ. Unde & eam doctrinæ formam, quam adoptaverant Monothelæ, edicto, anno DCXXX. evulgato, confirmavit aliisque præscripsit. Nec spei hac de re conceptæ sub initium deesse videbatur eventus. Ut enim nonnulli ecclesiæ doctores edicto imperatoris morem gerere nollent, duo tamen orientis patriarchæ, iique magnæ auctoritatis, CYRVS nimirum, ecclesiæ Alexandrinæ præsul, quem modo

C 3

(1) Scripsit ATHANASIVS peculiarem librum de incarnatione Christi contra Apollinarianum, qui exstat oper. tom. I. p. 614. seqq. Habetur quoque ejusdem oratio de saluari aduentu Christi adversus Apollinarianum.

(2) GREGORIUS Nazianzenus Apollinaristarum errorem profligavit in peculiari oratione, sive epistola ad Nestorium, Constantinopolitanum episcopum, tom. I. oper. p. 721. seqq. nec non duabus ad Cledonium presbyterum epistolis, quæ loc. cit. p. 737. insertæ leguntur.

(3) Nota satis est JO. CHRYSOSTOMI epistola ad Cesarium monachum, quæ Apollinario præcipue est opposita, lectuque digna. Latine eandem ex editione Bigotiana vulgavit JACOB. BASNAGIVS, qui & dissertationem epistolice eandemque prorsus egregiam de hæresi Apollinaris eidem subjunxit.

(4) Scripsit GREGORIUS Nyssenus librum contra Apollinarianum ad Theophilum, episcopum Alexandri-

num, qui exstat tom. II. operum ejus græco-latinarum, p. 693. seqq. edit. Paris. a FRONTONE DUCAE anno MDCXV. evulgata. Exstat quoque ejusdem *Ansiirbeticum* adversus Apollinarianum, primum a LAVRENT. ALEXANDR. ZACAGNIO cum versione ac notis in lucem publicam editum, atque collectan. monumensor. veterum eccles. græc. & latin. p. 123. insertum.

(5) Ex recentioribus, qui Apollinaristarum rationia confutarunt, heic comprimis nominandi veniunt DIONYS. PETAVIVS dogmas. theolog. tom. V. libr. V. cap. XI & XII. p. 241. seqq. atque NATALIS ALEXANDER, theologus Parisiensis ordinis prædicatorum adscriptus, in selectis capitibus histor. ecclesiast. sec. IV. part. III. differtat. XLII. adversus hæresin Apollinaris.

(6) Vid. THEODORETVM dialogo quarto.

(7) Viam tamen Monothelæis textu jam seculo præterverunt Maronitæ, propago Eutychianorum, quidam

modo nominavimus, itemque ATHANASIVS, episcopus Antiochenus, eidem obtemperare haud dubitabant. Multi quoque ex Monophysitis, qui in Aegypto, Armenia, aliisque provinciis degebant, forma docendi, quam praescripserat Heraclius, eo adduci se patiebantur, ut ad ecclesiae orthodoxae redirent communionem. Nec in oriente duntaxat secta Monothetarum, unicam in Christo voluntatem adferentium, triumphabat, sed ad occidentales quoque plagas se extendebat, ipso HONORIO, pontifice Romano, Monothetarum partibus accedente. (1). Verum spei optimam, quam ex felici Monothelismi progressu concipiebat imperator, post exiguum temporis intervallum, irritam reddidit, novasque contentiones, quae rem publicam aequae ac ecclesiam discerpebant, excitavit monachus quidam Palæstinus, SOPHRONIVS, ad Hierosolymitanam sedem postea evectus, qui tanquam stator doctrinae catholicae & conservator passim laudatur a scriptoribus historiarum Monotheliticarum. Is quippe, resurgentem Eutychianismum metuens, primum CYRO, antistiti Alexandrino, strenuo Monothelismi defensori, resistit acerrime, deinde vero novo splendidoque muneri admotus, litteris synodicis, ut mos tum temporis erat, confessionem suam explicavit, refutatis ac damnatis quibusvis haeresibus antiquioribus, quibus vel tandem Monothelismum recens natum subjunxit. Atque huic confessioni magno cum

adplausu exceptae subscripserunt, laboresque Sophronii adjuverunt plurimi ex orientalibus, cumprimis ex monachorum ordine, qui Monothelismum mirum in modum detestati sunt(s).

§. XXIX. Horum conatibus, pacem ac tranquillitatem ecclesiae, qualis tum regnabat, turbantibus, ut obviam iret imperator HERACLIVS, ex consilio procul dubio SERGII, confessionem quandam fidei, celebrem valde, sub *αὐθιμω* nomine anno DCXXXIX. evulgavit, qua omnes disputabiles de questione: *utrum una, an duplex esset actio seu operatio in Christo?* serio vetabat, insinuatim vero discretis verbis, unam in Christo voluntatem esse, adferebat. Verum nihil prorsus hoc ipso edito ad componendum ortas in ecclesia discordias obtinere potuit imperator. Nec felicior hac in re fuit CONSTANS II. Heraclii nepos, qui novum edictum anno DCXLVIII. *typi* nomine promulgavit, quo utrique contendentium parti silentium imponebatur. Neque enim eo adigi poterant monachi turbulenti, ut servarent silentium ab imperatore ipsis impositum, existimantes, id sine crimine fieri haud posse. Ipsa quoque disceptatio paulo post aliam quasi faciem induit, cum HONORII successores, ecclesiae Romanae praesules, orthodoxorum se adungerent partibus, atque MARTINVS, pontifex Romanus, concilio anno DCLXIX. habito, Monothelismum omnesque ejus patronos diris devoveret. Licet etiam

duntaxat unam, si non naturam, certe voluntatem in Christo admittebant. Latebat vero haec haeresis per tempus, bene longum inter *Monophysitas*, nec ante seculum septimum in nervum erumpebat. Vid. FRID. SPANHEMIVM, in *hister. christian. ad seculum VI. p. 1111, 1112.* & ad seculum VII. p. 1219. & PETAVIVM, *dogm. theol. rom. V. libr. VIII. cap. III. p. 376.* ubi copiose ostendit, Monothelitas non fuisse primos auctores dogmatis sui, sed alios complures haereticos, longe ante hos exortos, cumprimis Eutychianos, illud propugnasse. Conferenda etiam, quae *rom. V. libr. I. cap. XXI. §. 1.* hanc in rem disseruit PETAVIVS.

(1) Luculentum hac ratione documentum dedit HONORIVS papa, pontifex Romanus, in cathedra quoque sedentis, (ex hac enim pronunciaverat HONORIVS ad Monothetarum castra transiens,) nul-

lo gaudere infallibilitatis privilegio. Conferenda, quae hanc in rem diximus in *commentatione historico-theolog. de fallibili pontificis Romani auctoritate*, Lugduni Batav. MDCCXXXII. edita, cap. V. §. XX. p. 276. seqq. Add. JAC. RENIGNVM BOSSVETVM, in *defensione declarationis, quam clerus Gallicanus anno MDCLXXXII. de potestate ecclesiastica sanxit, part. II. libr. XII. cap. XXI. seqq. p. 121. seqq.* & JAC. BASNAGIVM, in *histoire de l'Eglise, tom. I. p. 391. seqq.*

(s) Pluribus hac describere & explicare, institui nostri brevitatis haud patitur. Quibus hac distinctius scire volupe est, consulere possunt auctores, tam veteres, quam recentiores, a JO. ALBERT. FABRICIO diligenter recensitos, *biblioth. Graecae tom. X. p. 202. seqq.*

etiam subsequenti tempore doctoribus recte sentientibus gravia subinde mala essent perfrendenda, eorum tamen causa tandem triumphabat, cum sub CONSTANTINO POGONATO concilium Constantinopolitanum, quod sextum dicitur *oecumenicum*, anno DCLXXX. cogere-
tur. In hoc enim concilio controversia Monotheletica, magnis animorum motibus hactenus agitata, sub adcuratus examen vocata, atque Monotheletarum sententia condemnata fuit, ejus fautoribus, SERGIO, CYRO, aliisque, una cum HONORIO, papa Romano (1), anathemate percussis.

§. XXX. Licet vero, prout ex dictis patet, Monotheletarum sententia per concilii Constantinopolitani decreta fuerit damnata peritusque proscripta; non defuerunt tamen in subsequenti tempore, qui Monotheismi patrocini in se susciperent, sententiamque de una Christi voluntate suo adprobarent calculo. Egerunt id cumprimis *Maronitae*, montes Libani & Anti-Libani occupantes, a JO. MARONE, primo, ut nonnulli volunt, hujus gentis antistite, ita dicti (2), quorum supra (§. XXVIII.) jam fecimus mentionem. Hi

quippe ad duodecimam usque seculum, quo ecclesiae Romanae se sociarunt, errorem huncce constanter retinuerunt (3). Ex altera tamen parte doctores ecclesiae recte sentientes Monotheletis fortiter se opposuerunt, nec ore duntaxat, sed & calamo contra eos pugnarunt. Eminent ex iis SOPHRONIVS, antistes Hierosolymitanus, supra (§. XXVIII.) nobis laudatus, quem certamina contra Monotheletas suscepta venerandum reddiderunt posteris (4), itemque MAXIMVS, monachus, patria Constantinopolitanus, cujus multa scripta haereticis hisce opposita ad nostram pervenerunt aetatem (5); quibus ex antiquioribus JOANNES DAMASCENVS (6) ac PHOTIVS (7), patriarcha Constantinopolitanus; ex recentioribus vero DIONYS. PETAVIVS (8), NATALIS ALEXANDER (9) atque JO. FORBESIVS (10) jungi merentur. Quod ad momentum hujus controversiae attinet, illud a variis varie dijudicatur. Nonnulli enim Monotheletas inter hostes humanitatis Christi referre non dubitant, siquidem eandem naturali sua proprietate spoliaverint, atque unam in Christo, post unionem, naturam esse existimaverint, consequenter unam quoque voluntatem atque operationem admiserint

(1) Vid. *commentationem* nostram modo adlegatam de *sublimi pontif. Rom. auctoritate* p. 271. *seqq.*

(2) Dissentient tamen auctores de origine & nomine, quibus & de tempore quo *Maronitae* nati sunt. Diversas eorum quiniones recepit FRID. SPANHEMIVS in *hist. christian. seculi VII. num. VIII. p. iiii. seqq.* Reliquos scriptores haec consulendos, eos cumprimis, qui *Maronitarum* causam egerunt, indicavit b. cancell. MOSHEMIVS, in *instr. hist. ecclesiast. sec. VII. part. II. cap. V. §. XL. p. 279. not. (2)*. Add. eandem ad *sec. XVI. sect. III. part. I. p. 722.*

(3) Haec tamen labem recentiores *Maronitae*, incumprimis, qui Romae versantur, a se amoliri, aliisque persuadere annuntiant, doctrinam puriorem ingenite sua, sine ullo erroris contagio, semper fuisse conservatam.

(4) Exstat SOPHRONII *epistola synodica ad Sergium*, patriarcham Constantinopolitanum, quae actis synodi contra Monotheletas Constantinopolitani anni DCLXXX. habita, inserta est apud HAEDEVANVM *tom. III. concil. p. 1257.*

(5) Scripta MAXIMI, Monotheletis opposita, leguntur in ejus operibus, a FRANCISCO COMBEFISIO duobus voluminibus Parisiis anno MDCLXXV. fol. editis.

(6) DAMASCENI opusculum de duabus in Christo voluntatibus & operationibus non solum operibus ejus, sed & COMBEFISII *historia monotheletarum*, sive *tom. II. auctarii novi p. 466.* insertum legitur.

(7) PHOTIVS scripsit libellum de voluntatibus in Christo gnomis, a TVRRIANO latine versum, quem HENR. CANISIVS *lectionibus antiquis* inseruit *tom. II. part. II. p. 439.* edit. JAC. BARNAGIL.

(8) *Dogmat. theolog. tom. V. de incarnat. libr. I. cap. XX. p. 48. seqq. & libr. VIII. cap. XIII p. 409. seqq.*

(9) Vid. NATALEM ALEXANDRVM, in *select. capp. hist. eccles. seculi VII. dissertat. V.*

(10) Vid. FORBESIVM in *instr. historico-theolog. libr. V. cap. XXVI.*

rint (1). Sunt contra alii, qui valde exiguum totius hujus controversiæ momentum esse contendunt (2), cum magis de voce, quam de ipsa litigaverint dissentientes. Nec sane negari potest, sententiam Monotheletarum, si non omnium, saltem quorundam, ita fuisse comparatam, ut mitiorem admittere videatur interpretationem. Fuerunt enim ex sectæ hujus sociis, qui disertis verbis fatebantur, duas esse in Christo servatore naturas, sine omni confusione sociatas. Admittebant quoque, animam Christi volendi facultate fuisse instrumentam, eandemque post factam cum natura divina unionem servasse, ac proinde duas reapse in Christo esse voluntates. Hoc unicum urgebant, voluntates istas & earum operationes non esse diversas, sed certo sensu *unam*, i. e. *concordem* esse, siquidem humana voluntas cum divina prorsus consentiat, & ex hoc ipso consensu una operatio, scilicet *συνδυαζω*, sive *Deivirilis* proveniat; id quod sensu orthodoxo omnino dici potest. Aliter pronunciantum de aliis Monotheletis, qui alia plane ratione suam hac de re mentem exposuerunt. Fuerunt enim ex iis, qui dicebant, ambas in Christo voluntates post *unionem*, quam vocant *personalem*, in unam quasi coaluisse, voluntatemque Christi humanam divinæ voluntatis duntaxat instrumentum esse; instrumenti vero, atque ejus, qui instrumento utitur, unam, non duplicem esse operationem. Vt alia hujus generis plura, quæ cum hac quaestione necerant conjuncta, in rerum præsentia taceamus.

§. XXXI. Ordinis jam ratio postulat, ut de iis, qui circa modum atque effectum conjunctionis utriusque in Christo naturæ cum ecclesiæ christianæ doctoribus recte sentientibus olim disputarunt; inque hæreticorum classem relati sunt, pro instituti nostri ratione differamus. Duplicem vero hic deprehendimus errorem e diametro oppositum, quem supra jam (§. XVIII.) paucis duntaxat indicavimus. Nonnulli enim vinculum illud, quo dux in Christo naturæ sociatæ sunt, sive *unionem*, quam vocant *personalem*, dissolvere haud dubitarunt, quæ quidem hæresis *Nestoriana* vulgo adpellari solet. Alii vero, in alterum extremum prolapsi, unam duntaxat, post factam unionem, seu *incarnationem*, naturam in Christo admiscere, statuentes, humanam Christi naturam in divinam plane fuisse conversam. Atque hic ipse error *Eutychianismi* nomine venire solet. De utraque hæresi in rerum præsentia pauca dicemus.

§. XXXII. Vt itaque de priori hæresi, *Nestoriana* nimirum, quæ vinculum illud arctissimum, quod inter binas in Christo naturas intercedit, dissolvere visa est, dicendi faciamus initium, ea a NESTORIO, præcipuo hujus sectæ auctore, aut certe promotore, suam accepit denominationem; licet nonnulli contendant, fuisse jam ante Nestorium quosdam hæreticos, qui viam illi hac in re præverint (3), quod suo loco jam relinquimus. Ad ipsam NESTORIVM, a quo hæc secta nomen accepit, quod attinet, erat is natione Syrus, virorum undique doctissimorum, DIODORI Tarsemi

(1) Copiosius hoc ostendere annisi sunt scriptores modo excitati, quibus, præter alios, HONORATUS TOURNELY, theologus sorbonicus, in *curso theologico-scholastico-dogmatico tom. I. pars. III. art. 4. p. 432. seqq.* addi meretur.

(2) Ex iis, qui mitius de Monotheletarum errore judicarunt, præter nonnullos ex scholasticorum ordine, voluti GABR. VASQUEZIVM & JO. DE LVGO, laudari cum primis merentur PFAFFIVS, WEISMANNVS, MOSHEMIVS, ut alios taceamus.

(3) Si nonnullos audiamus, apostolorum jam ævo

fuerunt, qui eadem docerent, quæ longo post tempore in scenam produxit NESTORIVS. Nec probabilitate destitueretur hæc sententia, si genuina esset lectio loci 1. *Joan. IV. 1.* quem ita reddidit vulgatus: *omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est.* Quam lectionem secuti quoque sunt SOCRATES, *hystor. eccles. libr. VII. cap. XXXII.* & nonnulli ecclesiæ latinæ patres. Verum germanam esse lectionem hodie receptam, codicesque græcos omnes in eadem consentire, dudum observavit eritici. Falluntur proinde, qui Nestorianos, hæc verba sibi adversari credentes, ea corruptè con-

sis & THEODOTI Mopsuestini discipulus; dein de ecclesiæ Antiochenæ presbyter factus, tandem vero ad episcopatus Constantinopolitani dignitatem euectus, id quod factum anno CCCCXXVIII. Naturali quadam ac plane singulari pollebat facundia, virique eruditi laudem obtinuit, licet, si SOCRATI (1) fides habenda, revera fuerit indoctus. Arrogantia elatus veterum monumenta laud quamquam legere dignabatur, teste eodem SOCRATE, sed se ipsum reliquis omnibus præferebat, quin & zelo in hæreticos fervidiori nimium indulgebat, ipse mox in hæreticorum classem referendus. Proximam occasionem, NESTORIUM hæreseos insinulandi, dabat ANASTASIVS presbyter, NESTORII familiaris, quem Antiochia secum adduxerat. Quum enim is in sermone quodam sacro, ad populum anno CCCCXXVIII. habito, inter alia dixisset: *Nemo Mariam deiparam vocet. Maria enim homo erat. At ex homine Deus nasci non potest*, plurimique auditorum offensi essent, quod nomen *Θεοτοκος*, *deipara*, de matre servatoris inde a longo tempore usurpari solitum, proscriberetur, NESTORIVS sermonem amici suo adprobavit calculo. Quia longius progressus, in variis orationibus data opera ostendere conabatur, sanctissimam virginem Mariam rectius *Χριστοτοκον* h. e. *Christi genitricem*, quam *Θεοτοκον* seu *deigenitricem* adpellari posse, siquidem Deus nec nasci posset, nec mori. Hæc aliaque NESTORII adserta, quæ mitiorem admittere videntur interpretationem, ita accipiebant ejusdem adversarii, ac si aut di-

vinatatem filii Dei negaret, aut saltem unionem divinæ & humanæ Christi naturæ personalem tolleret, Christumque in duas dissecaret personas, aliquo duntaxat amicitiae ac societatis vinculo inter se junctas, nec proinde aliam admitteret unionem, quam *παράστασιν*, h. e. *adstentem*, secundum quam divina filii Dei natura Christo homini, jam formato atque integro, sese adsociaverit eidemque per totam vitam tulerit auxilium. Arque ex hisce dogmatibus, NESTORIO imputatis, sponte sequebatur, unius in Christo naturæ propria alteri naturæ adscribi haud posse, nec recte dici, verbum, seu Deum, esse natum, passum, mortuum; itemque, hominem esse Deum. *Bimestrem, vel trimestrem dicere non oportet Deum*, inquebat NESTORIVS (2).

§. XXXIII. Licet vero NESTORII sententia, quam in sermonibus suis edisseruit, haud paucos olim nacta sit fautores atque propugnatores, cumprimis apud monachos Ægyptios, qui, ejus rationibus moti, Mariam *deiparam* adpellare definebant; longe tamen aliter sentiebant monachi quidam Constantinopolitani, qui Mariæ filium *Deum incarnatum* esse, contendebant, Nestoriumque, aliter sentientem, perstringebant acerbius, quin & plebem in eum concitabant. Hisce se adsociavit CYRILLVS, antistes Alexandrinus, arrogantis ac turbulenti vir ingenii, crescentique præsulis Constantinopolitani auctoritati valde inimicus, qui, post adhibita alia tentamina, anno CCCCXXX. concilium Alexandriæ coëgit, quatuorque legatos cum

contendunt. Legenda, quæ hac de re differit THOM. ITTIGIVS, *de hæresiarbis ævi apostolici &c. sect. II. cap. X. p. 185.* Cæterum, licet veteres fere omnes, qui contra Nestorium calumiam strinxerunt, conquesti fuerint, eundem superiorum hæreticorum, qui Christum pro nudo habuerunt hominem, hæresin revocasse; facili tamen negotio ostendi potest, Nestorium ab erroribus istorum hæreticorum, qui Christum nihil præter hominem esse profitebantur, proforsu fuisse immunem. Ipse quoque SOCRATES causam Nestorii hac in re egit *libr. VII. hist. eccles. cap. XXXII.*

Tomus IV.

(1) Vid. SOCRATEM loco modo excitato.

(2) Verba hæc ex ore Nestorii THEODOTVS, episcopus Ancyranus, & AGATIVS Melitenensis, excepisse dicuntur. Quo loco, quove tempore, quave occasione hæc dixerit Nestorius, incertum est. Quo vero sensu antistes hicce Constantinopolitanus Deum bimestrem aut trimestrem agnoscere noluerit, a reliqua controversiæ Nestorianæ determinatione dependet; prout recte observat B. WEISMANNVS in *orationibus academicis*, p. 414. seqq.

D

cum duobus *anathematismis* Constantinopolitano ac præcipue ad Nestorium misit, præscripto eidem decem dierum spatio, quo hæresin suam ejuraret. Verum hisce Cyrilli *anathematismis* mox totidem reposuit NESTORIUS, suumque adversarium criminis *Apollinarismi* atque confusionis utriusque in Christo naturæ postulavit. Perit quoque Nestorius, de iustitia causæ suæ persuasus, ab imperatore THEODOSIO juniore, ut in hac ipsa causâ concilium indiceretur ecumenicum, quod & impetravit. Anno enim CCCXXXI. jussu hujus imperatoris, qui sub initium certaminis Nestorio mirum in modum favebat, celebratum fuit concilium Ephesinum I. quod tertium inter concilia generalia locum occupat. Huic conventui, cui initio non aderat JOANNES, patriarcha Antiochenus cum episcopis suæ dioceseos, præsidebat CYRILLUS Alexandrinus, acerrimus Nestorii adversarius, cui, ex communi ecclesiæ orientalis politia, primus post episcopum Constantinopolitanum præminentia gradus concedendus erat. Is, pro ea, qua pollebat, auctoritate, eo rem perduxit, ut Nestorius, qui, a synodo ter citatus, comparere recusabat, absente magna episcoporum orientis parte, nulla interjecta mora, hæresis majestatis divinæ condemnaretur, sed etque Constantinopolitana dejectus, in exilium abire juberetur, in quo per viginti fere annos acerbissima quævis perpeffus, miserumque tandem vitæ exitum sortitus est. Rem omnem, neglectis boni ordinis, æquitatisque christianæ regulis, admo-

dum tumultuarie in hac synodo gestam esse, nemo extra partium studium constitutus, facile negaverit. Ipsa verodoctrina in hac synodo stabilita, de una Christi persona ac duabus ejus naturis, divina & humana, arctissime quidem unitis, sed nullo modo inter se permixtis ac confusis (1), a maxima christianorum parte adprobata, inque hunc usque diem retenta fuit atque conservata.

§. XXXIV. Postquam NESTORIUS in concilio Ephesino fuerat damnatus, ejusdemque doctrinæ, tanquam hæreticæ & impie, anathema dictum, nihilominus haud pauci existerunt, qui cum ipso facerent, ejusdemque doctrinam aut defenderent, aut saltem excusarent. Principem inter eos locum obtinent JOANNES, Antiochenus antistes, ceterique orientis episcopi, quorum adventum in concilio Ephesino CYRILLUS expectare noluerat. Hi enim, cum supervenissent concilio, re omnino curatius examinata, acta hujus concilii resciderunt, Nestoriumque absolverunt, Cyrillum vero sociosque ejus damnarunt (2). Causam quoque Nestorii egit ANDREAS, Samosatensis episcopus, qui mandato, vel instinctu JOANNIS Antiocheni, capitula Cyrilli primam leniori ratione, postea vero acerbius oppugnavit, licet præter *epistolas* quasdam & *fragmenta* nihil eorum ad nostram pervenerit ætatem. THEODORETUM (3) quoque, Cyri episcopum, virum magni inter veteres ecclesiæ doctores nominis, itemque THEODORUM

Mops-

(1) Veritas hæc *actione V.* concilii Ephesini hisce verbis expressa legitur: Christum *ante secula quidem de patre genitum secundum deitatem; in novissimis autem diebus eandem, propter salutem nostram, ex Maria virgine de oronæ secundam humanitatem, unum eundemque Christum, Filium, dominum, unigenitum, ex duo quædam ασυχητως, απρετως, ἀδιακρητως, αχωριστως, γνωρομενον, ex duabus naturis (vel in duabus) inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter, agnoscendum esse.*

(2) Constat tamen ex historiæ ecclesiasticæ monumentis, JOANNEM Antiochenum cum CYRILLO Ale-

xandrino postea iterum conciliatum fuisse, inque ea stitisse sententia, NESTORIUM vera quidem sensisse, sed non satis caute loquutum esse. Ceterum de Nestorii amicis, quos supra nominavimus, legendi SOCRATES, EVAGRIUS, THEODORETUS, qui res tum temporis in ecclesia gestas enarrarunt. Quod ad recentiores attinet scriptores, præter alios consuli hæc meretur LUDOVICUS DOUGRIVUS, qui Ultrajecti ad Rhenum an. MDCCXVI. edidit *Histoire du Nestorianisme*, 4.

(3) Observant viri quidam docti, THEODORETUM eum quidem errorem, qui olim tribuebatur Nestorio, haud adprobasse, in ea autem sterili sententia

Mopsvestenorum (1), Nestorii olim magistrum, ejusdem partibus fuisse addictos, satis constat. Addi hisce duumviris meretur IBAS, Edeffenus, qui saniosam illam ad *Marim Persam* scripsit *epistolam* (2), in qua causam Nestorianam haud obscure fuisseprehenditur. Cum primis vero commemorandus hęc est BARSYMAS, Nisibensis episcopus, qui incredibilem in propaganda Nestorii doctrina adhibuit solertiam, eidemque firmum in Persia paravit domicilium (3). Nec tantum in regionibus Persis subditis, sed & in aliis orientis partibus, scita Nestorii longe lateque diffeminantur ejusdem amici ac sectatores, donec in locum Nestorianismi Muhamedismus vel tandem successit; id quod factum est seculo septimo. Deprehenduntur tamen in hunc usque diem quamplurimi cis & ultra Euphratem, in Persia, India alibique, qui Nestorianorum nomine ve-

niant (4); licet magna in rebus ad fidem pertinentibus ignorantia laborent.

§. XXXV. Haud exigua tamen eorum est numerus, qui concilii Ephesini contra Nestorianam decretis inhærentes, secta ab eo condita ac longe lateque per orientem sparsa fortiter resistunt; veramque de naturarum in Christo unione doctrinam variis scriptis vindicarunt. Fecerunt id ex Græcis, præter CYRILLUM Alexandrinum (5), quem supra (§. XXXIII.) jam nominavimus, PROCLVS (6), antistes Constantinopolitanus, quo, si SOCRATI fides habenda, nemo ad theologiam polemicam isto ævo fuit aptior, THEODOTVS (7), Ancyranus in Galatia episcopus, JOANNES MAXENTIVS (8), monachus & presbyter Antiochenus seculo sexto clarus, LEONTIVS, seu ortu, seu munere, *Byzantinus* (9), primum advocatus, deinde monachus, qui eodem seculo

D 2

tentia, istius erroris perperam adulari Nestorianum, adeoque eundem plane innocentem esse. Et sane eundem jure meritoque referri inter amicos ac defensores Nestorii, tum *reprehensio ejus duodecim anathematismorum, seu capitum Cyrilli*, tum alia ejus scripta in causa Nestoriana edita neminem dubitare sinunt.

storum in synodo Ephesina composita; *apologericum pro XII. capitulis*, contra orientis episcopos, aliaque. Dubitant vero nonnulli, an Cyrillus neminem Nestorii sit adsecutus, eandemque recte proposuerit. Qua de re alibi dicemus.

(6) PROCLVS, Constantinopoli degens, jam ann. CCCCXXIX. præsentem Nestorio, homiliam de *Maria virgine* recitavit, in qua errores, quos illi tribuebat, confutavit. Inserta illa est, cum aliis ejus homiliis, FRANCISCI COMBESISII *auctorio novo bibliothecæ græco-latine patrum, tom. I. p. 302. seqq.* Spectant huic quoque alia quadam ex ejus homiliis, præsertim ea, quæ inscribitur: *de incarnatione domini nostri Jesu Christi &c.* itemque, *epistola de fide ad Armenios presbyteros & archimandritas*, quæ in *bibliothecis quibusdam patrum*, nec non in operibus PROCLI junctim editis invenitur.

(7) THEODOTVS Ancyranus *homiliam* habuit contra Nestorium, collectionibus conciliorum insertam, scripsitque librum *adversus Nestorium*, quem cum nova versione atque adnotationibus in lucem emisit COMBESIVS, Parisiis MDCLXXV. s.

(8) JO. MAXENTII habentur *capitula*; sive *anathematismi contra Nestorianos*; itemque libri duo *dialogorum contra Nestorianos* ad Theophilum.

(9) LEONTIVS *Byzantinus* libris tribus *contra Eutychianos & Nestorianos* pugnavit, quorum latina tantum versio ad nostram ætatem pervenit.

(1) De THEODORO Mopsvesteno constat, eundem, una cum libris, ob principia Nestoriana a concilii V. œcumenici patribus damnatum esse.

(2) Hæc scilicet est *epistola* illa, quæ cum excerptis ex THEODORI Mopsvestenis scriptis, & libro THEODORETI adversus Cyrillum, *trium capitulorum* nomine venit. Atque hæc tria capitula, quæ nonnullis hæresi Nestorianorum haud parum favere videbantur, damnata fuerunt in concilio œcumenico quinto, Constantinopoli anno DIII. congregato. Conferenda, quæ hac de re differimus in *commentatione historico-theologica de fallibili pontificis Romani auctoritate*, cap. V. §. XVII. p. 255. seqq.

(3) Vid. ASSEMANI *biblioth. orient. Clement. Vatican. tom. I. p. 351. seqq.* & *tom. III. pars. II. p. 69.*

(4) Conferendi hęc sunt RICHARD. SIMONIS, JO. MORINVS, alique auctores, quos laudavit FABRICIVS *biblioth. græc. vol. IX. libr. V. pars. V. cap. XXXIV. p. 291.*

(5) Exstant CYRILLI Alexandrini, qui magna fervore contra Nestorium pugnavit, *libri V. adversus Nestorii blasphemias contradiotionum: explanatio XII. capitulorum*, sive *anathematismorum*, adversus Ne-

culo floruit, itemque ex mediæ ætatis scriptoribus JOANNES DAMASCENVS (1). Hisce ex latinis scriptoribus jungi inerentur MARIVS MERCATOR, strenuus contra pelagianos pariter ac Nestorianos veritatis vindex (2), JO. CASSIANVS (3), Chrysostomi discipulus, CAPREOLVS, episcopus Carthagenensis, PROSPER, gente Aquitanus, FAVSTVS Regensis, VIGILIVS Tapfensis, GELASIVS, ecclesiæ Romanæ præsul, atque ANICIVS MANLIVS TORQVATIVS SEVERINVS BORTHIVS, tum generis dignitate, tum eruditionis gloria seculo sexto illustris. Vt complures alios, maxime recentiores jam haud memoremus.

§. XXXVI. Recensuimus hactenus historiam controversiæ Nestorianæ, magnis olim animorum motibus agitatæ. Indicavimus tum fautores atque defensores *Nestorianismi*, quem vocant, tum eos, qui eidem magno fervore resisterunt, eundemque scriptis oppugnarunt. Equidem nemo facile dubitaverit, *Nestorianismum*, seu, ut clarius mentem nostram efferaimus, doctrinam ipsam, quæ NESTORIO vulgo tribui solet, ita esse comparatam, ut

jure meritoque damnata proscriptaque fuerit ex ecclesia. Verum, quod ad ipsum NESTORIVM ejusdemque sectatores attinet, quæstio heic moveri solet: an ii omnes istos errores, qui illis vulgo adscribuntur, revera statuerint, nec ne? Communior sententia (4) huc redit: NESTORIVM ejusdemque adsecclas, rejecto vocis *Θεοτοκος* usu legitimo atque in ecclesia recepto, in gravissimos prolapsos esse errores, unionemque personalem in Christo, nec non communicationem tam naturalium, quam idiomaticam negasse, duasque in Christo statuisse personas inter se conjunctas; ut proinde ab hæreseos nota prorsus absolvi nequeant. Sunt vero alii ex viris eruditis, qui longe aliter sentiunt, statuuntque, multa falsa olim NESTORIO fuisse adscripta, nec tam de re ipsa, aut articulo quodam fidei fundamentali; quam de vocibus disputatum fuisse adversus NESTORIVM (5). Atque his ex antiquissimis scriptoribus ipse SOCRATES exemplum prævisse videtur, qui, Nestorium tantum circa vocem *Θεοτοκος* hæsisse, scribit.

§. XXXVII

(1) JO. DAMASCENVS, qui inter seculi octavi scriptores primum præcipuumque obtinet locum, iisque, qui doctrinam sanctiorem methodo scholastica tractant, exemplum prævit, inter alia scripta polemica, *dissertationem* reliquit *adversus exosam Deo Nestorianorum hæresin*, quam prius græce divulgavit tomoque primo operum DAMASCENI inseruit MICHAEL LE QVIEN, addita versione latina FRANC. TURREIANI, antea jam edita. Damasceno ad locus poni meretur THEODORVS ABVCARA, Carorum episcopus, seculo nono clarus, cujus habentur duæ *interrogationes contra Nestorianum*; *dialogus cum Nestoriano*, aliæque scriptula, quæ ejus *opusculis*, a JAC. GRETSERO, Jesuita, junctim editis sunt insertæ.

(2) MARIVS MERCATOR variis reliquis scriptis ad controversias Nestorianas spectantia, veluti *comparationem dogmatum Pauli Samosateni & Nestorii*, itemque *contradictiones adversus anathematismos Nestorii*, aliæque hujus generis, quæ operibus ejus a GABR. GERBERONIO, Benedictino, JO. GARNERIO, Jesuita, nec non STEPH. BALVZIO junctim editis, inserta leguntur.

(3) De JO. CASSIANO, CAPREOLO, PROSPER-

EO Aquitano, nec non reliquis scriptoribus hæc pertinentibus, nihil heic addimus, sed lectores nostros alegamus ad CASP. SAGITTARIUM, in *introduc. ad bistor. ecclesiast. cap. XXXIII. sect. LIII. p. 1094*, cum primis vero ad JO. ALB. FABRICII *biblioth. Græc. vol. IX. sive libr. V. cap. XXXIV. p. 256. seqq.*

(4) Communierem hanc sententiam, veteribus receptam, ex recentioribus defendendam susceperunt DIONYS. PETAVIVS, NATALIS ALEXANDER, HONORATIVS TOURNELY, EVSEBIUS RENAUDOTIVS ac JOSEPH SIMONIVS ASSEMANIVS, quibus ex nostris PAVLVS BERGERVS, CAROLVS GOTTLIEB HOFFMANNVS aliique addi possunt.

(5) Ingens eorum est numerus, qui Nestorium hæreticis immerito accenseri statuunt. Præcipuum inter eos locum tenent DAVID DERODON, LVD. ELL. DV PIN, SAMVEL & JACOBVS BASNAGIVS, EDMUND. ALBERTINVS, ELIAS SAVRINVS, PETR. BÆLIVS, PAVL. ERNEST. JABLONSKI, ac b. WEISMANNVS noster. Vt complures alios, a JO. VOGTIO in *disquisitione de recensitis Nestorii defensoribus*, biblia-

§. XXXVII. Vt vero recensitis hactenus
vtrorum eruditorum sententiis nostram vel tan-
dem subjungamus *ἐπιχειρῶν*, sequentia paucis
notamus: I) partem adversam NESTORII haud
parum peccasse adversus pietatem charitatemque,
statim ab initio certaminis usque ad finem (1),
& potuisse omnino exoptatam ecclesię pacem
conservari, si CYRILLVS atque NESTORIVS
bene se mutuo intellexissent, nec personales
lites, multa cum exacerbatione conjunctę, se
huic controversię theologicę immiscuissent.
II) NESTORIVM legitimum vocis *ὑποστάσις* usum
in universum haud rejecisse, sed ob insignem
huius vocabuli abusum, qui apud *Apollinari-
stas* obtinebat, frequentiori ejus usu abstinere
maluisse (2). III) totam de unione hyposta-
tica doctrinam salvam esse posse, si vel maxi-
me terminus *ὑπόστασις*, a quo origo contro-
versię Nestorianę derivanda est, haud usur-
petur. IV) NESTORIVM respuisse quidem
phrases in ecclesia usitatas, *Deus natus, pas-
sus, mortuus* est, quas simplicioribus existi-
mavit offensionem esse; sed vocem *Deus* in ab-
stracto, ut loquuntur, h. e. pro ipsa *deitate*
accepisse (3); adeoque exinde confici haud
posse, eum hac ratione negasse unionem per-
sonalem, itemque communicationem natura-
rum atque idiomatum; præsertim cum V)
NESTORIVS in scriptis, quę supersunt, ea,
quę doctrinę orthodoxę de unione hypostati-
cæ prorsus sunt consentanea, docuerit (4), se-

que hac ipsa ratione ab hæreseos nota prorsus
liberaverit. Nec tamen VI) negari posse, in
eo peccasse NESTORIVM, quod ex impruden-
tia quadam ac pruritu innovandi formulas ab
ecclesia receptas, vocabulum dudum tritum,
nec in alio, quam sano sensu, ad adseren-
dam scilicet unionem realem duarum natura-
rum in una persona, adhibitum, temere &
cum offensione christianorum recte sentien-
tium, abrogare voluerit, atque eo ipso funda-
mentum haud plane illegitimum, malam su-
spicandi intentionem, quin ipsum damnandi,
aliis suppeditaverit (5).

§. XXXVIII. Iis, quę de *Nestorianismo*
hactenus dicta sunt, unicum hoc subjungimus,
hæresin istam, postquam successu temporis in
ecclesia occidentali penitus esset extincta, re-
suscitatam quodam modo esse ab *Adoptianis*,
seu *Felicianis*, qui declinante seculo octavo
magnas in Hispania, Gallia, Germania, mo-
tus concitarunt. Auctores hujus sectę erant
FELIX, gente Hispanus, episcopus Urgelita-
nus, non doctrinę tantum, sed & sanctitatis fa-
ma insignis, unde post mortem sanctis eccle-
się Urgelitanę fuit adscriptus, itemque ELI-
PANDVS, archiepiscopus Toletanus, Saraceno-
rum dominio tum temporis subjectus. Confu-
lerat ELIPANDVS FELICEM Urgelitanum, quid
de CHRISTO filio Dei sentiret? cui respondit
FELIX anno *DCCLXXXIII*. Christum secun-
dum divinam naturam vere, at secundum hu-

D 3

inanam

bibliotheca ejus *hystor. heresiol. tom. I. fascic. III.*
p. 451. inserta, nominatos, heic præmittamus.
Adde CHRISTIAN. AVGVST. SALIGIVM de
Eutychianismo ante Eutychen, cap. XXX. p. 303.
(1) Loculentis quibusdam speciminibus hoc ipsum
comprobavit b. WEISMANNVS, in *introduc. in
memorabilia ecclesiast. bist. sacra nov. test. tom. I.*
p. 321. seqq. edit. noviss.

(2) Ita enim scribit NESTORIVS in epistola ad COE-
LESTINVM: Ego quidem & hanc vocem, qua est
ὑπόστασις, nisi secundum *Apollinaris* & Arii fu-
rorem ad confusionem naturarum proferatur, volenti-
bus dicere non resisto. Nec his abimilia sunt, quę
in ejusdem sermone XIII leguntur.

(3) Ex ipsius Nestorii epistola ad Cyrillum data, inque

synodo Ephesina recitata, clare satis ostendi potest,
eum ex ignorantia discriminis, quod est inter *abstra-
ctum* & *concretum*, confudisse *personam* cum *natura*,
atque existimasse, divinitatem dici natam, si Maria
ὑπόστασις diceretur.

(4) Ita enim in epistola ad Cyrillum Alex. exarata scri-
bit: *In eo laudo, quod distinctionem naturarum, se-
cundum divinitatis & humanitatis rationem, harum-
que in vna persona conjunctionem prædicat. Sæpe
quoque protestatus est Nestorius, unam se tantum
personam, unumque Christum agnoscere.*

(5) Alia, quę contra NESTORIVM dici possunt,
magno studio collegit ASSEMANVS, *biblioth. orient. Clement. Vatic. tom. III. part. II. p. 210. seqq.*

humanam naturam adoptione tantum & nomine filium Dei esse (1). Atque hanc loquendi formam, Christum scilicet in relatione ad naturam humanam esse *filium Dei adoptivum*, uterque postea & voce & scriptis, propugnavit, eoque hæreseos sibi contraxit suspicionem. Videbantur enim isti homines, exemplo Nestorii, unionem personalem tollere, Christumque in duas, non naturas tantum, sed & personas dividere. Unde ad errorem hunc ab ELIPANDO per Hispaniæ provincias, a FELICE vero per Septimaniam disseminatum, mox oppugnavit BEATVS abbas, & ETHERIVS, Uxamensis episcopus, disputatores parum felices, itemque AGOBARDVS Lugdunensis atque HADRIANVS I. ecclesiæ Romanæ tum temporis præsul. Coiverunt quoque, iussu huius pontificis, nec non CAROLI M. imperatoris, complures episcopi in concilio Narbonensi anno *DCCCLXXXVIII.* atque hæresin hanc damnarunt. Rejuncta quoque illa est, auspiciis PAVLINI Aquileiensis, in synodo habita in illa urbe A. *DCCXCI.* quem ad modum & in *Ratisbonensi DCCXCII.* & *Frankfurtensi Anno DCCXCIV.* in qua, præsentis pontificis Romano Leone III. priorum conciliorum decreta fuerint confirmata (2); quas tandem infecuta fuit synodi *Aquisgranensis* itemque *Urgellitana* anno *DCCXCIX.* celebrata, ad eandem causam spectantes. Sunt ex recentioribus viri quidam docti, qui & hanc controversiam, cui magnum momentum inesse existimarunt præsci

xvi doctores, certaminibus de nudis vocibus & loquendi formis, quæ logomachiz adpellari solent, accensendam esse censent (3). Ast contrarium demonstrarunt JO. TRELLVNDIVS (4), theologus & episcopus Danus, nec non b. cancellarius, CHRISTOPH. MATTH. PFAFFIVS (5).

§. XXXIX. Ad eos jam nos deducit stationis nostræ ordo, qui in hæresin, *Nestorianismo* toto genere adversam, incauti prolapsi sunt, atque unicam duntaxat in Christo naturam agnoscendam esse contenderunt, idque suum dogma ita exposuerunt aliis, ut conversionem & confusionem duarum naturarum in Christo adstruere viderentur. Fecerunt id *Eutychiani*, rebus christianorum æque olim pestiferi atque perniciosi, ac Nestorianorum factio, de qua in antecedentibus disseruimus. Nomen ii acceperunt ab EUTYCHÆ, abbate collegii cujusdam monachorum Constantinopolitani, qui in concilio Ephesino strenue contra Nestorium decertavit, nec vulgarem sibi famam peperit; postea vero, cum senex jam factus esset, anno circiter *CXXXLVIII.* varios eosdemque graviores errores in vulgus propalare cepit. Solent vero isti errores, quibus famæ suæ labem adpersit nunquam eluendam, ad tria revocari capita. Primum eorum est, quod statuit, *carnem Christi nostræ non esse consubstantialem*, nec ex Maria virgine desumptam, sed, ut nonnulli mentem ejus exponunt, de cælo delatam (6). Alterum er-

(1) Vid. EGINHARDVM in *annalibus* ad annum Christi *DCCXCII.*

(2) Rem pluribus exposuerunt ADO VIENNENSIS, REGINO, LAMBERTVS SCHAFFNABURGENSIS, MARIANVS SCOTVS, alique, ne quid de actis synodi Frankfurtensis dicamus. Reliquos scriptores de secta *Felicianorum* recensuerunt JO. ALB. FABRICIVS, *biblioth. lat. mediæ ævi rom. II. p. 482.* ac b. cancellarius MOSHEMIVS, in *institut. hist. ecclesiast. ad sec. VIII. part. II. cap. V. §. 3. p. 315.* in not. Addi tamen iis meretur CHRISTIAN. WILH. FRANC. WALCHIVS, cujus *historia Adoptionum* lectu dignissima est.

(3) Ita multi judicarunt ex protestantium cœta theo-

logi, DORSCHVS nimirum, GEORG. CALIVTS, SPANHEMIVS, WERENFELIVS, KOCHIVS, JAC. BASNAGIVS, MOSHEMIVS, PAUL. ERN. JABLONSKI, b. WEISMANNVS noster, alique. Ex ipsi ecclesiæ Romanæ sociis DIONYS. PETAVIVS, sæpius jam nobis laudatus, *dogm. theol. rom. V. libr. VII. cap. I. seqq.* de Adoptionum hæresi satis benigne judicat.

(4) Vid. TRELLVNDII *dissert. de Felici Urgellitano, & Elipandi Toletano, hæresi vulgo Adoptiana*, quam JO. VOGTIVS *bibliotheca hæresilog. rom. I. fasc. II. & III.* inseruit.

(5) Vid. b. PFAFFII *dissertat. de Christo sermo, p. 2. & 6.*

(6) Nec tamen hanc posteriorem sententiam, quod nimi-

roris, quo a recepta in ecclesia doctrina discessit Eutyches, caput in eo consistit, quod adferuisse dicitur, jam ante unionem, in ipso conceptionis momento factam, binas Christi naturas, humanam æque ac divinam, existisse. Denique tertium hæreseos caput, idque præcipuum ac veluti *κατακρίσιμον*, in eo ponitur, quod disertis verbis docuit, *unam tantum*, post unionem, in Christo esse naturam, Verbi nimirum, *verum incarnatam*, quæ verba nonnulli ita intelligunt, ac si statuerit, humanam Christi naturam mutatam fuisse in divinam, aut potius a divinitate penitus absorptam. Atque hoc ipso dogmate, eoque valde monstruoso, multorum, & eorum quoque, quibus Nestorianismus alias valde erat exosus, animos offendit EUTYCHES, effecitque, ut a FLAVIANO, episcopo Constantinopolitano, in synodo anno CCCCLVIII. coacta, munere suo privaretur, sacrorumque prohiberetur communicatione. Nec quievit tamen vir ira ac furore accensus, sed DIOSCORVM, Cyrilli in episcopatu Alexandrino successorem, in suas partes pertraxit, quo præside anno insequente CCCCLIX. alia synodus, vulgo *latrocinialis* dicta, Ephesi fuit celebrata, in qua, pessimis DIOSCORI artibus eo res perducta est, ut Eutychis doctrina adprobaretur. FLAVIANVS vero, patrum sententia, damnaretur. Atque sic triumphabat in ecclesia Eutychianismus, cui ipsemet favebat imperator THEODOSIVS junior. Verum, cum, eo defuncto, MARCIANVS im-

perio potiretur, mox scena mirum in modum fuit mutata. MARCIANVS enim, ut motus ob Eutychianismum exortos vel tandem sedaret, novum ann. CCCCLI. Chalcedone concilium, quod oecumenicum quartum vocari solet, cogebatur, in quo, resecissis concilii Ephesini actis, rejectisque Eutychis erroribus, DIOSCORVS, Eutychianorum post Eutychem coryphæus, munere episcopali dejectus, inque Paphlagoniam missus, EUTYCHES vero, qui jam in exilium pulsus erat, absens anathemate percussus fuit. Consenserunt quoque patres, in hoc concilio congregati, in eam doctrinam de persona Christi formam, quam posthæc semper retinuit purior christianorum cœtus, unam nimirum esse JESV CHRISTI personam, duas vero in eo naturas easdemque distinctas, nec ulla ratione permixtas aut confusas (1).

§. XL. Atque hac ratione patres Chalcedonenses purioris doctrinæ formam conservarunt quidem in ecclesia; ast pacem dudum desideratam eidem restituere haud potuerunt. Magna enim doctorum orientalium pars concilium Chalcedonense ejusque decreta respuebat, & pro ipsa Christi natura tanto furore pugnabat, ut simul professores doctrinæ Chalcedonensis immani prosequeretur odio, nec, ubi occasio id ferebat, ab eorum cæde cruentas manus abstinere (2). Mirum quoque in modum diffusa, ac tam longe lateque propagata fuit hæresis Eutychiana, ut Ægyptum, Syriam,

nimirum Christus carnem de caelo secum attulerit, tantam suam agnovit EUTYCHES, sed potius eandem sibi falso ac per calumniam adscitam fuisse, disertis verbis professus est, prout patet ex actis concilii chalced. act. I. p. 139. Conferenda, quæ supra §. XXII. p. 15. hac de re diximus.

(1) Ad hunc in doctrina de persona redemptoris nostri consensum haud parum contulit celeberrima epistola LEONIS MI præfati Romani ad FLAVIANVM perscripta, quæ pro lege credendi recipiebatur a concilio Chalcedonensis patribus, atque inter Leonis MI. epistolæ decima est.

(2) Plures ejusmodi cædes virorum optimorum, qui doctrinam Chalcedonensem profitebantur, ab Eu-

tychis sectatoribus, Alexandria compressis atque Antiochia fuisse commissas, testimoniis veterum comprobavit PAVLVS ERNEST. JABLONSKI in erudita dissertat. de Henotico Zenonis, §. VIII. not. (**). Nec sine horrore legi possunt, quæ monachi Eutychianorum sectæ addidit, quorum caput erat quidam THEODOIVS, occasione synodi Chalcedonensis an. CCCCLII. & CCCCLIII. Hierosolymæ & per totam Palæstinam perpetrarunt. Summam eorum ex adpend. actorum concilii Chalced. itemque ex EVAGRIO exhibet b. WEISMANVS in introduct. in hist. eccles. nov. testam. tom. I. p. 546. seqq. edit. recent. Copiosius vero ea edidit ARCHIBALDVS BOWERVS in historia puritatis, tom. II. p. 662. seqq.

Syriam, Palæstinam, Armeniam, Æthiopiam, pervaserit, altasque plurimis in locis radices egerit, nec in hunc usque diem penitus sit extincta.

§. XLI. Multiplicatis hac ratione Eutychianismi fautoribus ac defensoribus, variz inter ipsos Eutychianos successu temporis sectæ exortæ sunt, quarum nonnulli cum ANASTASIO SINAITA (1) decem, alii autem cum NICEPHORO (2) duodecim numerant. Observarunt vero viri eruditi, diversas istas Eutychianorum familias non re ipsa, sed vocabulis tantum, quin & subinde institutis discrepasse. Celeberrima inter eas erat secta *Acephalorum*, ea propter hocce nomine insignita, quod PETRO MOGGO, Alexandrino antislite atque Eutychianæ factionis olim principē, rejecto (3), capite suo seu duce orbata erat. Hæc ipsa tamen familia in alias rursus dividebatur, & plura mox capita sortita est. Ex his fuit PETRVS GNAPHEVS, seu, ut latine dicitur, FVLLO, antistes Antiochenus, qui sectæ FVLLONIANÆ nomen dedit. Negavit is, quod quidem EUTYCHES docuisse fertur, naturam Christi humanam absorptam esse a divina, hocque duntaxat statuendum esse censebat, *unam in CHRISTO esse naturam*, sed *duplicem* simul & com-

positam (4). Constat quoque ex historiarum monumentis, hunc ipsum FVLLONEM trilinguo, hymno Græcorum notissimo, αὐτὸς Θεὸς, αὐτὸς ἰσχυρὸς, αὐτὸς ἀθάνατος, addidisse verba οὐ σωπαῖς δι' ὑμᾶς, hæcque ratione ansam dedit quæstioni, multorum disceptationibus seculo sexto mirum in modum vexatæ, *num recte dicatur, unum e trinitate e cruce suspensum esse?* De qua quidem controversia alibi nonnulla diximus (5). Post FVLLONEM aliam eandemque peculiarem Eutychianorum sectam condidit SEVERVS, monachus Palæstinus, isque haud indoctus, ab ANASTASIO imperatōre (6) in Antiochenam cathedram evectus, a quo *Severitarum* familia nomen accepit, qui & *monophysite* dicti sunt, licet hi ferre noluerint, se *Eutychianos* adpellari. Vocati quoque sunt *corrupticole*, eo quod contendebant, corpus Christi ante resurrectionem *corruptibile*, h. e. iisdem infirmitatibus fuisse obnoxium, uti nostrum, verb. grat. esurisse, sitiisse &c. quibus se opponebant *incorrupticole*, qui JULIANVM, Halicarnassensem, secuti, statuebant, naturam divinam in corpus Christi inde a primo conceptionis momento ita se insinuasse, ut illud naturam mutaret, evaderetque *incorruptibile* (7). SEVERVM secutus postea est JACOBVS quidam, cognomine BARA-

(1) Vid. ANASTASIVM SINAITAM in *odryas* cap. VI. p. 98.

(2) Vid. NICEPHORVM libr. XVIII. cap. XLV. Ex recentioribus diversas Eutychianorum sectas diligenter recensuerunt JACOB. BASNAGIVS in *prolegomenis* ad HENR. CANISII *com. III. lectio-num antiquarum*, & JOS. SIMONIVS ASSEMANVS, in *dissertat. de monophysitis*, præmissa *com. II. biblioth. orient. p. 7. seqq.*

(3) Rejecerat haud modica Eutychianorum pars PETR. MOGGVM, quod magnum eum facinus admisisse existimabant recipiendo *henoticon* Zenonis imperatoris, de quo infra nonnulla dicemus.

(4) Loca ex *monophysitarum* libris desumpta recitavit ASSEMANVS *loc. cit. com. II. p. 25, 26, 29, 34, 117. alibique passim.*

(5) Vid. *commensurationem* nostram de *fallibili pontificis romani auctoritate*, cap. V. §. XVI. p. 249. *seqq. item*

que *dissertationem historico-theol. de redemptione ecclesie proprio Dei sanguine facta*, §. XIV.

(6) Constat, ANASTASIVM imperatorem *acephalorum*, seu Eutychianorum rigidiorum sectæ, plurimum fuisse. Atque hæc procul dubio fuit causa, cur SEVERVM huic factioni deditum, ecclesiæ Antiochenæ præficeret. Verum, mortuo anno DXVIII ANASTASIO, dignitate hac rursus dejectus fuit SEVERVS, sectaque, quam is magno studio dilataverat, a JUSTINO aliisque imperatoribus ubique depressa.

(7) *Incorrupticulis* adsensum suum præbuit CALANVS, Alexandrinus; unde & ii, qui ita sentiebant, *Calaniste* fuerunt adpellati. Quod ad *corrupticolas* attinet, ex eorum grege erat THEMISTIVS, diaconus Alexandrinus, qui, labente seculo sexto, disputandi fervore concitatus, in eam incidit sententiam, Christum secundum naturam humanam, nonnulla inter-

BARADAEVS (1), natione Syrus, Severi quondam discipulus, postea Edesseus in Mesopotamia episcopus, qui seculo sexto *monophysitarum* causam magno cum successu propugnauit, eosdemque in varias sectas scissos, diuersaque nomina sortitos, in unam eandemque familiam collegit, unde ab eo, seu communiter *monophysitarum* doctores ac praeceptores, *Jacobitarum* nomen postea gesserunt. Atque hæc quidem *Jacobitarum* secta mox per Syriam, Mesopotamiam aliasque orientis regiones se diffudit, adeo, ut Eutychniani in hisce locis degentes nostra quoque ætate hocce cumprimis nomine nuncupari soleant. Hisce opponebant se *Melchite*, seu orthodoxi, vel catholici, eam ob rationem ita dicti, quod doctrinam in concilio Chalcedonensi stabilitam, atque edictis imperatorum seu regum confirmatam, sequerentur. Prætermittimus *Armenos*, *Maronitas* (2) aliosque, qui ex uno eodemque Eutychnianismi fonte sua hauserunt.

§. XLII. Licet vero, prout ex dictis patet, Eutychniani, in plures sectas diuisi, in quibusdam orientis regionibus, successu temporis mirum in modum fuerint multiplicati, orthodoxæ tamen ecclesiæ doctores veram de duabus in Christo naturis sententiam, in concilio Chalcedonensi stabilitam, non tantum constanter retinuerunt, sed & hanc sibi datam esse provinciam, existimarunt, veritatem istius dogmatis contra Eutychnianos fortiter defendendi. Fecerunt id plerique eorum, qui con-

tra NESTORIUM calamum strinxerunt; supra (§. XXXV.) a nobis enumerati. Fecerunt id quoque EVSEBIUS, ecclesiæ Dorilæensis in Phrygia salutari episcopus, qui *libellum aduersationis aduersus Eutychem* synodo Constantinopolitanae obtulit, itemque ATHANASIVS, presbyter Alexandrinus, *libello aduersus Dioscorum* concilii Chalcedonensis patribus oblato, nec non ISCHYRION & THEODORVS, ecclesiæ Alexandrinæ diaconi, quorum libelli in conciliorum collectionibus exstant. Præter hos autem commemorari heic merentur LEO, cognomine *magnus*, ecclesiæ romanæ præsul, seculo quinto clarus, qui sermonem, in *basilica sanctæ Anastasiæ contra heresin Eutychnis* habuit, operibus ejus junctim editis insertum (3), itemque EVSTATHIVS, Berytensis episcopus, qui ad Timotheum Alurum, antislitem Alexandrinum, *apologiam* pro epistola LEONIS papæ exaravit, cujus vero fragmentum duntaxat ad nostram pervenit ætatem. Nec prætermittendus heic est PETRVS CHRYSOLOGVS, episcopus Ravennatensis, qui eodem seculo floruit, *epistolamque ad Eutychem Archimandritam* scripsit, qua ad veram doctrinam amplectendam eum adducere annisus est (4). Hisce triumviris ex subsequenti ævi scriptoribus adjungimus RVSTICVM, ecclesiæ Romanæ diaconum, nec non LEONTIVM, monachum Byzantinum. Illius quidem exstat *dialogus sive disputatio aduersus Acephalos*, quam motis illustratam, cum aliis patrum scriptis huc spectan-

interque ea diem judicii extremi, ignorasse. Hæjus sententiæ qui adfuerint, ex eo *Agnostorum*, & a magistro *Themistianorum* nomen nacti sunt. Alii tamen in contrarias abiire partes, interque eos cumprimis THEODOSIVS, aliquamdiu patriarcha Alexandrinus, cujus discipulis *Theodosianorum* nomen impositum est. Notandum tamen, hæc lites brevi tempore fuisse copias penitusque extinctas. Unde vix operæ pretium esse videtur, ut de hisce certaminibus longiorem heic instituamus disquisitionem.

(1) Vid. ASSEMANVM in *biblioth. orient. tom. II. cap. VIII p. 61. seqq.* Legi quoque heic meretur *Tomus IV.*

EVSEBIUS RENAUDOTVS in *hist. patriarcharum Alexandrinor. p. 133.*

(2) De *Maronitis* supra §. XXX. nonnulla diximus.

(3) Exstat hic sermo, qui nonagesimus tertius est, in operibus LEONIS M. a PASCHASIO QVESNELLO editis p. 178. *seqq.* Habetur quoque sub LEONIS nomine *tractatus aduersus errores Eutychnis & aliorum hereticorum*, quem QVESNELLVS modo laudatus, in *appendice sermonum LEONIS p. 190.* exhibet. Verum factum istum LEONI perperam adscribi, rationibus in medium adductis dudum comprobant viri eruditi.

(4) Subjuncta est hæc epistola GREGORII chammaturgi operibus a GER. VOSSIO editis, p. 205.

Antibus edidit JOSIAS SIMLERVS (1). Hujus vero dubitationes hypotheticæ & desinientes contra eos, qui negant, esse in Christo post unionem duas veras naturas, ex interpretatione FRANCISCI TVERRIANI, latine exhibet HENRICVS CANISIVS (2). Ex scriptoribus polemiciæ mediæ ætatis JOANNES DAMASCENVS (3), itemque THEODORVS ABVCARA, (4) Carrharorum in Mesopotamia episcopus, in confutandis Eutychanorum erroribus studium suum operamque collocarunt.

§. XLIII. Antequam historię Eutychanismi imponamus finem, unicum hoc notamus, inter turbas istas tritissimas, occasione controversię Eutychaniz in ecclesia exortas, in mentem venisse ZENONI imperatori, edito quodam pacificatorio partium dissidentium tentare reconciliationem. Edidit eum in finem, suadente ACACIO, antislite Constantinopolitano, A. CCCCLXXXII. celeberrimum in historia *henoticon* (5), vel *editum unitivum*, in quo quidem doctrina orthodoxa de persona Christi recte commodeque fuit exposita, omissa tamen penitus concilii Chalcedonenfis mentione, nec adhibito termino *duarum naturarum*. In eam enim imperator, duce ACACIO, venerat sententiam, infaustam istam litem Eutychaniam non tam ad doctrinam in concilio Chalcedonenfi traditam, quam potius ad ipsum concilium, monophysitis valde exosam, spectare. Verum exoptato institutum hocce imperatoris

successu caruisse, historiarum monumenta satis superque testantur. Subscripserunt quidem huic pacis formulæ nonnulli, iique principes factionis Eutychaniz, veluti PETRVS MOEGVS, Alexandrinus, & PETRVS FVLLO, Antiochenus patriarcha, nec non alii iique moderatores utriusque partis doctores. At, quod ad reliquos eosque rigidiores in utroque cœtu theologos attinet, ii pertinacissime *henotico* Zenonis se se opposuerunt, novasque cum primis imperante ANASTASIO, in ecclesia turbas excitarunt. Unde & ejusdem in imperio successor JUSTINVS I. abrogato publico *henotici* usu, antiquum obtinere iussit, concilii que Chalcedonenfis decreta, Eutychanis opposita, strenue exsecutus est.

§. XLIV. Enarratis iis, quæ ad historiam Eutychanismi spectant, de momento controversię Eutychaniz, quæ tantam malorum seriem peperit, pauca subjungemus. Equidem si vera sunt, quæ EUTYCHI ejusque sectatoribus vulgo imputantur, ii procul dubio gravissime hallucinati sunt. Divinam enim Christi naturam humanam naturam abscessisse, ac proinde servatorem nostrum una duntaxat eaque divina natura constare, censuisse feruntur, qua sententia posita, Christus pati & mori opusque redemptionis peragere haud potuisset. Verum non desunt viri quidam docti atque extra partium studium constituti, qui EUTYCHANOS si non defendendos, certe excusandos

(1) in scriptis veterum latinis de una persona & duabus naturis Christi adversus Nestorianos, Eutychem & acephalos, p. 140.

(2) *lection. antiquar. rom. I. p. 527.* edit. JAC. BASNAGII.

(3) DAMASCENI libellus contra Acephalos seu Monophysitas insertus est CANISII *lection. antiquar. rom. II. p. 29.* edit. BASNAGII. Exstat & aliud DAMASCENI de eodem argumento opusculum, quod ejusdem operibus junctim editis insertum est.

(4) Scripsit is opusculum, hac inscriptione insignitum: *explanatio vocum, quibus philosophi utuntur, & confutatio heresis acephalorum, Severianorum, id est Jacobitarum.* Insertum illud est reliquis opuscu-

lis hujus THEODORI, a GRETSERO Ingolstadt. MDCVL. 4. editis.

(5) Exhibent hocce ZENONIS *henoticon* græcè EVA-GRIVS *libr. III. hist. ecclesiast. cap. XIV.* & LIEBRATVS in *breviario*, quod edidit JO. GARNE-RAVS, Jesuita Gallus, *cap. XVIII.* Lectu cum primis digne sunt peculiæ dissertationes, quas de hocce *henotico* ediderunt WERNSDORFIUS atque JABLONSKI. Nec displicebunt candido lectori, quæ de hocce libello adnotarunt b. WEISMANNVS, in *hist. ecclesiast. nov. testam. rom. I. p. 551. seqq.* edit. recentiss. atque vir doctissimus. FRID. EBERH. RAMBACHIVS ad ARCHIBALDI BOWERI *historiam paparum*, a se latine conversam, *rom. III. p. 74. not. (*)*.

dos esse arbitrantur, eorumque sententiam ita explicant, ut a vera & orthodoxa doctrina haud differre videatur (1). Observant nimirum, 1) ex ipsis Eutychanorum seu Monophysitarum confessionibus & liturgiis ecclesiasticis (2) luculenter patere, eos & veram Christi divinitatem & veram ejus humanitatem, adeoque duas, ut orthodoxi loquuntur, naturas agnoscere, quin & II) statuere, unamquamque, tum divinitatem, tum humanitatem, suas retinuisse proprietates, citra ullam mutationem, vel conversionem, vel commixtionem (3);

nec III) terminum *duarum naturarum distinctarum* ob rationem averfari, quam quod *naturam* atque *hypostasin* discernere nequeant, per vocabulum *natura* intelligentes id, quod nos *personam* vocare solemus (4). Addunt IV) ex seculi quinti sextique monumentis patere, Eutychanorum, qui antiquissimis istis temporibus vixerunt, symbolum quasi fuisse, *unam naturam in Christo compositam* dicere. adhibita, illustrationis loco, similitudine corporis & animæ, unam hominis naturam constituentium (5), sine ulla qualitatum utriusque substantiantiam

E 2

stantiam

(1) Fecerunt id ex antiquioribus ALPHONSUS DE CASTRO, theologus Hispanus seculo XVI. clarus, qui libros XIV. adversus omnes hereses in lucem publicam edidit, itemque GABRIEL VASQUEZ, celeberrimus societas Jesu sacerdos, natione pariter Hispanus, qui eodem seculo floruit, tom. V. oper. quest. 2. disput. XIV. p. 109. Quos vero confutare adgressi sunt SAMUEL BASNAGIUS *annal. politico-ecclesiast.* tom. III. p. 419. seqq. atque NATALIS ALEXANDER in *select. capitibus hist. eccles. sec. V. pars II. differrat.* X. Nec tamen defuerunt ex recentioribus, qui Eutychem si non defenderent, certe excusarent. Eminet inter istos MICHAEL LE QVIEN, theologus Gallus, prædicatorum ordini adscriptus, in notis ad JO. DAMASCENI librum de heresibus, tom. I. oper. p. 100., qui & FRANCISCUM COMBESISIVM tanquam sibi suffragantem hac in re laudat. Jungimus hisce duumviris CHRISTOPH. FERDINAND, L. B. de RAESWITZ, qui in libro germanico sermone, sub ficto ZEPHYRINI DEPACE nomine, edito, *Abriss der wahren Catholischen Kirche*, cap. II. §. XXX. & XXXI. pag. 61. 62. Eutychanorum causam strenue egit, nemique JOS. SIMON. ASSEMANVM, qui in *biblioth. orient.* tom. II. p. 125. a. 136. 141. 152. b. 238. ostendere conatur, Jacobitas cum catholica ecclesia fere de nomine pugnare, naturam duplicem adpellantes, quem nos duas naturas adfirmamus. Conferri merentur, quæ ex scriptoribus protestantibus hæc in rem scribere JOHVS LVDOLPHVS, in *commentario ad historiam Aethiopicam*, ad libr. III. cap. VIII. num. LXXXVIII. p. 452. b. WEISMANNVS in *hist. sacr. novi testam.* tom. I. p. 527. seqq. & p. 615. 616. edit. recentiss. MATVRINVS VEYSIERVS LA CROZE, in *histoire du christianisme des Indes* p. 13. seqq. PAUL. ERNEST. JABLONSKI in *institut. hist. christ. antiquioris*, p. 156. alique, quos nominare superfedemus.

(2) Plenasque easdemque præcipuas junctim edidit, multisque observationibus illustravit EVSEBIUS RENAUDOTIVS. Prodiit ejusdem collectio *liturgiarum orientalium*, duobus comprehensa tomis. Parisiis MDCCXVI. 4.

(3) Hanc genuinam Monophysitarum esse sententiam, non tantum ex eorum confessionibus, ad quas supra provocavimus, sed & ex ipsis actis concilii Chalcedonensis comprobari potest. In iis enim inter alia legimus, DIOSCORVM, præcipuum Eutychanimi defensorem, occasione nonnullorum verborum patrum de una natura incarnata, quæ ipsi in concilio prælegebantur, repetitis vicibus exclamasse: *anathema dicenti aut confusionem, aut conversionem, aut commixtionem*. Hinc & in sententia depositionis DIOSCORI nulla hæreseos, sed solius contumaciæ facta est mentio.

(4) Hinc ii, qui duas in Christo naturas statuunt, Eutychanis duas personas constituere videntur; id quod & subinde exprobrarunt orthodoxis.

(5) Ita enim SEVERVS Antiochenus, factionis Eutychanæ suo tempore princeps, a quo, ut supra §. XII. observavimus, Severiani nomen sortiti sunt, in bodego ANASTASII pronuntiavit: *quem ad modum unius in homine natura alia pars est anima, alia corpus: sic & in Christo ejusque una natura unam partem esse divinitatem, alteram humanitatem*. Plura loca huic similia legi possunt tum in *biblioth. parum maxima*, tom. X. p. 558. & p. 375, tum in ASSEMANI *biblioth. orient.* tom. II. Hallucinantur quidem sibi que contradicunt Eutychaniani, dum utramque in Christo naturam perfectam & completam statuunt, ac nihilo tamen minus adfirmant, hujusmodi naturas se mutuo respicere instar animæ & corporis, quæ sunt nature imperfectæ & incompletæ. At, si subtilitates istas philosophicas rursus seponamus, hoc saltem ex locis istis confici potest, Eutychanos nullam naturarum in Christo confusionem aut commixtionem statuisse.

stantiæ in homine commutatione aut cōfusione. Denique V) & hoc urgent, PETRO GNAPHEO seu EVLLONI, cujus supra (§. XLI) fecimus mentionem, perperam olim fuisse imputatum, eundem additione ad trāgiūm *ο σαυωδης δι υμης* ipsum DEVM fecisse *passibilem*, siquidem non tantum PETRVS FVLLO, sed & *Monophysite* in universum contra hunc verborum sensum serio fuerint protestati, hancque locutionem de solo CHRISTO explicaverint; qua quidem expositione omnis pravæ doctrinæ suspicio prorsus evanescat (1). Equidem ingenue fatemur, gravia esse, quæ heic a viris doctissimis monentur, atque ita comparata, ut exinde evinci queat, eos, qui mentem suam ita exposuerunt, nonnisi locutionum formis a concilii Chalcedonensis doctrina discrepare, adeoque ab hæresi omnino liberandos esse. Nec tamen ex altera parte negare possumus, in eo peccasse EUTYCHEN ejusque adsecelas, quod, repudiatis receptis in ecclesia loquendi formulis, alias easque incommodas, æquivocas maximeque suspectas substituere voces haud dubitaverint (2), quibus facile carere potuisset orbis christianus. Nec illud in dubium revocari potest, fuisse olim nonnullos ex Eutychianis, qui crudius subinde fuerint locuti, atque

humanam Christi naturam a divina absorptam omnino statuisse videantur. Certe ERANISTES, Eutychianæ sectæ addictus, apud THEODORITVM *dialogo II.* (3) disertis verbis fatetur: *Ego dico, mansisse divinitatem, humanitatem autem ab ea absorptam esse ac devoratum, ut ut mare, quod mellis guttam absorpsit, illam guttam statim evanescit, aquæ maris permixta.* Ut alia hujus generis testimonia, quæ passim in veterum monumentis occurrunt, jam taceamus (4).

§. XLV. Post Nestorianos atque Eutychianos, de quibus hæcenus copiose disseruimus, nullæ novæ hæreses, quæ ad personam Christi spectant, in seculis proxime subsequentibus natæ sunt, licet veteres novos subinde motus excitaverint. Speciatim sub initia fere seculi duodecimi PETRVS ABAELARDVS, præcipuus theologiæ, quæ *scholastica* deinceps dicta est, auctor, præter alios errores, Nestorianam quoque hæresin recoxisse dicitur, notatus ea propter a GVILIELMO, abbate S. Theodorici (5). Verum eundem ab errore illo, qui NESTORIO imputari solet, plane alienum fuisse, unionemque duarum naturarum in Christo in una persona disertis verbis statuisse (6), recte adnotarunt viri eruditi. Fuerunt tamen alii ex subsequen-

(1) Vid. dissertationes nostras supra ad §. XLI not. (5) adlegatas, itemque b. WEISMANNI *introduc. in hist. sacr. novi testam. tom. I. p. 550.* Cum primis legi heic merentur HENR. NORISIVS in libro *de uno ex trinitate in carne passo, tom. III. oper. diff. I. cap. III.* atque ASSEMANVS, in *bibliotheca modo excitata, tom. I. p. 518. seqq. & tom. II. p. 36, 130. seqq.*

(2) Fatendum tamen, EUTYCHEN non fuisse solum vel primum, qui incommodas ejusmodi loquendi formulas adhibuerit. Certe jam ante EUTYCHEN CYRILLVS Alexandrinus, recitante EVSTATIO Berythenſi, pronunciaverat: *non oportet intelligere duas naturas, sed unam incarnatam.* Unde & CHRISTIANVS AVGVSTVS SALIGIVS iis suffragari non dubitat, qui CYRILLVM in Eutychianismi scipicilentiam adducunt, in *Eutychianismo ante Eutychen, seu tractatu historico & theologico de Eutychianismo vere ac falso suspectis, cap. XXXI. p. 307. seqq.* Distat quoque FLAVIANVS Constantin-

nopolitanus in sua ad THEODOSIVM confessione: *Unam quidem Dei verbi naturam, incarnatam tamen & inhumanatam, dicere non negamus, eo quod ex ambobus unus atque idem sit dominus noster Jesus Christus.* Vid. LIBERATVM in *breviario*, a JO. GARNERIO, Jesuita, edito, cap. XI.

(3) Inscribitur hic liber THEODORITI: *ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ Η ΠΟΛΥΜΟΡΦΕΣ*, sive *dialogi tres* inter ΕΡΩΤΗΣΗΝ & ΟΡΘΟΔΟΧΟΝ. Memorantur hi dialogi a PHOTIO *cap. XLXL* atque hodie inserti leguntur *operibus THEODORITI*, junctim editis, *tom. IV. edit. Græco-latina Sirmondiana.*

(4) Præter ejusmodi loca ex veterum monumentis desumpta in medium attulit SAMVEL BASNAGIVS, in *annalibus polis. ecclesiast. tom. III. p. 420.*

(5) Vid. hujus abbatis *disputationem adversus Petrum Abaelardum, cap. VII.*

(6) Locum ex ABAELARDO recitavit NATALIS ALEXANDER, in *selectis histor. ecclesiast. capitulis*

sequentis ævi scholasticis; qui, ut ut unionem istam cum orthodoxis statuerent, circa modum tamen illius unionis, quem philosophia non novit, subtilius disputando haud leviter hallucinati sunt. Huc cumprimis pertinet DVRANDVS a S. PORCIANO, seculo decimo quarto clarus, a quo nova scholasticorum ætas alias inchoari solet. Is enim unionem *personalem*, quam vocant, ab aliis, qui subinde occurrunt, unionum modis plane diversam pro *accidentali* duntaxat habuit (1); cuius vestigia PETRVS PALVDANVS (2) alique ex antiquis scholæ doctoribus sunt secuti. Falsam vero esse hanc sententiam, vel eo intelligitur, quod non accidens aliquod cum substantia, sed duæ substantiæ seu naturæ in Christo conjunguntur, ipsumque vinculum, seu ratio uniendi non est accidens quoddam, sed hypostasis, siquidem natura humana intra hypostasim *τὸ λόγος* adsumitur, ita quidem, ut cum *verbo substantiali* eandem constituat personam, quæ *θεανθρωπος* dicitur. Accedit, quod accidentia sint limitationes virium creaturarum, quæ in Deum infinitum cadere haud possunt (3).

§. XLVI. Reliquas easque levioris ut plurimum momenti controversias, quas antiqui scholæ doctores de unione naturarum in Christo olim agitarunt, ut copiose heic edisseramus, non patitur instituti nostri ratio. Adeat, qui *τροπον παιδιας*, quem plerique Scholastici heic tenere, adcuratius nosse voluerit, PETRVM LOMBARDVM, *magistrum sententiarum* vulgo dictum, quem nonnulli primum scholasticæ theologiæ constituunt auctorem, itemque THOMAM DE AQUINO, *dōctorem angelicum*, Dominicanum seculo decimo tertio clarum, qui vero JOANNEM DVNS SCOTVM seculo decimo quarto nactus est adversarium, unde no-

biles istæ *Scotistarum* ac *Thomistarum* sectæ in ecclesia Romana ortæ sunt. Generatim id notamus, tenebricosos istos scholæ doctores statuisse, beneficio unionis personalis humanæ Christi naturæ non fuisse communicata dona vere divina atque infinita, sed dona duntaxat finita, inhærentia atque creata, veluti sapientiam maximam, potentiam singularem, & id genus alia, quæ theologi *habitualia* alias appellare solent; etsi sententiæ hujus propugnatores inter gratiam *unionis*, *capitis* & singularis *prærogatiue* subinde distinguant, quarum posteriores tantum dona finita complecti videri poterant.

§. XLVII. Cum resuscitatis non sine provida divini numinis cura bonarum litterarum studiis, nova orbis insinulque ecclesiæ facies ineunte seculo decimo sexto oriretur, sperare aliquis poterat, controversiarum theologicarum ut in aliis religionis christianæ capitibus, ita & in gravissimo hoc de persona Christi redemptoris argumento finem fore, saltem numerum earum plurimum imminutum iri. Atque fieri utique hoc potuisset, nisi amor veteris theologiæ scholasticæ, partiumque studium, nec non alii, qui mortales in transversum agunt, obstitissent adfectus. Hinc non imminuta, sed aucta potius sunt certamina theologica, quorum historiam ea, qua fieri potest, brevitate, jam enarrabimus. Ut autem præcipua, quæ hanc in rem sunt dicenda, ordine prosequamur, primo quidem loco recensebimus controversiam, quæ inter b. LUTHERVM & ZWINGLIUM, nec non eos, qui ab utriusque partibus stabant, de hocce argumento fuit agitata. Deinde vero lites, in ipsa ecclesia nostra evangelica hac de re exortas succincte enarrabimus, ac vel tandem de reliquis a protestantium cœtu separatis

E 3

tis

bus ad seculum XI. & XII. part. III. dissertat. VII. p. 30. qui ABÆLARDVM ab erroribus ipsi imputatis plane immunem fuisse ostendere conatus est. Conferenda, quæ hanc in rem diximus in *dissertat. historico-theolog. de redemptione ecclesiæ proprio Dei sanguine facta* §. XVI. not. (3).

(1) Vid. DVRANDI *commentar. super libros V. sententiarum*, in 3. *dist. 6. q. 6.*

(2) Vid. PALVDANVM *quaest. I. art. 1.*

(3) Conferenda heic sunt, quæ hanc in rem scripsit GERHARDVS noster *locor. theol. tom III. loc. IV. cap. VII. §. CXVIII. p. 425.*

tis ecclesiis earumque variis, quos heic commiserunt, erroribus pro instituti nostri ratione pauca subjungemus,

§. XLVIII. Quod controversiam, quæ b. LVTHERO cum VLRICO ZWINGLIO intercessit, attinet, ejus origo ab infausto dissidio de sacra cœna repetenda est. Vix enim ecclesia e papatus tenebris opera b. LVTHERI erat erepta, cum mōx theologi evangelici in jurgia sacramentaria, quæ vocant, dilaberentur, atque de vera & reali corporis & sanguinis Christi præsentia in sacra eucharistia acriter inter se disceptarent. Primus, qui classicum cecinit, erat ANDREAS BODENSTEIN, a patria CAROLSTADIVS dictus, qui doctrinam LVTHERI, cujus in academia Wittebergenſi collega erat, ab initio quidem inasculè propugnauerat, eo autem in arce Wartenburgenſi latente, ingentes Wittebergæ turbas excitavit; quibus, reditu Lutheri compositis, Witteberga discessit, tandemque, terris Saxonis eiectus, ad Helvetios migravit, ibidemque inter alia præsentiam Christi in sacra cœna scriptis publicis impugnavit. Nec defuerunt in Helvetiâ aliisque Germaniæ superioris partibus, qui sententiam Carolstadii suo adprobarent calculo. Inter eos, qui hoc fecerunt, primum præcipuumque locum tenuit VLRICVS ZWINGLIVS, quem modo laudavimus, canonicus & sacerdos Ti-

gurius, isque eruditissimus. Licet enim is, repudiata, quam CAROLSTADIVS adoptaverat, verborum institutionis expositione, aliam substituerit, prout infra ostendemus (1), in eo tamen eidem adstipulatus est, quod corpus & sanguis Christi a sacra cœna quam longissimè absit. Atque hanc ipsam sententiam multo copiosius atque ingeniosius, quam CAROLSTADIVS fecerat, in scriptis suis (2) adstruxit ZWINGLIVS, quem JOANNES OECOLAMPADIVS (3), verbi divini apud Basileenses prætor, qui antea doctrinæ Lutheri adhaeserat, & Helveti fere omnes, nec non alii doctores sunt secuti, cum contra LVTHERVS cum amicis suis, pro reali præsentia Christi in S. cœna valide certaret. Hinc longæ ac difficiles ab ann. MDXXIV. exortæ sunt lites; quæ, multis remediis frustra tentatis, ad extremum luctuosum inter cœtus papatu egressos dissidium pepererunt. Fundavit LVTHERVS suam sententiam primum quidem in naturalis & clarissimæ verborum institutionis interpretatione, a qua recedendi nulla adestet causa; postea vero, cum ei objiceret ZWINGLIVS, impossibile esse, Christum secundum humanam naturam in cœlo & terra simul præsentem esse, provocavit ad *omnipræsentiam* carnis Christi, tanquam beneficio unionis hypostaticæ eidem competentem (4) atque exinde possibilitatem præsentiæ realis

(1) CAROLSTADIVS verba institutionis: *hæc est corpus meum*, ita exponebat, ac si Christus suo corpore, extenso digito, monstrato dixisset: hoc, quod mensæ adfidere videtis, est corpus meum. Quam expositionem utpote maxime contortam rejecit ZWINGLIVS, voculamque EST in verbis institutionis pro SIGNIFICAT positam esse contendit. Eundem ab initio quidem de veritate hujus interpretationis dubitasse, postea autem, perlecto libro manuscripto HONII, scriptoris ejusdam Batavi, in sua sententia confirmatum fuisse, haud dissentit ipsi Reformati. Vid. LVD. LAVATERVM, in *bist. de origine & progressu controversiæ sacramentariæ* p. 3. & RVDOLPH. HOSPINIANNVM in *bist. sacrament. part. II* p. 30. seqq.

(2) Primum, quod ZWINGLIVS de hoc argumento edidit, scriptum, erat *epistola ad MATTHÆVM AVLBERVM, Reutlingenſium eccle-*

siam, die XVI. Nov. ann. MDXXIV. data, quæ anno sequente, mense Martio, Tiguri in ædibus Christoph. Froschovari typis fuit exscripta: Postea vero inserta illa est *zom. II. oper. ZWINGLIJ fol. 153. b. seqq.* itemque libro *III. epistolarum ZWINGLIJ & OECOLAMPADII anno MDXXXVI. impressarum, fol. 116. b. seqq.* Exhibet quoque eandem b. cancellarius C. M. PFAFFIVS, in *actis & scriptis publ. eccles. Wirsemb. p. 9. seqq.*

(3) Edidit OECOLAMPADIVS *librum de genuina verborum Domini: hoc est corpus meum, juxta vetustissimos auctores expositione*, ubi antiquorum cum primis testimoniis suam suffulcire sententiam annititur. Adjuncta est *epistola dilectis in Christo fratribus per Sueviam Christum annunciansibus inscripta.*

(4) LVTHERVS omnipræsentiæ carnis Christi primum in scriptis contra CAROLSTADIVM editis adseruit

realis eucharisticæ adstruxit (1). Qua ipsa ratione nihil aliud docuit, quam quod secundum sacræ scripturæ ductum veteris ecclesiæ patres dudum statuerant, prout ex testimoniis partim in *formula concordie*, ejusdemque *apologia*, partim vero a theologis præstantissimis, speciatim JAC. ANDREAE (2), LVC. OSIANDRO (3), MART. CHEMNITIO (4), HERMANNO HAMMELMANNO (5), itemque JO. GERHARDO nostro (6), THEODORO THVMIVIO (7), ABRAH. CALOVIO (8), PETRO HABERKORNIO (9), aliisque in medium adductis luculenter patet. Cæterum ab hoc ipso tempore, quo controversia de *omnipræsentia* carnis Christi agitari cœpit, articulus de *communicatione idiomatum* adcuratius, quam antea factum erat, excoli cœpit, inque diversas sententias abierunt, qui religionis repurgatæ placita sunt secuti.

§. XLIX. II nimirum, qui cum LVTHERO

faciebant, *communicationem idiomatum* eandemque *realem*, maxime *omnipræsentia* divinæ carni Christi communicatæ, fortiter propugnabant, qua negata vinculum unionis personalis in Christo penitus dissolvatur, atque valori infinito meriti Christi, qui sine communicatione operationum consistere nequeat, plurimum detrahatur, quin & clarissimis sacræ scripturæ oraculis vis inferatur. Ex altera vero parte ZWINGLIJ sectatores alia scripturæ loca LVTHERI adseclis opponebant, & veritatem humanæ Christi naturæ urgebant, quæ, stante communicatione idiomatum, ac speciatim omnipræsentia, locum habere nequeat, tandemque ad ratiocinia philosophica delapsi, contendebant, unum idemque corpus pluribus locis simul præsens esse haud posse. A partibus LVTHERI stabant cumprimis theologi Wirtembergici JO. BRENTIVS (10) atque JACOBVS AN-

adferuit; deinde vero luculentius hocce argumentum pertractavit in scriptis contra ZWINGLIVM, itemque in tractatu germanico sermone edito, *dass die Worte Christi, das ist mein Leib, noch fest stehen*, MDXXVII. & vel maxime in *der grossen Bekenntniss vom Abendmal Christi*, anno MDXXVIII. alibique passim. Conf. tom. III. oper. Jeneus. german. fol. 350. b. seqq. & fol. 454. b. seqq.

- (1) Ex iis, quæ supra diximus, satis patet, falsum esse, quod post HOSPINIANNVM aliosque dixit & repetiit JACOBVS BASNAGIVS, Lutherum suam de præsentia Christi in sacra coena sententiam mutasse, quin & sibi contradixisse, dum eandem probaturus, mox ad *omnipræsentiam* carnis Christi, mox ad sola institutionis verba provocaverit. Vid. ejus *histoire de la religion des églises Reformées*, tom. IV. cap. XI. p. 179. seqq. Argumentum enim, quod a sensu litterali verborum institutionis desumitur, illi, quod omnipræsentia carnis Christi superstruitur, non est oppositum, sed subordinatum. Prius probat *possibilitatem* præsentia realia eucharisticæ; posterius vero *præsentiam* corporis Christi sacramentalem, qua talem. Alio quippe modo corpus Christi extra sacramentum, alio vero in cœna præsens est. Præsentia ejus extra cœnam *generalis* est, secundum quam illud ubique est. At in sacra coena præsentia corporis Christi est *sacramentalis*, secundum quam in sola cœna est. Hæc posterior priorem illam præsupponit, & sine illa esse haud posset, cum contra omnipræsentia salva esset, fictam nulla daretur præsentia sacramentalis; observante C.

M. PFAFFIO in *animadversionibus in Jac. Basnagii historiam religionis ecclesiarum protestantium* p. 7. not.

- (2) Evolvi heic velim JAC. ANDREAE *expositio-nem controversiæ de duabus naturis in Christo contra Bezam & Bullingerum* p. 18. seqq. ejusdemque *solidam refutationem compilationis Cingliane & Calvinianæ*, quam illi consensum orthodoxum sacræ scripturæ & veteris ecclesiæ de controversia sacramentaria adpellarunt, p. 1, 6, 7.
 (3) Vid. LVC. OSIANDRI *ausi-Scurrinium alterum*, p. 16. seqq. & p. 26. seqq.
 (4) Vid. CHEMNITII *librum de duabus naturis in Christo* cap. XXV.
 (5) HERM. HAMMELMANNVS edidit *responsionem ad dicta patrum veterum de Christo homine, num sit in loco?* quæ Lemgoviz MDLXVIII. 8. lucem adspexit publicam.
 (6) Vid. GERHARDI nostri *loc. theol. tom. III. loc. IV. cap. XII. §. CCVII. CCXXVIII. CCXL*.
 (7) Vid. THEOD. THVMIVM, in *ταπεινω-σος, παρὰ sacra* p. 355. seqq. 505. 507. & de *majestæte Christi* *Σταυρωτής* p. 103. seqq. 176. seqq. & p. 181. seqq.
 (8) Vid. CALOVIVM in *tract. de persona Christi* *Σταυρωτής*, p. 95. 96. 49. seqq. Add. ejusdem *system. loc. theol. tom. VII. p. 375*.
 (9) Vid. HABERKORNIVM in *Christologia* p. 107. seqq. & p. 240. seqq.
 (10) Scripsit BRENTIVS de *personalī unionē duorum naturarum*.

ANDREAE (1), cancellarius Tubingensis; ZWINGLIJ vero partes in se defendendas suscepere HENRICVS BVLLINGERVS, (2), PETRVS MARTYR (3), alique theologi, Palatini cumprimis, qui in colloquio Maulbronensi anno MDLXIV. instituto, cum theologis Wirtembergicis tum de sacra cœna, tum de persona Christi ac maiestate hominis Christi, quam illi ubiquitatem adpellabant, per ali-

quot dierum spatium disputarunt (4). Nec tamen alius hujus colloquii fuit fructus, quam qualis colloquiis familiaris esse solet. Exacerbati nimirum ex utraque parte sunt disputantium animi, ita quidem, ut scriptis polemicis de nouo res ageretur (5), novæque inde ab eo tempore in ecclesia protestantium contentiones orirentur.

§. L.

naturarum in Christo & adscensu Christi in cælum ac sessione ejus ad dextram patris, qua vera corporis & sanguinis Christi præsentia in cena explicata est & confirmata, Tubing. MDLXI. 4. Exstat quoque ejus sententia de libello D. Henrici Bullingeri, cui titulus est: tractatio verborum domini, in domo patris indei mansiones multæ sunt &c. Tubing. MDLXI. 4. Ambo libelli Francof. MDLXIII. 4. & tom. VIII. operum BRENTII junctim editorum cum aliis huc spectantibus recusi fuerunt.

- (1) JACOB. ANDREAE complures edidit libros pro confirmando dogmate de omnipræsentia carni Christi communicata. Amplam eorum recensione dedit C. M. PFAFFIVS, in *introductione in hystor. theol. literar. part. II. p. 414 — 416*. Cumprimis notari meretur ejusdem scriptum, nomine theologorum Wirtembergicorum germanico sermone editum, cui titulus: *beständige Wiederholung und gründliche Erklärung der Wittenbergischen Kirchen von der Person und beyden Naturen Christi contra Crypto-Calvinianos Saxonicos*. Prodiit hocce scriptum Tubingæ MDLXXII. 4. Junge ineretur ejusdem *kurzer, einfeltiger und wahrhaftiger Bericht des Streits über dem heiligen Abendmahl und der Person Christi*, ibidem MDLXXV. 4.
- (2) HENR. BVLLINGERVS, theologus Tigurinus ac ZWINGLIJ in munere ecclesiastico successor, magnum in reformatæ ecclesiæ placitis defendendis demonstravit zelum, variisque cum nostratibus, præsertim cum JO. BRENTIO, scriptis pugnavit. Acuratorem eorum notitiam suppeditat HOTTINGERVVS in *bibl. Tigur. p. 85*.
- (3) PETR. MARTYR VERMILIVS, patria Florentinus, qui initio a b. LUTHERI laud procul abfuit sententia, deinceps ad CALVINI partes transit, ecclesiæque reformatæ placita contra nostrates acerrime defendit, utque BVLLINGERO in pugna cum BRENTIO inita auxilium ferret, edidit *dialogos de Christi humanitate, proprietate, naturarum ubiquitate*. In hisce dialogis comprobare annisue est, corpus Christi in cœlo inclusum esse, quoniam natura atque essentia corporis cujusdam requirat, ut certo quodam loco circumscribatur. Utrique vero tum BVLLINGERO, tum PETR.

MARTYRI satisfecit BRENTIVS in libro *de maiestate Christi ad dextram Dei patris, & de vera præsentia corporis & sanguinis ejus in cena*. Francof. MDLXIII. 4.

- (4) Institutum fuit hocce colloquium præsentibus FRIDERICO III. electore Palatino, & CHRISTOPHORO, duce Wirtembergico. Interfuerunt eidem ex theologis Palatinis PETR. BOCQVINVS, CASPAR OLEVIANVS, ZACHARIAS URSIGNVS (qui *casechisum Heidelbergensem*, a Reformatis magna consensione receptum, iussu & auctoritate electoris Palatini conscripserunt) & MICHAEL DILLERVS; ex theologis vero Wirtembergicis, JO. BRENTIVS, JACOB. ANDREÆ, THEODORICVS SNEFFIVS, BARTH. BIDEMBACHIVS, & VALENT. VANNIVS abbas Maulbronensis. Disputatum heic fuit per quinque dies inter solum JAC. ANDREÆ & tres Palatinos BOCQVINVM, OLEVIANVM & URSIGNVM de maiestate hominis Christi, illo e sanctioribus litteris & dogmate de unione personæ li thesin suam probante, hisce vero doctrinam suam defendentibus ex proprietatibus humanæ Christi naturæ, atque oracula scripturæ, quæ urgebant nostri, aliter explicantibus. Cum itaque utraque pars in hypothesibus suis peristeret, frustratione censebatur ulterior collatio de verbis institutionis sacre cœnæ, colloquiumque fuit abruptum. Equidem urgente duce CHRISTOPHORO, ut collatio de verbis Christi restitueretur, de nouo per integrum diem de hocce argumento fuit disputatum, recurriendo subinde ad priorem controversiam. Veram, cum nihil fuit effectum, colloquio finis fuit impositus. Historiam hujus colloquii enarrarunt JO. ANDR. SCHMIDIVS in *sagittariana introductionis in hystor. ecclesiast. tom. II. p. 1541. seqq.* & C. M. PFAFFIVS in *libro comment. de actis scriptisque publicis eccles. Wirtembergicæ cap. III. §. V. p. 76*.
- (5) Scripta ista eristica, quæ ab utraque parte fuerunt edita, recensent duumviri modo laudati, SCHMIDIVS & PFAFFIVS, locis in proprii nota adlegatis.

¶ S. E. Atque hæc ipse lites statim sub initium reformationis exortæ ac post obitum b. LUTHERI continuatæ, novas in ecclesia nostrâ excitaverunt turbas, cum theologi Wittebergenfes, qui JO. CALVINO ejusque adfœclis clam favebant, atque eaproppter *crypto-Calviniani* (1) dicebantur, in scriptis JO. BRENTII & JACOBI ANDRÆ, quæ BVLLINGERO ac PETR. MARTYRI oppoluerant, nonnulla minus recte dicta reprehenderent, atque inter alia urgerent, in controversiis de sacra cœna in verbis institutionis unice adquiſcendum, atque a disputatione de omnipræſentia carnis Christi prorsus abſtinendum eſſe; quin eousque progredereatur, ut aperte pronũciarent, theologos Wirtembergicos de communicatione idiomatum minus recte docere, unionemque, quam vocant, perſonalem conſuudere cum idiomatum communicatione, cum tamen inter utram-

que magnum intercedat diſcrimen (2). Acta hæc ſunt anno MDLXIV. & quidem non per ſcripta publica, ſed per litteras duntaxat privatas. Unde JACOBO ANDRÆ nata eſt occaſio, in Saxoniam ſe conferendi, colloquiumque cum theologis Wittebergenſibus, pacis ſtabiliendæ cauſſa, inſtituendi. Hi vero, ut ab initio fucum facerent theologo huic Wirtembergico, atque haud exiguam concordiæ cum reliquis theologis ineundæ ſpem verbis ſignificarent; poſtea tamen in contraria omnia abierunt, reque ipſa abunde comprobarunt, quam longe a pacis & concordiæ ſtudio abeſſent. Mox enim, ſcena mutata, reliquos theologos, maxime Wirtembergicos, variorum inſimulare errorum, quin & eodem acerbius perſtringere, doctrinasque ad reformatæ eccleſiæ placita adcommoatas in publicis ſcriptis diſſeminare occœperunt (3). Hinc obviam iis ivere theologi

(1) Principem *crypto-Calvinismo*, ac certaminibus, quæ tum de ſacra cœna, tum de perſona Christi inter Auguſtanæ confeſſionis ſocios ſunt exorta, occaſionem dedit PHILIPPVS MELANCHTON. Is enim nimio atque intempeſtivo pacis concordiaque inter partes diſſentientes promovendæ ſtudio incitatus, inconfultis, quorum communis cauſſa agebatur, theologis inſignem mutationem in articulo decimo Auguſtanæ confeſſionis anno MDXL. in latina ejus editione ſuſcepit, ſuæque lenitate effecit, ut multi, præſertim poſt LUTHERI ex hac vita exceſſum, cœperint, Calvinianam de ſacra cœna & perſona Christi ſententiam in corde amplecti, licet Auguſtanam confeſſionem in ore habuerint. Ejusmodi *Crypto-Calviniani* ut vulgo nominantur, cum primis Wittebergæ latitabant, tandemque eo audaciæ procedebant, ut ſuum cum Calvinii adfœclis conſenſum publicis ſcriptis reſtari haud dubitarent. Wittebergenſium veſtigia ſequebantur theologi Lipſienſes ac Dresdenſes, quibus tamen theologi Saxonici ducales ſive Thuringici, cum cæteris theologis Auguſtanæ confeſſionis omnibus, maſcule ſe ſe oppoluerunt. Ex *Crypto-Calvinianorum*, quos vocant, numero fuerunt PAVLVS EBERVS, CASPAR CRVCIGER, HENR. MOELLERVS, FRID. WIDEBRAMVS, CHRISTOPH. PEZELIVS, itemque PHILIPPI MELANCHTONIS gener, CASPAR PEVCERVS, archiater electoris Auguſti, vir ſine controverſia doctiſſimus. Qui plura

Tomus IV.

de *crypto-Calvinistiſ* legere voluerit, adeat JO. SCHLVSSSELBURGII *theologiam Calvinistarum*, germanico ſermone editam, libr. II p. 207. libr. III. præf. p. 1. ſeqq. & p. 52. ſeqq. libr. IV. p. 246. RV-DOLPH. HOSPINIANI *concordiam diſcordem*, & *hiſt. ſacram. part. II.* LEONH. HUTTERI *concordiam concord. cap. I—VIII.* GODOFR. ARNOLDI *Kirchen- und Kezer-Hiſtorie*, libr. XVI. cap. XXXII. & VAL. ERN. LOESCHERI *auſführliche hiſtoriam motuum*, part. II. p. 176. part. III. p. 1. ſeqq. & p. 143. ſeqq.

(2) Vid. ven. JO. GEORG. WALCHII *introduſt.* in *libros eccleſiæ Luſtheranæ ſymbolicos* p. 834.

(3) Præcipua ſcripta *crypto-Calvinianorum*, quæ huc ſpectant, ſunt ſequentia: I) *catechiſmus*, Calviniano dogmati favens, quem PEZELIVS collegerat, ann. MDLXXI. editus. Magnas vero novasque hinc catechiſmus, a *crypto-Calvinianis* in ſcholas introductus, in eccleſia noſtra turbas excitavit, multosque nactus eſt adverſarios. II) liber germanicus eodem anno typis exſcriptus, quem *ſtereoma* (die *Grundfeſte*) adpellabant. Plenius inſcribitur: *von der Perſon und Menſchwerdung unſers HErrn Jeſu Christi, der wahren chriſtlichen Kirchen Grundfeſte*. In quo quidem libro eccleſiæ Reformatæ dogmata de perſona Christi propugnantur, theologi vero recte ſentientes acriter perſtringuntur. III) Scriptum, cui nomen datum eſt *conſenſus Dresdenſis*; ſive *das Dresdenſche Bekenntniſ*, quod tamen re ipſa nihil aliud erat, quam *ſtereomatiſ*, cujus modo fecimuſ,

F

men.

theologi purioris doctrinae studiosi, Jenenses, Brunsvicenses, Luneburgenses, Mansfeldenses, Hallenses (1), alique, maxime Wirtembergici (2), qui varii generis scripta iis opposuerunt, eorumque copias profligarunt. Quin eo rem perduxit JAC. ANDREÆ, theologus Tubingenlis, cum ipse in Saxoniam venisset, ut crypto-Calviniani, quos vocant, rebus pellerentur, & in formula concordia ann. MDLXXX.

in lucem publicam emissâ (3), & quidem articulo octavo, dogma de communicatione idiomatum & omnipresens carnis Christi, tanquam creditu necessarium omnibus præberetur. Atque hac ipsa formula concordia ut aliis, ita & hisce controversiis cum crypto-Calvinianis agitatâ, finis in ecclesia nostra tandem fuit impositus (4).

§. LI.

mentionem, epitome. Composuerunt hunc librum theologi Wittebergenses, qui inter crypto-Calvinianos principes erant, & ea quidem ratione eundem composuerunt, ut facile pateat, illum ecclesiae Wirtembergicae doctoribus esse oppositum. Nec IV) præmittendus heic est liber a crypto-Calvinianis ann. MDLXXI. evulgatus, hacque insignitus inscriptione: *die Fragstücke von dem Unterscheid der beyden Artickel von der Himmelfahrt und Sitzen Christi zur Rechten Gottes*, in quo sententia de omnipresens carnis Christi impugnatur, hisque dica scribitur, qui docent, corpus Christi, licet in coelos sit sublatum, nihilo tamen minus in terra quoque adeste.

- (1) Scripta theologorum Jenensium, HESHVSII, WIGANDI, COELESTINI & KIRCHNERI, itemque Brunsvicensium, Luneburgensium, Mansfeldensium, *Catechismo* Wittembergensi, quem in præcedenti nota commemoravimus, sunt opposita, atque ann. MDLXXI. in lucem publicam exierunt. Indicem eorum dedit JO. GEORG. WALCHIVS in *introduc. in libros Symbol.* p. 320. Addi tamen meretur scriptum theologorum Saxoniarum A. MDLXXI. contra crypto-Calvinianos editum, cui index: *die wiederholte christliche gemeine Confession nach der alten Grundfest D. Lutheri wider die Sacramentierer vom Abendmahl des HErrn, von der persönlichen Vereinigung der göttlichen und menschlichen Natur in Christo, von seiner Himmelfahrt und Sitzen zur Rechten Gottes*. Cumprimis vero huc spectat *die einbellige Bekenntniß vieler Theologen und Kirchen in etlichen Fürstenthumen, hohen Schulen und Städten Augspurgischer Confession von dem neuen Catechismo der neuen Wittenberger, von ihrer neuen Grundfeste und neuen Bekenntniß zu Dresden*, Jena MDLXXIV. 4. Est hoc scriptum præcipuum ex iis, quæ crypto-Calvinistis fuerunt opposita.

- (2) Theologi Wirtembergici ann. MDLXXII. auctore, ut videtur, LVCA OSIANDRO scriptum adornandum curarunt, cui titulus: *beständige Wiederholung und gründliche Erklärung der Kirchen*

und Schulen im Fürstenthumb Wirtemberg: Lehr und Bekenntniß von der Person und beeden Naturen unseres HErrn und Heylands Christi &c. Tübingen MDLXXII. 4. Ediderunt quoque ann. MDLXXV. alium librum, qui inscribitur: *kurzer, einfeltiger und wahrhaftiger Bericht des Streits über dem heiligen Abendmahl und der Person Christi zwischen den reinen Kirchen und den Sacramentierern &c.* cujusmodi scripta adhuc alia lucem publicam aspexerunt, de quibus evolvi meretur C. M. PEARFIVS, in *libro commentario de actis scriptisque publicis ecclesiae Wirtemberg.* p. 38. seqq.

- (3) Constat, præcipuum hujus formula auctorem fuisse JAC. ANDREÆ, sæpius jam laudatum, qui in ea perficienda primum MART. CHEMNITIVM & NICOL. SELNECCERVUM, theologos prorsus eximios, deinde etiam ANDR. MÜSEVLVM, CHRISTOPH. CORNERVM & DAVID. CHYTRÆVM, adjutores habuit. Quæ de hoc libro symbolico scitu cognituque sunt necessaria, egregie edisseruit ven. JO. GEORG. WALCHIVS, in sæpius jam adlegata *introduc. in libros Symbol. libr. I. cap. VII. p. 707. seqq.* qui & loc. cit. §. XIII. p. 750. seqq. itemque in *bibliotheca theol. selecta tom. I. p. 304. seqq.* scripta virorum eruditorum historiae formulæ concordia illustrandæ inventientia diligenter recensuit. Jungi vero eidem meretur JO. CHRISTOPH. KÖCHERVS, theologus hodie Jenensis, isque doctissimus, in *bibliotheca theologiae symbolicae*, cap. IV. p. 128. seqq.

- (4) Equidem post editam concordia formulam denovo erupit crypto-Calvinismus sub CHRISTIANO I. electore Saxonie, qui lenioribus Melancthonis sententiis a teneris erat imbutus, & NIC. CRELII, primi rerum publicarum in Saxonia administræ, ac crypto-Calvinistarum partibus addictissimi, consiliis utebatur; unde & exorcismi, quæ dicuntur formula, publica auctoritate, in baptismi ritibus fuit abrogata, id quod factum A. MDXCI. Verum, cum hoc ipso anno mors inopinata CHRISTIANVM opprimeret, & post ejus obitum a ERID. WILHELMO, Altenburgensi, res Saxoniae

§. LI. Nec tamen composita hac ratione sunt certamina cum apertis CALVINI sectatoribus, quæ Reformati hodie dicuntur, sed potius magno cum fervore continuata, immo adaucta magis, quam diminuta. Ipsa enim *concordie formula*, quæ pacem inter protestantes dissentientes reducere debebat, novam discordiæ materiam suppeditavit, statimque, ac in lucem prodijt publicam, variis scriptis a reformatæ ecclesiæ theologis fuit impugnata (1), qui speciatim dogma de omnipræsentia carnis Christi quam maxime detestabantur. Nec aliam mentem induisse videntur ii ex doctoribus reformatis, qui partim seculo superiori, partim vero nostro hoc ævo scriptis inclaruere. Licet enim nonnulli ex

iis mitius de ecclesiæ nostræ placitis, speciatim iis, quæ ad personam Christi spectant, subinde loquerentur, propiusque ad nostram viderentur accedere sententiam; alii tamen & quidem plerique, antiqua certamina continuerunt, atque hac ipsa ratione luculenter ostenderunt, se a sententia majorum suorum nullo discedere ratione. Adeat, qui hujus rei specimen legere voluerit, eorum scripta in lucem publicam edita, in quibus mentem suam de communicatione idiomatum, ac speciatim de omnipræsentia carni Christi communicatæ uberins exposuerunt, speciatim CHRISTOPH. MASSONI seu, qui sub ficto hoc nomine latet, CHRISTIANI BECMANNI (2), MARCI FRID. WENDELINI (3), SAMVELIS MARESII, theologi

niz administrarentur, tota scena mirum in modum fuit mutata, siquidem crypto-Calviniani carcere & exilio nullo tati, CRELLIVS vero anno MDCL. capitali supplicio adfectus est. Conditum quoque hac occasione, ceterisque Saxonie præscripti fuerunt *articuli visitatorii*, qui in fronte librorum nostrorum symbolicorum comparent. Vid. GODOFR. ARNOLDVM in *der Kirchen- und Kexer-Historie*, pars. II. libr. XVI. cap. XXXII aliosque auctores a C. M. PFAFFIO, in *introduc. in historiam theolog. litterar.* pars. II. p. 410. seqq. adnotatos.

(1) Mirum videri haud potest, ecclesiæ reformatæ doctoribus plurimum displicuisse librum *concordiæ*, eosque atrox *formula* istius bellum intulisse. In ea enim non tantum veritates, de quibus inter protestantes inde a tempore reformationis acriter fuit disceptatum, stabiliuntur, sed & doctrinæ Reformatorum, veritatibus istis oppositæ, disertis verbis damnantur, ut proinde omnis dissidii sanandi spes per hanc formulam extincta esse videatur. Acerbiora vero subinde sunt scripta, quæ theologi reformati *formula concordie* opposuerunt. Sufficiat ex iis heic commemorasse RUDOLPH. HOSPINIANI *concordiam discordem*, Neostadiensium *admonitionem de libro concordie*, Anhaltinorum *Bedenken über die Praefation des neulich ausgegangenen Concordien-Buchs*, Bremensium *defensionem denegata subscriptionis*; AMBROSII WOLFFII (sub quo nomine CHRISTOPH HERDESIANVS, syndicus quondam Norimbergensis latebat) *historiam der Augspurgischen Confession &c. wider die parres Bergenses und anderer Ubiquitisten verführischen Berrug*, ejusdemque aliud scriptum, cujus partu priori titulum

fecit: *fundamenta Lutherana doctrina de ubiquitate asque adeo de corporali præsentia corporis Christi in eucharistia, ad orthodoxæ fidei normam expensa &c.* Hos aliosque adversariorum imperus ut repellerent nostri theologi, *apologia formula concordie germanicæ a TIMOTHEO KIRCHNERO, NIC. SELNECCERO & MARTINO CHEMNITIO Erfordiæ* fuit composita, quæ Heidelbergæ ann. MDLXXXIII. hac inscriptione insignita prodijt: *Apologia, oder Verantwortung des christlichen Concordien Buchs.* Varios equidem libellos huic *apologie* opposuerunt Neostadienses, Anhaltini aliique, quos vero mox confutarunt nostri. Uberius hæc edisseruit laudatissimus WALCHIVS, in *introd. in libr. symb. libr. I. cap. VII. §. X. p. 734 seqq.* Cum primis vero legi heic meretur LEONH. HUTTERVS, in *concordia concorde*, HOSPINIANI *concordie discordiæ* opposita, Witteb. MDCLXIV. in fol.

(2) Hujus habetur *anatomia universalis triumphans*, primum duobus, deinde quatuor voluminibus Marburgi MDCCXII. MDCCXL. in 4. edita, MATTHIÆ HOE AB HORNEGG aliisque ecclesiæ nostræ doctoribus opposita. Novam vero hujus operis editionem adornavit BECMANNI filius, quæ quatuor comprehensa tomis Francof. ad Viadrum MDCLXXIV. fol. lucem adspexit publicam. Est vero ingens hocce opus unum ex præcipuis, quæ theologi Reformati nostris opposuerunt, multaque continet, quæ ad controversiam de idiomatum communicatione spectant.

(3) Spectat huc M. FRID. WENDELINI *christianæ theologie systema majus*, post auctoris obitum Cassel. MDCLVI. 4. typis exscriptum, quod apud Reformatos

logi quondam Gröningani (1), FRANCISCI TVRRETINI, theologi in academia Genevensi quondam professoris (2), JO. MELCHIORIS (3), JO. HENRICI HEIDEGGERI, theologi Tigurini (4), FRID. SPANHEMII, Friderici filii (5), PETRI VAN MASTRICHT, theologi in academia Ultrajectina quondam professoris (6), SALOMONIS VAN TILL (7), JO. BRAVNII (8), MELCHIORIS LEYDEKKERI (9), BENEDICTI PICTETI (10), JAC. BASNAGII, pastoris Galli ecclesie primu in Roterodamenlis, postea Hagienlis (11), aliorumque, quos nominare super sedemus.

matos magnam sibi adquisivit existimationem. Ita vero argumentum de communicatione idiomatum in hocce systemate p. 594. seqq. pertractavit auctor, ut sibi ipsi non satis constare videatur. Mox enim idem nobiscum statuit, mox vero id rursus negat, quod antea statuerat. Falsam quoque ecclesie nostrae doctoribus tribuit sententiam, quando p. 597. scribit, eos statuere, humanam Christi naturam in se (h. e. per inhaesionem) esse omnipresentem atque omnipotentem. Conf. etiam p. 598. circa finem.

- (1) Vid. MARESII collegium theologicum sive systema breve universae theologiae, Groningae MDCLIX. editum, loco IX. §. 35, 36 & 37. p. 119. seqq.
- (2) Copiose controversiam hanc theologicam pertractavit TVRRETINVS, in institutionibus theologicis, elencticae part. II. loco XIII. quest. VIII. p. 349. seqq. qui vero in eo plurimum errat, quando p. 351. scribit, theologos nostros statuere, aliquas proprietates divinas, unionis hypostaticae vi, in humanam Christi naturam transfusas esse. Certe nemo nostrorum theologorum hoc unquam somniavit.
- (3) Vid. JO. MELCHIORIS, consiliarii quondam ecclesiast. & antistitis Nassov. Dillenburg. fundamensum theologiae didascalicae, quae tom. II. operum ejus theologiae Francos. MDCXCIII. junctim editorum, inserta sunt, cap. VI. p. 146. Eundem vero cum TVRRETINO errorem committit vir alias doctissimus, quando loc. cit. ait, Lutheranos illis se explicare terminis, ut proprietatem quarundam divinarum in ipsam humanam naturam transfusionem statuere videantur.
- (4) Pertractavit hocce argumentum HEIDEGGERVS, in corpore doctrinae christianae, tom. II. p. 27. seqq. ubi vero, postquam controversiam statum ex GERHARDO posuerat, haec subiungit verba: illa ab insigni communione illius (Lutheranae scilicet) theologo vel minus bona fide, ac subdole dicta sunt (qualis vero suspicio in virum stum integerrimum cadere nulla ratione potest) vel

§. LII. Quemadmodum vero cœtus reformati doctores doctrinam de communicatione idiomatum, ac speciatim de omnipraesentia carni Christi communicata, variis scriptis in lucem publicam editis acriter impugnaverunt; ita ex altera parte nostrae ecclesiae theologi hasce veritates clarissimis sacrae scripturae oraculis confirmare, ac dissentientium objectiones excipere, exceptasque prorsus diluere, suarum duxerunt esse partium. Eminent ex iis, qui hoc fecerunt magnamque argumento de communicatione idiomatum lucem adfuderunt MART. CHEMNITIVS (12), insignis nostrae ecclesiae

parum a modo communicationis idiomatum orthodoxo diffident. Monet quoque HEIDEGGERVS p. 29. nulli communicari propria, quin subjective ei insint. Colligimus ex his aliisque locis, quae haec adscribere nolumus, laudatissimum virum ejusmodi communicationem idiomatum theologiae nostris adscribere, quae sit per transfusionem; a qua tamen sententia sunt alienissimi.

- (5) Vid. SPANHEMII elenchum controversiarum p. 398. seqq.
- (6) Vid. MASTRICHT, in theologia theotico-practica libr. V. cap. IV. §. XXIII. & XXIV. p. 442. seqq.
- (7) Vid. VAN TILL, in compendio theologiae naturalis & revelatae part. II. cap. VI. p. 136.
- (8) Vid. BRAVNII, theologi quondam Groningani, doctrinam fuderum vol. II. part. IV. cap. XVI. §. XXVII. XXXII. p. 732. seqq.
- (9) Vid. LEYDEKKERVM de veritate religionis Reform. cap. III. §. 50. p. 416. seqq.
- (10) Vid. PICTETI theologiae christianae, p. m. 550. seqq.
- (11) JAC. BASNAGIVS in histoire de la religion des Eglises Reformées, tom. IV. cap. XII. §. 2. p. 198. seqq. sententiam de omnipraesentia carnis Christi, tanquam crassum quendam errorem exprobrat nostris theologis, eundemque cum errore doctorum ecclesiae Romanae de praesentia locali corporis Christi in eucharistia atque transubstantiatione, quam vocant, confert.
- (12) Existat CHEMNITII libellus lecto dignissimus de duabus naturis in Christo, de hypostatica earum unione, de communicatione idiomatum, & aliis questionibus inde dependentibus, separatim primum editus, Lips. MDLXXX. ac deinceps Jenae MDXCI. & saepius recusus, tandem vero ejusdem locis theologiae subnexus. Impugnavit eundem LAMB. DAVES

ecclesiæ theologus, NICOL. SELNECCERVS (1), Jo. SCHROEDERVS (2), pastor quondam ecclesiæ Norimbergenfis, isque doctissimus, Jo. AFFELMANNVS (3), theologus quondam Rostochienfis, THEODORVS THYMMIVS (4), theologus Tubingenfis, isque subtilissimus at-

que *αριβεσατ*, JAC. MARTINI (5), theologus Wittebergenfis, CHRISTOPH. ALTHOFERVS (6), academix Jenensis tum temporis alumnus, HENRICVS ECKARDVS (7), apud Altenburgenfes sacrorum antistes, JAC. WELLERVS (8), concionator aulicus Dresdensis, Jo.

NAVVS, theologus reformatus, edito examine hujus libri Genavæ MDLXXXI. sed cassam CHÆM-NITII egit FRID. PETRI in responsione pro li-bello Chemnitii &c. Lips. MDLXXXV. 4.

(1) Scripsit SELNECCERVS repetitionem doctrinæ de communicatione idiomatum &c. Francof. MDLXXXI. 8. itemque *thesos de proprietatibus duarum naturarum in Christo*, Jenæ MDXC. 8. aliæque.

(2) Varia Jo. SCHROEDERVS reliquit opuscula, eaque erudita & cum judicio scripta, quæ doctrinæ de communicatione idiomatum magnam lucem adfundunt. Spectant hæc cumprimis ejusdem apud *theolog. de donis increatis & infuitis, ætate Dei cum adjuncta humana natura per unionem realiter communicatis*, Stinfurt. MDCVI. 8. itemque *problema de communicatione proprii*, cum adnexo *tractatu de reali communicatione idiomatum in doctrina de persona Christi*, Gießæ MDCVI. 8. Nec prætermittendum heic est ejusdem scriptum de Nestorianismo & Eutychianismo, ubi demonstrat, cum reali idiomatum communicatione non esse conjunctam Eutychianam naturarum confusionem a pag. 259. usque ad finem libri. Cumprimis vero legi meretur *tractatus theonius regalis Christi, h. e. expositio ardui illius fidei christianæ articuli de sessione Christi ad dextram Dei, patris omnipotentis*, Gießæ MDCXV. MDCXX. 8. typis exscriptus, in quo de maiestate divini Christo, qua homini, in tempore communicata, ex instituto agit, tandemque in extremo libro, capite ultimo, argumentum de omni-præsentia humana Christi natura pertractat. Jungi meretur ejusdem *scriptum regale Christi*, Gießæ MDCXXI. 8. editum. In eo enim habetur defensio *theonius regalis Christi*. - Speciatim *libr. I. cap. III. p. 19. seqq.* communicatio idiomatum, ac *libr. III. cap. I - IV. p. 312. seqq.* communicatio maiestatis divinæ, adjunctæ humanitati facta, explicatur solideque confirmatur.

(3) Jo. AFFELMANNVS, theologus acutissimus, varias exercitationes academias in lucem emisit, argumento huic illustrando inservientes. Exstant ejus apborismi theologici de communicatione in Christo naturarum & idiomatum hypostaticæ, Rostoch. MDCXVII. 4. qui *Synagmatis exercitationum ejus parænesis*, seqq. fuerunt inserti, itemque *dispu-*

ratio, illustriores quæstiones de persona Jesu Christi exhibens, ubi quæ *VII. pars. I. Synagmatis p. 120. seqq.* disquiruntur: an propriæ divinx naturæ Christo secundum humanam naturam sint communicata? Pertinet huic quoque *ensura censura Lampadianæ, seu trivicta adseritio doctrinæ catholice de omnipræsentia Christi secundum naturam ejus humanam*, in sæpius adlegato *Synagmate pars. I. p. 173. seqq.* Ediderat nimirum Jo. LAMPADIVS, pastor Brêmeffis Reformatus, *censuram ubiquitaris*, PHILIPP. NICOLAI, nostræ ecclesiæ theologo oppositam; quam AFFELMANNVS in scripto modo adlegato confutavit.

(4) Vid. THYMMIVM, in disputatione sua inaugurali de Jesu Christo *θεανθρωπος*, unico humani generis redemptore, Tubingæ MDCXVI. edita p. 53. seqq. & in *exentiationibus* junctim editis *exerc. VII. quæ IV. p. 151. seqq.* Cumprimis vero legi meretur ejusdem libellus academias de maiestate Christi *θεανθρωπος*, Tubingæ MDCXXI. typis exscriptus, *theonem. V. p. 47 - 99.* ubi doctrina de communicatione idiomatum copiose comprobatur, atque ab exceptionibus Reformatæ ecclesiæ doctorum vindicatur. Conferenda quoque sunt, quæ in *repetitione sacre doctrinæ de maiestate Christi* Tubingæ MDCXXIV. luci publicæ exposita hanc in rem leguntur.

(5) JAC. MARTINI, theologus Wittebergenfis, scripsit de *communicatione proprii*, contra Keckermannum, Witteberg. MDCXX. 8.

(6) ALTHOFERVS, discipulus SCHROEDERI, cujus scripta uoc. (2) recensuimus, defensorem se præbuit præceptoris sui. Cum enim CHRISTIAN. BECMANNVS SCHROEDERI *scæperum regale in ubiquitate triumphata*, sub nomine Christiani servi Dei humillimi impugnasset, ALTHOFERVS eidem respondit in *Anti-Becmanno* Jenæ MDCXXXIX. 8. edito.

(7) Exstat ECKARDI, Generalis Superintendentis Altenburgenfis, *tractatus de communicatione idiomatum*, Lipsiæ MDCXXXIII. 8. typis exscriptus. Ad di meretur ejusdem *fasciculus controvers. theolog. cap. VI. quæ. 91.*

(8) Confutavit WELLERVS MASSONI, sive CHRIST. BECMANNI *anatomiam universalem* F 3

JO. CONR. DANNHAVERVS (1), theologus Argentoratensis, BALTH. MEISNERVS (2), ABRAH. CALOVIVS (3) & VALENT. ERNESTVS LOESCHERVS (4), theologi Saxonici, itemque JYSTVS FEVRBORNIVS (5), atque PETRVS HABERKORNIVS (6), ambo theologiz quondam in academia Gießenfensi professores, nec non TOB. WAGNERVS (7), academiz Tubingensis quondam cancellarius. Vt, quæ in scriptis nostrorum theologorum systematicis, itemque in *disputationibus Gießenfibus* junctim editis, nec non in aliis disputationibus a RVNGIO, GESNERO, MOERLINO, MISLENTA, MICH. SCHÆFFERO, GERLACHIO, HVTTERO, BALDVINO, LVC. OSIANDRO, MELCH. NICOLAI, THEOD. SNEFFIO, JO. ERNEST. GERHARDO, SCHERZERO, NIEMANNO, BEBELIO, FAVSTIO, HEBENSTREITIO, JEGERO, FECHTIO, C. M. PFAFFIO,

aliisque in lucem publicam editis, hanc in rem exstant, in rerum præsentia nihil memoremus.

§. LIII. Iis ecclesiæ nostræ doctores, qui controversiam de communicatione idiomatum inter nos atque Reformatos agitatam, data opera pertractarunt, addi jam possent illi, qui speciatim argumentum de communicatione *omnipræsentie*, naturæ Christi humanæ factæ, enuclearunt, Reformatosque, a nobis heic dissentientes, confutarunt. Ast nolumus illis recensendis heic immorari, lectoresque nostros ad eos ablegamus auctores, qui scripta theologorum huc pertinentia data opera recensuerunt, infra a nobis adlegendos (8). Quod restat, paucis notamus: 1) Reformatos dogma de omnipræsentia humanæ Christi naturæ *ubiquitatem* (9), eos vero, qui illud adoptarunt, *Ubiquitarios* adpellare, atque *Eutychianismi* in-

triumphantem, cujus §. LI. not. (2) fecimus mentionem, eidemque opposuit *Ansi - Massonium*, in cujus *part. II. disp. VI. & VII* argumentum de communicatione idiomatum data opera pertractatur. Prodiit hocce opus duobus tomis comprehensum Witteb. MDCXXXVII. & MDCXXXIX. 4. hac insignitum inscriptione: *Massonius οὐλοῦσιν, aut anatomiz Christi. Massonii universalis refutatio*.

(1) Vid. DANNHAVERVM, in *bodomeria spiritus Calviniani, part. II. phantasm. VIII. p. 1506 - 1572. & im reformirten Salve und Friedensgruß p. 212. seqq.* Exstat quoque ejusdem *Christosophia*, Argentorati MDCXXXVIII. 8. edita.

(2) MEISNERVS edidit *christologiam sacram*, Witteb. MDCLXXIII. 4. Conferri etiam meretur ejusdem *examen catech. Palat. disp. XXIV. qu. XXXIV. §. 3. p. 380. seqq. qu. XXXV. §. 2. p. 403. seqq. disp. XXVI. qu. XXXV. §. 20. p. 483. disp. XXIII. qu. XXXI. §. 6. seqq. p. 359 seqq.*

(3) CALOVIVS egregium prorsus tractatum luci publicæ exposuit, qui inscribitur: *examen doctrinæ publicæ ecclesiarum reformatarum & syncretismi cum orthodoxis in articulo de persona Christi Θεανθρωπος*. Witteb. MDCLXVII. 4. Vid. inprimis, quæ *loc. cit. controu. V. p. 250.* hanc in rem leguntur. Add. ejusdem *synt. theol. tom. VII. a. 3. §. 4. qu. 2. & 3.*

(4) Pertinet huc cumprimis ejusdem *ausführliche Hi-*

storia morum &c. part. II. cap. IX. & X. p. 165. seqq. ubi historiam hujus controversiæ edidit.

(5) Vid. FEVRBORNIVM, in *sciagraphia theolog. disp. VI.* Ut alias ejus dissertationes huc spectantes, quæ *fasciculis I. & IV. dissertat. theolog. insertæ sunt*, taceamus.

(6) HABERKORNIVS edidit *christologiam, seu tractatum de persona Christi*, Gießæ MDCLXXI. 4. Commendanda etiam est ejusdem *succinctæ epitomæ errorum Calvinianorum &c. Gießæ MDCLII.* primum edita, sæpiusque recusa; cui jungi meretur ejus *tractatus, quod omnes illi, qui communicationem naturæ & proprietatum in Christo negant, meriti Christi infinitam vim & efficaciam saluæ & vere adserere, aut defendere non possint.* Gießæ MDCLIV. 4.

(7) Vid. TOB. WAGNERI *inquisitionem in acta benosica*, Tubing. MDCLXVI. editam, *sect. III. p. 134. seqq.*

(8) Sufficiat heic adlegasse C. M. PFAFFIVM, in *introduc. in historiam theolog. litterariam, part. I. p. 354. & JO. GEORG. WALCHIVM, in biblica theologia selecta, part. I. p. 99. seqq. & part. II. p. 411. & 413.*

(9) Equidem *ubiquitatis* vocabulum, si pro *omnipræsentia* accipitur, non abhorrent theologii nostri; ast rem ipsam, quam adversarii hac voce designare solent, semper improbarunt. Intelligant nimirum per eandem *expansionem, extensionem ac diffusionem carnis*

simulare (1); cum ex altera parte nostri theologi *Nestorianismum* non semel exprobraverint Reformatis, cum unionis hypostaticæ vinculum salvum & intemeratum esse nequeat, nisi naturarum pariter atque idiomatum communicatio statuatur. II) negata communicatione idiomatum, non tantum negari omnipræsentia, sed & reliquorum idiomatum divinorum, veluti omnipotentia, omniscientia, virtutis vivificæ &c. communicationem, immo & negari cultum adorationis Christo homini debitum. Atque hac ratione controversia generalis de communicatione idiomatum plures alias speciales peperit. Disputatum quippe fuit inter protestantes, 1) an caro Christi, vi unionis personalis, sit omnipræsens? cujus controversiæ originem supra ostendimus. 2) an omnipotentia divina & infiniva τὸ λογικόν per unionem hypostaticam communicata sit humanæ Christi naturæ? 3) an eidem fuerit communicata omniscientia divina? 4) an caro Christi virtute vivifica τὸ λογικόν prædita sit, vi unionis personalis? ac denique 5) an humana

Christi natura in unione personali una eademque adoratione, cum ipsa divina filii Dei natura, colenda sit atque adoranda? Nostri theologi adfirmantem tenent sententiam, negantem vero propugnant cœtus reformati doctores. De singulis hisce controversiis ut sigillatim jam agamus, atque scripta eristica ex utraque parte edita percontemur, instituti nostri brevitatis haud patitur.

§. LIV. Subjungemus duntaxat pauca, de momento controversiæ principalis de communicatione idiomatum, a cujus decisione reliquæ omnes pendent, quas in præcedenti paragrapho indicavimus. Deprehendimus vero non unam eandemque omnium hac de re esse sententiam. Plerique ex nostratibus theologis, qui post confectam lucique publicæ expositam formulam concordia floruerunt, dissensum inter nos ac Reformatos in hoc ipso argumento fundamentalem esse censuerunt, idque scriptis hanc in rem editis comprobare annisi sunt. In hancce classem pertinent vel maxime theologi Wirtembergici (2) itemque Wittenbergenses (3), Darin-

carnis Christi in omnes herbas, cunctaque saxa aliæque corpora. Vid. ex Reformatis RVDOLPH. HOSPINIANVM, in *concordia discorde*, cap. XXI. p. 212. atque ex nostris LEONH. HVTTERVM, in *concordia concorde*, cap. XXI. p. 648.

- (1) Falsissimam esse hancce imputationem nostris theologis factam, cumque reali idiomatum communicatione Eutychianam naturarum confusionem neutriam conjunctam esse, post alios luculenter comprobavit JO. SCHROEDERVS, quem supra, not. (2) §. LII. jam laudavimus. Agnoverunt quoque hoc ipsum recentiori ævo viri præstantissimi Reformatorum sacris addicti; ex quibus merito heic laudamus JO. FRID. STAFFERVM, eximium ecclesiæ Reformatæ theologum, verbique divini apud Bernenses præconem. Is enim in *institutionibus theologiae polemicæ universalis*, tom. V. q. CXXIX p. 235. seqq. disertis verbis scribit: *tenendum, male a nonnullis Reformatis fratres Augustanæ confessionis Eutychianismi fuisse accusatos; omnis enim ab ipsis communicatio κατὰ μέτρα, μεταβάσιν, μίξιν & ενυπαρξιν rejicitur, & sola ενωσις, sola συνωσις, rebus explicandis ab iis adhibetur.*

- (2) Theologi Wirtembergici sub initium superioris seculi varia ediderunt scripta, *Heidelbergensibus*, qui nostros ad pacem cum Reformatis ineundam adhortati sunt, opposita. Maxima eorum partem composuit MATTH. HAFENREFFERVS, academiciæ Tubingensis tum temporis cancellarius. Vid. de hisce scriptis C. M. PFAFFII *librum commentarium de actis scriptisque publicis eccles. Wirtemberg.* cap. II. §. V. p. 11. seqq. qui & p. 60. seqq. controversiam, quam cum *Bremensibus* Reformatis agitarunt nostri, recenset.

- (3) Præcipuum, quod theologi Wittenbergenses ediderunt scriptum, hac insignitum est inscriptione: *Kurzer und gründlicher Beweis, daß der Reformirten, oder Calvinisten Lehre der Seligkeit nachtheilig und verdamulich sey, darinn zugleich erwiesen, daß sie im Grund des Glaubens und der Seligkeit irren &c.* Wittemb. MDCLXIII. 4. Pertinent huic quoque scripta, quæ theologi Wittenbergenses occasione colloquii *Cassellani* ann. MDCLXI. instituti contra Rintelenses, pacis inter protestantes restituendæ cupidos, in lucem publicam emiserunt. Adcuratam eorum recensionem dederunt JO. ANDR. SCHMIDIVS in *Sagittariae introduct.* in bist. eccl. cassell.

GEORG. CALIXTUM (1), ejusdemque filium, FRID. ULRICUM CALIXTUM (2), theologos quondam Helmstädienses, itemque, CASPARUM CALVOERIVM, (3), JO. FABRICIVM (4), b. JO. CHRISTIAN. KLEMMIVM (5), theologum Tubingensem, atque CHRIST. MATTH. PFAFFIVM, primum universitatis nostræ, postea vero Gießenfis academix cancellarium, eundem-

que doctissimum. Et ad PFAFFIVM, quidam quod attinet, is in eam ingressus est sententiam, totam controversiam de communicatione idiomatum inter nos ac Reformatos agitatam in logomachiarum classem referendam esse (6). Secutus hac in re est vestigia JO. LVD. FABRICII (7), theologi Reformati in academia Heidelbergensi. Idem fecerunt ex nostris

(1) Constat, GEORG. CALIXTUM, theologum olim Helmstädiensem, pro pace inter Lutheranos ac Reformatos concilianda, variis scripisse. Reliquit inter alia *consultationem de tolerantia Reformationum circa quæstiones, inter ipsos & Augustanam confesos, controversas*, quam, cum ejusdem desiderio & studio concordia ecclesiastica, filius ejus FRID. ULRICVS luci expoutit publicæ Helmstad. MDCLVIII. & rursus MDCCXVII. 4. Vid. JO. FABRICII *hist. biblioth. part. IV. p. 302*. Conferenda quoque sunt, quæ GEORG. CALIXTVS in *judicio de controversiis theologicis*, Francof. MDCL. 8. edito, hac de re disserit §. 37. & 39.

(2) Edidit CALIXTVS junior *viam ad pacem, inter protestantes preliminariter restaurandam*, Helmstad. MDCC. 4.

(3) CASPAR CALVOER, primum Cellerfeldensis Superintendens, postea pastor Clausthalensis, & generalis Superintendens ecclesiarum ducatus Grubenhagenensis & consistorii Hannoverani adfessor, iis sese adjunxit, qui statunt, capita inter nos ac Reformatos controversa, ac speciatim litem de omnipræsentia Christi hominis, pertinere ad quæstiones scholasticas, nec ejus esse conditionis, ut pacem ecclesiasticam impedire queant. Proposuit hæc sua cogitata in *compensatione de pace ecclesiastica inter protestantes ineunda &c.* edita Goslarix MDCCVIII. 4. quæ quidem multa continet erudita atque ad historiam controversiarum spectantia, sed & alia subinde tradit, quæ doctrinis Reformationum nimis favere videntur. Notavit eundem DAV. SCYLTETVS in *Lutheri & Calvoerii ganz ungleichen Leben von der Vereinigung der Evangelischen und Reformirten*, Hamburg. MDCCIX. 4.

(4) De JO. FABRICIO, theologo Helmstädiensi, notum est, eundem nimiam lenitatem sectando, ac plerarumque controversiarum momentum extenuando, in syncretismi suspensionem venisse. Edidit *considerationem controversiarum, quæ evangelicos inter & Romano-catholicos Reformatosque agitantur*, Helmstad. MDCCXV. 4. Pertinent huc cumprimis ea, quæ auctor *loc. cit. p. 211. seqq.* de controversiis

in loco de Christo inter nos & Reformatos agitatis, disserit.

(5) Cogitata b. KLEMMII nostri de præcipuis controversiis, quæ nobis cum Reformatis intercedunt, speciatim ea, quæ ad idiomatum communicationem spectant, legi possunt in libello germanico sermone primum edito, cui titulus: *nürbige Glaubens- & Einigkeit der protestantischen Kirche &c.* Tubing. MDCCXIX. 4. quem implemet auctor: latine vertit, atque sub titulo: *schiedsma irenicum, b. e. necessaria ecclesiarum protestantium in fide consensus*, Ratisbonæ, seu potius Tubingæ MDCCXX. imprimi curavit. De reliquis ejus scriptis huc pertinentibus vid. celeb. WALCHIVM in *biblioth. theol. select. tom. II. p. 513. seqq.*

(6) Vid. b. cancellarii PFAFFII *alloquium irenicum ad protestantes*, Ratisbonæ, seu potius Tubingæ MDCCXX. 4. typis exscriptum, cujus interpretationem germanicam ipsemet PFAFFIVS adornavit ediditque sub titulo: *naberer Entwurf von Vereinigung der protestantischen Kirchen*, Tub. MDCCXX. 4. Cumprimis vero huc pertinet ejusdem *dissertatio irenica de influxu sententia Reformationum de communicatione idiomatum utriusque nature in Christo in praxin fidei & pietatis quæso & quali?* Tub. MDCCXX. 4. Recensionem libelli hujus academici dedit JO. CLERICVS in *bibliothèque ancienne & moderne*, tom. XIV. p. 450. *seqq.* Refutavit vero eundem CHLADENIVS, theologus Wittenbergensis, in peculiari dissertat. quam supra adlegavimus. Cæterum conferenda heic quoque sunt, quæ b. PFAFFIVS in *institut. theol. dogmat. & moralis p. 369. seqq.* edit. secundæ, hanc in rem scripsit.

(7) In JO. LVD. FABRICII *operibus*, Tiguri MDCCVIII. junctim editis p. 237. *seqq.* exstat *medisario de controversia circa personam Christi inter evangelicos agitata, qua eam in solis loquendi formulis & scholasticorum terminorum ambiguitatibus consistere, adeoque revera nullam esse, demonstratur*. Sententiam nostræ ecclesiæ ex GERHARDO nostro edisseruit FABRICIVS *loc. cit.* eandemque suo vel tandem calculo adprobavit.

notis: PHIL. JAC. SPENERVS (1), vir iudicio-
ssimus; & GERHARD. MOLANVS (2), abbas
Eutychensis; ex Reformatis vero JO. ALPHONSVS
TYRRETTINVS (3), theologus quondam Ge-
nevensis, pacis & concordie studiosissimus.

§. LV. Quod si maturum ac solidum de
momento hujus controversie iudicium ferre
velimus, ante omnia probe dispiciendum est,
in quibus theologi protestantes utrinque con-
sentiant, & in quibus a se invicem dissentiant.
Consentiunt vero ex utraque parte: I) in
Christo *unam* tantum esse *personam*, duas ve-
ro naturas, divinam nimirum atque humanam;
II) binas istas naturas arctissima intimaque
unione, quæ *personalis* vocari solet, esse con-
iunctas; III) unione illa, qua intimior cogi-
tari nequit, neque naturas confundi, quod
damnatum est in Eutychianis, neque perso-
nam dividi, quod damnatum est in Nestorianis;
sed IV) hanc ipsam unionem *αρεττως*,
ασυγχυτως, *αδιακριτως*, *αχωριστως*, secundum
veterum conciliorum canones, concipiendam
esse; adeoque V) hac unione neque naturarum
differentiam, neque proprias cujusvis adfectiones
esse sublatus; humanam enim Christi na-
turam semper esse humanam, neque unquam
desisse *actu suo naturali* esse finitam, exten-
sam, circumscriptam, passibilem. Naturam
verò divinam esse & manere semper infinitam,
immensam, impassibilem. Nihilominus VI)
vi *unionis personalis* utriusque natu-
ræ proprietates personæ Christi factas esse com-
munes, ita ut persona, Christi *Θεοῦ ὁμοιωμένη* idio-
mata divina possideat, usurpet & ab iis deno-
minetur. Præter id vero VII) naturæ Christi

humanæ, beneficio unionis hypostaticæ, com-
municata esse dona habitualia longe præstan-
tissima, verb. grat. potentiam maximam, sa-
pientiam summam, ut ut finitam; quin VIII)
ad actiones Christi mediatorias unamquamque
naturam suam contulisse, naturamque divinam
actibus humanæ naturæ infinitam virtutem ad
salvandam redimendumque genus humanum
adfuisse. Denique IX) intimam illam Dei
& hominis in Christo conjunctionem ita mi-
ram atque sublimem esse, ut mentis nostræ cap-
tum quam longissime superet.

§. LVI. Licet vero in hisce omnibus ecclesiis
Reformatæ doctores nobiscum conveniant,
ipsamque *communicationem naturæ ad personam*
facile admittant, ut modo observavimus; disce-
dunt tamen a nobis, quando de *communicatione*
in abstracto, seu *naturæ ad naturam* questio in-
stituitur. Negant quippe, proprietates divinæ
naturæ per unionem hypostaticam naturæ
Christi humanæ *vere ac realiter* communicatas
esse, & quidem ad communionem possessionem,
usurpationem ac denominationem; ita ut *hu-
mana natura* optimi servatoris nostri revera sit
omnipræsens, omnipotens, omniscia &c. Ex
altera vero parte nostri theologi hoc asser-
mant, suamque sententiam non tantum ex na-
tura *unionis & communionis* in genere, sed ad-
ductis quoque *clarissimis sacra scriptura* testi-
moniis comprobant. Provocant, inter alia,
ad loca, ubi disertis verbis dicitur, *ut pater*
mortuos suscitavit ac vivificavit, sic etiam filium, quos
vult, vivificare; itemque *traditam* esse Christo
potestatem iudicium exercendi, quoniam FILIUS
HOMINIS est, Ioan. V. 21, 27. quin *datam ei*
omnem potestatem in calo & in terra, Matth.

XXVIII.

(1) Vid. SPENERI *consil. theol. lat. part. I. p. 106*,
112.

(2) Vid. MOLANI *dissertat. de communicatione idio-
matum*, Rintelii ann. MDCLXV. typis exscriptam.

(3) Vid. TYRRETTINI *orationem de componendis*
protestantium dissidiis, quæ volumini III. *dilucida-*
tionum philosophico-theol. inserta est, p. 347. ejus-
demque *brevis disquisitionem de articulis fundamen-*
talibus, quæ nubi testium Gen. v. MDCCLXIX. editæ

præmissa est, cap. IX. p. 49. Edidit quoque S. A. STRIMESIVS librum *de fundamentalibus fidei*
christianæ articulis, Francof. ad Viadr. MDCCVIII.
4. in quo pariter ostendere voluit, dissentium Lu-
theranorum ac Reformatorum tum in loco de Chri-
sto, tum in aliis religionis christianæ articulis minus
esse fundamentalem. Conferenda quoque est ejus-
dem *ingentia in controversias evangelicorum inquisitio*,
eodem anno Francof. ad Viadr. 2. edita, part. I.

XXVII. 18. & rursus: *ELIVM HOMINIS in terra versantem esse in celo, Ioan. III. 13.* immo *presentem fore sue ecclesie usque ad consummationem seculi, Matth. XXV. 30.* Urgeant nostri theologi, & quidem iure meritoque urgent, hæc omnia adscribi servatori *Christo*, adscribi ut *homini*, adscribi per *communicationem in tempore factam*, adscribi addita ratione *filii hominis*, quæ loquendi formula omnino supponat, Christum ut *hominem* subiectum esse earum perfectionum, quæ de ipso in testimoniis hisce scripturiis prædicantur. Neque enim evidentiam verborum pati, ut ea ad æternam Christi divinitatem referantur. Mirum proinde haud immerito videri posset; recentior res quoque ecclesie Reformatæ theologos, qui nostro hoc ævo scriptis in lucem publicam editis incluserunt, antiquam aversionem ab hac ecclesie nostræ doctrina, scripturæ sacræ testimoniis suffulta, in hunc usque diem nondum deposuisse (1). Plurimum certe mitigari potuisset hæc controversia, inde autem tempore reformationis magnis animorum motibus agitata, si viri doctissimi eximias *meditationes de persona Christi*, quas JO. LUDOV. FABRICIUS suo tempore edidit, sincero acceptassent animo, nec WENDELINUM suum aliosque similes scriptores *polemicos*, sequi atque imitari maluissent.

§. LVII. Hisce præmissis, sequentes subiungimus observationes: I) typum doctrinæ

in ecclesia nostra receptæ luculenter expressum esse in *formula concordie* (2) itaque in scriptis theologorum nostrorum supra laudatis, compripia vero in GERHARDI nostri *loci theologici*, in quibus argumentum hoc magna cum præcisione tractatur (3). Sententiam GERHARDI, ut supra observavimus, ex ipsa ecclesie Reformatæ theologia, totus approbavit JO. LUDOV. FABRICIUS, theologus quondam Heidelbergensis, isque præstantissimus. II) nonnullos scetus Reformati doctores, qui communicationem idiomatum acriter impugnant, perperam supposuisse, nos statuere, proprietates divinæ naturæ ita communicatas esse humanæ Christi naturæ, ut in hanc transfusæ sint (4), eidemque inhæreant, atque ita cum ea fuerint commixtæ, ut humana naturæ proprietates suas perdiderit. Absit, ut hoc statuamus! Hæc potius, quod III) notamus, theologorum nostrorum est sententia, per *συνδυασμ*, i. e. per *junctionem* factam esse istam communicationem (5), beneficio enim huius conjunctionis humanam Christi naturam proprietates divinas ita secum unitas junctasque possidere, ut, vi huius possessionis, ab iisdem denominetur, immo & easdem, quod sub una eademque hypostasi stat, usurpet. Nam, ut IV) recte monent theologi, idiomatica, sive attributa divina a *parte rei* unum idemque sunt cum natura divina. Proinde ii, qui unionem personalem statuunt, quod

(1) Nonnullos ex iis, qui hoc fecerunt, supra nominavimus. Addimus jam illis ex theologis Anglicis THOM. BURNETUM, in *tract. de fide & offic. christian.* cap. VII. p. 120. seqq. ex Batavis vero JO. MARCKIUM, theologum Lugduno-Batavum, in *compend. theol. didactico-catechetico* p. 382. seqq. HIERONYM. VAN ALPHEN, theologum Ultrajectinum in *brevis. theol. christiana idea*, cap. X. p. 51. seqq. atque RYARD. ANDALAM, in academia Franekerana quondam professorem, in *summa theol. supernat. part. IV. cap. VII. p. 543.* Longe majori vero cum modestia in tractanda hac causa versatus est magni nominis theologus CAMPEG. VITRINGA, in *doctrin. relig. christ.* p. 279. cui JO. FRID. STAFFERUS, theologus Bernensis,

isque doctissimus, jungi meretur. Vid. ejusdem *instit. theol. polemicæ univ. tom. V. p. 239. seqq.*

(2) Spectat huc articulus VIII. *formula concordie*, qui tractat de *persona Christi*.

(3) Vid. GERHARDI *locos theol. tom. I. p. 348. seqq. & tom. III. p. 465. seqq.*

(4) Fecit id FRANCISCUS TURRETTINUS; vir alias acutissimus, in *instit. theol. elench. part. II. p. 351.* Ibi enim theologia nostris tribuit, eos statuere, aliquas proprietates divinas, unionis hypostaticæ vi in humanam Christi naturam TRANSFUSAS esse.

(5) Communicatio κατὰ συνδυασμ i. e. secundum conjunctionem nihil aliud est, quam *συνδυασμ* ipsa, quem

quod faciunt Reformati, admittere quoque debent communicationem idiomatum. Quod si enim hypostasis divina est communicata, si natura divina est communicata, profecto & idiomata sunt communicata, & quidem eadem ratione, uti hypostasis, uti natura. Qualis enim est unio, talis quoque communio. Atque ex his V) per se patet, humanam Christi naturam in *unione* spectatam, non vero prout *abstrahendo ab unione*, & abstracta a divina persona, consideratur, esse revera omnipresentem, omnipotentem, omnisciam &c. omnipresentiam, omnipotentiam, omniscientiam divinam, non sua: non *actu suo proprio*, sed *actu personae*, non *κατ' οὐδω*, *formaliter*, *habitualmente*, *subjective*, sed *per gratiam* & *personaliter*, non *πρωτως*, ut in scholis loquuntur, sed *δευτερας*, non *κατ' αὐτο*, sed *κατ' ἄλλο*, non *αὐτως*, sed *ἐμμεσως*. Addimus VI) utramque disputantium partem, tum *adfirmantem*, tum *negantem*, plurimum contulisse ad obscuritates atque equivocationes in hac doctrina hodiernum occurrentes; nec VII) simplicitatem fidei christianae opus habere ejusmodi abstractionibus metaphysicis, prorsusque optandum esse, ut termini scholastici, qui utramque subinde heic paginam faciunt, litibusque ansam praebent, quin & subinde difficiles comprehensu sunt (1), in theologiam acroasmaticam nunquam fuissent injecti. VIII) Sufficere homini christiano, credere, Christum *θεανθρωπον* esse omnipresen-

tem, omnipotentem, omniscium, &, ut paucis omnia complectamur, divina maiestate pollere. Dum enim *θεανθρωπον* perfectiones vere divinas possidere, sincera mente proficitur, eo ipso non solum *Deum*, sed & *hominem cum Deo unitum* ea possidere, clare satis significat. Atque in hac simplici fide acquiescit orthodoxa christianorum simplicitas.

§. LVIII. Missis vel tandem controversiis, quae nostris theologis, inde a tempore emendatae per Lutherum religionis, cum ecclesiae Reformatae doctoribus intercesserunt, ad eas enarrandas nos jam convertimus, quae in ipsa ecclesia nostra circa doctrinam de persona Christi redeuntoris, diversis temporibus sunt exortae. Equidem de litibus, quibus *crypto-Calvinistae*, quos vocant, ipso Reformationis seculo dederant occasionem, supra jam diximus. Sed resant tamen aliae, ut ut levioris momenti, controversiae, quarum historiam paucis heic enarrabimus.

§. LIX. Dicemus autem primo loco de acri controversia, quae eo ipso tempore, quo certamina inter theologos Wirtembergicos & CALVINI sectatores apertos atque ac occultos quam maxime fervebant, in Borussia anno MDLXXVI. enata est. Occasionem eidem dedit TILEMANNVS HESVSIVS, episcopus Sambienfis, vir ingenio doctrinaeque praestans, sed turbulenti ingenii, qui complures edidit libros pole-

quentem ad modum communicatio *κατὰ μίξιν*, *μειξήν*, *μετεκβασιν* revera est illa ipsa *μίξιν*, *μειξήν* & *μετεκβασις*. Consequentia vero *συνδυασμός* sunt *denominatio*, *possessio* atque *usurpacio*, sed *communis*, quae tamen, quod recte innotent theologi, non sit *actu naturae*, cui communicatio sit, *ullo*; sed duntaxat *actu personae*, quae utraque gaudet natura. Alia ratione vocem *communicationis* plerique accipiant Reformati, eandemque ad solam *συνπαράξιν* denotandam adhibent. Quin & ii ex ecclesiae Reformatae doctoribus, qui communicationem *κατὰ συνδυασιν* oppugnant, per eandem intelligere videntur *συνδυασιν* *transfusivam*

atque *inbactivam*, qualem nos non statuimus. Quod dum faciunt, non nostram doctrinam, sed proprium suum signum atque ejusmodi errorem oppugnant, quem & nos ipsi rejicimus atque damnamus; id quod judiciosissime observavit JACOB. ANDREAE in *colloq. Mompelgard.* p. 214.

(6) Ita profecto magna animi intentione opus est, ne distincte concipias & teneas, quid sit *concretum personae*, quid sit *concretum naturae*, ubi rursus vel *concretum naturae simplicis*, vel *compositae*; & rursus, quid sit *abstractum personae* & *abstractum naturae*, & quo modo unum de altero praedicari possit. Dudum vero observaverunt theologi orthodoxi, sinistrae suspensiones & offendicula ex varia significatione vocabuli *abstracti* exsistere posse.

polemicos multaque bella contra Pontificios, Calvinianos, Manichæos, Pelagianos, Synergistas & nominatim MELANCHTONEM, FLACIUM, STURMIUM aliosque gessit (1), tandem vero ipsemet in certamen ipsi valde funestum protractus fuit. Scripserat HESHVSIVS *adfer-tionem testamenti Christi* anno MDLXXIV. evulgatam atque THEOD. BEZE cumprimis oppositam, in qua, inter alia, ostendere conatus est, non tantum *in concreto* recte dici, *homo: Christus est omnipotens, omniscius atque adorandus*, sed & *in abstracto* hoc ipsum recte affirmari posse. Plurimum vero displicuit hæc adfertio quibusdam verbi divini sacrorumque ministris. Regiomontanis cumprimis, BENEDICTO MÖRGENSTERNIO, JO. WEIDEMANNO, atque HIERONYMO MOERLING, quibus JO. WIGANDVS, episcopus Pomesaniensis, sese associavit (2). Hi phrasin istam ab Heshusio usurpatam non tantum falsam, sed & maxime periculosam esse pronunciarunt, atque exinde hunc exterebrarunt sensum, humanam Christi naturam, *extra unionem & in se spectatam* esse omnipotentem, omnipresentem, omnisciam, adorandam, a qua tamen propositione Heshusius revera erat alienissimus. Tota proinde lis redibat ad usum vocabuli *absoluti*, quod adversarii Heshusii alio accipiebant sensu, quam quo alias in scholis philosophorum usurpari solet. Intelligebant enim abstractionem non *logicam*, sed *realem*, ac si natura Christi humana *in abstracto* considerata

fit eadem, quæ a divinitate sit sejuncta. Licet vero Heshusius plus simplici vice disertis verbis negaverit, hanc suam esse mentem, & quo sensu adhibuisset vocabulum *abstracti*, clare satis explicuerit, noluit tamen hac declaratione acquiescere WIGANDVS, sed auctoritate, qua pollebat, eo rem deduxit, ut phrasis ista in synodo quadam Prutenica rejiceretur, ipseque HESHVSIVS, licet declarasset, se velle in posterum a vocis hujus usu abstinere, ab ecclesiastico pariter atque episcopali munere, quod adhuc ornaverat, minus considerate, ut nonnullis visum est, removeretur (3).

§. LX. Antequam HESHVSIVM dimittamus, & illud commemorandum nobis est, eundem, ante conditam *concordie formulam*, doctrinam de omnipresentia humanæ Christi naturæ constanter & publice suis in scriptis adferuisse, quin & post publicatum *concordie* librum, luculento eundem elogio exornasse, deinceps vero, mutata mente, *ubiquitatem*, quam vocabat generalem, libro concordie ex scriptis b. LVTHERI insertam, & in *apologia* formulæ concordie defensam, impugnasse. Audiamus hanc in rem JO. MICRÆLIVM (4) sequentem in modum de HESHVSIO differentem: *contra Calvinianos ore & calamo omnipresentiam carnis Christi fortiter usque ad annum MDLXXXII. defendit. Tandem cum nonnulli theologorum ad conscribendam pro formula concordie apologiam convenissent: ille suum ad arbitrium non omnia agi indignatus, majes-*

G 3

- (1) De vita, fati & scriptis hujus theologi *commentari* sunt MELCH. ADAMI, in *vitis theologor. Germanorum*, p. 621. *seqq.* & ex recentioribus JO GEORG. LEVCKFELD, in *historia Heshusiana*, quæ Quedlinburgi MDCCXVI. 4. prodit. Jungi merentur JO. FECHTIVS, in *apparatu ad supplem. hist. eccles. sec. XVI. cap. IV. p. 89.* PETR. BÆLIVS, in *dict. hist. & erit. rom. II. voce Heshusius*, p. 756. *seqq.* edit. Amstelod. quæ ann. MDCCXXX. prodit, & CHRISTIAN. AUGVST. SALIGIVS in *der Historie der Augspurg. Confession part. III. lib. IX. cap. V. p. 436. seqq.* Indicem librorum ab HESHVSIO editorum exhibet C. M. PFAFFIVS in *introd. in histor. theol. literar. part. II. p. 234. seqq.*
- (2) Scripta WIGANDI, quæ is HESHVSIO oppo-

fuit, junctim prodierunt Regiomonti MDLXXVIII.

4. Vid. JO. FABRICII *historiam suæ bibliobecæ part. IV. p. 242.*

- (3) Historiam hujus controversiæ uberius enarrantur LEVCKFELDVS, loco ex citato p. 131. CHRISTOPH. HARTKNOCHIVS, in *der Preussischen Kirchen-Historia libr. II. cap. V. p. 461.* JO. MICRÆLIVS, in *synagmate histor. ecclesiast. p. 891.* & GODOFR. ARNOLDVS in *der Kirchen- und Rezer-Historie part. II. libr. XVI. cap. XXX §. 15. p. 340. & part. IV.*

- (4) Vid. MICRÆLIVM *loc. cit. p. 753.* Add. LEONH. HUTTERVM, in *concordia concorde c. XLVI p. 1201.* & JO. ANDR. QVNSTEDIVM, *de patriis vivor. illustr. p. 621.*

majestatem Christi, libro concordie insertam, quam ubiquitatem generalem vocant, oppugnare cepit, & cum DAN. HOFFMANNO, collega, orthodoxis eam sententiam adfixit, ac si substantiam carnis Christi extensivè ac localiter in omnibus creaturis esse dicerent. Sic igitur proprii cerebri commentum impugnans, loco omnipræsentiae introduxit multipræsentiam. Luculentum proinde HESHVSIVS nobis suppeditat exemplum, eos, qui pravis adfectibus sunt occæcati, subinde cum umbra pugnare, ac cum hominibus idem, quod nos, sentientibus, qui aliis duntaxat verbis utuntur, aliaque methodo idem docent. Cujus rei complura alia in historia ecclesiastica, tum antiquiori, tum recentiori, specimina passimprehenduntur.

§. LXI. Quum hæc in Borussia agerentur, alia de omnipræsentia carnis Christi controversia in academia Tubingensi exorta est, cui occasionem dedit subtilis vir ingenii, JACOBVS SCHEGKIVS, philosophiæ nec non artis salutaris doctor in hac academia. Ediderat is eo ipso tempore, quo lis de ubiquitate in Germania nostra quam maxime ferveret, jussu Serenissimi ducis Wirtembergiæ CHRISTOPHORI, eximium libellum *de una persona & duabus naturis Christi* (1), in quo ostendere annisus est, doctrinam de omnipræsentia humanæ Christi naturæ philosophica ratione exponi posse, adhibitis iis limitationibus, quas theologi Wirtembergici suo postmodum approbarunt calculo. Verum, cum postea a theolo-

gis quibusdam ecclesiæ reformatæ additis in falsam persuasionem adduceretur SCHEGKIVS, doctores Tubingenses ab iis, quæ ipse de communicatione idiomatum ac speciatim de omnipræsentia Christi hominis in libello suo tradiderat, prorsus dissentire, mox alienam a theologia nostris mentem is induit, iisdemque ubiquitissimum crassum, quem vocant, tribuere haud dubitavit. Fecit id non tantum in recitationibus suis academicis, in quibus theologos nostros subinde acerbius perstrinxit, sed & in peculiari scripto (2), in quo de omnipræsentia Christi ita disseruit, ut ad Reformatorum partes propius accedere visus sit. Unde theologi Tubingenses suarum duxerunt esse partium, omnem impendere operam, ut virum alias egregium in rectam viam, a qua declinaverat, reducerent, quod & ex voto ipsis successit. SCHEGKIVS quippe, de errore convictus, eundem in senatu academico solemniter revocavit, peccatique veniam cum largo lacrumarum imbre impense rogavit, quæ & ipsi data est (3). Nec tantum ore, sed & calamo testatus est SCHEGKIVS, se errorem suum olim commissum, serio jam detestari, doctrinæque orthodoxæ nostræ ecclesiæ ex animo subscribere (4).

§. LXII. Ordinis jam ratio postulat, ut ad controversiam, quam theologi Wirtembergici cum *Helmstadiensibus* post editam concordiam formulam agitare necessum habuere, transitum faciamus. Res, ut paucis nos absolvamus, ita se se habet. Theologi Helmstadienses subscri-

(1) Prodiit hicce libellus, a theologis Tubingensibus approbatus, Francof. MDLXV. Confutare quidem eundem adgressi sunt THOMAS ERASTVS atque SIMON SIMONIVS. Sed ab utroque defendit se SCHEGKIVS variis scriptis hanc in rem editis. Historiam hujus certaminis enarravit JO. GEORG. WALCHIVS in *biblioth. theolog. selecta tom. II. p. 404*. Conferri quoque de SCHEGKIO nostro meretur celeberr. MOSERVS in *dem erlæuzersen Württemberg, part. II. p. 160. seqq.* Conf. FREHERVM, in *theatro viror. erudit. part. III. p. 1217*.

(2) Scriptum illud titulum fert: *Commensarii in topica Aristotelis*.

(3) Vide, qui omnia copiosius edifferuit, JO. FECHTIVM in *schediafm sacris, exercit. II. p. 445*. Add. CAROLI Württemberg. *Unschuld p. 70.* & C. M. PFAFFII *animadvers. in Jac. Basnagii bist. relig. eccles. protestantium*, Tubing. MDCCXXII. editas, p. 16. *seqq. not. (5)*.

(4) Fecit id SCHEGKIVS in peculiari scriptulo, cui index: *admonitio Jac. Schegkii de commensariis suis in topica Aristotelis & ejusdem confessio & fides de cæna domini & persona Christi, cum præfatione Rectoris & quatuor decanorum academici Tubingensis*. Tubing. MDLXXXV. 4.

scripserant *concordia* libro, verum, postquam is in lucem publicam exisset, causati sunt, editum exemplum ab eo, quod manus erat exaratum: ac subscriptionibus confirmatum, in quibusdam momentis discrepare. Speciatim hoc traserunt, doctrinam de *omnipræsentia* humanæ Christi naturæ communicata, eaque *absoluta* atque ex unione personali fluente, libro *concordia*, post factas demum subscriptiones additam esse (1). Reiecta proinde hac doctrina, in formula concordia stabilita, omnipræsentiam duntaxat *respectivam*, ex voluntate Christi derivandam, statuendam esse contendebant. Dicebant nimirum, Christum per divinam suam omnipotentiam corpus suum præsens exhibere posse, *ubicunque velit*, & si forte pluribus locis simul adesset secundum humanam suam naturam, id non esse effectum *omnipræsentia*, carni Christi communicatæ,

quippe quam hand accepisset, sed potius *omnipotentia* divinitatis ejus, qua cuncta efficere posset, quæ vellet. Addiderunt & hoc, Christum secundum humanam naturam consideratum, post ascensionem in cælum, *absu* nullibi esse præsentem, nisi ubi id in verbo suo promiserit, nempe in sacra eucharistia, nec non in ecclesia. Huic doctrinæ alii se se opposuerunt theologi, maxime Wirtembergici (2), qui omnipræsentiam *absolutam*, ad omnes creaturas se se extendentem, strenue propugnabant. Wirtembergici se se associarunt alii theologi, cum primis Wittembergenses, ac speciatim GEORG. MYLIVS, ÆGRIVS HANNIVS ac POLYCARPVS LYSERVS (3). Varii generis scripta hac occasione ab utraque disputantium parte in lucem publicam fuerunt emissa, donec hæc lis, silentio theologis imposito, vel tandem defervesceret.

§. LXIII.

(1) Multa hac de re disputata sunt in colloquio *Quedlinburgensi* anno MDLXXXIII. habito sub auspiciis erium electorum, Palatini, Saxonis & Brandenburgici, ut & JVLII, doci Brunsvicensium. Interfuerunt eidem principum consilarii & theologi, inter quos Palatini erant TIMOTH. KIRCHNERVS & WILH. ZIMMERMANNVS; Saxonici NICOL. SELNECCERVS & POLYC. LYSERVS; Brandenburgici CHRISTOPH. CORNERVS & MART. CHEMNITIVS, nec non Quelferbytani præter CASPAREM & HENRICVM, abbates Mariævalensem & Ringelsheimensem, TILÉM. HESHVSIVS, DAN. HOFFMANNVS, BASIL. SATLER, JO. MALZIVS & HENNINGVS KOLPIVS. Acta hujus colloquii, duobus comprehensa tomis, MSS. habentur in archivo Consistoriali Stuttgardiano. Legenda, quæ de eo referunt, post HOSPINIANVM & HVTTERVM, PHIL. JVL. REHTMEIER in *historia ecclesiæ. urbis Brunsvigæ part. III. cap. VIII p. 486. seqq.* FRID. ERNEST. KETNERVS, Superintendens quondam Quedlinburgensis, in *histor. eccles. abbatia cap. XXXIV. p. 249. seqq.* G. ARNOLDVS in *der Kirchen- und Kezer-Historie part. II. libr. XV. cap. XVII. §. 20. 21.* JO. ANDR. SCHMIDIVS in *Sagittarianæ introduct. in histor. ecclesiæ. rom. II. p. 1557. seqq.* auctoresque a C. M. PFAFFIO in *introduct. in hist.*

theol. litterar. part. II. p. 413. seqq. adlegati. Ex antiquioribus scriptis cum primis conferri heic merentur *Acta und Schriften zum Concordien-Buch gehörig, darinnen zwischen den Fürstlich-Braunschweigischen und Wirtembergischen Theologen gestritten wird*: 1) *ob die Ubiquität und Lehr von der Allenhalbenheit des Leibs Christi im Concordien-Buch stauiert und begriffen*; 2) *und ob solche Lehre der Ubiquität in Gottes Wort Grund habe &c.* Prodiit hæc liber anno MDLXXXIX.

(2) Horum consilio LVDOVICVS, Dux Wirtembergiæ, litteras ad JVLIVM, Brunsvicensium ducem dedit, eidemque significavit, quod theologi Helmstadienses minus recte de omnipræsentia carnis Christi sentirent, ac formulæ concordia subdole subscripsissent. Voluerunt equidem Helmstadienses causam suam defendere, edito scripto, cui titulus: *befcheidliche gründliche Ablehnung*; sed confutarunt hanc apologiam Wirtembergici in libro, anno MDLXXXVI. evulgato, qui inscribitur: *Ablehnung, Verantwortung und Gegenbericht*. Nomina sua ei subscripserunt JAC. ANDRÉE, LVG. OSIANDER alique. Vid. C. M. PFAFFIVM de *actis scriptisque publicis eccles. Wirtemb. p. 62. seqq.* qui & reliqua, quæ ad hanc controversiam spectant, scripta recensuit.

(3) Vid. WALCHIVM in *introduct. in libros Symbolicos*, p. 748.

§. LXIII. Renovata tamen est hæc controversia tempore GEORG. CALIXTI, professoris theologiæ Helmstädiensis & abbatis Regio-Lutherani eruditissimi, qui superiori seculo scriptis suis in lucem publicam editis magnam nominis famam sibi comparavit. Non negavit quidem celeberrimus iste academix Julix doctor, divinam majestatem cum humanitate Christi fuisse communicatam, nec tantum dona creata, sed & increata, licet diverso modo eidem competere. Verum, quod ad *omnipræsentiam* carnis Christi, ad omnes creaturas se extendentem, quam ipse *ubiquitatem* vocat, attinet, eandem nullo modo admittendam esse censuit. Totus quippe ingressus est in sententiam suorum antecessorum, statuendum, Christum, quoad humanitatem suam, præsentem esse posse, ubi vellet; nullibi autem actu se præsentem exhibere, quam ubi se adfuturum promississet, nimirum in ecclesia nec non in sacra cœna (1). Eandem doctrinam suo quoque calculo olim adprobavit JO. MVSÆVS (2), theologus Jenensis celeberrimus, cum contra theologi Brunsvicenses, qui nostra hac ætate academiam Juliam plurimum ornarunt, vestigia CALIXTI deseruerint, eorumque sententiam adprobaverint, qui statuunt, humanam Christi naturam, vi unionis personalis, uti totam majestatem divinam, ita & omnipræsentiam accepisse, atque per hæc

omnipræsentiam humanitatem ejus semper & ubique præsentem esse (3).

§. LXIV. Possemus quoque de infausa lite, quæ inter theologos *Tubingenses* atque *Giefsenses*, de idiomatum divinorum humanæ Christi naturæ communicatorum in statu *exinanitionis* usu, olim fuit agitata, copiose heic differere. Sed rectius nos facturos arbitramur, si historiam hujus certaminis in subsequenter reseremus dissertationem, ubi de iis, quæ ad statum *exinanitionis* Christi pertinent, data opera agemus, controversiasque huc spectantes enarrabimus.

§. LXV. Atque ita a litibus, quæ de communicatione idiomatum in ipsa ecclesia evangelica olim fuerunt exortæ, ad eas enarrandas nos convertimus, quæ nostris theologis cum aliorum cœtuum doctoribus inde a longo tempore intercedunt. Primum vero locum merito heic sibi vindicant controversiæ, quæ inter nos atque cœtus Romani doctores in loco de persona Christi agitantur. Equidem tempore exhibitæ Augustanæ confessionis, cum nondum nati essent Jesuitæ, ii, qui ecclesiæ Romanæ placita acriter defendebant, in nostra de persona Christi doctrina nihil prorsus desiderabant, prout uberius ostendit beatus GERHARDVS noster (4). Verum progressu temporis societatibus Jesu sacerdotes, secuti exemplum discipulorum CALVINI, realem illam divinorum idiomatum

(1) GEORG. CALIXTI cogitata de hocce argumento exhibentur in ejusdem *dispp. de præcipuis relig. christ. capitibus*, *dispp. III. §. LIII. seqq. p. 57. seqq.* & in *epit. theol. p. 100.* Equidem objectum eidem fuit ab adversariis, quod in universum de communicatione idiomatum humanæ Christi naturæ facta nihil certi statueret. Vid. theologorum Wittembergensium *consensum repetitum art. III. puncto V. itemque consil. Wittemberg. part. I. p. 952.* Verum aliter se rem habere, ex scriptis Calixti modo adlegatis luculenter ostendit JO. ERNEST. SCHVBERTVS in *instit. theol. polem. part. IV. p. 479.*

(2) Vid. MVSÆI *ausführliche Erklärung der Jenischen Theologen über XCIII. vermeinte Religions-Fragen*, loco X. p. 544. *seqq.* Nec tantum MVSÆI,

sed ipsius etiam CHEMNITII hæc sententia fuisse creditur. Ast LEONH. HÜTTERVS ex instituto ostendit, Chemnitium de omnipræsentia Christi, qua humanam naturam ita docuisse, ut aliorum theologorum orthodoxorum sententiæ nequiquam repugnaverit. Vid. ejus *concordiam concordem cap. I. p. 38. seqq. & cap. XLVII. p. 1213. seqq.*

(3) Hanc sententiam nostra ætate suo calculo approbarunt duumviri celeberrimi, JO. LAVR. MOSHEMIVS, in *elementis theol. dogmas. part. III. cap. I. sect. I. §. X. p. 667.* atque JO. ERNEST. SCHVBERTVS loc. cit. p. 480. & part. III. p. 139. *seqq.*

(4) Vid. GERHARDVM, in *exeg. loc. de Christo*, cap. XII. §. CCXLII. TOM. III. loc. theol. p. 530.

matum communicationem omnibus impugnare viribus occoeperunt. Fecerunt id cumprimis ROBERTVS BELLARMINVS (1), pater purpuratus atque GRÉGORIVS DE VALENTIA (2), gente Hispanus, ambo societati Jesu adscripti eruditionisque laude clari, quibus ex eadem societate ADAMVM TANNERVM, JACOB. GRETSERVM, DIONYSIVM PETAVIVM (3), itemque ex theologis Sorbonicis HONORATVM TOVRNELY (4), adjungimus. Quod speciatim ad doctrinam de omnipræsentia humanæ Christi naturæ communicata attinet, eandem non tantum impugnaverunt, sed & falsè riferunt doctores pontificii, cumprimis Jesuitæ Dillingenses, editis hanc in rem variis scriptis, in quibus, quidquid sordium theologia polemica hominum vitio secum vehit, conspiciere licet. Sufficiat ex iis hæc nominasse LAVRENTII FORERI, cancellarii quondam Dillingensis, *bellum ubiquitisticum* (5). De scriptis

nostrorum theologorum, quibus causam suam contra ecclesiæ Romanæ doctores, ac præcipue contra BELLARMINVM aliosque Jesuitas, strenue egerunt, ut quidquam hæc addamus, necessarium esse haud ducimus (6).

§. LXVI. Convertimus potius nos ad Socinianorum familiam, cujus LÆLIVS ac FAVSTVS SOCINI parentes vulgo putantur. Constat, eos, qui huic sectæ sunt addicti, gravissimos de persona Christi errores fovere, eorumque religionem revera nihil aliud esse, quam *naturalismum, christiano nomine fraudulenter incrustatum*. Negant, inter alia, Deum hominem esse factum, aut humanam induisse carnem (7), contenduntque, Christum unica duntaxat natura, humana nimirum constare. Addunt tamen, Christum, ut ut merum ac simplicem hominem, a Deo patre sanctificatum, hoc est, a cæteris omnibus hominibus singularissima ratione segregatum fuisse

(1) Vid. BELLARMINVM *libr. III. de Christo cap. IX.*

(2) Vid. GRÉGOR. DE VALENTIA *disputat. contra fundamenta duarum sectarum, ubiquitariae, & sacramentariae*, Ingolstadt. MDLXXXII. 4. cui vero JAC. ANDRÆ *confutationem*, Tubing. MDLXXXIII. 4. editam, opposuit.

(3) DIONYS. PETAVIVS *libr. X. de incarnatione; cap. VII & VIII. tom. V. dogmat. theol. part. II. p. 12. seqq.* doctrinam nostram de communicatione idiomatum divinorum, ac speciatim omnipræsentiae, humanæ Christi naturæ factæ, non tantum scripturæ testimoniis, sed & synodorum formulis, quin & antiquorum patrum, tam Græcorum, quam Latinorum effatis e diametro contrariam esse ostendere annis est. Ast in eo plurimum erravit, quod falsam ecclesiæ nostræ theologis sententiam adfluxit. Existimavit enim, eos statuere, omnia, quæ divinitatis propria sunt, in carnem Christi ita esse *transfusa*, ut illa in hac vere, proprie & formaliter inhiat, & eam adficiant. Certe ab hac sententia, quæ Eutychianam sapit hæresin, theologi nostri prorsus abhorrent, ut ex supra dictis patet.

(4) Vid. ejusdem *cursum theologico-scholastico-dogmaticum, sive prælect. theol. tom. I. p. 141. seqq.*

(5) Prodiit hic libellus Dilling. MDXXVII. 12. ac germanice sub titulo: *alter und neuer Kazenkrig von der Ubiquitat*, Ingolstadt. MDXXIX. 12. In-

eptum hoc scriptum nec seria refutatione dignum, sub examen vocavit ANDR. KESLERVS in *responsione ad bellum ubiquitisticum Foreri*, Lips. MDXXIX. 8. Reliquos hujus generis libellos hæc prætermittimus.

(6) Hoc tamen, ubi de Romanensibus verba facimus, paucis adhuc notamus, CLEMENTI XI. ecclesiæ Romanæ præfati dicam Nestorianismi scriptam fuisse a theologis quibusdam Gallicanis, quod adfirmaverit, *dominum sub specie ADSUMTI HOMINIS divinitatem suam occultasse*. Vid. C. M. PFAFFII *notas ad corpus doctrinæ moralis Sorbonicæ p. 8. & dissert. II. anri-Balianam nos. (a) p. 9. in subnota*. Sed phrasin hanc, qua & patres lubinde usi sunt, orthodoxo sensu explicari posse, ostendit laudatiss. PFAFFIVS in *dissert. de impersonalitate & perpetuitate humane Christi naturæ cap. I. §. XIV. p. 13. seqq.*

(7) VALENTINVS SMALCIVS *homil. VIII. in cap. I. Joan. fol. 16.* disertis verbis ait, *banc rem, Deum esse hominem factum, esse absurdam, & sanæ rationi plane contrariam, & in Deum blasphemam*. In eandem sententiam pronunciarunt tum ipsemet FAVSTVS SOCINVS, tum ejusdem sectatores SCHLICHTINGIVS, OSTORODVS, ENJEDINVS, aliique.

so, &, præter perfectam vitæ sanctitatem, divina sapientia ac potentia instructum, ad legationem inter homines, summa cum auctoritate obeundam, a patre fuisse adhibitum (1). Volunt equidem nonnunquam videri, se Jesum Christum *pro vero Deo*, non nudo homine habere, eidemque ea subinde tribuunt, quæ veram arguere videntur divinitatem. Verum, si in sensum eorum penitus inquiramus, facile patet, verba, quæ utuntur, duntaxat ad fucum faciendum esse excogitata (2). Quidquid enim de Christo prædicent, certum tamen est, eos non ultra humanam ejus naturam adfurgere, nec majestatem summam, qua pater gaudet, sed divinitatem tantum precariam ac dependentem eidem adscribere, respectu scilicet miraculosæ suæ conceptionis, aut donorum, præstantissimorum quidem, sed tamen finitorum, eidem in tempore collatorum, habita ratione, vel denique respectu muneris, quod illi a patre fuit impositum.

§. LXVII. A Socinianis ad *Arminianos*, qui in Belgio fœderato *Remonstrantium* nomine veniunt, transitum jam facimus, eorum sententiam de Christo hominum redemptore breviter exposituri. Equidem admittunt ii veritatem utriusque naturæ, qua Christus *Deus* constat, disceduntque proinde a Socini sectatoribus, qui filium, gloriæ paternæ splendorem *Ebr. I. 3.* æternæ divinitatis gloria exuunt. Sed negant tamen, distinctam hujus veritatis cognitionem ad salutem

æternam consequendam necessariam esse (3). Sufficere enim arbitrantur, si quis firmiter credat, Jesum Christum nostrum esse mediatorem, qui sempiternam nobis procuraverit salutem. Addunt, modum unionis naturæ divinæ cum humana in sanctioribus litteris hæc determinari, multisque obscuritatibus ac subtilitatibus adeo involutum esse a doctrinæ sanctioris doctoribus, ut doctissimi ac solertissimi cujusque ingenium fatigent, & postquam diu satis se fatigarunt, inscitiam tandem suam fateri cogantur (4). Hinc & plerique eorum argumentum de unionem hypostaticam leviter duntaxat tangunt in scriptis suis theologicis (5), communicationis vero idiomatum ex unionem personali fluentis, nullam fere injiciunt mentionem (6). Quænam vero eorum hac de re sit sententia, exinde facile colligi potest, quod doctrinam ecclesiæ nostræ de *omnipræsentia* corporis Christi, tam *absoluta*, quam *respectiva*, prorsus explodunt, eandemque absurditatis atque contradictionis arguere haud dubitant (7).

§. LXVIII. Antequam *Remonstrantes* dimittamus, de Jo. CLERICO, qui deserta religione Reformata, huic familiæ se se adsociavit, pauca subjungemus. Discedit is, ut in multis aliis, ita & in eo, a sententia theologorum Remonstrantium, quod modum unionis naturarum in Christo ita explicari posse contendit, ut nihil rationi impervium in eo deprehendatur. Quin ipsemet vir doctus unionem istam clarius exponere annisus est, suaque

(1) Utimur hæc verbis, quæ in ipso *catechismo Racovienfi* sect. IV. cap. I. p. 24. leguntur.

(2) Conferenda, quæ hanc in rem disserit b. RAMBACHIVS, in *commentatione theol. qua pellis ovina Socinianis detracta, sistitur*, p. 7. seqq.

(3) Vid. PHILIPP. LIMBORCHIVM in *theologia christiana* libr. V. cap. IX. §. VIII. seqq. p. 413. sq. Add. EPISCOPIVM in *instit. theol. libr. IV. sect. V. cap. X. oper. theol. tom. I. p. 422.*

(4) Utimur hæc verbis LIMBORCHII, quæ loco excitato, p. 413. leguntur. Conf. EPISCOPIVM libr. IV. *instit. theol. sect. II. cap. XIII. opp. tom. I. p. 293. seqq.*

(5) Paulo tamen uberius de conjunctione duarum naturarum in Christo differant STEPH. CURCELLÆVS, in *instit. theol. christ. libr. V. cap. VI. §. 7. seqq.* & imprimis ADRIANVS A CATTENBURGH, in *spicilegio theol. christ. libr. III. cap. XI. p. 336.*

(6) Solus CURCELLÆVS loc. cit. §. XI. aliquam hujus argumenti injicit mentionem, eosque erroris arguit, qui Christum hominem per unionem personalem omnium divinarum proprietatum participem esse factum statuunt.

(7) Fecit id LIMBORCHIVS loc. cit. libr. V. cap. LXXI. §. II — V. p. 625. seqq.

que cogitatæ geometrico ordine cum orbe erudito communicavit (1). Cuncta eo demum redeunt, non aliam, quam quæ in *consensu* consistit, inter divinam humanamque Christi naturam unionem admittendam esse (2). Quæ vero expositione nihil aliud obtinuit, quam ut sapientiores de eo judicaverint, eundem unionem, quam vocant personalem, verbis quidem profiteri, re ipsa vero penitus negare. Idem vir doctus alibi in scriptis suisclare satis declaravit, typum doctrinæ, quem, post antiquiores scholæ doctores, nostri theologi unanimi consensu in hocce argumento adoptarant, sibi penitus displicere (3).

§. LXIX. Antequam dissertationi huic imponamus finem, de fanaticis pauca subijcimus. Observavimus supra (§. XXIII.) fuisse ex iis nonnullos, qui negaverint, Christum hominem in creaturarum classem esse referendum, eundem hominem mere cœlestem esse, somniantes. Jam porro notamus, quos-

dam eorum in doctrina de conjunctione duarum naturarum in Christo graviter subinde hallucinatos esse. In eorum, qui hoc fecerunt, numerum referamus ROBERT. BARCLAY, equitem Scotum, Quakerorum in Anglia principem, atque JO. CVNR. DIPPELIUM, natione Germanum, hominem perversi ingenii, qui omni studio id egit, ut præcipua doctrinæ sanctioris capita everteret. BARCLAY quidem non tam naturarum unionem ad constituendam unam personam, quam personæ unius ad personam alteram, atque adeo duarum personarum unionem quandam statuere visus est (4). Quod vero ad DIPPELIUM attinet, is doctrinam de unionem personali, non tantum ut levem, sed & ut futilem, inanem, quæ à veritate alienam penitus rejecit (5), ac speciatim omnipræsentiam humanæ Christi naturæ denegavit (6). Plura ut de famosissimo hoc nostri sæculi fanatico dicamus, supervacaneum esse ducimus.

DIS-

(1) Fecit id in *epistolis theologicis*, quas sub ficto nomine LIBERII DE SANCTO AMORE edidit, *epist. I.*

(2) Ita enim mentem suam effert CLERICVS loc. cit. *propos. IV. p. 9.* Deus non potest aliter uniri cum spiritu creato, quam consensu unicam totum componendi cum eo, adeo, ut utriusque proprietates, & actiones & creaturae passiones totum composito tribui possint. Formatur postea subimet ipsi objectionem: alii illam unionem consensu non satis arctam esse dicent, ut hypostatica dicatur; moxque respondet: ut primo arctiorem adferant, quæ intercedere possit inter Deum & creaturam &c. pag. 11.

(3) Vid. ejusdem *entresiens sur diverses matières importantes de la theologie*, quæ Amstelod. MDCLXXXIII. 12. prodierunt, *part. II. entr. 11. p. 360.* ubi de theologis scholasticis ita pronunciat: avec quelle rémerité n'ont ils pas parlé de l'union hypostatique des deux natures de Jêsus Christ? & quelles absurditez ne nous ont ils pas debitées sur ce sujet comme des oracles? Et, postquam systema Scholasticorum, quin & nostrorum theologorum de unionem personali & communicatione idiomatum recensuisset, hæc subijcit: Après cela y a-t-il le sujet de l'honneur, que des gens foibles soient scandalisés des discours des Theologiens, & que les Libertins s'en moquent? L'Ecriture nous apprend assez clairement, que dans Jêsu Christ Dieu a été uni à l'homme d'une façon très étroite, à cause de quoy elle appelle Jêsu-Christ Dieu: mais elle ne philosophe point sur la manière, & elle ne nous donne pas des termes inconnus, pour

nous expliquer une chose, qu'il n'est pas nécessaire que nous sachions. Il en falloit demeurer là, mais nos Metaphysiciens ont trop de vanité pour avouer simplement, qu'ils n'en savent pas plus que les Apôtres, & pour ne pas raffiner philosophiquement tout ce, qui leurs passe par les mains. Ils veulent absolument pénétrer au delà du voile, qu'il a plu à Dieu de mettre entre nos yeux, & les vérités qu'il n'est pas nécessaire, que nous sachions, & qu'on ne leur yeux soient trop foibles, ou le voile, qu'ils s'efforcent de percer, trop épais, ils raisonnent de ce, qui est encore au delà de ce voile, comme s'ils l'avoient vu avec la dernière clarté &c.

(4) Vid. BARCLAY *Catechismum und Glaubensbekennniss* cap. III. p. 11. Recentior librum hunc catecheticum JO. FABRICIVS in *bist. biblioth. part. VI. p. 464.* & KOECHERVS in *biblioth. theolog. Symbol. p. 327.*

(5) Vid. DIPPELI *papism. proest. vapul. cap. I. p. 72, 73.* nec non ejusdem *Schild der Wahrheit*, quem KRAKEWIZIO opposuit. Add. quæ data opera tradit in *vera demonstrat. evangel. p. 259.* & in *der Vertheidigung dieses Tractats p. 329. seqq.* Refutarunt vero DIPPELIUM b. WEISMANNVS noster in *institut. theol. exegetico-dogmas. p. 587. seqq.* & FRANC. ALBERT. ÆPINVS in *matæologia fanatica, p. 243. seqq.*

(6) Fecit id tum in *papism. proest. vapul. cap. I. p. 72.* tum alibi in suis scriptis modo excitatis.

H 2

DISSERTATIO SECVNDA

QVA

HISTORIA DOCTRINÆ

DE DVPLICI STATV CHRISTI

EXINANITIONIS ATQVE EXALTATIONIS

NEC NON

DE OFFICIO CHRISTI MEDIATORIO

EDISSERITVR.

§. I.

Enarratis iis, quæ ad *personam Christi* *ἑαυτοῦ* spectant, de ejus *statu* agendum, in quo munus sibi a patre demandatum debuit exsequi. Is autem duplex vulgo statuitur, alter *exinanitionis* & humilitatis, alter *exaltationis* & majestatis. De utroque hoc statu, pro instituti nostri ratione dicemus pauca, tandemque de *officio* ejus *mediatorio* nonnulla subiungemus.

§. II. Jam vero ubi de duplici statu Christi dicendi facimus initium, notamus ante omnia, hancce divisionem esse adæquatam inque diviniorem litteris fundatam. In dicto enim classico, *Phil. II. 7 & 9.* tum *κενωσις*, tum *ὑπερβολή* diserta fit mentio. Ast SOCINVS (1) ejusdemque sectatores, speciatim SMALCIVS (2), SCHLICHTINGIVS (3), WOLZOGENIVS (4), ENIEDINVS (5) alique, scripturæ ductum deserentes, *tres status*: dignitatis, humilitatis

atque exaltationis, Christo redemptori adscribunt *dignitatis* a nativitate ad passionem, *humilitatis* a passione ad resurrectionem, *exaltationis* a resurrectione ad seculi consummationem, ac denique *degradationis* in omnem æternitatem. Contendunt enim, Christum dignitatem suam regiam post judicium extremum depositurum esse. Confutarunt vero hæc Socinianorum commenta ex nostris JOSUA STEGMANNVS (6), BROCHMANNVS (7), CALOVIVS (8), SCHERZERVVS (9), ex theologis Reformatis vero SAM. MARESIVS (10), alique.

§. III. Hisce præmissis, statim accedimus ad tractationem historicam de *statu exinanitionis*, in quo constitutus olim fuit servator optimus. Constat, hocce nomine intelligi istum Christi statum, *quo licet in forma Dei fuerit, ipse tamen sponte sua usu idiomatum divinarum se abdicavit, quousque opus redemptionis, quod*

(1) Vid. FAVST. SOCINVM, in *prælect. sacr. cap. XVIII. fol. 107.* itemque in *respons. ad VIII. cap. JAC. WVIEKI, class. III. arg. X. nec non in defens. animadvers. in advers. I. Posnan. c. IV. contra EVTROPIVM, f. 127.*

(2) Vid. VAL. SMALCIVM, in *refutat. thes. FRANZII, disp. III. f. 133.* & in *respons. ad part. II. nov. monstri Smiglecciani, cap. XII. fol. 100.* itemque de divinitate Jesu Christi, *cap. XIII. f. 80* & in *examinatione centum errorum Smigleccii, fol. 28, 108.*

(3) Vid. JON. SCHLICHTINGIVM, in *comment. in cap. IV. vers. 9. epist. ad Ephes. & in cap. II. v. 6. epist. ad Philipp.* Comprehenduntur hi commentarii vol. V. *biblioth. fratr. polon.*

(4) Vid. JO. LVD. WOLZOGENIVM in *comment. ad Act. II. 27.*

(5) Vid. GEORG. ENIEDINVM, in *explicatione locorum carech Racov. f. 307. 327.* Conf. ipsum *catechism. Racov. cap. I. de persona Christi quest. LVII.*

(6) Vid. STEGMANNI *phorinianismum, b. e. succinctam refutationem errorum phorin. disp. XXVI. qu. 2. f. 293.*

(7) Vid. BROCHMANNI *sys. theol. tom. I. sect. XIV. qu. 2. f. 917. qu. 7 fol. 921.*

(8) Vid. CALOVII *sys. theol. tom. VII. art. V. cap. 2.*

(9) Vid. SCHERZERI *colleg. Anzi-Socin. disp. LXV. LXVI p. 335. inprimis 540. seqq.*

(10) Vid. MARESIVM in *hydra socinianismi expugnata, tom. II. L. III. cap. XXXII. p. 308. seqq.*

quod suscepit, id poposcit. Initium sumit hicce status in primo conceptionis Christi puncto, & duravit usque ad momentum ζωοτοῦ in sepulchro.

§. IV. Monent sanctioris doctrinae doctores, exinanitionem Christi non ad utramque, sed ad solam humanam naturam pertinuisse. Ea enim natura, secundum oraculum Paulinum Phil. II. 6, 7, 8. fuit exinanita I) quæ in forma Dei existeret, II) se ipsam evacuabat, III) formam servi assumebat, IV) aliis hominibus similis evadere, ac denique V) cruentam mortem sustinebat. In diversam tamen a nostris theologis sententiam discedunt cæterus Reformati doctores, qui Christum secundum utramque naturam exinanitum fuisse contendunt (1). Supponunt nimirum, vocem *formæ*, quæ in oraculo modo adlegato legitur, non *statum*, quæ nostrorum interpretum est sententia, sed *naturam* denotare, adeoque *formam Dei* de natura divina, *formam servi* vero de natura Christi humana exponendam esse. Verum hæc controversia non inagni videtur esse momenti, operaque haud difficili componi potest. Licet enim Reformati exinanitionem ad utranque referant naturam, magno tamen cum discrimine id faciunt. Dicunt enim, exinanitionem ad naturam humanam spectare, quoad realem depressionem, ad divinam vero tantum ratione occultationis. Quin nonnulli eorum disertis verbis docent, exinanitionem naturæ duntaxat humanæ proprie competere (2).

(1) Ex iis, qui hoc fecerunt, nominasse heic sufficiat ZANCHIUM, SOHNIVM, POLANVM, GRYNÆVM, ALTINGIVM ac WENDELINVM; contra quos disputant ex nostris JO. SCHROEDERVS in *chronol. regali. part. V. cap. XVII. p. 429. seqq.* & in *sepecto Christi regali libri I. cap. VIII. n. 2. p. 99. seqq.* JO. GERHARDVS, in *exegesi. loci IV. de Christo, cap. XIV. §. 302. tom. III. loc. theol. p. 369.* IO. CONRAD. DANNHAVERVS, in *homomoria spiritus Calviniani, part. II. phansasm. VIII. §. 64. seqq.* JO. AD. SCHERZERVVS, in *colleg. anti-Calvin. p. 284. seqq.* aliique. Addi meretur ex re-

§. V. Missa controversia hac leviori, aliud jam nobis commemorandum est certamen theologicum, idque maxime infautum, quod ineunte seculo XVII. inter ipsos ecclesiæ nostræ doctores, ac speciatim *Tubingenses* atque *Gieffenses* de idiomatum divinorum carni Christi communicatorum in statu exinanitionis usu, olim exarsit, ac per tempus bene longum fuit continuatum. Statuerunt *Gieffenses*, Christum hominem in statu exinanitionis proprietatibus quidem divinis, verb. grat. omnipræsentia, omniscientia, omnipotentia &c. fuisse gavissum, sed earum usu ordinario se penitus abdicasse, neque adeo acceptam majestatem divinam semper atque incessanter usurpasse, siquidem ejusdem usus divina magis voluntate, quam unionis personali sit derivandus. In contrariam vero sententiam heic ivere theologi *Tubingenses*, adserentes, Christum hominem in ipso exinanitionis statu, vi unionis personalis, semper fuisse omnipræsentem, omniscium, nec omnipotentia divinæ usu se se abdicasse, nisi quoad *actum reflexum*, in munere suo *sacerdotali*, iisque, quæ operi redemptionis perficiendo obistere poterant; in officio autem *regio*, & quoad *actum directum*, idiomata divina usurpasse, regimenque in ecclesiam omnesque creaturas, licet *latent* (exceptis tamen miraculis atque operationibus extraordinariis, quæ palam egit) semper exercuisse. Patet ex his, litem non fuisse de unionis, quam vocant, personali, nec de idiomatum communicatione ac possessione, sed de eorum duntaxat usu (3).

H 3

§. VI.

centioribus JO. ERN. SCHUBERTVS, in *instit. theol. polem. part. IV. p. 309.* Id unicam adiungimus, recte quidem dici, Christum juxta solam humanitatem fuisse exinanitum, ut naturarum discrimen exprimeretur; minus verò recte dici, solam humanitatem exinanitam fuisse, hac enim loquendi formula persona excluderetur, cum tamen TO exinaniri toti personæ Christi competat.

(2) Ita sententiam Reformatum exposuit FRANC. TURRETINVS, in *theol. elem. part. II. loc. XIII. quest. IX. §. VII. p. 363.*

(3) Hinc distinxerunt theologi inter *πρῶτον & δεύτερον*, quarum

§. VI. Quum vero controversia hæc diversas ambitu suo complectatur quæstiones speciales, de quibus olim acriter fuit disceptatum, easdem sigillatim heic percontemur. Quæstio prima erat de fundamento adæquato & formali omnipræsentia, quin & reliquorum attributorum divinorum carni Christi communicatorum; an illud in sola unione personali, an vero in libera Christi voluntate ejusdemque sessione ad dextram patris sit collocandum? Prius statuebant *Tubingenses*, posterius *Gießenses*. Altera quæstio spectabat ad justam atque adæquatam omnipræsentia divinæ notionem. Docebant theologi *Tubingenses*, omnipræsentiam consistere in adessentia vel propinquitate ad creaturas (1), Christumque vi unionis personalis, adeoque non *acta natura* humanæ, sed *personæ* (2), in ipso exinanitionis statu, omnibus creaturis indistincte fuisse præsentem. Ast negabant hoc ex altera parte *Gießenses*, statuentes, ideam operationis ingredi definitionem omnipræsentia, ejusdemque characterem constitutum, quem vocant, partemque essentialem esse, nec Christum exinanitum, eo sensu, ut statunt *Tubingenses*, præsentem se se exhibuisse. Accedebat tertia quæstio, cum priori connexa, utrum Christo homini in statu exinanitionis divina apud creaturas operatio eaque universalis sit tribuenda,

ita, ut cuncta in cælo & in terra, sapientia ac potentia secum communicata gubernaret, adeoque acceptam majestatem divinam semper & incessanter exercuerit? Adfirmantem sententiam amplexi sunt *Tubingenses*, atque docuerunt, Christum exinanitum cælum atque terram gubernasse, eadem ratione, uti gubernationem hanc in statu exaltationis, ad dextram patris sedens, exerceat, hoc duntaxat observato discrimine, quod in statu exinanitionis gubernationem istam texerit atque occultaverit sub forma servili, nunc autem, conditione ista servili deposita, eandem gloriose ac majestaticè declaret ac manifestet. Huic vero adserto contradixerunt *Gießenses*, atque negarunt, Christum tempore exinanitionis imperium in omnes creaturas exercuisse; hoc enim involvere plenarium divinæ majestatis usum, quem Christus, finito demum exinanitionis statu, sit consecutus, secundum oraculum Paulinum *Phil. II. 9, 10*. Denique quarto disputatum quoque fuit inter hosce theologos, an exinanitio fuerit vera, realis atque omnimoda abstinencia ab usu tam directo, quam reflexo divinæ majestatis, in conjunctissima duarum naturarum unionem acceptæ? an vero tantum confliterit in occultatione majestatis divinæ, per formam servi adsumtam? Priorem sententiam propugnarunt *Gießenses*, posteriorem *Tubingenses*, qui

quarum illam Christo exinanito adscripserunt, hanc secus, etsi & hæc subinde per miracula se exseruerit, atque deinceps in statu exaltationis se plene manifestaverit.

- (1) Deservit tamen heic majorum suorum vestigia h. CANZIVS noster, statuitque, omnipræsentiam Dei non consistere in nuda adessentia, vel propinquitate ad creaturas, sed involvere simul ideam operationis, quæ Gießensium theologorum est sententia. Vid. ejusdem usum philosophiæ Leibnitianæ & Wolfianæ in theologia, tom. I. cap. VII. §. 232. p. 325. ubi hæc leguntur verba: si ea, quæ par est, modestia, quid sentiam, exponere liceat, dicerem, operationem a præsentia tam non posse divelli, quam definitio a suo definito separari nequit. Alterum altero explicatur. Præsentia a vi operandi in hoc aut illud, differt, ut obscure cognitum a cognito distincte, ut cha-

rafter a re characterè donata, ut definitio a re definita. Conf. ejusdem compendium theologiæ purioris. p. 185.

- (2) Ut hæc rectius intelligantur, paucis notamus, actum naturæ dici omne id, quod humana Christi natura ex se ipsa habet, verb. grat. ut certis tantum locis præsens sit, ut notitia poterit crescere *Luc II. 52*. ut certo loco ponerit cruci suffigi *Luc XVIII. 31*. & sic deinceps. Contra vero actus personæ adpellatur omne illud, quod Christus accepit beneficio unionis personalis. Constat, theologos maxime *Tubingenses* primos fuisse, qui distinctionem hanc adhibuerint. Adprobarunt eandem suo calculo alii quoque theologi, speciatim J. O. FECHTIVS, celeberrimus quondam academix Rostochiensis doctor.

qui & hoc addebant, *occultationem* istam duntaxat locum habuisse in *usu* idiomatum divinorum *directo*, nec tamen semper, prout ex miraculis, palam a Christo perpetratis, quæ divinitatis Christum inhabitantis fuerint radii, clare satis pateat. Quod vero ad proprietatum divinarum *usum*, quem vocant, *reflexum*, redemptionis operi obliturum, attinet, Christum eodem sponte se se penitus abdicasse. Atque de hac ipsa evacuatione usus idiomatum divinorum *reflexi* exponenda esse verba gentium apostoli, *Philipp. II. 7. ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἐvacuavit se ipsam.*

§. VII. Ne quis vero fortassis existimet, theologos Tubingenses statuisse, exinanitionem Christi in nuda *κρυψί* s. *occultatione* consistere (1), id porro heic notamus, ex eorum mente *exinanitionem* Christi quinque gradus complecti. *Primus* est vera ac realis *exinanitio*, seu *evacuatio* usus majestatici, quoad *actum reflexum*, non tamen omnis, sed illius tantum, qui opus redemptionis impedire potuisset. *Secundus* donorum habitualium, eorumque ex-

cellentissimorum, licet finitorum, quibus humana Christi natura amplissime uncta erat, verb. grat. impassibilitatis, immortalitatis, realis abdicatio. *Tertius*, formæ servilis atque infirmitatum humanarum assumptio. *Quartus*, majestatis divinæ generatim spectatæ, ac speciatim usus *directi* ad creaturas, atque regiminis universi, quod in infimo quoque exinanitionis statu semper exercuit, sub forma servili occultatio, quæ proinde totam exinanitionem haud absolvit, sed ejus tantum partem constituit. Denique *quintus*, obedientia tum *activa*, tum *passiva* a Christo *ὑπακούων* secundum utramque naturam, servata tamen utriusque naturæ proprietate, pro redimendo genere humano præstita. Atque hic est præcipuus *ταπεινωτικὸς* actus, ad quem omnes reliqui collineabant.

§. VIII. Quum ex iis, quæ modo differuimus, mens theologorum *Tubingensium*, eorumque dissensus ab academiciæ Gießensis doctoribus abunde pateat, ad historiam infausti hujus certaminis (2) inoffenso pede jam progredimur. Priuni atque præcipui, qui certamen hocce

(1) Contra hæc imputationem theologis Tubingensibus a dissentientibus factam, ac si exinanitionem in sola *κρυψί*, seu *occultatione* majestatis divinæ, constituerent, jure meritoque protestatus est b. cancellarius noster C. M. PFAFFIUS *institur. theol. dogmat. part. II. cap. VI. §. I. p. 447.* Conferri merentur, quæ hanc in rem ex theologis nostris Tubingensibus iisque recentioribus scripsere duumviri præstantissimi, GODOFR. HOFFMANNVS, in *synops. theol. purioris dogmat. a b. auctoris filio ann. MDCCXXX. edita, loc. de statibus Christi §. II. p. 147. seqq.* & vel maxime CHRISTIAN. EBERH. WEISMANNVS, in *institur. theol. exegetico-dogmat. loc. IX p. 605. seqq.* ubi non tantum veram theologorum Tubingensium de statu exinanitionis sententiam, sed & fundamenta theologorum tam *Tubingensium*, quam *Gießensium*, in compendium redacta, exhibet. Ex antiquioribus vero academiciæ nostræ theologis doctrinam de statu exinanitionis cum primis solide ac perspicue tradidit THEOD. THVMIVS in *ταπεινωγραφία* sacra, hoc est, *repetitione sacra & orthodoxæ doctrinæ de humiliatione Christi ὑπακούων*, quæ Tubingæ MDCCXXIII. 4. lucem adspexit publicam. Dignum

sane est hocce opus, quod in hoc ipso argumento, copiosi commentarii loco evolvatur & conferatur una cum reliquis hujus viri scriptis huc pertinentibus.

(2) Utraque disputantium pars historiam hujus certaminis enarravit. Ex parte quidem *Gießensium* id fecit BALTHASAR MENZERS, in *necessaria & justa defensione contra injustas criminationes Osiandri, Nicolai, & Thummii, part. I. p. 1. seqq.* Prodiit hæc defensio, quæ præter alia *historiam controversiæ Tubingensium* amplectitur, Gieß. MDCCXXIV. 4. ac deinde translata est in MENZERI operum latinor. tom. II. p. 1233. Ex parte vero *Tubingensium* theologorum ea, quæ in hac lite sunt peracta, aliter ac MENZERS fecerat, enarravit THEOD. THVMIVS in *actis Menzerianis, hoc est, justa & necessaria defensione contra primam partem injustæ & non necessaria defensionis Balthe. Menzeri, p. 1. seqq.* & in ipsa libri præfatione. Typis exciprus est hicce liber Tubing. MDCCXXV. in 4. Conferri quoque possunt ANDR. CAROLI memorabilia ecclesiast. sec. XVII. libr. II. cap. LIV. tom. I. p. 490. seqq. C. M. PFAFFII liber commentarius de actis scriptisque publicis eccles. Wirtemberg. cap. II. §. XI.

hocce inierunt, fuerunt ex parte *Gießenfium* BALTHASAR MENZERVUS, theologus primo Marpurgensis, deinde Gießenfis, acris vir ingenii, sed contradictionis impatientior, ejusdemque gener JUSTVS FEVERBORNIVS, vir eximia quidem præditus eruditione, sed vehemens & pugnax. Ex parte vero *Tubingenfium*, præter MATTHIAM HAFENREFFERVUM, universitatis nostræ tunc cancellarium, in aciem heic processerunt duumviri præstantissimi, LVCAS OSIANDER, junior, professor theologus & cancellarius Tubingensis, vir in controversiis sui temporis egregie exercitatus, nec non THEODORVS THYMMIVS, excitationis ingenii theologus, & in hac præcipue materia de Christo, quæ illo tempore fervide copioseque tractabatur, versatissimus; quibus MELCHIOR-NICOLAI, procancellarius Tubingensis, tandemque præpositus Stuttgardiensis, se se adlocavit.

§. IX. Occasionem controversiæ huic inter theologos modo laudatos exortæ magnisque animorum motibus postea agitatæ, dederunt dissertationes MENZERI contra MATTHIAM MARTINIVM, theologum Bremensem, in lucem publicam editæ, in quibus speciatim argumentum de omnipræsentia humanæ Christi naturæ pertractavit, interque alia adseruit, *omnipræsentiam Dei consistere in operatione, seu rerum omnium gubernatione* (1). Offendebat hæc adsertio, receptæ tum temporis sententiæ contraria, collegas MENZERI, JO. WINCKELMANNVM JUSTVMQUE GESENVUM, viros alioquin moderatos ac pacificos, variasque in academia Gießenfi excitabat con-

tentiones, quæ vero non admodum diuturnæ erant. Hassiæ enim princeps, ad quem res vel tandem fuit delata, auctoritate sua atque prudentia facile effecit, ut ad pacem & concordiam redirent theologi disputantes.

§. X. Dum hæc in academia Gießenfi aulaque Hassiaca agerentur, MENZERVUS ann. MDCXVI litteras scripsit ad HAFENREFFERVUM, academiam Tubingensis cancellarium, eidemque scripta sua in lucem publicam hæctenus edita transmissit, rogans eundem, ut suam de exortæ hac controversia sententiam candide ipsi exponeret. Neque enim dubitabat MENZERVUS HAFENREFFERVUM, nec non reliquos theologos Tubingenses sententiæ suæ fautores esse. Verum cum res longe aliter eveniret, atque theologi Tubingenses in litteris suis responsoriis anno demum MDCXIX. totius facultatis nomine ad MENZERVUM exaratis, suum hac in re dissensum testarentur, nec definitionem tantum omnipræsentis a MENZERO suppeditatam, sed & alia doctrinæ capita, supra (§. VI.) a nobis indicata, quæ definitionis istius ad diversos Christi status applicatæ consecutaria erant, rejicerent, ignis, qui hæctenus velut sub cinere erat, vel tandem erupit, atque ingens scriptorum, ex parte acerbissimorum, copia mox in lucem publicam exiit (2). Interposuerunt se quidem huic certamini theologi Saxonici, pacem composituri, edita, jussu atque auctoritate electoris Saxonis JO. GEORGII, *solida verboque Dei & libro concordie christianæ congrua decisione quatuor illorum inter aliquos theologos August. confess. nuperrime*

con-

§. XI. p. 67. seqq. HENR. PIPPINGII *historische Einleitung* cap. X. §. VIII. p. 152. atque b. WEISMANNI nostri *introduc.* in memorabilia ecclesiast. bist. sacr. nov. testam. tom. II. p. 984. seqq.

(1) Vid. MENZERI binas *admonitiones* libro MATTHIÆ MARTINII de persona Christi, oppositas, ejusdemque *considerationem novi libelli* MATTH. MARTINII &c. Opuscula hæc academica *tom. VI. disputat. Gießenf.* p. 104. seqq. inserta leguntur.

(2) Primus, qui ex parte Tubingenfium contra MENZERVUM calammum strinxit, erat LVCAS OSIANDER, cujus dissertatio de Christi hominis apud omnes creaturas præsentia divina universali MDCXIX. in lucem prodiiit. Mox vero OSIANDRUM, omisso ejus nomine, confutavit JO. WINCKELMANNVS, theologus Gießenfis, edita disputatione de gloria & majestate Christi, quam ut homo in tempore accepit. Extat libellus hicce academicus in *disputat. Gießenf. tom. VII. p. 451. seqq.* Ast causam suam de-

tere

controversarum capitula principalium &c. (1). Quum vero Saxones in hoc ipso scripto magis sententiæ Gießenfium, quam Tubingenfium, accederent, atque MENZERI de exinanitione, speciatim omnipræsentia atque imperio Christi sententiam haud obscure adprobarent, THEOD. THVMIVS suo & collegarum nomine iisdem opposuit *amicam admonitionem*. Nec tamen tacuere Saxonici, sed causam suam de nouo perorarunt; suamque decisionem *apologia* quadam; electoris Saxoniz jussu, ut titulus præ se fert, edita vindicare annisi sunt. Longius sine dubio protractæ fuissent hæc disputationes, quæ haud mediocrem peperere offensionem, nisi superveniens bellum tricennale utrique parti suavisset silentium.

§. XI. Atque hoc ipsum silentium & nos heic servabimus, nec nostram de capitibus inter *Gießenfes* ac *Tubingenfes* controversis heic exponemus sententiam, ne litem infaustam, quæ jam sopita est, ex cineribus renovare ac re-

rere noluit OSIANDER, ediditque an. MDCXX. *informationem theolog. de controversis nonnullis questionibus &c.* nec non dissertationes nonnullas, quas heic prætermittimus. Arma quoque contra MENZERVUM tum temporis sumisit THEOD. THVMIVS, eidemque anno MDCXXI. *adferriorem sanæ atque orthodoxæ doctrinæ de exinanitione Christi. Θεανθρωπος &c.* opposuit, quam vero BALTH. MENZERVUS confutandam sibi sumisit in *sanæ & orthodoxæ de Christo Θεανθρωπος &c.* ejus officio doctrinæ repetitione & disputatione de quatuor questionibus controversis, MDCXXI. editis. Eodem tempore causam Menzeri propugnandam suscepit ejusdem gener JVS TVS FEVRBORNIVS, qui *συναγωγικæ theologικæ dissertationes IX. de divina majestatis Christo juxta carnem communicatæ, in statu exinanitionis particulari, & in subsequens statu exaltationis universali usurpatione*, Marburgi luci exposuit publicæ. Neque tamen sic finita est controversia hæc theologica, sed potius magno fervore continuata non tantum a THVMIVIO atque OSIANDRO, quorum partibus MELCHIOR NICOLAI, & JO. VLR. PREGIZERUS, ambo theologi Tubingenses, se adjunxerunt, sed & a theologis Gießenfibus, MENZERO ac FEVRBORNIO. Inter scripta *Tubingenfium*, quæ in hoc certamine prodierunt, principem locum tenent MEL-

Tomus IV,

chior. NICOLAI *consideratio theolog. quatuor questionum controversarum de profundissima κανωσεί Christi*; itemque THVMIVII ταπεινωσγραφία sacra, quam supra jam laudavimus. Inter Gießenfium vero scripta, cum primis MENZERI *necessaria & justa defensio &c.* nec non FEVRBORNII κανωσγραφία χρυσολογική magnam consecutæ sunt existimationem.

(1) Auctor hujus libri præcipuus fuit MATTH. HOB AD HOENEGG, theologus quondam Dresdensis, qui magna in aula electorali polluit auctoritate, atque præcipuam actorum istius temporis partem habuisse censetur. Prodiit ejusdem liber anno MDCXXIV. non tantum latino, sed & germanico idiomate, continetque *decisionem* controversiæ inter Tubingenses atque Gießenfes theologos agitatæ, in qua tamen neutra disputantium pars adquevit. Licet quoque in hac ipsa decisione Saxones magis Gießenfium, quam Tubingenfium, adprobaverint sententiam, fuerunt tamen ex theologis Saxonis præcipui quidam viri, qui Tubingenfium de omnipræsentia carnis Christi sententiam suo adprobarunt calculo. Fecerunt id MEISNERVS, WALTHERVS, CALOVIVS, SCHERZERVS, alique, a C. M. PFAFFIO adlegati, in libro de actis scriptisque publicis eccles. Wirtemb. p. 70.

Dei;

I

Dei; quod regat secundum utramque naturam, non ecclesiam tantum, tanquam speciale regnum & peculium suum, sed etiam totum hoc universum. Et sic est CONCORDIA; prout ex vero judicat beatus cancellarius, Jo. WOLFFG. JAEGERVS (1).

§. XII. Jam & alia tangenda nobis est controversia, quæ recentiori ævo inter viros eruditos de statu *exinanitionis* Christi fuit agitata. Spectat ea ad adorationem Christo servatori exhibendam. Constat, inter effecta & consequentia unionis hypostaticæ pertinere quoque cultum religiosum, qui Christo *Θεωδωρον*, adeoque secundum utramque naturam debetur. Constat quoque, multum olim disputatum fuisse, an & quousque hic ipse cultus Christo, non tantum secundum divinam, sed & humanam naturam spectato competat? (2) Verum quo-

niam hæc controversia cum doctrina de communicatione idiomatum, de qua in præcedenti dissertatione copiose disseruimus, arcte connexa est, eandem heic prætermittimus. Nobis heic duntaxat sermo est de statu *exinanitionis* Christi, ubi quaeritur: an Christus *exinatus* cultu religioso olim fuerit adoratus? Negat hoc PETRVS CHAUVINUS, scriptor Gal-
lus, contenditque, gloriam Christi, quamdiu inter mortales versatus est, ita fuisse obscuratam, ut cultum religiosum recipere hand potuerit (3). Addit, discipulos servatoris cum non reputasse pro vero Deo, nec proinde eum cultu religioso prosecutos esse. Nec obstat censet, quod subinde ab illis elogio *filii Dei* fuerit ornatus, huncce enim titulum *Messiae* apud Judæos fuisse proprium. Ad eandem sententiam propius accesserunt ex Anglorum gente duumviri doctissimi, Jo. LOCKIUS, phi-

(1) Vid. b. JÆGERI præfationem, *Systemati* ejus *theologico* præmissam.

(2) Vid. de hac controversia GERHARDVM nostrum in *exegesi* loc. IV. §. CCXXXVI—CCXLI. tom. III. *locor. theolog.* p. 522. seqq. itemque *notas*, quas loc. cit. p. 524. seqq. adpersimus. Adde, si placet, dissertationem nostram ann. MDCCCLV. Tubing. editam, quæ titulum fert: *gloria cultus religiosi Christo servatori adserta*, ex Jo. V. 23. §. IX. p. 25. seqq. Scripsimus quoque *historiam doctrinae de cultu adorationis Christo debito*, pariter Tubingæ typis excusptam, quam tamen nondum ad finem perduximus. Constat, cœtus Reformati doctoribus subinde exprobratum fuisse a nostris, quod ægent, adorationem carni Christi competere. Verum multi eorum suam hac de re mentem ita explicuerunt, ut ad nostram sententiam proxime accedere videantur. Quin CHRISTOPH. MASSONVS, sive, qui fictum hoc nomen præfert, CHRISTIANVS BEGMANNVS, in *anatomia universali triumphante* part. II. cap. XV. p. 34. de injuria Reformati illata conqueritur, si ipsi imputetur, quod non totum Christum invocent; Reformatos enim adorare Christum juxta *utramque naturam*: id quod testimoniis luculentis HENR. ALTINGII, DAV. PAREI, POLANI, theologorum Heidelbergensium, aliorumque confirmat. Omnes enim hi admittunt, carnem Christi adorandam esse, non quidem κατ' αὐτο per *essenciam*, sed κατ' ἄλλο per *gratiam unionis*; quæ & nostrorum theologo-

rum est sententia. Nec re ipsa, sed verbis potius dissentire videntur nonnulli ex antiquioribus Reformatis, statuantes, carnem Christi sine idololatriæ adorari hand posse; neque enim alio sensu hoc intelligunt, quam quod natura Christi humana, extra statum unionis spectata, actu suo proprio adorari nequeat, in quo neminem habent dissentientem. Sunt quoque ex Reformatis, qui dicunt, Christum quæ *mediatorem* adorandum esse, licet fateantur, non officium mediatorum, sed solam divinitatem fundamentum & rationem formalem adorationis esse. Legantur, quæ hanc rem scripsere Jo. SZYDLOVIVS, in *vindictis questionum aliquot & controversarum in theolog.* cap. III. p. 30. seqq. GIBERT. VOETIVS, in *selectarum disputar. theolog.* part. I. p. 520. seqq. & part. V. p. 609. Jo. CLOPPENBURGIUS, *oper.* tom. I. p. 461. & cumprimis FRANC. TURRETINVS, in *institus. theolog. elenct.* part. II. p. 539. seqq. Conferri tamen merentur ex nostris TOBIAS WAGNERUS, in *inquisit. theolog. in acta benarica sect. V. cap. IX & X.* p. 573. seqq. itemque in *diasepsi. theol. an Christus homo & quæ mediator sit adorandus?* contra SZYDLOVIVM & GIB. VOETIVM, Tubing. MDCLXXVIII. & ABRAH. CALOVIVM *de persona Christi*, contrav. X. p. 438. seqq. Ut alios taceamus.

(3) Vid. CHAUVINVM, *de religione naturali* libr. III. cap. V. ejusdemque *eclaircissements sur la religion naturelle*, cap. X. p. 76. seqq.

philosophus subtilissimus (1) atque THOMAS BENNETVS (2), magni nominis theologus; quos vero ex Gallis VRIGNIVS (3), ex Anglis EDVARDVS ac STILLINGFLEETVS (4); nec non anonymus quidam (5), ex Germanis vero b. BVDDVS (6), & ZACH. GRATIVS (7) confutaverunt.

§. XIII. Atque hæc quidem de statu exinanitionis Christi generatim spectato dicta sufficiant. Ad specialia ut jam descendamus, ordinis ratio postulat. Constat ad huncce statum referri I) ejusdem *conceptionem*, seu incarnationem, qua filius Dei, ut embryo in utero materno constitutus, iisdem infirmitatibus fuit obnoxius, quibus alii infantes obnoxii esse solent; II) ejusdem *natiuitatem* maxime vilem ac despectam, licet nonnulla majestatis circa eandem se exseruerint vestigia; III) *circumcisionem*, cum doloribus sanguinisque effusione conjunctam, qua legi divinæ subiectus est mundi redemptor, cum tamen sit dominus legis; IV) ejusdem *ministerium*, quod in

cæcis gessit, multis cum molestiis, incommodis & periculis conjunctum; V) *passionem*, cum præcipuis *extremam* illam, quam circa finem vite sue partim in anima, partim in corpore exantlat *passionem* noster; VI) *mortem* ejus acerbissimam, quam in cruce sustinuit; ac denique VII) *sepulturam*, quæ agmen graduum exinanitionis omnium clausit. De præcipuis hujus exinanitionis gradibus, pro instituti nostri ratione sigillatim jam agemus.

§. XIV. De *conceptione* Christi primo dicemus loco. Non opus vero esse arbitramur, ut iis recensendis heic immoremur, qui veram Christi carnem vel plane olim negarunt, vel eandem admiserunt quidem, sed non ex virgine genitam, verum e cælo delatam ac sideream sinxerant. De hisce enim in præcedenti dissertatione abunde jam disseruimus. Nec de iis longiorem heic instituimus translationem, qui Mariam, matrem servatoris nostri, ex Josepho, cum quo fœdus matrimonii jam inierat,

I 2

gra-

(1) LOCKII cogitata legi possunt in ejusdem libro, Londini MDCCXCV. anglie edito, cui titulus: *reasonableness of Christianity as delivered in the scriptures*. Gallicam hujus libri versionem edidit PETR. COSTEVS, sub titulo: *que la Religion chrestienne est vraye raisonnable &c.* Amstel. MDCCXCVI. s. Nova vero hujus libri editio Amstelod. MDCCXV & MDCCXL in 8. prodit, hac insignita inscriptione: *le Christianisme raisonnable tel, qu'il nous est representé dans l'Ecriture sainte*, cum nonnullis additamentis.

(2) Vid. BENNETI *discourse of the everblessed Trinity in Unity*, qui liber Londini MDCCXVIII. in 8. prodit. Spectant huc cumprimis ea, quæ loc. cit. cap. VIII & IX. leguntur. Ibidem enim evincere studet 1) quod tempore ministerii Christi discipuli ipsum pro mero homine, ducto atque adjuto a Spiritu sancto habuerint; 2) quod eodem tempore divina natura in Christo homine quieverit, cum & tentatio Christi in deserto, agonia in horto, verba ad Petrum Matth. XXVI. 33. derelictio in cruce, nec non locus apostoli Ebr. II. 7. 9. idem luculenter testentur, & ipse status Christi eo tempore, qui ut status tentationis nobis ab oculis ponatur, confirmet. Copiosius sententiam BENNETI edisseruit DE LA ROCHE in *bibliothèque Angloise tom. III. part. I. p. 14. seqq.* Idem fecerunt doctissimi actorum eruditiorum auctores ad ann. MDCCXVIII. p. 411. seqq.

(3) Vid. ejus *remarques sur un livre intitulé: la reli-*

gion naturelle, remarque 80. Notandum vero, non tantum id egisse VRIGNIVM, ut convelleret CHAUVINI placita, sed & subinde acriter & acerbe ea reprehenderet. Profecto in ea ipsa, quam modo adlegavimus, observatione eoque progressus est, ut perditissimos Socinianorum impudentia a Chauvino vinci pronuntiaverit.

(4) JO. EDVARDVS, necnon EDVARD. STILLINGFLEETVS contra LOCKIVM pugnarunt. Historiam hujus controversiæ enarravit JO. GE. WALOHVS, in *biblioth. abel. selecta, tom. I. p. 317. seqq.*

(5) Edidit anonymus quidam ann. MDCCXVIII. libellum BENNETO oppositum, atque Anglico sermone conscriptum, cui titulus: *Dr Bennet's new theory of the Trinity, examined &c.* in cujus cap. II. BENNETI sententia, quod in statu exinanitionis Christi ejusdem natura divina quieverit, refellitur. Vid. *la biblioth. Angloise tom. III. part. I. p. 229. seqq.*

(6) Edidit b. BVDDVS *animadversiones in PETRI CHAUVINI librum de religione naturali*, ejusdem *parergis historico-ecclesiæ. p. 390. seqq.* postea insertas, in quarum cap. VIII. p. 334. seqq. de adoratione Christi, dum inter mortales veritas est, agitur, atque CHAUVINI hæc de re sententia confutatur.

(7) Vid. GRATII *Christologiam recens controversam, quæst. VII. p. 23. seqq.*

gravidam factam fuisse contendunt, id quod nonnulli veterum hæreticorum, ac speciatim *Cerinthiani* (1), *Ebionitarum* nonnulli, itemque CARPOCRATIS (2) adscelæ fecerunt. Eorum potius errorem heic notabimus, qui quidem largiuntur, conceptionem Christi in utero Mariæ virginis peculiari Spiritus S. operationi adscribendam esse, sed simul istam operationem ita mente concipiunt, ut statuunt, Spiritum S. patrem hominis Christi esse. Huncce errorem, qui jam antiquissimis temporibus nonnullorum invasit animos, e puriori christianorum cœtu jure meritoque proscripserunt prisca ecclesiæ doctores, quos *patres* adpellamus. Audiamus hanc in rem AVGVSTINVM, celeberrimum quondam Hipponensium præsulē, qui in *enchiridio cap. XXXVIII.* occasione verborum, quibus angelus cœlestis Josephum adlocutus est, *ne metue, adfiscere Mariam uxorem tuam: nam quod in ea genitum est, ex sancto Spiritu est*, hancce movet quæstionem: *num quid tamen ideo dicturi sumus, patrem hominis Christi esse SPIRITVM S. ut Deus pater verbum genuerit; Spiritus S. hominem, ex qua utraque substantia Christus unus esset & Dei patris filius secundum verbum, & Spiritus sancti filius secundum hominem?* Respondet vero laudatissimus præsul: *Quis hoc dicere audebit?* moxque subiungit, tam absurdum hoc esse, ut aures verorum Christi sectatorum id sustinere haud valeant, ac quamvis Christus natus sit ex Spiritu sancto, ex eo tamen haud consequi, illum esse *filium Spiritus S.* Eadem ratione suam hac de re mentem ex-

posuerunt alii quoque veteris ecclesiæ christi-
næ doctores, licet negari nequeat, nonnullos ex iis hac de re ita esse locutos, ut Spiritum S. *semen Dei* statuisset censi queant. Sufficiat ex iis heic nominasse TERTYLLIANVM, presbyterum Carthaginensem, seculo secundo clarum, nec non HILARIVM (3), Pictaviensem episcopum, qui seculo post Christum natum quarto floruit, variaque reliquit ingenii sui monumenta. Equidem duriuscula nec satis casta videtur illa loquendi formula, qua dum viri isti sanctissimum incarnationis mysterium expresserunt; nec tamen illa ita nobis videtur comparata, ut hæresin sapiat, siquidem ista loquendi ratione nihil aliud innuere voluisse videntur, quam hoc, operationem Spiritus S. in utero virginis Mariæ, *seminis loco*, admirabilem vim suam atque efficaciam exseruisse.

§. XV. Longe vero gravius heic hallucinantur Sociniani, ipso reformationis seculo exorti, qui Spiritum S. in conceptione Christi *vires viri* supplevisse contendunt, adjiciendo id, quod in generatione ad producendum hominem adjici solet. Ipsemet FAVSTVS SOCINVS in *anti-Wiecko*, sive, ut plenius inscribitur, *responsione ad libellum Jacobi Wiecki, Jesuite, de divinitate filii & Spiritus sancti*, (4) inter alia scribit, *a Deo in virginis utero substantiam aliquam creatam immixtam esse, ut Christus non matrem tantum, sed & patrem habuerit.* Eadem fere ratione suam hac de re mentem exposuerunt VALENTINVS SMALCIVS (5) alique SOCINI sectatores, (1) qui,

(1) *Cerinthianos* hunc fovisse errorem, testantur IRENAEVS, THEODORVS, EPIPHANIVS, alique veterum scriptorum.

(2) Constat ex scriptoribus antiquissimis, CARPOCRATEM inter alia perversa dogmata & hoc tradidisse, Christum lege naturæ ex Josepho & Maria procreatum, nec ulla se ceteris hominibus præstantiorem fuisse, nisi quod animam accepisset excellentiorem.

(3) Vid. PETAVIUM de incarnatione libr. VII. cap. V. §. 3. dogmat. theolog. tom. V. p. 340. ubi & eorum notat errorem, qui Spiritum S. matrem esse Jesu

Christi dixerunt, quod MARIVS VICTORINVS statuit, & evangelium Nazaræorum habuisse, prodit HIERONYMVS.

(4) Prodiit hicce libellus SOCINI primum polonice ann. MDXCIII. s. deinceps vero latine, cum præfatione auctoris, sine tamen illius nomine, MDXCIV. Exstat quoque in SOCINI operibus, *bibliotheca fratrum polonorum insertis, tom. II.*

(5) Vid. SMALCIVM in libro de vero & naturali Dei filio; ubi inter alia hisce unius verbis: *Deus ipse ad sanguinem Mariæ addidit aliam materiam, ex quibus deinde Christus conceptus & natus est.* Quale vero

(1), qui, dum *eternam* filii generationem negant, aliam ejus effingunt generationem, *temporalem* nimirum. Hanc vero ita explicant, ut aiant, Christum hominem non ex sola matris substantia, sed juncta eidem alia substantia, a Spiritu S. immediate creata, fuisse generatum. Proinde, ex mente Socinianorum, Christushomo non matrem tantum habuit, sed & patrem, Deum aut Spiritum S. diciturque in sanctioribus litteris *filius Dei* ob miraculosam ex Spiritu S. conceptionem (2). Quam quidem sententiam dudum profligarunt prioris fidei doctores (3). Nec opus est operosa ejus confutatione. Cuius enim, qui aliquam tantum rebus attentionem heic adfert, facile patet, eandem tum ipsius sanz rationis principiis (4), tum effatis scripturæ sacræ, iisque luculentissimis (5), e diametro esse contrariam.

§. XVI. Christum, qua humanam suam naturam, per matrem ex tribu *Juda & Davidis* prosapia descendisse, præeunte scriptura sacra, omnes omni tempore docuerunt theologi recte

sentientes, tum antiquiores, tum recentiores. Et sane gravis hæc & primaria religionis Christianæ veritas est, servatorem nostrum Jesum Christum e domo Davidis tribuque adeo Judæ suam duxisse originem. Unus enim ex illustribus certisque Messie characteribus in ipso defecisset, si secus se res haberet. Falso de eodem docuissent apostoli, eum *leonem* esse *ex tribu Juda, Davidicam stirpem, Apoc. V. 5.* itemque, eundem *ortum ex Davidis semine, quod ad carnem attinet Rom. I. 3.* Immo in omnes verecundix leges peccassent, dicendo, *perspicuum esse, a Juda exortum esse dominum nostrum Ebr. VII. 14.* Proinde mirum videri haud debet, JULIANVM imperatorem, qui spreta christiana, in qua educatus erat, religione, ad gentilium sacra defecit, atque insensissimum servatoris nostri inimicum se præbuit, veritatem hanc negasse (6). Negavit vero & eandem FAVSTVS MANICHAËVS, teste AVGVSTINO (7), quin & recentiori ævo negarunt ii, qui ex SOCINI schola prodierunt (8), quibus

I 3

vero illud fuerit, quod additum sit substantiæ virginis, in subsequentiis ita exponit SMALCIUS: *hos Dei virtutem in virginis uterum aliquam substantiam creatam vel immixtam, aut ibi creasse affirmamus; ex qua, juncto eo quod ex ipsius virginis substantia accessit, verus homo generatus sit.*

(1) Ex iis, qui eandem amplexi sunt sententiam, nominasse sufficiat ENIEDINVM, OSTORDVM, VOLCKELIVM atque SCHLICHTINGIVM. Suffragatur Socinianis ex ARMINII adsculis STEPH. CVRCCELLAËVS in *institut. relig. christianæ. libr. V. cap. 111. thes. V.*

(2) Præter rationem supra adlatam alias quoque adlegarunt SOCINI adscleæ, cur Christus adpelletur *filius Dei*; de quibus vid. *cashechism. Racoviens. sect. IV. cap. I. p. 24.* edit. quæ MDCLXXX. sine mentione loci, in 4. prodiit.

(3) Fecerunt id ex nostris, præter GERHARDVM, theologum Wittebergenfes, nemque MEISNERVS, FEVRBORNIVS, BOTSACCVS, CALOVIVS, SCHERZERVVS, KROMAYERVS, alii, quibus ex cœtus Reformati doctoribus HOORNBECKIVM atque MARESIVM adjungimus.

(4) Perfecto parvis titulus, ubi de generatione filii *temporalis* sermo est, Deo Spirituique S. vel eam ob rationem tribui prorsus nequit, quoniam is requirit generationem ex substantia gignentis & generationem ge-

nturæ sibi similis; quorum neutrum heic locum habere potest.

(5) Adpellatur quippe Christus ratione humanitatis a gentium apostolo *απαρχος Ebr. VII. 3.* solusque Deus pater, prima deitatis persona, dicitur *pater domini nostri Jesu Christi I Cor. I. 3. 2 Cor. XI. 31. Ephes. III. 4.* isque *proprius Job. I. 18. V. 17.* respectu scilicet divinæ Christi naturæ. Ut jam haud argemus, Christum *materialiter*, ut in scholis loquuntur, esse ex *Maria* ejusque carne ac sanguine, *Matth. I. 20. Luc. I. 35. Gal. IV. 4.* unde & fructus ventris ejus vocatur *Luc. I. 42.*

(6) Vid. CYRILLVM Alexandrinum *libr. VIII. contra Julianum.*

(7) Vid. AVGVSTINVM *contra Faust. libr. XXIII.*

(8) Sufficiat, ex Socinianis heic adlegasse JO. LVDOV. WOLZOGENIVM, inter præcipuos eorum auctores jure meritoque referendum, qui in *comment. ad Luc. I. 11. p. 37. b.* copiose hoc argumentum pertractavit, atque ostendere amissus est, Mariam, quod *cognata Elisabetha* fuerit *Luc. I. 36.* ex tribu *Levi* fuisse. Confutavit eundem, post complures alios, FRANCISC. ULRICVS RIES, theologus Marpurgensis, in *dissertationibus histor. theolog. de nativitate Jesu Christi, variisque ejus adjunctis ac circumstantiis, §. II. p. 72. seqq.*

bus ex ARMINII discipulis SIMONEM EPISCOPUM (1), ex Romanensibus vero MARCUM ANTONIVM DE DOMINIS (2), virum inconstantis in religione animi, adjungimus.

§. XVII. Quum Maria, mater domini nostri Jesu Christi, ex peccatoribus orta, ipsa peccatrix, ejusdemque caro peccatis fuerit obnoxia, occasio inde nata est cœtus christiani doctoribus movendi quæstionem: quo modo ex massa carnis hujus corrupta potuerit formari corpus Christi sanctum? In diversas vero partes heic abierunt theologi. Nonnulli enim statuerunt, massam illam sanguineam, ex qua servator sanctissimus concipi debuerit, ab Adamo peccante usque ad Mariam a labe originali fuisse præservatam. Alii contra, repudiata hac sententia, docuere, massam illam in utero demum Mariæ virginis per Spiritum sanctum fuisse sanctificatam, seu purificatam. Denique non defuere, qui novam hujus massæ creationem vi Spiritus sancti in utero Mariæ factam statuerent. Patronos atque defensores harum sententiarum eisdemque præcipuos alibi recensuimus (3), nostramque de hocce argumento subjunximus *ἐπιμνησιν*. Pertinet huc quoque quæstio, cum priori illa connexa: an Christus vi primæ an secundæ benedictionis fuerit conceptus? Quæ tamen facile enodari potest, si cum b. SPENERO dicamus: Licet vi benedictionis secundæ lapsus infecundæ natura Christi humana generata sit, feminalem tamen

materiam, ex qua illa generata est, a benedictione primæ provenisse (4).

§. XVIII. Disputatum quoque fuit inter theologos tum antiquiores, tum recentiores, an in conceptione Christi effigatio atque expressio omnium membrorum ejus final atque in instanti facta sit per Spiritum S. an vero, ut in aliis hominibus, lineamenta membrorum eorumque conformatio sensim sensimque se prodiderint? Pertractarunt hanc quæstionem, præter GERHARDVM (5), complures ex nostris quoque theologis (6). Verum nemo non videt, hanc quæstionem esse otiosam atque e theologia polemica merito eliminandam. Quapropter nec nos eidem heic immorabimur.

§. XIX. Pergimus potius ad ipsam servatoris nostri *nativitatem* ex Maria virgine, quæ jure meritoque pro miraculo stupendo legesque naturæ ordinarias longe post se relinquente, a christianis habetur. In alia tamen omnia abiit BERNHARDVS CONNOR, medicus Londinensis, exeunte superiori seculo clarus, qui in *evangelio medici* (7), seu *medicina mystica* art. XI. p. m. 74. inter alia ita scribit: Si quis secum rem rite totam perpenderet, videbit forsan, quod non magis stupendum est, quod homo ex sola muliere generetur sine viri commercio, quam quod ex maris & femine congressu formetur. Refutarunt vero adsertum hocce temerarium omnique fundamento desti-

(1) EPISCOPIVS existimavit, textibus biblicis supra adductis, satisfieri, si dicatur, cum Maria per desponsationem in familiam mariti Josephi transierit, quidquid ex Maria Josepho desponsata natum est, ad Josephum quoque referri, & sub ipso censi: secundum quam hypothesein Christus quidem e domo Davidis tribuque Judæ fuisset, verum non ortu physico, sed *aspiratione* duntaxat civili. Vid. de hac EPISCOPII sententia b. WEISMANNVM, in *schœdiast. acad.* p. 500.

(2) Vid. M. A. DE DOMINIS in notissimo libro de *republ. ecclesiast. libr. VI. cap. I.*

(3) Vide notas nostras ad GERHARDI loc. X. de peccato originali, cap. VII. §. CIII. p. 350. seqq. omni hujus quartæ.

(4) Vid. SPENERVM, in *conf. lat.* p. 26.

(5) Vid. GERHARDVM, *locorum theol. rom. III. loc. IV. cap. VII. §. CXIII. p. 431. seqq.*

(6) Fecerunt id BROCHMANNVS, in *system. theol. fol. 296.* BALDVINVS, *disp. IV. in ar. Smalcald. DORSCHVS, in pentadec. differt. theol. p. 143.* HVLSEMANNVS, in *praef. in librum concord. art. IV. cap. IV. §. 4. p. 304.* CALOVIVS, in *system. locor. theol. rom. VII. a. 2. de filii missionis cap. II. quest. 5.* QVNSTEDIVS, in *system. theol. part. III. fol. 572. seqq.* alique, quos nominare superfedemus.

(7) Prodiit hocce *evangelium medici*, publica censorum auctoritate comprobatum, Amstelod. MDCXCVII. 2. atque ibidem ann. MDCXCIX. fuit recusum. Reconsensur satis copiose in *actis erudit.* ann. MDCXCVIII. p. 355. seqq. itemque a JAC. FRID. REIMMANNO, in *hist. atheismi & atheorum* p. 449. seqq.

descriptum MICHAEL FOERTSCHIVS (1), theologus quondam Jenensis, atque ZACHARIAS GRAPIVS (2), saepius jam nobis laudatus.

§. XX. Quem ad modum verò in defectu heic peccarunt graviterque hallucinati sunt, qui in nativitate Christi nullum intercessisse miraculum statuerunt, quod & hodiernum faciunt *deiste*; ita ex altera parte in excessu peccarunt alii, qui in nativitate servatoris ejusmodi quæsierunt miracula, de quibus nullum in sacro codice deprehenditur vestigium. Referimus huc sententiam eorum, qui negant, violatum, erumpente Christo, virginis uterum fuisse, eidemque evenisse ea, quæ alias in partu fieri, eundemque comitari solent. Ita certe nonnulli ex priscis cœtus christiani doctoribus, veluti CYRILLVS, GREGORIUS Nyssenus, AVGVSTINVS, BERNHARDVS aliique (3) censuerunt, quorum vestigia secuti sunt pontificii (4). Diversam vero ab iis sententiam jure meritoque amplexi sunt ex nostris theologis,

b. LUTHERVS (5); CHEMNITIVS (6) BROCHMANNVS (7), CALIXTVS (8), QVENSTEDIVS (9), RVSIUS (10), accomplures alii; licet sint ex iis, qui ad *εποχην* tanquam sacram anchoram heic confugiant (11).

§. XXI. Mariam virginem præter unum filium Jesum Christum, nullum peperisse amplius, sed virginitatem suam servasse illibatam, Josepho aliique viro intactam, licet expresso scripturæ sacræ testimonio comprobari nequeat, longe tamen probabilissima est sententia, non tantum a recentioribus, sed & antiquioribus cœtus christiani doctoribus adoptata. Discesserunt tamen ab ea, perpetuæque Mariæ virginitati olim contradixere HELVIDIVS (12), discipulus MAXENTII, hominis Ariani, qui sæculo post Christum natum quarto vixit, itemque *Helvidiani*, nec non BONOSVS (13), episcopus Sardicensis, IOVINIANVS, Mediolanensis monachus (14), aliique, *antidico-Marianite*, h. e. *adversarii Mariæ* capropter nuncupati. Refutarunt eos ex patribus HIERONYMVS (15) atque

(1) FOERTSCHIVS in *exercitatione theolog. de æterna & temporali generatione Messia* Jenæ MDCCVII edita, §. XXXI. seqq. p. 27. refutavit CONNORIVM.

(2) Vid. ejus *christologiam recens controversam*, p. 12. seqq.

(3) De sententia patrum vid. DIONIS. PETAVIVM *dogmat. theol.* tom. V. libr. XIV. cap. V.

(4) Vid. ROB. BELLARMINVM, tom. III. *controvers. libr. III. de sacram. eucharistia*, cap. VI. p. 675. seqq. edit. Ingolstadt. quæ MDCV. 2. prodit. GREGORIUM DE VALENTIA *de rebus fidei controvers. libr. III. cap. II. contra Fortunat.* f. 128. seqq. FRANCISC. FEVARDETIVM *chromachia Calvinistica libr. IV. cap. II.* JO. MALDONATVM in *comment. in IV. evangel.* & quidem *comment. in Luc.* col. 921. CORNEL. JANSENIVM *comment. in concord. evangelist.* cap. VIII. f. 57. ut alios taceamus.

(5) Existimavit LUTHERVS, Mariam, ut alias feciminas, adeoque aperto utero peperisse, sed sine dolore ac molestia. Vid. ejus *narrat. evangel. Luc. II.* f. 55.

(6) Vid. CHEMNITIVM in *harmon. evangel.* cap. VIII. f. 92. seqq.

(7) Vid. BROCHMANNVM in *synt. theol.* tom. I. art. XVI. *de Christo*, qu. V. p. 332.

(8) Vid. GEORG. CALIXTVM *concord. evangel.* libr. I. cap. XI. p. 44.

(9) Vid. QVENSTEDIVM in *system. theol. part. III.* p. 176. seqq.

(10) Vid. RVSII *harmon. evangel.* tom. I. libr. I. cap. VIII. p. 167.

(11) Fecit id GERHARDVS noster, tom. I. *loc. theol.* loc. V. *de Christo*, §. CXLVII. p. 301. seqq. Add. DANNHAVERVM in *christoph. sect. I. a. 2. §. 16.* p. 36. & f. III. a. 2. §. 14. p. 112. Aliam tamen ingressus est sententiam JO. MEISNERVS in *exam. catech. palas. exerc. XXV.* ratus, non posse Christum pro vero Messia agnosci, nisi is natus statueretur clauso matris suæ utero.

(12) Vid. de HELVIDIO HIERONYMVM, qui peculiarem contra eum librum scripsit, atque AVGVSTINVM, libr. *de hæresibus.* cap. LXXXIV.

(13) De BONOSI errore differit AMBROSIVS tom. V. *oper.* p. 189.

(14) JOVINIANI sententias damnavit prius ecclesia Romana, deinde AMBROSIVS in concilio Mediolani ann. CCCXC. habito. Ipse JOVINIANVS opinioniones suas peculiari libro comprehenderat, quem subsequenti sæculo HIERONYMVS acerbissimo scripto, quod adhuc existat, confutavit.

(15) De HIERONYMO præcedenti not. (12) jam observavimus, cum librum adversus HELVIDIVM exarasse. Inscribitur is *de perpetua virginitate b. Mariæ*, atque insertus est editioni operum ejus, quam dederunt doctissimi monachi Benedictini Parisenses, tom. III. *classe III.*

atque EPIPHANIVS (1), ex recentioribus vero scriptoribus FRANCISC. GOMARVS (2), FRID. SPANHEMIUS (3), ANTON. BYNÆVS (4), NATALIS ALEXANDER (5), ordinis prædicatorum, DIONYS. PETAVIVS (6), societatis Jesu theologus, FRANC. ULRIC. RIES (7), theologus Marpurgensis, atque ex nostris C. M. PFAFFIVS (8); ut alios jam haud memoremus.

§. XXII. Recensitis iis, quæ de nativitate optimi servatoris nostri disputari alias solent, de proprietatibus humanæ Christi naturæ propriis nonnulla dicemus. Huc pertinent cum primis I) ἀναμαρτία inhærens II), ἀνυπόστασις, sive carentia propriæ subsistentiæ, III) singularis animi corporisque excellentia ac ἐξοχή, qua Christus omnes angelos hominesque superavit; ac denique IV). Christi hominis ἀθάνασις sive immortalitas, eaque absoluta, quæ nullam potentiam moriendi neque proximam, neque remotam agnoscit.

§. XXIII. Quod ad ἀναμαρτίαν attinet, secundum eandem Christus fuit sanctissimus, ab omni peccati labe immunis, immo *impeccabilis*, cum inter mortales versaretur, nullius quippe peccati a se patrati, vel patribilis conscius. Hancce veritatem luculentis sacre scripturæ, non novi duntaxat, sed & ve-

térís testamenti oraculis suffultam, Judæi, odio religionis christianæ, & Jesu nostri, & olim negarunt, & hodiernum negant. Tribuunt eidem non tantum peccata, sed & vitam scelestam, qua fuerit Samaritanus, blasphemus, seductor, dæmoniacus, seditiosus, ob furta crucifixus (9). Verum, non opus esse arbitramur, ut recensendis his aliisque calumniis, quæ non *testimoniis*, sed *adcusationibus* tantum phariseorum, scribarum, seniorum, sacerdotum, pontificum innuntantur, diutius heic immoremur. Ad eos potius nos convertimus, qui, utut religioni christianæ sint addicti, a veritate tamen theos nostræ, quam modo proposuimus, varia ratione abluunt. In hancce classem referimus BOSONEM, qui statuit, Christum posse mentiri adeoque peccare; refutatus eapropter ab ANSELMO (10), archiepiscopo Cantuariensi in Anglia, seculo XI. claro. Huc porro referimus AVGVSTINVM DE ROMA, de *Favaronibus* cognominatum, gente Italum, ordinis Augustiniani eremitam, tandemque episcopum Nazarenum in ditione Neapolitana, in concilio Basileensi seculo XV. habito, ob erroneam in fide doctrinam damnatum (11). Cumprimis vero heic notandi sunt tenebricosi scholæ doctores (12), & ex illis ii præcipue, qui JOANNIS DVNS SCOTI

(1) Vid. EPIPHANIVM *bæres. LXXVIII.* ubi inserta legitur epistola, ad Arabiæ ecclesias ab EPIPHANIO scripta, atque *Antidico-Marianis* opposita.

(2) Vid. GOMARI *commens. in Matthæi cap. I.*

(3) Vid. SPANHEMII *dubia evangel. part. I. dub. XXVIII p. 212. seqq.*

(4) Vid. BYNÆVM *de natali Jesu Christi p. 176. 180.*

(5) Scripsit NATALIS ALEXANDER, peculiarem dissertationem *de perpetua virginitate sanctissimæ Deiparæ Mariæ, adversus Helvidium, Jovinianum & Bonosum*, quæ inter ejus *dissertationes in hist. eccles. sec. IV.* quadragesima quarta est.

(6) Vid. PETAVIVM *libr. XIV. de incarnatione cap. III. dogmat. theolog. tom. V. part. II. p. 217. seqq.* Notandum tamen, hos aliosque cætus Romani doctores, qui contra *Helvidianos* disputant, perpetuamque Mariæ virginitatem tuentur, ex altera parte

peccare, dum hancce doctrinam pro articulo fidei ecclesiæ christianæ obrudunt, insimulque contendunt, *αετπαρθεϊαν* & voto peculiari a Maria promissam, & ob ejus religionem tota vita servatam esse.

(7) Vid. RIESII *dissertat. de nativ. J.C. &c. §. LVII. p. 80. seqq.*

(8) Vid. PFAFFII *notas exeget. in evangel. Matthæi ad Matth. I. vers. 18. p. 63. seqq.*

(9) De his aliisque Judæorum blasphemii evolvi potest EISENMENGERVS in *dem entdeckten Judenthum.*

(10) Vid. ANSELMVM *libr. II. cur Deus homo, cap. X.*

(11) Vid. *acta hujus concilii sess. XXII.*

(12) Scholasticorum assertiones, si non impias, saltem otiosas, recenset JO. ADAMVS OSIANDER, cancellarius quondam Tubingensis, in *system. theolog. art. LXIII & LXIV. p. 357. seqq.*

SCOTI placita sequuntur. Hi enim disertis verbis Christo peccabilitatem adscribunt, quæ tam non repugnet unioni personali, quam non repugnet ejusdem naturæ immortalitas. Nec silentio prætermittendi heic sunt JAC. ARMINII sectatores, *Remonstrantes* vulgo dicti, qui statuunt, Christum hominem, in ætate adulta constitutum, legi divinæ obediendo satisfecisse quidem, sed ea *libertate*, ut *peccare etiam potuisset* (1), sufficere vero, quod ab omni peccato reapse immunis manserit. Adjungimus iisdem PETRUM POIRETUM, atque JO. CONRADUM DIPPEDIUM, sub CHRISTIANI DEMOCRITI nomine latitantem. POIRETUS quidem in *œconomia divina* adserere haud dubitavit, Christum cum concupiscentiis internis fuisse luctatum, licet haud peccaverit, siquidem concupiscentias istas superaverit. DIPPEDIUS vero eousque progressus est, ut Christum peccati labe, seu semine, ut *Fanatici* loquuntur, serpentino infectum, adeoque a peccato *inhesive* in eo existente tentatum,

atque infirmitatibus a peccato ortis obnoxium fuisse contenderet (2). Sunt & alii ex recentioribus, qui Christum facultatem peccandi, pravamque in carne concupiscentiam habuisse statuunt, veluti SAMUEL CRELLIUS (3), Sociinianorum partibus addictus, CHRISTIAN FENDIUS, JO. HENR. REIZIUS atque JO. CHRIST. EDELMANNUS, qui & divinitatem Christi negavit. Verum confutavit hunc errorem, Christumque *ἀναμαρτία* omnibus numeris absoluta in ipso exinanitionis statu gavissimum esse, solide comprobant theologi recte sentientes, tum antiquiores, veluti GERHARDUS, SCHERZERUS, CHAMIERUS, CALOVIVS, alique, tum recentiores, speciatim ZELTNERUS (4), MICH. WALTHERUS (5), G. WERNSDORFIUS (6), JOACH. LANGIUS (7), & C. M. PFAFFIUS (8).

§. XXIV. Jam & de *ἀναμαρτία* humanæ Christi naturæ (9), secundum quam illa *propriam subsistentiam haud habet, sed in aliena hypostasi ac subsistentia*, divinæ nempe naturæ, sub-

(1) Hanc sententiam ex professo defendendam suscipit SIMON EPISCOPIUS in *exam. sensus. Cameronis de gratia & libero arbitrio cap. VII.* Exstat hoc scriptum *tom. I. oper. ejus b. f. 214 a.* Copiosius vero eandem adstruere atque ornare annis est in *respons. ad defens. Cameronis, cap. XII. seqq. f. 218. b.* Idem fecerunt ARNOLDUS POELLENBURGIUS in *epistola ad Phil. Limborchium* exarata, quæ inserta est collectioni *epistolarum ecclesiast. & theol.* quæ Amstel. MDCLXXXIV. fol. lucem adspexit publicam, num. CXXXII. fol. 232. seqq. ipseque LIMBORCHIVS in *theolog. christ. libr. IV. cap. XIII. §. 18.* Discessit tamen ab hac antecessoris sui sententia ADRIAN. A CATTENBURGH in *spicilegio theol. christian. Phil. a Limborch, cap. XI. sect. II fol. 341. seqq.* ubi *ἀναμαρτία* J. C. copiose adstruitur, & contraria argumenta expendantur.

(2) Vid. DEMOCRITI *Wegweiser zum verlobbten Licht und Recht cap. IV. p. 204. seqq.* Adde ejusdem *demonstrat. evangel. p. 22. seqq. & respons. ad quæstiones Holm. p. 125.* nec non *die Abfertigung der Sebraderischen Replik p. 342. seqq.* Tacemus alios fanatici hujus libellos, in quibus eundem propugnavit errorem, adlegatos ab AEPINO in *mascol. funar. p. 248. seqq.* Tacemus denique reliquos fanaticos, tum veteres, tum recentiores, idem sentientes.

Tomus IV.

(3) Vid. ejus *cogitationes novas de Adamo primo & secundo*, Amstelod. MDCC. 8. editas §. 49.

(4) Vid. ZELTNERI *breviarium controvers. cum Remonstrantibus agitarum, controvers. XXVL p. 217. seqq.*

(5) Lectu dignissima est ejus dissertatio de Christi hominis *ἀναμαρτία*, habita Wittemberg MDCCXC.

(6) Dissertuit de hoc argumento WERNSDORFIUS in elegantissima dissertat. de Christo seu sine exemplo homine, Witteb. MDCCVI. edita, ac vol. I. dissertat. ejus junctim editarum inserta, §. VI—VIII. p. 1121. seqq.

(7) Vid. LANGII dissertat. anti Poirerianam XI. de *sanctitate humana Christi naturæ absoluta, & omnino inherenti*, seu adsumi ac per multam luctam subigendi, peccati simpliciter experire.

(8) Vid. PFAFFII *dissert. de Christo facto peccato in 2 Cor. V. 21. p. 4. seqq.*

(9) Legi merentur, quæ de hoc argumento scripserit WERNSDORFIUS in dissertat. jam laudata de Christo seu sine exemplo homine §. IX. & C. M. PFAFFIUS in *diatrib. theol. de impersonalitate & perperuitate humana Christi naturæ*, Tubing. MDCCXXII. habita.

subsistit, nonnulla nobis sunt dicenda. Nemo non videt, negata hac veritate, ipsam unionem personalem tolli, positaque propria humanæ Christi naturæ hypostasi, duas in Christo personas emergere, cum tamen unus sit Christus, unusque mediator inter Deum & homines 1 *Tim. II. 5. Eph. IV. 5. 1 Cor. VIII. 6.* Iis, qui in hocce argumento a recto veritatis tramite aberrarunt, haud immerito accenseri possunt *Nestorianismi* defensores, impersonalitatē humanæ Christi naturæ negantes, ineamque unionem *parastaticam*, quam vocant, in nuda relatione externa & consensu consistentem, statuētes, quæ quidem hæresis ab orthodoxis, tum antiquioribus, tum recentioribus, dudum profligata est (1). Obelo quoque heic notari solent theologi *Cartesiani* (2), qui contendunt, hypostasim & supposititalitatem non in *positivo*, sed *negativo* consistere, atque ex divina & humana Christi hypostasi tertiam quandam fuisse constatam, nempe theantropicam. (3). Tacemus Jo. CLERICVM, qui, negata *ανθρωπωση* humanæ Christi naturæ, unionem illius cum divina natura in nudo consensu consistere arbitratus est, prout alibi jam observavimus (4).

§. XXV. Ordo nos jam deducit ad tertiam Christi hominis perfectionem, quæ est singu-

laris *animi corporisque* excellentia, quam Christus in ipso exinanitionis statu habuit. Licet vero illa, si ad *dotes animi* respiciamus, prorsus fuerit admirabilis, fuit tamen non tantum finita, sed & *habitualis*, ita, ut augeri, perficique potuerit, prout patet ex *Luc. II. 52.* Quod ad *corporis* attinet perfectionem, deprehendimus in Christo homine summam *υπερσταν* h. e. *temperamenti bonitatem*, omne morbi, quin & ipsius mortis periculum excludentem. Referunt huc quoque nonnulli summam formæ elegantiam, qua Christus præ cæteris mortalibus, etiam Adamo ipso excelluerit. Hanc tamen multi veterum scriptorum dubiam reddidere, loco *Esaï. LIII. 2.* commoti, adferentes, Christum habuisse faciem deformem, vel saltem non admodum speciosam. Atque hæc fuit sententia IUSTINI martyris, CLEMENTIS ALEXANDRINI, TERTULLIANI, ORIGENIS aliorumque. Improbant tamen eandem ii cætus christiani doctores, qui subsequētibz floruerunt temporibus, veluti HIRONYMVS, CHRYSOSTOMVS, alique. Multum quoque de hocce argumento disputarunt doctores scholastici, quod & recentiori ævo factum fuisse deprehendimus. Fuerunt quippe haud pauci, qui formam Christo præ cæteris mortalibus pulcherrimam adscripserunt, ex quibus

(1) Conferenda, quæ in priori dissertatione §. XXXII. seqq. p. 24. seqq. de NESTORIO ejusdemque sectatoribus diximus.

(2) Constat, hocce nomine eos denotari ecclesiæ Reformatæ in Belgio foederato doctores, quos scholasticæ theologiæ tedium ita invasisit, ut, abjecta illa, principia philosophica RENATI CARTESII amplecterentur, eademque ad dogmata theologica, speciatim quoque ad doctrinam illam de unionē personali in Christo, adplicarent.

(3) Vid. ex theologis Cartesianis CHRISTOPH. WILTICHIVM in *theologia pacifica* p. 199. seqq. illiusque *appendice* p. 95. seqq. itemque in *theologia pacifica defensione*, p. 379. & 389. seqq. PETR. ALLINGAM in *erorem illustr. dec. Xeror. X.* p. 321. seqq. & JO. BRAVNIVM, theologum Groningensem, in *doctrina fœderum* vol. II. part. IV. cap. XVI. loc. XIX. §. 15. 17. nec non in scriptis JO. MARCKII oppositis, quorum

recensionem dedit JO. CLERICVS dans la *bibliothèque universelle tom. VII. p. 390. seqq.* Quos vero confutarunt SAM. MARESIVS, in libr. de *abusu philosoph. Cartes. in rebus theol. & fides* §. 122. num. 47. in *adnotat. ad syst. theol. libr. IX.* §. 12. seqq. atque in *indiculo præcipuar. controvers. theol. qu. 145. seqq.* PETR. VAN MASTRICHT, in *gangrena novitat. Cartes. p. 524. seqq.* atque JO. MARCKIVS, theologus Lugduno-Batavus, cujus varia existant scripta theologiæ Cartesianis opposita. Jungi iis merentur ex nostris JO. AD. OSIANDER in *collegio considerat. in dogmata theol. Cartesianorum*, cap. XVIII. thes. II. p. 345. seqq. & ZACH. GRAPIVS in *christolog. recens controvers. quæst. III & V.* Totam vero hancce controversiam in meram tandem ahire logomachiam, observavit PFAFFIVS in *dissert. modo adlegata* §. VIII. p. 18.

(4) Vid. *dissert. primam* §. LXVIII. p. 58. seqq. Confutavit vero CLERICVM, sub LIBERII DE S. AMO-

quibus eminet JO. FECHTIVS (1) theologus quondam Roslochiensis. Non defuerunt vero ex altera parte, qui negantem amplexi sunt sententiam, Christumque deformem fuisse statuerunt, ex quibus NICOL. RIGALTIVM (2) & CLAVDIVM SALMASIVM (3) nominasse sufficiat. Denique exstiterunt quoque, qui mediam veluti viam hęc ingressi sunt, statuentes, Christum non eximia aliqua excellentique præ cæteris mortalibus forma, neque tamen indecora & turpi, sed vulgari, & communi præditum fuisse. Atque hanc sententiam, præter alios, FRANCISCVS VAVASSOR, Jesuita Gallus isque doctissimus, atque ex nostris JOSEPH ARNDIVS scriptis hanc in rem editis, propugnandam susceperunt (4).

§. XXVI. Superest quarta Christi hominis perfectio, nimirum *αθανασία*, sive immortalitas, eaque absoluta, quæ omnem moriendi potentiam penitus excludit. Nullum enim in Christo homine fuit peccatum, neque originale, neque actuale, unde nec ullus peccati effectus, quorum præcipuus est mors naturalis, locum in ipso potuit habere. Accedit, quod *λογος* naturam Christi humanam, ad *θεανθρωπον* conficiendum ab æterno ordinatam, in suam adsumserit hypostasin, seque,

ut concilii Chalcedonenfis verbis utamur, *αδιαρετως & αχωριστως*, sive *αδιαλυτως & αδιασπαστως*, hoc est, inseparabiliter eidem conjunxerit, ut proinde a divina natura, quæ æterna est, nulla amplius divelli queat ratione. Est vero *θεανθρωπος* ille *χθες και σημερον ο αυτος και εις τις αιωνας* Ebr. XIII. 8. vivitque, etiam secundum humanam naturam, secundum quam resurrexit, in æternum Apoc. I. 18. Confirmant hancce sententiam, præter complura alia scripturæ sacræ oracula, traditio ecclesiastica (5), testimonia patrum antiquissimorum (6), tam græcorum, quam latinorum, nec non suffragia theologorum recentiorum, Romanensium, Evangelicorum, itemque Reformatorum, qui omnes hancce in scriptis suis inculcant veritatem, Christum semper *θεανθρωπον* mansurum, atque in æternitatem usque humanam suam naturam servaturum esse (7). Discesserunt tamen ab hac veritate longe clarissima nonnulli veterum hæreticorum, cumprimis APELLES, ejusdemque discipuli, *Apelliani* itemque *Apellite* nuncupati, qui seculo secundo civitatem sacram turbarunt. Statuebant enim, inter alia, quod Christus junxerit sibi carnem ex quatuor elementis sumtam, quam in morte, per viam resolutionis in ele-

K (a) 2

AMORE nomine latitantem, ERNEST. SALOM. CYPRIANVS, eidemque animadversiones opposuit, Helmstadii sub præsidio JO. ANDR. SCHMIDII, A. MDCXCIX. publice defensas.

- (1) Vid. ejus *exercitationem de forma faciei Christi, dum in his terris viveret*, quæ noctibus ejus christianis inserta est, p. 339. seqq. Pro eadem sententia, quam FECHTIVS defendendam suscepit, pugnat quoque STEPHAN. CLOZIVS, in libro *de sudore Christi sanguineo*.
- (2) RIGALTII dissertat. *de pulchritudine Christi ejusdem adorationibus ad Cyprianum* p. 236. seqq. adjuncta est.
- (3) SALMASIVS suam de deformitate Christi sententiam propugnavit in libr. *de cruce* p. 302. refutatus expropterea BARTHOLINO, in præfatione *hypomnematum de cruce Christi*, p. 68. seqq.
- (4) Edidit VAVASSOR librum, cui titulus: *de forma Christi, cum in his terris viveret, quem Roslochii*

dentio edidit, & præfatione *de facie Dei, brevique mansissa observationum* adauxit JOS. ARNDIVS.

- (5) Pertinet huc canon, inde ab antiquissimis temporibus in ecclesia receptus, qui patribus vulgo adscribi solet: *Quod Christus semel adsumptus, nunquam dimisit vel deposuit*. Quod ipsum tamen de natura humana in se spectato, neutiquam vero de imbecillitatibus infirmitatibusque humanis, neque de *μορφη δουλα* intelligendum est.
- (6) Patrum testimonia huc spectantia exhibens DIONYS. PETAVIVS, libr. XII. *de incarnat. cap. XIX. §. V. seqq. dogmas. theol. tom. VI p. 144. seqq.* & C. M. PFAFFIVS, in dissertat. supra adlegata *de impersonalitate & perpetuitate humanæ Christi naturæ*, cap. II. §. 2. p. 32. seqq.
- (7) Vid. GERHARDVM in *exeges. loc. de Christo* §. CXIX. CXXI. tom. III. loc. theol. p. 426. & p. 429. Aliorum theologorum testimonia recitavit PFAFFIVS loc. cit. §. 3. p. 35. seqq.

elementa, mundo reddiderit, & sine carne illa adsumpta resurrexerit, & ad cœlos adscenderit (1). Tacemus complures alios, qui perpetuitatem humanæ Christi naturæ adeoque & ejus immortalitatem olim negarunt, quorum adcuratum plenumque indicem ex nostris dederunt MARTINVS CHEMNITIVS, & C. M. PFAFFIVS (2).

§. XXVII. Dissernimus hæcenus de proprietatibus humanæ Christi naturæ propriis. Jam & de *ministerio publico*, quo Christus perfunctus est in his terris, pauca dicemus. Notandus hæc cumprimis est error *Socinianorum* de raptu Christi in cœlum, ante inchoatum ministerium publicum, ut ibi a patre edoceret (3). Dicunt nimirum SOCINI sectatores, Christum, utpote nudum hominem, ejus doctrinæ, quam aliis tradere debebat, prorsus fuisse ignarum. Hinc eum, cum trigésimum ætatis annum jam attigisset, atque a Joanne fuisset baptizatus, corpore in cœlum subvectum esse, ubi quidem ab ipso patre de ejus voluntate perfectissima ratione fuerit informatus, & sic iterum demissus in terram,

ut eam hominibus traderet, eosdemque de modo, salutem sempiternam consequendi, plene sufficienterque erudiret. Equidem tempus, quo hicce raptus contigit, determinare non audent; existimant vero, commodissime illud referri posse ad moram illam, quam Christus jejunos in deserto per quadraginta dies & noctes transegerit. Præcipuus, quem heic intendunt, scopus est, ut eo facilius eludant clarissima sacræ scripturæ effata, quibus comprobari solet, Christum exstitisse, antequam nasceretur ex Maria virgine, eo quod dicatur, *a patre exivisse & descendisse de cœlo*. Quem ad modum vero theologi recte sentientes, scripturæ ductum sequentes, præter solemnem istam Christi adscensionem post resurrectionem factam, nullam aliam admittunt, nec alium ejus de cœlo descensum agnoscunt in diebus carnis suæ, quam *metaphoricum*, qui factus est per ejus incarnationem; ita & figmentum istud socinianorum, ante illorum tempora inauditum, solide confutarunt. Ex iis, qui hoc fecerunt, nominari merentur ordo theologorum Wittebergenfium (4), itemque FEVRBORNIVS (5), POLYCARPVS LYSERVS (6), BROCH-

MANNVS

(1) Scriptores veteres hanc in rem adlegavit THOM. ITTIGIVS, in dissertat. *de hæresiarchis avi apostol.* sect. II. cap. VIII. §. 6. p. 161.

(2) Vid. CHEMNITIVM in libello *de duabus naturis in Christo* &c. cap. III. fol. 17. & PFAFFIVM loc. cit. §. 1. p. 43. qui Chemnitium heic supplevit.

(3) Primus hujus figmenti auctor fuit FAVSTVS SOCINVS, qui illud in *institutis. relig. Christi* edit. Irenopol. MDCLVI. pag. 675. tom. I. biblioth. fratrum polonorum, propugnare ausus est. Magistri vestigia omnes fere presserunt, qui ex ejus schola prodierunt, hoc tantum discrimine, quod nonnulli modestius, alii vero audacius & confidentius suam hæc de re sententiam proposuerunt. Præcipuum inter eos locum tenent JO. CRELLIVS, in libro *de uno Deo patre*, cap. XXXI. edit. Racov. MDCXXXI. JONAS SCHLICHTINGIVS, in *commentariis postb.* 1. Feb. III. 13. tom. V. biblioth. fratrum polon. p. 27, 28. CHRISTOPH. OSTORODVS, in *der Unerrichtung von den vornehmsten Hauptpunkten der christlichen Religion*, MDCXII. 8. &, qui reliquos omnes temeritate superavit, VAL. SMALCIVS, in libr. *de divinitate Jesu Christi*, Racoviae MDCVIII. 4to edito,

cap. IV. p. 12. Hisce recentiori ætate sese adfociauit SAM. CRELLIVS, nepos JO. CRELLII, qui sub ficto ARTEMONII nomine latitans, dum inter Anglos versaretur, fibrum duobus Voluminibus in 8. comprehensum ann. MDCCXXVI. edidit, hæc insignitum inscriptione: *initium evangelii S. Joannis apostoli, ex antiquitate ecclesiastica restitutum, inde demque nova ratione illustratum*; in cujus som. I. cap. XX. illepidam dudumque explosam suorum contribulium conjecturam de raptu Christi in cœlum denuo defendendam exornandamque suscepit. Cæterum conferri quoque heic debet *catechism. Racoviens.* quest. 194, 195.

(4) Vid. facultatis theol. Wittemb. *Widerlegung des Arrianischen Catechismi Racoviens.* art. V. tom. I. consil. Witteberg. p. 714.

(5) Vid. FEVRBORNIVM in *anti-Osteroode*, diff. XV.

(6) POLYCARP. LYSERVS peculiarem de hoc argumento dissertationem Socinianis opposuit, ann. MDCXVI. habitam.

MANNVS (1), CALOVIVS (2), THVMIVS (3), SCHERZERV (4), QVENSTEDIVS (5), BAIERVS, (6) SPENERVS (7), atque b. cancellarius MOSHEMIVS (8), quibus ex cœtus Reformati doctoribus, FRANCISC. TVRRETINVS (9) atque JOSVA PLACEVS (10) theologus Gallus, jure meritoque adjuvantur.

§. XXVIII. Progredimur jam ad ultimum exinanitionis Christi gradum, qui in ejus passione, morte ac sepultura consistit. Ad passionem Christi quod attinet, inulta quidem mala atque incommoda servator optimus a primo nativitatis suæ momento ad mortem usque perpeffus est. Verum heic ea duntaxat in censum veniunt, quæ in fine vitæ suæ subiit, quæve gravitate sua reliqua omnia superabant. Varie autem se nobis heic offerunt quæstiones, quarum nonnullas, easdemque præcipuas, sigillatim indicabimus.

§. XXIX. Prima, quæ heic occurrit, quæ-

sio spectat ad sudorem sanguineum, quem in memorabili illa *αἰματώδης* h. e. acerrimo animi conflictu, in horto oliveti profudit generis humani redemptor, referente LVCA medico, *capite XXII. evangelii sui, com. 44.* Disputatum quippe fuit inter viros eruditos, an sudor iste vere fuerit sanguineus, & ap excretio vel effluxus ejus naturaliter, vel miraculose contigerit? Vere sanguineum atque miraculosum fuisse istum sudorem, communis fere nostrorum theologorum est sententia, ab ipso GERHARDO (11), nostro, itemque STEPH. CLOZIO (12) DORSCHIO (13), DANNHAVERO, (14), CALOVIO (15), QVENSTEDIO (16), ERNESTO SALOM. CYPRIANO (17), JO. REINH. RVSI (18) aliisque defensa, quibus ex artis salutaris doctoribus suffragatur GEORG. WOLFFG. WEDELIVS (19), vir doctissimus. Adstipulantur quoque eidem ecclesiæ Romanæ theologi ALPHONS. SALMERON (20), societatis K 3 (a) Jesu

(1) Vid. BROCHMANNI *Syst. theol. rom. I. art. XIV. cap. IV. quæst. 2.*

(2) Legi merentur, quæ CALOVIVS, tum in *Syst. theol. rom. VII. art. IV. cap. V. quæst. 2.* tum vero in *Sociuismo prostrigato sect. VI. subs. 2. art. L. tom. I. quæst. I. f. 294.* hanc in rem scripsit.

(3) THVMIVS in *tract. theol. de triplici Christi officio p. 7.* argumentum hoc excussit.

(4) Vid. SCHERZERI *colleg. anti-Socin. disp. XLIX. & L.*

(5) Vid. QVENSTEDII *Syst. theol. P. II. p. 321 seqq.*

(6) Vid. BAIERVM *de rapto Christi in caelum, Jen. MDCLXXXVIII. 4.*

(7) Vid. SPENERVM *von der ewigen Gostbeit Jesu Christi, p. 371. 383. seqq.*

(8) b. MOSHEMIVS ann. MDCCXXIX. eruditam lectuque dignissimam edidit dissertat. *de rapto Christi in caelum, quem Sociniani fingunt, contra SAM. CRELLIVM.*

(9) Vid. TVRRETINI *institus. theol. elenct. part. II. p. 428. seqq.*

(10) Vid. PLACEVM in libro *pro divinitate Jesu Christi, sect. I. disp. I.* Disputarunt quoque contra Socinianorum sententiam ex doctoribus Reformatis JAC. ABBADIE, in *traité de la divinité de notre seigneur Jesus Christ, sect. III. cap. V. p. 128.* & FRIED. ADOLPH. LAMPIVS, theologus Ultraje-ctinus, in *commentar. in Joannem tom. I. p. 297.*

seqq. ut HOORNBECKIVM, MARESIVM alioque taceamus.

(11) Vid. GERHARDVM, in *harmon. IV. evangelist. tom. III. cap. CLXXXII. f. 1745. seqq.*

(12) STEPH. CLOZIVS, peculiarem tractatum *de sudore Christi sanguineo, exercitationibus aliquas comprehensum*, Hamburgi MDCLXX edidit, qui ann. MDCCX. cum præfatione JO. ALB. FABRICII, sed sine augmento fuit reclusus.

(13) Vid. DORSCHII *synops. theol. Zachar. cap. IX. p. 351.*

(14) Vid. DANNHAVERI *hædosoph. p. 720.*

(15) Vid. CALOVIVM in *bibliis illustr. ad Luc. XXII. 44. f. 146.* & in *Syst. theol. rom. VII. art. VI. cap. II. qu. 1.*

(16) Vid. QVENSTEDIVM in *System. theol. part. II. p. 577. seqq.*

(17) Scripsit CYPRIANVS *diatriben de sudore Christi sanguineo*, Jenæ MDCXCVII editam, atque sub præsidio VALENT. VELTHEMII, theologi Jenensis, publice defensam, lectuque dignissimam.

(18) Vid. RVSI *harmon. evangelist. tom. III. vol. II. p. 913. seqq.*

(19) Vid. WEDELI *exercitas. medico-philo. cens. I. dec. III. exers. II.*

(20) Propugnat hancce sententiam SALMERON. *rom. X. comment. in universum nov. testam. tr. XV. p. 235.* additque, *id uno consensu doctores videntur docere.*

Jesu sacerdos, gente Hispanus, CORNELIVS JANSENIUS (1), episcopus quondam Gandavensis, & complures alii. Non desunt tamen ex altera parte viri eruditi, qui, repudiata vulgari ista de miraculoso sudore Christi sanguineo sententia, sudorem istum naturalem fuisse arbitrantur. Adoptarunt hanc sententiam non tantum ecclesie Reformatæ theologi, WENDELINVS, VOETIVS, SAM. BASNAGIVS aliique; sed & ex nostris PHILIPP. MELANCHTON, auctores *centuriarum Magdeburgensium*, MARTIN. CHEMNITIVS (2), atque, ex recentioribus, CASP. POSNERVS (3), academix Jenensis quondam professor, CASPAR SAGITTARIUS (4), qui pariter academiam Salanam olim plurimum ornavit, b. JO. FRANC. BVDDEVS (5) & vel maxime THOMAS BARTHOLINVS (6), percelebris quondam Hassnienensis medicus. Sunt denique, qui verbis LUCÆ, dicentis, quod sudor iste fuerit *ωσως* *ῥοιπφοῖς αἵματι*, commoti, in eam ingrediuntur sententiam, Christum non vere ac proprie sanguinem sudasse; siquidem ex modo adductis Lucæ verbis hoc tantum colligi queat, sudorem, ex corpore Christi emanantem, non fuisse tenuem, sed crassum, quales grumi sanguinis esse soleant. Ita senserunt ex antiquissimis scriptoribus ecclesiasticis JUSTINVS martyr, THEOPHYLACTVS, EUTYMIUS, PHOTIVS (7), quibus ex recentioribus GEORG. CALIXTVS, PRICEVS, KIPPINGIVS, BYNÆVS, ZELTNERVS (8), HEVMANNVS (9), atque ex JAC. ARMINII adseclis H. GROTIUS & JO. CLE-

RICVS suum adjecerunt calculum. Observarunt tamen alii, particulam *ωσως*, in qua causæ suæ præsidium quaerunt sententiæ hujus fautores, non semper *similitudinis*, sed subinde *veritatis* adeoque rei ipsius notam esse, unde & plerique patrum verba Lucæ de sudore sanguineo vere tali acceperunt. Cæterum, licet negari nequeat, plura haberi exempla emissi sudoris cruenti, nullum tamen ex iis, quæ ab auctoribus recensentur, ita comparatum fuisseprehendimus, quemadmodum illud servatoris nostri erat, quippe grumis sanguineis conspicuum, inque corpore sanissimo, nullius morbi capaci, occurrens. Concludimus exinde, sudorem servatoris sanguineum a consueto naturæ ordine plurimum abluere.

§. XXX. Altera, quæ nobis se heic offert, quæstio *naturam* atque *subjectum* cruciatuum respicit, quos perpeßus est servator. Queritur scilicet, qualesnam fuerint isti cruciatus, & in quo subjecto? an in *corpore* duntaxat fuerint, an etiam in *anima*? & si in anima, an in inferiori tantum ejus parte, quæ *sensitiva* adpellari solet, an vero in superiore etiam atque *rationali*? ac denique, si in anima rationali, an dolores, quos in ea sensit redemptor mundi, adeo acerbis ac vehementes fuerint, ut doloribus infernalibus æquipollere jure meritoque censeretur? Hæc quæstiones & scripturis sanctioribus ita solvunt theologi protestantes, ut dicant, Christum non tantum in *corpore*, sed & in *anima*, ejusque parte tam supe-

(1) Vid. JANSENI *comment. in concord. evang. cap. CXXXVII. p. 990. seqq.* scripsit quoque AVGUST. CALMETVS dissertationem singularem de hoc argumento, quæ existat *som. III. dissertationum ejus p. 612. seqq.*

(2) Vid. CHEMNITIVM *part. I. locor. theolog. & in libello de duabus naturis in Christo, cap. III.*

(3) Edidit POSNERVS *disquis. physicam de sudore Christi sanguineo*, in qua id unice egit, ut eundem naturalem fuisse evinceret.

(4) Vid. SAGITTARI *hermon. histor. passionis Christi, part. II. cap. III. §. 42. seqq.*

(5) Vid. BVDDEI *institut. theol. dogmat. p. 1075.*

(6) BARTHOLINVS peculiarem de sudore Christi tractatum luei exposuit publicæ. Conf. ejusdem tract. de cruce Christi, *hypomnemate 4.*

(7) Contra PHOTIVM aliosque idem cum eo sentientes disputat JO. CASP. SVICERVS, in *thesauro ecclesiast. som. I. p. 115.*

(8) b. ZELTNERVS in bibliis suis glossatis hanc verborum scriptoris sacri dat periphrasin: *Sein Angstschweiß war wie dicke geronnene Tropfen Blaus, welche auf die Erde von seinem Leibe herunter fielen.*

(9) Vid. HEVMANNI *Erklärung des neuen Testaments, part. II. p. 445. seqq.*

superiore, quam inferiore acerbissimos sustinuisse cruciatus, & quidem quoad *corpus* eundem tulisse dolores corporeos mortemque præ cæteris crudelissimam; quod vero ad *animam* attinet, eundem sensisse dolores spirituales atque internos, gravissimum scilicet illud maximeque horrendum iræ divinæ pondus, omnemque maledictionem, quam lex denunciabat peccatoribus; qui quidem dolores ita fuerint comparati, ut, si eorum *gravitatem* spectemus, doloribus infernalibus æquipollentes, si vero *sublimitatem personæ patientis* consideremus, poenis damnatorum *præpollentes* jure meritoque censi queant. Recte proinde dici, Christum dolores infernales vere sensisse, si non quoad *extensionem*, seu æternitatis durationem, tamen quoad *intensificationem* seu gravitatem, licet ab illis superatus haud fuerit, nec in illis desperaverit, sed fortissime contra inferorum potentiam pugnando, eandem tandem superaverit penitusque destruxerit. Atque ex his, quæ modo diximus, satis patet, cum grano salis accipiendum esse, quando theologi protestantes docent, Christum in anima sua dolores infernales passum esse. Neque enim hoc de iis ipsis doloribus, quos damnati experiuntur, sed potius de gravitate dolorum, qui cum infernalibus comparari possunt, intelligendum est.

§. XXXI. Ab hac, quam modo edisseruimus, sententia discedunt ecclesiæ Romanæ doctores. Pertendunt enim, Christum esse passum *corpore*, non *anima*; & si eos urgeas, distinguunt partem animæ inferiorem & sensitivam, a superiori ac rationali. Quoad *illam*, ad quam adfectus atque perturbationes referunt, concedunt quidem, Christum passum esse; sed quoad *hanc*, id penitus negant. Addunt, si servator in ea aliquid passus sit, non passum esse proprie & in se, ex sensu iræ divinæ, sed tantum per *συμπάθεια* quandam, propter communionem animæ cum corpore; neque adeo dici posse, sanctissimam Christi animam, in superiore sui parte, h. e. in intellectu & voluntate, mortem secundam doloresque vere infernales sensisse (1). Cæterum, non tantum ROMANENSES, sed & SOCINIANI (2) nec non ARMINIANI (3) negant, Christum doloribus infernalibus fuisse obnoxium, quibus & JO. LIGHTFOOTUS, scriptor Anglus, isque doctissimus, succenturiatur (4). Idem fecit ex Reformatis GUIL. DEVRHOFIUS, philosophus Amstelodamensis, qui libellis belgico sermone exaratis nonnulla sanctioris doctrinæ capita impugnavit, a theologia quibusdam Belgis refutatus (5). Ex nostræ ecclesiæ doctoribus CONR. HORNEIUS, theologus quondam Helmstädiensis, *absurdum esse*,

(1) Est hæc sententia THOMÆ DE AQUINO *part. III. quest. 46. a. 7.* quam adoptarunt ex ecclesiæ Romanæ locis cardinalis BELLARMINI *libr. IV. de anima Christi, cap. VIII.* itemque GUIL. BAILIUS, JAC. GRETSEIUS, FRANCISC. SVAREZIUS, ac complures alii, a scriptoribus nostris systematicis refutati. Lectu cum primis digna sunt, quæ hanc in rem scripsit GERHARDUS noster, tum in *hermon. IV. evangelist. tom. III. cap. CLXXXII. f. 1736.* & *cap. CCII. p. 2015.* tum in *confess. cathol. libr. II. art. II. cap. III. thes. I. p. 484. seqq.*

(2) Vid. FAVST. SOCINUM *part. III. de servatore Christo cap. IV. & VI.* conf. eundem in *prolept. cap. XVIII.* JO. VOLCKELIUM *libr. V. de vera relig. cap. XXII.* VAL. SMALCIUM *de satisfact. contra Smigleium, cap. VI. fol. 22 & casch. Racov. cap. VIII. quest. XVI.* Contra quos disputant DORSCHENS in

theolog. Zachariana part. 1. cap. VII. & IX. SCHERZERS in *colleg. Anti-Socin. p. 451.* aliique.

(3) Vid. CURCELLÆUM, *libr. V. institut. cap. IX. §. 4.* LIMBORCHIVM, in *theolog. christian. libr. III. cap. XIII. §. VII. seqq. p. 222. seqq.* & CATENBURGHIVM in *spicileg. theol. christ. libr. III. cap. XII. p. 340. seqq.*

(4) Vid. LIGHTFOOTI *differt. de descensu Christi ad inferos, vol. I. p. 66.* ubi receptam sententiam de doloribus Christi infernalibus variis impugnat rationibus.

(5) De controversiis a DEVRHOFIO in Belgio excitata vid. WALCHIVM in *der Einleitung in die Religions-Streitigkeiten ausser der evangel. lutherischen Kirche, tom. III. cap. IV. §. 47. p. 224. seqq.* Add. die unschuldige Nachrichten ad ann. MDCCVII. p. 330. seqq. MDCCVIII. p. 113.

esse, pronunciavit, *dicere, Christum sustinisse pœnas damnatorum* (1). Sunt, qui & b. SPENERVM erroris heic arguunt, contenduntque, eundem negasse, quod Christus mortem æternam nostri loco gustaverit (2). Verum ab hocce errore eundem immunem fuisse, hodie inter omnes constat.

§. XXXII. Tertia quæstio, quæ cum priorilla, quam inodo pertractavimus, connexa est, spectat ad *derelictionem Christi* in cruce, cujus Matthæus *cap. XVII. v. 46.* & Marcus *cap. XV. v. 34.* faciunt mentionem. Sunt ex patribus, qui statuunt, Christum non in sua, sed in generis humani persona de sensu desertionis conquestum, & quasi admiratum esse, quod tam longe Deus pater a genere humano recesserit ob peccata, illudque adeo relique-

rit (3); quorum sententiam THOMAS BILSONVS, Wintoniensis in Anglia episcopus, defendendam ornandamque suscepit (4). Alii vero ex patribus Christum hominem, in cruce pendentem, in sua persona verba ista a scriptoribus sacris adducta protulisse dicunt, & quidem ob divinitatis ab humanitate recessionem (5), ut proinde, ex illorum mente, unio personalis inter divinam & humanam naturam tempore istius derelictionis plane fuerit soluta. CELSVS philosophus, qui christianos olim oppugnavit, adculat heic Christum *diffidentie de Deo*, utpote conquestum de sui derelictione a Deo (6). Alii verba ista ita capiunt, ac si aut cum desperatione luctantis, aut revera desperantis sint (7). Quæ quidem sententia prope a blasphemia abest. Abludunt quoque a ge-

(1) Vid. HORNEII *disput. theol. part. II. disp. I. sect. IV. thes. 137.*

(2) Fecit id J. F. MATERVVS in *anti-Spenero* p. 28. seqq. sed respondit eidem SPENERVS in *dem. Abhang an die aufrichtige Uebereinstimmung &c.* p. 27. seqq.

(3) Patrum Græcorum loca, quæ huc spectant, recitavit CASP. SVICERVVS, in *thesauro ecclesiast. tom. I. p. 991. seqq.* Addi possunt ex scriptoribus latinis AVGUSTINVS, in *enarrat. ps. XXII. & in exposit. ps. XLIX. tom. IV. operum, edit. Paris.* quam monachi Benedictini congregationis S. Mauri dederunt; LEO I. cognomine magnus, *serm. XVI. de passione domini*, fere sub finem; BERNHARDVS, *de passione domini, cap. XII. col. 1184.* edit. Antwerp. Sunt tamen nonnulli, qui patrum sententiam cum ea, quæ in theologorum scholis hodie recepta est, conciliare annuntur, ajuntque, patres, statuantes, Christum verba ista non in sua persona locutum esse, hæc duntaxat voluisse, Christum non ob proprii peccati conscientiam de sensu desertionis divinæ conquestum esse, sed ob peccata hominum, quorum ovis ille in se suscepit.

(4) Vid. BILSONI librum *de descensu Christi ad inferos*, Lond. MDCIV. editum. p. 34.

(5) Fuit hæc sententia NOVATIANI, HILARII Pictaviensis, AMBROSII Mediolanensis, EPIPHANII, LEPORII, presbyteri Galli, seculo quinto clari, cujus *libellus emendationis* ad episcopos Gallicæ scriptus, quandoque a veteribus sub nomine AVGUSTINI citatur, itemque VITALIS, & CON-

STANTII, in *epistola ad CAPREOLVM* episcopum Carthaginensem. Nonnulla horum scriptorum loca recitarunt SVICERVVS in *thes. ecclesiast. tom. I. p. 292.* & C. M. PFAFFIVS in *dissert. de imperpersonalitate & perpetuitate humane Christi nature, cap. II §. VII. p. 49. seqq.* Equidem HVGVO VICTORINVS ac PETR. LOMBARDVS, dicta HILARII atque AMBROSII benignius explicare annisi sunt. Verum, qui verba illorum rite ponderaverit, facile perspiciet, explicationes istas haud procedere.

(6) Vid. ORIGENEM *libr. I. contra Celsum* p. 42.

(7) Hæc sententia tribui alias solet hæreticis antiquissimis, Gnosticis cumprimis & Valensinianis, de quibus vid. IRENÆVM *libr. I. adversus hæres. p. 20.* edit. JO. ERN. GRABII. Dicitur *loc. cit.* hosce hæreticos Christo *αποποιῶν* tribuisse, quod nonnulli *desperationem* vertunt, intetpres vero IRENÆI rectius *pervocem consternationis* reddit. Ex ecclesiæ Romanæ doctoribus haud immerito huc refertur JO WILDSIVE, FERVS, ecclesiastes quondam Moguntinus, sec. XVI. clarus, Francisci familiæ adscriptus, qui in *comment. in evangel. Matth.* scribit, *Christum desperationem nostram in se transfuisse, ut desperationem desperatione vinceret.* Nec longe ab hac sententia abesse videtur DAN. CHAMIERIVS celebris ecclesiæ Reformatae theologus, qui in *panstraz. cathol. tom. II. libr. V. cap. XIV.* ait, verba ista: Deus mi Deus mi, quare dereliquisti me? indicare eum qui, præ angoris magnitudine, tantum non despera de auxilio divino.

genuino verborum sensu it ex ecclesie Romanæ doctoribus, qui flebilem istam Christi querelam tantum de non præstito patris auxilio, quo minus e manibus Judæorum eriperetur Christus, interpretantur (1). Multo minus OLIGERI PAVLI (2) hujus loci *Pseudonymetæ*, secundum quam glorificationis sensus heic obtinet, ut sententia Christi hæc fuerit: *Deus, deus mi, quantopers glorificas me*, quisquam sane mentis facile adprobaverit. Rectiori procul dubio via incedunt, qui *deserendi* notionem heic retinent, statuuntque, Christum servatorem ob nostra peccata in cruce sensisse *fai a Deo* relictionem, nec tamen eandem in unionis personalis dissolutione, vel suspensione, sed in eo potius constituisse, quod humana Christi natura sensu influxus gratiosi, quem ceteroquin ex natura divina habebat, caruerit, contra vero vim maledictionis iræque divinæ, peccatum persequentis, eminentissima quadam ratione perceperit. Quæ quidem communis nostrorum theologorum est sententia. Qui plura hanc in rem legere voluerit, adeat commentatores nec non alios, qui hæc ex professo tractarunt (3).

§. XXXIII. Pergimus ad quartam questionem, quæ ad *sanguinem Christi* in crucifixione alibique effusum, inque *terra sparsum*, propius spectat. Quæritur scilicet: an *sanguis* iste in terram decidens *computruerit*, vel *reassumptus* fuerit? itemque: an *sanguis* iste, dum in terra sparsus jaceret, *dignus* fuerit *latriæ* cultu? Valde multumque de hocce argumento fuit disceptatum seculo decimo quinto inter celebres *Franciscanorum*, seu *Minoritarum*, ut adpellari solent, atque *Dominicanorum* familias. Quum enim JACOBVS MARCHIANVS, ordini Minorum adscriptus, pro-

fessor theologus apud Brixienfes, die paschatos anno MCCCCLXII. in sermone sacro ad populum habito adseruisset, pretiosum Christi sanguinem in triduo passionis in terra sparsum atque adeo a corpore separatum, *soluta sic unione hypostatica*, indignum fuisse latriæ cultu, hoc audiens inquisitor hæreticæ pravitatis ordinis prædicatorum, illico JACOBVM MARCHIANVM hæreseos postulavit, eidemque præcepit, revocare tanquam erronea, quæ dixerat, adferens, *sanguinem etiam in terra fustum nunquam hypostatica unione fuisse privatum, sed semper cum Christo fuisse, & cum corpore & cum anima*. Jussit insimul hic ipse inquisitor, ut hæc sententia per unum ex suis sodalibus pro suggestu perorantem publice propugnaretur. Verbis vix exprimi potest, in quanto exsultantium animorum fervore, inde ab eo tempore agitata fuerit hæc questio, ipso populo in partes scisso ac tumultum excitante, quem episcopus Brixienfis nulla sedare potuit ratione. Tandem, re ad PRIMUM II. ecclesie Romanæ præfulem delata, ea adeo in nervum erupit, ut coram pontifice patribusque purpuratis institueretur disputatio, in qua doctissimi utriusque ordinis theologi sua in medium protulerunt argumenta. Finita post triduum disputatione, plerique purpurati, quin PRIVS ipse, ecclesie Romanæ caput, Dominicanorum accesserunt sententiæ. Nec tamen placuit tum temporis sedi Romanæ, causam hanc, facto decreto decidere, ne *multitudo minorum, cujus*, ut SPONDANVS scribit (4), *contra Turcas prædicatio erat necessaria, offenderetur*, unde in aliud tempus dilata fuit decisio, quæ tamen nunquam est secuta. Biennio enim post pontifex, paucis ante obitum diebus, constitutionem edidit, *qua ad pacem inter illos ordines & in universa ecclesia super hac questio-*

118

(1) Hanc sententiam amplexi sunt BELLARMINVS, FEVARDENTIVS, ac complures alii.

(2) De OLIGERI PAVLI *Pseudonymetæ* hujus loci vid. auctores citatos in *den unschuld. Nachrichten* ann. MDCCII. p. 38. seqq. ann. MDCCIII. p. 206.

Tomus IV.

ann. MDCCIV. p. 714. 717. seqq.

(3) Instar omnium esse potest GERHARDVS noster *barmon. evangel. tom. III. cap. CCII. p. 2012. seqq.*

(4) Vid. HENR. SPONDANVM in *continuazione annalium Baronii* ad ann. MCCCCLXII.

K (b)

ne conservandam statuit, nulli licere opinionem negantem sanguinem Christi in triduo mortis a corpore separatum divinitati unitum permansisse, ut hereticam proscribere, donec per sedem apostolicam, quid in huiusmodi questione sentiendum esset, definiretur (1). Verum in hunc usque diem a sede Romana nihil hac de re fuisse definitum, aliunde fatis constat. Unde duas in partes hodiernum scinduntur theologi ecclesie Romanæ sacris addicti: Nonnulli enim cum DVRANDO, GABRIELE, RICHARDO DE MEDIA VILLA aliisque veterum Scholasticorum negant, sanguinem Christi, triduo mortis effusum, hypostatice unitum mansisse cum verbo divino; alii contra cum CAPREOLO, BARTHOL. MEDINA ac VASQUEZIO adfirmantem sententiam mordicus tuentur, opinionemque oppositam, velut temerariam, falsam & erroneam & a sede apostolica damnatam traducunt. Amplam de hac controversia, in ecclesia Romana agitata, dissertationem libris quinque edidit FRANCISCUS COLLINS (2), collegii Ambrosiani apud Mediolanenses doctor, ineunte superiori seculo clarus. Pertraxit quoque eandem, ex recentissimis cœtus Romani doctoribus, HONORATUS TOURNELY, theologus nuper Parisiensis sociusque Sorbonicus, qui tamen, recensitis utriusque sententiae momentis ac præsidiiis, controversiam hanc reliquit indecisam (3). Quod ad nostros attinet theologos, ii quidem omnes ejusmodi controversias referunt inter minus necessarias, nec

dubitant tamen, *Dominicanorum* potius, quam *Minoritarum* sententiae suam adicere calculum. Legenda, quæ, post multos alios, hanc in rem scripsere JO. WOLFFG. JÆGERUS (4), cancellarius quondam Tubingensis, ejusdemque in hac dignitate successor dignissimus, CHRISTOPH. MATTH. PFAFFIUS (5).

§. XXXIV. Jam ut de ipsa servatoris morte etiam aliquid dicamus, notamus ante omnia, eandem non fuisse imaginariam aut simulatam, sed omnino veram, prout luculentissima evangelistarum effata comprobant. Non defuerunt tamen inter veteres hæreticos, qui negati sunt, filium Dei passum ac mortuum esse κατὰ δοκασιν καὶ φαντασίαν, ut qui revera corpus habuerit ἀφθαρτον, h. e. quod passionem physicam admittere haud posset. Ita sentere olim Gnostici, Manichei, Theopaschite & Aphthardocete, de quibus alibi diximus (6). Inter eos tamen, qui nostro tempore Christum servatorem profitentur, non sunt, qui non simul credant, atque etiam propugnent, Christum οὐτως ac proprie mortuum esse.

§. XXXV. Disputatum tamen fuit inter theologos orthodoxos, an mors Christi constiterit in locali διασσεῖ seu disfectione animæ a corpore? an vero tantum ἐν λύσει seu dissolutione vinculi, quod inter animam & corpus intercedit? Priorem sententiam superiori seculo propugnarunt theologi Gießenses, statuentes, animam Christi in triduo mortis non solum solutam, sed & separatam fuisse a corpore

(1) Historiam hujus controversiæ, præter SPONDANUM, quem modo adlegavimus, enarravit ABRAHAMVS BZOVIVS, ord. Dominici theologus, ad ann. Chr. MCCCCLXIII. Add. JO. FRID. KOEBERER differrat. de sanguine Jesu Christi. Dresd. MDCXCVIII. 8. junctim editas, p. 4. seqq. & 70.

(2) Prodiit hicce liber Colon. MDCXII. 4. & Mediolani MDCXVII. 4. Licet vero auctor hujus libri opinionem negantem, quæ Minoritarum est, velut erroneam damnare ausus non sit, adfirmantem tamen, quam Dominicani hodiernum defendunt, ut longe probabilior, immo & veram ipse amplectus est. Exstat quoque LEONH. MATTHÆI, Utenensis, peculiaris tractatus, qui inscribitur: an san-

guis Christi, in triduo mortis ejus effusus, fuerit unitus divinitati? Venetiis MDCXVII. 4.

(3) Vid. ejus cursum theol. tom. I. pars. III. de incarnatione fol. 528. seqq.

(4) Vid. b. JÆGERI system. theol. libr. II. de adventu sponsoris æterni in carnem, p. 292. seqq.

(5) Vid. b. PFAFFII institus. theol. dogmas. & moral. pars. II. cap. VI. §. 2. p. 458. Conferri quoque heic meretur CASP. LOESCHERI exercit. de incorruptibili sanguine Jesu Christi.

(6) Vid. differrat. I. de Christo hominum redemptore §. XX. p. 18. seqq. & differrat. IV. historico-theol. de redemptione ecclesie sanguine J. C. facta, §. XII.

poro, & localiter abiisse in paradysum. Verum *Tubingenses*, negata *διασσεσι*, adfirmarunt, animam & corpus Christi *adū personæ* quidem in paradiso, sed *naturæ adū* in sepulcro fuisse, nullamque *διασσεσι*, sed *λυσιν* duntaxat heic intercessisse. Evolvantur, quæ ex parte Giessensium BALTHAS. MENZERS (1) & JUSTVS FEVERBORNIVS (2), ex parte vero Tubingensium theologorum THEOD. THVM-
MIVS (3), LVC. OSIANDER (4), MELCHIOR NICOLAI (5), alique (6) hanc in rem scripserant. Discessit tamen ab hac Tubingen-
sium theologorum sententia CHRISTOPH. WOELFLINVS, eximius quondam academiz nostræ theologus, qui *διασσεσι* ac realemani-
mæ in paradysum abitum, relicto in sepul-
cro corpore, propugnavit (7).

§. XXXVI. Perginus jam ad aliam quæstio-
nem, in scholis agitatain & cum priori illa con-
nexam, ubi quæritur: *an Christus*, vinculo inter
animam & corpus soluto, tamen *in triduo mor-
tis*, sive tribus *νυχθημεροις*, quorum subinde
partes duntaxat in morte exegit, *verus perman-
serit homo*? Quænam patrum antiquissimo-
rum hac de re fuerit sententia, haud clare sa-

tis liquet, cum eorum ætate hæc controversia
 nondum fuerit ventilata (8). Eo demum tem-
pore, quo theologia scholastica caput extulit,
atque studium illud, curiosas, sæpe & inanes
quæstiones augendi, amplissimum disputatio-
nibus aperuit campum, hæc enata est quæstio.
Atque horum doctorum, qui *scholastici* vocari
solent, circa hoc problema contentiones &
opiniones spinosas copiose recenset JO. MEIS-
NERVS (9) theologus quondam Wittember-
gensis. Fuerunt ex iis, qui adfirmantem ad-
optarunt sententiam, ex quibus eminent PETR.
LOMBARDVS, theologiæ scholasticæ magister,
itemque HVGGO de S. VICTORE, abbas cœno-
bii S. Victoris Parisiensis, ordinis S. Augu-
stini (10). Alii vero, Christum in triduo mor-
tis verum fuisse hominem, negarunt, ex qui-
bus cumprimis heic nominandi sunt ALEXAN-
DER ALESIVS, THOMAS de AQUINO, BONA-
VENTVRA, DVRANDVS, MARSILIUS AB IN-
GEN, canonicus Colonienfis, seculo XIV. cla-
rus, atque GABRIEL BIEL (11), primus theo-
logiæ in academia Tubingensi professor. At-
que horum vestigia communiter hodie sequun-
tur ecclesiæ Romanæ doctores, ex quibus præ-
cipue

K (b) 2

(1) Vid. MENZERI *defensionem contra criminationem
theologor. Tubing. tom. II oper. p. 1554.*

(2) Vid. FEVERBORNII *καινωσγραφ. χριστολογ.*
Marpurgi MDCXXVII. editam, *sect. III. cap. XIII.*
p. 86. Paucis heic notamus, sententiam Giessen-
sium a theologis quoque Saxonis fuisse adproba-
tam. Patet hoc ex eorum *apolog. decisionis solidæ* &c.
MDCXXV. edita, cujus auctor est MATTH. HOE-
AB HOENEGG, supra *p. 65. not. (1).* a nobis jam
adlegatus.

(3) Vid. THVMII *ταπεινωσγραφίαν sacram* (æ-
pius jam nobis laudatam, *p. 471.* & in tract. *de ma-
jestate Christi*, *p. 243.*

(4) Vid. LVC. OSIANDRYM in *adpend. disputas. de
omnipraf. Christi thes. XLIII. p. 22.* & in *justa de-
fens. orthod. veritatis p. 460. seqq.*

(5) Vid. NICOLAI *considerationem IV. quæstion. con-
troversarum de profundissima καινωσ Christi p. 196.*

(6) Sufficiat ex reliquis universitatis nostræ theologis
heic laudasse C. M. PFAFFIVM, in *institut. theol.
dogmat. & mor. p. 431. edit. 2da, & GODOFRED.*

HOFFMANNVM, in *synops. theolog. purioris dogm.*
p. 357. seqq. qui & *loc. cit. p. 358.* egregie observat,
mortem proprie esse *λυσιν*, sive *solutionem*, non
χωρησιν, sive *separationem* animæ & corporis,
hanc vero ejus quoddam *consequens*, quod in mor-
te Christi ob infinitam hypostasim fuerit impedi-
tum. Conf. si placet, quæ hanc in rem diximus,
in *thesibus theol. de novissimis, speciatim morte natu-
rali; § IV. p. 5. seqq.*

(7) Vid. WOELFFLINI *dissertat. de triduo mortis Chri-
sti p. 17, 18.*

(8) Si quis tamen phrasas ab antiquis coetus christiani
doctoribus adhibitas nosse voluerit, adeat DIONYS.
PETAVIUM *de incarnat. libr. XII. cap. XIX. §. 5.*
seqq. & JO. MEISNERVM, in *advers. de quæstione:
an Christus in triduo mortis verus homo permanserit?*
§. XXIX. XXX. ubi AUGVSTINI cumprimis hanc
in rem effata recitantur.

(9) Vid. ejusd. *quæst. vex. quæst. II. thes. VII.*

(10) Loca eorum exhibet PETAVIVS *loc. cit. libr. XII.*
cap. XX. §. 2.

(11) Recitat eorum loca MEISNERVS *loc. cit. p. 24. seqq.*

cipue DIONYS. PETAVIUS (1), doctissimus societatis Jesu theologus, heic commemorari meretur. Ex ecclesiæ Reformatæ theologis in eandem sententiam descendunt JO. BRAVNIUS (2) & FRANCISC. BURMANNUS (3), theologi Belgæ. Notandum tamen, eos, qui ita sentiunt, simul statuisse, soluta licet per mortem Christi unione naturæ humanæ vivæ, unionem tamen personalem nunquam fuisse solutam. Longe aliter sese res habet cum iis, qui in SOCINI castris militant, licet in eandem cum iis, quos modo commemoravimus, classem referri alias soleant. Hi enim nontantum unionem duarum naturarum in Christo negant, eundemque pro nudo habent homine; sed & *mori* nihil aliud esse contendunt, quam *non amplius existere* (4). Proinde, ex eorum sententia, Christus per mortem suam redactus est in statum *non existentie*, usque ad suam resurrectionem, quæ SOCINI ad seclis nihil aliud est, quam *iterum existere*. Tandem ut de nostræ ecclesiæ theologis aliquid subjungamus, sententia in eorum scholis recepta huc redit: Christum in triduo mortis non defuisse, ut Sociniani fomniant, nec veram humanitatem perdidisse, sed secundum sacræ scripturæ sensum, verum atque essentialiter perfectum hominem fuisse ac permanuisse, siquidem unio personalis in Christo, tempore mortis ejus, non fuisset substituta, si eodem tempore non amplius fuisset verus homo. Ex præcipuis hujus sententiæ defensoribus commemorasse heic sufficiat JO.

GERHARDUM (5), THEOD. THYMMIUM (6), JUSTUM FEVRBORNIVM, JO. MEISNERVM, JO. GEORG. DORSCHVM, JO. CNR. DANNHAVERVM, JO. AD. SCHERZERV (7), atque C. M. PFAFFIVM (8). Contrariam tamen sententiam ex nostris adoptarunt BALTH. MEISNERVS, ALB. GRAWERVS, & JOACH. LUTKEMANNVS (9), magni quondam nominis inter nostros theologus, contra quem modeste disputat JO. CNR. DANNHAVERVS: Egrege vero carere potuisset ecclesia nostra quæstione hac otiosa atque ex turbidis scholasticorum lacunis hausta, siquidem ea ad pietatem nihil confert, & vel tandem ad *λογισμολογίαν* devolvitur, si cum DANNHAVERO (10) dicamus, Christum in triduo mortis fuisse verum hominem secundum æstimium *divinam*, non *humanum*, vel potius, ut SCHERZERI distinctione heic utamur, verum *permanens* hominem ex vinculo *personali*, non vero *naturali*, quodque sanctissima ejus anima, secundum propriam illius prædictionem, *in paradiso* fuerit, id *actu personæ* factum esse; quæ veterum theologorum Tubingensium est sententia. Atque hæc de *exinanitione* Christi sufficient.

§. XXXVII. Ad statum *exaltationis* iusto ordine jam progredimur. Initium ille sumsit, quando post mortem Christi anima ejus rursus cum corpore conjuncta, adeoque vita illi redita fuit. Hanc *vivificationem*, seu *ζωοποίησιν* immediate subsecutus est *descensus ad inferos*,

(1) Vid. PETAVIUM *libr. XII. de incarnat. cap. XX.*

(2) Vid. BRAVNIUM in *doctrina fæder. vol. II. pars. IV. cap. XVII. §. 13. p. m. 749.*

(3) Vid. ejus *Synops. theol. rom. II. libr. V. cap. XVIII. §. 3. p. 94. seqq.*

(4) Existimant quippe Sociniani, corpus quidem per mortem relabi in perpetuum cinerem, animam vero, quæ non sit, nisi *virtus* aliqua atque efficacia Dei, redire ad Deum, h. e. relabi in Deum. Vid. SMALCIUM de *divinitate Christi*, cap. XIII.

(5) Vid. GERHARDUM nostrum in *harmon. evangel. tom. III. cap. CCII. fol. 2031. seqq.*

(6) Vid. THYMMIUM in *ταπνωσισι*. sæpius jam excitat p. 471. seqq.

(7) Loca eorum adlegavit C. M. PFAFFIVS in *dissertat. de impersonalitate & perpetuitate hum. Christi nat. p. 36.*

(8) Vid. eundem loc. cit. ubi & argumenta utriusque partis, tum negantis, tum affirmantis, adducuntur in medium. Add. ejusdem *institut. theol. dogmat. p. 436. seqq.* itemque *die akademische Reden über die Grundlehren der christl. Religion p. 301.*

(9) Vid. de iis PFAFFIVM in *dissertat. modo excitata p. 54, 55.*

(10) Vid. DANNHAVERI *hodesoph. Christ. phæn. VIII. p. 317. edit. noviss.*

ros, quem deinceps excepit *resurrectio e mortuis*, tertia post mortem die facta. Tandem *adscensione* visibili in cœlum & *sessione* ad dextram patris, luculentissime hicce status sese demonstravit, prorsusque fuit consummatus.

§. XXXVIII. Antequam vero ad tractationem specialem de diversis hîc exaltationis Christi gradibus progrediamur, quæstiones nonnullas præliminares, quæ statum *exaltationis* generatim consideratum respiciunt, paucis indicabimus. Prima est: an Christus exaltatus fuerit duntaxat secundum *humanam*, an vero etiam quoad *divinam* naturam? Respondent ad hanc quæstionem ecclesiæ nostræ doctores, Christum exaltatum fuisse tantum secundum *humanam* naturam (1), siquidem divinæ naturæ, quæ omnia a patre habet per æternam generationem, in tempore nihil ex gratia potuit communicari. In aliam vero sententiam heic descendunt theologi Reformati, statuentes, Christum secundum *utramque naturam* ut exinanitum (2), ita & exaltatum fuisse. Licet enim largiantur, *divinam* naturam hac exaltatione nihil perfectionis *intrinsecæ* accepisse; docent tamen, eandem exaltatam fuisse quoad occultatæ antea istius perfectionis *manifestationem* majestatisque divinæ exertionem, dum remoto velo infirmitatum carnis, gloria illa, quam habuerat ab æterno, & quæ ad tempus occultata fuerat sub illo velo, refulsit in persona mediatoris exaltati super omnes cœlos (3). Joh. XVII. 5. Patet ex

his, sententias has in speciem diversas opera laud difficili conciliari posse.

§. XXXIX. Altera, quæ in disceptationem heic venit, quæstio hæc est: an per exaltationem humanæ Christi naturæ dona tantum *finita* eidem fuerint comunicata? theologi Reformati adfirmantes heic tenent sententiam (4), dissentientibus ecclesiæ nostræ doctoribus, qui veram ac realem idiomatum divinorum communicationem carni Christi in ipsa jam incarnatione factam, adstruunt, statuuntque, exaltationem Christi non tantam formæ servilis depositionem, sed & plenarium, universalem atque incessantem majestatis divinæ, in unione personali acceptæ atque in exinanitione possessæ, usum involvere.

§. XL. Succedat jam tertia quæstio, quæ paucis huc redit: an Christus exaltationem ullo modo sibi promeruerit? Adfirmant eandem, post veteres scholasticos, LOMBARDO, THOMAM, aliosque, cardinalis BELLARMINVS atque SALMERONIVS, Jesuita, celebres Romanæ ecclesiæ doctores, a GERHARDO nostro excitati (5), quibus FRANC. FEYARDENTIVM (6), MARTIN. BECANVM (7), ADAMVM TANNERVM (8), atque ex doctoribus Sorbonicis, iisque recentioribus, HONORATVM TOURNELY (9), virum doctissimum, adjungimus. Hic suffragantur FAVSTVS SOCINVS (10), ejusdemque adscelæ, MOSCOROVIVS, OSTORODVS, SMALCIVS, VOLKELIVS, alii, qui exaltationem Christi suæ obedientiæ, passioni, mortique (propter adscribunt, ne eandem frustraneam videantur facere,

K (b) 3

(1) Vid. GERHARDVM in *exeg. loc. de Christo cap. XIV. §. CCCII. & §. CCCX. loc. theol. rom. III. p. 569. & p. 573. edit. nostræ. Add. CHEMNITIVM de duabus naturis in Christo, cap. XXII. XXIII. DANNHAVERVM, in *bodmor. spiritus Calvin. phantasim. VIII. §. 66. p. 1675. seqq. & CALOVIVM, in Syst. theol. rom. VII. art. V. cap. I. quæst. I. p. 161. & cap. II. quæst. I. p. 633.**

(2) Conf. quæ de statu exinanitionis supra §. IV. p. 61. diximus.

(3) Vid. ex theologis Reformatis FRANC. TURNETINVM in *theol. elenct. part. II. p. 163. & PETR. VAN MASTRICHT, in theol. theoretico. pract. libr. V. cap. XIV. §. VI. & XI.*

(4) Vid. quæ post alios hanc in rem scripsit MASTRICHT loc. cit. §. XII. p. 573.

(5) Vid. GERHARDVM loc. theol. rom. III. loc. de Christo §. CCCXXIX. CCCXXX. p. 584. seqq.

(6) Vid. FEYARDENTIVM libr. VI. theomach. cap. XIV.

(7) Vid. BECANVM, in *manuali controvers. libr. III. cap. II. qu. 4. & in theol. scholast. part. III. tr. I. cap. XIV. qu. 5.*

(8) Vid. TANNERVM rom. IV. theol. scholast. disp. I. dub. V. quæst. VI. p. 432.

(9) Vid. TOURNELY in *curso theol. p. 505.*

(10) Vid. SOCINVM, *part. II. de servat. cap. II. Add. ejusdem præfati, cap. XXIII. f. 107. rom. I. oper. f. 773.*

cere, dum negant, eandem fuisse satisfactoriam pro peccatis nostris, nobisque meritoriam vitæ sempiternæ. Tacemus nonnullos ecclesiæ Reformatæ theologos a GERHARDO nostro notatos, (1), qui Christum vitam æternam gloriamque patris sui passione atque obedientia sua sibi adquisivisse ac promeritum esse, adseruerunt, quod & ex nostris JO. PARSIMONIVS, sive KARGIVS, abbas quondam Hirsaviensis, a JO. BRENTIO eapropter notatus, itemque ex Reimonsrantsibus HUGO GROTIUS (2) aliique statuerunt. Confutavit vero hanc sententiam complures ex ecclesiæ nostræ theologis, luculentisque comprobant rationibus, Christum non *pro se*, sed *pro nobis* perfectam legi præstitisse obedientiam, passumque & mortuum esse; neque adeo sibi exaltationem, aut aliud quidquam, sed nobis potius adquisivisse (3).

§. XLI. Hisce præmissis, ad tractationem specialem de singulis exaltationis Christi gradibus, prona nobis via patet. Observavimus supra (§.XXXVII.), post factam in sepulcro *ἐνοπιοσιν*, primum exaltationis gradum fuisse *descensum CHRISTI ad inferos*, de quo in *formula concordie* dicitur, quod is non modo a quibusdam recentioribus, sed & a nonnullis veterum ecclesiæ christianæ doctorum diversa ratione fuerit explicatus. Atque hoc ipsum occasionem suppeditavit auctoribus hujus *formule*, veram sententiam, oraculis scripturæ sacræ consentaneam, breviter quidem & succincte, satis tamen perspicue exponendi in articulo nono. Nos, pro instituti nostri ratione, ea duntaxat heic attingemus, quæ ad historiam hujus doctrinæ propius spectant.

§. XLII. Notamus itaque ante omnia, doctrinam hanc de descensu Christi ad inferos, cujus Petrus meminit I. ep. III. 18. apud veteres christianos fuisse longe

receptissimam; licet enim ea in antiquissimis ecclesiæ christianæ symbolis, si RVFFINO (4) fides habenda, haud existerit, luculenta tamen in IRENÆI, CLEMENTIS Alexandrini, TERTULLIANI atque ORIGENIS scriptis loca passim deprehenduntur, ex quibus patet, veteres communi consensu adfirmasse, Christum in infernum *usque ad nunc* descendisse, huncque descensum a passione Christi, morte ac sepultura distinxisse. Verum, quod ad rationem ac circumstantias, itemque finem hujus descensus attinet, negari haud potest, quod non omnes hanc veritatem eodem explicaverint modo, sed in varias atque diversas, quin & subinde oppido falsas abierint sententias. Ita plerique ex patribus descensum hunc non tantum retulerunt ad statum exinanitionis, sed & eundem ad solam Christi animam restrinxerunt. Fuerunt ex illis, qui statuerent, Christi animam sedem tartari penetrasse, & usque ad locum damnatorum venisse, ut ex illis, qui vincti in illo tenebantur, eos solveret a tormentis & a vinculis inferni liberaret, quos esse solvendo occulta nobis sua justitia judicabat. Alii vero, repudiata hac sententia, adseruerunt, Christum ad inferos descendente, eos solos inde liberasse (5), qui eum & venturum esse crediderint, & præcepta ejus vivendo tenuerint, in eam, ut videtur persuasionem ducti, ac si fideles veteris testamenti usque ad descensum Christi, apud inferos commorati fuerint. Sive autem omnium, sive nonnullarum tantum animarum liberationem per descensum Christi ad inferos factam adseruerint veteris ecclesiæ doctores, in eo tamen consentiebant, Christum animabus in inferno detentis evangelium adnunciasse. Copiosius diversas patrum de hoc argumento sententias enarrarunt auctores, quos infra excitavimus (6).

§. XLIII. Ad doctores mediæ ætatis, qui *scholasticorum* nomine veniunt, ubi jam progredimur, mox deprehendimus, eos pariter non unam eandemque de hoc doctrinæ sanctioris capite fovisse sententiam, THOMAS DE AQUINO, qui seculo decimo tertio floruit, sibi aliisque persuadere annixus est, Christum secundum animam tantum descendisse ad inferos, ejus autem corpus mansisse in sepulcro, nec finem hujus descensus fuisse

(1) Vid. GERHARDVM *loc. cit.*

(2) in *annotatis ad Luc. XXII. 19.*

(3) Vid. præter GERHARDVM *loc. cit.* itemque *libr. II. confess. cathol. part. I. art. II. cap. IV. p. 476.* DORSCHVM in *pentadec. diss. XII. theol. 33. p. 421. seqq.* nec non FEVRBORNIVM, DANNHAVERVM, CALOVIVM, SCHERZERVVM, QVENSTEDIVM, itemque ex Reformatis MARESVM, in *syllog. disputat. select. p. 120. seqq.*

(4) Vid. RVFFINVM in *Symb. §. XX. p. 570.* ubi scribit: *in ecclesia Romana symbolo non habetur additum: descendit ad inferos, sed magis in orientis ecclesiis habetur*

hicce sermo. Primum symbolum, in quo, præter sepulturam, hujus descensus mentio injicitur. Aquiniense esse creditur, a laud. RVFFINO expositum.

(5) Evolvere heic eumprimis merentur JO. MEISNERVS, in peculiari tractatu *de descensu Christi ad inferos, cap. I.* ABRAH. CALOVIVS, in *disput. de eodem argumento, THOM. ITTIGIVS, in eruditissima dissertat. de evangelio mortuis adnuncians, JO. FORBESVS in instruct. theol. libr. XIII. cap. XII. §. XVI. seqq. p. m. 704. seqq.* & qui primo nominandus erat loco, celeberr. DIETELMAIERVS in *historia dogmatis de descensu Christi.*

fuisse, ut sanctos patres ex inferno liberaret, siquidem, cum adhuc viverent, per fidem in Christum iam fuerant iustificati, sed, ut omnes visiteret inferos, nonnullos quidem ad suam consolationem & liberationem, quodam vero ad suam consolationem & confusionem, veluti damnatos (1). Alii tamen ex scholasticorum turba in alia omnia abierunt. Nonnulli enim cum DURANDO A S. PORCIANO descensum hunc metonymice exponendum esse censuerunt, quod nimirum virtus & efficacia mortis ac meritis Christi ad defunctos promanaret. Immo nonnulli eorum eoque tantum progressi, ut adlerere haud dubitaverint, descensum illum ad inferos scripturis sanctioribus nequaquam probari posse; id quod fecerunt JO. DVNS SCOTVS, ejusdemque sectatores, *Scotistarum* nomine insigniti.

§. XLV. Ad reformationis, & quæ eandem insecte sunt, tempora ubi jam progredimur, rursus deprehendimus, non unam eandemque omnium de hoc argumento fuisse sententiam. B. LVTHERVVS, qui sacra nostra a pontificiorum sordibus repurgavit, primus quidem descensum Christi verbaque ps. *XVI.* exstantia, explicavit de doloribus infernalibus, quos Christus post mortem sustinuerit. Postea vero, mutata mente, ipsemet hanc expositionem repudiavit, statuitque, totam personam Christi, non metaphorice, sed proprio descendisse ad inferos, non quidem, ut ibi aliquid peteretur, sed ut victorem inferni se haberet (2). Atque hæc sententia in formula concordia publica confirmata fuit auctoritate, atque a theologis nostris, si a psucis discesseris (3), adprobata, licet ii, quoad circumstantias hujus descensus haud parum inter se dissentiant (4). Contra ROB. BELLARMINVS, pater purpuratus, aliique ecclesiæ Romanæ doctores, scholasticos secuti, contendunt, solam Christi animam descendisse ad inferos a sepulcro distinctos, ut patres ex limbo liberaret. De cæteris Reformati doctoribus constat, eos metaphorice duntaxat admittere descensum, licet eundem diversa exponant ratione. Nonnulli enim de toto exinanitionis statu; alii de morte, aut morte & sepultura simul;

alii denique de extremis illis agonibus, quos Christus ante mortem, in anima corpori juncta sustinuit, descensum hunc interpretantur (5). Sociniani vero, ac speciatim SMALTIUS per eundem nihil aliud intelligunt, quam statum Christi post mortem, qui idem scilicet fuerit, cum statum aliorum mortuorum. Ad quam sententiam propius accedunt VALENT. WEIGELIVS ejusdemque sectatores.

§. XLVI. Descensum Christi ad interos insecta est ejusdem resurrectio; seu gloriosa corporis vivificatio & sepulcro egressio. Veritatem hujus resurrectionis, testibus omni exceptione majoribus confirmatam, negant olim & hodiernum negant Judæi, itemque Gentiles, speciatim CELSVS, philosophus Epicurus, ab ORIGENE confutatus. Negant quoque eandem Deistæ atque increduli, maxime BENED. SPINOZA, THOMAS WOOLSTONVS, impudentissimus mortalium, THOM. CHYBB, TH. MORGANVS aliique; quos egregie depexos dederunt theologi, campis Angli, HUMFRED. DITTONVS atque THOM. SHERLOCKIVS (6). Disputatum quoque fuit: *an Christus propria virtute divina resurrexerit ex mortuis?* id quod contra Socinianos, divinitatis Christi hostes, adfirmant theologi recte sentientes, statuentes, corpus Christi, quod resurrexit, esse corpus gloriæ, spiritualibus qualitatibus vestitum, Phil. III. 21. quod vero inficiantur SOGINI sectatores. Facit cum illis GVIL. ABR. TELLERVS in recentissime edito libr. *Lehrbuch des christlichen Glaubens* p. 162. sqq. notatus ideo a celeberr. D. ERNESTI in *novæ bibl. theol.* T. V. p. 242. sq. Agitata porro fuit questio: *an Christus clauso sepulcro resurrexerit?* Adfirmant eandem ecclesiæ nostræ doctores, negant vero theologi Reformati; prout ex scriptis eorum systematicis, qui in omnium sunt manibus, abunde constat. Denique quæri heic solet: *an resurrectio Christi pertineat ad meritum pro nobis præstitum?* quam questionem enodant GERHARDVS noster, aliique.

§. XLVII.

- (1) Vid. ejus summam theolog. part. III. quest. 129. p. 125.
 (2) Proposuit b. LVTHERVVS hanc sententiam in *orationibus sacris* anno MDXXXIII. Torgaviz habitis; quæ existant tom. IV. oper. Wittemb. p. 311.
 (3) Recenset eos THOM. ITTIGIVS in *hist. eccles. sec. I. selectis capitibus* p. 112. Add. WALCHIUM in *introd. in libros Symbol.* p. 311. seqq. Ex recentioribus, qui a communi ecclesiæ nostræ sententia discesserunt, eminent ZELTNERVS, RUSIVS, BAUMGARTENVS, HEDINGERVS, aliique. Conf. imprimis cel. DIETELMATERI *historiam dogmatum de descensu Christi ad inferos*, modo laudatam.
 (4) Dissensus iste partim est exegeticus, partim dogmaticus, prout copiose ostendit laudatiss. WALCHIUS, loc. cit. p. 246.

- (5) Auctores diversarum istarum sententiarum recenset JO. BENED. CARPZOVIVS, in *diffus. acad.* p. 693.
 (6) DITTONVS mathematica methodo, SHERLOCKIVS vero juridica resurrectionem Christi demonstravit. Utriusque libellus magno adplausu fuit exceptus, unde Dittonianum ven. GOETTENIVS, theologus nunc Hannoveranus isque doctissimus, Sherlockianum verò KOECHERVS, theologus hodie Jenensis præstantissimus, in linguam germanicam transtulit. Reliquos auctores heic consulendos enarravit b. FABRICIVS. Add. si placet meditationem nostram pascalem Gœttingæ olim editam de *manifestatione Christi rediit non omni populo, sed rebus a Deo præordinatis facta*.

§. XLVII. De *ascensione* in coelum, qui tertius exaltationis Christi gradus & felix totius itinerarii Christi clausula est, *Act. I. 22.* ut nonnulla jam dicamus, ordinis ratio postulat. Praetermissis vero *Dacris* & *Pbanasias*, statim post obitum apostolorum exortis, qui, ut veritatem humanæ Christi naturæ, ita & mortis & resurrectionis, proinde & ascensionis negarunt, sequentia paucis heic notamus. I) Christum *eodem corpore* ascendisse, quod *vixit*, quo mortuus est, quo resurrexit, *saltemque adeo* esse, quod statunt *Sociniani*, Christum corpore, quod vixit in terris, deposito, novum idque a priori essentialiter diversum corpus accepisse. II) ascensionem Christi non ita esse intelligendam, ac si hac ratione corporis Christi præsentia orbi prorsus fuerit subducta. Quum enim omnipræsentia humanæ Christi naturæ per unionem personalem fuerit communicata, per se patet, Christum per suam ascensionem visibilem duntaxat atque localem, non autem invisibilem præsentiam terræ subduxisse, siquidem, secundum humanam quoque naturam *omnia in omnibus replet*, *Eph. I. 23.* Constat vero dissentire heic a nobis ecclesiæ Reformatæ doctores, qui ex ascensione Christi in coelos concludunt, Christum, quoad humanam naturam, in terris nunc absentem coeloque inclusum esse. Denique III) & hoc notamus, scripturam sacram unicam duntaxat memorare Christi ascensionem, neque proinde admittendam esse *GVL. WHISTONI* sententiam, qui existimat, servatorem nostrum redivivum aliquoties ac speciatim eo die, quo sepulcrum reliquerat, binis vicibus, mane videlicet ac vespere in coelum sublatum esse (1).

§. XLVIII. Superest, ut de *sessione Christi ad dextram Dei* subjungamus pauca. Intelligitur per eandem infinitum, potentissimum, atque omnipræsentissimum imperium, quod Christo secundum humanam naturam unionis hypostatica competit. Cœpit quidem hæc sessio, si rem ipsam spectemus, in ipso unionis personæ momento; quoad modum autem usus plenarii ac manifeste gloriosi demum post ascensionem. Discedunt vero ab hoc veritatis tramite I) *Sociniani*, qui mediatorem nostrum, ab hac sessione, si non ex toto, saltem ex parte, *filium Dei* adpellari contendunt, qui vices Dei gerat. II) *Arminiani*, quorum nonnulli Christo homini ad dextram patris exaltato, potestatem quidem regiam, sed circumscriptam tantum atque finitam competere existimant. III) *Scholastici* ac *potestatici*, qui vel per *dextram Dei* beatitudinem cælestem atque æternam intelligunt, vel cum *MALDONATO* statuunt, *sedere ad dextram patris* significare, Christum majorem esse patre, non quidem re ipsa, sed in ordine ad nos atque administrationem ecclesiæ suæ. Nec IV) nostrates theologi admittendam censent sententiam *Reformatorum*, qui sessionem istam non naturæ Christi humanæ, sed *personæ*, secundum utram-

que naturam spectant, cum aliquo tamen discrimine, competere arbitrantur.

§. XLIX. Ad tractationem de officio Christi *mediatorio* ubi nos jam convertimus, notamus ante omnia, illud secundum utramque naturam competere Christo, adeoque plurimum heic errasse *ANDR. OSIANDRUM*, professorem quondam Regiomontanum, qui existimavit, Christum esse mediatorem tantum secundum divinam naturam, errasse & *FRANC. STANCARVM*, ebraei lingue in eadem academia Regiomontana professorem, qui, dum *OSIANDRO* collegæ suo se opponeret, in erroneam hanc delapsus est sententiam, Christum secundum humanam duntaxat naturam mediatorem nostrum esse. Eundem errorem ecclesiæ quoque Romanæ doctores adoptasse, constat (2).

§. L. Quum officium Christi *mediatorium* tria distincta complectatur, officia, *propheticum* scilicet, *sacerdotale* & *regium*, de singulis nonnulla heic subjiciamus. Quod ad munus *propheticum* attinet, ejus quidem obiectum primum fuit evangelium, secundarium vero lex Mosaica, cujus sensum a Deo intentum restituit, atque a corruptelis phariseorum vindicavit servator Christus. Quæri vero heic solet: *utrum Christus dici queat novus legislator, qui legem Mosaicam novis quibusdam præceptis adauxerit perfectioremque reddiderit?* id quod contra ecclesiæ Romanæ doctores, nec non *Socinianos* atque *Arminianos*, quibus *H. GROTIUS* suffragatur, itemque *Anabaptistas*, theologi nostrates uno ore negant. Nemo ex recentioribus controversiam hanc judiciosius pertractavit, quam *ALB. ZVM FELDE*, eximius quondam apud Kilonienses theologus (3), ad quem lectores remittimus. Officium Christi sacerdotale absolvit partim *satisfactione*, partim vero *intercessione*. Controversias, quæ de *satisfactione* Christi partim antiquiori, partim recentiori ævo sunt agitatae, pertractavimus in binis dissertationibus, quas heic subjungemus. De *intercessione* vero paucis notamus, eandem vere & *proprie* intelligendam esse, non *figurate*, ut *Sociniani* statuunt, qui per eandem nihil aliud intelligi existimant, quam quod Christus omnis, quæ ad salutis nostræ naturam pertinent, percipiat. Tandem quod ad munus Christi *regium* ardet, rursus multiplici ratione heic hallucinantur *Sociniani*. Nam I) munus hocce re ipsa cum *sacerdotali* unum idemque esse, sibi aliisque persuadere annuntiant, cum tamen utriusque diversæ plane sint functiones; II) statuunt, nullum actum potestatis regie a Christo ante ipsius exaltationem exeri potuisse, aut exercitum esse; cum tamen in ipso exinanitionis, statu Christus tanquam rex natus omnia in suis manibus habuerit, *Matth. XL 27. Joh. III 35.* III) contendunt, Christum officia regie tantum ut vicarium Dei desungi. Plura addereemus, nisi filum descriptionis heic esset abruptum.

DISSERT. III.

(1) Proposuit *WHISTONVS* hanc suam sententiam in *scholasticæ* Anglicæ sermone scripto de *diversis Christi ascensionibus*. Confutavit vero eandem theologi præstantissimi, *J. A. SCHMIDIVS* & *Jo. FR. BYDDEVS*.

(2) Vid. *GERHARDVM loc. theol. tom I. loc. V. cap. VII. p. 305. seqq.*

(3) Vid. ejusdem *politicam sacram p. 246. seqq.*

DISSERTATIO TERTIA

DE

REDEMPTIONE ECCLESIAE SANGVINE JESV CHRISTI FACTA

ad Act. XX. 28.

§. I.

Antequam historiam dogmatis de redemptione seu satisfactione, a Christo proprio suo sanguine facta, pro instituti nostri ratione, uberius edisseramus; ipsa argumenti gravitas exposcit, ut veritatem hancce arduam, a GERHARDO nostro jam pertractatam, nostris quoque observationibus illustremus solideque comprobemus. Est enim hicce fidei nostræ articulus, iudice beato LVTHERO, *primus ac principalis: de quo cedere, aut aliquid contra illum largiri aut permittere, nemo piorum potest; etiam si cælum, & terra ac omnia corruant* (1). Superstruemus vero tractationem hancce theologiam oraculo Paulino *Act. XX. 28.* exstanti, ubi diserte pronunciat sanctissimus Christi legatus: *Deum proprio sanguine ecclesiam redemisse.* Faxit supremum in cælis numen, ut quæcunque hanc in rem dicemus, grata ipsi sint atque accepta, accedant in gloriam redemptoris nostri prorsus incomparabilis, quin & eorum, qui pretioso ejus sanguine sunt redempti, æternam salutem!

§. II. Ut vero ab illustratione oraculi Paulini, quod tractationi nostræ fundamenti loco subternitur, dicendi faciamus initium, ante omnia notamus, ad quatuor momenta, quæ gentium apostolus nobis heic ob oculos ponit, probe attendendum esse: I) ad personam redimentem; II) ad redemptionis objectum; III) ad modum redemptionis; ac denique IV) ad ejusdem medium. *Persona redimens* est ipse

DEVS. Dicit enim apostolus, *DEVM ecclesiam proprio suo sanguine adquisivisse.* Alibi jam comprobavimus, Dei nomine non Deum patrem, ut SOCINUS, WOLZOGENIUS, alique in Socinianorum castris militantes, locum hunc exponunt; sed secundam deitatis personam, æternum nempe Dei filium heic intelligendum esse (2). Is enim statuto tempore ad humanæ conditionis humilitatem sese demisit, nostramque induit carnem, ut humani generis fieret redemptor. Is proprium habet sanguinem, particeps factus sanguinis sicut pueri (3). Is, teste divo apostolo (4), proprio sanguine ingressus sacrarium, æternam adeptus est redemptionem. Vnde & *mediator inter Deum hominesque* (5) a divino scriptore adpellatur, opusque mediatoris ac redemptoris perfecit secundum utramque naturam; non humanam duntaxat, quæ sanguinem fudit, sed & divinam (6). Adquisitio enim ecclesiæ, quæ est opus mediatoris, a Paulo in textu nostro adscribitur non soli sanguini, seu humanæ Christi naturæ, sed ipsi etiam DEO. *Deus, inquit, adquisivit proprio suo sanguine ecclesiam.*

§. III. Atque hæc ipsa ECCLESIA redemptionis *objectum* constituit, idque *principale*, quod objectum passionis mortisque Christi *adequatum*, totum nimirum genus humanum, non excludit. Neque enim vox *ecclesia* heic loci solos *electos*, ut nonnulli volunt, sed *cætum vocatorum*, ex bonis & malis, electis & reprobis constantem, denotat. Quam observationem alibi jam a nobis inculcatam ac comprobata-

(1) Vid. formulam concord. p. m. 304.

(2) Vid. part. I. observationum sacrar. ad b. l. p. 27.

(3) Ebr. II. 14.

(4) Ebr. IX. 12.

Tomus IV.

(5) 1 Tim. II. 5.

(6) Conferenda heic sunt, quæ in part. II. eaque absoluta observ. sacr. p. 26, 30, & 31. hanc in rem diximus.

tam (1), eo fine heic repetimus, ut exinde appareat, ex hoc ipso apostoli loco perperam a nonnullis adstrui, filium Dei pretioso suo sanguine *electos* duntaxat redemisse. Certe redemptionem servatoris nostri ad omnes omnino homines spectare, vel exinde elucescit, quoniam dicitur *servator omnium hominum* (2), itemque *agnus Dei, mundi peccata ferens* (3), imino *ἱλασμος pro totius mundi peccatis* (4). Ut alia sacrae scripturae testimonia huc spectantia in rerum praesentia taceamus.

§. IV. Ad modum redemptionis quod attinet, is in oraculo Paulino exprimitur verbo *πρωτομυθας*, quo & alias in describendo hoc ipso redemptionis opere utitur scriptura sanctior (5). Significat hæc vox *comparare, acquirere, redimere, sibi vindicare* (6), ac subinde in sensu *improprio ac metaphorico* de quacunque redemptione, etiam illa, quæ sit nullo interveniente pretio, in sanctioribus litteris usurpatur (7). In isto vero, quem præ oculis habemus, loco, ubi de acquisitione ecclesiae, proprio Dei sanguine facta, agitur, sumitur in sensu *proprio*, atque ejusmodi acquisitionem, seu liberationem, quæ *interventu veri pretii* (8) pro nobis soluti facta est, seu pretiosam ecclesiae e servitute spirituali in libertatem gratiae vindicationem denotat. Patet exinde, non de acquisitione *corporali*, sed *spirituali*, nec de nuda *honorum* acquisitione, sed de acquisitione, seu redemptione *hominum*,

ex captivitate satanae liberandorum, sermonem heic institui.

§. V. Sequitur ipsum redemptionis *medium*, quod est *proprius Dei sanguis*, sanguis nimirum *filius Dei* (9), qui eundem personaliter sibi unitum in ara crucis effudit; sanguis filii Dei *proprius*, adeoque sanguini typico sacrificiorum veteris testamenti contradistinctus (10); sanguis *pretiosus* Christi, ut agni immaculati ac incontaminati (11), quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine ipsius (12). Quod restat, unicum hoc adjicimus, per sanguinem Jesu Christi, seu ejus effusionem, ut in aliis sacrarum litterarum locis, ita & heic *συνδοχικως* intelligi omnia *παθηματα*, quæ servator optimus pro nobis & nostri loco subire atque exantlare hand est dedignatus. Hinc & phrasæ *sanguine* Christi redimi, atque ejusdem redimi *passione*, prorsus æquipollent. Rationes, earum sacra scriptura sæpius *passive*, quam *active* Christi obedientiae faciat mentionem, ac speciatim *sanguini filii Dei* in oraculo Paulino redemptionem nostram adscribat, alibi jam commemoravimus. (13).

§. VI. Praemissis observationibus hisce generalibus, quæ verbis gentium apostoli lucem quandam adfundunt, ad tractationem specialem nonnullarum, quæ in arduo hoc de redemptionis opere argumento moveri solent, questionum, pedem jam provehimus. Ad tria ve-

(1) Vid. *obs. sacr. P. I p. 26. & P. II. absolutam p. 34.*

(2) 1. *Tim. IV. 10.*

(3) *Job. I. 29.*

(4) 1. *Job. II. 2.*

(5) Vid. *Eph. I. 14. & Theff. V. 9.*

(6) Vid. quæ de significato hujus vocis *part. I. observ. sacr. p. 31. seqq.* diximus.

(7) Ita passim in psalmorum libro Deus dicitur *redimere* animam eorum, quos ab aliquo malo ac periculo liberat, *Pf. XXXIV. 23. LV. 19. LXXXII. 4. CIII. 4. CVI. 10. CVII. 2. CXIX. 134. 154.* Ita & Deus dicitur *redemisse* populum suum ex *Aegypto Deuter. VII. 8. Pf. LXXVII. 16.* alibi quæ.

(8) Quum vox *pretii* in evolutione hujus argumenti sæpius recurrat, paucis notamus, illud *pretii* nomine a nobis vocari, quo aliquid compensatur, sive

ejus impendio res aut jus aliquod acquiritur, quodque alteri motivi præbet, aliquem in libertatem adferendi, vel alicui facultatem aliquid habendi *egredive* concedendi. Ita apud TERENCEM in *Eunucho* *quid agas? nisi, ut redimas te captum quam queas mirum, si nequeas, paullulo & quanti queas.* Ita & VIRGILIUS redemptionis vocem usupavit, cum dixit:

Si fratrem Polux alterna morte redemis:

Æn. L. VI. v. 121.

Liberatur sc. Castor a morte perpetua, *Λυτρεται* intercedente, morte fratris alterna.

(9) 1. *Job. I. 7.*

(10) *Ebr. IX. 12. 14.*

(11) 1. *Pet. I. 19.*

(12) *Rom. III. 25.*

(13) Vid. *obs. sacr. P. I. p. 38.*

to præcipue capita redeunt, quæ in litem heic vocari solent. Primum ad redemptionis *necessitatem*; alterum ad ejusdem *veritatem*; tertium denique ad infinitam pretii redemptionis pro nobis soluti pertinet *perfectiorem*. De singulis hisce momentis pro instituti nostri ratione nonnulla dicemus, operam daturi, ut veritates cœlestes non tantum argumentis, partim e textu nostro, partim aliunde petitis, firmiter comprobemus, sed & easdem adversus ignita satanæ tela vindicemus.

§. VII. A *necessitate* redemptionis per Christum præstitæ ut dicendi faciamus initium, ea ex oraculo nostro Paulino opera haud difficili comprobari potest. Quam enim divus apostolus ibidem disertis verbis pronunciet, DEUM, i. e. filium DEI unigenitum, *proprio sanguine redemisse ecclesiam*, adeoque sua mortē mortaliū expiassē peccata, sponte exinde consequitur, unicam hanc fuisse viam, qua hominum rebus consuli potuerit. Quod si enim alia suppetiit ratio; homines ex summa ista, qua undique circumsepti erant, miseria liberandi; si vel sola gratia, ut nonnulli obtendunt, totum salvationis opus valuit peragere; si DEUS, sine ullius satisfactionis interventu, peccata nostra remittere, eademque unico flatu veluti nubem dispellere potuit; tum nulla concipi potest ratione, cur Paulus divino spiritu adflatus non tantum in textu nostro, sed & alibi (1), salutem nostram sanguini Jesu Christi, pro peccatis effuso, in solidum adscribat. Addimus & hoc, quod Deus pater non sine crudelitate, quæ a sanctissimo eute quam longissime abest, filium suum unigenitum, in quo omnis ejus *rudoxia* reposita erat, acerbissimæ atque ignominiosissimæ morti exposuisset, si aliter redemptionis opus, quam pretioso sanguine ipsius filii Dei perfici potuisset.

Argumento huic ab eventu, seu a *posteriori*, ut in scholis loquuntur, desumpto, alia, quæ a scriptoribus systematicis passim adducuntur, facile addi possent, si nostri id pateretur instituti ratio (2).

§. VIII. Illud tamen, antequam ad alia digrediamur, paucis observamus, de necessitate redemptionis ac satisfactionis per Christum præstitæ non unam eandemque fuisse veteris ecclesiæ christianæ doctorum sententiam. Fuerunt equidem nonnulli, qui statuerunt, non aliam genus humanum salvandi DEO superfuisse rationem, nisi eam solam, qua unigenitus de cœlo filius, carne humana indutus, sanguinem suum fundendo, infinitum redemptionis pretium præstitit. Inter eos, qui ita senserunt, agmen ducit IRENEUS (3), Lugdunensium in Gallia antistes, seculo secundo clarus, quem CYRILLUS; BASILIUS, AMBROSIVS, VIGILIUS, FULGENTIUS Ruspensis, DOROTHEUS, HONORIUS Augustodunensis, RUPERTUS Tuitiensis alique sunt secuti. Cum primis vero hanc sententiam magno conatu propugnandam in se suscepit ANSELMVS Cantuariensis, seculi XI scriptor isque haud incelebris, qui in opere hac inscriptione insignito: *Cur Deus homo?* subtiles argumentorum nervos intendit, ut comprobaret, tam necessarium fuisse, hominem fieri Deum, patique pro mortalibus, ut, si hoc factum haud fuisset, non alia inveniri potuisset ratio, eos e peccatorum miseria liberandi. Hujus vestigia pressit RICHARDUS DE S. VICTORE, natione Scotus, qui post ANSELMUM non longo interjecto temporis spatio floruit, librumque composuit *de incarnatione verbi*, Bernhardo, qui ipsius familiaris fuit, inscriptum (4). In alia tamen omnia abierunt alii ex antiquis christiani cœtus doctoribus, qui sane de argumento hocce non semper ita,

L 2

(1) Vid. Rom. III. 24. Eph. I. 7. Coloss. I. 20.

(2) Evolvat, qui pleniorē hujus argumenti tractationem legere voluerit, FRANCISCI TURRETINI *institut. theol. elevat.* P. II p. 433. seqq. nec non ejusdem tract. *de satisfact. Christi*, part. I. & HERM. WITSII, theologi Lugduno-Baravi, *æcon. fader. Dei*, lib. II. cap. VIII. p. 213. seqq. Jungi tamen meretur ex no-

stris theologis b. IO. WOLFG. IÆGERUS, celeberrimus quondam hujus academix cancellarius, in *synt. theol. lib. II. p. 147.*

(3) lib. III. *adversus hæres. cap. XX. p. 248.* ex edit. ERNEST. GRABII.

(4) Evolvi cum primis meretur cap. VIII. libri supra excitati *de incarnat.*

ita, uti par erat, senferunt atque locuti sunt. Immo nonnulli ex iis eousque sunt progressi, ut adserere haud dubitaverint, potuisse Deum, solo voluntatis suæ nutu, solo jussu, citra pretiosum Christi sanguinem, hominibus peccata remittere, eosdemque inaledicto solvere. Ipsum ATHANASIUM, præfulem Alexandrinum, fortissima Arianorum oppugnatione inclutum, huic sententiæ calculum adjecisse constat (1). Nec ab eadem alienus fuisse videtur AUGUSTINUS, celeberrimus iste Hipponensium præsul. Is enim disertis verbis pronunciat, *alium modum Deo non defuisse, cujus potestati cuncta equaliter subjaceant; sed sanande nostræ miseriæ conveniētiorem modum alium non fuisse, nec esse posse* (2). Adjungendi sunt hisce daumvicis CYRILLUS Alexandrinus, THEODORETUS, LEO I. pontifex romanus, cui cognomen magni impositum est, JOANNES DAMASCENUS, græcorum & orientalium scriptorum suæ ætate princeps, BERNHARDUS, Claravallensis abbas, alii, que quamplurimi, quorum testimonia collegit DIONYSIUS PETAVIUS, theologus Parisiensis, societatis Jesu sacerdos isque doctissimus, qui & ipse eorum partibus sese adsociat, patruinque dicta ANSELMO, contrarium statuenti, opponit (3). Qui patribus successerunt latinorum theologi, *scholastici* postea nuncupati, rursus in diversas partes abierunt, THOMAS quidem AQUINAS, quem *angelum scholæ*, seu *doctorem angelicum* vulgo nominarunt, necessitatem redemptionis per Christum præstitæ agnovit (4), multosque ex scholasticorum turba sibi habuit consentientes. Alii DURANDUS a S. PORTIANO (5), a quo nova inchoatur scholasticorum ætas, nec non alii ex tenebricosis istis scholæ doctoribus, licet satisfactionis veritatem subinde admiserint,

ejusdem tamen necessitatem in litem vocare sunt annisi. De Socinianis, qui seculo XVI. ubi vix incunabulis egressa suis erat emendata religio, veritates divinas, easdemque longe gravissimas, debellandas sibi sumserunt, ac speciatim satisfactionis Christi tum necessitatem, tum veritatem præfractæ negarunt (6), alibi nonnulla dicendi commoda sese offeret occasio. Constat quoque, eos, qui ex Arminii schola prodeunt, tum in altis, tum in hoc ipso de redemptione Christi argumento, haud raro Socinianorum premere vestigia. Nec multum ab iisdem discedit GUIL. TWISSUS, theologus anglicus, superiori seculo clarus, qui rationibus quibusdam in medium adductis comprobare sustinuit, Deum peccata remittere potuisse, etiam si nulla intercessisset per mortem servatoris nostri satisfactio (7). Cæterum, licet purioris fidei doctores redemptionis per Christum præstitæ necessitatem contra Socini adseclas strenue tueantur, non omnes tamen hanc ipsam necessitatem una eademque adstruunt ratione. Nonnulli enim dicunt, necessariam quidem fuisse istam redemptionem, sed non necessitate *absolute*, ut in scholis loquuntur, verum *hypotheticæ*, h. e. ex consilio & decreto Dei, qui genus humanum proprio filii sui sanguine redimere decreverit, & quidem hoc ipsum decreverit sub *hypothesi peccati*, ab homine, per legis divinæ transgressionem, libere contracti. Quum itaque redemptio præsupponat factum contingens, scilicet peccatum, colligunt exinde, eandem non *absolute*, sed *hypotheticæ* fuisse necessariam. Addunt quoque nonnulli necessitatem *congruentiæ*, ajuntque, maxime congruum fuisse majestati divinæ, peccata mortalium non aliter dimittere, quam præstita a sponfore ac mediato-

re

(1) Vid. ejus lib. III. contra Arianos p. 239.

(2) Vid. ejus lib. XIII. de trinit. cap. X. ejusdemque sermonem de autum. Dom. In aliis tamen locis longe aliter suam hac de re mentem subinde edisserit.

(3) Vid. ejus dogm. theol. tom. V. de incarnat. lib. II. cap. XIII. §. VI. p. 90. Idem tamen vir doctissimus loc. cit. §. XII. p. 91. concedit, veteres omnes uno ore & assensu professos esse, necessariam catenus

fuisse redemptionem per Christum factam, quod aliter plena & omnibus absoluta justitiæ numeris satisfactio esse nequiverit

(4) libr. IV. contra gentiles, cap. LIV. LV.

(5) in IV. sent. dist. XV.

(6) Vid. SOCINUM de serm. lib. I. cap. I.

(7) Vid. ejus vindicias gratiæ, potestatis & providentiæ divinæ, p. 24.

re nostro satisfactione, ne sanctissima ejus precepta impune violari dicerentur. Alii vero alia heic incedunt via, non tantum necessitatem quandam *hypotheticam*, quæ sola Dei voluntate nitatur, heic urgentes, sed & *absolutam*, quæ fundetur in ipsa justitia vindicativa Deo essentiali. Unde pertendunt, Deum decrevisse genus humanum morte filii sui redimere, non eam tantum ob rationem, quia nolit peccata, sine redemptionis pretio, a filio suo præstito, remittere; sed, quia non possit, salva sua justitia. Licet vero posteriorem hanc sententiam communiter amplectantur scriptores anti-sociniani; alii tamen iique magni nominis theologi in priori illa docendi forma, quam simpliciore judicant, adquiescere malunt (1).

§. IX. Differuimus hætenus de necessitate redemptionis per Christum præstitæ. Ordo jam poscit, ut de ejusdem *veritate* paucis dispiciamus. Hoc ipsum vero argumentum ubi jam

pertractare adgredimur, vix opus esse arbitramur, ut contra veteres quosdam hæreticos copiose heic eomprobemus, passionem mortemque Christi, in quibus ratio formalis redemptionis consistit, *vere, realiter & citra speciem* contigisse. Nulla enim hac de re dubitandi superest ratio, cum diserte pronunciet apostolus, Christum *proprio suo sanguine redemisse ecclesiam*. Id potius in controversiam heic venit: an redemptio a Christo præstita sit tantum *impropria & metaphorica*, quæ nititur mera Dei acceptilatione, & per solam supremi numinis indulgentiam gratis & precario aliquid impetrat? an vero sit *satisfactoria* (2) adeoque *vera & propria*, interveniente vera veri pretii solutione facta, quæ re ipsa *meritorie* (3) & ex *justitia judicis* (4) remissionem peccatorum vitamque æternam consequitur? Redemptionem *metaphorice* atque *improprie* facile admittunt dissidentes (5), ut invidiam negatæ satisfactionis Christi

L 3

Christi

(1) Ex iis, qui hæc fecerunt, nominari cum primis heic merentur b. WEISMANNUS in *instit. theol. exegitico-dogmat.* p. 198 atque ex reformatis PETR. IURIEUS, in *de la nature & de la grace* p. 163. Quibus b. CANZIUM adjungimus in *compend. theol. purioris* p. 189. seqq.

(2) Equidem sola *satisfactio* non constituit totum *redemptionis* opus, si redemptionis vox sumatur in sensu *laxiori*. *Satisfactio* enim consistit in peremptione poenarum, quas Christus nostri loco sustinuit, adeoque hæc tantum innuit, Christum nobis impunitatem, sive immunitatem a poenis impetrasse, cum contra *redemptionis* vox ea omnia comprehendat, quæ Christus in salutem nostram præstitit, & quibus vitam nobis comparavit æternam. Verum si vox *redemptionis* sumatur in sensu *strictiori*, ut idem sit quod *ἀπολυτρωσις*, sive solutio pretii pro redimendo captivo, non latius extenditur, quam *satisfactio*; quæ vox non est biblica, sed ecclesiastica, licet ejus synonyma in sacro codice essent.

(3) Dum dicimus redemptionem seu satisfactionem Christi esse *meritoriam*, eo ipso innuimus, *satisfactionem* & *meritum* servatoris nostri esse inseparabiliter connexa. Nec negamus tamen, eadem diversis differre respectibus. *Satisfactio* enim, quæ est pretii pro debitis nostris solutio, antecedit, *meritum* autem, utpote quod satisfactionem jam factam præsupponit, consequitur. Deinde *satisfactio* præstat

DEO, non nobis, licet pro nobis, seu loco nostro justitiæ divinæ satisfecerit sponsor. At non DEO, sed nobis, actionibus, quibus legem nostro loco perfectissime adimplevit, vitam æternam, ac passionibus, quas pro nobis sustinuit, & hanc & cum primis absolutionem a reatu damnationis æternæ servator Christus promeruit. Accedit, quod *satisfactio* respectum habeat ad compensandam injuriam. Compensavit enim Christus satisfactione sua injuriam DEO illatam, nostramque expiavit iniquitatem; cum contra ejusdem *meritum* respiciat ad mercedem gratulam adquirendam peccatoribus. Vid. IVSTI FEVERBORNII, theologi quondam Marpurgenis, *synagma I. sacr. dissert. part. III. diff. VIII.* p. 703. seqq. Conferenda quoque sunt, quæ de notione *meriti* copiose solideque differt heatus cancellarius, C. M. PFAFFIUS, in *dissert. de merito ut sic angelorum, hominis integri, lapsi, restituti, beatorum, maxime Christi*, quæ A. MDCCXLV. heic Tubingæ prodit.

(4) Adeoque non de redemptione *extrajudiciali*, qua quis liberatur ab incommodo, illato ab eo, qui adfecti iudex haud est, sed de redemptione *judiciali* sermo est.

(5) Admittit sane eandem in seimet SOCINUS de *I. C. servas part. II. cap. I.* ita scribens: *Quis est ira bebes? quis vel in sacris litteris, vel in aliis bonorum auctorum scriptis ira parum versatus? quis denique ita com-*

Christi si non penitus tollant, saltem aliqua allevient ratione. At redemptionem *usam* & *propriam* negant ac pernegant. Nos iisdem effatum apostoli Pauli opponimus, qui, ecclesiae acquisitionem interveniente sanguine Christi factam esse, nos conducet. Unde sequentem in modum jam argumentamur: Qui interveniente proprii sanguinis effusione adquisivit ecclesiam, is non nuda omnisque pretii solutione destituta liberatione eandem redemit. At servator Christus interveniente proprii sanguinis sui effusione ecclesiam adquisivit; proinde non nuda, omnisque pretii solutione destituta liberatione eandem redemit.

§. X. Quum vero nostra plurimum referat, hocce sacrae doctrinae caput, quod religionis christianae basin constituit, extra omnem dubitationis aleam positum esse, ad uberiores ejus declarationem porro notamus, ex collatione dicti Paulini cum aliis sacrarum litterarum locis luculenter patere, in ecclesiae redemptione ita intervenisse sanguinem mortemque Jesu Christi, ut revera pretii habuerit rationem, quo ecclesia ex infernalis genii captivitate liberata, justitiaeque divinae plenissime satisfactum est. Nolumus heic repetere observationem illam philologicam eandemque satis fundatam, quod vocabulum graecum *αιμα* in textu nostro exstans, respondeat ebraeorum *דמים* & syriaco *דמן*, quod subinde pretium significat (1). Nec inhærebimus ipsi redemptionis voci, quæ, ut ex supra dictis patet, in primaria & maxime propria significatione, propriam atque adeo interveniente aliquo pretio factam redemptionem innuit (2). A propria autem & nativa verborum significatione

nunquam esse recedendum, nisi gravissimæ id causæ urgeant, apud omnes in confesso est. Nec urgebimus ea argumenta, quæ ab officio mediatoris, a propitiationis, reconciliationis ac placationis natura atque indole, itemque ab admirando misericordiae ac justitiae divinae temperamento, nec non a culpæ ac peccatis nostris promeritis a Christo facta susceptione sunt desumpta, aliaque hujus generis plura, quæ a nostris theologis magno adducuntur numero. Subsistemus potius intra oraculi Paulini cancellos, nostraque explanationem verborum gentium apostoli, *adquisitionem ecclesiae sanguine Christi factam esse*, pronunciantis; rationibus quibusdam e sacra scriptura desumptis jam confirmabimus.

§. XI. Primum, quo interpretatio nostra innititur, argumentum ex eo desumitur, quod *παρανομισις*, cujus Paulus heic meminit, *αγορασις*, *εξαγορασις*, itemque *αγορασµος*, *εξαγορασµος*, *emtio*, *redemptio*, *emercatio* appellatur (3). Ipse servator optimus communis animalium ac seniorum voce celebratur, tanquam qui nos *emerit* (4), ii vero, qui sequuntur agnum; de terra & ex hominibus *emti* dicuntur. Adquisitio autem, quæ sit per modum *emtionis*, fieri haud potest, absque pretii alicujus solutione. *Αγοραζεν* enim est, in personam vel rem, quæ sub potestate alterius est, pretio reddito, sibi jus adquirere, quo sensu passim a sacris novi federis scriptoribus adhibetur (5). Quin hac ipsa voce usi quoque sunt LXX. interpretes, eaque rediderunt verbum ebraicum *שכר* (6), quod itidem, intervenitu pretii sibi aliquid comparare, significat

communis loquendi usus ignarus, qui nesciat, redimendi verbum, non dicam, aliquando, non etiam saepe, sed plerumque & fere semper, positissimum vero apud sacros scriptores metaphoricam prorsus significationem obtinere; adeo ut nihil aliud sis redimere, quam liberare aut sibi adferere, quamvis veri pretii vera solutio aliqua non intervenias. Et, quibusdam interjectis, ita pergit: Sic Christus, suprema potentia & auctoritate sibi a Deo concessa, nos ex peccati & mortis servitute, DEO ita jubente, nullo vero pretio cuiquam soluto, redemit, & ipsi Deo adferuit.

(1) Vid. *observ. sacr. ad Act. XX. 28. P. I. p. 25, 26.*

(2) Esse hanc primariam & maxime propriam hujus vocis significationem, ipsemet fatetur SOGINVS loc. cit. ubi hæc leguntur verba: *Redimere aliquem nihil aliud proprie significat, quam caputium e manibus illius, qui illum detinet, dato pretio liberare.*

(3) Vid. 1 Cor. VI. 20. VII. 23. Gal. IV. 5. 2 Pet. II. 1.

(4) Apoc. V. 9.

(5) Vid. Matth. XIV. 15. Marc. VI. 26. 37. Matth. XX.

(6) Genes. XLI. 17. XLII. 5, 7.

cat (1). Quando itaque verbum *αγοράζω* & *ἐξαγοράζω* ad redemptionis nostræ opustransfertur, recte exinde inferimus, homines redeimtos esse mediante pretio quodam, quod illi, in cujus potestate erat, homines captivos detinere & rursus dimittere, erat persolvendum, antequam hi in libertatem vindicarentur.

§. XII. Nec secundo loco prætermittendum heic est, quod *παραπομπή* ecclesiæ facta sit sanguine Dei, tanquam *λυτρώ*. Christus enim dicitur dedisse animam suam *λυτρώ* *ἀντι* *πολλών* (2). Proinde hæc *παραπομπή* intervenitu veri pretii ac satisfactionis præstitæ facta est. *Λυτρώ* enim, vi etymii, denotat *pretium redemptionis*, vel *pretium redempti captivi*, quod pro redemptione solvitur (3). Solet quoque hæc ipsa vox a scriptoribus græcis subinde de tali pretio usurpari, quod olim iudicibus *pro redimenda vita* solvebatur, si reus, ex iustitiæ legibus, capite plectendus erat. Hocce sensu vocem hanc LXX. interpretes adhibuerunt in versione loci *Exod. XXI. 30.* eademque ebræorum *כפר* reddiderunt. Quin & de *hostia piaculari*, quæ in rei locum surrogata, pœnam ab ipso promeritam suslinere hacque ratione mortem vicariam pati debebat, vocabulum hocce a veteribus (4) nonnunquam adhibitum fuisse constat. Ex quibus intelligitur, *λυτρώ* olim fuisse vel *pecuniarium*, quod certa pecuniæ summa a iudice, pro delicti ratione imperata, erat persolvendum; vel *cruentatum*, quod nonnisi morte ac sanguine condemnati exsolvi poterat (5); quale erat *λυτρώ* istud

longe pretiosissimum, quod Christus, fundendo sanguinem suum, Deo O. M. in redemptionem generis humani persolvit. Unde sequens exstruimus argumentum: Quæcunque redemptio facta est mediante, sive interveniente sanguine Jesu Christi, tanquam *λυτρώ* seu pretio, pro redeimtis persoluto, ea est vera proprieque dicta redemptio. Ast redemptio Christi ita est comparata, E. Nec est, quod forte objicias, *λυτρώ* hoc seu *pretium* dici tantum improprie, quia per ejus *presentiam*, licet non per ejusdem *efficientiam*, e spirituali peccati mortisque captivitate liberemur. Neque enim ulla, quæ ad sensum improprium nos heic descendere jubeat, ratio adparet, præsertim, cum neque ex sacris, neque ex profanis scriptoribus evinci queat, vocem hanc in sensu metaphorico accipiendam esse.

§. XIII. Jam vero, quod tertio loco notamus, probationi modo adductæ atque in se satis efficaci, novum idque invictissimum robur exinde accedit, quod sacra scriptura in hoc ipso de redemptionis opere argumento non tantum voce *λυτρώ*, sed & *ἀντιλυτρώ*, quæ significantior est illa, subinde utatur. Ita enim pronunciat gentium apostolus: *Unus est mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus, qui dedit se ipsum ἀντιλυτρώ* *pretium redemptionis pro omnibus* (6). Bene inonent grammatici, præpositionem *ἀντι* in compositione vel significare *contrarietatem*, seu oppositionem; ut *ἀντιπαλόν*, *ἀντιδικόν*, *ἀντιγραφόν* &c. vel *compensationem* ac *commutationem*, veluti *ἀντιψυχοί* (7). *Contrarietatem* seu *oppositionem*

(1) Deuter. II. 28. (2) Matth. XX. 28. Marc. X. 45.

(3) Vid de hocce vocabulo EVSTATHIVM, celeberrimum istum Homeri explanatorem, ad *Iliad A. v. 14. p. 14. lin. 21. 25.* itemque ad *Iliad F. v. 543. p. 720 lin. 19* edit Rom. atque PHAVORINVM in *comment ling. græc. col. 1109. add.* O. PEARSONIVM in *exposit. symb. apostol. p. 644. not. (c).*

(4) Ita enim scribit LVCIANVS: *Τπισχινμαι σοι κριον τυτησεσθαι λυτρω υπερ εμης, i. e. promitto tibi, bircum mactatum iri in lyron pro me.*

(5) Lectu digna sunt, quæ hanc in rem differit JO. ANDR. DANZIVS, in dissert. *de lyro redemptionis humane*, quæ inserta est MEVSCHENII *novæ testam. ex Talmude illustrato*, §. XXIII. p. 809. seqq.

(6) 1 Tim II. 6.

(7) *Αντιψυχοί* a scriptoribus græcis ita dicebantur, qui pro altero mortui se devotebant, ut eundem liberarent; prout de Damone & Pythia narrat CICERO lib III de off cap. X. Conf. ISAACVM CASABONVM, in not. ad Suetonii Caligulam cap. XV. & ad Hadrianum Spartiani, JO. LOMEIERVM

nem heic locum habere haud posse, nemo non videt. Superest igitur significatus *compensationis* ac *commutationis*. Proinde ἀντιλυτρον ejusmodi connotat redemptionis pretium, quod commutationem debitoris & compensationem debiti simul innuit, eoque in calu adhibetur, quando redemptor in rei vel captivi locum surrogatus, simile aliquid sūbit ei malo, quod illi, qui liberatur, imminet; verb. grat. cum caput capite redimitur (1). Unde HESYCHIVS in voce περιψωμα conjungit ἀντιλυτρα & ἀντιψυχα. Eleganter rem explicat, qui hac voce usus est, divus apostolus, ita scribens: Christus ἐξηγορασεν redemit nos ab execratione legis, factus υπεὶ ἡμῶν pro nobis (adeoque non dentaxat nostro bono, ut obtundunt dissidentes, sed & vice nostra & loco nostro) execratio (2); dum scilicet execrationem, quæ nobis, ob legis transgressionem, incumbēbat, in nostrum succedens locum, pro nobis sustinuit, pœnasque nobis debitas passione ac morte sua perolvit.

§. XIV. Quarto illud quoque monendum heic est, quod περιποισις ecclesiæ, de qua Paulus in textu nostro loquitur, facta sit sanguine Jesu Christi, & quidem tali, qui alibi expressis verbis τιμιος pretiosus vocatur (3), eo quod pretii adæquati & quidem tam cari valorem habet, ut eunti desinant esse sui juris, inque potestatem illius transeant, cujus pretio tam magno emti sunt. Hinc & apostolus Petrus, quod quinto loco notamus, pretiosum Christi sanguinem cum rebus charissimis, quæ

impendi ab hominibus solent, vel ad captivos redimendos, vel ad rei cujuslibet emtionem, auro nimirum atque argento, non tantum confert, sed & iisdem quam longissime præfert, tagquam majus quiddam atque præstantius in genere pretii. Sciatis, inquit, vos non auro & argento, nec corruptibilibus rebus redemptos esse a vana illa vestra conversatione; sed pretioso sanguine agni inculpati & incontaminati, nempe Christi (4). Nemo sanæ mentis negaverit, metalla ista nobiliora, aurum nimirum atque argentum, non tantum figurate, sed vere pretium esse, immo omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere. Quæ cum ita sint, sponte consequitur, sanguini quoque Jesu Christi veritatem aliquam pretii competere, si non in genere physico, quod facile admittimus, tamen in genere mystico & morali, ita quidem, ut redemptio nostra non tantum sit consequens αὐτῷ, sed & proprius atque realis ejusdem effectus. Alia enim parum adposite collationem istam inter aurum & argentum nec non sanguinem Christi instituisse servatoris legatus, vir entheus, quod vel cogitare impium foret atque profanum.

§. XV. Addimus hisce sexto loco aliam veritatis gravissimæ probationem, ex veteris testamenti libris desumptam, in quibus redemptor generis humani solvisse dicitur pro nobis, quæ non rapuerat (5). Raptus iste, cujus meminit scriptor divinus, tum peccatum generatim spectatum, omnesque illius species, tum speciatim quoque gravissimam illam divinæ majestatis rapi-

RVM de ver. gentilium lustrationibus. cap. XXII. p. 267. seqq. & JO. PEARSONIVM, in vind. Ignat. P. II. cap. XV. Jungi hisce meretur JO. CASP. SVICERVS, in thes. ecclesiast. tom. I. p. 377 & 993. voce ἀντιψυχα, ubi multa patrum loca huc spectantia in medium adducuntur.

(1) Huc pertinet communis illa ac pervetusta judæorum dicendi ratio, de sacrificiis piacularibus usitata: שְׂמַחַת חַטֹּאת.

(2) Gal. III. 13.

(3) Pertinent huc verba apostoli 1 Cor. VI. 20. ἡμεῖς αὐτῶν, ἡγορασθέντες γὰρ τιμῆς, vulg. non estis

vestri, emsi enim estis precio magno, & 1 Cor. VII. 13. τιμῆς ἡγορασθέντες μὴ γινώσκετε δούλους ἀνθρώπων. (4) 1 Petr. I. 18, 19.

(5) Ps. LXIX. s. GROTIUM, qui verba hujus Psalmi in locis parallelis novi testam. non de Messia, sed de Davide secundum litteram interpretatur, copiose refellit ABRAH. CALOVIVS, in bibl. illustr. ad b. l. Conferri quoque merentur GEIERS & I. H. MICHAELIS in annot. ad b. l. nec non ALTINGIVS, ecclesiæ reformatæ theologus, com. opp. bepsad II. diss. I. itemque ex nostris SCHNEZERS atque DORSCHMANS, qui peculiare in h. l. dissertationes ediderunt.

nam respicit, quam primi nostri proh dolor! commiserunt parentes, utpote qui majestatem & gloriam divinam nefando ausu ad se rapere voluerunt (1), hac ipsa vero ratione imaginis divinæ felicitatisque æternæ, cum omnibus posteris suis, jacturam fecerunt nunquam satis deplorandam. Ad compensationem itaque hujus alienæ rapinæ, ejusdemque expiationem, sponte se æterno patri obtulit sponsor noster Jesus Christus, propriique debiti expers, alieni reatum in se suscepit, pœnas rapinæ debitas perferendo, lytrumque exactissimum pretiosissimi sanguinis sui effusione persolvendo. Proinde verbis scripturæ sacræ modo adlegatis luitio vicaria & satisfactio Christi pro nostris & totius mundi peccatis, qua Deo sumus reconciliati (2), innuitur. Nam verbum ebræorum *כִּפְּרָה* significat *restituam, solvam, satisfaciam*, & adhiberi a sacris veteris testamenti scriptoribus solet, cum de *λυτρωσ* redemptionis (3), vel de satisfactione pro delicto (4), sermo est, & quoties cum *rapina* vel alio quodam delicto ita conjungitur, ut eidem opponatur, vel pœnæ impositionem, vel solutionem pretii ac satisfactionem connotateprehenditur.

§. XVI. Atque hac ratione nostram oraculi Paulini interpretationem, secundum quam redemptio ecclesiæ per sanguinem Jesu Christi

præstita, non tantum *impropria ac metaphorica*, omnisque pretii solutione vacua, sed *vera & propria*, interveniente vera veri pretii solutione facta, statuitur, satis, ut opinor, comprobavimus. Adjungimus iis, quæ jam diximus, unicam observationem, si non probationi rigorosæ, saltim illustrationi hujus argumenti inservientem. Constat nimirum, *ecclesiam Dei*, quæ est objectum redemptionis, non quidem adæquatum, attamen principale (5), passim in libris novi testamenti adpellari *sponsam Christi* (6). Nec desunt veteris testamenti oracula, in quibus Messias, in carnem venturus, sub eodem schemate describitur (7). Fundamentum hujus emblematis in eo consistit, quod Christus intensissimo amoris adfectu prosequitur ecclesiam, sponsam suam, semetipsum & omnia bona sua eidem in manus tradit, familiariter eam complectitur, quin & eandem arctissima, jucundissima, constantissimaque unione Deo adsociat. Jam vero si veteris testamenti consulamus historiam, statim deprehendimus, sponso persoluto *pretio* sponsas sibi olim comparasse. Testantur id ipsum exempla luculentissima Jacobi (8), Sichemi (9), Davidis (10), aliorumque. Quin & apud grecos (11) aliosque orientis populos eandem olim (12) obtinuisse consuetudinem, veterum moni-

(1) Vid. Genes. III. 5, 22. Quo sine dubio respicit apostolus Paulus Phil. II. 6. de Christo inquit, *quod non arbitratus sit rapinam, se esse Deo.*

(2) Secundum Esai. LIII. 4. seqq. Dan. IX. 24. Job. I. 29. Rom. V. 10. Gal. III. 13. 1 Job. II. 2.

(3) Vid. Lev. XXV. 51, 52.

(4) Vid. Num. V. 7. XVIII. 9. 1 Sam. VI. 3, 4. Ad quem posteriorem locum SALOMON. BEN. MELECH. in *Mischal Joppi* observationem dedit in nime contemnendam: *Verbum hoc*, inquit, cum nomine *כִּפְּרָה* multa, piamentum, satisfactio constructur; quia peccator, quum offert oblationem pro reatu, se habet ut debitor; qui debet ut restituat creatori.

(5) Vid. quæ supra diximus §. III.

(6) Job III. 29. Apoc. XXI. 9.

(7) Vid. Ps. XIX. 6. XLP. & præcipue canticum Salomonis. Quin & in scriptis judæ gentis doctorum, haud obscure hujus mysterii occurrunt vestigia.

Tomus IV.

Ita magistri in *Rabbob fol. 235. col. 1 & 2.* ecclesiam Israëliticam repræsentant ut uxorem Dei. Ita & *Midrasch cant. II. 2.* Messiam ut sponsum ecclesiæ & c. I. 4. ecclesiam Israëliticam ut uxorem Dei considerat. Plura dabit FRID. ADOLPH. LAMPIVS, in exercit. VIII. in Ps. XLV. §. X & in comment. evangelii secundum Joannem tom. I. p. 609 not. (p). (8) Genes. XXIX. 15, 18, 20, 27.

(9) Genes. XXXIV. 11, 12. (10) 1 Sam. XVIII. 25, 27.

(11) Patet hoc ipsum ex variis HOMERI locis, quæ collegit EVERHARDVS FEITHVS in *anciquis. Homeris, lib. II. cap. XI.* itemque ex ARISTOTELIS lib. II. politic. cap. VIII. ubi de antiquissimis grecorum moribus ita scribit; *ἡδονοφοροῦντο οἱ Ἕλληνες, καὶ τὰς γυναῖκας ὠνεύοντο παρ ἀλλήλων*, ferrum gestabant greci, & uxores invicem emebant.

(12) Immo non tantum olim gentes orientales sponsas

Christus, unicus iste homo (1), qui erat in gratia apud Deum, tanta effulgebat dignitate, ut sua morte cruenta nos liberare potuerit a reatu mortis & maledictionis. Quum enim ad perfecti vadis ac redemptoris constitutionem dno cumprimis fuerint necessaria, primo quidem, ut is perfecta sanctitate atque iustitia esset ornatus; deinde, ut divina ac prorsus infinita virtute polleret, quæ infinitum redemptionis pretium infinito redimendorum reatui posset opponere; duo hæc in Christo Θεανδρωπω modo longe perfectissimo deprehenduntur. Nam ut homo ab omni peccati labe fuit immunis, nobis in omnibus similis factus, excepto peccato. Unde, qui peccatum non agnovit (2), pro nobis dicitur peccatum factus (3), quia quidquid peccati est, ipsi, ratione culpæ pariter ac pænæ, in iudicio divino fuit imputatum. Ut Deus vero summa & infinita virtute fuit præditus, adeoque passionibus humanis sanguinique pro nobis effuso infinitum addere potuit valorem ac pretium. Neque enim nudus aliquis homo, sed ipsemet Deus, æternus nimirum Dei filius, proprio sanguine, teste apostolo Paulo, ecclesiam adquisivit. Unde jam invictum deducimus argumentum. Nam si persona ecclesiam redimens non modo sancta & incontaminata, sed & divina & infinita fuit, infinitum etiam fuisse redemptionis pretium, sponte consequitur. Eo ipso enim, quod persona infinita est dignitatis, omnia quoque, quæ eidem insunt, eadem quasi dignitate perfunduntur. Unde & ex antiquis christiani cætus doctoribus Jo. DAMASCENVS ejusmodi actus vocat αἶμα Christi deitate adfectos, seu perfusos (4); recteque THOMAS de AQUINO monuit, quod dignitas carnis Christi non sit estimanda solum secundum carnis naturam, sed secundum personam adfumentem; in quantum

scilicet erat caro Dei, ex qua habebat dignitatem infinitam (5).

§. XVIII. Ut vero ea, quæ modo commemoravimus, rectius intelligantur, porro notamus, personam Christi infinitam, ipsius passioni & morti dignitatem conciliare infinitam, non tantum ab extrinseco, & per accidens, ut in scholis loquuntur; verum ab intrinseco, per intinam scilicet atque arctissimam carnis cum λογῶ unionem & περιχωρησιν personalem. Neque enim persona Christi infinita passioni & morti ipsius ea dumtaxat adhsit ratione, prout majestas regia, eruditionis gloria, alique accidentia actioni & passioni naturali, sine reali aliqua actione adsunt. Sed persona τε λογῶ, quæ infinita est, non tantum respectu subsistentiæ suæ, sed etiam ratione essentiæ suæ infinita, licet in concreto spectata, humanam naturam, propria subsistentia destitutam, intra suam hypostasin adsumpsit, eandemque suam sibi quæ propriam naturam reddidit, adeoque ipse infinitæ gloriæ ac dignitatis vere & realiter fecit participem. Quum vero hæc ipsa infinita filii Dei dignitas carni communicata in ipsam quoque passionem ac mortem mediatoris vere & realiter redundaverit, atque natura Christi divina passionem & mortem humanæ naturæ sibi vere & realiter vindicaverit atque appropriaverit, quin, per essentiæ & majestatem suam humanitati communicatam, ad redemptionis opus concurrerit, atque ad id efficaciter fuerit operata, pronum exinde est colligere, personam redemptoris, quæ infinita est dignitatis, ipsi redemptionis operi infinitum conciliare pretium ac valorem. Atque ex his satis, ut opinor, dispalescit, infinitum redemptionis per Christum præstitæ pretium ex vera & reali naturarum in Christo earumque proprietatum communicatione, quæ a nonnullis perperam negatur,

M 2

(1) Rom. V. 15.

(2) Vid. 1 Petr. I. 19. II. 22, Ebr. VII. 26, Job VIII. 46.

(3) 2 Cor. V. 21. ad quem locum exstat egregia b. cancellarii PFAFFII dissertatio, quæ heic Tubingæ

MDCCXXXIV. prodit, hac insignita inscriptione: de Christo facto peccato.

(4) lib. III. de orthodoxa fide cap. XV.

(5) par. III. quæst. XLVIII. art. 2. ad 3.

tur, derivandam esse; quin hanc ipsam communicationem *unicum esse fundamentum*, unde & ex quo passioni ac morti redemptoris nostri pondus æterni atque infiniti valoris rigoroſe ſic dicti merito inesse dicendum ſit⁽¹⁾. Eſt enim paſſio & mors Chriſti non ſolius *humane*, ſed etiam *divine* naturæ, proprium ſuum καὶ αὐτο ad redemptionem noſtram conferentis, eamque hac ipſa ratione infinitam perfectamque reddentis. Eſt opus Chriſti *apotelesmaticum* ⁽²⁾, ubi quælibet natura in Chriſto ad unum redemptionis ἀποτέλεσμα ſeu effectum producendum egit, quod ſuum erat, cum communicatione alterius, prout recte docent concilii chalcedonenſis patres.

§. XIX. Alterum argumentum, quo lytri a Chriſto præſtiti infinitus valor comprobatur, cum priori illo, quod modo adduximus, acſte cohæret, atque ex lytri ipſius ſumma præſtantia deſumitur. Lytrum hocce, prout omnibus conſtat, eſt *sanguis* redemptoris noſtri proriſus incomparabilis, iſque longe *pretioſiſſimus*. Non enim eſt ſanguis *animalis* olim in vet. teſtamento in ſacrificium, ſeu expiationem oblatis ⁽³⁾; nec ſanguis *nudi hominis*, qui tamen & ipſe magni æſtimatur, quia homo primitus ad imaginem Dei conditus fuit ⁽⁴⁾; nec ſanguis *prophete* tantum aut *ſancti* alicujus, cujus magna alias apud Deum dignitas eſt ⁽⁵⁾; ſed eſt ſanguis *agni immaculati* atque incontaminati ⁽⁶⁾, *agni Dei*, qui tollit peccata mundi ⁽⁷⁾. Eſt ſanguis *ſummi* novi teſtamenti *ſacerdotis*, qui non per ſanguinem hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem in-

travit ſemel in ſancta, non manu facta, ſed celeſtia ⁽⁸⁾. Eſt ſanguis *angeli ſæderis* ⁽⁹⁾, qui venit in aqua & ſanguine ⁽¹⁰⁾, ut ſædus pangeret inter Deum homineſque. Uno verbo eſt ſanguis *Jeſu Chriſti*, ipſius *filii Dei*, patris celeſtis, cui omne beneplacitum eſt in filio ſuo dilecto ⁽¹¹⁾. Atque hic ipſe ſanguis non tantum eſt vere *humanus*, quia Chriſtus verus homo eſt, & cum adſumta natura humana verum quoque ſanguinem humanum adſumſit ⁽¹²⁾; ſed & inſimul vere *divinus*, per & propter unionem perſonalem. Eſt ſanguis *θεωδεῖς* ſive *deificatus*; eſt *αἷμα ἰδίων τοῦ Θεοῦ* *sanguis proprius Dei*, certo charactere inſigniti, quia ad perſonam ejus, ceu pars ejus perſonaliter adſumta, pertinet. Hinc diſertis verbis dicitur: *Deus redemit eccleſiam PROPRIO SUO SANGUINE*. Atque ex his ſponte conſequitur, ſanguinem Chriſti, qui eſt *λυτρωτικὸς* & redemptorius, divinaque virtute & potentia ditatus, eſſe ſanguinem ſupra modum *pretioſum*, omneque argentum & aurum dignitate, præſtantia atque excellentia non tantum quam longiſſime ſuperare, ſed etiam propria eaque infinita virtute gaudere, omnia omnium mortalium peccata expiandi, totumque adeo genus humanum redimendi, Quem ad modum enim ſanguinis fidelium tanta coram Deo dignitas eſt, dicente Pſalmiſta ⁽¹³⁾, quanta eſt ipſorum fidelium, utpote filiorum Dei & hæredum vitæ æternæ; ita & ſanguinis Jeſu Chriſti pro toto mundo effuſi in redemptionem, tanta eſt dignitas, tanta pretio-

(1) Vid. PETR. HABERKORNII, theologi quondam Gieſſenſis, *Chriſtologiam*, ſeu tractatum de perſona Chriſti p. 277. Idem loc. cit. p. 286. obſervat, eos, qui realem naturarum & proprietatum communicationem negant, infinitum meriti Chriſti valorem adſtruire haud poſſe.

(2) Operationem iſtam, quæ ex concuſſu utriusque naturæ provenit, atque a noſtris theologiſ *ἀποτέλεσμα* i. e. opus perfectum, abſolutum, conſummatum adpellari ſolet, alii, præeunte Dionyſio, quem Arcopagitam vocant, nec non JO. DAMASCENO, *θεωργίαν θεανδρικὴν operationem divi-*

rilem adpellant, quia Deus in carne ſua humana operabatur ſalutem noſtram. Vid. DIONYSIVM ep. IV. ad Caium monachum p. 283. & JO. DAMASCENVM lib. III. de orthodoxa fide cap. XIX. p. 242. ſeqq. Conferenda ſunt, quæ MICHAEL LEQVIEN ad hunc Damasceni locum adnotavit.

(3) Lev. XVII. 11. (4) Genes. IX. 6.

(5) Pſ. LXXII. 14. (6) 1 Petr. I. 19.

(7) Job. I. 29. (8) Ebr. IX. 12.

(9) Mal. III. 1. (10) Job. V. 6.

(11) Matth. III. 17.

(12) Ebr. II. 14. (13) Pſ. LXXII. 14.

tiositas, quanta est ipsius Christi, utpote unigeniti Dei filii, Dei benedicti super omnia in secula. Est vero dignitas Dei, prout apud omnes in confesso est, *simpliciter & absolute infinita*. Proinde & sanguinis filii Dei, quo ecclesiam suam redemit, dignitatem ac pretiositatem pari ratione *simpliciter & absolute infinitam esse*, sponte consequitur.

§. XX. Tertium argumentum, quo infinitus τε λυτρος valor, atque adeo summa ejusdem perfectio adstruitur, subministrat nobis *εφεστus του λυτρου*, qui sane prorsus singularis ac divinus est. Adjudicatur enim eidem ab apostolo Paulo *ecclesiae adquisitio*. Deus, inquit, *proprio sanguine* ADQUISIVIT ECCLESIAM. Scilicet Christus, dato in pretium sanguine suo, ecclesiam a potestate diaboli, mortis & inferni liberatam, atque a peccatorum sordibus purgatam, sibi in peculium adquisivit. Unde & cætus eorum, qui Christi sacra amplectuntur, in sanctioribus litteris adpellatur *λαϑους περιποσις* (1) *populus acquisitionis*, itemque *λαϑους περισις* (2), h. e. talis populus, quem suæ possessioni vindicavit servator. Jam vero cum hac ipsa ecclesiae acquisitione conjuncta est *infinitorum bonorum* amissionum *restitutio*, *malorumque infinitorum*, quæ peccando nobis attraximus, *ablatio*. Christus enim ardentem Dei *infiniti iram*, per peccata mortalium succensam, sedavit, legisque divinæ maledictionem penitus abstulit (3), quin *gratiam* & *misericordiam Dei infinitam* (4), Spiritumque sanctum gratiose nos inhabitantem (5), cordaque nostra sanctificantem, nobis recuperavit, ut non amplius sumus filii iræ (6), sed filii

Dei, spiritu adoptionis donati (7), coheredes Christi (8), ac heredes vitæ æternæ (9), & gloriari possumus in spe gloriæ Dei (10). Quum itaque redemptio ecclesiae, sanguine Jesu Christi facta, præstantissimos hosce in nobis produxerit effectus, interprete scriptura sacra, nullaque amplius sit condemnatio in iis, qui sunt in Christo Jesu (11); firmiter exinde concludimus, pretium redemptionis a Christo solutum, nimirum pretiosissimum sanguinem ipsius pro nobis effusum, cui effectus isti perfecte adscribuntur, sufficientissimum, perfectissimum, atque adeo infiniti valoris & efficaciarum esse. Perfectus enim effectus perfectam causam necessario supponit, neque virtutem causæ suæ excedit, quippe cujus vi iste existit.

§. XXI. Argumentis modo adductis, quibus infinitus meriti Christi valor, atque adeo summa redemptionis per Christum factæ perfectio adstruitur, adjungimus alia, non quidem ex oraculo nostro Paulino, sed aliunde desumpta, quæ gravissimæ huic veritati ulterius confirmandæ inservire queunt. Primum desumimus ab *emphaticis descriptionibus*, quibus sacra scriptura *inestimabilem passionis ac mortis Christi valorem* significare, nobisque ob oculos ponere solet. Describitur ille, ut supra observavimus (12), verbo *αγοραζεν* & *εξαγοραζεν*, quo ipso innuitur, redemptionem nostram per modum *emtionis* factam esse (13). *Αγοραζεν* enim significat *emere*, *emendo* per justitiam commutativam sibi aliquid acquirere & comparare. Constat vero, eam *emtionis* inter homines usitatæ esse rationem, ut fiat per aliquid æquivalens, sive, ut pretium pro re emta

M 3

cum

(1) 1 Petr. II. 9.

(2) Tit. II. 14. Confer, si placet, quæ observ. sacr. ad Act. XX. 28. part. I. p. 32. not. (9) hanc in rem diximus.

(3) Rom. V. 8, 9, 10. Gal. III. 13. 1 Thess. I. 10.

(4) Hinc gratia ista atque misericordia Dei, quæ antea per peccata nostra a nobis fuit cohibita, per Christum vero meritorie pro nobis satisficientem recuperata, dicitur *עולם עולם* gratia in æternum Ps. LXXXIX. 3. gratia Domini *עולם ועולם*

ab æterno in æternum, Pl. CIII. 17. *χαρις προ καταβολης κοσμου* i. e. gratia ante constitutionem mundi, seu æterna Eph. I. 4.

(5) Job. I. 16, 17. XV. 26. XVI. 7.

(6) 1 Thess. I. 10. coll. Rom. I. 18. (7) Rom. VIII. 15.

(8) ib. vers. 17. (9) Ebr. IX. 15. coll. Eph. I. 18.

Ad. XX. 32. (10) Rom. V. 2. (11) Rom. VIII. 1.

(12) Vid. §. XI. hujus differt.

(13) Vid. 1 Petr. I. 18. 2 Petr. II. 1, Gal. III. 13, IV. 5. Apoc. V. 9.

cum ea æqualem habeat valorem. Quæ cum ita sint, in redemptione totius generis humani non tantum verum, sed & tale pretium intervenisse necesse est, quod infinito redimendorum reatui *æquivalens*, adeoque infinitum sit atque ex omni parte perfectum. Describitur porro passionis mortisque Christi valor in sanctioribus litteris vocabulo *λυτρον*, *αντιλυτρον* (1), quod, ut dudum monuerunt viri in litteris græcis versatissimi, non qualecunque, sed *æquivalens* perfectumque pretium denotat. Unde & LXX. interpretes vocem *λυτρον* de ejusmodi pretio usurparunt, quo venditor vel se vel possessionem suam ab emptore æquivalenter redimere debebat (2). Nec prætermittendum heic est, quod redemptio nostra, secundum egregium illud servatoris dictum, facta sit per modum *restitutionis*, qua omnia, quæ inique sunt ablata, restituuntur (3). Hæc ipsa vero ablatorum restitutio fieri olim solebat, si non per compensationem damno illato longe majorem (4), certo tamen *adequatam*, exactissimam, perfectissimamque. Quum itaque Christus, proprii debiti expers, satisfactione sua restituerit Deo patri, quod homines ipsi rapuerant, ac speciatim *rapinam* illam, qua Deo honorem & gloriam suam auferre eique æquales esse voluerunt (5), *exinanitione* ac *humiliatione* profundissima ac contumeliosissima plenissime compensaverit: nullum amplius remanet dubium, quin hæc ipsa compensatio a Christo præstita ipsum debitum valore suo exæquaverit, ac proinde omni ex parte fuerit perfecta. Quod si omnia ea, quæ modo disseruimus, ad debitam argumentatio-

nis formam vellemus reducere, illa hæc ratio ne esset exprimenda: Quæcumque passio & mors, seu satisfactio & meritum pro nobis præstitum, ita est comparata, ut 1) *veræ redemptionis* naturam habeat atque indolem; 2) sit *λυτρον*, *αντιλυτρον* i. e. *pretium redemptionis* perfectum pro nobis solutum, ad nos redimendum; 3) sit restitutio & compensatio inique ablatorum eaque plenissima; illa satisfactio est perfectissima atque exactissima. Atqui passio & mors Christi vicaria talis est, &c. E. Major exinde comprobatur, quoniam alia definitio satisfactionis perfectæ & ad modum justitiæ commutativæ & distributivæ propriæ & stricte se habentis esse nequit, quam ex membris modo recensitis. Ad minorem vero propositionem quod attinet, ea, quoad omnes partes modo enumeratas, e scriptura sacra demonstrari potest luculenter.

§. XXII. Probationi, quam modo adduximus, adjungimus alteram, desumptam ex *emphasi vocis δικαίωμα*, quæ Rom. V. 18. de Christo servatore usurpatur. Docet *loc. cit.* gentium apostolus, *quem ad modum unius delicto factum sit, ut in omnes homines venisset condemnatio; ita dicitur δικαίωμα*, *quod* (scil. Christi) *justitia*, nostri loco præstita, in omnes homines venisset *δικαίωσιν ζωῆς*. Dudum observarunt viri in litteris græcis probe versati, quod *δικαίωμα* sit quasi materia *δικαίωσιν justificationi*, de qua *loc. cit.* sermo est, substrata, justitia nimirum præstita, sive *satisfactio judicialis* (6), qua tantum præstatur, quantum satis est ad injuriam corrigendam. Deprehendimus hanc vocis notionem apud ipsum

ARI.

(1) Conf. quæ supra §. XII & XIII. hanc in rem diximus.

(2) Vid. locum, qui exstat Lev. XXV. 24, 25, 51, 53.

(3) Vid. Ps. LXXIX. 9. ad quem locum supra §. XV. nonnulla adnotavimus.

(4) Vid. Exod. XXII. 1. Lev. V. 16. VI. 5. Num. V. 7. 2 Sam. XII. 6. Prov. VI. 31. Ezech. XXXIII. 15. itemque Luc. XIX. 8. ad quem locum egregie commentatus est ZACH. HUBERVS, in *dissert. jurid. & philol. d. ff. IV.* ubi in causas quadrupli a Zachæo redditui copiose inquirat.

(5) Vid. Genes. HI. 5. Add. Esai. XIV. 19. seqq. Ezech. XXVIII. 2. Dan. V. 20.

(6) Vid. ABRAH. CALOVIVM in *bibl. illustr.* ad h. l. ejusdemque dissert. Regiomontanas de *veritæ satisfactionis Christi*, nec non JAC. GUSSETIVM, in *commentario ling. ebraicæ* p. 182. Quorum vestigia heic secuti sunt viri doctissimi, LÜTKENIVS, WOLFIVS, DEYLINGIVS, ZELTNERVS, B. BENGELIVS noster, alique

ARISTOTILEM (1), qui *ἀδίκημα* & *δικαίωμα* opposita statuit, atque hoc describit το *παράδικον* τε *ἀδικημάτων*, quod tantundem est, ac *satisfactio adcurata*. Atque hanc vocis notionem loco Paullino, quem modo excitavimus, valde adcommodam esse, ipse contextus, abunde nos, condocet. De ejusmodi enim *δικαιώματι* Christi nostri loco præstato heic loquitur apostolus, quod est *caussa meritoria* absolutionis a peccatis, quæ fit in justificatione nostra, & cujus tanta est vis, tanta efficacia, ut *ad omnes omnino homines*, ubivis locorum, ne unico quidem excepto, justificandos & in vitam æternam transferendos, & ratione sericæ ac benevolæ Dei intentionis, se se extendat; quod sane de nulla alia, quam ea, intelligi potest *satisfactione*, quæ *δικαιώματι* τε *νόμος* (2) plane respondet, adeoque *exactissima* est omnique ex parte *perfecta*.

§. XXIII. Novum huic argumento in se satis valido, quod modo attulimus, robur exinde accedit, si ad comparisonem istam, quam loco excitato, nimirum *Rom. V. 18.* inter Adamum primum & secundum instituit apostolus, rite attendamus. Ostendit nimirum vir divino spiritu adflatus, quem ad modum Adami primi inobedientia tota multitudo hominum ad ipsum pertinentium reatui maledictionis fuerit involuta; ita per Adamum secundum, scilicet Christum, qui non est *ψιλ-*

ανδρῶν, sed *θεανδρῶν*, ejusdemque obedientiam tam activam quam passivam, toti hominum multitudini partum atque adquisitum esse jus ad vitam æternam. Nec tantum duo hæc inter se quasi similia comparat, sed & dissimilitudinis, quæ inter *παράδικον* & *χαρίσμα*, seu utriusque potius effectum intercedit, capita adfert, ostenditque *vers. 15. & seqq.* valorem operum Christi peccato Adami ejusque demerito multis modis præferendum esse. Ita enim pronunciat: *Non ut lapsus, ita etiam χαρίσμα* (seu id, quod Adamus secundus nobis gratificabatur, nempe justitia & salus) se se habet. *Nam si illius unius, Adami scil. primi, lapsu multi mortui sunt; multo magis gratia Dei* in filio suo unigenito manifestata, *& donum* (i. e. justitia Christi donata nobisque imputata per gratiam) *unius hominis Jesu Christi* (tanquam secundi Adami) *in multos superabundavit*. Quam ad modum itaque, prout ex effato Paulino patet, peccatum Adami ex se & sua natura omnibus ejusdem posteris demeruit damnationem mortemque æternam; ita multo magis obedientia secundi Adami, nimirum Christi, ex se & sua natura non tantum pro peccato plenissime satisfecit, sed & salutem vitamque æternam nobis promeruit. Patet ex his, longe majorem esse valorem obedientiæ Christi ad transfundendam redemptionem & gratiam, quam est vis atque efficacia peccati Adami ad transfundendam damnationem (3), unde & apostolus

vers.

(1) *Lib. V. ethicorum ad Nicomachum, cap. X.*

(2) *Vid. Rom. VIII. 4.* ubi per *δικαίωμα* legis denotatur jus legis, seu absolutissima legis *justitia*, quæ post lapsum, ex rigore juris, tum debitam transgressionis *pœnam*, tum perfectam *obedientiam* requirit. Quum vero hanc ipsam obedientiam a lege exactam nemo mortalium post lapsum præstare queat, Christus vas & sponsor noster id præstitit, quod, uti apostolus *loc. cit.* ait, legi per carnem infirmatæ prorsus, erat impossibile, legemque pro nobis perfectissime implevit, quin & pœnas, quas peccatis nostris promeruimus, tanquam víctima piacularis in carne sua sustinuit, ut illud *δικαίωμα*

legis in nobis impleteretur. Quis itaque dubitet, *perfectissimam* esse sponsoris nostri *satisfactionem* pro nobis præstitam, quum ea, prout ex dictis patet, *δικαιώματι* τε *νόμος* tam exacte respondeat? Cæterum conferri quoque heic meretur locus, qui exstat *Rom. I. 32.* ubi memoratur *δικαίωμα Dei*, quod peccatores morte æterna dignos pronunciat. *Vid. DEYLINGIUM in observ. sacr. part. III. p. 164. seqq.* ubi peculiaris *de voce δικαιῶν* existat dissertatio, eaque lectu dignissima.

(3) Non erit incongruum, si hac occasione heic adscribamus elegos PICI Mirandulani, ut nobis vi-

vers. 20. disertis verbis testatur: *ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit gratia.* Et sane gratia Dei revera abundantior est quantiscunque peccatis, superabundat, ubi abundant peccata, modo vera fide adprehendatur: immensa enim est & lytro immensi pretii, sanguinis ipsiusmet æterni Dei filii, nobis parta; prout recte ex hoc loco colligit ABRAH. CALOVIVS.

§. XXIV. Equidem adversus ea, quæ modo diximus, objici fortassis posset, tantum abesse, ut collatio inter Adamum primum & secundum, ab apostolo *Rom. V. 15. seqq.* instituta, infinito meriti Christi valori patrocinetur, ut potius eundem destruat. Ex hac ipsa enim collatione patere, quod, sicut Adamus primus peccato suo licet *in se finito* (1) iram Dei infinitam attraxerit, ejusdemque provocaverit ultionem; ita & Adamus secundus iustitia & satisfactione sua, licet *in se finita*, Deum iratum atque offensum reconciliare æternamque nobis salutem recuperare potuerit. Ast nullam esse, quæ heic necitur, consequentiam, ex eo satis elucescit, quoniam, ut supra observavimus, divus apostolus *loc. cit.* non tantum collationem inter

primum & secundum Adamum instituit, sed & ingens discrimen, quod inter utrumque intercedit, commoustrat. Conferuntur illi ab apostolo, partim ratione *meriti*; quod, sicut Adamus suo delicto nos mortē æternā obstrinxit, ita Christus sua obedientia nobis adquisivit salutem æternam; partim vero ratione *universalitatis*, quem ad modum enim Adamo peccante totum genus humanum peccavit, omnesque homines damnationi facti sunt obnoxii, ita obedientia Christi ac salus per ipsum recuperata ad omnes omnino homines pertinet (2). Quod vero ad memorabile discrimen, quod inter utrumque Adamum intercedit, attinet, illud notatur à Paulo *Rom. V. 15. ἀλλ ἐκ ὧς παραπτώμα, ἐστὶ καὶ τὸ χάρισμα, αὐτὸ οὐ κατὰ ἁμάρτιαν, ἀλλ ὡς χάρισμα, ὅτι ὅτι ὅτι ὅτι* *εἰς κατακρίμα, τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα;* nam *judicium quidem (est) ex uno in condemnationem: donum autem ex multis peccatis (est) in iustitiam.* Nimirum peccatum illud primum Adami, manducatio de arbore vetita, (qui actus, licet illo totam legem divinam violaverit, tantum consideratur ut unus unum tantum fuit, & solum illud peccatum imputatum est *ὡς κατακρίμα* ad con-

detur haud inelegantes, quibus servatorem nostrum, Adamum secundum, ita adloquitur:

CHRISTE, tua est nostris major clemensia
culpæ,

Es dare non dignis res magis digna DEO.
Culpa reos facis, sed vincis gratia culpam,
Ut tuus in nostro crimine crescat honor.

(1) Equidem in omni peccato, quod adversus infinitam Dei maiestatem committitur, malitia est suo modo infinita. Ast absolute infinita dici nequit, hanc entitatem actus substrati respicimus. A finita enim creatura non potest elici actus infinite intensus, nec ulla alia est infinitas proprie & stricte sic dicta, quam quæ est solius DEI. Vid. WITSIVM in *æconom. fæderum Dei*, lib. I. cap. V. §. XL. p. 95. & FEVERBORNIVM in *christologia*, cap. VII. §. 151. p. 379.

(2) Notanda tamen heic est distinctio inter *meritoriam* obedientiæ ac salutis *adquisitionem*, quæ ad omnes omnino homines pertinet, ac inter salutem & actualem istius obedientiæ *applicacionem*, quæ utique est particularis & ad quosdam tantum homines pertinet. Patet exinde *disparitas* inter peccatum Adami & meritum Christi. Neque enim obedientiæ Christi omnes & singuli *naturaliter* & *inbæfive* participes reddimur, sed per fidem; cum contra per *naturalem naturam* ipsius Adami *prævaricationis*, cum *peccato originali*, omnes *actu* & *inbæfive* siamus participes. Vid. HABERKORNIVM in *christol. cap. VII* §. 163. p. 383. Lecta quoque digna sunt, quæ HIERON. GVIL. SNABELIVS in *exerc. de Adamo typo Christi, amantissimis* ipsius *theolog.* inserta, hanc in rem scripsit.

~~Christus~~ At vero *Justitia* Christi, quod apostolus vocat *χαρις*, nos liberat a multis peccatis, non tantum illo Adami, quod omnibus ejus posteris fuit imputatum, sed & illis multis magnisque sceleribus, quæ quisque mortalium patravit. Omnia enim peccata, omnia debita nostra in se recepit (1) solvitque (2) Christus, ut, *justitiæ & iræ Dei infinite perfecte & exacte* satisfaciendo, nos a reatu omnium peccatorum, atque a rigore justitiæ divinæ (3) ac iræ comminantis, quin a reatu mortis æternæ liberaret atque redimeret. Ratio itaque discriminis, quod inter *valorem* peccati a primo Adamo commissi & *valorem* meriti secundi Adamii, seu Christi, intercedit, est manifestissima. Ad iram enim atque indignationem Dei infinitam contra totum genus humanum excitandam satis eheu! valida fuit transgressio legis divinæ a primo Adamo commissæ, quæ cum maximo creatoris contemptu erat conjuncta. Sed hominem in peccatum jam prolapsum ab infinita Dei ira, per multa magnæque mortalium scelera merito succensa, nec non ex laqueis diaboli & inferni liberare & *satisfactorie* redimere, quin æternam, quæ per lapsum prohi dolor! amissa est, vitam mereri eandemque restituere, hoc certe non potest esse opus passionis & mortis; nec non justitiæ & obedientiæ, quæ in se est *finiti va-*

loris; sed ejusmodi opus, quod in se *inflatum pondus & valorem* habeat, necesse est. *Infinite* enim justitiæ ultrici ac iræ divinæ, a qua Christus nos liberavit (4), æquivalens non potest esse, nisi satisfactio æque infinita.

§. XXV. Pergimus ad *tertium* argumentum, quod a *panarum*, quæ sponsori Christo impositæ fuerunt, *gravitate* desumitur. Nam si Christus omnes eas misérias, quæ debitum peccati sunt, omnemque maledictionem, quæ peccatoribus incumberebat, pro nobis in se suscepit; si pœnas omnes nobis debitas pertulit, quis dubitet, legitimam exinde deduci posse consequentiam, ipsius satisfactionem fuisse plenam prorsusque perfectam? In eo enim consistit perfectio satisfactionis, si in ea nihil eorum desiderari queat, quæ ad exactam justitiæ regulam præstari debent, sive id ad legum divinarum observationem (5), sive ad pœnas peccatis debitas spectet (6). Jam vero Christus non tantum legem divinam in tota vita adimplevit perfectissime, obediens factus patri usque ad mortem (7); verum etiam patiundo illud omne tulit, quod lex denunciabat peccatoribus. Dicitur enim Christus *languores nostros tulisse & dolores nostros baiulasse* (8), i. e. pœnas omnes & ærumnas, nobis propter peccata debitas, subiisse, ac baiulando *rigorose, stricte, sine ulla remissione-*

(1) Vid. *Esaï. LIII. 6.*

(2) *Pf. LXXIX. 3.*

(3) *Justitiam* Dei, quæ ad vindictam incutiendam per peccata excitatur, *iramque* ejus, quæ per scelera mortalium accenditur & ad pœnas infligendas provocatur, in se *infinitam* esse, ut illius nullus sit finis, & ita pœnas infligere, ut *semper & in æternum* eas infligere valeat sine ullo termino, patet ex *Deuser. IV. 24. Exod. XXIV. 17. Esaï. XXXIII. 14. Ebr. XII. 29.* ubi Jehovah propter hanc suam justitiam vindicativam adpellatur *ignis consumens.* Conferantur quoque loca *Deuser. XXXII. 22. Reg. XXII. 13, 17. Pf. LXXIV. 1. LXXIX. 1. Tomus IV.*

LXXXIX. 47. Jer. VII. 20. XVII. 4. &c. Quem ad modum nimirum essentia divina est *infinita*, ita & justitia ejus vindicativa.

(4) *Rom. V. 9. 1 Thess. I. 10.*

(5) Est hæc *activa*, quam vocant, obedientia, quam ad satisfactionem ac redemptionem Christi pertinere, Pauli testimonio condocemur, *Gal. IV. 3.*

(6) Vocari hæc solet *passiva* Christi obedientia, quæ in pœnarum, quas Christus pro omnibus peccatoribus ultro luit, sufficientissima persolutione consistit.

(7) *Matth. III. 15. Phil. II. 8, 6. Ebr. X. 5, 6.*

(8) *Jes. LIII. 4. coll. Matth. VIII. 17. quem locum*

remissione aut gratuita acceptatione, sustinuisse, & quidem modo *λασικω και σωςικω*. Dicitur porro מוֹלֵךְ מִפְּשְׁעֵינוּ מִדָּכָה מֵעֲוֹנוֹתֵינוּ *vulneratus ex pravaricationibus nostris, contritus ex iniquitatibus nostris* (1). Dicitur, *pœnam nostram ipsi incumbere, ut nos pacem haberemus* (2). Dicitur quoque de illo, quod in similitudine carnis peccatricis missus sit, ut esset *πρὸς ἀμαρτίας, víctima pro peccato* (3), ideoque Deum in ejus carne *peccatum damnasse* (4), h. e. illud in judicio suo veluti per damnatoriam sententiam ultione dignum æstimasse, utque justitiæ suæ rigori satisfaceret, pœnas peccato debitas a Christo, sponsore nostro, repetiisse. Dicitur denique, quod Christus factus sit pro nobis *κατὰ, exsecratio* (5), quam lex minabatur, quamque nos meriti eramus. Ex quibus omnibus luce meridiana clarius adparet, Christum ea omnia accurate præstitisse, quæ justitia divina, hominum peccatis infinitum in modum læsa, exigere poterat, adeoque lytrum a redemptore nostro persolutum sufficientissimum esse perfectissimumque. Et sane, si tantum *aliquid pretii* dando nos redemisset servator optimus, atque lytrum, quod ipse solvit, debitum ab humano genere contractum *ex se* non adzquasset, nulla adferri posset ratio sufficiens, cur Deus proprio filio non pepercerit (6); cum, stante dissentientium sententia, vel puri hominis opus, ex favore quodam ac liberalitate, in totius humani generis *λυτρον* admittere facile potuisset.

§. XXVI. Rationi modo adductæ, quæ a

pœnarum, quas Christus pro nobis subit, gravitate desumitur, majus accedit pondus, si *naturam* atque *adjuncta perpeffionum* Christi, nec non *genus mortis* ab ipso latæ, paullo attentius consideremus. Scilicet mors, sponsari nostro inflictæ, erat mors a lege denuntiata, non vulgaris atque ordinaria, sed violenta, ad modum supplicii irrogata, & a Deo ipso maledicta. Erat mors, in qua, præter summam ignominiam atque acutissimos corporis dolores, sanctissima redemptoris anima tantam concepit tristitiam, tantoque cum angore ac metu fuit conflictata, ut angelo corroborante opus habuerit, sudorque sanguineus ipsi fuerit extortus (7). Quin ejusmodi erat mors, quæ cum intensissimis mortis *æternæ* doloribus fuit conjuncta, quos Christus corpore & anima junctis sustinuit, quum se omni consolationis ac lætitiæ spiritualis sensu ad tempus exutum atque a Deo derelictum (8) quereretur, seque ad infernum, in quo mors æterna perferri consuevit, detrusum agnosceret (9). Profecto hæc ita comparata sunt, ut nullam aliam legitimam habere queant rationem, nisi in justitia Dei vindicatrice, exactam perfectamque pro nobis satisfactionem a Christo exigente. Si urgeas, passionem Christi ejusdemque mortem cruentam fuisse actum tantum *finis* i. e. certo temporis intervallo inclusum; paucis respondeamus, passionem mortemque Christi, licet duratione fuerit finita, *infinitam* tamen fuisse valore ex personæ patientis ac morientis dignitate, siquidem ipse *dominus gloriæ*, in ipsa sua divina natura in concreto consideratus, vere

ab exceptionibus Socinianorum solide vindicavit FRID. SPANHEMIVS, in *vindiciis evangel. opp. tom. HL p. 150. seqq.*

(1) *Jes LIII 5.*

(2) *Loc. cit.*

(3) Ita enim ebraei utuntur voce *קַרְבָּן*, & *LXX.* interpretes, *hostiam peculiararem* reddunt per *πρὸς ἀμαρτίας*, verb. græc. *Pf. LX 7.*

(4) *Vid. Rom. VIII 3.* quem locum egregie illustravit THOMAS ITTIGIVS. in *diff. de condemnatione peccati in carne filii Dei*, quæ edita in ejus *exercit. theol. p. 127. seqq.*

(5) *Gal. III 13.*

(6) *Rom. VIII 32.*

(7) *Luc. XXII 43, 44.*

(8) *Marth. XXVII 46. Marc. XV 34. ex Pf. XXXI. 2.*

(9) *Pf. XVI. 10. conf. Pf. XXX, 4. & LXXXVI. 13.*

passus & mortuus est; ut profunde ejusdem passus & mors; utut finita, nihilo minus valore suo divino poenas nobis debitas, duratione licet æternas, quam longissime superet.

§. XXVII. Adjungimus *quartum* argumentum, ex iis sacræ scripturæ locis desumptum, in quibus *sacrificium Christi* propitiatorium in ara crucis peractum, propter *τελειωσιν infinitam*, imperfectis veteris testamenti hostiis non tantum opponitur, sed & iisdem infinitis modis antefertur, quippe quæ imperfecte duntaxat exhibuerunt olim, quod Christus, summus novi testamenti sacerdos, DEO O. M. plenissime obtulit. Christus enim erat ipsemet & sacerdos & victima, quippe qui non per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem semel in sancta ingressus est, atque *αιωνίαν λυτρώσιν æternam redemptionem impetravit*; uti nos condocet apostolus Ebr. IX. 12. Ad quem locum duo cumprimis heic notanda veniunt. Primo, participio *ευχαρίστων*, quod in origine græca exstat, hoc innui, quod Christus non tantum operose, sed & *judicialiter* redemptionem hanc fuerit consecutus; ut proinde *λυτρώσις* hæc sit *judiciale* obtentum & redemptio talis, quæ in rigoroso Dei judicio evicta est & comprobata. Secundo, redemptionem a Christo præstitam heic adpellari *αιωνίαν λυτρώσιν*, *partim* quia

per eandem nobis in peccatum & sic sub iram Dei *infinitam* & in damnationem *æternam* prolapsis, absolute *infinita* & *æterna* Dei gratia & misericordia est recuperata; *partim* vero quia hæc ipsa redemptio in se est absolute *infiniti* & *æterni* ponderis ac valoris. Atque hæc ipsa præcul dubio ratio est, cur apostolus alibi (1) *consummationem fidelium* Christo redemptori disertis verbis adscribit. *Christus*, inquit, *unica oblatione τετελειωκεν* (2) *perfectit*, seu consummavit, *in perpetuum eos*, qui *sanctificantur*. Quid enim aliud innuunt hæc divini scriptoris verba, quam hoc, Christum, summum istum atque absolutissimum novi testamenti pontificem, a sacerdotibus leviticis veteris testamenti; qui, easdem sæpius offerendo victimas, peccata tamen auferre haud poterant, plurimum differre, eisdemque infinitis modis superare, siquidem *unicam* duntaxat expiatricem *victimam* pro nobis obtulerit *in cruce*, quæ vim habeat *infinitam*, ut & semper *sanctificare*, h. e. perfecte a peccatis mundare & sanctitatem conferre queat semper duraturam, facta scilicet reatus peccati sublatione. Et quid opus est multis? ipsemet Christus, auctor consuminatorque salutis nostræ, *consummationem redemptionis* moriens in cruce peroravit, magna voce exclamans: *τετελεσται, consummatum est* (3). Nihil enim aliud abbreviat hocce verbo significare voluit servator, quam hoc,

(1) Ebr. X. 14.

(2) Vocabulum hocce ex gentium sacrificiis est peti- tum, quibus *τελεται* dicebantur perfectæ animarum restitutiones in integrum.

(3) Job. XIX. 30. Perperam THEOD. BEZA hocce verbum *τετελεσται* per *actum* est reddidit, siquidem sensus hic intentioni proferentis prorsus est contrarius, observante HANNEKENIO, in diss. cui titulus: *consummatio moriens in cruce servatoris vere representata* &c. cap. I. §. 1. latini enim scriptores *actum est* in malam semper partem acceperunt; verb. gr. *actum est de republica*: ita & apud TERENCEM: *actum est, siquidem hec vera prædicat*, i. e. nulla amplius spes superest. Ad

verbum vero *consummare* quod attinet, ipsemet CICERO illud de plena rerum confessione usurpare videtur, lib. I. de officiis. Cæterum nulla adest sufficiens ratio, *το τετελεσται*, quod generale est essatum, restringendi vel ad implementum vaticinii Davidici de potu felleo, quod fecit ZACH. BORGANVS, vel impletionem plurium oraculorum, quod alii faciunt interpretes; cum illimitatus ejusdem usus exigat, ut ad consummationem totius operis redemptionis humanæ heic respiciamus. Nec obstat huic interpretationi, quod Christus deum post prolatum hocce verbum animam amittere diderit, quousque redemptionis consummaverit. Sæpius enim sacra scriptura de rebus certo futuris loqui solet verbis præteriti temporis, ut certitudi-

nem

hoc, defunctum, se esse omnibus iis, quibus in hac vita defungi debuerit; nihil amplius restare sibi exantlandarum perfectionum, debitum pro nobis, quod in se prona suscepit voluntate, esse solum per infinitam solventis potentiam, seque toto iudicio coelesti, quo condemnatus erat peccator, per interpositum meriti sui valorem placato, receptam in se hominum liberationem ipso facto & opere consummasse.

§. XXVIII. Sunt & alia sacræ scripturæ oracula, quæ sufficientiam, æquivalentiam ac perfectionem meriti Christi celebrant, veluti *Matth. III. 15. V. 17. Joh. XIX. 30* atque *τὴν πλεονεξίαν abundantiam* iustitiæ Christi, quæ nobis donetur, evehunt. Vid. *Rom. V. 17. 20.* Ex quibus locis prono alveo fluit pretium redemptionis nostræ summum *1 Cor. VI. 20. VII. 23.* Verum his aliisque hujus generis argumentis, quæ facile addi possent, copiose recensendis jam haud immorabimur, quum ea, quæ in præcedentibus sunt adducta, pro instituti nostri ratione omnino sufficere queant.

§. XXIX. Subjungimus duntaxat pauca de sententia quorundam Scholasticorum, qui statuerit, *minimam guttam sanguinis Christi Deo propter suffragium pro redimendo toto genere humano.* Constat, hanc sententiam suo calculo olim adprobasse CLEMENTEM VI. ecclesiæ Romanæ præfulem in bulla anno pontificatus I. qui fuit A. C. *MCCCXLIII.* evulgata, ad quam digitum intendit ipsum concilium Tridentinum in decreto *de indulgentiis.* Nec alienus ab hocce adserto fuit ipse b. LUTHERUS (1), cujus vestigia alii quoque ex ecclesiæ nostræ theologis sunt secuti; dissentientibus tamen cætus Reformati doctoribus, ex quibus

FRANC. TÜRRETTINUM & JOH. PRÆGERUM hæc nominasse sufficiat, dissentientibus quoque SOCINI sectatoribus, qui sententiam hanc absurdam esse pronunciant, objicientes inter alia, *si unica gutta sanguinis Christi redimere totum genus humanum potuerit, Deum judicem ac vindicem crudelem dicendum, quod ex toto Christi corpore sanguinem, ad ultimam usque guttulam expresserit.*

§. XXX. Ast dudum comprobarunt ecclesiæ nostræ theologii, sententiam de unius guttula sanguinis Christi efficacia minime esse absurdam, sed omnino admittendam, si modo rite explicetur. Scilicet una Christi guttula omnino erat sufficiens ad nos redimendos respectu *personæ infinite* atque *sanguinis*, a Christo effusi, *in finitis prærogativis inclusi*, ut supra ostendimus. Effectus enim non a sanguinis *quantitate*, sed *qualitate* dependet. Nec tamen una Christi guttula sufficiebat, *ratione totius meriti, & consilii atque decreti divini*, prout illud in sanctioribus litteris nobis fuit revelatum. Non sufficiebat, si respiciamus vet. testam. vaticinia in Christo adimpleta, quæ non guttam, sed oceanum quasi sanguinis effundendum indixerunt. Non sufficiebat, posita iustitia divina vindicatrice, quæ mortem Christi, uti bestiarum sacrificium vet. test. poposcit, quæ sine *ἀπαρχῇ* contingere haud potuit. Non sufficiebat denique, posito pacto patris cum filio, quod idem requisivit. Atque ex his, quæ modo diximus, facile patet, Deum patrem crudelem dici haud posse, quod profluvium sanguinis exegerit, siquidem hæc exactio consentiente filio facta est.

DISSER.

nem & brevitatem futurationis atque eventus hac ratione significet. Vid. *Job. XVII. 15.* Ponitur proinde hæc præteritum pro paulo post futuro, ut *Matth. XXVI. 28.* alibique.

(1) V. LUTHERUM tom. II. oper. *Jenens germ. f. 255.* Succinit ecclesia in cantico JO. HERMAN-
ni: *Ich soll ich fliehen hin, Stropha nona:*

*Dein Blut, der edle Saft,
Hat solche Stærck und Krafft
Dass auch ein Tröpflein klein
Die ganze Welt kan rein
Ja gar aus Teufels Rachen
Frei loss und ledig machen.*

DISSERTATIO QVARTA

HISTORIAM DOCTRINAE

DE

REDEMPTIONE ECCLESIAE
SANGVINE JESV CHRISTI FACTA
EXHIBENS.

§. I.

Quod Petrus, optimi Servatoris nostri legatus, suo jam prædixit tempore, *sur-
recturos esse falsos doctores, qui super-
introdukturi sint haereses exitiosas, etiam DO-
MINVM, qui illos mercatus est, abnegan-
tes* (1), id ipsum luculenter comprobavit even-
tus semper, & hodie etiamnum prohi dolor!
abunde comprobat. Nullo enim non tempore
exstiterunt, qui vel *veritatem* redemptionis, pro-
prio Dei sanguine factæ, acriter impugnarunt,
abnegantes ita dominum, cujus pretioso sangui-
ne sunt redempti; vel saltem redemptionis hujus
perfectiorem fructumque prorsus insignem pra-
vis doctrinis si non penitus sustulerunt, certe mi-
rum in modum enervarunt. Fecerunt id partim
ii, qui extra civitatem christianam erant consti-
tuti; partim vero ii ipsi, qui christianorum sibi
tribuebant nomen, eorumque cœtui se adscri-
ptos esse gloriabantur. Nos, qui de gravissimo
redemptionis opere a Christo præstito, in præce-
denti dissertatione, occasione oraculi sacri *Act.*
XX. 28. nonnulla sumus commentati, de fati-
huius veritatis longe præstantissimæ, quæ variis
quidem hostium insultibus nunquam non fuit ex-
posita, sed a purioris fidei doctoribus fortiter
propugnata atque ad nostra usque tempora con-

servata, nonnulla jam suppeditabimus, daturi
operam, ut, quæ copiosius dici possent, quan-
tum fieri potest, in brevem dictionis nervum con-
stringamus.

§. II. Ut itaque ab iis, qui extra christianorum
cœtum sunt constituti, dicendi faciamus initium,
primo quidem loco commemorandi heic nobis
sunt gentiles, quos adfectibus suis servisse con-
stat, ne philosophis quidem exceptis, quorum
sapientia tantopere alias jactata in *luxury, car-
nalem* sive *animalem* tota degeneravit. Unde mi-
rum videri haud debet, quod doctrina evangelii
de redemptione nostra, proprio JESU CHRISTI
sanguine facta, celebratissimis, quos Græcia olim
habuit, philosophis *inopia stultitia* fuerit, teste
gentium apostolo (2). Absurdum enim videba-
tur philosophis istis, nos alterius morte justitiam
consequi, atque alius sanguine a peccatis purgari
posse. Hinc CATO (3) scribit:

*Cum sis ipse nocens, moritur cur victima
pro te?*

Stultitia est morte alterius sperare salutem.

Nec defuerunt ex philosophis paganis, qui exi-
stimarent, posse hominem per actam peccatorum
pœnitentiam, & per mutatam pristinam vivendi
ratio-

(1) 2. ep. II. 1, 2.

(2) 1. Cor. I. 23. Quem locum egregie illustravit

CAMP. VITRINGA *obs. sac. lib. III. cap. XII.*
§. IV. p. 635. seqq.

(3) *distich. lib. IV. n. 15.*

rationem, numini irato satisfacere, viciamque delictorum, quibus divinæ maiestati magna illata erat injuria, consequi. Aliam tamen eandemque certa ratione meliorem rudi & Imperiæ plebi olim infudisse opinionem, ex historiarum monumentis constat. Popularis enim, sive politica, uti adpellari solebat, theologia, edocebat gentes, numen iratum non poenitentia duntaxat, sed & sacrificiis piacularibus esse placandum. Hinc plerique gentiles animalia (1), quæ poenas homini, in cuius locum substituebantur, debitas luerent, non pauci vero homines etiam (2), quod plane abominandum erat, fictitis numinibus suis olim immolabant. Pertinent huc Ammonitæ, de quibus in sanctioribus litteris legimus, solitos eos Molochum placare liberorum mactatione. In Ægypto quoque homines, & quidem formæ præstantioris, sacrificatos fuisse antiquitus, MANETHOS memoriæ prodidit. De Poenis vero, Tyriorum colonis, ENNIUS:

Ille suos Divis mos sacrificare puellos (3).

Quin PESCENNIUS FESTUS apud LACTANTIUM (4) refert, *Carthageneses Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse, itaque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse.* Ut de aliis gentibus, quæ idem fecisse

deprehendunt, in ferus præsentia nil memoremus. Patet vero ex his, ipsos gentiles iustitiam Dei vindicatricem non tantum agnovisse, sed & eidem, quantum quidem ipsis sufficere videbatur, ex corruptæ rationis dictamine, facere annisos fuisse, quin hanc ipsam ob rationem ab animalium mactatione in piaculis facendis devenisse ad mactationem ipsorum hominum (5), licet verum illud sacrificium piaculare, quod exacto ignorantie tempore pro peccatis cupitorum mortalium DEO offerretur, vel negaverint penitus, vel saltem ignoraverint.

6. III. A gentilibus pergimus ad Judæos, quorum proprius & capitalis error non tantum in eo consistit, quod Jesum Nazarenum, qui ecclesiæ pretioso sanguine suo redemit, pro Christo seu Messia agnoscere renuunt, sed & quod Messiam talem haud fore sibi persuadent, qualem oracula veteris quoque testamenti nobis describunt. Equidem quod ad antiquiores gentis ebrææ doctores attinet, si in ea steterunt sententia, Messiam hominum noxas laturum, suoque sanguine peccata expiaturum esse, ut promde doctrina de redemptione generis humani ipsis non usque adeo fuerit incognita. Quin ipse PHILO, ortu Iudæus, gente Alexandrinus, qui primo post Christum natum seculo floruit, Messiam s. *λογος* mediatoris inter Deum hominesque titulo ornavit, qui creaturas cum suo creatore rursus sit expiaturus,

(1) Vid. JO. SAUBERTUM de sacrificiis veterum, quem librum THOMAS CRENIUS recudi curavit Lugd. Batav. MDCXCIX. in 8.

(2) Vid. quæ de hisce sacrificiis, insignem prorsus atque horrendam barbariem redolentibus, scripserunt SAUBERTUS loc. excis. cap. XXI. p. 455. & HIERONYMUS COLONNA ad fragmenta Ennii p. 29. Quibus jungi merentur H. GROTIUS in defens. fidei cathol. de satisfactione Christi, cap. X. opp. theol. tom. IV. p. 335. JO. SELDENUS de diis Syris, synagm. I. cap. VI. operum Londini junctim editorum tom. III. p. 311. seqq. & PETRUS JURIEU, in bist. cris. dogmat. & cultuum bonorum & malorum &c. par. I. cap. II. Equidem HENRICUS MORINUS, vir alias doctissimas, ea, quæ de consuetudine quarundam gentium, deos iratos sanguine humano placandi, a scriptoribus antiquis referuntur, in

dubium revocare sustinuit. Vid. l'histoire de l'Academie des Inscriptions & des belles Lettres tom. I. p. 55. Verum si veritatem factorum, quæ fide antiquissimorum scriptorum innituntur, rationibus oppugnare licet, omnia vel tandem in historia dubia erunt atque incerta.

(3) Versus est apud NONIUM MARCELLUM, verbo puellis.

(4) lib. I. institut. divin. cap. XXI.

(5) Causam reddit CÆSAR, in comment. de bello gall. lib. VI. cap. XVI. ubi de natione gallica, religionibus admodum dedita, quæ pro victimis homines immolare solebat, disserit, tandemque subiecit, fieri hoc ipsum, quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur.

terus (1): Ast recentiores hujus gentis magistri in alia omnia abeunt. Quam enim peccatorum gravitatem eorundemque necessariam expiationem prorsus ignorent, hominemque ex operibus legis justificari arbitrentur, non possunt non spuriam de Messia ejusdemque officiis animo efformare notionem. Hinc, quod inter officia Messiae præcipuum esse debebat, sacerdotale prorsus negant, sibi que persuadent, Messiam fore regem mundanum, neque adeo redemptorem animarum, sed corporum, nec auctorem bonorum spiritualium, sed duntaxat corporalium. Atque hoc ipsum est velamen illud; judæorum mentibus obductum, quod illos impedit, quo minus clarissimam evangelii doctrinam agnoscant (2), efficitque, ut a dogmate de redemptione ecclesie sanguine Jesu Christi facta tantopere abhorreant; quin & maximum ex eo scandalum hodiernum accipiant.

§. IV. Judæis, insensissimis Servatoris nostri hostibus, jure meritoque ad lacus ponimus Muhammedanos, quorum religio ex judæorum (3), christianorum atque Arabum Koreischitarum placitis conflata, ex ipso Alcorano omnium rectissime petitur. Multa equidem in hoc ipso libro deprehenduntur veritates evangelicæ, passim dispersæ. Fassus enim est vasserrimus, qui librum huncce compilavit, impostor, Jesum Nazarenum fuisse Messiam, verbum Dei exiitum, missum, Dei spiritum miraculis evangelicis clarum, prophetam Dei, qui evangelium tradiderit, viamque salutis monstraverit mortalibus, & quæ alia sunt hujus generis plura, quæ satis utique ostendunt, Muhammedem longe melius tenuisse de optimo servatore nostro, quam judæicæ gentis doctores. Verum ex altera parte veritates evangelicas variis erroribus putidisque fabulis partim

conspuroavit; partim vero penitus destruxit Muhammedes. Ex adfersionem, quæ doctrinam ecclesiam de redemptione generis humani labefactant, quia eandem prorsus evertunt, numero sunt illæ, quibus negavit, Christum verum esse Deum, qui, carne humana vestitus, morte cruenta mortalium expiavit peccata, æternamque *λυτρωσιν* seu redemptionem invenit (4). Inficitur etiam est impostor iste, Christum revera crucifixum mortuumque esse, ejusdemque mortem ac passionem *per speciem* tantum factam esse, ac quasi merum glaucoma atque ludibrium oculorum fuisse, non sine execrabili in redemptorem nostrum injuria adseverare ausus est. Ita enim de morte ac passione Jesu Christi scribit: *Nec tamen occiderunt eum, neque crucifixerunt eum; sed objecta est eis similitudo ejus. Et profecto qui discordes fuerunt circa eum, essetne ipse, aut alius similis ipsi? certe fuerunt in dubitatione de hoc (de vera morte ejus). Non fuit illis de hoc ulla scientia; sed tantum sectatio opinionis. Et non occiderunt eum vere; sed elevarunt eum Deus ad se; & Deus est præpotens, sapiens* (5) &c. Scilicet in antecedentibus adseruerat Muhammedes, Judæos punitos esse a Deo propter incredulitatem, quia non crediderint in Jesum, & dixerint contra Mariam inenitabilem magnum, *adversantes eam ad alterum, & quod dixerint: Nos certe occidimus Christum Jesum, filium Mariæ, legatum Dei.* Hisce præmissis, statim subjungit verba, quæ modo exhibuimus, *nec tamen occiderunt eum &c.* Merum itaque phantasma, merum oculorum ludibrium passionem mortemque Christi fuisse, impius impostor contendit. Neque his dissimilia sunt, quæ in evangelio apocrypho S. Barnabæ apostoli (6), Muhammedanis probato, hanc in rem

O 2

legun-

(1) Apud PETRUM ALLIXUM in *idem Anspruch der jüdischen Kirche &c.* p. 183.

(2) 2. Cor. III. 13, 14. seqq.

(3) Muhammedem, conditorem hujus sectæ, multa Judæis surripuisse, copiose ostendit DAVID MILLIUS, in oratione inaugurali, Trajecti ad Rhenum anno MDCCXV. in 4. typis exscripta.

(4) Ebr. IX. 12.

(5) Leguntur hæc verba in Alcorano, tom. II. Sura IV. *comm.* 156, 157. ex edit. LUDOV. MARAC-

CII, qui & p. 137. seqq. errorem hunc satis copiose confutavit. Conferri quoque meretur JO. FORBESIUS, *instruct. hist. theol. lib. IV. cap. VII. p. 196. seqq.* & vir clariss. JO. LUDOV. FREY, in *diff. philol. theol. qua Muhammedis sententia de Jesu expenditur*, Basileæ MDCCV. edita.

(6) Duplex habetur evangelium Barnabæ, alterum antiquius, quod in GELASII decreto tanquam scriptum spiritum ac supposititium rejicitur; alterum

leguntur, prout ex litteris JO. FRID. CRAMERI observavit JO. ALB. FABRICIUS (1). Atque hanc sententiam tum in Alcorano, tum in Barnabæ Evangelio elatam omnes sequuntur Muhammedani, existimantes, se honori Christi, prophetæ incomparabilis, hac ipsa ratione consulere, si eum a Judæis crucifixum negent (2).

§. V. Pergimus jam ad eos, qui, utut christianorum cœtui sese adsociaverint, præcipuas tamen religionis christianæ veritates, ac speciatim doctrinam de redemptione generis humani sanguine filii Dei facta, partim occultis cuniculis convellere, partim vero aperto Marte invadere, dominumque, qui illos mercatus est, abnegare haud dubitarunt. Pertinent huc *atheï, deïstæ, naturalistæ*, qui & *rationalistæ* adpellantur, quoniam corruptæ ac cæcæ rationis

humane sententiæ plus tribuant, quam oraculis, quæ ipse Deus edidit. Sunt inter eos nonnulli, qui non apertos se se hostes, quin potius cultores sacrorum profitentur, licet re ipsa quidquid sacrum in religione est, invadere, quin & scriptis in lucem publicam editis in controversiam vocare, nefando ausu annitantur. Principem inter eos locum tenet BENEDICTVS DE SPINOZA, qui sane omni studio id egit, ut auctoritatem divinam scripturæ sacræ, cui sanctissima religio nostra tota innititur, penitus labeficeret (3), aliisque persuadeat, *religionem absurdis arcanis consistere* (4). Huic ex anglorum gente adsociamus CAROLVM BLOUNTIVM THOMÆ POPEBLOUNT, viri non obcuri in orbe litterario, fratrem germanum, qui in variis libellis, anglico sermone exaratis, in eo totus est, ut redemptionem generis humani, cruci-

terum recentius, quod alias evangelium Turcarum dicti solet, a nebulone aliquo semi-Muhammedano & semi-christiano, uti videtur, constitutum. Codicem ejus lingua italica exaratum possedit olim IO. FRID. CRAMERUS, eundemque gloriosissimo Sabaudia principi EUGENIO obtulit. IO. TOLANDIUS, omnis religionis acerrimus hostis, qui a CRAMERO codicem hunc perlustrandi accepit potestatem, magnum eidem pretium conciliare, inque libro, qui inscribitur: *Nazarenus*, orbi erudito persuadere annisus est, esse hoc verum ac genuinum BARNABÆ, viri apostolici evangelium, sub rebus christianarum primordia exaratum. Ast solide copioseque eundem confutavit beatus MOSHEMIUS, in *vindictis antiquæ christianorum disciplinæ*, ubi & de hoc ipso evangelio apocrypho diligentissime commentatus est. Junge merentur BERNH. DE LA MONNOYE, in *Menagianorum tom. IV. p. 321. seqq.* & IO. ALB. FABRICIUS, in *codice apocrypho novi test. pars. III. p. 365. seqq.*

- (1) Vid. *loc. cit. p. 377.* ubi ex litteris CRAMERI gallico idiomate exaratis de evangelio, quod Barnabæ nomen præ se fert, inter alia & hæc de Christo referuntur: *Il y est dit, qu'au moment, que les Juifs se préparoient à l'aller prendre au jardin des Olives, il fut enlevé au troisième Ciel, par le ministère de quatre Anges, Raphaël & Uriel, qu'il ne moura qu'à la fin du monde, & que ce fut Judas, qui fut crucifié en sa place. Dieu ayant permis, que ce traître perus au jeu des Juifs se*

ressembloit à Jesus Christ, qui le prirent pour lui, & comme sel le livrèrent à Pilate. Que cette ressemblance étoit si grande, qu'il n'y eut pas jusqu'à la Vierge Marie & aux Apôtres, qui n'y fussent trompez; mais que Jesus Christ avoit depuis obtenu de Dieu la permission de les venir consoler.

- (2) Testantur hoc ipsum ex antiquis scripturibus JO. CANTACUCENUS, ex imperatore monachus, seculo decimo quarto clarus, *epol. II. præfide christiana adversus Saracenos & Akeranos*, itemque ex recentioribus THOMAS SMITH, gente anglus, qui de *moribus & institutis Turcarum*, inter quos ipsemet per aliquot annos egit, *epistolæ Oxonii MDCLXXIV.* publicavit, observans inter alia p. 8, 9. abjectissimam Judæorum inter Turcas agentium esse conditionem, Turcasque oppido mirari, christianos credere posse, Deum prophetam adeo insigniter sanctam & miraculis celebrem, qualis fuerit Christus, in manus tam degeneris populi crucifigendum dedisse, ideoque fingere, quod majestati & justitiæ Dei & meritis Christi magis consonum ipsis videatur, Christo elapso, & in celos clam adsumpto, quandam ipsi facie ac toto corpore perquam similem ab hac pervicaci & vilissima gente suspensam fuisse.
- (3) Fecit id præcipue in *tractatu theol. politico*, qui Hamburgi aut potius Amstelodami MDCLXX. 4. prodiiit. Scriptorum, qui eundem refutarunt, recensionem dederunt COLERUS, IBNICHEN, FABRICIUS, caleberr. WALCHIUS, alii.
- (4) Vid. *præfationem tract. theol. polit. p. 2.*

to Jesu Christi sacrificio præstitam, & cum ea universam religionem christianam lectoribus proponet deridendam (1). Atque huc quoque tendunt scripta aliorum, quos Anglia produxit, incredulorum, speciatim MATTHÆI TINDALI (2), THOMÆ MORGANI (3), medici Londinensis, SAM. PARVISH'S (4) ac THOMÆ CHVBBI (5), qui ab ecclesia anglicana primum ad Socinianorum castra transit, tandem vero Deistarum partes infelici ausu defendendas sustinuit. Adjungimus hæc ex gallorum

gente liberum baronem DE HONTAN, auctorem itinerarii Americani (6), cui annexi sunt dialogi inter baronem istum & ADARIUM quendam, populi Huronum sapientem, in quibus variae objectiones deisticæ primis religionis christianæ principiis, ac speciatim veritati fundamentali de satisfactione Jesu Christi vicaria oppositæ, nasuto illi barbaro falso supponuntur (7). Sociam eidem damus auctorem recentissimum epistolarum gallico idiomate editarum *sur la Religion essentielle à l'homme* (8),

O 3

quem

- (1) Vid. ejusdem libellum hæc insignitum inscriptione: *great is Diana of the Ephsians: or the original of idolatry together with the politick Institution of the Gentiles Sacrifices*, qui Londini MDCXCV. in 8. prodiiit. In eo enim id agit scriptor profanus, ut non tantum morem gentilium, Deum sacrificiis placandi explodat, sed & sacrificium Christi propitiatorium in cruce perfectum itidem ludibrio exponat. De reliquis ejusdem scriptis deisticis, quæ ad argumentum nostrum propius haud spectant, ut quidquam heic commemoremus, vix opus esse arbitramur. Evolvi de iis merentur REIMMANNUS, in *bist. atheismi* p. 450. VOGTIUS, in *catalogo librorum variorum* p. 125, 126. &, qui primo nominandus erat loco, illustris olim univ. nostræ cancellarius, C. M. PFAFFIUS, in *bist. theol. litter. pars. II. p. 288*. Id unicum vel tribus notamus, BLOUNTII & IO. BRADLEY, GUIL. NICHOLSIO aliisque scriptoribus Anglis solide fuisse refutatum, & adversæ, quam expertus est, fortunæ impatientem violentas sibi manus vel tandem intulisse, globoque plumbeo se confixisse, referente BERNARDO, in *ouvrages des Savans* ad A. MDCXCIII. p. 130. Add. PETR. BÆLIUM, in *dist. bist. & crit. rom. L. voce Apollonius*, nos. (1) p. 268, 269. edit. Amstel. recentiss.
- (2) Vid. eius librum notissimum, cui titulus: *the christian Religion as old as the creation* &c. Primum ejus volumen Londini MDCCXXX. 4. prodiiit, sæpiusque fuit recusum, atque in linguam quoque germanicam conversum, sub titulo: *Beweis, daß das Christenthum so alt als die Welt sey*, cum refutatione IAC. FOSTERI, Lipsiæ MDCCXLI. 8. prodiiit. Historiam TINDALI, qui deismum insigni audacia propugnavit, atque in hocce animi sui statu vivis excessit, descripsit b. KORTHOLTUS, theologus quondam Gœttingensis.
- (3) Vid. ejus librum, cui index: *the moral philosopher in a dialogue between Philalethes a christian Deist and Theophanes a Christian Jew*. Lond. MDCCXXVII. editum, ubi sub dialogi schemate auctor, infelici fortunarum suarum cursu irritatus, religioni christianæ proterve insultavit. Epitomen hujus opusculi dederunt celeberrimi auctores *aliorum erradiorum* Lipsiensium A. MDCCXLI. p. 534. Add. la *bibliothèque britannique*, tom. XVI. part. I. p. 30. & seqq. Unicum hoc adieimus, famosum hujus libelli auctorem tum alia religionis christianæ dogmata fundamentalia, tum & illud de redemptione generis humani per Christum facta, false ridere, atque objectionem dudum jam confutatam, quod nimirum, stante christianorum sententia, pretium redemptionis non Deo, sed diabolo fuerit solum, denuo recoquere. Ex iis, qui contra eum in aciem prodierunt, ejusdemque copias penitus profligarunt, laudandi cumprimis sunt IO. LELANDUS, IO. CHAPMANNUS, SAMUEL CHANDLERUS ac MOSES LOWMANNUS. Tacemus alios scriptores maxime anonymos, quos longo agmine recenset vir doctiss. IO. ERNESTUS A WINDHEIM, in *diff. lectu dignissima de Paulo genium apostolo*, sub præsidio celeberrimi BAUMGARTENII, Halæ Magdeb. A. MDCCXLV. habita, p. 3. seqq.
- (4) Vid. eius *Inquiry in ibo the Jewish an christian Revelation* p. 23.
- (5) Vid. ejusdem tractatum: *the true Gospel of Christ*, Lond. MDCCXXXVIII. editum p. 153. alibique passim.
- (6) Titulus est: *Voyage du Baron de Hontan dans l'Amérique septentrionale* &c. Est nobis ad manus secunda hujus libri editio, quæ Amstelodami MDCCV. 8. prodiiit.
- (7) Vid. *loc. cit. tom. II. p. 211, 213*.
- (8) Prodiit hocce scriptum Amstel. MDCCXXXVII. 12.

quem nonnulli MYRALTUM esse volunt. Quicunque vero auctor iste sit, hoc certe dolendum est, eundem ad Deismum magnis passibus contendere, atque inter alia doctrinam de iustitia Dei vindicatrice penitus explodere, quin & in eos graviter invehi, qui Christum *Λυτρωτήν* redemptionis pro nobis solvisse, præeunte scriptura sacra statuunt (1). Nec desunt in ipsa germania nostra, omnium aliarum nationum finia ac limitatrice, qui similes lactucas cum voluptate degustant, ex quibus vel solum Io. CHRISTIANUM EDELMANNVM, obtrectatorem omnium religionis impudentissimum, heic nominasse sufficiat (2).

§. VI. Missis *deistis*, *naturalistis* aliisque incredulis, qui sanctissima religionis christianæ dogmata rident, ingeniique lascivia ad omnem pietatis ac religionis sensum extinguendum turpiter abutuntur, qualis doctrinæ de redemptione nostra sanguine Jesu Christi facta in ipsis christianorum cœtibus, inde a primis christianismi initis usque ad hæc nostra tempora, fuerit ratio, ea, qua fieri potest, brevitate exponemus. Antiquissimi ecclesiæ doctores, patres vulgo nuncupati, uno veluti ore tradiderunt, Christum effuso pretioso sanguine suo iustitiæ divinæ peccatis nostris lætæ satisfecisse, ejusdemque passionem ac mortem tanti esse ponderis tantique valoris, ut hac ipsa ratione pristina Dei gratia ad sempiternam felicitatem consequendam nobis fuerit recuperata. Hanc veritatem gravissimam, quam Servatoris legati ore pariter ac scriptis docebant, propagabant eorum discipuli ac familiares, CLEMENS Romanus, IONATIVS, Antiochenus antistes, itemque POLYCARPVS, Smyrnenlium episcopus. Ad CLEMENTEM

quidem quod attinet, is suam hæc de re notionem hisce verbis expressit: *Fixis oculis respiciamus in sanguinem Christi, cernamusque, quam pretiosus Deo sit ejus sanguis, qui propter nostram salutem effusus, toti mundo poenitentiarum gratiam obtulit* (3). Idem alio loco (4) scribit: *dominum Iesum Christum, cujus sanguis pro nobis datus est, veneremur*. Eadem professus est illique serio inculcavit IGNATIVS; cruciatum enim, quibus adstrictus fuit servator, mentem faciens, hæc subjungit verba: *πάντα ἐπ' αὐτῷ δι' ἡμᾶς, ἡν ὁ σῶμας, ὅμοια ἡμῶν πάσας ἐστὶν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν* (5). Nec his dissimilia sunt verba POLYCARPI, qui ex I Petr. II. 14. pronunciat, *Iesum Christum pertulisse nostra peccata in corpore suo super lignum* (6), additque, eundem *pro nobis mortuum esse* (7). Adtingimus hisce triumviris ex reliquis seculi secundi scriptoribus IUSTINUM martyrem, IRENEUM, Lugdunensem in Gallia præfulem, itemque TERTULLIANUM, jureconsultum primum, deinde presbyterum Carthaginensem. IUSTINUS quidem, ex philosopho, qui omnes fere sectas peragraverat, christianus, Iesum filium Dei, disertis verbis adpollavit *oblationem, pretium redemptionis pro nobis, iustum pro universo*, docuitque, *nos per eum liberari a morte, & participes fieri celestis gaudii* *διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν* (8). Eundem in modum IRENEUS docuit, *filium a patre descendisse, & incarnatum, & usque ad mortem descendisse, ac dispensationem consummasse salutis nostræ* (9); quod & TERTULLIANUS suo confirmavit suffragio, quando ait, *Christum pro omnibus genti-*

- (1) Solide ejus argumenta confutavit IO. MARTINUS CHLADENIUS, theologus quondam Erlangenensis, in *disp. theol. polem.* quibus *articulus de redemptione a cavillationibus auctoris religionis essentialis vindicatur*. Tres libelli hujus academici partes lucem adspexerunt publicam.
- (2) Evolvat, cui volupe est, ejusdem *unschuldige Wahrheiten*, nec non *das Glaubens-Bekenntniß &c.*
- (3) epistola priore ad Corinthios cap. VII. p. 15. edit. I. B. COTELERII in *pæribus apostol. rom. I.* p. 152.

- (4) *ib.* cap. XXI. p. 160, 161.
- (5) epistola ad Smyrnicos cap. II. p. 4. edit. COTELERII, tom. II. *pæribus apostol. ubi & not.* (21) conferri debet.
- (6) epistol. ad Philippenses cap. VIII. p. 189.
- (7) loco excitato cap. IX.
- (8) Evolvi heic inrentur IUSTINI martyris *apologia prima, dialogus cum Tryphone Iudeo, & epistola ad Diognetum*.
- (9) libro III. *adversus hæreses* cap. XX. p. 245. edit. GRABII.

gentibus factum esse sacrificium (1). Atque hæc quoque fuit concors christianorum doctorum, qui tertio post natum servatorem seculo floruerunt, sententia, prout ex ecclesiasticis ævi hujus monumentis comprobari potest luculenter. Certe, CYPRIANUS, episcopus Carthagenensis, qui latinorum hujus ævi scriptorum agmen suo merito ducit, aliquoties in scriptis suis proficitur, Christum esse *sacerdotem Dei summi, qui sacrificium Deo patri obtulit*; itemque, *sanguine Christi nos redemptos, vivificatos: nos omnes portasse Christum, qui et nostra peccata portaverit* (2). Alibi vero suam hac de re mentem hisce verbis edisserit: *Hanc gratiam Christus impetit: hoc munus misericordiae suae tribuit, subigendo mortem trophæo crucis: redimendo credentem pretio sanguinis sui: reconciliando hominem Deo patri: vivificando mortalem regeneratione cælesti. Hunc, si fieri potest, sequamur omnes: hujus sacramento et signo censeamur. Hic nobis viam vitæ aperit: hic ad paradisum reducere facit: hic ad calorum regna perducit* (3). Idem CYPRIANUS, vel quisquis sit auctor opusculi *de ratione circumcissionis* (4), perfectionem præstantiamque redemptionis nostræ a Christo præstitæ sequentem in modum deprædicat: *Tantæ dignitatis illa una redemptio nostri fuit oblatio, ut una ad tollenda mundi peccata sufficeret, qui tanta auctoritate in sancta introiit in sanguine proprio, ut deinceps nulla supplicantium postulatio indigeret*

sanguine alieno. Scriptori latino adjungimus græcum, eundemque nominis celebritate nulli secundum, ORIGENEM nimirum, presbyterum Alexandrinum, eruditionis ac meritum fama inclutum, qui partim in *homiliis*, partim vero in *libris adversus Celsum* haud pauca habet (5), argumento huic confirmando atque illustrando egregie inservientia. Dabimus ex multis unicuique duxat locum, qui ita habet: *Homo quidem non potest dare aliquam commutationem pro anima sua; Deus autem pro animabus omnium dedit commutationem pretiosum sanguinem filii sui. Nec enim enim sumus corruptibili argento vel auro, sed pretioso sanguine agni immaculati* (6). Aberrasse tamen ORIGENEM a recto veritatis tramite I) in eo, quod existimavit, diabolus, cujus mancipia erant homines, poposcisse pretium nostrum sanguinem Christi; II) quod Christum non tantum pro hominibus, sed etiam pro angelis, pro dæmonibus, pro aëtheris aliisque rebus conditis passum mortuumque esse statuit (7), minime heic dissimulamus.

§. VII. Ad seculi quarti scriptores ecclesiasticos ubi jam progredimur, ex latinis sacri ordinis patribus primo se nobis loco offerunt LACTANTIUS Firmianus, atque AUGUSTINUS, celeberrimus iste Hipponensis in Africa antistes, qui de Christo, mediatore inter Deum & hominem, passim in scriptis suis egregie copioseque disserunt (8). Observat inter alia AUGUSTI-

(1) *adversus Judæos* cap. XIII.

(2) Vid. ejus *epistola* n. LXXIII. ad Cæciliam de sacramento domini calicis.

(3) Luculentam hocce ac præstantissimum veritatis evangelicæ testimonium exstat *libro ad Demetrianum* p. 225. *operum*, ediz. STEPH. BALUZII.

(4) Constat, esse viros quosdam eruditos, qui opusculum hocce cum aliis nonnullis CYPRIANO abdicant. Sed non opus esse arbitramur, ut longam hac de re disquisitionem heic instituamus. Sufficit nobis, quod scriptum hocce inter antiquissima ecclesiæ monumenta jure meritoque referri debeat.

(5) Collegerunt ista ORIGENIS effata HUGO GROTIUS *de satisfact. Christi*, cap. X. *rom.*

IV. *opp. theol.* p. 339. *seqq.* & GERH. JO. VOSSIUS *lib. VII. histor. pelag. part. I. thes. 3. rom. VI. oper.* p. 780.

(6) Vid. ORIGENEM in *Matth. cap. XVI. tract. II.* itemque in *epist. ad Rom. lib. II. cap. 11. p. 314.*

(7) Legi merentur, quæ de his aliisque Origenis sententiis differunt PETRUS DANIEL HÜETIUS, in *Origenian. lib. II. cap. II. quest. 3. p. 49.* itemque JAC. BASNAGIUS, in *histoire de l'Eglise rom. I. L. XL c. 1. p. 597. seqq.*

(8) Vid. LACTANTIUM *lib. IV. institut.* ubi religionis christianæ dogmata exponit, cap. XXV. atque AUGUSTINUM *lib. IX. de civitate Dei*, alibique passim.

GUSTINUS, mediatorem Christum Iesum ad hoc esse, ut eos, qui recesserunt, per se reconciliet. Medius enim non est nisi inter duos. Recesseramus a maiestate Dei & peccato nostro offenderamus eum. Missus est filius mediator, qui sanguine suo solveret peccata nostra, quibus separamur a Deo, & interpositus redderet nos ei & reconciliaret, a quo averſi in peccatis nostris & delictis tenebamur (1). Idem Hippo-nensium præsul alibi (2) ita scribit: Indubitan-ter credamus, quod totum mundum redemit, qui plus dedit, quam totus mundus valeret. Meri-tum enim redemptæ mercedis dignitas insignis pretii supergressa est. Locum quoque sibi heic vindicat HILARIUS, Pictaviensis episcopus, qui de Christo redemptore ita pronunciat: Solus passurus pro omnibus, omnium peccata solvebat: nec socium admittit, quidquid universita-ti præstatur ab uno (3). Hilario ex celebri-oribus hujus ævi scriptoribus, qui orientis pro-vincias & Græciam illustrarunt, adjungimus ATHANASIUM, præsulem Alexandrinum, for-tissima cumprimis Arianorum oppugnatione in-clutum, qui, ubi de Christo servatore nostro disserit, inter alia egregie monet, eundem *φιλανθρωπία* commotum & *misertum* nostræ imbecillitatis, illam ipsam imbecillitatem induiſe, quumque videret, quam non ad pænæ so-lutionem sufficeremus, illam ipsam pænā in se

transulisse, *σαλῶν*que pro nobis esse maledictum, atque ita carne humana amictum & circumin-dutum, per se, quæ nostra erant, patri obta-lisse, ut ipse patiens hominem patientem illae-sum redderet, καὶ μικρὰ μεγάλοις ἀντιπατά-λαζῆται, & parva (i. e. humilem & ignomi-niosam suam passionem ac mortem) magnis (i. e. translatione nostri in regnum cælorum) pensaret (4). Athanasio socium damus BASI-LIUM, cognomine magnum, antistitem Cæsa-reensem, qui pretio redemptionis nobis opus fuis-se, pronunciat (5), ut adſeramus in liberta-tem, quæ insidiis diaboli superatis, quondam privati fuimus. Addit, nullum hominem erga Deum pro peccatore propitiationem offerre posse, quod ipse sit peccati reus, sed aliquem, qui no-stram superet naturam, nimirum hominem De-um Iesum Christum, quem Deus placationem in ejus sanguine per fidem elegerit. Et nonnul-lis interjectis ita pergit: Inventum unum est pro omnibus simul hominibus dignum pretium san-guinis domini nostri Iesu Christi, quem pro no-bis omnibus effudit, quam ob rem pretio sumus emti &c. Nec omittendus heic est CYRIL-LUS, archiepiscopus Hierosolymitanus, qui ex-pressis verbis scribit, Iesum, qui se ipsum tra-diderit in pretium, iram Dei contra homines dissolvisse. Subjungit hæc verba: Servavit or-bem, quoniam non erat nudus homo, qui pas-sus

(1) Vid. ejusdem tract. in Psalm. XC. tom. IV. op. ejus, quæ studio & opera monachorum Benedictinorum congregationis S. Mauri pri-mum Parisiis in lucem publicam prodierunt, postea vero Antwerpiz, aut potius Amsteloda-mi, anno MDCC. recusa sunt.

(2) Sermone CXIV. de tempore, tom. V. operum ejus ex editione, quam heic sequimur. Alia ex Augustino loca adduxit GROTIUS loc. cit. p. 345. quæ heic repetere nolumus.

(3) Canone XIV. in evangelium Matthæi. Nec ta-men dissimulare heic possumus, HILARIUM, maxime cetera orthodoxum, in summo hoc re-ligionis nostræ capite, sive doctrina de Chri-sto, subinde a veritate aberrasse, & aliquid hu-mani passum esse. Dum enim maiestati Serva-toris nostri consulere studuit, in eam delapsus

est sententiam, quod Christus quidem pro no-bis mortem subierit; humana autem ejus na-tura nullo dolorum aut cruciatuum sensu fuerit adfecta. Vid. lib. X. de trinit. cap. XXIII. p. 1051. Notarunt huncce Hilarii errorem, ex nostris theologis CHRISTIANUS KORTHOLTUS, in exercit. de Christo crucifixo Judeis scandalo, gentilibus stulticia &c. cap. III. §. XVI. p. 58. seqq. ac. celeb. WALCHIUS in hist. eccles. novi test. p. 1621.

(4) Vid. opusculum in passionem & crucem domini, quod quidem inter dubia ATHANASII scri-pta alias referri solet, ejusdem tamen nomine a multis retro seculis insignitur, uti observat GUIL. CAVE in hist. liter. scriptorum eccle-siæ. vol. I. p. 194. edit. Londin. recentissimæ.

(5) in Psalm. XLVIII.

sus est, sed Deus incarnatus & obedientiae certans certamen (1). Eorum, qui seculo quarto floruerant, scriptorum ecclesiasticorum agmen vel tandem claudat JOANNES, a facundia CHRYSOSTOMI nomine insignitus, qui, ubi summam redemptionis nostrae præstantiam deprædicat, ita inquit (2): *Haec itaque omnia exuberantiam gratiae vocavit Paulus, ostendens, quod non solum par vulneri medicamen acceperimus, sed & sanitatem, & pulchritudinem, & honorem, & gloriam, & dignitatem, naturam nostram multum transcendentem. Erat autem unumquodque istorum per se sufficiens ad dissolvendam mortem. Quum vero omnia simul concurrere videantur, jam deinceps illius neque vestigium aliquod neque umbra poterit adparere, eo quod omnino sit abolita. Quemadmodum enim si quis in carceris custodiam quempiam, nummos decem debentem, conjiciat, neque ipsum solum, sed cum illo & propter illum simul uxorem, liberos & famulos; veniat vero alius quispiam, qui non solum solvat decem illos nummos, sed & innumera auri talenta largiatur, vinculumque in regalem aulam inducat, & in thronum excelsissimi principatus constituat, atque honoris supremi, alteriusque cujusvis splendoris participem efficiat, jam non poterit amplius fenerator decem nummorum debitum argere: ita & nobiscum factum est. Multo si quidem plura, quam debebamus, Christus pro nobis solvit; tantoque plura, quanto guttulam exiguam pelagus excellit immensum. Ut vero suam hac de re mentem clarius exponat vir egregius, nonnullis interjectis, hæc subjicit: Multo plura autem Christus solvit pro nobis, quam debebamus, non ne si infinitus valor meriti Christi longe major fuerit ipsa infinita iustitia & ira Dei, siquidem in infinito uno eodemque non*

licet magis & minus reperire, verum quia Christus non solum mala illa avertit, quae Adam intulit, verum etiam beneficia longe plura, scilicet gratiam, vitam & gloriam nobis insuper attulit, Rom. V. 20, 21.

§. VIII. Ordo poscit, ut de scriptoribus ecclesiasticis, qui seculo post Christum natum quinto incluserunt, nonnulla jam dicamus. Inter græcos atque orientales istius ævi scriptores eminet CYRILLUS, antistes Alexandrinus, qui prorsus egregia de redemptione sanguine Christi facta nobis testimonia reliquit. Dabimus ex multis unum alterumve. Primum hisce conceptum verbis legitur: *Erat verbum in eo, quod ex muliere susceptum erat, tanquam in proprio suo corpore, & hoc morti tradidit præfinito tempore, nihil quidem in natura sua sustinens, verum, quae carnis sunt, ita sibi adproprians, ut & ipse fuisse dicatur passio. Et unus dignitate superans universos pro omnibus mortuus est, & quaecunque sub celo sunt, sanguine suo redemit, Deoque & patri eos, qui supra universam terram habitant, adquisivit (3). Nec minus illustre est alterum testimonium, quod ita sese habet: *Non factus esset unus pretium pro omnibus, si quidem esset homo simpliciter. At si intelligatur Deus incarnatus & carne propria passus: parva est erga ipsum omnis creatura, & sufficit ad redemptionem mundi unius carnis mors. Propria enim erat verbi ex Deo patre nati (4). Eandem veritatem CYRILLUS alibi (5) hisce verbis expressit: *Licet verbum ex Deo patre essentialiter hæc habeat, nihilominus carnem mortis capacem sibi propriam fecit, ut per hoc, quod est passionibus obnoxium, passiones illas pro nobis ac propter nos in sese susciperet, & nos omnes morte & corruptio-***

(1) cateches. XIII. p. 186. seqq. & p. 199. operum, edit. ANTON. AUGUST. TOUTEE, monachi benedictini e congreg. S. Mauri.

(2) sermone X. in cap. V. ad Rom. tom. IV. commentar. in nov. testam. p. 122. seqq. edit. Antwerp.

(3) Vid. CYRILLUM Alexandrinum tom. V. oper. part. II. epist. I. p. 17. edit. JO. AUBERTI.

(4) vid. eundem in libro de recta fide, reginis dicato, qui itidem tom. V. oper. insertus est.

(5) in declarat. anathem. XII. oper. tom. VI. Reliqua CYRILLI testimonia exhibet GROTIUS loc. excip. p. 345. seqq.

ruptione liberaret, suum ipfius corpus vivificans ut Deus, primitiæque dormientium, ac primogenitus ex mortuis. Non enim communis homo est, separatim ac seorsum præter verbum Dei, intellectus, qui propter nos pretiosam passus est crucem, & mortem gustavit, sed ipse dominus gloriæ carne passus est, secundum scripturas. Idem CYRILLUS, expendens illud Christi Joh. XVIII. 8. Si ergo me quaeritis, finite hos abire: Se ipso, inquit, tradito, jussit, ut illos abire sinerent. Unum enim meri oportet, sufficientem pro vita omnium redemptionem (1). CYRILLO ex scriptoribus latinis ad latus poni meretur LEO, pontifex romanus, quem magnum vocant. Multa in ejus sermonibus atque epistolis passim deprehenduntur loca, quæ ad veram doctrinam de redemptione Christi illustrandam confirmandamque pertinent. Notatu cumprimis dignus est iste locus, ubi ait: *Iustus & misericors Deus non sic munere suæ voluntatis usus est, ut ad reparationem nostram, solam potentiam benignitatis exerceret; sed quia consequens fuerat, ut homo, faciens peccatum, servus esset peccati, sic medicina aegris, & reconciliatio reis, sic redemptio impensa est captivis, ut condemnationis justæ sententia justo liberatoris opere solveretur. Nam si pro peccatoribus sola se opponeret divitas, non tam ratio vinceret diabolum, quam potestas. Et rursus, si causam lapsorum sola ageret natura mortaliū, non erueretur a conditione, quæ libera non esset a genere. Unde oportuit in unum dominum nostrum Jesum Christum, & divinam & humanam convenire substantiam, ut mortalitati nostræ per verbum carnem factum, & origo novi hominis subveniret & passio (2). Idem facundissimus præsul de pretioso sanguine*

Christi verba faciens, de eo sequentem in modum disserit: *Effusio pro injustis sanguinis iusti tam potens fuit ad privilegium, tam diu ad pretium, ut si universitas captivorum in redemptorem suum crederet, nullum tyrannica vincula retinerent, Rom. V. 20. 21. Et cum sub præjudicio peccati nati potestatem acceperint ad justitiam renascendi, validius donum factum est libertatis, quam debitum servitutis (3).*

§. IX. Ex iis ecclesiæ christianæ doctoribus, qui seculo post Christum natum sexto floruerunt, primo loco nobis commemorandus heic est FULGENTIUS, Ruspensis episcopus, Afer, qui de Christo redemptore scribit, quod *carnæ moriens, Deus humanæ naturæ debitum finale persolverit. Nullatenus namque, ita pergit, humana natura ad auferendum peccatum mundi sufficiens & idonea fieret, nisi unione verbi Dei, non naturali confusione, sed solum personali unitate transfret (4).* Huic ad latus ponimus PROCOPIUM GAZÆUM, ab urbe, quam incoluit, ita dictum, qui in suis commentariis, ex orthodoxorum patrum scriptis & commentationibus magno judicio excerptis, expressis verbis testatur, quod *Christus dederit semetipsum pretium redemptionis pro nobis, offerens carnem suam, irreprehensibile sacrificium Deo & patri (5).* Adjungimus hisce duumviris alios, qui in subsequentibus seculis floruerunt, christiani cætus doctores, in quorum monumentis ad nos delatis iidem egregia veritatis cœlestis de redemptione Jesu Christi, testimonia passim deprehenduntur. Præcipui ex iis sunt SOPHRONIUS (6), ortu Damascenus, patriarcha Constantinopolitanus, seculo septimo clarus, JOANNES DAMASCE-
MUS (7), qui inter græcos & orientales seculi
VIII.

(1) *Libr. XI. comment. in S. Johannem, cap. XII. oper. tom. IV. p. 1015.*

(2) *Vid. LEONIS M. sermon. V. de passion. p. 124. oper. edit. PASCHASII QUESNELLI.*

(3) *Vid. ejusdem sermon. XII. de passion. p. 135.*

(4) *de incarnatione cap. IV.*

(5) *in Exod. cap. XXIV.*

(6) *Vid. ejus epistolam ad Sergium, patriarcham Constantinopolitanum.*

(7) *lib. III. de fide orbod. cap. XV. ubi de operationibus Christi agitur, tom. I. operum p. 270. sequ. edit. MICHAELIS LEQUIEN, ordinis prædicatorum.*

VIII. scriptores principem merito occupat locum, NICEPHORUS (1), antistes Constantinopolitanus, qui sec. IX. claruit, THEOPHYLACTUS (2), Achridæ primariæ Bulgarorum ecclesiæ archiepiscopus, seculo XI. celebris, atque ANSELMUS (3), præsul Cantuariensis, subtilis vir ingenii, & eximia rerum theologicarum cognitione præditus, qui pariter seculo undecimo magnam sibi nominis famam peperit. Nec negligendi heic sunt ii latinorum theologi, qui philosophiæ præcepta, in scholis tradita, ad explicandas sacrorum dogmatum rationes adhibuerunt, *Scholasticorum* titulo ornati. Licet enim nonnulli eorum a recto veritatis rramite subinde aberraverint, prout infra ostendemus; omnes tamen veritatem, quin & multi eorum perfectionem redemptionis, quæ a Christo præstita est, in scriptis suis diserte docuerunt. Laudandi hoc nomine cum primis sunt PETRUS LOMBARDUS (4), quem magistrum sententiarum vulgo vocant, THOMAS DE AQUINO (5), *angelus scholæ*, seu *doctor angelicus* ab adsculis suis nominatus, ac BONAVENTURA (6), ecclesiæ romanæ cardinalis, *doctor seraphicus* dictus. Non patitur instituti nostri brevitæ, ut eorum testimonia, quæ subinde longiora sunt, heic adscribamus; quapropter lectores nostros ad ipsos fontes, in notis adlegatos, ablegamus.

§. X. Atque ex his, quæ modo disseruimus, satis patet, doctrinam cælestem de redemptione generis humani a purioris fidei doctoribus per omnia secula conservatam, quin & subinde egregie stabilitam fuisse. Ostendendum nunc quoque, quo modo præstantissima hæc veritas variis sincerioris evangelii hostium insultibus nullo non tempore fuerit exposita, falsisque doctrinis atque erroribus labefactata. Quod ipsum

ubi facere adgredimur, tam amplam rerum dicendarum copiam deprehendimus, ut facile perspicimus, prorsus necessarium esse, ut tractationem hanc historicam certo quodam ordine digeramus. Ea vero id faciemus ratione, ut narrationem longam & per multa decurrentem secula in certa temporum intervalla, quæ ex insignibus rerum mutationibus nascuntur, distribuamus, tribusque historiam hujus dogmatis periodis complectamur. *Prima* explicabit fata doctrinæ de redemptione nostra, sanguine Jesu Christi facta, ab ipso religionis christianæ ortu usque ad illud tempus, quo doctores scholastici novam theologiæ formam antiquiori substituisse dicuntur. *Alter* decurret ab iis temporibus, quo theologia scholastica caput extulit, ad eam ætatem, qua oppressa veritas in Germania LUTHERI beneficio in lucem fuit revocata. *Tertia* denique ab ecclesiæ emendatione, a LUTHERO suscepta, ad nostra tempora perget.

§. XI. Ordinem, quem modo indicavimus, servaturi, de iis veritatis evangelicæ hostibus, qui inde a prima rerum christianarum ætate usque ad scholasticorum tempora doctrinæ cælesti de redemptione generis humani pravis ac perniciosis sententiis maximum crearunt præjudicium, primo loco disseremus. Hi vero non unius ejusdemque fuerunt generis. Nonnulli eorum Christum vere passum mortuumque esse nefando ausu negare sustinuerunt. Alii autem veritatem passionis mortisque Christi agnoverunt quidem, sed eundem ut verum Deum eumque æternum patris filium proprio sanguine redemisse ecclesiæ, penitus sunt inficiati. Rursus alii in alterum procurrerunt extremum, mortemque & perpeffiones Christi ad ipsum Deum *subjective & formaliter* retulisse dicuntur. Nec denique defuerunt, qui pretium redemptionis, morte Christi cruenta præ-

P 2

stitum,

(1) *epistola ad Leonem III.* quæ exstat apud BARONIUM *rom. IX. annual. p. 587.*

(2) *in caput I. epist. ad Ebræos.*

(3) Vid. ejus librū: qui inscribitur: *cur Deus homo?* inque *rom. III. oper. ex edit. JO. PRIGARDI p. 42. seqq. exstat, lib. II. cap. XIV.*

XVIII. & XIX. ubi multa præclara veritatis testimonia deprehenduntur.

(4) *lib. III. sentent. distinct. XVIII. & XIX.*

(5) *part. III. quest. XLVIII. art. 2. & lib. IV. contra gentes cap. LIV. & LV. alibique passim.*

(6) *3. distinct. 3. art. 1.*

situm, variis opinionibus commentitiis valde multumque depretiarunt. De singulis hisce sigillatim jam nonnulla dicemus.

§. XII. Quum in sacro codice plus simplici vice disertis adferatur verbis, Christum servatorem, quem Pilatus cum tota Judæorum caterva capitis damnavit (1), a Judæis in crucem actum, ac re ipsa mortuum esse, mireris, aut potius doleas jure meritoque, exstiterisse inter christianos, qui veritatem hanc in divinis litteris clarescens elatam negare, ac Spiritui sancto impie præfractæque contradicere, nulli prorsus religioni sibi duxerunt. Exstiterunt quippe, apostolorum jam ævo, homines, humanæ Christi naturæ inimici, qui redemptorem nostrum non tam pro vero homine, quam spectro habebant, sive Christum von vere, sed in *doxneti adparenter, ex hominum opinione* hominem exstitisse, adeoque secundum opinionem tantum mortuum esse, contendebant. Haud obscure hoc ipsum patet tum ex ipsis oraculis divinis (2), tum ex testimonio IGNATII, antistitis Antiocheni, exeunte seculo primo clari, qui *quosdam dixisse*, ait, *Christum doxneti tantum genitum & doxneti tantum crucifixum esse* (3). In eorum, qui errorem hunc propugnarunt, numerum referunt veteres SIMONEM magum, quem tanquam omnium hæreticorum principem ac parentem describunt, itemque MENANDRUM, Simonis discipulum (4). Verum, cum dudum observaverint viri quidam eruditi, SIMONEM

æque ac MENANDRUM non tam hæreticis, quam potius religionis christianæ hostibus adnumerandos esse, eorum erroribus recensendis heic non immorabimur. Eorum potius, qui Christi disciplinæ primum erant addicti, postea autem proprias ac peculiare sectas, a familiæ veritatum divinarum studiosis plane diversas condiderunt, heic faciemus mentionem. Huc pertinet primo BASILIDES, gentis Ægyptius, famulus ille sub initium seculi secundi hæreticus, qui, ut CHRISTUM *specietenus* duntaxat & in phantasmate adparuisse somniabat, *verum autem exstitisse hominem, aut carnem induisse*, negabat penitus, tradente EPIPHANIO (5). De non illum, sed Simonem Cyrenæum loco ejus comprehensum crucique adfixum esse, deliravit (6). Idem statuisse SATURNINUM, gentem Syrum, VALENTINUM, itemque CERDONEM, qui eodem adhuc seculo errores suos gravissimos inter christianos disseminarunt, tam hasque sibi collegerunt, ex veterum monumentis constat (7). Vestigia Cerdonis præsit ejusdem discipulus MARCION, notissimus pater hujus ætatis hæreticus, sectæque valde numerosæ conditor, cujus absurda de corpore Christi phantastico deliria confutavit TERTULLIANUS (8), qui & causam, cur Marcion Christo carnem tribuere noluerit, indicat, quia scilicet carnem dei mali opus esse, Christum autem boni Dei filium existimaverit. Multi quippe veterum hæreticorum duplex statuerunt principia inde-

(1) *Matth. XXVII. 25, 26.*

(2) *Vid. 1 Job. I. 1, 2. IV. 3. 2 Job. v. 7.*

(3) *Vid. IGNATII epistolas ad Smyrnicos & Trallianos.* Constat, de auctoritate epistolarum Ignatii inter viros eruditos multa esse disputata, atque nonnullos in eam descendisse sententiam, omnes illas epistolas esse confictas & suppositas, dissensientibus aliis, qui, licet non omnes, quæ Ignatio adscribuntur, epistolas pro veris monumentis habeant, nonnullas tamen ab eo exaratas esse arbitrantur. Ast non opus est, ut litteram istam in rerum præsentia nostram faciamus.

(4) *Vid. THEODORETUM in Aevyxxvru, itemque epist. CIV. & CXLV.*

(5) *hæres. XXXIV. 3.*

(6) *Vid. EPIPHANIUM loco excitato, & TERTULLIANUM, lib. de præscript. cap. XLV.*

lib. de præscript. cap. XLV. Add. IRENÆUM lib. I. cap. XXIII. THEODORETUM, hæres. fabul. lib. I. 4. AUGUSTINUM, de hæres. cap. IV. PHILASTRIUM, hæres. XXXII.

(7) *Vid. THEODORETUM loc. cit. Quod speciatim ad Cerdonem attinet, de eo legi merentur TERTULLIANUS lib. de præscript. cap. LL. PHILASTRIUS hæres. XLV. AUGUSTINUS hæres. XXI. atque EPIPHANIUS hæres. XII.*

(8) *L. III. contra Marcionem.* Jungi merentur scriptores modo excitati, qui uno testantur ore, statuisse Marcionitas, Christum non in vero corpore, sed in specie tantum illius hominibus adparuisse, nec in vera carne, sed *ambraçiliter*, ut verbis PHILASTRII utamur, *passum esse.*

independens; alterum boni, alterum mali auctorem. Ex quo quidem errore fieri potest non & hic, qui imaginarium tantum corpus humanum Christo tribuit, profluere, ut alibi jam observavimus (1). In eodem cum Marcionitis luto haeserunt quoque *Manichaei*, nugaturum de fabularum magistris, qui a Manete homine perverso ac turbido suam duxerunt originem, de seculo post Christum natum tertio magnas longasque in caecibus christianorum turbas fecerunt. Refecerunt enim scriptores antiqui, MANETEM ejusdemque sectatores statuisse, Christum non fuisse in carne verum, sed simulitatem speciem carnis indissolubili hominis sensibus praebuisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem similiter mentiretur (2). Qui quidem error nullus non aliunde, quam ex perverso dogmate de duplici principio, altero bono, altero vero malo, quod acriter propugnaverunt Manichaei, suam traxit originem; proat ex antiquis scriptoribus recte observavit FVLGENTIUS Ruspensis (3). Licet vero haud defuerint, qui operas suas ad haeresin hanc extirpandam contulerint, eandemque voce pariter ac scriptis oppugnaverint; multos tamen ea invenit sectatores, longasque rebus christianis molestias creavit. Duravit enim civitateque christianam conturbavit usque ad seculum duodecimum, ubi vel tandem Albigensibus sese admisit. Caterum nec hoc praetermittendum heic est, in eorum, qui veritatem

passionis Christi negant, censum referri quodque ab antiquis scriptoribus *Aphartodocetis*, id est, incorruptibilitatis opinioni adhaerentes. Praecipuus hujus familiae conditor fuit JULIANUS, Halicarnassensis episcopus, secta Eutychianus, A. DXIX. clarus, qui corpus servatoris ab eo momento, quo divina natura ipsi fuit sociata, corruptioni haud fuisse obnoxium, adseverabat. Ex qua quidem sententia efficitur, Christum non vere passum esse, nec reliquas humanae naturae adfectiones sensisse, sed visum fuisse perpeti & sentire (4). Hinc ii, qui hunc JULIANI sententiae subscripserunt, *Julianistae*, & a GAIANO, JULIANI propugnatore primario, *Gajantistae*; nemque *Aphartodocetae*, *Docetae* & *Phantastistae* appellati fuerunt, de quibus alibi diximus (5). Ipse imperator IUSTINIANUS huic sectae favisse dicitur (6), quae longe lateque se diffudit in regionibus Monophysitarum partibus additis, ita ut saeculo adhuc octavo proprium suum habuerit patriarcham, licet postea subito cessaverit. Nec improbabilis nobis videtur eorum conjectura, qui ajunt, magnum illum impio-rem Muhammedem, cujus supra mentionem fecimus, ex impuris veterum haeticorum sacris errorum suorum de corpore Christi phantastico hausisse; quos sane multi ex ipsis Christiani sectatoribus, teste CYRILLO (7), praefule Alexandrino, hodiernum in oriente tuentur.

P 3

§. XIII.

(1) Vid. dissertationem L. de Christo hominibus redemptore. §. XX. p. 13. seqq.

(2) Sunt haec verba AUGUSTINI, de haeres. cap. XLVI. Conferri vero merentur THEODORUS presbyter, de incarnat. domini p. 230. THEODORUS haeres. fabul. lib. I. cap. XXVI. p. 213. SOCRATES lib. I. hist. ecclesiast. cap. XXIII. p. 185. PHOTIUS episc. ultimus p. 38. LEONTIUS de sectis, act. III. p. 354.

(3) lib. I. ad Trasmandum, Vandalorum regem, cap. V. p. 73.

(4) Vid. JO. DAMASCENUM, de fide orthodox. lib. III. cap. XXVIII. ubi contra Aphartodocetas disputat. Conferendi quoque sunt LEONTIUS Byzantinus, lib. de sectis actione. XI. LIBERATUS diaconus in brachario, sit enim historiam suam appellari voluit, cap. XX. EUTHYMIUS ALEXANDRINUS, in panoplia advers. omnes haeres.

sis. XVI. & NICEPHORUS lib. XVI. hist. ecclesiast. cap. XXIX. qui haeresin hanc etque oppositam veritatem copiose edisserunt. Addi merentur ex recentioribus JO. FORBESIIUS in instruct. histor. theol. lib. III. cap. XVIII. p. m. 116. & JO. SIMON. ASSEMANIUS, tom. III. biblioth. orient. pars. II. p. 477. Quod si vera sunt, quae LEONTIUS Byzantinus tradit de sententia Aphartodocetarum, multum deperire sinit in hac ipsa controversia, prout nos sine ratione monent WEISSMANNUS noster, ven. memoriae, in introd. in memorabilia ecclesiast. hist. sacra novi test. tom. I. p. 629. edit. Halens.

(5) Vid. sacr. observ. ad oraculum. Act. XX. 28. partem aliam absol. p. 21.

(6) Testatur hoc EUGENIUS lib. IV. hist. ecclesiast. cap. XXXIX.

(7) In epistola lectu dignissima de statu graecorum ecclesiast.

6. XIII. Pergimus jam ad eos hæreticos, qui veritatem passionis mortisque Christi agnoverunt quidem, eandemque propugnarunt, neutiquam tamen admittere voluerunt, quod Christus ut verus Deus, isque æternus patris filius, pro lapsu genere humano passus mortuusque sit, ejusdemque ecclesia proprio Dei sanguine sit redempta. In hancce classem jure meritoque referuntur omnes ii ex antiquioribus hæreticis, qui Jesum pro nudo homine habuerunt, ejusdemque negarunt divinitatem, veluti *Cerinthiani*, *Ebionitæ*, *Carpocratiani*, *Artemonitæ*, *Ariani*, *Sampsocreniani*, ac *Photiniani*, de quibus alibi disseruimus (1). Omnes enim ii, qui in huncce delapsi sunt errorem, non potuerunt non veritatem gravissimam, quod Deus, non quidem secundum proprietatem naturæ, sed secundum unionem personæ, in quam natura humana fuit adsumpta, pro nobis passus mortuusque sit, penitus inficiari, pretioque sanguinis Jesu Christi, quod ex æterna ejus divinitate accipit, plurimum detrudere (2). Nec ab omni prorsus errore heic absolvendi sunt *Nestoriani*, quorum sectam, infelici rei christianæ fato, seculo quinto *Nestorius* condidit, antistes Constantinopolitanus. Licet enim ii, qui a Nestorii steterunt partibus, Christum, orbis redemptorem, vere pro mundo passum mortuumque esse profiterentur; nulla tamen adduci potuerunt ratione, ut Deum pro nobis passum, crucifixum, mortuum-

que agnoscerent. Ipse sane Nestorius subdicere solitus est: *Noli gloriari Judæe, crucifixi Deum*; prout ex historiarum monumentis constat (3). Cujus quidem erroris go inde a nonnullis derivatur, quod Nestorius ejusdemque adfectu Deum in Christo reverentissime homine divisum, & sola *οὐκ ἐκ* unione cæco junctum adferebant, sibi que falso persuasabant, orthodoxos naturæ divinæ immediate per se tribuere, quæ nonnisi per unionem personalem de ea dicebantur (4). Quemadmodum vero Nestoriani Deum passum mortuumque inficiati sunt; ita ex altera parte ita id admarunt alii, ut ipsum patrem docerent esse Jesum Christum, qui acerbissimos dolores perpassus, tandemque morti traditus. Præcipui hujus dogmatis propugnatores fuerunt *Paxas*, seculi secundi hæreticus, quem *Tertullianus* libro singulari adortus est (5) itemque *Noëtiani* (6), quorum sectam *Noëtus* condidit, nec non *Sabelliani* (7), qui *Sabellio*, Noëti discipulo, originem duxerunt, remque christianam seculo tertio adfluxerunt. Adpellati fuerunt ab *Augustino Cypriano*, *Optato Milevitano*, aliisque ecclesiæ doctoribus, *patripassiani*, quia unica statuerunt divinitatis personam, omniaque adscripserunt patri, quæ sanctior scriptura tribuit filio. Dissiteri tamen haud possumus, ne ita facile probari posse, Sabellianos aliosque d

fert

elestiarum hodierno, ad JO. UTTENBOGARDUM, theologum Batavum, remonstrantium partibus addictum, perscripta, quæ in collectione *epistol. ecclesiast.* Amstelod. editarum est CCXIII. p. 363.

(1) Vid. *differt. I. de Christo hominum redemptore* §. XIX. p. 11. Diximus quoque de hisce hæreticis in *animadvers.* ad GERHARDI *tom. I. loc. theol.* p. 192. & *tom. II. p. 328. seqq.*

(2) Equidem quod ad Arianos attinet, ii, Christum non quæ nudum hominem, sed quæ Deum, licet patre minorem, pro nobis passum mortuumque esse, fassi sunt. Ast, cum divina illa natura, quam Ariani Christo tribuebant, revera divina non esset, cum ii Christum a summo Deo creatum contenderent, me non monente sapiens quisvis sensu intelligit, eorum sententiam cum orthodoxæ ecclesiæ doctrina nullo modo conciliari posse.

(3) Vid. *hystor. tripartitam lib. XII. cap. IV.*

(4) Nesciverunt proinde distinguere inter *abstractum* & *concretum*, inter *deitatem*, quæ præ naturam divinam nihil dicit, & *Deum* *enquanto* quæ voce humana pariter ac divina natura exprimitur. Confundebant, ut more in scholæ recepto loquamur, sensum compositum cum diviso, existimantes, orthodoxos statuere, ipsam divinitatem in se spectatam passam mortuamque esse. Vide CYRILLUM Alexandrinum *lib. III. adversus Nestorium, tom. VI. oper. p. m. 64. seqq.*

(5) Conferenda quoque sunt, quæ idem TERTULLIANUS sub finem libri *de præscriptionibus* habuit in rem scriptæ.

(6) Vid. de iis EPIPHANIUM, *heres. LVII. & THEODORETUM, heres. fabul. lib. III. cap. III.*

(7) Vid. de iis AUGUSTINUM *heres. XII.*

fertis verbis docuisse, quod pater passus sit, ipsamque adpellationem *patripassianorum* nobis minus adcuratam videri (1).

§. XIV. Observavimus supra, exstitisse nonnullos, qui passionem mortemque Christi *subiective & formaliter* ejusdem divinitati tribuisse dicantur. Solent illi alias adpellari *Theopaschitae*, eo quod, si scriptores antiquos audiamus, divinitatem ipsam cruci adfixam atque in sepulchro collocatam dixerunt. Initium huic sectæ dedisse perhibetur quidam *Petrus Gnapheus*, sive *Fullo* dictus, sed Antiochenæ præfectus, atque Eutychianorum familiæ addictus, seculo quinto clarus. Quum enim is ad trisagium illud tum temporis in christianorum cœtibus receptum: *αγιος ο θεος, αγιος ιχυρος, αγιος αθανατος, ελεησον ημας, sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri* (2)! addi voluerit verba: *ο σωρατης δι ημας, qui crucifixus es pro nobis* (3); vilis est inimicis suis perpassiones mortemque Christi ad ipsam divinitatem referre, præsertim quum & alias dicere consueverit, *οτι ο εις της απισης και αδιαφοτε τριαδος το παδος υπιμων, unum de in-*

creato atque indivisa trinitate passum esse (4). Unde & sectatores Fullonis insigniti fuerunt nomine *Theopaschitarum*, quos vulgo peculiarem Eutychianorum familiam constituisse, adfirmant. Haud segniter vero Fullonianorum sectæ se se opposuit *Felix II.* ecclesiæ romanæ præsul, qui & epistolam hac de re ad Fullonem scripsit, ejusdemque sententiam habita Romæ synodo damnavit. Magnopere etiam clausulam istam trisagio additam improbavit *Acacius*, antistes Constantinopolitanus, cum aliis episcopis, quos nominare superledemus. Quin cruentas inter partes dissidentes in urbe Constantinopolitana contentiones super trisagio vel tandem exortas esse, *Evagrius* memoriz prodidit (5). Resuscitata fuit hæc disputatio seculo post Christum natum sexto, ubi monachi quidam Scytæ Constantinopoli degentes, Fullonianam loquendi rationem, *unum de trinitate crucifixum* esse, fortiter defendebant (6), alii autem constanter reiciebant, quoniam in sensum *Theopaschitarum* facile trahi queat. Ast observarunt viri quidam eruditi, sectam *Theopaschitarum*, qui ipsum *Deum passum esse*, docuisse feruntur, fictam esse

(1) Habemus in hac sententia præeuntes viros doctissimos; *Isaacum de Beausobre*, in *histoire de Manichée* livr. III. chap. VI. ubi historiam Noëti & Sabellii sub adcuratius examen vocavit, atque celeberrimum quondam academici Gœttingensis cancellarium, *Laur. a Mosheim*, in *inst. hist. antiquioris* p. 200. quibus omnino addi meretur b. *Weismannus*, in *introd. in hist. sacr. N. T.* tom. I. p. 259. Ratio præcipua, cur hæretici isti minus adcurate *patripassiani* adpellantur, hæc est, quoniam nullam agnoverunt unionem hypostaticam in Christo, sed meras operationes divinitatis in Christo homine. Scilicet, ex eorum mente, Christus erat merus homo, sed donis divinis exornatus, quod nec Socini ad sectæ hodiernum inficiantur.

(2) De origine hujus trisagii peculiari dissertatione egit *Petrus Allixius*. Addi meretur cardinalis *Bona*, *rerum liturgicarum* lib. II. cap. XI. §. V. Diximus & nos hanc in rem nonnulla in *commentatione histor. theol. de fallibili pontificis rom. auctoritate* p. 249. nos. (1).

(3) Vid. *Theodorum* lectorem lib. I. *Nicæphorum* lib. XV. cap. XXVIII. & tom. V. concil.

p. 219. seqq. ex edit. *Niccol. Coleti*. Varias hæretes, quas Fullonem sub hocce additamento occultasse tradunt veteres, ut ex *enochi* exhibet *Cæsar Baronius*, pater purpuratus, in *annal. pol. ecclesiast.* ad A. CCCCLXXXIII. &c. adductis veterum testimoniis, *Dionys. Petavius*, *theol. dogmat.* tom. IV. cap. IV. §. 3. & 4. p. 224.

(4) Objectum hoc fuisse Fulloni tum a *Felice*, præfule Romæ, tum ab *Acacio* Constantinopolitano, ex iis, quæ tom. V. concil. *Nic. Coleti* leguntur, luculenter adparet.

(5) *lib. III. hist. ecclesiast. cap. XLIV.*

(6) Historiam hujus controversiæ, quæ a monachis Scytis ad antistitem Romanum fuit delata, tandemque in synodo V. œcumenica penitus decisa, breviter enarravimus in *comment. modo excisato de fallibili pontificis romani auctoritate* p. 250. seqq. Cum primis legi hæc merentur *Henricus Norisius*, in libro de *uno ex trinitate carne passum* tom. III. oper. diff. I. cap. III. p. 789. seqq. itemque *Forbesius*, *instruct. theol.* lib. III. cap. XXI. §. VII. seqq. p. 148.

esse atque imaginariū. (1). Neque enim Fallō ejusdemque adflecte formulam istam hymnicam de Deo & SS. Trinitate intellexerunt, ipsamque deitatem fecerunt passibilem; sed eandem de Christo *Sanctus* sunt interpretati, qua quidem explicatione posita, omni pravæ doctrinæ suspitione formulam istam carere, ipsi orthodoxi antistites olim judicarunt. Ecquid enim fidei christianæ magis consonum, quam unum de Trinitate, unigenitum nimirum æterni patris filium, qui secunda sacrosanctæ Trinitatis persona est, pro genere humano passum, crucifixum mortuumque esse? Interim tamen non negamus, hæc aliasque loquendi formulas a Fallone ejusdemque sectatoribus adhibitas, quæ litibus infausis dederunt occasionem, fuisse valde æquivocas, atque ira comparatas, ut christianorum cœtus iisdem commode carere potuisset.

§. XV. Superest, ut de iis, qui Christi mortem cruentam admittunt quidem, sed eandem ita explicant, ut insignem ejus fructum pravis doctrinis plurimum enervent, penitusque tollant, pro instituti nostri ratione, pauca dicamus. In hunc censum non tantum referimus eos, qui Christi divinitatem, quæ cum ejusdem redemptione indivulso nexu coheret, præfracte negant (2); sed etiam pelagianos, a PLAGIO, gente Britanno, ita nuncupatos, qui seculo post Christum natum quinto caput extulerunt, ac tranquillitatem sacræ civitatis perturbare variis molimini- bus sunt annsi. Negarunt enim pelagianī, labi aliquid ex Adamo ad reliquos homines, fluxisse, nosque insita virtute nostra supremum numen placare posse, statuerunt. Ex eorum itaque sententia, natura humana non indiguit redemptore, sed tantum legislatore & doctore, gratiaque Christi medicinalis in sola ipsius doctrina atque exemplo sita est. Neque enim, si hæreticos illos audiamus, Christus eo fine, dereli-

ctus, quam apud patrem habebat, gloria, in mundum hancce venit, ut genus humanum ab ulla capivitate liberaret; sed tantum, ut viam salutis monstraret mortuibus, iisdemque tum sanctissima doctrina sua, tum præstantissimo virtutis exemplo suaderet, ut vitæ sanctificationi, sine qua nemo vitæ æternæ compos fieri queat, sectarentur. Fuisse hanc pelagianorum sententiam, idem ex nexu systematis eorum, tum ex testimoniis veterum, cumprimis JOHANNIS CASSIANI atque AUGUSTINI facili comprobari potest negotio. Ad CASSIANUM quidem quod attinet, is disertis verbis scripsit, fecisse pelagianos, *Christum hunc in mundum non ad præstendam humano generi redemptionem, sed ad præbendam bonorum actuum exempla venisse*. AUGUSTINUS vero, quo nemo hæreticos hosce fortius impugnavit, de iisdem sequentem in modum scribit: *Confidunt in virtute suorum creatori nostro quodam modo dicunt: Tu nos fecisti homines; justos autem ipsi nos fecimus. Qui naturam humanam ideo dicunt liberam; in qua erant liberatorem: ideo salutam; at superfluum judicant salvatorem* (3). Idem IDIPPONENSIS præsul alibi contra Pelagianos ita disputat: *Si possibilitas naturalis per liberum arbitrium, est ad cognoscendum, quemodo vivere debeat, & ad bene vivendam, sufficit sibi: ergo Christus gratis mortuus est* (4).

§. XVI. Accedimus nunc ad alteram historię dogmatis de redemptione ecclesię periodum, quæ sæcula hujus doctrinæ ævo scholastico complicitur. Constat, sæculo duodecimo doctores, quos vocant scholasticos, magno agmine sese tibi ostentasse, qui derelicta fidei simplicitate, ad questiones ac disputationes inanes cuncta contulerunt, quin theologiæ novam voluti faciem indaxerunt. Præcipuum inter eos locum olim tenuit PETERUS ABELARDUS, vir acri ingenio atque singu-

lari

(1) Ita sentiunt ex nostris theologis b. WEISMAN-
NUS, b. MOSHEMIUS, alique complures.
Conf. NORISIUS loc. cit. cap. IV. p. 799. seqq.
& JOS. SIM. ASSEMANIUS, scriptor præ-
stantissimus, in biblos. orient. Vatic. tom. I.
p. 518. seqq. & tom. II. p. 38. 180. seqq.
(2) Vid. quæ de iis supra §. XIII. diximus.

(3) Vid. CASSIANUM libr. I. de incarnatione Chri-
sti contra Nestorium, cap. III.

(4) Vid. AUGUSTINUM epist. XCV. ad Ianocen-
tium I. scripta.

(5) Vid. ejusdem libr. de natura & gratia cap. XL
itemque libr. V. contra Julianum cap. XV. &
alibi.

liri eruditione præditus, qui magnam quidem sibi nominis famam peperit, sed a recto tamen veritatis tramite haud raro aberravit. Imputatum ei fuit inter alia, quod statuerit, opus haud fuisse, ut redemptio nostra fieret sanguine filii Dei, cum Deus sola passione sua liberare hominem a peccato possit; nec Christum ideo adsumpsisse carnem & passum esse, ut a diaboli iugo nos liberaret; sed ut traderet hominibus formam vitae vivendo & docendo, patiando autem & moriendo caritatis metam præfigeret. Hæc aliaque ipsi non tantum fuerunt imputata a BERNHARDO, abbate Claravallensi (1); sed & objecta eidem sunt in duobus conciliis, Sæssionensi an. MCXXXVI. & Senonensi A. MCXL. celebratis, ubi & hæreseos nota ipsi inusta est. Equeidem non tantum ABELARDUS caussam suam edita adversus synodi Senonensis decretum epistola, strenue propugnavit, sententiasque, a quibus prorsus sit alienus, sibi ab adversariis obtrudi, conquestus est; sed & partes ejus defendendas suscepit ejusdem discipulus, PETRUS BERENGARIUS, Pistaviensis, qui in *apologetico* acriter in Bernhardum invehitur, eundemque in hæreseos suspicionem adducere conatus est (2). Quia exstiterunt quoque recentiori hoc ævo, qui Abælardum si non ab omnibus, saltem a quibusdam erroribus,

qui ipsi fuerunt objecti, immunem fuisse judicant (3). Verum, licet non refragemur, in quibusdam verba Abælardi, quæ meliorem admittunt sensum, ab ipsius adversariis subinde in deteriore partem accepta fuisse; non perspicimus tamen, quo modo is ab omnibus illis erroribus, qui ipsi speciatim in doctrina de redemptione ac satisfactione Christi fuerunt exprobrati, penitus absolvi queat. Testatur enim PETRUS, Cluniacensis abbas, non ignobilis istorum temporum scriptor, Abælardum, multis exagitationum miseriis ac calamitatibus, tum aliis, quæ ipsi præjudicium creabant, sententiis, tum & illi, quem de Christo olim fovebat, errori nuntium misisse (4), inque apologia quadam expressam hanc reliquisse thesin: *Solum Dei filium incarnatum profiteor, ut nos a servitute peccati & a iugo diaboli liberaret, & supremæ aditum vias, morte sua nobis referaret* (5). Cæterum placita magistri adoptasse dicitur Abælardi discipulus, ARNOLDUS Brixienensis (6), qui itidem hæreticis hujus seculi adnumerari solet, atque eadem cum Abælardo fata expertus, inque concilio Lateranensi anno MCXXXIX. celebrato damnatus fuit. Mitius tamen alii de eo judicant, existimantque, ARNOLDUM hæreseos suspensionem eapropter sibi attraxisse, quod corruptionem faci-

(1) Vid. BERNHARDUM in *epist. ad Innocentium II. P. R. de erroribus quibusdam Petri Abælardi*, quæ inter epistolas ejus est CXCI. in editione autem operum ejus, a JO. MABILLONIO editorum, inter tractatus ejus exstat, tom. II. p. 646. seqq.

(2) De Berengario ejusdemque *apologetico* legi merentur, quæ PETR. BÆLIUS *dict. hist. & crit. com. I. voce Berenger. p. m. 526. seqq.* itemque EDMUNDUS MARTENÆ atque URSINUS DURANDUS tom. V. *thesauri novi anecdot. p. 1147.* adnotarunt.

(3) Fecerunt id NATALIS ALEXANDER, in *sel. hist. ecclæs. capp. sc. XI. & XII. pars. III. diss. VII. art. V.* LUD. ELL DU PIN, in *notr. bibliothèque des Auteurs ecclésiastiques*, tom. IX. ch. VII. p. 122. alijque. Conferri merentur PETR. BÆLIUS *loc. cit.* voce *Abelard*, & JO. CLERICUS, in *biblioth. antiquæ & modernæ*, tom. IX. p. 348. add. *observat. Halensæ*, tom. I. *obs. XV. p. 189. seqq.* Sunt tamen & alii inter recentiores, qui ABELARDUM minime innocentem

fuisse, sed eos, quos BERNHARDUS ipsi imputaverat, errores revera statuisse, contendunt, ex quibus nominasse sufficiat JO. MABILLONIUM, in *admonitione*, tractatui Bernardi de erroribus Abælardi præmissa, tom. II. *oper. p. 64.* IGNAT. HYAC. AMAT. DE GRAVESON, in *hist. ecclésiast. tom. IV. pars. II. p. 122.* itemque EDM. MARTENÆ & URSINUM DURANDUM, *loc. cit.*

(4) Vid. PETRUS Cluniacensis, in *epistola ad Innocentium II. pro Petri Abælardo*; itemque OTTO Frisingensis *libr. I. de gestis Friderici, cap. XLIX.* cum primis vero ABELARDI *apologia seu confessio fidei.*

(5) Non itaque legitima JO. CRELLIO, Socinianorum partibus addicto, de Abælardi consensu in oppugnanda servatoris satisfactione gloriandi fuit materies, in *responsione ad H. Grotium cap. VI.* cum testis ipsi contradicat.

(6) Vid. BERNHARDUM, qui acriter in Arnoldum invehitur, *epist. CXC. tom. I. oper. p. 188.*

est ordinis atque inveterata episcoporum vita acrius, quam alii ferre poterant, perstrinxerit. Addunt nonnulli & hoc, temporibus istis, quæ profunda occupaverat barbaries, tantum potuisse inveteratam superstitionem, ut, quisquis ingenio & doctrina consummata cæteros de vulgo anteiret, statim a fide alienus crederetur.

§. XVII. Inter subsequentis ævi scholasticos magnam præ cæteris in ecclesia auctoritatem consecuti sunt THOMAS DE AQUINO, dominicanorum familiæ adscriptus, præstantissimæ vir ingenii, seculo decimo tertio clarus, & JOANNES DUNS, Scotus, ordinis minorum monachus, *doctor subtilis* a suis adpellatus, qui seculo decimo quarto floruit. Notum est ex historia hujus ævi, SCOTUM fuisse rixatorem acutissimum, atque THOMÆ DE AQUINO scita ad limam revocare cœpisse. Secuti sunt Scoti vestigia Franciscani, qui Thomæ dudum gloriam, qua eminebat, inviderant. Dominicani vero sodalis sui laudes omni contentione animi evehere. Scotum vero variorum errorum postulare occurrerunt. Ita binæ hæ *Dominicanorum* ac *Franciscanorum* familiæ, quæ jam pridem sibi minus favebant, grævesque alebant inimicitias, inter se commissæ, orta que sunt *Thomistarum* & *Scotistarum* nomina, quæ scholarum subsellia adfiduis jurgiis per plura secula impleverunt, scholasque latinas in hunc usque diem distrahunt. Dissident hæ sectæ tum in aliis rebus, quas enumerare locus hic non patitur, tum vel maxime in doctrinæ gravissima de redemptione generis humani. *Thomistæ* enim statuunt, Christum, effuso pretiosissimo sanguine suo, infiniti valoris pretium

Deo patri persolverisse, ejusdemque adeo satisfactionem pro nobis præstitam fuisse æquivalentem offensæ nostræ erga Deum, quin non tantum sufficientem fuisse, sed etiam *superabundantem*, idque non ex *acceptatione* divina, sed proprio & intrinseco valore ipsorum operum Christi, qui valor in dignitate personæ Christi satisfactionis suæ habeat fundamentum. Verum *Scotistæ*, qui vocantur, in alia omnia abeunt. Licet enim admittant, Christum vere satisfecisse pro peccatis mortalium; negant tamen, satisfactionem istam per se æqualem fuisse offensæ, ac valore simpliciter infiniti, ajuntque, sanguinem Christi non *ex se*, sed ex liberali tantum *Dei acceptatione* fuisse sufficientem, quia nimirum Deus voluerit sanguinem Christi *finitum* sibi offerri, declaraveritque, se pretio hoc, ut ut *finito*, contentum fore (1). Quod ad priorem attinet sententiam, eandem, post ALEXANDRUM HALESIUM (2), quem *doctorem irrefragabilem* vulgo nominant, fortiter defenderunt THOMAS DE AQUINO (3), quem modo laudavimus, itemque JOANNES BONAVENTURA (4), ecclesiæ romanæ cardinalis, nec non doctrinæ Thomisticæ vindices acerrimi, ordinisque Dominicanorum monachi, PETRUS PALUDANUS (5), natione Burgundus, atque JO. CAFREOLUS (6), Tolosanus; ut alios, maxime recentiores, de quibus infra nonnulla dicemus, in rerum præsentia taceamus. Inter eos vero, qui posteriorem sententiam tutati sunt, eminet ipse JO. DUNS Scotus (7), quem antesignanum suum heic secuti sunt DUNANDUS a S. PORTIANO (8), alias *doctoris resolutissimi* elogio

(1) Sententiam Scotistarum copiosius enarrarunt, quin & eandem subinde confutarunt SUAREZIUS, VASQUEZIUS, ALVAREZ, TANNERUS, BECANUS, TOURNELY, HUNOLDUS, nec non Cardinalis GOTTI, de quibus infra nonnulla dicendi commoda se se offerret occasio.

(2) in *summa universæ scol. part. III. quest. I. membro VII.* Sunt, qui THOMAM suam ab hoc ipso ALEXANDRO DE HALE accipisse adserunt. Ast causam Thomæ peculiari dissertatione egit JAC. QUETIF, quæ inserta est *scriptoribus ordinis prædicatorum*, a JAC. ECHGARDO continuatis, *sec. XIII. p. 293. seqq.*

(3) *Locis supra excisatis.*

(4) Vid. ejus *comment. in III. libr. sentent. dist. XX. quest. 3. & 5.*

(5) Vid. ejus *comment. in III. libr. sentent. dist. XX. quest. 2. art. 2.*

(6) Vid. ejus *comment. in IV. libr. sentent. dist. XV. quest. I. art. 3. ad 1.*

(7) in *libr. III. sentent. dist. XIX. & XX. & in libr. IV. dist. XV. quest. I.*

(8) Vid. ejus *comment. in libr. III. sentent. dist. XV. quest. I. n. 7.* ubi efficaciam satisfactionis a Christo præstitæ, non in ipso merito, sed in misericordie divine acceptatione consistere, pronunciat.

cligio ornatus, qui seculo XIV. inclauit, GABRIEL BIEL (1), qui in nostra academia ex-
eunte seculo XV. doctoris munere functus est, JAC. ALMAINUS (2), celebris inter schola-
sticos theologus, doctrinae Scoti & Bielis addi-
tissimus, JO. MEDINA, (3) theologus hispa-
nus, alique, quos nominare super sedemus. Cæ-
terum, priusquam ab hocce, in quo hucusque
versati sumus, temporis intervallo discedamus,
sequentia adhuc paucis notamus: I) doctores
scholasticos miris modis inter se fuisse digladi-
atos, confusasque in hocce argumento habuisse
ideas, quin & absurdis atque otiosis ratiociniis
subinde usque esse; II) ipsum THOMAM non
ab omni prorsus errore heic fuisse immunem.
Licet enim sacrificium illud crucis I. C. pro pec-
cato humani generis *sufficiens*, immo *superabun-*
dans statuerit; existimavit tamen, hoc ipsum sa-
crificium pro peccato tantum originis sufficere (4),

pro *actualibus* autem peccatis sacramenta esse in-
stituta, ipsiunque hominem, ex gratia Dei, pro
iisdem satisfacere posse (5); III) SCOTUM
redemptionem Christi non tantum dicere *finitam*,
sed & simul contendere, nec *infinita* opus fuisse,
siquidem Deus meritum Christi finitum pro infi-
nitis potuerit acceptare, ut scilicet hoc ipsum me-
ritum valorem suum retineat, si vel maxime ge-
nus humana *infinite* multiplicetur. Addimus
IV) eundem SCOTUM adhuc gravius halluci-
natum atque eousque progressum esse, ut adse-
verare haud dubitaverit, Christum passionem
sua gratis obrulisse patri; quo ipso adsero So-
cinianis viam prævisse videtur (6). Nec V)
prætermittendum heic est, totam *nominalium*
theologorum sectam, a GUILIELMO OCCA-
MO in cathedras reductam (7), sententia Scoti-
starum, valorem meriti Christi ex sola *accepta-*
tione divina derivantium, calculum adiecisse (8).

Q 2

Deni-

(1) Vid. ejus comment. in libr. III. sentent. dist. XX.
quest. unica not. 3. Admittit is quidem, meri-
tum Christi fuisse *infinitum*, sed non ratione di-
gnitatis personæ, vel ratione propriæ perfectionis;
sed ex voluntate & acceptatione Dei. Copiose de
hac GABRIELIS sententia differunt VASQUEZ
tom. I. disp. in tertiam partem S. Thomæ, quest. I.
art. 2. disput. 6. cap. I. p. 43. atque ex nostris theo-
logis PETR. HABERKORNIUS, in christolog.
cap. VII. §. 134, 135. p. 341. seqq.

(2) in libr. III. sentent. dist. XIX. quest. I. not. 3.

(3) codice de parisiensi, tract. III. quest. I.

(4) Vid. ejus summam theol. part. III. quest. I. art. 4.
& summ. contra gentes cap. LV.

(5) Evolvatur rursus ejusdem summ. theol. part. III.
quest. I. art. 2. & quidem in resp. ad arg. 2. &
conferantur, quæ FRANCISC. DE SILVE-
STRIS, celebris seculi XV. philosophus, in com-
mentar. in IV. libros Thom. Aquinatis contra gen-
tiles, libr. IV. cap. LIV. p. 457. hac de re di-
sputat.

(6) Sententiam Scoti copiose atque adcurate exhibuit
SCHROEDERUS in erudita dissert. de accepta-
tione juridica ad sacram redemptionis humane doctrinam
variis modis adplicata, quæ Göttingæ An.
MDCCLII. sub præsidio FRUERLINI, theolo-
gi celeberrimi, habita est, sect. III. §. XVIII.
& XIX. p. 35. seqq.

(7) Condiderat hanc sectam JO. ROSCELLINUS,
gente Britannus, exeunte seculo undecimo cla-
rus. Exspiravit tamen illa si non in ipso Roscel-
lino, in hujus tamen discipulo, PETR. AB-

LARDO, sectaque realium ubique caput extulit,
tum Franciscanis, tum Dominicis, h. e. Scoti-
stis pariter ac Thomistis pro realitate pugnantibus,
donec GUIL. OCCAMUS, gente Anglus, ma-
gni Scoti discipulus, extirpatam nominalium do-
ctrinam postliminio reduceret. Vid. JAC. THO-
MASIUM, in diss. hist. de doctoribus scholasticis
latinis, & cum primis celeb. BRUCKERUM, in
historia critica philosophiæ tom. III. p. 847. qui &
p. 904. seqq. historiam contentioni inter nominal-
es & reales prorsus egregie edisseruit. Non so-
lum autem constitutiones & jurgia, sed dimicationes
etiam ac pugnae inter nominales & reales commi-
sa fuerunt, interdum concertationibus non perine-
cibus anodo verborum, sed manuum quoque violen-
tis. Haec dissidia (utimur heic verbis JOACH.
CAMERARII) & turingensem academiam inva-
serunt, consubernio bonarum artium & philosophiæ
studiis destinato, in duo quasi castella diviso, in
quibus de opinionibus suis factiones illæ acerrime præhan-
tes inimicitias graves exercebant. Vid. laudatiss.
CAMERARIUM in vita Melancthonis. Cæte-
rum nullum est dubium, totam istam controver-
siam fuisse dialecticam, adeoque prorsus inanem.
Quin SAMUEL WERENFELSIIUS, theolo-
gus quondam Basileensis longe præstantissimus,
rationibus minime contemnendis ostendit, nec
istam tantis animorum motibus agitatam nomina-
li logomachiam fuisse. Vid. ejusdem diss. de logo-
machiis eruditorum, quæ ipsius opusculis junctam
editis inserta est, cap. II. p. 466.

(8) Hi enim, uti MICHAEL DE PALACIOS,
theo-

Denique VI) & hoc notandum, adversari Sco-
tistis ac Nominalistis bullam CLEMENTIS VI.
P. R. anno MCCCXLIII. editam, quæ incipit:
unigenitus Dei filius. Quum enim in ea dixisset
pontifex, Christum *non guttam sanguinis modi-
cam, quæ tamen, inquit, propter unionem ad
verbum pro redemptione totius generis humani
suffecisset, sed copiose, velut quoddam profluvium
effudisse*, addit: *ut sic sit infinitus thesaurus ho-
minibus, quo, qui usi sunt, Dei amicitiae par-
ticipes sunt effecti*. Idem pontifex, qui adserit,
thesaurum meritorum Christi infinitum esse, in
verbis subsequentiis *merita Christi infinita esse*
pronunciat (1). Unde mirum merito videri
poterat, doctores scholasticos, ecclesiæ romanæ
sacris addictos, a Clemente præfule Romano heic
prorsus abludere.

6. XVIII. Ad tempora emendatæ per LUTHE-
RUM religionis jam progredimur, ubi, pulsus,
quæ orbi diu incubuerant, tenebris, tum philo-
sophia, tum theologia inprimis, a quiescentiis
atque ineptiis scholasticorum fuit repurgata. No-
tum equidem est, b. LUTHERUM Erfurdiz,
Tubingæ autem PHIL. MELANCHTONEM
nominalium præceptis imbutos olim fuisse. Ast
tardius vel tandem cepit viros istos præstantissi-
mos ineptiarum scholasticarum, omnemque ii-
navarunt operam, ut religio ad simplicem suam
innocentiam atque integritatem, omni prorsus
philosophia seculari explosa, reduceretur. Id
quod & factum est per divinam gratiam, si non
ubique, certe tamen in academiis protestantium,
in quibus theologia scholastica sensim sensimque
expiravit. Quæ quidem ratione vera doctrina

tum de aliis religionis christianæ capitibus, tum
& illa de redemptione ecclesiæ, proprio Dei sa-
guine facta, demtis, qui eidem successu tempo-
ris adpersi fuerunt, erroribus, pristino splendo-
ri suo fuit restituta, & ad nostram usque ætatem
conservata & propagata. Egregia sane sunt, quæ
in scriptis LUTHERI passim hanc in rem legun-
tur; loca, quæ, propter instituti brevitatem,
heic non recitabimus. Solide cum prius deo-
vic prorsus eximius, in perpeffionibus Christi
te omnia respiciendum esse *ad dignitatem per-
sonæ patientis*, quæ non sit nudus homo, sed
ipsemet filius Dei (2), qui passus sit eo, quæ
pro peccatis nos pati oportuisset (3), & cuius
sanguis, pro nobis effusus, sit *unigenitus* redemptio-
nis nostræ perfectissimum, rigorosissimum pro-
fusque æquivalens. Venusta est similitudo, quæ
vir beatus in hoc ipso argumento usus est. *Si
in una lance, inquit, adpendantur nostri pecca-
ta, & ira Dei peccatis nostris debita; ac in al-
tera lance ponatur tantum humanæ naturæ mors;
aut homo tantum pro nobis passus; tunc altera
lance nos deprimit ad infimum usque infernum.*
*Si vero in adversa lance ponatur Dei passio, Dei
mors, Dei sanguis, seu Deus pro nobis passus
& mortuus, tunc gravior & ponderosior fiet
lance illa, quam omnia peccata nostra & uni-
versa ira Dei. Ut autem Deus posset pati &
mori, ideo oportuit ipsum hominem fieri; Deus
enim in sua natura non potest mori. Sed quis
Deus & homo, in Christo jam una est persona,
ideo recte dicitur Dei mors, quando ille homo mori-
tur, qui cum Deo est una persona (4).* Atque hæc
fuit constans & perpetua ecclesiæ nostræ doctrina

theologus quondam hispanus, seculo XVI. cele-
bris, in *diff. theol. in III. libr. sentent. diff. XX.
disp. 2.* scribit, in eam ingressi sunt sententiam,
Christi mortem non explevisse Dei iustitiam, sed
solum explevisse ex magna condignitate. Unde &
porro addiderunt, quod ad iustitiæ equalitatem
attinet, tantum valorem habere potuisse opera puri
hominis, quantum habuerunt opera Christi, quia
per se neutra sufficiebant: ex acceptatione vero &
ordinatione divina potuisse æque sufficere utraq; ;
quoniam hæc convenientius sunt acceptata. Conf.
ADAMUM TANNERUM in *theol. scholast. rom.
IV. disp. L. de iuramentis, quest. 2. dub. 2. p. 88.*

(1) Ablegamus heic lectores nostros, qui ex institu-
to hanc rem cognoscere cupiunt, ad b. cancel-
larii PFAFFII *commensarium in sextum extra-
comm. lib. V. tit. IX. de penit. & remiss. cap. 2.*
verba de infinito pretio sanguinis Christi.

(2) Vid. LUTHERUM, *rom. II. opp. Jen. lat. f.*
266. b.

(3) Vid. eundem *rom. II. Jen. f. 239. 244.*

(4) Vid. ejusdem libr. *de eccl. & concil.* Adlegavit
quoque locum hunc egregium MART. CHEM-
NITIUS, in libr. *de duabus naturis in Christo*,
cap. XV. p. 804.

na, quæ & in libris nostris symboliis expressa (1), & a theologis nostris omni ætate & ore & scripto adferta fuit atque defensa, quorum testimonia ut heic cumulemus, vix opus esse arbitramur.

§. XIX. Qui post sacrorum repurgationem ecclesie romane placita retinuerunt, maximam partem veterum scholasticorum vestigia sunt secuti. Licet enim nonnulli inter eos existerint, qui barbariem priorem remportum utcumque abstergere, melioremque theologie conciliare faciem, sint adgressi; tenebricosi tamen scholæ doctores de principatu, quem diu ante reformationem in scholis tenuerant, dejici haud potuerunt. Novas potius in ecclesia romana vires impetrarunt, postquam nova illa, quæ a sanctissimo servatore *Iesuitarum* sibi vocabulum sumit, familia se iisdem adsociavit. Hinc continuatæ sunt veterum scholasticorum contentiones, varietate cum de aliis rebus, tum etiam de redemptione & satisfactione Christi, agitatæ controversiæ in romana civitate, quæ alias pacem suam & concordiam superbe jactitare solet. Nonnulli enim vim meriti Christi infinitam sta-

tuerunt, ac satisfactionem redemptoris nostri secundum justitiæ rigorem *ex se* æquivalentem esse, adseruerunt; alii vero negarunt, satisfactionem istam quoad modum solutionis fuisse rigorosam valorisque *simpliciter & intrinsece* infinitam, sed solum fuisse condignam ab *extrinseco*, nimirum ex gratuita Dei acceptione, qui satisfactione illa a Christo præstita fuerit contentus. Posteriores sententiam adeptarunt ex seculi decimi sexti scriptoribus JAC. ALMAINUS & JO. MEDINA, supra a nobis excitati, alique complures, quibus ex superioris seculi scriptoribus JOANNEM DE LUGO (2), societatis Jesu theologum, tandemque cardinalem; ex recentioribus autem Scotis FRASSENIO & HENNONEM adjungimus, qui tamen antesignani sui sententiam in mitiorem partem explicare anpsi sunt (3). Ex iis vero, qui priorem amplexi sunt sententiam, eminent celebres sodalitates Iguatianæ patres, FRANCISCUS SUAREZ (4), gente hispanus; GABRIEL VAQUEZ (5), Bellomontanus, GREGORIUS DE VALENTIA (6), theologie in academia

Q 3

Ingol-

(1) Vid. *catechismum* LUTHERI majorem, art. 2. p. m. 495.

(2) Admittit quidam cardinalis LUGO, satisfactionem Christi fuisse pretium condignum, immo *excedens & superabundans*; sed negat tamen ex altera parte, eandem fuisse ex vera justitia. Dicendum, inquit, *satisfactionem Christi licet fuerit rigorosa quoad æqualitatem & condignitatem pretii soluti, non tamen fuisse rigorosam quoad modum solutionis, sed indignis aliqua libera gratia Dei, nempe gratuita Dei acceptione*: poterat quippe Deus, ex mente doctoris hujus scholastici, satisfactionem Christi non acceptare. Vid. ejus librum de *mysterio incarnationis*, disp. III. sect. X. Copiose vero hanc sententiam ex ipsis ecclesie romane sociis confutavit HONOR. Tournely, in *prælect. theol.* tom. I. p. 498. seqq. & p. 501. seqq.

(3) Contentundum nimirum isti duumviri, SCOTUM non adserere, opera Christi habere condignitatem tantum ex acceptione divina, & non ex *intrinseco* valore ipsorum; sed solum condignitatem talium operum non esse in actu secundo completam, nisi accedat acceptatio Dei, ea acceptantis in satisfactionem; seclusa enim hac acceptatione, opera illa in actu secundo non obligare ex justitia ad condonanda peccata. Atque hac ipsa

ratione Scotistas cum Thomistis vel tandem conciliari posse, judicat cardinalis GOTTI, qui alias Thomistarum partiibus est addictus. Vid. ejus *apologiam scholastico-dogmaticam juxta mentem D. Thomæ Aquinatis*, tom. I. in *tertiam partem*, ordine XII. quest. III. dub. 4. §. 4.

(4) *Disput. IV. sect. 3.* ubi quæstionem hanc copiose pertractat, atque, se conclusionem hanc (quod scilicet satisfactio Christi sit infiniti valoris) ita existimare certam, ut contraria nec probabitur, nec pia, nec fidei satis consentanea videatur.

(5) Vid. ejus *commentar. ac disput. in tertiam partem S. Thomæ*, tom. I. disp. V. cap. I. & seqq. ubi varias scholasticorum sententias non tantum recenset, sed & refellit, ostenditque satisfactionem & merita Christi *ex se*, & ex circumstantiis propriis solum considerata, absque ulla Dei acceptione ac favore fuisse perfecte digna, quibus pro nobis Deo satisfaceret. Conferri quoque meretur *disput. VII.* ubi quæstio pertractatur, an Christi satisfactio pro nobis fuerit perfecta ex rigore justitiæ?

(6) *tom. V. commentariorum theol. ad III. partem Thomæ disp. I. quest. I.* ubi multis comprobatur argumentis, satisfactionem Christi fuisse secundum talem justitiæ rigorem, ut citra divinam promissionem liberaliter Christo factam, ex sola dignitate

Ingolstadiensi quoddam professor ADAMUS TANNERUS (1), universitatis Pragensis olim cancellarius, & qui ad eandem dignitatem evectus est, RODERICUS DE ARRIAGA (2), natione hispanus; quibus ex dominicanorum ordine DOMINICUS A SOTO (3), patria Segobienensis, vir, iudice cardinale Bellarmino, doctissimus & pius valde, itemque FRANCISCUS DIDACUS A VAREZ (4), archiepiscopus Trancensis & Salpensis, cum primis vero VINCENTIUS LUDOV. GOTTI (5), in academia Bononiensi quondam controversiarum professor, postea vero ecclesiae romanae cardinalis, nec non ex theologis parisiensibus sociisque forbonicis vir doctissimus, HENRICUS TOURNELLY (6) praecipuo quodam jure addi mereantur. Nec praetermittendus heic est ROBERTUS BELLARMINUS, pater purpuratus, Jesuitarum sodalitati adscriptus, qui veterum scholasticorum philosophiam, more in romanensium coetu recepto, ad sanctiorem doctrinam adplicuit, omnesque ecclesiae suae controversias aliquot magnae molis voluminibus complexus est. Is Durandum, in Scoti castris militantem, erroris postulare haud dubitavit statuitque, satisfactionem niti quidem aliqua acceptatione aut donatione (7), sed Deum non acceptare in veram satisfactionem pro peccato, nisi iustitiam infinitam, quae sit iustitia personae infinitae, qui sit Christus, deus & homo. Proinde obedientiam, passionem & mortem filii Dei in se quidem finitam, ratione personae patientis & meritis fuisse infinitam, & ex rigore iustitiae pro totius mundi peccatis propitiationem (8).

§ XX. Ut vero, quinam controversiae huius in ecclesia romana inde a longo tempore agitatae, status sit, clarius pateat, sequentia ad paucis notamus: I.) sententiam Scotistarum non in concilio Tridentino ut haereticam fuisse cunctatam, nec ab ullo praefule romano proscriptam, sed toleratam hactenus & usque ad nostram aetatem productam. II.) eos quoque romanensium coetus doctores, qui Scotistas sese opposuerunt, atque pretium infinitum sanguinis Christi adstruxerunt, diversas ingressos esse vias ad explicandum valorem istum meriti Christi quin nonnullos re ipsa in SCOTISMUM relapsos esse, quem tamen saepius rejecerunt (9). III.) recentiores scholasticos, etsi viam meriti Christi infinitam ex infinitate personae ejus derivare velint, re ipsa tamen infinitam sanguinis Christi viam & virtutem solide evincere haud posse, & quod veram ac realem naturarum & proprietatum in Christo communicationem, quae vera ac praecipua illius valoris nervus est (10), admittere nolunt (11). Quod si enim humana Christi

tate & valore operum Christi, debuerit tanquam aequivalens offensae, vel etiam tanquam abundans, acceptari a Deo. In eo tamen errat VALENTIA, quod existimat, repudiationem satisfactionis Christi ex eo tantum esse impossibilem, quia deformis & a natura & bonitate Dei abhorrens futurum fuisset, ut Deus compensationem Christi non acceptaret. Jure meritoque sententiam hanc improbat JO. ADAMUS OSIANDER, cancellarius quondam Tubingensis, in *system. theol.* p. 373.

- (1) in *theol. scholastica*, quae Ingolstadii A. MDCXXVII. in fol. prodit, tom. IV. qui tertiae parti Thomae respondet, *disput. I. de incarnat. quest. 2. dub. 2. p. 94. & dub. 3. p. 100. seqq.*
- (2) in *disputationibus theol. in tertiam partem Thomae, universi cursus theol. tom. VI. disput. VIII. p. 85. seqq.*
- (3) *lib. III. de nat. & gratia cap. VI. & in IV. dist. 1. qu. 5. art. 4. & dist. XIX. qu. 1. art. 2.*
- (4) in *disput. de incarnat. div. verbi*; quae Coloniae

Agrippinae A. MDCXXI. in 4. prodierunt, 3. pars. Thomae, *quest. 1. art. 3. disput. IV. p. 2. itemque quest. VIII. art. VIII. disput. 43. p. 24. seqq.*

- (5) Vid. ejus *theol. scholastico-dogmat.* not. (2) a nobis adlegatam.
- (6) in *praefat. theol. not.* (1) jam excitatis, quae Parisiis MDCCXXV. lucem adspexerunt publicam variisque in locis, Venetiis cumprimis ac Coloniae Agrippinae, fuerunt recusa. Vid. de hoc libro *Journal des Savans tom. LXXVII. p. 172. seqq.*
- (7) Vid. BELLARMINUM, *tom. III. disput. libr. II. cap. I.*
- (8) Vid. eundem *libr. II. de justifi. cap. IV.*
- (9) Observavit hoc ex ipsis ecclesiae romanae adflecti RODERICUS DE ARRIAGA *loc. excir. disput. X. p. III.*
- (10) Vid. *differt. nostram priorem de redemptione ecclesiae &c. §. XVIII.*
- (11) Licet enim ecclesiae romanae socii statuunt communicationem idiomatum, hoc ipsum tamen

si natura a deitate *tu. doys* per *extrinsecam* denotaret denominationem dicitur significari seu deificari, nulla adparet ratio, qui passio & mors humana Christi naturæ ita deificaret exinde *intrinsicum* eumque *infinitem* valorem consequi possit. Effectus enim non excedit suam causam, nec infinita dignitas sanctificatio per *extrinsecam* solum denominationem humanæ naturæ infinitum pretium passionis & mortis ejusdem, nisi per *extrinsecam* solum denominationem, parere potest (1). Addimus IV.) & hoc, ipsam doctrinam ecclesiæ romanæ publicam, quam in hunc usque diem profitemur, ita esse comparatam, ut honorem satisfactionis Christi haud parum violare videri queat. Contendunt enim cætus romani doctores, præter Christum alios esse mediatores, *homines* nimirum *sanctos*, cum primis beatam virginem Mariam (2). Statuunt porro, Christum ita a peccatis omnibus nos redemisse, ut nos ipsi quoque pro peccatorum post baptismum commissorum poena temporali & culpa veniali satisfacere debeamus, vel hic, vel in purgatorio (3). Quis non videt, magnam hæc ratione fieri injuriam Christo servatori, qui sane, secundum oracula sacra (4), solus mediatoris & intercedentis & satisfaciens dignitatem possidet, nec pretium sanguinis Christi pro ec-

clesia effusi infiniti esse valoris, si adhuc requirantur varæ satisfactiones ab ipsis fidelibus, si non pro culpa vel poena æterna, quam agnoscent Christum sustulisse, saltem pro poena temporali (5). Denique V.) & hoc notamus, eos, qui in ecclesiæ romanæ JANSENII castra defendunt, ac metici Christi particularitatem defendunt, hac ipsa ratione pretio sanguinis Jesu Christi haud parum derogare.

§. XXI. Ad ecclesiæ reformatæ doctrinam enarrandam ubi jam progredimur, ante omnia notamus, celebriores hujus cætus doctores & veritatem & perfectionem satisfactionis Christi passum in scriptis suis copiose adstruxisse, atque infinitum valorem mortis servatoris nostri ex dignitate personæ satisfaciens, quæ est infinita, subinde derivasse. Patet hoc ex scriptis systematicis FRANC. TURRETINI (6), JO. HENR. HEIDEGGERI (7), PETRI VAN MASTRACHT (8), theologi quondam Ultrajectini aliorumque, quorum nomina heic adlegare, supervacaneum ducimus. In eandem sententiam descendunt ecclesiæ episcopalis in Anglia doctores, ex quibus JO. PRIDEAUX (9), episcopum quondam Vigornensem celeberrimum, GILBERTUM BURNETUM (10), antistitem Sarisberiensis, atque JO. PEARSONIUM

NIVM

non de reali communicatione respectu ipsarum naturarum, etiam inter se, quæ ipsis non nisi verbalis est, verum de communicatione solius subsistentiæ intelligunt, per quam, secundum eorum sententiam, idiomata utriusque naturæ tribuuntur personæ ipsi realiter, naturæ autem alteri, sive in concreto, ut in scholis loquuntur, sive in abstracto, tantum verbaliter. Vid. HABERKORNII in christologia p. 293. seqq.

- (1) Conf. HABERKORNII loc. cit. p. 295.
- (2) Vid. DIONYS. PETAVIUM, in dogmas theol. de incarnat. lib. XIX. cap. IX, tom. V. p. 237. ubi hæc sententiam operose tueretur. Conferenda vero, quæ erudite contra romanenses disputat NICOLAUS GURTLEUS, in instis theol. cap. XIV. p. 239. seqq.
- (3) Vid. concil. Trident. sess. IV. cap. VIII. can. 13. add. BELLARMINUM lib. IV. de penis. cap. 1.
- (4) Vid. 1. Tim. II. 6. Eph. III. 12. Ebr. IV. 16. Job. II. 2.
- (5) Equidem varia cætus romani doctores adhibent emblematæ, vulnesi, merito Christi hæc ratione

inflicto, curando. Verum ista exigui admodum esse pretii, rationibus minime contentendis dudam ostenderunt theologi protestantes. Legi cumprimis merentur, quæ JO. HENR. HEIDEGGERUS hanc in rem scripsit in summo concil. Trident. p. 1009. seqq. & p. 1018.

(6) in theol. elementis, pars. II. §. 474. seqq. & p. 476. seqq.

(7) in corpore theol. christiane tom. II. p. 106. seqq.

(8) in theologia theoretica-practica, lib. V. cap. XVIII. p. 617. seqq. & p. 623.

(9) Vid. ejus opera theol. lect. XIX. p. 160. seqq.

(10) Vid. ejus exposition of the thirty nine Articles of the Church of England, p. 53. seqq. Nec tamen dissimulare heic possumus, virum alias doctissimum articulorum ecclesiæ anglicanæ sensum in hac ipsa, quam modo adlegavimus, interpretatio- ne subinde ambiguum reddidisse, & quosvis fere sectarios, ne Sociniani quidem exceptis, ad unius fidei admittere societatem, nonnullis visum esse. Unde non tantum JOAN. EDUARDUS mox contra eum calumniam strinxit, sed & universus

NIUM (1), episcopum Cæsariensem eandemque doctissimum, heic nominasse sufficiat. In eo tamen a nobis discedunt theologi reformati, quod universalitatem satisfactionis a Christo præstitæ penitus negant, pretiumque redemptionis a servatore perolutum redimendis tantum electis sufficere arbitrantur. Nostri enim theologi valorem sanguinis Christi non tantum in se infinitum esse statuunt, ita ut infinitæ iustitiæ & maiestati divinæ, peccatis nostris offensæ, simpliciter æquivalcat; sed &, ratione locorum & subiectorum, valorem istum ad omnia loca, omnesque omnino homines, ubivis locorum sese extendere, præeunte scriptura sacra, docent (2). Displicet quoque theologis nostris, quod nonnulli reformatorum cum JO. CALVINO (3) vim atque efficaciam meriti Christi ex mero beneplacito divino derivare haud dubitant, & cum DAN. CHAMIERIO (4) distinguunt inter meritum absolutum & ex compaſſo, Christumque, si de merito loquamur, ex compaſſo quidem salutem æternam nobis vere pleneque meruisse concedunt, sed, si de merito absoluto sermo sit, penitus inficiantur. Licet vero MARCUS FRIDERICUS WENDELINUS, doctor inter reformatos haud incelebris, adsertum hocce contra GERHARDUM nostratem propugnandum in se suscepit, valoremque meriti Christi ex æstimatione atque acceptatione Dei deducendum esse, cominonstrare annisus fuerit (5), contrarium tamen demonstravit ac WENDELINUM depexum dedit PETRUS HABERKORNIUS (6), theologus Giessensis, sapius jam nobis laudatus, qui & ostendit, quod sine

reali naturæ Christi humanæ cum divina & via atque idiomatum communicatione, quoque ecclesiæ reformatæ doctores negant, lor meriti Christi absolute infinitus locum habere proflus nequeat (7). Addimus & hoc, Vlackium, scriptorem batavum, dis verbis negare, se posse concipere, quod satisfactio Christi sit infiniti valoris, atque optare, ut id clare scripturæ dicto compratur (8).

§. XXII. Perginaus jam ad eos, qui, post stauratam in Germania religionem, antiqui Photinianorum errores ex orco revocarunt, quo argumento de redemptione generis humani gravissime sunt hallucinati. Ducebat olim hæc familiam FAUSTUS SOCINUS, qui clisimis scripturæ sacre oraculis corruptæ-rati commenta anteponebat, ac satisfactionis a Christo præstitæ veritatem conquistis undique rationibus impugnare haud dubitavit. Fecit id primis in prælectionibus theologicis (9), hæc tria sibi probanda sumit: 1) Deum non peccata jure condonare potuisse; 2) Deum non la vera satisfactione accepta condonare voluisse; 3) nullo modo iustitiæ divinæ, salvis nobis pro peccatis nostris satisfacti potuisse, ne ipso Christo quidem. Quin eo impiecatu percellit vir iste profana arrogancia inflatus, ut habere haud erubuerit: Ego quidem, etiamsi semel, sed sæpe id in sacris monumentis extat (Christum pro nobis satisfecisse) non idcirco tamen ita rem proflus se habere crederem, vos opinamini (10). FAUSTI vestigia præ-

versus minor clerum amarissimas contra Burnetum querelas ad archiepiscopum Cantuariensem deferri curavit. Latus hæc edisserantur a JO. FRICKIO, in dissertat. de justificatione, Georgio Bullo opposita, cap. I. §. VIII.

(1) Vid. ejus expositionem Symboli apostol. art. X. p. 645. seqq.

(2) Conf. heic HABERKORNIUM in christolog. p. 347. seqq.

(3) lib. II. instit. christ. relig. cap. XVII. §. 1.

(4) tom. III. panſtræ cathol. lib. IX. cap. I. §. VII.

(5) exercit. XII. p. 641.

(6) loco excitato p. 344. seqq. & p. 360. seqq.

(7) Conferri quoque heic inererur beati cancelli C. M. PFÄFFII commentariolus de infinito pro sanguinis Christi, cap. II. p. 17.

(8) Vid. ejus dissertat. triad. Amstelod. MDCLXXX. editam; dissert. III. sect. III. cap. V. Cæſta erud. Lips. ad ann. MDCXC. p. 257.

(9) Exstant istæ prælectiones tom. I. ipsius op. p. 566.

(10) Vid. ejus librum de Christo servatore, part. I. tom. II. oper. p. 304. Refutavit hunc librum H. GROTIUS in supra laudata defensione p. 100.

runt JO. GRELLIUS (1), JO. LUDOV. WOLZOGENIUS (2), VALENT. SMALCIUS (3), OSTORODUS, VOLKELIUS, alique in iisdem castris militantes (4), qui sane nullam aliam Christi redemptionem admiserunt, nisi *metaphoricam*, passionem vero & mortem Christi *rigorose satisfactoriam* penitus negarunt, atque ad eandem impugnamdam omnes ingenii vires contulerunt. Negarunt quoque tum ipsemet SOCINUS, tum ejusdem adseclæ, si vel maxime admittatur, naturam divinam in Christo vere passam esse, exinde consequi, passionem ipsius ac mortem *infinite virtutis* esse. Licet vero sint nostra ætate scriptores quidam, SOCINI partibus alias addicti, qui in multis

revera rebus a communibus Socinianorum dogmatibus abeunt, atque ingenue fatentur, SOCINUM, sectæ hujus conditorem, in alterum extremum heic delapsum esse (5); alii tamen Socini sectatores receptam omnium cœtuum christianorum de redemptione Christi doctrinam turpissimis hodiernum convitiis proscindere haud dubitant.

§. XXIII. Sociniani haud immerito ad latu-
ponimus *Arminianos*, seu *Remonstrantes*, qui, præpostero haud dubie pacis studio, inter theologos recte sentientes & Socinianos conciliandæ, a recta veritatis cœlestis via plurimum heic aberrarunt. Quando enim Socini adseclæ præstationem

cæbolica de satisfactione Christi, adversus Faustum Socinum Senensem, qui insertus est tom. IV. oper. p. 293. seqq. Multa tamen in hoc opusculo Grotiano desiderari posse, ostendit HERM. RAVENSBERGERIUS, theologus Groeninganus, in peculiari commentatione, Groeningæ MDCXVII. edita, quem vero mox adortus est GERH. JO. VOSSIUS, in responsione ad judicium Herman-
ni Ravensbergeri de libro ab Hugone Grotio pro cæbolica fide de satisfactione Jesu Christi, scripto, adversus Faust. Socinum, quæ exstat tom. I. operum ejus, p. 883. seqq. Conferenda sunt, quæ contra Grotium disseruerunt viri longe doctissimi, b. MICH. FOERTSCHIIUS, b. cancellarius JÆGERUS, GUIL. ERNESTUS BARTHOLOMÆI, theologus Vinariensis, &, qui primo nominandus erat loco, dignissimus Jægeri successor, beatus cancellarius, C. M. PFAFFIUS, cujus examen libelli Grotiani de satisfactione Christi, lectu dignissimum, Tübingæ MDCCIIII. in lucem publicam prodiiit.

(1) Scripsit is defensionem Socini, in responsione ad librum Hug. Grotii de satisfactione. Refutarunt vero hunc Crellii librum ANDR. ESENIUS, theologus Ultrajectinus, LAMBERTUS VELTHUYSIUS, &, qui inter maxima Angliæ lumina referri meretur, EDUARDUS STILLINGFLEETUS, episcopus Vigornienfis.

(2) Vid. WOLZOGENII compend. relig. christ. §. XLVII. quod tom. II. operum ejus exstat.

(3) SMALCIO cum MARTINO SMIGLECIO,

Tomus IV.

sodalitatis Ignatianæ patre, hac de re controversia intercessit. Exstat ejusdem refutatio libri Smigleciani de satisfact. Christi. Videantur SANDIUS in bibliorb. anticrinitar. p. 99. & JO. FABRICIUS in bibl. bibliorbeca lux part. V. p. 49.

(4) Pertinet huc cumprimis BERNH. OCHL-
NUS, Senensis italus, capucinz antea familia supremus antistes, cujus dialogi SS. trinitatis ac satisfactionis Jesu Christi vicariæ mysteriis oppugnandis cumprimis fuerunt destinati, certe a Socini adseclis ad ea collabefactanda admoti sunt, uti observat b. ZELTNERUS in crypto-Socinismo Alsdorffino p. 1162. 1163. not. (a). Conf. BÆLIUM in dict. hist. & crit. tom. III. voce Ochlin, p. m. 520. seqq. Illud quoque heic prætermittendum haud est, quod Socinianorum doctrina multos in Anglia invenerit fautores ac propugnatores, quorum historiam dedit JO. FRID. MAYERUS, Deprehenduntur quoque in tomis Anglicanis Socinianismum spectantibus, qui inscribuntur: *the faith of one God, who is only the Father, and of one Mediator between God and Man, who is only the Man Christ Jesus* &c. varii tractatus, in quibus veritas redemptionis ac satisfactionis Christi vicariæ impugnatur.

(5) Vid. ARTEMONIUM, seu, qui sub hoc nomine latere voluit, SAMUELEM CRELLIUM, in præfatione intro evang. Joannis illustr. præmissa p. XI. & seqq. Verba ejus recitavit b. WEISMANNUS noster in iustis. theol. exeg. dogmas. p. 544.

R

tionem Christi vicariam plane repudiant, tandemque explodunt, hi, mediam quasi viam eligentes, contendunt, satisfactionem Christi admissam non esse propter inhærentem dignitatem, sed ex divina *acceptilatione* imperfectæ præstationis pro perfectâ; ut proinde meritum Christi valorem infinitum haud habeat, nec iustitiæ divinæ exacte satisfecerit. Audiamus STEPH. CURCELLÆUM (1), theologiæ Arminianæ doctorem percelebrem, qui hac de re inter alia ita disserit: *Dicendum itaque, Christi mortem alio modo non fuisse æquivalentem tot pænis, nisi quia Deus ex gratia eam voluit pro tali habere & acceptare, quod est non parum recedere a rigiditate plenariæ satisfactionis, quam nonnulli urgent.* Socium eidem damus PHIL. LIMBORCHIIUM (2), qui hac de re sequentem in in modum scribit: *Pænam eandem, quam nos peccatis nostris meriti eramus, dominum nostrum non tulisse, jam ante ostendimus: non enim tulit mortem æternam. Sed tulit miseriam gravem & mortem cruentam nostri loco; quæ fuit vice pænæ a nobis iuste sustinendæ. Non quod nos proprie eandem speciem præcise meriti fuerimus; meriti enim sumus multo graviores, maledictionem æternam: sed quia ipse innocens hanc in se ultro suscepit, fuit sacrificium Deo*

patri adeo gratum, ut eo nos in gratiam restituta permotus sit. Nec sane ipsemet H. GROTIUS, ο πατρι, qui satisfactionis Christi defensionem contra Socinum suscepit, ab hoc errore immunis pronunciari potest. Gensinam namque satisfactionis notionem deseruit, Christumque nos redemisse adseruit *aliquid pretii dando*, quo Deus pater contentus fuerit; licet debiti magnitudini haud responderit (3); jure meritoque eapropter notatus a præstantissimo jureconsulto ULRICO HUBERO (4). Secuti quoque sunt theologorum Reinonstrantium placita JOACH. PEUSCHELIUS, postquam Socini scholæ atque erroribus valedixerat (5), & JO. VOGELIUS (6), gente germani, nec non ii, quibus in Angliâ *Latitudiniorum* (7) nomen datum est, eo quod, exemplo SIM. EPISCOPI viam ad salutem perveniendi dilant, atque oppido pauca esse contendunt, quæ scire & credere christianum hominem ad salutem obtinendam oporteat. Nec desunt alii ex ecclesiæ anglicanæ doctoribus, qui cum Remonstrantibus satisfactionis ac redemptionis nostræ gloriam, quæ Christo servatori debetur, varia ratione imminuere haud dubitant, ex quibus JO. TIELOTONUM, archiepiscopum quondam Cantuariensem longe celeberrimum, EDUARDUM STILLINGFLEETUM, episcopum Vigor-

(1) in *institus. rel. christ. lib. V. cap. XIX. §. 15. oper. ejus theol. p. 390.*

(2) in *theol. christ. libr. III. cap. XXII. §. 2.*

(3) Vid. ejus *defensionem fidei cathol. de satisfact. Christi, cap. VIII.* Conferenda, quæ supra p. 128. not. (10) de libello Grotiano diximus.

(4) Vid. ejus *dissertap. juridico theol. &c. exercit. VII. §. VIII.*

(5) Vid. b. ZELTNERI *crypto-Socinismus Alsdorff. p. 889. & p. 1043.* Exstat quoque PEUSCHELIJ oratio *de satisfactione*, quæ loc. cit. p. 911. seqq. inserta legitur.

(6) Vid. ZELTNERUM loc. cit. p. 1105. ubi ipsa

VOGELII verba ex ejusdem professione fidei exhibentur.

(7) Vid. *la Religion du Latitudinaire* par M. JURIEU p. 73. ubi Latitudiniorum de satisfactione Christi sententia edisseritur. Refutavit vero Jurium ARTHURUS BURY, theologus quondam Oxoniensis, in libello, qui inscribitur: *Latitudinarius orthodoxus &c.* Idem quoque auctor est libri famosissimi, cui titulus: *the naked Gospel, five, nudum evangelium.* Prodiit hoc scriptum A. MDCXC. in 4. atque eodem anno, ob principia nimis lata, Oxoniæ manu carnificis combustum fuit. Vid. b. cancellarii PFAFFII *introduci. in bist. theol. litter. part. II. p. 287. seqq.* Adoptavit quoque Latitudiniorum principia JO. LOCKIUS, philosophus celeberrimus, in libro notissimo: *the reasonableness of the Christianity* &c. quæ & in linguam gallicam fuit conversus.

Vigorniensem (1), qui alias Socini adseclis fortiter sese opposuit, itemque doctissimos, qui nostra ætate scriptis inclaruerunt, duumviros, LELANDUM (2) ac JAC. FOSTERUM (3), heic nominasse sufficiat.

§. XXIV. Iis, qui *Arminianorum* seu *Remonstrantium* nomine veniunt, succedere jubemus *Anabaptistas*, eosque tum antiquiores & crassiores, tum recentiores & *Mennonitas*, GALBANI præsertim adseclas, quin & alios fanaticos, veluti ESAIAM STIEPEDIUM, PAULUM FELGENHAUERUM, quin ipsum CHRISTIANUM HOHBURGUM, sub ELIAS PRÆTORII nomine latitantem. Hos enim de sanctissima redemptionis nostræ doctrina dubitasse, quin de contemptu satisfactionis Christi vicariæ se plurimum suspectos reddidisse, non sine ratione monent theologi (4). Cumprimis vero censuram heic promerentur *Quakeri*, qui meritum Christi pro nobis prælitum prorsus negant, omnemque ejus *redemptionem in procuracione virtutis, spiritus, vitæ, consistere*, arbitrantur; prout ex BARCLAYO, SCHEWE-

NIO, BOUROUGHIO aliisque adnotarunt BAIERUS & SCHELGUIGIUS; licet negare nolumus, ea, quæ viri isti ex fervore præpositero, conspecto insigni dogmatis de satisfactione Christi abusu, scripserunt veritati minus consentanea, subinde ultra, quam par est, a nonnullis fuisse exaggerata (5.) Nemo autem majori audacia ac petulantia Christi servatoris nostri satisfactionem impugnare ausus est, quam JO. CONR. DIPPELIUS, qui, adsumto CHRISTIANI DEMOCRITI nomine, varios libellos ad veritatem satisfactionis evertendam unice comparatos in lucem publicam edidit (6), refutatus eapropter a præstantissimis ecclesiæ nostræ theologis MICHAELE FOERTSCHIO, JO. CHRISTOPH. PFAFFIO, JO. GUSTAVO REINBECKIO (7), atque FRIDERICO WAGNERO (8), pastore Hamburgensi de ecclesiæ nostræ præclare merito. Eandem cum Democrito tibiam heic inflarunt VICTOR CHRISTOPH. TUCHTFELDUS (9) itemque CHRISTIANUS FENDIUS (10), quem LANGIUS, DIEZIUS aliique confutarunt (11). PETRUM VERO POIKETUM, virum acrioris quidam

R 2

(1) de Tillotsono ac Stillingfleetto vid. viri clarissimi GE. WILH. ALBERTI *briefe, betreffend den allerneuesten Zustand der Religion und der Wissenschaften in Groß-Britanien, part. III. p. 752.*

(2) Vid. ALBERTUM *loc. cit.*

(3) Vid. eundem *loc. cit. p. 732. seqq.*

(4) Legi merentur, quæ post BAIERUM, SCHELGUIGIUM aliosque hanc in rem adnotavit b. ZELTNERUS in *breviario controvers. cum entusiastis & fanaticis, controuv. XV. p. 274. seqq.*

(5) Egrægie hoc jam ante nos monuit b. ZELTNERUS *loc. cit. p. 275.*

(6) Pertinent huc varii ejusdem libelli germanico sermone editi, verb. grat. *apostolischer Wegweiser zur wahren Gerechtigkeit* &c. itemque, *vera demonstratio evangelica*, quæ MDCCXXIX. prodit, ut alia ejusmodi scripta jam taceamus.

(7) in tractatione *theol. de redemptione per Iyerum.*

(8) in *Democrito autocritico*, A. MDCCXXXII. in 8. edito. Strinxerunt quoque contra Dippelium calamus LANGIUS, NEUMEISTERUS, aliique, de quibus vid. cel. WALCHIUM in *der historischen und theologischen Einleitung in die Religions-Streitigkeiten der evangelisch-lutherischen Kirche, part. V. cap. V. §. XXI. p. 1012. seqq.* Omnium copiosissime vero Dippelium refutavit FRANCISCUS ALBERTUS ÆPINUS in *compendio maræologiae fanaticæ recentioris* &c. Rostochii MDCCXXI. 4. cui & indicem librorum a Dippelio editorum adjecit.

(9) Vid. de eo laudatissimum WALCHIUM *loc. cit. part. II. cap. V. §. LXI. p. 846. seqq.* & *part. V. cap. V. §. XXXII. p. 1063. inprimis p. 1069. seqq.*

(10) Vid. WALCHIUM *loc. cit. part. V. cap. V. §. XXXIV. p. 1070. seqq.*

(11) Vid. *sacr. observ. ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. partem alteram absolutam, pag. 12. nos. 23.*

dem ingenii, sed fanaticismo deditum, qui itidem satisfactionem Christi debellavit, ac pro substitutione expletrice, solam cum exemplo intercessionem & supplicationem Christi ad Deum hoc modo placandum urfit (1), depexum dederunt b. WEISMANNUS (2) noster, ac JO. MICHAEL LANGIUS (3), theologus quondam Halensis.

§. XXV. Antequam dissertationi academicæ imponamus finem, sequentia adhuc paucis notamus: I) existisse inter purioris fidei doctores, qui in doctrina de redemptione nostra *acceptilationis* vocabulum, quod alias, ubi ab ARMINII adseclis adhibetur, jure meritoque improbant theologi nostri, usurpare haud dubitaverint (4), sed alio plane & meliori sensu, ac quidem ab Arminianis id factum esse novimus. Nihil enim aliud hac ipsa loquendi ratione innuere voluerunt viri egregii, quam hoc, Deum ejus, quem ipse nobis dedit, filii sui satisfactionem perfectissimam pro nostra accepisse; in qua quidem adsertione nihil est, quod jure desiderari queat. II) GEORG. CALIXTO, eruditissimo quondam academiz Juliz doctore, ab ABRAH. CALOVIO (5) ac BALTHASARE MENZERO (6), inter alia, & hoc fuisse expo-

bratum, quod dixerit, *meritum Christi fuisse aliqua ex parte infinitum*. III) DANIEL JACOB. SPENARUM, theologum prorsus eximium, & tam pietatis, quam doctrinæ copia commendatissimum, pariter variorum errorum in articulo de redemptione ecclesiæ proprio Christi sanguine facta a JO. FRID. MEYERO (7) fuisse postulatam, a quibus tamen profecto longe erat alienissimus (8). IV.) Majori jure de JO. ALPHONSO TURRETINO, celeberrimo quondam Genevensium theologo, adfirmari posse, quod a recto veritatis tramite aberraverit, quando nudam mortis Christi *acceptilationem* per preces Christi occasionaliter factam statuit (9); quem sane schematismum ipsi SOCINI sectatores facile admiserint. Cæterum, si quis omnia ea, quæ hætenus diximus, accurate pensitaverit, facile perspiciet, veritatem gravissimam de redemptione nostra, quæ, per Dei gratiam, in hunc usque diem in puriori christianorum cœtu fuit conservata, non tantum ab hæreticis sapissime impugnata, sed & a doctoribus scholasticis variis distinctionibus atque argutiis obscuratam, quin & subinde per imprudentem nexum cum doctrinis accessoriis multis difficultatibus obseptam fuisse.

(1) Vid. ejus *æconom. div. lib. III. cap. IV. & cap. V. §. VIII. seqq.*

(2) Vid. ejus *institut. theol. exegeseo - dogmas. p. 618. seqq.*

(3) in *dissert. II. de justitia Dei peccati vindicæ.*

(4) Nonnullos nostrorum theologorum, qui *acceptilationem* aliquam sacram in scriptis suis commendarunt, adlegavit, & quonam sensu id factum sit, ostendit SCHROEDERUS, in *dissertat. supra laudata de acceptilatione juridica ad sacram redemptionis buni. doctrinam variis modis applicata p. 50. seqq.*

(5) in *harmonia Calixtina - heretica, scilicet. III.*

(6) in *epistola ad generum, D. H. Widenburgium, de Calixti epitome theol. quæ inserta est deuten unschuldigen Nachrichten von alten und neuen theol. Sachen, A. MDCCVIII. p. 203.*

(7) in *Ansi - Spenero*, qui MDCXCV. prodixit, p. 28. seqq.

(8) Vid. WALCHIUM in *der Einleitung in die Religions - Streitsigkeiten der Ev. Luth. Kirche, part. II. p. 236.*

(9) Vid. ejus *dilucidationes philosophico - theol. dogmatico - morales, vol. II. p. 312. & conf. beati cancellarii nostri C. M. PFAPFII dissert. in verba sacra Ebr. VIII. 4. si Christus esses in terra, profecto sacerdos non esses, p. 6.*

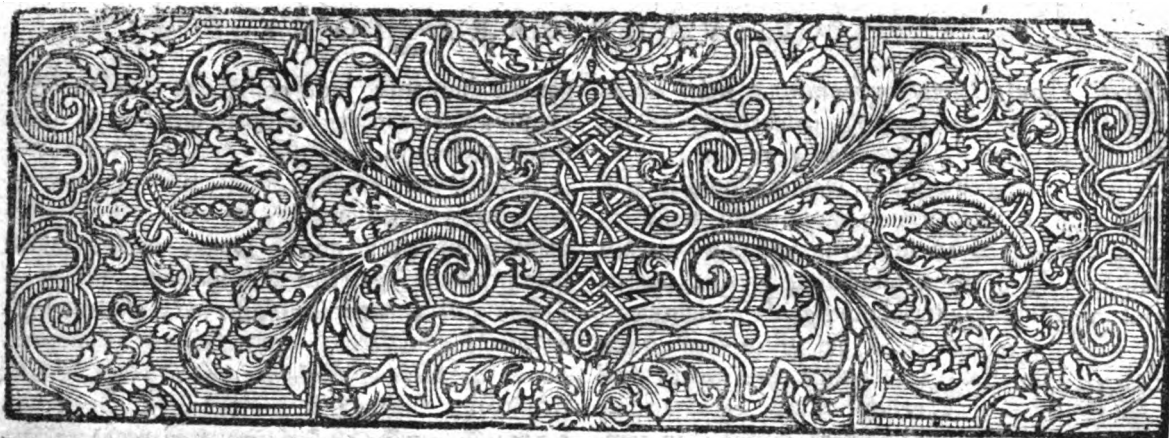

I O. GERHARDI
THEOLOGI QVONDAM IENENSIS
L O C O R V M
THEOLOGICORVM

TOMVS QVARTVS,

- IN QVO**
CONTINENTVR HAEC CAPITA
- I. DE CREATIONE ET ANGELIS.**
 - II. DE PROVIDENTIA.**
 - III. DE ELECTIONE ET REPROBATIONE.**
 - IV. DE IMAGINE DEI IN HOMINE ANTE LAPSVM.**
 - V. DE PECCATO ORIGINALI, HOC EST, DE LAPSVM PRIMORVM PARENTVM, ET ILLVM SECVTA NATVRALI CORRVTIONE, IN POSTEROS PROPAGATA.**

[illegible]

LOCUS VI. DE CREATIONE ET ANGELIS.

PROOEMIUM.

§. I.

*Connexio cum
precedente
loco.*

Egimus hactenus de una
ac indivisa Dei essen-
tia, & distinctis in ea
tribus personis, Patre,
Filio & Spiritu sancto:
videndum nunc de Dei voluntate.

*Voluntas Dei
est ipsa ejus
essentia.*

§. II. Voluntas Dei est ipsa
Dei essentia, seu ipse Deus vo-
lens. Non enim aliud est in Deo,
quod vult, & quo vult, sed se
ipso liberrime vult bonum; accidens quoddam
in Deo non agnoscimus. Interim tamen quæ in
Deo sunt ἀπλοτάτως unum quid, ea distincte
propter intellectus nostri tarditatem cognoscenda
proponi nihil impedit.

§. III. Agemus autem de vo-
luntate Dei revelata. Quæ enim
de occulta Dei voluntate (*) & qui-
dem revelata in verbo Dei contra-
dictoria a nonnullis disputantur, ea a nobis se-

*Quid de volun-
tate occulta.*

rio repudiantur. Repetimus hoc loco, quæ
D. Lutherus proponit in aurea expositione Gen.
XXVI. cap. tom. VI. lat. p. 353. *De Deo, qua-
tenus non est revelatus, nulla est fides, nulla
scientia, & cognitio nulla. Atque ibi tenen-
dum est, quod dicitur: Quæ supra nos, nihil
ad nos, Ejusmodi enim cogitationes, quæ su-
pra aut extra revelationem Dei sublimius ali-
quid rimantur, prorsus diabolicæ sunt, qui-
bus nihil amplius proficitur, quam ut nos ipsos
in exitium præcipitemus, quia obijciunt obje-
ctum impervestigabile, videlicet Deum non re-
velatum.* Utimur hoc argumento: unicum theo-
logiz principium est verbum Dei, quod ergo
in verbo Dei non est revelatum, non est theo-
logicum.

§. IV. Porro quicquid Deus in
tempore agit, agere ab æterno de-
crevit. Est enim voluntas ejus
immutabilis, unde deducitur regula illa appri-
me notanda: *Decretum Dei & executio ejus
(A) & (B) 2 decreti.*

*Voluntas Dei
immutabilis.*

(*) De distinctione voluntatis Dei in arcanam & revelatam vid. GERHARDUM nostrum tom. I. loc.
theol. p. 151. & tom. III. p. 201.

decreti exquisitissime conveniunt, nihil est in Dei opere, quod non fuerit in decreto, & nihil fuit in decreto, quod non sequitur in opere. Cum enim dicimus, Deum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi inesse intelligimus, sed ejus sempiternæ voluntatis novum aliquem significamus effectum, id est, æterna ejus voluntate noviter aliquid existere dicimus.

§. V. Quia igitur duo præcipua ac maxima Dei opera (ad Dei opera. quæ reliqua omnia certo ordine ac modo referri possunt) in tempore a Deo facta esse, scriptura testatur, videlicet creationem totius universi & instaurationem

generis humani; inde colligimus, de utroque Deum ab æterno fecisse decretum, quod quale fuerit, executio ejus ostendit.

§. VI. De creatione propositum *Creatio.* nobis hac vice differere, quæ est primum opus, in quo se Deus, ex arcana sua sede prodians, exterius manifestavit. *Ut enim Deus, qui natura invisibilis est, etiam a visibilibus posset sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate sua manifestaret.* Ambrosius super 1 Rom. p. 4. Unde etiam ὁ κόσμος ἐτὶ ὄλεθρον ὡς περ τὸ βιβλίον ἐγγραφὸν ἐστὶ ὑπαγορευόμενον τὴν τῆ θεοῦ δόξαν. Basiliius homil. XI. hexæm.

CAPUT I.

DE SIGNIFICATIONE VOCABULI.

§. VII. *Quid significat creare?* **C**reare significat proprie ex nihilo aliquid facere, transfertur autem in scriptura ad res alias, sed quæ itidem sunt solius Dei actiones, & quidem non minoris virtutis, quam ipsum opus creationis. De variis significationibus hujus vocabuli, ut & de synonymis ejus adpellatio-

nibus vide omnino Chemnitium part. I. loc. theol. loc. IV. cap. 1. Discrimen inter creationem & generationem accurate in ecclesia observandum. Illa fit ex nihilo; hæc ex gignentis substantia: per illam producitur aliquid diversum a substantia creantis; per hanc producitur simile secundum essentiam: illa est opus ad extra, hæc est opus ad intra.

CAPUT II.

DE CAUSA EFFICIENTE CREATIONIS.

§. VIII. *Auctor creationis.* **A**uctor creationis est Deus unus & solus, ut passim scriptura testatur Genes. I. 1. *In principio creavit Deus calum & terram.* Job. IX. 8. *Deus extendit cælos suos.* Psalm. CXXXIV. 3. *Jehovah fecit cælum & terram.* Esaj. XLV. 6. 7. *Ego Dominus & non est alius; formans lucem, creans tenebras.* Jer. X. 11. *Dii, qui non fecerunt cælum & terram, pereant de terra.* Mal. II. 10. *Nunquid non Deus unus creavit nos?* Heb. III. 4. *Qui omnia creavit, Deus est.* Est autem ille unus verus Deus, Pater, Filius & Spiritus sanctus, ideo creationis opus & Patri, & Filio, & Spiritui

sancto in scriptura tribuitur. De Patre dicitur 1 Cor VIII. 6. *Unus Deus Pater, ex quo omnia.* Hebr. I. 2. *Deus locutus est nobis in Filio, per quem & secula condidit.* De Filio Joh. I. 3. *omnia per ipsum facta sunt.* Col. I. 16. *in ipso creata sunt omnia.* De Spiritu sancto Job. XXVI. 13. *Spiritus ejus ornavit cælos.* Cap. XXXIII. 4. *Spiritus Dei fecit me, & spiraculum omnipotentis vivificavit me.* Psalm. CIV. 30. *Emittes Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ.*

§. IX. Harum trium personarum in propria sede hujus articuli, videlicet Gen. I. (modo revelationis isti temporis congruo) distinctam

Creatio competiti toti S. S. Trinitati.

finctam fieri mentionem statuimus. De *Patre*, persona prima, nulla est dubitatio. *Filii* persona comprehenditur verbo *dicendi*, juxta infalibilem explicationem Joh. I. 1. & seq. *In principio erat verbum*, & *verbum erat apud Deum*, & *Deus erat verbum*, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et si proinde non inficiamur, Deum præcipiendo & efficaciter, mandando omnia condidisse; Psalm. XXXIII. 9. (id quod quibusdam ansam dedit, ut statuerent saltem mandatum & jussum Dei verbo *dicendi* proponi) tamen non excludendum est verbum *ὑποστατικόν*, id est, Filius Dei, quia in illo præcipiendi & mandandi verbo inerat virtus altissimi, & verbum substantiale, quia Pater non operatur absque Filio Joh. V. 17. Sic Sapientia Dei Prov. VIII. 22. usque ad 30. æternitatem suam demonstrat, & creationis opus sibi tribuit. Est autem sapientia illa Dei Filius 1 Cor. I. 24. Matth. XI. 19. Cum ergo eadem effecta sapientiæ tribuat Salomon, quæ Moses Dei verbo; sequitur idem denotari per *τὸ dicere* apud Mosen, & per *sapientiam* apud Salomonem. Chaldaus paraphrastes eadem appellatione Gen. I. utitur, qua alioquin substantiale verbum nuncupat *Memrah da Jehova*: verbum ipsius Jehovæ.

§. X. Immorandum hic aliquantulum propter rei magnitudinem. Quid sit illud *dicere*, per quod Deus creavit omnia, exponitur Col. I. 15. & 16. *qui est imago Dei invisibilis, & primogenitus omnis creaturae*, is est, *per quem omnia creata*. Sic Heb. I. 2. & 3. *per quem Pater fecit secula*, is est, *splendor gloriae & character substantiae ejus*. Commendamus hic diligentem & accuratam vet. & nov. test. collationem. Qui populum eduxit ex Aegypto, & eum per desertum comitatus est, & ei legem dedit, is dicit, se sex diebus creasse cælum & terram; Exod. XX. jam vero is est Dei Filius, vocatur enim angelus Jehovæ, & proinde a Patre distinguitur Exod. III. 2. ac diserte de Christo dicitur 1 Cor. X. 9. quod in deserto ab Israelitis sit tentatus. Qui apud Esaj. XLV. 23. dicit: *Mihi curvabitur omne*

genu, ibidem dicit, *se fecisse terram, & hominem super eam creasse, & suis manibus cælos extendisse*. Hoc apostolus accommodat ad Christum Rom. XIV. 11. *Oportet nos fisci coram tribunali Christi, quia scriptum est, mihi curvabitur omne genu*: Christus ergo fecit terram & hominem. Non est adorandus, nisi qui fecit cælum & terram; Apoc. XIV. 7. Atqui Christum adorant omnes Angeli Psalm. XCVII. 7. Hebr. I. 6. Ergo ipse fecit cælum & terram. Sic qui dicit Esaj XLVIII. 12. *Ego sum primus & novissimus, ejus manus fundavit terram, & dextra palmo mensa est cælos* v. 13. Jam vero Christus dicit Apoc. I. 11. *Ego sum α & ω primus & novissimus*. Nemo proinde neget verbo *dicendi* Gen. I. denotari Filium Dei, secundam Trinitatis personam.

§. XI. De Spiritu S. ibidem *Creatio Spiritus* dicitur: quod *incubarit aquis* *sui S. tribuitur*. v. 2. Rabbini & eorum assheclæ accipiunt de vento: at is nondum fuit; præterea diserte dicitur Spiritus *Elohim*, ut significetur, quod sit Patris & Filii Spiritus. Recte Wolsfg. Capito super 1. Genes. *Spiritus, quando pro vento ponitur, violentum quid significat, additum nomen Domini rei magnitudinem, cui adjicitur, declarat, ut montes Dei, cedri Dei, si ergo significaretur ventus violentissimus, qui cum impetu feratur, non potuisset superincubare*. Nascitur inde argumentum sententiæ nostræ tertium, talia spiritui hoc loco tribuuntur, quæ vento non competunt. Basilii in hexaëm. p. 10. ex Syro quodam se accepisse tradit, vocem hic positam significare idem, quod *fovere vitali calore, instar gallinae* *ἐν τῷ ὥρῳ*. Augustinus recte: *Non ita superferebatur Spiritus aquis, ut oleum aquae vel aqua terrae, sed vi quadam effectoria & fabricatoria; sicut superfertur voluntas artificis ligno, vel cuique rei alii subiecta ad operandum*. Denique conjungimus explicationem Psalm. XXXIII. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritus oris ejus omnis exercitus eorum*; ubi tres Trinitatis personas distingui, ex ipsis Rabbinis ostendit Galatinus lib. II. de arc. cathol. verit. cap. 4.

§. XIV.

(A) & (B) 3

§. XII. Nec prætereundum est, *Spiritus incubabat aquis.* Mosaicum illum textum (*Spiritus Domini incubabat aquis*) a quibusvis melioris notæ interpretibus

tum veteribus tum recentioribus unanimi consensu de tertia sacrosanctæ Trinitatis persona exponi. Videatur Origenes l. I. *περὶ ἀρχ.* c. 3. Basilii tom. I. oper. homil. 2. hexaëm. pag. 35. Cyrillus lib. I. contra Julian. col. 13. & l. II. col. 35. Augustinus XIII. confess. cap. IV. lib. VIII. de civit. Dei cap. 11. & lib. XI. cap. 32. lib. II. ad Simplician. quæst. 1. Ambrosius l. I. hexaëm. c. 8. Lutherus super 1. Gen. Münsterus &c. Quid quod Burgenfis norat, antiquiores Rabbines diserte de Spiritu Dei hunc locum itidem exposuisse.

§. XIII. Observandum quoque, *Bara Elohim.* quod Moses peculiari locutione dicit: *Bara Elohim.* Constans aliqua & certa ratio pluralis numeri de Deo usurpati reddi alia nequit, quam personarum pluralitas. Rabbi Hunna: *Nisi hic sermo ita esset scriptus, nemini ita loqui licuisset.* Quod vero Aben Ezra & alii existimant, esse hanc proprietatem sacræ linguæ & honoris causa de Deo pluralem numerum usurpari, caret fundamento. Nomen hoc pluralis numeri *Elohim* cum verbo etiam plurali construitur 2 Sam. VII. 23. *Propter gentem Israel iverunt Elohim ad redimendum sibi populum.* Sic cum adjectivo etiam plurali coniungitur Jos. XXIV. 19. *Ichova est Elohim Kedoshim,* jam vero non est moris in scriptura, ut plurale adjectivum uni tribuatur personæ. Vide plura in disp. de Trinit.

§. XIV. Pertinet huc, quod *Faciamus hominem.* Gen. I. 26. Deus de homine condendo deliberationem suscipiens (loquimur ut possumus) plurali utitur numero: *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* In eo, quod dicit, *faciamus*, una operatio trium personarum ostenditur: in eo quod dicit, *ad imaginem & similitudinem nostram*, una & æqualis substantia trium personarum indigitatur. Hinc Socrates lib. II. cap. 25. refert, decretum esse in synodo Syrmienti: *εἰ τις τὸ ποιήσωμεν ἀνθρώπον μὴ τὸν πατέρα*

πρὸς τὸν υἱὸν λέγει, ἀλλ' αὐτὸν πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν εἰρηκεῖναι, ἀνάθεμα ἔστω.

§. XV. Concludimus igitur, creationem esse actionem indivisam unius ac solius veri Dei, Patris scilicet, Filii & Spiritus sancti: *Omnia causalia sunt totius divinitatis communia.* Dionysius de divin. nom. cap. 2. *Create convenit Deo secundum esse, quod est ejus essentia, quæ communis tribus personis.* Thomas p. I. q. 45. Non autem curiosius disputandum est de discrimine personarum in opere creationis, sed contenti simus illa simplicitate, quod Pater æternus per Filium in Spiritu sancto omnia creavit, quam propositionem patres colligunt ex Rom. XI. 36. Sed recte addit Nazianzenus vocolas illas, *ἀπὸ, διὰ, ἐν,* non naturam dividere, sed unius & inconfusæ naturæ proprietates exprimere: Et observa, quod Col. I. 16. etiam in Filio dicuntur omnia creata. Chrysostomus super 1. Hebr. homil. II. *Non ut hæreticus inaniter suspicatur, tanquam aliquod instrumentum Patris exstitit Filius, neque per eum dicitur fecisse, tanquam ipse facere non posset, sed sicut dicitur Pater judicare per Filium, quia judicem genuit, sic etiam dicitur operari per Filium, quia eum constat opificem genuisse.*

§. XVI. Basilii orat. de Spiritu sancto Patrem vocat *ἐκτίαν προκταραχτικὴν*, Filium *δημιουργικὴν*, Spiritum sanctum *τελειωτικὴν*, id vero dextre accipiendum, videlicet de personarum distinctione, & qui ex ea resultat, in operibus ad extra agendi ordine; non autem de essentia vel potentia in agendo inæqualitate. Danzus in phys. christ. cap. XVII. ita loquitur: *Pater creat voluntate; verbum sive Filius creat operatione & ipsa productione; Spiritus autem sanctus creat virium naturæque infitione & motus vitæque injectione, quæ cuique rei, ut existeret & conservaretur, inest.* Sed hæc longe majori explicatione indigent, ne ullam potentia inæqualitatem importent. Una est Patris, Filii & Spiritus sancti in creationis opere voluntas, una operatio, sicut una trium indivisa essentia.

§. XVII.

*Creatio est
opus solius
Dei.*

§. XVII. Ceterum creationis opus non solum unius Dei & trium personarum divinitatis actio est, sed etiam solius Dei propria, id quod ex compluribus scripturæ pronunciatis thes. 7. allegatis ostendunt Athanasius ser. III. contra Arian. p. 180. Cyrillus lib. II. thesauri c. 2. in fin. & lib. XII. c. 15. lib. II. contra Julian. col. 41. Augustinus XII. de civ. Dei cap. 24. Damascenus lib. II. orth. fid. cap. 3. quibus adde potiores ex Scholasticis Thomam p. I. q. 45. & II. sent. dist. q. 1. art. 3. Alenssem, Scotum, Capreolum, Biel. ibidem. Mornæus de verit. relig. cap. II. ad hujus pronunciati demonstrationem tale format argumentum: *A nihilo ad aliquid est spatium infinitum: Ergo ut ex non esse in esse, ex nihilo in aliquid quippiam producat, infinita virtus solius Dei propria adfuit necesse est.* Desumfit hoc ex Thoma part. I. quæst. 45. artic. 5.

quod argumentum tamen solvere nititur Biel. II. sent. dist. 1. quæst. 4.

§. XVIII. Detestamur ergo monstrosos illos errores & furores veterum hæreticorum, qui vel *Angeli non sunt creatores.* creationis opus inter Deum & angelos dividerunt, vel inæqualitatem agendi tribus divinitatis personis assignarunt, vel quacunque alia ratione, integritatem hujus mysterii labefecerunt, quo pertinent αἰῶνες Valentini, ἐξολὰ καὶ πρὸς ὅλα Basilidis, duo principia Manichæorum &c. de quibus videantur Irenæus, Tertullianus, Epiphanius & Augustinus. Saturniniani statuebant, angelos hominis conditores, teste Tertulliano de præscript. pag. 112. Simoniani totius mundi fabricatores eos salutabant, teste Irenæo libr. I. cap. 20. & libr. II. cap. 9. Sed illos omnes Damascenus lib. II. orth. fid. cap. 3. recte vocat σόματα διαβόλα.

CAPUT III.

DE MATERIA CREATIONIS.

§. XIX.

Creatio ex nihilo.

Porro creavit Deus omnia ex nihilo, ergo materiam noli quaerere, nulla fuit. Ex ἔκ ὀντων fecit Deus coelum & terram 2 Macc. VII. 28. Vocat τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, Rom. IV. 17. De tenebris jussit lucem splendescere 2 Cor. IV. 6. Verbo Dei aptata sunt secula eis τὸ μὴ ἐκ φανομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Hebr. XI. 3. Sic Prov. VIII. 24. Cum abyssi essent nihil, genuita sum, dicit sapientia. Observa igitur, quando dicitur: ex nihilo, denotari terminum, non materiam, ac simul negari habitudinem causæ materialis, ex nihilo, id est, non ex aliquo.

Thomas part. I. quæst. 45. art. 1. Adde etiam ex Damasceno lib. II. orthod. fidei cap. 5. Deum omnia fecisse ex nihilo, alia quidem immediate, alia vero mediate. Augustinus I. de Gen. contra Manich. cap. 6. Et si omnia formata de mate-

ria illa informi (primo die creata) facta sunt, tamen hæc ipsa materia de omnino nihilo est facta, unde rectissime creditur Deus omnia ex nihilo fecisse.

§. XX. Facebant deliria Stoicorum, qui fingebant duo æterna principia, τὸν καὶ ὕλην, mentem sive Deum & materiam, quam æternis temporibus confusum chaos fuisse, & certo tempore a mente demum efformatam formabant. Sed & recentiores Photiniani sententiæ de creatione ex nihilo refragari dicuntur, quam tamen scriptis publicis nondum oppugnaverunt. Exstat liber Tertulliani contra Hermogenianos sive materiarios, qui ex Sap. XI. 18. argumentati sunt, mundum minime ex nihilo, sed ex informi materia conditum. Sed illum locum recte explicat Damasceni distinctio thesi præced. allata.

CAPUT IV.

CAPVT VI. DE ORDINE CREATIONIS.

*Creatio est opus
ἔργον.*

§. XXI. **O**rdinem creationis ex Dei revelatione ita describit Moyses, quod distinctis sex diebus, cœlum, terram, mare & omnia, quæ in illis sunt, Deus creaverit. Hinc a Basilio & Ambrosio opus creationis vocatur *ἔργον ἑξαήμερον*. Philo. lib. I. allegor. p. 27. putat, rusticanae simplicitatis esse hoc statuere, & Augustinus IV. de Gen. ad lit. cap. 26. asserere videtur omnia in momento, ἀθρόως καὶ ἐν πρῆν̄ esse condita, scripturam autem loquendi temporibus dividere ea, quæ Deus operandi temporibus non divisit. Sed non discedendum a litera. Potuisset Deus uno momento simul omnia producere, sed voluit immensa bonitate distinguere opus creationis in sex dies. Sufficiat nobis Dei voluntas, licet rationes hujus consilii plene explicare non possimus; aliquid ex patribus adferri posset, sed malumus in Dei voluntate simpliciter acquiescere. Ipse Augustinus in hac sententia de momentanea omnium creatione sibi non constat, eamque infirmam esse sentit. lib. IV. de Gen. ad lit. c. 28.

§. XXII. Pro momentanea rerum omnium creatione solebant urgere illud Eccl. XVIII. 1. *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul.* Atqui vocula *καὶ* non notat *συγχρονίαν* ejusdem momenti articulum, quo omnia sint creata, sed operum creatorum *συνάγωγην*: omnia ab eodem artifice creata esse Sapiens dicit, non autem eodem momento omnia creata adscribit. Docet id ipsa oppositio, siquidem confert inter se Deum creatorem, qui ab æterno in æternum vivit, & res creatas, quæ simul omnes in tempore sunt a Deo productæ. Quicquid sit, unicus scripturæ locus, & quidem apocryphus, non debet opponi propriæ hujus articuli sedi, quæ Gen. I. exstat (*).

*Opera primæ
diei.*

§. XXIII. Primo die creata sunt cœlum & terra, Gen. I. 1.

(*) Haud incommode nonnulli creationem dividunt in primam & secundam. Per primam intelligunt productionem totius mundi materiæ, quam haud incommode dixeris rerum omnium elementa. Per secundam vero designant universi hujus jam existentis ordinationem dispositionem ac confirmationem. Fun-

quibus nominibus intelligimus rudem materiam futuri operis, sic enim Moyses ipse se declarat, cum addit: *Et terra erat vacua & inanis, & Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Inde colligimus materiam illam 1.) quoad substantiam fuisse partim aqueam, partim terream: 2.) quoad quantitatem, fuisse ingentem & ex eo fundo molem: 3.) quoad qualitatem, fuisse rudem, informem, indigestam, tenebrosam; arboribus, herbis, gramine nondum ornata &c. Primo etiam die creata est lux, quod August. Rupertus, Beda & alii exponunt de angelis; minus recte, quia Moyses visibilia hujus mundi creationem describere sibi proposuit, quia ad removendas tenebras abyssi corporali luce opus fuit, & quia sine luce dierum ac noctium vicissitudo constare non potuit. Spinosa hic magis quam utilis questio agitur: fueritne lux illa ἀρχέγονος substantia, an accidens, si accidens, num *ἐνυπάρχον*, num *ἰδυούσα*? Statuimus cum Luthero lucem illam fuisse qualitatem corpori lucido insitam, quod corpus procul dubio erat cœlum, aquis adhuc immersum, unde & lux fuit obscurior.

§. XXIV. Secundi diei *ἡ ἐξοχὴ* est firmamentum, quod aquas *ὑπεράνω* ab aquis *ὑποκάτω* divisit. *Opera secundæ diei.* Per firmamentum intelligunt quidam ex Rabbis & recentioribus aërem, minus recte, quia in hoc firmamento die quarto sunt sidera collocata. Simplicissime ergo per firmamentum intelligimus totum Systema cœlestium corporum ac omnium, quæ sunt, orbium. *Rakia* dicitur ideo, quod instar pellis, utris, vesicæ, tapetis ac latinx diductum sit, Psalm. CIV. 2. *Extendit cœlum velut cortinam.* Esa. XL. 22. *Extendit velut telam cœlos.* Esa. XLII. 5. *Sic dixit Jehovah creator cœlorum & extendens eos.* Dicitur *ἐξοχὴ*, non quod ex adamantina materia sit compactum,

damenrum hujus distinctionis deprehendimus in ipsa historia Mosæica. Dicitur primo *in es.* *Deum creasse cælum & terram*, i. e. materiam mundi; deinde formatio omnium mundi corporum in opera sex dierum dispescitur.

pactum, aut propter stationem immobilem, sed propter firmitatem, & quia humanae curiositati hic fixus est terminus. Ambrosius lib. II. hexaëm. cap. 4. ab officio dicitur *מבדיל* distinguens.

§. XXV. Aquas supra firmamentum esse, R. David Kimchi & alii judicant incredibile. Origenes allegorice & ethice per istas aquas *ἐνυπαρίαιας* contemplationem beatitudinis æternæ, per *ὕπεραν* terrenam conversationem, per *firmamentum* hominem, qui cœlestia a mundanis distinguit, intelligit. Origenem sequitur Hugo: Scholastici plerique de cœlo crystallino, cui perspicuitate cum aqua conveniat. Sed respondemus ex Augustino II. de Gen. ad lit. cap. 4. *Major est hujus scripturae autoritas, quam humani ingenii capacitas.* Cogita Dei potentiam, cogita aquas maris rubri & Jordanis, instar muri erectas, cogita nubes in sublime evectas, & facilius rationem captivare sub fidei obsequium poteris. Psalm. CIV. 3. Deus *superiora cœli aquis contiguare* dicitur. Psalm. CXLVIII. 4. dicitur, quod aquæ istæ possint *laudare Dominum*, quod suppeditent materiam divinæ laudis. Quod responsum volumus illis, qui quaerunt, cui bono istæ aquæ? Interim suo loco relinquimus, quæ Justinus q. XCIII. Basilus orat. III. Ambrosius II. hexaëm. cap. 3. Augustinus XI. de civ. Dei cap. ult. Theodoretus q. XI. Beda super Gen. Damascenus II. orthod. fid. cap. 10. de usu earum differunt.

§. XXVI. Tertiū diei *ἑνὴν* *ὑπεραν* est, quod aquæ, quæ erant infra firmamentum, in unum locum, omnipotentē Dei imperio, congregantur, & aridum adparet: in qua magnificam Dei potentiam liquido conspicimus scriptura non semel deprecatur, Job. XXXVIII. 8. & seqq. Psalm. XXXIII. 7. Psalm. CIV. 5. & seqq. Prov. VIII. 29. Jer. V. 22. Aqua sua natura supra terram assurgit, & tamen omnipotentē Dei mandato terrarum orbis ex undis est eductus, ac ne ab aquis vicissim obstruatur, divino hoc fit imperio. Utile recte Lutherus. *Tomus IV.*

ta vita nostra supra terram nihil aliud est, quam transitus per mare rubrum. Recte autem monet Basilus hom. IV. hexaëm. per istam aquarum *ὕπεραν* *ἐνυπαρίαιας* *καὶ ὑπεραν* istam, quæ in mari est, præcipue intelligendam esse. Eodem die terra nondum imbris humectata aut calore solis fecundata, herbas Dei jussu profert. Herbarum illarum non omnes hominibus sunt usui, interim omnes sunt homini usui.

§. XXVII. Quarto die produxit Deus luminaria, solem, lunam & reliquas minores faculas, tam errantes quam fixas. Et si enim lux primo statim die creata, tamen quia erat subobscura, atque oculis animantium non satis attemperata, ideo vehicula illa lucis Deus creare voluit. Ac quia de luminaribus illis dicit Moses, quod inter alia officia etiam sint *signa*, ideo de astrologia quid statuendum sit, quaeritur? Respondemus ex Elia Cretenfi commentatore Nazianzeni in orationem ejus secundam de theol. Graeci ex siderum, quæ in Zodiaco moventur, conjunctione, congressu, distantia mutua, concurrentibus nimirum illis hoc vel illo pacto, natalitias prædictiones & aliorum etiam eventuum fingunt. Nos autem colligi quidem ex his signa quaedam & ipsi fatemur, sintne videlicet exorturae pluviae, nec ne? frigus an calor? humor an siccitas? Venti denique & alia talia? Ortus vero nostri, actionumque causarum nequaquam in eis ponendas esse definimus. Idem habet Damascenus II. orth. fid. cap. 7.

§. XXVIII. Quod ergo attinet ad prædictiones de pluviiis, ventis, siccitatibus, illæ non plane sunt repudiandæ, interim tamen nituntur fundamento admodum lubrico, videlicet observationibus. Et recte monet b. Lutherus, quod istas tantum experientias notarint artifices, & in literas retulerint, quæ non fefellerunt, reliquas vero præterierint. Præterea nec omnes stellæ nobis cognitæ; nec omnium notarum effectus est perspectus, nec influxus earum notus est causa totalis talium sublunarium mutationum. Denique, quod maximum est, Deus prædictiones illas sæpissime avertit, vel piis precibus placatus,

(C) & (D)

catus, vel peccatis ad iram provocatus. Sapiens dominabitur astris.

§. XXIX. Quod vero attingit mores, studia, fortunas, conjugia atque alia, quæ vel immediate e Dei providentia, vel etiam libero hominis arbitrio dependent, de illis nihil certi potest prædicere astrologia. Quamvis enim mores animi quandoque sequantur corporis temperamentum, tamen actiones sæpe fiunt adversus propensiones, & in hominis voluntate positæ sunt. Non ergo *matheſis*, sed *mataea* est, quæ ex astris mortalium omnium fortunas, casus, eventus, cuncta, fatum ipsum tanquam e suggestu militari pollicetur, Scaliger exerc. CCLI. Vides recte dictum ab Averrhoë in cant. avic. *Ars astrologiæ debilis est*. Ideoque concludimus cum pronunciato Lutheri in Genes. p. 10. *Præstat esse semper in timore Domini & orare, quam discrucari metu futurorum eventuum*. Vide Gersonem in trilogio astrolog. theolog.

§. XXX. Derestanda ergo est eorum opinio, qui furta, latrocinia & alia flagitia hominum improborum, stellarum influxui accepta referre non dubitant, quibus opponimus illud *ἀξιωματικόν* Augustini lib. V. de civ. Dei cap. 1. *Qui putant stellas potestatem hanc habere, magnam coelo faciunt injuriam, in cujus velut clarissimo senatu ac splendidissima curia opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decrevisset, genere humano decernente fuerat evertenda*. Thomas p. I. q. 64. utitur hoc argumento: *Cum sidera naturam conservent, impossibile est, ut ad peccandum inclinent*. Præterea peccatum maledictione comite committitur, sidera autem cum a maledictione fuerint imminuta, nullo modo ad peccandum inclinatione sua hominem dirigunt.

§. XXXI. Projectæ cujusdam *Stella Christi*. stoliditatis & audaciæ est, quod ipsius salvatoris nostri genesin, vitam & miracula novæ istius stellæ, quæ magis adparuit, subicere non fuerunt veriti Albertus Magnus in suo speculo, Petrus de Alliaco lib. de concord. astron. cum theolog. & nostro speculo Cardanus. Sed respondemus illis ex Augustini lib. II. contra Faustum cap. 5. *Nos sub*

fato stellarum nullius hominis genesin ponimus, quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est æternus universorum creator & Dominus: Itaque ista stella, quam viderunt magi, Christo secundum carnem nato non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur, nec eum subiciebat imperio, sed indicabat obsequio. Idem serm. XXXIV. de temp. *Non illa stella Christum fecit mirabiliter vivere, sed ipsam fecit Christus mirabiliter adparere, nec ipsa Christi mirabilia decrevit, sed ipsam Christus inter sua mirabilia demonstravit*.

§. XXXII. Quintus dies natalis aqualibus & volatilibus, ac nominatim adpellantur cete grandia, ut sciamus tam magna corpora esse Dei opera, nec terrii magnitudine credamus ea esse spectra. Et facilis conjectura est, cum tam magna corpora a Deo creata sint, etiam minores pisces a Deo creatos.

§. XXXIII. Sexto die producit Deus animalia terrestria juxta varias species, & ipsum hominem. Si quærat de herbis venenatis, de bestiis noxiis &c. respondemus verbis Augustini de Gen. ad literam lib. III. cap. 15. *Creata animalia noxia nihil homini nocuissent, si non peccasset: Punientorum namque vitiorum & terrenorum vel probandæ vel perficiendæ virtutis causa nocere coeperunt, fuerunt ergo creata innoxia, sed propter peccatum facta sunt noxia*. Observa locum Sap. I. 14. *Creavit Deus omnia eis τὸ εἶναι, καὶ σωτήριος ἀντίδοτος τῷ νόσῳ, & non est in illis pharmacum pernitiosum*.

§. XXXIV. In hominis creatione notanda quatuor: 1.) quod Deus ad eam accessurus deliberationem quasi suscipit, quod non Dei infirmitatem; sed hominis præstantiam arguit. 2.) Quod homo post absolutum cæli ac terræ opificium, ac post omnes denum creaturas conditus, est enim *μικρότερος* & mundi epitome. Pulcre veteres: Philo de mund. opif. Ambrosius epist. XXXIX. Chrysostomus homil. VIII,

VIII. in Gen. Quomodo convivatores non prius ad coenam vocant, quam instructo prius convivio, & qui edunt ludos aut athletarum spectacula, priusquam spectatores vocati conviviant in theatra vel stadia, parant copiam concertatorum earumque rerum, quae ad oculos auresque oblectandas pertinent: ita etiam mundi totius gubernator antequam convivator ludorumque praefectus hominem ad convivium simul & theatrum sacratissimum vocaret; alterum copius, alterum spectaculis prius instruxit, & hominem in hunc mundum quasi in domum jam paratam & instructam introduxit. Basilii lib. VI. hex. cap. 3. Fecit Deus coelum, non lego, quod

requieverit: fecit terram, non lego, quod requieverit: fecit solem, lunam & stellas, nec ibi lego, quod requieverit: sed lego, quod fecerit hominem, & tunc requieverit, habens cui peccata remitteret. 3.) Quod ex limo terrae formatus. Factus est homo in terra & de terra, non tamen ad terram, nec propter terram, sed ad caelum & propter caelum. Bernhardus serm. III. in nat. dom. col. 41. Adverte homo, quia limus es, & non sis superbus:

Nil nisi terra sumus, sed nil terra est nisi fumus,

Sed nihil est fumus, nos nihil ergo sumus.

4.) Quod ad imaginem Dei factus, quia de re suo loco.

DIEXODOS DE ANGELIS CREATURIS DEI NOBILISSIMIS.

§. XXXV.

An Angeli creati?

Atque haec est ἑξαήμερος illa operum creationis διὰ νόμον a Mose prophetarum reliquorum fonte descripta. Quærat aliquis, An Angeli ex censu creaturarum propterea exempti, quia expresse de illis nulla sit mentio? Minime vero, quia præter Deum nihil est ἀκτιστόν καὶ αἰδιόν. Atque alibi scriptura manifeste ostendit, angelos esse conditos, Psalm. CIV. Hebr. I. 7. Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos flammam ignis. Col. I. 16. In ipso (Christo) condita sunt universa in coelis & in terra, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominatio-

nes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt. Proinde et si Moses in suo hexaënero disertam angelorum mentionem non faciat, sed ea tantum commemoret Dei opera, quorum pleraque oculis obvia sunt humanis, tamen ubi postea angelos Dei ministros introducit, colligere promptum est, eorum creatorem esse Deum, cui sua servitia impendunt. Manichæi volebant admittere angelos a Deo conditos esse, teste Augustino XXI. contra Faustum cap. 4. sed Damascenus II. orth. fid. cap. 3. recte illis hoc opponit: Creaturae cum sint, creatores esse non possunt.

SECTIO I.

DE NOMINE ANGELORVM.

§. XXXVI. Sciendum est, ait

Angelus est nomen officii.

Ambrosius super 1. Hebr. quod angelus nomen est officii, non naturæ. Quæris hujus naturæ nomen? Spiritus est, quæris officii? angelus. Ex eo, quod est, est spiritus: ex eo, quod agit, angelus: quia angelus graece, nūcius latine dicitur. Sicut homo naturæ, miles vero officii: Sic enim, qui erant jam spiritus conditi a creatore Deo, facit eos angelos, mittendo eos nunciare quod iusserit.

§. XXXVII. Nomen angeli

ἄγγελος

ἄγγελος sive æquivocum est, vocis angelus. monente Epiphanio hæref. LXIX.

p. 340. Tribuitur enim 1.) angelo increato, Dei Filio, qui propterea dicitur angelus, quia est persona illa, per quam Pater cælestis locutus est ad patriarchas in vet. test. & quem in plenitudine temporis misit in carnem Gen. XVI. 7. XXII. 11. XXXII. 24. Ose. XII. 5. &c. Observanda hic regula: quotiescunque vel nomen Jehovah vel divina opera & divinus cultus angelo

(C) & (D) 2

in

nem heic locum habere haud posse, nemo non videt. Superest igitur significatus *compensationis* ac *commutationis*. Proinde ἀντιλυτρον ejusmodi connotat *redemptionis pretium*, quod *commutationem* debitoris & *compensationem* debiti simul innuit, eoque in calu adhibetur, quando redemptor in rei vel captivi locum surrogatus, simile aliquid subit ei malo, quod illi, qui liberatur, imminebat; verb. grat. cum caput capite redimitur (1). Unde HESYCHIVS in voce περιλυμα conjungit ἀντιλυτρα & ἀντιλυχα. Eleganter rem explicat, qui hac voce usus est, divus apostolus, ita scribens: Christus ἐξηγορασεν redemit nos ab exsecratione legis, factus υπὲρ ἡμῶν pro nobis (adeoque non duntaxat nostro bono, ut obtundunt dissidentes, sed & vice nostra & loco nostro) exsecratio (2); dum scilicet exsecrationem, quæ nobis, ob legis transgressionem, incumberebat, in nostrum succedens locum, pro nobis sustinuit, pœnasque nobis debitas passione ac morte sua persolvit.

§. XIV. Quarto illud quoque monendum heic est, quod περιποισις ecclesiae, de qua Paulus in textu nostro loquitur, facta sit sanguine Jesu Christi, & quidem tali, qui alibi expressis verbis τιμῆς pretiosus vocatur (3), eo quod pretii adæquati & quidem tam cari valorem habet, ut emti desinant esse sui juris, inque potestatem illius transeant, cujus pretio tam magno emti sunt. Hinc & apostolus Petrus, quod quinto loco notamus, pretiosum Christi sanguinem cum rebus charissimis, quæ

impendi ab hominibus solent, vel ad captivos redimendos, vel ad rei cujuslibet emtionem, auro nimirum atque argento, non tantum confert, sed & iisdem quam longissime præfert, tanquam majus quiddam atque præstantius in genere pretii. Sciatis, inquit, vos non auro & argento, nec corruptibilibus rebus redemptos esse a vana illa vestra conversatione, sed pretioso sanguine agni inculpati & incontaminati, nempe Christi (4). Nemo sanæ mentis negaverit, metalla ista nobiliora, aurum nimirum atque argentum, non tantum figurate, sed vere pretium esse, immo omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere. Quæ cum ita sint, sponte consequitur, sanguini quoque Jesu Christi veritatem aliquam pretii competere, si non in genere physico, quod facile admittimus, tamen in genere mystico & morali, ita quidem, ut redemptio nostra non tantum sit consequens λυτρον, sed & proprius atque realis ejusdem effectus. Alias enim parum adposite collationem istam inter aurum & argentum nec non sanguinem Christi instituisse servatoris legatus, vir entheus, quod vel cogitare impium foret atque profanum.

§. XV. Addimus hisce sexto loco aliam veritatis gravissimæ probationem, ex veteris testamenti libris desumptam, in quibus redemptor generis humani solvisse dicitur pro nobis, quæ non rapuerat (5). Raptus iste, cujus meminit scriptor divinus, tum peccatum generatim spectatum, omnesque illius species, tum speciatim quoque gravissimam illam divinæ majestatis rapinam

RVM de vet. gentilium lustrationibus. cap. XXII. p. 267. seqq. & JO. PEARSONIVM, in vind. Ignar. P. II. cap. XV. Jungi hisce meretur JO. CASP. SVICERVS, in thes. ecclesiast. tom. I. p. 377 & 993. voce ἀντιλυχα, ubi multa patrum loca huc spectantia in medium adducuntur.

(1) Huc pertinet communis illa ac pervetusta judæorum dicendi ratio, de sacrificiis piacularibus usitata: נפש חתה נפש.

(2) Gal. III. 13.

(3) Pertinent huc verba apostoli: Cor. VI. 20. ἡμεῖς αὐτῶν, ἡγορασθέντες γὰρ τιμῆς, vulg. non estis

vestri, emti enim estis pretio magno, & 1 Cor. VII. 23. τιμῆς ἡγορασθέντες μὴ γινώσκειτε δούλοι ἀνθρώπων. (4) 1 Petr. 1. 18, 19.

(5) Ps. LXIX. & GROTIUM, qui verba hujus Psalmi in locis parallelis novi testam. non de Messia, sed de Davide secundum litteram interpretatur, copiose refellit ABRAH. CALOVIVS, in bibl. illustr. ad b. l. Conferri quoque merentur GEIERVS & I. H. MICHAELIS in annor. ad b. l. nec non ALTINGIVS, ecclesiæ reformatæ theologus, tom. I. opp. heptad. II. diss. I. itemque ex nostris SCHERZERVVS atque DORSCHMVS, qui peculiares in h. l. dissertationes ediderunt.

nam respicit, quam primi nostri proh dolor! commiserunt parentes, utpote qui maiestatem & gloriam divinam nefando ausu ad se rapere voluerunt (1), hac ipsa vero ratione imaginis divini felicitatisque æternæ, cum omnibus posteris suis, jacturam fecerunt nunquam satis deplorandam. Ad compensationem itaque hujus alienæ rapinæ, ejusdemque expiationem, sponte se æterno patri obtulit sponsor noster Jesus Christus, propriique debiti expers, alieni reatum in se suscepit, pœnas rapinæ debitas perferendo, lytrumque exactissimum pretiosissimi sanguinis sui effusione persolvendo. Proinde verbis scripturæ sacræ modo adlegatis luitio vicaria & satisfactio Christi pro nostris & totius mundi peccatis, qua Deo sumus reconciliati (2), innuitur. Nam verbum ebræorum *שָׁלַם* significat *restituam, solvam, satisfaciam*, & adhiberi a sacris veteris testamenti scriptoribus solet, cum de *λυτρωσ* redemptionis (3), vel de satisfactione pro delicto (4), sermo est, & quoties cum *rapina* vel alio quodam delicto ita conjungitur, ut eidem opponatur, vel pœnæ impositionem, vel solutionem pretii ac satisfactionem connotateprehenditur.

§. XVI. Atque hac ratione nostram oraculi Paulini interpretationem, secundum quam redemptio ecclesiæ per sanguinem Jesu Christi

præstita, non tantum *impropria ac metaphorica*, omnisque pretii solutione vacua, sed *vera & propria*, interveniente vera veri pretii solutione facta, statuitur, satis, ut opinor, comprobavimus. Adjungimus iis, quæ jam diximus, unicam observationem, si non probationi rigorosæ, saltem illustrationi hujus argumenti inservientem. Constat nimirum, *ecclesiam Dei*, quæ est objectum redemptionis, non quidem adæquatum, attamen principale (5), passim in libris novi testamenti adpellari *sponsam Christi* (6). Nec desunt veteris testamenti oracula, in quibus Messias, in carnem venturus, sub eodem schemate describitur (7). Fundamentum hujus emblematis in eo consistit, quod Christus intensissimo amoris adfectu prosequitur ecclesiam, sponsam suam, semetipsam & omnia bona sua eidem in manus tradit, familiariter eam complectitur, quin & eandem arctissima, jucundissima, constantissimaque unione Deo adsociat. Jam vero si veteris testamenti consulamus historiam, statim deprehendimus, sponso persoluto *pretio* sponsas sibi olim comparasse. Testantur id ipsum exempla luculentissima Jacobi (8), Sichemi (9), Davidis (10), aliorumque. Quin & apud græcos (11) aliosque orientis populos eandem olim (12) obtinuisse consuetudinem, veterum

moniti

(1) Vid. *Gener. III* 5, 22. Quo sine dubio respicit apostolus Paulus *Phil II* 6, de Christo inquit, quod non arbitratus sit rapinam, *το ουκ ηγαπα τον θεον*.

(2) Secundum *Esai LIII* 4, seqq. *Dan. IX* 24. *Job. I* 29. *Rom. V* 10. *Gal III* 13. *Job. II* 2.

(3) Vid. *Lev. XXV* 51, 52.

(4) Vid. *Num. V* 7. *XVIII* 9. *Sam. VI* 3, 4. Ad quem posteriorem locum SALOMON. BEN. MELECH. in *Micblal Jophi* observationem dedit inime commendam: *Verbum hoc*, inquit, cum nomine *שָׁלַם* multa, piamentum, satisfactio constructur; quis peccator, quum offert oblationem pro reatu, se habet ut debitor; qui debitor restituens creditori.

(5) Vid. quæ supra diximus §. III.

(6) *Job III* 29. *Apo. XXI* 9.

(7) Vid. *Pf. XIX* 6. *XLV*. & præcipue canticum Salomonis. Quin & in scriptis judæ gentis doctorum, haud obscura hujus mysterii occurrunt vestigia.

Tomus IV.

Ita magistri in *Rabboch fol. 235. col. 1 & 2*. ecclesiam Israëliticam repræsentant ut uxorem Dei. Ita & *Midrasch canonic. II* 2. Messiam ut sponsum ecclesiæ & c. *I* 4. ecclesiam Israëliticam ut uxorem Dei considerat. Plura dabit FRID. ADOLPH. LAMPPIVS, in *exercit. VIII* in *Pf. XLV* §. X & in *comment. evangelii secundum Joannem tom. I* p. 609 not. (p). (8) *Gener. XXIX* 15, 18, 20, 27.

(9) *Gener. XXXIV* 11, 12. (10) *Sam. XVIII* 25, 27.

(11) Patet hoc ipsum ex variis HOMERI locis, quæ collegit EVERHARDVS FEITHIVS in *anciquis. Homeris, lib. II. cap. XI* itemque ex ARISTOTELIS *lib. II. politic. cap. VIII* ubi de antiquissimis græcorum moribus ita scribit; *σπονηφορουντο οι ελληες, και τας γυνακας κωνοντο παρ αλληλων*, ferrum gestabant græci, & uxores invicem emebant.

(12) Immo non tantum olim gentes orientales sponsas

monimenta dubitare nos non sinunt. Quum itaque servator Christus sub sponsi, ecclesia vero ab ipso redempta, in scripturis sanctioribus sub sponsæ describatur emblemate, haud immerito inde colligi posse arbitramur, caelestem prorsusque amabilem sponsum non sine *varo pretio* ecclesiam, sponsam suam, adquisivisse.

§. XVII. Adserta redemptionis veritate, de ejusdem perfectione agendum jam nobis est, atque ostendendum, *pretium redemptionis pro hominibus a Christo persolutum gravitatem peccati in valore suo adequare, justitiaeque divinae peccatis nostris laesa equivalens*, adeoque *sufficientissimum, consummatissimum, perfectissimumque* esse. Hoc ipsum vero variis argumentis, partim ex oraculo nostro Paulino, partim vero aliunde desumptis, copiosius jam comprobabimus. *Primum* pro adstruenda gravissima hac veritate argumentum ex *infinito valore hujus lytri* desumimus. Quidquid enim est infinitum, illud in suo genere omnia habet, quæ habere potest, adeoque est perfectum, cum infinito majus aut perfectius concipi prorsus nequeat. Infiniti vero valoris esse redemptionis pretium a Christo pro nobis persolutum ex ipsius *personae* nos redimentis *dignitate* atque eminentia evincimus. Nemo est, qui ignoret, valorem ac pretium alicujus actionis aut passionis subinde ex ipsius *personae dignitate* aestimari, ut, quanta est dignitas personæ, tanta etiam ipsius actionis vel passionis statua-

tur dignitas atque valor. Ita injuria vel morti regi illata tanti judicatur esse pretii, quanti est ipsa regis dignitas, atque hanc ipsam ob rationem longe majori vindicari solet supplicio, quam si quis vilioris sortis hominem vel maledictis oneraverit, vel eundem trucidaverit. Ita & mors, quæ piis sanctisque infertur hominibus, dicitur *pretiosa בעיני יררה in oculis domini* & judicio ipsius mentis divinæ (1), quoniam scilicet ipsi in magno in pretio & honore sunt apud Deum (2), atque *υιοθεσιας* jure perfruuntur (3). Unde & Deus sanguinem suorum, quum funditur, inultum haud finit (4), quin injurias piis illatas ita ad semetipsum refert, ac si is, qui pius tangit, seu ulla ratione lædit, *pupillam oculi* ipsius Jehovæ tetigisset (5). Atque hæc ipsa procul dubio ratio est, cur prisca christianorum ecclesia tam martyrum, quam sanctorum omnium morti magnum olim statuerit pretium (6), eorumque, qui veritatem christianam suo obsignarunt sanguine, memoriam quotannis renovaverit in natalitiis martyrum (7). Ast, quantumcunque vel tandem pretium passioni ac morti alicujus hominis, ob *personae dignitatem*, inesse statuitur, eo tamen adurgere haud potest mors *ψυχη ανδραν*, quantumcunque demum ille fuerit, ut sive pro se ipso, sive pro aliis hominibus sit satisfactoria ac redemptoria. Nimis pretiosa enim est redemptio animæ humanæ, quam ut a nudo homine, qui ejusdem naturæ retinetur infirmitate, præstari queat (8). Solus Chri-

stus persoluto pretio sibi comparasse constat, sed & hodiernum apud Turcas & Persas similia fieri, THEVENOTIVS in *itinere orientali lib. I. cap. XLI*, nos reddit certiores.

(1) Ps. CXVI. 15. (2) Esai. XLIII. 4.

(3) Job. I. 12. Rom. VIII. 14, 16. IX. 8.

(4) Abunde hoc ipsum comprobant martyrum & populo judaico necatorum, Stephani aliorumque exempla illustria. Vid. Act. VII. Mart. XXIII. Cæterum legi heic omnino meretur, quæ LACTANTIUS, seu quisquis sit auctor libri peregregii *de moribus persecutorum*, hanc in rem scripsit. Conferenda vero sunt, quæ STEPH. BALVZIVS, TH. GALE, CUPERVS, BAVLORI, CO-

LVMBVS, TOINARDVS, SPARKIVS ad huncce librum adnotarunt. (5) Zach. II. 8.

(6) Luculentis veterum scriptorum testimoniis hoc ipsum copiose comprobavit vir clariss. CAROLVS HENR. ZEIBIGHIVS, in *diatriba exeg. de præio mortis sanctorum in oculis domini*, p. 21. seqq.

(7) Constat ex historia ecclesiastica monumentis, hocce nomine eos a christianis dies olim honestatos fuisse, quibus martyres suum pro doctrina coelesti profuderunt sanguinem, atque hac ratione ad caelestem æternamque vitam renati fuerunt. Copiose non minus, quam erudite de hisce martyrum natalitiis commentari sunt LVD. ANT. MYRATORIVS, JO. FES, CASPAR SAGITTARIUS, alii.

(8) Ps. XLIX. 8. Job. IX. 13.

Christus, unicus iste homo (1), qui erat in gratia apud Deum, tanta effulgebat dignitate, ut sua morte cruenta nos liberare potuerit a reatu mortis & maledictionis. Quum enim ad perfecti vadis ac redemptoris constitutionem duo cumprimis fuerint necessaria, primo quidem, ut is perfecta sanctitate atque iustitia esset ornatus; deinde, ut divina ac prorsus infinita virtute polleret, quæ infinitum redemptionis pretium infinito redimendorum reatu posset opponere; duo hæc in Christo *θεωδωρω* modo longe perfectissimo deprehenduntur. Nam ut homo ab omni peccati labe fuit immunis, nobis in omnibus similis factus, excepto peccato. Unde, qui *peccatum non agnovit* (2), pro nobis dicitur *peccatum factus* (3), quia quidquid peccati est, ipsi; ratione culpæ pariter ac pœnæ; in iudicio divino fuit imputatum. Ut Deus vero summa & infinita virtute fuit præditus, adeoque passionibus humanis sanguinique pro nobis effuso infinitum addere potuit valorem ac pretium. Neque enim nudus aliquis homo, sed ipsemet Deus, æternus nimirum Dei filius, proprio sanguine, teste apostolo Paulo, *ecclesiam adquisivit*. Unde jam invictum deducimus argumentum. Nam si persona ecclesiam redimens non modo sancta & incontaminata, sed & divina & infinita fuit, infinitum etiam fuisse redemptionis pretium, sponte consequitur. Eo ipso enim, quod persona infinita est dignitatis, omnia quoque, quæ eidem insunt, eadem quasi dignitate perfunduntur. Unde & ex antiquis christiani cætus doctoribus Jo. DAMASCENVS ejusmodi actus vocat *actus Christi deitate adfectos*, seu *perfosos* (4); recteque THOMAS de AQUINO monuit, quod *dignitas carnis Christi non sit estimanda solum secundum carnis naturam, sed secundum personam adfumentem; in quantum*

scilicet erat caro Dei, ex qua habebat dignitatem infinitam (5).

§. XVIII. Ut vero ea, quæ modo commemoravimus, rectius intelligantur, porro notamus, personam Christi infinitam, ipsius passioni & morti dignitatem conciliare infinitam, non tantum *ab extrinseco*, & *per accidens*, ut in scholis loquuntur; verum *ab intrinseco*, per intinam scilicet atque arctissimam carnis cum λογῶ unionem & περιχώρησιν personalem. Neque enim persona Christi infinita passioni & morti ipsius ea duntaxat adfuit ratione, prout majestas regia, ernditionis gloria, aliaque accidentia actioni & passioni naturali, sine reali aliqua actione adsunt. Sed persona *τε λογῶ*, quæ infinita est, non tantum respectu subsistentiæ suæ, sed etiam ratione *essentiæ* suæ infinita, licet in concreto spectata, humanam naturam, propria subsistentia destitutam, intra suam hypostasim adsumpsit, eandemque suam sibi quæ propriam naturam reddidit, adeoque ipse infinita gloriæ ac dignitatis vere & realiter fecit participem. Quum vero hæc ipsa infinita filii Dei dignitas carni communicata in ipsam quoque passionem ac mortem mediatoris vere & realiter redundaverit, atque natura Christi divina passionem & mortem humanæ naturæ sibi vere & realiter vindicaverit atque appropriaverit, quin, per essentiam & majestatem suam humanitati communicatam, ad redemptionis opus concurrerit, atque ad id efficaciter fuerit operata, prout exinde est colligere, personam redemptoris, quæ infinita est dignitatis, ipsi redemptionis operi infinitum conciliare pretium ac valorem. Atque ex his satis, ut opinor, dispalescit, infinitum redemptionis per Christum præstitæ pretium ex vera & reali naturarum in Christo earumque proprietatum communicatione, quæ a nonnullis perperam negatur,

M 2

(1) Rom. V. vs.

(2) Vid. 1 Petr. I. 19. II. 22. Ebr. VII. 26. Job VIII. 46.

(3) 2 Cor. V. 21. ad quem locum existat egregia b. cancellarii PFAFFII dissertatio, quæ heic Tubingæ

MDCXXXIV. prodit, hac insignita inscriptione: *de Christo facto peccato.*

(4) lib. III. de orthodoxa fide cap. XV.

(5) part. III. quæst. XLVIII. art. 2. ad 3.

tur, derivandam esse; quin hanc ipsam communicationem *unicum esse fundamentum*, unde & ex quo passioni ac morti redemptoris nostri pondus æterni atque infiniti valoris rigorose sic dicti merito inesse dicendum sit⁽¹⁾. Est enim passio & mors Christi non solius *humane*, sed etiam *divine* naturæ, proprium suum καὶ αὐτοῦ ad redemptionem nostram conferentis, eamque hac ipsa ratione infinitam perfectamque reddentis. Est opus Christi *apotelesmaticum* ⁽²⁾, ubi quælibet natura in Christo ad unum redemptionis ἀποτέλεσμα seu effectum producendum egit, quod suum erat, cum *communicatione alterius*, prout recte docent concilii chalcedonenfis patres.

§. XIX. Alterum argumentum, quo lytri a Christo præstiti infinitus valor comprobatur, cum priori illo, quod modo adduximus, arcte cohzret, atque ex lytri ipsius summa *præstantia* desumitur. Lytrum hocce, prout omnibus constat, est *sanguis* redemptoris nostri prorsus incomparabilis, isque longe *pretiosissimus*. Non enim est sanguis *animalis* olim in vet. testamento in sacrificium, seu expiationem oblatus ⁽³⁾; nec sanguis *nudi hominis*, qui tamen & ipse magni æstimatur, quia homo primitus ad imaginem Dei conditus fuit ⁽⁴⁾; nec sanguis *prophete* tantum aut *sancti* alicujus, cujus magna alias apud Deum dignitas est ⁽⁵⁾; sed est sanguis *agni immaculati* atque incontaminati ⁽⁶⁾, *agni Dei*, qui tollit peccata mundi ⁽⁷⁾. Est sanguis *summi* novi testamenti *sacerdotis*, qui non per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem in-

travit semel in sancta, non manu facta, sed cœlestia ⁽⁸⁾. Est sanguis *angeli fœderis* ⁽⁹⁾, qui venit in aqua & sanguine ⁽¹⁰⁾, ut fœdus pangeret inter Deum hominesque. Uno verbo est sanguis *Jesu Christi*, ipsius *filius Dei*, patris cœlestis, cui omne beneplacitum est in filio suo dilecto ⁽¹¹⁾. Atque hic ipse sanguis non tantum est vere *humanus*, quia Christus verus homo est, & cum adsumta natura humana verum quoque sanguinem humanum adsumsit ⁽¹²⁾; sed & insimul vere *divinus*, per & propter unionem personalem. Est sanguis *θεωδεις* sive *deificatus*; est αἷμα ἰδίων τοῦ Θεοῦ *sanguis proprius Dei*, certo caractere insigniti, quia ad personam ejus, ceu pars ejus personaliter adsumpta, pertinet. Hinc disertis verbis dicitur: *Deus redemit ecclesiam PROPRIO SUO SANGUINE*. Atque ex his sponte consequitur, sanguinem Christi, qui est λυτρωτικὸς & redemptorius, divinaque virtute & potentia ditatus, esse sanguinem supra modum *pretiosum*, omneque argentum & aurum dignitate, præstantia atque excellentia non tantum quam longissime superare, sed etiam propria eaque infinita virtute gaudere, omnia omnium mortalium peccata expiandi, totumque adeo genus humanum redimendi. Quem ad modum enim sanguinis fidelium tanta coram Deo dignitas est, dicente Psalmista ⁽¹³⁾, quanta est ipsorum fidelium, utpote filiorum Dei & hæredum vitæ æternæ; ita & sanguinis Jesu Christi pro toto mundo effusi in redemptionem, tanta est dignitas, tanta pretio-

(1) Vid. PETR. HABERKORNII, theologi quondam Gießenfis, *Christologiam*, seu *tractatum de persona Christi* p. 277. Idem loc. cit. p. 286. observat, eos, qui realem naturarum & proprietatum communicationem negant, infinitum meriti Christi valorem adstruere haud posse.

(2) Operationem istam, quæ ex concursu utriusque naturæ provenit, atque a nostris theologis ἀποτέλεσμα i. e. opus *perfectum, absolutum, consummatum* adpellari solet, alii, præcunte Dionysio, quem Areopagitam vocant, nec non JO. DAMASCENO, ενεργειαν θεανθρωπικην operationem *deivi-*

rilem adpellitant, quia Deus in carne sua humana operabatur salutem nostram. Vid. DIONYSIUM ep. IV. ad Caium monachum p. 283. & JO. DAMASCENVM lib. III. de orthodoxa fide cap. XIX. p. 242. seqq. Conferenda sunt, quæ MICHAEL LEQVIEN ad hunc Damasceni locum adnotavit.

(3) Lev. XVII. 11. (4) Genes. IX. 6.
(5) Ps. LXXII. 14. (6) 1. Petr. I. 19.
(7) Job. I. 29. (8) Ebr. IX. 12.
(9) Mal. III. 1. (10) 1. Job. V. 6.
(11) Matth. III. 17.
(12) Ebr. II. 14. (13) Ps. LXXII. 14.

tiositas, quanta est ipsius Christi, utpote uni-
geniti Dei filii, Dei benedicti super omnia in
secula. Est vero dignitas Dei, prout apud
omnes in confesso est, *simpliciter & absolute*
infinita. Proinde & sanguinis filii Dei, quo
ecclesiam suam redemit, dignitatem ac pretio-
sitatem pari ratione *simpliciter & absolute in-*
finitam esse, sponte consequitur.

§. XX. Tertium argumentum, quo infinitus
τὸ αὐτῶν valor, atque adeo summa ejus-
dem perfectio adstruitur, subministrat nobis *ε-*
φέκτος του αὐτρου, qui sane prorsus singularis ac
divinus est. Adjudicatur enim eidem ab apo-
stolo Paulo *ecclesie adquisitio*. Deus, inquit,
proprio sanguine ADQUISIVIT ECCLESIAM.
Scilicet Christus, dato in pretium sanguine suo,
ecclesiam a potestate diaboli, mortis & inferni
liberatam, atque a peccatorum sordibus pur-
gatam, sibi in peculium adquisivit. Unde &
cætus eorum, qui Christi sacra amplectuntur,
in sanctioribus litteris adpellatur λαὸς π-
ροπνοσον (1) *populus acquisitionis*, itemque
λαὸς προμισι (2), h. e. talis populus, quem
suz possessioni vindicavit servator. Jam vero
cum hac ipsa ecclesie acquisitione conjuncta
est *infinitorum bonorum amissionum restitutio*,
malorumque infinitorum, quæ peccando nobis
attraximus, *ablatis*. Christus enim ardentem
Dei *infiniti iram*, per peccata mortalium suc-
centiam, sedavit, legisque divinæ maledictio-
nem penitus abstulit (3), quin *gratiam* & mi-
sericordiam Dei *infinitam* (4), Spiritumque
sanctum gratiose nos inhabitantem (5), cor-
daque nostra sanctificantem, nobis recupera-
vit, ut non amplius sumus filii iræ (6), sed filii

Dei, spiritu adoptionis donati (7), cohæredes
Christi (8), ac hæredes vitæ æternæ (9), &
gloriari possimus in spe gloriæ Dei (10). Quum
itaque redemptio ecclesie, sanguine Jesu Chri-
sti facta, præstantissimos hosce in nobis produ-
xerit effectus, interprete scriptura sacra, nul-
laque amplius sit cõdemnatio in iis, qui sunt
in Christo Jesu (11); firmiter exinde conclu-
dimus, pretium redemptionis a Christo solutum,
nimirum pretiosissimum sanguinem ipsius pro
nobis effusum, cui effectus isti perfecte adscri-
buntur, sufficientissimum, perfectissimum, at-
que adeo infiniti valoris & efficaciz esse. Per-
fectus enim effectus perfectam causam neces-
sario supponit, neque virtutem causæ suæ ex-
cedit, quippe cujus vi isle exsistit.

§. XXI. Argumentis modo adductis, qui-
bus infinitus meriti Christi valor, atque adeo
summa redemptionis per Christum factæ perfe-
ctio adstruitur, adjungimus alia, non quidem
ex oraculo nostro Paulino, sed aliunde defum-
ta, quæ gravissimæ huic veritati ulterius con-
firmandæ inservire queunt. *Primum* defumi-
mus ab *emphaticis descriptionibus*, quibus sacra
scriptura *inestimabilem passionis ac mortis Chri-*
sti valorem significare, nobisque ob oculos po-
nere solet. Describitur ille, ut supra observa-
vimus (12), verbo ἀγοράζειν & ἐξαγοράζειν,
quo ipso innuitur, redemptionem nostram per
modum *emtionis* factam esse (13). Αγοράζειν
enim significat *emere*, *emendo* per justitiam
commutativam sibi aliquid acquirere & com-
parare. Constat vero, eam *emtionis* inter ho-
mines usitatæ esse rationem, ut fiat per aliquid
æquivalens, sive, ut pretium pro re emta

M 3

cum

(1) 1 Petr. II. 9.

(2) Tit. II. 14. Confer, si placet, quæ observ. sacr.
ad Act. XX. 28. part. I. p. 32. not. (9) hanc in rem
diximus.

(3) Rom. V. 2, 9, 10. Gal. III. 13. 1 Thess. I. 10.

(4) Hinc gratia ista atque misericordia Dei, quæ an-
tea per peccata nostra a nobis fuit cohibita, per
Christum vero meritorie pro nobis satisficientem
recuperata, dicitur עוֹלָם עוֹלָם *gratia in æternum*
Ps. LXXXIX. 3. *gratia Domini עוֹלָם עוֹלָם*ab æterno in æternum, Pl. CIII. 17. χάρις προ κα-
ταβολῆς κόσμου i. e. gratia ante constitutionem
mundi, seu æterna Eph. I. 4.

(5) Job. I. 16, 17. XV. 24. XVI. 7.

(6) 1 Thess. I. 10. coll. Rom. I. 18. (7) Rom. VIII. 15.

(8) ib. vers. 17. (9) Ebr. IX. 15. coll. Eph. I. 18.

Act. XX. 32. (10) Rom. V. 2. (11) Rom. VIII. 1.

(12) Vid. §. XI. hujus dissert.

(13) Vid. 1 Petr. I. 18. 1 Petr. II. 1. Gal. III. 13, IV. 1.
Apos. V. 9.

cum ea æqualem habeat valorem. Quæcum ita sint, in redemptione totius generis humani non tantum verum, sed & tale pretium intervenisse necesse est, quod infinito redimendorum reatui *æquivalens*, adeoque infinitum sit atque ex omni parte perfectum. Describitur porro passionis mortisque Christi valor in sanctioribus litteris vocabulo *λυτρε, αντιλυτρε* (1), quod, ut dudum monuerunt viri in litteris græcis versatissimi, non qualecunque, sed *æquivalens* perfectumque pretium denotat. Unde & LXX. interpretes vocem *λυτρεν* de ejusmodi pretio usurparunt, quo venditor vel se vel possessionem suam ab emtore æquivalenter redimere debebat (2). Nec præmittendum heic est, quod redemptio nostra, secundum egregium illud servatoris dictum, facta sit per modum *restitutionis*, qua omnia, quæ inique sunt ablata, restituntur (3). Hæc ipsa vero ablatorum restitutio fieri olim solebat, si non per compensationem damno illato longe majorem (4), certo tamen *adequatam*, exactissimam, perfectissimamque. Quum itaque Christus, proprii debiti expers, satisfactione sua restituerit Deo patri, quod homines ipsi rapuerant, ac speciatim *rapinam* illam, qua Deo honorem & gloriam suam auferre eique æquales esse voluerunt (5), *exinanitione* ac *humiliatione* profundissima ac contumeliosissima plenissime compensaverit: nullum amplius remanet dubium, quin hæc ipsa compensatio a Christo præstita ipsum debitum valore suo exæquaverit, ac proinde omni ex parte fuerit perfecta. Quod si omnia ea, quæ modo disseruimus, ad debitam argumentatio-

nis formam vellemus reducere, illa hac ratione esset exprimenda: Quæcunque passio & mors, seu satisfactio & meritum pro nobis præstitum, ita est comparata, ut 1) *veræ emtionis* naturam habeat atque indolem; 2) sit *λυτρεν, αντιλυτρεν* i. e. *pretium redemptionis* perfectum pro nobis solutum, ad nos redimendum; 3) sit restitutio & compensatio inique ablatorum eaque plenissima; illa satisfactio est perfectissima atque exactissima. Atqui passio & mors Christi vicaria talis est, &c. E. Major exinde comprobatur, quoniam alia definitio satisfactionis perfectæ & ad modum justitiæ commutativæ & distributivæ propriæ & stricte se habentis esse nequit, quam ex membris modo recensitis. Ad minorem vero propositionem quod attinet, ea, quoad omnes partes modo enumeratas, e scriptura sacra demonstrari potest luculenter.

§. XXII. Probationi, quam modo adduximus, adjungimus alteram, desumptam ex *emphasi vocis δικαιομα*, quæ Rom. V. 18. de Christo servatore usurpatur. Docet *loc. cit.* gentium apostolus, *quem ad modum unius delicto factum sit, ut in omnes homines venisset condemnatio; ita divitiis δικαιοματων, unius* (scil. Christi) *justitiæ, nostri loco præstita, in omnes homines venisset δικαιοσιν ζωης*. Dudum observarunt viri in litteris græcis probe versati, quod *δικαιομα* sit quasi materia *δικαιοσιν* justificationi, de qua *loc. cit.* sermo est, substrata, justitiæ nimirum præstita, sive *satisfactio judicialis* (6), quæ tantum præstatur, quantum satis est ad injuriam corrigendam. Deprehendimus hanc vocis notionem apud ipsum

ARI-

(1) Conf. quæ supra §. XII & XIII. hanc in rem diximus.

(2) Vid. locum, qui exstat Lev. XXV. 24, 25, 51, 53.

(3) Vid. Ps. LXIX. 5. ad quem locum supra §. XV. nonnulla adnotavimus.

(4) Vid. Exod. XXII. 1. Lev. V. 16. VI. 5. Num. V. 7. 2 Sam. XII. 6. Prov. VI. 31. Ezech. XXXIII. 15. itemque Luc. XIX. 8. ad quem locum egregie commentatus est ZACH. HUBERVS, in *dissert. jurid. & philol. d. ff. IV.* ubi in causas quadrupli a Zachæo redditu copiose inquirat.

(5) Vid. Genes. HI. 5. Add. Esai. XIV. 13. seqq. Ezech. XXVIII. 2. Dan. V. 20.

(6) Vid. ABRAH. CALOVIVM in *bibl. illustr.* ad h. l. ejusdemque *dissert. Regiomontanas de veritate satisfactionis Christi*, nec non JAC. GUSSETIVM, in *commentario ling. ebraicæ* p. 222. Quorum vestigia heic secuti sunt viri doctissimi, LÜTKENIVS, WOLFIUS, DEYLINGIUS, ZELTNERVS, B. BENGELIVS noster, alique

ARISTOTELEM (1), qui *ἀδικηματα* & *δικαιωμα* opposita statuit, atque hoc describit το *παρορδωμα* τῶν *ἀδικημάτων*, quod tantundem est, ac *satisfactio adcurata*. Atque hanc vocis notionem loco Paulino, quem modo excitavimus, valde adcommodam esse, ipse contextus abunde nos conducet. De ejusmodi enim *δικαιωμάτων* Christi nostri loco præstato heic loquitur apostolus, quod est *caussa meritoria* absolutionis a peccatis, quæ fit in justificatione nostra, & cujus tanta est vis, tanta efficacia, ut *ad omnes omnino homines*, ubivis locorum, ne unico quidem excepto, justificandos & in vitam æternam transferendos, ratione sericæ ac benevolæ Dei intentionis, se se extendat; quod sane de nulla alia, quam ea, intelligi potest *satisfactione*, quæ *δικαιωμάτων* τῶν *νόμων* (2) plane respondet, adeoque *exactissima* est omni ex parte *perfecta*.

§. XXIII. Novum huic argumento in se satis valido, quod modo attulimus, robur exinde accedit, si ad comparisonem istam, quam loco excitato, nimirum *Rom. V. 18.* inter Adamum primum & secundum instituit apostolus, rite attendamus. Ostendit nimirum vir divino spiritu adflatus, quem ad modum Adami primi inobedientia tota multitudo hominum ad ipsum pertinentium reatui maledictionis fuerit involuta; ita per Adamum secundum, scilicet Christum, qui non est ψαλ-

ανδρῶν, sed *θεανδρῶν*, ejusdemque obedientiam tam activam quam passivam, toti hominum multitudini partum atque adquisitum esse jus ad vitam æternam. Nec tantum duo hæc inter se quasi similia comparat, sed & dissimilitudinis, quæ inter *παράπτωμα* & *χαρισμα*, seu utriusque potius effectum intercedit, capita adfert, ostenditque *vers. 15. Et seqq.* valorem operum Christi peccato Adami ejusque demerito multis modis præferendum esse. Ita enim pronunciat: *Non ut lapsus, ita etiam χαρισμα* (seu id, quod Adamus secundus nobis gratificabatur, nempe justitia & salus) se se habet. *Nam si illius unius*, Adami scil. primi, *lapsu multi mortui sunt; multo magis gratia Dei* in filio suo unigenito manifestata, *Et donum* (i. e. justitia Christi donata nobisque imputata per gratiam) *unius hominis Jesu Christi* (tanquam secundi Adami) *in multos superabundavit*. Quem ad modum itaque, prout ex effato Paulino patet, peccatum Adami ex se & sua natura omnibus ejusdem posteris demeruit damnationem mortemque æternam; ita multo magis obedientia secundi Adami, nimirum Christi, ex se & sua natura non tantum pro peccato plenissime satisfecit, sed & salutem vitamque æternam nobis promeruit. Patet ex his, longe majorem esse valorem obedientiæ Christi ad transfundendam redemptionem & gratiam, quam est vis atque efficacia peccati Adami ad transfundendam damnationem (3), unde & apostolus *vers.*

(1) *Lib. V. ethicorum ad Nicomachum, cap. X.*

(2) Vid. *Rom. VIII. 4.* ubi per *δικαιωμα* legis denotatur jus legis, seu absolutissima legis *justitia*, quæ post lapsum, ex rigore juris, tum debitam transgressionis *pœnam*, tum perfectam *obedientiam* requirit. Quum vero hanc ipsam obedientiam a lege exactam nemo mortalium post lapsum præstare queat, Christus vas & sponsor noster id præstare queat, uti apostolus *loc. cit.* ait, legi per carnem infirmæ prorsus erat impossibile, legemque pro nobis perfectissime implevit, quin & pœnas, quas peccatis nostris promeruimus, tanquam vicima piacularis in carne sua sustinuit, ut illud *δικαιωμα*

legis in nobis impleretur. Quis itaque dubitet, *perfectissimam* esse sponsoris nostri *satisfactionem* pro nobis præstam, quum ea, prout ex dictis patet, *δικαιωμάτων* τῶν *νόμων* tam exacte respondeat? Cæterum conferri quoque heic mereatur locus, qui exstat *Rom. I. 32.* ubi memoratur *δικαιωμα Dei*, quod peccatores morte æterna dignos pronunciat. Vid. DEYLINGIUM in *observ. sacr. part. III. p. 164. seqq.* ubi peculiaris de voce *δικαιω* exstat dissertatio, eaque lectu dignissima.

(3) Non erit incongruum, si hac occasione heic adscribamus elegos PICTI Mirandulani, ut nobis vi-

vers. 20. disertis verbis testatur: *ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit gratia*. Et sane gratia Dei revera abundantior est quantiscunque peccatis, superabundat, ubi abundant peccata, modo vera fide adprehendatur: immensa enim est & lytro immensi pretii, sanguinis ipsiusmet æterni Dei filii, nobis parata; prout recte ex hoc loco colligit ABRAH. CALOVIVS.

§. XXIV. Equidem adversus ea, quæ modo diximus, obijci fortassis posset, tantum abesse, ut collatio inter Adamum primum & secundum, ab apostolo *Rom. V. 15. seqq.* instituta, infinito meriti Christi valori patrocinetur, ut potius eundem destruat. Ex hac ipsa enim collatione patere, quod, sicut Adamus primus peccato suo licet *in se finito* (1) iram Dei *infinitam* attraxerit, ejusdemque provocaverit ultionem; ita & Adamus secundus iustitia & satisfactione sua, licet *in se finita*, Deum iratum atque offensum reconciliare æternamque nobis salutem recuperare poterit. Ast nullam esse, quæ heic neclitur, consequentiam, ex eo satis elucescit, quoniam, ut supra observavimus, divus apostolus *loc. cit.* non tantum collationem inter

primum & secundum Adamum instituit, sed & ingens discrimen, quod inter utrumque intercedit, commonstrat. Conferuntur illi ab apostolo, partim ratione *meriti*; quod, sicut Adamus suo delicto nos morte æterna obstrinxit, ita Christus sua obedientia nobis adquisivit salutem æternam; partim vero ratione *universalitatis*, quem ad modum enim Adamo peccante totum genus humanum peccavit, omnesque homines damnationi facti sunt obnoxii, ita obedientia Christi ac salus per ipsum recuperata ad omnes omnino homines pertinet (2). Quod vero ad memorabile discrimen, quod inter utrumque Adamum intercedit, attinet, illud notatur a Paulo *Rom. V. 15. ἀλλ ἐκ ὡς παραπτώμα, ἐστὶ καὶ τὸ χάρισμα, ἀτὸν οὐτὶς ἁμαρτία, ἰτα ἔδωκεν; 26. τὸ μὲν γὰρ ἥμιμα ἐξ ἐνὸς εἰς κατακρίμα, τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτῶματων εἰς δικαιοῦμα; nam iudicium quidem (est) ex uno in condemnationem: donum autem ex multis peccatis (est) in iustitiam*. Nimirum peccatum illud primum Adami, manducatio de arbore vetita, (qui actus, licet illo totam legem divinam violaverit, tantum consideratur ut unus unum tantum fuit, & solum illud peccatum imputatum est *εἰς κατακρίμα* ad condemna-

detur haud inelegantes, quibus servatorem nostrum, Adamum secundum, ita adloquitur:

CHRISTE, tua est nostris major clementia
culpæ,

Et dare non dignis res magis digna DEO.
Culpa reos facit, sed vincit gratia culpam,
Ut tuus in nostro crimine crescat honos.

(1) Equidem in omni peccato, quod adversus infinitam Dei maiestatem committitur, malitia est *suo modo* infinita. Ast *absolute* infinita dici nequit, had entitatem actus substrati respicimus. A finita enim creatura non potest elici actus infinite intensus, nec ulla alia est infinitas *proprie & stricte* sic dicta, quam quæ est solius DEI. Vid. WITSIVM in *æconom. fæderum Dei*, lib. I. cap. V. §. XL. p. 55. & FEVERBORNIVM in *christologia*, cap. VII. §. 158. p. 375.

(2) Notanda tamen heic est distinctio inter *meritoriam* obedientiam ac salutis *adquisitionem*, quæ ad omnes omnino homines pertinet, ac inter salutarem & actualem istius obedientiam *applicationem*, quæ utique est particularis & ad quosdam tantum homines pertinet. Patet exinde *disparitas* inter peccatum Adami & meritum Christi. Neque enim obedientiam Christi omnes & singuli *naturaliter & inbæsi* participes reddimur, sed per fidem; cum contra per *naturalem* *nativitatem* ipsius Adami *prævaricationis*, cum *peccato originali*, omnes *actu & inbæsi* fiamus participes. Vid. HABERKORNIVM in *christol. cap. VII* §. 163. p. 383. Lectu quoque digna sunt, quæ HIERON. GVIL SNA-BELIVS in *exerc. de Adamo typo Christi, amœnitatibus* ipsius *rheolog.* inserta, hanc in rem scripsit.

indignationem. At vero *δικαίωμα* Christi, quod apostolus vocat *χαρίσμα*, nos liberat a multis peccatis, non tantum illo Adami, quod omnibus ejus posteris fuit imputatum, sed & illis multis magnisque sceleribus, quæ quisque mortalium patravit. Omnia enim peccata, omnia debita nostra in se recepit (1) solvitque (2) Christus, ut, *justitiæ & iræ Dei infinite perfecte & exacte* satisfaciendo, nos a reatu omnium peccatorum, atque a rigore justitiæ divinæ (3) ac iræ comminantis, quin a reatu mortis æternæ liberaret atque redimeret. Ratio itaque discriminis, quod inter *valorem* peccati a primo Adamo commissi & *valorem* meriti secundi Adami, seu Christi, intercedit, est manifestissima. Ad iram enim atque indignationem Dei infinitam contra totum genus humanum excitandam satis eheu! valida fuit transgressio legis divinæ a primo Adamo commissæ, quæ cum maximo creatoris contemptu erat conjuncta. Sed hominem in peccatum jam prolapsum ab infinita Dei ira, per multa magna-que mortalium scelera merito succensa, nec non ex laqueis diaboli & inferni liberare & *satisfactorie* redimere, quin æternam, quæ per lapsum prohi dolor! amissa est, vitam mereri eandemque restituere, hoc certe non potest esse opus passionis & mortis; nec non justitiæ & obedientiæ, quæ in se est *finiti va-*

loris; sed ejusmodi opus, quod in se *infinitum pondus & valorem* habeat, necesse est. *Infinite* enim justitiæ ultrici ac iræ divinæ, a qua Christus nos liberavit (4), æquivalens non potest esse, nisi satisfactio æque infinita.

§. XXV. Pergimus ad *tertium* argumentum, quod a *pœnarum*, quæ sponfori Christo impositæ fuerunt, *gravitate* desumitur. Nam si Christus omnes eas misérias, quæ debitum peccati sunt, omnemque maledictionem, quæ peccatoribus incumberebat, pro nobis in se suscepit; si pœnas omnes nobis debitas pertulit, quis dubitet, legitimam exinde deduci posse consequentiam, ipsius satisfactionem fuisse plenam prorsusque perfectam? In eo enim consistit perfectio satisfactionis, si in ea nihil eorum desiderari queat, quæ ad exactam justitiæ regulam præstari debent, sive id ad legum divinarum observationem (5), sive ad pœnas peccatis debitas spectet (6). Jam vero Christus non tantum legem divinam in tota vita adimplevit perfectissime, obediens factus patri usque ad mortem (7); verum etiam patiundo illud omne tulit, quod lex denunciabat peccatoribus. Dicitur enim Christus *languores nostros tulisse & dolores nostros baiulasse* (8), i. e. pœnas omnes & ærumnas, nobis propter peccata debitas, subiisse, ac baiulando *rigorose, stricte, sine ulla remissio-*

(1) Vid. *Esai. LIII. 6.*

(2) *Pf. LXIX. 5.*

(3) *Justitiam* Dei, quæ ad vindictam incutiendam per peccata excitatur, *iramque* ejus, quæ per scelera mortalium accenditur & ad pœnas infligendas provocatur, in se *infinitam* esse, ut illius nullus sit finis, & ita pœnas infligere, ut *semper & in æternum* eas infligere valeat sine ullo termino, patet ex *Deuter. IV. 24. Exod. XXIV. 17. Esai. XXXIII. 14. Ebr. XII. 29.* ubi Jehovah propter hanc suam justitiam vindicativam adpellatur *ignis consumens.* Conferantur quoque loca *Deuter. XXXII. 22. Reg. XXII. 13, 17. Pf. LXXIV. 1. LXXXIX. 5. Thomas IV.*

LXXXIX. 47. Jer. VII. 20. XVII. 4. &c. Quem ad modum nimirum essentia divina est *infinita*, ita & justitia ejus vindicativa.

(4) *Rom. V. 9. 1 Thess. I. 10.*

(5) Est hæc *activa*, quam vocant, obedientia, quam ad satisfactionem ac redemptionem Christi pertinere, Pauli testimonio condocemur, *Gal. IV. 3.*

(6) Vocari hæc solet *passiva* Christi obedientia, quæ in pœnarum, quas Christus pro omnibus peccatoribus ultro luit, sufficientissima persolutione consistit.

(7) *Matth. III. 15. Phil. II. 5, 6. Ebr. X. 5, 6.*

(8) *Jes. LIII. 4. coll. Matth. VIII. 17.* quem locum

remissione aut gratuita acceptatione, sustinuisse, & quidem modo *πλασικω και σωτικω*. Dicitur porro *סחלל מפשעיו מדכא מעונותיו* *vulneratus ex pravaricationibus nostris, contritus ex iniquitatibus nostris* (1). Dicitur, *panam* nostram ipsi incumbere, ut nos *pacem haberemus* (2). Dicitur quoque de illo, quod in similitudine carnis peccatrici missus sit, ut esset *περι αμαρτιας, vixima pro peccato* (3), ideoque Deum in ejus carne *peccatum damnas- se* (4), h. e. illud in judicio suo veluti per damnatoriam sententiam ultione dignum aestimasse, utque justitiæ suæ rigori satisfaceret, pœnas peccato debitas a Christo, sponsore nostro, repetiisse. Dicitur denique, quod Christus factus sit pro nobis *καταρα, exsecratio* (5), quam lex minabatur, quamque nos meriti eramus. Ex quibus omnibus luce meridiana clarius adparet, Christum ea omnia adcurate præstitisse, quæ justitia divina, hominum peccatis infinitum in modum læsa, exigere poterat, adeoque lytrum a redemptore nostro persolutum sufficientissimum esse perfectissimumque. Et sane, si tantum *aliquid pretii* dando nos redemisset servator optimus, atque lytrum, quod ipse solvit, debitum ab humano genere contractum *ex se* non adæquasset, nulla adferri posset ratio sufficiens, cur Deus proprio filio non pepercerit (6); cum, stante dissentientium sententia, vel puri hominis opus, ex favore quodam ac liberalitate, in totius humani generis *λυτρον* admittere facile potuisset.

§. XXVI. Rationi modo adductæ, quæ a

panarum, quas Christus pro nobis *sustinuit*, gravitate desumitur, majus accedit pondus, si *naturam atque adjuncta perpeffionum* Christi, nec non *genus mortis* ab ipso latæ, paullo attentius consideremus. Scilicet mors, sponsa-ri nostro inflicta, erat mors a lege denun- ciata, non vulgaris atque ordinaria, sed vio- lenta, ad modum supplicii irrogata, & a Deo ipso maledicta. Erat mors, in qua, præter summam ignominiam atque acutissimos cor- poris dolores, sanctissima redemptoris anima tantam concepit tristitiam, tantoque cum an- gore ac metu fuit conflictata, ut angelo cor- roborante opus habuerit, sudorque sangui- neus ipsi fuerit extortus (7). Quin ejusmodi erat mors, quæ cum intensissimis mortis *at- terne* doloribus fuit conjuncta, quos Christus corpore & anima junctis sustinuit, quum se omni consolationis ac lætitiæ spiritualis sensu adtempus exutum atque a Deo derelictum (8) quereretur, seque ad infernum, in quo mors æterna perferri consuevit, detrusum agnosce- ret (9). Profecto hæc ita comparata sunt, ut nullam aliam legitimam habere queant rationem, nisi in justitia Dei vindicatrice, exactam perfectamque pro nobis satisfactio- nem a Christo exigente. Si urgeas, passio- nem Christi ejusdemque mortem cruentam fuisse actum tantum *finium* i. e. certo tem- poris intervallo inclusum; paucis responde- mus, passionem mortemque Christi, licet du- ratione fuerit finita, *infinitam* tamen fuisse va- lore ex personæ patientis ac morientis digni- tate, siquidem ipse *dominus gloriæ*, in ipsa sua divina natura in concreto consideratus, *vere*

ab exceptionibus Socinianorum solide vindicavit FRID. SPANHEMIVS, in *vindictis evangel. opp. tom. III. p. 150. seqq.*

(1) *Jes. LIII. 5.*

(2) *Loc. cit.*

(3) Ita enim ebraei utuntur voce *למדת*, & *LXX.* interpretes, *hostiam piacularem* reddunt per *περι* & *αμαρτιας*, verb. græc. *Pf. LX. 7.*

(4) Vid. *Rom. VIII. 3.* quem locum egregie illustravit THOMAS ITTIGIVS. in *diff. de condemnatione peccati in carne filii Dei*, quæ extat in ejus *exercit. theol. p. 197. seqq.*

(5) *Gal. III. 13.*

(6) *Rom. VIII. 32.*

(7) *Luc. XXII. 43. 44.*

(8) *Marth. XXVII. 46. Marc. XV. 34. ex Pf. XXXI. 2.*

(9) *Pf. XVI. 10. conf. Pf. XXX. 4. & LXXXVI. 13.*

forte passus & mortuus est; ut proinde ejusdem passio & mors; utut finita, nihilo minus valore suo divino pœnas nobis debitas, duratione licet æternas, quam longissime superet.

XXVII. Adjungimus *quartum* argumentum, ex iis sacre scripturæ locis desumptum, in quibus *sacrificium Christi* propitiatorium in ara crucis peractum, propter *τελευωσιν infinitam*, imperfectis veteris testamenti hostiis non tantum opponitur, sed & iisdem infinitis modis antefertur, quippe quæ imperfecte duntaxat exhibuerunt olim, quod Christus, summus novi testamenti sacerdos, Deo O. M. plenissime obtulit. Christus enim erat ipsemet & sacerdos & victima, quippe qui non per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem semel in sancta ingressus est, atque *αιωνίαν λυτρώσιν æternam redemptionem impetravit*; uti nos conducet apostolus Ebr. IX. 12. Ad quem locum duo cumprimis heic notanda veniunt. Primo, participio *εργαμενος*, quod in origine græca exstat, hoc innui, quod Christus non tantum operose, sed & judicialiter redemptionem hanc fuerit consecutus; ut proinde *λυτρώσις* hæc sit judiciale obtentum & redemptio talis, quæ in rigoroso Dei judicio evicta est & comprobata. Secundo, redemptionem a Christo præstitam heic adpellari *αιωνίαν λυτρώσιν*, partim quia

per eandem nobis in peccatum & sic sub iram Dei *infinitam* & in damnationem *æternam* prolapsis, absolute *infinita* & *æterna* Dei gratia & misericordia est recuperata; partim vero quia hæc ipsa redemptio in se est absolute *infiniti* & *æterni* ponderis ac valoris. Atque hæc ipsa præcul dubio ratio est, cur apostolus alibi (1) *consummationem fidelium* Christo redemptori disertis verbis adscribit. Christus, inquit, *unica oblatione τετελευωκεν* (2) *perfectit*, seu consummavit, in perpetuum eos, qui *sanctificantur*. Quid enim aliud innuunt hæc divini scriptoris verba, quam hoc, Christum, summum istum atque absolutissimum novi testamenti pontificem, a sacerdotibus leviticis veteris testamenti; qui, easdem sæpius offerendo victimas, peccata tamen auferre haud poterant, plurimum differre, eosdemque infinitis modis superare, siquidem *unicam* duntaxat expiatricem *victimam* pro nobis obtulerit in cruce, quæ vim habeat *infinitam*, ut & semper *sanctificare*, h. e. perfecte a peccatis mundare & sanctitatem conferre queat semper duraturam, facta scilicet reatus peccati sublatione. Et quid opus est multis? ipsemet Christus, auctor consuminatorque salutis nostræ, *consummationem redemptionis* moriens in cruce peroravit, magna voce exclamans: *τετελεσται, consummatum est* (3). Nihil enim aliud abbreviat hocce verbo significare voluit servator, quam hoc,

(1) Ebr. X. 14.

(2) Vocabulum hocce ex gentium sacrificiis est peti-
tum, quibus *τελεται* dicebantur perfectæ anima-
rum restitutiones in integrum.

(3) Job. XIX. 30. Perperam THEOD. BEZA hocce verbum *τετελεσται* per *actum* est reddidit, siquidem sensus hic intentioni proferentis prorsus est contrarius, observante HANNEKENIO, in diss. cui titulus: *consummatio morientis in cruce servatoris vere representata* &c. cap. I. §. 1. latini enim scriptores *actum est* in malam semper partem acceperunt; verb. gr. *actum est de republica*: ita & apud TERENCEM: *actum est, siquidem hocce vera prædicat*, i. e. nulla amplius spes superest. Ad

verbum vero *consummare* quod attinet, Ipsemet CICERO illud de plena rerum confessione usurpare videtur, lib. I. de officiis. Cæterum nulla adest sufficiens ratio, TO *τετελεσται*, quod generale est effectum, restringendi vel ad implementum vaticinii Davidici de potu felleo, quod fecit ZACH. ROGANVS, vel impletionem plurium oraculorum, quod alii faciunt interpretes; cum illimitatus ejusdem usus exigit, ut ad consummationem totius operis redemptionis humanæ heic respiciamus. Nec obstat huic interpretationi, quod Christus deum post prolatum hocce verbum animam rediderit, quousque redemptionis consummaverit. Sæpius enim sacra scriptura de rebus certo futuris loqui solet verbis præteriti temporis, ut certitudinem

hoc, defunctum se esse omnibus iis, quibus in hac vita defungi debuerit; nihil amplius restare sibi exantlandarum perfectionum, debitum pro nobis, quod in se prona susceperat voluntate, esse solum per infinitam solventis potentiam, seque toto iudicio cœlesti, quo condemnatus erat peccator, per interpositum meriti sui valorem placato, receptam in se hominum liberationem ipso facto & opere consummasse.

§. XXVIII. Sunt & alia sacræ scripturæ oracula, quæ sufficientiam, æquivalentiam ac perfectionem meriti Christi celebrant, veluti *Matth. III. 15. V. 17. Joh. XIX. 30* atque *τὴν περισσὴν abundantiam* iustitiæ Christi, quæ nobis donetur, evehunt. Vid. *Rom. V. 17. 20.* Ex quibus locis prono alveo fluit pretium redemptionis nostræ summum *I Cor. VI. 20. VII. 23.* Verum his aliisque hujus generis argumentis, quæ facile addi possent, copiose recensendis jam haud immorabimur, quum ea, quæ in præcedentibus sunt adducta, pro instituti nostri ratione omnino sufficere queant.

§. XXIX. Subjungimus duntaxat pauca de sententia quorundam Scholasticorum, qui statuerunt, *minimam guttam sanguinis Christi Deo propter suffecturam pro redimendo toto genere humano.* Constat, hancce sententiam suo calculo olim, adprobasse CLEMENTEM VI. ecclesiæ Romanæ præfulem in bulla anno pontificatus I. qui fuit A. C. *MCCCXLIII.* evulgata, ad quam digitum intendit ipsum concilium Tridentinum in decreto *de indulgentiis.* Nec alienus ab hocce adserto fuit ipse b. LUTHERUS (1), cujus vestigia alii quoque ex ecclesiæ nostræ theologiis sunt secuti; dissentientibus tamen cœtus Reformati doctoribus, ex quibus

FRANC. TURRETTINUM & JOH. PRÆGERUM heic nominasse sufficiat, dissentientibus quoque SOCINI sectatoribus, qui sententiam hanc absurdam esse pronunciant, objicientes inter alia, *si unica gutta sanguinis Christi redimere totum genus humanum potueris; Deum judicem ac vindicem crudelem dicendum, quod ex toto Christi corpore sanguinem, ad ultimam usque guttulam expresserit.*

§. XXX. Ast dudum comprobarunt ecclesiæ nostræ theologi, sententiam de unius guttula sanguinis Christi efficacia minime esse absurdam, sed omnino admittendam, si modo rite explicetur. Scilicet una Christi guttula omnino erat sufficiens ad nos redimendos respectu *personæ infinite* atque *sanguinis*, a Christo effusi, *infinite prærogativis incluti*, ut supra ostendimus. Effectus enim non a sanguinis *quantitate*, sed *qualitate* dependet. Nec tamen una Christi guttula sufficiebat, *ratione totius meriti, & consilii atque decreti divini*, prout illud in sanctioribus litteris nobis fuit revelatum. Non sufficiebat, si respiciamus vet. testam. vaticinia in Christo adimpleta, quæ non guttam, sed oceanum quasi sanguinis effundendum indixerunt. Non sufficiebat, posita iustitia divina vindicatrice, quæ mortem Christi, uti bestiarum sacrificium vet. test. poposcit, quæ sine *αιμωρρυσία* contingere haud potuit. Non sufficiebat denique, posito pacto patris cum filio, quod idem requisivit. Atque ex his, quæ modo diximus, facile patet, Deum patrem crudelem dici haud posse, quod profluvium sanguinis exegerit, siquidem hæc exactio consentiente filio facta est.

DISSER.

nem, & brevitatem futuritionis atque eventus hac ratione significet. Vid. *Joh. XVII. 11.* Ponitur proinde heic præteritum pro paulo post futuro, ut *Matth. XXVI. 28.* alibique.

(1) V. LUTHERUM *rom. II. oper. Jenens germ. f. 288.* Succinit ecclesia in cantico JO. HERMAN-SEN *Ich soll ich stehen bin, strophæ nona:*

Dein Blut, der edle Saft,
Hat solche Stærck und Krafft
Dass auch ein Tröpflein Klein
Die ganze Welt kan reine
Ja gar aus Teufels Rachen
Frei loss und ledig machen.

DISSERTATIO QVARTA

HISTORIAM DOCTRINAE

DE

REDEMPTIONE ECCLESIAE SANGVINE JESV CHRISTI FACTA EXHIBENS.

§. I.

Quod Petrus, optimi Servatoris nostri legatus, suo jam prædixit tempore, *sur-
recturos esse falsos doctores, qui super-
introducuntur sint haereses exitiosas, etiam DO-
MINVM, qui illos mercatus est, abnegan-
tes* (1), id ipsum luculenter comprobavit even-
tus semper, & hodie etiamnum proh dolor!
abunde comprobatur. Nullo enim non tempore
existenterunt, qui vel *veritatem* redemptionis, pro-
prio Dei sanguine facta, acriter impugnavunt,
abnegantes ita dominum, cujus pretioso sangui-
ne sunt redempti; vel saltem redemptionis hujus
perfectionem fructumque prorsus insignem pra-
vis doctrinis si non penitus sustulerunt, certe mi-
rum in modum enervarunt. Fecerunt id partim
ii, qui extra civitatem christianam erant consti-
tuti; partim vero ii ipsi, qui christianorum sibi
tribuebant nomen, eorumque cœtui se adscri-
ptos esse gloriabantur. Nos, qui de gravissimo
redemptionis opere a Christo præfinito, in præce-
denti dissertatione, occasione oraculi sacri *Abf.*
XX. 28. nonnulla sumus commentati, de fati-
bus hujus veritatis longe præstantissimæ, quæ variis
quidem hostium insultibus nunquam non fuit ex-
posita, sed a purioris fidei doctoribus fortiter
propugnata atque ad nostra usque tempora con-

fervata, nonnulla jam suppeditabimus, daturi
operam, ut, quæ copiosius dici possent, quan-
tum fieri potest, in brevem dictionis nervum con-
stringamus.

§. II. Ut itaque ab iis, qui extra christianorum
cœtum sunt constituti, dicendi faciamus initium,
primo quidem loco commemorandi heic nobis
sunt gentiles, quos adfectibus suis servivisse constat,
ne philosophis quidem exceptis, quorum
sapientia tantopere alias jactata in *luxuria, car-
nalem* sive *animalem* tota degeneravit. Unde mi-
rum videri haud debet, quod doctrina evangelii
de redemptione nostra, proprio JESU CHRISTI
sanguine facta, celebratissimis, quos Græcia olim
habuit, philosophis *usque stultitia* fuerit, teste
gentium apostolo (2). Absurdum enim videba-
tur philosophis istis, nos alterius morte justitiam
consequi, atque alius sanguine a peccatis purgari
posse. Hinc CATO (3) scribit:

*Cum sis ipse nocens, moritur cur victima
pro te?*

Stultitia est morte alterius sperare salutem.

Nec defuerunt ex philosophis paganis, qui exi-
stimarent, posse hominem per actam peccatorum
pœnitentiam, & per mutatam pristinam vivendi
ratio-

(1) 2. ep. II. 1, 2.

(2) 1. Cor. I. 23. Quem locum egregie illustravit

Tomas IV.

CAMP. VITRINGA *obs. sac. lib. III. cap. XII.*
§. IV. p. 635. seqq.

(3) *distich. lib. IV. n. 15.*

rationem, numini irato satisfacere, veniamque delictorum, quibus divinæ majestati magna illata erat injuria, consequi. Aliam tamen eandemque certa ratione meliorem rudi & imperitæ plebi olim infedisse opinionem, ex historiarum monumentis constat. Popularis enim, sive politica, uti adpellari solebat, theologia, edocebat gentes, numen iratum non poenitentia duntaxat, sed & sacrificiis piacularibus esse placandum. Hinc plerique gentiles animalia (1), quæ poenas homini, in cuius locum substituebantur, debitas luerent, non pauci vero homines etiam (2), quod plane abominandum erat, scitatis numinibus suis olim immolabant. Pertinent huc Ammonitæ, de quibus in sanctioribus litteris legimus, solitos eos Molochum placare liberorum mactatione. In Ægypto quoque homines, & quidem formæ præstantioris, sacrificatos fuisse antiquitus, MANETHOS memorizæ prodidit. De Poenis vero, Tyriorum colonis, ENNIUS:

Ille suos Divis mos sacrificare puellor (3).

Quin PESCENNIUS FESTUS apud LACTANTIUM (4) refert, *Carthageneses Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse, itaque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse.* Ut de aliis gentibus, quæ idem fecisse

deprehenduntur, in feram præsentia nil memoremus. Patet vero ex his, ipsos gentiles justitiam Dei vindicatricem non tantum agnovisse, sed & eidem, quantum quidem ipsis sufficere videbatur, ex corruptæ rationis dictamine satisfacere annisos fuisse, quin hanc ipsam ob rationem ab animalium mactatione in piaculis faciendis devenisse ad mactationem ipsorum hominum (5), licet verum illud sacrificium piaculare, quod exacto ignorantiz tempore pro peccatis cunctorum mortalium Deo offerretur, vel negaverint penitus, vel saltem ignoraverint.

§. III. A gentilibus pergitur ad Judæos, quorum proprius & capitalis error non tantum in eo consistit, quod Jesum Nazarenum, qui ecclesiam pretioso sanguine suo redemit, pro Christo seu Messia agnoscere renuunt, sed & quod Messiam talem haud fore sibi persuadent, qualem oracula veteris quoque testamenti nobis describunt. Equidem quod ad antiquiores gentis ebrææ doctores attinet, si in ea steterunt sententia, Messiam hominum noxas laturum, suoque sanguine peccata expiaturum esse, ut proinde doctrina de redemptione generis humani ipsis non usque adeo fuerit incognita. Quin ipse PHILO, ortu Judæus, gente Alexandrinus, qui primo post Christum natum seculo floruit, Messiam s. *Λόγος* mediatoris inter Deum hominesque titulo ornavit, qui creaturas cum suo creatore rursus sit expiaturus,

dubium revocare sustinuit. Vid. *l'histoire de l'Académie des Inscriptions & des belles Lettres*, tom. I. p. 55. Verum si veritatem factorum, quæ fide antiquissimorum scriptorum innituntur, rationibus oppugnare licet, omnia vel tandem in historia dubia erunt atque incerta.

(1) Vid. JO. SAUBERTUM de sacrificiis veterum, quem librum THOMAS CRENIUS recudi curavit Lugd. Barav. MDCXCIX. in 8.

(2) Vid. quæ de hisce sacrificiis, insignem prorsus atque horrendam barbariem redolentibus, scripserunt SAUBERTUS loc. excis. cap. XXI. p. 455. & HIERONYMUS COLONNA ad fragmenta Ennii p. 29. Quibus jungi merentur H. GROTIUS in defens. fidei cathol. de satisfactione Christi, cap. X. opp. theod. tom. IV. p. 335. JO. SELEDENUS de diis Syris, syntagma. I. cap. VI. operum Londini junctim editorum tom. III. p. 311. seqq. & PETRUS JURIEU, in hist. cris. dogmat. & culuum bonorum & malorum &c. part. IV. cap. II. Equidem HENRIUS MORINUS, vir alias doctissimus, ea, quæ de consuetudine quarundam gentium, deos iratos sanguine humano placandi, a scriptoribus antiquis referuntur, in

(3) Versus est apud NONIUM MARCELLUM, verbo puellis.

(4) lib. I. institut. divin. cap. XXI.

(5) Causam reddit CÆSAR, in comment. de bello gall. lib. VI. cap. XVI. ubi de natione gallica, religionibus admodum dedita, quæ pro victimis homines immolare solebat, differit, tandemque subjicit, fieri hoc ipsum, quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur.

tales (1): Ast recatores hujus gentis magistri in alia omnia abeunt. Quam enim peccatorum gravitatem eorundemque necessariam expiationem prorsus ignorent, hominemque ex operibus legis justificari arbitrentur, non possunt non sperare de Messia ejusdemque officii animo efformare notionem. Hinc, quod inest officii Messias precipuum esse debebat, sacerdotale prorsus negant, sibi que persuadent, Messiam fore regem mundanum, neque adeo redemptorem animarum, sed corporum, nec auctorem bonorum spiritualium, sed duntaxat corporalium. Atque hoc ipsum est velamen illud, Judaeorum mentibus obductum, quod illos impedit, quo minus clarissimam evangelii doctrinam agnoscant (2), efficiatque, ut a dogmate de redemptione ecclesiae sanguine Jesu Christi facta tantopere abhorreant, quin & maximum ex eo scandalum hodiernum accipiant.

§. IV. Judæis, insensissimis Servatoris nostri hostibus, jure meritoque ad larus ponimus Muhammedanos, quorum religio ex Judaeorum (3), Christianorum atque Arabum Koreischitarum placitis conflata, ex ipso Alcorano omnium rectissime petitur. Multæ equidem in hoc ipso libro deprehenduntur veritates evangelicæ, passim dispersæ. Falsus enim est vaserrimus, qui librum hujusce compilavit, impostor, Jesum Nazarenum fuisse Messiam, verbum Dei cælitus missum, Dei spiritum miraculis evangelicis clarum, prophetam Dei, qui evangelium tradiderit, viamque salutis monstraverit mortalibus, & quæ alia sunt hujus generis plura, quæ satis utique ostendunt, Muhammedem longe melius, sensisse de optimo servatore nostro, quam judæicæ gentis doctores. Verum ex altera parte veritates evangelicas variis erroribus putidisque fabulis partim

conspuroavit; partim vero ponitas destruxit Muhammedes. Ex adfectionem, quæ doctrinam ecclesiam de redemptione generis humani labefactant, quia eandem prorsus evertunt, numero sunt illæ, quibus negavit, Christum verum esse Deum, qui, carne humana vestitus, morte cruenta mortaliæ expiavit peccata, æternamque *λυτρωσιν* seu redemptionem invenit (4). Inficitus etiam est impostor iste, Christum revera crucifixum mortuumque esse, ejusdemque mortem ac passionem *per speciem* tantum factam esse, ac quasi merum glauconia atque ludibrium doctorum fuisse, non sine execrabili in redemptorem nostrum injuria adfuerare ausus est. Ita enim de morte ac passione Jesu Christi scribit: *Nec tamen occiderunt eum, neque crucifixerunt eum; sed obiecta est eis similitudo ejus. Et profecto qui discordes fuerunt circa eum, essetne ipse, aut alius similis ipsi? certe fuerunt in dubitatione de hoc (de vera morte ejus). Non fuit illis de hoc ulla scientia, sed tantum sectatio opinionis. Et non occiderunt eum vere; sed elevarit eum Deus ad se; Et Deus est præpotens, sapiens (5) &c.* Scilicet in antecedentibus adseruerat Muhammedes, Judæos punitos esse a Deo propter incredulitatem, quia non crediderint in Jesum, & dixerint contra Mariam inenacium magnum, *adversantes eam adulterii*, & quod dixerint: *Nos certe occidimus Christum Jesum, filium Mariæ, legatum Dei.* Hisce præmissis, statim subjungit verba, quæ modo exhibuimus, *nec tamen occiderunt eum &c.* Merum itaque phantasma, merum oculorum ludibrium passionem mortemque Christi fuisse, impius impostor contendit. Neque his dissimilia sunt, quæ in evangelio apocrypho S. Barnabæ apostoli (6), Muhammedanis probato, hanc in rem

O 2

legun-

(1) Apud PETRUM ALLIXUM in *Acti Anspruch der jüdischen Kirche &c.* p. 183.

(2) *Cob.* III. 13, 14. seqq.

(3) Muhammedem, conditorem hujus sectæ, multa Judæis surripuisse; copiose ostendit DAVID MILLIUS, in oratione inaugurali, Trajecti ad Rhodanum anno MDCCXVIII. in 4. typis descripta.

(4) *Ebr.* IX. 12.

(5) Leguntur hæc verba in *Alcorano*, tom. II. Suræ IV. *conm.* 156, 157. ex edit. LUDOV. MURAC-

II, qui & p. 137. seqq. errorem hunc satis copiose confutavit. Conferri quoque meretur JO. FORBESTUS, *instruct. bist. theol. lib. IV. cap. VII. p. 190. seqq.* & vir clariss. JO. LUDOV. FREY, in *diff. philol. theol. qua Muhammedis sententia de Jesu expenditur*, Basileæ MDCCV. edita.

(6) Duplex habetur evangelium Barnabæ, alterum antiquius, quod in GELASII decreto tanquam scriptum spiritum ac supposititum rejicitur; alterum

legamur, prout ex litteris JO. FRID. CRAMERI observavit JO. ALB. FABRICIUS (1). Atque hanc sententiam tum in Alcorano, tum in Barnabæ Evangelio elatam omnes sequuntur Muhammedani, existimantes, se honori Christi, prophetæ incomparabilis, hac ipsa ratione consulere, si eum a Judæis crucifixum negent (2).

§. V. Pergimus jam ad eos, qui, utut christianorum cætui sese adsociaverint, præcipuas tamen religionis christianæ veritates, ac speciatim doctrinam de redemptione generis humani sanguine filii Dei facta, partim occultis cuniculis convellere, partim vero aperto Marte invadere, dominumque, qui illos mercatus est, abnegare haud dubitarunt. Pertinent huc *athæi*, *deistæ*, *naturalistæ*, qui & *rationalistæ* adpellantur, quoniam corruptæ ac cæcæ rationis

humanæ sententiis plus tribuunt, quam oraculis, quæ ipse Deus edidit. Sunt inter eos nonnulli, qui non apertos se se hostes, quin potius cultores sacrarum profitentur, licet re ipsa quidquid sacrum in religione est, invadere, quin & scriptis in lucem publicam editis in controversiam vocare, nefando ausu audent. Principem inter eos locum tenet BENEDICTVS DE SPI-NOZA, qui sane omni studio id egit, ut auctoritatem divinam scripturæ sacræ, cui sanctissima religio nostra tota innititur, penitus labefaceret (3), aliisque persuadeat, *religionem absurdæ arcanis consistere* (4). Huic ex anglorum gente adsociamus CAROLVM BLOUNTIVM, THOMÆ POPEBLOUNT, viri non obscuri in orbe litterario, fratrem germanum, qui in variis libellis, anglico sermone exaratis, in eo totus est, ut redemptionem generis humani, cruen-

to

terum recentius, quod alias evangelium Turcarum dici solet, a nebulone aliquo semi-Muhammedano & semi-christiano, uti videtur, constitutum. Codicem ejus lingua italica exaratum possedit olim IO. FRID. CRAMERUS, eundemque gloriosissimo Sabaudia principi EUGENIO obtulit. IO. TOLANDUS, omnis religionis acerrimus hostis, qui a CRAMERO codicem hunc perlustrandi accepit potestatem, magnum eidem pretium conciliare, inque libro, qui inscribitur: *Nazarenus*, orbi erudito persuadere annixus est, esse hoc verum ac genuinum BARNABÆ, viri apostolici evangelium, sub rebus christianarum primordia exaratum. Ast solide copioseque eundem confutavit beatus MOSHEMIUS, in *vindictis antiquæ christianorum disciplinæ*, ubi & de hoc ipso evangelio apocrypho diligentissime commentatus est. Jungi merentur BERNH. DE LA MONNOYE, in *Menagianorum tom. IV. p. 321. seqq.* & IO. ALB. FABRICIUS, in *codice apocrypho novi test. pars. III. p. 365. seqq.*

- (1) Vid. *loc. cit. p. 377.* ubi ex litteris CRAMERI gallico idiomate exaratis de evangelio, quod Barnabæ nomen præ se fert, inter alia & hæc de Christo referuntur: *U y est dit, qu'aan moment, que les Juifs se preparent à l'aller prendre au jardin des Olives, il fut enlevé au troisième Ciel, par le ministère de quatre Anges, Raphaël & Uriel, qu'il ne moura qu'à la fin du monde, & que ce jésu ludas, qui fut crucifié en sa place, Dieu ayant permis, que ce traître parus au jeux des Juifs si*

ressemblant à Jésus Christ, qui le prirent pour lui, & comme tel le livrèrent à Pilate. Que cette ressemblance étoit si grande, qu'il n'y eut pas jusqu'à la Vierge Marie & aux Apôtres, qui n'y fussent trompez; mais que Jésus Christ avoit depuis obtenu de Dieu la permission de les venir consoler.

- (2) Testantur hoc ipsum ex antiquis scriptoribus JO. CANTACUZENUS, ex imperatore monachus, seculo decimo quarto clarus, *apol. II. pro fide christiana adversus Saracenos & Alcoranum*, itemque ex recentioribus THOMAS SMITH, gente anglus, qui de moribus & institutis Turcarum, inter quos ipsemet per aliquot annos egit, *epistolas Oxonii MDCLXXIV.* publicavit, observans inter alia p. 8, 9. abjectissimam Judæorum inter Turcas agentium esse conditionem, Turcasque oppido mirari, christianos credere posse, Deum prophetam adeo insigniter sanctum & miraculis celebrem, qualis fuerit Christus, in manus tam degeneris populi crucifigendum dedisse, ideoque fingere, quod majestati & justitiæ Dei & meritis Christi magis consonum ipsis videatur, Christo elapso, & in celos clam adsumto, quendam ipsi facie ac toto corpore perquam similem ab hac perversa & villissima gente suspensum fuisse.
- (3) Fecit id præcipue in *tractatu theol. politico*, qui Hamburgi aut potius Amstelodami MDCLXX. 4. prodit. Scriptorum, qui eundem refutarunt, recensionem dederunt COLERUS, IENICHEN, FABRICIUS, celeberr. WALCHIUS, alii.
- (4) Vid. *præfationem tract. theol. polit. p. 2.*

to Jesu Christi sacrificio præstitam, & cetera ea universam religionem christianam lectoribus proponet deridendam (1). Atque huc quoque tendunt scripta aliorum, quos Anglia produxit, inædulorum, speciatim MATTHÆI TINDALE (2), THOMÆ MORGANI (3), medici Londinensis, SAM. PARVISH'S (4) ac THOMÆ CHYEBII (5), qui ab ecclesia anglicana primum ad Socinianorum castra transit; tandem vero Deistarum partes infelici ausu defendendas sustinuit. Adjungimus hisce ex gallo-

gente liberum baronem DE HONTAN, auctorem itinerarii Americani (6), cui annexi sunt dialogi inter baronem istum & ADARIUM quendam, populi Huronum sapientem, in quibus variae objectiones deisticæ primis religionis christianæ principiis, ac speciatim veritati fundamentali de satisfactione Jesu Christi vicaria oppositæ, nasuto illi barbaro falso supponuntur (7). Socium eidem damus auctorem recentissimum epistolarum gallico idiomate editarum *sur la Religion essentielle à l'homme* (8), quem

O 3

(1) Vid. ejusdem libellum hæc insignitum inscriptione: *great is Diana of the Ephians: or the original of idololary together with the politick Institution of the Gentiles Sacrifices*, qui Londini MDCXCV. in 8. prodiit. In eo enim id agit scriptor profanus, ut non tantum morem gentilium, Deum sacrificiis placandi explodat, sed & sacrificium Christi propitiatorium in cruce peractum itidem ludibrio exponat. De reliquis ejusdem scriptis deisticis, quæ ad argumentum nostrum propius haud spectant, ut quidquam heic commemoremus, vix opus esse arbitramur. Evolvere de iis merentur REIMMANNUS, in *bist. atheismi* p. 450. VOGTIUS, in *catalogo librorum rariorum* p. 125, 126. & qui primo nominandus erat loco, illustris olim univ. nostræ cancellarius, C. M. PFAFFIUS, in *bist. theol. liter. part. II. p. 288*. Id unicum vel tribus notamus, BLOUNTII & IO. BRADLEY, GUIL. NICHOLISIO aliisque scriptoribus Angliæ solide fuisse refutatum, & adversæ, quam expertus est, fortunæ impatientem violentas sibi manus vel tandem intulisse, globoque plumbeo se confixisse, referente BERNARDO, in *ouvrages des Savans* ad A. MDCXCIII. p. 130. Add. PETER. BÆLIUM, in *diff. bist. & crit. tom. I. voce Apollonius*, nos. (1) p. 268, 269. edit. Amstel. recentiss.

(2) Vid. ejus librum notissimum, cui titulus: *the christian Religion as old as the creation &c.* Primum ejus volumen Londini MDCCXXX. 4. prodiit, sæpiusque fuit recusum, atque in linguam quoque germanicam conversum, sub titulo: *Beweis, daß das Christenthum so als als die Welt sey*, cum refutatione IAC. FOSTERI, Lipsiæ MDCCXLI. 8. prodiit. Historiam TINDALLI, qui deismo insigni audacia propugnavit, atque in hocce animi sui statu viris excessit, descripsit b. KORTHOLTUS, theologus quondam Goettingensis.

(3) Vid. ejus librum, cui index: *the moral philosopher in a dialogue between Philalethes a christian Deist and Theophanes a Christian Jew.* Lond. MDCCXXVII. editum, ubi sub dialogi schemate auctor, infelici fortunarum suarum cursu irritatus, religioni christianæ proterve insultavit. Epitomen hujus opusculi dederunt celeberrimi auctores *actuum eruditiorum* Lipsiensium A. MDCCXLI. p. 534. Add. *la bibliothèque brissauvique*, tom. XVI. part. I. p. 30. & seqq. Unicum hoc adiicimus, famosum hujus libelli auctorem tum alia religionis christianæ dogmata fundamentalia, tum & illud de redemptione generis humani per Christum facta, false ridere, atque objectionem dudum jam confutatam, quod nuntium, stante christianorum sententia, pretium redemptionis non Deo, sed diabolo fuerit solutum, denuo recoquere. Ex iis, qui contra eum in aciem prodierunt, ejusdemque copias penitus profligarunt, laudandi cumprimis sunt IO. LELANDUS, IO. CHAPMANNUS, SAMUEL CHANDLERUS ac MOSES LOWMANNUS. Tacemus alios scriptores maxime anonymos, quos longo agmine recenset vir doctiss. IO. ERNESTUS A WINDHEIM, in *diff. lectu dignissima de Paulo gentium apostolo*, sub præsidio celeberrimi BAUMGARTENII, Halæ Magdeb. A. MDCCXLV. habita, p. 3. seqq.

(4) Vid. ejus *Inquiry in ibo the Jewish an christian Revelation* p. 23.

(5) Vid. ejusdem tractatum: *the true Gospel of Christ*, Lond. MDCCXXXVIII. editum p. 153. alibique passim.

(6) Titulus est: *Voyage du Baron de Hontan dans l'Amérique septentrionale &c.* Est nobis ad manus secunda hujus libri editio, quæ Amstelodami MDCCV. 8. prodiit.

(7) Vid. *loc. cit. tom. II. p. 211, 213.*

(8) Prodiit hocce scriptum Amstel. MDCCXXXVII. 12.

quem nonnulli *MVRALTVM* esse volunt. Quicumque vero auctor iste sit, hoc certe dolendum est, eundem ad Deismum magnis passibus contendere, atque inter alia doctrinam de iustitia Dei vindicatrice penitus explodere, quin & in eos graviter invehi, qui Christum *Λωτορον* redemptionis pro nobis solvisse, præeunte scriptura sacra statuunt (1). Nec desunt in ipsa Germania nostra, omnium aliarum nationum simia ac imitatrice, qui similes lactucas cum voluptate degustant, ex quibus vel solum IO. CHRISTIANVM EDELMANNVM, obrectatorem omnis religionis impudentissimum, heic nominasse sufficiat (2).

§. VI. Missis *deistis*, *naturalistis* aliisque incredulis, qui sanctissima religionis christianæ dogmata rident, ingeniique lascivia ad omnem pietatis ac religionis sensum extinguendum turpiter abutuntur, qualis doctrinæ de redemptione nostra sanguine Jesu Christi facta in ipsis christianorum cœtibus, inde a primis christianismi initiis usque ad hæc nostra tempora, fuerit ratio, ea, qua fieri potest, brevitate exponemus. Antiquissimi ecclesiæ doctores, patres vulgo nuncupati, uno veluti ore tradiderunt, Christum effuso pretioso sanguine suo iustitiæ divinæ peccatis nostris lætæ satisfecisse, ejusdemque passionem ac mortem tanti esse ponderis tantique valoris, ut hac ipsa ratione pristina Dei gratia ad sempiternam felicitatem consequendam nobis fuerit recuperata. Hanc veritatem gravissimam, quam Servatoris legati ore pariter ac scriptis docebant, propagabant eorum discipuli ac familiares, CLEMENS Romanus, IONATIVS, Antiochenus antistes, itemque POLYCARPVS, Smyrnenis episcopus. Ad CLEMENTEM

quidem quod attinet, is suam hæc de re mentem hisce verbis expressit: *Fixis oculis respiciamus in sanguinem Christi, cernamusque, quam pretiosus Deo sit ejus sanguis, qui propter nostram salutem effusus, toti mundo poenitentiae gratiam obtulit* (3). Idem alio loco (4) scribit: *dominum Iesum Christum, cujus sanguis pro nobis datus est, veneremur*. Eadem professus est aliisque serio inculcavit IGNATIVS; cruciatuum enim, quibus afflictus fuit servator, mentionem faciens, hæc subjungit verba: *παντα παντα παθη δι ημας, ινα σωθωμεν, omnia hæc passus est propter nos, ut salutem consequamur* (5). Nec his dissimilia sunt effata POLYCARPI, qui ex I Petr. II. 14. pronunciat, *Iesum Christum pertulisse nostra peccata in corpore suo super lignum* (6), additque, eundem *pro nobis mortuum esse* (7). Adjungimus hisce triumviris ex reliquis seculi secundi scriptoribus IUSTINUM martyrem, IRENÆUM, Lugdunensium in Gallia præfulem, itemque TERTULLIANUM, jureconsultum primum, deinde presbyterum Carthaginensem. IUSTINUS quidem, ex philosopho, qui omnes fere sectas peragraverat, christianus, Iesum, filium Dei, disertis verbis adpollavit oblationem, *pretium redemptionis pro nobis, iustum pro injusto, docuitque, nos per eum liberari a morte & participes fieri coelestis gaudii* *διε τε αμαρτος αυτου και τε θανατου αυτου per sanguinem ejus & mortem ejus* (8). Eundem in modum IRENÆUS docuit, *filium a patre descendisse, & incarnatum, & usque ad mortem descendisse, ac dispensationem consummasse salutis nostræ* (9); quod & TERTULLIANUS suo confirmavit suffragio, quando ait, *Christum pro omnibus genti-*

- (1) Solide ejus argumenta confutavit IO. MARTINUS CHLADENIUS, theologus quondam Erlangenensis, in *disp. theol. polem.* quibus *articulus de redemptione a cavillationibus auctoris religionis essentialis vindicatur*. Tres libelli hujus academici partes lucem adspexerunt publicam.
(2) Evolvat, cui volupe est, ejusdem *unschuldige Wahrheiten*, nec non *das Glaubens-Bekennniß &c.*
(3) *epistola prior ad Corinthios cap. VII p. 15.* edit. I. B. COTELERII in *pæribus apostol. rom. I. p. 152.*

- (4) *ib. cap. XXI. p. 160, 161.*
(5) *epistola ad Smyrnicos cap. II. p. 4.* edit. COTELERII, *rom. II. pæribus apost. ubi & not. (21)* conferri debet.
(6) *epistol. ad Philippenses cap. VIII. p. 139.*
(7) *loco extracto cap. IX.*
(8) Evolvi heic inerantur IUSTINI martyris *apologia prima, dialogus cum Tryphone Iudeo, & epistola ad Diognesum.*
(9) *libro III. adversus hæreses cap. XX. p. 243.* edit. GRABII.

gentibus factum esse sacrificium (1). Atque hæc quoque fuit concors christianorum doctorum, qui tertio post natum servatorem seculo floruerunt, sententia, prout ex ecclesiasticis ævi hujus monumentis comprobari potest luculenter. Certe CYPRIANUS, episcopus Carthagenensis, qui latinorum hujus ævi scriptorum agmen sub merito ducit, aliquoties in scriptis suis proficitur, Christum esse *sacerdotem Dei summi, qui sacrificium Deo patri obtulerit*; itemque, *sanguine Christi nos redemptos, vivificatos: nos omnes portasse Christum, qui & nostra peccata portaverit* (2). Alibi vero suam hac de re mentem hisce verbis edisserit: *Hanc gratiam Christus impetit: hoc munus misericordiae suae tribuit, subigendo mortem trophæo crucis: redimendo credentem pretio sanguinis sui: reconciliando hominem Deo patri: vivificando mortalem regeneratione cælesti. Hunc, si fieri potest, sequamur omnes: hujus sacramento & signo censeamur. Hic nobis viam vitæ aperit: hic ad paradysum reducere facit: hic ad cælorum regna perducit* (3). Idem CYPRIANUS, vel quisquis sit auctor opusculi *de ratione circumcisionis* (4), perfectionem præstantiamque redemptionis nostræ a Christo præstitæ sequentem in modum deprædicat: *Tantæ dignitatis illa una redemptio nostri fuit oblatio, ut una ad tollenda mundi peccata sufficeret, qui tanta auctoritate in sancta introivit in sanguine proprio, ut deinceps nulla supplicantium postulatio indigeret*

sanguine alieno. Scriptori latino adjungimus græcum, eundemque nominis celebritate nulli secundum, ORIGENEM nimirum, presbyterum Alexandrinum, eruditionis ac meritum fama inclutum, qui partim in *homiliis*, partim vero in *libris adversus Celsum* haud pauca habet (5), argumento huic confirmando atque illustrando egregie inservientia. Dabimus ex multis unicum duntaxat locum, qui ita habet: *Homo quidem non potest dare aliquam commutationem pro anima sua; Deus autem pro animabus omnium dedit commutationem pretiosum sanguinem filii sui. Nec enim entis sumus corruptibili argento vel auro, sed pretioso sanguine æqui immaculati* (6). Aberrasse tamen ORIGENEM a recto veritatis tramite I) in eo, quod existimavit, diabolus, cujus mancipia erant homines, posuisse pretium nostrum sanguinem Christi; II) quod Christum non tantum pro hominibus, sed etiam pro angelis, pro dæmonibus, pro astis aliisque rebus conditis passum mortuumque esse statuit (7), minime hæc dissimulamus.

§. VII. Ad seculi quarti scriptores ecclesiasticos ubi jam progredimur, ex latinis sacri ordinis patribus primo se nobis loco offerunt LACTANTIUS Firmianus, atque AUGUSTINUS, celeberrimus iste Hipponensis in Africa antistes, qui de Christo, mediatore inter Deum & hominem, passim in scriptis suis egregie copioseque differunt (8). Observat inter alia AUGUSTI-

(1) *adversus Judæos* cap. XIII.

(2) Vid. ejus *epistola* n. LXXIII. ad Cæciliam de sacramento domini calicis.

(3) Luculentam hocce ac præstantissimum veritatis evangelicæ testimonium exstat libro *ad Demetrianum* p. 225. operum, edit. STEPH. BALUZII.

(4) Constat, esse viros quosdam eruditos, qui opusculum hocce cum aliis nonnullis CYPRIANO abjudicant. Sed non opus esse arbitramur, ut longam hac de re disquisitionem hæc institamus. Sufficit nobis, quod scriptum hocce inter antiquissima ecclesiæ monumenta jure meritoque referri debeat.

(5) Collegerunt ista ORIGENIS effata HUGO GROTIUS de *satisfact. Christi*, cap. X. tom.

IV. opp. theol. p. 339. seqq. & GERH. JO. VOSSIUS lib. VII. *hystor. pelag. pars. I. thes. 3. tom. VI. oper. p. 780.*

(6) Vid. ORIGENEM in *Marth. cap. XVI. tract. II.* itemque in *epist. ad Rom. lib. II. cap. II. p. 314.*

(7) Legi merentur, quæ de his aliisque Origenis sententiis differunt PETRUS DANIEL HUETIUS, in *Origenian. lib. II. cap. II. quest. 3. p. 49.* itemque JAC. BASNAGIUS, in *hystor. de l'Eglise tom. I. L. XL. c. 1. p. 597. seqq.*

(8) Vid. LACTANTIUM lib. IV. *instituz.* ubi religionis christianæ dogmata exponit, cap. XXV. atque AUGUSTINUM lib. IX. *de civitate Dei*, alibi que passim.

GUSTINUS, mediatorem Christum Iesum ad hoc esse, ut eos, qui recesserunt, per se reconciliet. Medius enim non est nisi inter duos. Recesseramus a maiestate Dei & peccato nostro offenderamus eum. Missus est filius mediator, qui sanguine suo solveret peccata nostra, quibus separamur a Deo, & interpositus redderet nos ei & reconciliaret, a quo averſi in peccatis nostris & delictis tenebamur (1). Idem Hippo- nensium præsul alibi (2) ita scribit: *Indubitan- ter credamus, quod totum mundum redemit, qui plus dedit, quam totus mundus valeret. Meritum enim redemptæ mercedis dignitas insignis pretii supergressa est.* Locum quoque sibi heic vindicat HILARIUS, Pictaviensis episcopus, qui de Christo redemptore ita pronunciat: *Solus passurus pro omnibus, omnium peccata solvebat: nec socium admittit, quidquid universita- ti præstatur ab uno* (3). Hilario ex celebrioribus hujus ævi scriptoribus, qui orientis pro- vincias & Græciam illustrarunt, adjungimus ATHANASIUM, præfulem Alexandrinum, forti- tissima cum primis Arianorum oppugnatione in- clutum, qui, ubi de Christo servatore nostro disserit, inter alia egregie monet, eundem *sum φιλανθρωπία sommotum & misertum nostræ imbecillitatis, illam ipsam imbecillitatem induisse, quumque videret, quam non ad pænæ so- lutionem sufficeremus, illam ipsam pænam in se*

transfuisse, factamque pro nobis esse maledictum, atque ita carne humana amictum & circumin- dutum, per se, quæ nostra erant, patri obtu- lisse, ut ipse patiens hominem patientem illae- sum redderet, καὶ μικρὰ μεγάλους ἀντικατα- λαζήται, & parva (i. e. humilem & ignomi- niosam suam passionem ac mortem) magnis (i. e. translatione nostri in regnum cælorum) pensaret (4). Athanasio socium damus BASI- LIUM, cognomine magnum, antistitem Cæsa- reensem, qui pretio redemptionis nobis opus fuisse, pronunciat (5), ut adseramur in liberta- tem, qua infidiis diaboli superati, quondam privati fuimus. Addit, nullum hominem erga Deum pro peccatore propitiationem offerre posse, quod ipse sit peccati reus, sed aliquem, qui no- stram superet naturam, nimirum hominem De- um Iesum Christum, quem Deus placationem in ejus sanguine per fidem elegerit. Et nonnul- lis interjectis ita pergit: *Inventum unum est pro omnibus simul hominibus dignum pretium san- guinis domini nostri Iesu Christi, quem pro no- bis omnibus effudit, quam ob rem pretio sumus emti &c.* Nec omittendus heic est CYRIL- LUS, archiepiscopus Hierosolymitanus, qui ex- pressis verbis scribit, Iesum, qui se ipsum tra- diderit in pretium, iram Dei contra homines dissolvisse. Subjungit hæc verba: *Servavit or- bem, quoniam non erat nudus homo, qui pas-*

(1) Vid. ejusdem *tract. in Psalm. XC. tom. IV. oper.* ejus, quæ studio & opera monachorum Benedictinorum congregationis S. Mauri pri- mum Parisiis in lucem publicam prodierunt, postea vero Antwerpæ, aut potius Amsteloda- mi, anno MDCC. recusa sunt.

(2) *Sermone CXIV. de tempore, tom. V. operum* ejus ex editione, quam heic sequimur. Alia ex Augustino loca adduxit GROTIUS *loc. cit.* p. 345. quæ heic repetere nolumus.

(3) *Canone XIV. in evangelium Matthæi.* Nec ta- men dissimulare heic possumus, HILARIUM, maxime cetera orthodoxum, in summo hoc reli- gionis nostræ capite, sive doctrina de Chri- sto, subinde a veritate aberrasse, & aliquid hu- mani passum esse. Dum enim maiestati Serva- toris nostri consulere studuit, in eam delapsus

est sententiam, quod Christus quidem pro no- bis mortem subierit; humana autem ejus na- tura nullo dolorum aut cruciatuum sensu fuerit adfecta. Vid. *lib. X. de trinit. cap. XXIII. p. 1051.* Notarunt huncce Hilarii errorem, ex nostris theologis CHRISTIANUS KORTOLTUS, in *exercit. de Christo crucifixo Judæis scandalo, gentilibus stultitia &c. cap. III. §. XVI. p. 58. seqq.* ac. celeb. WALCHIUS in *bist. eccles. novi test.* p. 1621.

(4) Vid. opusculum *in passionem & crucem domini*, quod quidem inter dubia ATHANASII scri- pta alias referri solet, ejusdem tamen nomine a multis retro seculis insignitur, uti observat GUIL. CAVE in *bist. litter. scriptorum eccle- siæ. vol. I. p. 194. edit. Londin. recentissimæ.*

(5) in *Psalm. XLVIII.*

sus est, sed Deus incarnatus & obedientiae certans certamen (1). Eorum, qui seculo quarto floruerant, scriptorum ecclesiasticorum agmen vel tandem claudat JOANNES, a facundia CHRYSOSTOMI nomine insignitus, qui, ubi summam redemptionis nostrae præstantiam deprædicat, ita inquit (2): *Hæc itaque omnis exuberantiam gratiae vocavit Paulus, ostendens, quod non solum par vulneri medicamen acceperimus, sed & sanitatem, & pulchritudinem, & honorem, & gloriam, & dignitatem, naturam nostram multum transcendentem. Erat autem unumquodque istorum per se sufficiens ad dissolvendam mortem. Quum vero omnia simul concurrere videantur, jam deinceps illius neque vestigium aliquod neque umbra poterit adparere, eo quod omnino sit abolita. Quemadmodum enim si quis in carceris custodiam quempiam, nummos decem debentem, conjiciat, neque ipsum solum, sed tum illo & propter illum simul uxorem, liberos & famulos; veniat vero alius quispiam, qui non solum solvat decem illorū nummos, sed & innumera auri talenta largiatur, vincitumque in regalem aulam inducat, & in thronum excelsissimi principatus constituat, atque honoris supremi, alteriusque cujusvis splendoris participem efficiat, jam non poterit amplius fenerator decem nummorum debitum argere: ita & nobiscum factum est. Multo si quidem plura, quam debebamus, Christus pro nobis solvit, tantoque plura, quanto guttulam exiguam pelagus excellit immensum. Ut vero suam hac de re mentem clarius exponat vir egregius, nonnullis interjectis, hæc subjicit: Multo plura autem Christus solvit pro nobis, quam debebamus, non ac si infinitus valor meriti Christi longe major fuerit ipsa infinita justitia & ira Dei, siquidem in infinito uno eodemque non*

licet magis & minus reperire, verum quia Christus non solum mala illa avertit, quae Adam intulit, verum etiam beneficia longe plura, scilicet gratiam, vitam & gloriam nobis insuper attulit, Rom. V. 20, 21.

§. VIII. Ordo poscit, ut de scriptoribus ecclesiasticis, qui seculo post Christum natum quinto incluserunt, nonnulla jam dicamus. Inter græcos atque orientales istius ævi scriptores eminet CYRILLUS, antistes Alexandrinus, qui prorsus egregia de redemptione sanguine Christi facta nobis testimonia reliquit. Dabimus ex multis unum alterumve. Primum hisce conceptum verbis legitur: *Erat verbum in eo, quod ex muliere susceptum erat, tanquam in proprio suo corpore, & hoc morti tradidit præfinito tempore, nihil quidem in natura sua sustinens, verum, quae carnis sunt, ita sibi adproprians, ut & ipsius fuisse dicatur passio. Et unus dignitate superans universos pro omnibus mortuus est, & quaecunque sub celo sunt, sanguine suo redemit, Deoque & patri eos, qui supra universam terram habitant, adquisivit* (3). Nec minus illustre est alterum testimonium, quod ita sese habet: *Non factus esset unus pretium pro omnibus, si quidem esset homo simpliciter. At si intelligatur Deus incarnatus & carne propria passus: parva est erga sum omnis creatura, & sufficit ad redemptionem mundi unius carnis mors. Propria enim erat verbi ex Deo patre nati* (4). Eandem veritatem CYRILLUS alibi (5) hisce verbis expressit: *Licet verbum ex Deo patre essentialiter hæc habeat, nihilominus carnem mortis capācem sibi propriam fecit, ut per hoc, quod est passionibus obnoxium, passiones illas pro nobis ac propter nos in sese susciperet, & nos omnes morte & corruptio-*

(1) *cateches. XIII. p. 136. seqq. & p. 199. operum, edit. ANTON. AUGUST. TOUTEE, monachi benedictini e congreg. S. Mauri.*

(2) *sermone X. in cap. V. ad Rom. tom. IV. commentar. in nov. testam. p. 122. seqq. edit. Antwerp.*

(3) *Vid. CYRILLUM Alexandrinum tom. V. oper. pars. II. epist. I. p. 17. edit. JO. AUBERTI.*

(4) *vid. eundem in libro de recta fide, reginis dicato, qui itidem tom. V. oper. insertus est.*

(5) *in declarat. anathem. XII. oper. tom. VI. Reliqua CYRILLI testimonia exhibet GROTIVUS loc. excip. p. 345. seqq.*

rapture liberaret, suum ipse corpus vivificans ut Deus, primitiæque dormientium, ac primogenitus ex mortuis. Non enim communis homo est, separatim ac seorsum præter verbum Dei, intellectus, qui propter nos pretiosam passus est crucem, & mortem gustavit, sed ipse dominus gloriæ carne passus est, secundum scripturas. Idem CYRILLUS, expendens illud Christi Joh. XVIII. 8. Si ergo me quaeritis, finite hos abire: Se ipso, inquit, tradito, jussit, ut illos abire fnerent. Unum enim mori oportet, sufficientem pro vita omnium redemptionem (1). CYRILLO ex scriptoribus latinis ad latus poni meretur LEO, pontifex romanus, quem magnum vocant. Multa in ejus sermonibus atque epistolis passim deprehenduntur loca, quæ ad veram doctrinam de redemptione Christi illustrandam confirmandamque pertinent. Notatu cumprimis dignus est ille locus, ubi ait: *Iustus & misericors Deus non sic munere suæ voluntatis usus est, ut ad reparationem nostram, solam potentiam benignitatis exerceret; sed quia consequens fuerat, ut homo, faciens peccatum, servus esset peccati, sic medicina aegris, & reconciliatio reis, sic redemptio impensa est captivis, ut condemnationis justæ sententia iusto liberatoris opere solveretur. Nam si pro peccatoribus sola se opposeret divitas, non tam ratio vinceret diabolus, quam potestas. Et rursus, si causam lapsorum sola ageret natura mortaliū, non erueretur a conditione, quæ libera non esset a genere. Unde oportuit in unum dominum nostrum Jesum Christum, & divinam & humanam convenire substantiam, ut mortalitati nostræ per verbum carnem factum, & origo novi hominis subveniret & passio (2). Idem facundissimus præsul de pretioso sanguine*

Christi verba faciens, de eo sequentem in modum disserit: *Effuso pro injustis sanguinis iusti tam potens fuit ad privilegium, tam dives ad pretium, ut si universitas captivorum in redemptorem suum crederet, nullum tyrannica vincula retinerent, Rom. V. 20. 21. Et cum sub præjudicio peccati nati potestatem acceperint ad justitiam renascendi, validius donum factum est libertatis, quam debitum servitutis (3).*

§. IX. Ex iis ecclesiæ christianæ doctoribus, qui seculo post Christum natum sexto floruerunt, primo loco nobis commemorandus heic est FULGENTIUS, Ruspensis episcopus, Afer, qui de Christo redemptore scribit, quod *carnæ moriens, Deus humanæ naturæ debitum finale persolverit. Nullatenus namque, ita pergit, humana natura ad auferendum peccatum mundi sufficiens & idonea fieret, nisi unione verbi Dei, non naturali confusione, sed solum personali unitate transfret (4).* Huic ad latus ponimus PROCOPIUM GAZÆUM, ab urbe, quam incoluit, ita dictum, qui in suis commentariis, ex orthodoxorum patrum scriptis & commentationibus magno iudicio excerptis, expressis verbis testatur, quod Christus *dederit semetipsum pretium redemptionis pro nobis, offerens carnem suam, irreprehensibile sacrificium Deo & patri (5).* Adjungimus hisce duumviris alios, qui in subsequentibus seculis floruerunt, christiani cætus doctores, in quorum monumentis ad nos delatis iidem egregia veritatis cœlestis de redemptione Jesu Christi, testimonia passim deprehenduntur. Præcipui ex iis sunt SOPHRONIUS (6), ortu Damascenus, patriarcha Constantinopolitanus, seculo septimo clarus, JOANNES DAMASCE-
NUS (7), qui inter græcos & orientales seculi

VIII.

(1) *Libr. XI. comment. in S. Johannem, cap. XII. oper. tom. IV. p. 1015.*

(2) *Vid. LEONIS M. sermon. V. de passion. p. 124. oper. edit. PASCHASII QUESNELLI.*

(3) *Vid. ejusdem serm. XII. de passion. p. 135.*

(4) *de incarnatione cap. IV.*

(5) *in Exod. cap. XXIV.*

(6) *Vid. ejus epistolam ad Sergium, patriarcham Constantinopolitanum.*

(7) *lib. III. de fide oribod. cap. XV. ubi de operationibus Christi agitur, tom. I. operum p. 230. sequ. edit. MICHAELIS LEQUIEN, ordinis prædicatorum.*

VIII. scriptores principem merito occupat locum, NICEPHORUS (1), antistes Constantinopolitanus, qui sec. IX. claruit, THEOPHYLACTUS (2), Achridæ primariæ Bulgarorum ecclesiæ archiepiscopus, seculo XI. celebris, atque ANSELMUS (3), præsul Cantuariensis, subtilis vir ingenii, & eximia rerum theologicarum cognitione præditus, qui pariter seculo undecimo magnam sibi nominis famam peperit. Nec negligendi heic sunt ii latinorum theologi, qui philosophiæ præcepta, in scholis tradita, ad explicandas sacrorum dogmatum rationes adhibuerunt, *Scholasticorum* titulo ornati. Licet enim nonnulli eorum a recto veritatis ramite subinde aberraverint, prout infra ostendemus; omnes tamen veritatem, quin & multi eorum perfectionem redemptionis, quæ a Christo præstita est, in scriptis suis diserte docuerunt. Laudandi hoc nomine cumprimis sunt PETRUS LOMBARDUS (4), quem magistrum sententiarum vulgo vocant, THOMAS DE AQUINO (5), *angelus scholæ*, seu *doctor angelicus* ab adsculis suis nominatus, ac BONAVENTURA (6), ecclesiæ romanæ cardinalis, *doctor seraphicus* dictus. Non patitur instituti nostri brevitæ, ut eorum testimonia, quæ subinde longiora sunt, heic adscribamus; quapropter lectores nostros ad ipsos fontes, in notis adlegatos, alegantur.

§. X. Atque ex his, quæ modo disseruimus, satis patet, doctrinam cælestem de redemptione generis humani a purioris fidei doctoribus per omnia secula conservatam, quin & subinde egregie stabilitam fuisse. Ostendendum nunc quoque, quo modo præstantissima hæc veritas variis sincerioris evangelii hostium insultibus nullo non tempore fuerit exposita, falsisque doctrinis atque erroribus labefactata. Quod ipsum

ubi facere adgredimur, tam amplam rerum dicendarum copiam deprehendimus, ut facile perspiciamus, prorsus necessarium esse, ut tractationem hanc historicam certo quodam ordine digeramus. Ea vero id faciemus ratione, ut narrationem longam & per multa decurrentem secula in certa temporum intervalla, quæ ex insignibus rerum mutationibus nascuntur, distribuamus, tribusque historiam hujus dogmatis periodis complectamur. *Prima* explicabit fata doctrinæ de redemptione nostra, sanguine Jesu Christi facta, ab ipso religionis christianæ ortu usque ad illud tempus, quo doctores scholastici novam theologiæ formam antiquiori substituisse dicuntur. *Altera* decurret ab iis temporibus, quo theologia scholastica caput extulit, ad eam ætatem, qua oppressa veritas in Germania LUTHERI beneficio in lucem fuit revocata. *Tertia* denique ab ecclesiæ emendatione, a LUTHERO suscepta, ad nostra tempora perget.

§. XI. Ordinem, quem modo indicavimus, servaturi, de iis veritatis evangelicæ hostibus, qui inde a prima rerum christianarum ætate usque ad scholasticorum tempora doctrinæ cælesti de redemptione generis humani pravis ac perniciosis sententiis maximum crearunt præjudicium, primo loco differemus. Hi vero non unius ejusdemque fuerunt generis. Nonnulli eorum Christum vere passum mortuumque esse nefando ausu negare sustinuerunt. Alii autem veritatem passionis mortisque Christi agnoverunt quidem, sed eundem ut verum Deum eumque æternum patris filium proprio sanguine redemisse ecclesiam, penitus inficiati. Rursus alii in alterum procurrisse extremum, inortemque & perpeffiones Christi ad ipsum Deum *subjective* & *formaliter* retulisse dicuntur. Nec denique defuerunt, qui pretium redemptionis, morte Christi cruenta præ-

P 2

sistum,

(1) *epistola ad Leonem III.* quæ exstat apud BARONIUM *rom. IX. anal. p. 587.*

(2) *in caput I. epist. ad Ebræos.*

(3) Vid. ejus librum: qui inscribitur: *cur Deus homo?* inque *rom. III. oper. ex edit. JO. PICCARDI p. 42. seqq. exstat, lib. II. cap. XIV.*

XVIII. & XIX. ubi multa præclara veritatis testimonia deprehenduntur.

(4) *lib. III. sensus, distinct. XVIII. & XIX.*

(5) *part. III. quæst. XLVIII. art. 1. & lib. IV. contra gentes cap. LIV. & LV. alibi que passim.*

(6) *3. distinct. 3. art. 1.*

situm, variis opinionibus commentis valde multamque deperierunt. De singulis hisce sigillatim jam nonnulla dicemus.

§. XII. Quum in sacro codice plus simplici vice difertis adseratur verbis, Christum servatorem, quem Pilatus cum tota Judæorum caterva capitis damnavit (1), a Judæis in crucem actum, ac re ipsa mortuum esse, mireris, aut potius doleas jure meritoque, exstitisse inter christianos, qui veritatem hanc in divinis litteris clarescens elatam negare, ac Spiritui sancto impie præfracteque contradicere, nulli prorsus religioni sibi duxerunt. Exstiterunt quippe, apostolorum jam ævo, homines, humanæ Christi naturæ inimici, qui redemptorem nostrum non tam pro vero homine, quam spectro habebant, sive Christum non vere, sed in *doxnes adparenter, ex hominum opinione* hominem exstitisse, adeoque secundum opinionem tantum mortuum esse, contendebant. Haud obscure hoc ipsum patet tum ex ipsis oraculis divinis (2), tum ex testimonio IENATII, antistitis Antiocheni, exeunte seculo primo clari, qui *quosdam dixisse*, ait, *Christum doxnes tantum genitum & doxnes tantum crucifixum esse* (3). In eorum, qui errorem hunc propugnaverunt, numerum referunt veteres SIMONEM magum, quem tanquam omnium hæreticorum principem ac parentem describunt, itemque MENANDRUM, Simonis discipulum (4). Verum, cum dudum observaverint viri quidam eruditi, SIMONEM

æque ac MENANDRUM non tam hæreticis, quam potius religionis christianæ hostibus adnumerandos esse, eorum erroribus recensendis heic non immorabimur. Eorum potius, qui Christi disciplinæ primum erant addicti, postea autem proprias ac peculiare sectas, a familiaribus veritatibus divinarum studiosis planè diversas condiderunt, heic faciemus mentionem. Huc pertinet primo BASILIDES, gente Ægyptius, famosus ille sub initium seculi secundi hæreticus, qui, ut CHRISTUM *specietenus* duntaxat & *phantasmate adparuisse* somniabat, *verum autem exstitisse hominem, aut carnem induisse*, negabat penitus, tradente EPIPHANIO (5); nec non illum, sed SIMONEM Cyrenæum loco ejus comprehensum crucique adfixum esse, deliravit (6). Idem statuisse SATURNINUM, gente Syrum, VALENTINUM, itemque CERDONEM, qui eodem adhuc seculo errores suos gravissimos inter christianos disseminarunt, famulasque sibi collegerunt, ex veterum monimentis constat (7). Vestigia Cerdonis præstet ejusdem discipulus MARCION, notissimus pariter hujus ætatis hæreticus, sectæque valde numerosæ conditor, cujus absurda de corpore Christi phantastico deliria confutavit TERTULLIANUS (8), qui & causam, cur Marcion Christo carnem tribuere noluerit, indicat, quia scilicet carnem dei mali opus esse, Christum autem boni Dei filium existimaverit. Multi quippe veterum hæreticorum duplex statuerunt principia inde-

(1) *Matth. XXVII. 25. 26.*

(2) *Vid. 1 Job. I. 2. IV. 3. 2 Job. v. 7.*

(3) *Vid. IENATII epistolas ad Smyrnæos & Trallianos.* Constat, de auctoritate epistolarum Ignatii inter viros eruditos multa esse disputata, atque nonnullos in eam descendisse sententiam, omnes illas epistolas esse confictas & suppositas, dissentientibus aliis, qui, licet non omnes, quæ Ignatio adscribuntur, epistolas pro veris monimentis habeant, nonnullas tamen ab eo exaratas esse arbitrantur. Ast non opus est, ut litteram istam in rerum præsentia nostram faciamus.

(4) *Vid. THEODORETUM in Aduersum, itemque epist. CIV. & CXLV.*

(5) *Hæres. XXXIV. 3.*

(6) *Vid. EPIPHANII loco excitato, & TERTULLIANUM, lib. de præscrip. cap. XLVI.*

Add. IRENÆUM lib. I. cap. XXIII. THEODORETUM, hæres. fabul. lib. I. 4. AUGUSTINUM, de hæres. cap. LV. PHILASTRIUM, hæres. XXXII.

(7) *Vid. THEODORETUM loc. cit. Quod speciatim ad Cerdonem attinet, de eo legi merentur TERTULLIANUS libr. de præscrip. cap. LL. PHILASTRIUS hæres. XLV. AUGUSTINUS hæres. XXI. atque EPIPHANIUS hæres. XII.*

(8) *L. III. contra Marcionem.* Jungi merentur scriptores modo excitati, qui uno testantur ore, statuisse Marcionitas, Christum non in vero corpore, sed in specie tantum illius hominibus adparuisse, nec in vera carne, sed *ambrosiliter*, ut verbis PHILASTRII utamur, *passum esse.*

independens; alteram bonis, alteram malis attribuit. Ex quo quidem errore non potest non & hic, qui imaginativum tantum corpus humanum Christo tribuit, profluere, ut alibi jam observavimus (1). In eodem cum Manichæis luto miserunt quoque Manichæi, nugam ac fabularum magister, qui a Manichæo homine perverso & turbido suam duxerunt originem, ac seculo post Christum statum tertio Imaginis longasque in cœcibus christianorum turbas fecerunt. Referunt enim scriptores antiqui, MANETE M ejusdemque sectæ fœces statuisse, Christum non fuisse in carne verum, sed similitudinem speciem carnis; in dissimulatis hominis sensibus præsternisse, ubi non solum mortem, verum etiam resurrectionem similiter mentiretur (2). Qui quidem error rursus non aliunde, quam ex perverso dogmate de duplici principio, altero bono, altero vero malo, quod acriter propugnarunt Manichæi, suam traxit originem; prout ex antiquis scriptoribus recte observavit FULGENTIUS Ruspensis (3). Licet vero haud defuerint, qui operas suas ad hæresin hanc extirpandam contulerint, eandemque voce pariter ac scriptis oppugnaverint; multos tamen ea invenit sectatores, longasque rebus christianis molestias creavit. Duravit enim civitatibusque christianam conturbavit usque ad seculum duodecimum, ubi vel tandem Abigensibus sese admiscuit. Cæterum nec hoc prætermittendum heic est, in eorum, qui veritatem

passionis Christi negant, censum referri quoque ab antiquis scriptoribus *Aphartodocetæ*, id est, incorruptibilitatis opinioni adherentes. Precipue hujus familiæ conditor fuit JULIANUS, Halicarnassensis episcopus, secta Eutychianus, A. D. XLIX. clarus, qui corpus servatoris ab eo momento, quo divina natura ipsi fuit sociata, corruptioni haud fuisse obnoxium, adseverabat. Ex qua quidem sententia efficitur, Christum non vere passum esse, nec reliquas humanæ naturæ adfectiones sensisse, sed visum fuisse perpeti & sentire (4). Hinc ii, qui huic JULIANI sententiæ subscripserunt, *Julianistæ*, & a GAIANO, JULIANI propugnatore primario, *Gajanitæ*; itemque *Aphartodocetæ*, *Docetæ* & *Phanasiastæ* adpellati fuerunt, de quibus alibi diximus (5). Ipse imperator IUSTINIANUS huic sectæ favisse dicitur (6), quæ longe lateque se diffudit in regionibus Monophysitarum partibus addictis, ita ut seculo adhuc octavo proprium suum habuerit patriarcham, licet postea subito cessaverit. Nec improbabilis nobis videtur eorum conjectura, qui ajunt, magnum illum impostorem Muhammedem, cujus supra mentionem fecimus, ex impuris veterum hæreticorum hæcenis errorem suum de corpore Christi phantastico hausisse; quem sane multi ex ipsis Christi sectatoribus, teste CYRILLO (7), præfule Alexandrino, hodiecum in oriente tuentur.

P 3

§. XIII.

(1) Vid. dissertationem L de Christo hominum redemptore §. XX. p. 13. seqq.

(2) Sunt hæc verba AUGUSTINI, de hæres. cap. XLVI. Conferri vero merentur THEODORUS presbyter, de incarnat. domini p. 230. THEODORUS hæres. fabul. lib. I. cap. XXVI. p. 213. SOCRATES lib. I. hist. ecclesiast. cap. XXX. p. 185. PHOTIUS epist. ult. p. 38. LEONTIUS de sedis, act. III. p. 434.

(3) Lib. I. ad Trasmandum, Vandalorum regem, cap. V. p. 73.

(4) Vid. JO. DAMASCENUM, de fide orthodoxa. lib. III. cap. XXXIII. ubi contra Aphartodocetas disputat. Conferendi quoque sunt LEONTIUS Byzantinus, lib. de sedis actione. X. LIBERATUS diaconus in brachario, hic enim historiam suam adpellari voluit, cap. XX. EUTHYMIUS ZOBARUS, in panoplia advers. omnes hæres.

sig. XVI. & NICEPHORUS lib. XVI. hist. ecclesiast. cap. XXX. qui hæresin hanc eique oppositam veritatem copiose edisserunt. Addi merentur ex recentioribus JO. FORDESIUS in instruct. histor. scol. lib. III. cap. XVIII. p. m. 116. & JO. SIMON. ASSEMANIUS, tom. III. biblioth. orient. part. II. p. 477. Quod si vera sunt, quæ LEONTIUS Byzantinus tradit de sententia Aphartodocetarum, multum de veritate fuit in hac ipsa controversia, prout non sine ratione monet WEISSMANNIUS innot. ven. memoriz, in introd. in memorabilia scol. hist. sacra novi test. tom. I. p. 629. edit. Halens.

(5) Vid. sacr. observ. ad oraculum Act. XX. 28. pariter palæstram absol. p. 211.

(6) Testatur hoc EVAGRIUS lib. IX. hist. ecclesiast. cap. XXXIX.

(7) In epistola lectu dignissima de statu gratiarum or-

6. XIII. Pergimus jam ad eos hæreticos, qui veritatem passionis mortisque Christi agnoverunt quidem, eandemque propugnarunt, neutiquam tamen admittere voluerunt, quod Christus ut verus Deus, isque æternus patris filius, pro lapsu genere humano passus mortuusque sit, ejusdemque ecclesia proprio Dei sanguine sit redempta. In hancce classem jure meritoque referuntur omnes ii ex antiquioribus hæreticis, qui Jesum pro nudo homine habuerunt, ejusdemque negarunt divinitatem, veluti *Cerinthiani*, *Ebionitæ*, *Carpocratiani*, *Artemonitæ*, *Ariani*, *Sampsateniani*, ac *Photiniani*, de quibus alibi disseruimus (1). Omnes enim ii, qui in huncce delapsi sunt errorem, non potuerunt non veritatem gravissimam, quod Deus, non quidem secundum proprietatem naturæ, sed secundum unionem personæ, in quam natura humana fuit assumpta, pro nobis passus mortuusque sit, penitus inficiari, pretioque sanguinis Jesu Christi, quod ex æterna ejus divinitate accipit, plurimum detrudere (2). Nec ab omni prorsus errore heic absolvendi sunt *Nestoriani*, quorum sectam, infelici rei christianæ fato, seculo quinto *Nestorius* condidit, antistes Constantinopolitanus. Licet enim ii, qui a Nestorii steterunt partibus, Christum, orbis redemptorem, vere pro mundo passum mortuumque esse profiterentur; nulla tamen adduci potuerunt ratione, ut Deum pro nobis passum, crucifixum, mortuum-

que agnoscerent. Ipse sane Nestorius subinde dicere solitus est: *Noli gloriari Judæe, non crucifixi Deum*; prout ex historiarum monumentis constat (3). Cujus quidem erroris origo inde a nonnullis derivatur, quod Nestorius ejusdemque adsectæ Deum in Christo revera ab homine divisum, & sola *οχεται* unionem cum eo junctum adsererebant, sibi que falso persuadebant, orthodoxos naturæ divinæ immediate & per se tribuere, quæ nonnisi per unionem personalem de ea dicebantur (4). Quemadmodum vero Nestoriani Deum passum mortuumque esse inficiati sunt; ita ex altera parte ita id adfirmarunt alii, ut ipsum patrem docerent esse Jesum Christum, qui acerbissimos dolores sit perpeffus, tandemque morti traditus. Præcipui hujus dogmatis propugnatores fuerunt *Praaxas*, seculi secundi hæreticus, quem *Tertullianus* libro singulari adortus est (5), itaque *Noëtiani* (6), quorum sectam *Noëtus* condidit, nec non *Sabelliani* (7), qui a *Sabellio*, Noëti discipulo, originem duxerunt, remque christianam seculo tertio adfixerunt. Adpellati fuerunt ab *Augustino*, *Cypriano*, *Optato* Milevitano, aliisque ecclesiæ doctoribus, *patripassiani*, quia unicam statuerunt divinitatis personam, omniaque ea adscripserunt patri, quæ sanctior scriptura tribuit filio. Diffiteri tamen haud possumus, non ita facile probari posse, Sabellianos aliosque di-

fertis

deftorum bedierio, 48 JO. UTTENBOGARDUM, theologum Batavum, remonstrantium partibus addictum, perscripta, quæ in collectione *epistol. ecclesiast.* Amstelod. editæ sunt CCXIII. p. 363.

(1) Vid. *differt. I. de Christo hominum redemptore* §. XIX. p. 11. Diximus quoque de hisce hæreticis in *animadvert.* ad GERHARDI *tom. I. loc. theol.* p. 192. & *tom. II. p. 328. seqq.*

(2) Equidem quod ad Arianos attinet, ii, Christum non quæ nudum hominem, sed quæ Deum, licet patre minorem, pro nobis passum mortuumque esse, fassi sunt. Ast, cum divina illa natura, quam Ariani Christo tribuebant, revera divina non esset, cum ii Christum a summo Deo oparum contenderent, me non monente sapiens quisquis facile intelligit, eorum sententiam cum orthodoxæ ecclesiæ doctrina nullo modo conciliari posse.

(3) Vid. *hystor. crispianæ lib. XII. cap. IV.*

(4) Nesciverunt proinde distinguere inter *abstractum* & *concretum*, inter *divinam*, quæ præter naturam divinam nihil dicit, & *Deum unum*, quæ voce humana pariter ac divina natura exprimitur. Confundebant, ut more in scholis recepto loquamur, sensum compositum cum diviso, existimantes, orthodoxos statuere, ipsam divinitatem in se spectatam passam mortuamque esse. Vide CYRILLUM Alexandrinum *lib. III. adversus Nestorium, tom. VI. oper. p. m. 64. seqq.*

(5) Conferenda quoque sunt, quæ idem TERTULLIANUS sub finem libri *de præscriptionibus* hanc in rem scripsit.

(6) Vid. de iis EPIPHANIUM, *heres. LVII. & THEODORETUM, heres. fabul. lib. III. cap. III.*

(7) vid. de iis AUGUSTINUM *heres. XLI.*

sertis verbis docuisse, quod pater passus sit, ipsamque adpellationem *patripassianorum* nobis minus accuratam videri (1).

§. XIV. Observavimus supra, exstitisse nonnullos, qui passionem mortemque Christi *subiective & formaliter* ejusdem divinitati tribuisse dicantur. Solent illi alias adpellari *Theopaschitae*, eo quod, si scriptores antiquos audiamus, divinitatem ipsam cruci adfixam atque in sepulchro collocatam dixerunt. Initium huic sectae dedisse perhibetur quidam PETRUS *Gnapheus*, sive *Fullo* dictus, sed Antiochenae praefectus, atque Eutychianorum familiae addictus, seculo quinto clarus. Quum enim is ad trisagium illud tum temporis in christianorum coetibus receptum: *αγιος ο θεος, αγιος ιχυρος, αγιος αθανατος, ελεησον ημας, sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri* (2)! addi voluerit verba: *ο σωπαδης δι ημας, qui crucifixus es pro nobis* (3); visus est inimicis suis perpeffiones mortemque Christi ad ipsam divinitatem referre, praesertim quum & alias dicere consueverit, *οτι ο υς της αυτης και αδιαφερετης τριαδος το παθος υπημιν, unum de in-*

creata atque indivisa trinitate passum esse (4). Unde & sectatores Fullonis insigniti fuerunt nomine *Theopaschitarum*, quos vulgo peculiarem Eutychianorum familiam constituisse, adfirmant. Haud segniter vero Fullonianorum sectae se se opposuit FELIX II. ecclesiae romanae praeful, qui & epistolam hac de re ad Fullonem scripsit, ejusdemque sententiam habita Romae synodo damnavit. Magnopere etiam clausulam istam trisagio additam improbavit ACACIUS, antistes Constantinopolitanus, cum aliis episcopis, quos nominare superledemus. Quin cruentas inter partes dissidentes in urbe Constantinopolitana contentiones super trisagio vel tandem exortas esse, EVAGRIUS memoriz prodidit (5). Resuscitata fuit haec disputatio seculo post Christum natum sexto, ubi monachi quidam Scytz Constantinopoli degentes, Fullonianam loquendi rationem, *unum de trinitate crucifixum* esse, fortiter defendebant (6), alii autem constanter rejectiebant, quoniam in sensum *Theopaschitarum* facile trahi queat. Ast observarunt viri quidam eruditi, sectam *Theopaschitarum*, qui ipsum Deum passum esse, docuisse feruntur, fictam esse

(1) Habemus in hac sententia praeventes viros doctissimos, ISAACUM DE BEAUSOBRE, in *histoire de Maniché liv. III. chap. VI.* ubi historiam Noëti & Sabellii sub accuratius examen vocavit, atque celeberrimum quondam academiae Goettingensis cancellarium, LAUR. A MOSHEIM, in *instir. hist. antiquioris* p. 200. quibus omnino addi meretur b. WEISMANNUS, in *introd. in hist. sac. N. T. tom. I. p. 259.* Ratio praecipua, cur haeretici isti minus accurate *patripassiani* adpellantur, haec est, quoniam nullam agnoverunt unionem hypostaticam in Christo, sed meras operationes divinitatis in Christo homine. Scilicet, ex eorum mente, Christus erat merus homo, sed donis divinis exornatus, quod nec Socini adflectae hodiernum inficiantur.

(2) De origine hujus trisagii peculiari dissertatione egit PETRUS ALLIXIUS. Addi meretur cardinalis BONA, *verum liturgicarum lib. II. cap. XI. §. V.* Diximus & nos hanc in rem nonnulla in *commemoratione histor. theol. de fallibili pontificis rom. auctoritate* p. 249. not. (1).

(3) Vid. THEODORUM lectorem *lib. I. NICEPHORUM lib. XV. cap. XXVIII. & tom. V. concil.*

p. 219. seqq. ex edit. NICOL. COLETI. Varias haereseis, quas Fullonem sub hocce additamento occultasse tradunt veteres, ut in *synodo* exhibet CAESAR BARONIUS, pater purpuratus, in *annal. pol. ecclesiast. ad A. CCCCLXXXIII. &c.* adductis veterum testimoniis, DIONYS. PETAVIUS, *theol. dogmas. tom. IV. cap. IV. §. 3. & 4. p. 224.*

(4) Objectum hoc fuisse Fulloni tum a FELICE, praefule Romano, tum ab ACACIO Constantinopolitano, ex iis, quae *tom. V. concil. NIC. COLETI* leguntur, luculenter adparet.

(5) *lib. III. hist. ecclesiast. cap. XLIV.*

(6) Historiam hujus controversiae, quae a monachis Scytis ad antistitem Romanum fuit delata, tandemque in synodo V. oecumenica penitus decisa, breviter enarravimus in *comment. modo excitata de fallibili pontificis romani auctoritate* p. 250. seqq. Cum primis legi haec merentur HENRICUS NORISIUS, in libro *de uno ex trinitate carne passum*, *tom. III. oper. diff. I. cap. III. p. 789. seqq.* itemque FORBESIUS, *instruct. theol. lib. III. cap. XXI. §. VII. seqq. p. 148.*

esse atque imaginariam. (1). Neque enim Falso ejusdemque adfectu formulam istam hymnicam de Deo & SS. Trinitate intellexerunt, ipsamque deitatem fecerunt passibilem; sed eandem de Christo *Sanctus* sunt interpretati, qua quidem explicatione posita, omni prave doctrinæ suspitione formulam istam carere, ipsi orthodoxi antistites olim judicarunt. Ecquid enim fides christianæ magis consonum, quam unum de Trinitate, unigenitum nimirum æterni patris filium, qui secunda sacrosanctæ Trinitatis persona est, pro genere humano passum, crucifixum mortuumque esset? Interim tamen non negamus, has aliasque loquendi formulas a Fullone ejusdemque sectatoribus adhibitas, quæ litibus infaustis dederunt occasionem, fuisse valde æquivocas, atque ita comparatas, ut christianorum cœtus iisdem commode carere potuisset.

§. XV. Superest, ut de iis, qui Christi mortem cruentam admittunt quidem, sed eandem ita explicant, ut insignem ejus fructum pravis doctrinis plurimum enervent, penitusque tollant, pro instituti nostri ratione, pauca dicamus. In hunc censum non tantum referimus eos, qui Christi divinitatem, quæ cum ejusdem redemptione indivulso nexu coheret, præfracte negant (2); sed etiam pelagianos, a PELAGIO, gente Britanno, ita nuncupatos, qui seculo post Christum natum quinto caput extulerunt, ac tranquillitatem sacre civitatis perturbare variis moliminibus sunt annisi. Negarunt enim pelagiani, labi aliquid ex Adamo ad reliquos homines, fluxisse, nosque insita virtute nostra supremum nomen placare posse, statuerunt. Ex eorum itaque sententia, natura humana non indiguit redemptore, sed tantum legislatore & doctore, gratiaque Christi medicinalis in sola ipsius doctrina atque exemplo sita est. Neque enim, si hæreticos illos audiamus, Christus eo fine, dereli-

ctus, quam apud patrem habebat, gloria, in mundum hancce venit, ut genus humanum ab ulla captivitate liberaret; sed tantum, ut viam salutis monstraret mortalibus, iisdemque tum sanctissima doctrina sua, tum præstantissimo virtutis exemplo suaderet, ut vitæ sanctimoniam, sine qua nemo vitæ æternæ compos fieri quæret, sectarentur. Fuisse hanc pelagianorum sententiam, tum ex nexu systematis eorum, tum ex testimoniis veterum, cum primis JOANNIS CASSIANI atque AUGUSTINI, facili comprobari potest negotio. Ad CASSIANUM quidem quod attinet, is disertis verbis scripsit, tenuisse pelagianos, *Christum hunc in mundum non ad præstendam humano generi redemptionem, sed ad præbendam bonorum actuum exempla venisse* (3). AUGUSTINUS vero, quo nemo hæreticos hosce fortius impugnavit, de iisdem sequentem in modum scribit: *Confidunt in virtute sua, & creatori nostro quodam modo dicunt: Tu nos fecisti homines; justos autem ipsi nos fecimus. Qui naturam humanam ita dixerunt liberam; ne quærent liberatorem: ideo saltem; at superfluum judicant salvatorem* (4). Idem Hippolytus præsul alibi contra Pelagianos ita disputat: *Si possibilitas naturalis per liberum arbitrium, & ad cognoscendum, quemodo vivere debent, & ad bene vivendam, sufficit sibi: ergo Christus gratis mortuus est* (5).

§. XVI. Accedimus nunc ad alteram historię dogmatis de redemptione ecclesiæ periodum, quæ sæc. hujus doctrinæ ævo scholastico complectitur. Constat, seculo duodecimo doctores, quos vocant scholasticos, magno agmine sese orbi ostentasse, qui, derelicta fidei simplicitate, ad quæstiones ac disputationes inanes cuncta converterunt, quin theologiæ novam veluti faciem induxerunt. Præcipuum inter eos locum olim tenuit PETRUS ABELARDUS, vir acri ingenio atque singu-

(1) Ita sentiunt ex nostris theologis b. WEISMAN-
NUS, b. MOSHEMIUS, aliique complures.
Conf. NORISIUS loc. cit. cap. IV. p. 799. seqq.
& JOS. SIM. ASSEMANIUS, scriptor præ-
stantissimus, in *biblioth. orient. Vatic. tom. I.*
p. 518. seqq. & tom. II. p. 36. 180. seqq.

(2) Vid. quæ de iis supra §. XIII. diximus.

(3) Vid. CASSIANUM *libr. I. de incarnatione Christi contra Nestorium, cap. III.*

(4) Vid. AUGUSTINUM *epist. XCV. ad Ianocentium I. scripta.*

(5) Vid. ejusdem *libr. de natura & gratia cap. XL.*
itemque *libr. V. contra Julianum cap. XV. &*
alibi.

hæreticæ traditione præditus; qui magnam quidem sibi hominis famam peperit, sed a recto tamen veritatis tramite haud raro aberravit. Imputatum ei fuit inter alia, quod staterit, opus haud fuisse, ut redemptio nostra fieret sanguine filii Dei, cum *Deus sola jussione sua liberare hominem a peccato possit; nec Christum ideo adsumpsisse carnem & passum esse, ut a diaboli jugo nos liberaret; sed ut traderet hominibus formam vitæ vivendo & docendo, patiundo autem & moriendo caritatis metam præfigeret.* Hæc aliaque ipsi non tantum fuerunt imputata a BERNHARDO, abbate Claravallensi (1); sed & objecta eidem sunt in duobus conciliis, Sueffionensi an. MCXXXVI. & Senonensi A. MCXL. celebratis, ubi & hæreseos nota ipsi iniusta est. Equidem non tantum ABÆLARDUS causam suam edita adversus synodi Senonensis decretum epistola, strenue propugnavit, sententiasque, a quibus prorsus sit alienus, sibi ab adversariis obtrudi, conquestus est; sed & partes ejus defendendas suscepit ejusdem discipulus, PETRUS BERENGARIUS, Pictaviensis, qui in *apologetico* acriter in Bernhardum invehit, eundemque in hæreseos suspicionem adducere conatus est (2). Quia exstiterunt quoque recentiori hoc ævo, qui Abælardum si non ab omnibus, saltem a quibusdam erroribus,

qui ipsi fuerunt objecti, immunem fuisse judicaverunt (3). Verum, licet non refragemur, in quibusdam verba Abælardi, quæ meliorem admittunt sensum, ab ipsius adversariis subinde in deteriorem partem accepta fuisse; non perspicimus tamen, quo modo is ab omnibus istis erroribus, qui ipsi speciatim in doctrina de redemptione ac satisfactione Christi fuerunt exprobrati, penitus absolvi queat. Testatur enim PETRUS, Cluniacensis abbas, non ignobilis istorum temporum scriptor, Abælardum, multis exagitatum miseriis ac calamitatibus, tum aliis, quæ ipsi præjudiciam creabant, sententiis, tum & illi, quem de Christo olim fovebat, errori nuntium misisse (4), inque apologia quadam expressam hanc reliquisse thesin: *Solum Dei filium incarnatum profiteor, ut nos a servitute peccati & a jugo diaboli liberaret, & supremæ aditum vitæ, morte sua nobis referaret.* (5). Cæterum placita magistri adoptasse dicitur Abælardi discipulus, ARNOLDUS Brixienfis (6), qui itidem hæreticis hujus sæculi adnumerari solet, atque eadem cum Abælardo fata expertus, inque concilio Lateranensi anno MCXXXIX. celebrato damnatus fuit. Mitius tamen alii de eo judicant, existimantque, ARNOLDUM hæreseos suspicionem expropter sibi attraxisse, quod corruptionem faci-

cri

(1) Vid. BERNHARDUM in *epist. ad Innocentium II. P. R. de erroribus quibusdam Petri Abælardi*, quæ inter epistolas ejus est CX. in editione autem operum ejus, a JO. MABILLONIO editorum, inter tractatus ejus exstat, tom. II. p. 646. seqq.

(2) De Berengario ejusdemque *apologetico* legi merentur, quæ PETR. BÆLIUS *dict. hist. & crit.* tom. I. voce *Berenger*, p. m. 526. seqq. itemque EDMUNDUS MARTENÆ atque URSINUS DURANDUS tom. V. *thesauri novi anecdot.* p. 1147. adnotarunt.

(3) Fecerunt id NATALIS ALEXANDER, in *sel. hist. ecclæs.* capp. sc. XI. & XII. *part. III. diss. VII. art. 4.* LUD. ELL DU PIN, in *notiv. bibliothecæ des Auteurs ecclésiastiques*, tom. IX. ch. VII. p. 122. alique. Conferri merentur PETR. BÆLIUS *loc. cit.* voce *Abelard*, & JO. CLERICUS, in *biblioth. ancienne & moderne*, tom. IX. p. 348. add. *observat. Halenses*, tom. I. obs. XV. p. 189. seqq. Sunt tamen & alii inter recentiores, qui ABÆLARDUM minime innocentem

fuisse, sed eos, quos BERNHARDUS ipsi imputaverat, errores reversa statuisse, contendunt, ex quibus nominasse sufficiat JO. MABILLONIUM, in *admonitione*, tractatui Bernardi *de erroribus Abælardi* præmissa, tom. II. *oper.* p. 64. IGNAT. HYAC. AMAT. DE GRAVESON, in *hist. ecclæs.* tom. IV. *part. II.* p. 122. itemque EDM. MARTENÆ & URSINUM DURANDUM, *loc. excis.*

(4) Vid. PETRUS Cluniacensis, in *epistola ad Innocentium II. pro Petri Abælardi*; itemque OTTO Frisingensis *lib. I. de gestis Friderici*, cap. XLIX. cum primis vero ABÆLARDI *apologia seu confessio fidei.*

(5) Non itaque legitima JO. CRELLIO, Socinianorum partibus addicto, de Abælardi consensu in oppugnanda servatoris satisfactione gloriandi fuit materies, in *responsione ad H. Grotium cap. VI.* cum testis ipsi contradicat.

(6) Vid. BERNHARDUM, qui acriter in Arnoldum invehitur, *epist. CXCV. tom. I. oper.* p. 188.

ari ordinis atque inveterata episcoporum vitia acrius, quam alii ferre poterant, perstrinxerit. Addunt nonnulli & hoc, temporibus istis, quæ profunda occupaverat barbaries, tantum potuisse inveteratam superstitionem, ut, quisquis ingenio & doctrina consummata ceteros de vulgo anteiret, statim a fide alienus crederetur.

§. XVII. Inter subsequentis ævi scholasticos magnam præ ceteris in ecclesia auctoritatem consecuti sunt THOMAS DE AQUINO, dominicanorum familiæ adscriptus, præstantissimus vir ingenii, seculo decimo tertio clarus, & JOANNES DUNS, Scotus, ordinis minorum monachus, *doctor subtilis* a suis adpellatus, qui seculo decimo quarto floruit. Notum est ex historia hujus ævi, SCOTUM fuisse rixatorem acutissimum, atque THOMÆ DE AQUINO scita ad limam revocare cœpisse. Secuti sunt Scoti vestigia Franciscani, qui Thomæ dudum gloriam, qua cininebat, inviderant. Dominicani vero sodalis sui laudes omni contentione animi evehere, Scotum vero variorum errorum postulare occuperunt. Ita binæ hæ *Dominicanorum* ac *Franciscanorum* familiæ, quæ jam pridem sibi minus savebant, gravesque alebant inimicitias, inter se cominissæ, orta que sunt *Thomistarum* & *Scotistarum* nomina, quæ scholarum subsellia assidue jurgiis per plura sæcula impleverunt, scholasque latinas in hunc usque diem distrahunt. Dissident hæ sectæ tum in aliis rebus, quas enumerare locus hic non patitur, tum vel maxime in doctrina gravissima de redemptione generis humani. *Thomistæ* enim statuunt, Christum, effuso pretiosissimo sanguine suo, infiniti valoris pretium

Deo patri persolvisse, ejusdemque adeo satisfactionem pro nobis præstitam fuisse æquivalentem offensæ nostræ erga Deum, quin non tantum sufficientem fuisse, sed etiam *superabundantem*, idque non ex *acceptatione* divina, sed proprio & intrinseco valore ipsorum operum Christi, qui valor in dignitate personæ Christi satisfactionis suum habeat fundamentum. Verum *Scotistæ*, qui vocantur, in alia omnia abeunt. Licet enim admittant, Christum vere satisfecisse pro peccatis mortalium; negant tamen, satisfactionem istam per se æqualem fuisse offensæ, ac valoris simpliciter infiniti, ajuntque, sanguinem Christi non *ex se*, sed ex liberali tantum Dei *acceptatione* fuisse sufficientem, quia nimirum Deus voluerit sanguinem Christi *finitum* sibi offerri, declaraveritque, se pretio hoc, ut ut *finito*, contentum fore (1). Quod ad priorem attinet sententiam, eandem, post ALEXANDRUM HALESIUM (2), quem *doctorem irrefragabilem* vulgo nominant, fortiter defenderunt THOMAS DE AQUINO (3), quem modò laudavimus, itemque JOANNES BONAVENTURA (4), ecclesiæ romanæ cardinalis, nec non doctrinæ Thomisticæ vindices acerrimi, ordinisque Dominicanorum monachi, PETRUS PALUDANUS (5), natione Burgundus, atque JO. CAPREOLUS (6), Tolosanus; ut alios, maxime recentiores, de quibus infra nonnulla dicemus, in rerum præsentia taceamus. Inter eos vero, qui posteriorem sententiam tutati sunt, eminet ipse JO. DUNS Scotus (7), quem antesignanum suum heic secuti sunt DUNANDUS a S. PORTIANO (8), alias *doctoris resolutissimi* elogio

(1) Sententiam Scotistarum copiosius enarrarunt, quin & eandem subinde confutarunt SUAREZIUS, VASQUEZIUS, ALVAREZ, TANNERUS, BECANUS, TOURNELY, HUNOLDUS, nec non Cardinalis GOTTI, de quibus infra nonnulla dicendi commoda se se offeret occasio.

(2) in *summa universæ scol. pars. III. quæst. I. membro VII.* Sunt, qui THOMAM suam ab hoc ipso ALEXANDRO DE HALES accepisse adserunt. At causam Thomæ peculiari dissertatione egit JAC. QUETIF, quæ inserta est *scriptoribus ordinis prædicatorum*, a JAC. ECCHARDO continuatis, *sec. XIII. p. 293. seqq.*

(3) *Locis supra excitatis.*

(4) Vid. ejus *comment. in III. libr. sentent. dist. XX. quæst. 3. & 5.*

(5) Vid. ejus *comment. in III. libr. sentent. dist. XX. quæst. 2. art. 2.*

(6) Vid. ejus *comment. in IV. libr. sentent. dist. XV. quæst. I. art. 3. ad 1.*

(7) in *libr. III. sentent. dist. XIX. & XX. & in libr. IV. dist. XV. quæst. I.*

(8) Vid. ejus *comment. in libr. III. sentent. dist. XV. quæst. I. n. 7.* ubi efficaciam satisfactionis a Christo præstitæ, non in ipso merito, sed in misericordiæ divinæ acceptatione consistere, pronunciat.

elogio ornatus, qui seculo XIV. inclauit, GABRIEL BIEL (1), qui in nostra academia ex-
cuncto seculo XV. doctoris munere functus est, JAC. ALMAINUS (2), celebris inter schola-
sticos theologus, doctrinæ Scoti & Bielis addi-
tissimus, JO. MEDINA (3) theologus hispa-
nus, alique, quos nominare superfedemus. Cæ-
terum, priusquam ab hocce, in quo hucusque
versati sumus, temporis intervallo discedamus,
sequentia adhuc paucis notamus: I) doctores
scholasticos miris modis inter se fuisse digladi-
atos, confusasque in hocce argumento habuisse
ideas, quin & absurdis atque otiosis ratiociniis
subinde usos esse; II) ipsum THOMAM non
ab omni prorsus errore heic fuisse immunem.
Licet enim sacrificium illud crucis I. C. pro pec-
cato humani generis *sufficiens*, immo *superabun-*
dans statuerit; existimavit tamen, hoc ipsum sa-
crificium pro peccato tantum originis sufficere (4),

pro *actualibus* autem peccatis sacramenta esse in-
stituta, ipsumque hominem, ex gratia Dei, po-
tiusdem satisfacere posse (5); III) SCOTUM
redemptionem Christi non tantum dicere *finitam*,
sed & simul contendere, nec *infinita* opus fuisse,
liquidem Deus meritum Christi finitum pro infi-
nitis potuerit acceptare, ut scilicet hoc ipsum me-
ritum valorem suum retineat, si vel maxime ge-
nus humanum *infinite* multiplicetur. Addimus
IV) eundem SCOTUM adhuc gravius halluci-
natum atque eousque progressum esse, ut adse-
verare haud dubitaverit, Christum passionem
sui *gratis* obruisse patri; quo ipso adserito So-
cinianis viam prævisse videtur (6). Nec V)
prætermittendum heic est, totam *nominalium*
theologorum sectam, a GUILIELMO OCCA-
MO in cathedras reductam (7), sententiæ Sco-
tistarum, valorem meriti Christi ex sola *accepta-*
tione divina derivantium, calculum adjecisse (8).

Q 2

Deni-

(1) Vid. ejus *comment. in libr. III. sentent. dist. XX. quæst. unica* not. 3. Admittit is quidem, meri-
tum Christi fuisse *infinitum*, sed non ratione di-
gnitatis personæ, vel ratione propriæ perfectionis;
sed ex voluntate & acceptatione Dei. Copiose de
hac GABRIELIS sententia differunt VASQUEZ
tom. I. *disp. in tertiam partem S. Thomæ, quæst. I. art. 2. disput. 6. cap. I. p. 43.* atque ex nostris theo-
logis PETR. HABERKORNIUS, in *christolog. cap. VII. §. 134. 135. p. 341. seqq.*

(2) in *libr. III. sentent. dist. XIX. quæst. I. not. 3.*

(3) *codice de penitentiis, tract. III. quæst. I.*

(4) Vid. ejus *summam theol. part. III. quæst. I. art. 4. & summ. contra gentes cap. LV.*

(5) Evolvatur rursus ejusdem *summ. theol. part. III. quæst. I. art. 2. & quidem in resp. ad arg. 1. & conferantur, quæ FRANCISC. DE SILVE-
STRIS, celebris seculi XV. philosophus, in com-
mentar. in IV. libros Thom. Aquinatis contra gen-
tiles, libr. IV. cap. LII. p. 457. hac de re di-
sputat.*

(6) Sententiæ Scoti copiose atque adcurate exhibuit
SCHROEDERUS in erudita *dissert. de acceptila-
tione juridica ad sacram redemptionis humane doctrinam*
variis modis applicata, quæ Göttingæ AN-
MDCCCLII. sub præsidio FEUERLINI; theolo-
gi celeberrimi, habita est, *sect. III. §. XVIII. & XIX. p. 35. seqq.*

(7) Considerat hanc sectam JO. ROSCELLINUS,
gente Britannus, exeunte seculo undecimo cla-
rus. Exspiravit tamen illa si non in ipso Roscel-
lino, in hujus tamen discipulo, PETR. ABÆ-

LARDO, sectaque *realium* ubique caput extulit,
tum Franciscanis, tum Dominicanis, h. e. Scoti-
stis pariter ac Thomistis pro realitate pugnantibus,
donec GUIL. OCCAMUS, gente Anglus, ma-
gni Scoti discipulus, extirpatam nominalium do-
ctrinam postliminio reduceret. Vid. JAC. THO-
MASIUM, in *diss. hist. de doctoribus scholasticis*
latinis, & cumprimis celeb. BRUCKERUM, in
historia critica philosophiæ tom. III. p. 247. qui &
p. 204. seqq. historiam contentiones inter nomina-
les & reales prorsus egregie edidit. Non so-
lum autem contentiones & jurgia, sed dimissiones
etiam ac pugne inter nominales & reales commi-
ssa fuerunt, interdum concertationibus non pericu-
lous modo verborum, sed manuum quoque violen-
tis. Haec dissidia (utimur heic verbis JOACH. CAMERARII) & rubingensium academiarum inva-
serunt, consuburnio bonarum artium & philosophiæ
studiis destinato, in duo quasi castella diviso, in
quibus de opinionibus suis factiones illæ acerrime præhan-
tes inimicitias graves exercebant. Vid. laudatiss.
CAMERARIUM in *vita Melanchthonis*. Cæte-
rum nullum est dubium, totam istam controver-
siam fuisse dialecticam, adeoque prorsus inanem.
Quin SAMUEL WERENFELSIUS, theolo-
gus quondam Basileensis longe præstantissimus,
rationibus minime contemnendis ostendit, vicem
istam tantis animorum motibus agitatam non nisi
logomachiam fuisse. Vid. ejusdem *diss. de logo-*
machiis eruditorum, quæ ipsius *opusculis junctim*
editis inserta est, *cap. II. p. 466.*

(8) Hi enim, uti MICHAEL DE PALACIOS, theo-

Denique VI) & hoc notandum, adversari Sco-
tisticis ac Nominalistis bullam CLEMENTIS VI.
P. R. anno MCCCXLIII. editam, quæ incipit:
unigenitus Dei filius. Quum enim in ea dixisset
pontifex, Christum *non guttam sanguinis modi-
cam, quæ tamen, inquit, propter unionem ad
verbum pro redemptione totius generis humani
sufficeret, sed copiose velut quoddam præstium
effudisse*, addit: *ut sic sit infinitus thesaurus ho-
minibus, quo, qui usi sunt, Dei amicitiae par-
ticipes sunt effecti*. Idem pontifex, qui adserit,
thesaurum meritorum Christi infinitum esse, in
verbis subsequentibus *merita Christi infinita esse*
pronunciat (1). Unde mirum merito videri
poterat, doctores scholasticos, ecclesiæ romanæ
sacris addictos, a Clemente præfule Romano heic
prorsus abludere.

6. XVIII. Ad tempora emendatæ per LUTHE-
RUM religionis jam progredimur, ubi, pulsus,
quæ orbi diu incubuerant, tenebris, tum philo-
sophia, tum theologia inprimis, a quisquiliis
atque ineptiis scholasticorum fuit repurgata. No-
tum equidem est, b. LUTHERUM Erfurdiz,
Tubingæ autem PHIL. MELANCHTONEM
nominalium præceptis imbutos olim fuisse. Ast
tadum vel tandem cepit viros istos præstantissi-
mos ineptiarum scholasticarum, omnemque ii-
navarunt operam, ut religio ad simplicem suam
innocentiam atque integritatem, omni prorsus
philosophia seculari explosa, reduceretur. Id
quod & factum est per divinam gratiam, si non
ubique, certe tamen in academiis protestantium,
in quibus theologia scholastica sensim sensimque
expiravit. Qua quidem ratione vera doctrina

tum de aliis religionis christianæ capitibus, tum
& illa de redemptione ecclesiæ, proprio Dei san-
guine facta, demtis, qui eidem successu tempori-
s adpersi fuerunt, erroribus, pristino splendori
suo fuit restituta, & ad nostram usque ætatem
conservata & propagata. Egregia sane sunt, quæ
in scriptis LUTHERI passim hanc in rem leguntur;
loca, quæ, propter instituti brevitatem, heic
non recitabimus. Solide cumprimis docuit
vir prorsus eximius, in perpeffionibus Christi ante
omnia respiciendum esse ad dignitatem per-
sonæ patientis, quæ non sit nudus homo, sed
ipsetmet filius Dei (2), qui passus sit ea, quæ
pro peccatis nos pati oportuisset (3), & cujus
sanguis, pro nobis effusus, sit *λυτρον* redemptio-
nis nostræ perfectissimum, rigorosissimum pro-
lusque æquivalens. Venusta est similitudo, qua
vir beatus in hoc ipso argumento usus est. Si
in una lance, inquit, *adpendantur nostra peccata,
& ira Dei peccatis nostris debita*; ac in altera
lance ponatur tantum humane nature mors,
aut homo tantum pro nobis passus, tunc altera
lance nos deprimat ad infimum usque infernum.
Si vero in adversa lance ponatur Dei passio, Dei
mors, Dei sanguis, seu Deus pro nobis passus
& mortuus, tunc gravior & ponderosior fiet
lance illa, quam omnia peccata nostra & uni-
versa ira Dei. Ut autem Deus posset pati &
mori, ideo oportuit ipsum hominem fieri; Deus
enim in sua natura non potest mori. Sed quia
Deus & homo, in Christo jam una est persona,
ideo recte dicitur Dei mors, quando ille homo mo-
ritur, qui cum Deo est una persona (4). Atque hæc
fuit constans & perpetua ecclesiæ nostræ doctri-

theologus quondam hispanus, seculo XVI. cele-
bris, in *diff. theol. in III. libr. sensenz. diff. XX. diff. 2.* scribit, in eam ingressi sunt sententiam,
Christi mortem non explevisse Dei justitiam, sed
solum explevisse ex magna condignitate. Unde &
porro addiderunt, quod ad justitiam æqualitatem
actum, tantum valorem habere potuisse opera puri
hominis, quantum habuerunt opera Christi, quia
per se neutra sufficiebant: ex acceptatione vero &
ordinatione divina potuisse æque sufficere utraq; ;
quæquam hic convenientius sint acceptata. Conf.
ADAMUM TANNERUM in *theol. scholast. tom. IV. diff. I. de incarnat. quest. 2. dub. 2. p. 88.*

(1) Ablegamus heic lectores nostros, qui ex institu-
to hanc rem cognoscere cupiunt, ad b. cancellarii
PFAFFII *commensarium in sextum extrav. comm. lib. V. tit. IX. de penit. & remiss. cap. 2.*
verba de infinito pretio sanguinis Christi.

(2) Vid. LUTHERUM, *tom. II. opp. Jen. lat. f. 266. b.*

(3) Vid. eundem *tom. II. Jen. f. 239. 244.*

(4) Vid. ejusdem libr. de *eccles. & concil.* Adlegavit
quoque locum hunc egregium MART. CHEM-
NITIUS, in libr. de *duabus naturis in Christo*,
cap. XV. p. 804.

maque & in libro nostris symbolis expressa (1); & a theologis nostris omni aetate & ore & scripto adferta fuit atque defensa; quorum testimonio ut heic cumulemus, vix opus esse arbitramur.

§. XIX. Qui post sacrorum repurgationem ecclesie romane placita retinuerunt, maximam partem veterum scholasticorum vestigia sunt secuti. Licet enim nonnulli inter eos existerint, qui barbariem priorum remporum, utcumque abstergere, melioremque theologiae conciliare faciem, sint adgressi; tenebricosi tamen scholae doctores de principatu, quem diu ante reformationem in scholis tenuerant, defici non potuerunt. Novas potius in ecclesia romana vires impetrarunt, postquam nova illa, quae a sanctissimo servatore *Iesuitarum* sibi vocabulum sumpsit, familia se iisdem adsociavit. Hinc continuatae sunt veterum scholasticorum contentiones, variaeque tum de aliis rebus, tum etiam de redemptione & satisfactione Christi, agitatae controversiae in romana civitate, quae alias pacem suam & concordiam superbe jactitare solet. Nonnulli enim vim meriti Christi infinitam sta-

tuerunt, ac satisfactionem redemptoris nostri secundum iustitiam rigorem ex se) equivalentem esse, adseruerunt; alii vero negarunt, satisfactionem istam quoad modum solutionis fuisse rigorosam valorisque simpliciter & intrinsece infiniti, sed solum fuisse condignam ab extrinseco, nimirum ex gratuita Dei acceptione, qui satisfactione illa a Christo praestita fuerit contentus. Posteriorem sententiam adeptarunt ex seculi decimi sexti scriptoribus JAC. ALMAINUS & JO. MEDINA, supra a nobis excitati, alique complures, quibus ex superioris seculi scriptoribus JOANNEM DE LUGO (2), societatis Jesu theologum, tandemque cardinalem; ex recentioribus autem Scotis FRASSENTIUM & HENNONEM adjungimus, qui tamen antesignani sui sententiam in initio rem partem explicare amissi sunt (3). Ex iis vero, qui priorem amplexi sunt sententiam, eminent celebres sodalitates Ignatianae patres, FRANCISCUS SUAREZ (4), gente hispanus; GABRIEL VAZQUEZ (5), Bellomontanus, GREGORIUS DE VALENTIA (6), theologiae in academia

Q. 3

Ingol.

(1) Vid. catechismum LUTHERI majorem, art. 2. p. m. 425.

(2) Admittit quidam cardinalis LUGO, satisfactionem Christi fuisse pretium condignum, immo excedens & superabundans; sed negat tamen ex altera parte, eandem fuisse ex vera iustitia. Dicendum, inquit, satisfactionem Christi licet fuerit rigorosa quoad aequalitatem & condignitatem pretii soluti, non tamen fuisse rigorosam quoad modum solutionis, sed indignasse aliqua libera gratia Dei, nempe gratuita Dei acceptione: poterat quippe Deus, ex mente doctoris hujus scholastici, satisfactionem Christi non acceptare. Vid. ejus librum de mysterio incarnationis. disp. III. sect. X. Copiose vero hanc sententiam ex ipsis ecclesiae romanae sociis confutavit HONOR. TOURNELLY, in praefat. theol. tom. I. p. 498. seqq. & p. 501. seqq.

(3) Contendunt nimirum isti duumviri, SCOTUM non adserere, opera Christi habere condignitatem tantum ex acceptione divina, & non ex intrinseco valore ipsorum; sed solum condignitatem talium operum non esse in actu secundo completam, nisi accedat acceptatio Dei, ea acceptantis in satisfactionem; seclusa enim hac acceptatione, opera illa in actu secundo non obligare ex iustitia ad condonanda peccata. Argue, hac ipse

ratione Scotistas cum Thomistis vel tandem conciliari posse, judicat cardinalis GOTTI, qui alias Thomistarum partibus est addictus. Vid. ejus theologiam scholastico-dogmaticam juxta mentem D. Thomae Aquinatis, tom. I. in tertiam partem, ordine XII. quaest. III. dub. 4. §. 4.

(4) Disput. IV. sect. 3. ubi quaestionem hanc copiose pertractat, atque, se conclusionem hanc (quod scilicet satisfactio Christi sit infiniti valoris) ita existimare certam, ut contraria nec probabiliis, nec pia, nec fidei sensui consentanea videatur.

(5) Vid. ejus commentar. ac disput. in tertiam partem S. Thomae, tom. I. disp. V. cap. I. & seqq. ubi varias scholasticorum sententias non tantum recenset, sed & refellit, ostenditque satisfactionem & merita Christi ex se, & ex circumstantiis propriis solum considerata, absque ulla Dei acceptione ac favore fuisse perfecte digna, quibus pro nobis Deo satisfaceret. Conteritur quoque mox disput. VII. ubi quaestio pertractatur, an Christi satisfactio pro nobis fuerit perfecta ex rigore iustitiae?

(6) tom. V. commentariorum theol. ad III. partem Thomae disp. I. quaest. I. ubi multis comprobatur argumentis, satisfactionem Christi fuisse secundum talem iustitiae rigorem, ut citra divinam promissionem liberaliter Christo factam, ex sola dignitate

Ingolstadiensi quondam professor, ADAMUS TANNERUS (1), universitatis Pragensis olim cancellarius, & qui ad eandem dignitatem evectus est, RODERICUS DE ARRIAGA (2), natione hispanus; quibus ex dominicanorum ordine DOMINICUS A SOTO (3), patria Segobienfis, vir, iudice cardinale Bellarmino, *doctissimus & pius vir*, itemque FRANCISCUS DIDACUS ALVAREZ (4), archiepiscopus Tranenfis & Salpenfis, cum primis vero VINCENTIUS LUDOV. GOTTI (5), in academia Bononiensi quondam controversiarum professor, postea vero ecclesiæ romanæ cardinalis, nec non ex theologis parisiensibus sociisque Sorbonicis vir doctissimus, HONORATUS Tournely (6) præcipuo quodam jure addi meretur. Nec prætermittendus heic est ROBERTUS BELLARMINUS, pater purpuratus, Jesuitarum sodalitati adscriptus, qui veterum scholasticorum philosophiam, more in romanensium costu recepto, ad sanctiorem doctrinam adplicuit, omnesque ecclesiæ suæ controversias aliquot magnæ molis voluminibus complexus est. Id Durandum, in Scoti castris militantem, erroris postulare haud dubitavit statuitque, satisfactionem niti quidem aliqua acceptatione aut donatione (7), sed Deum non acceptare in veram satisfactionem pro peccato, nisi iustitiam infinitam

tam, quæ sit iustitia personæ infinitæ, qualis sit Christus, deus & homo. Proinde obedientiam, passionem & mortem filii Dei in se quidem finitam, ratione personæ patientis & morientis fuisse infinitam, & ex rigore iustitiæ pro totius mundi peccatis propitiationem (8).

§. XX. Ut vero, quinam controversiæ hujus, in ecclesiæ romana inde a longo tempore agitata, status sit, clarius pateat, sequentia adnec paucis notamus: I.) sententiam Scotistarum nec in concilio Tridentino ut hæreticam fuisse damnatam, nec ab ullo præfule romano proscripam, sed toleratam hæcenus & usque ad nostram ætatem productam. II.) eos quoque romanensium cœtus doctores, qui Scotillis sese exposuerunt, atque pretium infinitum sanguinis Christi adstruxerunt, diversas ingressos esse vias, ad explicandum valorem istum meriti Christi, quin nonnullos re ipsa in SCOTUM relapsos esse, quem tamen sapius rejecerunt (9). III.) recentiores scholasticos, etsi vim meriti Christi infinitam ex infinitate personæ ejus derivare veliant, re ipsa tamen infinitam sanguinis Christi vim & virtutem solide evincere haud posse, eo quod veram ac realem naturarum & proprietatum in Christo communicationem, quæ verus ac præcipuus illius valoris nervus est (10), admittere nolunt (11). Quod si enim humana Chri-

tate & valore operum Christi, debuerit tanquam æquivalens offensæ, vel etiam tanquam abundans, acceptari a Deo. In eo tamen errat VALENTIA, quod existimat, repudiationem satisfactionis Christi ex eo tantum esse impossibilem, quia deformis & a natura & bonitate Dei abhorrens futurum fuisset, ut Deus compensationem Christi non acceptaret. Jure meritoque sententiam hanc improbat JO. ADAMUS OSIANDER, cancellarius quondam Tübingensis, in *system. theol.* p. 373.

- (1) in *theol. scholastica*, quæ Ingolstadii A. MDCXXVII. in fol. prodit, tom. IV. qui tertiæ parti Thomæ responderet, *dispus. I. de incarnat. quest. 1. dub. 2. p. 94. & dub. 3. p. 100. seqq.*
- (2) in *disputationibus theol. in tertiam partem Thomæ, universi cursus theol. tom. VI. dispus. VIII. p. 85. seqq.*
- (3) *lib. III. de nar. & gratia cap. VI. & in IV. disp. I. qu. 5. art. 4. & disp. XIX. qu. I. art. 2.*
- (4) in *dispus. de incarnat. div. verbi*, quæ Coloniæ

Agrippinæ A. MDCXXI. in 4. prodierunt; ad 3. part. Thomæ, *quest. I. art. 2. dispus. IV. p. 35. itemque quest. VIII. art. VIII. disp. 43. p. 343. seqq.*

- (5) Vid. ejus *theol. scholastico-dogmat.* not. (2) & nobis adlegatam.
- (6) in *prælect. theol.* not. (1) jam excitatis, quæ Parisiis MDCCXXV. lucem adspexerunt publicam, variisque in locis, Venetiis cumprimis ac Coloniæ Agrippinæ, fuerunt recusa. Vid. de hoc libro *le Journal des Savans tom. LXXVII. p. 152. seqq.*
- (7) Vid. BELLARMINUM, *tom. III. dispus. libr. IV. cap. I.*
- (8) Vid. eundem *libr. II. de iustifi. cap. IV.*
- (9) Observavit hoc ex ipsis ecclesiæ romanæ adfectis RODERICUS DE ARRIAGA *loc. excis. disp. X. p. III.*
- (10) Vid. *dissert. nostram priorem de redemptione ecclesiæ &c. §. XVIII.*
- (11) Licet enim ecclesiæ romanæ focii statuane communicationem idiomatum, hoc ipsum tamen non

si, quæ a deitate *ex se* per *extrinsecam* duntaxat denominationem solum dignificari seu deificari, nulla adparet ratio, qui passio & mors humana Christi naturæ ita deificata exinde *intrinsecum* cumque *infinitum* valorem consequi possit. Effectus enim non excedit suam causam, nec infinita dignitas sanctificatione per *extrinsecam* solum denominationem humane nature infinitum pretium passionis & mortis ejusdem, nisi per *extrinsecam* solum denominationem, parere potest (1). Addimus IV.) & hoc, ipsam doctrinam ecclesiæ romanæ publicam, quam in hunc usque diem profitemur, ita esse comparatam, ut honorem satisfactionis Christi haud parum violare videri queat. Contendunt enim cœtus romani doctores, præter Christum alios esse mediatores, *homines* nimirum *sanctos*, cum primis beatam virginem Mariam (2). Statuunt porro, Christum ita a peccatis omnibus nos redemisse, ut nos ipsi quoque pro peccatorum post baptismum commissorum poena temporali & culpa veniali satisfacere debeamus, vel hic, vel in purgatorio (3). Quis non videt, magnam hac ratione fieri injuriam Christo servatori, qui sane, secundum oracula sacra (4), solus mediatoris & intercedentis & satisfaciens dignitatem possidet, nec pretium sanguinis Christi pro ec-

clesia effudi infiniti esse valoris, si adhuc requirantur varæ satisfactiones ab ipsis fidelibus, si non pro culpa vel poena æterna, quam agnoscant Christum sustulisse, saltem pro poena temporali (5). Denique V.) & hoc notamus, eos, qui in ecclesiâ romana JANSENII castra sequuntur, ætmetici Christi particularitatem defendunt, hac ipsa ratione pretio sanguinis Jesu Christi haud parum derogare.

§. XXI. Ad ecclesiæ reformatæ doctrinam enarrandam ubi jam progredimur, ante omnia notamus, celebriores hujus cœtus doctores & veritatem & perfectionem satisfactionis Christi passum in scriptis suis copiose adstruxisse, atque infinitum valorem mortis servatoris nostri ex dignitate personæ satisfaciens, quæ est infinita, subinde derivasse. Patet hoc ex scriptis systematicis FRANC. TURRETINI (6), JO. HENR. HEIDEGGERI (7), PETRI VAN MASTRICHT (8), theologi quondam Ukrajetini aliorumque, quorum nomina heic adlegare, supervacaneum ducimus. In eandem sententiam descendunt ecclesiæ episcopalis in Angliâ doctores, ex quibus JO. PRIDEAUX (9), episcopum quondam Vigorniensem celeberrimum, GILBERTUM BURNETUM (10), antistitem Sarisberiensem, atque JO. PEARSONIUM

NIVM

non de reali communicatione respectu ipsarum naturarum etiam inter se, quæ ipsis non nisi verbalis est, verum de communicatione solius subsistentiæ intelligunt, per quam, secundum eorum sententiam, idiomata utriusque naturæ tribuuntur personæ ipsi realiter, naturæ autem alteri, si ve in concreto, ut in scholis loquuntur, si ve in abstracto, tantum verbaliter. Vid. HABERKORNII in christologia p. 293. seqq.

(1) Conf. HABERKORNII loc. cit. p. 295.

(2) Vid. DIONYS. PETAVIUM, in dogmat. theol. de incarnat. lib. XIX. cap. IX, tom. V. p. 237. ubi hanc sententiam operose tuetur. Conferenda vero, quæ erudite contra romanenses disputat NICOLAUS GÜRTLERUS, in inslit. theol. cap. XIV. p. 238. seqq.

(3) Vid. concil. Trident. sess. IV. cap. VIII. can. 13. add. BELLARMINIUM lib. IV. de penit. cap. 1.

(4) Vid. 1 Tim. II. 6. Eph. III. 12. Ebr. IV. 16. 1 Joh. II. 2.

(5) Equidem variæ cœtus romani doctores adhibent ambagines, vulnere, merito Christi hac ratione

infecto, curando. Verum ista exigui admodum esse pretii, rationibus minime contemnendis dudam ostenderunt theologi protestantes. Legi cumprimis merentur, quæ JO. HENR. HEIDEGGERUS hanc in rem scripsit in summo concil. Trident. p. 1009. seqq. & p. 1018.

(6) in theol. classica, part. II. §. 474. seqq. & p. 476. seqq.

(7) in corpore theol. christiane tom. II. p. 106. seqq.

(8) in theologia theoretico-practica, lib. V. cap. XVIII. p. 617. seqq. & p. 625.

(9) Vid. ejus opera theol. left. XIX. p. 380. seqq.

(10) Vid. ejus exposition of the thirty nine Articles of the Church of England, p. 53. seqq. Nec tamen dissimulare heic possumus, virum alias doctissimum articulorum ecclesiæ anglicanæ sensum in hac ipsa, quam modo adlegavimus, interpretatione subinde ambiguum reddidisse, & quosvis fere sectarios, ne Socinianis quidem exceptis, ad unius fidei admittere societatem, nonnullis visum esse. Unde non tantum JOAN. EDUARDUS mox contra eum calumniam strinxit, sed & unus versus

NUM (1), episcopum Cötriensem eundemque doctissimum, heic nominasse sufficiat. In eo tamen a nobis discedunt theologi reformati, quod universalitatem satisfactionis a Christo praeiitae penitus negant, pretiumque redactionis a servatore perfolutum reddendis tantum electis sufficere arbitrantur. Nostri enim theologi valorem sanguinis Christi non tantum in se infinitum esse stantur, ita ut infinitae iustitiae & maiestati divinae, peccatis nostris offensae, simpliciter aequaleat; sed &, ratione *locorum* & *subjectorum*, valorem istum ad omnia loca, omnesque omnino homines, ubivis locorum sese extendere, praeunte scriptura sacra, docent (2). Displicet quoque theologis nostris, quod nonnulli reformationum cum JO. CALVINO (3) vim atque efficaciam meriti Christi ex *mero beneplacito divino* derivare haud dubitant, & cum DAN. CHAMERIO (4) distinguunt inter meritum *absolutum* & *ex pacto*, Christumque, si de *merito* loquamur, *ex pacto* quidem saltem aeternam nobis vere pleneque meruisse concedunt, sed, si de *merito absoluto* sermo sit, penitus inficiantur. Licet vero MARCUS FRIDERICUS WENDELINUS, doctor inter reformatos haud incelebris, adsertum hocce contra GERHARDUM nostratem propugnandum in se suscepit, valoremque meriti Christi ex aestimatione atque *acceptatione* Dei deducendum esse, commonstrare annis fuerit (5), contrarium tamen demonstravit ac WENDELINUM depexum dedit PETRUS HABERKORNIUS (6), theologus Giessensis, saepius jam nobis laudatus, qui & ostendit, quod sine

reali naturae Christi humanae cum divina *consubstantia* atque idiomatum communicatione, quam vero ecclesiae reformatae doctores negant, valor meriti Christi absolute infinitus locum habere prorsus nequeat (7). Addimus & hoc, JO. VLACKIUM, scriptorem batavum, dissentia verbis negare, se posse concipere, quod satisfactio Christi sit infiniti valoris, atque serio optare, ut id clare scripturae dicto comprobetur (8).

6. XXII. Perginus jam ad eos, qui, post re-stauratam in Germania religionem, antiquos Photinianorum errores ex orco revocarunt, inque argumento de redemptione generis humani gravissime sunt hallucinati. Ducebat olim hanc familiam FAUSTUS SOCINUS, qui clarissimis scripturae sacrae oraculis corruptae rationis commenta anteponebat, ac satisfactionis a Christo praeiitae veritatem conquisitis undique rationibus impugnare haud dubitavit. Fecit id cum primis in *praelectionibus theologicis* (9), ubi haec tria sibi probanda sumit: 1) *Deum nobis peccata jure condonare potuisse*; 2) *Deum nulla vera satisfactione accepta condonare voluisse*; 3) *nullo modo iustitiae divinae, salvis nobis, pro peccatis nostris satisfieri potuisse, ne ab ipso Christo quidem*. Quin eo impietatis processit vir iste profana arrogantia inflatus, ut scribere haud erubuerit: *Ego quidem, etiamsi non semel, sed saepe id in sacris monumentis exstaret* (Christum pro nobis satisfecisse) *non idcirco tamen ita rem prorsus se habere crederem, ut vos opinamini* (10). FAUSTI vestigia preles-

versus minor clerus amarissimas contra Burnetum querelas ad archiepiscopum Cantuariensem deferri curavit. Latius hae edisserantur a JO. FRICKIO, in *dissertat. de justificatione*, Georgio Bullo opposita, cap. I. §. VIII.

(1) Vid. ejus *expositionem symboli apostol. ars*. X. p. 645. *seqq.*

(2) Conf. heic HABERKORNIUM in *christolog.* p. 347. *seqq.*

(3) lib. II. *instit. christ. relig.* cap. XVII. §. 1.

(4) tom. III. *panstrat. cathol.* lib. IX. cap. I. §. VII.

(5) *exercit. XLI*. p. 641.

(6) loco extracto p. 344. *seqq.* & p. 360. *seqq.*

(7) Conferri quoque heic meretur beati cancellarii C. M. PFAFFII *commentariolus de infinita pretio sanguinis Christi*, cap. II. p. 13.

(8) Vid. ejus *dissertat. triadem* Amstelod. MDCLXXXIX. editam, *dissert. III. sect. III. cap. V. Conf. acta erud. Lips.* ad ann. MDCXC. p. 237.

(9) Exstant istae praelectiones tom. I. ipsius *operum* p. 366.

(10) Vid. ejus librum *de Christo servatore*, part. III. tom. II. *operum* cap. 20. Restituit hunc librum H. GROTIUS in supra laudata *defensione fidei catho-*

sunt JO. CRELLIUS (1), JO. LUDOV. WOLZOGENIUS (2), VALENT. SMALCIUS (3), OSTORODUS, VOLKELIUS, alique in iisdem castris militantes (4), qui faciem nullam aliam Christi redemptionem admiserunt, nisi *metaphoricam*, passionem vero & mortem Christi *rigorose satisfactoriam* penitus negarunt, atque ad eandem impugnandam omnes ingenii vires contulerunt. Negarunt quoque tum ipsemet SOCINUS, tum ejusdem adseclæ, si vel maxime admittatur, naturam divinam in Christo vere passam esse, exinde consequi, passionem ipsius ac mortem *infinitæ virtutis* esse. Licet vero sint nostra ætate scriptores quidam, SOCINI partibus alias addicti, qui in multis

revera rebus a communibus Socinianorum dogmatibus abeunt, atque ingenue fatentur, SOCINUM, sectæ hujus conditorem, in alterum extremum hæc delapsum esse (5); alii tamen Socini sectatores receptam omnium cœtuum christianorum de redemptione Christi doctrinam turpissimis hodiernum convitiis proscindere haud dubitant.

§. XXIII. Sociniani hæc immerito ad latum ponimus *Arminianos*, seu *Remonstrantes*, qui, præpostero haud dubie pacis studio, inter theologos recte sentientes & Socinianos conciliandæ, a recta veritatis cœlestis via plurimum hæc aberrarunt. Quando enim Socini adseclæ præstationem

catholica de satisfactione Christi, adversus Faustum Socium Senensem, qui insertus est tom. IV. oper. p. 293. seqq. Multa tamen in hoc opusculo Grotiano desiderari posse, ostendit HERM. RAVENSBERGERIUS, theologus Groeninganus, in peculiari commentatione, Groeningæ MDCXVII. edita, quem vero mox adortus est GERH. JO. VOSSIUS, in responsione ad iudicium Hermannii Ravenspergeri de libro ab Hugone Grotio pro catholica fide de satisfactione Iesu Christi, scripto, adversus Faust. Socinum, quæ exstat tom. I. operum ejus, p. 183. seqq. Conferenda sunt, quæ contra Grotium disseruerunt viri longe doctissimi, b. MICH. FOERTSCHIUS, b. cancellarius JÆGERUS, GUIL. ERNESTUS BARTHOLOMÆI, theologus Vinariensis, &, qui primo nominandus erat loco, dignissimus Jægeri successor, beatus cancellarius, C. M. PFAFFIUS, cujus examen libelli Grotiani de satisfactione Christi, lectu dignissimum, Tübingæ MDCCCLIII. in lucem publicam prodiiit.

(1) Scripsit is defensionem Socini, in responsione ad librum Hug. Grotii de satisfactione. Refutarunt vero hunc Crellii librum ANDR. ESENIUS, theologus Ultrajectinus, LAMBERTUS VELTHUYSIUS, &, qui inter maxima Angliæ lumina referri meretur, EDUARDUS STILLINGFLEETUS, episcopus Vigornienfis.

(2) Vid. WOLZOGENII compend. relig. christ. §. XLVII. quod tom. II. operum ejus exstat.

(3) SMALCIO cum MARTINO SMIGLECIO,

Tomus IV.

sodalitatis Ignatianæ patre, hac de re controversia intercessit. Exstat ejusdem refutatio libri Smigleciani de satisfact. Christi. Videantur SANDIUS in bibliob. antitrinitar. p. 99. & JO. FABRICIUS in hist. bibliobeca lutz part. V. p. 49.

(4) Pertinet huc cumprimis BERNH. OCHLUNUS, Senensis italus, capucinz antea familiæ supremus antistes, cujus dialogi SS. trinitatis ac satisfactionis Iesu Christi vicariæ mysteriis oppugnandis cumprimis fuerunt destinati, certe a Socini adseclis ad ea collabefactanda admoti sunt, uti observat b. ZELTNERUS in crypto-Socinismo Alsdorffino p. 1162. 1163. not. (a). Conf. BÆLIUM in dict. hist. & cris. tom. III. voce Ochlin, p. m. 520. seqq. Illud quoque hæc prætermittendum haud est, quod Socinianorum doctrina multos in Angliâ invenerit fautores ac propugnatores, quorum historiam dedit JO. FRID. MAYERUS, Deprehenduntur quoque in tomis Anglicanis Socinianismum spectantibus, qui inscribuntur: *the faith of one God, who is only the Father, and of one Mediator between God and Man, who is only the Man Christ Jesus &c.* varii tractatus, in quibus veritas redemptionis ac satisfactionis Christi vicariæ impugnatur.

(5) Vid. ARTEMONIUM, seu, qui sub hoc nomine latere voluit, SAMUELEM CRELLIUM, in præfatione *in initio evang. Joannis illustr.* præmissa p. XI. & seqq. Verba ejus recitavit b. WEISMANNUS noster in *testis. theol. exeg. dogmat.* p. 344.

R

tionem Christi vicariam plane repudiant, eandemque explodunt, hi, mediam quasi viam eligentes, contendunt, satisfactionem Christi admissam non esse propter inhzarentem dignitatem, sed ex divina *acceptilatione* imperfectæ præstationis pro perfecta; ut proinde meritum Christi valorem infinitum haud habeat, nec iustitiæ divinæ exacte satisfecerit. Audiamus STEPH. CURCELLIUM (1), theologiæ Ariminianæ doctorem percelebrem, qui hac de re inter alia ita disserit: *Dicendum itaque, Christi mortem alio modo non fuisse æquivalentem tot panis, nisi quia Deus ex gratia eam voluit pro tali habere & acceptare, quod est non parum recedere a rigiditate plenariæ satisfactionis, quam nonnulli urgent.* Socium eidem damus PHIL. LIMBORCHIUM (2), qui hac de re sequentem in in modum scribit: *Penam eandem, quam nos peccatis nostris meriti eramus, dominum nostrum non tulisse, jam ante ostendimus: non enim tulit mortem æternam. Sed tulit miseriam gravem & mortem cruentam nostri loco; quæ fuit vice pænæ a nobis iuste sustinendæ. Non quod nos proprie eandem speciem præcise meriti fuerimus; meriti enim sumus multo graviores, maledictionem æternam: sed quia ipse innocens hanc in se uliro suscepit, fuit sacrificium Deo*

patri adeo gratum, ut eo nos in gratiam recepti permotus sit. Nec sane ipsemet H. GROTIUS, ο πατρι, qui satisfactionis Christi defensionem contra Socinum suscepit, ab hocce errore immunis pronunciari potest. Genuinam namque satisfactionis notionem deseruit, Christumque nos redemisse adseruit *aliquid pretii dando*, quo Deus pater contentus fuerit, licet debiti magnitudini haud responderit (3); jure meritoque eapropter notatus a præstantissimo jureconsulto ULRICO HUBERO (4). Secuti quoque sunt theologorum Remonstrantium placita JOACH. PEUSCHELIUS, postquam Socini scholæ atque erroribus valedixerat (5), & JO. VOGELIUS (6), gente germani, nec non ii, quibus in Angliā *Latitudinariorum* (7) nomen datum est, eo quod, exemplo SIM. EPISCOPI viam ad salutem perveniendi dilabant, atque oppido pauca esse contendunt, quæ scire & credere christianum hominem ad salutem obtinendam oporteat. Nec desunt alii ex ecclesiæ anglicanæ doctoribus, qui cum Remonstrantibus satisfactionis ac redemptionis nostræ gloriam, quæ Christo servatori debetur, varia ratione imminuere haud dubitant, ex quibus JO. TIELOTONUM, archiepiscopum quondam Cantuariensem longe celeberrimum EDUARDUM STILLINGFLEETUM, episcopum Vigor-

(1) in *institut. rel. christ. lib. V. cap. XIX. §. 15. oper. ejus theol. p. 390.*

(2) in *theol. christ. libr. III. cap. XXII. §. 2.*

(3) Vid. ejus *defensionem fidei cathol. de satisfact. Christi, cap. VIII.* Conferenda, quæ supra p. 128. not. (10) de libello Grotiano diximus.

(4) Vid. ejus *disserat. juridico theol. &c. exercit. VII. §. VIII.*

(5) Vid. b. ZELTNERI *crypto-Socinismus Altdorff. p. 889. & p. 1043.* Exstat quoque PEUSCHELIJ oratio *de satisfactioe*, quæ loc. cit. p. 91. seqq. inserta legitur.

(6) Vid. ZELTNERUM loc. cit. p. 1105. ubi ipsa

VOGELII verba ex ejusdem professione fidei exhibentur.

(7) Vid. *la Religion du Latitudinaire* par M. JURIEU p. 73. ubi Latitudinariorum de satisfactione Christi sententia edisseritur. Refutavit vero Jurium ARTHURUS BURY, theologus quondam Oxoniensis, in libello, qui inscribitur: *Latitudinarius orthodoxus &c.* Idem quoque auctor est libri famosissimi, cui titulus: *the naked Gospel, five, nudum evangelium.* Prodiit hocce scriptum A. MDCXC. in 4. atque eodem anno, ob principia nimis lata, Oxoniæ manu carnificis combustum fuit. Vid. b. cancellarii PFAFFII *introduc. in bist. theol. litter. part. II. p. 287. seqq.* Adoptavit quoque Latitudinariorum principia JO. LOCKIUS, philosophus celeberrimus, in libro notissimo: *the reasonableness of the Christianity &c.* qui & in linguam gallicanam fuit conversus.

Vigorniensem (1), qui alias Socini adflectis fortiter sese opposuit, itemque doctissimos, qui nostra aetate scriptis inclaruerunt, duumviros, LELANDUM (2) ac JAC. FOSTERUM (3), heic nominasse sufficiat.

§. XXIV. Iis, qui *Arminianorum* seu *Remonstrantium* nomine veniunt, succedere jubemus *Anabaptistas*, eosque tum antiquiores & crassiores, tum recentiores & *Mennonitas*, GALBANI praesertim adflectas, quin & alios fanaticos, veluti ESAIAM STIEFELIUM, PAULUM FEEGENHAUERUM, quin ipsum CHRISTIANUM HOHBURGIIUM, sub ELIAE PRÆTORII nomine latitantem. Hos enim de sanctissima redemptionis nostrae doctrina dubitasse, quin de contemptu satisfactionis Christi vicariae se plurimum suspectos reddidisse; non sine ratione monent theologi (4). Cumprimis vero censuram heic promerentur *Quackeri*, qui meritum Christi pro nobis praestitum prorsus negant, omnemque ejus redemptionem in procurratione virtutis, spiritus, vitae, consistere; arbitrantur; prout ex BARCLAYO, SCHEWE-

NIO, BOUKROUGIO aliisque adnotarunt BAIERUS & SCHELGUIGIUS; licet negare nolumus, ea, quae viri isti ex fervore praeposito, conspecto insigni dogmatis de satisfactione Christi abusu, scripserunt veritati minus consentanea, subinde ultra, quam par est, a nonnullis fuisse exaggerata (5). Nemo autem majori audacia ac petulantia Christi servatoris nostri satisfactionem impugnare ausus est, quam JO. CONR. DIPPELIUS, qui, adsumto CHRISTIANI DEMOCRITI nomine, varios libellos ad veritatem satisfactionis evertendam unice comparatos in lucem publicam edidit (6), refutatus eapropter a praestantissimis ecclesiae nostrae theologis MICHAELE FOERTSCHIO, JO. CHRISTOPH. PFAFFIO, JO. GUSTAVO REINBECKIO (7), atque FRIDERICO WAGNERO (8); pastore Hamburgensi de ecclesia nostra praecclare merito. Eandem cum Democrito tibi iam heic insularunt VICTOR CHRISTOPH. TUCHTFELDIUS (9) itemque CHRISTIANUS FENDIUS (10), quem LANCIIUS, DIEZIUS aliique confutarunt (11). PETRUM VERO POIKETUM, virum acrioris quidem

R 2

(1) de Tillotsono ac Stillingfleetto vid. viri clarissimi GE. WILH. ALBERTI *briefe, betreffend den allerneuesten Zustand der Religion und der Wissenschaften in Gross-Britanien, part. III. p. 752.*

(2) Vid. ALBERTUM *loc. cit.*

(3) Vid. eundem *loc. cit.* p. 732. *segg.*

(4) Legi merentur, quae post BAIERUM, SCHELGUIGIUM aliosque hanc in rem adnotavit b. ZELTNERUS in *breviario controvers. cum enthuasiis & fanaticis, controuv. XV. p. 274. segg.*

(5) Egregie hoc jam ante nos monuit b. ZELTNERUS *loc. cit.* p. 275.

(6) Pertinent huc varii ejusdem libelli germanico sermone editi, verb. *grac. apostolischer Wegweiser zur wahren Gerechtigkeit* &c. itemque, *vera demonstratio evangelica*, quae MDCCXXIX. prodiiit, ut alia ejusmodi scripta jam taceamus.

(7) in *tractatione scol. de redemptione per Iyrum.*

(8) in *Democrito autocatacriso, A. MDCCXXXII.* in 8. edito. Strinxerunt quoque contra Dippelium calamus LANGIUS, NEUMEISTERUS, aliique, de quibus vid. cel. WALCHIUM in *der historischen und theologischen Einleitung in die Religions-Streitigkeiten der evangelisch-lutherischen Kirche, part. V. cap. V. §. XXI. p. 1012. segg.* Omnium copiosissime vero Dippelium refutavit FRANCISCUS ALBERTUS ÆPINUS in *compendio materiae fanaticae recentioris* &c. Rostochii MDCCXXI. 4. cui & indicem librorum a Dippelio editorum adjecit.

(9) Vid. de eo laudatissimum WALCHIUM *loc. cit. part. II. cap. V. §. LXI. p. 846. segg.* & *part. V. cap. V. §. XXXII. p. 1063. inprimis p. 1069. segg.*

(10) Vid. WALCHIUM *loc. cit. part. V. cap. V. §. XXXIV. p. 1070. segg.*

(11) Vid. *sacr. observ. ad oraculum Paulinum Act. XX. 28. partem alteram absolutam, pag. 12. not. 23.*

dem ingenii, sed fanaticismo deditum, qui itidem satisfactionem Christi debellavit, ac pro substitutione explerice, solam cum exemplo intercessionem & supplicationem Christi ad Deum hoc modo placandum urisit (1), depexum dederunt b. WEISMANNUS (2) noster, ac JO. MICHAEL LANGIUS (3), theologus quondam Halensis.

§. XXV. Antequam dissertationi academicæ imponamus finem, sequentia adhuc paucis notamus: I) exstitisse inter purioris fidei doctores, qui in doctrina de redemptione nostra *acceptilationis* vocabulum, quod alias, ubi ab ARMINII adseclis adhibetur, jure meritoque improbant theologi nostri, usurpare haud dubitaverint (4), sed alio plane & meliori sensu, ac quidem ab Arminianis id factum esse novimus. Nihil enim aliud hac ipsa loquendi ratione innuere voluerunt viri egregii, quam hoc, Deum ejus, quem ipse nobis dedit, filii sui satisfactionem perfectissimam pro nostra accepisse; in qua quidem assertionem nihil est, quod jure desiderari queat. II) GEORG. CALIXTO, eruditissimo quondam academix Julix doctori, ab ABRAH. CALOVIO (5) ac BALTHASARE MENZERO (6), inter alia, & hoc fuisse expo-

bratum, quod dixerit, *meritum Christi fuisse aliqua ex parte infinitum*. III) PHIL. JACOB. SPENARUM, theologum prorsus eximium, & tam pietatis, quam doctrinæ copia commendatissimum, pariter variorum errorum in articulo de redemptione ecclesiæ proprio Christi sanguine facta a JO. FRID. MEYERO (7) fuisse postulatam, a quibus tamen profecto longe erat alienissimus (8). IV.) Majori jure de JO. ALPHONSO TURRETINO, celeberrimo quondam Genevensium theologo, adfirmari posse, quod a recto veritatis tramite aberraverit, quando nudam mortis Christi *acceptilationem* per preces Christi occasionaliter factam statuit (9); quem sane schematismum ipsi SOCINI sectatores facile admisserint. Cæterum, si quis omnia ea, quæ hæcenus diximus, accurate pensitaverit, facile perspiciet, veritatem gravissimam de redemptione nostra, quæ, per Dei gratiam, in hunc usque diem in puriori christianorum cœtu fuit conservata, non tantum ab hæreticis sapissime impugnata, sed & a doctoribus scholasticis variis distinctionibus atque argutiis obscuratam, quin & subinde per imprudentem nexum cum doctrinis accessoriiis multis difficultatibus obseptam fuisse.

(1) Vid. ejus *æconom. div. lib. III. cap. IV. & cap. V. §. VIII. seqq.*

(2) Vid. ejus *institut. theol. exegeseo - dogmat. p. 618. seqq.*

(3) in *dissert. II. de justitia Dei peccati vindice.*

(4) Nonnullos nostrorum theologorum, qui *acceptilationem* aliquam sacram in scriptis suis commendarunt, adlegavit, & quonam sensu id factum sit, ostendit SCHROEDERUS, in *dissertat. supra laudata de acceptilationem juridica ad sacram redemptionis hujus doctrinam variis modis applicata p. 50. seqq.*

(5) in *harmonia Calixtino - barenica, scilicet. III.*

(6) in *epistola ad generum, D. H. Widenburgium, de Calixti epitome theol. quæ inserta est denen unschuldigen Nachrichten von alten und neuen theol. Sachen, A. MDCCVIII. p. 203.*

(7) in *Ansi - Spenero*, qui MDCXCV. prodit, p. 28. seqq.

(8) Vid. WALCHIUM in *der Einleitung in die Religions - Streitigkeiten der Ev. Luth. Kirche, pars. II. p. 236.*

(9) Vid. ejus *dilucidationes philosophico - theol. dogmatico - morales, vol. II. p. 312. & conf. beati cancellarii nostri C. M. PFAFFII dissert. in verba sacra Ebr. VIII. 4. si Christus esset in terra, profecto sacerdos non esset, p. 6.*

I O. GERHARDI
THEOLOGI QVONDAM IENENSIS
L O C O R V M
THEOLOGICORVM

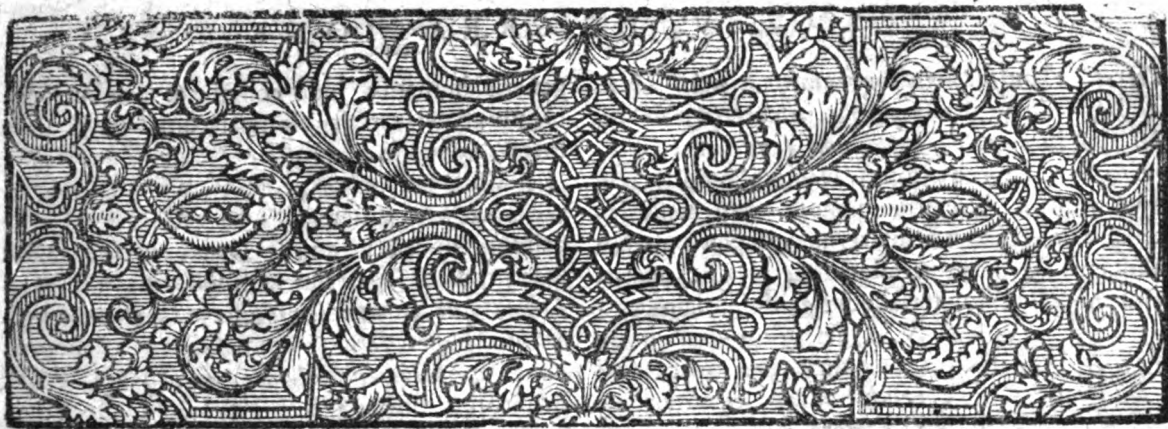
TOMVS QVARTVS,

IN QVO

CONTINENTVR HAEC CAPITA

- I. DE CREATIONE ET ANGELIS.**
- II. DE PROVIDENTIA.**
- III. DE ELECTIONE ET REPROBATIONE.**
- IV. DE IMAGINE DEI IN HOMINE ANTE LAPSVM.**
- V. DE PECCATO ORIGINALI, HOC EST, DE LAPSVM PRIMORVM PARENTVM, ET ILLVM SECVTA NATVRALI CORRVTIONE, IN POSTEROS PROPAGATA.**

THE
OFFICE OF THE
TREASURER
OF THE
UNITED STATES
DEPARTMENT OF
THE INTERIOR
WASHINGTON, D. C.
1900

LOCUS VI. DE CREATIONE ET ANGELIS.

PROOEMIUM.

§. I.

*Connexio cum
præcedente
loco.*

Egimus hæcenus de una ac indivisa Dei essentia, & distinctis in ea tribus personis, Patre, Filio & Spiritu sancto: videndum nunc de Dei voluntate.

*Voluntas Dei
est ipsa ejus
essentia.*

§. II. Voluntas Dei est ipsa Dei essentia, seu ipse Deus volens. Non enim aliud est in Deo, quod vult, & quo vult, sed se ipso liberrime vult bonum; accidens quoddam in Deo non agnoscimus. Interim tamen quæ in Deo sunt ἀπλοτάτως unum quid, ea distincte propter intellectus nostri tarditatem cognoscenda proponi nihil impedit.

Quid de voluntate occulta.

§. III. Agemus autem de voluntate Dei revelata. Quæ enim de occulta Dei voluntate (*) & quidem revelata in verbo Dei contradictoria a nonnullis disputantur, ea a nobis se-

rio repudiantur. Repetimus hoc loco, quæ D. Lutherus proponit in aurea expositione Gen. XXVI. cap. tom. VI. lat. p. 353. *De Deo, quatenus non est revelatus, nulla est fides, nulla scientia, & cognitio nulla. Atque ibi tenendum est, quod dicitur: Quæ supra nos, nihil ad nos, hujusmodi enim cogitationes, quæ supra aut extra revelationem Dei sublimius aliquid rimantur, prorsus diabolicae sunt, quibus nihil amplius proficitur, quam ut nos ipsos in exitium præcipitemus, quia obijciunt objectum impervestigabile, videlicet Deum non revelatum.* Utimur hoc argumento: unicum theologiæ principium est verbum Dei, quod ergo in verbo Dei non est revelatum, non est theologicum.

*Voluntas Dei
immutabilis.*

§. IV. Porro quicquid Deus in tempore agit, agere ab æterno crevit. Est enim voluntas ejus immutabilis, unde deducitur regula illa apprimè notanda: *Decretum Dei & executio ejus* (A) & (B) *a decreti.*

(*) De distinctione voluntatis Dei in *occultam* & *revelatam* vid. GERHARDUM nostrum tom. I. loc. theol. p. 151. & tom. III. p. 201.

decreti exquisitissime conveniunt, nihil est in Dei opere, quod non fuerit in decreto, & nihil fuit in decreto, quod non sequitur in opere. Cum enim dicimus, Deum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi inesse intelligimus, sed ejus sempiternæ voluntatis novum aliquem significamus effectum, id est, æterna ejus voluntate noviter aliquid existere dicimus.

§. V. Quia igitur duo præcipua ac maxima Dei opera (ad Dei opera. quæ reliqua omnia certo ordine ac modo referri possunt) in tempore a Deo facta esse, scriptura testatur, videlicet creationem totius universi & instaurationem

generis humani; inde colligimus, de utroque Deum ab æterno fecisse decretum, quod quale fuerit, executio ejus ostendit.

§. VI. De creatione propositum *Creatio.* nobis hac vice differere, quæ est primum opus, in quo se Deus, ex arcana sua sede prodicens, exterius manifestavit. *Ut enim Deus, qui natura invisibilis est, etiam a visibilibus posset sciri, opus factum est ab eo, quod opificem visibilitate sua manifestaret.* Ambrosius super 1 Rom. p. 4. Unde etiam ὁ λόγος ἐτὶ ὁλόθῃ ὡς πρὶ τὸ βιβλίον ἔγραψεν ἐν ὑπαγορευόμενον τὴν τῷ θεῷ δόξαν. Basiliius homil. XI. hexaem.

CAPUT I.

DE SIGNIFICATIONE VOCABULI.

Quid significat creare?

§. VII.

Creare significat proprie ex nihilo aliquid facere, transfertur autem in scriptura ad res alias, sed quæ itidem sunt solius Dei actiones, & quidem non minoris virtutis, quam ipsum opus creationis. De variis significationibus hujus vocabuli, ut & de synonymis ejus adpellatio-

nibus vide omnino Chemnitium part. I. loc. theol. loc. IV. cap. 1. Discrimen inter creationem & generationem accurate in ecclesia observandum. Illa fit ex nihilo; hæc ex gignentis substantia: per illam producitur aliquid diversum a substantia creantis; per hanc producitur simile secundum essentiam: illa est opus ad extra, hæc est opus ad intra.

CAPUT II.

DE CAUSA EFFICIENTE CREATIONIS.

§. VIII.

Auctor creationis.

Auctor creationis est Deus unus & solus, ut passim scriptura testatur Genes. I. 1. *In principio creavit Deus cælum & terram.* Job. IX. 8. *Deus extendit cælos suos.* Psalm. CXXXIV. 3. *Jehovah fecit cælum & terram.* Esaj. XLV. 6. 7. *Ego Dominus & non est alius; formans lucem, creans tenebras.* Jer. X. 11. *Dii, qui non fecerunt cælum & terram, pereant de terra.* Mal. II. 10. *Nunquid non Deus unus creavit nos?* Heb. III. 4. *Qui omnia creavit, Deus est.* Est autem ille unus verus Deus, Pater, Filius & Spiritus sanctus, ideo creationis opus & Patri, & Filio, & Spiritui

sancto in scriptura tribuitur. De Patre dicitur 1 Cor VIII. 6. *Unus Deus Pater, ex quo omnia.* Hebr. I. 2. *Deus locutus est nobis in Filio, per quem & secula condidit.* De Filio Joh. I. 3. *omnia per ipsam facta sunt.* Col. I. 16. *in ipso creata sunt omnia.* De Spiritu sancto Job. XXVI. 13. *Spiritus ejus ornavit cælos.* Cap. XXXIII. 4. *Spiritus Dei fecit me, & spiraculum omnipotentis vivificavit me.* Psalm. CIV. 30. *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ.*

§. IX. Harum trium personarum in propria sede hujus articuli, videlicet Gen. I. (modo revelationis isti tempori congruo) distinctam

Creatio competit toti S. S. Trinitati.

stinctam fieri mentionem statuimus. De *Patre*, persona prima, nulla est dubitatio. *Filii* persona comprehenditur verbo *dicendi*, juxta infalibilem explicationem Joh. I. 1. & seq. *In principio erat verbum*, & *verbum erat apud Deum*, & *Deus erat verbum*, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Etsi proinde non inficiamur, Deum præcipiendo & efficaciter mandando omnia condidisse; Psalm. XXXIII. 9. (id quod quibusdam ansam dedit, ut statuerent saltem mandatum & jussum Dei verbo *dicendi* proponi) tamen non excludendum est verbum *ὑποστατικόν*, id est, Filius Dei, quia in illo præcipiendi & mandandi verbo inerat virtus altissimi, & verbum substantiale, quia Pater non operatur absque Filio Joh. V. 17. Sic Sapientia Dei Prov. VIII. 22. usque ad 30. æternitatem suam demonstrat, & creationis opus sibi tribuit. Est autem sapientia illa Dei Filius 1 Cor. I. 24. Matth. XI. 19. Cum ergo eadem effecta sapientiæ tribuat Salomon, quæ Moses Dei verbo; sequitur idem denotari per *τὸ dicere* apud Mosen, & per *sapientiam* apud Salomonem. Chaldaus paraphrastes eadem appellatione Gen. I. utitur, qua alioquin substantiale verbum nuncupat *Memrah da Jehova*: verbum ipsius Jehovæ.

6. X. Immorandum hic aliquantulum propter rei magnitudinem. Quid sit illud *dicere*, per quod Deus creavit omnia, exponitur Col. I. 15. & 16. *qui est imago Dei invisibilis, & primogenitus omnis creaturæ*, is est, *per quem omnia creata*. Sic Heb. I. 2. & 3. *per quem Pater fecit secula*, is est, *splendor gloriæ & character substantiæ ejus*. Commendamus hic diligentem & accuratam vet. & nov. test. collationem. Qui populum eduxit ex Ægypto, & eum per desertum comitatus est, & ei legem dedit, is dicit, se sex diebus creasse cælum & terram; Exod. XX. jam vero is est Dei Filius, vocatur enim angelus Jehovæ, & proinde a Patre distinguitur Exod. III. 2. ac diserte de Christo dicitur 1 Cor. X. 9. quod in deserto ab Israelitis sit tentatus. Qui apud Esaj. XLV. 23. dicit: *Mihi curvabitur omne*

genu, ibidem dicit, *se fecisse terram, & hominem super eam creasse, & suis manibus cælum extendisse*. Hoc apostolus accommodat ad Christum Rom. XIV. 11. *Oportet nos fisci coram tribunali Christi, quia scriptum est, mihi curvabitur omne genu*: Christus ergo fecit terram & hominem. Non est adorandus, nisi qui fecit cælum & terram; Apoc. XIV. 7. Atqui Christus adorant omnes Angeli Psalm. XCVII. 7. Hebr. I. 6. Ergo ipse fecit cælum & terram. Sic qui dicit Esaj XLVIII. 12. *Ego sum primus & novissimus, ejus manus fundavit terram, & dextra palmo mensa est cælus* v. 13. Jam vero Christus dicit Apoc. I. 11. *Ego sum α & ω primus & novissimus*. Nemo proinde neget verbo *dicendi* Gen. I. denotari Filium Dei, secundam Trinitatis personam.

- §. XI. De Spiritu S. ibidem *Creatio Spiritus* dicitur: quod *incubavit aquis* *sui S. tribuitur* v. 2. Rabbini & eorum asside

accipiunt de vento: at is nondum fuit; præterea diserte dicitur Spiritus *Elohim*, ut significetur, quod sit Patris & Filii Spiritus. Recte Wolsf. Capito super 1. Genes. *Spiritus, quando pro vento ponitur, violentum quid significat, additum nomen Domini rei magnitudinem, cui adjicitur, declarat, ut montes Dei, cedri Dei, si ergo significaretur ventus violentissimus, qui cum impetu feratur, non potuisset super-incubare*. Nascitur inde argumentum sententiæ nostræ tertium, talia spiritui hoc loco tribuuntur, quæ vento non competunt. Basilii in hexaëm. p. 10. ex Syro quodam se accepisse tradit, vocem hic positam significare idem, quod *fovere vitali calore, instar gallinæ* *ἰρὴν ἔχουσα*. Augustinus recte: *Non ita superferebatur Spiritus aquis, ut oleum aquae vel aqua terrae, sed vi quadam effectoria & fabricatoria; sicut superfertur voluntas artificis ligno, vel cuique rei alii subiecta ad operandum*. Denique conjungimus explicationem Psalm. XXXIII. 6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & Spiritu oris ejus omnis exercitus eorum*; ubi tres Trinitatis personas distingui, ex ipsis Rabbinis ostendit Galatinus lib. II. de arc. cathol. verit. cap. 4.

§. XIV.

(A) & (B) 3

§. XII. Nec prætereundum est, *Spiritus incubabat aquis.* Mosaicum illum textum (*Spiritus Domini incubabat aquis*) a quibusvis melioris notæ interpretibus tum veteribus tum recentioribus unanimi consensu de tertia sacrosanctæ Trinitatis persona exponi. Videatur Origenes l. I. *περὶ ἀρχ.* c. 3. Basilius tom. I. oper. homil. 2. hexaëm. pag. 35. Cyrillus lib. I. contra Julian. col. 13. & l. II. col. 35. Augustinus XIII. confess. cap. IV. lib. VIII. de civit. Dei cap. 11. & lib. XI. cap. 32. lib. II. ad Simplician. quæst. 1. Ambrosius l. I. hexaëm. c. 8. Lutherus super 1. Gen. Münsterus &c. Quid quod Burgenfis notat, antiquiores Rabbinos diserte de Spiritu Dei hunc locum itidem exposuisse.

§. XIII. Observandum quoque, *Bara Elohim.* quod Moses peculiari locutione dicit: *Bara Elohim.* Constans aliqua & certa ratio pluralis numeri de Deo usurpati reddi alia nequit, quam personarum pluralitas. Rabbi Hunna: *Nisi hic sermo ita esset scriptus, nemini ita loqui licuisset.* Quod vero Aben Ezra & alii existimant, esse hanc proprietatem sacræ linguæ & honoris causa de Deo pluralem numerum usurpari, caret fundamento. Nomen hoc pluralis numeri *Elohim* cum verbo etiam plurali construitur 2 Sam. VII. 23. *Propter gentem Israel ierunt Elohim ad redimendum sibi populum.* Sic cum adjectivo etiam plurali coniungitur Jos. XXIV. 19. *Iehova est Elohim Kedoshim,* iam vero non est moris in scriptura, ut plurale adiectivum uni tribuatur personæ. Vide plura in disp. de Trinit.

§. XIV. Pertinet huc, quod *Faciamus hominē.* Gen. I. 26. Deus de homine con-
dendo deliberationem suscipiens (loquimur ut possumus) plurali utitur numero: *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* In eo, quod dicit, *faciamus*, una operatio trium personarum ostenditur: in eo quod dicit, *ad imaginem & similitudinem nostram*, una & æqualis substantia trium personarum indigitatur. Hinc Socrates lib. II. cap. 25. refert, decretum esse in synodo Syrmienſi: *εἰ τις τὸ ποιῶσμεν ἄνθρωπον μὴ τὸν πατέρα*

πρὸς τὸν υἱὸν λέγοι, ἀλλ' αὐτὸν πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω.

§. XV. Concludimus igitur, creationem esse actionem indivisam unius ac solius veri Dei, Patris scilicet, Filii & Spiritus sancti: *Omnia causalia sunt totius divinitatis communia.* Dionysius de divin. nom. cap. 2. *Creare convenit Deo secundum esse, quod est ejus essentia, quæ communis tribus personis.* Thomas p. I. q. 45. Non autem curiosius disputandum est de discrimine personarum in opere creationis, sed contenti simus illa simplicitate, quod Pater æternus per Filium in Spiritu sancto omnia creavit, quam propositionem patres colligunt ex Rom. XI. 36. Sed recte addit Nazianzenus voculas illas, *ἀπὸ, διὰ, ἐν*, non naturam dividere, sed unius & inconfusæ naturæ proprietates exprimere: Et observa, quod Col. I. 16. etiam in Filio dicuntur omnia creata. Chrysostomus super 1. Hebr. homil. II. *Non ut hæreticus inaniter suspicatur, tanquam aliquod instrumentum Patris exstitit Filius, neque per eum dicitur fecisse, tanquam ipse facere non posset, sed sicut dicitur Pater judicare per Filium, quia judicem genuit, sic etiam dicitur operari per Filium, quia eum constat opificem genuisse.*

§. XVI. Basilius orat. de Spiritu sancto Patrem vocat *ἀπὸ τῆς προκαταρκτικῆς*, Filium *δημιουργικῆς*, Spiritum sanctum *τελειωτικῆς*, id vero dextre accipiendum, videlicet de personarum distinctione, & qui ex ea resultat, in operibus ad extra agendi ordine; non autem de essentia vel potentia in agendo inæqualitate. Danæus in phys. christ. cap. XVII. ita loquitur: *Pater creat voluntate; verbum sive Filius creat operatione & ipsa productione; Spiritus autem sanctus creat virium naturæque institutione & motus vitæque injectione, quæ cuique rei, ut exhiberet & conservaretur, inest.* Sed hæc longe majori explicatione indigent, ne ullam potentia inæqualitatem importent. Una est Patris, Filii & Spiritus sancti in creationis opere voluntas, una operatio, sicut una trium indivisa essentia.

§. XVII.

*Creatio est
opus solius
Dei.*

§. XVII. Cæterum creationis opus non solum unius Dei & trium personarum divinitatis actio est, sed etiam solius Dei propria, id quod ex compluribus scripturæ pronuntiatis thes. 7. allegatis ostendunt Athanasius ser. III. contra Arian. p. 180. Cyrillus lib. II. thesauri c. 2. in fin. & lib. XII. c. 15. lib. II. contra Julian. col. 41. Augustinus XII. de civ. Dei cap. 24. Damascenus lib. II. orth. fid. cap. 3. quibus adde potiores ex Scholasticis Thomam p. I. q. 45. & II. sent. dist. q. 1. art. 3. Alensem, Scotum, Capreolum, Bilem ibidem. Mornæus de verit. relig. cap. II. ad hujus pronuntiati demonstrationem tale format argumentum: *A nihilo ad aliquid est spatium infinitum: Ergo ut ex non esse in esse, ex nihilo in aliquid quippiam producat, infinita virtus solius Dei propria adfit necesse est.* Desumpsit hoc ex Thoma part. I. quæst. 45. artic. 5.

quod argumentum tamen solvere nititur Biel. II. sent. dist. 1. quæst. 4.

§. XVIII. Detestamur ergo monstrosos illos errores & furores veterum hæreticorum, qui vel *Angeli non sunt creatores.* creationis opus inter Deum & angelos diviserunt, vel inæqualitatem agendi tribus divinitatis personis assignarunt, vel quacunque alia ratione, integritatem hujus mysterii labefecerunt, quo pertinent αἰῶνες Valentini, ἐξολαὶ καὶ πρόσολαι Basilidis, duo principia Manichæorum &c. de quibus videantur Irenæus, Tertullianus, Epiphanius & Augustinus. Simoniani statuebant, angelos hominis conditores, teste Tertulliano de præscript. pag. 112. Simoniani totius mundi fabricatores eos salutabant, teste Irenæo libr. I. cap. 20. & libr. II. cap. 9. Sed illos omnes Damascenus lib. II. orth. fid. cap. 3. recte vocat εἰδωλὰ διαβόλα.

CAPUT III.

DE MATERIA CREATIONIS.

§. XIX.

Creatio ex nihilo.

Porro creavit Deus omnia ex nihilo, ergo materiam non quaerere, nulla fuit. Ex ἔκ ὀντων fecit Deus coelum & terram 2 Macc. VII. 28. Vocat τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, Rom. IV. 17. De tenebris jussit lucem splendescere 2 Cor. IV. 6. Verbo Dei aptata sunt secula εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γιγνόμενα. Hebr. XI. 3. Sic Prov. VIII. 24. Cum abyssi essent nihil, genita sum, dicit sapientia. Observa igitur, quando dicitur: ex nihilo, denotari terminum, non materiam, ac simul negari habitudinem causæ materialis, ex nihilo, id est, non ex aliquo. Thomas part. I. quæst. 45. art. 1. Adde etiam ex Damasceno lib. II. orthod. fidei cap. 5. Deum omnia fecisse ex nihilo, alia quidem immediate, alia vero mediate. Augustinus I. de Gen. contra Manich. cap. 6. *Et si omnia formata de mate-*

ria illa informi (primo die creata) facta sunt, tamen hæc ipsa materia de omnino nihilo est facta, unde rectissime creditur Deus omnia ex nihilo fecisse.

§. XX. Facebant deliria Stoicorum, qui fingebant duo æterna principia, τὸν καὶ ὕλην, mentem sive Deum & materiam, quam æternis temporibus confusum chaos fuisse, & certo tempore a mente demum efformatam formabant. Sed & recentiores Photiniani sententiæ de creatione ex nihilo refragari dicuntur, quam tamen scriptis publicis nondum oppugnaverunt. Exstat liber Tertulliani contra Hermogenianos sive materiarios, qui ex Sap. XI. 18. argumentati sunt, mundum minime ex nihilo, sed ex informi materia conditum. Sed illum locum recte explicat Damasceni distinctio thesi præced. allata.

Chaos Stoicorum.

CAPUT IV.

CAPVT VI. DE ORDINE CREATIONIS.

*Creatio est opus
ἐξ ἀρχῆς.*

§. XXI.

Ordinem creationis ex Dei revelatione ita describit Moyses, quod distinctis sex diebus, cælum, terram, mare & omnia, quæ in illis sunt, Deus creaverit. Hinc a Basilio & Ambrosio opus creationis vocatur *ἔργον ἐξαήμερον*. Philo. lib. I. allegor. p. 27. putat, *rufficane simplicitatis* esse hoc statuere, & Augustinus IV. de Gen. ad lit. cap. 26. asserere videtur *omnia in momento, ἀσπῶς καὶ ἐν πρῆν* esse condita, scripturam autem loquendi temporibus dividere, quæ Deus operandi temporibus non divisit. Sed non discendum a litera. Potuisset Deus uno momento simul omnia producere, sed voluit immensa bonitate distinguere opus creationis in sex dies. Sufficiat nobis Dei voluntas, licet rationes hujus consilii plene explicare non possimus; aliquid ex patribus adferri posset, sed malumus in Dei voluntate simpliciter acquiescere. Ipse Augustinus in hac sententia de momentanea omnium creatione sibi non constat, eamque infirmam esse sentit. lib. IV. de Gen. ad lit. c. 28.

§. XXII.

Quomodo creavit Deus omnia simul.

Pro momentanea rerum omnium creatione solebant urgere illud Eccl. XVIII. 1. *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul.* Atqui vocula *καὶ* non notat *συγκρίσιν* ejusdem momenti articulum, quo omnia sint creata, sed operum creatorum *συνάγωγην*: omnia ab eodem artifice creata esse Sapiens dicit, non autem eodem momento omnia creata adferit. Docet id ipsa oppositio, siquidem confert inter se Deum creatorem, qui ab æterno in æternum vivit, & res creatas, quæ simul omnes in tempore sunt a Deo productæ. Quicquid sit, unicus scripturæ locus, & quidem apocryphus, non debet opponi propriæ hujus articuli sedi, quæ Gen. I. exstat (*).

*Opera primæ
diei.*

§. XXIII. Primo die creata sunt cælum & terra, Gen. I. 1.

quibus nominibus intelligimus rudem materiam futuri operis, sic enim Moyses ipse se declarat, cum addit: *Et terra erat vacua & inanis, & Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Inde colligimus materiam illam 1.) quoad substantiam fuisse partim aqueam, partim terream: 2.) quoad quantitatem, fuisse ingentem & cœli sine fundo molem: 3.) quoad qualitatem, fuisse rudem, informem, indigestam, tenebricosam; arboribus, herbis, gramine nondum exornatam &c. Primo etiam die creata est lux, quod August. Rupertus, Beda & alii exponunt de angelis; minus recte, quia Moyses visibilia hujus mundi creationem describere sibi proposuit, quia ad removendas tenebras abyssi corporali luce opus fuit, & quia sine luce dierum ac noctium vicissitudo constare non potuit. Spinosa hic magis quam utilis questio agitur: fueritne lux illa *ἀρχέγονος* substantia, an *accidens*, an si accidens, num *ἐνυπάρχον*, num *ἰδιοῦν* αὐτοῦ? Statuimus cum Luthero lucem illam fuisse qualitatem corpori lucido insitam, quod corpus procul dubio erat cælum, aquis adhuc immersum, unde & lux fuit obscurior.

§. XXIV. Secundi diei *ἡ ἐξορυσσά*

est firmamentum, quod aquas *ὑπεράνω* ab aquis *ὑποκάτω* divisit. Per firmamentum intelligunt quidam ex Rabbis & recentioribus aërem, minus recte, quia in hoc firmamento die quarto sunt sidera collocata. Simplicissime ergo per firmamentum intelligimus totum systema cœlestium corporum ac omnium, siquid sunt, orbium. *Rakia* dicitur ideo, quod instar pellis, utris, vesicæ, tapetis ac laminæ diductum sit, Psalm. CIV. 2. *Extendit cœlum velut cortinam.* Esa. XL. 22. *Extendit velut te-lam cœlos.* Esa. XLII. 5. *Sic dixit Jehovah creator cœlorum & extendens eos.* Dicitur *ἐξορυσσά*, non quod ex adamantina materia sit compactum,

(*) Haud incommode nonnulli creationem dividunt in primam & secundam. Per primam intelligunt productionem totius mundi materiæ, quam haud incommode dixeris rerum omnium elementa. Per secundam vero designant universi hujus jam existentis ordinationem dispositionem ac consummationem. Fun-

damentum hujus distinctionis deprehendimus in ipsa historia Mosæica. Dicitur primo *Deum creasse cælum & terram*, i. e. materiam mundi; deinde formatio omnium mundi corporum in opera sex dierum dispescitur.

pactum, aut propter stationem immobilem, sed propter firmitatem, & quia humanae curiositati hic fixus est terminus. Ambrosius lib. II. hexaem. cap. 4. ab officio dicitur *מבדיל* distinguens.

§. XXV. Aquas supra firmamentum esse, R. David Kimchi & alii judicant incredibile. Origenes allegorice & ethice per istas aquas *ὑπερσπασίας* contemplationem beatitudinis aeternae, per *ὑπερσπασίας* terrenam conversationem, per firmamentum hominem, qui coelestia a mundanis distinguit, intelligit. Origenem sequitur Hugo: Scholastici plerique de coelo crystallino, cui perspicuitate cum aqua conveniat. Sed respondemus ex Augullino II. de Gen. ad lit. cap. 4. *Major est hujus scripturae autoritas, quam humani ingenii capacitas.* Cogita Dei potentiam, cogita aquas maris rubri & Jordanis, instar muri erectas, cogita nubes in sublime erectas, & facilius rationem captivare sub fidei obsequium poteris. Psalm. CIV. 3. Deus superiora coeli aquis contiguare dicitur. Psalm. CXLVIII. 4. dicitur, quod aquae istae possint laudare Dominum, quod suppeditent materiam divinae laudis. Quod responsum volumus illis, qui quaerunt, cui bono istae aquae? Interim suo loco relinquimus, quae Justinus q. XCIII. Basilus orat. III. Ambrosius II. hexaem. cap. 3. Augustinus XI. de civ. Dei cap. pl. Theodoretus q. XI. Beda super Gen. Damascenus II. orthod. fid. cap. 10. de usu earum differunt.

§. XXVI. Tertii diei *ἁρπάζουσα* est, quod aquae, quae erant infra firmamentum, in unum locum, omnipotentē Dei imperio, congregantur, & aridum adparet: in quo magnificam Dei potentiam. Iquido conspicuum scriptura non semel deprædicat, Job. XXXVIII. 8. & seqq. Psalm. XXXIII. 7. Psalm. CIV. 5. & seqq. Prov. VIII. 29. Jer. V. 22. Aqua sua natura supra terram assurgit, & tamen omnipotente Dei mandato terrarum orbis ex undis est educus, ac ne ab aquis vicissim obstruatur, divino hoc fit imperio; Unde recte Lutherus, *Tomus IV.*

ta vita nostra supra terram nihil aliud est, quam transitus per mare rubrum. Recte autem monet Basilus hom. IV. hexaem. per istam aquarum *ὑπερσπασίας* *ἐξέχουσαν καὶ περισπῶσαν* illam, quae in mari est, praecipue intelligendam esse. Eodem die terra nondum imbribus humectata aut calore solis fecundata, herbas Dei jussu profert. Herbae illae non omnes hominibus sunt usui, interim omnes sunt homini usui.

§. XXVII. Quarto die produxit Deus luminaria, solem, lunam & reliquas minores faculas, tam errantes quam fixas. *Opera quarta diei.* Et si enim lux primo statim die creata, tamen quia erat subobscura, atque oculis animantium non satis attemperata, ideo vehicula illa lucis Deus creare voluit. Ac quia de luminaribus illis dicit Moses, quod inter alia officia etiam sint signa, ideo de astrologia quid statuendum sit, quaeritur? Respondemus ex Elia Cretensi commentatore Nazianzeni in orationem ejus secundam de theol. Graeci ex siderum, quae in Zodiaco moventur, conjunctione, congressu, distantia mutua, concurrentibus nimirum illis hoc vel illo pacto, natalitias praedictiones & aliorum etiam eventuum fingunt. Nos autem colligi quidem ex his signa quaedam & ipsi fatemur, sintne videlicet exoriturae pluviae, nec ne? frigus an calor? humor an siccitas? Venti denique & alia talia? Ortus vero nostri, actionumque causas nequaquam in eis ponendas esse definimus. Idem habet Damascenus II. orth. fid. cap. 7.

§. XXVIII. Quod ergo attinet ad praedictiones de pluviis, ventis, siccitatibus, illae non plane sunt repudiandae, interim tamen nituntur fundamento admodum lubrico, videlicet observationibus. Et recte monet b. Lutherus, quod illas tantum experientias notarint artifices, & in literas retulerint, quae non fecerunt, reliquas vero praeterierint. Praeterea nec omnes stellae nobis cognita; nec omnium notarum effectus est perspectus; nec influxus earum notus est causa totalis talium sublunarium mutationum. Denique, quod maximum est, Deus praedictiones illas saepissime avertit, vel piis precibus placatus,

(C) & (D)

catus, vel peccatis ad iram provocatus. Sapiens dominabitur astris.

§. XXIX. Quod vero attinet mores, studia, fortunas, conjugia atque alia, quæ vel immediate e Dei providentia, vel etiam libero hominis arbitrio dependent, de illis nihil certi potest prædicere astrologia. Quamvis enim mores animi quandoque sequantur corporis temperamentum, tamen actiones sæpe fiunt adversus propensiones, & in hominis voluntate positæ sunt. Non ergo matheſis, sed mataea est, quæ ex astris mortalium omnium fortunas, casus, eventus, cuncta, fatum ipsum tanquam e suggestu militari pollicetur, Scaliger exerc. CCLI. Vides recte dictum ab Averrhoe in cant. avic. *Ars astrologiæ debilis est.* Ideoque concludimus cum pronunciato Lutheri in Genes. p. 10. *Praestat esse semper in timore Domini & orare, quam discrucari metu futurorum eventuum.* Vide Gersonem in trilogio astrolog. theolog.

§. XXX. Detestanda ergo est eorum opinio, qui furta, latrocinia & alia flagitia hominum improborum, stellarum influxui accepta referre non dubitant, quibus opponimus illud ἀξιωματικόν Augustini lib. V. de civ. Dei cap. 1. *Qui putant stellas potestatem hanc habere, magnam coelo faciunt injuriam, in cujus velut clarissimo senatu ac splendidissima curia opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decrevisset, genere humano decernente fuerat evertenda.* Thomas p. I. q. 64. utitur hoc argumento: *Cum sidera naturam conservent, impossibile est, ut ad peccandum inclinent.* Præterea peccatum maledictione comite committitur, sidera autem cum a maledictione fuerint iminunia, nullo modo ad peccandum inclinatione sua hominem dirigunt.

§. XXXI. Projectæ ejusdam *Stella Christi.* stoliditatis & audaciæ est, quod ipsius salvatoris nostri genesin, vitam & miracula novæ istius stellæ, quæ magis adparuit, subicere non fuerunt veriti Albertus Magnus in suo speculo, Petrus de Alliaco lib. de concord. astron. cum theolog. & nostro seculo Cardanus. Sed respondemus illis ex Augustini lib. II. contra Faustum cap. 5. *Nos sub*

fato stellarum nullius hominis genesin ponimus, quanto minus illius temporalem generationem sub astrorum conditione credimus factam, qui est æternus universorum creator & Dominus: Itaque ista stella, quam viderunt magi, Christo secundum carnem nato non ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur, nec eum subiciebat imperio, sed indicabat obsequio. Idem serm. XXXIV. de temp. *Non illa stella Christum fecit mirabiliter vivere, sed ipsam fecit Christus mirabiliter adparere, nec ipsa Christi mirabilia decrevit, sed ipsam Christus inter sua mirabilia demonstravit.*

§. XXXII. Quintus dies natalis aquatilibus & volatilibus, ac nominatim adpellantur *cete grandia,* ut sciamus tam magna corpora esse Dei opera, nec terri magnitudine credamus ea esse spectra. Et facilis conjectura est, cum tam magna corpora a Deo creata sint, etiam minores pisces a Deo creatos.

§. XXXIII. Sexto die producit Deus animalia terrestria juxta varias species, & ipsum hominem. Si queratur de herbis venenatis, de bestiis noxiis &c. respondemus verbis Augustini de Gen. ad literam lib. III. cap. 15. *Creata animalia noxia nihil homini nocuissent, si non peccasset: Puniendorum namque vitiorum & terrenorum vel probandæ vel perficiendæ virtutis causa notare coeperunt, fuerunt ergo creata innoxia, sed propter peccatum facta sunt noxia.* Observa locum Sap. I. 14. *Creavit Deus omnia eis τὸ εἶναι, καὶ σωτηρίαι ἀνθρώποις τὰ ὄντα, & non est in illis pharvacum perniciosum.*

§. XXXIV. In hominis creatione notanda quatuor: 1.) quod Deus ad eam accessurus deliberationem quasi suscipit, quod non Dei infirmitatem; sed hominis præstantiam arguit. 2.) Quod homo post absolutum cæli & terræ opificium, ac post omnes deum creaturas conditus, est enim *μικροκοσμος* & mundi epitome. Pulcre veteres: Philo de mund. opif. Ambrosius epist. XXXIX. Chrysostomus homil. VIII,

VIII. in Gen. Quemadmodum convivatores non prius ad coenam vocant, quam instructo prius convivio, & qui edunt ludos aut athletarum spectacula, priusquam spectatores vocati conveniant in theatra vel stadia, parant copiam concertatorum earumque rerum, quae ad oculos auresque oblectandas pertinent: ita etiam mundi totius gubernator antequam convivator ludorumque praefectus hominem ad convivium simul & theatrum sacratissimum vocaret; alterum copiis, alterum spectaculis prius instruxit, & hominem in hunc mundum quasi in domum jam paratam & instructam introduxit. Basilii lib. VI. hex. cap. 3. Fecit Deus coelum, non lego, quod

requieverit: fecit terram, non lego; quod requieverit: fecit solem, lunam & stellas, nec ibi lego, quod requieverit: sed lego, quod fecerit hominem, & tunc requieverit, habens cui peccata remitteret. 3.) Quod ex limo terrae formatus. Factus est homo in terra & de terra, non tamen ad terram, nec propter terram, sed ad caelum & propter caelum. Bernhardus serm. III. in nat. dom. col. 41. Adverte homo, quia limus es, & non sis superbus:

Nil nisi terra sumus, sed nil terra est nisi fumus,

Sed nihil est fumus, nos nihil ergo sumus.

4.) Quod ad imaginem Dei factus, quā de re suo loco.

DIEXODOS DE ANGELIS CREATURIS DEI NOBILISSIMIS.

§. XXXV.

*An Angeli
creati?*

Atque haec est ἑξαήμερος illa operum creationis διὰ νομίας a Mōse prophetarum reliquorum, fonte descripta. Quærat aliquis, *An Angeli ex censu creaturarum propterea exempti, quia expresse de illis nulla fit mentio?* Minime vero, quia præter Deum nihil est ἀκτιστον καὶ ἀίδιον. Atque alibi scriptura manifeste ostendit, angelos esse conditos, Psalm. CIV. Hebr. I. 7. *Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos flammam ignis.* Col. I. 16. *In ipso (Christo) condita sunt universa in coelis & in terra, visibilia & invisibilia, sive throni, sive dominatio-*

nes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt. Proinde etsi Moses in suo hexaënero disertam angelorum mentionem non faciat, sed ea tantum commemoret Dei opera, quorum pleraque oculis obvia sunt humanis, tamen ubi postea angelos Dei ministros introducit, colligere promptum est, eorum creatorem esse Deum, cui sua servitia impendunt. Manichæi volebant admittere angelos a Deo conditos esse, teste Augustino XXI. contra Faustum cap. 4. sed Damascenus II. orth. fid. cap. 3. recte illis hoc opponit: *Creaturae cum sint, creatores esse non possunt.*

SECTIO I.

DE NOMINE ANGELORVM.

§. XXXVI. Sciendum est, ait

Angelus est nomen officii.

Ambrosius super 1. Hebr. quod angelus nomen est officii, non naturæ. Quæris hujus naturæ nomen? Spiritus est, quæris officii? angelus. Ex eo, quod est, est spiritus: ex eo, quod agit, angelus: quia angelus graece, nūncius latine dicitur. Sicut homo naturæ, miles vero officii: Sic enim, qui erant jam spiritus conditi a creatore Deo, facit eos angelos, mittendo eos nunciare quod jussisset.

§. XXXVII. Nomen angeli

ἄγγελος

ἀγγελον sive æquivocum est, vocis angelus. monente Epiphanio hæref. LXIX.

p. 340. Tribuitur enim 1.) angelo increato, Dei Filio, qui propterea dicitur angelus, quia est persona illa, per quam Pater cœlestis locutus est ad patriarchas in vet. test. & quem in plenitudine temporis misit in carnem Gen. XVI. 7. XXII. 11. XXXII. 24. Ose. XII. 5. &c. Obser- vanda hic regula: quotiescunque vel nomen Jehovah vel divina opera & divinus cultus angelo

(C) & (D) 2

in

in scriptura tribuitur, ibi intelligendus Dei Filius, princeps militiæ cœlestis, angelorum omnium dominus: Basilii lib. II. contra Eunom. p. 128. 2.) *Johanni baptistæ*, Malach. III. 1. Matth. XI. 10. Marc. I. 2. 4.) *Mini-*

stris ecclesiæ, Esa. XXXIII. 7. Malach. II. 7. Apoc. I. II. III. &c. qui propterea dicuntur angeli, quia pro Christo legatione funguntur 2 Cor. V. 20.

SECTIO II.

DE TEMPORE CREATIONIS ANGELORVM.

Quo die Angeli conditi.

§. XXXVIII. Angelos conditos esse ex scripturis certum & perspicuum est: sed quo die creati sint, differte non exprimitur, hinc illa sententiarum divortia. Hieronymus super I. epist. ad Tim. tom. IX. fol. 120. *Sex millia annorum nec dum nostri orbis implentur & quantas prius æternitates, quantas tempora, quantas seculorum origines fuisse arbitrandum est, in quibus angeli, throni, dominationes, cæteræque virtutes servierint Deo.* Nazianzenus orat. XXXVIII. quæ est in Christi nativ. p. 587. & orat. II. in pascha, quæ est numero 42. p. 666. statuit, *invisibiles creaturas ante omnes visibiles esse creatas, cujus sententiam adprobat Damascenus lib. II. orth. fid. cap. 3. Chrysostomus lib. I. de provid. tom. V. col. 600. scribit, Deum prius angelos, postea cælum & terram condidisse.* Hilarius contra Auxent. p. 296. putat, *non esse negandum, ante tempora & secula angelos & diabolum fuisse.* Theodoretus q. III. in Gen. scribit, *parum referre, si vel maxime nesciatur, quo tempore angeli creati sint, addit autem, non esse fidei adversum, si dicatur, quod ante cælum & terram conditi sint.*

§. XXIX. Sed enim verisimilius est, ante mundi initium angelos non extitisse, sed in uno sex dierum creationis conditos; id Epiphanius hæres. 65. p. 275. & Augustinus XI. de civ. Dei cap. 9. ex eo confirmant, quod Gen. II. 1. dici-

tur, *Deus complevisse cælum & terram cum omni exercitu ipsorum, jam vero pars exercitus cœlestis sunt angeli.* Addimus etiam hoc argumentum: scriptura per spatium antemundanum semper intelligit æternitatem, ut patet ex Psal. XC. Prov. VIII. Joh. I. & aliis scripturæ locis. Jam vero angelis non competit æternitas. Vide, si placet, Lombardum II. sent. dist. 2. cum interpretibus, Thomam p. I. q. 61. art. 3. Alensem p. II. q. 19.

§. XL. Quo die angeli sint conditi, scrupulose magis quam utiliter quaeritur. Quod primo die conditi sint, quidam ex eo probare conantur, quia Job. XXXVIII. 7. dicitur, *quod astra matutina & filii Dei laudaverint Deum, cum fundamenta terræ poneret, quæ utique primo die sunt constituta.* Sed quidam eorum creationem ad diem tertium referunt, argumento ducto ex Col. I. 16. Cum enim angeli sint in cœlo, eodem habitaculo suo constructo & exornato priores non fuisse censent. Quidam statuunt, angelos secundo die conditos; & eodem statim die quosdam ex illis lapsos, cum operi secundæ diei non addatur a Mose hoc elogium: *vidit Deus quod esset bonum &c.* Sed enim

*Nescire velle, quæ magister maximus
Docere non vult, erudita inscitia est.*

SECTIO III.

DE NATURA ANGELORVM.

Angeli sunt spiritus.

§. XLI. Illud majori cum fructu quaeritur, quales a Deo sint creati? Natura eorum describitur vocabu-

lo spiritus Hebr. I. 14. unde eos *ἀόλας* & incorporeos esse statuimus, quia spiritus carnem & ossa non habet, Luc. XXIV. 39. Quod autem Orige-

Origenes II. de princip. cap. 23. Tertullianus contra Praxeam p. 409. Macarius hom. IV. p. 45. Cassianus collat. VII. cap. 13. angelis corpus quoddam tribuunt, id Damascenus lib. II. orth. fid. cap. 3. exponit esse dictum *respectu Dei*, ad quem facta collatione non sint plane incorporei angeli. Rectius diceretur, angelos non esse pure simplices & actus purissimos respectu Dei. Boëtius dicit, *angelum esse compositum ex quo est, & quod est*. Vulgo dicunt, esse in angelo actum & potentiam. Augustinus lib. de hæres. cap. 86. Tertullianum ita excusat, quod nomine *corporis* nihil aliud intelligat, quam *εἶδος*. Hinc veteres magno consensu docent, angelos esse *ἀσώματος*. Ignatius epist. ad Trall. Basiliius hom. quod Deus non sit auctor mali. Nazianzenus orat. II. de theol. Nyss de vita Mos. Chrysostomus hom. XXII. in Gen. Epiphanius hæres. XXVI. Fulgentius de fide ad Petrum cap. 3. Gregorius IX. moral. cap. 9. &c.

Corpora angelorum, in quibus adparuerunt.

§. XLII. Quod autem aliquando corpus adsumserunt, id factum est κατ' οἰκονομίαν. Sua enim natura sunt spiritus a corpore non dependentes, ideo etiam adsumti illius corporis non fuerunt formæ informantes, sed adstantes. R. Mose statuit, tales adparitiones solum in visione prophetica factas, sed refutatur a Thoma de pot. Dei q. VI. art. 7. Tertullianus lib. de carne Christi p. 26. *Constat, angelos carnem non propriam gestasse,*

utpote naturæ & substantiæ spiritualis, in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, ut videri & congregari cum hominibus possent. Lud. Vives in schol. super XV. August. de civ. Dei cap. 23. sic scribit: *Augustinum sensisse, angelos & daemones corporibus esse praeditos legentibus ejus opera, istud videlicet & de natura daemonum & de Genesi ad literam, certius est, quam ut pluribus ostendi debeat, nec ex aliena sententia tot locis locutus est, ut Lombardus dicit, quosdam putare, sed ex sua ipsius, sequutus nimirum non pudendos auctores, primum Platonicos omnes, deinde Origenem, Lactantium, Basilium & consensum fere suo tempore scribebant.* Michael Psellus de daemonibus interprete Ficino, oportet enim, ut divinus adserit Paulus, spiritus ministros, qui mittuntur, corpus habere, quo moveantur, gradumque fiant, palamque adpareant. *Et postea Augustinus angelis corpora tenuissima tribuit, quæ visum omnem frustrentur, ad agendum apta, non ad patiendum.* Hæc Vives. Eodem fere sensu Bernhardus serm. super Cant. Quomodo angeli implent ministerium suum absque corpore praesertim apud viventes in corpore? non est discurrendum, nec de loco in locum transire nisi corporum. Et tandem concludit, angelos indigere corpore, ut juvent, Deum solum esse incorporeum, qui neque corpore juvet, nec juvetur. De adsumtis corporibus angelorum vid. etiam Scaliger exerc. DLIX. sect. 13.

SECTION IV.

DE DEFINITIONE ANGELORVM.

§. XLIII. Angelus ita definitur ab Athanasio libr. de comm. essent. p. 392. tom. 1. Ἄγγελος ζῶν ἐστὶ λογικὸν, αἰὺλον, ὑμολογικόν, ἀθάνατον. Plenior est definitio Damasceni lib. II. orthod. fid. cap. 3. quam late exponit Bonaventura lib. II. compend. c. 11. Ἄγγελός ἐστιν εἶδος νοερά, ἀεικίνητος, αὐτεξέσιος, ἀσώματος, διῶ λειτουργεῖσα, κατὰ χάριν, ἐτὴ φύσει τὸ ἀθάνατον ἐκλήφεια, τῆς εἰσίας τὸ

εἶδος καὶ τὸν ὅρον μόνος ὁ κτιστὴς ἐπίσταται. Vide Eliam Cretensem super II. orat. Nazian. p. 28. Ipse vero Nazianzenus orat. in S. bapt. ita describit angelos, quomodo sint δεύτερον φῶς τῷ πρώτῳ φωτὶ ἀπορροή, πρώτοι καὶ καθαροὶ τῆς ἀνω δόξης ἐπόπται καὶ μάρτυρες. Dionysius lib. de div. nom. ponit hanc definitionem, quam explicat Alensis pag. 2. q. 20. memb. 3. art. 2. *Angelus est imago Dei, manifestatio occulti luminis, speculum purum, splendidissimum, immaculatum.*

(C) & (D) 3

*cylatum, incontaminatum, incoinquinatum, re- Deiformitatem & pure declarans in se ipso, sicut
cipiens totam. (si iustum est dicere) speciositatem possibile est, bonitatem, quae est in abditis.*

SECTIO V.

DE INTELLIGENTIA ANGELORVM.

*Angeli intelli-
gunt & volunt.*

§. XLIV. Quoad essentiae proprietates angeli sunt intelligentia & voluntate praediti 2. Sam. XIV. 20. Inde concludit Damascenus lib. II. cap. 3. angelos ad imaginem Dei esse conditos. Vide Bonaventuram II. sent. dist. 16. q. 3. Ali- ter autem intelligit homo, aliter angelus, aliter Deus: Dei intelligere est Dei esse; secus se ha- bet intellectus angeli.

*Quomodo an-
geli intelligant.*

§. XLV. Hac de re ita disputant Scholastici: intelligere angeli non esse ipsum ejus esse, cum non sit purus actus, sed habeat aliquid de potentia admixtum; Thomas p. I. q. 54. art. 1. nec tamen esse in eo intellectum agentem & pos- sibilem, cum non sit quandoque intelligens tan- tum quoad potentiam respectu eorum, quae natu- raliter intelligit Thomas ibid. art. 4. Intellige- re vero angelum per species connaturales five in- natas, idem q. 55. art. 2. Sed Biel II. sent. dist. 4. art. 2. conclus. 2. secutus Occamum, negat illas species in intellectu angelico, ac statuit, an- gelum cognoscere res intuitive per essentias ob- jectorum cognitorum & non per species superad- ditas.

*Cognitio ange-
lorum matuti-
na & vespertina.*

§. XLVI. Distingunt etiam ex Augustino IV. de Genes. ad lit. & lib. XI. de civit. Dei cap. 29. in- ter cognitionem angelorum ma- tutinam & vespertinam. Cogni- tionem rerum in verbo, quae est

beatifica, dicunt matutinam, cognitionem re- rum in lumine naturae vocant vespertinam. Biel II. sent. dist. 3. p. un. Rationem exponit Tho- mas p. I. q. 58. art. 6. *Sicut mane est principium diei, vesperi autem terminus: ita cognitio pri- mordialis esse rerum in verbo est matutina, co- gnitio rei creatae, ut in propria natura consistit, est vespertina.* Alex. Alensis II. q. 23. triplicem angelorum cognitionem statuit: unam, qua co- gnoscant verbum & se ac creaturas sibi in verbo relucens, una indistincta cognitione in lumine gloriae & beatificae: alteram, qua Deum, se atque alia cognoscant per species sibi concreatas: tertiam, qua cognoscant per species a rebus con- ditis acceptas. Ultimae duae cognitiones dicuntur vespertinae, quia his cognoscitur creatura, quae de se tendit in occasum, prima dicitur matutina, quia ista est cognitio in creatore, quia est princi- pium omnis creaturae, sicut mane principium diei. Vide Scaligerum exerc. CCCLIX. sect. 9. 10. 11.

§. XLVII. Sed enim quid nos humi reptantes vermiculi de spirituum caelestium intellectione in hac mentis nostrae caligine statuere possumus, cum ne nostram quidem intellectionem exacte cognoscamus? Praestat ergo, Deo pro angelorum ministerio, quod nobis quotidie exhibet, devo- tas agere gratias, quam haec arcana & non reve- lata extra verbi limites curiose scrutari.

SECTIO VI.

DE POTENTIA ANGELORVM.

*Angeli sunt fi-
niti, nec tamen*

§. XLVIII. Angeli sunt spiritus potentia virtute Psal. CIII. 20. 2. Reg. XIX. 35. finita tamen illa

potentia, sicut & ipsa essentia fini- ta, unum solum ens omnimode in- dependens, unum infinitum. Cum ergo

*circumscripsi
loco.*

ergo angeli sint entia alia a primo ente, finita esse necesse est; & cum sint finiti, in aliquo certo ubi sint necesse est. Cum sint incorporei, loco etiam non circumscribuntur. Cum sint spiritus, ideo obice corporeo accessus eorum impediri nequit, proinde summa celeritate esse possunt, ubi volunt, unde etiam *vento & igni flam-*

menti comparantur Psal. CIV. 4. Bernhardus homil. III. in festum annunciat. col. 24. *Angelis spiritibus parietes non obfistunt, sed cuncta illis visibilia cedunt, cuncta aequae corpora quantumlibet solida vel spissa, penetrabilia eis sunt ac pervia.*

SECTIO VII. DE ΤΩ ΠΩΤ ΑΝΓΕΛΟΡΥΜ.

§. XLIX. De τῷ πῶ ἀνγelo-
rum (quam ubi-tatem vocat Scaliger exerc. CCCLIX. sect. 5.) varie differunt Scholastici. Thomas p. I. q. 52. art. 1. *Angelus aequivoce est in loco, corpus est in loco per hoc, quod applicatur loco secundum contactum dimensionum quantitatis, quae in angelis non est, sed virtualis; per applicationem igitur virtutis angelicae ad aliquem locum qualitercunque angelus dicitur esse in loco.* Sequuntur Thomam Ferrarius III. cont. gent. cap. 68. Capreolus II. sent. dist. 2. q. 1. artic. 1. Sed recte se opponunt illis Scotus I. sent. dist. 2. q. 6. Richardus I. sent. dist. 37. q. 1. Biel II. sent. 2. q. 2. artic. 4. & illos secutus Scaliger loco dicto. *Non per operationem angelus est in suo ubi, sed per definitionem: Per definitionem hunc ad modum, ibi est, hic non est. Non enim operatio est affectus comes entium necessarius, at ubi est circumstantia necessaria omnibus entibus praeter Deum. Si angelus esset in suo ubi per operationem, non*

possat in eodem ubi aliam exercere operationem, sed variata operatione, variaretur ubi; jam vero sine ullo motu sui secundum ubi multas potest exercere operationes &c.

§. L. Querunt etiam, an duo angeli in uno & eodem loco esse possint? quod negat Thomas p. I. q. 52. art. 3. sed Occamus rectius adfirmat, I. quodlib. quest. 4. nam & legio angelorum in uno homine. Non per circumscriptionem, sed per designationem angeli in ubi sunt, quid ergo impedit plures in uno ubi esse? Querunt, an angelus possit moveri ex uno ubi in alterum in instanti, ubi recte respondet Thomas p. I. quest. 53. art. 3. requiri ad talem motum temporis tractum, sed tempus illud non esse nobis perceptibile, cum non sit idem cum tempore, quod mensurat motum caeli. Biel in solutione hujus questionis distinguunt inter locum angeli adaequatum & non adaequatum. II. dist. 2. quest. 3. art. 3. Si quis plures desiderat hujusmodi questionibus de τῷ ubi angelorum, adeat ipsos Scholasticos.

SECTIO VIII. DE ΜΕΝΣΥΡΑ ΔΥΡΑΤΙΟΝΙΣ ΑΝΓΕΛΟΡΥΜ.

§. LI. De mensura durationis angelorum itidem varie disputant. Quidam enim triplicem introducunt mensuram durationis, videlicet aeternitatem in Deo, quae est unum per omnia cum ipsa divina essentia: ævum, seu, ut loquuntur, æternitatem in angelis, & tempus in

rebus corruptibilibus. Sed illis se opponit Biel II. sent. dist. 2. q. 1. & ostendere nititur, etiam tempus esse mensuram durationis angelorum, ac proinde non introducendam tertiam illam speciem mensurae durationis, nec æternitatem proprie esse mensuram durationis in Deo, cum Deus sit simpliciter immensus, cum æternitas Dei sit ipse

ipse Deus, & cum mensura tantum sit finitorum. Scaliger exerc. CCCLIX. sect. 7. ita procedit: *Ut aetas nobis, ita angelis suum cuique aevum; ut tempus nobis extra nos, ita illis continuatio sua extra illos, quae dicitur aeternitas; ea vero solus Deus est, & ipsemet solus Deus; aetas enim in nobis est, quia tempus in motu primo:*

aevum in angelis, quia aeternitas in Deo, quae Deus ipse est, & quia ipse est, illi sunt. Hæc Scaliger. Sed videtur distinguendum inter mensuram perfectionis & durationis: mensura perfectionis Deus est, non autem durationis mensura est Dei æternitas; quippe per quam nequit cognosci, quæ duratio angeli longior vel brevior.

SECTIO IX.

DE ORDINIBVS ANGELORVM.

*Hierarchie
angelorum.*

§. LII. Quæ de distinctis hierarchiis & ordinibus angelorum quærentur ac disputantur, ad ea respondemus ex Augustino ad

Oros. contra Priscil. cap. XI. tom. VI. fol. 134.

• *Esse sedes sive dominationes, sive principatus & potestates in cælestibus adparatibus, firmissime credo, & differre aliquid, indubitata fide teneo: Sed quænam ista sint, & quid inter se differant, nescio.* Idem in enchir. ad Laur. cap. LVIII. *Quid inter se distent quatuor illa vocabula, quibus universam illam societatem videtur apostolus esse complexus, dicendo, sive sedes, sive dominationes, sive principatus, sive potestates dicant, qui possunt, si tamen possunt probare, quod dicunt, ego me ista ignorare confiteor.* Nazianzenus de theol. pag. 77. *Ordo angelorum notus ei, qui ipsos ordinavit.* Cum Dionysio distributionis illius architecto non concordant

1. De Calo Hierar. cap. 6.

Gregorius & Bernhardus, id quod movit Bielein, ut scriberet II. sent. dist. 9. quæst. 1. art. 1. *Quæ distinctio verior sit, & de qua hierarchia sit principatus & similiter virtutum ordo, ille novit, qui creavit & distinxit.*

§. LIII. De hierarchiis illis angelicis multa philosophantur ex Dionysio suo Scholastici. Dicunt esse triplicem hierarchiam, *supercælestem*, quæ est sacros. Trinitatis, *cælestem*, quæ est S. angelorum, & *subcælestem*, quæ est hominum. (Interim tamen Thomas p. XI. q. 108. art. 1. in personis divinis hierarchiam constituendam esse negat, & recte.) Hierarchiam angelicam vicissim constituunt triplicem, & in qualibet hierar-

chia constituunt tres ordines: In prima collocant *seraphim, cherubim & thronos*. In secunda ponit Dionysius *dominationes, potestates & virtutes*. Sed Gregorius & Bernhardus ponunt *dominationes, principatus & virtutes*. In tertia ponit Dionysius *principatus, archangelos, angelos*, sed Gregorius & Bernhardus loco principatum ponunt *virtutes*. Ratio diversitatis oritur ex eo, quod apostolus Eph. I. aliter enumerat illos angelorum ordines, quam Coloss. I. Scholastici conantur diversitatem illam excusare per distinctionem: quod Dionysius ordines secundæ hierarchiæ disponat juxta perfectionem potestatis; Gregorius autem ratione officiorum. Ambrosius Camaldulensis in scholis Dionysii dicit, *esse hanc doctrinam beatissimi Pauli, quod novem sint angelorum ordines.*

§. LIV. Audiamus illos *ἐμβατεύοντες ἐν τοῖς ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος* ulterius: Prima hierarchia (inquunt) attenditur penes scientiam & statum contemplationis in conversione ad Deum, quæ consistit in cognitione hinc cherubim, in dilectione hinc Seraphim, & quiete hinc throni. In secunda hierarchia respicitur vel ad perfectionem potestatis, vel ad officia. Perfectio potestatis consistit vel in præfiderendo, hinc dominationes, per quas angeli boni in suis officiis diriguntur; vel in resistendo, hinc potestates, per quas potestas daemnis reprimatur; vel in operando, hinc virtutes, per quas Deus miracula & sanitates operatur. Respectu officiorum quidam præfunt angelis, hinc dominationes: quidam bonis hominibus, hinc principatus: quidam malis spiritibus, hinc potestates. In tertia hierarchia respicitur vel ad actionem ministere-

nisterialem, vel ad infimum statum activorum: Actio ministerialis angelorum aut est circa regimen principum, hinc principatus: aut circa regimen & custodiam multitudinis, hinc archangeli, aut circa regimen & custodiam unius personae, hinc angeli. Status activorum consistit in operando, hinc ordo virtutum, quorum est miracula operari, vel in docendo majora, hinc archangeli, vel in docendo minora, hinc angeli. ()*

§. LV. Sed nec dum finis, quærent enim, *an ordinem distinctio ex donis naturalibus, an vero gratuitis oriatur? Quærent, quos actus habeant angeli superiorum ordinum respectu inferiorum? Quærent, an ex omnibus ordinibus quidam lapsi? Quærent, an angelus, qui fuit supremus inter peccantes, fuerit supremus inter omnes reliquos adhuc stantes? Quærent, an ad omnes angelorum ordines fiet adsumtio salvandorum, quod audacter adfirmant? Quærent, an omnes beati*

ad ordines angelorum adsumendi? Ubi quidam dicunt, quod omnes adsumuntur ad angelorum ordines: quidam dicunt, quod reparatio angelorum fiet solum ex virginibus, ex reliquis autem beatis decimum ordinem constitutum iri, quidam dicunt decimum ordinem constituendum ex illis, qui in hac vita non pervenerint ad tantam meritum excellentiam, sed tantum meritis Christi salvati sunt, sicut circumcisi & baptizati parvuli, atque hos præfiguratos esse in drachma decima inventa, item in horologio Hiskiae 2. Reg. XX. in quo sol descendit ad decem lineas, quam opinionem Biel II. sent. dist. 9. q. 1. art. 3. dub. 4. nominat probabilem. Quærent, an præsentia unius ordinis respectu alterius in die iudicii sit destituta? Ac de his omnibus ita diserunt, ut merito quis quærat, quam nuper sint de cælo delapsi? Angelorum ordines tunc demum videbimus, quando beatis illis spiritibus associati uno ore ac voce Deum laudabimus.

SECTIO X.

DE DISCRIMINE BONORVM ET MALORVM ANGELORVM.

§. LVI. Conditi sunt omnes angeli boni, iusti, sancti: Sed quidam ex illis non *persisterunt in veritate*, Joh. VIII. 44. *originem suam non servarunt, sed reliquerunt proprium* dixit Gregorius epist. Jud. v. 9. Hinc nata est divisio angelorum in bonos & malos. Quodnam fuerit primum diaboli peccatum, libenter fatemur nos ignorare. Augustinus tract. XLIX. in Johan. Ambrosius epist. LXXXIV. Basiliius in homil. quod

Deus non sit auctor mali, Damascenus II. orthod. fid. cap. 4. per *superbiam* diabolum esse lapsum statuunt. Cyprianus serm. de zelo, Lactantius II. instit. cap. 8. Bernhardus & alii per *invidiam*. Præstat seriis gemitibus ingentia illa mala lapsum angelorum secuta, deplorare, (siquidem primos nostros parentes diabolus sua versutia seduxit, ac per hoc & ipsos & omnes posteros concreata rectitudine ac felicitate spoliavit) quam nimis anxie de primo ejus peccato disquirere.

SECTIO XI.

DE STATV ANGELORVM ANTE LAPSV.

Angelorum statum ante lapsum.

§. LVII. De statu angelorum ante lapsum sollicite quærent Scholastici. Si enim fuerunt in statu per-

fectionis, quomodo ex eo potuerunt excidere? Sin adhuc imperfecti, cur perfectionem aliquam denegavit ipsis creator perfectissimus? Distinguunt autem

(*) Nullo plane fundamento, nullove scripturæ suffragio ea niti, quæ de angelorum ordinibus tradunt Scholastici, adeo manifestum est, ut nec prudentiores ex cæteris Romani doctoribus id diffiteri queant. Vid. ex iis DIONYS. PETAVIUM *dogm. theolog. tom. III.*

Tomus IV.

de ang. libr. II. cap. III. Nec DIONYSII, quem vulgo *Arcopagitanum* vocant, quemquam movebit auctoritas. Scripta enim, quæ sub ejus nomine circumferuntur, suppositicia esse, abunde demonstrant viri eruditi.

(E) & (F)

tem inter beatitudinem seu perfectionem acceptam *positive* vel *privative*, priori modo beatitudo notat statum perfectum plenitudine omnis boni, & sic includit claram Dei visionem; perfectam fruitionem & firmam tentionem: hanc perfectionem denegant angelis ante confirmationem in bono. Posteriori modo perfectio notat statum privatum

omni malo culpa & poenae, & habentem, quicquid suae naturae convenit, hanc perfectionem tribuunt angelis, etiam ante sui in bono confirmationem. Vide Thomam p. I. q. 26. art. 1. Bonaventuram & alios II. sent. dist. 4. Quærent, an angeli conditi in gratia, an vero in puris naturalibus? ubi occurrunt varia sententiarum divortia.

SECTIO XII. DE LAPSV ANGELORVM.

§. LVIII. De lapsu angelorum
Lapsus angelorum. non minus sollicitè quærent. Disputat Thomas p. I. q. 36. art. 7. quod diabolus statim post primum instans creationis peccaverit, art. 2. probare nititur primum peccatum angeli fuisse superbiam & consequenter invidiam. *Peccatum* (inquit) *est in aliquo dupliciter, vel secundum reatum, vel secundum effectum; secundum reatum omnia peccata in daemonibus esse contingit, cum ad omnis generis peccata homines impellunt; secundum effectum illa solum peccata sunt in eis, ad quæ contingit adfici spiritualem naturam. Jam vero spiritualem naturam non contingit adfici ad bona, quæ corpori propria, sed quæ in rebus spiritualibus inveniri possunt, nihil enim adfitur nisi ad id, quod suae naturae quodammodo conveniens. In spiritualibus peccatum esse non potest, nisi per hoc, quod in tali adfectu superioris regulæ non ordinatur, & hoc est peccatum superbiae. Ergo peccatum primum angeli non potest esse aliud, quam superbia: consequenter potuit esse invidia, ejusdem enim rationis est, quod adfectus tendat in aliquid adpetendum, & quod renitatur opposito. Invidia autem ex hoc de bono alterius dolet, in quantum bonum alterius aestimat sui impedimentum. Hæc Thomas. Sed enim quamvis diaboli sint sua natura ἀσώματος, tamen per adsumta corpora etiam libidines & alia peccata secundum adfectum peragunt, quod testantur Incubi & Succubi, de quibus vide Augustinum XV. de civit. Dei cap. 23. & alibi passim.*

§. LIX. Quia vero plerique ex veteribus statuunt, superbiam fuisse primum diaboli pecca-

tum; observa, accipi superbiam dupliciter: primo ut est *contemptus obedientiae*, & sic in omni peccato invenitur; deinde ut est *amor vel appetitus propriae excellentiae*, & hoc modo in hac quaestione usurpatur. Observa etiam ex Gregorio XXIII. moral. cap. 3. quatuor esse superbiae species: 1) Cum quis bonum a se ipso habere existimat. 2) Cum sibi desuper datum pro suis meritis accepisse autumat. 3) Cum quis jactat se habere, quod non habet. 4) Cum despectis cæteris singulariter quis videri appetit. Peccatum diaboli reducitur ad primam superbiae speciem. Bonaventura sic distinguit: *Quantum ad inchoationem, peccatum diaboli initiatum est in praesumptione, consummatum in ambitione, confirmatum in invidiae & odii aversione.* Vide August. Sreuchum libr. VIII. de perpet. philos. cap. 38. ubi tres sententias recitat de peccato angelorum.

§. LX. Quare mali angeli non recipiantur in gratiam? Patres varias reddunt causas. Præstat summam Filii Dei erga lapsum genus humanum *Φιλανθρωπίαν* ac misericordiam deprædicare, qua propter nos & propter nostram salutem descendit de cælis, & homo factus est, *non angelus, sed semen Abrahæ adprehendens*, Hebr. II. 16. quam extra verbi limites scrutari causas iustissimi illius judicii, quo Deus angelos a se aversos catenis nostris in tartarum præcipitados tradidit in iudicium servatos 2. Petr. II. 4. Sufficit scire, quod non in *factura naturæ, sed in voluntatis operatione diabolus factus sit.* Origenes lib. II. in Job. *Non enim diabolus statim creatus est diabolus, sed cum ange-*

Angeli mali cur non recipiantur in gratiam.

angelicam accepisset potestatem, in daemone naturam conversus est, Et factus iniquus daemon. Basil. ferm. in aliquot scripturae locos,

§. LXI. Audiamus tamen veteres differentes de causis, quare diaboli lapsus absque remedio sit relictus. Augustinus in enchir. cap. XXIX. *Placuit universitatis creatori atque moderatori Deo, ut quoniam non tota multitudo angelorum Deum deferendo perierat, ea, quae perierat, in perpetua perditione remaneret, quae autem cum Deo illa deferente perfliterat, de sua certissime semper cognita felicitate gauderet: alia vero creatura rationalis, quae in hominibus erat, quoniam peccatis atque suppliciis Et originalibus Et propriis tota perierat, ex ejus parte reparata, unde angelicae societati suppleretur, quod ruina illi diminuerat.* Idem tractat. X. in Joh. Cum noverimus bonorum omnium creatorem reparandis angelis malis nihil gratiae contulisse, cur non potius intelligimus, quod tanto damnabilior eorum judicata sit culpa, quanto erat natura sublimior; tanto enim minus quam nos peccare debuerunt,

quanto meliores nobis fuerant, nunc autem in offendendo creatorem tanto execrabilius beneficia ejus ingrati exstiterunt, quanto beneficentius sunt creati, nec eis satis fuit, desertores esse illius, nisi Et nostri fierent deceptores. Anselmus lib. II. Cur Deus homo cap. 21. *Angeli, quamvis omnes sint ejusdem naturae, non tamen ejusdem generis: non enim sic sunt omnes angeli de uno angelo, quemadmodum omnes homines de uno homine.* Sicut autem homo per alium hominem, qui non esset ejusdem generis, quamvis ejusdem esset naturae, non debuit relevari, ita nullus angelus per alium angelum salvari debuit: hoc quoque removel eorum refaurationem, quod sicut ceciderunt nullo alio nocente, ut caderent; ita nullo alio adjuvante resurgere debent, quod est illis impossibile. Vide etiam Gregorium lib. IV. moral. Isidorum. I. sent. cap. 12. &c. Scholastici has asserunt diversitates: Homo peccavit alio instigante, diabolus nullo instigante: Homo occasionaliter malitia aliena, diabolus malitia propria: Homo est naturae inferioris, diabolus perfectioris.

SECTIO XIII.

DE CONFIRMATIONE BONORVM ANGELORVM IN BONO.

§. LXII. Ac veluti mali angeli absque spe reparationis lapsi sunt: ita boni, qui in veritate persisterunt, confirmati sunt in bono, ut jam labi non possint. Unde dicuntur electi Dei angeli 1. Tim. V. 21. *qui semper vident faciem Patris caelestis* Matth. XVIII. 10. *sunt angeli sancti* Marc. VIII. 38. *angeli lucis*; 2. Cor. XI. 14. *ac electi futuri aliquando sunt* ἱσάγγυλοι Luc. XX. 36. Hæc tamen in bono confirmatio arbitrii libertatem in illis nec imminuit nec sustulit; quin potius perfectiorem reddidit, cum liberior sit voluntas, quæ a bono discedere aut decidere nequit, ut pulcre demonstrat Augustinus in enchir. cap. CV. Recte Prosper in vita contempl. cap. 3. *Divino iustoque judicio factum est, ut fieret permanendi voluntaria felixque necessitas.*

§. LXIII. Istam suam beatitudinem sive in bono confirmationem meruisse angelos audacter pronunciat Scotus II. sent. dist. 5. q. 2. & Thomas p. I. q. 64. art. 4. sed Lombardus II. sent. dist. 5. disputat, *praemium in illis praecessisse meritum.* Quid ad meriti proprie sic dicti conditiones requiratur, suo dicetur loco, ubi monstrabitur, creaturam nudam suis obsequiis jam ante creatori debitis nihil mereri posse, ergo illa in bono confirmatio non est adæquatum & debitum meriti alicujus stipendium, sed gratuitum Dei ultra condignum praeмиantis donum. Quod attinet argumentum Scholasticorum (quælibet res per operationem pertingit ad finem, quæ operatio vel est factiva finis, quando finis non excedit virtutem ejus, quod operatur propter finem, vel meritoria, quando finis excedit virtutem

Merita angelorum.

(E) & (F) 2

intem operantis propter finem, unde expectatur finis ex dono alterius, jam vero beatitudo ultima excedit naturam angelicam, ergo obtinuerunt eam ex merito) ad illud resp. esse insufficientem actionis meritoriae descriptionem, quod finis ejus virtutem operantis excedat, plura omnino ad meritum requiruntur, ut docebitur in quaestione, an bona opera reatorum sint meritoria aeternae gloriae?

§. LXIV. Bonaventura disputat, *angelos aliquid mereri, dum nobis hominibus ministrant, cum ex magna liberalitate nobis condescendant, Et cum ministerium non sit actus comprehensoris, sed viatoris*; verum Biel II. sent. dist. 5. q. un. rectius asserit, quod obsequia ista sint opera quaedam redundantia ex perfectione beatitudinis habitae, sicut actus fruendi Deo in beatis. Scotus id probat tali argumento: *Si homo non fuisset creandus, angelus non habuisset beatitudinem; at hoc inconueniens; nam unus angelus*

non dependet ab alio in merendo, multo minus ab homine. Item: si per hoc, quod quis bene usus dono, meretur donum, posset homo mereri gratiam, Et sic gratia non esset gratia. (Obserua meritum & gratiam discrete a Scoto sibi invicem opponi, cujus observationis usus erit in articulo de justificatione.)

§. LXV. In quo proprie consistat illa angelorum in bono confirmatio, operose disquirunt Scholastici, dicunt, actum beatificum, qui consistit in clara visione & perfecta dilectione Dei, formaliter repugnare omni actui peccati, hunc actum angelorum beatificum a solo Deo in fieri & conservari dependere, eundem nulla creata potentia impediri posse; stante etiam isto actu in angeli voluntate, non posse voluntatem elicere peccandi actum, atque in eo consistere illam in bono confirmationem: *Deo conservante actum beatificum, non potest creata voluntas producere actum contrarium.*

SECTIO XIV.

DE OBSTINATIONE MALORUM ANGELORUM IN MALO.

De obstinatione malorum angelorum in malo.

§. LXVI. De causa obstinationis diabolorum in malo ita disserit Thomas p. I. q. 64. art. 2. quod ea accipienda sit non solum ex gravitate culpae, sed etiam ex conditione status. Vis appetitiva proportionatur apprehensivae. Angelus apprehendit immobiliter sicut nos prima principia, quia non discurrit, nos autem discurrendo (*diavolus*) intelligimus, unde voluntas nostra mutabiliter adharet, angeli vero voluntas fixe & immobiliter. Ipsam in malo obstinationem ita

describit Biel II. sent. distin. 7. q. un. *Angelus malus non potest carere actu malo, quia non potest non velle beatitudinem, quam Deus ei non vult dare, non potest non velle poenam, quam Deus vult infligere, nec nolle esse in tali loco, in quo Deus ipsum vult esse, ergo ex consideratione perpetua acerbissimae poenae gehennae, & actuali consideratione beatitudinis amissae, cum omnimoda desperatione (amissa spe) recuperandi, spiritu impatientiae agitur, Et surgit in continuum murmur & odium punientis Dei.*

SECTIO XV.

DE OPERIBUS BONORUM ANGELORUM.

Opera bonorum.

§. LXVII. Ex confirmatione & obstinatione quorundam in malo, oriuntur contraria illa bonorum

rum angelorum.

rum, ac malorum angelorum opera. Boni laudent ac glorificent Deum, expediunt Dei iussa, inserviunt hominibus, castra metantur circa timentes Dominum, parvulos curant, adultos in viis suis, hoc est, invocatione sua custodiunt, morientibus praesto sunt, nec solum singulorum credentium, sed etiam omnium statuum a Deo ordinatorum, ecclesiastici, politici & oeconomici, sedulam curam ac custodiam suscipiunt. Bernhardus serm. X. in Psalm. XCI. *Adsumt angeli & adsumt tibi, non modo tecum, sed etiam pro te, adsumt ut protegant, adsumt ut profint.* Malorum opera sunt illis contraria.

Quare Deus angelorum bonorum ministerio utatur.

§. LXVIII. Quare Deus, cum sit ubique praesens, angelorum ministerio circa salvandos utatur, ejus causam exponere voluit Biel

II. sent. dist. 10. q. un. art. 1.

Exigitur aliqua cooperatio liberi arbitrii nostri, secundum quam cooperatores Dei sumus, quod liberum arbitrium, quia pigrum & mutabile, indiget multiplici adjutorio excitante, roborante &c. sed hypothesis illa de viribus liberi arbitrii Deo cooperantis quale robur habeat, suo loco videbimus. Praestat summam Dei φιλαδελφίαν hac in parte agnoscere & praedicare, quod caelestes illos spiritus nobis humi repentibus vermiculis ad ministerium mittit. Bernhardus serm. XII. super verba Ps. XCI. *Angelis suis mandavit de te &c.* Magna dilectio caritatis, quis, quibus, de quo & quid mandavit? siquidem Deus mandavit & angelis suis mandavit, de te homine mandavit, & ut custodiant te in omnibus viis mandavit. Domine, quid est homo, quod innotuisti ei, aut filius hominis, quod reputas eum? Mittis ei unigenitum tuum; immittis Spiritum sanctum, & ne quid vaset in ecclesiis ab opere sollicitudinis, illos etiam beatos spiritus propter nos mittis in ministerium nostrum. Pater mittit Filium ad redemptionem, Spiritum S. ad consolationem, angelos ad protectionem.

Quibus angelis §. LXIX. Quod si angelorum ministerio & tutela gaudere

cupimus, in vera poenitentia vivendum est, quia gaudium est in celo & coram angelis de peccatore poenitentiam agente Luc. XV. 7. & 10. Cavenda sunt scandala, vivendum in timore Dei & seriis precibus ista angelorum custodia efflagitanda. Illis gaudent inservire angeli, quos olim in aeterna vita socios habebunt Hebr. I. 14. *nonne omnes sunt spiritus ministratorii emissi ad ministerium eorum, qui heredes futuri sunt beatitudinis.* Ubi non est Dei gratia, ibi nec angelorum praesentia, qua de re alibi plura diximus. Basiliius in Ps. 33. tom. I. p. 158. *ὡς τὰς μέλισσας καπνὸς φυγαδύνει καὶ τὰς περιστράς δυσώδεια ἔχειλαυνει, ἕτω καὶ τὸν φύλακα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἢ πολὺδακρυς καὶ δυσώδης ἀφίστησιν ἀμαρτία.*

§. LXX. Angelorum missio ad hominum ministerium concordat (ait Bonaventura) primo caritati divinae, quae in hoc manifestatur, dum nobilissimos spiritus intima sibi caritate conjunctos ad salutem nostram mittit; secundo caritati angelicae, dum, videntes nos auxilio suo indigere contra diaboli insultus, ad ministerium nostrum se offerunt Deo; tertio caritati humanae, quae quia debilis est, indiget foveri, nutriri & excitari. Quibus adde, quod custodia illa angelorum nos inviret ad gratias Deo agendas, ad reverentiam a malis retrahentem, ad studium caritatis & humilitatis proximo exhibendum, cum videamus, potentes illos spiritus nobis se longe inferioribus inservire. Bernhardus serm. XII. super Psalm. XCI. *In omni loco, in omni angulo reverentiam exhibe tuo angelo, neque illo praesente facias, quod me praesente crubesceres.*

§. LXXI. Effectus angelicae custodiae hosce enumerant Scholastici; 1.) pro delictis increpare: Judic. II. 2.) a peccatorum vinculis absolvere: Act. XII. 3.) impediencia a bono auferre: Exod. XII. 4.) atterere daemones: Tob. XII. 5.) docere & intus illuminare: Dan. IX. 6.) secreta revelare: Gen. XVIII. 7.) Consolari

Effectus angelicae custodiae.

solari afflictos: Tob. V. 8.) in via Domini confortare: 1 Reg. XIX. 9.) in via deducere & reducere: Tob. V. 10.) hostes deicere: Esaj. XXXVII. 11.) tentationes mitigare: Genes. XXXII. 12.) orationes deferre: Tob. XII. Hinc Gerson tract. VIII. super magnificat.

Angelus adstat, fulget, pulsat surgere, clamat, Solvit & educit, libertatique relinquit.

Rectius & plenius dicitur, angelos inservire Deo & hominibus; Deo quidem tum ipsum laudando Esaj. VI. Luc. II. tum ei ministrando, Psalm. CIII. Dan. VII. Hominibus inserviunt, 1.) contra satanath pugnando: Dan. XII. Tob. VIII. Apoc. XII. 2.) Dei voluntatem ipsis nunciando: Dan. IX. Matth. I. Luc. I. 3.) a malis culpe prohibendo: Genes. XVI. 9. Num. XXII. 4.) a malis poenae custodiendo: Ps. XXXIV. 91. 5.) peccata vindicando: Genes. III. 2 Sam. XXIV. Esaj. XXXVII. 6.) animas piorum in sinum Abrahæ deportando, Luc. XVI.

§. LXXII. Quærent veteres: *An cuique homini certus angelus adstet angelus?* an cuique homini certus angelus ad custodiam datus? Clemens VI. Strom. p. 3. 11. *Per gentes & civitates distributæ sunt angelorum præfecturae, fortasse autem ex iis sunt deputati singulis.* Reliqui majori *πρόνοια* illud asserunt. Hieronymus super XVIII. Matth. Basilii lib. III. contra Eunom. tom. I. p. 139. *Unaquæque anima angelum habet ad sui custodiam deputatum.* Id probare conantur ex eo, quia Christus nominat *puerorum angelos*. Theodoretus orat. XI. p. 715. *Sicut unicuique nostrum unus designatus est angelus, sic unicuique pro-*

vinciæ unus præfectorum archangelus; Thomas p. I. q. 113. art. 2. *Singulis hominibus singuli angeli deputantur.* Quin etiam cuique homini malum adesse angelum ad exercitium, plures asserunt. Origenes homil. XXXV. in Luc. Nyssenius de vita pers. pag. 500. Cassianus collat. XIII. cap. 12. Lombardus II. sent. dist. 11. §. 1. Sed enim quia angeli (in plurali) dicuntur animam Lazari in Abrahæ sinum deportasse: Luc. XVI. quia *eorum angelis* (in plurali) dicitur esse gaudium de peccatoris poenitentia: Luc. XV. quia Jacobo apparent *Mahanaim*; Genes. XXXII. ideo hominis custodia non ita uni angelo assignanda, ut reliquorum auxilium excladatur. Vicissim, quia in uno homine *legio malorum angelorum*: Marc. V. quia diabolus semel expulsus assumit *septem nequiores spiritus*; Luc. XI. ideo non unum tantum ex diabolis, sed plures unicuique homini insidiari adparer. Unica sunt angelorum bonorum ministeria ad bonum, malorum ad malum.

§. LXXIII. Quærent Scholastici: *an Christus in disbus carnis suæ angelum habuerit custodem?* ubi respondent, Christum habuisse angelos ministros, non custodes. Matth. IV. 11. *Angeli accedebant & ministrabant ei.* Custodia notat quandam præfidentiam & prohibitionem nocuenti in custodiendo, & in custodito quandam indigentiam. Vide Thomam p. I. q. 113. art. 4. Alex. Alensem & Bielem. II. sent. dist. 11. Interim merito miramur & prædicamus summam exinanitionem Filii Dei, quod angeli confortatione usus sit, qui est robor angelorum & fulcrum omnium creaturarum Luc. XXII. 43.

SECTIO XVI.

AN ANGELI SINT INVOCANDI?

§. LXXIV. Multa & magna exant angelorum erga nos beneficia, num propterea invocationis honorem ipsis exhibere debe-

Angeli an invocandi?

mus? minime vero! Apoc. XIX 10. Johannes angelum adoraturus hoc responsi accipit: *Vide ne facias, confervus tuus sum & fratrum tuorum, & omnium eorum, qui habent testimonium*

niam *Iesu: Deum agnoscere*. Idem reperitur Apoc. XXII. 9. cum recidivam pateretur apostolus & denuo invocationis hominem angelo exhibere vellet; proponitur autem in istis verbis non solum diserta prohibitio, sed etiam argumenta istius prohibitionis. 1.) Quia angeli sunt conservi nostri, sunt itidem creaturæ. 2.) Quia cultus adorationis soli Deo debetur. Angelolæ

tra in primitiva ecclesia damnati sub nomine Angelicorum. Vide Augustinum de hæres. cap. XXIX. sed nec mediatores nobis constituamus angelos, de quo errore vide Chrysostomum homil. VII. ad Colossens. proinde exulet a nobis ista precatiuncula:

*Angele, qui meus es custos pietate paternæ
Me tibi commissum serva, defende, gubernas.*

SECTIO XVII.

DE ANGELIS MALIS.

§. LXXV. Si queratur, *an*
An diabolus præsciat futura?
præsciat futura?

diaboli possint futura præscire ac prædicere? Resp. ex subtilitate naturæ, temporum experientia & revelatione superiorum potestatum quædam præscire ac prædicere possunt. Sed cum Deus eventus naturales sæpe impediatur, hinc fallit ac fallitur diabolus sæpissime, ac penultima mendaciter ad hominum seductionem prædicat. Augustinus IX. de civit. Dei cap. 22. Christus jubet obmutescere spiritum dæmoniæ, etiam veraldicentem, quo admonet, ne veritatem quidem ab eo audiendam. Theophylactus super I. Marci. Quæ pendent ab hominis arbitrio, adhuc minus certo prædicere potest. Solummodo enim ex temperamenti constitutione aliquid colligit. Quæ vero Deus posuit in rebus, ea plane nullo modo præscire aut prædicere potest, sic inter nos cordium recessus & abditas mentis cogitationes cognoscere nequit; Deus solus novit corda filiorum hominum 2 Par. VI. 30.

§. LXXVI. Si queratur, *an*
An diabolus credat miracula?
credat miracula?
diabolus possit edere miracula? respondemus, causas naturales eum habere exquisitissime perspicuas, inde multa mirabilia & præstigiola efficere potest: interim tamen diabolica illa mirabilia non sunt miracula proprie dicta. Non enim sufficit ad rationem

miraculi, si aliquid fiat præter ordinem alicujus naturæ particularis, sive præter ordinarium faciendi modum; sed ex eo dicitur proprie miraculum, quod fit præter ordinem totius naturæ creatæ. Diaboli per repentinam activorum naturalium ad passiva adplicationem multa faciunt, quæ nobis mirabilia videntur, suis etiam prestigiis homines deludunt. Et probe notandum, quod miracula vera sint, quæ ad bonum finem ordinantur; falsa autem, quæ ad deceptionem & subversionem hominum spectant, unde recte concluditur: *Omnia diaboli miracula esse falsa* Chrysostomus homil. XXIX. super IX. Matth.

§. LXXVII. In genere de potestate diaboli hoc sciamus, quod magna quidem illa sit, interim tamen determinata, ac Dei imperio subiecta. Recte Gregorius II. moral. a se ipso diabolus notendi voluntatem habet, sed a Domino potestatem. Quod enim ipse facere inique appetit, Deus fieri non nisi iuste permittit. Facit, quod potest, permittente Deo; quod potest, non facit prohibente Deo. Unde recte Augustinus XI. de civ. Dei cap. 1. vocat egenam potestatem. Gersonius lib. III. conf. theol. prola 4. Tenet Deus ligatum leonem infernalem, ne furias, quemadmodum vellet, non ille, sed detineat eum, rogandus est.

SECTIO

SECTIO XVIII. DE NUMERO ANGELORUM

§. LXXVIII. Plura de angelis
Numerus an- tum bonis tum malis quærun-
gelorum. Scholastici, sed eorum pleraque
ita comparata sunt, ut subtilius
quærantur & audacius determinentur, quam fru-
ctuosius discutiantur. Sic de angelorum nume-
ro quærun- de quo ita differit Thomas p. I.
q. 50. art. 3. *Angeli, secundum quod imma-*
teriales substantiæ, sunt in quadam multitu-
dine maxima omnem materialem multitudinem ex-
cedente; quanto enim aliqua magis perfecta, in
tanto majori numero sunt a Deo creata. Ut
in corporeis attenditur excessus secundum ma-
gnitudinem; ita in incorporeis secundum multi-
tudinem, jam vero incorruptibilia corpora in-
comparabiliter excedant secundum magnitudi-
nem corpora corruptibilia; rationabile ergo,
quod substantiæ immateriales secundum multitu-
dinem excedant materialia. Blanc Thomæ ra-

tionem repetit Dionysius Carthus. super V.
Apoc. f. 234. sed impugnat eam Biel II. senti-
dist. 9. q. 1. art. 3. dub. 1. & concludit, *maxi-*
imum quidem esse angelorum numerum, sed no-
bis incertum. Cyrillus Hierosol. catech. XV.
p. 244. statuit, in extremo die plures angelos
quam homines conspiciendos. De angelorum
numero rectius ex scripturis differitur. Dan. VII.
10. *Millia millium ministrabant antiquo die-*
rum, & decies centena millia assistebant ei.
Gen. XXXII. 2. Jacobo adparent castra angelo-
rum. Moth. XXVI. 53. *An putas, ait Chri-*
stus, quod non possem rogare Patrem meum, &
exhibebit mihi plus quam duodecim legiones an-
gelorum? Comprehendunt autem 12. legiones
secundum Vegetium II. de re militar. c. 6. pe-
dites 73200 equites 8760. Ergo duodecim le-
giones essent 81960. Hebr. XII. 22. accessistis
ad *μυσταίαν Αγγέλων.*

SECTIO XIX. DE COLLOQUIO ANGELORUM.

§. LXXIX. Quærun- *quomo-*
do angeli sibi invicem loquuntur?
Angeli quomo- Durandus II. sent. dist. 11. q. 2.
do invicem col- putat, angelos non alio modo
loquantur. colloqui, nisi eo, quo cum homi-
nibus, formando voces in aere. Scotus II. sent.
dist. 9. q. 2. unum angelum per hoc alteri loqui
putat, quod in ejus intellectu effective imprimi-
t conceptum similem suo conceptui. Thomas
p. I. q. 107. art. 1. putat, per hoc angelum lo-
qui ad alterum, dum sua voluntate ordinat con-
ceptum ad illum. *Per voluntatem, inquit, or-*
dinatur conceptus mentis ad alteram vel ad
agendum aliquid vel manifestandum alteri, ni-
hil autem aliud est loqui, quam conceptum men-
tis manifestare alteri, quod angelis competit.
In nobis præter illam interiorem ordinationem

necessarium est adhibere signum externum, sed
in angelis hoc necessarium non est, ut nec in
beatis, ideo dicit esse illam locutionem menta-
lem ().* Sed modeste Augustinus in ench. c. LIX.
de hac quæstione ait, eam non posse a nobis ex-
plicari. Vide etiam lib. XVI. de civ. Dei cap. 6.
ubi quæritur, quomodo Deus cum angelis lo-
quatur.

§. LXXX. Quærat- *an an-*
gelus illumnet alium? Illumina-
re dicunt nihil aliud esse, quam
manifestationem veritatis tradere.
Ad intelligendum concurrunt vir-
tus intellectiva & similitudo rei intellectæ; an-
gelus ergo illuminat alterum vel fortificando vir-
tutem ejus intellectivam, vel veritatem, quam
universaliter superior concepit, quodammodo
distin-

An angelus
alium sui or-
dinis illu-
minet?

(*) Qui ineptias Scholasticorum penitus heic nos-
se voluerit, adeat IGNATIUM DERKENNIS,

societati Jesu adscriptum, in *disputationibus de*
Deo unigenito creatore.

distinguendo. Thomas p. I. q. 106. art. 1. Inde concludunt, angelos superiores illuminare inferiores, non autem contra, sed inferiores tantum loqui ad superiores, quia manifestatio eorum, quæ dependent a prima veritate, scilicet Deo, est illuminatio, sed manifestatio eorum, quæ dependent ex voluntate intelligentis, est locutio. Vide Bielem II. sent. dist. 9. q. 2. art. 4. Si dicas, angelos omnes in verbo omnia videre cognitione matutina, ac proinde inferiores angelos non ignorare, quod noverunt superiores; respondet Biel dist. & quæst. dict. art. 5. angelos tantum in verbo videre, quantum eis verbum ostendit, ostendit autem, quantum vult, cum sit speculum voluntarium quoad creaturas extra subsistentes. Hujus explicationis de speculo verbi, quod angeli & animæ beatorum inveniuntur, usus aliquando erit in disput. de invoc. sanctorum.

§. LXXXI. Quærent, *an daemones humana corpora obsidentes animabus obsessorum illabantur?* quod negant, quia illabi secundum ipsos notat intimam præsentiam ejus, quod illabitur & cui illabitur, deinde omnimodam & plenam præsentiam ac dominium illabentis super illum, cui illabitur; soli ergo Deo competit animæ rationali illabi; diabolo vero minime, quia hoc modo tolleretur

ab anima arbitrii libertas & præsentia divina Biel II. sent. dist. 9. q. 2. conclus. 1. art. 1. Sed has & similes quæstiones prætermittimus, & contenti illis, quæ scriptura de angelis tradit, hanc dissertationem finimus.

§. LXXXII. Si quis ea, quæ de angelis dicta, in summam reducere velit, poterit dicere, quod angeli sint spiritus intelligentes & potentes, a Deo omnium creatore boni, justi & sancti conditi hoc fine, ut ab ipsis glorificaretur, ac ut Deus eorum ministerio uteretur; quidam vero ex illis libera voluntate primævam suam originem relinquentes, concreta illa bonitate, justitia ac sanctitate propria culpa spoliati, facti sunt hostes Dei & humani generis, ac æterno igni cruciandi servantur, reliquis, qui in veritate persistunt, in bono confirmatis, & nunquam auferenda æternæ felicitatis corona a Deo donatis.

§. LXXXIII. Collige igitur ex superioribus omnibus, quod non solum visibiles & adspectabiles illas creaturas in principio Deus per Filium in Spiritu sancto creavit, sed etiam invisibiles, sive sint throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum & in ipso sunt creata. Coloss. I. 16.

Definitio angelorum plena.

Deus creator est visibilium & invisibilium.

CAPUT V.

DE FINE CREATIONIS.

§. LXXXIV. Nulla autem necessitate coactus, nulla suæ cujardam utilitatis indigentia peremptus, sed sola bonitate ac libera voluntate fecit Deus, quicquid fecit, Augustinus XI. de civ. Dei cap. 24. *ἵνα οὐκ ἔχῃ τὸ ἀγαθὸν ὡς πλεονεχθεῖν ἐν τῷ κατὰ φύσιν ὄντι, τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἢ ἀγαθοῦ τῆς φύσεως, Gregorius theol. sic τὰ γενέθ. Vidit bonitatem suam communicari posse, minui non posse, hinc bonitatis illi in creaturis rivuli, fonte interim inexhausto permanente perpetui, & nulla ex parte diminuto. Theodoretus q. III. Tomus IV.*

in Gen. Non indiget Dominus Deus laudatoribus, quippe qui natura nullius indiget, sed sola bonitate ductus angelis, archangelis & universas creaturas largitus est, ut essent. Eucherus lib. I. in Gen. Deus non ex indigentia fecit opera, sed ex beneficentia & omnipotentia, non nostris ampliandis laudibus, sed suis manifestandis operibus. Damascenus lib. II. orth. fid. cap. 2. causam creationis omnium recte statuit *ὑπερβολὴν ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ*. Pulcre Thomas p. I. q. 46. art. 1. Deus est causa mundi finalis ratione suæ bonitatis; exemplaris, ratione suæ sapientiae; efficiens

sciens, ratione suae potentiae. Ceterum, quod divina bonitas sit rerum omnium finis (*), id quaerit. 44. art. 4. ita probat: *Omne agens agit propter finem. Primo agenti, quia est agens tantum, non contingit agere propter acquisitionem aliqujus finis, sed intendit solum communicare suam perfectionem, quae est ejus bonitas. Et unaquaeque creatura intendit consequi suam perfectionem, quae est similitudo perfectionis & bonitatis divinae. Ergo divina bonitas est rerum omnium finis.*

§. LXXXV. Hic ergo ultimus *Dei gloria est altissimus creationis finis.* finis creationis, *Dei gloria*, quam enarrant coeli, quam deprecantur terra, quam annunciant omnia, quae in illis sunt. Psalm. XIX. Hinc quod de miraculis dicit Augustinus tract. XXIV. in Johan. idem de creaturis omnibus dicere possumus, quod *suas habeant linguas.* Beatus,

(*) Sententiam THOMAE DE AQUINO, bonitatem ac beneficentiam Dei finem fuisse, qua inductus Deus mundum hunc creaverit, jam ante natum servatorem, inter Graecorum philosophos PLATO, revelationis divinae nescius, primus adoptavit in *Timeo*. Secuti sunt ejus vestigia tum philosophi tum theologi per longum, satis tempus, donec vel tandem ARISTOTELIS cultores, Platoni infensi, hancce sententiam rejicerent, statuentes, Deum propter gloriam suam mundum hunc condidisse. Atque hanc posteriorem sententiam deinceps amplexi sunt omnes theologi, tum qui ante, tum qui post emendatam religionem vixerunt. Ipse b. LUTHERUS, atque MELANCHTON, nec non ii, qui eos subsequuti sunt, ecclesiae christianae doctores, eandem suo approbarunt calculo. Ast ineunte hoc seculo XVIII. receptam hanc in theologorum scholis sententiam primus impugnavit PETRUS KINGIUS, episcopus primum Derensis, postea Dublinensis archiepiscopus, in libro notissimo *de origine mali*, Londini MDCCCL. 8. & Bremae MDCCIV. 8. edito; cui mox ad sensum suum praebuit PETRUS BÆLIUS in *reponse aux questions d'un provincial tom. II. cap. LXXXIV.* & dans les *œuvres diverses de Mr. Bayle tom. III. fol. 450. seqq.* contra quem disputat JO. CHRISTOPH. WOLFIUS, in *manichæismo ante Manichæos p. 384.* Nec desuerunt, qui BÆLIUM heic sequerentur, ac dogma de gloria Dei nulla defendi posse ratione censerent. Recentiori itaque ætate PLATONIS sententia fuit revocata, cuiusque, ob dissepsum multorum, coniuginis evadere haud potuerit, nonnulli Platonici atque Aristotelici finem conjunxerunt, stantes, finem naturae rerumque naturalium genera-

qui audit vocem creaturae admonentis, (qua dicit. *Vide homo, quomodo amavit te, qui propter te fecit me, servio tibi, ut tu servias illi, qui fecit me & te*) ne audire aliquando in iudicio cogatur vocem conminantis, qua dicit ad impios ignis, *a me comburatur: aqua, in me submergatur; terra & infernus, a nobis deglutatur.*

§. LXXXVI. Ultimus ille ac primarius finis creationis includit alterum istum secundarium, quod scilicet omnia propter usum & utilitatem hominum sint condita. (**) Recte Damascenus lib. II. de orthod. fid. cap. 10. *Nullum sive animal, sive planta est, in qua operationem quandam, hominum usui conducentem non imposuerit conditor rerum, atque opifex.* Manichæi calumniabantur, Deum multa fecisse, quae hominibus non sunt necessaria,

Utilitas hominum finis intermedius.

lem, primum ac principium esse, immensi creatoris, DEI O. M. perfectiones suas, omnipotentiam, sapientiam, bonitatem, ubique in illis manifestantis GLORIAM; finem vero secundarium utilitatem felicitatemque, cujus homines a Deo optimo atque beneficentissimo redduntur participes. Dum enim in causam inquirimus, cur Deus hominem condiderit, non alia probabilior se offert, quam si dicatur, voluisse ipsum bonitatem suam exferre. Nec enim quidquam ipsi deesset, ut esset ens beatissimum, neque quidquam utilitatis suis ex operibus poterat expectare. Nihil proinde aliud superest, quam ut dicamus, voluisse Deum, quibus beneficeret habere, & quibus perfectiones suas, ac cum primis bonitatem manifestam redderet. Accedit, quod ipse orbis ita sit dispositus, ut innumera divinae bonitatis indicia, atque ingentem rerum ad hominum utilitatem ac felicitatem comparatarum copiam nobis exhibeat. Eximia sunt, quae hanc in rem leguntur in ethnico-rum philosophorum scriptis, effata, cum primis apud SENECAM de *benef. libr. IV. cap. V.* & CICERONEM de *natura deor. libr. II. cap. XXV.*

(**) Negari profecto haud potest, hominem ex omnibus, quae in amplissimo hujus mundi theatro comparent & cognita sunt, magnam haurire posse utilitatem. An vero univ. saliter omnia, quaecunque tota natura, pro infinita amplitudine, ambitu suo complectitur, ne iis quidem, quae longe sunt remotissima, nec ad notitiam mortalium unquam pervenerunt, exceptis, in hominum duntaxat commodum directe sunt condita, illud sine temeritatis nota nemo facile adfirmaverit.

ria, quædam etiam, quæ sint pernicioſa, ſed recte illis reſponderetur ab Auguſtino lib. I. de Gen. contra Manich. cap. 10. Cum iſta dicunt, non intelligunt, quod omnia pulcræ ſint conditori & artifi- ci ſuo, qui omnibus utitur ad gubernationem univerſitatis, cui ſumma lege domi- natur. Quod in alicujus opificis officinam imperitus intret, videt ibi multa inſtrumenta, quorum cauſas ignorat, & ſi multum eſt in- ſpiciens, ſuperflua eſſe putat. Jam vero ſi in- ſeruatem incautus inciderit, aut ferramento aliquo acuto, cum id male tractat, ſe ipſum vulneraverit, etiam pernicioſa & noxia exiſti- mat ibi eſſe multa, quorum tamen uſum quia- novit artifex, inſipientiam ejus ridet, & ver- ba inepta non curans, officinam ſuam conſtan- ter exercet. Et tamen tam ſtulti homines ſunt, ut apud artificem hominem non audeant vitu- perare, quæ ignorant, ſed cum ea viderint, credunt eſſe neceſſaria, & propter uſus ali- quos inſtituta: in hos autem mundo, cujus conditor & adminiſtrator prædicatur Deus, audent multa reprehendere, quorum cauſas non vident, atque in operibus atque inſtrumentis omnipotentis artifi- cis volunt ſe videri ſcire, quod nesciunt.

§. LXXXVII. Scholaſtici, præſertim Bona- ventura & Biel II. ſent. diſt. 15. hac de re ſcribunt: *Animalia ſenſibilia aliter ordinata ad hominis utilitatem ſecundum ſtatum inno- centiæ, aliter ſecundum ſtatum naturæ lapſæ: Secundum ſtatum innocentiae quadrupli- ratione, primo ad maniſeſtandum homi- nis imperium, quod ſi omnia obedirent; ſe-*

agato ad decorandam hominis habitationem; tertio ad excitandum hominis ſenſum, ut co- gnoſceret ſapientiam creatoris; quarto ad mo- vendum ejus affectum, ut excitaretur ad aman- dum Deum. Secundum ſtatum naturæ lapſæ animalia innoxia ordinantur ad cibum, viſi- tum, obſequium, ſolatium, noxia aut poe- naliter laedunt, aut ſalubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignorantes docent.

§. LXXXVIII. Quo pertinet etiam inſignis ille locus Bernhardi ſermon. V. ſup. Cant. col. 53. Quid ſi qua animantia, quantum ad ſui uſum reperiuntur incommoda, nullisque apta uſibus humanarum neceſſitatum? Proſunt proſecto vi- ſu, etſi non uſu, utiliora cordibus intuen- tium, quam oculis attentionem eſſe poſſunt. Et ſi nociva, etſi etiam pernicioſa hominum tem- porali conſtet eſſe ſaluti, non tamen deſt eo- rum corporibus, unde cooperentur in bonum hi, quæ ſecundum propoſitum vocati ſunt ſan- cti, etſi non cedendo in cibum, aut exhiben- do miniſterium, certe ingenium exercendo, juxta eum, qui utique omni utenti ratione præſto eſt, communis diſciplinæ profeſſum, quo inviſibilia Dei per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiſciuntur. Hæc Bernhards. Bre- viter, creatura omnis bona, etſi quibusdam non apta. Res ergo eo redit. Ex cognitione potentie divini in creaturis naſcatur in no- bis timor Dei, ex cognitione ſapientie divi- ni naſcatur erga Deum fiducia, ex cogni- tione bonitatis divini naſcatur Dei amor, ut ſic in omnibus laudetur Deus benedictus la- ſecula.

CAPUT VI. DE CREATIONIS DEFINITIONE.

§. LXXXIX.

Definitio crea- tionis. Creationem definiunt Schola- ſtici, quod ſit emanatio to- tius entis univerſalis a primo principio, quod eſt Deus. Ex illis, quæ dicta ſunt, creationis definitio con- ſtitui poterit plenior hujusmodi. Creatio eſt actio unius, & quidem ſolius Dei, ac indivi- ſum trium perſonarum divinitatis opus, quo

Pater per Filium coæternum in Spiritu ſancto, coæterno libera voluntate ſex diſtinctis diebus condidit omnia viſibilia & inviſibilia, non ex materia aliqua ab æterno ſibi coexiſtente, ſed ex nihilo propter gloriam ſui nominis & ho- minum utilitatem, & omnia, quæcunque Deus fecit, ſunt valde bona, creatæque idem adhuc hodie conſervat, ſuſtentat & gubernat, ipſi ſit laus, honor & gloria, Amen!

(G) & (H) 2

LOCUS

LOCUS VII DE PROVIDENTIA.

PROOEMIUM.

§. I.

*Connexio cum
precedente lo-
co.*

Creator omnium Deus non discessit ab opificio a se condito, sed omnipotentia sua illud adhuc hodie conservat, & sapientia sua omnia in eo regit ac moderatur. Non enim, sicut structuram aedium cum fabricaverit quis, abscedit, atque illo cessante & abscedente, stat opus ejus: ita mundus vel istius oculi stare posset, si illi Deus regimen suum subtraxerit. Augustinus lib. IV. de Gen. ad lit. cap. 12. Utrumque est Dei, καλῶς ποιῆσαι καὶ τῶν γινομένων καλῶς ἐπιμελεῖσθαι. Nemesius cap. XLII.

§. II. Sunt quidam, teste Au-

*Deus non di-
cessit a suo opi-
ficio.*

gustino, lib. V. de Gen. ad lit. c. 20. qui arbitrantur, tantummodo mundum ipsum factum a Deo, caetera jam fieri ab ipso mundo, sicut ille ordinavit & jussit, Deum autem ipsum nihil operari; sed contra hos profertur illa sententia Domini: Pater meus usque adhuc operatur, & ego operor. Si enim navis, quantumvis firma & instructa, tamen in fluctibus consistere sine gubernatore non potest: quanto minus orbis universus constare potest sine cura & gubernatione Dei. Chrysostomus hom. XIX. in epist. ad Ephes.

§. III. Utrumque conjungit

*Idem est
πρὸς τὴν
ἀρετήν.*

scriptura, utrumque fideli corde credendum, Deum esse πρὸς τὴν, Deum esse πρὸς τὴν. In manu illius, qui fecit omnia, Job. XII. 9. est anima omnis viventis & spiritus universae carnis. v. 10. Qui fecit mundum, & omnia,

quae in eo sunt. Act. XVII. 24. Ipse dat omnibus vitam & inspirationem & omnia, v. 25. In ipso vivimus, movemur & sumus. v. 28. Qui fecit coelum & terram, Psalm. CXXI. 2. is nec dormitat, nec dormit in custodiendo Israel. v. 4. Inde Anselmus in monol. Sicut nihil factum est nisi per essentiam creatricem, ita nihil viget, nisi per ejusdem potentiam servatricem. Imaginatio illa perversa, quod Deus creaturas reliquerit propriae tantum gubernationi, magnam caliginem offundit mentibus humanis, & tetras parit dubitationes, teste Theodoro orat. I. πρὸς πρὸν.

§. IV. Ipsa illa, quae conservatur ac regitur natura, divinae providentiae testis est. Si naturae discipulus esse volueris, invenies non minus vilissimis & minimis rebus consuli, quam nobilissimis; ad finem necessaria conferri omnibus; in certo ac mirabili ordine persistere omnia; ea, quae sine sensu & cogitatione agunt, tamen obtinere suum finem; res inter se pugnantes ita temperari, ut, vires invicem frangendo, repugnantia sua mundo prosint: potierem semper boni communis, quam privati, haberi rationem &c.

*Natura ipsa
divinae provi-
dentiae testis
est.*

§. V. Hinc Boëtius lib. III. prof. 12. Sicut mundus hic ex tam diversis contrariisque partibus in unam formam minime convenisset, nisi unus esset, qui tam diversa conjungeret: ita conjuncta ipsa naturarum diversitas invicem discors dissociaretur ac divelleretur, nisi esset unus, qui, quod nexuit, contineret, nec tam dispositos motus, locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitatibus explicaret, nisi unus esset, qui

qui has mutationum varietates manens ipse dispo-
neret. Eodem sensu Theodoretus orat. I. de
providentia. Considerate visibilia naturam, sta-
tum, ordinem, statum, motum, consonantiam,
harmoniam, venustatem, pulchritudinem, ma-
gnitudinem, usum, oblectationem, varietatem,
alterationem, permanſionem in corruptibilibus.
Cernitis providentiam Dei in qualibet parte crea-
tionis manifestam. Cernitis ipsam in coelo &
luminaribus coeli, sole, luna & aliis astris, in
aëre, in nubibus, in terra, in mari, in plan-
tis, in herbis, in seminibus, in animalibus tam
rationalibus, quam irrationalibus, pedestribus
volatilibus, in natalibus & reptilibus. Cogitate
apud vosmet ipsos, quis sit continens coelestis
aphidos, quod tot millibus annorum coelum non
consenuerit, nullam mutationem recipiens, sed
tamen passibilem habens & corruptibilem substan-
tiam, maneat tale, quale erat, verbo creationis
sustentatum &c.

§. VI. Simili inductione utitur Lactantius
libr. I. instit. div. cap. 6. Nemo est tam rudis,
tam feris moribus, quin oculos suos in coelum
tollens, tametsi nesciat, cujus providentia rega-
tur hoc omne, quod cernitur, non aliquam ta-
men esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine,
motu, dispositione, constantia, utilitate, pul-
chritudine, temperatione: nec posse fieri, quin
id, quod mirabili ratione constat, consilio majo-
ri aliquo sit instructum. Quinimo, si quis recte
attenderit, inveniet, ὅτι παντὶ μορίῳ τῆς σαρ-
τός ἐμπαλῆται τῆς προνοίας ἡ προμήθεια, dō-
cente Nemefio.

§. VII. Per scalam illam creaturarum eo ascen-
derat Plato, ut scriberet, Deum negari ab illo,
qui providentiam ejus neget, X. de legibus.
Addimus, turpius errare eos, qui negant pro-
videntiam, quam qui Deum negant. Quemad-
modum tu, nisi fallor, levius indignareris illi,
qui putaret, te non esse natum, quam qui crederet,

tibi non esse sensus, aut mentem humanam,
aliaque, sine quibus homo cognomen hominis amit-
tit. Erasmus in symb. catech. II. pag. 55. Con-
fiteri esse Deum, & negare esse praescium fu-
tutorum, apertissima insania est. Augustinus
IV. de civ. Dei cap. 9.

§. VIII. Flagitiosa ergo illa Plinii vox & ipsi
naturæ repugnans lib. II. hist. nat. cap. 7. Irri-
dendum vero, agere curam rerum humanarum
illud, quicquid est summum: anne tam tristi at-
que multiplici ministerio non pollui credamus,
dubitemusve? Imo vero scire debebat, ut in
Dei vacatione ignavia, desidia, inertia non est
cogitanda; ita nec in ejus opere labor, conatus
aut industria: novit ipse quiescens agere; &
agens quiescere. Augustinus XII. de civ. Dei
cap. 17.

§. IX. Sed enim illa ex naturæ
libro petita divinæ providentiæ
cognitio languida est & imperfe-
cta, non aliquo naturæ ipsius, sed
mentis nostræ vitio. Rutilio ex
morbo convalescente exclamat
Statius: *Estis jo superi: sed Tibullo demortuo*
detonar Ovidius:

*Notitia natu-
ralis de provi-
dentia est lan-
guida.*

*Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Solicitor nullos esse putare deos.*

Sic apud Virgilium, amisso præmatura morte
filio:

Atque deos, atque astra vocat crudelia mater.

Omnium vero pulcerrime ethnicas has dubita-
tiones, vel ut ipse vocat, *mentis tumultus* de-
scripsit Claudianus in exordio invectivæ in Ruffi-
num. Certior autem & perfectior est illa pro-
videntiæ divinæ cognitio, quæ ex scripturæ li-
bro petitur.

CAPUT I.

DE VOCABVLO PROVIDENTIAE.

§. X.

Vox providentia.

Providentiae vocula ex scripturis deducta, scriptoribus ecclesiasticis etiam vetustissimis familiaris est. Irenaeus lib. III. advers. haeref. cap. 41. *Providentiam Deus habet omnium.* Eusebius libr. VI. de præpar. evang. cap. 5. *Universa providentia divina existere, & gubernari verae pietatis jura prædicant.* Hieronymus super XII. Jerem. *Nihil accidit bonorum aut malorum temere & sine providentia: sed omnia judicio Dei accidunt.*

Ubi exstet in scripturis.

§. XI. Potiora scripturae loca, in quibus providentiae vox de Deo usurpata exstat, hæc sunt: Judith.

IX. 7. *τὰ μετέπειτα καὶ τὰ νῦν καὶ τὰ ἐπερχόμενα διενόησας.* v. 8. *αἱ κρίσεις σου ἐν προγνώσει.* Sap. VI. 8. *μικρὸν καὶ μέγαν ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ὁμοίως τε προνοεῖ (alit. προνοεῖται) περὶ πάντων.* Sap. XIV. 3. *ἡ δὲ σὴ πάτερ διακυβερόντα πρόνοια.* Sap. XVII. 2. *κατακλεισθέντες ὁρόφοις, φυγάδες τῆς αἰωνίου προνοίας ἔκειντο, non potuerunt evitare malum Dei providentia & iusto ejus judicio sibi ipsis paratum.*

Synonyma providentia ex scripturis.

§. XII. Nec abs re est observare, quibus oculis scriptura eandem rem explicet. Psalm. CXIX.

91. *וַיִּשְׁמְרֵנִי בְּיָדָאֵלִים* ordinatione Dei perseverant coelum & terra usque in hodiernum diem. Hebr. I. 3. *Φέρον, portans omnia verbo virtutis suae.* Ruitura ergo essent omnia, nisi Deus sua potentia ea sustentaret. Col. I. 17. *Omnia per ipsum συνέστηκε.* Totum ergo mundi systema dissolveretur, nisi potentia Dei omnia gestarentur, & singularis emphasis est in voce *συνέστηκε*, quæ aptam ac pulcerrimam omnium mundi partium connexionem, suavissimam harmoniam ac concentum denotat, 1 Tim. IV. 10. *Deus est salvator omnium*

hominum, maxime fidelium, ex Psalm. XXXVI. 7. Homines & jumenta salvabis Domine. Sap. XII. 18. Deus διοικεῖ: quemadmodum prudens paterfamilias universæ domui prospicit, sic Deus mundo a se condito. Sap. XIV. 3. διακυβερόντα, sicut naucerus regit navem inter fluctus: ita Deus mundum.

§. XIII. Ac siquidem divina providentia in sui conceptu includit *παντεποψίαν τῷ Θεῷ*, ut paulo post dicetur, inde *συνεκδοχικῶς* per vocabula visionis & *prævisionis* tota divinæ providentiæ actio intelligitur, ac proinde per illam visionem neutiquam nudus & otiosus ad specfctus accipiendus. Gen. XXII. 8. *Deus πᾶσι ὁψεται videbit*, vel ut interpres recte reddidit, *providebit sibi victimam.* 1 Sam. XVI. *ἰώρακα providi regem*, Ezech. XX. 6. *in terra, quam provideram eis* *ἡν ἡτοίμασα.* Hebr. XI. 40. *melius aliquid providente Deo προβλεψάμενος τῷ Θεῷ.* Vicissim quia *prævisio* Dei non est nuda notitia, ideo verbis faciendi, *præparandi* & similibus providentia Dei describitur. Numer. XXVII. 16. *ἰσπῶ visitando Deus provideat virum.* LXX. reddiderunt *ἐπισκεψάτω.* Judith. XI. 16. *ἐν ἐποίησεν ὁ Θεός, hæc per providentiam Dei facta sunt* &c. Sap. VIII. 1. *διατείνει ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας ἐνρώσως, καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς.* Sap. XII. 13. *τῷ Θεῷ μέλει περὶ πάντων.*

Visto synecdochice notat providentiam.

§. XIV. Referendæ etiam huc adpellationes synonymæ, quibus *Synonyma providentia ex scripturis.* pii veteres providentiam Dei exprimunt. Augustinus lib. IV. de Gen. ad lit. cap. 12. vocat *administrationem, regimen, gubernationem*: utitur etiam vocibus *regendi, continendi.* lib. V. cap. 20. *Operatur in hoc mundo, movet occulta sapientia & potentia, universam creaturam provido*

videtur motu administrat, est causa subsistendi. lib. VII. de civ. Dei cap. 29. *Rebus creatis subsistendi & movendi initia sua usque ad finem constituit, rerum causas habet, novit, disponit & ordinat, flagella exordiis, progressibus finibusque moderatur, dat vitam congruam & motum.* Basiliius *ὁ δὲ ἀπρονότος δὲ ἡμελημένον παρὰ*

θεῷ, πάντα σκοπῶν ὁ ἀποίμντος ὁφθαλμοῖς, πᾶσι πράξεσι σκοπίζων ἐκείνῃ τὴν σωτηρίαν. Suidas ex veteribus: Deus omnia administrat κατ' οἰκονομίαν, κατ' εὐδοκίαν in bonis, κατὰ συγχώρησιν in malis. Nemesius vocat προμήθειαν, ἐπιμέλειαν &c.

CAPUT II. DE VARIIS PROVIDENTIÆ DIVINÆ ACTIBUS.

§. XV.

Providentia quos actus complectatur?

Illa τὴ θεῷ πρόνοια in sua significatione includit tria: *præcognitionem rerum; (ignoti enim nulla cura) voluntatem & curam prospiciendi; (omnis enim actionis principium voluntas) atque actionem ipsam, qua res curan-*

tur & reguntur. In his ergo tribus consistit providentia: in προγνώσει, προΐσει, seu προορισμῷ ac διοικήσει. Hugo de S. Victore sic effert: *In providentia divina tria esse consideranda: scientiam dirigentem, voluntatem imperantem & potentiam exsequentem.*

CAPUT III. DE DEI PRÆSENTIA.

§. XVI.

*πρόγνωσις
Dei quomodo
intelligenda.*

Πρόγνωσις seu præscientia ἀνθρωποπαθῶς, καὶ κατὰ συγκατάθεσιν Deo tribuitur. Omnia enim in perpetuo stabili ac immutabili ὧν Deus intuetur, omnem temporis mensuram & circumscriptionem longissime transcendit, omniaque temporum spatia & intervalia æternitatis suæ proprietate excludit. Præscientia ergo Dei est præsens visionis scientia, καὶ παντοποψία: Damascenus II. orth. fid. cap. 32.

§. XVII. Hanc Dei παντοποψίαν nulli mutabilitati obnoxiam pulcre describit Salisberienensis in suo polieratico de nug. curial. libr. II. cap. 21. *Manet usquequaque immobilis integritas scientiæ Dei, & si quid varietatis alicui inest, non tam scientis, quam scitorum, mutabilitas est: licet enim, quæ scientia Dei complectitur, mutabilitati subjacent, ipse tamen alterationis vices ignorat, & uno singulari aspectu & individuo omnium, quæ dici aut quocunque sensu exogitari possunt, universitatem claudit & continet,*

adeo quidem sine motu, ut localia sine loco, nascentia sine initio, decedentia sine fine, fluctuantia sine alteratione, temporalia sine mutabilitate & mōra, sic uniformiter comprehendit, ut ei nec præterita transeant, nec futura succedant.

§. XVIII. Monent Scholastici nomen scientiæ vel cognitionis repurgandum ab omni imperfectione, & tum demum Deotribuendum. Thomas p. I. q. 14. *Deus est in summo gradu immaterialitatis. Ergo etiam in summo gradu cognitionis.* Biel. I. sent. dist. 35. q. 1. *accipiendo notitiam pro notitia adhaesiva veri complexi nata causari ex aliquibus præmissis per demonstrationem, illa non est in Deo accipienda generaliter pro omni notitia, tum est in Deo. Deus est summum ens. Ergo summo gradu intelligens, sciens & cognoscens. Ulterius: Deus est summum & perfectissimum cognoscens. Ergo competit ei summus & perfectissimus cognoscendi modus.*

§. XIX. Et quia absque ullo temporis tractu Deus omnia intuetur, ideo recte disputat Scaliger

ger exerc. CCCLXV. sect. 8. *ut verbum quidem illud providere Dei convenire omnipotentiae, nisi quoad nostra mutila intelligentia metimur infinitatem*: nobis quidem, quibus est futurum, praevisionem illa est: Deus, cui nihil futurum est, non praevidet, sed videt simplicissime, quod est praesens, at omnia illi praesentia. Ergo non per momenta & intervalla temporum successive Deus res intuetur; sed notitia intuitiva omnia ἀσπράζων καὶ ἐν ῥίπῃ simul adspicit, unde Hebraei per vocem ויֵּדְעִי sciuit, scientiam Dei exprimunt.

§. XX. Pulcherrime Augustinus libr. XI. de civ. Dei cap. 21. *Non more nostro ille (Deus) vel quod futurum est, prospicit, vel quod praesens est, aspicit, vel quod praeteritum est, respicit, sed alio modo quodam a nostrarum cogitationum consuetudine longe lateque diverso. Ille quippe non ex hoc in illud cogitatione mutata, sed omnino incommutabiliter videt, ita, ut illa quidem, quae temporaliter sunt & futura nondum sint, & praesentia jam sint, & praeterita jam non sint, ipse vero haec omnia stabili ac sempiterna praesentia comprehendat, nec aliter oculis, aliter mente, non enim animo constat & corpore; nec aliter nunc, & aliter antea, & aliter postea, quoniam non sicut nostra, ita & ejus quoque scientia trium temporum, praesentis videlicet & praeteriti vel futuri, varietate mutatur, apud quem non est immutatio, nec momenti obumbratio. Neque enim ejus intentio de cogitatione in cogitationem transit, in cujus incorporeo intuitu simul adsunt cuncta, quae novit. Quoniam tempora ita novit nullis suis temporalibus notionibus, quemadmodum temporalia movet nullis suis temporalibus motibus.* Hæc Augustinus.

XXI. Quamvis vero vox προγνώσκω quandoque εἰδικῶς in scripturis accipiat, prout denotat praenotionem fidei in Christum; Rom. VIII. 29. XI. 2.

1 Petr. I. 1. & 2. tamen a nobis hic accipitur γνωσκῶς, & denotat scientiam Dei generalem de rebus omnibus, quas vel ipso, vel alii sunt facturi.

Hac ergo προγνώσκω Deus omnia, quæ sunt & fiunt, præterita, præsentia & futura ipse præsentissimus scit, novit ac intuetur. Hebr. VI. 13. *ἐν ἑστῇ κτίσει ἀφανὲς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχηνισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ.* Omnia nuda & aperta oculis ejus: ubi in voce posteriore est magna emphasis. Chrysostomus dicit: *Verbum esse a victimis translatum, in quibus mactatis ac nudatis pelle intus conspicua sunt omnia*: hac scientia corda & renes hominum, id est, abditissima quæque in eis cognoscit Psalm. VII. 10. imo & cogitationes hominum Psalm. XCIV. 11. atque id longe ante Psalm. CXXXIX. 2. Nec unius solum hominis, sed omnia corda scrutatur, & omne figmentum cogitationum intelligit 1 Paral. XXVIII. 9. Quinimo cogitationes hominum exactius prospicit, quam homo ipse, quia absconditum nostrum ponit in lumine vultus sui, Psalm. XC. 3. *præcoram cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud?* Jer. XVII. 9. sed statim sequitur: *Ego Jehovah scrutans cor, probans renes.*

§. XXII. De modo & objectis divinæ præscientiæ varie disputant Scholastici. Quærun, an Deus *Objecta divina* *προγνώσκων.* omnia alia extra se distincte cognoscat? ubi recte respondent affirmative, & impugnant Averrhoem, qui lib. XII. comm. metaph. id negaverat. Thomas p. I. q. 14. art. 5. *Deus perfecte se ipsum intelligit, si autem perfecte aliquid cognoscitur, necesse est, quod virtus ejus perfecte cognoscatur, virtus perfecte non cognoscitur, nisi cognoscantur ea, ad quæ virtus se extendit, Dei autem virtus extendit se ad omnia: Deus se ipsum videt in se ipso, quia se ipsum videt per essentiam suam, alia a se videt non in ipsis, sed in ipso, in quantum essentia sua continet similitudinem aliorum ab ipso.* Biel. I. sent. dist. 35. q. 2. *Causa efficiens & totalis est repræsentativa sui effectus, quem continet virtualiter, Deus perfecte cognoscit se ipsum.* Ergo in se ipso cognoscit omnia.

§. XXIII. Ratiunculæ Averrhois facili negotio solvi possunt, si observetur, Deum longe alio

alió cognoscendi modo úti, quam quo intellectus nosser utitur, non disceptat, non ratiocinatur, non proponit, non colligit, non cum alio confert, non ab ullo accipit. Scaliger exerc. CCCLXV. sect. 8. Deus omnia cognoscit una simplici intellectione, quæ ipse est, non intelligit quadam distincta cognitione ab alio causata, ac proinde ex cognitione ista non accedit ei de novo aliqua perfectio. Cum Deus nihil potentialitatis habeat admixtum, sed sit purus actus, oportet, quod in eo intellectus & intelligibilis species sit idem omnibus modis atque unum cum ejus essentia, unde etiam concludunt, quod Deus cognoscendo se comprehendat, hoc est, tam perfecte cognoscat, ut nihil ulterius cognoscendum resset. Tanta Dei virtus in cognoscendo, quanta actualitas in existendo. Thomas p. I. q. 14. art. 3. *Deus est finitus sibi*, id est, sic se habet in non excedendo intellectum suum, sicut se habet aliquod finitum in non excedendo intellectum finitum.

§. XXIV. Quærunť ulterius, an *Idea.* Deus intelligat omnia alia extra se per ideas eorum? De ideis late tractat Augustinus lib. LXXXIII. quæst. q. 46. ubi dicit, tantam in eis vim constitui, ut nisi his intellectis sapiens esse nemo possit: definit autem hoc modo: *Ideae sunt principales formae quaedam vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles, quae ipsae formatae non sunt, ac per hoc aeternae ac semper eodem modo se habentes, quae in divina intelligentia continentur, & cum ipsae nec oriantur nec intereant, secundum eas tamen formari dicitur omne, quod oriri & interire potest, & omne quod oritur ac interit.* Gersonius de vita spirit. lect. 1. Cor. XII. ita definit: *Idea est cognitum quoddam exemplar a principio activo intellectuali, ad quod activum adspiciens, potest aliquid in esse reali rationabiliter producere.* Seneca epist. LXL *Ideae sunt in mente divina stabiles & aeternae, & sunt rationes seu exemplaria, ad quae adspiciens omnia producit, quae producit.*

§. XXV. Quid ergo de ideis statuendum? Respondet Augustinus loco dicto: Quis vera religione imbutus negare audeat, imo non etiam pro-

Tomus IV.

fiatur, omnia quaecunque sunt, id est, quaecunque in suo genere propria quadam natura continentur, ut sint, Deo auctore esse procreata, eoque auctore omnia, quae vivunt, vivere atque universalem rerum incolumitatem, ordinemque ipsum, quo ea, quae mutantur, suos temporales cursus certo moderamine celebrant, summi Dei legibus contineri & gubernari? Quo constituto atque concesso quis audeat dicere, Deum irrationabiliter omnia condidisse? Quod si recte dici aut credi non potest, restat, ut omnia ratione sunt condita, nec eadem ratione homo, quæ equus, hoc enim absurdum est existimare. Singula igitur propriis creata sunt rationibus, has autem rationes ubi arbitrandum est esse nisi in mente ipsa creatoris? non enim extra se quicquam positum intuebatur, ut secundum id constitueret, quod constituebat: quod si hae rerum omnium creandarum creaturarumve rationes in divina mente continentur, neque in divina mente quicquam nisi aeternum atque incommutabile esse potest, atque has rerum rationes principales ideas adpellat Plato; non solum sunt ideae, sed ipsae verae sunt, quia aeternae sunt & ejusmodi atque incommutabiles manent, quarum participatione fit, ut fit quicquid est, quoquo modo est.

§. XXVI. Scholastici de ideis hoc monent: Deus secundum essentiam est similitudo rerum omnium, ergo idea nihil aliud, quam Dei essentia Thomas p. I. q. 15. art. 1. & tamen dantur plures ideæ in mente divina, si enim ordo universi intentus a Deo, necesse est, quod habeat ideam ordinis universi, ratio autem alicujus totius haberi non potest, nisi habeantur propriae rationes eorum, ex quibus totum constituitur. Nec pugnat hoc cum simplicitate intellectus divini, quia idea est in mente operantis sicut quod intelligitur, non autem ut species, qua intelligitur. Idem art. 2. Id sic exprimit Biel I. sent. dist. 35. q. 5. in Deo sunt ideae non subjective & realiter, sed obiective, quia creaturæ a Deo intellectæ non sunt realiter & subjective in eo; q. 6. addit hoc ἀξιωματικόν: *Omnia sunt in Deo obiective, virtualiter, eminenter.*

(I) & (K)

§. XXVII.

§. XXVII. Ad modum divinae προνοίας pertinet etiam illa *quæstio: an scientia Dei sit discursiva?* quod utique negandum. Duplex est in scientia nostra discursus; primo secundum successionem tantum, cum postquam intelligimus aliquid in actu, convertimus nos ad intelligendum aliud: deinde est alius discursus secundum causalitatem, cum per principia venimus ad cognitionem conclusionum. Neuter horum discursuum Deo convenit; non primus, quia omnia videt in uno, quod est ipse, sicut nos multa simul videmus in speculo: nec secundus, quia hic primum præsupponit, & quia talis processus est a noto ad ignotum, jam vero Deus videt effectus suos in se ipso sicut in causa. Thomas p. I. q. 14. art. 7.

§. XXVIII. Ad objecta divinae προνοίας pertinent hæc quæstiones: 1) *An Deus præscientiam habeat non-entium?* ad quam simplicissime respondetur, non-entia esse duorum generum: quædam absolute & simpliciter talia, quæ nec fuerunt, nec sunt, nec unquam erunt, quæ nec actu, nec potentia sunt entia: quædam vero sunt secundum quid talia, nimirum quæ cum actu non sint, tamen vel olim existerunt, vel futura sunt, vel fieri possunt; ad posteriorem non-entium gradum utique extendit se divina præscientia. Thomas p. I. q. 14. art. 9. de hac quæst. eodem modo disputat: *Deus scit omnia, quaecunque sunt quocunque modo, nihil autem prohibet ea, quæ non sunt simpliciter, aliquo modo esse, ea enim, quæ non sunt actu, sunt in potentia vel ipsius creaturæ vel Dei, siue in potentia activa, siue passiva, siue in potentia operandi vel imaginandi, vel quocunque modo significandi.* Quædam sunt, quæ licet actu non sint, tamen fuerunt vel erunt, circa illa est scientia rationis: quædam sunt in potentia Dei vel creaturæ, quæ tamen nec sunt, nec erunt, nec fuerunt; respectu horum est scientia simplicis intelligentiæ. Scalig. exerc. CCCLXV. sect. 9. recitat dictum Procli: *ὅτι τὴν πρόνοιαν πάντα γινώσκων τῶ ἐν τῇ αὐτῆς, καθὼ καὶ ἀγαθὸν*

πάντα τὰ νοῦντα καὶ τὰ μὴ ζῶντα καὶ τὰ μὴ ὄντα πᾶσιν ἐπιβάλλουσα; & Hermetis, ἵσιν ὁ Θεὸς καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα, τὰ μὴ γὰρ ὄντα ἰσχυρίζεται, τὰ δὲ μὴ ὄντα ἔχει ἐν αὐτῷ.

§. XXIX. Quæritur: II) *An cognoscat Deus singularia?* quod negare flagitium esset, cum enim, ne quidem capillus capitis nostri in terram decideret absque Dei voluntate, quomodo non prospiceret singularibus? Si prospicit non solum maximis, sed etiam infimis (ut postea demonstrabitur) quomodo singularia ex censu objectorum divinae providentiæ eximi possent? Thomas utitur duobus argumentis p. I. q. 14. art. 11. *Omnes perfectiones præexistunt in Deo, agnoscere autem singularia pertinet ad perfectionem nostram.* Deinde virtus activa Dei extendit se ad singularia, utique ergo & scientia.

§. XXX. Quæritur III) *An Deus cognoscat infinita?* Resp. *An cognoscat Deus infinita.* Deus cognoscit se ipsum, at ille infinitum ens, utique ergo cognoscit infinitum. Deinde quæ infinita sunt nobis, illa finita sunt Deo, & divina cognitione quasi finiuntur ac terminantur. Pulcre Augustinus de civ. Dei c. 18. *Qui dicunt, nec Dei scientia, quæ infinita sunt, posse comprehendere, illis restat, ut dicere audeant, atque huic se voragini profundæ impietatis immergant, quod non omnes numeros Deus noverit, eos quippe infinitos esse certissimum est, quoniam in quocunque numero finem faciendum putaveris, idem ipse non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, & quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest &c.* Absit autem ut dubitemus, quod non sit ei notus omnis numerus, cujus intelligentiæ, sicut in psalmo canitur, non est numerus: infinitas itaque numeri, quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tamen incomprehensibilis ei, cujus intelligentiæ non est numerus. Quapropter, si quisquid scientiæ comprehenditur; scientiæ

scientiæ comprehensione finitur, profecto & omnis infinitas quodam ineffabili modo Deo finita est, quia scientiæ ipsius incomprehensibilis non est. Quare si infinitas numerorum scientiæ Dei, quæ comprehenditur, esse non potest infinita, quitandem nos sumus homunculi, qui ejus scientiæ limitem figere præsumamus, & cujus sapientia simpliciter multiplex & uniformiter multiformis, qui incomprehensibili comprehensione omnia incomprehensibilia comprehendit. Hæc Augustinus. Thomas p. I. q. 14. art. 12. Quæ sunt in potentia Dei vel creaturæ, novit Deus, at ea sunt infinita. Ergo novit Deus infinita. Essentia divina, per quam intellectus divinus intelligit, est sufficiens similitudo omnium, quæ sunt vel esse possunt, non solum quantum ad principia communia, sed quantum ad principia propria uniuscujusque.

§. XXXI. Concludimus distinctione, quam profert Altisiodorensis lib. I. c. 48. *Scientia Dei respectu possibilium omnium dicitur intuitiva vel simplicis intelligentiæ: respectu eorum, quæ sunt, fuerunt vel erunt, dicitur scientia visionis: respectu futurorum dicitur præscientia: sed quia visionis scientia itidem ad futura se extendit, siquidem futura Deus non intuetur e longinquo, sed præsentissime, ideo posteriores duæ species (ut ita loquamur) rectius pro una numerantur.*

*Præscientia
Dei est immu-
tabilis.*

§. XXXII. Porro certa & immutabilis est Dei præscientia, novit Deus incommutabiliter omnia, quæ futura sunt, Augustinus V. de civ. Dei c. 9. Res nihilominus

quædam, quarum est præscientia, mutabiles sunt & contingentes. Idem III. de lib. arb. c. 3. Ac proinde non omnem ex rebus contingentiam tollit, nec absolutam aliquam necessitatem importat.

§. XXXIII. Observandum igitur, quod duplex sit necessitas: alia consequentis, (quam alii vocant absolutam, alii præcedentem, alii simplicem,) quæ oritur ex necessaria causæ cum effectu cohæ-

sione: alia consequentiæ, (quam etiam vocant ex hypothesi, sequentem & conditionalem) hæc

oritur ex actu existentiz: & est rerum sua natura contingentium, quæ tamen necessariæ dicuntur, vel quia sequuntur ex causis, quæ non mutantur, cum tamen sua natura mutari potuissent; vel quia cum sunt, simul non possunt non esse. Omne enim quod est, eo ipso quod est, necesse est esse. Hac posteriori necessitatis specie respectu divinæ præscientiæ necessaria sunt, quæcunque etiam ex causis contingenter & libere agentibus fiunt. Monent tamen metaphysici, non esse hanc proprie dictam necessitatem, utpote quæ æstimanda sit ex causa proxima, non autem ab actu existentiz.

§. XXXIV. Desudant vehementer Scholastici in explicanda quæstione, *quomodo Deus habeat scientiam determinatam & necessariam futurorum contingentium?* Thomas p. I. q. 14. art. 13. *Effectus potest esse contingens propter causam proximam contingentem, licet causa prima sit necessaria; scita a Deo sunt contingentia scientia Dei necessaria.* Biel I. sent. dist. 38. q. un. *Libertas causæ secundæ sufficit ad salvandam contingentiam, quia sufficit unam causam requisitam esse liberam.* Sed quomodo stante infallibili & determinata Dei præscientia salvatur contingentia futurorum? Scotus I. sent. dist. 39. refert varias opiniones. Quidam dixerunt, *Deum futura contingentia per ideas certo cognoscere propter perfectionem repræsentationis: quidam dixerunt, Deum ideo perfecte cognoscere per hoc, quod totus fluxus temporis est præsens aeternitati & omnia, quæ sunt in tempore: ut enim immensum præsens omni loco, ita æternum omni tempore.* Ipse autem statuit, *quod voluntas divina, quæ est prima regula contingentium, prius determinet contingentia, antequam illa intellectus divinus intelligat.* (Quam vere hoc statuat Scotus, ipse viderit, cum intellectus prior sit voluntate in rationalibus; in Deo utrumque simplicissime τὰν τῶ τῖ) Occam fateretur, *modum non posse sufficienter exprimi ab intellectu creato; ipse tamen statuit, quod Deus seu essentia divina sit cognitio intuitiva sui, quam omnium futurorum & possibilium tam perfecta & clara, quod ipsa etiam est evidens notitia præteritarum, præsentium & fu-*

(I) & (K) 2

turo-

tutorum. Ergo sicut notitia intuitiva in nobis, qua evidenter cognoscimus verum contingens praesens, non addit ipsi contingenti aliquam necessitatem, licet ipsa sit evidens & infallibilis: ita notitia Dei rebus futuris contingentibus non imponit necessitatem. (Hæc Occami sententia verissima est & simplicissima.) Thomas p. I. q. 14. art. 13. sic procedit: *Contingens consideratur vel in se ipso, secundum quod jam actu est, & sic non consideratur ut futurum, sed ut praesens, & ut determinatum ad unum, & propter hoc sic infallibiliter subditur divinae cognitioni. Deinde potest considerari contingens, ut est in sua causa, & sic consideratur ut futurum, & ut nondum determinatum, & sic contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni. Deus cognoscit contingentia non solum ut sunt in suis causis, sed etiam prout unumquodque eorum est actu in se ipso.* Biel I. sent. dist. 38. q. un. art. 2. prop. 5. *Scientia illa, qua Deus scit futura, contingentia est necessaria, quia est ipsius essentia; non autem respectu futurorum contingentium, id est, non habet scientiam, qua necessario sciat hoc futurum contingens, ut enim ipsum futurum contingens erit contingenter, ita Deus ipsum scit contingenter.* (Sed hæc dextra indiget interpretatione, contingentes enim effectus præscit Deus necessario non contingenter.)

§. XXXV. Acquiescimus nos in distinctione necessitatis proxime proposita & exposita. Respectu divinæ præscientiæ etiam quæcunque ex causis contingenter & libere agentibus fiunt, necessaria sunt, necessitate scilicet non consequentis, sed consequentiæ; necessitate non absoluta, sed ex-hypotheli; non præcedente, sed sequente; non simplici, sed conditionali. Deo, qui omnia præterita, præsentia & futura in absolutissimo τὸ ὄν æternitatis videt, non ignotum est vel esse potest, quoniam agendi vis in causis contingenter & libere agentibus sit declinata. Interim sua illa prævisione vel potius visione non adfert eis absolutam aliquam necessitatem, siquidem ipse discrimen hoc constituit, ut in creaturis quædam libera agendi facultate essent prædita.

§. XXXVI. Caterum huic sententiæ, quod quædam fiant libere & contingenter, toties in sacris literis testimonium datur, quoties libertas voluntatis humanæ prædicatur, (quæ qualis sit, suo explicabitur loco) quoties præmia bene agentibus, pœnæ reprobis constituuntur, quoties lapsus culpa Adæ & Evæ transcribitur, quoties bona laudantur, mala vituperio adficiuntur &c. Ubi tamen observa, nos non statuere Deum otiosum spectatorem eorum, quæ in mundo fiunt. Postea enim docebimus, Deum non solum προνοῶσκειν ac ποιοῦν, sed etiam διοικεῖν omnia, quæ διοίκησις quomodo sit diversorum objectorum respectu comparata, itidem ostendimus. Hac autem vice manemus in terminis quæstionis, videlicet ex divina præscientia (quatenus tali) neutiquam absolutam omnium, quæ fiunt, necessitatem consequi, aut omnem contingentiam atque libertatem per eam aboleri.

§. XXXVII. Multo minus dicendum, quod divina præscientia fatalem ac necessariam peccandi necessitatem hominibus adferat. Non enim, quia Deus futura cognoscit, necesse est nos facere, quod ille præscivit: sed quod nos propria voluntate sumus facturi, ille novit futurum, quia Deus. Hieronymus lib. III. in Ezech. *Nec ideo peccat homo, quia Deus illum peccaturum præscivit, imo ideo non dubitatur ipsum peccare, cum peccat, quia ille, cujus præscientia falli non potest, non fatum, non fortunam, non aliquid aliud, sed ipsum hominem peccaturum præscivit, qui, si nolit, omnino non peccat, sed si peccare noluerit, etiam hoc ille præscivit.* Augustinus V. de civ. Dei c. 10. *Non ex eo, quod falli scientia divina non potest, necessitate peccandi urgetur facinus voluntatis.* Ambrosius II. de voc. gent. c. 4.

§. XXXVIII. Neque enim τὸ ὄν solum; sed etiam τὸ δι' & καὶ τὸ πῶς, causam & modum agendi Deus prævidet. Non modo prodictionem Judæ prævidit, sed etiam eandem voluntariam & necessitatis expertem prævidit. Pulcre Augusti-

*Præscientia
Dei peccandi
necessitatem
haud-quaquam
importat.*

cus

nus tract. LIII. in Joh. Non propter ea quæquam Deus ad peccandum cogit, quia futura peccata hominum jam novit, ipsorum enim præscivit peccata, non sua, non cujusquam alterius, sed ipsorum. Quapropter si ea, quæ ille præscivit ipsorum, non sunt ipsorum, non vere ille præscivit; sed quia illius præscientia falli non potest, sine dubio non alii, sed ipsi peccant, quos Deus peccaturos esse præscivit.

§. XXXIX. Si nondum plene percipis, sic habere: præscientia Dei non adfert rebus immutabilitatem a priori, sed saltem a posteriori: hoc est, quando Deus scit rem esse, necesse est eam esse. Interim tamen res sua natura, & respectu suarum causarum poterat aliter esse, & tunc Deus aliter præscivisset. Res sive præsentis, sive præteritæ, sive futuræ non a scientia, sed scientia a re & eventu dependet, qui talis præscitur, qualis est, ita ut si futurum non esset, id ipsum etiam a Deo prævideretur. Augustinus lib. III. de lib. arbit. c. 3.

§. XL. Declarant id veteres primum exemplis memoriæ recordantis præteritorum, sive probentur, sive improbentur; medici morbum prævidentis; astronomi eclipsin prædicentis. Deinde exemplis vaticiniorum prophetarum de peccatis hominum, quæ non ideo perpetrata, quia divinitus prædicta; sed ideo prædicta, quia Deus hominum malitiam viderit ineurabilem. Justinus apolog. II. & q. 58. Epiphanius contra Cajan. Chrysostomus in Matth. homil. LX. & 1. Cor. XI. Cyrill. & Augustinus super XII. Joh.

§. XLI. Ergo nec possumus nec debemus probare, quod scribit Calvinus III. instit. c. 23. sect. 9. *Ordinatione Dei (cui sua constet æquitas nobis incognita, sed illi certissima) injici reprobis peccandi necessitatem.* & sect. 6. *Deum non alia ratione futura prævidere, nisi quia ita, ut fierent, decrevit:* quod scribit Beza in colloq. Mompelg. pag. 519. *Deum nihil scire futurum, quod non decreverit futurum,* quod scribit Rennecherus in cat. sal. aurea cap. VI. p. 28. *Licet cadere & non cadere ipsi (Adamo) contingens & indifferens fuerit, & alterutrum tam*

hoc, quam illud, evenire potuerit; tamen illud ex meritis alioquin contingentibus solum evenit & accidit, Deus quod ab æterno futurum providerat & decreverat: quod scribit Piscator in disput. de prædest. p. 11. *vi consilii divini aliter fieri non potuisse, quin primi parentes peccarent:* quod scribit Hyperius lib. I. methodi p. 258. *quoad Deum absoluta necessitate fieri omnia:* quod scribit Bucanus loco XIV. p. 136. *Quæ homines vel angeli agunt, necessario agunt, quoniam Deus hoc fieri sua providentia decrevit.*

§. XLII. Longe rectius pii veteres. Augustinus V. de civit. Dei cap. 9. *Non timemus, ne ideo voluntate non faciamus, quod voluntate facimus, quia illud nos facturos ille præscivit, cujus præscientia falli non potest, quod Cicero timuit, ut oppugnaret præscientiam, & Stoici, ut non omnia necessitate fieri dicerent, quamvis omnia fato fieri contenderent, & Cicero, ut voluntatis libertatem confirmaret, negavit futurorum præscientiam, atque ita dum facere vult liberos, facit sacrilegos: religiosus autem animus utrumque eligit, utrumque confitetur, & fide pietatis utrumque confirmat &c.* Nos adversus istos ausus sacrilegos atque impios & Deum dicimus omnia scire, antequam fiant, & voluntate nos facere, quicquid a nobis non nisi volentibus fieri sentimus & novimus &c. Non est consequens, ut si Deo certus est omnium causarum ordo, ideo nihil sit in nostræ voluntatis arbitrio: & ipsæ quippe nostræ voluntates in causarum ordine sunt, qui certus est Deo, ejusque præscientia continetur, quoniam & humanæ voluntates humanorum operum causæ sunt, atque ita qui omnes rerum causas præscivit, profecto in eis causis etiam nostras voluntates ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse præscivit &c. Quomodo ergo ordo causarum, qui præscienti Deo certus est, id efficit, ut nihil sit in nostra voluntate, cum in ipso causarum ordine magnum habeant locum nostræ voluntates? cap. 10. Non propterea nihil est in nostra voluntate, quia Deus præscivit, quid futurum esset in nostra voluntate,

Veterum sententia de hac questione.

tate; non enim qui hoc praescivit, nihil praescivit. Porro si ille praescivit, quid futurum esset in nostra voluntate, non utique nihil, sed aliquid praescivit, profecto & illo praesciente est aliquid in nostra voluntate. Quocirca nullo modo cogimur aut retenta praescientia Dei tollere voluntatis arbitrium, aut retento voluntatis arbitrio Deum, quod nefas est, negare praescium futurorum; sed utrumque amplectimur, utrumque fideliter & veraciter confitemur; illud, ut bonum credamus, hoc, ut ad bonum vivamus. Male autem vivitur, si de Deo non bene creditur &c. Chrysostomus sup. 1. Cor. XI. hom. 27. Christus inquit: Necesse est, ut veniant scandala: attamen nec libertatem arbitrii his verbis tollit, neque necessitatem aliquam & violentiam vitae imponit, sed quod procul dubio ob pravam hominum mentem futurum erat, praedixit, quod quidem futurum erat, non propter ipsius praedictionem, sed propter eorum, qui curari non poterant, voluntatem. Non enim quod haec praedixerit, ideo haec facta sunt, sed cum procul dubio futura erant, ideo praedixit: nam si necessitatis essent scandala & non voluntatis eorum, qui ea movent, superfluum esset, quod dixit: Vae homini, per quem scandala veniunt. Idem hom. LX. in Matth. Non putanda est praedictio ipsius (Christi) scandala inducere, non enim quia futura praedixit, ideo eveniunt, sed quoniam futura erant, ideo praedixit. Quid quod ipse Philippus in epist. ad Thom. archiepisc. Cantuar. reprehensione dignissimum esse judicat statuere, quod divina praedictio Judae & aliis fatalem & inevitabilem peccandi pereundique necessitatem attulerit.

Argumenta
pro fatali
omnium necessi-
tate.

§. XLIII. Videamus, quibus argumentis fatalem illam omnium necessitatem demonstrare conentur. Praescientia Dei, inquit, non distinguenda est ab ejus decreto, voluntate & praedestinatione;

Deus non alia ratione futura praevidet, nisi quia ita, ut fierent, decrevit; Deus nihil scit futurum, quod non decreverit futurum &c.

Resp. I) Si praescientia cum praedestinatione, decreto & voluntate Dei modis omnibus est unum & idem, sequetur, ut Deus praescit hominum peccata, ita eadem ipsum praedestinare, decernere & velle, contra psaltes Psal. V. 5. *Non Deus volens iniquitatem tu er.* II) Recte ergo Augustinus lib. de praedest. sanct. c. X. *Praedestinatio sine praescientia esse non potest, sed potest esse sine praedestinatione praescientia: praedestinatione quippe Deus ea praescivit, quae fuerat ipse factururus; unde dictum est, fecit quae futura sunt: praescire autem potens est etiam ea, quae ipse non fecit, sicut quaecunque peccata.* Idem lib. VI. hypogn. cap. 2. *Mala Judae praescivit quidem Deus, sed non praedestinavit.* Prosper in respons. ad Gall. *Praescientia & bona noscit & mala, praedestinatio autem Dei semper in bono est.* Fulgentius lib. I. ad Mon. *Si ad peccatum aliquod Deus hominem praedestinaret, pro peccatis hominem non puniret.* Lombardus I. sent. dist. 6. sect. 2. *Praescientia Dei sive scientia, qua scit vel praescit bona & mala, divina natura sive essentia est, & praedestinatio sive voluntas ejus eadem divina essentia est: nec est aliud Deo scire & velle, quam esse, & cum sit unum & idem scientia Dei vel voluntas, non tamen dicitur de voluntate, quicquid dicitur de scientia & e converso; nec omnia illa sua voluntate Deus vult, quae sua scientia scit, cum sua scientia noverit tam bona quam mala, voluntate autem non velit nisi bona.* Scientia quippe Dei & praescientia de bonis est & malis, voluntas vero & praedestinatio de bonis est tantum, & tamen unum & idem est in Deo scientia & voluntas, & praescientia & praedestinatio. III) Id quodammodo declarat Biel I. sent. dist. 2. q. 1. quaerit enim, cur concedatur haec propositio: *Deus intelligit malum, & negetur ista; Deus vult malum, cum tamen sit identitas inter intellectum & voluntatem Dei?* respondet, *id fieri propter diversam terminorum connotata, non autem propter aliquam non identitatem in Deo.* Si illa nomina intelligere, velle, non essent connotativa, sed quodlibet illorum absolute & simpliciter sine connotatione diceret illam rem, quae Deus est, utraque

que propositio foret concedenda. Sic ergo habendum. Per quod Deus intelligit & scit, per illud etiam vult, quia intelligit & vult per suam essentiam, non autem quod Deus intelligit & scit, idem etiam vult, quia scit hominum peccata, & tamen eadem non vult. IV) Sed enim repetendum hoc loco ex superioribus, Dei præscientiam *αὐτοπροπαθῶς* sic dici, cum sit potius præsens visio & scientia. Nostra ratio & illi, qui rationis tenebras relicta verbi luce sequuntur, sibi præscientiam Dei hoc modo imaginantur, quod res futuras longe ante prævideat, ac proinde ne Deus futurorum præscius in sua ista prævisione fallatur, sed veritatis laudem retineat, ideo cogitant simplicem & absolutam esse omnium necessitatem. Ludovicus Vives super lib. V. de civ. Dei cap. 10. *Haec res difficiliorem efficit hanc disputationem, quod sic imaginantur quidam, futura esse Deo ut nobis; sed cogitare debebant, nec ea, quae dicuntur præterita, in mente divina præterire, nec ea, quae dicuntur futura quasi defuncta, expectari ut veniant, sed & præterita & futura cum praesentibus esse cuncta praesentia, nec singula cogitari & ab aliis ad alia cogitando transiri, sed in uno conspectu simul praesto esse universa.* V) Ergo præscientia illa Dei, qua talis, non infert absolutam agendi necessitatem, quia relinquit liberam agendi facultatem semel creaturis rationalibus donatam, quæ libertas præscientia Dei non tollitur, cum & illa sit in ordine causarum, quæ sunt a Deo præscitæ. VI) Si urgeas, Dei præscientiam non esse nudam & otiosam contemplationem, sed cum activitate perpetuo conjunctam; resp. distinguendum hic esse inter actiones creaturarum bonas & malas, circa quas diversimode se habet divina providentia, ut paulo post uberius explicabimus.

XLIV. Pergunt, terminos distinctionis inter necessitatem consequentis & consequentiae esse philosophicos, ac proinde huc non offerendos: Resp. res ipsa in scripturis satis evidenter est exposita, quippe quæ Deum omnium futurorum præscium esse docet, & tamen peccati causam esse negat. Id si convenientibus terminis philosophicis expli-

ceretur, nulla sit *μετα' βασις ἐς ἄλλο γένος*, cum non tam probationis, quam explicationis gratia, nec ad novi cujusdam articuli fabricam extra & præter scripturam exstruendam, sed ad veteris fidei in scripturis expositæ declarationem adhibeantur. Cur istud philosophiæ ministerium hac in parte respuunt illi, qui alibi ejus dominium & magisterium in mysteriis divinis sequuntur, & hoc ipso loco fatalem omnium necessitatem ex Stoicorum scholis in ecclesiam postliminio introducere satagunt?

§. XLV. *Constituit* (inquiunt) *Deus aeterno & immutabili decreto, secundum quod quaelibet immutabiliter & necessario fieri oportet, ut Deus absoluta necessitate necessario bonus, ita quaecunque ab illo fiant, absoluta necessitate isto modo fiunt.* Resp. ut quædam Deus in tempore agit, quædam fieri permittit, ita ab æterno quædam agere, quædam vero permittere decrevit, quid autem per illam Dei permissionem, & per decretum permissionis intelligendum sit, patebit suo loco. Infallibiliter Deus præscit futura, interim tamen scientiæ suæ infallibilitate non adfert absolutam omnibus rebus necessitatem, cum ab illa præscientia Dei non oriantur malæ hominum actiones, sed porius ex causa proxima sint æstimandæ. Ad posterius obiectum subtilissime respondet Scotus I. sentent. distinct. 45. q. 5. *Deus est ens simpliciter & ex se necessarium, eaque de Deo notio hominibus est innata, & tamen remota hac notione, & (remotis omnibus) quaecunque sunt, Deus nec quicquam deperdit, quia ens simplex & necessarium est, at si necessario vellet, quæ præter eum non sunt, non posset non velle ea, quia in Deo esse & velle necessario sunt idem. Ergo remota volitione creaturarum hujus vel illius rei, tolleretur etiam esse Dei.* Hæc Scotus. Nos simplicius sic respondemus: non ideo, quia Deus absoluta necessitate bonus, ideo quæ in creaturis bene agit, absoluta necessitate talia sunt, quia non solum bene, sed etiam libere agit; multo minus propter absolutam divinæ bonitatis necessitatem talia sunt, quæ creaturæ libertate agendi influ-

Tercium argumentum.

instructæ male agunt, cum in illis ab ordine divinæ bonitatis devient. Declarationis gratia huc referri possunt, quæ Scaliger disputat exercit. CCXLIX. sect. 3. de quæstione illa: *An Deus facere possit melius, quod fecit, quam quomodo fecit?* ad quam respondet: *Potest Deus aliter facere, quia summa in potestate minor quoque comprehenditur potestas. Ex immensitate igitur potentiae potest, at ex summa bonitate, quæ est potentiae regula, neque a potentia essentia diversa (est enim Deus & Dei omnia unum atque unus Deus sui ipsius & principium & finis, sine tamen & principio & fine ullo, non enim extra se egredi potest) non vult minus posse quam bene posse, quia a summo bono simpliciter non potest*

nisi summum bonum in unoquoque genere aut ordine entium proficisci &c.

§. XLVI. Atque hæc sunt potiora argumenta, quibus fatalem omnium necessitatem evincere conantur, ex quibus ad reliqua facile potest responderi. Quæ ex scripturis ad hanc quæstionem accommodantur testimonia, suo loco explicabuntur, quando de causa peccati differemus, & quo modo in malis hominum actionibus divina providentia concurrat, exponemus. Postquam igitur de primo quasi actu divinæ providentiæ, videlicet προγνωσει sive præscientia divina satis copiose egimus hætenus, restat, ut ad reliquos duos ejusdem actus, videlicet πρόθεσιν καὶ διοίκησιν explicandos accedamus.

CAPUT IV.

DE SECUNDO PROVIDENTIÆ ACTU, VIDELICET
ΠΡΟΘΕΣΕΙ SEU DECRETO.

§. XLVII.

Πρόθεσις
qualis actus..

Consistit igitur secundo divina providentia in προορισμῷ sive πρόθεσι decreto & voluntate prospiciendi rebus omnibus. Quicquid enim Deus in tempore agit, ab æterno agere decrevit: ac providi est non solum habere notitiam, sed etiam voluntatem prospiciendi rerum necessitatibus. Eph. I. 11. *Deus omnia operatur juxta consilium voluntatis suæ.*

§. XLVIII. Ex hoc fundamento Scaliger exerc. CCCLXIV. sect. 8. arguit Ludovicum Vivem, qui Dei providentiam dixerat esse voluntatem consilio universa gubernantem, cum & ante mundi creationem fuerit providentia sine gubernatione, eumque consilio Deus non egeat, tanquam medio aut instrumento, aut idea ad gubernandum. Interim tamen negari nequit, scripturam per solitam suam ad nos συγκατάβασιν consilium ἀνθρωποπαθῶς Deo tribuere. Quamvis enim Deus accurate loquendo non consultet, nec ratiocinetur; tamen quia in ipsius operibus summæ & infinitæ sapientiæ radii effulgent, & quia talia agit, quæ homines summa animi pru-

dentia atque consilio agunt, inde & ideo Deo consilium tribuitur.

§. XLIX. Vox προθέσεως in scriptura accipitur specialiter de proposito salutis nostræ, hoc est, de Dei decreto ab æterno in Christo disposito & per evangelium nobis revelato, de hominibus per fidem in Christum salvandis, ut hac ratione hoc Dei propositum totum ordinem salutis nostræ complectatur. Rom. VIII. 28. *κλητοῖς κατὰ πρόθεσιν.* Rom. IX. 11. *ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τῆ θεῆ πρόθεσις μὲν.* Eph. I. 9. *κατὰ τὴν ἐυδοκίαν, ἣν πρόθετο ἐν αὐτῷ.* v. 11. *προορκνύντες κατὰ πρόθεσιν;* hoc Dei propositum vocatur ibidem *εὐδοκία καὶ βελή τῆ θελήματι θεῆ.*

Vox προθέσεως
accipitur dupliciter.

§. L. Sed enim, quia non solum reparatio generis humani per Christum & credentium in eum salvatio, sed etiam creaturarum productio & conservatio est opus Dei, ideo κατ' ἀναλογίαν statuere possumus, non solum de reparatione generis humani per Christum & hominum in Christum credentium salvatione, sed etiam de creaturarum productione & conserva-

tione

tionem æternam. In mente divina πρόθεσις existisse; quicquid enim in tempore Deus agit, ab æterno agere decrevit.

¶. LI. Vicissim, quia πρόθεσις illa θελήματι Θεοῦ ad ea solum referenda, quæ in tempore Deus agit; (siquidem quæ Deus non agit in tempore, ea nec ab æterno agere decrevit) inde colligimus, lapsum Adæ, quæ talem, & peccata hominum, quæ talia, non esse ex æterna Dei πρόθεσις orta dicenda, nullo enim Dei decreto immutabili coactus vel inductus est homo, ut laboretur, qui a Deo accepit mandatum, ne laboretur: quod vero attinet lapsus istius remedium, illud ab æterno est a Deo decretum & in Christo dispositum. Lapsus hominis Deus in tempore non est operatus, nec hominem, ut laboretur, impulit. Ergo nec ab æterno Deus hominis lapsum decrevit. Hominem labi Deus in tempore permisit, cujus permissionis rationes enumerabimus suo loco. Ergo lapsus hominis permittere, siue non impedire, Deus ab æterno decrevit. Lapsus hominis Deus in tempore pretiosissimum attulit per Christum remedium. Ergo lapsus hominis remedium aliquod ab æterno est a Deo decretum.

¶. LII. Proinde si decreti vocem tam late extendere quis velit, ut referatur ad omnia, circa quæ divina providentia occupata est, scilicet tam ad malas, quam bonas hominum actiones, necessario hic itidem distinguendum, ut in ipsa divinæ providentiæ διοικήσεις, quod videlicet πρόθεσις Dei aliter se habeat respectu bonarum, aliter vero respectu malarum actionum. Ut enim hominum actiones Deus in tempore ita διοικῇ, ut bonas præcipiat, probet, adjuvet; malas vero nec præcipiat, nec velit, nec adjuvet, sed propter finem bonum, quem ex illis elicere novit, permittat; ita quoque dicendum, æternam Dei πρόθεσιν ita comparatam, ut bonas hominum actiones præcipere, probare, adjuvare; malas autem propter finem bonum, quem ipse ex eis elicere noverit, permittere decreve-

Tomus IV.

rit. Breviter: qualis est διοίκησις Dei in tempore, talis etiam διοικήσεως πρόθεσις, propter exactissimam utriusque sibi correspondentis relationem.

¶. LIII. Exactissime vero observandum, quando statuitur decretum permissionis ratione malarum actionum, ibi vocem decreti referendam esse non ad actiones malas per se, sed ad bonos illos fines, quos ex malis hominum actionibus Deus sua sapientia & bonitate elicere novit. Decrevit Deus, permittere lapsum Adæ & reliqua hominum peccata, lapsum illum consecuta, non quasi delectetur isto lapsu & istis peccatis, non quasi adprobet ea, non quasi impellat ad ea; sed quia novit bonum finem ex illis elicere. Ut ergo Deus in tempore volens permittit lapsum, nec tamen vult hominis lapsum, ita ab æterno decrevit permittere lapsum, nec tamen ipsum lapsum decrevit. Proinde serio improbandum est, quod Beza part. II. respons. ad colloq. p. 155. textum apostolicum Eph. I. 11. *Deus operatur omnia juxta consilium voluntatis suæ*; ad omnes etiam malas hominum actiones tam nude & crude referat, cum tamen eas nec operetur Deus, nec operari ab æterno decreverit.

¶. LIV. Προορισμός itidem in scripturis accipitur specialiter & proprie de electione τῶν πολλῶν τῶν εἰς Χριστὸν πιστεύειν ad vitam æternam. Rom. VIII. 30. Eph. I.

Vox προορισμῶς dupliciter accipitur.

5. &c. Interim tamen vocula προορίζεν generalis est, significans deliberare, constituere ac definire, quid de re aliqua sit agendum, finem & media sibi proponere. Damascenus in dial. de hæres. Manich. προορισμός ἐστὶ κρίσις καὶ ἀπόφασις ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις: in generali hac significatione vox προορισμῶς hic a nobis accipitur. Quomodo vero se habeat vox προορισμῶς specialiter accepta ad providentiam, id exponit Thomas part. I. q. 23. art. 1. *Prædestinatio pars est providentiæ: providentiæ enim effectus est res in finem suum dirigere & movere. Iam vero duplex est finis rationalis creaturæ: unus naturalis; creaturæ proportionatus, ad quem potest*

(L) & (M)

potest suis viribus pertingere; alter supernaturalis, qui excedit proportionem naturae creatae, qui est vita aeterna; hunc finem assequi non potest, nisi ad illum ab alio, nempe a Deo,

transmittatur, sicut a sagittario sagitta ad scopum. Ratio istius transmissionis seu decretum transmittendi ad vitam aeternam dicitur praedestinatio.

CAPUT IV.

DE TERTIO PROVIDENTIAE ACTU, VIDELICET ΔΙΟΙΚΗΣΕΙ SEU GUBERNATIONE.

§. LV.

*Διοίκησις
qualis actus.*

Tertio igitur consistit providentia ἐν διοίκησει, in actuali ac temporali omnium rerum sustentatione ac gubernatione, qua Deus omnia sapienter, libere, potenter ac bene moderatur ac dirigit.

*Objecta
diversissima.*

§. LVI. Versatur hæc provida Dei cura circa omnia, quæ in mundo sunt ac fiunt. Coloss. I. 17. Omnia in ipso consistunt. Hebr.

I. 3. Portat omnia verbo virtutis suae. Sap. VI. 8. *ἁπορροεῖ περὶ πάντων.* Sap. VIII. 1. *ἀτtingit a fine usque ad finem ἐν ὁρώσῳ,* & disponit omnia *χρησῶς.* Sap. XII. 13. *τῷ Θεῷ μέλει περὶ πάντων.* Nec modo naturas cœlestes & incorruptibiles; sed etiam res sublunares: nec modo species, sed & singula individua objecti loco habet.

*Errores de ob-
jectis providen-
tiae.*

§. LVII. Referunt Clemens lib. V. Strom. p. 275. Cyrillus catech. VIII. Augustinus lib. V. de Gen. ad lit. cap. 2. fuisse quosdam, qui putaverunt, *sublimes quidem mundi partes divina providentia gubernari: hanc autem imam partem terrae & aëris vicinioris, in qua venti nubesque confurgunt, casibus potius, & fortuitis motibus agitari.* Plinius lib. II. nat. hist. 7. putat, inferiora cœli astrorumque motibus gubernari. Ac citatur ex Arabe Algazel III. metaph. c. 5. *prima causa non scit particularia, nisi secundum notitiam universalem.* Ovidius III. Trist.

*Vtque Deus cælumque simul sublime tuenti,
Non vacat exiguis rebus adesse Jovi.*

R. Mose de direct. perplex. c. 136. *nulla individua corruptibilia dicit subiacere divinae providentiae, nisi homines propter intellectum, qui est incorruptibilis.* Sed nihil videtur tam casibus volvi, quam omnes istarum procellosarum ac turbulentarum qualitates, quibus aëris facies variatur ac vertitur: & tamen Psalm. CXLVII. 8. *Deus operit coelum nubibus & parat terrae pluviam.* Psalm. CXXXV. 7. *Ascendere facit nubes, fulgura cum pluvia ipse facit, educit ventum de thesauris suis.* Matth. V. 45. *Deus ἀνὰ ἄνδρα solem, & pluit super iustos & iniustos.*

§. LVIII. Hieronymus in cap. I.

Habacuci dicit, *esse fatuam Dei adulationem, qua majestatis ejus ad hoc deducitur, ut sciat per momenta singula, quot culices nascantur, quotve moriantur, quota muscarum sit multitudo, quot pisces natent in aquis.* Nisi hoc dictum sic accipias, quod Deus quidem singula exacte cognoscat, non tamen modo cognoscendi, qui sit per momenta & intervalla successive, sed notitia intuitiva, qua omnia ἀθρόως simul adspicit; detrahatur laudi divinae providentiae. Matth. X. 29. *Duo passeresset assere videntur, & unus ex illis non cadit super terram sine Patre vestro.* Quæ viliores aves, quam passeresset? & tamen unus eorum non est in oblivione coram Deo. Luc. XII. 6. *Quin imo capilli capitis nostri numerati sunt.* Matth. X. 30. *Lilia Deus vestit.* Matth. VI. 28. Vide Lombardum sent. dist. 39. lit. D. ubi dictum Hieronymi ad bonum sensum trahere conatur.

§. LIX.

§. LIX. Recte ergo Ambrosius de offic. 13. Si non est injuria & probrum Dei, minutissimas quasque res fecisse, multo minus probrum illius factas regere. Irenaeus lib. II. cap. 45. Nihil omnino eorum, quae facta sunt & quae fiunt, Deum fugit, sed per illius providentiam unumquodque & habitum & numerum & quantitatem accipit. Augustinus lib. X. de civit. Dei c. 14. laudat sententiam Plotini: Providentiam a summo Deo usque ad haec terrena & ima pertinere, flosculorum atque foliorum pulcritudo comprobatur, quae omnia velut abjecta & velocif-

sime pereuntia, decentissimos formarum suarum numeros habere non posse confirmatur, nisi inde formetur, ubi forma intelligibilis & incommutabilis, simul habens omnia, perseverat.

§. LX. Quis disposuit membra culicis & pulicis, ut habeant ordinem suum, habeant vitam suam, habeant motum suum? unam bestiolam brevem minutissimam considera, quam volueris. Quis disposuit ista? quis fecit ista? Expavescis in minimis: lauda magnum. Augustinus super Psalm. CXLVII. tom. 8.

CAPUT V.

DE PRIORE ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΑΚΤΩ, VIDELICET CONSERVATIONE ET GUBERNATIONE.

§. LXI.

*Due quasi par-
res sunt
διοικήσεως:
Conservatio &
Gubernatio.*

Duo autem sunt divinae providentiae circa res qualvis munia: conservatio & gubernatio. Non ex se & suis viribus res creatae subsistunt: sed portat Deus omnia verbo virtutis suae. Hebr. I. 3. in ipso omnia συνέστηκεν. Col. I. 17. in Deo vivimus, movemur & sumus. Act. XVII. 28. Esse creaturarum est esse fluxum: esse Dei est esse fixum: ut radiorum esse a sole, umbra a corpore: ita omnes creaturae a divina dependent conservatione. Raymundus de Sab. in theol. natur. cap. XVI. quem omnino vide.

*Conservatio
quid?*

§. LXII. Conservatio definitur Scaligero nihil aliud est, quam existentiae continuatio exercit. XXXI. & CCL. sect. 1. Esse & conservari acceptum fertur eidem auctori, eidemque principio. Ut ergo omnes creaturae suam essentiam, suas proprietates ac agendi vires in creatione & generatione a Deo acceperunt; ita ab eodem in essendo & agendo conservantur. Ergo continuus est quasi divinae potentiae omnia conservantis in res existentes omnes influxus, quo vel ad momentum subtracto nec agere, imo nec

esse possunt. Quid magis homini naturale, quam moveri? & tamen in Deo movemur Act. XVII. 28. Quid magis soli naturale, quam singulis diebus oriri? & tamen Deus ἀνατέλλει τὸν ἥλιον Matth. V. 45. Quamvis ergo naturaliter singulis rebus sua indita sit proprietas, eam tamen nec exserunt, nec exserere possunt, nisi divina virtute (ut ita loquar) essentientur & vegetentur. Psal. CIV. 29. Abscondis faciem tuam, turbantur: aufers spiritum eorum, deficiunt, & in pulverem suum revertuntur. v. 30. mittis spiritum tuum, creantur, & renovabis faciem terrae.

§. LXIII. Deut. VIII. 3. Matth. IV. 4. dicitur, hominem non vivere ex solo pane, sed in omni verbo, quod egreditur ex ore Dei; quo non solum docemur, Deum absque mediis naturalibus posse hominem alere & conservare, sed monemur etiam, vim alendi non esse panis ita propriam, ut subtracto Dei verbo, quo panis primum creatus est, & alendi vim obtinuit, nihilominus hominem alere possit; sed requiri continuum quasi verbi creantis & conservantis influxum, ut alendi vim sibi insitam exserat. Idem de re medica pronunciare possumus ac debemus. Non restituitur homo sanitati per herbas, sed per Dei verbum, quod herbis vim illam primitus

(L) & (M) 2

tus

tus inſevit, & adhuc hodie quaſi inſtillat. Sap. XVI. 12. ἔτι βοτάνη, ἔτι μάλαγμα ἰθεράπειουσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ὁσὸς κύριε λόγῳ ὁ πάντα ἰώμεν. v. 13. σὺ γὰρ ζῶης καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχεις &c. Unde recte & pie concludit Melſue in principio grabadin. medic. *Sanat ſolus languores Deus.* Utinam vero hoc cordi probe inſigeremus noſtro, ut a fiducia in medicos &

medicinas abducti, præſentem Dei manum in illis intueremur, ac ſoli Deo per cordis fiduciam adhærere niteremur! Multi omnino ſecuti exemplum Aſæ in infirmitate ſua *non quaerunt Dominum, ſed magis in medicorum arte confidunt*, 2 Paral. XVI. 12. nimirum, qui prætermiſſa pœnitentia & precibus per medicamenta ſanitatem ſe recuperaturos ſperant.

CAPVT VI.

DE POSTERIORE ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ACTV, VIDELICET GVBERNATIONE.

§. LXIV.

Gubernatio rerum quomodo comparata.

Porro non ſolum conſervat Deus res creatas, ſed etiam easdem gubernat, quæ gubernatio, quomodo comparata ſit, quibusdam aphoriſmis explicabimus, ſi prius hoc notaverimus, quod, licet omnia divinæ providentiæ ſint ſubjecta, peculiariter tamen Deo curæ ſit homo, mundi epitome & reliquarum creaturarum complementum, cumprimis vero eccleſia ex humano genere collecta 1. Tim. IV. 10. *Deus eſt ſalvator omnium hominum, maxime fidelium*, 1. Petr. V. 7. *Ipsi cura eſt de vobis.* Pſalm. XXXIII. 13. *e coelis respicit Iehova, videt omnes filios hominum.* v. 18. *Ecce oculus Iehovæ ſuper timentibus eum, ſperantibus miſericordiam ejus.* Atque ex hoc fonte promana-

vit diſtinctio inter providentiam *generalem* totius mundi, & *ſpecialem* eccleſiæ.

§. LXV. Quemadmodum Deus omnia creavit, ita omnia conſervat & gubernat: ſed quemadmodum omnia propter hominem facta: (ut pulcerrime hoc probat & explicat Scaliger exerc. CCL. ſect. 1.) ſic peculiariter Deo curæ eſt homo, totius univerſi compendium pulcerrimum. Ipſe eſt *olam Kathon μικρόκοσμος*, ut adpellant eum Rabbini, teſte R. D. Kimhi ſuper II. Zachar. Viciffim totum genus humanum conſervat Deus poſt lapſum propter eccleſiam ex eo collectam vel adhuc colligendam, hæc ipſius domus eſt, hoc peculium, hic *λαὸς περιέſιος*. Ergo providentia divina vel maxime reſpicit eccleſiam & omnia vera eccleſiæ membra.

Homo præcipuum divina providentiæ objectum.

CAPUT VII.

EXHIBENS

IAPHORISMOS DE MODO PROVIDENTIÆ DIVINÆ.

§. LXVI.

Aphorismi de modo divine providentiæ.

Sit ergo primus de modo divinæ providentiæ aphoriſmus: *Providentia divina institutum a ſe naturæ curſum ordinarie conſervat.* Sic Pater coeleſtis ſolem διατέλλει, & pluuit Matth. V. 45. *dat unicuique grano corpus, ſicut vult.* 1 Cor. XV. 38. Quæ ergo ſic

a Deo ſunt creata, ut agant naturaliter, in illis conſervat virtutem naturaliter agendi: quæ ſic ſunt creata, ut agant libere, in illis conſervat virtutem libere agendi. Hinc uſitatum illud Auguſtini lib. VII. de civit. Dei cap. 30. *Sic Deus adminiſtrat omnia, quæ creavit, ut etiam ipſa proprios motus exercere ſint, quod reperit & exponit Geſſon. lib. II. de conſolat. theol. proſa. 4.*

§. LXVII.

§. LXVII. Aphorismus secundus : *Et si providentia divina plerumque agit per media, tamen in illis non haereamus, sed ad causam primam semper respiciamus. Irritae enim sunt causae secundae, nisi juventur a Deo.* Psalm. CXXVII. 1. *Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laborant, qui custodiunt eam.* Osee II. 8. & 9. *Nescivit, quod ego frumentum ei dederim, ideo rursus auferam frumentum meum.* 1 Timi. VI. 17. *Divitibus praecepe, non sperare in incertitudine divitiarum, sed in Deo vivente, qui praebet ad fruendum abunde omnibus.*

§. LXVIII. Aphorismus tertius. *Providentia divina etiam sine mediis extraordinarie potest opera sua exsequi. Sic Moyses quadraginta diebus & quadraginta noctibus sine cibo conservatur. Defectus secundarum causarum facile potest suppleri a virtute primae : quippe quae est αἰτίον αὐτοτελές.*

§. LXIX. Aphorismus quartus. *Positis causis secundis in actu, nihilominus divina providentia effectum istum impedire ac mutare potest. Tres velut in flamma testes Babylonide servat. Causae enim secundae non agunt sine influxu primae.*

§. LXX. Aphorismus quintus. *Potest divina providentia ex causis secundis alium effectum producere, quam ipsarum proprietas fert. Sic ex petra produxit aquas : aquas in flammam petrae fecit stare : aquas in sanguinem convertit, ino & in vinum. Non alligatus est naturae legibus, naturae dominus. Asina loquitur, fons ex asini maxilla scaturit, sol stat immobilis &c.*

§. LXXI. Aphorismus sextus. *Bruta animalia non solum subiecta sunt divinae providentiae ; sed etiam five naturali instinctu, five quacunque alia ratione sentiunt, & quodammodo sentitur sustentationem & conservationem divinam.* Psalm. CIV. 27. *Omnia a te expectant, ut des eis escam.* v. 21. *catuli leonum rugiunt, ut rapiant, & quaerant sibi a Deo escam.* Psalm CXLV. 15. *Oculi omnium in te sperant Domine, & tu das illis escam illorum in tempore opportuno.* Psal. CXLVII. 9. *Qui dat jumentis escam ipsorum, & pullis corvorum invocantibus eum. Sic ergo rugitum*

leonum & crocitantem corvorum, scriptura duce, interpretemur, quod a Deo sibi quaerant escam : deploremus simul extremam naturae nostrae corruptionem, & mentis caliginem, per lapsum introductam, per quam fit, quod animalia bruta melius quasi intelligunt divinam providentiam, quam humana ratio : Sicut & Christus Matth. V. *aviculas magistros nostros constituit.*

§. LXXII. Cum in sustentatione & gubernatione naturae humanae duo potissimum emineant, videlicet vita & actiones hominum, quomodo in illis agat, & concurrat divina providentia, uberius explicandum erit. Sit ergo aphorismus septimus : *Vitae humanae ingressus, progressus & egressus peculiariter divina providentia regitur.*

§. LXXIII. De miranda foetus in utero formatione, ejusdemque in lucem editione, qui hominis in hunc mundum ingressus est, sic loquitur scriptura Job. X. 8. *Manus tuae (o Deus) plasmaverunt me, & fecerunt me totum in circuitu.* v. 9. *sicut lutum fecisti me.* v. 10. *sicut lac me mulsisti, & sicut caseum me coagulasti.* v. 11. *cutem & carne vestivisti me, ossibus & nervis compegisti me.* Quo in loco verbis significantissimis foetus in utero formatio describitur. Convenit enim semini cum lacte materia, & conditionibus & generationis modo, & officinis, in quibus fiunt, & usu : ac ipsa prima embryonis formatio est coagulatio quaedam. Aristoteles I. de gener. animal 20. *ὅσον ἐν τῇ τῷ γάλακτι πῆξι, τὸ μὲν σῶμα τὸ γάλα ἐστίν ; ὁ δὲ ὁπὸς ἡ πῆξις τὸ τὴν ἀρχὴν ἔχον τὴν συνίστασθαι, ἅτω τὸ ἀπὸ τῷ ἀρρένῳ ἐν τῷ θήλει μιεζόμενοι.* Psalm. XXII. 10. *ex utero me extraxisti.* Psalm. LXXI. 6. *e visceribus matris meae tu eductor meus es.* Act. XVII. 25. *Ipse dat omnibus vitam & inspirationem.*

§. LXXIV. Vitae nostrae cursus & progressus ita a Deo regitur, ut ne capillus quidem capitis citra ipsius voluntatem de capite nostro cadat. Matth. X. 30. *Ipse est vita nostra & longitudo dierum nostrorum.* Deut. XXX. 20. *numerat gressus*

(L) & (M) 3

gressus nostros. Psalm. LVI. 9. *Iehova tu cognoscis sessionem meam, & resurrectionem meam.* Psalm. CXXXIX. 2. *iter meum & accubitus meum cingis.* v. 3. *divitem & pauperem facit Deus.* Prov. XXII. 2.

§. LXXV. De egressu & exitu vitæ sic loquitur scriptura: *determinati sunt dies hominis* חַיֵּי הָאָדָם concisi, definiti, præcisi, LXX. *דְּשֻׁמְרוֹתַי*, numerus mensum ejus apud te Domine: *constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt.* Job. XIV. 5. *In libro tuo scripti omnes dies, qui futuri erant, & nondum unus exstabat ex illis.* Psalm. CXXXIX. 16.

§. LXXVI. Repetendum autem hoc loco ex aphorismis præcedentibus, quod divina providentia nec tollat causas secundas, nec ad eas sit alligata. Et sic facile patebit, quomodo recte intelligendum sit, quod dicitur,

Conjugia quomodo fatalia. conjugia esse fatalia, ac certum cuique homini præfixum esse vitæ terminum. Non enim hæc

intelligenda de absoluto quodam, & causas omnes, tum naturales, tum voluntarias excludente decreto; sed divina providentia causarum naturalium activitatem, & voluntatis humanæ libertatem includit: quin etiam respiciendum hac in parte ad obedientiam, ac inobedientiam hominis erga Deum, quarum illa felici conjugio, prosperitate, ac μακροβιότητι ordinarie remuneratur: hæc vero conjugio infelici, adversitatibus & βραχυβιότητι ordinarie punitur. Prov. XIX. 14. *Uxor prudens a Domino.* Eccles. XXV. 3. *Uxor proba dabitur illis, qui timent Dominum.* Exod. XX. 12. *Honora patrem & matrem, ut sis longævus super terram.* Psalm. LV. 24. *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.*

§. LXXVII. Has tamen promissiones & comminationes divinas cum exceptione crucis & cum privilegio propter causas justissimas extraordinarie agendi Deo insuper relicto, accipiendas esse statuimus. Quandoque Abigaëli obtingit Nabal; quandoque Jonas aliquis moritur in primo verantis flore juventutis.

§. LXXVIII. Proinde quando *De terminis vitæ.* quæritur de vitæ humanæ termino, distinguendum primo omnium inter mortem simpliciter & absolute consideratam, atque inter horam & genus mortis. Mors ipsa post lapsum homini juxta ordinarium naturæ corruptæ statum ac cursum est necessaria. Hebr. IX. 27. *ἀπόθνησκειν statutum ac definitum est hominibus semel mori.* Si de genere & hora mortis quæzratur, cavendum erit, ne vel in scyllam Epicuræ temeritatis, vel in charybdæa Stoicæ necessitatis immergamur.

§. LXXIX. Horam & genus mortis unicuique Deus constituit, non tamen absoluto & causis secundas omnes excludente decreto, siquidem idem Deus, qui vitæ terminum constituit, idem multiplicationem annorum & beatam vitæ clausulam piis promittit, idem piorum preces pro sanitate & μακροβιότητι consequenda effusas sæpius exaudivit, idem media recuperandæ sanitatis naturalia condidit, iisdemque si præsto sint, uti præcepit, idem impiis iusto judicio annorum diminutionem est minatus.

§. LXXX. Hac de re ita differit Augustinus lib. V. de Gen. ad lit. cap. 17. *Multa secundum inferiores causas futura sunt, sed si ita sunt, & in præscientia Dei vere futura sunt: si autem ibi aliter sunt, ita potius futura sunt, sicut ibi sunt, ubi qui præscit, falli non potest. Nam futura dicitur senectus in juvene, sed tamen futura non est, si ante moriturus est, hoc autem erit, sicut se habent aliae causæ sive in mundo contextæ, sive in Dei præscientia reservatæ. Nam secundum quasdam futurorum causas moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindecim annos ad vitam, id utique faciens, quod ante mundi constitutionem se facturum esse præsciebat, & in sua voluntate servabat. Non ergo id fecit, quod futurum non erat, hoc etiam magis erat futurum, quod se facturum esse præsciebat: nec tamen illi anni additi recte dicerentur, nisi aliquid adderetur, quod sese aliter in aliis causis habuerat; secundum aliquas igitur inferiores causas jam vitam finierat, secundum illas*

illas autem, quae sunt in voluntate & praescientia Dei, qui ex aeterno noverat, quod illo tempore facturus erat, & hoc vere futurum erat. Tunc erat finiturus vitam, quando finivit vitam, quia & sic oranti concessum est, etiam sic eum oraturum, ut tali orationi concedi oporteret, ille utique praesciebat, cujus praescientia falli non poterat, & ideo quod praesciebat, necessario futurum erat.

§. LXXXI. Ex hoc loco Augustini desumfit Lyranus distinctionem, qua utitur in comm. Job. XIV. Constitutio termini istius (inquit) dupliciter intelligi potest: uno modo, *prout est in divina ordinatione*, & sic termini vitae hominis praeteriri non possunt anticipando vel differendo, quia ejus providentia est infallibilis: alio modo, *ut est in effectu exteriori*, in quantum ex naturalibus causis est periodus certa vitae hominis & in aliquibus major & minor secundum varietatem complexionis, & secundum hanc termini vitae possunt anticipari per malum regimen, gladium, vel aliam occasionem.

§. LXXXII. Ostendimus haec, quomodo in genere res creatas divina providentia sustentet & gubernet; videamus, quomodo specialiter in actionibus hominum eadem concurrat. Sit ergo aphorismus octavus: *Aliter concurrunt divina providentia ad actiones hominum bonas, aliter ad malas.* Cum vero actiones bonae aliae sint

civiliter bonae, aliae vero spiritualiter bonae, de utrisque distincte est agendum.

§. LXXXIII. In actionibus civiliter bonis ita concurrunt divina providentia, ut non solum sustentet naturam agentem ac vires agendi largiatur, sed etiam actiones eas praecipiat, probet ac juvet; interdum ad illas homines etiam non renatos peculiariter excitet, easque praeter intentionem illorum, a quibus fiunt, ad fines utiles transferat. Sic Regem Cyrum *vocasse* dicitur Deus, *ejusque dextram apprehendisse* Esaj. XLV. 1. & 3.

§. LXXXIV. Actiones spiritualiter bonas ita praecipit ac probat Deus, ut per Spiritum sanctum eas ipse efficiat ac operetur, *cum alias ex nobis tanquam ex nobis non simus idonei aliquid horum cogitare; nedum facere.* 2. Cor. III. 5. Postquam autem Spiritu sancto renati simus, ita agimur, ut etiam agamus, id est, voluntas hominis per vires non naturae, sed Spiritus sancti gratia sibi concessas *εὐπρεπεί*, & est instrumentum activum sive cooperativum; qua de re plura in loco de viribus liberi arbitrii dicemus.

§. LXXXV. Malas vero actiones Deus nec praecipit, nec vult, nec adjuvat, nec ad eas impellit. Quomodo autem in illis concurrat divina providentia, ita ut non constituatur Deus earum otiosus spectator, distincte explicandum erit.

CAPUT VIII.

QUOMODO CONCURRAT DIVINA PROVIDENTIA IN MALIS HOMINUM ACTIONIBUS.

§. LXXXVI.

Concurrunt divina providentia in malis actionibus:
1. Praesciendo.
Dicimus ergo in malis actionibus concurrere Deum primo praesciendo, vel potius sciendo ac videndo, nihil effugit oculos ejus sole clariore, Ecclesi. XXIII. 28. XXXIX. 24. quae tam praescientia absolutam aliquam necessita-

tem malis actionibus non adfert, ut paulo superius ostendimus.

§. LXXXVII. Deinde concurrunt in his divina providentia naturam sustentando, in ipso enim movemur Act. XVII. 28. Est autem stupenda Dei longanimitas, quod sustentet membra, conservet vires, ac motus in illis etiam actioni-

2. Naturam sustentando.

actionibus, in quibus summa adficitur contumelia; fit autem hoc propter Filii intercessionem, & hæc Dei bonitas *invitat ad pœnitentiam*. Si enim statim exstingueremur, quando peccamus, non possemus ad pœnitentiam redire. Rom. II. 4. Deinde si homo secundum cor impœnitens cumulat iram Dei, ideo sustentatur, ut Deus magnitudinem iræ suæ adversus peccatum in pœnis postea ostendat ad gloriam justitiæ divinæ Exod. IX. 16.

*Aliud actio
ipsa, aliud
actionis vi-
tium.*

§. LXXXVIII. Distinguendum autem accurate inter *motum*, seu actionem ipsam, & actionis *vitium*. Actio, ut actio, non est peccatum, alias omnes actiones essent peccata, sed vitium & defectus in actione est peccatum. Vitium vero illud & defectus non est a causa universali, sed a causa proxima, videlicet hominis voluntate. Thomas part. II. q. 79. art. 1. *Effectus causae secundae procedens ab ea, quatenus subditur ordini causae primae, reducitur ad causam primam, sed defectus causae secundae, quatenus exit ad ordinem causae primae, non reducitur ad causam primam*. Augustinus in lib. de perfectione justitiæ id declarat exemplo claudicationis, quæ non oritur a virtute motiva animæ, sed a luxatione tibie Biel. I. sent. dist. 47. q. 11. subtiliter distinguit inter hos terminos *malum facere & facere malum*, sed noluit eum sequi.

§. LXXXIX. Peccatum est *defectus potius ab opere Dei ad sua opera, quam opus aliquod*. Augustinus XIV. de civit. Dei cap. 11. *Hinc non tam efficiens, quam deficiens ejus causa quaerenda*. Idem lib. XII. de civit. Dei cap. 7. Deus autem, cum sit summus & purissimus actus, deficere nulla ratione potest, proinde dicere, Deum esse causam peccati, est negare, eum esse primam & perfectissimam causam; quod enim defectum producit, id in causando deficit, quod deficit, perfectum non est, nec infinitæ virtutis.

3. *Permis-
siondo.*

§. XC. Tertio igitur concurrat divina providentia in malis actionibus eas *permittendo*. Non enim

vult Deus peccatum, & tamen non impedit, quæ est ipsa permissio. Quamvis vero permittat volens, non invitans, tamen permissio & voluntas ad diversa tendunt objecta, permissio refertur ad peccatum ipsum, voluntas ad finem utilem, quem pro sua sapientia ex illo novit educere. Pertinent huc, quæ disputat Rupertus Tuic. de vol. Dei c. III. *quod aliud sit velle aliquid fieri; aliud velle permittere, ut aliquid fiat*: Item, quæ Lombardus disputat ex Augustino lib. I. sent. dist. 45. & 46. *quod permissio actum negativum non volendi proprie importet*.

§. XCI. Accurate hoc loco norandum, quod ipsa scriptura hanc explicationem nobis subjiat. Rom. I. 24. *Deus tradidit gentes in reprobum sensum*; id explicatur Act. XIV. 16. *permisit eas ambulare in viis suis*. Sic, quod dicitur Deut. XXVIII. 28. *Percutiet te Jehova cecitate & supore cordis*; id explicatur Ose. IV. 16. *Sicut vitula rebellis rebellavit Israël, nunc pascit eos Jehova, tanquam agnum in latitudine*. v. 17. *Particeps simulacrorum Israël, dimitte illum*. Sic, quod 2 Thess. II. 11. dicitur: *Mittet illis Deus efficaciam errorum*, id explicatur ab Asaria 2 Paral. XV. 2. *Jehova vobiscum, cum fueritis cum eo, & si quaesiveritis eum, invenietur a vobis, si vero dereliqueritis eum, derelinquet vos*. Sic, quod dicitur Matth. VI. 13. *Ne inducas nos in tentationem*, id explicatur Jac. I. 13. & 14. *nemo cum tentatur, dicat se a Deo tentari, sed unusquisque tentatur a propria concupiscentia*. Quomodo vero concurrit Deus? 1 Cor. X. 13, *Fidelis Deus, qui non sinet vos tentari supra vires*. Psalm. LXXXI. 13. *Non paruit populus voci meae, & Israël noluit mihi, dimisi igitur eos fortitudini cordis eorum*.

§. XCII. Pertinet huc dictum Hugonis de S. Victore lib. de sacram. part. II. cap. 19. *Providentia operatur in suo, & alieno; in suo, quod fecit, in alieno, quod permittit*. Augustinus in enchir. cap. XCIV. *Non fit aliquid, nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo, ut fiat, vel ipse faciendo*. Nec dubitandum est, Deum facere bene, etiam sinendo fieri, quaecunque fiant, male.

Referendi

*Causæ & modi
permissionis
divinae.*

Referendi etiam huc *septem* modi vel potius causæ finales permissionis divinae, quas ex Nemefio recenset Damascenus II. orth. fid. cap. 31. 1.) Cum Deus aliquando justum finit exerceri æumnis, ut virtutem in eo latentem aliis manifestam faciat. Exemplum est in Jobo. 2.) Cum per absurdam turpemque actionem salutare aliquid efficit, ut quando ex Filii sui morte turpissima salutem hominis operatur. 3.) Quando adversitatibus subjicit quendam, ne extollatur, cujus exemplum in apostolo 2 Cor. XII. 7. 4.) Quando aliquos finit incidere in extrema sive corporis sive animi, in admonitionem aliorum, ut ruina præcedentium sit admonitio sequentium. 5.) Ubi permittit aliquem vel morbo vel alia adfici calamitate ob gloriam nominis sui, exemplum est in cæco Joh. IX. 3. 6.) Ubi Deus finit extrema quosdam pati ad æmulationem aliorum, ut similis in aliis accendatur constantia & patientia: exemplum est in martyribus. 7.) Cum finit Deus labi homines in peccata absurdasque actiones, ut alii ipsorum adfectus corrigantur. Hactenus Damascenus interprete Relargo, viro *πατερικῶς* doctissimo, in comment.

4. *Deserendi.* 5. XCIII. Quarto concurrit divina providentia in malis actionibus *deserendo*. Ubi tamen monemus, hunc modum non procedere in primo Adæ peccato, quia, ut recte docet Augustinus, *desertio non fuit causa lapsus Adamici: sed lapsus est causa desertionis*. In reliquis autem hominum peccatis hoc modo divina providentia concurrit. Quando enim homo resistit Spiritui sancto, & ruit in scelera, Deus gratia sua hominem deserit, vel etiam datam subtrahit. Sic postquam Saul *projecisset verbum Jehovæ*, 1 Sam. XV. 26. *recessit Spiritus Jehovæ ab eo*. 1 Sam. XVI. 14. Sic Eliaze V. referuntur varia beneficia, quæ Deus vineæ suæ, id est, ecclesiæ præstitit. *Quid faciendum erat vineæ meæ, & non feci in ea?* v. 4. Cum vero loco uvarum ferret labruscas, dixit Deus: *removebo sepem ejus*. v. 5. *Ponam eam in desolationem & mandabo nubibus, ne pluviant super eam pluviam* v. 6.

6. XCIV. Inde est, quod Suidas, Phavorinus, Tomus IV.

& Damascenus II. orth. fidei cap. 31. dicunt: *ἡ πρόνοια γίνεται κατ' εὐδοκίαν in bonis, κατὰ συγχώρησιν in malis*. Theophylactus super I. Rom. declarat hanc divinam desertionem exemplo medici, qui propter incorrigibilem ægroti intemperantiam a curatione desistit, nec tamen mortis est causa. Chrysostomus hom. de Adamo & Eva utitur similitudine ducis, qui videns milites temerario ausu se hostibus objicere, abit, & se quasi subtrahit. Theodoretus super I. Rom. adhibet exemplum navarchæ, qui cymbam absque rectore ferre finit. Augustinus de nat. & grat. cap. XXIII. *Deus neminem ad ista cogit: sed dignos deserti tantum deserit*. Idem sermon. LXXXVIII. de tempor. *Nunquam Deus deserit hominem, nisi prius ab homine deseratur, semel, secundo & tertio gravia peccata committente, & domino illam nihilominus expeffante*. Fulgentius lib. I. ad Monim. cap. 13. *juste deseritur a Deo, qui deserit Deum, & quia deserens Deum homo peccat, deserens peccatorem Deus justitiam servat*. Prosper in respons. *Gratia Dei prius eos non deseruit, quam ab eis desereretur*. Macarius homil. IV. *Quas deserviunt a Deo, ab eo deseruntur*.

6. XCV. Damascenus II. orth. fidei cap. 31. ex Nemefio de nat. hom. cap. ult. duas constituit desertionis species, alteram vocat *οἰκονομικὴν καὶ παιδευτικὴν dispensativam & correctoriam*, cum salutis & correctionis causa, inque laudem nominis sui inreddum fideles deserit, quemadmodum Christus se derelictum conqueritur: Psalm. XXII. 1. alteram nominat *τελείαν καὶ ἀπογνωστικὴν*, cum Deo universa, quæ ad salutem sunt, faciente, incorrigibilis & immedicabilis vel insanabilis manet homo, iustoque Dei iudicio deseritur a superna gratia, quemadmodum Spiritus Domini recessit a Saule, 1 Sam. XVI. 14. XXVIII. 15. Elias Cretensis comment. Nazianz. in orat. II. de Filio quatuor modos desertionis constituit: (inter quos duo priores modi videntur potius ad causas finales referendi) *pri- mus* sit causa explorationis, ut in Jobo & Iosepho,

Species desertionis duas ex Damasceno.

Modi desertionis ex Cretensi & Hugone.

pho, quo ille tanquam fortitudinis, hic castratis columna fieret; *alter* ad castigationem paternam, ut in apostolo, quo semet ipsum demittendo & humiliando summam illam gratiam conservaret; *tertius* per aversionem, ut in Judæis, quo compuncti ad patientiam flecterentur. Supra hos omnes reflat modus ille desertionis in administratione Domini pro genere humano, ut per illam, quæ videretur esse desertio, nos prius deserti, deinde recepti per incarnationem Christi, cruciatibus ejus salvemur. Hugo super Psalm. XXI. Dominus derelinquere dicitur, vel negatur, 1.) exponendo culpæ, ut Psalm. XXXVII. 28. *Non derelinquet sanctos suos*: 2.) exponendo pœnæ, Esaj. LIV. 8. *Ad punctum in modico dereliqui te*: 3.) non adponendo gratiam vel subtrahendo eam. Esaj. L. 1. *Quisnam iste liber repudiis matris vestrae, quam dimisi?* 4.) suspendendo flagella, Ezech. XVI. 42. *Requiescere faciam iram meam in te, & recedet zelus meus a te*; 5.) pœnæ æternæ tradendo 1 Paral. XXVIII. 9. *Si dereliqueris eum, projiciet te in æternum*.

6. XCVI. Quinto concurrit *Satanæ tradendo.* Deus in malis actionibus *satanæ tradendo.* Deus enim tanquam justus judex homines a se aversos diabolo tanquam exsecutori divinæ justitiæ tradit, a quo ad varia scelera impelluntur. Sic, quod Ezech. XIV. 9. dicit Dominus: *Propheta cum seductus fuerit, & locutus fuerit verbum, ego seduxi eum*, id explicatur Jer. XIV. 14. *falso vaticinantur in nomine meo, non misi eos, nec praecepi eis, nec locutus sum ad eos, seductionem cordis sui prophetant.* Quomodo autem Deus tanquam justus judex seduci permittat, exponitur 1 Reg. XXII. 20. *dixit Jehova, quis decipiet Achab?* v. 21. *Tunc egressus est spiritus, qui stetit coram Jehova & ait: ego decipiam eam.* v. 22. *Ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum.* Dixit ergo Deus: *decipies & praevalebis, & fac ita.* v. 23. Hac ratione dedit Jehova spiritum mendacii in ore illorum prophetarum. Sic quod 2 Sam. XXIV. 1. dicitur: *Furor Domini incitavit Davidem, ut numeraret populum*, id explicatur 1 Paral. XXI. 1.

Consurrexerit satan contra Israël, & incitavit David.

6. XCVII. Sexto concurrit divina providentia in malis actionibus *metas praefiniendo.* Sæpe enim in medio impietatis ac scelerum cursu metas objicit impiis. Esaj. VIII. 10. *Consultate consilium & dissipabitur, loquimini verbum, & non stabit, quia hic Emanuel.* Pulcherrimum hujus rei exemplum in historia Jobi. Nec satanas, nec ejus organa quippiam damni nobis inferre possunt, Deo id non permittente. Augustinus libr. XI. de Gen. ad liter. cap. 27. *Tentandi voluntatem habet diabolus* (sicut impii nocendi) *sed nec ut faciat, nec quomodo faciat, in ipso potestate est.* Gerfon de consol. theol. lib. III. prof. 4. *Tenet Deus ligatum leonem infernalem, ne furiat, (furorem suum in nos effundat) quemadmodum vellet.* Auctor continuitatis discursus gallici pag. 7. pulcherrime; *Solet Deus hominum adeoque magnatum consiliis illudendo ea in contrarium plane finem præter omnem expectationem convertere. Festinat gnomon debilibus fretus libramenis ad horam & momenta sua, quæ si digito movere horologii magistro visum est, in alteram circuli extremitatem inclinatur.*

6. XCVIII. Septimo concurrit *Bonum ex illis eliciendo.* Deus in malis actionibus *bonum ex illis eliciendo.* Pulcherrimum hujus rei exemplum, Esaj. X. 5. *Affur est virga furoris mei, dicit Dominus: sed v. 7. ipse non sic existimabit, sed ad perdendum.* (scilicet se missum putabit.) Mox vero v. 12. *Cum compleverit Dominus opus suum in Sion, visitabit super Affur &c.* Augustinus in enchirid. cap. XI. *Neque omnipotens Deus, cui summa potestas est, cum summe bonus sit, ullo modo faceret aliquid mali esse in operibus suis, si usque adeo esset omnipotens & bonus, ut bene faceret etiam de malo.* Idem epist. LIX. ad Paulin. fol. 301. *Nimis consilium Dei in abdito est, quo etiam malis bene utitur ad profectum bonorum, etiam in hoc mirificans omnipotentiam bonitatis suæ, quia facit illarum nequitiae est, male uti bonis operibus ejus.*

ejus: sic illius sapientiae est, bene uti malis operibus eorum. Idem repetit epist. CXLII. ad Maxim. libr. VI. contra Faust. c. 21. tractat. XXVII. in Johan. in enchir. cap. XCVI. C. CI. &c. Clemens Alexand. libr. XI. Strom. *Est maximum divinae providentiae argumentum non finire, ut vitium, quod ex voluntaria defectione ortum est, maneat inconducibile, & inutile; sed nec sit omnino noxium. Divinae enim sapientiae & virtutis & potentiae est officium, non solum bona facere, sed etiam illud maxime, ut id, quod per malos excogitatum est, ad bonum aliquem finem & utilem deducat, & utiliter iis, quae videntur mala, utatur.*

§. XCIX. Sic venditionem Josephi convertit Deus in bonum Gen. L. 20. Sic crucifixione Christi ad generis humani salutem usus est, qua de re pulcre Leo ferin. XVI. de passione Domini: *Multum diversum, multumque contrarium est id, quod in malignitate Judaeorum est praecognitum, & quod de passione Christi est dispositum, non inde processit voluntas interficiendi, unde voluntas moriendi: nec de uno exiit spiritus atrocitas sceleris, & tolerantia redemptoris. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit, nec praesciendo, quod futurum est, coegit, ut facerent, cum tamen ad hoc ipsum carnem suscepisset, ut fieret.*

§. C. Pertinent huc octo illarum rationes, quas collegit Damascenus II. orth. fidei cap. 31. quare Deus finat homines peccare: 1) ut divina perfectio & excellentia ostendatur, quia solus Deus immutabilis: 2) ut ostendatur Dei sapientia & potentia, quae de malo scit, & potest bonum elicere: 3) ut ostendatur Dei clementia & misericordia, qua venit peccatores salvos facere; tolle morbos, tolle vulnera, nulla erit medicinae causa: 4) ut ostendatur Dei justitia, quae non solum reddit bonis praemia, sed malis poenam: 5) ne homo videatur pejoris conditionis, quam aliae creaturae, quas Deus ita administrat, ut eas propriis moribus agere sinat: 6) ut laudem aliqui consequantur, laus viri justii est, quod potuit transgredi & non est transgressus: Eccles. XXXI. 10. 7) ut excitentur & purgentur

Quare Deus finat homines peccare.

homines per malos: Sap. III. 6. 8) ut ostendatur decor universi ex contrariis juxta se positis. Hæc Damascenus, qui recte ibidem addit de voluntate Dei ἐπιτρέψαι five consequente hæc intelligenda esse; vidit Deus, hominem peccare vellet, ergo permisit eum peccare; permisit ideo, quia hæc bona ex peccato hominis elicere novit.

§. CI. Referendus huc locus Gerson de consol. theol. lib. I. prof. 4. *Collaudandus est benignissimus & omnipotens Deus, qui malis nostris non solum non vincitur, sed ex eis operatur bonum nostrum. Sic enim dicitur omnia sub peccato conclusisse, supple permissive, ut omnium misereatur. Peccavit Petrus, humilior, cautior & misericordior effectus, non actione mali, sed miseratione Dei. Peccavit Magdalena, plus postea dilexit, quod multum sibi dimissum sit, & in exemplar penitentiae caeteris cessit. Blasphemus fuit Paulus, confitetur humiliatus, quod non sit dignus vocari apostolus, & sit inter peccatores primus &c.* Ex Gregor. libr. XXVI. moral. cap. 13. dicit Isidorus lib. II. sent. cap. 39. *Deus nonnunquam dejicit occultam mentis superbiam per carnis manifestam ruinam.*

Quomodo pios omnia cooperatur in bonum.

§. CII. In eandem sententiam pulcerrime scribit Anselmus lib. de mensuratione crucis lit. B. *Bonitas tua (o Deus) malis nostris novit bene uti, saepe faciens defectus nostros & augmentum humilitatis prodesse, ut verum sit, quod septies in die cadit justus & resurgit.* Savanarola super Psal. 31. *Nonne scribit apostolus: diligentibus omnia cooperari in bonum? & adeo omnia, ut etiam ipsum peccatum eis cooperetur in bonum. Nonne eis ille casus cooperatur in bonum, unde & humiliores efficiuntur & cautiore.* D. Lutherus super XX. Genes. *Non solum mala passiva, quae nobis irrogantur, in bonum cadunt, sed etiam activa, quae nos ipsi facimus. Ubi tamen accurate tenendum, non ex natura malorum per se, sed ex potentia, sapientia & bonitate Dei illud fieri, id quod Spinæus in libris de providentia hoc simili declarat. Quemadmodum videmus, stercore licet in se turpi & foetido resperfos agros, pinguescere & fecundari, & ex variis herbis &*

(N) & (O) 2

phar-

pharmacis medicos & pharmacopæos optima adversus plerosque morbos remedia conficere, quæ ex se alioquin essent mortifera: sic etiam Deus noster sua sapientia facit, ut peccata nostra, quæ sua natura mortifera sunt, salutaria fiant illis, qui ex illorum agnita magnitudine sub manu Dei potentis humiliari, & in illis sibi coram ipso displicere discunt, ejus se gratia & misericordia indigere, quibus illa tegantur & abscondantur agnoscetes. Thomas p. I. q. 19. art. 9. *Malum non ordinatur ad bonum per se, sed per accidens, fit enim præter intentionem peccantis.*

*Permissio Dei
quomodo intel-
ligenda.*

§. CIII. Exposuimus hactenus septem inodos, quibus divina providentia circa malas hominum actiones occupata est; ex illis facile cognosci potest, quid respondendum sit ad argutiam illam, cui multum tribuit Beza part. II. resp. ad colloq. p. 183. *Si dicitur Deus tantum permittere peccata, sequetur abnegatio specialis providentiæ divinæ, quasi vel multa fiant imprudente & non curante Deo, vel quasi satanas moliri possit contra ecclesiam, quæ ei libuerit, licet perficere non possit.* Resp. permissio illa divina neutiquam sic intelligenda est, ut per eam providentia Dei vel minima ex parte labefactetur, siquidem hæc permissio non est imprudentis, (cum peccata hominum norit Deus, eaque non impediat, rationibus adductus sapientissimis, cum tamen impedire posset:) neque est simpliciter inviti, si termino inviti intelligas τὸ βίαιον, (ut enim Deus neminem ad peccandum cogit, ita quoque nemo cogit Deum suis peccatis: improbat tamen ac detestatur Deus peccata, ac proinde ea non velle rectissime dicitur, & piissime creditur) neque est non curantis, (cum Deus malis actionibus metas præfinit, & bonum ex illis eliciat) neque est satanicis molitionibus liberum campum aperientis, (cum ne tantillum quidem vel moliri vel movere contra ecclesiam satanas possit absque prævia Dei concessione) Thomas p. I. q. 14. art. 16. *mala licet a Deo non sint operabilia, tamen cadunt sub cognitione ejus practica, in quantum permittit, vel impedit, vel ordinat.*

§. CIV. Declarat id doctissimus Chemnitius,

theologus incomparabilis, hisce verbis part. I. exam. conc. Trid. p. 209. *Permissio Dei non intelligenda est, quales tyrannorum permissiones, quæ conjunctam habent voluntatem vel adjuvantem vel adprobantem scelera: nec ita intelligenda est, quasi Deus plane non curet, quando homines perpetrant scelera: nec permissio illa ita est libera & soluta, ut plane non sit subiecta providentiæ divinæ. Deus enim licet non velit, nec adjuvet, nec efficiat peccatum, determinat tamen metas, quousque & quamdiu sit permissurus, quando & ubi sit repressurus impios. Multas impiorum cogitationes & consilia impedit, conatus invertit ac reprimat, vel propter ecclesiam, vel ut ipsi sibi exitium accersant. Sæpe etiam malitia illa, quæ ab ipsa hominum mala voluntate oritur, & a diabolo inflammatur, Deus utitur ad irrogandas meritas pœnas illis, quos justo suo judicio vult visitare; pessima etiam impiorum consilia & perniciosissimos conatus Deus ecclesiæ & piis sæpe vertit in bonum, sæpe etiam peccata sunt pœnæ peccatorum &c.* inde Augustinus passim adferens, peccata fieri Deo sinente, permitte, deferente, lib. V. contra Julian. cap. 3. addit, *sive alio quocunque modo explicabili, sive inexplicabili, modo maneat, Deum esse justum & bonum, hoc est, non esse causam peccati.*

§. CV. Explicanda hic est quæ-

stio: *an Deus sit peccatorum ordinator dicendus?* Disputat hac de re Augustinus lib. I. de ordine c. 7.

An Deus peccatorum sit ordinator?

ubi introducit Trigetium sic argumentantem: *Si mala ordine continentur, & ipse ordo manat a summo Deo, atque ab eo diligitur, sequetur, quod & mala sint a Deo, & quod mala Deus diligit; cui respondet Licentius: Non diligit Deus mala, nec ob aliud, nisi quia ordinis non est, ut Deus mala diligit: ordinem ideo multum diligit, quia per eum non diligit mala: at vero ipsa mala, quæ possunt non esse in ordine, cum Deus illa non diligit, nam iste ipse est malorum ordo, ut non diligantur a Deo. An parvus rerum ordo tibi videtur, ut & bona Deus diligit, & non diligit mala? Ita nec præter ordinem sunt mala, quæ non diligit Deus, & ipsum tamen ordinem diligit, hoc ipsum enim diligit,*

igit, diligere bona & non diligere mala, quod est magni ordinis & divinae dispositionis &c. libr. XI. de civit. Dei cap. 18. *Neque Deus ullum, non dico angelorum, sed vel hominum crearet, quem malum futurum esse praescisset, nisi pariter (al. prior.) nosset, quibus eos bonorum uibus commo- daret, atque ita ordinem seculorum tanquam pul- cerrimum carmen etiam ex quibusdam quasi an- tithetis honestaret.* lib. XIV. de civit. Dei cap. 26. *Omnipotenti Deo summo ac summe bono creatori omnium naturarum, voluntatum autem bonarum adjutori ac remuneratori, malorum autem reli- giori ac damnatori, utrarumque ordinatori non defuit utique consilium &c.* ejus contrarium vide- tur dicere lib. I. confess. c. 10. *Domine Deus, qui es creator & ordinator omnium rerum natu- ralium, peccatorum tantum non ordinator: & ad art. sibi falso impos. art. 10. peccatum Deus*

punit, non disponit. Quomodo hoc *ἡναντιοπα- ρεῖ* in Augustino, adeoque res tota explicanda.

§. CVI. Utamur hac distinctione. Ordinatio ratione obsectorum statuenda duplex: *vel* enim ordinamus ea, quae nos ipsi fecimus; *vel* quae alii fecerunt. Prioris ordinationis exemplum in ge- nesi, posterioris in analysi logica. Deus non est ordinator malorum voluntatum scilicet modo prio- ri, quasi ipse earum sit auctor; interim tamen inordinatas illas malas voluntates ad ordinem uni- versi atque ad finem bonum reducit. Pulcre Ae- neas Gazzus: *Ipse avarus non quidem recto fer- tur ordine, at perversum avaritiae ordinem Deus in ordinem atque in viam rectam reducit, idque ceu artifex optimus. Ergo injuria facta ei, qui fecerit, imputatur ceu peccatum, ei vero, qui passus fuerit injuriam, saluti potius est, quam damno.*

CAPUT IX.

DEUM NON ESSE CAUSAM PECCATI.

§. CVII.

Deus non est causa peccati.

Quamvis vero enumeratis se- ptem modis divina provi- dentia in malis actionibus homi- num concurrat, tamen peccatum ipsum, qua- tenus tale, Deus nec vult, nec praecipit, nec pro- bat, nec juvat, multo minus homines ad id co- git, aut impellit, aut immutabili aliquo decre- to necessitatem peccandi eis adfert. *Non est Deus volens iniquitatem* Psal. V. 5. *Quae in mundo sunt, velut concupiscentia carnis, concupiscentia ocu- lorum, & fastus vitae, non sunt ex Patre.* 1. Joh. II. 16. *Abominatio Jehovae est omnis faciens ini- quitatem.* Deut. XXV. 16. *Omnia ista sunt, quae odi, dicit Dominus.* Zach. VIII. 17. *Jam vero Deus nihil eorum, quorum est causa, abomina- tur.* Sap. XI. 25. *Lux est Deus, & tenebrae non sunt in eo.* 1. Joh. I. 5. *Peccata autem sunt ope- ra tenebrarum.* Rom. XIII. 12. Deus est essen- tialiter & invariabiliter bonus; quo sensu dicitur *solus bonus* Marc. X. 18. Sed tale bonum nullo modo potest esse malicausa. Non ergo dicet pec- cans: ego impulsu Domini feci, *non enim ei ne- cessarii sunt homines impii.* Eccles. XV. 12. *nemi- ni mandavit impie agere, & nemini dedit licentiam*

peccandi. v. 21. Sophon. III. 6. *ὁ κύριος ὁ θεὸς οὐκ ἐστὶν ποιῶν ἀδικίαν.*

§. CVIII. Scriptura de causa peccati differens, constituit eam in diaboli seductione & hominis a Deo aversione, nusquam vero ad absconditam ali- quam Dei ad peccata impellentis voluntatem nos deducit. Joh. VIII. 44. *Diabolus cum mendacium loquitur, ex τῶν ἰδίων ex propriis loquitur.* Rom. V. 12. *per unius παρανομίαν* inobedientiam pecca- tores constituti sunt multi. 2. Cor. XI. 3. *serpens seduxit Evam.* 1. Joh. III. 10. *Omnis, qui pecca- tum facit, ex diabolo est.* Sap. II. 24. *invidia dia- boli (peccatum &) mors intravit in mundum.* Contra vero Deus summum illud & perfectissi- mum bonum peccata odit, prohibet, *μακροθυ- μως* peccatorum conversionem expectat, vult hominum conversionem, pretiosissimum *ἀλεξί- φάρμακον* in morte Filii contra peccata paravit, denique impoenitentes peccatores æternis poenis adjudicat, quo igitur ore, qua fronte dici potest, Deum peccata velle, aut ad ea impellere? Cer- te illius rei Deus non est auctor, cujus est ultor.

§. CIX. Quinimo, quod probe observandum est, ipsum malum poenae, quod tamen proprie & accurate loquendo non est malum, etsi sit a Deo;

(N) & (O) 3

Deo;

Deo; tamen ejus causa prima & originaria non est in Deo, sed in nobis ipsis; bonitatem suam communicare, misereri & parcere, proprium est Dei opus, sed malum poenae infligere est opus ejus *alienum*. Esa. XXVIII. 21. Pulcre Bernhardus serm. V. in die natal. col. 60. *Bene dicitur Pater misericordiarum, cui proprium est misereri semper & parcere. Quod miseretur, proprium est illi, ex se enim sumit materiam & velut quoddam seminarium miserendi; quod judicat & condemnat nos, eum quodammodo cogimus, ut longe aliter de corde ipsius misratio quam animadversio procedere videatur, miserendi causam & originem sumit ex proprio, judicandi & ulciscendi magis ex nostro*. Gerson. in lib. de remed. pusillaniam. *Juxta verissimam Chrysostomi sententiam Deus quasi dolet, cum hominem propter suam justitiam damnare debet propter hominis injustitiam*. Proinde recte statuitur, in ipsis poenis etiam Dei misericordiam elucere; 1) quia donat praemia ultra condignum, sed infligit poenas infra condignum, gladium irae miserationis oleo semper exacuit. 2) *Quia non in sempiternum repellit, etiam si adfligit, tamen etiam miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum, non enim excruciat homines ex corde suo & adfligit filios hominum*, Thren. III. 31. 32. 33. 3) Quia ideo punit, ut homines conversi bonitatis suae participes fieri possint. Prosper in epigr. super sentent. August. *Nulla Dei opera misericordia vacant, quando homini & indulgentia consulit, & flagello*. Inde Augustinus lib. III. de liber. arbit. cap. 25. Dei castigationes dicit esse *magis emendatorias, quam interfectorias*, siquidem ideo corripit Deus, ut emendet, emendat, ut servet, ut loquitur Cyprianus libr. IV. epist. 4. Quod si ergo malum poenae primam & originariam causam in nobis ipsis habet; (siquidem Deus non est ultor, nisi homo prius sit peccator; Thren. III. 39. *Quid murmuravit homo vivens? cur non potius murmurat pro suis peccatis?*) quanto minus malum culpae Deo, summo illi & perfectissimo bono, a quo non potest procedere nisi bonum, adscribi poterit?

§. CX. Hinc Patres non solum Veterum sententia de causa peccati.

tegris tractatibus docent, Deum nullo modo esse peccati causam. Basilii integram orationem scripsit, *quod Deus non sit auctor peccati*. Chrysostomus in acta apost. homil. XXIII. dicit, *satius esse sexcenties defodi, quam Deum per nos talia audire, quod nobis sit malorum auctor*. Augustinus ad art. sibi falso impositos art. 10. dicit, *esse detestandam & abominandam opinionem, quae credit, Deum cujusquam malae actionis aut voluntatis auctorem esse*. art. 13. *Si a justitia & pietate quis deficit, suo in praeceptis fertur arbitrio, sua concupiscentia trahitur, sua persuasione decipitur: nihil ibi Pater, nihil Filius, nec Spiritus sanctus: nec in tali negotio quisquam divinae voluntatis intervenit, cujus ope scimus multos, ne laberentur, retentos, nullos autem, ut laberentur, impulsos*. art. 14. *Non fieri potest, ut per quem a talibus (peccatis) surgitur, per eum in talia decidatur &c.* Talia hujus generis dicta occurrunt in scriptis patrum longe plurima.

§. CXI. Absint igitur a piis mentibus *poenae illa auctoritas*. Deus movet latronem ad occidendam innocentem etiam & imparatum ad mortem. Zwinglius tom. I. fol. 366. de provid. cap. 6. *Providentia divina Esayum in hoc creavit, ut viveret atque impie viveret*. Idem in elench. contra Catabapt. part. II. fol. 36. *Deus praescivit, quem exitum habiturus esset homo, antequam ipsum conderet, & ideo praescivit, quia decreto suo sic ordinavit*. Calvinus III. instit. cap. 23. sect. 7. *Cum tam bona quam mala fiant, tam in his, quam in illis necessario haec tria conjungi oportet, Dei videlicet aeternam praescientiam, cum ipsius immutabili voluntate & decreto*. Beza p. II. respons. ad colloq. p. 152. *Dei ordinatione Adamus in peccatum fuit lapsus. Quid enim opus tergiversationibus? Si simpliciter Deus nolisset eum peccare, non peccasset, quasi vero invito Deo aliquid fiat? Occasionem illi dedit peccandi, dum legem tulit, quam sciebat ipsum non servaturum. Creavit serpentem & diabolum, qui eum tentarent: dedit ei uxorem, quae illum alliceret, denique permixit cum suo*

Sententia Calvinianorum.

suo arbitrio male uti: quomodo igitur dici potest. Adamum esse lapsum citra Dei ordinationem ac praedestinationem? fatemur ergo, factum fuisse Dei consilio ac voluntate, ut Adamus lapsus sit &c. Zanchius lib. V. de nat. Dei cap. 2. pag. 690. *Deus inclinatur & impellit voluntatem impiorum ad gravia peccata.* Martyr. in epist. ad Rom. fol. 38. *Si quis videt caecum impingentem, nec posse non cadere, si ei suam manum porrigat, eumque regat, nolit autem ille manum suam caeco praeberere, & patiat eum cadere, obsecro, quis non dicat, eum casum huius caeci voluisse, ejusque causam fuisse.* Jam Deus hoc amplius peccati mei causa est, quam ille, qui negat caeco ducatum, causa est, ut cadat caecus, quod Deus me in utero matris meae cum hac perversitate ingenii mei atque peccandi necessitate condidit atque formavit. Martin. Bucerus super I. Rom. Plura in hanc sententiam ex scriptis eorum, qui Calvinum sequuntur, huc adferri possent, sed remittimus lectorem ad ipsos auctores.

§. CXII. Quid ad argumenta, quibus ἀτόποις καὶ φορτικοῖς hisce pronuntiatis fucum facere conantur, respondendum sit, postea ostendemus, hac vice examinandae prius sunt exceptiones, quas opponunt scripturae dictis & argumentis pro nostrae sententiae confirmatione adductis.

§. CXIII. Dicunt ergo quidam: *Exceptiones contra nostra argumenta.* Scripturae dicta, quae adferunt Deum non velle peccatum, intelligenda esse de voluntate revelata seu signi: non autem de voluntate occulta seu beneplaciti. Ita Zanchius III. de nat. Dei cap. 4. Zegedinus in locis p. 232. & novissime Bucanus loco XIV. pag. 135.

Resp. hac ratione statuuntur contradictoriae in Deo voluntates, quod simplicissimae ejus naturae repugnat. Deinde distinctio haec non est theologica, quippe theologiae principium est verbum Dei, proberit ergo ex verbo Dei illam arcanam voluntatem. Denique sic procedimus: si est alia voluntas signi, alia beneplaciti, quaero, quidnam signat illa voluntas signi? ideo certe dicitur voluntas signi, quia signat aliquid, & est signum voluntatis in Deo. Illud ergo, quod signat, aut consentiet

cum voluntate beneplaciti, aut non consentiet: si prius; sequetur, quod Deus vult voluntate beneplaciti: si posterius; falso significabit, & sic falsum erit signum. Scimus quidem Scholasticos hac distinctione usos esse, sed longe alio sensu, addunt enim, esse distinctionem non rerum, sed vocabulorum. Thomas p. I. v. 19. art. 11. Biel I. sent. dist. 45. q. 1.

§. CXIV. Alii dicunt, Deum non teneri lege, ideoque ejus respectu 2. Deum non teneri lege. malas actiones non esse peccata.

Ita Zwinglius de provid. cap. VI.

Rennecherus in cat. p. 132. *Resp.* etsi Deus non accipiat legem a superiore, tamen sua natura bonus ac justus est, atque hanc suam justiciam in lege tanquam in speculo quodam revelavit. Hinc Philippus dicit, quod *lex sit regula aeternae justitiae in Deo*: quod nobis lex, Deo est natura: ergo non agit Deus contra hanc suam naturam, alias negaret se ipsum, 2. Tim. II. 13. & mutaretur. Mal. III. 6. Cum ergo actiones quaedam malae sint per se malae, illae nulla circumstantia addita fieri possunt bonae, (ut etiam Aristoteles in ethicis probat) tales Deo, qui est ἀνταγαθόν, ipsissima bonitas & justitia, tribui non possunt. Dicit Zwinglius, *Deo non esse legem positam, quia justo non est lex posita*: hoc invertimus: justus, quatenus talis, non agit contra legem. Ergo nec Deus aget contra normam justitiae in lege revelatam. Praeterea, si malae actiones sunt peccata saltem ratione praeccepti prohibitorii, sequetur, per se & sua natura nihil esse peccatum. Intelligi hoc potest ex collatione: si magistratus quidam provincialis, ratione circumstantiarum habita, legem mere civilem promulgat contra eam si ipse summus magistratus agat, proprie non peccat, quia saltem ratione mandati id erat malum, nemo autem sibi legem immutabilem scribit. Denique hac ratione peccata omnia erunt paria, quia eadem ratio prohibitionis tam in minimis, quam in maximis.

§. CXV. Excipiunt alii, *malas actiones esse peccata, quatenus a mala impiorum voluntate procedunt, & sic causam vitii esse in instrumento.* Beza p. II. resp. ad colloq. pag. 184, 185. *Resp.* hoc non pro-

3. Causam peccati in instrumento quaerendam.

procedit in primo Adæ peccato, cum voluntas ejus nondum esset corrupta. Deinde quæro, an illa mala hominis voluntas prima peccati causa? id non concedent, quia dicunt, Deum ad has vel illas actiones etiam malas, homines impellere *efficacis decreti necessitate*. Dicunt quidem, homines sponte peccare, quia voluntarie peccant: sed tamen (quod probe notandum) addunt, voluntatem non nisi ad eam partem se flectere posse, ad quam Deus efficaciter eam flectit, etiam si aptitudinem ad utrumlibet habeat; & sic determinationem motus spontanei a Dei decreto, non ab hominis voluntate suspendunt. Sic enim Beza p. II. resp. ad colloq. p. 207. *Cum in alterutram partem habeant quoque flexibilem illam servilem & peccato mancipatam utrinque libertatem, itidem in eam semper partem sponte inclinant, quam Deus ab æterno determinavit, prout etiam Deo visum est efficere, ut ipsi sponte ferantur efficaciam spiritui erroris & ipsorum concupiscentiis tribuenti*, Lanchius V. de natura Dei cap. 2. pag. 744. *Impii cum peccant, scientes ac volentes & cum delectatione peccant, ita, ut si eos velis impedire, ne scelus admittant, mox tibi irascantur, quare, etsi non recte dixeris, eos cogi peccare: interim tamen non possunt aliud facere, & ad id necessitate quadam ex Dei ordinatione constringuntur.*

§. CXVI. Excipiunt alii, *malas actiones respectu Dei non esse peccata, cum fiant bono fine, ut suam exercere possit justitiam; homines autem incitari avaritia, ambitione, crudelitate, ad illas*. Calvinus in inst. adv. libert. cap. 14. p. 89. Resp. nec hæc expositio locum habet in primo peccato, de quo potissimum hic quærimus. Deinde quæro de ipsa illa inordinata hominis intentione, an a Deo sit, an a mala hominis voluntate? Prius coguntur dicere, si velint thesin quædam. Sic enim Beza in resp. ad Castell. aphor. 2. *Sic agit Deus per illa instrumenta, ut non tantum finat per illa agere, nec tantum moderetur eventum, sed etiam excitet, impellat, moveat, regat, atque adeo, quod omnium est maximum, etiam creet, ut per illa agat, quod constituit.* Præterea non omne,

quod sit bona intentione, est opus bonum, ut patet exemplo Saulis 1. Sam. XV. Denique non omnia hominis peccata sunt ex mala intentione. Specie & adparentia alicujus boni pleraque peccata perpetrantur. *Nemo operatur ad malum respiciens*, dicebat Dionysius.

§. CXVII. Examinemus scripturæ dicta, quibus hunc suum furorem potius, quam errorem, palliare nituntur, ut ad veram dictorum istorum sententiam perveniamus. Quod enim attinet rationes, quibus conantur demonstrare, primos parentes efficacis decreti divini necessitate ad peccandum impulsos esse, illæ diluuntur in loco de lapsu primorum parentum, hac vice scripturæ testimonia, quæ magno numero adferunt, ab ipsorum corruptelis vindicabimus. 1.) *Præcipit Deus Abraham, ut immolaret filium Isaacum*, Gen. XXII. 2. *Mactatio hominis innocentis erat utique peccatum*. Respondemus: 1) Moles diserte addit, fuisse hanc *temptationem*, qua fidei & obedientiam Abraham Deus probare voluit; ideoque non permisit Abraham, ut actu immolaret filium, sed idem, qui jusserat, ut feriret, vociferatus est, ut parceret. Scholastici dicunt, esse quoddam *præceptum obedientiæ*, cujus actum Deus velit, ut Exod. XX. 3. & seqq. quoddam *præceptum probationis*, ubi Deus actum ipsum non velit, sed tantum ostensionem obedientiæ, ut hoc loco; denique quoddam *præceptum cautelæ*, ubi Deus actum ipsum non prohibeat, sed tantum inanem gloriam, quæ se actibus illis immisceat. 2) Sed quia voluntatem Abraham loco ipsius facti acceptavit Deus, ideo addendum, si vel maxime immolatus fuisset ex mandato Dei Isaacus, tamen nec Deum homicidam, nec Abrahamum patricidam fuisse, siquidem definitio homicidæ factio isti non competeret, quod exemplo manifestum fieri potest. Si quis ex justo magistratus decreto occidit alterum, haudquaquam propterea homicida est censendus: eodem modo Abraham non fuisset homicida æstimandus, quia non ex propria auctoritate aut impulsu vitiosorum adfectuum, sed mandato summi regis, *coram quo*

Scripturae dicta, quæ ad causæ suæ defensionem proferuntur.
1. *Præceptum de immolando Isaac*
Gen. XXII.

nemo

nemo innocens est, Exod. XXXIV. 7. filium suum morti tradidisset.

§. CXVIII. II.) Gen. XLV. 8.

2. Dei voluntate Iosephus venditus Gen. XLV.

dicit Iosephus ad fratres: *Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum.* Et Gen. L. 19. *Nolite timere, num Dei resistere possumus voluntati?* Ergo fuit

Dei consilium & voluntas, ut Iosephum fratres venderent: *Deus animos illorum, ut sic facerent, instinctu suo direxit; Et ne aliter facerent, cavuit: ut scribit Musculus super hunc locum.* Resp. 1.) Iosephus ipsemet suam mentem recte declarat Gen. L. 20. *Vos cogitastis de me malum, Deus autem convertit in bonum, sicut coram videtis, ut opera mea tempore famis vos conservaret vivos.* Gen. XLV. 5. *Pro salute vestra misit me Deus ante vos in Aegyptum.* v. 7. *Praemisi me Deus, ut reservemini super terram Et vivificarem vos ereptione magna.* Ergo non excusat Iosephus fratrum scelus, quasi divina voluntate & consilio illud perpetrarint: sed loquitur de mirabiliter gubernato missionis exitu, per quem sapientissimus & omnipotens Deus id, quod per se malum & detestandum erat, quodque ipsemet extreme oderat, in salutem multorum populorum convertit. Proinde Dei opus bonum cum opere hominum pessimo neutiquam commiscendum. Ambrosius lib. de Ioseph. cap. XII. *Quam pia fraternitas, quam dulcis germanitas, ut etiam parricidale excusetur admissum, dicens, divinae illud providentiae fuisse, non impietatis humanae, quandoquidem non ab hominibus oblatus ad mortem, sed a Domino missus sit ad vitam.* 2.) Posterior locus non est recte conversus; sic enim est in Hebræo; *אני הוה אלהים כי* quia sub Deo ego, Chald. *Ego timeo a facie Dei,* LXX. *τὸ θεῶν εἰμι ἐγώ,* atque ita recte locum verti fateatur Calvinus. Sensus ergo est, timeo Deum & illi subiectus sum, ergo non abutar potentia mea ad nocendum, vel malum pro malo vobis reddendum. Pagninus & Tromellius verterunt, *an loco Dei ego?* Aquila *ὅτι μὴ θεὸς ἐγώ;* Symmachus *μὴ γὰρ ἀντὶ θεῶν εἰμι ἐγώ;* Schol. *καὶ γὰρ φοβέσθην τὸν θεὸν εἰμι ἐγώ.* Sensus erit, cum Deus

Tomus IV.

remiserit vobis peccata vestra, utique nec ego vindicabo illatam injuriam.

§. CXIX. III.) *Deus indurasse dicitur Pharaonem;* Exod. IV.

21. *ergo interiorum cordis duritiam in eo operatus est.* Resp. de induratione prolixè & nervose tractat theologus præstantissimus

3. *Induratio Pharaonis Deo adscribitur* Exod. IV.

D. Rungius in comment. super Exod. ex quo quædam huc referemus. Est quædam durities naturalis, Ezech. XXXVI. 26. quæ ex parte etiam in renatis adhuc reliqua est. Luc. XXIV. 25; Marc. XVI. 14. Alia acquisita, qua homines ea, quæ alioquin vel naturaliter intelligere, vel per Spiritus sancti gratiam percipere poterant, quia id facere nolunt, Deo impietatem iuste vindicante tandem non possunt. Hæc durities tribuitur *πρωτῶς* illis, quibus voluntas Dei in verbo patefacta, quorum quidam initio per Spiritus sancti operationem renati postea resiliunt, Hebr. VI. 5. 6. quidam in cœtu vocatorum nunquam fuerunt, sed verbo Dei sibi ipsis annunciato furenter resistunt. *Δευτέρως καὶ κατ' ἀνάλογίαν* tribuitur ethnicis, qui contra generalem Dei patefactionem in creatione & notitiis furenter ac sponte agunt, quæ sciunt esse mala. Porro hæc induratio tribuitur *primo* hominibus ipsis, qui agnitæ veritati spontanea malitia sese contumaciter opponunt. Exod. IX. 34. *Pharao indurabat cor suum.* Deur. X. 16. *Cervices vestras ne induretis amplius.* Jer. V. 3. *Induraverunt facies suas &c.* Deinde satanæ, qui, quod impii sponte erant acturi, efficit, ut impensius agant, & fortius urgeant. 2 Cor. IV. 4. *Deus hujus mundi excæcavit cor incredulorum.* Tertio Deo, Exod. IV. 21. *ego indurabo cor Pharaonis &c.* Quarto prophetis & apostolis. Esa. VI. 10. &c. Quomodo autem induret Deus, accurate explicandum est. Manichæi intelligebant hoc de malo Deo efficaciter operante habitum malitiæ in cordibus hominum; hodie quidam disputant, Deum bonum efficaciter duritiam illam in cordibus operari, at hoc naturæ Dei adversum penitus. Sic ergo habendum. Induratio potest tripliciter considerari; *primo* ut est

(P) & (Q)

pecca-

peccatum maximum, *secundo* quatenus est causa aliorum peccatorum, his respectibus non tribuitur Deo; *tertio* quatenus est poena praecedentium peccatorum, & hoc respectu Deo tribuitur. Sed quomodo punit Deus induratione? non solum sustentat durum cor hominis, praescit ejus duritiem, homini contumaciter & furenter se opponenti subtrahit suam gratiam, permittit eum ferri suis cupiditatibus; sed etiam satanae talem hominem tradit, a quo efficaciter induretur, ac homini in potestatem diaboli tradito offert verbum, idque subinde inculcat, nec tamen aliud quicquam efficit, quam ut peccator fiat deterior, differt insuper poenas, qua Dei *μαρτυρία* ad majorem indurationem homo pessime abutitur: tandem etiam justitiam suam in poena induratorum ostendit. Sic ergo indurat Deus, non ut peccati auctor, nec ut otiosus spectator, sed ut iustissimus iudex, quo pertinent dicta veterum. Augustinus epist. CV. *Non indurat Deus impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam.* Idem in libr. LXXXIII. quaestionum q. 68. *Pharao prioribus meritis, quibus adfixit in regno suo peregrinos, dignus effectus, cui obduraretur cor, ut nec manifestissimis signis jubentis Dei crederet: Et postea. Nunquid latebat Pharaonem, quantum boni consecutae fuerint terrae illae per adventum Ioseph? Illius ergo rei gestae cognitio vocatio ejus fuit, ut populum Israel misericorditer tractans non esset ingratus: qui autem huic vocationi obtemperare noluit, sed exercuit crudelitatem in eis, quibus misericordia & humanitas debebatur, ideo meruit poenam, ut induraretur illius cor, & tantam coecitatem mentis pateretur &c.* Chrysostomus homil. LXVIII. in cap. XII. Joh. *Cum deseritur homo, a Deo traditur diabolo, in cujus potestatem reductus innumeris malis adficitur.* Breviter: indurat Deus quosdam non absoluto quodam odio, sed iustissimo contumaciam ipsorum vindicante iudicio; indurat non per semet ipsum duritiem in cordibus hominum operando, sed eos deserendo & satanae tradendo. Hanc Dei desertionem non excludunt verba in piel & hiphil usurpata, quae pro subiecta materia saepius *permissivae* explicanda sunt, ut ex Deut. XX. 16. Exod. I. 17. Job, XXXIX. 19. & aliis

locis quamplurimis ostendit Weigameyerus in tab. gramm.

§. CXX. IV) Praeceptum Deus

Israelitis commodato accipere vasa ab Aegyptiis, eademque secum in fuga auferre. Exod. XI. 2. *Ergo id, quod Israelitarum respectu peccatum erat, praecipit.* Resp.

4. Praeceptum de furto Aegyptiaco. Exod. XI.

furtum definitur, *quod sit contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratia vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod lege naturali prohibitum est.* l. furtum ff. de furtis: vel ut alias dicunt, *est contrectatio rei alienae invito domino.* At haec definitio non competit facto Israelitarum; 1.) quia non privata cupiditate abstulerunt aurum & argentum Aegyptiorum, sed accessit auctoritas summi magistratus, ipsius Dei; jam vero qui alterius rem accipit auctoritate iudicis, is fur non est. 2.) Repetierunt debitam mercedem operarum & servitutis suae; quae iniique erant oppressi, jam vero non est furtum, quando magistratus debitori solutionem debitam deneganti tot bona adimit, ut creditori satisfieri possit. 3.) Quin nec vi illa vasa aurea & argentea invitis Aegyptiis abstulerunt, sed Deus dedit Israelitis gratiam in oculis Aegyptiorum, unde etiam non usurpatur in hebr. vox נָשָׂא quae proprie furtum significat, sed נָשָׂא postulat. Deus omnium possessionum verus Dominus jure belli tanquam victor Aegyptiorum servis suis distribuit spolia hostibus detracta. Augustinus lib. II. quaest. super Exod. q. 39. *Israelitae non fecerunt furtum, sed Deo jubenti ministerium prae-buerunt.* in enarr. Psalm. CIV. *Israelitae magis per illa Dei verba ab illo, qui cor eorum videbat, & cupiditates examinabat, permitti sunt facere ista quam iussi, non tamen sine aliquo profectu animae carnalis, quod & his fecerunt, qui talia jure passi sunt, & quamvis per dolum ab iniquis hominibus, tamen quod sibi reddi debuit, abstulerunt: sicut enim Aegyptiorum iniquitate, sic ipsorum infirmitate ad id, quod opus erat, illis factis figurandum & praenunciandum divinae usus est Deus.* Vincentius in spec. hist. lib. III. cap. 6. *Spoliaverunt Aegyptios divina permissione* quae

quasi pro mercedis suae recompensatione, quia
dum gratis laboraverunt. Item ut inde fierent
vestes & tabernaculum.

5. Filii Eli
non audierunt
patrem, quia
Deus voluit
eos occidere.
1 Sam. II.

§. CXXI. V.) 1. Sam. II. 25.
Ophni & Pinehas noluerunt au-
dire vocem patris sui, quia Do-
minus voluit eos occidere. Ergo
occulto quodam odio Deus ad istam
inobedientiam eos instigavit. Resp.

1.) describuntur in hoc capite filii Eli, quod
fuerunt filii Belial, nec agnoverint Iehovam,
v. 12; quod peccatum eorum magnum valde co-
ram Iehova, v. 17. quod peccare fecerint univer-
sum populum, v. 23. quod fuerint scortatores,
v. 22. & optimum ex carne sacrificiorum prae-
ripuerint, v. 16. Iosephus lib. V. antiq. Jud.
cap. 15. Eli pontifici duo filii fuerunt Ophnes &
Pinehas, hi contra omne jus & fas omnia sibi li-
cere volebant, nec contenti honorariis muneribus,
etiam a rapinis non abstinebant, mulierum insu-
per, religionis ergo consuetudinem ad sacrum lo-
cum, pudicitiam vel vi vel donis expugnabant,
ita, ut nihil a tyrannorum moribus differrent &c.
Propter hæc gravissima peccata iustissimus Deus
corda ipsorum jam antea satis dura & lapidea
induravit, ut non audierint vocem patris sui, ac
proinde describitur in his verbis iudiciaria Dei ad
meritas poenas contumaces destinantis voluntas,
per quam completa peccatorum mensura immo-
rigos & contumaces hosce liberos ad meritas
poenas revocare constituit; Iratus ad poenam se
quos trahit Deus, auferre mentem illis prius sa-
nam solet. 2.) Ex eo autem minime inferen-
dum, quod Deus occulto quodam & omnem
ipsorum contumaciam antegrediente odio istam
inobedientiam cordibus ipsorum instillaverit, quæ
enim sit Dei voluntas, illam manifestavit in lege:
Honora patrem & matrem, cujus contradic-
toriam occultam voluntatem quandam in Deo sta-
tuere plane est ἀθεολογόν.

6. Deo tribui-
tur Absolonis
incestus,
2 Sam. XII.

§. CXXII. VI.) 2 Sam. XII, 11.
Denunciat Dominus Davidi per
Nathanum: Ego suscitaturus sum
adversum te malum de domo tua,
tollamque uxores tuas in oculis
tuis & dabo proximo tuo, dor-

mietaque cum uxoribus tuis in oculis solis hujus,
v. 12. tu fecisti abscondite, ego autem faciam
hoc coram toto Israele: id postea completum per
Absolonem 2 Sam. XVI. 22. Ergo ad hoc facinus
Deus Absolonem instigavit. Resp. 1.) Deus in
lege sua incestum & omnes vagas libidines seve-
re prohibuit, incestuosum Absolonem graviter
punit, 2 Sam. XVIII. 14. quin & Achitophalem,
quo impulsore tam enorme flagitium Absolon
perpetraverat, ad meritas poenas revocavit. 2 Sam.
XVII. 23. (Ejus ergo Deus non est auctor, cujus
est ultor, neque cogitandum, occulta inspiratione
ad id impellere, quod constat manifestis edicto
ipsum prohibuisse. 2.) Proponitur autem in his
verbis iustissimum Dei, adulterium Davidis vindi-
caturi, iudicium, ideoque voces illæ, suscitabo,
dabo, faciam &c. sunt verba iudicii divini, ex
quibus id solummodo colligi potest ac debet, Ab-
solonis incestum fuisse iusto Dei iudicio poenam
adulterii Davidici; ex eo vero neutiquam colligi
potest vel debet, Absolonem ad hoc facinus a Deo
impulsum vel instigatum. 3.) Considerari enim
incestus ille potest dupliciter: primo ut culpa &
enorme flagitium; hoc respectu impulsori sata-
næ & libidinoso Absoloni transcribendus est uni-
ce, Deo minime omnium in consortium vel cul-
pæ partem vocato. Deinde ut poena Davidici
adulterii; hoc respectu Deo tribuendus est, qui
satanæ impulsui & adfectibus Absolonis frena la-
xando iustissimi iudicis Davidis peccata vindican-
tis partes in hoc opere sustinuit. 4.) Agnoscit
hoc Petrus Martyr, ideo in comm. hujus loci scri-
bit: Licet eadem actio & Deo & Absoloni tri-
buatur, tamen ejus Deum, non nisi quatenus poena
& confictio Davidis est, auctorem esse. Quo-
modo una eademque actio & culpa & poena sit,
infra explicabimus.

§. CXXIII. VII.) 2 Sam. XVI. 7. Deus præ-
cepit Simei, ut
10. Cum Simei malediceret Davi-
di, atque hoc nomine Abisai eum
occidere vellet, respondet David, ac
bis repetit, Dominum præcepisse
Simei, ut malediceret, ac proinde neminem debere
dicere, cur fecisti sic? Ergo Deus eum ad maledicen-
dum instigavit. Resp. 1.) Deus voluntatem suam
in lege manifestavit diserte, Exod. XXII. 28.

(P) & (Q) 2

Prin-

Principi in populo tuo non maledices, ejus contrarium nec vult, nec adprobat, nec aliud impellit. 2.) David moriturus præcipit filio suo Salomoni, ne hunc maledicum dimittat innocentem, sed cum *sanguine ejus canitiem deducat ad sepulcrum*, 1 Reg. II. 9. quod & factum est a Salomone v. 46. Utique ergo gravissime in hoc opere Simeï peccavit, & propterea a Deo punitus est. 3.) Verba igitur Davidis: *Dominus præcepit*, vel ut in hebr. est, *dixit Simeï, ut malediceret*, non eo sensu accipienda sunt, quod Deus occulte impulerit vel infligaverit Simeï ad maledicendum, siquidem hac ratione Simeï non peccasset, nemo enim Dei voluntatem implendo peccat; sed loquitur David ex vera cordis humiliatione, justissimum Dei judicium agnoscens, quod propter peccata sua & filii persecutionem, & hujus Simeï maledictionem sit promeritus. 4.) Augustinus de gratia & lib. arb. cap. XX. *Scriptura divina ostendit, non solum bonas hominum voluntates, quas ipse facit, ex malis a se factas bonas in actus bonos & in aeternam dirigit vitam, verum etiam illas, quæ conservant sæculi creaturam, ita esse in Dei potestate, ut illas, quo voluerit, quando voluerit, faciat inclinari vel ad beneficia quibusdam præstanda, vel ad pœnas quibusdam ingerendas, sicut ipse judicat occultissimo quidem judicio, sed sine dubitatione justissimo &c.* Et postea. *Nunquid non sua voluntate filius Iemini maledicebat Regi David? & tamen quid ait David, plenus vera & alta & pia sapientia? Quid ait illi, qui maledicentem percutere voluit? Dimitte eum, ut maledicat, quia Dominus dixit illi maledicere David, & quis dicit ei, quare fecisti sic? quomodo dixerit Dominus huic homini maledicere David, quis sapiens & intelligit? Non enim jubendo dixit, ut obedientia laudaretur, sed quod ejus voluntatem proprio suo vitio malam in hoc peccatum jussu & occulto suo judicio inclinavit, ideo dictum est, dixit ei Dominus: nam si jubenti obtemperasset Deo, laudandus potius, quam puniendus est.* Hactenus Augustinus, qui verbo inclinandi minime eo sensu utitur, quasi Deus malam hanc voluntatem Simeï inleverit, sed quod satanæ permiserit, ut ad hoc peccatum voluntatem Simeï malam inclinaret, ut totus contextus ostendit, & nos

§. CXXXVIII. docebimus. Inclinat Deus non malitiam cordibus inferendo, aut ad hanc vel illam actionem malam impellendo; sed satanæ & cupiditatibus hominum frena laxando, nec eorum proposita intervendo. 5.) Declarari hoc potest exemplo simili. Denunciat Deus Baasæ, quod ipse & posterius ejus sint excidendi. 1 Reg. XVI. 3. hanc divinam pœnam exsequitur Zimri, v. 9. non quod Deus infligaverit Zimri ad hoc factum, sed quia malitia ejus ad justam pœnam Baasæ usus est; quod enim factum hoc Zimri Deo non placuerit, patet ex justissima ipsius pœna. v. 18. & 19.

§. CXXIV. VIII.) 2 Sam. XXIV. 1. *Deus concitavit Davidem, ut juberet Israelitum numerari. Ergo incitat Deus ad ea, quæ respectu hominum vere sunt peccata.* Resp. 8. *David a Deo concitatus est ad populum numerandum.* 2 Sam. XXIV.

1.) additur diserte, quod furor Domini addiderit irasci contra Israelitum; jam vero Deus non irascitur, nisi propter peccata, ergo non occulto quodam odio Deus concitavit Davidem ad hoc factum, sed justo suo judicio peccata peccatis puniunt. 2.) Quia vero Deus ita punit peccata peccatis, ut peccati auctor non sit, (id quod suo loco plenius declarabimus) ideo explicatio horum verborum, quod Deus Davidem incitaverit, proponitur 1. Paral. XXI. 1. *Consurrexit satan contra Israel, & incitavit Davidem, ut numeraret populum.* Ergo quod Deus dicitur concitasse Davidem ad hoc factum, neutiquam sic accipiendum, quasi ipsemet Davidis cordi superbiam istam ac pravas hasce cogitationes ingesserit, sed quod propter prægressa Davidis & Israelitarum peccata satanæ permiserit, ut ad hoc peccatum Davidem sollicitaret, & quod sua gratia a Davide recesserit, ut huic tentationi succumberet. 3.) David agnoscit se graviter peccasse, & vera poenitentia peccati hujus remissionem petit, v. 10. quin & triduana peste sese hoc peccatum vindicaturum Deus minatur, v. 13. quam vero absurdum foret, Deum ea punire, quorum ipse est auctor? Hac ratione mutabilis constitueretur, & justitia ejus labefacteretur. Fulgentius lib. I. ad Monim. cap. 22. *Iustitia ea non erit, si puniendum rem non invenisse, sed fecisse Deus dicatur.*

§. CXXV.

¶ *Deus dat spiritum mendacem in ore pseudo-prophetarum.* 2 Paral. XVIII.

§. CXXV. IX.) 2 Paral. XVIII. 22. *Dedit Deus spiritum mendacem in ore falsorum prophetarum.* Ezech. XIV. 9. *Propheta cum seductus & locutus fuerit verbum, ego seduxi eum.* Ergo Deus in-

spirat falsis prophetis erroneas doctrinas. Resp.

1.) Deut. XIII. 5. jubet Deus falsos prophetas interfici, ergo nec vult, nec probat seductiones ipsorum, utique ergo non impellit ad eas. 2.) Quando igitur scriptura Deo vel Deus sibi ipsi tribuit, quod det spiritum mendacem in ore pseudoprophetarum, & prophetas falsos seducat, intelligendum id de iusto Dei judicio, quo per seductiones pseudoprophetarum contemptum sui verbi puni- 2 Theß. II. 10. *Quia caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, v. 11. ideo misit illis Deus efficaciam erroris.* 3.) Non autem eo modo Deus seducit falsos prophetas, quasi ipse infilllet cordibus eorum erroneas sententias, aut quasi corda ipsorum instiget ad falsa dogmata fingenda, minime vero, quia diserte dicit Dominus: Jer. XIV. 14. *Falso vaticinantur in nomine meo, non misi eos, neque praecepi eis, neque locutus sum ad eos, visionem mendacem & seductionem cordis sui vaticinantur.* Jer. XXIII. 21. *Non misi prophetas illos, & ipsi currebant, non sum locutus ad eos, & ipsi prophetabant,* quod repetitur XXIX. 9. 4.) Sed hoc respectu seductionis pseudoprophetarum Deo tribuitur, quia diabolo, qui est *pater mendacii*, Joh. VIII. 44. iusto suo judicio propter contemptum verbi tantum juris concedit, ut varias hæreses per ipsos excitet, & quia homines natura sunt tenebrae, Ephes. V. 8. ideo destituti luce divinae agnitionis & regimine Spiritus sancti, nihil aliud quam errare possunt. 5.) Hanc explicationem confirmat ipsa scriptura, dum errores pseudoprophetarum vocat *seductiones cordis ipsorum, ac diabolo seductionem istam transcribit* 1 Reg. XXII. 20. seqq. 2 Paral. XVIII. 19. seqq. *dixit Jehova, quis decipiet Achab, ut ascendat? Tunc egressus est spiritus, qui stetit coram Jehova, & ait, ego decipiam eum, Jehova vero ait: in quo? respondit, egrediar, eroque spiritus mendacii in ore prophetarum ejus; dixit ergo,*

decipies, & etiam praevaleris, egredere & fac ita. Nunc ergo eis dedit Jehova spiritum mendacii in ore omnium prophetarum, &c. Vides pulcherrime exponi, quomodo Deus seduxerit illos pseudoprophetas. Augustinus de gratia & lib. arb. cap. XXIII. *Quando auditis disentem Dominum: Ego Dominus seduxi prophetam illum, in eo, quem seduci permittit, mala ejus merita credite.*

§. CXXVI. X.) Prov. XVI. 4. *Omnia operatus est Jehova propter seipsum, etiam impium ad diem malum. Ergo in impiorum cordibus etiam malum operatur.* 10. *Deus omnia operatur propter se ipsum, etiam impium ad diem malum.* Ergoverb. XVI. Resp. 1.) *dies malus* juxta phrasin

scripturae sacrae non significat peccata impii, sed meritas peccatorum poenas. Ps. XLI. 2. *In die mala liberabit eum Dominus.* Ps. XLIX. 6. *Cur timebo in die mala.* Prov. XV. 15. *Omnes dies pauperis mali &c.* 2.) Ergo non hoc vult sapiens, quod Deus creet quosdam eo fine, ut sint impii, vel quod malitiam in cordibus impiorum operetur, sed loquitur de providentia Dei mirabili, qua impios ad meritas poenas tandem tradit propter suam iustitiam. Wolffg. Musculus in locis commun. art. de creat. *Locus Prov. XVI. in quo Salomon dicit: Omnia operatur Dominus propter se ipsum, etiam impium ad diem malum; non est ad creationis operationem adducendus; loquitur enim illie Salomon non de creatione, sed de providentia et gubernatione.* Ludov. Lavaterus hoc loco. *Non est ex his verbis colligendum, Deum condidisse impium ut impium, nam impius ut impius non est ex Deo, sed ex patre diabolo, nec de creatione loquitur, sed de gubernatione illius, qua etiam impiorum animas sic gubernat, ut ad gloriam suam faciant, (impietatem eorum ad meritas poenas revocando.)* 3.) Invertimus ergo argumentum: Si Deus fecit impium ad diem malum, id est, si ob impietatem constituit & trahit Deus impium ad poenam, utique impietatem ipsam non vult, nec in corde impii eam operatur. Eadem responsio adplicanda ad loca similia, Esaj. XLV. 7. *Ego Dominus faciens pacem & creans malum.* Am. III. 6. *Non est malum in civitate, quod non fecerit Dominus.* Eccl. XI. 14.

(P) & (Q) 3

Bona

Bona & mala a Domino Deo &c. Hæc enim omnia loquuntur non de malo culpæ, sed de malo pœnæ, ideoque inscite ab uno fit collectio ad aliud, imo vero quia Deus est auctor mali pœnæ, hoc est, quia hominum impietatem punit, ideo non est auctor mali culpæ.

§. CXXVII. XI.) Esaj. LXIII.

11. *Deus facit homines errare, Es. LXIII.*

17. *Quasi errare nos fecisti de viis tuis, indurasti cor nostrum, ne timeremus te. Ergo Deus facit homines errare interius in cordi-*

bus eorum errores operando. Resp. 1.) Israelitæ causam & culpam erroris sui minime transcribunt Deo, sed agnoscunt justo Dei judicio Spiritum sanctum, cui contumaciter resisterint, a se ablatum esse, atque inde se in errores incidisse. *Rebeller fuimus & irasci fecimus Spiritum sanctum tuum, v. 10. ideo miserationes tuæ contumuerunt sibi super nos, v. 15. errare nos fecisti. v. 17. sed converte iterum ad nos misericordiam tuam &c.* Ergo continendo suas miserationes, & Spiritum suum auferendo Deus errare facit & indurat, adde etiam diabolo potestatem indurandi ac in errores abducendi concedendo. 2.) Si in Deum culpam sui erroris suæque duritiei referrent, quomodo ejus remissionem a Deo vel peterent, vel impetrarent: Münsterus sic reddidit: *quare permittis avelli cor nostrum a timore tuo? Tertullianus, quare fineres aberrare nos Jehova a viis tuis? Ostendunt igitur, verba transitiva apud Hebr. sæpe pro subiecta materia permissive exponenda esse.*

§. CXXVIII. XII.) Jer. XX. 7.

12. *Deus seduxit Jeremiam. Jer. XX.*

Seduxisti me, Domine, & seductus sum. Ergo Deus seduxit prophetam interius seductionem in ejus corde operando. Resp. loquitur propheta non de mendacio in doctrina, sed de vocatione sua prophetica, ad quam a Deo deductus, & quasi seductus sit. In hebræo est מְהַלֵּךְ quod proprie significat persuadere, *persuaxisti mihi Domine*, quasi dicat: obtemperavi vocationi tuæ, sed quantum in ea mihi occurrit odii, periculorum & calamitatum, adeo ut merito conqueri possem, me blandis verbis a te persuasum & quasi seductum, ut munus propheticum susci-

perem. Münsterus sic exponit: *Si seductus sum, Domine, ut illi falso loquuntur, tu me seduxisti, cum ego non mea sponte hoc subierim officium, sed te vocantem secutus sim: sed prior explicatio concinnior est, quam adprobant Lutherus & Chemnitius.*

§. CXXIX. XIII.) Osee I. 2.

Præcipit Deus prophetae, ut accipiat uxorem fornicationum. Ergo id, quod nostri respectu peccatum est, Deus aliquando præcipit. Resp. varix sunt hujus loci prophetici expositiones: 1.) Quidam sentiunt, prophetam vere fornicatum esse cum meretrice, & hujus fornicationis auctorem constituunt Deum: sed illos Lutherus comm. super Oseam tom. IV. opp. Jeneus. latin. fol. 588. recte vocat *omnium maxime ineptos interpretes*, cum nunquam accidere possit, ut Deus præcipiat aut adprobet vagas libidines, cum hæc sit perpetua & immutabilis Dei voluntas: *Ne mæcheris*, cum propheta per crimen scortationis in summum, venisset contemtum apud populum &c. 2.) Hieronymus in prologo Osee statuit, per fornicariam non elocati corporis meretricem, sed *gentilem, quæ Deum ignorabat*, intelligendam esse, cum scripturæ solenne sit, idololatriam gentilem *spiritualem fornicationem* adpellare. 3.) Rabbini statuunt, hæc per visionem facta, quod vere non duxerit scortum, sed quod in visione hoc ipsi eveniret, unde interpres chaldæus locum sic vertit: *Dixit Dominus ad Hoseam: Vade & annuncia prophetiam habitatoribus civitatum post idola errantium, qui addunt, ut peccent, quoniam errando errant incolae terræ a cultu Domini recedentes: abiens igitur prophetaui contra eos, quod si pœnitentiam facerent, dimitteretur eis peccatum: si non, marcescerent quasi folia ficulnearum, adjiciendo & faciendo mala.* 4.) Quidam statuunt, Oseam legitimo matrimonio sibi junxisse mulierem, quæ scortatione fuerit prius infamis: in quam sententiam videtur Lyranus inclinare, sic enim in comment. scribit: *Accipe cum matre filios, quos ante habuit, ita quod accepit matrem in uxorem, & filios ejus adoptavit; id sentit Augustinus XXII. contra Faustum*

19. *Præcipit Deus Osee, ut meretricem ducat Ose. I.*

cap.

cap. 80. 3.) Sed in omnibus hisce expositionibus, quod merito desideretur, ostendi potest. Statuimus igitur cum Luthero & probatissimis quibusque interpretibus, prophetam legitimo conjugio Dei jussu inito sibi copulasse non infame scortum, sed honeste educatam virginem, quod additum patris nomen indicat, sed huic legitimæ uxori nomen scorti, & legitimis suis liberis nomen spuriorum imposuisse & quidem Dei mandato, ut hoc velut gestu ac signo doceret, totum populum esse coram Deo spiritualis fornicationis reum, ejusdemque pœnas brevi daturum; hanc esse genuinam istius loci sententiam, docent verba immediate sequentia, quia additur, *terram relicto Domino fornicatam*, hoc est, alienos cultus & deos secutam esse.

14. *Judæi non poterant credere propter vaticinia prophetarum de ipsorum incredulitate. Joh. XII.* 6. CXXX. XIV.) Joh. XII. 39. Non poterant credere, quia dixit Esaias: Excœca cor populi hujus. Ergo prædictio & decretum Dei sunt effitices causæ incredulitatis quorundam hominum. Resp. 1.) ostendimus superius, præscientiam divinam non adferre rebus necessitatem a priori,

idem etiam statuendum de prædictione divina in scripturis sacris proposita, non enim ea solum per prophetas prædicit Deus, quæ ipsemet factururus, sed etiam ea, quæ alios videt esse facturos: sed nec absoluto quodam odio & decreto Deum quosdam ad interitum & causas interitus prædestinare, suo loco satis luculente ostendimus. 2.) Describitur ergo justissima pœna perseverantis in contemptu verbi contumaciæ, quam Deus judicio suo justissimo induratione & excœcatione punit, qua efficitur, ut, qui per operationem Spiritus sancti credere poterant, propter contumaciam suam excœcati postea credere non possint. 3.) Proinde sic procedimus: non poterant credere contumaces Judæi, quia Deus per prophetam prædixerat cor populi hujus excœcandum; sed quare prædixerat excœcationem? Quia prævidit ab æterno populum istum contumacem & rebellem oculos suos ad verbi lucem sponte conclusurum, & propter stupendam istam cœcitatē & contumacem verbi contemptum ab æ-

terno constituit eorum corda excœcare & indurare. 4.) Repetendum autem denuo ex superioribus, Deum non indurare vel excœcare absoluto quodam odio, sed judicio suo justo, prægressum verbi contemptum vindicante; itemque indurare & excœcare Deum, non per se ipsum duri-
tiem & cœcitatē in cordibus humanis interius operando, sed gratiam & Spiritus sancti corda emollientis & illuminantis vim subtrahendo, ac satanæ tantum juris in homines concedendo. 5.) Proinde quia propter malitiam propriam & spontaneam renitentiam excœcati Judæi credere non potuerunt, ideo veteres negant causam incredulitatis referendam esse ad prædictionem propheticam. Cyrillus lib. IX. in Johan. cap. 10. *Quis adeo rationis ac mentis inops erit, ut scripturam sancti Spiritus peccandi causam homini attulisse, unquam credere possit?* Et postea: *Quoniam ita nonnulli sponte facturi erant, idcirco præsciens Spiritus sanctus futura prædixit, ideoque non potuerunt credere, idem esse dicit, quod noluerunt credere, sicut Christus ipse exponit Matth. XXIII. 37. quoties volui vos congregare, & nolulistis: alibi exstant similes locutiones 2 Sam. XVII. 17. non poterant se ostendere ingrediendo urbem, id est, nolabant. Osee VIII. 5. Quousque non potuerunt innocentiam sibi parare? id est, quousque noluerunt. Athanasius in pass. & cruc. Domini pag. 788. & 789. Judæi sua voluntate industi sunt, ut ea facerent, neque sancti per sua verba necessitatem addunt negotiis, ut cogantur ita fieri, sed cum prævideant studia eorum voluntatesque, qui talia acturi sunt, rem, ut est futura, denunciant, neque ut isti ajunt, qui refragantur. Tolle prophetæ verba, & futurum est, ut omnes Judæi credant, ita quoque & ego dixero: sed in contrarium, aufer facta Judæeorum, & prorsus nihil de iis prædixit Esaias. Augustinus tract. X. in Joh. Deus futurorum præsciens per prophetam prædixit infidelitatem Judæeorum, prædixit tamen, non fecit: non enim propterea quatenus Deus ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata jam novit, ipsorum enim præsciivit peccata, non sua &c. Et postea: Non poterant credere, quia hoc Esaias pro-*

propheta praedixit: hoc autem propheta praedixit, quia Deus hoc facturum esse praescivit: quare autem non poterant, si a me quaeratur, cito respondeo, quia volebant: malam quippe eorum voluntatem praevidit Deus, & per prophetam praenunciavit ille, cui abscondi futura non possunt. Sed aliam causam, inquis, dicit propheta, non voluntatis eorum, quam causam dicit propheta? quia dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos, ut non videant, aures, ut non audiant, & excœcavit oculos eorum, & induravit cor eorum, etiam hoc eorum voluntatem meruisse respondeo: sic enim excœcat, sic obdurat Deus deferendo & non adjuvando, quod occulto iudicio facere potest, iniquo non potest. Hoc omnino pietas religiosorum inconcussum debet inviolatumque servare &c. Et postea: Non mirum est, quia non poterant credere, quorum voluntas sic superba erat, ut ignorantes Dei iustitiam suam vellent constituere, quia enim non ex fide, sed tanquam ex operibus tumuerunt, ipso suo tumore excœcati, offenderunt in lapidem offensionis &c. Vides Augustinum diserte nostram expositionem confirmare. Deus ab æterno constituit, (voluntate consequente & judiciaria) ac per prophetam praedixit, superbos & contumaces Judæos iusto iudicio indurare, ideo etiam non potuerunt credere. Quod si Spiritui sancto pertinaciter non restitissent, utique nec Deus illos excœcasset, nec eorum excœcationem ab æterno decrevisset, nec per prophetam praedixisset; Judæi contra credere potuissent & credidissent, quia Deus eo fine verbum suum illis offerebat, & Christus ad credendum eos invitabat. v. 35. *Ambulate, donec lucem habetis, ne vos tenebrae comprehendant.* v. 36. *dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.* &c. Theophylactus monet particulas *ut* & *quia*, non esse *causales*, sed *demonstrativas* eventus. Lyrannus: *particula ut, intelligenda non causaliter, sed consecutive; impossibilitas illa non est absoluta, sed tantum ex suppositione, scilicet supposito, quod haberent voluntatem obstinatam in malo.* Bucerus: *non ideo fuerunt tales, quia praedixit propheta, sed ideo propheta praedixit, quia tales futuri erant.*

§. CXXXI. XV.) Act. II. 23. *Christus definito consilio & praescientia Dei traditus.* Act. IV. 27. *Conveniunt adversus Jesum filium tuum Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israël, v. 28. ut facerent, quaecunque manus tua & consilium tuum prius designierant fieri. Ergo decreto divino impulsus sunt Judas & Judæi, ut Christum traderent ac crucifigerent.* Resp. distinguendum accurate inter ipsum factum prodicionis, condemnationis & crucifixionis Christi, & inter ejusdem crucifixionis saluberrimum finem; factum ipsum fuit impium & iniquum. Unde Petrus diserte dicit, quod *διὰ Χριστοῦ ἀνθρώπων* Christus sit crucifixus Act. II. 23. & Johannes, quod *satanas in cor Judæe miserit, ut Christum proderet.* Johan. XIII. 2. Ideoque ad illud Deus nec impulit Judæos, nec illud adprobavit, sed se verissime totius urbis excidio vindicavit. Quia vero Deo futurorum præscio mala voluntas Judæorum ab æterno fuit cognita, ideo quod illi erant facturi pessime, illud ad redemptionem generis humani ipse convertit optime & sapientissime: quo pertinet egregius locus ex Leonis serm. XVI. de passione supra §. XCIX. allegatus. Salutaris passionis fructus merito refertur ad divinæ sapientiae consilium atque decretum, sed injusta Christi excarnificatio serpentis antiqui insidiis & Judæorum crudelitati tribuenda. Inde est, quod Petrus consilium & præscientiam Dei conjungit, quia illud Dei de redemptione generis humani per passionem Christi consilium comitem, vel potius præviam (non temporis, sed ordinis & nostri conceptus respectu) habuit divinam præscientiam, qua malas satanæ & Judæorum voluntates in conspectu præsentissimo Deus ab æterno est intuitus. Profero hoc argumentum: si Deus æterno suo decreto coëgisset, vel occulta vi instigasset Judam ac Judæos ad Christi crucifixionem, utique non fuisset alius propositus finis Judæ ac Judæis in Christi traditione & crucifixione, quam Deo ipsi. Jam vero longe alius finis Deo propositus, quam Judæ ac Judæis in hoc opere, quod nulla veritatis specie negari potest. Ergo Deus nec decreto suo coëgit, nec impulsu suo instigavit Judam

dam ac Judæos ad Christi crucifixionem. Connexio in *major* est evidens, quia actiones xli-
mandæ sunt ex fine & intentione, cujus diversitas actiones variat.

§. CXXXII. XVI.) Rom. I. 24.

16. *Deus gentes tradidit in impietatem.*
Rom. I.

Dicitur Deus gentes tradidisse in impuritatem. Ergo ipse efficaci operationi illa gentilium impunitas transcribenda. Resp. 1.) tradidit non absoluto quodam & re-

spectum omnium causarum antegrediente odio, sed iustissimo prægressam impietatem vindicante iudicio, ut diserte ibi docet apostolus v. 21. *Cum Deum cognoverint, non ut Deum glorificaverunt.* v. 23. *Commutarunt enim gloriam incorruptibilis Dei in formam mortalis hominis; &c.* v. 24. *quamobrem etiam tradidit eos Deus, &c.* v. 25. *ut qui Dei veritatem commutarint mendacio.* v. 26. *Propterea tradidit eos Deus cupiditatibus ignominiosis.* 2.) Tradidit, non impuritatem mentibus gentilium instillando, vel mentes eorum ad impuritatem movendo; sed satanæ & propriis ipsorum cupiditatibus eos relinquendo. Unde diserte addit apostolus, *quod traditi sunt cupiditatibus cordium suorum in impuritatem.* Theodulus: *Non ipse (per se ipsum) tradidit, absit: verum istos neglexit, a cura sua illos excludere sicens, quod cum contingit, consequitur, eos a satana comprehendendi, hinc tradidit eos, in quæ tradidit.* Ambrosius: *Quia ad injuriam creatoris signenta & similitudines rerum deificaverunt, traditi sunt illudendi, & traditi, non ut illa agerent, quæ volebant, sed ut illa perficerent, quæ desiderabant: tradere est permittere, non incitare aut immittere, ut ea, quæ in desideriis conceperant, adjuti a diabolo exlerent in opere.* Thomas I. q. 2. 79. art. 1. *Si Deus tradit aliquos in reprobum sensum, jam ergo habent reprobum sensum.*

§. CXXXIII. XVII.) Rom.

17. *Deus conclusit omnes sub incredulitate.*
Rom. XI.

XI. 32. *Conclusit Deus omnes sub incredulitate, ut omnium miseretur. Ergo hominum incredulitas est ex Dei actione.* Resp. quo-

modo Deus omnes sub incredulitate concludat, exponit ipse apostolus Gal. III. 22. *Conclusit.*
Tomus IV.

scriptura omnia sub peccatum. Ergo concludere sub peccatum est omnes homines sive totum genus humanum propter Adæ transgressionem peccatis infectum & corruptum per vocem legis peccati accusare, & reum æternæ damnationis declarare. Rom. III. 9. & 19. itidem exponit apostolus, quomodo Deus sub peccatum concludat: *Demonstravimus ante, Judæos & Græcos esse peccatores; scimus, quæcumque lex loquitur, iis, qui in lege sunt, loquitur, ut omnes obstruatur, & reus fiat totus mundus Deo.* Invertimus igitur argumentum: quia Deus omnes sub incredulitate concludit, hoc est, quia voce legis peccatum per Adæ transgressionem introductum in omnibus accusat & damnat, utique ergo ejus auctor vel impulsor minime statuentus. Calvinus in comment. hujus loci scribit, sensum apostolici dicti hunc esse, *quod Deus ita sua providentia dispensaverit, ut omnes incredulitatis rei essent, quo eos haberet suo iudicio obnoxios, atque in hunc quidem finem, ut salus a sola sua bonitate esset, sepultis omnibus meritis.* Sed ostendemus suo loco, Deum protoplastorum lapsum, per quem omnes homines incredulitatis & peccati reatum contraxerunt, nec voluisse, nec suo decreto ad eum coëgisse. Pie Augustinus III. confess. cap. 2. *Malevola hæc erit benevolentia, si quis miserum hominem esse velit, ut ejus misereatur.* Quid quod negari nequit, si vel maxime in creata bonitate homo cum omnibus posteris perstitisset, nihilo tamen minus, sepultis omnibus meritis, per solam Dei bonitatem salutem ipsum fuisse consecutum, tum quia obedientia illa jam ante Deo creatori fuisset debita, tum quia æternum præmium longe majus fuisset & excellentius, quam ut illud suæ obedientiæ temporariæ merito acquirere potuisset?

§. CXXXIV. XVIII.) 1 Pet.

II. 8. *Christus est lapis offensivus iis, qui non credunt verbo, ad quod & positi. Ergo Deus quosdam decreto suo immutabili ad incredulitatem prædestinavit.*

Resp. 1.) sensus genuinus loci is est. quod Christus, qui per se est petra salutis, Judæis incredulis
(R) & (S)

18. *Qui non credunt verbo, ad illud sunt positi.* 1 Pet. II.

pro-

propter ipsorum incredulitatem factus sit lapis offendiculi, eo quod non crediderint verbo evangelii, cum tamen eis tēto ad illud a Deo vocati, & benefica Dei voluntate verbum primo loco illis fuerit oblatum. 2.) Conferimus ergo cum hoc loco verba Pauli & Barnabæ Act. XIII. 46. *Vobis (Judæis) oportebat primum prædicari verbum Dei, sed quia illud repellitis, & indignos vos ipsos judicatis vita aeterna, ecce convertimur ad gentes.* 3.) Hanc interpretationem Calvinus ipse non improbat; sic enim commentatur super hunc locum: *Non male quadrat huic loco iste sensus, quod Judæi positi fuerint ad credendum, quia illis destinata erat salutis promissio: videtur enim Petrus incredulitatem populi a Deo electi exaggerare, quod salutem sibi peculiari-ter ordinatam respuerit, atque ita se aeterna vita indignum reddiderit.* 4.) Graviter igitur improbamus, quod Beza in glosis marginalibus textum ita pervertit, quasi sensus ejus sit, quosdam ad hoc conditos esse, ut offenderent; quæ perversio quibusdam ita placuit, ut in bibliis latinis anno CXI. Francof. editis ipsi textui eam inferre non fuerint veriti, sic enim convertunt locum: *iis, qui offendunt ad sermonem immorigeri, ad quod etiam conditi fuerunt.* 5.) Si vel maxime vacula illa ἐρέθισα referenda esset ad Judæorum offensionem, nondum tamen evictum foret, absoluto Dei odio illos ad hanc offensionem destinatos fuisse, sed esset descriptio iusti iudicii divini, quo propter contumacem verbi contemptum & propriam incredulitatem in petram salutis offendisse dicantur.

§. CXXXV. Atque hæc sunt potiora scripturæ testimonia, quæ in hunc sensum ab adversariis detorquentur, quasi Deus decreto suo & occulta voluntate homines ad peccata impellat, quæ tamen Dei liberrime agentis respectu non sint peccata, ideoque necessarium fuit, Deum ab intentato isto crimine & scripturæ dicta ab ista perversione vindicare. Si quæ alia proferuntur vel scripturæ testimonia, vel argumenta ad hanc sententiam stabiliendam, eorum explicatio peti potest ex Chemnitio, qui parte prima locorum, loc. V. c. 4. accurate hac de re tractat, uti etiam ex

Schaffimanno, qui in libris de causa peccati itidem copiose & nervose hanc materiam exposuit.

§. CXXXVI. Fatemur non inviti, quosdam ex iis, qui in aliis Calvinum sequuntur, satis commode interdum loqui. Sic Franc. Junius in libr. de peccato Adæ quaest. I. cap. 4. disputat, non esse a Deo necessitatem lapsus primis parentibus impositam, quaest. II. cap. 2. dicit: *Si nolisset Adam, non peccasset, voluit autem voluntate libera a Deo quidem permissa, a diabolo autem immissa per modum consilii ruere in peccatum.* Sic Musculus in locis comm. p. 975. *Nostrum est, hanc omnipotenti ac iustissimo Deo simpliciter dare voluntatis libertatem & iustitiam, ut nihil velit aut faciat, imo ne facere quidem possit, quod sit malum, quomodo namque inaeestimabilis illa divinae naturae bonitas mali aliquid vellet, amaret aut faceret?* Talia pronuntiata occurrunt plura in Sebastiano Castalione, Antonio Corraño, Guil. Perkinso & aliis, interim tamen in reliquis scriptoribus occurrunt numero satis magno *poenitentia* pronuntiata, ex quibus evidenter sequitur, peccati causam ab ipsis Deo tribui, quæcunque adhibeantur malagmata superior §. CXII. CXIII. CXIV. XV. profligata.

§. CXXXVII. Proinde Deo & veritati dent hanc gloriam, & publica voce improbent has & similes locutiones, quæ in scriptis suæ partis hominum occurrunt: quod *Deus ad peccata & peccatorum penas absoluta decreto quosdam imo maximam hominum partem præordinaverit, quod Dei ordinatione Adamus in peccatum prolapsus, quod divina providentia in hoc quosdam creet, ut impii vivant, quod occulta Dei virtute impii ad fines Deo propositos pertrahantur, quod omnia, quæ Deus præscit, etiam ejus decreto & ordinatione fiant; quod Deus impellat impios ad gravia scelera, quod Deus, quoquo modo, sit peccati causa &c.* Has & similes locutiones, quæ totidem verbis in publicis ipsorum scriptis exstant, diserte damnent, si cum ecclesia in gratiam redire velint.

§. CXXXVIII.

Commode locutiones quorundam ex Calvinianis.

Modus inveniendæ concordie in hac quaestione.

§. CXXXVIII. Mutent vero *De termino* non solum linguam, sed & men-
inclinandi. tem; quod enim libellus *ἐπιμυζὸς*

Heidelb. nuper editus p. 310. vocabulo *inclinandi* hanc sententiam in crustare voluit, id nondum sufficit. Potest enim *inclinandi* terminus sic intelligi, quod Deus voluntatem Adæ per se quidem in agendo liberam occulta sua vi inclinavit ad lapsum, & quod adhuc hodie Deus impiorum voluntates ad varia peccata inclinet, quo sensu illi hanc vocem accipiunt, ut patet ex Beza parte II. resp. ad eoll. pag. 207. Martyre super epist. ad Roman. fol. 38. imo ex ipso illo libello, siquidem additur, *omnia sive bona sive mala fieri juxta decretum Dei æternum, ac Deum junem liberi arbitrii manu sua ita regere, ut vel procedere eum finat, si procedit, prout Deus vult, vel retrahat ac in hanc vel illam partem inclinet, perinde ut homo bestium fune aliquo regit, quam vel libere abire permittit, vel retrahit, vel alio inclinat*, p. 312. Ergo si de tali interno Dei impulsu, quo voluntatem hominis ad peccatum ipsum vel dirigat, vel moveat, vel inclinet, *inclinationis* vocabulum accipiant; (ut accipiunt) serio eam vocem repudiamus.

§. CXXXIX. Vicissim autem *inclinandi* vocabulum de metarum præfixione, & de peccati, quod libera voluntate homo perpetrat, directione ad bonum finem accipi potest, quo sensu illud usurpat Augustinus de grat. & libero arbit. cap. XX. & in ea significatione vox illa *inclinandi* tolerari potest, sed propter defectus adversariorum fraudes caveri debet. Augustino, quia diserte suam sententiam in locis quamplurimis exposuit, facile eam voculam concedimus lib. de grat. & lib. arbit. cap. XXI. *Deus potens est sive per Angelos, sive bonos, sive malos, sive quocunque alio modo operari in cordibus malorum pro meritis eorum, quorum malitiam non ipse fecit, sed aut originaliter tractu est ab ipso Adamo, aut crevit per propriam voluntatem.* Idem lib. V. contra Julian. cap. III. *Deus non facit voluntates malas, sed utitur eis, ut voluerit.* Diligenter autem observandum, cum Pelagiani propter has & similes locutiones Augustino affin-

gerent impias illas sententias, quod Dei voluntate homines peccent, quod ideo peccata fiant, quia Deus ea prædestinavit, quod Deus majorem generis humani partem ad hoc creet, ut illam perdat in æternum; &c. tum Augustinum calumniis istis opposuisse brevem sed valde utilem declarationem, cujus capita existant tom. 7. sub titulo responsionis ad articulos sibi falso impositos. Monet autem Fulgentius lib. ad Monimum, Augustinum morte præventum non potuisse illas calumnias plene refutare, sed postea Prosperum ejus loco respondisse. In illa Augustini ad articulos sibi falso impositos responsione habentur quam plurima, quibus diserte comprobatur, *inclinandi* voce neutiquam ipsum eo sensu usum esse, quo hodie ab adversariis accipitur. Peculiariter notanda sunt verba in respons. ad artic. 10. *Detestanda & abominanda est opinio, quæ Deum cujusquam malæ voluntatis aut malæ actionis credit auctorem, cujus prædestinatio nunquam exira bonitatem, nunquam extra justitiam est &c.* Non ergo casus mentium nec malignitatem iniquorum, neque cupiditates peccantium prædestinatio Dei aut excitavit, aut suavit, aut impulit; sed plane prætestinavit judicium suum, quo unicuique retributurus est, prout gessit sive bonum sive malum, quod judicium futurum non esset, si homines Dei voluntate peccarent. Resp. ad art. 11. *Qua insipientia quæve dementia definitur, ad Dei referentium esse consilium, quod nec discolo in toto adscribi potest, qui in peccantium flagitiis illecebrarum adjutor, nec voluntatum credendus est esse generator &c.*

§. CXL. Finiamus tandem hanc de concursu divinæ providentiæ in malis actionibus dissertationem, si prius exposuerimus, quomodo peccata peccatis Deus puniat, & tamen peccati causa non sit. Id facile intelliges, si observaveris quinque modis contingere, ut peccatum sit alterius peccati causa. 1.) Cum uno peccato admissio amittitur gratia Spiritus sancti, qua amissa nihil aliud potest homo, quam in scelera prolabi. 2.) Cum Deus eum, qui peccavit, tradit in manum satanæ,

*Quomodo
Deus peccata
peccatis puniat.*

na, qui impellit eum ad varia peccata. 3) Quatenus ex uno peccato facilis fit in similia lapsus; ex actibus enim causantur dispositiones, & habitus inclinantes ad similes actiones. 4) Quatenus unum peccatum sine aliis perpetrari non potest: sic avaritia *radix malorum* dicitur ab apostolo. 5) Quatenus sæpe propter unum peccatum alterum etiam admittitur, sicut Judas prodidit Christum ex avaritia. Juxta primum & secundum modum Deus peccata peccatis punit, nec tamen peccati causa vel auctor existit.

§. CXXI. Disputant Scholastici,

An omne peccatum sit quædam pœna.

omne peccatum esse suo quodam modo pœnam, cum voluntas privans se ipsam justitia, privet se maximo bono sibi conveniente, cujus carentia major est quocunque commodo illato propter talem culpam, addunt tamen, non omne peccatum esse alterius peccati pœnam, exempli gratia, primum Adæ peccatum, cum Deus non sit prius ultor, quam aliquis peccator. Vide Lombardum II. sent. dist. 36. & comment. Quomodo autem idem peccatum possit esse formaliter culpa & pœna; ac quomodo peccatum, quod nec justum nec a Deo, possit esse pœna, cum tamen omnis pœna justa sit a Deo? in eo expli-

cando varie desudant. Scotus II. sent. dist. 37. sic procedit; *Ipsa culpa est a voluntate, ut a causa activa deficiente, & sic est culpa, quia voluntaria, & ipsa culpa est in voluntate, ut in subiecto non inhaesionis, sed denominationis, quæ (voluntas) per culpam privatur bono conveniente, quod bonum erat debitum, in quantum ipsa voluntas potuit agere cum reſtitutione debita, & non egit, atque sic est pœna.* Thomas p. I. q. 87. art. 2. *Peccatum per se non potest esse pœna peccati. Peccatum enim per se consideratur, secundum quod egreditur a voluntate: de ratione autem pœnæ est, quod sit contra voluntatem. Per accidens autem peccatum est pœna peccati, idque tripliciter: 1) ex parte causæ, quæ est remotio prohibentis scilicet gratiæ divinæ: 2) ex parte substantiæ actus, quæ ad afflictionem inducit, sive sit actus interior, ut ira, invidia, sive sit exterior, ut labor: 3) ex parte effectus consequentis.* Biel II. sent. dist. 36. q. 11. *Ratio correspondens ad nomen peccatum connotat privationem boni justitiæ debitæ voluntarie omiffæ, non curando, an bonum illud profuit vel obſit voluntati peccandi: pœna connotat privationem boni convenientis, non curando, an bonum illud sit justum vel commodum.*

CAPUT X.

CÔNTINET SOLUTIONEM ARGUMENTORUM, QUIBUS PROVIDENTIA OPPUGNATUR.

§. CXLII.

Hæc ergo dicta sunt de quæſtione illa ardua, quomodo scilicet divinæ providentiæ gubernatio tum in rebus omnibus, tum in vita & actionibus hominum comparata sit: quæ si quis ob oculos sibi proposita habet, ſyr̄tim fatalis Stoicorum neceſſitatis & charybdin cœcæ Epicuræorum fortunæ facile effugiet.

§. CXLIII. Recte autem monet

Quid de proſperitate impiorum ſtatuerendum.

Chemnitius, quando in ſeriis meditationibus cogitamus de providentia, *natura nos omnes esse vel Stoicos, vel Epicuræos; præcipue vero nos turbare ſolent proſperitas impiorum, & piorum calamitates: ita enim colligimus: ſi omnia divinæ providentiæ*

ſubjecta, utique bonis eſſe bene, & malis male. Sciamus vero cauſas hujus inæqualitatis eſſe juſtiſſimas, quas ſuo loco exponemus, potiſſimum reſpiciamus ſinem, Job. XXI. 7. Quare impii vivunt, ſeneſcunt confortati divitiis; &c. ſed ſtatim ſequitur v. 18. erunt ſicut paleæ ante faciem venti, & ſicut favilla, quam turbo diſpergit. Plal. LXXIII. 2. Mei pene moti ſunt pedes. v. 3. quia zelavi ſuper ſtultos pacem peccatorum videns; ſed ſtatim ſequitur v. 18. profeſſo in lubrico poſuiſti eos, dejicis in devaſtationem &c. Jer. XII. 1. Quare via impiorum proſperatur, bene eſt omnibus, qui prævaricantur, & inique agunt? ſed ſtatim ſequitur v. 3. Congregas eos, quaſi ovem ad maſſandum, & præparas eos ad diem occiſionis. Vide diſputationem ſuperiorem

de

de natura Dei in cap. de iustitia Dei, ubi argumentum hoc copiose pertractavimus.

Argumenta contra divinam providentiam: Num de bobus cura est Deo? 1. Cor. IX.

loco dictum apostoli 1. Cor. IX. 9. *Num de bobus cura est Deo: quod haud quaquam intelligendum absoluit, quasi nulla plane de jumentis & aliis dignitate inferioribus creaturis cura sit Deo, siquidem ipse est Deus spirituum universae carnis Num. XVI. 22. XXVII. 16. Ipse dat escam omni carni, Psal. CXXXVI. 25. Dat jumentis escam ipsorum, Pl. CXLVII. 9. Ipse homines & jumenta servat Pl. XXXVI. 6. sed comparate, quod non talis de bobus cura Deo, ut propter illos legem tulerit, ut contextus ostendit, quia versa proxime sequente additur, an propter nos scriptura hoc dicit? Num propter nos haec sunt scripta? Ambrosius sic exponit: Non curat Deus de pecoribus propter haec ipsa, sed propter nos, quorum causa creavit, & ideo de nobis praecipue curat. Hieronymus in I. c. Habac. sic exponit, quod non parem habeat Deus erga jumenta, hominesque curam.*

1. Posita providentia tollitur hominis arbitrium.

§. CXLV. Turbatur etiam aliis cogitationibus nostra de providentia fiducia: I) Si esset providentia, nullum foret reliquum hominis arbitrium. Respondet Augustinus lib. V. de civit. Dei c. 9. *non est consequens, ut, si Deo certus est omnium causarum ordo, ideo nihil sit in nostras voluntatis arbitrio, ut ipsae quippe nostrae voluntates in causarum ordine sunt, qui certus est Deo, ejusque praescientia continetur, quoniam & humanae voluntates humanorum operum causae sunt &c.* lib. VII. de civit. Dei c. 30. *Deus sic administrat omnia, quae creavit, ut etiam ipsa proprios exercere & agere motus fiant, quod Augustini pronuntiatio allegat Gerson libr. II. de consol. theolog. prof. 4. & ex eo colligit, Deum non solum rerum naturas & agendi vires in eis conservare, sed etiam suo dominio omnia ita subiecta habere, ut eorum cursum ordinarium intervertere queat. Professo (ait) si Deus res finit proprios motus agere, consequens est, ut eos*

possit vel impedire vel mutare, alioquin non jam res fineret agere, sed agerent illa, vellent, nolent. Sic ergo habendum. Ut causa prima non excludit secundam, nec universale suum particulare; ita divina providentia non tollit humanae voluntatis libertatem in rebus eidem subiectis.

§. CXLVI. II) Si esset providentia, unde tam multa confuse & inordinate fiunt? Resp. Augustinus in lib. de ordine docet, Deum esse auctorem & conservatorem ordinis; jam vero ordinis istius ratio caliginosis nostris mentibus non ubivis nec semper est obvia, siquidem divinae sapientiae consilium ab oculis nostris absconditum. Pendet mundi gubernatio a divina sapientia, bonitate, iustitia & potentia; quod si vel maxime quaedam nobis non videntur satis convenire cum Dei bonitate, ea conveniunt cum Dei iustitia, & sic vice versa: Sap. VIII. 1. διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς. XII. 15. δίκαιος ὢν δικάως τὰ πάντα διέπει. XV. 1. σὺ ὁ θεὸς ἡμῶν χρηστὸς καὶ ἀληθής, μακρόθυμος καὶ ἐν ἐλέει διοικῶν τὰ πάντα. Pulchre Damascenus de orthod. fid. cap. 29. *χρὲ πάντα θαυμάζειν, πάντα ὑπαινέειν, πάντα ἀνεξέτασως ἀποδεχέσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, καὶ φαίνονται τοῖς πολλοῖς ἄδινα διὰ τὸ ἀγνοῦν ἵνα καὶ ἀματάληπτον τὸ θεῷ τὴν πρόνοιαν.* Proinde de operibus Dei ante quantum actum judicare non debemus; si enim ex initis vel mediis conjecturam fecerimus, non agemus aliud, quam si de Phidiae statua ex uno digito voluerimus constituere: omnes partes corporis considerandae antea sunt, si convenientiam & symmetriam totius operis voluerimus deprehendere. Recitatur dictum Fulberti episcopi: *Mens humana cum divinae dispositionis causas per se discutere non valeat, ad hoc quod comprehendere non valet, reverenter erroneae disputationis oculos claudat.*

§. CXLVII. III) Si est providentia divina, unde tanta tempestas inconstantia? Resp. Augustinus V. de Gen. ad lit. cap. 2. 1. *Qui putant partem mundi terrenam & humanam, aerisque hujus vicinioris, qui*

(R) & (S) 3

terra-

terrarum & aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesque consurgunt, casibus potius & fortuitis motibus agitari, contra hos loquitur psalmus, qui cum explicasset laudem caelestium, se etiam ad ista inferiora convertit dicens: Laudate Dominum de terra dracones & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, qui faciunt verbum ejus. Nihil enim tam videtur casibus volvi, quam omnes istae procellosae ac turbulentae qualitates, quibus caeli hujus inferioris, quod non immerito etiam terrae nomine deputatum est, facies variatur & vertitur, sed cum addidit, quae faciunt verbum ejus, satis ostendit, earum quoque rerum ordinem divino subditum imperio latere nos potius, quam universitatis deesse naturae.

§. CXLVIII. IV.) *Si est providentia, unde sunt monstra & defectus naturales? Resp. Aristoteles IV. de generat. animal. c. 4. monstra vocat παρεχθαις na-*

4. Varia illa monstra & defectus naturales adversantur providentia.

CAP. XI. DE CASUALI ET FORTUITO.

§. CXLIX.

An divina providentia excludat casum & fortunam?

Ex his facile intelligi potest, an propter divinam providentiam nullus sit fortuito aut casualis locus? Respondendum est, providentiam non ab omni, sed dun-

taxat uno, videlicet universalis causae ordine casuale ac fortuitum excludere. Potest igitur ratione ac respectu particularis causae aliquid dici fortuitum ac casuale, quod tamen universalis causae ordinem non defugit. Exempli gratia: *Abeat quis cum proximo suo in sylvam ad caedendum ligna, si impulsus fuerit manus ejus in securim ad caedendum lignum, elapsum autem fuerit ferrum e ligno, & percusserit proximum ut moriatur, Deut. XIX. 5. Haec caedes dicitur fortuita Num. XXXV. 22. ratione scilicet causae particularis. Interim ratione divinae providentiae dicitur, quod Deus illum, qui hoc modo occiditur, in manus interfectoris tradiderit. Exod. XXI. 13. Sic ἐνδεχόμενον erat, hominem quandam cum hydia discipulis occurrere, & tamen praevisioni divinae hoc erat certum Luc. XX. 10.*

turæ: interim tamen sciendum, quod monstra non eveniant praeter intentionem primae causae sive naturae naturantis, hoc est, ipsius Dei, ipse enim rerum omnium eventus & providentia sua praeventit, & sapientia disponit. Augustinus lib. XVI. de civ. Dei c. 8. *Deus creator est omnium, qui ubi & quando creati quid oporteat vel oportuerit, ipse novit: sciens universitatis pulchritudinem, quarum partium vel similitudine vel diversitate contextat, sed qui totum inspicere non potest, tanquam deformitate partis offenditur, quoniam cui congruat, & quo referatur, ignorat. Thomas p. I. q. 22. artic. 2. Nihil subtrahit se ab ordine causae universalis, sed interdum ab ordine causae particularis. Boetius lib. IV. de consol. pref. 6. id declarat exemplo linearum, quae a centro ad circumferentiam ductae, ejus ambitu universae continentur. Ergo si in hoc peripheriae punctum linea non incidit, in aliud necessario incurrit, ita in natura si quid a praecepto sibi ordine discesserit, in alium relabitur.*

Si vis, potes rem declarare uberius exemplo patrifamilias, qui duos servos per diversas vias in forum mittit, quorum occursum ipsis est fortuitus, non autem patrifamilias, quo exemplo utitur Thomas p. I. q. 22.

§. CL. Addendum tamen ex Augustino I. retract. 1. *per fortunam. Quid nomine non velim intelligi deam aliquam; fortuna intellegendum.* (quo sensu Anastasius episcopus tom. I. biblioth. p. 59. dicit: *Fortuna apud Graecos dicta est mundi administratio absque providentia. Ergo si christianus confessus fuerit fortunam, excidit a christianorum dogmate*) sed fortuitum rerum eventum, vel in corporis nostri, vel in externis bonis aut malis. Unde illa verba sunt, quae nulla religio dicere prohibet, forte, forsitan, fortasse, fortuito: quod tamen totum ad divinam revocandum erit providentiam. Breviter: nihil aliud in rebus casum vocamus, nisi cujus ratio & causa secreta est. Idem I. cont. acad. cap. 1. *nos eas causas, quae dicuntur fortuitae, non esse dicimus nullas, sed latentes, Idem lib. V. de civit. Dei cap. 9.*

cap. 9. *Casus & fortuna sunt humanae ignorantiae voces.* Pulcerrimos versiculos refert Phil. Camerarius part. I. succif. hist. c. 80. pag. 385.

*Si vitam spectes hominum, si denique mores,
Artem, vim, fraudem, cuncta putes agere:*

*Si propius spectes, fortuna est arbitra rerum,
Nescis, quam dicas, & tamen esse vides:*

*At penitus si introspicias, atque ultima primis
Connectas, tantum est rector in orbe Deus.*

§. CLI. Hæc omnia complectitur Bonaventura sentent. dist. 37. q. 2. *Casuale & fortuitum aliquid ponunt, utpote effectum, qui ex concursu causarum ob aliud inceptarum, aliquid etiam privant;*

dicit enim casus & fortuna defectum intentionis & præcognitionis. Porro privatio intentionis potest intelligi dupliciter, primo modo universaliter respectu cujuscunque agentis sive particularis, sive universalis, sive operantis, sive cooperantis, sive exsequentis, sive gubernantis, & hoc modo nihil est casuale & fortuitum, & casus & fortuna hoc modo nihil sunt. Alio modo potest intelligi privatio intentionis respectu agentis particularis, utpote particularis naturae & intellectus creati, & hoc modo aliquid est casuale & casus aliquid est, quo sensu Boëtius definit casum, quod sit inopinatus rei eventus.

CAP. XII. DE FATO.

§. CLII.

De fato.

Cæterum quod de casuali & fortuito diximus, *ὑπονομιαν* quandam in istis terminis occurrere, idem de fati vocabulo dicimus, *ὑπονομον* scilicet istud esse, ac proinde diligenter explicandum, id quod ante nos fecit Augustinus lib. V. de civit. Dei cap. 8. *Qui non astrorum constitutionem, sicuti est, cum quidque concipitur, vel nascitur, vel inchoatur, sed omnium connexionem, seriemque causarum, qua fit omne, quod fit, fati nomine adpellant, non multum cum eis de verbi controversia laborandum atque certandum est; quandoquidem ipsum causarum ordinem, & quandam connexionem Dei summi tribuunt voluntati & potestati, qui optime & veracissime creditur & cuncta scire, antequam fiant, & nihil inordinatum relinquere, a quo sunt omnes potestates, quamvis ab illo non sint omnium voluntates.* cap. 9. *Omnia fato fieri non dicimus, imo nulla fieri fato dicimus, quoniam fati nomen ubi solet a loquentibus poni, h. e. in constitutione siderum, qua quisque conceptus & natus est, quoniam res ipsa inaniter adseritur, nihil valere monstramus.* (tract. 37. in Joh. Si cor tuum non esset fatuum, non crederes fatum) *Ordinem autem causarum ubi voluntas Dei plurimum potest, neque negamus, neque fati vocabulo nuncupamus, nisi forte ut fatum a fando dictum intelligamus, id est, a loquendo: non enim abnuere possumus, esse scriptum in literis sanctis: semel locutus est Deus, duo hæc audiavi, quoniam potestas est Dei, & tibi, Do-*

mine, misericordia &c. Quod enim dictum est, semel locutus est, intelligitur immobiliter, hoc est, incommutabiliter est locutus, sicut novit incommutabiliter omnia, quae futura sunt, & quae ipse factururus est. Hac itaque ratione possemus a fando fatum adpellare, nisi hoc nomen jam in alia re sole-ret intelligi, quo corda hominum nolumus inclinari. Non est autem consequens, ut, si Deo certus est omnium ordo causarum, ideo nihil sit in nostrae voluntatis arbitrio &c. Hactenus Augustinus.

§. CLIII. Joh. Picus Mirandulanus lib. IV. cont. astrol. recenset quatuor sententias veterum de fato. (Unde Scaliger exerc. VII. nobis videntur esse quatuor, quorum

Quadruplex fatum apud veteres.

vis a veteribus vario ad sensu excepta est: natura, fatum, fortuna, casus.) Alii fatum esse naturam dicunt, ut quæ electionis sint, vel casus, extra fatum sint: sic Virgilius Didonem, quæ se sponte occiderat, negat fato mori. Alii fati nomine intelligunt æternam seriem causarum necessario nexarum. Cicero I. de divin. ex sententia Stoicorum: fatum id adpello, quod Graeci εἰμαρμένην, hoc est, ordinem seriemque causarum, cum causa ex se causam gignat, ea est ex omni aeternitate fluens veritas sempiterna. Alii ex siderum positu fatum deducunt, ut astrologi. Alii denique divini consilii executionem fatum vocant. Seneca libr. III. de benef. Hunc eundem (Deum) si fatum dixeris, non errabis, namque fatum nihil est aliud, quam series

series implexa causarum, illa est prima omnium causa, ex qua caetera pendent.

§. CLIV. Ergo si fati nomine intelligitur ipsa divina providentia, quæ inferiores causas, tum naturales, tum voluntarias, non excludit, sed subordinatas habet, & modis illis, quos supra exposuimus, cum eis concurrit, utique concedendum est,

fato, hoc est, divina providentia omnia omnino gubernari. Si vero fati nomine intelligitur necessaria omnium causarum connexio, qua vel Deus ipse necessitati isti subijciatur, vel a stellarum cursu rerum sublunarium regimen nexu necessario dependere dicatur, vel humanæ voluntatis libertas excludatur, utique tale fatum improbamus & rejicimus.

CAP. XIII. USUS HUIUS LOCI PROPONITUR.

Usus doctrinae de providentia.

§. CLV. Atque hæc de providentia divina dicta sint, quorum verum usum tum demum nos adsecutos esse statuamus, si universale Dei imperium, quo res singulas & universas optime & sapientissime gubernat, debita subiectione agnoscimus, grato corde celebramus, & vera animi pietate veneramur: si omnia ad vitæ sustentationem necessaria ab omnisufficiente & benignissimo illo universitatis moderatore petimus, eidemque omnia nostra accepta referimus bona: si munerum, quæ divina providentia in nos jam ante contulit uberrima, memores, & providam Dei curam circa res nobis longe inferiores animadvertentes, firma cordis fiducia ei adhæremus, ac sollicitudinem illam no-

stram de futuris diffidentiae plenam excutimus: si in omnibus, quæcunque obtingunt, adversis ad Deum respicimus, ne capillum quidem capitis nostri absque voluntate ipsius decidisse vel decidere statuentes, & proinde vel liberationem vel mitigationem advenforum ab illo speramus, si vel maxime causæ secundæ adpareant nobis nullæ: si felicitatem impiorum & ærumnas piorum oculo irretorto intuiti, in patientia animas nostras possidemus, nec in prosperis elati, nec in adversis desperabundi. Denique si nullis malis ac periculis nos ab hoc omnium optimo, sapientissimo & potentissimo moderatore avelli patimur, sed omnia mirabili ejus consilio in bonum nobis tandem cooperari indubitata fide credimus.

CAP. XIV. DEFINITIONEM PROVIDENTIAE PROPONIT.

Definitio providentia.

§. CLVI. Ex superioribus talem constituimus providentiæ divinæ definitionem: providentia divina est actio, qua Deus omnia non solum intuetur, sed etiam juxta consilium voluntatis suæ res a se creatas omnes & singulas conservat, ac libere, potenter, sapienter ac bene eas gubernat, ordinarie quidem institutum naturæ cursum conservando, extraordinarie vero sine mediis naturalibus, vel etiam contra media agendo; præcipue vero vitam & actiones hominum regit, bonas præcipiendo, juvando, adprobando: malas permittendo, metas præfiniendo, & bonum ex illis eliciendo. Damascenus breviter & nerve sic definit II. orth. fid. c. 29. ἡ πρόνοια ἐστὶν ἡ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γενομένη ἐπιμέλεια. Item: πρόνοια ἐστὶ βέλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν προσφορὸν διαξαγωγὴν λαμβάνει.

§. CLVII. Si quis delectatur brevi synopsi omnium eorum,

quæ hæcenus dicta, sic poterit *us omnium* procedere. Providentiæ divinæ *precedentiam* actio vel est aeterna, scilicet *προ-γνωσις καὶ πρόθεσις*, vel temporis, scilicet rerum creatarum conservatio & gubernatio, eaque vel ordinaria per media, vel extraordinaria, idque vel sine mediis, vel contra media. Utraque versatur circa res omnes, præcipue circa naturam humanam in cujus conservatione & gubernatione eminent vita & actiones hominum. Vitæ spectatur vel ingressus, vel progressus, vel egressus. Actiones quædam bonæ, idque vel civiliter, vel spiritualiter, vel malæ, quomodo in his omnibus divinæ providentiæ actio concurrat, certis aphorismis exposuimus. Concludimus exclamatione Augustini libr. III. confess. cap. 11. Tibi, o bone omnipotens, qui ita curas unumquemque nostrum, tanquam solum curares, & ita universos, ut singulos, fit laus & honor & gratiarum actio in æternum.

Amen!

LOCUS VIII.

LOCUS VIII. DE ELECTIONE ET REPROBATIONE.

P R O O E M I U M.

§. I.

*Connexio cum
loco preceden-
te.*

Diximus, duo præcipua ac maxima opera (ad quæ reliqua omnia certo modo ac ordine referri possunt) in tempore a Deo facta esse, videlicet, *creationem* totius universi, & *instaurationem* generis humani, ac de utroque Deum ab æterno fecisse decretum. Quale decretum de *creatione* fecerit Deus ab æterno, id ab executione istius in tempore facta didicimus; sequitur decretum Dei alterum de *instauratione* generis humani per Filium: hoc itidem æternum est, ante jacta mundi fundamenta factum, ideoque non tempore, sed ordine prius illud sequitur.

§. II. Quale fuerit hoc instaurationis decretum, itidem ab executione discernimus, memores regulæ superius a nobis propositæ, quod decretum Dei, & executione istius decreti exquisitissime conveniant: cujus ratio pendet ab immutabilitate divinæ voluntatis.

§. III. Hanc si insistamus viam, scripturæ præscriptum sequemur, quæ tradit, *mysterium salutis nostræ æternis temporibus tacitum revelari in prædicatione evangelii*. Rom. XVI. 25. Eph. III. 8 & 9. *Propositum illud Dei & gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora secularia, manifestatam esse per illuminationem Christi, salvatoris nostri*, 2 Tim. I. 9 & 10. *Deum quidem nemo vidit unquam, sed Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit nobis*. Joh. I. 18.

§. IV. Cumque decretum *creationis & instaurationis* se mutuo consequantur, ideo quod in *creatione* est ultimum, id hic esto nobis primum. Homo est ultima Dei creatura, unde totius mundi epitome, & reliquarum creaturarum complementum dicitur. Ad illius *creationem* accessurus Deus, quasi deliberationem suscipit: *Faciamus* (inquit) *hominem ad imaginem & similitudinem nostram* Gen. I. 26.

Investigatio ordinis inter decretum creationis & instaurationis.

§. V. Hoc Dei consultum manifestat nobis primum & antiquissimum illius de homine decretum, quod videlicet Deus ab æterno decrevit, hominem ad imaginem & similitudinem suam creare.

§. VI. De illa Dei imagine in homine suo loco plura; hac vice illud nobis sufficit, quod pars illius imaginis fuerit immortalitas (*). Sap. II. 23. *Deus creavit hominem inextinguibilem, ad imaginem propriæ similitudinis fecit eum*. Cum enim tres sint interitus ac dissolutionis causæ, contra illas omnes homines Deus muniverat. *Prima* causa interitus est, quod corpora rebus contrariis, atque inter se pugnantibus constant; contra hanc data erat homini æquabilis, & exacta medietas temperamentis; fuit enim in Adamo totius naturæ integritas & rectitudo Eccles. VII. 10. *Altera* causa est, quod calor natus continue depascit humidum radicale, atque ipse calor in agendo repetitur; contra hanc data erat homini arbor vitæ, cujus fructus in humore naturali primigeniam puritatem conservabat, & calorem

(*) De immortalitate, imaginis divinæ parte, uberius differit GERHARDVS loc. IX. §. 29.

lorem corroborabat. *Tertia* causa interitus pendet ex iis, quæ extrinsecus homini accidunt; ut sunt aër pestilens; aqua suffocans; ignis adurens; animalia venenata: sed hæc partim aberant ab illo felicissimo statu; partim ab illis autus erat homo connata prudentia, angelorum custodia & speciali Dei cura.

§. VII. Insuper, quia imago illa Dei, ad quam homo conditus, etiam ad posteros fuisset propagata; inde adparet, Deum in Adamo omnes homines ad vitam æternam creasse.

§. VIII. Huic a se creato homini proposuit Deus legem, de non comedendo arboris vitæ fructu: voluit enim, ut hoc obsequio atque hac obedientia homo sese gratum creatori suo præstaret. Addidit huic legi comminationem, fore, ut, quacunque die de illa arbore comedit, morte moriatur. Quibus verbis *non tantum primæ mortis pars prior intelligitur, ubi anima privatur Deo, nec tantum posterior, ubi corpus privatur anima, nec solum ipsa tota prima, ubi anima & a Deo, & a corpore separata puni- tur: sed quicquid mortis est, usque ad novissimam, quæ secunda mors dicitur, & qua nulla est posterior.* Augustinus lib. XIII. de civit. Dei c. 12.

§. IX. Hæc comminatio probe consistit cum immortalitatis dono homini collato, *quia aliud est posse non mori, aliud non posse mori.* Secundum priorem modum primus homo creatus erat immortalis. Augustinus VI. de Gen. ad lit. c. 25.

§. X. Quia vero homo a diabolo seductus in tanta non peccandi facilitate libere se a Deo avertit divini istius præcepti transgressionem, ideo sua culpa concreatis illis donis se ac posteros spoliatos æternæ morti mancipavit.

§. XI. Ad hunc lapsum primus homo non est efficaci quodam & invariabili Dei decreto impulsus, quia, antequam laboretur homo, ut posset non labi, perfectam facultatem, & ut posset nolle labi, integram voluntatem Deus illi dederat;

ac insuper utne laboretur, severissimam mortis comminationem adhibuerat, atque hac ratione intus & foris hominem muniverat, sed homo libera voluntate portam negligentis diabolo pulsanti aperuit, ac per eam ad se mortem intro-misit.

§. XII. Prævidit nihilominus Deus hunc lapsum ab æterno. Quid enim scientiam ejus fugeret? prævidit, & ex immensa sua *φιλανθρωπία* ac misericordia decretum fecit de medela huic hominis lapsui adferenda. Ut enim prævidit, quid illi mali essent facturi, ita etiam prævidit, & decrevit de malis factis eorum, quid boni esset ipse facturus. *Sic enim eos fecit, ut eis relinqueret, unde & ipsi aliquid facerent, quo quicquid etiam culpabiliter eligerent, illum de se laudabiliter operantem invenirent.* Augustinus XI. de Gen. ad lit. c. 9.

§. XIII. Hoc demum est *decre- tum infestationis*, quod *Decretum in- staurationis.* fuerit, executio in tempore ostendit. Postquam enim Adamus cum omnibus suis posteris æternæ mortis nexibus per lapsum irretitus esset, neque huic malo vel hominum, vel angelorum sapientia remedium aliquod invenire posset; Deus ex arcana majestatis suæ sede prodicens illud adorandum mysterium de reparatione generis humani per Filium manifestavit his verbis: *Semen mulieris conteret caput serpentis*, Gen. III. 15.

§. XIV. Quia ergo Deus hanc *Incarnatio- nis λόγος.* primam promissionem implens in plenitudine temporis misit Filium suum natum ex muliere, Gal. IV. 4. qui in hoc adparuit, ut dissolveret opera diaboli, 1 Joh. III. 8. inde colligimus, Deum ab æterno fecisse decretum de mittendo Filio in carnem, per cujus obedientiam & satisfactionem sanarentur vulnera, quæ infernalis serpens homini inflixerat, & restituerentur amissa illa per lapsum bona.

§. XV. Hæc beneficia per Fi- *Verbi prædica- tio.* lium parta offert Deus toti humano generi per verbi sui prædicationem, sacramentorum sigillo confirmatam, ac per Spiritum sanctum vult in cordibus hominum

num accendere fidem, per quam bonorum istorum reddantur participes. Si quis ergo hoc Dei verbum recipit, ac vera fide, a Spiritu sancto accensa, oblata bona amplectitur, is ab æternæ mortis per lapsum protoplastorum, introductæ nexibus liberatur: *qui enim crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit*, Marc. XVI. 16. *Qui vero verbum illud repellit, & se ipsum indignum judicat vita æterna*, Act. XIII. 46. *qui non credit Filio, super ipsum manet ira Dei*; Joh. III. 36. quam Dei iram comitatur æterna damnatio.

XVI. Quia ergo ea, quæ in tempore Deus agit, sunt manifestatio eorum, quæ in tempore agere decrevit, inde colligimus, quo modo in tempore Deus homines justificat & salvat, eo modo factum esse æternum de ipsorum salute decretum, quod dicitur *electio*. Ac vicissim propter quas causas in tempore excluduntur homines a cœlestis regni possessione, propter easdem causas eos excludendos esse, ab æterno a Deo factum esse decretum, quod dicitur *reprobatio*. *Hæc est voluntas ejus, qui misit me, Patris*, inquit Christus Joh. VI. 40. *ut omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam*. Hæc etiam fuit Dei ab æterno voluntas. Vicissim, *qui non credit in Filium, jam judicatus est*. Joh. III. 18. Hæc

itidem fuit DEI ab æterno voluntas. Summatim, decretum & executio decreti exactissime sibi respondent.

§. XVII. Ex his manifestum est, nec electionis nec reprobationis decretum statuendum esse absolutum, aut ab absoluta Dei voluntate pendere; sed *electionis* decretum factum esse intuitu Christi per fidem adprehendendi, ideoque illos omnes & solos a Deo esse electos, quos efficacia Spiritus sancti per ministerium verbi in Christum, generis humani instauratorem, perseveranter credituros Deus prævidit. Vicissim *reprobationis* decretum factum esse intuitu finalis impenitentiae & incredulitatis; illos ergo omnes & solos a Deo esse reprobatos, quos in impenitentia & incredulitate usque ad vitæ finem propria culpa permansuros Deus ab æterno itidem prævidit.

§. XVIII. Atque hæc est brevis *ixvovραφία* totius doctrinæ de electione & reprobatione, quam enucleatius & uberius in sequentibus exponemus. Antequam vero ad pleniorē istam hujus argumenti *ἐργασία* progrediamur, & cum absoluti decreti architectis in arenam descendamus, *προλεγόμενων* loco tractabimus questionem illam: an & quomodo de hac doctrina sit differendum? cui etiam terminorum, qui in hac materia occurrunt, explicationem subjun- gemus.

CAPVT I.

AN DE PRÆDESTINATIONE IN ECCLESIA TRACTANDVM. (*)

§. XIX.

An de prædesti-
natione dispu-
sandum sit?

Existant epistolæ Prosperi & Hilarii ad Augustinum, quæ præfixæ sunt libris de prædestina-

tionem sanctorum, & de dono perseverantiæ, tomo VII. quæ testantur, quosdam in Gallia tum temporis auctoritate conspicuos viros judicasse, prædestinationis definitionem utilitati prædictio-

T 2

nis

(*) Paucis notamus, non tantum ævo AUGVSTINI fuisse nonnullos, qui prædestinationis doctrina turbati, eandem silentio potius premendam, quam publice docendam existimaverint, prout ex epistolis PROSPERI & HILARII Arelatensis, supra a GERHARDO excitatis patet; sed & recentiori ævo existisse viros auctoritate conspicuos, qui statuerint, tutissimum esse ad pacem ecclesiæ ac tranquillitatem conscientiarum,

questiones, quæ circa argumentum hocce gravissimum moveri alias solent, non attingere, siquidem alias animis varil injiciantur scrupuli, qui infirmorum fidem labefactare queant. Conferenda, quæ de hac questione scripserunt nonnulli ex theologis reformatis, cumprimis TYRRETTINVS in *theol. elenct. pars. I. p. 362. seqq.* & HEIDEGGERVS in *corpore theol. christ. tom. I. p. 181. seqq.*

nis adversam esse; sed respondet illis Augustinus de dono perseverantiae cap. XIV. *Nonne apostolus, doctor ille gentium, in fide & veritate praedestinationem toties commendavit, & verbum Dei praedicare non destitit? Nunquid quia dixit, Deus est, qui operatur in nobis velle & perficere, ideo non ipse, & ut velimus, quae Deo placent, & ut operemur, hortatus est? Aut quia dixit: qui in vobis bonum opus coepit, perficiet usque in diem Jesu Christi, ideo, ut inciperent homines, & ut perseverarent usque in finem, ipse non suavit? Nempe ipse Dominus hominibus praecepit, ut crederent, atque ait: Credite in Deum, & in me credite, nec tamen ideo ejus falsa est sententia, nec vana definitio, ubi ait: Nemo venit ad me, id est, nemo credit in me, nisi fuerit ei datum a Patre meo. Nec rursus, quia vera est haec definitio, ideo vana est illa praeceptio. Cur ergo praedicationi, praeceptioni, exhortationi, correptionique, quae omnia frequentat scriptura divina, existimamus inutilem definitionem praedestinationis, quam commendat eadem scriptura divina? Et postea: Nec praedestinationis praedicatione impedienda est praedicatio fidei perseverantis & proficientis, ut, quod oportet, audiant, & quibus datum est, ut obediant: nec rursus praedicatione fidei proficientis & usque ad ultimum permanentis impedienda est praedicatio praedestinationis, ut, qui fideliter & obedienter vivit, non de ipsa obedientia tanquam de suo non accepto extollatur, sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. Videantur etiam capita sequentia, in quibus late id ipsum probat.*

§. XX. Quod ergo Spiritus sanctus in scriptura *Πνεῦμα* revelavit, de quo Christus & apostoli in suis concionibus egerunt, quod omnem spiritualis superbiae tumorem in nobis deprimit, quod ad Dei amorem & gratias ipsi agendas excitat, quod ad studium pietatis inflammat, illud utique silentio minime est involvendum. Sed

tale est praedestinationis mysterium, ut *κατὰ μέτρον* ostendere in proclivi est.

§. XXI. Differendum igitur in Christianorum scholis de hoc mysterio, sed modo debito, quem verbis piorum veterum exprimemus. Hilarius lib. V. de Trinit.

Quomodo de praedestinatione disputandum sit.

Non est de divina praedestinatione humanis iudiciis sentiendum, neque enim nobis ea natura est, ut se in coelestem cognitionem suis viribus efferat: a Deo discendum est, quid de Deo Dei-que voluntate sit intelligendum, quin Deus non nisi Deo auctore cognoscitur. Quoniam igitur impossibile erat sine Deo discere Deum, per verbum suum docet homines scire Deum. Ambrosius lib. I. de vocat. gent. c. 7. () Quae Deus occulta esse voluit, non sunt scrutanda, quae autem manifesta fecit, non sunt neganda, ne in illis illicite curiosi, in his damnabiliter inveniamur ingrati. Augustinus de verbis apostoli serm. 7. tom. X. Quidam euntes post cogitationes suas, loquentes de Dei profundo mersi sunt in profundum. Ex quibus concludimus, si de praedestinationis mysterio cogitare vel disserere cupimus, solam divini verbi lucem, non nostrae rationis tenebras sequendas esse: dicamus, non quod humani cordis caecitas dicitur, vel quod humana curiositas desiderat, sed quod Spiritus sancti dictamen in scripturis nobis supeditat.*

§. XXII. Nec solum *ἐνσέλως* *Formulae lo-*
dei volens in hoc mysterio ex scri- *quendi de hoc*
pturae tabulis, sed etiam *ἐνσέλως* *mysterio.*
λέγειν cum ejusdem pronuncia-
tis. Augustinus de dono perseverantiae, cap. XVI.
Dicatur verum, maxime ubi aliqua quaestio, ut dicatur, impellit, & capiant, qui possunt, ne forte cum tacetur propter eos, qui capere non possunt, non solum veritate nudentur (al. fraudentur) verum etiam falsitate capiantur, qui verum capere, quo caveatur falsitas, possunt &c. quamvis modo quodam dicendi fieri possit,

(*) Libros de vocatione gentium AMBROSIO tribui haud posse, sed PROSPERI cujusdam esse, nemo eruditorum hodie dubitat. Unde & libros

istos nova sua operum AMBROSII editione jure meritoque excluderunt Monachi Benedictini e congregatione S. Mauri.

possit, ut id, quod dicitur, & parvulis lac, & grandibus esca sit. Cap. XXI. Praedestinatione non ita populis praedicanda est, ut apud imperitam vel tardioris intelligentiae multitudinem redargui quodammodo ipsa sua praedestinatione (al. praedicatione) videatur, sicut redargui videtur & praescientia, quam certe negare non possunt. Si dicatur hominibus, sive curratis, sive dormiatis, quod vos esse praesciuit, qui falli non potest, hoc eritis. Dolosi autem vel imperiti medici est, etiam utile medicamentum sic alligare, ut aut non profit, aut obfit. Sed dicendum est, sic currite, ut comprehendatis, atque ipso cursu vestro ita vos esse praecognitos noveritis, ut legitime curratis, & si quo alio modo Dei praescientia praedicari potest, ut hominis segnitia repellatur. Cap. XXII. Quamvis haec vera sint; (quod in Ecclesiae cœtu quidam sint electi, quidam reprobi,) non tamen isto modo dicenda sunt audientibus multis, ut sermo ad ipsos etiam convertatur, eisque dicantur illa verba, quibus, teste Prospero & Hilario, quidam in Gallia utebantur, (ita se habet de praedestinatione definita sententia voluntatis Dei, ut alii ex vobis de infidelitate, accepta obediendi voluntate, veneritis ad fidem.) Quid opus est dixi, alii ex vobis? Si enim ecclesiae Dei loquimur, si credentibus loquimur, cur alios eorum ad fidem venisse dicentes, caeteris facere judicamur injuriam? cum possimus congruentius dicere: ita se habet de praedestinatione

definita sententia voluntatis Dei, ut ex infidelitate veneritis ad fidem, accepta voluntate obediendi, & accepta perseverantia maneat in fide. Nec illud est omnino dicendum: ceteri, qui in peccatorum delectatione remoramini, ideo nondum surrexistis, quia necdum vos adiutorium gratiae miserantis erexit; cum bene & convenienter dici possit & debeat: si qui autem adhuc in peccatorum damnabilium delectatione remoramini, adprehendite saluberrimam disciplinam; quod tamen cum feceritis, nolite extolli quasi de operibus vestris, aut gloriari, quasi hoc non acceperitis. Deus est enim, qui operatur velle, & perficere, de ipso autem cursu vestro bono restoque condiscite, vos ad praedestinationem divinae gratiae pertinere. Item quod dicitur: si qui estis nondum vocati, quos gratia sua praedestinaverit eligendos, accipietis eandem gratiam, qua velitis & sitis electi; durius dicitur, quam dici potest, si nos non quibuslibet hominibus loqui, sed Christi ecclesiae, cogitemus. Cur enim non potius ita dicitur: Et si qui sunt nondum vocati, pro eis, ut vocentur, oremus; fortassis enim sic praedestinati sunt, ut nostris orationibus concedantur, & accipiant eandem gratiam, qua velint, esse atque efficiantur electi; Deus enim, qui omnia, quae praedestinavit, implevit, ideo & pro inimicis fidei orare nos voluit, ut hinc intelligeremus, quod etiam ipse infidelibus donet, ut credant, & volentes ex nolentibus faciat. Haec tenus Augustinus, quem omnino vide.

CAPVT II.

EXPLICATIONEM TERMINORVM PROPONIT.

§. XXIII.

Explicatio terminorum.

Transeamus ad explicationem terminorum, qui in hac materia solent usurpari. Hebraei duo vocabula habent, quibus eli-

gendi actionem exprimunt בָּחַר & בָּרַר. Vocem בָּחַר delegit, elegit, (*) quidam putant esse compositam ex ב & חָרר candidum, quia quæ sunt candida & ingenua, eliguntur & adprobantur; quidam dicunt participare cum verbo חָבַר a quo ut

T 3

trans-

(*) Generatim quidem vocabulum בָּחַר notat eligere, cuius oppositum est דָּחַר reprobavit Es. VII. 15. Speciatim vero designat electionem ex pluribus, cum certo quodam adfectu conjunctam. Hinc dicitur de electione certi alicujus Dei, qui præ aliis

colatur, Jos. XXIV. 15. itemque gentis Israeliticæ præ omnibus nationibus terræ in peculium Dei, Exod. XIX. 5. Deuter. VII. 6. XIV. 2. Psalm. XXXIII. 12. CXXXV. 4.

transpositione tantum literarum, ita modo significandi differat. Usurpatur de rebus & personis: de *rebus* 2 Samuelis XXIV. 12. *Elige tibi unum ex illis*. Esa. VII. 15. *Ut sciat reprobare malum & eligere bonum*; de *personis* Deut. VII. 7. *Elegit te Jehova vel in te delegit*, id est, delectum habuit. Ezech. XX. 5. *In die eligendi me in Israel*, id est, cum eligerem mihi Israël. In omnibus hisce locis usurpatur verbum *בחר*. Vox *בחר* legitur tantum in voce passiva, & habet significationem *separandi*, sive *res* ab alia *re*, sive *persona* ab alia *persona* separaretur & discernatur. (*) Num. XVI. 9. *Num parum est vobis, quod separavit vos Deus a coetu Israel*, id est, ad officium sacerdotale elegit?

§. XXIV. *Εκλέγεσθαι* eligere *εκλέγεσθαι*. itidem transfertur tum ad *res*, tum ad *personas*. Quando ad *res* transfertur, significat rem aliquam ceteris præferre, vel etiam ad usum nobiliorem deputare. Genes. XIII. 11. *Elegit sibi Loth regionem circa Jordanem, ἐξελέξατο*. Deut. XII. 11. *Locus, quem elegerit Jehovah, ὃν ἐκλέξεσθαι*: significat etiam adprobare & acceptum habere: Esa. LVIII. 6. *Num tale jejunium elegi ἐξελέξαμην*. Si ad *personas* transfertur, usurpatur vel de Christo, vel de angelis, vel de hominibus. De Christo usurpatur Esa. XLIII. 10. (**) Matth. XII. 18. *ὃν ὁ παῖς μου, ὃν ἐξελέξαμην* apud Esaiam: *ὃν ἡρέτισα* apud Matthæum. Dicitur autem Christus *electus* DEI *servus*, quia peculiariter ipsi est dilectus; maxime vero propterea, quia est in æterno Dei consilio constitutus me-

diator & redemptor noster; unde in plenitudine temporis assumpsit humanam naturam, atque in ea servivit Deo propter hominum salutem, Matth. XX. 28. De angelis usurpatur 1 Tim. V. 21. *Testor coram Deo, & Christo & electis angelis*. (***) Dicuntur autem angeli *electi*, quia sunt in bono confirmati, reliquis malis angelis in iudicium magnæ diei vinculis æternis sub caligine reservatis 2 Petr. II. 4. Jud. 6. Quando ad *homines* transfertur, significat in genere *selegere* aliquem ad munia publica obeunda, sive ecclesiastica ea sint, sive politica. Exod. XVIII. 25. *Elegit Mose viros fortes ex omni Israele, & constituit eos super Israel &c.* Deut. XVIII. 5. *Ipsum (Aaronem) elegit ἐξελέξατο Deus e cunctis tribubus*. 1 Sam. X. 24. de Saule: *Videtis, quem elegerit Deus*. Luc. VI. 13. *Christus elegit duodecim ex discipulis, & eos constituit apostolos ἐξελέξαμενος*. Act. I. 24. *Domine ostende, quem elegeris &c.* In specie & in strictiori significatione usurpatur vel de toto ecclesiæ cœtu, quem ex omnibus cœtibus & gentibus sibi Deus per verbum colligit, & in populum *περιούσιον* eligit. Deut. IV. 37. *Elegit Deus semen patrum suorum*. C. VII. 6. *Elegit te Jehova in populum peculiarem &c. vel de veris ecclesiæ membris, quæ verâ fide Christo ecclesiæ capiti adhærent, & in ea perseverant usque ad finem vitæ*. Eph. I. 4. *Elegit nos Deus in Christo ante jacta fundamenta mundi*. Hæc vocatur *ἐκλογή χάριτος*, unde etiam *metonymice* vox *ἐκλογῆς* pro ipsis personis ad vitam æternam electis accipitur, Rom. XI. 7.

§. XXV.

(*) Habet quoque significationem *eligendi*. Quæ enim eliguntur, ab aliis separantur. Ita Deus dicitur elegisse gentem Israëliticam, separando eandem ab omnibus reliquis gentibus. Lev. XX. 24. 26. 1 Reg. VIII. 59.

(**) Immo usurpatur de Christo non tantum loco supra excisato, Esa. XLIII. 10. sed vel maxime Esa. XLII. 1. seqq. quem posteriorem locum adlegavit Matthæus Cap. XII. 18. licet magis ad sensum prophetæ, quam ad verba respexerit. Explicant quoque locum hunc Esaiæ de Messia multi ex Judæis, interpretes Chaldæus, KIMCHIVS, ABARBANEL, aliique.

(***) Recte ad b. l. adnotavit GROTIUS, per angelos *electos* denotari eos, quos Deus diligit. Vox enim ebraica *בחר* de dilecto adhibetur a scriptoribus sacris 2 Sam. XXI. 6. 1 Paral. XVI. 13. alibi quoque passim. Perperam proinde J. O. RERNOEDVS, scriptor Anglus, ex oraculo hocce Paulino comprobare annis est, fructum redemptionis a Christo partæ ad angelos quoque pervenisse, eosdemque fuisse objectum electionis gratiæ. Vid. ejus libellum, cui titulus: *Inquiries, concerning the state & oeconomy of the Angelical Worlds*. Lond. 1723. 8. Conf. la bibliothèque Angloise tom. XII. pars. I. art. VII. p. 233.

Synonymia vocabuli eligere.

§. XXV. Sunt & alia apud Graecos vocabula, quibus hebraeorum יָבַח eligere exprimunt, $\delta\acute{\iota}\sigma\epsilon\lambda\epsilon\gamma\epsilon\iota\sigma\alpha\iota$ $\eta\mu\acute{\alpha}\varsigma$ δ $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$. Num. XVI. 9. *viam veritatis heretisiam.* Pl. CXIX. 30. $\alpha\phi' \eta\varsigma \eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\varsigma \eta\epsilon\tau\iota\sigma\alpha \tau\acute{o}\nu \omicron\iota\kappa\omicron\nu \text{I}\sigma\rho\alpha\eta\lambda$. Ezech. XX. 3. $\alpha\phi\omega\rho\iota\sigma\mu\acute{\epsilon}\nu\textcircled{\text{e}}$ $\epsilon\iota\varsigma \epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\acute{\epsilon}\lambda\iota\omicron\nu$. Rom. I. 1. (quod respondet Hebraeo בָּרַח) $\delta\tau\iota \epsilon\acute{\iota}\lambda\epsilon\tau\omicron \epsilon\mu\acute{\alpha}\varsigma \delta$ $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ $\alpha\pi' \alpha\rho\chi\eta\varsigma \epsilon\iota\varsigma \sigma\omega\tau\eta\rho\acute{\iota}\alpha\nu$ 2 Thess. II. 13. &c.

Utr vocabuli eligendi.

§. XXVI. Ex omnibus hisce conspicuum: I.) vocem *eligendi* includere in sui significatione quandam *separationem*, qua res vel persona ab alia separatur, & sic ad certum quid eligitur. Unde quod Moses dicit, Deut. VII. 6. *Te elegit Dominus, ut sis illi populus peculiaris ex omnibus populis, qui sunt in superficie terrae*, id Salomon sic reddit 1 Reg. VIII. 53. *Tu separasti Israelitas tibi in haereditatem de universis populis terrae*. Quod Moses dicit Num. XVI. 9. *Deum separasse filios Levi ab Israelitis, ut ministrarent in tabernaculo*, id David 1 Paral. XV. 2. ita exprimit, *Deum elegisse Levitas, ut portent arcam & ministrarent ei*; quo pertinet illa phrasis, quod *de mundo Deus eligere dicitur* Joh. XV. 19. cujus observationis usus contra universalis electionis propugnatores. II.) Vocem *eligendi* complecti in se gratuitam dilectionem, a qua originem ducat. Deut. IV. 37. *Quoniam dilexit Jehovah patres tuos, elegit semen eorum post eos*. Deut. VII. 6. *Te elegit Jehovah Deus tuus, ut sis illi populus peculiaris*. v. 7. *Non quia plures essetis, prae omnibus populis, amavit vos Jehovah & elegit vos*; v. 8. *sed quia diligebat vos Jehovah, & custodire volebat juramentum, quod juraverat patribus*. Deut. X. 15. *Tantummodo in patribus tuis beneplacitum est Jehovah, ut diligeret eos, & elegit semen eorum*. Hujus observationis usus est contra liberi arbitrii & meritorum propugnatores, qui disputant, Deum propter

praevisa bona opera homines elegisse. III.) Vocem *eligendi* semper in bono sensu usurpari, nusquam autem in malo, ut ex omnium exemplorum consideratione patebit; cujus observationis usus est contra absoluti decreti reprobatorii propugnatores, qui disputant, absoluto quodam odio Deum ad mortem aeternam quosdam praedestinasse. IV.) Voces *ἐκλεκτῶν* & *ἐκλελεγμένων*, ejusdem esse latitudinis, ac proinde non posse dici, omnes esse ad vitam aeternam *ἐκλελεγμένους* Marc. XIII. 20. *διὰ τὰς ἐκλεκτὰς*, & *ἐξελέξατο*, 1 Cor. I. 27. *τὰ μωρὰ τῆ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός*; cujus observationis usus itidem est contra universalis electionis proprie sic dictae defensores.

§. XXVII. Electio ad vitam aeternam in scriptis apostolicis vocatur etiam *προορισμός* Rom. VIII. 30. Eph. I. 5. quod verbum valde emphaticum est, notans & finem ipsum & media ad finem. $\theta\rho\omicron\varsigma$ terminus est ac finis, ergo *προορίζεν* est ad certum finem destinare atque ordinare, ut simul media ad finem illum deducantur constituantur. Accommodatur haec vox itidem *rebus & personis*. *Rebus*, ut 1 Cor. II. 7. *loquimur sapientiam in mysterio, quae abscondita est, ἣν προώρισεν ὁ Θεός*. Quando *personis* accommodatur, semper in scriptura significat earum electionem ad vitam aeternam. Augustinus libro de praedestinat. Dei (*) cap. II. ita distinguit: *Praedestinationum aliae sunt alligationis, aliae conditionis; istae sunt justitiae, illae potentiae. Creavit Deus coelum & terram, solem & lunam, diem & noctem; praedestinavit insuper, ut coelum semper volveretur, terra immobilis circumvolventi coelo loco centri haberetur, sol & luna diei noctique praecessent, dies & nox certis temporibus vicissim succederent; hae praedestinationes potentiae sunt & alligationis. Creavit Deus hominem, & praedestinavit, ut, si obediens esset, at a gustu vititi pomi abstineret, in vita permaneret.*

(*) Libellum supra excitatum de praedestimatione Dei AUGUSTINVM auctorem non agnoscere, sed inter scripta supposititia referendum esse, recentiori aetate luculenter comprobaverunt viri eruditi. Auctor tamen ejus incertus est.

meret. Sin autem inobediens esset, sententiam mortis subiret; haec praedestinatio conditionis est & justitiae. Hactenus Augustinus: sed, ut diximus, scriptura vocem προορισμὸς praedestinationis nusquam aliter accipit, quam de electione ad vitam aeternam. (*) In vulgata translatione Christus dicitur praedestinatus Dei Filius Rom. I. 4. sed in Graeco est ἐκλεκτός certo pronuntiat, demonstratus ac declaratus, juxta graecorum scholiorum interpretationem. Vide Erasmus in annot.

§. XXVIII. Praedestinationem
Praedestinatio aliam esse ad vitam, aliam ad
nusquam in mortem & causas mortis aeternae
scripturis su- αἰτέρας γράφης quidam asserunt;
mirur pro re- quippe in qua perpetuo de ordi-
probatione. natione ad vitam aeternam accipitur.
 Augustinus de praedestin. Dei cap. II. Inprimis nefas est dicere, Deum aliquid nisi bonum praedestinare; & ad art. sibi falso impositos art. 11. nihil talium negotiorum (quod patres incessant filias, servi occidunt dominos &c.) Deus praedestinavit, ut fieret, nec illam animam turpiter nequiterque facturam ad hoc, ut taliter viveret, praeparavit; sed talem futuram non ignoravit, & de tali se juste judicatu-

ram esse praesciuit, atque ita ad praedestinationem ejus nihil amplius referri potest, nisi quod aut ad debitam justitiae retributionem, aut ad indebitam pertinet gratiae largitatem. artic. 12. Nullo modo praedestinatio facit, ut aliqui ex filiis Dei sint filii diaboli, aut ex templo Spiritus sancti templa fiant daemonum, aut ex membris Christi membra meretricis: sed potius praedestinatio facit, ut ex filiis diaboli fiant filii Dei, & ex templo daemonum templum Spiritus sancti, & ex membris meretricis membra fiant Christi &c. Praedestinatio multis est causa standi, nemini causa labendi. artic. 14. Ad praevaricationem legis, ad neglectum religionis, ad corruptelam disciplinae, ad desertionem fidei, ad perpetrationem qualiscunque peccati nulla est omnino praedestinatio Dei; lib. VI. hypognost. (**). Mala Deus tantum praescit, & non praedestinat, bona vero & praescit & praedestinat &c. quosdam (reprobos scilicet) Deus ideo punit, quia, quid essent futuri, praesciuit; non tamen ipse fecit puniendos vel praedestinavit. Prosper in respons. ad Gall. Praedestinatio Dei semper in bono est &c. Nullo modo praedestinatio Dei iniquos facit. Fulgentius Ruspensis lib. I. ad Monimum: Non sicut pra-

(*) Vox praedestinationis ambigua est; sumitur enim vel in significatu improprio, prout a patribus quibusdam usurpatur, suoque ambitu destinationem aeternam tum ad vitam, tum ad mortem complectitur. Atque hanc vocis acceptionem adoptarunt recentiori aevi theologi reformati, duasque praedestinationis faciunt species, praedestinationem ad vitam, germanice die Gnaden-Wahl, & reprobationem, sive praedestinationem ad mortem, quam germanice eine Zornwahl appellant. In sensu autem proprio accepta haec vox ejusdem latitudinis est cum electione, denotatque electionem credentium ad vitam sempiternam. Priorem vocis significationem, utpote scripturae sacrae minus consentaneam, repudiant nostri theologi, ac posteriorem duntaxat admittunt. Sed non opus esse arbitramur, ut hac de re copiose disputemus. Quem ad modum enim nos in terminis sumus faciles; ita & ecclesiae reformatae theologos in illorum usu hodie faciliores esse constat. Quin ipse PETR. MARTYR, itemque DAY. PAREVS, BENEDICTVS

ARETIVS alique non alio sensu vocem hanc accipiendam esse statuunt, quam ut hominis ad gratiam ac gloriam destinationem denotet. Vid. RINGIERII, theologi quondam Beronensis doctissimi, *differt. de consensu protestantium in doctrina de praedestinas.* §. VII.

(**) Libros hypognosticos, quos supra adlegavit GERHARDVS, ab AVGVSTINO profectos haud esse, hodie inter omnes constat. Eruditam dissertationem de hisce libris edidit JO. GARNERIVS, quae exstat in *append. ad part. I. oper. MARII Mercatoris*, ubi inter alia ostendere conatur, libros istos SIXTO, presbytero Romano, qui COELESTINO in sede pontificali successit, adscribendos esse. Aliam vero sententiam propugnandam suscepit SERAPHINVS PICINARDVS, ord. prae. qui MARIUM Mercatorem operis istius auctorem esse contendit. Vid. ejus dissertationem *praedestinato SIRMONDI a se edito Patavii MDCLXXXVI. 4. praemissam.*

praedestinavit Deus sanctos ad iustitiam accipiendam, sic praedestinavit iniquos ad eandem iustitiam amittendam &c. Si dixerimus, hominem a Deo praedestinatum ad opus aliquod malum, nos Deo misericordiae tale quid, quod absit, opus adscribemus, ubi nec misericors nec iustus inveniri posset, &c. Nunquam Deus ad hoc hominem potuit praedestinare, quod ipse dispofuit & praecepto prohibere, & misericordia diluere, & iustitia punire.

§. XXIX. Serio ergo improbamus, quod Beza vol. I. operum p. 417. scribit, *Deum non tantum ad damnationem, sed etiam ad causas damnationis quosdam praedestinasse, & quod Zanchius scribit lib. V. de natura Dei cap. 2. pag. 620. quosdam esse reprobos non ex praevisis eorum peccatis, sed tantum ex beneplacito voluntatis divinae: reprobationem consequi denegationem gratiae; hanc, peccata; peccata, poenas peccatorum; atque ad haec omnia praedestinasse Deum reprobos ab omni aeternitate: itemque quod Piscator super cap. II. Rom. p. 43. scribit, Deum praedestinasse quosdam ad exitium non propter ipsorum offensas, sed ex odio libero.* Unicum ex scripturis proferunt locum, quo conantur probare, Deum etiam ad peccata (quantenus gloriam Dei illustrent) homines praedestinasse, videlicet Aët. IV. 27. & 28. *convenerunt Herodes & Pilatus, ut facerent, quae manus & consilium Dei προωρῶσι γινώσκαι.* Ergo (inquit Zanchius pag. 624. col. 2.) *Herodes & Pilatus fuerunt ad mortem Christi praedestinati.* Resp. non dicunt apostoli, Deum praedestinasse Herodem & Pilatum, ut ista facerent, sed eos fecisse, quae manus & consilium Dei praedestinaverant fieri; loquuntur ergo non de praeparatione, vel impulsu impiorum ad Christum occidendum, sed de directione pessimi criminis ad bonum & toti humano generi salutarem finem, qua de re vide plura superius in loco de providentia.

An Deus ad peccata homi-

§. XXX. Ergo absurdum est, & a blasphemia vix excusari potest, di-

cere quod Deus ad mortem & causas mortis aeternae, id est, ad peccata quosdam absoluto odio praedestinaverit. Quin imo nec de reprobatione impiorum (qua iusto iudicio propter finalem impenitentiam & incredulitatem quosdam e regno caelorum Deus excludere constituit, voluntate scilicet *ἡτοιμάσθαι* & judiciaria) de illa, inquam, reprobatione scriptura uspiam usurpat praedestinationis vocabulum; quod ipse Zanchius agnoscit. Sic enim scribit lib. V. de nat. Dei cap. 2. p. 624. col. 2. *Scripturae nomine praedestinationis proprie significare solent sanctorum electionem, & ad vitam aeternam deputationem ante mundi constitutionem factam.* Zanchio ad stipulatur Bellarminus; sic enim scribit libro II. de grat. & lib. arbitr. cap. 16. *Vere in scripturis non invenitur hoc nomen nisi in bonam partem.* Quod si quidam ex patribus praedestinationis vocem alicubi ad reprobos accommodant, minime omnium id faciunt eo sensu, ac si ad damnationem & causas damnationis; hoc est, ad ipsa peccata Deus eos praedestinaverit; (quam sententiam disertis verbis rejiciunt & damnant) sed loquuntur de iusto Dei iudicio, quo constituit eos, qui propria culpa in impenitentia & incredulitate sua perseverant, in aeternum abs se rejicere ac damnare. Interim, uti diximus, scriptura de reprobationis decreto nunquam & nuspiam praedestinationis vocem usurpat. Hujus loci est etiam observatio illa, quod Augustinus reprobos vocat *praescitos*, solos autem electos vocat *praedestinos*. Temerarium ergo est, quod Polanus in sylloge disp. part. II. de praedest. pag. 664. putat; *graviter eos peccare, qui voce praedestinationis in bona tantum parte utuntur*; quem refellit ex philosophicis etiam principiis Keckermannus lib. III. system. theol. c. 1. pag. 296.

§. XXXI. Num vero inter electionem & praedestinationem discrimen quoddam statuendum est? (*) Disputant quidam, praedestini-

An discrimen aliquod sit inter electionem & praedestinationem?

(*) Electio, particularis illa, secundum quam Deus credituros in Christum ad vitam aeternam ab

aeterno destinavit, a praedestinatione strictè sumpta materialiter non differt. Intercedit tamen inter

destinationem factam ab æterno, electionem autem fieri in tempore. (*) Sic Bucanus loco de prædestin. pag. 387. *Electio proprie significat separationem, quæ re ipsa fit per efficacem vocationem certorum hominum e perditio genere humano, metonymice usurpatur pro ipso eligendi proposito* : sed falsum hoc est, quia in fede ordinaria hujus articuli Ephes. I. diserte dicitur v. 4. *elegisse nos Deus ante mundi constitutionem*. Agnoscit quidem scriptura electionem quandam, quæ fit in tempore, videlicet cooptationem in populum Dei, vel vocationem ad certum quoddam officium, ut exempla superius adducta ostendunt; sed quando de electione ad vitam æternam usurpat, semper de æterno Dei eligentis decreto accipitur. Unicus locus est, qui pro significatione illa, quam Bucanus propriam esse, contendit, specie aliqua urgeri potest, videlicet Joh. XV. 16. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos, ut eatis & fructum afferatis*. Sed Calvinus ipse in comm. dicit, *non agi hic de communi piorum electione, qua in filios Dei adoptantur, sed de particulari, qua discipulos ad munus prædicandi evangelii Christus destinaverat*. Joh. VI. 70. Luc. VI. 13. ac docet id ipse contextus.

§. XXXII. Quidam disputant, prædestinationem esse omnium promiscue hominum: electionem vero paucorum tantum, videlicet τῶν μολόντων πιστέυσαι. Resp. Scriptura indifferenter hæc vocabula usurpat, atque eandem utriusque latitudinem esse docet Rom. VIII. 30. quos præ-

ter utramque formalis quædam differentia. Nimirum prædestinatio innuit destinationem ante factam, quam electionis vocabulum non innuit. Prædestinatio formaliter tum ad finem, tum ad media ad finem ducentia respicit, electio autem duntaxat ad objecta. Prædestinatio nullum respicit oppositum, cum contra electio aliorum præteritionem subinnuat.

(*) Est hæc sententia Socinianorum, quorum vestigia ARMINII sectatores præmunt. Dicunt nimirum Sociniani, prædestinationem fieri ab æterno, electionem vero in tempore; illam esse decretum duntaxat generale atque indefinitum, quo Deus omnes vere constanterque credituros æterna beatitudine voluerit donare; hanc vero esse de-

destinavit, hos & vocavit, justificavit ac glorificavit. Eph. I. 4. *Elegit nos Deus in Christo ante jacta mundi fundamenta*, vers. 5. *qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum Dei*. 2 Thess. II. 13. *Nos debemus agere Deo gratias, quod elegerit vos ab initio ad salutem*.

§. XXXIII. Non temere quidem illis dicam scribimus, qui dicunt, electionem & prædestinationem τῷ λόγῳ forte sic discerni posse, quod electio respiciat segregationem illam fidelium ab infidelibus, prædestinatio vero respiciat θεὸν ipsum sive terminum, qui est vita æterna: item quod προορισμός significet, Deum certis mediis ceu limitibus circumscriptis ea, quæ ad nostram salutem pertinent, ἐκλογήν autem notet eam, quæ juxta hæc a Deo instituitur, separationem. Modo nobis vicissim concedant, prædestinationem cum electione juxta scripturæ phrasin esse re ipsa ταὐτὸ τι: modo etiam diserte testentur, prædestinationem respicere non solum media salutis, prout a Deo offeruntur, sed etiam prout ab hominibus per Spiritus sancti efficaciam, in cordibus ipsorum operantis, acceptantur.

§. XXXIV. Augustinus sic loquitur: *De damnabili humani generis massa Deus præscivit misericordia, non meritis, quos & electione gratiæ prædestinavit ad vitam*. lib. VI. hypogn. *Deus antequam faceret nos, præscivit nos, & in ipsa nos præscientia, cum nondum fecisset, elegit; intra mundum facti sumus, & ante mundum electi sumus, at-*
que

Formula lo-
quenti veteri-
bus usitata.

stinationem singularem uniuscujusque hominis, quem Deus nunc demum viderit morientem inque vera fide perseverantem; illam formare majorem propositionem, sive πρόθεσιν, hanc conclusionem, sive προορισμόν duntaxat. Fons erroris hic est, quod SOCINI sectatores æternam futurorum contingentium præscientiam Deo denegant. Certe de singulis hominibus diserte pronunciat gentium apostolus, ὅς προέγνω Rom. VIII. 29. cum quo loco conf. Joan. VI. 64. Hinc ipsa electio facta dicitur πρὸ καταβολῆς κόσμου, Eph. I. 4. ad quem locum supra provocat GERHARDVS. Conf. SCHERZERT colleg. antisocin. disput. LXXXV. p. 746. seqq. edit. recent.

que ita uno eodemque nec transiente, nec futuro, sed continuo tempore, vel si quo alio modo dici potest, si tamen apud Deum est & praeferre, & facere, & eligere; & praeferentia sua incommutabiliter permanente eligere faciendos, quos facturus fuerat eligendo. De praedestin. & grat. (*) c. V. Praedestinatio est gratiae praeparatio: de praedestinatione sancti. c. X. *Elegit Deus in Christo ante mundi constitutionem membra ejus, & quomodo eligeret eos, qui nondum erant, nisi praedestinando? Elegit ergo praedestinans nos; ibidem cap. XVIII. His & consimilibus loquendi modis Augustinus utitur. Ambrosius I. de vocat. gent. cap. III. In immutabili Dei scientia apud illum jam universitas humana discreta est. cap. VI. Praecogniti & praedeterminati in regnum Dei. cap. VII. Discretio, qua Deus alios eligit. lib. II. c. IV. Non est cujusquam ruina ex divina constitutione disposita. cap. X. Summa praecognita atque in Christo ante secula aeterna praeelecta. Bonaventura ita disputat: Praedestinatio addit ordinem & directionem in finem, sed electio adjicit discretionem sive separationem a suo opposito.*

§. XXXV. *Synonyma electionis.* nis specificae sic dictae, sive praedestinationis ad vitam aeternam in scripturis sacris haec sunt: Exod.

XXXII. 32. *Mentio fit libri, quem Deus scripsit.* Luc. X. 20. *Gaudete, quod nomina vestra in coelis scripta sunt.* Joh. XVII. 6. *Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo.* Act. XIII. 48. *Crediderunt, quotquot erant τεταγμένοι ordinati ad vitam aeternam.* 1 Thess. V. 9. *ἔδειξε ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς περισποίησιν σωτηρίας.* 2 Thess. II. 13. *εἰλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν.*

§. XXXVI. *Synonyma electorum.* rum haec sunt: 1 Sam. XXV. 29. *Quorum anima ligata est fasciculo vitae.* Esa. IV. 3. *Scripti in vita in Jerusalem.* Dan. XII. 1.

Apoc. XVII. 8. XX. 15. *Scripti in libro vitae.* Matth. XXV. 34. *Quibus paratum regnum a constitutione mundi.* Act. XIII. 48. *τεταγμένοι εἰς ζωὴν.* Rom. VIII. 17. *haeredes Dei & cohaeredes Christi.* v. 28. *Secundum propositum vocati.* v. 29. *ἐς ὃς Θεὸς προέγνω.* Rom. XI. 5. *Reliquiae secundum electionem gratiae.* 1 Tim. I. 16. *Credituri in Christum ad vitam aeternam.* Hebr. I. 14. *Qui consequentur hereditatem salutis.* XII. 23. *Ecclesia primogenitorum, qui in coelis scripti.* Apoc. XIV. 3. *Emti de terra.* v. 4. *Emti ex hominibus primitiae Deo & agno &c.*

§. XXXVII. Porro, quia electi dicuntur scripti in libro vitae, dicendum hoc loco de libro vitae.

Distinguendus primum liber vitae a libro Dei absolute & simpliciter sic dicto. Liber Dei metaphorice & κατ' ἀνθρωποπάθειαν sic dictus, praescientiam ejus notat, qua omnium hominum ortum, vitam, actiones, vitaeque exitum ante ipsam mundi constitutionem exactissime novit. Ps. LVI. 9. *Migrationes meas numerasti, pone lachrymas meas in utre, nonne in libro tuo sunt?* Ps. CXXXIX. 16. *In libro tuo scripti universi dies mei, antequam essent.* Dan. VII. 10. *Judicium sedit, & libri aperti sunt.* Malach. III. 16. *Attendit Jehovah & audivit, scriptus est liber memoriae coram eo.* Apoc. XX. 12. *Vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, & judicati sunt mortui ex his, quae scripta erant in libris secundum opera ipsorum.*

§. XXXVIII. Liber vitae statuitur a quibusdam duplex: unus *materialis*, qui dicitur biblia, codex scilicet ille, verba vitae continens & viam vitae aeternae docens: Eccl. XXIV. 32. (in vers. vulg.) *haec omnia liber vitae.* Alter metaphoricus, cujus mentio fit Phil. IV. 3. *Quorum nomina sunt in libro vitae.* Apoc. III. 5. *Non delebo nomen ejus de libro vitae.* XVII. 8. *Quorum nomina scripta in libro vitae a constitutione*

U 2

ne

(*) Liber de praedestinatione & gratia, quem sub AUGUSTINI nomine heic citat Gerhardus, inter scripta ejus supposititia jure meritoque ho-

die refertur. SIRMONDVS eundem adscribit FVLSENTIO, inter cujus opera reperitur.

ne mundi. XX. 12. *Alius liber apertus est, qui est vitae: v. 15. Qui non inventus est in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis.* XXII. 19. *Auferet Deus partem ejus de libro vitae.* Hic liber vitae dicitur absolute liber Dei κατ' ἐξοχὴν. Exod. XXXII. 32. *Remitte illis peccatum; sed minus, dele me de libro tuo, quem scripsisti.* v. 33. *Qui peccaverit mihi, delebo illum de libro meo.* Dan. XII. 1. *Evadet populus tuus, quicumque inventus fuerit scriptus in libro.* Item liber viventium Ps. LXIX. 29. *Deleantur de libro viventium: & scriptura domus Israel.* Ezech. XIII. 9. *In scriptura domus Israel non scribentur.*

§. XXXIX. Hic liber vitae est
 Liber vita ipse Christus, (*) unde dicitur
 Christus. liber vitae agni. Apoc. XIII. 8.
 Quorum nomina non sunt scripta

in libro vitae agni, qui occisus est ab origine mundi. XXI. 27. *Nisi qui scripti sunt in libro vitae agni.* Scriptio in hunc librum vitae nihil aliud est, quam electio in Christo ad vitam æternam, metaphora ducta ex more hominum, apud quos in libro conscribuntur, qui ad aliquid eliguntur. (**). Thomas p. I. quæst. 24. art. 1. *Quemadmodum enim apostolus dicit Eph. I. 5. Elegit nos Deus in Christo ante jacta mundi fundamenta; ita dicit Johannes in Apoc. XVII. 8. quod nomina quorundam a constitutione mundi in libro vitae scripta.* Augustinus de civ. Dei c. 15. *Non Deum liber iste vitae commemorat, ne oblivione fallatur, sed prædestinationem significat eorum, quibus æterna datur vita, neque enim nescit eos Deus, & in hoc libro legit, ut sciat, sed potius ipsa ejus præscientia de illis, quae falli non potest, liber*

(*) Liber vitae proprie loquendo non est ipse Christus, qui potius causa est & fundamentum hujus inscriptionis, atque ad eandem eodem modo, quo ad electionem, concurret; qui & librum hunc tum aperturus est, quando electos in hocce libro scriptos publice declarabit, eosdemque æternum salvabit, Apoc. XX. 12. XXI. 27. Ipsa quippe hujus libri apertio nihil aliud significat, quam agnitionem & declarationem eorum omnium, qui in electione illa partem habent, atque ad fructum illius olim lati pervenient; pro ut observavimus in disert. de novissimis, speciatim de judicio extremo p. 33. cum contra inscriptio in huncce librum vitae designet receptionem in numerum electorum, nihilque aliud sit, quam ipsa electio seu prædestinatio, in strictiori sensu accepta. Intelligitur ex his, Christum a GERHARDO aliisque veterum theologorum, κατὰ χριστιανὸς adpellari librum vitae, non sensu biblico, sed ecclesiastico. Vid. THEOD. THYM-MIVM de libro vitae quæst. 2. p. 25, 26. BALTHAS. MEISNERVM in anthropol. decad. II. disp. XV. qu. 4. p. 178. seqq. ABRAH. CALOVIVM, in exerc. theol. de libro vitae, thes. 4. & Jo. MEISNERVM, in disquis. theol. de libro vitae cap. III. §. 19. seqq. Jungi meretur SEBAST. SCHMIDVS, in decade dissert. theol. disp. I. p. 32. seqq. & in diff. theol. de libro vitae stricte sic dicto, p. 18. seqq.

(**) Sunt nonnulli, qui metaphoram hanc ductam esse arbitrantur a re militari bellique duce, qui

milites delectos in peculiari aliquo libro confignat; unde phrasis *conscribendi militem*. Magis tamen commode similitudo hæc peti potest ab usu civili iisque, qui civitate donantur. Horum quippe nomina in indicem civium tabulasque publicas referri solent, ut juribus privilegiisque civibus indultis frui queant. Obtinuit jam olim hæc consuetudo non tantum apud populum Romanum, sed etiam apud gentem Israëlitam. Solebant enim Israëlitarum tabulas genealogicas omnium familiarum ac tribuum, regum cumprimis atque sacerdotum, quam accuratissime describere omnique cura adservare, ne fortassis peregrini atque alienigenæ genti israeliticæ admiscerentur. Huc pertinet liber census eorum, qui cum Zorobabele in Judæam venerant, Neh. VII. 5. itemque catalogus sive album domus Israël, Ezech. XIII. 9. Ad huncce itaque morem alludens Spiritus S. electionem salvandorum per librum eleganti metaphora designat, in quo nomina civium Hierosolymæ celestis veluti in registro quodam publico, si ita loqui liceat, confignentur, non in terra, sed in cælo, non manu hominum & atramento, sed digito ipsius Dei & decreto ejus æterno; non in charta aut membrana, sed in ejus mente, non ut censeantur cives Israëlitis secundum carnem & hæredes Cananitidis terræ, sed ut agnoscantur Israël secundum spiritum & hæredes Canaanis celestis. Vid. TVRRETTIVM in exerc. de libro vitae §. XV. p. 8.

ber est vitæ, in quo sunt scripti, id est, præcogniti.

§. XL. Hinc facile judicari potest, quid respondendum sit ad illam quæstionem, an, qui in libro vitæ scri-

brum vitæ scripti, ex eo possint pri, ex eo possint deleri? quod utique negandum. (*)

Quemadmodum enim expresse Christus dicit, Impossibile esse, ut electi in errorem damnabilem inducantur: Matth. XXIV.

U 3

24.

(*) Eandem cum GERHARDO nostro sententiam amplectuntur neminemque e libro vitæ deleri posse contendunt plerique fere nostrorum theologorum. Eminent ex iis ABRAH. CALOVIVS, in exerc. theol. de libro vitæ thes. 14. & 16. alibique passim, BALTHASAR & JO. MEISNERVS, ille quidem in anthropologia, decad. II. disp. XV. qu. 6. hic vero in disquis. theol. de libro vitæ facta que ab æterno in eundem inscriptione cap. IX. itemque JO. ADAM. SCHERZERVS in collegio anti-jocin. disp. LXXXVII. quibus HVTTERVS, DANHAVERVS, BROCHMANDVS, QVENSTEDIVS, BVDDEVS alique infiniti addi possunt. Suffragantur iisdem ecclesie Reformatæ theologi, speciatim FRANCISC. TURRETTINVS in dissertatione modo excitata de libro vitæ §. XVII. seqq. p. 10. seqq. JO. HENRICVS HEIDEGGERVS, in corpore theol. christ. tom. I. p. 170. alique.

Non desunt tamen ex altera parte alii iique præstantissimi in ecclesia nostra theologi, qui in contrariam hæc abeunt sententiam, eosque, qui in libro vitæ, sive electorum scripti jam erant, ex eodem rursus deleri posse, adlerere haud dubitant. Ita sane statuunt ex nostræ academice theologi THEODORVS THVMIVS atque JO. ADAM. OSIANDER, ille quidem in tractatu de libro vitæ p. 46. & 75. seqq. hic vero in collegio systemat. part. VI. p. 110. seqq. quibus SEBAST. SCHMIDIVS, theologus quondam Argentoratensis præstantissimus, jungi meretur. Hujus enim peculiaris existat dissertatio de præscriptura deletionis e libro vitæ ann. MDCLV. edita, ac de cæteri dissertationum selectarum deinceps inserta. Quin & addi possunt POLYCARP. LISERVS, MARTIN. GEIERVS, JO. AFFELMANIVS, THEOD. HACKSPANIVS, GEORG. CALIXTVS, JO. FABRICIVS, alique, quorum loca jam non excitabimus. Eandem cum nostris theologis viam hæc ineunt JO. ARMINII sectatores, qui Remonstrantium nomine vulgo veniunt. Statuunt enim, eos, qui fuerant electi ad salutem, hocce beneficio rursus excidere posse, inque reproborum sortem se præcipitare, & æternum perire; atque exinde electionis revocabilitatem elicere annuntiantur. Licet eorum hac in parte adserta haud semper bene cohereant, prout recte observavit GUSTAV. GEORG. ZELT-

NERVS in breviario controversarum cum Remonstrantibus agitatarum, controu. XLIII. p. 481. Utriusque partis tum affirmantis, tum negantis argumenta in medium adduxit b. cancellarius C. M. PFAFFIVS in dissertat. de electione formali & finali, Tubingæ ann. MDCCXXII. habita, ex qua nonnulla hæc repetemus. Primo quidem loco eorum rationes ex b. THVMIO recenset PFAFFIVS, loc. cit. p. 9. qui non solum finaliter credentes, sed omnes quoque fideles, etiam προκαίρις, libro vitæ inscriptos esse statuunt. Desumuntur illæ ex sequentibus sacre scripturæ oraculis, Exod. XXXII. 32. 33. psalm. LXIX. 29. Esaj. IV. 3. Jer. XVII. 13. Ezecb. XIII. 9. Dan. XII. 1. Luc. X. 20. Phil. IV. 3. Apoc. III. 5. XIII. 8. XVII. 8. XX. 12. XXI. 27. XXII. 19. hocque includuntur ratiocinio: Quicumque sunt 1) in infantia baptizati, 2) ad vitam æternam ordinati, 3) a patre Christo dati, 4) in fœdus Dei recepti, 5) ex gratia adoptati, 6) filii Dei facti, 7) ad Deum conversi, 8) coram Deo iustificati, 9) a Spiritu S. regenerati, 10) e mundo segregati, 11) a peccatis mundati, 12) Spiritu S. donati, 13) hæredes Dei & cohæredes Christi designati, 14) placeant Deo, & 15) habent jam in se vitam, illi omnes & singuli in librum vitæ inscripti sunt. Sed omnes & singuli vere credentes sunt tales. Ergo omnes & singuli vere credentes, quatenus & quam diu tales, in librum vitæ inscripti sunt. Arguit porro THVMIVS: Omnes electi in librum vitæ sunt inscripti. At omnes credentes, quatenus & quam diu credunt, electorum nomine veniunt, Marth. XXII. 14. Luc. XVIII. 7. Rom. VIII. 33. 1 Cor. I. 27. Coloss. III. 12. 1 Thess. I. 4. 2 Thess. II. 13. Tit. I. 1. 1 Petr. I. 4. Apoc. XVII. 14. E. Addit idem, Deum omnes credentes secundum voluntatem consequentem velle salvare 1 Cor. I. 21. itemque: Christum pro omnibus credentibus specialiter orasse Job. XVII. 20. Proinde omnes credentes esse electos. Argumentis hisce, quæ b. THVMIVS olim usus est, alia nonnulla subjungit laudatiss. PFAFFIVS, loc. cit. p. 10. seqq. quæ hæc repetere nolumus.

Secundo autem loco eorum quoque rationes in medium adducit PFAFFIVS, qui solos finaliter

24. ita quoque impossibile esse dicimus, ut, qui in librum vitæ scripti, ex eo deleantur: quo-

modo autem & quatenus hoc sit impossibile, suo loco plenius declarabitur. Apoc. XIII. 8. de illis,

naliter credentes electionis objectum esse statuunt. Sunt illæ sequentes: I.) Electio est immutabilis. *Quos prædestinavit, glorificavit, Rom. VIII. 30. Firmum hoc est fundamentum Dei: novit dominus suas, 2 Tim. II. 19.* II) Quibus paratum, non tantum promissum est regnum ab æterno, illi electione excidere nequeunt. Atqui electis &c. *Marth. XXV. 24. 1 Petr. I. 4, 5.* III) Si electi perire possent, prævisio, secundum quam electi sunt, falleretur. *Rom. VIII. 29.* IV) Electi e manibus Christi eripi nequeunt. *Joh. X. 28, 29.* V) Electi seduci finaliter & perire nequeunt. *Marth. XXIV. 24.* VI) Qui semel inscriptus est in librum vitæ, deleri nequit; neque enim liber vitæ lituram patitur. *Dan. XII. 1. Apoc. XXI. 26.* VII) Deus est immutabilis, *Mal. III. 6. Num. XXIII. 19.* Ergo & decretum electionis. VIII) Perseverantia, saltim prævisa, est necessarium requisitum ad electionem. *Marth. XXIV. 13. Apoc. II. 10.* IX) Numerus electorum certus est, adeoque nec minui potest, nec augeri. X) Electio est ab æterno, quod esse haud posset, si quis ita libro vitæ posset esse inscriptus, ut deleri ex illo, & rursus inscribi posset. XI) Absurdum est, electum ad gloriam æternam perire posse. XII) *Apoc. XVII. 8.* dicuntur ii, qui tamen baptizati fuerant, non inscripti in librum vitæ. Reliqua argumenta, quæ *loc. cit.* leguntur, breviter studio prætermittimus.

Id potius notandum heic esse censemus, eos, qui inscriptionem in librum vitæ, sive electionem etiam penes eos esse statuunt, qui fidei gratia excidere possunt, termino tantum *electionis* aliter uti, eumque magis ampliare, in re ipsa autem cum iis, qui electos e libro vitæ deleri posse negant, amice conspirare, ut proinde quæstio hæc inter theologos agitata, si rite evolvatur, in numerum logomachiarum sit referenda.

Ut vero hoc ipsum, quod modo diximus, luculenter comprobemus, porro notamus, *electionem*, quæ cum *inscriptione in librum vitæ* ejusdem significationis parisque latitudinis est, dupliciter enunciari in sanctioribus litteris. I) *Inchoare*; quoad præsentem gratiæ statum, in quo sensu *lato*, quatenus omnes credentes sunt electi, quatenus & quamdiu credunt. II) *Absolute* & in sensu *strictiori*, quatenus restringitur ad solos perseverantes in fide, qui reportaturi sunt finem fidei, salutem animorum, *1 Petr. I. 9.*

Prioris exemplum exstat *Luc. X. 20.* ubi servator discipulos suos hæc adloquitur verbis: *gaudete, quod nomina vestra scripta sint in cælis*, respiciens ad statum, in quo discipuli ejus tum temporis erant constituti præ sapientibus & prudentibus hujus mundi. Erant enim fide in Christum præditi, quibus Pater ea revelabat, quæ alios celaverat, uti ipse servator pronunciat, *vers. 21.* Nec quisquam dixerit, futuram salutem, secundum prævisionem perseverantiæ ipsis in prædestinatione decretam, a Christo heic prænunciari discipulis suis, cum nolit Deus rem istam in mortali hacce vita a quoquam infallibiliter cognosci, admonens potius, ut, qui nunc in *fide stant*, timeant, sibi que prospiciant, ne cadant, *Rom. XI. 20. 1 Cor. X. 12.* quin ut omnes salutem suam, quam sperant, cum timore ac tremore operentur, *Phil. II. 12.* Atque hujus electionis *inchoata* nondumquæ completæ exempla passim quoque deprehenduntur in epistolis Paulinis. Ita verb. grat. *1 Thess. I. 4, 5.* scribit apostolus, *se scire*, Thessalonicenses *divinitus esse electos*, non quod compertam habuerit eorum *perseverantiam* in fide, sed quod *evangelium* non fuerit apud ipsos in verbis duntaxat positum, sed in *virtute sanctoque Spiritu & in multa philanthropia*. Proinde propter præsentem fidei gratiam, non vero propter perseverantiam *electorum* nomen iisdem tribuit apostolus. Idem quoque sensus est illius Paulini, *Philipp. IV. 3.* ubi de Clemente, nec non reliquis suis collegis pronunciat gentium doctor, eorum *nomina esse in libro vitæ*, respiciens ad præsentem gratiæ statum, in quo erant constituti, non vero ad eorum statum futurum. Neque enim de futuris contingentibus, quorum perseverantia in fide pertinet, aliquid certo & absolute ei constabat.

Posterioris vero acceptionis, ubi scilicet *electio* sive *inscriptio in librum vitæ* sumitur *absolute*, in sensu *strictiori*, cum suppositione fidei ad ultimum usque vitæ halitum perdurantis, *exempla* deprehenduntur *Dan. XII. 1.* ubi hæc leguntur verba: *servabitis in afflictione illa in superioribus descripta, quisquis inventus fuerit scriptus in libro*; itemque *Apoc. XXI. 27.* ubi dicitur: *non intrabit in eam* (Hierosolymam celestem) *quidquam profanum, quodve scelus commiserat, aut mendacium, sed duntaxat scripti in libro vitæ agni*, h. e. in libro vitæ *gloriæ*, quam *agnus*, i. e. Christus hominibus promittit,

lis, qui bestiam colunt, dicitur, *quod nomina eorum non scripta sunt in libro vitae*. Apoc. XX. 15. *Qui projiciuntur in lacum ignis Et aeternae damnationis, eorum nomina non inveniuntur scripta in libro vitae*. Disputant quidam, esse duplicem quasi scriptionem in librum vitae, *nam* eorum, qui per baptismum in fœdus gratiae recepti Christum induunt, sed postea vicissim ex fœdere excidunt & damnantur: *alteram* eorum, qui perseveranter usque ad finem vitae in Christum credunt & salvantur: sed respondendo, distinguendum esse inter rem ipsam & loquendi modum. Rem ipsam quod attinet, facile concedimus, etiam eos, qui ad tempus solum credunt, & postea iterum excidunt ac pereunt, Christum induere, beneficiorum ejus ad tempus participes esse &c. Sed quod loquendi modum arguet, negamus usquam in scripturis de credentibus *περὶ αἰώνως* dici, quod scripti sint in libro vitae. Quemadmodum enim non omnes vere credentes sunt electi, sed tantum illi, qui in vera fide usque ad finem vitae perseverant; ita quoque non omnes vere credentes juxta scripturae phrasin sunt in libro vitae scripti, sed tantum illi, qui Christo vitae duci perseveranti fide adhærent.

§. XLI. Explicanda sunt hoc loco illa scripturae dicta, quæ videntur innuere, posse quosdam ex libro vitae iterum deleri. Exod.

Exod. XXXII. *Dele me de libro vitae.*

ruit, atque iis, qui in fide perseverant, actu confert. Duplicem enim Christus locum heic sustinet, tum *causæ efficientis*, quatenus ut verus Deus per se, & ut homo, propter unionem personalem, gloriam vitae æternæ perseverantibus in fide actu confert, & *causæ meritoriae*, quatenus passione sua ac morte cruenta eandem promeruit.

Hiscæ præmissis, facile patet, quid respondendum sit ad quæstionem: *utrum, qui inscripti sunt in librum vitae, ex eo deleri queant?* Possunt equidem, qui priore illo modo; non possunt, qui posteriori hoc modo libro vitae inscripti sunt. Ratio, cur illi deleri possint, *hi* non possint, in eo sita est, quod illi a fide præsentē deficere, atque sic pariter salute excidere, si in isto statu constituti vitam cum morte com-

XXXII. 32. petit Moses: *Remitte illis (Israëlitis) peccatum; sin minus, dele me de libro tuo, quem scripsisti*: cui respondet Deus v. 33. *qui peccaverit mihi, eum delebo de libro meo*; utique ergo quosdam ex libro vitae deleri, non est *ἀδύνατον*. Resp. Mosis precatio est hypothetica, petit enim populo peccatum diuinit, aut si opus sit pœna æterna, se unum loco totius populi ex libro vitae deleri, nimirum si fieri possit, atque ita fieri fas sit, quæ conditio utique subintelligenda est, quam Christus in sua precatōe disertè exprimit: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste*. Sic Apostolus Rom. IX. 3. *optat anathema fieri pro fratribus Israëlitis*, indicans, se tanta eos complecti caritate, ut, si fieri possit, paratus sit abdicationem Israëliticæ gentis redimere sui sempiterno exitio, *nimirum caritas exuberans optat etiam impossibilia*, ut loquitur Lutherus. *Securus hoc dicit Moses* (ait glossa ordinaria) & Augustinus q. CXLVII. super Exod. *ut in consequentibus ratiocinatio concludatur, id est, ut, quia Deus Mosen non deleret de libro suo, populo peccatum illud remitteret*. At, *inquis*, Deus subicit, se deleturum esse eum de libro, qui peccaverit ipsi. Resp. eum, qui peccat, id est, qui ex destinata malitia peccatum committit, & sine respicientia illud continuat, delet Deus de libro vitae, id est, declarat tam ipsi, quam aliis, quod non sit scriptus in libro vitae. Lyra super h. l.

mutent; *hi* autem, tamen in se spectati, ipsi quoque libertate sua abusi a fide deficere, suæque adeo culpa perire queant, tamen præcogniti sint a Deo non defecturi, aut certe in tristissimo defectionis statu non permansuri, sed ante obitum seriam acturi poenitentiam: quam prænotionem divinam falli, prorsus impossibile est.

Theologi nostri Tubingenses distinguere alias solent inter electionem *specialem* & *specialissimam*, quarum illa omnes credentes, quatenus & quamdiu tales sunt; hæc vero tantum finaliter credentes respicit; quæ quidem distinctio nomine electionis *formalis* & *finalis* alias venire solet, ita quidem, ut electio *specialis* æquipolleat electioni *formali*, *specialissima* autem electioni *finali*. Copiosius hæc edisseruit b. PFAFFIUS in *disser.* supra excisæ.

h. l. tali utitur distinctione: *In libro vitae dicuntur aliqui scripti dupliciter: uno modo simpliciter, in quantum praedestinati sunt in notitia divina, ut ordinati ad vitam aeternam ex Dei praedestinatione, & sic scripti nunquam delentur: alio modo dicuntur scripti secundum quid, scilicet non secundum divinam praedestinationem seu ordinationem, sed secundum dispositionem in eis actu existentem, scilicet secundum praesentem justitiam.* Eandem distinctionem proponit Thomas p. I. q. 24. art. 3. & in c. peccatum dist. 4. de poen. Dominus ait Moysi: *Si quis peccaverit ante me, delebo eum de libro vitae, ut secundum justitiam iudicis ille peccando deleri dicatur, qui secundum praescientiam nunquam fuerat adscriptus.*

Ps. LXIX. *Deleantur de libro viventium, utique ergo deleri potuerunt. Resp. statim additur ἔθνησις, & cum iustis non scribantur.* Augustinus tom. VIII. in enarr. hujus Ps.

conc. 2. *Non sic accipere debemus, quod quemquam Deus scribat in libro vitae, & deleat illum. Si homo dixit, quod scripsi, scripsi, de titulo, ubi scriptum erat rex Judaeorum; Deus quenquam scribit & delet? Praescius est, praedestinavit omnes ante constitutionem mundi, regnatos cum Filio suo in vita aeterna. Hos, quos conscripsit, ipsos continet liber vitae &c. Isti ergo quomodo inde delentur, ubi nunquam scripti sunt? hoc dictum est secundum spem ipsorum, quia ibi se scriptos putabant. Quid est: deleantur de libro vitae? & ipsis constat non illos ibi esse &c. illi, qui se sperabant tanquam merito suae justitiae in libro scriptos Dei, quibus dicitur: Scrutamini scripturas, in quibus putatis, vos vitam aeternam habere; cum perducta fuerit damnatio eorum etiam ad cognitionem eorum, delebuntur de libro viventium, id est, non ibi se esse cognoscent, nam versus, qui sequitur, exponit, quod dictum est. Declarat hoc ipsum plenius theologus doctissimus Gesnerus in comm. super Daniel. XIII. *Deleri dicuntur impii de eo libro, in quo nunquam scripti sunt, ob tres causas: primo, quia re-**

spectu Dei secundum quid, non autem simpliciter in libro vitae adscripti dici possunt: non enim scripti sunt in vita aeterna, quae est liber ille vitae, proprie loquendo & per se primo. Scripti autem sunt in causa vitae aeternae, quae est misericordia Dei, meritum Christi, & gratuita vocatio, quae sunt universalis. Deinde inopii & inprimis hypocritae respectu suae propriae persuasionis, qua existimant, se esse dilectos Dei filios & haeredes ac cives aeternae beatitudinis, scripti in libro vitae nuncupari possunt. Denique etiam ratione externae conversationis in ecclesia possunt aliquo modo pro adscriptis in libro viventium haberi, sed revera tamen non sunt, & quod non sint, tunc adparebit, cum Dominus purgabit arcem suam, & triticum a palea separabit. Haec dicta sint de descriptione in librum vitae, quae est ipsa praedestinatio.

§. XLIII. Reprobationis vox *Vox reprobationis.* in *ἁβύσσου* activa in nov. test. de Deo non usurpatur, vox ἀδόξιμο usurpatur, 1 Cor. IX. 27. *Castigo corpus meum, ne, cum aliis praedicavero, ipse sim reprobus, (ἀδόξιμος) 2 Cor. XIII. 5. An non cognoscitis, quod Christus in vobis? nisi forte reprobi estis.* Significat autem reprobare aliquid rejicere & damnare tanquam indignum & improbum. Jer. VI. 30. vocantur *argentum reprobatum* כֶּסֶף מְרֻבָּץ *ceseph mimas*, quos reprobavit, atque a se rejecit Jehovah. כֶּסֶף significat cum fastidio quodam rem aliquam aut personam tanquam vilem & contemtam rejicere; LXX. reddiderunt plerumque per verbum ἀποδοκιμάζεν. Quemadmodum igitur Heb. VI. 8. *terra reproba ἀδόξιμος & maledictioni proxima dicitur, quae profert spinas ac tribulos, & opponitur illi, quae saepe venientem super se bibens imbrem & generans herbam opportunam illis, a quibus colitur, benedictionem accipit a Deo: ita reprobi homines sunt & dicuntur, qui semen verbi salutare respuunt, spinis voluptatum illud suffocant, & in incredulitate perseverant, quorum τὸ τέλος idem, ut terrae reprobae, est εἰς καὶν.*

§. XLIV.

Synonyma reprobationis in scriptura.

§. XLIV. De reprobationis decreto scriptura sic loquitur, Joh. III, 18. *Qui non credit, jam judicatus est, ἥδη κέκριται, quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei.* v. 36. *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei μένει ἐπ' αὐτόν.* 1 Thess. V. 9. *non posuit nos Deus ad iram.* Matth. VII 23. Christus dicet ad damnatos in die iudicii: *Non novi vos.* c. XXV. 41. *Discedite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus.* Rom. XI. 2. *Non repulit Deus populum suum, quem præscepit, (ἐκ ἀποστόλου.)* Reprobi dicuntur *vasa iræ*, Rom. IX. 22. *vasis ligneis & testaceis conferuntur,* 2 Tim. II. 20.

§. XLV. Augustinus reprobos *In patribus.* passim vocat *præscitos*, eo scilicet fine, ut distinguat inter actiones bonas *electorum*, quas Deus non solum præscit, sed etiam suo Spiritu operatur, eas promovet atque adprobat: & inter peccata *reproborum*; ad quæ Deus eos nec impellit, nec cogit, nec eis delectatur, interim tamen ab æterno ea præscivit. Monendum tamen est, præscitorum adpellationem non posse solis reprobis tribui, tum quia non solum, quod alii facturi erant, videlicet peccata & incredulitatem reproborum; sed etiam quod ipse facturus, scilicet electorum fidem, Deus præscivit, unde

scriptura dicit electionem factam esse *κατὰ πρόγνωσιν*, 1 Petr. I. 2. & electos hac periphrasi denotat, *ἐκ τοῦ θεοῦ πρόγνω*, Rom. VIII. 29. XI. 2. tum quia damnationem reproborum non solum Deus præscivit, sed etiam iusto suo iudicio decrevit, sicut glorificationem electorum non solum præscivit, sed etiam ex immensa gratia decrevit.

Ambrosius l. II. de vocatione gent. c. 8. vocat *abdicationem*, quam nos reprobationem. Fulgentius lib. I. ad Mon. vocat *destinationem ad supplicium*.

Scholastici dicunt, reprobationem complecti in se odium æternum, *obdurationem temporalem & damnationem finalem*.

§. XLVI. Atque hæc *προλεγόμενων* loco dicta sint de vera significatione terminorum, qui in hoc articulo usurpantur: quod attinet cognatas voces *προγνώσις*, *προνοία* &c. de illis in præcedente tractatu copiose egimus. Restat igitur, ut, quale sit illud electionis & reprobationis decretum, ostendamus, ac postea in apertum campum cum absoluti decreti architectis descendamus, siquidem totius rei quasi cardo in hoc vertitur, & recte evoluta ista quaestione reliquarum explicatio difficilis amplius esse nequit.

CAPVT III.

SCIAGRAPHIAM TOTIVS NEGOTII EXHIBET.

§. XLVII. *Quis elegerit.* **I**s qui nos elegit, Deus est, Eph. I. 3. *Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis (in tempore) omni benedictione spirituali in coelestibus in Christo,* v. 4. *idem elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Est autem electio opus totius sacrosanctæ Trinitatis, ideoque omnibus tribus personis commune, servato tamen ordine & discrimine personarum. Pater est fons Trinitatis, ideoque ei ratione ordinis primo loco electio tribuitur, sed quia Filius &

Spiritus sanctus ejusdem sunt cum Patre voluntatis & essentiae, ideo etiam Filio & Spiritui sancto electio tribuenda est.

§. XLVIII. Filius Dei duplici ratione in electione considerandus: *primo*, ut verus cum Patre & Spiritu sancto Deus una indivisa actione nos elegit ad vitam æternam; *deinde*, ut constitutus humani generis redeuntor & mediator est illud, propter quod electi sumus ad vitam æternam, unde non solum *a Christo*, sed etiam *in Christo* su-

Filius Dei quomodo considerandus in electione.

X

mus

Tomus IV.

mus electi ante facta mundi fundamenta. Eph. I. 4.

Electio est actio.

§. XLIX. Porro electio sive prædestinatio species est divinæ providentiæ, ideoque per *actionem* recte definitur, non quod sit emanans quædam actio, (qualis est creatio & executio electionis in tempore) sed immanens, atque ea quidem ordinata; Act. XIII. 48. *Crediderunt, quotquot ordinati erant ad salutem*, cujus ordinis rationem quodammodo exposuimus in principio hujus articuli, & postea plenius explicabimus.

§. L. Electio illa facta est juxta Dei propositum, Eph. I. 11. *Prædestinati secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.*

Rom. IX. 11. *Ut secundum electionem propositum Dei maneret.* 2 Tim. I. 9. *Secundum propositum suum & gratiam, quæ data est nobis in Christo.* Hoc Dei propositum, consilium & beneplacitum est decretum ipsius ab æterno in Christo dispositum, & per evangelium nobis revelatum, de hominibus per fidem in Christum salvandis, & juxta πρόγνωσιν præcognitionem 1 Petr. I. 1. & 2. electis κατά πρόγνωσιν Dei παρρησίας, Rom. VIII. 29. *Quos præscivit, hos & prædestinavit.* Quæ πρόγνωσις necessario refertur ad fidem in Christum; non enim omnes, quos quocunque modo Deus præscivit, eos etiam prædestinavit; sed quos ab æterno in infallibili sua notitia præscivit per evangelii auditum Spiritus sancti gratia in Christum perseveranter credituros, illos elegit sive prædestinavit ad vitam æternam.

§. LI. Neque solum illud Dei propositum atque illa Dei πρόγνωσις est æterna, sed & electio facta juxta illud propositum & juxta illam πρόγνωσιν est æterna. Eph. I. 4. *Elegit nos Deus in Christo ante facta mundi fundamenta*, quam esse descriptionem æternitatis, in articulo de Deo Patre & Filio ejus æternò luculenter ostendimus. 2 Tim. I. 9. *Gratia, qua nos Deus in Christo servat, data*

fuit nobis, πρὸ χρόνων αἰώνων 2 Thess. II. 13. *Elegit nos Deus ἀπ' ἀρχῆς.* Electos ita diligit Deus, sicut Christum, electorum caput, diligit. Joh. XVII. 23. Jam vero Christus dilectus fuit a Patre ante facta mundi fundamenta. v. 24. Ergo etiam electos ante mundi constitutionem dilexit.

§. LII. Nullis autem hominum *Electio est ex meritis, nulla humani generis dignitate, quin nec prævisione bonorum operum vel fidei, motus est Deus, ut quosdam ad vitam æternam eligeret, sed soli indebitæ & immensæ ipsius gratiæ in solidum hoc adscribendum.* Eph. I. 6. *Elegit nos in laudem gloriæ suæ.* Rom. XI. 6. *Si ex gratia, jam non ex operibus.* 2 Tim. I. 9. *Deus vocavit nos vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam, quæ data est nobis in Christo ante tempora secularia.* Augustinus de prædestin. sanct. c. XV. *Praeclarissimum lumen prædestinationis & gratiæ est ipse salvator, ipse mediator Dei & hominum, homo Jesus Christus, qui ut hoc esset, quibus tandem suis vel operum vel fidei præcedentibus meritis natura humana, quæ in illo est, comparavit? &c.* Sicut ergo prædestinatus est ille unus, ut caput nostrum esset: ita multi prædestinati sumus, ut membra ejus essemus. Humana hic merita conticescant, quæ perierunt per Adam; & regnet, quæ regnat, Dei gratia per Jesum Christum Dominum nostrum, unicum Dei Filium &c.

§. LIII. Specialis illius Dei gratiæ, qua diligit homines ad vitam æternam, fundamentum est *Jesus Christus* Ἰησοῦς Χριστός, cum omni suo merito & satisfactione consideratus, Eph. I. 4. *Elegit nos Deus in Christo.* Vicissim, quia Christi meritum absque applicatione nemini prodest, ideo ex natura reatorum mentio Christi in electione includit notionem fidei Christum amplectentis. 2 Thess. II. 13. & 14. *Elegit nos Deus ab initio ad salutem in sanctificatione Spiritus & fide veritatis.* Denique quia quidam renati peccatis contra

Fundamentum dilectionis ad vitam æternam est Christus fide adprehensus.

con-

conscientiam fidem excutiant, & se ipsos vita æterna excludunt, ideo perseverantia in fide simul hoc loco intelligenda est, Matth. X. 22.

Qui perseveraverit usque ad finem, salvus erit. Finis electionis ratione nostri geminus est; primus ad hanc vitam relatus, videlicet ut finis sancti & irreprehensibiles, Eph. I. 4. secundus ad vitam æternam spectans, nostra glorificatio & salus. 1 Thess. V. 9. Ratione Dei ultimus electionis finis est ipse gloria, Eph. I. 6. Hæc omnia ex sequentibus plenius & planius poterunt intelligi.

§. LIV. Calvinus, & qui ipsum Antistes Calvinianorum. sequuntur, absolutam quorundam hominum electionem & reprobationem docent. Sic enim

Calvinus lib. III. inquit. cap. 22. §. 11. Si non possimus rationem reddere, cur Deus suos misericordia dignetur, nisi quoniam illi placet, neque etiam in aliis reprobando aliud habebimus, quam ejus voluntatem. Cum enim Deus dicitur vel indurare, vel misericordia prosequi, quem voluerit, eo admonentur homines, nihil causae quaerere extra ejus voluntatem. Beza super cap. IX. epist. ad Rom. Deus reprobos odio habet nondum natos & nullo indignitatis respectu exitio destinavit. Idem volum. I. operum fol. 417. Quod subjicis, Deum non tantum ad damnationem, sed etiam ad causas damnationis prædestinasse, quoscunque libuerit, verum esse agnoscimus. Zanchius lib. V. de natura Dei cap. 2. pag. 713. Totam reprobationem, hoc est, tum rejectionem a gratia & gloria, tum destinationem ad dedecus & ad iram Dei, hoc est, ut essent vasa irae, & vasa in contumeliam, contendimus cum apostolo, ex sola Dei voluntate pendere. Ibidem pag. 620. Reprobationem consequitur denegatio gratiae, hanc peccata, peccata poenae peccatorum; ad quae omnia præordinavit Deus reprobos ab

omni aeternitate. Idem in miscell. p. 302. Deus absolute vult, electos salvos fieri, & absolute itidem vult, reprobos non servari. Zegedinus in tabb. p. 122. Deus in absolutum suum decretum non admittit considerationem peccatorum, causae igitur non sunt ullius interitus. Rennecherus in cat. aut. p. 37. Reprobationis nulla alia causa ex scripturis proferri & assignari potest, quam justa & immota Dei voluntas, quod ipse in aeterno illo & arcano consilio aliquos homines aeterno exitio, & supplicio ex sese, & propter se adjudicaverit. Idem ex Rennechero reperit Bucanus loco XXXVI. p. 403. Piscator Herborn. super 2. Rom. p. 43. Quos prædestinavit, Deus ad exitium, non prædestinavit propter ipsorum offensas; quomodo enim potuerunt eum offendere, qui nondum erant nati? sed reprobavit eos ex odio libero, eoque sancto ac justo.

§. LV. Quamvis vero in eo omnes conveniant, & electionis & reprobationis decretum esse absolutum; tamen in quibusdam dissentiunt. I.) Quidam enim objectum electionis & reprobationis constituunt homines nondum conditos, ut Beza resp. II. ad coll. Momp. p. 148. quidam vero πρόγινωσι lapsus electionis & reprobationis decreto subternunt (*), ut Perkinsus de prædest. p. 11. Keckermannus lib. III. system. theol. cap. I. pag. 308. Bucanus loco XXXVI. p. 400. II.) Quidam simplicitet dicunt, reprobationem non ex prævisis malis operibus, sed ex sola & libera Dei voluntate pendere, ut Zanchius de nat. Dei lib. V. cap. part. 4. resp. ad object. 14. quidam vero constituunt duos reprobationis actus, unum negativum, alterum affirmativum, priorem esse absolutum dicunt, posteriorem vero respectum continere ad peccata, ut Perkinsus de prædest. pag. 25. Trelcatius in locis pag. 29. III.) Quidam

*Dissentientes
ipsorum.*

X 2

(*) Constat, eos ex Reformatis, qui objectum prædestinationis faciunt homines nondum conditos, vocari Supralapsarios; cum contra ii, qui lapsum electionis ac reprobationis decreto subternunt,

adpellari soleant infralapsarii. Diversa theologorum Reformatum de prædestinatione systemata alibi adcuratius evolvemus.

dam negant, esse easdem causas reprobationis & damnationis, ut Beza resp. II. ad coll. pag. 161. quidam vero concedunt, ex decreto illo reprobationis absolutae sequi desertionem gratiae, peccata & ipsam damnationem, ut Zanchius in miscellan. fol. 229. Piscator de prædestin. thes. 92.

Quid sit absolutum decretum.

§. LVI. Ex his facile intelligi potest, quid nomine *absoluti decreti* intelligant; nimirum statuunt, Deum ab aeterno sibi proposuisse, quosdam homines damnare, quosdam salvare, atque esse hoc primum Dei decretum. Illud decretum ut executioni dari posset, ideo Deum decrevisse, ut pri-

mi homines peccarent, suoque lapsu se & omnes posteros æterno exitio involverent, hoc esse quasi alterum Dei decretum. Ex damnata illa totius generis humani massa Deum quosdam absoluta gratia, id est, quoscunque libuerit, selegisse, & illis Christum mediatorem, prædicationem verbi & fidem ordinasse, ut per hæc media salutis fiant participes: hoc esse quasi tertium Dei decretum. Denique reliquam innumerabilem multitudinem ex absoluto Dei odio, id est, quia ipsi ita libuerit, a salute & mediis salutis rejectam, contra vero ad peccata & causas damnationis prædestinatam esse, atque hoc esse quasi quartum Dei decretum: quam genuinam esse istorum hominum sententiam, cordati non negabunt (*).

CAPVT IV.

DE VNIVERSALI DEI MISERICORDIA ET BENEFICA
ERGA OMNES VOLVNTATE.

§. LVII.

Argumentorum contra absolutum decretum classes quatuor.

1. Benefica Dei omnium salutem expetentis voluntas prædicatur 1. ex Tim., 2.

Huic sententiæ primo opponimus beneficam illam Dei voluntatem, qua serio omnium conversionem, & salutem expetit: quam beneficam voluntatem scriptura verbis, Christus lachrymis, Deus ipse iuramento testatam fecit. Sic ergo concludimus. Quos Deus vult ad se converti & salvari, eos absoluto quodam odio vel decreto nequitiam a se rejecit, & ad æternam damnationem destinavit. Jam vero Deus omnes homines vult ad se converti & salvari. Ergo neminem eorum absoluto quodam

odio vel decreto a se rejecit & ad æternam damnationem destinavit. Minorem aliquot scripturæ dictis confirmatam dabimus.

§. LVIII. Ita apostolus 1 Tim.

II. 4. Deus vult omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire. Si hæc Dei voluntas vera & seria, utique non fecit absolutum de quorundam perditione decretum. Excipiunt, dictum apostoli intelligendum esse de generibus singulorum, non de singulis generum, hoc sensu: Deus vult ex omni hominum genere quosdam salvos. Sic Beza resp. II. ad coll. Momp. p. 192. Martyr super cap. IX. ad Rom. Danæus super 1. sent. dist.

Exceptiones adversariorum.

46.

(*) Immo negant haud pauci ex reformatis theologis, hanc genuinam ecclesiæ suæ esse sententiam. „Nos non ita loquimur, scribit P. TRVS IVRIÆVS, theologus reformatus Galus. „Nos dicimus, Deum creasse mundum ad suam gloriam, atque ad manifestationem suarum perfectionum sive attributorum. Hoc est primum decretum. Voluisse hominem creare innocentem, sed cum præviderit, eum lapsurum, decrevisse id permittere. Hoc est secundum. Videntem hominem, atque in eo

„totius humani generis lapsum ac reatum mortis æternæ, ex mera gratia elixisse quosdam, „reliquos autem propria in miseria sua reliquisse. Hoc est tertium decretum. Denique, „cum prævideret, quosdam in peccatis finaliter „perseveraturos, nec poenitentiam acturos esse, „eos æternis adfligere pœnis statuisset. Hoc est „quartum decretum. Atque hæc est doctrina synodi Dordracenæ. Vid. JURIÆV dans le jugement sur les methodes rigides & relachées p. 102.

46. Witakerus in orat. de hoc dicto habita Cantabrig.

§. LIX. Resp. Intueamur connexionem textus. Hortatur apostolus obsecrationes, orationes, &c. fieri pro omnibus hominibus; v. 1. subjicit deinde huic generi certam quandam speciem, qua non tollit generis universalitatem: sed tantum ostendit, publicæ tranquillitatis gratia præcipue pro regibus & magistratibus orandum, v. 2. Postea addit exhortationis suæ causam, quia hoc bonum & acceptum coram Deo, v. 3, *qui vult omnes salvos fieri*. v. 4. Hinc ita colligimus: pro quibus faciendæ deprecationes, orationes &c. illos Deus vult fieri salvos. Atqui non solum pro aliquibus ex omnium hominum ordine faciendæ deprecationes, sed in genere pro omnibus. Ostendit hoc res ipsa, & fatentur Calvinus & Marloratus super hunc locum. *Iubet Paulus (inquiunt) non pro fidelibus modo concipi orationes: sed pro universo genere humano.* Calvinus super cap. XVII. Johan. *In precibus complecti debemus totum genus humanum.* Ergo etiam non solum ex omnibus ordinibus aliquos; sed in genere omnes Deus vult salvos fieri. Si de singulis ordinibus tanquam loqueretur apostolus, non de omnium ordinum omnibus ac singulis individuis; jam non dixisset: v. 2. pro omnibus in eminentia constitutis, sed pro aliquibus duntaxat in illo ordine positis. Atqui vult preces fieri pro cunctis individuis & singulis hominibus in ordine magistratus: Cur ergo non etiam pro cunctis in reliquis ordinibus?

§. LX. Alterum argumentum proponit apostolus v. 3. & 6. *ab universalitate meriti Christi.* Pro quibus Christus pretium redemptionis dedit, pro illis orandum, & illorum salutem serio Deus expetit. Atqui Christus non solum pro aliquibus ex omnibus ordinibus, sed pro omnibus hominibus pretium redemptionis se ipsum dedit, ut postea ostendemus. Ergo non solum pro aliquibus ex omnibus ordinibus, sed etiam pro omnibus est orandum: nec aliquorum solummodo, sed omnium salutem Deus expetit.

§. LXI. Piscator, theologus Herborenensis, sic excipit: *Si apostolus juberet orare pro omnibus*

hominibus, tunc juberet orare contra Dei voluntatem: quia Deus non vult reprobos servari, & Christus Joh. XVII. 9. eos in sua oratione excludit. Resp. inversa hæc est procedendi via: probanda prius erat præconcepta illa opinio de absoluta quorundam reprobatione, antequam ex ea limitetur universalitas pronuntiati apostolici. De precatione Christi postea. Adde, quod hac ratione disceditur a Calvino, Bullingero, Marlorato, qui concedunt, pro omnibus hominibus esse orandum.

§. LXII. Alii sic explicant hoc dictum. *Deus vult omnes salvos fieri, scilicet qui veniunt ad agnitionem veritatis.* Resp. utrumque asserit apostolus, velle Deum, ut omnes homines salvi fiant; velle etiam, ut omnes ad agnitionem veritatis perveniant: Deinde causa, quare non veniant plures ad agnitionem veritatis, non est in Deo, sed in ipsis hominibus, qua de re infra uberius agetur.

§. LXIII. Adferamus aliud scripturæ dictum de benefica ista Dei voluntate; 2 Petr. III. 9. *Deus non vult aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti.* Excipit Piscator Herborm. in anal. *intelligendum hoc esse de solis electis, cum scribat apostolus ad fideles Iudaeos, quos ex charitate pro electis habebat.* Resp. scribit Petrus toti vocatorum ecclesie, in qua multi erant reprobi; & generale pronuntiatum apostoli non est ex præconceptis opinionibus limitandum. Colligimus autem hoc modo: Quos Deus vult ad poenitentiam reverti, eorum neminem vult perire: ita hoc loco Petrus. Atqui etiam reprobos vult reverti ad poenitentiam, teste Paulo Rom. II. 4. *Num divitias bonitatis & patientiae & longanimitatis contemnis, ignorans, quod Dei benignitas te invitavit ad poenitentiam?* v. 5. *Tu vero secundum duritiam, & impenitens cor thesaurizas tibi iram in die irae & revelationis justi judicii Dei.* Vides illam *παροργισίαν* Dei, cujus Petrus meminit, etiam eos ad poenitentiam invitare, qui peccatis secure indulgendo, paulatim concervant divinam iram, ut tandem universa depro-

*Probat 2. ex
2 Petr. 3.
Deus non vult
aliquos perire.*

matur inſtar theſauri : Ergo etiam non vult abſolute & ſimpliciter reprobos perire.

§. LXIV. Sic Rom. XI. 32. *Probat* 3. ex Rom. 11. *Concluſit Deus omnes in incredulitate, ut omnium miſereatur.* Quosunque Deus ſub peccatum concluſit, id eſt, quos voce legis propter peccatum accuſat, & reos æternæ damnationis convincit, Galat. III. 22. eorum etiam vult miſereri, illis ſuam gratiam in verbo evangelii offert. Jam vero omnes omnino & ſingulos homines Deus peccati in ſua lege arguit & convincit. Ergo etiam omnibus & ſingulis ſuam in evangelio gratiam offert. Frivola proinde eſt gloſſa Piſcatoris, qui τὸς πάντας hoc loco explicat particulariter *pro ſolis electis ex Iudæis & gentibus*, quod toti contextui iſtius capitis, præcipue vero oppoſitioni in hoc verſu 32. repugnat. Diſſerit apoſtolus in hoc capite de rejectione Judæorum, quæ propter incredulitatem iſtis obrigerit, & ruinam eorum gentium ſaluti ceſſiſſe addit, tandem igitur utroſque monet, ne arroganter ſibimet iſtis invicem inſultent, addita ratione a communi utriſque ſorte & immenſa Dei gratia utriſque obvia, modo amplectantur evangelium, & in Chriſtum credant; ſinge per τὸς πάντας intelligi ſolos electos, enervabitur argumentum apoſtolicum, & latius patere ſtatueretur Adæ delictum, quam Chriſti beneficium, per evangelii vocem toti mûndo oblatum.

Lachrymæ Chriſti.

§. LXV. Chriſti excidium Hieroſolymitanum deplorantis, *lachrymæ* deſcribuntur Luc. XIX. 41. quæ manifeſtum ſunt indicium, & temporali & æterna Judæorum perditione Chriſtum minime eſſe delectatum. Lachrymæ enim ſunt *legati doloris*, ut loquitur Cyprianus lib. II. epiſt. 7. ſunt *sanguis animi vulnerati*, ut loquitur Brentius ſuper XI. Johan. Excipiunt quidam, *agi hic de interitu temporali.* Reſp. atqui non ſolum temporalibus, ſed etiam æternis pœnis adfecti ſunt Judæi, propterea quod tempus ſalutaris

Exceptiones adverſariorum.

viſitationis neglexerunt. Adde, ſi Deus non delectatur ſimpliciter & abſolute temporalibus hominum pœnis, adeo, ut propheta dicat, *Deum in correptione hominum alienum agere opus*; Eſa. XXVIII. 21. multo magis ab iſtis natura alienum erit, ex abſoluto odio homines quosdam æternis addicere ſuppliciis.

§. LXVI. Excipiunt alii, *Chriſtum ut hominem hoc loco loqui, & agere.* Reſp. Num vero Chriſtus (*qui eſt in ſinu Patris, & voluntatem ejus enarravit nobis*: Joh. I. 18.) tale decretum ignoſceret, ſi quod unquam eſſet factum? Num voluntas Chriſti humana magis propenſa in hominum ſalutem, quam Deus ipſe, qui eſt *charitas*? 1 Joh. IV. 8. Num qui omnia nota fecit diſcipulis ſuis Joh. XV. 15. ipſemet adhuc ſummum illud ſalvationis & perditionis hominum principium ignoraret?

§. LXVII. *Juramentum Dei*, de *Juramentum Dei*, beneficia ſua erga omnes homines voluntate graviter atteſtantis, deſcribitur Ezech. XXXIII. 11. *Vivo ego: Nolo mortem impii, ſed ut convertatur & vivat. Homines per majorem ſe jurant, atque iisdem omnis controverſiæ finis eſt, ſi accedat jurisjurandi confirmatio.* Hebr. VI. 16. *Deus ergo abundantius volens oſtendere firmitatem conſilii ſui, interpoſuit hoc juramentum, v. 17, ut per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, firmiſſimum habeamus ſolatiū.* v. 18. Dixit Deus, velle ſe omnes ſalvos fieri: ſi parum hoc eſt, Chriſtus id lachrymis teſtatur eſſe: ſi parum hoc eſt, Deus ſoleni juramento id confirmavit. Hieronymus tom. II. epiſt. 46. *Idcirco jurat, ut, ſi non credimus promittenti Deo, credamus ſaltem pro ſalute juranti.*

§. LXVIII. Excipiunt quidam: *mortem peccatoris Deus non vult, quatenus vult ejus converſionem, atqui experientia teſtatur, Deum non tangere omnium corda, ut convertantur. Indeſinita eſt enunciatio* (dicit Bucanus de prædeſt. p. 401.) *& ad eos reſtringenda, quibus datur converſionis gratia.* Reſp. Imo etiam vult omnium converſionem, eo enim ſine

Exceptiones adverſariorum.

sine proponit illis verbum. Non autem vult sine mediis agere, sed per verbum & Spiritum sanctum vult homines convertere, & cordis durtitiam emendare. Qui hoc *verbum pertinaciter repellunt*, Aët. XIII. 46. *Consilium Dei spernunt*, Luc. VII. 30. *Spiritui sancto resistunt*; Aët. VII. 51. illi sua culpa conversionis beneficio privantur, & *se ipsos indignos judicant vita æterna*, Aët. XIII. 46. Observa autem emphasin in his dictis. Pharisei & legisperiti dicuntur sprevisse consilium Dei non baptizati a Johanne: quodnam fuit id consilium? Utique illud, quod per concionem & baptismum Johannis voluit Deus eos vocare ad pœnitentiam & ad regnum Messie. Absolutum quoddam decretum & consilium de ipsorum perditione nequit hoc loco intelligi. Illud enim non sprevisse, sed potius implevisse dicendi fuissent. Judæi dicuntur resistere Spiritui sancto, utique ergo Spiritus sanctus voluit in illorum cordibus operari: si absoluto decreto denegata ipsis conversio, non dici possent Spiritui sancto resistere, quia potius obsecuti fuissent decreto isti ab æterno facto. Denique Judæi dicuntur se ipsos indignos judicare vita æterna: non ergo absoluto aliquo Dei decreto ab ea erant exclusi, sed semet ipsos ea indignos judicarunt; vel quod idem est: propter illum furem verbi contemptum & virulentas blasphemias a Deo sunt reprobati, & vita æterna indigni judicati.

§. LXIX. Excipiunt alii: *concionem istam prophetas referendam ad illos solum, qui licet tum temporis erant impii; tamen quandoque convertendi, & sic in numero electorum erant.* Piscator Herborn. super IX. Rom. p. 196. *Deus non vult mortem peccatoris, respicientis scilicet.* Resp. breviter: Ezech. XVIII. 32. *Quare moriemini domus Israel, dicit Dominus? nolo mortem morientis.* Ergo illorum etiam perditionem non vult, qui moriuntur & pereunt.

§. LXX. Excipiunt alii: *de temporali solum morte agi.* Resp. communis illa est tum resipientibus, tum impœnitentibus. Jam vero de morte ea agitur, quæ per conversionem evitari potest; *Convertimini, convertimini a viis vestris malis, & quare moriemini domus Israel?* Ezech.

XXXIII. 11. Deinde agitur de tali morte, quæ est *stipendium peccati*; Rom. VI. 23. atqui non solum temporalis, sed & æterna mors peccati est stipendium. Denique si Deus non delectatur absolute & simpliciter hominum morte temporali, quanto minus absolute & simpliciter vult, ut quis æternis suppliciis puniatur.

§. LXXI. Excipiunt alii, *de revelata voluntate hæc intelligenda, interim occulta voluntate Deum velle, quosdam nec converti, nec vivere.* Resp. ita tribuetur Deo pessima hypocrisis, quasi promissionibus benignissimis testetur, se hominibus bene velle, interim tamen occulte illis male cupiat. Absit hoc a sancto Israël. Loquamur & sentiamus de Deo, prout se in verbo revelavit: esse in Deo aliam occultam voluntatem revelatæ in verbo contrariam, maxime quoad salutis nostræ negotium, ne quidem cogitare debemus; siquidem in verbo annunciatum nobis *omne Dei consilium*, scilicet de salute nostra, Aët. XX. 27. & propositum illud ac gratia, quæ data est nobis in Christo ante tempora secularia, ea nunc est patefacta per *illustrum adventum servatoris nostri.* 2 Tim. I. 9. & 10. qua de re plura suo loco.

§. LXXII. Maneat proinde firmum fixumque, quia *scriptura disertis verbis, Christus lachrymis, Deus juramento testatur de benefica illa voluntate, qua Deus omnium hominum salutem serio expetit, ideo falsum esse, quod ex absoluto odio quosdam simpliciter æternæ morti adjudicaverit.*

§. LXXIII. De hac Dei omnium salutem serio expetentis misericordia ita scribunt veteres. Irenæus lib. IV. cap. 76. *Deus misit, qui vocarent ad nuptias; qui autem non obedierunt ei, semet ipsos privarunt regia coena. Nec enim lumen deficit propter eos, qui semet ipsos excoecaverunt, sed illo perseverante, quale & est, excoecati per suam culpam in caligine constituuntur, &c. cum apud Deum omnia sint bona, qui ex sua sententia fugiunt Deum, semet ipsos omnibus fraudant bonis.*

Dicta veterum de benefica Dei erga omnes voluntate.

Frau-

Fraudati autem omnibus erga Deum bonis, consequenter in Dei justum judicium incidunt; qui enim fugiunt requiem, iuste in poena conversabuntur, & qui fugerunt lumen, iuste inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc temporali lumine qui fugiunt illud, ipsos se tenebris mancipant, ita, ut ipsi sibi causa fiant, quod destituuntur a lumine & inhabitant tenebras, & non lumen est causa huiusmodi conversationis: sic aeternum Dei qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipsi sibi causa sunt, ut aeternas inhabitent tenebras, destituti omnibus bonis, sibi met ipsi causa huiusmodi habitationis facti. Ambrosius l. II. de vocat. gent. cap. 1. inter tria, quibus in proposita quaestione debeat inhereri, primo loco numerat, *Deum velle omnes homines salvos fieri.* cap. VIII. *sive novissima contemplemur secula, seu prima, sive media, rationabiliter & pie creditur, omnes homines salvos fieri, Deum velle semperque voluisse &c.* Augustinus ad art. sibi falso impos. art. 16. *Non est voluntas Dei, ut pereat unus; qui vero a pietate deficiunt, non ex Dei opere, sed ex sua voluntate deficiunt, nec impelluntur, ut cadant, nec rejiciuntur, ut deserant, casuri tamen & recessuri ab eo, qui falli non potest, praesciuntur.* Priusius super 1 Tim. III. *unus est omnium Deus, & ideo cupit omnes salvari, quos fecit.* Arnobius super Psal. XC. *constat Deum velle, omnes homines salvos fieri, unusquisque autem proprio sit iniquus arbitrio.* Bernhardus serm. V. in natali Domini. *Deus ex se sumit seminarium miserendi, quod judicat & condemnat nos, eum quodammodo cogimus, ut longe aliter de corde ipsius misratio quam animadverso procedere videatur.* Idem serm. I. in purif. Mar. *Omnibus offertur & in communi posita est Dei misericordia, nemo illius expers est, nisi qui renuit.* Gersonius lib. de remed. contra pusillan. *Verissima est Chrysostomi sententia: Deus quasi dolet, cum hominem per suam justitiam damnare debet propter hominis injustitiam, ex quo homo est imago Dei tam nobiliter creatus, & tam pretiose redemptus.*

§. LXXIV. Quinimo ipsi adversarii sui quasi quandoque obliti, & luce veritatis, oculos etiam clausos feriente, excitati idem docent. Bullingerus super 1 Tim. II. *Vult Deus omnes homines salvos fieri, neminem excludit a salute.* Hyperius lib. I. methodi p. 281. *Deus vult omnes homines salvos fieri, ex quibus tamen quod multi pereunt, pereuntium est meritum; quod multi salvantur, salvantis est donum.* Robert. Rollocus sup. cap. VIII. Rom. p. 178. *Vult Deus salutem reproborum, quia salus in se res bona est, verum non decernit eam, in qua vero decernit mortem ac perniciem eorum, voluntas igitur latius patet decreto.*

*Testimonia
ipforum adver-
siorum.*

§. LXXV. Atqui (dicunt, qui nobis contradicunt,) *si Deus serio vult omnes salvos fieri, omnes etiam salvarentur; quia omnia, quas voluit Deus, fecit.* Pl. CXV.

*Argumentum
contra benefi-
cam illam Dei
erga omnes
voluntatem.*

3. *Voluntatis ejus quis resistet?* Rom IX. 19. Resp. Quaedam Deus vult absolute & simpliciter: quaedam certa conditione, ac certis mediis. *Dei voluntas primi generis cum sint absoluta, semper fit: de illis accipienda sunt dicta antea allegata. Dei voluntas secundi generis, cum sint certa conditione ac certis mediis circumscripta, ideo non nisi posita illa conditione, ac positis illis mediis eveniunt.* Vult Deus, & serio vult peccatoris vitam; sed tamen vult etiam peccatoris conversionem per Spiritum sanctum & verbum; quod si peccator verbum illud repellat, & Spiritui sancto resistat, atque ita non convertatur, vult peccatoris justam damnationem.

§. LXXVI. Hæc sibi invicem non sunt contraria; quia Deus non solum misericors est, sed etiam justus. Deus ab omni æternitate lapsum protoplastorum ac totius generis humani perditionem eum insecutam prævidens, omnium hominum serio misertus est, & hac misericordia motus fecit decretum de instauratione generis humani per Filium, & per verbum gratiæ omnibus ad hoc regnum Filii sui & ad participationem beneficiorum ejus vocandis. Cum vero itidem ab æterno clementissimus Deus videret, fore,

fore, ut quidam saltem illa salutis media omnibus destinata acceptent, reliquis ea repellentibus, & consilium Dei de salute sua pertinaciter spernentibus, decretum fecit de servandis illis solis, qui per efficaciam Spiritus sancti mediante verbo perseveranter in Christum credunt, & de damnandis illis, qui pertinaci mediorum contemptu se ipsos vita æterna indignos iudicant.

§. LXXVII. Magistratus omnibus subditis bene vult, sed tamen etiam vult, ut honestis legibus obtemperent: si qui propositas leges contumaciter transgrediuntur, illos debitis adficiat pœnis, solos obedientes ornat præmiis. Nulla hic voluntatis contrarietas. Veniat medicus aliquis ad urbem peste infectam, adferat omnibus pretiosam sanitatis medicinam: si qui postea sanitatis media aspernentur, nec illius actu participes fiant, ipsorum culpa id accidit, manente salva atque integra benefica illa medici erga omnes urbis incolas voluntate. Sed quid peregrina assumimus? Christus Luc. XIV. declarat id exemplo patrisfamilias, qui parat cœnam magnam, & serio vult, ut omnes vocati compareant, atque ipsius bonis perfruantur: at postquam ipsius vocationem & beneficentiam contemnunt, vult & decernit, ut nemo eorum cœnam paratam gustet.

§. LXXVIII. Ex hoc fonte promanavit distinctio inter voluntatem Dei *antecedentem* & *consequentem*: qua distinctione usus est Chrysostomus tom. IV. serm. super epist. ad Ephes. Damascenus II. de orthod. fide cap. 29. & lib. I. contra hæres. Manich. Anselmus eam ita effert: alia est voluntas misericordiae, alia iustitiae. Scholastici dicunt, voluntate prima Deus vult omnem hominem salvum fieri: at voluntate secunda non vult reprobum salvum, in quantum ipse talis est. Thomas p. I. q. 19. art. 16. Bonaventura sent. dist. 47. art. 11. q. 11. Amplectitur hanc distinctionem etiam Hubertus Scurmius de prædest. p. 181. qui Calvinum sequitur.

Tomus IV.

§. LXXIX. Distinguit autem hæc divisio non ipsam per se voluntatem, quæ in Deo una & indivisa est, sicut & una essentia; sed geminum istius respectum. In *antecedente* voluntate respectus habetur mediorum ad salutem, prout ex parte Dei ordinata sunt, & omnibus offeruntur. In *consequente* voluntate respectus habetur eorundem mediorum, sed prout ab hominibus acceptantur vel negliguntur. *Antecedens* voluntas ideo sic adpellatur; quia considerationem obedientiæ vel inobedientiæ hominum præcedit, & respectu constat simplice, quo benefica illa Dei voluntas æqualiter se habet erga omnes. *Consequens* voluntas ideo sic adpellatur, quia considerationem obedientiæ, vel inobedientiæ hominum subsequitur, & respectu constat determinato, prout eadem voluntas se habet ad homines, *tâçiv* illam mediorum ipso actu vel sequentes, vel negligentes. Hæc iudicamus pro explicatione istius distinctionis sufficere, per quam plurimorum argumentorum funiculi dissolvi possunt, si recte adhibeatur. Breviter fundamentum hujus divisionis consistit in mirabili divinæ iustitiæ & misericordiæ temperamento.

§. LXXX. Benefica illa Dei, omnium hominum salutem serio expetentis, voluntas immediate pugnat cum figmento illo de absoluta quorundam reprobatione, ideo & a propugnatoribus figmenti illius plane negatur. Beza p. II. resp. ad coll. pag. 194. *Hoc dico, nunquam tempus fuisse, vel esse, vel futurum, quo voluerit, velit, aut voliturus sit Deus singulorum misereri.* Rennecherus de prædestin. pag. 114. *Illi, qui Deum omnium misereri, & singulos salvari velle sibi imaginantur, toto coelo errant, & magnum peccatum admittunt.*

§. LXXXI. Solent quidem factis multa pro sua sententia confirmanda adferre; interim tamen, quia in capite 9. epist. ad Rom. potissimum causæ suæ robur constitutum habere sibi videntur, ideo non abs re fore arbitra-

Explicatio
cap. 9. epist.
ad Rom.

bitramur, si istius explicationem brevem subijiciamus (*).

§. LXXXII. Scopus apostoli est, occurrere scandalo, quod ex abiectione gentis Judaicae piis oriri poterat, ut ita etiam hanc syrtem ipsorum spes tuto praeternavigare posset. Exponit quidem apostolus causas illius abiectionis, quae sunt 1.) *confidentia carnalis*, qua electionem & beneficia Messiae ac regni caelestis carnali duntaxat generatione & prosapia metiebantur, de qua cap. IX. tractatur. 2.) *Contemptus iustitiae Dei*, per praedicationem evangelii de Christo ipsis oblata, & propriae iustitiae confidentia, de qua cap. X. 3.) *Infidelitas stupenda*, quam etiam induratio & excecatio iustissimo Dei iudicio fit consecuta, de qua cap. XI. Interim tamen series tractationis est *ἰλεγχτικὴ*. Introducit enim apostolus Judaeos sic obstrepentes: *Si populum nostrum Deus abiecit, ergo excidit sermo Dei, id est, vana erit promissio, patribus nostris, Abrahamo, Isaaco & Iacobo, facta*. v. 6. Connexionis rationem petebant ex forma foederis, quod cum Abrahamo Deus inierat, Genes. XVII. 7. *Ero Deus tuus, & seminis tui post te*. Apostolus negat connexionem, & ad confirmationem pro ea adductam respondet, plerosque Judaeorum non esse hodie ex semine Abraham, quia illi tantum numerantur in semine, qui sunt filii promissionis; cum vero plerique Judaeorum hoc tempore non sint filii promissionis, siquidem non credant evangelio: ideo etiam eos non numerari in semine, & per consequens non gaudere promissione.

§. LXXXIII. *Majorem* propositionem, quod scilicet illi solum numerentur in semine, qui sunt filii promissionis, negare solebant Judaei, quia ex naturali propagatione filios Abraham aestimabant: sicut etiam Joh. VIII. 39. gloriabantur: *Pater noster Abraham est*: sed ut eodem loco Christus ipse respondet: *Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis*; & sicut Joh. I. 13.

dicitur: *Filios Dei non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri natos*. Denique sicut Rom. IV. 11. dicitur: *illos, qui sectantur vestigia fidei Abraham, esse veros illius filios*; ita quoque hoc loco Judaeorum gloriationi respondet apostolus: filios promissionis solummodo in semine numerari, idque confirmat typo duplici; prior est ab Ismaele & Isaaco, v. 9. *posterior* a Jacobo & Esavo, v. 10.

§. LXXXIV. Applicatio talis est. Si solus Isaac, quem miraculosa promissionis gratia Abraham ex Sara suscepit, est verum & germanum semen Abraham, non etiam Ismael, qui tamen ex eodem Abrahamo secundum carnem genitus; sequitur, censerī filios non secundum carnem, seu ex nativitate carnali; sed secundum promissionem, si le scilicet adprehensam. At prius est verum, ut patet ex Gen. XXI. 12. *In Isaaco vocabitur tibi semen*: Isaac autem *filius promissionis*. Gen. XVIII. 10. Ergo & posterius.

§. LXXXV. Ne Judaei dicere possent, *Ismaelem ex ancilla susceptum, Isaacum ex libera, se autem esse filios liberae*; ideo addit etiam apostolus alterum typum Jacobi & Esavi. Si illi, qui ex unis iisdemque parentibus propagati sunt, non tamen ideo sunt utrique filii promissionis, sed alter praefertur alteri, sequitur, censerī filios, non secundum carnem, sed secundum promissionem: sed verum prius, ut patet exemplo Jacobi & Esavi. Ergo & posterius.

§. LXXXVI. Ne quis diceret: *Iacobum propter opera praelatum*, addit apostolus quadruplicem *προσδιορισμὸν*, 1.) *nondum natis pueris*, 2.) *antequam fecissent aliquid boni vel mali*, 3.) *non ex operibus*, 4.) *sed ex vocante, ut propositum secundum electionem maneret*. Redit ergo prima propositio. Verum & spirituale semen Abraham censeretur non ex carnali nativitate, neque ex operum meritis; sed ex Deo vocante, &

(*) Explicationem capitis IX. epistolae ad Romanos complures dederunt ex nostris theologis. Sufficiat ex iis heic laudasse G. G. ZELTNERVM, cuius dissertat. *de absoluto decreto evangelico*, ex

hoc capite adstructo, Altdorff. MDCCXXV. prodit; & CHRISTOPH. MATTH. PFÄFFIVM, qui commentationem in hoc caput Turing. MDCCXXVI. luci publicae exposuit.

& fide, promissionem divinam amplectente : ac proinde etiam si Judæi in carnali natiuitate & operibus suis confidentes rejiciantur, non tamen excidit Dei promissio. Augustinus XVI. de civ. Dei cap. 35. *Paulus apostolus magnum vult intelligi gratiæ documentum : quia nondum illis natis, nec aliquid agentibus boni sive mali, sine ullis bonis meritis eligitur minor, majore reprobato, quoniam procul dubio, quantum attinet ad originale peccatum, ambo pares erant, quantum autem ad proprium, nullius eorum ullum erat.*

Explicatio dicti : Jacob dilexi, Esau odio habui.

§. LXXXVII. Qui apostolum explicant de absoluta electione Isaaci & Jacobi ad vitam æternam, & de absoluta reiectione Ismaelis & Esavi ad æternam damnationem, multis modis peccant. 1.) Non observant scopum tractationis apostolicæ. 2.) Vaticinium, quod de posteris Jacobi & Esavi proprie accipiendum, (ut patet Gen. XXV. 23. & Mal. I. 2. 3.) id referunt ad personas. In historia de reditu Jacobi e Mesopotamia Gen. XXXII. & XXXIII. recensetur, Jacobum non semel Esavum fratrem obviam sibi factum adpellare suum dominum, propria vultu & corpore sepius honorare, gratiam illius studiose aucupari &c. Ergo non potest prophetia illa de persona Jacobi intelligi, sed de posteritate. Nam de Amasia est proditum, quod Idumæos, qui sæpenumero ab imperio Judæe deficiebant, 2 Reg. VIII. 22. percussisset, 2 Reg. XIV. 7. eaque de re ita refert Augustinus in lib. quæst. in Genes. q. LXXXIII. *In eo, quod Dominus respondet Rebeckæ : Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de utero tuo separabuntur, & populus populum superabit, & major serviet minori, spirituali intelligentia carnales in populo Dei significantur per majorem filium, & spirituales per minorem, quia dicit sicut apostolus, non prius, quod spirituale est, sed quod animale, postea spirituale. Solet & sic intelligi, hoc quod dictum est, ut in Esau figuratus sit major populus Dei, hoc est, Israeliticus secundum carnem : Per Jacobum autem figuratus est ipse Jacob secundum spiritualem progeniem ; sed etiam*

*historica proprietate hoc responsum invenitur impletum, ubi populus Israel, id est, Jacob minor filius superavit Idumæos, id est, gentem, quam propagavit Esau, eosque fecit tributarios per David, quod diu fuerunt, usque ad regem scilicet Ioram, sub quo Idumæi rebellaverunt, & jugum Israëlitarum a cervice sua deposuerunt : sicut scriptum est ; Jacob dilexi, Esau autem odio habui. 3.) Quod de externo privilegio dominii & promissione terræ Canaan dictum, id de electione ad vitam æternam proprie & nude accipiunt. 4.) Implicant se absurdum ; si enim locus hic de absoluta electione ad vitam æternam, & absoluta reprobatione ad æternam damnationem accipitur, sequitur, non solum Jacobum absolute ad vitam æternam prædestinatum ; sed etiam totum a Jacobo descendentem populum : ac Esavum non solum simpliciter a gratia Dei rejectum ; sed etiam totum populum ab ipso oriundum. 5.) Incerta sumunt tanquam certa. Nam de Ismaelis & Esavi damnatione nihil certi affirmari potest : Convenit Esau cum fratre ad sepulturam patris, Gen. XXXV. 29. & sic cum ipso in gratiam rediit. 6.) Repugnant scripturæ. Quomodo enim Esavus & Ismael absolute sine respectu incredulitatis & impenitentiae ad æternam damnationem reprobat, cum uterque per circumcisionem in fœdus Dei receptus, & sic justitia fidei illis hoc *signaculo* confirmata fuerit ? Rom. IV. 11. 7.) Involvunt se multis difficultatibus. Si enim hic sensus est oraculi divini, quod Jacob ad vitam æternam absoluto decreto electus : Esavus autem absoluto decreto ab ea rejectus, quibus oculis pii parentes hunc suum filium adspexissent ? quo animo Rebecca hunc titiorem infernalem æterni ignis supplicio absolute addictum sinu suo fuisset complexa ? 8.) Pervertunt genuinam verborum significationem. Odisse enim hoc loco non accipiendum *positive*, pro absoluto quodam odio, sed *negative*, ut sit idem, quod posthabere, scilicet in externorum privilegiorum, & beneficiorum distributione. Confer Gen. XXIX. 3. Psal. LXXXVIII. 67. 68. Prov. XIII. 24. Matth. VI. 24. Luc. XIV. 20. XVI. 13. Joh. XII. 25.*

§. LXXXVIII. Quod si textum apostolicum tanquam typum ad electionem referre velint, quod facit Bucanus de prædest. cap. VIII. p. 552. id ipsum etiam recte fiat, videlicet hoc modo. Quemadmodum externum privilegium domini & promissio terræ Canaan non pendebat a carnali propagatione, neque ex meritis operum, sed ex gratuita Dei misericordia: sic hæreditas vitæ æternæ non est eorum, qui nituntur carnali sua ex Abrahamo, Isaaco & Jacobo nativitate, aut in operibus salutem querunt, sed qui in solo Dei eligentis gratuito favore omnem spem collocant.

§. LXXXIX. Non autem talis applicatio facienda. Genus, nativitas & operum merita nihil faciunt ad electionem; Ergo etiam fides cam non ingreditur. 1.) Quia idem per omnia de justificatione posset inferri. 2.) Quin potius, quia apostolus meminit promissionis, utique ex natura correlatorum fides, amplectens promissionem, includitur. 3.) Adde, quod huic collectioni apostolus contradicat Rom. IX. 32. *Israel ad legem justitiæ non pervenit: quare? quia non ex fide.* Rom. XI. 20. *Per incredulitatem fracti sunt.* v. 22. *si non permanserint in incredulitate, rursus inferentur.* 4.) Quemadmodum Deus in tempore neminem suo favore & misericordia ad vitam æternam amplectitur, nisi credentem in Christum, & neminem odio prosequitur ac damnat, nisi incredulum & impœnitentem: Joh. III. 18. sic ab æterno proposuit ac decrevit, se in Christum credentibus datum vitam æternam, contemptores ejus damnatum.

§. XC. Promissio ergo dilectionis, adoptionis & vitæ æternæ pendet ab electione per gratiam & gratuitam misericordiam propter intercessionem Christi, & omnes illi sunt electi, quos Deus prævidit credituros evangelio, & in fide perseveraturos esse, aliis omnibus, qui volunt promissionem hæreditatis regni Dei non ex promissione gratiæ, sed ex prærogativis carnalibus & propriis meritis accipere, abjectis in æternum exitium, ut recte scribit Alex. Alefius sup. hoc 9. cap. Rom.

§. XCI. Aliam Judæorum objectionem proponit apostolus v. 14. *Nunquid iniquitas apud Deum?*

Perinde ac si dicerent: Si tota salutis ratio dependet ex sola Dei gratuita dilectione & nulla est Judaicæ gentis prærogativa, nullum operum meritum, adeo, ut etiam gentes idololatricæ & a republica Israelitarum alienæ, ad regnum Messie & hæreditatem cœlestis regni vocentur, sequitur, Deum esse injustum. Apostolus negat connexionem v. 15. addita ratione ex Mose: *Miserebor, cujus miserebor.* Misericordia Dei est mere gratuita, nulli genti & nullis operibus debita.

Explicatio dilecti: Miserebor, cujus miserebor.

§. XCII. Cave autem hinc inferas, Deum absolute & simpliciter nolle quorundam misereri: id enim contradiceret scripturæ & ipsi apostolo. Rom. XI. 32. Nec recto talo stat hoc argumentum: misericordia Dei est mere gratuita. Ergo absoluta erga paucos quosdam. Idem enim de justificatione inferri posset, ea mere gratuita est; interim tamen non nisi per fidem justificamur. Misericordia illa Dei homines salvantis non potest considerari, nisi in Christo, & ita propter Christum hominibus contingit. Unde dicitur, *quod liberaverit nos Deus, & vocaverit vocatione sancta, non secundum opera nostra; sed secundum propositum & gratiam, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia.* 2 Tim. I. 9. *Dilecti sumus in dilecto,* Ephes. I. 6. hinc sequitur, quod *Deus elegerit nos in Christo.* v. 4. Vicissim in Christo non sunt homines nisi per fidem. Ergo hæc misericordia Dei intelligenda & explicanda de credentibus.

§. XCIII. Hanc explicationem confirmat tota scriptura. Si enim quæras, quorum ergo Deus velit misereri? deducit nos scriptura ad Christum, ac in eo nos Deo gratos, dilectos ac electos ad vitam æternam esse ostendit. Misit quidem Deus Filium suum toti mundo, ac per evangelii prædicationem misericordiam suam offert omnibus hominibus. Sed quia hanc gratuitam misericordiam in evangelio ipsis oblatam plurimi contemnunt ac rejiciunt, hinc ratione applicatio-

cationis & actualis perfruitionis soli perseveranter in Christum credentes dilectionis Dei ad vitam æternam participes fiunt.

§. XCIV. Et quia apostolo propositum erat vindicare Dei iustitiam a linguis obtruncantium Judæorum, ideo demonstrat, iustum esse ubique Dominum, sive ex misericordia homines salvet, sive iusto iudicio eos induret & damnet. Pro exemplo indurationis adducit Pharaonem, maximum illum ecclesiæ persecutorem. Quorum autem Deus velit misereri, quos velit indurare, apostolus hoc loco non determinat. Tota autem scriptura ostendit, quod Deus in dilecto suo Filio velit misereri omnium credentium; & quod indurare velit eos, qui contumaciter ipsius verbo reluctantur, ut iustitiam suam in illis declararet, quod ipsum etiam Pharaonis exemplo ostenditur.

§. XCV. Ad illum cum iussu Dei venirent Moyses & Aaron, ac dicerent: *Sic dixit Jehovah, dimitte populum meum*; Exod. V. 1.

ipse respondet v. 2. *Quis est Jehovah, ut paream voci ejus dimittendo Israel? neque novi Jehovah, sed nec dimittam Israel.* Ubi vides extremam ejus impietatem & epicuræum Dei contemptum, ac quamvis tot signa ac prodigia coram ipso ederentur, noluit tamen vel quicquam de crudelitate sua remittere, vel populum Israëliticum dimittere. Ideo in pœnam antegressæ illius impietatis & contumaciæ dicit Dominus Exod. VII. 3. *Ego indurabo cor Pharaonis.* Proinde induratio pertinet ad voluntatem Dei consequentem seu iustum ejus iudicium, quo antegressa peccata punit. Quomodo autem induret Deus, alibi explicatum dedimus: *Indurat non malitiam cordibus hominum impertiendo, sed deferendo ac satanae tradendo.* Augustin. lib. LXXXIII. q. 68. *De Pharaone facile respondetur, prioribus meritis, quibus affixit in regno suo peregrinos, dignum effectum, cui obduretur cor, ut nec manifestissimis signis jubentis Dei crederet. Ex eadem ergo massa, id est, peccatorum & vasa misericordiae protulit, quibus subveniret, cum cum deprecarentur filii Israel, & vasa iras, quorum supplicio illos*

erudiret, id est, Pharaonem & populum ejus, quia quamvis essent utrique peccatores, & propterea ad unam massam pertinerent, aliter tamen tractandi erant, qui uni Deo ingemuerant, ut eis subveniret; & aliter illi, quorum iniustis oneribus ingemuerant. Ibid. Nunquid latebat Pharaonem, quantum bonum consecutus fuerant terrae illae per adventum Ioseph? illius ergo rei gestae cognitio ejus vocatio fuit, ut populum Israel misericorditer tractans non esset ingratus. Quia autem huic vocationi obtemperare noluit, & exercuit crudelitatem in eis, quibus humanitas & misericordia debebatur, meruit poenam, ut induraretur illi cor, & tantam coecitatem mentis pateretur, ut tot & tantis tamque manifestis Dei signis non crederet, quo posset ejus supplicio sive obdurationis sive ultimæ visibilis submersionis erudiri populus, cujus afflictione ille & occultae obtusiois & manifestæ submersionis meritum compararet. Vide disp. de provid. th. 119.

§. XCVI. Patet hinc, quod in verbis illis, quæ ex Mose allegat apostolus v. 17. describatur determinatio Dei, ad certum finem illam Pharaonis contumaciam dirigentis. Est enim in hebræo, *Stare te feci*: Tremellius & Junius, *Feci, ut restares.* Münsterus; *Conservavi te, feci te manere,* nolens te illico ob tuam impietatem exterminare. LXX. *διερρηθης ὡς τὸ ὕδωρ.* Eodem modo Calvinus in commentariis super Exodum reddidit. Ambrosius & Chrysostomus in epist. Rom. *Servavi te,* perinde sicut Prov. XVI. 4. dicitur, quod Deus faciat impium ad diem malum, super quem locum Ludov. Lavaterus: *Non est ex his verbis colligendum, Deum condidisse impium ut impium: nam impius ut impius non est ex Deo, sed ex patre diabolo. Nec de creatione loquitur, sed de gubernatione illius, qua impiorum etiam animas sic gubernat, ut ad gloriam suam faciant.* Hæc ille, quæ tamen itidem ratione determinationis accipienda, non quasi impium ad malas actiones Deus impellat.

§. XCVII. Qui ex hoc loco volunt colligere, Pharaonem a Deo creatum, ordinatum & impulsu,

pulsus, ut negando dimissionem populi Israelitici peccaret, temporales ac æternas pœnas sibi accerferet in laudem justitiæ divinæ, [sicut Herbornensis Piscator in annal. 185. scribit: *Excitavi te, id est, excitavi animum tuum ad relinquendum mandatis meis.*] illi 1.) repugnant scripturæ, quæ testatur, Deum nec velle peccata, nec ad ea homines impellere, Deum omnes velle salvos fieri. 2.) Repugnant historiæ Mosaiæ, quæ testatur, Pharaonem per verbi divini prædicationem ad ecclesiæ consortium a Deo esse vocatum, per Moysen & Aaronem de futuris pœnis præmonitum, stupendis miraculis & pœnis, extremam internecionem antegressis, realem quasi pœnitentiæ concionem ipsi fuisse propositam, atque ita *μακροθυμία* illa Dei ad pœnitentiam serio ipsum fuisse invitatum. Rom. II. 4. 3.) Confundunt *causam efficientem & finem*; non enim Moyses & Paulus loquuntur de *causa efficiente*, quasi Deus voluerit, Pharaonem esse impium & contumacem, ut gloriam suam ostenderet; sed de salutari *fine*, ad quem pervicacem illam Pharaonis duritiem Deus voluit dirigere, videlicet ut, tanto tamque potente rege everso, & Israëlitis servituti ejus subtrahitis ac potenti manu eductis, Dominus suam potentiam illustraret, & gloriam nominis sui toti orbi conspiciendam proponeret. 4.) Non recte sentiunt de fine creationis. *Nemo enim ideo creatus est a Deo*, ut pereat, ut demonstrat Augustinus ad art. sibi falso imp. art. 3. 5.) Confundunt indurationis justissimam *poenam* cum injusta cordis indurati *culpa*.

§. XCVIII. Sequitur tertia Judæorum obiectio v. 20. Si Deus non ex æquo omnium miseretur, sed quosdam indurat, quid de ipsorum obstinatione amplius conqueritur? Apostolus primo acriter objurgat temeritatem humanam. *Tu quis es, qui respondeas Deo?* q. d. creatura non debet rationem factorum a creatore exigere; postea rem declarat similitudine figuli: *An non habet figulus potestatem ex eadem massa facere aliud vas in honorem; aliud vero in contumeliam?* v. 21.

§. XCIX. Adplicatio talis est. Sicut figulus habet potestatem ex *Simile figuli una eademque massa effingere, expositum.* quædam vasa ad honorem, quædam ad ignominiam: sic Deus non est injustus, si vasa misericordiæ præparet ad gloriam, & vasa iræ ad interitum aptata perferat multa lenitate ad ostendendam iram, & notam faciendam potentiam suam. Hæc totidem verbis apostolus, quibus inest processus a minori ad majus. Si figulus non potest accusari, quod ex materia non repugnante facit vas ignominie, quanto minus Deus injustitiæ accusari poterit, si hominibus contumaciter sibi reluctantibus [qualis erat Pharo] gratiam suam subtrahat, atque opus illud opifici repugnans Satanæ indurandum tradat, ac in interitum abiciat.

§. C. Non autem talis adplicatio facienda. Ut figulus ex eadem massa facit vasa quædam ad decus, quædam ad dedecus: ita Deus quosdam absoluto decreto prædestinatos creat ad salutem; quosdam vero absoluto decreto reiectos, creat ad damnationem & interitum. Talis adplicatio repugnat 1.) contextui apostolico. Non enim dicit apostolus, quod Deus vasa iræ aptet, sed quod vasa illa iræ ad interitum *apta cum multa patientia sufferat*. Jam vero, quod quis cum multa patientia tolerat, ipse non fecit. Pulcre Augustinus: *Deus vasa iræ non facit, sed invenit: vasa gratiæ non invenit, sed facit.* 2.) Scripturæ, quæ *μακροθυμία* illam Dei, qua tolerat vasa iræ; Rom. II. 4. sic interpretatur, quod per eam *invitet Deus ad poenitentiam*: vult ergo, ut non amplius sint vasa iræ, quomodo ergo aptavit? *Perditio tua ex te Israël*; Ose. XIII. 9. quomodo ergo causa efficiens istius *καταρτίσῃς εἰς δόξαν* erit Deus? 3.) Ipsi verbis apostoli: dicuntur vasa iræ; jam vero notum est, *iram Dei dici non posse, nisi ubi creditur hominis iniquitas præcessisse*, ut loquitur Fulgentius lib. I. ad Monim. quomodo ergo locum habet, quod Deus ex absoluto odio quosdam creet, ut sint vasa iræ? 4.) Legibus similitudinum: ut epim habet regula Chrysostomi: *παράδειγματα ἡ πάντα καθόλου*

λα

αυ δει λαμβάνειν &c. Figulus tractat lutum, quod sensus expers, nec resistit ejus voluntati; num & hoc de hominibus dicitur, quorum aliqui resistunt Spiritui sancto, spornunt Dei consilium, repellunt verbum? Neutris vasis sive ad decus, sive ad ignominiam paratis figulus irascitur: atqui de hominibus ad interitum apratis dicit apostolus, quod sint vasa iræ. 5.) Articulo creationis: homo enim ad imaginem Dei crea-

tus, cujus pars fuit donum immortalitatis: articulo redemptionis; venit Filius hominis servare, quod perierat: ipsi Dei naturæ, qui proprio suo operi non irascitur, Sap. XI. 25, &c. Vide de hoc cap. IX. Rom. plura apud Mentzerum in analysi istius tom. I. Giff. disp. subjuncta, & Schröderum in explicatione istius capitis nuper edita.

CAPVT V.

DE CREATIONE OMNIVM IN ADAMO AD IMAGINEM DEI.

§. CI.

2. *Creatio hominis ad imaginem Dei.*

Atque hæc dicta sint de benedicta illa Dei, omnium hominum salutem serio expetentis, voluntate, quæ absoluto reprobationis decreto immediate repugnat, & merito primo loco ipsi opponitur. Alterum, quod figmento isti opponimus, est primæ felicitatis status, in quo homo est a Deo creatus, ubi sic argumentamur: quoscunque Deus condidit ad imaginem suam, illi non sunt absoluto quodam odio rejecti, & ad æternam damnationem destinati. Jam vero Deus in Adamo omnes homines condidit ad imaginem suam. Ergo neminem eorum absoluto quodam odio a se rejecit, ac ad æternam mortem destinavit. Majoris propositionis connexio evidens est, quia imago illa Dei definitur *justitia & sanctitate vera*, Eph. IV. 24. cujus pars est donum immortalitatis. Sap. II. 23. ὁ θεὸς ἐκτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἰδιότητος (al. αἰδιότητος) ἐποίησεν αὐτόν. Calvinus inst. cap. XV. sect. 4. *sub imagine Dei comprehenditur, quicquid ad spiritualem & æternam vitam spectat.* Jam vero immortalitatis donum, cum quo homo conditus est, immediate pugnat cum damnatione, quæ est mors æterna sive secunda. Apoc. XX. 6.

In Adamo omnes homines ad vitam æternam conditi.

§. CII. Restat, ut confirmetur minor propositio. Dona in creatione primis hominibus collata non solum ipsorum personam,

sed etiam posteritatem spectabant. Etenim si primi parentes in concreata integritate perstitissent, hanc Dei imaginem & hæc dona etiam ad posteros propagassent; investituram vitæ, ut ita loquar, acceperant pro se & omnibus posteris, utique ergo in Adamo omnes conditi ad vitam æternam rectissime dici possunt. Calvinus lib. II. inst. cap. I. sect. 6, *Adam humanæ naturæ non progenitor modo, sed quasi radix fuit, & si in eo universum genus humanum imaginem Dei amisit, illam prius in Adamo habuisse consequitur.* Ubi diligenter observari jubemus argumentum, quod Calvinus pro confirmatione minoris nobis suppeditat. Quicumque in lapsu & per lapsum Adæ perdiderunt imaginem Dei & vitam, illi in Adamo stante imaginem Dei & vitam habuerunt, & per consequens ad eam sunt creati. Jam vero omnes posterii Adæ in lapsu & per lapsum primi sui parentis perdiderunt imaginem Dei & vitam, Rom. V. 12. *Per unum hominem peccatum intravit in mundum & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit; in quo omnes peccaverunt.* v. 16. *Iudicium ex uno in condemnationem.* v. 17. *Unius delicto mors regnavit per unum.* v. 18. *Per unius delictum in omnes homines in condemnationem.* v. 19. *Per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi.* Ergo omnes posterii Adæ in ipso adhuc stante habuerunt imaginem Dei & vitam, ac per consequens ad eam sunt creati.

§. CIII.

An Adamus
ideo conditus,
ut laberetur.

§. CIII. Vident adversarii hoc argumento absolutum reprobationis decretum validissime everti, ideo scribere non verentur, *Adamum ideo conditum, ut laberetur, esse a Deo impulsam, ut laberetur, quosdam homines a Deo creati ad interitum &c.* Calvinus lib. III. instit. c. XXIII. sect. 4. *In calamitatem illam Dei praedestinatione lapsus est Adam.* sect. 7. *Unde factum, ut tot gentes una cum liberis eorum infantibus aeternae morti involverit lapsus absque remedio, nisi quia Deo ita visum est; hic obmutescere oportet dicaces aliqui linguas: decretum quidem horribile fateor, inficiari tamen nemo poterit, quin praesciverit Deus, quem exitum esset habiturus homo, antequam eum conderet; & ideo praesciverit, quia decreto suo sic ordinaverat.* c. XXI. sect. 5. *Non pari conditione creantur omnes, sed aliis vita aeterna praecordinatur.* Zwinglius in elench. cont. Catabapt. part. II. fol. 36. *Divina providentia Esavum in hoc creavit, ut viveret, atque impie viveret.* Beza super cap. IX. Rom. *Hic iterum liceat dicere, esse quosdam a Deo opifice ad interitum conditos.* Piscator super cap. IX. Rom. in schol. pag. 187. *Vult apostolus dicere, reprobos a Deo conditos esse ad interitum, sicut vasa quaedam a figulo coagmentantur ad dedecus.*

§. CIV. De lapsu Adæ suo loco copiose agemus, & a culpa istius Dei iustitiam contra hos obtrectatores luculenter vindicabimus. Profuerunt autem potissimum duo scripturae loca, quibus conantur probare, quosdam homines a Deo

creari ad interitum, videlicet Prov. XVI. 4. *Universa propter se ipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum, & Rom. IX. 22. vasa irae κατηρτισμένα dicuntur ad interitum.* Utriusque loci explicationem in superioribus protulimus; illius quidem in tractatu de providentia th. 126. hujus vero in hoc ipso tractatu th. 100.

§. CV. Refer huc dicta veterum: Ambrosius II. de vocat. gent. cap. VIII. *Deus neminem odians creavit.* Inter articulos falso Augustino impositos habetur etiam ille, quod Deus majorem partem generis humani ad hoc creet, ut illam perdat in aeternum; sed respondet Augustinus in resp. ad art. 3. *Omnium quidem hominum Deus creator est, sed nemo ab eo ideo creatus est, ut pereat, quia alia causa est nascendi & alia pereundi. Ut nascentur homines, est beneficium; ut autem pereant, praevaricatoris est vitium. In Adam quippe, in quo omnium hominum praeformata est natura, omnes peccaverunt, eademque sententia, quam ille accepit, obstricti sunt, neque ab hoc vinculo, etiam si propriis peccatis careant, resolvuntur, nisi in sacramento mortis & resurrectionis Christi per Spiritum sanctum renascantur. Nimis ergo impius & indoctus est, qui vitium naturae non discernit ab auctore naturae, a quo prorsus alienum est, quicquid in unoquoque dammandum est. Creat enim, ut sint homines, nec multiplicandis generationum successibus opificium suum subtrahit, secundum consilium bonae voluntatis suae reparaturus in multis, quod ipse fecit; puniturus in multis, quod ipse non fecit.*

CAPUT VI.

DE VNIVERSALITATE MERITI CHRISTI.

§. CVI.

3. Universalitas meriti
Christi.

Atque hoc alterum fundamentum est, quod figmento de absoluto reprobationis decreto opponimus. *Tertium* esto universalitas meriti Christi, ubi sic argumentamur. Pro quibus Christus pretiosum suum sanguinem in ara crucis profudit, illi non sunt absoluto ali-

quo decreto a Deo rejecti; hæc enim immediate sibi invicem repugnant, ut pater. Jam vero Christus pro omnibus omnino hominibus pretiosum suum sanguinem in ara crucis profudit. Ergo nemo eorum absoluto aliquo decreto a Deo rejectus. Major sua luce radiat; quicquid enim Christus in opere redemptionis agit, in eo voluntatem coelestis Patris exsequitur; unde toties

toties proficitur, se non venisse, ut suam, sed ut Patris voluntatem perficeret. Quod si hæc fuit bona cœlestis Patris voluntas, ut Christus pro omnibus moreretur, & pro omnium peccatis sanguinem suum profunderet, utique ergo nemo hominum absoluto aliquo decreto a cœlesti Patre rejectus & reprobatus est. *Minor* confirmanda restat.

§. CVII. Universalitatem ergo illam meriti ac satisfactionis per Christum præstite scriptura emphatice multis modis exprimit. *Primo* utitur termino universali. Christus *pro omnibus* gustavit mortem. Rom. V. 8. 2 Cor. V. 14. 1 Tim. II. 6. Hebr. II. 9. *Deinde* utitur termino colectivo *mundi*, Christus est *agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi*, Joh. I. 29. nimirum ita pro omnium peccatis satisfecit Christus, ac si fuerit unum omnium peccatum. *Deus dedit Filium suum mundo*. Joh. III. 16. *Ipse est salvator mundi*. Joh. IV. 42. *Tertio* addit *μεσις μου*, Christus est propitiatio non tantum pro nostris [fidelium] sed etiam pro totius mundi peccatis. 1 Joh. II. 2. *Quarto* ita describit eos, pro quibus Christus est mortuus, ut non possint excludi reprobis. Esa. LIII. 6. *Posuit Deus super Christum iniquitatem omnium nostrum*: qui sint illi omnes, exponitur in præcedentibus. *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit*, quam esse descriptionem miseræ omnium hominum, patet ex Psal. XIV. 2. & 3. Rom. III. 11. & 12. Adfer huc typum hirci emissarii ex Levit. XVI. cui omnes iniquitates filiorum Israël sacerdos Dei jussu impenebat. v. 21. Sic Rom. V. confert apostolus inobedientiam Adami & obedientiam Christi, atque utramque æque late patere ostendit, quin imo *concludit gratiam exuberare supra peccatum*, quod non consistit, si dicamus, omnes homines per Adamum peccatores constitutos, pro paucis autem tantum Christi satisfactionem præstitam esse. *Quinto* speciem ipsam pereuntium exprimit: Rom. XIV. 15. *Noli cibo illum perdere, pro quo Christus mortuus est*, 1 Cor. VIII. 11. *Peribit infirmus frater, propter quem Christus mortuus est*. 2 Petr. II. 1. *Erunt in vobis magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis*.
Tomus IV.

tionis, & cum, qui emit eos, Dominum negant, adducentes sibi celerem perditionem. v. 3. *quorum interitus non dormitat*. Observa, idem vocabulum hoc loco haberi, quod usurpant electi, Apoc. V. 9. *massatus es, & redemisti nos Deo*.

§. CVIII. Varia hic effugia querunt adversarii: I. *vocabulum mundi dicunt sumendum pro parte mundi digniore, scilicet electis*: Ita Zanchius, Beza & reliqui omnes. *Resp.* Nuspiam in tota scriptura vocabulum *mundi* pro solis electis accipitur. Auctores concordant, latin. Francof. edit. An. 600. proferunt hæc ipsa loca: sed hoc est τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν. Matth. V. 14. *Vos estis lux mundi*: id putant de solis electis intelligendum, cum tamen apostoli missi sint in totum terrarum orbem, ut prædicationis ac doctrinæ cœlestis lumine eum illustrarent. Joh. XVII. 21. *Vt credat mundus, quia tu me missi*: id itidem de solis electis accipiunt, cum tamen Deus velit omnes ad agnitionem veritatis venire. Unus locus est, qui speciem aliquam habet, quem miror ab illis prætermisum. 1 Tim. III. 16. *Christus creditus est in mundo*, id est, a solis electis receptus. Sed attende verbis apostoli, non dicit Christum a mundo creditum, quia Joh. I. 10. *mundus eum non cognovit*; sed dicit, *quod in mundo*, id est, a fidelibus in mundo sit receptus. Zanchius tom. II. miscell. p. 300. objicit illud Joh. XII. 19. *Totus mundus vadit post ipsum*. *Resp.* 1.) non sunt verba Spiritus sancti, sed Phariseorum: 2.) intelligitur de promiscua turba Christum secuta, non de solis fidelibus: 3.) ὅλος in Græco non habetur: 4.) in ipso contextu particulariter id esse accipiendum, declaratur v. 11.

§. CIX. Probandum ergo adhuc erit, vocabulum *mundi* uspiam in scriptura pro solis electis accipi, quod non agnoscimus. In plurimis autem locis mundus tantum pro non regeneratis & reprobis sumitur. Sed ex *περιουσιας* ostendamus, vocabulum *mundi* in istis locis, quæ adduximus, sumi universaliter. Joh. III. 18. Christus dividit mundum in *credentes & incredulos*; v. 19. inserit huic mundo homines, qui dilexe-

runt magis tenebras, quam lucem : ex v. 17. patet, de eo mundo loqui Christum, ad quem in primo suo adventu missus est ad salvandum, non damnandum. Id generaliter accipiendum esse de omnibus hominibus, patet ex Joh. XII. 47. *Si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non judico eum : non enim veni, ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum.* Denique si mundi vocabulum sumitur pro solis electis, quæ erit gradatio in dicto apostolico ? *Christus est propitiatio non tantum pro nostris, sed etiam totius mundi peccatis.* Beza quidem prius membrum accipit de electis ex fidelibus Judæis, posterius de electis ex omnibus gentibus, cum ad solos Judæos conversos scripta hæc epistola videatur. Sed est indifferenter sine discretione gentis scripta ad omnes, qui credunt in nomine Filii Dei. 1 Joh. V. 13. unde per totam ecclesiam hæc epistola *catholica* vocatur.

2. *Christum
nata dōxnow
pro reprobis
mortuum.*

§. CX. II.) Dicta illa, quæ testantur, perire posse eos, pro quibus Christus mortuus est, accipiunt *κατὰ δόξαν*, quod scilicet & ipsorum, & aliorum opinione Christus pro ipsis sit mortuus. Resp. addimus nos, etiam juxta assertionem apostoli Christum pro illis esse mortuum, quæ apostolica assertio non est nuda opinio ; sed infallibilis veritas. Gravis temeritas est, ne quid dicam gravius, ea, quæ *κατὰ ἀληθείαν καὶ ὄντως* facta in scripturis asseruntur, ad *δόξαν* referre. Ne vero ulla restet elabendi rima, adserimus huc dictum apostoli Hebr. X. 29. *Quanto putatis deteriora supplicia mereri, qui Filium Dei conculcaverit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, per quem fuerat sanctificatus.* Vides pro illis etiam Christi sanguinem effusum, qui eum sua impoenitentia quasi conculcant.

*Argumenta
pro universali-
tate meriti
Christi.*

§. CXI. Reliquæ minoris momenti exceptiones facile explicari possunt : addemus saltem quædam adhuc argumenta pro *universalitate meriti Christi* confirmanda. Si reprobi ideo damnantur, quia

non credunt in Filium Dei, sequitur, ipsos quæque passionem ac mortem Christi attinere. *Consequentia* manifesta est : alias enim non possent propter contemptum ejus damnari, quod ad eos ex decreto Dei non spectat. Prius disertis verbis adseritur Joh. III. 18. *Qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei.* v. 36. *Qui incredulus est Filio, ira Dei manebit super illum.* Sic Joh. XVI. 9. *Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quod non credit in Christum.* Ergo, vult Spiritus sanctus, ut mundus in Christum credat. Finge, Christum non satisfacisse pro incredulorum peccatis, sequeretur, eos ideo damnari, quod noluerint credere, id ad se pertinere, quod in rei veritate, & juxta immutabile Dei decretum ad ipsos non pertinebat.

§. CXII. Addo & hoc argumentum. Quibus Deus offert beneficia per passionem & mortem Christi parta, pro illis etiam Christus mortuus est. *Consequentia* est evidens. Absit enim, ut Deo tribuamus hanc simulationem, quasi per verbum vocet incredulos ad penitentiam & ad regnum Christi, quos tamen absoluto decreto ab illis excluferit. Atqui Deus etiam reprobis & damnatis obtulit, & quibusdam adhuc offert verbum & sacramenta, atque in illis beneficia per passionem & mortem Christi parta, teste scriptura & experientia. Ergo pro illis etiam Christus est mortuus. Evidenti perit hoc argumentum, si consideres, quod in baptismo regenerationis vicissim excludunt : jam vero regeneratio provenit nobis ex merito Christi ; item, quod omnibus ad cœnam accedentibus, inter quos sunt quandoque reprobi, dicit Deus per os ministrum : *Accipe, comede, hoc est corpus Christi, pro peccatis tuis in mortem traditum. Accipe, bibe, hic est sanguis Christi, pro peccatis tuis in ara crucis effusus.* Breviter : quibus prædicatur verbum, illis etiam prædicatur Christus crucifixus 1 Cor. I. 17. jam vero inter illos, quibus prædicatur verbum, multi sunt reprobi.

§. CXIII. Nec minor vis in hoc argumento. Qui habent fidem & remissionem peccatorum, pro

pro illis Christus mortuus est: nemo hoc negare poterit; quia in Christi obedientia & satisfactione invenit & adprehendit fides remissionem peccatorum. Atqui multi eorum, qui habent fidem & remissionem peccatorum, tandem deficiunt, finaliter pereunt, & sic in numero reproborum se esse demonstrant, ut patet Hebr. VI. 4. 5. 6. & suo loco latius ostendetur. Ergo pro illis etiam Christus mortuus.

§ CXIV. Idem nobiscum docent veteres. Origenes lib. I. in Jobum: *Christus ad terras veniens in humano corpore passionem sustinuit pro omnium hominum salute.* lib. II. in Jobum (*):

Descendens de coelis unigenitus Deus in novissimo tempore terreni corporis testa ex virgine se induens, totius mundi saniem, immunditiam ac putredinem rasit & mundavit, omnium peccata supportando, cujus livore etiam omnes sanati sunt. Basiliius serm. de natur. hum. assumpta. *Inventum est unum pro omnibus simul hominibus dignum pretium, sanguis Iesu Christi, quem pro nobis omnibus effudit.* Ambrosius vel Prosper L. II. de vocat. gentium (**) cap. 6. *Nulla ratio dubitandi est, Iesum Christum Dominum nostrum pro impiis & peccatoribus mortuum, a quorum numero liber inventus est. Non est pro omnibus mortuus Christus? sed prorsus pro omnibus mortuus est Christus, nemo ergo omnium hominum ante reconciliationem, quae per Christi sanguinem facta est, non aut peccator aut impius fuit &c.* Inter articulos falso Augullino impositos primus hic est, quod Dominus noster, Iesus Christus, non pro omnium hominum re-

demtione sit passus, correspondet Augustinus. *Contra vulnus originalis peccati, quo in Adam omnium hominum corrupta & mortificata est natura, & unde omnium concupiscentiarum morbus inolevit, verum & potens & singulare remedium est mors Filii Dei Domini nostri Iesu Christi &c.* Quod ad magnitudinem & potentiam pretii, & quod ad unam pertinet causam generis humani, sanguis Christi redemptio est totius mundi, sed qui hoc seculum sine fide Christi & sine regenerationis sacramento pertranscunt, redemptionis alieni sunt &c. Poculum immortalitatis, quod confectum est de infirmitate nostra & virtute divina, habet quidem in se, ut omnibus profit, sed si non bibitur, non proficit. Idem epist. CLXXI. ad Donatist. *Passio Domini pretium est orbis terrarum: ille totum orbem redemit.* Sermon XIV. de temp. (***) *Dominus noster una morte universum mundum, sicut omnium conditor, ita omnium reparator absolvit. Indubitanter enim credamus, quod totum mundum redemit, qui plus dedit, quam totus mundus valeret &c.* Solus hic pia victimam pro omnibus cecidit, ut omnes levet. Sermon CXXX. de temp. *Propterea extra civitatem & extra muros, [passus est Christus] ut intelligas, quoniam communis est hostia pro genere humano oblata, & ideo communis est purificationis.* Chrysostomus super 1 Tim. II. *Christus etiam pro gentibus mortuus est, & tu pro illis non orabis? illi non crediderunt, illi non voluerunt, ipse tamen partem suam fecit, cum penderet in cruce.* Optatus Milevitanus lib. III. contra Parmenianum: *Constat sanguine Christi omnes redemptos.* Cyrillus Alexandr. in Joh. lib. II.

Z 2

cap. 53.

(*) *Libros III. commentariorum*, ex quibus loca quaedam heic producit Gerhardus noster, ORIGENI esse suppositos, ac demum post LVCIANI martyrium, nimirum post A. C. CCCXI. ab incerto quodam auctore exaratos, nemo eruditorum hodie amplius dubitat.

(**) *Libros II. de vocatione gentium*, supra excitatos, AMBROSIO male tribui, sed PROSPERI cuiusdam esse, omnibus iam notum est. Unde & eosdem, una cum aliis quibusdam, nova sua atque eleganti editione excluderunt monachi Be-

nedictini congregationis S. Mauri, qui critico acumine libros genuinos a spuris discreverunt.

(***) *Complures AUGUSTINI sermones de tempore*, ac speciatim XIV. & CXXX. ex quibus loca quaedam heic recitavit Gerhardus, spuris accensendos esse, dudum observarunt viri artis criticae peritissimi. Inserti tamen sunt isti sermones tomo V. operum AUGUSTINI, a monachis Benedictinis in Gallia, quos modo laudavimus, editorum.

cap. 53. *Magnum* ~~amen~~ *incredulitatis esse ostendit, quoniam unigenitus ipse fit Filius Dei, nam quanto praestantius est, quod contemnitur; tanto majoribus, qui spernit, suppliciis subiacet. Iudicatum vero jam esse aut incredulum, quod ipse in se ipsum, quoniam largitorem indemnationis non suscepit, condemnationis intulit sententiam. Synesius epist. LVII. Christus pro omnium peccato crucifixus. Primasius super 1 Tim. II. Pro omnibus quidem effusus Christi sanguis, sed credentibus prodest; incredulis vero erit in condemnationem. Beda libr. IV. in Marcum. Solus orat pro omnibus, [Christus] qui & solus patitur pro universis &c.*

Confessio adversariorum de universalitate hujus meriti.

§. CXV. Quid, quod ex ipsis adversariis universalitas meriti Christi evidenter probari potest. Petrus Martyr in locis commun. super Phil. II. p. 1042. *Christus patiebatur pro multis malis &*

ingratis, quibus mors illa non erat profutura. Wolffg. Musculus in locis p. 326. sub titulo, quo de redemptione generis humani agit, scribit: Genus humanum complectitur non unam aut alteram gentem, sed mundum universum, omnes videlicet totius orbis homines cunctos a primo usque ad novissimum. Scimus quidem, non omnes hujus redemptionis fieri participes, verum illorum perditio, qui non servantur, haudquaquam impedit, quo minus universalis vocetur redemptio, quae non est uni genti, sed toti mundo destinata. Apud Iudaeos erat anno jubilaeo generalis omnium servorum liberatio, etiam si multi in servitute manentes gratiam liberationis respuebant; ad eum modum habet & redemptio generis humani. Quod enim illam homines reprobi ac deplorate impii non accipiunt, neque defectum fit gratiae Dei, neque justum est, ut illa propter filios perditionis gloriam ac titulum universalis redemptionis amittat, cum sit parata cunctis, & omnes ad illam vocentur &c. Sic, qui mundum redemit, quicquid fiat de reprobis, iustissime mundi Salvator appellatur. Rud. Gualtherus super 1 Joh. II. Procul faceffant omnes cogitationes,

quae Christi meritum ad paucos modo extendi persuadere conantur. Iohannes enim Christum propitiationem esse dicit pro totius mundi peccatis. Mundi vocabulo uti voluit, ne aliquem a Christi merito exclusum putaremus. Vide eundem super Rom. XIV. homil. LXXXIII. super 1 Cor. VIII. homil. XLII. &c. ut & Hemmingium instit. de praedest. th. XXVI. Praecipue observa, quod novissime Bucanus loc. XXIII. p. 213. inter causas cruciatuum in anima Christi referat cogitationem ingratitudinis maximae partis mundi, & quod Polanus super cap. IX. Dan. p. 853. recte disputet, Christi beneficium non esse angustius, quam noxam Adami, ac Christi innocentiam non esse minoris efficaciae, quam fuit culpa Adae: ex quibus omnibus universalitas meriti Christi evidenter adstrui potest.

§. CXVI. Hoc modo universalitatem meriti Christi probatam dedimus, per quam absolutum reprobationis decretum penitus evertitur. Vident hoc istius decreti architectones, ideo etiam universalitatem meriti a Christo praestiti negant. Ita enim partis adversae collocutores in colloq. Mompelg. p. 514. *Intolerabilis nobis vox vestra visa est, Christum esse mortuum pro damnatis. Beza in resp. altera ad colloq. p. 222. Iterum dico, & peroram tota ecclesia profiteor, falsum, blasphemum & impium esse dicere, Christum, siue quoad consilium Dei, siue quoad effectum, non minus pro damnandorum peccatis satisfecisse, quam pro peccatis Petri, Pauli &c. Zanchius l. miscell. pag. 280. Christum esse propitiationem pro totius mundi peccatis, ita intelligendum esse monet, ut vocabulum mundi pro optima mundi parte, id est, solis electis accipiat. Piscator Herborn. in disput. de praedest. thesi III. Non pro singulis mortuus est Christus, sed tantum pro aliquibus. Bucanus in loco de praedest. p. 395. Christus nec Pharaonis, nec Judae, nec Caiphae, nec Herodis &c. redemptor est, pro quibus nec mortuus.*

Antithesis adversariorum de particularitate meriti.

§. CXVII.

*An Christus
sufficiens
tantum, non
efficienter pro
omnibus mor-
tuis?*

6. CXVII. Solent autem crebro sententiam suam his verbis explicare: *Christum esse mortuum pro omnibus sufficienter, sed non efficienter*; ita Tossanus de prædestinat. thesi XXXI. & XXXII. Bucanus dicto loco & alii. Ubi observa, distinctionem hanc ex Scholasticis doctoribus petitam, sed sensu longe diverso adhiberi. Scholasticorum sententia est, Christum, quantum est in ipso, omnes liberasse; quod autem non omnes fiant ejus gratiæ participes, causam habere in ipsorum culpa, quia scilicet fide non adhærent mediatori. Ita Thomas super cap. V. Apocal. *De redemptione* [inquit] *facta per passionem Christi est loqui dupliciter: aut secundum sufficientiam, & sic passio redemit omnes, quia quantum est de se, omnes liberavit, omnibus enim redimendis & salvandis sufficiens est, etiam si essent infiniti mundi; ut dicit Anselmus libr. II. aut secundum efficientiam, & sic non omnes redemit per passionem, quia non omnes adherent redemptori.* Lombardus III. sent. dist. 30. lit. C. *Christus se Deo obtulit pro omnibus, quantum ad pretii sufficientiam, sed pro electis tantum, quantum ad efficaciam, quia prædestinatis tantum salutem effecit.* Biel III. sentent. distinct. 19. q. 11. artic. 2. *Christus Adæ & toti posteritati sufficienter meruit gratiam & apertionem regni: defectus, quod non omnes salvat, non est ex inefficacia meriti Christi, sed ex indispositione subiecti causæ salutis non debite adproximati.* Socin. III. sent. dist. 20. concl. 2. *Christus per suam actionem interiorem & passionem exteriorem condigne satisfecit pro tota natura humana.* concl. 3. *Meritum vero & satisfactio Christi non habet ultimam efficientiam nisi in illis, qui eidem uniuntur per fidem & sacramenta.* Illi vero, qui Calvinista sequuntur, hoc modo distinctionem istam explicant. Morti Christi non defuisse quidem valorem expiandi omnium peccata, si ad hoc fuisset a Deo destinata: sed hoc consilium & hanc voluntatem Deo & Christo nunquam constitisse. Vide Beza part. II. resp. ad colloq. Mompelg. p. 217. Grynzum disp. de vera & orthod. fide

class. I. thes. 12. *Si vim sanguinis respicias, inquit Bucanus loco dicto, ad redemptionem omnium sufficit: Si vero propositum, consiliumque Dei æternum, voluntatemque mediatoris intuearis, pro solis electis est mortuus.* Vides a Scholasticis causam hujus [ut ita loquar] inefficiæ ad ipsos homines; ab illis vero ad decretum Dei referri. Unde Beza in thes. theol. de præd. th. XIII. dicit, esse in hac distinctione ἀνυπόλογον; part. II. resp. ad colloq. p. 217. dicit esse meram tergiversationem: & Piscator disput. de prædest. thes. CIX. expresse improbat hanc distinctionem, *pro reprobis nullo modo est mortuus Christus, siue sufficienter dicat, siue efficaciter.* In observ. 1 Tim. II. 6. pag. 26. *Hæc distinctio habet speciem eruditionis, sed revera inepta est, quia implicat contradictionem,* vide locum ipsum.

6. CXVIII. Videamus potiora argumenta, quibus contra nos pugnans, reliquis levioris armaturæ militibus ad alium locum reiectis. Christus dicit, *se animam dare pro ovibus suis,* Joh. X. 15. *pro illis, quos Pater ipsi dederat, se ipsum sanctificare,* Joh. XVII. 19. *Sanguis ejus pro multis effunditur,* Matth. XXVI. 28. *Ergo Christus pro solis electis mortuus;* ita Bucanus. At 1.) quæ est vis consequentiæ? Christus pro ovibus suis mortuus; Ergo pro solis ovibus: Christus pro electis mortuus: ergo tantum pro electis. 2.) Quin potius particularis illa includitur in sua universalis, quod scilicet Christus pro omnibus mortuus: ideo etiam universalis illa non limitanda per particularem, sed particularis extendenda per suam universalem. 3.) Vox multi sæpius in scriptura accipitur pro omnibus. Psal. XCVII. 1. Dan. XII. 2. Rom. V. 19. &c. Non ergo valet collectio, Christus pro multis effudit suum sanguinem: ergo non pro omnibus. 4.) Age vero ostendamus in illis dictis vocabulum *multorum* necessario intelligendum *universaliter* de tota hominum multitudine. Urgemus oppositionem apostoli Rom. V. 19. Qui multi peccatores constituti sunt per Adami lapsum, illi etiam multi per Christi jus-
Z 3

*Argumenta pro
particularitate
meriti Christi.
1. Sanguis
Christi pro
multis effusus.*

nitiam constituti sunt iusti, id est, partum illis iustitiæ beneficium: non enim de adplicatione agit apostolus. Jam vero omnes homines per lapsum Adami constituti sunt peccatores, v. 12. & 18. ergo etiam omnibus per Christum partum est iustitiæ beneficium. Conf. Esa. LIII. 12. cum 6. Illorum multorum peccata Deus tulit, qui erraverant sicut oves. Conf. etiam Matth. XX. 28. *Christus dedit animam suam ἁντὶ πολλοῖν pro multis*, cum 1 Tim. II. 6. *Christus dedit se ipsum ἁντὶ πάντων pro omnibus*. Sic Matth. I. 21. *Salvabit Christus populum suum a peccatis eorum*; ne vero existimes, quosdam absoluto decreto a Christi merito exclusos, dicitur Gen. XXII. 18. quod in Christo *benedicendae omnes gentes*, & Luc. II. 10. quod gaudium ex Christi nativitate futurum *omni populo*. 5.) Observa ergo, scripturam propter duplicem meriti Christi respectum distincte de eo loqui, universale enim illud est, si in sese citra adplicationis respectum consideretur: ipsa vero ejus adplicatio & actualis perfructio, vitio hominum redditur particularis.

§. CXIX. At inquit: Si *Christus vere pro omnibus mortuus, sequetur, ipsum effectum & fructum mortis ad omnes pertinere*.

2. *Fructus mortis Christi non pertinet ad omnes.*

Resp. 1.) ut eleemosyna accipiantur, non solum requiritur manus offerens, sed etiam oblata recipiens; ita quoque *tantum quisque de hisce bonis possidet, quantum vase fiduciae colligit*, ut pulchre loquitur Bernhardus serm. XXXII. sup. Cant. col. 597. & serm. III. in annunciat. col. 113. Non sufficit beneficia Christi morte parta offerri, sed etiam fide ea oportet accipi. 2.) Hanc fidem Deus ordinarie in cordibus hominum per Spiritum sanctum mediante verbo & sacramentis accendit; qui pervicacium Judæorum more verbum repellunt, sacramenta contemnunt, Spiritui sancto resistunt, & sic consilium Dei de salute sua spernunt, illi propria culpa beneficiis mortis Christi privantur. 3.) Ut vero fundamentum nostræ sententiæ evidentissime adpareat, consideramus locum apostoli 2 Cor. V. 18. *Deus*

nos reconciliavit sibi per Christum. & v. 19. Deus erat in Christo, mandum reconciliationis sibi ipse. En factam reconciliationem, scilicet respectu beneficii per Christi mortem parta, & tamen v. 18. *Deus dedit apostolis ministerium reconciliationis*, v. 20. *Pro Christo legationis fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*. En faciendam adhuc reconciliationem, scilicet respectu adplicationis per fidem. 4.) Propositum argumentum hypothesi nititur illa, quod mors Christi ad illos non pertineat, qui salutari ejus fructus non sunt participes. Sed hoc non potest subsistere. Quæro enim, num Paulus, latro in cruce & alii, quamdiu infideles & impenitentes fuerunt, exclusi fuerint ab eorum numero, pro quibus Christus mortuus? Si negatur, perit propositionis universalitas: si affirmatur, sequitur, illos in conversione aut sine morte Christi iustificatos, aut tum demum Christum pro illis esse mortuum. 5.) Quomodo autem universalitas meriti Christi nihilominus consistat, licet quidam fructus illius non reddantur participes, id declarari poterit simili. Detineantur, exempli gratia, centum christiani captivi ab imperatore Turcico: princeps aliquis christianus pro omnium illorum redemptione certam pecuniæ summam persolvat, si qui postea malint in illa captivitate diutius hærere, quam oblata & pretio parta libertate perfrui, sibi illud imputent: neque hoc quicquam derogavit universalitati ἁντὶς pro omnibus captivis præstari. Perinde se res habet cum hominibus, qui in regno satanæ & peccati captivi detinebantur, pro quibus omnibus Christus pretiosum suum sanguinem dedit ἁντὶ πάντων, quod actu ex illa spirituali captivitate non omnes liberantur, universalitati ἁντὶς nihil derogat. Musculus id declarat exemplo liberationis in anno jubilæo, ut superius vidimus: audivimus etiam simile, quod profert Augustinus ad art. sibi falso impositos artic. 1. *Poculum immortalitatis, quod confectum est de infirmitate nostra & virtute divina, habet quidem in se, ut omnibus profit, sed non bibitur, non proficit*.

§. CXX.

3. *Christus non orat pro mundo.*

6. CXX. Pergunt argumentari. Pro quibus Christus non orat, pro illis etiam non satisfecit. At qui non orat pro reprobis. Joh.

XVII. 9. *Non rogo pro mundo. Ergo etiam pro illis non satisfecit.* Hoc argumento omnes utuntur. Resp. 1.) *maiores* ita limitamus: pro quibus Christus simpliciter & absolute non orat, ad illos non spectat Christi satisfactio: jam vero de reprobis prius dici nequit, quia Esa. LIII. 12. *pro transgressoribus oravit*: qualis sit hæc oratio, explicatur Luc. XXIII. 34. *Pater dimitte illis, quia nesciunt, quid faciant.* Utique ergo pro illis rogavit Christus, a quibus in mortem crucis fuit traditus, inter quos fuit Caiphas, Pilatus & alii reprobi. 2.) Distinguendum igitur inter precationem *generalem* & *specialem*. Specialiter Christus in hoc capite pro electis orat, quos tanquam a Patre sibi in peculium datos peculiariter æterno Patri vicissim commendat, interim non sequitur, quod nullo modo pro convertendis & pro ipsis reprobis oret. Lyranus: *Dicit Christus, se non rogare pro mundo, quia efficacia suae orationis tantummodo se extendit ad electos. Quamvis enim sit efficax pro omnibus, tamen mali ponunt sibi impedimentum, ne sint participes ejus.* Erasmus in paraphrasi: *Pro mundo nunc non rogo, qui malis cupiditatibus excoectatus pertinaciter reclamatur doctrinae meae, sibi ipsi salutem gratis oblatam invidens.* 3.) Quid, quod hoc ipso capite Christus orat, ut mundus cognoscat & credat, quod Pater coelestis hunc suum Filium miserit? v. 24. & 25. Ubi quidem vocabulum *mundi* pro electis accipiendum esse, Augustinus tract. CX. in Joh. voluit, sed obstat contextus. Dicit enim Christus, se pro omnibus orare, qui per verbum apostolorum erant credituri, ut omnes sint unum, atque ut hac ratione mundus credat & cognoscat, quod Christus sit a Patre missus, id est, quod sit verus Messias. Finge, per mundum hoc loco intelligi solos electos, statuas in verbis Christi *ad electos*. Calvinus super v. 23. *quidam mundum exponunt electos, qui tunc adhuc erant dispersi: sed quia toto hoc capite mundi nomen pro reprobis accipitur, diversa*

sententia mihi magis probatur. Accedit, quod continuo post mundum, cujus nunc meminit, ab omnibus suis separat. Hæc Calvinus. Quemadmodum igitur Petrus 1. epist. II. 12. admonet converfos, *at conversationem inter gentes habeant bonam, ut in eo, quod detrectent de ipsis tanquam malefactoribus ex bonis operibus eos considerantes, glorificent Deum*: ita quoque Christus hoc loco orat, ut credentes sint unum, ut hac ratione multi ad christianismum invitentur. Sicut Christus *est lux illuminans omnem venientem in hunc mundum*, Joh. I. 9. scilicet, quantum in ipso est: ita etiam orat & scrio vult, ut totus mundus illuminetur & credat. 4.) Sic David interdum peculiariter orat pro salute ecclesiae, interim tamen alibi pro ipsis persecutoribus orat. Sic in precibus publicis primum specialiter oratur pro salute & incolumitate ecclesiae, postea in genere, ut Deus omnium hominum misereatur. 5.) Pertinet huc, quod Christus jubet, Matth. V. 44. *ut oremus pro illis, qui nos persequuntur & devocent, ex quibus tamen pauci convertuntur.* Si isti absolute decrete a beneficiis mortis Christi exclusi essent, quomodo pro illorum conversione orari posset? Calvinus hoc loco: *In precibus nostris complectimur totum genus humanum: precationis autem, quae hic refertur, fuit alia, quaedam peculiaris ratio, quae in exemplum trahi non debet &c.* 6.) Sed nec improbamus Lutheri explicationem, qui in gloss. margin. ita interpretatur hæc verba Christi; *non rogo, ut mundi & incredulorum afflictionibus delesteris; perinde ut Moles Num. XVI. 15. orat: Non accepter beneficium Coreb; et David Psal. LIX. 6. Non miserearis omnium operantium iniquitatem.* 7.) Quod ut melius percipiatur, notandum, Christum non solum fuisse sacerdotem, sed & prophetam. Respectu officii *sacerdotalis*, Christus tanquam summus pontifex novi test. pro omnibus deprecatus est, cum corpus suum in ara crucis, tanquam victimam pro totius mundi peccatis Patri coelesti offerret: sicut ryppum Levit. XVI. propositum explicat epistola ad Hebræos V. Respectu vero officii *prophetici*, Christus impenitentibus & reluctantibus

bus peccatoribus clave ligante peccata retineri voluit.

6. CXXI. Addemus explicationem etiam istius argumenti, quo quidam utuntur. *Ad quos solos pertinet Christus, ad eos solos etiam pertinet ipse mors & passio.* Atqui ad solos electos pertinet Christus, Matth. XV. 24. *Non sum missus, nisi ad oves perditas Israël.* Ergo. Resp. 1.) si hoc dictum Christi accipiat de missione ad officium sacerdotale, sive satisfactionem præstandam, consequetur, ad solos Israëlitas eam pertinere, & nullum omnino ex omnibus gentibus esse electum, quod absurdum est. Neque enim responderi potest, per Israëlitas intelligi spirituales Israëlitas, qui sunt filii promissionis, Rom. IX. 8. & qui sunt ex fide Israël; IV. 16. quia Cananæa illa femina fuit ex numero spiritualium Israëlitarum, siquidem magna erat ipsius fides; Matth. XV. 26. & tamen Christus dicebat, se non esse ad eam missum. Finge de iis, qui fide, non qui natione sunt Israëlitz, Christum esse locutum, sequetur, Christum derogare fœminæ, quod ad ipsam re vera pertinebat. 2.) Sic ergo habendum: Christum non loqui de officio redemptionis, sed de suo ministerio, erat enim minister circumcisionis, id est, Judæorum. Rom. XV. 8. Christus ut summus sacerdos omnibus erat missus, sed ut propheta ac doctor ecclesiæ peculiariter erat Judæis missus, quibus doctrinam suam tot prodigiis ac miraculis propter veritatem divinarum promissionum voluit manifestare, ut pote quibus primum oportebat regnum Dei prædicari. Act. XIII. 46. 3.) Augustinus tract. XXXI. in Joh. *Secundum speciem corporis, quam viderunt Iudæi & contemserunt, non apud nos fuit Christus, quia & hoc de illo dictum erat, sicut apostolus dicit, dico enim, Christum fuisse ministrum circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patribus factas: ad illos debuit venire, a quorum patribus & quorum patribus est promissus, ideo & ipse fecit.* Non

sum missus, nisi ad oves, quæ perierunt domus Israël. *Sed quid dicit apostolus in sequenti? Gentes autem super misericordia glorificare Deum: quid & ipse Dominus? Habeo alias oves, quæ non sunt ex hoc ovili: qui dixerat: non sum missus, nisi ad oves, quæ perierunt domus Israël: quomodo habet alias, ad quas non est missus? nisi quia significavit per præsentiam corporalem non se missum exhibere, nisi solis Iudæis, qui viderunt & occiderunt, & multi tamen inde & antea & postea crediderunt, &c.* Idem serm. LXXIV. (*) de temp. *Dicit Christus: Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israël, ut illis præsentiam sui corporis exhiberet, non ut oves, quas habebat in gentibus, contemneret & præteriret: ad gentes enim ipse non venit, sed discipulos misit.* Ita quoque Lyranus: quin & ipse Calvinus hoc loco. *Reddit causam (inquit) Apostolis, cur Cananæam non exaudiat, quia velit se totum Iudæis impendere, quibus solis destinatus erat divinæ gratiæ minister. Ergo a vocatione & mandato Patri arguit, nihil esse extraneis auxilii præstandum, non quod perpetuo inclusum fuit Christi virtus intra tam angustos limites, sed quia sic ferebat temporis ratio, ut initium faciens a Iudæis se tunc illis peculiariter addiceret &c.* Hæc Calvinus.

6. CXXII. Sunt, qui sic argumentantur: Cujus nullus est usus, non credendum est, a Deo fuisse factum. Atqui nullus universalis meriti usus, siquidem quidam reproborum jam dum erant in inferno, pro quibus frustra Christus fuisset passus. Ergo non credendum est, meritum Christi esse universale. Resp. 1.) an non parè ratione concludere possem, Christum pro Abrahamo, Isaac & reliquis vet. test. fidelibus ad vitæ æternæ consortium receptis, non fuisse passum, cum id ipsum jam obtinuerat, quod ex Christi passione ad ipsos redire statuitur? 2.) Quin potius dicimus ex Apoc. XIII. 8. *agnum Dei occisum esse ab origine mundi, mirum*

s. Universalis meriti nullus usus.

(*) Sermonem LXXIV. de tempore non esse spurium, sed ipsum AUGUSTINUM auctorem agnosce-

re, recte adnotarunt Benedictini Galli, sapius jam nobis laudati.

spiritum ratione decreti divini, ratione promissionis, ratione typorum in sacrificiis & ratione efficaciarum, ac proinde fructus passionis Christi non restringendus est ad momentum illud temporis, quo peracta, sed fructus ejus extendit se ad præteritum & futurum tempus, unde veteres dicunt: *Christi passio profuit, antequam fuit*, 3.) Recte ergo dicimus, Christum esse passum ac mortuum etiam pro illis, qui, cum pateretur, in inferno erant, non quasi ex inferno eos sua passione Christus liberaverit, sed quia in vivis adhuc existentes promissiones de Messia debuerint amplecti, & sic fructum passionis Christi percipere, perinde ut patriarchæ, prophetæ ac reliqui pii in vet. test. fide in Christum sunt salvati. 4.) Quod Christus Joh. III. 18. dicit, incredulos, ideo judicari, *quia non credunt in nomen unigeniti filii Dei*, id intelligendum est non solum de incredulis, qui in nov. test. post præstium Christi satisfactionem vivunt; sed etiam de incredulis, qui in vet. test. ante peractum redemptionis nostræ per Christi passionem mysterium vixerunt, illi inde ideo & inde

sunt damnati, quia non crediderunt in nomen Filii Dei; utique ergo pro illis passus est Christus, alias propter beneficiorum Christi contemtum judicari non potuissent.

§. CXXIII. Denique profertur a quibusdam etiam tale argumentum: *Si Christus pro omnibus esset mortuus, beneficia Christi morte parata omnibus debebant in verbo offerri. Iam vero non omnibus ubique gentibus & populis actu prædicatur verbum, nec offeruntur omnibus beneficia Christi morte parata. Ergo etiam Christus pro omnibus non est mortuus.* Sed quid ad hoc respondendum sit, patebit ex sequentibus, in quibus universalitas vocationis comprobabitur. Nos enim invertimus argumentum. Quia Christus vocat ad se omnes, quia jubet in nomine suo poenitentiam & remissionem peccatorum omnibus prædicare, quia jubet evangelium annunciare omni creaturæ, ideo etiam Christus pro omnibus mortuus est, & beneficia illa, quæ in evangelio hominibus offeruntur, omnibus est promeritus.

6. Beneficia Christi non offeruntur omnibus.

CAPVT. VII.

DE VNIVERSALITATE Vocationis.

§. CXXIV.

Quarto universalitas vocationis.

Et sic firmatum dedimus tertium illud fulcrum, videlicet universalitatem meriti a Christo præstiti, quod opponimus absolutæ reprobationis decreto: sequitur quartum, videlicet universalitas vocationis. Cum enim beneficia per obedientiam & satisfactionem Christi parata omnes tangant: ideo etiam per verbum omnibus offeruntur. Atque hæc Dei vocatio est seria: sed vitio hominum, non autem ex absoluto aliquo decreto, redditur inefficax.

§. CXXV. Præcipit salvator

1. Prædicare evangelium omni creaturæ. Marc. XVI.

apostolis, ut euntes in mundum universum prædicent evangelium omni creaturæ Marc. XVI. 15.

Ubi in voce *πᾶσι* latet emphasis, quasi dicat Christus, quodcumque ex creaturis evangelium potest audire, illi prædicationem istius debetis offerre. Ita enim emphasis

Tomus IV.

ista explicatur Matth. XXVIII. 19. *Euntes, docete omnes gentes.* Luc. XXIV. 47. *Sic oportebat Christum pati, & resurgere a mortuis, & in nomine ejus prædicari poenitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes.* Sic ergo, ut docet Gregorius hom. in evang. *Homo per excellentiam dicitur creatura.* Collige ex hoc mandato salvatoris nostri, quod velit, ut apostoli omnibus hominibus prædicent, atque offerant evangelium, in evangelio beneficia passionis & mortis suæ, in beneficiis mortis & passionis suæ gratiam Dei, in gratia Dei vitam æternam. Hæc enim omnia arctissime sunt connexa: quicumque per fidem hæc receperit, salvus erit, Marc. XVI. 16.

§. CXXVI. Exclamat salvator

& invitat omnes: Matth. XI. 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis.* Observa, quod in verbis antecedentibus Christus Patrem suum cœlestem

2. Venite ad me omnes. Matth. XI.

A a

cele-

celebret, propter salutarem sui cognitionem hominibus revelatam. *Nemo novit Patrem*, inquit, *nisi Filius*, & *cui voluerit Filius revelare*. Ne quis eo abeat suis cogitationibus, quasi certis quibusdam absolute electis ista Filii revelatio parata sit, ideo exclamat Christus: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis*. Jam vero omnes omnino pondere peccatorum pressi & onerati sunt; vult ergo Christus, ut hanc miseriam suam agnoscant, & animæ requiem apud se quærant. Non est, quod excipiant, Christum velle saltem eos ad se venire, qui veniunt: præterquam enim quod hæc sit petitio principii, contradicit insuper verbis Christi Matth. XXIII. 37. ubi Christus testatur, *se etiam eos velle congregare, qui venire nolunt*. Neve quis disputet, esse hanc saltem voluntatem signi, non beneplaciti, ideo veris & seriis lachrymis hanc Judæorum contumaciam Christus deplorat, ut bene expendit Chrysostomus super Matth. XI.

§. CXXVII. Exclamat Paulus, *Deum annunciare verbum suum per apostolos, ut omnes homines ubique respiciant*, Act. XVII. 30. Ubi vides terminum indefinitum duabus universalibus particulis extendi, *πᾶσι πανταχῇ*. Conjunge v. 31. qui continet hujus pronuntiati *αἰτιολογίαν*, & sic collige: Illis Deus annuntiavit verbum, ut pœnitentiam agant, quos judicaturus est in extremo die. Jam vero non solum electi, sed omnes homines judicabuntur in extremo die, teste Scriptura. Idem ergo hoc loco dicit Paulus, quod Petrus 2. epist. III. 9. *Non tardat Dominus promissum*, (scilicet de adventu ad judicium extremum v. 2.) *sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti*. Conjunge etiam v. 12. ex quo patet, quod, cum quidam Atheniensium concionem Pauli audivissent, ipsum deriserint, & collige, quod etiam contemtoribus & irrisoribus Deus eo fine annunciet verbum, ut respiciant & salventur.

4. Docentes
omnem homi-
nem, Col. I.

§. CXXVIII. Testatur apostolus
verbis disertis de illa vocationis
universalitate Col. I. 28. *Annun-*

ciamus Christum, *corripientes omnem hominem*, & *docentes omnem hominem in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo*. Conjunge locum Pl. XIX. 5. *In omnem terram exivit sonus eorum*, & *in extremum orbis eloquia eorum*, quod Rom. X. 18. ad prædicationem apostolicam applicatur. Si jungas locum Rom. XV. 18. ubi apostolus: *Non audeo loqui aliquid eorum, quæ per me non effecit Christus in obedientiam gentium verbo & factis*; poterit ex his tale argumentum extrui: quicquid apostoli in suo ministerio egerunt, id Dei voluntate egerunt; at voluerunt omnes homines ad salutem instruere, omnes perfectos reddere: ergo hæc etiam Dei voluntas.

§. CXXIX. Denique ex concionibus prophetarum, Christi & apostolorum patet, quod verbum vocationis offeratur etiam illis, qui nolunt venire, Esa. LXV. 2. *Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas; populus, qui ad iracundiam provocat me ante faciem meam semper*. Prov. I. 24. *vocavi, & renuistis*. Judæis prædicabatur verbum, qui tamen illud blasphemabant, Act. XIII. 46. & Spiritui sancto resistebant. Act. VII. 51. Multi qui vocem Dei audiunt, obdurant sua corda, Hebr. IV. 7. &c.

§. CXXX. Excipiunt, *Deum quibusdam hoc fine verbum proponere, ut magis indurentur, non autem ut convertantur*. Piscator de prædest. th. LXXXV. *Iustitia Christi morte parta solis electis animo communicandi offertur*. Resp. 1.) iusto judicio Dei contumaciam & pervicacem verbi contemptum puriente accidit, ut verbum, quod per se est verbum vitæ, ex accidente quibusdam fiat *odor mortis in mortem*. 2. Cor. II. 16. Non autem dicendum, quod absoluto aliquo decreto ad hanc contumaciam & damnationem sint prædestinati. 2.) Hac enim ratione tribueretur Deo hypocrisis, qui scilicet eos vocet, quos tamen venire nolit. 3.) Neque possunt hæc duo conciliari, quod Deus in verbo testetur, etiam impios & impenitentes

5. Praxis
Christi, pro-
phetarum &
apostolorum.

6. Exceptio
adversario-
rum.

nitentes heredes vitae aeternae fieri posse, si agant poenitentiam, ac convertantur, & quosdam absoluto decreto aeternae damnationi esse adjudicatos. 4.) Si ad reprobos promissiones illarum nihil attineat, etiam contentus earum non haberit negligentibus: at Deus punit illos propter talem contemptum, utique iuste; utique ergo ad illos promissiones spectabant, easque fide sibi applicare debebant. 5.) Ne restet ulla dubitatio, ex scriptura ostendimus, quo fine Deus etiam ipsis impenitentibus & percutientibus offerat verbum. Esa. LXV. 2. *Expandi manus meas ad populum incredulum.* Voluit ergo Dominus etiam incredulum istum populum ad se venire, & variis beneficiis eum invitavit: ita enim istam manuum expansionem quidam explicant. Potest etiam illa manuum expansio conferri cum illo dicto Christi Matth. XXIII. 37. *Ierusalem, Ierusalem, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisse.* Esa. LXV. 12. *Vocavi, & non respondistis, locutus sum, & non audivistis, & faciebatis malum in oculis meis, & quae nolui, elegistis.* Collige. Increduli respuendo vocationem faciunt ea, quae Deus non vult. Ergo Deus serio eos vocat. Rom. II. 4. *maximè* Dei etiam illos invitat ad poenitentiam, qui thesaurizant sibi iram. 6.) Denique si docetur, Deum paucis saltem eo fine proponere promissiones, ut ex illis fide adprehensis salventur, reliquos ipsum nolle converti & salvos fieri, incerta est omnis consolatio: semper enim dubitare cogor, an & ipse sim in istorum peccatorum numero; quod probe expendi velim.

§. CXXXI. De hac universali omnium hominum vocatione egregie tractat Ambrosius libris duobus de vocatione omnium gentium (*) (quos Prospero Aquitanico quidam tribuunt) lib. I. de vocat. gent. cap. 2. *Quamvis scriptura pronunciet, Israeliticum populum Deum sibi in peculium sibi selegisse, secundum ipsam tamen credimus & possi-*

me confitemur, quod nunquam universitati hominum divinae providentiae cura defuerit, quae licet exceptum sibi populum specialibus ad pietatem direxerit institutis, nulli tamen nationi hominum bonitatis suae dona subtraxit, ut propheticas voces & praecepta legalia convincerentur, in elementorum obsequiis ac testimoniis accepisse, unde & inexcusabiles facti sunt, quia deos sibi dona Dei fecerunt, & quae creata erant ad utendum, venerati sunt ad colendum, libr. II. cap. 1. Numquid hac praeceptione: (Matth. XXVIII. Euntes docete omnes gentes. Marc. XVI. praedicate evangelium universae creaturae) ullarum nationum, ullorumque hominum facta discretio est? neminem merito excepit, neminem separavi genere, neminem conditione distinxit. Ad omnes prorsus homines missum est evangelium crucis Christi &c. Et postea: Sed ne in praeteritis quidem saeculis haec eadem gratia, quae post Domini nostri Iesu Christi resurrectionem ubique diffusa est, defuit mundo. Quamvis enim speciali cura atque indulgentia Dei populum Israeliticum constet electum, omnesque aliae nationes vias suas ingredi, hoc est, secundum propriam permissae vivere sint voluntatem; non ita se tamen aeterna creatoris bonitas ab illis hominibus avertit, ut eos ad cognoscendum se atque metuendum nullis significationibus admoneret. Caelum quippe & terra ac mare, omnisque creatura, quae videri atque intelligi potest, ad hanc praecipue disposita est humani generis utilitatem, ut natura rationalis de contemplatione tot specierum, de experimentis tot bonorum, de perceptione tot munerum, ad cultum & dilectionem sui imbueretur auctoris, implente omnia Spiritu Dei, in quo vivimus, movemur & sumus: quoniam etsi longe est a peccatoribus salus, praesentia tamen salutis ipsius ac virtute nihil est vacuum &c. Sicut ista gratiae largitas, quae in omnes gentes novissime effluxit, non evacuat eam, quae super unum Israel sub lege roravit, nec praesentes divitiae fidem praeteritae abrogant paucitati: ita nec de illa cura
Dei.

Aa 2

* Libros de vocatione gentium non AMBROSIO, sed PROSPERO cuidam adscribendos esse, supra in nota ad §. CXIV. adnotavimus.

Dei, quae patriarcharum filiis proprie praefidebat, conspiciendum est, gubernacula divinae misericordiae caeteris hominibus fuisse subtrahita, qui quidem in comparatione electorum videntur abjecti, sed nunquam sunt manifestis occultisque beneficiis abdicati &c. Quod est hoc testimonium, quod semper Domino deservivit, (A& XIV.) & nunquam de ejus bonitate ac potestate conticuit, nisi ipsa totius mundi inenarrabilis pulchritudo & inenarrabilium beneficiorum ejus dives & ordinata largitio, per quae humanis coram quaedam aeternae legis tabulae praebebantur, ut in paginis elementorum ac voluminibus temporum communis & publica divinae institutionis doctrina legeretur? c. 2. Et si parciore antea atque occultior Dei gratia fuit, nullis tamen se negavit virtute una, quantitate diversa, confusa incommutabili, opere multiformi. cap. 5. Non ab hoc excusabiles sunt nationes, quae alienatae a conversione Israël spem non habentes & sine Deo in hoc mundo sub ignorantiae tenebris perierunt, quia haec abundantia gratiae, quae nunc universum mundum rigat, pari antea largitate non fluxit: adhibita enim semper est universis hominibus quaedam supernae mensura doctrinae, quae etsi parciore occultiorisque gratiae fuit, sufficit tamen, sicut Dominus judicavit, quibusdam ad requiem, omnibus ad testimonium. cap. 6. Redemptio Christi universo sese intulit mundo, & omnibus hominibus indifferenter innotuit, quum quidem in die quinquagesimo ab illo paschate, in quo se hostiam Deo vix agnus obtulerat, cum apostoli, & qui cum eis unanimiter erant, repleti Spiritu sancto linguis omnium gentium loquerentur, conveniebat excitata miraculo diversi generis hominum multitudo, ut evangelium Christi in eis, qui astant, totus mundus audiret. Confluxerant enim Parthi & Medii &c. quorum testificatio etiam in eas gentes, quae remotiores sunt, longe lateque procurreret. Ad cujus rei effectum credimus providentia Dei Romani regnilitudinem praeparatam, ut nationes vocandae ad unitatem corporis Christi, prius jure unius consociarentur impietatis, quamvis gratia Christiana non consentanea sit eosdem limites habere,

quos Roma &c. cap. 10. Nulla pars mundi ab evangelio vacat Christi, & licet illa generalis vocatio non quiescat, tamen etiam ista specialis jam universis est & facta communis. Haec omnia Ambrosius.

§. CXXXII. Quae sit adversariorum de vocatione doctrina, facile potest colligi ex istis, quae de absoluta electione & reprobatione docent. Quos enim statuunt absolute decreto rejectos, illos vel plane non vocari, vel non efficaciter a Deo vocari dicunt. Ita Beza part. II. resp. ad coll. p. 96. 149. 222. Martyr super 9. Rom. Zinchius in miscell. Sic Bucanus de praedestin. pag. 403. inter media executionis decreti Dei de reprobandis hominibus refert *desertionem, sive nullam, aut inefficacem per verbum Dei vocationem, aut ad vocationem internam responsum.*

Antithesis adversariorum de particularitate vocationis.

§. CXXXIII. Argumentis utuntur & multis & spinosis, quorum explicatio operosior requiritur, ne veritas istis labefactetur, & incauti turbentur. Urgent potissimum istud, quod nec singulis hominibus, nec omni aevo praedicatum sit evangelium; neque etiam nunc toti orbi praedicetur, atque in eo demonstrando Jezzerus integros quatuor libros consumit.

Argumenta: 1. Evangelium non praedicatur actu omnibus.

§. CXXXIV. Respondemus breviter: vocatio est universalis, quoad Deum mandantem, ut annuncietur evangelium omni creaturae, & volentem illud audiri ab omnibus, ac fide oblata in eo beneficia recipi. Fit autem particularis, culpa hominum: primo, quatenus quidam Epicuro contemptu id aspernantur: quidam etiam persequuntur, & violenter a se repellunt. Deinde, quatenus culpa majorum amissum verbum non semper in omnibus ubique gentibus & locis actu praedicatur. Sed haec brevis uberiori explanatione indiget.

§. CXXXV. Dico ergo, Deum tribus vicibus omnibus omnino hominibus verbum suum revelasse, scilicet in Adamo: post diluvium: & tempore apostolorum. 1) Creatus erat Adamus ad ima-

ima-

imaginem Dei, cujus pars erat plena lux divina cognitionis, in mente fulgens: acceperat autem hæc dona pro se & posteris: postquam igitur libera voluntate se a Deo avertit, itidem ea & sibi & posteris amisit. Si vel maxime Deus nulli hominum postea sui cognitionem donasset, illud tamen non esset adscribendum absoluto cuidam decreto; sed potius fuisset iustissima poena lapsus Adamici. 2) Sed Deus ex immensa sua misericordia post lapsum ex arcana maiestatis suæ sede prodiens, concionem evangelicam de semine mulieris, contrituro caput serpentis, Adamo proposuit, atque ita lucem cognitionis suæ ei vicissim accendit, hanc verbi lucem & revelatæ doctrinæ puritatem omnes Adæ posteris, admoniti gravissimo parentis lapsu, debuissent custodire: sed statim Cain ex invidia, superbia & odio committit fratricidium, ac desperabundus exit a facie Domini, Gen. IV. 16. hoc est, a consortio ecclesiæ, in qua sola amica Dei facies conspicitur. Caini idololatriam & impietatem secuti sunt non solum posteris ipsius, sed etiam multi ex patriarcharum liberis, cum tamen utrisque aditus ad ecclesiam non esset simpliciter & absolute præclusus. Consideretur hic tristissima querela, Gen. VI. 2. *Viderunt filii Dei filias hominum, quod essent pulchrae, & acceperunt sibi uxores, quas volebant*: id est, nulla habita pietatis vel religionis ratione, cæco libidinis impetu ducti, filii patriarcharum uxores sibi ducebant, quas volebant: non patiebantur a parentibus sibi uxores dari &c. ut annotat Hugo: v. 5. *& vidit Iehovah, quod multa esset malitia hominum in terra: quod omne figmentum cogitationum cordis eorum tantum malum omni die*, v. 6. *Et pœnituit Iehovam, quod fecisset homines in terra, & doluit in corde suo*. 3) Cum ergo Deus ob enormem hanc hominum malitiam generali cataclysmo & bruta & homines a superficie terræ delere constituisset, tamen recordatus misericordiæ suæ ex immensa φιλανθρωπίας Noachum, ejusque uxorem & filios & uxores filiorum conservat: illis ex arca egressis verbi lucem vicissim accendit, & cum illis pactum suum statuit Gen. IX. 9. Debuissent ergo posteris Noë, ex quibus omnes gentes propagatz, Gen. X. 32. verbi cœlestis puritatem il-

libaram atque inviolatam conservare, & ad omnes posteros propagare: sed Gen. XI. ex inani gloriæ cupiditate, Epicuræa securitate, sui admiratione, &, ut Targum Hierosolymitanum statuit, idololatriæ instituendæ studio, turrim Babilonicam exstruere satagunt. Iusto igitur Dei iudicio *linguæ ipsorum confunduntur* v. 7. *& super faciem universæ terræ disperguntur* v. 8. 4) Post dispersionem illam & Nimrodi, sincerum Dei cultum contaminantis, apostasiam, Abrahamus immediate a Deo vocatus est, ut inter Cananæos verbum Dei doceret, & ecclesiæ doctrinam longe lateque propagaret; erat enim propheta. Gen. XX. 7. Cum illo & semine ejus statuit Deus pactum suum fœdere sempiterno, Gen. XVII. 7. ita, ut apud posteros Abrahamæ fuerit postea sedes veræ ecclesiæ. *Annunciavit Deus verbum suum Iacob, statuta & iudicia sua Israël* Psal. CXLVII. 19. *Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestavit eis*, v. 20. 5) Neque tamen hoc ita accipiendum est, quasi reliquæ gentes omnes *absente* ab omni cognitione Dei exclusæ: sed plures loquitur *comparate*, quod scilicet *taliter* Deus sua iudicia non manifestaverit gentibus, quæ sua & majorum culpa verbum amiserant. Quin potius variis perfectionibus patriarcharum, captivitate Babylonica Judæorum & aliis mediis, Deus multos gentiles ad ecclesiæ consortium vocavit. 6) Populum Israëliticum in illustri loco constituit, & ecclesiam ex eo collectam miraculis & prodigiis in conspectu gentium illustrem ac celebrem reddidit, ita, ut inter omnes populos constaret, esse in Palestina populum quendam, cujus cultus stupendis prodigiis & miraculis sit divinitus confirmatus. Hunc enim finem prodigiorum ostendit Deus ipse Pharaoni Exod. IX. 16. *In hoc ipsum te excitavi, ut ostenderem potentiam meam, & annuntiaretur nomen meum in universa terra*. 7) Hujus loci est consideratio illa, quod gens Israëlifica fere in ipso medietullio *διὰ μένους* fuerit posita, ita, ut odor doctrinæ in omnes mundi partes facile potuerit inde propagari. Rabbi Abenezra super 1 Eccles. Hierosolymam *in urbis medio* sitam esse dicit. 8) Atque hinc tot & tam præclaræ confessiones eorum, qui ex genti-

litate ad Deum Hebræorum se converterunt; veluti Jethronis, Rahab, Gibeonitarum, Job & amicorum ejus, Ruth, Hiram Regis Tyrii, Reginz Aultri, Nahamanis Syri, Ninivitarum, Nabuchodonosoris, Darii, Cyri, Ahasveri, Persarum a Mardochæo converforum &c. atque aliorum, quos partim nominat, partim recitat scriptura. Et singulariter observari velim locum Act. II. 5. ubi dicitur, quod in Jerusalem fuerint habitantes viri ἐν λαοῖς ex omni natione, quæ sub cælo est. 9) Quin etiam liber naturæ gentibus debuit esse magister divinæ cognitionis. Dicit quidem apostolus Act. XIV. 16. *quod Deus in præteritis generationibus dimiserit omnes gentes ingredi vias suas*, sed statim addit, v. 17. *quod non reliquerit se ἀμετρουρον sine testimonio*, quia τὸ γνωστὸν τῷ Θεῷ πατερὸν ἐν ἀνθρώποις. Rom. I. 19. *Invisibilia enim ejus a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas, ita, ut sint inexcusabiles*, v. 20. Nimirum gentes illæ extra ecclesiam partim constanti fama de Deo Israëlitarum; partim celebritate signorum; partim exemplo eorum, qui ex gentilitate se ad ecclesiam Israëliticam converterant; partim conscientia suæ stimulis; partim noticia Dei aliquali in visibilibus mundi proposita incitari debuerant ad verum Dei cultum Israëlitis usitatum inquirendum. Ex inspectione creaturarum poruissent eo assurgere, ut statuerent esse Deum, debuissent igitur ulterius procedere, & hujus veri Dei verbum ecclesie in illustri loco positæ revelatum inquirere: siquidem ipsa naturalis noticia de sui imperfectione testatur. Hinc dicit apostolus, Act. XVII. 26 *quod definierit Deus statuta tempora & terminos habitationis*; v. 27. *ζητεῖν τὸν Θεόν, ut quaerant Deum, si forte attrectent eum & invenient, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum, &c.* sed ethnici hoc non fecerunt: quin potius *veritatem Dei*, id est, veram notitiam, ex inspectione creaturarum hauriendam; *commutarunt mentis*, Rom. I. 25. Ideoque sunt ἀναπολόγητοι v. 20. Quod si non potuissent ullo modo ad veram & plenam Dei cognitionem aspirare, haberent adhuc quod prætenderent, quod rectius percipies, si consi-

deres verba Christi: Joh. XV. 22. *Si non venissem, & locutus fuisset eis, (Judæis) peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.* 10) Observari & hoc velim, quod libri veteris testamenti in græcam linguam etiam ante Christi tempora conversi fuerint: illa autem lingua omnibus gentibus erat notissima, teste Cicerone pro Arch. *Græca in omnibus fere gentibus leguntur.* Itemque illud, quod in quatuor potentissimis & universo orbi notissimis monarchiis sedem habuerit ecclesia. 11) Tempora illa ignorantia ὑπερδὸν ὁ Θεός, tandem per apostolos annuntiavit omnibus hominibus, ut pœnitentiam agerent, Act. XVII. 30. & per diversitatem linguarum cunctarum gentes in unitatem fidei congregavit, adeo, ut juxta infallibile Pauli testimonium Col. I. 6. *Verbum veritatis evangelicæ fuerit in universo mundo & fructificaverit.* Si ergo posteri eorum, quibus tempore apostolorum evangelium prædicatum, progressu temporis verbi veritatem amiserunt, & suam & majorum accusent negligentiam; non autem allatrent Dei vocantis misericordiam: est enim sanctum verbi depositum quidam thesaurus inestimabilis. Si qui illum repudiant & amittunt, etiam posteros suos eo privant, quo nomine graviozem Deo reddent olim rationem, & repetetur ab ipsorum manibus sanguis universæ posteritatis, quod merito terrorem incutere deberet securis verbi contemtoribus. 12) Si vero exempla infantum in gentilitate natorum adferuntur, ad ea & similia respondemus: judicia Dei possunt esse occulta, nunquam vero injusta: multa in hoc doctrinæ capite sunt nobis impervestigabilia in lumine naturæ & græciæ, quæ aliquando plenius cognoscemus in lumine gloriæ. Illi ipsi infantes non tantum originalem labem secum trahunt a parentibus, sed etiam a talibus nascuntur majoribus, quibus Deus pretiosum verbi sui depositum, ad posteros etiam propagandum, & sacramenta, per quæ etiam liberi ipsorum in gratiam Dei recipi possent, commendaverat. Parentum ergo peccata, non Dei justitiam & misericordiam acculent. Neque immerito requirimus, ut certos nos reddant tales disputatores; illos

illos infantes, si pervenissent ad adultam aetatem, oblata Dei beneficia fuisse recepturos, ac non potius peccata parentum imituros. Dominus ad Ezechielem & in genere ad omnes ministros ecclesiae dicit Ezech. IH. 17 & 18. *Speculatorem te dedi domui Israël, audies igitur de ore meo verbum, & admonebis eos meo nomine. Cum dixero impio: moriendo morieris, & non adnueris eum, nec locutus fueris, ut caveat impius, & recedat a via sua impia, ut vivat: ipse impius in impietate sua morietur; sanguinem autem ejus de manu tua requiram.* Vides perire quosdam propter negligentiam pastorum, a quorum manibus sanguinem pereuntium requirit Dominus: & tamen ibi nemo vel Dei justitiam accusat, vel ad absolutum aliquod decretum confugit. Ita quoque, si aliquibus auferatur verbum propter negligentiam majorum, a quorum manibus sanguinem pereuntium Deus requirit, ibi itidem nemo vel Dei justitiam accuset, vel ad absolutum aliquod decretum confugiat. Vicissim, sicut Deus quosdam rapit, *ne malitia ipsorum mentem mutet; neve scilicet, hoc est, hypocritica religio ipsorum animam decipiat*: Sap. IV. 11. ita quoque quosdam in infantili aetate Deus abripit, ne imo scelerum barathro immergi, infernales poenas sibi accumulent; quia *servus, qui cognovit voluntatem Domini, & non praeparavit se, nec fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis.* Luc. XII. 47. *Qui autem non cognovit & facit digna plagis, vapulabit paucis* v. 48.

§. CXXXVI. Sed demus, in his & similibus exemplis specialibus non posse nos exacte causas divinarum consiliorum exquirere vel proponere; non tamen ad absolutum aliquod reprobationis decretum erit confugiendum, sed adhæreamus firmiter pronuntiatis istis universalibus: *Deus vult omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: Vivo ego, nolo mortem morientis, dicit Dominus &c.* Bene Fulbertus episcopus: *Mens humana, cum divinae dispositionis causas per se discutere non semper valeat; ad hoc, quod comprehendere non valet, reverenter erroneas disputationis oculos claudat.*

§. CXXXVII. Placet verbis Ambrosii propositum argumentum uberius declarare; is distinguit inter *gratiam Dei vocantis universalem* & inter mirandam ac proinde non scrutandam *vocationis dispensationem*. Sic enim scribit lib. I. de vocat. gent. c. 1. *Multimoda quaestione variatae per tot populos ac tempora gratiae Dei causa quaeritur: cur scilicet anterioribus seculis dimissae sint omnes gentes ingredi vias suas, uno tantum Israël, qui divinitus erudiretur, excepto & ad cognitionem veritatis electo, cujus infidelitas locum tandem salvandis gentibus fecerit, tanquam si unus populus in fide sui generis permaneret, misericordia Dei caeteris nationibus se praestare non posset? Cur denique ipsi, quorum diminutio salus gentibus est, ab occacatione sua non liberentur prius, quam ingreditur gentium plenitudo, quasi illuminaricum omnibus nequeant, qui omnes, facta omnium gentium adoptione, salvandi sunt? Aut quomodo omnis Israël, sublata occacatione, salvandus sit, cujus innumerabilis multitudo in sua infidelitate deficiens ad tempora salvandis promissa non pervenit? Vel quomodo ipsarum gentium (quarum prius non est facta vocatio) dicatur nunc ingredi plenitudo, cum tanta promiscuae aetatis & conditionis hominum millia in omnibus nationibus, quae sub calo sunt, sine Christi justificatione moriantur? Sed horum mysteriorum judiciorumque causas pius & doctus magister (Paulus Apostolus) maluit ad altitudinem divitiarum sapientiae Dei scientiaeque suspendere, quam justissimae veritatis & misericordissimae bonitatis subtrahere ab humana cogitatione secretum temeraria inquisitione discutere &c.* Et postea: *Latet discretionis ista ratio, sed non latet ipsa discretio: non intelligimus judicantem, sed videmus operantem: quid calumniamur justitiae occultae, qui gratias debemus misericordiae manifestae? laudemus & veneremur, quod agitur, quia tutum est nescire, quod tegitur.* lib. II. de vocat. gent. cap. 1. *Quamvis ad omnium hominum vocationem evangelium dirigeretur, omnesque Dominus salvos fieri & ad agnitionem veritatis vellet venire, non tamen sibi dispensationum suarum abstulerat potestatem*

ut aliter, quam occulto iustoque iudicio statuerat, consilii sui ordo decurreret &c. Et postea: Rei gestae docemur exemplo, quod inter generalia promissa, vel opera, vel praecepta, quaedam Deus & communibus excepta causis, occultiore novit ordinare ratione. cap. 3. Altitudo divitiarum sapientiae & scientiae Dei, cuius inscrutabilia sunt iudicia & inuestigabiles viae, sic semper misericordiam suam & iustitiam temperavit, ut secretissima aeterni consilii voluntate noluerit in omnibus super omnes generationes aut super omnes homines aequales donorum suorum esse mensuras: siquidem aliter eos juverit, quos ad cognoscendum se celi & terrae testimoniis conveniebat; aliter illos, quibus non solum elementorum famulatu, sed etiam doctrina legis, prophetarum oraculis, miraculorum signis & angelorum cooperationibus consulebat: & multo magis aliter misericordiam suam universis hominibus declaraverit, quando Filius Dei factus est Filius hominis, ut inveniretur ab eis, qui eum non quaerebant &c. & quanta in praeteritis seculis super caeteras nationes, tanta nunc esset in Iudaea gente parci- tas gratiae, cum tamen introducta plenitudine gentium, etiam ipsorum ariditati earundem rigationum inun- tatio spondeatur. Quae itaque causae sint harum sub eadem gratia dissimilitudinum, quaeve rationes, sanctis scripturis non loquentibus quis loquatur? & cum in eis scientia apostoli Pauli a disputatione transeat ad stuporem, cuius erit tanta praesumptio, qui haec differendo existimet aperienda potius, quam silen- tio miranda?

§. CXXXVIII. De infantibus in gentilitate natis ita differit II. de vocat. gent. cap. 8. Cum consideramus inter paganos, inter Iudaeos, inter haereticos, inter ipsos catholicos Christianos, quam multiplex pereat numerus parvulorum, quos, quantum ad proprias pertinet voluntates, neque bonum aliquid neque malum constat egisse, discimus, super eos illam manere sententiam, quam humanum genus praevagatione primi Parentis excipit, cuius sententiae rigor dum etiam circa tales non resolvitur, quam magnum illud peccatum fuerit, demonstratur; nemo autem

putaretur, non innocens nasci, nisi etiam talibus esset noxium non renasci &c. Et postea: Non irreligiose arbitror credi neque incon- senter intelligi, quod isti paucorum dierum ho- mines ad illam pertineant gratiae partem, quae semper universis est impensa nationibus, quae- que si bene uterentur eorum parentes, etiam ipsi per eosdem juvantur, omnium namque exordia parvulorum, totaque illa principia nec dum ra- tionis infantiae sub arbitrio jacent voluntatis alienae, nec ullo modo eis, nisi per alios, consali potest, & consequens est, illos ad eorum pertine- re consortium, quorum vel recto vel pravo re- guntur affectu &c. Sicut autem circa majores praeter illam generalem gratiam, parcius atque occultius omnium hominum corda pulsantem, ex- cellentiori opere, largiore munere, potentiori virtute vocatio specialis exoritur, ita etiam cir- ca innumeros parvulos eadem manifestatur electio, quae quidem nec illis, qui renati non sunt, in parentibus defuit, sed iis, qui renati sunt, prae- parentibus adfuit, ita, ut multis saepe, quos suorum impietas deseruit, alienorum cura ser- vaverit, & ad regenerationem venerint per extra- neos, quae eis non erat providenda per proxi- mos; in quo opere gratiae quis nisi arrogan- tissimus atque vanissimus de divina iustitia con- queratur, quod non omnibus parvulis similis providentia consulat, omniaque pericula, quae mortuorum generationem prohibere possent, aut potestate submoveat, aut miseratione praeveni- at? quod utique erga omnes ita fieret, si ita fieri omnino deberet &c. Haecenus Ambrosius, qui- bus similia exstant in epist. CXLVII. Augustini ad Optat.

§. CXXXIX. Haecenus egi- mus de primo argumento, quod ^{2. Verbum non fructificat apud omnes.} universalitati vocationis opponi- tur. Alterum argumentum non minori cum difficultate est conjunctum. I) Etiam- si, inquit, multis offeratur verbum, tamen apud paucos fructificat. Causa non potest quaeri in hominibus; quippe quorum omnium vitis in spiritualibus nullae sunt: ultimum ergo in absoluto deus est refugium. Respond. Simplici- tas christiana inhaeret parabolis Christi Matth.

XVI.

XVI. Luc. VIII. propositis: ibi enim ostenditur, causam, quare semen verbi non fructificet apud omnes, residere in ipsis hominibus: quorum quidam verbum audiunt, sed quia non *οὐκ ἔχουσιν*, diabolus ex ipsorum cordibus id vicissim rapit: quidam audiunt verbum, sed quia sunt *ῥιζώματα*, & non habent radicem, inde fit, ut, facta tribulatione & persecutione propter verbum, statim scandalizentur: quidam audiunt verbum, sed sollicitudines huius vitæ & fallacia diuitiarum in cordibus illorum illud suffocant: quidam denique in corde bono & sincero audientes verbum retinent, fructum adferunt in patientia. Impediunt verbi fructum petra, spina, volucres. Has causas proponit Christus: has causas amplectitur vere Christianus. Sic Luc. XIV. 18. in parabola patrisfamilias parantis cenam magnam ostenditur: causam, quare non omnes beneficiis in verbo oblatis fruuntur, residere in ipsis vocatis, non autem in vocante patrefamilias. II) At, inquis, cor hominis per naturam non est bonum & sincerum, ut possit verbi semen cum fructu recipere: nec potest homo per naturales liberi arbitrii vires vocari a Deo obsequi: redit ergo difficultas, quod scilicet a decretum Dei absolutum fit coniugendum. Resp. Deus vult homines convertere per verbum; fides enim ex auditu: auditus autem per verbum. Rom. X. 17. Cum illa verbi prædicatione conjuncta est Spiritus sancti operatio. Jam vero quidam plane recusant audire, blasphemant & verbum a se repellunt Act. XIII. 45. 46. Quidam audiunt, sed tantum obiter & sine discendi cupiditate, animo interim alibi peregrinante, Act. XX. 9. Quidam audiunt studio novitatis. Luc. XXII. 8. Quidam audiunt spe utilitatis externæ. Act. XXI. 26. Quidam audiunt cum præjudicio, præoccupati suis erroribus. Act. XVII. 21. Quidam audiunt animo calumniandi. Ps. XLI. 7. Quidam nolunt admittere verbum veritatis, vel ex ambitione, ne videanur errasse; Joh. V. 44. vel ex cupiditate gloriæ mundanæ; Joh. XII. 43. vel in gratiam parentum, amicorum ac magnatum; Luc. IX. 61. vel ne priventur commodis temporibus; Joh. VI. 26. vel ex metu persecutionum. Joh. IX. 22. Quidam odio per-

Tomus IV.

sonæ ministri cum fastidio audiunt. Ez. XXXIII. 32. Quidam spinis voluptatum hærent implicati. Luc. VIII. 14. Quidam divitiis suis corde sunt adfixi. Matth. XIX. 22. Quidam perpetua peccandi consuetudine se ipsos indurant. Rom. II. 4. Quidam humili & abjecta specie docentium offensi, conciones eorum aspernantur. Matth. XIII. 54 & 55. Quidam, cum audivit vitia sua taxari, exasperantur, & a verbo ipso abalienantur. Ef. XXX. 10. Quidam sapientiam & eloquentiam mundanam in concionatoribus quaerunt, quam cum non inveniunt, resistunt. 1 Cor. I. 22. Quidam ab agnita veritate rursus deficiunt. 2 Petr. II. 21. Tot ac pluribus aliis modis nobis incognitis fructificatio verbi impeditur, ac Spiritui sancto, in opus conversionis intento, resistitur, Act. VII. 51. cuius rei causam scriptura semper in homines: nuppiam autem ad absolutum aliquod decretum refert. III) At, inquis, omnes omnino in æquali hærent corruptione, quod ergo quibusdam dantur vires ad conversionem, ejus causa in sola Dei misericordia residet. Vicissim ergo, quod quibusdam vires ad conversionem denegantur, ejus rei non potest esse causa alia, quam aliquod Dei denegantis decretum. Resp. Distinguendum inter auditum verbi externum, & internum sive interiorum cordis assensum. Posterior non est in viribus hominis nondum renati: nihilominus tamen prior. Distinguenda est malitia & cæcitas originalis ab actuali pertinacia & excecatione. Prior in omnibus non renatis equalis est: posterior non item. Posse hominem etiam non renatum verbum Dei audire, discere, imitari, aliis id contumaciter negligentibus & Deo resistentibus, multis in locis testatur scriptura: Marc. VI. 20. Herodes nuncius audiebat Iohannem. Act. XIII. 7. Sergius proconsul ἐπεζητήσεν, ut audiret verbum Dei. XVII. 20. Athenienses volunt audire Paulum. VIII. 6. πρὸς τὸν ἄνθρωπον illi, quæ dicebantur a Philippo. XXIV. 24. Felix, præses Iudææ, accersit Paulum, qui cum coram eo de iustitia & castitate & futuro iudicio concionaretur, tremefactus inde legitur. Luc. XIII. 24. Pereuntibus adscribitur desiderium salutis, multi quæ-

Bb

rent

rent intrare, & non poterunt. Amos. VIII. 11. *Impiis Israëlitis fames & sitis verbum audiendi tribuitur.* IV) *At, inquis, illi ipsi tamen non sunt omnes conversi, & Paulus Rom. IX. 16. hominis cursui & voluntati vim conversionis adimit.* Respondemus: Herodes incestuosæ conjugis amore captus noluit locum dare adimonitionibus Johannis. Athenienses audientes resurrectionem mortuorum quidam irridebant eum, quidam dicebant, audiemus te de hoc iterum. Felix præses stimulum illum ex concione apostoli ortum protinus retundit, & ex infano pecuniæ amore tantum audit. Illi, qui quærent salutis intrare portam, & non possunt, ac qui fame & siti audiendi verbum tenentur, nec tamen convertuntur, sunt illi, qui volebant ingredi, cum possent, ac deinde cum vident, sibi pereundum esse, clamant ad Dominum, saltem ut effugiant paratas pœnas; non quod veram agant pœnitentiam: Prov. I. 24. *Propterea quod vocavi, & renuistis: expandi manum meam, & non fuit, qui attenderet, &c. v. 26. etiam ego in contritione vestra ridebo, &c. v. 28. tum invocabunt me, & non exaudiam &c.* Rom. IX. 16. disputat apostolus contra iustitiosos, qui in operum suorum cursu ac meritis iustitiam quærent: & sic *zelum habent, sed non secundum scientiam*, Rom. X. 2. Manet nihilominus firmum fixumque, quod auditus verbi sit salutare conversionis inedium. Joh. VI. 45. *Qui audit & discit a Patre*, ille a Spiritu ducitur, ut veniat ad Christum. Rom. X. 14. *Quomodo credent in eum, de quo non audierunt?* Atqui hinc est, quod de scriba, qui *ῥαββί* responderat, Christus dicit, *eum non longe abesse a regno Dei*, Marc. XII. 34. nimirum propior erat regno Dei, quam Pharisei, qui invicem gloriam accipiebant, & ob id non poterant credere, Joh. V. 44. & quorum pessima hypocrisis describitur Matth. XXIII. per totum. Hinc etiam intelligitur illud, quare *δυσκόλω* divites intrent regnum cœlorum, & quidem difficilius, quam pauperes: nimirum, quia sollicitudo seculi huius & fallacia divitiarum apud ipsos suffocant verbum, & efficiunt illud *ἀκαρπov*. Res eo redit, scripturam in adsignanda causa, quare non plures con-

vertantur & salventur, nos semper deducere ad contentum mediocrum, ut hac ratione culpa sit in homine, non in Deo, ac maneat illud Osee XIII. 9. *Ex te perditio tua Israël: ex me autem tantum salus tua.* Joh. III. 19. *Hoc est iudicium, quod lux venit in mundum, & mundus dilexit magis tenebras, quam lucem.* Matth. XXIII. 37. *Quoties volui congregare filios tuos, & noluisti.* Matth. XXIII. 3. *Noluerunt venire.* V) *At, inquis, ne modiculum quidem in viribus liberi arbitrii reliquum est, ut possit homo non renatus vel gratiam oblatam acceptare, vel ad eam sese adplicare.* Resp. Verissime hoc dicitur: Spiritus sancti gratia requiritur in hominis non renati conversione, ut oblatam gratiam agnoscat atque acceper. Sunt autem gratiæ & misericordiæ divinæ quasi quidam gradus. Deus misericordiæ suæ omnes convertendos prævenit, ac offert illis verbum; per illud verbum vult esse in ipsorum cordibus efficax in conversione; quod itidem est divinæ gratiæ. Nisi enim Deo placuisset, per evangelii prædicationem & verbi auditum homines convertere, nemo converteretur, etiamsi vel per mille annos quis audiret: cum illa verbi prædicatione conjuncta est operatio Spiritus sancti, quod itidem est divinæ gratiæ: *Ille vult in cordibus operari novos motus, saltem ne resistamus.* Act. VII. 51. *Ille vult oculos aperire, ut convertantur a tenebris ad lucem; saltem ne claudamus oculos adfectata coecitate.* Matth. XIII. 15. *Nec plus diligamus tenebras, quam lucem.* Joh. III. 19. *Ille stat ad ostium, & pulsat.* Apoc. III. 20. *Vult aperire clausas cordis nostri aures; saltem ne insuper obduremus aures nostras.* Act. VII. 57. *Ille vult operari in nobis omnia salutaria, & corpus nostrum efficere templum suum.* 1 Cor. VI. 19. *Saltem ne violemus illud Dei templum,* 1 Cor. III. 17. *nec opus ejus destruamus.* Rom. XIV. 20. *Deus cogitat super nos cogitationes pacis,* Jer. XXIX. 11. *Ea, quæ ad pacem nostram spectant, vult curare,* Luc. XIX. 42. *Saltem ne spernamus consilium Dei adversus nosmet ipsos.* Luc. VII. 30. *Ille vult auferre cor lapideum & dare cor carneum.* Ezech. XXXVI. 26. *Saltem ne obduremus corda nostra.* Hebr. IV.

Hebr. IV. 7. Vides ipsum incipere non esse nostrum, nec ortum bonæ voluntatis nostro conatu emergere: sed sanctam cogitationem, bonum propositum & desiderium boni esse gratiam, donum & operationem Spiritus sancti, quæ de re multis in locis egregie disputat Augustinus contra Pelagianos. Non autem uno statim momento absolvitur totum opus conversionis, nec per violentos raptus agit Spiritus sanctus. Sed ut loquitur Chemnitius p. I. locorum p. 490. habet conversio sua initia ad suos progressus, neque in puncto quodam mathematico ostendi potest, ubi voluntas liberata agere incipiat. Quando gratia præveniens, præparans & operans, id est, prima initia fidei & conversionis homini dantur, statim incipit lucta carnis & spiritus, & manifestum est, illam luctam non fieri sine motu nostræ voluntatis: aliter enim Spiritus sanctus luctabatur in Mose adhuc vivo adversus carnem ejus, quam sicut *Michael luctatur cum diabolo circa mortuum corpus Moysi*: epist. Jud. v. 9. Item in principio desiderium est obscurius, assensio languidior, obediencia tenuior, & illa dona oportet crescere. Crescunt autem in nobis non sicut truncos violento impulsu provehitur: vel sicut lilia non laborantia, non curantia crescunt: sed conando, luctando, querendo, petendo, pulsando, & hoc non ex nobis, donum Dei est: Dominus tradens servis talenta dicit: *Negotiemini, donec veniam* Matth. XXV. 26. non dicit, *in terram abscondite*. Paulus valde illustri utitur vocabulo 2 Tim. I. 6. *Hortor te ἀναζωοποιεῖν donum Dei, quod in te est*. Marc. IX. 24. exclamat pater demoniaci: *Credo Domine, adjuva incredulitatem meam*. Quæ omnia pulcre illustrari possunt exemplo Augustini, qui ordinem conversionis suæ describit lib. V. confess. cap. 13. & 14. lib. VII. cap. 21. lib. VIII. cap. 2. Atque hæc omnia ex ipsis fidei & invocationis exercitiis rectius, quam ex otiosis speculationibus disci possunt. Postquam deinde voluntas captiva per Spiritum sanctum liberata est, requiritur adhuc cooperans Spiritus sancti gratia; *Deus enim non solum dat velle, sed & perficere* Phil. II. 13. Recte autem ex Augustino dicitur hæc coope-

rans gratia, qua renatus homo per vires, a Spiritu sancto donatus, simul operatur; ita aguntur renati a Spiritu sancto, ut ipsi etiam agant, Augustinus de nat. & grat. cap. II. & quia tantum primitias Spiritus sancti accipimus, Rom. VIII. 23. *& manet lucta carnis & spiritus*, Gal. V. 17. ideo cavendum, *ne quis desit gratias Dei*, Hebr. XII. 15. *ne abiciamus Dei gratiam*, Gal. II. 21. *ne in vacuum gratiam Dei acceperimus*, 2 Cor. VI. 1. *ne Spiritum sanctum contristemus*, Eph. IV. 30. *aut exasperemus*, Esa. LXIII. 10. *sed ut quotidie crescat renovatio*, 2 Cor. IV. 16. *ut pergamus, donec adprehendamus*, 1 Cor. IX. 24. *ut permaneamus in Dei bonitate*. Rom. XI. 22. *ut initium substantiæ usque ad finem firmiter retineamus*, Hebr. III. 14. Qui conversionis gratia excidunt, sua culpa excidunt: Deus fidelis est, & dona ejus sunt ἀμεταμέλητα. Manet proinde, quod conversio & perseverantia sunt a solius Spiritus sancti gratia; nihilominus, quod quidam vel non convertuntur, vel conversionis gratia vicissim excidunt, ejus rei causa est in hominum contumacia, per quam opus Spiritus sancti impediunt, atque turbant.

§. CXL. Hac de re iterum sic differit Ambrosius lib. II. de vocat. gent. cap. 3. *Præparatur, ut scriptum est, voluntas a Domino, sed hujus præparationis non unus semper proventus, nec una semper mensura est, quoniam multis modis & innumerabilibus differentiis gratiæ opera & dona variantur, inque ipsi singulis generibus munerum dissimiles sunt gradus & impares quantitates*. Sicut enim in germinibus herbarum atque lignorum, quæ terra producit, nec una species nec unum in omnibus genus est, sed singula quæque in sui seminis forma & in suæ stirpis qualitate gignuntur, plenum autem decorem, non statim ut eduntur, accipiunt, sed certis & ordinatis provehuntur augmentis, donec ad perfectam sui habitus quantitatem per succedentia sibi incrementa perveniant: ita & semina charismatum plantæque virtutum non in omni agro humani cordis totum hoc pariter, quod sunt futuræ,

nascentur : nec facile reperietur in exordio maturitas , & in inchoatione perfectio. Exserit quidem frequenter potens & misericors Deus mirabiles istos suae operationis effectus , & quibusdam mentibus non expectata profectuum mora totum , quicquid collaturus est , invehit &c. multo tamen crebrior , multoque numerosior pars illa hominum est , cui particulatim , quicquid superna largitas donat , accrescit , ut conferendorum munerum causae , de his , quae sunt collata , pariantur. cap. IX. Gratia Dei in omnibus justificationibus principaliter praesentatur , suadendo exhortationibus , monendo exemplis , terrendo periculis , incitando miraculis , dando intellectum , inspirando consilium , corque ipsum illuminando & fidei adfectionibus imbuendo ; sed etiam voluntas hominis subjungitur ei atque conjungitur , quae ad hoc praedictis est excitata praesidiis , ut divino in se cooperetur operi , & incipiat exercere ad meritum , quod superno semine concepit ad studium , de sua habens mutabilitate , si deficit , de gratiae opitulatione , si proficit , quae opitulatio per innumeros modos sive occultos sive manifestos omnibus adhibetur , & quod a multis refutatur , ipsorum est nequitiae , quod autem a multis suscipitur , & gratiae est divinae & voluntatis humanae [explicatio paulo post sequitur]. Sive igitur initia , sive profectus fidelium , sive usque in finem perseverantium cogitemus genus , nulla species cujusque virtutis occurrit , quae vel sine dono divinae gratiae , vel sine consensu nostrae voluntatis habeatur. Ipsa enim gratia hoc omni genere medendi atque auxiliandi agit , ut in eo , quem vocat , primam sibi receptricem & famulam donorum suorum praepararet voluntatem ; nam virtus nolentium nulla est , nec potest asseri , vel fidem , vel spem , vel caritatem eis inesse , quorum ab his bonus consensus alienus est &c.

3. In viam gentium ne abieritis. Matth. X.

§ CXL. Spero , duo potiora argumenta adversariorum ita esse exposita. Adjungamus & alia. Argumentum III.) Matth. X. 5. praecipit Christus apostolis : *In viam gentium ne abieritis , &*

in civitatem Samaritanorum ne ingrediamini. Videntur itaque ex absoluto decreto illis denegata salutis media. Resp. 1.) Argumentum procedit a particulari. Etsi enim ad gentes eo tempore non pervenit praedicatio apostolica : tamen pervenit ad eos fama de ecclesia ; potuerunt etiam uti manu ductione naturalis notitiae &c. 2.) Non ex absoluto aliquo decreto verbum illis fuit denegatum ; sed propter contemptum majorum , qui illud repudiaverunt. Sic Amos VIII. 11. Propter fastidium auditorum famem verbi immittit Deus. 2 Thess. II. 10. 11. Efficaciam erroris ideo mittit , quia caritatem veritatis homines non recipiunt , ut flui fiant. 3.) Etsi solenni illa & generali vocatione sub vet. test. caverunt gentes : non tamen absolute eas ab ecclesiae consortio exclusas fuisse , innumera profelytorum exempla ostendunt. 4.) Quin etiam Christus ipse ad promiscuam multitudinem , nullo habito Judaeorum ac Samaritanorum discrimine , conciones habuit. Illustre exemplum habetur Joh. IV. 5.) Adde , quod Christus ipse abierit in fines Tyri & Sidonis , Marc. VII. 24. atque inde exiens pervenerit in medios fines Decapoleos , v. 31. 6.) Voluit autem Deus politiam Judaicam a reliquis gentibus esse distinctam , ut esset certa sedes , in qua nasceretur Messias , non autem quasi reliquae gentes omnes absoluto decreto ab ecclesia & salutis consortio rejectae. Christus demum in suo adventu medium parietem materiae sustulit , Eph. II. 14. ut non amplius sit Iudaeus aut Graecus , Gal. III. 28. 7.) Mandatum igitur hoc fuisse certi tantum temporis , ostendit praecceptum Christi Matth. XXVIII. 19. & Marc. XVI. 15. Euntes in mundum universum praedicare evangelium omni creaturae. 8.) Causam vero , quare primum verbum Dei loqui oportebat Iudaeis , Act. XIII. 46. assignat apostolus Rom. XV. 8. ubi dicit : Christum fuisse se ministrum circumcisionis ad implendas promissiones patribus factas. Conveniens erat , ut ejus adventus primo denunciaretur Judaeis , quibus principaliter erat promissus. Calvinus sup. h. l. Apostolorum vocem finibus Iudaeae includit , quam postea ubique ad ultimos orbis fines personare jubet , ratio est , quia missus a Patre erat circum-

circumcisionis minister ad implendas promissiones, quae olim patribus datae fuerant, atque specialis foedus pepigerat Deus cum genere Abrahamae, &c. Hæc Calvinus.

§. CXLII. Argumentum IV.)

4. Si in Tyro & Sidone talia miracula fuissent facta, poenitentiam egissent, *Matth. XI.* *Matth. XI. 21. Si in Tyro & Sidone talia miracula fuissent facta, poenitentiam egissent in cinere & sacco. Ergo media poenitentiae illis ex absoluto decreto denegata.* Resp. 1.) Non procedit collectio: Tyriis & Sidoniis specialis illa & extraordinaria ratio, per miracula homines convertendi, fuit denegata. Ergo absoluto decreto exclusi sunt a salute. 2.) Siquidem habuerunt beneficia reliquis gentibus communia, de quibus supra. 3.) Tam ergo facile potuissent inquirere in verum veri Dei cultum, quam facile olim Hiram, rex Tyri, amicus Davidis & Salomonis. *Sidonii & Tyrii attulerunt ligna in multitudine ad Davidem; 1 Paral. XXII. 4. itemque ad secundi templi structuram; Esdr. III. 7.* poterant ergo secum reportare veram Dei cognitionem. 4.) Notum est, eos populo Israëlítico conterminos fuisse; potuit igitur fama doctrinæ & miraculorum ad eos facilius pervenire. 5.) Christus ipse secessit in partes Tyri & Sidonis, ibidemque *filiam mulieris Cananaeae a daemonio liberavit; Marc. III. 8.* dicitur, quod eorum, qui circa *Tyrum & Sidonem, multitudo magna ad Christum venerit. Marc. VII. 31. Christus exiens de finibus Tyri venit per Sidonem ad mare.* 6.) *Paulus venit Tyrum, ibique mansit per dies septem. Act. XXI. 3. & 4. Venit etiam Sidonem. XXVII. 3.* Quomodo ergo media salutis illis omnino denegata, & quidem absoluto decreto?

§. CXLIII. Argumentum V.)

5. Vobis datum est nosse mysteria regni. *Luc. VIII. 10. Vobis, dicit Christus ad discipulos, datum est nosse mysteria regni Dei, reliquis autem per parabolas, ut videntes non videant, & audientes non intelligant. Ergo etiam si quidam verbum audiant, tamen illis cognitio salutaris mysteriorum denegatur, idque ex absoluto decreto.*

Resp. 1.) *Matth. XIII. & Marc. IV.* plenior exstat hujus dicti expositio, quam ex circumstantiis textus eruemus. Prima circumstantia temporis est. Christus hætenus diserte poenitentiam docuerat, regnum Dei aperte prædicaverat, veram beatitudinis consequendæ rationem perspicue tradiderat, genuinum legis sensum & christianæ vitæ officia sine ambiguitate exposuerat, contumacibus & ingratis poenas graviter denunciaverat, adversariorum calumnias solide & evidenter confutaverat, omnes laborantes amice ad se invitaverat; jam demum secundo ministerii anno incipit loqui per parabolas, quod primum est. 2.) Deinde etiam hoc observare convenit, quod eodem die, ut ex *Matthæo* colligitur, parabolas has Christus proposuerit, quo cum scribis & Phariseis de miraculo ejecti demonii acrem concertationem habuerat, quo item ob turbas convenientes & ipsius doctrinam atque medelam expetentes, ne cibum quidem capere poterat. Cum ergo non solum *Matth. V. 6. 7.* in monte, sed etiam per discipulos suos ablegatos, *Matth. X.* mysteria verbi omnibus aperte proposuerit, quin & ipse eodem die satis perspicue de regno Dei fuerit concionatus, inde colligimus, Christum per parabolas istas non simpliciter voluisse auditores ab intellectu verbi excludere; verum quia in verbo perspicue prædicato oblatam gratiam hætenus noluerunt quidam recipere, sed cum summa ingratitudine eam rejecerunt, quidam convitiis & blasphemis eam persecuti sunt, ideo ipsorum diligentiam prædicatione parabolarum excitare voluit; cum vero præfractæ & perseveranter verbum contemnere & rejicere pergerent: ostendit, illud ipsum verbum tanto gravioris damnationis causam iisdem futurum, *Marc. IV. 2. Dicebat eis in parabolis multa.* Hieronymus sup. XIII. *Matth.* Notandum, quod non omnia sit eis locutus in parabolis, sed multa. Si enim omnia dixisset, in parabolis, absque emolumento populi recessissent. Perspicua igitur miscet obscuris, ut per ea, quæ intelligunt, provocentur ad eorum notitiam, quæ non intelligunt. Hæc Hieronymus. Quod v. 34. additur, *sine parabolis loquebatur eis nihil, seorsim autem discipulis suis* disse-

differebat omnia : id potissimum de concionibus Christi illo tempore habitis intelligendum, antea enim satis dilucide mysteria regni cœlestis exposuerat, & quod primo solis discipulis explicabat, id postea per apostolos eadem perspicuitate omnibus fuit propositum. Hoc autem tempore voluit uti parabolis, ne oscitantibus auditoribus & verbi divini contemptoribus margaritas objiceret, & mysteria regni cœlestis frustra illis proponeret, qui nullo discendæ veritatis studio tenebantur. 3.) Marc. IV. 33. dicitur, *Christum per parabolas locutum esse ad turbas, prout poterant audire.* Unde patet, finem parabolicarum concionum fuisse, non ut absconderentur a populo mysteria regni cœlestis, sed ut dilucidius & simplicius pro ipsorum captu exponerentur; ex accidenti demum, videlicet propter contemptum, conciones parabolicas prægressum, illud est secutum, quod *audientes non audierunt, & videntes non viderunt &c.* Sic Varinus: *παραβολὴν παράθεσις ἐς τὴν ὁμοιωµατικὴν ἐπὶ σαφηνείᾳ τῶν ὑποκειµένων.* Marloratus sup. h. l. ex Erasmo. *Dominus Iesus his atque aliis id genus multis parabolis rudi crassoque populo proponebat imaginem futuri successus evangelici, sermonem suum ad ipsorum captum attemperans.* 4.) Recitata parabola exclamat Christus: *qui habet aures ad audiendum, audiat.* Luc. VIII. 8. &c. *videte, quomodo audiat.* Marc. IV. 24. Quibus verbis voluit auditores invitare, excitare & hortari, ut explicationem parabolæ a se peterent, sed discipuli & pauci quidam alii hoc faciunt, reliquis discendentibus & verba Christi contemnentibus. *Cum enim esset καταµβας* teste Marco IV. 10. *interrogaverunt eum illi, qui circa ipsum unum duodecim, de parabola ista.* Vulgata versio minus recte reddidit: interrogaverunt eum hi, qui cum eo erant duodecim. Unde factum est, quod ex h. l. colligere voluerunt, laicos a scripturæ lectione arcendos, quia ad solos apostolos dixerit Christus: *vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum &c.* Inscite. 5.) Cum ergo discipuli & cum illis quidam ex reliquis auditoribus Christum accederent, & de vero parabolæ sensu edoceri peterent, Christus illis re-

spondit: *Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum.* Luc. VIII. 10. Quo vero ordine erat datum? acceperant dona naturæ & gratiæ. Naturæ donum erat, quod poterant audire & videre: gratiæ donum erat, quod audirent verbum Dei, & viderent miracula Christi. Hæc Dei dona, quia reverenter accipiunt & de vero sensu verbi auditi sunt solliciti, ideo insuper ex gratia illis datur, ut etiam possint nosse mysteria regni cœlorum. *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit;* Matth. XIII. 12. *οἱ ἔχοντες* sunt illi, qui dona Dei reverenter accipiunt, grata mente agnoscunt, recte illis utuntur, neque occasiones ultas, quibus in studio pietatis proficere possunt, negligunt: illis a Deo plus dabitur, augebit in illis Deus sua dona, ut & ipsi magis confirmentur, atque alios insuper Domino lucrifaciant, ac tandem etiam dona gloriæ illis obtingant: cum enim esse horum verborum sensum, patet ex parabola talentorum, Matth. XXV. 14. & seqq. cui eadem verba subiunguntur, v. 29. Atque ita exemplo horum *ἐπεισώτων καὶ ἐρωτώντων* confirmatur illud Christi Joh. VI. 45. *Omnis, qui audit a Patre meo, & discit, venit ad me.* 6.) De reliquis dicit, *illis non esse datum nosse mysteria regni cœlorum;* Luc. VIII. 10. *qui enim non habet, ei etiam illud, quod habet, auferri,* Matth. XIII. 12. h. e. id, quod videtur habere, Luc. VIII. 18. *Ideo se in parabolis ad illos loqui, quia videntes non vident, & audientes non audiunt neque intelligunt;* Matth. XIII. 13. & sic impletur in illis prophetia Esaie, *auditu audietis, & non intelligetis &c.* v. 14. Vides, quare reliquis illud non fuerit datum, certe non ex absoluto aliquo decreto vel Dei odio, quia non minus illa dona naturæ & gratiæ erant concessa; datæ erant illis ex dono naturæ aures, quibus non minus audire poterant, quam reliqui; dari erant illis ex dono naturæ oculi, quibus non minus videre poterant, quam reliqui: insuper datum illis erat ex dono gratiæ audire idem verbum evangelii, & videre eadem miracula Christi, sed videntes non viderunt, & audientes non audierunt, i. e. interprete Chrysostomo, *scientes & volentes obfirmate oculos clauferunt, & aures obdurarunt.* Patet hoc exemplo Phariseorum, quibus & Johan-

nec

nes & Christus denunciaverant, ut agerent poenitentiam; Christus edram illis magna miracula addiderat: sed quamvis scirent, quod ipse a Deo venerat, doctor; Joh. III. 2. tamen spreverunt consilium Dei adversus semet ipsos. Luc. VII. 30. Dicebant: Christum miracula sua facere per Beelzebub, principem daemoniorum: Matth. XII. 24. atque id contra propriæ conscientie testimonium. Unde Christus de peccato in Spiritum S. illis concionatur, v. 30. 31. *dilexerunt magis gloriam hominum, quam Dei.* Joh. V. 44. Ideo prædicit Christus, iusto Dei iudicio illis auferendum, quod habent, videlicet ipsam audiendi facultatem & reliqua dona hætenus a Deo ipsis concessa, siquidem per verbum illud prædicatum non convertantur, sed ad aggravandum peccatorum cumulum illud ipsis cedat. Quæ de excoecatione & induratione in testimonio ex Esaia adducto dicuntur, ea quo respectu Deo tribuantur, alibi a nobis est expositum. Hanc explicationem ex ipsis circumstantiis textus deductam & analogie fidei consentientem merito præferimus illis, quæ Calvinus sup. hunc loc. commentatur his verbis: *Obscure se turbæ loqui Christus dicit, quia verae lucis particeps non est, neque tamen, cum pronunciat cæcis obtendi velum, ut in suis tenebris permaneant, hujus rei culpam illis adscribit;* (Nota: culpam etiam excoecationis negat hære in ipsis improbis, ergo in solo Deo erit. ἀρεσθαι) *sed gratiam apostolis factam inde magis commendat, quod non omnibus peratque fit communis. Causam ergo non adsignat extra arcanum Dei consilium, cujus tamen et si nobis abscondita est ratio, illi tamen constat &c.* Hæc Calvinus.

§. CXLIV. Argumentum VI.)

6. Apostoli prohibentur loqui in Asia & Bithynia, Act. XVI.

Act. XVI. 6. *Paulus & Silas prohibentur a Spiritu S. loqui sermonem in Asia & Bithynia. Ergo istarum provinciarum populos converti & salvari absolute Deus*

non vult. Resp. 1) ex Act. II. 9. constat, ante illud tempus Asiaticos audivisse apostolos suis linguis prædicantes magnalia Dei: non ergo potuit evangelium ipsis esse plane incognitum. Act. VI. 9. *Quidam ex Asia disputant cum Stephano.*

Act. XIX. 10. *Paulus per biennium commoratus Ephesi quotidie disputat in schola Tyranni, ita ut omnes, qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Judæi ac gentiles.* v. 11. *Virtutes non quolibet (sed plane miraculosas) faciebat Deus per manum Pauli, ita ut v. 26. pene totam Asiam apostolus converterit. Corinthios salutatur nomine ecclesiarum in Asia* 1 Cor. XVI. 19. *Petrus scribit electis advenis dispersionis Asiae & Bithyniae* 1 Ep. 1. 1. *Iohannes scribit septem ecclesiis, quæ sunt in Asia.* Apoc. I. 4. & 11. Recte ergo Ambrosius II. de vocat. gent. c. 1. *non negata illis populis Dei gratia, sed quantum apparuit retardata.* 2) Nullum igitur hic fingendum absolutum decretum, sed agnoscenda sapientissima divinæ ordinationis dispositio, qua haud dubie majoris fructificationis ergo in Macedonia prius Deus verbum suum voluit prædicari: glossa ordinaria. Referuntur provincie, a quibus apostoli veniunt, ut alii prædicent in eis, ut Joannes & Philippus in minori Asia evangelizarunt, Lucas in Bithynia. Glossa interlin. in Asia & Bithynia nondum erat apertum fidei ostium, nec populi illi tum erant salutem recepturi. 3) Neque ex peculiari illa & solenni prædicatione verbi ad tempus denegata recte inferitur, omnia omnino conversionis media simpliciter ipsis fuisse denegata. 4) Neque recte concluditur: denegata illis verbi prædicatione. Ergo ex absoluto quodam reprobationis decreto denegata. Contrarium ostendimus suo loco.

§. CXLV. VII) Denique valde frequens est in hoc negotio id, quod comparate & secundum quid dictum est, accipere tanquam absolute & universaliter pronunciatum. Sic quod Psal. CXLVII. 19.

7. *Non fecisti taliter omni nationi,*
Ps. CXLVII.

Deum annuntiasse verbum suum Iacobo, id est, posteris Jacobi, v. 20. *neque taliter fecisse omni nationi;* comparate intelligendum est, quamvis enim non eo modo vocatæ a Deo gentes, quo Israelitæ, neque eadem mensura Dei vocantis gratia ipsis sit oblata, tamen non absolute & simpliciter eas rejectas esse, tot profelytorum exempla testantur. Vide Ambrosium I. de vocat. omnium gent. cap. 2. Quod Christus dicit

dicat Johan. XVII. 6. ad Patrem cœlestem: *Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo*; non est accipiendum de prædicatione evangelii, quæ omnibus facta est ipsius Christi mandato; Matth. XXVIII. 19. Marc. XXI. 15. sed de vera ac viva notitia, de fide salvifica, quæ solis renatis, & perseverante, quæ solis electis competit, quam Deus per Spiritum sanctum in omnium eorum cordibus, quibus verbum exterius prædicatur, serio vult accendere: sed multi Spiritui sancto resistunt, consilium Dei spernunt, & se ipsos judicant æterna vita indignos. Sic quod apostolus pronunciat 1 Cor. I. 26. *Videte fratres vocationem vestram, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, v. 27. sed quæe fulta sunt mundi, elegit Deus*; illud itidem non accipiendum est de vocatione illa generali, quatenus ex parte Dei voce verbi cœlestis invitantur

omnes homines ad poenitentiam & salutem: ~~et~~ de vocatione illa speciali, quatenus ex parte hominum vocatio illa non rejicitur, sed per Spiritus sancti efficaciam debitum obsequium ei interiorius præstatur, quo sensu etiam Rom. VIII. 29. vocationis nomen usurpatur.

§. CXLVI. Atque hæc sunt quatuor illa fulcra, quibus nitimur in oppugnando absoluto reprobationis decreto, quæ ex scripturæ fundamentis firmanda, & ab adversariorum insultibus vindicanda fuerunt. Scantibus illis fulcris corrui absolute decretum: stante absolute decreto corruunt illa fulcra. DEUS serio vult omnes salvos fieri: DEUS in Adamo omnes condidit ad suam imaginem, cujus pars est immortalitas: Christus sua obedientia & satisfactione omnibus promeruit salutem: Spiritus sanctus in verbo omnibus offert salutis media; nemo ergo hominum absolute aliquo decreto a salute æterna est exclusus.

CAPUT VIII.

ELECTIONEM ESSE FACTAM INTUITU MERITI CHRISTI.

§. CXLVII.

*Qua causa sit,
quod non
omnes electi?*

Progre diamur ulterius. Si nec electionis, nec reprobationis causa in absolute Dei voluntate querenda vel statuenda est, queritur, unde igitur pendeat electorum & reprobatorum discrimen? quæ causa sit, quod quidam ab æterno electi, quidam vero reprobari?

§. CXLVIII. De reprobatione postea. Querenti de electione respondemus verbis apostoli Ephes. I. 4. *Elegit nos Deus in Christo ante constitutionem mundi*. Eligi in Christo juxta phrasin hebraicam est per & propter Christum fide adprehendendum eligi. Causa ergo electionis non est querenda in absolute quodam Dei beneplacito, quo paucos quosdam elegerit; sed quia ab æterno prævidit Deus, Adamum cum omnibus posteris sua defectione in æternam mortem prolapsurum, ideo propter rigorem divinæ justitiæ necesse fuit intercedere Christum, qui Deum iratum placavit, & ex severo peccatorum vindice benignum Patrem effecit. Hinc Christum di-

cimus esse causam electionis, vel, quod idem est, dicimus, DEUM intuitu satisfactionis a Christo præstandæ & per fidem acceptandæ decretum electionis fecisse; atque hoc vult apostolus, quando dicit, *nos electos esse in Christo*.

§. CXLIX. In hanc sententiam multa invenies apud Zanchium, *Eligi in Christo de quo Hubertus Sturmius sub finem sui de prædestinatione tractatus ita judicat, quod ex omni memoria secundum Augustinum de hoc argumento verissime & planissime & solidissime disputaverit. Sic autem scribit ille V. de nat. Dei cap. 2. pag. 626. Electio supponit dilectionem. Diligimus autem post nos illos inprimis, quos pro nostris agnoscimus filios: sic etiam Deus post se & Filium suum Jesum Christum illos inprimis amavit ab æterno, quos pro suis in Christo agnovit filios, ita dilectio supponit præscientiam. Et postea: Beneplacitum divinæ voluntatis radix est eorum omnium, quæ de nostra salute illud consequuntur, nimirum præscientia primum, qua pro suis*

fais nos ab aeterno agnovit filiis, dilectionis deinde, qua ut filios dilexit in dilecto Filio Iesu Christo. Subsumo autem ex natura relatorum, quia Deus neminem in Christo ad vitam æternam diligit, nisi qui est in ipso per fidem, ideo intuitum fidei non posse ab hac dilectione excludi, qua de re postea. Tertio electionis, qua nos uti dilectos ex reliquorum hominum fece ad æternam elegit vitam; quarto prædestinationis, qua præparavit omnia beneficia, quibus ad finem, æternam scilicet vitam, nos deduceret; quinto vocationis, qua ad Christum efficaciter vocamur; sexto justificationis, qua propter Christum, condonatis peccatis, in gratiam recipimur, & iusti reputamur; denique glorificationis. Idem pag. 676. Id in quo, seu per quod & cuius respectu nos sibi gratos reddidit Deus, est Christus caelesti Patri dilectus, & præterea nihil. Atqui Deus gratos nos sibi reddidit, non solum cum iustificavit; verum etiam cum nos ad justificationem elegit: tunc enim agnovit nos pro suis, & gratuito amore amplexus est. Ergo solus Christus ille est, in quo sicut iustificamur, sic etiam electi sumus ad justificationem & salutem, hoc est, propter quem & cuius respectu electi sumus. pag. 646. Apostolus docet, nos in Christo tanquam membra in capite & secundo genitos in primogenito fuisse electos. Patrem enim nos elegisse, non quatenus considerabat nos in nobis ipsis, sed quatenus secundum beneplacitum voluntatis suae nos in Christo agnoscebat pro filiis, eoque & ut filios amabat ante mundi constitutionem in Christo Filio illo dilecto; hinc enim secuta nostri electio. Hæc omnia Zanchius.

§. CL. Sed Polanus de prædest. pag. 45. excipit, in Christo eligi non esse idem, quod propter meritum Christi eligi. Atqui fatetur hoc Zanchius, ut vidimus, & contextus ipse hoc ostendit: v. 5. prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Christum. Vide Chrysostomum, Primasium, Theophylactum, Haymonem super hunc locum. Aliter igitur excipit Piscator Herborn in anal. pag. 80. Deum elegisse nos in Christo, id est, ut nos servaret per Christum.

Tomus IV.

Nimirum hoc vult, quod Christus cum suo merito sit saltem medium, per quod suum electionis decretum in tempore Deus exsequatur, non autem intuitum meriti Christi ipsum electionis decretum ingredi. Resp. atqui disertis verbis de ipsa electione loquitur apostolus: describit ipsum electionis actum, eique Christum includit, postea demum agit de fine electionis. Distinguit manifeste benedictionem illam, qua in spiritualibus Deus in tempore nobis benedicit, & actum electionis, quo Deus ante constitutionem mundi nos elegit ad vitam æternam, utrique actui includit Christum, tanquam causam. Deus benedixit nobis in Christo omni benedictione spirituali, καὶ ὡς sicut elegit nos in ipso. Collige: in Christo benedicimur, id est, propter Christum, qui nobis hanc gratiam meruit. Ergo etiam in Christo electi sumus, id est, propter Christum. Coniunge v. 7. in Christo habemus redemptionem, atqui Christus est causa nostræ redemptionis; eodem modo in Christo nos Deus elegit, ergo Christus est causa electionis. Denique illam in Christo electionem ante iacta mundi fundamenta factam esse dicit apostolus, quomodo id ad beneficium salvationis, quod in tempore fidelibus contingit, restringi potest? Adde, quod paulo ante ipse Piscator fatetur, meritum Christi esse causam προκαταρτισιν nostræ electionis.

§. CLI. Sic igitur argumentamur. Quomodo Deus in tempore homines iustificat & salvat, eo etiam modo ab æterno eos iustificare & salvare decrevit; jam vero, teste tota scriptura, Deus in tempore propter Christi meritum

Quo modo Deus in tempore homines salvat, eo modo ab æterno eos salvare constituit.

(scilicet fide adprehensum) homines iustificat & salvat: Ergo etiam ab æterno propter Christum (fide adprehendendum) eos iustificare & salvare constituit, & per consequens propter Christum elegit, quia illud iustificandi & salvandi decretum nihil aliud est, quam electio. Major propositio est satis manifesta: quæ enim in tempore Deus agit; sunt manifestatio eorum, quæ ab æterno agere decrevit; quod & quo modo Deus in tempore agit; illud & non aliud, illo & non

Cc

alic

alio modo ab æterno agere decrevit. Sicut immutabilitas essentiae divinae non patitur, ut aliud Deum ab æterno decrevisse, aliud in tempore agere dicamus: ita quoque ob eandem causam dici nequit, Deum alio modo agere ab æterno decrevisse, alio deinde modo in tempore agere. Repete etiam ex loco apostolico: *Benedixit nos Deus in Christo, καὶ ὅς elegit in ipso*. Eph. I. 3. & 4. *Haec est voluntas ejus, qui misit me, Patris*, dicit Christus, Joh. VI. 40. *ut omnis, qui videt Filium, & credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam*. Hæc etiam fuit Dei voluntas ab æterno: non enim in tempore deum sic velle decrevit; ac proinde intuitus meriti Christi non potest excludi a decreto electionis, quippe quod nihil est aliud, quam æternum divinae voluntatis de hominibus actu salvandis propositum. Ideo etiam recte quis definiret evangelium; quod sit æterni propositi Dei de hominibus propter Christum salvandis in apertum prolata annunciatio: sic Paulus Rom. XVI. 25. *evangelium suum nominat praeconium Christi juxta revelationem mysteriorum aeternis temporibus taciti, manifestati autem nunc & per scripturas propheticas in omnes gentes revelati*. Eph. III. 8. & 9. *Dicit sibi datam gratiam, ut inter gentes evangelizaret impervestigabiles divitias Christi, & in lucem proferret omnibus, quae sit communio mysteriorum, quod erat absconditum a seculis in Deo*.

§. CLII. Huic argumento ita respondet Zanchius V. de nat. Dei cap. 2. pag. 631. I.) *Est quidem evangelii praedicatio patefactio aeternae praedestinationis ex parte, sed non in totum. Ex parte, quia patefacit, hanc esse voluntatem Patris, ut omnis, qui credit in Filium, habeat vitam aeternam. Non in totum, quia non patefacit, neque quot neque quoniam sint illi, quos vult in Christum credere, & ita vitam aeternam habere*. Resp. imo vero Deus omnibus offert media fidei & salutis, vult ergo omnes credere & salvos fieri; omnium est & praecipua opinio, quod Deus absolute quosdam ex hominibus segregaverit, quibus solis praeparaverit fidem, ut loquitur Zanchius. Nos manemus in voluntate, quam verbum revelavit, scilicet

Deum velle, ut omnes agant poenitentiam & convertantur. Si Zanchius & affectus ipsius statuunt, Deum ab æterno fecisse tale decretum, quod nolit quosdam converti, proferant tabulas istius decreti. II.) Pergit Zanchius: *Sed ne illud quidem simpliciter verum est, evangelium salutem annunciare cum conditione, qui crediderit, servabitur: quasi fides in Christum quoddam sit opus, per quod servemur, servamur enim gratis & propter Christum, non propter fidem; evangelium igitur potius docet, quales velit Deus esse eos, quos vult servari, quam ut conditionem exigat, propter quam passimur servari*. Resp. manifesta est vox evangelii, qui crediderit, salvabitur. Et si proinde fides non requiritur, ut opus quoddam & meritum, propter quod justificamur; tamen hic est ordo & hæc ratio salutis consequendae, ut credamus in Christum. Proinde quod de evangelii praedicatione fatetur Zanchius, in ea doceri, quales velit Deus esse eos, quos vult servari, idem cogitet de praedestinatione, nimirum intuitum fidei ejus actum ingredi, non tanquam meritorium aliquod opus, sed ratione ordinis. Quia nimirum, sicut in tempore Deo placet non nisi credentes in Christum servare, ita ab æterno ipsi placuit, non nisi eos eligere, quos praevidit efficacia Spiritus Sancti per verbum perseveranter in Christum credituros. III.) Pergit Zanchius: *Si conditionalis est electio, non est firmum decretum*. Resp. verum est, talis absoluta certitudo electionis non est adserenda, qualem adversarii statuunt, quod scilicet renati non possint excidere gratia Dei & vita aeterna; interim tamen manet talis certitudo, quam scriptura proponit, nimirum quod illi, qui per fidem in Christo manent, ex manibus ejus eripi non possint. Quid vero respondit Zanchius ad hoc argumentum? Si actualis vitae aeternae hereditas promittitur credentibus sub conditione perseverantiae, non erit salus ipsorum firma. Idem, quod huic argumento ex verbo Dei responderetur, ad argumentum suum responsum sibi statuat Zanchius, nimirum esse medium inter absolutam certitudinem & inter dubitationem. IV.) Pergit Zanchius: *Si conditionalis est electio, non erit gratuita*. Resp. idem

idem poteris concludere de justificatione. Gratuita ea est, interim tamen non nisi fide iustificamur. V.) *Electi sumus*, (inquit Zanshius) *ut credamus, & fides est effectus praedestinationis.* 1 Cor. VII. 25. *Misericordiam consecutus sum, ut essem fidelis. Ergo electio non est facta sub conditione fidei.* Resp. fidem esse effectum misericordiae divinae, libenter concedimus, quia Deus ex mera gratia per verbum operatur in nobis fidem: quod ergo Paulus, quod reliqui pii omnes credunt, id unice divinae misericordiae deputandum est; interim tamen non sequitur, quod electionis decretum non ingrediatur fidei intuitus. Salus nostra dependet unice a Dei misericordia, non ex operibus nostris vel ex liberi arbitrii viribus; interim tamen fide salvamur.

Quod intuitus meriti a Christo praestiti ingrediatur electionis decretum.

1. Argumentum.

§. CLIII. Pergimus argumentari. I.) Si intuitus meriti Christi non ingreditur electionis decretum, sed saltem est medium, per quod decretum illud Deus executioni dare constituit; sequetur, extra Christum factam esse electionem, utpote, quae terminetur in absoluta Dei voluntate & *evdoxia*. At consequens (praeterquam, quod aperte contradicat apostolo, qui dicit, *Deum in Christo nos elegisse*, Eph. I. 4.) absurdum est: quod sic ostendimus. Extra quem non est peccatorum remissio, extra eum non est hominum peccatis corruptorum electio: siquidem vitae aeternae nemo fit particeps, nisi vel propriam iustitiam legi Dei perfecte conformem habeat; vel remissis peccatis iustitia Christi per fidem ipsi imputetur. Et patet insuper *connexio* hujus propositionis ex Eph. I. 7. & 11. *in Christo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum: in quo etiam nos haereditatem consecuti sumus, praeordinati secundum propositum ejus.* Jam vero extra Christum non est peccatorum remissio, ut constat. Ergo etiam extra Christum non est facta electio.

§. CLIV. II.) Extra Christum Deus est ignis consumens. Deut. IV. 24. jam vero electio facta ex summa

Dei misericordia ad vitam aeternam eligentia. 2. Tim. I. 9. *Deus vocavit nos vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam nobis datam in Christo ante tempora secularia.* Vides vocationem illam sanctam tribui proposito Dei & gratiae in Christo nobis datae ante tempora secularia. Sic ergo procedimus: quosunque Deus elegit, eos etiam dilexit ad vitam aeternam. Deus enim neminem elegit, qui vitae aeternae non sit actu particeps: alias non staret dictum Christi, *quod impossibile sit seduci electos.* Matth. XXIV. 24. Jam vero extra Christum Deus neminem diligit ad vitam aeternam, id est, neminem tam arcto prosequitur amore, ut ipsum vitae aeternae actu faciat participem, nisi credat in Christum. Joh. III. 36. *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam; qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super ipsum.* Ergo etiam extra Christum Deus neminem elegit.

§. CLV. Non ergo effugiunt vim horum argumentorum, qui docent, nihilominus nos esse in Christo electos, (etiamsi absolutum Dei beneplacitum sit causa electionis) quia Christus sit medium, per quod fiat executio decreti. Nam omnia illa argumenta, quae produximus, ostendunt, ipsi electionis decreto necessario includendum intuitum meriti Christi: ex adversariorum sententia Christus cum suo merito est effectus electionis. Docent enim, Deum absoluto decreto quosdam ad vitam aeternam prius elegisse, atque illis demum constituisse mittere Filium, per quem servantur. Jam vero effectus non ingreditur rei actum, sed est illius consequens, quomodo ergo apostolus diceret, nos esse electos in Christo? Breviter: *electio facta est κατὰ πρόγνωσιν*, 1. Pet. I. 2. non ergo ex absoluta Dei voluntate, quia *πρόγνωσις* est vocabulum relativum, & respicit res in tempore. Bucanus loco de praedest. pag. 387. *vocabulum electionis in hoc dicto accipit de separatione, quae re ipsa fit in tempore per vocationem efficacem certorum hominum &c.* Atque hanc significationem vocabuli electionis dicit esse propriam, quando autem accipitur pro aeter-

Exceptiones adversariorum.

no Dei ad salutem eligentis proposito, eam vocat *metonymicam*: quod miror homini excidisse, cum in scriptura nusquam occurrat illa hujus vocis significatio, quam ipse dicit esse propriam. Vide supra thes. 31. Alii, qui sequuntur Calvinum, respondent, *praescire in hoc articulo nihil esse aliud, quam praedestinare*, cui interpretationi robur aliquod adferre possent ex Augustino lib. de bono perseverantiae cap. XVIII. Arqui 1) apostolus in sua gradatione Rom. VIII. 28. & 29. diserte distinguit *praescientiam & praedestinationem*: Quos praescivit, inquit, illos praedestinavit. Ergo 2) in verbis apostoli erit *ταυτολογία*, nisi vox *προγνωσεως* futurarum rerum praevisionem denotet. 3.) Quaecunque Deus agit, rationabiliter agit & ut praescius futurorum. Absit ergo, ut divinae praescientiae oculum ex decreto electionis velimus submotum.

Testimonia Patrum, quod in Christo & propter Christum sumus electi.

§. CLVI. Huc pertinent veterum dicta omnia, quibus in Christo & propter Christum electos nos esse testantur. Praecipue observandum est illud Ambrosii de vocat. gent. cap. X. *Docet apostolus (Eph. I.) donum atque opus gratiae in aeterno semper Dei mansisse consilio, omnesque adoptionis filios non solum in eo tempore, quo jam existentes vocati sunt, sed etiam prius quam mundus conderetur, electos: in qua electione quicquid hominum in Christo praecognitum non est, nulla eidem ratione sociabitur. Omnes enim, qui in regnum Dei de cujuslibet temporis vocatione venturi sunt, in ista, quae secula cuncta praecessit, adoptione signati sunt. Et sicut nullus infidelium in hac sorte numeratus, ita nullus piorum ab hac sorte secretus est, de plenitudine quippe membrorum corporis Christi praescientia Dei, quae falli non potest, nihil perdit, & nullo detrimento minui potest summa praecognita atque in Christo ante secula aeterna praelecta.*

Antiscepti adversariorum.

§. CLVII. Adversariorum quae fit in hac parte sententia, jam ante diximus, nimirum statuunt, Deum fecisse primum decretum

absolutum de quibusdam salvandis, postea constituisse, illis absoluto decreto electis mittere Filium, qui pro peccatis ipsorum satisfaceret. Hinc Beza part. II. resp. ad coll. *Christus non est causa nostrae electionis*. Martyr super IX. Rom. *Negamus Christum, quod ad ejus humanitatem aut mortem attinet, esse causam praedestinationis nostrae*. Polanus de praedest. pag. 44. *Deus elegit quosdam ex mera iudicia absque omni intuitu meriti Christi*. pag. 45. *Meritum Christi ideo non est causa electionis προγνωσιν, quia ipse est effectum, non enim ideo nos elegit Deus, quia Christus pro nobis moriturus erat, sed contra ideo pro nobis mortuus est Christus, quia Deus nos elegerat in ipso*. Nec longe abit ab hac sententia Bellarminus lib. II. de grat. & lib. arbit. cap. 9. ubi dicit: *post factam nostram electionem Christum esse praedestinatum*, qua de re suo loco.

§. CLVIII. Videbimus argumenta eorum potiora. I.) *Quicquid in tempore fit, non potest esse causa electionis ab aeterno factae. Satisfactio & passio Christi in tempore demum contigerunt. Ergo. Resp.*

Argumenta. I. Satisfactio.

1.) distinguendum est inter actum satisfactionis & ejus intuitum. Etiam si actus satisfactionis a Christo praestitae non fuit ab aeterno; tamen Deo, quia omnia in immutabili & simplicissimo τῷ πρῶτῳ aeternitatis suae intuetur, ratione προγνωσεως fuit praesentissimus. 2.) Lapsus primorum parentum in tempore demum contigit, & tamen intuitus ejus ab electionis decreto non excludendus. Etenim ratione status innocentiae omnes erant ad imaginem Dei conditi, & sic nulla potest ibi esse distinctio electorum & reproborum. Et quid aliud est electio, quam ex corrupta totius generis humani massa quorundam, videlicet eorum, qui credituri erant, ad vitam aeternam segregatio? Hinc ipse Zanchius V. de nat. Dei cap. II. p. 672. *Elegisse nos Deus dicitur ante mundi constitutionem, quatenus scilicet nos in communi hominum peccatorum massa consideravit, antequam essemus &c.* Piscator Herborn. sup. I. Eph. in schol. p. 87. *Electio proprie loquendo refertur ad genus humanum jam*

jam conditum & lapsum in mortem. Sic ergo progredimur: quemadmodum lapsus Adæ in tempore contigit, & tamen extra ejus respectum non est facta electio: ita quoque satisfactio secundi Adæ, videlicet Christi, in tempore contigit, & tamen extra ejus respectum itidem non est facta electio. 3) Ac quemadmodum Apoc. XIII. 8. dicitur, *quod agnus (Dei) occisus sit ab origine mundi*, ratione decreti divini, ratione promissionum, ratione typorum, & ratione efficaciarum: ita etiam possumus dicere, quod satisfactio Christi profuerit, antequam fuerit. 4) Quid enim? inter homines sæpius adversa pars futurorum pactorum certitudine placatur & reconciliatur, cum tamen *omnis homo mendax*; Ps. CXVI. 11. quanto magis promissa illa per Christum satisfactione in plenitudine temporis præstanda Gal. IV. 4. placari Deus potuit, cum *Christus sit ipsa veritas*. Joh. XIV. 6. 5) Cape sic argumentum: Aut præcivit Deus illam Christi satisfactionem, aut non præcivit. Posterius dicere est *ἀδύνατον*. Si præcivit, aut illius *προγνωσις* placatus est, aut minime. Posterius dici nequit: quia hæc victima in tempore exhibita fuit propitiatoria pro peccatis mundi. Ergo etiam ejus *προγνωσις* & intuitus ab æterno ejusdem efficaciarum fuit. Relinquitur ergo, intuitu satisfactionis Christi in tempore exhibendæ, Deum fuisse placatum: ideoque ab electionis decreto intuitum istum non posse excludi. 6) Illustrari hæc quodammodo possunt exemplo cujusdam in captivitate detenti, qui propter factam *λύτρον* promissionem liberatur, etiam si longo demum tempore actualis ejus perfolutio sequatur.

§. CLIX. Argumentum II.)
 2. *Christus ipse prædestinatus ab æterno.* Christus ipse prædestinatus est ab æterno. 1 Petr. I. 20. *Christus præcognitus ante mundi constitutionem. Ergo non potest esse causa electionis.* Resp. 1) invertimus argumentum: Christus cum suo merito est præcognitus ante constitutionem mundi, & electio facta est *κατὰ προγνωσιν*, 1 Petr. I. 2. Utique ergo intuitus meriti Christi a decreto electionis non est excludendus. 2) Christus ab æterno præcognitus est, & ordinatus ad salutem nobis promerendam, nos

autem prædestinati sumus ad salutem assequendam: hæc igitur sunt distinguenda. 3) Est quidem decretum electionis æternum, ac Deus uno simplicissimo actu omnia ab æterno præcivit: nobis tamen considerandus ordo, quem scriptura infirmitati nostræ *συγκαταβαίνουσα* describit, de quo diximus supra. Primum de homine decretum illud est: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. Alterum: *De omni arbore comedas, præterquam de arbore scientiæ boni & mali; quacunque die comederis de illa, morte morieris*. Hoc subsequitur tertium, quo homo lapsus cum omnibus posteris morti æternæ adjudicatur: tum demum sequitur decretum evangelicum de semine mulieris contrituro caput serpentis, in quod qui credit, sit servandus. Decretum ergo electionis subternit decretum creationis, *προγνωσιν* lapsus, & decretum de missione Filii, in quem qui credit, eum salvare Deus decrevit. 4) Dilucidius res sic potest proponi. Constituit Deus ab æterno ex mera bonitate, hominem ad sui imaginem creare, ut esset, a quo agnosceretur & celebraretur, & qui cum ipso æterna beatitudine perfueretur. Prævidit autem hominem lapsurum & cum omni sua posteritate, quæ erat in ipsius lumbis, se a creatore averfurum: constituit igitur homini per fraudes satanæ decepto vicissim auxiliari, & sic invenit remedia, quibus amissa salus ipsi restitui posset. Proinde fecit decretum de mittendo Filio in carnem & de beneficiis ejus obedientia & satisfactione partis per evangelii prædicationem toti mundo offerendis. Prævidit autem quosdam per illud verbum efficacia Spiritus sancti credituros, reliquos sua culpa incredulos mansuros: illos elegit, hos reprobavit. 5) Referri huc possunt, quæ disputat Thomas p. III. q. 24. art. 4. *Prædestinatio Christi (i. e. ordinatio ista æterno Dei decreto facta de incarnatione, passione & satisfactione Filii) est causa nostræ prædestinationis, non quidem secundum actum, cum uno & eodem actu Deus prædestinaverit Christum & nos; sed secundum terminum. Sic enim Deus præordinavit salutem nostram, ut per Christum compleretur. Hæc ille. Monemus tamen vocem prædestinationis κα-*

ταχενισια; ita usurpari; quod enim Rom. I. 4. Christus dicitur praeordinatus Dei Filius, id ex Graeco rectius vertitur, quod certo demonstratus ac declaratus sit Dei Filius. 6) Observa igitur, quando dicitur, intuitum meriti Christi esse causam nostrae praedestinationis, non agi de ordine temporis, quia omnia hic aeterna: nihilo tamen animus, quoad naturae ordinem salvandi prius secundum propositum salvari praesciti sunt, quam ad salutem electi. Rom. VIII. 29. Quos praesciuit, eos praedestinavit, superior itaque electione praescientia: utraque superius est propositum. Atqui propositum salvandi includit Christum fide adprehendendum: alias Deus aliter salvaret, quam salvare decrevisset. Ergo & praescientia & electio, quae secundum propositum fiunt, Christum includunt. Zanchius V. de nat. Dei cap. 2. p. 625. Praedestinatio supponit electionem, electio dilectionem, dilectio praescientiam, praescientia beneplacitum divinae voluntatis.

§. CLX. Argumentum III.) Scribit Calvinus II. instit. cap. XVII. §. 1. Equidem fateor, si quis simpliciter & per se Christum opponere vellet iudicio Dei, non fore merito locum, quia non reperiretur in homine dignitas, quae possit Deum promereri. Argumentum ejus videtur esse tale: Christi meritum per se non est tantae dignitatis, ut iratum Deum placare possit: Ergo non est causa nostrae electionis. Resp. 1.) Jam tandem adparet, quanti interfit, doctrinam de persona Christi sanam atque integram haberi, & quam periculosum sit, a veritate in isto articulo exorbitare. Dicit scriptura & veritas, & cum illa etiam nos dicimus, Christi meritum esse infinitae virtutis & efficaciae, quia praestitum est a persona infinita. Neque enim actiones & passiones Christi debemus intueri, ut humanae tantum naturae actiones & passionibus; sed ut actiones Θεωδωρικες, quia λόγος hanc naturam adsumsit in unitatem personae. Sic Vigilius libr. II. contr.

Eutych. *Actiones & passionibus sunt personae.* Sic Aristoteles I. de anal. cap. 3. *Compositae substantiae insunt omnes actiones & passionibus, sed propter naturas, e quibus est composita.* Sic Thomas p. II. q. 52. art. 8. *Actiones sunt suppositorum & totorum, non autem proprie loquendo partium & formarum seu potentiarum &c.* 2) Sic ergo habendum: cum naturam humanam & omnia ejus idiomatica λόγος sibi adpropriaverit assumendo eam in personae unitatem; ideo passio & mors Christi, quamvis per naturae conditionem divinitati non competant, tamen propter intimam illam & ineffabilem naturarum communionem ex unione ortam, non minus ad Filium Dei pertinent, quam si illas in ipsa sua natura divina sustinisset. Quo pertinet egregius ille locus D. Lutheri tom. VII. Jen. germ. p. 264. *Si in una lance adpendantur peccata nostra & ira Dei peccatis debita, ac in altera lance ponatur tantum naturae humanae mors, aut homo tantum pro nobis passus, tunc altera lance deprimit nos ad infernum usque. Quod si vero in adversa lance ponatur Dei passio, Dei mors, Dei sanguis, seu Deus pro nobis passus & mortuus, tunc gravior & ponderosior fiet ista lance, quam omnia peccata nostra & universa Dei ira &c.* Vides, unde pendeat infinita illa virtus & efficacia meriti Christi, quod sit ἰσορροπὸν λόγων pro peccatis mundi, nimirum quia est Filii Dei passio, quia est Dei sanguis (*), qui profunditur. Hoc fundamentum evertitur, quando dicitur, nominatenus Deum esse passum. Consens. orthodox. p. 12. *tantum humanam naturam esse mortuam.* Martini spic. p. 184. *passionem dialectica tantum praedicatione Deo tribui absque reali communicatione.* Danæus contra Chemnitium p. 321. *Quid ergo mirum, si postea ditatur, passionem & meritum Christi non posse simpliciter & per se opponi iudicio Dei?* quod pronunciatum omnium piorum odio dignum est. 3) Cogitetur autem, quantum adfit hæc Calvini speculatio a sententia Jesuitarum, qui disputant, Christum esse mediatorem, ut est homo

(*) Conferenda heic sunt, quæ in dissertatione prioris de redemptione ecclesiae proprio Dei sanguine facta ad Act. XX. 28. scripturas.

homo iustus; non autem ut est Deus & homo; & a disputationibus Scholasticorum quorundam: Biel. III. sent. dist. 19. art. 3. dub. 2. quaerit quomodo per Christi passionem liberati simus? & postea subiicit: *Remissio fit per passionem Christi, nam plus placuit Deo haec voluntas Christi, secundum hominem voluntarie mori eligentis ex tanta charitate elicitā, quam omnium hominum displicuere peccata.* Rectius autem scribit Thomas p. III. q. 22. art. 3. *In quantum Christi humanitas operabatur in virtute deitatis, illud sacrificium erat efficacissimum ad delenda peccata &c.* Cogitetur insuper, si meritum

Christi simpliciter & per se non possit opponi Dei iudicio, quomodo in tentationibus pia mens erigi possit, praesertim, si conjungas cum hoc pronunciato dogma de absoluta quorundam reprobatione? 4) Sic ergo debemus procedere: Filius Dei homo factus, sive Christus *Θεὸς ὁμοιωτός* est aequalis Patri & unius essentiae cum Patre: is in assumpta natura humana fuit obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Ergo per se & simpliciter in ipsius merito est infinita dignitas, scilicet propter personae infinitatem.

CAPVT IX.

INTUITVM FIDEI INGREDI ELECTIONIS DECRETVM.

§. CLXI.

Fidei intuitum ingredi electionis decretum.

Atque ita confirmatum dedimus, quod Christi meritum sit causa electionis nostrae. Cum vero Christi meritum nemini prosit absque fide, ideo dicimus, etiam fidei intuitum decreto electionis esse includendum. Sonora voce profiteamur, nos statuere, quod Deus nihil boni in homine ad vitam aeternam eligendo invenerit, quod nec bona opera, nec liberi arbitrii usum, neque adeo ipsam etiam fidem ita respexerit, ut huiusmodi motus, vel propter ea quosdam elegerit. Sed unicum & solum Christi meritum illud esse dicimus, cujus dignitatem Deus respexerit, & ex mera gratia decretum electionis fecerit. Quia tamen Christi meritum non nisi per fidem in hominibus locum habet, ideo docemus, electionem factam intuitu meriti Christi per fidem adprehensi. Illos ergo omnes & solos ab aeterno a Deo ad salutem electos esse dicimus; quos efficacia Spiritus sancti per ministerium evangelii in Christum redemptorem vere credituros, & in fide usque ad vitae finem permanentes praevideat.

§. CLXII. Argumenta hujus

Argumenta.

sententiae nostrae proponemus brevissime. I) *Electio facta est in Christo.* Eph. I. 4. *In Christo non sumus, nisi per*

fidem, Eph. III. 17. Ergo *μελλόντες πιστεύειν* 1 Tim. I. 16. sunt electi. II) Uterius: electio est decretum Dei aeternum de justificandis & salvandis hominibus. Atqui Deus in tempore non nisi *per fidem justificat & salvat homines.* Rom. III. & IV. Gal. II. & III. Eph. II. &c. Ergo etiam ab aeterno decrevit, non nisi credituros justificare & salvare, & per consequens, illos solos & omnes elegit, quos per fidem in Christo mansuros praevideat. III) Extra Christum nemo electus est. Homines peccatores absque fidei intuitu sunt extra Christum. Ergo homines peccatores sine fidei intuitu non sunt electi. Ideo ut Paulus dicit, Eph. I. 4. *Deum nos elegisse in Christo*; ita 2 Thess II. 13. dicit, *Deum elegisse nos in fide*, quia in Christo eligi non potuimus, nisi sub fidei Christum adprehendentis intuitu. *Impossibile est placere Deo absque fide.* Hebr. XI. 6. IV) Electi placuerunt Deo ab aeterno: *quia paratum illis caeleste regnum ante constitutionem mundi.* Matth. XXV. 34. Non ergo, nisi sub fidei Christum adprehendentis intuitu. V) Atqui hinc profluunt illae descriptiones electorum in scripturis usitatae: 1 Tim. I. 16. *Christus ostendit in me* (inquit Paulus) *omnem patientiam ad informationem eorum, qui credituri sunt ad vitam aeternam.* Joh. XVI. 20. *Pro his rogo, (dicit Christus) qui per sermonem apostolorum in me credituri sunt.* Jac. II. 5. *Elegit Deus*

Deus pauperes, divites in fide. Tit. I. 1. Fides Christi vocatur *fides electorum*.

§. CLXIII. VI) Observetur locus apostolicus 2 Thess. II. 13. *Elegit nos Deus ab initio* (id est, ab æterno) *ad salutem in sanctificatione Spiritus & fide veritatis.* Cum quo conferimus 1 Pet. I. 1. & 2. *electio facta xara p̄p̄ōw Dei Patris in sanctificatione Spiritus, in obedientiam & adspersionem sanguinis Christi per fidem.* Inde colligimus: quos Deus præcivit per evangelii prædicationem (quæ est Spiritus illa sanctificatio) credituros, & ad fidei obedientiam perventuros, eos in Christo elegit. Excipiunt quidam: *sanctificationem Spiritus notare inchoatam vitæ sanctitatem.* Atqui

Exceptio Kerkermanni.

illa nec electionis nec salutis est causa: præterea sanctitas illa inchoata est consequens & effectum fidei. Rectius ergo ei postponetur: ideo per *ἀγιασμοὺ τῷ πνεύματι* intelligimus ministerium evangelii, quod est *ministerium Spiritus*, 2 Cor. III. 8. *qui in verbo veritatis nos sanctificat.* Job. XVII. 17. Pulcerrime igitur organa salutis offerentia & recipientia describuntur: offert Deus salutem in sanctificatione Spiritus, eam recipimus nos vera fide, sive obedientia fidei sanctificationis reddimur participes, Rom. I. 5. cum alias non profit sermo auditus fidei non admittitur. Hebr. IV. 2. Excipiunt alii, *causas salutis describi, non autem ordinem electionis.* Atqui sanctificatio Spiritus & fides veritatis referuntur ab apostolo ad electionem, non autem ad vocem salutis.

Piscator Herborn.

§. CLXIV. VII) Rom. XI. 20. dicitur, *Judeos per & propter incredulitatem fractos esse ex olea; v. 22. gentiles, si non permanserint in benignitate, excidendos, v. 23. & Judeos, si non permanserint in incredulitate, inserendos.* Hinc ita colligimus: propter quod in tempore reprobantur homines, propter idem eos reprobandos esse, ab æterno est decretum. Vicissim per quod in tempore cœtui electorum inferimur, per illud inserendos nos esse, ab æterno decretum: propter exactissimam decreti, & executionis convenientiam. Jam vero in tempore propter incredulita-

tem homines reprobantur, per fidem cœtui electorum inferuntur. Ergo etiam ab æterno Deus tale fecit decretum, scilicet reprobandi eos, quos prævidit in incredulitate mansuros, & eligendi eos, quos in vera fide permansuros prævidit. Vide plura in hanc sententiam rom. I. disp. Giffens. disputat. XIV. th. 137. & seqq. & in analysi D. Schröderi super cap. X. epist. ad Rom. th. 124. & seq.

§. CLXV. Ad hæc argumenta respondere solent, *non aliter fidei rationem in decreto electionis haberi, quam quod sit medium, per quod Deus electos ad salutem perducere decrevit.* Atqui ostendimus, ipsum electionis decretum ingredi fidei intuitum. Justificatio, quæ fit in tempore, est speculum electionis factæ in tempore. Certo ordine eligimur, justificamur, glorificamur. Justificamur ordine fidei præsentis: glorificamur ordine fidei perseverantis; ergo etiam eligimur ordine fidei futuræ tum contemendæ, tum prævisæ a Deo. Datur fides in tempore ex gratia Dei eligentis: nihilominus intuitus fidei in tempore per verbum conferendæ ingreditur electionis decretum ab æterno factum.

§. CLXVI. Sententiam veterum quod attinet, novimus, Augustinum scribere lib. de prædest. sanct. 17. *elegisse Deum fideles, sed ut sint, non quia jam erant: non credere homines, ut eligantur, sed potius eligi, ut credant.* cap. 19. *Non quia credidimus, sed ut credamus, elegit nos, ne priores eum elegisse dicamur, &c.* Sed hæc & similia opposita sunt Semipelagianis sive relictis Pelagianorum. Illi enim statuebant, fidei initium esse ex nobis, ac proinde fidem esse meritariam electionis causam; quam genuinam fuisse ipsorum sententiam, patet ex epistolis Prosperi & Hilarii ad Augustinum, quæ exstant tom. VII. Illis igitur merito sese opposuit Augustinus, & fidem esse electionis causam negavit, quin etiam quod in expositione quarundam propositionum epistolæ ad Rom. scripserat, *Deum elegisse fidem in præscientia, ut, quem sibi crediturum esse sciverit, illum elegerit, illud retractat I. retract. cap. 23. & de prædest. sanct.*

Diffa veterum de ἀπορίῃ τῆς αἵσεως.

sancti cap. 3. Sed enim si diserte addatur, fidem esse donum DEI, nec de merito quodam electionis, sed de origine agi & quæri, quo nimirum ordine misericordia divina in hominum salute opera sua exsequatur; nec Augustinus, nec alii ex veteribus ab illis loquendi formulis abhoruerunt, quod Deus eos elegerit ad vitam, quos in Christum credituros præsciverit. Sic enim Ambrosius II. de vocat. gent. (*) cap. 9. *Deus sicut ante secula, quanta totius mundi hominum multitudo vel communibus usa donis, vel specialibus adjuncta præstidii, declinans tamen ab itinere veritatis & vitæ, ingressura esset latitudinem erroris & mortis: ita semper præcognitum habuit, quantus piorum numerus per opem gratiæ & per servitutem obedientiæ ad æternam beatitudinem pertineret, ut nullo excidente de plenitudine promissorum (qui nec provektu erat fallendus nec auxilio defuturus) eos glorificaret præ omnibus, quos eligit ex omnibus.* Idem cap. 21. super verba Rom. VIII. 29. Quos præscivit, hos prædestinavit: istos, quos præscivit sibi devotos futuros, ipsos eligit ad promissa præmia capeßenda, ut hi, qui credende videntur, & non permanent in fide capta, a Deo electi negentur, quia quos Deus eligit, apud se permanent. Cap. 26. super verba Rom. IX. 15. Miserebor, cujus misertus ero. *Ejus miserebor, cujus præscius eram, quod misericordiam daturus essem, sciens conversurum illum & permanens apud me.* Cap. 34. super verba cap. XI. Rom. Non repulit Deus plebem, quam præscivit. Quos præscivit Deus credituros, nemo ex his a promissione repulsus est, quia factum est, sicut præscivit Deus futurum. Idem super I. Eph. præscius Deus omnium scit, qui credituri essent in Christum, sicut dicitur: Rom. VIII. Quod præscit & vocavit nos, non solum ex Judæis, sed etiam gentibus. Quos ergo Deus vocare dicitur, perseverant in fide, hi sunt, quos eligit ante mundum in Christo. Au-

gustinus tract. XXIV. in Joh. *Ideo dicit Dominus: qui ex Deo est, verba Dei audit, quoniam præstierat, qui fuerant credituri, ipsos dixit ex Deo, quoniam regenerationis adoptione nascerentur ex Deo: quod sequitur; propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis, eis dictum est, qui non solum peccato vitiosi erant, nam hoc malum commune erat omnibus, sed etiam præcogniti, quod non fuerant credituri ea fide, qua sola possent a peccatorum obligatione liberari, quapropter præstiebat illos, quibus talia dicebat, in eo permanens, quod ex diabolo erant, id est, in suis peccatis atque impietate permanens &c. secundum hanc prædestinationem locutus est Dominus.* De prædest. & grat. (**) cap. 5. *Antequam faceret nos Deus, præscivit nos, & in ipsa nos præscientia, cum nondum fecisset, elegit.* De dono perseverant. cap. XIV. *An quisquam dicere audebit, Deum non præscisse, quibus esset daturus, ut crederent? aut quos daturus esset filio suo, ut ex eis non perderet quemquam? quæ utique præscivit, profecto beneficia sua, quibus nos dignatur, liberare præstavit.* Hæc prædestinatio sanctorum nihil aliud est quam præscientia scilicet & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur. Idem de præscientia fidei sentiunt & scribunt Hieronymus in comment. super Roman. VIII. 28. IX. 10. XI. 5. & 7. sup. Eph. I. 5. sup. 2. Theß. II. 13. Fulgentius lib. I. ad Monium. Theophylactus sup. Rom. VIII. & XI. Eph. I. & 2. Theß. II. Item 2. Tim. II. Theodoretus sup. VIII. Rom. Sedulius sup. Tit. I. Haymo sup. I. Eph. &c. quos vide.

§. CLXVII. Adversarii hanc sententiam rejiciunt, ac statuunt, *Antithesis ad versariorum.* *Deum certos aliquos absoluto decreto prius ad vitam æternam elegisse, ac tum demum istis absolute electis fidem in tempore se daturum decrevisse.* Beza part. II. Respons. ad Colloq. Mompelg. p. 233. *Tertium medium*

(*) Libros II. de vocatione gentium, ex quibus passim loca recitavit Gerhardus noster, PROSPERI cujusdam esse, ac proinde AMBROSIO male tribui, supra p. 148. jam observavimus.

(**) Liber de prædestinatione & gratia inter scripta AUGUSTINI suppositicia referendus est, ut supra p. 155. jam monuimus.

medium electionis, dicit Bucanus de prædest. p. 399. *est fides in Christum &c.* Tossanus etiam Pelagianismi accusat nostram sententiam. Piscator de prædest. *Valeant, qui sibi imaginantur, fidem esse causam electionis; Deus non spectavit in homine, an fidem esset præstiturus evangelio, nec ne?* Polanus de prædest. p. 26. *Nec fides est instrumentalis causa electionis, quemadmodum justificationis, quia ipsa tota est effectum electionis, quia non est ab æterno, quia suo demum tempore sequitur electionem; quia non eadem ratio justificationis & electionis &c.*

6. CLXVIII. Videamus argumenta quædam, quibus contra nos pugnant. 1) *Fides in tempore datur. Ergo non ingreditur electionis decretum.* Resp. 1) Hæc non pugnant invicem, fidem in tempore dari electis, ac fidei intuitum decretum electionis ingredi. Lapsus Adæ contigit in tempore, & tamen respectus ejus in electione habet locum. Satisfactio Christi præstita est in tempore, & tamen intuitus ejus ingreditur decretum electionis. 2) Quinimo vi hujus argumenti ipsorum electorum hominum non potuisset haberi respectus; nascuntur enim illi in tempore, electio ab æterno facta est. 3) Repetimus ergo, quod apostolus dicit, *nos esse electos* κατὰ πρόγνωσιν 1 Petr. I. 2. Quæ πρόγνωσις ibidem refertur ad asperersionem sanguinis Christi, quæ fit per fidem. Proinde etsi fides in tempore per ordinaria media datur; tamen electionis decreto ab æterno facto fuit inclusa, quatenus Deus exactissime cognovit, qui per verbum virtute Spiritus sancti essent credituri, & ab æterno constituit illos omnes & solos, qui in Christum vere & perseveranter credunt, salvos facere.

6. CLXIX. Argumentum II)
2. *Crediderunt, quotquot erant ordinati ad vitam æternam.* Act. XIII. *Act. XIII. 48. Crediderunt, quotquot ordinati erant ad salutem. Ergo ab electione pendet fides tanquam effectum a sua causa.* Resp. 1) Si fideles sunt ordinati ad salutem, id est, certo ordine electi; ergo electio non est absoluta, neque absoluto decreto facta. 2) De-

scribitur ergo in his verbis manifestatio in tempore facta decreti sine tempore facti. Quæritur, quinam crediderint? respondet Lucas, qui in æterno decreto erant ordinati ad salutem, qui inclusi erant ordini mediorum, per quæ Deus ab æterno decrevit homines perducere ad salutem. Quomodo enim ordinati fuerint, ostenditur verbis antecedentibus: *audientes gentes gavissæ sunt, & glorificabant verbum Domini*, ex quibus tale exstruimus theorema. Illi sunt ordinati ad vitam æternam ab æterno, & in tempore credunt, qui beneficia evangelii per verbum oblata non repudiant, sed verbum audiunt, & dant ei gloriam veritatis. 3) Cave inferas, ex hac nostra sententia consequi, quod homines se ipsos ordinent ad vitam æternam: quia ad solum Deum referimus hanc ordinationem. Nisi Deus ipse sic ordinasset quosdam ad vitam æternam, nemo crederet, nemo salvaretur. Deus est, qui ab æterno constituit hunc ordinem, ut, qui verbum audiunt & discunt, per hunc ipsum verbi auditum ad fidem perveniant & salventur. Si esset absque hoc Dei ordine, nemo vel audiret, (quia ipse omnem nostrum auditum parefactione verbi prævenit) vel crederet, (quia; nisi Deus per verbum constituisset esse efficax in cordibus hominum, nemo perveniret ad fidem, etiamsi vel per centum annos audiret) vel salvaretur. (quia electio ad salutem dependet ex sola miserationis Dei gratia) 4) Declarari potest explicatio nostra antithesi, quam textus proponit in exemplo Judæorum v. 45. *Videntes turbas Judæi repleti sunt zelû, & contradicebant his, quæ a Paulo dicebantur blasphemantes.* Quemadmodum illi suis contradictionibus & blasphemiis & verbi repulso ostendebant, quod non erant ordinati ad salutem, sive quod non erant in numero electorum: ita gentes audientes cum gaudio & glorificantes verbum Domini credebant, & sic re ipsa manifestabatur, quod erant ad vitam æternam ordinatæ. 5) Addimus etiam ex v. 46. *Judæi repellendo verbum, se ipsos indignos judicant vitam æternam;* non ergo absoluto decreto erant exclusi e regno cælorum: sed quia verbum, salutis medium, repellebant: Deus absoluto quodam odio non judicaverat eos vitam æternam indignos.

gnos, sed ipsi pertinaci suo contemptu se ipsos vita æterna indignos judicarunt. Simpliciter igitur ordinationem illam ad vitam æternam de electione accipimus, perinde ac si dictum esset: crediderunt, quotquot erant electi ad vitam æternam. Nec tamen inde sequitur: ergo absolute & proprie loquendo electio est causa fidei. Nam a) dicuntur ordinati, non ad fidem, sed ad vitam æternam: b) ordinatio illa seu electio non est absoluta: c) quia alia causa fidei ibidem assignatur, scilicet auditus verbi: d) Evangelista non vult isto verbo reddere rationem, quamobrem hi crediderint, alii non crediderint, sed declarare, quomodo Deus ordinationem suam in hisce, qui credebant, exsequi instituerit, & quis fructus vi ordinationis divinæ fidem illorum sit insecuturus, nempe vita æterna.

§. CLXX. Argumentum III.)

3. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.*
Iob. XV.

Joh. XV. 16. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Ergo fide nostra non prævenimus electionem Dei.* Resp. 1) Nemo nostrum dicit, quod fide nostra electionem

præveniamus: fides ex gratia Dei eligentis datur in tempore: electio ab æterno facta est. 2) Sed neque hoc sequitur, si intuitus fidei electionis actum ingreditur, ergo Deus non eligit nos, sed ipsimet nos eligimus: neque enim dicimus, quod fides sit causa meritoria vel efficiens electionis, aut quod propter fidem Deus nos elegerit. 3) Perinde ut in articulo justificationis non licet inferre: Deus in Christum credentes justificat; ergo non Deus, sed ipsi se justificant: ita quoque in decreto electionis non procedit hæc collectio: Deus intuitu fidei in Christum nos elegit; ergo ipsimet nos elegimus. 4) Fidem nostram, expresse dicimus, nos non habere ex viribus nostris; sed ex sola Dei misericordie gratia, qui per verbum, efficaciam Spiritus sancti, eam in cordibus nostris accendit. Ideoque ipsam fidem operationi Dei eligentis transcribimus: non autem fidei electionis meritum vel operationem acceptam ferimus. 5) Quinimo etiam nostro auditui non adscribimus hanc vim, quod ejus merito aut virtute concipiamus fidem: sed agnoscimus in eo summam Dei misericordiam, quod

placuerit ipsi per stultam prædicationem salvos facere credentes. 1 Cor. I. 21. Remota Dei misericordia nemo vel conciperet fidem, vel salvaretur: breviter, in hoc & similibus dictis causa electionis & justificationis adimitur viribus ac meritis humanis, & electio gratuita adseritur, non autem tollitur ordo divini istius decreti.

§. CLXXI. Argumentum IV)

Joh. X. 26. *Vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Ergo Pater celestis illis solum vult dare fidem, qui sunt absoluto decreto electi, reliquis non item.* Resp. 1)

4. *Vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis.*
Iob. X.

contextus integer sic habet: Christus dicit ad Judæos: *Vos non creditis; quia non estis ex ovibus meis: sicut dixi vobis: oves meae vocem meam audiunt &c.* His ergo verbis Christus revocat Judæos ad id, quod paulo ante dixerat v. 3. *Oves suas audire vocem ejus*, utpote pastoris: quæ nota cum ipsis desit, ideo eos non esse ex ovium suarum numero. 2) Hic ergo est sensus verborum Christi: *Non creditis*, quia repellendo mea verba re ipsa ostenditis, deesse vobis veram illam & propriam ovium meatum notam, ideoque vos non esse ex meis ovibus. Erasmus in paraph. *Vos ideo non cognoscitis meam vocem, quia non estis de numero mearum ovium, quarum simplicitas docilis est, cum vos habeatis animos ambitione turgidos, odio fermentatos, livore corruptos, avaritia infectos, variisque mundi hujus cupiditatibus vitiatos.* Lyranus: *Vos non estis ex ovibus meis, id est, innocentes & humiles, sed superbi & maligni, & ideo Dei judicio exccati.* 3) Hanc interpretationem probant etiam consequentia: *Vos non creditis, quia ex ovibus meis non estis.* v. 27. *Oves meae vocem meam audiunt. Qui audit a Patre, & discit, ille venit ad Christum, & fit ovis Christi.* Joh. VI. 45. Quia igitur Judæi nec verbum audiebant, nec miracula curabant, ideo dicit Christus, *vos non esse ex suis ovibus.* 4) Potest huc collationis gratia referri locus Joh. VIII. 47. *propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Quemadmodum enim ibi Christus probat, Judæos, licet Deum patrem suum esse gloriarentur, non esse ex Deo, argumento eo, quia non audiant

verbum Dei: ita hoc loco probat, Judæos non esse ex ovibus suis, quia non audiant vocem pastoris.

§. CLXXII. Argumentum V.)

5. Rom. IX. *Non est volentis nec currentis.*

Rom. IX. 16. *Non est volentis, nec currentis*: Joh. IV. 10. *In eo est dilectio, non quod nos dilexerimus Deum &c.* Ergo fidei intuitus non ingreditur electionis decretum.

Resp. 1.) hoc tantum ex illis & similibus dictis sequitur, Deum non elegisse nos propter nostrum conatum, vel propter bona opera, vel etiam propter fidem. Omne justificationis, salvationis & electionis meritum, five vis adimitur operibus nostris, & Dei misericordiae in solidum tribuitur: non autem ex illis inferri potest, sub fidei intuitu non esse factam electionem. 2.) Ut enim in doctrina de justificatione non licet inferre: omne meritum atque omnis vis justificandi nobis adimitur; ergo non justificamur fide: ita quoque non potest inferri: electio est gratuita; proinde absoluta. 3.) Sed nec pelagianismus sententiae nostrae tribui potest: quia ipsam fidem sola Dei misericordiae gratia donari, non viribus liberi arbitrii concipi dicimus: nec docemus, propter fidei dignitatem nos eligi. Sed ex scriptura docemus: misericordiam Dei eligentis in Christo non nisi fide adprehendi: omnia omnino in nobis bona, omnes vires in spiritualibus divinae gratiae transcribimus, & contra Pelagianos toto pectore amplectimur dictum Fulgentii super illud Psalmi XXIII. *Misericordia tua subsequetur me per omnes dies vitae. Praevenit impium, ut fiat justus: subsequitur justum, ne fiat impius. Praevenit cæcum, ut videat: subsequitur videntem, ut lumen, quod contulit, servet: praevenit elisum, ut surgat: subsequitur elevatum, ne cadat: praevenit donans homini bonam voluntatem: subsequitur benevolentem operando in illo boni operis facultatem.* Hoc igitur ista misericordia Dei in homine subsequitur, quod praeveniens ipsa largitur, & ideo non solum errantem justificando ad vitam revocat: sed etiam bene ambulando custodit & ad-

juvat, ut ad donum glorificationis æternæ perducatur.

§. CLXXIII. Argumentum VI.)

Praedestinavit nos Deus ad adoptionem; Eph. I. 5. *Quod perinde est, ac si diceretur: praedestinavit nos eis πῖςιν, quippe cum illa adoptio constet fide. Si praedestinavit nos Deus ad fidem, id est, ut crederemus; ergo non propter praevisam fidem, id est, quia credituri eramus.* Ita Herborn. Piscator sup. IX. Rom. p. 194. Resp. non dicimus propter praevisam fidem nos esse electos; sed fidei intuitum ingredi electionis decretum. Cum quo non pugnat pronuntiatum apostoli, Deum praedestinasse nos eis υἱοθεσίαις, quod sic ostendimus. Fecit Deus decretum de quibusdam ex perduto genere humano in filios recipiendis & actu salvandis; (cum illa enim υἱοθεσία arctissimo nexu conjuncta est vita æterna, Rom. VIII. 17.) quale hoc decretum fuerit, ostendit exsecutio. Sicut in tempore per fidem homines participes fiunt υἱοθεσίαις: ita quoque intuitus fidei a decreto υἱοθεσίαις & salutis excludi nequit. Quos Deus in tempore adoptat in filios, eos ab æterno adoptare decrevit: & quomodo Deus in tempore quosdam adoptat, eo etiam modo ab æterno decrevit adoptare: proinde tum conferendæ, tum praevisæ fidei respectus ingreditur electionis decretum. Apostolus notanter dicit, *Deum praedestinasse nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, & v. 4. elegisse nos in ipso*: jam vero in Christo non potuit Deus homines eligere absque fidei intuitu: quippe quæ sola Christo nos conjungit, & cum ipso unit. Conferimus proinde cum hoc dicto apostolico locum Joh. I. 12. *Quotquot receperunt Christum, illis dedit Deus υἱοθεσίαις filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus.* Ut ergo in tempore Deus hominibus beneficium adoptionis offert per fidem: sic ab æterno fecit decretum de adoptandis in filios, & vitæ æternæ hæredibus instituendis, quos praevidit efficacia Spiritus sancti per verbum in Christum perseveranter credituros.

§. CLXXIV.

7. *Vocatio & justificatio sunt effectus electionis.* Rom. VIII. 29. 30. *Ergo etiam fides ex vocatione dependens; & per consequens fides non est causa electionis.* Resp. 1.)

denuo repetimus, fidem non esse causam meritoriam vel efficientem electionis, sed electionem *κατὰ πρόγνωσιν τῆς πίστεως* factam esse adscribimus. 2.) Id confirmat ipsum illud apostoli dictum, quod probationis loco in argumento offertur. *Quos Deus praescivit*, (inquit apostolus) *illos praedestinavit.* Ergo praedestinatio praesupponit Dei *πρόγνωσιν*: *πρόγνωσις* illa respicit Christum fide adprehendendum, quia *Christus est ille προγνωσμένος*, in quo Deus suos praecognovit. 1. Petr. I. 20. *& praedestinavit.* Ephel. I. 4. Respondere solent, quod *πρόγνωσις* hoc loco nihil aliud significet, quam propositum & decretum salvandi; sed ostendimus supra, hanc explicationem non posse subsistere. 3.) Quos ergo in Christo praecognitos Deus praedestinavit; illos etiam vocavit, ubi intelligitur vocatio conjuncta cum hominis vocati assensu & obedientia. 4.) Quos in Christo praecognitos & praedestinos vocavit & convertit, illos etiam justificavit (scilicet per fidem) & glorificavit; quam glorificationem Anselmus de profectu virtutum, Chrysostomus de donorum largitionibus exponit: alii commodius de

communicatione aeternae gloriae & beatitudinis, ita, ut propter certitudinem praeterito apostolus fuerit usus. 5.) Describitur ergo in hac gradatione apostoli, & decretum electionis factum *κατὰ πρόγνωσιν*, & executio illius decreti: quia tales *κατὰ πρόγνωσιν* praedestinos Deus in tempore vocat, justificat, glorificat.

§. CLXXV. Praecipue vero inimicus est huic sententiae nostrae Zanchius de nat. Dei cap. II. p. 630. ubi pro absoluta electione his utitur argumentis. I.) *Scriptura cum loquitur de praedestinatione, nunquam addit conditionem ullam, sed simpliciter & absolute pronunciat, Deum dilexisse Iacobum, Esavum autem odisse* Rom. IX. 13. *Deum praedestinasse nos secundum consilium & propositum voluntatis suae.* Eph. I. 5. *Ergo praeter scripturam non est addenda quaedam conditio.* Resp. de praedestinatione Esavi & Jacobi dictum est suo loco. Scriptura manifeste dicit, Deus elegit nos in Christo, & electio facta est *κατὰ πρόγνωσιν*. Ipsum illud divinae voluntatis beneplacitum includit Christum, quia non aliter Deus ab aeterno homines servare decrevit, quam in tempore servat. II.) *Praedestinatio non est ex praevisis meritis, ullisve operibus. Ergo nec ex praevisa fide.* Resp. non dicimus, *ex praevisione fidei* esse praedestinationem, (*) sed *intuitum fidei* ingredi ele-

Argumenta Zanchii contra πρόγνωσιν τῆς πίστεως.

D d 3

ctionis

(*) Discrepant haec ecclesiae nostrae theologi modo loquendi & usu terminorum artis. Nonnulli enim non dubitant; fidem in Christum decreti electionis *causam* dicere, veluti IO. ANDREAE, theologus quondam Tubingensis, aliique, qui ejus vestigia haec sequuntur. Nec tamen hoc de causa *proprie* sic dicta & *formaliter* tali, sed *virtuali* duntaxat intellexerunt; vel dixerunt, fidem esse causam *instrumentalem*, moralem scilicet, non quidem ipsius electionis, quae est actus Dei immanens, sed gratiae, quae per illam confertur, & quae per fidem adprehenditur. Atque haec fuit sententia HUNNII, THVMII & cumprimis MVSÆI; sed contradixerunt his alii ex nostratibus theologis, maxime OSIANDER, CALOVIVS & QVNSTEDIVS, qui existimant, fidem esse causam impulsivam, *proprie* sic dictam, electionis.

Existimamus vero, opus haud fuisse lite illa, quae inter MVSÆVM cumprimis & CALOVIVM de causa fidei fuit disceptata, nodum quae in seipso quaeri, quando dicatur, decretum praedestinationis a conditione fidei non pendere, nos *ob* vel *propter* fidem praeviam non eligi, fidem non esse causam electionis impulsivam; sed rationem tantum a priori, nec fidem esse causam electionis instrumentalem. Profecto enim haec omnia sano & depurato sensu dici possunt, licet, ad evitandas omnes lites, tutius sit, si ad illum theologiarum acroamaticae *ἀμφισβήτησιν* descendamus, secundum quem fides praevisa dicitur *ratio a priori* electionis, quae *intuitu praeviae fidei* facta est, uti supra itemque §. CLXI. loquitur GERHARDVS, qui & alios theologos sibi haec consentientes habet. Quin ad hanc sententiam ipsa formula concordat

tionis decretum; inter quas propositiones magna est differentia, prior causam meritoriam vel προκαταρκτικήν exprimit, posterior saltem ordinem denotat. Esse autem magnam differentiam inter *fidem & opera* in hoc negotio, id vel ex unico justificationis exemplo patet. Excluduntur opera nostra ab actu justificationis, non autem fides. III.) *Praedestinatio certa est. Ergo non cum conditione fidei.* Resp. quæ vero hæc illatio? Salus nostra certa est, interim tamen, si fideles erimus usque ad mortem. Nimirum non absoluta quædam certitudo electionis & salutis adferenda est, ita enim fores patefierent carnali securitati; nec incertitudo & dubitatio propugnanda, ita enim fores patefierent desperationi, sed media insistendum est via; de salute nostra certos nos fecit Deus, non autem securos (intellige securitatem carnalem). IV. *Conditio illa nec mala nec bona esse potuit, ex qua nos Deus elegit: non mala, quia propter malum nemo ad vitam eligitur; neque etiam bona: quia omnia bona, fides & fidei opera, sunt effecta prædestinationis. Est enim prædestinatio, ut ait Augustinus, futurorum Dei beneficiorum præparatio, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur. Quomodo igitur supponit aliquid in nobis prædestinatio, si est præparatio omnium beneficiorum Dei? proinde pugnantia sunt, nos esse prædestinatos non tantum ad finem, sed etiam ad omnia media, quibus ad finem perducī possumus, & prædestinatos esse ad finem, vitam*

viam nobis paravit, ubi dixit, *meritum Christi esse electionis causam*, utpote quod in decreto electionis Deus non aliter intueri poterat, ac fide applicatum; alias enim electio esset universalis. Equidem in eadem concordie formula *ars. XI. p. 81. edit. Rechenberg.* negatur, quod *aliquid in nobis sit causa electionis divine*, qua loquendi formula fides, quæ est *in nobis*, excludi videtur. Verum facile dilui potest hæc exceptio, si observemus, auctores hujus formulæ sumere vocabulum electionis in sensu generali, nec intelligere tantum prædestinationem electorum, sed etiam benevolentiam Dei universalem, quæ antecessit decretum de mittendo filio Dei, atque excludit, quid-

scilicet æternam aliqua lege & conditione, nempe si crediderimus. Resp. non negatur, Deum ex mera gratia salvandos ad finem, ad media prædestinasse; sed in eo consistit nervus controversiæ, an Deus primo absoluto quodam beneplacito ad finem quosdam prædestinaverit, quibus ita absolute electis demum constituerit, dare media, & per illa ad finem eos deducere. Nos dicimus, respiciendum hic esse ordinem illum, quem scriptura nobis proponit. *Primo* Deus Adamum & in eo omnes homines creavit ad imaginem suam, & sic ad vitam æternam. *Deinde* Adamus sponte propria culpa se a Deo avertit, se & posteros æternæ morti mancipavit. *Tertio* ex his perditis & damnatis hominibus Deus quosdam elegit ad vitam æternam. Num vero absolute? minime vero, sed quemadmodum in tempore salvat eos, qui salutis media oblata per fidem efficacia Spiritus sancti mediante verbo accensam accipiunt, & in vera fide usque ad finem perseverant: ita ab æterno salvare decrevit, id est, elegit illos omnes, quos præscivit in Christum perseveranter credituros. Non ergo, uti vides, negatur prædestinatio ad media & finem; sed de horum ordine quaeritur: an nimirum Deus absolute quosdam elegerit, & illis solis media salutis offerre decreverit? id quod adfirmant Calviniani. An vero omnibus in evangelio suam gratiam & Christi beneficia offerre decreverit, & illos demum reprobaverit, quos prævidit media illa repudiaturus, & se ipsos vita æterna indignos reddituros? quod adfirmat scri-

quid *in nobis* est, non tantum opera, sed & ipsam prævisam fidem. Cæterum oppido durum est, quod absoluti decreti defensores dicere necessum habent, Deum elegisse finaliter credituros ad salutem, antequam decreverit, ipsis redemptorem mittere, fidemque dare. Licet enim in ente supremo nullus derur decretorum ordo, utpote in quo nec datur prius, nec posterius; licet etiam actus volitionis elicit in Deo non dentur; (sic enim in Deo darentur accidentia) tamen, ubi ordo decretorum propter imperfectionem intellectus humani nobis concipiendus est, ordo ille recte concipiendus est.

scriptura sacra & nos ex ea. V.) *Deus secundum propositum voluntatis suae duntaxat nos praedestinavit, non igitur ex conditione ulla vel bonae voluntatis nostrae, vel fidei, vel operum. Si enim a solo Dei pendet propositum & voluntate, non potest ergo ab ulla re, quae a nobis exigatur, pendere.* Resp. illud ipsum divinae voluntatis de salute nostra propositum includit Christum, & proinde etiam fidem, unde in Christo electio facta est. Verum quidem est, non pendere salutem a quadam conditione, quae in nostris liberi arbitrii viribus sita sit, interim tamen fidei intuitus ab illo salvandi proposito excludi nequit, ut suo loco latius ostendimus. VI.) Denique concludit Zanchius, *hanc sententiam esse magis blasphemam, quam Pelagianorum & Sophistarum, (Scholasticorum) qui contendunt, praedestinationem ex praevisa fide & praevisis operibus esse factam. Illi enim etsi sua doctrina tollant gratiam Dei, saltem relinquunt Deo praescientiam; at isti & gratiam tollunt & praescientiam. Quid enim est Deum nos ad vitam aeternam praedestinasse ex conditione, si crediderimus? nisi ex fide nostra, eaque Deo ignota & incerta: conditionalis enim nihil ponit in esse.* Resp. imo vero quid est calumniari, si hoc non est? fatemur, imo toto pectore adseveramus, fidem esse opus Dei, non

nostrarum virium; fatemur, Deo ab aeterno constituisse, quinam in Christum credituri, quomodo ergo vel gratia, vel praescientia Dei a nobis negatur? Quo sensu, quoque modo dicamus, fidei intuitum ingredi electionis decretum, satis ostensum est. Et merito miramur p. 629. nos vocari a Zanchio *nec impios nec imperitos*, cum hoc loco sententiam nostram impiam & blasphemam esse pronunciet.

§. CLXXVI. Porro quae de fidei electionem ingredientis intuitu diximus, ea de fide ad finem perseverante sunt intelligenda; (non enim, nisi perseveranter credentes sunt, & dicuntur electi ad vitam aeternam Matth. XXIV. 13. Marc. XIII. 13. *Qui perseveraverit usque ad finem, salvus erit.* Apoc. II. 10. *Esto fidelis usque ad mortem, & dabo tibi coronam vitae.* Quicumque igitur non perseverant in vera fide, qui non retinent fidem, bonam conscientiam. 1 Tim. I. 19. hoc est, qui in errores contra fundamentum & peccata contra conscientiam ita prolabantur, ut per veram poenitentiam non resurgant ante finem vitae, illi non sunt in numero electorum. Neque enim *renatum & electum* esse sunt termini convertibiles; cum multi ex renatis iterum finaliter excident, ut in articulo de peccato evidenter demonstrabimus.

Perseverantem fidem hic intelligi.

CAPVT X.

REPROBATIONEM NON ESSE ABSOLVTAM.

§. CLXXVII.

Reprobationem non esse absolutam. Haecenus ostendimus electionem non esse absolutam, hoc est, non pendere ex voluntate & decreto quodam Dei de certorum hominum salute absoluto: ex quo colligitur, etiam reprobationem non esse absolutam, hoc est, non pendere ex absoluto quodam Dei odio vel decreto de certorum hominum damnatione. Dicimus multos ab aeterno esse reprobatos, non tamen ex absoluto quodam Dei odio, vel decreto, sed quia praevидit Deus, illos in sua incredulitate & impoenitentia finaliter permanfuros. Causam reprobationis quae-

rimus, & statuimus in ipsis hominibus; non in decreto quodam Dei absoluto. Fulgentius lib. I. ad Monimum: *Deus ad supplicium destinavit, quos a se praescivit voluntatis malae vitio discessuros.* Sejungimus igitur nos a Calvino & ipsius affectis, quos absolutum de certorum quorundam hominum reprobatione decretum, ab aeterno a Deo factum, propugnare, ex propriis eorum verbis superius ostendimus.

§. CLXXVIII. Absolutum illud decretum negat, Deum ullo modo velle omnes salvos fieri: negat, Christum esse mortuum pro omnibus: negat, Spiritum sanctum per verbum omnes velle convertere. Atqui probatum dedimus superius,

perius, universalem esse misericordiam Dei Patris diligentis, universale esse meritum Christi patientis, universalem esse gratiam Spiritus sancti vocantis.

Causa reprobationis in homine.

§. CLXXIX. Scriptura in homine statuit causam interitus. Ergo ea non referenda in absolutum aliquod reprobationis decretum. Antecedens confirmabimus ex Osee XIII. 9. *Perditio tua ex te Israël.* Agitur quidem eo loco de pœnis temporalibus; interim tamen de æterna etiam perditione rectissime id accipi potest. Si enim pœnæ temporales non infliguntur a Deo ex absoluto & libero quodam odio, multo minus æternæ, quippe quæ incomparabiliter graviores. Luc. XIV. 24. *vocati ad coenam ideo excluduntur, quia venire renunt.* Act. XIII. 45. *Iudaei contradicendo illis, quæ prædicabant apostoli, & blasphemando v. 46. se ipsos reddunt indignos vita æterna.* Rom. XI. 20. *Iudaei incredulitate ex olea sunt fracti.* 2 Thess. II. 10. *Quia caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent; v. 11. ideo misit illis Deus efficaciam erroris, ut credant mendaciis, ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati.* Osee IV. 6. *Quia scientiam repulisti, etiam ego repellam te.*

Exceptio adversariorum, nitens distinctione inter reprobationem & damnationem,

§. CLXXX. Ad hæc & similia dicta, quæ magno numero ex scriptura adferri possunt, respondere solent, quadam distinctione inter reprobationem & damnationem. *Esti peccata* (ait Bucanus in loco de prædest. pag. 402.) *non sunt causa reprobationis, quæ fuit ab æterno; sed iusta Dei voluntas: sunt tamen causa damnationis, quæ sequetur ultimo tempore.* Ita & reliqui distinguunt. Resp. 1.) propter quas causas Deus in tempore hominem damnat, propter easdem ab æterno eum damnare constituit, id est, reprobavit: atqui in tempore damnationi adjudicat homines, non ex absoluto aliquo odio; sed propter finalem ipsorum incredulitatem & impœnitentiam. Ergo ab æterno constituit propter easdem causas illos damnare, quod decretum nihil aliud est, quam

reprobatio. Fundamentum huius nostri argumenti consistit in illa regula, quam superius tradidimus: quod decretum & executio decreti sibi exactissime respondeant. 2.) Sic ergo progredimur. Si alia est causa reprobationis, videlicet absolutum Dei odium; alia damnationis, videlicet finalis hominum impœnitentia, mutabilis constituitur Dei voluntas, quod absit. *Connexio* patet, quia reprobatio est Dei voluntas de hominum quorundam perditione: reprobatio ex sententia adversariorum est absoluta. Ergo Deus ab æterno ex absoluto quodam odio voluit homines damnari. Vicissim damnatio in tempore est voluntas Dei de quorundam hominum perditione: illa ex sententia adversariorum causam habet positam in hominum incredulitate, ideoque non est absoluta. Ergo Deus in tempore vult propter incredulitatem homines damnari. Vides mutabilem introduci voluntatem Dei. Ab æterno voluit absolute quosdam damnari: in tempore propter incredulitatem vult homines damnari. 3.) Vidit hoc Beza, ideo concedit, *Deum ad causas damnationis homines, quoscunque libuerit, prædestinasse.* Queramus ergo: quare damnantur homines? Respondent, *quia in finali impœnitentia manent:* quare autem manent in peccatis? Respondent, *quia Deus ad hoc eos destinavit, idque ex absoluto odio;* ita coguntur procedere adversarii. Jam colligamus. Quod est causa causæ, est etiam causa causati. Absoluta Dei voluntas est causa reprobationis: reprobatio est causa finalis impœnitentiz: finalis impœnitentia est causa damnationis. Ergo absoluta Dei voluntas erit etiam causa damnationis. Inde Bucanus loco de prædestinat. pag. 403. *numerat sex media, quibus decretum reprobationis Deus exsequatur: quod scilicet sint, a.) peccatorum actualium infinita soboles. b.) ævisia, infidelitas, alienatio & separatio a Christo. c.) Desertio, sive nulla aut inefficax per verbi prædicationem vocatio, aut ad vocationem interna responso. d.) Pertinacia sive induratio & excoecatio in peccatis. e.) Perpetua Dei aversio: contemptus & progressio ex peccato in peccatum. f.) Tandem iustissima eorum condemnatio*

natio inde sequitur. Haecenus Bucanus. 4.) Sed nec satis fit hac distinctione dictis scripturæ, quæ testantur, Deum nolle mortem peccatoris, nec delectari absolute hominum interitu &c. Atqui in hac distinctione adseritur, Deum absolute odio & iudicia libera quosdam reprobasse. 5.) Intueniur nos emphasin dicti Joh. III. 18. *qui non credit, jam iudicatus est, quia non credit in nomen unigeniti Filii Dei.* Increduli sunt iudicati, id est, æterno exitio adjudicati, utique in decreto reprobationis. Num vero absolute ex odio quodam libero? minime vero, sed quia non credunt in nomen unigeniti Filii Dei, id quod omniscium Deum latere non potuit. v. 19. *Hoc autem est iudicium, id est, hæc est causa istius iudicii & damnationis, quia lux venit in mundum, id est, Christus vera lux in mundum venit, ut illuminaret omnem hominem venientem in hunc mundum;* Joh. I. 9. *sed dilixerunt homines magis tenebras quam lucem.* Vides, causam istius iudicii æterno decreto facti tribui hominum incredulitati. 6.) Invertimus denique hanc distinctionem. Si Deus non vult absolute & simpliciter hominum damnationem, utique etiam non voluit absolute & simpliciter ipsorum reprobationem; finis enim reprobationis secundum adversarios est, ut in damnatis iustitiam suam Deus ostendat. Quicunque autem non vult absolute & simpliciter finem, is etiam absolute & simpliciter non vult ordinata ad finem. Deus absolute & simpliciter non vult finem, videlicet hominum damnationem. Ergo etiam absolute & simpliciter non voluit medium ad finem ordinatum, videlicet reprobationem.

Absolute reprobationis dogma adimere hominibus consolationem.

§. CLXXXI. Utamur etiam hoc argumento. Legitima interpretatio scripturæ eo debet esse directæ, ut spectet hominum doctrinam & consolationem Rom. XV. 4. At si introducitur absolutum

aliquod reprobationis decretum, adimitur hominibus consolatio. Ergo illa scripturæ interpretatio, quæ tale quid introducit, non est sana nec legitima. *Majorem* propositionem non arbitramur indigere confirmatione: *minor* ab ad-

Tomus IV.

versariis negatur, quam hoc modo probamus. Sit aliquis, qui dubitet, an sit electus? Quomodo hic erigendus? Respondet Zanchius in miscell. p. 323. *Quicumque cernit in se prædestinationis effecta, hoc est, qui videt se efficaciter vocatum, qui sentit, se iustificatum, donatum fide atque studio bonorum operum, is certissime sibi persuadere debet, se esse ex numero prædestinatorum.* Hæc Zanchius. Respond. non quidem ex toto improbamus, quod certitudo electionis ex interno fidei testimonio petitur: sed dicimus, hoc esse insufficiens. Quid enim? si tentatus fidem actu non sentiat? Ille sic procedet: Fidem actu non sentio. Ergo nec habeo. Fidem non habeo datam a Deo. Ergo is dare noluit. Quod autem noluit in tempore, ab æterno dare noluit. Fidem mihi dare absolute Deus noluit. Ergo etiam ab æterno me reprobavit. Quomodo tunc erigendus est talis homo? Respondet Zanchius V. de nat. Dei cap. II. pag. 648. *Quisque tenetur credere, se ad salutem æternam in Christo esse electum; neminem hic excipimus, ne reprobos quidem.* Resp. sed hoc nihil est. Nemo tenetur credere, quod falsum est: atqui omnes esse electos, falsum est. Ergo id nemo tenetur credere. Si dicas, in Christo omnes sunt electi; quilibet ergo, & sic etiam tentatus, tenetur credere, se in Christo esse electum. Respondebit tentatus ex doctrina adversariorum, non esse eos Christo redemptori datos, qui non prius absolute decreto sunt a Deo ad id electi: jam vero qui in tempore non credunt, illos non esse Christo redemptori datos: se non sentire fidem, ergo nec credere, ergo nec Christo datum esse. Quomodo tunc erigendus est talis homo? nimirum absolutum decretum ita perstringet ipsius oculos, ut nullam consolationem videre vel invenire possit. Nos igitur respondemus ex verbo Dei: *Si cor nostrum nos condemnat; tamen Deus est maior corde nostro,* 1 Joh. III. 20. De electione igitur dicimus cogitandum tum ratione *causarum*, tum ratione *signorum*. *Causæ* electionis sunt gratia Dei & meritum Christi. Gratia illa Dei ex se est universalis, nemo hominum absolute quodam decreto ab ea exclusus. Meritum illud Christi ex

E c

se

se est universale: nemo hominum absoluto quodam decreto ab ejus fructu exclusus. *Signa electionis sunt vel interna, vel externa. Interna:* 1.) inhabitatio Spiritus sancti, qui est arrha hereditatis nostrae, Ephes. I. 14. & testimonium fert Spiritui nostro, quod simus filii Dei. Rom. VIII. 16. 2.) Fides: qui enim credit, testimonium habet in se ipso. 1 Joh. V. 10. 3.) Vera invocatio, quam excitat Spiritus gratiae & precum: Qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Rom. X, 13. 4.) Studium sanctitatis: Elegit nos Deus, ut essemus sancti. Ephes. I. 4. firmum stat fundamentum Dei, habens signaculum hoc: Cognovit Dominus, qui sunt ejus; & discedat ab iniquitate, qui invocaverit nomen Domini. 2 Tim. II. 19. Externum electionis signum est crux. Rom. VIII. 29. Quos praescivit, hos praedestinavit conformes fieri imagini Filii Dei. Si quis jam dubitet, an gratia illa Dei & meritum Christi ad se quoque pertineat, illum deducimus ad vocationem & promissiones universales. Matth. XI. 28. Venite ad me omnes. 2 Petr. III. 9. Deus non vult ullos perire: & ad sacramenta, videlicet ad baptismum, qui est stipulatio bonae conscientiae. 1 Pet. III. 21. quotquot baptizantur, Christum induunt, Gal. III. 27. & usum sacrae coenae, quo tanquam sigillo de promissione gratiae & remissione peccatorum confirmamur. Accipimus enim illud ipsum corpus, quod in mortem pro peccatis nostris traditum. Accipimus illum ipsum sanguinem, qui pro peccatis nostris in ara crucis est effusus.

§. CLXXXII. Atque hic jam adparet causa, quare absolutum decretum reprobationis rectissime dicatur funis desperationis. Sit enim quispiam, qui dubitet, an ad se quoque pertineat gratia Dei & meritum Christi: ad fidei internum testimonium talis non potest ablegari; quia sensui fidei fortissime adversatur ista dubitatio. Ad verbum & sacramenta itidem talem non possunt adversarii ablegare; quia hominibus absoluto decreto reprobatis eo sine dicunt offerri verbum, non ut convertantur; sed ut ipsorum damnatio augeatur. Ita Beza p. II. respons. ad colloq. pag. 96. Quos Deus non elegit, etiamsi milies

baptizentur externo aquae baptismo, illis tamen nunquam fidem, aut Christum donari, ait iterum Beza in colloq. p. 469. Indignos ac reprobos non accipere Christi corpus; quippe quod pro illis non est in mortem traditum; nec Christi sanguinem, quippe qui pro illis non est effusus, scribit Calvinus contra Heshusium. Quid ergo restat misero isti tentato, quo se sustentet ac erigat, si dicat, se non sentire fidem, ergo ad se non pertinere gratiam Dei & meritum Christi, ac proinde se esse in numero reproborum? Respondemus nos ex verbo Dei, Deum velle, ut credat, atque eo fine ipsi obtulisse in verbo gratiam suam & Christi meritum; idque sacramentorum sigillo confirmasse. Adversarii autem non poterunt eum consolari, quia statuunt, incredulitatem pendere ex illo decreto absoluto; ideo aliquos non credere, quia sunt absolute reprobati. Nos contra procedimus, ideo aliquos esse reprobos, quia nolunt credere: serio igitur velle Deum, ut etiam tentatus iste credat, ne propria culpa reprobatorum numero sese aggreget. Ubi probe observandum, quod Piscator in disput. de praedestinat. circa finem ita jubet concludere. Gratia Dei nonnullis offertur animo communicandi: ergo fieri potest, ut ego sim in illo numero. At talis syllogismus nihil concludet, cum sit ex meris particularibus. Idem th. 85. Reprobos autem nulla consolatio instillari potest, quia illi non possunt credere evangelio.

§. CLXXXIII. Sit alius quispiam, qui conflictetur cum tentatione de perseverantia, an scilicet perseveraturus sit usque in finem? Adversarii eum iterum deducunt ad sensum fidei: qui vera fide semel est illuminatus, illum dicunt non posse excidere gratia Dei. Sed quid, si quis dubitet, an fides illa, quam in sese sentit, sit vera electorum fides? Statuunt enim absolute reprobatis non dari veram fidem: semper igitur dubitare quis cogitur, an sit in numero istorum absolute electorum. Neque hic potest recurri ad effecta fidei, quasi ex illis quis certo statuere possit, se habere illam electorum fidem: quia omnia illa in reprobis quandoque locum habere dicunt, secun-

Tentatio de perseverantia.

secundum ipsorum reproborum & aliorum opinionem. Declaremus rem exemplo. Leprosi a Christo sanati Luc. XVII. 14. secundum sententiam Calvini in comment. non habuerunt veram & vivam fidem electorum propriam. Quid vero in tua fide mihi ostendes, quod non in istorum fide ostendere possim? Exprimam id verbis Calvini: *Adparet, (inquit) omnes fide quadam (scilicet temporali, non autem vera, ut postea explicat) fuisse imbutos, non solum quia Christi opem implorant, sed magistri titulo eum insigunt. Porro ex animo, non fiste sic locutos esse, ex prompta eorum obedientia colligitur, quamvis enim fetidam adhuc scabiem in carne sua conspiciant: simul tamen, ac iusti sunt se ostendere sacerdotibus, parere non detrectant. Adde, quod nunquam, nisi fidei impulsu, professi essent ad sacerdotes &c.* Hæc Calvinus. Vides signa fidei satis conspicua; confugiunt ad Christum, opem ipsius implorant, certi sunt, & velle & posse ipsum auxiliari, promte obediunt ejus præcepto: & tamen secundum Calvinum novem ex illis non habuerunt veram fidem electorum propriam; quid vero mihi ostendes in tua fide, quod hanc novem leproso- rum fidem præcellat, & quomodo jam de electione ac de perseverantia ex solo fidei sensu poteris esse certus?

§. CLXXXIV. Nos vero tentatum hominem deducimus ad divinas promissiones, & jubemus in tentatione de perseverantia eum niti his tribus columnis. 1) Dei omnipotentia. 2 Tim. I. 12. *Scio, cui credidi, & certus sum, quod is possit meum depositum conservare usque ad diem illum.* 2) Dei fidelitate. 1 Cor. X. 13. *Fidelis est Deus, qui non sinet vos tentari supra vires.* 3) Dei bona voluntate. Phil. II. 13. *Deus est, qui operatur in nobis velle & perficere pro sua bona voluntate.* Quo pertinet pulcherrimus locus Bernhardi ferm. III. de fragm. 7. mis. *Tria confidero, in quibus tota mea spes consistit; charitatem adoptionis, veritatem promissionis, potestatem redditionis.* Murmuret jam, quantum volet, cogitatio mea, dicens: quis tu es, aut quanta est illa gloria, aut quibus meritis hanc obtinere speras? & ego fiducialiter respondebo: scio, cui credidi, & certus sum, quia in

charitate nimia adoptavit me; quia verax est in promissione; quia potens in exhibitione. Hæc Bernhardus. Hoc ergo est, quod dicimus, eum, qui tentatur de perseverantia, non posse firma aliqua consolatione erigi ab illis, qui defendunt absolutum reprobationis decretum. Si enim dicant, illos, qui vera fide imbuti sunt, non posse perire, aut ex manibus Dei eripi; respondebit homo tentatus, unde scio mihi donatam illam veram electorum fidem? Quæcunque fidei signa ipsi proferes, ostendet ea etiam in illis, qui tandem perierunt, & per consequens ex adversariorum sententia veram fidem electorum propriam non habuerunt. Sic ergo procedet tentatus: illi habuerunt omnia ista signa & effecta fidei, quæ in me deprehendo, & tamen postea perierunt, scilicet absoluto quodam Dei decreto rejecti. Ergo nec ego certus esse possum ex fidei sensu, me esse ex numero absolute electorum, aut perseveraturum. Quid hic respondendum? Nos dicimus, Deum ex se & decreto quodam absoluto non moveri, ut quosdam vera fide præditos vicissim deferat & perire sinat: quia *dona ejus sunt ἀμεταμέλητα.* Rom. XI. 29. Sed quicumque vera fide præditi postea vicissim gratia Dei excidunt, illos propria culpa, non autem necessitate absoluti cujusdam decreti perire: quia scilicet libera voluntate se a Deo averterunt. Breviter: causam illius aversionis, & finalis interitus quærimus in propria hominum voluntate: adversarii reducant eam ad absolutum quoddam Dei decretum, ac proinde non possunt firma consolatione erigere eum, qui de perseverantia tentatur.

§. CLXXXV. Concludimus ergo, quod absoluto isti reprobationis decreto opponere debeamus misericordiam Dei, qui non vult aliquos perire: satisfactionem Christi pro toto genere humano præstitam: lachrymas Christi, quibus testatur, se non delectari hominum interitu: juramentum Dei, quo confirmat, se nolle mortem morientis: ministerium verbi, quo Deus etiam illis offert suam gratiam & beneficia Filii, qui damnantur: hominis creationem, quia in Adamo Deus omnes

Congeries argumentorum contra absolutum decretum.

condidit ad vitam æternam: hominis redemptionem, quia, quod in Adamo perijt, per Christum iterum est restitutum: Dei vocationem, *qua manas suas expandit tota die ad populum etiam incredulum*: baptismum, quo regenerat & renovat etiam illos, qui postea propria culpa regenerationis & renovationis gratia excidunt atque pereunt: sacram cœnam, in qua Christus etiam indignis offert corpus suum manducandum pro peccatis ipsorum in mortem traditum, & sanguinem suum pro peccatis ipsorum effusum: denique omnes pœnas temporales, quibus Deus peccatores ad poenitentiam revocare cupit, atque uno verbo totum christianismum.

§. CLXXXVI. Videamus unum

Argumenta pro absoluta reprobatione.

1. Peccata non sunt causa reprobationis, quia omnes peccant.

atque alterum argumentum, quo absolutam reprobationem stabilire cupiunt. 1) Si peccata essent causa reprobationis, nullus electus esset, cum Deus omnes homines peccatores esse praeviderit. Ita

Bucanus in loco de prædestin. pag. 401. Resp. 1) Peccata non

simpliciter & absolute, sed ratione finalis impœnitentiæ & incredulitatis dicimus esse causam reprobationis: invertitur ergo status questionis. 2) Pari ratione inferri posset. Si Deus propter peccata damnaret, omnes damnaret, quia in omnibus sunt peccata: & tamen concedunt aduersarii, peccata esse causas damnationis. 3) Repetimus igitur dictum b. Lutheri de libert. christ. & captiv. babylon. *peccata, in quantum talia, non sunt proxima damnationis causa; sed in quantum hæc peccata sub incredulitate manent.* Et consideramus emphasin dicti Joh. III. 36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet super ipsum. Post lapsum omnes nascuntur natura filii irae.* Eph. II. 3. Soli credentes inveniunt gratiam Dei in Christo, super reliquos manet ira Dei, Joh. III. 36. quæ ad infernum eos tandem deprimit. Colligimus hoc modo: propter quod in tempore Deus irascitur hominibus, propter id ab æterno eis irasci constituit: jam vero non absolute, sed propter finalem impœnitentiam & incredulitatem manet super damnatos ira Dei. Ergo etiam non absolute, sed propter finalem

impœnitentiam & incredulitatem ab æterno eis irasci constituit, id est, eos reprobavit. Consideramus etiam dictum Christi Joh. XVI. 9. *Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quia non credunt in Christum*: ex quo colligunt Augustinus & Lutherus, *incredulitatem esse peccatum capitale, qua manente etiam maneat reliqua peccata, qua remota removeantur etiam reliqua peccata & damnatio ipsa.*

§. CLXXXVII. Argumentum II)

Matth. XI. 25. dicit Christus: *Confiteor tibi Pater, id est, publice, praeconio gratias ago, quod abscondisti hæc a sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis.* v. 26. ita Pater, quoniam sic fuit beneplacitum (ἐὐδοξία) coram te. Ergo causa reprobationis est mera Dei ἐὐδοξία. Resp. 1) Christus in præcedentibus v. 20. 21. 22. 23. conquestus erat, evangelium suum a maiore parte, & quidem ab illis, qui aliqua sapientiæ, dignitatis & potentiae opinione clari erant, contemni: paucos vero, & illos quidem quasi ex vulgari plebe fecit, ut idiotas, pauperes, simplices, obscuros, contemptos homines, item publicanos & notoriis flagitiis olim infames illud amplecti. Hinc deum erumpit in illam gratiarum actionem, ut ostendat, fieri hoc non ex imbecillitate & impotentia evangelii, sed bona Dei voluntate. 2) Hinc colligimus, agi hoc loco de consequente, seu iudiciaria Dei voluntate. Pater per Filium mysteria evangelii proposuit etiam Phariseis & reliquis: sed quia illi magis dilexere tenebras, quam lucem: Joh. III. 19. quia spreverunt consilium Dei adversus semet ipsos: Luc. VII. 30. quia prae opinione sapientiæ propriæ stultum evangelii prædicationem contemserunt; 1 Cor. I. 21. ideo Deus iusto iudicio contemptum illum vindicans abscondit ipsis sua mysteria. 3) Quam expositionem confirmat nativa vis verborum, ἡ πῖος hoc loco opponitur sapientibus & prudentibus: notat igitur non tam ætatem, quam animum puerilem & simplicem. Varinus: ἡ πῖος sunt μὴ κατὰ βαθεῖαν σύνεσιν γινόμενοι. LXX. usi sunt hoc vocabulo, quando voluerunt reddere hebræum *pethi*, quod significat simplicem

2. Confiteor tibi, Pater, quod hæc abscondisti a sapientibus. Matth. XI.

ac credulum, cui facile persuaderi potest. Christus igitur hoc loco eos vocat *ῥητορς*, qui capti-
vānt omnem intellectum sub obsequium fidei,
2 Cor. X. 5. Qui sunt stulti, ut sint sapientes;
1 Cor. III. 18. perinde sicut alibi jubet, ut con-
versi efficiamur sicut parvuli, Matth. XVIII. 3.
non quidem stulta credulitate, crassa ignoran-
tia, 1 Cor. XIV. 20. aut puerili inconstantia;
Eph. IV. 14. sed pia simplicitate & prompto ad-
fectu verbis Dei credendi, etiamsi nostræ rationi
videantur stulta; vitæ insuper integritate & san-
cta humilitate &c. Vicissim σοφοὶ καὶ συνετοὶ
intelliguntur sapientes hujus mundi, qui quaerunt
sapientiam, 1 Cor. I. 21. & sunt sapientes se-
cundum carnem, v. 26. id est, qui opinione sa-
pientiae humanæ inflati secure contemnunt Dei sa-
pientiam in verbo revelatam; qui nolunt fieri
stulti, ut sint sapientes. 1 Cor. III. 18. Lyranus:
qui confidunt in sapientia humana, illos privari
mysteriorum divinorum revelatione, est bona &
Dei iusta voluntas. Atque inde fit, quod non
multos sapientes secundum carnem, nec multos
potentes, nec multos nobiles Deus elegerit, ut
hac ratione confundat & stultam faciat sapien-
tiam hujus mundi, & ne gloriatur in conspectu
ejus omnis caro. 1 Cor. I. 29. Est enim hoc
judicium manifestissimum, neminem esse dignum
vel idoneum cœlestibus thesauris, quos Deus of-
fert per evangelium: sed Deum ex gratuita bo-
nitate, sine respectu meritorum & dignitatis, præ-
dicatione & Spiritu sancto hominibus illuminare.
4) Proinde etsi ex consequente beneplacito, re-
spiciente evangelii contemptum, Deus nolit sapien-
tes & prudentes evangelii cognitione illuminari,
inde tamen non est inferendum, quod absoluta
voluntate eos absolute excluderet. Chrysostomus
in comm. primum expendit, quod Christus adspi-
ciens Hierosolymam nolentem agnoscere tempus
visitationis suae, non lætatur, aut exultat, sed
seriis lachrymis testatur, se non delectari interi-
tu impiorum. Deinde pharisei hujus loci con-
fert cum dicto Pauli Rom. VI. 17. Gratia sit
Deo, quod fuistis servi peccati, obedistis autem
ex corde in eam formam doctrinæ, in quam tra-
diti estis. Ut ergo eo in loco Paulus non agit
Deo gratias, quod Romani olim servierint hor-

rendis peccatis, sed quod Deus illos per conver-
sionem ad obedientiam adduxerit: ita etiam Chri-
sti gratiarum actionem non pertinere ad tacita-
tem sapientum, sed ad illuminationem parvulo-
rum, ut prædicetur bonitas cœlestis Patris,
quod cum sapientes & prudentes hujus seculi
evangelium superbe rejicerent, patefecerit illud
parvulis, abjectis & contemptis. Sed priorem
explicationem textui magis consonam esse di-
cimus.

6. CLXXXVIII. Argumen-
tum III) Si causa reprobationis
in homine, utique etiam causa ele-
ctionis in ipso erit. Posterius fal-
sum. Ergo & prius. Resp. 1) est dispar ratio eorum, quæ hic
inter se conferuntur. Incredulitas & finalis im-
penitentia, propter quam homines a Deo repro-
bantur & damnantur, sunt causæ meritoriae, pro-
priae & adæquatæ illius reprobationis & damna-
tionis; oriuntur ex corruptæ nostræ naturæ vitio
& diaboli impulsu, nihil ibi Pater, nihil Filius,
nihil Spiritus sanctus operatur; sed salutaris ad
Deum conversio & fides, per quam participes
reddimur meriti Christi ad vitam æternam, &
cujus intuitu facta est electio, illa non est causa
meritoria vel electionis vel salutis æternæ, nec
oritur ex liberi arbitrii viribus, sed est opus Dei.
2) Proinde electionem hominum ad vitam Deo
in solidum scriptura transcribit; a nullo enim alio
principio pendet hoc summum divinæ gratiæ opus,
quam a Deo & æterno ejus decreto, quod in
Christo fundatum, & certa mediocritate est
ordinatum, sed eadem scriptura reprobationis
causam in hominibus ipsis statuit. 3) Et quam-
vis juxta modum agendi ordinarium Deus non
convertat illos, qui verbum non audiunt, qui
ministros verbi contemnunt & persequuntur, qui
verbum blasphemant & Spiritui sancto resistunt:
tamen inde non sequitur, in homine situm esse
ut convertatur, siquidem quod homo per verbi
audium convertitur, Spiritus sancti opus est,
non autem humanarum virium. Quod removet
prohibens, non statim est causa efficiens.

6. CLXXXIX. Argumen-
tum IV) Apostolus Rom. XI. 19. 4. Iudei sunt
Ee 3 & 20.

3. In homine
non est causa
electionis. Ev-
go nec reproba-
tionis.

ex olea defra-
cti, ut gentes
infererentur.

Rom. XI

& 20. videtur per concessionem probare illud obiectum: Defracti sunt rami, ut ego infererem; subjungit enim καλῶς bene. Ergo necessarium fuit defringi ramos, id est, populum Iudaicum absolute decreto Dei reprobari, ut possent gentes inferi, hoc est, ad regnum Christi & consortium salutis vocari. Resp. plus est in consequente, quam ex antecedente colligi potest. Nam 1) totus capitis istius contextus absolute reprobationi repugnat, sic enim apostolus v. 20. τῇ ἀπιστίᾳ ἐξελάθοντες sua incredulitate, per & propter incredulitatem fracti sunt. v. 22. Vide ergo bonitatem & severitatem Dei, in eos quidem, qui ceciderunt, severitatem, in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris; v. 23. sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inferentur. 2) Rejectionem Iudaeorum non constituit apostolus causam insertionis & assumptionis gentium, diserte enim scribit v. 11. nunquid sic offenderunt, (Iudaei) ut caderent? absit! sed ipsorum delicto salus (obtigit) gentibus, ut illi aemularentur: hoc est, Iudaeorum lapsus occasionem praebuit vocationi gentium. Ne quis vero existimet, si in fide perstitissent Iudaei, non fuisse ad evangelii consortium admittendos gentiles, ideo subiicit apostolus argumentum a comparatis minoribus: v. 12. quod si delictum (lapsus) illorum (Iudaeorum) divitiae sunt mundi, & diminutio

eorum divitiae gentium, quanto magis plenitudo eorum? Hoc est, si lapsus Iudaeorum extitit salutaris gentibus; multo magis restitutio eorum fuerit eis salutaris, videlicet sublato scandalo, quod ex Iudaeorum apostasia & odio adversus evangelium oriebatur. 3) Non ergo causa, sed tantum occasio vocationis gentium in prophetis praedicta fuit Iudaeorum lapsus & rejectio, quod declarari potest parabolis Christi & pronuntiatis apostolicis. Matth. XXI. 41. Dominus vineae malos colonos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent fructum temporibus suis. v. 43. Auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum ejus. Matth. XXII. 9. Dum renuunt invitati venire ad nuptias, mittit rex servos suos ad exitus viarum, ut vocent, quoscunque invenerint. Luc. XIV. 21. Iratus paterfamilias ob contentum vocationis ad cenam jubet servo, ut exeat in plateas & vicos civitatis, ac introducat pauperes, debiles, caecos & claudos. Act. XIII. 46. Paulus & Barnabas magna παρρησίᾳ Iudaeos ita alloquuntur: vobis oportebat primum annuntiari verbum Dei, sed quia repellitis illud, & vos ipsos indignos iudicatis vita aeterna, ideo ecce convertimur ad gentes. v. 47. Sic enim praecipit nobis Dominus. Ex quibus omnibus patet, voculam ἰτα non causam, sed occasionem denotare.

CAPVT XI.

DE SCHOLASTICORVM ET PONTIFICIORVM IN HOC ARTICVLO SENTENTIA.

§. CXC.

Hactenus copiose & ut spero, manifeste ostendimus, nec electionis nec reprobationis decretum statuendum esse absolutum, quod utrumque cum faciant illi, qui Calvinum sequuntur, multis se involvunt difficultatibus atque erroribus aliis. Restat, ut Scholasticorum & Pontificiorum hac de re sententiam examinemus. Praedestinationem definiunt Scholastici, quod sit praedeterminatio alicujus creaturae rationalis ad gratiam in praesenti, & gloriam in futuro: Reproba-

tionem, quod sit praescientia culpae, & praeparatio poenae.

§. CXCI. Si vero quaeratur de causa electionis & reprobationis, variae se offerunt sententiae. Quidam Scholastici fere idemcum Pelagianis sentiunt, quidam ab eis discedunt. Pelagiani olim docuerunt, praevisa hominum merita esse causam vel electionis vel reprobationis; statuerunt enim, in hominis esse potestate, gratiam, qua creditur &

Scholasticorum
disputationes
de praedestina-
tione.

bene

bene vivitur, vel accipere vel respuere. Ergo prout praeviderit Deus homines vel bene vel male suo libero arbitrio in gratia vel accipienda vel respuenda ufuros, ita eum vel ad augmentum gratiae & tandem ad gloriam aeternam illos praedestinasse, vel ad subtractionem prioris etiam gratiae & tandem ad mortem aeternam reprobasse. Augustinus de praedest. sanct. cap. XVIII. *Praesciebat Deus, ait Pelagianus, qui futuri essent sancti & immaculati per liberae voluntatis arbitrium, & ideo eos ante mundi constitutionem in ipsa sua praescientia, qua tales futuros esse praescivit, elegit. Elegit ergo, inquit, antequam essent, praedestinans filios, quos futuros sanctos immaculatosque praescivit. Idem epist. CV. ad Sixtum: Pelagiani dicunt, Deum spectasse opera praevisa. Semipelagianorum sententiam describit Prosper in epistola ad Augustinum, quae extat tom. VII. operum August. Haec ipsorum definitio ac professio est, omnem quidem hominem Adamo peccante peccasse, & neminem per opera sua, sed per Dei gratiam regeneratione salvari; universis tamen hominibus propitiationem, quae est in sacramento sanguinis Christi, sine exceptione esse propositam, ut quicumque ad fidem & ad baptismum accedere voluerint, salvi esse possent: qui autem credituri sunt, quive in ea fide, quae deinceps per Dei gratiam juvanda, mansuri sunt, praescisse ante mundi constitutionem Deum, & eos praedestinasse in regnum suum, quos gratis vocatos, dignos futuros electione & de hac vita bono sine excessuros esse praeviderit. Breviter statuerunt, fidei initium esse ex nobis ipsis, incrementum a Deo, ideoque electionem factam juxta praescientiam illius boni motus, quo nos ad fidem & Dei gratiam acceptandam ex nobis ipsis applicamus.*

Scholastici quidam in hac quaestione sequuntur Pelagium.

Ab hac sententia Pelagiana non multum abeunt Occam & Biel. Sic enim secutus suum Occamum scribit Biel I. sent. distinct. 41. quaest. unie. artic. 1. Causa quandoque denotat rem aliquam, ad cujus esse sequitur aliud tanquam effectus, quandoque notat quandam prioritatem unius propositionis ad aliam secundum conse-

quentiam: priore modo nulla est causa praedestinationis & reprobationis in homine, sed tantum posteriore. artic. 2. Reprobationis causa est finalis impenitentia. Alicujus praedestinationis est aliqua causa, quia aliqui ideo praedestinantur, quia praevidet Deus in eis bonum usum liberi arbitrii & merita, sed alicujus praedestinationis nulla est causa vel ratio totalis, quia aliqui ex gratia speciali ordinantur ad vitam aeternam, ita quod sibi ipsis non sint derelicti, sed praeventi, ne ponere possint obicem, & ne possent peccare, vel in peccatis permanere, ut brata virgo, Paulus. In illis non est bonus usus liberi arbitrii, quia gratia praevenit usum liberi arbitrii. artic. 3. Proprie effectus praedestinationis est vita aeterna, si tamen etiam ad media extendas, dic, quod in multis praesedit gratiam bonus usus liberi arbitrii, tanquam meritum de congruo. artic. 4. In potestate est hominis bene vel male uti suo arbitrio, ponere obicem gratiae & positum removere. Sicut Deus praecognovit electi salvationem, ita & omnes actus meritorios, quibus salvabitur & cognatos. Hæc Biel.

§. CXCI. Huic sententiae Pelagianæ de prævisione meritorum, *Contra prævisionem operum.* propter quam facta sit electio, graviter in plurimis locis adversatur Augustinus, praesertim in libro de praedestinatione sanctorum, & in libro de bono perseverantiae, in quibus 1) ostendit, ipsum initium fidei esse ex Dei gratia, perseverantiam esse donum Dei, imo ipsam vitam aeternam esse donum gratuitum, 2) Profert exemplum infantum, qui ex gratia per baptismum regniti absque meritis salutis fiunt participes. 3) In Christo, tanquam electorum capite & mediatore, exemplar gratuitæ electionis propositum esse docet. 4) Urget multa scripturae loca contra Pelagianam illam sententiam, 1 Reg. XIX. 18. *Reliqui mihi septem milia*, non ait, *reliquerunt se mihi*, sed ego reliqui. Joth. XV. 16. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Rom. IX. 11. *Cum nondam nati fuissent, (Jacobus & Esau) aut aliquid boni vel mali fecissent, ut secundum electionem propositum Dei maneret; non ex operibus, sed ex vocante di-*

ctum

Actum est, major serviet minori. Eph. I. 5. *elegit nos Deus in Christo ante jacta mundi fundamenta, ut essemus sancti & immaculati.* (non quia futuri eramus sancti.)

Argumenta ex cap. I. Eph.

Augustinum sequuntur Prosper & Fulgentius. Possunt addi multa argumenta ex Eph. I. quod est propria sedes hujus articuli. 1.) ipsa vox eligendi notat gratuitam dilectionem, ut ostendimus thesi 26. §. 2. *Natura sumus omnes filii irae* Eph. II. 3. 2.) *Elegit nos Deus in Christo* Eph. I. 4. Ergo in nobis ipsis nihil invenit, propter quod nos eligeret. Si propter nostram dignitatem eligi potuissemus, quid opus fuisset Christo? 3.) *Finis non ingreditur rei actum*; bona opera sunt ex parte finis electionis, Eph. I. 5. *elegit nos, ut essemus sancti.* 4.) *Elegit nos Deus ante jacta mundi fundamenta.* Ergo opera nostra non moverunt eum, ut nos prae-destinaret. 5.) *Deus praedestinavit nos in se ipso* Eph. I. 5. Ergo in nobis ipsis nihil invenit, propter quod nos prae-destinaret. 6.) *Prae-destinavit nos secundum propositum voluntatis suae* Eph. I. 5. Ergo illud est causa prae-destinationis, non propositum voluntatis nostrae. 7.) *Elegit nos Deus in laudem gloriosae & praedicandae gratiae suae* Eph. I. 6. Ergo non propter opera nostra: *si enim ex gratia, jam non ex operibus.* Rom. XI. 6. 8.) *Illa Dei gratia est electionis nostrae causa, qua nos Deus sibi gratos habuit in dilecto filio suo.* Eph. I. 6. Atqui ille Dei favor est plane gratuitus. 9.) *Elegit nos Deus ab aeterno $\alpha\lambda\omega\varsigma$, sicut in tempore nobis benedixit in Christo.* Eph. I. 7. Atqui benedicimur in tempore ex mera & gratuita Dei gratia. Justificatio non pender ex operum merito. Ergo nec electio. Nec opera ante justificationem, nec opera post justificationem possunt esse causa electionis: non illud, quia opera non placent Deo, antequam persona Deo placeat; nec hoc, quia illa opera sunt dona gratiae, non merita gratiae.

Dictum fertur pro stabilienda operum pravissio-

§. CXCIV. Proferri solet locus 2 Tim. II. 20. *In magna domo non tantum sunt vasa aurea & argentea, sed etiam lignea & testacea, & alia quidem ad decus,*

alia ad dedecus. Si quis igitur se ipsum emundaverit ab illis, erit vas ad decus, sanctificatum & usibus Domini accommodatum; ex quo colligere nituntur, esse in hominis potestate positum, a peccatis se emundare, & ab emundatione illa pendere, ut simus vasa ad decus, hoc est, electi. Resp. r.) emundationem illam in hominis nondum regenerati potestate positam esse, apostolus non dicit, neque operibus nostris causam electionis transcribit, sed de effectis atque *rexpansione* electionis agit, ex quibus scilicet signis manifestum fiat, qui sint vasa ad decus, qui sint in electorum numero, videlicet qui a doctrinae ac vitae immunditiae Spiritus sancti efficacia se emundant. 2.) Quod enim jubemur nos ipsos emundare, nondum probat, ex nobis id nosmet ipsos posse, *siquidem non sumus idonei cogitare, aliquid boni ex nobis, tanquam ex nobis.* 2 Cor. III. 5. *Deus est, qui operatur in nobis velle & perficere;* Phil. II. 13. sed possumus illud ex novis illis datis a Deo viribus. 3.) Vox ergo erit idem denotat, quod declarabitur, cognoscetur, manifestabitur. Matth. V. 44. *diligite inimicos vestros, v. 45. ut sitis filii Patris coelestis.* Joh. VIII. 31. *Si in sermone meo manseritis, vere discipuli mei eritis.* Nota est regula: multa tunc fieri dicuntur, quando facta esse manifestantur. 4.) Totus contextus hanc expositionem confirmat. Occurrere voluit apostolus scandalo, ex apostasia Hymenaei & Phileti, magni nominis doctorum, orto; dicit ergo: neminem debere ea offendi, cum in ecclesia sint non soli electi, sed reprobi, sicut in domo magna vasa non solum aurea & argentea, sed etiam lignea & testacea: ac Deum quidem a priori & simpliciter nosse, qui sint sui, nos vero non posse eos cognoscere, nisi ex effectis, videlicet eos esse electos, qui se per Spiritus sancti gratiam ab impia doctrina & vita emundant.

§. CXCIV. Atque haec dicta sint de sententia Occami & Bielii, quae ad Pelagianam proxime accedit, quam nostro seculo secutus est Alb. Piggus: Reliqui Scholastici videri possunt modestiores. Lom-

Scholastici quidam a Pelagio videntur discere.

bar-

hardus si sent. dist. 21. scilicet. Obduratio-
nis meritum invenimus; misericordiae autem
meritum non invenimus, quia nullum est mise-
ricordiae meritum, ne gratia evanescat, si non
gratis donatur, sed meritis redditur &c. Cum
gratiae, quae adponitur homini ad iustifica-
tionem, nulla sint merita, multo minus &
ignus praedestinationis, quae ab aeterno elegit
Deus, quos voluit, aliqua praevivere possunt
merita: ita nec reprobationis, quae ab aeterno
quosdam praescivit futuros malos & damnandos,
sicut elegit Iacob & reprobavit Esau,
quod non fuit pro meritis ipsorum, quae tunc
habebant, quia nulla habebant; quoniam nec
ipsi existerant, nec propter futura merita, quas
praevideret, vel illum elegit vel illum repro-
bavit. Thomas p. I. q. 23. art. V. Quare hos
Deus eligat, & non illos, non habet ratio-
nem nisi divinam voluntatem, neque est hic
iniquitas, quia praedestinatio est ex gratia.
Ratio praedestinationis & reprobationis sumitur
ex ipsa bonitate divina, necesse enim est,
quod divina bonitas, quae in se est una & sim-
plex, multiformiter repraesentetur in rebus,
quia res creatae ad simplicitatem divinam assimi-
lere non possunt; requiruntur ergo diversi
gradus rerum, ut multiformitas graduum ser-
vetur, Deus permittit aliqua mala fieri, ne
multa bona impediuntur. Idem: Si consideretur
genus humanum velut universitas quaedam,
obtulit Deus quosdam salvare per misericordiam,
quosdam reprobare per iustitiam. Ad quaestio-
nem: an praescientia meritorum sit causa repro-
bationis? ibidem respondet: Effectum praede-
stinationis considerari posse, 1. in particulari,
& sit aliquem effectum praedestinationis esse
causam & rationem alterius; posteriorum prio-
rum, secundum rationem causae meritoriae, sicut
per Augustinum, quod Deus praedestinaverit se da-
turum ultimus gloriam ex meritis, & quod praed-
ordinaverit se daturum gratiam, ut mereretur
gloriam. 2. In communi & sit impossibile esse,
quod detur causa totius praedestinationis effe-
ctus ex parte nostra, quia quicquid comprehen-
ditur sub effectu praedestinationis, fit per au-
ditum aeternum, videlicet ipsa praeparatio ad gra-

tiam: Thren. 1. Contemte hoc Domine, & con-
derentur; habebitur hoc modo praedestinatio
pro ratione divinae voluntatem. Haec Thomas
Bonaventura Instantis distinct. 41. quaest. 2.
ad quaestionem: utrum praedestinatio & repro-
batio in nobis habeat causam (meritoriam)? sic
respondet: Notandum, quod in praedestinatione
tria intelliguntur: primum est propositum aeter-
num; secundum est temporalis gratificatio; ter-
tium vero aeterna glorificatio. Similiter in re-
probatione intelliguntur tria, scilicet aeternum
odiosum, temporalis obduratio, & aeterna dan-
natio. Quantum ad primum & ultimum, sit
merito est judicandum, nam ultima scilicet poe-
na & gloria simpliciter cadunt sub merito.
Primum vero, scilicet propositum aeternum,
eo ipso, quod aeternum est, meritum habere non
potest. Quantum vero ad medium, quod est
gratificatio & obduratio, differenter est judi-
candum: nam obduratio simpliciter cadit sub
demerito, sive sub malo merito: gratificatio
vero nec simpliciter sub merito, nec simpliciter
extra meritum. Est enim meritum congrui di-
gni & condigni. Meritum congrui est, quan-
do peccator facit, quod in se est & pro se.
Meritum digni, quando iustus operatur pro
alio. Meritum condigni, quando iustus ope-
ratur pro se ipso, quia ad hoc ordinatur gra-
tia ex condigno. Gratia autem alteri prom-
issa non est omnino ex condigno, quia pec-
cator omni bono est indignus; nec solum ex bono
gratu, quia iustus dignus est exaudiri. Gra-
tificatio ergo sub merito congrui potest cadere,
quoad ipsum gratificandum; sub merito digni,
quantum ad alium virum sanctum; sub merito
congrui, quantum ad neutrum, & hoc propria
loquendo est meritum. Ibidem quaest. II. Bona-
ventura quaerit: utrum praedestinatio & repro-
batio habeant in Deo rationem motivam? ad
quam sic respondet: Cum quaeritur, utrum
aeternum Dei propositum, sive electio vel repro-
batio, in Deo motivam rationem habeat, hoc
non intelligitur quantum ad voluntatem divi-
nam vel ejus ordinem, qui Deus est; sed quan-
tum ad ordinationem volentis ad ejus voluntatem.
Et si quaeratur ratio causalis vel meritoria,

F f

respon-

respondetur, quod dari non possit: si autem quaeratur ratio congruitatis & decentiae, respondent quidam, quod ipsa Dei voluntas sibi ipsi est ratio, nec est alia ratio, quare istum elegit, nisi quia placet &c. Sed cavendum est, (ait Bonaventura) ne, dum voluntatem Dei magnificare volumus, potius voluntati ejus derogemus &c. Propter hoc dicendum, quod propositum illud aeternum & voluntas illa est rationabilissima & rationem habet, & sicut ab aeterno fuit, ab aeterno rationem habuit, non aliam propter essentiam, sed propter connotatum. Quid autem sit illud in electione hominum vel reprobatione, nobis non est omnino notum, nec omnino ignotum. Propter hoc notandum, quod quaedam sunt opera, quae exeunt a voluntate divina cum alio ad hoc ordinato ordine necessitatis, sive necessitatem sumamus in causando, sive in merendo vel disponendo, & respectu talium divina voluntas rationem habet in generali & speciali. Sic si quaeratur: quare Deus magis vult salvare Petrum, quam Iudam? respondetur, quia iste habuit bona merita, ille mala: quaedam autem sunt opera, quae sunt a voluntate divina cum alio ad hoc ordinato ordine congruitatis, sicut est nostra gratificatio vel justificatio, quae est a divina voluntate cum operatione & praeparatione liberi arbitrii: attamen quandoque Deus sine praeparatione & cooperatione iustificat, ut patet de sanctificatione in utero; & respectu talium operum habet electionem voluntatis in generali & in speciali, sed in generali certam, in speciali occultam. Si enim quaeritur, quare Deus vult iustificare? resp. ad misericordiae suae ostensionem: & si quaeritur, quare non vult omnes homines iustificare voluntate beneplaciti? dicendum: quod est hoc propter iustitiae suae ostensionem. Si quaeratur in speciali, quare magis vult iustificare unum, quam alium duobus similibus demonstratis? quia multae possunt esse rationes congruentiae, ideo non est certitudo a parte rei, & ideo cum cognitio nostra pendeat a certitudine rei, nullus potest invenire certam rationem, nisi habeat per revelationem. Haec omnia, Scholastici, qui quoquo se vertant, coguntur ex his

hypothesibus statuere, electionem factam esse ex praescientia meritorum, cum statuunt homines ex congruo mereri justificationem & ex condigno glorificationem.

§. CXCVI. Quid vero de praedestinatione statuunt Jesuitae? Bellarminus postquam aliquot propositiones formaverat de auxilio gratiae Dei, tandem subiungit lib. II. de grat. & libero arbitr.

*Bellarminus
sententia de
praedestinatione.*

cap. IX. col. 603. Quamvis gratia sufficiat omnibus detur, tamen praedestinationis divinae nullam rationem ex parte nostri assignari posse. Per nomen rationis dicit se excludere non solum merita proprie dicta, sed etiam bonum usum liberi arbitrii, aut gratiae, aut utriusque simul a Deo praevissum, etiam si non dicatur esse meritum, sed tantum conditio, sine qua non praedestineretur is, qui praedestinitur. Addit etiam, licet ex parte nostra non possit assignari ratio, tamen ex parte Dei assignari posse causam in genere, scilicet ut ostendatur misericordia & iustitia ejus, in particulari quoque dubitari non posse, quin Deo non desit sua ratio, quare istum potius, quam illum, praedestinare voluerit ad vitam, quamvis ea nobis sit occulta. Haec Bellarminus, qui in eo primum peccat, quod praedestinationem sive electionem, (dicetur enim ipse, esse hos terminos reciprocos) sumit pro nuda intentione dandi vitam aeternam, ut ex sequentibus patebit clarius: at scriptura hoc propositum, hanc voluntatem, hanc iudicium Dei ab ipsa electione distinguit, dum dicit, Deum praedestinasse nos secundum propositum voluntatis suae; Eph. I. 5. juxta beneplacitum suum, quod proposuit in semet ipso: v. 9. praedestinos nos esse secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae; v. 11. dum porro electos ita describit, quod sint secundum propositum vocati Rom. VIII. 28. Ergo electio non est ipsum illud Dei propositum, sed juxta propositum facta. Fatemur, esse meritam & absolutam gratiam, quod Deus ab aeterno decrevit homines salvare, quia si maxime nullos salvasset, (id est, si vel homines non

con-

condidisset ad vitam æternam, vel ex lapsis hominibus nullos elegisset ad vitam) tamen perfectus & beatus permanisset in se ipso, (quo spectant omnia illa, quæ speciose Bellarminus profert, de exclusis meritis & bono usu liberi arbitrii vel gratiæ ab actu prædestinationis). Sed hanc benevolam Dei voluntatem, hoc propositum Dei solum, scriptura nusquam vocat electionem vel prædestinationem; sed dicit nos electos esse in Christo, electionem factam *κατὰ πρόγνωσιν*, electos esse *τας μέλλοντας πιστευσαι* &c. ex quibus & similibus locutionibus adparet, electionis actum *ταῖς* mediocum & præscientiam fidei in Christum includi, quod clarius sic ostendo. Voluit Deus ab æterno omnes homines salvos fieri, quia adhuc in tempore illud vult 1 Tim. II. 4. (sed hæc Dei voluntas nondum est ipsa electio). Creavit ergo omnes in Adamo ad vitam æternam; prævidit autem Adamum cum omni posteritate lapsurum, decrevit ergo, in remedium lapsus mittere Filium, qui omnibus vicissim hominibus vitam repararet. Sed quia medicina non prodest absque applicatione, decrevit etiam beneficia Filii per verbum toti mundo offerre, & Spiritus sancti efficacia fidem in cordibus hominum accendere; prævidit autem quosdam furemter verbum & oblata bona repudiaturus, quosdam tantum efficacia Spiritus sancti per verbum perseveranter in Christum credituros; hanc præscientiam demum secuta est reprobatio; illos enim reprobavit, hos vero in Christo elegit.

*Ordo decretorum divino-
rum in præde-
stinatione jux-
ta Bellarmi-
num.*

§. CXCVII. Ex hac delineatione ordinis in decretis divinis facile colligi potest, quid statueretur de ordine prædestinationis in mente divina, quem Bellarminus in hoc ipso cap. IX. col. 605. nobis describit. *Primum* (inquit) *prævidit Deus, si hominem conderet, cum lapsurum cum omni posteritate, & simul vidit, posse se variis modis liberare vel omnes vel aliquos pro arbitratu suo.* 2.) *Voluit hominem condere, ac, ut laboretur, permittere, & quosdam ex numero lapsorum misericorditer liberare, aliis in massa perditionis jussu relictis.*

3.) *Extogitavit remedia salvandis electis idonea, in quibus primum locum habuit incarnatio & passio salvatoris.* 4.) *Adprobavit ea remedia, & tunc elegit Christum, & nos in ipso, ante mundi constitutionem.* 5.) *Disposuit, ordinavit, & quomodo (forte legendum quodammodo) imperavit, ut ita fieret.* Hæc tenet Bellarminus, qui sibi ipsi & scripturæ fortiter adversatur. Quod sibi ipsi adversetur, sic ostendo: lib. II. de grat. & lib. arbitr. cap. V. col. 583. dum probare vult, auxilium sufficiens ad salutem pro loco & tempore mediate vel immediate omnibus dari, profert locum: 1 Tim. II. 4. *Deus vult omnes homines salvos fieri*, atque eum secutus Augustinum sic exponit. *Deum velle omnes homines salvos fieri*, quia det omnibus, unde possint velle credere & salvari; concedit etiam, Christum pro omnibus hominibus pretium redemptionis solvisse, & quidem ex consilio Dei, quod si voluntas Dei beneyola de salvandis omnibus hominibus universalis est: si meritum Christi universale, cur hoc loco dicit Bellarminus: *Deum voluisse quosdam tantum ex numero lapsorum misericorditer liberare, aliis in massa perditionis jussu relictis?* Immo vero omnes voluit liberare & salvare, quia omnibus Christum redemptorem misit. Quod scripturæ adversetur, ex superioribus facile intelligi potest, illa enim alium ordinem nobis describit. Primum & antiquissimum decretum Dei de homine illud est: *faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*; alterum: *De omni arbore comedas, præterquam de arbore scientiæ boni & mali, quacunque die comederis de illa, morte morieris.* Propter transgressionem hujus præcepti homo lapsus cum omnibus posteris morti æternæ subjectus est. Tum demum sequitur decretum evangelicum de semine mulieris, contrituro caput serpentis, in quod qui credit, sit salvandus, ex quo talis ordo prædestinationis in mente divina colligitur. 1.) Decrevit Deus ab æterno ex mera bonitate hominem ad sui imaginem & vitam æternam condere. 2.) Prævidit autem hominem lapsurum, & cum omni sua posteritate æternæ mortis reum futurum; iterum ergo ex mera bonitate constituit, homini

ferre auxilium, ac decrevit mittere Filium in carnem, ejusdemque beneficia per verbum hominibus offerre, ac fidei in cordibus eorum operari, per quam beneficiorum Filii & aeternae salutis fiant participes. 3.) Praevidebat autem, quosdam tantum per illud verbum efficaciam Spiritus sancti credituros, reliquos sua culpa in impotentia & incredulitate permanentes: illos elegit, hos reprobavit. Decretum ergo electionis subvertit decretum creationis & *πρόγινωσι* lapsus; decretum de missione Filii & *πρόγινωσι* fidei. Peccat ergo Bellarminus in hisce capitibus: a.) quod praetermittit primum Dei decretum de omnibus in Adamo ad vitam aeternam creandis, b.) Quod statuit, Deum variis modis potuisse liberare vel omnes vel aliquos: nos secuti scripturam statuimus, nullum aliud remedium homini lapso inveniri potuisse, quam incarnationem & passionem ipsius Filii Dei. c.) Quod statuit, Deum absolute quosdam prius elegisse, ac illis demum postea remedia salutis excogitasse, cum tamen scriptura dicat, nos in Christo electos esse. d.) Quod inter remedia solis electis destinata refert incarnationem & passionem Filii, cum tamen Christus toti mundo sit missus, & sanguinem suum pro omnibus effuderit. e.) Quod nullam faciat mentionem fidei, cum tamen in Christo eligi non potuissemus absque fidei intuitu.

An Bellarminus excludat praevisionem meritorum ex electionis decreto?

§. CXCVIII. Sed enim, ne videatur Bellarminus praescientiam meritorum ab electione plane excludere, profert novam distinctionem libr. II. de grat. & lib. arbitr. cap. X. col. 627. *Electio aeterna* (inquit) *duobus modis*

considerari potest: primo modo, ut est intentio dandi gloriam; secundo modo, ut est dispositio executionis & quasi executio in mente divina. Priore modo electio est mere gratuita, & nullam praerequirat operum praevisionem; posteriore modo praeelegit meritorum praevisionem, non enim vitam aeternam sub ratione praemii Deus dare disposuit, nisi iis, quos bene operaturos esse praevideat. Addit etiam col. 628. Deum prius voluisse electis gloriam dare quam bona opera, quoad intentionem, sed quoad voluntatem,

*tem, executionis, quae respicit gloriam, et effectum meritorum, prius voluisse Deum electis dare bona merita, quam gloriae coronam. Et hac modo elegisse Deum ad gloriam ex praevisione meritorum bonorum. Hactenus Bellarminus, qui 1.) adversatur scripturae, quae nunquam & vultuam electionem accipit pro nuda intentione dandi gloriam, 2.) Disserte comprobatur eorum sententiam, qui ex praevisione meritorum electionis rationem deducunt, & sic una litura tollit, quicquid copiose hactenus contra eos disseruit. Non illi tam injurii sunt in Dei gratia, ut statuunt, Deum praevisis hominum meritis morum, ut bonam illam voluntatem ad hominum salutem conciperet, sed causam, quare Deus hos, non illos, elegerit, quaerunt in praevisione meritorum, quod cum Bellarminus disserte ipsis concedat, quid est, quod eos ulterius oppugnet? 3.) Quinimo non potest salvis suis hypothesebus Bellarminus aliter statuere, quam electionem esse factam ex meritorum praescientia. Quomodo Deus in tempore homines actu salvat, eo etiam modo ab aeterno eos salvare constituit, quam regulam probat immutabilitas divinae voluntatis & sequentia scripturae dicta: Rom. VIII. 29. Quos praedestinavi, hos & vocavi; quos vocavi, hos & justificavi; quos autem justificavi, hos & glorificavi. Eph. I. 3. Benedictus nobis Deus in Christo. v. 4. *καθὼς sicut* elegit nos in ipso. 2 Tim. I. 9. Deus liberavit & vocavit nos vocatione sancta secundum propositum suum & gratiam, quae data est nobis, in Christo Iesu ante tempora secularia. Atque ex sententia Bellarmini propter merita bona Deus in tempore homines salvat; ergo etiam ab aeterno propter bona merita eos salvare constituit, hoc est, ad vitam aeternam eos elegit. Suis proinde curibus ascensum illud Bellarminus, quando operose & copiose disputat, electionem non esse factam absque ulla operum praevisione. Si enim gratuita electio est, utique etiam gratuita est nostra salus. Quod ab aeterno non movit Deum, ut nos elegerit, illud etiam in tempore non movet eum, ut nos salvet. Quod Deus ab aeterno non respexit, ut propter illud nos eligeret, illud etiam in tempore non respicit,*

cit, ut propter illud nos salvet. Non est, quod distinguatur inter decretum & executionem electionis, quasi illud gratuitum, non autem hæc ipsa, quia decretum & executio sibi exactissime omnino correspondent, ut suo loco uberius ostendimus.

Bellarminus seu sententia de reprobatione. §. CXCIX. De reprobatione ita scribit Bellarminus lib. II. de gratia & lib. arbit. cap. XVI. col. 635. *Reprobatio comprehendit duos actus, alterum negativum, cujus nulla*

est causa ex parte hominum; alterum positivum, cujus causa est peccati originalis actualisue praevisio. col. 636. *Reprobi opponuntur electis contradiCTORIE & contrarie. Primum enim non habet Deus voluntatem illos salvandi, deinde habet voluntatem damnandi. Quod attinet ad priorem actum, nulla datur ejus causa ex parte hominum, sicut neque prædestinationis; posterioris autem datur causa praevisio peccati.* Hæc Bellarminus. Resp. 1) hoc Bellarmino quidam ex discipulis Calvini non inviti concedent. Sic enim Perkinsus de prædest. p. 25. *Reprobationis actus duplex est: Prior est propositum deferendi quosdam homines, justitiamque in eis declarandi; hic oritur ex mero Dei beneplacito, nullo habito respectu vel boni vel mali in creatura. Nam voluntas Dei est causa causarum, & proinde Deus pro summo jure suo vasa ad iram facit, non invenit. Secundus actus est ordinatio ad pœnam sive justum exitium, quam ordinationem facit aliam simplicem, aliam comparatam.* Sic Kekermannus in system. theol. p. 208. *Prior actus reprobationis est propositum Dei deferendi quosdam homines & sibi relinquendi: hic actus est absolutus, pendens a solo & absoluto Dei arbitrio; alter actus est decretum damnandi propter peccata. Hic actus non est absolutus, sed continet respectum ad conditionem peccati.* Sic

Trelcatius in locis pag. 29. *Vocat primum actum præteritionis, quem Scholastici vocant reprobationem passivam & negativam; alterum præparationis pœnae seu prædamnationis ab æterno, quem Scholastici vocant reprobationem affirmativam & activam; priorem dicit esse absolutum, non posteriorem: hi certe facile transigent cum Bellarmino.* 2) Distinctio hæc extra scripturam, imo contra eam est excogitata, quia illa præteritio, illa non electio, illud propositum deferendi nihil aliud est, quam ipsum decretum damnationis; Deus enim neminem præterit in sua ad vitam æternam electione, qui non sit propter suam impœnitentiam & incredulitatem damnationi adjudicatus. Confer descriptiones reproborum ex scriptura propositas thesi 44. 3) Distinctio hæc non satisfacit scripturæ dictis, quæ ostendunt causam exitii tantum in homine ipso quærendam. Si enim quæras, cur Deus aliquos non elegerit, aliud responderi nequit, quam quia constituit eos damnare; omnia enim agit Deus certo fine, proinde non potest dici, quod ex absoluto odio quosdam præterierit, sive non elegerit; sed sicut in tempore propter finalem impœnitentiam & incredulitatem damnat, ita ab æterno propter easdem causas quosdam damnare constituit, hoc est, reprobavit, sive actum negativum non eligendi, sive actum positivum pœnis adjudicandi nomine reprobationis intelligas. 4) Distinctio hæc ipsi Bellarmino adversatur. Si enim ex animo statuit, Deum omnibus hominibus sufficiens auxilium ad salutem dare: si ex animo credit, Christum pretium redemptionis pro omnibus obtulisse; quomodo potest dicere, Deum absoluto odio quosdam præterire, ita, ut reprobationis illius negativæ non detur causa ex parte hominum? Quod attinet locum Rom. IX. 11. *antequam boni vel mali quidpiam egissent &c.* quem potissimum urget Bellarminus, is suo loco uberrime est expositus.

CAPUT XII.

DE ORIGENIS, PRÆDESTINATORVM ET HYBERI IN
HOC ARTICVLO SENTENTIA.

*Origenis de
prædestinatio-
ne sententia.*

§ CC.

Egitus hæcenus de sententia Pelagianorum, qui causam electionis in prævisis hominum meritis quærent, cum quibus idem, vel certe propemodum idem sentire coguntur Jesuitæ, si velint thesin suam de meritis operum tueri, & nōmine electionis non intelligere nudam intentionem dandi gloriam, sed ipsam executionis dispositionem, prout scriptura hac voce utitur. In scriptis veterum præter Pelagianam hujus articuli depravationem mentio fit aliarum duarum erronearum sententiarum; videlicet primo *Origenis*, qui statuit, *omnes omnium hominum animas initio simul fuisse creatas in cælo, ibique alias peccasse, alias non peccasse, pro diversitate autem præteritorum meritorum bonorum vel malorum diversa etiam corpora & diversos status animas illas in hoc mundo sortiri. Deum igitur merita cujusque animæ, antequam uniatur corpori, in cælo præexistens prævidisse, atque ita secundum cujusque animæ ante unionem cum corpore merita alios ad vitam, alios ad mortem prædestinasse; quin etiam addebatur, omnes tam reprobos, quam electos, tandem servatum iri. Hujus erroris mentionem facit Augustinus tom. X. serm. 7. de verbis apostoli. Multi de isto profundo quaerentes reddere rationem, in fabulas vanitatis abierunt. Aliqui dixerunt, quia animæ sursum in cælo peccant, & secundum sua peccata ad corpora pro meritis diriguntur, & dignis sibi quasi carceribus includuntur. Ierunt post cogitationes suas, loqui volentes de Dei profundo meri sunt in profundum. Occurrit enim illis apostolus volens gratiam commendare, & elegit illos geminos in utero Rebeckæ & dicit: nondum enim natis, nec quia aliquid egerunt boni aut mali. Vide, quemadmodum tulit vanis hominibus phantasias conversationis animarum ante corpus in cælo. Si enim ibi jam conversatæ sunt, jam aliquid boni egerunt vel mali, & pro meritis suis ad corpora*

terrena detrusæ sunt &c. Deinde apud Sigebertum in chronicis An. 415. mentio fit hæreticorum quorundam, quos ipse vocat ex dogmate suo prædestinatos. Prædestinatorum hæresis (inquit) hoc tempore cepit serpere, qui ideo prædestinati vocantur, quia de prædestinatione & divina gratia disputantes asserbant, quod nec pie viventibus profit bonorum operum labor, si a Deo ad mortem reprobati fuerint: nec impiis obstit, quod impie vivant, si a Deo prædestinati fuerint ad vitam; quæ assertio & bonos a bonis avocabat, & malos ad mala provocabat. Hæc hæresis ex libris Augustini male intellectis initium sumfisse dicitur. Hactenus Sigebertus. Qui ab hac hæresi prædestinatorum prorsus alieni esse volunt, non debent docere, quosdam homines absoluto Dei decreto esse ad æternum exitium immutabiliter destinatos; non debent docere, esse quosdam absolute electos, ita, ut per peccata contra conscientiam ne quidem ad tempus gratia Dei excidere possint.

Prædestinatorum sententia apud Sigebertum.

§ CCI. Nostro tempore Samuel

Huberus Helvetius anno 1592. universalem omnium hominum electionem docere & propugnare cepit. Quamvis enim etiam ante ipsum quidam Augustanæ confessioni addicti theologi phrasi ea sint usi, universalem esse omnium hominum electionem, tamen mentem suam recte exposuerunt, se nomine electionis beneficam Dei erga omnes homines voluntatem *καταχρησιν* intelligere; & controversia hæc in libro concordie luculenter est exposita ac sopita. Ipse vero Huberus contendere cepit, sensu proprio omnes esse dicendos electos. Atqui 1) scriptura nusquam dicit omnes electos esse. 2) Sed contra pronunciat, *paucos electos esse* Matth. XX. 16. XXII. 14. 3) Ipsa vox *eligendi* notat quandam separationem, ut suo loco ostendimus. 4) Scriptura electionem manifeste distinguit ab univer-

Huberi de prædestinatione dogma.

salutis Dei misericordia, universali merito Christi & vocatione universali, eamque *κατὰ πρόγνωσιν* fidei in Christum factam esse adserit. 5) Non nisi illi, qui scripti sunt in librum vitæ, qui vocantur, iustificantur & tandem glorificantur, dicuntur in scriptura electi. Plura argumenta ex superioribus formari possunt, idque a nostræ partis theologis abunde factum, uti etiam ad Huberi objectiones responsum.

§. CCII. Novitius quidam Huberi defensor potissimum duobus hisce nititur fundamentis: 1) Cujus omnes causae sunt universales, id ipsum etiam est universale. (unde enim esset determinatio effecti?)

At omnes causae electionis sunt universales: nempe dilectio Dei & meritum Christi. Ergo & ipsa electio universalis erit. Si quis excipere velit contra majorem, etiam fidem esse electionis causam, quae universalis non est, tribus rationibus occurrit: 1) negat fidem esse electionis causam, cum non solum tempore, sed etiam ordine sit posterior electione. Nam in ipso electionis decreto, ratione praescientiae Dei, posterior est dilectione & merito Christi, siquidem nullo prorsus respectu fides est causa vel dilectionis vel meriti Christi, posterius autem non potest determinare prius. 2) Si fides electionis causa dicatur, aut erit ratione existens, aut ratione praevisionis. Prius dici non potest, quia electio ab aeterno, fides actu existens in tempore. Si posterius, etiam fides universalis erit, propterea quia Deus omnes omnino credere voluit. 3) Si maxime admittatur, fidem esse electionis causam, nihilominus causa instrumentalis tantum erit: at omne instrumentale sequitur suam principalem, seu omnis causa instrumentalis sequitur naturam causae principalis efficientis, nec instrumentale tanquam imbecillius, determinare poterit principale tanquam fortius. Iam vero dilectio & meritum Christi sunt causae principales, & quidem universales; fides vero instrumentalis tantum. Ergo fides principales causas universales determinare non poterit. Manebit itaque electio universalis, cum a nulla causa determinetur ad particularitatem.

§. CCIII. Secundum argumentum desumitur a comparatione creationis & electionis: Quotquot Deus creavit ad imaginem suam, atque adeo ad vitam aeternam, tot etiam ad vitam elegit. Atqui omnes homines ad imaginem Dei, atque adeo ad vitam aeternam creavit. Ergo omnes ad vitam elegit. Major sic confirmatur: Quicquid in priori Adamo habuimus & amisimus, illud ipsum in secundo Adamo recuperatum. Iam si omnes homines in primo Adamo ad vitam sunt creati, sequitur etiam, omnes homines ad vitam esse electos, siquidem consilium electionis nihil est aliud, quam consilium de reparatione eorum omnium, quae in Adamo, & sic in integritatis statu & habuimus & amisimus. Concidit ergo distinctio inter statum integritatis & corruptionis.

Posterius: omnes in Adamo creati sunt ad vitam aeternam.

§. CCIV. Resp. electionis vobis *καταχρηστικῶς* accipi potest: 1) pro benefica Dei erga omnes homines voluntate, quam quidam vocant pudam intentionem dandi gloriam aeternam. Deus elegit omnes, hoc est, ab aeterno voluit omnes salvos fieri, ut enim hodie Deus vult omnes salvos fieri: 1 Tim. II. 4. ita etiam ab aeterno id voluit propter immutabilitatem voluntatis. 2) Pro negatione absoluti decreti reprobatorii. Deus elegit omnes, id est, neminem absoluto quodam odio vel decreto a salute exclusit. 3) Pro Dei proposito omnes in primo Adamo ad vitam aeternam creandi, & omnes in secundo Adamo ad vitam reparandi. Deus elegit omnes, hoc est, constituit ab aeterno omnes in Adamo ad vitam condere, & in Christo ad vitam aeternam reparare. 4) Pro oblatione mediorum salutis. Deus elegit omnes, id est, constituit ab aeterno beneficia Filii sui per verbum omnibus offerre. His & forte pluribus modis propositio de universalitate electionis explicari, & ad bonum sensum reduci potest, sed scriptura hoc termino non utitur in ulla ex praedictis significatione, verum dicit, nos electos esse in Christo Eph. I. 4. *κατὰ πρόγνωσιν* 1 Petr. I. 2. & in fide 2 Thess. II. 13.

Catachresis de universalitate electionis, quomodo explicari possit?

§. CCV.

An causa electionis universalis sine deo quomodo? §. CCV. Hisce diligenter observatis, facile potest responderi ad proposita argumenta: 1) *Causae electionis sunt universales, ergo & ipsa electio.* Resp. Nego antecedens simpliciter & nude acceptum. At, inquit, *dilectio Dei est causa electionis, meritum Christi est causa electionis, utraque haec sunt universalis.* Resp. ex se sunt universalis, sed propter hominum incredulitatem fiunt particularia, accurate igitur hic distinguendum. Est quaedam dilectio generalis, quae movit Deum ab aeterno, ut consilium de hominibus in Adamo ad vitam creandis & in Christo ad vitam reparandis susceperet. Joh. III. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum daret &c.* Est etiam specialis quaedam dilectio, qua complectitur Deus credentes in Christum. Propria & adaequata causa electionis (si termino isto juxta scripturae loquelam uti velimus) non est generalis illa dilectio, sed specialis, quod sic ostendo. Illa est propria & adaequata causa, qua posita ponitur effectus. Atqui posita universali illa Dei dilectione nondum ponitur electio. Illa igitur universalis Dei dilectio non est propria & adaequata electionis causa. Minor indiget confirmatione, quae talis esto. Nullus electorum perit, Matth. XXIV. 24. *si fieri posset, etiam electi inducerentur in errorem.* Rom. VIII. 30. *Quos praedestinavit, hos etiam glorificavit.* Rom. XI. 7. *Electio assequitur suum finem.* Atqui multi eorum, quos generali illa dilectione Deus complectitur, pereunt, videlicet impenitentes & increduli, quos tamen in Adamo ad vitam aeternam creatos, & in Christo ad vitam reparatos fuisse constat. Ergo aliqui eorum, quos Deus generali dilectione complectitur, non sunt electi, & per consequens generalis Dei dilectio non est propria & adaequata electionis causa. Urges: *Dilectio Dei est sola & unica causa; propter quam homines salvantur.* Resp. propositum Dei de salvandis hominibus, hoc est, de offerendis salutis mediis (ad quae pertinet creatio, redemptio, vocatio) est universale, & nullam aliam habet causam, quam generalem illam Dei dilectionem; sed hoc propositum nondum est ipsa electio, sed electio facta est juxta hoc propositum; Eph. I. 5.

2 Tim. I. 9. ac respicit non solum oblatum media, sed etiam personas eorum, qui his mediis utuntur, & in quorum cordibus per haec media Deus efficax est. Proinde illi soli sunt electi, qui efficacia Spiritus sancti per verbum operantur; credunt, reliqui autem sunt reiecti. Clarius: Electio non est nudum propositum dandi gloriam aeternam, sed est decretum dandi vitam aeternam his & non aliis; jam vero propter quantitatem salvanam Deus in tempore hos & non alios actu salvat, propter eandem hos & non alios salvari in aeterno constituit, hoc est, hos & non alios elegit. Generalis dilectio non est causa, propter quam hos & non alios in tempore Deus actu salvat, (illa enim complectitur Deus tum eos, qui salvantur, tum etiam eos, qui non salvantur.) Ergo generalis illa dilectio non est causa, propter quam Deus hos & non alios ab aeterno salvare constituit, hoc est, elegit. Idem judicium esto de merito Christi, quod in hoc negotio non est spectandum tantum ratione acquisitionis, sed etiam ratione adplicationis. Christi meritum universale est ratione acquisitionis, hoc est, Christus omnibus acquisivit justitiam & vitam aeternam; non autem est universale ratione adplicationis, id est, Christi meritum non omnes sibi adplicant vera fide. Demonstrandum jam erit, meritum Christi esse causam electionis non ratione acquisitionis tantum, sed etiam ratione adplicationis, quod sic ostendo: eadem sunt causa salutis & electionis, quod immutabilitas divinae voluntatis probat. Meritum Christi est causa salutis non ratione solius acquisitionis, sed ut adplicatur nobis per fidem. Ergo etiam meritum Christi est causa electionis non ratione solius acquisitionis, sed ut nobis adplicatur. Concurrit autem meritum Christi ad electionem non ratione existentiae, ut adparet, sed ratione praedestinationis, quo sensu scriptura testatur, hos *κατὰ πρόγνωσιν* electos, 1 Petr. I. 2. atque eos esse electos, quos *ὁ θεὸς πρόγνω*, Rom. VIII. 30. nimirum in Christo Eph. I. 4. Ex his adparet, quid ad prius argumentum sit respondendum, ut non sit opus descendere ad questionem, an & quomodo si deus sit causa electionis? an & quomodo instrumentalis causa determinare possit universalem principalem &c.?

§. CCVI.

*An electio sit
ipsum decre-
tum instaura-
tionis?*

6. CCVI. Posterius argumentum nititur hac hypothefi, quod electio nihil aliud fit, quam decretum instaurationis: atqui hoc cum debita distinctione accipiendum. Instaurationis generis humani accipitur dupliciter: primo pro redemptione per Christum præstita, quæ universalis est, ac propterea quicquid in primo Adamo habuimus & amisimus, id ipsum in secundo Adamo est reparatum. Deinde pro actuali quorundam ex lapso genere humano salvatione & glorificatione: quo sensu non omnes, qui in Adamo pereunt, per Christum instaurantur, hoc est, salutis æternæ actu participes fiunt. Quia vero ratio hujus particulari-

tatis non pendet vel ex absoluto quodam decreto Dei reprobatorio, vel ex insufficientia quodam meriti Christi, sed ex sola hominum culpa, videlicet voluntaria ipsorum impoenitentia & incredulitate; ideo ex eo nihil decedit apostolico pronuntiato, quod gratia exuberet supra peccatum, & quod sicut per unius inobedientiam iniusti, ita per unius obedientiam iusti constituti sint multi Rom. V. 19. Porro electionis nomine non intelligi decretum de instauratione generis humani tantum respectu redemptionis, sed respectu actualis glorificationis & salvationis quorundam tantum ex perduto genere humano, testantur omnis scripturæ dicta, quæ de electione agunt & loquuntur.

CAPVT XIII.

RESPENSIONEM AD QVÆSDAM QVÆSTIONES IN HOC MYSTERIO EXPEDIT.

6. CCVII.

*Anaphaliam
precedentium.*

Atque hæc dicta sunt de arduo electionis & reprobationis mysterio, quorum summa est, non esse statuendum absolutum aliquod vel electionis vel reprobationis decretum, neque ex prævisis hominum meritis electionem deducendam; neque universalem omnium hominum electionem introducendam esse. Ex quibus omnibus facile intelligi potest, quid ad quæstiones alias, quæ de hoc mysterio moveri solent, respondendum sit, earum enim ἡγῶσα ac λύσις ex superioribus pendet. Sic quæritur primo: an de electione quispiam in hac vita certus esse possit? Respond. renatos & vere in Christum credentes de gratia Dei ac remissione peccatorum certos esse posse ac debere, suo loco docebimus; illud solum hoc loco demonstrandum, etiam de perseverantia firmam in cordibus ipsorum fiduciam concipi posse ac debere, quæ scilicet nitatur Dei omnipotentia, Dei fidelitate & Dei bona voluntate. Vide thes. 184. Sic ergo debemus procedere: quicumque per veram fidem Christo adhærent, illos non patietur bonus ille pastor ex manibus

fuis eripi; atqui ego sum renatus, & adhæreo Christo per veram fidem. Ergo non patietur me bonus ille pastor ex suis manibus eripi. Si obmurmuretentatio, multos vere renatos vicissim gratia Dei excidisse, respondeat fides: illi sentiet ipsos sponte ac destinata malitia à Christo averterunt, non ex absoluto quodam odio a Deo sunt rejecti; ego vero constanter adhærebo Deo meo, non derelinquet me in æternum, nitor enim istis Dei promissionibus. Rom. XI. 29. ἀποταμίηται sunt dona & vocatio Dei. 1 Cor. I. 9. Fidelis est Deus, per quem vocati sumus. v. 8. Ipse confirmabit nos usque in finem. 1 Cor. X. 13. Fidelis Deus, qui non finit nos tentari supra id, quod possumus ferre: Philipp. II. 13. Deus est, qui operatur in nobis velle & perficere juxta bonam suam voluntatem. 2 Tim. I. 12. Potest esse Deus depositum nostrum nobis servare.

*Quæstio 1. an
de electione
quis possit esse
certus.*

se ac debere, suo loco docebimus; illud solum hoc loco demonstrandum, etiam de perseverantia firmam in cordibus ipsorum fiduciam concipi posse ac debere, quæ scilicet nitatur Dei omnipotentia, Dei fidelitate & Dei bona voluntate. Vide thes. 184. Sic ergo debemus procedere: quicumque per veram fidem Christo adhærent, illos non patietur bonus ille pastor ex manibus

§. CCVIII. Concilium Trident. sess. VI. cap. 12. statuit, neminem, quamdiu in hac mortalitate vivitur, de arcano divinæ prædestinationis mysterio usque adeo præsumere debere, ut certo statuatur, se esse omnino in numero prædestinatorum; nam non nisi ex speciali revelatione sciri posse, quos Deus sibi elegerit. At hac ratione in perpetuis dubitationum fluctibus misero

cogeremur laborare, & metuendum esset, ne ex fluctibus dubitationis in vorricem desperationis abrepti tandem periremus. Fatemur libenter, cum fide timorem filialem conjunctum esse debere, ne pro fide & securitate spiritus, carnalis securitas animis nostris obrepat, ideo probe perpendenda illa Spiritus sancti pronuntiata. 1 Cor. X. 12. *Quis se existimat stare, videat, ne cadat.* Psal. 14. 12. *Cum timore & tremore salutem vestram operemini.* Interim tamen fidei certitudo per timorem istum minime labefactanda est vel evertenda. *Studete fratres,* ait Petrus 2 ep. I. 10. *firmam facere vocationem & electionem vestram; utique ergo nos nobis firma fieri potest. Explorete vos ipsos,* ait apostolus 2 Cor. XIII. 5. *an sitis in fide;* utique ergo scire quis potest, se vere fidei & per consequens etiam beneficiorum Christi esse usque ad finem fore participem.

§. CCIX. Ad excludendam securitatem carnalem & corrigendam temerariam præsumptionem veteres sæpe videntur negare, de prædestinatione nos certos esse posse vel debere; sed recte suam sententiam explicant, se non fidei certitudinem, sed carnalis securitatis præsumptionem excludere. Ambrosius lib. II. de vocat. gent. c. 9. *Non hujus, sed alterius vitæ est vere perfecta & secunda felicitas: in præsentia autem, ubi tota vita tentatio est, agonis incerta, & ab insidiante superbia nec ipsa est tanta victoria, mutabilitatis periculo non caretur; & licet innumeris sanctis suis donet virtutem perseverandi usque in finem divina protectio, a nullis tamen aufert, quod ipsi reputant ex ipsis, ut in omnibus studiis eorum atque conatibus semper inter se velle & nolle conentur.* Addit autem Ambrosius se ipsum explicans: *Merito igitur non solum ab incipientibus, verum etiam a provectissimis sanctis uniformiter Deo supplicatur & dicitur: Ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Universis enim, qui in fide & dilectione permanent, ab ipso donatur, ne in tentatione superentur, ut, qui gloriatur, in Domino gloriatur &c. Quod Pater Filio dedit, Filius non amittit, neque quisquam potest de manu ejus eripere, quod acce-*

pit: firmum fundamentum Dei fiat, & mansuri in æternum templi ædificatio non vacillat præsentia super omnes veritate & misericordia Dei, a quo (quod & nemini negatur & nulli debetur) in iis, quos promissit, efficitur. Sic Augustinus in lib. de corrept. & gratia c. XIII. *Quis ex multitudine fidelium, quamdiu, in hac mortalitate vivitur, in numero prædestinatorum se esse præsumat? Sed recte se ipsum explicat: Quod perseveraturis sanctis ista dicuntur, quasi eos perseveraturos habeatur incertum, non aliter hoc audire debent, quibus expedit, non alium sapere, sed timere &c. Hinc apostolus dicebatur: si manseritis in me, dicente illo, qui illos utique sciebat esse mansuros. Et similia multa dicuntur propter hujus utilitatem secreti, ne forte quis extollatur, sed omnes, etiam qui bene currunt, timeant, dum occultum est, quo perveniant &c. Si nemini contigisset, gratia Dei vicissim excidere, tam diu haberent homines istum saluberrimum timorem, quo vitium elationis opprimitur, donec ad Christi gratiam, qua pie vivitur, pervenirent, deinceps jam securi, nunquam ab illo se casuros, quæ præsumptio in isto temptationum loco non expedit, ubi tanta est infirmitas, ut superbiam possit generare securitas. Vide, Augustinum securitatem carnalem & temerariam præsumptionem, per quam studium pietatis & precum labefactetur, excludere, fidei autem certitudinem & securitatem non tollit: sic enim scribit in comm. Ps. CXLVIII. *Erigat se humana fragilitas, non desperet, non se collidat, non se avertat, non dicat, non ero, cui promissit &c. promissit nobis, quod ibi futuri simus, ubi ipse est, erimus cum illo. Quid tibi Deus promissit, o homo mortalis? quia viviturus es in æternum: non credis? crede, crede, plus est jam quod fecit, quam quod promissit: quid fecit? mortuus est pro te; quid promissit? ut vivas cum illo, incredibilius est, quod mortuus est æternus, quam ut in æternum vivat mortalis, jam quod incredibilius est, tenemus &c.* Sic Bernhardus serm. I. septuag. *Quis potest dicere: ego de electis sum, ego de prædestinatis sum ad vitam, ego de numero filiorum &c. Sed recte se ipsum explicat, in eodem eum sermone addit:**

addit: *Data sunt signa quaedam & indicia manifesta salutis, ut indubitabile sit, eum esse de numero electorum, in quo ea signa permanserint. Idem serm. II. in octav. pasch. Quando sine testimonio electos suos deserat Deus? quænam consolatio inter spem & metum, si nullum omnino electionis suæ habent testimonium? fidelis proinde sermo & omni acceptatione dignus, quo salutis testimonia commendantur. Egregium locum ex serm. de fragment. sept. miser. produximus supra thesi 184.*

§. CCX. Ita ergo propugnamus fidei certitudinem de electione contra Pontificios, ne patetificamus fores carnali securitati, quod faciunt illi, qui docent, semel renatos & Spiritu sancto donatos non posse iterum per peccata contra conscientiam, fidem & gratiosam Spiritus sancti inhabitationem amittere. Non est fingenda talis absoluta certitudo electionis & salutis, ut dicatur: renatos, etiam si atrocibus peccatis contra conscientiam sese involvant, tamen non amittere fidem, Spiritum sanctum & salutem; certos nos fecit Deus de salute nostra, non autem carnaliter securos. Promissiones Dei infallibiles liberant nos a dubitatione; comminationes & exhortationes Dei liberant nos a carnali securitate, ac proinde inter scyllam perpetuæ dubitationis, & inter charybdin absolutæ securitatis medium tenet navicula fidei nostræ, verbi cynosuram secuta. Confidimus Deo propter egregias & infallibiles promissiones nobis datas, interim tamen etiam timemus Deum propter carnis nostræ infirmitates & tentationes, ideoque feris gemitibus perseverantiæ donum a Deo petimus, nosque illud certo impetraturos confidimus, interim tamen, securitate carnali abjecta, fidem verbi meditatione & sacramentorum usu confirmari rogamus, atque in cursu pietatis quotidie proficere studemus.

Quæstio 2. unde de scire possimus, nos esse in electorum numero?

§. CCXI. Quæritur secundo: unde possimus scire, nos esse in numero electorum? Resp. qui credit in Filium Dei, habet testimonium in semet ipso, 1 Joh. V.

10. quos prædestinavit Deus ab æterno, hos in tempore vocat per verbum, & justificat per fidem. Rom. VIII. 29. Illa fides exferit se per veram Dei invocationem, per patientiam in cruce & per studium sanctitatis. Quod si fides in tentationibus redditur infirma, & sensus fidei in nobis fere exstinguitur, respicere debemus ad promissiones universales, in quibus Deus suam gratiam omnibus offert, ad meritum Christi, quod omnes concernit, ad ministerium verbi & sacramentorum, in quo Deus beneficia Filii omnibus offert, ad baptismum, qui est stipulatio bonæ conscientie: recurrendum est ad usum sacræ cœnæ, in qua Christus illud ipsum corpus, quod pro nobis in mortem tradidit, illum ipsum sanguinem, quem in ara crucis pro nobis effudit, manducandum ac bibendum offert, ex quibus omnibus colligere debemus, Deum serio velle, ut peccatis agnitis in Christum credamus, ac per fidem salutis æternæ participes reddamur.

§. CCXII. Quæritur tertio: an certus sit electorum numerus? Resp. utique Augustinus de cor. & gratia cap. XIII. *Prædestinatorum, ait, ad regnum Dei certum esse numerum, Iohannes baptista significat: potens est Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ: ostendit sic, istos (Iudæos) amputandos, si non fecerint fructum, ut non desit numerus, qui promissus est Abrahæ; id apertius in Apocalypsi dicitur; tene, quod habes, ne alius accipiat coronam tuam &c.* Thomas p. I. q. 23. art. 7. *Certus est electorum numerus non solum formaliter, ut quod centum salvandi, sed etiam materialiter, ut quod hi centum salvandi. Certus etiam est non solum ratione cognitionis, sed etiam ratione cuiusdam definitionis.* Hæc Thomas. *Si electorum nomina in coelis scripta, Luc. X. 20. si novit Deus, qui sint sui; 2 Tim. II. 19. si capilli capitis nostri etiam in numerato sunt apud Deum; Luc. XII. 7. quomodo non & certus apud ipsum electorum numerus? Intelligenda autem illius numeri finitas & certitudo non de absoluto decre-*

Quæstio 3. an certus sit electorum numerus?

to, quo reliquos ex illo numero absolute quodam odio Deus excluferit, sed de certitudine *τάξις* in hoc decreto. Fecit enim Deus hoc certissimum & immutabile decretum: quicumque in Christum perseveranter crediderit, salvabitur; uti etiam de certitudine præscientiæ divinæ, novit Deus ab æterno, qui & quot in Christum per Spiritus sancti efficaciam credituri.

§. CCXIII. Quæritur quarto:

Quæstio 4. an electorum numerus nec augeri nec minui possit?

an ita certus electorum numerus, ut nec augeri nec minui possit? id disertis verbis adferit Augustinus loco proxime citato. Monendum autem, quæstionem in-

telligi posse duplici modo, videlicet *absolute* & *ex suppositione*. Absolute, si nimirum quæstionem hoc sensu intelligamus, non potuisse plures eligi vel reprobari, quocunque modo se habeant; & sic falsum est, electorum numerum non potuisse augeri vel minui, si enim plures Spiritus sancti per mediâ operantis gratia credidissent, utique & illi fuissent electi, sicque numerus electorum fuisset auctus; vicissim, si qui beatorum spontanea malitia a fide recessissent, utique & illi inter reprobos fuissent a Deo omnium præcio numerati. Ex hypothesei vero & suppositione rectissime dicitur, electorum numerum nec augeri nec minui posse, ibi enim consideratur numerus, ut actu est; omne autem quod est, eo ipso quod est, impossibile est non esse, vel aliter esse, juxta Boëtii regulam.

§. CCXIV. Quæritur quinto:

Quæstio 5. an electi possint fieri reprobis & contra?

an electi possint fieri reprobis & vicissim ex reprobis electi? Responsio ex præcedentibus facile potest colligi, quia quæstio potest itidem intelligi duplici modo,

videlicet *absolute* & *ex hypothesei*, sive, quod idem est, in sensu *diviso* & *composito*. Lombardus I. sent. dist. 40. sect. 2. Non potest

utrumque simul esse, scilicet ut aliquis salvetur, & non sit prædestinatus, vel ut aliquis sit prædestinatus & damnetur. Intelligentia enim conjunctionis implicite veritatem facit in dicto & impossibilitatem in vero. Si vero simpliciter intelligatur, impossibilitas non admittitur, ut cum dicitur: prædestinatus potest, vel non potest damnari, & reprobus potest salvari. In his enim & hujusmodi locutionibus ex ratione dicti dijudicanda est sententia dictionis. Alia namque sit intelligentia, si per conjunctionem hæc accipiuntur dicta, atque si per disjunctionem. Si enim cum dicis: prædestinatus non potest damnari, intelligas ita, id est, non potest esse ut prædestinatus sit, & damnetur, verum dictum, quia conjunctim intelligis: falsum autem si disjunctim, ut si intelligas, istum non posse damnari, quem dico prædestinatum; potuit enim non esse prædestinatus, & ita damnaretur. Eodem modo quæstionem explicat Socinus I. sent. dist. 39. quæst. 2. concl. 3.

§. CCXV. Quæritur denique:

an electi finaliter possint perire?

Negat hoc diserte Christus Matth.

XXIV. 24. *Seducerentur, si fieri posset, electi.* Joh. X. 28. *Oves*

meas nemo rapiet ex manibus meis: negat apo-

stolus Rom. XI. 7. *Electio affecta est,* scilicet

finem & terminum suum: negant veteres. Au-

gustinus XIII. de Trin. c. XVI. *Prædestinatio-*

rum nemo cum diabolo peribit, nemo usque

ad mortem sub diaboli potestate erit. tract. XLV.

in Joh. Si *prædestinatus est, ad tempus erravit,*

in æternum non perit. Intelligentia vero ite-

rum quæstio in sensu *composito*, nec describendi

sunt electi ex absoluto quodam decreto; sicut

Deus per verbum & Spiritum fidem in electis

inchoat, ita quoque per media in fide & sancti-

ficatione ad vitam æternam eos conservat: qui

destinata malitia a fide & pietate deficiunt, in

numero electorum non esse agnoscuntur.

Quæstio 6. an electi finaliter possint perire?

CAPVT XIV.

VSVM HVJVS DOCTRINÆ ET DEFINITIONEM ELECTIONIS EXPLICAT.

§. CCXVI.

Ufus doctrine de electione.

Coronidis loco usum hujus doctrinæ de electione breviter attingenda. Sobria & scripturæ consona mysterii hujus tractatio monstrat nobis abyssum divinæ misericordiæ, cui soli electio nostrum ad vitam æternam in solidum tribuenda: deprimit omnem de nostris meritis glorificationem, atque in nobis ipsis confidentiam: confirmat salutis nostræ certitudinem in omnipotente ac beneficentissima Dei manu repositam: excitat nos ad sincerum Dei amorem, qui prior ante jacta mundi fundamenta nos dilexit: alit mutuam dilectionem ac *Φιλαδελφίαν* erga eos, quos itidem ex mera gratia electos in æterna vita speramus habere socios: excitat nos ad verbi divini ardens studium & frequentem sacramentorum usum, per quæ media Spiritus sanctus fidem in nobis vult accendere, conservare & augere, inflammat nos ad preces & serium pietatis studium, *electi enim sumus, ut sancti & inculpati simus*. Eph. I. 4. Denique ad omnia adversa æquo animo perferenda nosmet munit: *quos enim præsciuit Deus, hos etiam prædesti-*

navit conformes fieri imagini Filii Dei, sci-mus, quod diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti Rom. VIII. 28. 29.

§. CCXVII. Postremo potest

electionis & reprobationis ex ante dictis omnibus talis colligi definitio. Electio sive prædestinatio est *unius ac solius veri Dei actio,*

Definitio electionis & reprobationis.

qua ante jacta mundi fundamenta ex immensa misericordia in Christo juxta propositum & præscientiam ad vitam æternam ordinavit homines, efficacia Spiritus sancti per verbum in Christum perseveranter credituros, in laudem gloriosæ gratiæ suæ. Reprobatio est eorum, quos Deus in finali impoenitentia & incredulitate propria culpa perseveraturos praevidit; justo judicio facta æternæ morti adjudicatio. Deus, qui elegit nos in Christo ante jacta mundi fundamenta, & vocavit nos ad æternam suam gloriam in Christo Jesu, ipse nos inflauret, confortet, roboret ac fundet, ipsi sit gloria & honor in secula!

LOCUS IX.

DE

IMAGINE DEI IN HOMINE ANTE LAPSVM.

PROOEMIUM.

§. I.

Connexio cum loco præcedente.

Prædestinationis decretum ante jacta mundi fundamenta in æterno Dei consilio factum subsecuta est in tempore hominis creatio. Postquam enim

in principio totius universi architectus distinctis sex diebus cælum, terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt, verbo omnipotente condiderat, ultimo demum ad creationem hominis non sine præmissa deliberatione accessit

*Deliberatio
Dei in homi-
nis creatione.*

§. II. Quod Deus novo & ha-
ctenus insolito more de hoc thau-
maturgemate deliberationem qua-
si suscipit, non opificis infirmita-
tem, sed operis præstantiam
arguit: *Homo est a Deo conditus, non imperiali
verbo, ut caetera animalia, sed familiari manu,
etiam praemisso blandiente illo verbo: Facia-
mus hominem ad imaginem & similitudinem no-
stram.* Tertullianus lib. II. adv. Marc. *Ut non
per jussionis vocem, sed per dignitatem opera-
tionis existeret, qui ad conditoris sui imaginem
fiebat.* Gregorius lib. IX. mor. 27.

§. III. Vides, a Tertulliano & Gregorio, qui-
bus addi etiam potest Basiliius homil. X. hexaëm.
dignitatem quandam hominis in eo constitui,
quod non fuerit terræ demandatum, ut produ-
ceret hominem, sed quod Deus suis manibus
hominem fecisse dicatur. Improbatur tamen id
ipsum Augustinus VI. de Gen. ad lit. cap. XII.
*Nec illud audiendum est, (inquit) quod nonnulli
putant, ideo præcipuum Dei opus esse homi-
nem, quia caetera dixit, & facta sunt, hunc
autem ipse fecit, sed ideo potius, quia hunc ad
imaginem suam fecit. Nam illa, quæ dixit, &
facta sunt, ideo sic scriptum est, quia per ver-
bum ejus facta sunt, sicut per hominem homi-
nibus dici potuit verbis, quæ temporaliter co-
gitantur & voce proferuntur, non sic autem lo-
quitur Deus, nisi cum per corporalem creatu-
ram loquitur, & certe etiam coelum Deus ver-
bo fecit, & tamen scriptum est: opera manuum
tuarum sunt cæli, & de hoc uno quasi fundo
mundi scriptum est, quoniam ipsius est mare,
& ipse fecit illud, & aridam manus ejus finxe-
runt. Non igitur hoc in honorem hominis de-
putetur, velut caetera Deus dixerit, & facta
sint: hunc autem manibus fecerit, sed hoc ex-
cellit in homine, quod Deus ad imaginem suam
hominem fecit &c. Nec dicendum est: homi-
nem ipse fecit, pecora vero jussit, & facta sunt;
& hunc enim & illa per verbum suum fecit,
per quod facta sunt omnia. Sed quia idem ver-
bum & sapientia & virtus ejus est, dicitur &
manus ejus non visibile membrum, sed faciendi
potentia. Hæc Augustinus.*

§. IV. Cui vero dicit Deus,
faciamus? Non sibi utique, quia *faciamus be-*
non dicit, faciam, sed faciamus: *minich.*
non angelis, quia ministri sunt,
servi autem cum domino, & opera cum auctore
non possunt operationis habere consortium: Sed
Filio dicit, per quem, (& Spiritui sancto, in
quo omnia) sunt condita. Ambrosius lib. VI.
hexaëm. cap. VII.

§. V. Facebant ergo Rabbinī & eorum asse-
clæ, quorum aliqui tradunt, Deum honore
causa de se plurali numero locutum; quidam de
מְרַבֵּי & attributis; quidam de animabus iusta-
rum aliquid somniant, quidam absurdissime sta-
tuunt, Deum quatuor elementa allocutum esse.
Ad quos non pertinet operis communio, ad eos
non trahenda est de opere deliberatio. Repoi-
mus igitur decretum synodi Syrmienfis, descri-
ptum a Socrate libr. II. cap. 25. *ἡ τοῦ
πορισμοῦ ἀνθρώπου, μὴ τὸν πατέρα πρὸς
υἱὸν λέγειν, ἀλλὰ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν τὸν θεὸν
εἰρηκέναι, ἀνθεμα ἔσω.*

§. VI. In eo quod dicit, *Faciamus*, una ope-
ratio trium personarum ostenditur, in hoc vero,
quod dicit, *ad imaginem & similitudinem no-
stram*, una & æqualis essentia trium personarum
indigitatur. Et sic mysterium sacrosanctæ Tri-
nitatis in primi Adami creatione obscuriuscule
promulgatum est, quod postea in secundi Ada-
mi, Christi inquam, baptismo ad nostri rege-
nerationem & ἀνάπλῳν per ipsum sanctifica-
to aperte declaratum.

§. VII. Magnum plane consi-
lium in illo sapientie concilio, *Consilium Dei*
in illo trium personarum, Patris, *de homine.*
& Filii, & Spiritus sancti non tam
senatu, quam soliloquio venerando de nobis pec-
catoribus est habitum. An putas quicquam eo-
rum, quæ circa nos acta vel agenda sunt, illic
desuisse? Plane ibi omnis nostra in medio causa
posita, mors vel perditio nostra, quæ futura
erat, illic perspecta, & in totum consilium ha-
bitum, ut unaquæque persona suam operis par-
tem susciperet, ut scilicet tunc quidem Pater
con-

conderet, postea in plenitudine temporis Filius perditum redimeret, Spiritus sanctus remissionem peccatorum & carnis resurrectionem persiceret, atque ita communi Trinitatis consilio reaedificarentur in homine deserta seculorum, & fundamenta generationis & regenerationis suscitarentur: *Laus sapientiae creatoris, honor gratiae liberatoris, gratiarum actio potentiae illuminatoris, adoratio uni indivisae creatrici, liberatrici & gubernatrici omnium Trinitati.* Rupertus libr. II. de Trin. & ejus operibus in pñac.

¶ VIII. Conditus est homo post completum cœli ac terræ opificium, post absolutas reliquas creaturas omnes, est enim earum

veluti quædam epitome; *וְאָדָם הָיָה אֶחָד מֵהַבְּרִיָּוִת* ut vocat eum Kimchi super II. Zachar. *μικρόκοσμος* VIII. phys. acroas. text. 17. Quæ in creaturis divisum, in homine conjunctim inveniuntur, cum de spiritualis & corporalis naturæ communionem participet. Augustinus libro X. de civitate Dei cap. XII. *In homine omnis propemodum creatura: Breviter, creationis & naturæ centrum est.*

Omnia propter hominem condita.

¶ IX. Etenim sicut factus homo propter Deum, ut Deo serviret: ita mundus factus propter hominem, ut homini serviret. Positus ergo homo in medio, ut

& ei serviretur, & ipse serviret, ut acciperet utrumque, & respueret totum ad bonum hominis, & quod accipit obsequium, & quod impendit. Ita enim voluit Deus sibi ab homine serviri, ut ea servitute non Deus, sed homo serviens juvaretur, & voluit, ut mundus serviret homini, & exinde similiter juvaretur homo. Totum ergo bonum hominis erat, & quod factum est propter ipsum, & propter quod ipse factus est.

Homine creato Deus quiescit.

¶ X. Post hominem quiescit Deus ab operibus, quia homo sacrosanctæ Trinitatis quierissimum futurum erat habitaculum.

In Deo quærat homo veram cordis quietem, & inveniet. Creaturis utatur, sed non abutatur:

utatur eis ad obsequium, ad servitium, non autem finem desiderii in illis constituat: rivuli ad fontem deducant, via ad terminum.

¶ XI. Ex terre pulvere formatus homo, ut hic ortus esset

Homo creatus ex pulvere terræ.

ἀνθρώπου καὶ ὑπομνημα τῆς πεινώσεως, & testimonium ferret, quod homo coram Deo velut lutum in manibus figuli. Sumus omnes coram Deo *עָפָר וָאֵפֶר*, cinis & pulvis, Gen. XVIII.

27. finis & fumus. Idem, qui potuit corpus hominis ex limo formare, poterit ex pulvere terræ istud suscitare, non diminuta est annorum numero ejus potentia.

¶ XII. Corpus hominis ex pulvere terræ formatum, sed anima,

Anima hominis unde.

essentiale illud vitæ spiraculum. *וְאָדָם הָיָה אֶחָד מֵהַבְּרִיָּוִת* per inspirationem Dei ipsi contigit. Lactantius libr. II. inst. divin. c. 12. *Facto corpore spiravit Deus homini animam de vitali fonte Spiritus sui, qui est perennis, ut ipsius mundi ex contrariis constantis elementis similitudinem gereret.* Ut autem finxit Deus corpus hominis absque manibus: ita inflavit ei spiritum creatum absque pulmonibus. Inspiratio Dei in faciem hominis traditio est animæ rationalis. Non ex intimo ore suæ essentiae spirat Deus animam hominis, sicut Spiritum sanctum ab omni æternitate intra divinam essentiam Pater cum Filio spirat, qui ex eo dicitur *Spiritus oris Domini*, Pl. XXXIII. 6. *Spiritus oris Christi*, 2 Thess. II. 8. *Spiraculum omnipotentis*, Job. XXXIII. 4. sed animam in tempore extra suam essentiam creatam homini inspiravit. Spiraculum illud vitæ a Deo factum, non ex Deo.

¶ XIII. Factus autem homo

ad imaginem & similitudinem Dei, quod præ corporeis creaturis reliquis omnibus ipsi peculiare &

Homo creatus est ad Dei imaginem.

proprium summam dignitatem & præminentiam *ἀρχὴν* ipsi conciliavit. Imago illa Dei in homine utinam tam obvia nobis ad sui notitiam, quam præclara olim fuit ad summam homini conciliandam gratiam! Sed in illis

lis ipsis, in quibus ad imaginem Dei conditi sumus, eandem per peccatum amisimus, ita quidem, ut vix tenues quædam illius supersint reliquæ, imo vix magni nominis umbra. Quid

ergo mirum, si intellectum nostrum plena ejus effugiat cognitio, cujus jamdudum perit possessio? Sequemur in his tenebris nostris scripturæ facem.

CAPVT I.

IN QVO CONSISTAT IMAGO DEI, AD QVAM HOMO CONDITVS.

§. XIV.

*Vox imaginis
quid uoret.*

Notat Flacius part. I. clavis script. col. 541. quod imago Latinis ferme tantum quippiam umbratile ac vanum, & quod tantum qualicumque specie repræsentaret ipsam, significet; at Hebraeis etiam realissimam convenientiam & summam substantiæ ipsius similitudinem hac voce indicari. Hæc observatio in quibusdam scripturæ dictis locum habet, utpote quando οὐρανός dicitur imago æterni Patris. Interim tamen nimis large inde concluditur, quando homo dicitur conditus ad imaginem Dei, illud de essentiali similitudine accipiendum esse. Hebr. X. 1. opponuntur sibi invicem *ομοιωσις καὶ ἡ εἰκὼν*, prima lineamenta, umbratilis pictura, tenuis *ομοιογραφία*: & expressa pictura, effigies absoluta, imago perfecta. Apoc. XIII. 14. & 15. XIX. 20. per imaginem bestię intelligitur qualiscunque externa species Romanæ monarchiæ. Thomas p. I. q. 93. art. 6. *Imago dicitur quasi imitatio, est enim de ejus ratione, quod fiat ratione prototypi.* Et propriissime: est substantia formata ab artifice ad similitudinem alterius secundum aliqua accidentia conformia. Deinde sumitur pro tali formato, sive fiat ad imitationem alterius, sive non: sic quando duo homines sibi similes sunt, alter dicitur alterius imago. Denique pro omni univoce producto ab alio, quod secundum rationem suæ productionis producitur ut simile. Sic Filius est imago Patris.

§. XV. *Faciamus hominem ad*

*Quis sit sensus
dicti: Facia-
mus hominem
ad imaginem
nostram.*

imaginem & similitudinem nostram, dicit Elohim: Monet Petterius lib. IV. in Gen. p. 472. sensum hujus divini effati: Facia-

mus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, constitui posse geminum: etenim posse intelligi vel de imagine, quæ est in Deo, ut Dei natura statuatur tanquam exemplar, ad cujus similitudinem homo fit conditus, & emergere hunc sensum divini illius scripti: faciamus hominem talem, quales nos sumus. Vel de imagine creata, quæ est in homine, ut fit sensus: faciamus hominem adeo similem nostri, ut sit ipse velut quædam nostra imago & effigies, nostram naturam, vim, sapientiam &c. repræsentans. Sed utraque explicatio eodem redit, quia enim bonitas, sapientia & justitia sunt ipsa Dei essentia, ideo homo creatus in bonitate, sapientia & justitia, ad imaginem Dei fuit factus: vicissim, quia in homine relucet imago divinæ bonitatis, sapientiæ & justitiæ, ideo ad imaginem Dei factus recte dicitur & creditur.

§. XVI. An vero idem, an diversum quid notant voces *imago* & *similitudinis*? Multi ex veteribus statuunt, hominem factum ad imaginem Dei, quoad essentielles animæ facultates, scilicet mentem, voluntatem & memoriam; &c. similitudinem autem spectari in *qualitatibus* animæ, quod intellectus illuminatus fide, memoria confirmata spe, voluntas caritate. Hos sequitur Bellarminus de grat. primi hominis cap. II. Unde etiam hæreticos notam illis adscribit, qui per peccatum in spiritualibus amissam & oblitteratam esse Dei imaginem sentiunt. lib. IV. de notis eccl. c. 9.

*Idem an diver-
sum quid no-
teretur vocibus
imago & si-
militudinis?*

§. XVII. Sanc error magnus & hæresis est, si imago Dei in homine ad ipsam animæ essentiam referatur, & tunc perdita dicatur: siquidem tunc homo lapsu suo ipsam animæ essentiam ami-

amisset, ac dicendum esset, novam in homine animam peccato obnoxiam post lapsum creatam; id vero nec diabolo tribui posset, quia anima illa ex hypothese creata est; nec Deo, quia peccato obnoxia est.

§. XVIII. Nos imaginem & similitudinem non ita distinguimus, ut illam ad animæ essentiam, hanc ad sanctitatem, justiciam, Dei cognitionem &c. in homine referamus, sed idem utroque vocabulo exprimi, & similitudinis vocem *ἑνντινὸς* accipiendam esse statuimus. Quia in parte sententiam nostram propugnat Pererius, qui a reliquis Pontificiis hic discedit libr. IV. in Genes. pag. 474 cujus argumenta hæc sunt 1.) Ut Gen. I. 26. dicitur homo factus ad imaginem & similitudinem Dei; sic infra Genes. V. 3. legitur, Adam genuisse filium Seth ad imaginem & similitudinem suam, ubi distinctio illa non habet locum. 2.) Paulus vocem imaginis sæpe usurpat pro similitudine, quæ in donis gratis & supernaturalibus consistit. 1 Cor. XV. 49. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. Col. III. 10. Novus homo renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus, qui fecit illum 3.) Scriptura promiscue hac in parte loquitur; aliquando ponit utrumque nomen imaginis & similitudinis in eodem casu: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: Gen. I. 26. aliquando ponit utrumque nomen, sed in casu diverso; Creavit Deus hominem ad imaginem similitudinis suæ: Sap. II. 23. aliquando omittit nomen similitudinis, posita tantum voce imaginis, ut, ad imaginem Dei factus est homo. Gen. IX. 6. Hæc Pererius.

§. XIX. Addimus hæc ex scriptura. Cum Deus creaturus hominem dicit Gen. I. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, confestim v. 27. subjungit Moses: *Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum*, atque ibi omittit vocem similitudinis. Unde colligimus, quod prius utroque vocabulo imaginis & similitudinis efferebatur, id jam sola voce imaginis enunciari, quippe jam antea declarationis

Tomus IV.

gratia dictum erat, imaginem illam fore similem prototypo.

§. XX. Quia enim non omnis imago est similis prototypo, & ipsa ratio imaginis Dei in homine varia ac multiplex excogitari potest, ut divortia sententiarum in patribus testantur; ideo Deus ipse investigationem veræ sententiæ ostendit, atque addita voce similitudinis docuit, talem fuisse hominem primo conditum, ut in ipso imago per omnia similis creatori cerneretur. Zelem, ait Pererius libro IV. in Gen. p. 472. *significat proprie umbram vel similitudinem umbratilem, id est, deficientem & transeuntem. Demuth autem assimilationem.*

§. XXI. Diligenti observatione deprehendi, dicit Lutherus super V. Genes. p. 76. quod *Zelem proprie vocarint imaginem sive figuram, ut cum scriptura dicit: Destruite aras imaginum vestrarum, ibi vocabulum nihil aliud significat, quam figuras & statuas, quæ eriguntur. Demuth vero, quod similitudinem significat, est perfectio imaginis. Exempli causa, cum loquimur de imagine mortua, quales sunt in numismatis, dicimus: Haec est imago Bruti, Cæsaris, sed ea imago non refert similitudinem, non ostendit lineamenta omnia. Quod igitur Moses dicit, hominem etiam ad similitudinem Dei factum esse, ostendit, quod homo non solum referat Deum in eo, quod rationem seu intellectum & voluntatem habet; sed etiam quod habet similitudinem Dei, hoc est, voluntatem & intellectum talem, quo Deum intelligit, quo vult, quæ Deus vult.*

§. XXII. Inde provenit, quod duo illa vocabula imaginis & similitudinis Gen. I. 26. usurpata, uni postea vocabulo includuntur; Gen. V. 1. *fecit Deus hominem ad similitudinem elohim*, & hæc similitudo, ad quam Adam conditus, postea v. 3. distinguitur ab illa imagine & similitudine, quam gignendo in liberos suos propagavit: *Genuit Adam Seth ad imaginem & similitudinem suam*; non ad imaginem Dei, sed ad eam imaginem, quæ tum in ipso erat, peccato, iræ Dei, maledictioni legis, temporali & æternæ morti obnoxia.

H h

§. XXIII.

§. XXIII. Conferimus etiam hæc duo scripturæ loca. Eph. IV. 24. *Induite novum hominem, qui juxta Deum conditus est in justitia & sanctitate veritatis.* Col. III. 10. *Induistis novum hominem, qui renovatur ad agnitionem juxta imaginem ejus, qui condidit illum.* In his duobus sunt termini æquipollentes, ad imaginem Dei, & juxta Deum, ac proponitur in eis descriptio novi hominis, qui novus dicitur, non propter essentiae mutationem, sed propter novas qualitates, cognitionem Dei, justitiam & sanctitatem veritatis sive veram. Cujus respectu homo juxta Deum conditus, & ad imaginem Dei renovatur, in eo consistit imago Dei: at ratione cognitionis Dei, justitiæ & sanctitatis &c. renovatur, & eorum ratione juxta Deum conditus est ad imaginem Dei. Ergo in illis ipsis primæva Dei imago in homine consistit.

Quid proprie fuerit imago Dei in homine? Sententia Rabbiorum.

§. XXIV. Ex hoc ipso argumento veram & propriam imaginis Dei in homine notionem perdiscere possumus. Magna hic apud veteres doctores sententiarum varietas, ut jam nihil dicamus de Rabbiniis, Origenianis & Anthropomorphitis. Rabbini imaginem Dei in homine quærent in hisce comparationibus. *Sicut Deus replet totum mundum, ita anima totum corpus. Sicut unus Deus præest universo mundo, ita una anima præest toti corpori. Sicut Deus non inquinatur sordibus mundi, in quo est, ita nec ulla corporis labe inquinatur anima. Sicut Deus videt omnia, & a nullo videtur, sic anima videt, & non videtur. Sicut Deus nunquam dormit, sed perpetuo vigilat, sic & anima nostra.* Atqui hæc omnia etiam brutorum animabus conveniunt, ut patet. Omnium ergo optime ex Rabbiniis statuit Rabbi Mose Ægyptius, *imaginem Dei esse formam, quæ substantiam animæ perficiat.*

Origenianorum.

§. XXV. Origenianis apud Epiphanium in epist. ad Joh. episc. Hieros. tribuuntur hæc opiniones: *quod alii dixerint corpus, quod Filius Dei assumpturus erat ex virgine, ipsam esse imaginem Dei, ad quam homo conditus; alii sensum; alii virtutem; alii baptisma; alii do-*

minium in omnes creaturas. De Anthropomorphitis constat, quod imaginem Dei corporis humani lineamentis expressam arbitrati sint,

Anthropomorphitis.

quos ex Joh. IV. 24. Luc. XXIV. 39. & natura Dei invisibilis, spiritualis, nullis *παραμορφωσι* aut *ἀλλοιώσεσι* obnoxii refellunt Augustinus de hær. cap. LXXV. lib. XII. de Trin. c. VI. VII. de Gen. ad lit. c. 12. Socrates lib. VI. hist. eccles. c. 7. & alii. Hæresin istam Audianis tribuit Epiphanius lib. III. tom. 1. hær. 70.

§. XXVI. Patres hac in re varii & diversi. Tertullianus II. contra Marc. dicit *eam esse imaginem Dei, quæ motus & sensus eisdem habet cum Deo.* Basilus hom. X. hexaem. tom. 1. p. 19. dicit, *imaginem esse ipsam naturam mentis & voluntatis, quæ a solo Deo fieri potuerit; similitudinem autem, quæ in virtute & probitate consistat, quæ a nobis ex proposito acquiratur.* Greg. Nyssenus hom. de creat. hom. censet hominem propterea factum ad ima-

S. Patres Tertullianus Basilus.

ginem Dei, quia sicut Deus rebus omnibus, ita & homo cunctis animantibus dignitate præcedit, & potestate atque imperio dominatur. Idem in hexaem. Homo factus est ad imaginem Dei, quia factus omnis boni capax, bonitatis enim plenitudo divinitus est.

Nyssen.

Ambr. lib. VI. hexaem. c. 7. *Imago Dei virtus est, non infirmitas: imago Dei sapientia est, & imago Dei justitia est &c. anima est plena sapientias, plena pietatis atque justitiæ, quia omnis virtus a Deo est. Illa anima a Deo pingitur, quæ habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis; illa anima bene picta est, in qua elucet divinus operationis effigies; illa anima bene picta est, in qua est splendor gloriæ & paternæ imago substantiæ: secundum hanc imaginem, quæ refulget, pictura pretiosa est: secundum hanc imaginem ante peccatum. c. 8. Non tamen nostra potest esse ad imaginem Dei, sed anima nostra, quæ libera est, & diffusis cogitationibus atque consiliis huc atque iuc vagatur, quæ*

Ambrasi.

considerando spectat omnia. Augustinus.

Augustini.

stinus de quant. anim. c. II. *Deus immortalis fecit immortalem animam ad sui similitudinem.* lib. imperf. de Gen. ad lit. c. 16. *Secundum excellentiam rationis ad imaginem Dei & similitudinem efficiatur homo &c.* Omnis imago similis est ei, cuius est imago, nec tamen omne, quod simile est alicui, etiam imago est ejus. Sicut in speculo vel pictura, quia imagines sunt, etiam similes sunt: tamen si alter ex altero naus non est, nullus eorum imago alterius dici potest. Imago enim tunc est, cum de aliqua exprimitur. Cur ergo, cum dictum esset, ad imaginem, additum est, & similitudinem, quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo ad imaginem dicere? An aliud est simile, aliud similitudo, sicut aliud est castus, aliud est castitas? Non autem imago nostra satis proprie dicitur esse similitudo nostra, cum tamen proprie dicatur & similis nobis esse, ut in Deo sit ea similitudo, qua similia sunt quaecunque similia &c. Expositio ergo fortasse est, cum additum esset ad imaginem, ut ostenderetur, eam, quae imago dicta est; non ita similem esse Deo, quasi alicujus similitudinis participantem; sed hanc ipsam esse similitudinem, cuius participarent omnia, quae dicuntur esse similia &c. Et postea. Similitudo Dei, ad quam factus est homo, ipsum Dei verbum, hoc est, unigenitus filius accipi potest. lib. X. de Trin. c. 12. Illius summae & altissimae essentiae (divinae) impar imago est mens humana, sed tamen imago. lib. XI. de Trin. c. 10. In exteriori homine nitamur quoque intagare quaecunque vestigium Trinitatis, non quia & ipse eo tem modo (sicut interior) sit imago Dei: manifesta est quippe apostolica sententia, quae interiorem hominem renovari imagine Dei declarat, secundum imaginem ejus, qui creavit illum lib. XII. de Trin. c. 7. Nonne apostolus dicit: Renovamini spiritu mentis vestrae, & induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est: & alibi apertius. Exuentes vos, inquit, veterem hominem cum actibus ejus, & induite novum, qui renovatur in agnitione Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit illum. Si ergo spiritu mentis nostrae renovamur, & ipse est novus homo, qui renovatur in agnitione Dei

secundum imaginem ejus, qui creavit eum, nulli dubium est, non secundum corpus, neque secundum quamlibet animi partem, sed secundum rationalem mentem, ubi potest esse agnitio Dei, hominem factum ad imaginem ejus, qui creavit eum. Secundum hanc igitur renovationem efficiamur etiam filii Dei per baptismum Christi, & induentes novum hominem, Christum utique induimus per fidem. lib. XIV. de Trinit. c. 4. Si secundum hoc facta est anima ad Dei imaginem, quod uti ratione & intellectu ad intelligendum & conspiciendum Deum potest, profecto ab initio, quo esse cepit ista tam magna & mira natura, sive ita obsoleta sit haec imago, ut pene nulla sit, sive obscura atque deformis, sive clara & pulchra sit, semper est Idem de spiritu & anima c. X. Ille Spiritus dicitur factus ad imaginem & similitudinem Dei, in quo est cognitio veritatis & amor virtutis. Imago siquidem est in cognitione, similitudo in dilectione: imago, quia rationalis; similitudo, quia spiritualis. In qu. super Deut. q. IV. Quibusdam visum est, similitudinem aliquid amplius esse, quam imaginem, quod homini reformando per Christi gratiam postea servaretur. In quæst. vet. & nov. test. q. 21. Hoc est, ad imaginem Dei factum esse hominem, quod unus unum fecit, ut sicut ab uno Deo sunt omnia, ita ab uno homine omne genus humanum: similitudo autem haec est, ut quemadmodum de patre est filius, sic & de viro mulier, ut unius principii auctoritas conservaretur. Chrysostomi. Sicut certum est, imaginem Dei esse in homine, ita qua in parte hominis vel qua in re ex imago sit posita, incompertum est atque incomprehensibile, soli autem Deo notum. Existimavit id ideo, quod statueret, perfectam Dei similitudinem hic notari. Theodoretus in Gen. q. XX. Cum varias commemorasset rationes imaginem divinam explicandi, nullam earum sibi plane satisfacere dicit; existimavit autem soli homini

homini & viro hoc convenire, quod dicitur homo factus ad Dei imaginem, neque ad angelos aut foeminam id pertinere. Da-

Damasce.

masceus II. orthod. fid. c. 12. *Hominem ad imaginem Dei factum esse, significat ipsum esse intellectualem & liberi arbitrii, &*

Bernardi.

per se potestativum. Bernhardus, serm. LXXX. super Cant. Ver-

bum est imago, anima ad imaginem. Verbum est veritas, est sapientia, est iustitia, & haec imago: cuius? iustitiae, sapientiae & veritatis. Est enim imago haec iustitia de iustitia, sapientia de sapientia, veritas de veritate, quasi lumen de lumine, de Deo Deus: harum rerum nihil est anima, quid non est imago. Est tantum earundem capax, appetensque, & inde fortassis ad imaginem. Celsa e natura in capacitate qui em majestatis, in appetentia autem rectitudinis insigne praefereus &c. Idem tract. de liber. arbitr. cum triplicem in homine distinxisset libertatem, unam arbitrii, alteram consilii, tertiam complaciti; concludit in his tribus consistere Dei imaginem, sic enim scribit: Puto in his tribus libertatibus, ipsam, ad quam conditi sumus, conditoris imaginem atque similitudinem contineri, & imaginem qui sem in libertate arbitrii, in reliquis autem duabus bipartitam quandam consignari similitudinem; hinc est fortassis, quod solum liberum arbitrium sui omnino defectum seu diminutionem non patitur, quod in ipso potissimum aeternae & incommutabilis divinitatis substantiae quaedam imago impressa videatur. Nam etsi habuerit initium, nescit tamen occasum, nec de iustitia vel gloria capit augmentum, nec de peccato sive miseria detrimentum. Porro in aliis duabus libertatibus, quoniam non solum ex parte minui, sed & ex toto amitti possunt, accidit ut quae tam magis similitudo sapientiae atque potentiae divinae imagini superducta cognoscitur. Idem in medit. de hum. cond. cognit. c. 1. *Ad imaginem Dei facti sumus, hoc est, ad intellectum & notitiam Filii, per quem intel igimus ac cognoscimus Patrem, & accessum habemus ad eum. Tanta cognatio est inter nos & Dei Filium, quod ipse imago Dei est, & nos*

ad imaginem ejus facti sumus. Lombardus II. sent. dist. 16. lit. B. *Imago & similitudo in hoc loco vel increata intelligitur, id est, Trinitatis essentia, ad quam factus est homo: vel creata, in qua factus est homo, & ipsa homini concreata. Increata imaginem videtur intellexisse Beda super Genesin &c. lit. C. Fuerunt nonnulli, qui ita distinxerunt, ut imaginem in hoc loco intelligerent Filium, hominem vero non imaginem, sed ad imaginem factum dicerent, quos refellit apostolus dicens: vir est imago Dei &c. Fuerunt autem & alii perspicacius haec tractantes, qui per imaginem Filium & per similitudinem Spiritum sanctum intelligerent, quos similitudo est Patris & Filii. lit. D. Haec distinctio, licet rep. obabiliis penitus non videatur, tamen congruentius in ipso homine imago & similitudo Dei quaerenda est. Factus homo ad imaginem Dei secundum memoriam, intelligentiam & dilectionem: ad similitudinem secundum innocentiam & iustitiam, quae in mente rationali naturaliter sunt. Vel imago consideratur in cognitione veritatis, similitudo in amore virtutis: vel imago in a iis omnibus, similitudo in essentia, quia & immortalis & indivisibilis est. Haec Lombardus ex Hugone.*

§. XXVII. Ex his sententiarum divortiis adparet, nimis audax esse pronunciatum Bellarmini de grat. prim. homin. c. II. col. 6 ubi scribit, nos cogi patrum auctoritibus, ut admittamus imaginem ad naturam, similitudinem ad virtutes pertinere. Atqui 1) Lombardus fatetur, & res ipsa ostendit, patres sibi in hac re minime constare, nec invicem convenire, quos ergo sequemur? 2) Ex scriptura de ratione imaginis divinae discernendum est, eam ducem sequi debemus. Solis canonicis libris hunc honorem deferre didicimus, ut cogamur eis indubitato ad sensum praebere, alios ita legimus, ut quantalibet sanctitate doctrinae praepolleant, non ideo verum putemus, quia ipsi ita senserunt, sed quia nobis vel per canonicos auctores, vel probabili ratione, quod a veritate non abhorreat, persuadere potuerunt. Augustinus epist. XIX. 3) Quid? quod quidam ex patri-

*Confessarium
ex divortiis
istis sententiarum
deductum.*

petribus nostram sententiam comprobant, dum ipsam imaginis rationem non in essentia, sed viribus animæ quærunt. 4) Nec immerito urgeamus, quod vis veritatis Pererius Jesuitam cogerit, ut nobiscum statueret, vocem similitudinis ἐξ ὁμοιωτικῆς καὶ κατ' ἐκπαράδειγον positam esse.

§. XXVIII. Varias recentiorum sententias enumerare nimis prolixum foret, aliquas tantum recensibimus. Pererius lib. IV. in Gen. pag. 488. *Principalis ratio imaginis in eo consistit, quod homo*

secundum suam naturam supremum naturae gradum attingat, in quo Deus est, habet enim in se naturam rationis & intelligentiae compotem. Consequuntur autem hunc gradum naturae sex proprietates: 1) esse animum nostrum incorporeum & individuum: 2) esse immortalem: 3) intellectu, voluntate ac memoria esse praeditum: 4) pollere libero arbitrio: 5) capacem esse sapientiae, virtutis, divinae gratiae & felicitatis aeternae: 6) animantibus dominari. Minus principalis ratio multiplex est. Ut in Deo omnia eminenter & causante, ita in homine quodammodo omnia per participationem & intellectiōnem. Sicut Deus revera potest omnia facere, sic homo quodammodo, scilicet vel per artem imitando naturam, vel imaginatione fingendo. Sicut Deus finis rerum omnium, ita homo quodammodo finis omnium rerum corporearum: Sicut animus praestit corpus, ita Deus toti mundo. Zachar. Ursinus in catechesi p. I. pag. 39. Imago Dei complectitur 1) ipsam animae substantiam incorpoream & immortalem, cum suis potentiis intelligendi & volendi: 2) omnes notitias naturales de Deo & ejus voluntate atque operibus, hoc est, perfectam sapientiam in mente: 3) justas & sanctas actiones, & motus partis volentis, hoc est, perfectam justitiam & sanctitatem in voluntate & corde, & externis actionibus omnibus. 4) felicitatem, beatitudinem & gloriam cum summa laetitia acquiescente in Deo, & copia omnium bonorum conjunctam sine miseria & corruptione: 5) dominium hominis in omnes creaturas. Guil. Bucanus in locis theol. loc. IX. p. 84. Imago Dei considera-

tur in homine 1) ratione substantiae hominis & praecipue animae: 2) ratione donorum seu qualitatum, ab ejus tamen essentia diversarum. 3) ratione attributorum seu dignitatis, ὑπεροχῆς domini & eminentiae super reliquas creaturas. Unde etiam justitiam originalem ab imagine Dei in homine, ut partem a toto distinguit. Photiniani recentiores disputant, imaginem Dei tantum constituendam in illo dominio, quod homini erat in creaturas reliquas. Catechismus Racov. pag. 23.

§. XXIX. Libenter concedimus, varios respectus continne excogitari posse, quibus homo similitudinem quandam cum Deo habet, eosque omnes tolerari posse. Nec dubium, Christum esse substantialem Dei imaginem, quoad divinam naturam, & in ipso, qua homo est, perfecte fulsisse & fulgere imaginem Dei, videlicet perfectam justitiam & sanctitatem Deo acceptissimam, sed Deum in creatione hominis ad hanc Christi in tempore incarnandi imaginem respexisse, id absque fundamento scripturae adsumitur.

§. XXX. Id vero potissimum hoc loco investigandum est, quid scriptura sacra de illa Dei in homine imagine doceat, & in quo Spiritus sanctus propriam hujus imaginis notionem constituat. Quam ad rem fundamenti loco adsumimus duo illa apostolica dicta superius proposita, Col. III. 10. Eph. IV. 23. atque ex illis duo theoremata construemus.

§. XXXI. Prius hoc esto. Docet apostolus, in renatis renovari novum hominum in agnitione secundum imaginem ejus, qui creavit illum. Ergo in hominibus, nisi Spiritu sancto renoventur, non est imago Dei: quod enim per renovationem acquirendum, per carnis vetustatem non habetur: quod per regenerationis donum (quam praesupponit renovatio) obtinetur, per carnalem generationem non possidetur. Si enim id solum, quod ex Spiritu natum, spiritus est; ergo id quod ex carne natum, tantum caro est. Joh. III. 6. Non nascuntur, sed fiunt Christiani. Tertullianus apol. cap. VII. Nec generatio, sed regeneratio

ratio facit Christianos. Augustinus III. de peccat. merit. & remiss. cap. 9.

§. XXXII. Confectarium hujus theorematiss est, imaginem Dei, si scripturæ phrasin imitari velimus, non esse ipsam animæ rationalis substantiam, utpote quæ est etiam in hominibus non renatis: ad imaginem autem Dei renovandi sumus, quia tum demum in anima restituitur imago Dei, cum anima renovetur *εις ἐπιγνώσιν*. Utique ergo aliud erit animæ rationalis substantia, aliud imago Dei in ea.

§. XXXIII. *Alterum* theorema *Eph. IV.* esto. Imago Dei, secundum quam renovantur renati per Spiritum sanctum, fit *ἀνακαινώσει ἐς ἐπίγνωσιν*. Ergo imago Dei non est definienda illis rebus, quæ animæ hominis etiam non renati sunt essentialia. Si quidem agnitio illa, quæ ex Spiritus sancti illustratione in renatis oritur, non est concreata animæ humanæ post lapsum proprietas, sed est lux aliunde, videlicet per Spiritus sancti *φωτισμὸν* & verbi lucem, accensa. *Eratis quondam (φύσες) tenebrae, nunc autem* (per beneficium regenerationis & renovationis) *lux in Domino*, Eph. V. 8. *Deus per Spiritum sapientiae & revelationis dat illuminatos oculos cordis*, Eph. I. 17. & 18. *Ac Christus est lux mundi*; Joh. VIII. 12. *lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Joh. I. 9. *Venit enim in hunc mundum, ut, qui non vident, videant*, Joh. IX. 39.

§. XXXIV. Confectarium hujus theorematiss est: imaginem Dei, si scripturæ phrasin imitari velimus, non esse quærendam & constituendam in anima, quatenus est spiritualis, incorporea, immortalis, intelligendi & volendi facultate prædita, libera quoad electionem rerum externarum & civilium, quatenus corpori imperat, animantia dignitate præcellit, momento orbem lustrat &c. Hæc enim omnia animæ hominis etiam non renati conveniunt.

§. XXXV. His duobus scripturæ dictis addendum etiam tertium ex 2 Cor. III. 18. *Nos omnes revelata facie gloriam Domini velut in speculo intuentes in eandem imaginem transformamur*; &c.

claritate in claritatem, tanquam a Domini Spiritu. Observa, quod imaginis divinæ restitutio fiat in nobis *κατὰ μεταμόρφωσιν*, eo scilicet modo, ut deposita forma veteri induamus novam. Ergo non est in ipsa animæ essentia divinæ imaginis ratio quærenda. Vicissim illa *μεταμόρφωσις* fit in nobis a Spiritu Domini. Ergo imago Dei non est in ullo istorum respectu collocanda, qui in anima hominis etiam non renati animadvertuntur.

§. XXXVI. Colligimus ergo hoc modo: imago Dei in homine primo fuit justitia & sanctitas veritatis, id est, vera, juxta phrasin hebræam: & post lapsum ad eam homines renovari necesse est. Ergo si scripturæ phrasin sequi velimus, non est dicendum, quod anima ratione substantiæ, vel ratione eorum, quæ etiam post lapsum naturaliter ei insunt, & in non renatis locum habent, fit imago Dei. *Renovamini*, dicit apostolus, *spiritu mentis vestrae, & induite novam hominem, qui secundum Deum creatus est, in justitia & sanctitate veritatis*, Eph. IV. 23. Creatus dicitur novus homo, tum respectu habito ad primam originem Adam, qui ad imaginem Dei, id est, interprete apostolo, in justitia & sanctitate vera creatus est: tum respectu habito ad alteram quasi creationem novi hominis per Spiritum sanctum & verbi ac sacramentorum ministerium. Est enim regeneratio quasi nova & altera creatio, cum qua conjuncta renovatio: per quam in renato restituitur amissa illa imago Dei, *inchoative* quidem in hac vita, *consummative* vero in altera.

§. XXXVII. Illa vero justitia & sanctitas vera, in qua apostolus imaginem Dei constituit, completur veram Dei agnitionem & sapientiæ lucem in mente, conformitatem plenam cum lege Dei in voluntate ac omnium virium animæ rectitudinem. Ideo creatus est homo in summa innocentia, in summa animi ac corporis puritate, ut in ipso, tanquam vivo speculo quodam, imago Dei reluceret. Sic imago divinæ sapientiæ fulgebat in intellectu hominis; imago bonitatis, *μακροθυμίας*, mansuetudinis, tolerantiae in animo hominis; imago chari-

Justitiæ sanctitas vera quid completatur?

charitatis & misericordiae divinae fulgebat in affectibus cordis humani; imago iustitiae, sanctitatis & puritatis divinae lucebat in voluntate hominis; imago comitatis, benignitatis, veritatis in gestibus & verbis hominis; imago divinae potentiae in dominio concessoque super omnia animalia.

§. XXXVIII. Hinc factum, ut *Conspiciens illius rectitudinis.* homo laetus, beatus & quietus in Deo creatore suo exultaret, nullus in eo metus, nullus terror, nulla tristitia in ipso locum haberet.

Breviter, per hanc imaginem fiebat, ut ratio hominis subderetur Deo, voluntas rationi, affectus atque omnes reliquae potentiae voluntati, ut omnium virium & potentiarum in homine esset pulcherrima harmonia.

§. XXXIX. In creaturis suam potentiam, sapientiam ac bonitatem Deus manifestaverat, ita, ut κόσμος vere esset διδασκαλεῖον καὶ τῆς θεογνωσίας παιδευτήριον. Sed ne cogreretur homo extra se & e longinquo Dei cognitionem quaerere, posuit Deus intra ipsummet hominem suam imaginem, quam homo intuens cognosceret, qualis sit Deus, iustus, sanctus; misericors, castus &c. Ac quemadmodum postea cum nullum animal inveniretur simile Adae, cum quo societatem, amicitiam & familiaritatem habere posset, creavit Deus Evam, adiutorium simile ipsi: ita creatis omnibus rebus corporeis, cum nulla esset similis Dei, & cum qua Deus societatem & familiaritatem intrare posset, fecit hominem sui similem, ut esset, quem Deus amaret, cumque suae beatitudinis particeps redderet, & a quo vicissim agnosceretur, celebraretur, amaretur. Hinc illud: Prov. VIII. 31. *deliciae mdae, esse cum filiis hominum.*

Materiale & formale imaginis divinae.

§. XL. Sunt, qui dilucidioris explicationis gratia docent, imaginis divinae in homine partes duas esse, videlicet materiale & formale. Materiale vocant *εμψυκον* & concretam illam omnium virium integritatem, omnium potentiarum *εναρξιν*, ac totius humanae naturae rectitudinem, cum lege

Dei perfecte congruentem, cuius ratione subiectorum quatuor gradus constituunt: 1.) in mente fuit clarissima lux divinae sapientiae, nimirum illustris notitia essentiae & voluntatis Dei immunitis ab omni caligine & dubitationibus. 2.) In voluntate fuit libera ad Deum conversio, *φωτισ*, & cum voluntate Dei tanquam archetypi in lege expressa plena conformitas. 3.) In corde fuit dulcissima harmonia omnium affectuum cum lege, inprimis ardens dilectio Dei & perfectus amor proximi. 4.) In reliquis animae viribus & omnibus corporis membris, fuit summa rectitudo, summa cum imperio rationis & divina lege conformitas. Formale seu relationem imaginis divinae statuunt fuisse acceptionem personae Deo placentis, inhabitationem Dei gratiosam, & summorum bonorum communicationem largissimam.

§. XLI. Declarat hoc quadam similitudine Joli. Arndius, amicus noster parentis loco habendus, lib. I. de vero christian. cap. 2. *Abso- lou erat filius regis, erat pulcherrimus, in quo non erat ulla macula vel naevus a summo vertice ad imos usque calcaneos, erat etiam parenti suo dilectissimus, quod lachrymae Davidis testantur: sed honore illo contentus esse noluit, perit regiam patris coronam appetit. Sic Adamus erat Dei filius per creationem, erat pulcherrimus inter creaturas corporeas, nulla in eo corporis vel animae macula, nullus naevus, deformitas nulla: erat dilectus Dei filius, templum & habitaculum Dei; sed honore illo contentus esse noluit, satanae seductionibus obsecutus est, & verbum illud aedificatorium mortis, eritis sicut dii, tanquam serpentinum semen in cordis agrum recipiens, concreata rectitudine & gloria se ipsum spoliavit.*

§. XLII. Nec inscite de hac imagine Dei in homine ita disserit Pererius lib. IV. in Gen. p. 488. & seqq. *Homo gestat Dei imaginem ut filius sui patris, cui debes amorem & pietatem: ut servus Domini sui, quem timere ac revereri debet; ut miles sui ducis & imperatoris, cui fidem & obedientiam praestare debet;*

Pererius de imagine Dei.

bet; ut minister & dispensator honorum heri & domini sui, cui rationem aliquando reddere debet. Idem. Homo si re aliqua excellat, velut divitiis, potentia, nobilitate, honoribus & sapientia, nollet quendam aliorum hominum sub ea re parem aut similem esse: at Dei tanta bonitas, tamque expertus invidiae, ut quibus rebus excellit ipse, earum participem fecerit hominem. Idem. Quemadmodum rex condita a se civitate, in medio ejus loco celebri imaginem suam collocat ex materia quapiam eximia & pretiosa confectam, ut manifestum sit omnibus eam intuitibus, quis fuerit civitatis ejus conditor: ita Deus fabricato a se mundo effigiem suam posuit in medio ejus, id est in homine, qui est medium quiddam inter res a Deo conditas, ut ex ejus aspectu & contemplatione in aperto sit omnibus, qualis fuerit mundi hujus fabricator.

§. XLIII. Ut hodie post lapsum nativa vis atque indoles mentis humanæ est, Dei essentiam & voluntatem ignorare; nativus impetus voluntatis est, Deum fugere; nativa proprietas humani cordis, toto adfectu in ea ferri, quæ Deo displicent: ita ante lapsum naturale fuit homini, Deum creatorem nosse, timere, ei firmiter adherere, omnique impetu absque ullo luctu vel superioris & inferioris partis pugna moveri ad ea, quæ Deo placebant. Rudis collationis gratia conferimus hominem ante lapsum monoco-
 * roti, cujus nativam indolem esse scribunt homines ablandiri, eundemque sectari; hominem post lapsum conferimus lupo, cujus nativa indoles hominem fugere & odisse: ita nativa indoles hominis ante lapsum fuit, Deum amare, eundemque sectari; nativa ejus indoles post lapsum est eum fugere & odisse.

(*) Probe heic notandum, BELLARMINVM loqui conditionate, nimirum si homo in puris naturalibus a Deo creatus fuisset. Ita enim scribit loco supra citato cap. VI. Eadem nostra & demonum natura, „si referatur ad eum statum, in quo esse potuisset, si in puris naturalibus creata fuisset, integra dici debet,“. Et cap. VII. „Vicia omnia privationes sunt naturalium bonorum, id est naturalis rectitudinis; non

§. XLIV. Atque hæc est descriptio imaginis Dei in primo homine ex scriptura petita, nimirum quod fuerit iustitia & sanctitas vera, quibus verbis (ut proximis) denotatur summa omnium animæ & corporis virtutum rectitudo, integritas & cum lege divina conformitas, summa totius hominis perfectio, innocentia & mundities, quam nuditas hominis & paradisi inhabitatio etiam comprobabat. Nudi erant primi homines; quid enim eos puderet, cum nullam legem sentirent in membris suis repugnantem legi mentis suæ? Nullus erat in corpore motus, cui verocundia deberetur: Nihil putabant velandum, quia nihil sentiebant refrenandum. Augustinus XI. de Gen. ad lit. c. 1.

§. XLV. Ipsa proinde natura Adamæ, eaque tota, integra erat & recta, fecit enim Deus hominem rectum, Eccles. VII. 30. nullus in ea languor, nulla obliquitas, nulla curvitas, nulla superiorum & inferiorum pugna, nulla ad vitia inclinatio; & quod de totius universi opificio universaliter pronunciat Spiritus sanctus, Gen. I. 31. Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & ecce erant valde bona, id vel maxime de natura primi hominis, & omnibus illi naturaliter inhzrentibus asseri debet.

§. XLVI. Confer cum hac imaginis divinæ descriptione, quæ Antistes Bellarminus disputat libr. de gratia primi hominis cap. V. VI. & VII. primum hominem in puris naturalibus a Deo creatum (*) ita constituisse carne & spiritu, ut hinc ex contrariis propensionibus existeret in homine

„qualis in primo homine fuit, sed analis esse potuit, si in puris naturalibus conditus fuisset“. Et rursus: „Non recte confunditur status, in quo Adam re ipsa conditus fuit, cum eo, in quo conditus potuisset,“. Mens itaque BELLARMINI hæc non fuit, quod primus homo in statu purorum naturalium ACTU fuerit conditus, quæ sententia doctoribus quibusdam scholasticis tribuitur, speciatim JO. DUNSCOT

mine pugna, & ex hac difficultas agendi, dum una propensio alteram impediat. Hinc naturæ humanæ primum condita morbum & languorem ex naturæ conditione orientem tribuit, obedientiam

SCOTO in *II. sent. dist. XXXIX. qu. unic.* BONAVENTURÆ *dist. ead. art. II. qu. 2.* HYGONI DE S. VICTORE *libr. I. de sacram. part. VI.* ALEXANDRO DE HALES *part. II. qu. XCVI.* aliisque. Id potius statuit BELLARMINVS, hominem in eo statu CONDI POTVISSE, Adamum vero in primo statim ortu suo gratiam habuisse, quod ipsa rectitudo primi status, in qua Deus hominem fecit, eam requirere videatur, quæ fuit THOMÆ DE AQUINO sententia *I. qu. XCV. art. I.* non tantum a BELLARMINO, sed & GREGORIO DE VALENTIA, PERRERIO aliisque adoptata, qui tamen rectitudinem illam, secundum quam ratio subdebatur Deo, rationi verò inferiores vires, & anima corpus, non naturalem homini fuisse, sed secundum supernaturalem donum gratiæ hominis naturæ accessisse, contendunt. Audiamus rursus hanc in rem ipsum BELLARMINVM, qui in libro adlegato de gratia primi hominis, cap. V. suam hac de re mentem ita exprimit: Nos existimamus, rectitudinem illam etiam partis inferioris fuisse donum supernaturale, & quidem per se, non per accidens, ita ut neque ex naturæ principis fluxerit, neque potuerit fluere. Et quia donum illud supernaturale erat, eo remoto, natura humana sibi relicta pugnam illam experiri cepit partis inferioris cum superiore, quæ naturalis futura erat, id est, ex conditione naturæ sequutura, nisi Deus iustitiæ donum addidisset. Quare non magis differt status hominis post lapsum Adæ a statu eisdem in puris naturalibus, quam differat spoliatus a nudo: neque deterior est humana natura, si culpam originalem detraxis, neque magis ignorantia & infirmitate laborat, quam esset, & laboraret, in puris naturalibus condita. Proinde corruptio naturæ non ex alicujus doni naturalis carentia, neque ex alicujus malæ qualitatibus accessu, sed ex sola doni supernaturalis ob Adæ peccatum amissione profluxit. Atque hanc sententiam communem esse dicit BELLARMINVS, atque e THOMÆ præcipue ostendit, quod eam passim in scriptis suis propugnauerit. Refutat vero eandem GERHARDVS capite subsequenti, ostenditque imaginem Dei in homine non fuisse donum aliquod supernaturale. Idem fecerunt alii quoque tum ex nostræ, tum ex reformatæ ecclesiæ theologis, rationibusque in mediis adductis ostenderunt, primævam hantæ imaginem Adamo fuisse naturalem, non supernaturalem. Cum vero vox naturalis ha-

beat ambiguitatem, multumque logomachia huic quæstioni subinde immiseri soleat a dissentientibus, eleganter vocem & rem exposuit GERHARDVS nolter in *confess. cathol. L. II. P. III. art. XX. cap. II. p. 349.* Naturale, inquit, dicitur, quinque potissimum modis. 1.) *Constitutive*, quod ipsi naturæ dat esse. 2.) *Consecutive*, pro eo, quod naturam specificam necessario consequitur, ita ut ex rei essentia sem forma necessario fluat. 3.) *Subjective*, pro eo, quod naturæ arctissime est admixtum. 4.) *Perfektive*, pro eo, quod naturam promouet & perfectiorem reddit. 5.) *Transitive*, quod cum natura simul ad alios propagatur. Quando iustitiam primo homini naturalem fuisse dicunt theologii, non binis prioribus, sed tribus posterioribus modis id intelligunt, ob *inhabitationem* scilicet, *perfectiorem* & *propagationem*. Non negant, iustitiam originalem donum Dei, vel gratiam dici posse *ratione originis*, quia primus homo eandem non a se ipso habuit, sed per gratiam accepit. Nec negant dona aliqua supernaturalia, ad quæ cumprimis gratiosa Spiritus S. inhabitatio spectat. Sed de *iustitia originali* instituunt quæstionem, statuuntque, prooplastum existere baud potuisse, quin ei creator daret solidam officiorum creatori, sibi, aliis debitorum cognitionem: simulque propensiones præpollentes, illa officia amandi, exsequendi, i. e. quin largiretur iustitiam ac sanctitatem gentinam. Atque hanc ipsam iustitiam originalem dicunt primo homini fuisse naturalem, non quod illa naturam ipsam, quæ nunc omnibus communis est, sed quod naturam integram constituerit, eidem tanquam subiecto ordinario inherens, eamque perficiens. Vid. præter GERHARDVM, quem modo laudavimus, ex nostris ZÆMANNVM in peculiari libro de *immagine Dei in primo homine, statumque innocentie* &c. Campidoni MDCXIX. edito: ABRAHAM CALOVIUM, in *system. loc. theol. tom. IV. art. II. cap. I. qu. I. p. 467. seqq.* SEBAST. SCHMIDIVM, in tractatu de *immagine Dei in homine ante lapsum considerato, part. I. cap. III. adferr. V. p. 70. seqq.* in primis part. II. cap. VI. p. 426. seqq. & ANTON. REISERVM in *Augustino vindic. p. 714. seqq. & 730. seqq.* Ut complures alios jam taceamus. Jungi vero merentur ex ecclesiæ reformatæ theologis LUDOV. LE BLANC, in *thes. theol. p. 395. seqq.* edit. Londin. qui scite & concinne in compendio

namque partis inferioris erga superiorem, & hujus erga Deum, non ex naturæ rectitudine & integritate, sed ex dono supernaturali existere dicit. Corruptionem naturæ non ex doni alicujus naturalis carentia, neque ex alicujus novæ qualitatis accessu, sed ex sola doni supernaturalis ob peccatum amissione profluxisse, mortem & ceteros defectus humanos, in quos per peccatum incurrimus, esse a natura per se, a culpa vero sicut a causa removente perhibens: concupiscentiam carnis homini in puris naturalibus fuisse sine dubio conditionem naturalem, non quidem ut bonum naturæ, sed ut defectum

naturæ & quasi morbum ejus ex conditione materiæ consequentem. Item ex materiæ conditione, in homine in puris naturalibus considerato, præcipitem ad vitia inclinationem oriri &c.

§. XLVII. Hinc comparationes istæ, quæ justitiam originalem conferunt vesti, quæ hominis corpori circumdatur, quæ exutus homo nihilominus manet integer, sed tamen redditur nudus. Item serto, quod virginis capiti imponitur, quo amisso, ipsa nihilominus manet virgo. Bellarminus de grat. primi hominis cap.

dio rem exhibet; & FRANCISCUS TUR-
RETTINVS, in *inst. iur. theol. elem. part. I. loco V. quæst. XI. p. 517. seqq.* atque ex ipsis ecclesiæ Romanæ doctoribus CORNELIVS JANSENIVS, in *Augst. rom. II. libr. I. de statu nat. pur. cap. XX. p. 779.* cujus etiam liber de *gratia primi hominis* evolvi omnino meretur. Egregie profecto solideque receptam in ecclesia Romana de statu purorum naturalium sententiam, ex impuris paganorum atque pelagianorum lacunis haustam, in hisce libris confutavit laudatissimus JANSENIVS, cujus vestigia PASCHASIVS QUESNELLVS congregationis Oratorii Paris. olim presbyter, alique viri graves Romanensium sacris addicti, sunt secti, quorum vero sententiam ceu erroneam & hæreticam damnavit CLEMENS XI. ecclesiæ Romanæ præsul, in famosa *constitutione Unigenitus* ann. MDCCXIII. edita, num. XXXV. Vid. JO. FRICKII, theologi quondam Vlmensis præstantissimi *in clementiam Clementis examinatam* p. 159. seqq.

Notandum tamen, non defuisse in ipsa ecclesia nostra theologos quosdam, qui sententiæ de statu purorum naturalium suum adicere calculum haud dubitaverint. Fecerunt id cum primis theologi Helmstädienses, GEORGIUS CALIXTVS, GERHARDVS TITIVS alique, quibus vero alii theologi, interque eos cum primis ABRAHAMVS CALOVIVS acriter sese opposuerunt. Quod ad CALIXTVM attinet, is in *epit. theol. p. 94.* copiose cum scholasticis statum PURORVM NATVRALIVM, & quid quantumve in eo homo potuisset, si in eis relictus fuisset, exposuit, licet admisserit, primum hominem ne momento quidem fuisse

sine SVPERNATVRALIBVS, quæ partim perficiant naturalia & eis aliquid addant, partim corrigant, eorumque cursum suspendant & impediant, scilicet ubi cum puritate perfecta pugnant. Atque hanc ipsam sententiam propugnandam quoque suscepit CALIXTVS in *exercitatione de peccato orig. A. MDCXLIX.* edita. Comprobavit quoque eandem GERHARD. TITIVS in *declaras. locor. epitom. theol. p. 6.* hoc innixus fundamento, quod considerari possit status merorum naturalium in homine, mente cum præcendendo ab imagine Dei primitus creata, & ab infecundo statu peccati, præsertim cum imago illa, & peccatum ipsum ab essentia hominis plane realiter differant: ut ut eo in statu homo nunquam existeret. Conferenda tamen, quæ contra Calixtum scripsit modo laudatus CALOVIVS, in *harmon. Calixtino-papist. cap. II. subsect. I. & in system. theol. p. 470. seqq.*

Equidem nolimus negare, naturam hominis primi a Deo conditi per quandam mentis abstractionem considerari posse absque justitia originali, licet utraque tempore simul existerit, ac neutra sine altera a supremo numine fuerit creata; atque hoc considerandi modo dici posse, justitiam originalem naturæ hominis sine ea consideratæ fuisse superadditam. Verum rutilius esse arbitramur, hocce considerandi modo, qui inanem subtilitatem prodit, formulaque loquendi nostris theologis haud immerito suspecta penitus abstinere, ne in errorem pelagianorum ac doctorum scholasticorum incauti delabamur, qui statum purorum naturalium eum in finem confinxisse videntur, ut eo facilius peccatum originale aut negent, aut saltem extenuent.

cap. V. col. 23. addert exemplum Samsonis, qui post crines resectos cum insignem illam fortitudinem divinitus acceptam amisisset, infirmus factus dicitur, non quod esset jam infirmior, quam ipsi homines ut plurimum esse soleant, sed quod esset infirmior, quam jam antea fuisset. Cap. VI. col. 22. scribit, donum justitiae non otium texisse & ornasse, sed etiam curasse & sanasse languorem illum, qui ex conditione materiae alioquin pullulasset, ubi confert justitiam originalem forti antidoto, quod pestem in ipsis visceribus hærentem reprimat & coërcet, ne in actum erumpens hominem enecet. Hinc το-
 λυθράλλοντον illud Scholasticorum: *Naturalia in hominibus post lapsum mansisse integra*. Hinc flosculi isti, quod *concupiscentia in renatis reliqua non sit peccatum: quod lex impleri possit: quod in spiritualibus etiam liberum sit hominis arbitrium: quod bona opera sint vere & propriis meritoria vitae aeternae &c.*

Quale orna-
 mentum fuerit
 originalis justi-
 tia?

§. XLVIII. Fuit utique justitia originalis Dei donum, non autem tale, quod instar externi cujusdam ornamenti naturam hominis pugna superiorum & inferiorum languentem texerit, sicut egregia vellis leprosum corpus: sed fuit intrinsecum totius naturae in Adamo ornamentum, & concreata animae humanae vis ac facultas, ita, ut mens Adami naturaliter plena fuerit agnitione Dei, voluntas ejus cum divina lege ipsi naturae impressa plene consenserit, omniumque affectuum motus fuerint ordinati, sancti, integri. Creatus dicitur homo ad Dei imaginem, ergo in ipsa creatione & per ipsam creationem ipsius natura ad hanc dignitatem evecta est.

§. XLIX. Quando ergo dicunt, concupiscentiam oriri ex materiae conditione, quærendum, de qua concupiscentia, & de quo appetitu hoc intelligi velint? Est enim appetitus quidam bonus, quidam vero vitiosus, prior est ordinatus naturae motus, Deo placens; posterior autem non ducit originem ex materiae (bonae a Deo

creatae) conditione, hoc est, corpus & anima hominis in puris naturalibus non fuerunt ita condita, ut natura illius concupiscentiae flammis arderent.

§. L. Digna proinde odio illa Bellarmini disputatio, quod in homine primo, considerato in puris naturalibus, concupiscentia mala & odio Dei digna actu primo fuerit: repressa tamen quasi per originalis justitiae frenum, ne in actum secundum erumperet. Distinguendum enim inter appetitus naturales & *πρωταίαν* appetituum. Sensitivi appetitus objectum non est contrarium rationalis appetitus objecto, ergo etiam motus appetitus sensitivi, quia talis, non est contrarius rationali appetitui, sed tum demum evadit contrarius, quando limites egreditur.

An fuerit in
 primo homine
 mala concupi-
 scentia?

§. LI. In Christo fuit appetitus, *Appetitus sunt*
 cibi, Matth. IV. 2. potus, Joh. duorum gene-
 IV. 7. somni, Matth. VIII. 24. rum.
 qui appetitus sicut absque omni peccato in Christo fuerunt, ita quoque cæterorum organorum appetitus ordinatus fuisset in hominibus ante lapsum. Gen. II. 23. Si vero de inordinatis appetitus sensitivi motibus loquamur, ut quando quis plus appetit cibi & potus, quam naturae congruum, quando illicitae libidinis flammis uritur, quando sacra fames auri, & insatiabilis pecuniarum amor eum occupat &c.; respondemus, hos & similes appetitus esse malos, & odio Dei dignos; sed negamus, eos ex materiae conditione oriri, hoc est, non ex ipsa hominis natura, prout a Deo condita est, sed prout per peccatum est corrupta, originem eos trahere asserimus.

§. LII. Monstri simile est, quod disputat Bellarminus concupiscentiam malam & odio Dei dignam ex materiae conditione ortum ducere. Si enim ex materiae conditione, id est, ex natura

An concupi-
 scentia mala
 orsum ducat
 ex conditione
 materiae?

tura hominis, prout in puris naturalibus consideratur, oritur illa concupiscentia, utique non erit mala, quia a Deo est natura hominis condita, qui vidit cuncta, quae fecerat, & ecce erant valde bona. Genes. I. 31. *Deus nihil eorum odit, quae fecit.* Sap. XI. 25.

§. LIII. I.) Nec procedit effugium, concupiscentiam illam ex materiae conditione ortum ducere, & tamen non esse ex Deo, sed odio Dei dignam. Quae enim ex natura per se oriuntur, Deo auctori naturae tribuenda. Quod si ergo homo in puris naturalibus ita conditus est, ut ex materiae conditione oriretur concupiscentia illa mala, utique optimum optimi creatoris opus accusatur & deformatur.

§. LIV. II.) Nec procedit effugium, quod rebellio illa carnis ad Spiritum, sive mala illa concupiscentia, non ex intentione auctoris naturae, sed praeter ejus intentionem ex materiae conditione consecuta sit, hoc enim derogat divinae omnisapientiae & potentiae, quasi non potuerit Deus inter materiam & formam, corpus & animam hominis, optimum ordinem, conformitatem ac rectitudinem efficere. In ipso Dei opere praeter ejus intentionem quippiam oriri

& existere quis dixerit, cui infinita Dei sapientia ac potentia cognita? Certe non est sapientis dicere, non putaram. Ergo nec sapientis erit, ipsi sapientiae hoc tribuere.

§. LV. III.) Nec procedit similitudo, quam Bellarmino placet: *Faber ferrarius, (inquit), qui ex ferro gladium fabricat, non est causa rubiginis in gladio, quae ex materiae conditione postea oritur; ita praeter Dei intentionem extitit illa carnis ad Spiritum rebellio.* Nam magna omnino est diversitas. Faber ferrarius materiam suae artis invenit, non facit; si posset, talem utique gladium fabricaret, qui rubiginem non contraheret. Deus materiam sui operis non invenit, sed facit, praeter ejus intentionem in opere aliquod existere nequit.

§. LVI. IV.) Nec procedit effugium, quod propterea Dei opus sanctum ac purum sit, quia superadditum fuerit frenum, quo debuissent affectus coerceri. Manet enim illa rebellio prava & mala in se, manet peccatum, ut Apostolus aliquoties expresse nominat, licet ex accidente corrigatur. Equus nihilominus ferus est & recalcitrans, licet freno regatur, & carceribus prohibeatur, ne in apertum campum erumpat.

CAPUT II.

IMAGINEM DEI IN HOMINE NON FVISSE DONVM ALIQUOD SUPERNATURALE.

§. LVII.

Esto proinde firmum fixumque, quod justitia originalis fuerit interna & concreata totius hominis perfectio, qui absque ulla vitiosa concupiscentiae labe, absque ulla inclinatione ad vitia, absque ullo languore conditus fuit purus, integer & sanctus. Id quod etiam ex reliquiis imaginis & ejusdem propagatione colligi potest.

Reliquia imaginis divinae de eius natura restantur.

§. LVIII. *Opus legis scriptum esse in cordibus gentium*, dicit apostolus, Rom. II. 15. quod si reliquiae illae imaginis Dei, videlicet aliqualis legis divinae notitia

in cordibus naturaliter inscripta, utique perfecta & integra divinae legis notitia fuit in hominibus ante lapsum naturalis. Quando totum & partes sunt homogeneae, tunc eadem est natura totius, quae est partis. Absurdum est, hominibus etiam non renatis supernaturale aliquod donum tribuere.

§. LIX. Ibidem apostolus asserit, *gentibus testimonium reddere conscientiam, cogitationibus invicem se accusantibus, vel defendentibus*; inde sic colligimus: testimonium conscientiae in ethnicis accusans vel defendens eorundem facta non est in eis supernaturale quoddam donum, sed

sed naturalis animæ vis & particula quædam iudicii divini in mentibus hominum. Ergo etiam restitudo primi hominis fuit ipsi naturalis; ratio consequentiæ itidem pendet ex natura partium homogenearum.

§. LX. Quæ naturaliter propagantur, naturalia sunt. Jam vero imago Dei in hominibus ante lapsum, si perflitissent in integritate, fuisset ad posteros propagata. Ut Adamus post lapsum

notanter dicitur genuisse filium ad imaginem & similitudinem suam, Gen. V. 3. unde omnes sumus quæres filii iræ; Eph. II. 3 ita procul dubio Adamus in statu integritatis genuisset filium secundum imaginem Dei.

§. LXI. Epiphonemā illud Spiritus sancti, quod descriptioni creationis subjungitur: Gen. I. 31. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat; & ecce erant valde bona*, cum ad reliquas creaturas omnes, tum præcipue ad microcosmum & creaturarum omnium complementum, videlicet ad hominem referendum est; post cujus creationem Deus ab opere quievit, sicque in hoc suo opere sese delectari non obscure significavit. At quomodo cum hoc Spiritus sancti elogio conveniunt ista pronuntiata de morbo & languore naturæ, de pugna carnis & Spiritus, de concupiscentia mala, non amore, sed odio digna, de rebellionē præter intentionem Dei ex materiæ conditione consecuta? quæ omnia naturæ humanæ, ut a Deo condita est, a Bellarmino tribuuntur.

§. LXII. *Fecit Deus hominem rectum*, Eccles. VII. 30, nulla ergo in ipso curvitas, obliquitas nulla (*). Fecit Deus hominem perfecte sanctum & iustum, nulla igitur in ipso concupiscentia prava. Delectatus est Deus hoc opificio, nihil ergo in natura Adæ erat, quod Deo displiceret. Adamus erat dilectus Dei filius, ergo non erat in ipso concupiscentia odio digna. Augustinus XIV. de civ. Dei cap. 11. *Fecit Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonæ; non enim rectus est, bonam non habens volun-*

tatem &c. *Vivebat homo secundum Deum in paradiso & corporali & spiritali: neque enim erat paradysus corporalis propter corporis bona, & propter mentis non erat spiritalis; aut vero erat spiritalis, quo per interiores, & non erat corporalis, quo per exteriores sensus homo frueretur? erat plane utrumque propter utrumque. Et in præced. cap. X. An forte cupiebant (primi parentes) prohibitum lignum ad vescendum contingere, sed mori metuebant: ac per hoc & cupiditas & metus jam tunc illos homines etiam in illo perturbat loco? absit, ut hoc existimemus fuisse, ubi nullum erat omnino peccatum. Neque enim nullum peccatum est, ea, quæ lex Dei prohibet, concupiscere, atque ab his abstinere timore poenæ, non amore justitiæ. Absit, inquam, ut ante omne peccatum jam ibi fuerit tale peccatum &c.*

§. LXIII. Quod si post lapsum primorum parentum naturalia manserunt integra, neque antea saniora aut puriora per se fuerunt, quam nunc sunt post lapsum, quin imo si corruptio naturæ ex materiæ conditione orta est, plurimum extenuabitur peccatum originale atque reatus illud consequens, ut res ipsa ostendit, & Bellarminus negare non potest. Unde ex Thoma p. II. q. 82 art. 1. ad 3. ipse scribit cap. V. col. 17. *Ex peccato originali sequitur aliqua inclinatio in altum inordinatum, non directe, sed indirecte, scilicet per remotionem prohibentis, id est, originalis justitiæ, quæ prohibebat inordinatos motus. Et col. 18. disputat, futuram fuisse in homine condito in puris naturalibus concupiscentiam transcendentem limites rationis. Jam vero scriptura verbis tragicis peccatum originis exaggerat, & totius naturæ humanæ penitissimam corruptionem esse definit, ut suo loco videbimus. Ubi etiam prolest observare subterfugium Bellarmini, quod refert cap. VI. col. 22. *Natura humana (ait) per Adæ lapsum est corrupta & vulnerata, scilicet si respiciatur status, ad quem Dei benignitate per donum supernaturale fuerat eversa:**

(*) Vberius hoc ostendimus in peculiari dissertatione de restitudine hominis primæ, Tubing. MDCCLIII. edita.

eadem autem est integra, si referatur ad eum statum, in quo esse potuisset, si in puris naturalibus a Deo condita fuisset. Atqui ex privatione doni extrinsecus & supernaturaliter additi non potest natura aliqua corrupta dici, perinde ut Samsonis natura (quo exemplo Bellarminus utitur) privatione roboris supernaturalis non fuit corrupta. Proprie igitur loquendo, natura hominis accipienda de illis, quæ sunt ejus vel essentielles partes, vel proprietates naturales, earumque operationes, & effecta naturalia: quæ omnia sana & incorrupta esse, Bellarminus docet: nos autem suo loco docebimus, scripturam, quando de corruptione naturæ humanæ per peccatum originale introducta loquitur, non de donorum supernaturalium tantum privatione, sed virium naturalium destructione agere.

§. LXIV. Pertinent huc omnia *Testimonia veterum.* veterum dicta, quibus testantur, hominem primum omni pravitate, omni languore naturæ, omni propensionum repugnantia caruisse. Tertullianus de patient. *Homo innocens erat Deo proxime amicus & paradisi colonus.* Augustinus lib. de contin. cap. VII. *Languorem istum culpa intravit, natura non habuit.* Macarius homil. XII. *Adam transgressus mandatum duobus modis periit: uno quidem, quod perdidit possessionem puram naturæ suæ, speciosam & secundum imaginem ac similitudinem Dei conditam; altero vero, quod perdidit ipsam imaginem, in qua reposita ei erat juxta promissionem tota hæreditas coelestis: perinde ac si sit moneta imagine regis insignita, quæ adulteretur, non aurum solum periit, sed imago etiam nullius est pretii: tale quippiam evenit Adæ, ingentes siquidem divitiæ & magna hæreditas erat ei præparata: perinde ac si sit prædium amplum, illudque multos habeat redditus &c. ita vas Adæ ante inobedientiam erat tanquam prædium fructuosum.* Damascenus II. orthod. fidei. cap. 12. *Fecit Deus hominem purum, pravitateque carentem, rectum, fortem, jucundum, securum, omni virtute decoratum, bonis omnibus ornatum, veluti quendam secundum mundum, in magno quidem mundum parvum, angelum alterum,*

adoratorem mixtum &c. Et postea: *ἄνθρωπος φύσει ἀναμάρτητος καὶ θεόμορφος ἀντιθέσιον: ἀναμάρτητον δὲ φημι, ἔχ' ὡς καὶ ἐπιτεχόμενον ἀμαρτίαν, (μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἀμαρτίας ἐστὶ ἀντιθέσιον) ἀλλ' ἔκ τ' ἐν τῇ φύσει τὸ ἀμαρτάνειν ἔχοντα.* Interpres reddit: *quod in eo, quod secundum naturam, peccare situm non esset.* Hugo part. VI. de sacram. cap. II. & Lombardus II. sent. dist. 16. lit. D. *Factus homo ad similitudinem Dei, secundum innocentiam & justitiam, quæ in mente rationali naturaliter sunt.*

§. LXV. Argumenta nostra, quæ ex scripturâ produximus, Bellarminus non attingit, sed format sibi ipsi cap. 7. quasdam objectiones ex patrum dictis & rationibus, easque conatur dissolvere. Videamus breviter, quid præstet. *Prima (ait) obiectio est: Si justitia originalis fuisset supernaturalis, sequeretur, concupiscentiam carnis fuisse naturalem, ac per hoc bonam & a Deo: at Iohannes diserte dicit i epist. II. eam non esse ex Patre, sed ex mundo, & Paulus Rom. VII. dicit, se eam odisse, & Augustinus multis in locis probat, eam esse malum ac naturæ contrariam.* Excipit Bellarminus. *Concupiscentiâ carnis nunc quidem est poenâ peccati, tamen homini condito in puris naturalibus fuisset sine dubio naturalis, non quidem ut bonum aliquod naturæ, sed ut defectus & quasi morbus quidam naturæ, ex conditione materiæ consequens.* Quare rectissime dicitur, non esse ex Deo, odio, non amore dignam, malam, naturæque contrariam propter duas causas; primo, quia non ex intentione auctoris naturæ, sed præter intentionem ejus in homine exstitisset, si in puris naturalibus homo creatus fuisset: deinde, quia Deus illam sustulerat, & ex ipsius hominis culpa locum in nobis habet. Respondeo: vel ex unico hoc loco de tota hac disputatione rectissimum ferri poterit judicium: 1.) probe observetur, quod concedat Bellarminus, illam ipsam concupiscentiam, quæ hodie in membris nostris regnat, de qua tam anxie conqueritur apostolus, quæ nos ad omnis generis actualia delicta sollicitat, sine dubio fuisse homini in puris naturalibus

Exceptiones Bellarmini ad argumenta nostra.

incondito naturalem, ac fuisse defectum ac
 imperium quendam naturæ ex materiæ conditione
 ortum. Atqui unde illa materiæ conditio? uti-
 que a Deo, qui ipsam corporis substantiam &
 omnes vires homini concesserat, quid inde se-
 quetur aliud, quam Deum concupiscentiæ illius
 auctorem esse? 2) Quicquid odio dignum,
 illud est peccatum; atqui concupiscentia, juxta
 Bellarminum, est odio digna, utique ergo est
 peccatum. *Majorem* intelligo de odio Dei &
 hominum sanctorum; quicquid Deus & sancti
 oderunt, illud est peccatum, quia Deus nihil eo-
 rum odit, quæ fecit, & sancti nihil debent odire
 præterquam solum peccatum. Dei poenæ odire
 non debemus, quia sunt a bono & tendunt ad
 bonum. 3) Concupiscentia mala est, ait Bel-
 larminus: quæro, sitne malum culpæ, an poenæ?
 prius dicit scriptura, sed negat Bellarminus, cum
 tamen negare id non possit, modo sibi constare
 velit, addit enim esse concupiscentiam non so-
 lum malam, sed etiam odio dignam; atqui ma-
 lum poenæ non est odio dignum; sed tantum ma-
 lum culpæ. 4) Concupiscentiam illam dicit fuisse
 homini in puris naturalibus condito naturalem,
 & oriri ex conditione materiæ, & tamen addit,
 eandem concupiscentiam esse naturæ contrariam,
 quomodo hæc possunt conciliari? Quicquid ex
 conditione alicujus rei oritur, id rei illi contra-
 rium esse nequit. Concupiscentia ex ipsius na-
 turæ humanæ conditione oritur. Ergo naturæ
 humanæ non est contraria. *Assumptum* probo,
 quia oritur ex conditione materiæ, quæ est pars
 naturæ humanæ. 5) Conditio materiæ est a
 Deo, concupiscentia est ex conditione materiæ;
 quomodo ergo negare poterit Bellarminus, con-
 cupiscentiam esse ex Deo, cujus opificium est
 materia? 6) Cumulatur hoc alio absurdo,
 quando dicitur, præter intentionem Dei existisse
 illam concupiscentiam in homine, si fuisset in
 puris naturalibus conditus; atqui injurium hoc
 in Dei potentiam & sapientiam; an non potuit
 Deus talem materiam eligere ad hominis fabri-
 cam, quæ libera ab hoc malo? num de illius
 operibus etiam pronunciabimus istud poetæ:

Amphora cepit

Inflans, currente rota, mox utceus exit.

7) Sustulerat Deus, inquit, illam concupiscen-
 tiam. Explica clarius, quomodo sustulerit? actum
 secundum cohibuerat & represserat, non autem
 radicitus eam evulserat. Quid? num dicemus
 eum, qui freno regit equum calcitronem & re-
 fractarium, ipsam equi indomitam ferociam re-
 movere? Creaverat Deus humanam naturam cum
 hac materiæ conditione, quomodo ergo proprie
 loquendo sustulerat, sanaverat? palliaverat, ve-
 stiverat, (secundum Bellarminum) non autem
 sustulerat.

§. LXVI. Secunda, tertia, quarta & quinta objectiones petite sunt ex dictis quibusdam Augustini II) Augustinus in enchir. cap. XI. scribit, *animorum quaecunque sunt vitia, naturalium sunt privationes bonorum.* Excipit Bellarminus: 1) *videtur Augustinus per naturalia bona non formas, sed subjecta intelligere.* 2) *Deinde loquitur Augustinus de vitiis, quæ sunt habitus quidam per iteratos actus acquisiti, non de concupiscentia, ignorantia, infirmitate.* 3) *Præterea vitia sunt privationes naturalium bonorum, id est, naturalis rectitudinis, non qualis in primo homine fuit, sed qualis esse potuit, si in puris naturalibus conditus fuisset.* 4) *Denique si cogeremur per naturalia bona apud Augustinum intelligere justitiam originalem, promptum esset respondere, donum illud vocari bonum naturale, quia naturam non destituit, sed perficit.* Resp. fingere hoc est & pingere, non autem theologice disputare. Augustinus diserte opponit inter se bona & mala: ac vitia animorum quæcunque nihil aliud esse dicit, quam privationes naturalium bonorum, quæ naturæ hominis inesse debebant, & naturæ ipsius primæ vere inerant: videatur integer contextus, & observetur collatio inter corporis & animi sanitatem, quæ certe in corpore est bonum naturale.

Argumenta ex dictis Augustini.

§. LXVII. III) Augustinus lib. XII. de civ. Dei cap. 1. sic loquitur de angelis: *Cum vitium* 3) *argumentum ex Augustino.*

creaturae angelicae dicitur, quod non adhaeret Deo, hinc apertissime declaratur, ejus naturae, ut Deo adhaereat, convenire. Excipit Bellarminus, convenire naturae angelorum, non autem naturaliter, sed per gratiam. Resp. non excludimus Dei gratiam, sed ex Dei gratia naturam angelicam ita conditam dicimus, ut naturalis ejus proprietas esset Deo adherere, quod diserte docet Augustinus in eo loco, ut ostendit comparatio illa, qua utitur: sicut cum vitium oculorum dicitur cecitas, id ostenditur, quod ad naturam oculorum pertinet visus, ita cum vitium creaturae angelicae dicitur, quod non adheret Deo, hinc apertissime declaratur, ejus naturae, ut Deo adhaereat, convenire. Subsume: vis videndi est naturalis oculi indoles, ita vis Deo adherendi fuit naturalis angelicae naturae proprietates. Vidit hoc Bellarminus, ideo priorem comparationis partem omisit.

§. LXXIII. IV) Augustinus de corr. & grat. cap. XI. & in ench. cap. CVI. asserit: *Vitam aeternam in statu innocentiae futuram fuisse mercedem meriti, quae nunc est munus, ergo justitia originalis & caritas, per quam fuisse meritis in Adamo fuisse.* Resp. nos hoc argumento non utimur, quia primus homo non ex solis liberi arbitrii viribus, sed etiam ex Spiritu sancti inhabitatione in statu innocentiae ad gloriam fuisset perseveraturus: & si vel maxime obedientiam ejus vitae aeternae praemio Deus remunerasset, non tamen ex merito, propriis & stricte loquendo, illud obtinuisset, cum obedientia illa jure creationis jam ante Deo fuisset debita, & cum nulla plane sit proportio inter hominis obedientiam temporariam & felicitatem vitae aeternae perpetuam.

§. LXIX. V) Augustinus lib. III. de lib. arbit. cap. 18. Adprobare falsa pro veris, ut erret invitatus, & resistente atque torquente dolore carnalis vinculi non posse a libidinosis operibus temperare, nunc ejus natura instituti hominis, sed poena damnata. Excipit Bellarminus, loqui Augustinum de natura, qualis fuerit in primo homine, non

qualis esse pateret. Resp. imo, vero, qualis est, qualis fuerit in puris naturalibus primus homo: an scilicet in puris naturalibus ita fuerit a Deo creatus, ut furores illi libidinum & concupiscentiarum malarum ex ipsius natura sponte prae-rumperent, nisi supernaturali justitiae originali dono reprimerentur? Bellarminus id adhaeret, sed Augustinus diserte negat. Si natura hominis ita a Deo condita est, ut homo invitatus falsa pro veris adprobet, neque possit a libidinosis operibus temperare, quomodo Deus non erit auctor peccati?

§. LXX. VI) Leo serm. XIII. de pass. Dom. vocat innocentiam ex Leod. M. primi hominis naturalem. Excipit Bellarminus, vocari naturalem, quia in initio conditionis cum ipsa natura tributa, & per modum naturae in posterum fuisset propaganda, quo sensu peccatum originale etiam dicitur naturale. Resp. hac ratione nulla relinqueretur in Adamo supernaturalia dona, id quod ipse Bellarminus inprobat. Inhabitatione Spiritus sancti ab initio conditionis competeat Adamo, ipsi quoque posterius ejus fuissent templa Spiritus sancti; ac num propterea donum naturale? Non sufficit varias exceptiones fingere, ut vis dictorum quocunque modo enervari possit, sed probanda etiam erant istae exceptiones. Peccatum originale dicitur naturale, non solum quia ab initio ortus homini competit, & per generationem propagatur, sed & ratione inherens, quia totam naturam humanam in Adamo ita infectam & tabescit, ut nativa indoles hominum post lapsum progenitorum evaserit.

§. LXXI. VII) Concilium Tridentinum sess. V. docet, propter peccatum originis incurrisse nos in potestatem diaboli, totumque hominem secundum corpus & animam in deterius mutatum, id vero non est privari solum dono supernaturali. Excipit Bellarminus, utrumque a se asseri, videlicet propter peccatum originis hominem incurrisse in diaboli potestatem, ac secundum corpus & animam in deterius mutatum esse: ut tamen hominem in puris naturalibus conditum fuisse in diaboli potestate, sed futurum fuisse, quales

quales nos sumus quoad mortalitatem corporis, rebellionem membrorum, ignorantiam, difficultatem & similia. Resp. concilio Trid. nos parum tribuimus, interim merito quaerimus, quomodo sententiam suam Bellarminus cum his concilii verbis conciliare velit? Si enim peccatum originis nihil aliud est, quam privatio doni supernaturalis, salva atque integra manente ipsa hominis natura, quomodo dici potest, hominem per peccatum incurrisse in diaboli potestatem, sub qua non fuisset futurus, si in puris naturalibus esset conditus? Ulterius. Si mortalitas corporis, membrorum rebellio, ignorantia &c. ex ipsis naturae principiis profluxerunt, remoto saltem originali iustitiae dono, quomodo dici potest, per peccatum originale totum hominem secundum corpus & animam in deterius mutatum esse?

8) *argumentum ex Aug. sino.*

§. LXXII. VIII) Augustinus de corrept. & grat. cap. XI. docet, *carnis impetum magis esse rebellem, quam ante peccatum sine gratia futurus erat.* Excipit Bellarminus, *Augustinum nusquam dicere, quod carnis impetus magis rebellis, quam ante peccatum futurus erat sine gratia, neque illud ab Augustino usquam asseri, quod pura naturalia fuerint saniora & puriora ante peccatum, quam sint post peccatum.* Resp. an subterfugia ista, quibus in detorquendis Augustini dictis superius allatis Bellarminus usus est, locum habere possint, valde dubitamus. In hoc ipso loco confert Augustinus primum & secundum Adamum, hoc est, Christum, atque hunc dicit majori Dei gratia ad hunc beatitudinis gradum ab initio illo, quo homo esse coepit, evectum, ut non potuerit peccare, ex quo colligimus: quemadmodum haec innocentia fuit naturalis assumptae humanae naturae Christi, ita quoque illa Adams innocentia, quae minoris gradus est, naturalis ipsi fuit. Num & in Christo fingemus tale supernaturale donum, quo rebellio in membris delitescens fuerit coërcita ac repressa? absit.

9) *argumentum.*

§. LXXIII. IX) In parvulis quamprimum adolescunt, maxima vanae cupiditatis abundantia adparet, suaeque sponte immani impetu in vitia vel omnia vel plurima praecipites feruntur, testa

Tomus IV.

Augustino lib. XXII. de civ. Dei cap. 22. & ipsa experientia: at non sic homo in puris naturalibus in lucem editus fuisset, nuda enim in illo fuisset possibilitas peccandi, non praecipit aliqua inclinatio. Excipit Bellarminus, *gratis hoc assumi, quod non fuerit in Adamo, praeter peccandi possibilitatem, etiam praecipit illa in vitia inclinatio, quin imo apertissimam rationem contrarium docere; tum, quia objecta sensuum sunt propinqua & praesentia, objecta autem spiritus remota: tum quia infantiae tempore non habemus usum rationis, cum contra sensus & appetitus inferiores vigeant: tum quia inclinationis illius alia causa, quam materiae conditio, nequit assignari.* Resp. hoc pronunciamus in ipsum naturae humanae opificem injurium esse. Quid enim? Si praecipit illa ad vitia inclinatio fuit in Adamo ante lapsum, cur apostolus tam miserabiliter eam deplorat? Num in assumpta naturae humanae Christi eadem inclinatio, repressa tamen per donum supernaturale? Num in electis eadem? utique ex hypothesebus Bellarmini! Si enim conditio materiae ejus inclinationis causa, sequetur, ubicunque est illa materiae conditio, ibi etiam esse praecipitem illam inclinationem. Detestandum vero est quam maxime, quod Bellarminus ipsam primi hominis naturam sanctissimam hac ignominia adficit, ut praecipitem ad vitia inclinationem ei tribuat, quo corruptae naturae integritatem, ac operum humanorum merita stabilire queat. Nimirum hoc est cum ignominia creatoris ipsum opus honorare.

§. LXXIV. X) Si homo condi-

10) *argumentum.*

tus a Deo rectus absque ulla curvitate, deinde, si Deus peccati auctor esse nequit, non potest dici, quod impetus concupiscentiae malae fuerint in homine. Excipit Bellarminus, *illam rebellionem veste iustitiae originalis contestatam fuisse.* Resp. nihilo tamen minus inerat actui primo, quia remoto originali iustitiae superaddito dono, ex ipsis naturae principiis promanavit. Qui leprosum corpus purpura induit, lepram non tollit, sed abscondit. Alterum subterfugium, quod rebellio illa praeter intentionem Dei ex conditione materiae fuisset consecuta, discussimus superius. Ter-

K k

tium

tium latibulum, quod rebellio & prava concupiscentia nec peccatum sit, nec ad peccatum necessario inducat, suo examinabitur loco.

11) *argumentum.* §. LXXV. XI) Contra accusatores naturæ solent patres peccati originalis corruptelam nostro vitio inveciam opponere, non ipsam naturam, ut faciunt ethnici, novercam facere. Excipit Bellarminus, *recte hoc doceri; quod non ipsa natura accusanda, sed in originale peccatum causa omnium ærumnarum transferenda sit.* Resp. paulo post additur, defectus illos ex conditione materiæ præter intentionem agentis in homine existere, quodsi ex ipsa materiæ conditione oriuntur, quomodo non accusatur ipsa natura? Vanum est, quod dicit Bellarminus, *sublatos illos defectus in prima conditione;* nam ex propria ipsius hypothesi non sublatis fuerunt illi defectus, sed repressi & contecti. Præterea illæ concupiscentiæ prævæ pœnæ sunt & ærumnæ ex ipsius Bellarmini concessione, quomodo ergo causa omnium ærumnarum in originale peccatum poterit referri, si concupiscentiæ illæ ex materiæ conditione dicantur oriri, & ante peccatum in homine actu primo fuisse asserantur.

12) *argumentum.* §. LXXVI. XII) Concupiscentiæ carnalis inordinati motus maxime adparent in genitalibus: sed docente Augustino nullus eorum fuisset inordinatus motus ante peccatum, verum sine ullo libidinis actu generationi inserviissent. Excipit Bellarminus, *non fuisse quidem in homine ante lapsum ullum libidinis æstum, sed tamen in puris naturalibus condito eum esse potuisse.* Resp. corruptio illa naturæ, de qua hoc loco quærimus, non tantum in membris corporis, nec in inferioribus animæ potentiis, sed in ipsa etiam hominis mente, ac supremis animæ viribus quærenda est, ut in sequenti loco evidenter ex scriptura doceamus. Proinde tenebras illas in mente, horribiles illas dubitationes, perversum de Deo & modo eum colendi iudicium, aversionem in voluntate, *aversionem* affectuum, inclinationem ad omnis generis enormia peccata, prorum impetum ad avaritiam, libidines, superbiam &c. fuisse in primo homine in puris naturalibus con-

dite, nunquam persuaderi sibi patietur, qui Deum hominis opificem sanctissimum & sapientissimum, qui hominem Dei opificium pulcherrimum & immaculatum cogitaverit.

§. LXXVII. XIII) *argumentum.* Eterna beatitudo finis est hominis naturalis. Ergo etiam debuit homo media naturalia ad eum finem obtinendum habere, alio brutis fuisset deterior. Excipit Bellarminus, *beatitudinem esse finem hominis naturalem, quoad appetitum, non quoad consecrationem, nec esse novum id, quod homo naturaliter appetit, non posse absque supernaturali auxilio obtineri; si vel maxime homo non obtinisset media ad beatitudinem, tamen finem suum naturalem, qui est ratiocinando veritatem inquirere, consequi fuisset.* Resp. imo vero absurdum est dicere, quod beatitudo sit hominis finis naturalis, (quod nulla specie negari potest, cum non ad hanc, sed ad æternam vitam homo potissimum sit creatus) & addere, quod media beatitudinis illius vel sint homini denegata, vel non fuerint naturalia. Exemplum illud, quod Bellarminus profert de animabus, quæ corporibus solutæ naturalem habent propensionem ad corpora, & tamen non possunt sine supernaturali auxilio corporibus conjugui, alienum est & impertinens, quia per peccatum primi hominis mors introducta est in mundum, per quam fit, ut anima a corpore separatur, nec nisi supernaturali auxilio ei vicissim conjugui possit. Sed primus homo, ad vitam æternam conditus, in iustitia & sanctitate vera simul conditus fuit, per quam, accedente Spiritus sancti gratia, finem illum suum obtinere potuisset. Frivolum est, quod Bellarminus obvertit, *naturalem hominis finem esse ratiocinando inquirere veritatem:* hic enim finis nec ultimus est, nec principalis; sed ideo est homo conditus, docente Lactantio lib. de ira Dei cap. XIII. *ut Deum cognoscat, & per eam cognitionem immortalitatem assequatur, quod est summum bonum.* Idem lib. VII. insit. cap. 6. *Idcirco mundus factus est, ut nascamur, ideo nascimur, ut agnoscamus factorem mundi ac nostri Deum, ideo agnoscimus, ut colamus, ideo colimus, ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus, quoniam maxime*

*minis laboribus cultus Dei constat: ideo prae-
mio immortalitatis afficimur, ut similes angelis
effecti summo Patri ac Domino in perpetuum ser-
uiamus, & finis aeternum Deo regnum. Hunc
finem homini ad imaginem Dei condito impro-
portionatum dicere, est in ipsam hominis natu-
ram injurium esse. Denique an non absurdum
est statuere, quod homo post lapsum relictis li-
beri arbitrii viribus oblatam gratiam acceptare,
& suis operibus vitam aeternam promereri possit,
(quod magno conatu evincere nititur Bellarmi-
nus) atque interim asserere, quod beatitudo sit
homini etiam in statu integritatis condito finis im-
proportionatus ac nimium sublimis?*

*§. LXXVIII. Omnia ea, quae
Consensus Pe- haecenus disputata sunt, probant,
terii. imaginem Dei in primo homine
fuisse internum quoddam decus*

*ipfi concreatum, non autem externum quoddam
supernaturale ornamentum. Recte ergo Porcius
lib. IV. in Gen. p. 502. ut agnosceretur, homi-
nem esse quid Dei proprium ac peculiare, ob-
servavit eum Deus sigillo suae imaginis, tam alte
ac tenaciter impressae, ut salva hominis natura
signaculum hoc auferri nullo modo posset, quem-
admodum memoriae proditum est, nobilissimum
illum Phidiam fecisse clypeum Minervae, atque
in eum tanta arte effigiem suam inclusisse, ut ea
integro clypeo non posset eximi.*

*§. LXXIX. Bellarminus de grat.
primi hominis cap. I. dicit: Nos
nulla supernaturalia dona in pri-
mo homine agnoscere. At fallum
hoc est, quamvis enim negemus,
justitiam originalem fuisse donum*

*aliquod supernaturale, ex eo tamen ἀναδεδυγας
infert Bellarminus, nos plane nulla supernatura-
lia dona in primo homine agnoscere. Fuit cer-
te Adamus ante lapsum pulcherrimum Spiritus san-
cti templum, & totius sacrosanctae Trinitatis do-
micilium; neque enim cum auctore questionum
vet. & nov. test. (quae Augustino minus recte ad-
scribantur) statuimus, Adamum Spiritu sancto
caruisse, q. CXXIII. quin potius, si in homine
renato, quando in illo insinaturatur imago Dei,
habitat Spiritus sanctus & tota sacrosancta Tri-*

*nitias, ut diserte confirmatur 1 Cor. III. 16. VI. 19.
Joh. XIV. 23. quanto magis in primo homine
Spiritus sanctus habitavit, quae Spiritus sancti &
totius sacrosanctae Trinitatis inhabitatio non
fuit pars vel proprietas aliqua naturae hominis,
sed donum supernaturale.*

*§. LXXX. Facetur Bellarminus de grat. primi
hominis cap. V. col. 17. viros alioquin insigniter
eruditos inter ipsos Pontificios statuere, Jesuitas
sententiam istam, quod justitia originalis fuerit
donum aliquod supernaturale, ex uno Dominico
a scoto accepisse, neque esse hanc communem
Scholasticorum veterum & recentiorum senten-
tiam: quod non sine ratione dictum esse ex se-
quentibus adparet. Lombardus II. sent. dist. 25.
lit. H. scribit: Per peccatum originale natura-
lia bona in homine sunt corrupta, & gratuita
detracta. Hic est enim ille, qui a latronibus
vulneratus est & spoliatus. Vulneratus qui-
dem in naturalibus bonis, quibus non est priva-
tus, alioquin non posset fieri reparatio; spolia-
tus vero gratuitis, quae per gratiam naturali-
bus addita fuerant. Haec sunt data optima &
dona perfecta, quorum alia sunt corrupta per
peccatum, id est, naturalia, ut ingenium, me-
moriam, intellectus; alia subtrahenda, id est, gra-
tuita: quanquam & naturalia ex gratia sint,
ad generalem quippe Dei gratiam pertinent.
Thomas p. I. q. 93. art. 7. Imago Dei consistit
primario in affectionibus animae, & consequenter
in potentis; art. 8. Imago divina est in homine,
secundum verbum conceptum de Dei notitia, &
ambrem inde derivatum, & sic imago Dei at-
tenditur in anima, secundum quod fertur vel
nata est ferri in Deum. Biel I. sent. dist. 9. q. 10.
art. 3. Eo ipso mens imago Dei est, quo capax
ejus est. art. 4. Imaginis ratio consistit radica-
liter & originaliter in animae substantia, per-
fecte & complete in substantia & actibus ab
ea productis.*

*§. LXXXI. Statuit ergo Bellarminus, falsum
esse & haereticum, quod dicimus, rectitudi-
nem illam, in qua creatus est Adam, fuisse illi
naturalem hoc modo, quod fuerit sanitas qua-
dam debita naturae, aptaque nasci ex ipsa natu-
ra bene constituta, id est, non corrupta, &*

nunc hominibus, qui eam rectitudinem amis-
runt, deesse bonum aliquod naturale, quale de-
esset peccati, si claudicans, vel cæca, vel febrici-
tans nasceretur, aut si hodie homo cæcus nasce-
retur. Ipse contra statuit, rectitudinem illam
etiam partis inferioris fuisse supernaturale donum,
& quidem per se, non per accidens, ita, ut ne-
que ex principiis naturæ fluxerit, neque potuerit
fluere, quin potius naturam humanam sibi reli-
ctam pugnam illam partis inferioris cum superio-
re experiri cœpisse, quæ naturalis futura erat,
id est, ex conditione materiæ secutura, nisi Deus
justitiæ donum homini addidisset. libr. de grat.
prima. hom. cap. V. col. 16. & 17.

*Argumenta
Bellarmini,
quibus probare
conatur, justiti-
am origina-
lem fuisse do-
num superna-
turale.*

*1) Gen. III.
Pulvis es.*

§. LXXXII. Argumenta suæ sen-
tentiae hæc profert, cap. VI. col. 2. 1.
ex scriptura, patribus & ratione.
I. Gen. III. indicatur, quid homo
sit ex Naturæ suæ conditione: *Pul-
vis es, & in pulverem reverteris*,
quæ verba sic interpretatur Bellar-
minus: *Quamquam te valde glo-
riosum mea benignitate effecerim*,
ita, ut posses neque mortem, neque
mala ulla formidare, tamen ex
matura tua pulvis eras, mortalis, fragilis, do-
loribus laboribusque obnoxius, & quia dono
illo meo superaddito culpa tua spoliatus es, &
in statum tuum naturalem residisti, ideo nunc
etiam pulvis es, & in pulverem reverteris.
Resp. 1) est fallacia phræscos, quia verba illa:
pulvis es, non loquuntur de conditione corporis,
quale fuit a Deo conditum, sed de prima ejus
origine ex terra; quamvis enim ex limo terræ
corpus hominis fuit formatum, & sic potentia
remota mortale fuerit, tamen nec actu, nec po-
tentia proxima fuit mortale, ut docebimus in-
fra plenius. Non illud, quia immortalitatis gra-
tia homini est collata, ut ipse Bellarminus pro-
bat: non hoc, quia corpus animæ ad imaginem
& similitudinem Dei conditæ fuit essentialiter uni-
tum. 2) Unde Sap. II. 23. dicitur, *hominem*
conditum esse in aþþarçia, sed per peccatum
mors & mortalitas in mundum introivit. Rom.
V. 12. Quodsi intrinsicè mortis principium
uisset in Adamo ante lapsum, utique mortalis

per se, sed per accidens tantum immortalis fuis-
set, jam vero conditus est ad imaginem Dei,
cujus pars est immortalitas. 3) Describitur in
his verbis poena peccati, non ergo possunt trahi
ad naturalem quandam hominis proprietatem,
quæ in eo fuerit etiam ante peccatum. Sensus
est: originis ratione terra es, sed ad immortali-
tatem conditus: quia vero per abusum liberi ar-
bitrii ad terrena te convertisti, hæc erit poena
tua, ut in terram per mortem revertaris. Mors
& mortalitas poena sunt peccati, non ergo natu-
ræ, qualis fuit ante lapsum, debitum quoddam.
Hæc omnia ex sequenti dissertatione de immorta-
litate primæva erunt clariora.

§. LXXXIII. II) Secundo loco
adfert Bellarminus argumentum ex
Psalm. VIII. 5. & 6. *Quid est homo,*
quod memor es ejus, aut filius ho-
minis, quoniam visitas eum? minuiisti eum pau-
lo minus ab angelis, gloria & honore coronasti
eum. Ex quo sic concludit: *Indicatur duobus*
modis hominem fuisse donis supernaturalibus or-
natum. 1) *Quia miratur propheta hominem*
fere angelis æquatam. Quid est homo, inquit,
quod memor es ejus, quasi dicere vellet: mirum
esse, hominem natura sua corporatam, mortale-
lem, animalium cæterorum affectibus obnoxium,
ad eam gloriam evectum, ut parum omnino ab
angelis abesset. 2) *Deinde accedit, quod dona*
illa primo homini collata vocat gloriam, quæ
sine dubio aliquid extrinsecum & superadditum
significat. Resp. psalmus VIII. proprie & in
sensu literali agit de Christo juxta infallibilem Spi-
ritus sancti interpretationem 1 Cor. XV. 27. Eph.
I. 12. Hebr. II. 9. Quæ de Christo secundo illo
Adamo dicta sunt, quomodo ad primum Ada-
mum applicari possunt? Verba illa, *Minui-*
isti eum paulo minus ab angelis, refert epistola ad
Hebræos ad summum gradum exinanitionis Chri-
sti, qui cum sit angelorum Dominus, eis factus
sit in diebus carnis suæ inferior, quæ cum Bel-
larminus ad summum dignitatis & gloriæ gradum
applicet, an non manifeste Spiritui sancto con-
tradicit? Sequentia verba psalmi: *Gloria & ho-*
nore coronasti eum, omnia subiecisti sub pedibus
ejus, ab apostolo eo modo explicantur, ut nulli
præter-

*3) Psalm. VIII.
Quid est homo?*

præterquam soli Christo convenient, quia neminem ab hoc imperio exemptum habet, præter solum Deum, qui ei subjecit omnia. Augustinus tom. VIII. in enarr. hujus psalmi: *De Christo propter ipsam infirmitatem carnis & passionis humilitatem recte dicitur*, minuisi eum paulo minus ab angelis, *sed additur illa clarificatio, qua resurgens in cælum ascendit*, gloria & honore coronasti eum, omnia subjecisti sub pedibus ejus, *nihil excipit, cum dicit omnia*. Eodem modo interpretantur glossa interlinearis, Glossa ordinaria, Cassiodorus, Lyranus &c.

§. LXXXIV. III) Tertius locus, quem Bellarminus adfert, habetur Ps. XLIX. 12. *Homo, cum in honore esset &c.* *Homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus.*

Ubi iterum dona primo homini collata vocantur honor. Ergo fuerunt aliquod extrinsecum. Resp. 1.) psalmus hic non agit de statu primi hominis ante lapsum, sed de statu & conditione hominis post lapsum, quorum plerique terrenis adfæxi & salutis suæ prodigi divitiis colligendis inhiant, ut ostendit integer contextus. Hebræa veritas versiculi hujus sic habet: *Sed homo in dignitate non permanebit, similis factus est bestiis, quæ intereunt*, id est, persuasum sibi habent increduli, res suas perpetuo duraturas, seque in honore semper fore: sed paulo post miserabiliter interibunt, & bestiarum more perimentur. Novimus, Augustinum & Hieronymum adplicare hunc versiculum ad lapsum primi hominis; sed contextus & hebræi fontes ostendunt, agi hic de cæcitate impiorum, qui mortem & finem non considerant. 2.) Sed si vel maxime concedatur, de statu primi hominis & in hoc & in superiori vaticinio Spiritum sanctum agere, tamen nulla consequentia ex illis colligi poterit, imaginem Dei in homine fuisse aliquid supernaturale & extrinsecum in homine. Cadaver consequentiæ est, quando Bellarminus ita concludit: *Primus homo fuit donis supernaturalibus ornatus. Ergo imago & similitudo Dei, ad quam homo creatus, fuit supernaturale donum.* Proceditur a non distributo ad distributum, a particulari ad particulare. 3.) Honor

& gloria non acciperentur hoc loco pro relatione, sed pro fundamento, id est, pro donis naturalibus primo homini concessis, gloria & honore dignissimis. Præstantia naturæ in Adamo secundum se considerata est naturalis ejus proprietas, eadem cum cæteris animantibus collata honor & gloria haud immerito dicitur. Quoties Deo gloriam & honorem adsignat scriptura, num illa extrinsecum quid in Deo notat? Minime vero, sed Dei gloria est æterna ipsius majestas & interna perfectio.

§. LXXXV. IV.) Quartus locus habetur Eccles. XVII. 1. & 3.

Deus creavit hominem de terra, & secundum se vestivit illum virtute. Creatio (inquit Bellarminus) refertur ad naturam, indumentum virtutis ad dona superaddita, autem indumentum aliquid extrinsecum & superadditum. Resp. 1.) Ecclesiasticus non est in canone, ac proinde ad dogmatum confirmationem non sufficit. 2.) Græcus textus sic habet: καὶ αὐτὸς ἐνδύσων αὐτὸς ἰχθὺς καὶ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ ἐποίησεν αὐτὸς, induit eos virtute secundum se ipsos, atque ad imaginem sui eos creavit; ex quo colligimus, homines eo ipso, quod indui virtute dicuntur, ad imaginem Dei esse creatos, sicque imago Dei non erit in ipsa animæ humanæ essentia, sed in virtute constituenda, quod est contra Bellarminum. 3.) Uterius, quemadmodum imago Dei, ad quam homo est creatus, non fuit aliquid externum superadditum, sed intrinsecus naturæ hominis decor, ita quoque vestitio illa accipienda, quod etiam confirmat emphatica phrasis, καὶ αὐτὸς ἐνδύσων αὐτὸς.

4.) Absit proinde violenta hæc glossa, quod anima Adæ intrinsecus ardens pravis cupiditatibus Dei odio dignis, forinsecus rectitudine aliqua & virtutibus fuerit vestita: minime vero, sed in genere dicit Siracides, quod Deus fecerit hominem rectum, eumque vestierit virtute. Jam vero *vestiendi* verbum non semper extrinsecum aliquid notare in confesso est Job. X. 11. *Pelle & carnibus* dicitur homo a Deo vestitus: num caro & cutis etiam extrinsecum & supernaturale quid in homine? Ps. CIV. 2. *Deus dicitur*

tur amictus lumine velut vestimento, num lux illa extrinsecum quid in Deo? Matth. VI. 30. *Deus gramen agri vestire* dicitur pulcris coloribus & viribus: num & hæc aliquid extrinsecum in gramine? quid quod *justitia nostra* dicitur *vestimentum salutis*, Esa. LXI. 10. quam inhærentem & intrinsecam esse totis viribus probare nititur Bellarminus; *Habemus*, (scribit II. de justic. cap. 11. col. 1073.) *similitudinem indumenti non necessario requirere imputationem justitiæ Christi, cum satis apte conveniat in ipsam justitiam inhaerentem.*

§. LXXXVI. V.) Quinto loco profertur parabola Christi de homine spoliato & sauciato, Luc. X. 30. quem latrones primum spoliaverunt, & deinde plagis impositis abierunt, semivivo relicto. Ubi non solum intelligimus ex nomine vestium, quæ extrinsecum quid significant, colligi posse, donis supernaturalibus privatum fuisse primum hominem; sed etiam animadvertimus plagas naturæ humanæ ex despoliatione consecutas esse. Neque enim sine causa Dominus in parabola illa prius dixit, hominem spoliatum, posterius autem, vulneratum fuisse, cum tamen contra accidere soleat in veris latrociniiis, nimirum indicare voluit, in hoc spirituali latrocinio ex ipsa amissione justitiæ originalis nata esse vulnera nostræ naturæ. Resp. 1.) theologia parabolica non est argumentativa: repetat Bellarminus sua verba lib. III. de verbo Dei cap. 3. *Ex solo sensu literali peti possunt argumenta efficacia.* 2.) Argumentum ex vestis nomine male vestitum paulo ante nudavimus. 3.) Vulnera illa naturæ post lapsum sunt illicitæ concupiscentiæ, cupiditates pravæ, odio Dei dignæ, quod non negat Bellarminus. Quodsi essent ex natura Adæ, qualis fuit a Deo condita, per se pullularent, remoto tantum justitiæ originalis indumento; an non deterior statuitur

hominis in puris naturalibus conditio, quam ipsorum brutorum? An non Deus ipse peccati causa statuitur? 4.) Nulla plane consequentia ex hac parabola exsculpi potest, rectitudinem & integritatem primi hominis fuisse donum aliquod supernaturale & extrinsecum in ipso. Ut enim latere patiamur regulam, quam in loco de interpretatione scripturæ proposuimus: respiciendum esse in parabolis præcipue ad scopum, qui in hac parabola est explicatio doctrinæ de proximo, quis ille sit, quæ ei debeantur officia? An non ipsi Bellarmino evidenter adversatur, quod parabola distinguit inter ipsam denudationem & vulnerationem? *ἐκδύσαντες αὐτὸν καὶ πληγὰς ἐπιβίβαντες ἀπὸ ἁλλήλων σπολιοῦντες αὐτόν, & vulnera addiderunt*, denudatio ergo non est ipsa vulnatio: spoliatus est homo, justitia concreatæ, & vulneratus insuper in omnibus animæ & corporis viribus. 5.) Sed nec *spoliatio* nis vocula quicquam juvat Bellarmini causam, quasi illud solum spoliari ac nudari possit, quod est supernaturale & extrinsecum: qui oculo amisso ex vidente fit cæcus, an non visu spoliatus recte dicitur? qui in phrenesin incidit, an non rationis usu spoliatus recte asseritur?

§. LXXXVII. Vidimus, quam parum roboris in scriptura Bellarminus invenerit, videamus alteram classem argumentorum, quam ex patribus producit; sed brevibus, quia genus hoc argumentandi est secundarium, nec concludit, nisi fundamenta articulorum fidei ex scriptura prius probe posita sint. Producitur primo Dionysius, qui in lib. de divin. nominib. cap. IV. part. 4. asserat: *Angelica munera ipsis tributa non esse permutata, sed integra ac prout conspicua.* Resp. quid de Dionysio illo sentiendum sit, Laurentius Valla, Theodorus Gaza, Erasmus, Guilielmus, Grocinus, Cajetanus & alii jamdudum ostenderunt (*), & hæc ipsa sententia satis pro-

(*) Plures scriptores tum ecclesiæ Romanæ addictos, tum Reformatos, tum Lutheranos, qui scripta DIONYSII hypobolizma judicant, nominavit THOMAS ITTIGIUS in *dissertatione de patri-*

bus apostolicis p. 148. & in *selectis capitibus hyst. ecclesiast. seculi I. p. 26. seqq.* Principem inter eos locum occupat JO. DALLÆVS, qui hac de re data opera egit, ac Georgius A. MDCCXVI. p. culia.

dit personatum illum Dionysium. Etenim an non est absurditas notoria, naturalia in demonibus mansisse integra? Unde enim illud Deique, unde cupiditas hominibus nocendi, unde ille impetus ad mendacia? Num & ipsi cum linguore quodam naturæ a Deo conditi? absit hoc! Distinguendum ergo inter ipsam *essentiam* angelicam, quæ etiam post lapsum integra mansit, & inter *concreatam bonitatem*, hoc est, facultatum & virium perfectionem, quam spontaneo suo lapsu perdiderunt. Deperdita illa integritas & rectitudo erat utique angelis malis ante suam ἀποστασίαν naturalis. Diabolum esse talem a Deo in puris naturalibus conditum, qualis hodie est, flagrans Dei odio & horribili impetu hominibus nocendi, non solum absurdum, sed etiam ἀσέβης dictum esse, quivis facile agnoscit. Vide Lutherum super II. cap. epist. Gal. tom. IV. Jen. fol. 58.

§. LXXXVIII. Dionysio adjungitur Basilus, qui lib. de sacros. Trin. cap. XVI. asserit, *sanctificationem non esse absque Spiritu, non enim natura sanctas esse coelorum virtutes (angelos) sed a Spiritu habere sanctificationem*. Resp. verba, quæ Basilii sententiam plene explicant, omisit Bellarminus; sic enim loquitur Basilus: *Non natura sancta sunt coelorum virtutes, nam si id esset, nulla re differrent a Spiritu sancto*. Pater ergo, Basilium agere de origine sanctitatis, non autem explicare, quomodo ea angelicæ naturæ inhæreat. Negat, angelos esse naturæ, id est, essentialiter sanctos, quo modo solus Deus est sanctus, non autem negat, angelorum sanctitatem esse naturalem quandam ipsorum & concreatam proprietatem. Ex Chrysostomi hom. XV. in Gen. urget, *quod gloria*

illa, qua primi parentes vestiti erant, supernæ venisse dicatur; quo etiam pertinent reliqua testimonia, quæ ex Cyrillo, Ambrosio, Hieronymo, Augustino, Anselmo & Bernhardo adferuntur. Atqui non negamus, Adamum præter naturalia dona etiam supernaturalia accepisse; non negamus, Dei dono justitiam concreatam supernè ipsi datam; non negamus, justitiam originalem vestimento comparari posse; non negamus, concreatam illam rectitudinem esse ac dici posse gratiam, sed ex his omnibus nondum potest inferri, non fuisse eam primo homini naturalem, sed extrinsecus additam ac supernaturalem, quorum neutrum in dictis veterum asseritur.

§. LXXXIX. Tertiæ argumentorum classis petit Bellarminus ex ratione, I.) *Naturale est corpori animali sensu & appetitu prædito concupiscere bonum sensibile: naturale est appetitui spirituali concupiscere bonum spirituale, quare, si fiat una natura ex spiritu rationali & corpore animali constituta, naturalis erit ei habere diversas & inter se pugnautes propensiones: quod ergo primi parentes nostri ante peccatum pugna ista diversarum appetitionum carerent, donum erat supernaturale, non autem naturalis conditio*. Resp. 1.) bonum sensibile & bonum spirituale, respectu hominis ad imaginem Dei conditi, non sunt contraria, sed subordinata; cum enim ita conditus fuerit Adamus, ut in eo appetitus sensitivus plene & perfecte subditus fuerit appetitui rationali, ideo nulla dissensio, nulla pugna vel inter appetitus hosce vel inter objecta appetitivum

Argumenta rationis pro supernaturali imaginis dono.
1) Pugna appetitus oritur ex contrarietate objectorum.

culiarem librum de scriptis Dionysii Areopagitæ edidit, in quo ultra XL. argumenta in medium adduxit, quibus scripta, quæ sub Dionysii hujus nomine circumferuntur, supposita esse luculenter probavit. Conferri quoque meretur GERHARDVS noster, in *confess. cathol.* tom. I. p. 621. seqq. Et sane omnes fere eruditi hodie consentiunt, scripta illa supposita esse Dionysio, & pertinere ad seculum quartum, aut quintum; ita, ut mirum omnino sit, quod NATALIS ALE-

XANDER, in *hisor. eccles. sec. I. dissertat. XXII.* EMANUEL a SCHELSTRATE, in *dissertat. apologes. de disciplina arcani* p. 108. seqq. HONORATVS DE S. MARIA, in *problème proposé aux savans touchant les livres attribués à S. Denys l'Areopagite*, itemque LAURENTIUS COZZA, in *vindictis Areopagiticis* Romæ MDCCII. editis, ad divitias horum scriptorum adhuc defendere haud dubitaverint.

tuum horum cogitanda est. 2.) Distinguendum ergo inter id, quod est per se, & quod est per accidens. Quod in natura corrupta hi appetitus inter se pugnant, id fit per accidens propter corruptionem naturæ ex vitio originali ortam; proinde *ἀνάγκη* illa atque pugna appetituum non est naturæ hominis primææ connaturalis, sed accidentaria. 3.) Appetitus sensitivi naturalis & ordinatus impetus est, corpus cibo & potu conservare, speciem generatione propagare &c. Hæc *ὁρεξις* per se non repugnat appetitui rationali, cujus naturalis & ordinatus impetus est summum bonum amare, eique adhærere: quod vero hodie appetitus sensitivus illicitis libidinum flammis fertur, plus cibi ac potus appetit, quam naturæ convenit, id fit ex corruptione peccatum originale in naturam humanam traducta. 4.) Si naturale est naturæ ex corpore animali & spiritu rationali conflata, habere diversas inter se pugnantis propensiones, quid fiet de Christo, qui itidem verus homo, corpore & anima rationali præditus? quid fiet de electis in vita æterna, qui itidem erunt veri homines? Num & in his donum supernaturale statuemus, quod illum morbum, illum languorem naturæ, Dei odio dignum, vestiat ac tegat? *ἀπορον καὶ δισταγμὸν*.

6. XC. II.) Urget Bellarminus potissimum hoc argumentum: *Corruptio naturæ & rebellio carnis ad spiritum aut est a Deo, aut a pomo vetito, aut a flatu serpentis, aut a puris naturalibus hominis, remoto dono supernaturali. Sed priora tria absurde dicuntur, relinquitur igitur, quod conditio materię in primo homine sit causa efficiens hujus corruptionis: meritoria causa sit peccatum Adami: divina justitia spolians hominem dono supernaturali sit causa removens impedimentum actus secundi.* Resp. 1.) Memoria hic repetimus ea, quæ habet Augustinus epist. XXIX. ad Hieronymum: *Cum quidam ruiisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet, ne moreretur, quam suffocaret. ne loqueretur, accessit alius, & ea viso, admirans ait, quomodo huc cecidisti? at ille,*

obsecro inquit, cogita, quomodo me hinc liberet, non quomodo huc ceciderim? Et quid querimus hic illabendi rimam, cum satis ampla posita pateat? 2.) Primi parentes per peccatum liberet se a Deo averterunt, tota natura humana illis erat, & extra illos de illa nihil erat, sed tota infirmata & corrupta est; remansit igitur in ea debitum justitiæ, quod accepit, & debitum satisfaciendi, quod eam deseruit cum ipsa corruptione, quam propter peccatum incurrit. Anselmus de conc. virg. cap. II. *Per vitium hominum tota natura corrupta est, & quasi fermentata peccata.* Idem L. cur Deus homo cap. 13. &c. Etenim ut recte scribit Ludov. Granatensis XII. post pent. conc. 1. *Peccatum carnis naturam imitatur, quæ quicquid attingit, destruit atque contaminant: sic nimis modicum fermentum conspersionem totam corrumpit: sic parum aceti totum pretiosum vinolum acidum reddit; sic unus homo peccatis multo laborans totam plerumque inficit civitatem; sic denique torrens turbidus & coenosus, si in purissimum insuat rivulum, ipsum quoque coenosum ac turbulentum reddit.* Ad hunc ergo modum peccatum, ubi in hominem incurrit, totam generis humani naturam, quæ in uno illo homine erat, contagio suo infecit atque corripit. 3.) Proinde dicimus, corruptionem naturæ humanæ, & rebellionem carnis ad spiritum ortam esse ex peccato primorum parentum. In protoplastis transgressio actualis præcedens originale peccatum ipsorum naturæ implantavit: vice versa in reliquis hominibus omnibus lues originalis peccata actualia tanquam fons & radix eorum antecedit. Harmoniæ in natura divinitus conditæ destructio est causa istius corruptionis, non autem ipsa materię conditio, seu ipsa hominis natura. Satanas seduxit, homo consensit, & sic uterque peccatum in mundum introduxit. 4.) In argumento Bellarmini etiam hoc vitium est, quod corruptio naturæ humanæ & concupiscentia vitiosa collocantur saltem in inferioribus viribus hominis animalis. Sed, juxta scripturam loquendo, non tantum de appetitu cibi & rebus inordinato, sed de totius naturæ corruptione cogitandum: lues sapientiæ divinæ in mente

Luc.

illiusque defectus tenetur, non committitur vel voluntatem
 illiusque divina succellit averfus, vel appropinquat. (Summa & præcipua carnis sapientia est in insidiam
 adversus Deum, quando nimirum vel aliud
 Deum, vel aliam rationem colendi & placandi
 Deum, verum sibi effugium vel veritatem, cele-
 stem irridet. Hæ tenetur in mente, hæc aver-
 so in voluntate non oriuntur solum ex appetitu
 sensitivo, sed ex voluntate illa de se viciata, volun-
 tatis & depravatae in primo homine, quoad res
 spirituales & coelestes. 5.) Dicit Bellarminus,
 causam hujus mali esse conditionem materię;
 atqui materia illa est a Deo condita, quicquid
 ergo materię illi convenit per se, id ad Deum
 uniformiter referendum: quomodo ergo Deus
 non erit causa peccati? 6.) Agemus pressius.
 Naturalis in homine post lapsum esse integra,
 & rebellionem carnis & spiritus ex materię con-
 ditione ortam esse, disputat Bellarminus. Sed
 quid sit de corruptione naturę angelicę in de-
 monibus, hinc, & hic ad materię conditionem
 materię confugit Bellarminus. Si Diabolus, horri-
 bili Dei odio & cupiditate hominibus nocendi
 flagrat, unde tunc in eo corruptio? Fuit ipse
 rationalis creatura immediate a Deo condita,
 illa probe abque ulla mala ad vitium inclina-
 tione, nec fuit causa quædam extrinsecas, cum
 impellens ad peccandum: neque confugi potest
 ad conditionem materię, cum in angelis nulla
 forma & materia compositio. Unde ergo zi-
 gis? Respondet simplicitas christiana: diabo-
 lus libere se a Deo avertit, in veritate concre-
 tum est illis Joh. VIII. & dicitur magis sum
 defensor, Iud. spirit. v. 6. Hinc horribilis ille
 angelicę naturę in diabolo corruptio.

(§. XCI., III.). Peccata actualia
Peccata actualia sunt non corruptio principii aut
qualis non corruptionis aliquod naturale, neque
vincuntur de se acquiruntur aut negantur nisi pro
penso ad omnes virtutes, neque mi-
nus est inclinatio ad omnes virtu-
tes, sed amittitur illis solummodo donum gratiae
supernaturales, et acquiritur quoddam propen-
sus ad idem peccatum, et minus est inclinatio ad
virtutem, quanto illi contrarium magis peccatum

stituta sunt, affluuntque tertio, quoddam periculum.
 Et ejusdem generis, cujus sunt cetera, quae
 ab hominibus committuntur. Ergo non videtur
 naturam effectum producere potuisse, quamprimum
 cetera, eo excepto, quae illud in exitu
 naturae naturae omnes posteriores redundant. Non
 ergo probabile est, ex peccato Adae naturalia
 principia sua dona naturae corrumpi potuisse
 aegre concupiscentiam infirmam nasci, quae est pro-
 pensio ad omnia vitia; nisi ea remota originali
 donis ex ipsa natura composita ex contrariis, con-
 fecta fuisset. Resp. 1). Bellarminus, ipsa argu-
 menti huius infirmitatem agnoscit, ideo addit
 videtur, probabile est &c. 2). Diversitatem esse
 inter peccatum Adae & peccata actualia reliqua,
 negati nulla veritatis specie potest, qua de re di-
 cimus in quaestione sequentis loci: utrum eius
 peccato originali etiam actualia peccata parentum
 in liberae transmittantur? 3). Quid? an non
 per ebrietatem, per libidines &c. dona naturalia
 diminuantur & committantur? Scortatores puniuntur
 pro peccatis animi & corporis, ut recte colligi-
 tur ex Gen. XIX. & experientia ipsa testatur.
 4). Ea quomodo negari potest, per unum deli-
 ctum remanentem augeri propensionem ad omnia
 vitia? Qui in uno contempsit Deum, & ipsius lo-
 gent, facile se audet etiam in aliis. Peccatum
 est aversio a summo bono, ab eo aversus quo
 modo non cadet in multis? Peccatum est aversio
 a summa luce, ab ea aversus quomodo non am-
 bulabit in tenebris, & in multis impinget? Uti
 de decet Biel III. sent. dist. 1. c. 5. q. 1. recte sic
 concludi: Hoc peccatum pariter displicet,
 quia contra Deum. Ergo omne peccatum con-
 tra Deum displicet, quia omnis causalis inferat
 universalem. Pari ratione inferemus: Hoc agit
 homo peccator, qui avertit se a Deo & ipsius le-
 gebi. Ergo paratus est etiam ad reliqua peccata
 perpetranda, quia omnibus peccatis commune
 est, quod sint *iniqua*. 5). Adamus peccavit in
 natura adhuc integra & peccati peccatum in natura
 corrupta. Adamo cohaereditas erat non tantum
 personalia dona, sed etiam ad totam posteritatem
 propaganda, quod de renatis potest lapsus dici
 nequit: quid ergo mirum, quod unum illud Adae
 peccatum totam humanam naturam, quoniam illo

erat tota, tabificaverit, & spiritali peccati veneno infecerit.

§. XCII. IV.) Si natura humana, qualis nunc est, remota culpa mala est, & necessario labitur in peccata, & ideo non potuit creari sine iustitia originali; sequitur, non posse hominem mortuum a Deo revocari ad vitam nisi praeclitum iustitia originali; idem enim sequitur absurdum, siue creatur, siue reparatur a Deo natura mala, & quae necessario peccet, non enim reparatio illa minus opus Dei, quam creatio. At novimus multos divina virtute excitatos, & ex iis nonnullos, quos credibile est a peccato originis fuisse purgatos, qualis fuit Lazarus, & infantes ab Elia & Helisaeo exhalati, qui tamen sine dubio in nova illa vita carebant iustitia originali. Resp. 1) alia est ratio creationis, alia revocationis ad vitam. Si Deus creasset hominem cum tali languore naturae odio & detestatione digno, ut vult Bellarminus, utique foret peccati auctor; sed si Deus revocat homines ad hanc vitam iustitia originali destitutos & peccato originali obnoxios, non propterea est peccati auctor, quia corruptionem naturae non facit, sed invenit. Peccatum adeo intime atque arcte inheret post lapsum naturae humanae, ut non possint corpora, nisi totali destructione & corruptione praegressa, ab hoc veneno liberari, ergo si in corruptum hoc domicilium quasi postluminis animas hominum Deus ad hanc vitam revocat, non propterea istius corruptionis auctor est statuendus. 2) Absurdum est, quod Bellarminus statuit, resuscitatos ad hanc vitam fuisse a peccato originis purgatos: quid enim? an vitæ partem reliquam absque omni peccato translegere? an absque interventu mortis ad aeternam vitam sunt translati? Assertitur id sine teste, quin potius dominium peccati regeneratione, sensus peccati mortis, radix peccati totali corporis destructione aboletur atque extirparur, ut pulcherrime scribit Rungius in explicat. duos argumentis. 3) Quod obvertere quis velit, peccasse eos aliorum exemplis provocatos, maioribus se involvit difficultatibus, quia diserte pronuntiat apostolus Rom. V. 12. Peccatum &

mortem ex uno in omnes homines pervasisse. Delagianum est statuere, quod imitatione peccati labes & eam consequens mors contrahatur. 2) Frivolum igitur est, velle ex miraculis istis resuscitatorum, quorum conditio plene & plane in scripturis nobis non est exposita, articulum fidei stabilire vel evertere.

§. XCIII. V.) Primi parentes erant filii Dei, at absurdum est, rem creatam, qualis est homo, Dei filium naturaliter facere, id folium Christi competit. Resp. 1) Bellarminus faterur, hoc argumentum pugnam, si- luntmodo adversus eos, qui omnia dona parentibus concessa naturalia fuisse contendunt, nos vero concedimus quodam supernaturali dona ipsis data, nos ergo non ferre hoc telum. 2) Manifesta est in argumento equivocatio. Quando dicitur Filius Dei per naturam, id intelligitur de aeterna ipsius ex essentia Patris generatione: quando vero primi homines lapsi sunt, ut & sancti angeli dicantur filii Dei per naturam, id intelligitur de ipsorum creatione, illi imaginem Dei per quam sua natura suorum conformes Deo, & proinde dilecti ipsius filii non tali adoptione, per quam renati post lapsum fide in Christum sunt Dei filii, sed quia, propter naturae suae integritatem, & cum divina similitudinem, fuerunt Dei filii, & coelestis hereditatis jus habuerunt. 3) Sic ergo habendum. Subito dicitur Filius Dei per naturam, propter naturam ex Patre generationem, non autem per adoptionis gratiam, vel per creationem. Filius est filius Dei per naturam & per gratiam, per naturam ideo, quia conditus fuit ad Dei imaginem, & propter illam naturae rectitudinem paterno amore hoc suum plasma Deus est cognitus. Per gratiam ideo, quia singulari creaturae beneficio, & immensa, imo haud promissa, sed ad hanc dignitatem naturae humana in Adamo fuit evecta. Renati sunt filii Dei per gratiam in Christo, non autem per naturam, id est, non serunt illam concreatam naturae integritatem, sed per fidem in Christum, in quo rationem & essentiam Dei Filium videtur in filio Dei

Dei adoptionem. Christus secundum hominem naturam est Dei Filius nec per naturam, nec per adoptionem, sed per unionem, quia scilicet ad-

fecta natura est in ipsa. *ἀλλὰ ὑπόστασις ἐν-
θά;* hac omnia qui non accurate distinguit,
seducit, non autem recte docet, vel ducit.

CAPVT. III.

IMAGINEM DEI NON FUISSE IPSAM HOMINIS
SUBSTANTIAM.

§. XCIV.

*An imago Dei
fuerit ipsa ho-
minis substan-
tia.*

Ostendimus hactenus, imagi-
nem Dei in primo homine
non fuisse, donum aliquod extrin-
secum & supernaturale, aut orna-
tum duntaxat quendam externum,
qui absque naturæ depravatione tolli potuerit &
sublatus sit; sed fuisse intrinsicam, καὶ τῇ φύ-
σει ἐκείνῃ totius naturæ humanæ atque omnium
animarum virtutum rectitudinem, integritatem & per-
fectionem; neque tamen substantiale quid in ho-
mine, vel ipsæ hominis substantia fuit, quod
breuiter sic ostendimus. Si imago Dei fuisset
substantia, sequeretur fuisse 1) vel ipsum totum
hominem: 2) vel animam hominis: 3) vel cor-
pus: 4) vel partem quandam animæ essentialem;
5) vel substantiam ab ipsa hominis substantia di-
versam. Sed nihil horum de imagine Dei in ho-
mine dici potest, neque dari potest membrum
quoddam sextum; relinquatur igitur, quod in sub-
stantiarum classem non sit referenda. Singula
membra assumpti negantis sunt probanda.

*An imago Dei non
fuerit ipse totus
homo.*

§. XCV. Quod imago Dei non
fuerit ipse totus homo, ex his san-
dalementis adparet. 1) Quia soli
Filio Dei hoc competit encomium,
quod sit expressa & substantialis
imago Patris. Hebr. I, 3. 2) Si imago Dei fuis-
set totus homo, sequeretur peccatum originis,
quod in locum amissæ imaginis diuinæ successit,
esse ipsum hominem, sicque inter hominem &
peccatum originale nulla foret differentia, quod
consequens luculentis scripturarum dictis atque arti-
culis creationis, incarnationis, redemptionis,
sanctificationis & resurrectionis repugnare, suo
loco docebitur. 3) Homo scribitur conditus

ad imaginem Dei, quæ phrasi manifestum consi-
tetur discrimen inter id, quod creator ad ima-
ginem Dei, & inter imaginem ipsam, ad quam
homo conditus dicitur. 4) Apostolus per veram
sanctitatem atque iustitiam imaginem Dei desi-
nit, iam vero sanctitas atque iustitia non conspe-
tunt homini per essentiam, sed per inhaerentiam.
Solut Deus ita iustus & sanctus est, ut sit ipsa
iustitia & sanctitas. 5) Si imago Dei fuisset ipse
totus homo, sequeretur, Adamum post lapsum
ratione substantiæ diversum esse hominem, &
aliū plantæ *γενέσθαι* ab eo, qui conditus initio
fuerat, atque hac ratione neque felicitas conrea-
ta pertinuisset ad Adamum lapsum, nec miseria
lapsum secuta attinuisset Adamum primo con-
ditum.

§. XCVI. Quod imago Dei

non fuerit ipsa hominis anima,
sic probatur: aut enim amissa
illa imagine ipsa hominis anima
periisset, aut alia anima in locum
amissæ foret introducta, quorum

*Imago Dei non
fuit ipsa homi-
nis anima, nec
ejus corpus.*

utrumque est absurdum. Multo minus fuit
corpus Adæ, quippe quod anima longe ignobi-
lius, & amissa imagine nihilominus est superstes,
quid? quod nisi secundo & *ἐπομένως* imago
Dei in corpore hominis constituentia. Sed nec
pars quædam animæ fuit: 1.) quia amissa Dei
imagine pars quædam animæ amissa foret, quod
cum natura eorum, quæ sunt: *ὅλας ὅλον ἐ*, at-
que partem extra partem non habent, manifeste
pugnat. 2.) Si imago Dei fuisset pars animæ,
utique etiam peccatum originis foret pars animæ,
sicque corruptio illa non tantum hominis natu-
ram pervasisset, sed in una duntaxat animæ
parte collocanda foret, reliquis omnibus salvis
& incontaminatis permanentibus.

§. XCII. Quod imago Dei
Imago Dei non non fuerit substantia quaedam ab
fuit substantia hominis substantia diversa, patet
ab hominis sub- ex his fundamentis. 1.) Quia
stantia diversa. hac ratione peccatum originis ite-

dam ab hominis substantia diversa: quis vero il-
 lius auctor? num Deus? at is peccati auctor esse
 nequit: num diabolus? at is substantiarum au-
 ctor esse nequit. 2.) Sequeretur etiam, non
 ipsum hominem esse per peccatum corruptum,
 sed potius aliquid in homine, videlicet substan-
 tiam illam ab homine vere distinctam ac diver-
 sam, sicque peccatum originis quam maxime
 extenuaretur ab illis, qui mali istius exaggeran-
 di causa se hanc sententiam propugnare dicti-
 tant.

§. XCVIII. Improbamus igitur
Error Flacii error Flacii, quod scribit Flacius,
 viz. alioquin doctissimus, parte II.
 clavis script. tract. 6. p. 480. *Non olim fui-*
mus in prima creatione quiddam valde bonum
tum in accidentibus, tum in substantia, postea
mutati sumus essentialiter in rem valde malam
substantia sua; et solum optimum mutatum
esset in acutum acerbissimum. Et pag. 481.
Scriptura satis indicat, imaginem Dei esse ipsam

personam essentialiter formam in summis, nobis
ignis, hominis, partibus, idque se summo
quo officio, nempe quatenus Deus ad imaginem suam
in creatorem suum essentialiter directus fuit
 pag. 483. Tota scriptura nititur substantiali-
 bus verbis in descriptione imaginis Dei, aut im-
 aginis originalis &c. Deus creavit hominem
 valde bonum non tantum in accidentibus, sed
 etiam in ipsa substantia, ita, ut substantia
 esset bonus, non tantum adhaereret ei bonitas,
 velut accidens quoddam aut ornamentum &c.
 Credamus scripturam, imaginem Dei esse ipsam
 hominis substantiam cum omnibus suis acciden-
 tibus. Et parte I. clavis in voce imago pag. 480.
 Ostendit apostolus, ipsum spiritum sanctum
 strae initio iustum, sanctum & veracem fuisse
 imaginem Dei &c. In argumentis, quae pro
 hac sua sententia Flacius adducit, proprius oc-
 currit istud vitium, quod tanquam immutabilem
 opposita constituit hac duo: Imago Dei
 fuit extrinsecum & supernaturale quoddam ac-
 cidens, aut ipsa hominis substantia. Atque
 datur tertium, videlicet quod fuerit conservata
 humanae substantiae integritas, perfectio &c.
 Alitudo, & proinde in categoria qualitatibus
 locanda.

CAPVT IV.

DE IMMORTALITATE DIVINAE ILLIUS IMAGINIS

PARTE.

§. XCIX.

Parte divina
imaginis fuit
immortalitas.

Pars (vel certe consequens) di-
 vine imaginis ante lapsum
 fuit immortalitas, de qua diver-
 sa hodie in ecclesia sunt senten-
 tiae. Recentiores Photiniani diaphanum negant,
 Adamum esse in immortalitate conditum, catech.
 Racoviens. pag. 21. Quia imo addunt, ne qui-
 dem sciri potuisse ab Adamo immortalitatis
 viam pag. 26. Mutati haec sunt a veteribus
 Pelagianis, qui docebant, hominem fuisse me-
 riturum, ut non peccasset, referente Augu-
 stino epist. CVL. & lib. de haeres. cap. LXXXVIII.
 a quo errore seductus fuit Eugubinus, ut scri-

beret in annot. Gen. II. ex Adams lapsu genus
 humanum non corporis, sed animae mortali-
 tate, & fuisse homines mortuos, qui
 non peccassent.

§. C. At corporis immortalitas non
 esse naturae conditionem, sed pec-
 cati poenam, evidenter probari
 potest: 1.) *Conditus est homo*
Deo in eo dicitur (al. in eo dicitur)
 Sap. II. 23. interminabilis, ut vul-
 gata versio reddit, vel ut Tremellius: ad
 conditionem incorruptam, atque ergo immortalis
 atque aevae dicitur, vel aevae. Non
 quod excipitur, *homo huius est corruptibilis*,
 quia

quid præfens hoc testimonium cum alijs canonica scriptura dictis congruit. II.) *Homo conditus est ad imaginem Dei* Gen. I. 27. Jam vero imago Dei complectitur etiam in se immortalitatem, quomodo potuisset homo imaginem Dei immortalis ipse mortalis existens expræhendere? Ideoque postquam sapiens dixerat, conditum a Deo hominem immortalem, additur veluti per αἰτιολογίαν *Et ad imaginem ipsissimæ suæ naturæ fecerat illum*, Sap. II. 23. III.) Quod comminationis loco homini denuntiatur, id non est conditio naturæ. Jam vero mors comminationis loco homini denuntiatur, Gen. II. 17. *Quaecumque die comederis ex illa arbore, mortis morieris*, vel certissime morieris, phrasi hebraica. Neque est, quod, de sola animæ morte hoc intelligendum esse, quis obvertat, quia executio hujus decreti ostendit, etiam de corporis morte intelligendum esse. Gen. III. 19. *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, dantes in terxam redeas, a qua acceptus es, quia pulvis es Et in pulverem reverteris*. Ideo Augustinus XIII. de civ. Dei cap. XII. & Ambrosius lib. de parad. cap. IX. de animæ & corporis morte divinum illud effatum comminatorium intelligunt. IV.) *Mors invidia diaboli in mundum intravit*. Sap. II. 24. Ergo non est naturæ a Deo creatæ conditio. V.) *Mors per peccatum protoplastorum in mundum intravit*, Rom. V. 12. *est peccati stipendium*, Rom. VI. 23. *corpus moritur propter peccatum*, Rom. VIII. 10. *per hominem mors*, 1 Cor. XV. 21. *in Adamo omnes moriuntur*, v. 22. *stimulus mortis est peccatum*, v. 55. Ergo mors hominis non est aliqua naturæ conditio. VI.) In vita æterna erit ἀποκατάστασις πάντων, Act. III. 20. jam vero in vita æterna mors non erit, Apoc. XXI. 4. Ergo nec in statu integritatis fuit. Quomodo exterius & interius muniverit Deus hominem contra mortem, exposuimus in præced. tract. de prædest. th. 6.

§. CI. Bellarminus lib. de grat. prim. hom. cap. IX. disputat: *Immortalitatem fuisse supernaturale quoddam primi hominis donum, non autem naturalem quandam*

Immortalitas non fuit donum aliquod supernaturale.

proprietalem. Atqui 1.) nritur hæc sententia falsa hypothefi, quod imago Dei in homine fuerit supernaturale quoddam donum extrinsecus additum. 2.) Si homini in puris naturalibus condito mors fuisset naturalis, sequeretur immortalitatem ipsi tantum per accidens competere. 3.) Corpus primi hominis per naturalia media a morte fuisset præservatum. Ergo ipsum quoque naturaliter immortale fuit. 4.) Quod exactissima primarum ac secundarum qualitatum harmonia constat, per se & interius est immortale. Atqui tale erat corpus primi hominis. 5.) Quod animæ ad immortalitatem conditæ essentialiter & indissolubili vinculo unitum, illud utique immortale; jam vero tale erat primi hominis corpus. 6.) Ut posterius Adæ post lapsum sunt Φύσει filii iræ Et mortis. Eph. III. 3. ita Adamus ante lapsum fuit Φύσει filius gratiæ Et vitæ.

§. CII. Argumenta hæc nostra Bellarminus non attingit, sed sibi ipsi format tres objectiones, quas solvit; videamus, quid præstet. I.) Augustinus scribit lib. XIII. de civ. Dei cap. 15. *Constat inter christianos catholicam fidem tenentes, etiam ipsam nobis corporis mortem, non lege naturæ, sed merito inflictam esse peccati*. Excipit Bellarminus, *hoc solum velle Augustinum, quod moriendi necessitas, quæ ex natura hominis secutura erat, per Dei gratiam fuerit sublata*. Resp. loquitur Augustinus de ipsa hominis natura, non de donis supernaturalibus, opponit enim non donum Dei & meritum peccati, sed legem naturæ, & meritum peccati, proinde fuit lex naturæ, hoc est, naturalis primi hominis conditio, ut, quoad peccati merito vacaret, mori non posset. II.) Concilium Arausicanum secundum can. II. *statuit, illos injustitiam Deo tribuere, qui asserunt mortuos homines fuisse, etiam si non peccassent*. Resp. argumento hoc πρώτως non utimur, novimus enim canonem hunc Pelagianis oppositum fuisse; interim id commune habet cum Pelagianis Bellarminus, quod homini in puris naturalibus condito mortem naturalem fuisse statuit, licet per supernaturale justitiæ originalis donum immortalitatem ipsi collatam fuisse addat.

dat. III.) *Anima rationalis erat natura immortalis.* Ergo debebatur ei corpus immortale. Excipit Bellarminus, *corpus illud ex contrariis humoribus & qualitatibus temperatum fuisse, ex qua temperatione moriendi necessitas naturaliter secuta.* Resp. potuit Deus invenire medium, illas contrarias qualitates in exactissimam harmoniam reducere, ut nulla metuenda esset moriendi necessitas. An non Christi & electorum corpora sunt vera corpora (*πνευματικά* tamen & glorificata) num & illis moriendi necessitatem tribuimus?

*Argumenta
pro supernatu-
rali immorta-
litate dono,*

6. CIII. Profert Bellarminus pro suae sententiae confirmatione quaedam Augustini dicta ex libr. VI. de Gen. ad lit. cap. XXV. lib. XIII. de civ. Dei cap. XX. lib. I. de pecc. meritis & remiss. cap. IV.

in quibus dicitur, *immortalitatem primi hominis in eo fuisse sitam, quod potuerit non mori: idque ei praestitum de ligno vitae, non de constitutione naturae, mirabili Dei gratia id homini esse datum: fuisse corpus primi hominis animale & mortale &c.* Format etiam quaedam argumenta ex Scholasticis; quia hominis natura ex contrariis elementis atque humoribus constat, ideo intrinsecam corruptionem habet, & immortalitas est ei praeter naturam, quia homo in statu innocentiae generabilis, ideo etiam corruptibilis, quia homo ante lapsum indigebat cibo & potu, ideo erat sua natura mortalis. Haec omnia recte intelligi & facile explicari possunt, si observentur sequentes hypotheses: 1.) Alia fuit immortalitas hominis ante lapsum, alia vero futura erit post resurrectionem in vita aeterna. Augustinus VI. de Gen. ad lit. cap. XXV. *aliud est posse mori, aliud non posse mori.* 2.) Corpus Adæ fuit mixtum, proinde resolubile, utique ergo & mortale, *δυνάμει*

scilicet non *προσπύγῃ*, sed *remota*. Interim quia anima, quæ est spiritus immortalis, corpus illud informabat, & quidem hoc modo, ut culpa non interveniente propter naturalem ad corpus dependentiam nunquam fuisset ab eo separata, ideo dicimus, hominem fuisse *φύσει* naturæ suæ immortalem. Mors enim hominis non tam ex principiis mixti corporis *εξυπακούει*, ut ita loquar, dissolubilitate, quam ex dolore & miseria animæ, præter & contra creationis ordinem sede sua egredi compulsa, estimari debet. 3.) Accurate ergo observandum, non hic quæri de natura corporis humani *συνεσθῆναι*, sed de conditione totius hominis ante lapsum; *πρὸ* hominis corpus animale, mixtum ac resolubile; interim quia exactissime temperatum, quia animæ immortalis habitaculum, ideo totus homo natura immortalis rectissime pronuntiatur. 4.) Anima hoc fine a Deo erat condita & in corporis domicilium introducta, ut absque mortis interventu illud inhabitaret, ac pro diverso *ἑκάστη* animalis & spiritualis statu diversas in eo, & per illud operationes exerceret. Proinde hoc naturale fuisset animæ, corpus ab omni corruptionis labe servare, quamdiu ipsa fuisset Deo subiecta, ipsum etiam corpus temperamento æquabilissimo & ordinatissimo erat prædita. 5.) Accedebat insuper usus ligni vitæ, quod erat omnis *φθορᾶς προφυλακτικόν* & *ἀλκυφάρμακον* quoddam præstantissimum: hanc autem fuisse naturalem vim arboris vitæ, recte concludit ex veterum scriptorum testimoniis Hieronimus lib. III. in Gen. p. 415. Invertimus proinde Bellarmini argumentum. Quod per *ῥηθύναν* naturalia sanum ac immortale conservatur, illud utique naturaliter est sanum & immortale. Corpus Adæ in statu integritatis per media naturalia, videlicet per lignum vitæ, conservatum fuisset in immortalitate concreata, utique ergo *φύσει* erat immortale.

CAPVT V.

AN ETIAM IN CORPORE HOMINIS IMAGO DEI
QVÆRENDA?

§. CIV.

An etiam in
corpore homi-
nis imago Dei
quærenda?

Hinc sciri potest, An etiam in corpore hominis imago Dei quærenda vel statuenda? Resp. Augustinus VI. de Gen. ad lit. cap. XII. quod homo dicitur factus ad

Dei imaginem, non secundum corpus, sed secundum intellectum mentis accipiendum est, quanquam & in ipso corpore habent quandam proprietatem, quas hoc indicet, nimirum quod erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneretur, non sibi terrena esse sectanda velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est, unde in aliquam cuncta pecora prena atque prostrata sunt. Bernhardus ferm. XXIV. sup. Cant. col. 464. Secundum animum, non secundum terrenam & faculentiam materiam Deus hominem rectum fecit, ad imaginem enim & similitudinem creavit illum &c. Noveris, ergo in spiritali portione tui, & non in crassa luteaque substantia Dei similitudinem conservandam fore siue reparandam. Spiritus enim est Deus, & eos, qui volunt similes ei vel fieri, vel perseverare, oportet intrare ad cor, atque in Spiritu id negotiis assistare. Quanquam & corporis staturam dedit Deus homini rectam, forsitan ut ista corporea exterioris viliorisque restructio figmenti, hominem interiorem illum, qui ad imaginem Dei factus est, spiritalis sue servandae restructio admoneret, & decor limi deformitatem argueret animi. Quid enim indecentius, quam curvum recto corpore gerere animum? Perversa res est & foeda, lateam fas, quod est corpus de terra, habere oculos sursum, coelos libere suspicere, coelorumque luminibus oblectare

aspectus: spirituales vero celestemque creaturam suos e contrario oculos, hoc est, internos sensus atque affectus trahere in terram deorsum. Hactenus Bernhardus. Inde concludunt Scholastici, in corpore hominis proprie non esse imaginem Dei, cum Deus sit incorporeus, esse tamen in eo, ut in signo, vel arguitivo & significativo. Sed cum immortalitas sit pars imaginis divinæ, recte additur, in corpore hominis non tantum signum quoddam imaginis divinæ, videlicet erectam staturam esse, sed etiam partem quandam, videlicet immortalitatem. Buchananus in inst. theol. lib. IX. p. 86. statuit, imaginem Dei in corpore hominis triplici modo lucere. 1) Quatenus corpus cum rationali anima conjunctum partem gerit imaginis Dei, & quodammodo totum mundum in se continet, unde homo dicitur *μικροκομος*, in quo conditor & archetypus mundi resplendet. 2) Quia multiplicia membra corporis, oculi, aures, os, lingua, manus, spiritalia Dei membra, hoc est, spirituales ejus perfectiones, sapientiam, potentiam, & cætera attributa Dei referunt, sicut tabernaculum, ar a fæderis, mensa, vasa, viktima, erant imagines rerum celestium & spiritalium. Hebr. VIII. IX. X. 3) Quia dotes animæ corpus ipsum illustrabant, sicut lux candelæ corium laternæ illustrat, justitiæque ipsa & sanctitas ad corpus ipsum & membra corporis redundabat, adeoque dignitatem illam & eminentiam in omnes res inferiores homo per corpus exercebat, & in vultu majestatem quandam imperatoriam gerebat, unde a bestiis pro domino agnoscebatur.

CAPVT VI.

CAPUT VI.

AN ETIAM MULIER AD IMAGINEM DEI CONDITA?

§. CV.

An etiam mulier ad imaginem Dei condita?

Disputationes quædam veterum & locus Paulinus: Cor. XI. 7. occasionem dedit quæstioni: *An etiam mulier condita ad imaginem*

Dei? Fundamentum responsionis in eo consistit, ut observetur, vocem imaginis de suis partibus, in quibus consistit, prædicari diversimode: nimirum per prius & posterius, *ἀφ' ἑνὸς πρὸς ἕν.*

§. CVI. Nam *κατὰ* & principaliter consistit imago Dei in animæ rationalis omniumque ejus virium cum Deo & lege Dei conformitate, justitia, sanctitate, veritate determinata, ita, ut in mente fulserit lux sapientiæ & cognitionis, in voluntate constans ad bonum impetus, in corde delectatio & approbatio, in reliquis viribus perfecta subjectio absque ulla omnino repugnantia. Cum hac animæ perfectione conjuncta fuit conscientia tranquillitas, secunda animi quies, omnis doloris & rebellionis expert, perpetua incolumitas & virium omnium integritas.

§. CVII.

Accessit ad has animæ & corporis dotes externum quoddam privilegium, videlicet dominium in reliqua creatura, in quo magis principaliter & *δευτερώς* imago Dei consistit. Quando ergo apostolus dicit, *mulierem esse gloriam viri: virum autem imaginem & gloriam Dei*: non negat, ratione principalis respectus, etiam mulierem ad Dei imaginem & similitudinem esse conditam: sed respicit ad id, in quo *δευτερώς* & minus principaliter ejus dignitas erat posita, videlicet ad imperii dignitatem, cujus eminentia viro proprie competeat, cum potestati viri mulier fuerit subjecta. Hanc explicationem suppeditat ipse apostolus, sic enim subjungit: *Non vir est ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Sicut Deus est principium & finis, a quo & propter quem immediate vir factus: ita vir principium & finis est mulieris, ex viro enim & propter virum mulier facta est. Vid. Augustinus XII. de Trinit. cap. 7.

CAPUT VII.

DE HABITACULO PRIMI HOMINIS, VIDELICET PARADISO.

§. CVIII.

Triples gratia primi hominis.

Homini ad imaginem suam condito etiam de pulcherrima habitatione Deus prospexit, ne quid ad felicitatem ei decederet, unde non absurde quidam dicunt, triplicem gratiam primo homini collatam fuisse, gratiam animæ, id est, justitiam originalem, gratiam corporis, id est, immortalitatem, & gratiam loci, id est, inhabitationem paradisi. Belarminus de grat. prim. hom. cap. I.

Paradisus.

habitaculum istud primi hominis Moyses vocat *גן עדן* *gan beeden*, hortum in Eden. Vox *גן* deducitur a *גן* *ganan*, quod significat *protegere, concludere, munire*; rationem aliqui assignant eam, quod hortus iste hominis custodiæ

ante lapsum, & angeli post lapsum sit commissus. Sed quia vox *גן* in genere *hortum* significat, ideo magis convenit, generalem appellationis rationem dare, quod scilicet hortus levis muniri soleant. *Eden* a *voluptate* nomen habet Genes. II. 8. Unde græcum *ἡδονή* fortassis & poetarum fabula de horto Adonis. Sed quia additur præpositio *אדן*, & diferte situs hori exprimitur, quod videlicet *מקדש עדן* *mikdash eden* ad ortum fuerit positus, ideo nomen istud *eden* non accipiendum pro appellativo, sed pro nomine loci proprio, quod scilicet ante diluvium fuerit tractus in orientali mundi plaga longe amœnissimus, qui tractus sive locus *Eden* a voluptate dictus, quæ est etiam R. Abenezraz sententia. Septuaginta reddiderunt *παράδεισον*, quod significat

ficit hortum arboribus atque herbis constitutum, Strabone & Xenophonte testibus. Suidas ἀρό-
τε δέβον, vel ἀρό τῆς δεῖρας seu δόισας, hoc est, ab irrigando deducit. Alii derivant ab
Hebræo עֵדֶן quod significat pomarium. Neh.
II. 8. Cant. IV. 13. Eccl. II. 5.

6. CIX. Hortum istum fuisse locum quandam corporeum, descriptio Mosaica evidenter ostendit: 1) Dicitur a Deo plantatus, Gen. II. 8. 2) Collocatur in certam mundi plagam, videlicet orientalem. 3) Homo in eum introducit, qui cum fuerit animalis & corporeus, utique etiam corporeo loco indiguit. 4) Arbores huic horto tribuuntur, Gen. II. 9. 5) & flumina, quibus fuit irrigatus, Gen. II. 10. 6) Cultura & custodia istius horti homini demandatur, Gen. II. 15. 7) Primi homines post lapsum sub arboribus hujus horti se abscondunt, & folia ficulnea sibi consuunt, Gen. III. 7. & 8. 8) Emittuntur primi homines post lapsum ex hoc horto, & ad prohibendum accessum Cherub ante eum collocatur, Gen. III. 23. & 24. Quæ omnia evidenter ostendunt, hortum hunc locum corporeum fuisse. Chrysostomus homil. XIII. in Genes. *Ideo Moses describens paradisum, nomen loci, in quo erat, scilicet Eden, & plagam orientalem, quam spectabat, & nomina fluviorum tam subtiliter accurateque enarravit, ut non liceret negari volentibus de-*

corpore simpliciores, dicendo, nullum fuisse de terra paradisum, sed in celo. Lombardus II. sent. dist. 17. lit. E. recenset tres veterum de paradiso sententias: primo quidam tantum corporealem, deinde quidam tantum spirituales, tertio quidam & corporealem & spirituales paradisum introduxerunt. Prima sententia est Origenis, qui allegoriis plus æquo deditus commentum de spirituali paradiso ex Rabbiorum somniis hausit. Tertia sententia est Basilii in lib. de paradiso, Augustini VIII. de Gen. ad lit. cap. 1. Damasceni II. de orth. fid. cap. 11. & aliorum, qui Mosaicum textum juxta literalem sensum exponunt, & postea allegorias de spirituali paradiso addunt. Fuit sane terrestris ille paradisus παρὰ τοὺς ὀρίων paradisi cœlestis, uti etiam spectulum quasi quoddam interioris istius paradisi, hoc est, summe tranquillitatis & lætitiæ in homine, interim fructum fixum manere debet, Moysen non cœlestem aut interiorem, sed terrestrem paradisum describere.

6. CX. At in qua parte terrarum situs fuit hic hortus? Bellarminus de grat. primi hom. cap. XII. quatuor adducit sententias: 1) quidam voluerunt, totum orbem terrarum esse paradisum istum, quam sententiam tribuit Josepho lib. I. antiq. cap. 2. Sed minus recte (*), agnoscit enim Josephus hunc hortum ad orientem fuisse positum, & primos parentes

Paradisum in orientali plaga situs.

ex

(*) Minus recte JOSEPHO, Judæorum historico, hanc sententiam tribui, copiose ostendit JO. MARCKIUS in historia paradisi illustrata lib. I. cap. IV. §. 3. p. 25. seqq. qui & observat, majori cum specie de CLEMENTE Alexandrino dici posse, eundem statuisse, totum terrarum orbem fuisse paradisum, prout ex Stromat. lib. V. haud obscure pateat. De VALENTINO WEIGELIO, celebri fanatico, nullum plane est dubium, quin paradisum primum & visibilem universum hunc mundum dixerit, cum sententiam hanc suam totidem verbis plus simplici vice in scriptis suis exposuerit; refutatus ea propter a JO. CROCIO, theologo Reformato, in copioso opere, quod anti-Weigelius inscribitur. Inter eas, quas recentiores de situ paradisi excog-

gitarunt sententias, maxime paradoxa est illa, quam THOMAS BURNETUS, scriptor Anglicus, cum orbe erudito communicavit in theoria telluris sacra lib. II. cap. I. & II. p. 79. seqq. Ex eo enim, quod nonnulli veterum, in loco quodam sublimiore, aut omnino in aere, paradisum olim collocatum fuisse existimarunt, colligit, alium olim ipsius telluris fuisse situm, inque eam vel tandem ingreditur sententiam, totam tellurem ante diluvianam quodam modo fuisse paradisiacam, idque tum ob ipsam telluris primigeniæ formam, tum ob ejus figuram, tum denique ob situm ejus ad solem. Atque exinde explicari posse autumat generalia paradisi phenomena, cujusmodi sunt, quod in eo summa fuerit cœli clementia & æquabilitas, itemque,

ex hoc horto in aliam regionem translatos, rectius autem Hugoni de S. Victore sententiam istam tribuisset. 2) Quidam volunt paradisum esse extra totam terram, quam nos incolimus, hoc est, terram nostram cingi undique ab alia terra longe majore, eamque nominari paradisum, quæ sententia somnium est plane Judaicum. 3) Quidam dicunt, paradisum esse locum quandam sublimem, usque ad globum lunæ pertinentem, hanc sententiam refert Lombardus II. sent. dist. 17. lit. E. Est autem ipsius Basilii, qui in libro de paradiso scribit, esse hunc locum *παράδεισος τῆς γῆς ὑψηλότερος*, atque ob situs sublimitatem nullas admittere tenebras, quod repetit Damascenus II. de fid. cap. 11. & similia reperiuntur apud Rupertum, I. in Gen. cap. XXXVII. & Marium Victorem lib. I. carm. in Gen. Bellarminus hoc ita excusat, *quod hyperbolica ista altitudine paradisi excellentiam demonstrare voluerint*. Sed hac glossa & verbis & menti quæstionum istorum adversa est; nos ex illis sententiis colligimus, pronam esse ad errores viam, si traditiones, relicta scripturæ luce, acceptentur. 4)

que, quod magna fuerit ejus incolarum longævitas, ac denique egregia soli fertilitas, morumque & vivendi ratio simplex, quoad victum, habitum, nec non reliqua. Recensuit hanc sententiam, non scripturæ sacræ, sed gentilium duntaxat poetarum testimoniis fultam, b. BUDDEUS in *historia ecclesiast. vers. restam. tom. I. p. 105, 106.* qui & loc. cit. p. 107. observat, BURNETO exemplum quodammodo prævisse JOSEPH. ANTONIUM GONZALEZ DE SALAS, equitem Calatrabensem, ex antiqua gente DE LOS GONZALEZ DE VADIELLA oriundum, in *dissertatione paradoxæ de duplici viventium terra.*

(*) Præter sententias, quas ex BELLARMINO recensuit GERHARDUS, sunt & aliæ, quæ commemorari heic possent. Sed cum illæ incertis nitantur conjecturis, vix operæ pretium esse arbitramur, ut scrupulosam earum heic instituamus recensionem. Adlegabimus duntaxat præcipuos auctores, qui quæstionem de situ paradisi integris commentationibus expedire conati sunt. Fecerunt id præter THOMAM MALVENDAM & JO. HOPKINSONUM, cujus *descriptio paradisi fascic. II. opuscul.* CRENI inserta est, JO. VORSTIUS, in *diatribæ*

Quidam existimant, paradisum fuisse in Mesopotamia, destructum autem per aquas diluvii. Augustinus, Eugubinus, Hieronymus ab Oleas Franc. Vatablus sup. II. Gen. Corn. Janse cap. CXLIII. conc. evang. quam sententiam dein Bellarminus improbat (*). Nos secuti sacrum textum simpliciter statuimus, paradisum fuisse amœnissimum tractum in oriente, huiusmodi limites ac terminos ejus describi a nobis posse, cum per diluvium tota terra misere sit flata. Conjecturam illam, quod paradisus sit in vicinia Damasci, & Mesopotamiam occupasse dictam Eden, (quod quidam ex scriptis colligere posse putant) in medio relinquimus Argumenta Bellarmini, quibus hanc sententiam oppugnat, levioris sunt momenti, quam ut sententiam illam evertere possint, procedunt ex omnia ex falsis istis duabus hypothesibus, quod idem hodie sit fluviorum istorum paradisum habentium ortus atque cursus, qui fuerit olim ante diluvium, & quod paradisiacus ille hortus aquas diluvii non sit vastatus.

de paradiso, PETR. DANIEL. HUETI in peculiari libello de situ paradisi, qui ejus demonstrationi evangelicæ adjectus conspicitur SALOMON VAN TILL in *dissertatione graphico-theologica de situ paradisi terrestri*, juncta Malachiæ ipsius illustratio, TACO HA VAN DEN HONERT de situ Edenis & hunc quem Deus ipse planxavit, in *dissertat. histor. p. 1.* HADRIANUS RELANDUS de situ paradisi in *dissertat. miscell. I. p. 1.* OTTO VERBRUGGE, in libello de situ paradisi, Gronæ MDCCXVII. 8. edito, aliique. Junge inrentur MARCKIUS & BUDDEUS locis præcedenti nota adlegatis, GUIL. SALDEN in *oriss theologicis exercit. V. p. 309. seqq.* & maxime SAM. REYHERUS in *marbess Marca*, qui paradisum in mari Caspio ponit, non MALLEMANTIUS, scriptor Gallus, jus exstat *lettre à Mr. le Comte de Noirois, est donnée l'évidence intelligence du second verset fixième chapitre de la Genèse, & où le véritable système du paradis terrestre est établi contre le sentiment de Calvin, de Scaliger & autres modernes* in *memoires de Trevoux MDCCVII. p. 1635. seqq.* Conferendæ quoque heic sunt sententiæ CELLERI, HEIDEGGERI, CLERICI, CALMETI, aliorumque.

*Paradisus an
adhuc exstet.*

§. CXI. Quibus vero rationibus probare conatur Bellarminus, paradisum illum terrestrem adhuc superesse, nec per aquas diluvii perisse? I) *Patres & Scholastici adfirmant, paradisum adhuc exstare.* Resp. de Scholasticorum sententia non sumus valde solliciti. Patres in descriptione paradisi non consentiunt, ut notum est, Irenaeus lib. V. adv. haeres. p. 547. *se a presbyteris Asiae, qui fuerint apostolorum discipuli, accepisse, tradit, in paradisum translatos esse eos, qui translati in scriptura dicuntur.* Sed audiat Bellarminus hominem suae societatis, Pererium, is lib. III. in Gen. cap. 2. q. 5. sic scribit: *Irenaeus adfirmat, se, quod de paradiso tradit, a presbyteris Asiae, discipulis apostolorum, accepisse, sed quid tum postea? An ideo quodcumque ab istis presbyteris proditum, tanquam certum & indubitatum doctrinae christianae dogma, haberi debet? Nonne constat, istos ipsos presbyteros, eodem referente Irenaeo, quaedam falsa & divinis literis contraria docuisse?* Haec Pererius. Satius igitur est, scripturam hic sequi, quae testatur, aquas diluvii cooperuisse omnes montes excelsos sub omni caelo, Gen. VII. 19. Si ab isto aquarum impetu liber fuit hic hortus, statuendum fuerit, pensilem eum in aëre sub sphaera lunae fuisse, quod somnium ipse Bellarminus repudiat. Excipit Bellarminus, *credibile esse, quod aquae diluvii non penetrarint in paradisum, sed illud diluvium montes istius terrae cooperuerint, quae data erat hominibus inhabitanda post lapsum.* Egregia vero probatio, textus Mosaeicus universalis intelligendus est particulariter, quia credibile est, aquas diluvii non penetrasse in paradisum. Atqui tota terra fuit per diluvium devastata, quomodo non & oriens, in quo locum habuit paradisus? Pergit Bellarminus, *scripturam ipsam nos tegere, ut statim, paradisum miraculose ab aquis diluvii custoditum, cum Henoch tempore diluvii non perierit, nec tamen in arcam sit receptus.* Resp. sane Eccles. XLIV. 16. in vulgata translatione dicitur, *Henochum in paradisum translatum esse, sed praeterquam quod liber iste sit extra canonem, etiam in graeco textu nihil de paradiso hoc loco inve-*

nietur. Translatus antiquè est Henoch in paradisum, non autem terrestrem illum, sed in coelestem, de quo sonat promissio Christi praestita latroni Luc. XXIII. 43. *hodie mecum eris in paradiso*; unde Tertullianus lib. de resurrect. carn. pulcherrimè *Henochum* vocat *candidatum aeternitatis.* Concludit tandem Bellarminus: *si vel maxime dicantur aquae diluvii in paradisum penetrasse, & Henochus singulari Dei providentia in mediis aquis conservatus, non tamen effici necessario, paradisum omnino destructum, cum nec situs loci, nec aëris temperamentum sit mutatum, ideoque tantum detrimentum quoddam ex diluvio ei accidisse.* Resp. miserum vero Henochum, si toto diluvii tempore in aquis ipsi natandum fuit! miserum habitaculum, quod aquis inundatur & obruitur! misera profecto est paradisi illius conditio, si detrimentum aliquod ex aquis ciillatum! *Somnia haec otiosos monachis sunt relinquenda.*

§. CXII. II.) Paradisus conservari debuit, ut Henoch & Helias. *An Henoch & Helias sive in corpore paradiso?* *congruentem suis corporibus sedem haberent, donec tempus esset, ut cum antichristo congregantes vitam cum morte commutarent.*

Resp. Henochum & Heliam adhuc animalem vitam, nondum vero spiritualem ducere, facilius dicitur, quam probatur, redituros eos corporaliter in persona propria ante novissimum diem ex scripturis colligi nequit; nimis enim infirmum est, quod ex Apoc. XI. 3. de duobus testibus huc adfertur, cum nomina istorum testium non exprimantur. Prophetiam de reditu Eliae, quae exstat Malach. IV. 5. Christus diserte ad Johannem baptistam accomodat, *qui in spiritu & virtute Eliae Messiam praecessit* Matth. XVII. 11. Luc. I. 17. Per testes illos duos in apocalypsi rectissime intelliguntur vetus ac novum testamentum, quae sub antichristi regno spreta ac contempta jacuerunt. Alii intelligunt quosvis pios ac sinceros doctores, qui antichristi regnum oppugnant, Lyranus exponit de Sylverio & Menna, Eutychem, haereseos oppugnatibus. Vide Philippum Nicolai lib. II. de regno Christi cap. 6.

cap. 6. pag. 311. Plura de hoc loco dicemus in capite de antichristo.

Unde ramus
oleæ, quem co-
lumba ad arcam
contulit?

§. CXIII. III) Sub finem capi-
tis aliud argumentum Bellarminus
attingit: Si diluvii aquae omnes
arbores eradicarunt, ubi invenit
columba ramentum illud oleæ, quem
ad Noahum attulit? Gen. VIII. 11.

Resp. Rabbiorum hoc est figmentum, (teste
Münstero) quod folium illud oleæ e paradiso
sit advectum, quorum somnia merito repudia-
mus. Moses discrete addit, alleviatus sive dimi-
nutas jam tum fuisse aquas, & per dies aliquos
multos arcam in montibus Ararat stetitisse. Am-
brosius lib. de Noa & arca cap. XIX. querit,
utrum illud folium ante diluvium fuerit exor-
tum, an vero tempore diluvii? Si ante diluvium
(inquit) gavisus est vir iustus, fructum de ve-
teri semine aliquem reservatum, & inde collegit
misericordiae divinae insigne, (quod jam dilu-
vium removisset) quae fructum demonstraret,
cui non potuissent nocere diluvio. Si diluvii
tempore natum est folium, advertit utique ju-

stus, nova semina misericordiae fructificasse ca-
lestis, ut radices arborum viverent, & quasi re-
sumta anima satius germinarent &c. Gerunden-
sis contra reliquos Rabbios merito urget hoc ar-
gumentum: Si folium olivae ex paradiso attu-
lum, quomodo potuit Noachus ex eo colligere,
aquas diluvii defecisse? quod etiam sibi dictum
putet Bellarminus. Nos in his omnibus extror-
dinariam providentiae divinae actionem agnosce-
mus, quod columba non solum ad arcam rediit,
sed etiam folium secum affert, non cedri vel al-
terius arboris, sed oleæ sive balsami, quod di-
vinæ misericordiae & gratiae insigne fuit Noach,
& omnibus in arca constitutis.

§. CXIV. Hortus ille paradisi-
cus omnis generis pulcherrimis & fe- *Arbor vitae.*
racillimis arboribus fuit confusus,
inter quas duae praeter ceteris insignes: *Arbor vitae*
in medio horti posita, & arbor scientiae boni et
mali. Gen. II. 9. Arbor vitae inde nomen est sor-
titâ, quod naturali atque occulta facultate vitam
hominum conservandi ac prorogandi, viresque
vegetas ipsis praestandi fuit instructa (*), quam
nomen

(*) Monent theologi nostri, arborem vitae non re-
medium mortis, sed medium propagandae vitae
fuisse, sive, ut HÜLSEMANNI verbis utamur,
fuisse medium non preservans, sed con-
servans. Nec tamen desunt, qui vim preser-
vandi eidem tribuere haud dubitant, distinguen-
tes inter preservationem a morte per gratiam Dei
supernaturalem, quae haud opus fuisse arbitran-
tur, atque inter preservationem per media na-
turalia. Vid. de hac distinctione QUENSTE-
DIUM, in *system. theol. part. II. cap. I. p. 895.*
obs. II. Pertinet huc locus AUGUSTINI *libr.*
XIII. de civit. Dei cap. XX. quem supra recita-
vit GERHARDUS. Conferri quoque haec por-
est aliis AUGUSTINI locus, qui existat *libr. XIV.*
de civit. Dei cap. XXVI. Nec tamen homo, si
post peccatum commissum de arbore vitae com-
edisset, expropter immortalitatem fuisset consecutus;
nam, ut bene observat THOMAS DE
AQUINO *Idem secundae quaest. CLXIV.* ordina-
ta fuit arbor ista, & vi quadam vivifica a Deo
praedita ad conservationem HOMINIS non nisi
INTEGRUM. Nec ex verbis supremi numinis,
Genes. III. 22. existantibus, colligi potest; homi-
nem etiam post lapsum ex usu arboris vitae im-
mortalitatem sibi procurare potuisse. Neque

enim illa verba ad *eventum rei*, sed ad *duplicationem*
hominis peccatoris, spe vana se lactantis, rati-
ficiunt, adeoque hunc sensum fundunt: *Nunc*
ergo ne homo porrigat manum suam ad arborem vi-
tae, ac de fructu ejus comedat, ut (quem signifi-
catum praesumit) sapienter sustinet) per esum istius
fructus mortem deires ac vivas in aeternum, misit
eum Deus ex horto Edenis, ne scilicet peccatum
peccato cunctaret, & loco vitae aeternae obtinun-
da poenam suam quovis felere adaugeat. Haec
verborum expositionem, quae plana ac facilis est,
ac praeposteram Adami opinionem supponit, si
adoptemus, omnis difficultas penitus erit subla-
ta. Vid. GODOFR. HOFFMANNI, theo-
logi quondam Tubingensis praestantissimi, *synops.*
theolog. purioris p. 277. seqq. Aliam tamen hujus
loci explicationem dedit GERHARDUS, noster
in *commentar. super Genesim p. 123.*

Licet vero plerique interpretes ex loco
Genes. III. 22. quem modo explicuimus, colligant,
arborem vitae exinde dictam esse, quia
singulares habuerit vires, vitam hominis *naturalem*
prolongandi, nonnulli tamen itaque pau-
ciores in eam ingressi sunt sententiam, vitam
vivendi hominis integri vitam *naturalem* non fuisse

hominis rationem Deus ipse adsignat Gen. III. 22. Augustinus XIII. de civ. Dei cap. 20. *Alebantur primi parentes reliquarum arborum fructibus, ne animalia corpora molestiae quid esuriendo ac sitiendo sentirent: de ligno autem vitae propterea gustabatur, ne mors eis undecunque subreperet, vel senectute confecti decursis temporum spatiis interirent, tanquam caetera essent alimento, illud sacramento.* Beda in cap. II. Gen. *In ligno vitae erat sacramentum, in reliquis lignis alimentum.* Lombardus II. sent. dist. 17. lit. F. *Lignum vitae dictum est, sicut docet Beda & Strabus, quia divinitus accepit hanc vim, ut qui ex ejus fructu comederet, corpus ejus stabili sani-*

tate & perpetua soliditate firmaretur, nec ulla infirmitate vel aetatis imbecillitate in deterius vel in occasum laberetur. Addunt alii, hanc arborem fuisse arham aeternae beatitudinis, atque in eadem typum Christi propositum esse. Bellarminus de grat. prim. hom. cap. XVIII. duas proponit patrum sententias de vi atque efficacia hujus arboris: *Primam esse dicit Augustini & Scholasticorum, quod lignum vitae institutum fuerit ad arcendam mortem, quae contingere solet ex senio. Alteram tribuit Chrysostomo, Theodoro, Ruperto & aliis, quod lignum vitae eam vim habuerit, ut vel semel gustatum perfectam afferret immortalitatem, ideoque non ante sumen-*

M m 3

dam

se rationem unicam aut praecipuam adpellationis arboris vitae, siquidem vis ista omnibus arboribus ejus bonis fuerit communis. Respicendum haec potius esse ad vim arboris hujus significativam, vel, ut alii loquuntur, sacramentalem, vitam aeternam in coelis tandem obtinendam adumbrandi, in quam vita in paradiso transigenda aliquando fuerit transmutanda. Arbitramur vero, utrumque respectum, tum vitae naturalis, tum aeternae, commodè conjungi haec posse. Neque enim sibi opponuntur, sed potius subordinantur. Minus tamen adcurate loqui nobis videntur, qui arborem vitae, symbolum illud immortalitatis Adamo destinata, sacramentum status paradisi fuisse statuunt, id quod ex ecclesiae Reformatae doctoribus HERMANNUS WITSIVS, JO. BRAUNIVS, GVIL. SALDENUS, & JO. MARCKIVS, ex ecclesiae vero Romanae sociis NATALIS ALEXANDER, quin & nonnulli ex nostris theologis fecerunt. Sacramenti enim notio in arborem vitae prorsus haud quadrat, ipsaque conditio status integritatis satis nos conducet, sacramenta in eo locum haud habuisse. Inservire enim debent sacramenta sublevandae humanarum mentium imbecillitati, quae symbolis atque mediis externis ad fidem producendam, augendam atque confirmandam opus habet. Ejusmodi vero imbecillitas in statu instituto, quem vocant, nec fuit, nec esse potuit, ob summam hujus status perfectionem; sed in statu tantum restitutionis obtinet. Praetermittimus alia, quae dici hanc in rem poterant, lectoresque nostros ablegamus ad b. BUDDEI *institus. theol. dogmat. p. 736. seqq.* ubi eos, qui in statu integritatis certa foderis signilla, seu sacramenta sibi invenisse visi sunt, solide confutat; observans inter alia, si sola convenientia niti velimus, non minus eleganter nonnul-

los dixisse, arborem vitae fuisse symbolum, seu imaginem CHRISTI. Conf. Prov. III. 18. Christus enim beatam immortalitatem nobis adquisivit, eandemque omnibus in ipsum credentibus actu confert. Ipse est arbor vitae Apoc. II. 7. *Edere de arbore illa vitae, nihil aliud est, quam gaudere aeterna illa vita, in arcissima Christi Jesu communione.* Fructus hujus arboris describuntur Apoc. XXII. 2. ubi dicitur, arborem hanc fructus ferre duodecim i. e. copiosissimos atque uberrimos, qui sufficere queant duodecim tribubus Israelis, i. e. omnibus ecclesiae membris, quae ab ejus plenitudine dona ipsi necessaria hauriant. Additur, eandem fructus edere singulis anni mensibus i. e. perpetuo; omni enim tempore recens est virtus obedientiae Christi, nullis temporum ac tempestatum variationibus obnoxia. Additur tandem, ejus folia nunquam decidentia semperque virentia, gentibus cedere in medicinam, quoniam non tantum obedientia ejus, sed & virtutum operumque exempla, quae edidit (quorum emblemata sunt folia, psalm. I. 5.) gentibus, i. e. omnibus hujus orbis incolis, ad spirituales medicinas salutemque aeternam profunt. Vid. 1. Perr. II. 21. 24. coll. Esaj. LIII. 5.

Ceterum de arbore vitae peculiares dissertationes ediderunt CHRISTIANUS CHEMNITIVS, theologus quondam Jenensis, HIER. BOCCIUS, JO. ZWINGERUS, SAM. MARESIUS, SEB. SCHMIDIUS, alique. Adderentur JO. SALDENUS, in *oriss theol. exerc. XI. libr. III. p. 601. seqq.* HERM. WITSIVS in *economia federam Dei p. 73. seqq.* JO. MARCKIVS, in *bist. paradisi, libr. I. cap. XVII. p. 163. seqq.* & LILIENTHALIVS *vom Stände der Unschuld p. 423. seqq.* Ut alios taceamus.

dum fuisse, quam transferendi essent homines de statu gratiae in statum gloriae. Horum sententiam utramque probabilem esse, Bellarminus existimat, posteriorem vero probabiliorem propter locum Gen. III. 22. ex quo tamen evidenter sententia ista probari nequit.

§. CXV. Arbor scientiae boni & mali nequaquam inde nomen sortita est, quod hominem sapienterem reddere posset, quam a Deo creatus fuerat, (quod statuit Iosephus I. antiq. cap. 3.) quippe ad imaginem Dei, id est, in perfecta sapientia, iustitia & sanctitate homo

erat conditus, sed arbor illa, sic dicta est, 1.) *Sciō deo*, quia divinitus homini constituta erat veluti quoddam ara ac templum, in quo Dei creatoris erga sese benignitatem & concreatae integritatis bonum cognosceret. 2.) Ab eventu, quia per elum fructuum ex hac arbore experiendo didicit homo, quantum bonum per peccatum amiserit, & in quantum malum sit prolapsum. Theodoretus quaest. XXVI. in Genes. *Homo ante lapsum habuit boni praesentis γῶσιν καὶ πείραν, mali absentis γῶσιν tantum, non autem πείραν; sed post lapsum in homine est boni amissio si qualiscunque γῶσιν, non autem πείρα, ac mali inhaerentis γῶσιν καὶ πείρα.*

CAPUT VIII. DE PROPAGATIONE ANIMAE.

§. CXVI.

Anima propagatur.

Atque haec dicta sint de felicissima primi hominis ante lapsum conditione; beatissimus erat animae, corporis atque exterioris domicilii qualitatibus, ac si in concreata illa integritate perstitisset, etiam ad posterorē eam propagasset. Ex quo fundamento deducimus hoc theorema; etiam animas eorum, qui ex Adamo & Eva geniti fuissent, non creatas, neque etiam generatas, sed propagatas fuisse. 1.) Cum enim imago Dei fuerit concreata ani-

mae humanae iustitia, sanctitas & perfectio, ideo propagata per generationem Dei imagine, ipsam quoque animam propagari necesse fuisset. Quicquid extra animam & sine anima esse in corpore humano nequit, eo propagato necesse est ipsam animam propagari. 2.) Successit post lapsum in locum imaginis Dei in homine peccatum originale, cuius propagatio ostendit etiam post lapsum illam animarum propagationem fieri. 3.) Vis illa verbi, *Crescite & multiplicamini*, Gen. I. 28. ut in reliquis animalibus efficax est, ita quoque circa hominem non cecidit in terram,

(*) Communem hanc, quam GERHARDTUS haec sequitur, theologorum nostrorum sententiam, arborem nimirum scientiae boni ac mali, ab eventu, seu fine, ob quem a Deo constituta in paradiso erat, nomen esse sortitam, variis rationibus impugnavit, aliamque substituit CAMPEGIUS VITRINGA observat. sacrar. libr. IV. cap. XII. p. 1044. seqq. Meditationes ejus in compendium reducit b. WEISMANNUS in institut. theol. exegetico-dogmat. loc. VI. p. 331. seqq. Sententia vero, quam communiori substituit laud. VITRINGA, huc redit: arborem illam in paradiso a Deo fuisse plantatam, ut prudentia, seu scientiae boni & mali causa esset, non quidem physica, sed moralis, quatenus nimirum hominem doceret mortem, & causam mortis, quae hac arbore figurabatur, fugere, & vitam mori oppositam eligere. Non patitur instituti nostri bre-

vitas, ut haec cogitata VITRINGA sub accuratius examen haec vocemus. Generationem notamus, longe probabiliorem esse communem ac receptam sententiam quod nimirum *arbor scientiae boni & mali* eam ob rationem ita fuerit adpelata, quia illius usus primos nostros parentes sanctitate ac felicitate, qua gaudebant, privare, ipsoque sensu edocere poterat, quam ingens inter bonum & malum morale ac physicum, discrimen intercedat. Latius argumentum hoc persecuti sunt JO. MARCKIUS in Bist. paradisi libr. I. cap. XVIII. p. 89. seqq. GUIL. SALDENUS, in oris theol. p. 595. seqq. CHRIST. CHEMNITIUS, JO. MARESIUS, CASPAR LOESCHERUS, JO. FRID. MEYERUS nos non alii, qui peculiare de hac materia dissertationes ediderunt.

nam, nec lapsus hanc divini verbi semel prolatis vim evertit: argumento est, quod repetita fuerit illa benedictio: Gen. IX. 7. *Adam genuit filium secundum imaginem & similitudinem suam*, Gen. V. 3. *nimirum carnem de carne* Joh. III. 6. qua adpellatione totus homo non regeneratus, non solum corpus denotatur, ut patet Galat. V. 20. Illa igitur imago Adæ peccatis depravata, non querenda est in solo corpore filiorum ejus, sed in toto homine. 4.) Animam Evæ Deus non creavit, sed ex Adamo in Evam transfudit, & sic Eva ab Adamo animam participavit. Cum enim anima tota sit in toto corpore, & in qualibet ejus parte tota sit; ideo costa animata fuit, ex qua Eva est formata, ac proinde non per inspirationem seu novam creationem, sed per propagationem ab Adamo accepit animam. Posterius Evæ ex animatis parentibus animati generantur, & totius compositi generatio esse dicitur a philosophis passim. Finge animas hominum immediate a Deo quotidie creari & creando inspirari, quæram: an Deus creet animas ab omni peccati labe puras, quæ in corpore demum tanquam minus sincero vase corrumperantur? an vero peccati labe infectæ creentur? Prius nequit dici, quia prima peccatorum scaturigo non redit a corpore ad animam, sed potius ab anima in corpus; qua de re disserit Augustinus præclare X. de Genes. ad lit. cap. XI. Anima (ex hypothese) pura ad bonum semper tendens posset corpori resistere, cum sit fortior, nec, si quid labis attraheret, posset illud in intimam ejus substantiam penetrare. Posterius itidem dici nequit, quia bonus Deus solius boni auctor; jam vero peccatum originale, quo infectæ sunt post lapsum hominum animæ, non solum est privatio quædam, sed & prava qualitas. 5.) Adde, quod ab immediata creatione *Deus septimo die requieverit*. Gen. II. 2. Si vel maxime dicatur *Deus requievit a condendis novis tantum speciebus, non autem individuis*, (qua responsione quosdam uti commemorat Augustinus epist. XXVIII. ad Hieronymum) tamen non videtur plane everti hoc argumentum: quia etiam hæc est vera & proprie dicta creatio, quando individua *ἐξ ἀπλῶς μὴ ὄντων* abque

interventu causarum naturalium producantur. 6.) Quod homini non videatur denegandum esse illud, quod brutis convenire omnes concedunt, videlicet simile sibi secundum corpus & animam procreare. 7.) Quod scriptura notanter dicat, *animas filiorum & senioribus Iacobi egressas esse*, Gen. XLVI. 26. *atque in Abraham lumbis Levi decimatum esse* Hebr. VII. 9. & 10. Sed enim cum ex veteribus & recentioribus, non obscuri nominis viri sententiæ de creatione magis, quam nostræ saveant, ideo notandum est, quod Bellarminus loco dicto fateatur, *nullum fortasse inveniri scripturæ locum, in quo perspicue doceatur, animas non fieri ex propagine, sed creari*. Martyr II. class. loc. comm. cap. I. §. 50. expresse scribit, *non posse sententiam de traducere expugnari & everti ex sacris literis*. Sohnius tom. II. in exeg. August. conf. pag. 564. *Absurdum est dicere, vel animam contagio corporis vitari, cum corrumpi immortalem spiritum a mortali corpore contra naturam esse videatur, vel animas eo momento, quo creantur a Deo, privari rectitudine & luce, ut corruptæ & peccato contaminatæ sint, cum non præcedant causæ hujus privationis, nimirum peccatum actuale aliquod harum animarum, vel denique Deum animas creare peccato contaminatas, cum Dei summe boni non nisi opera bona esse possint*. Hæc Sohnius. Quem nodum solvant, qui sententiam de immediata creatione animarum defendunt, nos cum Augustino dicimus epist. CLVII. *Libenter defensuri sumus sententiam Hieronymi, (animas scilicet creari) si nos docere poterunt, quomodo animæ ex Adamo non veniant, & tamen ex illo justam sententiam damnationis inveniant*.

§. CXVII. Modum propagationis quod attinet, ejus inquisitionem & explicationem fatemur esse difficillimam. I.) Quidam

Modus propagationis.

dicunt, animam filiorum ab anima parentum, ut faciem de face, lucem de luce accendi. II.) Quidam disputant, non seorsim ab anima parentis animam filii propagari, sed totum hominem ex toto generari; semen quidem animatum esse,

esse, non autem seorsim vel separatim alterius sexus, sed in conjunctione maris & feminae ab ipso Deo ad generationem ordinata. III.) Quidam disputant, præter eam seminis formam, qua ad organici corporis naturam comparata est, aliam quandam vim seu entelechiam & perfectionem semini divinitus insitam esse, qua possit animam producere. IV.) Quidam disputant, animam matris sui promotione animam sobolis producere, eadem ratione, qua in accretione induit se in alimenti materiam novam. V.) Quidam contrarias illas de creatione & propagatione animarum sententias in concordiam redigere conantur, hoc modo: duplex datur productio, una, quæ respicit potentiam naturæ, & vocatur generatio; altera, quæ potentiam Dei absolutam respicit, & vocatur creatio. Hoc modo sumpta creatio vicissim dividitur in eam, quæ procedit ex nihilo, & proprie creatio dicitur; & alteram, quæ ex materia quidem procedit, sed nec necessario, nec cum potentia naturali, sed obedientiali. His præsuppositis statuunt, Deum secundo creationis modo ex præexistente anima parentum increare fœtui novam, quæ quia ex Adamo materiam habet, reatus sit particeps; vicissim quia a Deo immediate producit, absurditates objectas huic sententiæ facile effugiat. Nos modum propagationis inquirendum philosophis relinquimus, quippe quem in scripturis expositum esse nondum vidimus, interim sententiam de propagatione animarum recte tenemus, neque enim ob id neganda animarum propagatio, quia modus propagationis non est conspicuus. Mysteriis divinis hoc veluti solenne est, ut rem ipsam eorum scriptura exponat, modum reticeat.

§. CXVIII. Bellarminus lib. IV. de statu peccat. cap. XI. recenset sex sententias de origine animæ: I.) *Prima sententia est, animas humanas esse particulas substantiæ Dei, proinde non creari, nec a parentibus traduci, sed a Deo mirabiliter inspirari.* Philo in lib. quod deterius potiori insidietur, quem secuti Gnostici, Manichæi & Priscillianistæ. II.) Origenes I. πρῶτον

cap. VII. *statuit animas simul omnes una cum angelis creatas, sed propter inordinatum amorem terrenorum in corpora tanquam in carceres detrudi.* III.) *Rabbini statuunt idem, omnes animas in principio cum angelis conditas, & a Deo in corpora mitti: sed non addunt, animas in eoslo peccasse, nec corpora vocant animarum carceres, cujus sententiæ meminit Gregorius Nyssenus de anima cap. VI. & Hieronymus epist. ad Marcellin. & Anaph. IV.) Quidam statuunt, animas non minus a parentibus trahi, quam corpora, ut Tertullianus & maxima pars occidentalium, teste Hieronymo in epist. modo allegata. V.) *Augustinus censet, originem animæ latere; neque esse aliquid temere de ea definiendum, hunc sequuntur Gregorius libr. VII. epistol. cap. 27. Eucherius in II. cap. Genes. VI.) Denique plurimi statuunt animarum quotidianam creationem, quos Bellarminus sequitur.**

§. CXIX. I.) Prima, secunda & tertia opiniones sunt explorati errores, quos ex scripturæ fundamentis evertere in proclivi est; videbimus igitur quid in reliquarum sententiarum explicatione proferat. Quartam sententiam tribuit Bellarminus Apollinari & Luciferianis; facile apparet, quo fine, nimirum ut hærescos eam suspectam reddat, cum Apollinaristæ & Luciferiani pro hæreticis in veteri ecclesia sint habiti ac damnati. Sed resp. Apollinaristæ & Luciferiani statuerunt animam humanam e semine & in materia corporea educi, ac proinde corpoream esse, Augustinus de hæres. ad Quod vult Deum hæres. LXXXI, refert, se de Luciferianis in quodam opusculo hoc invenisse, quod statuunt animam ex transfusione generari, eandemque & de carne dicant, & carnis esse substantiam. Ex lib. de ecclesiast. dogmat. hæc adducit Lombardus II. sent. dist. 18. lit. H. *Animas in corporibus per coitum seminari, Luciferiani & Apollinaristæ quidam Latinorum præsumtores asserunt.* Id ipsum etiam Apollinarem statuisse, videlicet quod animæ sunt de carne & carnis substantiæ, ex dialogis Theodoriti liquet; quid vero cum absurda & improba ista opinione nostræ

*Sex sententiæ
de origine ani-
marum ex Bel-
larmino.*

nostrae sententiae est commune? II.) Dicit sententiam de propagatione animarum a Scholasticis pro explorato errore, & a Thoma pro haberi, quorum vestigia etiam ipse sequitur. Resp. quo ore, quave fronte haereticos accusat istam sententiam, cum tamen secutus Augustinum paulo diserte scribat col. 304. *nullum fortasse scripturae locum inveniri, in quo perspicue doceatur, animas non fieri ex propagine, sed creari?*

Argumenta pro creatione animarum.

§. CXX. III.) Pergit Bellarminus, & profert quaedam scripturae testimonia contra istam sententiam: Gen. II. *Deus ipse inspirat Adamo animam, non autem terrae jubet, ut producat hominem, sicut bestiam Dei jussu jam ante produxerat.* Psal. XXXII. 25. *Deus singit sigillatim iorda hominum.* Esa. LVII. *flatum omnem ego feci.* Eccles. XII. *Spiritus redit ad eum, qui dedit eum.* Sed ipse nobis responsionem suppeditat, videlicet locum Genesios efficaciter quidem demonstrare, animam primi hominis non esse ex materia adustam, sed a Deo ex nihilo creatam, non autem cogere, ut idem de animabus reliquis judicemus, cum responderi possit, quemadmodum Deus primi hominis corpus ex limo terrae formavit, reliqua vero corpora non per se ex limo terrae, sed per generationem ex parentum corporibus procreat: ita primi hominis animam a Deo proprie atque ex nihilo fuisse creatam, nunc vero ex illa prima reliquas propagari: (quam responsionem verissimam esse vel eo patet, quod Deus ex animata Adæ costa Evam animatam formavit, non autem de novo animam ei inspirat: Reliqua loca probant quidem, animarum omnium conditorem esse Deum, tamen non indicant modum, quo a Deo sint conditae, utrum per creationem ex nihilo, an per propagationem ex anima primi hominis. Hæc Bellarminus; (quam responsionem verissimam esse, evidenter patet ex eo, quod de formatione corporis eadem phrasi scriptura utatur) Job. X. 9. *Sicut lutum me formasti, sicut lac me mulsisti, & sicut caseum me coagulasti,* cap. XXXI. 15. *nunquid non in utero fecit me?* Jer. I. 4. *priusquam te formarem in* Tomus IV.

utero; nobi te. Ad. XVII. 25. *Deus dat omnibus vitam & inspirationem:* num vero hæc omnia immediata quadam creatione operatur Deus? minime vero, sed ideo Deo hæc tribuantur, quia ab ipso est causalitas omnium causarum naturalium. Scaliger exerc. CLXXXVIII. sect. 1.

§. CXXI. IV.) Ergo quia Bellarminus videt, ac fatetur, ex scriptura sententiam de propagatione animarum solide impugnari non posse, conatur aliis duobus modis efficaciter (ut loquitur) demonstrare, animas creari, non propagari: Primo ex traditione ecclesiastica sive patrum testimoniis; deinde rationibus ex principiis fidei deductis. Adducit igitur Hilarium X. de Trin. Ambrosium lib. de Noe & arca cap. IV. Hieronymum in cap. ult. ecclesiast. Chrysostomum hom. XXIII. in varia loca Matthæi. Nyssenum de anim. cap. VI. Theodoretum libr. V. ad Græcos, Cyrillum lib. I. in Joh. cap. IX. Augustinum epist. CLVII. ad Opt. Leonem in epist. ad Turbium cap. X. Bernhardum serm. XXVII. in Cant. Concilium Later. sub Leone. X. sess. VIII. Auctorem de operibus cardin. Christi, serm. de resurr. Auctorem de eccl. dogm. c. 14. Innocentium super Psal. L. quibus addit consensum omnium populorum, omnium enim mentibus hoc insitum, ut statuant animas a Deo creari. Resp. primo ex sola scriptura sacra efficaciter articuli fidei demonstrari possunt, ubi de re obscurissima tractatur, (dicit Augustinus de hoc ipso problemate differens lib. II. de pecc. merit. cap. XXXVI.) non adjuvantibus divinarum scripturarum certis clarissimisque documentis cohibere se debet humana præsumptio. Secundo, pleraque patrum testimonia opinioni Apollinaristarum & Luciferianorum, non autem sanæ sententiæ de propagatione animarum sunt opposita. Tertio, multi ex patribus hic ἐπέχουσιν, quod de Augustino Bellarminus fatetur, quam ἐπὶ οὐκ ἐπὶ sequitur etiam Gregorius, Eucherius & alii complures. Quarto, quidam diserte comprobant nostram sententiam, Tertullianus de resurr. carnis cap. XXXV. p. 30. *Exinde a benedictione geniturae caro*

Testimonia patrum de creatione animarum.

caro atque animae simul fiunt sine calculo temporis, ut quae simul in utero etiam seminantur, quod docuimus in commentario, animae contemperant foetu, coaetant natu &c. Hieronymus in epist. ad Marcell. & Anapsychiam refert, maximam partem occidentalium in ea sententia fuisse. Martyr class. II. loc. cap. I. §. 48. sententia haec habet fautorem Tertullianum & ex veteribus plerosque. Tim. Brightus in animadv. phys. gravissimos & praestantissimos tum theologos tum philosophos hujus sententiae patronos facit. Quinto, veteres nondum moto certamine Pelagiano securius & liberius sunt locuti, postea autem animadversum fuit, propagationem peccati originalis magno argumento esse, quod etiam animae propagentur. Sexto, patrum dicta, si in specie examinentur, nostram sententiam vel non oppugnant, vel certe non expugnant. Hilarius X. de Trinit. dicit, animam esse opus Dei, carnis generationem esse ex carne: quis nostrum hoc negat? Est omnino anima opus Dei, non autem per immediatam creationem productum: carnis generatio est ex carne, id est, totius hominis ex toto homine corrupto Joh. III. 5. Ambrosius de Noa & arca c. IV. negat, animas generari; negamus id ipsum, generatio est totius compositi, propagatio est animarum. Idem lib. de paradiso c. XI. de corpore costam esse sumtam dicit, non autem de anima portionem: rectissime; anima enim est ἀνέκτιστος, interim costa illa erat animata, ac proinde nova animae inspiratione nec in Eva opus erat, neque in posteris Evae. Hieronymus in comm. eccl. ult. Chrysostomus hom. XXIII. in var. Matth. loca, negant, animas a corporibus feri ac generari; idem negamus & nos, uti dictum. Gregorius Nyssenus lib. de anima sententiae de propagatione adversus; idem in lib. de opific. hominis cap. XXX. egregie de ea disserit, & fatetur ipse Bellarminus col. 300. librum illam de anima non esse Nysseni, sed Nestorii. col. 309. Nyssenum creationem animarum statuisse negat. Theodoretus lib. V. adv. Graecos, negat, animam e semine enasci, contra autem statuit, animam divino instituto creationem accipere, sed addit, sicut ab initio instituta na-

turae lex fuit, ea lex proponitur in verbis Domini Crescite & multiplicamini; non ergo de immediata creatione Theodoretus loquitur. Cyrillus Alexandrinus in I. Joh. c. IX. statuit, animam ex nihilo ad esse pervenire; idem statuit, & ipsi contra Origenem, qui somniabat, animas omnes in principio creatas. Lombardus II. sent. dist. 12. lit. H. Cyrillum cum Luciferum conjungit, quos creationem animarum repudiasse certum est. De Augustini sententia videbimus paulo post: Loc. in epist. ad Turb. cap. X. statuit, animas non incorporari nisi ab opifice Dei, qui est animarum creator, sed diserte addit: Deum esse animarum & corporum creatorem; ut ergo corpora non creat immediate, ita nec animas. Bernhardus serm. XXVII. in cant. animas dicit e coelo esse, quod sano sensu accipiendum. Denique consensui populorum, quem Bellarminus urget, opponimus hoc, quod omnium mentibus insitum est, hominem generare hominem, neque homini id denegandum esse, quod brutis competit, videlicet simile sibi producere.

§. CXXII. Descendit ergo Bellarminus ad rationes, quarum tres enumerat. Prima: Anima est immortalis. Ergo per se subsistit, id est, non dependet a corpore. Si per se subsistit, utique etiam per se producit, & per consequens non existit ad compositi generationem, neque fit ex propagine. Resp. non dicimus, seorsim corpus ac seorsim animam produci, sed totum hominem a toto homine generari dicimus; tritam enim in scholis philosophorum, generationem esse totius compositi. Aristoteles XII. met. cap. III. Scaliger exerc. CI. sect. 15. exerc. CCLXXXII. sect. 1. exerc. CCCXLVI. Zabarella de gener. & interit. c. IV. Picol. I. de creat. c. 7. Neque dicimus, animam e potentia materiae ita educi, sicut brutorum animae, quae sunt interitui obnoxiae, sed agnoscimus hic mysterium, non dum satis explicatum; propagationem animarum credimus, modum propagationis Deo relinquimus. Proinde si ipsam etiam hanc connexionem negamus: si anima propagatur, erit mortalis; quid enim?

Rationes pro
animarum
creatione.
1. Anima per
se subsistit.

an

an non posteri Adæ fuissent ex primo parente immortali immortales producti? talis omnino res est, qualem eam Deus esse voluit. Individua specierum omnia ab ipso Deo in prima creatione producta, neque tamen immortalitatis gratiam adeptæ sunt. Adde, quod, etsi animæ separatim subsistant, tamen ex Dei ordinatione habent dependentiam ad corpus ita, ut a corpore non fuissent separatæ, si homo in integritate persisteret, & quavis propter peccatum a corpore separarentur, tamen olim ei vicissim sunt unientur.

§. CXXIII. *Secunda ratio: Si animas hominum trahuntur a parentibus, vel trahuntur ex corpore vel ex anima parentum. Si ex corpore, erunt corporeæ & mortales. Si ex anima, vel ex tota vel ex parte: si ex tota, igitur ubi parentis carebit deinceps anima, vel tota manebit in patre & filio. Utinque falsum, quia patris per generationem anima non destituitur, nec una atque eadem est patris & filii anima. Si ex parte animæ patris existit anima filii, anima erit partibilis, ac proinde corporalis & mortalis.* Resp. reperimus denuo, non seorsim animam ab anima, & corpus a corpore propagari, alias etiam singula membra a singulis membris propagarentur, cum tamen certum sit, mutilos parentes generare integros liberos; sed sequimur scripturæ ductum, quæ in opere generationis, quod secundum Avicennam est opus supra omnia mirabilia mirabile, conjuges ut unum agens considerat. Gen. III. 9. Matth. XIX. 5. Ergo non patimur nos redigi in has angustias, ut in generatione hominis cujusque partis distinctam propagationem ostendere cogamur, sed generationem dicimus esse totius compositi, quod, vi benedictionis divinæ miranda potius, quam perscrutanda, sibi simile generat. Quid quod eodem modo de brutorum animabus querere possem, an ex corpore, an ex anima gignentium producantur? Animas enim brutorum corporeas & partibiles dici non patientur metaphysici, quibus omnis forma est indivisibilis.

§. CXXIV. *Tertia ratio: Quodcumque educitur e potentia materiae, ita pendet a materia, ut sine ea neque fieri neque esse queat. Atqui animæ subsistunt extra corpus. Ergo non producantur e potentia materiae.* Resp. quid per educationem formam ex potentia materiae intelligendum sit, palere explicat Scaliger exerc. VI. sect. 5. ubi disputat, nihil formæ actu in materia præexistere, sed agentis potestate ex materia ad ultimam perfectionem perducta formam emergere potius, quam educi. Ergo si per productionem animæ e potentia materiae intelligitur, quod ex semine corporeo anima oriatur, eidemque actu inest, negamus hoc modo animam e potentia materiae educi: si vero phrasis illa hoc modo explicatur, Quod homo vi benedictionis divinæ sibi simile secundum speciem generet, ac proinde animam in sobolem propaget, modo nobis forte inexplicabili statuiamus, animam e potentia materiae educi, id est, non creari a Deo immediate. Sed ex eo nondum sequitur, quod anima non possit extra corpus subsistere, quia separatam illam subsistentiam peculiari Dei munere animæ sortitur, ita tamen, ut naturaliter ad corpus, tanquam domicilium suum proprium, dependentiam obtineat.

§. CXXV. IV.) Denique pro-
ducit Bellarminus tria argumenta
pro confirmanda animarum pro-
pagatione, eademque conatur sol-
vere, sed longe plura & firmio-
ra ad sententiæ nostræ confirmationem produci
possunt, ut vidimus suo loco. Audiamus tamen
differentem de hisce Bellarminum: *Primum*, in-
quit, obijci solet ex Genes. XLVI. animas de se-
mine Jacobi egredias: *excipit, synecdochice id
intelligendum esse de hominibus animatis.* Resp.
rectissime, quid autem inde sequetur aliud, quam
totum hominem animatum e semine parentis
egredi, id est, generationem esse totius com-
positi? Juxta Bellarmini sententiā anima hic
pro parte hominis altera tantum, videlicet cor-
pore accipienda esset, cujus synecdoches exem-
pla nusquam forte occurrunt. Drusius libr. XI.

observ. cap. 8. profert quædam exempla, in quibus pars pro parte poni videatur, ut *cutis pro carne* Psal. CII. 6. *anima pro corpore anima casto*. Job. XVIII. 13. & Aët. II. 17. Sed diligens consideratio istorum dictorum, diversum ostendit; nulla rhetorices præcepta talem docent synecdochē, in qua pars pro parte *analogia* ponatur. (Augustinus epist. CLVII. inonet, respondendi posse, quod *μετωμυμωδῶς* anima pro corpore ponatur, contentum scilicet pro continente.) *Secundum* argumentum

Hebr. VII. Levi decimatus in lumbis Abraham.

Hebr. VII. dicitur Levi decimatus in lumbis Abraham, non autem Christus. Ergo alia ratione in lumbis Abraham fuit Christus, videlicet tantum ratione corporis, alia vero Levi, videlicet ratione corporis & anime. Excipit Bellarminus: *Christum fuisse in lumbis Abraham secundum materiam carnis, non secundum rationem seminalem, Levi autem secundum utrumque*. Resp. rectissime, illa autem ratio seminalis totius compositi generationem complectitur, *ἀνθρώπου γὰρ ἀνθρώπου γένεσις*. II. phys. aer. cap. II. Filius Dei non quidem est ex virili semine conceptus, sed mirabili Spiritus sancti *ἐν τῇ Μαρίᾳ ἐπαλόμην* virtute ex sanctificatis ipsius visceribus carnem sibi induit, interim hæc caro fuit animata caro; non enim nudum corpus, sed totam naturam humanam in Maria & ex Maria Filius Dei assumpsit. Tercium argumentum: si Deus animas creat & inspirat, sequetur, ipsum adulteris & fornicariis in procreatione hominis cooperari. Excipit Bellarminus, *in fornicatione & adulterio duo consideranda esse, actionem naturalem generationis humanæ & vitium transgredientis legem Dei in illo opere, primum esse bonum, & ei bono Deum cooperari*. Resp. nos argumento illo non utimur, nam si vel maxime statuatur animas propagari, tamen id non fit absque efficaci Dei benedictione & naturæ a se institutæ conservatione; eadem ergo difficultas redit, cur illicitis scortatorum & adulterorum congressibus Deus benedicat, quam difficultatem allata distinctio recte explicat. Augustinus epist. XXVIII. laudat simile Hieronymi, *non esse vitium se-*

mentis in tritico, quod furto dicitur esse sublatum, sed in eo, qui frumenta furatus est, nec ideo terra non debuisse gremio suo semina confovere, quia sator immunda ea proiecerat, mona) & addit: *generaliter intuemur, multa bona Deum facere etiam de nostris malis, nostrisque peccatis*. Quod si reliqua argumenta quæ propagationem animarum confirmant, persertim illud de originalis peccati propagatione, tam facili negotio solvi possent, ut hoc ipsum haberet nos sibi Bellarminus *ὁμοίως*.

§. CXXVI. Quintam sententiam, quæ *ἐποχῇ* hic amplectitur, atque originem animæ late-
re statuit, Augustino tribuit Bellarminus, ita tamen, ut verior

ἐποχῇ
Augustinus de animarum origine.

ipsi visa fuerit animarum creatio, quam propagatio. Resp. fuit Augustinus in hac questione dubius atque incertus, interim tamen probe vidit, peccati originalis propagationem absque animarum propagatione contra Pelagium difficulter defendi posse. Audiamus ipsum Augustinum lib. II. de peccat. meritis cap. 36. *Ubi de re obscurissima* (qualis est questio de animarum origine) *tractatur, non adjuvantibus divinarum scripturarum certis clarisque documentis, cohibere se debet humana præsumptio, nihil faciens in alteram partem declinando*. Epist. XXVIII. ad Hieronymum dicit, *se de anima hæc firmiter tenere, quod sit immortalis secundum modum suum, quod non sit pars Dei, quod sit incorporea, quod nulla Dei culpa, nulla Dei vel sua necessitate, sed propria voluntate in culpam sit lapsa, quod non possit liberari de corpore mortis huius vel suæ voluntatis virtute tanquam sibi ad hoc sufficiente, vel ipsius corporis morte, sed gratia Dei per Christum, quod non sit anima ulla in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator Dei & hominum, quod quæcumque anima sine gratia mediatoris & sacramento ejus in qualibet corporis ætate de corpore exierit, & in poenā sit futura, & ultimo iudicio receptura corpus ad poenā, quæ autem post generationem humanam ex Adamo factam in Christo regeneretur*

tar, ad eas pertineat societatem, & requiem post mortem corporis sit habitura, & corpus ad gloriam receptura. Haec omnia se firmissime de anima tenere, Augustinus dicit, quaerere autem, ubi contraxit anima reatum, quo trahitur in condemnationem? Et postea: Ego quidem ante aliquot annos cum libris quasdam scriberem de libero arbitrio, quatuor opiniones de animae incarnatione: utrum ex illa una, quae primo homini data est, caeterae propagentur: an singulis quibusque novae etiam modo fiant: an alicubi jam existentes, mittantur divinitus vel sponte labantur in corpora: ita putavi tractandas esse, ut quaelibet earum vera esset, non impediret intentionem meam, qua tunc adversus Manichaeos agebam. Nam de Priscillianistis adhuc nihil audieram, qui non multum ab istis dissimiles blasphemias fabulantur, ideo quintam opinionem non addidi, quam in tua epistola commemorasti, quod anima non sit pars Dei &c. Hoc itaque excepto haereticae opinionis errore, ex quatuor reliquis opinionibus quanam eligenda sit, scire desidero. Postea sententiam de creatione animarum explicat, & argumenta contraria diluere nititur, sed addit; cum ad penas venturum est parvulorum, magis, mihi crede, coarctor angustiis, nec, quid respondeam, prorsus invenio &c. Licet nemo faciat optando, ut verum sit, quod verum non est, tamen si fieri posset, optarem, ut haec sententia vera esset, sicut opto, ut si vera est, abs te liquidissime atque invictissime defendatur. Epist. CLVII. ad Optat. Sinceritatem tuam scire volo, in tam multis opusculis meis nunquam me fuisse ausum de hac quaestione (originem animae concernente) definitam proferre sententiam, quarum autem rerum atque causarum consideratione permovear, ut in neutram assertionem meus inclinetur assensus, sed adhuc inter utramque disceptem, nimis longum est exprimere, & si origo animae lateat, dum tamen redemptio clareat, periculum non est. Ibid. Aliquid certum de animae origine nondum in scripturis canonicis comperi. Ibid. Promptissime ac libentissime defensor sum, (Hieronymi sententiam de animarum creatione) si me docere potuerit, quomodo animae non ex Adamo veniant, & tamen ex illo justam sortem damnatio-

nis inveniant, nisi ad remissionem peccatorum nascendo perveniant &c. Si potes animarum asserere sine ulla propagine novitatem, ut ratione iusta atque a fide catholica non aliena, etiam sic peccato primi hominis ostendantur obnoxiae, asserere, quod sentis, ut potes: si autem non eas aliter potes a propagatione facere alienas, nisi ut simul fasias ab omni peccati vinculo liberas, cohibe te ab huiusmodi disputatione, omni modo &c. Si potes animas sic alienas a propagatione defendere, ut tamen hoc chirographo, quod sola Christi morte rumpendum est, rectissima ratione demonstrantur obstrictae, nec sua propagatione, sed carnis hoc debito iuste adpareant obligatae, non solum nemine prohibente defende, verum etiam id nobis, quomodo tecum defendere possimus, ostende. Si autem aliter non potes, quod de animarum novitate sentis, asserere, nisi ut eas dicas peccato primo hominis non teneri, aut per propagationem non suam, sed carnis, auctore Deo, vel nescio, qua mali natura innocentissimas fieri peccatrices, melius origo animae latet &c. Lib. X. de Gen. ad lit. late de hac quaestione tractat, ac utriusque sententiae rationes expendit per aliquot capita, tandem concludit c. 23. His, quantum pro tempore potuimus, pertractatis, omnia paria, vel pene paria ex utroque latere rationum testimoniorumque momenta pronunciarer, nisi eorum sententiam, qui animas ex parentibus creari putant de baptismo parvulorum, de quibus quid eis responderi possit, nondum mihi occurrit, si quid forte postea Deus dederit, si quam etiam scribendi concesserit facultatem, studiosis talium non gravabor, nunc tamen non esse contemnendum testimonium parvulorum, ut quasi refelli si veritas contra est, negligatur, ante denuncio. Aut enim hac de re nihil quaerendum est, ut sufficiat fidei nostrae scire nos, quo pie vivendo venturi sumus, etsi nesciamus, unde venerimus; aut si non impudenter aestuat anima rationalis, etiam hoc nosse de se ipsa, absit pervicacia contendendi, adsit diligentia requirendi, humilitas petendi, perseverantia pulsandi, ut, si nobis hoc expedire novit, qui melius quam nos, quid nobis expediat, utique novit, det etiam hoc,

qui novit dona bona dare filiis suis. Scriptit etiam Augustinus quatuor libros de origine animæ, quorum ἀφορμὴν & summam complectitur his verbis II. retract. c. 56. *Quidam Vincentius Victor in Mauritiana Caesariensi, invenit apud Hispanum quendam presbyterum Petrum nonnullum opusculum meum, ubi quodam loco de origine animæ hominum singulorum, utrum ex illa una prima hominis, ac deinde ex parentibus propagentur, an sicut illi uni sine ulla propagatione singulae singulis dentur, me nescire confessus sum: veruntamen scire, animam non corpus esse, sed spiritum. Et contra ista mea ad eundem Petrum scripsit ille duos libros, quos mihi de Caesaria Renatus monachus misit: quibus ego lectis responsione mea quatuor libros reddidi: unum ad Renatum monachum, alterum ad presbyterum Petrum, & duos ad eundem Victorem. In iis autem omnibus, in quibus multa necessaria differuntur, defendi de origine animarum, quae singulis hominibus dantur, cunctationem meam, & multos errores atque pravitates praesumptionis ejus ostendi, quem tamen juvenem non praeponere detestandum, sed adhuc docendum, quanta potui, lenitate tractavi, & ab eo rescripta correctionis ejus accepi. Ex his omnibus adparet, 1.) Augustinum noluisse in quaestione de origine vel creationis vel propagationis animarum adsertoribus adsensum suum præbere. 2.) Interim statuisse, quod propagatio peccati originalis contra Pelagianos vix possit obtineri, negata animæ propagatione. 3.) Ac proinde graviter adversatum fuisse Vincentios qui juvenili quadam audacia adfirmabat, se certo demonstrare posse, quod animæ de novo creentur.*

6. CXXVII. Sequitur tandem *Bellarmini sententia de origine animarum.* sexta sententia de animarum creatione, quam Bellarminus dicit amplectendam esse, explosa Augustini modestia. Primo, quia habentur Leonis I. rescriptum, Leonis X. decretum, consensus Scholasticorum, & egregiae ipsorum rationes. Resp. 1) hæc omnia nondum possunt nobis articulum fidei condere, sicubi firmis scripturæ fundamentis destituimur: quid in

rationibus illis virium ac roboris sit, philosophis expendendum relinquimus, λόγοι καταπαλαίσιν τὰς λόγους. 2) Biel II. sent. dist. 17. agnoscit, rationes illas non ἀναγκάϊας, sed tantum πιθανὰς esse. Secundo, quia sola traductio peccati originalis impediuerit Augustinum, quo minus creationem animarum crederet; at nec animarum creatio impedit peccati traductionem, neque propagatio animarum ex anima Adæ propagationem peccati juvat. Resp. certum est, hoc argumentum de propagatione peccati originalis Augustinum coëgisse, ut ad sententiam de creatione animarum, cui alias favebat, non accederet, sed ad sensum suum ei præbere cunctaretur: ergo si hoc præstare potest Bellarminus, ut ostendat, animarum creationem non impedire peccati traductionem, nec propagationem animarum juvare peccati traductionem; fatebimur, inagnum sententiae nostrae fundamentum esse subrutum. Quod animarum creatio non impediat peccati traductionem, id peculiari capite ostendit, quod paulo post excutiemus. Quod propagatio animarum peccati propagationem non juvet, inde probat, quia Adamus quoad animam justificatus fuit a peccato, antequam filios generaret, saepe etiam parentes iusti & peccato originali carentes liberos gignunt, non potest autem ex anima iusti trahi anima iniusti. Resp. ex falsa hypothese hoc procedit, quali in justificatione hominis peccatum ita remittatur, ut simul actu & reatu transeat, ac radicitus cum omnibus fibris e natura hominis evelletur, quod falsissimum esse, suo loco evidenter docebimus. Qui vero sunt illi parentes, quos peccato originali carere, tam audacter adserit Bellarminus? Scriptura manifeste docet, omnes Adæ posteriores nasci peccato originali obnoxios, ac malum hoc usque ad totalem corporis destructionem atque abolitionem ipsis adhærere. Si ullus hominum plane liber esse potuisset ab illa peccati originalis iugo, certe apostolo Paulo, electo Dei organo id contigisset: at quam misere it quiritatur & ejulat, Rom. VII. 14. *Ego sum carnalis venundatus sub peccatum.* v. 17. *Habitat in me peccatum.* v. 23. *Viden aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae.*

24. *Miser ego homo, quis me liberabit a corpore mortis huius?*

6. CXXVIII. Quomodo vero

An propagatio peccati originalis cum creatione animarum possit conciliari?

anima peccato originali obnoxia erit, si immediate a Deo creatur, non autem ex Adami anima propagatur? Bellarminus de gratia primi hominis cap. XII. *primum*

sententiam eorum, qui statuunt, animam in corpore tanquam in vase vitiatum corrumpi, repudiat; (rectissime, nam a) corpus non potest agere in spiritum: b) peccatum primo in anima residet, non in carne: c) Deus foret injustus, qui puram animam impuro corpori immitteret.) Deinde eorum etiam sententiam, qui exillimant, *carnem destitutam originalis iustitiae ac rebellem rationi effectam animam deorsum trahere, eandemque hoc modo obliquam & distortam efficere*, eorum, inquam, sententiam itidem refellit. (rectissime, nam a.) anima utpote incorrupta & fortior resisteret: b.) fin vero ad sensum praeberet, non originale sed actuale peccatum illud esset: c.) infantes ante usum rationis non haberent originale peccatum.) Tandem suam proponit sententiam hisce theorematibus comprehensam. 1.) *Quod ad translationem peccati originalis nihil aliud requiratur, nisi ut homo per veram generationem ab Adamo descendat: hoc enim ipso, quod aliquis in lumbis Adae fuit, cum is praeceptum transgrediretur, in illo ejus peccato communicavit, cum in illo omnes peccaverint.* 2.) *Quod anima non polluitur, cum creatur a Deo, sed cum per conjunctionem cum carne ex Adamo trahitur, pars hominis efficitur.* 3.) *Quod causa peccati originalis sit propagatio ex natura corrupta.* 4.) *Quod sufficiat ad trahendum ex Adamo peccatum, animam esse partem hominis, qui vere trahitur ex Adamo, licet ipsa non propagetur ex anima Adami.* 5.) *Quod vere & proprie homo generet, tametsi anima a Deo inspiretur, cum generatio non terminetur ad productionem formae vel materiae, sed compositi: quamvis igitur homo non propaget animam, tamen per generationem materiam ita disponit, ut infallibiliter anima consequatur, & sic animam cum*

carne conjungit. 6.) *Quod ipsae bestiarum animae non aliter fiunt ex propagine, quam quod parentes generando disponunt materiam usque ad animationem: ac proinde nullam esse causam, cur propter originale peccatum de animarum creatione dubitetur.* Quin imo cap. XI. col. 311. *statuit, ipsum Augustinum, si inter homines viveret, audita hac explicatione gratias acturum creationis propagatoribus.* Resp. mirum vero, nec Augustinum tanto ingenii acuminis praeditum hoc vidisse, neque ab Hieronymo, vel Optato, vel Vincentio hanc responsionem ipsi toties hoc requirenti datam esse! videbimus, quid sit in ea roboris. 1.) Quomodo dici potest per veram generationem ab Adamo descendere, qui partem tantum compositi, eandemque minus principalem, videlicet materiam, ab eo sortitur? corpus certe homo non est, sed tantum pars hominis. Jam vero, ex sententia Bellarmini solum corpus, non autem anima posterum ex Adamo trahitur; quomodo ergo per veram generationem posterum ab Adamo descendunt? Uniuscujusque rei nomen primo ac proprie formae ipsi, *secundario* vero, & propter hanc totum, id est, substantiae ex materia formaque compositae tribuitur. VII. metaph. cap. 3. Proinde si anima creatur, caro tantum propagatur, rectius dicitur homo creatus, quam generatus, quia a potiori fit denominatio. Id quod ab Adamo generatur, caret anima rationali; (ex hypothesi Bellarmini) jam vero, quod anima rationali caret, non est unum specie cum homine; ergo proprie & exquisitè loquendo non generatur ab Adamo homo. Quod fuit in lumbis Adae peccatum Dei transgredientis, illud solum & omne est corruptum. Jam vero non tota natura humana, sed tantum pars ejus, videlicet caro, fuit in lumbis Adae, (ex hypothesi Bellarmini). Ergo non tota natura humana, sed tantum pars ejus, videlicet caro est corrupta. Si in Adamo omnes peccaverunt, quod apostolus adserit, utique etiam tota natura humana in Adamo fuit, & tota ex ipso trahitur. Augustinus VI. contra Julian. c. 12. *In uno homine omnes peccaverunt originaliter, & tanquam in massae unione communiter.* I. de peccat. merit. cap. 9. *Ille, in quo omnes*

omnes moriuntur, occulta tabe contrupiscentiae suae tabificavit in se omnes de stirpe sua venientes. libr. IV. contra duas epistolas Pelagian. c. 4. *In illo primo peccarunt omnes, quia in eo fuerunt omnes, quando ille peccavit, unde peccatum nascendo trahitur. Nam & sic sanctus Hilarius intellexit, dicit enim manifestum in Adamo omnes peccasse quasi in massa.* Anshelmus de conc. virg. c. II. *Tota natura humana in illis (primis patentibus) erat, & extra illos de illa nihil, ideo tota infirmata & corrupta est:* 2) *Quod anima polluat, cum per conjunctionem cum carne fit pars hominis,* non ita nude asserendum erat Bellarmino, sed explicandum, quomodo corpus animam pollueret possit, quomodo Dei iustitia non labefacteretur ex eo, quod animam puram in corpus impurum infundit, quomodo a carne in animam propagetur peccatum, cum tamen ipsemet cap. praecedente col. 302. dixerit, *imaginem Dei proprie in anima residere,* cum Thomas recte statuatur p. II. q. 83. art. 2. *animam esse primum subiectum peccati originalis.* Haec omnia diserte & perspicue explicanda erant; quod cum non faciat Bellarminus, parum gratiae ab Augustino, si adhuc inter homines viveret, referret: manet enim difficultas, unde anima iustam sententiam damnationis ex Adamo inveniat, cum tamen ex Adamo non inveniat? Bellarminus respondet, *quia est pars hominis, qui ex Adamo venit,* atqui cur Deus bonus & iustus animam puram creando & inspirando facit partem hominis? quibus malis meritis anima hoc obtinuit? 3.) *Causam propagati peccati originalis esse propagationem ex natura corrupta rectissime adseritur, sed quod additur:* 4) *Sufficere ad trahendum ex Adamo peccatum, quod anima sit pars hominis, qui ex Adamo trahitur,* nunquam probari poterit, quia semper manet vivida atque vegeta illa difficultas, quare Deus animam puram cum impuro corpore conjungat, ac partem hominis faciat, quomodo anima in illa sui cum corpore conjunctione polluat, & quomodo corpus hominis, quod materiae vicem obinet, partem hominis alteram, videlicet animam, quae formae eminentia fungitur, in suae corruptionis consortium trahat? 5) *Quod ho-*

mo nihilominus vere & proprie generet, si vel maxime anima creetur, difficile nobis persuaderi potest; generatio est speciei propagatio, hoc est, alterius secundum speciem sibi similis productio: jam vero corpus inanime & homo animatus specie differunt. Ergo si corpus inanimatum ex parentibus trahitur, non est vera & proprie dicta hominis ex homine productio. At, inquis, *homo per generationem materiam ita disponit, ut infallibiliter anima consequatur, proinde ipse est, qui animam cum carne conjungit.* Resp. praeparatio materiae ad formae introductionem nondum est vera generatio, sed formae ex materia ad ultimum praeparationis gradum productae emissio. Quod si Deus creando inspirat animam, utique non homo animam cum carne conjungit, posita sufficienti materiae praeparatione posset Deus non infundere animam, cum nihil contradictionis hoc involvat, utique ergo materiae praeparatio non est adaequata causa istius conjunctionis, sed peculiaris illa Dei actio, videlicet creatio. 6.) *Quod bestiae nullo alio modo generent, quam quod materiam utque ad animationem disponant, gratis dicitur, quia quamvis quotidiano loquendi usu, voce generationis praevis alterationes simul involvantur, tamen praecise accipitur pro ipsius compositi productione, quae consistit in ipsa substantialis formae ex potentia materiae emersione & in indivisibili semper perficitur; unde Conimbricenses l. de generat. & corrupt. cap. 4. quaest. 12. art. 2. concludunt, generationem esse actionem momentaneam, cum formae introductio sit momentanea; unde etiam quaest. 13. art. 2. contra Thomam, Secum, Richardum, Abulensem, Capreolum &c. statuunt ad salvandum Aristotelis pronuntiatum, quod homo hominem generet, non sufficere, quod satis praeparatur ab eo materia, in quam ubi perfecte disposita est, Deus animam infundat, ac corpori uniat: sed dari in generatione humana ex parte hominis generantis actionem terminatam intrinsece ad animam rationalem, non secundum se, ut absolute accipit esse, sive ut est creabilis, sed quatenus accipit esse in materia, & cum ea copulatur, sive prout est corpori unibilis.* Proferunt autem hoc argu-

argumentum. Cum generatio consistat in actione, qua forma materiae copulatur, cumque anima rationis particeps sit formalis terminus, a quo humana generatio speciem sortitur; non videtur, quomodo talis generatio constare queat, nisi detur actio, quae circa animam versetur, eamque uti proprium terminum intrinsece attingat. Et materiae uniat. Si solus Deus animam creat atque corpori unit, sequetur alterutrum horum, vel quod homo haud proprie dicitur hominem gignere, vel quod humana generatio cum aliorum viventium generatione non conveniat

universis. Deinde si dispositiones ut generantis instrumenta ipsam actionem generandi non edunt, sed inserviunt duntaxat ad reddendam materiam suscipiendae formae idoneam; profecto ut tales dispositiones non concurrunt activae, sed habent se ex parte materiae: ita nec generans dicitur per eas activè concurrere, proindeque nec merito illarum dicendus erit homo generare, cum generare sit agere. Hæc Conimbricenses, cum quibus transigat Bellarminus, qui statuit, dispositionem materiae usque ad animationem esse formale generationis.

CAPVT IX.

DE AMISSIONE IMAGINIS DIVINÆ PER LAPSUM PROTOPLASTON.

6. CXXIX.

Imago Dei per lapsum in homine amissa.

Atque hæc dicta sint de imagine Dei, ad quam primus homo conditus est. Restat excutienda quaestio: an imago Dei in homine per lapsum sit amissa? Resp. 1.) si divina imago sumatur pro ipsa essentia animæ, pro intellectu, voluntate, & reliquis viribus, dicendum non est, eam per lapsum periisse, siquidem quoad essentiam eadem mansit anima Adæ post lapsum, quæ fuit ante lapsum. 2.) Si imago Dei accipitur pro generali quadam congruentia & ἀναλογία, qua anima hominis quædam *τὰ Θεῶς* exprimit, ut quod umbram ostendit sacrosanctæ Trinitatis, quod incorporea est, spiritualis, intelligens & liberæ voluntatis in rebus suæ potestati subiectis, itidem dicendum non est, eam per lapsum periisse, siquidem hæc omnia animadvertuntur in anima hominis post lapsum. 3.) Si accipitur imago Dei pro dominio in creaturas reliquas, præsertim animantia, in quo *δευτέρως* imago Dei consistit, itidem dicendum non est, hoc sensu & respectu imaginem Dei penitus periisse; etsi enim illa imperii dignitas multis modis diminuta & labefacta est, tamen aliqua adhuc ejus supersunt vestigia. 4.) Si imago divina accipitur pro principiis nobiscum natis, quæ sunt tenues quædam reliquæ imaginis divinæ in mente & voluntate hominis, & velut rudera pul-

Tomus IV.

cherrimi ædificii; fatemur itidem, imaginem Dei non esse respectu harum tenuissimarum particularum penitus amissam, cum adhuc opus legis scriptum in cordibus etiam non renatorum. 5.) Sed si juxta scripturæ explicationem & determinationem imago Dei accipitur pro justitia & sanctitate illa vera, ad quam homo conditus, pro concreata illa omnium virium integritate & rectitudine, quæ in homine ante lapsum fuit, dicendum erit utique, imaginem divinam esse per lapsum amissam.

6. CXXX. Cui sententiæ toties Spiritus sanctus testimonium fert, quoties de peccato originali per lapsum Adæ in genus humanum introducto loquitur; illud enim definitur carentia justitiæ originalis, & totius naturæ humanæ corruptione, quæ in locum istius primæ integritatis successit. *Eramus antea lux in Domino, nunc sumus tenebrae*, Eph. V. 8. antea voluntas nostra conformis legi; nunc autem *φρόνημα σαρκὸς ἐστὶν ἐνιμίτια ἀντιπαραθεὶς τῷ Θεῷ*, Rom. VIII. 7. erat in membris nostris prius obedientia erga spiritum mentis & legem Dei; nunc videmus *aliā legem in membris nostris repugnantem legi mentis & captivos nos ducentem*, Rom. VII. 23. eramus antea dilecti Dei filii, nunc sumus *natura filii iræ*; Eph. II. 3. eramus antea vitæ spiritualis, quæ ex

Argumenta ad amissionem divinæ imaginis in homine confirmantia.

O o

Deo

Deo est, participes, nunc autem *mortui sumus in peccatis*, Eph. II. 1. Col. II. 3. &c. Proinde negare, quod amissa sit imago Dei, est ipsum peccatum originale negare.

§. CXXXI. Uterius: ad quod per Spiritum sanctum ita renovandi sumus, ut ex nova quadam creatione illud in nobis restituatur, id utique amissum. Jam vero ad imaginem Dei per Spiritum sanctum ita renovandi sumus, ut ex nova quadam creatione illa in nobis restituatur. Uti- que ergo imago Dei est amissa. *Minorem* confirmant dicta apostolica, 2 Cor. III. 18. Eph. IV. 23. Col. III. 10. in quibus observandæ hæc emphases. 1.) Restaurationem illam imaginis Dei esse *παραμόρφωσις*: esse renovationem spiritus, esse induitionem novi hominis. 2.) Eam fieri a Spiritu Dei, ab illo ipso, qui olim primum hominem ad hanc imaginem suam creavit. 3.) Imaginem Dei consistere in iustitia & sanctitate vera, in vera Dei agnitione, quorum nihil vel in viribus hominis adhuc reliquum, vel a viribus humanis expectari potest.

§. CXXXII. Ac ne ulla restet dubitatio, conferre debemus primum hominem, qualis describitur ante lapsum, & qualis nobis proponitur post lapsum; itemque qualiter describantur posterius Adæ: ubi manifeste adparebit, hominem ex iusto & sancto, impium & iniustum: ex divite pauperrimum: ex sano ægrum: ex vivente mortuum: ex libero captivum: ex Filio Dei hostem: ex hærede vitæ æternæ reum damnationis factum esse, atque exutum Dei imagine pulcherrima tetræ diaboli larym induisse, unde diserte pronunciat apostolus 1 Cor. XV. 49. *nos nō amplius gestare imaginem Dei & cælestis Adami, sed imaginem terrestris Adæ*, averſi a Deo, destituti concreata innocentia & iustitia, obnoxii calamitatibus, morbis, morti & damnationi.

§. CXXXIII. Quo sensu & respectu veteres quandoque diserte pronunciant, imaginem Dei in nobis periisse. Irenæus lib. III. cap. 20. *Filius Dei incarnatus & homo factus longam hominum expositionem in se ipso recapitulavit, in compendio nobis salutem præstans, ut quod perdideramus*

in Adam, id est, secundum imaginem & similitudinem esse Dei, hoc in Christo Iesu recipere-mur. Origenes hom. I. in Genes. *Homo maligne imaginem adducit per peccatum, ideo Christus venit in similitudine hominum factus, ut nos ad ejus imaginem reformemur.* Basiliius in PC. XLVIII. *Homo postquam supercælestis opificis imaginem amisit, terreni similitudinem assumpsit.* Ambrosius lib. VI. hexæm. cap. 7. *Illā bene picta est, quæ habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis, &c. secundum hanc imaginem Adam ante peccatum, sed ubi lapsus est, deposuit imaginem cælestis, sumpsit terrestris effigiem.* Augustinus XIV. de Trin. cap. 16. *Quis commemoratione vertuntur ad Dominum ab eo deformitate, quæ per cupiditates secularis confirmabatur huic seculo, reformantur ex illo: audientes apostolum dicentem: Nolite conformari huic seculo, sed reformamini novitate mentis vestræ, ut incipiat illa imago ab eo reformari, a quo formata est, non autem reformare se ipsum potest, sicut potuit deformari &c. peccando homo iustitiam & sanctitatem veritatis amisit, propter quod hæc imago deformis & decolor facta est, hanc requirit, cum reformatur & renovatur.* Idem de Gen. ad lit. lib. VI. c. 27. *In hoc renovamur secundum id, quod amisit Adam, id est, secundum spiritum mentis nostræ &c. Dicit apostolus: expoliantes veterem hominem cum actibus suis, induite novum hominem, qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit eum. Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adam per peccatum, quam recipimus per gratiam iustitiæ.* Bedæ lib. III. in Job. *Signaculum imaginis Dei, quod per peccatum Adæ attritum fuerat & oblitteratum, rursus per Christum iterata impressione restituitur.* Bernhardus tract. de grat. & lib. arbit. col. 1961. *Sufficiat in hoc corpore mortis atque in hoc seculo nequam ex libertate consilii peccato non obedire ex concupiscentia &c. Sic profectio Dei in nobis preparamus imaginem, sic antiquo honori illi capessendo, quem per peccatum amisimus, per gratiam præparamur.* Damascenus IV. orthod. fid. cap. 4. *Per transgressionem præcepti divinæ imaginis characteres oblitteravimus, & nunc in malitia*

*Diffa veterum
de amissione
imaginis ad-
vicia.*

malitia constituti divina communione iuste sumus privati.

§. CXXXIV. Quotiescunque autem veteres imaginem Dei in homine adhuc superslitem esse dicunt, intelligendum id de aliquo quatuor istorum modorum, quos paulo superius enumeravimus, non autem de quinto & ultimo, in quo vere ac proprie imago Dei consistit. Cujus loci est observatio illa, quod plerique ex veteribus imaginem & similitudinem sic distinguunt, ut imaginem referant ad essentielles animæ potestas, mentem, voluntatem, memoriam, &c. similitudinem ad qualitates animæ, iustitiam scilicet ac sanctitatem, quid ergo mirum, si juxta istam hypothesein postea dicant, imaginem Dei in homine adhuc esse reliquam? Imo quid mirum, quod Bellarminus IV. de eccl. c. 9. hæreseos dicam illis scribat, qui imaginem Dei in spiritualibus amissam dicunt, cum sententiam illam veterum de discrimine imaginis & similitudinis amplectatur? Recentiores Photiniani itidem disputant, imaginem Dei in homine neutiquam amissam esse. Vid. catechisin. Racov. p. 22. nimirum, quia ex falsa hypothese statuunt, imaginem Dei nihil aliud fuisse, quam dominium in creaturas reliquas. p. 23.

§. CXXXV. Agnoscunt quidam ex ipsis adversariis, Origeni, imaginem Dei in homine periisse adferenti, & nobis sententiam ejus, imo scriptarum amplexantibus, non posse hæreseos notam inuri, si de concreata rectitudine atque omnium virum integritate imago Dei accipiatur. Alphonsus de Castro lib. II. adv. hæres. tit. Adam. *Origenes per imaginem intelligebat vel naturam seu substantiam rationalem, vel significabat similitudinem seu animi qualitatem.* Quod si Origenes secundum hunc modum usurpaverit, quis non videt ibi, nullam esse hæreseos suspicionem? Maldonatus in comment. Luc. XV. Solent plerique per substantiam, quam prodigus dicitur perdidisse, liberum arbitrium, ceterasque naturales facultates interpretari: sic Augustinus, Beda, Euthymius, Bernhardus, quæ tamen sano ab eis sensu dicta sunt. Alii per eam substantiam perditam imaginem & similitudinem significari

putant. Ambrosius, omnia, inquit, naturas ornamenta consumpsit &c. Valquez in p. II. Thomæ tom. I. disput. 137. num. 14. *Respondeo, imaginem Dei aliam esse naturaliter impressam in intellectu, nempe memoriam & voluntatem, & hujus nihil minui intrinsece, sed tantum extrinsece, & ideo nunquam deleri, quantumvis extrinsece minuantur: aliam vero esse imaginem Dei homini per gratiam & caritatem impressam, his enim qualitatibus Deo similes efficiuntur, & hæc omnino amittitur per peccatum, & de hac intelligendi sunt Origenes & Augustinus.* Quibus adde Pererium, qui inter imaginem & similitudinem non agnoscit tale discrimen, quale Bellarminus constituit.

§. CXXXVI. Monstrabimus breviter quid respondendum sit ad argumenta eorum, qui imaginem Dei adhuc in homine post lapsum integram esse pugnant. I.) *Omnia in mundo obtemperant homini. Ergo homines adhuc gerunt Dei imaginem.* Resp. dominium illud non est principalis pars divinæ imaginis, quod ipsum tamen dominium valde ac valide est diminutum. II.) Gen. V. 1. *Adam genuit filium ad imaginem suam. Ergo imago Dei in ipso mansit.* Resp. per inversionem, quia Adam non ad primævam illam Dei, sed notanter ad suam peccato corruptam imaginem dicitur filios genuisse, utique ergo imago Dei in ipso perierat. Hugo super h. l. *Sicut Adam factus fuit a Deo innocente & immortalis ianocens ac immortalis, id est, qui non posset mori, ita ipse factus peccator & mortalis genuit peccatorem & mortalem.* Quæ sententia congruit cum illis dictis: *Quis dabit mundum de immundo conceptum semine? Ecce in iniquitatibus conceptus sum? Quod natum est de carne, caro est; Sumus natura filii iræ &c.* III) Genes. IX. 6. *ideo prohibetur hominis sanguis effundi, quia ad imaginem suam Deus hominem fecit: utique ergo adhuc in homine Dei imago perseverat.* Resp. ratio legi addita tam ad interfectorem, quam interfectum referri potest. Quamvis enim imago Dei quoad perfectam iustitiam, sanctitatem & reliquas spirituales dotes in homine perie-

Argumenta eorum, qui statuunt, Imaginem Dei adhuc in homine esse integram.

perierit; tamen reliquæ adhuc sunt in mente hominis notitiæ præctiæ, honestorum ac turpium *διακριτικαί*, quæ interfectorem a cæde revocare debebant: atque hoc dictamen conscientiæ est particula quædam imaginis divinæ, quam in nobis ipsis revereri debemus. Interfectum quod attinet, is ad imaginem Dei in Adamo conditus, atque ad eandem per Christum reparatus. Proinde in his ac similibus dictis scriptura respicit tum ad primam hominis creationem, quippe in Adamo omnes sunt conditi ad imaginem Dei; tum ad reliquias imaginis divinæ, quippe in mente hominum etiam non renatorum reliqua est particula istius primæ pulchritudinis: tum denique ad officium & beneficia Christi; is enim venit in mundum, ut destrueret opera diaboli, ac per *παλιγγενεσίαν* atque *ἀνακαινώσιν* imaginem Dei in nobis repararet. IV.) Psal. XXXIX. 7. *In imagine ambulat homo.* Resp. *בְּצֶלֶם* hoc loco significat umbram, sensus est, quod homo velut in umbra atque tenebris ambulet, ignorans diem mortis, ideoque stolide agat peritura opes tam anxie congerendo; quam explicationem contextus evidenter probat. Textui igitur non satis congruit, quod Augustinus & Cassiodorus de imagine Dei hoc loco disserunt. V.) Sap. II. 23. *Creavit Deus hominem in incorruptibilitate, & ad imaginem propriæ similitudinis fecit illum.* Resp. loquitur sapiens de homine, qualis a Deo primum conditus, non autem qualis post lapsum in mundum nascitur, sequitur enim adversativa: v. 24. *Invidia diaboli mors introivit in mundum;* petinde ut *ἀφθαρσίαν*, ita quoque *εἰκόνα τῆς Θεοῦ* amisit homo. VI.) 1 Cor. XI. 7. *vir est imago & gloria Dei.* Resp. agitur non de principali membro imaginis divinæ, quod utrique

sexui commune fuit, sed de externo quodam ornamento ac minus principali parte imaginis divinæ, videlicet de imperii dignitate, cujus reliquæ adhuc supersunt. VII.) Jac. III. 9. *lingua benedicimus hominibus, qui ad similitudinem Dei facti.* Resp. creati sunt omnes in Adamo ad Dei imaginem, supersunt in omnibus reliquæ istius divinæ imaginis, & Christus venit in mundum, ut beneficio spiritualis regenerationis omnes ad imaginem Dei renovaret. Quid? quod hoc loco usurpatur vox *ὁμοιωσις*, (similitudinis,) cum tamen inter imaginem & similitudinem Dei tale discrimen constituitur, ut hæc amissa, illa vero superstes mansisse a Bellarmino adferatur?

§. CXXXVII. Constat igitur satis perspicue ex scripturæ & experientię testimonio, imaginem divinam ita in posteris Adæ periisse, ut vix tenues quædam reliquæ, cæque ipsæ per peccatum obscuratæ & labefactatæ sint superstes, quas ideo Deus in nobis voluit esse reliquas, 1) ut essent testimonia de naturæ nostræ, qualis a Deo condita olim fuit, præstantia, velut rudera ac *ἑσέρια* de ædificii dignitate testantur. 2) Ut ex illis misericordiam Dei erga nos indignissimos peccatores discamus, atque in tabulis cordis nostri, vivis reliquiarum istarum literis Dei bonitatem expressam legamus. 3) Ut notitiæ illæ adhuc reliquæ sint rectrices externæ disciplinæ, qua velut pædagogia quadam Deus utitur ad instaurationem imaginis suæ partem nobis per Christum. 4) Ut improbi redderentur *ἀναπολόγητοι*, damnam veritatem in injustitia detinent, Rom. I. 18. *eamque in mendacium commutant.* v. 25.

Quare aliquæ imaginis divinæ reliquias in homine superstitæ Deus esse voluerit?

CAPUT X.

DE VSV HVJVS LOCI ET IMAGINIS DIVINÆ
DEFINITIONE.

§. CXXXVIII.

Usus hujus doctrinæ.

Usus doctrinæ de imagine Dei constitui potest *triplex*, siquidem deducit nos 1.) ad agnitionem bonitatis divinæ, cui soli

acceptum referendum, quod genus humanum in Adamo ad imaginem Dei conditum est, quodque amissum hoc bonum Christus in nobis reparare incipit, in æterna vita opus illud consummaturus. 2.) Ad agnitionem miseriæ nostræ, cum ex tanto dignitate

gnitatis gradu velut e caelo delapsi, ex illis parentibus nascamur, qui prius nos faciunt damnatos, quam natos. Bernhardus in meditat. cap II. col. 1190. Refert Eldras, seniores illos, qui prioris templi a Salomone exstructi pulcritudinem viderant, aspectu posterioris templi, quod Zorobabel post captivitatem Babylonicam reparaverat, ad lacrymas provocatos fuisse; quanto justiore doloris & lacrymarum causam habemus, si quando in memoriam nobis revocamus, primum hominem ad imaginem Dei conditum fuisse sacrosanctæ Trinitatis habitaculum atque templum pulcherrimum, sed ab infernalibus Chaldæis horribiliter id devastatum, & dona illa concreata ex eo abrepta esse. 3.) Ad fulcimentum *spei nostræ*. Dies extremi iudicii erit olim tempus *ἀποκατάστασις πάντων*, Act. III. 20. Ut prius templum Hierosolymitanum non mansit perpetuo devastatum, sed iterum reedificatum atque exstructum est, quin & Christi adventu gloriosius priore factum; sic Christi gratia & Spiritus sancti efficacia imago illa Dei, ad quam in hac vita reformari incipimus, multo lucidius & gloriosius aliquando in nobis fulgebit, quam in Adamo olim fulsit, ille poterat non mori, nos non poterimus mori.

§. CXXXIX. Ex superioribus

Defusio

omnibus talis constitui potest ima-

ginis Dei descriptio. Imago Dei *imaginis divi-
nae*. in primo homine fuit naturalis & summa perfectio totius hominis omniumque animæ & corporis virium rectitudo, integritas & cum Deo archetypo conformitas, sine omni lucta carnis & spiritus, videlicet in mente sapientia & lux divinæ agnitionis, in voluntate iustitia & sanctitas legi Dei perfecte conformis, adeoque omnium superiorum & inferiorum facultatum & membrorum sine ulla rebellionem consensio & harmonia cum voluntate Dei congruens, & immortalitas, ac dominium in omnia animalia & creaturas reliquas, quæ omnia, si homo in concreata integritate perstitisset, in posteros fuissent propagata.

§. CXL. Hæc de imagine Dei in primo homine dicta sunt, de qua ita disserimus, quemadmodum illi, qui in obscuro carcere detenti lucis præstantiam inquirunt. Quid de illa imagine in posteris primorum parentum supersit, suo loco excutietur. Deo Patri, qui nos in Adamo ad sui imaginem condidit, & Filio, qui est substantialis imago Dei, instaurationem imaginis Dei nobis promeruit, & Spiritui sancto, per quem imago illa in nobis vicissim instauratur, sit laus & gloria in seculum!

LOCUS X. DE

PECCATO ORIGINALI, HOC EST, DE LAPSV PRIMORVM PARENTVM, ET ILLVM SECVTA NATV. RÆ CORRUPTIONE, IN POSTEROS PROPAGATA.

PROOEMIUM.

§. I.

*Connexio cum
præcedentibus.*

Primævam hominum in paradiso felicitatem & conditionem eorum beatissimam contemplati sumus hætenus: & quantis a Deo creatoris donis ac bonis cumulati fuerint, affatim,

cum admiratione vidimus. Sed hanc ipsorum felicitatem non fuisse perpetuam, nec dona illa hæreditario jure ad posteros pervenisse, sacræ testantur literæ, & illis *ὁμολογῶ* experientia, quæ morti & mortis antambulonibus, morbis variisque malis nos subjectos esse comprobatur.

Oo 3

§. II.

Felicitas hominis primæva.

§. II. Clausula hexæmeri pulcherrima est: *Vidiſ Deus cunſta, quæ fecerat, & ecce erant omnia valde bona*, Gen. I. 31. *Iubilabant Deo filii ejus, & laudabant eum aſtra matutina*, Job. XXXVIII. 7. Creaturæ omnes ſtabant in ordine ſuo, & veluti exſertis linguis bonitatem, ſapientiam ac potentiam conditoris ſui prædicabant; homo ex earum & ſui inſpectione Deum creatorem cognoscebat, fulgebat in mente ejus clara lux divinæ notiæ, voluntas perfecta Dei dilectione inſtructa erat, nullus in animæ potentiis vel corporis membris vitioſus motus, aut a lege aberratio; familiariter homo cum Deo colloquebatur, & in ipſo lætabatur;

vivebat in ſumma mentis quiete, & abundantiffima rerum omnium affluentia.

§. III. Merito ergo quispian terram maledictam & hominem *Qua miſere ex-cidit.* ſub peccatum venundatum, ac omnis miſeriis ſubjectum intuitus, exclamaret cum ſervis patrifamilias Matth. XIII. 27. *Domine, nonne bonum ſemen ſparſiſti in agrum tuum, unde ergo zizania?* Sed quod paterfamilias ibidem ſervis reſpondet v. 28. *Inimicus hoc fecit*, ideam reſponſi a Moſe primævi ſtatus ſcriptore datur, Gen. III. cujus ſumma eſt, quod diabolus ſeducens, & homo a Deo deficient peccatum & omnia mala in mundum introduxerint.

CAPUT I.

DE CAUSA LAPSVS ADAMI.

§. IV.

*ἀπορροή
lapsus.*

Plantaverat Deus in paradifo inter arbores reliquas arborem ſcientiæ boni & mali, & mandatum homini dederat de non comedendo iſtius arboris fructu, addita comminatione, ſi præcepti huius immemor prohibitum fructum comederet, morte ipſum moriturum, id eſt, certiffime ipſi temporalem & æternam mortem paratam fore.

*Lex primæva
aut homini da-
ta?*

§. V. Nimirum hac νομοθεσίᾳ Deus voluit declarare, 1.) ſe eſſe hominis creatorem & Dominum, cui ſervire & obedire homo, tantumquam ſervus & creatura, teneatur: 2.) atque hominem perfectis rationis viribus, ac totius naturæ integritate, liberi inſuper arbitrii facultate inſtructum eſſe, ut Deo ſervire poſſet: 3.) quinimo propoſuit Ipſi in hoc præcepto γυμνάσιον quoddam obedientiæ, quæ Deo gratiffima & homini utiliſſima fuiſſet. Si enim homo perſiſtiſſet in ſancta erga hoc præceptum obedientia, ſtatuto tempore absque mortis aut doloris interventu ex terreno paradifo in cœleſtem fuiſſet translatus & in bono confirmatus.

§. VI. Id quod ſibi reſponſum ſtatuant, qui diſputant, quare Deus dederit homini tale præceptum, a quo ipſum deviatorum præviderit? Imo vero, ut illud obſervaret, præceperat; ut obſervare poſſet, perfectis viribus eum inſtruxerat: ne obſervare detrectaret, mortis comminationem addiderat. *Quid ultra debuit Deus facere vineæ ſuæ, quod non fecerit?* Ela. V. 4.

§. VII. Poſtquam autem fatânas a Deo creatore ſuo deflexerat, odio Dei & hominum invidia incitatus cogitavit, hominem ad transgreſſionem huius præcepti ſolicitare, atque hoc modo ex feliciffimo integritatis ſtatu ipſum deturbare. Proinde ſerpentem animal præ cæteris ὄφιν, aſtutum atque callidum, homini inſuper familiare, *Dei permiſſione ingreditur*, ſuo inſtinctu eum implet, (Quæ ſunt verba Auguſtini XI. de Gen. ad lit. cap. 2.) *ut ſpecioſe hoc vélamine ſuum regere poſſet, de homine ſeducendo propoſitum*, ὄργανον ἦν ὁ ὄφις τῇ τῆς ἀληθείας ἰχθὺς Theodoretus quaſt. XXXII. in Gen. εἰς ἣν ἀντι-μὲν ὁ φαινόμενος τότε ὄφις, ἀλλὰ ὁ ἐν τῷ ὄφει ὄφις λαλήσας, φημι δὲ διάβολος, &c. Epiphanius I. tomo 3. hæref. 37.

*Diabolus ſuis
cauſa impulſus
lapsus.*

§. VIII.

Qualis serpens intelligendus Gen. III.
§. VIII. Josephus I. antiquit. Jud. c. 3. (*) literæ nimium inhzrens, nihil aliud quam naturalem serpentem hoc loco cogitat, cui poenae loco vocem ademtam ac venenum ei additum esse scribit. Philo in libro *περί κοσμοποιίας* (**), itemque in libro *ἀλλήγογ.* ab historia penitus recedens in allegoriam totum hunc locum convertit, sunt haec, inquit, figurata documenta ad allegoriae scrutationem

invitantia per latentes conjecturas, quas si quis sequatur, ut decet, serpentem haud absurde voluptatem subindicare interpretabitur (***) Philonem sequitur Origenes (*), qui per virum rationem, per mulierem vero appetitum sensitivum intelligit hom. III. in Exod. Julianus, teste Cyrillo lib. III. in Julian. *Mosis narrationem fabulosam esse contendebat, propterea quod serpenti humana vox tribuatur* (**). Nos nec nudum, nec mere allegoricum, sed diabolo obsecsum

(*) Locus JOSEPHI, quem hic adducit Gerhardus, non exstat cap. III. sed capite I. Nec solus JOSEPHVS verba scriptoris sacri de vero serpente, cui olim sermo concessus fuerit, interpretatus est. Eandem enim sententiam & ABEN ESRA, & alii ex ebrae gentis doctoribus, nonnulli quoque ex christianis suo adprobarunt calculo. Speciosa atque ingeniose excogitata est R. ISAACI ABRABANELIS expositio, qui per serpentem seductorem verum quidem ac naturalem serpentem intelligit, qui vero loquendi facultate fuerit destitutus, ac suo duntaxat exemplo, adscendendo in arborem vetitam, ejusque fructum comedendo, Evam ad idem faciendum induxerit. Ast Mosen, morę gentium orientalium, animantibus brutis loquelam tribuentium, hæc ita retulisse, ut serpentem atque Evam colloquentes introduceret, atque hac ratione cogitationes Evæ exprimeret, quæ ejus mentem subierunt, cum serpentem de fructu arboris vetitæ comedentem conspiceret. Sed multa sunt, quæ huic obstant sententiæ. Ut enim taceamus, ejusmodi prosopopœias nec MOSI scriptori divino, nec aliis veterum scriptorum fuisse usitatas, uti ex *Genes. I. 3. seqq. II. 3. III. 14. 15.* aliisque locis colligere licet; multa sane in hæc Mosis narratione occurrunt, quæ in serpentem naturalem plane non quadrant. Accedit, quod in aliis sacrae scripturæ locis primorum parentum nostrorum seductio disertis verbis caco-dæmoni tribuatur. Vid. SIMONEM DE MUIS in *variis sacris p. 8. seqq.* & b. BUDDEVM in *bist. ecclesiast. vet. testam. tom. I. p. 120.*

(**) Vid. PHILONIS librum supra adlegatum *περί κοσμοποιίας*, sive *de mundi opificio fol. 46. C.* edit. Francof. ann. MDCCXI.

(***) Huic expositioni allegoricæ ut speciem quandam conciliaret PHILO, ostendere conatur, absurdum haud esse, si dicamus, voluptatem serpente adumbrari. Quemadmodum enim hic pedibus carens in ventrem ambulat, terræque glebis pro

cibo utitur, & tandem venenum in dentibus gestat: ita ægre caput attollere hominem voluptatibus immersum, gravatum depressumque subvertente eum & supplantante intemperantia. Nec valetur cibis cœlestibus, quas sapientia viris contemplativis porrigit, sed iis, qui quotannis ex terra proveniunt, unde ebrietates ortæ in furores tandem erumpunt, ostenditque, se non minus quam serpentem, venenum secum circumgestare. Ast hanc Philonis expositionem solide confutarunt SAM. BOCHARDVS in *operibus*, col. 836. atque PHILIPPVS CASIMIRVS SCHLOSSERVS, in erudita dissertat. *de serpente seductore*, sub præsidio b. RVSIJ Jenæ MDCCXII. habitæ, sect. II. §. I. p. 17. seqq. Cæterum non tantum lapsus, sed & universam creationis historiam, in mysteria philosophica transformare annisus est PHILO, prout exemplis in medium adductis ostendit b. BYDDEVS, in *exercitat. historico-philosoph. de allegoriis Origenis*, quæ ejus *parergis historico-theolog.* inserta est, §. XXI. p. 164. seqq.

(*) Gerhardus ORIGENEM Philoni heic adfociat, qui, prout in plerisque alias solebat, huncce etiam locum allegoricè acceperit. Dubitat hac de re ZACH. GRAPIVS in *disp. de sensatione Evæ & Christi* sect. I. §. III. & V. Sed vid. PETR. DAN. HVETIVM in *Origenianis*, L. II. *quest. XII. num. 7.* & b. BYDDEVM loco cit. §. XIX. p. 161. Fuerunt autem, præter Origenem, complures alii, qui sensum litteralem heic deseruerunt, totamque historiam lapsus primorum nostrorum parentum allegorice explicare conati sunt. Verum de his alibi nonnulla dicendi commoda sese offeret occasio.

(**) Confutat hanc JULIANI objectionem CYRILLVS Alexandrinus loco supra excusato, ea quidem ratione, ut possibilitatem sermonis a spiritu maligno per serpentem facti stabilire annisus fuerit. Unde similia exempla, sive vera, sive ficta, ex poetarum scriptis gentiliumque traditionibus JULIANO opposuit, veluti Achillis equam,

sum ac stipatum serpentem hic describi statulimus (*). Talia enim ei tribuuntur, quæ nu-

do ac ratione destituto serpenti minime conveniunt: 1.) Serpens hic articulato sermone utitur,

equam, cui Juno, juxta Homerum, vocem indiderit: Dodonæam quercum, quam humana voce loquentem gentiles tradant &c. Verum hanc responsum nodum non solvere, me non monente, sapiens quisque facile perspicit. Nec inepte dictum quondam fuit ab ARISTOTELE, *serpentis linguam esse ἀχρηστον ἄπορ τῆς φωνῆς ἐγγασίας*, h. e. inutilem ad vocis officium; libr. II. de partib. animal. cap. XVII. E. rom. II. oper. fol. 510. edit. Paris. MDCLIV. Multo itaque minus ita loqui potuit serpens, ut maxima cum astutia tam accurate quaestionem formare, ac fallaci legis divinæ explanatione Evam seduceret. Immo ne Satanas quidem loquendi facultatem animali muto & ad sermonem nulla ratione disposito conferre poterit, siquidem hoc infinitæ virtutis opus est. Atque hæc ipsa ratione facile dilui potest objectio, quando nonnulli regerunt, *nihil absurdi esse, animal aliquod loqui, quia loquentem legamus asinam Bileam*; non enim de angelo dicitur, quod adperuerit os asinæ, sed *יונה* dicitur illud adperuisse, Num. XXII. 28. 2 Petr. II. 16. Poterat tamen CYRILLVS contra Julianum disputans, exempla ex gentiliū historia desumpta *ἀπὸ τῶν ἑθνησίων* urgere, quia de iis apud gentiles nullum erat dubium.

(*) Sequitur heic GERHARDVS communem fere omnium christianorum sententiam, cacodæmonem serpentemque naturalem conjungentium, ut hunc *ὑπερβύτου* atque ab illo *ὑπερβύτου* credant. Verum ea est OBSESSIONIS diabolicæ conditio, ut in brutis animantibus locum habere nequeat. Obsessio enim supponit peccatum in obsessio; at in serpentem non cecidit peccatum; unde & homines dicuntur obsideri a cacodæmone, non autem bruta: in illos enim obsidendi jus habet infernalis genius, propter peccatum, 1. Iob. III. 8. Malumus proinde iis accedere, qui per serpentem seductorem SOLVM DIABOLVM, in corpore parastatico, serpentino simili, ac forsitan prorsus singulari, adparentem intelligunt. Hæc enim sententia ejusmodi innitur argumentis, quæ eandem reddunt longe probabilissimam. Diabolus enim I) ab ipso servatore Christo dicitur *bomicida ab initio* & *mendax* Iob. VIII. 44. dum scilicet hominem ad peccandum induxit, omnes homines morti tradidit, seu in mortem præcipites dedit, siquidem per peccatum mors intravit in mundum Rom. V. 12. Homicida itaque fuit diabolus, idque

ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ab initio scil. mundi. Hæc quippe loquendi formula responderet ebriorum *בְּרִשְׁתָּא* Genes. I. 1. II) Diabolus in sanctioribus litteris absolute vocatur *נחש* *serpens*, Esai. LXV. 25. 2. Cor. XI. 3. itemque *draco magnus*, & *serpens antiquus* (Judæis *הַנָּחָשׁ הַקְּדֵמֹנִי*) Apoc. XII. 9. XX. 2. quo ipso clare satis indicatur, quid per serpentem in tota tentationis historia sit intelligendum. Accedit III) quod verus ecclesia judaica firmiter crediderit, cacodæmonem auctorem fuisse ac causam, cur mors in mundum intraverit, Sap. II. 24. quodque IV) gentium apostolus, dum *satanam pedibus fidelium contereendum* promittit Rom. XVI. 20. procul dubio respexerit promissionem primam de semine mulieris, *caput serpentis* contrituro Genes. III. 15, adeoque serpentem seductorem explicuerit per *satanam*. Quæ quidem expositio V) in tota verborum, quæ Genes. III. leguntur, serie suum habet fundamentum. Hæc enim non duo, sed unum duntaxat subiectum indicat, nec ullum superest dubium, quin in initio narrationis Mosaicæ idem subiectum sit intelligendum, quod in progressu. Jam vero in progressu historię Mosaicæ, ex omnium, vel saltem plerorumque interpretum confessione, solus intelligitur cacodæmon, prout ex vers. 14. & 15. luculenter adparet. Et sane hunc solum, non vero serpentem naturalem in historia lapsus a Mose descripta designari, VI) exinde luculenter patet, quoniam ea, quæ Genes. III. de serpente seductore dicuntur, in serpentem naturalem haud quadrant, sed in solum satanam, sub serpentis larva latentem; prout paucis jam ostendemus.

Dicitur 1) hunc serpentem seductorem fuisse *callidum* præ omnibus agri animalibus, Genes. III. 1. Verum hoc de serpente naturali in se spectato intelligi haud potest, siquidem æque magnam alias calliditatem in actionibus suis exerunt multa alia animalia; immo vel majorem, quam serpens facit. Provocamus ad astutiam vulpinam, cuius tanta apud veteres philosophos fuit deprædicatio, ut de eadem quamplurimas, ad corrigendos hominum animos, fabulas cuderint, quales apud AESOPVM leguntur. Nec sane serpentis calliditas genium internalem quidquam juvisset in perficiendo suo negotio, nisi ipse rem præstitum difficillimam, sub alia licet forma peregisset. Ipse enim est callidus & ad fraudem acutus, cuius insultus vafricie & astutia plenos repellere nos jubet apostolus Paulus Eph. VI. 11. seqq. Ipse

pur, jam vero λόγος προφορᾶς τῆ ἰνδιὰβερυ λόγος index est; ecquis autem actionem, ejus-

que πρόσλημα orationem bestiis adscribere velit? Ridiculum est, quod Parva Genesis & Josephus

Ipse esum fructus ex arbore vetita ut rem levissimam persuasit Evæ, ejusque prohibitionem directe non impugnavit, sed eandem dubiam reddidit uxori, & per cuniculos rem suam egit. Ipse singularem, quam protoplasti fructus veriti comestione impetraturi essent, præstantiam, miris modis deprædicavit, ut hac ratione eos ad peccandum induceret. Quæ a serpente naturali profecta esse, nemo sibi persuaserit. Dicitur vero 2) serpentem seductorem verba ad Evam fecisse, quæ ex illa calliditate, de qua modo didicimus, fuerint profecta. Ast loquelam in serpentem naturalem cadere haud posse, exinde luculenter patet, quod propter organorum palati-que inhabilitatem vocem articulatam proferre prorsus nequit. Potuisse autem cacodæmonem, sub specie serpentis ficta, vel alio schemate allegorico, non tantum se præsentem sistere, sed & verba proloqui, Samuelis personati exemplum haud obscure docet, 1. Sam. XXVIII. Cacodæmonem enim sub Samuelis larva Sauli, adparuisse, verbaque in medium protulisse, non sine ratione statuunt plerique interpretum. Cum primis vero huc spectat memorabile exemplum tentationis Christi, ab infernali genio susceptæ, Matth. IV. Dicitur 3) in adlegato Genes. capite III. 14. serpentem seductorem a Deo in jus fuisse vocatum, eidemque recensito atroci, quod commiserat, facto, sententiam publicatam. Nemo vero est, qui ignoret, brutum nulli subiectum esse legi, nec moralitatis capax esse, nec sententiam judicis percipere posse atque intelligere. Nihil itaque superest, quam ut dicamus, cacodæmoni, serpentis larva induto, delictum fuisse exprobratum, sententiamque a justissimo iudice publicatam. Eodem enim hunc serpentem modo adlocutus est Deus vers. 14. quo vers. 16 & 17. Adamum atque Evam adlocutus dicitur. Addimus 4) gravissimam serpenti maledictionem a supremo numine fuisse annunciatam, qua is infra omnes bestias ac feras agri fuerit depressus. Hanc vero maledictionem serpens naturalis revera expertus haud est. Neque enim omnium reliquorum animalium est miserrimum, sed eandem cum reliquis reptilibus sortem habet. Neque hominibus magis est invisus serpens naturalis, quam quæcumque alia bruta. Nam lacertæ inter reptilia, & omnia, quorum morsus venenatus est, æque a hominibus male habentur. Longe majori jure de infernali genio dici potest, eidem revera contigisse maledictionem istam ean-

demque gravissimam, serpenti seductori a supremo numine denunciatam. Hunc enim, una cum tota caterva reliquorum angelorum, qui peccaverant, in tartarearum tenebrarum catenas præcipitatum conjecit Deus, adservandum in iudicium plene planeque in eo exsequendum 2. Petr. II. 4. Quæ quidem satanz maledictione certe major non datur. Equidem, si 5) primum consideremus maledictionis membrum, ubi serpens super terram ire a Deo jubetur, quod ita se habere oculi nostri testantur, videri fortassis posset, serpentem naturalem ex historia tentationis haud penitus esse excludendum. Verum, quo minus huic sententiæ subscribamus, variz eæque haud leves obstant rationes. Nam 6) nondum evictum est a sententiæ hujus fautoribus ac defensoribus, serpentem ante lapsum pedibus instructum, iidem vero post lapsum privatum fuisse. Neque enim privationis istius certa in textu deprehenduntur vestigia. 7) Innumere fere dantur reptilium species poena non adfectæ, quibus cum serpente commune hoc est, quod pedibus destituantur, nihilque exinde patiantur molestiæ, quin potius, eximia quadam præ aliis animantibus gaudeant prærogativa. Constat quoque 7) dari serpentes, qui non semper humo incubent, sed subinde in arbores ascendunt, immo qui erecti incedant. Quæ cum ita sint, facile intelligitur, maledictioni divinæ suam non constare veritatem, si verba textus de serpente naturali explicantur. Aliter se res habet, si de genio infernali hocce maledictionis membrum accipiat. Phrasis enim venire incedere de omnimoda corporis depressione in sanctioribus litteris solet usurpari, denotatque subinde ipsam animi depressionem. Vid. psalm. XLIV. 26. add. Apoc. XII. 9. In ejusmodi vero statu depressio ac miserrimo versari cacodæmonem, ejectum ex principatu, quo amplius dignus non erat, omnique bonitate privatum, ex malitia vero totum compositum, nulla indiget probatione. Quod si denique 6) alterum maledictionis divinæ membrum, quo serpenti seductori hæc denunciata fuit poena, quod pulverem sit esurus omnibus diebus vite sue, attentius consideremus, facile deprehendimus, hancce phrasin, si proprie & literaliter accipiat, in serpentem naturalem haud quadrare. Neque enim, experientia teste, solo pulverulento victu contenti vivunt serpentes, sed potius inter animalia αὐτοφάγα omnivora referri possunt, prout

ARI-

sepius opimantur, animalia olim loquendi facultate fuisse praedita. 2.) Serpens naturalis erat

bona Dei creatura, ad quam iidem pertinebat elogium; Genes. I. 31. atqui hic loquitur serpens,

ARISTOTELES jam observavit *tom. II. hist. animal. libr. VIII. cap. IV. fol. 384. edit. Paris. MDCLIV.* Licet etiam serpentes, dum humi repunt, cum aliis cibis subinde pulverem in os ingerant, hoc tamen iis solis non contingit, sed omnibus fere terrae animalibus; ut proinde pulveris comestio poenae ac maledictionis rationem habere nequeat. Ut jam illud haud urgeamus, longe probabilissimum esse, non demum post lapsum pulvere vesci coepisse serpentem, cum ante hominis lapsum jam humi repierit. Nihil itaque superest, quam ut sensum *improprium* heic adoptemus, atque dicamus, *pulverem lingere* phrafi scripturae sacrae denotare *extremam abjectionem* atque *opprobrium*, veluti *psalm. LXXII. 9. CII. 10. Esaj. XLIX. 23. LXV. 25.* Hanc vero expositionem si adoptemus, nihil profecto obstat, quominus dicamus, Deum istiusmodi phrasibus abjectis ipsum genus infernalem insignivisse, ut hac ratione nos edoceret, ineffabile irae suae pondus eundem premere. Debet enim diabolus pulverem devorare *כל היום כל היום* *omnibus diebus vitae suae*, h. e. sine fine, nulla liberationis spe ipsi relicta.

Nec est, quod forte quis obijciat, hanc interpretandi rationem litteram deferere, ac proprietatibus stili historici, quo usus est Moyses, e diametro repugnare. In narratione quippe Moisaica non tantum stilius *historicus*, sed & *dogmaticus*, quin & *propheticus*, quod ad denunciationem poenae serpenti subeunda, nec non vaticinationem de Christo attinet, deprehenditur. Eventus vero futuros, ex consuetudine sermonis sacri, saepissime verbis impropriis in scriptura sacra describi, nemo facile est, qui ignoret. Accedit, quod omnes interpretes non possint non locutiones quasdam figuratas, tum metonymicas, tum metaphoricarum, in historia lapsus admittere. Ita verb. grat. *semen mulieris* explicant de homine, qui ex femine mulieris est generatus; verba *in sudore faciei* interpretantur de labore perdifficili & cum multis molestis conjuncto; *capus* itemque *semen* serpentis, non de serpente naturali, sed de cacodamone allegorice exponunt. Quae ipsis litteram heic deferendi fuit necessitas, eadem nos quoque coegit, ut, seposito sensu literali, verba *commatis 14.* allegorice exponemus. Equidem allegorias in cerebro humano effectas merito rejiciendas esse arbitramur. Innatas vero, quales in scripturis sanctioribus passim, ac speciatim *Genes. III. 14. & 15.* occurrunt, me-

rito amplectimur, donec certior rei oppido diffilis explicatio adferatur in medium.

Possimus quidem iis, quae hactenus diximus, nonnulla alia subungere confirmanda expositio- ni nostrae inservientia. Possimus inprimis eandem comprobare ex egregia commatis *14. cum 15. connexionione.* Quod si enim binos istos versus adcurate inter se conferamus, facile patebit, allegoriam in *vers. 14.* coeptam in subsequenti commate continuari uberiusque confirmari. Sed nolimus huic argumento adcuratori investigatione dignissimo diutius inhaerere, lectoresque nostros ad eos ablegamus auctores, qui de serpente seductore integras dissertationes luci publice exposuerunt. Fecerunt id ISAAC. FAVSTIUS, JO. PASCHIUS, JO. FRISCHMUTHUS, TILLEM. ANDR. RIVINUS, CHRISTOPH. WEGLEITERUS, JO. PHIL. HEINIUS, ZACH. GRAPPIUS, JO. CHRISTOPH. ORTLOBIUS, PHIL. CASIMIR. SCHLOSSERUS, & qui primo nominandus erat loco, JO. CHRIST. KLEMMIUS, eximius quondam universitatis nostrae theologus.

Licet vero, prout ex supra dictis patet, primi nostri parentes non a serpente naturali, sed a cacodamone ad peccandum fuerint inducti, Moyses tamen nullam cacodamonis, sed solius serpentis, sub cujus larva seductor latuit, fecit mentionem. More enim historicorum indicavit res, easdemque descripsit, ut sensibus externis sese manifestarunt; res autem invisibiles, quae sub schemate visibili operabantur, prorsus tunc cecidit, quoniam alias de genis eorumque origine subobscurae duntaxat erat locutus *Genes. III. 1.* Nobis hodie sufficit, quod ipsemet servator Christus testimonio suo prorsus irrefragabili nos edocuerit, serpentem seductorem fuisse diabolum, *Job. VIII. 44.* quod & alia sanctioris scripturae oracula abunde confirmant.

Solent equidem ii, qui serpentem naturalem heic non penitus excludendum esse arbitrantur, causae suae praesidium quarere in iis scripturis sacri verbis, quae *Genes. III. 1.* leguntur. Ibi enim reliquis animalibus agri serpens non modo calliditate anteponitur, sed & cum iis comparari iisque adnumerari videtur. Verum supra jam ostendimus, etiam illa verba non de calliditate serpentis in se spectati, sed potius infernalis genii commode explicari posse. Addimus jam & hoc, *comparationem* interdum habere *ut supra*

pens, mandatum Dei pervertit, atque ab eo hominem seducit. 3.) Pœna serpenti huic inflicta κατὰ μέτρος quidem naturali serpenti competit, non autem ex toto, siquidem mulieris semen non naturalis, sed infernalis serpentis caput conculcavit, atque inimicitia illa inter serpentem & mulieris semen non naturali, sed infernali serpenti tribuenda. (Inscite Bellarminus III. de grat. primi hom. cap. 3. & Calvinus in comm. III. Genes. uti etiam Joh. Sommerus Photinianus contra Carolium lib. II. cap. 3. secuti Rabbinos statuunt, inimicitiam illam intelligendam de naturali illo inter filios Hevæ & serpentis dissidio. Atqui Deus dicit, se velle ponere vel constituere illud odium: jam vero naturale odium jamdum indixerat publica illa serpentis naturalis proscriptio. Præterea semen illud mulieris solus est Christus, teste Spi-

tionis, ut Job. III. 19, 20. 2. Tim. III. 4. sensumque verborum Moſis hunc esse: hic serpens fuit callidus & ad fraudem acutus, cujusmodi nullum est animal, licet ille animalis cujusdam speciem præ se tulerit. Est hæc comparatio impropria, ut a logicis adpellari solet, ubi uni comparatorum *tertium comparationis* in majori gradu tribuitur, quod alteri plane non competit. Nec est, quod hæc comparatio impropria nobis scrupulum forte heic injiciat. Occasionem enim eidem dedit, quod genius ille infernalis in corpore parasitico, serpentis alicujus speciem referente, adparuit primis parentibus, eosdemque tentavit. Hiuc & de hoc unico individuo, Evam seducente, non vero de quovis serpente in genere loquitur Moſes, id quod ἡ emphaticum vocis שָׁרָפִים in textu indicat.

Quum vero, prout hætenus ostendimus, diabolus seductor serpentis cujusdam speciem eo tempore retulerit, cum primos nostros parentes tentaret ac seduceret, non sine ratione quæri heic posset, cujusnam serpentis figuram externam adsumserit spiritus iste malignus, & quam ratione sub schemate isto allegorico Evam, divina sapientia atque imagine præditam, seducere potuerit? Equidem, tacente scriptura sacra, nihil certi hac de re dici posse, lubenter fatemur. Nec tamen improbabili nobis videtur eorum sententia, qui ajunt, serpentem istum, in cujus corpore adparuit seductor, fuisse alacrum & ignem, adeoque ex eorum genere, quos sanctior scriptu-

ta sancto in aliis scripturæ locis, ac proinde ad filios Hevæ id non est extendendum, nisi quatenus virtute Christi contra infernalem serpentem ejusque organa pugnant & vincunt. Quid quod stante judaica illa textus perversione locum non habebit evangelica promissio primis parentibus post lapsum data? Denique quale sit hoc certamen, diserte exponitur Ps. XCI. 13. Matth. IV. 3. & seqq. 1. Joh. III. 8. Apoc. XII. 17.

§. IX. Quinimo Spiritus sanctus alibi disertè mentem suam (quis qualisve serpens hic intelligendus sit) exposuit. Quotiescunque enim prophetæ ac apostoli ὑπὸ πνεύματος ἀγίου, ῥεγόμενοι, de peccati & mortis origine loquuntur, non nudo serpenti, sed satanæ eam adscribunt. Sap. II. 23. Invidia diaboli mors intravit in mundum. Joh. VIII. 44. Diabolus est ἀνθρώπων ῥόγος
P p 2

ra seraphim vocet, Nam. XXI. 6, 8. Esaj. XIV. 29. XXX. 6. Horum enim seraphim formam angelos quoque bonos olim adsumisse, quoties cum hominibus in paradiso constitutis familiari consuetudine usi sint; unde & ipsi spiritus cœlestes seraphim nomine veniant Esaj. VI. 2. alibique. Genium vero infernalem, qui se in angelum lucis transformare soleat 2. Cor. XI. 3, 14. sub eadem forma, qua angeli boni comparere alias consueverint, adparuisse Evæ, ut eandem facilius induceret ad peccandum. Evam enim corporis forma deceptam prorsus existimasse, spiritum cum ea colloquentem esse unum ex bonis angelis, a quo nil nisi bonum ac salutare sit expectandum; quin eo facilius seduci se passam esse, quoniam eo tempore, quo tentaretur, angelorum quorundam lapsus ipsi nondum innouerit. Hanc sententiam ex Anglis ornandam suscepit SIMON. PATRICK, episcopus quondam Eliensis, in libro anglico, Londini MDCXCV. 4. edito, cui titulus: *commentary upon Genesis, cap. III. p. 6a.* Quem secuti sunt JACOBUS SAURINUS, in *den Betrachtungen über die wichtigsten Begebenheiten des alten und neuen Testaments, Th. I. Betracht. III. §. VIII. p. 212. seqq.* JO. ERNEST. SCHUBERTUS, DANIEL WYTTEBACHUS, alique. Conf. *acta erudit. Lips. MDCXCVI. p. 197, 198.* Dari vero ejusmodi serpentes volantes, ex scriptoribus tam antiquis, quam recentioribus comprobavit SAM. BOCHARTUS, in *bieron. pars. II. libr. III. cap. XIII. p. 423.*

τόνος ἀπ' ἀρχῆς, cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est & mendacii pater. Hic ergo est ille serpens, qui mendacibus suis promissis hominem decepit, & morti obnoxium reddidit. 2 Cor. XI. 3. *Metuo, ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita quoque corrumpantur cogitationes vestrae a simplicitate, quae est in Christum.* (nimirum per pseudo-apostolos satanae ministros. v. 14.) Inde est, quod diabolus serpentis naturalis ministerio ad hominem seducendum olim abusus, vocatur antiquus serpens, tortuosus serpens, draco magnus &c. Esa. XXVII. 1. Luc. X. 19. Apoc. XII. 7. & 9. XX. 2. peccatum dicitur venenum aspidum: Psal. CXL. 4. homines, qui peccatis se emanciparunt satanae, dicuntur serpentes & progenies viperarum: Matth. III. 7. XXIII. 33. Satanias igitur est serpens ille, qui olim Evam seduxit, non immediate per se ipsum cum ea col-

locutus, sed specioso naturalis serpentis schemate indutus ac personatus. Idem est, qui haereticos quosdam in horribilem istum furorem seduxit, ut statuerent, colubrum illum fuisse Christum, ac vivo cuidam serpenti panem eucharisticum prius lambendum exhiberent, ex quo Ophitarum nomen consecuti sunt. Vide de his Irenaeum lib. I. adv. haer. c. XXXIV. Tertullianum de praescript. adv. haer. cap. XLVII. (*) Epiphanium lib. I. tom. 3. haresi 37. Hieronymum dial. advers. Lucifer. & Augustinum de haeresibus cap. XVII. Quae omnia evidenter probant, non fuisse nudum serpentem, qui cum Eva olim collocutus; sed nec meras allegorias hic somnandas esse (**), litera textus evidenter comprobatur; relinquitur igitur, quod diabolus infernalis ille serpens per naturalem illum serpentem primos homines deceperit.

§ X.

(*) Locus, ad quem haec respicit GERHARDUS, non exstat in ipsius TERTULLIANI libro de praescriptione haereticorum, sed in catalogo haereticorum, commentationi de praescriptione, adpendicis vice subnexo, inde a capite 45. usque ad finem. Omnium fere codicum manuscriptorum auctoritas catalogum istum TERTULLIANO adjudicat. Ipsa quoque stili diversitas aliaque argumenta satis evincunt, librum hunc ab alio quodam auctore esse profectum. Nomen itaque TERTULLIANI omittendum haec erat, ejusque loco adlegari potuisset auctor adpendicis ad Tertullianum de praescript. adv. haer. Quin & auctoribus antiquissimis supra adlegatis, qui de Ophitis, eorumque cultu serpenti exhibito, commentati sunt, jure meritoque adjungi potuisset THEODORETUS lib. I. haer. fabular. cap. XIV. p. 205. qui tamen haud obscure significat, ipsos Ophitas in doctrina de serpente plurimum inter se dissensisse. Caterum ex recentioribus de Ophitarum haeresi egregie atque erudite commentatus est CHRISTIAN. WILH. FRANC. WALCHIUS, theologus hodie Göttingensis, isque praestantissimus, in dem Entwurf einer vollständigen Historie der Kezereyen, part. I. sect. VIII. p. 447. seqq.

(**) Ejusmodi allegorias ex antiquioribus ORIGENES, ex recentioribus BECKERUS, HELMONTIUS, BEVERLANDUS, BACHSTROMIUS, aliique somniant. Nos iis sequentia

opponimus: I) non visionem, neque aenigma, sed historiam narrari a Mose, quae verbis impropriis nunquam describi solet; II) hanc ipsam historiam proprie intellexisse Salomonem, *Kobal. VII. 30.* auctorem libri sapientiae cap. II. v. 24. Christum *Job. VIII. 44.* Paulum 2. Cor. XI. 3. 1. Tim. XII. 14. Johannem 1. ep. III. 8. III) nullam nos cogere necessitatem, sensum verborum proprium haec deferendi, qui tam diu retinendus est, donec luculenter ostendi queat, eundem locum habere haud posse. IV) non tantum fidem historiae sacrae, sed & auctoritatem totius scripturae sacrae in maximum adduci periculum, si ea, quae de re maxima narrat Moses, hieroglyphicam atque allegoricam rei occultae descriptionem esse statuamus, cum idem de rebus aliis, iisque longe gravissimis, quae conceptus sunt difficiliore, itidem praesumi possit. V) qui Mosen hieroglyphice locutum esse arbitrantur, atque ad sensum improprium haec confingunt, in explicatione historiae lapsus plurimum dissentire, nec suae explicationis solidas addere posse rationes. VI) fictiones illorum non tantum esse improbables, sed & manifestissime absurdas, si cum circumstantiis textus Mosaiici conferantur. VII) distinguendum esse inter allegorias in cerebro humano effictas, atque narratas, quae in ipsis sanctioribus litteris suum habent fundamentum. Illas repudiandas, has amplectendas esse, nemo, qui rem aequa judicii lance probe expendierit, facile negaverit.

§. X. Suum hoc de homine seducendo institutum optatis, prohdolor, successibus personatus ille serpens perfecit. Evam primo aggreditur, quæ sapientiæ & cognitionis dotibus non erat omnimode viro æqualis, ejusque animum per insidiosam interrogationem sollicitat ad dubitationem de verbo Dei Gen. III. 1. 2-78 *Nunquid præcepit Deus, ne comederetis ex omni arbore horti? Et dum hac ratione exterius per visibilem serpentem ficta voce Evam de mandati divini sensu & certitudine interrogat, intus animum ipsius venenatis spiculis vulnerat, & de comminationis additæ rigore dubitationem ejus animo inspirat.* Lombardus II. sent. dist. 21. lit. C.

Ordo ac modus
seductionis.

§. XI. Plurima omnino insidiosissima in his satanæ verbis continentur. Hoc enim querit, ut Evæ verbum eripiat, ipsam invadit Dei voluntatem, & vult Evæ persuadere, ut seposito verbo incipiat de Dei voluntate aliter cogitare; novit enim amisso verbo & fiducia in Deum, omnia simul amitti. Non autem statim aperte negat Dei verbum, ne in vestibulo inveniat mendax, sed per interrogationem sollicitat ad dubitationem: sensus enim verborum hic est: cum Deus bonus sit, utique etiam bonum suum promte communicat; jam vero fructus hujus arboris bonus est, proinde non potest esse verbum Dei, vel non potest esse vera sententia præcepti, quod fructus hujus arboris non sit contrectandus. Latent etiam insidiæ in particula universali; vult enim dicere: cum reliquæ arbores omnes ad esum permissæ, num hæc una prohibita? cum dominium in omnes bestias Dei benignitate vobis concessum sit, an non simul traditæ omnes arbores?

§. XII. Mulier hoc modo a satana tentata videtur quidem in primo conflictu se satis constantem præbere, sed in fine labascit. *De fructu (inquit) arboris horti comedimus, sed de fructu arboris, quæ est in medio paradisi, dixit Deus: non comedatis ex eo, neque accedatis ad eum, ne forte moriamini.* De suo addit illud forte, quasi morituros, si comedissent, incertum foret: cum tamen aperte & diserte Deus volunta-

tem suam expresserat; addit etiam de suo illud, quod ne tangenda quidem fuerit illa arbor, quod Lyra existimat ideo factum, quasi divini præcepti iniquitatem mulier denotare voluerit.

§. XIII. Diabolus igitur audacior factus, Evæ dubitationem convertit in negationem, & prorsus verbum Dei negat v. 4. atque ad superbiam mulierem sollicitat v. 5. *Nequaquam morte moriemini, sed scit Deus, quod, quacunque die ex arbore comederitis, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dii, scientes bonum & malum.* Ita ergo eadem opera legem divinam accusat iniquitatis, Deum arguit malevolentiae, mendaciter verbum Dei negat, simulat, se hominibus bene cupere, & falsa divinæ eminentiæ ac sapientiæ pollicitatione eos ad peccatum invitat. Hinc occupat Evam prava cupiditas, cujus dictamen sequitur, de fructu arboris comedit, & in peccati societatem etiam Adamum pertrahit v. 6.

§. XIV. Tumultuatur hic humana curiositas, & quibuscunque potest modis in societatem hujus lapsus Deum bonum & nullius nisi boni auctorem pertrahere conatur. Vindicandus igitur Dei honor ab obrectatorum linguis. 1.) Creavit Deus hominem ad sui imaginem, in justitia & sanctitate vera, atque *εἰς εὐδαιμονίαν*: qualem vero hominem condidit, talem esse perpetuo voluit: ergo efficaci decreto & abscondita voluntate non impulit eum ad lapsum, hæc enim sibi invicem immediate contraria. 2.) Quod Deus prohibet, 3.) quod punit, 4.) cui medelam adfert, illud non est dicendus velle. Prohibuit lapsum, gravi poena in eum animadvertit, & per mortem Filii sui pretiosissimam medelam ei adhibuit. Absit ergo, ut voluntate Dei lapsum esse Adamum dicamus. Fulgentius lib. I. ad Mon. *Illius rei Deus est ultor, cujus non est auctor: ideo iniquitatem, quam punit, non fecit.* Augustinus de corrept. & grat. c. XII. *Adam & terrente nullo, & insuper contra Dei terrentis imperium libero usus arbitrio, non stetit in tanta non peccandi facilitate.*

Deus non impulit hominem ad lapsum, nec eum voluit.

P p 3

§. XV.

Objectiones contrariae:
 1. Deus non impeditur Adæ lapsum.
 §. XV. I.) At, inquit, si non ex decreto Dei lapsus est Adamus, cur Deus non impedit ipsum lapsum, cum tamen impedire utique potuisset? Resp. Antequam laberentur, & ut possent nolle labi, integram voluntatem Deus hominibus dederat, ac ne laberentur, severissimam mortis comminationem addiderat. Clara illa in mente fulgens Dei agnitio, perfecta voluntatis cum lege conformitas; integra omnium virium obedientia erat quasi internum capistrum, quo a peccato illos Deus retrahebat. Externi freni loco gravissimam mortis comminationem adiecerat. Aliud violentum quoddam adhibere impedimentum, quo manus Evæ ab actu arboris retraheretur, nec erat necessarium; quia Deus nemini obstrictus: nec conveniens, quia nondum esset peccatum cohibituin, si manu cohibita voluntas nihilominus viciosus cupiditatibus æstuasset. Quid prodest manus integra, mente corrupta? Recte ergo ipsemet Ursinus vol. I. oper. theol. fol. 222. *Non impedire, non est velle, sed permittere, & simul etiam nolle, quatenus serio ei displicent, quæ non impedit. Non impedit Deus lapsum hominis, quia novit ex eo boni quippiam elicere; nec tamen inde efficitur, quod ipsum lapsum voluerit, quin potius voluit bonum istud, quod ex lapsu elicere novit: lapsum vero ipsum extreme odit & detestatus est.*

2. Deus non condidit hominem talem, qui non posset peccare.
 §. XVI. II.) Pergunt: Quare non ita condidit Deus hominem, ut peccare non posset? Resp. hominem Deus condere voluit, libero igitur arbitrio eum instruxit. Non erat homo ita creatus, ut vellet peccare: interim tamen, quia ratione præditus, ideo in ea libertate constitutus erat, ut posset velle; tanta luce illuminatus, ut posset non velle. Basilius hom. *Quod Deus non sit auctor malorum: Tu ministros tuos non habes pro fidelibus & frugiferis, si compedibus aut vinculis conclusi id agant, quod jubes: sed si sponte & libere, quod sui muneris est; strenue faciant: ita quoque Deo acceptum minime, quod coactum & violentia*

quadam expressum, sed quod ex vera sponte proficiscitur; virtus autem ex procreta ordine, non ex necessitate, procreta autem & electio requirunt arbitrii libertatem. Augustinus ita respondet XI. de Gen. ad lit. c. 7. *Concedimus, meliorem esse naturam, quæ omnino peccare nolit; concedant vicissim & ipsi, non esse naturam, quæ talis facta est, ut posset non peccare, si vellet; & iuste punitam, quæ voluntate non necessitate peccavit.* Cum ergo utraque bonum, cur illam solam & non utramque Deus faceret, ut uberius laudaretur de utraque? Achanas serm. de incarnat. verb. tom. I. p. 39. *Cominellin. Ad suam ipsius imaginem Deum hominem effiguravit, deditque illi suæ rationis dotem, ut perseverare posset in beatitudine, vivens veram & revera sanctorum in paradiso vitam: rursus animadvertens, arbitrium delictumque hominis utraque urgeri, mature hanc gratiam, quam ipsis dederat, legis & loci præsidio munivit.* Bonaventura II. sent. dist. 23. q. 1. quatuor enumerat causas, propter quas Deus talem fecerit hominem, ut posset ab adversario expugnari; prima est manifestatio divinæ potentiae, voluit enim Deus ostendere homini, quia sicut sine eo factus non fuerat, ita nec sine ipso persistere poterat. 2.) Manifestatio divinæ sapientiae: majoris enim sapientiae ostensum est, scire ordinare bona cum malis, & eligere bona ex malis, quam ordinare solum bona cum bonis. 3.) Manifestatio divinæ misericordiae, quæ potissimum manifestata est, cum unigenitum filium traderet ad liberationem servi. 4.) Manifestatio divinæ iustitiae, quæ potissime manifestatur in hoc, quod Deus tribuit unicuique secundum opera, præcipue in æterna punitione malorum. Biel II. sent. dist. 23. q. 11. breviter respondet: *Deus non produxit naturam in peccabilem, quia non placuit.*

§. XVII. III.) Regerunt, potuisset Deus hominem in bono confirmare, quæ in bono confirmatio nec rationis intelligentiam, nec arbitrii libertatem sustulisset.

Resp. homo natura in bono immutabilis esse non poterat, quia tale contrarium est solus Deus, essen-

3. Deus non confirmavit hominem in bono

essentialiter ac proinde immutabiliter bonus, *πῶν* autem *χρῆς* *ρεπῆν*: gratia in bono immutabilis esse non debebat, quia præmium non datur ante pugnam,

Et nisi vincenti nulla corona datur.

Voluit ergo Deus prius liberam sibi ab homine obedientiam præstari, antequam in bono illum confirmaret. Augustinus ita respondet XI. de Gen. ad lit. c. 10. Quia omnipotens, posset. Cur non fecit? quia noluit: cur noluit? ipse noluit. Non debemus plus sapere, quam oportet, puto autem non parvi boni esse rationalem creaturam, quæ malorum comparatione cavet malum.

§. XVIII. Nondum conquiescunt. IV.) Cur, inquiunt, Deus permittit hominem a diabolo tentari, cum sciret ipsum vincendum esse. Resp. Augustinus XI. de Gen. ad lit. cap. 5. statuit, præcessisse in animo hominis elationem quandam comprimendam, qua meruerint a tentatore superari; atqui ipsam illam interiorem superbiam tentatio diaboli præcessit, siquidem interius illud superbiæ venenum, non nili ex promissione illa exterius proposita: *Eritis sicut dii*, in animo primorum parentum est enatum. Bellarminus lib. III. de amiss. grat. & stat. peccat. cap. 2. ex Augustino colligit hæc tria: 1.) Quod nullam fecerit Deus homini injuriam, permittendo ipsum a diabolo tentari, cum ad resistendum & vincendum sufficientibus viribus eundem instruxerit. Augustinus de corr. & grat. c. XII. & lib. XIV. de civ. Dei c. 27.

2.) Quod primaria causa hujus permissionis soli Deo sit nota. August. XI. de Gen. ad lit. c. 4. 3.) Quod rationes quædam probabiliter reddi possint, videlicet, requisivisse id ipsum primo Dei omnipotentiam, cum magis pertineat ad omnipotentissimam ipsius bonitatem de malis benefacere, quam mala esse non finire. Augustinus de corr. & grat. c. X. Secundo Dei providentiam, cum Deus sit res administret, ut eas proprios motus agere fiat. Augustinus VII. de civit. Dei c. 30. Tertio Dei justitiam & misericordiam, cum hominis lapsu ad misericordiam in electis, & justitiam in reprobis declarandam se uti posse

viderit. Augustinus de corr. & grat. c. X. Quarto universi pulchritudinem, cum ornatus aliquis mundo decederet, si nulla esset anima, quæ peccando misera fieret. Augustinus III. de liber. arbit. c. 9. Quinto ipsam hominis gloriam & utilitatem, cum non videatur magnæ laudis fuisse futurum hominem, si propterea posset bene vivere, quia nemo male vivere suaderet. Augustinus XI. de Gen. ad lit. cap. 4. cum casus primi hominis ad eruditionem sanctorum proficit. Idem lib. eod. cap. VI. cum ab hominis semine, adjuto Dei gratia, ipse diabolus fuerit sanctorum gloria majore vincendus. Idem lib. XIV. de civit. Dei c. 27. Denique cum occasione transgressionis istius Christus nobis donatus, per quem plura, quam in Adamo sunt amissa, recepimus. Hæc Bellarminus, quæ non sunt omnia ejusdem roboris; præsertim vero hoc recte explicandum est, quod scribit, requisivisse hoc Dei omnipotentiam, providentiam, misericordiam &c. ut permitteret hominem tentari. Non enim ideo permittit Deus, hominem tentari, & cadere, ut ex malis bonam eliciendi occasionem haberet, atque in electis suam misericordiam, in reprobis vero justitiam declararet, sed quia liberam ab homine obedientiam sibi exhiberi voluit, ideo hominem tentari permittit; quia ex lapsu hominis bonum elicere novit, ideo voluntarium hominis lapsum non impedivit.

§. XIX. Simplicissime igitur respondetur, quod diaboli malitia (qui jam ante sese sponte a Deo averterat) usus sit Deus ad exercitium obedientiæ hominis. Virtus incognita languet, & gloriosius est tentanti non consensisse, quam tentari non potuisse. Pulcre Lutherus super III. Gen. Responsio ad omnia hujusce modi argumenta hæc una esse debet, quod Domino sic placuit, ut periclitaretur Adam, & exercebat suas vires, sicut adhuc hodie cum baptizati & in regnum Christi translati sumus, Deus non vult nos otiosos, sed vult exerceri verbum & dona sua, ideo permittit nos infirmos a satana cribrari. Quid? quod Augustinus monet XI. de Gen. ad literam c. 3. Diabolum non elegisse sibi ipsi serpentem, per quem tentaret hominem, eidemque peccatum per-

persuaderet, sed eum in illo esset propter perversam & invidiam voluntatem decipiendi cupiditas, non nisi per illud animal tentare hominem ipsi a Deo permixtum. Ex quo ita colligit Lombardus II. sent. dist. 21. lit. B. Ne nimis occulta foret fraus diaboli, quae caveri non posset, ut homo simul videretur injuriam pati, si taliter circumveniri permetteret eum Deus, ut praecavere non posset, ideo in aliena quidem forma venire permixtus est diabolus, sed in tali, in qua ejus malitia facile posset deprehendi. Ut ergo in propria forma non veniret, voluntate sua propria est factum, ut autem in forma suae malitiae congruenti veniret, divinitus factum est. Venit ergo ad hominem in serpente, qui forte, si permetteretur, in columbae specie venire maluisset.

§. XX. V.) Instant, ut sit, negari tamen nequit, Deum ab aeterno praevidisse hunc hominis lapsum, praescientia autem Dei est immutabilis, ergo & praescita

eveniunt immutabiliter, proinde & necessario. Resp. egimus hac de re in loco de providentia, & ostendimus, distinguendum esse inter objecta praescientiae divinae, nimirum inter actiones bonas & malas: illas non solum Deus scit per notitiam, sed etiam juvat, promovet & adprobat eas per beneplacitum, quod de actionibus malis dici nequit. Deus non modo rem, sed etiam causas rei praevidet, vel potius videt, non solum τὸ ὄν, sed etiam διὰ τὴν καὶ τὸ πῶς; sic non modo praevidit Adami lapsum, sed etiam eum voluntarium, & omnis necessitatis expertem praevidit: qua de re per integrum librum disputat Anselmus.

§. XXI. VI.) Insurgunt aliter: Nisi Adamus peccasset, non habuisset Deus occasionem exercendae suae misericordiae & justitiae. Utique ergo lapsum istum voluit. Resp. Deus ἀναγκαῖος est, bonorum nostrorum non eget, quanto minus peccatorum. Non eget Deus iustitia recti. Ergo, nec iniquitate perversi. Argumentum est Augustini XI. de Gen.

ad lit. cap. 7. *Diserte scriptura: Eccles. III. 11. Non sunt Deo necessarii homines impii. Non perficitur Deus operibus ad extra, quae sunt divinae perfectionis & beatitudinis tantum vestigia ac documenta.* Praeterea, an non satis illustra specimen suae misericordiae ediderat Deus in hominis creatione; iustitiae in punito satana? Si homo integer mansisset, nihilominus misericordiam & iustitiam Dei repraesentasset ac praedicasset. Et possumus huc adplicare, quod in simili dicit apostolus: Rom. XI. 12. Si delictum Adae occasionem dedit exercendae misericordiae & iustitiae Dei, quanto magis integritas ejus. Breviter, bonus ille finis, quem ex lapsu Deus elicit, non ipsi lapsui, sed divinae bonitati adscribendus, & proinde non efficitur ex bono illo fine *accidentario*, quod homo ex decreto quodam Dei ad lapsum fuerit impulsus.

§. XXII. VII.) Argutatur ratio ulterius, & illi, qui rationis dictamen, seposito verbo, sequuntur:

Deerevit Deus hominis lapsum ideo, ut abundantior gratia hominibus per incarnationem Christi contingeret. Resp. disputant Scholastici, & superiori seculo etiam agitata est illa quaestio: an, si homo non peccasset, Christus nihilominus incarnandus fuisset? Ubi consideramus scripturam dicta, quae unicum hunc incarnationis Christi finem assignavit, generis humani redemptionem & liberationem. Tolle morbos, tolle vulnera, & nulla erit opus medicina. Ipse Salvator: *Non indigent, qui sani sunt, medico.* Matth. IX. 12. Ideoque laudamus Bonaventurae verba, quae habet III. sent. 1. quaest. 1. artic. 2. *quod sententia eorum, qui negant, Christum incarnandum fuisse, si homo in integritate perstitisset, & magis consentanea sit scripturae; adfirmantiam autem sententia rationi. Nobis autem nihil dicendum praeter ea, quae ex sacris eloquiis clarent.*

Quam gnomam Bonaventurae adprobamus, & miramur, Bucanum in locis pag. 38. adfirmare voluisse, quod homo, etiamsi perstitisset in originali iustitia, tamen opus habuisset Christo mediatore. Quod igitur argumentum attinet, respon-

7. *Decree: Deus lapsum, ut abundantior gratia per Christi incarnationem hominibus obtingeret.*

spendimus, ex eo, quod Deus morbo huic pretiosissimam medicinam parare voluit, non colligendum esse, quod ipso sit morbi causa, sed potius contrarium, quod scilicet nolit & detestetur morbum. Pulcre Augustinus III. confess. c. 2. *Malevola haec foret benevolentia, si quis miserum hominem esse velit, ut ejus miseretur.*

8. *Deus non est otiosus spectator lapsus.* §. XXIII. VIII.) Tandem exclamant: *Si Deus scilicet praescivit lapsum, consuetur otiosus ejus spectator.* Resp. quis vero asserit Deum tantum praesciendo concurrere? Deus ante lapsum integras vires, ut possent non labi, dedit: mortis comminationem, ut nollent labi, addidit: in ipso lapsu irritatam a diabolo concupiscentiam cohibuit, ne longius progrediretur, & in arborem quoque vitae manum injiceret, & sic immortalem illum morbum in nobis conservaret. Denique lapsum illum gravissime punit, & hoc ex illo bonum elicere novit, ut eo utatur ad declarandam in electis misericordiam, in reprobis justitiam; haec certe non sunt otiosi spectatores.

9. *Sapius fuisset, homines non creari.* §. XXIV. IX.) Sed ne sic quidem sibi satisfieri patiuntur: *An non fuisset satius, (inquiunt) homines omnino non creari, quam ita creari, ut labi possent; praesabat enim esse, quam adeo miseros esse?* Resp. hae illatio locum haberet, si Deus eo fine creasset homines, ut laberentur, & ad lapsum eos impulisset: jam vero Deus ad imaginem suam eos creavit, & sub gravissima mortis interminatione a lapsu prohibuit. Quod de Juda proditore dicit Dominus Matth. XXVI. 24. *quod bonum ei, si natus non fuisset*, id Damascenus IV. orthodox. fidel cap. 22. recte explicat, *«Domino distam esse, non quod propriam suam creaturam improbarit, sed ut malitiam, quae creaturae Dei per se bonae ex propria ipsius voluntate accessit, eo magis vituperaret, & parvae securitatis gravitatem exprimeret.* Si quis principatu a rege donatus contra eum insurgeret, eumque ipsa illa potentia, quam acceperat, opprimere conaretur, rex utique optimo jure diceret, me-

— Tomus I V.

lius fuisse, cum tanta potentia non esse instructum, comparate scilicet & κατὰ σύγκρισιν. Ex cogitandum est in explicatione hujus argumenti, Deum non reliquisse ei hunc morbum absque medicina; paravit enim ei conveniens remedium in Christo ante facta fundamenta mundi.

§. XXV. Maneat ergo firmum fixum, Deum nec decrevisse nec voluisse istum protoplastorum lapsum, nec impulisse eos ad peccatum, nec eo delectatum fuisse. Diabolus hominem seduxit, homo persuasioni diabolicae consensit, & sic peccatum in mundum introductum est, & mors in omnes homines pertransiit. *Diabolus est, qui Evam seduxit astutia sua*, 2 Cor. XI. 3. *qui vulnera homini infixit*, Luc. X. 30. *cujus invidia mors in mundum introiit*. Sap. II. 24. *Peccata dicuntur ipsius desideria*. Joh. VIII. 44. & *opera*: 1 Joh. III. 8. *qui peccant, dicuntur ejus filii* Joh. VIII. 41. Hinc Christus de eo dicit, *quod sit ἀρχὴ πονηρίας ab initio, & pater mendacii*, Joh. VIII. 44. Homo est, qui diabolo consensit & libere se a Deo avertit; *per unum illum hominem peccatum in mundum introiit*, Rom. V. 12. Deus in partem culpae & lapsus societatem neutiquam pertrahendus.

§. XXVI. Bellarminus libro III. de amiss. grat. & stat. peccat. cap. 1. *An peccaverint primi homines?* refert, quosdam statuisse, quod *primi homines, primi parentes nec peccaverint, nec peccare potuerint, idque confirmasse argumento ex principiis Lutheranis satis apte deducto, quia videlicet lex justo non sit posita, sed peccatori*, 1 Tim. I. *Primi autem homines in paradiso erant justii*. Resp. Verbum Dei esse principium doctrinae nostrae sonora voce profitemur; sed ex hoc principio satis apte illud argumentum deductum esse, Bellarmini calumnia est. Cum enim tres sint legis usus, videlicet accusare peccatum in natura hærrens, externam disciplinam cohibere, & renatis normam bonorum operum praescribere, ideo apostolus ratione secundi usus justis legem positam esse negat. Neganda etiam phrasia apostoli. non enim dicit νόμος ὁ ἡμετέρος, sed ἡμετέρας, prius de promulgatione & obli-

Qq

obligatione ad obedientiam, posterius de accusatione & damnatione agit. Major calumnia est, quod Bellarminus addit, hæreticos illos Luthero auctore peccatum primorum hominum negasse: imo vero Lutherus tum alibi passim, tum in comment. II. cap. Genes. perspicue & diserte, imo magna vehementia eos refellit, nec multis frustra consumtis verbis nihil agit, ut impudenter scribit Bellarminus: (qui forte ipsum Lutheri commentarium non inspexit, cum in explicatione primi capitis ea a Luthero scripta esse asse-

rat, quæ in secundi capitis expositione demon-
occurrunt) sed ex ipsius Paulini textus visceribus ostendit, non agi ibi de lege primo homini ante lapsum data, ad obedientiae exercitium, sed de *accidentali* legis usu, quem in accusando & damnando post lapsum obtinet, ut docet antithesis. Quo ergo colore audax illud pronuntium pingere poterit Bellarminus, quod non possumus libertinorum argumenta solvere, nisi nobis ipsis velimus repugnare?

CAPUT II.

QUÆSTIONES QUASDAM DE PRIMO PROTOPLASTO RVM LAPSU EXPLICAT.

§. XXVII.

*Quodnam primum
primum
hominum
peccatum?*

Explicandæ sunt de hoc primorum parentum peccato aliquot quæstiones. Quæritur primo, quodnam fuerit primum ac principale protoplastorum peccatum? Lutherus in comment. cap. III. Gen. p. 33. ex descriptione Mosæica colligit, incredulitatem sive defectionem a verbo fuisse primum hominis peccatum. Diabolus enim primo sollicitat hominem ad dubitationem de verbo Dei: Gen. III. 1. *Nunquid præcepit Deus, ut non comederetis ex omni ligno paradisi?* Postea ex responso Evæ non rite interdictum Dei recitantis audacior factus prorsus negat Dei verbum. v. 4. *Nequaquam moriamini; & tum demum ad superbiam sollicitat: v. 5. Eritis sicut dii, scientes bonum & malum.* Hinc voluntatem Evæ a verbo averfam occupat cupiditas prava, quæ in externum tandem factum prorumpit. Ex hoc ordine tentationis manifeste adparet, jamdum incredulitate Evam peccasse, cum in superbiæ gurgitem abriperetur. Accedit manifesta ratio: quam diu homo verbum & fiduciam erga Deum retinet, non potest adversus eundem superbire; siquidem obedientia erga verbum & contumax superbia e diametro invicem pugnant. Denique ut radix atque initium conversionis post lapsum est fides, Hebr. XI. 6.

accedentem ad Deum oportet credere; ita atque initium omnis injustitiæ est incredulitas, sic Christo, Joh. III. 18. *Qui non credit, jam judicatus est.* v. 36. *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam.* Joh. XVI. 8. *Spiritus sanctus arguit mundum de peccato;* v. 9. *quia non credunt in Filium.* Huic sententiæ veteres summa adfensum præbent, quotiescunque incredulitatem & inobedientiam in primo hominis lapsu agnoscunt. Eam enim superbia priorem fuisse, descriptio Mosæica evidenter ostendit. Ambrosius de parad. c. XII. *quod mulier Dei mandato aliquid addit, lapsus incipit esse principium, hinc incipit prævaricatio prima esse mandati.* Prosper in resp. ad cap. III. Gen. dub. 3. *Fidem nisi primum Adam amisisset, cæteris bonis omnibus non careret: credendo enim diabolo non credidit Deo.* Lyra super III. Gen. *Stante statu innocentie non poterat esse deordinatio in viribus inferioribus, nisi prius esset in ratione, ideo non tentavit primo de comestione signi, sed de restrictione præcepti, cur præcepit &c.* q. d. istud præceptum non fuit conveniens, cum sitis liberæ conditionis, & superiores omnibus lignis, & per hoc mulier, mota quadam suspensione, inclinata fuit ad præcepti displicentiam & ulterius ad dubitationem de pœna moris indicta.

§. XXVIII.

§. XXVIII. Bellarminus lib. III. de amiss. grat. & statu peccat. cap. 4. secutus quosdam ex Scholasticis statuit, *primum peccatum Hevae fuisse superbiam, quod confirmare nititur scripturae dictis, patrum auctoritatibus & rationum momentis.* Quae antequam excutiamus, inonemus, Scholasticos ipsos in hac quaestione non omni ex parte consentire. Lombardus II. sent. dist. 22. lit. D. *Adamus non fuit seductus eo modo, quo mulier, non enim putavit esse verum, quod diabolus suggerebat; in eo tamen fuisse seductum credi potest, quod commissum veniale putaverit, quod peremptorium erat, sed nec prior seductus fuit, nec in eo, in quo mulier, ut crederet, Deum ideo illud lignum tangere prohibuisse, quoniam si tangerent, fierent sicut dii.* Scotus itidem statuit, *primum Adae peccatum fuisse inordinatum amorem erga conjugem, amorem autem non carnalis concupiscentiae, sed humanae amicitiae.* Contra Thomas p. II. q. 163. utriusque parentis *primum peccatum superbiam fuisse* dicit. Bonaventura II. sent. dist. 22. q. 1. concedit, *principale peccatum hominis, per quod lapsus est, fuisse inobedientiam; sed addit, superbiam fuisse primum gradum illius inobedientiae.* Cui sententiae cum adversetur dubitatio Evae praecedens sollicitationem ad superbiam, ei satis frigide respondet Bonaventura, *particulam forte esse notam eventus, non dubitationis.* Sed cum magister expresse dicat, esse notam dubitationis, addit aliam responsionem, *mulierem non dubitasse de veritate praecepti, sed verum ejus intellectum ignorasse.* Thomas p. III. q. 3. artic. 7. *Diabolus a principio hominem ab obedientia divini praecepti remove tentavit, ipsa autem aversio a Deo habet rationem finis, in quantum appetitur sub specie libertatis.*

§. XXIX. Videamus argumenta Bellarmini, quibus nititur probare, superbiam fuisse primum hominis peccatum. 1) Eccl. X. 14. *Initium superbiae hominis recedere a Deo, quia ab eo, qui fecit eum, recessit cor ejus.* v. 15. *quoniam initium omnis peccati est superbia.* Resp. 1) liber hic est extra

canonem, ac proinde ex canonicis robur aliquod huic dicto foret addendum. 2) Locus hic pro sententia Lutheri facit. Si enim superbiae initium est apostasia sive incredulitas a Dei verbo deficiens, utique ipsa apostasia fuit prior superbia; ideo additur: quoniam ab eo, qui fecit eum, recessit cor ejus. Bellarminus in paraphrasi hujus dicti concedit, *primum actum superbiae adparuisse in defectione illa hominis a Deo:* atqui illa defectio nihil aliud est, quam incredulitas; qui enim a verbo Dei discedit per incredulitatem, is hoc ipso a Deo discedit. 3) Verba, quae in vulgata versione sequuntur, *initium omnis peccati est superbia*, ea in quibusdam graecis codicibus sic leguntur: *ἡ ἀρχὴ ἀμαρτίας ὑπερηφανία*, in quibusdam vero hoc modo: *ἀρχὴ ὑπερηφανίας ἀμαρτία*, quae posterior lectio Bellarmini sententiae adversatur, quam tamen nec prior lectio confirmat. Quamvis enim recte dicatur, peccati initium esse superbiam, seu, ut veteres loquuntur, superbiam habere influentiam universalein ad omnia scelera, ex eo tamen nondum efficitur, Adamum primo superbia & postea demum incredulitate peccasse.

§. XXX. II) Tob. IV. 14. *In superbia initium sumpsi omnis perditio.* Resp. 1) etiam hic liber est ἔξω τῆ κανόνος. 2) In graeco ita habetur: *ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ ἀπώλεια καὶ ἀκαταστάσις πολλή*, quod Pagninus ita vertit: *Superbia perniciosam multamque perturbationem conjunctam habet.* Tremellius: *Superbiae adest perditio multa ac non stabilitas:* nimirum senior Tobias dehortatur filium a superbia ex hoc fundamento, quia superbia solet hominem in qualvis calamitates praecipitem dare. 3) Sed quid hoc ad quaestionem de primo hominis peccato? Fatemur, in lapsu Adae superbiam concurrisse; sed addimus, hominem a verbo Dei abductum demum in superbiam & interitum esse praecipitatum.

Tob. IV.
In superbia initium sumpsi
omnis perditio.

§. XXXI. III) Rom. V. 19. *Per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi.* Resp.

Rom. V. Per
inobedientiam

*minis peccato-
res constituti
sunt multi.*

Resp. 1) fuit utique peccatum primi hominis inobedientia, quod nec Deo nec Dei verbo obsequen- tem se prae-
buit, id quod nostram

confirmat sententiam. 2) *Actus primus superbiae est*, ait Bellarminus, *nolle subjici imperio & praeceptis alterius, quae proprie dicitur inobedientia, sicut e contrario humilitatis est, subjici imperio & praeceptis aliorum, quae proprie dicitur obedientia.*

Resp. quemadmodum apostolus commenda- dat fidei obedientiam: Rom. I. 5. & XVI. 26. ita potest nomine inobedientiae & superbiae generaliter accepto tota protoplastorum transgressio denotari. Sed si illa inobedientia atque illa superbia in partes resolvatur, adparebit, primos parentes primum ad defectionem a verbo, postea deinum ad superbiam fuisse sollicitatos: si quis hunc peccati actum velit partem quandam superbiae generaliter acceptae constituere, non repugnans. 3) Quod Bellarminus addit, *si primum hominis peccatum fuisset infidelitas, non vere nec proprie apostolus illud adpellasset inobedientiam*, valde absurdum est; quae enim magis vera ac propria est inobedientia, quam discedere a Dei verbo, cor avertere a praeceptis Dei, magis credere persuasionibus satanae, quam Dei interdicto ac minis additis?

*Dicta veterum
de primo pro-
toplastorum
peccato, quod
illud fuerit su-
perbia.*

§. XXXII. Patrum dicta, quae Bellarminus producit, nostrae sententiae non adversantur. *Dicunt hominem a diabolo ad ambitionem ac superbiam esse sollicitatum, ac primos parentes superbia peccasse, quod nemo nostrum negat.* Docet

autem series tentationis a Mose descriptae, quod diabolus primo omnium a verbo Dei hominem abducere conatus fuerit, atque occultum dubitationis venenum cordi ejus primum inspirarit, antequam vanam illam divinitatis pollicitationem addiderit. Ex omnibus veterum dictis urgentissimum videtur illud Augustini XI. de Gen. ad lit. c. 30. *Quando (quomodo) his verbis crederet mulier, a bono atque utili re divinitus se fuisse prohibitos, nisi jam inesset menti amor ille propriae potestatis, & quaedam de se superba praesumptio, quae per illam tentationem fuerat con-*

vincenda & humilianda? Sed legat Bellarminus scholia Francisci Maronis in istum locum: *Primum hoc notabile est, (ait) quod hodie non tenent theologi, quia dicunt, quod in statu innocentiae non potuit peccatum esse, quin ab illo statu caderent.*

§. XXXIII. Audiamus rationes, quas Bellarminus format. I) *inter actus malos priores fuerunt interiores, quam exteriores, tam circa objectum intelligibile quam circa sensibile. Inter actus illos interiores & circa bonum intelligibile prior est actus circa finem, quam circa media, siquidem media appetuntur propter finem; finis autem hominis in malis est excellentia propria, quae superbia est objectum, non ergo infidelitas.* Resp. lapsus Adae potest considerari dupliciter, ratione intentionis & ratione executionis; nos hic non quaerimus scrupulose de intentione primi hominis, sed Mosaici textus simplicitatem ac perspicuitatem secuti statuimus, primum actum commissionis, ve executionis fuisse infidelitatem, sive discessionem a Dei verbo. II) *Non potuit mens primorum parentum divino lumine illustrata in errorem induci, nisi antea per aversionem a Deo lumine illo fuisset destituta, ergo infidelitatem primorum parentum praecessit aversio a Deo & peccatum.* Resp. illa aversio a Deo nihil aliud est, quam aversio a Dei verbo; nisi enim primi homines satanicarum praestigiarum nebulis a lumine verbi se abduci passi fuissent, utique nec a Deo se avertissent, nec in superbiae barathrum praecipites corruissent. III) *Mater infidelitatis est superbia, teste Augustino libr. de pastorib. c. VIII, ergo superbia infidelitatem praecessit.* Resp. superbia accipitur in genere pro quacunque inobedientia, quo sensu Augustinus eam constituit materiam infidelitatis, quo sensu etiam Scholastici dicunt, in quolibet peccato virtualiter superbiam & contemptum Dei concurrere, licet non formaliter: proprie autem superbia notat speciale quoddam peccatum, quae significatione in quaestione accipitur. IV) *In peccatis prior est conversio ad bonum creatum, quam aversio a bono increato, siquidem aversio nec bona est, nec appeti-*

*Rationes pro-
bantes, quod
superbia fuerit
primum pec-
catum.*

bilis; jam vero infidelitas est averſio a ſummo bono, ſuperbia eſt converſio ad bonum creatum. Ergo haec eſt illa prior. Reſp. iterum confunduntur intentio & executio primi peccati; fuerit ſane ex hypotheſi ſuperbia prior in Adamo peccante, ratione intentionis, interim actualis culpa & externa transgreſſio ita a Moſe deſcribitur, quod Eva primum ex oculis Dei verbum ſemoverit. Adde, quod non potuiſſet homo ad propriam excellentiam ſe convertere per inordinatum amorem, antequam a diabolo ſeductus Dei verbum ex oculis removiſſet. Praecepit enim Deus, ne ad ſuam excellentiam per inordinatum amorem ſe converteret, ſed in obedientia praecepti de non comedendo vetitae arboris fructu ſe exerceret.

§. XXXIV. Exceptiones, quibus vim noſtrorum argumentorum elidere conatur Bellarminus III. de amiſſ. grat. & ſtat. peccat.

cap. 5. ſcopum non attingunt. I) *Satanas non ſolum ad infidelitatem & inobedientiam, ſed etiam ad ſuperbiam adducere conabatur Evam, quare mulier primo in ſuperbiam ſeducta eſt, poſtea demum credidit diabolo, & non credidit Deo.* Reſp. textus Moſaicus diſerte contrarium dicit; ſatan enim in primo congreſſu Evam ſic alloquitur: *Nunquid praecepit vobis Deus &c.* poſtea demum ſubjicit, *eritis ſicut deus &c.* Cum ſerpens mendax illud promiſſum ſuum in medium profferret, jamdum diſceſſerat Eva a Dei verbo, quod particula dubitandi forte in verbis ipſius evidenter oſtendit. II) *Quia fides eſt origo juſtitiae, ideo infidelitas non eſt origo, ſed ſinis juſtitiae; quod enim in generatione primum, id in reſolutione eſt ultimum: quare nunquam dicitur in ſcripturis initium omnis peccati infidelitas, ſed initium omnis peccati cupiditas, id eſt, amor ſui ſive ſuperbia.* Reſp. inter ſtatum peccati & reparationem hominis analogiam talem conſtituimus: quemadmodum primi homines, relicta verbi luce, in tenebras incredulitatis primum prolapſi, poſtea in ſuperbiam, inobedientiam & varia peccata ſunt a diabolo praecipitati, atque hoc modo pulcherrima divinae imaginis ſtructura in ipſis eſt diruta: ita reparaturus Deus hoc tem-

plum, proponit homini verbum ſuum, per quod Spiritus ſanctus accendit fidem, quae eſt fundamentum omnis boni operis. Contrariorum ſunt contrariae affectiones & contraria effecta; fides & incredulitas ſunt contraria: ergo fidei & incredulitatis ſunt contrariae affectiones, contraria effecta. Ut ex fide procedunt omnis generis bona opera, ita ex incredulitate oriuntur omnis generis peccata; quod toties ſcriptura adſerit, quoties incredulitatem principale & capitale illud peccatum eſſe pronunciat, quo manente reliqua manent, quo ſublato etiam reliqua tolluntur. Joh. III. 18. & 36. XVI. 8. & 9. Rom. XIV. 23. Auguſtinus tract. XCV. in Joh. *Hoc peccatum quaſi ſolum ſit, prae reliquis poſuit, quia hoc manente caetera detinentur, & hoc diſcedente caetera dimittuntur.* Vide omnino Johan. Huſſum in ſermon. de elucid. fid. Mirto, quod apoſtolicum dictum 1. Tim. VI. 10. a Bellarmino in alienum ſenſum detorquetur, quaſi in eo ſuperbia ſtatueretur omnis peccati radix, cum de *Φιλαργυρία* illud loqui ſolus verborum & circumſtantiae textus evidenter probent. III) *Adam non fuiſſet verbo Dei incredulus, niſi per elationem a Deo averſus divina luce deſtitutus tenebreſcere coepiſſet.* Reſp. quin imo Adami mens divina luce colluſtrata non avertiſſet ſe a Deo per elationem, niſi prius a verbo ſeceſſionem feciſſet. Non poteſt de primo peccato rectius judicari, quam ex ſerie tentationis a Moſe deſcripta. Serpens primum aggreditur Dei verbum, & ſimul interius dubitationis venenum cordi Evae inſpirat, poſtea demum, remota verbi luce, in ſuperbiae tenebras eam praecipitat. IV) *Initium ſuperbiae in homine potuiſſet eſſe ſine ullo mentis errore praecedente per ſolam incogitantiam ſive inconsiderationem.* Reſp. imo vero nunquam dediſſet Eva locum perſuaſionibus ſatanae ad ſuperbiam & inobedientiam ſollicitantis, niſi fallaci & mendaci ejus promiſſo crederet; nunquam peccat voluntas in opere, antequam praecedat error in mente; illa ipſa incogitantia principium fuit diſcedendi a verbo, quod arte & fideliter homo complecti debuifſet.

§. XXXV. Bonaventura II. ſent. diſt. 22. q. 1. aliud ſibi objicit argumentum. Salus reſpondet

Qq 3

per

per oppositum pravaricationi: atqui salus incepit a fide Mariæ Luc. I. *Beata, quæ credidisti*; ergo etiam pravaricatio incepit ab infidelitate Evæ. Respondet Bonaventura: *Et si fides in conceptione Filii Dei non modicum tenuerit locum, habuit tamen humilitatis usum praeambulum, ratione cujus dicitur virgo Deo placuisse, sicut ipsa dicit: Respexit Deus humilitatem ancillæ suæ. Atqui aliud est ταπεινωσις, aliud ταπεινοποσύνη, illud notat conditionis statum, hoc vero mentis affectum*: non gloriatur Mariæ de merito humilitatis, sed prædicat virtutem Dei humilia respicientis. Manet ergo inconcussa vis argumenti: Quemadmodum Maria verbis angeli fidem habendo Filium Dei in virginali utero concepit, per quem sumus a peccatis redeunti: ita Eva verbis satanæ fidem habendo Adamum postea in peccati consortium adduxit, per quem peccatum in mundum intravit. Glossa Luc. I. *Mulier ab angelo seducta mortem intulit, mulier ab angelo edocta salutem edidit. Tertullianus lib. de carn. Christi c. XIV. In virginem Evam irrepserat verbum aedificatorium mortis, in virginem aequè introducendum erat Dei verbum exstructorium vitae. Irenæus lib. III. cap. 33. Quod alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem. lib. V. p. 587. Quemadmodum Eva per angelicum sermonem seducta est, ut effugeret Deum pravaricata verbum ejus; ita Et haec per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum obediens ejus verbo. Bonaventura III. sent. dist. 2. n. 4. Sicut diabolus tentavit mulierem, ut eam pertraheret ad dubitationem Et per dubitationem pertraheret ad consensum Et lapsus: sic angelus annuntiavit virgini, ut nunciando excitaret ad fidem, Et per fidem ad consensum, Et per consensum ad concipiendum Dei Filium per Spiritum sanctum.*

§. XXXVI. Queritur: II.)

An Adam proprie seductus? An Adam proprie sit seductus? Bellarminus III. de amiss. grat. & stat. peccat. c. 7. id negat, rationem quaerit in pronunciato apostolico 1 Tim. II. 14. *Adamus non est seductus.* Resp. intelligendum hoc est non απλως & simpliciter, quasi

nullo modo Adamus sit seductus, sed de ordine seductionis. Adamus non est seductus scilicet prior, quemadmodum Eva per serpentem seducta Adamo fuit transgressionis causa, quam expositionem confirmant verba sequentia: *Eva seducta fuit in pravaricatione*, id est, existit Adæ causa pravaricationis; Theodoretus & Occumenius in comment. hujus loci. Nec verum per hanc expositionem enervatur argumentum apostoli. Mulier non debet docere nec dominari viro, quia peccati initium a muliere exiit, sed male cessit modus hic doctrinæ, quo scilicet na virum docuit, non tam docuit vel duxit, quam seduxit, in cujus seductionis potestatem illi subjecta est, cui divino judicio authenticum illud feminae in virum dominium repugnat.

§. XXXVII. Porro non esse simpliciter & absolute negandum, quod Adam sit seductus, patet ex his fundamentis: 1.) Si non ab alio, tamen a se ipso fuit seductus: Bellarminus cap. præced. 6. sic scribit ex Augustino: *Existimavit Adam veniale fore contra præceptum Dei de fructu illo comedere, ne sociam contristaret: in eo quoque erravit, quod, cum videret, uxorem non esse mortuam manducato cibo, sibi ipse persuasit, se quidem non moriturum, si cibum eundem manducaret. credidit denique, se Deo similem futurum. Atque his cogitationibus se ipsum seduxit, Et a vero Dei discessit.* Sic adpellantur seductores, 1 Tim. III. 13. qui tum se ipsos tum alios seducunt, Jer. XIV. 14. Pseudoprophetae dicuntur seductionem cordis sui prophetare. 1 Joh. I. 8. *Si dixerimus, nos peccatum non habere, ipsi nos seducunt.* 2.) Si vel maxime Eva non habuit animum seducendi, tamen vere & proprie loquendo Adamum seduxit; siquidem scriptura seductiones atque scandala non semper æstimat ex animo seducendi & scandalizandi, sed ex re ipsa, hoc est, quia persona revera quippiam loquitur & facit, quod alterum seducere & scandalizare possit. Omnes hæretici sunt seductores; 1 Joh. II. 26. III. 7. neque tamen omnes habent animum seducendi, quidam enim statunt, ipsissimum veritatem a se prædicari Matth. XVI. 23. *Non*

Argumentum
sententiæ
formative.

Chri-

Christus ad Petrum: *Vade post me, satana, scandalum mihi es*, id est, talia consulis, quæ revera sunt scandala, licet actu me non scandalizent. 3.) Eva tradens marito comedendum pomum, jamdum erat a diabolo seducta, & proinde non tam Evæ animus respiciendus, quam institutum diaboli, qui per Evam ipsum quoque Adamum seduxit, & in peccati consortium adduxit; hinc Deus accusat Adamum, quod obedierit verbo uxoris suæ. Gen. III. 17. 4.) Adde, quod plurimi ex veteribus diserte dicunt, Adamum fuisse seductum. Ignatius epist. ad Trall. Irenæus lib. III. c. 35. Epiphanius hæres. XXXVIII. Chrysostomus in 1 Tim. hom. 9. Ambrosius de parad. c. 4. Augustinus in Ps. LXVIII. &c.

§. XXXVIII. Quæritur III.)

An primi parentes potuerint venialiter peccare?

An peccatum Adæ potuerit esse veniale? Resp. ostendemus suo loco, omne peccatum esse sua natura mortale; hinc facile adparet, quod in statu innocentie,

quatenus tali, propter summam hominis felicitatem & cum Deo conformitatem, nullum omnino peccatum, nulla etiam qualiscunque pœna locum habere potuisset. Sed quia Scholastici statuunt, quædam peccata esse sua natura venialia, ideo in hac quæstione sibi non constant. Scotus II. sent. dist. 21. q. 1. & alii statuunt, fieri potuisse, ut Adamus peccaret venialiter. Huic repugnant Thomas, Bonaventura, Alenfis, Richardus, alique complures, quos sequuntur hodie Jesuitæ, ut videre est apud Pererium lib. V. in Gen. disp. 2. q. 2. Bellarminum III. de stat. pecc. c. 8. Sed vix satisfaciunt argumento Scoti, quod tale est: Si Adam potuit peccare mortaliter, potuit etiam peccare venialiter, quia mortale peccatum magis repugnat justitiæ originali. Bonaventura respondet: ea, quæ nunc sunt venialia, in statu innocentie propter summam illius status perfectionem, & personæ dignitatem futura fuisse mortalia. Sed hoc improbat Thomas, & merito; absurdum enim est, id hodie esse veniale, quod ante lapsum fuisset mortale, siquidem lapsus peccati naturam mutasset. Ipse autem hoc modo re-

spondet p. II. q. 29. art. 3. *In statu innocentie erat infallibilis ordinis firmitas, ut semper inferior contingeretur sub superiori, quamdiu summum hominis contingeretur sub Deo, ideo oportebat, quod inordinatio in homine non esset, nisi inciperet ab hoc, quod summum hominis non subderetur Deo.* Atqui hoc ipsum impugnat Scoti argumentum, si potuit homo a diabolo persuasus voluntarie se totum avertere, potuit etiam incogitantia quædam ex satanæ instinctu ipsi obrepere. Bellarminus præter Thomæ rationem etiam hanc adfert: Si peccatum veniale in statu innocentie locum haberet, sequeretur etiam timorem ac dolorem in eo statu locum habiturum. Atqui non omne veniale peccatum trahit secum pœnam, ex hypothesi Scholasticorum, cum non sit contra legem, sed tantum præter legem. Quid, quod Bellarminus c. 3. hujus libri statuit: *Incogitantiam vel inconsiderationem quandam præcessisse actum superbiæ, quam primum hominis peccatum fuisse putat?* illa incogitantia utique fuisset peccatum veniale, si consequens superbiæ peccatum fuit primum mortale.

§. XXXIX. Quæritur IV.) An Adam gravius peccaverit quam Eva?

Nos quæstionem hanc judicamus otiosam & inutilem; sufficit scire, quod utriusque peccatum fuerit gravissimum, si vel maxime comparatio illa non instituitur. Thomas p. II. q. 163. art. 4. *Si consideremus conditionem personæ, peccatum viri erat gravius: quantum ad genus peccati utriusque peccatum est æquale, scilicet superbia; quantum ad speciem superbiæ, gravius peccavit Eva.* 1.) Quia superbia ejus ad hoc se erexit, quod contra Dei voluntatem similitudinem divinam consequi voluit; vir in hoc superbiuit, quod voluit eam consequi per se ipsum. 2.) Mulier non solum ipsa peccavit, sed etiam viro peccatum suggestit. 3.) Vir in hoc peccatum consensit amabili quadam benevolentia. Bonaventura II. sent. dist. 22. q. 3. *Quantum ad ingratitude, gravius peccavit vir quam mulier, quia magis improba voluntate peccavit, dum concupivit Deo assimilari: quantum ad corruptio-*

Uter primorum parentum gravius peccaverit?

ruptionem ex culpa ortum, mulier peccavit gravius, quia ab ea procedit peccatum in Adamum & posterius per modum occasionis. Aliter potest dici, quod peccatum consideretur primo ratione peccantis, secundo ratione ipsius peccati; priori modo Adae, posteriori vero Evae peccatum gravius fuit. Biel II. sent. dist. 22. q. 1. art. 3. Peccatum Evae simpliciter gravius fuit peccato Adae, processit enim ex majori superbia, maiori libidine & contemptu Dei; secuta etiam fuit gravior poena. art. 4. Ex circumstantia dignitatis personae, resistendi fortitudine, prudentia & vigore damni ac respectu sequelae peccatum Adae gravius fuit. Placet hic nobis illud Augustini XI. de Gen. ad lit. c. 25. Peccarunt primi parentes impari sexu, sed pari fastu: fallum igitur est, quod Lombardus II. sent. dist. 22. lit. E. putat, Adamum ab ambitione divinitatis alienum fuisse, cuius contrarium discrete existat Gen. III. 22. Bellarminus III. de amiss. grat. & stat. peccat. c. 9. statuit, virum nec errorem nec culpam agnovisse, adeo gravius quam foeminam peccasse; id tamen c. 12. ex Irenaeo scribit, quod in signum poenitentiae induerit se asperis perizoniis ex foliis ficulneis, quasi sacco & cilicio, at quomodo edidisset poenitentiae signa absque cognitione culpae?

An peccatum
Adae omnium
fuerit gravissi-
mum?

§. XL. Queritur V.) An peccatum Adae fuerit omnium peccatorum gravissimum? Resp. Adamus totius humani generis personam gerebat, in summa integritate & rectitudine erat creatus,

ideoque Dei mandato absque ulla difficultate obtemperare poterat, quibus respectibus peccavit. Adz omnibus posterorum peccatis gravius fuit. Augustinus XIV. de civ. Dei. cap. 12. Nemo existimet, peccatum (primorum parentum) ideo leve ac parvum fuisse, quia in esca factum est, non quidem mala nec noxia, nisi quia prohibita: sed obedientia commendata est in praecepto, quas virtus in creatura rationali mater quodammodo est omnium custosque virtutum, quandoquidem

sic facta est, ut si seductam esse sit utile, periculosum autem suam, non ejus, a quo creata est, fuisse voluntatem. Hinc itaque de uno cibi genere non edendo, ubi aliorum tanta copia subiebat, tunc tunc praeceptum ad observandum, iam breve ad memoriam retinendum, ubi praesertim nondum voluntati cupiditas resistebat, quod de poena transgressionis postea est secutum, tanto maiore iniustitia est violatum, quanto faciliore posset observantia custodiri. Idem in enchiridi. ad Laur. cap. XXVI. Adamus suam suam, quam peccando in se templum in gradibus vitaverat, poena mortis & damnationis obnoxium. De corrept. & grat. cap. XII. terrae bello & insuper contra Dei terrentis imperium libero usus arbitrio non stetit in tanta felicitate, in tanta non peccandi felicitate. Scholastici disputant, peccatum Adz non fuisse gravissimum simpliciter, sed ex quibusdam circumstantiis. Vide comm. II. sentent. dist. 21.

§. XLI. Queritur VI.) An peccatum Adae fuerit per ignorantiam excusabile?

Resp. ignorantia alia est invincibilis, alia voluntaria & adfectata. Augustinus de grat. & lib. arbitr. cap. III. Aliud est nescire, aliud scire noluisse. Libro III. de libero arbitrio, cap. 122. Non quod naturaliter nescit, & quod naturaliter non potest, hoc animae disputatur de reatum, sed quod scire non studuit. Iam vero primi parentes ad imaginem Dei, hoc est, in perfecta sapientia, iustitia & sanctitate erant conditi, quomodo ergo ignorare potuerunt Dei voluntatem, quam discreta prohibitione testatum Deus fecerat? Biel. II. sent. dist. 22. q. 2. art. 3. In primis parentibus ante peccatum non fuit ignorantia, sed ignorantia circa ea, quae pertinent ad salutem, quia noverant praeceptum, noverant etiam, hunc actum esse contra praeceptum. art. 3. Peccatum primorum parentum non processit ex ignorantia legis, nec ex infirmitate, sed ex elatione; id est, deliberatione & plena scientia deformitatis actus.

CAPVT. III.

DE ILLIS, QUÆ LAPSUM PRIMORVM PARENTVM
SECUTA SVNT, TRACTAT.

§. XLII.

*Confecuta pro-
lapsum.*

Hunc primorum parentum lapsum secuta est ingens malorum lhas. *Aperiebantur oculi ipsorum, & videbant se esse nudos, consuebant folia ficus, & parabant sibi perizonata.* Gen. III. 7. Illa oculorum apertio est sensus peccati & conscientię stimulus; tum deum cognoscebant, quam graviter Deum offenderant, ex quanta felicitate deturbati, & in quantum miseriarum barathrum per peccatum demersi erant. *Ante lapsum nihil putabant velandum, quia nihil sentiebant refrenandum.* Augustinus XI. de Gen. ad lit. c. 1. Post lapsum autem videbant se esse nudos, animadvertabant, se spoliatos esse concreata iustitia & integritate, carnem stimulis libidinum excitari, & legem membrorum legi mentis reluctari. Augustinus XIV. de civ. Dei c. 17: *Nudi erant, (ante lapsum) & non confundebantur, non quod eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nuditas nondum erat, quia nondum libido membra illa præter arbitrium commovebat, nondum ad hominis inobedientiam redarguendam sua inobedientia raro quodammodo testimonium perhibebat.*

§. XLIII. Quantæ tenebræ, in locum amissæ sapientiæ successerint, indicio esse potest, quod ex foliis ficus perizonata sibi consuunt, & perspicaces Dei oculos se fallere posse existimant, cum tamen divinæ maiestatis oculi omnia penetrant, corda & renes probent, & absconditos cordium nostrorum recessus in lumine vultus sui expositos habeant. *Latere volebant eum, quem latere nihil potest, & carnem occultare ab eo, qui est inspector cordis.* Augustinus de Gen. ad lit. c. 34. Cum execrationis illa, peccatum secuta, conjunctus est terror, tremor ac trepidatio: fugiunt enim conspectum Dei, quem antea familiarissime alloquebantur. Trepidant coram eo, quem antea summa cum lætitiâ audiebant. Terrentur folii vento agitati, tenuissi-

Tomus IV.

mo spiritu, cum antea in humana mentis pace ac tranquillitate viverent.

§. XLIV. Sed & ad tribunal iudicii divini fiunt, ac causa ipsorum discutitur. Ubi observandum, quod ad tristissimam cœcitatē in mente, aversionem & fugam Dei in voluntate, repugnantiam in membris, accesserit etiam peccati extenuatio & culpæ in alium translatio. Adamus culpam transfert in Evam, quasi ad hoc data mulier, ut non ipsa potius obediret viro, quam ut obedientem haberet virum: Eva in serpentem; quasi non fuisset sufficientibus viribus instructa ad resistendum seductioni. Revera autem in ipsum Deum transfertur culpa, qui serpentem & Evam creaverat, atque hanc viro in adiutorium dederat.

§. XLV. Bellarminus III. de *Pœna primo-* amiss. grat. & stat. peccat. c. 11. *rum paren-* de pœna primi peccati differens, *tum.* in eo peccat, quod arbitratur, Gen. II. nullam fieri a Deo mentionem propriæ & adæquatæ istius pœnæ, quam homo per peccatum incurrit, videlicet, quod per primum peccatum originalis iustitia sit amissa. Atqui quando Deus Adamum vocat, & ei dicit, *ubi es?* v. 9. quando ex ipso querit, *quis indicavit tibi, quod nudus esses?* v. 11. satis perspicue miseriā, quam originalis iustitiæ amissione incurrit, homini, q̃ oculos ipse non enim fuit hæc vox ignorantis, sed interpretis. Augustinus XI. de Gen. ad lit. c. 34. *fuit etiam vox commiserantis, interprete Chrysostomo de l.* Qui sit, quod meum fugis conspectum, quod exhorre- scis audita mea voce, cum antea alacris & lætus mihi occurreres? Cur de nuditate erubescis? annon agnoscis corruptionem naturæ ex peccato ortam? hæc certe eo directæ fuerunt omnia, ut ad agnitionem peccati & miseriæ per peccatum introductæ homo perduceretur. Quæ pœnæ loco prius parentibus denunciantur, ea proprie loquendo sunt paternæ castigationes, ipsis tum

R r

denum

denum imposita, postquam per evangelicam de femine mulieris caput serpentis contrituro promissionem in gratiam erant a Deo recepti. Eva denunciatur hoc, quod libidinosum conceptum laboriosa gestatio & multiplices partus dolores sint secuturi, quodque viro cogetur subijci. Viro denunciatur bonarum frugum sterilitas, noxiarum fertilitas, victus difficultas, laboris anxietas, ac tandem mortis acerbitas. Hæ calamitates primis parentibus post peccati remissionem impositæ sunt, ut essent perpærum *μνημόσυνον* gravitatis lapsus, ac salutare a peccatis *προφυλακτικόν*, denique pœnitentiæ, spei, patientiæ & aliarum virtutum *παιδευτήριον*.

§. XLVI. Pœnam serpenti impositam ita exponit Bellarminus dicto loco, ut totam istam sententiam primo referat ad naturalem serpentem, ac postea eandem totam accommodet ad diabolum; qua in parte discedit a genuina & legitima textus expositione, quippe cujus prior pars ad naturalem serpentem pertinet (*) non ad diabolum, cum Deus sic intonat v. 14. *Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animalia & bestias terræ, super pectus tuum gradieris, & terram comedes cunctis diebus vitæ. Posterior comminationis pars proprie ad satanam spectat, non ad naturalem serpentem, cum Deus ita loquitur v. 15. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius, ipsum conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo ejus.* Cum primos parentes non nudus quidam, sed satana stipatus serpens seduxerit, quid textui magis conforme, quam si hæc comminatio divina, ratione partis prioris ad natu-

ralem, & ratione posterioris partis ad inferum serpentem referatur? Neque mirum culpiam videri debet, quod serpenti pœna hic infligitur (**), qui tamen est *ζῶον ἄλογον*. Voluit enim Deus peccati deformitatem & iræ suæ magnitudinem ob oculos primis parentibus statuere, ac publicum reatus signum in eo proponere, quod ipsi omnium creatori & in omnia a se condita authenticum imperium habenti utique licuit. Indicitur autem ei pœna triplex, quarum prima *διαγωγὴν* & convictum, altera *μορφὴν* & corporis formam, tertia *διάρταν* & victum concenit. Bellarminus ad satanam hæc accommodatam vim textui infert: *Diabolus, inquit, maledictus est inter omnia animalia & bestias terræ, quia miser ac vilis effectus est super omnes, sive angelos, sive homines peccatores. Super pectus graditur diabolus, tum quia in astutia sua confidit, tum quia permittitur a Deo de superbia & falsa potestate gaudere. Terram comedit diabolus, vel quia terrenos homines vorat, vel quia in terrena sanctorum corpora potestatem exercet, animas autem occidere non potest. Id facit cunctis diebus vitæ suæ, id est, usque ad diem iudicii; quæ omnia sunt contorta & a textu aliena. Sane quidam ex patribus etiam his allegoriis delectantur, interim tamen fatentur, hanc comminationis partem proprie & in sensu literali de naturali serpente intelligenda esse. Posterior pars tantum pertinet ad diabolum, cui bellum per semen mulieris olim inferendum, & contritio capitis, hoc est, potestatis ac regni destructio denunciatur; quam evangelicam promissionem non patiamur a Bellarmino, Calvino, Photinianis & Rabbiniis ita depravari, ut in sensu*

(*) Priorem hujus pœnæ partem, æque ac posteriorem, non ad serpentem naturalem, sed ad satanam spectare, supra ostendimus in not. ad §. VIII. p. 197.

(**) Pœna, proprie dicta nulli animali bruto infligi potest, cum nulli illud legi subjectum, nec moralitatis capax sit. Excipi quidem solet, Deum voluisse peccati deformitatem atque iræ suæ magnitudinem ob oculos ponere primis nostris parentibus, hancque ob rationem serpentem, quod ad hominem seducendum abusus fuerat diabolus, pœ-

na adfuisse. Verum, si hoc esset, iste tantum serpens in individuo, qui nequitie satanicæ instrumentum erat, a supremo numine fuisset punitus, nec eandem pœnam, quæ *Genes. III. 14* describitur, omnes, vel saltem plerique serpentes subire debuissent. Neque huc quadrant exempla & loca biblica, quæ in medium alias adferri solent, veluti *Exod. XXI. 28 Lev. XX. 15 Denier. XIII. 15*. præput uberius ostendit SCHLOSSERUS in dissertatione supra laudata de serpentis seductore, sect. III. §. VIII. p. 38. seqq.

sensu literali ad naturalem serpentem refertur, qua de re plura superius.

*Evangelica
promissio pri-
mis parentibus
data.*

§. XLVII. Vi divinæ comminationis pereundum ipsis fuisset æterna morte, nisi Deus ex arcano suæ majestatis consilio & abyssu misericordiæ suæ primam evangelicam promissionem de semine mulieris contrituro caput serpentis protulisset. Semen illud mulieris est Christus Dei Filius ex virgine natus, qui venit, ut opera diaboli vicissim destrueret. 1 Joh. III. 8. includitur autem in hac sententia redemptio a peccato, morte & inferno. Si enim serpentis caput conteri deber, profecto oportet aboleri mortem: si mors aboletur, etiam mortis meritum aboletur, hoc est, peccatum: si peccatum, ergo & maledictio legis, nec id tantum, sed restituitur simul obedientia, quæ amissa est, & spes vitæ æternæ ostenditur, ut pulcre Lutherus hoc observat. Simul etiam ostenditur, redemptionem illam & serpentine capitis contritionem ita fore comparatam, ut Christi calcaneus conteratur, id est, eripiendam ipsi vitam, adigendum eum in crucem, & vera Christi membra cruci in hac vita fore subiecta.

§. XLVIII. Hanc evangelii promissionem de Messia primi parentes vera fide sunt amplexi, & salutis, qua per peccatum exciderant, participes facti; inde Adamus uxorem suam vocat *Evam*, id est, viventem, qua *ὄνομαθισία* fidem suam proficitur, quod scilicet credat, ex Heva nasciturum vitæ ducem, qui mortem per peccatum in mundum introductam aboliturus sit, ac vitam hominibus restituturus. Inde Eva nato Caino exclamat: *Possedi virum Dominum*, existimans se verum Jehovah serpentine capitis contritorem peperisse. Eo etiam spectant sacrificia Caini & Abelis, quem divini cultus modum procul dubio per Adamum Deus ipsis manifestaverat. Eodem spectant verba illa de levatione sive remissione peccati in promissa semine quærenda, Gen. IV. 7. Irenæus libr. III c. 34. *Nimis irrationabile est, illum quidem, qui vehementer ab inimico læsus erat, & prior ca-*

ptivitatem passus est, dicere non eripi ab eo, qui vicerit inimicum, ereptos vero filios ejus, quos in eadem captivitate generavit. Nec victus quidem adhuc parebit inimicus, ipsis veteribus spoliis manentibus apud eum. Cap. 35. Deus non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus ejus, quoniam quidem transfudit Deus maledictionem in terram, ut non perseveraret in homine. Cap. 39. Mentiuntur omnes, qui contradicunt ejus (Adami) saluti, semper se ipsos excludentes a vita, in eo quod non credant inventam ovem, quæ perierat; si autem illa non est inventa, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio: mendax ergo is, qui prior hanc sententiam, imo hanc ignorantiam & coecitatem induxit Tatianus.

§. XLIX. Porro primorum parentum peccatum, & quæ illud secuta sunt, non ita intueamur, ac si ad ipsos solos spectassent, nulla autem ex parte nos attingerent; quia Adam postea genuit filium ad imaginem & similitudinem suam, Gen. V. 3. qualis ipse erat, tales filios generabat, imagine Dei spoliatus, & justitia originali destitutus, peccato, iræ Dei, morti & damnationi obnoxios. Fuit Adam & in illo fuimus omnes, periit Adam, & in illo perimus omnes.

*Peccatum Ade-
riam nos at-
tingit.*

§. L. Ut parentibus possessionem feudi amittentibus etiam filii masculi eam amittunt, quia parentes non tantum pro se, sed etiam pro filiis eam acceperunt: ita primi parentes ad imaginem Dei creati, dona illa Dei benignitate sibi concessa pro se & posteris instar depositi fideliter custodienda acceperant, ideo etiam ea non sibi tantum, sed toti stirpi ex se genitæ peccando perdiderunt.

§. LI. Per hominem victum tota natura corrupta est & quasi fermentata peccato. Anselmus libr. I. Cur Deus homo? cap. 23. *Tota natura humana in illis erat, & extra illos de ea nihil erat, ideo tota spoliata, infirmata & corrupta est, remansit in ea debitum justitiæ,*
R^r 2 *quam*

quam acceperat, debitum satisfaciendi, quod eam deseruerat, cum ipsa corruptione, quam per peccatum incurrerat. Idem de conc. virg. cap. II. Quemadmodum igitur ex radice corrupta germina & fructus enascuntur pravi & corrupti, ex impuro fonte sordidi promanant rivuli, ex parentibus leprosis liberi generantur leprosi: ita ex primis parentibus peccato corruptis & depravatis nascuntur omnes posterius per peccatum corrupti & depravati.

§. LII. Peccatum ergo illud non est modis omnibus a nobis alienum, quia Adam non ut privatus homo, sed ut caput totius humani generis peccavit; atque ut natura humana per ipsum communicata, sit propria cuique personae, ex ipso genita: sic & naturae corruptio per propagationem communicatur. Ac proinde quemadmodum tribus Levitica inclusa lumbis Abraham decimas obtulisse Melchisedech dicitur: Hebr. VII. 9. ita & nos, qui in lumbis Adae peccantis delituimus, in & cum ipso non modo corrupti, sed & rei irae Dei facti sumus. (Collationis gratia huc referri potest, quod l. 5. §. I. C. ad l. Jul. majest. statuitur, ob crimen laesae majestatis etiam liberos puniendos esse (*).)

§. LIII. Ut ergo Adam post lapsum amisit lucem divinæ sapientiae, ita & nos nascimur destituti illa cognitionis divinæ luce. Ut Adam fugit conspectum Dei, ita & nos tales nascimur destituti filiali Dei fiducia. Ut Adam peccatum extenuat & excusat: ita & nos tam extreme corrupti sumus, ut extremam illam corruptionem nec satis agnoscamus, nec deploremus. Ut Adam per lapsum incurrit Dei offensionem, vocatur ad Dei iudicium, & æternæ morti sit obnoxius, ita & nos natura sumus filii irae, Eph. II. 3.

§. LIV. Id sibi responsum statuunt Pelagiani, quibus videtur a Dei misericordia & iustitia alienum, nos alieni peccati poenas luere: atqui peccatum originale non est malum alienum, nec nos innocentes nascimur, sed peccati illa lues

per carnalem generationem in nos propagata in nobis ipsis veluti lepra quædam residet. Augustinus lib. VI. contr. Julian. c. 4. Quod dicitur alienis peccatis alterum obnoxium non teneri, interest quatenus recte possit intelligi. Neque nunc ago, quod peccavit David, & pro peccato ejus tot hominum millia ceciderunt. 2 Reg. XXIV. & quod de anathemate contra interdictum, quia usurpavit unus in eos, qui hoc non fecerant, nec factum fuisse noverant, vindicta processit. Alia disputatio est, neque nunc terrere nos debet de hoc genere peccatorum sine poenarum. Parentum autem peccata quodam modo dicuntur aliena, & rursus quodam modo reperiuntur & nostra; aliena quippe proprietate sunt actionis, & nostra sunt contagione propagationis. Idem lib. XIII. de civ. Dei c. 14. Homo sponte depravatus justoque damnatus, depravatos damnatosque generavit: omnes enim sumus in illo uno, quando omnes ille unus corrupti. Nondum erat nobis sigillatim creata & distributa forma, in qua singuli viveremus, sed jam natura erat seminalis, ex qua propagamur, qua scilicet propter peccatum vitata & vinculo mortis obstricta, justoque damnata, non alterius conditionis homo ex homine nasceretur, ac per hoc a liberi arbitrii malo usu series hujus calamitatis exorta est, quæ humanum genus ab origine depravata, velut radice corrupta, usque ad secundæ mortis exitum deducit, quæ non habet finem, salis eis exceptis, qui per gratiam Dei liberantur.

§. LV. Et hoc est illud, quod *Distributio sequens* dicitur originale peccatum, de quo sequentibus agemus capitibus: 1.) an sit? 2.) Quid sit, tum ratione nominis, tum ratione rei autem ejus. 3.) Quodnam ejus sit subjectum? 4.) Quomodo in posteros propagetur? 5.) Quæ sit ejus propria poena? 6.) Quomodo ab eo vicissim liberemur? Hisce membris tota hujus originalis luis natura commode explicari poterit.

CAPVT IV.

(*) In originem & causas hujus legis singulari dissertatione adcurare inquisivit JACOB. GOTHOFREDUS. Jungi eidem meretur NIC. HIE-

RONYM. GUNDLINGIUS in singularibus ad legem majestatis.

CAPVT IV.

AN SIT PECCATVM ORIGINIS?

§. LVI.

An sit originale peccatum?

Essē peccatum originis, hoc est, derivari ab Adamo per carnalem generationem in posteros aliquod vere & proprie dictum peccatum, negavit olim magno conatu Pelagius, Brito, tempore

Pelagiani.

Theodosii junioris, a quo Pelagiani nomen sunt sortiti, de quibus sic scribit Augustinus lib. de hæres. c. 88. *Negant, parvulos secundum Adam carnaliter natos contagium mortis antiquae prima natiuitate contrahere; sic enim eos sine ullo peccato originalis vinculo asserunt nasci, ut prorsus non sit, quod eis oporteat secundam natiuitatem dimitti, sed eos propterea baptizari, ut regeneratione admittantur ad regnum Dei, de bono in melius translatis, non ista renovatione ab aliquo malo obligationis veteris absoluti. Nam etsi non baptizentur, promittunt eis extra regnum quidem Dei, sed tamen aeternam & beatam vitam: ipsum quoque Adamum dicunt, si non peccasset, corpore fuisse moriturum, neque mortuum merito culpae, sed conditione naturae. Idem lib. II. de bon. persev. c. 2. Tria sunt, ut scis, quae maxime adversus eos (Pelagianos) catholica defendit ecclesia, quorum est unum, gratiam Dei non secundum merita nostra dari: alterum est, in quantacunque iustitia sine qualibuscunque peccatis in hoc corruptibili corpore neminem vivere: tertium est, obnoxium nasci hominem peccato primi hominis & vinculo damnationis obstrictum, nisi reatus, qui generatione contrahitur, regeneratione solvatur. In prolog. hypogn. cont. Pelag. & Caesl. Huiusmodi dogmatis (Pelagiani) ista est nefanda blasphemia. Adam,*

inquiunt, siue peccasset, siue non peccasset, moriturum fuisse: tamen peccatum ejus nemini nisi solum nocuit ipsi, & posse hominem per liberum arbitrium tanquam per se sibi sufficienter implere quod velit, vel etiam meritis operum a Deo gratiam unicuique dari: libidinem naturale esse bonum, nec in ea esse quod pudeat: & parvulos baptizatorum filios non trahere originale peccatum, neque perituros a vita aeterna, si sine sacramento baptismi ex hac vita migraverint.

§. LVII. Pelagianorum errorem nostro seculo quidam directe propugnant, quidam vero oblique ac per indirectum falsis suis hypothesebus peccatum originis extenuando fulcra & sublidia ei præbent, *Directe* peccatum originis negant 1.) Anabaptistæ (*), qui fingunt, peccatum morte Christi ita sublatum esse, ut infantes in nov. test. sine peccato ac innocentes nascentur, sola servitute mortis excepta, referente Sleidano l. X. ideoque infantes baptizandos esse negant, cum nulli peccato nascentur obnoxii. 2.) Photiniani, qui in catech. Racov. p. 285. διαφφόνον originale peccatum negant, imo asserunt, ne Adami quidem dona naturalia per peccatum corrumpi potuisse, nedum posterorum. Joh. Sommerus in tr. de iustif. f. 40. & 43. peccatum originis vocat fabulam monachorum, natam ex pravo intellectu scripturæ, & excogitatam ad defendendam paedobaptismi superstitionem. Ostorodus in inst. Germ. c. 35. *Non concedimus, quod propter primum hominis peccatum natura sit corrupta.*

Directe peccatum originis negant.

1. Anabaptistæ.

2. Photiniani.

R r 3

(*) Non tantum Anabaptistæ antiquiores & crassiores statuerunt, nullum esse peccatum originis, prout ex documentis fide dignissimis, ac speciatim ex colloquio *Franckensbalgeni action. 2. art. 4.*

comprobari potest; sed recentiores quoque idem hodie sentiunt, uti patet ex GALENI ABRAHAMII apologia atque adjecto compendio doctrinae Anabaptistarum §. XXV.

3. Cinglius. *rupta.* (*) 3.) Cinglius, qui in confell. An. 30. edita & Carolo Imperatori oblata art. 4. sic scribit: *Velimus, nolimus, cogemur admittere peccatum originale, ut est in filiis Adae, non proprie peccatum esse, non enim est facinus contra legem, morbus igitur est proprie & conditio.*

4. Quidam Pontificii.

4.) Quidam ex Pontificiis: Jacob. Faber in V. ad Rom. docet, nihil nos ex Adamo trahere, nisi

obligationem ad mortem. Alb. Piggius contraverf. prima de peccat. orig. & Ambrosius Catharinus lib. de lapsu homin. & peccat. orig. c. VI. statuunt, peccatum originis non habere veram peccati rationem, sed esse tantum reatum, quo posterius primorum parentum propter transgressionem illorum primarvam sine aliquo vitio proprio & inhaerente naturae pravitate devincti teneantur. Quam sententiam Bellarminus V. de amiff. grat. & stat. pecc. cap. 6. molliissime vocat minus rectam. Ruard. Tapperus in art. de peccato origin. sic scribit, in parvulo recens nato nihil inveniri, quod vere & proprie peccati rationem habeat Cornelius, canonicus Colonienfis, tom. II. animad. disput. peccatum originale non esse proprie peccatum, cum non fit defectus perfectionis homini necessariae ad beatitudinem, pravitatem non esse haereditariam; nec a parentibus in liberos transfundi posse, cum ipsi sunt purgati; solos eos, qui usu rationis ac liberi arbitrii praediti sunt; lege obligari: insanum esse & in Deum blasphemum, si dicatur, originalis peccati pravitatem omnes naturae nostrae partes ita pervasisse, ut omnibus flagitiis & criminibus fit facunda, nec possit aliud, quam Deo & legi repugnare &c.

Oblique Pelagianismum in-

§. LVIII. Oblique pelagianismo fomenta praebent, & peccatum

originis extenuant I.) Scholastici & Pontificii, dum statuunt:

introducunt.
1. Scholastici & Pontificii

1.) Peccatum originis nihil aliud esse, quam doni cujusdam supernaturalis carentiam, ipsam interim naturam hominis puram atque integram mansisse. 2.) Dum libere de tota eorum hujus peccati disputant et disputandum relinquunt, ac si esset res quaesitionis, non fidei. Andradius lib. III. defenf. Trid. Admodum illustres theologi laborant in explicatione peccati originis. & concil. Trident. cum definiret, peccatum originis vere esse peccatum, illius tamen propriam rationem consulto silentio involvit. 3.) Dum negant concupiscentiam, in qua vis hujus originalis peccati maxime conspicua est, & cujus nomine apostolus ipsum originis peccatum saepius intelligit, peccatum esse. 4.) Dum liberam arbitrium in rebus spiritualibus perfectam legis impletionem, merita bonorum operum, opera supererogationis, meritum de congruo & condigno propugnant, adeo ut quidam scribant, Deum ex prioris naturalibus super omnia a nobis diligere posse. 5.) Dum propagationem animae negant, quae tamen est *πρόσθεν δεικνύον* peccati; teste Thoma p. II. q. 83. art. 1. Sublato igitur eo, cui proprie & per se aliquid inhæret, ipsum illud, quod inhæret, tolli necesse est. 6.) Dum infantibus absque baptismo ex hac vita decedentibus torum quendam beatum, extra tamen regnum Dei assignant, perinde ut olim Pelagius. 7.) Dum negant, omnes & singulos ex Adamo secundum ordinarium naturae cursum descendentes in & cum peccato nasci. Alexander Alensis (referente Trithemio de script. eccl.) de Bonaventura dicere solitus fuit: In fratre Bonaventura non videtur Adamus peccasse. Excipiunt etiam beatam Mariam. 8.) Dum statuunt per baptismum ita remitti peccatum, ut nihil amplius sit in re nativ.

(*) Photiniani seu Sociniani, quorum mentionem hic facit GERHARDUS, propius accedunt Arminiani, seu Remonstrantes, qui ajunt, peccatum originis vocem esse valde incommodam, labemque connatam nonnisi improprie peccatum dici posse. Vid. LIMBORCHII theol. christ.

libr. III. cap. IV. §. 1. seqq. & cap. III. §. 4. seqq. Quin & QUACKERI peccatum hoc originale impugnant. Vid. BARCLAJI apolog. theol. IV. §. ult. Consentit cum Quackeris ac Remonstrantibus PETRUS POIRETUS libr. II. econ. cap. XIV. seqq.

natis, quod habeat veram peccati rationem, quomodo ergo renati propagabunt in posteris originale peccatum?

*Bellarmini
pronunciata
Pelagianæ.*

§. LIX. Considerabimus hoc loco quasdam Bellarmini hypotheses, quæ cum orthodoxia articuli de originali peccato vix poterunt conciliari. 1.) *Peccatum æstuale non potest corrumpere dona hominis naturalia*, libr. I. de grat. prim. hom. c. 6. Atqui scriptura docet, justiciam originalem fuisse primo homini naturalem. Ergo non potuit per primum Adæ peccatum amitti. 2.) *Peccatum est nomen operationis malæ, quæ opponitur operationi virtutis; vitium autem est nomen habitus mali, qui opponitur virtuti, ut virtus habitum significat*. I. de amiss. grat. & stat. pecc. c. 1. Subsumo: in infantibus non est operatio mala, quæ opponatur operationi virtutis; ergo non erit in eis peccatum proprie dictum. 3.) *Nihil habet proprie rationem peccati, nisi sit voluntarium, unde in Augustini definitione hoc desiderari videtur, quod voluntarii expressa mentio non sit in ea facta*. ibid. Subsumo: labe originalis non est voluntaria, sequetur inde, quod non sit peccatum proprie. Cap. 2. dicit, *esse hoc peccatum voluntarium alienæ voluntatē*; ergo respectu Adæ tantum fuit voluntarium & proprie dictum peccatum, non autem respectu nostri; inde promte sequetur conclusio Francisci de Mayro, quod *peccatum originis sit minus minimq̃ veniale peccato*. 4.) *Lex proprie non datur nisi iis, qui habent usum liberi arbitrii*. Bellarminus lib. I. de amiss. grat. & stat. pecc. cap. 1. Subsumo: infantes nondum habent usum liberi arbitrii; ergo iis proprie non datur lex, & per consequens, in eos proprie non cadit peccatum, quod est *avouia*. 5.) *Quod naturale est, non potest in crimen vocari; quod in potestate nostra non est, circa illud non peccamus, sicut mors est pœna & effectus peccati, non autem peccatum, ita concupiscentia est tantum pœna & effectus peccati, non autem peccatum &c.* Bellarminus V. de amiss. grat. & stat. pecc. c. 9. Subsumo: peccatum originis post la-

psum est homini naturale, neque est in potestate infantis; ergo non est peccatum. 6.) *In Adamo præter actum peccati fuit etiam perversio voluntatis & obliquitas ex actione relicta, per quam peccator proprie & formaliter dicebatur & erat, donec ei per pœnitentiam remitteretur: actus peccati non communicatur nobis nisi per imputationem, sed illa perversitas & obliquitas ex actu relicta nobis inhaeret*. Bellarminus V. de amiss. grat. & stat. peccat. c. 17. Subsumo: Adamus tum demum genuit filium, cum ei per pœnitentiam peccatum esset remissum; ergo perversitatem & obliquitatem illam in filios propagare non potuit. Idem iudicium de omnibus per baptismum renatis, in quibus ipsam peccati maculam abolitam esse, Bellarminus disputat. 7.) *Peccatum originis non esse in quadam positiva qualitate constituendum*, contra alios Pontificios Bellarminus disputat V. de amiss. grat. & stat. pecc. c. 15. quomodo ergo doctrinam de peccato originis sincere tractaret?

§. LX. Ad classem eorum, qui per indirectum pelagianismo militant, referendi sunt etiam illi, qui disputant, *sanctos ex gratia genere ex eadem gratia sanctos vi fœderis per fidem adprehens; liberos renatorum jure hæreditario in fœdere gratiæ contineri, nec ideo baptizari, ut filii Dei tunc primum fiant, qui ante alieni fuerint ab ecclesia, sed solenni potius signo in ecclesiam recipi, ac salutem, cujus antea sine participes, in eis obsequari; sanctam ex fidelibus progeniem nasci*. &c. Calvinus libr. IV. inst. c. 15. §. 20. 22. & c. 16. §. 24. in defens. II. contra Westphal. p. 1082. Beza respons. II. ad colloq. Montispelig p. 102. 103. 118. 129. &c. lib. II. quæst. ac resp. q. 124. 126. Quamvis vero hæc a quibusdam ita explicentur, quod non de inhærente quadam sanctitate, sed de gratia fœderis, in qua renatorum liberi etiam ante baptismum recepti, sint dicta, ut hac ratione adfertio de sanctitate liberorum ex fidelibus parentibus progenitorum non videatur cum propagatione peccati originalis pugnare; necdum tamen sana

2. *Qui cum
Calvino docens,
sanctos liberos
ex sanctis pa-
rentibus nasci.*

sana est hæc assertio. Sed distinguendum est inter sanctitatem spiritualem & ecclesiasticam: (ut ita loquar) liberi fidelium sunt sancti, hoc est, habentur pro natis in ecclesia, & patet ipsis aditus ad baptismum; non autem acti sunt in Dei gratia vel fructu gratiæ ante baptismum, sed perinde sunt natura filii iræ ut reliqui, quæ de re plura suo loco.

¶ LXI. Varias istas ac diversas hujus articuli depravationes, quibus pelagianum virus fovetur, excutiemus in sequentibus: hac vice contra Pelagianos breviter demonstrabimus quod tri peccati originalis. Esse igitur peccatum originis, hoc est, veri & proprii nominis peccatum per generationem carnalem in homines secundum naturæ ordinem ex Adamo genitos propagari, ostendunt hæc fundamenta: I.) scripturæ dicta, Gen. V. 3. *Adam genuit filium ad imaginem suam.* (peccato corruptam & depravatam) c. VI. 5. *Omne figmentum cogitationum cordis humani tantum malum omni die.* Job. XIV. 4. *Quis dabit mundum de immundo conceptum semine?* Psalm. LI. 7. *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.* Jer. XVII. 9. *Pravum cor hominis & inscrutabile.* Joh. III. 6. *Quod natum est ex carne, caro est.* Rom. V. 12. *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, ac per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Eph. II. 3. *Eramus natura filii iræ.* Hæc sunt præcipua scripturæ dicta, quæ de originali peccato agunt, quorum emphasin postea expendemus. Secundario huc referri possunt & hæc Spiritus sancti efata: Psalm. XIX. 13. *Ab occultis meis munda me.* XXV. 7. *Delictorum juventutis seu infantiae ne memineris.* XC. 8. *Abconditum nostrum collocas in lumine vultus tui.* Esai XLVIII. 8. *Transgressorem ex utero vocavi te.* Ezech. XVI. 4. *Quando nata es in die ortus tui, non est præcisus umbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec involuta pannis.* &c. Rom. VII. 23. *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.*

Veteres huc referunt ex Esai. IV. 30. *Gramen seminis mali seminatum est in corde Adam ab initio, & quantum impietatis generavit, usque nunc & generat usque cum veniat arca?* Propria autem sedes hujus articuli est cap. V. ad Rom. II.) Testantur etiam de peccato originis omnia actualia peccata, quæ sunt venenati rami ex venenata ista radice enati. Matth. XV. 19. *Ex corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae.* VII. 3. *Arbor mala non potest bonos fructus facere.* III.) Omnes calamitates, morbi ac mors temporalis, cui etiam infantes sunt obnoxii, de hac originali lue testimonium ferunt. Rom. V. 14. *Regnavit mors etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ.* VI. 23. *Stipendium peccati mors est.* 1 Cor. XV. 21. *Per hominem mors: & ita in Adam omnes moriuntur.* IV.) Necessitas *παλῦγενείας* & *ἀνακαινώσεως* carnalem generationem vitiosam & peccato obnoxiam esse comprobat. Joh. III. 5. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit regnum celorum.* v. 6. *Quod de carne natum, caro est.* Accedit consensus veterum etiam eorum, qui ad hæc pelagianam hæresin exortam scripserunt, ad quem sæpius provocat Augustinus in suis contra Pelagium disputationibus. Vide lib. I. cont. Julian. & lib. I. ad Bonifacium. Referri etiam huc quodammodo possunt ethnicorum testimonia: Plac. libr. II. de repub. *Homines natura sunt mali, & non possunt induci, ut justitiam colant.* In sophista docet, duos esse præcipue animi morbos, ignorantiam & improbitatem. Augustinus libr. IV. contra Julian. allegat locum ex Cicero de repub. *Hominem a natura noster in lucem edi, corpore nudo, fragili atque infirmo: animo anxio ad molestias, humili ad timores, debili ad labores, proclivi ad libidines, in quo divinus ignis sit obrutus, & ingenium & morus.*

¶ LXII. Pelagianorum exceptiones, quibus scripturæ testimonia enervare sunt conati, diligenter exposuit & refutavit Augustinus, potiores tantum attingemus, I.) Pri-

*Exceptiones
Pelagianorum.*

1. *Peccatum
Adae posteris
sequitur imita-
tione.*

Prima etque vulgarissima exceptio erat: *peccatum Adae in mundum intrasse, non propagatione, sed imitatione.* Resp. 1) apostolus discrete addit *verbum* quod est peccati stipendium, *regnasse etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae*, utique ergo etiam illi peccato sunt obnoxii, qui nondum imitantur Adae peccatum. 2) Eph. II. 3. *et imitatores, adae quod, nos esse irae filios adserit.* 3) Scopus apostoli erat, omnes homines, tam Judaeos quam gentiles, peccati reos agere, id efficacissime demonstrat ex peccato originali in omnes propagato. 4) Pondera verborum apostolicorum illud Pelagii subterfugium plane non admittunt, dicit *omnes peccasse* v. 12. hoc est, *peccatores constitutos esse* v. 19. Est enim hebraeae linguae idiomus, verbo actionis habitum exprimere: cap. III. 11. & 12. testatur, omnes homines ad bonum cogitandum, loquendum aut faciendum inutiles, ad malum contra pronos esse, quod non potest de actuali quodam delicto ad imitationem peccati Adamici perpetrato intelligi. Confert Adamum & Christum; jam vero iustitia Christi non tantum ad imitationem nobis proposita est, sed etiam per regenerationem fit nostra. Ergo etiam Adae delictum non solum imitatione, sed etiam generatione in mundum intravit. 5) Augustinus lib. I. de peccat. merit. & remiss. c. 9. recte hoc urget: *si de imitatione peccati agere apostolo propositum foret, tum patius dixisset exemplo Christi Joh. VIII. 41. & 44 per diabolum peccatum intrasse in mundum, is enim primus peccavit.* 6) Etiam hoc Augustini responsum est VI. contra Jul. c. 12. *multos peccare actualiter: qui de Adami peccato non cogitant, quomodo ergo Adami peccatum exemplo eis noceret? particula cum cum genitivo verbum est propriam rei causam exprimit, jam vero qui peccant, non ideo peccant, ut imitentur Adamum; proinde si de sola imitatione apostolus loqueretur, non dixisset, nec potuisset dicere, per unum hominem peccatum in mundum intrasse.* 7) Idem serm. VII. de verb. apostoli, urget verbum *pertransit*, quod significat, peccatum & mortem non subsistisse in Adamo, sed ab eo &

Tomus IV.

ex eo in omnes posteros pertransisse. 8) *Ut per peccatum mors, ita per unum hominem peccatum in mundum intravit.* Jam vero peccatum est propria causa mortis, non improprie, vel ex occasione, vel per accidens. Ergo etiam unus ille homo peccator est causa propria peccati, quod in posteros propagatur; si exemplo solum noceret, per accidens & ex occasione causa peccati esset. 9) Loquitur apostolus generaliter de mundo, hoc est, de omnibus hominibus. Infantes vero imitatione peccatum non contrahant Rom. IX. 11. Vide plura apud Augustinum lib. I. de pecc. merit. & remiss. in libris contra Julian. Pelag. & Coelest. &c.

§. LXIII. Altera Pelagianorum

exceptio haec erat: *Phrasis ip̄ q̄*

in quo omnes peccarunt Rom. V. 12.

sic explicanda est, propter quod

omnes peccarunt, hoc est, mors

pertransit in omnes, propterea

quod Adamum peccando imitantur.

Resp. Augustinus lib. VI. contra Julian. c. 12. hanc ver-

sionem improbat, & vocabulum *q̄* accipit pro

relativo, sed res eodem recidit. Sive enim *ip̄*

q̄ accipias esse *causaliter*, sive *relative* dictum,

nihil decedet veritati. Particulas *ip̄ q̄* quando-

que ita usurpari, ut causae redditionem signifi-

cent, exemplis probant Varinus, Budzus, &

Suidas. Unde etiam Lutherus in versione germa-

nica *causaliter* reddidit, erit ergo sensus: mors

pertransit in omnes homines, quia omnes pec-

caverunt, id est, quia Adamus humani generis

parens, omnium posterorum, qui per carnalem

generationem ex ipso descendunt, personam re-

presentans peccavit, qui ad divinam imaginem

conditus, non tantum pro se, sed etiam pro

tota posteritate dona illa acceperat. Neque hanc

versionem improbat Augustinus, sed novum ac

distortum illum sensum, quem ex ea exculpere

nitebatur Pelagius. Si vero in sensu *relativo* par-

ticulas *ip̄ q̄* exponas, sequetur idem, in Ada-

mo primo omnium hominum parente tanquam

in massa originaliter omnes peccasse, perinde ut

apostolus pronunciat: Cor. XV. 22. *in Adamo*

omnes mori.

§.

§. LXIV.

§ LXIV. Tercio subterfugium quæ-
3. Multis, non rebant Pelagiani in vocabulo *multi,*
quibus nocet Rom. V. 19. ex quo inferebant: si pro-
Ad lapsum. pagatione peccatum Adæ noceret,
 omnibus utique, non tantum mul-
 tis, noceret. Resp. 1) discrete apostolus universalem
 addit, v. 18. per unius delictum reatus venit in
 omnes homines in condemnationem. 2) Mortem in
 omnes homines pertransisse, dicit v. 12. quæ
 utique peccati stipendium est. 1. Cor. XV. 22. in
 Adamo omnes moriuntur. 3) v. 12. cap. V.
 Rom. dicit, peccatum intrasse in mundum, jam
 vero mundus proprie notat totum genus huma-
 num. 4) Ergo vox multi non est hoc loco re-
 stringenda, sed pro universali habenda; multi
 constituti sunt peccatores, hoc est omnes, qui
 revera sunt multi. Augustinus libr. VI. contra
 Julian. cap. 12. confert has locutiones: patrem
 multarum gentium constitui te, Et in semine tuo
 benedicentur omnes gentes. Postea addit: sanus
 intellectus est, ideo sic locutam scripturam, quia
 possunt esse aliqua omnia, quæ non sunt multa,
 Et rursus possunt esse aliqua multa, quæ non
 sunt omnia.

Argumenta Pe-
lagianorum.
1. Ezech.
XVIII. Filius
non portabit
iniquitatem
patris.

§ LXV. Argumenta Pelagiano-
 rum potiora hæc erant: I) Ezech.
 XVIII. 20. Filius non portabit in-
 iquitatem patris. Resp. agitur eo
 loco non de originali, sed actua-
 libus peccatis, quorum poenam non
 portat filius, si a peccatis flagitiosi
 parentis desistat & convertatur.

Invertimus igitur argumentum, quia infantes pu-
 niuntur morbis & morte, utique proprium ali-
 quod peccatum habent, propter quod puniuntur,
 nimirum peccatum originis in ipsos a paren-
 tibus propagatum, quod non amplius est ab eis
 alienum, sed contagione propaginis in eos trans-

2. Infantes
sunt inno-
centes.

fusum. Augustinus libr. VI. contra
 Julianum c. 4. II) Psalm. CVI. 38.
 Infantes pronunciantur innocentes.

Non tam sancti pueri
scilicet nec mali. Resp. comparatæ hæc sunt in-
 telligenda, respectu actualium peccatorum, non

.VIXI

autem respectu originalis. I) Rom. IV. 15. *Ubi non est lex, ibi*
nec prævaricatio. Resp. infantes
 & sunt sine lege, id est, ignorant
 legem, Rom. VII. 15. & non sunt sine lege, id
 est, non sunt liberi ab accusatione, quia lex contra
 avos arguit ac damnat. IV) Si
 statuitur peccatum originis, Deo
 infantes in utero formati tribuuntur
 dunt erit peccatum, damanda
 erant conjugia &c. Resp. distin-
 guendum est naturæ vitium a Dei naturæ for-
 mantis beneficio; propagatur utrumque de natu-
 ra & naturæ vitium, quorum illud est bonum,
 hoc malum: illud de conditoris largitate sumitur,
 hoc de originis damnatione attrahitur. Augusti-
 nus de grat. & pecc. orig. c. 33.

V) Si peccatum parentum peccatum
 in baptismo sancti remissa, quomodo
 do ergo in liberos peccatum propa-
 gabunt? Resp. non secundum
 gratiam, sed secundum naturam fit
 carnalis generatio Augustinus serm. XV. de verb.
 apost. Quando Pelagiani dicunt, Et parentia
 turbant: si de peccatore peccatores nati sunt,
 quare non de baptizato jam fidei, cui remissa
 sunt omnia peccata, iusti nascuntur? cito respon-
 dato, ideo de baptizato non iustus nascitur, qui
 non eum generat, unde regeneratus, sed unde
 generatur est; quod nascitur de carne, carnis
 Quæritur, ut de iusto non iustus nascatur, unde
 videas iustum esse nisi regeneratum omnino non
 posse? Miraris, quare peccator nascatur de se-
 mine iusti, non te delectat mirari, quare oleaster
 nascatur de semine olive? Accipe aliam simili-
 tudinem: iustum baptizatum pone gratiam pro-
 pagatum, non attenditur, quia de gratia purgato
 fructum cum palea nascitur, hinc qui sepius
 tur. lib. VI. contra Iul. c. 3. videtur exemplo He-
 breorum, qui circumcisi genera-
 bant liberos in circumcisos. VI) Si nullum pe-
 ccatum requiritur consensus
 propriæ voluntatis. Resp. Au-
 gustinus libr. III. contra Iulian. c. 5. non
 hoc tractatur de propriis, sed de peccatis, non
 de primi peccati originali contagio. lib. de temp.

3. Sane sine
lege.

4. Deus facit
facit in ipso
matrem.

5. Peccatum
peccatum
sanus in lo-
quendo remissum.

6. Nullum pe-
ccatum quod
requiritur

& concup. c. 13. respondet. originale peccatum esse voluntarium voluntate primi parentis, in quo omnes peccarunt, sed prior solutio simplicior est ac tutior. lib. retract. 2. 13. omne peccatum voluntarium esse intelligendum. 3) de illo peccato, quod tantummodo peccatum, non quod etiam peccati pena: 2) peccata, quae vel à nescientibus, vel à coactis perpetrantur, non omnino possunt sine voluntate committi. 1) originale peccatum ideo vocatur voluntarium, quia ex primi hominis mala voluntate contractum. Dicimus ergo, nimis argutum ac procul petatum esse, si peccatum originale dicitur aliena voluntate voluntarium; sequeretur enim, quia non in nobis, sed in Adamo proprie voluntarium, quod non in nobis, sed in Adamo proprie sit peccatum, & in voluntate atque actione Adæ proprie peccati iustificatio querenda est, cur non & ceteræ ipsius actiones, adeoque etiam ipsa conversio nobis imputatur?

g. LXVI. Expōsumus hactenus ad protestantem, regens originale peccatum. De ammi. grāt. & stat. pecc. cap. 2. Lutherani, ad donum iustitiae originalis naturae superadditum itaque habituale minime agnoscunt, ita nec ejus privationem agnoscere possunt, & ideo peccatum originis in ipsa concupiscentia, quam pro-

peccatum esse voluntarium, constituitur & collocatur, ex qua sequitur, ut iustificatum. Luth. originale peccatum originis negent, quoniam dicitur pro eo differendo pugnent, nam concupiscentia illa non est peccatum, nisi metonymice. Resp. committitur insignis paralogismus & sophistica. πὰρ τὸ πᾶν καὶ ἀπλῶς, negamus iustitiam originalem fuisse donum aliquod supernaturale & extrinsecum; num propterea absolute & simpliciter originalem iustitiam in primo homine ante lapsum & amissionem iustitiae originalis post lapsum negamus? diserte dicimus peccatum originale complecti tum εἴησιν ἐν τῇ φύσει καλῇ, tum etiam εἴησιν ἐν τῇ φύσει κακῇ, quod Bellarminus non ignorat, sic enim scribit lib. de grat. primi hominis c. V. Adversarii censent, relictam illam, in qua creatus est Adam, fuisse illi naturalem hoc modo, quod fuerit velut quaedam sanitas debita naturae, aptaque nasci ex ipsa natura bene constituta, hoc est, non corrupta, & sunt hominibus, qui eam relictam amiserunt, in Adamo deesse aliquod donum naturale & c. Huic nostrae sententiae opponit suam, quod corrupta naturae, non ex alienius naturalis doni carentia, neque ex alienius malae qualitatis accessu, sed ex sola doni supernaturalis ob Adæ peccatum amissione profuxit. Hæc Bellarminus nos ab intentato crimine ipsemet liberans. Ceterum quod concupiscentia, in qua vis originalis peccati maxime conspicua est, vere peccatum sit, suo loco evidenter ostendimus.

CAPUT V.

DE PECCATO ORIGINALIS EXPLICAT.

g. LXVII.

Peccatum originale quare sic dicatur? Proce-
dimus ad τὸ εἶναι peccati originalis demonstrandum, quod τῷ νομίσμῳ, tum rei definitio nobis manifestabit. Dicitur peccatum originale non ab origine mundi, vel ab origine humanæ naturæ, sed 1) ab origine cujusque hominis, qui ex immundo semine concipitur. Anselmus de concept. virg. capite I. 2) Quia & respectu Adæ, & quod tanquam communis origine in omnes hæreditario jure deriva-

tur, & tanquam contagium serpit. 3) Addunt quidam, dici originale respectu peccatorum actualium, quæ ex eo originein trahunt.

Ps. XIX. 13. vocatur peccatum occultum. חֲסִידִים in gen. femin. ab occultis mundi me. Ps. XXV. 7. distincte recensentur transgressiones, hoc est, delicta actualia & delicta יְנוּעֵי juventutis seu infantie & nativitatibus; ita enim usurpatur hæc vox Exod. II. 6. Jud. XIII. 8. Esai. VII. 16. Psalm. XC. 8. vocatur hæc

Adpellationes peccati originalis ex Scripura.

radicale peccatum. Anselmus de conc. virg. c. II. *Tota natura humana infirmata & corrupta est.* Idem passim vocat *naturale peccatum*, & terminum illum recte exponit. Scholastici recensent octo adpellationes: 1) vocatur *lex carnis*: 2) *peccatum originale*: 3) *concupiscentia*: 4) *fomes*: 5) *tyrannus*: 6) *lex membrorum*: 7) *lex naturae*: 8) *concupisibilitas*. Lutherus vocat *peccatum hereditarium, capitale, principale &c.*

Descriptio originalis peccati ex scriptura.

§. LXIX. Porro quia peccatum hoc est *absconditum* Ps. XC. 8, & *ignotum, nisi Dei lege reveletur*; Rom. VII. 7. ideo observandum, quomodo scriptura *τὸ εἶναι* illius describat, & ejus magnitudinem exaggeret; certum enim est, non cognosci magnitudinem gratiae per Christum nobis praestitae, nisi cognoscatur magnitudo peccati: ex morbi periculo alligatur medicinae pretium.

§. LXX. Peccatum ergo originale ita describitur: 1) quod sit *privatio seu defectus & carentia justitiae originalis*. Adamus ad imaginem Dei conditus, justitia

& sanctitate vera erat ornatus, sed per peccatum illa dona amisit, inde etiam ejus posterius nascuntur defectus illa Dei imagine, & non habent vim seu dona efficiendi justitiam spiritualem erga legem Dei, nec in mente, nec in voluntate, nec in corde, hoc est, veram agnitionem, timorem, dilectionem Dei, fiduciam erga Deum & perpetuam obedientiam omnium virium cum norma legis divinae congruentem non possunt per naturae vires praestare.

§. LXXI. Id scriptura docet, quando homini animali detrahit potentiam intelligendi Deum & faciendi bonum: Rom. III. 10. *Non est justus*; v. 11. *non est intelligens, nec requirens Deum*; v. 12. *non est timor Dei ante oculos eorum*; v. 23. *agent gloria Dei*. 1. Cor. II. 14. *Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei, stultitia enim est illi, & non potest intelligere*. 2. Cor. III. 5. *Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis*. Job. I. 5. Eph. V. 8. *homines non regenerati vocantur tenebrae*. Apoc.

III. 17. *inutiles, infirmi, pauperes, nudi & egeni dicimur*. Ad justitiae originalis *εἰσὶν* etiam hoc pertinet, quod amicabile illud consortium atque arctissimum amoris vinculum inter Deum & genus humanum sit disruptum, qui ante lapsum fuissent dilecti Dei filii, illi hodie post lapsum sunt *natura filii irae*.

§. LXXII. II) Nec vero per lapsum natura humana solummodo *Est vitiosa qualitas*, spoliata est, sed etiam misere corrupta, quae corruptio successit in locum imaginis divinae. Hanc vitiosam qualitatem & extremam naturae corruptionem scriptura exprimit nomine *concupiscentiae*, per quam non intelligitur aliquod accidens naturae concreatum, nec tantum corruptio qualitatum corporis, sed prava & inordinata conversio ad carnalia & Deo adversa, tam in superioribus, quam inferioribus hominis viribus, ut sunt carnalis securitas, contemptus Dei, odisse judicium Dei, irasci Deo, habere fiduciam rerum praesentium &c.

§. LXXIII. Ut ergo propter defectum naturae humana non est conformis legi Dei, & inepta ad faciendum ea, quae lege Dei praecipuntur: ita propter corruptionem secutam propensa est & magno impetu fertur ad faciendum ea, quae lege Dei prohibentur. Talis inclinatio in mente est propensio ad cogitationes vanas & falsas de Deo, ad commiscendos errores, ad dubitationes de Dei verbo. In voluntate est propensio ad securitatem carnalem, ad dissidentiam erga Deum &c. In corde est impetus ad iram, livorem, odia, in reliquis membris ad libidines, immunditatem &c.

§. LXXIV. Sic Rom. VII. apostolus *τὸ εἶναι* hujus morbi exprimit non solum *εἰσὶν*, (v. 18. *perficere bonum non invenio*, id est, sentio in me esse *ἀδυναμίαν* naturalem ad faciendum bonum, v. 19. *non facio hoc, quod volo, bonum*) sed etiam *θεοῦ*. v. 23. *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis*. Gen. VI. 5. *Omne figmentum cogitationum cordis humani tantum malum omni die*, & quidem a pueritia VIII. 21. Utique ergo peccati veneno ita infectum & corruptum est cor

stat, nisi prohibeatur; Matth. XV. 19. *Ex corde exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae. v. 20. Haec sunt quae contaminant hominem.*

§. LXXVIII. Recte ergo dicit ex Augustino Lutherus, quod peccatum originale totam naturam nostram leprae aut luis pestiferae instar pessime corrumpit, & tabificaverit. Thomas p. II. q. 82. art. I. Sicut aegritudo corporalis habet aliquid de privatione, in quantum tollitur aequalitas temperamenti & sanitas, & aliquid positivum, ut ipsas humores inordinate dispositos: ita peccatum originale non est pura privatio, sed corruptus quidam habitus. Gerson dicit, vitium originale esse impotentiam ad bonum, & potentiam ad malum.

§. LXXIX. Quia ergo omnes homines, qui naturali & communi generationis cursu nascuntur, peccato sunt obnoxii, ideo etiam omnes natura sunt filii irae, rei mortis & damnationis; non enim potest non Deus irasci peccatis. Atque hoc jam est tertium, quod ad rationem istam peccati originalis exprimendum pertinet, videlicet reatus. Inde omnes moriuntur, etiam illi, qui non peccaverunt in similitudine praevagationis Adae; Rom. V. 14. quia per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors. v. 12. Reatus est sua natura inchoatus, & ad utrumque, videlicet tum signum concreate justitiae, tum signum introductae corruptionis respectum habet, interim docendi gratia ad partes hujus mali, quod ejus proprie consequens est, referre volumus.

§. LXXX. Atque ita probatum dedimus, peccatum originale complecti haec tria: justitiae originalis inesse debitam carentiam, secutam naturae extremam corruptionem seu pravam concupiscentiam, & reatum, ita ut propter hoc in nos propagatum malum finis rei irae & iudicii divini. Hugo sic effert: *morbum hunc complecti ignorantiam boni, concupiscentiam mali, & suppletum de utroque.*

§. LXXXI. Observabunt industrii scripturae interpretes, quod scriptura quandoque in genere de hoc malo loquatur, nimirum quando ponit definitum & peccati nomine carentiam justitiae originalis, vitiosam qualitatem, & reatum denotat; quandoque vero in specie ac distincte de singulis definitionis partibus agit. Sic de carentia justitiae originalis loquuntur haec dicta: Rom. III. 23. *Omnes peccaverunt & carent gloriae Dei* (quantum eorum Deo habere debebant.) Rom. VII. 18. *Perficerem bonum non invenio.* De vitiosasqualitate agunt haec testimonia, Gen. VI. 5. *Omne figmentum cogitationum cordis tantum malum.* Rom. VII. 7. *Concupiscentiam nesciebam. v. 23. Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae &c.* De reatu sic loquitur scriptura: Rom. V. 12. *In omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Eph. II. 3. *Natura sumus filii irae.* Joh. III. 36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum.*

§. LXXXII. Eodem modo veteres ecclesiae doctores quandoque in genere de hoc malo concionantur, quando id vocant labem, contagium, inquinamentum, malitiam &c. quandoque vero distincte de singulis hujus mali partibus loquuntur: sic de carentia concreate rectitudinis, Ambrosius vel potius Prosper II. de vocat. gent. c. 3. *Omnes homines in primo homine sine vitio conditi sumus, & omnes naturae nostrae incolumitatem ejusdem hominis praevagatione perdidimus &c. fide perditam, spe relictam, intelligentiam obcoecata, voluntate captiva, nemo in se, unde repararetur, invenit.* Anselmus de conceptu virginali c. II. *Remansit in natura humana (corrupta) debitum justitiae, quam accepit, & debitum satisfaciendi, quod eam deseruit.* De corruptione naturae sive vitiosa qualitate sic loquuntur. Augustinus I. de nupt. & concupisc. c. 25. *Concupiscentia est affectio quaedam malae qualitatis sicut languor. cap. 31. Carnem adpellavi apostolorum, ubi est morbidus quidam carnis affectus, carne servio legi peccati, habendo desideria peccati.*

Bern-

Bernhardus serm. IV. nativ. col. 43: *In ipsa origine & radice mea infectus & inquinatus sum, immunda est conceptio.* Ambrosius loco dicto: *Inde (ex primi hominis praedicatione) multiplex corporis animique corruptio, inde ignorantia & difficultas, curae inutiles, illicitae cupiditates, sacrilegi errores, timor vanus, amor noxius, injusta gaudia, poenitenda consilia.* Anselmus loco dicto: *Remansit in natura debitum iustitiae, quam accepit, & debitum satisfaciendi, quod eam deseruit, cum ipsa corruptione, quam propter peccatum incurrit.* De reatu huius utuntur verbis: Ambrosius in c. XV. Lucæ: *Periit Adam, & in eo perimus omnes.* lib. X. epist. 10. *Manifestum est, omnes in Adam obnoxios esse damnationi nascendo, nisi in Christo liberati fuerint renascendo.* Bernhardus in medit. c. II. col. 1190. *Secundum exteriorum hominem de parentibus illis venio, qui ante me fecerunt damnatum, quam natum.*

Ausubere eorum, qui hic in defectu vel excessu abeunt.
 §. LXXXIII. Circa id elvas peccati originalis explicandum, a veritatis tramite, tum in defectu, tum in excessu quidam abeunt. Ad priorem classem pertinent Scholastici & Pontificii, qui nimis tenuiter de peccati originalis atrocitate sentiunt; ad posteriorem classem pertinent Manichæi & nostri temporis Flaciani, qui αὐτοσώσατον τὸ illud esse statuunt, ac cum ipsa naturæ substantia confundunt.

Scholastici.
 §. LXXXIV. Scholastici varie de peccato originali disputant, plerique eo abeunt, ut statuunt, quod peccatum originis sit carentia doni cuiusdam supernaturalis, ipsa interim hominis naturæ integra permanente. De concupiscentia dicunt, quod sit tantum fomes quidam, seu languor naturæ, qui non nisi accedente demum consensu peccati nomen mereatur, atque hanc peccati fomitem in appetitu sensitivo tantum hæerere dicunt, superiores autem animæ facultates ab eo immunes esse. Quidam ex ipsis statuunt, concupiscentiam esse tantam poenalitatem, seu reatum mortis sustinendæ, nequaquam autem

damnationis æternæ. Inde concilium Tridentinum decret. I. sess. 5. definit, *peccatum originis esse vere peccatum unicuique proprium, illius tamen propriam rationem silentio involvit, quod Andradius, secretorum huius concilii conficius, lib. III. defens. fid. Trid. ita interpretatur, consulto id factum esse, ac libertatem opinionis unicuique hic relinquit.*

§. LXXXV. Nobis cum Bellarmino res erit. Is lib. V. de amiss. *Bellarmino* grat. & stat. pecc. cap. 4. contra Hofmeisterum, Alphonsum & alios scriptores Pontificios, qui nostris ecclesiis veritatis testimonium in hoc articulo dederant, statuit, duo inveniri in doctrina nostra, quæ longissime distent a sana ac vera doctrina de natura originalis peccati: primum, quod originale non distinguamus ab actuali peccato; alterum, quod vulnera naturæ & morbos ex peccato originali relictos, ut ignorantiam, difficultatem, concupiscentiam, statuamus esse vere & proprie illud originis peccatum. Posterius infra discutietur; hac vice considerabimus, quomodo prius crassa nobis intentatum Bellarminus probet. Propter ex Luthero, Philippo, Chemnitio & apologia Augustanæ confessionis quædam dicta, quæ eo torquet, ac si peccatum originale cum actualibus confundatur, cum tamen omnes libelli methodici, omnia nostrorum de hoc articulo scripta diligenter ac fideliter discrimen peccati originalis proponant, explicant, urgeant. Audiamus Bellarminum: Lutherus in assert. art. III. dicit, *impossibile esse, ut fomes sit absque actuali peccato.* In assert. art. II. dicit, *fomitum seu concupiscentiam esse peccatum originale.* In assert. ejusd. art. III. *originale peccatum, ut omnia peccata, ita & incredulitas est; fomes est rei viva, & quæ movetur, fomes vere est actuale peccatum.* In comment. II. Genes. *peccatum originale est incredulitas, desperatio & alia similia.* Resp. Lutherus pugnat contra eos, qui peccatum originale extenuant, & nudum peccati fomitem illud esse disputant, quibus vere & forte hoc opponit, fomitem illam seu pravam concupiscentiam esse rem actualissimam ac viracissimam, per peccata actualia perpetuo in hac vita

se existentem. Interim non tollit discrimen inter originale & actualia peccata; neque enim ea, quæ perpetuo conjuncta, sunt omnino eadem: incredulitatis nomine intelligit Lutherus defectum illum, quod ex nostris viribus non possumus verbo Dei credere, quem defectum esse originali peccato acceptum ferendum, quis tandem negabit? peccatum originale est certo loquendi modo omnia peccata, liquidem est semen omnium peccatorum. Philippus in locis originale peccatum vocat *actualem quandam pravitatem*. In confess. August. artic. II. ponit, peccatum originale esse, quod homines sint sine metu & fiducia Dei. In apologia dicit, ad *aversionem* illam, in qua proprie peccatum originis consistit, pertinere ignorantiam Dei, dubitationes, esse sine timore, sine dilectione, amare se magis, quam Deum &c. atqui contentus Dei, odium judicii divini, irasci Deo, fugere judicantem Deum, desperare gratiam &c. sunt vere actualia peccata. Resp. nomen actualis cupiditatis opponit Philippus Scholasticorum dispositionibus, quod peccatum originis sit tantum privatio originalis justitiæ, & quod fomes ille peccati sit res torpens ac otiosa. Philippus contra pronunciat, peccatum originale esse actuale cupiditatem, hoc est, vitiosam, eamque actualissimam qualitatem; sic enim se ipsum in verbis præcedentibus declarat: *Peccatum originale*, inquit, *est nativa propensio & quidam genialis impetus & energia, qua ad peccandum trahimur*. Ad alterum objectum respondet apologia August. confess. vocibus hisce non tantum notari actum, sed etiam potentiam & dona (hæc vires) efficiendi timorem & fiduciam erga Deum, hanc vero fuisse mentem suam, probat ex confessione Germanica, quæ sic habet: *omnes ab utero matris plenos malarum cupiditatum & inclinationum, nullum verum Dei timorem, nullam veram fidem in Deum habere posse*. Causas vero, cur hisce vocabulis, quæ etiam actus connotant, hoc loco usa sit, exponit has: 1.) quia Scholastici extenuant peccatum originis, & de fomite disputant, quod sit qualitas corporis, quaerunt, utrum qualitas illa contagione pomi, an ad flatu serpentis contracta sit, utrum augea-

Tomus IV.

tur medicamentis? &c. graviora humanæ naturæ vitia non commemorant. 2.) Quia nimium tribuant viribus humanis & actibus elicitis. 3.) Quia facile æquus lector judicare potest, non tamen culpas actuales esse, sine metu Dei & fide esse, sed durabiles in natura non renovata defectus. 4.) Ut doceret, quid justitiæ originalis (cujus privatio est peccatum) in primo homine fuerit, ac poni timorem & fiduciam Dei propterea, quia sint præcipua pars imaginis divinæ & fundamenta reliquarum virtutum. Chemnitius in exam. conc. Trid. p. 456. dicitur Gen. VI. refert ad peccatum originis, cum tamen ibi de figmento cordis, hoc est, de actuali cogitatione agatur. Resp. actus secundus testatur de natura actus primi, effectum manifestat qualiteratem causæ: scriptura igitur absconditum illud malum intimis cordis nostri fibris inhxrens describit ab effectu, ut ad aliquam istius cognitionem penetrare possimus. Quia enim omne figmentum cordis humani tantum malum omni die, hinc facile intelligitur 1.) ipsum cor hominis peccati veneno infectum esse; 2.) omnes animæ vires, etiam superiores, quas ita vocant, in cogitando ac deliberando occupatas, corruptas esse. 3.) Denique toto vitæ tempore corruptionem illam nobis adhxerere; quod probe expendit Chemnitius, ideoque propositam hujus sententiæ explicationem sic concludit: *Quod Andræus dicit, non cor ipsum, sed figmentum cordis accusari, ineptum est; scilicet ut enim ex bono thesauro cordis proferuntur bona, ita mala ex cordis thesauro malo proferuntur, ex abundantia enim cordis os loquitur*, inquit Christus Luc. VI. Et Jeremias vocat cor hominis pravam. Hactenus Chemnitius. In summu igitur ac vapores ab it Bellarmini illa accusatio, de sublato peccati originalis & actualis discrimine nobis intentata.

§. LXXXVI. Quæ vero Bellarmini est sententia de propria peccati originalis natura ac ratione? Lib. V. de amiss. grat. & stat. pecc. c. 15. fatetur, quosdam catholicos statnere, quod peccatum originis sit non nuda privatio, sed positiva quædam qualitas, videlicet prava concupiscentia

Tt & Uu

scientia seu morbida qualitas in anima prava desideria perpetuo excitans. Ita docent Lombardus II. sentent. dist. 31. lit. B. & C. Henricus Quodlibetarius L. II. q. 11. Gregorius Arimienfis II. sent. dist. 30. q. 1. Driedo libr. I. de grat. & lib. arbit. Sed Bellarmino hæc sententia videtur omnino improbanda, quæ tamen est ipsa veritas. Primo notat, *concupiscentiam in hac quaestione non significare appetitum boni, nec ipsum desiderii motum, qui per se indifferens est; sed vitium illud, quo proni sunt homines ad appetenda bona sensibilia, contra ordinem rationis.* Secundo notat, *vitium istud potissimum quidem in carne residere, hoc est, in parte hominis inferiore, quæ dicitur sensualitas; interim tamen in parte etiam superiore simile vitium inveniri, cum ea quoque pars prona sit ad concupiscendos honores, inanem gloriam & alias vanitates, inde apostolum Galat. V. inter opera carnis etiam numerare idololatriam, hæreses, inimicitias; carnem interdum accipi pro toto homine, qualis est sine gratia Dei post lapsum.* Resp. 1.) diligentissime notandum & inis sensibus reponendum est, quod Bellarminus contra Scholasticos sere omnes diserte fatetur, *vitium pravae concupiscentiae non solum in sensualitate, hoc est, in facultatibus animæ inferioribus, sed etiam superioribus locum habere, cuius observationis usus est longe maximus; si enim ipsi rationi hominis nondum regenerati adhæret tale vitium, non poterit dici, concupiscentiam oriri ex materis conditione, hoc est, ex pugna partis inferioris & superioris.* 2.) Si talis pronitas ad malum invenitur etiam in facultatibus animæ superioribus, non debebat Bellarminus concupiscentiam in genere ita definire, quod hoc vitio proni sint homines ad adpetenda bona sensibilia contra ordinem rationis. Imo vero ipsa ratio quandoque ad mala excogitanda, ipsa voluntas sive adpetitus rationalis ad mala eligenda interdum prono impetu fertur; quomodo ergo bona tantum sensibilia statuentur objecta huius pravae concupiscentiæ? Quomodo poterit dici, concupiscentiam illam ferri contra ordinem rationis, seu ut Scholastici loquuntur, *rationem semper deprecari ad optima?* 3.) Vitium

pravae concupiscentiæ non residet potissimum in sensitivo adpetitu, sed æqualiter in rationali & sensitivo adpetitu residet, sed in parte sensitiva magis se prodit, ut explicat Augustinus passim, hoc est, homines nondum renati aliquo modo intelligunt, vitiosos esse illos motus sensitivi adpetitus, sed corruptionem rationis & voluntatis non agnoscunt, dubitationes illas de Deo, diffidentiam, securitatem, occultam cordis sapientiam &c. peccata esse non agnoscunt.

§. LXXXVII. His præsuppositis Bellarminus probare instituit concupiscentiam non esse positivam qualitatem. Profert primo loco auctoritatem Augustini: is lib. II. de pecc. orig. cap. 4. lib. IV. adv. Julian. cap. 5. & in Psal. CHL. cont. docet, *illud esse in homine vitium concupiscentiæ, quod est in animantibus rationis expertibus natura: jam vero in brutis nulla datur corrupta qualitas; sed solus adpetitus sensitivus.* Idem lib. I. de nupt. & conc. cap. 25. *concupiscentiam negat substantialiter manere, sed esse sicut languorem; intelligit autem Augustinus nomine substantiæ omne positivum.* Lib. I. de pecc. merit. & remiss. cap. 16. & alibi passim *causam concupiscentiæ tantum ad gratiæ abstinentiam refert; ergo concupiscentia non est positiva quaedam qualitas; sed est ipsa sensualitas freno originalis iustitiæ destituta.* Resp. 1.) Augustinus XIV. de civit. Dei cap. 2. 3. &c. agnoscit, vitium concupiscentiæ pravae etiam in superioribus animæ viribus hæere, quomodo ergo dici poterit juxta Augustini mentem, pravam concupiscentiam nihil aliud esse, quam ipsam sensualitatem sive adpetitus sensitivi motum? 2.) Comparatio hominis per peccatum corruptum cum belluis latius extenditur, quam scopum Augustino propositus permittit. Per proutum illud ad libidinem & reliqua peccata impetum homo comparatur brutis, interim tamen ex eo minime inferendum, adpetitum hominis sensitivum in puris naturalibus fuisse a Deo talem, hoc est, cum illo prono ad peccatum impetu conditum, minime vero, quia, quod in brutis natura est, hoc

An concupiscentia prava sit positivæ qualitas?

hoc in homine vitium est: appetitus hominis sensitivus ante lapsum non solum superaddito iustitiæ originalis dono exterius erat sanatus & repressus, sed etiam interius erat integer & rectus a Deo conditus, quia hominis non bruti appetitum Deus condiderat. 3.) Concupiscentiam esse substantiam, hoc est, *αὐτοσύνστασις*. Augustinus contra Manichæos recte negat, vitiosam qualitatem esse non negat, quin potius diserte lib. I. de nupt. & concup. cap. 25. vocat *affectionem quandam malæ qualitatis*: cap. 31. *morbidum carnis affectum*; alibi passim vocat *morbum & languorem*, ex quo recte concludit Thomas p. 2. quæst. 82. art. 1. *Sicut aegritudo corporalis habet aliquid de privatione, in quantum tollitur aequalitas temperamenti & sanitas, & aliquid positivum, ut ipsos humores inordinate dispositos: ita peccatum originis non est pura privatio, sed corruptus quidam habitus*. 4.) Pravæ concupiscentiæ originem refert Augustinus ad privationem gratiæ, sed nomine gratiæ non intelligit donum quoddam supernaturale & extrinsecum, sed concreatum iustitiæ originalis donum, qui nimo diserte testatur, per lapsum primi hominis non tantum subtractam gratiam, sed etiam vitiatam esse naturam.

§. LXXXVIII. Argumento ex auctoritate Augustini ducto addit Bellarminus varias rationes, quibus probare conatur, peccatum originis non esse positivam qualitatem. I.) *Si concupiscentia esset qualitas positiva, haberet causam positivam; at talis non datur, quia nec Deus est, nec diabolus, nec serpens, nec pomum, nec ipse homo*. Resp. quando pravam concupiscentiam dicimus esse qualitatem positivam, non intelligimus hoc secundum *ἀντίθεσιν* metaphysicam. Metaphysici subtiliter distinguunt inter rem ipsam & malum rei adjacens, quod semper dicunt esse *privativum*, non autem *positivum* quid. Scriptura quando peccatum originis describit non nata tantum privatione, sed & per pravam concupiscentiam, imitatur modum loquendi ethicis usitatum; illi enim agnoscunt vitiosos habitus & actiones malas. Dilucidius rem ipsam sic proponimus: disputant Pontificii, peccatum originis esse tantum iustitiæ originalis doni illius su-

pernaturalis privationem, ipsam interim hominis naturam adhuc talem esse, qualis fuit primo condita. Nos contra pronunciamus, per peccatum originis non tantum concreatam iustitiam esse deperditam, sed ipsam quoque hominis naturam miris ac miseris modis corruptam, illam naturæ corruptionem, quæ complectitur omnium animæ vitium ad malum pronitatem ac impetum, vocamus *positivam* qualitatem, non quasi aliqua vis agendi in se & per se sit peccatum, sed quia illa vis agendi in homine est tantum ad peccatum prona atque prompta. Interim non prohibemus, quin inter ipsam agendi vim & inter vitium istius potentiæ subtiliter distinguatur, sicut inter ipsam actionem & vitium actionis distinguitur. Jam si quæretur de causa istius corruptionis, breviter respondemus ex parabola Christi Luc. X. Causa corruptionis est diabolus vulnerans, & voluntas primi hominis peccans. Peccatum actuale primi hominis diabolicæ seductioni obsequentis totam naturam humanam, quæ in ipso erat, & extra ipsum de illa nihil erat, corrumpit, tabefecit, & peccato quasi fermentavit. *Quid quaerit Bellarminus latentem hujus corruptionis introductæ rimam, cum habeat apertissimam januam?* quibus verbis Pelagio id ipsum quærenti respondet Augustinus libr. II. de nupt. & concup. cap. 28. Plura de hoc argumento vide in præcedente loco de imagine Dei. II.) *Si concupiscentiæ vitium esset qualitas positiva, non posset ostendi, quemadmodum transmitteretur ad posteros, quia habitus acquisiti non trajiciuntur in prolem*. Resp. cum ipsa natura humana etiam vitium & corruptio naturæ a parentibus in posteros propagatur, calculosi generant calculosos, cur non & peccator Adam gigneret filium peccatorem? III.) *Deus est auctor omnium rerum positivarum*. Resp. quatenus sunt res positivæ & bonæ, non autem quatenus *positiva* quædam qualitas est mala. IV.) *Si vel maxime in carne haereret qualitas morbida, tamen non intelligi posset, quomodo caro infecta inficeret hominem, cum corpus non agat in spiritum?* Resp. contra nos, qui animæ corruptæ ex anima corrupta propagationem propugnamus, argumentum hoc non pugnat, neque

que enim Lombardum, Driedonem & reliquos hujus sententiae patronos in eo sequimur, quod animam ex contactu carnis pollui statuunt, & pravam animae concupiscentiam a morbida corporis qualitate oriri dicunt. V.) *Nieri non possit, quin tam longo tempore qualitas illa esset imminuta vel extincta.* Resp. peccatum iustar fermenti totam naturam pervasit, unde Hebr. XII. 3. vocatur ἡ ἀμαρτία ἐντριβήσας, Rom. VII. 21. καὶ ὁ πᾶς παρὰ σῶμα, quod non nisi totali corporis corruptione tandem aboletur. VI.) *Ut caro concupiscat adversus spiritum, sufficit dari adpetitum sensitivum freno originalis justitiae destitutum: ut animus sequatur temperamentum corporis, sufficit in eadem animae essentia radicem habere sensum ac rationem.* Resp. adpetitus sensitivus ante lapsum non indigebat freno remorante, sed intrinseca bonitate ferebatur tantum ad bonum. Gen. I. 31. *Vidit Deus cuncta, quae fecerat, & ecce erant bona valde:* unde ergo illa ἀταξία naturae humanae per se bonae & omnibus partibus integre a Deo conditae, si non intercessit corruptio? VII.) *Sequeretur, peccatum originis non tolli per baptismum, cum prava illa concupiscentia in baptizatis maneat.* Resp. Augustinus VI. cont. Jul. cap. 6. *peccatum remittitur, non ut non sit, sed ut non imputetur.* libro I. de nupt. & concup. cap. 25. *dimittitur concupiscentia carnis in baptismo, non, ut non sit, sed ut in peccatum non imputetur.* Ibid. dicit, manere etiam post baptismum illum languorem, illam affectionem malae qualitatibus; cui non satisfacit Bellarmini exceptio, quod nomine malae qualitatibus, languoris ac morbidi affectus intelligatur ipsa naturalis inclinatio sensualitatis justitiae originali destituta, non autem aliqua positiva tabe vitiosa. Imo vero per lapsum non tantum originalis justitia est amissa, sed etiam ipsa hominis natura est corrupta, ut suo loco ex scripturis ostendimus.

§. LXXXIX. Expedita & refutata eorum catholicorum sententia, qui peccatum originis esse positivam qualitatem statuunt. Bellarminus libro V. de amiss. grat.

An peccatum originale sit tantum reatus.

& stat. pecc. cap. 16. improbat etiam Piggli ac Catharini sententiam, qui disputabant, peccatum originale nihil aliud esse, quam primam illam Adami inobedientiam, quae in ipso fuerit re ipsa, in posteris tantum per imputationem, ita, ut nihil sit in parvulis re ipsa inhaerens, quod veram peccati rationem habeat. Quem pelagianum errorem mollius tractat Bellarminus, quam par erat. Tandem cap. 17. & tribus sequentibus suam de natura peccati originalis sententiam proponit & explicat, ubi quidem videri vult accuratius, quam reliqui Scholastici hoc malum tractare & definire; interium tamen in illis adhuc peccat, in nuda tantum privatione justitiae originalis & reatu qualicumque illud constituens. Videbimus, quid praestet. Peccati nomen (inquit) accipitur bisariam: uno modo pro libera transgressionem praeccepti, alio modo pro eo, quod remanet in anima peccatoris post actionem illam transgressionis, quemadmodum calor per calefactionem acquiritur, quod esse vere & dici proprie peccatum, patet ex eo, quod qui peccatum commiserunt, dicuntur proprie & formaliter peccatores. Id. postea ad peccatum originale sic accomodat: Peccatum si accipitur primo modo, non in nobis, sed in prima tantum origine, hoc est in primo parente quaerendum est, nec quicquam aliud est, quam inobedientia illa voluntaria, per quam se & posteros suos justitia originali spoliavit, reos mortis effecit, & turpes ac Deo invisos reddidit, hoc peccatum communicatur nobis per imputationem. Libr. IV. de stat. pecc. cap. 16. id hoc modo declarat: Quando Adae filii dicuntur in Adamo peccasse, id intelligendum est, quod peccatum potentia non actu contraxerint, siquidem tunc non erant ipsi in actu, sed in potentia, sive quod idem est, non in se, sed in parente peccarunt. Sed quemadmodum in Adamo praeter actum illius peccati fuit etiam perverio voluntatis & obliquitatis ex actione relicta, per quam peccator dicebatur, ita in nobis omnibus praeter imputationem inobedientiae Adami est etiam similis perverio & obliquitas unicuique inhaerens; atque hinc statuunt Scholastici, quod peccatum originale sit carnis

tie

*sua iustitia originalis debitas inesse, in quo la-
men explicando non convenient.* Unde quin-
que ipsorum classes Bellarminus constituit, &
postea suam sententiam de natura peccati ori-
ginalis subjicit: *Si peccatum pro actione cum
lege pugnante accipitur, peccatum originale
est prima: Adami inobedientia ab ipso commissa,
non ut erat singularis persona, sed ut perso-
nam totius generis humani gerebat.* Si vero
peccatum accipitur pro eo, quod residet in ho-
mine post actionem, & unde idem homo non
peccans, sed peccator nominatur, peccatum ori-
ginale est carentia iustitiae originalis sive ha-
bitualis averfio & obliquitas voluntatis, quae
& macula mentem Deo invisam reddens adpel-
lari potest: cuius sententiae utramque partem
cap. 18. & 19. probat, ac contraria argumen-
ta cap. 20. dissolvit. Resp. 1.) Bellarminus te-
pugnat sibi ipsi & veritati. Antea enim proba-
re voluit, peccatum originis non consistere in
quadam positiva qualitate, jam vero vocat ha-
bitualem averfionem & obliquitatem voluntatis,
eamque confert cum calore per calefactionem
acquisito, quae certe sunt positivae qualitates. Si
vero nomine habitualis averfionis & obliquita-
tis nudam originalis iustitiae carentiam absque
ulla naturalium virium corruptione intelligit;
(ut salvis suis hypothesibus intelligere cogitur)
discedimus ab eo secuti scripturam, quae non
tantum nuda originalis iustitiae carentia, sed etiam
vicioso habitu seu prava inclinatione malum hoc
describit, dum per vitia, quae sunt habitus in
anima, illud definit, dum tribuit ei effecta com-
missionis, dum vocat vitiositatem in natura ha-
rentem &c. 2.) Alia est ratio prima peccati
actualis in Adamo, alia vero in nobis: pecca-
tum personale in Adamo fuit causa originalis,
hoc est, Adamus peccans iustitiam concreatam
pro se & posteris amisit, ac totam naturam hu-
manam in ipsius lumbis haurentem fermento pec-
cati tabescere. Sed peccata actualia in nobis
sunt effectus originalis peccati, hoc est, istius
corruptionis & immunditiae, quam ex primis pa-
rentibus per carnalem generationem trahimus.
3.) Peccatum originale non est actuale illud pri-
mi parentis delictum; sed consequens istius, vi-

delicti corruptio naturae ex eo orta, & in omnes
posteriores per carnalem generationem propagata.
4.) Nervus igitur sententiae Bellarminianae totus
consistit in eo, quod peccatum originale vocat
averfionem habitualem: quomodo vero eam de-
scribit? Cap. 17. nominat *perversionem* & ob-
liquitatem unicuique inhaerentem, donec per ba-
ptismum remittatur. c. 19. vocat *aversionem* ma-
nentem per modum habitus, eamque declarat
hoc modo: *Ut is, qui faciem a sole avertit,
manet aversus, donec iterum ad eundem solem
faciem convertat; & digitus sponte curvatus
curvitatē retinet, donec iterum per actum con-
trarium dirigatur: sic etiam voluntas, quae
per actum peccati a Deo recessit, in eo recessu
permanet, donec iterum per penitentiam ad De-
um accedat.* Distinguit ibidem hanc averfio-
nem habitualem a vicioso habitu hoc modo:
quod *habitus acquisitus sit qualitas positiva,
peccatum autem habituale sit privatio*: quod ha-
bitus acquisitus non possit tolli per unum actum
voluntatis, quamvis efficacissimum; peccatum
autem habituale uno actu tollatur: quod ha-
bitus acquisitus possit esse cum actu contrario &
cum gratia, peccatum autem habituale non pos-
sit. Denique quod *habitus acquisitus non possit
dari proprie voluntarius, cum maneat in nobis
per aliquod tempus nobis invidis & repugnan-
tibus, peccatum autem habituale sit voluntarium,
quia manemus in peccato voluntarie & si effica-
citer velimus non manere, non manemus.* (sed
quid fiet Thomae qui p. II. q. 82. art. 1. vocat
corruptum habitum?) Denique hanc habitualem
averfionem dicit *se idem esse cum privatione
gratiae & macula sive seditate animae.* Ut
enim gratia Dei per modum habitus in volunta-
te inhaerens eam formaliter conversam ad Deum,
iustam, rectam, formosamque efficit, ita ex ejus
privatione voluntatem habitualiter aversam, in-
iustam, obliquam & deformem fieri. Haec omnia
Bellarminus, quae ex Scholasticorum & rationis
corruptae tenebris hausta atrocitatem peccati ori-
ginalis multis modis extenuant. Si enim aver-
fio illa habitualis per baptismum penitus tollitur,
non solum reatu, sed etiam actu: si per unum
actum contrarium conversionis ad Deum haec

macula penitus aboletur: si perversio & obli-
quitas illa statim desinit manere, quamprimum
efficaciter volumus eam non inadere; cur scri-
ptura verbis tam tragicis hoc originale malum
accusat? Cur de eo apostolus tam misere con-
queritur, imo cur propter maculam adeo levi-
culam & tam cito transeuntem Deus tantopere
homini irascitur? Credimus potius Spiritui san-
cto, qui diserte testatur, peccatum originis non
esse nudam quandam doni supernaturalis priva-
tionem, sed horribilem torius naturæ omniumque
animæ virium corruptionem: non maculam
quandam *ἐπιπολαζυραν* uno contrario actu de-
lebilem, sed peccatum intimis visceribus ac fibris
arctissime per omnem vitam adhærens: non *ἐμ-
πόδιον* quoddam externum, quo vires per se in-
tegræ in suis actionibus impediuntur, sed *ἀκα-
ταστασίαν καὶ ἀταξίαν* omnibus facultatibus in-
time adhærentem, per quam homo amissa con-
creata rectitudine atque integritate ad omne bo-
num ineptus, ad omne malum pronus, itæ di-
vinæ obnoxius ac æternæ mortis nexibus est il-
ligatus.

Manichæi.

§. XC. Remotis igitur Pela-
gianorum ac *πελαγianiζόντων* in
defectu circa peccati originalis naturam aberran-
tium opinionibus, restat, ut Manichæorum &
Flacianorum in *excessu* aberrantium & peccatum
originis cum ipsa hominis natura confundentium
opinionem refutemus. Manichæi referente Au-
gustino de hæres. ad Quodvultdeum hæres.
XLVI. docebant, *carnalem concupiscentiam non
ex vitiata in primo homine natura nobis inesse
infirmitatem, sed substantiam esse contrariam
sic nobis adhaerentem, ut quando liberamur at-
que purgamur, separetur a nobis &c.* Flaci-
us non in omnibus quidem, in eo tamen Ma-
nichæos sequitur, quod peccatum originis sta-

tuit substantiam malam (*): sic enim scribit
part. II. clav. tr. 6. de pecc. orig. p. 480. *Te-
tus homo, quantus jam est fuit in substantia su-
ve in accidentibus, quatenus talis est, mala
abominatio ac peccatum est.* Ibid. Nos olim *inve-
nimus in prima creatione quiddam valde bonum
tum in accidentibus, tum in substantia; postea
mutati sumus essentialiter in rem valde malam
substantia sua, ut si vinum optimum esset mu-
tatum in acetum acerbissimum.* p. 482. Hoc mo-
do assero & sentio peccatum originale esse sub-
stantiam, quia anima rationalis & præsertim
ejus nobilissimæ substantialesque potentiae,
nempe intellectus & voluntas, nunc sunt adve-
rsum prorsus inversæ, ut sint vera & viva imago
satanæ &c. p. 496. Scriptura testatur homi-
nem in novam formam conditum, ut si sibi sa-
tan ex illis pulcherrimæ domus rudibus no-
vum quoddam tristissimumque ædificium condi-
disset. Hæc Flacius, quibus similia plura inve-
niuntur in aliis ipsius scriptis, præsertim vero
in demonstrationibus de essentia imaginis Dei
& diaboli, in defensione sanæ doctrinæ de justi-
tia ac injustitia originali, edita Basileæ anno 70.
in libro nosce te ipsum.

§. XCI. Antequam errorem *An Lutherus*
hunc profigemus, respondendum *Flacii erro-*
prius calumniis Bellarmini, qui *rem probat*
Lutherum & omnes, qui ipsum
sequuntur, ejus reos peragere non dubitavit li-
bro V. de stat. peccat. & amiss. grat. capite 1.
& seq. Argumentis utitur hisce: I.) Lutherus
super III. Genes. statuit, *peccatum esse de essen-*
tia hominis, in Psalm. L. dicit, *factum in utero*
peccatum esse. Resp. disputat eo loco Lutherus
contra Scholasticos, qui justitiam originalem
statuunt non fuisse intrinsicam naturæ qualitatem,
sed

(*) Bene heic observat GERHARDUS, errorem,
qui FLACIO exprobratur, cum *Manichæismo*
haud prorsus consentire. Consentit quidem
in eo, quod cum Manichæis ipsam hominis
substantiam malam esse adseruit. Dissentit ve-
ro ab eo, quod fere caput causæ est. Mani-
chæi, enim substantiam malam a principio ma-

lo, quod Deo cœternum statuebant, deriva-
runt. At FLACIUS hominem primum, qua
corpus & animam, bonum a Deo creatum,
deinceps vero per ipsum protoplastorum, qua
ipsam substantiam malum factum esse, docuit.
Reliqua, quæ de controversia Flaciana notari
merentur, alibi trademus.

sed donum exterius superadditum; contra hoc pronunciat Lutherus, iustitiam originalem ante lapsum & peccatum originis post lapsum esse de essentia hominis, hoc est, iustitiam originalem fuisse totius humanæ naturæ integritatem, & peccatum originis esse ejusdem penitissimam atque intrinsecam corruptionem, non nudam doni extrinseci corruptionem. Eodem sensu totum hominem peccatum vocat, hoc est, peccato corruptum & depravatum; quam sententiam suam in illis ipsis aliisque locis diserte exposuit Lutherus. Sic enim scribit in capite IV. Genes. *Spirituales homines distinguere debent inter peccatum originale & creaturam.* in cap. XXV. Gen. *Necessario ἀναιμία seu deformitas discernenda a creatura.* In explicatione Psalm. XC. utitur voce *accidentis* in descriptione originalis peccati. II) Wigan- dus in propositionibus de peccato originis prop. 119. peccatum originis dicit esse *rem ream & sua natura dignam æterna morte, & damnatam a Deo, nisi per Christum remissio fiat.* prop. 123. *per peccatum originis totam hominis substantiam esse corruptam & depravatam.* Hes- husius in lib. de pecc. orig. dicit, *imaginem Dei in homine fuisse salvam.* Chemnitius in resol. de pecc. orig. dicit, *totam massam animæ corruptam esse summa atque extrema depravatione.* In exam. conc. scribit, *peccatum esse, quicquid repugnat legi, sive sit defectus, sive inclinatio, sive actio.* Hi omnes videntur Bellarmino sive imprudentes, sive praevaricantes in castra Flacii ibire. Resp. qua conscientia Bellarminus illis diligentissimis hujus dogmatis interpretibus & Flacii accuratissimis refutatoribus hoc crimen intentat? nimirum, remota declaratione expresse addita, verba ipsorum in alienum sensum detorquet. Wigan- dus peccatum originis vocat rem ream, hoc est, ut manifeste se ipsum explicat, hominem propter illud esse coram Deo reum; vocabulum igitur *rei* opponit nudæ negationi, hoc significa- tum, peccatum originis non est nuda negatio, sed res sive ens scilicet privativum & vitiosa qualitas. Tota substantia hominis per peccatum recte dicitur corrupta, ex eo autem non sequitur, quod sit in aliam substantiam mutata. Imago Dei fuit in homine substantia ipsa, hoc est, essentia-

lis quædam humanæ substantiæ perfectio. In verbis Chemnitii, quæ Bellarminus adducit ex concilii Tridentini examine, manifestum est erratum typographicum: *rationis* vox corrigenda est per *actionem*, quod Bellarminus non potuit ignorare, cum sint ex Augustino verba illa adducta. III) *Lutherani statuunt, peccatum originis esse positivam qualitatem.* Ergo sunt *Manichæi.* Resp. imo vero calumniatur Bellarminus, neque enim dicimus, peccatum originis esse *αυτοούσατον τι*, vel accidens quoddam naturæ concreatum, sed pravam inclinationem & totius naturæ corruptionem, sensu eo, quem superius late exposuimus. Quid, an non ipse Bellarminus lib. V. de stat. pecc. c. 19. col. 414. agnoscit habitum quendam vitiosum, qui sit qualitas positiva, num propterea patietur Manichæi hæresin sibi tribui?

6. XCII. Enumerabimus breviter argumenta Flacio opponenda.

I) Scriptura peccatum originis ab ipso homine distinguit, dum vocat

κακὸν παρακείμενον, Rom. VII. 21. *ἀμαρτίαν ἐν πρῆσιν αὐτοῦ*, Hebr.

XII. 1. *καὶ ἐνοικῶσαν*, Rom. VII. 17. Prophe-

ta regius sese in peccatis conceptum pronunciat; Pl. LI. 7. Idem petit, ut peccatorum Deus obli-

visci, sui vero meminisse velit. Psal. XXV. 7. Apostolus itidem inter suam personam & pecca-

tum in se habitans sibi que adjacens accurate di-

stinguit Rom. VII. II) Imago Dei in primo ho-

mine non fuit ipsa hominis substantia, sed acci-

dentalis quædam perfectio, ut suo loco ostendi-

mus. Ergo etiam peccatum originis, quod in locum imaginis divinæ successit, non est substan-

tia, sed extrema substantiæ corruptio. III) Pec-

catum originis non est a Deo, sed a satana & prava hominis voluntate. Jam vero omnis sub-

stantia est a Deo creatore. IV) Series articulo-

rum fidei præcipuorum id ipsum comprobatur.

Deus ipsam cujusque hominis naturam etiam post

lapsum creat; & in utero format, Job. X. 8. &

alibi passim. Peccatum vero non creat nec for-

mat. Filius Dei assumpsit veram humanam na-

turam animæ & corpore constantem, juxta quam

est

Peccatum ori-
ginis non esse
ipsam hominis
substantiam.

est nobis ὁμοιωσις, peccatum autem non assumit; est similis nobis per omnia, excepto peccato. Hebr. IV. 15. Christus redemit homines a peccato, non autem peccatum ipsum redemit; justificat hominem a peccato, non autem ipsum peccatum justificat; per baptismum abluit hominem a peccatis, non autem ipsum peccatum baptizat; corpus ex morte resuscitatum atque animæ unitum vitæ æternæ particeps reddit, non autem ipsum peccatum in vitæ æternæ consortium admittit. V) Qui statuit, peccatum esse ipsam hominis substantiam, multis se absurdis implicat & a blasphemia vix ac ne vix quidem sibi temperat. Sequitur enim ex eo pronunciato: aut Deum peccati, aut diabolum substantiæ alicujus creatorem; Filium Dei aut peccato contaminatum, aut nobis ἱεροποιον esse, hominem per lapsum in aliam substantiam esse transformatum; Adamum substantiam alium conditum, alium vero in peccatum prolapsum; peccatum originale & actualia esse ἱεροποιον ac diversorum generum species; aut non ipsum hominem resurrecturum, aut peccatum etiam resurrecturum &c. VI) Denique veteres unanimi consensu docent, peccatum non esse aliquid per se subsistens; sed παρασχετόν, non esse naturam, sed naturæ vitium ac corruptionem. Tertullianus de resurr. pag. 75. *tam vetustatem hanc, quam novitatem ad moralem, non ad substantialem differentiam pertinere defendimus.* Videatur Irenæus lib. V. adv. hæres. Basilii in orat. quod Deus non sit auctor mali. Ambrosius lib. I. hexæm. c. 81. de vocat. gent. c. 3. Chrysostomus serm. XIII. Ephes. col. 1037. Augustinus libro I. contra Julian. cap. 3. lib. II. de pecc. orig. cap. 38. lib. I. de nupt. & concupisc. cap. 23. de natura & grat. c. 201. & in omnibus libris contra Manichæos, Cyrillus, Nazianzenus, Damascenus IV. orth. fid. c. 21. &c.

6. XCIII. Exceptiones Flacii, quas Fraxineus repetit & urget, potiores hæc sunt: I) *Distinguendum esse inter substantiam integram & corruptam, illam esse a Deo, hanc a diabolo.* Resp. omnis substantia, live ea sit integra live proprio vitio corrupta, a Deo est per creationem, & ab eodem adhuc sustentatur per

conservationem. Quod si tota hominis substantia est peccatum, sequetur Deum esse peccati auctorem & conservatorem. Sed nec diabolus potuit per peccatum naturam hominis essentialiter mutare, quia mutationes essentielles soli Deo ascribendæ. II) *Distinguendum esse inter hominis considerationem physicam & theologiam.* Resp. diversus considerandi modus non facit ipsum hominem substantia diversum: non solum philosophia, sed etiam theologia unum essentia hominem agnoscit, sed diversas eidem propter ipsam substantiam & propter corruptionem substantiæ adhaerentem affectiones adscribit. Paulus regeneratus idem est (quoad substantiam) cum Paulo persecutore. Homines nondum renati scriptam habent legem in cordibus suis, Rom. II. 14. & naturæ ductu faciunt interdum ea, quæ sunt legis; jam vero in ipsum peccatum lex non est scripta, quippe quod est ἀνομία, nec peccati ductu gentes, quæ legis sunt, faciunt. III) *Christum adsumpsisse naturam humanam, non qualem nos habemus, sed qualis fuit in Adamo ante lapsum: resurrecturum etiam eundem hominem, sed substantiali forma mutatum.* Resp. si natura humana qualis fuit ante lapsum, & qualis est in nobis post lapsum, substantialiter differunt, sequitur omnino, Christum non esse nobis ὁμοιωσιον. Recte dicitur, Christum adsumpsisse naturam humanam, non qualem nos habemus peccato scilicet infectam & contaminatam; sed qualis fuit in Adamo, sancta, scilicet atque integra, interim manet firmum fixum, quod eandem adsumserit naturam, quam nos habemus post lapsum, intellige ratione substantiæ, non autem ratione qualitaturn. Idem ad effugium alterum responsum esto. Eadem caro resurget, non autem earundem qualitaturn vitiosarum particeps; intercedet aliqua mutatio, sed non substantialis: si enim forma hominis substantialis mutabitur, quomodo idem homo resurget?

6. XCIV. Argumenta Flacii potiora hæc sunt: I) *scriptura in descriptione peccati originalis utitur verbis substantialibus, nominat enim carnem, veterem hominem, corpus peccati.* Resp. fit illud propter arctam & in hac vita indi-

Argumenta
Flacii.

Indissolubilem naturæ & morbi originalis conjunctionem per usitatum scripturæ metonymiam; se ipsam interim scriptura recte declarat, vocans hoc malum *παράσιµνον καὶ ἐντρέψανον*. Deinde quia peccatum originis absque natura seorsum non peccat, cum per se ac seorsum non subsistat, sed substantia cordis humani, quatenus originali hac lue est fœdata, & quia non accusat Deus seorsum peccatum, sed ipsam naturam ut peccatricem atque *ἀνοµον* seu propter peccatum, ideo etiam merito verbis substantialibus scriptura utitur. Quid nomine veteris hominis intelligatur, apostolus diserte explicat: Col. III. 8. & 12. *deponite iram, malitiam, & induite viscera misericordiae, benignitatem; &c.* quid nomine carnis, id exponit Gal. V. 19. *manifesta sunt opera carnis, fornicatio, immundities; &c.* quid per corpus peccati intelligat, exponit Col. III. 5. *mortificata membra vestra, quae sunt super terram; ubi explicat istius corporis membra.* Posset etiam non incommode per corpus peccati lex sive impetus peccati intelligi, ut patet ex Rom. VII. 23. *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae.* II) *Peccatum originis est radix & fons omnium peccatorum.* Rom. VII. 17. *Nam vero alibi ipsum cor dicitur radix & fons peccatorum.* Matth. XV. 19. *Ergo ipsum cor est peccatum originis.* Resp. peccatum originis quatenus tale & per se est fons & causa peccatorum actualium, cor hominis non quatenus tale nec per se, sed quatenus corruptum, atque ideo *καρὸς*. III) *Peccatum est id omne, quod cum le-*

ge pugnat: atqui ipsum cor, ipsa anima, ipse totus homo pugnat cum lege. Ergo ipsum cor; ipsa anima, ipse homo totus est peccatum. Belarminus ridicule dicit, a Chemnitio hoc argumentum solvi non posse, cum concedat maiorem. Sed enim Chemnitius solvit id jamdudum solidissime, nimirum quod peccatum proprie ac formaliter sit *ἀνομία*, ipsa a lege exorbitatio, non autem totum id, quod *ἀνοµον*, sit peccatum, quod ergo ipsum & totus homo dicitur peccatum, id sic intelligendum, quod omnes hominis vires, omnes animæ facultates sint peccato corruptæ: manet interim perpetuum discrimen inter facultates ipsas, & inter adhaerentem corruptionem, inter naturam & naturæ vitium. IV) *Quicquid a re separari nequit, est de ejus essentia: peccatum originis separari nequit ab hominis substantia; ergo est de ejus essentia.* Resp. utraque propositio falsa. Dantur enim accidentia quædam inseparabilia, & venenum peccati in resurrectione e carne extergetur. V) *In regeneratione tollitur cor lapideum, & datur cor carneum. Ergo intercedit substantialis mutatio.* Resp. dicitur cor lapideum propter similitudinem, quæ est inter cordis contumaciam ac lapidis duritiem, & cor carneum propter similitudinem, quæ est inter cordis flexibilitatem ac carnis molliem, usitato igitur tropo cor lapideum tolli, & ejus loco cor carneum dari dicitur, quando duritie ablata cor hominis molle ac flexile per Spiritum sanctum redditur.

CAPUT VI.

DE SVBJECTO PECCATI ORIGINALIS.

§. XCV.

Subjectum peccati originis est totus homo.

Postquam naturam peccati originalis exposuimus hactenus, age dispiciamus de subjecto hujus morbi, quæ consideratio non inediocriter confert ad gravitatem ejus cognoscendam. Dicimus ergo, hominem esse subjectum peccati originalis, non aliqua tantum sui parte, sed totum anima & corpore, singulis membris ac potentiis, quod confirmamus his argumentis.

Tomus IV.

I) Scriptura dicit, totum hominem concipi & nasci in peccatis Psalm. LI. 7. *Ex immundo semine* Job. XIV. 4. *esse carnem* Job. III. 6. II) Id ipsum etiam per partes ostendit; de mente & intellectu hominis dicit, quod homo sit cæcus, sit tenebrae, nec possit intelligere, quæ sint Spiritus Dei: Eph. V. 8. 1. Cor. II. 14. de voluntate & corde dicit, quod omne figmentum cordis tantum malum omni die a pueritia; Gen. VI. 5. VIII. 21. quod prævum cor sit & inscrutabile; Jer. XVII. 9. quod

X x

quod homo sit servus peccati; Joh. VIII. 34. mortuus in peccatis; Eph. II. 1. de corpore & ejus membris dicit, quod oculus & dextra scandalizant hominem: Matth. V. 29. & 30. quod peccatum habitet in mortali nostro corpore Rom. VI. 12. &c. Rom. III. 13. & seqq. singula fere membra hominis enumerantur. III) Cumque habitus & privationes circa idem versentur subiectum, ideo ex subiecto originalis iustitiae colligi potest, quodammodo peccati originalis, quod in locum ejus successit, subiectum fix. Iustitia originalis non fuit tantum aequabile temperamentum corporis, sed praecipue fuit rectitudo omnium animae virium. Ergo etiam peccatum originale non est tantum morbida aliqua corporis qualitas. Originalis iustitia complectebatur integritatem & conformitatem virium hominis cum utraque decalogi tabula, nec sita tantum fuit in exterioribus actionibus vel inferioribus viribus, sed illius sedes fuit tota hominis anima cum omnibus viribus & potentiis. Ergo etiam peccatum originale non est tantum inobedientia appetitus sensitivi, nec sedes ejus tantum in inferioribus animae viribus, sed spiritualis haec lepra totum pervasit hominem, ut nihil sani sit in ipso a summo vertice ad imum usque calcem Esai. I. 6. IV) Idem ostendit hominis renovatio: cum enim necesse sit, homines per Spiritum sanctum in anima & corpore renovari, utique etiam peccato originis anima & corpus depravata fuerunt. Renovantur pii Spiritu mentis suae: Eph. IV. 23. reformantur novitate mentis suae: Rom. XII. 2. ut sapiant, quae sursum sunt Col. III. 2. quinimo mundant se ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. 2. Cor. VII. 1. Ergo per naturam sunt carne & spiritu corrupti.

XCVI. Audiendi ergo non sunt quidam ex Scholasticis, qui disputant, peccatum originis in inferiore tantum animae facultate sensitiva collocandum esse, superiores autem vires mentis ac rationis esse ab eo immunes. Quarunt erroris patrocinium e capit. VII. Rom. ubi apostolus dicit. v. 18. in carne sua non habitare bonum, & v. 23. mentem a membris

& carne discernens, dicit, se mente servire legi Dei, carne autem legi peccati. Sed per carnem eo loco apostolus non intelligit corpus solum, nec tantum sensitivam adpetitionem, sed totum hominem cum omnibus facultatibus & viribus, quatenus nondum est regeneratus, & adhuc vetustate carnis constitutus. Opponit episcopus spiritui, & conqueritur, se quatenus nondum regeneratus, nec mente, nec voluntate, nec sensitivo appetitu recte uti, perinde ut Christus Joh. II. 6. dicit, quod ex carne natum est, esse carnem. Et Gal. V. 20. inter opera carnis recenset apostolus haerese; quas mentis non appetitus sensitivi operationes esse manifeste ostendit. Rom. VIII. 6. tribuitur carni operum, similiter legem mentis non de mente, qualis illa est natura, sed de mente Spiritu Dei renovata & illustrata, & membra de potentiis omnibus cum suis organis in homine (quatenus nondum regeneratus est), intelligit & dicit, se non mente, quatenus λογισμὸς est, sed quatenus regeneratus est, legi Dei servire.

§. XCVII. Aperta ista veritas ipsius etiam Bellarmini adsensum meruit. Sic enigm scribit libr. V. de amiss. grat. & stat. pecc. cap. 15. col. 429. Negandum non est, etiam in parte animae superiore simile vitium inveniri: nam ea quoque animae pars prona est ad concupiscendos honores, inanem gloriam, & aliae vanitates, & etiam si nolumus, interdum ejusmodi parit desideria. Quocirca Paulus in epistola ad Gal. V. cum dixisset, carnem concupiscere adversus spiritum, statim enumerans opera carnis, non solum nominavit fornicationem, iracundiam, & aliud id genus, sed etiam idololatriam, haerese, inimicitias &c. quod diligenter notavit Augustinus lib. XIV. de civitate Dei cap. 3. & 4. ubi demonstrat, carnem interdum non pro toto homine, qualis est sine gratia Dei post lapsum Adami, & eum dici carnalem, qui secundum se ipsum, non secundum Deum vivit: itaque concupiscentiae vitium licet praecipuum in sensualitate, tamen etiam in mente sedem habet. Augustinus autem in libris contra Pelagianos ideo pene ubique loquitur de vitio sensualitatis, quia

quia in sensualitate magis hoc vitium sese prodit, non quod ignoraret etiam in mente locum habere. Hæc Bellarminus sibi ipsi diserte contrarius, nam lib. V. de amiss. grat. & stat. pecc. cap. 7. col. 375. probaturus, concupiscentiam non esse peccatum, utitur hoc argumento: *Apostolus dicit, huiusmodi malum non esse in se, sed in carne sua; constat autem, carnem non esse capacem peccati proprie dicti.* Quo pertinet, quod quidam ex Scholasticis statuunt, duas esse in homine malas qualitates, unam in carne, alteram in anima, quarum posterior a priore oriatur, cum anima ex carnis contactu polluitur. Vide Lombardum II. sent. dist. 31. lit. B. & C. Henricum quodlib. II. q. 11. Gregorium Ariminensem II. sent. dist. 30. q. 1. quos sequitur Driedo lib. I. grat. & lib. arbitr. Alii contra fomitem illum peccati tantum in carne statuunt, quod Oc-

camus p. III. quodlib. 10. sic explicat: *Fomes est qualitas carnis inordinata inclinans appetitum sensitivum ad actum deformem & vitiosum in habente iudicium rationis. Sicut infirmitas causatur quandoque ex improporitione humorum, aliquando ex putrefactione illorum causatur qualitas distincta ab humoribus: ita ille fomes vel est improporitione humorum, vel aliqua qualitas distincta ab humoribus.* Hæc Occannus. Biel ab utraque parte gratiam inire voluit, sic enim scribit II. sent. dist. 30. q. 2. art. 6. *secundum magistrum duae qualitates morbidæ ponendæ, una in anima, quia in sola anima est peccatum, altera in carne, quia qualitas illa est in semine, priusquam infundatur anima, alioquin non contraheretur a parente.* art. 7. secundum Anselmum una qualitas videtur sufficere, quæ subiectatur in carne, quia cavenda pluralitas.

CAPUT VII.

DE MODO, QVO PECCATVM ORIGINIS PROPAGATUR.

§. XCIII.

Modus propagationis peccati originalis est generatio carnalis.

Exposito originalis peccati subiecto, dicendum erit de modo, quo hoc malum propagatur. Statuimus autem originalem istam labein propagari in omnes Adæ posteros per generationem carnalem. I.) Quia ex carne nascimur caro: Joh. III. 6. in peccatis concipimur: Psalm. LI. 7. & ex immundo semine in utero formamur; Job. XIV. 4. ergo per generationem carnalem peccata & immundities propagantur. II.) Natura sumus filii iræ Eph. II. 3. ergo nascendo contrahimus tale quid, propter quod rei sumus iræ Dei & iudicii divini. III.) Quo modo omnes homines pendent ab Adamo, ea etiam ratione peccatum per Adamum in eos transit; atqui omnes homines pendent ab Adamo ratione carnalis generationis: ergo carnali generatione peccatum in omnes homines pertransit. IV.) Adam genuit filium ad imaginem suam: Gen. V. 3. ergo gignendo imaginem suam peccato corruptam in filium & omnes posteros propagavit.

§. XCIX. Explicandæ hoc loco

quædam quæstiones I.) Quærent Scholastici, si Eva sola peccasset, Adamo in innocentia permanente, an peccatum Evæ ad posteros fuisset traductum? Thomas P. II.

q. 81. art. 5. hoc negat, peccatum originale (inquit) traducitur in filios a parente, in quantum ipse movet ad generationem natorum, principium activum in generatione est a patre, mater subministrat materiam. Bellarminus IV. de amiss. grat. & stat. pecc. c. 13. Conveniunt omnes, peccatum proprie dictum non fuisset traduciendum in posteros, si sola Eva peccasset; tamen in eo dissentiunt, quod aliqui existimant, ex peccato solius Evæ dimanaturam in filios moriendi necessitatem & cætera incommoda, quæ mortalitas secum trahit: alii contra disputant, neque peccatum, neque moriendi necessitatem in filiis Adæ locum habitura ex peccato Adæ. Resp. 1.) quæstio hæc inutilis est & otiosa, si enim Eva sola peccasset, procul dubio Adamus eam non cognovisset. 2.) Sin contra, propa-

An, si Eva sola peccasset, peccatum originale in posteros propagasset.

garum utique fuisset peccatum in posteros, licet enim mater non sit principium generationis actuum, tamen subministrat materiam, quam ex hypothese peccato infectam & contaminatam Eva factui communicasset, sicque ex immundo semine immundus factus conceptus ac natus fuisset. 3.) Quando apostolus *per unum hominem peccatum in mundum intrasse* pronunciat, non excluditur Eva, quia personam generis humani non gessit solus Adam, sed etiam simul Eva, & ad generationem concurret uterque parens: ideo autem unus homo nominatur, *quia conjuges non sunt duo, sed una caro*, Genes. II. Matth. XIX. 4.) Absurdum est statuere, quod ex peccato Evae tantum mortalitas, non ipsum peccatum fuisset in posteros propagatum, *quia mors est stipendium peccati*, nec nisi per peccati portam mors in mundum intravit, vel intrare potuit.

§. C. Queritur II.) *An etiam proximorum parentum peccata transeant in liberos?* Lombardus II. sent. dist. 33. sect. 5. negat, quem sequuntur reliqui Scholastici & Bellarminus lib. IV. de amiss. grat. & stat. pecc. cap. 18. Nos cum Augustino dicimus in enchirid. cap. XLVI. *Parentum quoque peccatis parvulos obligari, non solum primorum hominum, sed etiam suorum, de quibus ipsi nati sunt, non improbabili-ter dicitur, illa quippe divina sententia: reddam peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem, tenet eos atque, antequam per regenerationem ad testamentum novum incipiant pertinere.* Nec valet exceptio Bellarmini, quod *Augustinus & reliqui patres fortasse non de contagione culpae, sed de communicatione poenae loquantur.* Nam 1.) per voculam *dubitandi* ostendit, se huic solutioni non multum tribuere. 2.) Verba Augustini sunt disertia & perspicua, conjungit enim primorum hominum & proximorum parentum peccata. Jam vero non poenae solum, sed ipsius culpae ratione primorum parentum peccatum propagatur. 3.) Ratio addita id ipsum comprobatur. Si enim Deus vult visitare iniquitatem parentum in filiis in tertiam &

quartam generationem, utique filiis illa ipsa parentum peccata communicantur, alias puniret Deus in liberis id, cujus non sunt revera participes, contra dictum Ezech. XVIII. 20. neque dari posset ratio, cur Deus in tertiam & quartam tantum generationem puniret eorum peccata, qui oderunt ipsum, si non propensionem illam singularem ad peccata a proximis parentibus in liberos communicatam puniret. 4.) Suffragatur testimonium experientiae: quemadmodum enim ex calculosis generantur calculosi, ita ex libidinosi vel avari parentibus nascuntur liberi ad libidinem vel avaritiam praeter reliquis hominibus proni. Interim tamen Augustini modestiam secuti non improbabili-ter hoc dici asserimus, nec ut fidei articulum hoc propugnemus. Scholasticorum ac Bellarmini argumenta pro negante quaestionis parte adducta leviora sunt: 1.) *ut peccatum transferatur in sobolem, requiritur carentia justitiae & debitum habendi, hoc est, quod proles constituta sit debitor habendi justitiam in parente, quod contingit, si parens accepit justitiam pro se & sua prole.* Biel II. sent. dist. 33. q. un. art. 3. Resp. non originalis solum justitiae integritatem, sed etiam omnimodam a peccatis carentiam debemus Deo, tales enim sumus initio conditi. 2.) *Homo generat sibi idem in specie, non autem secundum individuum; ideo ea, quae directe pertinent ad individuum sunt personales actus, & quae ad eos pertinent, non traducuntur a parentibus in filios.* Thomas p. II. q. 81. artic. 2. Resp. non quidem ipsi habitus, interim tamen semina habituum; non quidem personales actus, interim tamen actionum initia in sobolem transfunduntur. Generatio terminatur quidem in idem specie, non in idem numero; quis interim negabit, liberos & lineamenti corporis & propensionibus animi ut plurimum ad parentes proximios magis, quam ad reliquos homines accedere? 3.) *Apostolus dicit, uno auius hominis delicto peccatores constitutos esse plures, ideoque Adamum & Christum comparat, quod ille solus omnem posteritatem suam perdidit, hic solus omnem posteritatem reparavit.* Bellarminus d. I. Resp. comparatio illa ratione peccati originalis instituitur, quod

quod ab uno homine pendere & in omnibus herere manifestum est; sed ex eo nondum neces-
sario evinci potest, proximorum parentum pec-
cata nullo modo in liberos transfundi. 4.) Ex-
perientia docet, saepe viros admodum malos ge-
misse viros admodum bonos, sic Ezechias, Iosias
& alii ex parentibus pessimis prognati, ipsi fuere
optimi ac praestantissimi. Resp. propagatio pec-
cati originalis ad omnes dimanat ac perpetua
est, sed propagationi reliquorum peccatorum
misericordia Dei metas ac terminos saepius con-
stituit.

§. CI. Quaeritur III.) An em-

An embryo
nondum ani-
matus sit pecca-
ta infectus?

bryo nondum animatus habeat ve-
ram & propriam rationem pec-
cati? Bellarminus lib. V. de amiss.
grat. & stat. pecc. cap. 16. col.

371. vocat incredibile paradoxum

ac Illyrici vel Manichaei delirium, quod Chemni-
tius in exam. concil. Trid. hoc adfirmaverat.
Sed expendat 1.) emphasin dictorum scripturae
Job. XIV. 4. Quis dabit mundum ex immundo
semine (sic enim legit vulgata translatio.) Ergo
ipsum semen, ex quo factus formatur, est immun-
dum & peccato infectum. Psal. LI. 7. In iniquita-
tibus conceptus sum, & in peccatis concipit me mater mea. Ne quis putet, nos
tum demum infectos esse, cum mater nos enixa
est, audiat hic afferentem vatem, quod in peccatis
calefecerit ipsum mater, hoc est, quod in pri-
mo conceptionis ardore peccati venenum, una
cum ipso calore a matre sit in ipsum transfusum.
Nec absurde huc referri posset, quod Job. XV.
16. dicitur, homo bibit sicut aquam iniquitatem.
Vox enim רָחַץ bibere, ratione circumstantia-
rum habita optime potest referri ad nutritionem
infantis in utero per cotyledones, quam ergo
primum foetus nutrimentum a matre attrahit,
statim etiam peccatum simul imbibit. 2.) Di-
cta veterum: Ambrosius in apol. David. cap.
XI. Antequam nascimur, maculamur contagio;
antequam usuram lucis, originis ipsius excipi-
mus injuriam, in iniquitatibus concipimur &c.
Alerito David flebiliter deploravit in se ipso in-
quinamenta naturae, quod prius inciperet in ho-

mine macula quam vita. Ibid. Nec illi materni
conceptus dies sunt sine peccato, concipimur in
peccato parentum. Bernhardus serm. IV. in na-
tiv. col. 43. In ipsa origine & radice mea infe-
ctus & inquinatus sum, immunda est conceptio
mea &c. Anselmus de conceptu virginali
cap. VII. scribit, homines in peccato originali
conciipi ante infusionem animae. 3.) Quinimo
agnoscat Bellarminus sua verba, sic enim scribit
lib. IV. de amiss. grat. & stat. pecc. cap. 4.
col. 266. Si solus Deus potest mundare hominem
de immundo conceptum semine, sequitur eun-
dem hominem ab ipsa conceptione esse immun-
dum &c. col. 267. David se miserum ab ipsa
conceptione fuisse dicit, verbum Cholahthi refer-
tur ad formationem corporis, quae post paren-
tum concubitum a Deo fit, ac voces חַי וְנָחַץ
significant proprie verum peccatum. Vox חַי
calefecit, refertur ad illud tempus, quo foetus
jam formatum & animatum mater in utero so-
vet ac fovendo calefacit: certum autem est, nul-
lum intervenire parentum peccatum, vel cum
proles concepta formatur, vel cum jam formata
in utero confovetur. Hæc Bellarminus sibi ipsi
contrarius. Si enim homo ab ipsa conceptione
est immundus, si foetus peccato obnoxius est eo
etiam tempore, quo corpus ejus formatur, uti-
que embryo nondum animatus habet veram pec-
cati rationem. Idem lib. IV. de amiss. grat. &
stat. pecc. cap. 16. col. 327. dicuntur in peccato
conciipi omnes filii Adæ, cum primum foetus in
utero matris existere incipit, quamvis informis
& inanimis. Tametsi enim peccatum proprie
non possit esse nisi in anima rationali, & foetus
conformari incipiat longo tempore ante animatio-
nem; tamen quia tunc revera incipit homo ex-
istere ratione unius suae partis, (unde dicuntur
filii in uteris matrum novem mensibus gestari
& Maccab. VII) & pars illa ex natura corrupta
originem habet, & vitiosa recte nominari potest,
atque ei ex vi suae generationis debetur, ut cum
primum animam rationalem sortita fuerit, inde
existat homo peccator & irae divinae filius,
propterea non immerito dicuntur homines tunc
primum in iniquitatibus generari. Explicat hoc

XX 3

multis

multis verbis Anselmus in lib. de conceptu virginali & peccato originali cap. VII. & de hac prima conceptione exponit illud Psal. LI. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum.* Hactenus Bellarminus.

Peccatum originale non intravit in mundum imitatione.

6. CII. Ex hoc theoremate de propagatione peccati originalis per carnalem generationem, deducimus quatuor potissima. *Primum* esto: non imitatione tantum per Adamum peccatum id mundum esse introductum, sicut Pelagius olim voluit, & apostolicum dictum Rom. V. 12. eo modo depravavit, qua de re diximus plura superius.

(*) De massa illa, ex qua formata est Christi caro, variz sunt, & ex parte nimis forsitan curiosz virorum eruditorum disputationes atque sententiz. Ut enim de Socinianis, Weigelianis aliisque, nihil heic dicamus, qui statuunt, Christum ex coelo carnem suam derulisse, contra manifestam sacre scripturaz litteram Luc. I. 35. & Ebr. II. 14. seqq. Tres potissimum celebrantur hypothesies, quarum prima *preservationem* certz ejusdam particulz seminis in Adamo peccante existentis; altera vero *purificationem* massz illius sanguinez, ex qua corpus Christi in utero virginis Mariæ fuit efformatum; tertia denique novam hujus massz creationem statuit.

Massam illam sanguineam, ex qua servator noster sanctissimus in utero Mariæ virginis concipi debuerit, jam in Adamo usque ad Mariam per divinam omnipotentiam ac omniscientiam ab omni labe fuisse *preservatam*, nonnulli veterum scholasticorum statuerunt. Vid. THOMAM DE AQUINO in *summa theol. part. III. quest. XXXI. art. 6.* & in *III. sent. dist. 3. quest. IV. art. 4.* Hanc sententiam avide deinceps arripuerunt ii ex ecclesiæ Romanæ doctoribus, qui Franciscanorum ordini sunt adscripti, speciatim PETR. GALATINUS, lib. VII. de *arcanis cabol. verit. cap. IV. f. m. 382.* quibus & societatis Jesu sacerdotes sese adfociarunt. Fecerunt id non tantum ex singulari erga Christum hominum redemptorem reverentia, ad extricandam scilicet ejus *hypotheseon*; sed &, ut nobis quidem videtur, ex nimia superstitione erga beatam virginem Mariam, ut eandem eo magis faciliusque ab omnibus peccatis, ac speciatim labe originali immunem evincere possent. Forsan aniam quo-

6. CIII. *Alterum* potissima (quod & ipsum observari dignum) esto: *Humanam Christi naturam non esse in peccato conceptam, nec luc hac infectam: non enim ex virili semine, sed mystico spiramine verbum Dei factum est caro, fructusque ventris foras.* Spiritus sanctus supervenit in Mariam, Luc. I. 35. id est, actione extraordinaria & celesti supra communem naturæ cursum in ea operatus est & perfecit, ut præter rerum sestem sine virili semine virgo conciperet foetum, ac massam illam, ex qua formata est Christi caro, mundavit (*) & separavit a peccato: Hebr. VII. 26. *Exterfit venenum peccati, & fermentum ejus*

Humanam Christi naturam non esse in peccato conceptam.

que huic sententiæ dedit famosa illa ORIGENIS de præexistentia animæ Christi opinio, de qua copiose differit HUBERTUS in *Origenis præfixis commentariis* Origenis a se Coloniz MDCLXXXV. editis, lib. II. quest. 3. §. 7. p. 51. Primus, ex protestantium cœtu, qui hanc scholasticorum sententiam de præservatione massæ, ex qua Christus natus, suo adprobavit calculo, fuit HIERONYMUS ZANCHIUS, ecclesiæ Reformatæ quondam theologus, seculo XVI. clarus. Licet enim hancce hypothesin antea tanquam fanaticam ex ecclesiâ proscribendam esse censuerit, lib. II. de *filii Dei incarnati. cap. III. quest. 3.* postea tamen occasione controversiæ inter ipsum & JAC. BARDESIUM exortæ, super questione: *an meritum mortis Christi fuerit necessarium ad carnis ipsius sanctificationem?* pristinam mentem mutavit, eorumque adoptavit hypothesin, qui præservationem statuunt. Patet hoc ex ejusdem *epist. a* ad JAC. BARDESIUM Heidelberg. MDLXXVI. scripta, quæ exstat lib. I. *epist. f. 172.* ac. *tom. VIII. oper. annexa est.* Quod ad nostræ ecclesiæ attinet doctores eandem de præservatione massæ, ex qua corpus suscepit & *dogm.*, doctrinam propugnandam susceperunt JO. FRID. MAYERUS, theologus primum Wittenbergenfis; postea Kilonienfis atque Hamburgensis, ac tandem Gryphiswaldensis, atque JO. FECHTIUS celeberrimus quondam in academia Rostochienfis theologus; ille quidem in *dissert. select. Kiloniens. & Hamburg. adpend. ad disput. I. de humani generis repARATIONE &c. p. 36. seqq.* hic vero in *problemate theol. de massa, ex qua Christus natus, preservata, Rostoch. MDCCVII. 4.* Quos mox alii theologi, iique magni nominis sunt insecuti.

Repu-

et expurgavit, ut loquitur Iohannes super
XXXVIII. Genes. ut quod ex ea natum est, fuerit

sanctum, Luc. I. 35. Et Messias sit sanctus san-
ctorum, Dan. IX. 24. per omnia quidem nobis
secum.

Repudiaverunt tamen hanc opinionem alii,
eandemque inter fumenta & Scholasticorum
sonnia referte haud dubitarunt; veluti GE-
DOFR. WEGNERUS, theologus quondam
Regiomontanus, in *differt. inaug. Syncretis Ada-
mi primi & secundi exhibente*, apbor. III. §. XII.
p. 38. & ante WEGNERUM JO. ADAM.
OSIANDER, in *system. theol. exercis. LVIII.*
thes. IV. num. 3. p. 321. itemque ABRAH. GA-
LQVIUS, in *system. loci theologiae*, VII. art. II.
cap. II. quest. 4.

Ipsemet b. LUTHERUS, qui totam hanc
contraversiam questionibus *scholasticis* adma-
ravavit in *commentar. in Genes. cap. XXXVIII. f. 572.*
eandem ita decedit, ut Christum ex massa per Spi-
ritum S. deum purificata conceptam ad-
ferret. Arque hujus vestigia plerique, qui post
LUTHERUM floruerunt, theologi sunt secuti.
Adoptaverunt quippe hanc sententiam, praeter
GERHARDUM nostrum, MARTIN. CHEMNI-
TIUS, THEOD. THUMMIUS, DANN-
HAUERUS, DORSCHAEUS, HULSEMAN-
NUS, CALQVIUS, FEURBORNIIUS, LY-
SERUS, MENZERUS, SPENERUS, BUD-
DEUS, WERNSDORFIIUS, SCHROEDER-
US, b. HOFFMANNUS noster, alii. Idem
fecerunt ex ecclesiae Reformatae doctoribus MO-
LYNEUS, RIVETUS, ALTINGIUS, WEN-
DELINUS, BURMANNUS, ANTON. GA-
RISSOLIUS, TURRETTINUS, & complu-
res alii, quos nominare superseamus.

Dixit tamen ab hac sententia SAMUEL
BASNAGIUS, FLOTTEMANVILLEUS,
statuitque carnem Christi in utero Mariae virgi-
nis, vi Spiritus S. momento PROCREATAM
fuisse, ut cum verbo divinae copularetur. Vid.
ejus *annal. polirico-ecclesiast. rom. I. p. 100. §.*
XXXVII. Nullos tamen, quantum nobis con-
stat, hanc sententia nacti est defensores, atque
exinde facile confutari potest, quoniam, postea
sa. Christus, quod ad carnem attinet, non esset
ex patribus, quod tamen diversis verbis testatur
gentium apostolus *Rom. IX. 5.* Nec dici posset,
Christum fuisse ex semine vel Abrahami, vel Da-
vidis, quod tamen secundum promissiones viris
hiscis sanctis de Messia, ex illorum semina oritu-
ro, olim factas, omnino evanire debuit. Nec
porro dici posset, Christum nobis similem factum
esse per omnia, excepto peccato, *Ebr. II. 17.*
Immo ne quidem dici posset, Christum esse fra-
trem nostrum, quod tamen graviter urget Paulus,
Ebr. II. 11. Ut plura alia, quae huic obstant sen-
tentiae, in rerum praesentia haud memoremus.

Ut vero nostram vel tandem de hoc argumen-
to subjungamus *enunciatio*, sequentia paucis nota-
mus: I) seminalem illam substantiam, produ-
cenda aliquando humanae Christi naturae infer-
vientem, cum omnibus initio substantiis, ac
proinde ante lapsum existere cepisse, eandem-
que fuisse quidem in Adamo, ut capite *naturali*
generis humani, sed non ut capite *moralis* ac re-
presentativo, siquidem destinata fuit formando
ejusmodi capiti, quod Adamo contradistinguitur,
Rom. V. 14. Proinde II) seminalem illam car-
nis Christi substantiam nulla unquam labe fuisse
contaminatam, nec PRESERVATIONE indi-
guisse, ne cum reliquorum hominum substan-
tiis seminalibus peccato contaminaretur; siqui-
dem non fuit membrum *regni naturae*, nascitu-
rum aliquando hujus regni benedictione: *cresci-
te & multiplicamini*, *Genes. I. 28.* sed fuit potius
substantia ad *gratia regnum* pertinens, nascitura,
vi benedictionis secundae: *semen mulieris conteret
caput serpentis*, *Genes. III. 15.* Neque quod III)
notamus, seminalis illa Christi substantia opus
habuit SANCTIFICATIONE, seu purificatio-
ne. Sanctificatio enim satisfactione *pro se* indi-
get, cum tamen ea ipsa substantia, ex qua Chri-
stus fuit progenitus, non *pro se*, sed *pro aliis* de-
buerit satisfacere, nec, ut modo observavimus,
ulla peccati labe unquam fuesit contaminata.

Nec est, quod forte quis objiciat, *enunciatio*
enunciatio *Luc. I. 35.* fuisse *enunciatio*, qua
Spiritus S. massam illam, ex qua corpus filii Dei
formandum erat, sanctificaverit, & a peccati
labe purgaverit. Ita enim *enunciatio* Spiritus S.
ejusdemque operatio supernaturalis prorsusque
admirabilis non in sanctificatione hujus massae,
qua illa opus haud habebat, sed in eo potius con-
sistit, quod Spiritus S. seminalem carnis Christi
substantiam a reliqua virginis massa separavit,
separatam rite preparavit, preparatam fecun-
davit, fecundatam in templum Dei adaptavit.
Caro quippe Christi ab ipso servatore adpellatur
templum, *Job. II. 19.* in quo *tota habitat plenitudo
divinitatis*, & quidem *corporaliter*, id est, *rea-
liter*, sine symbolis, ejus inhabitationis simile
exemplum nec in caelo nec in terra deprehendi-
tur. Plura haec de re non addimus. Tutius enim
nobis videtur, modum supernaturalem & plane
miraculosum, quo Spiritus S. in utero Mariae
virginis est operatus, sacro transire silentio, quam
audaci animo, ope, calamo eundem definire.

secundum assumptam naturam ipsius, accipio tantum peccato. Hebr. IV, 15. Conceptus est Christus sine paternae carnis concupiscentia, sine maternae integritatis injuria, quia futurum omnium salvatorem talis ortus decebat, qui & in se haberet humanae substantiam naturae, & humanae carnis inquinamenta nesciret.

§ CIV. Hac de re ita scribit Augustinus epist. CLVII. ad Optat. Quomolibet se origo habeat animarum, siue ex illa una (primi hominis) siue ex nulla alia propagentur, mediatoris tamen animam nullum ex Adam traxisse peccatum, dubitare fas non est. Si enim nulla propagatur ex altera, ubi omnes tenentur propagata carne peccati, quanto minus credendum est, ex propagine peccatricis animam venire potuisse, cujus caro venit ex virgine, non libidine concepta, sed fide, ut esset in similitudine carnis peccati, non in carne peccati. Si autem peccato primae animae peccatricis ideo caeterae timentur obnoxiae, quia ex illa sunt propagatae, profectio illa, quam sibi unigenitus coaptavit, aut peccatum inde non traxit, aut omnino inde non tracta est. Neque enim non potuit animam sibi trahere sine peccato, qui solvit nostra peccata, aut qui novam creavit ei carni, quam sine parente fecit ex terra, non potuit novam creare carni, quam sine viro sumpsit ex foemina. Damascenus lib. III. orth. fid. c. 2. μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀγίας πατρὸς πνεῦμα ἅγιον ἐπαῆλθεν ἐπ' αὐτὴν, καθάροισ αὐτὴν καὶ δυνάμιν δικτικὴν τῆς τοῦ λόγου θεότητος παρέχον, αἶμα δὲ καὶ γεννητικὴν, καὶ τότε ἐπισκίασεν ἐπ' αὐτὴν ἡ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ τῷ πατρὶ ὁμοῖος οἷος θεὸς σπὸρος, καὶ συνέτηξεν ἐαυτὴν ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ καθαρῶτάτων αὐτῆς αἰμάτων σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοεῖᾳ, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φουράματος, ἢ σπερματικῆς ἀλλ' ἢ δημιουργικῆς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Post consensum S. virginis Spiritus S. supervenit in illam, mundans ipsam & virtutem divinitatis verbi susceptivam ei praebens, simul & generativam. Et tunc obumbravit ei Dei ultissimi in sua subsi-

stent hypostasis sapientia & virtus, Filios Dei Patri consubstantialis, velut divinum semen, & construxit sibi ipsi ex castis & purissimis ipsius sanguinibus carnem animatam anima rationali & intellectualem, primitias nostrae conspersit, non seminaliter, sed opere conditorio per Spiritum sanctum &c.

§ CV. Tertium porisma est: etiam fidelium & renatorum liberos adferre secum in mundum hanc originalem luem. Cinglius in lib. de baptismo statuit, nihil esse in filiis fidelium etiam ante baptismum, quod proprie peccatum dici possit. Calvinus lib. IV. instit. cap. 15. sect. 22. Non ideo baptizantur fidelium liberi, ut filii Dei tunc primum fiant, qui ante alieni fuerint ab ecclesia. cap. 16. sect. 24. Isaacus (& alii fidelium liberi) ex eo, qui in foederis societatem receptus est, progenitus haereditario jure secundum promissionis formulam sicut a matris utero in foedere continentur. Et postea: Qui & Christianis originem ducunt infantes in foederis haereditatem statim, ut nota sunt, a Deo excipiuntur. Idem in lib. de rat. eccles. reform. pag. 434. sanctam ex fidelibus progeniem nasci adserit. Beza resp. II. ad colloq. Montpel. pag. 102. Sancti ex gratia gignunt ex eadem gratia sanctos ut foederis per fidem apprehensi. Ibid. Haec est illa parentum fides sic aliena, ut electis eorum infantibus nascendo facta, sit sua ad foederis in baptismo designationem, alioquin non admittendis. p. 103. Ex quo fit, ut Christi membra nascentur. p. 118. Sanctos eos nasci pronunciat. p. 129. Aeternae vitae jus ex foederis forma acquisitum illis ex piis parentibus nascendo fuisse adfirmat. Martyr sup. XVII. Gen. scribit: Infantes ex fidelibus natos ante baptismum ad Deum pertinere, & si patrem aut matrem non habuerint Deo conjunctos, forte habuisse aliquos ex suis majoribus, ideoque eos esse membra ecclesiae, propterea sanctos ex mera Dei misericordia, licet fidem vestram in Christum non habeant. Innocentius Gentiletus in apol. pro christ. Gallis, cap. VI. p. 2. Maxime rationi congruum, ut credamus, liberos ex parentibus domus Dei domesticis procrea-

Etiam renato-
rum liberi na-
scuntur pecca-
to originali ob-
noxii.

Et quasi vernas domesticos esse. Candidus in notis, nota IV. pag. 11. *Ex Christianis nasci Christianos asserit, sicut ex Iudaeis Iudaeos, ex Turcis Turcas.*

6. CVI. Sed hunc ipsorum errorem jugulamur sequentibus scripturae fundamentis: I.) generalia sunt Spiritus S. pronuntiata, quae posteros Adæ per carnalem generationem ex ipso propagatos peccato originali obnoxios nasci testantur, nusquam fidelium liberi excipiuntur. Joh. III. 6. *Quicquid ex carne natum, caro est.* Rom. V. 12. *Per unum hominem, intravit peccatum in mundum, & per peccatum mors, atque ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* II.) In specie de fidelium liberis idem pronuntiatur, quod in genere de omnibus. David natus erat ex circumcisis ac piis parentibus, interim tamen fatetur, Psalm. LI. 7. *se in iniquitatibus conceptum esse.* Paulus apostolus de se & aliis renatis diserte pronunciat, Eph. II. 3. *Eramus natura filii irae, sicut & ceteri.* Adamus per Spiritum sanctum jam renatus ac renovatus nihilominus filium generat secundum suam imaginem peccato corruptam, Gen. V. 3. III.) Baptismus est primum ad ecclesiam ac Dei gratiam aditus, *est lavacrum regenerationis ac renovationis*, ut suo loco docebimus. Jam vero etiam fidelium liberi baptismo indigent, utique ergo ante baptismum nondum sunt membra ecclesiae, necdum renati. IV.) Piorum liberos non nascendo, sed renascendo, filios Dei fieri diserte ostenditur Joh. I. 12. *quotquot receperunt Christum, dedit eis potestatem filios Dei fieri his, qui credunt in nomine ejus, v. 13. qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* V.) Quae fuit ratio circumcisionis in vet. test. eadem est ratio baptismi in novo, Col. II. 11. Jam vero per circumcisionem demum Israelitarum liberi in foedus & gratiam Dei recipiebantur, alias subiecti divinae comminationi. Gen. XVII. 14. *masculus habens praeputium, qui non circumciderit carnem praeputii sui, peribit de populo suo.* Ergo etiam per baptismum demum

Tomus IV.

Christianorum liberi in foedus gratiae recipiuntur.

§. CVII. Idem docent veteres, quando baptismum pro ordinario regenerationis ac salutis in medio agnoscunt, quando omnes peccato obnoxios nasci pronunciant, quando Pelagianis parentum reatorum conditionem urgentibus respondent, generationem carnalem fieri secundum carnem, non secundum gratiam &c. Tertullianus in apologet. c. XVII. in fine. *Fiunt, non nascuntur Christiani*: quod repetit Hieronymus ad Letam. Cyprianus lib. III. epist. 8. ad Fidum. *Etiam fidelium liberos contagium antiquae mortis prima nativitate contrahere*, scribit Augustinus lib. III. de pecc. merit. & remiss. cap. 9. *Quid respondebitis, quare de Christianis non Christianus nascatur, nisi quia non facit generatio, sed regeneratio Christianus?* Serm. XIV. de verb. apost. id ipsum declarat duobus similibus oleastri ex semine oleæ & frumenti cum palea ex grano purgato nati: I. de nupt. & com. cap. cap. 18. & seqq. lib. VI. adv. Julian. cap. 2. & seqq. lib. XVI. de civit. Dei cap. 27. & alibi passim id repetit. Beda in cap. I. Luc. ad distinctionem nostrae sanctitatis Iesus singulariter sanctus nasci asseritur. *Nos quippe etsi sancti efficiamur, non tamen nascimur, quia ipsa naturae corruptibilis conditione constringimur, ut merito cum propheta gementes singuli dicamus: Ecce in iniquitatibus conceptus sum.* Anselmus in 1. Coh. VII. *Nec parvuli de quibuslibet sanctis justique procreati originalis peccati reatu absolvuntur, nisi in Christo fuerint baptizati.* Eadem constans reliquorum omnium assertio. Fulbertus pulcherime: *Scimus & vere scimus, nos prima nativitate pollutos, secunda nativitate mundos: prima nativitate captivos, secunda nativitate liberos: prima nativitate terrenos; secunda nativitate coelestes; primae nativitatis vitio carnales; secundae nativitatis beneficio spirituales; per istam filios irae, per istam filios gratiae.* Refero huc, quod Aretius scribit part. I. problem. 7. fol. 88. *Alia est ratio vitii, quod in naturam transiit, quam sit ratio beneficii, quod precarium est & plane gratuitum: naturalia non est mirum*

Yy

natu-

naturaliter propagari, sed ut remissio peccatorum non est naturae, sed gratiae divinae; ita in parentibus manet donum gratiae divinae, nec fit haereditarium.

§. CVIII. Excipiunt, peccati originis propagationem in liberos fidelium a se non negari, sed hoc tantum doceri, quod liberi fidelium pertineant ad foedus gratiae etiam ante baptismum. Resp. 1.) si liberi fidelium nascendo ex parentibus renatis participes sunt gratiae divinae ac salutis aeternae, utique nascendo non amplius erunt filii irae; haec enim immediate sibi invicem repugnant. Generatio ex piis parentibus est vehiculum irae divinae, non ergo gratiae. 2.) Si fidelium liberi ex sanctis nascuntur sancti, utique non nascuntur peccato obnoxii; haec enim itidem sibi immediate opponuntur. 3.) Nec valet subterfugium de sanctitate foederis. Patet quidem Christianorum liberis adhuc ad baptismum; per quem divinae foederis infunduntur, & in filios Dei cooptantur; interim tamen non nascuntur foedere isto jamdum comprehensi, hoc est, per ipsam carnalem nativitatem non inferuntur huic foederi, sed per spirituales *παιδαγωγείας* in baptismo: habent jus ad rem; (propter divinas promissiones) non autem habent jus in re (propter carnalem nativitatem peccato obnoxiam.)

§. CIX. *Ψευδομέλεια* potiora haec sunt: 1.) Gen. XVII. 7. *pollicetur Deus, se fore etiam seminis nostri Deum.* Resp. promissio haec est, quae adplicationem requirit, medium illius adplicationis erat ipsum circumcisionis sacramentum. v. 9. *Tu autem pactum meum servabis.* v. 10. *Circumcidatur in vobis omne masculinum.* Quod si absolute quis hanc promissionem accipere velit, ei repugnat. v. 14. qui comminatur excisionem illis, qui hoc Dei pactum per circumcisionis contemptum faciunt irritum. Referendus huc locus Act. II. ubi pulcherrime promissio illa foederalis explicatur. Monet Petrus apostolus Israelitas v. 38. ut poenitentiam agant ac baptismum suscipiant, v. 39. addit rationem,

vobis enim facta est promissio & filiis vestris sive, posteros Abraham actu in foedere gratiae etiam ante circumcisionem in vet. & baptismum in nov. test. fuisse, nulla erit in verbis apostoli connexio. Res ergo eo redit: Deus peculiarem hanc prerogativam concedit posteris Abraham, quod pateat ipsis aditus ad foedus gratiae, minime ordinarie per circumcisionis sacramentum, quae promissio divina ex parte nostra requirit fidem, cujus excitandae atque augendae medium sunt sacramenta. Deficiente conditione cessat conditionalis promissio, atque non omnes, qui sunt ex Israel, Israelitas esse, sed qui ex fide sunt, eos demum filios Abraham esse, promunciat apostolus Rom. IX. 6. Gal. III. 7. II.) 1. Cor. VII. 2. *Filii vestri sancti sunt.* Resp. sanctitas hic non intelligitur spiritualis & interna, (quia per conjugem fidelem alterum infidelem sanctificari apostolus pronunciat, quod de sanctificatione interna ac spirituali exponi nequit) sed ecclesiastica. Liberi ex conjugio personae fidelis ac infidelis progeniti sunt sancti, id est, habentur pro natis in ecclesia, ita, ut pateat ipsis adhuc ad baptismum. Hinc Tertullianus: *Sancti sunt, id est, sanctitati destinati.* Hieronymus: *Christianae fidei conditi sunt, ac in privilegio consequendae sanctitatis constituti.* Augustinus II. de peccat. merit. & remiss. cap. 25. *Illam sanctificationem, cujusque modi sit, quam in filiis fidelium esse dixit apostolus, ad istam de baptismo & de peccati origine vel remissione quaestionem omnino non pertinet: nam & conjuges infideles in conjugibus fidelibus sanctificari dicit eo ipso in loco: non opinor, quisquam tam infideliter intelligit, quodlibet in his verbis intelligat, ut ob hoc existimet, etiam maritum non christianum, quod christiana fuerit uxor ejus, neque jam baptizari oportere, & ad peccatorum remissionem pervenisse, & in regnum coelorum esse intraturum, quod sanctificatus dictus est in uxore.* III.) *Nisi liberi fidelium ante baptismum sancti & in Dei gratia constituti, sequetur,*

3. *Morientes absque baptismo parvuli*

eos.

non dampnan-
tur.

eor, qui absque baptismo dece-
dunt, aeternae morti obnoxios
esse. Resp. distinguendum est id,

quod extraordinarium, a communi regula. Ostendemus suo loco in tractatu de baptismo, quod extraordinarie & in casu necessitatis Deus infantes per parentum & ecclesiae preces sibi oblatos, etiam eos, qui absque baptismo ex hac vita exeunt, in gratiam recipiat, ibidem de reliquis quoque adversariorum argumentis videbimus.

An B. Maria
peccato origi-
nali nata fuerit
obnoxia?

§. CX. Quantum porissima esto: nec Mariam exceptam esse specia-
li privilegio, quo minus peccato
huic originali fuerit obnoxia. Or-
ta est gravis hac de re concerta-
tio circa annum Christi 1370.

inter monachos ordinis praedicatorum & Mino-
rum seu Franciscanorum. Illi adferebant Ma-
riam, ut & alios homines in peccato originali
conceptam: hi vero id pernegabant. Enormes
praedicatorum imposturas in miraculis ad senten-
tiae suae confirmationem excogitatis & convictis
vide cent. XVI. Wolffii Anno 1507. pag. 10.
ex Stumphii chron. Helvetico. Franciscanos
(qui praecuntein, habent Scotum (*) libr. III.
sent. dist. 3. quæst. I. Thomam de Argent. II.
sent. dist. 4.) hodie sequuntur Jesuitæ, sic enim
Costerus in christ. instit. lib. V. ad Mariam:

Nunquam vel nazum habuisti peccati, sive
quod a primis humani generis parentibus pro-
pagatum, sive quod aliqua culpa tua commissum
esset etiam levissimum & venia facile dignum,
nihil, inquam, vel opere vel verbo vel cogitato
admisti, quod non usque quaque Deo gratis-
simum. Suarez in Thom. p. III. q. 27. art. 1.
Est hoc privilegium B. virginis speciale, in pri-
ma sua conceptione immunem a peccato fuisse.
Salmeronius comm. in V. Rom. disp. 51. initio,
non erubescit sic scribere: Multitudini docto-
rum (qui privilegium immaculatae conceptionis
Mariæ negant;) opponimus aliam multitudi-
nem, ut clavus clavo trudatur, & universas
pene ecclesiae consensum opponimus, & univer-
sitatum omnium concordem sententiam, praefer-
tim ejus, quae primaria est, Parisiorum &c.

§. CXI. Sed enim nec omnes
Pontificii immaculatam Mariæ
conceptionem statuunt, (ut post-
ea adparebit) nec, qui eam sta-
tuunt, uno eodemque modo ab
originali peccato B. virginem libe-
rant. Quidam existimant, B. virginem ne qui-
dem in Adamo potentia peccasse, & addunt;
legem de non gustando ligno scientiae boni &
mali datam quidem fuisse primo parenti pro se
& omnibus posteris, sed exceptam fuisse Ma-
riam

Diffusionem
Pontificiorum
in hac qua-
estione.

Y y 2

riam

(*) JOANNES DUNS SCOTUS, subtilitatis
scholasticæ laude clarus, idemque Franciscano-
rum familiae adscriptus, primus docere coepit:
potuisse Deum efficere, ut beata virgo vel nun-
quam, vel momento tantum temporis, vel ad
breve tempus peccato fuerit obnoxia. Soli
quidem Deo perspectum esse, quid ex his tri-
bus Mariæ acciderit, primum tamen, ceu ex-
cellentius, probabili ratione eidem tribui possit.
Hanc sententiam, quam SCOTUS, loco su-
pra excitato, tanquam probabilem satis mode-
ste proposuerat, avide deinceps arripuerunt
ejus sodales Franciscani, longiusque progressi,
statuerunt, non tantum fieri potuisse, ut Ma-
ria sine peccato originali conciperetur, sed re-
vera id factum esse. Contradixerunt quidem
Franciscanis ii, qui Dominicanorum ordini
in ecclesia Romana sunt adscripti, atque THOMAS
sui vestigia sequuntur. Sed prevaluit

tandem Franciscanorum de immaculata virgi-
nis Mariæ conceptione sententia, postquam
ipfi pontifices Romani, nec non societatis Jesa-
theologi eandem suo approbarunt calculo.
Constitutum quoque fuit in quibusdam acade-
miis, neminem ad summos in theologia honores
capeffendos in posterum admittendum esse, ni-
si prius jurejurando fuerit professus, se huic
sententiae ex animo subscribere. Historiam hu-
jus controversiae, quæ magnas olim turbas in
ecclesia Romana excitavit, ex Romanensibus LU-
CAS WADDINGUS, itemque PETRUS DE
ALVA ET ASTORGA, celebris Minorita,
nec non PAULUS SARPIS; ex nostris ve-
ro CALIXTUS, SCHERZERUS, JO-
ANDR. SCHMIDIUS, ELIAS VEBELIUS
aliiqua dederunt. Nos præcipua ejus momen-
ta alibi enarrabimus.

riam virginem, ac proinde illam, ut fuit in
lambis Adae, gustasse cibum vetitum, non ta-
men peccasse, quia prohibitio ad eam non perti-
nerit. (hanc sententiam Bellarminus cap. 16.
col. 328. dicit minus tutam esse, cum & ipsa
virgo Christi sanguine sit redempta.) Quidam
vero dicunt, primam Mariae conceptionem (qua
fœtus informis ac inanimis in utero existeret in-
cipit) similem fuisse aliorum conceptioni, sed
animam Mariae in primo instanti creationis &
infusionis animae sine peccati originalis macula
fuisse, ita, ut nunquam persona illa actu ex-
istens peccatum habuerit; atque in hoc differre
Mariam a cæteris sanctis, qui per gratiam
Dei ac meritum passionis Christi a peccato ori-
ginali liberantur, quod illi communiter libe-
rentur post nativitatem, alii pauci ante nativi-
tatem, sed post animationem, sola autem Ma-
ria in ipso instanti animationis. (Hanc senten-
tiam tuetur Bellarminus loco dicto) Sed in le-
genda sanctorum narratur, Mariam non ex con-
gressu connubiali, sed ex ostulo Ioschimi, quod
conjugi Annae fixerat, conceptam esse; & Pe-
trus Galatinus de arc. cath. verit. refert, mate-
riam Mariae virginis ab initio productam, &
membro Adae insertam ac conservatam, quae
postea emanavit ad Seth, deinde ad Enos, de-

inde succedentes jure ad reliquos usque ad fru-
ctum Iojakim, ex qua (materia) Maria virgo
fit formata. Ex quo sequeretur, etiam primam
illam (quam Bellarminus ita vocat) Mariae con-
ceptionem fuisse ab omni peccati labe immunem,
Biel III. sent. dist. 3. q. 1. conclus. 3. statuit,
Mariam post sui animationem esse in utero san-
ctificatam, priusquam in hujus seculi lucem na-
ta; ex quo sequeretur, non in ipso animationis
instanti, (quod vult Bellarminus) sed post ani-
mationem ante nativitatem Mariam fuisse a pec-
cato originis liberam. (quod tamen Thomas
p. III. q. 27. art. 1. rationabiliter tantum con-
cludi dicit, ac nihil hac de re in scriptura ca-
nonica tradi. Quidam statuunt, fomitem in B.
virgine penitus ablatum & extinctum esse. (de
qua sententia Thomas p. III. q. 27. artic. 3.
pronunciat, quod videatur hoc pertinere ad
dignitatem matris, sed revera dignitati Christi
aliquid derogare. Quidam vero existimant, per
gratiae plenitudinem fomitem illam ita debili-
tatum, ut non potuerit ad peccatum inclinare.
Denique quidam existimant, sententiam de im-
maculata B. virginis conceptione esse articulum
fidei, (ut Clichtoveus & omnes, qui concilium
Basilicense (*) sequuntur). Quidam vero sta-
tuunt, piam saltem ac probabilem eam esse,
non

(*) In concilio Basileensi anno MCCCCXXI. ce-
lebrato sess. XXXVI. error de immaculata con-
ceptione virginis Mariae absque peccati origi-
nalis labe, contra Dominicanos in Franciscanorum
favorem fuit stabilitus. Verba præci-
pua, quæ ibi leguntur, ita habent: Hactenus
vero difficilis questio in diversis partibus & coram
hac sancta synodo super conceptione ipsius gloriosæ
virginis Mariae matris Dei & exordio sanctifica-
tionis ejus facta est: quibusdam dicentibus, ipsam
virginem & ejus animam per aliquod tempus ante
instantis temporis subjacuisse actualiter originali cul-
pæ; aliis autem dicentibus, a principio creationis
sue Deum ipsam diligendo gratiam eidem consu-
lisse, per quam a macula originali illam beatissi-
mam personam liberans & præservans, sublimiori
sanctificationis genere redemis, cum fundaret eam
alacerrimus ipse, & ipsam fabricaret filius Dei pa-
tris, ut esset mater ejus in terris. Nos vero di-
ligenter inspectis auctoritatibus & rationibus, quæ
jam a plurimis annis in publicis relationibus ex
parte utriusque doctrine coram hac sancta synodo

allegatae sunt, aliisque etiam plurimis super hoc
re visis & matura consideratione pensatis, doctri-
nam illam differensem, gloriosam virginem Dei
genitricem, Mariam, præveniente & operante
divini numinis gratia singulari, nunquam actuali-
ter subjacuisse originali peccato, sed immunem sem-
per fuisse ab omni originali & actuali culpa, san-
ctamque & immaculatam, tanquam piam & con-
sonam cultui ecclesiastico, fidei catholicae, rectæ
rationi & scripturæ sanctæ, ab omnibus catholicis
adprobendam fore, tenendam & amplectendam,
desinimus & declaramus, nullique de cætero li-
tum esse in contrariam prædicare seu docere. Ha-
ctenus concilium. Nec tamen hac ratione com-
posita fuit controversia inter Dominicanos ac
Franciscanos agitata, sed potius magis exacer-
bata, ut sedari a pontificibus nonnisi silentio
utriusque parti impositum potuerit. Præterque ta-
men academici, etiam Tubingensis nostra, in
subsequentibus temporibus immaculatam con-
ceptionem acriter propugnaverunt.

non tamen de fide, (ut Bellarminus & alii complures.)

6. CXII. Nobis cum Bellarmino res erit. Is lib. IV, de amiff. gratiæ & stat. peccati cap. 15. primo dicit, non haberi apud catholicos pro re certa & explorata ac fide catholica tenenda, B. virginem sine peccato fuisse conceptam, ideoque graviter accusat Bugenhagium, quod in comm. c. XLIV. Jerem. fcripferat, pro articulo fidei hoc apud catholicos (Pontificios) haberi; concilium quidem Bafilienfe hoc definire, sed non ut articulum fidei, neque a sede apostolica illud concilium esse probatum. Resp. de hoc negotio rectissime nos erudire poterit Biel. Is III. sent. diff. 3. q. 1. art. 2. sic fcribit: *Ecclesia statuit festum conceptionis generaliter celebrandum. Est autem ecclesiae auctoritas major auctoritate cujusque sancti saltem post canonicos scriptores. Determinatum est in concilio Bafilienfi & sub plumbo publicatum in sessione XXXVI. 15. Cal. Octob. an. 1439. in haec verba: doctrinam illam differentem, gloriosam virginem Dei genitricem Mariam praeveniente & operante divini numinis gratia singulari nunquam actualiter subjacuisse originali peccato, sed immunem semper fuisse ab omni originali & actuali culpa, sanctamque & immaculatam, tanquam piam & consonam cultui ecclesiastico, fidei catholicae, rectae rationi & scripturae sacrae, ab omnibus catholicis approbandam fore tenendam & amplectendam definimus, nullique de caetero licitum esse in contrarium praedicare vel docere. Haec ex originali plumbato. Haec tenus Biel, ex quo ira concludimus. Quodcunque ut cultui ecclesiastico, fidei catholicae, rectae rationi & scripturae sacrae consonum ab omnibus ita definitur amplectendum, ut nulli liceat contrarium docere, id pro articulo fidei habendum definitur: atqui immaculatam conceptionem Mariae eo modo definit concilium. Pergit Biel & notari jubet, quod Sixtus IV. papa historiam de hoc festo sua ordinatione editam, in qua expresse continetur, Mariam virginem sine originali peccato conceptam, repetitis*

vicibus adprobaverit, & omnibus eam in festo conceptionis in ecclesiis publice cantantibus, dicentibus aut interessentibus, indulgentias largas sit largitus. Vide ipsam constitutionem Sixti cap. cum praecelsa x de reliquiis & vener. sanctorum. Quid, quod quidam ex ipsis Pontificiis statuunt, concilium esse supra papam, contra quos non procederet ista exceptio, quod Bafilienfe concilium non sit a Romano pontifice adprobarum, qua de re vide historiam hujus concilii ab Aenea Sylvio editam. Clichtoveus in lib. III. Damasc. de orth. fid. cap. 2. pag. 168. Sacrosanctam virginem primaevae culpa & ab origine contractae contagio in ipso conceptu fuisse contaminatam, non modo ecclesiae catholicae determinationi & pietati fidei est contrarium, sed & sacris literis & scripturis. Surius in comm. rerum gestar. pag. 20. refert, quod in academia Moguntina nulli promoveantur theologiae doctores, nisi juramento interposito, se immaculatam virginis conceptionem credere, affirmant. Salmeronius comment. V. Rom. disp. 51. §. deinde, fcribit, quod in academia Parisiorum nullus magistri in theologia titulo dignus habeatur, qui non prius jurisjurandi religione se adstrinxerit ad hoc virginis privilegium tuendum & propugnandum. Canisius lib. I. cap. 7. de virgine deipara, idem in Hispaniae academia usitatum esse testatur. Quid ergo mirum, si Bugenhagius pronunciavit, in ecclesia Romana pro fidei articulo hanc sententiam haberi?

6. CXIII. Secundo fcribit Bellarminus, sententiam de immaculata virginis conceptione nec hereticam nec erroneam esse, cum nec Dei verbo nec ecclesiae declarationi sit contraria. Resp. imo vero scriptura, veteres doctores, quidam ex Scholasticis, adeoque quidam ex ipsis Pontificiis Mariam in peccatis conceptam esse testantur. Ex scriptura haec producimus argumenta: 1.) ubi lex non distinguit, ibi nec nos distinguere debemus, dicunt jurisconsulti: pari modo, ubi scriptura non distinguit, ibi

Mariam peccato originali fuisse obnoxiam probatur ex scriptura.

nec nos distinguere debemus. Jam vero scriptura in genere pronunciat, omnes carnali generatione ex Adamo propagatos peccato originali obnoxios nasci. Rom. V. 12. *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, & mors pertransiit in omnes, ipse qui per omnes homines.* Joh. III. 6. *Quicquid ex carne natum, caro est.* Rom. III. 23. *omnes peccaverunt.* Frigide respondet Bellarminus, probabiles rationes adferri pro speciali isto Mariæ privilegio; quales illæ sunt, videbimus postea; privilegia specialia differtis & expressis verbis concipiuntur, cum generali regulæ derogent. 2.) Scriptura soli Christo hoc privilegium assignat, quod ipse sit *κεχωρισμένον ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν*, Heb. 7. 26. quod solius Christi conceptio sit munda, sancta & incontaminata, in consortium hujus dignitatis *ἀπὸ γαρῆς* Maria non est admittenda. 3.) Maria non caruit peccatis actualibus; ergo nec originali, quippe fons actualium peccatorum est originale. Antecedens patet; *quia perseveravit cum apostolis in precatione*; Act. I. 14. sine dubio ea, quæ a Christo præscripta petitionem remissionis peccatorum continet: Luc. XI. 14. *ecquis credat, pericopen istam a Maria omnissimam?* Præterea non ea, qua par erat, cura custodivit Christum: Luc. II. 43. reprehenditur a Christo, quod in illis, quæ ad curam maternam non pertinebant, præscribere ipsi voluit; Joh. II. 4. Luc. II. 49. Absit autem, ut hanc Christi reprehensionem non dicamus justam. Luc. VIII. consentit in consilium agnatorum, qui Christum ad tempus secludendum, sicque a docendo removendum censent. Chrysostomus hom. XII. in Matth. *importunitatem, ambitionem ac vanam gloriam ei tribuit.* In comm. Psalm. XIII. *dubitationis gladium tempore passionis animam ipsius pervasisse* scribit. In c. II. Joh. *ambitionis gloriaque humana affectum* eidem ei tribuit. His similia inveniuntur apud Origenem hom. XVII. in Luc. Augustinum quæst.

vet. & nov. quæst. 73. Theophylactum in cap. II. Lucæ. &c. 4.) Maria beatitudinem ex auditu verbi ejusque custodia habuit Luc. VIII. 20. 21. unde in cantico Deum servatorem suum grato corde prædicat; beatorum fuit percipiendo fidem, quam concipiendo carnem Christi &c. 5.) Maria fuit calamitatibus & morti, quæ sunt peccatorum, obnoxia, ergo & originali peccato. *Consequentia* patet, quia aut calamitates ac mors ipsius fuerunt *ἀντὶ τοῦ* quoddam pro peccatis nostris, aut consequens proprii peccati. Si quis assumptionem Mariæ in cælum obvertera respicit, audiat Sixtum Senens. lib. II. Biblioth. Mariæ transitus. *Nihil hujusmodi invenitur apud Latinos patres*, (inquit Augustinus) *et hoc apocryphum dogma*, (inquit Hieronymus) & istam historiam Beda refellit, ut Evangelistæ contradicentem.

§. CXIV. Ex patribus referenda huc dicta ea, in quibus solus Christus sine peccato conceptum esse pronunciant, in quibus omnes carnali generatione ex Adamo propagatos peccato originali obnoxios nasci statuunt, in quibus Mariæ peccata actualia tribuuntur, in quibus testantur, Spiritum sanctum in conceptione Christi ex guttulis illis sanguinis, e quibus Christi corpus in Maria formatum est, peccati labem extersisse. Ne sit necessarium multa ex patribus huc adferre, observa confessionem adversariorum. Biel III. sent. dist. 3. q. 1. art. 2. *testatur sententias istas, quod Maria in instanti animationis non fuerit præservata a contagione peccati originalis, assensum suum præbere Augustinum de fide ad Petrum (*) cap. XXIII. lib. II. contra Julian. cap. 36. de perfect. justitiæ circa finem, de natura & gratia circa medium, lib. X. in Genes. cap. XIV. Ambrosium super Lucam, Leonem serm. de nat. Dom. Damascenum, Anselmum de concept. virg. lib. II. Cur Deus homo,*

(*) Libellus de fide ad Petrum, sive de regula vera fidei, pertinet inter scripta supposititia, nec AUGUSTINI, sed FULGENTII Ruspensis est. Exstat tamen in operibus AUGUSTINI

junctim editis, & quidem in appendice romi PL editionis noviss. Parisiensis, quam monachi Benedictini congregationis S. Mauri adornant.

mo, cap. 16. *Bernhardum* in epist. ad canon. Lugdunens. &c. Canus libr. VII. loc. theol. cap. 1. num. 1. *Ex hoc loco* (Rom. V. in quo omnes peccaverunt) *sancti omnes uno ore asseverarunt, B. virginem in peccato originali conceptam fuisse*, Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Eusebius, Remigius, Bernhardus, Beda, Anselmus, Erardus, Marryr, S. Antonius, D. Bonaventura, &c. Suarez in Thomam part. III. q. 27. art. 1. *Antiqui patres pauca de hoc privilegio B. virginis locuti sunt, tum quia Spiritus sanctus ecclesiam paulatim instruit, tum etiam, quia illi in aliis gravioribus mysteriis explicandis distinebantur*. Salmeronius com in Rom. V. disp. 51. §. deinde. *Quidam proferunt ducentos patres, alii ut Bandellus fere trecentos, Cajetanus quindecim, & illos quidem, ut ait, irrefragabiles*. (cui argumento ita respondet Salmeronius, *ut multitudini doctorem veterum opponat aliam multitudinem doctorem recentiorum*.) Ergo non erit opus patrum dicta recensere, cum ipsorum consensum ultro nobis largiantur.

§. CXV. Quinimo quidam ex *Ex Scholasticis* ipsi Scholasticis & Pontificiis nostrae sententiae calculum addunt.

Lombardus III. sent. dist. 3. lit. A. *Sane dici potest & credi juxta sanctorum attestationem, ipsam verbi carnem prius peccato fuisse obnoxiam, sicut reliqua virginis caro, sed operatione Spiritus sancti mundatam, ita ut ab omni contagio immunis uniretur verbo*. Glossa in c. pronunciandum III. de consecr. dist. 3. in voce *nativitas*. *Festum conceptionis Mariae non est celebrandum, quia in peccatis fuit concepta, sicut & ceteri sancti, excepta unica persona Christi*. Thomas Aquinas, Bonaventura, Capreolus sup. III. sent. dist. 3. Alexander Aletensis p. III. q. 9. Gregorius de Arim. II. sent. dist. 30. q. 2. Cajetanus in comm. Thom. Dominic. Bannes II. sent. q. 1. art. 10. sequuntur Lombardi sententiam; quibus annuera monachos Dominicanos, Franciscanorum in hoc articulo adversarios.

§. CXVI. Tertio loco ostendete conatur Bellarminus, non te-

mere, sed pie ac recte existimari, B. virginem singulari Dei privilegio ab omni peccato immunem fuisse, cum probabiles ac congruentes rationes ex scriptura, ex patribus, ex consensu ecclesiae & ex ratione adferri possint. 1.) *Adamus est figura Christi*, 1. Cor. XV. *ille ex terra nondum maledicta a Deo conditus; ergo etiam secundus Adamus ex virgine, quae omnis maledictionis ac peccati expers, a Spiritu sancto formatus, atque hinc fortasse benedicta inter mulieres ab angelo salutata est*. Resp. ex figuris non ducuntur firma argumenta, nisi ipsa scriptura ostendat adplicationem. Paulus Rom. V. & 1. Cor. XV. Christum comparat cum Adamo, sed hujus adplicationis non meminit. Si omnino etiam in hoc tercio (sicuti Tertullianus libr. de carne Christi,) Adamum & Christum comparare animus est, sufficit, massam illam, ex qua Christi caro est, non fuisse peccato & maledictioni obnoxiam, nimirum per specialem *ἐπιλαΐσιν* Spiritus sancti operationem, cui soli immaculata Filii Dei in utero Mariae conceptio accepta ferenda est. Nec opus est dubiis conjecturis, cur Maria dicatur benedicta inter mulieres, quia Elisabetha disertam addidit verborum suorum explicationem: Luc. I. 42. *Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui*, ubi particula *καί*, interprete Theophylacto, ponitur *αἰτιολογικῶς ἀντὶ τοῦ γὰρ*; ideo ergo benedicta Maria, quia benedictum illum ventris fructum, in quo solo omnes benedicuntur, concepit, edidit & in eum credidit. Nam illa ipsa corporalis Christi conceptio ad salutem ei nihil profuisset, nisi spiritualis accessisset; ideo addit Elisabetha v. 45. *Beata es, quae credidisti*. Augustinus lib. de S. virg. cap. III. *Beatior Maria percipiendo fidem Christi; quam concipiendo carnem Christi*. Materna propinquitas Mariae nihil profuisset, nisi felicius Christum corde quam carne gestasset. Ideo hanc Bellarmini conjecturam Christus discrete refellit. Luc. XI. 27. & 28. Cum enim quaedam mulier ex turba promissum exclamaret: *Beatus venter, qui te portavit, & beata ubera, quae suxisti*; respondet ei Christus:

pro immaculata Mariae conceptione.

Ex scriptura.

flus: quinimo beati, qui audiunt verbum Dei, & (fidem in corde ex auditu ejus concipiendo) custodiunt illud. Augustinus tract. X. in Joh. *Mater mea, quam adpellasti felicem, inde felix, quia verbum Dei custodivit, non quia in illa verbum caro factum est, & habitavit in nobis; sed quia custodivit ipsum verbum Dei, per quod facta est, & quod in illa caro factum est.* II.) Heva fuit typus Mariae; at Heva fuit sine peccato primum formata; ergo etiam Maria mater omnium viventium vita spirituali. Resp. Tertullianus, Irenaeus, Epiphanius & alii ex veteribus Mariam & Evam conferunt; sed non in hoc tertio, verum in eo, quod Maria virgo verbis angeli fidem adhibendo Christum salvatorem concepit atque edidit. Quemadmodum Eva adhuc virgo fallacibus satanae promissis credendo peccati causa Adamo exstitit, per quem in omnes posteros peccatum & mors intrarunt. Nimirum ex literali scripturae sensu immaculata Mariae conceptio prius demonstranda erat, tum demum allegoriae superstrui possent. III.) Cant. II. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias hominum: Et, tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Cant. IV. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Hoc multi veterum de b. virginis exponunt, & ecclesia in festis b. virginis ex canticis lectiones recitari jubet. Resp. totum illud canticum de Christo & ecclesia agit fatente ipso Bellarmino, ad Mariam non nisi coacte & detorte referri potest; quid quod locum illum: *Tota pulchra es*, diserte apostolus, Eph. V. 27. ad ecclesiam, non ad Mariam accommodat. Nec firma argumenti hujus connexio: Maria est tota pulchra, nec macula in ea, ergo caret peccato originali; quod enim Deo placuit, gratiae est, non naturae. *Ecclesia tota dicitur sancta & immaculata, non habens maculam vel rugam.* Eph. V. 27. omnes sancti dicuntur ὁλοτελείς καὶ ἀμύμητοι 1 Thess. V. 23. num propterea peccati originalis contagio statuentur omnes exempti? minime vero; sed in hac vita sunt immaculati imputative ac inchoative, in vita aeterna tales erunt consummative.

§ CXVII. Sed & partum consensum emendicare nititur Bellarminus, quod merito alicui mirum videatur, cum scriptores pontificii diserte testentur, se veterum ad sensum hic destitui, & cum illi ipsi patres, quos producit Bellarminus alibi in locis contrarium expresse scribant. 1.) Ambrosius in Ps. CXVIII. 26. *suscipe me non ex Sara, sed ex Maria, ut incorrupta sit virgo, sed virgo per gratiam ab omni integra laque peccati.* Resp. loquitur de incorrupta Mariae virginitate, non de totali ab omni peccato immunitate; ita enim scribit verbis proxime praecedentibus: *Suscipe me in carne, quae in Adam lapsa est;* quod Bellarminus omisit. Ibid. dicit Ambrosius, *Deum solum esse sine peccato.* Lib. II. in Luc. cap. 1. de circumcis. scribit: *Solus per omnia ex natis de femina, sanctus Dominus Jesus, qui terrae contagio corruptelae immaculati partus novitatem non sensit.* 2.) Hieronymus in Ps. LXXVII. *nubes illa (Maria) non fuit in tenebris, sed semper in luce.* Resp. omnes pii sunt filii lucis, nec ambulant in tenebrarum operibus, sed in luce, interim a peccato originali immunes non sunt. 3.) Augustinus in lib. de nat. & grat. cap. XXXVI. *Excepta sancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, habere volo quaestionem; inde enim scimus, quod ei plus gratiae collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quae contempere ac parere meruit eum, quem constat nullum habuisse peccatum.* Resp. agitur ibi de peccatis actualibus & diserte dicit Augustinus, *Mariae collatam gratiam ad vincendum peccatum; quod si Maria sine peccato concepta fuisset, non opus fuisset conferri ipsi gratiam ad vincendum peccatum: Ideo etiam ubique Augustinus generaliter de peccato originali loquitur, & solum Christum excipit, de fide ad Petrum cap. XXIII. Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem hominem, qui per concubitum viri & mulieris concipitur, cum peccato originali nasci impietati subditum, mortique subiectum, & ob hoc naturam filium irae nasci.* lib. I. de nupt. & concup. cap. 12. *Solus ibi (in conceptione Christi) nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat* *sine*

sine illa carnis concupiscentia, quae accidit ex peccato, sine qua concipi voluit, qui futurus erat sine peccato non in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati, ut hinc etiam doceret, omnem, quae de concubitu nascitur, carnem esse peccati, quandoquidem sola, quae non inde nata est, non fuit caro peccati. lib. V. contra Julian. cap. IX. Quod si sine dubio caro Christi non est caro peccati, sed similis carni peccati, quid restat, ut intelligamus, nisi ea excepta, omnem reliquam humanam carnem esse peccati? Et hinc adparet, illam concupiscentiam, per quam Christus concipi noluit, fecisse in genere humano propaginem mali, quod Mariae corpus, quamvis inde venerit, tamen non trajecit in corpus, quod non inde concepit. &c. lib. X. de Genes. ad lit. cap. 18. Quid coinquinatius illo utero virginis, ejus caro etiam si de peccati propagatione venit, non tamen de peccati propagine concepit, ut ne ipsam quidem corpus Christi ea lex severit in utero Mariae, quae in membris posita corporis mortis repugnat legi mentis &c. Proinde corpus Christi, quamvis ex carne feminae adsumtum est, quae de illa carnis propagine concepta fuerat, tamen quia non sic in ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. lib. de perfect. iustit. Quisquis esse vel fuisse in hac vita aliquem hominem vel aliquos homines putat, excepto uno mediatore Dei & hominum, quibus necessaria non fuisset revissio peccatorum, contrarius est scripturae, quae dicit: Per unum hominem peccatum intravit in mundum. 4) Cyprianus serm. de nativ. Christi: Maria plurimum a caeteris differens natura communicabat, non culpa. Resp. auctor illorum sermonum non est Cyprianus, fatente ipsomet Bellarmino, Pammelio & Sixto Senensi lib. IV. biblioth. Quid quod paulo ante auctor istorum sermonum scribit: Spiritus sancti obumbratione incendium originale in Maria Christum concipiente extinctum esse? Ergo non omni culpa, sed temeratae virginitatis culpa Mariam, a caeteris mulieribus verbis istis eximit. Idem Cyprianus in expositione symbol. (quae tamen Rufino re-

ctius tribuitur) (*) de Christi conceptione sic scribit: Adest Spiritus sanctus, ut & conceptus sanctificetur & partus. 5) Damascenus orat. I. in nat. virg. Natura gratiam (in Maria) antevertere ausa non est. Resp. lib. III. orthod. fid. cap. 2. diserte scribit: πνεῦμα ἅγιον ἐπιλάθῃς ἐν αὐτῇ (Μαρίας) καὶ αὐτὴν αὐτῇ, quod interpretes latini minus recte reddidit, instruens ipsam, cum de mundatione vox graeca loquitur. 6) Anselmus lib. de concept. virg. cap. XVIII. Decens erat, ut ea puritate, qua major sub Deo nequit intelligi, virgo illa niteret: in comm. 2. Cor. V. Omnes mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto, de ipsa matre Dei, five originalibus five etiam voluntate additis. Resp. idem libr. II. cur Deus homo. cap. XVI. diserte scribit: Virgo ipsa, unde adsumtus est Christus, in iniquitatibus concepta est, & in peccatis concepit eam mater ejus, & in originali peccato nata est, quod & ipsa in Adam peccavit, in quo omnes peccaverunt. De reliquorum testimoniis, quae adducit Bellarminus, videlicet Idiotæ, Petri Damiani, Brunonis &c. non sumus valde solliciti, uti nec de Pontificum vel Basilienfis concilii decreto.

§. CXVIII. Audiamus rationes, quas Bellarminus producit. *Ex rationibus.* tum est, potuisse Mariam ab originali peccato a Deo praeservari. Resp. potuit omnino fieri, sed re ipsa id esse factum probari debebat. Voluisse igitur hoc Deum, ita probat Bellarminus: 1) tam honor quam ignominia matris redundat in prolem. Resp. Thomas part. III. q. 27. art. 3. videtur, id pertinere ad dignitatem matris, quod fomes totaliter ex ea s. blatur, sed tamen derogat in aliquo dignitati Christi. Bernhardus epist. CLXXIV. ad Lugdun. Dico Mariam gloriosam de Spiritu sancto concepisse, non autem & conceptam fuisse; dico peperisse virginem, non tamen & partam a virgine, alioquin ubi erit praerogativa matris Domini, qua singulariter creditur exultare & munere prolis & integritate carnis, si tantundem dederis matri ipsius? Quare cum scriptura μὲνως καὶ ἐξαίρετως Christo tribuat,

(*) Habetur hac expositio in Symbol. apostol. sub RUFINI nomine inter opera HIERONYMI

tribuat, de Spiritu sancto sine peccato conceptum esse, utique in Christi injuriam vergit, de Maria idem ἀρετὴ γράφει, adfirmare. Recte Beuslius in homil. domin. in die concept. pag. 666. *Non vergit in contumeliam Mariae virginis aut Domini, conceptam eam esse in peccato originis, quia negari nequit, Christum, qui sine peccato fuit, naturam tamen esse ex peccatoribus.* Rom. I. 3.

2) *Mater Christi singularem adfinitatem & conjunctionem cum Christo habuit, quae autem conventio Christi & Belial?* Resp. Christus natus ex patribus secundum carnem. Rom. I. 3. Num & illos ab originali peccato immunes statuemus? Conventio illa, de qua apostolus loquitur, definitur consensione & conformitate cum diabolo in falsis dogmatibus & peccandi studio, quam Mariae absit ut tribuamus.

3) *Filius Dei, qui est ipsa sapientia, singulari modo habitavit in Maria, jam vero in malevolam animam non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Sapient. 1. Resp. aliud est malevolam habere animam & corpus peccatis subditum, quae est descriptio peccati regnantis; aliud vero est peccato naturaliter inquinatum esse, cujus tamen desiderii per Spiritum sanctum resistatur. Faventur omnes sancti se habere peccatum, Joh. I. 10. & tamen corpora ipsorum sunt Spiritus sancti templa. 1. Cor. VI. 19.

4) *Debuit in virgine impleri id, quod Cant. II. dicitur: Tota pulchra es.* Resp. imo vero non in sola virgine, sed in tota ecclesia quotidie illud impletur, ac in vita aeterna perfecte implebitur, quam tamen omni peccato carere quis dixerit?

5) *Maria praestat omnibus angelis & ipsis primis parentibus in primo creationis momento sanctificatis.* Resp. praestat illis non naturae conditione vel integritate, sed quia est Θεοτόκος, singulari Dei gratia; alias ex eodem medio inferri posset, Mariam non corpoream, sed plane angelicam naturam esse.

6) *Revelationes Brigittae id ipsum comprobant.* Resp. ad legem & testimonium Esai. VIII. 20. *Habemus Moysen & prophetas* Luc. XVI. 29. *Suspensio est omnis revelatio, (dicebat Gerson) quam non probat lex cum evangelio.* Si Bellarmino probentur revelationes Brigittae, agnoscat, papam esse interfecitorem animarum, ovium Christi disperfo-

rem & laceratorem, esse abominabiliorem Judaeis, immitiorem Judaeis, injussum Pilato, peiorem & deteriorem ipso lucifero, adfessores ejus arsueros in igne sulphureo & inextinguibili. Romam esse agrum zizaniae feracem &c. Haec enim omnia in revelationibus Brigittae disertis exstant.

§. CXIX. Quarto loco Bellarminus vim argumentorum nostrorum infringere conatur cap. 16. col. 3 27. & seqq. 7. 1) *Scriptura dicit, Christum non novisse peccatum, fuisse innocentem & impollutum &c. tamen non addit, soli Christo hoc convenire, quin potius, si verborum sonum attendamus, etiam aliis sanctis tribuit.* Resp. Christus est ἀρχαίος ἀνθρώπων. Hebr. VII. 26. ergo solus ipse ex omnibus est sine peccato. Scriptura in genere de omnibus pronunciat: coram Deo nemo innocens: non est homo, qui non peccet, si dixerimus, nos non habere peccatum, mendaces sumus &c. Ergo soli Christo hoc privilegium vindicat πανταπῶς ἀναμάρτητος Ima. 2) *Christus solus ab originali peccato immunis vi generationis, solus enim non ex viri semine, sed Spiritus sancti virtute conceptus, Maria carnis originalis macula privilegio divinae gratiae.* Resp. illud privilegium ἀρετὴ γράφει adleritur, generalia igitur scripturae pronunciata ex eo non possunt nec debent limitari.

3) *Maria peccavit & mortua est in Adamo, hoc est, obnoxia facta fuit, ut quando actu esse inciperet, re ipsa in se peccatum haberet, sed praeventa fuit a Dei gratia, ut simul & esse & iusta esse inciperet: natura fuit filia irae, sed gratia semper fuit filia misericordiae.* Resp. haec non erant nude proferenda, sed confirmanda: si nullo unquam tempore Maria fuit peccato originali obnoxia, quomodo φύσις natura & per carnalem generationem fuit unquam irae filia? 4) *Maria fuit peccato obnoxia tribus temporibus, primo, quamdiu in lumbis Adae & caeterorum parentum fuit; deinde quando concepta est in utero matris ante animationem; denique in primo instanti conjunctionis animae cum corpore: tametsi enim in eodem instanti temporis fuit justificata, tamen quia ordine naturae prius*

Exceptiones
contra argu-
menta nostra

prius est subiectum, quam accidentia; ideo prius fuit ordine naturae persona illa extra suas causas, quam aut peccatum aut iustitia in illa haereret. Resp. ratione *primi* temporis non actu, sed potentia tantum; non in se, sed in parente tantum peccato fuit obnoxia; ratione *secundi* temporis exstiter tantum una sui parte, videlicet corpore, (juxta Bellarmini hypothesein) quod peccato proprie obnoxium non est, (juxta ejusdem hypothesein, vocat enim horribile paradoxum, quod embryo nondum animatus peccato obnoxius a Chemnitio dicitur) Ratione *tertii* temporis itidem nuda mentis nostrae *irrevocabile* vel certe potentia tantum fuit obnoxia peccato. In ipso enim primo animationis instanti (juxta Bellarminum) fuit ab omni peccati labe immunis, nec unquam ullo tempore actu ei subiecta. Ergo sunt mera effugia & spumae verborum, quando Bellarminus adferit, Mariam nihilominus fuisse peccato obnoxiam, si vel maxime immaculata ejus conceptio propugnatur. 5) Quod Augustinus de nat. & grat. cap. XXXVI. dicit: *Mariae datam gratiam ad vincendum omni ex parte peccatum*, id Bellarminus sic explicat, quod *per gratiam in ipsa creatione infusam vicerit peccatum originale, hoc est, aditum ei omnino praecluserit, & maculas omnis actualis peccati evaserit.* Resp. Augustinus in locis quam plurimis omnes Adz posterios per carnalem generationem ex ipso propagatos peccato originali obnoxios esse confirmat, Mariam nupiam excipit; hoc loco de peccatis actualibus agit, ut totus istius capituli contextus probat, ad quae omni ex parte vincenda Mariae gratiam collatam esse probabiliter disputat: utique ergo peccatum etiam in ipsa habitasse praesupponit; nulla enim est victoria absque hoste & pugna. Bellarmini interpretatio a scopo & verbis Augustini est aliena: quomodo enim Maria in ipso animationis instanti a peccato praeservata illud vicisse dicenda, a quo nunquam fuit impugnata? 6) Dicta Augustini, Ambrosii & aliorum, quibus omnes homines, solo Christo excepto, originali peccato obnoxios esse testantur, Bellarminus sic explicat, quod *solus Christus vi generationis non traxerit originale*

peccatum, Maria autem ex gratiae privilegio. Resp. hanc limitationem & hoc privilegium nupiam ipsi commemorant. 7) Dictum Augustini lib. de perfect. justit. quod *omnibus hominibus necessaria sit peccatorum remissio, uno mediatore excepto*, Bellarminus sic detorquet: *Mariae remissa fuisse peccata, non in quae incidit, sed in quae incidere potuisset, sicut ab aegritudine dicitur liberari, qui ab ea praeservatur.* Resp. Augustinus diserte addit, ideo omnibus omnino necessariam esse peccatorum remissionem, quia apostolus pronunciat, *per unum hominem intrasse peccatum in mundum.* Jam vero peccatum non solum potuit intrare in mundum, sed revera intravit: ergo etiam omnibus necessaria peccatorum remissio, non quae habere potuissent, sed quae revera habent. Quod mediator Dei & hominum omnibus est necessarius, ad illud non sufficit, habere posse peccatum, (alias etiam primi parentes ante lapsum Christo mediatore indiguissent) sed re ipsa habere peccatum. 8) Evidentiam pronuntiati Augustiniani lib. V. ad vers. Julianum cap. IX. adferentis, *carnem omnium hominum, adeoque ipsius Mariae, esse carnem peccati*, conatur Bellarminus effugere solita distinctione, quod *vi conceptionis beata virgo esset peccato polluenta, nisi gratiae privilegium intercessisset.* Atqui Augustinus non quaerit de potentia, sed de actu; carnem omnium hominum, excepta solius Christi carne, esse carnem peccati adferit, a quo generali pronunciato nec ipsam Mariam excipit. 9) Verba Bernhardi, conceptionem beatae Mariae peccato obnoxiam in epist. CLXXIV. ad Can. Lugd. statuentis, explicat Bellarminus, *de primo conceptionis tempore ante animae infusionem, & urget hoc, quod Bernhardus statuat, Mariam ante sanctam fuisse, quam natam, eandemque omnis actualis peccati fuisse expertem, uti & illud, quod Bernhardus Romanae ecclesiae se subiciat.* Resp. Bernhardi tempore magna doctrinae inclinatio jam erat facta, improbat tamen ibidem diserte festum conceptionis Mariae, idque superfluo observari scribit.

§. CXX. Denique mendacia & calumnias (quas ita vocat) Chemnitii Bellarminus cap. 17. refellit. I.) Dixerat Chemnitius, tempore Lombardi ignotam fuisse adhuc opinionem de immaculata virginis conceptione. Id falsum esse, Bellarminus dicit; cum Patres ante Lombardum, praesertim vero Anshelmus in 1 Cor. V. idem docuerint. Resp. veterum dicta in alienam ac peregrinam sententiam detorquet Bellarminus, quod quidam ex ipsis Jesuitis agnoscunt, uti superius vidimus. Verba Lombardi sunt satis manifesta: III. sent. dist. lit. A. Sane dici potest, & credi oportet juxta sanctorum attestationem, ipsam verbi carnem prius peccato fuisse obnoxiam, sicut reliqua virginis caro, sed operatione Spiritus sancti mundatam, ita, ut ab omni contagio immunis uniretur verbo. II.) Dixerat Chemnitius, Lombardum occasione ex verbis Augustini arrepta disputare coepisse: b. virginem in conceptione Christi ab omni peccato atque etiam a fomite liberatam. Bellarminus regerit, Lombardum non fuisse primum, sed Anselmum lib. II. cur Deus homo cap. XVI. & de concept. virg. cap. XVIII. imo & ipsum Augustinum de natura & gratia cap. XXXVI. Resp. Augustinus victoriam, non carentiam omnimodam peccati tribuit S. virgini, neque cogit quenquam ad adfensum, sed modeste respondet Pelagianis (qui dixerant, Mariam sine peccato confiteri, necesse esse pietati) excepta sancta virgine, de qua propter honorem Domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, habere volo quaestionem, unde enim scimus, quod ei plus gratiae collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quae concipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum. Anselmi (qui Lombardum integro seculo antecessit) tempore festum de Mariae conceptione in quibusdam locis usitatum fuisse non negit, nec dissimulat Chemnitius, cum originem hujus festi ex eo describat. III.) Dixerat Chemnitius, eos, qui Lombardum secuti sunt, disputare coepisse, quod Maria, cum primum in peccato originali concepta fuisset, postea in utero sanctificata sine peccato fuerit nata.

Bellarminus hoc vocat *insigne mendacium*, cum tempore Bernardi ac Damiani, qui Lombardum non secuti sunt, sed ejus aequales vel majores fuerunt, celeberrima fuerit sancta virginis nativitas in universa ecclesia. Resp. Bernhardus sane dicit epist. CLXXIV. Ecclesiam reputare sanctum ipsum nativitatis Mariae diem, & omni anno cum exultatione universae terrae vota celebritate suscipere. Neque hoc ignotum fuit Chemnitio, qui hanc ipsam Bernardi epistolam adlegat; quando autem sententiam de immaculata Mariae nativitate tribuit eis, qui Lombardum secuti sunt, loquitur de variis disputationibus in scholis hac de re post Lombardi tempora enatis, ac magna contentione agitatis. IV.) Dixerat Chemnitius, post Lombardi tempora festum conceptionis institui coeptum; Bellarminus itidem regerit, hoc *insigne mendacium* esse, cum Anshelmus & Bernardus festi illius meminerint. Resp. id vero itidem Chemnitio non erat ignotum, cum ex Anselmo originem festi describat; sed loquitur de solenni & universali hujus festi institutione a Sixto IV. demum anno 1406. confirmata. Bernardi tempore in quibusdam locis celebrari incipiebat hoc festum, sed privata magis superstitione, (ut ipse testatur) non publica consuetudine, ideo etiam celebrationem istius festi Bernardus improbat. V.) Dixerat Chemnitius, concilium Tridentinum liberum reliquisse extra, praeter, aut etiam contra verbum Dei opinari, an Maria concepta fuerit sine peccato originali: haec & alia, quae sequuntur apud Chemnitium, (videlicet quod concilium praecavere voluerit, ne ex scriptura reprehendatur opinio adferens, Mariam in ipsa conceptione & animatione ab omni originali peccati contagio fuisse praeservatam, neve repudiarentur illae revelationes & miracula, quibus opinio illa praeter & contra scripturam stabilitur; quod contra concilium statuere voluerit, ut festum conceptionis cum indulgentiis papalibus respectu causarum, propter quas a Sixto institutum est, religiose servetur) haec, inquam, omnia Bellarminus vocat *impudentem calumniam & mendacium*; ideo enim libertatem opinandi habere in re a pontifice Sixto & concilio Tridentino relictam,

istam, quod intelligerent, neutram partem verbo Dei aperte repugnare. Resp. sententiam de immaculata b. virginis conceptione non niti firmis & immotis scripturæ documentis, sed repugnare generalibus ejus de peccati propagatione pronunciatis; superius ostendimus, quare cum pontifex, cujus sententiam Tridentini patres sequuntur, liberam opinandi sententiam in hac quæstione omnibus reliquerit, imo propter revelationes & miracula celebrationem hujus festi instituerit, ac largas indulgentias festum hoc celebrantibus concesserit, an non præter & contra scripturam tam pontifex Sixtus, quam Tridentini patres aliquid decernunt?

§. CXXI. Antequam coronidem huic quæstioni de conceptione beatæ Mariæ virginis imponamus,

monendum est, 1.) nos hac disquisitione nihil detractum velle dignitati beatæ Mariæ, quam scriptura ipsi tribuit, quod nimirum ab omnibus generationibus beata & *ἁγία* sit prædicanda. 2.) Si vel maxime cum Bernhardo epist. CLXXIV. dicatur: *Maria in ipso utero prius sanctificata, quam nata*; (quod scriptura tribuit Jeremiæ & Johanni baptistæ, Bernhardus etiam Davidi) ex eo tamen minime sequitur, quod a peccati originalis contagio plane immunis fuerit; sanctificatio enim peccati reatum tollit, ac peccati fomitem minuit; non autem plane extinguit. 3.) Mariam nullis illicitarum unctionum flammis unquam obnoxiam fuisse, sed potius anima & corpore virginittis decus perpetuum obtinuisse, & sic perfecto modo virginem fuisse, pie credimus.

culata Mariæ conceptione observandum?

CAPUT VIII.

DE EFFECTIBVS PECCATI ORIGINALIS.

§. CXXII. *Effectus peccati originalis.* **E**xposita peccati originalis propagatione, de ejusdem effectis sive pœnis dicendum erit. Dicimus autem quosdam effectus peccati originalis esse tantum poenas, quosdam simul poenas & peccata. Poenæ sunt temporales & æternæ. In classem poenarum sunt referendæ: 1.) multiplices hujus vitæ calamitates ac miseriæ. Sic Evæ & omnibus filiabus ejus denunciatur: Gen. III. 16. *Multiplicando multiplicabo dolores & conceptus tuos, cum dolore paries filios &c.* Adæ & omnibus ejus filiis denunciatur: v. 17. *Maledicta terra propter te, in labore comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ.* v. 18. *Spinæ ac tribulos germinabit tibi, & comedes herbas agri.* v. 19. *In sudore vultus tui vesteris pane.* 2.) Morbi varii, ac tandem mors corporis sive temporalis Gen. III. 19. *pulvis es & in pulverem reverteris.* Sap. II. 23. *Invidia diaboli mors intravit in mundum, nimirum per peccatum, ut exponitur Rom. V. 12.* 3.) Ira Dei & æterna damnatio Eph. II. 3. *eramus omnes natura filii*

iræ. Joh. III. 36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum.* Rom. V. 16. *Iudicium ex uno venit in condemnationem.* v. 18. *Per unius delictum in omnes homines in condemnationem.*

§. CXXIII. De hac poenarum iliade ita loquuntur veteres. Justinus in Tryph. *Per Adam genus humanum in mortem concidit.* Ambrosius II. de vocat. gent. cap. 3. *Omnes naturæ nostræ incolumitatem primi hominis praevaricatione perdidimus: inde tracta mortalitas, indeque multiplex corporis animique corruptio.* Augustinus epist. XXVIII. ad Hieronymum, *si enumerare velim poenas, (ex primo peccato in mundum introductas, non æternas solum, sed & temporales) prius tempus, quam exempla deficiunt. Languescunt (parvuli) aegritudinibus, torquentur doloribus, fame & siti cruciantur, debilitantur membris, privantur sensibus, vexantur ab immundis spiritibus.* Bernhardus in medic. cap. II. col. 1190. *Secundum exteriorem hominem de parentibus illis venio, qui me ante fecerunt damnatum, quam natum.*

Lz 3

§. CXXIV.

§. CXXIV. Poenae simul & peccata sunt pravi concupiscentiae motus, cogitationes pravæ, damnales adfectus, & quævis actualia peccata. Matth. XV. 19. *Ex corde procedunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae.* v. 20. *Haec sunt, quae coinquinant hominem.* Matth. XII. 35. *Malus homo ex malo thesauro profert mala.* Rom. VII. 8. *Peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam.* v. 23. *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae.* Rom. VIII. 7. τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρὰ ἐστὶν τοῦ πνεύματος. Gal. V. 17. *Caro concupiscit adversus spiritum;* v. 19. *manifesta autem sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, luxuria;* v. 20. *idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae;* v. 21. *invidiae, homicidia, ebrietates, comestiones & his similia.* Jac. I. 14. *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus & illethus;* v. 15. *deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum.* Ambrosius II. de vocat. gent. cap. 3. *Incolunitatem naturae praevaricatione primi parentis amisimus &c. Inde ignorantia & difficultas, curae inutiles, illicitae cupiditates, sacrilegi errores, timor vanus, amor noxius, injusta gaudia, poenitenda consilia & non minor miseriae multitudo, quam criminum &c.* Chrysostomus hom. de Adam & Eva. *De hoc ipso transgressionis peccato pullulant peccata alia omnia.* Cassiodorus in Plal. CXVIII. *Originalis peccati culpa pronos nos semper trahit ad vitia.*

Observationes
de effectibus
originalis pec-
cati.

§. CXXV. Observa: I.) quamvis reatus peccati originalis, de quo supra diximus, videatur τὸ τὶ cum hisce, quas enumeravimus, poenis, praesertim cum ira Dei; tamen tale intercedit eis discrimen, quod reatus proprie & accurate loquendo non sit ipsa peccati poena, sed obligatio ad poenam, qua (obligatione) homo redditur reus, hoc est, obnoxius irae Dei, temporalibus & aeternis poenis, nisi fiat remissio propter Chri-

stum. II.) Observa & illud: quamvis credentes remissionem hujus & aliorum peccatorum per Christum ac propter Christum obtineant; nihilo tamen minus calamitatibus hujus vitae & temporali morti manent obnoxii, quod vel ex unico primorum parentum exemplo satis conspicuum est, quibus propter promissum semen mulieris in gratiam receptis nihilominus multiplicatio doloris ac laboris, atque ipsa tandem in pulverem redactio denunciatur. Causae hujus rei sunt complures, quas suo loco enumerabimus. Potiores haec sunt: primo ut peccatum in carne adhuc haerens mortificetur, & corpus peccati destituatur. Rom. VI. 6. *Dum judicamur, a Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur* 1 Cor. XI. 32. Deinde ut peccati gravitate agnita simus remissionis grata mente perpetuo memores. Jer. XXX. 11. *Castigabo te in iudicio, ne videaris tibi innoxius.* Denique ut exercitia fidei, patientiae & obedientiae in cruce nobis proponantur. Hebr. XII. 11. *Omnis disciplina in praesenti non videtur esse gaudii, sed moeroris, postea autem fructum paratissimum iustitiae reddit exercitatis per eam.* Magnum interea discrimen est inter poenas impoenitentibus ac incredulis, Deo nondum reconciliatis, debitas, & inter has paternas castigationes piis & reconciliatis impositas; illae enim procedunt ab irato iudice, haec vero a benignissimo patre; sunt amaræ sagittae ex dulci manu Dei: illae sunt initia aeternarum poenarum, haec vero cum hac vita desinunt.

§. CXXVI. Bellarminus lib. VI. de statu peccati cap. 1. de malis peccatum originale consequentibus disputaturus, distinguit ea

Effectus peccati
originalis ex
Bellarmino.

hoc modo: quod alia patiantur homines, si in infantia peccato nondum remisso forte moriantur: alia vero tolerare coguntur, si diutius hanc vitam ducant, sive peccatum dimissum fuerit, sive non. De poena parvulorum absque baptismo ex hac vita decedentium disputat a capite primo usque ad octavum, quam quaestionem tractabimus in articulo de baptismo. Poenas peccati originalis, quas in hac vita homi-

nes

res sustinere coguntur, cap. 7. ita dividit: *Malitia hujus vitae alia sunt interna, alia externa. Interna, quae in ipso homine sunt, ut ignorantia, concupiscentia &c. Externa, quae sunt extra hominem, ut habere Deum iratum, esse sub diaboli potestate &c. Interna alia sunt in parte animae superiore, alia in inferiore, alia in corpore. In superiore laesa sunt intelligentia & voluntas. In inferiore sensus tum interni tum externi & utraque adpetendi facultas. In corpore plurima sunt incommoda, & ad extremum ipsa mors.* Cap. 8. specialem istorum malorum ἐξήγησιν orditur, & primo loco enumerat varia mentis humanæ vulnera sive morbos, qui sunt 1.) ignorantia rerum necessariorum in infantibus tanta, quanta ne in be-
filiis quidem cernitur. 2.) Fatuitas, cum qua nonnulli nascuntur. 3.) Difficultas discendi. 4.) Ignoratio ultimi finis, in cujus adeptione beatitudo consistit. 5.) Ignoratio mediorum ad finem. 6.) Difficultas intelligendi naturas rerum. 7.) Ignoratio propriae mentis. 8.) Quod mens humana a corpore in intelligendo impediatur. 9.) Curiositas quaedam propemodum naturalis. 10.) Quod multa inania, levia, inepta volumus animo vel invito, etiam alienissimo tempore. Cap. 10. enumerat morbos ac vulnera voluntatis, quæ sunt: 1.) φιλαυτία, sive amor sui. 2.) Difficultas in vitiis superandis & virtutibus excolendis. 3.) Incredibilis negligentia in iis, quæ ad beate vivendum pertinent. 4.) Immoderata sollicitudo in lucris temporalibus captandis. 5.) Quod voluntas ad Deum verum colendum tardissima, ad colendos falsos deos promptissima. 6.) Inconstantia, instabilitas, pugna quaedam & contentio voluntatis humanæ. 7.) Fastidium proprii status. 8.) Quod nullus, nisi per gratiam renovetur, peccata mortalia omnia vitare potest, venialia vero ne renovari quidem possunt. Cap. 11. enumerat vulnera partis inferioris, quæ sunt. 1.) quod multi nascantur coeci, aut surdi, aut muti &c. 2.) Illuso somniorum. 3.) Quod interior sensus mirum in modum intelligentiam impedit & confundit. 4.) Infirmitas in adpetitu irascibili.

5.) *Concupiscentia spiritui repugnans.* Cap. 12. enumerat miseras hominum quoad corpus, quæ sunt: 1.) varietas morborum. 2.) Quod ipsa morborum media sint plerumque tormenta. 3.) Quod cibi ac potus indigentia ad rabiem quandoque homines adducat. 4.) Quod tantus labor ad victum parandum necessarius. 5.) Vitæ brevitatis. 6.) Timor continuus imminentiæ mortis. Cap. 13. enumerat miseras, quæ extrinsecus homini accidunt, & sunt: 1.) habere Deum iratum. 2.) Esse sub diaboli potestate. 3.) Quod homines sibimet ipsis invicem insidiantur. 4.) Inobedientia animantium rationis expertium adversus hominem. 5.) Calamitas, quæ e coelo, terra, mari non raro accidere solent. 6.) Ærumna fortuitorum casuum.

§. CXXVII. Philosophicam hæc Bellarmini dissertationem ἐπιμαρτυρία, non omnino improbamus, imperfectionem tamen quandam in ea animadvertimus. 1.) Quamvis enim cap. 14. & 15. contra Pelagianos & quosdam ex Scholasticis ostendat, concupiscentiam esse malam, neque ex naturæ conditione, sed ex peccati merito ortam esse, hanc tamen, ut & reliqua mentis, voluntatis ac inferioris partis, (quæ ita vocat) vulnera magno conatu negat esse peccata, ejus contrarium suo loco e scripturis demonstrabimus. 2.) Quæ Bellarminus inferioris ac superioris partis morbos ac vulnera adpellat, in eis describendis scriptura sacra verbis longe atrocioribus utitur. Eph. II. 1. & 5. Col. II. 13. *Eramus mortui in delictis & peccatis.* Rom. VIII. 6. τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ὀδυνάζει, v. 7. τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θάνατον. Rom. VII. 14. *Ego carnalis sum, venundatus sub peccatum.* Joh. VIII. 34. *Omnis, qui facit peccatum, servus est peccati.* Eph. V. 2. *Eratis aliquando tenebrae &c.* 3.) Quod ἐκλογιστὶς suæ dissertationis manifestum facit ipse Bellarminus cap. 16. & ult. ubi tanquam hæreticum in nobis improbat, primum, quod statuimus per lapsum Adæ extinctum liberum arbitrium; (in rebus spiritualibus puta, nam in externis ali-
quas

quas superesse mentis ac voluntatis vires haud inviti concedimus:) Deinde quod negamus, hominem renatum licet & justificatum perfecte legem Dei implere, & vitam aeternam mereri posse. (de his controversiis suus erit docendi locus.) Denique quod inter fructus originalis peccati referimus odium Dei, fugam iudicii divini, dubitationem ac desperationem. Hoc Bellarminus impugnat duplici argumento: primo, non existant in homine tales motus, nisi mediante imperio voluntatis; propria ergo istorum causa est voluntas humana. Resp. motus illi non semper sunt a voluntate imperati; (ut loquuntur) sed quandoque etiam in nobis invitis ac repugnantibus orientur; est igitur causa istorum motuum voluntas per peccatum corrupta, non tantum ut sunt motus imperati, sed etiam ut elicit: Secundo: isti motus

inveniuntur in multis, in quibus non est originale peccatum, ut in daemonibus, & non inveniuntur in multis, in quibus est originale peccatum, ut in infantibus. Resp. daemones licet peccato originali, hoc est, corruptione naturae per modum carnalis generationis in ipsos propagata careant; tamen ipso peccato & horribili naturae corruptione per peccatum introducta non carent; quid ergo mirum, si tales etiam motus in ipsis inveniuntur? Infantes quod attinet, etiamsi corruptio illa actu quoad nostrum sensum in ipsis sese nondum exserat, antequam usus rationis accedat, tamen Deus intuetur absconditum cordis malum, quod progressu temporis instar venenatae segetis largam istorum motuum messem producit, quod suo loco uberius declaravimus.

CAPUT IX.

MODUM LIBERATIONIS AB HOC PECCATO
EXPONIT.

§. CXXVIII.

Quomodo liberemur ab originali peccato.

Restat denique explicandum, quomodo ab illa originali labe mundemur? Fit illud in baptismo, qui est lavacrum regenerationis & renovationis.

Tit. III. 5. Regeneratio complectitur peccatorum remissionem per Christi sanguinem, qui nos ab omni peccato abluit: renovatio complectitur mortificationem carnis, & inchoationem novae obedientiae, quae in hac vita non est omnibus modis absoluta & perfecta, quia interior homo renovatur de die in diem; 2. Cor. IV. 16. perficitur autem aliquando in futura vita, ubi erimus ἀσώτελοι, ἰσάγγελοι καὶ πάντως ἀμώρτητοι. Sic docet apostolus, a renatis sublatum esse peccati reatum; Rom. VIII. 21. integri tamen peccatum originis quoad pravitatem manere, Rom. VII. 17. cujus facta pii mortificant,

Rom. VIII. 13. donec in plenam libertatem vitae aeternae restituantur. v. 21. Augustinus II. de peccat. merit. & remiss. cap. 7. Si in ipso animo, qui est homo interior, perfecta in baptismo novitas fieret, non diceret apostolus: interior homo renovatur de die in diem. Ergo nondum totus renovatus est, & in quantum mundum est renovatus, in tantum adhuc sub vetustate est. Tract. XLII. in Johann. Non regnet peccatum, non ait, non sit, sed: non regnet; quamdiu enim vivis, necesse est peccatum esse in membris tuis, saltem illi regnum auferatur; non fiat, quod jubet.

§. CXXIX. Illa ergo, quae in baptizatis & renatis reliqua est, prava concupiscentia veram & propriam peccati rationem habet, uti aliquoties disertis verbis apostolus testatur in epistola ad

Rom.

Concupiscentia prava in renatis reliqua est peccatum.

Rom. cap. VI. VII. & VIII. & nos a bruto concilii Tridentini fulmine liberat, quod fess. V. denunciatur illis, qui hoc affirmant. *Omnia avopía* est peccatum: 1 Joh. III. 4. at prava illa concupiscentia est *avopía*. Hinc omnes sancti pro remissione peccatorum orare coguntur, Psalm. XXXII. 6. *Et se sub peccatum venundatos conqueruntur.* Rom. VII. 14. *Optant etiam a misera illa peccati servitute liberari; v. 24. agnoscunt neminem posse gloriari,*

quod sit innocens coram Deo, Exod. XXXIV. 7. Et serio deprecantur, ne Deus intret cum illis in iudicium. Psalm. CXLIII. 2. Porro de duabus his quæstionibus nimirum: an post baptismum aliquod vere & proprie dictum peccatum in carne renatorum maneat? & an concupiscentiæ motus, quibus per Spiritum resistitur, sint peccata? de his, inquam, quæstionibus in sequenti tractatu de peccatis actualibus & in articulo de baptismo uberius differemus.

CAPUT X.

USUM HUIUS LOCI ET DEFINITIONEM
PECCATI ORIGINALIS PROPONIT.

§. CXXX.

*Usus doctrinae
de originali
peccato.*

Usus doctrinae de peccato originali consistit in eo, 1.) ut extremam naturæ nostræ corruptionem & miseriam illam ineffabilem, in quam primi hominis peccato incidimus, agnoscamus, seriis gemitibus deprecemur ac toto corde nos coram Deo humiliemus. Sic regius propheta deplorat in se inquinamenta naturæ, (Ambrosius in apolog. Dav. cap. XI.) & ab occultis sese mundari petit Psalm. XIX. 13. & LI. 7. Sic vir Dei Moses absconditum hoc malum in lumine vultus divini collocari agnoscit. Psalm. XC. 8. Quin imo infantes in primo statim nativitatæ suæ ortu flentes ac plorantes nihil aliud faciunt, quam deprecantur, ut loquitur Cyprianus in epist. ad Fidum. *Infantia* (ait Augustinus XXI. de civ. Dei cap. 14.) *quod non a risu sed a fletu orditur hanc lucem, quid malorum ingressa sit, nesciens quodammodo prophetat: quod æmulatus Bernhardus serm. IV. hebdom. pœn. col. 122. sic scribit: Primam vocem plorationis edimus, merito quidem, utpote vallem plorationis ingressi.* 2.) Deinde ut agnito morbo ad medicum Christum suspiremus, & ab hac nostra miseria per ipsum liberari petamus. Is

Tomus IV.

est misericors ille Samaritanus, qui ad genus humanum ab infernalibus latronibus misere spoliatum ac vulneratum vicissim sanandum de cœlo descendit, factus compassionis nostræ susceptione finitimus & misericordiæ collatione vicinus; is vulnera nostra vicissim sanat, constringit austeriore præcepto, & fovet peccati remissione &c. Ambrosius lib. VII. in Lucam cap. XLVII. Augustinus serm. XXXVII. de verb. domin. Macarius homil. XXX. 3.) Denique ut recuperata lethalis morbi sanitate vitæ delicta tanquam *προσφορὰς* periculosissimas, *carnem crucifigamus cum suis παθήμασι καὶ ἐπιθυμίαις*, Gal. V. 24. *ac mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei,* 2. Cor. VII. 1. Bernhardus serm. de cœn. domin. col. 126. *In casu primi hominis cecidimus omnes: cecidimus autem super acervum lapidum & in luto, unde non solum inquinati, sed etiam vulnerati & graviter quassati sumus, lavari quidem cito possumus, ad sanandum vero opus est curatione multa. Lavamur igitur in baptismo, quia deletur chirographum damnationis nostræ, & gratia hæc nobis confertur, ne jam nobis concupiscentia noceat, si tamen a consensu abstineamus.*

A a a

§. CXXXI.

Definitio peccati originalis.

§. CXXXI. Ex his, quæ dicta sunt, talis potest constitui peccati originalis definitio: peccatum originis est intima ac profundissima rotius naturæ humanæ originali iustitiæ destitutæ corruptio, orta ex primorum parentum lapsu & ab eis in omnes posteros per carnalem generationem propagata, iræ Dei, temporalibus & æternis pœnis obnoxios eos reddens, qui non ex aqua & Spiritu ad vitam æternam renascuntur. Hoc in Augustana confess. art. II. breviter ac nervose ita effertur: *Docent*, (ecclesiæ nostræ) *quod post lapsum Adæ omnes homines secundum naturam propagati nascan-*

tur cum peccato, hoc est, sine metu Dei, sine fiducia erga Deum, & cum concupiscentia, quodque hic morbus, seu vitium originis, vere sit peccatum damnans & afferens nunc quoque æternam mortem his, qui non renascuntur per baptismum & Spiritum sanctum.

Salvatori nostro Jesu Christo, qui mortuus est pro nobis, ut moreretur in nobis peccatum; qui venit, ut opera diaboli vicissim destrueret, ac amissa per lapsum bona nobis restitueret, sit laus, honor & gloria in seculum, Amen!

CONSPE.

CONSPECTUS LOCORUM CAPITUM ET CONTENTORUM IN TOMO HOC IV. OCCURRENTIUM.

PRÆMITTUNTUR
EDITORIS
DISSERTATIONES QUATUOR
LOCUM DE PERSONA ET OFFICIO CHRISTI
IN TOMO III. PERTRACTATUM ILLUSTRANTES.
QUARUM
PRIMA
HISTORIAM DOCTRINÆ DE CHRISTO HOMINUM REDEMTORE
SUCCINCTE EXPONIT.

I. Ante Christum natum.

1. *Promissio* hujus Redemptoris statim post lapsum facta & sæpe deinceps repetita atque luculentius subinde declarata est. §. I.
2. Quæcumque Ei acciderunt vel ab Eo dicta factave sunt, in terris cum versaretur, ea omnia ac singula a prophetis V. T. prædicta erant. §. II.
3. Patriarchæ omnesque V. T. fideles Messiam hunc & agnoverunt & vera fide amplexi sunt, immo eadem, qua Christiani in N. T. in illum fide salvati sunt, hoc unico inter utrosque discrimine, quod illorum fidei objectum erat Christus adhuc futurus variisque simulacris adumbratus, horum vero Christus jam exhibitus. §. III.
4. Vera tamen de Messia doctrina successu temporis variis erroribus admodum fuit deformata. Factum hoc cumprimis est tempore Maccabæorum, ubi nulli amplius in gente Judaica exstiterunt vates. Ratio corruptelarum querenda est in religione sectaria, & præcipue in opinione propriæ justitiæ. Non amplius cogitabant de redemptore, qui a peccatis liberaret, sed potius qui regnum terrestris sit erecturus & Judæos e manu hostium suorum liberaturus. Fundamentum pravæ hujus opinionis quæsierunt in ipsis prophetarum oraculis, quæ ideo secundum litteram explicanda esse censuerunt. §. IV.

II. Inde a Christo nato.

1. Eandem illam de persona Christi sententiam retinuerunt postmodum Judæi, & ob eam causam Jesum Nazarenum, nihil regium ostendentem, promissum illum Messiam Regem Israelis esse, præfracte negarunt. Vel ipsi illi, qui in partes Ejus propendere videbantur, nonnisi carnales de regno Messie conceptus sibi efformarunt. §. V.

2. Ab Judæorum hocce præjudicio immunes ne quidem erant ipsi salvatoris nostri discipuli: id quod abunde comprobatur. §. VI.

3. Moderni quoque Judæi easdem majorum suorum erroneas opiniones in hunc usque diem mordicus defendunt: quorum de Messia, quem adhuc venturum illi somniant, sententia tatis carnalis describitur §. VII. adlegata etiam eorum ex illis opinione, qui duplicem fingunt Messiam, filium Josephi alterum, alterum vero Davidis filium. §. VIII.

4. Summa doctrinæ Christianorum de Jesu Nazareno vero Messia ac Redemptore succincte proponitur §. IX., & quomodo probari illa invicto modo possit, ostenditur, scilicet ex characteribus in V. T. de Messia exhibitis, §. X. iisque Messie
 - a. vel personam spectantibus. §. XI.
 - b. vel ad munus pertinentibus. §. XII.
 - c. vel statum duplicem respicientibus,
 - a. cum exinanitionis. §. XIII.
 - b. tum exaltationis. §. XIV.

5. Eadem veritas aliis etiam argumentis firmissime comprobatur. §. XV.

III. Transitus fit ad describenda fasa doctrinæ de persona Christi Servatoris, paucis de nomine Christus annotatis. §. XVI.

- I. Integra de persona Christi doctrina ad sex reducitur theses primarias:

- A. Christus est verus Deus, insimulque verus homo.
- B. Una tantum est persona, duabus constans naturis.
- C. Unio hæc personalis facta est absque ulla naturarum aut commixtione, aut alterius in alteram conversione, aut absorptione.
- D. Fluxit exinde communicatio & usurarum,

E. & idiomatum,

F. & operationum. §. XVII.

2. Has veritates singulas variis erroribus subinde corruptas plurimumque obscuratas fuisse, generatim indicatur. §. XVIII.

3. Speciatim jam hostes veritatis describuntur.

A. Fuerunt,

I. qui Christum esse verum *Deum* negarunt, §. XIX.

2. qui veritatem *humanae* Christi naturae impugnarunt, &

a. vel Christum *non verum* corpus, sed falsam tantum corporis humani *speciem* habuisse, & in *doxas* tantum hominibus adpaguisse, docuerunt, §. XX.

b. vel Eum verum quidem habuisse corpus concesserunt, sed

a. non formatum ex matris ipsius substantia, nec materia & carne constans, verum *caeleste*, supernaturale atque *athereum*, §. XXI.

b. ex *quatuor clementis* ab ipso Filio Dei confectum, §. XXII.

c. carnem nostrae *non consubstantialem*, sed *caelestem*, §. XXIII.

d. *duplicem* carnem, *caelestem unam* sive ante secula sive in paradiso adsumtam, *alteram* per conceptionem ex Maria virgine acceptam, Ei tribuerunt. §. XXIV.

e. vel Eum nonnisi *solum corpus* humanum adsumfisse, ita, ut animae instar esset divina ipsius *Λόγος* substantia, dixerunt §. XXV.

d. vel Ei non quidem totam animam, sed aliquam tamen illius *partem*, mentem scilicet, qua rationis compotes sumus, defuisse censuerunt. §. XXVI. XXVII.

e. vel Christum animam quidem rationalem, sed *voluntate* destitutam, habuisse contenderunt. §. XXIX — XXX. Quae *Monothetarum* controversia diu agitata prolixè describitur, momento etiam ejus solide dijudicato.

B. Fuerunt, qui circa *modum* atque *effectum conjunctionis* utriusque in Christo naturae erronee olim docuerunt: quorum *duplex* genus describitur generatim §. XXXI. speciatim vero notatur

I. *Nestoriana* hæresis: cujus & origo & facta, fautores atque defensores cum iis, qui eam oppugnarunt, recensentur, addita inprimis *enquiries*, quid & ex parte adversariorum Nestorii, & ex parte Nestorii ipsius, erratum sit. §. XXXI — XXXVII. Adjungitur deinceps *Adopsianorum*, qui eundem errorem resuscitarunt, historia. §. XXXIX.

2. *Eurychiana*, Nestorianæ toto genere adversa, hæresis: cujus *historia* iterum prolixè enarratur, *sectæ* quoque, in quas Eurychiani dividebantur, plures commemorantur, & *momentum* hujus controversiæ docetur. XXXI — XLV.

3. Mentio fit quoque *Petri Abaelardi*, cui falso Nestorianismus imputatus fuit, *Durandi a S. Porciano*, qui unionem personalem dumtaxat habuit pro *accidentali*, sequentibus eum *Petro Paludano* aliisque Scholasticis: quæ sententia confutatur. §. XLV.

4. Reliquæ levioris momenti controversiæ ubi legi possint, indicatur §. XLVI.

C. Controversiæ circa doctrinam de persona Christi *post renovatam* & orbis literarii & ecclesiæ *faciem* obortæ generatim indicantur §. XLVII, & statim

1. *Lutherum* inter *Zwinglium*que & utriusque *adsecelas* agitata controversia, quæ ab infausito de *sacra cuna* dissidio originem repetiit suam, recensetur. §. XLIX. XLIX.

2. *Crypto-Calvinismus* Wittebergensium Theologorum notatur, & quid *Jac. Andrea*, præcipuus *formule concordiæ* auctor, cum iis egerit, recensetur, §. L.

3. *Reformatorum*, doctrinam de communicatione idiomatum ac speciatim de omnipresencia carnis Christi *impugnantium*, contra vero *nostræ ecclesiæ* Theologorum, eandem illam veritatem *confirmantium*, scripta indicantur; *controversia* ipsa declaratur, ejusque *momentum*, varie a variis dijudicatum, docetur. §. LI — LVII.

4. Enarrantur controversiæ circa doctrinam de persona Christi in *ipsa Ecclesiâ nostrâ* exortæ §. LIII.

a. in Borussia *Hesbusum* inter & *Wigandum*. §. LIX. LX.

b. Tubingæ *Schegkium* inter & *Theologos Wirtembergicos* §. LXI.

c. *Wirtembergicos* inter & *Helmstadienses* occasione libri *concordiæ*. §. LXII. quæ controversia renovata est a *Ge. Calixto*. §. LXIII.

d. *Tubingenses* inter & *Gießenses*. §. LXIV.

5. Controversiæ *Nostrorum* cum *Pontificiis*, inprimis *Jesuitis Dillingensibus*, circa eandem de persona Christi doctrinam. §. LXV.

6. *Socinianorum* de persona Christi errores recensentur. §. LXVI.

7. *Arminianorum* s. *Remonstrantium* de Christo sententia exponitur §. LXVII. & speciatim *Job. Crellii* opiniones subjunguntur §. LXIX.

8. Finitur hæc Dissertatio recensione errorum *Rob. Barclaii* & *Dippelii* circa conjunctionem duarum naturarum in Christo. §. LXIX.

DISSER-

DISSERTATIO SECUNDA.

HISTORIAM DOCTRINÆ DE DUPLICI STATU CHRISTI NEC NON OFFICIO EJUS MEDIATORIO EXPONENS.

1. *Argumentum* dissertationis indicatur. §. I.
2. *Divisionem* statuum Christi in *duos* adæquatam esse & plane scripturariam, contra *Socinianorum* commenta adseritur. §. II.
3. *Status Exinanitionis* qualis fuerit, definitur §. III.
 - a. *Generaliter*.
 - a. Ad *utram* Christi naturam pertineat, ex *Phil. II.* docetur, addita *Reformatorum* ad utramque naturam illum referentium *sententia*. §. IV.
 - b. Controversia circa *usum* idiomatum divinarum carni Christi communicatorum in *statu exinanitionis* *Tubingenses* inter atque *Gießenses* exorta exponitur §. V. *distinctius* exhibetur §. VI. *notione*, quam *Tubingenses* de *exinanitione* Christi sibi formarunt, tradita §. VII. & *historia* hujus litis ipsa denique prolixè recensetur §. VIII — X. tandem de *momento* hujus controversiæ differitur §. XI.
 - c. Lis ad *adorationem* Christi *exinaniti* atque in terris adhucdum versantis spectans proponitur §. XII.
 - b. *Specialior* status hujus consideratio omnes *exinanitionis gradus* enumerat §. XIII. atque tunc de *singulis* sigillatim agitur, & quidem
 - a. de Christi *conceptione*.
 - 1.) Notatur præcipue error eorum, qui *Spiritum sanctum* hominis Christi *patrem* esse olim statuerunt, a patribus jam ideo refutati. §. XIV.
 - 2.) *Socinianorum* mens circa conceptionem Christi exponitur, qua *Spiritum sanctum* in ea *vires viri* supplevisse autumant. §. XV.
 - 3.) Recensentur, qui *ortum* Christi ex tribu *Juda* & profapia *Davidis* negarunt §. XVI.
 - 4.) De *massa carnis*, ex qua in utero *Mariæ corpus Christi* formatum fuit, diversæ Theologorum sententiæ proponuntur, addita etiam quæstione, *utrius benedictionis* divinæ vi Christus fuerit conceptus? §. XVII.
 - 5.) Tangitur etiam illa, sed otiosa, disputatio, utrum *membra* corporis Christi omnia *simul*, an vero *sensim sensimque* sint expressa? §. XIX.
 - b. De *nativitate* Christi.
 - 1.) *Bernb. Conreri* falsa persuasio, quasi illa *nihil* habuerit *miraculose*, recensetur §. XIX.
 - 2.) Notantur illi, qui in *nativitate* Christi *miracula nimia* adsumunt, absque omni scripturæ sacræ testimonio. §. XX.
 - 3.) Differitur de iis, qui *perpetuam* *Mariæ* post natum *Jesum* *virginitatem* negant. §. XXI.

Subjungitur heic tractatio de *propriis* humanæ Christi naturæ *proprietasibus*, quarum *quatuor* adferuntur §. XXII. harum

 - a.) Prima erat *ανωμολογησις*. Sunt tamen, qui hanc Christo tribuendam esse inficiantur. §. XXIII.
 - b.) Secunda fuit *ανυποστασις*, cujus *oppugnatores* adducuntur. §. XXIV.
 - c.) Tertia est singularis *animi corporisque* excellentia: quæ *suos* & *defensores* habuit & *adversarios*. §. XXV.
 - d.) Quarta denique est *σθαινασις*: quæ etiam a quibusdam *negata* fuit. §. XXVI.
 - e. De *ministerio* Christi *publico*: ubi notatur *Socinianorum* error de *raptu* Christi in *calos*. §. XXVII.
 - d. De *ultimo* *exinanitionis* Christi gradu, qui consistit in *Ejus passione*, *morte* ac *sepultura*. §. XXIX.
 - 1.) De *sudore sanguineo*, num *vere* fuerit sanguineus, & an *miraculose* ille contigerit? §. XXIX.
 - 2.) De *natura* atque *subjecto* horum cruciatuum: ubi
 - a.) *Nostrorum* *sententia* exponitur. §. XXX.
 - b.) *Pontificiorum* aberrationes exhibentur, quibus & alii accensentur. §. XXXI.
 - 3.) De *derelictione* Christi in *cruce*: ubi iterum admodum *diversæ* sunt sententiæ, quæ *distincte commemorantur*. §. XXXII.
 - 4.) De *Sanguine Christi* in *cruce* alibique *effuso* & in terra *sperso*. Recensetur controversia *Minoritas* inter ac *Dominicanos* exorta, neque hodiernum decisa. §. XXXIII.
 - 5.) De *morte ipsa*, quæ *vera* fuit, non imaginaria tantum, uti *hæretici* quidam veteres statuerant. §. XXXIV. Commemoratur etiam lis *Gießensium* cum *Tubingensibus*, num *lævis* tantum, an *diastasis* animæ & corporis Christi in morte *Ejus* obtinuerit? §. XXXV. Subjungitur & illa quæstio; num in *triduo mortis* Christus *verus* permanserit *homo*? §. XXXVI.
 4. Status *Exaltationis* describitur, *gradusque* ejus indicantur. §. XXXVII. Præmittuntur *quæstiones* generales ad statum hunc spectantes:
 - 1.) Num *exaltatus* fuerit Christus ut *homo* an *simul* etiam ut *Deus*? §. XXXIX.
 - 2.) Num *finita* tantum *dona* per *exaltationem* hominī Christo communicata fuerint? §. XXXIX.
 - 3.) Num *ullo modo* Christus *exaltationem* sibi *promeruerit*? §. XL.

Pertractantur *singuli* *exaltationis gradus*, agiturque

 - 1.) De *descensu* Christi ad *inferos*. §. XLI — XLV.
 - 2.) De *resurrectione* & *mortuis*. §. XLVI.
 - 3.) De

- 3.) De *visibili* Christi in *cælos adscensione*. §. XLVII.
- 4.) De *Sessione ad dextram Patris*. §. XLIX.
5. Adjungitur vel tandem doctrina de *Officio Christi mediatoris*,

- a. *generatim* illud describitur §. XLIX.
- b. *speciatim* agitur:
 - a. de officio Christi *prophetico*. §. L.
 - b. de *Sacerdotali*. §. LI.
 - c. de *Regio* denique munere Christi. §. LI.

DISSERTATIO TERTIA.

DE REDEMPTIONE ECCLESIE SANGUINE JESU CHRISTI FACTA AD ACTOR. XX. 28.

1. *Instituti* ratio exponitur. §. I.
2. *Observationes* ad oraculum Act. XX. 28. exhibentur,
 - a. De *persona* redimente §. II.
 - b. De redemptionis *objecto* principali. §. III.
 - c. De *modo* redemptionis. §. IV.
 - d. De redemptionis *medio*. §. V.
3. Tota hujus doctrinæ tractatio ad *tria* reducitur capita, §. VI. quæ singula ordine pertractantur, nimirum
 - a. *Necessitas* redemptionis adseritur §. VII. Veterum hac de re sententiis recensitis. §. VIII.

- b. *Veritas* illius, quodque non impropria ac metaphorica, sed *vera* ac *propria* redemptio fuerit, copiose demonstratur & vindicatur. §. IX - XVI.
- c. Tandem *Perfectio* redemptionis Christi multis argumentis comprobatur. §. XVII - XXIX. Subjungitur etiam dijudicatio sententiæ illius Quærandam de *unius* sanguinis Christi *gustula* sufficientia ad redimendum totum genus humanum. §. XXIX, XXX.

DISSERTATIO QUARTA.

HISTORIAM HUIUS DE SATISFACTIONE JESU CHRISTI DOCTRINÆ EXHIBENS.

1. Dissertationis hujus *argumentum* indicatur §. I.
2. Historia ipsa traditur:
 - a. *Preliminariter*:
 - a. *Geniles* quid hac de re senserint, exponitur. §. II.
 - b. *Judeorum*, cum *antiquiorum*, tum *recentiorum*, sententiæ circa hoc argumentum recensentur §. III.
 - c. Doctrina *Mubammedanorum* de redemptione generis humani ex Alcorano præcipue exhibetur. §. IV.
 - d. Finitur præliminaris hæc tractatio recensione sententiæ ab *Atheis*, *Deistis*, ac *Naturalistis* adoptatæ. §. V.
 - b. Propius jam historia doctrinæ de Redemptione hominum exponitur.
 - a. *Patrum* inde a II^{do} ad XI^{um} usque seculum viventium *docendi forma* proponitur. §. VI - IX.
 - b. *Errores* variorum varii in hoc argumento describuntur, secundum certa temporum intervalla distributi. §. X.
- I.) Inde ab ipso religionis christianæ ortu usque ad tempora Scholasticorum. §. XI.
 - a.) Fuerunt, qui *veritatem passionis ac mortis Christi* negarunt. §. XII.
 - b.) Fuerunt, qui Christum *us verum Deum* passum esse mortuumque inficiati sunt, vel & *Patrem* ipsum passum mortuumque esse docuerunt. §. XIII.
 - c.) Fuerunt, qui *passiones & mortem subjective & formaliter* Christi *divinissari* tribuerunt. §. XIV.

- d.) Fuerunt denique, qui pravis suis doctrinis *fructum* passionum ac mortis Christi admodum enervarunt, imo penitus sustulerunt. §. xv.
- 2.) *Ævum Scholasticum* ad Lutheri usque tempora complectitur *Petri Abalardi*, *Petri Berengarii*, *Arnoldi Brixienfis*, *Thome de Aquino*, & *Johannis Duns Scoti*, eorumque adsecularum, varias circa hanc materiam sententias, quæ recensentur. §. XVI. XVII.
- 3.) Inde a b. Lutheri temporibus
 - a.) *Egregia Lutheri* de redemptione Christi similitudo ac professio, quam omnes *nostri Theologi* sequuntur, adfertur. §. XIX.
 - b.) *Romane Ecclesie* Doctorum sententiæ proponuntur §. XIX. XX.
 - c.) *Reformati* quid sentiant & partim recte nobisque convenienter, partim perperam ac falso doceant, ostenditur §. XXI.
 - d.) *Socinianorum* funesti errores in gravissimo hoc de redemptione generis humani argumento recensentur. §. XXII.
 - e.) *Arminianorum* dogmata hac in re itidem falsa commemorantur. §. XXIII.
 - f.) Claudunt *agmen Anabaptistæ & Fanatici*, qui hac in materia admodum hallucinati sunt. §. XXIV.

- c. Adduntur sub finem dissertationis observationes quædam specialiores hoc argumentum itidem spectantes. §. XXV.

SEQUUN-

SEQUUNTUR
B. AUCTORIS LOCI QUINQUE.
LOCUS VI.
DE CREATIONE ET ANGELIS.

Proœmium.

Ostensa loci hujus cum præcedente *connexione*, §. I.
De *voluntate* Dei in genere, §. II. & speciatim de
distinctione ejus in *occultam* & *revelatam*, §. III.
ejusque *immutabilitate* §. IV. agitur: cui etiam or-

tum debent suum *duo* præcipua ac maxima Dei
opera, §. V. quorum prius, *Creatio*, in loco hoc
pertractatur. §. VI.

CAP. I.

De Significatione Vocabuli.

Vocis *Creare* significatus & proprius & improprius, nec non discrimen inter *creationem* & *generationem* do-
cerur. §. VII.

CAP. II.

De Causa Efficiente Creationis.

Creationis *auctor* est Deus trinus, §. VIII. adeoque
& Pater §. IX.
& Filius §. IX. X.
& Spiritus sanctus. §. XI. XII.

Dicitur etiam aliquid de *ordine agendi* in creationis
opere. §. XV. XVI.

Comprobatur hæc thesis locutionibus peculiaribus: *ba-*
ra *elobim*; &: *faciamus hominem*, §. XIII. XIV.

Vindicatur denique *soli* Deo, §. XVII. *exclusis* omnibus
causis sociis. §. XIX.

CAP. III.

De Materia Creationis.

Creatio facta est *ex nihilo*. §. XIX. Exsulat ergo *materia præjacens* s. *Chaos Stoicorum*. §. XX.

CAP. IV.

De Ordine Creationis.

Universum hoc creatum a Deo est *distinctis sex diebus*.
§. XXI.

*-In Obs. de divisione creationis in *primam* &
secundam nonnulla dicuntur.

Quo sensu omnia Deus *simul* creavisse dicatur Eccl.
XIX. I. docetur §. XXII.

Describuntur opera *singulorum sex dierum* §. XXIII —
XXXIII. inprimis vero *hominis* creatio accurate ex-
plicatur. §. XXXIV.

SEQUITUR

DIEXODOS DE ANGELIS.

Angelos esse creatos, licet creationis eorum in descriptione Mosaica expressa mentio non fiat, probatur §. XXXV.

SECTIO I.

De Nomine Angelorum.

Nominis *Angelus* significatus *proprius*, §. XXXVI. *homonymia* vero §. XXXVII. docetur.

SECTIO II.

De Tempore Creationis Angelorum.

Diversæ patrum hac de re sententiæ exhibentur, subjuncta *synopsis* §. XXXVIII — XL.

SECTIO III.

De Natura Angelorum.

Angelorum natura in scriptura describitur voce *spiritus*: multi tamen ex Patribus *corpus* eis aliquod
tribuerunt, sed sensu plane singulari. §. XLI.

Agitur etiam de *adsumis* haud raro angelorum *corpo-*
ribus. §. XLII.

SECTIO

SECTIO IV.

De Definitione Angelorum.

Recensentur *Patrum* nonnullorum, quas de *angelis* dederunt, *definitiones*. §. XLIII.

SECTIO V.

De Intelligentia Angelorum.

Angelis intelligentia competit & *volumas*. §. XLIV. §. XLV. & in *matutinam* & *vespersinam* distinctiones
Scholasticorum intelligentiæ angelicæ explicationes §. XLVI. adferuntur, ac rejiciuntur §. XLVII.

SECTIO VI.

De Potentia Angelorum.

Potentes virtute angeli sunt, *potentia* tamen nonnisi *finita* præditi, at ob spirituales eorum naturam *loco* non sunt circumscripti. §. XLIX.

SECTIO VII.

De Ubi Angelorum.

Scholasticorum hac de re disceptationes proferuntur §. XLIX. L.

SECTIO VIII.

De Mensura Durationis Angelorum.

Iterum *Scholastici* heic & *Scaliger* adlegantur §. LI.

SECTIO IX.

De Ordinibus Angelorum.

De his adferuntur *Patrum* quorundam testimonia §. LII., quibus deinde adduntur *Scholasticorum* lepi-
da philosophemata §. LIII — LV. * In nota §. LIV. adjecta docetur, & testimonio
ipforum Romanensium comprobatur, vana esse *Scholasticorum* hac de re commenta.

SECTIO X.

De Discrimine Angelorum Bonorum & Malorum.

Adductis de *primo* diaboli peccato *Patrum* sententiis, suam Auctor hujus rei ignoracionem ingenue fatetur.
§. LVL

SECTIO XI.

De statu Angelorum ante lapsum.

Etiam hæc quæstio a solis *Scholasticis* mota est & tractata. §. LVII.

SECTIO XII.

De Lapsu Angelorum.

Ostenditur heic, & *qualis* fuerit angelorum lapsus, & *cur absque remedio* sit relictus, utrumque ex mente *Scho-*
lasticorum. §. LVIII — LXI.

SECTIO XIII.

De Confirmatione Bonorum Angelorum in Bono.

Angelos bonos esse in bono confirmatos, probatur & de-
claratur §. LXII. Confirmationis hujus eorum in bo-
no *fundamentum* quodnam sit, & quomodo a *Scho-*
lasticis in *meritis* eorum ponatur, ostenditur.
§. LXIII — LXV.

SECTIO

SECTIO XIV.

De Obstatione Malorum Angelorum in Malo.

Thomæ & Bielii hac de re sententiæ exhibentur. §. LXVI.

SECTIO XV.

De Operibus Bonorum Angelorum.

Describuntur *varia* angelorum bonorum opera. §. LXVII.

Differitur de ratione, cur Deus ministerio angelorum circa salvandos utatur? §. LXIX.

Ostenditur, quibus angelorum custodia contingat,

§. LXIX. quæ sint nostra circa illam officia, §. LXX. quos illa habeat effectus, §. LXXI.

Rejicitur opinio de uno cujusvis hominis certo angelo, §. LXXII., addita etiam quæstione: num *Christus habuerit olim angelum custodem?* §. LXXIII.

SECTIO XVI.

An Angeli sint invocandi?

Negatur hæc quæstio adductis rationibus? §. LXXIV.

SECTIO XVII.

De Angelis Malis.

Agitur heic de futurorum præscientia, facultate miracula edendi, & in genere de potentia diabolorum §. LXXV — LXXVII.

SECTIO XIX.

De Numero Angelorum.

Scholasticos etiam hac de re disputantes Auctor adducit. §. LXXIX.

SECTIO XIX.

De Colloquio Angelorum.

Adferuntur heic variz Scholasticorum quæstiones, ut:

1. quomodo Angeli sibi invicem loquantur? §. LXXX.
2. an angelus alium sui ordinis illuminet, qui terminus explicatur. §. LXXX.

3. an demones corpora humana obsidentes etiam animabus obsessorum illabantur. §. LXXXI. Subjungitur tandem plena Angelorum definitio §. LXXXII. & concluditur ex superioribus omnibus, Deum creatorem esse & visibilibus & invisibilibus. §. LXXXIII.

CAP. V.

De Fine Creationis.

Exponitur causa impellens creationis, testimoniis multorum adductis. §. LXXXIV.

Ultimus creationis finis dicitur fuisse gloria Dei §. LXXXV. intermedius vero hominum utilitas, §. LXXXVI — LXXXIX.

* In Obs. copiose hac de re differitur, opinionesque & antiquiorum & recentiorum, cum philosophorum, tum theologorum, recensentur.

* In nota docetur, quid sentiendum sit de opinionibus eorum, qui propter solos homines totum hoc universum fuisse conditum statuunt.

CAP. VI.

De Creationis Definitione.

Traditur & Scholasticorum, & plenior alia creationis definitio. §. LXXXIX.

LOCUS VII.

DE PROVIDENTIA.

Proæmium.

Deus, qui omnia fecit, illa etiam conservat. §. I. id quod probatur cum Patrum testimoniis, tum Scrip-

tae S. dictis. §. II. III. immo ipsa natura hoc idem testatur. §. IV — VIII.

Notitia naturalis de providentia languida est. §. IX.

Tomus IV.

Bbb

CAP. I.

CAP. I.

De vocabulo Providentiae.

Vox *providentia* occurrit & apud *Patres*, & in *Scriptura*. §. X. XI., quae multa habet illius *synonyma* §. XII. XIII. uti & *Patres* §. XIV.

CAP. II.

De variis Providentiae divinae actibus.

Tres providentiae esse actus, comprobatur §. XV.

CAP. III.

De Dei Praescientia.

Praescientia vox quo sensu de Deo intelligi debeat, indicatur §. XVI — XX.

Duplex vocis hujus in *Scriptura* sensus ostenditur §. XXI. *Praescientia* omnium, quae sunt, rerum, Deo competit §. XXII. id quod contra *Averrhoem* probatur, §. XXIII.

Modus hujus praescientiae exponitur §. XXIV-XXVII.

De objectis praescientiae divinae variae occurrunt quaestiones:

1. an Deus praescientiam habeat *non curiam*? §. XXVIII.
2. an *singularia* cognoscat? §. XXIX.
3. an *invisibilia* cognoscat? §. XXX. XXXI.

De affectionibus etiam praescientiae divinae agitur;

1. est illa *immutabilis*. §. XXXII.
2. non adfert rebus necessitatem §. XXXIII - XXXVI.
3. multo minus peccandi necessitatem illa importat §. XXXVII - XL.

Antistes Reformationis theologorum, §. XLI. quibus opponuntur *Veteres* rectius hac de re sentientes. §. XLII.

Adducuntur argumenta adversariorum pro fatali omnium necessitate, & ad singula solide respondetur. §. XLIII - XLV.

Transitus ad sequentia. §. XLVI.

CAP. IV.

De Decreto Dei atque Gubernatione.

Secundus providentiae actus, *provisio*, Deo tribui debet. §. XLVII. XLVIII.

Duplex vocis *provisio* significatus exponitur. §. XLIX. L. Actus hic ad peccata hominum non debet referri, nisi quoad bonos circa illorum permissionem fuerit. §. LI - LIII.

Explicatur etiam vox *propositio*. §. LIV.

Tertius actus, *dispositio*, explicatur §. LV.

Objecta dispositionis quoniam sunt? §. LVI.

Veterum cum perversa tum vera hac de re sententiae recensentur. §. LVII - LX.

CAP. V.

De Conservatione.

Actus *dispositio* duo indicantur. §. LXI.

Prior illius actus, *conservatio*, definitur ac declaratur. §. LXII. LXIII.

CAP. VI.

De Gubernatione.

Objectum gubernationis divinae primum hominem, ac praecipue ecclesiam esse, ostenditur §. LXIV. LXV.

CAP. VII.

De Modo Providentiae divinae.

Doctrina haec de modo providentiae divinae proponitur in octo distinctis aporismis, quos huc transcribere inutilis foret labor. Legi non sine fructu possunt §. LXVI — LXXXV. Agitur inter alia de

hominis in hunc mundum ingressu, progressu, & egressu, de conjugis, quo sensu fatalia dicantur esse, de termino vitae, de concursu Dei ad actiones hominum cum civiliter, tum spiritualiter bonas, &c.

CAP. VIII.

De concursu Dei in malis hominum actionibus.

In malis hominum actionibus concurrat Deus

1. praesciendo. §. LXXXVI.
2. naturam sustentando. §. LXXXVII — LXXXIX.

3. permittendo. §. XC — XCII.

4. deserendo. §. XCIII — XCV.

5. Satanam tradendo. §. XCVI.

6. necesse

6. metas præficiendo. §. XCIV.

7. bonum ex illis eliciendo. §. XCV — CIL

Explicatur etiam, quo sensu *permissio* Dei intelligen-

da sit, & num Deus sit *peccatorum ordinarer*?
§. CIII — CVL

CAP. IX.

Deus non est causa peccati.

Causa peccati, quoniam non fit §. CVII. quis contra
fis, §. CVIII. CIX. ostenditur, adlegata etiam *Vese-*
rum hac de re sententia. §. CX.

Calvinianorum sententia describitur. §. CXI.

Ordo tractationis indicatur. §. CXII.

Exceptiones adversariorum *quatuor* contra nostra ar-
gumenta recensentur & diluuntur. §. CXIII — CXVI.

Argumenta, quæ pro sua sententia ex *Scriptura* sacra
adferunt, octodecim adducuntur & infirmantur.
§. CXVII — CXXXV.

Sunt tamen ex Calvinianis, qui [*commodis*] utuntur
hac in re *locutionibus*. §. CXXXVI.

Modus ineundæ cum iis in hac questione *concordie*
proponitur, ubi etiam de vocabulo eorum *inclina-*
re differitur. §. CXXXVII — CXXXIX.

Subjunguntur quæstiones: quomodo Deus *peccata*
peccatis puniat? & an omne peccatum sis quædam *pœ-*
na? CXL. CXLI.

CAP. X.

Solutio Argumentorum, quibus Providentia oppugnatur.

Brevis repetitio præcedentium. §. CXLII.

Argumenta generalia contra providentiam solvuntur.
§. CXLIII. CXLIV.

Respondetur deinceps ad plura alia: quæ speciem
quandam habere videntur, §. CXLVI — CXLVIII.

CAP. XI.

De Casuali & Fortuito.

Nullus relinquitur *fortuito* aut casuali locus §. CXLIX.

Vox *fortuna* explicatur. §. CL. CL.

CAP. XII.

De Fato.

Homonymia vocis *Fatum* docetur. §. CLII.

Veseres habuerunt *quadruplex* fatum. §. CLIII.

Quo sensu *fatum* admitti possit ac debeat. §. CLIV.

CAP. XIII.

Ufus hujus loci.

Exponuntur multa requisita, ad adsequendum providentiæ, divini usum verum cognitu necessaria. §. CLV.

CAP. XIV.

Definitio Providentiæ.

Exhibetur ea. §. CLVI.

Subjungitur brevis totius hujus doctrinæ conspectus, §. CLVII.

LOCUS VIII.

DE ELECTIONE ET REPROBATIONE.

Præmium.

A primo illo *Creationis* decreto transit nunc auctor
ad alterum Dei decretum de generis humani per
Filium *Instauratione*. §. I. II. III.

Creavit Deus homines vi æterni sui decreti ad ima-
ginem suam, cujus pars erat *immortalitas*, ad poste-
ros Adami omnes *propagandam*. §. IV — VII.

Legem de non comedendo arboris vetitæ fructu crea-
to a se homini Deus dedit, addita ei *comminatione*
mortis, quæ cum immortalitatis ei concreatæ dono
probe consistebat. §. VIII. IX.

Præceptum hoc homo mox est *transgressus*, nullo au-
tem ad id decreto divino impulsus. §. X. XI.

Hunc lapsum ab æterno Deus *providens*, decretum
etiam ab æterno fecit de medela illi adferendæ,
seu *decretum instaurationis*, per Filium in carnem
mittendum: quem, in *Verbo* divino oblatum, qui
Spiritus Sancti auxilio recipit ac vera fide am-
plectitur, is salvatur. §. XII — XV.

Hinc explicari jam potest & *Electio* & *Reproba-*
tionis decretum, profligarique fictum illud utri-
usque decretum absolutum. §. XVI. XVII.

Instituti ratio exponitur. §. XVIII.

Bbb a

CAP.

CAP. I.

An de Prædestinatione in Ecclesia sit tractandum?

*In nota ad hunc titulum adlegantur & antiquiores & recentiores, qui quæstionem hanc *negarunt*.

Augustini, quæstionem hanc *adfirmantis*, testimonia adlegantur. §. XIX.

Auctor eandem sententiam, argumentis adductis, amplectitur. §. XX. docens etiam verbis Patrum, qua ratione de prædestinationis mysterio & *disputari* debeat & pronunciari. §. XXI. XXII.

CAP. II.

*Explicatio Terminorum.**Explicatur*

1. Vox בְּרַח וְ בְּרַח. §. XXIII.

*Utraque vox in notis ulterius declaratur.

2. Vox ἀλεγεῖναι. §. XXIV. cujus *synonyma* quædam adducuntur. §. XXV. & *vis* ostenditur. §. XXVI.

*Etiam *heic*, quæ in textu dicta sunt, ulterius in notis illustrantur.

3. Vocabulum προορισμός, *prædestinatio*, quam scriptura sacra *semper* pro electione ad vitam æternam adhibet. §. XXVII. XXVIII. XXIX.

*Vox *prædestinationis* distincte explicatur in nota.

Demonstratur etiam, Deum ad peccata homines non prædestinare umquam, nec statui jure, posse *discrimen* inter electionem & *prædestinationem*. §. XXX — XXXIII.

*In notis docetur, cum quodnam sit *discrimen* inter electionem & *prædestinationem*, tum, quis sit *socinianorum* error in declarando hoc *discrimine*.

Adducuntur quoque *formule loquendi* veterum, ut & *synonyma* & *electionis* & *electorum*. §. XXXIV — XXXVI.

4. Locutio *Liber vitæ*.

a. distingu *liber vitæ* debet a *libro Dei* absolute sic dicto. §. XXXVI.

b. *liber vitæ* est vel *materialis* vel *metaphoricus*, §. XXXVII. quem auctor dicit esse *Christum ipsum*, §. XXXIX. * At valde duro loquendi modo, uti in nota adjecta docetur.

**Metaphora* hæc undeducenda sit, in observatione prolixè ostenditur.

c. Quæstionem, an, *qui in librum vitæ scripti, ex eo possint deleri?* auctor omni sensu *negandam* esse censet §. XL. explicans inde loca contrarium innuere visa, Exod. XXXII. 32. Pl. LXIX. 29. §. XLI. XLII.

*Copiose vero hæc quæstio pertractatur, & *adfirmari* æque ac *negari* posse, suo utrumque sensu, demonstratur in obs. ad §. XL.

5. Vox *Reprobatio*. §. XLIII. cujus *synonyma* tum in *Scriptura*, tum in *Patribus* obvia. adferuntur §. XLIV. XLV.

6. Adlegantur etiam *cognatæ voces*. §. XLVI.

CAP. III.

*Sciagraphia totius Negotiî.**Statitur Electionis*

Auctor Deus *riminus* §. XLVII. ubi tamen *Filius* duplicem sustinet personam §. XLIX.

Forma. §. XLIX. L.

Inizium in æternitate quærendum. §. LI.

Fons gratuita Dei misericordia. §. LII.

Fundamentum, *Christus* fide adprehensus & *finis* duplex, §. LIII.

Ansistebat Calvinianorum, §. LIV. qui tamen ipse inter se *disfident*. §. LV.

**Divisio* Calvinianorum in *Supra- & Infra-lapsarios* in nota exhibetur.

Absolutum decretum, quod fingunt *Reformati*, explicatur. §. LVI.

**Mens* *Reformatorum* in obs. ex *Petro Jurio* adcuratius exponitur.

CAP. IV.

De universali Dei misericordia & benefica erga omnes voluntate.

Absolutum decretum *Reformatorum* oppugnatur

1. Ex *benefica* Dei serio omnium salutem expensentis voluntate, §. LVII. quæ adstruitur

a. ex 1 *Tim. II. 4.* ubi simul *exceptiones* *adversariorum* diluuntur. §. LVIII — LXII.

b. ex 2 *Petr. III. 9.* §. LXIII.

c. ex *Rom. XI. 32.* §. LXIV.

d. ex *lacrimis Christi*, *Luc. XIX. 41.* §. LXV. LXVI.

e. ex *juramento Dei*, *Ex. XXXIII. 17.* §. LXVII — LXXI.

Conclusio ex his omnibus infertur. §. LXXII.

Allegantur quoque *Veterum* de *benefica* hac Dei erga omnes voluntate testimonia, §. LXXIII. immo ipsorum *adversariorum*. §. LXXIV.

Respondetur ad objectionem, quæ exinde desumitur, quod *permulti* tamen non *salvantur*, §. LXXV — LXXIX. ubi simul distinctio inter *voluntatem Dei antecedentem* & *consequentem* explicatur.

Ratio, cur voluntatem hanc Dei *beneficam* *negens* *Reformati*, ostenditur. §. LXXX.

Subjungitur vel tandem explicatio genuina *Capitis IX* *Epistolæ ad Romanos*, cum ejus *vindictis* contra *adversariorum* objectiones ex illo desumptas §. LXXXI — C.

CAP. V.

CAP. V.

De Creatione omnium in Adamo ad imaginem Dei.

2. Ex creatione hominis ad imaginem Dei, quæ ad omnes Perperam a Reformatis Adamus ideo conditus dicitur omnino Adami posteros est extendenda. §. CL. C.L. ut laberetur §. CIII - CV.

CAP. VI.

De Universalitate meriti Christi.

3. Ex universalitate meriti Christi, quæ & probatur & contra adversariorum exceptiones vindicatur. §. CVI - CXIII. Ipsorum adversariorum de illa testimonia adlegantur, §. CXV. Allegantur & veterum dicta de universalitate meriti Christi. §. CXIV. Antithesis adversariorum generatim proponitur. §. CXVI. CXVII. tunc vero argumenta eorum specialius adducuntur & infringuntur. §. CXVIII. CXIX. CXIIII.
- * In notis suppositi Patribus libri indicantur, iisque abjudicantur.

CAP. VII. De Universalitate Vocationis.

4. Universalitas vocationis probatur §. CXXIV — CXXIX. ab exceptionibus adversariorum vindicatur §. CXXX. & dictis veterum confirmatur §. CXXXI. Conclusio ex omnibus his quatuor argumentis subjungitur §. CXLVI.
- Antithesis adversariorum generatim proponitur §. CXXII. & argumenta eorum pro particularitate vocationis adferuntur ac diluuntur §. CXXXIII - CXLV.

CAP. VIII.

Electio facta est intuitu Meriti Christi.

- Proponitur quaestio: quæ causa sit, quod quidam ab æterno electi sint, alii reprobi? §. CXLVII. Proponuntur alia duo argumenta, & simul respondetur ad exceptiones adversariorum. §. CLIII - CLV. Electionis causa indicatur, quæ Christus est. §. CXLIX. Adlegantur testimonia Patrum. §. CLVI. Explicatur phras: Eligi in Christo. §. CXLIX. CL. Antithesis adversariorum proponitur, adductis eorum argumentis, quæ vero singula solide refutantur. Adducitur argumentum generale pro hac thesi, quod §. CLVII — CLX. contra Zanchium vindicatur. §. CLII. CLII.

CAP. IX.

Intuitus fidei ingreditur Electionem.

- Electio facta est intuitu meriti Christi per fidem apprehensi. §. CLXI. Proponuntur alia duo argumenta, & simul respondetur ad exceptiones adversariorum. §. CLIII - CLV. Electionis causa indicatur, quæ Christus est. §. CXLIX. Adlegantur testimonia Patrum. §. CLVI. Explicatur phras: Eligi in Christo. §. CXLIX. CL. Antithesis adversariorum proponitur, adductis eorum argumentis, quæ vero singula solide refutantur. Adducitur argumentum generale pro hac thesi, quod §. CLVII — CLX. contra Zanchium vindicatur. §. CLII. CLII.
- Septem pro hac thesi argumenta adducuntur & ab exceptionibus Reformatorum vindicantur. §. CLXII — CLXV. Inprimis Zanchii argumenta diluuntur. §. CLXXV. CLXXVI.
- Veterum sententia adlegatur. §. CLXVI.
- * In obs. lis illa Museum præcipue inter & Calovium agitata de causa fidei recensetur & componitur explicatione plana & solida.

CAP. X. Reprobatio non est absoluta.

- Reprobationis causa & negative & positive indicatur §. CLXXVII — CLXXIX. quam suam sententiam adducta argumenta brevissime repetuntur & colliguntur §. CLXXXV. auctor & solide demonstrat & ab objectionibus defendit. §. CLXXX — CLXXXIV. Antithesis adversariorum de absoluta reprobatione proponitur cum suis argumentis, ad quæ vero solide semper responderetur. §. CLXXXVII - CLXXXIX. Singula in antecedentibus contra absolutum decretum

CAP. XI.

Scholasticorum & pontificiorum in hoc Articulo sententia.

- Scholasticorum definitiones & prædestinationis & reprobationis adferuntur. §. CXC. CXCI. licet aliqui ex illis videantur a Pelagio discedere §. CXCV. Ad Pontificios progreditur auctor, & Bellarmini de prædestinatione & reprobatione sententiam exponit §. CXCVI — CXCI. quam semper etiam refutat.

CAP. XII.

Origenis, Prædestinatorum, & Huberi, sententia.

- Adlegantur Origenis, nec non ex Sieberto Prædestinatorum dicta. §. CC. recentioris cujusdam Huberiani argumenta adferuntur ac diluuntur. §. CCI - CCVI. Huberi de prædestinatione dogma recensetur, & duo

Responsio ad quasdam quaestiones in hac materia.

Summa omnium praecedentium paucis repetita, proponitur Quaestio:

1. an de electione quis certus esse possit? §. CCVII-CCX.
2. unde scire quis possit, num sit in electorum numero? §. CCXI.

3. an certus sit electorum numerus? §. CCXII.
4. an numerus electorum nec augeri possit nec diminui? §. CCXIII.
5. an electi possint fieri reprobi & contra? §. CCXIV.
6. an electi finaliter possint perire? §. CCXV.

CAP. XIV.

Usus hujus doctrinae & Definitiones.

Docetur amplius doctrinae de Electione usus §. CCXVI.

Definitur & Electio & Reprobatio §. CCXVII.

LOCUS IX.

DE IMAGINE DEI IN HOMINE ANTE LAPSUM.

Prooemium.

Transitu a priori Loco ad hunc facto §. I. adfert Auctor deliberationem Dei in creatione hominis, eamque explicat & contra Rabbinos defendit. §. II-VII.

Tempus creati hominis indicatur §. VIII. propter quem

omnia fuisse condita, §. IX. & post quem creatum Deus quiescere dicitur §. X.

Corporis hominis ut & animae ejus origo docetur. §. XI. XII.

Factus est homo ad imaginem Dei. §. XIII.

CAP. I.

Quid sit Imago Dei homini concreata?

Vox imaginis declaratur. §. XIV.

Explicantur verba: faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.

§. XV-XXIII.

Imaginis Dei in homine variae explicationes adlegantur, ut: Rabbinarum, Origenianorum, Anthropomorphitarum, Patrum plurimorum; quibus subiungitur confectarium Bellarmini ex ista varietate deductum, cum ejus refutatione. §. XXIV-XXVII.

Adducuntur etiam recentiorum quorundam sententiae de propria ratione imaginis Dei in homine §. XXVIII. adjuncta emendationi §. XXIX.

Progreditur Auctor ad sententiam scripturae de illa Dei in homine imagine, ex locis Col. III. 10. Eph. IV. 23. 2 Cor. III. 13. §. XXX-XXXIX.

Imaginis divinae materiale & formale exponuntur. §. XL-XLIII.

Summa praecedentium exhibetur §. XLIV. XLV.

Bellarmini antithesis exhibetur ac confutatur, additis etiam responsionibus ad illius exceptiones.

In obs. ad §. XLVI. controversia ista de statu purorum naturalium adcuratius proponitur, doceturque, Bellarminum de possibilitate magis, quam de existentia hujus status locutum esse.

CAP. II.

Imago Dei in homine non fuit donum aliquod supernaturale.

Thesis ipsa repetitur §. LVII. & probatur ex reliquiis imaginis Dei, ut & ex propagabilitate, nec non ex Gen. I. 31. & Eccl. VII. 30. §. LVIII-LXII.

Ostenditur, Bellarmini sententiam peccatum originis admodum extenuare. §. LXIII.

Veterum testimonia adlegantur. §. LXIV.

Bellarmini exceptiones tredecim maximam partem ex Augustino petita, confutantur. §. LXV-LXXVII.

Conclusio ex hactenus disputatis, cui additur Pererii sententia. §. LXXIX.

Quaedam in primo homine dona supernaturalia fuisse, conceditur, confutaturque iterum Bellarminus, qui nihil prorsus supernaturale a nobis agnosci in primo homine falso contendit. §. LXXIX-LXXXI.

Argumenta Bellarmini, quibus probare conatur, justitiam originalem fuisse donum supernaturale, recensentur & confutantur, & quidem petita

1. ex Scriptura §. LXXXII-LXXXVI.
2. ex Patribus. §. LXXXVII. LXXXIX.
3. ex ratione §. LXXXIX-XCIII.

CAP. III.

Imago Dei non fuit ipsa hominis Substantia.

Thesis haec probatur ex eo, quod Imago Dei nec fuit ipse totus homo, nec anima, nec corpus ejus, nec pars quaedam essentialis animae, neque etiam sub-

stantia a substantia hominis diversa. §. XCIV-XCVII. Notatur Flacii error. §. XCIX.

CAP. IV.

Immortalitas, pars divinae imaginis.

Immortalitas fuit pars divinae imaginis in homine ante lapsum. §. XCIX. quia corporis mors non est naturae conditio, sed peccati poena. §. C.

Bellarminus illam habet pro dono supernaturali, sed perperam. §. CI-CIII.

CAP. V.

CAP. V.

An etiam in corpore hominis quaerenda sit imago Dei?

Sententia hæc, a Scholasticis negata, rectius adfirmatur. §. CIV.

CAP. VI.

An etiam mulier ad imaginem Dei condita?

Explicatur heic locus 1 Cor. XI. 7. §. CV — CVII.

CAP. VII.

De paradiso, habitaculo primi hominis.

Voces יד & ידו ut & græca παραδεισος explicantur.

§. CVIII.

Paradisus fuit locus corporeus. §. CIX. in orientali plaga situs. §. CX.

* In observationibus Weigelii & Burneti de situ paradisi sententiæ exhibentur: & auctores, qui de re hac scripserunt, adlegantur.

Adducuntur & refutantur Bellarmini argumenta tria, quibus probare conatur, paradisum adhuc exstare.

§. CXI — CXIII.

Differitur etiam de utraque illa arbore: vita, & scientia boni & mali. §. CXIV. CXV.

* De utraque hac arbore & diversis circa eas sententiis in notis ulterius differitur.

CAP. VIII.

De propagatione animæ.

Propagatio animarum probatur septem argumentis. §. CXVI.

De modo propagationis quinque diversæ sententiæ adducuntur. §. CXVII. adlegatur etiam Bellarminus, qui sex de animarum origine sententias adfert §. CXIIX. quæ dijudicantur §. CXIX. præcipue vero argumenta Bellarmini contra propagationem animarum addu-

cuntur & diluuntur, quæ partim ex Scriptura, partim ex Patribus, partim ex ratione, desumit §. CXX —

CXXV. proponitur etiam Augustini opinio, quam amplectendam esse censet circa animarum originem §. CXXVI. tandem Bellarmini sententia, qua creati animas statuit, recensetur & rejicitur §. CXXVII. CXXIIX.

CAP. IX.

De amissione imaginis divinæ per lapsum protoplastorum.

Imago Dei per lapsum est amissa: id quod probatur tum ex Scriptura, tum ex Patribus §. CXXIX — CXXXV.

Argumenta adversariorum proponuntur & refelluntur. §. CXXXVI.

Cur reliquias aliquas imaginis divinæ superstites in homine Deus esse voluerit? §. CXXXVII.

CAP. X.

De usu hujus loci & definitione Imaginis divinæ.

Describitur triplex hujus doctrinæ usus. §. CXXXIIX.

Definitur imago divina. §. CXXXIX. adjunctis precibus. §. CXL.

LOCUS X.

DE PECCATO ORIGINALI.

Proæmium.

Offenditur nexus cum præcedentibus §. I.

Describitur felicitas hominis primæva §. II. qua misere excidit §. III.

CAP. I. De Causa lapsus Adami.

Apoëum lapsus. §. IV.

Ratio datæ homini legis primævæ. §. V. VI.

Causa impulsiva lapsus erat diabolus. §. VII. X. ubi variorum serpentis illius acceptione indicantur, & serpentem diabolo obfessum fuisse adferitur.

* In observationibus copiose adjectis sententiæ ista varia ulterius exponuntur ac declarantur; auctoris sententia examinatur, & probabilior illa

de solo diabolo in corpore parastatico adparente adstruitur.

Ordo ac modus seductionis describitur. §. XI — XIII.

Deus nullo modo hujus lapsus causa dici potest. Hoc probatur §. XIV. & contra objectiones defenditur §. XV. XXV.

Quod utique primi homines peccaverint, contra quosdam dissentientes probatur. §. XXVI.

CAP.

CAP. II. Quæstiones quædam de primo protoplastorum lapsu.

Quæritur

1. quodnam fuerit *primum* protoplastorum peccatum? §. XXVII - XXXV.
2. an Adam proprie sit *deus*? §. XXXVI. XXXVII.
3. an peccatum Adami potuerit esse veniale? §. XXXIX.

4. an Adam *gravius* peccaverit quam Eva? §. XXXIX.
5. an peccatum Adæ fuerit omnium peccatorum *gravissimum*? §. XL.
6. an peccatum Adæ excusabile fuerit per *ignorantiam*? §. XLI.

CAP. III. De illis, quæ lapsum protoplastorum secuta sunt.

Declarantur ea, quæ lapsum protoplastorum sunt *consecuta*. §. XLII - XLIV.

Exponitur *pæna* & *protoplastis*, & *serpenti* inflictæ. §. XLV - XLVI. nec non *evangelica promissio* illis data. §. XLVII - XLIX.

Sequela istæ peccati Adami *etiam nos* adtingunt, & cur? §. XLIX - LIV.

Distributio sequentium. §. LV.

CAP. IV. De Existentia peccati Originis.

Existentiam peccati originis *negant* olim *Pelagiani* §. LVI. quorum errorem *directe* propugnant *Anabaptistæ*, *Phoriziani*, *Cinglii*, ac *quidam Pontificii*; oblique vero illum foveant *Scholastici* & *Pontificii*, nec non *illi ex Calvinianis*, qui *libros sanctos ex sanctis parentibus nasci* contendunt. §. LVII - LX.

Probat vero peccati *originalis existentia*, & ad potiores *Pelagianorum exceptiones* *responderetur* §. LXI - LXV.

Excutitur impudens imputatio *Bellarmini*, quasi *Protestantes* *nequeant* peccatum originale. §. LXVI.

CAP. V. Quid sit Peccatum Originale.

Ratio denominationis §. LXVII.

Synonyma apud Patres obvia, §. LXII.

Descriptio peccati *originalis ex Scriptura*. §. LXIX - LXXX.

Dupliciter de eo loquitur & *Scriptura* & *Veteres*. §. LXXXI - LXXXIII.

Antithesis. §. LXXXIII.

1. eorum, qui in *defectu* peccant, uti *Scholastici* & *Pontificii* §. LXXXIV - LXXXIX.
2. eorum, qui in *excessu*, ut *Manichæi* & *Flaciani*. §. XC - XCIV.

CAP. VI. De Subjecto Peccati Originalis.

Totus homo constituit *subjectum* peccati *originalis*, quoad omnes animæ facultates, & *superiores*, & *inferiores*, fatente ipso *Bellarmino*. §. XCV - XCVII.

CAP. VII. De modo propagationis Peccati Originalis.

Generatio carnalis modus est *propagationis P. O.* §. XCIX.

1. an, si *Eva sola* peccasset, peccatum originale in *posteris propagatum fuisset*? §. XCIX.
2. an peccata *proximorum parentum* etiam in *liberos* transeant? §. C.
3. an *embryo nondum animatus* peccato sit infectus? §. CI.

Peducuntur ex hac doctrina *quatuor porismata*:

1. non *imitatione* tantum peccatum originale in mundum intravit, §. CII.
2. *humana Christi natura* non est in peccato concepta, nec huc hac infecta. §. CIII. CIV.

* In *Obs.* prolixè admodum ac copiosè agitur de sententiis diversis circa *massam* illam *Mariæ* ex qua caro Christi formata est.

3. etiam *renatorum liberi* peccatum originale in mundum secum adferunt: id quod *probat* ex *Patribus*, atque *vindicatur* contra *exceptiones Calvinianorum*, quorum *argumenta* adlegantur & solvuntur. §. CV - CIX.

4. *Maria* etiam ipsa peccato originali obnoxia nata est, qua de re inter *Pontificios* magna est *diffusio*, licet pro *fidei articulo* habeatur apud illos *sententia contraria*, pro qua itaque *Bellarmini* argumenta adducuntur & *diluuntur*. §. CX - CXX.

* In *notis origo controversiæ* hujus distinctius proponitur, & verba etiam ex *Concilio Basiliensi* huc spectantia adferuntur.

Tandem *cautele* quædam circa nostram sententiam subjunguntur. §. CXXI.

CAP. VIII. De Effectibus Peccati Originalis.

Effectus P. O. sunt vel *pænæ* tantum, vel *pænæ* & peccata simul. §. CXXII - CXXV.

Bellarmini hac de re sententia, §. CXXVI. CXXVII.

CAP. IX. De modo liberationis ab hoc peccato.

Liberatio a P. O. fit in *baptismo*, ut *lavacro* *regenerationis* & *renovationis*. §. CXXIII.

Reliqua illa in renatis prava *concupiscencia* est peccatum. §. CXXIX.

CAP. X. De Usu hujus loci, & definitione Peccati Originalis

Triplex ostenditur *Loci hujus usus*. §. CXXX.

Peccatum Originale plenius definitur. §. CXXXI

